Digitized by Google

NAZ. CENT.
R. BIBLIOTECA VITT. EMAN. II
203
1 K
12
ROMA

203. 1. K. 12

ANGELICI DOCTORIS

D. THOMAE AQVINATIS, ORDINIS PRÆDICATORVM, VIRI CVM VITÆ SANCTIMONIA, tum literarum doctrina conſpicui, doctiſſima in omnes D. Pauli Apoſtoli Epiſtolas

COMMENTARIA

Nunc primùm, poſt omnes omnium editiones, à mendis quibus ſcatebant innumeris expurgata, & ad lectionem antiquorum Codicum fideliter reſtituta.

Quibus acceſſit, eiuſdem D. Thomæ, in Epiſtolas omnes Canonicas pulcherrima expoſitio.

Cum Indice duplici. Quæſtionum vno, altero, Rerum ſcitu dignarum vberrimo.

Quid hac editione ſit præſtitum, cum in cæteris omnibus, tum in ea potiſſimùm, quæ eſt ad Hebræos, conferenti manifeſtum euadet.

Labore & induſtria Doctiſſimi viri F. Remigij Florentini, eiuſdem ordinis Theologi.

ANTVERPIAE,
Apud Petrum Bellerum, ad inſigne ſcuti Burgundiæ
Anno. M. D. XCI.

Monasterij trium fontium

AMPLISSIMO, ATQVE

omni virtutum genere celeberrimo Antiſtiti. R. Domino Joanni Sarraceno, ad D. Vedaſtum Atrebatenſem Abbati digniſſimo, & Maieſtatis Catholicæ, in Status Belgici intimo Senatu, Conſiliario prudentiſſimo.

QVOD celebris inter latinos poetas Horatius, non eleganter modò, ſed appoſitè, cuiuſlibet rei ſcriptoribus, præſcribit obſeruandum, Antiſtes Ampliſſime. dum inquit.

Sumite materiam veſtris, qui ſcribitis, æquam
Viribus, & verſate diù, quid ferre recuſent,
Quid valeant humeri.

Idipſum, huiuſcè noſtri temporis hæreticis, ne tam faciles ſeſe in explicandis commentandiſq; ſacræ ſcripturæ voluminibus, exhiberēt, arbitror eſſe iure optimo præcipiendum. Equidem cum in ipſis plurima paſsim reperiantur, & difficultatis pleniſſima, & tenebris atq; obſcuritate circumfuſa; quæ non ſolum mediocriter verſatum exagitent, ſed doctiſſimos ſæpius & exercitatiſſimos remorentur, par eſſet, rudes illos & ignaros, atq; ex infima, nonnunquam plebe, ad diuini verbi miniſterium (ſic vocant) aſſumptos, ab ijs explicandis ſibi temperare. Enímuero, quid ab eorum explicatione nobis expectandum aliud, quam, ſi vel minima difficultas oriatur, vt ſcripturæ verba, vel deprauent, vel ad ſenſum ſuum detorqueant, vel immutent, vel certè tanquam improbanda reprobent, & vt anilia floccipendant? Quod; vt in ſingulis ſcripturæ partibus præſtiterunt, ſic etiam in hiſce D. Pauli Epiſtolis, pro animi ſui ſententia explicandis: Neq; verò ipſos, tanto oneri impares, aut deterruit, aut ab incœpto reuocauit, illarũ cùm omnibus notà, tùm ipſius D. Petri teſtimonio comprobata, difficultas, dicentis. *Chariſſimus frater noſter Paulus, ſecundum datam ſibi ſapientiam, ſcripſit vobis, ſicut & in omnibus Epiſtolis: loquens in eis de his in quibus ſunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & inſtabiles deprauant ſicut & cæteras ſcripturas, ad ſuam ipſorum perditionem.* Verum quãtùm ponderis apud ipſos, tanti viri, vtpotè Principis Apoſtolorum, & Chriſti Vicarij, habuerit authoritas, ſatis ſuperque teſtantur, & ſciolorum quorundam in D. Paulum ſcripta, & quotidiana hæreticorũ, ad mulierculas vſque, colloquia, quæ ſi vel minimum de religione quid, tractent, illicò, pro confirmandis opinionis ſuæ erroribus, ad D. Paulum, tanquam ad aſylum confugiunt, ac non habita difficultatis ratione, ipſius epiſtolis exponendis ſeſe immiſcent: quo fit vt dum eius mentem ſatis nõ aſſequuntur, ſententias ad ſuam ipſorum perditionem deprauent. Horum itaq; temeritatem, cum partim indignarer, partim cõmiſeratione ductus dolerem, ad orthodoxos iuxtà ac eruditos in D. Paulum explanatores me contuli: inter quos, cum ob modum procedēdi facilem, & acutam, atq; ex intimis Theologiæ

 penetralibus

penetralibus petitam expoſitionem, Diuum Thomam facilè excellere, ac cæteris, ceu Coriphæum, non meo ſolum, ſed vnanimi doctorum virorum calculo, præire reperiſſem, de Commentarijs ipſius, iterum prælo noſtro ſubmittendis cogitaui: Id dum molior, oportunè mihi exēplar correctius, ac ſedulò cum aliquot manuſcriptis collatum, & eorum ope plurimis in locis, tum emendatum, tum auctum offertur. quod nunc typis noſtris excuſum, atque Amplitudini veſtræ dedicatum conſecratumque, in lucem damus: deprecantes vnicè & enixè, vt quemadmodum ſingula, quæ ſunt è Reipublicæ Chriſtianæ commodo, innato vobis candore & beneuolentia proſequimini, ſic, nouam hanc D. Thomæ editionem, vobis nuncupatam, Ampliſſimi nominis veſtri patrocinio defendite. Deus, Opt. Max. R. Amplitudinem V. nobis diutiſſimè ſeruet incolumem. Antuerpia. Kalendis Septembribus. M. D. XCI.

Reuerendæ & Ampliſſimæ
Dominationi veſtræ

addictiſſimus

Petrus Bellerus, Bibliopola Antuerpianus.

CANDIDO LECTORI
F. Remigius Florentinus.

EST hominum genus, Lector beneuole, qui ita rerum antiquarum afficiuntur amore, vt ſi numiſmata, ſiuè ſigna, ſiuè ſignorum fragmenta, vel cætera huiuſmodi fuerint caſu aliquo nacti, mira affectu expoliunt, contemplanturq́, auro, ac ebore ornant, ac demum tanquàm ſacra quadam cuſtodiunt, & conſeruant. Præterea ſi hæc vetuſtioris memoriæ monumenta, quæ amant, vel carie corroſa, vel vetuſtate confecta, vel iam interitui proxima cernunt, ſeu reparare ſtudent, ſeu excellentioris cuiuſpiam artificis ope, alia quadam ad eorum exemplar nituntur effingere. Hos ego imitatus quandoq́, cum forte Diui Aquinatis in D. Pauli Epiſtolas explanationem codice impreſſam perlegerem, eſq́, adeo mendoſam, deformem, ac vitiatam inueni, vt eius miſeratus infœlicem caſum, Bibliothecas luſtrare cœperim, præſertim eam, quæ in D. Io. & Pauli Cœnobio Venetijs extat, exemplaria manuſcripta inde colligere, ope quorundam virorum, literis ac iudicio pollentium conferre, & eam pro virili mea, tanquàm noſtri ordinis antiquiſſimum ſignum exornare, atque ad primum nitorem ſim conatus referre. In exemplariorum verò collatione, plurima notatu digna ſum nactus, quæ lineis ſignanda, ac etiam imprimenda curaui, ne temporis iniuria, aut vetuſtate conſumpta perirent. Et licet ſummo labore, multiſq́; vigilijs hoc opus perfecerim, non tamen ita ſum deterritus à labore, quin in reliqua D. Thomæ opera, cum naturalia, tum diuina, calamum quàm diligentiſſime exercuerim, immo infracto animo, ac toto niſu hanc mihi aſſumpſi prouinciam, vt quicquid eſt D. Thomæ, vel ipſi aſcriptum, fideliter, integrè, ac purè denuum legatur. Nam eſt meum hoc loco, eiuſdem Diui recenſere laudes, ſanctitatem extollere, vel eius doctrinam proſequi verbis, nam qui ſua ſeſe virtute extollit, non eget hominis virium adiumento, & qui conatur huiuſmodi virum laudare, & lumen Soli nititur, & ſtellas addere cœlo. Vale, igitur Lector beneuole, & noſtro hoc labore fruere.

EORVM, QVÆ NOTATV DIGNA SVNT, IN HAC D. THOMÆ SVPER Epiſtolas S. Pauli, & Septem Canonicas expoſitione.

In quo, numerus folium indicat; litera vero, columnas paginarum.

AARON ſeipſum nō promouit, ſed à Deo vocatus in pontificem, pag. 231 d.
Abba Hebraice, & Græce, idem eſt quod pater Latine. 144.d.
Abbatiſſæ tamis iuuenculæ eligi non debēt, ne de incōtinentia ſuſpicio oriatur. 202.c.
Abbatiſſæ iuniores fieri poſſunt in clauſtris. ibid.
Abel plurimam hoſtiam obtulit fide, non quantitate, ſed pretioſitate quam Caym. 247 b.
Abortiuus dicitur aliquis fœtus, qui naſcitur extra tempus debitum. 102.d.
Abrahæ dictæ repromiſſiones in plurali, ſed in ſemine in ſingulari. 142 b.
Abrahæ promiſſio facta fuit quaſi teſtamentum Dei, ibidem.
Abrahæ ſemē duplex, carnale ſ. & ſpirituale. 13 a.
Abrahæ facta promiſſio in ſemine, non iuſtificabat ante legem gratiæ, ſed in Chriſto, ideo dicit: In ſemine, non in ſeminibus, & per fidem, pag. 18 d.
Abrahæ filios eſſe gloriabantur pſeudo & nobiles. Et Corinthijs ignobilitatem improperabant 128 b.
Abrahæ in lumbis Chriſtus non fuit ſecundum ſeminalem rationem, ſed ſolum ſecundum corpulentam ſubſtantiam. 217 a.
Abraham promiſſiones habuit, ſed nunquam paſſum pedis terræ poſſedit. 235 b.
Abraham fuit primum exemplum fidei, quia prius receſſit à conſortio infidelium. 235 a
Abraham duos habuiſſe filios Apoſtolus dicit, & Rebecca ſimiliter 38.b.
Abraham fuit iuſtificatus per fidem & nō per circumciſionem. 17 a.
Abraham dicitur pater omnium hominum credentium ex quocunque ſemine ſiue Gentilis, ſiue Iudæo. 19 a.
Abraham fuit ſeptoginta quinq; annorum quādo exiuit de terra ſua. 142 c.
Abraham nullam habitationē fecit in terra Chanaam, ſed vſque ad mortem aduena fuit. 248.b.
Abraham etſi cum patre ſuo Thare terram ſuam exiuerit, tamen poſtea reuerſus fuit, ibidem.
Abraham, etſi riſerit de promiſſione non tamen dubitauit ſed admiratus fuit. 248 d.
Abraham, quia Deus licite ſibi, vt filium occideret præcepit, obtemperare voluit, quem reſuſcitandum credidit. 249 c.
Abraham vacauit operi carnali non propter concupiſcentiam, ſed propter prolem habendam, pag. 147.a.
Abraham quatuor reges occidit, qui quatuor vitia contra cardinales virtutes deſignant. 255.d.
Abraham dictus Patriarcha, id eſt Princeps patrum. Quia etiam ſibi promiſſio facta fuit gentium. 236 c.
Abſtinere Apoſtolus docet à carnalibus deſiderijs. Et quantum ad corpus & quantum ad bona fortunæ. 189.b.
Abundantia delictorum quibus per gratiam tollatur. 24 b.
Acerba obiurgatio, quando eſt licita. 275 a.
Accedere dicitur Chriſtus ad Deum non de ſtatu culpæ ad gratiam, ſed per contemplationem intellectus & affectus. 238 a.
Acceptio perſonarum non debet eſſe ſecundum conditionem ſtatus: ſed ſecundum congruitatem offi[c]ij 137.d.
Acceptio perſonarum cur prohibetur in operibus iuſtitiæ, & non miſericordiæ. 261 d.
Acceptio perſonarum, eſt in multis cauenda 261 b.
Acceptio perſonarum, num ſit peccatum, ibid b.
Accepti fuerunt ſingulariter ante diluuium tres perſonæ, ſcilicet Abel, Enoch, & Noe. 247 b.
Acrimoniam loqui eſt quando quis cum contēntia impugnat veritatem. 208.b.
Actus [c]orporis fidei, eſt in intellectu, ſicut in ſubiecto. 247 a.
Actus fidei, eſt certa adhæſio intellectus, quæ vocatur argumentum, ibidem.
Actus omnes infidelium, num ſint peccata 58.d.
Actus, & paſſiones noſtræ quomodo ſint meritoriæ, & quomodo non. 31.b.
Adam dicitur factus de terra, ideo terrenus, Chriſtus vero de cœlo, ideo cœleſtis. 106.c.
Adam fuit mortalis, quia de terra factus, primæ Corinthiorum, ibidem.
Adā fuit cauſa peccati originalis quo cōcipimur, & non Eua. 103.d.
Adam fuit principium vitæ naturalis, Chriſtus autem vitæ ſpiritualis. 106 c.
Adæ pœnitentia cur non deleuit peccatum poſterorum. 21.c.
Adam ſi non fuiſſet corruptus per inobedientiam, renouatione non indiguiſſet, nec etiam nos. pag. 166 a.
Adam poſtquam peccauit extunc ſemper ſunt inſidiæ impellentes ad peccandum. 168 c.
Adam cum dixit, & caro de carne mea quomodo intelligatur. 169.c.
Adam non fuiſſe ſeductum primò, ſed mulierem quomodo intelligatur. 198 c.
Adā nō dicitur filius hominis, ſed Chriſtus 225.b.
Adoramus carnem, & humanitatem Chriſti vt vnitam perſonæ diuinæ in verbo quod eſt ſuppoſitum, diuinum. 141.a.
Aduenæ & peregrini qui dicuntur. 270 c.
Aduētus Domini eſt duplex. Vnus generalis, alius ſpecialis. 146.b.
Aduerſa ſunt patienter toleranda. 183.b.
Adulterantes dicuntur qui verbum Dei non ſane exponunt, vt pſeudo prophetæ. 114.b.
Affectus hominis dicitur rectus quando ſeruit rationi & vtitur licitis delectationibus ſecundum rationem. 216 c.
Affectus hominis dicitur quando ſeruit rationi, & vtitur licitis delectationibus ſecundum rationem. ibidem.
Agnus paſchalis figura fuit Ieſu Chriſti in omnibus. 74 c.
Agnus paſchalis poſt immolationem epulabatur cum azimis panibus, ſic ſacramentum ſine fermento peccati ſumi debet. ibidem.
Agnus paſchalis inter cætera ſacramentalia & legalia erat celeberrimum. ibidem.
Allegoria eſt tropus ſeu mod[us] loquēdi. Et dicitur ab allos quod eſt alienū & goge ductio. 146 c.
Alexander erat ærarius, & erat de illis, qui docebant legalia eſſe obſeruanda de neceſſitate ſalutis. 212.b.
Altitudinem ſapientiæ, & ſcientiæ Dei commendat Paulus multipliciter. 47 d.
Altitudo Dei, profunditas, & latitudo quid ſit, pag. 182 c.
Amarum cum dulci commixtione, cur efficiatur totum amarum, & non dulce. 263.d.
Ambroſius ſcribendo ſuper illum pſalmum, Magnus Dñs, & laudabilis nimis, mortu[us] eſt 212.b.
Admonere qui volt aliquem id faciat ex charitate, & non ira, ſed ex ſcientia veritas. 60.b.
Amor eſt vis vnitiua amantis cum amato 244.d.
Amor quo nos Deus diligit, cauſat in nobis bonitatem. 157 d.
Amor poteſt dici maior, vel minor dupliciter, vno modo ex obiecto, alio modo ex intentione actus. 151 d.
Anathema nomē græcum, & dicitur ab Ana quod eſt ſurſum & theſis poſitio. 37 c.
Anchora ſicut in mari nauē immobiliter tenet, & naui alligatur, ſic ſpes animam firmat. 235 c.
Angeli boni, & mali puniunt iuſſu Dei, & qui percuſſerunt primogenita Ægypti 250 b.
Angeli, quomodo deſiderare dicuntur 288 d.
Angelis ſubſumus in hac vita, vt ſub tutoribus. pag. 104.a.
Angelus, nec dæmon poſſunt cognoſcere cogitationes hominum, ſed ſolus Deus. 68.a.
Angelos loqui, ſeu habere linguas, & quomodo angelus angelo loquitur. 96 c.
Angeli manebunt diſtincti poſt extremum iudicium quantum ad eminentiam gloriæ, non autem quantum ad executionem. 104.a.
Angeli mali non redimentur à Chriſto prout Origenes finxit. 154 d.
Angelorum nouem ſunt ordines, & diſtinguuntur in tres Hierarchias. 156 b.
Angelorum malorum cruciatus. 279 b.
Angeli, vel beati à viatoribus non docentur, licet dæmones informari de non ſcitis poſſint. 161 c.
Angeli non cognoſcunt omnia in cauſis, ſed in effectibus. 161.c.
Angeli maiores à principio mundi cognouerunt myſterium incarnationis, non autem minores, pag. 161 d.
Angeli omnes miniſtrant ſub vno archangelo Eccleſiæ 190 a.
Angeli dicūtur dij participatiue, propter abundātiſſimam refulgentiam diuinæ claritatis. 219 a.
Angelis Chriſtus minor fuit quantum ad carnis infirmitatem: ſed maior quātum ad gratiæ plenitudinem. 221.c.
Angeli inquantum illuminant dicuntur nuntij, quia annuntiant, quæ ſunt in corde Domini ſui, ibidem.
Angeli quidam exequuntur, quidam quaſi præceptores præcipiunt, quæ agantur 223.d.
Angeli ſuperiores, ſcilicet, Seraphim, Cherubim, Throni, & Dominationes, nunquam ſecundum aliquos mittuntur 224.a.
Angeli ſortiuntur nomina aliquando angelorum à quibus mittuntur. ibidem.b.
Ab angelis dicitur Chriſtus minoratus non quantum ad diuinitatem, nec quantum ad animam, ſed quantum ad corpulentā ſubſtantiam 225 b.
In angelis eſt duplex cognitio. 839 d.
Anima poteſt adhærere Deo dupliciter hic. ſ. & in patria 176 d.
Anima Chriſti non fuit verbum: ſed animā rationalis contra Arrium, & Apollinarem. 2 c.d.
Anima inquantum intendit curæ corporis. ſ. vegetare, & nutrire dicitur anima, inquantum autem intendit cognitioni dicitur ſpiritus. 106 b.
Anima quandiu eſt ſeparata a corpore, dicitur imperfecta ſecundum Auguſtinum. 107 b.
Anima rationalis figuram corpoream non habet, nec membra corporea, prout Tertullianus hæreticus dicebat. 115 d.
Animas ponere pro fratribus, qui tenētur. 287 a.
Animæ prouenirunt quatuor ex corpore. ſ. eſſe, conſeruari, decorem habere, & moueri. 106 b.
Animæ in homine non differunt ſecundum eſſentiam, ſed ſecundum potentiam, & in homine idem eſt ſpiritus, & anima. 191.c.
Animæ beatorum non retardātur, neque in atrijs tenentur vſq; ad diem iudicij, ſed diuino conſpectui præſentantur. 117.a.
Animæ naturale deſiderium eſt, eſſe vnitam cum corpore, alioqui mors pœnalis non eſſet. 116 c.
Animæ in principio non ſunt ſimul creatæ, ſicut Origenes dixit in periarchon. 122.c.
Animales homines dicuntur quantum ad vim apprehenſiuam, aut quantum ad vim appetitiuā, & illi non percipiunt, quæ ſpiritus ſunt. 68.c.
Ante annus quatuordecim dicit ſe Paulus raptum, quomodo aliqui diuerſimode exponant. 129.b.
Antichriſtus quomodo dicatur filius perditionis, & quomodo poſſet eſſe peior quam erit. 193.a.
Antichriſtus erit de Tribu Dan, & ſecūdū quoſdā ſub eo Iudæi reædificabunt templum. 193.a.
Antichriſtus occidetur à Michaele Archangelo in monte Oliueti. 193 b.
Antichriſtus erit homo, & habebit liberum arbitrium, ſed diabolus intrabit in illum ſicut in Iudam. ibidem c.
Antichriſtus decipiet homines per potentiam ſecularem, & per virtutem miraculorum, & auri, & argenti collationem, ibidem.
Apparuit Chriſtus aliquibus, qui non nominantur in Euangelio. 102.c.
Apparitiones mulieribus factas tacent ab Apoſtolo. ibidem.
Apoſtolatus dicit duo, ſcilicet altitudinem poteſtatis, & claritatem ſapientiæ. 195.b.
Apoſtolatus commēdatur ex tribus, vtilitate, amplitudine, & plenitudine. 4 b.
Apoſtolatus eſt prima dignitas, quæ fuit in primitiua eccleſia. 62 d.
Apoſtoli ſunt præferendi cæteris ſanctis omnibus quacunque prærogatiua præfulgeant, propter ſpiritum ſanctum, qui datus fuit eis abunde, pag. 14 a.
Apoſtoli habuerunt primitias ſpiritus, ibidem.
Apoſtoli ſuā doctrinā habuerunt à ſpiritu ſancto, hinc eorum mandatis ſubduntur fideles. 101.d.
Apoſtoli dicuntur maiores miniſtri in Eccleſia. Eorum autem authoritas erat gubernare, docere, miracula facere. 96.a.
Apoſtoli dicuntur miniſtri Chriſti quantum ad ſacramentorum miniſtrationem. 109 a.

* 3 Apoſtolus

Apoſtolis ſuccedunt Epiſcopi, & ſeptuaginta duobus diſcipuli, ſuccedunt alij ſacerdotes ibidem.
Apoſtoli conſolantur, tribulantur, & exhortantur accipiendo paſſiue. 109. d.
Apoſtoli ſunt medij inter Deum, & populū 117 c.
Apoſtoli maledicebātur, & blaſphemabātur. 73. a.
Apoſtoli poſt miſſionem ſpiritusſancti peccare poterant venialiter, non autē mortaliter. 138. b.
Apoſtoli ſtulti reputati ſunt a pſeudoprophetis, & malis Corinthijs. 73 a.
Apoſtoli ſi prædicaſſent crucem cum legalibus, nullam perſecutionem habuiſſent. 151. a.
Apoſtoli ſunt vſi ſortibus in electione ſpirituali. pag. 154. c. 155 a.
Apoſtoli dicuntur fundamenta in quantum eorū doctrina annuntiat Chriſtum, qui eſt firma petra huius ædificij. 159 c.
Apoſtoli ſuam doctrinam immediate habuerunt à Chriſto non in figuris, & ipſi huius fuerunt exteriores. 161 c.
Apoſtoli priuilegiati erāt in omnibus donis Chriſti. 164. b.
Apoſtoli ſunt pſeudo Satan, qui ſæpe ad decipiendum transformat ſe in Angelum lucis. 127. c.
Apoſtoli fuerunt nuntij miſſi ad promulgationē reuocatæ damnationis. 109 a.
Apoſtolis nullus ſanctus comparari poteſt, excepto ſancto ſanctorum, & virgine glorioſa, qui excelluot. Et temeratium eſt quantumcunque ſanctum eis comparari. 154. c.
Apoſtolis myſterium fidei clarius fuit demonſtratum quàm prophetis, & patriarchis. 160. c.
Apoſtolo imponebatur quod præſens humilis foret, abſens autem auſterus. 114 d.
Apoſtolo imponebatur à pſeudo, quod ideo non acciperet ſumptus a Corinthijs, quia non diligeret eos. 117. b.
Apoſtolum ſe dixit Paulus, quia à Chriſto miſſus, & fructum multiouis. 81. c.
Apoſtolorum prædicationem non deueniſſe ad omnes dupliciter intelligi poteſt. 43. d.
Apoſtolorum tria ſunt officia. ſ. gubernare, docere, miracula facere. 96. a.
Apoſtolorum doctrina commendatur in quatuor, ſ. antiquitate, communitate, virtute, & vtilitate. 102 a, b.
Apoſtolorum ſapientia non fuit, vt ſcirent naturas rerum, & ſyderum curſus, ſed notum facere ſacramenta. 154 c.
Apoſtolus ſcribens Romanis dixit ſe ſeruum. Scribens Corinthijs ſe dicit Apoſtolum. 109. a.
Apoſtolus prima ſua epiſtola quam miſit Corinthijs, quam nos non habemus promiſit venire ad eos, quod tamen non fecit. 111. a.
Apoſtolus non potuit mentiri, quia Chriſtus erat in eo, & cum eo. 112 c.
Apoſtolus ſciuit artem ſcenofactoriam & laborabat nocte in domo Aquilæ, & Priſcillæ. 127 a.
Apoſtolus dicebat ſe miſſum ad prædicandum à tota Trinitate. 154. a.
Apoſtol. Paul. par erat Petro in authoritate prædicationis, non autē authoritate regiminis. 138. b.
Apoſtolus quando ſcripſit ad Epheſios erat in vinculis Romæ tentus. 160 b.
Apoſtolus gratis prædicauit Corinthijs, qui erant auari, vt expelleret pſeudo, qui quæſtum quærerent. 127 c.
Apoſtolus, etſi infirmos multos ſanauerat, & mortuos ſuſcitauerat, Timotheum tamen conſilio ſanare curauit. 203 c.
Apoſtolus ſe nominauit prædicatorem, Apoſtolū, & magiſtrum. 207 a.
Apollo quidam fuit Iudæus, & doctor, prædicauitque in Achaia. 108 c.
Arca Noe eccleſiam ſignificat. 273 b.
Arcana, quæ non liceat homini loqui de quibus ceſtatur Apoſtolus, quomodo conſtruatur ly homini. 130 b.
Argumenta 13. ſoluuntur à beato Thoma. 82 b.
Argumentum eſt ratio rei dubiæ faciens fidem, vel quaſi arguens mentem. 247. a.
Aries hærens cornibus inter vepres, Chriſti humanitas cruci affixa fuit, tamen diuinitas mortem euaſit, quæ tamen eum neque mortuum neque ſepultum dereliquit. 249 c.
Armorū ſpiritualiū eſt triplex effectus, deſtruunt rebelles, conuertunt infideles, corrigunt peccantes. 125. a.
Armorum ſpiritualium eſt triplex genus quibus nunc iubet Apoſtolus pugnare. 171 a.
Armorum Dei neceſſitas, tum ad protegendum, tum ad impugnandum deſcribitur. 170 d.
Articulus fidei incipit, vbi ratio deficit in credendis. 101. b.
Arrij errores, circa imaginem Dei. 180. c.
Artifices ſunt in duplici genere. ſ. manu exequentes, & freni factiuæ præcipientes. 224 a.
Artifex commendatur ab arte, & non poteſt conqueri opus de opifice. 40 c.
Aſcēſio Chriſti, & deſcēſio quō intelligatur. 42. c.
Aſcenſio in cælū octo gradibus virtutū fit. 276. d.
Aſcendendo Chriſtus captiuam duxiſſe dicitur captiuitatem. 184. a.
Aſpiciens a longe, hoc reſponſorium quod cantatur in prima dominica Aduentus ſumptum videtur ex Eſa. 30 & quare. 249. a.
Auaritiam comparat Apoſtolus idolatriæ: quia quando honor ſoli Deo debitus impenditur creaturæ, dicitur idolatria, & tamen vera idolatria tantum non eſt. 187. c.
Auaritia eſt peccatum partim carnale, partim ſpirituale, ibidem.
Aoſtitia excæcat. 279 d.
Auditus eſt duplex. ſ. interior, & ille eſt à Deo. Exterior, & ille eſt à docente. 42. b.
Auxilium diuinum nō eſt implorandum vbi ſupplet humanum. 129. a.

B.

Balaam auaritia ductus populo à Deo benedicto maledicere voluit. 279 d.
Barbari dicuntur, qui deficiunt in ratione, & ſunt rigoroſi in corpore. 99. c.
Barnabas commendatur ab Apoſtolo, quòd pro eccleſia multum laborauerit. 120 a.
Baptizabant Apoſtoli in primitiua Eccleſia in nomine Chriſti, quia nomen illud odioſum erat, vt ſic in conſuetudinem, & reuerentiam veniret. 85 a.
Baptizabant Græci iſto modo: baptizetur ſeruus Chriſti. N. in nomine, &c. ibidem.
Baptizati gloriabantur vnus de Petro, alius de Apollo, alius de Paulo, ibidem.
Baptizatos omnes in nube fuiſſe, & in Moyſe Apoſtolus dicit. 85. b.
Baptizauit Apoſtolus domum, id eſt familiam Stephanæ cuiuſdam matronæ. 83 a.
Paulus non multos baptizauit, & agit gratias Deo quòd Corinthios non baptizauit. ibidem.
Baptizatus, ordinatus, & confirmatus ſi fuerit certificatus, poſtea non eſt rebaptizandus, nec ordinandus, & confirmandus. 251 b.
Baptizatus immergitur ter, quia Chriſtus tribus diebus, & tribus noctibus fuit ſub terra in ſepulchro. 125 b.
Baptiſmatum nouem ſunt genera, accipiendo largè baptiſmum. 35 d.
Baptiſmi forma eſt. Ego te baptizo in nomine patris, & filij, & ſpiritusſancti. 85 a.
Baptiſmum Chriſtus inſtituit, & in nomine ſuo, patris, & ſpiritusſancti baptizari fecit. 24 c d.
Baptiſmus eſt triplex. ſ. fluminis, flaminis, & ſanguinis, & non ſunt tria ſacramenta, ſed vnum. pag. 253 d.
Baptiſmus non reiteratur, quia eſt quædam configuratio mortis Chriſti. ibidem.
Baptiſmus Chriſti habet virtutem duplicem, vnam diuinam, aliam humanam, & conſiſtit in quatuor. 64 d.
Baptiſmus non valet receptus pro alio, ſed ſolum pro ſeipſo, etſi ſit opus bonum. 104. d.
Baptiſmus habet efficaciam ex paſſione Chriſti, & ex virtute nominis eius. 65. a.
Baptiſmus à quocunque conferatur vniformem habet virtutem. 163 c.
Baptiſtæ virtus in baptizatis nihil operatur, ſed Chriſti. 85 c.
Beati quomodo dicūtur iſti, quorū Deus tegit peccatū originale, actuale, mortale, & veniale. 17. c.
Beati dicuntur qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam. 96 d.
Beati vellent non ſpoliari corporibus, vt & ipſam gloriam perciperent. 116 c.
Beati à viatoribus non docentur, quia immediatè verbum conſpiciunt, quod eſt ſpeculum ſine macula. 181 c.
Beatitudo eſt operatio perfecta, quæ eſt ſupremæ virtutis operatiuæ, optime diſpoſitæ, & hæc eſt noſtra. 205 a.
Benedicendo ſacerdos Euchariſtiam, non benedicit corpus Chriſti, ſed materiam ſacramenti, pag. 236 d.
Benedicere eſt bonum dicere, enunciando, imperando, & optando. 51 a.
Benedicere Deum, & Deum benedicere nobis, quomodo intelligatur. 109 c.
Benedictio eſt factio bonitatis in nobis, & eſt in præſenti vita imperfecta, & in futura vita perfectum. 134 c.
Benedictio Domini diuites facit, & multitudinem filiorū, & honorum, & maiorū procurat. 241 a.
Benedictionē pauperes de Lugduno mali ſacerdotis, iuſto laico nihil prodeſſe autumabant, ſed potius econuerſo ſimiliter, & bicardi. 236 d.
Benedictionem Abraham quando à Melchiſedech recepit non mox habuit, ſed per fidem firmiter expectauit. 238. c.
Benedictionem præſtans Iacob duobus filijs Ioſeph, Effraym, ſcilicet, & Manaſſe cancellatis manibus benedixit. Quia regia præferendi ſunt alijs hominibus. 240. c.
Benedictiones in miſſa, & orationes quare non fiant in vulgari. 106 a.
Beneficium Chriſti eſt triplex, ſcilicet iuſtificationis, reſurrectionis, & aſcenſionis. 157. d.
Beneficium ſpiritus ſancti triplex 140 a.
Benignitas eſt amor interior profundens bona ad exteriora. 218 d.
Benignitas idem eſt quod bona igneitas, ibidem.
Beſtiæ malæ dicebantur Cretenſes propter eorum crudelitatem, & guloſitatem. 214 a.
Bigamiam contra naturam Lamech ſeptimus, ab Adā, qui peſſimus fuit, primus introduxit 247. d
Bicardi, & pauperes de Lugduno dicunt quòd omnis iuſtus eſt ſacerdos. 238. d.
Blaſphemia quantumcunque fiat ſubitò, ſi percipitur eſt peccatum mortale. 184. d.
Blaſphemi reprehenduntur. 270 b.
Bona duo accepimus à Chriſto. ſ. ſpem vitæ æternæ, & facultatem accedendi ad patrem. 181 b.
Bona facta in charitate, mortificata per peccatum, per pœnitentiam reuiuiſcunt. 188 d.
Boni in repromiſſione ſignificantur per ſtellas, mali vero per arenam maris. 248. d.
Boni operis principium non eſt ex nobis, ſed ex Deo 172 b.
Boni operis de principio error Pelagij. ibidem.
Boni ſibi communicare debent bona ſpiritualia. pag. 173. d.
Bonitas miniſtri nō requiritur ad collationem ſacramenti, quia nullus eſſet certus de ſalute, nec ſciret ſe eſſe baptizatum, vel abſolutum 236. d.
Bonitas offerentis facit, vt acceptetur oblatio non ſacramentalis 247. d.
Bonum tam perfectū nullus ſe æſtimare debet, quàm ſi nullum defectum habeat, nec ita malum, vt nihil ſit in eo boni. 174. a.

C.

CAdere nos multa faciunt, atque in præcipitium ponunt. 82 a.
Calix quot modis ſumatur, & quid ſignificet 88 b
Calix in conſecratione (Hic eſt) cum dicitur, figura Metonimica committitur. 92 a.
Calix noui teſtamenti, directe quid repreſentet. ibidem a.
Cantare debemus vt Deum mente, & voce ad miſericordiam prouocemus. 188 d.
Canonicarū epiſtolarū materia in pfatione. 258. d.
Canonicarum ordo, in prefatione, ibidem.
Canonicæ ſeptē quid indicant, in præfatione, ibid.
Capiti ineſt perfectio, ſublimitas, influentia, & conformitas. 88 a.
Capitulum dicitur breuis complexio continens multa. Alio modo dicitur capitulum à capite, pag. 258. b.
Caput omnium dicitur Chriſtus tam angelorum quam hominum, & eccleſiæ tantum. 158 d.
Caput gētiū dicitur Chriſtus, & quomodo certæ prophetiæ de vocatione gentiū intelligātur. 59. c.
Carnalia peccata quidam dicebant non eſſe peccata, vt facilius decipere poſſent. 187. d.
Carnem concupiſcere aduerſus ſpiritum, & econuerſo quomodo intelligatur. 149 a.
Carnem ſequi eſt ſequi mortem: ſequi ſpiritum, eſt ſequi vitam & pacem. 30 a.
Carnem non manducare, & vinum non bibere dicit Apoſtolus, ad vitandum ſcandalum, & ad abigendam luxuriam. 58 b, c.
Carnis vſus tantum poſt diluuiū cōceſſus eſt. 55. c.
Caro poteſt dupliciter conſiderari, ſcilicet in ſe, & ſic non eſt odienda, vel prout eſt impeditiua ſalutis. 169 b.
Caſtitatem volens habere neceſſe habet laborare, vigilijs inſiſtere, & macerare corpus per ieiunium. 119 b.
Caſtigationis verbum communiter accipitur in pueris & in concupiſcentia. 252. c.
Cautela diaboli in tentando. 272. d.
Cauterium eſt corruptio in carne per ignem ex qua egreditur putredo. 200 c.
Cecilia conuertit virum ſuum ad fidem. 78. d.
Cælum tertium tripliciter poteſt accipi, ſcilicet ſecundum ea, quæ ſunt infra animam, aut ſecundum ea, quæ ſunt in anima aut ſecundū ea, quæ ſunt ſupra animā. Et poteſt accipi cælum Æreū, Sydereum, & Empyreum. 129 d.
Cælum Empyreum, igne non purgabitur. 281. d.
Charitas Dei duplex eſt. 20 b.
Charitas efficit vt bona, quæ homo habet, non ſibi ſoli retineat, & quomodo facit abſtinere à malo, & facere bonum. 97. a b.
Charitas in patria nō ceſſabit, ſed perficietur cum apparuerit gloria. Ibidem.
Charitas patiens eſt, benigna eſt, non æmulatur, non inflatur, non cogitat malum, ibidem.
Charitas à fide non ſeparatur. 287. d.
Charitatem habens poteſt peccare cum non vtitur ea. Si autem vtatur peccare non poteſt 97. c.
Charitatem non habens etiam ſi loquatur lingua angelorum & diſtribuerit omnem ſubſtantiam ſuam nihil prodeſt. 98. b.

Charitatem

Charitatem maiorem Chriſtus oſtēdit in eo quod pro inimicis mortuus eſt. 211 c,d
Charitatem Chriſti ſcire, eſt ſcire omnia myſteria incarnationis & redemptionis. 161 c.
Charitatem fraternitatis habere debemus, ſi ad cæleſte regnum peruenire volumus. 251 b.
Chamæleontis conditio. 289 a.
Chriſtus eſt vna perſona & hypoſtaſis in vtraque natura conſiſtens, & non eſt niſi vna hypoſtaſis vtriuſque. 67 c.
Chriſtus prædicauit Iudæis principaliter, gentibus autem perfunctoria. 144 d.
Chriſtiani ſtatus dignitas. 271 b.
Chriſtianorum peccata grauiora paganorum, pag. 278 d.
Chriſtum ſequi quomodo liceat. 271 b.
Chriſtus alios reges in quatuor excellit, in præfatione. 258 b.
Chriſtus armatus in cruce. 278 d.
Chriſtus autor canonicarum, in præfatione. 213 d.
Chriſtus lapis. 270.b
Chriſtus per Aſſuerū regem aptè figuratur. 258 d.
Chriſtus timorem habuit naturalem, non initialem. 289 b.
Chriſtus multa habuit teſtimonia. 290 b.
Chriſtus quomodo intelligatur ſecundum quod homo eſt filius Dei. 5 d.
Chriſtus vtrum ſecundum quod eſt, ſit perſona, & quomodo intelligatur, quæ ſuſcepit, & quòd ſuſcepit eſſe vnam perſonam, ibidem.
Chriſtus factus dicitur ſub lege ceremoniali, & morali, nos autem ſolum morali. 25 d.
Chriſtus dicitur vnus ſine pari multipliciter 82 b.
Chriſtus ſignificat perſonam prædicatione rationa humanæ naturæ. 88.a.
Chriſti inimici dicuntur eſſe ſub poteſtate eius inquantum per ipſum conuertuntur. 104.a.
Chriſtus non ſtatim ſubijcit ſibi inimicos ſuos, ſed faciet cum ſecundo apparuerit, ibid. b.
Chriſtus dicitur nouiſſimus, quia Adam induxit primum ſtatum, qui dicitur culpæ, Chriſtus autem gloriæ. 106 c.
Chriſtus dicitur cæleſtis, quia diuina natura fuit vnita humanæ naturæ, ibidem.
Chriſto debemus nos conformare quantum ad gratiam, & quātum ad gloriā certo modo, ibid.
Chriſtum veniſſe ſecūdum carnem quomodo Apoſtolus primo intellexerit, poſtea autem ſe correxerit. 118 a.
Chriſtus non habuit corpus fantaſticum, vt Manichæus dicebat. 37 d.
Chriſtus non attulit corpus ſuum de cælo, vt Valentinus dicebat. ibidem.
Chriſtus fuit idem filius Dei, qui & filius hominis contra Neſtorium, ibidem.
Chriſtus fuit minor patre quantum ad humanitatem, ibidem.
Chriſtus eſt caput noſtrum, & nos ſumus eius membra. 49 d.
Chriſtus dicitur caput gentium, & quomodo certæ prophetiæ de vocatione Gentilium intelligantur. 59 e.
Chriſtus eſt vna perſona, & hypoſtaſis in vtraqua natura conſiſtens. 87.c.
Chriſtus dicitur vir vnus, quia ſingularis quantum ad modum conceptionis: natiuitatis & gratiæ plenitudinis fuit. 128 b.
In Chriſto eſſe contingit dupliciter, aut per fidei ſacramentum, aut per charitatem. 129.b.
Chriſto quanto quis plus tribulatur, tanto proximior ſibi, vt vincat exiſtimatur. 130.d.
Chriſtus eſt Deus, & homo, & eſt compoſitus ex anima, & corpore ſecundum autem quod Deus eſt, patrem habet. 155 d.
Chriſtus tripliciter fuit exaltatus ſuper omnia, pag. 156 c.
Chriſtus Deus omnia ſubiecit pedibus eius, & dedit eum caput eccleſiæ, ibidem.
Chriſtus dicitur verbum, dicitur filius, & dicitur imago. 174 b.
Chriſtus homo natus non euacuauit ſe diuinitate, ſed nouo modo incœpit eſſe in humanitate, ibidem.
In Chriſto eſt duplex natura, & vnum ſuppoſitū, & eſt verus Deus, & non eſt ſibi data eminentia creaturæ, & ſimilitudo diuinitatis, ibidem.
Chriſto ſubijciuntur duobus modis in executione operis & in confeſſione oris. 174 d. 175 a.
Chriſtus ſemper habuit notitiam de omnibus non autem alij ſancti. 175.c.
Chriſtus dicitur primogenitus, quia eſt principium creaturæ 180.b.
Chriſtus, & Eccleſia eſt vna perſona myſtica cuius caput eſt Chriſtus. 181.c.
Chriſtus non venit in mundum, vt tolleret ſeruitutem temporalem. 215 c.
Chriſtus dicitur Deus magnus ſuper omnes deos, quia ſplendor, quia verbum, & dominus. 219 a.
Chriſtus commendatur, à conſubſtantialitate, ex æternitate, & æqualitate. 228 b.
Chriſtus fuit minor angelis quantum ad carnis infirmitatem: maior autem quantum ad gratiæ plenitudinem. 221.c.
Chriſtus eſt cauſa ſalutis, & pater eſt cōſummator ipſius, & per paſſionem nos adducit ad æternā hæreditatem. 225.d.
Chriſtus fuit dignior Moyſe, & Aaron, quia fuit pontifex, & ſacerdos. 257 d.
Chriſtus ab inſtanti conceptionis ſuæ fuit perfectus, & conſumatus quantum ad animā. 235.b.
Chriſtus dicitur ſacerdos in æternum, quia nunquam finietur, neq; ſucceſſorem patietur 255 d
Chriſtus dicitur miniſter, quia miniſtrat ſacramēta gratiæ in præſenti, & gloriæ in futuro. 258 b.
Chriſtus dicitur pontifex, & quomodo ſemel intrauit per ſanguinem in ſancta ſanctorū. 241.b.
Cibi aliqui in veteri lege erant prohibiti, quia figurabant Chriſtum. 500 d.
Cibus animæ dicitur ſacra doctrina, quia cibat intellectum & potat affectum. 253.a.
Circumciſio poſt legem gratiæ nihil prodeſt. Ante legem autem gratiæ erat ordinata contra originale. 12 d.
Circumciſio fuit ſignaculum iuſtitiæ per fidem in ſignum fœderis vſque ad Chriſtum. 18 a.
Circumciſio quare fuerit inſtituta, quam vim habuerit, & quare fuerit mutata, ibidem.
Circumciſio ſpiritualis quomodo fiat à Chriſto in corpore & in anima, & quare per cultellum fiebat. 18 b.
Circumciſio erat ſignum iuſtitiæ, & non conferebat gratiam, ſed auxilium gratiæ ad recte agendum 18 b.
Circumciſio habet expreſſam ſimilitudinem cum fide Abrahæ, quo ad duo. 18 a.
Circumciſio, & aliæ legis cerimoniæ propter duo ſunt inſtitutæ. 18.a
Circumciſio, quomodo remittebat peccatū, ibid.
Circumciſio eſt duplex. Vna carnalis, & illa eſt manu, alia ſpiritualis, 158.c.
Circumciſus fuit Timotheus ab Apoſtolo. Et vtrū Paulus fecerit ad obſeruandum legalia, vel ſolū ne ſcandalizaret conuerſos, eſt differentia inter Auguſti, & Hieronymum. 147 d.
Chirographus eſt ſcriptura manualis, & propriè fit in cautione contractuum. 185 c.
Ciuitas eſt ciuium vnitas. Et eſt duplex vna terrena, alia cæleſtis. 146.d.
Clamat Eſaias propheta pro conuerſione Iudæorum, Oſee autem Gentilium. 41.b.
Cloes eſt nomen vnius villæ Corinthiorum iuriſdictioni ſubiecta, vel eſt nomen vnius matronæ, pag. 64.c.
Claritas Chriſti in transfiguratione ſua non fuit ſimilis illi, quæ futura eſt in iudicio. 277 d.
Cognitio Dei eſt nobis neceſſaria hic & in patria, pag. 182.b.
Cognitio qua homo intelligit fit duobus modis. Per viam mentalem, quæ eſt intellectus, & corporalem, quæ eſt ſenſus. 129 c.
Cognitio noſtra in patria non æquiparatur cognitioni Dei, ſed (ly ſicut) importat ſimilitudinem, & non æqualitatem. 98.b.
Cognitio noſtra omnis ortum habet aut à ſupernaturali principio, aut naturali lumine. 99.b c.
Collectio pecuniarum quam Paulus Corinthijs, & Galathis impoſuit pro neceſſitatibus fratrum, pag. 108.a.
Collegium fidelium in ſcripturis quandoque, vocatur domus, quandoque ciuitas. 159. c.
Colere debemus Deum, & non idola, vt Hermes, Varro, poeta, & ſequaces. 8.b.
Comedere, quæ idolis oblata ſunt propter ſcandalum prohibet Apoſtolus. 86.c,d.
Comeſſationes dicuntur ſuperfluæ, & nimis accuratæ comeſtiones, & potationes. 54 d.
Communicantes debent eſſe ieiuni. Et quid ſi biberint aquam ſolam, aut aliquid quod ſero dētibus inhæreat. 90.b.
Comparatio abuſiua, & propria. quæ ſit. 280.b.
Complementum ſanctorum eſt communia ſocietas multorū milium angelorū aſſiduitas 214.b.
Comprehendere homo non poteſt rationem diuinorum iudiciorum. 48.a.
Cōprehendere Deū nemo poteſt, quia tranſcendit quicquid in creaturis eſt cōprehenſibile. 205 b.
Conceptus miraculoſi in veteri teſtamento conceptum Chriſti ineffabilem, non tamē ex æquo figurabant. 248 d.
Cōcordia cōſiſtit in hoc, vt homo doleat de malo alterius, & gaudeat de proſperitate eius. 50 d.
Concordiā deſtruit ſuperbia & præſumptio, ibid,
Concupiſcentia praua ſe habet communiter ad omnia peccata. 27 d.
Cōcupiſcētia manet in baptizatis, vnde dicit Paulus. Accipiat vnuſquiſq; vxorem ſuam. 77.c.
Cōfeſſio eſt triplex. ſ. iniquitatis, miſericordiæ Dei beneficia præſtantis, & diuinæ veritatis. 45 a.
Confeſſio in veteri lege erat tātū Deo fiebat 187.c,
Confeſſionis conditiones, ibidem.
Confeſſionis expreſſa inſtitutio, ibidem.
Confidere in alium aliquis poteſt dupliciter, vel quia ad eum pertinet ſua defenſio, aut quia paratus eſt quomodocunq; eum defendere. 178.c.
Conſcientia bona conſiſtit in duobus. ſ. vt quæ facit ſint bona, & vt recta intentione fiant. 110 b.
Conſcientia erronea obligat ad obſeruantiam eorum de quibus eſt conſcientia erronea, in his quibus homo non eſt perplexus. 147.d.
Conſcientia erronea quomodo oriatur ab actu voluntatis, quia voluntas fertur in id quod ei vis apprehenſiua repræſentat, ſiue bonum, ſiue malum Et quomodo cōſcientia erronea liget. Nota pulcherrima. 57 b.
Contentio in his, quæ ſunt fidei quando eſt neceſſaria. 208.c.
Contentio eſt impugnatio veritatis cum confidētia clamorum. 51 a.
Contemnunt peccatores Deum, eo quod nō immediate punit eos, ſed ſuffert patienter. 10 a.
Conuenire aliquid alicui, poteſt intelligi tripliciter. ſ. eſſentialiter, participatiue, & cauſaliter, pag. 180 d.
Conuerſio Gentilium ſpecialiter attribuitur ſpiritui ſancto. 144.d.
Corinthum erat ciuitas Metropolis maritima, vbi multi erant mercatores, qui auari eſſe ſolent, propterea Apoſtolus ab eis ſumptus non accipiebat. 127.b.
Corona eſt duplex, quædam eſt principalis, quædam ſecundaria. 211 d.
Corpora noſtra ſunt membra Chriſti, & templum ſpiritusſancti. 78.d.
Corpora duo ſimul eſſe in eodem loco non contingit ex dote, ſed ex virtute diuina, & miraculoſe. 106 a.
Corporalem exercitationem ad modicum eſſe vtilem quomodo intelligatur. 201.b.
Corpus noſtrū magnificatur per Chriſtum, miniſteria eius corporaliter exequendo, vel corpus noſtrum exponendo pro ipſo. 175.a.
Corpus naturale tria habet adinuicem connexa, ideſt compactionem membrorum, &c. 165.a.
Corpus Chriſti ſumitur indignè dupliciter. ſ. in alio pane quàm triticeo, aut in alio liquore quā vino, vt non confeſſus non contritus. 92.d.
Corpus Chriſti miſticum eſt tota eccleſia, & hoc probatur per corpus naturale. 95 a.
Corpus eſt factum propter animam & non econuerſo. 157 a.
Corpus macerare docet Apoſtolus, non occidere, ſuum & non alienum. 81.a.
Corpus noſtrum exhibere debemus iuſtitiæ ſicut exhibuimus iniquitati. 26 b.
Corpus naturale hominis non eſt vnum membrū: ſed multa Sic de Corpore myſtico. 93.a.
Correctio diuina & humana ſic differunt, quia humana eſt tranſitoria, & pro tranſitorijs, & falli poteſt, diuina autem non. 252.d.
Creatio eſt motus ex nihilo ad eſſe. Et eſt duplex ſ. naturæ & gratiæ. 113 b.
Creaturæ dicuntur aliquando homines iuſti, aliquando humana natura, aliquando elementa huius mundi. 33.b.
Credere homo debet, quæ pertinent ad incarnationem, trinitatem, mortem, ſepulturam, reſurrectionem, & apparitionem Chriſti. 102.b.
Credere triplex. 268 c.
Credenti in Deum ſi non habuit tempus bonum operandi, quia fides eſt primus actus iuſtitiæ quam Deus in eo operatur, illi ſufficit ad ſalutem. 17.b.
In fide duo ſunt. ſ. id quod creditur, & ille cui creditur. 227.b.
Crucis ſcandalum euacuare per circunciſionem quomodo intelligatur. 148 c.
Crux Chriſti quomodo dicitur ſtultitia apud Iudæos, qui ſemper ſigna videre volebant & Gentiles, qui in eloquentia gloriabantur. 65 c.
Crux Chriſti habuit latitudinem, longitudinem, ſublimitatem, & profunditatem. 161 c.
Crucifigi Chriſto dupliciter. 270 c.
Cupiditas ſumitur tripliciter. ſ. pro auaritia, pro inordinato appetitu, & prout eſt quædam inordinatio animi. 204 c.
Currere quomodo debemus, vt præmium accipiamus. 84.c,d.

D.

DAmnatorum pœna non finietur, cōtra Originem in periarchon. 104.b.
Damnati magis dolent de priuatione diuinæ eſſentiæ, quàm de quacunque alia pœna, pag. 219 c.
Daniel, à quibuſdam non dicitur propheta, & quare 219 d.
Decimæ ſacerdotibus debentur propriè, Leuitis autem ex miniſterio, quia eis miniſtrare debent. 256 c.
Decimas recipere nullus cogitur, ſi dans ſcandalizatur, ibidem.

Decimas recepit Melchiſedech non alligatus legi, ſed propria authoritate, ibidem.
Decimas dedit Abraham Melchiſedech pro ſe & Leuitis qui erant adhuc in lumbis eius, tamen Melchiſedech erat minor eis. ibidem.
non Docere proximum ſuum, ſed cognoſcere Deũ minimũ & maximum quomodo intelligatur. pag. 233.c.d.
Delictum Iudæorum, quomodo dicitur ſalus gentium. 45 b.
Dæmones quare non comperentur Cherubim & Seraphim ſicut principatibus & poteſtatibus. pag. 170.d.
Dæmones non decipiunt in ſpecie angeli ſi cognoſcantur. 127.e.
Dæmones propterea nõ ſaluabuntur quod in nomine Ieſu, genua curuare dicantur contra Origenem. 174.d.
Dæmones à nobis non ſunt diligendi, quia non ſunt amici, ſed hoſtes non diligibiles. 54.a.
Dæmonem vincimus adiuti. 265 a.
Dæmones vbique torquent. 278.d.
De dæmonibus, qui ſunt in aere eſt duplex opinio. 137 b.
Dei dulcedo dupliciter deprehenditur. 270.a.
Detractio multis modis committitur. 269.d.
Deum negare contingit dupliciter. 278.b.
Deꝰ ad ſe accedẽtibꝰ quatuor bona largitur. 283.a
Deus eſt miſericors multimodis. 166.d.
Deus totenator malorum eſt. 260 a.
Deus charitas dicitur antonamaſticè, 89 a.
Deſcendiſſe Chriſtum primum ad inferiores partes terræ quomodo intelligatur. 164.a.
Deus dicitur Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob, & quare. 248.b.
Deus quomodo cognitus ſit à ſapientibus Gentilium, & quomodo ſcriptum erat Athenis in quadam ara, ignoto Deo. 4.d.
Deus duobus modis manifeſtat ſe hominibus. ſ. in infundẽdo lumẽ, & per ſenſibiles creaturas, ibid.
Deus cognoſcitur tribus modis. ſ. per cauſalitatẽ, per excellentiam, & per negationem, ibidem.
Deus non ſolum eſt Deus Iudæorum, ſed etiam Gentilium, quia diues eſt in omnes. 41.a.
Deus dicitur principaliter eorum, qui habent fidem, & deuotionem. 61 d.
Deus dicitur Deus totius conſolationis, & quomodo conſolatur ſuos. 109.b.
Deus dicitur inuiſibilis, quia nullus intellectus creatus poteſt attingere ad eius eſſentiã. 180 c.
Deũ nõ eſſe acceptorẽ perſonarũ declaratur. 21 b.
Deus dicitur eſſe in omnibus rebus dupliciter. ſ. per participationem, vel per amorem. 183 a.
Deus eſt tribus modis in rebus. ſ. communi, per gratiam, & per ſingularitatem. ibidem.
Deus dicitur tripliciter. ſ. naturaliter, opinatiue, & participatiue. 193 a.
Deus aliquando apparuit in viſione corporali, aliquando in imaginaria, aliquando in intellectuali. 213 e.
Deus eſt cauſa omnis ſubſtantiæ, quia omnia efficit, gubernat & conſeruat 210.d.
Deus dicitur eſſe in mundo per eſſentiam, præſentiam, & potentiam. 243.d.
Dextera pars dicitur potiſſima in animali, & ſignificat bona ſpiritualia. 238 e.
Dextera Dei non dicitur aliqua pars corporalis, ſed ſimilitudinaria. 284 b.
Diaboli ardens in tentando cautela. 217.d.
Diaconi non debent eſſe litigioſi, nec vinolenti, nec bilingues. 199 b.
Diaconiſſa dicitur nõ quia ordine ſacro fungatur, ſed quia certo miniſterio deputatur, ibidem.
Dicere aliquid in ſpiritu ſancto eſt dicere ex inſtinctu eius. 94 a.
Dictio excluſiua, addita termino eſſentiali, non excludit perſonam. 293 b
Dies comparatur futuræ gloriæ: & quomodo nox eam præceſſerit. 54 c.
Dies Domini dicitur venire in nocte, & quare dicatur dies Domini. 190 b.
Differentia olei in vnctione extrema, & baptiſmo, pag. 267 b.
Dij multi dicuntur participatiue in cælo, & in terra, in prologo. 219.a.
Dignitas Apoſtolatus eſt præcipua in Eccleſia catholica. 3 .a.
Dilectio debet eſſe ad ſe, ad proximum, & ad Deum. 30 b.
Dilectio qua homo ſe diligit debet eſſe vera, pura, & honeſta, ibidem.
Dilectionem parentum quare aliquando non ſequatur longæuitas vitæ. 281.b.
Dilectio inimicorum quomodo requiratur a nobis, & quomodo debet eſſe. 31 a.
Diligentes ſe ſolent de quatuor conſolari de quibus gloriabatur Apoſtolus. 181 a.
Diligere ſe dicebat Apoſtolus plus Corinthios quã Corinthij ipſum, & quam pſeudo prophetæ ipſos. 132.a.
Diligentes ſe inuicem tria conſueuerunt habere. ſ. mutuum ſocietatis auxilium, mutuum amorem, & beneficium oſtendere. 143.c.
Diligitur aliquando aliquis propter alium, aliquãdo propter ſeipſum. 157.d.
Dimittere non debet fidelis infidelem ſi ſine periculo animæ cohabitare poſſit, cõſilium eſt, non præceptum. 78.a.
Diſpenſari contingit in diuerſis, temporibus diuerſis. 237.b.
Diſtinctio perſonarum in diuinis, & quare Paulus non fecit ibi mentionem de ſpiritu ſancto, pag. 153 c.
Diuiſiones gratiarum diuerſæ ſunt, & quomodo differant, & coordinatio earundem. 94.a.
Diues dicitur Deus, quia miſeretur omnium & dat largiter omnia. 137.e d.
Diuitiæ ſunt non habentibus tentatio, habentibus autem laqueus. 204.c.
Diuites tria mala pauperibus inferunt. 281 c.
Dilectio Chriſti in quatuor manifeſtatur. 271.c.
Diligere proximum ſicut ſeipſum multipharium exponitur, 261.d.
Diuiſio epiſtol. in canonicas in præfatione. 258 c.
Doctrina prophetica lucerna dicitur. 277.d.
Docens alium non debet eſſe fur, nec adulter, nec blaſphemus. 12.b.
Doctores dicuntur à docendo, quia proprium eorum officium eſt docere. 124 b.
Doctori duo ſunt neceſſaria. ſ. lectio in qua acquiritur ſcientia, & exercitium in quo efficitur promptus. 201 c.
Doctor ſacræ ſcripturæ poteſt vti authoritatibus quorumcunque pro elucidanda veritate. 214. a.
Doctor non debet reſpondere ad omnes quæſtiones, ſed ad vtiles. 217 b.
Doctrina eſt triplex ſ. angelorum, philoſophorũ, & euangeliſtarum. 135.c.
Doctrina eadem eſt proponenda paruulis & prouectis, ſed aliter, & aliter. 233.a.
Doctrina eſt duplex ſ. terrena, qua homo inhæret terrenis, alia cæleſtis, quæ docet cæleſtia. 234.c.
Dominus dupliciter dicitur gratiare ſerui ſuos. pag. 286.a.
Dominus noſcit bonos notitia practica. 278 a.
Domus noſtræ habitationis dicitur corruptibilis quantum ad corpus, non quantum ad animam. pag. 116 d.
Domus ſpiritualis homo. 270.a.
Dona gratuita reducit Paulus ad tria. ſ. linguarum, prophetiam, & largitionem rerum temporalium. 58.e.
Dona gratiarum non dantur pro meritis, ſed ſecũdum voluntatem Dei. 140.a.
Dona Dei, & vocatio, quomodo ſunt, ſine pœnitentia. 47 b.
à Donis Gentiles denominabant Deos, vnde Apoſtolus dicit Deus pacis. 134 a.
Donis magis vtilibus, & fructuoſis debemus vti, & non curare multum donis inutilia. 99 d.
Donec intrauerit plenitudo, quomodo intelligatur 47.a.
Donec, hoc dictio poteſt intelligi duobus modis, ſ. pro tempore finito, & pro tempore infinito, pag. 204.b.
Dotes corporum reſurgentium ſunt impaſſibilitas claritas, agilitas, & ſubtilitas. 105 d.
Dubitauit ſanctus Paulus, vtrum fuiſſet raptus cũ corpore ſolum, vel anima & corpore. 329 b.
E.
EBrietas eſt cauſa multorum malorum quam Apoſtolus vitare iubet tanquam ſingulare nocumentum. 148.c.
Ebrietas eſt peccatum mortale cum intenditur, vel formaliter, vel interpretatiue. 55.a.
Ebrietas multos ſpiritus generat, & ideo tumultuoſa eſt. ibidem.
Ebrietas eſt peccatum mortale quando quis frequenter inebriatur. 75 a.
Eccleſia habet prælatos, habet & ſubditos, qui ſe debent habere coadunati ſicuti membra in corpore. 96.a.
Eccleſia comparatur caſtro, quæ tripliciter impugnatur, in Prologo, ad Coloſſenſes. 179.a.
in Eccleſia eſt triplex diuerſitas. ſ. bonorum & malorum, bonorum & meliorum, malorum & peiorum. 209.a.
in Eccleſia primitiua poſt verbum Dei ex diuina diſpenſatione, vt fides confirmaretur, fiebant ſigna manifeſta ab Apoſtolis per ſpiritum ſanctum. 140.c.
Eccleſiam perſecutus eſt diabolus aliquando manifeſte per Tyrannos, & poteſtates, aliquando occulte per hæreticos. 116.c.
Edificio cuilibet quatuor requiruntur, ſcilicet fundatio, conſtructio, augmentatio, & conſummatio. 162.c.
Efficacia euangelij conſiſtit in duobus. Quis perficit, & abbreuiat Et quomodo dicatur abbreuiare veteris legis cærimonialia. 41.b.
Electio reſpicit tria, ſcilicet ordinem electorum, finem electionis, & modum conſequendi finem. 193 d.
Electio, & probatio conſiſtit in duobus & quare Deus quoſdam indurat, & quorundam miseretur. 42.a.
Electio Dei libera, æterna, gratuita. 153 e.
Elegit Chriſtus non ſapientes, neque potentes, ſed ſtulta, & ignobilia, & de vocatione ad fidem, pag. 66 b.
Elementa dicuntur principia grammaticalia. Sic principia fidei elementa decalogi. 231.a.
Elementa quomodo dicuntur egena, & infirma pag. 144.a.
Eleemoſyna facta ab infidelibus dicitur immunda, & ſimiliter alia bona opera, quia carent debito fine. 214 c.
Eleemoſyna debet dari cum hylaritate, vt retributio fiat in dilectione. 124.a, b.
Eleemoſyna valet ex duobus, ſcilicet ex intentione bona, & ex quantitate dati. 122 c.
ad Eleemoſynam quatuor requiruntur ſecundum poſſibilitatem, vt. ſ. det pauperibus, vt ſubueniat neceſſitati, &c. 124 b.c.
Eleemoſynam libenter dare debemus exemplo Chriſti, qui omnia ſua dedit propter nos. 124.a.
Eleemoſynam dans indigenti non egebit, ſed lucrum inde habebit. 124 b.
Emphatica locutio eſt quando totum quod eſt in effectu dependet a cauſa. 138 d.
Exemptio, & redemptio hominis. 249.b.
Empyreum cælum igne non purgabitur. 281.d.
Emulatio, prout dicit zelum, eſt quidam motus cauſa boni, vel mali. 243.d.
Enoch fides, quid meruit. 147.d.
Epiſcopalis dignitas excedit omnes alias dignitates. 232 a.
Epiſcopi non conſecrant papã, nec ſuffraganei archiepiſcopum. Sed (hunc hominem) vt ſit papa, vel archiepiſcopus. 236 d.
Epiſcopo non ſufficit, quod in ſacra ſcriptura ſtudeat, ſed oportet, quod etiam inſtruat. 213 d.
Epiſcopos canonici eligunt, ſed ſeniores conſtituunt. Et multa de epiſcopis. 213.b.
Epiſcoporum nomina, & presbyterorum ſunt promiſcua. 198 d.
Epiſcopus debet eſſe irreprehenſibilis, & de perfectione, & quomodo debent eſſe ſolliciti circa gregem. 198.d.
Epiſcopus debet habere honeſtam familiam, & filios quos habuit ante prælaturam corrigere, pag. 199 b.
Epiſcopus debet eſſe benignus, & pius, ſeipſum conſiderans. 232.a.
Epiſcopus poteſt dimittere eccleſiam ſibi cõmiſſam, quando omnes ſui ſubditi ſunt mali, & incorrigibiles. 208.c.
Epiſtola ad Philip. eſt ſcripta primo anno incarcerationis Apoſtoli 171.c.
Epiſtolam ad Heb. ſcripſit Paulus, & non alius ſecundum Dionyſium, & Hieronymum in prologo, ad Hebræos. 219 b.
Epiſtolarum omnium commemoratio, & earundẽ ſubordinatio atque inſtitutio. 1 c.
Epiſtolam quam ſcripſit Paulus Romanis, partim ſcripſit Athenis, & partim de Corintho. 1.d.
Equalitas eſt duplex. ſ. abſolutæ quantitatis, & proportionis. 192.b.
Errare aliquos permittit Deus, & quare. 209 a.
Error Manichæorum, qui dicebant viſibilia à malo Deo creata, inuiſibilia vero à bono. 180.c.
Error Manichæorum per Paulum confutatur, qui negabant Deum veteris teſtamenti fuiſſe patrem Chriſti. 8 a.
Error Manichæorum aſſerentium Chriſtũ habuiſſe corpus fantaſticum, Valentini qui dicebat de cælo Chriſtum detuliſſe corpus ſuum Neſtorij, qui alium poſuit eſſe filium Dei, & filium hominis, Arrij, qui poſuit Chriſtum eſſe minorem patre. 37.d.
Error Manichæorum, qui diuerſitatem eorum quæ hominibus accidunt aſcribunt horæ natiuitatis. 38.b.
Error Arrij. qui dicebat patrem proprie eſſe inuiſibilem, filium autem viſibilem. 180.c.
Error Petri Lombardi reprobatur. 289.a.
Error Arrij, qui dicebat Chriſtum eſſe puram creaturam, ibidem.
Error Origenis, qui dicebat animas omnes eſſe cum angelis creatas. 38.c.
Error Origenis, qui dicebat à principio Deũ feciſſe omnes creaturas ſpirituales, & omnes æquales. Poſtea vero meruiſſe, vel demeruiſſe, ibid.
Error Pelagij, de principio boni operis. 172.b.
Error Origenis, & Pelagianorum, quod gratia detur ex meritis. 38 b.
Error Neſtorij, qui dicebat verbum ſolum habitaſſe in Chriſto, & non vnitum. 183.a.
Error Origenis, qui dixit damnatos tandem eſſe etiam ſaluandos. 304.b.

Error

Error Neſtorij, qui dicebat beatam virginem non fuiſſe matrem Dei, ſed filij hominis. 144.c.
Error Ebionis, qui dicebat Chriſtum ex ſemine Ioſeph natum. 144.c.
Error Valentini, qui dixit Chriſtum non ſumpſiſſe corpus de Virgine, ſed attuliſſe illud de cælo, ibidem.
Error Platonicorum, qui dicebant in rebus diuerſas eſſe perfectiones, & quomodo quodlibet attribuebant vni primo principio. 120.c.
Error quorundam dicentium Deum non habere curam rerum humanarum, aut ſufficere fidem ſolam, &c. 76.a.
Error oritur ex duobus. ſ. ex ſuperbia, & intellectu propero. 104.c.
Eſca non eſt regnum Dei, ſed iuſtitia, & pax, & ſpirituale gaudium. 37.a.
Æternitas eſt menſura rei immobilis. Tempus autem rei mobilis 221.d.
Æternitas notatur per aduerbium hodiè, quod ſemper præſens deſignat, ibidem.
Æternitas cum generatione in diuinis quomodo ſtare poſſit, ibidem.
Eua ſeducta fuit per ſerpentem non violenter, ſed aſtute. 146.c.
Euangelicæ veritatis cognitio neceſſaria eſt omni homini, quia ſine ea ſalus non eſt. 6.a.
Euangeliſta dicitur, qui ſcripſit euangelium, vel qui docet, ſiue annuntiat illud. 211.a.
Euangeliſtæ dicti ſunt ab euãgelio, qui ſcripſerũt, & docuerunt euangelium. 164.b.
Euangelium illuminat, clarificat, & ſeruum Chriſti declarat. 214.d.
Euangelium dicitur quicquid de Chriſto dicitur, ſiue ſit in nouo, ſeu in veteri teſtamento. 133.b
Euangelium commendatur quadrupliciter, antiquitate, firmitate, dignitate, & modo tradendi certitudinem. 4.b.
Euangelium adhuc viuentibus Apoſtolis dicitur diuulgatũ per totum mũdũ, ſaltem fama. 179.c.
Euangelium non auditum ab ijs, qui in ſiluis ſunt educati, num eos à peccato excuſet. 44.a.
Euangelizandi authoritatem dicit ſe Apoſtolus non habere ab homine. 133.d.
Euangelium lex regalis dicitur. 261.d.
Euchariſtia debet ſumi ſine conſcientia peccati mortalis 74.c.
Euchariſtia vnit nos cum Chriſto. Similiter, & ſanguis Chriſti. 86.b.
Euchariſtia inſtituta eſt ſub duplici ſpecie, quia panis confirmat, & vinum lætificat. 90.a.
Euchariſtia virum nutrire poſſit, & ſanguis inebriare, pulcherrima declaratio. 90.c.
Euchariſtiæ ſacramentum Chriſtus inſtituit in aliena ſpecie, ne homines abhorrerent, ne infideles deriderent, & vt fides maioris non eſſet 91.a.
Euchariſtiæ ſacramentum vocatur cœna, & quando fuerit inſtitutum. ibidem.
Nota differentiam inter ſacramentalia, & ſacramentum euchariſtiæ, & quomodo iſta verba, Accipite, & manducate, non ſunt de forma cõſecrationis. ibidem.
Hoc eſt corpus meum, quomodo diuerſimode expoſuerunt Nota pulcherrima. 91.c.
Tranſubſtantiatio panis, & vini in corpus Chriſti, & ſanguinem differt ab omnibus conuerſionibus, quæ ſunt in natura, ibidem.
Fractio huius ſacramenti, quomodo fiat, & quid frangatur, & quid ſignificetur. ibidem.
Corpus Chriſti, etſi conſecretur ante ſanguinẽ, tamen ſine ſanguine non eſt, ibidem.
Corpus Chriſti ſumitur duobus modis. ſ. ſpiritualiter, & ſacramentaliter, ibidem
Probare ſe homo debet antequam ad ſacram cõmunionem accedat. 92.d.
Forma conſecrationis calicis, & expoſitio notabilis omnium verborum. 192.c.
Ponitur aqua ante conſecrationem calicis, ſi autem poſt conſecrationem ſacerdos aduertat, nõ ponat, ibidem.
Euchodia, & Sintice fuerũt duæ mulieres, quæ miniſtrabant ſanctis in ciuitate Philippenſi. 177.c.
Ex acceſſu ad Deũ, quatuor ſequuntur bona 225.a
Ex Apocryphis, licet teſtimonium trahere 194.c.
Excitare Deũ peccatores ad peccandum, & bonos ad bonũ operandũ, quomodo intelligatur. 38.d.
Excommunicati ab Apoſtolo, mox vexabantur à diabolo. 197.a.
Excommunicatio qua vtitur eccleſia, ſpiritualiter vexat, ibidem.
Excommunicatio quam tulit Apoſtolus, cõtra Angelos, & Apoſtol. quomodo intelligatur 135.c.
Excuſationem nullam habuerunt Iudæi, quod nõ crediderunt euangelio. 44.a.
Ex ipſo, per ipſum, & in ipſo, & quid per ex, & per per, & per, in, intelligatur. 48.b.c.
Exire, ſeparari, & mundum non tangere tripliciter expoſitio. 120.c.
Expectare oportet hominem, iuſtum, humanam naturam, & ſenſibilem creaturam, innouationem elementorum. 39.b.
Extaſis eſt quando diuinus amor non ſinit amatorem eſſe ſui ipſius, ſed rerũ amatarum. 129.c.
Extaſis ſit in homine per virtutem appetitiuam, & cognitiuam, ibidem.
Extra ſe ipſum efficitur homo per appetitiuam virtutem, & cognitiuam, ibidem.

F.

Fabula eſt quædam compoſitio ex mitis ad inducendum homines ad diligendum virtutes. 201.a.
Fabula, cur ab antiquis inuenta, ibidem.
Factus hoc participium quomodo intelligatur cõtra Fotinum, Sabellium, & Arrium. 2.c.
Factus dicitur Chriſtus ab Apoſtolo ex muliere, & non natus, quia ex voluntate patris, ibidem.d.
Factus dicitur Chriſtus ex ſemine Dauid ſecundũ carnem, ibidem.
Falſi teſtes ſunt non ſolum, qui aliqua vana, vel falſa contra aliquem hominem fingunt, ſed etiam, qui falſa cum Deo teſtantur. 103.b.
Faſcinatio dicitur ludificatio ſenſus per artem magicam. 140.a.
Fatuus ex vi nominis non eſt malum, ſed ex parte ſignificationis eſt prohibitum. 202.d.
Fabula quid. 201.a.
Fœminæ non mutabuntur in ſexum virilẽ in reſurrectione vltima, ſed vtrunq; permanebunt. 164.c.
Fermentum habet in ſe duo. ſ. ſaporem, & corruptionem. 74.b.
Fermentum quandoq; ſapientiam diuinam, quãdoque peccatum, aliquando vero peccatorem ſignificat. ibidem.
Fides Romanorum commendatur ex certis ſignis. 5.a.
Fides importat quãdam certitudinem ad id quod non videtur. 6.b.
Propter incredulitatem vnius, vel plurium, prærogatiua Iudæorum non auferebatur, ſic nec fides noſtra. 13.b.
Ex fide remanet firma promiſſio propter virtutem diuinæ gratiæ iuſtificantis. 19.a.
Fides ſicut reputabatur Abrahæ ad iuſtitiam, ita & nobis, ſi firmam habuerimus. 19.c.
Fides ſi recipiatur pro eo, quod creditur non eſt virtus, ſi autem pro habitu ſic quandoq; eſt virtus, quandoque non. 6.b.
Fides importat aſſenſum quendam cum certitudine ad id quod non videtur, ibidem.
Fides viuificans, ſeu iuſtificans, quæ ſit. 6.c.
Fides ad ſalutem requiritur, non ſimplex de Deo notitia. 112.b.
Fides recipitur aliquando, prout eſt virtus, aliquãdo, prout dicitur conſcientia: & differunt, vt particulare, & vniuerſale. 58.c.
Fides grano ſinapis comparatur, & quomodo ſancti cum maximi in fide fuerint, nullum tamen legimus montes tranſtuliſſe. 96.c.
Fides non eſt ex nobis quanquam credere ſit in noſtro arbitrio. 158.b.
Fides non datur nobis ex merito operum præcedentium, ibidem.
Fides primo annuntiata eſt in Iudæa, ſimiliter fidelium perſecutio ibi primum eſt orta. 188.a.
Fides eſt ſperandarum ſubſtantia rerum argumentum non apparentiũ, notabilis expoſitio. 246.c.
Fides accipitur dupliciter, vno modo proprie, alio modo communiter Prima non eſt viſorum, alia excludit omnem certam concluſionem. 247.a.
Fides diſtinguitur ab opinione, dubitatione, & ſuſpitione. ibidem.
per Fidem ſaluatur homo ſine meritis præcedentibus. 158.b.
Fidem habens in vniuerſali, poteſt errare in particulari. 2'4.d.
poſt peccatum primi parentis nemo potuit ſaluari à reatu culpæ originalis, niſi per Fidem. 247.c.
Fidem annuntiatam contemnens in eodem genere peccati plus peccat, quam ignorans. 243.b.
Fide Enoch, etſi tranſlatus à conuerſatione huius vitæ, tamen aliquando morietur cũ Elia 247.d.
Fidei actus eſt credere, & eſt actus Fidei determinatio ad vnum ex imperio voluntatis. 246.c.
Fidelium, & infidelium peccata diſtinguuntur, quia fidelis grauius peccat quam infidelis. 201.c
Fidei certitudo debet eſſe in corde, & in effectu, pag. 42.d.
ad Fidem pertinentia in primitiua eccleſia non erant omnia determinata. 58.c.
difficile eſt ad Fidem cõuertere ignaros, ſ. propter doctrinam hæreticam, vel non plenam cognitionem. 60.d.
Fidei fundamentum quid ſit, & per aurum, argẽtum, lignum, & ſtipulam, quid intelligatur. 70.a
per Fidem firmam etiam ſine charitate miracula fiunt. 96.c.
Fides non hæſitantis innititur omnipotentiæ per quem miracula fiunt, ibidem.
Fidei non ſubeſt falſum. 265.c.
Fides dæmonum qualis ſit. 262.c.
Fides, quæ dicitur mortua. 261.b.
Fides quibus eſt neceſſaria cum operibus, ibidem.
Fides multiplex. 262.d.
Figura, & res figuratæ quomodo diuerſimode intelligantur de Chriſto. 181.d.
Filiationem Chriſti quomodo hæretici expugnauerunt, videlicet Fotinus, Sabellius, & Arrius. pag. 4.c.
Filios non debere theſaurizare parentibus, ſed econuerſo quomodo intelligatur. 132.a.
Filij Dei adoptiui fuerunt non ſolum Iudæi, ſed Gentiles conuerſi. 144.d.
Filiolos vocauit Apoſtolus Galatas, quia puer in parturitione vocatur filiolus. 146.a.
Filium eſſe filium patris ſi genitiuus deſignet habitudinem cauſæ efficientis eſt falſa, ſi autem formam. i. habens eſſentiam eſt vera. 180.b.
Filius Dei dicitur aſſumpſiſſe naturam humanam, non autem hominem. 174.a.b.
Filius dicitur imago patris, & non econuerſo, ſimiliter, & verbum. 180.b.
Filius meus cum dicitur, es tu, hodie genui te, exponitur. 221.d.
Flagella quibus Deus flagellauit filios Iſrael propter adorationem vituli. 85.d.
Flagella reliqua ponuntur, ibidem.
Flectere genua ante tribunal Chriſti eſt rationem quemque reddere etiam de verbo otioſo. 56.d.
Forma humana dicitur anima, & etiam ſpiritus, pag. 166.b.
Fornicatio dicitur à fornice, arcu triũphali, iuxta quem erant lupanaria. 167.b.
Fornicationem fugere docet Apoſtolus Corinthios multis rationibus. 77.a.
Fornicatio vincitur ſolum fugiendo, reliqua vitia reſiſtendo, ibidem.
Fructus eſt duplex. ſ. acquiſitus per laborem, & productus naturaliter 149.d.
Fruiturum ſe dixit Apoſtolus Romanis in aduentu eius. 61.a.
Fruitio in duobus cõſiſtit. ſ. in viſione intellectus, & dilectione affectus. 234.b.
Fundamentum eccleſiæ ſunt Apoſtoli inquantum Chriſtum annuntiauerunt: principale vero fundamentum eſt tantum Chriſtus Ieſus. 159.d.
Furari, & rapere inter ſe differunt, quia primum latenter, ſecundum hoſtiliter. 129.c.

G.

Galatæ ſeducti à pſeudo Apoſtolis dicebant Apoſtolum non habere tantam authoritatem, quantã Petrus, & cæteri Apoſt. 134.d
Galatæ vnde præturæ̃ ſerunt originem, & quàm ſtulti fuerint, & inſtabiles, ibidem.
Galatæ dimiſerunt ſpiritum ſanctum, & adhæſerunt legalibus. 140.c.
Galatia tranſlatio dicitur, vnde Apoſtolus dicebat alludendo ad vocabulum, miror, quod tam cito tranſferemini. 135.a.
Gaudij veri conditiones quatuor tangũtur. 177.d.
Gaudium mundi per voluptates effluit, ibidem.
Gaudium quandoque prouenit ex bona cauſa, quandoque ex mala. 172.a.
Gaudium perfectum quod eſt. 259.a.
Genealogia Chriſti, Virginis glorioſæ, & aliquorũ Apoſtolorum. 136.a.
Genealogia Chriſti non ponitur duplici ratione, quia generatio eius eſt ineffabilis, & quia non pertinet ad genus Leuiticum. 236.a.
Gentiles, etſi non fuerunt Chriſto coniuncti ſecundum carnem, fuerunt tamen ſibi coniuncti ſecundum ſpiritum. 144.d.
Gentiles peruenerũt in notitiam eorum, quæ ſunt fidei, modo nobiliori quam Iudæi. 60.d.
Gentilium triplex Theologia. ſ. ciuilis, Poetica, & Naturalis. 8.b.
Gloria Dei mutatur cum cultus latriæ, non Deo, ſed creaturæ exhibetur, ibidem.
Gloria mundanorum amittitur ſeptempliciter, ſecundum ſingula peccata mortalia. 83.d.
Gloria Dei eſt duplex. ſ. inquantum in ſe glorioſus eſt, & inquantum gloria ab eo deriuatur ad alios. 88.d.
Gloriari ſe dicebat Apoſtolus non in diuitijs, non in honoribus, ſed in cruce Domini. 152.b.
Gloria per Chriſtum, qualis, & quæ, ibidem.
Gloriari Apoſtolus Gẽtiles prohibuit de eo, quod fuiſſent vocati, ſed humiliari. 46.a.
Gloriari poteſt homo de gloria Dei, non autẽ tanquam pro merito habito. 130.b.
Gloriari in Domino contingit tripliciter. ſ. amando, cognoſcendo, & bona non à ſe, ſed à Deo habendo. 125.d.
Gloriabatur Apoſtolus de fructu, quem dicit non ſe feciſſe, ſed Chriſtum. 60.c.
Gloriabantur ſe aliqui eſſe conuerſos per Petrum, alij per Apollo, alij per Paulum. 64.b.
Gloria interior in nouem reperitur. 259.d.
Gloria quadruplex. ibidem.
Gratiæ origo eſt Dei dilectio, vocatio, & interior inſpiratio. 4.c.

Gratia eſt primum inter Dei dona, quia per eam iuſtificatur impius, ibidem.
Gratia Dei per Ieſum Chriſtum nos liberat à corpore mortis. 29.d.
ſine Gratia Dei, homo non poteſt diu ſtare ſine peccato, neque à peccato ſine eo liberari. 94.a.
Gratia facit hominem abſtinere à peccato, & facit operari bonum, ibidem.
Gratia præueniẽs liberat nos à peccato, gratia ſubſequens adminiſtrat virtutes. 219 a.
Gratia, propter duo datur. ſ. ad vitandum malum, & operandum bonum, ibidem.
Gratia, & pax ſunt principia omnium bonorum, pag. 134 d.
Gratia eſt duplex, gratis data, & eſt illa, quæ datur ſine meritis, & qua gratos facit Deo. 134 a.
Gratia, quæ eſt in homine, non eſt ex homine, neque ab homine, ſed à dono Dei. 158 a.
Gratia non eſt data omnibus vniformiter, ſed ſecundum formam donationis Chriſti. 163 d.
Gratia gratis data, & gratia gratum faciens differunt, quia prima facit inhabitare ſpiritum ſanctum, ſecunda manifeſtat. 94.b,c.
Gratiam Dei, non in vanum accipere docet Apoſtolus. 118 d.
Gratiam nobis facere Deum ſit duobus modis, vel et audiendo, vel adiuuando, ibidem.
Gratiam ſuam dixit Dominus ſufficere Paulo, neque eam cum rogaret exaudiuit. 130 c.
ad Gratiam duo requiruntur, ſcilicet facultas exequendi, & actualitas operandi. 160 d.
Gratiarum actio neceſſaria eſt omnibus, qui ad vlteriora beneficia tendunt. 4.d.
Gratiarum actio reddenda eſt Deo mediatori, & homini victori, ibidem.
Gratiarum diuerſitas conſurgit ex diuerſitate donorum. 30 a.
Gratiarũ diuiſiones ſunt prophetia, operatio miraculorum, &c. 94.a.
Gradus octo, quibus in cælum aſcenditur. 246.c.

H.

HAbere ſpiritum ſanctum poteſt intelligi dupliciter, ſcilicet receptiue, vel diſpoſitiue, pag. 188 d.
Habitus eſt quadruplex, primus mutat habentem, & ipſe non mutatur. 174.c.
Habitus cognoſcitur per actum, & actus per obiectum. 246 c.
Habitu inuentus eſt Chriſtus, vt homo. 174.b.
Hæreditas debetur non ſolum filio naturali, ſed etiam adoptiuo. Et quid ſit hæreditas, & quare differt à gloria. 32 d.
Hæreditas noſtra conſiſtit in fruitione Dei. 167 c.
Hæreditas Dei qualis ſit. 268 b.
Hæres Chriſtus nõ fuit, inquantum fuit filius Dei ab æterno, ſed ſolum inquantum homo ex tempore. 120 a.
Hæres Dei quomodo aliquis eſſe poſſit, cũ nunquam Deus moriatur. 32.d.
Hebræi dicuntur ſecundum quoſdam ab Abrahã, quia ante eum hoc nomen inuenitur, ſed tamẽ melius ſecundum alios ab Heber. 118.b.
Hæreſes eſſe neceſſarias in eccleſia, quomodo intelligatur 89 d 90.a.
Hæreſis incœpit tempore Apoſtoli apud Iudæos, quod ſerui Dei in eccleſia miniſtrare non deberent. 213.c.
Hæreticus eſt, qui errat circa fidem cum pertinacia, non autem omnis errãs eſt hæreticus. 217 b.
Hæreticus dicitur, qui priuatam doctrinam ſequitur ex elatione 90 a.
Hæreticus, ſeu ſeductor, qui errat ex ignorantia nõ eſt excommunicatus. 135.c.
Hæretici in principio dicunt quædam vera, & vtilia, in fine autem effundunt mortifera. 208.d.
Hæretici per vanas doctrinas non poſſunt totaliter fidem ſubuertere, ibidem.
Hæretici dicuntur ſimulacra. 291.a.
Hæretici fontes ſine aqua. 280 a.
Hæretici irrationales, ibidem.
Hæretici pellicentes, ibidem.
Hæretici dicuntur aſtra erratica. 294 b.
Hæreticorum doctrinæ cauendæ, Ibidem.
Hæreticorum prauitas. 279 b.
Hæreticus in quinque vitandus. 292.a.
Homo dicitur dupliciter inimicus Deo. 20 c.
Homo a ſimplebitur latria in nubus. 291 d.
Homo eſt aſſumptus à verbo. i. humana natura eſt aſſumpta à verbo. 1.d.
Homo iſte ſemper fuit, eſt vera, quia homo ſupponit æternum ſuppoſitum. 4.a.
Homo tenet medium locum inter Deum & bruta animalia & cum vtroque communicat. 7 d.
Homo dicitur carnalis, quia eius ratio carnalis eſt, aut quia ratio a carne impugnatur. 29 d.
Homo non poteſt comprehendere rationem diuinorum iudiciorum. 47 d.
Homo primus fuit productus ſine viro, & fœmina, Eua vero de coſta Adæ, Abel ex Adam, & Eua, Chriſtus ſolum ex Maria. 19.b.
Homo debet aliquid Deo, aliquid ſibi, & aliquid proximo. 141 a.
Homo miſeretur alterius triplici ratione. 157.c.
Homo ſi non peccaſſet, Chriſtus (ſecundum mentem beati Thomæ) incarnatus nõ fuiſſet. 196 d.
Homo ea ſui creatione dicitur ſeruus Dei, & natura humana eſt forma ſerui. 174.b.
Homo eſt optimum animalium quando operatur ſecundum rationem, ſed quando declinat ad malitiam, eſt decies millies peior quàm mala beſtia. 214.a.
Homo poſt lapſum indigebat duobus, ſcilicet participatione cum diuina natura, & depoſitione vetuſtatis. 217 a.
Homo, qui nunquam peccauit poteſt eſſe ſine gratia, & culpa, ibidem.
Hominum tria ſunt genera, quidam ſunt virtuoſi, & duo vitioſi, ibidem.
Honorare debent filij parentes per reuerentiam, obedientiam, & neceſſariorum miniſtrationem. 169.d.
Honorare parentes pertinet ad pietatem. 201.a.
Homo triplex bonum habet, quod Deo exhibet, pag. 49 a.
Hoſtia, quæ in veteri lege offerebatur, debebat habere quatuor, integritatem, ſanctitatem à Deo, odoris ſuauitatem, & ſalis condimentũ, ibid.
Hoſtis ſtultus, aut debilis non multum eſt timendus, ſed potens nequam, & callidus. 170 d.
De humanitate Chriſti fuerunt quatuor errores falſi, Fotini, Arrij, Neſtorij, & Eutichetis. 174 c.
Humilitati contraria ſunt, quæ oriuntur ex ſuperbia, ſcilicet contentio, & inanis gloria. 174.a.
Humilis eſt, qui ſe ſubijcit, alicui ſecundum ſuam menſuram, ibidem.

I.

IAcob dilexi, Eſau autem odio habui, & pulcherrima differentia de prædeſtinatione, & præſcientia. 38.c.
Iacobus fuit epiſcopus hieroſolymitanus, & dicebatur minor, frater Domini. 136 c.
Iacobus confeſſionem à Chriſto inſtitutam promulgauit. 267.h.
Idolum nihil eſſe demonſtratur, & quomodo ea, quæ idolis immolantur non inquinant. 21 d.
Idololatria Apoſtolus docet fugere propter dæmonis ſocietatem & de immolatitijs idolorũ. 86.c.
Ieiunium, etſi ſit exercitatio corporalis, meretur tamen æternam ſi pro obiecto habeat charitatem. 201 b.
Ignis in extremo iudicio dicitur conſumere omnia, intelligi poteſt ex parte operantis, vel ex parte operis. 70 b.
Ignis inter omnia elementa eſt maximè actiuus, & efficax ad agendũ, & ſemper mouetur. 218 b.
Ignorantia quid ſit, & quando excuſatur à peccato, & quando ſit peccatum. 7.b.
Ignorare Deum contingit dupliciter, voluntarie, vt quis liberius peccet, & malitioſe. 8 d.
Illuſtratio mentis ad cognoſcendum eſt de quatuor. ſ. diuinis, terrenis, euentibus, vel de agendis. 98 b.
Impedimentum Pauli, quòd non potuit venire ad Romanos, quomodo ſe excuſat. 4.d.
Impedimenta concordiæ, quæ ſint. 31.c.
Impietas dicitur quando aliquis directè peccat contra Deum. 213 d.
Inanis gloria Iudæorum, qua gloriabantur ſe eſſe præferendos gentibus. 16 b.
Incarnationem ſacra ſcriptura non ſemel, ſed iterũ atque iterum repetit. 221 d.
Indurare dicitur Deus non immittẽdo malitiam, ſed non apponendo gratiam. 42.a.
Indurare eſt opus diuinæ iuſtitiæ. ibidem.
Infidelium mentes dicitur Deus excæcare non inducendo malitiam, ſed merito præcedenti ſubtrahendo gratiam. 114 c.
Infideles damnabuntur: ſine iudicio diſcuſſionis, & examinationis 73.h.
Infirmi in fide cum Iudæis, & hæreticis conuerſari non debent, ne ſeducantur. 73 b.
Inimicis non debemus reddere malum pro malo, vindex enim Deus eſt. 51 c.
Iniuriæ ſunt remittendæ exemplo Chriſti, & Apoſtoli. 113 d.
Inſenſatus ſit aliquis multis modis, vel quia veritatem acceptam derelinquit, vel nunquam eam acceptat. 240 a.
Intellectus noſter dicitur in potentia ad aliquid cognoſcendum, intellectus autem angeli impletus eſt ſcientia intelligibilium. 181 b.
Intellectus poteſt dupliciter accedere ad cognitionem, alicuius naturæ, ſcilicet per cognitionem, & comprehenſionem. 203 b.
Intellectus perfectus iudicatur quando rectè iudicat de his, quæ ſibi proponuntur. 233 b.
Intellectus mouetur ad aſſentiendum ex euidentia obiecti, quod eſt per ſe cognoſcibile. 247 a.
Intellectum noſtrum duo impediunt. ſ. debilitas, & obſcuritas. 182.b.
Inter duos iudices ſ. inter fidelem, & infidelem, fidelis eligendus eſt, etiam ſi non ſit tantæ prudentiæ, vt infidelis. 73.b.
Inter indulgentiam, quæ eſt pro peccatis, & eam quam dicebat Paulus contrahere matrimoniũ differentia eſt. 72.a.
Inuiſibilia Dei, quomodo à viatoribus, & quomodo ab electis cognoſcuntur, & quare dicuntur in plurali. 6.d.
Inuocare debemus Deum fide præcedente. 43 a.
Inobedientiæ vitium magnum. 271.c.
Ioannes, cur ſalutationem non præmittit Epiſtolis. 282 b.
Iram ante Solis Occaſum Apoſtolus iubet deponere. 166 a.
Ira eſt triplex, in corde, in prolatione vaga, in contumelia, ibidem.
Ira eſt duplex, ſcilicet, quæ tendit ad vindictam contra iniuſtitiam, & quæ exequitur, quando oportet, & in quibus oportet, ibidem.
Ad iram tardus, Ibidem.
Iræ remedium optimum, eſt cognitio propriæ fragilitatis. 216.c.
Irregularitatem incurrit aliquando aliquis ſine peccato. 199 a.
Iudæi non dicuntur à Iuda Machabæo, ſed à Iuda, & Beniamin, & alijs qui ſe adiunxerunt. 12.b.
Iudæi nullam prærogatiuam habent nunc in lege gratiæ, ſed pacificantur Gentilibus. 14.a.
Iudæi non poſſunt iuſtificari ſine lege Chriſti, ſicut & Gentiles, 14.c.
Iudæi dicuntur mortui cum ſint in peccatis, & nõ credunt, Deus autem viuificat per gratiã 19.a.
Iudæi gloriabantur de duobus, ſcilicet de Abraham, & de Iacob. 32 b.
Iudæi ſunt noſtri capſarij ſeruantes libros legis, pag. 38 c.
Iudæi non omnes fuerunt reprobati, ſed aliqui erant inter eos electi. 44 c.
Iudæi non omnes ſaluabuntur, neque maior pars, ſed aliqui. 41.a.
Iudæis Chriſtus in carne exiſtens prædicauit principaliter, gentibus autem perfunctorie. 144 d.
Iudæorum ſtatus ſi conſideretur ante legem, tunc propter beneficium legis erant digniores, non autem in lege gratiæ. 143.d.
Iudæorum caſus fuit vtilis, & fuit reparabilis per Chriſtum. 45.b.
Iudæos commendauit Paulus ex tribus, ex gente, ex beneficijs, & ex cultu Et quomodo Chriſtus promiſſus eſt eis. 41.a.
Iudex eccleſiaſticus gerit perſonam Dei, Chriſti, & angelorum, ideo debet iuſte iudicare. 203 c.
Iudex iudicare nullum debet, niſi ſit præſens, quãquam Paulus iudicauerit in abſentia eum, qui vxorem patris duxerat. 73 d.
Iudices infideles, à fidelibus eligi nõ debent. 75 a.
ante iudicem citatus primo debet ſe examinare de factis ſuis, & in iudicio non cõfunderetur. 133 h.
Iudicare alium eſt condemnare ſeipſum, & fit tripliciter iuſte, iniuſte, & temerarie. 9 d.
Iudicans alium, in quo reus ipſe reperitur, à Deo ſeuere punitur, ibidem.
Iudicij diuini veritas conſiſtit in hoc, quod nõ punit in præſenti ſecundum meritum, & equalitatem, ſecundum proportionem, quanquã æternã pœnã pro temporali dicatur illatura, ibidem.
Iudicij futuri quinq; conditiones. 117 a.
Iudicij dies, cur dies vocetur. 281 c.
Iudicare extra caſum non cõceſſum alterum nullus præſumat, quia Deus iudex, ibidem.
Iudicare dies, & annos, & menſes Apoſtolus prohibet. 36 d.
Iudicare de actibus exterioribus, quomodo poteſt fieri bene, & male, iudicare autem de occultis ſoli committitur Deo. 55.d.
Iudicare debet quilibet ſeipſum iudicio diſcuſſionis, & ſimiliter iudicio condemnationis, & reprehenſionis. 72 a.
Iudicari ſancti ab hominibus pro maximo habere debent ſi iudicantur, vnde puſilli ſcandalizari poſſunt, quantum autem ad ſeipſos curare non debent, ibidem.
Indirandus, vel excommunicandus reus eſt ammonendus. 133.a.
Iudicium Dei duplex. 281 a.
Iuramenti vſus, & appetitus iurandi, quando mali ſunt. 267.a.
Iuramentum de ſe non eſt illicitum. Iugum dicitur omne illud, quod ligat plures ad aliquid faciendum, & eſt iugum Dei, & iugum Diaboli, 120 b.
Iurare Deum per ſemetipſum, quomodo intelligatur. 235 a.
Iuramentum, quando malum eſt. 266 d.
Iurando ſanctus Paulus oſtendit verbum Domini, & Apoſtoli Iacobi non eſſe intelligendum pro ſemper, ſed pro tempore & loco. 5.b.
Iurandi duplex eſt modus, ſcilicet per ſimplicem atteſtationem, vel execrationem. 215.a.

Iuraui

c

Iurauit Deus per ſemetipſum, & ideo iurare iuſte, non eſt peccatum, ibidem.
Iuris rigorem ſeruare eſt, quando aliquis ſeruat ea, quæ iuſta ſunt ſecundum ſe, & tunc dicitur æquitas. 122 c.
Iurat aliquando Deus, iurat, & Angelus, & communiter immobiliter iurata permanent. 219 a.
Iuſti deprecatio, quo pacto multum valeat. 267. d.
Iuſtus vix ſaluabitur multis rationibus. 275. a.
Iuſtitia conſiſtit in redditione debiti, homo autem aliquid debet Deo, aliquid ſibi, & aliquid proximo. 141. a.
Iuſtificatio non eſt ex lege, ſed per gratiam, quæ datur à Ieſu Chriſto. 14. c.
Iuſtificari poteſt dupliciter accipi. ſ. pro iuſtitiam exequi, & iuſtum fieri. 141. b.
Iuſti iudicabunt Angelos bonos in eo quod eos excelluot, & malos in eo, quod eos condemnant, pag. 75 c.
Iuſtitia Dei tempore gratiæ, manifeſtata eſt per doctrinam Chriſti per euidentia ſigna. 14. c.
Iuſtitia Dei reuelatur in homine credente Euangelio per fidem Ieſu Chriſti. 6. b.
Iuſtificatio non eſt ex lege, ſed per gratiam, quæ datur à Ieſu Chriſto. 14. c.
In iuſtificatione impij ſunt duo termini. ſ. à quo, & ad quem. 217. a.
Iuſtitia aliquando eſt virtus ſpiritualis, aliquando generalis. 176. c.
Iuſtitiæ modus eſt duplex. ſ. legalis, & moralis, ibid.
Iuſtis non eſſe poſitam legem, ſed iniuſtis declaratio. 196 a.
Iuſtitia eſt duplex ſcilicet humana & diuina. 246 b
Iuuare Deum dupliciter intelligi poteſt, ſcilicet vires ei dando, vel eius mandata exequẽdo. 118. d.
Iuuenes ſequuntur voluptates, quia non ſunt alias experti, & reputant eas, vt pro medicina laborẽs. 209 b.
Imago perfecta dicitur Chriſtus ex parte ſimilitudinis, originis, & æqualitatis, 314. d.

L.

Labor per quem, quis meretur præmium æternum, potior eſt tripliciter. 69. d.
Laborans ex maiori charitate, plus præmij eſſentialis accipiet etiam ſi minus laboret. ibid.
Laborantium in vinea Domini ſabaoth, quæ ſit merces. 69 c.
Latriæ cultus, ſoli Deo debetur, qui in oblatione ſacrificiorum ſitus eſt. 8. b.
Laudare ſe poteſt aliquis, vt oſtendat ſe non deficere in tribulationibus. 112. d.
Laudare debemus Deum non ſolum mentaliter, ſed etiam vocaliter. 128. d.
Lædere poteſt aliquis aliquem tripliciter, ſcilicet in perſona, in fama, & in rebus. 120. d.
Legalia ante Chriſti paſſionem, erant viua. 138 c.
Legalia an fuerint ſeruata ab Apoſtolis poſt mortem Chriſti, ibidem.
Legem non habentes ipſi ſibi ſunt lex, inquantũ, ſcilicet, funguntur officio legis. 11. b.
Legem obſeruare, quomodo nos debemus, & obligamur ad certa legis. 25 d.
ſub Lege factum, ſi ly, ſub, denotet ſolum obſeruantiam legis, ſic Chriſtus fuit factus ſub lege, ſi autem ſuppreſſionem, tunc nõ eſt ſub illa lege. pag. 144 c.
Legem ſtatuens debet eam regulare ſecundum Deum, vt ſiat vtilis in inſtitutis. 195 a.
Legem non eſſe poſitam iuſtis, ſed tranſgreſſoribus, quomodo intelligatur. 196 a.
Legalia ceſſare debebant ceſſante Euangelio, & quomodo Apoſtolus permittebat, ad tempus, pag. 55 c.
Legalia vlterius non eſſe ſeruanda poſt euangelicam inſtitutionem Apoſtoli concluſerũt 138. c.
Legalia non ſeruabat Petrus, ſed cum Gentilibus edebat quæcunq; apponebantur, ibidem d.
Legalia vtrum debebant ſeruari lege gratiæ data, magna concertatio Auguſtini, & Hieronymi, pag. 138.
Legis opera quædam erant legalia, quædam moralia. 159 a.
Aliud eſt eſſe ſub lege, & aliud ſeruare legem, pag. 149 c.
Legem iuſtitiæ, quomodo quidam non habuerũt, iuſtitia enim eſt per fidem Chriſti. 41. c.
Legis latoris intentio debet eſſe, vt faciat homines iuſtos. 42. b.
Lex non iuſtificat ex audito, ſed ex opere operante. 12 b.
Lex Moyſi fuit media inter legem naturæ, & gratiæ. 24. a.
Lex humana reſpicit actus exteriores, diuina autẽ prohibet actus interiores, & exteriores nociuos. pag. 23 d.
Lex aliquando recipitur pro tota Scriptura veteris teſtamenti, quandoque pro quinq; libris Moyſi, aliquando pro decalogo. 24 a.
Lex fuit data peccatoribus in flagellũ, proficientibus in pædagogum, perfectis in ſolatium, ibid.
Lex naturalis moritur in homine, quando ratio naturalis paſſionibus ſuccumbit. 27 a
Lex durat quandiu homo viuit, poſtea abſoluitur homo à lege. 27. a.
Lex nec docet peccare, neque legiſlator in hoc, quod iuſtam legem condit. 27. c.
Lex vetus dicitur ſpiritualis, ſed non ſpiritus, noua vero, & ſpiritus, & ſpiritalis eſt. 28. d.
Lex eſſe peccatum, dupliciter poteſt intelligi. 27 c.
Lex fomitis, vbi ſit originaliter, & diffuſiue. 31. a.
Lex carnis, lex membrorum, lex peccati, & lex fomitis, quomodo ſint idem, & quomodo differant. 31. a.
Lex ſpiritus vitæ quid ſit, & quot modis dicatur. pag. 31. d.
Legem prohibentem peccatum operari omnem concupiſcentiam, eſt locutio emphatica. 28. a.
Lex eſt bona, & facit cognoſcere peccatũ & prohibet. 28. a.
Lex ſpiritus liberat hominem à peccato, & morte, & eſt cauſa ſpiritualis vitæ 30. d.
Lex, quomodo dicatur ſubintraſſe ante legẽ gratiæ, & ſub lege naturæ. 25. d.
Lex licet demonſtret peccatum, tamen concupiſcentiam non aufert. ibidem.
Lex antiqua fecit cognoſcere peccatum, ſed non præbebat auxilium contra peccatum. 24. d.
Lex antiqua fuit data propter quatuor, ſcilicet malitiam, infirmitatem, concupiſcentiam, & ignorantiam. 242. d.
Lex vetus propoſita erat Iudæis, per quam manuducerentur ad fidem, & iuſtitiam. 143 d.
Lex vetus dicitur lex peccati, & mortis, & mutata fuit per Chriſtum, & erat imperfecta. 237. c.
Lex vetus dicitur carnalis, quia promittebat carnalia præmia, & temporalia ſupplicia. ibidem.
Lex noua dicitur lex amoris, & ideo dicitur imago, vetus vero vmbra. 243. c.
Lex datur, vt inducat hominem ad virtutem, & faciat abſtinere à vitijs. ibidem.
Liber vitæ, & prædeſtinatio ſunt idem ſecundum rem, differunt autem ratione. 177. d.
Liber vitæ eſt firma notitia de prædeſtinatis. ibid.
in Libro vitæ aliqui ſunt ſcripti ſimpliciter, & illi nunquam delentur, alij ſecundum quid, ibid.
Liber vitæ dicitur Chriſtus, in quo ſcripta ſunt omnia neceſſaria ad ſalutem. 244. a.
Liberum eſſe peccato, & ſeruũ iuſtitiæ, quid. 26. c.
Liberum arbitrium habet multiplicem ſtatum, quia ante lapſum eſt in poteſtate noſtra peccare mortaliter, vel non peccare. 243 c.
Liberum arbitrium habet homo, quo ad coactionem, non autem, quo ad inclinationem. 26. c.
per Liberum arbitrium homo non poteſt ſaluari abſque diuino auxilio. 175. a.
Liberalitas ortum habet à duobus, ſcilicet abundantia temporalium, & contemptu earũ. 112. c.
Licitũ aliquãdo eſt aliquid ſecundũ ſe, quod efficitur illicitũ, propter erroneã conſcientiã. 57. b.
Licere ſibi omnia cum dicit Apoſtolus, eſt diſtributio accommoda. i. quæ diuina lege non prohibentur. 76 b.
Lingua mala multiplex. 263 d.
Linguæ Angelorum ſunt homines officia Angelica habentes, vt ſunt prædicatores. 96. c.
Linguæ ceſſabunt poſt reſurrectionem vltimam, quo ad diuerſitatem, qua aliqui in primitiua eccleſia loquebantur varijs linguis. 97. c.
Literas commẽdatitias accipere à perſonis famoſis quouſque aliquis per facta ſua in notitiam perueniat non eſt malum. 112 d.
Litera legis dat ſolum cognitionem peccati, & occaſionaliter auget. 113. b.
Literas veteres Aman nouis epiſtolis corrumpi quid ſignat. 258. d.
Lucis, & luminis differentia. 282 d.
Lumen gloriæ dupliciter menti infunditur. ſ. per modum formæ connaturalis factæ, & permanẽtis, aut per modum formæ tranſeuntis. 107 b.
Luxuria eſt filia deſperationis, quia multi ex deſperatione ſpiritualium, dant ſe totaliter carnalibus. 186. c.
Lugendum quatuor de cauſis. 265. b.

M.

Mala, quæ hic ſuſtinemus poſſunt conſiderari, vt ſunt in patiente, aut vt ſunt in agente. 32 b.
Maledicere contingit tripliciter, ſcilicet annũtiando, imperando, & optando. 51 a.
Maledicere non eſt aliud niſi de re aliqua ex malitia malum dicere. 141 c.
Maledicendo Apoſtolus pſeudo benedixit, quis de carnali abſciſione, & caſtratione, ac ſterilitate intellexit. 148 b. c.
Maledictum eſt duplex, ſcilicet maledictum culpæ, & maledictum pœnæ. 141. d.
Maledictus tam in noſtris quàm in Hebræorum codicibus, ſeu libris habebatur, ſcilicet, qui pependerit in cruce, tamen prauitate Iudæorum falſificatum eſt. 147. a.
Mandata diuina cõtinentur in duabus tabulis, prima ordinatur ad Deũ, alia ad proximum. 170. a.
Manducare ſe non velle carnes Apoſtolus dicit in æternum, ſi ſcandalizetur aliquis. 81 a.
Manducare corpus Chriſti Indigne dupliciter cõtingit. ſ. recipiẽdo alium panẽ quã triticeum, aut aliũ liquorẽ, quã vinũ, vel qui in peccato mortali accedit incontritus, & non confeſſus. 92. d.
Manducans non manducantem non iudicet, & contra. 55. d.
Manichæos Apoſtolus dæmones vocat, quia inter omnes hæreſes plus dant diabolo de honore, pag. 100 c. d.
Manna dicitur eſca ſpiritualis, quia miraculoſe fuit filijs Iſrael præparata. 85. b.
Manſuetudo eſt virtus compeſcens iram, quæ perturbat iudicium rationis. 209 b.
Manus Chriſtus extendit in cruce, & in miraculorum operatione. 44 b.
Mandata Dei leuia. 289. c.
Malorum Angelorum cruciatus. 279. b.
Maria ſalutis imploratrix, in præfatione. 258. a.
Maria, etſi fuerit cognata Elizabeth ipſa tamen fuit de ſtirpe Dauid. 217. c.
Martyr non baptizatus baptiſmo aquæ, ſi reſurgeret, eſſet baptizandus. 139 b.
Martyrem non facit pœna, ſed cauſa, vt videlicet ſuſcipiat propter Chriſtum tormenta. 36 c.
Matrimonij diſſolutio vnde. 79 b.
Matrimoniũ eſt inſtitutũ propter tria. ſ. in officiũ naturæ, in remedium concupiſcentiæ, in effectũ ſacramenti. 77. d.
Matrimonium ſeparari non debet propter infidelitatem, niſi eſſet periculum in cohabitatione. pag 78. c.
Matrimonium non eſt diſſoluendum propter cõſenſum præteritum, & propter carnalem copulam conſummatam. 79 d.
Matrimoniũ ſpirituale inter Corinthios, & Chriſtũ Apoſtolus gloriatur ſe feciſſe. 126 b.
Apoſtolus dicit beatius eſſe non nubere, quàm nubere tanquam doctus à ſpiritu ſancto 80. d.
Mediator, quia non eſt vnius, ideo opus fuit, vt Chriſtus eſſet Deus, & homo. 143 a.
Mediator debet eſſe duorum, & ſic Chriſtus fuit mediator inter Deum, & hominem, ibidem.
Meditari debemus de recta operatione, de diuina laudatione, de cœleſti iocundatione. 168. d.
Melchiſedech erat Dei ſummi ſacerdos. 235 d.
Melchiſedech idem eſt, quod rex iuſtitiæ, & ſine patre, & matre, & genealogia, ibidem.
Membra Chriſti in Chriſto manentia poſſunt facere fructum bonum. 26 c.
Membra Chriſti dicuntur, qui participant corpori, & ſanguini Domini. 86 b.
Membra corporis myſtici ſunt fideles. ſ. prælati, & ſubditi, & quomodo officia in eccleſia ſint diuerſa. 95 a b.
Mendax, qui non diligit proximum. 289. b.
de Mendacio ſe excuſat Apoſtolus, quia promiſerat Corinthũ venire, & non venit. 111. a.
Menſa peccatorum dicitur laqueus, & dicitur ſcãdalum. 45 a.
Menſura mercedis ex labore, quæ. 29 c.
Meritum conſiſtit in hoc, quod Deus habet patiẽtiam, & homo viam patientia Dei. 10 d.
Miles Chriſti, dicitur aliquis tripliciter, inquantũ, ſ. pugnat contra peccata, contra errores, & contra tyrannos. 207. d.
Militia hominis contra peccata, contra errores, & contra tyrannos. ibidem.
Militiæ ſpiritualis finis quis. ibidem.
Miniſtrare ſacramenta debent epiſcopi, ſacerdotes docere ignorantes, & paſcere famelicos. pag. 50. b.
Miniſtri infideles Chriſti dicuntur hi, qui in diſpẽſationibus diuinis non intendunt vtilitatẽ populi, ſed ſuam, ſed miniſtri Chriſti fideles econuerſo. 72 a.
Ad dignitatem miniſterij tria requiruntur. ſ. ſapientia ne erret, proſapia, ne contemnatur, & virtutis potentia. 210 c.
Mirabatur Apoſtolus, quod Galatæ tam cito fuerunt, à pſeudo ſeducti. 135. a.
Miracula & prodigia non ſufficiunt inducere hominem ad fidem, ſine ſpiritu ſancto mouente. pag. 60 c. d.
Miracula dicuntur de præſenti, quæ fiunt virtute diuina, ſignum autem, & prodigium de futuro; & virtutes, quomodo inter ſe differant. 131. c.
Miraculum falſum dicitur, quando deficit à vera ratione facti, vel à debito fine. 193. c.
Miſerebo, cui voluero, & clemẽs ero in quẽ mihi placuero. 38 c.
Miſeretur homo tripliciter, & bonũ terminum, & imitationem in miſeratione. 157 d
Miſericordia, clementia, & venia differunt. 245 b.
Deus eſt miſericors, vſque ad extremum iudicium, ſed poſt iudicium, horrendum eſt incidere in manus eius. ibidem c

Miſſio

Miſſio eſt duplex. Vna quæ motū localem importat, alia applicationem nouā demōſtrat. 224 a.
Miſit Deus filium ſuum in prædiffinito tempore factum ſub lege. 144 b.
Myſteria non omnia reuelata ſunt Angelis, neque ſanctis: ſed quædā ſunt in Deo occultata. 161. d.
Miſeria multiplex. 265 b.
Miſericordia duplex, liberans, & relaxans. 262. a.
Miſſio ſolennis tria requirit in mittente, in præfatione. 252. d.
Modeſtia eſt virtus, per quam aliquis in omnibus exterioribus modum tenet, vt nullius offendat aſpectum. 216. e.
Modeſtia, & manſuetudo docent modum ſeruandum ad agendum. 124. d.
Modeſtiæ finis timor Domini. 216. c.
Moniales quando velantur, tondentur, quia promouentur in dignitatem virilem liberatæ a viris. 22 d.
Mons Sina quomodo ſignificat duo teſtamenta. Nota pulchra. 146 c.
Mors Chriſti fuit ſufficiens cauſa noſtræ ſalutis, ſimiliter, & ſacramenta. quæ efficaciam habent ex paſſione. 235. a.
Mors depoſitio tabernaculi dicitur. 277. c.
Mortem timere non debemus, quia quandiu ſumus in corpore peregrinamur à Deo. 116 d.
Mortui dicuntur tripliciter, ſcilicet morte peccati in Adam, veteri vitæ, & ſibijpſis. 117 d.
Mortui eſſe debemus peccato, tunc enim dicimur viuere Chriſto. 56 c.
Mortuum eſſe Chriſtum peccato ſemel. 25. b.
Mortuus eſt Chriſtus pro inimicis, & quomodo mors Chriſti poteſt conſiderari tribus modis. pag. 20. d.
Mulier non eſt formata de pedibus viri, tanquam ancilla, nec de capite, ſed de latere. 77. d.
Mulier in ſacra ſcriptura aliquādo deſignet ſexum naturalem, & ſic dixit Adam, Mulier quam dediſti mihi, quæ tamen virgo erat. 144. c.
Mulier propter peccatum, ſalutem, neque corporalem, neq; æternam totaliter amiſit. 198 d.
Mulier data eſt viro ad adiutorium generationis, & ſecundum hoc differt vis generatiua à nutritiua. 77. d.
Mulier non debet contrahere niſi mortuo marito, ſi autem mortuus fuerit, libera eſt à vinculo viri. 81. e.
Mulier non debet orare, neque prophetizare, niſi velato capite, & quid velum ſignificet. 89 e.
Mulier dicitur etiam ad imaginem Dei facta, quia magis attenditur imago ſecundum ſpiritum, quam ſecundum carnem, ibidem. b.
Mulierem ſanctam virum malum bonum facere contingit, 78 d.
Mulieres Apoſtolus noluit loqui in Eccleſia, ſed in priuato. 101 e.
Mulieres ſequebantur Apoſtolos, & miniſtrabant neceſſaria. 82. e.
Muſicalia inſtrumenta comparat Apoſtolus linguæ humanæ, & voci. 99. b.

N.

NAtura diuina dicitur plena, humana autem eſt in potentia ad plenitudinem. 174. b.
Natura diuina conſideratur duobus modis, prout, ſcilicet eſt ratio cognoſcendi, vel eſt principium eſſendi. 5 c.
Naturale deſiderium dedit nobis Deus conuenieſ naturæ, ſpirituale autem animæ. 116. d.
Naturale deſiderium animæ eſt eſſe cum corpore alias mors non eſſet pœnalis. 117. e.
Naturalium rerum differentia, eſt corruptibile, & incorruptibile. 196. c.
Natus eſt Chriſtus temporaliter ſine patre, æternaliter ſine matre. 636. a.
Nocere poſſumus proximo tripliciter. ſ. facto, verbo, & deſiderio. 53 d.
Nocere non poſſunt plus, neque homines, neque dæmones, quàm Deus eis permittit. 610 b.
Nocti cōparatur vita præſens propter ignorantiā, diei autem futura propter claritatem. 54. c.
Nomē Ieſu Chriſti in primitiua eccleſia erat odioſum, ideo Apoſtoli, vt venerarentur baptizabant in nomine Chriſti, ex ordinatione ſpiritusſancti. 65 a.
Nomē eſt Chriſto datū ſuper omne nomē. 174 d.
Nomen ſuum Apoſtolus cum ſcripſit Hebræis, nō præpoſuit propter tres cauſas, in prologo. 219 b.
Notitia, quæ habetur per ſcientias humanas illuminat intellectum ſolum, ſed quæ habetur per fidem, intellectum & affectum. 112 b.
Notitia de Deo multipliciter haberi poteſt. ſ. per Chriſtū, per Iudęos, & antiquos Philoſoph. 247 e
Nouum teſtamētum non ordinatur, ad vetus, ſed econuerſo, ſicut figura ad veritatem. 135 b.
Nouus homo dicitur Chriſtus propter nouū modum ſuæ conceptionis. 159 b.
Nouus homo eſt animus interius renouat⁹ 185. e.
Nouiſſimum tempus dicitur vltima ætas mundi. pag. 200. c.
Nouiſſimi dies dicuntur, qui ſunt propinqui nouiſſimis diebus, ibidem.
Nuptiæ ſecūdæ, & tertiæ, licitæ, contra Chryſoſtomum. 27. b.

O.

OBedientia includit omnes virtutes, & reddit eas meliores. 174. c.
Obedientia dat meritum paſſionibus Sanctorum, ibidem.
Obedientia dicitur magna quando ſequitur imperium alterius, contra motum proprium, ibid.
Inobedientia quando fit propter aliud quàm contemptū, tunc non eſt ſpirituale peccatū. 224. c.
Inobedientia fuit inter peccata alia magis punita, & ſimiliter tentatio Dei. 128 c, d.
Obiectum vnius virtutis, finis eſt alterius. 195 d.
Obliquitas eſt triplex. ſ. in affectu, in operatione, & in intellectu. 255 b.
Obſeruare idem eſt quod diligenter conſiderare, vel cauere, & poteſt ſumi in bono, & in malo, pag. 62 d.
Obſeruare dicebat Apoſtolus Galatas, dies, menſes, & annos, quos corrigebat. 145. b.
Obſecrat Apoſtolus Romanos ad oſtendendam humilitatem, amorem, & reuerentiam. 44 b.
Obſtaculum non ponere procedit ex gratia Dei libere dantis. 253 c.
Obiurgatio acerba, quando licita. 671 c.
Occulta ſcire contingit tripliciter. ſ. Per gratiam, per prædicationē, per ſcripturarum lectionem, pag. 100. d.
Otioſæ mulieres eſſe non debent, ne incurrant incontinentiam. 102 c.
Offendiculum quid, & eſt minus ſcandalo. 57 a.
Offert ſe homo Deo tripliciter per ſufferentiam mortis, per macerationem carnis, per opera iuſtitiæ. 49 a.
Olus comedere debet, qui luxuriam fugare cupit, pag. 55. b.
Omiſſionis peccatum duplex. 153 b.
Omnia ſibi licere dicebat Apoſtolus, & eſt diſtributio accommoda. ſ. quæ diuina lege non prohibentur. 75 d.
Onera quomodo alter alterius portare debemus, & à ſuperbia, quæ hoc impedit caueamus. 150 d
Opera bona facta pro mortuis proſunt eis propter intentionem, & charitatem facientis. 104 d.
Opera tenebrarum dicuntur opera peccatorum, quia comparantur peccatis. 54 d.
Operari dicitur Deus aliquando iuuando intellectum, aliquando mouendo ad opus. 251. e.
Operibus humanis non debetur vita æterna ex condigno, niſi ex impulſu Dei fiant, ſed de congruo. 14. c.
Opus manuale propter tria impoſitum eſt, ſcilicet propter neceſſitatem victus, ad vitandum otiū, & ad carnis macerationem. 166 e.
Operari nō prohibet Apoſtolus ſeruos Dei. 194 e.
Opiniones de prædeſtinatione Chriſti refelluntur, pag. 3 c.
Oratio debet fieri in ſecreto, & ſine intermiſſione coram Deo, & in ſpiritu. 5 b.
Oratio redditur exaudibilis ex humilitate orantis, pag. 128 d.
Oratio, vt exaudiatur debet habere conditiones ſeptem. 171. b.
Oratio eſt aſcenſus mentis in Deum, poſtulatio eſt rerum petitio. 179 d.
Oratio in quatuor diſtinguitur. ſ. in orationem, obſecrationem, poſtulationem, & gratiarum actionem. 197 b.
Orando pro aliquo non ceſſare intelligitur, vt debito tempore, vel in affectu habitualiter. 155. d.
Orationis fructus duplex eſt, vnus hominē prouenit, alius eum reficit. 100 a.
Orationis attentio, alia eſt ad verba, alia ad ſenſum, alia ad finem, ibidem.
Orans, aut prophetans, hæc facere iubetur diſcooperto capite. 88 b.
Oratio vocalis an omnis mēte fieri debeat. 674 b.
Orationis conditiones. 267. e.
Orationis virtus in quatuor elemētis oſtenſa, ibid.
Ordines in eccleſia ſunt tres, ſcilicet epiſcoporum, presbyterorum, & diaconorum. 192 d.
Originale peccatum per circunciſionem delebatur. 12 b.
Originale peccatum quomodo traducatur ad poſteros. 21 b.
Originale peccatum, & actuale, quomodo intelligantur ſubintraſſe ante legem, & poſt. 23 d.
Originale peccatum non imputetur paruulis apud homines, ſed bene à Deo, ſic etiam poſt legalia reputantur, quæ antea non reputabantur. 22 a.
Originale peccatum non intrauit per Euam, ſed per Adam. 103 d.
Ornatus mulierum vitiatur ex tribus. ex prauā intentione, præter conſuetudinem, &c. 192 b
Ornatus mulierum num ſit peccatum, ibidem.
Os latum dicebat ſe habere Apoſtolus, quia latitudo oris, latitudinem cordis demōſtrat. 120 a.
Oſculum pacis, datur in ſignum pacis, & vnitatis ſpirituum. 134 a.

P.

PAci peccata contraria Apoſtolus pulchre docet (quia multum nocent) vitare. 253 b.
Patientia habet opus perfectum. 259 b.
Patientia ſanctorum, auro comparatur. 266. c.
Patientiā habere debemus cum proximo, ſicut Deus habet cum omnibus 59 b.
Patientiæ conditiones ſunt, conſtantia in aduerſis, & gaudium in tribulationibus. 121 b.
Paries dicitur lex mandatorum, & quare. 159 a.
Participatio Chriſti eſt duplex, vna eſt imperfecta, quæ eſt per fidem, alia perfecta, quæ ſit per præſentiam. 229 b.
Participare carnem, & ſanguinē, quomodo Chriſtus potuit. 226. d.
Participare idem eſt quod partem capere. 214 e.
Paruulum nihil differre à ſeruo quamdiu paruulus eſt, quomodo intelligatur. 143 d.
Paſſio Chriſti nobis profuit ex duobus, quia nos liberauit ex poteſtate diaboli, & debitum noſtrum ſoluit. 252. a.
Paſſio Chriſti debet frequenter cogitari. 655. a.
Paſſio Chriſti fuit nobis ſalutifera non ſolum per modū exempli, ſed etiā per modū meriti. 64. d.
In Paſſione Chriſti tria conſideranda ſunt. ſ. quid contempſerit, quid ſuſtinuerit, & quid promeruerit. 252. a.
Per paſſionem Chriſti ablata fuit poteſtas diaboli, pag 226 d.
Paſtorum Eccleſiæ proprium officium eſt docere, pag. 164 b.
Pater in diuinis, non dicitur ſapiens per Ieſum Chriſtum, ſed Chriſtus eſt gloria, & reuelatio ſapientia patris. 61. b.
Pater noſter dicitur tota Trinitas. ſ. creatione, & gubernatione. 109. b.
Patres debent inſtruere filios in moribus. 170 e.
In Patria manere fidem, ſpem & charitatem, & nō alia dona, quomodo intelligatur. 98. b.
Dei patris, & carnalis hæc eſt differentia. Homo enim generat hominem quantum ad corpus, ſed Deus quantum ad vtrunque. 252 d.
Paternitas eſt ſolum in viuentibus, & cognoſcentibus. 108. e.
Paulo quando fuerit impoſitum hoc nomen Paulus Similiter hoc nomen, Saulus. 1 d.
Paulus quare primo percipiat ſeruare præcepta negatiua prius quàm affirmatiua, cum tamē affirmatiua reſpiciant Deū, alia vero proximum, pag. 51. d.
Paulus ſe plantaſſe, Apollo rigaſſe, Deum autem incrementum dediſſe dicebat. 68 d.
Pauli imago, cur in bullis Pontificijs ad dexteram, Petri vero ad ſiniſtram ponitur. 134. d.
Pax noſtra dicitur Chriſtus, & quomodo fecit vtraque vnum. 158. d.
Pax eſt tranquillitas ordinis ſibi à Deo inſtituta. pag. 185 b.
Pax conſiſtit in duobus, vt. ſ. homo concordet ad ſeipſum, & ad alios. 195. a.
Paſtor eſt forma gregis. 275 b.
Paſtorem qualem deceat eſſe, ibidem.
Paupertas Chriſto perplacet. 261 c.
Peccamus modo grauius in nouo teſtamento quā peccabant, quibus nō tot beneficia collata erāt. pag. 245. c.
Peccans ſi in malo perſeueret, tunc Deus omnes iuſtitias eius obliuiſcitur. 254 c.
Peccans non immediate punitus à Deo, ſed expectatur ad pœnitentiam. 201 e.
Peccans publice debet eijci, ne ſuis prauis moribus alios corrumpat. 74. b.
Peccantium quidam ſunt, qui peccant ex malitia, quidam ex conſuetudine, quidam ex omiſſione. 151. a.
Peccandum nō eſt, vt ſuperabundet gratia. 24 b.
Ad peccandum duo inducunt efficaciſſime. ſ. præſentium bonorum amor male inflammans, & timor male humilians. 257 a.
Peccare cum dicit Paulus in corpus ſuum qui fornicatur, quomodo intelligatur. 77. a.
Peccaſſe Chriſtum pro nobis quomodo intelligatur. 118. c.
Peccata contra naturam, quomodo ſanctus Paulus in maſculis, & quō in fœminis reprehendit 8 c.
Peccati vetuſtas, à qua vetus homo dicitur, quid ſit. 25 e.
Peccati fructus mors eſt, iuſtitiæ autem vita æterna. 26 b.
Peccati cōtra naturā pœna nominatur merces, & quomodo æquiparatur peccato idolatriæ. 8 c.
Peccator maximus dicitur Paulus fuiſſe inter ſaluatos. 196 d.
Peccatori num ſit benefaciendum, Ibidem.
Peccator omnis dicitur præuaricator legis, lege data. 19. d.
Peccatores, & excommunicati ſunt conſolandi, ne in deſperationem cadant. 211 d.

Peccatorum

Peccatorum carnalium ſufficientia, & quomodo differunt. 16• b.
Peccatorum grauitas attenditur penes duo. ſ. ex ſubiecto, & ex parte peccantis. 91. a
Peccatum quomodo poteſt dici pœna alterius peccati 8. a.
Peccatum operari concupiſcentiam, quomodo intelligitur. 26 a.
Peccatū aduenieute lege, quomodo reuixit. 26 b.
Peccatum dicitur iniquitas duobus modis, intenſiue, & extenſiue, ibidem.
Peccatum eſt voluntarium, pœna autem contra voluntatem, & coniunctam peccato, quomodo intelligatur. 7. b.
Peccatum per Adam intrauit non ſolum per imitationem, ſed etiam per propagationem, contra Pelagium. 21 a.
Peccatum ſicut intrauit per Adam in omnes, ſic & per gratiam Chriſti liberamur, & iuſtificamur. 21. a.
Peccatum ſiue corpus peccati, quomodo deſtrui debet. 25. a.
Peccatum regnat in homine per interiorem conſenſum mentis, & per actum exteriorem corporis. 25 c.
Peccatum potuit cognoſci ſine lege quantum ad inhoneſtum, non autem quantum ad reatum damnum. 27. d.
Peccatum aliquis operatur quando non vult, victus ſuggeſtione, vel paſſione, vel inclinatione, aut habitu malo. 26 d.
Peccatum malum operatur in homine, quando nō liberatur à Chriſto contra Manichæum. 29. c.
Peccatum in ſpiritum ſanctum quomodo dicitur irremiſſibile, hic, & in futuro. 30 a.
Peccatum notorium publicè eſt puniendum, vt alij reſipiſcant. 71 d.
Peccatum omne, quod conſumitur in delectatione carnis dicitur carnale, quod autem in delectatione ſpiritus dicitur ſpirituale. 120 d.
Peccatum eſt triplex. ſ. carnis, operis, & originis, pag. 157. c.
Peccatum omiſſionis committitur in parentes, in ſe, & in æqualem. 6. d.
Peccatum, quod per pœnitentiam non diluitur mox ſuo pondere ad aliud trahit, & quomodo peccatum dicatur pondus. 232 a.
Peccatum omiſſionis eſt duplex. ſ. quando quis omittit bona facere, & mala aduerſa non vult tolerare. 253. b.
Peccatum ad mortem, quid. 290 c.
Peccatum conſuetudinis generat mortem. 260 a.
Peccatum non ad mortem, quid 269 d.
Peccatum originale cur vetus dicitur. 277. a.
Peccatum pondus grauiſſimum. 269 d.
Peccatorem quemlibet an vitare ſit præceptum, pag. 309 a.
Perſonarum acceptio, an ſit peccatum. 261. b.
Petrus quibus ſcribit. 282. a.
Petrus an peccauerit in obſeruantia legalium, pag. 136 d.
Pœna reproborum erit acerba, diuturna, & iuſta, pag. 192 b.
Pœnitentia eſt duplex, ſcilicet interior, & exterior, & quæ ſit differentia inter baptiſmum, pœnitentiam & alia ſacramenta. 47 c.
Pœnitentia facit Deum mutare propoſitum punitionis. 235 c.
Pœnitentiam duo cauſant, ſcilicet meritum paſſionis Chriſti, & actus Chriſti 134 b.
Pennula dicitur codex legis ſcriptus per modum rotulæ vel veſtis. 210 b.
Pœnitere in alia vita eſt impoſſibile. 234 c.
Pœnitere eſt poſſibile cuicunq; de quibuſcunq;, & maximis criminibus. 234 b.
Pœnitere poteſt, quis quandiu in hac vita eſt, pag. 233 c.
Perfectus in doctrina dicitur aliquis dupliciter, ſcilicet ſecundum intellectum, & ſecundum voluntatem. 67 a, b.
Pericula, quæ ſuſtinuit Paulus multa nominantur, pag. 118 a, b.
Perſequebatur Iſmael, Iſaac, & quomodo Iudæi perſecuti ſunt Apoſtolos in primitiua eccleſia, pag. 147. b.
Perſonis diuinis appropriatur aliquid dupliciter, ſcilicet eſſentialiter, & cauſaliter. 134 b.
Petra dicitur Chriſtus, non per naturam, ſed per interpretationem. 43. b.
Petrus prædicauit Iudæis ſolum, & Paulus Gentibus, poſtea Paulus Iudæis, & Petrus Gentibus. 138 b c.
Philoſophi dupliciter Deum cognouerunt, ſcilicet, vt ſicut omnibus ſupereminentem, & ſicut omnium bonorum cauſam 7. b.
Pietas eſt per quam parentibus patriæque beniuolentiæ officium impendimus 201 a.
Pignus differt in hoc à re propria, quia illa poſſidetur, aliena autem, vt aliena cuſtoditur, pag. 216. d.
Placere nobis non debemus: ſed Chriſto in ædificationem. 39 a.
Placere, quæ faciunt hominibus multa ſunt. 87. c.
Pontifex eſt princeps ſacerdotum, & diſpenſator alicuius teſtamenti, & mediator inter Deum, & populum. 241. b.
Pontificalis dignitas excedit omnes alias dignitates. 252. a.
Portare nomen Chriſti in corpore ſuo Paulus gloriabatur. 1 b.
Portentum dicitur quaſi longè protenſum, & eſt contra naturam, ſignum vero eſt præter naturam. 224. d
Poſſeſſiones vendebant conuerſi ex Iudæis, non autem ex Gentibus. 138 a.
Poſtulare dicitur ſpiritusſanctus gemitibus pro nobis inenarrabilibus contra Arrium, & Macedonium. 34. d.
Poteſtas regia, & cuiuſcunque alterius eſt à Deo, & conſideratur quantum ad poteſtatem, quantum ad modum adipiſcendi, & quantum ad vſum. 32. b.
In Poteſtate alicuius aliquid eſſe poteſt dupliciter, ſcilicet quantum ad authoritatem, & quantum ad executionem. 224. a.
Poteſtati non eſt reſiſtendum, quia eſſet reſiſtere Dei ordinationi. 32 a.
Prædicatores tantum verbo, ſunt ſimiles Vnæ, in præfatione. 258 d.
Præcepta moralia Chriſtus non ſoluit, cerimonialia autem ſoluit quantum ad ſubſtantiam 159 a.
Præceptū charitatis, vetus, & nouum dicitur 285. d
Præcipere aliquid intelligi poteſt dupliciter, ſcilicet abſolute, vel conditionaliter. 194 d.
Prædeſtinatio, & præſcientia differunt in hoc, quia prædeſtinatio eſt de bonis ſalutaribus, præſcientia autem de peccatis. 35 b.
Prædeſtinatio idem eſt, quod præfinitio, & quomodo Chriſtus dicatur prædeſtinatus, vide pulcherrima. 3 b.
Prædeſtinationis cauſa ex parte creaturæ aſſignari nullo modo poteſt, ſed ſolum ex parte Dei, pag 153 d
Prædeſtinationis cauſa non eſt neceſſitas ex parte Dei, nec debitum ex parte prædeſtinatorum ſed magis eſt ſecundum propoſitum ſuæ voluntatis, ibidem.
Prædicatio principaliter fuit à Chriſto, ſiguraliter à prophetis, executiue ab Apoſtolis. 130 b.
Prædicationem ſuam Apoſtolus dicebat curſum, quia modico tempore multis in regionibus prædicauit. 137 b.
Prædicare maius eſt, quàm baptizare, vnde Apoſtolus multis prædicauit, & paucos baptizauit, pag. 65. a.
Prædicare non debent plures, ſed meliores. 121 b.
Prædicator, qui eſt peccator notorius, non debet publice prædicare, alias peccat. 119 a.
Prædicator poteſt dupliciter gloriari de prædicatione ſua. 103 d.
Prædicator non debet curare eloquentiam, ne fides videatur rationibus humanis probari. 65 b.
Prædicator debet prædicare ædificatoria, fructuoſa, & non vana. 67. b.
Prædicator neminem debet contemnere, exemplo Apoſtoli, qui dicebat ſe factum Iudæis Iudæum, Samaritanis Samaritanum, Gentibus Gentilem. 84. b.
Prædicator debet potius pauca prædicare, & vtilia quàm multa inutilia. 100 b.
Prædicator veritatis ſemper bonis eſt opportunus, malis vero importunus. 218. b.
Prædicator in prædicando non debet oſtendere paſſiones, neque iram, ibidem.
Prædicatores duo debent facere. ſ. exhortari in doctrina ſana & contradicentem vincere. 122. b.
Prædicatores ſimplices elegit Deus. 66 c.
Prædicatores ſunt Dei adiutores. 69 c.
Prædicatores poſſe accipere victum à quibus prædicant, Apoſtolus multis rationibus oſtendit, pag. 83 c.
Prædicatores ſi prædicant propter quæſtum principaliter peccant. 85 a.
Prædicatores aſſimilantur angelis in eo quod diuina annunciant, & quomodo linguis angelorū loquuntur. 96 b.
Prædicatores in primitiua eccleſia erant pauci, ideo donum linguarum erat eis neceſſarium, pag 99. a.
Prædicatori tria ſunt neceſſaria. ſ. vt os aperiat, ad prædicandum ſe præparet, & gratia ei detur, pag. 178 c.
officium Prædicatorum, & doctorum eſt officium militum, inquantum conſurgunt contra hoſtes fidei, & vitia mundi. 207 d.
Prælati ſubditis dare debent ſpiritualia, prædicando, & exempla monſtrādo, & temporalia exponendo. 96 a.
In Prælato debet eſſe integritas ſenſus per prudentiam, &c. 215. c.
Prælatus debet ſibi cauere ab omnibus defectibus, & maxime ab impatientia. 191 a.
Præmium ſanctorum eſt admirabile, & deſiderabile, & quomodo animæ deſiderant induui corporibus. 117 a.
Præmia, quæ Deus diligentibus ſe præparauit, non aſcendunt ad cor, neque ad alios ſenſus. 67 b.
Iſta expoſitio per, denotat cauſam actus, & quomodo intelligatur, per quem fecit, & ſecula. pag. 2. 0 b.
Presbyteri duplici honore digni ſunt ſ. & miniſtratione neceſſariorum, & exhibitione reuerentiæ. 203 b.
Præuaricatoris, & tranſgreſſoris differentia. 262. a.
Presbyteri accuſati, faciliter condemnari non debent 203 b.
Principes, & poteſtates ſunt duo ordines, & præeminentiam operando deſignant. 161. c.
Principes huius ſeculi poſſunt intelligi reges, & principes, & ab iſtis venit ſapientia humana iſtorum Vel dæmones vel philoſophi. 67. b.
Principes huius ſeculi Dei ſapientiam non cognouerunt, quia ſi cognouiſſent, Dominum gloriæ non crucifixiſſent, ibidem.
Principes Iudæorū. ſ. Pylatus, & Herodes interfecerunt Chriſtū ſimiliter, & dæmones, ibidem.
Principes Iudæorum ſciuerunt Chriſtum eſſe, qui promiſſus erat in lege, non tamen quod filius Dei erat, ſimiliter, & dæmones, ibidem.
Prius quadruplex. 281 c.
Prophetiæ triplex genus. 272. a.
Productæ ſunt res viſibiles ex inuiſibilibus rationibus idealibus, in verbo Dei. 147. b. c.
Proficere ſe dicebat Paulus vltra multos coætaneos. 135. d.
Proficere volenti neceſſarium eſt ſpirituale gaudium. 177. d.
Proficere hominem faciunt duo, ſcilicet facere bonum, & ſuſtinere patienter malum. 194 b.
Prohibitio eſt duplex, ſcilicet actionis, & præcepti, pag. 78 b.
Prohibitio facit ardentius concupiſcere quod prohibetur tripliciter. 13. d.
Promiſſio Dei facta Dauid complenda erat in Chriſto, & quomodo Deus iuſtificabatur in ſuis ſermonibus 13. d.
Prope eſſe Dominum dicitur propter præſentiam maieſtatis, propter inhabitantem gratiam, propter exauditionis clementiam. 178 a.
Prophetia dicitur quædam apparitio ex reuelatione diuina eorum, quæ ſunt procul. 50 a.
Prophetia in patria ceſſabit, quia nihil erit futurū, ænigmata ceſſabunt ſimiliter. 97. c.
Prophetia, quid ſit, quot modis dicatur, & quid ſit loqui lingua 98 d.
Prophetia dicitur, qui alijs annunciāt, quæ diuinitus ſunt ſibi reuelata, & inquantum profert ea, quæ ſunt alijs manifeſtata. 64 c.
Prophetæ aliquando loquuti ſunt ſolum ex inſtinctu ſpiritusſancti ſine gratia, aliquando ex gratia, & iſti fuerunt veri prophetæ 96 c.
Prophetæ falſi habent triplicem defectum. ſ. ſcientiæ, iuſtitiæ, & fidei. 164. a.
Prophetantibus non ſemper adeſt ſpiritus prophetiæ, quia non eſt habitus. 101 c.
Proprium nullus habuit in primitiua Eccleſia, ſed omnia habebant in communi. 116 a.
Proſelyti dicebantur, qui venerunt ex gentibus ad Iudæos, quos nos cathecuminos dicimus 136 c
Proximum diligere ſicut ſeipſum tripliciter intelligitur. 53. c.
Proximus dicitur non ſolum homo, imo, & angelus ac ſanctus dicuntur proximi 54. a.
Prurire dicitur, qui ſemper nouis delectatur. 211. c.
Pſalmus ad laudem Dei depromitur. 267 b.
Pſeudo prophetæ ideo crucem principaliter prædicauerunt propter quæſtū, & ne perſecutionem paterentur, & de Galatis gloriarentur. 132. a.
Pſeudo prophetæ componebant vnam ſectam ex Iudaiſmo, & Euangelio. 126 c.
Pſeudo non fuit miſſus, neque meliorem Chriſto prædicauit, neque ſpiritum meliorem Apoſtolo habuit. 116 d.
Pſeudo vt attraherent, & deciperent populū, prædicabant ſubtilia, ornata, & exquiſita, & quia Apoſtolus erat humilis, ideo deridebant eum, ibidem.

Q.

QVatuor reges, quos Abraham interfecit ſunt, quatuor vitia principalia oppoſita quatuor virtutibus cardinalibus. 136 a.
Quæcunque ſcripta ſunt, ſiue in nouo, ſiue in veteri teſtamento, ad noſtram doctrinam eſſe ſcripta, dicit Apoſtolus 39. a.
Quæſtiones ſtultæ, mouendæ non ſunt. 209 a.
Quæſtiones ſunt amandæ, inquantum inducunt veritatem, ibidem.
Quomodo cauſā pſeudo crucem prædicant 130 b.
Quieti, & modeſti ſpiritus. 161 c.

Quis eorum

Quis eorum beatior, an videns, & credens, an non videns, & credens. 282.c.

R.

RAab meretrix dicitur, quia anima per idolatriam meretrix efficitur, vel quia ad proſtitutam publicam omnes hoſtis homines ingrediuntur. 232 c.
Rapi, vſque ad primum, ſecundum, & tertium cœlum eſt alienari à ſenſibus corporalibus. 119 b.
Rapiuntur aliquãdo homines, aliquando animæ; aliquando à ſeipſis, ibidem.c.
Raptus eſt in eo, quod eſt ſecundum naturam, in id, quod eſt ſupra naturam, in vi ſuperioris naturæ eleuatio. ibidem.c.
Raptus vſque ad tertium cœlum, & in paradiſum eſt vnus raptus, quia per primum intelligitur ſumma claritas, per paradiſum ſumma iocunditas, in vno tamen, ibidem d.
Reconciliati ſumus Deo patri per Ieſum Chriſtũ, vt nos ipſos reconciliemus Deo. 118 b.
Reddere ſtatim, cui quis obligatus debet, quia peccatum eſt in mora. 33.c.
Reddere æquiualens non poſſumus Deo, & parẽtibus, ibidem.
Reddere debet vir debitum mulieri, & mulier viro. 77.d.
Reddere debet vir debitum vxori, niſi fiat ex conſenſu vtriuſque, vel ad certum tempus, vel cauſa orationis, ibidem.
Redempti ſumus à Chriſto à culpa, & à pœna, per mortem 154.b.
Redimi ſolent aliqui, aliquando ab extraneis, aliquando pecunijs, aliquando alijs. 268.a.
Referra omnia actualiter in Deum non eſt neceſſarium, ſed habitualiter. 182 c.
Regnum Dei in homine cõſideratur ſecundũ actũ interiorem, prout iuſtitiã parit, & gaudiu 57.d.
Regimen tyrãnicum differt à regimine regis, quia tyrannus, pro vtilitate ſui, ex cauſa ſubditorum laborat. 32.d.
Renouari debemus fugiẽdo mundum, recolligendo animum, habendo affectum ſanum. 49 b.
Remiſsio peccatorum eſt à Deo, & expoſitio pulcherrima. Beati quorum remiſſæ. 17.c.
Requies eſt duplex, vna eſt in temporalibus, alia in ſpiritualibus. 229 d.
Requieuiſſe dicitur Deus in ſeptimo die ab omni opere quod patrarat. ibidem.
Requiem nos ingredi iubet Apoſtolus propter multa. 230 b.
Reſurrectionem mortuorum probat Apoſtolus à ſimili ſa reſurrectione Chriſti. 205 a.
Reſurrectio eſt duplex, vna ad miſeriam, alia ad gloriam, & ſic Chriſtus dicitur reſurrexiſſe prior. 102.d.
In Reſurrectione non erit ordo temporis, ſed excellentia dignitatis, ibidem.
Reſurrectio non erit, vt fruamur bonis temporalibus: ſed delectemur æternis, ibidem.
Reſurrectio noſtra, cur differatur. 104.c.
Reſurrectio corporũ, num erit eadẽ numero 107 a
Reſurrectionem mortuorum comparat Apoſtolus baptiſmatis. 204.c.
Errores dicentiũ reſurrectionem mortuorum, non eſſe, vel ad priora officia hominem redire 105.b
Reſurrectionem mortuorum Apoſtolus comparat ſemini in pullulatione, ibidem.
Reſurgentia hominis caro eſt eadem ſecundum ſpeciem cum carne morientis, ſed tamen erit alia ſecundum qualitatem. ibidem d.
Reſurgentium corpora nõ vertentur in ſpiritum, neque aerem, neque ventum. 105.d.
Reſurrectione peracta ceſſabunt operationes animales a corpore, ibidem.
de hoc, quod dicit Apoſtolus, omnes quidem reſurgemus, non autem omnes immutabimur, nota diuerſitatem in ſcripturis Græcis, & Latinis. 206 d.
error Lactantij, qui dixit, quod Martyres mille annis ante Reſurrectionem generalem reſurgent, 207.a.
Reſurrectionem fieri in inſtanti, vel in momento, quomodo intelligatur. ibidem.
Reſurrectio erit in membris æqualis, quo ad bonos, & quo ad malos quantum ad ea, quæ pertinent ad naturam, non autem ad ea, quæ pertinent ad gloriam. ibidem.
Reſurrectione facta incorruptio non erit ex virtute corporis, ſed ex gloria animæ, à qua deriuabitur. 107 c.
Reſtitit Paulus in faciem Petro, quia reprehenſibilis erat. 138.a.
Reſurrectio noſtra erit in perfecta ætate Chriſti, pag. 164 c.
ad Reſurrectionẽ tria cõcurrunt. ſ. virtus diuinitatis, virtus Chriſti, & myſterium Angelorũ 190.a
Reſurrectio erit ſimul omnium tam viuorum, quã mortuorum. ibidem.
Reſurrectionem iam factam dicebant, quidam hæretici. 208.d.
Religio munda quæ eſt. 260.d.
Remiſsio peccatorum quando fit. 289 c.
Roma Babylon a Petro nuncupata eſt. 276 b.
Romanis quis Apoſtolorum prius prædicauerit, in prologo. 1.a.
Paulus orauit, & memoriam habuit ſine intermiſſione pro Romanis, vt Deus eos conuerteret, pag 4 d.
Rogauit Paulus, vt ſtimulus ſibi auferretur, & non exauditur, quia medicus emplaſtrum mordax infirmo apponit, rogatus nequaquam, vt infirmus ſancius deponit. 130.c.
Romani imperij deſtinctio erit ante extremum iudicium, & quomodo temporale commutatũ ſit in ſpirituale. 191.d.

S.

SAcerdos eſt medius inter Deum, & populum. & de tranſlatione ſacerdotij. 238.a.
Sacerdos debet habere quatuor. ſ. ſanctitatẽ, Innocentiam, pulchritudinem, & bonorum ſocietatem, ibidem.
Sacerdotes veteris teſtamenti quolibet die mane, & veſpere intrabant in ſancta. Summus vero ſacerdos ſemel in anno in ſancta ſanctorũ. 240 d.
Sacramenta magna dicuntur baptiſmus, extrema vnctio, euchariſtia, & matrimonium. 169 d.
Sacramenta veteris legis, & nouæ, in hoc differũt, quia ſacramenta veteris teſtamenti figurabant, noſtra autem continent gratiam. 138.d.
Sacramenta nouæ legis licet ſint elementa materialia, non tamen ſunt elementa egena. 239 a.
Sacræ ſcripturæ effectus eſt, quadruplex. ſ. docere veritatem, arguere falſitatem, &c. 211.b.
Sacrificium, & holocauſta, quomodo in veteri lege fiebant, & in noua, quid ſignificent. 243.c.
Sacrificium viſibile offertur in ſignum inuiſibilis ſacrificij, quo ſe homo, & ſua Deo offert. 49 a.
Salus hominis conſiſtit in duobus. ſ. vt confiteatur fidem, & quod recedat à peccato. 208 b.
Salutis propinquitas duobus modis intelligitur, vna temporis, & alia diſpoſitionis. 54.b.
Samuel non fuit ſacerdos, ſacerdotali tamen officio vſus fuit, quia reges vnxit & ſacrificium obtulit. 237.b.
Sanctificatio duo requirit. 4 a.
Sanctificare hominem eſt proprium Dei, per collationem ſpiritusſancti. 4.d.
Sanctis non eſt neceſſaria continua tribulatio exterior, cum interius affligantur ex mala conuerſatione peruerſorum. 232.c.
Sãctis neceſſaria, eſt triplex vnitas ſcilicet amoris, concordiæ, & cooperationis. 174 a.
inter Sanctos, qui connumerentur ab Apoſtolo. pag. 250 c.
Sanguinis Chriſti effuſio figurata fuit in effuſione ſanguinis omnium iuſtorum, qui ab origine mundi fuerunt. 232 b.
Sanguis Chriſti, quomodo differat à Sanguine hircorum, & animalium cæterorum. 241.b.
Sapientiæ octo conditiones. 264.b.
Sapientia huius mundi dicitur, quæ principaliter mundo innititur, & quomodo Deus comprehendit eos. 71.c.
Sapientia eſt diuinarum rerum cognitio. Prudentia vero rei particularis eſt prouidentia. 368 c.
Sapientia inutilis eſt, ſi intellectu caret. 279 d.
Sapientia, in quo differat à ſcientia. 182.b.
Sapientiæ Chriſti eſt triplex vſus, ſcilicet inſtructionis, deuotionis, & directionis. 183.c.
Sapiens dicitur, qui cognoſcit cauſam altiſſimam, ſapientia carnis & prudentia eſt mors. 31.c.
Sara, etſi ſterilis fuerit, & propter vetuſtatem concipere non potuerit, tamen, quia Deo credidit ex repromiſſione Iſaac concepit. 248 b.
Satan transformat ſe aliquando viſibiliter, ſicut legitur de ſancto Martino, ideo neceſſaria eſt diſcretio ſpirituum. 127 c.
Scandalum in habente gratiam nullum. 284 a.
Scandalum actiuum, & paſſiuum quid ſit. 38 c.
Scandalum eſt dictum, vel factum minus rectum alicui præbens cauſam ruinæ. ibidem.
Scandalum, vt vitetur, num ſit abſtinendum à licitis, & neceſſarijs, ibidem.
Scientia humana conſiſtit in duobus, ſcilicet in locutione ornata, & in diſtinctione rerũ. 182 c.
Sciſma quantum malum ſit in communione Apoſtolus oſtendit. 89 d.
Scithia eſt verſus Septentrionem, barbaria autem dicitur extra metas. 183 a.
Scrutari dicitur Deus corda non quia ignoret. 34.d
Segregatum ſe dicit Apoſtolus in Euangeliũ Dei per conuerſionem ab infidelibus. 1 d.
Semen Abrahæ ſe eſſe gloriabatur Apoſtolus: & de multis alijs vbi tamen non peccauit iactantia. 128.a.
Seminare in carne eſt operari pro corpore. In ſpiritu autem eſt viuificare. 251 a.
Senes quando non habent ſpirituales delectationes, quærunt corporales, quia ſunt inuerecundi. pag. 214 d.
Senes propter excedentem malitiam perdit honorem ſenectutis, & tunc dicitur puer. 202.a.
Senſibile poteſt videri tripliciter, aut per ſui præſentiam, ſuæ ſimilitudinis, &c 98.a.
Senſus exterior ſenſibilia ſentit, interior vero iudicat. ibidem.
Sententia eſt duplex, vna pertinet ad iudicium intellectus circa ſpeculabilia, alia circa agẽda. 51 b
Separari petijt Paulus à corpore mortis non autem à corpore naturali. 30.a.b.
Separare à Chriſto electos nemo poteſt, nec terribilia, nec appetibilia, &c. 32.a.
Sepultus eſt Chriſtus, vt oſtenderet ſe vere mortuũ, vere reſurrexiſſe, & ex hoc fidem inducere. pag. 102.b.
Sepultura Chriſti num ſit articulus fidei, ibidem.
Sermonum Apoſtolorum, & prophetarum, quis firmior. 277.d.
Sermo viuus dicitur verbum Dei quod eſt Chriſtus, 230.b.
Seruire maiorem minori, quomodo dixit Apoſtolus de Iacob, & Eſau. 38.c.
Seruitus eſt duplex, vna timoris, & illa non competit ſanctis, alia amoris, quæ eis conuenit. 2 a.
Seruus eſt nomen hypoſtaſis, vel ſuppoſiti, quod non eſt aſſumptum à Chriſto. 174.b.
Sodomitarum pœna temporalis, initium fuit æternæ. 293.d.
Solicitudo triplex. 275 d.
Solicitudinem contrahendi in tribus Apoſtolus diſſuadet. 80.b.
Solicitudo aliquando importat diligentiam quærendi, quod deeſt: quandoque anxietatem animi 178.a.
Sors eſt exquiſitio prouidentiæ diuinæ de aliquo contingenti humano. 133.a.
Sortibus ineſſe poteſt peccatum triplex, ſcilicet ſuperſtitio, Dei tentatio, & vanitas, ibidem.
Species intelligibiles ſunt in intellectu poſſibili, quando non intelligit actum, ideo ſcientia acquiſita hic, nõ deſtruetur totaliter in patria. 97.d
Spectaculum fuerunt Apoſtoli mundo, angelis, & hominibus. 72.b.
Sperans maxima, libẽter ſuffert difficilia, & omnia mala libenter patitur. 20 d.
Sperare, vel deſperare de aliquo poteſt contingere dupliciter, vel ex parte hominis, vel ex parte diuinæ gratiæ. 117 b.
Spes vera, quæ ſit. 268 b.
Spes importat certam expectationem, & quãdoq; oritur ex cauſa humana, quandoq; diuina 19 b.
Spes conſideratur ex magnitudine rei ſperatæ, cum futura gloria expectatur. 20.b.
Spes habet duplicem certitudinem, vnam, ex ſpiritu ſancto, aliam ex morte Chriſti. ibidem.b.
Spes animam firmat in Deo in hoc mundo, qui eſt quaſi quoddam mare. 235.c.
Spiritum ſanctum habere poteſt intelligi dupliciter, ſcilicet, receptiue, vel diſpoſitiue. 168.d.
Spiritusſanctus, ſeu ſpiritus Chriſti nos iuuat contra infirmitatem præſentem, & liberat a morte corporali. 32.a.
Spiritusſanctus inquantum dicitur ſpiritus patris, reſuſcitauit Chriſtum à mortuis, ibidem.
Spiritusſanctus docet nos, & cor noſtrum quid agere in terris debeamus, vt filij Dei ſimus. ibid.
Spiritusſanctus facit nobis omnia cooperari in bonum, & quomodo etiam malum cedat in bonum. 35 a.
Spiritusſanctus eſt nexus patris, & filij, & intellectus ex ambobus. 64 a.
Spiritusſanctus reuelauit Apoſtolis ſapientiam, & & dicitur ſcrutator. 268.b.
Spiritusſanctus eſt Chriſti. 174 d.
Spiritusſanctus totus in Chriſto, in nobis per partes. 288.d.
in Spiritusſancti datione tria concurrunt, ſcilicet ſpiritusſanctus inhabitans, donum gratiæ, & charitatis, ſacramentorum nouæ legis. 240.d.
Spiritusſancti fructus enumerat duodecim contra opera carnalia. 249.d.
Spiritusſanctus dicitur ſignum, & ſpiritus promiſſionis, & pignus hæreditatis. 335.d.
Spiritusſanctus dicitur contriſtari, quando contriſtatur ille, in quo eſt ſpiritusſanctus. 166 d.
Spiritusſanctus poteſt mouere ad tria, ſcilicet ad cognoſcendum, loquendum, & faciendum pag. 230.d.
Spiritum quieti, & modeſti. 272.a.
Spiritus mundi dicuntur tres. ſ. inanis gloria, iracundia, & inuidia. 130.d.
Stadium dicitur à ſtando, quia Hercules currebat centum viginti quinque paſſus, & poſtea reſpirabat. 18.c.
Status Chriſtiani dignitat. 270 c.
Stare multi videntur, qui cadunt. Et qui cadere videntur ſtant. 36 a.
Stellarum curſus, quando liceat attendere, & obſeruare. 242.b.
Stupor, & admiratio, quid ſint. 274.a.

Stimulus

Stimulus carnis, qui datus fuit Apoſtolo intelligitur de infirmitate, quæ dicitur iliaca, vel concupiſcentia. 150 d.
Subditi ſequuntur prælatum ſuum in duobus, in dictis, & in factis. 288.a.
Subiectio eſt duplex, vna eſt voluntaria, alia inuoluntaria. 175.a.
Superbia notatur in quatuor, quãdo aliquis, quod habet, à ſe, & nõ à Deo gloriatur ſe habere, &c. pag. 72 c.
Superbia eſt appetitus inordinatus, & eſt radix omnium malorum. 130 d.
Superborum eſt proprium ſequi propriam voluntatem, quia ſemper quærunt altitudinem. 174 a.
Surgere à dormitione & à morte Apoſtolus admonet. 168 a.
Surgere debemus à peccatis ſicut Chriſtus à mortuis, vt vlterius non peccemus. 25 b.
Surgere admonet nos Apoſtolus à ſomno, quomodo intelligatur de ſomno culpæ. 54 b
Suſcepit Chriſtus Iudæos, & Gentiles quanquam non fuiſſet gentibus promiſſus, tamen à propheta fuit vaticinatum in quatuor locis. 58 c.
Superfluum habere, quando ſit peccatum. 266.b.
Superfluum naturæ, & perſonæ, quid ſit, ibidem.

T.

TAbernaculum ponere in medio, quatuor modis exponitur. 117.b.
Tabernaculi diſpoſitio, quod præcepit Deꝰ ædificari in deſerto. 240 a.
Talmuth, non quæ Moyſes tradidit, ſed ſtultas fabulas finxit, ſcilicet, quod Adam ex alia muliere, quàm Eua dæmones procreauerit. 185.c.
Temporalia prædicantibus euan. debentur 182.c.
Tempus redimere propter multa pericula docet Apoſtolus. 168.b.
Tempus differt ab æternitate, quia tempus variatur ſicut motus. Æternitas autem eſt menſura rei immobilis. 221.d.
Templum Dei violatur per malam doctrinam, vel per peccatum mortale. 71.b.
Templum Dei ſunt fideles, & illos inhabitat ſpirituali modo, ibidem.
Tenebræ duplices. 280.a.
Tentatio probans, & decipiens. 260.a.
Tentatio omnis an ſit a carne, ibidem.
Tentatio eſt triplex. ſ. carnis, dæmonis, & vitæ præſentis 231.c.
Tentare eſt experimentum de aliqua re, de qua dubitatur ſumere. 288.d.
Tentare Deum, quomodo. 125.a.
Tentatio humana dicitur dupliciter ſ. interior, & iſta eſt mala & exterior, quæ eſt bona. 86 a.
Tentari ſupra vires dupliciter contingit. ſ. naturaliter, vel ſupra virtutem gratiæ. 120 a.
Terra poteſt dupliciter diſtingui, ſcilicet in elementum, & in naturam corporalem. 223.a.
Terram fundaſſe in principio Deum, quomodo intelligatur, ibidem.
Terram ſtare in æternum, & cælos moueri, quomodo intelligatur, ibidem.
Terror eſt quædam trepidatio cum formidine cõtrarij, & differt à moueri. 192.d.
Teſtamentũ ſumitur aliquando pro quolibet pacto, aliquando pro diſpoſitione hæreditatis. pag. 92 a.
Teſtamentum vetus legimus ad teſtimonium, nõ ad vſum. 184 a.
Timor habet obiecta. ſ. malum, quod quis timẽs fugit, & illud à quo quis ſibi malum imminere videt. 32.c.
Timotheum commẽdat Apoſtolus in multis, vbi etiam eum inſtruit de cæteris. 195 b.
Tradere dicitur Deus aliquos ad reprobum ſenſum in quantum ſubtrahit gratiam. 8 d.
Tradit Apoſtolus publicum fornicarium Satanæ, vt eum vexaret in corpore. 73.d.
Tribulatio poteſt conſiderari dupliciter, vel ſecundum ſe, & ſic eſt tedioſa, vel comparatione ad finem. 105 d.
Tribulationes Apoſtoli, etſi propter Deum ſuſtinuerunt, non minus tamen ad excitandum fideles ad patientiam, pro eis ſe paſſos dicebant. pag. 110.a.
Tribulari cõſueuerũt homines in quatuor. 115 b.
Tribunal Chriſti dicitur eius iudiciaria poteſtas, & quomodo ante eum ſiſtẽtur omnes gẽtes. 56.d.
Tributa damus in ſignum ſubiectionis, & quare ſacerdotes non debeant dare. 53.b.
Triſtitiam habuit Apoſtolus propter ruinã Iudæorũ, & quomodo triſtitia eſt in ſapiẽtibus 37 b.
Triſtitia eſt duplex, ſcilicet qua aliquis totaliter abſorbetur, & in certo modo triſtatur. 121 a.
Triſtari pro mortuis, quis poteſt, moderate tamen. pag. 189 b.
Thronus eſt ſedes regalis, ſed cathedra magiſtralis tribunal iudicis. 231.d.
Thronus eſt duplex. ſ. iuſtitiæ in futuro, & gratiæ in præſenti. 231.d.
Tuba dicitur Chriſtus, quia omnibus erit manifeſtus ad iudicium, & clangitur ad ſolemnitatem, ad pugnam, & ad mouendum caſtra. 107.a.
Turpitudo conſiſtit in tactibus turpibus, & amplexibus, & oſculis libidinoſis. 167.c.

V.

VAnum dicitur, quod non habet firmitatem, & quomodo aliqui euanuerunt in cogitationibus ſuis. 7.c.
Vaſis homines comparantur propter quatuor cauſas. 1.a.
Vectigal dicitur à vehendo, quia hæc de quibus datur vehuntur. 53.b.
Velamen debet habere mulier quando orat, propter angelos. 89.a.
Velamen ſcripturarum dicitur obſcuritas figurarũ, quæ per Chriſtum euacuata eſt 113.d.
Velamen dicitur dupliciter apponi. ſ. rei viſæ, vt non poſſit videri, aut apponitur videnti, ne videat, ibidem.
Velle Deum omnia propter bonitatem ſuam, non intelligitur bonitatẽ ſibi cõmunicandã 153.d.
Velle aliquid Deum dupliciter, poteſt intelligi, videlicet de voluntate beneplaciti, aut de voluntate ſigni. 197.c.
Velle habet aliquid de suo, quia de poteſtate tua eſt velle, vel nolle, ideo dicitur meritorium, vel demeritorium. 186.a.
Venialia quandoque confitenda. 267 b.
Verbum Dei, octo modis eſt attendendum. 260 c.
Verbo virtutis ſuæ omnia portare, quomodo dicatur Deus. 270.d.
Verbum exterius loquentis non eſt cauſa ſufficiẽs fidei, niſi hominis cor attrahatur virtute Dei loquentis. 41.c.
Verbum Dei eſt ſemen ad generandum homines Chriſto. 73 b.
Verbum crucis pereuntibus ſtultitia eſt, credentibus Dei ſapientia, & virtus. 25.c.
Verbum dicitur, quod procedit, vt conceptus ab intellectu, & ſic ſpiritusſanctus non dicitur verbum, quia non procedit, vt conceptus ab intellectu. 221.a.
Verbum Dei eſt ipſe conceptus Dei quo ſeipſum, & alia intelligit. 221.a.
Veritatem dicentes, ab hominibus odio habẽtur, quia veritas odium parit. 145 d.
Veritas importat adæquationem rei ad intellectũ, & diuerſimode ad intellectum noſtrum, & intellectum diuinum. 13.c.
Veritas rei prædicatæ, & operatio miraculi, non ſemper probant ſufficienter miſſionem eſſe à Deo. 41 b.
Vetuſtas dicitur macula, ſeu reatus peccatorum actualium, ſeu conſuetudo peccandi. 25 a.
Vetus homo dicitur interior, & exterior, qui ſubijcitur vetuſtati quantum ad animam, & quantum ad corpus. 165.d.
Videbunt in extremo iudicio ſancti diuinitatem: mali ſolum gloriam carnis. 105.b.c.
Videre hic, vt Apoſtolus dicit in ſpeculo, & in ænigmate, quomodo intelligatur, vide pulchra. pag. 98.a.
Vir animo duplex, quis ſit. 259 c.
Vir debet diligere vxorem, quia ſi diligit eam, ipſa plus amat eum. 169 a.
Vir tripliciter coniungitur vxori: ſcilicet per dilectionem, conuerſationem, carnalem coniunctionem. 169 c.
Vir eſt perfectior muliere, non ſolum quantum ad corpus, ſed etiam quantum ad animæ vigorem. pag. 88.a.
Vir non debet dimittere vxorem niſi cauſa fornicationis, quomodo excipiãtur ſeptẽ cauſæ. 78.b.
Vir nõ debet velare caput ſuum, ſed mulier. 88 b.
Vir non debet nutrire comam, ſed mulier, Ibid.
Viri debẽt docere mulieres, & nõ econuerſo. 198.b.
Virga vtitur paſtor non gladio, vtitur etiam ea infirmus. 222.c.
Virginitas non cadit ſub præcepto, ſed commẽdatur, & ſignificatur ex authore, & dignitate 79.c.
Virginitas commendatur, & magnis rebus comparatur, & angelis parificatur, ibidem.
Virtutes Theologica, quæ ſint, & quomodo ſubordinentur, & de alijs virtutibus. 195.d
Virtutes quatuor ſunt, quæ neceſſariæ ſunt ad bene viuendum, & ad æternam vitam promerendam. 119 a.
Virtutis diuinæ proprium eſt per collationem ſpiritusſancti ſanctificare homines. 3.a.b.
Viſio eſt multiplex, ſcilicet corporalis, ſpiritualis, æternalis, momentanea. 85 a.
Viſio eſt eorum quorum effectus aliquando ſunt occulti, ſed quando cum viſione habetur ſignificatio, tunc eſt reuelatio. 129.b.
Viſio eſt triplex, ſcilicet, corporalis, ſpiritualis, & intellectualis, ibidem.
Viſio Dei per eſſentiam fit per lumen aliquod, ſcilicet, per lumen gloriæ, ibidem.
Viſio in fruitione, ibidem.
Viſus eſt dignior alijs ſenſibus, & nobilior, ſpiritualior, & plura demonſtrat. 95.b.
Via veritatis in duobus conſiſtit. 278.c.
Vita præſens, & futura, vt ſtateræ duæ 265.b.
Vita in homine eſt duplex, ſcilicet, vita naturæ, & vita iuſtitiæ, prima eſt ab anima, ſecunda vero per Deum. 141.d.
Vitare aliquãdo aliquos iubet eccleſia, ne infirmi ſeducantur, vel vt peccantes corrigantur 194 b.
Viuere neminem noſſe ſecundum carnem ait Apoſtolus, & quomodo Chriſtum ſecundum carnem nouerit, pulcherrima valde. 118 a.
Viuere proprie dicuntur illa, quæ mouẽtur à principio intrinſeco. 138 d.
Vitiis contra naturam ex derelictione Dei ſequuntur, & ex illis omnia. 8 d.
Vitia contra naturam ſunt pene Idolatriæ. 8.c.
Viuere quomodo dicebantur, qui ſpiritualiter viuebant in lege. 141.c.
Viui non prius ſortientur conſolationem ex aduentu Chriſti quam mortui. 190 a.
Vnctio extrema à meliori præſtita ſacerdote efficacior dicitur. 267.a.
Vnctionis ſacramentum iterabile. 267 b.
Vnctionis ſacræ, & baptiſmi cur ſit aliud, & aliud oleum, ibidem.
Vnctionis ſacræ ortus, ibidem.
Vnctus eſt Chriſtus vnctione ſpirituali, qua vnctione repletus eſt ſpiritu ſancto. 222.c.
Vnitas eſt duplex, ſcilicet ad faciendum malum, & illa eſt carnis, alia eſt ſpiritus. 163 b.
Vnum eſſe Dominum, vnam fidem, vnum baptiſma, & vnum Deũ, quomodo intelligatur, ibid c.
Vnus Deus dicitur propter naturam diuinitatis, vnus creator propter infinitatem poteſtatis, & multa pulchra de vnitate notantur. 82 b.
Vnxit te Deus, Deus tuus, quare repetatur Deus. pag. 222.c.
Vocat Deus hominem exterius per prædicatorem, interius per mentis reuocationem 35.d.
Vocat Deus gratis homines, & ſine pænitentia ſaluat. 47.b.
Voluit Paulus omnes homines eſſe ſicut ipſe erat voluntate antecedente, & nõ conſequẽte. 77 b.
Voluntas Dei duplex. 281.b.
Voluntas Dei conſequens quid eſt, ibidem.
Voluntas Dei nõ habet cauſam, ſed eſt prima cauſa omnium. 159.d.
Voluntas, & intellectus diſtinguuntur penes diſtinctionem veri, & boni. 247 a.
Voluptas in rebus eius humanum appetitum non ſatiat. 263 b.
Vtraque vnum Chriſtum feciſſe. ſ. populum Iudaicum, & Gentilem, nota pulcherrima. 158 d.
Vxor diligenda eſt ſicut propria caro, & qui eam odit facit contra naturam. 169 b.
Vxori ſuæ adhærere, & patrem, & matrem relinquere, quomodo intelligatur, ibidem.

Z

ZElari, & æmulari ſignificant amorem alicuius rei, & quomodo charitas non æmulatur. 92.c.d.
Zelus, non eſt in amore ſpirituali, ibidem.
Zelus ex quocunq; amore proueniens, nõ patiens conſortium in amato, æmulatio dicitur. 141.d.
Zelus, quid ſit. 126.b.

F I N I S.

INDEX QVÆSTIONVM, QVAS D. THOMAS INTER EXPONENDVM

Epiſtolas D. Pauli, diſſoluit.

AGERE contra conſcientiam, num ſit peccare mortaliter. fol. 57.b.
An hoc ſit verum. Homo eſt aſſumptus à verbo. 3.d.
An hac ſit vera. Iſte homo ſemper fuit. ibidem.
Angeli, num didicerint aliquid ab Apoſtolis. 161.c.
Angeli, vtrum cognouerint myſterium incarnationis à principio mundi. 161.d.
Blaſphemia ſubitò, num ſit peccatum mórtale. 184.d.
Chriſtus, vtrum ſit melior Angelis. 221.c.
Chriſtus an ſecundum quòd homo ſit filius Dei. 3.d.
Chriſtus, vt homo an ſit perſona. ibidem.
Corpus Chriſti vtrum ſit in ſacramento realiter. 91.b.
Corpora vtrum reſurgent eadem numero. 107.c.
Corporalis exercitatio, vtrum habeat ſpem. 201.b.
Deus, an poſſit odio haberi. 31.d.
Deus, an induret homines. 40 a.
Deus, an huius miſereatur, & hunc induret. 40.b.
Deus, an tradat homines in peccata. 8.a.
Dæmones, qui ceciderunt, an de ſupremis, an de inferioribus fuerint. 157.b.
Dæmones, & maiores Iudæorum, num cognouerint Chriſtum eſſe filium Dei. 67.c.
Dilectio inimicorum, num ſit præceptum, vel conſilium. 51.a.
Dona Dei, num ſint ſine pœnitentia. 47.b.
Egyptiorum percuſſio, vtrũ facta fuerit per bonos Angelos, vel per malos. 250.b.
Eleemoſyna peccatoris, vtrum ſit immunda. 214.c.
Eſſentia Dei, num videri poſſit. 98.b.
Fideles num ad tribunal iudicum infidelium ire debeant ſi vocentur. 75.b.
Gloriari ſecundum carnem, an liceat. 127.d.
Gratia, num detur ex meritis. 39.b.253.c.
Hæreticus, eo ipſo quo eſt hæreticus, num ſit excommunicatus. 135.c.
Inobedientia, num ſit peccatum generale. 224.c.
Ioſef, ſponſus beatæ Virginis, an fuerit virgo. 135.c.
Iuramentum, an ſit ſemper illicitum. 5.b.
Lepra vtrum diſſoluat matrimonium. 79.b.
Lex num fuerit data, vt abundaret delictum. 23.c,d.
Lex, an ſit peccatum. 27 c.
Literas commendatitias accipere, an ſit malum, 112.d.
Mulier num ſit imago Dei. 89.a.
Nuptiæ ſecundæ, an ſint licitæ. 27.b.
Opera legis num iuſtificent. 11.c.
Opera infidelium, an ſint peccata. 58.d.
Operari manibus, vtrum ſit præceptum, vel conſilium. fol. 194.c,d.
Ornatus mulierum, vtrum ſit peccatum. 198.b.
Paternitas, num ſit in Angelis. 162.a.
Paſſio Chriſti, num fuerit ſufficiens cauſa noſtræ ſalutis. 64.d.
Peccatum in ſpiritum ſanctum an ſit finalis impœnitentia 10.a.
Peccatum originis, an traducatur ad poſteros. 21.b.
Peccatum infidelitatis, num aliquam habeat excuſationem. 44.a.
Peccandi poteſtas, an ſit a Deo. 52.b,c.
Peccatori, vtrum ſit benefaciendum. 151.d.
Petrus in legalium obſeruantia, vtrum peccauerit. fol. 138.d.
Prædicare vtrum liceat aliquid, quod non ſit in Epiſtolis, & in Euangelio. 135.c.
Pueri, an ſint futuri in iudicio. 117.b.
Reſurrectio corporis Chriſti, vtrum ſit cauſa ſufficiens noſtræ reſurrectionis. 103.a.
Reſurrectio corporum, num erit eadem numero. 107.c.
Retributio num ſit futura ſecundum opera. 10.c.
Retributio num ſit ſecundum gratiam, vel ſecundum debitum. 15.c.
Scandalum, an ſit ſemper peccatum. 57.c.
Scandalum, vt vitetur, num ſit abſtinendum à licitis. fol. 58.b.
Scientia acquiſita, an maneat poſt mortem. 97.d.
Scientia, num ex charitate proueniat. 172.c.
Solicitudo an ſemper ſit peccatum. 22.a.
Spiritus ſanctus vtrum ab homine dari poſſit. 140.d.
Traditiones humanæ, an ſint licitæ vltra diuinas. 136.a.
Tribulationes, num ſint amandæ. 246.a.
Vinum conſecratum, vtrum poſſit inebriare. 90.c.
Viri ſpirituales, num obligentur præceptis diuinæ legis. 114.a.

ANGELICI DOCTORIS SANCTI THOMAE DE AQVINO IN EPISTOLAS SANCTI PAVLI COMMENTARIA FOELICITER INCIPIVNT.

VAS ELECTIONIS, &c.] Act. 9. Homines in ſacra ſcriptura inueniuntur vaſis comparati propter quatuor, ſcilicet, propter conſtitutionem, repletionem, vſum, & fructum. ¶ Primò enim quantum ad conſtitutionem: vas enim artificis arbitrio ſubiacet. Hieremiæ 18. Fecit illud vas alterum ſicut placuerat ei, &c. Sic & conſtitutio hominum ſubiacet Dei arbitrio de quo in Pſalm. Ipſe fecit nos, & non ipſi nos. Vnde Eſaiæ. 45. dicit: Nunquid dicit lutum figulo ſuo quid facis? Et infrà 9. capite ad Rom. Nunquid dicit figmentum ei qui ſe finxit, quid me feciſti ſic? Et inde eſt quòd ſecundum voluntatem dei artificis diuerſa inuenitur vaſorum conſtitutio. 2. Thimoth. 2. In magna autem domo non ſolùm ſunt vaſa aurea & argentea, ſed etiam lignea, & fictilia. Beatus autem Paulus quia vas electionis nominatur in verbis propoſitis quale vas fuerit patet, quod dicitur, Eccleſ. 5. Quaſi vas auri ſolidum ornatum omni lapide prætioſo. Aureum quidem vas fuit propter fulgorem ſapientiæ: de qua poteſt intelligi quod dicitur Prouer. 3. Pretioſior eſt cunctis opibus. Vnde & Beatus Petrus teſtimonium perhibet ei, dicens. 1. Petr. 3. Sicut & chariſsimus frater noſter Paulus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis. Solidum quidem fuit virtute charitatis: de qua dicitur Cāti. vlt. Fortis eſt vt mors, dilectio. Vnde & ipſe dicit Rom. 8. Certus ſum enim, quia neque mors, neq; vita: &c. poterunt nos ſeparare à charitate Dei. Ornatum autem fuit omni lapide pretioſo, ſcilicet, omnibus virtutibus de quibus dicitur, primæ Corinth. 3. Si quis ſuperedificat ſupra fundamentum hoc aurum, argētum, lapides pretioſos, &c. Vnde & ipſe dicit 2. Corinth. 1. Gloria noſtra hæc eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quòd in ſimplicitate cordis & ſinceritate Dei & non in ſapientia carnali, ſed in gratia Dei conuerſati ſumus in hoc mundo. Quale autem fuit vas talia prepinauit? docuit enim excellentiſsimè diuinitatis myſteria, quæ ad ſapientiam pertinent, vt patet primæ Corint. 2. Sapientiam loquimur inter perfectos. Commendauit etiam excellentiſsimè charitatem, primę Corinth. 13. Inſtruxit homines de diuerſis virtutibus, vt patet Col. 3. Induite vos ſicut electi Dei ſancti, & dilecti viſcera miſericordiæ, &c. ¶ Secundò etiam ad vaſa pertinere videtur, vt liquore aliquo impleantur ſecundum illud. 4. Reg. 4. Illi offerebāt vaſa & illa infundebat. Inuenitur etiam inter vaſa diuerſitas quantum ad huiuſmodi plenitudinē. Nam quædā inueniuntur vaſa vini, quædam olei, & diuerſa diuerſi generis, ſic etiam & homines diuerſis gratijs quaſi diuerſis liquoribus replentur diuinitus, primę Corinht. 12. Alij datur per ſpiritum ſermo ſapientiæ, alij, &c. Hoc autem vas de quo nunc agitur plenum fuit pretioſo liquore, ſcilicet, nomine Chriſti, de quo dicitur. Canti. 1. Oleum effuſum nomen tuum. Vnde dicitur. Vt portet nomen meum. Totus enim videtur fuiſſe hoc nomine plenus: ſecundum illud Apoca. 3. Scribam ſuper eum nomē meum. Habuit enim hoc nomen in cognitione intellectus ſecundum illud, primæ Corinth. 2. Nō enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos niſi Chriſtum. Habuit etiam hoc nomē in dilectione affectus ſecundum illud Roma. 8. Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti 1. Corinth. vlti. Si quis non amat dominum noſtrum Ieſum Chriſtum ſit anathema: habuit etiam ipſum in tota vitæ ſuæ conuerſatione. Vnde dicebat Gal. 2. Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Chriſtus. ¶ Tertiò quantum ad vſum conſiderandum eſt quod omnia vaſa alicui vſui deputantur, ſed quædam honorabiliorem quædam ad viliorem ſecundum illud Roma. 9. An non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam? Sic etiam homines ſecundum diuinam ordinationem diuerſis vſibus deputātur: ſecundum illud Eccl. 33. Omnes homines de ſolo & ex terra: vnde & creatus eſt Adam. in multitudine diſciplinæ domini ſeparauit eos, & immutauit vias eorum. ex ipſis bene dixit & exaltauit, maledixit & humiliauit. Hoc autem vas ad nobilē vſum eſt, deputatum eſt enim vas portatorium diuini nominis. Dicitur enim vt portet nomen meum, quod quidem nomen neceſſarium erat portari, quia longè erat ab hominibus ſecundum illud Eſa. 30. Ecce nomē domini venit de longinquo. Eſt autem nobis longinquum propter peccatum ſecundum illud Pſal. 118. Lōgè à peccatoribus ſalus. Eſt etiam longinquum nobis propter intellectus obſcuritatem. Vnde & quibuſdam dicitur. Heb. 11. quòd erant à longè aſpicientes. Et Nume. 24. dicitur. Videbo eum, ſed non modò, intuebor illū ſed nō prope. Et ideo ſicut angeli diuinas illuminationes ad nos deferunt tanquā à Deo diſtantes, ita apoſtoli euangelicā doctrinam ad nos detulerunt, & ſicut in veteri teſtamento poſt legem Moyſi leguntur prophetæ, qui legis doctrinam populo tradebāt ſecundum illud. Mat. vlti. Mementote legis Moyſi ſerui mei, ita etiā in nouo teſtamēto poſt euangeliū legitur apoſtolorum doctrina, qui ea quæ à domino audierunt tradiderunt fidelibus ſecundū illud. 1. Cor. 11. Accepi à domino quod & tradidi vobis. ¶ Portauit autē beatus Paulus nomen Chriſti. Primò quidem in corpore, conuerſationem & paſsionē eius imitādo ſecundum illud Gal. vlt. Ego enim ſtigmata Chriſti Ieſu in corpore meo porto. Secundò in ore, quod patet in hoc quod in epiſtolis ſuis frequentiſsimè Chriſtum nominat. Ex abundantia enim cordis os loquitur, vt dicitur Mat. 12. Vnde poteſt ſignificari per columbam, de qua dicitur Gene. 8. Quod venit ad arcam portās ramum oliuæ in ore ſuo. Quia enim oliua miſericordiam ſignificat, congruè per ramum oliuæ accipitur nomen Ieſu Chriſti, quod etiā miſericordiam ſignificat, ſecundum illud Matt. 1. Vocabis nomen eius Ieſum. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Hunc autem ramum virentibus folijs detulit ad arcam, ſ. eccleſiam: quando eius virtutem & ſignificationem multipliciter expreſſit, Chriſti gratiam & miſericordiam oſtendendo. Vnde iſte dicit. 1. Timoth. 1. Ideo miſericordiam conſecutus ſum, vt in me primùm oſtenderet Ieſus Chriſtus omnem patientiam. Et inde eſt quod ſicut inter ſcripturas veteris teſtamenti, maximè frequentantur in eccleſia Pſalmi Dauid, qui poſt peccatum veniam ob-

tinuit:ita in nouo teſtamento frequentantur epiſtolæ Pauli qui miſericordiam conſecutus eſt, vt ex hoc peccatores ad ſpem erigantur, quanuis poſsit & alia ratio eſſe, quia in vtraque ſcripnıra ferè tota theologia continetur doctrina. ¶ Tertio portauit non ſolum ad pręſentes, ſed etiã ad abſentes & futuros ſcripturæ ipſum tradendo: ſecundum illud Eſaiæ octauo. Sume tibi librum grandem, & ſcribe in eo ſtilo hominis. In hoc autem officio portandi nomen dei, oſtenditur eius excellentia quantum ad ııia. ¶ Primò quidem quantum ad electionis gratiã: vnde dicitur vas electionis, Epbe. primo, Elegit nos in Chriſto ante mũdi conſtitutionẽ. ¶ Secundò quãtum ad fidelitatem, quia nihil ſui quæſiuit, ſed Chriſti ſecundum illud. 2. Corin. 4. Non enim noſmetipſos prædicamus, ſed Chriſtum Ieſum. Vnde dicit vas electionis eſt mihi. ¶ Tertiò quantum ad ſingularem excellentiam: Vnde ipſe dicir. 1. Cor. 15. Abundantius illis omnibus laboraui. Vnde ſignanter dicit. Vas electionis eſt mihi, quaſi præ alijs ſingulariter. Quantum ad fructum cõſiderandum eſt quod quidam ſunt quaſi vaſa inutilia, vel propter peccatũ vel propter errorem, ſecũdum illud. Hierem. 51. Reddidit me quaſi vas inane. Sed beatus Paulus fuit purus à peccato & errore: vnde fuit vas electionis vtile ſecundum illud. 2. Tim. 2. Si quis emundauerit ſe ab iſtis: ſcilicet erroribus & peccatis, erit vas in honorem ſanctificatũ vtile domino. Vnde vnlitas ſiue fructus huius vaſis exprimitur, cum dicitur, Coram Gentibus, quarum doctor fuit, ſecundum illud. 1. Tim. 2. Doctor Gentium in fide & veritate. Et regibus quibus fidẽ Chriſti annũciauit, ſicut Agrippæ: vt habetur Act. 16. Et etiam Neroni & ẽius principibus. Vnde dicit Phil. 1. Quæ circa me ſunt, magis ad profectum venerunt euangelij: ita, vt vincula mea manifeſta fierent in Chriſto in omni pretorio. Eſa. 49. Reges videbunt & cõſurgent principes. Et filijs Iſraël: contra quos de Chriſto diſputabat. Act. 9. Saulus autem magis conualeſcebat & confundebat Iudæos qui habitabant Damaſci, affirmans quoniam hic eſt Chriſtus. ¶ Sic igitur ex verbis præmiſsis poſſumus accipere quatuor cauſas huius operis, ſcilicet epiſtolarum Pauli, quas præ manibus habemus. Primò quidem auctorem in vaſe. Secundò materiam in nomine Chriſti, quę eſt plenitudo vaſis: quia tota doctrina hęc eſt de doctrina Chriſti. Tertiò modum ſeu formam in vſu portationis. Traditur enim hæc doctrina per modum epiſtolarum, quę per nuncios portari conſueuerunt, ſecundum illud 2. Para. 30. Perrexerunt curſores cum epiſtolis ex regis imperio, &c. Quartò diſtinctionem operis in vtilitate prędicta. Scripſit enim 14. epiſtolas, quarum nouem inſtruunt eccleſiam Gentiũ: quatuor prelatos & principes eccleſię, id eſt reges: vna populum Iſraël, ſcilicet, quę eſt ad Hebręos. 1. Eſt enim hęc doctrina tota de gratia Chriſti, quę quidem poteſt tripliciter conſiderari. Vno modo ſecundum quod eſt in ipſo capite, ſcilicet Chriſto, & ſic commendatur in epi. ad Heb. Alio modo ſecundum quod eſt in membris principalibus corporis myſtici, & ſic cõmendatur in epiſtolis quę ſunt ad pręlatos. Tertio modo ſecundũ quod in ipſo corpore myſtico quod eſt eccleſia: & ſic commendarur in epiſtolis quæ mittuntur ad gẽtiles: quarũ hęc eſt diſtinctio. Nam ipſa grana Chriſti tripliciter poteſt cõſiderari. Vno modo ſecũdum ſe, & ſic cõmendarur in epiſtola ad Ro. Alio modo ſecundum quòd eſt in ſacramentis gratię: & ſic commendatur in duabus epiſtolis ad Cor. In quarum prima agitur de ipſis ſacramentis. In ſecunda de dignitate miniſtrorum. Et in epi ad Gala. in qua excluduntur ſuperflua ſacramenta contra illos qui volebant vetera ſacramenta nouis adiungere. Tertiò conſideratur gratia Chriſti ſecundũ effectum veritatis quẽ in eccleſia fecit. ¶ Agit ergo Apoſtolus primo quidem de inſtitutione eccleſię vnitaris in epiſtola ad Ephe. Secundò de eius confirmarione & profectu in epi. ad Phil. Tertiò de eius defenſione contra errores quidem in epiſt. ad Col. Contra perſecutiones vero pręſentes, in 1. ad Theſſ. contra futuras vero, & pręcipuè tempore antichriſti in 2. Prçlatos vero eccleſiarum inſtruit & ſpirituales & tẽporales. Spirituales quidem de inſtitutione, inſtructione & gubernatiõe eccleſiaſticę vniratis in prima ad Tim. de firmitate cõtra pſecutores in ſecunda. Tertio de defenſione contra hęreticos in epiſt. ad Tit. Dominos verò tẽporales inſtruxit in epiſtola ad Philemonẽ. Et patet ratio diſtinctionis & ordinis omniũ epiſtolarum. ¶ Sed videtur quod epiſtola ad Rom. nõ ſit prima: prius enim videtur ſcripſiſſe ad Cor. 2. illud Ro. vlti. Commendo vobis Pheben quæ eſt Chencris, vbi eſt portus Corinthiorum. Sed dicendum q̃ epiſtola ad Cor. prior eſt tempore ſcripturæ, ſed epiſtola ad Rom. præmittitur tum propter dignitatẽ Rom. qui alijs gẽtibus dominabãtur, quia hic cõfutabatur ſuperbia quę eſt initium omnis peccati, vt dicitur Eccle. 10. Tũ quia etiam hoc exigit ordo doctrinæ vt prius gratia conſideretur in ſe, quàm vt in ſacramentis. ¶ Item quæritur vnde Apoſtolus hanc epiſtolam ſcripſit. Aug. dicit quòd de Athenis. Hieronimus quòd de Corinthıo. Nec eſt contradictio, quia fortè Athenis incipit eam ſcribere, ſed Corinth. conſummauit. Itẽ obijcitur contra id quod in gloſa dicitur quòd aliqui fideles antequam Petrus Romanis prædicauerunt. In eccleſiaſtica verò hiſtoria dicitur quòd Petrus primus prædicauit eis. Sed intelligendum eſt primus inter apoſtolos, & cum ſequela magnifructus: ante vero prædicauerat Romæ Barnabas: vt habetur in itinerario Clementis.

Quatuor cauſæ epiſtolarũ Pauli.

Diuiſio omnium epiſtolarum Pauli ex diuerſo modo ſe habendi gratia Chriſti.

Gratia Chriſti tripliciter conſideratur.

Cap. I.

P*Aulus ſeruus* IESV CHRISTI, *vocatus Apoſtolus ſegregatus in euangelium Dei.*

¶ Hæc epiſtola in duas partes diuiditur, ſcilicet in ſalutationem, & epiſtolarum tractatũ, qui incipit ibi. (*Primum quidem gratias, &c.*) Circa primum tria facit. Primo deſcribitur perſona ſalutans. ſecundò ſalutatæ, ibi, (*Omnibus qui ſunt Romæ.*) tertió ſalus optata, ibi (*Gratia vobis, &c.*) Circa primum duo facit. Primò enim deſcribitur perſona authoris. ſecundò commendatur eius officium, ibi (*Quod ante promiſerat &c.*) Perſona autem ſcribentis deſcribitur à quatuor. primò quidem ex nomine, cùm dicit, Paulus. Circa quòd tria conſiderãda ſunt. primò quidem proprietas eius. Hoc enim nomen ſerui, quod his litteris deſcribitur, non poteſt Hebraicum eſſe: quia apud Hebraicos non inuenitur hoc elementũ. P. Sed poteſt eſſe Gręcum & Latinũ, ſi tamen aliquod elementum ei propinquũ ſumatur id quod eſt P. poteſt eſſe Hebręum. ¶ Secundò conſiderãda eſt eius ſignificatio: ſecundũ enim quod poteſt Hebræum eſſe, idem eſt quod mirabilis vel electus: ſecundũ autẽ quod eſt Gręcũ, idẽ eſt quod quietus: ſecundũ vero quod eſt Latinum, idẽ eſt quod modicus. Et hæc quidem ei conueniunt. Electus quidem fuit quantũ ad gratiã. Vnde Act. 9. Vas electionis eſt mihi iſte. Mirabilis fuit in opere. Eccl. 43. Vas admirabile opus excelſi. Quietus in coutẽplatione. Sapi. 8. Intrãs in domum meam conquieſcam cum illa. Modicus per humilitatẽ: 2. Corin. 15. Ego ſum minimus apoſtolorum. ¶ Tertiò conſiderandum eſt, quando ſit hoc nomen Apoſtolo impoſitum, cum tamẽ ante Saulus vocaretur, vt habe-

tur

tur. Act. 9. Circa hoc triplex eſt opinio. Hieron. dicit quod cum prius vocaretur Saulos, poſtmodum voluit vocari Paulus ꝓpter quoddá inſigne ſuum quod fecit ſ. quia cõuertit Sargium Paulum proconſulé: vt habetur Act. 9. Sicut & Scipio dictus eſt Affricanus quia deuicit Affricá. Alij verò dicunt quod hoc nomé impoſitum eſt ſibi propter profectum virtutum, qui ex hoc nomine ſignatur: vt dictum eſt. Imponontur enim diuinitus quibuſdam nomina à principio natiuitatis ad deſignãdum gratiam quam à principio conſequuntur, ſicut patet de Ioáne Baptiſta. Luc. 1. Quibuſdam verò mutantur nomina ad deſignandum ꝓfectum virtutis eorum, vt Chryſ. dicit Sicut patet de Abrahá. Gene. 17. Et de Petro Mat. 16. ¶ Alij verò dicunt & melius quod Paulus fuit à principio binomius. Conſuetum enim erat apud Iudęos, vt ſimul cum nominibus hębraicis aſſumerét ſibi nomina illarú Gentium quibus ſeruiebát, ſicut ſub Gręcis exeútes nominabátur nominib' Græcorú: vt patet de Iaſone & Menelao. 2. Machab. 4. Hoc auté nomé Paulus ab antiquo celebre fuit apud Rom. & ideo cum diceretur Saulus ſecundum Hęb. vocatus eſt etiá Paulus ſecundú Rom. quo nomine nõ videtur vſus, niſi poſtquá cœpit Gétibus pręedicare. Vnde Act. 13. dicitur Saulus, qui & Paulus. Et hoc magis approbat Augu. ¶ Secundò deſcribitur perſona ſcribentis ex conditione cùm dicit. Seruus Chriſti, videtur auté eſſe abiecta cõditio ſeruitutis ſi abſolutè cõſideretur. Vnde & ſub maledicto pro peccato infligitur. Geneſ. 9. Maledictus Canaá puer, ſeruus ſeruorum erit fratrum ſuorum. Sed redditur cõmendabilis, ex eo quod additur Ieſu Chriſti. Ieſus enim interpretatur ſaluator, Matt. 1. Ipſe enim ſaluum faciet, &c. Chriſtus interpretatur vnctus, ſecundum illud Pſalm. 44. Vnxit te deus deus tuus, &c. Per quod deſignatur dignitas Chriſti, & quátum ad ſanctitaté: quia ſacerdotes vngebátur, vt patet Exo. 28. Et quantum ad poteſtaté: quia etiá reges vngebátur, vt patet de Dauid. 1. Reg. 19. & de Salomone 3. Reg. 1. Et quantum ad cognitionem, quia etiam prophetę vngebantur, vt patet de Hæliſæo. 3. Reg. 19. vnctioni gratiæ laudabile eſt, quia tantò aliquid eſt perfectius quantò magis ſuę perfectioni ſubijcitur: ſicut corpus animæ, & aër luci. Pſalm. 115. O Domine qoia ego ſeruus tuus ſum. ¶ Sed cõtra eſt quod dicitur Ioan. 15. Iam non dicam vos ſeruos: ſed amicos. ¶ Sed dicendú quòd duplex eſt ſeruitus. Vna timoris quæ non competit ſanctis, Rom. octauo. Non accepiſtis ſpiritum ſeruituris. Alia humilitatis & amoris qoæ ſanctis conuenit ſecundum illud, Luc. 17. Dicite ſerui inutiles ſumus. Cùm enim liber ſit qui eſt caoſa ſui, ſeruus autem qui eſt cauſa alterius: ſicut ab alio mouente, motus ſi quis ſic agat cauſa alterius ſicut ab alio motus, ſic eſt ſeruitus timoris, qui cogit hominem operari contra ſuam voluntaté. Si verò aliquis agat cauſa alterius, ſicut propter finé ſic eſt ſeruitus amoris, quia amicorú eſt benefacere, & obſeqni amico propter ipſum, vt Philoſophus dicit in 9. Ethicorum. ¶ Tertiò commendatur à dignitate cum dicitur vocatus apoſtolus. Dignitas Apoſtolatus eſt pręcipua eccleſia: ſecundum illud. 1. Cor. 12. Quoſdam quidem poſuit deus in eccleſia, primum Apoſtolos. Apoſtolus enim idem eſt quod miſſus, ſecundum illud Io. 20. Sicut miſit me pater, & ego mitto vos. i. ex eadem dilectione & cum eadem auctoritate. Dicit autem: vocatus Apoſtolus ad deſignandum gratiá. i. vocatus ad hoc quod ſit apoſtolus, Hęb. 5. Nemo aſſumit ſibi honorem. Vel ad deſignandum excellentiam, vt ſicut vrbs anthonomaticę vocatur ipſa Roma, ita Apoſtolus vocatur Paulus ſecundum illud 1. Cor. 15. Abundantius illis omnibus laboraui. Vel ad deſignandum humilitatem, vt ſit ſenſus, non audeo me dicere apoſtolum, ſed homines me vocant: ſic 1. Corint. 15. Non ſum dignus vocari Apoſtolus. ¶ Quartò deſcribitur perſona ſcribentis ex officio, cùm dicit, Segregatus in euangelium dei. Segregatus inquam vel per conuerſionem ab infidelibus: ſecundum illud Gal. 1. Cùm autem placuit ei qui me ſegregauit ex vtero matris meæ. ſ. ſynagogæ, vel ſegregatus per electionem ab alijs diſcipulis: ſecundum illud Act. 13. Segregate mihi Sauló, &c. Euangelium auté idem eſt q bona anoútiatio. Annúciatur enim in ipſo cõiunctio hominis ad deú quæ eſt bonú hominis, ſecundú illud Pſal. 71. Mihi auté deo adherere bonum eſt. Triplex autem coniunctio hominis ad deum annuntiatur in euangelio. Prima quidé per gratiam vnionis, ſecundum illud Io. 1. Verbum caro factum eſt. Secunda per gratiam adoptionis prout inducitur in Pſal. Ego dixi dij eſtis & filij excelſi omnes. Tertia per gloriá fruitionis. Ioá. 17. Hæc eſt vita ęterna. Eſa. 52. Quam pulchri ſuper mótes pedes annuntiantis: hæc auté annunciatio nõ humanitus, ſed à deo facta eſt. Eſaiæ. 21. Quæ audiui à domino exercituum deo Iſraël, annuntiaui vobis. Vnde dicit, in euangelium dei.

Dignitas apoſtolatus eſt præcipua.

Euangelium bona annuntiatio.

Triplex coniunctio hominis ad deum nunciatur in euangelio.

Lectio. 2.

Quod antè promiſerat per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis de filio ſuo, qui factus eſt ex ſemine Dauid ſecundum carnem.

¶ Deſcripta perſona ſcribentis. Hic cõmendatur negotium ſibi commiſſum, ſcilicet euangelium, cuius in præmiſſis duplex commendatio poſita eſt, quarum vna pertinet ad vtilitatem quam habet ex materia quę ſignificatur ex ipſo euangelij nomine, ex quo datur intelligi quòd in eo bona annunrientur. Alia verò ex authoritate quam habet ex parte authoris, quæ eſt expreſſa in eo quod dictum eſt, dei. Vtranque ergo commendationem proſequitur Apoſtolus. Primò quidem illam quæ eſt ex parte authoris. Secúdò illam quę eſt ex parte materiæ, ibi [*De filio ſuo*] Circa primum commendatur euágelium quadrupliciter. Primò quidem ex antiquitate quod fuit neceſſarium cõtra Paganos qui euangelio detrahebant, quaſi poſt longa tempora ſubito eius pręedicatio eſſet exorta & ad hoc excludendum dicit. Quòd antè, quia licet ex tempore certo prædicari incœperit: antè tamen pronuntiatum fuit diuinitus. Eſa. 10. Antequam venirent indicaui tibi. Secundò ex eius firmitate quæ deſignatur in hoc quod dicit, Promiſerat, qoia ipſe antè promiſit qui nõ mentitur. Act. 13. Nos vobis annuntiamus eam quæ ad patres noſtros repromiſſio facta eſt. Tertiò ex dignitate miniſtrorum ſiue teſtium cum dicit. Per prophetas: quibus ante fuerant reuelata quę ſunt completa circa verbum incarnatum. Amos 3. Non faciet dominus deus verbum, ſcilicet, incarnari niſi reuelauerit ſecretum ad ſeruos ſuos prophetas. Act. 10. Huic omnes prophetæ, &c. Signanter autem dicit ſuos: ſunt enim aliqui prophetæ ſpiritu humano loquentes: ſecundum illud Hiere. 23. Viſionem cordis ſui loquuntur non de ore domini. Vnde dicit Titum 1. Dixit quidam ex illis proprius illorum propheta. Sunt etiam quidam prophetæ dæmonú qui immundo ſpiritu inſpiratur, ſicut prophetę quos interfecit Helias, vt dicitur 3. Reg. 18. Sed prophetæ dei dicútur qui diuino ſpiritu inſpirantur. Ioël 2. Effundam de ſpiritu meo, &c. Quartò ex modo tradendi, quia non ſolùm ſunt huiuſmodi promiſſa verbo edicta, ſed literis ſcripta. Vnde dicit. In ſcripturis Abac. ſecundo,

Commendatur euangelium.

Commendatur euangelium ex parte authoris.

Multiplices ſunt prophetæ.

Scribe viſum & explana illud. Non autem conſueuerunt ſcribi niſi magna quę ſunt digna memoria & quæ oportet ad poſteros deuenire. Et ideo vt Aug. dicit 18. de ciuitate dei, tunc incœperunt ſcribi prophetiæ de Chriſto per Eſa. & Oſeam, quando Roma eſt ædita, ſub cuius imperio Chriſtus erat naſciturus & fides eius Gentibus prædicanda. Io. 3. Scrutamini ſcripturas, &c. Addit autem ſanctis ad differentiam ſcripturarum gentilium. Dicuntur autē ſanctę: primò quidem, quia vt dicitur. 2. Pet. 1. Spiritu ſancto inſpirati, ſecundę Timoth. 3. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata. Secundò quia ſancta continent, p̄s. Confitemini memoriæ ſanctificationis eius. Tertiò quia ſanctificăt. Vnde Io. 17. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas eſt. Vnde dicitur, 1. Macha. 12. Habentes ſolatio ſanctos libros qui manibus, &c.

Incœperūt ſcribi prophetiæ de Chriſto per Eſaiam & Oſeam cum Roma primo fuit conſtructa.

¶ Secundò proſequitur commendationem quæ ſumitur ex bonis in euangelio denuntiatis, quæ pertinent ad materiam euāgelij quæ eſt Chriſtus, quē quidem cōmendat tripliciter. Primò quidē ex origine. Secundò ex dignitate ſiue virtute, ibi [*Qui prædeſtinatus*] Tertiò ex liberalitate, ibi [*Per quem accepimus*] Originem autem Chriſti deſcribit duplicem. Primò quidem æternam cum dicit [*De filio ſuo*] In quo excellentiam euangelij deſignauit. Nam myſterium generationis ęternæ ante erat valde abſconditum. Vnde Salomon dicit. Quod nomen eius & nomen filij eius ſi noſti. Sed in euangelio patris teſtimonio eſt declaratum. Matth. 3. & 17. Hic eſt filius meus dilectus. Conuenienter autem filius dei mareria ſanctarum ſcripturarum eſſe dicitur, quæ diuinam ſapientiam exponunt, ſecundum illud Deutero. quarto, Hęc eſt ſapientia veſtra & intellectus coram populis. Filius autem dicitur eſſe verbum & ſapientia genita. Primæ Corinthiorū primo, Chriſtum dei virturem & dei ſapientiam.

Commendatur euangelium ex materia quæ eſt Chriſtus. Materia omniū ſacrarū literarum eſt Chriſtus.

¶ Sed circa hanc filiationem tripliciter aliqui errauerunt: quidam enim dixerunt eum filiationem habere adoptiuam: ſicut Fotinus qui poſuit Chriſtum initium ſumpſiſſe ex Maria virgine quaſi hominem purum, qui per vitæ meritum ad hanc celſitudinem peruenit, vt præ ceteris ſanctis filius dei diceretur. Sed ſecundum hoc Chriſto non competeret deſcenſus ad humanitatem, ſed magis aſcenſus ad diuinitatem contra id quod dicitur Ioannis ſexto, Deſcendi de cœlo. Quidam verò poſuerunt huiuſmodi filiationem ſolummodo nuncupatiuam, ſicut Sabellius qui dixit ipſum patrem incarnatum, & ex hoc filium nominari, ita quòd eadem ſit perſona & ſolùm nomina ſint diuiſa, ſed ſecundum hoc non competeret filio mitti à patre, quod falſum eſt cum ipſe dicat Ioan. ſexto, ſe deſcendiſſe vt faciat voluntatem eius qui miſit eum. Alij verò poſuerunt ſicut Arrius huiuſmodi filiationem eſſe creatam, ita quòd filius dei ſit excellentiſsima creatura, ex nihilo tamen producta poſtquam prius non fuerat, ſed ſecundum hoc omnia non eſſent per ipſum facta, contra id quod dicitur Ioan. 1. Oportet enim eſſe non factum per quem facta ſunt omnia: & hæc tria excluduntur per hoc quod ſignanter addit ſuo, id eſt, proprio & naturali. Dicit enim Hilarius, hic verus & proprius eſt filius origine & non adoptione, veritate non nuncupatione, natiuitate non creatione: procedit enim à patre ſicut verbum à corde, quod pertinet ad eandem naturam, pręſertim in deo in quo non poteſt aliquid accidentaliter aduenire. Vnde ipſe dicit Ioan. 10. Ego & pater vnum ſumus. Quòd dicit vnum, liberat te ab Arrio: quòd dicit ſumus, liberat à Sabellio, vt Auguſtinus dicit. Secūdò tāgit temporalē originē cùm dicit, Qui factus eſt, vbi ſtatim videtur patrociniū ſui erroris aſſumere tres prædicti errores: per hoc quod dicit, Qui factus eſt ei, nō enim confitentur æternū, ſed factum: ſed per ea quæ adduntur tollitur eorum intentio: quia enim dicit, Qui factus eſt ei: excludit dictum Sabellij: nō enim poteſt eſſe filius factus patri, ſi ſit eadē perſona cū ipſo, ſed per incarnationē erit filius virginis. Quòd verò ſubdit, Ex ſemine Dauid: tollit intentionem Fotini. Si enim per adoptionem eſſet factus dei filius: non diceretur factus ex ſemine Dauid: ſed magis ex ſpiritu, ſcilicet, qui eſt ſpiritus adoptionis filiorum: vt dicitur Romanorum octauo, Et ex ſemine dei: vt dicitur 1. Ioan. 3. Quod verò ſequitur ſecundum carnem: tollit intentionem Arrij: qui ponit eum factum non ſolùm ſecundum carnem, ſed etiam ſecundum diuinā naturā.

Filius Dei eſt à patre ſicut verbum ab intellectu.

¶ Eſt etiam conſiderandum vlterius quod circa ipſum incarnationis myſterium multipliciter aliqui errauerunt. Neſtorius enim poſuit vnionem verbi ad hominem eſſe factam ſolùm ſecundum inhabitationem ſcilicet, prout filius dei hominem illum inhabitauit excellentius ceteris. Manifeſtū eſt enim quòd alia eſt ſubſtantia inhabitantis, & inhabitati: ſicut hominis & domus: ſecundum hoc ponebat aliam eſſe perſonam vel hypoſtaſim verbi & hominis, ita quòd alius eſſet ſecūdum perſonā filius dei & alius filius hominis. Sed hoc manifeſtè apparet falſum eſſe per hoc quod Apoſtolus Philip. ſecundo, vnionem huiuſmodi vocat exinanitionem: pater autem & ſpirituſſanctus inhabitant homines ſecundum illud Ioan. 14. Ad eum veniemus, & apud eum manſionem faciemus. Sequeretur igitur quòd pater & ſpirituſſanctus eſſent exinaniti: quod eſt abſurdum. Hoc ergo excluditur per hoc quod Apoſtolus dicit, Qui ſcilicet filius dei eſt factus ſecundum carnem, id eſt habens carnem ex ſemine Dauid: qui modus loquēdi locū nō haberet, ſi hæc vnio facta eſſet ſolum ſecundum inhabitationem. De alijs enim quos verbum inhabitat, non dicitur quòd verbum factum eſt hic vel ille: ſed quòd factum eſt ad Hieremiam vel Eſaiam. In hoc ergo quòd Apoſtolus cum dixit, Dei filio ſuo, addidit, qui factus eſt ei, ex ſemine Dauid: manifeſtè excludit errorem prędictū.

Error Neſtorij.

Reijcitur Neſtor.

¶ Rurſus aliqui alij, licet duas perſonas non concedant in Chriſto: concedunt tamen duas hypoſtaſes vel duo ſuppoſita, quod in idem redit, quia nihil aliud eſt perſona quàm hypoſtaſis & ſuppoſitum rationali naturæ: cum ergo ſit vna ſolùm hypoſtaſis, & vnum ſuppoſitum in Chriſto: quod eſt ſuppoſitum vel hypoſtaſis verbi æterni: non poteſt dici quod illa hypoſtaſis, ſit facta filius dei, quia non incœpit eſſe filius dei. Sed tamen ſi inueniatur ab aliquo doctore dictum exponendum eſt, ſic factum eſt vt homo eſſet deus. Secundum hoc propriè dicitur, dei filius factus eſt homo: quia ſemper non fuit homo: Et ideo legendum eſt quod hic dicitur: vt ly, qui accipiatur ex parte ſubiecti vt ſit ſenſus, qui fili' dei factus eſt ex ſemine Dauid, non autem ex parte prædicati: quia ſenſus eſſet quòd aliquis exiſtens ex ſemine Dauid, factus eſt filius dei, non dicitur verè & propriè ſicut dictum eſt.

Refellitur error ponentiū in Chriſto duas hypoſtaſes ſeu ſuppoſita, non tamen duas perſonas.

¶ Fuerunt autem alij qui poſuerunt vnionem eſſe factam ſecundum cōuerſionem verbi in carnem: ſicut dicitur aër fieri Ignis. Vnde Eutices dixit quòd etiam ante incarnationem fuerunt duæ naturæ, poſt incarnationem vna. Sed hoc eſt expreſſe falſum, quia cum deus ſit immutabilis, ſecundum illud Malach. tertio, Ego deus & non mutor: non poteſt in aliquid aliud conuerti. Vnde cum dicitur factus eſt, non intelligitur ſecundum conuerſionem, ſed ſecundum vnionem abſque diuina mutatione. Poteſt enim aliquid

Error Eutices refellitur.

quid

quid de nouo dici relatiue de aliquo abſque eius mutatione: puta aliquis non immobiliter ſedens fit dexter per mutationem eius qui transfertur. Et ſic deus dicitur ex tempore dominus vel creator per mutationem creaturæ. Et eadem ratione dicitur de nouo factus homo, id eſt vnitus in perſona humanæ naturæ. ¶ Fuerunt enim & alij qui dixerunt animam Chriſtum non habuiſſe: ſed ibi fuiſſe verbum loco animæ, ſcilicet Arrius & Apolioarius: Contra quos eſt illud Ioan. 10. Nemo tollit animam meam. Quòd ergo dicitur ſecundum carnem non excluditur à Chriſto anima, ſed caro ponitur pro toto homine, ſecundum illud Eſa. 40. Videbit omnis caro, &c. ¶ Quæritur autem cum nos confitemur Chriſtum natum ex virgine, quare Apoſtolus dicat eum eſſe factum ex muliere. Et dicendum quòd illud naſcitur quod naturali ordine producitur, ſicut fructus ex arbore, vel proles à parente: quod autem ex voluntate agentis producitur, non ſecundum naturæ ordinem, [*ſicut domus ab artifice*] non poteſt dici naſci, ſed factum. Quia igitur Chriſtus ex virgine proceſſit naturali ordine quantum ad aliquid, ſcilicet quòd conceptus eſt ex fœmina ſpatio nouem menſium dicitur natus. Quia verò quantum ad aliquid non naturali ordine, ſed ſola virtute diuina proceſſit abſque virili ſemine, dicitur factus. Eua autem dicitur ex Adam facta, non nata. Iſaac autem ex Abraham natus, nõ factus. Item quare ſpecialiter dicitur ex ſemine Dauid, & non ex ſemine Abrahæ, cui promiſſio facta fuit de Chriſto, ſecundum illud Galat. 3. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones. Et dicendum eſt quòd factũ eſt ad dandam ſpem veniæ peccatoribus: quia Dauid peccator fuit: ex cuius ſemine naſcitur Chriſtus, Abraham verò iuſtus, ad commendandam etiam dignitatẽ regiam Chriſti Romanis, regnum gentium renentibus. Excluditur etiã per verba iſta triplex error Manicheorum. Primò quidem quod dicunt non eundem eſſe deum veteris teſtamenti: & qui eſt pater domini noſtri Ieſu Chriſti, quod excluditur per hoc quod dicit Apoſtolus, Quòd deus antè promiſerat per prophetas ſuos de filio ſuo in ſcripturis ſanctis, ſcilicet veteris teſtamenti. Secundò verò quod damnat ſcripturas veteris teſtamenti: quas Apoſtolus hic dicit ſanctas. Non enim aliæ ſcripturę fuerunt ſanctę ante euangeliũ. Tertiò quod dicunt Chriſtum habuiſſe carnem fantaſticam: quod excluditur per hoc quòd dicit Chriſtum factum ex ſemine Dauid ſecundum carnem ei, id eſt ad gloriam patris, ſecundum illud Ioan. 8. Ego gloriã meam non quæro, ſed gloriam eius qui miſit me.

Arrius & Apolinarius reprobantur.

Cur Chriſtus dicitur ſpecialiter ex ſemine Dauid, & non Abrahæ.

Triplex Manichæorum error reijcitur.

Lectio 3.

QVi prædeſtinatus eſt filius dei in virtute ſecundum ſpiritũ ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti Domini noſtri.

¶ Commendata origine Chriſti, hic commendat virtutem ipſius, & ponit tria. Primò prædeſtinationem cùm dicit [*Qui prædeſtinatus eſt.*] Secundò dignitatem ſeu virtutem cùm dicit. [*Filius Dei in virtute.*] Tertiò ſignum ſiue effectum cùm dicit, [*Secundum ſpiritum ſanctificationis.*] Circa primum conſiderandum eſt quòd nomen prædeſtinationis à deſtinatione ſumitur. Dicitur enim prædeſtinatus quaſi ante deſtinatus. Deſtinatio autem dupliciter ſumitur: quandoque promiſſione. Dicuntur enim deſtinati, qui ad aliquid mittuntur, ſecundum illud primo. Machab. 1. Deſtinauerunt aliqui ex populo, & abierunt ad regem. Quandoque verò deſtinare idem eſt quòd proponere, ſecundum illud 2. Machab. 6. Deſtinauit Eleazarus non admittere illicita. Hæc autem ſecunda ſignificatio à prima deriuari videtur. Sicut enim nuntius qui mittitur ad aliquid dirigitur, ita quòd proponimus ad finem aliquem ordinamus. Secundum hoc igitur prædeſtinare nihil aliud eſt quàm antè in corde diſponere quid ſit de re aliqua faciendum. Poteſt tameo aliquis de futura re ſeu operatione diſponere. Vno modo quantum ad ipſam rei conſtitutionem, ſicut artifex diſponit qualiter debeat facere domum. Secundo modo quantũ ad ipſum vſum, vel gubernationem rei: ſicut aliquis diſpouit qualiter debeat vti ſuo equo, & ad hanc ſecundam prędiſpoſitionẽ pertinet prędeſtinatio, non ad primam. Id enim quo aliquis vtitur refert in finem: quia vt Auguſtinus dicit in libro de doctrina Chriſtiana, vti, eſt referre aliquid in finẽ quo fruendum eſt. Sed cùm res in ſeipſa conſtituitur, non dirigitur ex hoc ipſo in aliud. Vnde prædiſpoſitio conſtitutionis rei, propriè prædeſtinatio dici non poteſt. Ergo idem eſt negare prædeſtinationem, quòd negare præordinationem diuinam ab æterno de his quæ ſunt fienda in tempore, ſed quia omnia naturalia pertinent ad conſtitutionem rei ipſius, quia vel ſunt principia ex quibus res conſtituitur, vel ex huiuſmodi principijs conſequuntur: conſequens eſt quòd naturalia propriè ſub prædeſtinatione non cadunt, ſicut non dicimus propriè quòd homo eſt prædeſtinatus habere manus. Relinquitur ergo quòd prædeſtinatio dicatur propriè eorum ſolùm quæ ſunt ſupra naturam in quæ rationalis creatura ordinatur. Supra autem naturam rationalis creaturæ eſt deus ſolus, cui vnitur rationalis creatura per gratiam. Vno modo quantum ad actum ipſius dei, puta per gratiam prophetiæ, communicatur homini præcognitio futurorum, quæ eſt propria deo. Et huiuſmodi dicitur gratia, gratis data. Alio modo quantum ad ipſum deum, cui vnitur rationalis creatura, communiter quidem ſecundum effectum dilectionis, ſecundum illud 1. Ioan. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. Quod quidem fit per gratiam gratum facientem, quæ eſt gratia adoptionis. Alio modo quæ eſt ſingularis Chriſto per vnionem in eſſe perſonali. Et hęc dicitur gratia vnionis. Sicut ergo hominem eſſe vnitum deo per gratiam adoptionis cadit ſub prædeſtinatione, ita etiam eſſe vnitum deo per gratiam vnionis in perſona, ſub prædeſtinatione cadit: & quantum ad hoc dicit, Qui prædeſtinatus eſt, ſcilicet eſſe filius dei. Et ne hoc referatur ad filiationem adoptionis additur, In virtute: quaſi diceret, prædeſtinatus, eſt vt ſit talis filius, vt habeat æqualem imò eandem virtutem cum deo patre: quia vt dicitur Apocalip 5. Dignus eſt agnus qui occiſus eſt accipere virtutem & diuinitatem, quinimo ipſe Chriſtus eſt dei virtus, ſecundum illud 1. Corinthior. 1. Chriſtum Dei virtutem & Dei ſapientiam. Vnde Ioan. 5. Quæcunque pater fecerit, hæc & filius ſimiliter facit. Reſpectu verò gratiæ gratis datę noo dicitur aliquis prædeſtinari ſimpliciter, quia gratia gratis data non ordinatur directè ad hoc quòd ille qui eam recipit, ad finem vltimum dirigatur, ſed vt per eam alij dirigantur, ſecundum illud, primæ Corinht. 12. Vnicuique datur manifeſtatio ſpiritus ad vtilitatem. Manifeſtum eſt autem quòd id quod eſt per ſe, eſt menſura & regula eorum quæ dicuntur per aliud, & per participationem. Vnde prædeſtinatio Chriſti, qui eſt prædeſtinatus vt ſit filius dei per naturam, eſt menſura vitæ & ita prædeſtinationis noſtræ qui prædeſtinamur in filiationem adoptiuam,

Quid prædeſtinare.

Prædeſtinatio eſt prædiſpoſitio in corde de vſu rei.

Prædeſtinatio propriè ſolum eſt eorum quæ ſunt ſupra naturã in qua creatura rationalis ordinatur.

Sicut omne vnitũ Deo per gratiã adoptionis cadit ſub prædeſtinatione, ſic etiam vnitũ per gratiã vnionis in perſona.

Reſpectu gratiæ gratis datæ nõ dicitur aliquis prædeſtinari propriè.

quæ eſt quædam participatio & imago naturalis filiationis, ſecundum illud Rom. 8. Quos præſciuit & prędeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui. Sicut igitur homo Chriſtus prædeſtinatus non eſt propter merita præcedentia, ſed ex ſola gratia, vt ſit filius dei naturalis, ita, & nos ex ſola gratia, non ex meritis prædeſtinamur, vt ſimus filij dei adoptiui, ſecundum illud Deut. 9. Ne dicas in corde tuo cum deleuerit eos Dominus Deus tuus in conſpectu tuo, propter iuſtitiam meam introduxit me deus, vt terram hanc poſsiderem. Eſt igitur manifeſtum ad quid ſit iſta prędeſtinatio, ſcilicet ad hoc quod aliquis ſit dei filius in virtute. Sed reſtat inquirendum quis eſt iſte qui eſt ad hoc prædeſtinatus. Cùm autem prædeſtinatio anteceſsionem importet, videtur quòd ille qui eſt prædeſtinatus vt ſit filius dei in virtute, non ſemper fuerit filius dei in virtute. Non enim videtur eſſe prædeſtinatio de eo quod ſemper fuit, quia hoc nõ poteſt anteceſsionem habere. Si igitur poneremus ſecundum Neſtorium quòd perſona filij hominis eſſet alia à perſona filij dei, nulla eſſet dubitatio: quia poſſemus dicere quòd perſona creata filij hominis quæ non fuit ab æterno, ex tempore incœpit eſſe filius dei in virtute. Et ſimile eſt ſi quis dicat quod eſt alia hypoſtaſis vel ſuppoſitum filij dei & filij hominis.

Opiniones de prædeſtinatione Chriſti quæ refelluntur.

Sed hæc aliena ſunt à fide vt ſuprà dictum eſt. Cùm igitur non ſolùm ſit eadem perſona filij dei & filij hominis, ſed etiam hypoſtaſis & idem ſuppoſitum, ratione cuius non poteſt dici verè & propriè quòd filius hominis eſt factus filius dei, ne aliquod ſuppoſitum creatum intelligatur eſſe de quo de nouo prædicatur filius dei; pari ratione videtur quòd non poſsit dici filius hominis eſſe prædeſtinatus filius dei, quia filius hominis ſupponit ſuppoſitum æternum, quod fuit ſemper filius dei. Vnde anteceſsio quam importat prædeſtinatio locum non habet. ¶ Propter hoc igitur Origenes dicit quòd litera non debet eſſe qui prædeſtinatus eſt: ſed qui deſtinatus eſt filius dei in virtute vt nullà anteceſsio deſignetur: & ſecundum hoc planus eſt ſenſus: quia Chriſtus deſtinatus, id eſt, miſſus eſt à deo patre in mundum tanquam verus filius dei in virtute diuina. Sed quia communiter omnes libri Latini habent, qui prædeſtinatus, aliter alij hoc exponere voluerunt ſecũdum conſuetudinem ſcripturæ, in qua dicitur aliquid fieri quando innoteſcit: ſicut Dominus poſt reſurrectionem dicit Matth. vlt. Data eſt mihi omnis poteſtas, quia poſt reſurrectionem innotuit talem poteſtatem ſibi eſſe datam ab æterno. Sed ſecũdum hoc quòd dicit prædeſtinatus, non propriè accipitur, quia prædeſtinatio eſt de eo quod pertinet ad gratiam, non autem in hoc gratia Chriſto facta eſt, quòd eius virtus diuina innotuit, ſed potius nobis. Et ideo etiam in gloſ. dicitur quòd ſecundum hunc ſenſum prædeſtinatus largè ponitur pro præſcito, vt ſit ſenſus, Chriſtus prædeſtinatus eſt. i. ab æterno prǽſcitus. vt innoteſceret ex tempore eſſe filius dei in virtute. Vnde quidam alij prædeſtinationem ad ipſam vnionem referentes non attribuerunt eam perſonæ, ſed naturę, vt ſit ſenſus, Qui prædeſtinatus eſt filius dei in virtute, id eſt, cuius natura prædeſtinata eſt vt ſit ei vnita, qui eſt filius dei in virtute.

Eius eſt prædeſtinari vt cuius eſt ordinari in finem per ſuam operationem.

Sed hæc etiam expoſitio impropria eſt & extorta, Cùm enim prædeſtinatio importet ordinem in finem, eius eſt prędeſtinari cuius eſt per ſuam operationem ordinari in finem. Agere autem propter finem, nõ eſt naturæ, ſed perſonæ. Ideo ſi propriè accipiatur, oportet quòd prædeſtinatio attribuatur ipſi perſonæ Chriſti. Sed quia perſona Chriſti ſubſiſtit in duabus naturis, humana ſcilicet & diuina, ſecundum vtranque poteſt aliquid dici de eo: ſicut enim de homine poteſt aliquid dici ſecundum corpus, vt tangi & vulnerari, aliquid autẽ ſecundum animã vt intelligere & velle, ita & de Chriſto poteſt aliquid dici, & ſecundum diuinam naturam, ſicut ipſe de ſe dicit Ioan. 10. Ego & pater, vnũ ſumus: aliquid ſecundum humanã naturã, ſicut cùm dicimus eum crucifixum & mortuum, & hoc modo dicitur eſſe prædeſtinatus ſecundum humanam naturam.

Modus quo Chriſtus propriè dicitur prædeſtinatus.

Quãuis enim ipſa perſona Chriſti ſemper fuerit filius dei, tamẽ non ſemper fuit vt exiſtens in humana natura eſſet filius dei, ſed hoc fuit ineffabilis gratiæ. Eſt autem alia ratio de hoc participio Factus, quod deſignat actum realem, & de hoc participio Prædeſtinatus, quod deſignat actum animę. Anima enim ſecundum ſuum intellectum & rationem poteſt diſtinguere ea quæ ſunt ſecundum rem coniuncta: poteſt enim aliquid de pariete albo cogitare, & loqui: ſeorſum quidẽ quãtum ad hoc quod eſt paries, ſeorſum autẽ ex hoc quòd eſt albus. Ita etiã in prędeſtinatione. Nã pdeſtinatio poteſt attribui pſonę Chriſti ſecundum quòd ſubſiſtit in humana natura, licet nõ attribuatur ei ſecundum quòd ſubſiſtit in diuina. Vnde & Apoſtolus prius filium dei incarnatum eſſe præmiſerat & poſtea ei prædeſtinationem attribuit, vt intelligatur prædeſtinatus eſſe ſecundum quòd factus eſt ex ſemine Dauid ſecundum carnem, & ſic à filio dei explicando incarnationis myſterium deſcendit ad carnem, & à carne ſecundum prædeſtinationem aſcendit ad filium dei, vt oſtendatur quòd neque gloria diuinitatis impediuit infirmitatem carnis, neque infirmitas carnis diminuit maieſtatem dei. ¶ Quęritur autem in gloſ. primò quidem vtrum Chriſtus ſecundum quòd homo, ſit filius dei: & videtur quòd ſic: quia hic eſt Chriſtus qui prædeſtinatus eſt vt ſit, ſed ſecundũ quòd homo, eſt prædeſtinatus, vt ſit, ergo ſecundum quòd homo, eſt filius dei.

Vtrũ Chriſtus ſecundum quod homo, ſit filius Dei.

Et dicendum quòd ſi ly ſecundum quòd denotat vnitatem ſuppoſiti, verum eſt quòd ſecundum quod homo, eſt filius dei, quia vnum eſt ſuppoſitũ dei & hominis. Si autẽ deſignat cõditionem naturæ vel cauſam, falſum eſt: nõ enim ex natura humana habet vt ſit filius dei. In argumento autẽ eſt fallatia cõpoſitionis & diuiſionis, ex eo quod ly ſecundũ quod poteſt determinare participiũ Prædeſtinatus, & ſic verũ eſt quòd ſecundũ quòd homo eſt prædeſtinatus, vel poteſt determinare ipſum eſſe filiũ dei, ad quod ordinatur prædeſtinatio: & ſic falſum eſt. Nõ enim prędeſtinatus eſt vt ſecundũ quòd homo ſit filius dei, & in hoc ſenſu procedit ratio. ¶ Secundò quæritur vtrum Chriſtus ſecundum quod homo, ſit perſona.

An Chriſtus ſecundum quod homo, ſit perſona.

Et dicendum quòd ſi ly ſecundum quòd referatur ad ipſum ſuppoſitum hominis, concedendum eſt quod ipſum ſuppoſitum hominis eſt perſona diuina. Si verò deſignet naturæ conditionem vel cauſam, ſic Chriſtus ſecundum quòd homo non eſt perſona, quia humana natura, non cauſat nouã perſonalitatẽ in Chriſto. Adiungitur enim digniori in cuius perſonalitatem tranſit. ¶ Item obijcitur de hoc quòd gloſ. dicit quòd qui ſuſcepit, & quod ſuſcepit eſt vna perſona. Id autem quòd ſuſcepit filius dei eſt humana natura, ergo humana natura, eſt perſona. Et dicendum eſt quòd huiuſmodi locutiones ſunt exponendę vt ſit ſenſus, quòd ille qui ſuſcepit, & natura quam ſuſcepit, vniuntur in vna perſona. ¶ Quartò quæritur vtrum hoc ſit verum, homo eſt aſſumptus à verbo: & videtur quòd ſic ſecundum illud Pſal. 64. Beatus quem elegiſti & aſſumpſiſti.

An hoc ſit verũ, homo eſt aſſumptus à verbo.

Et dicendum eſt quòd cùm homo ſupponat ſuppoſitum æternum, non poteſt propriè dici quòd homo ſit aſſumptus à verbo, non enim aſſumitur idem à ſeipſo: ſed exponẽdum eſt ſicubi inueniatur homo aſſumptus. i. humana natura.

Quintò

¶ Quintò queritur vtrum hæc ſit vera. Iſte homo ſemper fuit. Et dicendum eſt hanc eſſe veram, propter hoc quòd homo ſupponit æternum ſuppoſitum. Vnde Hebr. vltim. dicitur, Ieſus Chriſtus heri, & hodie ipſe & in ſecula: non tamen cum reduplicatione eſt vera huiuſmodi propoſitio. Non enim ille homo ſecundum quod homo eſt, ſemper fuit, ſed ſecundum quòd eſt filius Dei. Sic igitur patet & de prærordinatiõe & de virtute filij dei. ¶ Reſtat tertium ſcilicet de ſigno quod tágitur in eo quod ſubditur, Secundum ſpiritum, &c. Eſt enim proprium virturis diuinę per collarionem ſpiritus ſancti ſanctificare homines. Leui. 20. Ego Domin⁹ qui ſanctifico vos. Ipſe etiam ſpiritum ſanctum ſolus dare poteſt, ſecundũ illud Eſa. 42. Hæc dicit dominus deus creans cælos. Et infrà, Dãs ſtatum populo qui eſt ſuper terram, & ſpiritum calcantibus eam. Ex hoc igitur apparet Chriſtum habere virtuté diuinam, quia ipſe dat ſpiritum ſanctum ſecundũ illud Ioan. 15. Cùm venerit paracletus quem ego mittam. Eius etiam virtute ſanctificamur ſeundum illud. 1. Corinth. 6. Sed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti & ſpiritu dei noſtri. Dicit ergo quòd Chriſtus ſit filius dei in virtute, apparet ſecundum ſpiritum ſanctificarionis. i. ſecundum quod dat ſpiritum ſanctificátem, quæ quidem ſanctificatio incœpit ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti Domini noſtri. i. ex mortuis, ſecundũ illud Ioan. 7. Nondũ erat ſpiritus datus, quia nondum Ieſus fuerat glorificatus, quod non eſt ſic intelligẽdum quòd nullus ante Chriſti reſurrectionem ſpiritum ſanctificantem acceperit: ſed quia ex illo tempore quo Chriſtus reſurrexit incœpit copioſius & communius ſpiritus ſanctificationis dari. Poteſt etiã intelligi quòd hic deſignentur duo ſigna virtutis diuinæ in Chriſto. Primum quidem ex hoc quòd dicit ſecundum ſpiritum ſanctificationis, ſiue intelligatur ſecundũ ſanctificantem ſpiritum, ſicut dictum eſt: ſiue intelligatur ſecũdum hoc quòd ipſe per ſpiritum ſanctum eſt in vtero virginali conceptus, quod eſt ſignũ diuinæ virtutis in ipſo, ſecũdum illud Luc. 1. Spiritus ſanctus ſuperueniet in te. Et poſtea ſequitur, Ideoque & quod ex te naſcetur, ſanctum vocabitur filius dei. Secundum auté ſignum virtutis diuinæ eſt reſuſcitatio mortuorum, ſecundũ illud Ioã. 5. Sicut pater ſuſcitat mortuos, & viuificat, ſic & filius. Eſt ergo ſenſus q; apparet Chriſtũ eſſe filium dei in virtute ex reſurrectione mortuorum. i. ex hoc quòd mortuos fecit ſecum reſurgere, ſecundum illud Matth. 27. Multa corpora ſanctorum qui dormierant ſurrexerunt, & tandem faciet omnes reſurgere, ſecundum illud Ioan. 5. Omnes qui in monumẽtis ſunt, audient vocem filij dei, & qui audierint viuent. Vel poteſt intelligi de ſpirituali reſurrectione mortuorum, quæ eſt à peccatis, ſecundum illud Epheſ. 5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Dicuntur autem mortui Ieſu Chriſti, qui ab ipſo reſuſcitantur, ſicut & Infirmi alicuius medici à quo ſanantur. Poſſunt autem hęc duo ſigna àd duas præcedentes clauſulas referri hoc modo, qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem: & hoc ſecundum ſpiritum ſanctificationis, ex quò ſcilicet caro eius concepta eſt, qui prædeſtinatus eſt filius dei in virtute, & hęc apparet in reſurrectione mortuorum, &c. Sed prima expoſitio eſt melior.

Signũ quòd Chriſtus ſit prædeſtinatus filius Dei in virtute.

Lectio 4.

Per quem accepimus grãtiam & Apoſtolatum ad obediendũ fidei in omnibus gentibus pro nomine eius, in quibus eſtis & vos vocati Ieſu Chriſti, omnibus qui ſunt Romæ dilectis Dei vocatis ſanctis, Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino noſtro Ieſu Chriſto.

¶ Poſtquam commendauit Chriſtum ab origine & virtute, hic commendat ipſum ex liberalitate quæ oſtenditur ex muneribus quæ fidelibus contulit. Ponitur autem duplex munus. Vnum quidem cõmune omnibus fidelibus, ſcilicet gratia per quam reparamur, quam quidem à deo per Chriſtum accepimus. Vnde dicit. Per quem accepimus omnes fideles gratiam. Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Et hic infrà Roma. 5. Per quem acceſſum habemus in gratiam iſtam in qua ſtamus. Conueniens eſt enim, vt ſicut per verbum dei omnia iſta facta ſunt, vt habetur Ioan. 1. Ita per ipſum ſicut per artem omnipotentis dei omnia inſtaurentur, ſicut & artifex eadem arte reparat domum qua condidit. Coloſſenſ. 1. Per eum placuit deò reconciliare omnia, ſiue quæ in cælo, ſiue quæ in terra ſunt. Aliud autem eſt munus ſpirituale collatum Apoſtolis quod tangit ſubdens, Et Apoſtolatum quod eſt præcipuum inter eccleſiaſticos gradus, primę Corin. 12. Et quoſdam quidem poſuit deus in eccleſia, primùm, quidem Apoſtolos. Apoſtolus autem idem eſt quòd miſſus. Sunt enim à Chriſto miſsi, quaſi eius authoritatem & vicem gerentes. Ioan. 20. Sicut miſit me pater, & ego mitto vos. i. cum plenitudine authoritatis. Vnde ipſe Chriſtus Apoſtolus nominatur Hebr. 3. Cõſiderate Apoſtolum & pontificẽ Ieſum Chriſtum. Vnde & per ipſum tanquam principalem Apoſtolum ſiue miſſum alij ſunt ſecundario Apoſtolatum conſecuti. Lu. 6. Elegit duodecim quos & Apoſtolos nominauit. Præmittit autem gratiam Apoſtolatui, tum quia non ex meritis, ſed ex gratia Apoſtolatum ſunt conſecuti. 1. Corinth. 15. Ego ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, gratia autem dei ſum id quod ſum, tum etiam quia Apoſtolatus dignè haberi non poteſt, niſi præhabita gratia ſanctificante. Ephe. 4. vnicuiq; noſtrum data eſt gratia, &c. Deſcribit autem hunc Apoſtolatum. Primò quidẽ ex vtilitate cùm ſubdit, Ad obediendum fidei: quaſi diceret, ad hoc ſumus miſsi, vt faciamus homines fidei obedire. In his obediẽtia locum habet quæ voluntariè facere poſſumus, his autem quę ſunt fidei voluntate conſentimus non ex rationis neceſsitate, cum ſint ſupra rationẽ. Nullus enim credit niſi volens, vt dicit Aug. Et ideo circa fidem locum habet. Infrà 6. Obediſtis ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi eſtis. De hoc fructu dicitur. Io. 15. Poſui vos vt eatis, &c. Secundò deſcribitur ex amplitudine cùm ſubditur. In omnibus gẽtibus, quia nõ tantum in vna gente Iudæorum, ſed ad inſtructionem omnium gentium ſunt directi. Mat. vlt. Euntes docete omnes gentes. Specialiter Paulus in omnes gentes Apoſtolatum acceperat, vt ei competere poſsit quod dicitur. Eſa. 49. Parum eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandũ tribus Iacob & feces Iſraël conuertendas, dedi te in lucẽ gentiũ. Tamẽ ab eius Apoſtolatu excluſi nõ erant Iudæi, præſertim qui inter gentes habitabant. Infrà 11. Quandiu quidem ego ſum gentium Apoſtolus, miniſterium meum honorabo ſi quo modo ad emulandum prouocem carnem meã, & ſaluos faciã aliquos ex ipſis. Tertiò ex plenitudine poteſtatis cũ ſubdit, Pro nomine eius. i. vice & authoritate ipſius. Sicut enim Chriſtus in nomine patris veniſſe dicit Io. 20. Quaſi plenã patris authoritatem habens, ita & Apoſtoli in nominè Chriſti veniſſe dicũtur quaſi in perſona Chriſti. 2. Corinth. 2. Nam & ego q; donaui, ſiquid donaui, propter vos in perſona Chriſti. Vel per hoc deſcribitur ex finè

Gratia eſt munus commune omnibus fidelibus.

Apoſtolatus præcipuus gradus eccleſiæ.

Apoſtolus idẽ quod legatus ambaſsiator miſſus.

vt ſit ſenſus pro nomine eius dilatando, nõ pro aliquo terreno fructu ſibi quærendo. Act.9. Vas electionis eſt mihi iſte vt portet nomen meum. Vnde ad hoc fideles hortabatur. Coloſ. 3. dicens omnia in nomine Ieſu Chriſti agire. Quartò ex poteſtate ſuper illos quib' ſcribebat qui prædicto Apoſtolatui erant ſubiecti. Vnde ſubdit, In quibus, id eſt inter quas Gentes noſtro Apoſtolatui ſubiectas. Eſtis & vos, ſcilicet Romani quauis ſublimes. Eſa.26. Ciuitatem ſublimen humiliabit, conculcabit eam pes pauperis, ſcilicet Chriſti, greſſus egenorum. i. Apoſtolorum ſpecialiter Petri & Pauli. 2. Corinth.10. Vſque ad vos peruenimus in euangelio Chriſti. Subdit, vocati Ieſu Chriſti, id eſt à Ieſu Chriſto, ſecuodum illud Oſeę 1. Vocabo nõ populum meum, vel vocati vt ſitis Ieſu Chriſti. Infrà 8. Quos prædeſtinauit, hos & vocauit. Vel vocati Ieſu Chriſti, id eſt dicti à Ieſu Chriſto Chriſtiani. Act.11. Ita vt cognominarétur primũ Antiochiæ diſcipuli Chriſtiani. ¶ Cõſequẽter deſcribuntur perſonæ ſalutatæ, & primò ex loco cũ dicit[*Omnibus qui ſunt Romæ*] ſignáter auté omnibus ſcribit, quia omnium ſalute cupiebat. 1. Corin.7. Volo oẽs homines eſſe ſicut meipſum. Act.23. dictũ eſt ei, Oportet te & Romæ teſtificari. Secundò deſcribuntur perſonæ ſalutatę ex gratię dooo ibi, *dilectis dei*, Circa q̃ primò ponitur prima gratiæ origo, quod eſt dei dilectio. Deut.33. Dilexit populos oẽs, ſancti in manu illi' ſunt. 1. Io.4. Nõ quaſi nos dilexerimus deum, ſcilicet prius, ſed quoniá ipſe prior dilexit nos. Dei enim dilectio nõ prooocatur ex bono creaturæ ſicut dilectio humana, ſed magis ipſum bonum creaturæ cauſat, quia diligere eſt bonum velle dilecto: voluntas autem Dei eſt cauſa rerum, ſecundum illud Pſalm. Omnia quęcunque voluit, fecit.

Origo gratiæ eſt Dei dilectio.

Secũdò ponitur vocatio cum ſubdit [*Vocatis*] Quæ quidem eſt duplex. Vna exterior, ſecundnm quá vocauit Petrum & Andręam, Matth. 4. Alia eſt vocatio interior, quæ eſt ſecũdum interiorem inſpirationé. Prou. 1. Vocaui & renuiſtis. Tertiò ponit gratiam iuſtificationis, cùm dicit[*Sanctis*] id eſt, per gratiá, & ſacraméta gratiæ ſanctificatis. 1. Corinth.6. Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, vt ſitis dilecti à deo, vocati ad hoc quod ſitis ſancti.

Duplex vocatio.

¶Deinde ponuntur bona quæ eis optat: Quæ ſunt, gratia & pax. Quorum vnũ ſcilicet gratia, eſt primum inter dei dona, quia per eam iuſtificatur impius. Infrà 3. Iuſtificati gratis per gratiá ipſius. Aliud autem, ſcilicet pax, eſt vltimum quod in beatitudine perficitur. Pſalm. Qui poſuit fines tuos pacem. Tunc eoim erit perfecta pax, quando voluntas requieſcet in plenitudine omnis boni conſequens immunitatem ab omni malo. Eſa. 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis. Et ſic per hæc duo bona, alia media intelliguntur. Oſtendit etiam conſequenter vnde ſint huiuſmodi bona expectanda, cùm ſubdit, A deo patre noſtro. Iacob.1. Omne datum optimũ, & omne donum perfectum deſurſum eſt deſcendens à patre luminum. Pſal.83. Gratiam & gloriam dabit Dominus. Addit autem, & Dño Ieſu Chriſto: quia vt dicitur Ioan.1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Ipſe etiam dicit Ioã. 14. Pacem meam do vobis. Quod autem dicit, Deo patre noſtro, poteſt teneri eſſentialiter pro tota trinitate, quæ dicitur, pater, quia nomina importantia relationem ad creaturam communia ſunt toti trinitati: ſicut creator, & Dominus. Addit autem, Domino Ieſu Chriſto. Nõ quòd ſit alia perſona à tribus, ſed propter humanam naturam, per cuius myſterium ad nos dona gratiarum perueniũt. 2. Pet. 1. Per quem maxima & precioſa nobis promiſſa donauit. Vel poteſt dici, q̃ hoc quòd dicit, deo patre noſtro, tenetur pro perſona patris, quę ſecundum proprietatem dicitur, pater Chriſti, ſed ſecũdum appropriationem, pater noſter. Io. 20. Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum. Tangitur autem perſona filij, cùm dicitur, Et Domino Ieſu Chriſto. Perſona auté ſpiritus ſancti expreſſa non ponitur, qui intelligitur in donis eius, quæ ſunt gratia & pax. Vel etiam quia intelligitur in duabus perſonis, patris & filij, quarum eſt vnio & nexus.

Gratia eſt primum donorum Dei, pax vltimum.

¶Lectio 5.

PRimùm quidem gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum pro omnibus vobis, quia fides veſtra annũtiatur in vniuerſo mundo. Teſtis enim eſt mihi Deus, cui ſeruio in ſpiritu meo in euangelio fi'ij eius, quòd ſine intermiſſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis obſecrans ſi quo modo tandem aliquando proſperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. Deſidero enim videre vos, vt aliquid impartiar vobis gratiæ ſpiritualis ad confirmandos vos, id eſt, ſimul cõſolari in vobis per eam quæ inuicem eſt, fidem veſtram atque meam. Nolo autem vos ignorare fratres, quia ſæpe propoſui venire ad vos & prohibitus ſum vſque adhuc, vt aliquem fructum habeam in vobis, ſicut & in cæteris Gentibus. Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus debitor ſum, ita quòd in me promptum eſt, & vobis, qui Romæ eſtis, Euangelizare. Non enim erubeſco euangelium.

¶Præmiſſa ſalutatione, hîc Apoſtolus epiſtolarem tractatum incipit. In quo primò oſtendit affectum ſuum ad eos quibus ſcribebat, vt reddat auditores beneuolos. Secundò inſtruit eos de veritate quę pertinet ad virtutem gratiæ Chriſti, ibi[*virtus enim Dei eſt*] Oſtẽdit autem affectum ad eos tripliciter. Primò quidem ex gratiarum actione qua de eorum bonis gratias agit. Secũdò ex oratione quam pro eis ad deum fundit, ibi[*Teſtis enim eſt mihi Deus*] Tertiò ex deſiderio viſitationis eorũ, ibi[*Obſecrans ſi quo modo*]. Circa primum tria oportet cõſiderare. Primò quidem gratiarum actionis ordinem, cùm dicit, Primum quidem gratias ago deo meo. Neceſſe eſt enim vt in oomnibus gratiarum actioné pręmittamus ſecundum illud 2. Theſſal. vlti. In omnibus gratias agite. Non enim eſt dignus beneficium conſequi, qui de acceptis beneficijs gratias non agit. Sapien. 16. Ingrati ſpes tanquam hybernalis glacies tabeſcet. Et Eccle. 1. Ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur, qui ad principium vnde proueniunt beneficia, reuertuntur, ſcilicet per gratiarum actiones, vt iterum fluát, ſcilicet per iteratam beneficiorum exhibitioné. In omnibus autem quæ petimus vel agimus diuino beneficio indigemus, & ideo ante omnia debet gratiarum actio præmitti.

In omnibus indigemus Dei beneficio.

Secundò deſignat perſonas tres, quarum vna eſt perſona cui fit gratiarum actio, quam deſignat, dicens, Deo meo. ſ. cui debetur gratiarum actio de omnibos bonis, quia ab eo fluunt. Iaco. 1. Omne datum optimum & omne donum perfectũ deſurſum eſt, &c. Et quanuis ſit Deus omnium per creationem & gubernationem, ſecundum illud infrà 4. Dominus omnium ſpecialiter tamen dicitur eſſe deus iuſtorum tripliciter. Primò quidem ſecundum ſpecialem curam quá de eis gerit. Pſal.33. Oculi Dñi ſuper iuſtos. Et alibi, dicit, Dominus illuminatio mea. Secũdò, per ſpecialem cultum. Exod.15. Iſte Deus meus & glorificabo eum. Tertiò, quia eorum præmium. Gen.15. Ego Dominus merces tua magna nimis. Secunda perſona eſt mediatoris, quá tangit, dicens, Per Ieſum Chriſtum. Eodem enim ordine debet gratiarum actio in deum recurrere quo gratiæ à deo in nos deueniunt. quod quidem eſt per Ieſum Chriſtum. Infrà 5. Per quem acceſſum habemus per fidé in gratiá iſtá in qua ſtamus. Tertia eſt perſona illorũ

Deus dicitur ſpecialiter Dominus iuſtorũ tripliciter.

pro

pro quibus gratias agit, quam deſignat ſubdens, Pro omnibus vobis: quia ſcilicet eorũ gratias quaſi ſuas reputat propter vinculũ charitatis, quaſi diceret, Maioré horum non habeo gratiam quam vt audiam, &c. Signanter autem dicit, Pro omnibus vobis: quia. ſ. omnibus placere deſiderat. 1. Corinth. 10. Sicut & ego per omnia omnibus placeo. Et omoium ſalutem cupit: ſecundũ illud. 1. Corint. 7. Volo omnes homines eſſe ſicut meipſum. Tertiò, ponit materiam gratiarum actionis, cùm ſubdit, quia fides veſtra annuntiatur in vniuerſo mundo, agit quidem gratias de fide, eo quòd eſt bonotum omniũ ſpiritualium fundamẽtum. Heb. 11. Eſt autẽ fides ſperandarũ ſubſtantia rerũ. commendantur autem Romani de fide: quia fidem de facili ſuſceperant & in eadem firmiter permanebant. Vnde & vſque hodie apud eos plurima fidei ſigna oſtenduntur io viſitatione ſanctorum locorum: vt Hierooymus dicit ſuper epiſtolam ad Gal. Nondum tamen perfectam fidem habebant: quia aliqui eorũ præuenti erant à Pſeudo Apoſtolis, vt crederent legis cerimonias euangelio iungendas. Gaudet autem & gratias agit de eorũ fide, nõ ſolum propter eos, ſed propter vtilitatem inde conſequenté: quia ſcilicet eorum exemplo qui erant domini Gentium, aliæ Gentes prouocabantur ad fidẽ: quia vt dicit Glo. prõptè facit inferior, quod videt fieri à ſuperiori, propter quod admooentur prælati, vt fiant forma gregis ex animo. 1. Pet. vltim. ¶ Conſequenter cùm dicit (Teſtis enim &c.) oſtendit affectum ſuum ad eos ex oratione quam pro eis fundit. Et quia oratioois negotium in ſecreto agitur coram deo ſecundum illud Matth. 6. Tu autem cùm oraueris, intra in cubiculum tuum & clauſo oſtio ora patrem tuum. Dei teſtimonio probat ſe pro eis orare. Primò ergo inducit teſtem. Secundò, manifeſtat ſupra quòd teſtimonium inducat quòd ſine intermiſsione. Teſtem autem inducit, cùm dicit. Teſtis eſt mihi Deus ſub cuius teſtimonio omnia aguntur. Hiere. 19. Ego ſum iudex & teſtis. Et vt iuſtum teſtẽ non fruſtra ſe inuocare oſtendat, ponit conſequenter quomodo ſit ei coniunctus. Primò quidem quantum ad ſeruitium, cùm dicit, Cui ſeruio, ſcilicet per latriæ cultum. Deu. 6. Dominum deum tuum adorabis & illi ſoli ſerues. Secũdò, quantum ad modũ ſeruiendi, cùm dicit, In ſpiritu meo. Quaſi dicat nõ ſolùm in exteriori ſeruitio corporali, ſed præcipue interius ſecundum ſpiritum. Io. 4. Spiritus eſt deus, & eos qui adorant eum in ſpiritu & veritate adorare oportet Vel io ſpiritu. i. in ſpiritualibus obſeruantijs, nõ in carnalibus, ſicut Iudęi. Philip. 3. Nos ſumus circũciſio, qui ſpiritu dei ſeruimus Deo. Tertiò, quantum ad officiũ in quo ſeruit, ſcilicet in euangelio filij eius ſecundõ illud ſuprà eodem, Segregatus in euangeliũ. Quod quidem eſt filij dei tripliciter. Voo modo, quia eſt de ipſo. Luc. 2. Euangelizo vobis gaudium magnũ. Alio modo quia eſt ab ipſo prædicatum ex proprio officio. Luc. 4. Quia & alijs ciuitatibus oportet me euãgelizare regnũ dei, quia ideo miſſus ſum. Tertiò, quia eſt ab eo iniunctum. Marc. vlt. Prędicate euangelium omni creaturę. Sed ſecundum Aug. cùm idem ſit, teſtis eſt mihi Deus, quòd iuro per deum, videtur Apoſtolus facere contra id quod dominus dicit Matt. 5. Ego dico vobis nõ iurare omnino. Iac. vlti. Ante omoia autem fratres mei nolite iurare. Sed ſicut dicit Augu. lib. contra Manicheos, Intellectus ſacræ ſcripturæ ex actibus ſanctorũ intelligitur. Idem enim ſpiritus quo ſacræ ſcripturæ ſunt æditæ, ſecundum illud 2. Pet. 1. Spiritu ſancto inſpirati, locuti ſuot ſancti Dei, ſanctos viros ad operandum inducit. infrà 8. Qui ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei. Ex hoc ergo quod Paulus iuraſſe inuenitur, oſtenditur verbum domini & Apoſtoli Iacobi non ſic eſſe intelligendum quaſi iuramentũ ſit omnino illicitum, ſed quia ad hoc homo niti debeat vt quãtum ex ipſo eſt iuramento, nõ vtatur tanquã quodam bono & per ſe appetibili, tum propter periculũ quod imminet ex frequenti iuratione, ne homo labatur in periurium propter labilitatẽ humanę linguæ, ſecundũ illud Eccle. 23. Iurationi nõ aſſueſcat os tuum, nam multi &c. Tũ etiã quia cõtra reuerentiã dei facere videtur qui ipſum abſque neceſſaria cauſa teſtem inducit. Vnde. Eccle. 23. Nominatio Dei nõ ſit aſsidua in ore tuo, Vnde nec Apoſtolus iuraſſe inuenitur niſi ſcribendo: quãdo homo cum maiori deliberatione & cautela loquitur. Eſt autẽ quandoq; neceſſarium iuramentum, vt fides verbo dicentis adhibeatur, quod quãdoque vtile eſt etiã ei qui audit. Et ſic Apoſtolus iurat propter vtilitatẽ auditorũ quibus erat vtile vt ei crederet, quaſi nõ quærens quod ſibi vtile eſt, ſed multis, vt ſalui fierent. Vnde quod dominus dicit Mat. 5. Quod amplius eſt, ſcilicet quã ſimplex verbum, à malo eſt, non eſt intelligendum à malo eius qui iurat, ſed eius qui exigit iuramentũ: non quidem à malo culpæ, niſi in caſu quãdo exiſtimat quis eũ à quo exigit iuramentum eſſe falſum iuraturum: tunc enim eſt graue peccatũ, vt dicit Aug. Sed intelligit eſſe à malo pœnę, ſcilicet ignorantia qua neſcimus an ſit verum quod dicitur nobis. Eſt autem duplex modus iurandi. Vnus quidem per ſimplicem atteſtationem, ſicut cùm dicitur, per Deum, vel, teſtis eſt mihi Deus, & hoc modo Apoſtolus iurat hic. Alius autem per execrationem, quãdo ſcilicet aliquis implorat diuinum teſtimonium ſecundum aliquã pœnã ſibi infligendã ſi mentitur, ſecundũ illud Pſal. Si reddidi retribuentibus mihi mala, &c. Et hoc etiam modo Apoſtolus iurat. 2. Corinthio. 1. Teſtem Deum inuoco in animã meam. ¶ Conſequenter hic ponit id ſupra q. eum teſtẽ inuocat, dicens, quòd memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis quæ ſunt ſine intermiſsione, ſcilicet, quia ſemper in orationibus ſuis pro eis orabat propter vtilitatem communem quæ ex eorum conuerſione proueniebat. 1. Reg. 12. Abſit hoc peccatum à me in domino, vt ceſſem orare pro vobis. Quod autẽ dicit, Memo. veſt. facio, dupliciter poteſt intelligi. Vno modo ſic, Memoriam veſtri habeo, ſecundum illud Pſal. 136. Adhæreat lingua mea faucibus meis ſi non meminero tui. Alio modo, Memoriam veſtri facio, ſcilicet, orationẽ deo qui reſpicit orationes humilium. Et ſic dum ſancti pro aliquibus orãt, quodãmodo diuino aſpectui proponuntur. ſicut & cætera ſanctorum facta. Vnde 3. Reg. 17. dixit mulier ad Heliam, Ingreſſus es ad me, vt rememorarẽtur iniquitates meę. Quaſi illud ſit in memoria & in oculis Dei quod cõtra iuſtos agitur. Quod autem dicit orationes ſine intermiſsione ſe habere, cõgruit ei quod dicit. 1. Theſſ. vltim. Sine intermiſsione orate. Et Luc. 18. Oportet ſemper orare & nunquam deficere. Quæ quidem poſſunt intelligi tribus modis, Vno modo, quãtum ad ipſum actum orãdi, & ſic ſemper vel ſine intermiſsiooe orat, qui ſtatutis temporibus & horis orat. Act. 3. Petrus & Ioannes aſcendebant in templum ad horam orationis nonã. Alio modo, quantum ad fidem orationis qui eſt, vt intellectus noſter aſcendat in Deum. Et ſic tamdiu orat, quamdiu totam vitam ſuam in Deum ordinat. 1. Corinth. 10. Siue manducatis ſiue bibitis &c. Tertio, quantũ ad cauſam, dum enim aliquis agit vnde alij pro eo orent, ipſe orare videtur, vt patet in his qui dant eleemoſynas

Fides eſt fundamentum omniũ bonorũ ſpiritualium.

Euangeliũ dicitur eſſe filij dei tripliciter.

Iurat Paulus.

Quomodo intelligatur nolle iurare omnino.

Iuramentum nõ eſt omnino illicitum.

Duplex iuramentũ.

Tripliciter dicitur quis ſemper orare.

nas pauperibus qui pro eis orant. Eccle. 29. Conclude eleemoſinam in ſinu pauperis &c. Sic ergo continuáda eſt litera, gratias ago pro vobis, quia bona veſtra reputo quaſi mea, quod patet ex hoc quod pro vobis oro, ſicut pro meipſo. ¶ Deinde cùm dicit [*Obſecrãs &c.*] probat affectum ſuum ex deſiderio viſitationis. Et primò ponit deſiderium. Secundò propoſitum exequendi, ibi [*Nolo autem vos ignorare &c.*] Circa primum, duo facit. Primò ponit deſiderij ſignum. Secundò deſiderij cauſam, ibi [*Deſidero enim.*] Signum autem deſiderij eſt oratio quá ꝑ hoc faciebat: ex hoc autẽ ſignum oſtenditur deſiderij huiuſmodi. primò quidẽ intẽſum per hoc quod dicit, Obſecrans, quaſi ob ſacra conteſtans, ſicut pro aliquo magno, quod mea merita excedit. Prou. 18. Cum obſecrationibus loquitur pauper, & diues effabitur rigidè. Quod autẽ intenſe deſideratur, magnum deſideranti videtur. Secundò oſtenditur eſſe anxium, cùm dicit, ſi quomodo. quæ enim anxiè aliquis deſiderat, quęrit adipiſci quocunq; modo, ſiue facili, ſiue laborioſo. Phil. 1. Quid enim dũ omni modo prędicetur, ſiue per occaſionẽ, ſiue per veritatem Chriſtus annũcietur. Et in hoc gaudeo, ſed & gaudebo. Tertiò oſtẽditur eſſe diuturnum in hoc quod dicit, Tandẽ aliquádo. ſ. poſt longa deſideria. Iuſti enim nõ ad horá, ſed perſeuerãter afficiuntur. Prou. 17. Omni tẽpore diligit qui amicus eſt. Quartò oſtenditur eſſe rectum ex hoc quod eſt diuinę voluntati conforme. Vnde ſubdit, Proſperum iter habeá, & hoc in voluntate dei. i. ſecundum voluntatẽ eius, ſecundum quá ſolùm aliquid reputo proſperum, ſicut & dominus dicit Matt. 26. Nõ mea voluntas, ſed tua fiat. ¶ Deinde cùm dicit [*deſidero enim &c.*] Oſtẽdit deſiderij cauſam, quæ quidem eſt duplex. Vna vtilitas eorum qui erant viſitandi. Vnde dicit, Deſidero enim videre vos: Phil. 1. Cupio omnes vos eſſe in viſceribus Chriſti. Et hoc non in vanum, ſicut eſt in amicitia ſeculari, ſed vt impartiar, id eſt, tradam vobis aliquid gratiæ ſpiritualis nõ tanquam actor gratiæ, ſed ſicut miniſter. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo, vt miniſtros Chriſti & hoc ad confirmandos vos, ſcilicet in fide quá ſuſcepiſtis. Luc. 22. Et tu aliquádo cõuerſus, cõfirma fratres tuos. Impartitur autẽ gratiam miniſter multipliciter. Tũ per adminiſtrationẽ ſacramẽtorũ gratię. 1. Pet. 4. Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiá in alterutrũ illam adminiſtrantes &c. Tum per exhortationem ſermonum. Epheſ. 4. Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat, ſed ſi quis bonus eſt ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus. Secunda cauſa eſt mutua conſolatio quæ conſideratur in conuictu amicorum. Vnde ſubdit, Id ſcilicet, me videre vos & impartiri gratiam, & me ſimul conſolari cum vobis per eam quæ inuicem eſt fidem veſtram atque meam. Ad mutuam enim conſolationem redit, ſi vnanimes in fide reddamur. 2. Cor. 7. Qui conſolatur humiles, cõſolatus eſt nos, deus, in aduentu Titi. Non ſolũ &c. ¶ Deinde cùm dicit [*Nolo autem vos ignorare*] ne videatur eſſe vanum deſiderium, ſubdit propoſitum proſequendi. Et Primò proponit propoſitum. Secundò cauſam propoſiti, ibi [*vt aliquem fructum.*] Tertiò concludit propoſiti promptitudinem, ibi [*Ita quod in me*] circa primum, duo facit. Primò ponit propoſitum. Secundò impedimentum, ibi [*Et prohibitus ſum &c.*] Dicit ergo primò, Non ſolũ deſidero vos videre, ſed etiá propoſui ad hoc operã dare: & hoc fratres nolo vos ignorare, quia ſæpe popoſui venire ad vos, vt dilectionem meam oſtenderem non ſolùm verbo & lingua, ſed etiá opere & veritate, vt dicitur 1. Ioan. 3. Secundò tangit obſtaculum impediens eũ ab iſto propoſito exequendo, dicẽs, Prohibitus ſum vſque adhuc, & hoc vel à diabolo qui nititur impedire prædicationem ex qua prouenit ſalus hominum. Prouer. 25. Vẽtus aquilo diſsipat pluuiam. i. doctrinas prædicatorũ. Vel etiá ab ipſo deo, ſecundũ cuius nutũ diſpẽſantur prædicatorũ itinera & verba. Iob. 37. Nubes. i. prædicatores ſpargũt lumẽ ſuũ quæ luſtrant cuncta per circuitum quocunque eas, voluntas gubernantis duxerit. Vnde & Act. 16. dicitur, Traſeuntes autem Phrigiam & Galatiæ regionẽ vetati ſunt à ſpiritu ſanctò loqui. Et iterum tentabant ire in Bithiniam, & non permiſit eos ſpiritus Ieſu. Vtrunque autem horum vult Apoſtolus eos non ignorare propter eorum vtilitatem, vt ſcilicet cognoſcẽtes affectum Apoſtoli, deuotius eius verba ſuſcipiant, & impedimẽtum viſitationis eius imputent ſuæ culpæ; & ſic corrigantur. Ná in pœná culpæ dicitur, Eſá. 5. Mádabo nubibus meis ne pluant ſuper eam imbrem. ¶ Deinde ponit cauſam duplicem propoſiti. Quarum prima eſt vtilitas. Vnde dicit. Vt aliquem fructum habeam in vobis ſicut in cæteris Gentibus, quibus ſcilicet prædicaui, quod poteſt dupliciter intelligi. Vno modo quaſi dicat, Vt faciam aliquem fructum in vobis per meam prædicationem. Ioan. 15. Vt eatis & fructum afferatis. Alio modo quaſi ex eorum cõuerſione ei fructus accreſcat, ſecundum illud Ioan. 4. Qui metit, mercedem accipit, & fructum congregat in vitam æternam. Alia autem cauſa eſt debitũ quod ſibi imminebat ex ſuſcepto officio. 1. Corinth. 9. Si non euangelizauero, væ mihi eſt, &c. Et quia vniuerſalem Gẽtium Apoſtolatum ſuſceperat omnibus ſe aſſerit debitorem, ſecundum illud. 1. Cor. 9. Cum eſſem liber ex omnibus, omnium me ſeruum feci. Et ideo duplicem diuerſitatem ponit. Vná quidẽ ſecundum diuerſitatẽ Gentiũ, cùm dicit, Græcis ac Barbàris Dicitur autem aliquis Barbatus dupliciter. Vno modo ſecundum quid, qui. ſ. eſt extraneus quo ad aliquem, ſecundum illud 1. Corint. 14. Si ergo neſciero virtutem vocis, ero ei cui loquar Barbarus. Alio modo ſimpliciter, qui ſcilicet eſt quaſi extraneus à cõmunitate hominum, inquantum ratione non regitur. Vnde propriè Barbari dicuntur, qui ratione non reguntur, ſecundum quod dictum eſt 2. Macha. 15. Ne ita ferociter ac barbarẽ feceris id eſt inhumanè. & quia Græci fuerunt primi legum inuentores, omnes Gentiles qui humanis legibus reguntur, nominat Græcos. De Iudęis autem, qui diuinis legibus regebantur, mẽtionem non facit: quia non erat inſtitutus Apoſtolus Iudæorum, ſed Gẽtilium. Gal. 2. Ita vt illi in circũciſione, nos autem in Gentibus. ¶ Ex vtraq; autem cauſa concludit promptitudinem voluntatis, cùm ſubdit, Ita quod in me. i. quantum ad me pertinet, dummodo aliunde nõ impediat, promptum eſt, etiá vobis qui Romę eſtis euangelizare. Exod. 35. Egreſſaque omnis multitudo filiorum Iſraël de conſpectu Moyſi, obtulit mente promptiſsima atque deuota. Et excludit impedimentum promptitudinis. ſ. erubeſcentiam, propter quam multi ea prætermittunt, quę alias facerent promptè, & hoc eſt quod ſubdit, Non enim erubeſco euangelium, quod quidem infidelibus apud quoſdam erubeſcibile videbatur, propter id quod dicit, primæ Corinth. 1. Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum. Gentibus autem ſtultitiá. Non eſt autem ſecundum rei veritatem erubeſcendum propter id quod ſequitur, Ipſis autem vocatis Iudæis atque Græcis Chriſtum dei virtutem & dei ſapientiam. Vnde dicitur Luc. 9. Qui erubuerit me & meos ſermones, hunc filius hominis erubeſcet. Et inde eſt quòd baptizati liniuntur chriſmate in fronte ſigno crucis, vbi

Barbarus quis dicitur dupliciter.

Qui propriè Barbari.

Qui à Paulo dicuntur Græci.

vbi eſt ſedes verecũdię, ne ſcilicet euangeliũ erubeſcãt.

Lectio 6.

Virtus enim Dei eſt, in ſalutem omni credẽti, Iudæo primũ & Græco. Iuſtitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, ſicut ſcriptum eſt: Iuſtus autem ex fide viuit. Reuelatur enim ira Dei de cælo ſuper omnem impietatem & iniuſtitiam hominum eorũ qui veritatẽ Dei in iniuſtitia detinent, quia quod notũ eſt Dei, manifeſtũ eſt in illis. Deus enim illis manifeſtauit. Inuiſibilia.n. ipſius, à creatura mũdi, per ea quæ facta ſunt, intellecta cõſpiciũtur, ſempiterna quoq; eius virtus & diuinitas.

Quid enim euangelium. Oſtendit fidem ſuis ſe neceſſariam Gentibus, quia ſapientia in qua fidebant, eos ſaluare nõ poterit. Proſequitur illam partem aliã. Reuelatur ira dei de cælo, &c. vſq; ad 5. c. vbi intẽdit Pau. tractare de euangelica gratia, & ex ea confundere Iudæos & Gẽtiles, demõſtrando eos pares quo ad rẽ euangelicam & gratiã euãgelicam & gratiã euãgelij: tamẽ præferẽdos Iudæos in prærogatiuis modum ipſis Gentibus: & declarat per reuelationem iuſtitiæ euangelicæ (quæ eſt iuſtitia iuſtificans) ex reuelatione præuaricationis cõtra veſ. ſ. iniuſtitiæ, & hoc facit vſque ad cap. 3. & à 3. vſq; ad 5. declarat directẽ reuelationem iuſtitiæ euangel. ſeu iuſtitiæ dei ex ſe iuſtitia.

¶Poſtquam Apoſtolus Romanos fideles quibus ſcribebat, ſibi beneuolos reddidit, oſtẽdẽdo affectum ſuum ad eos, hîc incipit inſtruere eos de his quæ pertinent ad euangelicam doctrinam, in quam ſe ſegregatum prędixerat. Et primo oſtendit virtutem euangelicę gratię. Secundò exhortatur ad executionem operum huius gratiæ. 12. cap. ibi [*Obſecro itaque*] Circa primum duo facit. Primò proponit quod intendit. Secũdo manifeſtat propoſitum, ibi [*Reuelatur enim*] Circa primum, tria facit. Primò proponit virtutem euangelicæ gratiæ. Secundò exponit, ibi [*iuſtitia enim.*] Tertiò expoſitionem confirmat, ibi [*Sicut ſcriptum eſt*] Dicit ergo primo, Ideo euangelium non erubeſco, quia quamuis vt dicitur 1. Cor. 1. Verbum crucis pereuntibus quidem ſtultitia ſit, nobis tamẽ virtus dei eſt. Virtus enim dei eſt: quod poteſt intelligi dupliciter, vno modo, quia virtus dei in euãgelio manifeſtatur, ſm̃ illud Pſal. 110. Virtutem operum ſuorum annunciabit populo ſuo. Alio modo, quia ipſum euangelium in ſe dei virtutem cõtinet, ſecundum illud Pſal. 67. Dabit voci ſuę vocẽ virtutis. Circa quã virtutẽ tria ſunt conſiderãda. Primo quidem ad quid ſe iſta virtus extendat, & hoc deſignatur, cum ſubditur, In ſalutem. Ia. 1. In mãſuetudine ſuſcipite inſitũ verbum quod poteſt ſaluare animas veſtras. Quod quidẽ fit tripliciter. Vno modo inquãtum per verbum euangelij remittuntur peccata. Io. 15. Iam mũdi eſtis propter ſermonẽ quem locutus ſum vobis. Secundo inquantum per euãgelium homo conſequitur gratiam ſanctificantẽ. Io. 17 Sanctifica eos in veritate, ſermo tu' veritas eſt. Tertio inquantum perducit ad vitam æternam. Io. 6. Verba vitæ æternæ habes. Secundo per quem modum euangelium ſalutem cõferat, quia per fidẽ quod deſignatur, cũ dicitur omni credẽti, q̃, fit tripliciter. Primo per prędicationẽ. Mar. vlt. prędicate euãgeliũ omni creaturę, qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Secundo per cõfeſſionẽ, infrà 10. Oris cõfeſſio fit ad ſalutem. Tertio per ſcripturam. Vnde etiam verba euãngelij ſcripta virtutem ſalutiferam habent, ſicut beatus Barnabas infirmos curabat, euangelium ſuperponendo. Cauẽdę ſunt tamẽ ſuperſtitiones characterum, quia hoc eſt ſuperſtitioſum. Vnde Eze. 9. Illi ſaluati ſunt, in quorum frontibus eſt ſcriptum, thau, quod eſt ſignũ Crucis. Tertio quibus euangelium fit in ſalutem; quia tam Iudęis quã Gentibus. Nõ enim Iudęorum tantum deus eſt, ſed & Gentium. infrà 3. Et ideo ſubdit, Iudęo primũ & Gręco. Per Græcum, omnẽ Gentilẽ intelligens, eo quod à Græcis Gentilium ſapientia eſt exorta. Sed cùm infrà 10. dicatur, Non eſt diſtinctio Iudęi & Græci, quomodo hic Iudęo primum? Dicendum eſt ergo quod quantum ad ſalutis finẽ conſequendum nõ eſt diſtinctio inter eos. Equalẽ enim conſequuntur mercedẽ vtriq;, ſicut pro labore etiã in vinea priores & poſteriores eundẽ denarium acceperunt, vt dicitur Matt. 20. Sed quantum ad ordinem ſalutis, Iudæi ſunt primi, quia eis promiſſiones ſunt factæ, vt infrà 15. Et in eorũ gratiã ſunt Gentiles aſſumpti, ac ſi ramus oleaſtri inſeratur in bonam oliuam, vt infrà 11. Ex his etiam ſaluator noſter natus eſt. Io. 4. Salus ex Iudęis eſt. Exponit autẽ cõſequẽter quomodo euangeliũ ſit in ſalutẽ, cum dicit, Iuſtitia enim dei reuelatur in eo ex fide in fidem, quod quidẽ dupliciter poteſt intelligi. Vno modo de iuſtitia qua deus iuſtus eſt, ſecundum illud Pſalm. 10. Iuſtus Dominus & iuſtitias dilexit. Et ſecundũ hoc ſenſus eſt, quod iuſtitia dei qua ſ. iuſtus eſt ſeruando promiſſa, in eo reuelatur. ſ. in homine credente euangelio: quia credit deum impleſſe quod promiſit de Chriſto mittendo: & hoc ex fide. ſ. dei promittentis. Pſal. 144. Fidelis dominus in omnibus verbis ſuis. In fide. ſ. hominis credẽtis. Vel alio modo vt intelligatur de iuſtitia dei qua Deus homines iuſtificat. Nã iuſtitia hominum dicitur, quia ſe homines proprijs viribus iuſtificare pręſumũt. infrà 10. Ignorantes dei iuſtitiam & ſuam quærentes ſtatuere, iuſtitiæ dei non ſunt ſubiecti. Quę quidẽ iuſtitia reuelatur in euangelio, inquantũ per fidẽ euangelij homines iuſtificãtur ſecundũ quodcũq; tẽpus. Vnde ſubdit. Ex fide in fidẽ. i. ex fide veteris teſtamenti procedendo in fidẽ noui teſtamenti, quia ab vtroq; homines iuſtificantur, & ſaluãtur per fidẽ Chriſti, quia eadẽ fide crediderunt venturũ, qua nos veniſſe credimus. Et ideo dicitur 1. Cor. 3. Habẽtes eandẽ ſpeciẽ fidei, credimus, propter quod loquimur. Vel poteſt intelligi ex fide prædicatorum in fidẽ auditorum. infrà 11. Quomodo credẽt ei quem non audierunt. Vel ex fide vnius articuli in fidẽ alterius, quia ad iuſtificationẽ requiritur oĩm articulorũ fides. Apo. 1. Beatus qui legit & audit verba ꝓphetię huius. ſ. omnia, nõ vnum tãtum. Alio modo poteſt intelligi ex fide præſenti in fidẽ futurã. i. in plenã viſionẽ dei: quę quidẽ dicitur fides ratione certę & firmę cognitionis. 1. Cor. 13. Videmus nũc per ſpeculum in ænigmate, tunc autẽ facie ad faciẽ. Probat autem hanc expoſitionem, cùm ſubdit, Sicut ſcriptum eſt: Iuſtus autẽ meus ex fide viuit. Quod quidẽ accipitur ſecundũ literam 70. Nam in litera noſtra quæ eſt ſm̃ Hębraicã veritatẽ dicitur, Iuſtus ex fide ſua viuit. Dicitur autẽ iuſtus meus. ſ. à me iuſtificatus, & apud me iuſtus reputatus, infrà. 4. Si autẽ Abrahã ex operib' legis iuſtificatus eſt habet gloriã, ſed non apud deum. Quid enim ſcriptura dicit? Credidit Abrahã deo & reputatum eſt ei ad iuſtitiã. Vnde ex hoc ſubditur, Ex fide viuit. ſ. vita gratiæ. Gal. 2. Quod autẽ nunc viuo in carne, in fide viuo filij dei. Quatuor autẽ hic cõſiderare oportet circa fidẽ. Primũ quidẽ quid ſit fides. Importat enim aſſenſum quendam cum certitudine ad id quod nõ videtur ex voluntate, quia nullus credit niſi volens, vt Aug. dicit. Et ſm̃ hoc differt credens à dubitante, qui in neutrã partẽ aſſentit. Differt etiã ab opinante qui aſſentit in vnã partẽ, nõ cum certitudine, ſed cum formidine alterius. Differt etiã à ſciente, qui per certitudinẽ aſſentit ex neceſſitate rationis. Et ſecundũ hoc fides eſt media inter ſciẽtiam & opinionẽ. ¶Secundo conſiderandũ eſt an fides ſit virtus, & manifeſtum eſt quod non eſt virtus, ſi accipiatur pro eo quod creditur, ſecundum illud, Fides catholica hæc eſt, vt vnum deum in trinitate. Si autẽ accipiatur pro habitu quo credimus; ſic quandoq; eſt virtus, quandoq; nõ. Eſt enim virtus, principiũ actus perfecti. Actus autem ex duobus principijs dependens nõ poteſt eſſe perfectus, ſi alteri principiorum deſit ſua perfectio, ſicut equitatio nõ poteſt eſſe perfecta, ſi vel equus bene nõ vadat, vel ſeſſor equum ducere neſciat: Actus autem fidei, qui eſt credere, dependet ex intellectu, & voluntate mouente intellectum ad aſſenſum. Vnde actus fidei erit perfectus, ſi voluntas perficiatur per habitum charitatis, & intellectus per habitum fidei, nõ autem ſi habitus charitatis deſit, & ideo fides formata charita-

Quatuor cõſideranda circa fidem

An fides ſit virtus.

charitate eſt virtus, nõ autem fides informis. ¶ Tertiò conſiderandum eſt quòd idẽ numero habitus fidei qui ſine charitate erat informis, adueniente charitate fit virtus quia cùm charitas ſit extra eſſentiam fidei, per eius aduentum vel receſſum non mutatur ſubſtantia eius.

Quæ ſit fides viuificans ſeu iuſtificans.

¶ Quartò conſiderandum eſt quòd ſicut corpus viuit per animam naturali vita, ita anima viuit per deum vita gratiæ. Primò autem deus animam inhabitat per fidem. Ephe. 3. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris, nec tamen eſt perfecta habitatio niſi fides per charitatem ſit formata, quę per vinculum perfectionis nos vnit deo: vt dicitur Coloſ. 3. Et ideo quòd hìc dicit, Ex fide viuit, intelligendum eſt fide formata.

¶ Deinde cùm dicit [*Reuelatur enim ira dei*] probat quod dixerat. ſ. virtutem euangelicæ gratiæ eſſe omnibus hominibus in ſalutem. Et primò oſtendit quòd eſt neceſſaria ad ſalutem. Secundò quod eſt efficax ſiue ſufficiens. 5. cap. ibi [*Iuſtificati igitur ex fide.*] Circa primum duo facit. Primò oſtendit virtutẽ euãgelicæ gratię fuiſſe neceſſariam ad ſalutem Gentibus: quia. ſ. ſapientia de qua confidebãt, ſaluare eos non potuit. Secũdo oſtẽdit quod fuit neceſſaria Iudæis, quia. ſ. circunciſio & lex & alia in quibus cõfidebant, eis ſalutẽ nõ attulerũt. Secũdo cap. ibi [*Propter quod inexcuſabilis es.*] Circa primum duo facit. Primò proponit quod intendit. Secundò manifeſtat propoſitum, ibi [*Quia quod notum eſt dei.*] Proponit autem tria. Primò quidem pœnam dicens, rectè dico quod in eo iuſtitia dei reuelatur. Reuelatur enim in eo ira dei. i. vindicta ipſius, quæ dicitur ira dei ſecundum ſimilitudinem hominũ iraſcentium, qui vindictam quærunt; tamen deus vindictam infert ex animi tranquillitate. Sapien. 12. Tu autem dominator nõſter cum tranquillitate iudicas. Et de hac ira dei dicitur Ioan. 3. Qui incredulus eſt filio, non videbit vitã: ſed ira dei manet ſuper eũ. Hoc autẽ dicitur quia quidam philoſophi dicebant, à deo non eſſe pœnas peccatorum: noſtra id quod dicitur in Pſal. 93. Qui corripit gentes non arguet, Vnde additur, De cælo. quia credebant circa cæleſtia eius prouidentiam occupari, ita q̃ ad res terrenas non ſe extenderet. Iob 22. Circa cardines cæli perambulat, nec contra conſiderat. Sed ſicut etiam in Pſal. 101. dicitur, de cælo in terram proſpexit. Vel dicitur de cælo eorum iniquitatẽ demõſtrare, quia maximè ex magnitudine cæli creatoris virtutem intelligere debuerunt. Iob. 20. Reuelabunt cęli iniquitatem eius. Vel de cęlo vẽturi ad iudiciũ. Act. 5. Quemadmodũ vidiſtis eum aſcendentẽ in cęlum, ita veniet. Secundò ponit culpã, pro qua pœna infligitur. Et primò quidẽ quæ contra Deum committitur cùm ſubdit: Super omnem impietatẽ. Sicut enim pietas dicitur cultus qui Deo exhibetur, tanquã ſummo parenti, ſic impietas dicitur peccatum quod eſt contra cultum diuinũ. Ezech. 18. Impietas impij ſuper eum erit. Secundò ponit culpã quæ committitur in homine, cùm dicit. [*Et iuſtitiam*] Nam iuſtitia eſt per quam homines inuicẽ ratione conueniunt & cõmunicant. Iob 35. Filium hominis adiuuabit iuſtitia tua. Tertiò ponit cognitionem quam de eo habuerunt, cùm ſubdit [*Hominum eorum qui veritatem Dei*] id eſt, veram de deo cognitionem detinent in iuſtitia quaſi captiuatam. Nam vera dei cognitio quantum eſt de ſe, inducit homines ad bonum, ſed ligatur quaſi captiuitate detenta per iuſtitię affectum, per quam, vt Pſal. 11. dicitur, Diminutæ ſunt veritates à filijs hominum. ¶ Deinde cùm dicit, [*Qui quod notum eſt*] manifeſtat propoſitum, ordine tamẽ retrogrado. Primò enim conſentit quòd ſapientes Gentilium de Deo cognouerunt veritatem. Secundò oſtendit quòd in eis impietas & iniuſtitia fuerit, ibi [*Ita vt ſint inexcuſabiles.*] Tertiò quòd iram dei incurrerunt, ibi [*Qui cum iuſtitiam Dei.*] Circa primum tria facit. Primò oſtendit quid de Deo cognouerunt. Secundò oſtendit à quo huiuſmodi cognitionem acceperunt, ibi [*Deus enim illis.*] Tertiò oſtẽdit per quẽ modum, ibi [*Inuiſibilia enim*] Dicit ergo primò, rectè dico quod veritatẽ dei detinuerunt. Fuit enim in eis quantum ad aliquid vera dei cognitio, quia quod notum eſt dei, id eſt, quod cognoſcibile eſt de deo ab homine per rationẽ, manifeſtum eſt in illis. i. manifeſtum eſt eis ex eo quod in illis eſt. i. ex lumine intrinſeco.

Quid eſt Deus eſt omnino ignotum in hac vita.

¶ Sciendum eſt ergo quòd aliquid circa deũ eſt omnino ignotũ homini in hac vita. ſ. quid eſt deus. Vnde & Paulus inuenit Athenis, aram inſcriptã, ignoto Deo, & hoc ideo quia cognitio hominis incipit ab his quæ ſunt ei connaturalis, ſcilicet à ſenſibilibus creaturis, quæ non ſunt proportio natæ ad repræſentãdam diuinam eſſentiam. Poteſt tamen homo ex huiuſmodi creaturis deum tripliciter cognoſcere, vt Dionyſius dicit in libro de diuinis nominibus.

Deus tripliciter cognoſcitur ab homine ex creaturis.

Vno quidem modo per cauſalitatem, quia enim huiuſmodi creaturæ ſunt deflectibiles & mutabiles, neceſſe eſt eas reducere ad aliquod principium immobile & perfectum, & ſecundum hoc cognoſcitur de deo an eſt. Secundò per viam excellentiæ. Non enim reducuntur omnia in primum principium, ſicut in propriam cauſam & vniuocam, prout homo hominẽ generat, ſed ſicut in cauſam communem & excedentem, & ex hoc quòd eſt ſuper omnia. Tertiò per viam negationis, quia ſi eſt cauſa excedens, nihil eorum quæ ſunt in creaturis poteſt ei competere, ſicut etiam neque corpus cæleſte propriè dicitur graue vel leue, aut calidum aut frigidum. Et ſecundum hoc dicimus deum immobilem & infinitũ, & ſi quid aliud huiuſmodi dicitur: huiuſmodi autem cognitionem habuerunt per lumen rationis. Pſalm. 4. Multi dicunt, quis oſtendit nobis bona? ſignatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine. Deinde cùm dicit [*Deus illis manifeſtauit*] oſtendit à quo authore huiuſmodi cognitio eis fuerit manifeſtata, & dicit quòd Deus illis manifeſtauit, ſecundum illud Iob 35. Docet nos ſuper iumenta terræ. Vbi conſiderandum eſt quòd vnus homo alteri manifeſtat, explicando conceptum ſuum per aliqua ſigna exteriora, puta per vocem vel ſcripturam.

Deus manifeſtat homini aliquid dupliciter.

Deus autem dupliciter aliquid homini manifeſtat. Vno modo infundendo lumen interius, per quod homo cognoſcit, Pſalm. 42. Emitte lucem tuam & veritatem tuam. Alio modo proponendo ſuę ſapientiæ ſigna exteriora, ſcilicet ſenſibiles creaturas. Eccleſiaſt. primo; Effudit illam. ſcilicet, ſapientiam ſuper omnia opera ſua. Sic ergo deus illis manifeſtauit, vel interius infundendo lumen, vel exterius proponendo viſibiles creaturas, in quibus, ſicut in quodam libro dei cognitio legeretur. ¶ Deinde cùm dicit [*Inuiſibilia enim ipſius à creatura mundi &c.*] oſtẽdit per quẽ modũ huiuſmodi cognitionẽ acceperint. Vbi primò conſiderãdum eſt quæ ſunt iſta quæ de deo cognouerũt. Et ponit tria. Primò quidẽ inuiſibilia ipſius per quæ intelligitur dei eſſentia, quæ, ſicut dictum eſt, à nobis videri nõ poteſt. Ioan. 1. Deum nemo vidit vnquam, ſcilicet per eſſentiam vita mortali viuens. 1. Timoth. 1. Regi ſeculorum immortali inuiſibili. Dicit autem pluraliter inuiſibilia, quia dei eſſentia non eſt nobis cognita, ſecundum illud quod eſt. ſ. prout in ſe eſt vna. Sic erit nobis in patria cognita, & tunc erit Dñs vnus, & nomen eius vnum, vt dicitur Zachar. vlt. Eſt autem manifeſta nobis per quaſdã ſimilitudines in creaturis repertas, quę id quod in deo vnũ eſt, multipliciter participãt, & ſecundũ hoc

intellectus

Eſſentia dei pro hoc ſtatu eſt nobis nota per ſimilitudines in creaturis repertas.

intellectus noſter conſiderat vnitatem diuinæ eſſentiæ ſua ratione bonitatis, ſapientiæ, virtutis, & huiuſmodi quæ in deo non ſunt. Hæc ergo inuiſibilia dei dixit, quia illud vnum quod his nominibus ſeu rationibus in deo reſpondet, non videtur à nobis, Heb. 11. Vt ex inuiſibilibus inuiſibilia fierét. Aliud auté quod de deo cognoſcitur, eſt virtus ipſius: ſecundũ quá res ab eo procedũt, ſicut à principio. Pſal. 146. Magnus dominus, & magna virtus eius. Hanc ergo virtutem philoſophi perpetuam eſſe cognouerunt. Vnde dicitur, Sempiterna quoq; virtus eius. Tertium cognitum eſt quod dicit, Et diuinitas. ad quod pertinet quòd cognouerunt deũ ſicut vltimum finem, in quem omnia tendunt. Diuinum enim bonum dicitur bonum commune quod ab omnibus participatur: propter hoc potius dixit diuinitatem, quę participationem ſignificat, quàm deitatem, quæ ſignificat eſſentiam dei Coloſ. 1. Et in ipſo habitat omnis plenitudo diuinitatis. Hęc autem referuntur ad tres modos cognoſcendi ſupradictos. Nam inuiſibilia dei cognoſcuntur per viam negationis: ſempiterna virtus per viam cauſalitatis: diuinitas per viam excellentiæ. ¶ Secundò conſiderandum eſt per quod medium illa cognouerunt, quod deſignatur, cùm dicit, Per ea quæ facta ſunt, ſicut enim ars manifeſtatur per artificis opera, ita & dei ſapientia manifeſtatur per creaturas. Sapien. 13. A magnitudine enim ſpeciei & creaturę cognoſcibiliter poterit creator horum videri. ¶ Tertiò oſtendit quomodo per iſta cognoſcatur deus, cùm dicit, Intellecta conſpiciuntur. Intellectu enim cognoſci poteſt deus non ſenſu vel imaginatione, quæ corporalia non tranſcendunt, deus autem ſpiritus eſt, vt Ioan. 4. dicitur. Eſa. 52. Ecce intelliget ſeruus meꝰ. ¶ Quartò poteſt deſignari à quo per hunc modum deus cognoſcatur, cùm dicitur, A creatura mundi per quod vno modo poteſt intelligi homo. Mar. vlti. Prædicate euangelium omni creaturæ, vel propter excellẽtiam hominis, quæ ordine naturæ minor eſt angelis: ſed excellit inter inferiores creaturas, ſecundum illud Pſal. 8. Minuiſti eum paulominus ab angelis: omnia ſubiecisti ſub pedibus eius, oues & boues, &c. Vel quia cõmunicat cum omni creatura: habet enim eſſe cum lapidibus, viuere cum arboribus, ſentire cum animalibus, intelligere cũ angelis, vt Greg. dicit. Alio modo poteſt intelligi de vniuerſali creatura. Nulla enim creatura ex proprijs naturalibus poteſt dei eſſentiam in ſeipſa videre. Vnde & de Seraphin dicitur Eſaiæ 6. quod duabus alis velabát, caput: ſed ſicut homo intelligit deum per creaturas viſibiles, ita angelus per hoc quod intelligit propriam eſſentiam. ¶ Poteſt autem aliter intelligi per creaturam mundi non ipſa res creata, ſed rerum creatio: ac ſi diceretur, à creatione mundi, & tunc poteſt dupliciter ordinari. Vno modo, quod intelligatur quod inuiſibilia dei intelliguntur per ea quæ facta ſunt à creatione mundi, non ſolum per ea quæ facta ſunt tempore gratiæ. Alio modo quod intelligatur quod à creatione mundi homines incœperunt deum cognoſcere per ea quæ facta ſunt. Iob 36. Omnes homines vident eum. Glo. auté dicit quod per inuiſibilia dei, intelligitur perſona patris, 1. Tim. vlti. Quem nullus hominũ vidit, &c. Per ſempiternam virtutem, perſona filij, ſecundum illud 1. Cor. 1. Chriſtum dei virtutem. Per diuinitatem, perſona ſpiritus ſancti, cui appropriatur bonitas, non quod philoſophi ductu rationis potuerint peruenire per ea quæ facta ſunt in cognitionem perſonarum, quantum ad propria quæ non ſignificant habitudinem cauſæ ad creaturas, ſed ſecundum appropriata. Dicuntur tamen defeciſſe in tertio ſigno, id eſt, ſpiritu ſancto: quia non potuerunt aliquid reſpondere ſpiritui ſancto, ſicut poſuerũt aliquid reſpondere patri, ſcilicet ipſum primum principium, & aliquid reſpondere filio, ſcilicet primam mentem creatam, quam vocabant paternum intellectum, vt Macrobius dicit in libro ſuper ſomnium Scipionis.

Lectio. 7.

ITa vt ſint inexcuſabiles, quia cùm cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt aut gratias egerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis: & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum. Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt: & mutauerunt gloriam incorruptibilis dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & ſerpẽtium, propter quod tradidit illos deus in deſideria cordis eorum in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora ſua in ſemetipſu. Quia commutauerunt veritatem dei in mendaciũ, & coluerunt & ſeruierunt creaturæ potius quàm creatori, qui eſt benedictus in ſecula. Amen.

¶ Poſtquam Apoſtolus oſtendit veritatem dei fuiſſe à Gentibus cognitam: hîc oſtendit eos fuiſſe obnoxios culpæ impietatis & iniuſtitiæ. Et primò oſtendit hoc quantum ad culpam impietatis. Secundò quantum ad culpam iniuſtitiæ, ibi [*Et ſicut non probauerunt, &c.*] Poſſet autem aliquis credere eos à culpa impietatis excuſari propter ignorantiam, ſicut Apoſtolus de ſe dicit infrà 1. Tim. 1. Miſericordiam conſecutus ſum, quia ignorans feci. Primò ergo oſtendit Gentiles non eſſe excuſabiles. Secundò ponit eorum culpam, ibi [*Et mutauerunt gloriam*] Circa primum conſiderandum eſt quod tunc ignorantia culpam excuſat: quando ſic procedit & cauſat culpam quòd non cauſatur à culpa, ſicut cum aliquis adhibita diligentia debita dum credit percutere hoſtem percurit patrem. Si verò ignorantia cauſetur ex culpa, non poteſt ſubſequentem culpam ignorantia excuſare. Vnde ſi quis per ebrietatem homicidium cõmittit non excuſatur à culpa, quia peccauit ſe inebriando. Vnde ſecundum philoſophum, meretur duplices mulctationes. Primò igitur proponit quod intendit dicens, Ita quod eſt dei, notum eſt eis, vt ſint inexcuſabiles. i. vt per ignorantiam excuſari non poſsint. Ia. 4. Scienti bonum & non operanti peccatum eſt illi: infrà. 2. Propter quod inexcuſabilis es. Secundò [*Quia cũ cognouiſſent &c.*] Probat quod dixerat, & primò oſtendit quod prima eorum culpa ex ignorantia non proceſſit: ſecundò quod ex hac culpa eſt ignorátia ſubſecuta, ibi [*Sed euanuerunt.*] Quòd autem prima eorum culpa non fuerit ex ignorantia oſtenditur, per hoc quòd dei cognitionem habentes ea non ſunt vſi ad bonum. Dupliciter autem deum cognouerunt, vno modo ſicut omnibus ſupereminentem, & ſic ei debebant gloriam & honorem quæ ſuperexcellentibus debetur: iſti ideo dicuntur inexcuſabiles, quia cum cognouerunt deum, non ſicut deum glorificauerunt: vel quia ei debitum cultum non impenderunt, vel quia virtuti eius & ſciẽtiæ terminum impoſuerunt, aliqua potentiæ & ſcientiæ ſubtrahentes, contra id quod dicitur Eccle. 43. Glorificantes dominum quantumcunque poteritis. Secundò cognouerunt eum ſicut omnium bonorũ cauſam, vnde ei in omnibus gratiarum actio debebatur, quam tamen ipſi non impendebant, ſed potius ſuo ingenio, & virtuti ſuæ bona ſua aſcribebant. Vnde ſubdit, Gratias non egerunt. ſ. domino. 1. Theſſal. vlti. In omnibus gratias agite. ¶ Deinde cùm dicit. [*Sed euanuerũt.*] oſtendit quòd in eis ex culpa eſt ignorantia ſubſecuta. Et primò ponit intentum: ſecundò manifeſtat propoſitum, ibi [*Dicentes.*] Primo ergo proponit culpá quæ eſt ignorantiæ cauſa cum dicit, Euanuerunt. vanum enim dicitur quod nõ habet ſtabilitatẽ, ſolus autẽ deus de ſe eſt immu-

Declaratur modus quo deus per creaturas cognoſcitur.

Quando ignorantia excuſat culpam.

Philoſophi dupliciter deũ cognouerunt.

Quid vanum.

eſt immutabilis. Mal. 3. Ego deus & nõ mutor. Et tũc ſolũ mens humana eſt à vanitate libeta quãdo deo innititur, cũ autẽ prætermiſſo deo innititur cuicunq; creaturę incurrit vanitatẽ. Sap. 13. Vani ſunt oẽs homines in quibus nõ ſubeſt ſciẽtia dei, &c. Pſal. 93. Dñs ſcit cogitationes hominũ quoniã vanæ ſunt. In cogitationibus ſuis euanuerũt inquantũ in ſeipſis, & nõ in deo: fiduciã habebãt ſibi, & nõ deo bon[illegible] ſua aſcribẽtes, ſecundũ illud Pſal. 11. Labia noſtra, &c. Secũdò ponit ignorantiã ſubſecutã dicẽs. Et obſcuratũ eſt. i. per hoc quod obſcuratum eſt, factũ eſt cor eorũ inſipiens. i. lumine ſapiẽtiæ priuatum, per q̃ homo verè deũ cognoſcit. Sicut enim qui oculos corporales à ſole materiali auertit, obſcuritatẽ corporalẽ incurrit, ita ille qui à deo auerritur de ſeipſo pręſumẽs, & non de deo ſpiritualiter obſcuratur. Prou. 11. Vbi humilitas per quã ſcilicet homo ſe deo ſubijcit, ibi ſapientia: vbi ſuperbia, ibi cõtumelia. Mat. Abſcõdiſti hęc à ſapiẽtibus, ſecundũ q. ſ. eis videbatur, & reuelaſti ea paruulis. i. humilibus. & de his habetur Eph. 4. Gẽtes ambulant in vanitate ſenſus ſui, tenebris obſcuratum habẽtes intellectum. ¶ Deinde cùm dicit, [*dicentes*] exponit quod dixerat, & primò qualiter in cogitationibus ſuis euanuetunt, cũ dicit, [*dicentes ſe eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt.*] Dicentes. i. ſapientiã ſibi à ſeipſis aſcribentes. Eſaiæ 5. Væ qui ſapiẽtes eſtis in oculis veſtris. Eſa. 19. Quomodo dicẽs Pharaoni, filius ſapiẽtium, ego filius regũ antiquorũ, &c. Secundò exponit quod dixerat, & obſcuratum eſt inſipiẽs cor, cùm dicit, ſtulti facti ſunt quaſi cõtra diuinã ſapientiã agẽtes. Hiere. 10. Stultus factus eſt omnis homo ſciẽria ſua de qua ſ. pręſumebat. ¶ Deinde cùm dicit [*Et mutauerũt gloriã*] ponit peccatum impietatis Gẽtilium. Et primò quantũ ad hoc q. peccauerũt cõtra veritatem naturæ ipſius, ibi [*Quia commutauerunt veritatem.*] Circa primum duo facit. Primò ponit impietatis culpam, ſecundò pœnam, ibi [*Propter quod tradidit.*] Culpa quidẽ eotum fuit quod quantum in ipſis erat, honorem diuinum in alium trãſtulerunt, ſecundũ illud Hiere. 2. Populus meus mutauit gloriam ſuã in idolum. Primò ergo ponit id quod mutauerunt: ſecundò id in quod murauetunt, ibi [*In ſimilitudinem.*] Circa primum tria ſunt attẽdenda ex parte dei. Primò quidem ipſius gloria q̃ tãgit dicẽs, Et mutauerunt gloriam, quod poteſt intelligi dupliciter. Vno modo de gloria qua homo deum glorificat, ei cultum latrię exhibẽdo. 1. Tim. 1. Soli deo honor. Hanc igitur mutauerũt cum cultum deo debitum exhibnerũt alijs. Alio modo poteſt intelligi de gloria qua deus in ſe glorioſus eſt, quę eſt incõpræhenſibilis & infinita. Pro. 25. Perſcrutator maieſtatis opprimetur à gloria. Quę quidem gloria nihil eſt aliud quam ipſa claritas diuinæ naturæ. Lucem enim habitat inacceſſibilem. 1. Tim. vlt. Hanc autem mutauerunt dum eam alijs attribuerunt. Incommunicabile enim nomen lignis & lapidibus impoſuerunt, vt dicitur Sap. 14. Secundò notatur incorruptibilitas cùm dicit, Incorruptibilis ipſe enim ſolus perfectè incorruptibilis eſt, qui eſt omnino immutabilis. Omnis enim mutatio quædã corruptio eſt. Vnde dicitur. 1. Tim. vlt. Solus habet immortalitatem. Tertiò notatur naturæ ſublimitas cùm dicitur, dei: vt enim in Pſal. 47. dicitur, De⁹ magnus Dñs. Ex parte verò eius in quod mutauerunt, tria correſpondentia ponuntur. Nam cõtra gloriam dicit, in ſimilitudinem imaginis. i. in ſimilitudinem alicuius rei per modum imaginis ab aliquo expreſſæ. Manifeſtum enim eſt quod ſimilitudo imaginis eſt poſterior illa re cui⁹ eſt imago. Gloria aũt ſiue claritas dei eſt principium omnis ſpeciei & formę. Et ſic qui dei gloriam in ſimilitudinẽ imaginis mutãt, conuertunt primum in vlt. Sap. 14. Acerbo luctu dolẽs pater, cito ſibi rapti filij fecit imaginem. Cõtra id quod dixerat incorruptibilis, dicit corruptibilis. Pſal. 29. Quę vtilitas in ſanguine meo dum deſcẽdo in corruptionẽ? ſ. quod eſt amplius iam corruptum ſiue mortuum Sap. 15. Cum ſit mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Contra id quod dixit dei, ponit hominis. Iob. 32. Non accipiam perſonam viri & Deum homini non ęquabo. Et quod eſt abominabilius, homo gloriam dei trãſtulit non ſolùm in hominem qui eſt ad imaginem dei: ſed etiã ad ea quę ſunt infra hominẽ. Vnde ſubdit, Et volucrum quantum ad volatilia. Et quadrupedum quãrum ad greſſibilia. Et ſerpentum quantum ad reptilia. Prętermittit autem piſces tanquam magis ab humana conuerſatione ſeiunctos. Hæc autẽ omnia ſunt à Deo homini ſuppoſita. Pſalm. 8. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. Ezech. 8. Ingredere & vide abominationes peſſimas quas iſti faciunt hîc. Et ingreſſus vidi: & ecce omnis ſimilitudo reptilium & animalium, &c.

Dupliciter dicuntur po- pati mutaſſe gloriam dei.

Cur non dixit gloriam dei mutatã in imaginẽ piſcium ſicut hominis & volucrum.

¶ Eſt autẽ notandum quòd ſicut dicit gloſ. ab aduentu Æneę conſueuerunt in Italia imagines hominum coli, puta Iouis, Herculis & ſimilium. Sed tempore Cęſaris Auguſti deuicta Ægypto eorũ cultum Romani aſſumpſerunt: qui imagines animalium colebãt propter figuras animalium quę notantur in cælo, quibus tanquam aſtrologiæ dediti, cultum diuinitatis impendebãt. Vnde & Dominus filios Iſraël in Ægypto nutritos, ab huiuſmodi cultu remouet dicens, Deut. 4. Ne fortè oculis eleuatis in cęlum videas ſolem & lunam & omnia aſtra cæli, &c. ¶ Deinde cùm dicit. [*Propter quod tradidit,*] ponit pœnam huiuſmodi culpæ reſpondentem. Circa quod conſiderandum eſt quòd homo medium locum obtinet inter deum & animalia bruta, & cum vtroque extremorum communicat: cum Deo quidẽ ſecundum intellectualitatem, cum animalibus verò brutis ſecundum ſenſualitatem. Sicut igitur homo id quod eſt dei mutauit vſque ad beſtias: ita deus id quod eſt diuinum in homine ſecundum rationem, ſubdit ei quod eſt brutale in ipſo. ſ. deſiderio ſenſualitatis: ſecundum illud Pſal. 48. Homo cum in honore eſſet. ſ. diuinæ imaginis propter rationem comparatus eſt iumentis inſipientibus. Hoc eſt quòd dicit, Propter quod tradidit illos deus in deſideria cordis. vt eorum ratio ſubderetur deſiderijs, ſcilicet ſenſualis affectus. de quibus dicitur infrà 13. Carnis curã ne feceritis in deſiderijs, &c. Quod quidem eſt contra naturalem ordinem hominis ſecundum quòd ratio appetitui ſenſibili dominatur. Geneſ. 4. Sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius. Inducit ergo homines in deſideria cordis eorum, ſicut in manum dominorum crudelium. Eſaiæ 19. Tradam Ægyptum in manu dominorum crudelium. Pręcipuè tamen circa appetitum ſenſitiuum beſtialis quędã deordinatio pertinet ad peccata carnalia. Nam delectationes tactus, circa quas ſunt gula & luxuria, manifeſtè ſunt communes nobis & brutis. Et ideo ſunt magis exprobrabiles quaſi magis brutales, vt dicit Philoſophus in tertio Ethico. Et hoc deſignatur cum ſubdit, In immunditiam quę ad peccata carnalia pertinet: ſecũdum illud Epheſ. 5. Omnis fornicator aut immundus: quia ſcilicet homo per huiuſmodi peccata maximè conuertitur & trahitur ad id quod eſt infra ipſum: vnũquodque enim dicitur eſſe impurum ſiue immundum ex coniunctione vilioris, ſicut argentum ex cõiunctione plumbi. Vnde exponens ſubdit. Vt contumelijs. i. turpibus & immundis actibus, afficiãt. i. inficiãt. Corpora ſua in ſemetipſis. i. non quaſi ab alijs coacti, puta à Barbaris, ſed à ſemetipſis hoc agunt propria ſpõte. infrà 9.

Æneas inceptor idolatriæ in Italia.

Homo medius eſt inter deum & bruta.

Quia homo quod dei eſt mutauit vſque ad bruta, ideo deus id quod in homine eſt diuinum ſubiecit ei quod in eo eſt brutale. ſ. rationem ſenſualitati.

Delectationes, tactus & guſtus magis exprobrabiles alijs.

Aut non

Quomodo Deus dicitur tradere homines in immunditiam & in cætera peccata.

Duobus modis vnũ peccatum eſt cauſa alterius. ſ. directè & indirectè.

Vnum peccatum inclinat ad aliud tripliciter.

Quomodo vnũ peccatũ poteſt dici pœna alterius peccati.

Aut non habet poteſtatem figulus luti ex eodem luto facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam. ſ. in turpem vſum. Sed cum huiuſmodi immunditia ſit peccatũ, videtur quod deus in eã homines nõ tradat: quia vt dicitur Iaco. 1. Deus intentator malorum eſt. Dicendum eſt quòd deus non dicitur tradere homines in immunditiã directè inclinando affectum hominis ad malũ, quia deus ordinat in ſeipſum. Pro. 16. Vniuerſa propter ſe operatus eſt dominus. peccatum autem eſt aliquid per auerſionẽ ab eo. Sed indirectè tradit homines in peccatum, inquãtum ſubtrahit gratiã per quã homines continebantur ne peccarent, ſicut ſi aliquis alicuius ſuſtentaculum tolleret, diceretur facere caſum eius. Et per hunc modum, primum peccatum eſt cauſa ſequentis peccati, ſequens verò eſt pœna prioris. ¶ Ad cuius euidentiam ſciendum eſt quod vnum peccatum poteſt eſſe cauſa alterius indirectè & directè. Directè quidem inquantum ex vno peccato inclinatur ad aliud, quod fit tripliciter. Vno modo ſecundum rationem cauſæ finalis, ſicut cum quis ex auaritia incitatur ad homicidiũ committendum. Secundo, ſecundum rationem cauſæ materialis, ſicut gula inducit ad luxuriam miniſtrando materiam. Tertio, ſecundum rationem cauſę mouẽtis, ſicut cum ex multis actibus alicuius peccati generatur habitus ad ſimile peccatum inducens. Indirectè autem, ſicut primum peccatum meretur excluſionem gratiæ, qua ſubtracta homo ruit in aliud peccatũ. Et ſic primũ peccatum eſt cauſa ſecundi indirectè ſiue per accidens, ſicut remouens prohibens. ¶ Sed notandum eſt quòd peccatum inquantum huiuſmodi nõ poteſt eſſe pœna, quia pœnam contra voluntatẽ patimur, peccatum autẽ eſt voluntarium, vt Aug. dicit: ſed quia peccatum habet quædam adiuncta quę ſunt contra voluntatem peccantis, ratione eorum peccatum dicitur pœna pręcedẽtis peccati. Hoc autem eſt vno modo aliquid pręcedẽs peccatum, ſicut ſubtractio gratię ex qua ſequitur vt homo peccet. Alio modo eſt aliquid adiunctum ipſi peccato vel interius, ſicut eſt inordinatio animi. vnde Aug, dicit in primo confeſ. Iuſsiſti domine, & ſic eſt vt pęna ſibi ſit omnis inordinatus animus, ſiue quãtum ad exteriores actus, quibus difficultates ac labores adiungũtur ſecundum illud quod dicunt impij. Sap. 5. Ambulauimus vias difficiles, &c. Tertio, quantum ad id quod ſequitur peccatum, ſicut eſt remorſus conſcientię, infamia & ſimilia. ¶ Deinde cum dicit [*Commutauerunt, &c.*] Ponit culpam impietatis quam commiſerunt contra veritatem diuinę naturæ. Et primo ponit culpam, ſecundò pœnam, ibi, [*Propterea tradidit.*] Diuina autem natura poteſt conſiderari dupliciter. Vno modo ſecundum quòd eſt ratio cognoſcendi. vt veritas prima, & quantum ad hoc dicit, Quia commutauerunt veritatẽ dei in mendacium, quod quidem poteſt intelligi dupliciter. Vno modo, quia veram cognitionẽ quam à deo acceperunt peruerſa ratione ad falſa dogmata conuerterunt, ſicut cum dixerunt idola eſſe deos, vel deum nõ eſſe omnipotentem, vel omniſcientem. Hiere. 9. Docuerunt linguas ſuas loqui mendacium. Alio modo veritatem dei in mendacium mutauerũt, quia diuinitatis naturam, quæ eſt ipſa veritas attribuerunt idolo quod eſt mendacium inquãtum non eſt deus, vt dicitur Hiere. 19. Verè mendacium poſſederunt patres noſtri, vanitatem quæ eis non profuit. Nunquid faciet homo ſibi deos, & ipſi non ſunt dij? Alio modo poteſt conſiderari diuina natura, ſecundum quòd eſt principium eſſendi omnibus per creationem, & ſic debetur ei ab homine interius quidẽ cultus ſecundum pium affectum. Ioã. 9. Si quis cultor eſt dei, &c. exterius verò debetur ei ſeruitus latriæ, ſecũdum illud Deut. 6. Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Vnde & ſubdit cõtra eos. ſ. Coluerunt & ſeruierũt creaturæ potius, &c. colebant enim cæleſtia corpora, & aërem & aquã, & alia huiuſmodi, ſecũdum illud Sap. Aut ignem aut ſpiritũ, aut citatum aërem, &c. Et in hoc improbat ſapientes gentilium, qui quamuis nunquã in imaginibus aliquid numinis eſſe crederẽt, ſicut ſectatores Hermetis credebant, neq; ea quæ à poëtis fabuloſe dicebantur de dijs crederent eſſe vera, creaturis tamen aliquibus cultum diuinitatis impendebant ex quibus rationẽ fabularum aſsignabãt, ſicut Varro poſuit totum mundũ eſſe deum propter animam eius, dicens quòd toti mundo, & omnibus partibus eius, diuinitatis cultus impendi poteſt, ſcilicet aëri, quem vocabant Iunonem, & aquæ quam vocabant Lieum, & ſic de alijs. Platonici etiam poſuerunt quòd omnibus ſubſtantijs rationalibus quæ ſunt ſupra nos cultus diuinitatis debetur: puta dæmonibus animabus cæleſtium corporum intelligentijs. i. ſubſtãtijs ſeparatis. Quamuis autem his quę ſupra nos ſunt aliquam reuerentiam exhibere debeamus, non tamen cultu latriæ, quæ præcipuè in ſacrificij oblatione conſiſtit, per quod homo profitetur omnium bonorũ deum eſſe authorem, ſicut & in quolibet regno aliquis honor ſupremo Domino exhibetur, quem non licet transferre in alium. Et ideo ſubdit, Qui eſt benedictus. i. cuius bonitas eſt manifeſta. Sicut enim dicimur benedicere deum, inquantum eius bonitatem corde recognoſcimus & ore confitemur. Eccleſ. 43. Benedicẽtes deum exaltate illum quantum poteſtis. Addit autem, In ſecula, quia eius bonitas eſt ſempiterna ab alio non dependens, ſed eſt omnis boni principium. Et ex hoc ſibi debetur omnis latriæ cultus. Addit autem Amen, ad omnimodam certitudinem aſſerẽdam. Eſa. 65. Qui benedictus eſt ſuper terram, benedicetur in deo amen, quod idem eſt quòd verum, vel fiat. Videtur autẽ Apoſtolus triplicem theologiam tangere gentilium. Primò quidẽ ciuilem quæ obſeruabatur à pontificibus in adoratione idolorum in templo, & quantum ad hoc dicit, Et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei. Secundò theologiam fabularem, quam poëtæ trahebant in theatris, & quantum ad hoc dicit, Qui commutauerũt veritatem dei in mendacium. Tertiò theologiam naturalem quã obſeruauerunt philoſophi in mundo partes mundi colentes, & quantum ad hoc dicit, Et coluerunt & ſeruierunt creaturæ potius quàm creatori.

Triplex theologia gentilium.

Lectio. 8.

PRopterea tradidit illos Deus in paſsiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerũt naturalem vſum in eũ vſum qui eſt cõtra naturam. Similiter autem & maſculi relicto naturali vſu fœminæ exarſerunt in deſiderijs ſuis in inuicẽ: maſculi in maſculos turpitudinem operantes, & mercedem quã oportuit erroris ſui in ſemetipſis recipientes. Et ſicut non probauerunt deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum ſenſum vt faciant ea quæ non conueniunt repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidijs, contentione, dolo, malignitate, ſuſurrones, detractores Deo odibiles, contumelioſos, ſuperbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obedientes, inſipientes, incompoſitos, ſine affectione, abſque fœdere, ſine miſericordia. Qui cum iuſtitiam dei cognouiſſent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni ſunt morte, non ſolùm qui ea faciunt, ſed etiã qui conſentiunt facientibus.

¶ Poſita culpa impietatis ſecundum quam contra naturam diuinam peccauerunt, hic ponit pœnam qua. ſ. ad hoc reducti ſunt, vt contra ſuam naturam peccarẽt. Et primò ponit pœnam, ſecundò exponit, ibi [*Nam*

fœmina,

fœminæ,] tertiò eius conuenientiam oſtendit, ibi [*Et mercedem.*] Dicit ergo primò [*propterea*] ſcilicet quia dei veritatem in mendacium mutauerunt [*tradidit illos Deus*] non quidem impellendo in malum, ſed deſerendo [*In paßiones ignominiæ*] id eſt, peccatum contra naturam, quæ dicuntur paſsiones ſecundum quod propriè paſsio dicitur, ex eo quòd aliud trahitur extra ordinem ſuę naturæ, puta cum aqua calefit, aut cum homo infirmatur. Vnde quia per huiuſmodi peccata homo recedit ab ordine naturali, conuenienter dicuntur paſsiones infrà 7. Paſsiones peccatorum. Dicuntur autem paſsiones ignominiæ, quia non ſunt nomine digna, ſecundum illud Epheſ. 5. Quæ aguntur in occulto ab eis turpe eſt dicere. Si enim peccata carnis communiter exprobrabilia ſunt, quia per ea homo deducitur ad id quod eſt beſtiale in homine, multò magis peccatum contra naturam per quod etiam homo à natura beſtiali decidit. Oſeæ 4. Gloriam eorum in ignominiam cõmutabo. Deinde cùm dicit, [*Nam fœminæ eorum, &c.*] exponit quod dixerat. Et primò quantum ad fœminas, ſecundò quantum ad maſculos, ibi [*Similiter autem & maſculi.*] Dicit ergo primò, Ideo illos dico in paſsiones ignominiæ traditos. [*Nam fœminæ eorum mutauerunt naturalem vſum in eum vſum qui eſt contra naturam.*] 1. Corinthior. 11. Nec ipſa natura docet vos. Eſaię 24. Mutauerũt ius, diſsipauerũt fœdus ſempiternum. i. ius naturale. Eſt autem conſiderandum quod dupliciter eſt aliquid cõtra naturam hominis. Vno modo cõtra naturam differentiæ conſtitutiuæ hominis quæ eſt rationale, & ſic omne peccatum dicitur eſſe contra naturam hominis, inquantum eſt contra rationẽ rectam. ¶ Vnde & Dam. dicit in 2. lib. quod angelus peccãs verſus eſt ex eo quod eſt ſecundum naturam in id quod eſt præter naturã. Alio modo dicitur eſſe aliquid cõtra naturã hominis ratione generis quod eſt animal. Manifeſtum eſt autem quod ſecundum naturæ intentionem commixtio ſexuum in animalibus ordinatur ad actum generationis. Vnde omnis commixtionis modus ex quo generatio ſequi non poteſt, eſt contra naturã hominis inquantum eſt animal. Et ſecundum hoc dicitur in gloſ. naturalis vſus eſt vt vir & mulier in vno concubitu coeant, cõtra naturã verò, vt maſculus maſculum polluat, & mulier mulierem: & eadem ratio eſt de omni actu coitus ex quo generatio ſequi nõ poteſt. ¶ Deinde, cùm dicit [*Similiter autem*] exponit quantum ad mares qui ſcilicet relicto naturali vſu fœminæ exarſerunt. i. extra terminos naturæ arſerunt, ſecundum illud Pſal. 105. Exarſerunt ſicut ignis in ſpinis. Et hoc [*in deſiderijs ſuis*] ſcilicet carnalibus [*inuicem maſculi in maſculos turpitudinem operantes*] Ezech. 15. Nudabo ignominiam tuam coram eis, &c. ¶ Deinde cùm dicit, [*Et mercedem*] oſtendit hanc pœnam conuenientem eſſe culpæ dicens, [*Recipientes in ſemetipſis*]. i. in deformatione ſuæ naturæ [*mercedem erroris ſui*]. ſ. quo dei veritatem in mendacium commutauerunt, mercedem. i. retributionem quã oportuit. ſ. eos recipere, ſecundum iuſtitiæ ordinem ex qua debitum erat. vt qui in dei naturam iniurioſi fuerant, id q, eſt proprium ſibi creaturis attribuendo, in ſui natura contumelioſi exiſterent. Et quamuis merces propriè videatur in bonum ſonare, tamẽ hic ſumitur cõmuniter pro quacunq; retributione etiã in malis ſecũdum modum quo dicitur infra 9. Stipendia peccati mors. Mich. 1. Mercedes eorum igni comburentur. ¶ Et eſt notandum quod ſatis rationabiliter Apoſtolus vitia contra naturã quę ſunt grauiſsima inter peccata carnalia ponit idolatriæ pœnã, quia ſimul cum idolatria incepiſſe videntur. ſ. tempore Abrahæ quando creditur idolatria incepiſſe. Vnde & tunc primò leguntur in Sodomitis punita eſſe, vt Geneſis 19. Similiter etiam idolatria creſcente huiuſmodi vitia creuerũt. Vnde dicitur 2. Machab. 4. quod Iaſon auſus eſt ſub ipſa arce optimos quoſq; ephebor(ũ) in lupanaribus ponere. Erat autẽ hoc nõ initiũ ſed incrementũ quoddam & profectus gentilis, & alienigenę cõuerſationis. ¶ Deinde cum dicit, [*Et ſicut non probauerunt*] oſtendit eos iuſtitiæ fuiſſe ſubiectos. Et primò oſtendit ex qua priori culpa in hæc deuenerunt. Secundò enumerat horum peccatorum differentias, ibi [*Repletos omni iniquitate.*] Culpam autem præcedentem ponit cùm dicit, Et ſicut non probauerunt deum habere in notitia, quod poteſt dupliciter intelligi. Vno modo, quia quamuis lumine rationis, & per creaturas viſibiles verã dei cognitionem habere potuerunt, tamen vt liberius poſſent peccare non probauerunt. i. non approbauerunt, vt ipſi haberent Deũ in ſui notitia. Iob 22. Dixerunt deo, Recede à nobis ſcientiam viarum tuarum nolumus. Alio modo poteſt intelligi quod ipſi non probauerunt quòd deus in ſua notitia haberet facta humana, ſecundum illud Pſal. 93. Dixerunt, nõ videbit dominus, nec intelliget deus. Et ſecundum hunc ſenſum conuenienter huic culpæ reſpondet pœna cùm ſubditur, Tradidit illos deus in reprobum ſenſum: dicitur autem hic ſenſus hominis nõ exterior quo ſenſibilia cognoſcuntur, ſed interior ſecundum quem iudicat de agendis, ſecundum illud Sap. 6. Cogitare de illa ſenſus eſt cõſummatus. Dicitur autem ſenſus reprobus, quo aliquis reprobandum iudicium habet de agendis, ſecundum illud 2. Tim. 3. Homines mente corrupti reprobi circa fidem, Hier. 9. Argẽtum reprobũ vocate eos. Et ideo ſubdit. Vt faciant ea quæ non cõueniunt. i. ea quæ à recta ratione diſcordãt. Sap. Inutilia opera eorum ſunt. Eſt autẽ cõueniens, vt qui contra dei notitiam peccauerunt vel eum cognoſcere nolentes, vel eum cognoſcere nõ arbitrantes in peruerſitatẽ ſenſus traderentur. Vnde & Sap. 14. dicitur: Peccãtium pœna perambulat ſemper in iniuſtorum præuaricationem. ¶ Deinde cùm dicit, [*Repletos, &c.*] enumerat huiuſmodi incõuenientia opera: & primò ponit id q, eſt generale, dicens, Repletos omni iniquitate, quia vt dicitur 1. Ioan. 3. Omne peccatũ eſt iniquitas. Sicut enim omnis virtus inquãtum exequitur præceptum legis habet rationẽ iuſtitiæ, ita etiã omne peccatũ inquantum à regula legis diuinæ diſcordat, habet rationem iniquitatis. Et ſic in ſacra ſcriptura præcipuè peccata arguuntur. Dupliciter autẽ eorum culpã exaggerat. Primò quidem intenſiuè, per hoc quod dicit, repletos. Ille enim videtur repleri iniquitate, cuius affectus eſt totaliter ad peccandum diſpoſitus, ſecundũ illud Pſal. 13. Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt. Secundò extenſiuè, quia ſcilicet non tantũ in vno peccauerunt, ſed in omnibus. Sap. 14. Infandorum idolorum cultura omnis mali cauſa eſt. ¶ Conſequẽter cùm dicit, [*Malitia*] enumerat peccata in ſpeciali. Et primò quantum ad tranſgreſsionem quę opponitur pręceptis negatiuis. Secundò quãtum ad omiſsionem quæ opponitur præceptis affirmatiuis, ibi [*Superbos.*] Circa primum duo facit. Primò ponit peccata quibus aliquis deterioratur in ſeipſo. Secundò peccata quibus aliquis fit nociuus proximo, ibi [*Nequitia.*] Circa primum ponit quidem id primo quod eſt generale cùm dicit, [*Malitia*] quæ eſt habitus vitioſus virtuti oppoſitus. Vnde ex malitia peccare dicuntur qui ex habitu peccant. Pſal. 51. Quid gloriaris in malitia? In ſpeciali ponit peccatum quo quis deordinatur circa appetitum corporaliũ delectationũ cùm dicit [*Fornicatione.*] Quãtis enim

Vnum peccatum eſt in pœna alterius peccati.

Vitia contra naturã ſunt pœnę idolatriæ.

Ex derelictione Dei ſequuntur vitia cõtra naturam ex illis autem mundi omnis peccati abundantia.

Vitia quibus quis in ſeipſo deordinatur.

nis enim fornicatio propriè fit cum meretricibus, quæ iuxta fornices, Id eſt arcus triūphales ſe publice proſtituebát, tamen hic limitur pro omni illicito concubitu. Thob.4. Attende tibi fili mi ab omni fornicatione. Secundò ponit vitium per quod quis deordinatur circa appetitum rerum exteriorum, cùm dicit, *Auaritia*, quæ eſt immoderatus appetitus habendi. Heb. vlt. Sint mores ſine auaritia, contenti præſentibus. Deinde ponuntur peccata quæ tendunt ad nocumentum proximi. Et primò ponit id quod eſt generale, cùm dicit, *Nequitia*, dum ſcilicet attétat aliquis quod nequit implere, quod maximè contingit circa nocumenta proximorum, quibus non poteſt aliquis aliquádo pro voto nocere. Pſal. Conſumetur nequitia peccatorum. Conſequenter ponit radicem horum peccatorum, dicens, *Plenos inuidia*, quæ eſt dolor de alieno bono: ex quo aliquis incitatur ad nocendum alteri. Sap.2. Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Poſtea ponuntur nocuméta, & primò manifeſta, & quantum ad facta, cùm dicit, *Homicidiis*, quæ ſunt præcipua nocumenta. Oſeæ 4. Maledictum, médacium, & homicidium, furtum, & adulterium inundauerunt. Dicit autem pluraliter, *Homicidiis*, quia homicidium, non ſolùm cōſiſtit in opere, ſed etiam in voluntate. 1. Ioan.3. Qui odit fratrem, homicida eſt, qui ſcilicet odit ad occidendum. Et quantum ad verba, cùm dicit, *Contentione*. Eſt autem contentio, impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Prou. 20. Honor eſt homini qui ſe ſeparat à contentionibus. Deinde ponit nocumenta occulta, & primò illud quod eſt generale, cùm dicit, *Dolo*, quando. ſ. aliud ſimulatur, & aliud agitur. Hie.9. Sagitta vulnerās, lingua eorum, dolum locuta eſt in ore ſuo, pacem cum amico ſuo loquitur, & occultè ei ponit inſidias. Poſt hæc ponit radicem interiorem horum nocumentorum, cùm dicit *Malignitate*, quæ importat malum ignem, id eſt malum affectum in corde, ſecundum illud Pſal.27. Loquuntur pacem cum proximo ſuo, mala autē in cordibus. Pſa.5. Non habitabit iuxta te malignus. Conſequenter ponit nocumenta occulta quæ præcipuè fiunt verbis, cùm dicit *Suſurrones*. Qui ſcilicet occultè ſuſurrant in auribus hominum ad ſeminandum inter eos diſcordias. Eccl 28. Suſurro & bilinguis maledictus in populo: multos enim turbauit pacem habentes. *Detractores*, qui ſcilicet detrahunt famæ alicuius occultè, id eſt eo ignorante, maladicentes de eo. Eccle.10. Si mordeat ſerpens in ſilentio nihil eo minus habet qui occultè detrahit. Et ne putentur iſta peccata eſſe leuia, quia ſolo ore cōmittuntur, ſubdit, *Deo odibiles*. Impugnant enim id maximè quod Deus in hominibus amat, ſ. mutuum amorē. Io. 15. Hoc eſt præceptum meum vt diligatis inuicē. Vnde dicitur Prou.6. Sex ſunt quæ odit Deus, & ſeptimum deteſtatur anima eius, ſ. qui ſeminat inter fratres diſcordias. Addit autē, *Contumelioſos*, qui ſcilicet mala in faciē inferunt. 1. Tim.1. Qui prius fui blaſphemus & perſecutor & contumelioſus. Sic ergo tria vitia in materia cō ueniunt, quia omnes mala dicunt de proximo. Dicit autem in fine, nam ſuſurro intendit diſcordiam, detractor infamiam, contumelioſus iniuriam. Conſequenter ponit peccata quæ pertinent ad omiſsionem: & primò ponit radicē horum peccatorum, cùm dicit, *Superbos*. Dicūtur enim ſuperbi quaſi ſuper ſe euntes per inordinatum appetitum excellētiæ: volunt enim pręeſſe, non ſubeſſe alienæ regulæ, & ideo præcepta omittunt. Eccle.10. Initium omnis peccati, ſuperbia. Quod verū eſt quantum ad auerſionē à Deo, non quantum ad conuerſionē ad bonum commutabile. Dicit enim 1. Tim. vl. quod radix omniū malorum eſt cupiditas, Secundò ponit proceſſum ſuperbię, ex quo primò in corde naſcitur elatio, vt. ſ. homo ſe ſuper alios efferat. Luc.18. Nō ſum ſicut cæteri hominum. Vnde dicitur contra elatos illud Pſal. Neq; elati ſunt oculi mei. Secundò ex ſuperbia in ore naſcitur nouitarum pręſumptio. Et quātum ad hoc ſubdit: Inuētores malorum; quia enim bona iā à Deo & ab hominibus ſunt inſtituta, conſequens eſt vt ipſi de nouo adinueniant mala, Eſa. 3. Adinuentiones eorum contra dominum. Conſequenter ponuntur ipſe omiſsiones. Et primò reſpectu ſuperiorum. Vnde quantū ad parentes dicit, *Parentibus non obedientes*. Contra id quod dicitur Ephe. 6. Filii obedite parētibus veſtris in dño. Quantum autem ad Deum, dicit, *Inſipiētes*, id eſt contra diuinam reuerentiā agentes. Iob.28. Ecce timor domini, ipſa eſt ſapientia: & recedere à malo, intelligentia. Secundò ponit omiſsionē, quantum ad ſeipſum, cùm dicit, *Incompoſitos* in habitu & in inceſſu. Eccle.19. Amictus corporis & riſus dentium & ingreſſus hominis enuntiant de illo. Quidā tamen inculpantur Eſa.3. de hoc quod cōpoſito gradu incedebant, quia illa compoſitio excedebat modum communē hominū inter quos conuerſabantur. Tertiò ponit omiſsionē, quantū ad pares, ad quos debemus habere primò affectum in corde, contra quod dicit *Sine affectione*. Prou. 12. Viſcera impiorum crudelia. 2. Tim.3. Erunt homines ſeipſos amantes, ſ. & non alios. Secundò debet homo eis exhibere ſocialē conuerſationem, contra quod ſubdit, *Abſque fœdere*, quo ſcilicet alijs ſocialiter non cō uiuūt. Iudic.18. Percuſſerūt eos in ore gladij, eo quòd cum nullo hominum haberent quicquam ſocietatis ac negotij. Eccle. 4. Væ ſoli, quoniam cùm ceciderit &c. Quartò quantum ad inferiores, ſubdit, *Sine miſericordia* quam debemus miſeris exhibere. Iac.2. Iudicium ſine miſericordia fiet illi qui non facit miſericordiam, &c.

Deinde cum dicit, *Qui cum iuſtitiam*, oſtendit eos eſſe obnoxios irę ſiue vindictę diuinę. Circa quod tria ſunt conſideranda. Primò naturalis eorum affectus: quia cū cognoſcerent Deum iuſtum & omnes alias perfectiones habentem, non crediderunt quod pro peccatis pœnam inferret. Soph.1. Dicunt in cordibus ſuis, nō faciet dñs malè. Et hoc eſt quod dicit, *Qui cum iuſtitiā Dei cognouiſſent, non intellexerunt*. Secundò pœna peccatis eorū debita, cum dicit, Digni ſunt morte. infra 6. Stipendia peccati, mors eſt, Dignum eſt enim quod anima quę deſerit Deum, à corpore ſuo deſeratur per mortem corporalē, & finaliter deſeratur à Deo per mortē ęternam, de qua dicitur in Pſal. 33. Mors peccatorum peſsima. Et Apoc.2. In his mors ſecunda non habebit poteſtatem. Tertiò conſiderandum eſt quibus talis pœna debetur. Et primò his qui talia agunt, ſ. prædicta peccata, ſecundum illud Pſal. 5. Odiſti omnes qui operantur iniquitatē, perdes omnes qui loquuntur mendacium, & non ſolùm illis qui faciunt, ſed etiam his qui conſentiunt faciētibus. Et hoc dupliciter. Vno modo directè vel laudando peccatum, ſecundum illud Pſal.9. Laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuæ, Vel etiam præbendo conſilium & fauorem, ſecundum illud. 2. Paral. 19. Impio præbes auxilium. Alio modo indirectè, quando nō reprehendit aut impedit quocunque modo ſi poteſt, & præcipuè ſi ex officio incumbat, ſicut peccata filiorum imputantur Hely: ſicut patet 1. Reg.4. Hæc etiam ſpecialiter Apoſt. dicit propter quoſdā ſapiētes Gentiliū; qui & ſi idola non colebāt, tñ colentibus nō reſiſtebāt.

Vitia tendentia in nocumentū proximi quæ ſunt.

Contentio eſt impugnatio veritatis cū confidentia clamoris.

Suſurronis detractoris, & contumelioſi differentia.

Philoſophi non cognouerū Deū punitorem malorum eſſe.

CAPVT SECVNDVM.

Arguuntur tum Iudæi tū Gentiles ex eo quod inuicē ſeſe iudicarēt, quū eadem peccata cōmitterent, vbi obiter quęritur, num iudex iudicās aliquē de peccato, ab ipſo etiā iudice cōmiſſo peccet mortaliter.

PRopter quod inexcuſabilis es ô homo omnis qui iudicas. In quo enim alterū iudicas, teipſum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudicium Dei eſt ſecundum veritatem, in eos qui talia agunt. Exiſtimas autem ô homo qui iudicas eos qui talia agunt & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis eius contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit. Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iuſti iudicij Dei.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit quod Gentiles iuſtificati non ſunt ex veritatis cognitione quā habuerunt, hic oſtendit quod neq; etiam Iudæi iuſtificati ſunt ex his in quibus gloriabantur. Et ſic vtriſq; eſt neceſſaria ad ſalutē virtus euangelicæ gratiæ. Primò ergo dicit q; Iudæi non ſunt iuſtificati ex lege. Secundò quod non ſunt iuſtificati ex genere, de quo gloriabantur. 3. cap. *Quid ergo eſt amplius?* Tertiò q; nō ſunt iuſtificati ex circunciſione. 4. c. *Quid ergo dicemus?* Circa primū conſiderandū eſt q; Iudæi & Gentiles ad fidē cōuerſi ſe inuicē iudicabāt de priori vita. Iudæi.n. Gentibus obijciebāt, quod ſine Dei lege viuētes, idolis immolabāt. Gentes autē obijciebant Iudęis, q; lege dei accepta, eā non ſeruabāt. Primò ergo vtroſq; arguit de inordinato iudicio. Secundò ſpecialiter oſtendit quod Iudęi non erant digni præmio: quia ea in quibus gloriabantur nō ſufficiebāt ad ſalutē, ibi *Non enim auditores legis* Circa primū duo facit. Primò confutat humanū iudicium. Secundò aſtruit & commendat diuinum, ibi *Scimus enim*. Circa primum duo facit. Primò proponit mutuò ſe iudicātes inexcuſabiles eſſe. Secundò aſsignat rationem, ibi *In quo autem*. Primò ergo concludit ex præmiſsis, dicens: Propter quod Gentiles veritatem de Deo cognitā in iniuſtitia detinuerunt. O homo qui iudicas aliū hominem inexcuſabilis es, ſicut ſuprà. 1. dixit, ita vt ſint inexcuſabiles. Addit autem *Omnis*. Quaſi dicat, quicunq; ſis, ſiue Gentilis, ſiue Iudæus, quia etiā Gentilis de quo magis videbatur, non poteſt excuſari per ignorantiam ſicut ſuprà oſtenſum eſt. 1. Cor. 4. Nolite ante tempus iudicare. Deinde cùm dicit, *In quo enim*, aſsignat rationem, excludendo cauſam excuſationis. Primò quidē ignorantiam. Secundò innocentiam, ibi *Eadem enim*. Ignorantia quidē excluditur per iudicium: quicunque enim iudicat aliquem quaſi malè agentem, demonſtrat ſe agnoſcere illud eſſe malum, & ex hoc oſtendit eſſe cōdemnabilem: & hoc eſt quod dicit, Ideo, inquam es inexcuſabilis. In quo enim iudicas alterum quaſi malè agentē, teipſum condemnas. i. oſtendis te eſſe condemnabilem. Matt. 7. Nolite iudicare & non iudicabimini. Non tamen credendum eſt, quod omne iudiciū ſit condemnationis cauſa. Eſt enim triplex iudicium. Vnum quidem iuſtum, quod ſcilicet ſit ſecundum regulam iuſtitię. Sap. 1. Diligite iuſtitiā qui iudicatis terram. Aliud eſt iudicium non iuſtum, quod ſcilicet ſit contra regulam iuſtitiæ. Sap. 6. Cùm eſſetis miniſtri regni eius non rectè iudicaſtis. Eſt autem tertium iudicium temerarium, contra quod dicitur. Eccle. 5. Ne temerè quid loquaris. Quod quidem dupliciter cōmittitur. Vno modo quando aliquis procedit circa id quod eſt ſibi commiſſum iudicium abſque debita veritatis cognitione: contra id quod dicitur Iob. 29. Cauſam quam ignorabam diligentiſsimè inueſtigabam. Alio modo quando aliquis vſurpat ſibi iudiciū de occultis, de quibus ſolus Deus iudicare habet. Contra id quod dicitur. 1. Cor. 4, Nolite ante tempus iudicare quoadusque veniat dominus, qui illuminabit, &c. Eſt autem aliquid occultum, non ſolum quo ad nos, ſed ſecundum ſui naturam, ad ſolam dei cognitionem pertinens. Primò quidem cogitatio cordis, ſecundum illud Hiet. 17. Prauum eſt cor hominis & inſcrutabile, quis cognoſcet illud? Ego dominus ſcrutās corda, & probans renes. Secundò contingens futurum, ſecundum illud Eſa. 41 Annuntiate quæ ventura ſunt in futurum, & dicemus quia dij eſtis vos. Et ideo ſicut dicit Auguſt. de ſermone domini in monte. Duo ſunt in quibus temerarium iudicium cauere debemus: vel cum incertum eſt, qualis quiſque futurus eſt, qui nunc vel bonus vel malus apparet. Primū ergo iudicium non eſt condemnationis cauſa, ſed ſecundum & tertium. Deinde cùm dicit, *Eadem enim*, excludit aliam excuſationis cauſam. ſc. innocentiam, quaſi dicat, Ideo tu qui iudicas alios, teipſum condemnas, quia tu eadem agis quæ iudicas, id eſt, de quibus alios condemnas: & ita videtur quod contra conſcientiam agis. Matt. 7. Quid autem vides feſtucam in oculo, &c. Eſt tamen ſciendum quod non ſemper cùm aliquis aliquem iudicat de peccato quod ipſe committit, per hoc ipſum ſemper ſibi condemnationem acquirit, quia non ſemper mortaliter peccat ſic iudicando: ſemper tamen ſuam damnationem manifeſtat. Si enim publicè ſit in peccato de quo alium iudicat, videtur ſcandalizare iudicando, niſi fortè humiliter ſe ſimul cū illo reprehendat pro ſuo peccato ingemiſcens. Si verò ſit in eodem peccato occultè, non peccat iudicando alium de peccato eodem, maximè cum humilitate & conatu ad reſurgendum: vt Augu. dicit in libro de ſermone domini in monte. Primùm cogitemus cùm aliquem reprehendere neceſsitas nos cogit, vtrum tale ſit vitium, quod nunquam habuimus: & tunc cogitemus nos etiam habere potuiſſe, vel tale quod habuimus, & iam non habemus: & tunc tangat memoriam fragilitas cōmunis, vt illam correctionem non odium, ſed miſericordia præcedat. Si autem inuenimus nos in eodem vitio eſſe, non obiurgemus, ſed congemiſcamus. & ad pariter cundolendum inuitemus. Deinde cùm dicit, *Scimus enim*, aſtruit & commendat diuinum iudicium, & circa hoc tria facit. Primò ponit diuini iudicij veritatem. Secundò excludit contrariam opinionem, ibi, *Exiſtimas*. Tertiò manifeſtat veritatem, ibi *Qui reddet vnicuique*. Dicit ergo primò, Ideo dico quod teipſum cōdemnas, cùm eadem agis, quę iudicas. Scimus enim, id eſt pro certo tenemus, quoniam iudicium Dei eſt in eos qui talia agūt, id eſt imminet eis diuinum iudiciū Iob. 19. Vltor iniquitatis eſt gladius, & ſcitote eſſe iudicium. Eccle. vlti. Cuncta quæ fiunt adducet Deus in iudicio. Item ſcimus quod hoc iudicium eſt ſecundum veritatem. Pſal. 95. Iudicabit orbem terrę in æquitate. Hominis autem iudicium, etiam ſi iuſtè iudicet, non ſemper eſt ſecundum veritatem negotij, ſed ſecundum dicta teſtium, quę quandoque diſſonant à veritate. Sed hoc nō eſt in diuino iudicio: quia vt ipſe dicit Hier. 29. Ego ſum iudex & teſtis. Non etiam fallitur falſis allegationibus, ſecundum illud Iob. 41. Non parcā ei quaſi verbis potentibus, & ad deprecandum compoſitis.

An iudicans alium de peccato in quo eſt ipſe iudex ſemper peccet mortaliter.

Iudicium temerariū dupliciter committitur.

Iudicium Dei ſemper eſt cum veritate negotij.

Humanum iudicium, etiā iuſtū, nō ſemper eſt ſecundū veritatē negotij.

Deinde cùm dicit, *Exiſtimas autem*, excludit opinionem contrariā. Et primò ponit eam. Secundò aſsignat cauſam, ibi: *An diuitias*. Tertiò improbat, ibi *Ignoras*. Dicit ergo primò, Ita dixi quod iudiciū Dei eſt ſecundum veritatē in eos qui talia agunt. Sed nunquid ô homo, quicunq; es, qui iudicas eos qui talia agunt, & tamē facis ea, ſuperioris iudiciū non times? exiſtimas quia tu effugies iudiciū Dei? Quaſi dicat, Si hoc exiſtimas, falſa eſt ęſtimatio tua. Pſal. 138. quo ibo à ſpiritu tuo: & quò à facie tua fugiam? Iob. 11. Effugiū peribit ab eis. Deinde cùm dicit, *An diuitias*, oſtendit cauſam huius falſæ

æſtimatio-

æſtimationis. Quia enim homo non ſtatim punitur à Deo pro peccato, æſtimat ſe nõ eſſe puniendũ. Contra id quod dicitur Eccle.5. Ne dixeris in corde tuo, Peccaui, & quid accidit triſte? Altiſsimus enim eſt patiens redditor. Et Eccle.8. Etenim quia nõ profertur citò cõtra malos ſententia, abſq; vllo timore filij hominũ perpetrant mala. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, & per patiẽtiam ſuſtentatur, nõ debet contemnere ſed auertere q, eſt bonũ timentibus eum. Et ideo hîc dicit, An contemnis. ſecundũ illud Prou.18. Impius cùm in profundũ peccatorum venerit contẽnit diuitias, id eſt abũdantiã. Ephe.2. Deus qui diues eſt in miſericordia bonitatis eius, per quã ſcilicet in nos diffundit bona: ſecundũ illud Pſal. Aperis tu manum tuã, & omnia imples bonitate. Nam bonum diffuſionis rationem importat ſecundũ Dionyſium. Treñ.3. Bonus eſt dñs ſperantibus in eũ. Et patientiæ per quã, ſcilicet, ſuſtinet grauiter, & ex malitia peccãtes. Pſal. Deus iudex iuſtus & patiens, nunquid iraſcitur per ſingulos dies? Et lõganimitatis, per quã ſcilicet diu ſuſtinet homines ex infirmitate peccantes, diu tamen in peccato permanentes. 2. Pet. vlti. Longanimitatem dñi noſtri Ieſu Chriſti, ſalutem arbitramini.

Deinde cùm dicit *Ignoras* improbat prędictã cauſam ſcilicet contemptũ diuinæ patientię, & primò fructum diuinæ patientiæ, demõſtrat: ſecundò periculum contẽptus, ibi *Secundum duritiam autem*. Dicit ergo primò, mirum eſt quod contemnis. Nunquid igitur ignoras quoniã benignitas Dei differẽtis pœnam 2.Pet. 3. Nõ tardat dñs promiſsis, ſed patiẽter agit propter vos nolens aliquos perire, ſed ad pœnitentiam reuerti. Eſa.3. Expectat vos Deus vt miſereatur veſtri. Videtur autẽ Apoſtolus, vt in Glo. dicitur, tres gradus peccatorũ tetigiſſe. Primò quidẽ impunitatẽ ſibi promittentium. Secundò contemnentium Dei bonitatẽ. Tertiò verò ignorantiũ. Vnde dicit Glo. Peccas ô homo dum tibi impunitatẽ promittis, grauius peccas, quia contemnis; & grauiſsimẽ peccas, quia ignoras. Sed videtur hoc eſſe falſum, nam ignorãtia alleuiat peccatũ magis q̃ aggrauet. Eſt igitur ſecundum quoſdã intelligendũ grauiſsimè, id eſt periculoſiſsime, quia qui ignorat peccatũ, nõ quęrit remedium. Vel grauiſsimè propter ignorantiæ ſpeciẽ, quæ ad infidelitatẽ pertinet, quæ eſt grauiſsimũ peccatũ. Vnde dicitur 1. Cor.14. Si quis ignorat, igoorabitur. Vel grauiſsimè in genere ingratitudinis Auguſtinus: Magis enim eſt ingratus qui beneficium nõ cognoſcit, quã qui diminuit, quod eſt cõtemnere. Deinde cùm dicit *Secundum duritiam* oſtendit periculum contẽptus, dicẽs, ſecundum autẽ duritiã, quia ſcilicet ob beneficia diuinæ bonitatis nõ emollitur. Eccl.3. Cor durum malè habebit in nouiſsimo, & cor impœnitens, q, ſcilicet ad pœnitentiã non flectitur ex Dei patientia & longanimitate. Hier.8. Nullus eſt qui agit pœnitentiã ſuper peccato ſuo. *Theſaurizas tibi iram*, id eſt multiplicas tibi reatum pœne. Iac. 5. Theſaurizaſtis vobis irã in nouiſsimis diebus. Vnde & hîc ſequitur, *In die iræ*, id eſt in die iudicij: de qua dicitur Sopho.1. Dies illa, dies iræ, quia ſcilicet nunc Deus vindictã non infert, quam tunc inferet, ſecũdum illud Pſal. Cum accepero tẽpus, ego iuſtitias iudicabo. *Et reuelationis iuſti iudicij Dei*, quia tunc reuelabitur iuſtitia diuini iudicij, q, nunc nõ creditur eſſe, aut nõ videtur eſſe iuſtum. Eſa.56. Iuxta eſt ſalus mea vt veniat, & iuſtitia mea vt reuelet. Et quia Gloſſa hic dicit, q, per duritiã & cor impęnitens ſignificatur peccatũ in ſpiritum ſanctum q, eſt irremiſsibile: ideo oportet videre quid eſt peccatum in ſpiritum ſanctum, & quomodo ſit irremiſsibile. Eſt igitur ſciendũ

Peccatũ in ſpiritũ ſanctum quid ſit: & quomodo ſit irremiſsibile.

q, ſecundum antiquos doctores eccleſię q fuerunt ante Auguſtinũ. ſ. Athanaſiũ, Hylarium, Ambroſiũ, Hieronymum, & Chryſoſtomum, peccatũ in ſpiritum ſanctũ dicitur blaſphemia qua opera ſpiritus ſancti ſpiritui immundo attribuũtur, vt patet Matt. 12. q, quidẽ dicitur irremiſsibile & in hoc ſeculo & in futuro, quia pro hoc peccato puniti ſunt Iudæi, etiã in hoc ſeculo p Romanos, & in futuro per dęmones. Vel quia non habet aliquam rationẽ excuſationis, ſicut habebat blaſphemia quã dicebãt in Chriſtum inquantũ erat filius hominis: ſecundum illud Matt. 11. Ecce homo vorax & potator vini. Ad quod poterãt induci per infirmitatẽ carnis, ſicut & in veteri teſtamẽto, quia filij Iſraël murmurauerunt pro defectu panis & aquæ: vt legitur Exod. 16. Quaſi humanum fuit & facile remiſsibile, ſed q, poſtea dixerunt corã idolo: vt Exo. 22. Iſti ſunt dij tui Iſraël qui te eduxerunt de terra Egypti: peccauerunt in ſpiritum ſanctũ. ſ. opus Dei dęmonibus attribuẽtes. Vnde & eorum peccatũ dicitur irremiſsibile, cùm dominus ſubdit, Ego autẽ in die vltionis viſitabo peccatũ eorũ. Augu. autẽ dicit, peccatum in ſpiritũ ſanctum eſſe verbũ vel blaſphemiam, quã quis dicit cõtra ſpiritum ſanctum, per quẽ fit remiſsio peccatorum, ſecundum illud Ioan.20. Accipite ſpiritũ ſanctum, quorum remiſeritis peccata, &c. Et hoc quidẽ corde. ſ. ore & opere, dum aliquis pſeuerat in peccato vſq; in finẽ vltimum. Et ſic finalis impœnitẽtia, eſt peccatum in ſpiritũ, de qua manifeſtum eſt eſſe irremiſsibile. Magiſtri verò ſequentes dicunt peccatũ in ſpiritum ſanctum. ſ. quod cõmittitur ex certa malitia quæ contrariatur appropriato ſpiritui ſancto. ſ. bonitati, ſicut & peccatum in filiũ Dei, quod eſt ex ignorantia, quę opponitur ſapientię, quæ appropriatur filio. Et ſimiliter peccatum in patrẽ poteſt dici quod fit ex infirmitate, quę contrariatur potentię, quæ eſt appropriata patri. Sic ergo peccatũ quod eſt in patrẽ, vel in filiũ, dicitur remiſsibile, quia ex hoc ipſo peccatũ videtur aliquã excuſationẽ habere, quia ex ignorãtia, vel ex infirmitate cõmmittitur. Quod autem ex certa malitia cõmittitur, nullã in ſe habet excuſationis cauſam: & ideo dicitur irremiſsibile, quia nõ habet in ſe, vnde remittatur, licet quandoque Deus illud ex ſua bonitate remittat, ſicut quandoq; ex ſua virtute curat morbũ qui eſt de ſe incurabilis. Et ſecundum hoc aſsignãtur ſex ſpecies peccati in ſpiritum ſanctum, excludentes ea per quę peccatũ remittitur, quorũ prima duo accipiuntur per reſpectum ad eã quæ ſe tenẽt ex parte Dei ſcilicet ſpes diuinę miſericordiæ, cui opponitur deſperatio: & timor diuinæ iuſtitiæ, cui opponitur præſumptio. Alia verò duo accipiũtur ex parte hominis. ſ. contemptus boni comutabilis, cui opponitur obſtinatio, quæ hic duritia dicitur, per quã ſcilicet aliquis firmat animum ſuum ad peccatũ: & deſtinatio auerſionis à Deo, cui opponitur cor impœnitẽs, quod ſcilicet nũquam proponit per pœnitẽtiam reuerti ad Deum. Alia verò accipiuntur ex parte donorum Dei, quorũ vnum eſt fides, ſecundum illud Prou.15. Per fidẽ purgantur peccata. & huic opponitur impugnatio veritatis agnitæ. Aliud autem eſt charitas, ſecundum illud Prou. 10. Vniuerſa delicta operit charitas. & huic opponitur inuidentia fraternæ gratiæ.

LECTIO SECVNDA.

Oſtenditur Deus verus iudex, & operum æquiſsimus remunerator, quamuis in hac mortali vita non videatur vnicuique ſecundum opera reddere.

QVI reddet vnicuique ſecundum opera eius, ijs quidem quã ſecundum patientiã boni operis, gloriam & honorem & incorruptio-

incorruptionem quærunt, vitam æternam. His autem qui ſunt ex contentione & qui non acquieſcunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio. Tribulatio & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum. Iudæi primùm & Græci. Gloria autem & honor & pax omni operanti bonū, Iudæo primùm & Græco. Non enim eſt acceptio perſonarum apud deum. Quicunque enim ſine lege peccauerunt, ſine lege peribunt. Et quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

Poſtquã Apoſtolus propoſuit veritatē diuini iudicij, excluſa contraria opinione, hic manifeſtat diuini iudicij veritatem, & primò proponit quod intēdit, ſecundò manifeſtat propoſitum, ibi *His quidem qui ſecundum pa.* Proponit autē primò veritatem diuini iudicij quãtum ad duo. ſ. quãtum ad opera, & quãtū ad pſonas. Quãtum ad opera quidē, quia in præſenti nō reddit ſecundum opera, ſed quandoq; malè agentibus gratiã largitur, ſicut ipſi Paulo Apoſtolo, qui prius blaſphemus & perſecutor miſericordiã cōſecutus eſt: vt dicitur. 1. Ti. 1. Sed hoc nō erit in die iudicij, quãdo erit tēpus, ſecundum iuſtitiã iudicãdi. Pſal. 74. Cū accepero tēpus, ego iuſtitias iudicabo. Et ideo alibi dicitur in Pſal. Secundū opera manuum eorum tribue illis. quantum ad perſonas attenditur veritas diuini iudicij, quia retributionis æqualitas ſeruabitur quãtum ad oēs. 2. Cor. 5. Omnes nos manifeſtari oportet. Videtur autem quod non ſit ſecundum opera retributio futura, quia peccato temporali pœna æterna retribuetur. Sed dicēdum eſt quod ſicut Aug. dicit. 21. de ciuitate dei, In retributione iuſtitiæ non conſideratur æqualitas tēporis inter culpam & pœnã, quia etiã ſecundum humanum iudicium pro culpa adulterij quæ breui hora committitur, infligitur pœna mortis in qua nō attēdit legiſlator morã occiſionis, ſed potius quod per mortē perpetuò excluditur à ſocietate viuentium. Et ſic etiam ſuo modo homo pro culpa tēporali punitur pœna æterna. Et ideo nō eſt mirum ſi peccata cōmiſſa contra charitatem, per quam. ſ. eſt ſocietas inter deum & homines, æternaliter diuino iudicio puniuntur. Et hoc quidē eſſe iuſtum ex tribus apparet. Ex infinita dignitate dei in quem peccatur, in tantò enim quis grauius peccat, quantò maior eſt dignitas perſonæ in quem peccatur: ſicut plus peccat qui percutit principē, q̃ qui pcutit priuatã perſonam. Et ſic cùm culpa peccati mortalis ſit quodãmodo infinita, oportet quod ei infinita pœna reſpondeat. Et ſic cùm nō poſsit eſſe infinita ſecundum intentionem relinquitur quòd ſit infinita ſecundum durationem. Secundò apparet ex voluntate per quam peccatur. Quicunq; enim mortaliter peccat auerſus ab incōmutabili bono finem conſtituit in bono cōmutabili, ſicut fornicator in delectatione carnis, auarus in pecunia. Et quia finis per ſe appetitur, quicunq; appetit finē, fertur in illud, volens illud ſemper obtinere, ſi aliquid aliud non obſiſtat. Vnde ille qui peccat mortaliter voluntatem habet perpetuò in peccato manendi, niſi fortè per accidens, ſicut quando timet pœnã, vel aliquid aliud impedimentum. Vnde cōueniens eſt, vt ex quo homo ſecundum ſuam voluntatē peccatū perpetuò obtinēdum appetit, quod æternaliter pro illo puniatur. Deus enim qui eſt inſpector cordis præcipuè ad voluntatem peccãtis attendit. Tertiò ex parte effectus peccati quæ eſt ſubſtractio gratiæ. ex qua ſequitur quod homo quãtum eſt de ſe perpetuò maneat in peccato à quo exire non poteſt niſi per auxilium gratiæ. Non eſt autem conueniens vt durante culpa ceſſet pœna, & ideo in perpetuum durat pœna. Quòd autē dicitur reddere vnicuiq; ſecundum opera ſua, non eſt intelligendum ſecundum æqualitatē operum, quia præmium excedit meritum, ſc. ſecundum proportionem, quia bonis retribuet bona, & melioribus meliora. Et eadem ratio eſt de Malis. Deinde cùm dicit *His quidem qui ſecundū patientiam*. Manifeſtat propoſitum, & primò quantū ad opera, ſecundò quantum ad perſonas, ibi *In omnem animam*. Quantum autē ad opera oſtendit veritatē diuini iudicij. primò quidē in bonis: ſecundò in malis, ibi *His autem qui ex contentione*. Circa primum duo cōſideranda ſunt. ſ. meritum & præmium. Ad meritum tria concurrunt. Primò quidem patientia, quod poteſt intelligi vno modo de patientia dei, de qua ſupra dictum eſt. An diuitias bonitatis & patientiæ, vt intelligantur illi eſſe ſecundum patientiã boni operis. ſ. diſpoſiti qui bene patientia Dei vtuntur bene operando. Alio modo poteſt intelligi de patientia hominis quod etiã intelligi poteſt dupliciter. Vno modo ſecundum quod patientia importat tolerantiam aduerſorum cum æquanimitate cordis. Hoc autē neceſſariū eſt quòd aliquis à bono opere non deſiſtat propter mala quæ patitur, & hoc eſt quòd dicit, ſecundum patientiam boni operis. Iac. 1. Patientia opus perfectum habet. Luc. 21. In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras. Secundò poteſt intelligi patientia pro longanimitate, ſiue pro perſeuerantia, vt. ſ. aliquis à bono opere propter tedium non recedat: Iac. vlt. Patientes eſtote fratres vſq; ad aduentum dñi. Ad Hebr. 10. Patiētia vobis neceſſaria eſt. Secundum eſt bonitas operis, quod quidem dicitur bonum ſecundum ordinem ad debitum finem, & ſecundum quod conuenit regulæ debitæ quæ eſt lex dei & ratio humana. Gala. vlt. Bonum facientes non deficiamus, Secundò tangitur rectitudo intentionis quærentibus vitam æternam, vt ſ. in malis quæ homo patitur, vel in bonis quæ agit non quærat aliquid temporale, ſed æternum. Matth. 6. Primùm quærite regnum dei. Ex parte etiam præmij tangit tria, quorum primum eſt gloria quæ ſignificat claritatem ſanctorum, & intrinſecam qua replebuntur in mente, ſecūdum illud Eſa. 58. Implebit ſplendoribus animam tuam: & exteriorem qua ſplendebūt in corpore. Mat. 13. Fulgebunt iuſti ſicut ſol in regno patris eorū. Pſal. 149. Exultabunt ſancti in gloria. Secundò tangitur honor per quem ſignificatur ſanctorum dignitas, & reuerentia quæ eis exhibetur ab omni creatura. Erunt enim reges & ſacerdotes. Apocal. 5. Feciſti nos deo noſtro regnum & ſacerdotes. Et vlterius computabuntur inter filios dei, ſecundum illud Sap. 5. Ecce quomodo computati ſunt inter filios dei. Pſal. Nimis honorati ſunt amici tui deus. Tertiò tangitur incorruptio, quia ſcilicet illa gloria & honor non erunt tranſitoria, ſicut ea quæ ſunt in hoc mundo. 1. Corinth. 9. Illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Deinde cùm dicit *His autem* oſtendit veritatem diuini iudicij in malis, in quibus etiam tangitur culpa & pœna. Et quantum ad culpam tanguntur tria, quorum primum eſt, contentionis pertinacia, quæ quidem primò poteſt intelligi hominis ad deum beneficijs ad ſe vocantem, contra quem homo contendere videtur diuinis beneficijs reſiſtendo. Deuter. 31. Adhuc viuente me & ingrediente vobiſcum ſemper contentioſe egiſtis contra dominum. Secundò poteſt intelligi de contentione hominis contra fidem. 2. Timoth. 2. Noli verbis contendere. Tertiò poteſt intelligi de contentione hominum adinuicem, quæ cōtrariatur charitati, quæ eſt mater virtutum. Iac 3. Vbi zelus & contentio, ibi inconſtantia & omne opus prauum. Tertiò ponitur duritia eorum. ſ. qui nō acquieſcūt veritati. Quod poteſt vno modo intelligi de veritate fidei. Ioan. 8. Si veritatē dico, quare

Deus in præſenti nō reddit ſemper ſecundum opera.

Deus quomodo dicatur reddere ſecundum opera.

co, quare non creditis mihi? Alio modo de veritate diuinæ iuſtitiæ, cui non acquieſcunt, veritaté diuini iudicij non credentes. Ezech. 18. Dixiſtis, non eſt æqua via domini. Tertiò poteſt intelligi de veritate vitę cui non acquieſcunt, qui peruerſe viuunt. Io. 3. Qui facit veritatem, venit ad lucem. Tertiò auté tangitur malitia in hoc quod dicit, *Credunt autem iniquitati*, vel quia conſentiunt perſuadentibus iniquitatem. Prou. 17. Malus obedit linguę iniquæ. Vel quia credunt impunitaté peccatorum quę in diuinam iniquitaté redundaret, Eccl. 5. Ne dixeris peccaui, & quid mihi accidit triſte? Vel credunt iniquitati. i. infidelitati. ſ. doctrinæ quæ eſt contra fidé. 2. The. 2. Iudicentur oés qui non crediderunt veritati, ſed cõſenſerunt iniquitati. Ex parte auté pœnæ quatuor ponuntur, quæ quidé dupliciter diſtingui poſſunt. Vno modo vt ira. i. pœna & vindicta corporalis intelligatur eſſe poſt iudicium. Sopho. 1. Dies illa, dies iræ. Indignatio auté in iudicio quando impij ſibi ipſis indignabũtur fit ex peccatis quę cõmiſerunt. Sap. 5. Errauimus à via veritatis. Tribulatio auté & anguſtia ptinét ad animá ſeparatá à corpore ante reſurrectioné. Prouer. 1. Quando venerit ſuper vos tribulatio & anguſtia. Vel alio modo poſſunt diſtingui vt prima duo accipiátur ex pte dei, cuius ira dicitur diſpoſitio ad puniendũ quę eſt malis horribilis. Apoc. 6. Dicét montibus & petris cadite ſuper nos, &c. Indignatio eius refert ad hoc q; peccatores indignos reputabit vita æterna. ps. Quib⁹ iuraui in ira mea ſi introibunt. Alia verò accipiunt ex parte hominis. Et tribulatio quidé dicitur à tribulo quæ pũgit, vnde ad tribulationé poteſt pertinere omne quod doloré infert. Sop. 1. Vox diei dñi amara tribulabitur ibi fortis. Anguſtia auté dicitur ex hoc q; animus hominis anguſtiatur nõ valens inuenire remedium contra mala quę timet, vel iá patitur. Dañ. 13. Anguſtiæ mihi ſunt vndiq;, & quid eligá ignoro. Iob. 27. Nunquid clamorem illius audiet deus cum venerit ſuper illum anguſtia. Deinde cum dicit *In omnem animam*. oſtendit veritatem diuini iudicij quãtum ad perſonas. Et primò ꝓponit huius æquitatem. Secundò rationé aſsignat, ibi *Non eſt enim perſonarũ*. Tertiò rationé manifeſtat, ibi *Quicunque enim*. Veritatem quidé diuini iudicij quantum ad perſonas oſtendit primo in malis cum dicit *In omnem animam hominis operantis*, id eſt contra omnem animam, quia ſicut gloria ſanctorum ab anima ad corpus deuenit, ita reproborum pœna primò & principaliter eſt in anima, & ſecundò in corpore, quod ꝓpter defectum vel culpá animæ reſurget paſsibile. Ezec. 18. Anima quę peccauerit ipſa morietur. Dicit autem *Iudæi primũ & Græci*, quia Iudæis maior pœna debebatur tanq̃ cognoſcentibus dei volũtatem per legé. Luc. 12. Seruus ſciens voluntaté dñi ſui dignè plagis vapulabit multis. Et ſimiliter chriſtiani q̃tũ ad idé peccatum, puta adulterium vel furtum, grauiori pœna puniũtur quá infideles. Heb. 10. Quãto magis putatis maiora mereri ſupplicia q filiũ dei, &c. Sed quãtum ad totá pœná grauior eſt pœna infideliũ ꝓpter peccatum infidelitatis, quod eſt grauiſsimũ. Vnde dicitur. 1. Pet. 3. q; ſuper incredulos ira dei manet. Secũdò manifeſtat in bonis, & ponit primò duo, quæ ſuprà dixit gloriam & honoré. Tertiũ verò. ſ. pacé ponit loco incorruptionis quá includit pax & multa alia cõprehendit. Nõ eñ poteſt eſſe pax hominis pfecta quãdiu aliquis timet ſe amiſſurũ bona quæ habet, ſed tunc aliquis habet verá pacem cordis quando habet oĩa quæ concupiſcit, & ea perdere nõ timet. Eſaiæ. 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis. Et in his etiá primatũ Iudæis attribuit, quia eis ſunt primò ꝓmiſſa, & in eorum ꝓmiſ-

Ira Dei eſt diſpoſitio ad puniendum.

Iudæi puniuntur grauius gentilibus, & chriſtiani grauius Iudæis & gentilibus, cæteris paribus

ſiones gentes introierunt. Ioan. 4. Alij laborauerunt & vos in labores eorum introiſtis. Deinde cum dicit, *Non enim eſt*, Aſsignat rationem dictorum, quia ſcilicet nõ eſt perſonarũ acceptio apud deum. Act. 10. Non eſt perſonarum acceptor deus. Opponitur auté pſonarum acceptio iuſtitiæ diſtributiuæ, per q̃ aliquis diſtribuit vnicuiq; ſecundũ dignitaté perſonarum, ergo acceptio eſt quãdo præter dignitaté datur alicui plus vel minus. Tunc auté hoc fit pręter dignitatem quãdo hoc fit non propter cõditionem ſed propter perſonam quæ facit ad cauſam. Hoc eſt enim cauſam accipere. ſ. quaſi regulá operandi, ſed propter perſoná quaſi ipſa perſona accipiatur vt cauſa aliquid faciẽdi, puta ſi aliquis det alicui ꝓpter conſanguinitaté plus de bonis patrimonialibus, nõ eſt acceptio pſonarum, quia cõſanguinitas eſt conueniens cauſa ꝓpter quá de talibus bonis debeat habere. Si auté propter cõſanguinitaté aliquis prælatus det alicui plus de bonis eccleſiaſticis, poteſt hoc ad acceptioné perſonarum ptinere, ſi alia idoneitas nõ concurrat. Nõ enim cõſanguinitas eſt ratio cõueniés diſtributiõis bonorũ ſpiritualiũ, quia igitur deus omnia conuenientiſsima ratione facit, nõ cadit in ipſum perſonarũ acceptio. Dicitur enim Sap. 8. Quòd diſponit omnia ſuauiter: ſed videt acceptor pſonarũ, quia peccatorũ quoſdá in ſuis peccatis relinquit, quoſdá ad ſe vocat. Sed dicẽdũ q; perſonarũ acceptio opponitur iuſtitię. Vnde locũ habet in his quæ dantur ex debito, q; attendit iuſtitia: deus auté nõ ex debito, ſed gratis peccatores ad pœnitentiá vocat. Si enim ex operibus, iam nõ ex gratia, vt dicitur infrà. 11. Et Tit. 3. Non ex operibus iuſtitię quę fecimus nos, ſed ſecundum ſuá miſericordiá ſaluos nos fecit. In talib⁹ auté beneficijs gratis datis nõ ſolũ deo, ſed etiá homini liberum eſt dare cui voluerit. Mat. 20. An non licet mihi facere quod volo? Deinde cum dicit *Quicunque enim*. exponit prædictá rationé, q; eñ nõ ſit perſonarum acceptio apud deum patet per hoc q; oés qui peccát puniuntur. Vñ primò loquitur quãtum ad illos qui legé nõ ſuſceperunt dicés, q; quicunq; peccauerit ſine lege. ſ. Moyſi accepta à deo, ſine lege peribit, i. cõdénabit nõ ꝓpter legis tráſgreſsioné Iob 4. Quia nullus intelligit in æternum peribunt. Secundò loquitur quantum ad illos q legé ſcriptá acceperunt, & dicit q; quicunq; peccauerunt in lege. i. poſt legé ſcriptá iudicabunt p legé. i. ꝓpter hoc q; tráſgreſsi ſunt pceptum legis. Io. 12. Sermo qué locut⁹ ſum vobis ille iudicabit eum in nouiſsimo die. Quidá auté ex hoc modo loquẽdi occaſioné erroris ſumpſerunt. Quia eñ Apoſtolus nõ dicit, quicunq; in lege peccauerit per legem peribit, ſicut dixerat de his qui ſunt ſine lege q; ſine lege peribunt, crediderunt quod illi q poſt legé ſuſceptá peccát, iudicentur aliqualiter. ſ. in pręſenti, nõ tñ pereunt. Sed ſicut dicit glo. quis Chriſtianus dicat nõ perire Iudæũ ſi nõ credat in Chriſtum, cum dñs dicat quod tolerabilius erit Sodomæ in die iudicij q̃ eis, vt habet Mat. 12. Vñ Ezech. 18. Nolo morté peccatoris. Vtitur auté tali diuerſitate in loquẽdo, quia vt Greg dicit in moralibus ſup illud Iob. 36. Iudicium pauperibus tribuit. Quidá in futuro iudicio peribunt, ſed nõ iudicabuntur. i. impij, qui ſunt ſine fide & lege dei. ps. 1. Nõ reſurgent impij in iudicio, quia ſcilicet nõ eſt locus diſceptádi cõtra eum quia totaliter alien⁹ eſt à deo. Io. 3. Qui nõ credit iam iudicatus eſt. Alij verò qui lege dei & fide ſuſcepta peccát ita peribũt, quod etiá iudicabuntur, quaſi quadá diſceptatione cum eis facta. Vnde Ezec. 34. dicitur, Ecce ego iudico inter pecus, & pecus arietum & hyrcorum. Sicut & rex (vt Gregorius dicit) hoſtes condénat abſq; audientia, ciues auté cum diligẽti audiẽtia:

Perſonarum acceptio quid ſit.

LECTIO TERTIA.

Gloria Iudæorum, qui in lege gloriabantur, inanis eſſe oſtenditur, cum lex nec audita tantum, nec tantum ſuſcepta ſufficiet.

NOn enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum: ſed factores legis iuſtificabuntur. Cum enim Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt faciunt, eiuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex, qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis conſciētia ipſorum, & inter ſe inuicem cogitationum accuſantium, aut etiam defendentium in die cum iudicabit Deus occulta hominum, ſecundum euangelium meum per Ieſum Chriſtum.

Poſtquam Apoſtolus cōfutauit humanum iudicium quo ſe Gentiles & Iudæi mutuo iudicabant, & diuinū iudicium commendauit, hic procedit ad oſtendendum ea quibus Iudæi gloriabantur eis non ſufficere ad ſalutem: & primò oſtendit propoſitum, ſecundò ſoluit ea, quæ in contrarium dici poſſent. 3. cap. ibi *Quid ergo amplius, &c.* De duobus Iudæi gloriabantur. ſ. de lege & circunciſione, quæ non erat ex lege Moyſi, ſed ex patribus, vt dicitur Ioan. 7. Primò ergo oſtendit q̧ lex audita ſiue recepta: nō ſufficiebat ad ſalutem. Secundò oſtendit idē de circunciſione, ibi *Circunciſio quidem, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit quod intendit. Secundò manifeſtat propoſitum, ibi *Cum enim Gētes.* Circa primum proponit duo. Vnum excludendo, alterum aſſerendo. Excludit. n. quod Iudęi opinabantur ſe per ſolùm legis auditum iuſtificari. Vnde dicit, ita dictum eſt: peccantes in lege, iudicētur per legem. Non. n. auditores legis ex hoc ipſo q̧ legem audiunt, iuſti ſunt apud Deum, & ſi apud homines iuſti reputātur. Matt. 7. Qui audit verba mea & nō facit ea, ſimilis eſt viro ſtulto. Ia. 1. Si quis auditor eſt verbi & non factor, &c. Secundò aſtruit q̧ factores legis ſunt iuſti, cū dicit, ſed factores legis iuſtificabūtur. Matt. 7. Omnis qui audit verba mea & facit ea, aſsimilabitur viro, &c. Ia. 1. Eſtote factores verbi & non auditores tantū, & Pſal. 110. Intellectus bonus omnibus facientibus eū, Sed circa ſecundum videtur eſſe quod infrà. 3. dicitur, Ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro coram eo. Non ergo aliqui ex hoc q̧ opera legis faciunt, iuſtificantur. Sed dicendum eſt quod iuſtificari tripliciter accipi poteſt. Vno modo poteſt accipi quantum ad reputationem, vt tunc aliquis iuſtificari dicatur, quando iuſtus reputatur. Ezec. 16. Iuſtificaſti ſorores tuas. ſ. per reputationem. Et ſecundū hoc poteſt intelligi. Factores legis iuſtificabuntur. i. iuſti apud Deum & homines reputabuntur. Secundò per executionē iuſtitiæ inquantum. ſ. opera iuſtitiæ exequuntur. Luc. 18. Deſcendit hic iuſtificatus in domum ſuam, quia. ſ. publicanus opus iuſtitiæ fecerat cōfitendo peccatum. Et hoc modo verificatur quod hic dicitur, Factores legis iuſtificabuntur. ſ. legis iuſtitiam exequēdo. Tertio modo poteſt accipi iuſtificatio quantum ad cauſam iuſtitiæ, vt. ſ. ille dicatur iuſtificari qui iuſtitiā de nouo accipit, ſicut infrà. 5. Iuſtificati igitur ex fide, &c ſic autem non intelligitur hic q̧ factores legis iuſtificentur quaſi per opera legis iuſtitiam acquirant. Hoc quidem eſſe non poteſt, neque quantum ad opera cerimonialia quæ gratiam iuſtificantem nō conferebant, neq; etiam quantum ad moralia ex quibus habitus iuſtitię non acquiritur, ſed potius per habitum Iuſtitiæ infuſum huiuſmodi opera facimus. Deinde cum dicit *Cū enim Gentes*, manifeſtat propoſitum. Et primò oſtēdit q̧ factores legis etiā ſi non ſint auditores, iuſtificātur. Secundò quod auditores legis ſine legis obſeruantia non iuſtificantur, ibi *Si autem Iudæus.* Circa primum tria facit. Primò proponit dignitatē eorum qui legem abſque auditu obſeruāt. Secundò manifeſtat quod dixerat, ibi *Qui oſtendunt opus legis.* Tertiò probat, ibi *Teſtimonium reddēte illis.* Circa primum tria tangit quantum ad Gentiles. Primo carentiam legis dicēs, Cùm enim Gentes quæ legem non habent. ſ. diuinam, quā non acceperunt: nō enim Gentibus data eſt lex, ſed Iudæis, ſecundum illud Eccl. 24. legem mādauit Moyſes in præceptis iuſtitiarum, & hęreditatem domui Iacob & Iſraël promiſsiones. Et in Pſal. 147. Non fecit taliter omni nationi. Deut. 33. Legem præcepit nobis Moyſes hæreditatem multitudinis Iacob. Ex quo patet q̧ Gentiles non peccabant: non obſeruando cerimonialia legis. Secundo commendat in eis legis obſeruātiam cùm dicit, Naturaliter faciunt quæ ſunt legis. i. quæ lex mandat. ſ. quātum ad præcepta moralia quæ ſunt de dictamine rationis naturalis, ſicut & de Iob dicitur q̧ erat iuſtus & rectus ac timens Deum & recedēs à malo. Vnde ipſe dicit. 23. Veſtigia eius ſecutus eſt pes meus, vias eius cuſtodiui. Sed quod dicit, naturaliter, dubitationē habet: videtur enim patrocinari Pelagianis, qui dicebāt quod homo per ſua naturalia poterat omnia præcepta legis ſeruare. Vnde exponendū eſt naturaliter. i. per naturā gratia reformatam. Loquitur enim de Gētibus ad fidē conuerſis, qui auxilio gratiæ Chriſti ceperant moralia legis ſeruare. Vel poteſt dici naturaliter. i. per legem naturalem oſtendentem eis quid ſit agendum, ſecundum illud Pſal. 4. Multi dicunt quis oſtendit nobis bona, ſignatum, &c. Quod eſt lumē rationis naturalis, in qua eſt imago Dei, & tamen nō excluditur quin neceſſaria ſit gratia ad mouendum affectum, ſicut etiā per legem eſt cognitio peccati, vt dicitur infrà. 3. & tamē vlterius requiritur gratia ad mouendum affectum.

Tertio oſtendit eorum dignitatē in hoc. ſ. quod huiuſmodi legem nō habentes ipſi ſibi ſunt lex, inquantum. ſ. funguntur officio legis ad ſeipſos, inſtruēdo ſe & inducendo ad bonū: quia vt Philoſophus dicit. 10. Ethic. Lex eſt ſermo coactionē habens ab aliqua prudentia & intellectu procedens. Et ideo dicitur 1. Tim. 1. Quòd iuſto lex nō eſt poſita. i. exteriori lege non cogitur, ſed poſita eſt iniuſtis, qui indigent exterius cogi. Et iſte ſupremus gradus dignitatis in hominibus, vt. ſ. nō ab alijs, ſed à ſeipſis inducātur ad bonum. Secundus verò gradus eſt eorum qui inducuntur ab alio, ſed ſine coactione Tertius autē eſt eorum qui coactione indigent ad hoc quod fiant boni. Quartus eſt eorū qui nec coactione ab bonū dirigi poſſunt. Hier. 2. Fruſtrà percuſsi filios veſtros, diſciplinam nō receperunt. Deinde cùm dicit, *Qui oſtendunt.* oſtendit quomodo ipſi ſunt ſibi lex, quod quidē accipere poſſumus ad ſimilitudinem legis quæ ab exteriori homine proponitur, quæ. ſ. cōſueuit ad infirmitatem & memoriam ſcripto tradi, & ſimiliter illi qui legem obſeruant abſque exterioris auditu legis, oſtēndunt opus legis ſcriptum, non quidem atramento, ſed primò quidē & principaliter ſpiritu Dei viui, vt dicitur 1. Cor. 3. Secundò etiā humano ſtudio. Prou. 3. Deſcribe ea in tabulis cordis tui. ſ. pręcepta ſapientiæ. Vnde & hic ſequitur, In cordibus ſuis: nō pergameno, aut tabulis lapideis, ſiue æreis. Hier. 31. Dabo legē meam in viſceribus eorum, & in corde eorū ſuper ſcribā eam. Deinde cùm dicit *Teſtimoniū reddēte.* probat quod dixerat. ſ. q̧ opus legis ſit in cordibus eorum inſcriptum per quædā opera quę huiuſmodi ſcriptum annuntiant. Et primò ponit illa opera, quorū vnū eſt teſtimoniū conſciētiæ, quod tāgit dicēs, teſtimoniū reddēte illis cōſciētia, quę quidē nihil aliud eſt q̄ applicatio cognitionis habitę ad iudicādū de aliquo opere vtrū ſit bene vel malè factū. Vnde huiuſmodi cōſciētia quādoq;

teſtimo-

teſtimonium perhibet de bono, ſecúdum illud 2. Cor. 1. Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Quandoq; autem de malo. Eccle. 7. ca. Scit conſcientia tua, quia & tu crebro male dixiſti alijs. Nõ autẽ poteſt aliquis perhibere teſtimoniũ de aliquo opere q, ſit bonum vel malum, niſi per hoc q, habet legis notitiã. Vnde hoc ipſum quod cõſcientia teſtimoniũ reddit de bono vel malo, eſt euidẽs ſignum quod in corde hominis ſit opus legis deſcriptum. Aliud autẽ opus eſt accuſatio & defenſio, quæ ſine notitia legis eſſe nõ poſſunt. Et quantum ad hoc dicit, *Et cogitationũ*, id eſt cogitationibus, *Accuſantium aut etiam defendentium*, id eſt accuſantibus vel defendentibus more Græcorum, qui genitiuis loco ablatiuorũ vtuntur, & hoc inter ſeinuicẽ. Inſurgit enim homini circa aliquod factum aliqua cognitio accuſans, dum ꝓpter rationẽ aliquam cogitat ſe malè feciſſe. Pſal. Arguã te & ſtatuam contra faciem tuã. Eſa. 3. Agnitio vultus eorũ reſpondebit eis. Quãdoque etiã inſurgit aliqua cognitio defendens dum per aliquam rationẽ cogitat ſe feciſſe bene, ſecundum illud Iob. 27. Nõ reprehendet me cor in omni vita mea. Et inter hãc accuſationẽ & defenſionẽ locum habet teſtimonium conſcientiæ cui ſtatur. Poteſt & aliter legi, vt dicatur *Teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum*, quæ ſcilicet conſcientia nõ ſolùm eſt operum, ſed etiã cogitationum, de quibus ſcilicet homo conſcientiã habet, ſed primũ melius eſt. Sed quia teſtimonium accuſatio & defenſio in iudicio locũ habent, agit ſecundò de huiuſmodi iudicio, oſtendens tempus, cùm dicit in die, q, dicit non ad deſignandum tẽporis qualitatem, ſed abſconditorum manifeſtationẽ 1. Cor. 4. Illuminabit abſcondita tenebrarum. Quandoque tamen dicitur nox propter incertitudinẽ horæ illius. Matt. 25. Media nocte clamor factus eſt. Dicuntur autem cogitationes accuſantes vel defendẽtes in die iudicij non illę quę tunc

Cogitationes quæ defendent vel accuſabũt, quæ ſunt.

erunt, quia tunc vnicuique manifeſta erit ſalus vel dãnatio, ſed defenſio vel accuſatio cogitationum quę nũc ſunt, & teſtimonium cõſcientiæ quod nunc eſt, repreſentabitur homini in illa die virtute diuina faciente, vt dicit Aug. 2. de ciuitate Dei, Notitia autem illarum cogitationum quę remanent in anima, nihil eſſe aliud videtur, vt dicit Glo. quam reatus pœnæ vel meritum ex eis conſequens. Oſtendit etiam authorẽ iudicij, dicẽs, *Cum iudicabit Deus*. Pſal. 95. Iudicabit orbẽ terrarum in æquitate. Determinat etiam de quibus erit iudicium, cum dicit, Occulta hominum. de quibus nunc homines iudicare non poſſunt 1. Cor. 4. Illuminabit abſcondita tenebrarũ. Oſtẽdit etiã doctrinã, ex qua habetur fides de hoc iudicio, cùm dicit, ſecundum euangeliũ meum. i. à me prędicatum. Matth. 12. Omne verbum otioſum &c. Dicit autem, euangelium meum, quãuis nõ poſſit dicere baptiſmum ſuum, & ſit vtriuſque miniſter, quia in baptiſmo nihil operatur induſtria hominis, ſed in euangelio prædicando, induſtria prædicatoris operatur. Ephe. 3. Prout poteſtis legẽtes intelligere prudentiam meam in miniſterio. Poſtea ponit cui datum eſt iudicium, cùm ſubdit, *Per Ieſum Chriſtum*, qui ſcilicet eſt cõſtitutus à Deo iudex viuorum & mortuorum, vt dicitur Act. 10. & Ioã. 5. Pater omne iudicium dedit filio, qui ſcilicet in iudicio apparebit bonis & malis: ſed bonis ſecundum gloriam diuinitatis. Eſa. 33. Regem in decore ſuo videbunt. Malis autem ſecundum naturam humanitatis. Apoc. 1. Videbit eum omnis caro.

LECTIO QVARTA.

Auditor legis & non factor, minime apud Deum iuſtificatus oſtenditur, ac vnde ſint dicti Iudæi ſit manifeſtum.

Si autem tu Iudæus cognominaris & requieſcis in lege, & gloriaris in Deo, & noſti voluntatem eius, & probas vtiliora inſtructus per legem, confidis teipſum eſſe ducem cæcorum, lumen eorũ, qui in tenebris ſunt, eruditorem inſipientium, magiſtrum infantium, habentem formam ſcientiæ & veritatis in lege. Qui ergo alium doces, teipſum non doces? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum mœcharis? Qui abominaris idola, ſacrilegium facis? Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras? Nomen enim Dei per vos blaſphematur inter gentes, ſicut ſcriptum eſt. Circunciſio quidem prodeſt ſi legem obſerues. Si autem prævaricator legis ſis, circunciſio tua præputium facta eſt. Si igitur præputium iuſtitias legis cuſtodiat, nonne præputium illius in circunciſionem reputabitur? Et iudicabit id quod ex natura eſt præputiũ, legem conſumans, te qui per literam & circuncifionem prævaricator legis es? Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt neq; quæ in manifeſto in carne eſt circunciſio: ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circunciſio cordis in ſpiritu, nõ in litera: cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt.

Iudæorum defectus in tranſgreſſione legis.

Oſtenſo quod factores legis iuſtificantur etiam ſine hoc quod ſint auditores, quod pertinebat ad Gentiles, hic oſtendit quod auditores non iuſtificantur niſi ſint factores, quod pertinet ad Iudæos. Primò ergo oſtẽdit prærogatiuam Iudæorum quantum ad legis ſuſceptionem. Secundò ponit eorum defectum quantum ad legis tranſgreſſionem, ibi *Qui ergo alium*. Ponit autẽ eorum prærogatiuam tripliciter. Primò quãtum ad gentem cui data eſt lex. Secundò quantum ad legem, ibi *Et requieſcis in lege*. Tertiò quantum ad legis effectũ ſiue factum, ibi *Et noſti voluntatem eius*. Quantum autem ad gentem dicit, *Si autem tu Iudæus cognominaris*, quod eſt nomen honorabile, ſecundum illud Pſal. 113. Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius. Ioan. 4. Salus ex Iudæis eſt. Dicuntur autem Iudæi, non à Iuda Machabæo, vt quidam dicunt, fortè propter hoc quod Iudas Machabæus gentem illam in diſperſione exiſtentem cõgregauit & protexit, ſecundum illud 1. Mach. 3. Præliabatur prælia Iſraël cum lætitia, & dilatauit gloriam populo ſuo. Inuenitur. n. nomen Iudæorũ ante Iudam Machabęum, ſecũdum illud Heſter. 8. Iudæis noua lux oriri viſa eſt. Et ideo dicendum eſt quod Iudæi denominantur à Iuda patriarcha. Gen. 49. Iuda te laudabunt fratres tui. Cùm enim tempore Roboam decem tribus ab eius regno ſe ſegregantes, vitulum aureum adorarẽt, in tranſmigrationẽ ſunt ductæ ab Aſſirijs, vt habetur 4. Reg. 17. Nec de eorum reuerſione facit mentionẽ ſcriptura, ſed potius terra remanſit occupata ab alienigenis, qui poſtmodum Samaritani ſunt dicti. Duę autem tribus. ſ. Iudæ & Beniamin adhærentes regno Roboam: perſeuerauerunt in cultu Dei. Et quamuis in captiuitatem Babylonis fuerunt ductæ, poſtmodum tamen per Cyrum regem Perſarum ſunt reducti in terram ſuam, vt dicitur 1. Eſdr. 1. Et quia tribus Iudæ maior erat, ab ea gens tota illa denominabatur. Et non ſolùm illi qui erant ex tribu Beniamin, ſed etiam de alijs tribubus reuertentibus qui ſe illis adiunxerunt. Cõſequenter cùm dicit *Et requieſcis in lege* ponit eorum prærogatiuã quantum ad legem. Et primò quidem quantum ad ipſam legem, cum dicit, *Et requieſcis in lege*, quaſi per eam certificatus in credendis & in agendis. Dubitans enim intellectu non quieſcit, ſed vtrinque ſollicitatur: qui autem ſapientiæ certitudinem accipit, mente quieſcit. Sap. 8. intrans in domum meam conquieſcam cum illa. Secundò quantũ ad legiſlatorẽ, cùm ſubdit, *Et gloriaris in Deo*, id eſt in cultu & notitia vnius Dei. Hier. 9. In hoc glorietur qui gloriatur ſcire & noſſe me. 1. Cor. 1. & 2. Cor. 10. Qui gloriatur in dño glorietur. Deinde

cū ſubdit *Et noſti* ponit prærogatiuā eorum quantum ad fructū legis: primò quantū ad hominē reſpectu ſui ipſius: ſecundò reſpectu aliorum, ibi *Confidis* Ponit autē duplicē fructum. Primum quidē reſpondentem gloriæ quā de Deo habebant, cùm dicit, *Noſti voluntatem eius*, qui. ſ. Deus velit vos facere. Infrà 12. Vt probetis quæ ſit voluntas Dei. Secundū fructum ponit, qui reſpōdet quieſcenti in lege Dei, cùm dicit, *Et probas vtiliora*. id eſt ſcis approbare eligendo non ſolùm mala à bonis, ſed etiā meliora à minus bonis. Vnde quærebat quidā Mat. 22. Quod eſt mandatū magnum. & hoc inſtructus per legem. Pſal. 93. Beatus homo quem tu erudieris dñe, & de lege tua docueris eum. Conſequenter ponit fructus per reſpectū ad alios, qui quidē tripliciter ſe habēt ad notitiam legis. Quidam enim ſunt omnino in legis ignorātia cōſtituti. Vno quidem modo per defectum naturalis ingenij, ſicut & homo corporaliter dicitur cæcus per defectū interioris potentiæ viſiuæ. Eſa. 59. Palpauimus cæci parietē. Huiuſmodi autē hominibus nō poteſt homo lumē ſcientię prębere, vt ipſi per ſe videre poſsint quid ſit agendū, ſed præbet eis homo ducatum vt cęcis mādando eis quid facere debeant; quáuis mandatorum rationē non cognoſcant. Iob. 29. Oculus fui cæco: de quibus tamen dicitur Matt. 15. Cæci ſunt, & duces cæcorum. Alio modo ſunt in ignorātia per defectum diſciplinæ, qui ſunt quaſi in tenebris exteriorib⁹ non illuminati per doctrinā quibus ſapiēs præbere poteſt lumen diſciplinæ vt intelligant quę mandantur, & hoc eſt q; dicit, *Lumen eorum qui in tenebris ſunt*. Luc. 1. illuminare his qui in tenebris. Secūdò autē tangit illos qui ſunt in via perueniendi ad ſcientiam, quā nondum attigerunt, & hoc vno modo per defectum plenæ inſtructionis. Et hoc eſt q; dicit. *Eruditorem inſipientium*, id eſt eorū qui nōdum ſapientiā acceperunt, qui dicuntur erudiri, quaſi erui à ruditate quæ à principio ineſt omnibus cùm primò inſtruūtur. Eccl. 7. Filij tibi ſunt, erudi eos. Alio modo per defectū ætatis ſicut ſunt pueri. Et quātum ad hoc dicit *Magiſtrum infantium*. Eſa. 3. Vbi eſt doctor paruulorum. Tertij verò ſunt qui iam ſunt in ſcientia prouecti. Et iſti indigent à ſapientibus informari vt habeant ſapientum dicta in authoritate quaſi quandā regulam ſeu formam. Et quātum ad hoc dicit *Habētem formam ſcientiæ*. 2. Tim. 1. Formam habe bonorum verborum quæ à me audiſti. Et Phil. 3. Obſeruate eos qui ita ambulant ſicut habetis formam noſtram. Oportet autē eos qui ſic informantur, authoritate maiorum inſtrui, vt ſciāt quid ſit in lege traditum. Et ideo dicit, ſcientiæ. Sap. 10. Dedit illi ſcientiam ſanctorum. Et etiā vt ſciant quid ſit verus intellectus eorum quę traduntur in lege. Et quantū ad hoc dicit, veritatis, Pſal. 42. Emitte lucem tuam & veritatē tuam.

Defectus Iudæorum quo ad legis transgreſsioné.

Deinde cum dicit *Qui ergo alium doces*. oſtendit defectum eorum ſecundum tranſgreſsionē legis. Et primò hominis ad ſeipſum cum dicit. *Qui ergo alium doces*, dirigendo ipſum ad bonum, teipſum nō doces dirigendo. Et poteſt legi vel interrogatiuè, quaſi cum quadam indignatione, vel remiſſe quaſi aſſerendo eorum malitiā, & ſimile eſt in ſequentibus Iob. 4. Ecce docuiſti plurimos. Et infrà, Nunc tetigit plaga & defeciſti. Secundò tangit defectum quātum ad proximum. Primò quidē quantum ad res quę furto ſubtrahuntur, cùm dicit, *Qui prædicas nō furandum furaris?* Eſa. 1. Principes tui infideles, ſocij furum. Secundò quantum ad perſonā coniunctam, quæ per adulterium polluitur. Et quātum ad hoc dicit, *Qui doces non mœchandum mœcharis?* Oſee. 7. Omnes adulterantes quaſi clibanus. Hiere. 5. Vnuſquiſque ad vxorē proximi ſui. Tertiò autē oſtendit eorum defectum per comparationē eorum ad Deum, & primò quidem quantum ad hoc q; peccabant cōtra ipſius cultum. Et quantum ad hoc dicit, *Qui abominaris idola*, cognoſcens ſcilicet ex pręcepto legis ea non eſſe colenda, Sacrilegiū facis, abutendo ſcilicet his, quæ pertinent ad diuinum cultum. Quod quidē primò fecerūt in ſtatu legis. Malac. 1. Dicitis menſa domini contaminata eſt. Et poſtmodum blaſphemando Chriſtum. Matt. 12. In Beelzebub principe, &c. Secundò quantum ad ipſam gloriam cum dicit, *Qui in lege gloriaris per præuaricationem legis Deum inhonoras*, ſicut enim legis obſeruantia in bonis operibus eſt occaſio videntibus vt honorent Deū, ita etiā tranſgreſsio legis per mala opera, occaſio eſt videntibus blaſphemandi 1. Petr. 2. Ex bonis operibus vos conſiderantes glorificent Deum. Econtra autē dicitur 1. Tim. 6. Quicunque ſunt ſub iugo ſeruitutis, dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen domini & doctrina fidei blaſphemetur. Et ideo in Pſal. 118. dicitur, Vidi præuaricantes & tabeſcebam. Et ad hoc inducit authoritatē ſubdens, Nomen enim Dei per vos blaſphematur inter Gentes, quia ſcilicet Gentes videntes Iudæorum malam conuerſationē, reputabant hoc prouenire ex mala inſtructione legis à Deo traditæ. Dicit autē, ſicut ſcriptum eſt ſcilicet. Eſa. 52. Dominatores eius iniquè agunt, & iugiter tota die nomen meum blaſphematur. & Ezech. 36. ſecundum aliam literam, vbi noſtra ſic habet, Non propter vos faciam domus Iſraēl, ſed propter nomen ſanctum meum quod polluiſtis in Gentibus. Deinde cum dicit *Circuncifio*. oſtēdit q; nec circuncifio ſufficit ad ſalutem eadem ratione qua nec lex, quia ſcilicet obſeruantia legis ſine circunciſione valet, ſine qua tamen circunciſio nō prodeſt, ſicut ſuperius dictum eſt. Et circa hoc tria facit. Primò comparat circunciſionē ad Iudæos circunciſos. Secundò ad Gētes incircunciſas, ibi *Si igitur præputium* Tertiò manifeſtat quod dixerat, ibi *Non enim qui in manifeſto*. Circa primū duo facit. Primò oſtendit qualiter circunciſio proſit. Secundò qualiter nō proſit, ibi *Si autem præuaricator &c*. Dicit ergo primò, Circunciſio quidem Prodeſt quantum ad remiſsionem peccati originalis. Vnde dicitur Gē. 17. Maſculus cuius præputij caro circunciſa, &c. Sed tibi adulto tūc finaliter prodeſt, ſi legē obſerues: ſicut religioſis prodeſt profeſsio ſi regulam obſeruent. Circunciſio enim erat quaſi quędam profeſsio, obligans homines ad obſeruantiā legis. Gal. 5. Teſtificor omni circuncidenti ſe, qñ debitor, &c. Quòd autē Apoſtolus dixit, ſi circuncidimini, Chriſtus nihil vobis proderit: loquitur quantum ad tempus poſt gratiā euangelij diuulgatam: hic autem loquitur quantum ad tēpus ante paſsionem Chriſti in quo circūciſio ſtatum habebat: ſecundò, ibi *Si autē præuaricator*. oſtendit quomodo circunciſio nō proſit dicens, Si tu Iudæe adulte præuaricator es legis, cicunciſio tua præputium facta eſt, id eſt non plus valet tibi q̄ præputiū, quia nō ſeruas quod per circunciſionē profiteris. Hier. 9. Omnes gentes pręputium habent, domus autē Iſraēl incircunciſi ſunt corde, quinimmo ex hoc ſunt magis rei, quia non ſeruant quod promiſerunt. Diſplicet enim ſtulta & infidelis promiſsio, vt dicitur Eccle. 5. Deinde cùm dicit *Si ergo præputium*. comparat circunciſionē ad Gentiles, & hoc dupliciter. Primò quidē quantum ad hoc q; eius fructum habent Gentiles obſeruando legē, vnde dicit, Si circunciſio prodeſt cum obſeruatione legis, non autē ſine ea igitur ſi præputium, id eſt Gentilis incircunciſus cuſtodiat iuſtitias legis, id eſt iuſta præcepta legis. Pſal. 118. Omnia mandata tua veritas. Nōne præputium illius in circunciſionem reputabitur? quaſi dicat,

Circunciſio ſine lege nō iuſtificat, cū legis tamē obſeruatione prodeſt.

Circunciſio erat quaſi quædā profeſsio obſeruādæ legis.

dicat, Fructum veræ circunciſionis habebit. Ad hoc enim homo exterius circunciditur in carne, vt ſcilicet ſe circuncidat in corde. Hier. 4. Circumcidimini domino & auferte præputia cordium veſtrorum. Secundò ibi *Et iudicabit &c.* comparat circuncifionem Gentili cum oſtendens propter obſeruantiam legis Iudęo præferri: vnde dicit, Et pręputium, id eſt Gentilis incircunciſus, conſummans, id eſt implens mandata legis, ex natura, id eſt per naturalé rationem vt ſupra dictum eſt q; naturaliter quę ſunt legis faciunt. *Iudicabit* per cõparationem te ſcilicet Iudæum circunciſum qui es præuaricator legis tranſgrediendo præcepta eius per literá, id eſt, habenté legem literis deſcriptam & circunciſioné ſcilicet carnis. Vnde de hoc comparationis iudicio dicitur Matt. 12. Viri Niniuitæ, &c. Deinde cum dicit *Nõ enim qui in manifeſto, &c.* Aſsignat rationé dictorum. Et primò ponit rationé. Secundò probat eam, ibi *Cuius laus.*

Circuncifio ſine legis obſeruãtia non prodeſt.

Circa primum duo facit. Primò aſsignat rationé quare circunciſio vel Iudaiſmus ſine legis obſeruatione non proſit. Secundò, aſsignat rationé, quare obſeruantia legis proſit ſine iudaiſmo & circunciſione, ibi *Sed qui in abſcon.* Dicit ergo quod ideo circunciſio præuaricantis legem fit pręputium, & iudicatur à pręputio cuſtodiẽte legem. Nõ enim eſt verus Iudęus ille qui in manifeſto eſt Iudæus, ſecundum carnalem generationé. Infrà. 9. Nõ enim omnes qui ex circunciſione ſunt Iſraël; hi ſunt Iſraëlitę, ſed qui filij ſunt promiſsionis: & ſimiliter etiã non eſt vera circunciſio illa, quæ eſt manifeſta in carne. Illa enim eſt ſignũ, vt dicitur Gé. 17. Circuncideris carnem pręputij veſtri, vt ſit in ſignum fœderis; Non auté eſt ſignum verum, niſi ei reſpondeat ſignatum. Vnde ſi quis Iudęus eſſet tranſgreſſor fœderis, nõ eſſet eius vera circunciſio. Et ideo reputatur in præputium. Deinde cum dicit, *Sed qui in abſcondito*, aſsignat rationé quare præputium cuſtodiẽtis legem reputatur in circunciſioné, & iudicet circunciſioné carnalem, quia ſcilicet ille verè eſt Iudæus qui eſt in abſcondito, id eſt qui habet in affectu cordis mãdata legis quã Iudęi profitentur. Matth. 6. Pater tuus qui videt in abſcondito, &c. & ſimiliter circunciſio vera eſt, quæ eſt cordis in ſpiritu, i. per ſpiritum facta, per quã ſuperfluæ cogitationes à corde pręciduntur. Vel in ſpiritu, id eſt per ſpiritualé intellectum legis nõ literalé. Philip. 3. Nos ſumus circunciſio qui ſpiritu Deo ſeruimus. Deinde cùm dicit, *Cuius laus &c.* probat pręmiſſam rationem, manifeſtum eſt enim q; in omnibus iudiciũ diuinum præferendum eſt humano. Ea verò quæ exterius apparent, ſiue ſit iudaiſmus, ſiue circunciſio, laudantur ab hominibus, ſed ea quæ ſunt in abſcondito laudantur ſecundum iudicium diuinum, quia vt dicitur 1. Reg. 16. Homines vident quæ apparent, Deus autẽ intuetur cor, &c. Vnde relinquitur q; interior iudaiſmus & circunciſio præualet exteriori: & hoc eſt q; dicit, cuius. ſ. interioris circunciſionis, laus non eſt ex hominibus, ſed ex Deo 2. Cor. 10. Nõ enim qui ſeipſum commendat,

Præputiũ cur reputabatur in circũci, omne obſeruã legem.

CAPVT TERTIVM.

Quid amplius Iudæo ſit q̃ Gentili declaratur, ac oſtenditur q; paucorum infidelitas, fidem Dei minime deſtruit.

QVid ergo amplius Iudæo eſt, aut quæ vtilitas circunciſionis? Multum per omnem modum. Primùm quidẽ, quia credita ſunt illis eloquia Dei. Quid enim ſi quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Abſit. Eſt autem Deus verax, omnis autem homo mẽdax, ſicut ſcriptum eſt, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris. Si autem iniquitas noſtra iuſtitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus eſt Deus qui infert iram? Abſit. Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipſius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor, & non ſicut blaſphemamur, & ſicut aiunt quidã nos dicere, faciamus mala vt veniant bona? Quorum damnatio iuſta eſt.

Poſtquàm Apoſtolus oſtẽdit q; iudaiſmus ad quem pertinet legis ſuſceptio & circunciſio non ſufficiunt ad ſalutem ſine legis cuſtodia, per quã Gentilis, ſine exteriori iudaiſmo & circumciſione, fructum vtriuſq; conſequitur: hic obijcit contra præmiſſa, & primò quidem proponit obiectioné, ſecundò ſoluit, ibi *Multũ quidem.* Obijcit ergo primò ſic, Si ita eſſet, ſicut dictum eſt, q; nõ eſt verus Iudæus, nec vera circunciſio in manifeſto, ſed in occulto cordis, *Quid ergo amplius eſt Iudæo*, id eſt quid amplius datũ eſt quàm cæteris? videtur quod nihil. Ex hoc eſt incõueniens, cùm domin[9] dixerit Deut. 7. Te elegit dominus Deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris. *Aut quæ vtilitas circunciſionis* ſcilicet exterioris? Videtur ex præmiſsis quòd nulla, quod eſt inconueniens, cum ſit à Deo tradita, qui dicit Eſa. 48. Ego dominus docens te vtilia. Deinde cùm dicit, *Multum quidem*, ſoluit præmiſſam obiectioné: & primò quantum ad pręrogatiuam iudaiſmi, ſecundò quantum ad vtilitaté circunciſionis. 4. cap. ibi *Quid ergo dicemus.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit Iudæorum prærogatiuã. Secundò excludit eorum gloriã, qua ſe Gẽtibus ſuperbè præferebãt, ibi *Quid ergo præcellimus.* Circa primum tria facit. Primò proponit quod intendit. Secundò manifeſtat, ibi *Primum quidem.* Tertiò excludit obiectioné, ibi *Quid enim ſi quidam.* Dicit ergo primò, Quæſitum eſt quid amplius ſit Iudæo. Eſt auté ei amplius, & quãtũ ad quantitatem, quæ ſignificatur cùm dicit, *Multum.* Et quantum ad numerum, qui ſignificatur cùm dicit, *Per omnem modum.* Habent enim amplius aliquid, & in cõtemplatione diuinorum, ſecundum illud Pſal. 75. Notus in Iudæa. Et ſecundũ diſpoſitionem temporalium. Pſal. 147. Non fecit taliter omni nationi. Habẽt etiam amplius quantum ad patres, quãtum ad promiſsiones, & quantum ad prolem. Infrà. 9. Quorum eſt adoptio filiorum Dei, & gloria, & teſtamẽtum: & in quolibet eorum nõ eſt parua excellẽtia, ſed magna & præcipua, quod pertinet ad id quod dicit, *Multum.* Maximum. n. bonum hominis eſt in Dei cognitione, in hoc q; Deo adhæreat, & à Deo inſtruatur. Pſal. 93. Beatus homo qué tu erudieris domine. Deinde cum dicit, *Primũ quidem &c.* manifeſtat quod dixerat dicẽs, *Primum quidem* id eſt præcipuè amplius eſt Iudæis, *Quia eloquia Dei ſunt credita illis* quaſi amicis. Ioã. 15. Vos dixi amicos. Et hoc eſt multum, quia eloquia Dei ſunt honeſta. Pſal. 18. Eloquia domini vera, iuſtificata in ſemetipſa. Sũt delectabilia. Pſal. 18. Quàm dulcia faucibus meis eloquiã tua. Sunt etiam vtilia ad nõ peccandum. Pſal. eodem. In corde meo abſcondi eloquia tua vt nõ peccem tibi. Deinde cùm dicit, *Quid enim ſi quidã*, excludit obiectionem. Et primò ponit eam. Secũdò excludit ipſam ducendo ad inconueniens, ibi *Nunquid incredulitas.* Tertiò oſtendit eſſe incõueniens id ad quod inducitur, ibi *Eſt autem Deus verax.* Poſſet aliquis prærogatiuæ Iudæorum derogare, opponendo ingratitudinem eorum, per quam videretur dignitatem eloquiorum Dei amiſiſſe. Vnde dicit, *Quid autem ſi quidam illorum non crediderunt:* nunquid per hoc excluditur q; nihil amplius ſit Iudęo? ſecundum illud 2. Pet. 2. Melius erat eis nõ cognoſcere viam iuſtitiæ, q̃ poſt cognitã retrorſum conuerti: Non crediderunt autem primo quidem legislatori. Pſal. 105. Non crediderunt in verbo eius. Secundò nõ credide-

runt

runt prophetis. Ezech. 2. Increduli & ſubuerſores ſunt tecum. Tertiò nõ crediderunt ipſi filio. Ioan. 8. Si veritaté dico vobis, quare nõ creditis mihi?

Deinde cùm dicit, *Nũquid incredulitas* excludit dictã obiectionem ducẽdo ad inconueniens, quia ſi propter incredulitatem aliquorum prærogatiua Iudæorũ tolleretur, ſequeretur q́, incredulitas hominis fidẽ Dei euacuaret, quod eſt inconueniens. Et hoc eſt quod dicit, *Nunquid incredulitas eorum*, ſcilicet quì non crediderunt *Euacuauit fidẽ Dei*, quod poteſt dupliciter intelligi. Vno modo de fide qua creditur in Deum. Nõ enim per hoc q́, quidam non crediderunt, euacuatur fides illorũ qui crediderunt. Malum enim quorundã in ſocietate exiſtẽtium, nõ euacuat bonum aliorum. Eccl. 33. Ex ipſis benedixit & exaltauit, ſanctificauit & ad ſe applicauit. &c. quod eſt contra illos, cõtra quos Auguſtinus dicit in epiſtola ad plebem Hypponẽſem. Ad quid aliud ſedent iſti, & quid aliud tractant, niſi vt cùm epiſcopus vel clericus, vel monachus, vel ſanctimonialis ceciderit, omnes tales eſſe credant, ſed nõ omnes poſſe manifeſtari? Alio modo poteſt intelligi de fide qua Deus fidelis eſt implẽs promiſſa. Heb. 10. Fidelis enim eſt qui repromiſit. Hæc autem fidelitas euacuaretur, ſi propter quorundã incredulitatem accideret quod nihil amplius eſſet Iudæo. Promiſit enim Deus populum illũ multiplicare & magnificare, vt patet Geneſ. 22. Multiplicabo ſemen tuum. Deinde cùm dicit, *Eſt autem* oſtendit hoc eſſe inconueniens, q́, fides Dei euacuaretur propter hominum incredulitaté. Et primò quidem ad hoc inducit rationem. Secundò authoritatem, ibi *Sicut ſcriptũ eſt*. Tertiò excludit falſum ſenſum authoris, ibi *Si autem iniquitas*. Ratio auté ſumitur ex hoc q́, Deus ſecũdum ſe verax eſt. Hiere. 10. Dominus aũt Deus verax eſt. 1. Ioan. vlt. Hic eſt verus Deus, & vita æterna: & tamen omnis homo eſt mẽdax. Pſal. 115. Ego dixi in exceſſu meo, omnis homo mendax. Vnde patet quod mendacium hominis ſiue infidelitas veritati nõ adherens, Dei veritatem ſiue fidem non euacuat. Ad horum euidentiam ſciendum eſt, q́, veritas importat adæquationé rei ad intellectũ. Aliter auté adæquatur res ad intellectum noſtrum, aliter ad intellectum diuinum. Noſter enim intellectus cognitioné accipit à rebus: & ideo cauſa & menſura veritatis ipſius eſt eſſe rei: ex eo enim q́, res eſt, vel non eſt, oratio dicitur, vel vera vel falſa ſecundum philoſophum. Vnde intellectus noſter poteſt eſſe verus vel falſus: inquãtum poteſt adæquari vel nõ adæquari. Quod autem poteſt eſſe & non eſſe, indiget alio agente ad hoc quod ſit, ſine quo remanet non ens, ſicut enim aër ſine illuminante remanet tenebroſus, ita & intellectus noſter, niſi à prima veritate illuminetur de ſe in mendacio remanet. Vnde quantum eſt de ſe, omnis homo eſt mendax ſecundum intellectũ, ſed ſolùm eſt verus inquantum veritaté diuinam participat. Pſal. 42. Emitte lucem tuam & veritatem tuam. Intellectus auté diuinus eſt cauſa & mẽſura rerum, & propter hoc ſecundum ſeipſum eſt indeficienter verax, & vnaquæque res eſt vera inquantum ei conformatur. Similiter ſecundum q́, accipitur veritas ex parte rei, homo de ſe nõ habet veritatem, quia natura ſua vertibilis eſt in nihilum. Sed ſolùm natura diuina, quæ nec eſt ex nihilo, nec vertibilis in nihilum, de ſe veritaté habet. Deinde cùm dicit, *Sicut ſcriptum eſt*, probat idem per authoritatem Pſal. 50. in quo ſic legitur, *Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris*. Quod qualiter ad propoſitũ faciat videri poteſt, ſi præcedentia Pſalmi cõſiderentur. Præmittitur enim, tibi ſoli peccaui: & tunc ſequitur, *Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cũ iudicaris*. Promiſerat enim Deus per Nathan prophetã Dauid, quod eius regnum in æternum ſtabiliret in ſemine ſuo, vt habetur 2. Reg. 7. Poſtea verò cum in graue peccatũ incideret, adulterij ſcilicet & homicidij, vt ſequitur 2. Reg. 11. propter huiuſmodi peccatum dicebatur à quibuſdã, quod Deus non eſſet ei promiſsioné obſeruaturus. Intẽtio ergo Pſalmiſtę, eſt duo dicere. Primò quidem quod propter peccatum eius non mutatur iuſtitia Dei, ad quam pertinet vt ſuos ſermones impleret. Et quãtum ad hoc dicit, *Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis*, id eſt vt ex hoc appareas in ſermonibus tuis iuſtus, quia propter mea peccata eos non præteris. Prou. 8. Recti ſunt omnes ſermones mei. Pſal. 144. Fidelis dominus in omnibus verbis ſuis. Secundò quod diuina promiſsio imitetur humanũ iudicium: & hoc eſt quod dicit, *Vincas* ſcilicet promiſsionem tuam ſeruando, *Cum iudicaris* ſcilicet ab hominibus: quòd eam propter mea peccata nõ ſis impleturus. Infrà 12. Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum. Hoc dicitur homini, quod multo magis competit Deo. Eſt autem conſiderandum quòd promiſsio facta Dauid à Deo, erat implenda de Chriſti incarnatione. Vnde pertinebat ad prophetiam prædeſtinationis, ſecundum quam aliquid promittitur quaſi omnibus modis implendum: quod verò promittitur vel pronuntiatur ſecũdum prophetiam cõminationis, non prædicitur, quaſi omnibus modis implendum, ſed ſecundum quod exigunt humana merita quæ poſſunt mutari. Et ideo ſi non factum fuiſſet quod promiſſum eſt Dauid, præiudicaret diuinæ iuſtitiæ. Si verò nõ fiat quod promittitur per prophetiam cõminationis, non præiudicat diuinæ iuſtitiæ, ſed deſignat mutationem meritorum humanorum. Vnde dicit Hier. 18. Repẽtè loquar aduerſus gentem & aduerſus regnum, vt eradicem, & deſtruam, & diſperdam, & diſsipem. Si egerit pœnitentiam gens illa &c. pœnitentiam agam & ego ſuper malo, &c. Sic ergo patet ſecundum hũc ſenſum, quod peccatum hominis diuinã fidelitatem non excludit. Ponuntur auté & alij ſenſus authoritatis huius in Gloſa, qui non ita pertinent ad intentionem Apoſtoli, quorum primus eſt, vt hæc verba quæ hic ponuntur, continuentur cum his quæ antè Pſalmiſta præmiſerat, Amplius laua me ab iniquitate mea, ad hoc ſcilicet, *Vt iuſtificeris*, id eſt iuſtus appareas in ſermonibus tuis, in quibus veniã peccatoribus promiſiſti nõ ſolum Ezec. 18. Quia hæc verba Pſal. prius fuerunt dicta, ſed etiam Leuit. 26. Orabũt pro impietatibus ſuis, & recordabor fœderis mei. & Deut. 30. Si ductus pœnitudine cordis reuerſus fueris ad Deũ, reducet te dominus Deus tuus, & miſerebitur tibi. Et ſic *vincas cum iudicaris* ab hominibus, quòd mihi veniam dare non debeas. Secundò continuantur hæc verba cum eo quod dictum eſt, tibi ſoli peccaui, id eſt per comparationé ad te qui ſolus es iuſtus: & hoc eſt quod dicit, *Vt iuſtificeris*, id eſt ex cõparatione mei & aliorum peccatorum iuſtus appareas. Pſal. 10. Iuſtus dominus, & iuſtitias dilexit, & hoc nõ ſolùm in factis, ſed etiam in ſermonibus, quod eſt maximum, ſecundum illud Iaco. 3. Siquis in verbo non offendit. *Et vincas cum iudicaris*, id eſt dum cuicunq; alij in iudicio compararis. Eſa. 5. Iudicare inter me & vineam meã, &c. Quartò referuntur hæc verba ad Chriſtum, qui ſolus eſt ſine peccato, ſecundum illud 1. Pet. 2. Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt in ore eius dolus, & ſic iuſtificatur in ſermonibus in comparatione ad omnes homines. *Et vincas* ſcilicet peccatum, mortem & diabolum. Apoc. 5. Ecce vicit leo. Et hoc *Dum iudicaris* ſcilicet iniuſtè à Pilato. Iob. 36. Cauſa tua quaſi impij iudicata eſt. Deinde cùm dicit, *Si autẽ iniquitas mea*

Homo de ſe eſt mendax, Deus ex ſe verax

Quid prophetia prædeſtinationis, & quid prophetia comminationis.

excludit

excludit falſum intellectum authoritatis inductę. Poſſet enim aliquis intelligere præmiſſa verba ſecundum hunc ſenſum, vt hæc dictio, *vt*, poneretur cauſaliter, & non ſolum conſecutiuè. Et ſic ſequeretur q, peccatum hominis directè ordinaretur ad commendandum Dei iuſtitiam. Sed Apoſtolus oſtendit hoc eſſe falſum. vt ſic det intelligere quod ly *vt*, ponit conſecutiuè, quia ſcilicet Dauid peccante, cōſecutum eſt quod diuina iuſtitia manifeſtetur, non autē cauſaliter, quaſi peccatum hominis commendet Dei iuſtitiam. Quod quidē probat ducendo ad incōueniens. Et hoc dupliciter. Primò quidem ex parte iudicij diuini. Secundò ex parte iudicij humani. Circa primum tria facit. Primò ponit ſenſum falſum. Secundò oſtendit inconueniens, quod ex hoc ſequitur ibi, *Quid dicemus? nunquid iniquus*. Tertiò oſtendit hoc eſſe inconueniens ibi, *Abſit*.

Eſt cōſiderandum quod ſupra Apoſtolus duas comparationes fecerat. vnam quidem veritatis diuinæ ad humanum mendacium, cùm dixerat, *Eſt autem Deus verax, omnis autem homo mendax*. Alia iuſtitiæ Dei ad peccatum humanum, ſecundum verba Pſal. quibus dicit, Tibi ſoli peccaui, vt iuſtificeris. Et quātum ad comparationem primam, dicit, Si hæc verba ſunt intelligenda quod iniquitas mea directè commendat Dei iuſtitiam, *Quid dicemus*, id eſt, non poterimus ſuſtinere inconueniētia quæ ſequuntur. Nō enim peccatum eſt Deo neceſſarium, ad eius iuſtitiam commendandam. Eccle. 15. Non concupiſcit multitudinem infidelium filiorum & inutilium. Exprimit autem inconueniens quod ſequitur, dicens, *Nunquid Deus qui infert iram*, id eſt vindictam pro peccato *Eſt iniquus?* hoc enim ſequitur ex eo quod dictum eſt. Si enim peccatum directè ordinaretur ad commendandam iuſtitiam, nō eſſet dignum pœna, ſed præmio. Et ſic Deus puniēs homines pro peccato eſſet iniquus, contra illud Deut. 32. Deus autem fidelis eſt abſque vlla iniquitate. Excludit autem conſequenter hoc inconueniens, cùm ſubdit, *Abſit*, ſcilicet, quòd Deus ſit iniquus. *Secundum hominem dico*, id eſt, quod hæc verba protuli, non ex meo ſenſu, ſed ex hominis errantis ſenſu protuli, ſicut dicitur 1. Corinth. 3. Cùm ſint inter vos zelus & contentio, nonnè carnales eſtis? Hoc autem non eſſe dicendum oſtendit, ſubdens, *Alioquin*, ſcilicet ſi Deus eſt iniquus, quomodo iudicabit hunc mundum, id eſt quomodo conueniet quod ipſe ſit vniuerſalis & ſupremus mundi iudex? Oportet enim quod eſt primum & ſupremum in quolibet genere eſſe infallibile, ſicut primum mouens eſt immutabile. Vnde in Pſal. 95. dicitur, Iudicabit orbem terræ in æquitate. Et ſimile argumentum ponitur Iob. 34. vbi dicitur, Verè Deus non condemnat fruſtrà: nec omnipotens ſubuertit iudicium, quem cōſtituit alium ſuper terram, &c. ſcilicet quia ſi ipſe nō iuſtè iudicaret, oporteret dicere alium eſſe iudicē mundi. Deinde cùm dicit *Si enim veritas* oſtendit idem per humanum iudicium. Et circa hoc etiam tria facit. Primò proponit falſum intellectum prædictorū verborum. Secundò ponit inconueniens quod ſequitur, ibi *Quid adhuc*. Tertiò oſtendit illud eſſe inconueniens. ibi *Quorum damnatio*. Exprimit autem falſum ſenſum ſecundum illam comparationem quæ eſt diuinę veritatis ad humanum mēdacium, cùm dicit, *Si enim in meo mēndacio*, id eſt, propter meum mendacium, *Veritas Dei* manifeſta ſcilicet abundauit in gloria ipſius, ita quod mēdacium hominis directè pertineat ad augmentum gloriæ, contra id quod dicitur Iob. 13. Nunquid Deus indiget veſtro mendacio? Subdit autem conſequenter duo inconuenientia, quæ ſequuntur, quorum vnum eſt, quod homo nō deberet reputari peccator propter mendacium, ex quo in Dei gloriam directè ordinatur. Et hoc eſt quod dicit, *Quid adhuc*, id eſt cur etiam nunc & *Ego iudicor* ſcilicet ab hominibus tanquam peccator pro mendacio. Sap. 17. Cùm ſit timida nequitia, data eſt in omnium condemnationem, quia ſcilicet peccatores ab omnibus iudicio condemnantur Aliud autem incōueniens eſt, quod locum habeat verbum falſum quod apoſtolis imponebatur, quia enim prædicabant quod per abundātiam gratiæ Chriſti, ſoluebatur abundantia peccatorum, ſecundum illud infrà. 5. Vbi abūdauit delictum ſuperabundauit & gratia: blaſphemabant apoſtolos quaſi dicerēt quod homines deberent facere mala vt cōſequerentur bona, quod ſequeretur ſi mendacium hominis directè commendaret Dei gratiam & veritatem, hoc eſt quod dicit *Nos facimus mala* peccando ſcilicet & mendacium docendo *Vt veniant bona* ſcilicet, vt Dei veritas & iuſtitia commendetur, ſicut blaſphemamur, id eſt ſicut quidam blaſphemando nobis imponunt: infrà 1. Cor. 4. Blaſphemamur & obſecramus: & ſicut quidam aiunt nos dicere verba noſtra deprauando 2. Petr. vlti. Quæ indocti & inſtabiles deprauant hæc autē excludit ſubdens, *Quorum condemnatio iuſta eſt*, id eſt eorum qui faciunt mala vt veniant bona: ſicut enim non eſt verum ſyllogizandum ex falſis, ita non eſt perueniendum ad bonum finem per mala. Hiere. 12. Bene eſt omnibus qui præuaricantur & iniquè agūt: quod dicitur ex perſona impiorum. Vel quorum ſcilicet hæc nobis falsè imponentium damnatio iuſta eſt. Iuſtè enim cōdemnantur peruerſores ſacræ doctrinæ. Apoc. vlt. Si quis appoſuerit ad hæc, apponet deus plagas ſcriptas in libro iſto.

Mala non ſunt facienda vt bona veniāt, ſicut nec ex falſis eſt ſyllogizanda veritas.

LECTIO SECVNDA.

Oſtenduntur Iudæi ac Gentes æquales eſſe in ſtatu præcedenti culpæ, ac mira habetur expoſitio ſuper Dauidis verſiculis, ac demum quomodo lex, ijs qui in lege ſunt loquatur.

QVid igitur? præcellimus eos? Nequaquam. Cauſati enim ſumus Iudæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe: ſicut ſcriptum eſt, Quia non eſt iuſtus quiſquam, non eſt intelligens, non eſt requirens Deum. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum. Sepulchrum patens eſt guttur eorum, linguis ſuis doloſe agebant, venenum aſpidum ſub labijs eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt, veloces pedes eorū ad effundendum ſanguinem. Contritio & infœlicitas in vijs eorum, & viam pacis non cognouerunt, non eſt timor Dei ante oculos eorum. Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur: his qui in lege ſunt loquitur. Vt omne os obſtruatur, & ſubditus fiat omnis mundus Deo, quia ex operibus legis non iuſtificatur omnis caro coram illo: per legem enim cognitio peccati.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit prærogatiuā Iudæorum ſupra Gentiles quantum ad diuina beneficia, hic excludit eorum inanem gloriam, qua ſe Gentibus ad fidem conuerſis præferebant. Et primò proponit quod intendit: ſecundò probat propoſitum, ibi *Cauſati enim ſumus*. Dicit ergo primò, ita dictum eſt, quid amplius eſt Iudæo? Primum quidem, quia tradita ſunt illis eloquia Dei. Quid igitur dicemus nos Iudæi ad fidē conuerſi? nunquid præcellimus eos ſcilicet Gentiles ad fidem conuerſos? de quo erat inter eos contentio. Luc. 22. Facta eſt contentio inter diſcipulos Ieſu quis eſſet maior. Et reſpondens ſubdit, *Nequaquam*.

Sed hoc videtur contra præmiſſa in quibus dictum eſt, multum per omnem modum amplius eſt Iudæo.

Sed

Sed ad hoc reſpondetur in Gloſſa q̃ illud fuit dictum
quantum ad eſſe quod habebant Iudæi tempore legis:
hoc autem nunc dicit Apoſtolus ſecundum ſtatum gra-
tiæ, quia vt dicitur Col. 3. In Chriſto non eſt Gentilis
& Iudæus, circuncifio & præputium, quia ſcilicet non
faciunt differentiam quantum ad ſtatum gratiæ. Sed
hæc reſponſio non videtur eſſe omnino ſecundum in-
tẽtionem Apoſtoli, quia infrà oſtẽdet q̃ etiam dum ſub
lege erant peccatis ſubiacebant, ſicut & Gentiles, vel
amplius. Ezech. 5. Iſta eſt Hieruſalem, in medio Gen-
tium poſui eam, & in circuitu eius terras, cõtempſit iu-
dicia mea vt magis eſſet impia q̃ Gentes. Sic igitur di-
cendum eſt quod ſuprà oſtendit prærogatiuam diuino-
rum beneficiorum: vnde non dixit q̃ Iudæus eſſet ex-
cellentior: ſed quod aliquid eſſet Iudæo amplius *Deni-
tam* hic autem excludit excellẽtiam perſonarum: quia
illi qui diuina beneficia acceperunt non ſunt illis debitè
vſi. Deinde cum dicit. *Cauſati enim ſumus*. Oſtẽdit pro-
poſitum & primò quod Iudæi non excedunt Gentiles
quantum ad ſtatum peccati, ſecundò quod non exce-
dunt quantum ad ſtatum iuſtitiæ, ibi *Nunc autẽ ſine lege*.
Primum oſtẽdit dupliciter. Primò quidem ex his quæ
ſupradicta ſunt. Secundò per authoritatẽ, ibi *Sicut ſcri-
ptum eſt*.

Dicit ergo, *Cauſati enim ſumus*, id eſt cauſando ratio-
nibus oſtendimus Iudæos atque Græcos, id eſt Gẽtiles
Omnes ſub peccato eſſe. Eſa. 1. A planta pedis vſq; ad ver-
ticem nõ eſt, &c. Oſtendit enim primò quod Gentiles
veritatem Dei cognitã in impietate & in iniuſtitia de-
tinebant: ſecundò quod Iudæi lege ſuſcepta per præua-
ricationem legis Deum inhonorabãt. Deinde cùm di-
cit *Sicut ſcriptum eſt*. Oſtendit propoſitum per authori-
tatem Pſalmiſtæ, & primò inducit authoritatẽ, ſecũdò
manifeſtat eam, ibi *Scimus autem*. Circa primum duo
facit. Primò ponit peccata omiſsionis, ſecundò peccata
commiſsionis, ibi *Sepulchrum patens*. Peccata autẽ omiſ-
ſionis tangit dupliciter. Primò quidẽ remouendo prin-
cipia bonorum operũ. Secundò remouendo ipſa bona
opera, ibi *Omnes declinauerunt*. Sunt autem tria bono-
rum operum principia quorum vnũ pertinet ad ipſam
operis rectitudinem, & hoc eſt iuſtitia quam excludit
dicens, ſicut ſcriptum eſt, ſcilicet in Pſal. iiij. Quia non
eſt iuſtus quiſquam. Mich. 7. Et perijt ſanctꝰ de terra,
& rectus in hominibus non eſt, quod quidem duplici-
ter poteſt intelligi. Vno modo quod intelligatur, nul-
lus eſt iuſtus in ſe ex ſeipſo, ſed ex ſe quilibet eſt pecca-
tor, ex ſolo autẽ Deo habet iuſtitiam. Exod. 34. Do-
minator domine Deus miſericors & clemẽs, qui auſers
iniquitatem, atque peccata, nulluſque apud te, per ſe
innocens eſt. Alio modo quod nullus eſt quantum ad
omnia iuſtus, quin aliquod peccatum habeat ſecũdum
illud Prou. 20, Quis poteſt dicere, Mundum eſt cor
meum? Eccle. 7, Nõ eſt homo iuſtus in terra qui faciat
bonum, & non peccet. Tertiò etiam poteſt intelligi,
vt referatur ad populum malorũ, inter quos nullus eſt
iuſtus. Eſt enim conſuetudo ſcripturæ, vt quandoque
loquatur de toto populo ratione, malorum, quãdoque
ratione bonorum, vt patet Hiere. 16. Vbi dicitur quod
cum compleſſet Hieremias loqui omnia quæ præcepe-
rat ei dominus vt loqueretur ad vniuerſum populum,
apprehenderunt eum ſacerdotes & prophetæ, & om-
nis populus dicentes, morte moriatur. Et poſtea ſub-
ditur, Dixerunt principes & omnis populus, non eſt
viro huic iudicium mortis. Sed primi duo ſenſus ma-
gis ſunt ſecundum intentionem Apoſtoli. Et hoc idem
dicendum eſt in ſequentibus. Secundum autem prin-
cipium boni operis eſt diſcretio rationis. Et hoc exclu-
dit ſubdens, *Non eſt intelligens*, Pſal. Neſcierunt neque
intellexerũt. Et alibi noluit intelligere. Tertium prin-
cipium eſt rectitudo intentionis quã excludit ſubdens,
Non eſt requirens Deum, intentionem ſuam, ſcilicet diri-
gendo ad ipſum Oſeæ 1. Tempus inquirẽdi dominum
qui cùm venerit docebit iuſtitiam. Conſequenter ex-
cludit ipſa bona opera. Et primò quidem quantum ad
offenſionem diuinæ legis cùm dicit, *Omnes declinauerũt*,
ſcilicet à regula diuinæ legis. Eſa. 56, Omnes in viam
ſuam declinauerunt. Secundò quantũ ad oſtenſionem
finis, vnde ſubdit, *Simul inutiles facti ſunt*. Hoc enim
inutile dicimus, quod nõ conſequitur finem ſuum. Et
ideo cùm homines à Deo declinant propter quem factĩ
ſunt, redduntur inutiles. Sap. 4, Impiorum multitudo
nõ eſt vtilis. Tertiò excludit ipſa bona opera, cùm ſub-
dit, *Non eſt qui faciat bonũ*. Hiere. 4. Sapientes ſunt vt fa-
ciant mala, bene autẽ facere neſcierunt. Subdit autem,
Vſque ad vnum, quod poteſt vno modo intelligi exclu-
ſiuè, quaſi diceret, præter vnum, qui ſcilicet ſolus fecit
bonum redimẽdo humanum genus. Eccleſ. 7, Virum
de mille vnum reperi, mulierem nõ inueni. Vel poteſt
intelligi incluſiuè quaſi dicat, nec etiam vnus eſt purus
homo qui faciat bonum, ſcilicet perfectum. Hiere. 5.
Quærite in plateis eius an inueniatis virum facientem
iudicium & quærentem fidem. Deinde cùm dicit, *Se-
pulchrum patens* ponit peccata commiſsionis, & primò
peccata oris. Secundò peccata operis, ibi *Veloces pedes eo-
rum*. Peccata verò cordis ex his peccatis deprehendun-
tur. Circa peccatum oris quatuor ponit. Primò prom-
ptitudinem, ſeu turpitudinem cùm dicit, *Sepulchrum pa-
tens eſt guttur eorum*. Sepulchrum enim patens duo ha-
bet. Eſt enim paratum ad recipiendum mortuum, &
ſecundum hoc, guttur hominis dicitur eſſe ſepulchrum
patens, quando eſt paratum ad dicẽdum mortifera, per
quem modum dicitur Hiere. 5, Pharetra eius quaſi ſe-
pulchrum patens. Secũdò: exhalat fœtorem. Mat. 23.
Similes ſunt ſepulchris dealbatis quæ à foris patent ho-
minibus ſpecioſa, intus ſunt plena oſsibus mortuorum
& omni ſpurcitia. Eorum ergo guttur eſt ſepulchrum
patens, ex quorũ ore procedit turpiloquij fœtor. Apo-
ca. 9, Et de ore ipſorũ procedit ignis & fumus & ſul-
phur. Secundò tangit circa peccatum oris fraudẽ, cùm
dicit, *Linguis ſuis doloſe agebant*. Aliud ſcilicet habendo in
corde, aliud in ore. Hierem. 9, Sagitta vulnerans lin-
gua eorum, dolum locuta eſt. Tertiò ponit verborum
noxietatem cùm dicit, *Venenum aſpidum ſub labijs eorum*:
quia ſcilicet talia verba eueniũt, quæ inſanabiliter pro-
ximos occidũt, vel ſpiritualiter vel corporaliter. Deut.
32, Fel draconum vinum eorum & venenum, &c.
Quartò deſignat abundantiã horum peccatorum, cùm
dicit, *Quorũ os maledictione plenum eſt & amaritudine*, quia
ſcilicet in talibus ſemper abundat maledictio, quia ſci-
licet maledicunt de alijs detrahendo, contra id quod
dicitur infra 12, Benedicite & nolite maledicere. *Et
amaritudine*, in quantum ſcilicet nõ verentur in faciem
proximi dicere iniurioſa verba, quibus ad amaritudi-
nẽ prouocantur, contra id quod dicitur Epheſ. 4, Om-
nis amaritudo tollatur à vobis.

Deinde cùm dicit, *Veloces pedes eorum* tangit peccata
operis, circa quæ tria tangit. Primò quidem prompti-
tudinem ad malè agendum. Vnde dicit, Veloces pedes
eorum. Prompti ſunt pedes, id eſt affectus eorum *Ad
effundendum ſanguinem* id eſt ad faciendum quæcunque
grauia peccatata, quia inter cætera quæ committimus
in proximum: homicidium eſt grauius. Prou. 3, Pedes
eorum in malum currunt, & feſtinant vt effundãt ſan-
guinem. Secundò tãgit multitudinẽ nocumentorum,

Bonorum operũ principia, tria ſunt, iuſtitia ſcilicet rationis diſcretio, ac intẽtionis rectitudo.

quæ

quæ alij inferūt, cùm ſubdit, *In vijs eorum* ideſt in operibus eorum, *Eſt contritio*, quia ſcilicet alios cōterunt opprimendo eos. Eſa.10. Ad conterendum cor eius, *Et infœlicitas*, inquantum ſcilicet priuāt homines bonis ſuis ad miſeriam eos deducendo. Iob. 23. Nudos dimittunt homines indumenta tollentes, &c. Poſſunt tamen hic duo intelligi eſſe poſita ad deſignādum pœnam potius quam culpam, vt ſit ſenſus, in vijs eorum eſt contritio & infœlicitas, ideſt opera eorū quæ per vias deſignantur, ducunt eos ad contritionem & infœlicitatem, ita quod contritio referatur ad oppreſsionē pœnæ qua pro peccatis punientur. Eſa.30. Cōminuentur ſicut conteritur lagena figuli. Infœlicitas autem referenda eſt ad pœnam damni, quia fœlicitate æterna priuabūtur. Sap. 12. Infœlices autem ſunt, & inter mortuos ſpes eorum. Tertiò oſtendit eorum culpæ obſtinationem ad malū, à qua quidem aliqui reuocantur dupliciter. Vno modo per hoc, quod volunt ab hominibus pacem habere, ſed contra hoc dicitur, *Et viam pacis non cognouerunt*, ideſt nō acceptauerunt. Pſal. 119. Cum his qui oderunt pacem. Alio modo intuitu diuini timoris, ſed iſti nec Deum timent, nec hominem reuerentur, vt dicitur Luc.18. Vnde ſubditur, *Nō eſt timor Dei ante oculos eorum*, id eſt ante ipſorum conſiderationem. Eccle.1. Timor domini expellit peccatum. Nam qui ſine timore eſt non poterit iuſtificari. Poteſt autem & hoc ſpecialiter dici contra Iudæos Chriſto non credentes quod nō cognouerunt viam pacis. i. Chriſtum de quo dicitur Epheſ. 2. Ipſe eſt pax noſtra. Deinde cùm dicit, *Scimus autē quia quæcunque* manifeſtat authoritatem inductā tripliciter. Primò quidem exponendo ſenſum eius. Secundò exponendo intentionē ipſius, ibi *Vt omne os*. Tertiò aſsignādo rationem dictorum in ipſa, ibi *Quoniam ex operibus*.

Circa primum conſiderandum eſt quod Iudæi, contra quos Apoſtolus hic loquebatur poterant ad ſui excuſationem peruertere ſenſum authoritatis inductæ, dicendo, quod prædicta præmiſſa verba ſunt intelligēda de Gentibus, non de Iudæis. Sed hoc excludit Apoſtolus dicens, Scimus quod quæcunque lex loquitur, his qui in lege ſunt loquitur, id eſt, ad quos lex datur, & qui legem profitentur. Deuteronomij. 33. Legem præcepit nobis Moyſes. Gentiles autem nō erant ſub lege, & ſecūdum hoc, prædicta verba pertinent ad Iudæos. Eſt hic autem duplex obiectio. Prima quidem, quia verba ſuprà inducta nō ſunt aſſumpta de lege, ſed de Pſal. Sed ad hoc dicendum eſt quod quādoque nomen legis ſumitur pro toto veteri teſtamento, non pro quinque libris Moyſi tantùm, ſecundum illud Ioan.15. Vt impleatur ſermo qui in lege eorum ſcriptus eſt, quia odio habuerunt me gratis quod ſcriptum eſt in veteri teſtamento, nō in quinq; libris Moyſi, qui propriè lex dicuntur. Et ſic etiam lex accipitur hic: Quandoq; autem totum vetus teſtamentum diuiditur in tria ſcilicet in legem, pſalmos, & prophetas, ſecundum illud Luc. vlt. Neceſſe eſt impleri omnia quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi, pſalmis & prophetis de me. Aliquādo verò totum vetus teſtamentum diuiditur in duo, ſcilicet in legem & prophetas, ſecūdum illud Matth.22. In his duobus mandatis pendet omnis lex & prophetę. Et ſecundum Pſalterium ſub prophetis cōtinetur, Secunda obiectio eſt quia in lege, id eſt in veteri teſtamento multa dicuntur pertinentia ad alias gentes, ſicut patet in pluribus locis Eſa. & Hierem. Vbi dicuntur multa contra Babylones, & ſimiliter cōtra alias nationes. Non ergo quæcunq, loquitur lex, loquit̃ his & de his qui in lege ſunt. Sed dicendum quod quæcunque indeterminatè loquitur ad eos pertinere videntur, quibus lex datur, quando verò ſcriptura de alijs loquitur, ſpeciali titulo deſignat alios, ſicut cū dicitur onus Babylonis, & onus Tyri, &c. Quæ contra alias gentes in veteri teſtamento dicuntur, aliquo modo ad Iudæos pertinebāt inquātum eorum infortunia ad eorū conſolationem vel terrorem prænuntiabantur, ſicut etiam prædicator ea debet dicere quæ pertinent ad eos quibus prædicat, non autem quæ pertinent ad alios. Eſa.58. Annuntia populo meo peccata eorum, quaſi diceret, non quæ ſunt aliorum. Deinde cùm dicit, *Vt omne os, &c.* aſsignat intentionem prædictæ authoritatis: propter duo enim ſacra ſcriptura omnes de iniuſtitia arguit. Primò quidem ad reprimendum eorum iactantiam qua ſe iuſtos arbitrabantur, ſecundum illud Luc.18. Ieiuno bis in ſabbato, Et quantum ad hoc dicit *Vt omne os obſtruatur*, quòd ſcilicet ſibi iuſtitiam præſumptuoſe, aſcribebat. Pſal. 62. Obſtructum eſt os loquentium iniqua. 1. Reg. 2. Nolite multiplicare loqui ſublimia gloriantes. Secundò vt ſuam culpam recognoſcentes ſe Deo ſubijciant, ſicut infirmus medico. Vnde ſubdit, *Et ſubditus fiat omnis mūdus Deo*, ideſt nō ſolum Gentilis, ſed etiam Iudæus culpam ſuam recognoſcentes. Pſal.61. Nónne Deo ſubiecta erit anima mea. Deinde cū dicit, *Quoniam ex operibus legis* aſsignat rationem præmiſſorum verborum. Et primò ponit rationem. Secundò manifeſtat eam, ibi *Per legem, &c.* Dicit ergo primò, ideo nō eſt iuſt⁹ quiſquam, quoniam omnis caro, ideſt omnis homo nō iuſtificatur coram illo, id eſt ſecundum eius iudicium ex operibus legis, quia vt dicitur Gal. 2. Si ex lege eſt iuſtitia, Chriſtus gratis mortuus eſt. Et ad Tit. 3. Nō ex operibus iuſtitiæ, quę fecimus nos, ſed ſecundum miſericordiā ſuam ſaluos nos fecit. Eſt autem duplex opus legis, quoddam quidem eſt proprium legis Moſaicæ, ſicut obſeruatio cerimonialium præceptorum, quoddam eſt opus legis naturæ quia pertinet ad legem naturalem, ſicut, nō occidas, non furtum facias. Quidam ergo hoc intelligunt dictum eſſe de primis legis operibus ſcilicet quod cerimonialia gratiam non cōferebant per quam homines iuſtificātur: non tamen iſta videtur eſſe intentio Apoſtoli, quod patet ex hoc quod ſtatim ſubdit, *Per legem enim cognitio peccati*. Manifeſtum eſt autem quod peccata cognoſcūtur per prohibitionē moralium præceptorum, & ita Apoſtolus intēdit, quod ex omnibus operibus legis, etiam quæ per præcepta moralia mandatur non iuſtificatur homo, ita quod ex operibus in eo cauſetur iuſtitia, quia vt dicitur infrà 12. Si enim gratia, iam non ex operibus. Deindè cùm dicit, *Per legem* probat quod dixerat ſcilicet quod opera legis non iuſtificent. Lex enim datur vt homo cognoſcat quid debeat agere, quid vitare. Pſal. 147. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis. Prou. 6. Mandatum lucerna eſt, & lex lux & via vitæ. Ex hoc autem quod homo cognoſcit peccatum, quod vitare debet tāquam prohibitum, non ſtatim ſequitur quod illud vitet quod pertinet ad rationē iuſtitiæ, quia concupiſcentia ſubuertit iudicium rationis in particulari operabili. Et ideò lex non ſufficit ad iuſtificandum, ſed eſt neceſſarium aliud remedium per quod concupiſcentia reprimatur.

Homo in ordine ad Deū, nullis operibus legis iuſtificatur, ſiue Moſaicæ, ſiue naturæ.

LECTIO TERTIA.

Gentiles pariterque Iudeos æquales eſſe in ſtatu ſuſcipiendæ gratiæ oſtendit, ſimulque probat iuſtificationem fieri per fidem in Ieſum Chriſtum quæ, quo nam pacto iuſtificet, hic ſimul aperitur.

N*Vnc autem ſine lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt teſtificata à lege & prophetis. Iuſtitia autem Dei per fidē Ieſu Chriſti, in omnes & ſuper omnes qui credunt in eum.* Nō enim

eſt

eum propitiatorem 1.Io.2. Propitiatio. In cuius figura Exod. 25. mandatur q, fiat propitiatorium ideſt quod Chriſtus ponatur ſuper archam, id eſt, eccleſiā. Tertiò oſtendit per quos redemptionis effectus ad nos perueniat, cùm dicit, *Per fidem in ſanguine eius* id eſt, quæ eſt de ſanguine eius pro nobis effuſo. Vt enim pro nobis ſatisfaceret cōgruebat vt pœnam mortis pro nobis ſubiret, quā homo per peccatum incurrerat, ſecūdum illud Gene. 2. Quacunque die &c. Vnde dicitur. 1. Pet. 3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt. Hæc autē mors Chriſti nobis applicatur per fidē, qua credimus per ſuam mortē mundum redemiſſe. Gala. 2. In fide viuo filij Dei, qui dilexit me, &c. Nā & apud homines ſatisfactio vnius alteri non valeret: niſi eā ratam haberet. Et ſic patet quomodo ſit iuſtitia per fidē Ieſu Chriſti, vt ſuprà dictum eſt. Sed quia etiam ſuprà dixit iuſtitiam Dei eſſe nunc manifeſtatam: agit conſequenter de hac manifeſtatione, & primò tangit modū manifeſtationis dicens, *Ad oſtenſionem.* quaſi dicat, hoc inquam factum eſt, vt iuſtificaremur per redemptionem Chriſti, & per fidem ſanguinis eius ad oſtentionem iuſtitiç ſuæ, ideſt ad hoc q, ſuam iuſtitiam Deus oſtenderet, & hoc propter remiſsionem præcedentiū delictorum. In hoc enim q, pręcedentia delicta Deus remiſit, quæ lex remittere nō poterat, nec homines propria virtute ab eis ſe præcauere poterant, oſtendit q, neceſſaria eſt hominibus iuſtitia, qua iuſtificentur à Deo. ſolùm autem per ſanguinem Chriſti potuerunt remitti peccata non ſolū præſentia, ſed præterita, quia virtus ſanguinis Chriſti operatur per fidem hominis, quam quidem fidē habuerunt illi qui præceſſerunt Chriſti paſsionem ſicut & nos habemus. 2. Cor. 4. Habentes eūdem ſpiritum fidei credimus. Vnde & legitur aliter, vt dicatur propter remiſsionē delictorum quę ſunt hominū præcedentium Chriſti paſsionem. Vnde dicitur Mich. vlt. Deponet iniquitates noſtras & proijciet, &c. Secūdò oſtēdit tempus manifeſtationis eius cùm ſubdit, In ſuſtentatione Dei ad oſtenſionē iuſtitiæ eius in hoc tempore: quaſi diceret, præcedentia delicta erāt ante Chriſti paſsionem in ſuſtentatione Dei quaſi in quadam diuina Dei ſuſtinentia: quia nec pro eis credentes & pœnitentes damnat, nec ab eis totaliter reddit abſolutos, vt ſcilicet eis non obſtantibus poſsint introire in gloriam. Vel ſecundum aliam literā poteſt intelligi q, ipſi ſancti patres erāt in ſuſtentatione Dei, quia detinebantur in limbo, non quidem patientes pęnam ſenſibilem, ſed expectantes introire in gloriā per Chriſti paſsionē. Eccl. 2. Suſtine ſuſtentationes Dei. Ad hoc in quā pręcedentia delicta vel præcedentes patres erāt in ſuſtentatione Dei ad oſtenſionem ſcilicet iuſtitiæ eius in hoc tempore, ideſt vt in hoc tempore gratiæ ſuā iuſtitiam perfectè oſtenderet, plenam remiſsionem peccatorum tribuendo. Pſal. Venit tempus, &c. Et. 2. Cor. 6. Ecce nunc tempus acceptabile, &c. Et hoc eſt q, ſuprà dixerat nūc eſſe iuſtitiam Dei manifeſtatam. Oportuit autem vt præcedentia peccata vſq; ad hoc tempus eſſent in Dei ſuſtentatione: vt primò cōuinceretur homo de defectu ſcientiæ, quia tempore legis naturæ in errores & turpia peccata incidit, & etiā defectu potentiæ, quia poſt legem ſcriptā quæ fecit cognitionē peccati, adhuc homo per infirmitatem peccauit. Tertiò oſtēdit quod per remiſsionē peccatorum Dei iuſtitia oſtēdatur, ſiue accipiatur Dei iuſtitia qua ipſe eſt iuſtus, ſiue qua alios iuſtificat. Vnde ſubdit, *Vt ſit ipſe iuſtus*, id eſt vt per remiſsionē peccatorū Deus appareat eſſe iuſtus in ſeipſo, tum quia remittit peccata ſicut promiſerat, tum quia ad iuſtitiam Dei pertinet q, peccata deſtruat, homines ad iuſtitiam Dei reducendo. Pſal. x. Iuſtus dominus & iuſtitias dilexit. Et etiam vt *Sit iuſtificans eum qui eſt ex fide Ieſu Chriſti*, ideſt, qui per fidem Ieſu Chriſti accedit ad Deū. Accedentem enim ad Deum oportet credere. Hæb. ſecundo.

Virtus ſanguinis Chriſti operatur in omnibus per fidē

LECTIO QVARTA.

Gloria Iudæorum quam habebant in lege, qua ſe gentibus præferebant, radicitus extirpatur, diciturque fidei iuſtitiam omnes cōmuniter intueri, quum Deus qui iuſtificat, Gētium ſit ac Iudæorum Deus, ac ſimul oſtenditur quomodo lex non deſtruatur per fidem, ſed potius fide ipſa firmetur.

VBi eſt gloriatio tua? Excluſa eſt. Per quam legem? Factorum? Non, ſed per legem fidei. Arbitramur enim iuſtificari hominem per fidem ſine operibus legis. An Iudæorum Deus tantum? Nónne & Gentium? Immo & Gentium. Quoniam quidem vnus eſt Deus qui iuſtificat circūciſionem ex fide, & præputium per fidem. Legem ergo deſtruimus per fidem? Abſit. Sed legem ſtatuimus.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit quod Iudęi non præcedunt Gentiles: neq; quantū ad ſtatum culpæ: neque quantum ad ſtatum iuſtitiæ: hic concludit concluſionē intentam excludendo ſcilicet eorū gloriam qua Gentibus ſe præferebant, & circa hoc tria facit. Primò proponit huius gloriæ excluſionem. Secundo excluſionis cauſam ibi *Per quam legem* Tertio oſtendit modum quo excludit, ibi *Arbitramur enim &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit quæſtionem dicēs, ex quo communiter es ſub peccato tu Iudæus ſicut & Gentilis, & ex quo Gentilis iuſtificatur per fidem: ſicut & tu, *Vbi eſt gloriatio tua*, qua ſcilicet in lege gloriatis vt ſuprà ſecundò dictum eſt. Et per hoc te Gentili vis præferre. 1. Cor. 6. Non eſt bona gloriatio veſtra. Gal. 6. Nō efficiamur inanis glorię cupidi, &c. Secundò huic quęſtioni reſpōdet dicens, *Excluſa* eſt, ideſt ſublata eſt. 1. Reg. 4. Et ablata eſt gloria de Iſraël. Oſeæ. 4. Gloriam eorū in ignominiam cōmutabo. Vel *Excluſa*, id eſt expreſsè manifeſtata eſt: gloriabantur enim Iudæi in gloria & cultu vnius Dei, & hanc eorum gloriā dicit excluſam, ideſt expreſſam per Chriſtum, ſicut artifices qui aliquā imaginem in argento exprimunt, excluſores vocātur, ſecundum illud Pſal. 67. Vt excludant eos qui probati ſunt argento. Sed primus ſenſus eſt magis litteralis. Cum autem dicit, *Per quam legem*, oſtendit cauſam huius excluſionis. Quia autem Iudæorum gloriatio erat in lege, vt ſuprà dictum eſt. Ideo oportere videbatur quod per aliquid eiuſdem generis, ideſt per aliquam legem eorū gloriatio excluderetur. Et ideo interrogādo quærēs ſubdit, Per quam ſcilicet eſt eorū gloriatio excluſa. Poſſet autē aliquis credere, q, eorum gloriationem excluſam Apoſtolus diceret per aliqua præcepta legalia, quibus quædam maiora opera mandarentur. Et ideo interrogādo ſubdit, *Factorum?* quaſi dicat. Nūquid per aliquam legem factorum, eorum gloriationem excluſam dico? Et reſpondet q, non, *Sed per legem fidei*: & ſic patet quod duplicem legem hic inducit Apoſtolus ſcilicet factorum & fidei. Et in promptu eſſe videtur q, per legem factorum intelligitur lex vetus, & per legem fidei. lex noua, per quam Gētilis æquiparatur Iudæo. Sed dubitatur de hac diſtinctione. Nam & in veteri lege neceſſaria erat fides, ſicut & in noua. Eccle. 2. Qui timetis dominum, credite illi. Et Pſal. 115. Credidi propter quod locutus ſum. immo etiam in noua lege facta quædam requirūtur & quorundā ſacramentorum ſecundū illud. Luc. 26. Hoc facite in meam commemorationem. Et etiam moralium obſeruationum. Iac. 1. Eſtote factores verbi, & non auditores tantùm.

Lex duplex factorum. ſ. & fidei.

Dicendum

Dicédum eſt igitur q, legem factorum dicit legem exterius propoſitam & deſcriptam, per quam exteriora facta hominum ordinantur, dum pręcipitur quid fieri debeat, & per prohibitionem oſtenditur à quo debeat abſtineri. legem auté fidei vocat legem interius deſcriptam, per quam nō ſolùm exteriora facta, ſed etiá ipſi motus cordium diſponútur, inter quos primus eſt motus fidei. Corde enim creditur ad iuſtitiam, vt dicitur hic cap. 10. Et de hac lege loquitur infrà. 8. Lex ſpiritus vitæ quæ eſt in Chriſto Ieſu. Deinde cùm dicit, *Arbitramur enim.* oſtendit modú quo per legem fidei gloria Iudæorum excluditur, dicés, Arbitramur enim nos Apoſtoli veritatem à Chriſto edocti, hominem quemcunque, ſiue Iudæum, ſiue Gentilem, iuſtificari per fidem. Act. 15. Fide purificans corda eorum, & hoc *Sine operibus legis*, non autem ſolum ſine operibus ceremonialibus, quę gratiá non conferebant: ſed ſolùm ſignificabant, ſed etiam ſine operibus moralium præceptorum, ſecundú illud ad Tit. 3. Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, &c. ita tamen q, hoc intelligat ſine operibus præcedentibus iuſtitiá. Non autem ſine operibus cōſequentibus, quia vt dicitur Iaco. 2. Fides ſine operibus ſcilicet ſubſequētibus mortua eſt. Et ideo iuſtificare non poteſt. Deinde cùm dicit, *An Iudæorum.* oſtendit quoddá quod præſuppoſuerat ſcilicet q, iuſtitia fidei cōmuniter ſe haberet ad omnes. Et prius quidem hoc manifeſtauerat ratione accepta ex parte cauſę materialis cū ſuprà dixerat, omnes peccauerunt & egēt gratia Dei, ideſt peccatores ſunt quos oportet per gratiam fidei iuſtificari, ſed probatio quæ eſt ex ſola cauſa materiali non ſufficit, quia materia nō mouetur per ſe ad formam ſine cauſa agēte. Et ideo hic ſubiungit rationem acceptam ex parte cauſæ agentis, id eſt iuſtificantis qui eſt Deus. infrà. 8. Deus qui iuſtificat. Manifeſtum eſt auté quod Deus noſter illos iuſtificádo ſaluat, quorú eſt Deus, ſecúdum illud Pſal. 67. Deus noſter, Deus ſaluos faciendi. Nō eſt autē Iudæorum tantum Deus, ſed & Gentiū, ergo vtroſq; iuſtificat. Circa hoc ergo tria facit. Primò proponit quęſtionem de Iudæis cùm dicit, *An Iudæorum tātum eſt Deus?* Quod quidē videri poſſet alicui per hoc quod dicit Exo. 5. Deus Hebræorum vocauit nos. Dicendum eſt ergo, q, Iudęorum Deus tantum erat per ſpecialem cultum ab eis Deo exhibitum. Vnde in Pſal. 75. dicitur, Notus in Iudæa Deus. erat tamé Deus omnium per commune regimen vniuerſorū, ſecundum illum Pſal. 46. Rex omnis terræ Deus.

Secundò proponit quæſtionem ex parte Gentilium dicens, *Nónne & Gentium* ſcilicet eſt Deus? & reſpōdet, Immo & Gentium, quas ſcilicet gubernat & regit, ſecundum illud Hiere. 10. Quis nō timebit te ò rex Gētium?

Tertiò, ibi *Quoniam quidem*, manifeſtat per ſignum quod dixerat. quaſi dicat, ex hoc manifeſtum eſt quod Deus eſt non ſolùm Iudæorum, ſed & Gētilium, quoniá quidem vnus eſt Deus qui iuſtificat circūciſionem, ideſt Iudęos ex fide, vt enim dicitur Gal. 5. In Chriſto Ieſu neq; circunciſio neq; præputium. Quòd auté dicit ex fide & per fidem, ſecundú Gloſſam eſt omnino idem: poteſt tamē aliqua differentia attendi. Nam hęc præpoſitio, ex deſignat aliquando cauſam remotá, hæc præpoſitio, per, propinquam. Iudæi ergo iuſtificari dicuntur ex fide, quia fides fuit prima cauſa ex qua proceſsit circunciſio & cætera ſacramēta legalia: & ita Iudæos iuſtificat fides, ſicut quædam cauſa primaria per quaſdam medias cauſas, ſed Gētiles per ipſam fidē immediatè iuſtificantur. Deinde cùm dicit, *Legem ergo* excludit quádam obiectionem, poſſet enim aliquis dicere q, prædictam legem deſtrueret, & ideo quærit dicens, *Legem ergo deſtruimus per fidem* ex hoc ſcilicet quod dicimus homines iuſtificari ſine operibus legis. Et reſpondet *Abſit* ſecundum illud Mat. 5. Non præteribit iota vnum, aut vnus apex, &c. Subdit auté, *Sed legem ſtatuimus*, i. per fidem legē perficimus, & adimplemus, ſecundú illud Mat. 5. Non veni ſoluere legē, ſed adimplere. & hoc quantum ad præcepta cerimonialia, quæ cùm eſſent figuralia per hoc ſtatuuntur & adimpletur quod veritas ſignificata per ea, in fide Chriſti exhibetur, & etiam quátum ad moralia quia fides Chriſti auxilium gratiæ confert ad implēda moralia pręcepta legis. addit etiam quædam conſilia per ea quæ præcepta moralia tutius & firmius conſeruantur.

CAPVT QVARTVM.

Circuncifionis gloria, qua Iudei Gentes præcedere ſe credebant, euellitur, ac quomodo merces imputetur alicui & ſecundum gratiam & ſecundum debitum, declaratur.

QVid ergo dicemus, Inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundum carnem? Si enim Abraham ex operibus legis iuſtificatus eſt habet gloriam, ſed non apud Deum. Quid enim dicit ſcriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Ei autem qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiam: ſed ſecundū debitum. Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum qui iuſtificat impium, reputatur fides eius ad iuſtitiam ſecundum propoſitum gratiæ Dei: ſicut & Dauid dicit beatitudinē hominis, cui Deus accepto fert iuſtitiam ſine operibus, Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus vir cui nō imputauit dominus peccatum. Beatitudo ergo hæc, in circunciſione tantum manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata eſt fides Abrahæ ad iuſtitiam. Quomodo ergo reputata eſt? In circunciſione an in præputio? Nō in circunciſione, ſed in præputio.

Poſtquā Apoſtolus excluſit Iudæorum gloriā quam habebant in lege per eam ſe Gentibus præferrētes, hic excludit eorum gloriam quantum ad circunciſionem. Et circa hoc duo facit. Primò reſumit quęſtionē quam ſuprà poſuerat dicens, *Quæ eſt vtilitas circunciſionis?* Et quia Abraham primus mandatum de circunciſione accepit. vt dicitur Gene. 17. Ideò quæſtionem iterat in perſona ipſius Abrahæ dicens, Si ita eſt q, Deus iuſtificat præputium ſicut & circunciſionem. *Quid ergo dicemus inueniſſe vtilitatis Abraham patrem noſtrū ſecūdum carnem?* ideſt ſecundú circunciſionem carnalem & ſecundum alias obſeruantias carnales? videtur eſſe inconueniens ſi dicatur q, nihil vtilitatis inuenerit, cùm dicatur Eſa. 48. Ego dominus docens te vtilia. Secundò, ibi *Si enim Abraham &c.* reſpōdet propoſitæ quæſtioni. Et duo facit. Primò oſtendit q, Abraham nō hoc inuenerit per circunciſionem & cætera legis opera q, per eam iuſtificaretur, ſed magis per fidem. Secundò commendat fidem ipſius, ibi *Qui contra ſpem, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit propoſitum ratione accepta ex parte diuinæ acceptationis. Secūdò ratione diuinæ promiſsionis, ibi *Non enim per legem &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit quandam conditionalem. Secundò probat deſtructionem conſequentis, ibi *Quid enim dicit ſcriptura, &c.* Tertiò probat ipſam conditionalem, ibi *Sicut & Dauid &c.* Circa primum intendit Apoſtolus ſic argumētari Si Abraham iuſtificatus eſſet ex operibus legis, nō haberet gloriam apud Deum, ergo nō ex operibus iuſtificatus eſt. Proponit ergo conditionalem dicés, Quæſitum eſt, quid Abrahá inuenit ſecundú carnalem circunciſionem. Et manifeſtum eſt

quod

quod hoc non inuenit vt iuſtificatus ſit ex operibus legis, ita ſcilicet quod eius iuſtitia in operibus legis conſiſtat, habet quidem gloriam, ſcilicet apud homines qui exteriora facta vident, ſed nõ apud Deum qui videt in occulto, ſecundum illud. 1. Reg. 16. Deus autem intuetur cor. 1. Cor. 3. Nemo veſtrum glorietur in hominibus, &c. Vnde contra quoſdam dicitur Ioan. 12. Dilexerunt magis gloriam hominum quam Dei. Sed contra hoc poteſt obijci, quia ex conſuetudine operum exteriorum generatur interior habitus, ſecundum quem etiam cor hominis bene diſponitur, vt ſit promptum ad bene operandum, & in bonis operibus delectetur, ſicut Philoſophus docet in. 2. Ethi.

Sed dicendum eſt, quod hoc habet locum in iuſtitia humana, per quam ſcilicet homo ordinatur ad bonum humanum. Huius enim iuſtitiæ habitus per opera humana poteſt acquiri, ſed iuſtitia quæ habet gloriam apud Deum ordinatur ad bonum diuinum ſcilicet futuræ gloriæ, quæ facultatem humanam excedit, ſecundum illud. 1. Cor. 2. In cor hominis non aſcendit quæ præparauit Deus diligentibus ſe. Et ideo opera hominis non ſunt proportionata ad huius iuſtitiæ habitum cauſandum, ſed oportet prius iuſtificari interius cor hominis à Deo vt opera faciat proportionata diuinæ gloriæ.

Deinde cũ dicit, *Quid enim &c.* deſtruit cõſequens quod fuit negatiuum, probando affirmationem oppoſitam ſcilicet quod Abraham habebat gloriã apud Deum. Et hoc probat per authoritatem ſcripturæ, quam primò Apoſtolus ponit. ſecundò exponit, ibi, *Ei autem, &c.* Dicit ergo primò: Dico Abraham ſic iuſtificatum eſſe quod habet gloriam apud Deum. Quid enim ſcriptura dicit? Gene. 15. *Credidit Abraham*, Deo, promittenti ſibi ſeminis multiplicationẽ. Eccle. 2. Crede Deo, & recuperabit te. *Et reputatum eſt illi*, ſcilicet à Deo ad iuſtitiam. 1. Mach 2. Abraham in tentatione inuentus eſt fidelis. Et ſic patet quod apud Deum, à quo eſt ei reputatum ad iuſtitiam quod credidit, gloriam habet. Eſt autem conſiderandum quòd iuſtitia quam Deus reputat, ſcriptam expreſsit non in aliquo exteriori opere, ſed in interiori fide cordis quam ſolus Deus intuetur. Cùm autem dicatur triplex eſſe actus fidei, ſcilicet, credere Deum, Deo, & in Deum, poſuit hunc actum qui eſt credere Deo, qui eſt proprius actus fidei, eius ſpeciem demonſtrans. Nam credere in Deum, demonſtrat ordinem fidei ad finem, qui eſt per charitatem: nam credere in Deum, eſt credendo in Deum ire, quod charitas facit. Et ſic ſequitur ſpeciẽ fidei. Credere autem Deum, demonſtrat fidei materiam, ſecundum quod eſt virtus theologica, habens Deum pro obiecto. Et ideo hic actus nondum attingit ad ſpeciem fidei, quia ſi aliquis credat Deum eſſe per aliquas rationes humanas & naturalia ſigna, nondum dicitur fidem habere, de qua loquimur, ſed ſolùm quãdo ex hac ratione credit quod eſt à Deo dictum, quod deſignatur per hoc quod dicitur credere Deo: & ex hoc fides ſpecificatur, ſicut & quilibet cognoſcitiuus habitus ſpeciem habet ex ratione, per quam aſſentit in aliquid. Alia enim ratione inclinatur ad aſſentiendum habens habitum ſcientiæ, ſcilicet per demonſtrationem, & alia ratione habens habitum opinionis, ſcilicet per ſylogiſmum dialecticum.

Actus fidei triplex eſt, credere ſcilicet Deo. Deu. 1. & in Deum.

Deinde cùm dicit, *Ei autem qui operatur, &c.* exponit prædictam authoritatem quantum ad hoc quòd dicit, *Reputatũ eſt illi ad iuſtitiam*, & tãgitur in Gloſſa duplex horum verborum expoſitio. Prima eſt ſecundũ q; referũtur ad finalem mercedem de qua primò oſtenditur qualiter ſe habeat ad opera, ſecundò qualiter ad fidem, ibi, *Ei vero qui non, &c.* Dicit ergo primò, quod ei, qui operatur, ſcilicet opera iuſtitiæ, merces æternæ retributionis de qua dicitur Eſa. 40. Ecce merces eius cum eo, non reputatur ſecundum gratiam tantum, ſed ſecundum debitum, ſecundum illud Matth. 20. Nónne ex denario conueniſti mecum?

Sed contra eſt quod dicitur infrà. 6. Gratia Dei vita æterna. Et infrà. 8. Non ſunt condignæ paſsiones huius temporis ad futuram gloriam. Sic igitur illa retributio non fit ſecundum debitum, ſed ſecundum gratiam. Sed dicendum eſt quod opera humana poſſunt conſiderari dupliciter. Vno modo ſecundum ſubſtantiam operum, & ſic non habent aliquid condignum, vt eis merces æternæ gloriæ reddatur. Alio modo poſſunt conſiderari ſecundum ſuum principium, prout ſcilicet ex impulſu Dei aguntur ſecundum propoſitum Dei prædeſtinantis, & ſecundum hoc eis debetur merces prædicta ſecũdum debitum, quia vt infrà. 8. dicitur, Qui ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei: ſi autem filij, & hæredes. Deinde cùm dicit, *Ei vero, &c.* oſtẽdit qualiter ſe habeat merces æterna ad fidem dicens, *Ei vero qui non operatur*, ſcilicet exteriora opera, puta quia non habet tempus operandi; ſicut patet in baptizato ſtatim mortuo, *Credenti in eum qui iuſtificat impium*, ſcilicet in Deum, de quo dicitur infrà. 8. Deus qui iuſtificat, reputabitur fides eius ſcilicet ſola ſine operibus exterioribus ad iuſtitiam, id eſt vt per eam iuſtus dicatur & iuſtitiæ præmium accipiat, ſicut ſi opera iuſtitiæ feciſſet. ſecundum illud infrà, 10. Corde creditur ad iuſtitiam, & hoc ſecundum propoſitum gratiæ Dei, id eſt ſecundum quod Deus proponit ex gratia ſua homines ſaluare. infrà. 8. His qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti. Ephe. 1. Qui operatur omnia ſecundum cõſilium voluntatis ſuæ. Alia expoſitio eſt, vt hoc referatur ad hominis iuſtificationem. Dicit ergo, *Ei autem qui operatur*, id eſt ſi aliquis per opera iuſtificetur, ipſa iuſtitia imputaretur quaſi merces nõ ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. infrà. 11: Si autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non eſt gratia. *Ei vero qui non operatur*, vt ſcilicet per ſua opera iuſtificetur, *Credenti autem in eum qui iuſtificat impium*, computabitur hæc eius fides ad iuſtitiam ſecundum propoſitum gratię dei, non quidem ita quod per fidem iuſtitiam mereatur, ſed quia ipſum credere eſt primus actus iuſtitiæ, quam deus in eo operatur. Ex eo enim quod credit in deum iuſtificantem, iuſtificationi eius ſubijcit ſe, & ſic recipit eius effectum. Et hæc expoſitio eſt literalis, & ſecundum intentionem Apoſtoli, qui facit vim in hoc, quod in Geneſ. 15. dictum eſt, Reputatum eſt illi ad iuſtitiam, quod conſueuit dici, quando id, quod minus eſt ex parte alicuius reputatur ei gratis, ac ſi totum feciſſet. Et ideo Apoſtolus dicit, quod hæc reputatio locum non haberet ſi iuſtitia eſſet ex operibus, ſed ſolum habet locum ſecundum quod eſt ex fide.

Opera humana dupliciter conſiderãtur.

Deinde cùm dicit, *Sicut & Dauid dicit beatitud. &c.* probat conditionalem præmiſſam ex authoritate

Pſalmi. Cuius primò præmittit ſenſum. Secundò ponit verba eius, ibi, *Beati quorum*. Tertiò excludit falſum intellectum, ibi, *Beatitudo, &c.* Dicit ergo, Sicut & Dauid dicit, id eſt aſſerit beatitudinem hominis eſſe illius, ſcilicet cui Deus fert, id eſt dat iuſtitiam. *Accepto*, id eſt gratis, ſine operibus præcedentibus. Ad Titum 3. Non enim ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos. Beatitudo autem hominis eſt à Deo, ſecundum illud Pſalm. Beatus vir cuius eſt dominus deus ſpes eius. Sic igitur manifeſtum eſt illum habere gloriam apud Deum, qui non ex operibus legis iuſtificatur, vt dictum eſt. Deinde cùm dicit, *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, &c.* ponit verba Dauid prædictam ſententiam continentia, & dicit eos eſſe beatos quorum remittuntur peccata. Et ſic patet quod non habuerunt prius bona opera ex quibus iuſtitiam ſeu beatitudinem conſequerentur. Eſt autem triplex peccatum, ſcilicet originale, actuale mortale, & actuale veniale.

Peccatum originale dicitur iniquitas.

Primò ergo quantum ad originale dicit, Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates. Vbi conſiderandum eſt quod peccatum originale iniquitas dicitur, quia eſt carentia originalis iuſtitiæ, per quam ſecundum æquitatem ratio hominis ſubijciebatur Deo, inferiores vires rationi, & corpus animæ, ſed per peccatum originale hæc æquitas tollitur: quia poſtquam ratio deſijt eſſe ſubiecta deo, inferiores vires rationi rebellant, & corpus ab obedientia animæ ſubducitur per corruptionem & mortem. Vnde in pſalmo quinquageſimo. Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum. Vtrobique autem peccatum originale pluraliter ſignificatur. Vel propter plures homines, in quibus multiplicatur originale peccatum, vel potius quia virtute continet in ſe quodammodo omnia peccata. Huiuſmodi autem peccatum origioale remitti dicitur, quia tranſit reatus ſuperueniente gratia: ſed remanet actu remanente fomite ſiue concupiſcentia, quæ non tollitur totaliter in hac vita, ſed remittitur, ſiue mitigatur. Secundò quantum ad actuale mortale, dicit, *Et quorum tecta ſunt peccata*. Dicuntur autem peccata tegi diuino conſpectui, inquantum non inſpicit ad ea punienda. Pſal. Operuiſti omnia peccata eorum. Tertiò quantum ad veniale dicit, *Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum*, vt ſcilicet per peccatum intelligantur peccata venialia: quæ licet leuia ſint, tamen per multa homo ſeparatur & elongatur à Deo. 2. Paralipo. tertio. Dominus boous propitiabitur cunctis, qui in toto corde requirunt illum, & non imputabitur illis quod minus ſancti ſunt.

Poſſunt autem & hæc tria aliter diſtingui. Sunt enim in peccato tria. Quorum vnum eſt offenſa Dei. Et quantum ad hoc dicit, *Beati quorum remiſſa ſunt iniquitates*, ſecundum quod homo dicitur remittere offenſam ſibi factam. Eſaiæ 4. Dimiſſa eſt iniquitas illius. Aliud autem eſt ipſe actus inordinatus culpæ, qui non poteſt non fuiſſe factus ex quo ſemel perpetratus eſt, ſed tegitur manu miſericordiæ diuinę: vt quaſi pro non facto habeatur. Tertium verò eſt reatus pœnæ, & quantum ad hoc dicit, *Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum*, ſcilicet ad pœnam. Deinde cùm dicit, *Beatitudo ergo hominis, &c.* excludit falſum intellectum autoritatis prædictę. Poſſet enim Iudęus ſic intelligere, quod prædicta gratia remiſsionis peccatorum non fieret, niſi circunciſis.

Ad hoc ergo excludendum, primò Apoſtolus quęſtionem mouet dicens, Beatitudo hęc qua ſcilicet deus, dat iuſtitiam ſine operibus, manet tantum in circunciſione, id eſt, habet locum ſolùm in circunciſis. An etiam & in pręputio, id eſt in Gentibus? Manifeſtum eſt quod in vtriſque ſecundum illud quod dicit infrà. 10. Idem dominus diues in omnes, &c. Secundò, ibi, *Dominus enim*, ad hoc oſtendendum aſſumit authoritatem ſcripturę, quaſi dicat, hoc ideo quęro. *Dicimus enim, &c.* Quod reputatur fides Abrahę ad iuſtitiam. Geneſ. decimoquinto. Tertiò, ex hac authoritate concludit ſolutionem pręmiſſę quęſtionis ſub interrogatione tamen, dicens, Quomodo ergo reputata eſt, ſcilicet fides Abrahę ad iuſtitiam, in circunciſione, id eſt, quando erat circunciſus, an in pręputio, id eſt, quando erat incircunciſus? Et reſpondet, *Non in circunciſione, ſed in præputio*. Et hoc manifeſtum eſt ex ſerie narrationis ſcripturę. Nam Geneſ. decimoquinto. legitur, quod fides reputata eſt Abrahę ad iuſtitiam: circunciſionem autem accepiſſe legitur Geneſ decimo ſeptimo. Si igitur Abraham adhuc incircunciſus exiſtens, iuſtificatus eſt per fidem, manifeſtum eſt, quod iuſtitia fidei per quam gratis remittuntur peccata, non eſt ſolum in circunciſione, ſed etiam in pręputio, id eſt in Gentilitate.

LECTIO SECVNDA.

Circunciſionem eſſe tantum iuſtificationis ſignum, non effectiuam cauſſam hic docet Apoſtolus, cur in præputio ſit facta, & quomodo lex non tantum naturæ, ſed etiam Moyſi, iram operetur, oſtenditur.

ET ſignum accepit circunciſionis, ſignaculum iuſtitiæ fidei quæ eſt in præputio, vt ſit pater omnium credentiũ per præputium, vt reputetur & illis ad iuſtitiam. Et ſit pater circũciſionis, non his tãtum qui ſunt ex circunciſione, ſed & his qui ſectantur veſtigia fidei, quæ eſt in præputio patris noſtri Abrahæ. Non enim per legem promiſſio Abrahæ, aut ſemini eius vt hæres eſſet mundi, ſed per iuſtitiam fidei. Si enim qui ex lege hæredes ſunt, exinanita eſt fides, abolita eſt promiſſio. Lex enim iram operatur. Vbi enim non eſt lex, nec præuaricatio.

Oſtenſo quod beatitudo remiſsionis peccatorum non ſolum eſt in circunciſione, ſed etiam in præputio, exemplo Abrahæ qui tempore præputij eſt iuſtificatus, hic reſpondet cuidam obiectioni. Poſſet enim aliquis dicere, ſi Abraham iuſtificatus eſt ante circunciſionem: ergo ſine cauſa & fruſtrà circunciſus eſt. Ad hanc ergo obiectionem excludendam primò proponit, quod circunciſio non erat cauſa iuſtitiæ, ſed ſignum. Secundò oſtendit quid ex hoc ſigno conſequatur, ibi, *Vt ſit pater, &c.* Tertiò oſtendit modum quo hoc cõſequatur, *Non his tantum, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit circunciſionem eſſe ſignum. Geneſ 17. Circuncidetis carnem præputij veſtri, vt ſit in ſignum fœderis inter me & vos. Secundò oſtendit cuius rei ſit ſignum, dicens,

dicens, quod ſit *Signaculum iuſtitiæ fidei*, id eſt, quæ per fidem, quæ quidem fides eſt in præpurio, id eſt, quam Abraham habuit, adhuc incircunciſus exiſtens. Dicirur autem ſignaculum dupliciter. Vno modo quaſi expreſſum ſignum habens ſimilitudinem rei ſignatæ, ſecundum illud Ezec. 28. Tu ſignaculum ſimilitudinis, &c. Haber autem circunciſio expreſſam ſimilitudinem cum fide Abrahæ. Primò quidem quantum ad rem creditam. Credidit enim multiplicationem ſui ſeminis, & ideo congruenter accepit ſignum in membro generationis. Secundò quantum ad effectum huius fidei, quæ eſt remotio culpæ, quæ ſignatur per remorionem ſuperfluę pelliculæ. Alio modo ſignaculum dicitur ſignum aliquid occultans, quod reuelandum eſt amicis ſicut patet de ſigillo: & ſecundum hoc dicitur Apocal. 5. Dignus eſt agnus qui occiſus eſt accipere librum & aperire ſignacula eius. Claudebatur ergo ſub ſignaculo circũciſionis ſecretum incarnarionis Chriſti ex ſemine Abrahę. Conſequenter oſtendir quid conſequatur ex dictis. Conſequitur enim ex hoc quod Abraham in præputio iuſtificatus per fidem, poſtea circunciſionem accepit, vt ſit pater non ſolum circunciſorum: ſed etiam credentium in præpurio: & hoc eſt quod dicit. Vt ſit pater, id eſt ex prædictis conſequitur, quod Abraham ſit pater omnium credentium per præpurium, id eſt qui ſunt in ſtatu præputij. Vel Abraham ſit pater per præputium, id eſt, per id quod habuit in præputio vt reputetur & illis ad iuſtitiam, hoc ſcilicet quod credunt ſicut reputatum eſt Abrahæ. Et de hac paternitate dicitur Math. 3. Potens eſt Deus de lapidibus iſtis, &c. Et ſit pater circunciſionis, id eſt circunciſorum, qui ex eo originem ducunt. Vnde Ioan. 8. Pater noſter Abraham eſt. Deinde oſtendit per quem modum ſit pater etiam incircunciſorum, quia per imitationem. Et hoc eſt quod dicit, *Vt ſit*, inquam, *pater non his tantum qui ſunt in circunciſione*, id eſt qui ſunt circunciſi. *Sed etiam his qui ſectantur veſtigia fidei patris noſtri Abrahæ quæ eſt in præputio*, id eſt quam Abraham habuit adhuc incircunciſus. Ioan. 8. Si filij Abrahæ eſtis, opera eius facite. Et quia hic de circunciſione ſit mentio, oporter circa ipſam tria conſiderare, ſcilicet quare ſit inſtituta, quam vim habuit, & quare ſit mutata. Circa primum conſiderandum, quod circunciſio ſicut & aliæ legis cerimoniæ, eſt propter duo inſtituta. Primò quidem propter cultum diuinum, ad quem homines ſecundum huiuſmodi cerimonialia diſponebantur. Et ſecundum hoc circunciſio habet triplicem inſtitutionis cauſam, quarum prima eſt ad ſignificandum fidem & obedientiam quam Abraham ſe Deo ſubiecit: vt ſcilicet illi qui circunciſionem acciperent Abrahæ, traditam fidem & obedientiam ipſius obſeruarent. Dicitur enim Hebr. 11. Fide Abraham circunciſus eſt, & ideo facta eſt circunciſio in membro generationis, ad ſignificandum fidem ipſius circa prolem futuram, vt dictũ eſt. Secunda eſt ad exprimendum in ſigno corporali id quod ſpiritualiter erat faciendum: vt ſcilicet ſicut à membro generationis, quod principaliter cõcupiſcentiæ deſeruit, abſcindebatur ſuperflua pellicula: ita etiam à corde hominis omnis ſuperflua concupiſcentia tolleretur, ſecundum illud Hiere. 4. Circuncidimini domino & auferte præputium cordium veſtrorum, &c. Tertia eſt, vt per hoc ſignum populus ille Deum colens, ab omnibus alijs populis diſtingueretur. Et inde eſt quod Ioſue 5. Mandauit Dominus circuncidi filios Iſraël, qui inter alias nationes erant habitaturi, qui prius in deſerto ſolitarij manentes circunciſi non erant. Alia autem ratio circunciſionis & omnium cerimonialium accipitur per comparationem ad Chriſtum, ad quem comparatur, ſicut figura ad veritatem & membra ad corpus, ſecundum illud Colloſſ. 2. Quæ ſunt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti. Sic igitur per circunciſionem corporalem ſignificatur circunciſio ſpiritualis fienda per Chriſtum. Primò quidem in animam, quantum per ipſum peccatorum reatus & concupiſcentię præſcinduntur. Colloſſ. 2. In quo ſcilicet Chriſto, circunciſi eſtis circunciſione non manufacta, in expoliatione corporis carnis, ſed in circunciſione domini noſtri Ieſu Chriſti. Secundò verò quantum ad corpus, quando ſcilicet etiam in reſurrectione ab electorum corporibus omnis paſsibilitas & mortalitas auferetur: & ideo circunciſio fiebat octauo die, quia ſignificat octauam ętatem reſurgentium: nam ſeptima eſt quieſcentium in Chriſto. Sex autem ętates ſunt quibus ſęculum currit. Vnde & circunciſio facta legitur cultellis petrinis. Ioſue 5. Et Exod. 4. ad ſignificandum quod ſpiritualis circunciſio, fienda erat per petram. *Qui eſt* Chriſtus, vt dicitur. 1. Corinth. 10. Non tamen hoc generaliter obſeruabatur, quod neceſſe eſſet circunciſionem fieri cum petra. Circa ſecundum verò eſt ſciendum quod ſicut hic Gloſſa dicit & eſt Bedæ. Idem ſalutare curationis auxilium circunciſio in lege contra originalis peccati vulnus prębebat, quod baptiſmus agere tempore reuelatę gratię conſueuit. Ex quo patet quod virtus circunciſionis ſe extendebat ad deletionem originalis peccati. Quidam tamen dicunt quod gratia in circunciſione non conferebatur: non enim poteſt eſſe dei gratia ſine iuſtitia. Argumentatur autem Auguſt. Gal. 2. Si iuſtitia eſt per legem, ergo Chriſtus gratis mortuus eſt, id eſt ſine cauſa. Et eodem modo argumentari poſſumus. Si ex circunciſione eſt gratia iuſtificans, Chriſtus gratis mortuus eſt, ſed hoc non poteſt eſſe, nam remiſsio peccati nunquam fit ſine gratia, infrà. 5. Iuſtificati igitur gratia ipſius, &c. Et ideo alij dicunt quod in circunciſione dabatur gratia, quantum ad effectus priuatiuos, ſcilicet remotionis culpę, non autem quantum ad effectus poſitiuos, puta operationem iuſtitię. Sed hoc etiam conueniens non videtur: effectus enim poſitiui alicuius formæ, ordine naturæ pręcedunt effectus priuatos. Non enim lumen pellit tenebras, niſi per hoc quod illuminat. Et ita gratia per hoc culpam pellit, quod iuſtificat. Remoto autem priori, remouetur poſterius. Et ideo melius dicendum eſt quod circunciſio ex ipſo opere operato non habebat virtutem effectiuam, neque quantum ad remotionem culpæ, neque quantum ad operationem iuſtitię: ſed erat ſolum iuſtitiæ ſignum, vt hic Apoſtolus dicit, ſed per fidem Chriſti, cuius circunciſio ſignum erat. auferebatur peccatum originale & conferebatur auxilium gratiæ ad rectè agendum. Circa tertium verò manifeſtum eſt iam ex dictis, quare oportuit circunciſionem mutari. Nã circunciſio erat ſignum futuri. Non autem idem ſignum conuenit præſenti ſiue præterito & futuro, & ideo baptiſmus eſt ſignum pręſentis gratię, qui copioſiorem & vtiliorem effectum habet gratiæ, quia quanto agens eſt propinquius & præſentius, tanto efficacius operatur. Deinde cùm dicit, *Non enim per legem, &c.* oſtendit propoſitum ſcilicet quod circunciſio

Circumciſio habet expreſſam ſimilitudinem cũ fide Abrahe quo ad duo.

Circumciſio & aliæ legis cerimoniæ ſunt propter duo inſtitutæ.

Originale peccatũ per circũciſionem delebatur.

Circumciſio non remittebat peccatum ex opere operato effectiuè, ſed ſignũ erat remiſſiõis.

cunciſio, ſiue quodcunque opus legis non iuſtificet ex diuina promiſsione. Et circa hoc duo facit. Primò proponit quod intendit. Secundò probat propoſitum, ibi, *Si enim qui ex lege, &c.* Supponit ergo Apoſtolus primò ex authoritate Geneſ. promiſsionem factam Abrahæ & ſemini eius, vt hæres eſſet mundi, id eſt, vt omnes gentes mundi in ipſo benedicerentur, ſecundum illud Geneſ. 12. In te benedicentur, &c. Dicit autem, *Ac ſemini eius*: quia huiuſmodi promiſsio & ſi in ipſo non eſt completa, complenda tamen erat in ſemine eius. Dicitur enim Geneſ. 22. Benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ. hoc autem ſemen principaliter intelligitur Chriſtus, ſecundum illud Gala. 3. Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones & ſemini eius. Non dicit, in ſeminibus quaſi in multis: ſed in ſemine quaſi in vno, &c. Quia ſcilicet in vno in quo completur, oſtenditur vt ſit hæres mundi, ſecundum illud Pſal. 2. Poſtula à me & dabo tibi gentes hereditatem tuam. Secundariò autem completur in illis, qui per gratiam Chriſti ſunt ſpiritualiter ſemen Abrahæ. infra.
9 Qui filij ſunt promiſsionis æſtimantur in ſemine. Qui etiam per Chriſtum ſunt hęredes mundi, inquantum omnia in gloriam electorum cedunt. 1. Corinth. 3. Omnia veſtra ſunt, &c. Circa hanc promiſsionem vnum negat, & vnum aſſerit. Negat huiuſmodi promiſsionem eſſe factam per legem. Quod quidem non dicitur propter ipſam promiſsionem, quia tempore promiſsionis lex data erat: ſed propter promiſsionis impletionem, vt ſit ſenſus, quod talis promiſsio facta erat Abrahæ, non quaſi implenda per legem, quia vt dicitur Hebr. 7. Nihil ad perfectum adduxit lex. Aliud autē aſtruit, quod ſcilicet huiuſmodi promiſsio ſit implenda per iuſtitiam fidei, quia ſancti per fidem vicerunt regna. Hebr. 11. Deinde cùm dicit: *Si enim, &c.* oſtendit propoſitum. Et primò quantum ad hoc, quod promiſsio non ſit implenda per legem. Secundò quantum ad hoc, quod ſit implenda per iuſtitiam fidei, ibi, *Ideo ex fide, &c.* Circa primum ponit talem rationem. Si promiſsio facta Abrahę eſſet implenda per legem, fides Abrahę credentis promiſsioni, eſſet inanis, quia promiſsio ei facta aboleretur: ſed hoc eſt inconueniens, ergò & primum. Circa hoc duo facit. Primò proponit conditionalem. Secundò probat eam, ibi, *Lex enim, &c.* Deſtructio autem conſequentis eſt manifeſta. Dicit ergo primò quod promiſsio non eſt facta per legem. Si enim qui ex lege ſunt, hi ſunt hęredes, id eſt, ſi ad hoc quod aliqui hęreditatem promiſſam participent, requiritur quod ex legis obſeruantia hoc conſequantur, exinanita eſt fides, id eſt vacua facta eſt fides qua Abraham credidit Deo promittenti, vt dicitur Geneſ. 15. Et hoc eſt inconueniens, ſecundum quod dicitur 1. Corinthiorum. 15. Si Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt pręedicatio noſtra, &c. Et quare ſit inanis oſtendit ſubdens, *Abolita*, id eſt caſſata eſt promiſsio, quia non conſequitur ſuum effectum. contra id quod dicitur Hebr. 11. Fidelem credidit eum eſſe qui repromiſerat. Et hic infra in præſenti cap. dicitur. Quęcunque promiſit deus potens eſt, &c. Deinde cùm dicit, *Lex enim*, probat conditionalem præmiſſam per effectum ſiue euentum legis. Et primò proponit legis effectum ſiue euentum. Secundò probat, ibi, *Vbi enim non eſt lex, &c.* probat autem conditionalem ſic, ſi aliqua promiſsio ſit implēda per id quod impletionem promiſsionis impedit, talis promiſsio aboleretur, & fides credentis exinanitur: ſed lex impedit conſecutionem hęreditatis. Lex enim iram operatur: ergo ſi per legem ſit adimplenda promiſsio, *Exinanita eſt fides, abolita eſt promiſsio.* Dicitur autem lex operari iram, id eſt vindictam: quia per legem facti ſunt homines digni dei vindicta. 4. Reg. 22. Magna ira domini ſuccenſa eſt contra nos, quia non audierunt patres noſtri verba libri huius, ſcilicet legis, &c. poſſet autem aliquis intelligere quod lex iram operatur quantum ad cerimonialia tempore gratię obſeruata, ſecundum illud Gal. 5. Si circuncidimini Chriſtus nihil vobis proderit. Sed quod dicitur intelligendum eſt etiam quantum ad moralia, non quidem quod legis præcepta moralia pręcipiant aliquid, quod qui obſeruant dignos ira dei efficiat, ſed occaſionaliter, quia præcipit & gratiam adimplendi non prębet, ſecundum illud. 2. Corinth. 3. Litera occidit, ſpiritus autem viuificat. Quia, ſcilicet interius adiuuat infirmitatem noſtram, vt dicit infra. 8. Deinde cùm dicit, *Vbi enim non eſt lex, &c.* oſtendit qualiter iram operatur. dicens: Vbi non eſt lex, non eſt pręuaricatio: quia & ſi aliquis lege non data peccare poſsit, contra id quod naturaliter iuſtum eſt faciendo, non tamen pręuaricator dicitur, niſi legem tranſgrediens. pſal. 118. Vidi pręuaricantes & tabeſcebam, &c. Et tamen omnis peccator poteſt dici pręuaricator, inquantum legem naturalem tranſgreditur. pſal. 118. Pręuaricantes reputaui omnes peccatores terrę. Grauius eſt tamen tranſgredi ſimul legem naturę & legem ſcriptam, quam ſolam legem naturæ. Et ideo lege data ſine gratia adiuuante, præuaricatio creuit, & maiorem iram promeruit.

Lex [illegible] natura quã [illegible] iram operatur.

LECTIO TERTIA.

Promiſsio Abrahæ per fidem nō per legem implenda eſſe oſtenditur, cuius fidei magnitudo monſtratur, ac ſimul laudatur ex eo quod credidit contra ſpem in repromiſſione Dei.

IDeo ex fide, vt ſecundum gratiam firma ſit promiſsio omni ſemini. Non ei qui ex lege eſt ſolum, ſed & ei qui ex fide eſt Abraha, qui pater eſt omnium noſtrum, ſicut ſcriptum eſt: Quia patrem multarum gentium poſui te ante Deum, cui credidiſti, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non ſunt, tanquam ea quæ ſunt. Qui contra ſpem in ſpem credidit, vt fieret pater multarum gentium ſecundum quod dictum eſt ei. Sic erit ſemen tuum ſicut ſtellæ cæli & arena maris. Et non infirmatus eſt in fide, nec conſiderauit corpus ſuum emortuum, cùm iam ferè centum eſſet annorum, & emortuam vuluam Saræ. In repromiſsione etiam Dei non hæſitauit diffidentia, ſed confortatus eſt fide, dans gloriam Deo, pleniſsimè ſciens, quia quæcunque promiſit Deus, potens eſt & facere. Ideo & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Non eſt autem ſcriptum tantum propter ipſum, quia reputatum eſt illi ad iuſtitiam, ſed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum dominum noſtrum à mortuis, qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.

Oſtenſo quod promiſsio facta Abrahæ & ſeminī eius non ſit implenda per legem, hic oſtendit quod ſit implenda per fidem. Et circa hoc tria facit. Primò oſtendit per quid ſit huiuſmodi promiſsio adimplenda. Secundò oſtendit in quibus ſit adimplenda, ibi, *Omni ſemini, &c.* Tertiò à quo ſit implenda, ibi, *Qui viuificat mortuos, &c.* Primo ergo concludit propoſitum quaſi ex diuiſione. Videtur enim neceſſarium eſſe quod promiſsio adimpleatur

vel

vel per fidem, vel per legem: non autem per legé: quia promiſsio aboleretur. Vnde cócludit, Ideo ex fide ſcilicet conſequimur promiſsionem, vt hæredes ſimus mũdi. 1. Io. 5. Hæc eſt victoria quæ vincit mundũ, &c. Et hoc confirmat per contrarium medium ei quod ſuprà aſſumpſerat. Dictum eſt enim q. ſi iuſtitia ex lege eſſet, promiſsio aboleretur: ſed ſi ſit ex fide, remanet firma promiſsio propter virtutem diuinæ gratię iuſtificantis hominem per fidem. Et hoc eſt, quod dicit, *Vt promiſsio Dei ſit firma*, non quidem per operationes hominum quæ poſſunt deficere, ſed ſecundum gratiam quæ infallibilis eſt. 2. Corinth. 12. Sufficit tibi gratia mea, &c. 2. Corinthiorum. 1. Quotquot ſunt promiſſiones in illo, ſcilicet Chriſto ſunt, id eſt, veritatem habent. Deinde cum dicit, *Omni ſemini, &c.* oſtendit in quibus impleatur prædicta promiſsio. Et primò proponit quod intendit, & dicit quod prædicta promiſſio ſic implenda per fidem, eſt firma per gratiam. Omni ſemini, id eſt, omni homini qui fuerit qualitercunque ſemen Abrahæ. Eccleſiaſt. 44. Cum ſemine eorũ permanent bona, hæreditas ſancta nepotes eorum. Secundò ibi, *Non ei, &c.* exponit quod dixerat, omni ſemini. Eſt enim quoddam ſemen carnale, ſecundum illud Io. 8. Semen Abrahæ ſumus. Eſt aliud ſemen ſpirituale, ſecundum illud Matth. 3. Potens eſt Deus de lapidibus his, id eſt de gẽtibus ſuſcitare filios Abrahæ, ſolum autem ſemen Abrahæ carnale legem ſeruauit, ſed fidem eius etiam imitatur ſemen ſpirituale. Et ſic ſi per ſolam legem eſſet promiſsio, non impleretur in omni ſemine, ſed ſolum in carnali. Quia verò impletur per fidem quę eſt omnibus communis, planum eſt, quod impletur in omni ſemine. Tertiò ibi, *Qui eſt pater, &c.* probat quod ſuppoſuerat, ſcilicet quod ſemé Abrahæ ſit, non ſolum quod eſt ex lege, ſed etiã quod eſt ex fide per auctoritatem ſcripturæ, cuius primò ponit ſenſum, dicens, Qui ſcilicet Abraham eſt pater omnium noſtrum, id eſt, omnium credentium, ſiue Iudæorum, ſiue Gentilium. Suprà eodem, vt ſit pater omnium credentium. Eſaiæ. 51. Attẽdite ad Abraham patrem veſtrum. Secundò inducit auctoritaté, dicẽs. Sicut ſcriptum eſt. Gen. 17. *Quia patrem multarum gentium poſui te.* Litera alia habet, *Conſtitui te*, quod ſenſum non variat. Eccle 44. Abrahã magnus pater multitudinis gentium. Tertiò ibi. *Ante Deum, &c.* exponit quod dixerat, Sic enim dictum eſt, *Poſui te*, quaſi iam eſſet impletum quod longè poſtea erat implendum: ſed quæ ſunt futura in ſeipſis, in Dei prouidentia ſunt præſentia, ſecundum illud Eccl. 23 Domino Deo noſtro antequam crearentur omnia ſunt agnita, ſicut & poſt perfectum reſpicit omnia. Et ideo Apoſtolus dicit, quod hoc quod dictum eſt, *Poſui te*, intelligendum eſt, *Ante Deum*, i. in eius præſentia cui credidiſti. Crediderat enim Abraham Deo futura pręnuncianti, ac ſi videret præſentia. quia vt dicitur Heb. 11. Fides eſt ſperandarum ſubſtantia rerum, argumentum non apparentium. Deinde cùm dicit, *Qui viuificat mortuos, &c.* oſtendit à quo ſit implenda huiuſmodi promiſsio, dicens, Qui, ſ. Deus, *Viuificat mortuos*, id eſt, Iudæos, qui erant mortui in peccatis contra legem agentes. viuificat per fidem & gratiam, vt promiſsionem Abrahę cõſequantur. Ioan. 5. Sicut pater ſuſcitat mortuos & viuificat, &c. *Et ea quæ non ſunt*, id eſt, gentiles vocat. ſ. ad gratiam. *Tanquam ea quæ ſunt* i. tanquam Iudæos, infrà 9. Vocabo non plebem meam, &c. Significat autem gentiles per ea quæ non ſunt, quia erant omnino alienati à Deo. ſicut 1. Cor. 13. dicitur. Si charitaté non habuero nihil ſum. Et ſic per huiuſmodi vocationem implebitur promiſsio Abrahæ etiam in gẽtilibus. Vel quod dicit, *Vocat ea quæ non ſunt*, non intelligitur de vocatione temporali, ſed de vocatione prædeſtinationis æternæ, qua vocantur & eliguntur etiam qui nõ ſunt ac ſi eſſent. Ephe. 1. Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem. Et de hac vocatione dicitur infrà. 9. Non ex operibus, ſed ex vocante dictũ eſt, quia maior ſeruiet minori. Vel vocationem hic dicit ſimplicem Dei notitiam vel cognitionem, qua cognoſcit futura, quæ non ſunt in actu ſicut præſentia. Et hoc modo vocatio in Pſal. 146. accipitur cũ dicitur. Qui numerat multitudinem ſtellarum, &c. Et ſecundũ hunc ſenſum q. hic dicitur, inducitur propter id quod ſuprà dictũ eſt ante Deum cui credidiſti, duo enim videbantur obſtare ei, quod dictum eſt, patré multarum gentium poſui te, quorum vnum erat quia ipſe idem Abrahã erat quaſi emortuus præ ſenectute, vt infrà dicetur. Et cõtra hoc dicit, *qui viuificat mortuos.* Aliud autem eſt, quia illæ multæ gentes nondum erant. Et contra hoc ſubdit. Et *Vocat ea quæ non ſunt tanquam ea quæ ſunt.* Deinde cùm dicit, *Qui contra ſpem*, cõmendat fidem Abrahę. Et primò oſtendit magnitudinem fidei eius. Secundò efficaciam vel fructum eius, ibi, *Ideo & reputatum eſt, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit magnitudinem fidei Abrahæ quantum ad promiſsionem ſeminis multiplicandi. Secundò quantum ad repromiſsioné ſeminis exaltandi, ibi, *In repromiſsione, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit fidem eius fuiſſe magnam. Secundò oſtẽdit eã fuiſſe firmam, ibi, *Et non infirmatus eſt in fide, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit magnitudinem fidei Abrahę. dicẽs, qui ſ. Abraham in hanc ſpem credidit, vt fieret pater multarũ gentium, ſed contra aliã ſpem. Circa quod conſiderandũ eſt, quod ſpes importat certam expectationem boni futuri, quæ quidé certitudo eſt quandoque ex cauſa humana ſiue naturali, ſecundum illud. 1. Cor. 9. Debet in ſpe qui arat, arare: quandoq; verò certitudo expectantis eſt ex cauſa diuina, ſecundũ illud Pſal. 30. In te Dñe ſperaui, &c. Hoc ergo bonum quod Abraham fieret pater multarũ gentium, certitudinem habebat ex parte Dei promittentis. Sed contrarium apparebat ex cauſa naturali ſiue humana. Ideo dicit. Qui contra ſpé cauſę naturalis vel humanę, credidit in ſpé, ſ diuinæ promiſsionis. Quam quidem ſecundò ponit dicens, *Secundum quod dictum eſt ei, ſcilicet* Gene. 22. Sic erit ſemen tuũ ſicut ſtellæ cœli & ſicut arena maris. Vtrunq; auté horum inducitur propter ſimilitudinem innumerabilis multitudinis. Nam quantũ ad ſtellas dicitur Deuter. 1. Dominus Deus veſter multiplicauit vos & eſtis hodie ſicut ſtellæ cæli. Quantum ad arenam dicitur. 1. Reg. 4. Iuda & Iſraël innumerabiles ſicut arena maris ſunt. Poteſt tamen aliqua differentia inter vtrunq; attendi, vt ſtellis comparentur iuſti, qui fuerunt ex ſemine Abrahæ. Dani. 12. Qui ad iuſtitiam erudiunt plurimos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. Arenę autem comparantur peccatores, quia fluctibus mundi quaſi cuiuſdam maris opprimuntur. Hier. 5. Poſui arenam terminum maris. Deinde cùm dicit, *Et non infirmatus eſt.* Oſtendit firmitatem Abrahæ, quam primò proponit dicens, & non infirmatus eſt. ſicut enim temperantia oſtenditur non eſſe infirma, quæ magnis concupiſcibilibus non vincitur, ita fides oſtenditur non eſſe infirma, ſed fortis quæ à magnis difficultatibus non ſuperatur. 1. Petr. 5. Cui reſiſtite fortes in fide. Secundò, ibi, *Nec conſiderauit, &c.* Ponit difficultates, ex quibus oſtenditur fides eius non fuiſſe infirma. Et primò quidem ex parte ipſius Abrahæ cùm dicit, *Non conſiderauit*, ſcilicet ad diſcernẽdum promiſsioné. *Corpus ſuum emortuum*, ſcilicet, quia

Semen Abrahæ duplex, carnale ſcilicet, & ſpirituale.

Spes certa expectatio eſt futuri boni.

iam mortificata erat in eo vis generatiua propter ſeneƈtutem. Vnde dicit, *Cum iam ferè centum annorum eſſet*, Abrahę enim cētenario exiſtēti, natus eſt Iſaac, vt habetur Gen.21. Per annum autem antè fuerat ſibi filius promiſſus, ſecundum illud Gen.18. Reuertēs veniam ad te tēpore illo, & erit Sarę filius. Sed videtur quod non fuit corpus eius emortuum quantum ad vim generatiuam, quia etiam poſt mortē Saræ duxit Cethuram vxorem, quæ genuit ei filios, vt dicitur Gen. 25. Dicunt ergo quidam quod mortua erat in eo vis generatiua quantum ad hoc, quod ex muliere antiqua generaret, non quantum ad hoc quod generaret filiū ex iuuencula. Solent enim ſenes ex iuuenculis mulieribus prolem gignere, non autē ex antiquis, quæ ſunt minus aptæ ad concipiendum. Sed melius dicendum videtur quod Abrahæ miraculoſe reſtituta erat vis generandi, & quantum ad Saram, & quantū ad omnes mulieres. Secundò ponit difficultatem ex parte vxoris cum dicit, *Et emortuam vuluam Saræ*, ſcilicet non cōſiderauit vt diſcrederet. Dicit autem emortuam quantum ad actum generandi, tum propter ſterilitatem, tum propter ſeneƈtutem. Iam enim deſierant ei fieri muliebria, vt dicitur Geneſis. 8. Et ideo Eſaiæ 51. vbi dicitur, Attendite ad Abraham patrem veſtrum & ad Saram quę vos peperit, vt oſtenderet vtriuſque mortificationem. & frigiditatem præmiſit, dicens, Attendite ad petram vnde exciſi eſtis, & ad cauernam laci de qua præciſi eſtis. Deinde cùm dicit, *In repromiſſione etiam Dei, &c.* commendat fidem Abrahæ quantū ad iteratam promiſſionem de ſeminis exaltatione. Et primò ponit fidei firmitatem. Secūdò firmitatis cauſam, ibi, *Dans gloriam Deo*. Dicit ergo primò, In repromiſſione etiam Dei.i. in iterata eius promiſſione, vel de ſeminis multitudine quam promiſit. Primò quidem Gene. 15. dicens, Suſpice cælum & numera ſtellas ſi potes, & infrà. 17. Eris pater multarum gentiū. & iterum infrà. 22. Multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli. Vel intelligendum eſt in repromiſſione Dei.i. in iterata promiſſione de exaltatione ſeminis eius: quia cùm dixiſſet, multiplicabo ſemen tuum, ſtatim ſubdit, Poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum tuorum, & benedicentur in ſemine tuo omnes gētes terræ. In hac quidem Dei repromiſſione *Non hæſitauit*, i. non dubitauit diffidentia, ſcilicet quod diffideret de veritate diuinæ promiſſionis. Iaco. 1. Qui hæſitat ſimilis eſt fluƈtui maris, &c. *Sed confortatus eſt fide*, id eſt fortiter fidei adhæſit. 1. Petr. vlt. Cui reſiſtite fortes in fide. Conſequenter cùm dicit, *Dans gloriam Deo*. aſſignat rationem firmitatis fidei eius, dicens, Confortatus eſt inquam fide, dans gloriam Deo, inquantum ſ. conſiderauit omnipotentiam eius. Pſal. 146. Magna virtus eius, &c. Vnde & hic ſubditur, *Pleniſſimè ſciens quia quæcunque promiſit Deus, potens eſt & facere*. Sap.12. Subeſt tibi enim cum volueris poſſe. Ex quo patet quod quicunque non eſt firmus in fide Dei quantum eſt in ſe, diuinæ gloriæ derogat, vel quantum ad eius veritatem, vel quantum ad eius potentiam. Deinde cùm dicit, *Et reputatum eſt ei*, commendat fidem Abrahæ quantum ad eius effectum. Et primò ponit effectum quem in ipſo habuit. dicens. Ideo, ſ. quia Abraham tam perfectè hoc ipſum credidit, *Reputatum eſt illi ad iuſtitiam*. 1. Mach. 2. Et reputatum eſt ei ad iuſtitiā. Secundò oſtendit effectum, quem fides eius habet etiam in alijs. Et circa hoc tria facit. Primò ponit ſimilitudinem effectus, dicens, *Non autem ſcriptum eſt tantum propter ipſum, quia reputatum eſt illi ad iuſtitiam*, vt ſ. reputemus quod ſoli Abrahæ fides ad iuſtitiam reputata ſit: ſed ſcriptum eſt *Propter nos*, quibus reputabitur. ſ. fides ad iuſtitiam infra. 15. Quæcunque ſcripta ſunt, ad noſtrā doctrinā ſcripta ſunt. Sic ergo ſcriptū eſt propter eum, vt ſit nobis in exemplum, & propter nos vt ſit nobis in iuſtificationis ſpem. Secundò ibi, *Credentibus in eum*, oſtendit ſimilitudinem fidei. Reputata eſt enim ad iuſtitiam fides Abrahæ credenti, quod corpus ſuum emortuum, & emortua vulua Saræ poſſet viuificari ad filiorum procreationem. Reputabitur & nobis credentibus in eum, qui ſuſcitauit dominum noſtrum Ieſum Chriſtum à mortuis: & in Deum patrem cui ipſe dicit in Pſal. 40. Tu autem domine miſerere mei & reſuſcita me. Et quia eadem eſt virtus patris & filij, ipſe etiam in propria virtute ſurrexit. Quòd autem hæc fides iuſtificet, habetur infrà 10. Si confitearis in ore tuo dominum Ieſum, & in corde tuo credideris quod Deus illū ſuſcitauit à mortuis, ſaluus eris. Tertiò, ibi, *Qui traditus eſt, &c.* aſſignat cauſam quare fides reſurrectionis Chriſti iuſtificet, dicens, qui ſcilicet Chriſtus, *Traditus eſt*, ſcilicet in mortem à Deo patre, infrà 8. Proprio filio ſuo nō pepercit Deus, ſed pro nobis omnibus tradidit illum Et à ſeipſo Ephe. 5. Tradidit ſemetipſum pro nobis. Et à Iuda. Io 19. Qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Et à Iudæis Matth. 20. Tradent eum gentibus ad illudendum. *Et reſurrexit propter iuſtitiam noſtram*, i. vt nos reſurgendo iuſtificaret. infrà 6. Quomodo Chriſtus reſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Et quod propter delicta noſtra ſit traditus in mortem, manifeſtum videtur ex hoc quod ſua morte meruit nobis deletionem peccatorum, ſed reſurgendo non meruit, quia in ſtatu reſurrectionis non fuit viator, ſed cōprehenſor. Et ideo dicendum eſt quod mors Chriſti fuit nobis ſalutaris, non ſolum per modum meriti, ſed etiam per modum cuiuſdam efficientiæ. Cum enim humanitas Chriſti eſſet quodammodo inſtrumentum diuinitatis eius, vt Damaſce. dicit, omnes paſſiones & actiones humanitatis Chriſti fuerunt nobis ſalutiferæ, vtpote ex virtute diuinitatis prouenientes. Sed quia effectus habet aliqualiter ſimilitudinem cauſæ, mortem Chriſti, qua extincta eſt in eo mortalis vita, dicit eſſe cauſſam extinctionis peccatorum noſtrorum: reſurrectionē autem eius qua redijt ad nouam vitam gloriæ, dicit eſſe cauſam iuſtificationis noſtræ, per quā redimus ad nouitatem iuſtitiæ.

Chriſtus à quatuor traditus eſt ſ. à patre, à ſeipſo, à Iuda, & à Iudæis.

Mors Chriſti nobis ſalutaris fuit non ſolum per modum meriti, ſed etiam per modum efficientiæ.

CAP. V. LECTIO PRIMA.

Virtus gratiæ commendatur & fidei, oſtenduntur bona quæ nobis per gratiam contigerunt, quomodo tribulatio patientiam operetur, ac demum quomodo charitas Dei in cordibus noſtris eſſe diffuſa dicatur.

IVſtificati igitur ex fide pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem habemus acceſſum per fidem in gratiam iſtam in qua ſtamus & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. Nō ſolum autem, ſed & gloriamur in tribulationibus, ſcientes quod tribulatio patiētiam operatur: patientia autem probationem, probatio verò ſpem. Spes autem non confundit, quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit neceſſitatem gratiæ Chriſti, quia ſine ea nec cognitio veritatis Gentibus, nec circūciſio & lex Iudęis profuerūt ad ſalutē, hic incipit cōmendare virtutē gratię. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit quę bona per gratiam conſequamur. Secundò à quibus malis per eam liberemur, ibi, *Propterea ſicut per vnum hominem, &c.* Circa primū duo facit. Primò proponit modū perueniendi, ſeu viā qua venimos ad gratiā. Secūdò oſtēdit bona quę per gratiā cōſequimur, ibi, *Et gloriamur in ſpe gloriæ, &c.* Circa primum duo facit. Primò exhortatur ad debitum gratiæ vſum.

vſum. Secundò oſtendit nobis gratiæ aditũ, ibi, *Per quẽ acceſſum &c.* Dicit ergo primò, dictũ eſt q fides reputabitur omnibus ad iuſtitiam credentibus reſurrectionẽ Chriſti, quæ eſt cauſa noſtræ iuſtificationis. *Iuſtificati igitur ex fide*, inquantum. ſ. per fidem reſurrectionis effectum eius participamus, *habeamus pacem ad Deum.* ſ. ſubijciendo nos & obediendo ei Iob. 22. Acquieſce igitur ei & habero pacẽ. Iob. 9. Quis reſtitit ei, & pacem habuit. Et hoc, *Per Ieſum Chriſtum dominũ noſtrum*, qui nos ad iſtam pacem perduxit, Ephe. 2. Ipſe eſt pax noſtra. Vnde ſubdit. *Per quem Chriſtũ acceſſum habemus*, ſ. tanq̃ per mediatorẽ. 1. Thi. 2. Mediator Dei & hominũ, &c. Ephe. 2. per ipſum acceſſum habemus ambo in vno ſpiritu ad patrẽ. Acceſſum inquã. *In gratiam iſtam.* i. in ſtatũ gratiæ. Io. 1. Gratia & veritas, per Ieſum Chriſtum facta eſt. *In qua.* i. per quam gratiã non ſolum reſurreximus à peccatis, ſed etiã, *ſtamus*, fixi & erecti per affectũ in cœleſtibus. pſal. 121. Stãtes erant pedes noſtri. Et iterũ pſal. 19. Nos autẽ ſurreximus & erecti ſumus, & hoc per fidẽ, per quã. ſ. grati cõſequamur, nõ quia fides pręcedat gratiã, cũ potius per gratiã ſit fides. Eph. 2. Gratia eſtis ſaluati per fidẽ. ſ. quia primus effectus gratię in nos eſt fides. Deinde cũ dicit, *Gloriamur in ſpe gloriæ, &c.* oſtẽdit quę bona nobis per gratiã peruenerunt. Primò dicit q per gratiã habemus gloriã ſpei. Secũdò q per gratiam habemus gloriam Dei, ibi, *Non ſolum autem, &c.* Circa primum tria facit. Primò oſtẽdit magnitudinem ſpei, in qua gloriamur. Secũdò eius vehementiam, ibi, *Non ſolum autẽ &c.* Tertiò eius firmitatẽ, ibi, *Spes autem nõ confundit, &c.* Magnitudo autem ſpei cõſideratur ex magnitudine rei ſperatæ quam ponit, dicens, *Et gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei.* i. ex hoc q ſperamus nos adepturos gloriã filiorũ Dei. Per gratiam enim Chriſti adepti ſumus ſpiritum adoptionis filiorum Dei, vt dicitur infrà. 8. & Sap. 5. Ecce quomodo cõputati ſunt inter filios Dei. Filijs autẽ debetur hæreditas patris, infrà. 8. Si autẽ filij & hæredes. Hæc autem hæreditas eſt gloria quam Deus habet in ſeipſo. Iob. 4. Si habes brachium vt Deus, &c. & huiuſmodi ſpes indita eſt nobis per Chriſtũ. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in ſpem viuam, per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, &c. Et hæc gloria quæ in futuro in nobis complebitur, interim nunc in nobis inchoatur per ſpem, infrà. 8. Spe ſalui facti ſumus. pſalm. 8. Gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuum. Deinde cùm dicit, *Non ſolum autem, &c.* oſtendit vehementiam huius ſpei. Qui enim vehementer aliquid ſperat, libenter ſuſtinet propter illud, etiam difficilia & amara, ſicut infirmus ſi vehementer ſperat ſanitatem, libenter bibit potionẽ amaram vt ſanetur per ipſam. Signũ ergo vehementis ſpei quã habemus ꝓpter Chriſtum eſt, quod *Non ſolum gloriamur* ex ſpe futuræ gloriæ, ſed etiam de malis quæ pro ipſa patimur, vnde dicit, *Non ſolũ autem gloriamur.* ſ. in ſpe gloriæ, ſed *Etiã gloriamur in tribulationibus*, per quas ad gloriam peruenimus. Act. 14. Per multas tribulationes oportet nos introire in regnũ cœlorum. Iac. 1. Omne gaudium exiſtimate fratres mei cum in tentationes varias incideritis. Et cauſam oſtendit cõſequenter, dicens, *Scientes, &c.* Vbi quatuor per ordinem ponit, quorũ, primum eſt tribulatio, de qua dicit q, *Tribulatio patientia operatur.* Non quidem ſic q tribulatio ſit eius cauſa effectiua, ſed quia tribulatio eſt materia & occaſio exercendi patiẽtiæ actum. infrà. 12. In tribulatione patientes. Secũdò ponit patientię effectum cùm dicit. *Patientia probationem.* Eccle. 2. In igne probatur aurum & argentum: homines verò receptibiles in camino humiliationis. Manifeſtum eſt enim q detrimentũ alicuius rei de facili ſuſtinemus, ꝓpter rem quam magis amamus. Vnde ſi aliquis in rebus corporalibus & temporalibus patienter ſuſtinet, ꝓpter bona cõſequenda æterna, ſufficienter ex hoc probatur quod talis plus amet bona æterna quam temporalia. Sed cõtra id quod hîc dicitur eſt illud Iac. 1. Probatio fidei veſtræ patientiã operatur. Dicendum eſt autẽ quod probatio dupliciter poteſt intelligi. Vno modo ſecundum quod eſt in probato, & ſic probatio eſt ipſa tribulatio per quã homo probatur. Vnde idem eſt dictu q tribulatio patientiã operatur, & quod tribulatio probat patientiam. Alio modo accipitur probatio pro probatum eſſe. Et ita accipitur hîc quod patiẽtia probationẽ operatur, quia ex hoc q homo patienter tribulationẽ ſuſtinet, redditur iam probatus. Tertiò ſubdit tertium, dicens, *Probatio vero ſpem*, ſcilicet operatur: quia. ſ. per hoc quod aliquis iã probatus eſt, poteſt de eo ſpes haberi & ab ipſo & ab alijs, quod ad hæreditatẽ Dei admittatur. Sa. 3. Deus probauit illos & inuenit illos dignos ſe. Sic igitur de primo ad vltimum patet, quod tribulatio viã parat ad ſpem. Vnde ſi aliquis vehementer gloriatur de ſpe, conſequens eſt, vt de ipſis tribulationibus glorietur. Deinde cûm dicit, *Spes autem non confundit.* oſtendit huiuſmodi ſpei firmitatem. Et primò ponit eã, dicens, Spes autem, ſcilicet hęc qua ſperamus gloriam filiorum Dei, non cõfundit. i. non deficit, niſi homo ei deficiat. Ille enim dicit̃ à ſpe ſua confundi, qui deficit ab eo quod ſperat. pſal. 30. In te domine ſperaui non cõfundar in æternum. Eccle. 2. Nullus ſperauit in domino & confuſus eſt. Secundò ibi, *Quia charitas Dei, &c.* Ponit certitudinis ſpei duplex argumẽtum, quorũ primum eſt ex dono ſpiritus ſancti, ſecundum ex morte Chriſti, ibi, *Vt quid enim Chriſtus &c.* Dicit ergo primò, ex hoc poſſumus ſcire q ſpes nõ confundit, *Quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis*, Charitas Dei autẽ dupliciter accipi poteſt. Vno modo pro charitate qua diligit nos Deus. Hieremiæ 31. Charitate perpetua dilexi te. Alio modo poteſt dici charitas dei qua nos Deũ diligimus, infrà. 8. Certus ſum quod neq; mors neque vita ſeparabit nos à charitate Dei. Vtraq; autẽ charitas Dei cordibus noſtris diffunditur per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis. Spiritum enim ſanctũ qui eſt amor patris & filij dati nobis, eſt nos adduci ad participationem amoris, qui eſt ſpiritus ſanctus. A qua quidẽ participatione efficimur Dei amatores. Et hoc quod ipſum amamus, ſignũ eſt, quod ipſe nos amet. Prouerb. 8. Ego diligentes me diligo. Non quaſi nos primò dilexerimus Deũ, ſed quoniam ipſe prior dilexit nos, vt dicitur. 1. Io. 4. Dicitur autẽ charitas, qua nos diligit in cordibus noſtris diffuſa eſſe, quia eſt in cordibus noſtris parenter oſtenſa per donum ſancti ſpiritus nobis impreſſum. 1. Io. 3. In hoc ſcimus, quoniam manet in nobis Deus &c. Charitas autẽ qua nos Deum diligimus dicitur in cordibus noſtris diffuſa. i. quia ad omnes motes & actus animæ perficiendos ſe extendit. nã vt dicit. 1. Co. 13. Charitas patiens eſt, benigna eſt, &c. Ex vtroque autẽ intellectu horum verborum concluditur, quod ſpes nõ confundit. Si enim accipiatur charitas dei qua nos diligit Deus, manifeſtum eſt quod his quos diligit ſeipſum non negabit. Deut. 33. Dilexit populos, omnes ſancti in manu illius ſunt. Similiter etiam ſi charitas dei accipiatur qua nos deum diligimus, manifeſtum eſt, quod ſe diligentibus bona ęterna præparauit. Ioan. 14. Si quis diligit me, diligetur à patre meo, &c.

Probatio dupliciter intelligitur.

Charitas dei dupliciter accipitur.

LECTIO SECVNDA.

Ex morte Chriſti ſpei firmitas oſtenditur, quam per donum ſpiritus ſancti firmatam demonſtrarat Apoſtolus, ac ſimul quæſtione mota de Chriſti morte pro impijs, docet quomodo ſalui ſimus ab ira Dei per Chriſtum.

VT quid enim Chriſtus cum adhuc infirmi eſſemus ſecundum tempus pro impijs mortuus eſt? Vix enim pro iuſto quis moritur. Nam pro bono forſitan quis audeat mori. Commēdat autem charitatem ſuam Deus in nobis, quoniam ſi cùm adhuc peccatores eſſemus ſecundum tempus Chriſtus pro nobis mortuus eſt: multo ergo magis nunc iuſtificati in ſanguine ipſius, ſalui erimus ab ira per ipſum. Si enim cùm inimici eſſemus reconciliati ſumus Deo per mortem filij eius, multomagis reconciliati ſalui erimus in vita ipſius. Non ſolùm autem, ſed & gloriamur in Deo per dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum, per quem nunc reconciliationem recepimus.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit firmitatē ſpei per donum ſpiritus ſancti, hic oſtendit idem per mortē Chriſti. Et primò proponit quæſtionem. Secundò oſtendit difficultatem, ibi, *Vix enim pro iuſto &c.* Tertiò determinat quæſtionis veritatem, ibi. *Cōmendat autem ſuam charitatem, &c.* Dicit ergo primò, dictũ eſt, quod ſpes non confundit, quod quidē apparet hoc conſideranti. *Vt quid enim Chriſtus cum adhuc infirmi eſſemus.* ſ. infirmitate peccati. Pſal. 6. Miſerere mei domine quoniam infirmus ſum. Nã ſicut per corporalē infirmitatem diſſoluitur humorum debita harmonia, ita etiam per peccatum debitus ordo affectionũ excluditur. *Cum ergo adhuc infirmi eſſemus Chriſtus mortuus eſt* pro impijs. 1. Pet. 3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, iuſtus pro iniuſtis. Et hoc, *Secundũ tempus.* i. vt certo tempore in morte moraretur, die. ſ. tertia ſurrecturus. Matth. 12. Sicut fuit Ionas in vētre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terræ. Hoc ergo magnũ eſt, ſi cōſideremus quis mortuus ſit, Magnũ etiam eſt ſi cōſideremus pro quibus eſt mortuus. Non poteſt autē eſſe tã magnũ quid, niſi fiat propter aliquē certum fructũ, ſecundũ illud Pſal. Quæ vtilitas in ſanguine meo dum deſcēdo in corruptionē? Quaſi dicat, Nulla, ſi non ſequatur humani generis ſalus. Deinde cùm dicit. *Vix enim pro iuſto &c.* oſtēdit prędictæ quæſtionis difficultatē ex parte eorũ, pro quibus Chriſtus mortuus eſt. ſ. pro impijs, dicēs, *Vix enim quis.* i. aliquis moritur pro homine iuſto liberãdo, quinimmo, vt dicitur Eſa. 57. Iuſtus perit & nō eſt qui recogitet in corde ſuo, &c. ideo dico, *Vix moritur. Nam forſitan quis,* id eſt aliquis rarus ex zelo virtutis, *Audeat mori pro bono* homine, Rarum enim eſt propter hoc quod eſt maximum: vt enim dicitur Ioã. 15. Maiorem hac dilectionē nemo habet, &c. Illud autē quod Chriſtus fecit vt quis moriatur pro impijs & iniuſtis, nunquã inuenitur. Et ideo merito admirandum eſt, quare Chriſtus hoc fecerit. Poteſt autē & aliter legi, vt pro iuſto intelligamus aliquem in virtute exercitatũ, per bonum autē hominē innocentem. Et quanuis ſecundũ hoc iuſtus ſit præſtãtior bono, tamen pro iuſto vix aliquis moritur. Cuius ratio eſt, quia innocēs qui per bonũ intelligitur, magis miſerãdus videtur propter defectum ętatis vel alicuius huiuſmodi. Iuſtus autē quia perfectus eſt & abſq; defectu, non habet in ſe miſericordiæ malitiam. Quòd ergo aliquis moriatur pro innocente, poteſt ex cōpaſſione miſericordię prouenire. Sed quod aliquis moriatur pro iuſto, prouenit ex zelo virtutis, qui in paucioribus inuenitur, quã miſericordiæ paſſio. Deinde cùm dicit, *Commendat autem &c.* reſpõdet prçmiſſæ quæſtioni. Et primò ponit reſponſionem. Secundò ex hoc arguit ad propoſitum, ibi. *Multo ergo magis &c.* Tertiò oſtendit neceſſitatem cōſequentiæ, ibi, *Si enim cum inimici &c.* Dicit ergo primò. Quęſitũ eſt, quare Chriſtus pro impijs mortuus eſt. Et ad hoc eſt reſponſio, quia per hoc Deus ſuã charitatem cōmendat in nobis. i. per hoc oſtendit ſe nos maxime diligere, quoniã ſi *Cũ adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus mortuus eſt pro nobis,* & hoc ſecundũ tempus, ſicut ſuprà expoſitum eſt. Ipſa autem mors Chriſti pro nobis charitatē oſtendit Dei, qua dedit filium ſuũ, vt pro nobis ſatisfaciens moreretur. Io. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret, &c. Et ita ſicut charitas Dei patris ad nos oſtēditur per hoc, q; ſpiritũ ſuum dedit nobis, vt ſuprà dictũ eſt, ita & per hoc quod dedit filiũ ſuũ, vt hic dicitur. Sed in hoc quod dicit, *cōmendat,* immenſitatē quãdam diuinæ charitatis aſſignat, quæ quidē oſtēditur, tũ ex ipſo facto, quia. ſ. dedit filium ſuũ, vt moreretur pro nobis, tum ex parte noſtræ cōditionis, quia hoc nō fecit prouocatus noſtris meritis cùm adhuc peccatores eſſemus. Ephe. 2. Deus qui diues eſt in miſericordia propter nimiã charitatem qua dilexit nos, cùm eſſemus mortui peccatis cōuiuificauit nos Chriſto, &c. Cōſequenter cũ dixit, *Multo ergo magis &c.* concludit propoſitum ex præmiſſis dicens, Si Chriſtus pro nobis mortuus eſt, cũ adhuc peccatores eſſemus, multomagis viuificati nunc in ſanguine ipſius, ſicut ſupra tertio habitum eſt: quē propoſuit Deus propitiatorem per fidem per ſanguinē ipſius. *Salui erimus ab ira,* id eſt à vindicta dãnationis æternę, quã propter peccata homines incurrũt. Matt. 3. Genimina vipetarũ quis demōſtrabit, &c.

Deinde cùm dicit, *Si enim cum inimici, &c.* oſtendit neceſſitatem prędictæ cōſequentiæ, quę procedit à minori ad maius affirmãdo. Et eſt ibi obſeruanda duplex cōparatio minoris ad maius. Vna quidem ex parte noſtra. Alia ex parte Chriſti. Ex parte quidem noſtra cōparat inimicos recōciliatis. Minus enim videtur quod aliquis benefaciat inimicis, q̃ iam recōciliatis. Ex parte Chriſti cōparat mortem vitæ. Potētior enim vita eius videtur quàm mors, quia vt dicitur. 2. Corinth. vlt. Mortuus eſt ex infirmitate ſcilicet carnis noſtrę, ſed viuit ex virtute Dei. Et ideo dicit, ratione cōcluſum eſt. *Quod multomagis,* viuificati, *Salui erimus per ipſum.* Si enim cũ inimici eſſemus reconciliati ſumus Deo, & hoc per mortem filij eius: multomagis iam nos reconciliati, *Salui erimus,* & hoc in vita ipſius. Eſt autem cōſiderandum, quod homo dicitur inimicus Deo dupliciter.

Homo dicitur dupliciter inimicus Deo.

Vno modo, quia contra Deũ inimicitiam exercet dum eius mandatis renititur. Iob. 15. Cucurrit aduerſus Deum erecto collo. Alio modo per hoc quod deus homines odio habet, non quidem ſecundum ipſum quod fecit, quia quantũ ad hoc dicitur Sap. 11. Dilexiſti omnia & nihil odiſti eorũ quæ feciſti, &c. ſed quantum ad hoc quod in homine inimicus homo, i. diabolus fecit. i. quantum ad peccatum. Sap. 14. Similiter odio ſunt Deo impius, &c. Et Eccle. 13. Altiſſimus odio habet peccatores, Subtracta inimicitiæ cauſa. ſ. peccato per Chriſtum, ſequitur reconciliatio per ipſum. 2. Cor. 5. Deus erat in ipſo mundum reconcilians ſibi. Peccatum autem noſtrum ſublatum eſt per mortē filij eius. Circa quod conſiderandum eſt quod mors Chriſti tripliciter conſiderari poteſt.

Mors Chriſti tripliciter conſideratur.

Vno modo ſecundum ipſam rationem mortis, Et ſic dicitur Sap. 1. Deus mortē nō fecit in humana natura, ſed eſt per peccatũ inducta. Et ideo mors Chriſti ex cōmuni mortis ratione, nō fuit ſic deo accepta, vt per ipſam reconciliaretur, quia Deus non lętatur in perditione viuorũ, vt dicit Sap. 1. Alio modo poteſt mors Chriſti conſiderari ſecundum quod eſt in actione occidentiũ, quæ maximè Deo diſplicuit. Vnde

contra

contra eos Petrus dicit Act.3. Vos ſanctum & iuſtum negaſtis & petiſtis homicidam, &c. Vnde mors Chriſti ſic conſiderata, non potuit eſſe reconciliationis cauſa, ſed magis indignationis. Tertiò modo poteſt conſiderari ſecundum quod proceſsit ex voluntase Chriſti parientis, quæ quidẽ voluntas, informata fuit ad mortem ſuſtinendam, cum ex obedientia ad patrem. Phil. 2. Factus eſt obediens patri vſque ad mortem. tum etiã ex charitate ad homines. Ephe.5. Dilexit nos & tradidit ſe pro nobis. Et ex hoc mors Chriſti fuit meritoria & ſatisfactoria pro peccatis noſtris, & intantum Deo accepta, quod ſuffecit ad reconciliationẽ omnium hominum, etiam occidentium Chriſtum, ex quibus aliqui ſunt ſaluati ipſo orãte quãdo dixit Lucæ 23. Ignoſce illis quia neſciunt quid faciunt. Deinde cùm dicit, *Non ſolum autem, &c.* oſtendit quæ bona iam in re conſequimur per gratiam, dicens, *Nõ ſolum autem gloriamur* in ſpe gloriæ quam in futuro exſpectamus, *Sed in Deo*, id eſt in hoc quod ſumus etiam nunc Deo coniuncti per fidem & charitatem. 1. Corin. 1. & 2. Corin. 10. Qui gloriatur in domino, &c. Et hoc quidem *Per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem* etiam nunc in præſenti tempore. *Reconciliationem accepimus*, vt de inimicis facti ſumus amici. Colloſſen. 1. Per eum placuit reconciliari omnia, &c. Poſſet autem & continuari cum eo quod dictum eſt, ſalui erimus in vita ipſius à peccato & à pœna, & non ſolùm ſalui erimus à malis, ſed etiam gloriemur in Deo, id eſt per hoc quòd erimus idem in futuro cum ipſo, Io. 17. Vt ſint vnum in nobis, ſicut & nos vnum ſumus.

LECTIO TERTIA.

Peccati in hunc mundum progreſſus, & mortis origo deſcribitur, pariterque declaratur, quomodo poſsibile ſit, originale peccatum traduci ad poſteros.

PRopterea ſicut per vnum hominem peccatum in hũc mundum intrauit, & per peccatum mors: ita & in omnes homines mors pertranſiit, in quo omnes peccauerunt.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit quę bona per gratiam Chriſti conſecuti ſumus, hic conſequenter oſtendit à quibus malis per eã liberemur. Et circa hoc tria facit, Primò enim oſtẽdit q, per gratiam Chriſti liberati ſumus à ſeruitute peccati. Secundò oſtendit q, per gratiã eius ſumus liberati à ſeruitute legis. 7. cap. ibi, *An ignoratis fratres, &c.* Tertio oſtẽdit quod per gratiam Chriſti liberamur à damnatione. 8. cap. ibi, *Nihil nunc damnationis, &c.* Circa primum duo facit. Primo oſtẽdit quod per gratiã Chriſti liberamur ab originali peccato præterito. Secundò oſtendit quod ea tuti, regimur contra peccata futura, ibi, *Quid ergo dicemus, &c.* Circa primum duo facit. Primò agit de proceſſu peccati. Secundò de proceſſu gratiæ deſtruentis peccatum, ibi, *Sed non ſicut delictum, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit proceſſum peccati. Secundò manifeſtat, ibi, *Vſque ad legem &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit proceſſum peccati. Secundò oſtendit eius vniuerſalitatem ibi, *Et ita in omnes, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit peccati originem Secundò originem mortis, ibi, *Et per peccatum mors, &c.* Dicit ergo primò quod per Chriſtum reconciliationẽ accepimus. Ita enim à Chriſto reconciliatio procedit in mundum, *Sicut per vnum hominem*, ſ. per Adam *Peccatum intrauit in hunc mundum.* 1. Corin. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur. Eſt autem hic conſiderandum quod hæretici Pelagiani, peccatum originale in paruulis eſſe negantes, hæc verba Apoſtoli dicebant eſſe intelligenda de peccato actuali. Quod quidem ſecundum eos in hunc mundum intrauit per Adam, inquantum omnes peccantes, peccatum Adæ imitantur, ſecundum illud Oſeæ. 6. Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſsi ſunt pactum, &c. Sed ſicut dicit Aug. contra eos, ſi de introitu peccati actualis, qui eſt per imitationem hic Apoſtolus loqueretur, non diceret peccatum per hominem in hunc mundum intraſſe, ſed magis per diabolum quem peccantes imitantur; ſecundum illud Sap. 2, Inuidia diaboli mors eſt, &c. Eſt ergo intelligendum quod per Adam peccatum in hunc mundum intrauit, non ſolùm imitatione, ſed etiã propagarione. i. per carnis originem vitiatam, ſecundum illud Eph. 2. Eramus natura filij iræ. & in Pſal. 50. Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum, &c. Sed videtur hoc eſſe impoſsibile quod per originem carnis, peccatum ab vno in alium traducatur. Peccatum enim eſt in anima rationali, quæ non traducitur per originem carnis, tum quia intellectus non eſt alicuius corporis actus, & ita no poteſt per virtutem corporalis ſeminis cauſari, vt Philoſophus dicit in libro de generatione animalium. tum etiam quia cùm anima rationalis ſit quædam res ſubſiſtens, vt puta per ſe operationem habens, & corpore corrupto non corrumpatur, conſequens eſt, quod non generetur corpore generato ſicut aliæ formæ, quæ non poſſunt per ſe ſubſiſtere, ſed potius cauſatur à Deo. Conſequens igitur videtur quod nec peccatum quod eſt accidens animæ, poſsit per carnis originem traduci. Ad hoc autem rationabiliter reſpondetur, quod licet in ſemine non ſit anima: eſt tamen in ſemine virtus diſpoſitiua corporis ad animæ receptionem, quæ cũ corpori infunditur, etiam ei ſuo modo conformatur, eo q, omne receptum eſt in recipiente per modũ recipientis. Et exinde videmus quod filij ſimilantur parentibus, non ſolùm in defectibus corporalibus, ſicut leproſus generat leproſum, & podagricus podagricum, ſed etiã in defectibus animæ, ſicut iracundus iracundum, & amentes ex amenribus naſcuntur. Quamuis enim pes qui eſt ſubiectum podagræ non ſit in ſemine, nec anima quæ eſt ſubiectum iræ vel amentię, eſt tamen in ſemine virtus formatiua corporalium membrorum & diſpoſitiua ad animam. Sed adhuc remanet dubitatio, quia defectus qui ex vitiata origine trahuntur, nõ habent rationem culpę. Non enim merentur pœnam, ſed magis miſericordiam. ſicut Philoſophus dicit de eo qui naſcitur cæcus, vel quocunque alio modo aliter orbatus. Et hoc ideo, quia de ratione culpæ eſt, quod ſit voluntaria & in poteſtate hominis cui culpa imputatur. Sic igitur ſi aliquis defectus in nos peruenit per originem primi parentis, non videtur in nobis habere rationem culpæ, ſed pœnæ. Et ideo dicendum eſt, quod ſicut peccatum actuale eſt peccatum perſonæ, quia per voluntatem perſonæ peccantis committitur: ita peccatum originale eſt peccatum naturę, quod per voluntatem principij humanæ naturæ cõmiſſum eſt. Eſt enim conſiderandum quod ſicut diuerſa corporis membra partes ſunt perſonæ vnius hominis, ita omnes homines ſunt partes & quaſi quædam membra humanę naturæ. Vnde & Porphyrius dicit, quod participatione ſpeciei plures homines ſunt vnus homo. Videmus autẽ quod actus peccati exercitus per aliquod membrũ, puta per manum vel pedem, nõ habet rationem culpæ ex voluntate manus vel pedis, ſed ex voluntate totius hominis, à qua, ſicut à quodam principio deriuatur motus peccati ad ſingula membra. Et ſimiliter à volũtate Adæ, qui fuit principium humanæ naturæ tota inordinatio naturę habet culpę rationem in omnibus, ad quos peruenit quantum ad hoc quod ſuſceptiui ſunt culpæ. Et ſicut peccatum actuale, quod eſt peccatum

Error Pelagianorũ negantiũ originale in pueris.

Originale peccatum, quo traducatur ad poſteriores.

perſonæ, trahitur ad ſingula membra per aliquē actum perſonalem, ita peccatum originale trahitur ad ſingulos homines per actum naturæ, qui eſt generatio. Et ita ſicut per generationem humana natura trahitur, ita etiam per generationem traducitur defectus humanæ naturæ, qui eſt conſecutus ex peccato primi parentis. Eſt autem hic defectus carentia originalis iuſtitiæ, quæ erat primo homini diuinitus collata: non ſolū vt erat perſona quædam ſingularis, ſed etiam vt erat principium humanæ naturæ, vt .ſ. eam ſimul cum natura in poſteros traduceret. Et ideo ſimili modo amiſsionem huius originalis iuſtitiæ per peccatū ad poſteros tranſmittit, habētem in eis rationem culpæ ratione iam dicta. Et ideo dicitur quod in proceſſu originalis peccati perſona infecit naturam. ſ. Adam peccans, vitiauit humanam naturam: ſed poſtmodum in alijs natura vitiata inficit perſonā, dum ſ. genito imputatur ad culpam naturæ vitium propter voluntatem primi parentis, vt dictum eſt. Ex hoc autem patet quod licet primum peccatum primi parentis per originem traducatur in poſteros, alia tamen eius peccata, vel etiam aliorum hominum in filios non traducuntur, quia per ſolum primum peccatum ſublatum eſt bonum naturę, quod erat per originem naturæ traducendum. Per alia verò peccata ſubtrahitur bonum gratiæ perſonalis, quod non tranſit ad alios poſteros: & inde etiam eſt quod quamuis peccatum Adæ deletum fuerit per ſuam pœnitentiā iuxta illud Sap. 10. Eduxit illum à delicto ſuo, non tamen eius pœnitentia delere potuit peccatum poſterorum, quia eius pœnitentia fuit per actum perſonalem, quia vltra eius perſonam non ſe extēdebat. Et propter hoc eſt vnum tantum originale peccatum, quia ſolus defectus conſequens primum peccatum originaliter deriuatur ad poſteros. Et ideo Apoſtolus ſingulariter dicit, *Per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit*: non autem dixit pluraliter peccata: quod ſuiſſet dicendum ſi de actualibus loqueretur. Dicitur autē quādoque pluraliter peccata originalia, ſicut in Pſal. 50. In peccatis concepit me mater mea: quia continet virtualiter multa peccata, inquantum ex corruptione fomitis inclinamur ad multa peccata. Sed videtur quod peccatum originale non intrauerit in hunc mundum per vnum hominem. ſ. Adam, ſed magis per vnam mulierē, ſ. Euam, quę primò peccauit, ſecundum illud Eccle. 25. A muliere factum eſt initium peccati, & per illam omnes morimur. Ad hoc reſpondetur in Gloſ. dupliciter. Vno modo, quia conſuetudo ſcripturæ eſt vt genealogiæ, non per mulierem, ſed per viros taxantur, ſicut patet Matth. 1. & Luc. 3. Et ideo Apoſt. hic volens quaſi genealogiam quandā peccati oſtendere, non fecit mentionem de muliere, ſed ſolùm de viro. Alio modo, quia etiam mulier de viro ſumpta eſt: & ideo quod eſt mulieris attribuitur viro. Poteſt etiam alio modo dici, & melius, quod cum peccatō originale traducatur ſimul cum natura, ſicut dictum eſt, ſicut per virtutem actiuā viri mulieri materiam miniſtrante natura traducitur, ita & peccatum originale. Vnde ſi Adam non peccaſſet Eua peccante, nō per hoc fuiſſet peccatum traductum ad poſteros. Illa enim eſt cauſa quare Chriſtus peccatum originale non traxit, quia ex ſola fœmina ſine virili ſemine carnem accepit. Per hoc verbum Apoſtoli Augu. reſpondet Iuliano hæretico in hunc modū quærenti. Non peccat iſte qui naſcitur, non peccat iſte qui genuit, non peccat ille qui condidit: per quas igitur rimas inter tot præſidia innocentiæ peccatum fingis ingreſſum? Sed Aug. reſpondet. Quid quæris latentem rimā, cùm habeat apertiſsimam ianuam? Nam ſecundum Apoſtolum, *Per vnum hominem peccatū in hunc mundum intrauit*. Conſequenter tangit ingreſſum mortis in mundum, cùm dicit, *Et per peccatum mors*, ſ. in hunc mūdum intrauit, ſecundum illud Sap. 1. Iniuſtitia mortis eſt acquiſitio. Videtur autem quod mors nō ſit ex peccato, ſed magis ex natura, vtpote proueniens ex neceſſitate materiæ. Eſt enim corpus humanū ex contrarijs compoſitum. Vnde eſt naturaliter corruptibile. Dicendum eſt autem quod natura humana dupliciter poteſt conſiderari. Vno modo ſecundum principia intrinſeca & ſic mors eſt ei naturalis. Vnde Seneca dicit in libro de remedijs fortuitorum, quod mors natura eſt hominis, non pœna. Alio modo poteſt conſiderari natura hominis ſecundum quod per diuinam prouidentiam fuit ei per iuſtitiam originalem prouiſum. Quę quidem iuſtitia erat quædam rectitudo, vt mēs hominis eſſet ſub Deo: & inferiores vires eſſent ſub mēte, & corpus ſub anima, & omnia exteriora ſub homine: ita .ſ. q; quandiu mēs hominis Deo ſubderetur, vires inferiores ſubderentur rationi, & corpus animæ indeficienter ab ea vitam recipiens, & exteriora homini, vt. ſ. omnia ſeruirent, & nullum ex eis nocumentū ſentiret. Hoc autem prouidentia diuina diſpoſuit propter diuinitatē animę rationalis, quæ cùm naturaliter ſit incorruptibilis, debebatur ſibi incorruptibile corpus: ſed quia corpus q; eſt ex contrariis compoſitum, oportebat eſſe organum ſenſus, & tale corpus ſecundum naturā ſuā incorruptibile eſſe non poteſt, ſuppleuit potētia diuina quod deerat naturæ humanæ, dans animæ virtutem continēdi corpus incorruptibiliter, ſicut faber ſi poſſet, daret ferro ex quo cultellum fabricat virtutē vt rubiginem nullam contraheret. Sic ergo poſtquā mens hominis per peccatū eſt à Deo auerſa, amiſit virtutē continendi inferiores vires, & etiam corpus & exteriora: & ſic incurrit mortem naturalem à cauſis intrinſecis, & violentiā ab exterioribus nocumētis. Deinde cùm dicit, *Et ita in omnes, &c.* oſtendit vniuerſalitatem huius proceſſus, & quantum ad mortem, & quantum ad peccatum, ordine tamen retrogrado. Nam ſuprà prius egit de ingreſſu peccati, qui eſt cauſa ingreſſus mortis, nunc autē prius agit de vniuerſalitate mortis, tanquā de maniſeſtiori: & hoc eſt q; dicit. Et ita *Mors*. ſ. vel peccatum primi parentis *Pertranſiit in omnes*, quia. ſ. per originem vitiatam contrahunt homines neceſſitatem moriēdi. 2. Reg. 14. Omnes morimur. Pſal. Quis eſt homo qui viuit, &c. Deinde tangit vniuerſalitatem proceſſus peccati, cùm dicit, *In quo omnes peccauerunt*, quod ſicut Aug. dicit in Gloſſ. poteſt dupliciter intelligi. Vno modo in quo. ſ. primo homine, vel in quo, ſ. peccato; quia. ſ. eo peccāte quodammodo omnes peccauerunt, inquantum in eo erant ſicut in prima ſua origine. Sed cùm Chriſtus etiā originē ex Adam traxerit, vt patet Luc. 3. videtur quod etiā ipſo eo peccante peccauerit. Ad hoc reſpōdet Aug. ſuper Gen. ad litteram, quod Chriſtus nō omnimodo fuit in Adam, quo nos fuimus: nos enim fuimus & ſecundum corpulentam ſubſtantiam, & ſecundum ſeminalē rationē. Chriſtus autē fuit in eo ſolū ſecundū corpulentā ſubſtantiam. Quod quidā malè intelligentes, putauerunt quod tota ſubſtantia corporū humanorū quæ pertinet ad veritatem humanæ naturæ, fuerit actu in Adam, & per quandam multiplicationē diuina virtute factam. i. quod ſumptum eſt ab Adam, eſt in tanta corporum quantitate ampliatum. Sed hoc eſt inconueniens, opera naturę miraculo attribuere, præſertim quia videmus q; corpus humanū quantumcunq; ſit de veritate humanę naturæ, corrumpitur & accipit aliam formā. Vnde quia omne generabile eſt corruptibile, &

Pœnitētia Adæ cur nō deleuit peccatum poſterorū.

Chriſtus, non omnimodo fuit in Adā.

econuer-

ecõuerſo, oportet dicere quod materia quæ ante generationẽ hominis ſub alia forma q̃ humana fuit, formã humanæ carnis aſſumpſerit: & ſic non totum quod eſt in corporibus noſtris ad veritatem naturæ pertinens fuit actu in eodẽ, ſed ſolùm ſecundum originẽ, prout ſ. effectus eſt in principio actiuo. Secundum hoc ergo intelligendum eſt q, cùm in noſtra generatione ſit & materia corporalis q̃ fœmina miniſtrat, & vis actiua quæ eſt in ſemine maris, vtrunq; per originẽ ducitur ab Adam, ſicut à primo principio. Et ideo dicitur in eo fuiſſe & ſecundum rationẽ ſeminalẽ, & ſecundum corpulentam ſubſtantiã: quia ſ. vtrunque ab eo proceſsit. In generatione autẽ Chriſti fuit corpulenta ſubſtantia quã traxit de virgine: loco autem rationis ſeminalis fuit virtus actiua ſpiritus ſancti, quę nõ deriuatur ab Adam, & ideo non fuit in Adam ſecundum ſeminalẽ rationem, ſed tãtum ſecundum ſubſtantiam corpulentam. Sic igitur nos accipimus peccatum ab Adam & trahimus: atque naturã humanã ab eo accipimus, ſicut à principio actiuo, quod eſt eſſe in eo ſecũdum ſeminalem rationem, quod quidem non cõpetit Chriſto, vt dictum eſt. Videtur vlterius q, peccatũ originale nõ tranſeat in omnes: quia baptizati à peccato originali purgantur per baptiſmum: & ita videtur q, non poſsint in poſteros peccatum tranſmittere, quod non habent. Dicendũ eſt autẽ q, per baptiſmũ homo liberatur à peccato originali quãtum ad mentem, ſed remanet peccati infectio quantum ad carnẽ, vnde infrà. 7. dicit Apoſtolus, Ego ipſe mẽte ſeruio legi dei, carne autẽ legi peccati. Homo autem nõ generat mẽte carnales filios, ſed carne: & ideo nõ tranſmittit nouitatem Chriſti, ſed vetuſtatem Adæ.

LECTIO QVARTA.

Etiam ſub lege fuiſſe peccatum, licet ante legem à Deo non imputaretur oſtendit ac manifeſtat quid faciat lex circa peccatum, & quomodo Adam fuerit forma futuri.

V*Sque ad legem enim peccatũ erat in mundo. Peccatum autem non imputabatur cùm lex non eſſet, ſed regnauit mors ab Adã vſque ad Moyſen, etiam in eos qui non peccauerũt in ſimilitudinẽ præuaricationis Adæ, qui eſt forma futuri.*

Poſtquã Apoſtolus oſtẽdit originẽ peccati & mortis ſiue ingreſſum vtriuſque in mundum, hic manifeſtat quod dixerat. Et primò manifeſtat ipſum dictũ. Secundò manifeſtat ſimilitudinem quã innuebat dicens, ibi, *Propterea ſicut &c.* Tertiò exponit ſimilitudinem, ibi. *Qui eſt forma futuri, &c.* Dixerat autẽ quòd peccatum & mors in omnes tranſierunt, & hoc quidẽ ſecundum expoſitionẽ Aug. manifeſtare intendit per hoc quod etiã ſub lege peccatum remanſit quaſi lege illud excludere nõ valente. Circa quod duo facit. Primò manifeſtat ꝓpoſitum quantum ad peccatum. Secundò quantum ad mortem, ibi *Sed regnauit &c.* Circa primũ duo facit. Primò oſtendit peccatũ fuiſſe etiã ſub lege. Secũdò quid circa peccatũ lex facit, ibi, *Peccatum autem &c.* Dicit ergo primò, dictũ eſt quod oẽs peccauerunt in Adam, quia nec etiã lex peccatũ abſtulit. Vſque ad legẽ. i. etiam ſub lege, vt ly vſque teneatur incluſiuè. Peccatum erat in mũdo, q, quidem poteſt intelligi de lege naturę & de lege Moyſi: ſimiliter & de peccato actuali & de peccato originali. Peccatum enim originale erat in paruulo vſque ad legẽ naturæ. i. vſq; ad vſum rationis per quẽ homo huiuſmodi leges aduertit. pſal. 50. In peccatis cõcepit me mater mea. Nec tamen ceſſat hoc peccatũ lege naturali adueniente in homine. ſed magis excreſcit per additionem peccati actualis, quia vt dicitur Eccleſ. 7. Non eſt homo iuſtus in terra qui faciat bonũ, &c. Sed ſi intelligamus de lege Moyſi, tunc quod dicitur peccatum fuiſſe in mundo vſq; ad legem, poteſt intelligi nõ ſolum de originali, ſed etiã de actuali: quia & ante legẽ & ſub lege peccatum vtrunq; permanſit. Prou. 20. Quis poteſt dicere mundũ eſt cor meũ? Quanuis autẽ lex peccatum nõ auferret, peccati tamen cognitionem fecit, quod antea non cognoſcebatur. Vnde ſubdit, *Peccatũ autem non imputabatur.* Quod quidẽ planum eſt, ſi intelligatur de lege naturali. Quanuis enim peccatum originale ſit in paruulo ante legẽ naturalem, & reputetur ei à Deo, non tamen imputatur ei apud homines. Si autem intelligatur de lege Moyſi, planum eſt quantum ad aliqua peccata actualia, quod nõ imputabãtur ante legem, ſicut illa quæ ſpecialiter ſunt per legem prohibita, quę homines peccata nõ reputabant, ſicut quod dicitur Exo. 20. Non cõcupiſces, &c. Imputabantur tamen quædam peccata prout erant cõtra legem naturæ. Vnde & Geneſ. 39. Ioſeph legitur in carcerem miſſus propter adulterium ſibi impoſitum.

Lege naturæ adueniente per vſum liberi arbitrij, non ob hoc ceſſat peccatum originale.

Cõſequenter agit de morte, dicens. Quãuis peccatã ante legem non imputarentur, tamen, *Mors.* ſ. ſpiritualis. i. peccatũ vel æterna damnatio, de qua dicitur in Pſal. Mors peccatorum peſsima, *Regnauit.* i. poteſtatem ſuã exercuit in homines, ducendo eos in damnationem *Ab Adam,* per quẽ peccatum intrauit in mũdum, *Vſque ad Moyſen,* ſub quo data eſt lex. Ioã. 1. Lex per Moyſen data eſt, nõ ſolùm in eos qui peccauerunt actualiter, ſed, *Etiam in eos qui non peccauerunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ,* qui actualiter peccauit. Oſeæ 6. Ipſi autem ſicut Adam trangreſsi ſunt peccatum, &c. vſq; ibi, Præuaricati ſunt in me: quia etiam pueri damnationem incurrebant. Poteſt etiam & ſub hoc ſenſu intelligi de morte corporali per quam manifeſtatur peccatum fuiſſe etiã cùm non imputabatur, quaſi dicat, *Peccatum autẽ non imputabatur,* ante legem, ſed ex hoc deprehenditur fuiſſe: quia *regnauit mors.* ſ. corporalis. Primò quidem aliquas paſsiones inducendo, puta famem & ſitim & ægritudinem, & tandem totaliter diſſoluendo, *Etiam in eos qui non peccauerunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ.* i. in pueros, qui non peccauerunt actualiter: quoniam etiã Chriſti mortem corporalem antea & poſtea patiuntur, ſecundũ illud Pſal. Quis eſt homo qui, &c. Ambroſius autem aliter iſta verba expoſuit. ſ. de peccato actuali tantum & de lege Moyſi. Et ſecundum eum inducuntur hęc verba ad manifeſtandum, quod per primũ parentem peccatum in hunc mundum intrauit & in omnes tranſiuit, *Vſque* enim *Ad legem.* i. ante legem Moyſi *Peccatũ erat legem in mundo.* ſ. peccatum actuale. Homines enim multipliciter peccabant cõtra legem naturę. Vnde dicitur Geneſ. 13. Homines Sodomitæ peſsimi erant. *Peccatum autem non imputabatur cùm lex nõ eſſet,* quod eſt intelligendum, non quin imputaretur quaſi puniendum apud homines: cùm quidem legãtur ante legem puniti ab hominibus pro peccatis, vt patet Gen. 39. & 40. Sed nõ imputabatur quaſi à Deo puniendũ. Tũc enim non credebãt homines quod deus humana facta vel puniret vel præmiaret, ſecundũ illud Iob 22. Circa cardines cœli perambulat nec noſtra conſiderat. Sed poſtea lege diuinitus data innotuit quod peccata imputantur à Deo ad pœnã, & nõ ſolùm ab hominibus. Et ideo quia homines non credebant ſe puniendos à Deo pro peccatis, liberè & abſq; fræno peccabant vbi humanum iudicium nõ timebant. Et ideo ſubdit. *Sed mors.* i. peccatum *regnauit.* i. omnimodam ſuam poteſtatem exercuit, *Ab Adam vſque ad Moyſen,* excluſiuè. Nam per Moyſem data eſt lex, quæ incœpit regnum peccati diminuere incutiens timorẽ diuini iudicij, ſecundum illud Deuter. 5. Quis det eos talem habere

mentem, vt timeant me, & cuſtodiant vniuerſa mandata mea? Regnauit inquā peccatum vſq; ad Moyſen, non tamen in omnes, *Sed in eos qui peccauerunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ*. Dicit enim Ambroſius in libris antiquis non inueniri hanc negatıonem. Non. Vnde credit à corruptoribus appoſitum. Adā quippe magis credidit promiſsioni diaboli q̄ cōmonitioni diuinæ, vt patet Gen. 3. & ita quodammodo diabolum prætulit Deo. Sic igitur in ſimilitudinē præuaricationis Adæ, prȩuaricantur idololatræ qui relicto Dei cultu, diabolum colunt. In tales ergo mors. i. peccatum totaliter regnauit: quia eos omnino poſſedit. Fuerunt autē ante legem Moyſi viri Dei cultores, qui & ſi peccarent, non tamen peccatum in eis regnabat, quia nō totaliter eos à Deo ſeparabat: ſed peccabāt ſub Deo. i. ſub fide vnius Dei, etiā ſi peccarent mortaliter: vel ſub charitate Dei cùm peccabāt venialiter. Ex vtraq; harum expoſitionum poteſt cōflari tertia: quȩ magis videtur ad intentionē Apoſtoli pertinere. Dixerat enim q̃ per vnum hominem peccatū in hunc mundum intrauit, & quia peccatum eſt tranſgreſsio legis diuinæ, poſſet alicui videri, q̃ hoc non eſſet verum quātum ad tempus ante legem: præſertim cùm ſupra quarto dixerit, Vbi nō eſt lex nec præuaricatio. Et ideo poſſet aliquis credere q̃ non per vnum hominē peccatum in mundum intrauit, ſed magis per legē. Et ideo ad hoc excludendū dicit, q̃ vſq; ad legem. i. tempus ante legem peccatum erat in mundo, & originale & actuale, non tamen erat peccatum cognitū, præſertim quaſi à Deo puniendum. Et hoc eſt quod ſubdit, Peccatum autem non imputabatur. ſ. quaſi cōtra Deū exiſtens, cùm lex. ſ. diuinitus data nō eſſet. Fuerunt enim aliqui, vt dicit Philoſophus in 5. Ethic. qui crediderunt quod nihil eſt iuſtum naturaliter, & per conſequens nec iniuſtum, ſed per ſolā poſitionē legis humanæ. Et ſecundū hoc nō imputabatur aliquod peccatum, quaſi contra Deum exiſtēs, & præcipuè peccatum originale. i. non cognoſcebatur. Sed quod iſta reputatio hominum eſſet falſa oſtenditur per effectum, quia mors corporalis regnauit ab Adam, per quem intrauit originale peccati in mundum vſq; ad Moyſen, ſub quo data fuit lex, & ita cùm mors ſit effectus peccati præcipuè originalis, manifeſtum eſt quod ante legem fuit peccatū originale in mundo. Et ne aliquis dicat quod moriebantur propter peccata actualia, ad hoc excludendum dicit quod regnauit etiam in eos qui nō peccauerunt proprio actu. ſ. pueros, & etiā in iuſtos qui non peccauerunt mortaliter, qui tamen peccauerunt in primo homine, vt ſuprà dictum eſt. Et ideo ſubdit, in ſimilitudine præuaricationis Adæ, inquātum ſimilitudinem illius peccati traxerunt per originem ſimul cum ſimilitudine naturȩ, q. d. quod moriebātur abſq; proprio peccato, demonſtrat quod in eis erat diffuſa ſimilitudo peccati Adæ per originem. Et hoc eſt quod Apoſtolus, manifeſtare intendit. ſ. quod per Adā peccatum originale in mundum intrauit. Deinde cum dicit. *Qui eſt forma futuri &c.* exponit ſimilitudinem, quæ intelligebatur in aduerbio. Sicut. Vnde dicit, qui ſ. Adam eſt forma. i. figura quædā futuri. i. Chriſti, tamen per contrarium. Nam ſicut per Adam peccatum & mors in mundum intrauit, ita per Chriſtum intrauit iuſtitia & vita. 1. Corinth. 15. Primus homo de terra terrenus: ſecundus de cœlo cœleſtis, Sunt autem & aliæ ſimilitudines inter Chriſtū & Adā, quòd. ſ. ſicut corpus Adæ formatū fuit ſine coitu, ita & corpus Chriſti de virgine. Et ſicut de latere Adæ dormiētis ſumpta eſt mulier, ita ex latere Chriſti dormientis in cruce fluxit ſanguis & aqua vt dicitur Ioā. 19. quæ ſignificant ſacramenta quibus eſt formata eccleſia.

Adā quomodo ſit forma futuri.

LECTIO QVINTA.

Oſtenditur gratiam Chriſti Adæ peccatum excedere, cum gratia Chriſti plus poſſit in bono: quam Adæ peccatum in malo, ac quomodo verum ſit q̄ omnes per Chriſtum iuſtificentur, cum non omnes ita per Chriſtū ſaluētur, ſicut omnes per Adam moriuntur.

Sed non ſicut delictum, ita & donum. Si enim vnius delicto multi mortui ſunt, multo magis gratia Dei & donum in gratia vnius hominis Ieſu Chriſti in plures abundauit. Et non ſicut per vnum peccatum ita & donum. Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iuſtificationem. Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum, multo magis abundantiam gratiæ & donationis & iuſtitiæ accipiētes in vita, regnabunt per vnū Ieſum Chriſtum. Igitur ſicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem, ſic & per vnius iuſtitiam in omnes homines in iuſtificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi, ita & per vnius obeditionem iuſti conſtituentur multi.

Poſtquam Apoſtolus poſuit ingreſſum peccati in hūc mundū, hic agit de progreſſu gratiæ abolētis peccatum. Et circa hoc duo facit. Primò oſtēdit quomodo per Chriſti gratiam remotum eſt peccatum quod per vnum hominē in mundū intrauit. Secundò oſtēdit quomodo per gratiam Chriſti peccatum eſt remotum, quod lege adueniēte ſuperabundauerat, ibi, *Lex autem ſubintrauit, &c.* Oſtendit autem quod per gratiā Chriſti remouetur peccatum per Adam introductum in mundum, cōparando gratiam Chriſti peccato Adȩ, quia. ſ. plus poteſt gratia Chriſti in bono, q̄ peccatū Adæ in malo. Et circa hoc duo facit. Primò comparat ipſas cauſas. ſ. gratiam Chriſti peccato Adæ. Secundò ponit comparationem earum quātum ad effectus, ibi, *Et non ſicut per vnum, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit cōparationem. Secundò manifeſtat eā, ibi. *Si enim vnius, &c.* Dicit ergo primò, dictū eſt quod Adam eſt forma futuri, ſed non ſicut delictum: &c. quaſi dicat, non eſt æſtimandum quod tantȩ efficaciæ ſit delictum Adæ, quantæ eſt efficaciæ donum Chriſti. Cuius ratio eſt iſta: quia peccatum procedit ex infirmitate voluntatis humanæ, gratia autem procedit ex immenſitate bonitatis diuinæ, quam manifeſtum eſt voluntati humanæ, præſertim infirmæ, præferri. Et ideo virtus gratiæ excedit omne peccatum. Et idcirco dicebat Dauid, Miſerere mei deus ſecundum magnam miſericordiam tuam. Et propter hoc iuſtè reprobatur verbum Cain Gene. 4. dicentis, Maior eſt iniquitas mea q̄, vt veniam merear &c. Deinde cùm dicit, *Si enim vnius, &c.* manifeſtat quod dixerat. ſ. quòd donum gratiæ excedit delictum Adæ, dicens, *Si enim delicto vnius*. ſ. Adæ *Multi mortui ſunt*. i. ſi ex delicto Adæ peccatū & mors trāſiuit in multos alios, quia in omnes qui in eo peccauerunt, *Multo magis gratia Dei & donum*. i. gratuitum Dei donum. vt ly &, expoſitiuè teneatur, vel gratia Dei refertur ad remiſsionem peccati. Suprà eodem, Iuſtificati gratis per gratiam ipſius, &c. Donum autem refertur ad bona ſupradicta vltra remiſsionem peccatorum, vt dicit Pſal. ſecundum aliā litteram, Dedit dominus dona hominibus. multo inquam huiuſmodi gratia & donum, *Abūdauit in plures*. i. in multos. Quanto enim aliquid eſt potentius, multo magis ſe poteſt ad multa extendere. Peccatum autē Adæ ad multos ſe extēdit, quod probatur per mortem. Vnde ſignanter dicit, quod vnius delicto multi mortui ſunt. Mors enim argumentum eſt peccati originalis, vt ſuprà dictum eſt, Adæ dixit Deus. Quacunq; die comederis, &c. Gratia Dei quæ eſt fortior,

multo

Gratia Chriſti in quo abundauit ſuper peccatum Adæ.

multo amplius ad multos extēditur. Heb. 2. Qui multos filios in gloriam adducit: Notandum eſt autem q, dicit, *Abundauit*, quia non ſolùm gratia Dei proceſsit in multos ad deletionem peccati per Adā inducti, ſed etiam ad peccata actualia delenda, & multa alia bona conſequenda. 2. Corinth. 9. Potens eſt autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis. Sicut enim peccatum ex vno homine abūdauit in multos ex prima ſuggeſtione diaboli, ita & gratia Dei per vnū hominem ꝓceſsit ad multos. Vnde ſignanter addit, *In gratia*. i. per gratiam vnius hominis Ieſu Chriſti. Sic enim à Deo gratia in multos effunditur vt eam per Chriſtū accipiant, in quo omnis plenitudo gratiarum inuenitur, ſecūdum illud Ioan. 1. De plenitudine eius omnes accepimus, gratiam pro gratia. Sic autē legenda eſt litera ſecundum expoſitionē Augu. vt hoc quod dicitur, *Plures*, non accipiatur comparatiuè, ſed abſolu è: & ita vult q, attendatur cōparatio quantū ad hoc q, ſi delictum vnius Adæ proceſsit in multos, multo magis gratia vnius Chriſti in multos. Sed ſecundum Ambroſiū ly, *Plures*, accipitur comparatiuè, vt ſit ſenſus, q, *Delicto*. i. peccato actuali, *Vnius*. ſ. Adæ, *Multi*, non omnes, *Mortui ſunt*. ſ. morte peccati, imitando. ſ. peccatum ipſius Adæ per idololatriam, vt ſuprà expoſitum eſt Sapien. 13. dicitur de idololatris, Infœlices autem ſunt, & inter mortuos ſpes eorum. Et multo magis, *Gratia Dei abundauit in plures*. ſ. q̃ in idololatris qui peccauerunt in ſimilitudinē Adæ, quia nō ſolùm eorum peccata tolluntur per gratiā Chriſti, ſed etiam peccata eorum qui in fide vnius Dei permanſerunt. Mich. vlt. Deponet iniquitates noſtras, & proijciet omnia peccata noſtra. Deinde cùm dicit, *Et nō ſicut, &c.* cōparat Chriſti gratiam peccato Adæ, quantum ad effectum, quia non ſolùm vtrunque in multos redundat, ſed etiam maiorem effectū habet gratia Chriſti q̃ peccatum Adę. Et circa hoc tria facit. Primò proponit quod intendit. Secūdo maniſeſtat propoſitum. ibi, *Nam iudiciū, &c.* Tertiò probat, ibi, *Si enim vnius, &c.* Dicit ergo primò, non ſolùm dictum eſt. ſ. quod Chriſti gratia magis abundat in multos, q̃ peccatum Adæ, ſed etiā in eis maiorem effectū faciet. Et hoc eſt quod dicit. *Et non ſicut per vnum peccatum, ita & donum*, quaſi dicat. Non tantus effectus ſequitur per vnū peccatum Adæ in multis, quantus conſequitur in multis per donū gratiæ Chriſti. Potentioris enim cauſæ potentior eſt effectus. Vnde cùm dictum ſit gratiam eſſe potentiorem quam peccatū Adæ, cōſequens eſt quod maiorē effectum efficiat. Deinde cùm dicit, *Nā iudicium, &c.* maniſeſtat quod dixerat, dicens, *Nam iudicium*. i. diuina punitio procedit *Quidem ex vno*. ſ. peccato primi parentis, *In condemnationem*. ſ. omniū hominū, quia in illo peccante peccauerunt ſecundum illud quod ſupra dictum eſt. q, mors in omnes pertrāſijt, in quo omnes peccauerunt. *Gratia autem Dei*, quæ datur per Chriſtum procedit, *Ex multis delictis*. i. non ſolùm ex illo originali, ſed etiā ex multis actualibus. *In iuſtificationem*. perfectam emūdationem. 1. Corint. 6. Et hoc quidem fuiſtis aliquādo, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis. Deinde cùm dicit. *Si enim vnius &c.* probat quod dixerat, ſcilicet q, gratia Chriſti procedit ex multis delictis in iuſtificationem. Et primò quidē hoc probat ex poſteriori. Secundò ex priori, ibi, *Si enim, &c.* Circa primū conſiderandum eſt q, Apoſtolus in pręmiſſa cōparatione, non ponit ſibi reſpondentia. ſ. res eiuſdem generis. Nam ex parte peccati ponit cōdemnationem, quæ pertinet ad pœnam: ex parte autē gratiæ ponit iuſtificationem quæ nō pertinet ad præmium, ſed magis ad ſtatū meriti. Sic igitur Apoſtolus intendit per hoc quod dicit quod peccatū inducit cōdemnationē oſtendere, quod gratia inducat iuſtificationem. Et vtitur tali ratione, Sicut condemnatio mortis procedit ex peccato primi parentis, ita regnum vitæ procedit ex gratia Chriſti. Hæc enim duo vniformiter ſibi correſpondent, ſed ad regnū vitę nullus poteſt peruenire, niſi per iuſtitiā, ergo per gratiam Chriſti homines iuſtificantur. Primò ergo ponit præmiſſas. Secundò inſert concluſionē intentam, ibi, *Igitur ſicut per vnius &c.* Primam autē propoſitionem proponit, dicens, *Si enim ex delicto vnius hominis mors regnauit per vnum hominem*, quia ſicut ſuprà eodem dictū eſt, per vnum hominem peccatū intrauit, & per peccatū mors, *Multo magis*, homines regnabunt, *In vita*, ſcilicet æterna, *Per vnum Ieſum Chriſtum*, qui dicit Ioā. 10. Ego veni vt vitam habeant, & abūdantius habeant, participando ſcilicet æternitatē vitę, quæ quidem abūdantia hîc per regnū deſignatur. Vnde dicitur Apoc. 20. Quòd regnabunt cum Chriſto annis mille, id eſt ęterno tempore. Minorem autē deſignat interponendo abundantiam gratiæ Chriſti & donationis, & iuſtitiæ accipiētes, quaſi diceret, ad regnū vitæ homines peruenire non poſſunt, niſi hoc accipiēdo, ita q, gratia Chriſti referatur ad dimiſsionem peccati, quam nulla merita pręcedere poſſunt: & ideo omnino gratiæ deputatur, ſi enim ex operibus, iam nō ex gratia, vt dicitur infrà 11. Quòd autem dicitur, *Donationis*, referendum eſt ad dona gratiarum, quibus homines promouētur in bona. Heſter. 2. Largitus eſt dona iuxta magnificentiam principalem, &c. Quòd autē dicitur iuſtitiæ, referendum eſt ad rectitudinem operum 1. Cor. 1. Qui factus eſt nobis à Deo iuſtitia.

Deinde cùm dicit, *Igitur ſicut &c.* infert cōcluſionē intentam, quæ idem cōtinet cum eo quod ſuprà præmiſſum eſt, videlicet q, ſicut per vnius delictum Adæ, diuinum iudiciū proceſsit in omnes homines qui carnaliter naſcuntur in condemnationem mortis, *Sic & per vnius*, ſcilicet iuſtitiā Chriſti, diuina gratia proceſsit in omnes homines, *In iuſtificationem vitæ*, id eſt quæ ducit ad vitā. Sed videtur hoc eſſe falſum, Non enim omnes homines iuſtificantur per Chriſtum, ſicut omnes homines moriuntur per Adam. Sed dicendum q, intelligendū eſt, quod ſicut omnes homines qui naſcuntur carnaliter ex Adam, incurrunt condemnationem per eius peccatū, ita omnes qui renaſcuntur ſpiritualiter per Chriſtum: adipiſcuntur iuſtificatonem vitę, quia vt dicitur Ioā. 3. Niſi quis renatus fuerit denuò ex aqua & ſpiritu ſancto, non poteſt introire in regnū Dei &c. Quamuis poſsit dici quod iuſtificatio Chriſti tranſit in iuſtificationem omnium hominum, quantū ad ſufficientiam, licet quantū ad efficientiam procedat in ſolos fideles. Vnde dicitur. 1. Tim 4. Qui eſt ſaluator omnium hominum, maximè autem fidelium Ex hoc autē quod hic dicitur accipere debemus, quod ſicut nullus moritur, niſi per peccatum Adæ, ita nullus iuſtificatur, niſi per iuſtitiam Chriſti, quæ quidem eſt per fidem ipſius, ſecūdum illud quod ſuprà 3. dictum eſt, Iuſtitia Dei per fidem Ieſu Chriſti in omnes, qui credunt in eum. In eum autem crediderunt, homines, nō ſolùm qui ſunt poſt eius incarnationem, ſed etiam qui eius incarnationem præceſſerunt. Sicut enim nos credimus eum natum & paſſum, ita ipſi crediderūt naſciturum & paſſurum. Vnde eadem eſt fides noſtra & eorum 2. Cor. 4. Habentes eūdem fidei ſpiritum, &c. Sic igitur probatum eſt q, gratia Chriſti procedit ad multorū iuſtificationem ex poſteriori, ſcilicet ex regno vitę. Cōſequēter cū dicit, *Sicut enim &c.* probat idem ex priori. Cauſæ enim ſimiles ſunt ſuis effectibus.

effectibus. Inobedientia autem primi parétis quæ habet rationem iniuſtitiæ: conſtituit peccatores & iniuſtos. Igitur obedientia Chriſti, quæ habet rationé Iuſtitię conſtituit iuſtos. Et hoc eſt q, ſuprà dictum eſt, quod gratia procedit in omnes homines. *In iuſtificationem.* Sed videtur eſſe dubium quod dicitur, q, *Per inobediétiam vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi*, id eſt omnes qui ab eo naſcũtur ſecundũ rationem ſeminalem. Primum enim eius peccatum videtur fuiſſe ſuperbia, magis q̃ inobediétia, ſecundum illud Eccle. 10. Initium omnis peccati ſuperbia. Sed dicendum eſt quod ſicut ibidé dicitur, initium ſuperbiæ facit homines apoſtatare à Deo, quia ſcilicet prima pars ſuperbiæ conſiſtit in hoc q, homo nõ vult ſubijci præceptis diuinis, quod ad inobediétiã pertinet. Vnde primum hominis peccatum fuiſſe videtur inobedientia, non ſecundum actum exteriorem, ſed ſecũdum interiorem motum ſuperbiæ, quo voluit diuino præcepto cõtraire. Vnde eius inobedientiam dominus arguit. Gen. 3. Quia audiſti vocé vxoris tuę, & comediſti de ligno de quo præceperá tibi ne comederes, &c. Obedientia autem Chriſti hic dicitur, ſecundum quá præcepto patris obediés, mortem ſuſtinuit pro ſalute noſtra, ſecundũ illud Phili. Factus eſt obediens vſque ad mortem, &c. Nec eſt contrarium quod alibi dicitur, Chriſtus ex charitate mortuus eſt, vt patet Ephe. 5. Quia hoc ipſum quod obediuit, proceſsit ex dilectione quam habuit ad patré & ad nos. Et eſt attendendũ quod per obedientiam & inobedientiam probat nos per vnum, peccatores effici, & per vnũ iuſtificari: quia iuſtitia legalis, quæ eſt omnis virtus, attenditur in obſeruatione pręceptorum legis, quod pertinet ad rationē obedientiæ. Iniuſtitia auté illegalis, quæ eſt omnia malitia, vt dicitur 5. Ethi. attenditur in tranſgreſsione mandatorum legis, quæ pertinet ad rationem inobedientiæ. Sic ergo conuenienter dicitur q, per obedientiam conſtituuntur homines iuſti, & per inobedientiam peccatores.

Primũ peccatũ Adã fuit inobedientia.

Iuſtitia legalis eſt omnis virtus. Iniuſtitia illegalis eſt omnis malitia.

LECTIO SEXTA.

Declaratur quo nam pacto delicti abũdantia, quæ lege adueniente facta eſt, per gratiam auferatur Chriſti, vbi plura de lege, & abundantia peccati dicuntur.

L*Ex autem ſubintrauit vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia: vt ſicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iuſtitiam in vitam æternam, per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum.*

Poſtquã Apoſtolus oſtendit quod per donum gratiæ ſubtrahitur peccatũ quod per Adã in hunc mundũ intrauerat, hic oſtẽdit quod per gratiam Chriſti tollitur peccatũ, quod lege ſuperueniéte abũdauerat. Circa hoc duo facit. Primò ponit abundantiam peccati, quę fuit per legem Secũdò abſolutionem peccati, quæ eſt per gratiá Chriſti, ibi, *Vbi abũdauit &c.* Dicit ergo primò, dictum eſt quod per obediétiam vnius hominis, iuſti conſtituuntur multi, non auté lex hoc facere potuit, ſed potius, *Lex ſubintrauit, vt ſuperabundaret delictum.* Circa quod Apoſtoli dictum, duplex occurrit dubitatio. Primò quidem de hoc quod dicit legé ſubintraſſe, id eſt latéter intraſſe poſt culpam originalem & actualem, vel poſt naturalem legem, vt Glo. dicit. Nõ enim lex occultè intrauit, ſed manifeſtè data fuit, ſecundum illud Ioan. 8. Non in abſcondito locutus ſum. Dicendum eſt ergo quod licet ipſa legislatio fuerit data in manifeſto, tamen myſteria legis erãt in occulto, & præcipuè quo ad intentionẽ Dei circa legé ferendam, quæ peccatum oſtenderet non ſanaret, ſecũdum illud infrà 11. Quis cognouit ſenſum domini, &c. Poteſt etiá dici quod lex ſubintrauit. i. quaſi media intrauit inter peccatum hominis & donum gratiæ Chriſti, quorum vtrunq; ſuprà dixerat per vnum ad plures trãſiſſe. Secũda auté dubitatio eſt de hoc quod dicit legem ſubintraſſe, *vt abundaret delictum.* Sic enim videtur quod abũdantia delicti ſit finis legis, & ita ſequitur quod lex ſit mala, quia cuius finis malus eſt, ipſum quoq; malum eſt & hoc eſt cõtra illud 1. Tim. 1. Scimus quidem quod lex bona eſt, &c. Ad hoc auté reſpondetur in Glo. tripliciter. Primò quidem vt dicamus q, ly, Vt, nõ ponitur cauſaliter, ſed cõſecutiuè. Non enim ad hoc fuit data lex vt peccatũ abundaret, quin potius lex quantũ in ſe fuit, peccatum prohibuit, ſecundum illud Pſal. In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi. Sed lege data conſecuta eſt abundantia delictorum dupliciter. Vno quidé modo, quantum ad peccatorũ multitudinem. Lex enim licet peccatum demonſtraret, peccati tamen concupiſcentiam non auferebat. Cùm autem alicui prohibetur id quod concupiſcit, vehementius in cõcupiſcentiam illius exardeſcit, & ſicut fluuius appoſito obice fortius fluit & obicem frágit. Cuius ratio poteſt eſſe triplex. Vna quidá illud quod ſubiacet hominis poteſtati, nõ reputat aliquis pro magno, ſed illud quod eſt extra hominis poteſtatem, apprehenditur ab homine quaſi magnum. Prohibitio autem eius quod concupiſcitur ponit illud quod prohibetur quaſi extra hominis poteſtatem: & ideo concupiſcentia magis exardeſcit in rem concupitam dum prohibetur. Secunda ratio eſt, quia interiores affectiones quádo interius retinentur, ita quod exterius nõ deriuétur, ex hoc ipſo magis interius incédũtur, ſicut patet in dolore & ira, quæ dum interius clauſa tenentur, magis augétur, ſi autem exterius quoquo modo prodeant, eorú virtus diminuitur. Prohibitio autem propter timorem pœnæ cogit hominem vt concupiſcentiam ſuam ad exteriora non producat, & ideo ipſa concupiſcentia interius retenta, magis inflammatur. Tertia ratio eſt, quia illud quod nõ eſt nobis prohibitum, apprehendimus quaſi poſsibile fieri quandocunque nobis placuerit: & ideo multoties opportunitate exiſtente illud vitamus: ſed quãdo aliquid eſt prohibitum, apprehenditur à nobis, vt nõ ſemper à nobis haberi poſsit: & ideo quádo opportunitas datur ſine timore pœnæ illud cõſequendi prõptiores ad hoc ſumus. Et inde eſt quod data lege, quæ concupiſcentiæ vſum prohibeat, & tamen ipſam concupiſcentiam non mitigabat, concupiſcentia ipſa magis feruenter homines ad peccata ducebat. Vnde dicitur Ezech. 5. Iſta eſt Ieruſalem, in medio gentiũ poſui eã, & in circuitu eius terras, & contempſit iudicia mea, vt plus eſſet impia, quam Gentes. Sed ſecundũ hoc videtur quod omnis lex humana, quę gratiam nõ confert diminuentẽ concupiſcentiam, faciat abundare peccata, quod eſt contra intentiones legislatorũ, quia ad hoc tendũt, vt ciues faciát bonos, vt patet per Philoſophum 2. Ethic. Sed dicendum quod alia eſt intẽtio legis humanæ, & alia legis diuinæ. Lex enim humana refertur ad humanũ iudicium quod eſt de exterioribus actibus: ſed lex diuina refertur ad diuinũ iudicium, quod eſt de interioribus motibus cordis, ſecundum illud 1. Reg. 16. Homo videt ea quæ patent, ſed Deus intuetur cor. Sic igitur lex humana ſuam intentionem conſequitur, dum per prohibitionem & pœnæ comminationem impedit ne multiplicétur exteriores actus peccati, licet cõcupiſcentia interior magis augeatur: ſed quantum ad legem diuiná etiam interiores cõcupiſcentiæ malæ imputátur ad peccatum, quæ abundant lege prohibente, & nõ auferente concupiſcen-

Lege data, ſecuta eſt abundantia peccatorum dupliciter.

cupiſcentiam. Sciendum tamen, q ſicut Philoſophus dicit in. 4. Ethic. Prohibirio legis, licet illos qui ſunt malèdiſpoſiti cohibeat ab exteriotibus peccatis ſolo pœnæ timore: quoſdam tamẽ bene diſpoſitos inducit per amorem virtutis, ſed iſta bona diſpoſitio quãtum ad aliquid poteſt eſſe à natura, ſed eius perfectio non eſt niſi per gratiam, ex qua cõtingit, q etiam lege veteri data: non in omnibus peccatũ abundat, ſed in pluribus. Quidam vero lege prohibẽte & gratia vlterius adiuuante ad perfectionem virtutum tandem peruenerũt, ſecũdum illud Eccl. 44. Laudemus viros glorioſos, &c. Et infrà, Homines magnos virtute. Secũdo ſuperabũdauit delictum lege ſuperueniente quantum ad grauitatem reatus. Grauius enim fuit peccatũ vbi acceſſit præuaricatio, non tantũ legis naturæ, ſed etiã legis ſcriptæ. Vnde ſuprà. 4. dictum eſt, quod vbi non eſt lex nec præuaricatio. Secundò autem poteſt reſponderi vt dicitur quod ly vt, teneatur cauſaliter: ita tamẽ quod loquatur Apoſtolus de abundantia delicti, ſecundũ quod eſt in noſtra cognitione, vt ſit ſenſus, *Lex ſubintrauit vt abundaret delictum*. i. vt abũdantius delictũ cognoſceretur ſecundum modum loquẽdi, quo dicitur aliquid fieri cum innoteſcit. Vnde ſuprà dictũ eſt, quod per legẽ eſt cognitio peccati. Tertio modo poteſt exponi ita, quod ly vt, teneatur cauſaliter: ita tamẽ, quod abundantia delicti non intelligatur finis legis ſubintrãtis, ſed id, quod ex abundantia delicti ſequitur ſcilicet humiliatio hominis. Lege enim ſubintrante abundauit delictum, vt dictũ eſt in prima expoſitione. Ex qua quidem delicti abundantia conſecutum eſt, quod homo infirmitatẽ ſuam recognoſcẽs humilietur. Dicebat enim homo ſuperbus, de viribus ſuis præſumens, Non deeſt qui impleat, ſed deeſt qui iubeat, ſecundum illud Exod. 24. Omnia quæ locutus eſt dominus, faciemus, & ei obediemus. Sed quando lege data cõſecuta eſt multitudo delictorum, homo ſuam infirmitatem cognouit ad obſeruãtiam legis, ſecundum illud Sap. 9. Infirmus homo & exigui temporis, &c. Intentio ergo Dei legem dantis non terminatur ad abundantiam peccatorum, ſed ad humilitatẽ hominis, propter quam permiſit abundare delicta. Sic ergo quia hoc erat occultũ, ſignanter, quãtum ad hoc dicit, quod, *Lex ſubintrauit*. Quia verò hic agitur de lege & fine legis, duo cõſideranda occurrũt. Primò quidẽ quot modis lex dicatur. Secũdò quis ſit finis legis. Circa primum ſciendum eſt, quod lex vno modo dicitur tota ſcriptura veteris teſtamenti, ſecundum illud Ioannis 15. Vt impleatur ſermo eorum, qui in lege eorum ſcriptus eſt, quia odio habuerunt me gratis, cùm tamẽ hoc ſcriptum ſit in Pſal. Quãdoque verò dicitur lex ſcriptura quinq; librorum Moyſi, ſecundum illud Deut. 33. Legem præcepit nobis Moyſes. Tertiò dicitur decalogus præceptorum, ſecũdum illud Exod. 24. Dabo tibi duas tabulas lapideas, & legem ac mandata quæ ſcripſi vt doceas. Quartò dicitur lex tota continentia cerimonialium, ſecundum illud Heb. 10. Vmbram habens lex futurorum bonorum. Quintò dicitur aliquod ſpeciale præceptũ cerimoniale, ſecundum illud Leuit. 7. Hæc eſt lex hoſtiæ pacificorũ. Sumitur autẽ hic lex cõmuniter ab Apoſtolo, quantum ad totam doctrinam legis Moyſi, id eſt quãtum ad moralia & cerimonialia præcepta, quia ſcilicet per cerimonias legis nõ dabatur gratia, per quã homo adiuuaretur ad implẽda præcepta moralia cõcupiſcentia diminuta. Circa finem autẽ legis ſciendũ eſt quod in populo Iudæorum tria fuerunt hominum genera, ſicut & in quolibet alio populo ſcilicet duri, ideſt peccatores & rebelles, proficientes & perfecti. Quãtum igitur ad duros lex fuit data in flagellum, & quantum ad præcepta moralia, ad quorum obſeruantiam cogebantur per pœnæ cõminationem, vt patet Leuit. 2. & quantum ad cerimonialia quæ ideo ſunt multiplicata, ne liceret eis dijs alienis alium cultum ſuperaddere. Ezech. 20. In manu valida & brachio extento, & in furore effuſo regnabo ſuper vos. Sed proficientibus qui dicũtur mediocres, lex fuit in pedagogum, ſecundũ illud Gala. 3. Lex pedagogus noſter fuit in Chriſto. Et hoc quantũ ad cerimonialia, quibus continebantur in diuino cultu: & quãtum ad moralia, quibus ad iuſtitiã promouebantur. Perfectis autem fuit quãtum ad cerimonialia quidem in ſignum ſecundũ illud Ezech. 20. Sabbata mea dedi eis, vt eſſent ſignum inter me, &c. Quantum ad moralia verò in ſolatium, ſecundũ illud infrà. 7. Cõdelector legi Dei ſecundum interiorem hominem. Deinde cũ dicit, *Vbi abundauit, &c.* oſtendit quomodo per gratiam tollitur abundantia delictorum. Et primò ponit gratiæ abundantiã. Secundò oſtẽdit abundantis gratiæ effectum, ibi, *Vt ſicut regnauit, &c.* Dicit ergo primò, dictũ eſt quod lege ſubintrante, *Abundauit delictum*: nec tamẽ propter hoc impeditur diuinum propoſitum de ſalute Iudæorum & totius humani generis: quia vbi, *Abundauit delictum*, ſcilicet in humano genere, & ſpecialiter in Iudæis, *Superabundauit & gratia*, ſcilicet Chriſti condonantis peccata. 2. Corinth. 9. Potens eſt Deus omnẽ gratiã abundare facere in vobis. Eius autem quod hic dicitur duplex ratio aſſignari poteſt. Vna quidem ex effectu gratiæ. Sicut enim magnitudinem morbi non ſanat niſi fortis & efficax medicina, ita requirebatur abundans gratia ad hoc vt ſanaret abundantiam delictorum. Luc. 7. Dimiſſa ſunt ei peccata multa: quoniam dilexit multũ &c. Alia ratio ſumi poteſt eorum ex diſpoſitione peccantis, qui dum magnitudinẽ peccatorum ſuorum recognoſcit, quãdoque quidem deſperat & cõtemnit, ſecundum illud Prou. 18. Impius cum in profundũ venerit peccatorum, cõtemnit: &c. Quandoque verò per auxilium diuinum ex cõſideratione ſuorum peccatorũ magis humiliatur, & maiorẽ cõſequitur gratiam, ſecundum illud Pſal. Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum, poſtea accelerauerunt. Deinde cùm dicit, *Vt ſicut regnauit peccatum in mortem, &c.* oſtendit effectum gratiæ abundantis, qui quidem eſt per oppoſitum reſpõdens effectui peccati: vt ſcilicet ſicut peccatum introductum per primum hominẽ, & abundans per legem regnauit, ideſt plenum dominiũ in homines obtinuit, & hoc quouſq; duceret eos in mortem temporalem & æternam. Infrà. 6. Stipendia peccati mors. *Ita & gratia Dei regnet*, ideſt plenè dominetur in nobis, *Per iuſtitiam*, quam ſcilicet in nobis facit. Suprà eodẽ, Iuſtificati gratis per gratiam ipſius: & hoc quouſque nos ducat, *In vitam æternam*, ſecundũ illud infrà. 6. Gratia Dei vita æterna. Et hoc totum eſt, *Per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum*, qui eſt dator gratiæ, ſecundum illud Iohan. 2. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt. Et etiã iuſtitia. 1. Corinth. 1. Qui fact' eſt nobis iuſtitia à Deo: & dator vitę æternæ. Ioan. 10. Ego vitam æternam do eis.

Abundãtia delictorum quomodo per gratiã tollatur.

CAPVT SEXTVM.

Queſtionem ponit, num ſit permanendũ in peccato vt gratia abũdet, ac ſoluens minime in peccatis eſſe manendum: docet quomodo ſimus peccato mortui, & quomodo repræſentemus Chriſtum per baptiſmum in nobis.

QVid ergo dicemus? Manebimus in peccato vt gratia abũdet? Abſit. Si enim mortui ſumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? An ignoratis fratres, quia quicũque baptizati ſumus in Chriſto, Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus?

mus? Cõſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem, vt quomodo Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Si enim complãtati facti ſumus ſimilitudini mortis eius, ſimul & reſurrectionis erimus.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit quod per gratiam Chriſti liberamur à peccato prę̨terito, tam introducto per primum hominem, quam etiam abundanti per legem, hic oſtendit quod per gratiã Chriſti datur nobis facultas ad reſiſtendum peccatis futuris. Et circa hoc duo facit. Primò ponit quæſtionem ex præmiſsis ortam. Secundò ſoluit eam, ibi, *Abſit ſi enim, &c.* Dixerat autem ſuprà, quod vbi abũdauit delictum, ſuperabundauit & gratia, quod quidem aliquis poſſet malè intelligere, quaſi abundãtia delicti eſſet cauſa ſuperabundãtiæ gratiarum; & ideo inducit quæſtionem dicens, Quid ergo dicemus? Nunquid permanebimus in peccato, vt gratia abundet? Quod quidem oporteret dicere, ſi abũdantia delicti eſſet cauſa gratiæ abundantis, & non ſola occaſio, vt ſuprà dictum eſt. Vnde & ſuprà. 3. Apoſtolus dicit, Sicut blaſphemamur, & ſicut aiunt quidam nos dicere, faciamus mala vt eueniant bona. Hierem. 12. Bene eſt omnibus qui prę̨uaricantur & iniquè agũt. Deinde cùm dicit, *Abſit, &c.* ſoluit inductam quæſtionem. Et primò aſsignat rationem, quare non eſt nobis permanendum ſub peccato. Secundò concludit exhortationem intentam, ibi, *Non ergo regnet, &c.* Circa primum duo facit. Primò aſsignat rationem, quare non ſit in peccato permanendũ. Secundò oſtendit nobis ineſſe facultatem, ad hoc quod nõ ſub peccato maneamus, ibi, *Hoc ſcientes, &c.* Circa primum ponit talẽ rationem, Si ſumus mortui peccato, non debemus viuere in illo, ſed mortui ſumus peccato, ergo non debemus viuere in peccato. Circa hoc ergo quatuor facit. Primò ponit conditionalem. Secundò probat antecedens, ibi, *An ignoratis, &c.* Tertiò concludit conſequens, ibi, *Vt quomodo Chriſtus, &c.* Quartò probat nececeſsitatem cõſequentiæ, ibi, *Si enim complantati &c.* Dicit ergo primò, *Abſit,* ſcilicet quod hac intentione permanendum ſit in peccato; *Vt gratia abundet,* quia vt dicitur Eccle. 15. Nemini mandauit Deus impiè agere: & huius ratio eſt, *Si enim mortui ſumus peccato,* per hoc ſcilicet q, peccatum eſt mortificatum in nobis, *Quomodo adhuc in illo viuemus?* Nõ enim Naturalis ordo rerum habet, vt à morte redeatur ad vitam Eſa. 26. Morientes nõ viuant, &c. Cant. 5. Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? &c. Deinde cùm dicit, *An ignoratis, &c.* probat antecedens ſcilicet q, fideles ſunt mortui peccato. Et primò proponit medium ad propoſitum oſtendendum. Secũdò manifeſtat mediũ inductum, ibi, *Conſepulti enim ſumus, &c.* Dicit ergo primò, *An ignoratis,* quaſi dicat, quod vobis proponẽdum eſt, eſt adeò manifeſtum, q, illud vobis ignorare non licet. 1. Cor. 14. Si quis ignorat, ignorabitur. quia, *Quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu:* q, intelligitur tripliciter. Vno modo ſecundũ inſtitutionẽ Ieſu Chriſti. Matth. vlti. Docete omnes gentes baptizantes eos, &c. Secundò per inuocationem Ieſu Chriſti. Act. 8. In nomine Ieſu Chriſti baptizãtur viri ac mulieres. Tertiò in Chriſto Ieſu, ideſt in quadam cõformitate ad Chriſtum Ieſum. Galat. 3. Quicunque in Chriſto Ieſu baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. *In morte ipſius baptizati ſumus,* ideſt in ſimilitudinem mortis eius, quaſi ipſam mortem Chriſti in nobis repræſentãtes. 2. Corint. 4. Semper mortificationem Ieſu Chriſti in corpore noſtro circunferentes. Gal. vlt. Stigmata Ieſu in corpore meo porto. *Vel in morte ipſius.* ideſt per virtutẽ mortis eius. Apoc. 1. Lauit nos à peccatis noſtris. Vnde de latere Chriſti pendentis in cruce poſt mortem fluxit ſanguis & aqua, vt dicitur Ioan. 19. Sicut igitur eius morti configuramur inquantum peccato morimur, ſic ipſe mortuus eſt vita mortali, in qua erat ſimilitudo peccati, licet non eſſet ibi peccatum. Ergo omnes qui baptizati ſumus, mortui ſumus peccato.

Deinde cùm dicit, *Conſepulti enim, &c.* probat propoſitum medium ſcilicet q, omnes baptizemur in cõformitate ad mortem Chriſti dicens, *Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in morte,* quaſi dicat, Sepultura nõ niſi mortuis debetur. Mat. 8. Sinite mortuos ſepelire mortuos ſuos. Per baptiſmum autẽ homines ſepeliuntur Chriſto, ideſt cõformantur ſepulturæ ipſius. Sicut enim ille qui ſepelitur ponitur ſub terra, ita ille qui baptizatur, immergitur ſub aqua. Vnde & in baptiſmo fit trina immerſio, nõ ſolùm propter fidem trinitatis; ſed etiam ad repræſentandũ triduum ſepulturæ Chriſti. Et ſicut triduum ſepulturę non facit niſi vnam ſepulturam, ita trina immerſio non facit niſi vnum baptiſma. Et inde etiã eſt, quod in ſabbato ſancto ſolemnis baptiſmus in Eccleſia celebratur quando commemoratur ſepultura Chriſti, ſicut & in vigilia pentecoſtes quãdo ſolemnizatur de ſpiritu ſancto: ex cuius virtute aqua baptiſmi accipit vim purgandi; vt dicitur Ioã. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, &c. Eſt tamen conſiderandum q, corporaliter aliquis prius moritur & poſtea ſepelitur: ſed ſpiritualiter ſepultura baptiſmi cauſat mortem peccati, quia ſacramentum nouæ legis efficit quod ſignat. Vnde cùm ſepultura, quæ fit per baptiſmũ, ſit ſignum mortis peccati, mortẽ efficit in baptizato. Et hoc eſt, q, dicit, quod ſumus ſepulti in mortem: vt per hoc ipſum q, ſignum ſepulturæ Chriſti in nobis accipimus, conſequimur mortem peccati. Deinde cùm dicit, *Vt quomodo Chriſtus,* infert cõſequens ſcilicet quod non debeamus viuere in peccato, ad hoc quidem inducit ſimilitudinem ex reſurrectione Chriſti, dicens, *Vt quomodo Chriſtus reſurrexit à mortuis per gloriam patris,* ideſt per virtutẽ patris, ex qua ipſe pater glorificatur, ſecundum illud Pſal. Exurge gloria mea: *Ita & nos in nouitate vitæ ambulemus,* ideſt per bona opera vitę procedamus. Vita enim peccati vetuſtatem habet, quia in corruptionem nos ducit. Heb. 8. Quod antiquatur & ſeneſcit prope interitum eſt. Vnde & dicitur Bar. 3. Quid eſt q, in terra inimicorũ es, inueteraſti in terra aliena, &c. Vnde & nouitas vitę dicitur per quam aliquis redit ad integritatem: vt ſcilicet ſit ſine peccato. Pſal. 102. Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Ephe. 4. Renouamini ſpiritu mentis veſtrę. Deinde cùm dicit, *Si enim,* probat neceſsitatẽ conſequentiæ, Chriſtus enim poſtquã fuit mortuus reſurrexit, vnde conueniens eſt, vt illi qui cõformantur Chriſto, quantum ad mortem in baptiſmo, cõformentur etiam reſurrectioni eius per innocẽtiam vitę. Et hoc eſt quod dicit, *Si enim cõplantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius,* ideſt ſi in nobis aſſumamus ſimilitudinem mortis eius, vt ei incorporemur ſicut ramus qui inſeritur plãtę: vt quaſi nos in ipſa paſsione Chriſti inſeramur, *Simul & reſurrectionis erimus,* ſcilicet ſimilitudini eius complantati, vt ſcilicet in præſenti innocenter viuamus, & in futuro ad ſimilem gloriam perueniamus. Philip. 3. reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratũ corpori claritatis ſuæ. 2. Tim. 2. Si cõmortui ſumus & conuiuemus. Sic igitur ſicut Apoſtolus per ſimilitudinẽ mortis Chriſti probauit, q, ſumus mortui peccato, q, præmiſerat quaſi antecedens: ſic per ſimilitudinem reſurrectionis eius, probauit quòd non debemus viuere in peccato:

Mors Chriſti quomodo à nobis repræſentatur in baptiſmo.

peccato: quod quaſi conſequens ſuperius introduxit.

LECTIO SECVNDA.

Quia vetus homo noſter crucifixus eſt, ideo oſtendit in nobis facultatem eſſe non permanendi in peccato, & viuendi Deo in Chriſto.

Hoc ſcientes quod vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati, vt vltra nõ ſeruiamus peccato. Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. Si autẽ mortui ſumus cum Chriſto, credimus quia ſimul etiam viuemus cum illo, ſcientes, quòd Chriſtus reſurgẽs ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur: quòd enim mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: quòd autem viuit, viuit Deo. Ita & vos, exiſtimate vos mortuos quidem eſſe peccato, viuentes autem Deo in Chriſto Ieſu.

Poſtquam Apoſt. oſtendit q; non eſt nobis in peccato permanẽdũ, ex eo quod per baptiſmũ mortui ſumus peccato, hic vlterius oſtendit adeſſe nobis facultatẽ ad hoc obſeruandum. Et circa hoc duo facit. Primò proponit q; intendit. Secundò manifeſtat propoſitum, ibi, *Qui enim mortuus, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit beneficiũ quod conſecuti ſumus. Secundò huius beneficij effectum, ibi, *Vt deſtruatur, &c.* Dicit ergo primò, dictum eſt q; debemus in nouitate ambulare, ſ. deſiſtẽdo à peccato. Et ne hoc aliquis forte impoſsibile diceret, dicit q; ſumus hoc ſcientes, quia *Vetus homo noſter*, i. vetuſtas hominis per peccatũ inducta ſimul, ſ. cum Chriſto, *Crucifixus eſt*, i. per crucẽ Chriſti eſt mortificatus: ſicut enim ſuprà dictum eſt, vetuſtas hominis per peccatũ inducta eſt, inquantum per peccatum bonũ naturæ corrumpitur. Quæ quidẽ vetuſtas in homine principatur, quandiu homo peccato ſubiacet. Et quia id quod eſt principale in homine, dicitur eſſe ipſe homo. Inde eſt quod in eo qui peccato ſubijcitur, ipſa vetuſtas peccati dicitur eſſe vetus homo. Vetuſtas autẽ peccati poteſt intelligi, vel ipſe reatus, ſeu macula actualium peccatorum, vel etiã cõſuetudo peccandi: quæ quandã neceſsitatẽ ingerit ad peccandum, vel etiã ipſe fomes peccati proueniẽs ex peccato primi parentis. Sic igitur vetus homo noſter dicitur eſſe ſimul crucifixus cum Chriſto, inquantũ prędicta vetuſtas virtute Chriſti ſublata eſt. Vel quia totaliter eſt amota, ſicut totaliter amouetur in baptiſmo reatus & macula peccati. Vel quia diminuitur virtus eius ſicut virtus fomitis, vel etiã conſuetudinis peccãdi. Col. 2. Delens quod aduerſum nos erat chirographum decreti, quod erat contrariũ nobis: & ipſum tulit de medio, affigens illud cruci. Deinde cùm dicit, *Vt deſtruatur, &c.* ponit effectũ prędicti beneficij duplicẽ, quorum primus eſt remotio præcedentium delictorum. Et hoc eſt quod dicit, *Vt deſtruatur corpus peccati.* Dicitur enim corpus peccati ipſa congeries malorum operum, ſicut ipſa congeries membrorum facit vnum corpus naturale. Iob. 41. Corpus eius quaſi ſcuta fuſilia, &c. Secundus autẽ effectus eſt, vt caueamus à peccatis in futurum: & hoc eſt quod ſubdit dicens, vt vltra nõ ſeruiamus peccato. Tunc. n. homo peccato ſeruit, quando concupiſcentiæ peccati obedit per conſenſum & corporis executionẽ. Ioan. 8. Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Deinde cùm dicit, *Qui enim mortuus eſt, &c.* manifeſtat quod dixerat. Et primò quantũ ad primum effectum. Secundò quantum ad ſecundũ, ibi, *Si autem mortui, &c.* Circa primum conſiderãdum eſt, quod congeries peccatorũ deſtruitur quando peccata homini remittuntur. Sic igitur deſtructionẽ corporis peccati manifeſtat dicẽs, *Qui enim mortuus eſt peccato*, ſ. per baptiſmum, quo Chriſto commorimur, *Iuſtificatus eſt à peccato*, id eſt remiſsis peccatis translatus

Peccati vetuſtas à qua vetus homo dicitur, quid ſit.

eſt in ſtatum iuſtitiæ. 1. Corin. 6. Et hæc quidem fuiſtis aliquando, ſed abluti eſtis, &c. Quia igitur per crucem Chriſti homo peccato moritur, conſequẽs eſt quod à peccato iuſtificetur, & ita quod corpus peccati deſtruatur. Deinde cùm dicit, *Si autem mortui, &c.* manifeſtat ſecundum effectum per cõformitatem ad vitam Chriſti tali ratione. Ille qui Chriſto morienti commoritur, ſimul conuiuit & reſurgenti. Chriſtus autem ſic reſurrexit à mortuis tanquam nunquam de cætero moriturus: ergo ille qui mortificatus eſt peccato, ſic Chriſto reſurgenti conuiuit: quod habet facultatem nunquam de cætero ad peccatũ redeundi. Circa hoc ergo tria facit. Primò oſtendit conformitatem hominis fidelis ad vitam Chriſti reſurgentis. Secũdò ponit conditionem vitæ reſurgentis, ibi, *Scientes quod Chriſtus, &c.* Tertiò infert concluſionem intentã, ibi, *Ita & vos, &c.* Dicit ergo primò, Si enim mortui ſum[9] cũ Chriſto, id eſt ſi virtute mortis Chriſti ſumus mortui peccato, *Credimus*, quia & iam ſimul *Viuemus cum illo*, id eſt ad ſimilitudinem vitę eius, viuemus, inquam, hic vita gratiæ, & in futuro vita gloriæ. Epheſ. 2. Cũ eſſemus mortui peccatis conuiuificauit nos, &c. Deinde cùm dicit, *Scientes*, ponit conditionem vitę Chriſti reſurgentis. Et primò ponit eam. Secundò probat ibi, *Quod enim mortuus eſt, &c.* Dicit ergo primò. Hoc, inquam, quod dictũ eſt credimus, ſcientes quod *Chriſtus reſurgens ex mortuis, iam non moritur*, ſed viuit vita perpetua. Apoc. 1. Fui mortuus, & ſum viuens in ſecula ſeculorum. Et quod plus eſt, *Mors illi vltra non dominabitur*, quæ ſcilicet in homine dominatur, non ſolùm dum moritur per ſeparationem animę à corpore, ſed etiam ante mortem dum patitur ęgritudinem, famem & ſitim, & alia huiuſmodi, per quæ peruenitur ad mortem: ſed ab his libera eſt vita Chriſti reſurgentis. Et ideo non ſubijcitur dominio mortis, ſed potius ipſe habet dominium ſuper mortem Apoc. 1. Habet clauem mortis & inferni. Deinde cùm dicit, *Quod enim mortuus eſt, &c.* probat propoſitum, ſc. quod Chriſtus reſurgens vlterius non moriatur. & hoc dupliciter. Primò quidem ratione accepta ex parte mortis, quã ſuſtinuit, dicens. *Quod enim mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel.* Non autem intelligitur quod ipſe mortuus eſt peccato, quod ipſe cõmiſit vel cõtraxit, quia in eo nullo modo peccatum locum habuit. 1. Pet. 2. Qui peccatum non fecit, &c. Sed dicitur mortuus eſſe peccato dupliciter. Vno modo, quia mortuus eſt pro peccato tollendo. 2. Cor. 5. Eũ qui non nouit peccatum pro nobis deus, fecit peccatũ, i. hoſtiam pro peccato. Alio modo, quia mortuus eſt ſimilitudini carnis peccati, id eſt vitæ paſsibili & mortali. Infrà. 8. Deus miſit filium ſuum in ſimilitudinem carnis peccati. Vtroque autem modo concludi poteſt, quod Chriſtus mortuus ſit ſemel, ex hoc quod mortuus eſt peccato. Quantum enim ad primum, manifeſtum eſt quod per vnam mortem omnia peccata deleuit, ſecundum illud Hebr. 10. Vna oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos. Ideo non reſtat vt adhuc pro peccato moreretur. 1. Petr. 3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, &c. Quantum ad ſecũdum autem, idem poteſt concludi. Si enim Chriſtus mortem ſuſtinuit, vt deficeret in eo ſimilitudo carnis peccati, debuit eius mors conformari alijs gerẽtibus carnem peccati, qui ſemel moriũtur. Vnde dicitur Hebr. 9. Quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori, ſic & Chriſtus ſemel oblatus eſt, &c. Secundò oſtendit idem ex conditione vitæ, quam reſurgendo adeptus eſt, dicẽs, Quòd autem viuit, viuit deo, id eſt, ad conformitatẽ Dei. Dicitur enim 2. Cor. vlt. Quod

Chriſtus dicitur mortuus peccato dupliciter.

ſi crucifixus eſt ex infirmitate, viuit ex virtute Dei. Effectus autem conſormatur cauſæ. Vnde & vita quá Chriſtus reſurgens acquiſiuit eſt deformis: ſicut ergo vita Dei eſt ſempiterna & abſq; corruptione, ſecundũ illud. 1. Tim. vlt. Qui ſolus habet immortalitatem, ita & vita Chriſti eſt immortalis. Deinde cùm dicit, *Ita & vos, &c.* infert concluſionem intentam vt conformemur vitæ Chriſti reſurgentis, & quantum ad hoc, quod mortuus eſt peccato, i. mortali vitæ, quæ habet ſimilitudinem peccati, nunquam ad eam rediturus, & quantum ad hoc quod viuit ad conformitatem Dei. Et quantum ad primum dicit, *Ita & vos exiſtimate quidem mortuos eſſe peccato,* ſ. tanquam ad peccatum nunquam ſitis tedituri. Eſa. 26. Morientes non viuant. Et quantum ad ſecundum, dicit, *Viuentes Deo,* i. ad honorem vel ſimilitudinem Dei, vt ſ. nunquam per peccatum moriamur. Gal 2. Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei. Et ideo ſubdit, *In Chriſto Ieſu domino noſtro,* id eſt per Ieſum Chriſtum, per quem & peccatis morimur, & Deo viuimus: vel in Chriſto Ieſu, id eſt táquam incorporati Chriſto Ieſu, vt per eius mortem moriamur peccato, & per eius reſurrectioné viuamus Deo. Eph. 2. Coniuiuificauit nos in Chriſto, cuius gratia ſaluati eſtis per Chriſtum.

LECTIO TERTIA.

Hortatur Romanos ne maneant in peccato, ſimulq; mouet quæſtionem, num peccandum ſit, cum ſimus ſub gratia.

NOn ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcentijs eius. Sed neque exhibeatis mēbra veſtra, arma iniquitatis peccato: ſed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes, & membra veſtra, arma iuſtitiæ Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur. Non .n. ſub lege eſtis, ſed ſub gratia. Quid ergo? Peccabimus quoniam nō ſumus ſub lege, ſed ſub gratia? Abſit. An neſcitis quoniam cui exhibetis vos ſeruos ad obediendum, ſerui eſtis eius cui obediſtis, ſiue peccati ad mortem, ſiue obedtionis ad iuſtitiā? Gratias autem Deo, quòd fuiſtis ſerui peccati: obediſtis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi eſtis.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit quod non eſt nobis permanendum in peccato, & quod huius rei facultatē habemus, hic concludit moralem exhortationem. Et circa hoc tria facit. Primò proponit admonitionem, Secundò rationē aſsignat, ibi, *Peccatum enim, &c.* Tertio mouet quæſtionem & ſoluit, ibi, *Quid ergo?* Peccabimus &c. Circa primum duo facit. Primò proponit admonitionem. Secundò exponit eam, ibi, *Vt obediatis &c.* Dicit ergo primò, Dictum eſt quod vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati, per quod datur intelligi, quod virtus peccati intátum diminuta eſt, vt nobis dominari non poſsit. Ergo peccatum de cætero, *Non regnet in veſtro mortali corpore.* Non autem dicit, Non ſit peccatum in veſtro mortali corpore, quia quandiu corpus noſtrú eſt mortale, i. neceſsitati mortis addictú, non poteſt eſſe, quin in corpore noſtro ſit peccatum, id eſt fomes peccati. Sed ex quo à Deo liberati ſumus à regno peccati, debemus conari, quod peccatum in corpore noſtro dominium iam amiſſum in nobis non recuperet: & hoc eſt quod dicit, Non regnet peccatum in veſtro mortali corpore. Et hoc quidé neceſſarium eſt cauere, dũ corpus mortale gerimus, quia dicitur Sap. 9. Corpus q̃ corrumpitur, aggrauat animam, &c. Deinde cùm dicit, *Vt obediatis &c.* exponit admonitionem præmiſſam. Circa quod conſiderandum eſt, quod dupliciter peccatum regnat in homine. Vno modo per interiorem conſenſum mentis. Et hoc remouendo, dicit, *Vt obediatis concupiſcentijs eius.* Obedire .n. per conſenſum mentis concupiſcentijs peccati, eſt peccatum regnare in nobis. Eccle. 18. Poſt concupiſcentias tuas non eas. Secundò modo regnat in nobis peccatum per operis executionem. Et ad hoc excludendum, ſubdit, *Sed neque exhibeatis membra veſtra peccato,* i. fomiti peccati, *Arma iniquitatis,* id eſt inſtrumenta ad iniquitatem exequendam. Homo enim cùm per membra ſua peccatũ exequitur, ad iniquitatem exequitur: & hoc ipſo pugnare videtur ad reſtituendum dominium peccati, q̃ per conſuetudinem peccati in nobis cõualeſcit. Ezec. 32. Cum armis ſuis ad inferos deſcenderunt. Deinde cùm dicit, *Sed exhibete vos Deo, &c.* exhortatur ad contrarium, vt. ſ. exhibeamus nos deo. Et primò quantũ ad interiorem affectum, cùm dicit. Sed exhibeatis vos deo, vt ſe. mens veſtra ei ſubdatur. Deut. 10. Et nunc Iſraël, quid dominus deus tuus requirit à te, niſi vt timeas dominum deum tuum, & ambules in vijs eius? Et hoc facere debetis tanquam ex mortuis viuentes, id eſt tanquam reducti ad vitam gratiæ, de morte culpæ. Nam & ideo iuſtum eſt, vt qui viuit, iam non ſibi viuat, ſed ei qui pro omnibus mortuus eſt. 2. Corint. 5. Secundò quantum ad exteriorem actum: vnde dicit, *Exhibete membra veſtra Deo,* id eſt, ad eius obſequiũ arma iuſtitiæ, id eſt inſtrumenta quædam ad iuſtitiá exequendam, quibus. ſ. pugnetis contra inimicos dei. Epheſ. vlt. Induite vos armaturam dei, vt poſsitis ſtare aduerſus inſidias diaboli. Deinde cùm dicit, *Peccatũ enim &c.* aſsignat rationem admonitionis prædictæ. Poſſet enim aliquis ſeipſum excuſare, allegans peccati dominium, per quod aſſeretet ſe ab obſeruatione admonitionis prædictæ impediri. Hoc ergo Apoſt. primo excludit, dicens: *Peccatum enim vobis non dominabitur,* ſ. ſi cepetitis peccato reſiſtere, & vos deo exhibere. ſecundum illud Iac. 4. Appropinquare deo, & appropinquabit vobis: reſiſtite diabolo, & fugiet à vobis. Quaſi dicat, Ideo poteſtis prædicta obſeruare, quia non inuenietis peccatum in vos dominari, per q̃ retrahi poſsitis: ſumus enim liberati à Chriſto, ſecundum illud Io. 8. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Secundò manifeſtat quod dixerat, dicens, *Nõ enim eſtis ſub lege, ſed ſub gratia,* Vbi cõſiderandum eſt, quod non loquitur hic de lege ſolum, quantum ad cerimonialia, ſed etiam quantum ad moralia, ſub qua quidē aliquis dicitur eſſe dupliciter. Vno modo quaſi legis obſeruantiæ voluntariè ſubiectus, Et hoc modo etiá Chriſtus fuit ſub lege, ſecúdum illud Gal. 4. Factum ſub lege: quia ſcilicet legem obſeruauit, non ſolũ quátum ad moralia, ſed etiam quantum ad cerimonialia. Fideles autem Chriſti ſunt quidem hoc modo ſub lege, quantum ad moralia, non auté quantũ ad cerimonialia. Alio modo dicitur aliquis eſſe ſub lege, quaſi à lege coactus, & ſic dicitur eſſe ſub lege, qui non volútariè ex amore, ſed timore cogitur legé obſeruare. Talis auté caret gratia, quæ ſi adeſſet, inclinaret voluntatem ad obſeruantiam legis, vt ex amore moralia eius præcepta impleret. Sic igitur quádiu aliquis ſic eſt ſub lege, vt nō impleat voluntariè legem, peccatum in eo dominatur, ex quo voluntas hominis inclinatur, vt velit id quod eſt contrarium legi, ſed per gratiam tale dominium tollitur: vt. ſ. homo ſeruet legé, non quaſi ſub lege exiſtens, ſed ſicut liber. Gal. 4. Nõ ſumus ancillę filij, ſed liberę: qua libertate Chriſtus nos liberauit. Hác aũt gratiá faciés homines liberè legé implere, nõ cõferebant legalia ſacraméta, ſed cõſerunt eá ſacramẽta Chriſti. Et ideo illi qui ſe cerimonijs legis ſubijciebát, quantũ ptinet ad virturé ipſorũ ſacramentorũ legaliũ, nõ erant ſub gratia, ſed ſub lege, niſi fortè per fidé Chriſti gratiá adipiſcerentur. Illi verò qui ſe ſacramentis Chriſti ſubijciunt, ex eorũ virtute gratiá conſequuntur,

Peccatũ dupliciter regnat in homine.

ſequũtur, vt non ſint ſub lege, ſed ſub gratia, niſi forte per ſuam culpam ſe ſubijciant ſeruituti peccati. Deinde cùm dicit, *Quid ergo &c.* mouet quęſtioné contra id quod dictum eſt. Et circa hoc tria facit. Primò proponit quęſtioné. Secundò ſoluit eam ducendo ad inconueniens, ibi, *Abſit. An neſcitis, &c.* Tertiò oſtendit eſſe inconueniens id ad quod duxerat, ibi, *Gratias ago Deo, &c.* Circa primũ cõſiderandũ eſt, q verbum præmiſſum poterat malè intelligi ab aliquibus, vt, ſ. fideles Chriſti non ſint ſub lege, quantum ad debitũ obſeruandi pręcepta moralia, ex quo ſequeretur quod fidelibus Chriſti licitum eſſet peccare, ſ. cõtra pręcepta moralia faciendo. Et ideo ſub hoc ſenſu quæſtionem mouet, dicẽs, *Quid ergo dicemus?* Nunquid peccabimus ſ. cõtra præcepta moralia legis faciendo, quoniá dictũ eſt quod non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia? Et hunc ſenſum Apoſt. improbat ad Gal. 5. dicens. Vos in libertatem vocati eſtis fratres mei, tantũ ne libertaté in occaſioné detis carnis. Et ideo hic etiá reſpondens, ſubdit, *Abſit,* ſ. vt peccemus, quia ſum' à lege liberati: quia ſi peccaremus, ſequeretur hoc incõueniens, quod iterũ redigeremur in ſeruituté peccati. Et hoc eſt, quod dicit, *An neſcitis, quoniã cui vos exhibetis propria voluntate ſeruos ad obediendum,* ſpontaneè ſerui eſtis, cui obeditis. Obedire .n. debitum eſt, quod ſerui dominis debent. Epheſ. 6. Serui, obedite dominis carnalibus. Vnde cũ aliquis obedit alicui, ſe ſeruũ profitetur eius, obediendo. Diuerſo tamen ſtipendio, diuerſis dominis obeditur. Qui .n. obedit peccato per ſeruituté peccati ducitur in morté. Et hoc eſt quod dicit, *Siue peccati,* ſ. ſerui eſtis ei obediendo. Et hoc in mortem, i. ęternam damnationé præcipitandi: de qua dicitur Apocal. 2. In his mors ſecunda nõ habet locum. Qui verò obedit Deo, efficitur huius obedientię ſeruus: quia per aſſuetudinem obediendi, mens eius magis ac magis ad obediẽdum inclinatur, & ex hoc iuſtitiá perficit. Et hoc eſt quod dicit, *Siue obeditionis,* ſ. diuinorum pręceptorum, ſerui eſtis ad iuſtitiam implendam, ſecundum illud ſuprà 2. Factores legis iuſtificabuntur. Et ſatis conueniẽter obeditioné peccato opponit, eo q ſicut Ambr. dicit, Peccatum eſt tranſgreſſio legis diuinę, & cæleſtium inobedientia mandatorum. Deinde cùm dicit, *Gratias autem Deo,* oſtendit hoc eſſe inconueniens, ſ. q obediendo peccato, iterum reducamur in ſeruitutem peccati. Primò quidem ratione accepta ex beneficio, quod conſecuti ſumus. Si .n. aliquis per gratiam alicuius à ſeruitute liberatur, inconueniens eſt quod ſe ſpõtaneum ſubijciat ſeruituti: vnde cùm nos per gratiam Dei ſimus liberati à peccato, inconueniens eſt, quod iterum nos ſpontè retrudamus in ſeruitutem peccati. Secundò ex conditione in quá ducti ſumus poſt libertatem peccati, vt, ſ. ſimus ſerui iuſtitiæ. Non licet auté ſeruo alicuius, ſe contrarij domini ſeruituti ſubijcere: vnde nobis non licet ex quo ſumus facti ſerui iuſtitię iterum redire ad ſeruitutem peccati. Vtranq; rationé Apoſtolus ſimul tangit, dicens, *Gratias ago Deo,* ſic & vos gratias agere debetis, quod *Cum eſſetis ſerui peccati:* quia qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Io. 8. Obediſtis ſ. credendo ſuprà. 1. Ad obediendum fidei in omnibus Gentibus. Et hoc non coacti, ſed ex corde. infrà 10. Corde creditur ad iuſtitiam. *In eam formã doctrinæ,* i. in doctrinam catholicę fidei. 2. Tim. 1. Formá habens ſanorum verborum quæ à me audiſtis. *In quã traditi eſtis,* id eſt cui vos totaliter ſubdidiſtis. 2. Cor. 8. Semetipſos dederunt primũ Deo, deinde nobis per voluntaté Dei Et per hoc liberati eſtis à peccato, & ita nõ conuenit quod in ſeruituté peccati redeatis. Et ſerui facti eſtis iuſtitię, & ita nõ cõuenit q iuſtitiá deſeratis. 1. Cor. 7. Pretio empti eſtis & non eſtis veſtri.

LECTIO QVARTA.

Oſtenſa pœna peccati ac turpitudine eius detecta, quippe quæ hominem erubeſcere cogit, hortatur ad vitæ encænia facienda.

HVmanum dico propter infirmitatem carnis veſtræ. Sicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſeruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete mẽbra veſtra ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem. Cũ enim ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ. Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis in quibus nunc erubeſcitis? Nam finis illorum mors eſt. Nunc verò liberati à peccato, ſerui autem facti Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, finẽ verò vitã æternam. Stipendia enim peccati, mors. Gratia autem dei, vita æterna in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit ratione accepta ex beneficio diuino, quod non eſt nobis in peccato permanendum, ſed Deo ſeruiendum, hic oſtendit idem ratione accepta ex prioris vitæ conſuetudine. Et circa hoc tria facit. Primò proponit ſuppoſiti documẽti cõditionem, quod ſubdit. Secundò ponit documẽti expreſſionem, ibi, *Sicut enim exhibuiſtis &c.* Tertiò documenti rationem aſſignat, ibi, *Cum enim ſerui &c.* Dicit ergo primò, Monui, quod exhibeatis vos Deo. Adhuc dico vobis quoddam humanum, i. congruens imbecillitati humanæ. Sic enim quandoq; homo accipitur in ſcriptura, prout, ſ. ſignificat conditionem infirmitatis humanæ. Sap. 9. Homo infirmus & exigui tẽporis & minor ad intellectum iudicij & legũ. 1. Cor. 3. Cùm ſit inter vos zelus & contentio, nónne carnales eſtis, & ſecundum hominem ambulatis? Cauſam auté aſſignat, ſubdens, Propter infirmitaté, perfectis enim, ſunt perfectiora præcepta tradenda. 1. Cor. 2. Sapientiam loquimur inter perfectos. Heb. 5. Perfectorum eſt ſolidus cibus. Infirmioribus ſunt dãda leuiora præcepta. 1. Cor. 3. Tanquá paruulis in Chriſto, lac potum dedi vobis, non eſcam. Heb. 5. Facti eſtis quibus lac opus eſt. Hæc autem infirmitas non ex ſpiritu, ſed ex carne venit. quia corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, vt dicitur Sap. 9. Et ideo ſubdit, *Carnis veſtræ.* Matth. 26. Spiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma. Deinde cùm dicit, *Sicut enim exhibuiſtis &c.* ponit documentum quod dicit eſſe humanum, in quo docet corpus eſſe æqualiter exhibendum ad ſeruiendum iuſtitię, ſecundũ quod nos exhibuimus ipſum ad ſeruiendum peccato. Et hoc eſt quod dicit, ſicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſeruire ſ. per executionem mali operis, immunditiæ & iniquitati corde conceptæ, vt immunditia referatur ad peccata carnalia. Epheſ. 5. Omnis fornicatio aut immunditia nec nominetur in vobis, &c. Iniquitas autem refertur ad peccata ſpiritualia, & præcipuè quibus læditur proximus. Pſalm. Iniquitatem meditatus eſt in cubili ſuo. Quibus in corde cõceptis, membra ſeruiunt ad iniquitatem, ſ. opere exequendam. Et ponit iniquitaté [illegible] pro immunditia & iniquitate, ſecundũ quod omne peccatum eſt iniquitas, infrà 13. Et hoc inquãtum diſcordat ab æquitate legis diuinæ. *Ita nunc*, ſcilicet liberati à peccato, *Exhibete membra veſtra,* ſcilicet per executionem bonorum operum, *Seruire iuſtitia*, in lege diuina nobis propoſitę: & hoc *In ſanctificationem,* ideſt in executionem & augmentum ſanctitatis. Apocal. vlt. ſanctus ſanctificetur adhuc. Dicit autem hoc eſſe humanum, quia ſecundum rectum iudicium exigeretur: vt homo multo plus ſeruiret iuſtitię, quàm ante ſeruierit peccato. Bar. 4. ſicut fuit ſenſus veſter, vt erraretis à deo decies tantũ, iterũ cõuertentes requiretis eum. Huius documenti rationẽ cõſequenter aſſignat

dicens, *Cùm enim ſerui, &c.* Et circa hoc duo facit. Primò proponit rationē prædictorū. Secundò probat quod ſuppoſuerat, ibi, *Stipendia peccati mors, &c.* Oſtendit autē rationem præmiſſorum, præferendo ſtatū gratiæ ſtatui culpæ. Si.n. plura nobis bona ex iuſtitia proueniunt quā ex culpa, magis debemus inſiſtere ad ſeruiendum iuſtitiæ, quā ſtuduerimus ad ſeruiendū peccato. Primò ergo ponit conditionē ſtatus peccati. Secundò conditionem ſtatus iuſtitiæ, ibi, *Nunc verò liberati, &c.* Circa primū tria facit. Primò ponit conditionē peccati. Secundò effectum peccati, ibi, *Quem ergo fructum, &c.* Tertiò finem, ibi, *Nam finis illorū, &c.* Circa primum cōſiderandum eſt q. homo naturaliter eſt liberi arbitrij, propter rationem & voluntatē, quę cogi nō poteſt, inclinari tamen ab aliquibus poteſt. Sēper ergo homo, quātum ad arbitriū rationis, remanet liber à coactione, nō tamen eſt liber ab inclinatione. Quandoq; enim liberum arbitrium inclinatur ad bonum per habitum gratiæ vel iuſtitię: & tūc habet ſeruitutem iuſtitiæ, & eſt liber à peccato. Quandoq; autem arbitrium inclinatur ad malum per habitum peccati: & tunc habet ſeruitutē peccati, & libertatē iuſtitiæ. Seruitutem quidē peccati qua trahitur ad conſentiendum peccato, contra iudicium rationis Io.8. Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Et quantū ad hoc, dicit, *Cū enim ſerui eſſetis peccati.* Libertatē verò à iuſtitia, quantum ad hoc, q. homo abſq; freno iuſtitiæ præcipitat ſe in peccatum. Et quantū ad hoc, dicit *Liberi fuiſtis iuſtitiæ*, quod præcipuè contingit his qui ex certo propoſito peccant. Nā illi qui ex infirmitate vel paſſione peccant, aliquo freno iuſtitiæ retinentur, vt non videantur à iuſtitia omnino liberi. Hie.2. A ſeculo fregiſti iugum, rupiſti vincula, dixiſti non ſeruiā. Iob.11. Vir vanus in ſuperbiā erigitur, & tanquam pulliū onagri, liberum ſe putat. Sciendū eſt tamen, q. iſte ſtatus habet verā ſeruitutē, libertatē autem non veram, ſed apparentem. Cùm enim homo ſit id quod eſt ſecundū rationē, tunc homo verè eſt ſeruus, quando ab aliquo extraneo abducitur ab eo quod eſt rationis. Sed quod aliquis freno rationis nō cohibeatur à ſequela concupiſcentiæ, eſt libertas, quantū ad opinionem illius, qui ſummū bonū putat concupita ſequi. Deinde cùm dicit, *Quem ergo fructum, &c.* oſtendit effectum peccati. Et vnū quidē effectum excludit, ſ. effectum fructuoſum, cùm dicit, *Quem ergo fructum*, ſ. cùm peccabatis in illis, ſ. peccatis. Sunt.n. infructuoſa peccati opera, quia non adiuuant hominē ad beatitudinē conſequēdam. Eſa.59. Opera eorum, opera inutilia. Mich.2. Væ qui cogitatis inutile, & operamini malū in cubilibus veſtris. Aſtruit autē effectum cōfuſibilē, dicēs, *In quibus*, ſ. peccatis, i. de quibus *Nunc*, ſ. in ſtatu pœnitentiæ, *Erubeſcitis*, propter eorum turpitudinē. Hier.31. Poſtquā oſtendiſti mihi, percuſſi femur meū cōfuſione, & erubui. Eſa.1. Erubeſcitis ſuper hortis, ſ. voluptatis, quos elegeratis. Deinde cùm dicit, *Nam finis &c.* ponit finē peccati, dicens: Nā finis illorum, ſ. peccatorum, mors eſt. Quæ quidē & ſi non ſit finis operantis peccatum, quia peccando non intendit mortē incurrere, eſt tamē finis ipſorum peccatorum, quia de ſe nata ſunt, mortē inducere tēporalem: quia cùm anima à ſe Deum ſeparat, dignum eſt, vt ab ea corpus ſuum ſeparetur: & ęternā, quia cùm aliquis ad tēpus vult ſeparari à Deo, propter concupiſcentiā peccati, dignum eſt vt ab eo æternaliter ſeparetur, quod eſt mors æterna. ſuprà, 1. Qui talia agunt, digni ſunt morte. Deinde cùm dicit, *Nunc vero, &c.* oſtendit qualitatē ſtatus iuſtitiæ. Et primò ponit conditionē ſtatus iuſtitiæ. Secundò effectū, ibi, *Habetis fructum veſtrū, &c.* Tertiò ponit finem, ibi, *Finem vero, &c.* Circa primum cōſiderandum eſt, quod ſicut quando aliquis à peccato inclinatur ad malū, eſt liber à iuſtitia: ita cùm aliquis ex habitu iuſtitię & gratiæ inclinatur ad bonum, eſt liber à peccato, vt ſ. ab eo non ſuperetur vſq; ad conſenſum. Vnde dicit, Nunc verò, ſ. in ſtatu iuſtitiæ, liberati à peccato. Ioa.8. Si filius vos liberauerit, tunc verè liberi eritis. Similiter econtra, ſicut in ſtatu peccati eſt aliquis ſeruus peccati, cui obedit: ita in ſtatu iuſtitiæ eſt aliquis ſeruus Dei voluntariè obediens, ſecundum illud Pſal. Seruite domino in lętitia. Et hoc eſt, quod ſubdit, *Serui autē facti Deo.* O domine, quia ego ſeruus tuus, &c. Hæc autem vera eſt libertas, & optima ſeruitus: quia per iuſtitiā homo inclinatur ad id, quod conuenit ipſi, q. eſt proprium hominis: & auertitur ab eo quod conuenit cōcupiſcentiæ, quod eſt maximè beſtiale. Deinde cùm dicit, *Habetis fructum, &c.* ponit effectū iuſtitiæ, dicēs, Habetis fructum veſtrū in ſanctificatione, i. ipſa ſanctificatio, hoc eſt, executio ſanctitatis per bona opera eſt fructus veſter, inquantum, ſc. hoc ſpiritualiter & ſanctè vos delectat. Eccle.9. Flores mei fructus honoris & honeſtatis &c. Gala.5. Fructus ſpiritus eſt gaudium, pax, &c. Conſequenter ponit finem, dicens, *Finem verò habetis, vitam æternam.* Quæ quidē eſt finis & ipſorum iuſtorum, qui propter vitam æternā habendam, omnia operantur. Matt.6. Primū quærite regnū Dei, &c. Et etiā ipſorum opera quæ cùm ex obedientia Dei fiant, & ad Dei imitationē, vitam æternā merentur. Ioan.10. Oues meæ vocē meam audiūt, & ſequuntur me, & vitam æternā do eis. Deinde cū dicit, *Stipendia enim peccati, &c.* manifeſtat quod dixerat de finibus malorum & bonorum. Et primò quātum ad mala. dicit, Dictum eſt q. finis peccatorū eſt mors: Stipendia enim peccati, mors. Dicuntur autem ſtipendia mercedes militum, à ſtipe pendenda, i. ponderanda: quia pecunia diſtribuenda militibus ponderabatur. Quia ergo peccatores peccato militant, membra ſua exhibentes arma peccato, vt ſuprà dictū eſt, mors dicitur eſſe ſtipendium peccati, i. retributio, quam retribuit ſibi ſeruiētibus. Et ex hoc manifeſtum eſt, quod mors ſit finis peccatorum, non quem peccantes quærunt, ſed qui eis retribuitur. Pſal. Ignis, ſulphur, ſpiritus procellarum, pars calicis eorum. Quantū verò ad bona, dicit, *Gratia Dei vita æterna.* Quia enim dixerat iuſtos homines habere vitam æternam, quam certum eſt non poſſe haberi, niſi per gratiā: ideo hoc ipſum q. bona operamur, & quod opus noſtrum eſt dignū vita ęterna, eſt à gratia Dei. Vnde & in pſal. dicitur, Gratiam & gloriam dabit dominus. Sic igitur opera noſtra ſi conſiderentur in ſui natura, & ſecundum quod procedunt ex libero arbitrio hominis, non merentur ex cōdigno vitam æternā, ſed ſolùm ſecundum quod procedunt ex gratia ſpiritusſancti. Vnde dicitur Ioā. 4. Quod fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam. Et hoc fit in Chriſto Ieſu domino noſtro, id eſt per Chriſtum, vel inquātum in ipſo ſumus per fidem & charitatem. Ioan.6. Omnis qui videt filium & credit in eum, habet vitam æternam.

Liberū eſſe à peccato & ſeruum iuſtitiæ quid ſit.

Liber à iuſtitia ſimpliciter eſt ſeruus.

Finis peccati, mors, tā temporalis, quam æterna.

CAPVT SEPTIMVM.

Aperit iam nos a legis Moſaicæ ſeruitute liberos per gratiam Chriſti, ac nonnulla tractantur de nuptiarum lege.

AN ignoratis fratres, ſcientibus enim legem loquor, quia lex in homine dominatur quanto tēpore viuit. Nā quæ ſub viro eſt mulier, viuente viro alligata eſt legi. Si autē mortuus fuerit vir eius, ſoluta eſt à lege viri. Igitur viuēte viro vocabitur adultera ſi fuerit cū alio viro. Si autē mortuus fuerit vir eius, liberata eſt à lege viri, vt non ſit adultera ſi fuerit cū alio

alio viro. Itaq́; fratres mei & vos mortificati eſtis legi per corpus Chriſti, vt ſitis alterius qui ex mortuis reſurrexit, vt fructificetis deo. Cùm n. eſſemus in carne, paſsiones peccatorum, quæ per legẽ erãt, operabãtur in mẽbris noſtris, vt fructifi. arẽt morti. Nunc autẽ ſoluti ſumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus, et nõ in vetuſtate literæ.

Poſtquã Apoſt. oſtendit, quod per gratiã Chriſti liberamur à peccato, hic oſtendit, q. per eandẽ gratiam Chriſti liberamur à ſeruitute legis. Et circa hoc duo facit. Primò proponit propoſitum. Secundò excludit obiectionẽ, ibi, *Quid ergo dicemus, &c.* Circa primũ duo facit. Primò oſtendit, quod per gratiã Chriſti liberamur à ſeruitute legis. Secundò oſtendit vtilitatẽ huius liberationis, ibi, *Vt fructificemus Deo, &c.* Circa primum tria facit. Primò proponit documentũ, ex quo arguitur ad propoſitũ oſtendendũ. Secundò manifeſtat ipſum, ibi, *Nã quæ ſub viro eſt, &c.* Tertiò concludit, ibi, *Itaque fratres mei, &c.* Documẽtum autẽ proponit eis quaſi notũ. Vnde dicit, An ignoratis fratres, quaſi diceret. Hoc ignorare non debetis. 1. Cor. 14. Si quis ignorat, ignorabitur. Et cauſam quare nõ debẽt ignorare, oſtendit, ſubdens, *Scĩẽtibus enim legẽ loquor.* Sed cũ Romani, Gentiles eſſent, & legẽ Moyſi ignorarent, videtur eis nõ cõpetere quod hic dicitur. Et ideo quidam expoſuerunt hoc de lege naturali, quę Gentibus nõ erat incognita, ſecundum illud ſuprà. 2. Cũ Gẽtes quæ legẽ nõ habent, naturaliter ea quæ legis ſunt, faciunt, &c. Vnde & ſubditur, *Quia lex in homine dominatur,* ſ. naturalis. *Quanto tempore,* ſ. viuit lex in homine. Quæ quidem viuit, quandiu ratio naturalis efficaciter in homine viget. Moritur autẽ lex naturalis in homine, quandiu ratio naturalis paſsionibus ſuccumbit. Eſa. 24. Diſsipauerũt fœdus ſempiternum, ſ. legis naturalis. Sed hoc nõ videtur eſſe ſecundum intentionẽ Apoſt. qui abſolutè & indeterminatè de lege loquẽs, ſemper loquitur de lege Moyſi. Et ideo dicẽdum eſt, quod Romani fideles nõ erant ſolum Gentes, ſed inter eos erãt multi Iudei. Vnde habetur Act. 18. Paulus Corinthi inuenit quendã Iudęũ, nomine Aquilã, qui nuper venerat ab Italia & Priſcillam vxorẽ eius, eo q. præcepiſſet Claudius diſcedere omnes Iudęos à Roma. Lex ergo hoc modo dominatur in homine, quanto tempore viuit, ſ. homo. Data eſt. n. lex ad dirigendum homines in via huius vitę, ſm Pſal. Legẽ ſtatuit ei in via quam elegit. Ideo legis obligatio morte ſoluitur. Deindę cùm dicit, *Nã quæ ſub viro, &c.* manifeſtat quod dixerat per exemplum in lege matrimonij.

Lex naturalis in homine quando moritur.

Vbicunque Paulus loquitur abſolute & indeterminate de lege, loquitur de lege Moyſi.

Et primo ponit exemplum. Secundò manifeſtat per ſignum, ibi, *Ergo viuente, &c.* Circa primum duo facit. Primò in exẽplo ponit quomodo obligatio legis durat, vita durante, dicens, *Nã mulier quæ ſub viro,* i. ſub viri poteſtate, eſt ex lege diuina, qua dictum eſt Gen. 3. Sub viri poteſtate eris. *Alligata eſt legi,* ſ. qua tenetur cõuiuere viro. ſecundum illud Mat. 19. Quod Deus coniunxit, homo non ſeparet. Et hæc quidẽ inſeparabilitas matrimonij, præcipuè cauſatur inquantũ eſt ſacramentum cõiunctionis indiſſolubilis Chriſti & eccleſiæ, vel verbi & humanæ naturæ in perſona Chriſti. Ephe. 5 Sacramentum hoc magnum eſt in Chriſto & Eccleſia, &c. Secundò ibi, *Si autem mortuus, &c.* manifeſtat in exemplo, quomodo obligatio legis ſoluitur poſt mortẽ, dicens, *Si autem vir,* ſ. mulieris, *Fuerit mortuus,* mulier poſt mortem viri, *Soluta eſt à lege* mariti, i. à lege matrimonij, qua obligatur viro. Cùm enim vt Aug. ait lib. de nuptijs & concupiſcentia. nuptiæ ſint bona mortalium, non ſe extendit obligatio nuptiarũ poſt vitam mortalem. Et propter hoc in reſurrectione, quando erit vita immortalis, neq; nubent, neque nubentur, vt dicitur Matt. 22. Ex quo patet, ſi aliquis moriatur, & reſurgat, ſicut in Lazaro accidit, non erit vxor, quę fuerat, niſi de nouo cũ ipſo cõtrahat. Sed cõtra hoc inducit quod habetur Heb. 11. Acceperunt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos. Sed ſciendũ eſt quod mulieres nõ receperunt maritos ſuos, ſed filios ſuos: ſicut mulier quędam per Heliam, vt habetur. 3. Reg. 17. Et alia per Heliſæum, vt habetur. 4. Reg. 4. Aliter autem ſe habet in ſacramentis quæ imprimunt caracterẽ, quę eſt quędã conſecratio animę immortalis. Omnis aũt conſecratio manet, quandiu manet res cõſecrata: ſicut patet in cõſecratione eccleſię vel altaris. Et ideo ſi baptizatus, vel cõfirmatus, vel ordinatus moriaẽ & reſurgat, nõ debet iterũ eadẽ ſacramenta accipere. Deinde cũ dicit, *Ergo viuente, &c.* manifeſtat q. dixerat per ſignũ. Et primò quãtum ad obligationem matrimonij, quę durat in muliere, viuente viro, cuius ſignũ eſt, quod vocatur adultera ſi fuerit cũ alio viro, ſ. ei carnaliter cõmixta, viuente viro. Hie. 3. Si dimiſerit vir vxorẽ ſuã, & recedens ab eo, duxerit virũ alterum, nunquid nõ polluta & cõtaminata eſt mulier illa. Secundò ibi, *Si autẽ mortuus, &c.* Inducit ſignũ quãtum ad hoc q. obligatio legis matrimonij ſoluitur per mortẽ, dicẽs, quod ſi vir eius, ſ. mulieris, mortuus fuerit, liberata eſt mulier à lege viri, qua obligatur viro, vt nõ ſit adultera, ſi fuerit cũ alio viro carnaliter ei cõmixta, præſertim ſi ei matrimonialiter cõiungatur. 1. Cor. 7. Si dormierit vir eius, ſ. mulieris, liberata eſt: cui vult nubat. Ex quo patet quod ſecũdę nuptię, vel tertiæ, vel quartę, ſunt ſm ſe licitæ, & non ſolum per diſpenſationẽ, vt videtur dicere Chryſoſt. qui ſup Mat. dicit, quod ſicut Moyſes permiſit libellum repudij, ita Apoſtol. permiſit ſecundas nuptias. Nulla eſt. n. ratio, ſi lex matrimonialis ſoluitur per mortẽ, quare non liceat coniugi remanenti ad ſecunda vota tranſire.

Nuptiæ ſecunda & tertia licita contra Chryſoſt.

Quod autẽ Apoſt. dicit. 1. Tim. 3. Quod oportet epiſcopum eſſe vnius vxoris virum. nõ hoc dicitur, quia ſecundæ nuptiæ ſint illicitę: ſed propter defectũ ſacramenti, quia nõ eſſet vnus vnius, ſicut Chriſtus eſt ſpõſus vnius eccleſiæ. Deinde cùm dicit, *Itaque fratres mei &c.* cõcludit principale propoſitum, dicens, *Itaque &c.* id eſt, per hoc, quod eſtis facti mẽbra corporis Chriſti, ſimul cum eo mortui & ſepulti, vt ſuprà eſt habitum, mortificati eſtis legi, i. quantũ ad hoc quod ceſſat in vobis obligatio legis, ita ſ. *Vt iã ſitis alterius,* ſ. Chriſti eius legi ſubiecti, *Qui ex mortuis reſurrexit,* in quo & vos reſurgentes nouã vitam aſſumpſiſtis. Et ita nõ lege prioris vitę, ſed lege nouæ vitæ tenemini obligati. Videtur autem eſſe diſsimilitudo, quantum ad hoc, quod in præcedenti exemplo vir moriebatur, & remanebat mulier abſq; obligatione legis. Hic autẽ ille qui ſoluitur ab obligatione, dicitur mori, ſed ſi rectè conſideremus vtrunq;, eſt eiuſdem rationis, quia cùm matrimonium ſit inter duos, ſicut quædã relatio, non refert quicunque eorum moriatur ad hoc, quod tollatur lex matrimonij: vtrumlibet enim contingat, manifeſtum eſt, quod per mortem, qua cõmorimur Chriſto, ceſſat obligatio veteris legis. Deinde cùm dicit, *Vt fructificemus,* oſtendit vtilitatem prędictę liberationis. Et circa hoc tria facit. Primò ponit vtilitatem, dicens, Vt fructificemus Deo: per hoc enim, quod ſumus facti membra Chriſti, in Chriſto manentes, poſſumus fructum boni operis facere ad honorem Dei. Ioan. 15. Sicut palmes non poteſt ferre fructum, &c. Secundò ibi, *Cùm enim eſſemus,* oſtendit, quod iſte fructus impediebatur, quando eramus ſub ſeruitute legis, dicens, Cùm eſſemus in carne, id eſt ſubditi concupiſcentijs carnis. infrà. 8. Vos autem non eſtis in carne, ſed

in ſpiritu. Paſsiones auté & affectiones peccatorum, quæ quidem erant per legé, vel notificatę vel augmentatæ occaſionaliter, vt ſuprà patuit, *Operabantur in mẽbris noſtris*, i. mouebant membra noſtra. Iaco. 4. Vnde bella & lites, nónne ex cõcupiſcentijs? Et hoc, *Vt fructificarent morti*, id eſt, vt fructum facerent mortis. Iac. 1. Peccatum cum cõſummatum fuerit, generat morté. Tertiò ibi, *Nunc autem ſoluti*, oſtendit, quod prædicta vtilitas acquiritur ab his qui ſunt liberati à ſeruitute legis, dicés. Nunc autem ſoluti ſumus per gratiá Chriſti à lege mortis, id eſt à ſeruitute legis Moyſi, quæ dicitur lex mortis. Vel quia corporaliter occidebat abſq; miſericordia. Heb. 10. Irritam quis faciens legẽ Moyſi &c. Vel potius dicitur lex mortis, quia ſpiritualiter occidebat per occaſionem, ſecundum illud. 2. Cor. 3. Litera occidit, &c. In qua lege nos tenebamur, quaſi ſerui ſub lege. Gal. 3. Prius auté quá veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur. Ita ſcilicet ſumus ſoluti, *Vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus*, in ſpiritu renouati per gratiam Chriſti. Ezec. 36. Dabo vobis cor nouum, & ſpiritum nouum ponam in medio veſtri, *Non in vetuſtate litera*, id eſt non ſecundum veterem legem. Vel non in vetuſtate peccati, quam litera legis auferre non potuit. Pſal. Inueteraui inter omnes inimicos meos.

LECTIO SECVNDA.

Soluit quæſtionem de bonitate legis, aſſeritq; legem oſtendere peccatum, quod per mandatum operatum eſt in homine concupiſcentiam.

Quid ergo dicemus? Lex peccatũ eſt? Abſit. Sed peccatũ nõ cognoui, niſi per legẽ. Nam concupiſcentiã neſciebam, niſi lex diceret, Non concupiſces. Occaſione autẽ accepta, peccatũ per mandatum operatũ eſt in me omnem concupiſcentiã. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autẽ viuebã ſine lege aliquando. Sed cũ veniſſet mandatum, peccatum reuixit. Ego autem mortuus ſum, & inuentum eſt mihi mandatum quod erat ad vitã, hoc eſſe ad mortem. Nam peccatũ occaſione accepta per mandatum, ſeduxit me, & per illud occidit. Itaq; lex quidem ſancta, mandatum ſanctum, et iuſtum & bonum. Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors? Abſit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum operatũ eſt mihi mortem, vt fiat ſupra modum peccans peccatum per mandatum.

Poſtquam Apoſt. oſtendit, quod per gratiá Chriſti liberamur à ſeruitute legis, & quod iſta liberatio eſt vtilis, hic reſpondet cuidá obiectioni, quę ex pmiſsis occaſioné habet, per quá videtur, quod lex vetus non ſit bona. Et circa hoc duo facit. Primò ſoluit obiectionem per quá videtur legem non eſſe boná. Secundò oſtendit legé eſſe boná, ibi, *Scimus enim, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit obiectionem quantum ad ipſam legem. Secundò ſoluit, ibi, *Itaq; lex quidẽ ſancta, &c.* Dicit ergo primò, Dictúm eſt, quod paſsiones peccatorũ erant per legé, & quod eſt lex mortis, quid ergo dicemus ex his ſequi? Nunquid dicemus, quod lex eſt peccatum? Quod quidé poteſt intelligi dupliciter. Vno modo quod lex peccatum doceat, ſiue dicitur Hie. 10. Leges populorũ vanæ ſunt: quia ſc. vanitaté docent. Alio modo, vt lex dicatur peccatum, quia ille qui legé dedit, peccauerit, talem legem ferendo: & hæc duo inuicem ſe conſequuntur: quia ſi lex peccatũ docet, legiſlator legem ferendo peccat. Eſa 10. Vę qui condunt leges iniquas. Videtur auté, quod lex peccatum doceat, ſi paſsiones peccatorum ſunt per legem, & ſi lex ducit ad mortem. Deinde cùm dicit, *Abſit*, ſoluit prędictam obiectionem. Circa quod ſciẽdum eſt, quod ſi lex per ſe & directè cauſaret paſsiones peccatorum vel mortem, ſequeretur quod lex eſſet peccatũ altero modorum dictorum, nõ auté ſi lex eſt occaſio paſsionum peccati & mortis. Circa hoc ergo tria facit. Primò oſtendit quid lex per ſe facit. Secundò oſtẽdit quid ex ea occaſionaliter ſequatur, ibi, *Occaſione autem accepta, &c.* Circa primum tria facit. Primò reſpondet ad quæſtionem, dicens, *Abſit*, ſcilicet, quod lex ſit peccatum. Neque. n. ipſa docet peccatum; ſecúdum illud Pſal. Lex domini immaculata. Neq; legiſlator peccauit, quaſi iniuſtam legé ferens, ſecundum illud Prou. 8. Per me reges regnant, &c. Secundò, ibi, *Sed peccatũ, &c.* ponit id quod per ſe pertinet ad legem, ſ. notificare peccatum, & non auferre. Et hoc eſt, quod dicit, *Sed peccatum nõ cognoui niſi per legem*, ſuprà 3. Per legem enim Dei cognitio peccati. Et ſiquidé hoc intelligitur de lege naturali, manifeſtum eſt quod dicitur, quia per legem naturalem homo dijudicat inter bonum & malum. Eccle. 17. Senſu impleuit corda illorum & bona & mala óſtendit. Sed Apoſt. hic videtur loqui de lege veteri, quam ſignificauit ſuprà, dicens, *Non in vetuſtate littera.* Dicẽdum eſt ergo, quod ſine lege poterat quidem peccatum cognoſci, ſecúdum quod habet rationem inhoneſti, i. contra rationem exiſtens: nõ autem ſecundum, quod importat offenſam diuiná, quia per legem diuinitus datá manifeſtatur homini, quod Deo diſplicent peccata humana, in hoc, quod ea prohibet & mandat puniri. Tertiò ibi, *Nam concupiſcentiã, &c.* probat quod dixerat, dicens, Nam concupiſcentiam neſciebá, *Niſi lex diceret, non concupiſces.* Circa quod conſiderandum eſt, quod hoc quod dixerat, Peccatũ non cognoſci, niſi per legé. poſſet aliquis referre ad ipſum actum peccati, quem lex in notitiam hominis ducit dum prohibet: & hoc quidem verum eſt quantum ad aliqua peccata. Dicitur enim Leuit. 18. Mulier nõ ſuccumbet iumento. Sed quod hic non ſit intellectus Apoſtoli, patet ex his quæ hic dicũtur. Nullus. n. eſt qui ipſum actum concupiſcentiæ ignoret, cùm omnes ipſum experiantur. Eſt ergo intelligendum, ſicut ſuprà diximus, quod peccatũ non cognoſcitur niſi per legẽ, quantum ad reatum pœnę & offenſam Dei. Ideo auté hoc probat per concupiſcentiam, quia concupiſcentia praua communiter ſe habet ad omnia peccata. Vnde gloſſa dicit & Aug. Hic elegit Apoſt quod eſt generale peccatum, ſ. cõcupiſcentiam. Bona eſt ergo lex quæ dum cõcupiſcentias prohibet, omnia mala prohibet. Poteſt auté intelligi, quod concupiſcentia ſit generale peccatum, ſecundũ quod ſumitur pro concupiſcentia rei illicitę, quę eſt de eſſentia cuiuslibet peccati. Nõ auté ſic appellauit Aug. cõcupiſcentiam, generale peccatũm: ſed quia eſt radix & cauſa omnis peccati aliqua cõcupiſcẽtia ſpecialis. Vnde & gloſſa dicit, quod concupiſcentia eſt generale peccatũ, vnde omnia mala veniunt. Inducit. n. Apoſt. præceptum legis, quod habetur Exod. 20. vbi ſpecialiter prohibetur. Nõ concupiſces rem proximi tui. quæ eſt concupiſcentia auaritię: de qua loquitur. 1. Tim. 6. Radix omnium malorum eſt cupiditas. Et hoc ideo, quia pecunię obediunt omnia: vt dicitur Eccle. 10. Et ideo concupiſcentia, de qua hic loquitur, eſt generale malum, non cõmunitate generis vel ſpeciei, ſed cõmunitate cauſalitatis. Nec eſt contrariũ quod habetur Eccl. 10. Initiũ omnis peccati, ſuperbia. Nã ſuperbia eſt initiũ peccati ex parte auerſionis. Cupiditas auté eſt principiũ peccatorũ ex parte cõuerſionis ad bonũ cõmutabile. Poteſt autem dici q, Apoſt. ſpecialiter aſſumit cõcupiſcentiá ad ꝓpoſiti manifeſtationé, quia vult oſtẽdere quod ſine lege peccatũ nõ cognoſcebatur, inquantũ ſ. pertinet ad offenſam Dei: & hoc maximè patet in hoc quod lex dei ꝓhibet cõcupiſcentiá quę ab homine nõ prohibetur. Nam ſolus deus hominé reum reputat ꝓpter cõcupiſcentiá cordis: ſecundum illud. 1. Reg. 16. Homines vident quæ patent, deus autem intuetur cor. Ideo

Lex eſſe peccatum, poteſt dupliciter intelligi.

Concupiſcentia eſt mala generale generalitate cauſalitatis, nõ generis vel ſpeciei.

autem

auté lex dei potius prohibuit concupiſcentiã rei alienæ, quę furto aufertur, & vxoris alienę, quę per adulterium violatur, quã concupiſcentiã aliorũ peccatorũ: quia iſta peccara etiam in ipſa concupiſcentia habent quandã delectationem, quod non contingit de alus peccatis. Deinde cũ dicit, *Occaſione autem, &c.* Oſtendit quid ex lege occaſionaliter conſequatur. Et primò proponit quod inrendit. Secundò manifeſtat propoſitũ, ibi *Sine lege, &c.* Dicit ergo primò, quod peccatum occaſioue accepta per mãdatum ſ. legis prohibẽtis peccatum, operatum eſt in me omnẽ concupiſcentiã. Per peccatum auté poreſt hic intelligi diabolus ſecũdum emphaticam locutionẽ, quia ipſe eſt peccati initiũ. Et ſecundũ hoc in homine operatur omnẽ concupiſcentiam peccati. 1. Io. 3. Qui facit peccatũ, ex diabolo eſt, quia ab initio diabolus peccat. Sed quia Apoſt. hic de diabolo mentionem non fecerat, poteſt dici, q̃ peccatum actuale quodcunq;, pro vt eſt cogitatione apprehenſum, operatur in homine, ſui cõcupiſcentiam: ſecundum illud Ia. 1. Vnuſquiſq; tentatur à concupiſcẽtia ſua: deinde concupiſceutia parit peccatũ. Sed melius eſt, quod boc referamus ad peccatum, quod ſuprà dixerat, c. 5. per vnum hominẽ in hunc mundum ingreſſum, ſ. ad peccatum originale, quod ſ. añte gratiã Chriſti eſt in homine ſecundum culpã & pœnam: ſed

Peccatum operari cõcupiſcẽtiã, quomodo intelligatur.

veniente gratia tranſit reatu & permanet actu quantum ad fomitem peccati, vel concupiſcentiã habitualem, quæ operatur in bomine omnem concupiſcentiã actualem, ſiue hoc referatur ad concupiſcentias diuerſorum peccatorum. Alia enim eſt cõcupiſcentia furti, alia adulterij, & ſic de alijs. Siue referatur ad diuerſos concupiſcentię gradus prout conſiſtit in cõgitatione, delectatione, conſenſu & opere. Sed ad hunc effectũ in homine operandum peccatũ accipit occaſionẽ ex lege. Et hoc eſt quod dicit, occaſione accepta. vel quia adueniente mandato additur ratio præuaricationis: quia vbi non eſt lex, nec præuaricatio: vt ſuprà. 4. dictum eſt: vel quia creſcit deſiderium peccati prohibiti, irationibus ſupra poſitis. Et eſt notãdum, quod nõ dicit, quod lex dederit occaſionẽ peccandi, ſed quia ipſum peccatum occaſionẽ acceperit ex lege. Ille enim qui dat occaſionem ſcandalizat, & per cõſequens peccat: quod quidẽ fit, quando aliquis facit aliquod opus minus rectum, vnde proximus offenditur aut ſcãdalizatur, puta ſi quis loca inhoneſta frequẽtaret, licet nõ mala intentione. Vnde dicitur infrà. 14. Hoc iudicate magis ne ponatis offendiculum fratribus vel ſcandalũ. Sed ſi quis rectum opus faciat, puta ſi det eleemoſynam, & alius inde ſcandalizatur, ipſe non dat occaſionem ſcandalizandi, vnde nec ſcandalizat, nec peccat, ſed alius accipit occaſionẽ qui ſcandalizatur, & ille peccat. Sic igitur lex rectum aliquid fecit, quia peccatum prohibuit, vnde occaſionẽ non dedit peccandi: ſed homo occaſionẽ ex lege accipit, & propter hoc ſequitur, quod lex non ſit peccatũ, ſed magis, quod peccatum ſit ex parte hominis. Sic igitur intelligendum eſt, quod paſsiones peccatorum quæ pertinent ad concupiſcentiam peccati, non ſunt per legem, quaſi lex illas operetur, ſed peccatum illas operatur accepta occaſione ex lege. Et eadẽ ratione dicitur lex mortis: non quia lex mortẽ operetur, ſed quia peccatum mortem operatur occaſione accepra ex lege. Poreſt auté eodẽ ſenſu litera aliter ordinari, vt dicatur quod peccatum operatum eſt per mandatum legis, omnem concupiſcentiã, & hoc occaſione accepta ab ipſo mãdato, ſed prima expoſitio ſimplicior & melior eſt. Deinde cùm dicit, *Sine lege enim*, manifeſtat quod dixerat, & hoc per experientiã effectus. Et primò p̃ponit effectũ. Secundò reſumit cauſam, ibi, *Nã peccatum &c.* Circa primum tria facit. Primò deſcribit ſtatum ante legẽ. Secundò ſtatũ ſub lege, ibi, *Sed cũ veniſſet, &c.* Tertiò ex cõparatione vtriuſq; ſtatus, cõcludit euentum legis, ibi, *Et inuẽtum eſt mihi, &c.* Dicit ergo primò, quod *Peccatũ occaſione accepta per mandatũ, operatum eſt in me omnẽ concupiſcentiã*, quod ex hoc apparet. Sine lege. n. peccatum erat mortuũ, non quidẽ ſic quod peccatum nõ eſſet, quia per vnum hominẽ peccatum in hunc mundũ intrauit ante legẽ: vt ſuprà 2. dictum eſt. Sed inrelligitur quod erat mortuum, vel quantum ad cognitionẽ hominis, qui quędã lege prohibita neſciebat eſſe peccata, putà concupiſcentiã: vel quia erat mortuũ, quantum ad efficaciã moriendi, per comparationẽ ad id, q̃ poſtea fuit: non. n. habebat tantã virturem inducendi hominem ad mortẽ, quantam poſtea habuit occaſione accepta ſub lege. Habetur enim quaſi mortuum, quod eſt debilitatum virtute. Col. 3. Mortificate mẽbra veſtra q̃ ſunt ſuper terrã. Talis ergo erat ſtatus ante legẽ quantum ad peccatum. Sed qualis eſſet quantũ ad hominẽ oſtendit, ſubdens, *Ego autem viuebã ſine lege aliquando*. Quod etiã dupliciter poteſt intelligi. Vno modo quantum ad id quod homini videbatur ex ſeipſo quod viueret, dum ignorabat peccatũ eſſe id per quod mortuus erat. Apoc. 3. Nomẽ habes quod viuas, ſed mortuus es. Vel hoc dicitur per cõparationem ad mortẽ, q̃ conſecuta eſt occaſione legis. Dicuntur enim minus peccanres viuere, in cõparatione ad eos qui magis peccant. Deinde cùm dicit, *Sed cùm veniſſet, &c.* deſcribit ſtatum ſub lege. Et primò quãtum ad peccatũ, cùm dicit, *Sed cùm veniſſet mandatũ*, Data, ſ. lege, reuixit peccatum. Quod poreſt dupliciter intelligi. Vno modo quantũ ad cognitionẽ bominis qui incepit cognoſcere peccatũ in ſe eſſe, q̃ prius nõ cognouerat. Hie. 31 Poſtquã oſtendiſti mihi, percuſſi femur meum, cõfuſus ſum & erubui. Et ſignanter dixit, Reuixit, quia in paradiſo plenã notitiã homo habuerat de peccaro, licet non habuerit per experientiã. Vel, Reuixit, quantum ad virtutẽ, quia data lege occaſionaliter augmentata eſt virtus peccati. 1. Cor. 15. Virtus peccati, lex. Secundò quantum ad ipſum hominẽ, cũ dicit, *Ego autem mortuus ſum*. Quod etiam dupliciter poteſt intelligi. Vno modo ſecundũ cognitionem, vt ſit ſenſus. Mortuus ſum, id eſt, cognoui me mortuum. Alio modo per cõparationẽ ad ſtatum priorem, vt ſit ſenſus. Mortuus ſum, id eſt, magis morti obligatus ſum, quã antè. Vnde aliqualiter verum eſt quod dictum eſt Moyſi & Aaron. Nu. 16. Vos interfeciſtis populum domini.

Peccatum adueniẽte lege, quomodo reuixit.

Deinde cùm dicit, *Et inuentum &c.* concludit ex comparatione vtriuſq; ſtatus euẽtum legis, dicens, Et inuentum eſt, ſecundum prędicta, mãdatum quod erat ad vitã. Primò quidem ſecundum intentionem dãtis legem. Secundò quãtum ad ipſam mandati honeſtatem & deuotionem obediẽtis. Ezec. 20. Dedi eis pręcepra bona & iudicia, quæ faciens homo, viuet in eis. hoc eſt mihi ad mortem occaſionaliter, ſ. per peccatũ quod in bomine erat. Iob. 20. Panis eius in vtero eius vertetur in fel aſpidum intrinſecus, &c. Deinde cùm dicit, *Nam peccatum &c.* reſumit cauſam quaſi manifeſtat per euentum præmiſſum, dicens, hoc ideo contingit, ſ. quod mandatum præmiſſum quod erat ad vitã, inueniretur ad mortem eſſe. Nam peccatum *occaſione accepta per mandatũ ſeduxit me*, ſ. per concupiſcentiã quã in me operatũ eſt, vt dictũ eſt Dan. 13. Species decepit re, & cõcupiſcẽtia ſubuertit cor tuũ: & per illud. ſ. mãdatum occaſionaliter peccatum me occidit. 2. Cor. 3. Litera occidit. Deinde cùm dicit, *Itaque lex, &c.* concludit concluſionem intentã. ſ. quod lex nõ ſolũ non

ſit peccatum, ſed vlterius q, ſit bona, tanq̃ faciens cognoſcere peccatũ & prohibens ipſum. Et primò concludit quantum ad totam legem, dicens. Sicut ex prę-miſsis patet, lex quidem eſt ſancta. Pſal. Lex domini immaculata. 1. Tim. 1. Scimus quia bona eſt lex. Secundò quantũ ad particulare legis mandatum, dicens, Et mandatum legis eſt ſanctũ quantum ad præcepta cerimonialia, quibus homines ordinantur ad Dei cultum. Leuit. 20. Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum. Et iuſtum quãtum ad præcepta iudicialia, quibus homo debito modo ordinatur ad proximum. Pſal. Iudicia dñi vera iuſtificata, &c. Et bonum, i. honeſtum quantum ad præcepta moralia. Pſal. Bonum mihi lex oris tui ſuper milia, &c. Quia tamẽ omnia præcepta ordinant nos in Deum, ideo totam legem ſanctã nominauit. Deinde cũ dicit, *Quod ergo bonum eſt &c.* mouet quæſtionẽ quantum ad legis effectũ. Et primò quæſtionem, dicens, *Quod ergo bonum eſt.* ſ. in ſe, *Factũ eſt mihi mors.* i. per ſe cauſa mortis. Quod quidem aliquis poterat falſò intelligere ex eo, quod ſuprà dictũ eſt inuentum eſt mihi mãdatum quod erat ad vitam, hoc eſſe ad mortẽ. Secundò ſoluit per interemptionẽ, dicens, *Abſit.* Non poteſt id quod eſt ſecũdum ſe bonum viuificũ, eſſe cauſa mali & mortis, ſecundũ illud Matt. 7. Non poteſt arbor bona fructus malos facere. Tertiò, ibi, *Sed peccatum, &c.* concordat id quod nunc dicitur, cũ eo quod ſuprà dictũ eſt. Non. n. mãdatum ſic inuenitur eſſe ad mortẽ q, ipſum mortẽ operetur, ſed quia occaſione accepta ab ipſo peccato mortẽ operatur. Et hoc eſt quod dicit. Sed peccatũ, vt appareat peccatũ. i. ex hoc apparet eſſe peccatum per legis bonũ. i. per mandatũ legis: quia ex hoc, ipſum bonũ eſt quod facit cognitionẽ peccati. Et hoc occaſionaliter, inquantum manifeſtat peccatum. Nõ autem ſic intelligitur peccatũ per legem operatum eſſe mortẽ, quaſi ſine lege mors non fuiſſet, dictũ eſt enim ſuprà, quod regnauit mors ab Adã vſq; ad Moyſen, ſ. cum lex non eſſet: ſed intelligitur q, peccatum per legem operatur mortẽ, quia damnatio mortis eſt augmẽtata lege adueniente. Et hoc eſt quod ſubditur, Ita dico q, peccatũ operatum eſt mortem per bonũ, *Vt peccatum fiat peccans.* i. peccare faciens per mandatum legis occaſionaliter. Et hoc ſupra modũ quo antea peccabat, vel quia acceſsit reatus præuaricationis, vel quia creuit concupiſcentia peccati, vt ſuprà dictũ eſt. Veniẽte prohibitione legis. Peccatum autem hic intelligitur, ſicut ſuprà diximus, vel diabolus, vel potius ſomes peccati.

LECTIO TERTIA.

Manifeſtat legem bonam eſſe ex repugnantia hominis ad bonum, quam lex tollere minime poteſt, pariterque oſtenditur quomodo lex vetus dicatur eſſe ſpiritualis, homo vero carnalis, queriturque ſimul an initium boni operis ſit ex nobis.

SCimus enim quòd lex ſpiritualis eſt, Ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Non enim quod volo bonum, hoc ago, ſed quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo, illud facio, conſentio legi quoniam bona eſt. Nunc autem iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc eſt, in carne mea bonum. Nam velle adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio. Non. n. quod volo bonum, hoc facio: ſed quod nolo malum, hoc ago. Si autẽ quod nolo illud facio, iam non ego operor illud: ſed quod habitat in me peccatum.

Poſtquã Apoſtolus excluſit illa ex quibus lex videbatur eſſe mala & mali effectus, hic probat legem eſſe bonã. Et circa hoc duo facit. Primò probat bonitatẽ legis ex ipſa repugnantia, quę in homine inuenitur ad bonum, quã lex tollere nõ poteſt. Secundò oſtendit per quid huiuſmodi legis repugnãtia tolli poteſt, ibi, *Infelix, &c.* Circa primũ tria facit. Primò proponit q, intendit. Secũdò probat propoſitũ, ibi, *Quod enim operor &c.* Tertio infert cõcluſionẽ intentã, *Inuenio igitur &c.* Circa primũ duo facit, Primò proponit legis bonitatem. Secundò hominis cõditionem, ibi, *Ego autẽ &c.* Dicit ergo primò. Dictũ eſt q, lex eſt ſancta. Et hoc dixi. *Scimus enim*, nos qui ſumus in diuinis ſapiẽtes. *Quod lex.* ſ. vetus, *ſpiritualis eſt.* ſ. ſpiritui homines cõcordans. Pſal. Lex domini immaculata. Vel ſpiritualis eſt. i. à ſpiritu ſancto data, qui digitus dei dicitur in ſcripturis. Lucę. 11. Si in digito Dei eijcio dęmonia. vnde dicitur. Exo. 31. Dedit dominus Moyſi duas tabulas lapideas ſcriptas digito dei. Lex tamẽ noua, nõ ſolũ dicitur lex ſpiritualis ſed lex ſpiritus, vt patet infrà. 8. Quia nõ ſolùm à ſpiritu ſancto eſt, ſed ſpiritus ſanctus eam imprimit cordi quod inhabitat. *Lex vetus dicitur ſpiritalis ſed nõ dicitur lex ſpiritus: noua autem & ſpiritualis & ſpiritus.*

Deinde cùm dicit, *Ego autem carnalis ſum, &c.* oſtẽdit conditionẽ hominis, & poteſt hoc verbum dupliciter exponi. Vno quidẽ modo, vt Apoſtolus loquatur in perſona hominis in peccato exiſtentis. Et ita hoc Auguſt. exponit in lib. 83. quæſtionũ. Poſtea verò in lib. contra Iulianũ, exponit hoc, vt Apoſtolus intelligatur loqui in perſona ſua. i. hominis ſub gratia conſtituti. Proſequamur ergo declarãdo qualiter hęc verba & ſequẽtia diuerſimodè poſſunt vtroq; modo exponi, quãuis ſecunda expoſitio melior ſit. Quod ergo dicitur primò. *Ego autẽ &c.* ſic intelligendũ eſt, vt ly ego, pro ratione hominis intelligatur, quæ eſt principale in homine: vnde videtur vnuſquiſq; homo eſſe ſua ratio vel ſuus intellectus, ſicut ciuitas videtur eſſe rector ciuitatis, ita vt quod ille facit, ciuitas facere videatur. Dicitur autem homo carnalis, quia eius ratio carnalis eſt quæ dicitur carnalis dupliciter. Vno modo ex eo quod ſubditur carni cõſentiens his, ad quæ caro inſtigat, ſecundũ illud 1. Cor 3. Cùm ſit inter vos zelus & cõtentio nonnè carnales eſtis? &c. Et hoc modo intelligitur de homine nondũ per gratiã reparato. Alio modo dicitur ratio eſſe carnalis, ex eo quod à carne impugnatur, ſecundũ illud Gal. 5. Caro cõcupiſcit aduerſus ſpiritũ. Et hoc modo intelligitur eſſe carnalis ratio etiam hominis ſub gratia conſtituti, vtraque enim carnalitas prouenit ex peccato: vnde ſubdit. *Venundatus ſub peccato.* Sed tamen notãdum quod carnalitas quæ importat rebellionẽ carnis ad ſpiritũ prouenit ex peccato primi parentis, quia hoc pertinet ad fomitẽ cuius corruptio ex illo peccato deriuatur. Carnalitas autẽ quę importat ſubiectionẽ ad carnem, prouenit non ſolum ex peccato originali, ſed etiã actuali, per quod homo obediẽdo cõcupiſcentijs carnis, ſeruũ ſe carnis conſtituit: vnde ſubdit. Venũdatus ſub peccato: ſ. vel primi parentis, vel proprio. Et dicit. Venũdatus, quia peccator ſeipſum vendit in ſeruum peccati, pretio propriæ volũtatis implendæ. Eſa. 50. Ecce in iniquitatibus veſtris venditi eſtis. Deinde cùm dicit. *Quod enim operor &c.* oſtendit quod propoſuerat. Et primò quod lex ſit ſpiritualis. Secũdò quod homo ſit carnalis, venundatus ſub peccato, ibi, *Nunc autẽ iam non ego, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit probationẽ. Secundò inducit concluſionẽ, ibi, *Si autẽ quod nolo &c.* Sumitur autẽ probatio ex hominis infirmitate, quã primò proponit. Secundò adducit probationem, ibi, *Nõ autem, &c.* Infirmitas autẽ hominis eſt manifeſta, & ex hoc quod operatur id quod intelligit nõ eſſe operandũ: vnde dicitur. *Quod enim operor, non intelligo.* ſ. eſſe operandũ. Quod quidem poteſt intelligi dupliciter. Vno modo de eo qui eſt ſubiectus *Homo quomodo dicatur carnalis.*

peccato,

peccato, qui quidē in vniuerſali intelligit nō eſſe operandū peccatum: tamen victus ſuggeſtione dęmonis, vel paſsione, vel inclinatione peruerſi habitus operatur illud. Et ideo dicitur operari quod intelligit non eſſe operandū cōtra conſcientiā faciens: ſicut Luc. 12. Seruus ſciens voluntatē domini ſui & nō faciens, dignè plagis vapulabit multis, Alio modo poteſt intelligi de eo qui eſt in gratia conſtitutus, qui quidē operatur malū, nō quidē exequēdo in opere vel cōſentiente mente, ſed ſolū concupiſcendo ſecundum paſsionem ſenſibilis appetitus, & illa concupiſcentia eſt præter rationē & intellectum, quia præuenit eius iudicium, quo adueniente talis operatio impeditur. Et ideo ſignanter nō dicit. intelligo non eſſe faciendū, ſed non intelligo: quia. ſ. intellectu nondū deliberato, aut percipiente, talis operatio cōcupiſcentiæ inſurgit. Gal. 5. Caro concupiſcit aduerſus ſpiritū, & ſpiritus aduerſus carnē. Deinde cùm dicit, *Nō enim quod volo &c.* Probat quod dixerat, & per diuiſionē, & per effectū. Per diuiſionē quidē eius, quod dixit, *Quod enim operor &c.* ſub quo duo continentur. ſ. non agere bonū & agere malum: quia etiā ille qui non agit bonū, dicitur operari peccatum, peccato omiſsionis. Ex parte autē eius quod dixit, *Non intelligo*, probat per effectū, quia enim intellectus mouet voluntatē, velle eſt effectus eius q; eſt intelligere. Dicit ergo primò quantū ad omiſsionē boni, *Non enim ago hoc bonum*, quod volo agere. Quod quidē vno modo poteſt intelligi de homine ſub peccato cōſtituto: & ſic hoc quod dicit, *Ago*, eſt accipiendū ſecundum actionem cōpletam, quæ exterius opere exercetur per rationis cōſenſum. Quòd autem dicit. *Volo*, eſt intelligendū non quidem de volūtate cōpleta, quæ eſt operis præceptiua, ſed de voluntate quadā incōpleta, qua homines in vniuerſali bonum volunt, ſicut & in vniuerſali habent rectum iudiciū de bono, tamē per habitum vel paſsionē peruerſam peruertitur hoc iudicium, & deprauatur talis voluntas in particulari, vt nō agat quod in vniuerſali intelligit agēdum, & agere vellet. Secundum autē quod intelligitur de homine per gratiā reparato, ecōuerſo oportet intelligere per hoc quod dicit, *Volo*, voluntatem cōpletam perdurātē in electione particularis operationis, vt per hoc q; dicit, *Ago*, intelligatur actio in cōpleta, quæ cōſiſtit tantū in appetitu ſenſitiuo nō perueniēs vſq; ad rationis cōſenſum. Homo enim ſub gratia cōſtitutus, vult quidē mentem ſuam à prauis cōcupiſcentijs conſeruare, ſed hoc bonū non agit propter motus inordinatos cōcupiſcentię inſurgentes in appetitu ſenſitiuo. Et ſimile eſt quod dicit Gal. 5. Vt nō quæcunq; vultis illa faciatis. Secundò quantū ad perpetrationē mali, ſubdit, *Sed quod odi malum, illud facio*: quod quidem ſi intelligat̃ de homine peccatore, per hoc quod dicit, Odi, intelligatur quoddā odium imperfectum, ſecundū quod omnis homo naturaliter odit malū. Per hoc autē quod dicit, *Facio*, intelligat̃ actio pfecta per operis executionē ſecundum rationis cōſenſum. Nā illud odium mali in vniuerſali, tollitur in particulari eligibili per inclinationē habitus vel paſsionis. Si verò intelligit̃ de homine ſub gratia cōſtituto, per hoc quod dicit, *Facio*, intelligitur ecōuerſo actio imperfecta, quę cōſiſtit in ſola concupiſcentia appetitus ſenſitiui. Per hoc quod dicit, Odio, intelligitur odium perfectum quo quis pſeuerat in deteſtationē mali vſq; ad finalē reprobationem ipſius de quo dicitur in Pſal. 138. Perfecto odio oderā illos. ſ. malos inquantum ſunt peccatores. 2. Mac. 3. Cum leges adhuc optimæ cuſtodirentur ꝑpter Oniæ pontificis pietatem, & alios odio habentes malum. Deinde cū dicit, *Si autē quod nolo &c.* cōcludit ex præmiſſa diſpoſitione hominis, quod lex ſit bona, dicens, *Si autē quod nolo, illud facio:* quocūque dictorū modorū intelligatur hoc ipſo, quod nolo malum, *Conſentio legi, quoniā bona eſt*, in hoc quod prohibet malū, quod ego naturaliter nolo. Manifeſtū eſt enim quod inclinatio hominis ſecundum rationē ad volendū bonum & fugiendū malum eſt, ſecundū naturam vel gratiā, & vtraq; eſt bona, Vnde & lex, quæ huic inclinationi cōſentit pręcipiendo bonū & prohibendo malum, eadem ratione eſt bona. Prou. 4. Donum bonum tribuā vobis legē meam ne derelinquatis &c. Deinde cum dicit, *Nunc autē ego &c.* probat quod dixerat de cōditione hominis. ſ. quod ſit carnalis venūdatus ſub peccato. Et circa hoc tria facit. Primò ꝑponit quod intēdit. Secundò ꝑbat propoſitum, ibi, *Scio enim &c.* Tertiò cōcludit intētum, ibi, *Si autē quod nolo &c.* Quòd autē homo carnalis venundatus ſub peccato, quaſi aliqualiter ſit ſeruus peccati, ex hoc apparet quod ipſe non agit, ſed agitur à peccato. Ille enim qui eſt liber, ipſe per ſeipſum agit, & nō ab alio agitur. Et ideo dicit. Dictū eſt quod per intellectū & voluntatē, *Conſentio legi*: nunc autē dum cōtra legem facio, *Ego iam non operor*, illud quod facio cōtra legem, ſed peccatum. *Quod in me habitat*, & ſic patet me eſſe ſeruum peccati, inquantū peccatum in me, quaſi dominium habens, operatur. Et hoc quidē rectè ac faciliter poteſt intelligi de homine ſub gratia conſtituto, quod enim cōcupiſcit malū ſecundum appetitum ſenſitiuum ad carnē pertinentē non procedit ex opere rationis, ſed ex inclinatione fomitis. Illud autē homo dicitur operari quod ratio operatur, quia homo eſt id quod eſt ſecundum rationē: vnde motus cōcupiſcentię qui nō ſunt à ratione, ſed à fomite nō operatur homo: ſed fomes peccati qui hîc peccatum nominatur. *Illud dicit operari homo, quod operatur per rationem.* Iac. 4. Vnde bella & lites in vobis? Nōne ex cōcupiſcentijs veſtris quæ militant in mēbris veſtris. Sed de homine ſub peccato cōſtituto, hoc propriè intelligi nō poteſt, quia eius ratio peccato conſentit. Et ideo ipſemet operatur: vnde dicit Augu. & habetur in gloſ. Multum fallitur homo, qui conſentiens eſt concupiſcentiæ carnis ſuæ: & quod illa deſiderat decernens facere, & ſtatuens putat ſibi adhuc eſſe dicendum, non ego operor illud. Poteſt tamen, licet extortè, exponi etiā de homine peccatore. Actio enim maximè attribuitur principali agenti, quod ſecundū proprietatem ſuam mouet: nō autē agenti quod mouet vel agit ſecundum proprietatē alterius à quo mouetur. Manifeſtum eſt autē q; ratio hominis, ſecundum illud quod eſt proprium ſibi, nō inclinatur ad malum, ſed ſecundum quod mouetur à concupiſcentia. Et ideo operatio mali quàm ratio facit, prout eſt à cōcupiſcentia victa, non attribuitur principaliter rationi, quæ hîc per hominē intelligitur, ſed potius ipſi cōcupiſcentiæ vel habitui, ex quo ratio inclinatur ad malū. Dicitur autē peccatum habitare in homine, non quaſi peccatum ſit res aliqua, cùm ſit priuatio boni, ſed deſignat̃ permanētia huiuſmodi defectus in homine. Deinde cùm dicit. *Scio enim*, probat quod peccatum habitās in homine, operetur malū quod homo facit. Et primò ponit mediū ad probandum propoſitum. Secundò illud medium manifeſtat, ibi, *Nam velle &c.* Probat ergo primò quod peccatum habitans in homine operetur malum quod homo facit, quę quidē probatio manifeſta eſt ſecundū quod verba referuntur ad hominē ſub gratia cōſtitutum, qui eſt liberatus à peccato per gratiā Chriſti, vt ſuprà. 6. habitum eſt. Quātum ergo ad eum in quo Chriſti gratia nō habitat, nondum eſt liberatus à peccato. In carne autem gratia Chriſti non

habitat, ſed habitat in mẽte: vnde infrà 8. dicitur, q. ſi Chriſtus in nobis eſt, corpus quidẽ mortuum eſt propter peccatum, ſpiritus autẽ viuit propter iuſtificationem. Igitur adhuc in carne dominatur peccatum, quod operatur cõcupiſcentia carnis. Carnẽ enim hic accipit ſimul cum viribus ſenſitiuis. Sic enim caro diſtinguitur cõtra ſpiritum, & ei repugnat inquãtum appetitus ſenſitiuus tendit in contrariũ eius quod ratio appetit, ſecundum illud Gal. 5. Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, Dicit ergo. Dictum eſt. *Quod in me*, etiã per gratiam reparato, *Peccatum operatur*: ſed intelligendũ eſt in me ſecundum carnẽ ſimul cum appetitu ſenſitiuo. Scio enim per rationem & experimentũ, q., *Bonum*. ſ. gratiæ quo reformatus ſum, *Non habitat in me*. Sed ne intelligatur ſecundũ rationẽ, ſecũdum modum ſuperius poſitum exponit. *Hoc eſt in carne mea*. Nã in me. i. in corde meo, hoc bonũ habitat, ſecundũ illud Ephe. 3. Habitare Chriſtum per fidẽ in cordibus veſtris. Et

Fundamẽtum Manicheis nullũ.

per hoc patet q. hoc verbũ nõ patrocinatur Manicheis, qui volunt carnẽ non eſſe bonã ſecundum naturã, & ita nõ eſſe creaturam Dei bonam, cum ſcriptum ſit. 1. Tim. 4. Omnis creatura Dei bona eſt. Non enim hic Apoſt. agit de bono naturæ, ſed de bono gratiæ, quo à peccato liberamur. Si verò hoc referatur ad hominẽ ſub peccato exiſtentem, ſuperfluè additur quod dicit, *Hoc eſt in carne mea*: quia in homine peccatore bonum gratiæ nõ habitat, nec quantum ad carnẽ, nec quãtum ad mentem, niſi fortè quis extortè velit exponere hoc eſſe dictum, quia peccatum quod eſt priuatio gratiæ, quodãmodo à carne deriuatur ad mentem. Deinde cum dicit, *Nam velle &c.* manifeſtat quod dixerat. Et primò ex hominis facultate. Secundò ex hominis actione quæ facultatẽ demonſtrat, ibi, *Nõ enim quod volo, &c.* Facultas autẽ hominis primò deſcribitur quãtum ad voluntatem, quæ videtur in hominis eſſe poteſtate: vnde dicit. Nam velle adiacet mihi. i. propinquum eſt mihi, quaſi ſub mea poteſtate exiſtẽs. Nihil enim eſt tam in hominis voluntate cõſtitutum, quam hominis voluntas, vt Aug. dicit Secundò ponit facultatẽ hominis, vel potius difficultatẽ, quantum ad conſummationem effectus cùm ſubdit, *Perficere autem bonum non inuenio*. ſ. in mea poteſtate exiſtens, ſecundum illud Prouer. 16. Hominis eſt præparare animum. Et iterum, Cor hominis diſponit viã ſuam, ſed domini eſt dirigere greſſus eius. Hoc autem verbum patrocinari videtur Pelagianis, qui dicebant, q. initium boni operis eſt ex nobis inquantum bonum volumus. Et hoc eſt quod videtur Apoſtolus dicere. Perficere autẽ bonum non inuenio. Sed hoc hunc ſenſum excludit Apoſtol. Phil. 2. dicẽs, Deus eſt qui operatur in nobis velle & perficere. Quòd ergo dicit, *Velle adiacet mihi*, ſcilicet, per gratiã iam reparato, eſt ex operatione diuinæ gratię, per quã quidem gratiã nõ ſolùm volo bonum, ſed etiã aliquid boni facio, quia repugno cõcupiſcentiæ, & cõtra eam ago ductus ſpiritu, ſed non inuenio in mea poteſtate quomodo bonũ perficiã, vt. ſ. totaliter concupiſcentiã excludã. Et per hoc manifeſtatur q. bonum gratiæ, non habitat in carne, quia ſi in carne habitaret, ſicut habeo facultatẽ volendi bonum per gratiã habitantem in mente, ita haberẽ facultatem perficiendi bonum per gratiã habitantem in carne. Si verò referatur ad hominem ſub peccato cõſtitutum, ſic exponi poterit, vt velle accipiatur pro volũtate incõpleta, quæ ex inſtinctu naturæ in quibuſcunq; peccantibus eſt ad bonum, ſed illud velle adiacet homini.

Bonũ gratiæ nõ habitat in carne.

i. iuxta hominẽ iacet, quaſi infirmum, niſi gratia voluntati tribuat efficaciam ad perficiendum.

Deinde cùm dicit, *Non enim quod volo, &c.* manifeſtat quod dixerat ex actione hominis, quæ eſt ſignum & effectus facultatis humanę. Ex hoc enim apparet q. homo nõ inuenit perficere bonum, quia non agit bonum quod vult, ſed facit malum quod nõ vult, & hoc quidem ſuprà expoſitum eſt. Deinde cùm dicit, *Si autem quod nolo, &c.* concludit illud quod ſuprà propoſuerat, dicens, Si autẽ quod nolo illud facio, non ego operor illud. Sed quod inhabitat in me peccatum, & hoc etiã ſuprà expoſitum eſt. Sed notandũ eſt q. ex vno & eodẽ medio. ſ. quod nolo illud facio, Apoſtolus duo concludit quæ ſuprà poſuerat. ſ. legis bonitatem cùm dicit, *Si autem quod nolo illud facio, cõſentio legi Dei quoniam bona eſt*. Et iterũ dominium peccati in homine cùm dicit hic. *Si autem quod nolo illud facio, non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatũ*, quarum duarum concluſionum, prima pertinet ad hoc q. dixerat, Lex ſpiritualis eſt. ſecunda ad hoc quod dixerat. Ego autẽ carnalis ſum venundatus ſub peccato. Sed primã concluſionem quæ eſt de bonitate legis, elicit ex illo medio rationẽ eius quod dicit, Nolo, quia eius ratio non vult illud quod lex prohibet, & ex hoc patet legẽ eſſe bonã, ſed ex parte eius quod dicit, illud facio, concludit in homine dominari peccatum, quod cõtra voluntatem rationis operatur.

LECTIO QVARTA.

De lege fomitis hic agit Apoſtolus, quæ originaliter in appetitu ſenſus eſſe videtur ſecundum diffuſionem verò in omnibus membris, quæ ad peccandum concupiſcentiæ ſeruiunt.

INuenio igitur aliam legem volenti mihi facere bonũ, quoniam mihi malum adiacet. Condelector enim legi Dei ſecundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati quæ eſt in membris meis. Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. Igitur ego ipſe mente ſeruio legi Dei, carne autem legi peccati.

Poſtquam Apoſtolus oſtẽdit legem eſſe bonam ex eo quod rationi cõcordat, hic infert duas cõcluſiones ſecundũ duo quæ poſuerat: ſecunda ponitur, ibi, *Video autem aliã legem, &c.* Circa primum duo facit. Primò infert cõcluſionem ex dictis, Secundò ponit ſignum ad maiorem manifeſtationẽ, ibi, *Condelector, &c.* Duo autem ſuprà poſuerat. Primum quidẽ q. lex ſpiritualis eſt, quo iam probato concludit ſic, *Inuenio igitur*. ſ. per experimentum, legem Moyſi cõſonam eſſe, *mihi volenti facere bonum*. i. rationi meæ, per quam bonum approbo & malũ deteſtor dum & ipſa lex bonũ mandat & malum prohibet. Deut. 30. Iuxta te eſt verbũ valde in ore tuo & in corde tuo vt facias illud. Et hoc modo neceſſariũ fuit q.. i. *quia malum*. i. peccatum vel fomes mihi adiacet. i. iuxta rationẽ meam iacet, quaſi carnem meã inhabitans. Mich. 7. Ab ea quæ dormit in ſinu tuo, cuſtodi clauſtra oris tui. i. à carne.
Deinde cùm dicit, *Condelector enim &c.* ponit ſignum per quod oſtenditur quod lex rationi cõſentiat. Nullus enim delectatur niſi in eo quod eſt ſibi cõueniens. Homo autem ſecundum rationem delectatur in lege Dei, ergo lex Dei eſt conueniens rationi, Et hoc eſt quod dicit, *Condelector legi Dei ſecundum interiorem hominem*. i. ſecundũ rationem & mentem, quæ interior homo dicitur, nõ quod anima ſit effigiata ſecundum formã hominis, vt Tertulianus poſuit, vel quod ipſa ſola ſit homo, vt Plato poſuit quod homo eſt anima vtens corpore: ſed quia id quod eſt principalius in homine dicitur homo, vt ſupra dictum eſt. Eſt autem in homine principalius ſecundum apparentiam quidem id quod eſt exterius, ſcilicet corpus ſic effigiatũ, quod

dicitur homo exterior: ſecũdum veritatem autem id, quod eſt intrinſecum, ſcilicet mens vel ratio, quæ hic dicitur homo interior. Pſal. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua. 1. Mach. 12. Habentes ſolatio libros ſanctos qui in manibus uoſtris ſunt. Deinde cum dicit, *Video autem &c.* ponit aliam concluſionem quæ reſpondet ei quod ſuprà ſecundò poſuerat, dicens, *Ego autem carnalis ſum, &c.* dicens, *Video aliam legē in membris meis*, quæ eſt fomes peccati, quæ quidē poteſt dici lex duplici ratione, Vno modo propter ſimiles effectus, quia ſicut lex inducit ad bonum faciendum, ita fomes inducit ad peccandum. Alio modo per comparationem ad cauſam. Cùm autē fomes ſit quædā pæna peccati, duplicē cauſam habet. Vnā quidem ipſum peccatum, quod in peccante dominium accepit, & ei legem impoſuit, quæ eſt fomes, ſicut dominus ſeruo victo legē impoſuit. Alia cauſa fomitis eſt Deus qui hanc pænā homini peccanti indidit, vt rationi eius inferiores vires nō obedirēt. Et ſecundum hoc ipſa inobedientia inferiorum virium quæ dicitur fomes, lex dicitur inquantum eſt per legem diuinę iuſtitię introducta, ſicut iuſti iudicis ſententia quæ legē habet, ſecundum illud. 1. Reg. 30. Et factũ eſt hoc ex die illa, & deinceps cōſtitutum & præfinitum, & quaſi lex in Iſraël vſq; ad diem hanc. Hæc autem lex, originaliter quidem cōſiſtit in appetitu ſenſitiuo, ſed diffuſiuè inuenitur in omnibus mēbris, quæ deſeruiunt cōcupiſcentiæ ad peccandũ. ſuprà. 6. Sicut exhibuiſtis membra veſtra ſeruire immũditiæ, &c. Et ideo dicit, in mēbris meis. Hęc autem lex duos effectus in homine habet. Primò namq; reſiſtit rationi, & quantum ad hoc dicit, *Repugnantem legi mentis meæ*, ideſt legi Moyſi, quę dicitur lex mentis inquantum cōſonat menti, vel legi naturali, quæ dicitur lex mētis, quia naturaliter menti indita eſt. ſuprà. 2. Qui oſtendunt opus legis ſcriptũ in cordibus ſuis. Et de hac repugnātia dicitur Gala. 5. Caro cōcupiſcit aduerſus ſpiritum. Secundus effectus eſt q, hominem in ſeruitutē redigit. Et quantũ ad hoc ſubdit, *Et captiuantem*, vel captiuum me ducentem, ſecundum aliā literam, *In lege peccati quæ eſt in mēbris meis*, id eſt, in meipſo more hebraicæ locutionis, ſecundum quā ponũtur nomina loco pronominum. Lex autem peccati captiuat hominē dupliciter. Vno modo hominē peccatorē per cōſenſum & operationē. Alio modo hominē ſub gratia conſtitutũ quantũ ad concupiſcentiæ motum. De hac captiuitate dicitur in Pſal. In cōuertendo dominus captiuitatem Sion. Deinde cum dicit, *Infœlix ego homo &c.* agit de liberatione à lege peccati, & tria circa hoc facit. Primò quidem ponit quæſtionem. Secũdò ponit reſpōſionem, ibi, Gratia Dei, &c. Tertiò infert cōcluſionem, ibi, *Igitur ego ipſe, &c.* Circa primũ duo facit. Vnũ quidē cōfitetur ſ. ſuā miſeriā, cũ dicit, *Infœlix ego homo*, quod quidē eſt per peccatũ quod in homine habitat, ſiue quātum ad carnē tantũ, ſicut in iuſto, ſiue etiam quantum ad mentem, ſicut in peccatore. Prou. 14. Miſeros facit populos peccatum. Pſal. Miſer factus ſum & curuatus ſum vſq; in finem. Aliud autem quærit dicens, *Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Quę quidem videtur quęſtio eſſe deſiderantis, ſecundũ illud Pſal. Educ de carcere animā meā. Sciēdum eſt tamen, quod in corpore hominis cōſiderari poteſt natura ipſa corporis quę eſt cōueniens animæ vnde ab ea nō vult ſeparari. 2. Cor. 5. Nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri. Et iterũ corruptio corporis, quæ aggrauat animā, ſecundum illud Sap. 9. Corpus, quod corrumpitur aggrauat animā, &c. Et ideo ſignanter dicit, *De corpore mortis huius*. Deinde cum dicit, *Gratia Dei &c.* reſpondet quæſtioni. Nō enim homo proprijs viribus poteſt liberari à corporis corruptione, nec etiā animæ, quamuis cōſentiat rationi contra peccatum, ſed ſolum per gratiā Chriſti ſecundum illud Io. 8. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Et ideo ſequitur, *Gratia Dei*. ſcilicet me liberabit, quæ datur, *Per Ieſum Chriſtum*. Io. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt. Hæc autem liberat à corpore mortis huius dupliciter. Vno modo vt corruptio corporis menti non dominetur, trahens eam ad peccandum. Alio modo vt corruptio corporis totaliter tollatur. Quantum ergo ad primũ conuenit dicere peccatori, gratia liberauit me, *De corpore mortis huius*. i. liberauit me à peccato, in quo eſt anima inducta ex corporis corruptione: ſed ad hoc iam iuſtus liberatus eſt, vnde ei cōpetit dicere quantum ad ſecundũ, gratia dei liberauit me de corpore mortis huius, vt. ſ. in corpore meo non ſit corruptio peccati, aut mortis, quod erit in reſurrectione. Deinde cum dicit, *Igitur ego ipſe, &c.* infert cōcluſionem quæ ſecundũ duas pręmiſſas expoſitiones diuerſimode ex præmiſsis infertur: ſecundum enim, q, præmiſſa verba exponuntur in perſona peccatoris ſic inferēda eſt cōcluſio. Dictum eſt quod gratia Dei liberauit me à corpore mortis huius, vt. ſ. ab ea non deducar in peccatum: ergo quando ero iam liberatus, *Mēte ſeruio legi Dei*: ſecundum carnem autem, *Legi peccati*, quæ quidem in carne remanet quātum ad fomitem. per quem caro concupiſcit aduerſus ſpiritũ. Si autem præmiſſa verba intelligātur ex perſona iuſti, ſic eſt inferendum, *Gratia Dei per Ieſum Chriſtum*, liberauit me, *De corpore mortis huius*: ita ſcilicet vt in me nō ſit corruptio peccati & mortis. Igitur, *Ego ipſe*, vnus & idem antequā liberet, *Mente ſeruio legi Dei*, ei cōſentiēs: *Carne autem ſeruio legi peccati*, inquantum caro mea ſecundum legem carnis mouetur ad concupiſcendum.

Lex fomitis vbi ſit originaliter, & diffuſiuè.

Lex carnis, lex mēbrorũ, lex peccati, & lex fomitis, quomodo ſint idē, & quomodo differant.

CAPVT OCTAVVM.

Per gratiam Chriſti liberamur à damnatione culpæ, & pænæ, ſed primò culpæ.

Nihil ergo nũc damnationis eſt his qui ſunt in Chriſto Ieſu, qui non ſecundum carnem ambulant. Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu liberauit me à lege peccati & mortis. Nam quod impoſſibile erat legi in quo infirmabatur per carnem, Deus filium ſuum mittens in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, vt iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui non ſecundũ carnem ambulamus, ſed ſecundũ ſpiritum. Qui enim ſecundum carnem ſunt, quæ carnis ſunt ſapiunt: qui verò ſecundũ ſpiritum ſunt, quæ ſunt ſpiritus ſentiunt. Nam prudentia carnis mors eſt: prudentia autem ſpiritus, vita & pax.

Poſtquā Apoſtolus oſtendit, quod per gatiā Chriſti liberamur à peccato & lege, hic oſtendit, quod per eādem gratiā liberamur à dānatione. Et primò oſtendit, quod per gratiā Chriſti liberamur à damnatione culpæ. Secundo, quod per eandem gratiā liberamur à damnatione pænæ, ibi, *Si autē Chriſtus, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit quod intendit. Secundò probat propoſitũ. ibi, *Lex enim vitæ, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit beneficium quod gratia confert cōcludens ex pręmiſsis, Gratia dei per Ieſum Chriſtũ liberauit me de corpore mortis huius, in qua exiſtit noſtra redemptio: ergo nunc ex quo ſumus per gratiā liberati, nihil damnationis eſt reſiduũ: quia & tollitur dānatio quātum ad culpam, & quantum ad pænam. Iob. 34. Ipſo concedente pacē, quis eſt qui condemnet? Secundo oſtendit quibus hoc beneficium cōcedatur, & ponit duas cōditiones, quæ ad hoc requiruntur: quarum primam ponit, dicens, His qui ſunt in Chriſto Ieſu. i. qui ſunt ei incorporati per fidem & dilectionem, & fidei ſacramentum. Gal 3.

Omnes quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Ioan. 15. Sicut palmes nõ poteſt ferre fructũ niſi manſerit in vite, ſic nec vos niſi in me manſeritis. Illis verò qui nõ ſunt in Chriſto Ieſu, damnatio debetur. Vnde ibidem ſubditur, Si quis in me nõ manſerit, mittetur foras, ſicut palmes, & areſcet, & colligent eum, & in ignẽ mittent, & ardet. Secundã conditionem ponit dicens, *Qui non ſecundum carnẽ ambulant*. i. cõcupiſcentiã carnis non ſequuntur. 2. Cor. 10. In carne ambulantes, non ſecundũ carnem militamus. Ex his autem verbis aliqui volunt accipere, q; in infidelib⁹ qui nõ ſunt in Chriſto Ieſu: quiã primi motus ſint peccata mortalia, quamuis eis nõ conſentiant, quod eſt ſecundũ carnem ambulare. Si enim illi qui non ſecundum carnẽ ambulant ex hoc nõ eis damnabile eſt, q; carne ſeruiunt legi peccati ſecundũ primos concupiſcentiæ motus, quia ſunt in Chriſto Ieſu ſequitur à contrario ſenſu, q; illis qui nõ ſunt in Chriſto Ieſu, hoc ſit damnabile. Ad hoc etiã rationẽ inducunt. Dicunt enim, q; neceſſe eſt actum damnabilẽ eſſe, qui procedit ex habitu damnabilis peccati. Peccatũ autẽ originale eſt damnabile, quia priuat hominem æterna vita, cuius habitus manet in infideli, cui non eſt originalis culpa dimiſſa. Quilibet ergo motus cõcupiſcentiæ ex originali peccato proueniens, eſt in eis peccatũ dãnabile. Primò autem oſtendendum eſt hãc poſitionem eſſe falſam. Primus enim motus habet, q; non ſit peccatum mortale, ex eo, q; rationem non attingit, in qua completur ratio peccati. Ista autem cauſa etiam in infidelibus manet: vnde in infidelibus primi motus nõ poſſunt eſſe peccata mortalia. Præterea in eadem ſpecie peccati, grauius peccat fidelis, quã infidelis: ſecundũ illud Heb. 10. Quantomagis putatis deteriora mereri, &c. Si ergo primi motus in infidelibus eſſent peccata mortalia, multomagis in fidelibus. Secundò reſpondendũ eſt ad eorum rationes. Nam primò quidem ex litera Apoſtoli hoc habere non poſſunt. Non enim dicit Apoſtolus, quod hoc ſolũ non ſit dãnabile his qui ſunt in Chriſto Ieſu, quod carne ſeruiunt legi peccati ſecundũ concupiſcentiæ motus, ſed quod omnino nihil eſt eis damnationis. Illis autẽ qui non ſunt in Chriſto Ieſu, eſt hoc ipſum damnabile. Præterea ſi hoc ad primos motus referat his qui nõ ſunt in Chriſto Ieſu, ſunt dãnabiles huiuſmodi motus ſecundum dãnationẽ originalis peccati quæ adhuc in eis manet, à qua ſunt liberati hi ſunt in Chriſto Ieſu. Nõ autem ſic, quod per huiuſmodi motus noua addatur eis damnatio. Quòd etiã ſecundò obijciunt nõ ex neceſsitate cõcludit quod intendunt. Non enim verum eſt, quod actus quilibet procedẽs ex habitu peccati damnabilis, ſit etiã & ipſe damnabilis, ſed ſolum quando eſt actus perfectus per cõſenſum rationis. Si enim in aliquo ſit habitus adulterij, motus cõcupiſcentiæ adulterij, qui eſt actus imperfectus, non eſt in eo peccatũ mortale, ſed ſolũ motus perfectus qui eſt per conſenſum rationis. Et præterea actus ex tali habitu procedens, nõ habet aliã rationem damnationis ab ea, quæ eſt ſecundũ rationem habitus. Et ſecundum hoc primi motus in infidelibus ex eo quod procedunt à peccato originali, non afferunt damnationem peccati mortalis, ſed ſolũ originalis. Deinde cùm dicit, *Lex, &c.* probat quod dixerat. Et primò quantũ ad primã conditionem qua dixerat, nihil eſſe damnationis his qui ſunt in Chriſto Ieſu. Secundò quãtum ad ſecundam cõditionem qua dixerat, *Qui non ſecundũ carnem ambulant*, ibi, *Qui non ſecundum carnẽ ambulamus, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit probationem. Secundò manifeſtat quod ſuppoſuerat per cauſam, ibi, *Nam quod impoſsibile erat legi, &c.* Circa primũ ponit talem rationem. Lex ſpiritus liberat hominem à peccato & morte, ſed lex ſpiritus eſt in Ieſu Chriſto: ergo per hoc quod aliquis eſt in Chriſto Ieſu, liberat à peccato & morte. Quod autem lex ſpiritus liberet à peccato & morte ſic probat. Lex ſpiritus eſt cauſa vitæ, ſed per vitã excluditur peccatum, & mors quæ eſt effectus peccati. Nã & ipſum peccatum eſt ſpiritualis mors animæ, ergo lex ſpiritus liberat hominẽ à peccato & morte. Damnatio autem nõ eſt niſi per peccatum & mortem; ergo his qui ſunt in Chriſto Ieſu nihil damnationis exiſtit: hoc eſt ergo quod dicit, *Lex enim ſpiritus, &c.* quæ quidem lex poteſt dici vno modo ſpiritus ſanctus, vt ſit ſenſus, Lex ſpiritus, id eſt lex quæ eſt ſpiritus: lex enim ad hoc datur, vt per eam homines inducantur ad bonum, vnde & Philoſophus in 2. Ethico. dicit, quod intentio legiſlatoris eſt ciues facere bonos, quod quidẽ lex humana facit, ſolum notificando quid fieri debeat: ſed ſpiritus ſanctus mentem inhabitans nõ ſolũ docet quid oporteat fieri intellectũ illuminando de agendis, ſed etiam affectum inclinat ad rectè agẽdum. Io. 14. Paracletus autem ſpiritus ſanctus quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, quantum ad primum, & ſuggeret vobis omnia, quantum ad ſecundum, quæcunque dixero vobis. Alio modo lex ſpiritus poteſt dici proprius effectus ſpiritus ſancti ſcilicet fides per dilectionem operans, quæ quidem & docet interius de agendis, ſecundum illud infrà. 1. Ioan. 2. Vnctio docebit vos de omnibus, & inclinat affectum ad agendum, ſecundum illud 2. Cor. 5. Charitas Chriſti vrget nos. Et hæc quidem lex ſpiritus dicitur lex noua, quæ vel eſt ipſe ſpiritus ſanctus, vel eam in cordibus noſtris ſpiritus ſanctus facit. Hie. 31. Dabo legem meam in viſceribus eorum, & in corde eorum ſuperſcribam eam. De lege autem veteri ſuprà dixit ſolum, quod erat ſpiritualis id eſt à ſpiritu ſancto data. Et ſic prædicta conſiderantes; inueniemus quatuor leges ab Apoſtolo eſſe inductas. Primò legem Moyſi, de qua dicit, Cõdelector legi Dei ſecundũ interiorem hominem. Secundo legẽ fomitis, de qua dicit, Video aliam legem in membris meis. Tertio legem naturalem ſecundum vnum ſenſum de qua ſubdit, Repugnantem legi mẽtis meæ. Quarto tradit legem nouam cum dicit, *Lex ſpiritus*: & addit, *Vitæ*: quia ſicut ſpiritus naturalis facit vitam naturę, ſic ſpiritus diuinus facit vitam gratiæ. Io. 6. Spiritus eſt qui viuificat. Ezec. 1. Spiritus vitæ erat in rotis. Addit autem, *In Chriſto Ieſu*, quia ſcilicet iſte ſpiritus nõ datur niſi his qui ſunt in Chriſto Ieſu. Sicut enim ſpiritus naturalis non peruenit ad membrũ quod non habet connexionem ad caput, ita ſpiritus ſanctus non peruenit ad hominem qui nõ eſt capiti Chriſto iunctus. 1. Io. 3. In hoc ſcimus, q; ipſe manet in nobis, quia de ſpiritu ſuo ipſe dedit nobis. Act. 5. Spirit⁹ ſanctus quẽ dedit Deus omnibus obedientibus ſibi. Hęc inquam lex eo quod eſt in Chriſto Ieſu, *Liberauit me*. Ioan 8. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Et hoc, *A lege peccati*. i. à lege fomitis quę inclinat ad peccatũ, vel à, *Lege peccati*. i. à conſenſu & operatione peccati quod hominem tenet ligatum per modum legis. Per ſpiritum enim ſanctum remittitur peccatum. Io 20. Accipite ſpiritũ ſanctum, quorũ remiſeritis peccata, remittũtur eis. Et mortis nõ ſolum ſpiritualis, ſed etiam corporalis, vt infrà probabitur. Et hoc ideo quia eſt ſpiritus vitæ. Eze. 37. A quatuor ventis veni ſpirit⁹ & inſuffla ſuper interfectos iſtos & reuiuiſcant. Deinde cũ dicit, *Nã quod impoſsibile, &c.* manifeſtat quod dixerat. ſ. quod lex vitæ quæ eſt in Chriſto Ieſu liberat à peccato. Nam, quod liberet à

Lex ſpiritus vitæ, quid ſit & quot modis dicatur.

Lex ſpiritus eſt fides per dilectionẽ operans quæ etiam ipſe nõ ... dit, & dicetur lex noua, lex gratiæ, lex fidei, lex ſpei.

Quatuor leges ex Paulo. ſ. naturæ, Moyſi, fomitis, et noua ſeu ſpiritus.

morte, infrà probabit. Et hoc probat per cauſam quæ ſumitur ex incarnatione Chriſti. Circa quam tria ponit. Primò neceſſitatē incarnationis. Secundo modū incarnationis, ibi, *Deus filium ſuum, &c.* Tertio incarnationis fructū, ibi, *Et de peccato, &c.* & vt planior fiat expoſitio, accipiemus primo ſecundum, ſecundo tertium: tertio: primū hoc modo. Rectè dico q, *Lex ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu liberat à peccato.* Nā deus pater, *Filiū ſuum.* i. proprium conſubſtantialē ſibi & coæternum. Pſal. 2. Dominus dixit ad me filius meus es tu, &c *Mittens*, non de nouo creans vel faciens, ſed quaſi præexiſtentem miſit. Mat. 21. Nouiſſimè miſit ad eos filium ſum, non quidem vt eſſet vbi non erat, quia vt dicitur Ioā. 1. In mūdo erat, ſed vt eſſet modo quo nō erat in mūdo. i. viſibiliter per carnē aſſumptam, vnde ibidem ſequitur, Verbum caro factum eſt, & vidimus gloriā eius. Bar. 3. Poſt hoc in terris viſus eſt. Et ideo hic ſubditur, *In ſimilitudinem carnis peccati:* quod nō eſt ſic intelligendū quaſi veram carnem nō habuerit, ſed ſolum carnis ſimilitudinē quaſi phantaſticā, ſicut Manichei dicunt, cum ipſe dominus dicat Luc. vlt. Spiritus carnem & oſſa nō habet, ſicut me videtis habere. Vnde non ſubdit ſolum, *In ſimilitudinem carnis*, ſed, *In ſimilitudinem carnis peccati.* Nō enim habuit carnē peccati. i. cū peccato conceptam, quia caro eius fuit concepta per ſpiritum ſanctū qui tollit peccatum, Mat. 1. Quod enim in ea natū eſt, de ſpiritu ſancto eſt. Vnde Pſal. dicit, Ego in innocentia mea ingreſſus ſum ſcilicet in mūdum. ſed habuit ſimilitudinē carnis peccati, ideſt ſimilem carni peccatrici in hoc, quod erat paſſibilis: nam caro hominis ante peccatū paſſioni ſubiecta non erat. Hebr. 2. Debuit per omnia fratribus aſſimilari vt miſericors fieret. Subdit autē duplicem effectum incarnationis, quorum primus eſt remotio peccati, quam ponit, dicens, De peccato damnauit peccatum in carne. Quod quidem poteſt legi de peccato, ideſt pro peccato commiſſo in carne Chriſti, diabolo inſtigāte ob occiſoribus eius. Damnauit, ideſt deſtruxit peccatum, quia cum diabolus innocentem in quo nihil iuris habebat attentauit morti tradere, iuſtū fuit vt poteſtatem amitteret. Et ideo per ſuam paſſionem & mortē dicitur peccatum deſtruxiſſe. Col. 2. Expolians ſcilicet in cruce principatus & poteſtates. Sed melius eſt vt dicatur; Damnauit peccatum in carne, id eſt debilitauit fomitem peccati in carne noſtra, *De peccato*, ideſt ex virtute paſſionis ſuæ & mortis, quæ dicitur peccatum propter ſimilitudinē peccati, vt dictum eſt: vel quia per hoc factus eſt hoſtia pro peccato, quæ in ſacra ſcriptura dicitur peccatum, Oſeæ. 4. Peccata populi mei comedent. vnde dicit. 2. Cor. 6. Eum qui non nouerat peccatū pro nobis Deus fecit peccatum, ideſt hoſtiam pro peccato. Et ita ſatisfaciendo pro noſtro peccato abſtulit peccata mūdi. Ioā. 1. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Secundō effectum ponit conſequenter, dicens, *Vt iuſtificatio legis*, ideſt iuſtitia quam lex promittebat, & quā ex lege aliqui ſperabant, *Impleretur*, ideſt perficeretur, *In nobis*, exiſtentibus ſcilicet in Chriſto Ieſu. Infrà. 9. Gētes quæ non ſectabantur iuſtitiam, apprehenderunt iuſtitiā quę eſt ex fide. Et. 2. Cor. 5. cùm dixiſſet, Eum qui non nouerat peccatū Deus pro nobis fecit peccatum: ſubdit, *Vt nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo.* hoc aliter fieri non poterat quam per Chriſtū, & ideo præmiſit, quod ſcilicet damnare poteſt peccatum in carne, & implere iuſtificationem, quod erat impoſſibile legi Moyſi. Heb. 7. Nihil ad perfectum adduxit lex. Et hoc quidē erat legi impoſſibile, non propter defectū legis, *Sed in quo*, Ideſt inquantum, *Infirmabatur per carnem*, ideſt propter infirmitatē carnis, quæ erat in homine ex corruptione fomitis, ex qua proueniebat, quod etiam lege data homo à cōcupiſcentia vincebatur. Mat. 26. Spiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma. Et ſuprà. 6. Humanum dico propter infirmitatē carnis veſtræ. Et ex hoc patet, quod neceſſe eſt Chriſtum incarnari, vnde & Gal. 2. dicitur, Si per legem eſt iuſtitia, Chriſtus gratis mortuus eſt, ideſt ſine cauſa. Ideo ergo neceſſarium fuit Chriſtum incarnari, quia lex iuſtificare non poterat. Deinde cū dicit, *Qui non ſecundū carnem, &c.* probat propoſitum quantum ad ſecundam conditionem, oſtendens quod ad hoc, quod aliqui damnationē euadant, requiritur, quod nō ſecundum carnē ambulent. Et circa hoc tria facit. Primò proponit quod intendit. Secundò probat propoſitum, ibi, *Qui enim ſecundum carnem, &c.* Tertiò manifeſtat quoddā quod in probatione ſuppoſuerat, ibi, *Quoniam ſapientia, &c.* Dicit ergo primò, Dictum eſt, quod iuſtificatio legis impletur in nobis, qui ſcilicet nō ſolùm ſum' in Chriſto Ieſu, ſed etiam non ambulamus ſecundū carnem, ſed ſecundum ſpiritum, ideſt qui nō ſequimur concupiſcentias carnis, ſed inſtinctum ſpiritus ſancti. Gala. 5. Spiritu ambulate. Deinde cùm dicit, *Qui enim ſecūdum carnem, &c.* probat quod dixerat, & inducit duos ſyllogyſmos, vnum quidē ex parte carnis qui eſt talis, Quicunque ſequuntur prudentiam carnis, ducūtur ad mortem: ſed quicunque ſunt ſecundum carnem, ſequuntur prudentiam carnis: ergo quicunque ſunt ſecundum carnē, ducuntur ad mortem. Alium ſyllogiſmum ponit ex parte ſpiritus qui eſt talis, Quicunque ſequuntur prudentiā ſpiritus, conſequuntur vitam & pacem: ſed quicunque ſunt ſecundū ſpiritum, ſequuntur prudentiam ſpiritus; ergo quicunque, ſunt ſecundum ſpiritum, ſequūtur vitam & pacem. Et ſic patet, quod illi qui non ambulant ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum, liberantur à lege peccati & mortis. Primò ergo ponit minorem primi ſyllogiſmi, dicens; *Qui enim ſecundū carnē*; ideſt qui carni ſubduntur quaſi ei ſubiecti. Rom. 16. Huiuſmodi domino nō ſeruiūt, ſed ſuo ventri. *Sapiunt ea quæ ſunt carnis*, ac ſi dicat, habent ſapientiam carnis. Sapere enim quæ ſunt carnis, eſt approbare & iudicare bona eſſe quæ ſunt ſecūdum carnem. Mat. 16. Nō ſapis quæ Dei ſunt, ſed quæ hominis. Hier. 4. Sapientes ſunt vt facerent mala, Secundò, ponit minorem ſecundi ſyllogiſmi, dicens, *Qui vero ſunt ſecūdum ſpiritū*, ideſt qui ſpiritum ſanctum ſequuntur, & ſecundum eum ducūtur (ſecundum illud Gal. 5. Si ſpiritu ducimini non eſtis ſub lege.) *Sentiūt ea quæ ſunt ſpiritus*, ideſt qui habent rectum ſenſum in rebus ſpiritualibus, ſecundum illud Sap. 1. Sentite de domino in bonitate. Et horū ratio eſt, quia ſicut Philoſophus dicit in. 3. Ethi. Qualis eſt vnuſquiſq;, talis finis videtur ei. Vnde ille cuius eſt animus informatus per habitum bonum vel malum, exiſtimat de fine ſecundum exigentiam illius habitus. Tertiò, ponit maiorem primi ſyllogyſmi, dicēs, *Nā prudentia carnis, &c.* Ad cuius intellectum oportet ſcire, quod prudētia eſt recta ratio agibilium, vt dicit Philoſophus. 6. Ethi. Recta autē ratio agendorum vnū præſupponit & tria facit. Pręſuponit enim finē qui eſt ſicut principium in agendis, ſicut & ratio ſpeculatiua præſupponit principia ex quibus demōſtrat. Facit autē recta ratio agibilium tria. Nā primò rectè conſiliatur. Secundò, rectè iudicat de conſiliatis. Tertiò, rectè & conſtanter præcipit quod conſiliatū eſt. Sic ergo ad prudentiam carnis requiritur quod aliquis præſupponat pro fine delectabile carnis, & q, conſilietur & iudicet & præcipiat ea, quæ cōueniunt ad hunc finē. Vnde talis prudentia,

Incarnationis duplex eſt effectus, ſ. peccati remotio & legis impletio.

dentia, *Eſt mors*, ideſt cauſa mortis æternæ. Gal. vl. Qui ſeminat in carne, de carne & metet corruptioné. Quartò, ponit maiorem ſecundi ſyllogyſmi, dicens, *Prudentia autem ſpiritus vita & pax.* Dicitur auté ſecundum prædicta prudentia ſpiritus, quando aliquis præſuppoſito fine ſpiritualis boni, cōſiliatur & iudicat, & præcipit quæ ordinātur conuenienter ad bunć finem. Vnde talis prudentia eſt, *Vita*, ideſt cauſa vitæ, gratiæ & gloriæ. Gal. vlt. Qui ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu & metet vitā æternam. Et eſt, *Pax*, ideſt cauſa pacis. Nā pax cauſatur à ſpiritu ſancto: Pſal. Pax multa diligentibus legem tuā domine. Gal. 5. Fructus ſpiritus charitas, gaudium, & pax.

LECTIO SECVNDA.

Probatur quod prudētia carnis ſit mors, a qua prudētia, vere Chriſti fideles alieni ſunt, ac oſtenditur, eos per gratiā Chriſti ſiue per ſpiritum ſanctum à pœna liberari & morte.

QVoniam ſapientia carnis inimica eſt Deo. Legi enim Dei non eſt ſubiecta, néc enim poteſt. qui autē in carne ſunt, Deo placere nō poſſunt: Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu, ſi tamen ſpiritus Dei habitat in vobis. Si quis autē ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius. Si autem Chriſtus in vobis eſt, corpus quidē mortuum eſt propter peccatum, ſpiritus verò viuit propter iuſtificationem: quòd ſi ſpiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis: viuificabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitantem ſpiritum eius in vobis. Ergo fratres debitores ſumus, non carni vt ſecundum carnem viuamus. Si enim ſecundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.

Suppoſuerat Apoſtolus in præcedētibus, quod prudentia carnis mors eſt, & hoc quidem nunc probare intēdit. Et primò probat propoſitū. Secundò, oſtēdit fideles quibus ſcribit à tali prudentia eſſe alienos, ibi, *Vos autem, &c.* Circa primum duo facit. Primò propoſitū probat de prudētia carnis in abſtracto. Secūdo id quod de prudentia carnis dixerat, adaptat eis qui prudentiam carnis ſequuntur, ibi, *Qui autem in carne, &c.* Circa primū ponit tria media quorū poſterius probat prius. Per primum autem probat id quod ſupra poſitū eſt, ſcilicet, quod prudētia carnis ſit mors, hoc modo, qui inimicatur Deo incurrit mortē. Lu. 19. Veruntamē inimicos illos qui noluerunt me regnare ſuprà ſe, adducite huc & interficite ante me. Et hoc quia Deus vita noſtra eſt. Deut. 3. Ipſe eſt enim vita tua. Et ideo ille qui inimicatur Deo incurrit mortem, ſed, *Prudētia carnis inimica eſt Deo:* ergo prudentia carnis eſt cauſa mortis. Vbi notandum eſt, quod id q. ſuprà dixerat prudentiā carnis nunc nominat carnis ſapiētiam, non quod idem ſit ſapientia ſimpliciter & prudentia, ſed quia in rebus humanis, eſt prudentia. Prouer. 10. Sapiētia eſt viro prudentia. Ad cuius intellectum ſciendum, quod ſapiens ſimpliciter dicitur qui cognoſcit cauſam altiſsimā ex qua omnia depēdent. Cauſa autē ſuprema ſimpliciter omnium Deus eſt. Vnde ſapiētia ſimpliciter eſt cognitio diuinarum rerum, vt Aug. dicit in lib. de trinitate. 1. Cor. 3. Sapientiam loquimur inter perfectos. Dicitur autem ſapiens in vnoquoque genere qui cognoſcit altiſsimā cauſam illius generis: ſicut in arte ædificatoria dicitur ſapiens, nō ille qui ſcit dolare ligna & lapides, ſed ille qui concipit & diſponit cōuenientem formā domus: ex hoc enim totum artificium dependet, vnde & Apoſtolus dicit. 1. Cor. 3. Vt ſapiens architectus fundamentum poſui. Sic igitur ſapiens in rebus humanis dicitur qui bonam æſtimationé habens de fine humanæ vitæ, ſecundum hoc ordinat totam humanā vitam, quod pertinet ad prudentiam. Et ita ſapientia carnis eſt idem, quod carnis prudentia. De hac ſapientia dicitur Iac. 3. Non eſt deſurſum deſcendēs, ſed terrena, animalis, diabolica. Dicitur autē hæc ſapientia Deo inimica, quia cōtra legem Dei hominem inclinat. Iob. 15. Currit aduerſus Deū collo erecto & pingui ceruice. Et ideo ad hoc probādum inducit aliud medium ſubdens, *Legi enim Dei non eſt ſubiecta.* Non enim poteſt aliquis Deū odire ſecundum quod in ſe eſt, cùm Deus ſit ipſa eſſentia bonitatis, ſed ſecundū hoc aliquis peccator Deum odit, quod præceptum diuinæ legis, eſt cōtrarium ſuæ voluntati ſicut adulter odit Deum inquātum odit hoc præceptū, Non mœchaberis. Et ſic omnes peccatores inquantū nolunt ſubijci legi Dei, ſunt inimici Dei. 2. Par. 19. His qui oderunt Deum amicitia iungeris. Vnde conuenienter probat, q. prudentia vel ſapientia carnis ſit inimica Deo, quia nō eſt ſubiecta legi Dei. Probat autem hoc per tertium medium, dicens, *Nec enim poteſt.* Prudētia enim carnis vitium eſt quoddam: vt ex prædictis patet, quāquam autē ille qui ſubiectus eſt vitio poſsit liberari à vitio & ſubijci Deo, ſecundum illud ſuprà. 6. Liberati à peccato ſerui facti Deo: tamen ipſum vitium Deo ſubijci nō poteſt, cùm ipſum vitium ſit auerſio à Deo vel à lege dei, ſicut ille qui eſt niger poteſt fieri albus, ſed ipſa nigredo nūquam poteſt fieri alba. Et ſecundū hoc dicitur Mat. 7. Nō poteſt arbor mala fructus bonos facere, Ex quo patet, quod nō rectè Manichei ad cōfirmationem ſui erroris hæc verba aſſumunt, volentes per hæc verba oſtendere naturam carnis nō eſſe à Deo, cùm ſit inimica, Deo nec poſsint Deo ſubijci. Nō enim agit Apoſtolus hic de carne iſta quæ eſt creatura Dei, ſed de prudentia carnis, quæ eſt vitium hominis, vt dictū eſt. Deinde cum dicit, *Qui autem in carne, &c.* adaptat quod dixerat de prudentia carnis ad homines, quibus prudentia carnis dominatur, dicens, *Qui autem in carne ſunt,* id eſt qui concupiſcentias carnis ſequuntur per prudentiam carnis quandiu tales ſunt, *Deo placere nō poſſunt*, quia vt in Pſal. dicitur, Bene placitum eſt Deo ſuper timētes eum. Vnde illi qui ei non ſubijciuntur, non poſſunt ei placere quandiu tales ſunt. Poſſunt autē deſinere eſſe in carne ſecundū modum prædictum & tunc Deo placebunt. Deinde cum dicit, *Vos autem, &c.* oſtendit eos, quibus loquitur eſſe immunes à prudētia carnis. Et circa hoc tria facit. Primò ponit fidelium ſtatum, dicens, *Vos autem non eſtis in carne*, & ſic patet nō eſſe intelligendū de carnis natura. Romani enim, quibus loquebatur, mortales erant carne induti. Sed carnem accipit pro vitijs carnis, ſecundū illud. 1. Cor. 6. Caro & ſanguis regnū Dei non poſsidebunt. Vnde dicit, *Vos non eſtis in carne*, ideſt non eſtis in vitijs carnis, quaſi ſecūdum carnem viuentes. 2. Cor. 10. In carne viuentes, nō ſecundum carnem militamus, *Sed in ſpiritu*, ideſt ſpiritum ſequimini. Apoca. 1. Fui in ſpiritu dominica die. Secundò apponit conditionem, dicēs, *Si tamen ſpiritus Dei habitat in vobis.* ſcilicet per charitatē. 1. Cor. 3. Templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis. Apponit autem hanc cōditionem, quia quamuis in baptiſmo ſpiritum ſanctum receperint, potuiſſet tamen contingere, quod per peccatum ſuperueniēs ſpiritum ſanctum amiſiſſent. de quo dicitur. Sap. 1. Quod corripitur à ſuperueniente iniquitate. Tertiò oſtendit conditionē hanc oportere in eis extare, dicens, *Si quis ſpiritū Chriſti non habet hic non eſt eius*, ſicut non eſt membrū corporis quod per ſpiritum corporis non viuificatur, ita nō eſt membrum Chriſti, qui ſpiritum Chriſti non habet. 1. Ioan. 4. In hoc ſcimus quoniā manet in nobis, quoniam de ſpiritu ſuo dedit nobis. Eſt autē notandum, quòd

Sapientum diuerſa genera.

Deus quomodo poſsit odio haberi & quomodo non.

quòd idẽ eſt ſpiritus Chriſti, & dei patris, ſed dicitur Dei patris inquantum à patre procedit, dicitur ſpiritus Chriſti, inquantum procedit à filio. Vnde etiã dominus vbique attribuit eum ſimul ſibi & patri, ſicut Ioã. 14. Paracletus ſpiritus ſanctus, quem pater mittet in nomine meo. Item cum venerit paracletus quem ego mittam vobis à patre, &c. Deinde cùm dicit, *Si autem Chriſtus, &c.* oſtendit, quod per gratiam Chriſti ſiue per ſpiritum ſanctum liberamur à pœna. Et primò oſtẽdit, quòd liberamur per ſpiritum ſanctũ in futuro à morte corporali. Secundò, quod interim in hac vita adiuuamur à ſpiritu ſancto, cõtra infirmitates pręſentes vitæ, ibi, *Similiter autem, &c.* Circa primũ tria facit. Primò proponit quod intẽdit. Secundò ex hoc infert quoddam correlariũ, ibi, *Ergo fratres, &c.* Tertiò probat propoſitũ, ibi, *Quæcunque enim &c.* Circa primum cõſiderandum eſt, quòd ſuprà mentionem fecerat de ſpiritu Dei, & de ſpiritu Chriſti, quamuis ſit vnus & idem ſpiritus. Primò ergo oſtendit quid cõſequamur ex ſpiritu, ex hoc, quòd eſt Chriſti. Secundò oſtendit quid conſequamur ex eo inquantum eſt ſpiritus Dei patris, ibi, *Quod ſi ſpiritus eius, &c.* Dicit ergo dictũ eſt, quòd ſi quis ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius, vnde cum vos ſitis Chriſti, ſpiritum Chriſti habetis: & ipſum Chriſtũ in vobis habitantẽ per fidem, ſecundum illud Ephe. 3. Habitare Chriſtum per fidẽ in cordibus veſtris. Si autem Chriſtus ſic in vobis eſt, oportet vos Chriſto eſſe conformes. Chriſtus autem ſic venit in mundum vt quãtum ad ſpiritum eſſet plenus gratia & veritate, & tamen quantum ad corpus habet ſimilitudinẽ carnis peccati, vt ſuprà dictum eſt. Vnde & hoc oportet eſſe in vobis, quòd *Corpus quidẽ* veſtrum, *Propter peccatum*, quod adhuc manet in carne veſtra, *Mortuum eſt*, ideſt neceſſitati mortis addictum, ſicut Gen. 2. dicitur, Quacunque die comederitis, morte moriemini, ideſt neceſſitati mortis addicti eritis. *Spiritus vero viuit*, qui iam reuocatus eſt à peccato, ſecundum illud Ephe. 4. Renouamini ſpiritu mentis veſtræ: viuit vita gratiæ, *Propter iuſtificationẽ*, per quam iuſtificatur à Deo. Gala. 2. Quòd autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei. ſuprà. 1. Iuſtus ex fide viuit. Deinde cùm dicit, *Quod ſi ſpiritus, &c.* oſtendit quid cõſequamur in ſpiritu ſancto inquantum eſt ſpiritus patris, dicens. *Quod ſi habitat in vobis ſpiritus eius.* ſcilicet Dei patris qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtũ à mortuis. Pſalm. Tu autem domine miſerere mei & reſuſcita me. Act. 3. Hunc Deus ſuſcitauit, &c. Et tamen ipſe Chriſtus propria virtute reſurrexit, quia eadẽ eſt virtus patris & filij: conſequens eſt, q. id quod Deus pater fecit in Chriſto, faciat etiam in nobis. Et hoc eſt quod ſubdit, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis viuificabit & mortalia corpora veſtra. Nõ dicit mortua, ſed mortalia quia in reſurrectione non ſolũ à corporibus veſtris auferetur, quòd ſint mortua, ideſt neceſſitatem mortis habẽtia, ſed etiam, q. ſint mortalia, ideſt potentia mori, quale fuit corpus Adam ante peccatum. Nam poſt reſurrectionem corpora noſtra erũt penitus immortalia. Eſa. 26. Viuẽt mortui tui, interfecti mei reſurgent &c. Oſeæ 6. Viuificabit nos poſt duos dies. Et hoc, *Propter inhabitantem ſpiritum*, eius in nobis, ideſt in virtute ſpiritus ſancti in nobis habitãtis. Eze. 37. Hæc dicit dominus Deꝰ oſſibus his. Ecce ego intromittam in vobis ſpiritum, & viueris. Et hoc propter, *Inhabitantẽ ſpiritum*, ideſt propter dignitatem quam corpora noſtra habẽt, eo quòd fuerunt receptacula ſpiritus ſancti. 1. Cor. 6. Neſciris, quòd membra veſtra templum ſunt ſpiritus ſancti. Illi verò, quorum membra non fuerunt templum ſpiritus, reſurgent, ſed habebunt corpora paſſibilia. Deinde cùm dicit, *Ergo debitores &c.* cõcludit correlarium ex dictis. Et primò ponit concluſionem. Secundò rationẽ aſſignat, ibi, *Si enim, &c.* Dicit ergo primò, Dictum eſt, quòd per ſpiritum ſanctũ multa bona nobis proueniunt, & quod ex prudentia carnis ſequitur mors: ergo debitores ſumus ſpiritui ſancto propter beneficia ab eo recepta, vt viuamus ſecundum ſpiritum, & nõ ſecundũ carnem. Gala. 5. Si ſpiritu viuimus, ſpiritu & ambulemus. Deinde cùm dicit, *Si enim ſecũdum carnem*: aſſignat rationem concluſionis præmiſſæ. Et primò quantum ad carnem, dicẽs, *Si enim ſecundum carnem vixeritis*, ſcilicet ſequendo concupiſcentias carnis, *Moriemini*, ſcilicet morte culpæ in præſenti, & morte damnationis in futuro. 1. Timo. 5. Quæ in delitijs viuens mortua eſt. Secundò aſſignat rationem quantum ad ſpiritum, dicens, *Si autem ſpiritu*, ideſt per ſpiritum, ſcilicet, *Mortificaueritis facta carnis*, ideſt opera quæ ex cõcupiſcentia carnis proueniunt, *Viuetis*, vita gratiæ in præſenti, & vita gloriæ in futuro. Colo. 3. Mortificate membra veſtra quæ ſunt ſuper terram. Gala. 5. Qui Chriſti ſunt, carnem ſuam crucifixerunt cum vitijs & concupiſcentijs.

LECTIO TERTIA.

Probat quomodo per ſpiritum ſanctũ datur nobis gloriæ vita, qui ſpiritum filiorum, nõ ſeruorũ accepimus, oſtenditurq; quomodo ſimus Dei hęredes, cùm Deus nunquã moriatur, ac qua de cauſa huiuſmodi gloriæ vita differtur.

QVicunque enim ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei. Non enim accepiſtis ſpiritũ ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum: in quo clamamus abba pater. Ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filij Dei Si autẽ filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti. Si tamen compatimur, vt & glorificemur.

Poſtquam Apoſtolus propoſuit, quod per ſpiritum ſanctum dabitur nobis vita glorioſa, quæ omnẽ mortalitatẽ à corporibus noſtris excludet, hic probationẽ inducit. Et primò oſtendit, q. per ſpiritum ſanctum huiuſmodi glorioſa vita datur. Secundò oſtẽdit cauſam quare differtur, ibi, *Si tamen compatimur, &c.* Circa primum ponit talem rationem. Quicunque ſunt filij Dei cõſequuntur æternitatem glorioſæ vitæ: ſed quicunque regũtur ſpiritu ſancto, ſunt filij Dei: ergo quicunque reguntur ſpiritu ſancto: conſequuntur hæreditatẽ glorioſæ vitę. Primò ergo ponit minorem prædictæ rationis. Secundò maiorem, ibi, *Si autem &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit quod intẽdit. Secundo probat propoſitũ, ibi, *Non enim accepiſtis, &c.* Circa primum duo cõſideranda ſunt. Primo quidem quomodo aliqui aguntur à ſpiritu Dei, & poteſt ſic intelligi, *Quicunque ſpiritu Dei aguntur.* i. reguntur ſicut à quodã ductore & directore, quod quidẽ in nobis facit ſpiritus ſcilicet inquãtum illuminat nos interius quid facere debeamus. Pſal. Spiritus tuus bonus deducet me, &c. Sed quia ille qui ducitur ex ſeipſo, non operatur. Homo autẽ ſpiritualis non tantum inſtruitur à ſpiritu ſancto quid agere debeat, ſed etiam cor eius à ſpiritu ſancto mouetur. Ideo plus intelligẽdum eſt in hoc, quod dicitur, *Quicũque ſpiritu Dei aguntur.* Illa enim agi dicũtur, quæ quodã ſuperiori inſtinctu mouẽtur. Vnde de brutis dicimus, quod nõ agũt, ſed aguntur: quia à natura mouentur & non ex proprio motu ad ſuas actiones agendas. Similiter autem homo ſpiritualis nõ quaſi ex motu proprię voluntatis principaliter: ſed ex inſtinctu ſpiritꝰ ſancti inclinatur ad aliquid agendum, ſecundũ illud Eſa. 56. Cum venerit quaſi fluuius violẽtus quẽ ſpiritus Dei cogit. Et

Luc. 4.

Luc. 4. Quòd Chriſtus agebatur à ſpiritu in deſerto. Non tamē per hoc excluditur quin viri ſpirituales, per voluntatem & liberū arbitriū operentur, quia ipſum motum volūtatis & liberi arbitrij ſpiritus ſanctus in eis cauſat, ſecundum illud Phil. 2. Deus eſt qui operatur in vobis velle & perficere. Secundò conſiderandum eſt, quomodo illi qui ſpiritu Dei agūtur ſunt filij Dei. Et hoc eſt manifeſtum ex ſimilitudine filiorum carnaliū, qui per ſemen carnale à patre procedens generantur. Semen autē ſpirituale à patre procedens, eſt ſpiritusſanct⁹. Et ideo per hoc ſemen, aliqui homines in filios Dei generantur. 1. Io. 3. Omnis qui natus eſt ex Deo peccatum nō facit, quoniam ſemen Dei manet in eo. Deinde cùm dicit, *Non enim accepiſtis, &c.* probat propoſitū ſcilicet, quod ſpiritum ſanctum accipiētes ſint homines filij Dei, & hoc tripliciter. Primò quidem ex diſtinctione donorum ſpiritus ſancti. Secūdò ex cōfeſsione noſtra, ibi, *In quo clamamus, &c.* Tertio ex teſtimonio ſpiritus, ibi, *Ipſe enim ſpiritus,* Circa primum conſiderandum eſt, ꝙ ſpiritus ſanctus duos effectus facit in nobis: vnū quidē timoris Eſa. 11. Replebit eū ſpiritus timoris domini. Aliū amoris

Timor duo obiecta habet, malū ſcilicet & eū qui poteſt malū inferre.

ſuprà. 5. Charitas dei diffuſa eſt per ſpiritum ſanctum in cordibus noſtris qui datus eſt nobis. Timor autem facit ſeruos, non autē amor. Ad cuius euidentiā conſiderari oportet, ꝙ timor habet duo obiecta, ſcilicet malum quod quis timendo refugit, & illud à quo ſibi hoc malū imminere videt. Dicitur enim homo timere & occiſionem & regem qui poteſt occidere. Contingit autē quandoque ꝙ malū quod quis refugit, eſt contrarium bono corporali vel temporali, quod quis interdū inordinatè amat & refugit pati ab aliquo homine temporali. Et hic eſt timor humanus vel mundanus: & hic nō eſt à ſpiritu ſancto. Et hūc prohibet dominus. Mat. 10. Nolite timere eos qui corpus occidunt. Alius autē eſt timor qui refugit malū, quod cōtrariatur naturæ creatæ, ſcilicet malū pœnæ, ſed tamē refugit hoc pati à cauſa ſpirituali ſcilicet à Deo, & hic timor eſt laudabilis quātum ad ſalutē, ꝙ Deum timet. Deut. 5. Quis det eos talē habere mentem vt timeant me? Et ſecundum hoc à ſpiritu ſancto eſt. Sed inquātum talis timor nō refugit malum ꝙ opponitur bono ſpirituali ſcilicet peccatum ſed ſolum pœnā, nō eſt laudabilis. Et iſtum defectum nō habet à ſpiritu ſancto, ſed ex culpa hominis ſicut & fides informis quantum ad id, quod eſt fidei, eſt à ſpiritu ſancto, nō autem eius informitas. Vnde & ſi per huiuſmodi timorē aliquis bonū faciat, non tamē benefacit, quia non facit ſpōtè, ſed coactus metu pœnæ, quod propriè eſt ſeruorū. Et ideo timor iſte propriè dicitur ſeruilis, quia ſeruiliter facit hominē operari. Eſt autē tertius timor qui refugit malū quod opponitur bono ſpirituali, ſcilicet peccata vel ſeparationē à Deo, & hoc quidē timet incurrere ex iuſta Dei vindicta. Et ſic quātum ad vtrunque obiectum reſpicit rem ſpiritualem, ſed tamē cum hoc habet oculum ad pęnam. Et iſte timor dicitur eſſe initialis, quia ſolet eſſe in hominibus in initio ſuæ cōuerſionis. Timēt enim pœnam propter peccata pręterita, & timent ſeparari à Deo per peccatū propter gratiam charitati infuſam. Et de hoc dicitur in Pſal. Initiū ſapiētiæ timor domini. Eſt autem quartus timor, quod ex vtraque parte oculū habet ſolùm ad rem ſpiritualē, quia nihil timet niſi à Deo ſeparari. Et iſte timor eſt ſanctus qui permanet in ſeculū ſeculi, vt in Pſal. dicitur. Sicut autē timor initialis cauſatur ex charitate imperfecta: ita hic timor cauſatur ex charitate perfecta. 1. Ioan. 4. Perfecta charitas foras mittit timorē. Et ideo timor initialis & timor caſtus nō diſtinguuntur contra amorem charitatis, qui eſt cauſa vtriuſque, ſed ſolū timor pœnæ: quia ſicut hic timor facit ſeruitutem, ita amor charitatis facit libertatē filiorum. Facit enim hominē voluntariè ad honorē dei operari, quod eſt propriè filiorum. Lex igitur vetus data eſt in timore, ꝙ

Lex vetus data eſt in timore & in ſpiritu ſeruitutis.

ſignificabant tonitrua & alia huiuſmodi, quæ facta ſunt in datione veteris legis, vt dicitur Ex. 19. Et ideo dicitur Heb. 12. Et ita terribile erat quod videbatur. Et ideo lex vetus per inflictionē pœnarū inducens ad mandata Dei ſeruanda, data eſt in ſpiritu ſeruitutis. Vnde dicitur Gal. 4. Vnum quidē in monte Synai in ſeruitutem generans. Et ideo hic dicit, Rectè dictum eſt, quod, *Qui ſpiritu Dei aguntur, &c.* Non enim iterū in noua lege, ſicut in veteri lege fuit, *Accepiſtis ſpiritum ſeruitutis in timore*, ſcilicet pœnarū, quem timorē ſpiritus ſanctus faciebat: *Sed accepiſtis ſpiritum,* ſcilicet charitatis qui eſt, *Adoptionis filiorum,* id eſt per quē adoptamur in filios dei. Gala. 4. Vt adoptionem filiorū reciperemus. Nō autem hoc dicitur quaſi ſit alius & alius ſpiritus, ſed quia idem eſt ſpiritus, ſcilicet qui in quibuſdam facit timorem ſeruilem quaſi imperfectū, in alijs facit amorem quaſi quoddam perfectū. Deinde cùm dicit, *In quo clamamus, &c.* manifeſtat idē per noſtram cōfeſsionem. Profitemur enim nos patrem habere deum inſtructi à domino cum dicimus orantes, Pater noſter qui es in cælis, vt habetur Mat. 6. Hoc autem conuenit dicere non ſolùm Iudæis, ſed etiam Gētibus. Et ideo duo ponit idem ſignificātia ſcilicet, *Abba,* quod eſt Hæbreū, &, *Pater,* quod eſt Latinū vel Græcum, vt oſtendat hoc ad vtrunque populum pertinere. Vnde & dominus Mar. 14. Abba pater omnia poſsibilia ſunt tibi. Hie. 3. Patrē vocabis me. Hoc autem dicimus nō tantū ſono vocis, quātum intentione cordis, quæ quidem propter ſui magnitudinē clamor dicitur, ſicut & ad Moyſen tacentem dicitur Exo. 14. Quid clamas ad me. ſ. intentione cordis. Sed iſta magnitudo intētionis, ex affectu filialis amoris procedit quem in nobis. ſ. facit. Et ideo dicit, In quo. ſ. ſpiritu ſancto clamamus abba pater. Vnde Eſa. 6. dicit quod ſeraphim qui interpretantur ardentes. quaſi igne ſpiritus ſancti clamabāt alter ad alterū. Deinde cū dicit, *Ipſe enim ſpiritus, &c.* oſtendit idem ex teſtimonio ſpiritus ſancti, ne fortè aliquis dicat, quod in noſtra cōfeſsione decipimur, vnde dicit, Ideo dico, quòd in ſpiritu ſancto, *Clamamus abba pater.* Ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit quod ſumus filij dei, hic autem teſtimoniū reddit nō quidē exteriori voce ad aures hominum. ſicut pater proteſtatus eſt de filio ſuo Math. 3. ſed reddit teſtimonium per effectum amoris filialis, quem in nobis facit. Et ideo dicit quod, *teſtimonium reddit,* non auribus, *Sed ſpiritui noſtro, &c.* Act. 3. Nos teſtes ſumus horum verborū. Deinde cùm dicit, *Si autem filij &c.* ponit maiorem & primò oſtendit quod filijs debetur hæreditas, dicens. Si autē aliqui filij per ſpiritum. ſ. ſequitur etiā quod ſint hæredes, quia non ſolùm filio naturali, ſed etiam adoptiuo debetur hęreditas. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in ſpem viuam in hæreditatem, &c. Pſal. Hęreditas mea pręclara eſt mihi. Secundò oſtendit quę ſit iſta hæreditas. Et primò deſcribit eam quantum ad deum patrem dicens. *Hæredes quidem Dei.* Dicitur autē aliquis hæres alicuius exiſtere, qui principalia eius bona percipit ſeu adipiſcitur, nō autem qui aliqua munuſcula recipit, ſicut legitur. Gene. 25. Quòd Abraham dedit cuncta quæ poſſedit Iſaac, filijs autem concubinarum largitus eſt munera. Bonum autem principale quo deus diues eſt, eſt ipſemet. Eſt. n. diues per ſeipſum, & nō per aliquid aliud, quia extrinſecorum bonorū non indiget, vt dicitur in

Pſal.

Pſal. Vnde ipſum Deum adipiſcuntur filij dei pro hæreditate, vnde Pſal. Dominus pars hæreditatis meæ. Thren. tertio. Pars mea dominus dicit anima mea. Sed cùm filius hæreditatem non adipiſcatur niſi patre defuncto, videtur quod homo non poſsit eſſe hæres dei, qui nunquam decedit. Dicendum eſt autē, quod illud habet locum in bonis temporalibus, quæ ſimul à multis poſsideri non poſſunt, & ideo neceſſe eſt vnum decedere vt alius ſuccedat: ſed bona ſpiritualia ſimul à multis haberi poſſunt, & ideo, non oportet patrem decedere vt filij ſint hęredes. Poteſt tamen dici, quod deus decedit nobis inquantum eſt in nobis per fidem: erit autem noſtra hæreditas, inquantum videmus eum per ſpeciem. Tertiò deſcribit hanc hæreditatem ex parte Chriſti, dicens, *Cohæredes autē Chriſti*, quia ipſe cùm ſit principalis filius à quo nos filiationem participamus, ita eſt principalis hæres, cui in hęreditate cōiungimur. Matth. 21. Hic eſt hæres, &c. Mich. 1. Adhuc hęredem adducam tibi. Deinde cùm dicit, *Si tamen compatimur, &c.* oſtendit cauſam dilationis huius vitæ glorioſę. Et primò ponit cauſam ex parte paſsionum. Secundò ponit præeminentiam glorię ad paſsiones, ibi, *Exiſtimo enim, &c.* Circa primum conſiderandum eſt quod Chriſtus qui eſt principalis hęres ad hęreditatem gloriæ peruenit per paſsiones. Luc. vlti. Nónne oportuit Chriſtum pati, & ita intrare in gloriam ſuam? Non autem nos faciliori modo debemus hęreditatem adipiſci. Et ideo nos etiam oportet per paſsiones ad illam hęreditatem peruenire. Act. 14. Per multas tribulationes oportet nos introire in regnum dei. Non enim ſtatim immortale & impaſsibile corpus accipimus, vt ſimul cū Chriſto pati poſsimus. Vnde dicit, *Si tamen compatimur*, id eſt, ſimul cum Chriſto patienter ſuſtinemus tribulationes huius mundi, vt & cum Chriſto *glorificemur*. 2. Tim. 2. Si commortui ſumus & conregnabimus.

Hæres Dei quomodo aliquis eſſe poſsit, cum nunquam Deus moriatur.

LECTIO QVARTA.

Oſtenditur gloriæ futuræ excellentia ſuper huius ſeculi paſsiones, quam omnis creatura ingemiſcens expectat.

EXiſtimo enim quod non ſunt condignæ paſsiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura ſubiecta eſt non volens, ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe, quia, & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiſcit & parturit vſque adhuc.

Poſtquam Apoſtolus demonſtrauit & dixit, quod per gratiam Chriſti liberamur, nunc aſsignat cauſam dilationis immortalis vitę, quę eſt hęreditas filiorum dei, ex eo quod oportet nos Chriſto compati, vt ad eius gloriæ ſocietatem perueniamus. Et quia poſſet aliquis dicere oneroſam eſſe hęreditatem huiuſmodi, ad quam non poteſt, niſi per tolerantiam paſsionum perueniri, ideo hic oſtendit excellentiam futuræ gloriæ ad paſsiones prę ſentis temporis. Et primò ponit quod intendit. Secundò probat propoſitum, ibi, *Nam expectatio, &c.* Dicit ergo primò, dictū eſt quod oportet nos pati, vt & glorificemur, nec debemus refugere paſsiones, vt gloriam habeamus. Exiſtimo enim ego qui vtrunque expertus ſum. Eccle. 34. Vir in multis expertus, cogitabit multa. Ipſe abundanter paſsiones ſuſtinuit: ſecundum illud 2. Corint. 11. In laboribus & carceribus abundantius. Ipſe etiam futurę glorię contemplator fuit, ſecundum illud 2. Corinth. 12. Raptus in paradiſum, & audiuit arcana verba, &c. Hoc inquā exiſtimo quod *Paſsiones huius temporis*, nō ſunt paſsiones *Condignæ ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.* Vbi quatuor ponit ad oſtendendum excellentiā illius glorię. Primò quidem deſignat eius ęternitatem, cùm dicit, *Ad futuram*, ſcilicet poſt hoc tempus, nihil autem eſt poſt hoc tempus niſi ęternitas. Vnde illa gloria excedit paſsiones huius temporis, ſicut ęternum tempo rale. 2. Corint. 4. Id enim quod in præſenti eſt momētaneum, & leue tribulationis noſtrę, ſupra modum in ſublimitate æternum glorię pōdus operatur in nobis. Secundò deſignat eius dignitatem, cùm dicit, *Gloriam* quę claritatem quādam dignitatis inſinuat. Pſal. Exultabunt ſancti in gloria. Tertiò deſignat manifeſtationem, cùm dicit, *Quæ reuelabitur*. Nunc enim gloriā quidem habent ſancti, ſed occultatam in conſcientia. 2. Corint. 1. Gloria noſtra hęc eſt, teſtimonium conſcientię noſtrę. Tunc autem gloria illa in conſpectu omnium reuelabitur, & bonorum & malorū, de quibus dicitur Sap. 5. Mirabuntur in ſubitatione inſperatę ſalutis. Quartò deſignat eius veritatem, cùm dicit, *In nobis*, Gloria enim huius mundi vana eſt: quia eſt in his quę ſunt extra hominem, puta in apparatu diuitiarum & in opinione hominum. Pſal. In multitudine diuitiarum ſuarum gloriantur. Sed illa gloria erit de eo quod eſt intra hominem: ſecundum illud Luc. 17. Regnum dei intra vos eſt. Sic igitur paſsiones huius temporis, ſi ſecundū ſe conſiderentur, multū deficiunt à quantitate huius glorię. Eſa. 54. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miſerationibus magnis cōgregabo te. Sed ſi conſiderentur huiuſmodi paſsiones inquantum eas aliquis voluntariè ſuſtinet propter deū ex charitate, quam in nobis ſpiritus facit, ſic ex condigno per huiuſmodi paſsiones homo meretur vitam æternam. Nam ſpiritus ſanctus eſt fons, cuius aquę, id eſt effectus, ſaliunt in vitam ęternā, vt dicitur Ioā. 4. Deinde cùm dicit, *Nam expectatio creaturæ, &c.* oſtēdit propoſitum per excellentiam illius glorię. Et primò ex epectatione creaturę. Secundò ex expectatione apoſtolorum, ibi, *Non ſolum autem, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit expectationem creaturę. Secundò manifeſtat eam, ibi, *Vanitati enim, &c.* Dicit ergo primò. Dictum eſt quod etiam futura gloria excedit paſsiones pręſentes. Et tamen hoc manifeſtum eſt. Nam expectatio creaturæ, id eſt ipſa creatura, expectans *Expectat reuelationem filiorum Dei*: quia vt dicitur 1. Ioan. 3. Nunc filij dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus. Occultatur enim dignitas diuinę filiationis in ſanctis propter exteriores paſsiones, ſed poſtmodum reuelabitur illa dignitas, quando immortalem & glorioſam vitam ſuſcipient, ita quod ex perſona impiorum dicitur Sap. 5. Ecce quomodo cōputati ſunt inter filios dei. Dicit autē expectatio expectat, vt talis geminatio intenſionem expectationis deſignet, ſecundum illud Pſal. Expectans expectaui dominum. Sciendum eſt autem quod creatura hic tripliciter accipi poteſt: Vno modo homines iuſti, qui ſpecialiter creatura dei dicuntur. Vel quia permanent in bono, in quo creati ſunt. Vel propter excellentiam, quia omnis creatura quodammodo eis deſeruit. Iaco. primo. Voluntariè genuit nos verbo veritatis, vt ſimus initium aliquod creaturæ eius. Hæc autem creatura, id eſt homo iuſtus, expectat reuelationem gloriæ filiorum Dei, tanquam præmium ſibi repromiſſum. Tit. ſecundo. Expectantes beatam ſpem & aduentum gloriæ magni Dei. Secundò poteſt dici creatura ipſa humana natura, quæ ſubijcitur bonis gratiæ, quæ quidem in hominibus iniuſtis nondum iuſtificata eſt, ſed eſt ſicut informis. In hominibus autē

Actus & paſsiones noſtræ quomodo ſint meritoriæ, & quomodo non.

iam iuſtificatis eſt quidem partim formata per gratiã, ſed tamen eſt adhuc informis reſpectu illius formæ, quam eſt acceptura per gloriã. Sic igitur ipſa creatura, i. nosipſi, ſecundum q; conſideramur in bonis naturę, *Exſpectat reuelationem gloriæ filiorũ Dei*. Quod etiã nobis competit per gratiam, ſicut ſi dicamus quod materia expectat formã, vel colores exſpectant completionem imaginis, ſicut dicit glo. Iob. 14. Cunctis diebus quibus nũc milito, expecto, donec veniat immutatio mea. Tertio modo poteſt intelligi de ipſa creatura ſenſibili, ſicut ſunt elementa huius mundi: ſecundũ illud Sap. 13. A magnitudine ſpeciei & creaturæ cognoſcibiliter poterit eorũ creator videri. Huiuſmodi autem creatura dupliciter aliquid expectat: nam expectatio creaturæ ſenſibilis, ſecundũ q; eſt à Deo, ordinatur ad aliquem finẽ, quod quidem cõtingit dupliciter. Vno modo ſecundum quod deus imprimit aliquã formam & virtutem naturalẽ huiuſmodi creaturæ, ex qua inclinatur ad aliquem finem naturalẽ, putà ſi dicamus, quod arbor expectat fructificationẽ, & ignis expectat locũ ſurſum. Alio modo creatura ſenſibilis ordinatur à Deo ad aliquem finem, qui ſuperexcedit formã naturalem ipſius. Sicut enim humanũ corpus induetur quadam forma gloriæ ſupernaturali, ita tota creatura ſenſibilis in illa gloria filiorum dei, quandam nouitatẽ gloriæ cõſequetur: ſecundum illud Apo. 21. Vidi cœlum nouum & terram nouam. Et per hunc modum creatura ſenſibilis expectat reuelationẽ gloriæ filiorũ Dei. Deinde cùm dicit, *Vanitati enim, &c.* manifeſtat prędictam expectationem. Et primò ponit neceſſitatem expectãdi. Secundo expectationis terminũ, ibi, *Quia & ipſa creatura, &c*. Tertiò expectationis ſignũ, ibi, *Scimus enim quod omnis creatura &c*. Neceſſitas autẽ expectandi eſt ex defectu, cui ſubiacet creatura. Cui enim nihil deficit, non habet neceſſe aliquid expectare. Defectum autem creaturæ oſtẽdit, dicens. *Vanitati enim creatura ſubiecta eſt*. Et ſiquidem per creaturam intelligatur homo iuſtus, ſic intelligitur ſubijci vanitati. i. iſtis rebus corporalibus, quæ ſunt mutabilia & caduca. Vnde dicitur vana, ſecundum illud Eccle. 1. Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Subijcitur autem eis propter neceſſitatem præſentis vitæ, circa ea occupationem habens, nõ tamen volens, quia huiuſmodi temporalia non amat, ſicut illi contra quos dicitur in Pſal. 4. Vt quid diligitis vanitatem & quęritis mendacium? Sed tamen huiuſmodi vanitati ſubijcitur talis creatura propter eum, ideſt propter ordinationẽ Dei qui ſubiecit eam. i. hominem iuſtum huiuſmodi ſenſibilibus creaturis, & tamen, *In ſpe*, vt. ſ. quandoque à tali occupatione homo liberetur, *In reſurrectione*. ſ. quando neq; nubent, neque nubentur, ſed erunt ſicut angeli in cœlo. Mat. 22. Si vero intelligatur creatura ipſa humana natura, ſic, *Eſt ſubiecta vanitati*. i passibilitati, ſecundum illud Pſal. Veruntamen vniuerſa vanitas omnis homo viuens. Nõ tamẽ *Volens*, quia talis vanitas eſt humanæ naturæ in pœnã inflicta. Pœna autẽ eſt inuolũtaria, ſicut & culpa voluntaria, ſed tamen huiuſmodi paſſionibus humana natura ſubijcitur, *Propter eum*. i. propter ſententiã Dei, *Qui ſubiecit eam*. ſ. humanam naturam defectibus: ſed tamẽ, *In ſpe*, quandoque euadendi huiuſmodi paſſiones. Eſa. 28. Non in perpetuum triturans triturabit. Si autẽ intelligatur de creatura ſenſibili, ſic talis creatura, *Subiecta eſt vanitati*. i. mutabilitati, *Nõ volens*. Huiuſmodi enim defectus, qui cõſequuntur mutabilitatem ſicut corruptio & ſenium & alia huiuſmodi, ſunt contra naturã particularẽ huius vel illius rei, cuius appetitus eſt ad cõſeruationem, licet ſint ſecundũ naturam vniuerſalẽ. Sed nihilominus huiuſmodi vanitati creatura ſenſibilis ſubijcitur, *Propter eum*. i. propter ordinationẽ Dei. *Qui ſubiecit eum in ſpe*, ideſt in expectatione glorioſæ nouitatis, vt ſupra dictum eſt. Deinde cùm dicit, *Quia & ipſa creatura, &c.* oſtẽdit terminum prædictæ expectationis. Nõ enim eſt vana eius expectatio vel ſpes, *Quia ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis in libertatẽ gloriæ filiorũ Dei*. Et ſiquidem per creaturã intelligatur homo iuſtus, per ſeruitutẽ corruptionis intelligitur cura quærendi victum & veſtitũ, & alia, quibus ſeruitur noſtræ mortalitati, quæ eſt quędam ſeruitus, à qua liberabuntur ſancti tendentes in libertatẽ gloriæ filiorũ Dei. Qui, quanuis nunc habeant libertatẽ iuſtitię, quæ eſt à ſeruitute peccati, nõdum tamen habent libertatẽ glorię quę eſt à ſeruitute miſeriæ. Iob. 39. Quis dimiſit onagrũ liberũ? Si verò per creaturam intelligatur humana natura, ipſa, *Liberabitur à ſeruitute corruptionis*. i. (ad literã) à paſſibilitate & corruptione, & hoc tẽdens in libertatẽ glorię filiorum Dei, quę eſt nõ ſolum à culpa, ſed etiam à morte, ſecundum illud. 1. Corint. 15. Abſorpta eſt mors in victoria. Si verò intelligatũ de creatura ſenſibili, ſic ipſa creatura, *Liberabitur à ſeruitute corruptionis*. i. mutabilitatis: quia in qualibet mutatione eſt aliqua corruptio, vt Aug. dicit, & etiã Philoſophus in 8. Phiſi. & hoc in libertatem glorię filiorũ Dei, quia hoc etiam libertati gloriæ filiorũ Dei congruit, vt ſicut ipſi ſunt innouati, ita etiã eorum habitatio innouetur. Eſa. 65. Ego creo cœlos nouos, & terrã nouam, & non erunt in memoria priora, id eſt prior mutabilitas creaturæ. Dicit autẽ, quia & ipſa, &c. ſecundum primũ ſenſum. Acſi dicat: Nõ ſolùm nos apoſtoli, ſed etiam alij iuſti. In ſenſu autem ſecundo, nõ ſolum iuſti, ſed etiam ipſa humana natura, quę in quibuſdam nondũ eſt renouata per gratiã. In tertio autem ſenſu intelligẽdum eſt, ac ſi dicatur. Non ſolùm homines, ſed alia creatura. Deinde cùm dicit. *Scimus enim, &c.* ponit ſignũ expectationis, dicens, Scimus enim nos apoſtoli per ſpiritum ſanctũ inſtructi, & etiam per experimentũ, *Quod omnis creatura ingemiſcit & parturit vſque adhuc*. Quod quidem ſi intelligitur de creatura ſenſibili, habet difficultatem. Primò quidem quantũ ad hoc quod dicit. *Ingemiſcit & parturit*, hoc enim conuenire videtur non niſi creaturæ rationali, ſed poteſt ſic exponi vt hoc q; dicit, *Ingemiſcit*, idem ſit ei quod dixit, *Non volens*. In illis enim ingemiſcimus, quæ noſtrę voluntati repugnat. Sic ergo inquantũ defectus creaturæ ſenſibilis ſunt contra naturalem appetitum particularis naturę, diciũ ipſa creatura ſenſibilis ingemiſcere. Quòd autẽ dicit, *Parturit*, idẽ eſt ei quod ſuprà dixerat. *Expectat*. *Nam*, parturitio eſt via ad prolem producendam. Secundum autẽ dubiũ eſt in hoc q; dicit, *Omnis creatura*, quia ſic etiã includerentur corpora cœleſtia. Vnde & gloſa dicit, quod ſol & luna nõ ſine labore ſtatuta ſibi implent ſpatia, ſed exponendũ eſt vt labor accipiatur pro motu, ſicut & requies quandoque accipitur pro ceſſatione ab opere, ſicut deus die ſeptima requieuiſſe dicitur Gen. 1. Et ſecundum hoc, per gemitum intelligitur corruptio, quę ammiſcetur motui locali, prout, ſ. deſinit eſſe in hoc, vbi & incipit eſſe in alio. Per parturitionem autem intelligitur ordinatio cœleſtium corporũ ad eorum innouationẽ. Si verò exponatur de hominibus, ſic diciũ humana natura, *Omnis creatura*, quia participat cũ omni creatura, cũ ſpirituali quidem quãtum ad intellectum, cum animali quantũ ad corporis animationem, cũ corporali quantum ad corpus. Hęc ergo creatura, ideſt homo, *Ingemiſcit*, partim propter mala quæ patitur, partim propter bona ſperata quæ

ta quæ differuntur. Threno. 1. Multi gemitus mei. *Parturit* autem, quia cum quadã afflictione animi ſuſtinet dilationẽ gloriæ expectatæ. Prou. 13. Spes quæ differtur affligit animam. Io. 16. Mulier cum parit, triſtitiam habet. Pſal. Ibi dolores vt parturientis. Dicit autẽ, *Vſque adhuc*, quia iſte gemitus nõ eſt ablatus per noſtram iuſtificationẽ, ſed manet, *Vſque adhuc*. i. vſq; ad mortem, vel, *Vſque adhuc*. quia & ſi aliqui iam ſint liberati qui ſunt in gloria, adhuc tamen nos ſumus reſidui. Vel *Vſque adhuc*, quia non ſolùm antiqui patres, qui fuerunt ante Chriſtum, ſed etiam adhuc tempore gratiæ eadẽ patimur. 2. Pet. 3. dicitur ex perſona impiorum. Vbi eſt nunc promiſsio aut aduẽtus eius. Ex quo patres dormierũt, omnia ſic perſeuerant ab initiò creaturæ. Eſt autem ſciendum quòd creatura Dei poteſt dici omne illud, quod ſub Deo eſt: aliqui voluerunt prædicta verba exponere de qualibet creatura, etiam de angelis ſanctis: ſed valde inconueniens eſt, vt ipſi dicantur vanitati ſubiecti, aut ingemiſcere & parturire: cum ipſi iam habeant gloriam eius cuius ſimilitudinem expectamus, ſecundum illud Math. 22. Erunt ſicut angeli Dei in cœlis: & ideo cõuenientius ſecundum prædicta exponitur.

LECTIO QVINTA.

Gloriæ futuræ magnitudo oſtenditur, ex expectatione apoſtolorum, qui per patientiam expectantes, non vident, & ſperant.

NOn ſolùm autem illa, ſed & noſipſi primitias ſpiritus habẽtes, & ipſi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, expectantes redemptionem corporis noſtri. Spe enim ſalui facti ſumus. Spes autem quæ videtur, non eſt ſpes. Nã quod videt quis, quid ſperat? Si autem quod non videmus ſperamus, per patiẽtiam expectamus. Similiter autẽ & ſpiritus adiuuat infirmitatem noſtram. Nam quid oremus ſicut oportet, neſcimus. ſed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſiderat ſpiritus, quia ſecundum Deum poſtulat pro ſanctis.

Suprà oſtẽdit Apoſtolus excellentiam futuræ gloriæ & expectationem creaturæ, nunc oſtendit idẽ ex expectatione apoſtolorum. Nõ autem poteſt eſſe paruum quod à magnis viris expectatur tam anxiè. Et circa hoc duo facit. Primò proponit quod intendit. Secundò probat propoſitum, ibi, *Spe enim, &c.* Circa primum tria facit. Primò proponit dignitatem expectantium, cùm dicit, *Non ſolùm autem illa*, ſcilicet creatura, expectat gloriam filiorum Dei, *Sed & noſipſi*, ſcilicet apoſtoli, *Habentes, primitias ſpiritus ſancti*, quia ſ. ſpiritum ſanctum & tempore prius, & cæteris abundãtius apoſtoli habuerunt, ſicut & in fructibus terræ illud quod primò ad maturitatem peruenit, eſt pinguius & magis acceptum. Hier. 2. Sanctus Iſraël domino primitiæ frugum eius. Heb. 12. Acceſsiſtis ad eccleſiam primitiuorum qui conſcripti ſunt in cœleſtibus. Ex quo patet quod apoſtoli ſunt omnibus alijs ſanctis, quacunque prærogatiua præfulgeant, ſiue virginitatis, ſiue doctrinæ, ſiue martyrij, præferendi, tanquam abundantius ſpiritum ſanctum habentes. Sed poteſt aliquis dicere, q; quidam alij ſancti maiora tormenta ſuſtinuerunt, & maiores auſteritates propter Chriſtum, quàm apoſtoli. Sed ſciendum eſt, q; magnitudo meriti principaliter & reſpectu eſſentialis præmij, attenditur ſecundum charitatem. Conſiſtit enim præmium eſſentiale in gaudio quod habetur de Deo. Manifeſtum eſt autem, q; de Deo plus gaudebunt qui plus amant. Vnde & illam viſionem beatã, dominus ſuo dilecto promittit, dicẽs Ioã. 14. Si quis diligit me, diligetur à patre meo: & ego diligã eum, & manifeſtabo ei meipſum. Sed ſecundum quãtitatem operum, meretur homo præmium accidentale,

Apoſtoli habuerunt primitias ſpiritus.

quod eſt gaudium de talibus operibus. Apoſtoli ergo, illa opera quæ fecerunt, ex maiori charitate fecerunt, ex qua habebãt cor ad multa maiora facienda ſi fuiſſet opportunum. Si autem dicat aliquis, poteſt tantum quis conari quòd habebit æqualem charitatem cum apoſtolis. Dicendum, q; charitas hominis non eſt à ſeipſo, ſed ex gratia Dei, quæ datur vnicuique ſecundum menſuram donationis Chriſti, vt dicitur Ephe. 4. Vnicuique autem dat gratiã proportionatam ei ad quod eligitur, ſicut homini Chriſto data eſt excellentiſsima gratia, quia ad hoc eſt electus, vt eius natura in vnitatem perſonæ diuinæ aſſumeretur, & poſt eum habuit maximam plenitudinem gratiæ beata Maria, quæ ad hoc eſt electa vt eſſet mater Chriſti. Inter cæteros autẽ ad maiorem dignitatem ſunt electi apoſtoli, vt. ſ. immediatè ab ipſo Chriſto accipientes, alijs traderent ea, quæ pertinent ad ſalutem, & ſic in eis eccleſia quodãmodo fundaretur, ſecundum illud Apo. 21. Murus habebat fundamenta duodecim, & nomina apoſtolorum erant in eis ſcripta: & ideo dicitur 1. Corint. 12. Deus poſuit in eccleſia primum quidem apoſtolos. Et ideo Deus eis abundãtiorẽ gratiam præ cæteris tribuit. Secundò ponit anxietatẽ expectationis, cùm dicit, *Et ipſi intra nos gemimus*. Qui quidem gemitus aſsignat afflictionẽ ex dilatione rei cum magno deſiderio expectatæ. ſecundũ illud Prou. 13. Spes quæ differtur, affligit animam. Pſal. Laboraui in gemitu meo. Iſte autem gemitus, non eſt tam exterius, quam interius, tũ quia ex interiori cordis affectu procedit, tum quia eſt propter interiora bona: vnde ſignanter dicit, Intra nos. Thre. 1. Multi gemitus mei. Tertiò ponit rem expectatam, dicens, *Adoptionem filiorum Dei expectantes*. i. cõpletionem huius adoptionis. Inchoata enim eſt huiuſmodi adoptio per ſpiritũ ſanctum iuſtificãtem animam. ſupra eodem, Accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum. Cõſummabitur autem per ipſius corporis glorificationẽ: vnde ſuprà 5. Gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. Et hoc eſt quod ſubdit. *Redemptionem corporis noſtri*, vt. ſ. ſicut ſpiritus noſter redemptus eſt à peccato, ità corpus noſtrũ redimatur à corruptione & morte. Oſeæ 13. De morte redimã eos. Philip 3. Reformabit corpus humilitatis noſtræ. Deinde cùm dicit, *Spe enim, &c.* probat quod dixerat tali ratione, Spes eſt de his quæ non præſentialiter videntur, ſed in futuro expectantur. Sed nos ſumus ſalui facti per ſpem, ergo expectamus in futurum complemẽtum ſalutis. Primò ergo ponit minorem dicẽs, *Nos enim Apoſtoli & cæteri fideles ſpe ſalui facti ſumus* quia. ſ. ſpẽ noſtræ ſalutis habemus 1. Pet. 1. Regenerauit nos in ſpem viuam. Pſal. Sperate in eum omnis cõgregatio populi, ſecundò ponit maiorem, dicẽs, *Spes autem*. i. res ſperata, quæ videtur quaſi præſentialiter habita, non eſt ſpes, i. non eſt res ſperata, ſed habita. ſpes enim eſt expectatio futuri. Soph. 3. Expecta me in die reſurrectionis meæ in futurũ. Tertiò ponit probationem maioris, dicens, *Nã quid videt quis quid*. i. cur ſperat, quaſi dicat, Spes importat motum animæ in aliquid nõ habitum tendentem. Cùm autem aliquid iam habetur, non eſt neceſſarium vt in id aliquis moueatur. Et eſt notandum, q; tria ſpes ex fide quodammodo oritur, attribuit ſpei opus illud q; eſt fidei. ſ. eſſe de nõ viſis, ſecundũ illud Heb. 11. Fides eſt argumẽtum non apparentium. Quartò ponit cõcluſionẽ, dicens, *Si autem quod non videmus ſperamus*, ſequitur quòd, *per patientiam expectamus*. Vnde notandũ eſt, q; propriè patientia importat tolerantiã tribulationum cũ quadã æquanimitate. Infrà 12. In tribulatione patientes, quia verò dilatio boni habet quandã rationem

Deus dat gratiã vnicuique proportionatã & ad quod eligitur.

Patientia quid importat.

 tionem

tionem mali. Inde eſt quod etiam diutina expectatio bonorum abſentium, cum trauquillitate animi attribuitur patientiæ, ſed hęc maxime ad longanimitatem pertinent, ſecundum illud Iac. 5. Patientes eſtote fratres vſque ad aduentum domini. Vtroque autem modo patientia hîc accipitur: quia apoſtoli expectabant æquanimiter gloriam, & cum dilatione & tribulatione. Deinde cùm dicit, *Similiter autem, &c.* oſtendit quomodo per ſpiritum ſanctum adiuuamur in defectibus vitę præſentis. Et primò quantum ad completionem deſideriorum. Secundò quantum ad directionem exteriorum euentuum, ibi, *Scimus autem, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit quod intendit. Secundò manifeſtat propoſitum, ibi, *Nam quid oremus, &c.* Dicit ergo primò. Dictum eſt quod per ſpiritum ſanctum viuificabuntur noſtra mortalia corpora, quando auferetur à nobis noſtra infirmitas. Similiter autem, & in ſtatu huius vitę, in quo adhuc infirmitati ſubijcimur, *Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram*, & ſi non totaliter eam tollat. Eze. 3. Spiritus quoque eleuauit me, & aſſumpſit me: & abij amarus in indignatione ſpiritus mei, quaſi infirmitate nondum totaliter ceſſante. Manus enim domini erat mecum confortans me. Et in hoc ſpiritus me aſſumpſit. Matt. 26. Spiritus quidem promptus, caro autem infirma. Deinde cùm dicit, *Nam quid oremus, &c.* manifeſtat quod dixerat. Et primò oſtendit neceſſitatem auxilij ſpiritus, quod pertinet ad infirmitatem pręſentis vitæ. Secundò oſtendit modum auxilij, ibi, *Sed ipſe ſpiritus, &c.* Tertiò oſtendit efficaciam auxilij, ibi, *Qui autem ſcrutatur, &c.* Dicit ergo primò, Rectè dico quod *ſpiritus adiuuat infirmitatem noſtram.* Nam in hoc patimur infirmitatem quod neſcimus quid oremus, ſicut oportet. Iob. 3. Viro cuius abſcondita eſt via, & circundedit eum Deus tenebris. Et eſt conſiderandum quod duo dicit nos Apoſtolus neſcire, ſcilicet quid orando petamus, & modum quo petere oporteat: ſed vtrunque videtur eſſe falſum. Nam primùm ſcimus quid oremus: quia hoc nos dominus docuit Matth. 6. Sanctificetur nomen tuum, &c. Sed dicendum, quod in generali quidem poſſumus ſcire quid conuenienrer oremus, ſed in ſpeciali hoc non poſſumus ſcire. Primò quidem, quia ſi deſideramus aliquod opus virtutis facere, quod eſt implere voluntatem Dei, ſicut in cœlo & in terra, poteſt contingere quod illud opus virtutis non eſt huic vel illi congruum: ſicut alicui qui vtiliter poſſet in actione proficere, non expedit contemplationis quies, & econuerſo, vt Gregorius dicit in moralibus ſuper illud Iob 5. Ingredieris in abundantia ſepulchrum. vnde dicitur Prou. 14. Eſt via quæ videtur homini iuſta, nouiſſima autem illius ducunt ad mortem. Secundò aliquis deſiderat aliquod temporale bonum ad ſuſtentationem vitę, quod eſt petere panem quotidianum, quod tamen ſibi vertitur in periculum mortis. Multi enim propter diuitias perierunt. Eccle. 5. Diuitię conſeruatę in malum domini ſui. Tertiò aliquis deſiderat liberari ab aliqua moleſtia tentationis, quę tamen eſt ſibi ad cuſtodiam humilitatis: ſicut Paulus petijt amoueri à ſe ſtimulum, qui tamen erat ei datus, ne eum magnitudo reuelationũ extolleret, vt dicit̃ 2. Corint. 12. Similiter etiã videtur quod ſciamus ſicut nos oportet orare: ſecundum illud Iaco. 1. Poſtulet in fide nihil heſitans. Et ad hoc dicendũ, quod in generali hoc ſcire poſſumus, ſed ſpeciali motu cordis noſtri vſquequaq; diſcernere non poſſumus, vt puta vtrum petamus aliquid ex ira, vel ex zelo iuſtitię. Vnde & Matt. 10. Reprobata eſt petitio filiorũ Zebedei, quia licet viderentur participationem diuinę gloriæ poſtulare, tamẽ ex quadã gloria ſeu elatione procedebat eorum petitio.

Deinde cùm dicit. *Sed ipſe, &c.* Ponit modum auxilij ſpiritus ſancti dicens, quod *ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Quod quidem videtur ſuffragari errori Arrij & Macedonij, qui poſuerunt ſpiritum ſanctum eſſe creaturam & minorem patre & filio, poſtulare enim eſt minoris, ſed ſi ex eo quod dicit eum poſtulare, intelligamus eum eſſe paſſibilem creaturam & patre minorem, conſequens eſt etiam quod ex eo quod dicit gemitibus poſtulare, intelligamus eum eſſe paſſibilem creaturam beatitudine carentem, quod nullus vnquam hęreticus dixit. Nam gemitus ex dolore eſt qui ad miſeriam pertinet. Et ideo exponendum eſt, *Poſtulat*, id eſt, poſtulantes nos facit, ſicut & Gen. 23. Nunc cognoui quod timeas dominum id eſt, cognoſcere feci. Facit autem ſpiritus ſanctus nos poſtulare, inquantum in nobis recta deſideria cauſat. Nam poſtulatio, eſt quędam deſideriorum explicatio. Deſideria autem recta ex amore charitatis proueniunt, quam in nobis ſcilicet facit. Suprà 5. Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum: qui datus eſt nobis. Spiritu autem ſancto dirigente & inſtigante cor noſtrum, & noſtra deſideria non poſſunt eſſe niſi nobis vtilia. Eſaię. 4. Ego dominus docens te vtilia. & ideo ſubdit, *Pro nobis.* Eius autem quod multum deſideramus & deſideranter petimus, dilationem cum dolore & gemitibus patimur. & ideo ſubdit, *Gemitibus*, quos ſcilicet in corde noſtro cauſat, inquantum ſcilicet nos facit cœleſtia deſiderare, quę differuntur animę. Iſte eſt gemitus columbę, quem ſpiritus ſanctus, in nobis facit. Nahum 2. Minabantur gementes vt columbę. Dicit autem, *Inenarrabilibus*: aut quia ſunt propter rem inenarrabilem, ſcilicet cœleſtem gloriam. 2. Corint. 12. Audiuit arcana verba quę non licet homini loqui. Aut quia ipſi motus cordis ſufficienter enarrari non poſſunt, ſecundum quod à ſpiritu ſancto procedunt. Iob. 38. Quis enarrabit cœlorum rationem? Deinde cùm dicit, *Qui autem ſcrutatur &c.* oſtendit efficaciam auxilij, quo ſpiritus ſanctus nos adiuuat dicens. Qui autem ſcrutatur corda, ideſt deus cui proprium eſt corda ſcrutari. Pſal. Scrutans corda & renes deus. Dicitur autem Deus ſcrutari corda, non quod inquirendo occulta cordis cognoſcat, ſed quia manifeſtè ſcit ea quę in corde latent. Sophon. 1. ſcrutabor Ieruſalem in lucernis. Deus inquam ſcrutans corda, ſcit, ideſt approbat, ſecundum illud. 2. Tim. 2. Nouit dominus qui ſunt eius. *Quid deſideret ſpiritus*, ideſt quid deſiderare nos faciat. Pſal. Domine ante te omne deſideriũ meum. Ideo autem deſideria ſpiritus quę in ſanctis facit ſpiritus ſanctus, ſunt deo accepta: quia, *Poſtulat pro ſanctis.* i. poſtulare eos facit, *Secundum deum*, ideſt q̃ conuenit diuino beneplacito. Prou. 10. Deſideriũ iuſtorũ omne bonũ, in cuius exemplũ dominus patrĩ dicebat. Non ſicut ego volo, ſed ſicut tu vis. Mat. 26.

Error Arrij & Macedonij.

LECTIO SEXTA.

Oſtendit Spiritum Sanctum adiuuare nos ac dirigere in exterioribus bonis, vt ea nobis cooperentur in bonum.

Scimus autem quoniã diligentibus deum, omnia cooperãtur in bonum, his qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti. Nam quos præſciuit & prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædeſtinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iuſtificauit. Quos autem iuſtificauit, illos & magnificauit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio filio ſuo non pepercit: ſed pro nobis omnibus tradidit illum, Quomodo nõ etiam cum

illo

illo omnia nobis donauit?

Oſtēdit ſuprà Apoſt. quod ſpiritus ſanctus adiuuat nos in infirmitatibus præſentis vitæ, quantū ad impletionem noſtrorum deſideriorum, hic oſtēdit qualiter nos iuuat quantum ad exteriores euentus, dirigendo in bonum noſtrum. Et primò proponit quod intendit. Secundò probat propoſitum, ibi, *Nam quos præſciuit, &c.* Tertiò infert quandam cōcluſionem, ibi, *Quis ergo ſeparabit nos, &c.* Circa primum duo conſideranda occurrunt. Primò quidem magnitudo beneficij quod nobis à ſpiritu ſancto confertur, vt, ſcil. omnia nobis cooperentur in bonum. Ad cuius euidentiam conſiderandum eſt, quod quicquid fit in mundo, etiam ſi malum ſit, cedit in bonum vniuerſi: quia vt Auguſtinus dicit in Enchi. Deus eſt adeò bonus, q̧ nihil mali eſſe permitteret, niſi eſſet adeò potens quod ex quolibet malo poſſet elicere aliquod bonum. Non autem ſemper cedit malum in bonum eius in quo eſt, quod ſicut corruptio vnius animalis, cedit quidem in bonū vniuerſi, inquantum per corruptionem vnius generatur aliud, non tamen in bonum eius quod corrumpitur: quia bonum vniuerſi eſt à Deo volitum ſecundū ſe, & ad ipſum ordinantur omnes partes vniuerſi. Et eadem ratio eſſe videtur circa ordinem nobiliſſimarum partium ad alias partes, quia malū aliarū partium ordinatur in bonum nobiliſſimarum. Sed quicquid fit circa nobiliſſimas partes, non ordinatur niſi in bonum ipſarum: quia de eis propter ſe cura habetur, de alijs autem propter ipſas: ſicut medicus infirmitatem pedis ſuſtinet vt curet caput. Inter omnes autē partes vniuerſi excellunt ſancti dei, ad quorum quēlibet pertinet quod dicitur Matt. 25. Super omnia bona ſua conſtituet eum. Et ideo quicquid accidit, vel circa ipſos vel alias res, totum in bonū eorum cedit: ita quod verificatur quod dicitur Prou. 11. Qui ſtultus eſt, ſeruiet ſapiēti, quia. ſ. etiam mala peccatorum in bonum iuſtorum cedunt, vnde & Deus ſpecialem curam de iuſtis habere dicitur, ſecundum illud Pſal. Oculi domini ſuper iuſtos, inquantum ſ. ſic de eis curat, quod nihil mali circa eos eſſe permittit, quod non in eorum bonum conuertat. Et hoc quidem manifeſtum eſt quantū ad mala pœnalia quæ patiuntur: vnde in gloſa dicitur, quod ipſorum infirmitate exercetur humilitas afflictione, patientia, contradictione, ſapientia, odio, beneuolentia, vnde 1. Pet. 3. Siquid patimini propter iuſtitiam, beati. Sed nunquid etiam eis peccata cooperantur in bonum? Quidam dicūt quod peccata non continentur ſub hoc quod dicit omnia: quia ſecundum Auguſtinum, peccatum nihil eſt, & nihil fiunt homines cùm peccant. Sed contra hoc eſt, quod in gloſa ſequitur. Vſque adeo talibus Deus omnia cooperatur in bonum, vt ſi qui horum deuiant & exorbitant, etiam hoc ipſum eis faciat proficere in bonum, vnde & in Pſal. dicitur, Cùm ceciderit iuſtus nō collidetur, quia dominus ſupponit manum ſuam. Sed ſecundum hoc videtur, quod ſemper tales in maiori charitate reſurgant, quia bonum hominis in charitate conſiſtit, quam ſi non habeat Apoſtolus, ſe nihil eſſe recognoſcit primæ Corint. 13. Sed dicēdum eſt, quod bonum hominis non ſolùm conſiſtit in quātitate charitatis, ſed præcipuè in ipſius perſeuerantia vſque ad mortem, ſecundum illud Matt. 24. Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Ex hoc autem quod iuſtus cadit, reſurgit cautior & humilior: vndè in glo. ſubditur, poſtquam dixerat quod hoc ipſum faciat eis in bonū proficere, quia ſibi humiliores redeunt atque doctiores. Diſcunt enim cū tremore ſe exultare debere: non quaſi arrogando ſibi tanquam de ſua virtute fiduciam permanendi.

Bonū hominis non ſolum in charitate ſed maxime in perſeuerantia charitatis vſque ad mortem.

Secundo oportet conſiderare quibus hoc beneficium competat. Circa quod primò attenditur aliquid ex parte hominis, cùm dicit, *Diligentibus Deum*, Dei enim dilectio eſt in nobis per inhabitātem ſpiritum, vt habitum eſt ſuprà ſecundò. Ipſe autem ſpiritus ſanctus eſt qui nos dirigit in viā rectā, vt dicitur in Pſal. Vnde dicitur 1. Petri. 3. Quis eſt qui vobis noceat, ſi boni æmulatores fueritis? Et pſalmiſta. Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis ſcandalum. Et hoc rationabiliter: quia vt dicitur Prouerbiorum 8. Ego diligentes me diligo: diligere eſt bonum velle dilecto: dei autem velle eſt operari. Omnia enim quæcunq; voluit, fecit, vt in pſalm. dicitur. Et ideo deus omnia conuertit in bonum his qui eum diligunt. Secundò attenditur id quod eſt ex parte dei, qui primò fideles ab æterno prædeſtinauit. Secundò ex tempore vocat. Tertiò ſanctificat: & hæc tria tangit cùm dicit, *His qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti*, prędeſtinatis, vocatis & ſanctificatis: vt propoſitum referatur ad prædeſtinationem, quæ ſecundū Auguſtinum, eſt propoſitum miſerendi. Ephe. 1. Prædeſtinati ſecundum propoſitum eius. Quod dicit, *Vocati*, ad vocationem pertinet. Eſaiæ 41. Vocauit eum vt ſequeretur ſe. Quòd dicit, *Sancti*, ad ſanctificationem: ſecundum illud Leuitic. 21. Ego dominus qui ſanctifico. Hoc autem Apoſtolus ſe ſcire dicit ex perſona ſanctorum, dicens, *Scimus*. Sapien. 10. Dedit illi ſcientiam ſanctorum. Procedit autem hæc ſcientia, tum ex experimento, tum etiam ex conſideratione efficaciæ charitatis. Canticorum 8. Fortis eſt vt mors dilectio. Et etiam prędeſtinationis ęternę. Eſaię 46. Omnis voluntas mea implebitur, & omne cōſilium meum fiet. Deinde cùm dicit, *Nam quos præſciuit &c.* probat quod dixerat tali ratione. Nullus poteſt nocere his quos deus promouet, ſed prędeſtinatos diligentes deum, deus promouet: ergo nihil poteſt eis nocere, ſed omnia cedunt eis in bonum. Primò ergo probat minorem, ſ. quod eos deus promoueat. Secundò maiorem, ſcilicet, promotis à deo nihil poteſt eſſe nociuum, ibi, *Quid ergo dicemus. &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit ea quę ſunt ad promotionem ſanctorum ab ęterno. Secundò ea quę ſunt ex tempore, ibi, *Quos autem prædeſtinauit, &c.* Ponit autē duo, circa primum, ſ. pręſcientiam & prędeſtinationem, cū dicit, *Nam quos præſciuit & prædeſtinauit*. Dicunt autem quidam quod prędeſtinatio hic accipitur pro prępara tione quę eſt in tempore, qua, ſ. deus prępatat ſanctos ad gratiam. & hoc dicunt ad diſtinguendum pręſciētiam à prędeſtinatione. Sed ſi rectè cōſideretur, vtrūque eſt ęternum, & differunt ratione. Nam ſicut dictum eſt ſuprà primo ſuper illud. Qui prędeſtinatus eſt, prędeſtinatio importat præordinationem quandam in animo eorum quæ quis eſt facturus. Ab ęterno autem deus prædeſtinauit beneficia quæ ſanctis ſuis erat daturus. Vnde prędeſtinatio eſt ęterna. Differt autem à pręſcientia ſecundum rationem, quia pręſcientia importat ſolam notitiam futurorum: ſed prędeſtinatio importat cauſalitatem quandam reſpectu eorum. Et ideo deus habet pręſciētiā etiā de peccatis, ſed prędeſtinatio eſt de bonis ſalutaribus. Vnde Apoſtolus ad Epheſ. 1. dicit, Prędeſtinati ſecundum propoſitum eius vt ſimus in laudem, &c. Circa ordinem autem præſcientiæ & prędeſtinationis dicunt quidam quod pręſcientia meritorum bonorum & malorum eſt ratio prędeſtinationis & reprobationis, vt ſcilicet intelligatur quod deus prędeſtinet aliquos, quia pręſcit eos bene operaturos, & in Chriſtum credituros. Et ſecundum hoc, litera ſic legitur, *Quos præſci-*

Differentia inter præſciētiam & prædeſtinationem.

præſciuit conformes fieri imaginis filij eius, hos prædeſtinauit. Et hoc quidem rationabiliter diceretur, ſi prædeſtinatio reſpiceret tantùm vitam ęternam quæ datur meritis: ſed ſub prędeſtinatione cadit omne beneficium ſalutare, quod eſt homini ab æterno diuinitus præparatum: vnde eadem ratione omnia beneficia quæ nobis confert ex tempore, præparauit nobis ab æterno. Vnde ponere q. aliquod meritum ex parte noſtra præſupponatur, cuius præſcientia ſit ratio prædeſtinationis, nihil eſt aliud quam gratiam ponere dari ex meritis noſtris, & quo principium bonorum operum eſt ex nobis, & conſummatio eſt ex Deo. vnde conuenientius ſic ordinatur litera. Quos præſciuit, hos & prędeſtinauit fieri conformes imaginis filij ſiu. Vt iſta conformitas non ſit ratio prædeſtinationis ſed terminus vel effectus. Dicit enim Apoſt. Eph. 1. Prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum Dei. Nihil enim aliud eſt adoptio filiorum quam illa conformitas. Ille enim qui adoptatur in filiũ dei, conformatur vero filio eius. Primò quidem in iure participandæ hæreditatis, ſicut ſuprà eodem dictum eſt, Si filij & hæredes, hæredes quidem dei, cohæredes autẽ Chriſti. Secundò in participatione ſplendoris ipſius. Ipſe enim eſt genitus à patre tãquam ſplendor gloriæ eius. Heb. 1. Vnde per hoc quod ſanctos illuminat de lumine ſapientiæ & gratiæ facit eos fieri cõformes ſibi. Vnde in Pſal. 119. dicitur, In ſplendoribus ſanctorum ex vtero ante luciferum genui te. i. Profunditatem omnem ſplendorem ſanctorum. Quòd autem dicit, *Imaginis filij eius*: poteſt intelligi dupliciter. Vno modo vt ſit conſtructio appoſitiua, vt ſit ſenſus, conformes imaginis filij eius qui eſt imago. Col. 1. Eſt imago inuiſibilis Dei. Alio modo poteſt intelligi vt ſit conſtructio tranſitiua, vt ſit ſenſus, prædeſtinauit nos fieri cõformes filio ſuo, in hoc q. portemus eius imaginem. 1. Cor. 15. Sicut portauimus imaginẽ terreni, ſic portemus imaginem cœleſtis. Dicit autem. *Quos præſciuit & prædeſtinauit:* non quia omnes præſcitos prædeſtinet, ſed quia eos prędeſtinare non poterat niſi præſciret. Hieremię primo, Priuſquã te formarem in vtero noui te. Quid autem ex hac prędeſtinatione ſequatur, ſubiungit. *Vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.* Sicut enim Deus ſuam naturalem bonitatem voluit alijs cõmunicare, participando eis ſimilitudinem ſuæ bonitatis vt nõ ſolum ſit bonus, ſed etiam actor bonorum, ita filius Dei voluit conformitatem ſuæ filiationis alijs communicare, vt non ſolũ ſit ipſe filius, ſed etiam primogenitus filiorum. Et ſic, qui per generationem æternã eſt vnigenitus. ſecundum illud Ioannis. 1. Vnigenitus qui eſt in ſinu patris ſecundum collationem gratiæ, *Sit primogenitus in multis fratribus.* Apoc. 1. Qui eſt primogenitus mortuorũ & princeps regum terræ. Habet igitur Chriſtus nos fratres, tum quia nobis ſimilitudinem filiationis communicauit, ſicut hic dicitur, tum quia ſimilitudinem noſtrę naturæ aſſumpſit. ſecundũ illud Hebr. 2. Debuit per omnia fratribus aſſimilari. Deinde cùm dicit, *Quos autem prædeſtinauit, &c.* ponit ea quę ex parte ſancti diuinitus conſequuntur. Et primò ponit vocationem cùm dicit, *Quos prædeſtinauit hos & vocauit. Prædeſtinatio*, autem eius irrita eſſe non poteſt ſecundum illud Eſa. 14. Iurauit dominus exercituum, dicens, Si non vt putaui ita erit, & quomodo mente tractaui, ſic eueniet. Primum autem in quo incipit prędeſtinatio impleri, eſt vocatio hominis, quę quidem eſt duplex, vna exterior, quæ fit ore prędicatoris. Prouer. 9. *Miſit ancillas*, ſuas vt vocarent ad arcem. Hoc modo Deus vocauit Petrum & Andream, vt dicitur Matthęi quarto. Alia verò vocatio eſt interior, quę nihil aliud eſt quam quidam mentis inſtinctus, quo cor hominis mouetur à Deo ad aſſentiendum his quę ſunt fidei vel virtutis. Eſaię. 41. Quis ſuſcitauit ab oriente iuſtum & vocauit eum vt ſequeretur ſe? Et hęc vocatio neceſſaria eſt, quia cor noſtrum non ſe ad Deum conuerteret, niſi ipſe Deus nos ad ſe traheret. Ioannis 6. Nemo poteſt venire ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eum. Thrẹnorum quinto. Cõuerte nos domine ad te, & conuertemur. Et etiam hęc vocatio eſt efficax in prędeſtinatis, quia huiuſmodi vocationi aſſentiunt. Ioannis 6. Omnis qui audiuit à patre meo & didicit, venit ad me. Vnde ſecundo ponit iuſtificationem, cùm dicit. *Quos vocauit hos & iuſtificauit.* ſ. gratiam infundendo. Suprà tertio. Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. Hęc autem iuſtificatio & ſi in aliquibus fruſtretur, quia non perſeuerant vſque ad finem, in prædeſtinatis tamen nunquã fruſtratur, vnde tertio ponit magnificationem cùm ſubdit, *Hos & magnificauit.* Et hoc dupliciter. ſ. vno quidem modo per profectum virtutis & gratię. Aliò autem modo per exaltationem glorię. Sapiẽt. vlt. In omnibus domine magnificaſti populum tuum & honoraſti. Ponit autem pręteritum pro futuro ſi intelligatur de magnificatione glorię, vel propter certitudinem futuri: vel quia quod in quibuſdam eſt futurum, in alijs eſt completum. Deinde cùm dicit, *Quid ergo dicemus &c.* manifeſtat maiorem. ſ. q. promotis à Deo nullus poteſt nocere. Et primò oſtendit quòd nõ poſſit pati detrimentum per malum pœnę, ſecundò quod nec per malũ culpę, ibi, *Qui accuſabit, &c.* Malum pœnę eſt duplex Vnum quidem conſiſtit in illatione malorum, aliud in ſubtractione bonorum. Primò oſtẽdit q. illi, qui promouentur à Deo, non patiuntur detrimentum per conatum alicuius perſequentis, dicẽs, *Quid ergo dicemus?* quaſi dicat. Cùm tot bona Deus ſuis electis pręſtet, quid poteſt dici contra hęc, vt ſcilicet prędicta Dei beneficia annullentur? quaſi diceret, nihil. Prouer. 21. Non eſt ſapientia, & non eſt prudentia, & non eſt conſilium contra dominum. Vel quid dicemus? Ad hęc. ſ. aſpicientes, & oportet nos obſtupeſcere. Abac. 3 Secundum aliam literam. Cõſideraui opera tua & expaui. *Vel quid dicemus ad hæc.* i. quid poterimus Deo retribuere tot beneficijs dignũ? Pſalmiſta. Quid retribuam domino pro omnibus quę retribuit mihi? Et ſubiungit. *Si Deus pro nobis eſt*, ſcilicet prędeſtinando, vocando, iuſtificando, & magnificãdo, *Quis contra nos.* ſ. eſſe poterit efficaciter? Eſa. 5. Stemus ſimul, quis eſt aduerſarius meus? Iob 17. Pone me iuxta te & cuiuſuis manus pugnet contra me. Secundò oſtendit quod ſancti Dei non poſſunt pati detrimẽtum ex ſubtractione bonorum, dicens. *Qui etiã proprio filio non pepercit.* Cùm autẽ ſuprà de multis filijs mentionem feciſſet, dicens, Accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, ab omnibus illis hũc filium ſeparat, dicens, *Proprio filio ſuo*, i. non adoptato vt hęretici mentiuntur, ſed naturali & coęterno. 1. Io. vlti. Vt ſimus in vero filio eius Ieſu Chriſto, de quo pater dicit Matthęi 3. Hic eſt filius meus dilectus. Quòd autem dicit, *Non pepercit*, intelligendum eſt quod eum à pœna non exemit. Nam culpa in eo non fuit, cui parci potuiſſet. Prouerb. 13. Qui parcit virgę, odit filium ſuum, Non tamen Deus pater filio ſuo non pepercit vt ei aliquid accreſceret, qui eſt per omnia Deus perfectus, ſed propter noſtram vtilitatem eum paſſioni ſubiecit. Et hoc eſt q. ſubdit. *Sed pro nobis omnibus tradidit illum.* i. expoſuit eum paſſioni pro expiatione peccatorum noſtrorum. ſuprà. 4. Traditus eſt propter delicta noſtra, Eſaię. 53. Dominus poſuit in eo iniquita-

Malum pœnæ duplex.

iniquitatem omnium noſtrorum. Tradidit eũ Deus pater in mortem, eum incarnari & nati ſtatuendo, & humanæ eius voluntati inſpirando charitatis affectũ, qua paſsionem ſpontaneus ſubiret. Vnde ipſe ſeipſum tradidiſſe dicitur. Eph. 5. Tradidit ſemetipſum pro nobis. tradidit etiam eum Iudas, & Iudæi exterius aliquid operando, vt ſuprà. 5. habitum eſt. Eſt autem notandum quod dicit, *Qui etiam proprio, &c.* Quaſi dicat. Non ſolùm alios ſanctos pro ſalute hominum tribulationi expoſuit, ſecundum illud Oſeæ. 6. Propter hoc dolaui in prophetis. 2. Corint. 1. Cùm tribulamur pro veſtra exhortatione & ſalute. Sed etiam propriũ filium ſuum. In ipſo autem filio Dei omnia exiſtunt, ſicut in primordiali & præoperatiua cauſa. Coloſſ. 1. Ipſe eſt ante omnia, &c. Vnde eo tradito nobis, omnia ſunt data nobis, vnde ſubdit. *Quomodo nõ etiam cum illo*, ſcilicet dato nobis, *Omnia donauit* nobis: vt ſcilicet omnia cedant in bonum noſtrum, ſuperiora quidem ſcilicet diuinæ perſonæ ad fruendum, rationales ſpiritus ad conuiuendum. omnia inferiora ad vtendum, non ſolùm proſpera, ſed etiam aduerſa. 1. Corinth. 3. Omnia veſtra ſunt, vos autem Chriſti, Chriſtus autẽ Dei: vnde patet quòd ſicut in Pſal. dicitur, Nihil deeſt timentibus eum.

LECTIO SEPTIMA.

Nullum detrimentum ſanctos pati à malo culpæ oſtenditur, nec eos ſeparari poſſe a charitate Chriſti.

QVis accuſabit aduerſus electos Dei? Deus qui iuſtificat. Quis eſt qui condemnet? Chriſtus Ieſus qui mortuus eſt, immo qui & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribulatio, an anguſtia, an fames, an nuditas, an periculum, an perſecutio, an gladius? Sicut ſcriptum eſt. Quia propter te mortificamur tota die, æſtimati ſumus ſicut oues occiſionis. Sed in his omnibus ſuperamus, propter eum, qui dilexit nos. Certus ſum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque inſtantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundũ, neque creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu domino noſtro.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit, q. ſancti, quos deus promouet, nullum detrimentum pati poſſunt, quaſi à malo pœnæ, hic oſtendit, quod nullum detrimentum pati poſſunt quaſi à malo culpę. Et primò oſtẽdit propoſitum. Secundò excludit quandam obuiationem, ibi, *Chriſtus Ieſus, &c.* Circa primum conſiderandũ eſt, quòd aliquis propter culpam lęditur à duobus. Primò quidem ab accuſatione. Secundò à iudice condemnãte. Primò ergo oſtendit quod nulla accuſatio poſsit eſſe ſanctis Dei nociua: & hoc ratione diuinę electionis. Qui enim aliquem eligit ex hoc ipſo eum approbare videtur. Sancti autem ſunt electi à Deo. Epheſ. 1. Elegit nos in ipſo ante mundi cõſtitutionem, vt eſſemus ſancti. Qui autem accuſat, improbat eum quẽ accuſat. Non autem valet alicuius accuſatio contra Dei approbationem. Et ideo dicit, *Quis accuſabit*, ſcilicet efficaciter aduerſus electos, ideſt, aduerſus quos Deus elegit, vt ſint ſancti: vnde dicitur Apoc. 12. Proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum. Secundo oſtendit quod nullius accuſatio poteſt eſſe ſanctis nociua. Et hoc etiam oſtẽdit ex alio Dei beneficio, quo ſcilicet Deus nos iuſtificat: quod quidem beneficium præmittit, dicens, *Deus*, ſ. *eſt qui iuſtificat*, ſecundum illud quod ſuprà dictum eſt, Quos vocauit, hos & iuſtificauit. 1. Corint. 6. Sed iuſtificati eſtis. Condemnatio autem contra iniuſtos locum habet. *Quis eſt ergo qui condemnet* iuſtificatos à Deo? Iob. 34. Ipſo concedente pacem, quis eſt qui condemnet? Deinde cũ dicit, *Chriſtus Ieſus*, excludit obuiationẽ. Poſſet aliquis timere ne à Chriſto Ieſu aliquis accuſaretur & condemnaretur tanquã tranſgreſſor mandati ipſius Chriſti, ſicut & de Moyſe dñs dicit Ioan. 5. Eſt qui accuſat vos Moyſes, in quo ſperatis. Et quod etiã ab ipſo condemnaretur, eo quod ipſe eſt conſtitutus à Deo iudex viuorum & mortuorum: vt dicitur Act. 10. Ipſe etiam eſt immunis à peccato. 1. Cor. 2. Qui peccatum nõ fecit, & ideo idoneus videtur ad accuſandum & condemnandum, ſecundum illud Ioan. 8. Qui ſine peccato eſt veſtrum, primus in illam lapidem mittat. Et ideo dicit, *Chriſtus Ieſus*, quaſi diceret. Nunquid Chriſtus Ieſus accuſabit aduerſus electos Dei, vel etiam eos condemnabit? Et oſtendit quod non, quia etiã ipſe ſecundum humanitatem ſuam magna beneficia ſanctis confert, ſicut & ſecundum ſuã diuinitatẽ. Et ponit quatuor humanitatis ipſius beneficia. Primò quidem mortem cùm dicit, *Qui mortuus eſt*, ſ. pro noſtra ſalute. 1. Petr. 3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt. Secundò reſurrectionem per quã. ſ. nos viuificat, & nunc vita ſpirituali, & tandem vita corporali. Vnde ſubdit, *Qui & reſurrexit*, vt ſuprà. 4. Reſurrexit propter iuſtificationem noſtram. Addit autem, *Immo*, quia potius eſt nunc cõmemorandus ex virtute reſurrectionis, quam ex infirmitate paſsionis. 2. Cor. vlt. Nam ſi crucifixus eſt ex infirmitate noſtra, viuit ex virtute Dei. Tertiò ipſam patris conſeſsionem, cùm dicit, *Qui eſt à dextris Dei*, i. in æqualitate Dei patris ſecundum naturam diuinam, & in potioribus bonis eius ſecundum naturã humanam. Et hoc etiam eſt ad gloriam noſtram, quia vt dicitur Ephe. 2. Conſedere nos fecit in cœleſtibus in Chriſto Ieſu. Inquantum enim nos membra eius ſumus, nos in ipſo deo patri cõſedemus. Apoc. 3. Qui vicerit, dabo ei ſedere mecũ in throno meo, ſicut ego vici & ſedi cum patre meo in throno eius. Quartò interpellatione eius, cùm dicit, *Qui etiam interpellat pro nobis*, quaſi aduocatus noſter exiſtens. 1. Ioan. 2. Aduocatum habemus apud patrem Ieſum Chriſtum. Ad officium aduocati pertinet, non quod accuſet vel condemnet, ſed magis accuſatorem repellat & condemnationem impediat. Dicitur autem pro nobis interpellare dupliciter. Vno modo pro nobis orando, ſecũdum illud Ioan. 17. Non pro his rogo tantũ. ſ. apoſtolis, ſed pro his qui credituri ſunt per verbum eorum ĩn me. Nunc autẽ eius interpellatio pro nobis eſt volũtas ipſius de noſtra ſalute. Ioan. 17. Volo vt vbi ſum ego & illi ſint mecum. Alio modo interpellat pro nobis, humanitatem pro nobis aſſumptam, & myſteria in ea celebrata conſpectui paterno repreſentando. Hebr. 6. Introiuit in ipſum cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis. Deinde cùm dicit, *Quis ergo nos ſeparabit, &c.* infert concluſionem ex dictis. Et quia hæc concluſio quaſi incredibilis videtur inexpertis, proponit eam per modum quæſtionis, vnde tria facit. Primò proponit quæſtionem. Secundo oſtendit neceſsitatem quæſtionis propoſitæ, ibi, *Sicut ſcriptum eſt, &c.* Tertio ponit ſolutionem, ibi, *In his omnibus, &c.* Poteſt autem hæc quæſtio ex præmiſsis duplici ratione concludi. Primò quidem ſic. Tot beneficia ſunt nobis diuinitus collata, & tam efficacia, vt nullus contra ea poſsit. Omnia autem prædicta beneficia ad hoc tendunt, vt nos ſimus in charitate radicati & fundati: vt dicitur Epheſ. tertio. Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? qua ſcilicet Chriſtum diligimus & proximum, ſecundum quod ipſe præcepit. Ioan. 13. Mandatum nouum do vobis, &c. Alio modo ſic, Dictum eſt, quod magna beneficia Deus ſanctis ſuis confert, ex quorum conſideratio-

Chriſtus dicitur pro nobis interpellare dupliciter.

tione adeo charitas Chriſti in cordibus noſtris ſeruet, quod nihil eã extinguere poteſt. Cant. vlt. Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatẽ. Proponit autem mala, per quorum paſsionem aliquis cogi poſſet, vt charitatẽ Chriſti deſereret. Et primò ponit ea quæ pertinent ad vitam. Secũdò id quod pertinet ad mortem. Circa verò ea quæ in vita imminent ſuſtinenda, primò ponit mala prꝗſentia, ſecundò futura. Circa prꝗſentia verò primò ponit ea quæ pertinent ad tolerantiam malorum. Secundò ea quæ pertinent ad defectũ bonorum. Mala autem perpeſſa cõſiderari poſſunt dupliciter. Vno modo ſecundum quod ſunt in patiente, qui dupliciter ab eis affligitur, ſc. exterius ſecundum corpus. Et ad hoc pertinet tribulatio. Dicitur enim à tribulis, quæ ſunt herbæ pungitiuæ. Geneſ. 3. Spinas & tribulos germinabit tibi. Vnde aliquis tribulari dicitur, cùm exterius pungitur. Nec tamen propter hoc iuſti vincuntur. Pſal. Multꝗ tribulationes iuſtorũ, & de his omnibus liberabit eos dominus. Affligitur etiã homo ab eis per interiorem anxietatẽ cordis, dum. ſ. aliquis non videt quo diuertat, vel quomodo euadat. Et quantum ad hoc ſubdit, *An anguſtia*. Dan. 13. Anguſtiæ mihi ſunt vndiq;, & quid eligã ignoro. Alio modo huiuſmodi mala conſiderari poſſunt, ſecundum q́ ſunt in agente. Et quantum ad hoc ſubdit, *An perſecutio?* Quamuis enim perſecutio ad hoc propriè pertinere videatur quod aliquis aliũ perſequitur effugando, ſecundum illud Matt. 10. Si vos perſecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam tamen cõmuniter perſecutio accipi poteſt pro inflictione cuiuslibet nocumenti Pſal. Multi perſequuntur me qui tribulant me. Deinde ponit mala quæ pertinent ad ſubtractionem bonorũ, quæ ſunt neceſſaria vitæ, ſ. cibus & veſtimenta, ſecundũ illud. 1. Tim. 6. Habentes alimenta & quibus tegamur his contenti ſimus. Ad ſubtractionẽ autem cibi pertinet fames. vnde ſubdit, *An fames?* Ad ſubtractionem autẽ veſtitus pertinet nuditas. vnde ſubdit, *An nuditas?* 1. Cor. 4. Vſq; in hanc horam eſurimus & ſitimus, & nudi ſumus. Quantum ad mala futura ſubdit, *An periculum*, ſ. imminens in futurum. 2. Cor. 12. Periculis fluminum, periculis latronum. Quãtum autem ad mortẽ ſubdit, *An gladius*, Hebr. 11. In occiſione gladij mortui ſunt. Deinde cùm dicit, *Sicut ſcriptum eſt, &c.* oſtendit huius quæſtionis neceſsitatẽ per hoc quod dicit quod ſanctis omnia iſta imminebant patienda, propter Chriſti charitatem. Et inducit verba Pſalmiſtꝗ quaſi in perſona martyrũ propoſita. In quibus primò ponit cauſam paſsionis. Martyrem enim non facit pœna, ſed cauſa, vt dicit Auguſt. Vnde dicit propter te. Matt. 10. Qui perdiderit animam ſuam. i. vitam propter me, inueniet eam. 1. Pet. 4. Nemo veſtrum patiatur vt fur aut homicida. Si autem vt Chriſtianus, nõ erubeſcat. Patitur etiã propter Chriſtum, non ſolùm qui patitur propter fidem Chriſti, ſed etiã qui patitur pro quocunque iuſtitiæ opere pro amore Chriſti. Matth. 5. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiã. Secundò ponit grauitatem paſsionis, cùm dicit, *Mortificamur*, i. morti tradimur. Heſter 7. Traditi ſumus ego & populus meus, vt cõteramur & iugulemur, & pereamus. Tertiò continuitatem perſecutionis, cùm dicit, *Tota die*. i. per totum tempus vitæ. 2. Cor. 4. Semper nos qui viuimus in mortem tradimur propter Ieſum. Quartò promptitudinem perſequentium ad occidendum cùm dicit, *Eſtimati ſumus vt oues occiſionis*, i. deputatæ vt occidantur in macello, quæ cum ſtudio occiduntur. Ita & ſancti ex propoſito & ſtudio occidebantur. Ioan. 16. Venit hora vt omnis qui interficit vos: arbitretur obſequium ſe præſtare Deo. Zach. 11. Paſce pecora occiſionis, quæ qui poſſederant, occidebant. Deinde cùm dicit, *Sed in his omnibus*, ſoluit quæſtionem. Et primò proponit ſolutionem, dicens, *Sed in his omnibus*, ſcilicet malis quæ ſuprà poſui, *Superamus*, dum ſcilicet circa omnia illibatam charitatem ſeruamus. Sapient. decimo. Certamen forte dedit illi vt vinceret. Et hoc non noſtra virtute, ſed per auxilium Chriſti, vnde ſubdit, *Propter eum qui dilexit nos*. i. propter eius auxilium, vel propter affectum quem ad eum habemus, non quaſi nos primò dilexerimus eum, ſed quoniam ipſe prior dilexit nos, vt dicitur. 1. Ioan. 4. & 1. Cor. 15. Gratias deo qui dedit nobis victoriam per Ieſum Chriſtum.

Secundo ibi, *Certus ſum*, manifeſtat ſolutionem, oſtendens inſeparabilem eſſe ſanctorum charitatem. Et primo oſtendit quod non poteſt ſeparari à creaturis quꝗ ſunt. Secundo, quod nec etiã à creaturis quæ nõ ſunt, ſed eſſe poſſent, ibi, *Neque creatura alia*. Circa primum duo facit. Primo ponit ea quæ ſunt in homine, dicẽs, *Certus ſum enim, quia neque mors*, quæ eſt præcipuũ inter terribilia. *Neque vita*, quæ eſt præcipuum inter appetibilia, ſ. *Poterit nos ſeparare à charitate Dei*. Infra 14. Siue viuimus, domino viuimus: ſiue morimur, domino morimur. In his autẽ duobus includuntur omnia quꝗ ſuprà poſuit. Nam ſex præcedentia pertinent ad vitã. Vnum autem, ſ. gladius pertinet ad mortem, vt ſuprà dictum eſt. Deinde ponit ea quæ ſunt exterius, inter quæ primo ponit ſpirituales creaturas, dicens, *Neque angeli*, qui ſ. ſunt minores deputati ad cuſtodiam hominum ſingulorum. pſal. Angelis ſuis mandauit de te. *Neque principatus*. ſ. qui ſunt deputati ad cuſtodiã *Gentium*. Danie 10. Nũc reuertar vt prælier aduerſus principem Perſarum. Cùm enim egrederer apparuit princeps Græcorum veniens, & nemo eſt adiutor meus, niſi Michaël noſter princeps. Addit autem, *Neque virtutes*, qui eſt ſupremus ordo miniſtrantium. Luc. 21. Virtutes cælorum mouebuntur. Poteſt autem hoc intelligi dupliciter. Vno modo de malis angelis qui contra ſanctos decertant. Ephe. 6. Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates. Alio modo poteſt intelligi de bonis. Et ſecundum hoc, vt Chryſoſtomus dicit in libro de compunctione cordis, hoc dicebat: non quod angeli affectare poſſent aliquando eum à Chriſto ſeparare, ſed etiam ea quæ ſunt impoſsibilia: Verbi gratia fieri poſſe dixit magis quam ſe ab amore Chriſti ſeiũgi: vt per hoc quanta in eo vis eſſet diuinæ charitatis oſtenderet, atque omnibus ante oculos poneret hic enim amantium mos eſt, vt amorem ſuum ſilẽtio tegere nequeant: ſed neceſſarius ſuis & charis aſſerunt & produnt, & flammas ſuas infra pectus cohibere nõ poſſunt. Enarrant ea frequentius, vt ipſa aſsiduitate narrandi amoris ſui ſolatium capiant, & refrigeria immenſi ardoris aſſumant. Sic ergo facit beatus hic eximius amator Chriſti, omnia quæ ſunt & quæ erunt, quæque accidere poſſunt, & quæ omnino non poſſunt ſimul vno ſermone complectitur. Et ſimile eſt quod dicitur Gala. 1. Licet nos, aut angelus de cælo, euangelizet vobis præterquam quod euãgelizaui vobis, anathema ſit. Deinde poſuit etiam creaturas ſenſibiles, quarum duplicem diuerſitatem ponit. Primò quidem ſecundum tempus, quod diuerſificantur ſecundum præſens & futurum. Vnde dicit, *Neque inſtantia*, id eſt præſentia, ſiue dolorem, ſiue delectationem inferant. 2. Corinth. 4. Non contemplantibus nobis ea quæ videntur. Addit autem, Neque futura: quorum nec timor, nec deſiderium poteſt nos ſeparare à Chriſto. Vnde dicebat Actuum 21. Ego non

ſolùm

ſolùm alligari, ſed & mori in Hieruſalem paratus ſum propter nomẽ domini Ieſu: Deinde ponit diuerſitatẽ ſenſibilium creaturarũ ex parte magnitudinis: & primò tãgit magnitudinẽ virtutis, cũ dicit, *Neque fortitudo*. i. neq; quęcũq; creatura fortis poteſt me ſeparare à Chriſto, puta fortis ignis, aut fortis aqua: quia vt Cãti. 8. dicitur, Fortis eſt vt mors dilectio. Deinde ponit magnitudinẽ dilectionis, deſcribens eam ſecundũ ea quæ propriè conueniunt corporibus. ſ. altum & profundum. Vnde dicit, *Neque altitudo*. ex qua. ſ. aliquis mihi minaretur præcipitiũ: ſicut dicit. Luc. 4. Quod duxerunt Ieſum vſque ad ſupercilium montis vt præcipitarent eum. Neq; profundum in quo aliquis ſubmerſionem minaretur. Pſal. Infixus ſum in limo profundi. Poſſunt etiam hæc tria ad res humanas referri. Tripliciter enim aliquis homo poſſet à deo aliquem auertere. Vno quidẽ modo, cogendo per fortitudinẽ. Sed ſicut dicitur. 1. Regũ. 2. Non eſt fortis ſicut deus noſter. Secundo ſtupefaciẽdo per altitudinem authoritatis: ſed de eo dicitur in Pſal. Tu ſolus altiſsimus ſuper omnem terrã. Tertio ſeducẽdo per profundum ſapiẽtiæ: ſed de eo dicitur Iob. 11. Profundior inferno: & vnde cognoſces? Poſſunt etiã hæc duo, altitudo & profundum, ad proſpera & aduerſa referri, ſecundũ illud. 2. Cor. 6. Per arma iuſtitię à dextris & à ſiniſtris, vel ſecũdum Chryſo. in libro de cõpunctione cordis, quod ait, Altitudo & profundum non mihi aliud indicare videntur, quã regnum cælorum & gehennam. Quaſi dicat, Nec ſi à regno decidere me neceſſe ſit, aut etiã in gehennam trahi pro Chriſto, nec hoc mihi quidem metuendum eſt. Quantum autem ad ea quæ nõ ſunt, ſed poſſunt eſſe, ſubdit. Neq; creatura alia quod vtique ſecundũ Chryſoſto. de his dicit quę non ſunt, quaſi illi nõ ſufficiant omnia quæ ſunt, ſed illa quæ nõ ſunt, prouocat quodammodo ad certamen. Nihil, inquit, iſtorũ poterit nos ſeparare à charitate dei 1. Corinthio. 13. Charitas nunquam excidit. Quæ quidem charitas dei eſt in Chriſto Ieſu dño noſtro, quia, ſcilicet, per eũ data eſt nobis inquantum ſpiritũ ſanctum in nobis dedit. Lucæ. 12. Ignẽ veni mittere in terrã, & quid volo niſi vt accendatur? Sed cùm ſcriptum ſit, Eccl. 9. Neſcit homo vtrũ amore vel odio dignus ſit, ſed omnia in futurum ſeruantur incerta: quid eſt hoc quod dicit ſe eſſe certum quod nihil poſſit eum à charitate ſeparare? Ad quod dici poteſt quod Apoſtolus non loquitur ſingulariter de ſeipſo: ſed loquitur in perſona omnium prędeſtinatorum, de quibus propter certitudinem prædeſtinationis annuntiat quòd nihil eos à charitate poſſit ſeparare. Poteſt etiam iſta certitudo cauſari ex virtute charitatis quę quantũ in ſe eſt ab aliquibus nõ poteſt ſeparari, cùm deum ſuper omnia diligát. Quòd autẽ aliquis interdum à charitate recedat non eſt propter defectum charitatis, ſed propter defectum liberi arbitrij. Si autẽ Paulus hoc dicit de ſeipſo, de hoc certus eſſe non poterat, niſi forte per reuelationem: quia dictũ eſt ei, Sufficit tibi gratia mea. 2. Corinthiorum. 12. Nam quãtum ad poſsibilitatem liberi arbitrij, ipſe alibi dicit. 1. Corinth. 6. Ne fortè cũ alijs prædicauerim ipſe reprobus efficiar.

CAPIT. IX.

Cum plurima dixerit & ſit dicturus Apoſtolus contra Iudæos, ne videatur ex odio ea dixiſſe, oſtendit quo ſit Iudæos proſequutus affectu, iuramento confirmans ſe optaſſe anathema eſſe à Chriſto pro eis, quibus tot fuerant à Deo promiſſa & data.

Veritatem dico in Chriſto non mẽtior, teſtimonium perhibente conſcientia mea in ſpiritu ſancto: quoniam triſtitia mihi magna eſt, & continuus dolor cordi meo. Optabã enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis qui ſunt cognati mei ſecũdum carnem, qui ſunt Iſraëlitæ, quorum adoptio eſt filiorum, & gloria, & teſtamentum, & legiſlatio, & obſequium & promiſſa, quorum patres, ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula. Amen.

Apoſtolus ſupra neceſsitatẽ & virtutem gratiæ demonſtrauit, hic incipit agere de origine gratiæ, vtrum ex ſola Dei electione detur, aut detur ex meritis præcedentium operum, occaſione accepta ex eo q, Iudæi, qui videbantur diuinis obſequijs mãcipari, exciderant à gratia. Gentiles autem ad eã erant admiſsi, qui prius fuerant à Deo alieni. Primò igitur agit de electione Gentium. Secundò de caſu Iudæorũ, cap. 10. *Fratres voluntas quidẽ cordis mei, &c.* Circa primum duo facit. Primò cõmemorat dignitatem Iudæorum. Secundò oſtendit quomodo Gentiles ad illam dignitatem ſunt aſſumpti, ibi, *Non autẽ quod exciderit*. Circa primũ duo facit. Primò Apoſtolus oſtẽdit effectũ ſuum ad gẽtem Iudæorum, ne ea, quæ cõtra eos dixit vel dicturus eſt, ex odio dicere videatur. Secundò eorum dignitatem oſtendit, ibi, *Qui ſunt Iſraëlitæ, &c.* Circa primum duo facit. Primò cõfirmat ea quę dicturus eſt, ſecundò demonſtrat ſuum affectũ, ibi, *Quoniã mihi triſtitia*. Circa primũ duo facit. Primo confirmat dicenda per ſimplicem aſſertionem, dicẽs, *Veritatem dico*, quod maximè cõuenit prædicatori, qui eſt teſtis veritatis. Prou. 8. Veritatem meditabitur guttur meum. Zach. 8. Pacem & veritatem diligite. Et quia quandoq; aliquis veritati quam loquitur aliquod mẽdacium interſerit, ad hoc excludẽdum ſubdit. *Non mentior*. Ephe. 4. Deponentes mendacium loquimini veritatem. Secundò confirmat quæ dicenda ſunt per iuramentum, quæ eſt quædam confirmatio per teſtimonium infallibilis veritatis. Tales autẽ ſunt teſtes ſanctorum. Primò quidem Deus, ſecundũ Iob. 16. Ecce in cœlo teſtis meus. Et ideo dicit, *In Chriſto Ieſu*, id eſt, per Chriſtũ Ieſum, qui eſt veritas abſq; mendacio. 2. Corint. 1. Dei enim filius qui prędicatus eſt in vobis non fuit in illo, eſt, & non. Secũdò teſtis infallibilis ſanctorũ eſt eorum cõſcientia, vnde ſubdit, *Teſtimonium perhibente mihi conſcientia mea*. 2. Cor. 1. Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium cõſcientiæ noſtræ. Et quia interdum cõſcientia errat, niſi per ſpiritum ſanctum rectificetur, ſubdit, *In ſpiritu ſancto*, ſuprà octauo. Ipſe ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro. Deinde cùm dicit, *Quoniam triſtitia, &c.* oſtẽdit ſuum affectum ad Iudæos per dolorem, quem de eorum caſu patiebatur, quẽ quidem primo exponit. Secundo eius ſignum ponit cum dicit, *Optabam, &c.* Exaggerat autem ſuum dolorem tripliciter. Primo quidem ex eius magnitudine. Quoniam mihi triſtitia eſt magna, quia. ſ. eſt de magno malo. i. de excidio tantæ gentis. Treno. 2. Magna eſt velut mare contritio tua. Sed contra hoc videtur eſſe quod dicitur Eccl. 30. Triſtitiam non des animæ tuæ, q, videtur ſententiæ Stoicorum cõſonare, qui triſtitiã omnino ab animo ſapiẽtis propellebant. Cùm enim triſtitia ſit de malo præſenti: non poteſt ſapienti competere, cui nullum malũ eſt præſens. Non enim æſtimabát aliquid eſſe bonum niſi honeſtum, & malum niſi peccatum. Sed hęc opinio refellitur dupliciter. Primò quidem quia corporales defectus, licet nõ ſint ſimpliciter mala, quibus ſcilicet homines fiant mali, ſunt tamẽ quædam mala, quæ natura abhorret. Vnde & dominus pro his triſtatus legitur, Mat. 26. Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem. Secundò cùm ex charitate homo debet ſuum diligere proximum ſicut ſeipſum, imminet ſapienti triſtitia laudabilis de peccato proximi, ſicut de peccato ſui ipſius, vnde Apoſtolus dicit. 2. Cor. 12.

Cor. 12. Et lugeam multos ex eis qui peccauerunt. Sic igitur reprobatur ſæculi triſtitia quæ mortē operatur, procedens ex amore ſæculi: ſed triſtitia quę eſt ſecundum Deum vtpote ex diuina charitate procedēs ſalutem operatur, vt dicitur. 2. Cor. 7. Et talis fuit iſta triſtitia. Secundò exaggerat eam ex continuitate, vnde ſubdit, *Et continuus dolor*. Non quòd cōtinno actu doleret, ſed ſecundum habitum. Hiere. 9. vt plorē die ac nocte interfectos populi mei. Tertiò exaggerat eam ex ſui veritate, & dicit, *Cordi meo*. nō enim erat ſuperficialis ſed in corde radicata. Thren. 1. Multi gemitus mei & cor meum mærēs. Deinde cùm dicit. *Optabam enim, &c.* ponit ſignum doloris, dicens, *Optabam enim ego ipſe*, qui tam feruens ſum in charitate Chriſti, vt ſupra oſtēſum eſt, *Anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis*. Vbi primò ſciendum eſt quod anathema eſt Grçcum, & cōponitur ab ana quod eſt ſurſum, & theſis quod eſt poſitio, vt dicatur anathema quaſi ſurſum poſitū: quia ſcilicet cùm capiebatur aliquid in prçda quod nolebant eſſe in vſu hominum ſuſpendebant illud io templo. Et inoleuit vſq; adhuc vt ea quæ ſunt ſeparata ab hominum cōmuni vſu, anathemata vocarētur. vnde Ioſue. 6. dicitur. Sit ciuitas hæc anathema, & omnia quæ in ea ſunt domino. Dicit ergo optabam ego ipſe anathema eſſe à Chriſto, id eſt ſeparatus ab eo. quod quidē fit dupliciter. Vno modo per culpam, per quam aliquis, à charitare Chriſti ſeparatur, eius præceptum non ſeruans. Io. 14. Si diligitis me, mandata mea ſeruate. Sic autem Apoſtolus nō poterat optare eſſe anathema à Chriſto pro quacunque cauſa vt ex ſupra dictis in. 8. cap. patet. Eſt enim hoc contra ordinē charitatis quo quis tenetur Deū ſuper omnia diligere, & ſalutem ſuam pluſquam ſalutem aliorum. Et ideo nō dicit, Opto, ſed, *Optabam*, ſcilicet, tēpore infidelitatis, ſed ſecundū hoc nihil magnum dicit Apoſtolus: quia tunc etiam propter ſe volebat eſſe ſeparatus à Chriſto. Vnde & quędam gloſſa exponit q̧ dicit, Triſtitia magna eſt mihi: de triſtitia qua dolebat de prçterito ſtatu peccati, in quo à Chriſto voluerat eſſe ſeparatus. Alio modo poteſt aliquis eſſe ſeparatus à Chriſto, id eſt à fruitione Chriſti quæ habetur in gloria. Sic autem ſeparari à Chriſto volebat Apoſtolus pro ſalute gentilium, nedum pro conuerſione Iudæorum, ſecundum illud Phil. 1. Deſiderium habēs diſſolui & cū Chriſto eſſe, multo melius permanere in carne neceſſariū propter vos. Et hoc modo dicebat, *Optabam*, ſcilicet ſi fieri poſſet, *Anathema eſſe*. ideſt ſeparatus à gloria, vel ſimpliciter vel ad tempus propter honorem Chriſti, qui eſt ex couerſione Iudæorum, ſecundū illud Prou. 14. In multitudine populi dignitas regis. Vnde Chryſoſto. in libro de compunctione cordis, Ita totam eius mētem deuicit amor, vt etiā e[o] quòd præ cæteris omnibus amabilius erat eſſe cū Chriſto rurſum idipſum, quia ita placeret Chriſto cōtemneret, ſed & cælorum regna quod videbatur laborum eſſe remuneratio pro Chriſto, nihilominus cedere pateretur. Et cauſam tāti effectus oſtendit, ſubdens, *Pro fratribus meis*. Vnde Eccle. 25. dicitur quòd tria ſunt probata corā Deo & hominibus, concordia fratrum. Et ne hoc intelligeretur de his qui erant ſpiritualiter in Chriſto fratres, ſecundum illud Math. 23. Omnes vos fratres eſtis. ſubiungit, *Qui ſunt cognati mei ſecundum carnem*. 2. Cor. 11. Semē Abrahæ ſunt & ego. Deinde cùm dicit, *Qui ſunt Iſraelitæ*. oſtendit dignitatē Iudæorum vt eius triſtitia videretur eſſe rationabilis propter priſtinā dignitatem populi pereuntis. Propenſius enim eſt malum, dignitatē perdidiſſe quàm nūquam habuiſſe, vt dicit gloſa, Et non ſolùm ex affectu carnali procedens. Oſtendit autem eorum dignitatem tripliciter. Primò quidem quātum ad ſuam gentem cùm dicit, *Qui ſunt Iſraëlitæ*. id eſt à genere Iacob deſcēdentes, qui eſt dictus Iſraël. Gene. 32. & 2. Corinth. 11. Iſraëlitæ ſunt & ego. Et hoc ad dignitatem pertinet. Dicitur enim Deut. 4. Nō eſt alia natio tam grandis, &c. Secundò oſtendit dignitatē illius gentis ex Dei beneficijs, inter quę primò ponit ſpiritualia beneficia, quorum vnum reſpicit præſens. Et quantum ad hoc dicit, *Quorum eſt adoptio filiorum Dei*. vnde dicitur Exo. 4. primogenitus meus Iſraël. Et hoc quidem dicitur quantum ad ſpirituales viros qui fuerunt in illo populo. Quātum ad carnales verò ſuprà. 8. innuit q̧ acceperunt ſpiritum ſeruitutis in timore. Aliud verò beneficium ponit quod reſpicit futurum cùm dicit, Et gloria ſcilicet filiorum Dei eis repromiſſa. In cuius ſignū legitur Exod. vlti. Quòd gloria domini impleuit tabernaculum. Deinde ponit alia beneficia figuralia, quorū tria ſunt figura præſentis ſpiritualis beneficij. Et horum primùm eſt teſtamentum, ideſt pactum circuncisionis Abrahæ datum, vt dicitur, Gene. 17. Quanuis hoc poſsit referri ad teſtamentum nouum quod primò Iudęis eſt prædicatū. Vnde & dominus dicebat Matth. 15. Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſraël. Et Hiere. 31. dicitur, Feriam domui Iſraël fœdus nouum. Secundum eſt lex data Moyſi. Vnde & ſubdit, Legislatio. Eccle. 24. Legem mandauit nobis Moyſes. Tertium eſt cultus diuinus, cùm dicit, *Et obſequium*, quo ſcilicet Deo ſeruiebant, omnibus alijs gentibus ſeruientibus idolis. Eſa. 44. Et nunc ſerue meus Iacob rectiſsime quē elegi. Deinde ponit id quod pertinet ad futuram gloriam, cùm dicit, *Et promiſſa*. Promiſsiones enim factæ in veteri teſtamento impletæ per Chriſtum, Iudæis præcipuè factæ videntur. Vnde dicitur infrà. 15. Dico Ieſum Chriſtum miniſtrum fuiſſe circunciſionis ad confirmandas promiſsiones patrum, &c. Fuerunt autem eis multę promiſsiones factę de bonis terrenis, vt patet Leui. 26. & Deut. 18. Sed per illa temporalia bona, ſpiritualia figurantur. Tertiò autem deſcribit dignitatem Iudæorum ex origine, cùm dicit, *Quorum patres*. quia ſcilicet ſecundum carnē ſunt progeniti ab illis patribus qui fuerunt maximè Deo accepti. Deut. 4. Dilexi patres tuos & elegi ſemen eorum. Oſæ. 9. Quaſi prima poma ficulneæ eius vidi patres eorum. Quartò oſtendit dignitatē eorum ex prole, cùm dicit, *Ex quibus & Chriſtus eſt genitus ſecūdum carnem*. ſicut ipſe dicit Ioā. 4. Salus ex Iudæis eſt. Et ne hoc parum videatur, oſtendit Chriſti dignitatē, dicens, *Qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula, Amen*. 1. Ioan. vlti. Hic eſt verus Deus & vita æterna. In quibus verbis quatuor hæreſes deſtruuntur. Primò quidem Manichei qui dicebat Chriſtum habuiſſe corpus phātaſticum & non verum, quod remouet per hoc quòd dicit, ſecundum carnem. Habet enim veram carnem, ſecundum illud Luc. vlti. Spiritus carnem & oſſa nō habet, ſicut me videtis habere. Secundò hæreſis Valentini, qui dicit Chriſtum nō de maſſa humani generis, ſed de cælo corpus attuliſſe. Quod quidem excludit in hoc quòd dicit Chriſtum ex Iudæis ſecundum carnē eſſe, ſecundum illud Matth. 1. Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid. Tertiò hæreſis Neſtorij qui poſuit alium eſſe filium hominis, alium Dei: contra quem Apoſtolus hic dicit, quòd ille eſt, *Ex patribus ſecundum carnem qui eſt Deus ſuper omnia*. Quartò excluditur hæreſis Arrij qui dicebat Chriſtum eſſe minorem patre, & quòd eſt creatus ex nihilo. Contra quorum primum dicit quòd eſt ſuper omnia. Contra ſecundum quòd, *Eſt benedictus per omnia ſæcula*. Hoc enim de ſolo Deo dicendum

Anathema eſſe quid ſit, & quot modis dicatur aliquis anathema eſſe à Chriſto.

Quatuor hæreſes deſtruit.

dum eſt, quòd eius bonitas duret in ſæcula.

LECTIO SECVNDA.

Gentes aſſumptas ad Iudaicam dignitatem oſtendit, & eos eſſe filios, qui fidem Abrahæ imitantur, taleſque eſſe filios Dei, quia filiatio ex ſola Dei electione exiſtit.

Non autem quòd exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex circunciſione ſunt Iſraël, hi ſunt Iſraëlitæ, neque qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filij. Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemen, id eſt nō qui filij carnis hi filij Dei: ſed qui filij ſunt promiſsionis, aſtimātur in ſemine. Promiſsionis enim verbum hoc eſt. Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius. Non ſolùm autem illa, ſed & Rebecca ex vno cōcubitu habens Iſaac patris noſtri. Cùm enim nondum nati fuiſſent, aut aliquid boni egiſſent, aut mali (vt ſecundum electionem propoſitum dei maneret,) non ex operibus ſed ex vocante dictū eſt ei, quia maior ſeruiet minori, ſicut ſcriptum eſt, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.

Poſtquā Apoſtolus poſuit dignitatem Iudæorum, nūc oſtendit, quòd iſta dignitas non pertineat ad eos qui carnaliter proceſſerunt ab antiquis patribus, ſed ad ſpirituale ſemē quod eſt à Deo electum. Et primò oſtendit quod huiuſmodi dignitas proueniat ex electione diuina. Secundò oſtendit q̄ hæc electio communiter pertinet ad Iudæos & ad gentiles, ibi, *Quos etiā vocauit non ſolum &c.* Circa primum duo facit, Primò oſtendit quomodo ex electione diuina homines ſpiritualem dignitatē conſequuntur. Secundò mouet quæſtionem de iuſtitia diuinæ electionis, ibi, *Quid ergo dicemus?* Circa primū duo facit. Primò proponit quod intendit. Secundò oſtēdit propoſitum, ibi, *Sed in Iſaac, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit firmitatem diuinæ electionis. Secundò oſtēdit in quibus impleatur, ibi, *Non enim omnes, &c.* Dicit ergo primò, ita dictum eſt q̄ eorum ſunt promiſſa & adoptio filiorum, & gloria, pro quorum caſu eſt mihi magna triſtitia & cōtinuus dolor. Non autem eſt hoc ſic intelligendum q̄ *Verbum Dei exciderit*, id eſt, fruſtratum ſit, quia & ſi nō habet locū in quibuſdam qui exciderunt, habet locum in alijs. Eſa. 55. Verbum quod egreditur ex ore meo nō reuertetur ad me vacuum, &c. Pſal. In æternum domine permanet verbum tuū. Deinde cùm dicit. *Non enim, &c.* oſtēdit quomodo & in quibus verbum Dei exciderit. Circa q̄ conſiderandum eſt quod Iudæi de duobus præcipuè gloriabantur, videlicet de Abrahā qui primò accepit pactum circūciſionis à domino, vt dicitur Gene. 17. Et de Iacob ſiue Iſraël cuius tota poſteritas in populo Dei connumerabatur, Nō autem ita fuit de Iſaac. Nam poſteritas filij eius Eſau ad populū Dei non pertinebat. Vnde Apoſtolus oſtendit propoſitum, Primò quidem per comparationem ad Iacob, dicens, *Non enim omnes qui ſunt ex Iſraël.* i. ex Iacob ſecundum carnem progeniti, *Hi ſunt veri Iſraëlitæ.* ad quos pertinent Dei promiſſa, ſed illi qui ſunt recti & videntes Deum per fidem. Eſa. 44. Rectiſsime quem elegi. Vnde & dominus dicit Nathanaeli. Io. 1. Ecce verus Iſraëlita in quo dolus non eſt. Hoc autem nomē Iſraël impoſitum fuit Iacob ab angelo. vt patet. 32. Secundò oſtēdit idem, propter cōparationem ad Abraham dicens, *Neque omnes qui ſunt carnale ſemen Abrahæ*, ſunt ſpirituales Abrahæ filij, quibus Deus benedictionem repromiſit, ſed ſolū illi qui eius fidem & opera imitantur. Io. 8. Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite. Deinde cùm dicit, *Sed in Iſaac, &c.* manifeſtat propoſitum. Et primò quantum ad Abraham. Secundò quantum ad Iacob, ibi, *Non ſolum autē illa, &c.* Circa primum tria facit. Primò proponit authoritatem ſcripturæ, dicens, Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemē. Hoc dominus dixit Abrahæ, vt habetur Gene. 21. Vbi agebat de expulſione Hyſmaëlis. Quaſi dicat. Non omnes qui nati ſunt carnaliter ab Abraham, pertinēt ad illud ſemen, cui facta eſt repromiſsio, ſecundum illud Galat. 3. Abrahæ dictæ ſunt repromiſsiones & ſemini eius. Sed illi qui ſimiles ſunt Iſaac. Deinde cùm dicit, *Id eſt non qui filij, &c.* exponit authoritatem inductam ſecundum q̄ facit ad propoſitum. Ad cuius euidentiam accipiendum eſt quod Apoſtolus dicit Galat. 4. Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnū de libera: ſed qui de ancilla. ſ. Hyſmael, ſecundum carnem natus eſt, quia. ſ. ſecundum legē & cōſuetudinem carnis ex iuuencula natus eſt: qui autem ex libera. ſ. Iſaac per repromiſsionem & non ſecundū carnem. i. non ſecundum carnis legē & conſuetudinem, quia natus eſt ex ſterili & vetula, vt habetur Gene. 18. Quamuis ſit natus ſecundū carnem, id eſt ſecundum ſubſtātiam carnis quam accepit à parentibus. Ex quo Apoſtolus hic accipit q̄ illi non adoptantur in filios Dei, *Qui ſunt filij carnis.* i. ex hoc ipſo q̄ ſecundū carnem progeniti ſunt ab Abrahā, *Sed illi aſtimātur in ſemine*, quibus facta eſt repromiſsio qui ſunt filij promiſsionis. i. illi qui ex gratia promiſsionis diuinæ facti ſunt filij Abrahæ ſecundum imitationem fidei, ſecundū illud Matth. 3. Potens eſt Deus de lapidibus his ſuſcitare filios Abrahæ. Sicut etiā Hyſmael ſecundū carnem natus eſt, nō computatus in ſemine, ſed Iſaac per repromiſsionem natus. Tertiò, ibi, *Promiſsionis enim, &c.* probat conuenientē fuiſſe ſuam expoſitionem, qua per Iſaac ſignificari dixit eos qui ſunt filij repromiſsionis, quia ſcilicet Iſaac per promiſsionem natus eſt. Vnde dicit, *Promiſsionis enim.* Hoc verbum eſt quod angelus immo dominus in angelo dixit ad Abrahā Gene. 18. Secundum hoc tempus veniam, quo ſignificatur tēpus gratiæ. Gal. 4. Cum venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum. *Et erit Saræ filius.* ſ. per gratiam repromiſsionis. Vnde & Gala. 4. dicitur. Vt adoptionem filiorū reciperemus. Deinde cùm dicit, *Non ſolum autem illa, &c.* manifeſtat propoſitum quātum ad Iacob. Et primò ponit quod intēdit. Secundò manifeſtat propoſitum, ibi, *Cum enim nōdum nati, &c.* Dicit ergo primò. Non ſolum illa. ſ. Sara habuit filium de quo facta eſt promiſsio, ſed & Rebecca habens in vtero duos filios, quorū vnus pertinebat ad promiſsionem, alius ad carnem ſolum, & hoc ex vno concubitu Iſaac patris noſtri. Dicitur enim Gene. 25. Quòd Iſaac rogauit pro vxore ſua eo q̄ ſterilis eſſet, & dedit dominus conceptū Rebeccæ & collidebātur in ventre eius paruuli. Et eſt notandū quod hoc Apoſtolus inducit cōtra Iudæos, qui reputabant ſe dei iuſtitiam adepturos propter merita patrum, cōtra quos dicit de viris iuſtis Ezechielis. 14. Quòd filium & filiam non liberabunt, ſed ipſi in iuſtitia ſua liberabuntur. Vnde & Ioannes Iudæis dicebat Matthæi 3. Ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abrahā, &c. Contra horum opinionem ergo Primò induxerat quòd de filijs Abrahæ vnus erat electus, & alius reprobatus. Poſſent autē hoc aſcribere vel diuerſitati matrū, quia Hyſmael natus eſt de ancilla, & Iſaac de libera, vel diuerſitati meritorum patris, quia Hyſmaelem genuit incircunciſus, Iſaac autem circunciſus. Vt igitur omne ſubterfugium excludatur, inducit exēpla vbi vnus eligitur & alius reprobatur eorum, qui non ſolum ab vno patre, ſed etiam ab vna matre ſunt geniti & eodem tempore, immo ex vno concubitu. Deinde cùm dicit, *Cum nondum, &c.* oſtendit propoſitum & primò per authoritatē Gene. 25. Per authoritatem prophetæ, ibi, *Sicut ſcriptum eſt, &c.* Circa primum tria facit. Primò deſignat tēpus promiſsionis & dicit quòd per *Error Manichei & aſtrologorum.*

repto-

repromiſsionem eſt vnus filiorum Rebeccæ alij prælatus, cùm *Nondum nati fuiſſent*. Et ſicut per ſuperiora excluſit opinionem Iudæorum de meritis patris confidentium, ita etiã per hoc excludit errorẽ Manichæorum, qui diuerſitatem eorũ quæ hominibus accidũt, natiuitati aſcribunt, vt ſcilicet vniuſcuiuſque vita & mors diſponatur ſecundum conſtellationem ſub qua natus eſt, contrà quod dicitur Hiere. 10. A ſignis cœli nolite metuere quæ gẽtes timent. Subdit autem, *Aut aliquid egiſſent boni aut mali*. Vbi excluditur error Pelagianorum, qui dicunt ſecundum merita præcedentia gratiã dari, cùm tamẽ ſcriptum ſit Tit. 3. Non ex operibus iuſtitię quæ fecimus nos, ſed ſecũdum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit. Vtrunque autem horum oſtenditur falſum, per hoc q́ ante natiuitatem & ante opera, vnus filiorum Rebeccę alteri eſt prælatus. Excluditur per hoc etiam error Origenis qui poſuit animas hominũ ſimul cum angelis eſſe creatas, & quod pro meritis eorum, quæ ibi egerunt bene vel male, diuerſitatem vitæ ſortiuntur, ſecundum quẽ non poſſet eſſe verum quod hic dicitur. *Cum nondum aliquid mali vel boni egiſſent*. Contra hoc autẽ eſt quod dicitur Iob. 38. Vbi eras cum me laudarẽt aſtra matutina, & iubilarent omnes filij Dei? Poſſent enim ſecundum Origenis errorem reſpõdere. Eram inter ipſos Dei filios iubilãtes. Secundò oſtendit quid accipi poſſet ex ipſa promiſsione, quia vnus geminorum in vtero exiſtentium alteri eſt prælatus, dicens, *Vt propoſitum Dei*. ſ. volentis vnum præ alio magnificare, *Maneret*. i. firmum eſſet: & hoc nõ ſecundum merita, ſed ſecundum electionem. id eſt inquantum ipſe Deus ſpõtanea volũtate vnum alteri prælegit, non quia ſanctus erat, ſed vt ſanctus eſſet ſecundum illud Ephe. 1. Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionẽ vt eſſemus ſancti. Hoc autem eſt propoſitum prædeſtinationis, de quo ibidẽ dicitur. Prędeſtinati ſecũdum propoſitum voluntatis eius. Tertiò ponit promiſsionem, dicens, *Non ex operibus*, quę nulla præceſſerunt vt dictũ eſt. *Sed ex vocante*. i. ex ipſa gratia eſt vocantis, de quo ſuprà dictum eſt. Quos prædeſtinauit hos & vocauit, *Dictum eſt ei*. ſ. Rebeccæ, *Quia maior*. ſ. Eſau, *Seruiet minori*. ſ. Iacob. Quod quidem tripliciter poteſt intelligi. Vno modo ſecundum eorũ perſonas, & ſic intelligitur Eſau ſeruiſſe Iacob. non directè ſed occaſionaliter, inquantum perſecutio quam ei intulit, in eius bonum ceſsit, ſecũdum illud Prouer. 11. Qui ſtultus eſt ſeruiet ſapienti. Secundò poteſt referri ad populos ex vtroque progenitos: quia Idumæi aliquando fuerunt ſubiecti Iſraëlitis, ſecundũ illud Pſal. In Idumæam extendã calciamẽtum meum. Et hoc videtur cõpetere his quæ præmittuntur in Gene. 25. Pręmittuntur enim, Duo populi ex ventre tuo diuidentur: populus populum ſuperabit, & maior minori ſeruiet. Tertiò poteſt intelligi figuraliter dictũ, vt per maiorem intelligatur populus Iudæorum, qui primò adoptionẽ filiationis accepit, ſecundum illud Exo 4. Primogenitus meus Iſraël. Per minorem autẽ figuratur populus gentilium, qui poſterius eſt ad fidem vocatus, qui etiã figuratur per filiũ prodigum. Luc. 15. Maior ergo populus ſeruiet minori, inquantum Iudæi ſunt noſtri capſarij cuſtodientes libros ex quibus noſtræ fidei teſtimonium perhibetur. Io. 5. Scrutamini ſcripturas.

Error Origenis.

Iudæi ſunt noſtri capſarij ferentes libros fidei.

Deinde cùm dicit, *Sicut ſcriptum eſt &c.* probat propoſitum ex authoritate prophetæ, dicẽs, *Sicut ſcriptum eſt*. ſ. 1. Malach. prophetæ ex perſona Dei, dicentis, *Iacob dilexi, Eſau autem odio habui*. Dicit autem hic quędam glo. Quòd id quod ſuprà dictum eſt, maior ſeruiet minori, dictum eſt ſecundũ præſcientiam, Quod autẽ hic dicit eſt intelligendum ſecundum iudicium, quia. ſ. Deus propter bona opera dilexit Iacob, ſicut & omnes ſanctos diligit. Prouer. 8. Ego diligẽtes me diligo. Eſau verò odio habui, propter peccata ſicut ſcriptũ eſt Eccl. 12. Altiſsimus odio peccatores habet. Sed quia dilectio hominis præuenitur à dilectione Dei, ſecundũ illud primæ Io. 4. Nõ quaſi nos dilexerimus Deum, ſed quantũ ipſe prior dilexit nos, oportet dicere q́ antè Iacob dilectus ſit à Deo quam ipſe Deum dilexerit. Nec poteſt dici quod Deus ex tẽpore eum diligere inceperit, alioquin eius affectus eſſet mutabilis. Et ideo oportet dicere q́ Deus ab æterno Iacob dilexit, vt dicit Hiere. 31. In charitate perpetua dilexi. Eſt autẽ in his verbis Apoſtoli cõſiderandum, quod tria ponit in deo pertinẽtia ad ſanctos, videlicet electionẽ, per quam intelligitur prædeſtinatio & electio Dei, quæ quidem realiter ſunt idem in Deo, ſed differunt ratione. Nã ipſa Dei dilectio dicitur ſecundum quod vult bonũ alicui abſolutè. Electio autẽ dicitur ſecundum quod per bonũ quod alicui vult eum alteri præfert. Prædeſtinatio autem eſt ſecundũ quod hominem dirigit in id bonum quod ei vult, diligẽdo & eligendo: & ideo ſecundũ rationem prędeſtinatio ſequitur dilectionẽ, ſicut & voluntas de fine naturaliter præcedit directionẽ aliquorũ in finẽ. Electio autẽ & dilectio aliter ordinantur in Deo & in homine. In homine.n. electio præcedit dilectionẽ. volũtas enim hominis mouetur ad amandum ex bono quod in re amata conſiderat, ratione cuius ipſam prælegit alteri & prælectæ ſuũ amorem impendit. Sed volũtas Dei eſt cauſa omnis boni, quod eſt in creatura, & ideo bonum per quod vna creatura præfertur alteri per modũ electionis, conſequitur voluntatẽ Dei, quæ eſt de bono illius quæ pertinẽt ad rationem dilectionis. Vnde non propter aliquod bonum quod in homine eligat Deus eum diligit, ſed potius eo quòd ipſum diligit, præfert eum alijs eligendo. Sicut autẽ dilectio de qua hic loquitur, pertinet ad æternam Dei prædeſtinationem, ita etiam odio de quo hîc loquitur, pertinet ad reprobationẽ qua Deus reprobat peccatores. Nec eſt dicendum q́ iſta reprobatio ſit temporalis, quia nihil temporale eſt in voluntate diuina, ſed eſt ab æterno: quæ quidem quantũ ad aliquid cõuenit cum dilectione vel prædeſtinatione, quantum autẽ ad aliquid differt. Conuenit quidem quantum ad hoc q́ ſicut prædeſtinatio eſt pręparatio glorię, ita reprobatio eſt præparatio pœnæ. Eſa. 30. Præparata eſt ab Herithophet à rege præparata. Differt autẽ quantum ad hoc quod prædeſtinatio importat pręparationem meritorũ quibus peruenitur ad gloriam, ſed reprobatio importat præparationem peccatorũ quibus peruenitur ad pœnam. Et ideo præſcientia meritorum non poteſt eſſe aliqua ratio prędeſtinationis, quia merita pręſcita cadunt ſub prædeſtinatione: ſed præſciẽtia peccatorum poteſt eſſe aliqua ratio reprobationis ex parte pœnæ, quę præparatur reprobatis: inquantũ. ſ. Deus proponit ſe puniturũ malos propter peccata quæ à ſeipſis habent, nõ à Deo. Iuſtos autem proponit ſe præmiaturum propter merita quæ à ſeipſis nõ habent, Oſeæ. 13. Perditio tua ex te Iſraël, tantum in me auxilium tuum.

LECTIO TERTIA.

De iuſtitia prædeſtinationis, ac reprobationis eſt quæſtio, pariterque vtriuſque iuſtitia oſtenditur.

Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deũ? Abſit. Moyſi enim dicit, Miſerebor cui miſertus ſum, & miſericordiam præſtabo cui miſerebor. Igitur non volentis neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei. Dicit enim ſcriptura Pharaoni,

rani. Quia in hoc ipſum excitaui te, vt oſtendam in te virtutem meam, & vt annuntietur nomē meum in vniuerſa terra. Ergo cuius vult miſeretur, & quem vult indurat.

Poſtquā præmiſit Apoſtolus q. ſecundum Dei electionem vnus alteri præfertur nō ex operibus, ſed ex gratia vocantis, hic inquirit de iuſtitia huius electionis. Et primò proponit dubitationē. Secundò ſoluit, ibi, *Abſit, Moyſi, &c.* Tertiò obijcit contra ſolutionem, ibi, *Dicis itaque mihi, quid adhuc, &c.* Dicit ergo primò. Dictum eſt quòd Deus ſine merito præcedēte vnum eligit, & alterū reprobat, Quid ergo dicemus? *Nunquid* per hoc probari poteſt quòd ſit *Inquitas apud Deū?* videtur quòd ſic. Pertinet enim ad iuſtitiam in diſtributionibus vt æqualiter æqualibus diſtribuatur. homines autē remota differentia meritorum ſunt æquales. Si ergo abſque conſideratione meritorum Deus inæqualiter diſtribuit vnum eligens & alium reprobans, videtur quòd ſit in eo iniquitas, quod eſt cōtra illud quod dicit Deutero. 32. Deus fidelis, & abſque vlla iniquitate. Pſalm. Iuſtus es domine & rectum iudicium tuum. Eſt autē ſciendum quòd Origenes hāc obiectionem ſoluere volens incidit in errorem. Ponit enim in ſuo Periarchon, Deum ab initio ſolum creaturas ſpirituales feciſſe, & omnes æquales, ne ex eorū inæqualitate poſſet ſecundum rationē prędictam iniquitas Deo aſcribi: ſed poſtea creaturarum diuerſitas ſubſecuta eſt ex diuerſitate meritorum. Nam illarum creaturarum ſpiritualium, quædā per amorem cōuerſæ ſunt ad Deum plus vel minus, & ſecūdum hoc diſtincti ſunt diuerſi ordines angelorum: quædam vero aduerſæ ſunt à Deo plus vel minus & ſecundum hoc alligatæ ſunt corporibus vel nobilibus, vel ignobilibus, quædā quidem cœleſtibus corporibus, quædam autem corporibus dæmonum, quędam autem corporibus hominum: & ſecundum hoc ratio condendi & diſtinguendi creaturas corporeas, eſt peccatum ſpiritualis creaturæ: quod eſt cōtra id quod Gene. 1. dicitur. Vidit Deus cuncta quę fecerat & erant valde bona. per quod datur intelligi q. cauſa producendi creaturas corporales, eſt bonitas, vt dicit Aug. 11. de ciuitate Dei. Et ideo hac opinione reiecta, videndum eſt, qualiter Apoſtolus dubitationem ſoluat, cùm dicit, *Abſit. Moyſi enim dicit, &c.* Et circa hoc duo facit. Primò ſoluit obiectionē prædictam quantū ad dilectionem ſanctorum. Secundò quātum ad odium ſeu reprobationem malorum, ibi, *Dicit enim ſcriptura, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit authoritatem ſcripturæ ex qua procedit ſolutio. Secundò ex ea cōcluſionem inducit, ibi, *Igitur non volentis, &c.* Inducit autem authoritatē quæ habetur Exod. 33. vbi dixit dominus Moyſi ſecundum literam noſtrā, Miſerebor cui voluero, & clemens ero in quem mihi placuero. ſed Apoſtolus inducit eam ſecundum literam. 70. dicens, *Moyſi enim dicit*, dominus, *Miſerebor cui miſereor & miſericordiam præſtabo cui miſerebor.* vbi ſecundum ſuperficiem litterę omnia bona noſtra Dei miſericordiæ aſcribūtur, ſecundū illud Eſa. 63. Miſerationum domini recordabor, laudem domini ſuper omnibus quæ reddidit nobis. Et Træn. 3. Miſericordiæ domini quod nō ſumus conſumpti, multæ enim ſunt miſerationes eius. Exponitur autē hæc authoritas in glo. dupliciter, & ſecundum hoc ex authoritate hac dupliciter ſoluitur quæſtio & obiectio. Vno modo ſic, *Miſerebor cui miſereor.* i. illi qui eſt dignus miſericordia, & ad maiorē expreſſionem iterat, dicens, *Miſericordiam præſtabo cui miſereor.* i. cui dignū iudico miſereri: ſicut & in Pſal. 102. dicitur. Miſertus eſt dominus timētibus ſe. Et ſecundū hoc licet miſericorditer ſua impendat, tamen ab iniuſtitia excuſatur, quia dat quibus dandū eſt, & quia nō dat cui dandū nō eſt ſecūdū rectitudinē ſui iudicij. Sed miſereri cui dignū eſt, poteſt intelligi dupliciter. Vno modo vt intelligatur aliquis dignus miſericordia propter opera præexiſtentia in hac vita, licet non in alia, vt poſuit Origenes, quod pertinet ad hæreſim Pelagianorū, qui poſuerunt gratiam Dei hominibus ſecundum merita dari. Sed hoc ſtare non poteſt, quia ſicut dictum eſt: ipſa etiam bona merita ſunt homini à Deo & ſunt prædeſtinationis effectus. Alio modo poteſt intelligi vt aliquis dicatur dignus miſericordia, non propter aliqua merita præcedentia gratiam, ſed propter merita ſubſequētia, puta vt dicamus quod Deus dat alicui gratiā, & propoſuit eam ab æterno illi ſe daturū, quem præſciuit ea bene fore vſurum. Et ſecundum hoc intelligit glo. q. miſeretur cui miſerendum eſt. Vnde dicit, Miſerebor cui miſertus ero. i. illi miſerebor vocādo, & gratiam apponendo cui præſcius ero quod miſericordiā daturus eſſem, ſciens illum cōuertendum & apud me permanſurum. Sed videtur quod nec hoc conuenienter dici poſſit. Manifeſtū eſt enim quod nihil poteſt poni vt ratio prædeſtinationis quod eſt prædeſtinationis effectus, etiam ſi accipiatur prout eſt in Dei prę ſcientia, quia ratio prędeſtinationis præintelligitur prędeſtinationi, effectus autem in ipſa includitur. Manifeſtum eſt autē quod omne dei beneficiū, quod homini cōfert ad ſalutē, eſt diuinæ prędeſtinationis effectus. Diuinum autem beneficium nō ſolum extendit ſe ad infuſionem gratiæ qua homo iuſtificatur, ſed etiā ad gratię vſum: ſicut etiā in rebus naturalibus nō ſolum cauſat ipſas formas in rebus, ſed etiam ipſos motus & operationes formarū, eo quod Deus eſt principium omnis motus, cuius operatione ceſſante à mouendo ex formis nullus motus vel operatio ſequitur. Sicut autem ſe habet habitus gratię vel virtutis in anima ad vſum ipſius, ſic ſe habet forma naturalis ad ſuam operationē. Et ideo dicitur Eſa. 26. Omnia opera noſtra operatus es in nobis domine. Probat autē hoc ſpeciali ratione Ariſtoteles de operibus voluntatis humanæ. Cùm enim homo habeat potentiam ad oppoſita, putà ad ſedendum, vel nō ſedendum, oportet quod reducatur in actum per aliquid aliud. Reducitur autem in actum alterius horū per conſilium, ex quo vnū oppoſitorum prælegit alteri. Sed cùm iterū homo habet potentiam conſiliandi vel non conſiliandi, oportebit eſſe aliquid per quod reducatur in actum conſilij. Et cùm in hoc nō ſit procedere in infinitum, oportet eſſe aliquod principium extrinſecum ſuperius homine, quod ipſum moueat ad conſiliandum, & hoc non eſt aliud quā deus. Sic igitur ipſe vſus gratiæ eſt à deo. nec propter hoc ſuperfluit habitus gratię, ſicut nec ſuperfluunt formæ naturales, quāuis deus in omnibus operetur, quia ſicut dicitur Sap. 8. Ipſe diſponit omnia ſuauiter, quia. ſ. per ſuas formas omnia inclinantur quaſi ſponte in id ad quod ordinantur à deo. Sic igitur non poteſt eſſe quod merita conſequentia gratiam ſint ratio miſerendi aut prædeſtinandi, ſed ſola Dei volūtas, ſecundum quam miſericorditer aliquos liberat. Manifeſtum eſt enim quod iuſtitia diſtributiua locū habet in his quæ dantur ex debito, puta ſi aliqui meruerunt mercedem vt plus laborātibus maior merces donetur, non autem habet locum in bis, quę ſponte & miſericorditer aliqois dat, puta ſi aliquis duos pauperes in via inueniens det vni quod poteſt. vel diſponit in eleemoſinam dare, non eſt iniquus ſed miſericors. Similiter ſi aliquis duobus æquè ipſum offendentibus vni dimittat offenſam & nō alteri, eſt miſeri-

Error Origenis de prædeſtinatione et de earumdem prædeſtinatione.

Error Origenis & Pelagianorū quod gratia datur ex meritis præcedentibus.

Bonus vſus gratiæ eſt à Deo & ideo eſt effectus prædeſtinationis & non cauſa.

intellecta conſpiciuntur. Vnde & huiuſmodi excitatio in hoc ipſum ordinatur & quantum ad præſentes, *Vt oſtendam in te virtutẽ meam*. Exo. 14. Viderunt filij Iſraël manũ magnam, quam exercuerat dominus cõtrà Aegyptios. Et quantum ad abſentes, *Vt annuntietur nomen meum in vniuerſa terra*. Pſal. Annuntiate inter gentes gloriã eius. Sic igitur patet quòd quantum ad hoc, nõ eſt iniquitas apud Deum, quia vtitur creatura ſua ſecundum eius merita ad gloriam ſuam. Et in hoc eodem ſenſu poteſt exponi ſi dicatur, *Poſui te*. i. ordinaui malitiã tuã ad gloriam meam, Deus enim malitiam ordinat, ſed non cauſat. Deinde cùm dicit, *Ergo cui vult miſeretur*, *&c.* infert concluſionem quandã ex vtraque authoritate ſuprà inducta. Nam ex eo q dictum eſt, miſerebor cui miſereor, concludit, *Ergo cui vult miſeretur*, Pſal. 102. Miſertus eſt dominus timentibus ſe. Ex eo verò q dictum eſt. In hoc ipſum excitaui te concludit, *Et quem vult indurat*. Eſa. 63. Induraſti cor noſtrũ ne timeremus te. Eccl. 33. Ex ipſis benedixit & exaltauit, & ex ipſis maledixit & humiliauit. Et quidem quod dicitur de Dei miſericordia, dubitationẽ nõ habet, ſuppoſitis his quæ præmiſſa ſunt. Sed circa indurationẽ videtur eſſe duplex dubitatio. Primò quidem quia duritia cordis ad culpam pertinere videtur, ſecundum illud Eccl. 3. Cor durum malè habebit in nouiſſimo. Si ergo Deus indurat, ſequitur quod ſit actor culpę. Cõtra quod dicitur. Iac. 1. Deus intentator malorum eſt. Ad quod dicendum q Deus nõ dicitur indurare aliquos directè, quaſi in eis cauſet malitiam, ſed indirectè, inquantum. ſ. ex his quæ facit in homine intus vel extra, homo ſumit occaſionẽ peccati, & hoc ipſe Deus permittit. Vnde non dicitur indurare quaſi immittẽdo malitiam, ſed nõ apponendo gratiam. Secunda dubitatio eſt, quia ipſa obduratio non videtur diuinæ voluntati poſſe aſcribi, cùm ſcriptũ ſit, Teſſa. 1. Hęc eſt voluntas Dei ſanctificatio veſtra. Et 1. Timo. 2. Qui vult omnes homines ſaluos fieri. Ad quod dicendum eſt, q tam miſericordia quã iuſtitia diſpoſitionẽ voluntatis importãt. Vnde ſicut miſeratio attribuitur diuinæ voluntati, ita & id quod eſt iuſtitiæ. Sic ergo intelligendum eſt, *Cui vult miſeretur*. ſ. per ſuam miſericordiam, &c. *Quem vult indurat*, per ſuam iuſtitiã: quia illi quos indurat hoc merentur vt indurentur ab ipſo, vt ſuprà. 1. cap. dictum eſt.

Deus quomodo quempiam indurare dicatur.

LECTIO QVARTA.

Soluitur quæſtio de cauſa bonorũ & malorum, cum omnia ſubdantur voluntati diuinæ, pariterque dilucidatur cur Deus aliquos prædeſtinet & aliquos reprobet, & cur hunc ſaluet, hunc vero damnatũ dimittat.

D*Icis itaque mihi. Quid adhuc quæritur? volũtati enim eius quis reſiſtit? O homo tu quis es, qui reſpondeas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui ſe finxit, quid me feciſti ſic? An non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa, facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam? quòd ſi Deus volens oſtẽdere iram & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patiẽtia vaſa iræ, apta in interitum, vt oſtẽderet diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam.*

Poſita ſolutione præmiſſæ quæſtionis, hic Apoſtolus contra ipſam ſolutionem obijcit, & pręcipuè contra vltimam cõcluſionem qua dictum eſt Cuius vult miſeretur, & quem vult indurat. Primò ergo ponit obiectionem. Secundò ſolutionem, ibi, *O homo tu quis es*, *&c.* Dicit ergo primò, Dictum eſt quòd deus cuius vult miſeretur, & quẽ vult indurat. *Dicis itaque mihi. Quid adhuc quæritur*, id eſt, quid oportet vlterius quærere de cauſa bonorum & malorum quę hic aguntur, cùm omnia voluntati diuinæ attribuantur, quæ eſt cauſa ſufficiens, eo q nullus poteſt ei reſiſtere. Vnde ſequitur. *Voluntati eius quis reſiſtit?* Eccl. 1. Propoſui in animo meo quærere & inueſtigare ſapiẽter de omnibus quæ fiunt ſub ſole. Vel aliter. *Quid adhuc quæritur*. i. conqueritur Deus de hominibus quando peccant, ſicut Eſa. 1. Filios enutriui & exaltaui, ipſi autẽ ſpreuerũt me. &c. Ideo autem videtur iuſtam querimoniam non habere, quia ex voluntate eius totum procedit, cui nullus poteſt reſiſtere. Vnde ſubdit. *Voluntati eius quis reſiſtit?* Vel aliter. *Quid adhuc quæritur*. ſ. ab homine vt faciat bonũ vel vitet malum. Mic. 6. Indicabo tibi ò homo quid ſit bonũ, & quid Deus requirat à te, &c. Fruſtrà autem requiritur ab aliquo quod nõ eſt in eius poteſtate. Nihil autẽ in hominis poteſtate eſſe videtur ſecundum prædicta, quibus omnia diuinæ voluntati vidẽtur aſcribi, cui reſiſti nõ poteſt. Sequitur. *Volũtati enim eius quis reſiſtit?* Quaſi diceret. Nullus. Heſter. 13. Nõ eſt qui tuæ poſſit reſiſtere voluntati. Et hęc videtur eſſe intentio Apoſtoli. Deinde cùm dicit. *O homo tu quis es*, *&c.* reſpondet præmiſſæ quæſtioni, Ad cuius reſponſionis intellectum cõſiderandum eſt, quod circa electionẽ bonorum & reprobationem malorum duplex quæſtio poteſt moueri. Vna quidẽ in generali, quare Deus velit quoſdam indurare, & quorundam miſereri. Alia verò in ſpeciali, quare velit huius miſereri & hũc vel illũ indurare. Et poteſt quidẽ ratio huius quęſtionis aſſignari, ſecundę autem quæſtionis non poteſt aſſignari ratio, niſi ſimplex Dei voluntas, cuius exemplũ patet in rebus humanis. Si enim aliquis ædificare volens haberet multos lapides ſimiles & æquales congregatos, poſſet ratio aſſignari quare quoſdã ponat in ſummo & quoſdam in imo ex parte finis, quia ad perfectionem domus quã facere intendit, requiritur & fundamentum quod habet lapides in imo, & cacumen parietis quod habet lapides in ſummo. Sed quare ponat hos lapides in ſummo & hos in imo, non habet aliquã rationem, niſi quia artifex voluit. Primò igitur Apoſtolus reſpondet dubitationi quantũ ad quæſtionem ſecundã, quare. ſ. huius hominis miſereatur & illum induret. Secundò quantum ad quæſtionem primam, quare. ſ. quibuſdam miſereatur, & quoſdam induret, ibi, *Quod ſi volens Deus*, *&c.* Circa primũ tria facit. Primò arguit pręſumptionem quærentis. Secundò inducit authoritatem quæ quæſtionem ſoluit, ibi, *Nunquid dicit figmentum*, *&c.* Tertiò exponit authoritatẽ, ibi, *An non habet poteſtatem*, *&c.* Dicit ergo primò. *O homo*, qui es fragilis & ignorans, *Tu quis es qui reſpondes Deo*, vnde ſufficis ad reſpondendum ei ſi voluerit tecum iudicio contendere. Iob. 9. Si voluerit contendere iudicio cum illo non poterit ei reſpõdere vnum pro mille. Et ſicut dicitur Iob. 39. Qui arguit Deum, debet ei reſpõdere. In quo datur intelligi quod homo nõ debet ſcrutari rationem diuinorum iudiciorum cum intentione comprehendendi, eo quod excedant rationem humanam. Eccle. 3. Altiora tę ne quæſieris. Prou. 25. Perſcrutator maieſtatis opprimetur à gloria. Deinde cũ dicit, *Nunquid dicit figmentum*, *&c.* inducit authoritatem, quę habetur Eſa. 45. Nunquid dicit lutũ figulo ſuo. Quid facis & opus tuũ ſine manibus eſt. Vbi conſiderandum eſt quod ſi aliquis artifex ex materia vili faciat vas pulchrum & nobilibus actibus accommodatum, totũ aſcribitur bonitati artificis, puta ſi ex luto faciat ſcutellas & vrceos ad nobilẽ menſam decẽtes. Si vero ex vili materia puta ex luto faciat vas accommodatũ vilibus vſibus, puta coquinæ vel huiuſmodi officijs, non poſſet vas conqueri ſi rationẽ haberet. Poſſet enim cõqueri ſi ex materia pretioſa quæ

præiacet

præiacet artificis operationi, puta ex auro & lapidibus prætioſis fac; et vas ad vilia officia deputatum. Humana autē natura vtilitatē habet ex ſua materia, quia vt dicitur Gene. 2. Fecit Deus hominē de limo terræ, ſed maiorem vtilitatem habet ex corruptione peccati, quæ per vnum hominē in hunc mundum intrauit. Et ideo homo luto meritò cōparatur. Iob. 30. Comparatus ſum luto, & aſsimilatus ſum fauillæ & cineri. Vnde quicquid boni habet homo, debet bonitati diuinæ quaſi principali agenti aſcribere. Eſa. 64. Nunc domine pater es tu, nos vero lutū, & fictor noſter tu, & opus manuum tuarum omnes nos. Si vero Deus hominem ad meliora nō promoueat, ſed in ſua infirmitate eum dimittens, deputat eum ad infimū vſum, nullam ei facit iniuriam: vt poſsit iuſtè de Deo conqueri. Deinde cùm dicit. *An non habet poteſtatem &c.* exponit Apoſtolus verba Prophetę. Quaſi dicat. Hoc eſt dictum, *Figmentum*. i. vas fictile non poſſet dicere fictori, *Quid me fecisti* sic, quia figulus liberā poteſtatem habet ex materia luti opus facere quodcūque ſibi placuerit. Vnde dicit, *An non habet poteſtatem*. ſ. liberā, *Figulus luti*. qui. ſ. operatur in vili materia. *Ex eadem maſſa*. ſ. vilis materiæ, *Facere*, abſque alicuius iniuria. *Aliud quidē vas in honorem*. i. in honorabiles vſus, *Aliud verò in contumeliam*. i. in vſus viliores. 2. Tim. 2. In magna enim domo non ſolum ſunt vaſa aurea & argentea, ſed etiā ſignea & fictilia; & quædam quidem in honorem, quædam autē in contumeliam. Et ſimiliter Deus liberam poteſtatem habet facere ex eadem corrupta materia humani generis: ſicut ex quodam luto nulli faciēdo iniuriam quoſdam homines præparatos in gloriam, quoſdam autē in miſeria derelictos. Hiere. 18. Sicut lutū in manu figuli, ita in manu mea vos domus Iſraël. Deinde cùm dicit. *Quod ſi volens Deus, &c.* ſoluit primam quæſtionem. ſ. quare Deus velit quibuſdam miſereri, & quoſdam in miſeria derelinquere, ſiue quoſdā eligere & quoſdam reprobare. Circa quod conſiderandum eſt, q. finis omnium diuinorum operum, eſt manifeſtatio diuinæ bonitatis. Prouer. 16. Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt dominus. Vnde ſuprà 1. dictum eſt, quòd inuiſibilia Dei per ea quæ facta ſunt intellecta cōſpiciuntur. Tāta eſt autem diuinæ bonitatis excellentia: quod non poteſt vno modo nec in vna creatura ſufficienter manifeſtari. Et ideo diuerſas creaturas condidit, in quibus diuerſimode manifeſtatur. Præcipuè autē in creaturis rationalibus, in quibus eius iuſtitia manifeſtatur quantum ad illos quos pro eorum meritis punit, miſericordia vero in illis quos ex ſua gratia liberat. Et ideo vt vtrunque in hominibus manifeſtaretur, quoſdam miſericorditer liberauit, ſed non omnes. Primò ergò ponit rationē reprobationis malorum. Secundò ponit rationem electionis bonorum, ibi, *Vt oſtenderet diuitias, &c.* Eſt autem in vtriſque triplex differentia attendenda, Prima quidem ſecundum finem. Secunda, ſecundum vſum. Tertia ſecundum diuinū actum. Eius autē reprobationis vel obdurationis malorum eſt manifeſtatio diuinæ iuſtitię & virtutis. Et quantū adhuc dicit, q. idem, *Eſt vt ſi Deus volens oſtendere iram ſuam*, id eſt iuſtitiam vindicatiuam. Non enim dicitur ira in Deo ſecundum affectus commotionem, ſed ſecundū effectus vindictæ. ſuprà. 1. Reuelatur ira Dei, &c. Addit autem, *Et notam facere potentiam ſuam*, quia Deus contra malos non ſolū vtitur ira. i. vindicta puniendo eos ſibi ſubiectos, ſed etiam ſua potentia ſubijciendo ſibi. Phil. 3. Secundum operationē qua poteſt etiam ſibi ſubijcere omnia. Exod. 14. Viderant Aegyptios mortuos ſuper litus maris, & manum magnā quam exercuerat dominus contra eos. Vſus autē malorum ad quem vtitur eis Deus eſt ira. i. pœna. Et ideo vocat eos vaſa iræ. i. iuſtitiæ inſtrumēta, quibus Deus vtitur ad oſtendendam iram. i. iuſtitiam vindicatiuam. Ephe. 2. Eramus natura filij iræ. Actus vero quem Deus erga eos exercet, non eſt quod diſponat eos ad malum, quia ipſi de ſe habent diſpoſitionem ad malū ex corruptione primi peccati. Vnde dicit, *Vaſa apta in interitum*. i. in ſe habētia aptitudinem ad æternam damnationē, Gen. 6. Videns Deus quod multa malitia hominū eſſet in terra, & cūcta cogitatio humani cordis intenta eſſet ad malum omni tempore. Hoc autem ſolum Deus circa eos agit quod eos permittit agere quæ concupiſcunt. Vnde ſignanter dicit. *Suſtinuit*. Et hoc eius patientiā demonſtrat, quod non ſtatim vindictam infert. Vnde addit, *In multa patientia*. Eccl. 5. Altiſsimus eſt patiens redditor. Deinde ex parte bonorum ſimiliter tria ponit. Primò quidem finem, cùm dicit, *Vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ*. Finis enim electionis & miſerationis bonorum eſt, vt manifeſtaret in eis abundantiam bonitatis ſuæ, reuocando eos à malo & ad iuſtitiam eos trahēdo & finaliter eos perducendo in gloriam. Et hoc eſt quòd dicit, *Vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ*, de quibus diuitijs ſuprà. 2. An diuitias bonitatis eius contemnis? Ephe. 2. Deus autem qui diues eſt in miſericordia. Signanter autem dicit, *Vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ*, quia ipſa condemnatio & reprobatio malorum, quæ eſt ſecundum Dei iuſtitiam manifeſtat & cōmendat ſanctorum gloriā, qui ab ipſa tali miſeria liberantur. Secundò deſcribit vſum eorum cum dicit, *In vaſa miſericordiæ*. Nominat autem bonos vaſa miſericordiæ, quia vtitur eis Deus quaſi inſtrumētis ad ſuam miſericordiam manifeſtādam. Eccle. 44. Iſti ſunt viri miſericordiæ. Tertiò ponit actum quem circa eos Deus exercet. Nō enim Deus eos ſolū ſuſtinet quaſi de ſe aptos exiſtentes ad bonum, ſed eos præparat & diſponit vocando ad gloriam. Vnde dicit, *Quæ præparauit in gloriam*. Pſal. 64. Præparans montes in virtute tua. Eſt autem cōſtructio defectiua & ſuſpenſiua vſque huc, vt ſit ſenſus. Si Deus volens hoc facere, quibuſdam miſeretur & quoſdam indurat, quid contra hoc iuſtè poterit dici? Quaſi dicat. Nihil. Nō enim ſic quos vult indurat, vt eos peccare cōpellat, ſed ſuſtinet eos vt ſecundū ſuam inclinationem tendant in malum.

LECTIO QVINTA.

Gratia vocationis, non ſolum pertinet ad Iudæos, ſed etiam ad gentes.

QVos & vocauit non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex Gentibus ſicut in Oſee dicit vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam, & nō miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam. Et erit in loco vbi dictum eſt eis, nō plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui. Eſaias autem clamat pro Iſraël. Si fuerit numerus filiorum Iſraël tanquam arenam maris, reliquiæ ſaluæ fient. Verbum enim conſummans & abbreuians in æquitate, quia verbum breuiatū faciet dominus ſuper terram. Et ſicut prædixit Eſaias, niſi dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus. Quid ergo dicemus? quòd Gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam, apprehenderunt iuſtitiam, iuſtitiam autem quæ ex fide eſt. Iſraël verò ſectando legem iuſtitiæ, in legem iuſtitiæ nō peruenit. Quare? Quia non ex fide, ſed quaſi ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offenſionis, ſicut ſcriptū eſt, Ecce pono in Sion lapidē offenſionis & petram ſcandali, & omnis qui credit in eum non confundetur.

Poſtquam Apoſtolus oſtēdit quod Dei gratia datur hominibus ex diuina electione, per quā homines ad gra-

ad gratiam vocantur, hic oſtendit quod prædicta electio ſiue vocatio nõ ſolum pertinet ad Iudæos (vt ipſi poterant gloriari, propter hoc quod dicitur Deut. 4. Dilexi patres tuos) ſed etiã ad Gentes. Et primo proponit quod intẽdit. Secundò probat propoſitum, ibi, *Sicut in Oſea dicit, &c.* Tertiò ex dictis infert cõcluſionem, ibi, *Quid ergo dicemus, &c.* Dicit ergo primò. Dictum eſt q. ſanctos præparauit in gloriã, quos & vocauit. ſ. per gratiam ſuam non ſolùm ex Iudæis, ſed etiam ex Gentibus. ſuprà. 3. An Iudęorum deus tantum? Nõnne & Gentium? Soph. 2. Adorabunt eum viri de loco ſuo omnes inſulæ gentium. Deinde cùm dicit. *Sicut in Oſea dicit, &c.* probat propoſitum. Et primò quantum ad gentiles. Secundò quantum ad Iudæos, ibi, *Eſaias autem clamat, &c.* Circa primum ponit duas authoritates Oſeæ loquentis pro gẽtibus, quarum prima promittit eis dona dei. Secunda ipſam diuinam filiationem, ibi, *Et erit in loco vbi dictum, &c.* Dicit ergo primò. Sicut dominus dicit in Oſeę, quia ipſe erat qui loquebatur in prophetis. 2. Regum. 23. Spiritus domini locutus eſt per me, & ſermo eius per linguam meam. Vnde & Oſeę 1. dicitur. Principium loquendi domino in Oſeę. Eſt autem cõſiderandum quod à tribus bonis quę in Iudęis eminebant gentiles erant alieni, quorum primum erat diuinus cultus, ratione cuius dicebantur populus Dei, quaſi ei ſeruientes & eius præceptis obedientes. Vnde in Pſal. dicitur. Nos autem populus eius & oues paſcue eius. Sed ab huius populi ſocietate gentiles erant alieni ſecundum illud Ephe. 2. Alienati à conuerſatione Iſraël & hoſpites teſtamentorum. Sed per Chriſtum facti ſunt populus Dei. Tit. 2. Dedit ſemetipſum pro nobis vt emundaret ſibi populum acceptabilem. Et hoc eſt q. dicit, *Vocabo non plebem meam*, i. gentilitatem quæ non erat plebs mea, *Plebem meam*. i. ad hoc vt ſit plebs mea. Secundum eſt priuilegium dilectionis. Oſeę. 3. Diligit dominus filios Iſraël in eos. ſ. quod eis multa beneficia inducẽtia ad ſpecialem gratiã præſtabat, à qua quidem dilectione gentiles olim erant excluſi. Ephe. 4. Alienati à veritate dei propter ignorantiam quę eſt in illis. Et ideo dicit. *Et non dilectam*, meam. ſ. gentilitatem, vocabo *Dilectam*, meam. Ephe. 2. Vos qui aliquando eratis longè, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti. ſuprà. 5. Cùm inimici eſſemus recõciliati ſumus deo per mortem filij eius. Tertium eſt libertas à peccato originali quæ Iudęis in circunciſione conferebatur. Eſa. 14. Miſerebitur dñs Iacob. Sed huius miſerationis gentiles nõ erãt participes. Eze. 16. Quãdo nata es, in die ortus tui nõ eſt pręciſus vmbilic⁹ tuus. Et infrà, Non pepercit ſuper te oculus vt faceret tibi vnũ de his miſertus tui. Sed poſtea per Chriſtũ ſunt miſericordiã conſecuti. Ideo ſequitur. *Et non miſericordiã conſecutam, miſericordiã conſecutam.* Tit. 3. Secundũ ſuã miſericordiam ſaluos nos fecit, &c. Hæc autẽ authoritas habetur Oſeę 2. ſecundum 70 loco huius litera noſtra habet: Miſerebor eius quæ fuit abſq; miſericordia, & dicã nõ populo meo, populus meus es tu. Deinde cùm dicit. *Et erit in loco, &c.* inducit aliã authoritatem quę habetur Oſeę 1. In qua eis repromittitur dignitas filiorum dei, de qua Iudęi gloriabantur propter id quod dicitur Eſa. 1. Filios enutriui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerũt me. Et Deut. 33. Nõnne ipſe eſt pater tuus? Gentiles etiam non ſolum non dicebantur filij, quod pertinet ad eos qui ex amore Deo ſeruiunt & ſpiritu dei aguntur vt ſuprà 8. Dictum eſt. ſed nec etiam digni erãt vt populi dei dicerẽtur quod pertinere poterat etiam ad eos qui ſpiritum ſeruitutis acceperant in timore. Vnde dicit. *Et erit in loco*, i. in Iudæa, *Vbi dictum eſt eis*. ſ. Gentilibus à Iudæis quaſi ex perſona dei loquentibus. *Non plebs mea vos*, quia non reputabant eos populum Dei, ibi. i. etiam apud Iudæos credentes vocabuntur filij Dei. *Vel in loco*. i. toto mundo in quo conuertentur ad fidem, vt detur intelligi quod non hoc modo cõuertentur, ſicut proſeliti, quos Iudæi faciebant qui ſuis locis derelictis in Iudæam pergebant, hoc autem non ita futurum eſſe in his qui ad Chriſtum cõuertendi erant oſtenditur Sopho. 2. Adorabunt eum viri de loco ſuo. Vnicuique ergo in loco ſuo habitãti, *Vbi dictum eſt eis*, olim ex diuina ſententia, *Non plebs mea vos*, ibi vocabuntur filij dei per diuinam adoptionem. Ioan. 1. Dedit eis poteſtatem filios dei fieri his qui credunt in nomine eius. Deinde cùm dicit. *Eſaias autem clamat, &c.* probat propoſitum quantum ad Iudæos per authoritatem Eſa. Et ponit duas authoritates, quarũ prima videtur pertinere ad omnes credẽtes ex Iudęis. ſecunda ſpecialiter ad Apoſtolos, ibi, *Et ſicut prædixit, &c.* Dicit ergo primò, dictum eſt per Oſeę pro Gentibus, *Eſaias autẽ clamat*. i. apertè loquitur pro conuerſione Iſraël 58. Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocẽ tuam. In hac autẽ prima authoritate primò ponit paucitatem conuerſorum Iſraël dicens. *Si fuerit numerus filiorum Iſraël quaſi arena maris*. i. innumerabiles præ multitudine Gentium. Gene. 22. Multiplicabo ſemen tuum velut arenam maris, &c. 3. Regum. 4. Iuda & Iſraël innumerabiles quaſi arena maris. *Reliquiæ ſaluæ fient*. i. non omnes nec maior pars, ſed aliqui pauci qui relinquentur ex excidio aliorum. Mich. 7. Factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ. Infrà. 11. Reliquiæ ſecundum electionem gratiæ ſaluæ factæ ſunt. ſecundo, ibi, *Verbum enim conſummans, &c.* Aſsignat cauſam ſalutis, & primò ponit efficaciam euangelici verbi, dicens, *Verbum enim conſummans & abbreuians in æquitate*. Vbi notatur duplex efficacia euãgelici verbi, prima eſt, quia, *Conſummans*. i. perficiens, vt enim dicitur Heb. 7. Nihil ad perfectũ adduxit lex. Dominus autem dicit Mat. 5. Non veni ſoluere legẽ, ſed adimplere: tum quia figuris legis veritatem adhibuit, tum quia præcepta legis moralia debito modo expoſuit, & occaſiones tranſgrediendi abſtulit, *&* etiã eis conſilia perfectionis adiunxit. Vnde & iuueni diuiti Matt. 19. Quia omnia mandata legis ſeruauerat, dixit. Vnũ tibi deeſt, ſi vis perfectus eſſe, vade & vende omnia quæ habes, &c. Et propter hoc diſcipulis ſuis dicebat, Matth. 5. Eſtote perfecti ſicut & pater veſter cœleſtis perfectus eſt. Secũda efficacia eſt abbreuiandi & hæc conuenienter primę adiungitur, quia quanto aliquod verbum eſt magis perfectum, tanto eſt altius, & per conſequens magis ſimplex & breue. Eſt autem verbum Euangelij abbreuians verba legis, quia omnia ſacrificia figuralia legis in vno vero ſacrificio comprehendit quo Chriſtus obtulit ſeipſum pro nobis hoſtiã vt dicitur Ephe. 5. Omnia verò pręcepta legis moralia in duobus præceptis charitatis concludit. Matth. 22. In his duobus mãdatis vniuerſa lex pẽdet & prophetæ. Vnde dicit, *Abbreuiãs in æquitate*. Vel quia nihil eſt prętermiſſum de multitudine figurarũ & pręceptorũ legis, quin ſub breuitate Euãgelij cõprehẽderetur. Vel quia nihil ipſorum remanet obſeruandum q. eſt æquũ ſecundũ dictamẽ rationis naturalis Pſal. Omnia mandata tua æquitas. ſubaudiendũ eſt autẽ erit, vt ſit ſenſus, verbũ euãgelij erit abbreuiãs & cõſummans in æquitate. Secondò cùm dicit, *Quod verbũ, &c.* aſsignat rationem prædictæ efficaciæ, dicens, *Quia dominus ſuper terram*, exiſtens. i. in terris tãquã homo inhabitãs, ſecundum illud Bar. 3. Poſt hæc in terris viſus eſt,

Gētes aliene erant à trib. bonis quæ in Iudæis emine-bant. ſ. Dei cultu, dilectione, & libertate ab origi nali.

Verbi diuini euangelici efficacia.

& cum hominibus conuerſatus eſt. Faciet verbum breuiatum, Perfectius enim debet eſſe verbum & maioris virtutis quod ipſe dominus Deus carnem indutus, locutus eſt per ſemetipſum, quam verba quæ locutus eſt per prophetas, ſecundum illud Heb. 1. Multipharie multiſque modis olim deus loquens patribus in prophetis, &c. Vel aliter quia dominus. ſ. Deus pater, *Faciet ſuper terram verbum breuiatum.* i. incarnatum, quia filius dei exinaniuit ſemetipſum formam ſerui accipiens. Dicitur autem exinanitum vel breuiatum, non quia aliquid ſubtractum ſit plenitudini vel magnitudini diuinitatis ipſius, ſed quia noſtram exilitatem & paruitatem ſuſcepit. Habetur autem hęc authoritas Eſa. 10. vbi ſecundum literam noſtram ſic dicitur. Si fuerit populus tuus Iſraël quaſi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Conſummatio abbreuiata inundabit iuſtitiam. Conſummationem enim & abbreuiationem dominus deus exercituum faciet in medio omnis terræ. Deinde cùm dicit, *Et ſicut prædixit Eſa. &c.* inducit authoritatem pertinentē ſpecialiter ad Apoſtolos, Dicens, *Et ſicut prædixit Eſa. 1. Niſi dominus ſabaoth.* i. exercituum vel virtutum. *Reliquiſſet nobis.* ſ. ex ſua miſericordia, *Semen.* i. verbum euangelij. Matt. 13. Semen eſt verbum Dei. Vel, *Semen*, id eſt Chriſtum. Gala. 3. Et ſemini tuo qui eſt Chriſtus, vel, *Semen.* i. Apoſtolos. Eſa. 6. Semen ſanctum erit id quod ſteterit in ea. *Sicuti Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus.* Grauius enim fuit peccatum Iudæorum quam Sodomorum. Tren. 4. Maior effecta eſt iniquitas populi mei peccato Sodomorum. Et Eze. 16. Non fecit Sodoma ipſa & filiæ eius ſicut feciſti tu & filiæ tuæ. Et ideo quod Iudæi non ſunt totaliter exterminati ſicut Sodomitæ, eſt diuinæ miſericordiæ imputandum. Tren. 3. Miſericordiæ domini quia non ſumus conſumpti. Deinde cùm dicit, *Quid ergo dicemus*, infert concluſionem ex dictis. Et primò quantum ad Gentes. Secundò, quantum ad Iudæos, ibi, *Iſraël vero, &c.* Circa primum duo facit. Primò concludit quod intendit, dicens, *Quid ergo dicemus*, ex conſideratione prædictorum? Hoc inquam, quod *Gentes apprehenderunt.* i. conſecutæ ſunt iuſtitiam. ſ. qua vocantur filij. 1. Cor. 6. Et hoc quidem fuiſtis, ſed iuſtificati eſtis. Et hoc quidem ex vocatione diuinæ electionis nō ex meritis, quod patet per hoc quod dicit, *Quæ non ſectabantur iuſtitiam*, ſecundum illud Ephe. 2. Eratis in illo tempore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſraël. Secundò exponit quod dixerat, *Iuſtitiam autem quæ* ex fide eſt, non eam quæ in operibus conſiſtit. Non enim ad hoc Gentes conuerſę ſunt, vt iuſtitiam legalem obſeruent, ſed vt iuſtificentur per Chriſti fidem. ſuprà 2. Iuſtitia autem Dei per fidem Ieſu Chriſti. Deinde cùm dicit, *Iſrael vero, &c.* inducit concluſionem quantum ad Iudæos. Et primò concludit quod intendit, dicens, *Iſrael vero*, id eſt, populus Iudæorum, *Sectando legem iuſtitiæ, in legem iuſtitiæ non peruenit.* Dicitur lex iuſtitiæ lex ſpiritus vitæ, per quam homines iuſtificantur, ad quam Iudæorum populus non peruenit: quam tamen ſectabatur obſeruando vmbram huius ſpiritualis legis, quæ conſiſtit in obſeruationibus legalibus, Heb. 10. Vmbram hominis lex futurorum bonorum. Vel ſectando legem iuſtitiæ. i. legem Moyſi, quæ eſt lex iuſtitiæ ſi ſit bene intellecta: quia docet iuſtitiam. Vel dicitur lex iuſtitiæ, quia facit homines iuſtos non verè, ſed exterius dum peccata vitantur, non ex amore, ſed timore pœnæ quam lex infligebat. Eſa. 51. Audite me qui ſequimini quod iuſtum eſt, & quæritis dominum. Et in eodem. Audite me qui ſcitis iuſtum, populus meus lex mea in cordibus eorum. Secundò aſſignat cauſam, dicens, *Quare.* ſ. dum ſectarentur legem, ad legem iuſtitiæ non peruenerunt, quia. ſ. non per debitam viam ſectabantur. Et hoc eſt quod ſubdit, *Quia non ex fide*, ſ. Chriſti quærebant iuſtificari, ſed quaſi ex operibus legis. Sequebantur enim figuram & repudiauerunt veritatem. ſuprà. 3. Ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro coram illo. Tertiò manifeſtat cauſam propoſitam, & primò proponit manifeſtationem, dicens, *Offenderunt enim in lapidem offenſionis*, id eſt, ad Chriſtum qui aſſimilatur lapidi offenſionis, in hoc quod ſicut lapis in quem homo offendit non cauetur propter ſuam paruitatem: ita Iudæi videntes Chriſtum infirmitate noſtra contentum, non cauerunt in eum offendere. Eſa. 53. Quaſi abſconditus vultus eius, & deſpectus, vnde non reputauimus eum. Hiere. 13. Antequam offendant pedes veſtri ad montes caliginoſos, id eſt, ad Chriſtum & eius apoſtolos qui dicuntur montes caliginoſi, propter hoc q. eorum dignitas & magnitudo latebat. Secundò ad hoc inducit authoritatem, dicens, *Sicut ſcriptum eſt in Eſa.* ſ. Componit autem Apoſtolus verba Eſa. in diuerſis locis ſcripta. Nam Eſa. 28. dicitur, Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem. Lapidem angularem, probatum, pretioſum in fundamento fundatum. Qui crediderit non feſtinet. Et hinc ſumitur principium authoritatis, *Ecce ponam in Sion, lapidem*, ſ. quaſi fundamentum, in quo deſignatur quod Chriſtus diuina ordinatione conſtitutus erat eccleſiæ fundamentum. 1. Corinth. 3. Fundamentum aliud nemo poteſt ponere pręter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus. Legitur etiam Eſa. 8. In lapidem autem offenſionis & petram ſcandali duabus domibus Iſraël. Et hinc ſumitur medium authoritatis quo dicit, *Lapidem offenſionis & petram ſcandali*, vt offenſio referatur ad ignorantiam, quia vt dicitur 1. Corint. 2. Si cognouiſſent, nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent. Scandalum autem referendum eſt ad impactionem & caſum, quo per infidelitatem ceciderunt, Chriſtum & eius apoſtolos perſequentes 1. Corinth. 1. Nos prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, Luc. 2. Ecce hic poſitus eſt in ruinam, &c. Finis autem authoritatis ſumitur Exod. 28. Qui crediderit non feſtinet, loco cuius hîc dicitur. Omnis qui credit in eum non confundetur, quia. ſ. conſequetur mercedem ab eo. Eccle. 2. Qui timetis deum credite illi, & non euacuabitur merces veſtra. Ponit autem Apoſtolus hæc verba ſecundum literam 70. Et ad hunc ſenſum pertinet quod in litera noſtra dicitur. Qui crediderit non feſtinet. Ille enim feſtinare videtur, qui deluſum ſe reputat, quia cito nō adipiſcitur quod ſperabat.

Chriſtus lapidi offenſionis cõparatur propter eius infirmitatē.

CAPIT. X. LECTIO I.

Tangitur Iudæorum caſus, oratque pro eis, quia nec vniuerſalis, nec irreparabilis eſt, & licet miſeratione dignus, non tamen penitus excuſabilis.

FRatres volūtas quidem cordis mei & obſecratio ad Deum fit pro illis in ſalutem. Teſtimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem quidem Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam. Ignorantes enim iuſtitiam Dei, & ſuam quærentes ſtatuere, iuſtitia Dei non ſunt ſubiecti. Finis enim legis Chriſtus ad iuſtitiam omni credenti, Moyſes enim ſcripſit, quoniam iuſtitiam quæ ex lege eſt, qui fecerit homo, viuet in ea. Quæ autem ex fide eſt iuſtitia, ſic dicit. Ne dixeris in corde tuo, quis aſcendet in cœlum? id eſt, Chriſtum deducere: aut quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt Chriſtum à mortuis reuocare. Sed quid dicit ſcriptura? Propè eſt verbum in ore tuo, Hoc eſt verbum fidei quod prædicamus: quia ſi confitearis in

ore tuo

ore tuo dominum Ieſum, & in corde tuo credideris quòd Deus illum ſuſcitauit à mortuis, ſaluus eris.

Poſtquã Apoſtolus oſtendit quomodo per electionem gratiæ Dei Gentiles ſunt ad fidem vocati, & etiã aliqui ex Iudæis de maiori parte populi Iudaici offendentibus & ſcandalizatis, hic agit ſpecialiter de caſu Iudæorum. Et circa hoc tria facit. Primò manifeſtat cauſam caſus eorũ quem ſuprà tetigerat: ex qua oſtẽditur caſus eorum eſſe miſerandos. Secundò, oſtendit caſum eorum non eſſe vniuerſalem. 11. cap. ibi, *Dico ergo, nunquid &c.* Tertiò oſtendit caſum eorum non eſſe inutilem neque irreparabilem, ibi, *Dico ergo, Nunquid, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit caſum eorum eſſe miſerandum ex ſua cauſa. Secũdò oſtendit quod non eſt totaliter excuſabilis, ibi, *Sed dico, nunquid non audierunt? &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit ſe ad Iudæos habere miſerationis affectum. Secundò oſtendit cauſam miſerationis, ibi, *Teſtimonium enim illis perhibeo, &c.* Dicit ergo primò, dictum eſt quod Iudæi in legem iuſtitiæ non peruenerunt, propter hoc quod offenderunt in lapidem offenſionis: nec tamen contra eos indignor, ſed eorum miſereor. Et ideò dico vobis ô *Fratres*, qui conuerſi eſtis tam ex Gentibus quam ex Iudęis. Mat. 23. Omnes vos fratres eſtis. *Voluntas quidem cordis mei.* i. ex intimo cordis affectu procedens eſt ad ſalutem eorum, vt. ſ. ipſi ſaluentur, ſicut & ego ſaluatus ſum. 1. Cor. 7. Volo omnes homines eſſe ſicut meipſum, Act. 26. Opto apud Deum omnes qui audiunt tales fieri, qualis & ego ſum. Et in hoc deo conformabantur, qui vt dicitur. 1. Tim. 2. vult omnes homines ſaluos fieri, Nec ſola voluntas eſt in ſalutem eorum, ſed etiam voluntatis effectus, vnde ſubdit, *Et obſecratio.* ſ. mea, *Fit ad Deum pro illis in ſalutem.* 1. Reg. 12. Abſit à me hoc peccatũ in domino, vt ceſſem orare pro vobis. Iaco. vlti. Orate pro inuicẽ vt ſaluemini. Et ex hoc patet, quod orandum eſt pro infidelibus vt ſaluentur, quia & ipſa fides eſt donum Dei. Ephe. 2. Gratia ſaluati eſtis per fidem & non ex vobis, Dei enim donum eſt. Deinde cùm dicit, *Teſtimonium enim &c.* aſsignat cauſam ſuæ miſerationis, quia. ſ. non ex certa malitia, ſed ex ignorãtia peccabant, Et circa hoc tria facit. Primò enim proponit eorum ignorantiam. Secundò oſtendit quid ignorabant, ibi, *Ignorantes enim Dei, &c.* Tertio oſtendit veritatem eorũ quæ ignorabãt, ibi, *Moyſes enim dixit, &c.* Dicit ergo primò. Ideo ſalutem eorum volo & propter hoc oro, miſertus eorum, quia teſtimonium perhibeo de illis quod, *Aemulationem quidem Dei habent.* ſ. quia zelo Dei Chriſtum & eius membra perſequuntur. Io. 16. Venit hora in qua omnis qui interficit vos: arbitretur obſequium ſe præſtare Deo. Et huius rei teſtis eſſe poterat, quia & ipſe aliquando fuerat in ſimili cauſa. Phil. 3. Secundum æmulationem perſecutus ſum eccleſiam Dei, *ſed non ſecundum ſcientiam*: quia ſcilicet eorum zelus per rectam ſcientiam non ordinatur dum ignorant veritatem. Eſa. 5. Propterea captiuus ductus eſt populus meus, quia nõ habuit ſcientiam. 1. Cor. 14. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Deinde cùm dicit, *Ignorantes enim, &c.* oſtendit cuius rei ſcientiam non haberent. Et primo proponit, quod intendit. Secundo manifeſtat propoſitum, ibi, *Finis enim legis Chriſtus, &c.* Dicit ergo primò. Rectè dico quod non ſecundum ſcientiam: *Ignorantes enim Dei iuſtitiam.* ſ. qua Deus per fidem iuſtificat. ſuprà 3. Iuſtitia autem dei per fidem Ieſu Chriſti. *Et quærentes ſtatuere.* i. firmare ſuam. ſ. iuſtitiam, quæ conſiſtit in operibus legis, quæ ſecundum eorum opinionem non expectabat aliquid à deo, ſed ſolum ex arbitrio operantium erat, Et ideo dicit eorum eſſe iuſtitiam quaſi humanam & non diuinam, ſecundum illud ſuprà 4. Si Abraham ex operibus legis iuſtificatus eſt, habet gloriam. ſ. apud homines, ſed non apud Deum. *Iuſtitiæ enim Dei non ſunt ſubiecti.* i. nolunt ſubijci Chriſto, per cuius fidem iuſtificantur homines à Deo. Pſal. Nõnne deo ſubiecta erit anima mea? ſuprà 3. Vt ſubditus fiat omnis mundus Deo. Exo. 10. Vſqoequo non vis ſubijci mihi? Deinde cùm dicit, *Finis legis Chriſtus, &c.* manifeſtat quod dixerat. ſ. eos dei iuſtitiam ignorare, & quod ei ſubijci nolunt, cùm tamen iuſtitiam legalem ſtatuere velint. Circa quod conſiderandum eſt, quod ſicut etiam Philoſophi dicunt, intentio cuiuslibet legislatoris eſt facere homines iuſtos: vnde multomagis lex vetus hominibus diuinitus data ordinabatur ad faciendum homines iuſtos. Hanc tamen iuſtitiam, lex per ſemetipſam facere non poterat, quia neminem ad perfectum adduxit lex, vt dicitur Heb. 7. Sed ordinat homines in Chriſtum quem promittebat & præfigurabat. Gal. 3. Lex pedagogus noſter fuit in Chriſto, vt ex fide iuſtificemur, & hoc eſt quod dicit, Chriſtus enim eſt finis legis, ad quem. ſ. tota lex ordinatur. Pſal. Omnis conſummationis vidi finem. *Finis inquam ad iuſtitiam*, *vt* ſ. homines per Chriſtum iuſtitiam conſequantur, quam lex intendebat. ſuprà 8. Quod impoſsibile erat legi, mittens deus filium ſuum, damnauit peccatum in carne, vt iuſtificatio legis impleretur in nobis. Et hoc dico omni credenti, quia per fidem ſuos iuſtificat. Ioan. 1. Dedit eis poteſtatem filios dei fieri his qui credũt in nomine eius. Deinde cùm dicit. *Moyſes enim, &c.* probat veritatem eorum quæ Iudæi ignorabãt. ſ. quod iuſtitia Dei ſit perfectior quam iuſtitia legalis. Et hoc authoritate ipſius Moyſi veteris legislatoris. Primò ergo per eius verba oſtendit conditionem iuſtitiæ legalis. Secundò conditionem iuſtitię fidei, ibi, *Quæ autem ex fide eſt, &c.* Dicit ergo primò, Rectè diſtinxi iuſtitiam humanam à iuſtitia dei. *Moyſes enim ſcripſit*, Leuit. 18. *Quoniam homo qui fecerit iuſtitiam quæ ex lege eſt*, viuet in ea. vbi ſic litera noſtra habet, Cuſtodite leges meas atque iudicia quæ faciens homo, viuet in eis. Et Ezec. 20. Iudicia mea proiecerunt quę faciens homo, viuet in eis, quia. ſ. hoc commoditatis conſequebatur homo per legis obſeruantiam, ne occideretur tanquam legis tranſgreſſor. Heb. 10. Irritam quis faciens legem Moyſi, abſque vlla miſericordia moritur. Leuit. 20. Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur, & ſic de alijs. Poſſumus vlterius dicere quod per legis obſeruationem homo ordinatur in vita præſenti: promittebat enim lex temporalia bona, & quædam mandabat, quæ ad ordinationem carnalis vitæ pertinebant. Heb. 9. Iuſtitijs carnis vſque ad tempus correctionis impoſitis. Sed contra videtur eſſe quod dominus dicit Mat. 19. quęrenti quid boni faciam vt habeam vitam æternam? Reſpondit. Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Vnde & ſuprà 5. ſuper illud. Lex autem ſubintrauit. dicit quædam gloſſ. Iuſtitia legis ſuo tempore cuſtodita, non ſolùm bona temporalia, ſed & vitam conferebat æternam: ſed hæc intelligenda ſunt ſecundum ſpiritualem ſenſum legis, qui pertinet ad fidem Chriſti. Sed quod hîc dicitur, refertur ad interiorem legis ſenſum, ſecundum quem lex de vita æterna mentionem non faciebat. Deinde cùm dicit, *Quæ autem ex fide eſt iuſtitia, &c.* inducit authoritatem Moyſi de iuſtitia fidei. Et primò Moyſes oſtẽdit certitudinem fidei, qua debet eſſe in corde hominis. Secũdò fidei effectũ, ibi, *Sed quid dicit ſcriptura, &c.* Dicit ergo primo, nõ ſolùm

loquitur Moyſes de iuſtitia legis, ſed etiã ipſe ſic dicit de iuſtitia quę eſt ex fide. *Quæ autẽ eſt ex fide iuſtitia*, ſic dicit.i. ſic loquitur in corde hominis, *Ne dixeris in corde tuo*, ſ. dubitãdo. *Quis aſcẽdit in cælũ?* quaſi hoc impoſſibile reputãs, ſicut & Prou.30. quęritur. Quis aſcẽdit cælum atq; deſcendit, quia. ſ. hoc tenere quaſi impoſſibile, eſt deducere Chriſtum à cælo. i. aſſerere q; Chriſtus non ſit in cælo, contra id quod dicitur Io. 3. Nemo aſcendit in cælum, niſi qui deſcendit de cælo, filius hominis qui eſt in cælo. Epheſ.4. Qui deſcendit, ipſe eſt, & qui aſcendit ſuper omnes cælos. Aut etiam ne dixeris, *Quis deſcendit in abyſſum*, i. in infernum, quaſi reputans hoc eſſe impoſſibile. hoc enim negare, *Eſt reuocare Chriſtum ex mortuis*, ſ. negare eum non eſſe mortuum. Ipſe enim moriens in abyſſum deſcendit. Eccl. 24. Penetrabo inferiores partes terræ. Et ſecundum hoc prohibet dubitari de duobus articulis fidei Chriſti. ſ. de eius aſcenſione, & de eius morte, & deſcenſu ad inferos, quorum primum pertinet ad maximam Chriſti exaltationem: ſecundum ad maximam eius humiliationem. Poteſt autem & aliter exponi, vt dicatur nobis certitudo duorum articulorum. Primò quidem incarnationis, qua de cælis ad terram deſcendit: vt ſit ſenſus, *Ne dixeris in corde tuo, quis aſcendit in cælum*, & exponitur ſupplendo. i. *Chriſtum deducere*: quaſi dicat: Quis aſcendit in cælum ad deducendum Chriſtum ad nos? quod quidem non fuit neceſſarium, quia ipſe propria virtute deſcendit. Secundò autem reſurrectionis, cùm ſubdit, *Aut etiam* ne dixeris, *quis deſcendit in Abyſſum*, & ſupplendo additur. Hoc eſt *Chriſtum ex mortuis reuocare*: quaſi dicat. Illuc deſcendit vt inde poſſet Chriſtum reuocare ſicut ex perſona inſipientium dicitur. Sap. 2. Non eſt qui agnitus ſit reuerſus ab inferis. Et hic ſenſus congruit verbis Moyſi. dicitur enim Deut.30. ſecundum litteram noſtram. Mandatum quod ego præcipio tibi hodie, non ſupra te eſt neq; procul poſitum, neq; in cælo ſitum, vt poſsis dicere. Quis noſtrum valet ad cælum conſcendere, vt deferat illud ad nos? Nec eſt inconueniens ſi q; Moyſes dixit de mandato legis, hoc Apoſtolus attribuit Chriſto: quia Chriſtus eſt verbum Dei, in quo ſunt omnia dei mandata. Sic ergo intelligendum eſt quod dixit. Quis aſcendit in cælum. i. Chriſtum deducere. Ac ſi dicat. Quis poteſt in cælum conſcendere, vt verbum dei inde deferat ad nos? Et idem eſt dicendum in alio quod ſequitur. Deinde cùm dicit, *Sed quid dicit ſcriptura, &c.* oſtendit fructum fidei per eiuſdem authoritatem. Et primò proponit authoritatem. Secundò exponit eã, ibi, *Hoc eſt verbum fidei, &c.* Tertiò probat expoſitionem eſſe conuenientem, ibi, *Corde enim creditur, &c.* Dicit ergo primò, *Sed quid dicit ſcriptura?* Hoc inquam, *Prope eſt verbum in ore & in corde tuo*. Sic enim poſt præmiſſa verba Deut. ſequitur, Iuxta te eſt ſermo valde in ore tuo & in corde tuo. Quaſi dicat, non ſoliciteris quod tibi deſit verbum fidei iuſtificãtis, propter hoc quod Chriſtus eſt in cælo ſecundum naturam diuinam, aut quod deſcendit in infernũ propter mortem humanitatis, quia ipſe deſcendens de cęlo, & reſurgens ab inferis, impreſsit verbum fidei in ore tuo & in corde tuo. Vnde quod dicit, *Prope eſt*, poteſt referri ad hoc quod verbũ Dei ſumus adepti per Chriſtum incarnatum & reſurgentem. Heb. 2. Quæ cũ initium accepiſſet enarrari per dominum. Hiere.1. Ecce dedi verba mea in ore tuo. Vel ſecundum glo. q; dicit, *Prope*, referẽdum eſt ad vtilitatem ſecundũ quod dicimus, prope apud nos eſſe quod nobis eſt commodum & vtile. Verbo enim Dei cor noſtrũ mundatur. Io. 15. Iam vos mundi eſtis propter ſermonem quem locutus ſum vobis. Vel poteſt referri ad hoc quod verba fidei & ſi ſint ſupra rationem. Eccl.3. Plurima ſupra ſenſum hominis monſtrata ſunt tibi, non tamen ſunt contra rationem, quia veritas non poteſt eſſe veritati contraria. Pſal. Teſtimonia tua credibilia facta ſunt nimis. Deinde cùm dicit, *Hoc eſt verbum, &c.* exponit authoritatem prædictam. Et primò oſtendit quod ſit illud verbũ de quo Moyſes loquitur, dicens: *Hoc eſt verbum fidei quod prædicamus*. 2. Tim.4. Prædica verbũ. Hiere.23. Qui habet ſermonem meum, loquatur ſermonem verè. Secundò exponit quomodo hoc verbũ eſt in ore per confeſsionem, & in corde per fidem. Et hoc eſt quod ſubdit, quod *Si confitearis in ore tuo dominum Ieſum Chriſtum*. ſ. recognoſcens eum dominum, ſubijciẽdo ſibi tuum affectum, ſecundũ quod dicitur. 1. Cor.12. Nemo poteſt dicere, dominus Ieſus, niſi in ſpiritu ſancto. Et iterum. *Si credideris in corde tuo*. ſ. fide formata, quæ per dilectionem operatur, vt dicitur Galat.5. *Quod Deus excitauit illum à mortuis*. Pſal. Tu autem domine miſerere mei & reſuſcita me (quia vt dicitur 2. Cor. vlt. Reſurrexit ex virtute Dei, quæ eſt communis ſibi & patri) *Saluus erit*, ſ. ſalute æterna. Quod autẽ dicit, *Dominum Ieſum*: ad myſterium incarnationis refertur. Quod autem ſequitur *Chriſtum*, manifeſtè ad reſurrectionem refertur. De quibus duobus articulis ſuprà fecerat mentionem.

LECTIO SECVNDA.

Per fidem, & fidei confeſsionem, homo ſalutem conſequitur, quæ fides, eſt ex auditu verbi Chriſti.

Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſsio fit ad ſalutem. Dicit enim ſcriptura. Omnis enim qui credit in illum, non confundetur. Nõ enim eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Nam idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicunque inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Quomodo ergo inuocabunt in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei quẽ non audierunt? Quomodo autem audient ſine prædicante? Quomodo verò prædicabunt niſi mittantur? Sicut ſcriptum eſt. Quàm ſpecioſi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Sed non omnes obediunt euangelio. Eſaias enim dicit. Domine quis credidit auditui noſtro? Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Chriſti.

Poſtquam pręmiſerat Apoſtolus exponẽdo verbũ Moyſi, quod confeſsio oris & fides cordis operantur ſalutem, proponens hoc cauſa exempli in duobus articulis, de quibus videbatur Moyſes feciſſe mentionẽ: hic ꝓbat quod dixerat in vniuerſali. Et circa hoc tria facit. Primò oſtendit quod per fidẽ & confeſsionẽ homo conſequitur ſalutẽ. Secundò ponit ſalutis ordinẽ, ibi, *Quomodo ergo inuocabunt, &c.* Tertiò infert quandã concluſionem ex dictis, ibi, *Ergo fides ex auditu, &c.* Circa primum tria facit. Primò proponit quod intendit, dicens, Rectè dico, quod ſi confitearis ore & credas corde, ſaluus eris, *Corde enim creditur* ab homine *Ad iuſtitiam*, id eſt, ad hoc vt iuſtitiam per fidem conſequãtur. ſuprà 5. Iuſtificati igitur ex fide. Signãter autẽ dicit, *Corde creditur*, i. voluntate. Nã cętera quæ ad exteriorẽ Dei cultũ pertinẽt, poteſt homo nolẽs, ſed credere non poteſt niſi volens. Intellectus enim credentis non determinatur ad aſſentiendum veritati ex neceſsitate rationis, ſicut intellectus ſcientis, ſed ex voluntate: & ideo ſcire non pertinet ad iuſtitiam hominis quæ eſt in voluntate, ſed credere. Geneſ. decimo quinto. Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Poſtquam autem homo eſt iuſtificatus per fidem, oportet quod eius fides per dilectionem operetur ad conſequendã ſalutem. Vnde ſubdit, *Ore autem confeſsio fit ad ſalutem*, ſ. æternam conſequendam.

Confeſſio triplex neceſſaria ad ſalutem.

dam. Eſa. 53. Salus autem mea in ſempiternũ erit. Eſt autem triplex confeſsio neceſſaria ad ſalutem. Primò quidem confeſsio propriæ iniquitatis, ſecũdum illud Pſal. Dixi cõfitebor aduerſum me iniuſtitiam meam domino, quæ eſt confeſsio pœnitentis. Secunda confeſsio eſt per quam homo confitetur dei bonitatẽ miſericorditer beneficia præſtantis. Pſal. Confitemini domino quoniam bonus, & hęc eſt confeſsio gratias agentis. Tertia eſt confeſsio diuinæ veritatis. Matt. 10. Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo, & hæc confeſsio eſt credentis, de qua nunc Apoſtolus loquitur. Hęc autem eſt neceſſaria ad ſalutem pro loco & tẽpore, quãdo. ſ. expoſcit fides alicuius. ſcil. à perſecutore fidei, vt quando periclitatur fides aliena: ſicut præcipuè prælati debent prædicare fidem ſubditis ſuis. Et ideo baptizati liniuntur chriſmate in fronte ſigno crucis, vt ipſum crucifixum confiteri non erubeſcant. ſuprà 1. Nõ enim erubeſco euangelium. Ita eſt autem & de omnibus virtutum actibus, qui pro loco & tempore ſunt neceſſarij ad ſalutem. Nam præcepta affirmatiua quæ de his dantur, obligãt ſemper, ſed non ad ſemper. Secundò, ibi, *Dicit enim ſcriptura, &c.* probat per authoritatem, dicens. Dicit enim ſcriptura, ſcilicet Eſa. 18. *Omnis qui credit in illum*, fide. ſ. formata. *Non confundetur*, ſcilicet, quaſi deficiens à ſalute. Eccle. 2. Qui timetis dominum credite illi, & non euacuabitur merces veſtra. Litera verò noſtra habet. Qui crediderit nõ feſtinet, vt ſuprà dictum eſt. Tertiò, ibi, *Non enim eſt diſtinctio, &c.* probat hoc eſſe vniuerſaliter intelligendum, cùm Eſaias indefinitè hoc proponat. Et primò proponit q intendit, dicens, ideo dictum eſt, *Omnis qui credit, &c. Non enim eſt diſtinctio* quantum ad hoc *Iudæi & Græci.* Collo. 3. Vbi non eſt Gentilis & Iudæus, circuncisio & præputium, &c. Secundò probat per rationem quę duplici modo innititur, quorum primum tangit, dicens, *Nam idem Dominus omnium.* ſuprà 3. An Iudęorũ Deus tantum? Nónne & Gentium? ṗs. Rex omnis terrę Deus. Et ideo ad ipſum pertinet prouidere omnium ſaluti. Secundum medium tangit, dicens, *Diues eſt in omnes qui inuocant illum.* Si enim non eſſet tantæ bonitatis quod ſufficeret ad ſatisfactionem vtriuſque poſſet putari quod non omnibus credentibus prouidere: ſed diuitię bonitatis eius & miſericordię indeficientes ſunt. ſuprà 2. An diuitias bonitatis eius contemnis? Ephe. 2. Deus autem qui diues eſt in miſericordia, &c. Tertiò probat idem per authoritatem quę habetur Ioel. 2. *Omnis quicunque inuocauerit nomen domini, ſaluus erit.* Eſt autem inuocare, in ſe vocare per affectum & deuotum cultum ṗs. Inuocabit me & ego exaudiam eum. Deinde cùm dicit, *Quomodo ergo inuocabunt, &c.* Ponit ordinem, quo quis vocatur in ſalutem, quæ eſt ex fide. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit quod ea quæ ſunt poſteriora in hoc ordine, ſine prioribus eſſe non poſſunt. Secundò oſtendit q poſitis prioribus, non eſt neceſſarium poſteriora poni, ibi, *Sed non omnes obediunt euangelio.* Circa primum duo facit. Primò ponit ordinem eorum quæ requirũtur ad ſalutem. Secundò confirmat quod ſuppoſuerat per authoritatem, ibi, *Sicut ſcriptum eſt.* Ponit autẽ primò quinque per ordinem, incipiens ab inuocatione ad quam ſecundum authoritatem prophetę, ſequitur ſalus. Dicit ergo, *Quomodo ergo inuocabunt in quem non crediderunt?* quaſi dicat, ſine dubio inuocatio ſalutem facere non poteſt, niſi fide præcedente. Pertinet autem inuocatio ad confeſsionem oris quæ ex fide cordis procedit. ṗs. Credidi, propter q locutus ſum. 2. Cor. 4. Nos credimus propter quod & loquimur.

Secundò à fide aſcendit vel procedit ad auditum, dicens, *Aut quomodo credent ei quem non audierunt?* Ille .n. homo credere dicitur, quę ſibi ab alijs dicuntur quæ ipſe non videt. Io. 4. Iam non propter tuam loquelã credimus: ipſi enim audiuimus & ſcimus quia hic eſt vere ſaluator mundi, &c. Eſt autem duplex auditus.

Duplex eſt auditus, et ad fidem requiritur interior.

Vnus quidem interior, quo quis audit à Deo reuelante. ṗs. Audiam quid loquatur in me dominus Deus. Alius autem auditus eſt, quo aliquis audit ab homine exterius loquente. Act. 10. Adhuc loquẽte Petro verba hęc, cecidit ſpiritus ſanctus ſuper omnes qui audiebant verbum. Primus autem auditus non communiter pertinet ad omnes, ſed propriè pertinet ad gratiam prophetię, quę eſt gratia gratis data diſtinctè aliquibus, ſed non omnibus, ſecundum illud 1. Cor. 12. Diuiſiones gratiarum ſunt. Sed quia nunc loquitur de eo quod indiſtinctè, ad omnes pertinere poteſt, ſecũdum illud quod ſuprà dixit. Non enim eſt diſtinctio, ideo relinquitur q hoc ſit intelligendum de ſecundo auditu. Et ideo ſubdit, *Quomodo ergo audient ſine prædicante?* Auditus enim exterior eſt paſsio quędam audientis, quę abſq; actione loquentis eſſe non poteſt. Vnde & dñs mandauit diſcipulis. Matt. vlt. Euntes in mundum vniuerſum prędicate euangeliũ omni creaturę. Ea verò quę fidei ſunt, prędicatores à ſemetipſis non habent, ſed à Deo. Eſa. 21. Quę audiui à domino Deo exercituũ annuntiaui vobis. 1. Cor. 11. Ego enim accepi à domino q & tradidi vobis. Et ideo propheta quartò ſubdit, *Quomodo verò prædicabunt niſi mittantur?* quaſi dicat, Non dignè. Hiere. 23. Nõ mittebam & ipſi currebant. Mittuntur autem aliqui à Domino dupliciter. Vno modo immediatè ab ipſo Deo per inſpirationem internam. Eſa. 48. Et nũc dominus deus miſit me, & ſpiritus eius. Huius autẽ miſsionis ſignũ quandoq; quidem eſt ſacrę ſcripturę authoritas, vnde Ioannes baptiſta cum quęreretur ab eo quis eſſet, authoritatem prophetę induxit, dicens. Ego vox clamãtis in deſerto, dirigite viam domini, ſicut dixit Eſaias propheta, vt legitur Io. 1. Quandoq; autem ſignũ huius miſsionis eſt veritas eorum quę anunciantur. Vnde per contrarium dicitur Deut. 18. Quod hoc habebit ſignum q in nomine dñi Propheta prædixerit & nõ euenerit, hoc dñs nõ eſt locutus. Quandoq; verò ſignum huius miſsionis eſt operatio miraculi. Vnde dicitur Exod. 4. Quod cũ dixiſſet Moyſes Dño, non credent mihi. ſ. illi ad quos mittor. dñs dedit ei poteſtatẽ ſigna faciẽdi. Nec tamẽ iſta duo vltima ſufficienter demonſtrant dei miſsionẽ, preſertim cùm aliquis annuntiat aliquid contra fidem. Dicitur enim Deut. 13. Si ſurrexerit in medio tui propheta, & prędixerit ſignũ atq; portentum, & euenerit quod locutus eſt, & dixerit tibi, eamus & ſequamur deos alienos, non audies verba illius. Alio modo mittuntur aliqui à deo mediante authoritate prælatorum, qui gerunt vicem dei. 2. Cor. 8. Miſimus cum illo fratrẽ noſtrum cuius laus eſt in euangelio per omnes Eccleſias. Deinde cũ dicit, *Sicut ſcriptũ eſt.* inducit authoritatẽ ad probandũ hoc vltimũ quod dixerat de miſsione prędicatorũ, dicens, Sicut ſcriptum eſt, &c. Eſa. 52. *Quam ſpecioſi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona*, vbi litera noſtra ſic habet. Quã pulchri ſuprà montes pedes annuntiantis bonũ. Et ſimiliter habetur Naum. 1. Ecce ſuper montes pedes euangelizantis & annuntiantis pacem. In his autẽ verbis primò cõmendatur proceſſus prædicatorum, cùm dicit: Quam ſpecioſi pedes, q dupliciter poteſt intelligi. Vno modo vt per pedes intelligantur eorũ proceſſus, quia. ſ. ordinatè ꝓcedũt, nõ vſurpantes ſibi prędicationis officiũ. Cant. 7. Quã

Veritas rei prædicatæ, & operatio miraculi nõ ſemper probãt ſufficiẽter miſsionem eſſe à Deo.

pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia principis. Alio modo poſſunt intelligi per pedes, affectus, qui rectitudinem habent, dum non intentione laudis aut lucri verbum dei annuntiant, ſed propter hominum ſalutem & Dei gloriam. Eze. 1. Pedes eorũ pedes recti. Secundò tãgit prędicationis materiam, quæ quidẽ eſt duplex. Prædicant enim ea quę ſunt vtilia ad vitã pręſentem, quòd deſignat cùm dicit, *Euangelizantium pacem*. ſ. triplicem. Primò quidem annuntiant pacẽ, quã Chriſtus fecit inter homines & Deum. 2. Cor. 5. Deꝰ erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi. Et poſuit in nobis verbũ reconciliationis. ſuprà 5. Pacẽ habeamus per Ieſum Chriſtũ ad dominũ. Secundò annuntiant pacem habendã cum omnibus hominibus. infrà 12. Si fieri poteſt quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes. Tertiò annuntiant ea per quæ homo poteſt habere pacem in ſemetipſo. p̃s, Pax multa diligentibus legem tuam domine. Et ſub his tribus continentur omnia quæ in hac vita ſunt vtilia ad ſalutem, vel quantum ad deum, vel quantũ ad proximum, vel quantum ad ſemetipſum. Prædicant etiã ea quæ ſperamus habere in alia vita. Et quantũ ad hoc dicit, *Euangelizantium bona*. Luc. 12. Super omnia bona ſua conſtituet eum. Deinde cùm dicit, *Sed nõ omnes obediunt euangelio, &c.* oſtendit ex prioribus non ſemper ſequi poſteriora, licet enim non poſſit eſſe q̃ quis credat niſi audiat à prædicante, non tamen quicunq; audit à prædicante credit, & hoc eſt quòd ſubdit, Sed non omnes obediunt euangelio. 2. Theſ. 3. Nõ enim omnium eſt fides. Hoc autem dicit ideo, vt oſtendatur q̃ verbum exterius loquentis, non eſt cauſa ſufficiens fidei, niſi cor hominis attrahatur interius virtute Dei loquẽtis. Io. 6. Omnis qui audiuit à patre meo & didicit, venit ad me, & ſic quod homines credunt, non eſt attribuendum prędicatoris induſtrię. Per hoc etiam oſtenditur q̃ omnes increduli non excuſantur à peccato, ſed illi qui non audiunt & non credunt. Io. 10. Si non veniſſem & locutus eis non fuiſſem, peccatum non haberent. Nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo. Et hoc etiam magis conſonat his quæ Apoſtolus poſterius dicet. Secũdò ad hoc inducit authoritatem, cùm ſubdit, *Eſaias enim dicit, Domine quis credidit auditui noſtro?* quaſi diceret, Rarus. Ezec. 1. Increduli & ſubuerſores ſunt tecum. Mich. 7. Factus ſum ſicut qui colligit in autũno racemos vindemiæ. Quod quidem Eſaias dixit præuidens Iudęorum infidelitatem futuram. Eccl. 48. Spiritu magno vidit vltima, &c. Dicit autem, auditui noſtro, vel propter id quod à Deo audierunt: ſicut dicitur in Abdia, Auditum audiuimus à domino, & legatos ad Gentes miſit. Vel propter id q̃ homines ab apoſtolis audiebãt. Ezec. 33. Audiunt verba tua & nõ faciunt ea. Deinde cùm dicit, *Ergo fides ex auditu, &c.* infert cõcluſionem ex dictis, dicens, Ergo ex quo aliqui non credũt niſi audierint, fides eſt ex auditu. Pſal. In auditu auris obediuit mihi. Sed contra videtur eſſe quod fides eſt virtus infuſa diuinitus. Phil. 1. Vobis datum eſt vt in ipſum credatis. Dicendum eſt ergo, quod ad fidẽ duo requiruntur. Quorum vnum eſt cordis inclinatio ad credendum, & hoc nõ eſt ex auditu, ſed ex dono gratiæ. Aliud autẽ eſt determinatio de credibili, & iſtud eſt ex auditu. Et ideo Cornelius qui habebat cor inclinatum ad credendum, neceſſe habuit, vt ad eum mitteretur Petrus, qui ſibi determinaret quid eſſet credendum. Ex eo verò quod dixerat, *Quomodo audient ſine prædicante? & quomodo prædicabunt niſi mittantur?* concludit, *Auditus autem*. ſ. credẽtium eſt per verbum prędicatorum, quod eſt *Verbum Chriſti*. Vel quia eſt de Chriſto. 1. Cor. 1. Nos prædicamus Chriſtum Ieſum, vel quia à Chriſto habent quod mittantur. 1. Cor. 11. Ego enim accepi à domino quod & tradidi vobis.

LECTIO TERTIA.

Iudæorum caſus inexcuſabilis eſſe oſtenditur, quia ignorantia eorum voluntaria fuit, & per legem, per Prophetas: ac poſtremo per ipſos Apoſtolos quicquid audiendum erat, audierunt de Chriſto.

SEd dico, Nunquid non audierunt? Et quidem, In omnẽ terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorũ. Sed dico, Nunquid Iſraël non cognouit? Primus Moyſes dicit, Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem: in gentem inſipientẽ, in iram vos mittam. Eſaias autem audet & dicit. Inuentus ſum à non quærentibus me, palã apparui his qui me non interrogabant. Ad Iſraël autẽ dicit, Tota die expandi manus meas ad populum non credentẽ, ſed contradicentem mihi.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit caſum Iudæorũ eſſe miſerandum, quia ex ignorantia peccauerunt, hîc oſtendit quod eorum talis caſus non eſt excuſabilis ex toto: quia eorum ignorantia non fuit inuincibilis, vel ex neceſſitate exiſtens, ſed quodammodo volũtaria. Et hoc quidem oſtẽdit dupliciter. Primò quidem per hoc quod audierunt ex doctrina apoſtolorum. Secũdo per hoc quod cognouerunt ex doctrina legis & prophetarum, ibi, *Sed dico, Nunquid Iſraël non cognouit, &c.* Circa primũ duo facit. Primò proponit quæſtionem, dicens, Dictum eſt q̃ fides eſt ex auditu, & non poſſunt homines credere ei quẽ non audierunt. Dico ergo. *Nunquid non audierunt?* vt. ſ. per hoc poſſint excuſari totaliter ab incredulitate, ſecundum illud Ioan. 15 Si non veniſſem & locutus eis non fuiſſem, peccatum non haberent. Secundò ad quęſtionem reſpondet interueniendo per authoritatem Pſal. dicentis, *In omnẽ terram exiuit ſonus eorum*. ſ. apoſtolorum. i. fama eorum exiuit in omnem terram, non ſolùm Iudæorum, ſed etiam omnium Gentium. Iob. 28. Perditio & mors dixerunt, auribus noſtris audiuimus famam eius, ſcil. ſapientiam per apoſtolos prædicatam. Et dominus eis præceperat Mat. vlt. Euntes in vniuerſum mundum, prædicate euangelium omni creaturæ. *Et verba eorum* ſcilicet, diſtincta eorum doctrina exierunt *In fines orbis terræ*. Ad literam vſque ad fines mundi. Eſa. 24. A finibus terræ laudes audiuimus gloriam iuſti. Et 49. Dedi te in lucem Gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ. Et eſt notandum quod ſecundum Auguſt. hæc verba nondum erant completa, quando Apoſtolus talia loquebatur, ſed pręuidebat ea eſſe cõplenda. Et ideo vtitur pręterito pro futuro, propter certitudinem diuinę pręordinationis: ſicut etiam Dauid cuius verba aſſumit Apoſtolus, manifeſtè vtebatur pręterito pro futuro. Et ideo hoc dicit Auguſt. quia adhuc tempore ſuo dicit fuiſſe quaſdam gentes in Aphricę partibus, quibus nõ erat fides Chriſti prędicata, Chryſoſt. autem ſuper Matt. econtrario dicit hoc, quod hîc dicitur, completum fuiſſe tempore apoſtolorũ, exponens quod ſic habetur Matt. 24. Et oportet hoc euangelium prędicari in vniuerſo orbe, & tũc veniet conſummatio. i. deſtructio Ieruſalem. vtrunq; autem eſt aliqualiter verum. Tẽpore enim apoſtolorum ad omnes gentes etiã vſq; ad fines mundi peruenit aliqua fama de prędicatione apoſtolorũ per ipſos apoſtolos vel diſcipulos eorũ. Matthęus. n. prædicauit in Æthiopia, Thomas in India, Petrus & Paulus in Occidente. Et hoc eſt quod Chryſoſtomus dicere intendit. Non tamẽ ſic fuit impletũ tẽpore apoſtolorum, quod in omnibus gentibus eccleſia ædificaretur, quod tamen eſt implendum ante finem mundi, vt dicit Auguſtinus in epiſt. ad Heſitium. Magis tamẽ pręſenti

ſenti

ſenti intentioni Apoſtoli congruit expoſitio Chryſoſtomi quam Auguſtini. Nulla enim ratio eſſet auferendi excuſationem infidelibus per hoc, quod in futurum erant audituri. per hoc tamen non habetur q. ad ſingulos homines fama prædicationis apoſtolicæ peruenerit, licet peruenerit ad omnes gẽtes. Nunquid ergo illi ad quos non peruenit, vtpote ſi fuerunt nutriti in ſyluis, excuſationem habent de peccato infidelitatis? Ad hoc dicendum eſt quod ſecundum ſententiam domini, quæ habetur Ioan. 17. Illi qui loquẽtem dominum per ſe vel per eius diſcipulos non audierunt, excuſationem habent de peccato infidelitatis, non tamen beneficium dei conſequentur, vt, ſ. iuſtificentur ab alijs peccatis, vel quæ naſcendo contraxerunt, vel malè viuendo addiderunt, & pro his meritò damnantur. Si qui tamen eorum feciſſent quod in ſe eſt, dominus eis ſecundum ſuam miſericordiam prouidiſſet, mittendo eis prædicatorem fidei, ſicut Petrum Cornelio. Act. 10. Et Paulum Macedonibus, vt habetur Act. 16. Sed tamen hoc ipſum quod aliqui faciunt quod in ſe eſt, conuertendo ſe. ſcil. ad deum, ex deo eſt mouente corda ipſorum ad bonum. Treno. 5. Conuerte nos domine ad te, & conuertemur. Deinde cùm dicit, *Sed dico, Nunquid Iſraël, &c.* oſtendit eos eſſe inexcuſabiles propter notitiam, quam habuerunt ex lege & prophetis. Et primò mouet quæſtionem, dicens, Sed dico adhuc inquirendo, *Nunquid Iſraël*, i. populus Iudæorum, non cognouit ea quæ pertinent ad myniſterium Chriſti, & ad vocationem Gentium, & caſum Iudæorum? Planè cognouit. infrà 2. Inſtructus per legem. p̄s. Non fecit taliter omni nationi. Bar. 4. Beati ſumus ô Iſraël, quoniam quę placita ſunt deo, manifeſta ſunt nobis. Secundò cũ dicit ibi, *Primus Moyſes*, ſoluit quęſtionem, & oſtendit eos cognouiſſe, primo quidem per doctrinam legis, dicens, *Primum Moyſes*, qui eſt legiſlator, quod non eſt ſic intelligendũ per hoc quod inducit primus, quaſi fuerint *Duo Moyſes*. Quorum primus hoc dixit, ſed quia Moyſes fuit primus. i. præcipuus inter doctores Iudæorum. Deut. vlt. Non ſurrexit vltrà propheta in Iſraël ſicut Moyſes. Vel primus fuit in ordine talia dicendi, quia ipſe primus inter alios hoc dixit. Deut. 32. *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem inſipientem in irã vos mittam.* Vbi litera noſtra ſic habet, Ego prouocabo eos in eo qui non eſt populus, & in gente ſtulta irritabo eos. Vbi duplex eſt diſtinctio attendenda. Prima quidem ex parte gentilitatis, quam vocat non gẽtem, quaſi non dignam vocari gentem, eo quod non erat adunata in cultu vnius dei. Eccle. 50. Secunda nõ eſt gens quam oderim. Eandem autem gentem vocat gentem inſipientem, & ſi aliqualiter gens dici poſſet ſecundum quod adunatur & gubernatur lege humana, dicitur tamen inſipiens, quaſi priuata vera ſapientia quæ in cognitione & cultu dei conſiſtit. Epheſ. 4. Sicut & gentes ambulant in vanitate ſenſus ſui, tenebris obſcuratum habentes intellectum, alienati à via dei. Et ſic refertur ad Gentilitatem, ſecũdum ſtatum ante conuerſionem. Poſſunt hæc etiam duo attribui gentilitati poſt conuerſionem, quæ dicitur non Gens id eſt, non Gentiliter viuens, ſicut Apoſtolus dicit ibidem. Iam non amplius ambuletis ſicut & Gentes. Dicitur etiam gentilitas conuerſa Gens inſipiens, ſecundum opinionem infidelium. 1. Cor. 3. Si quis inter vos ſapiens videtur eſſe in hoc ſeculo, ſtultus fiat vt ſit ſapiens. Secunda differentia attenditur quãtum ad hoc, quod primò ponit æmulationem. ſ. inuidię, qua Iudęi inuidebant Gentilibus conuerſis. Gal. 4. Æmulantur vos non bene. Secundò ponit iram qua cõtra eos iraſcuntur. p̄s. Obſeruabit peccator iuſtum & ſtridebit, &c. Et hæc duo congruè coniunguntur, quia ex inuidia cauſatur ira. Vnde Iob 5. dicitur. Virum ſtultũ interficit iracũdia, & paruulum occidit inuidia. Dicitur autem deus in æmulationem inducere & in iram mittere, non quidem in eis cauſando malitiam, ſed ſubtrahendo gratiam, vel potius faciendo conuerſionẽ gentium, vnde Iudæi occaſionem iræ & inuidiæ ſumunt. Secundo oſtendit eos cognouiſſe per doctrinam prophetarum, & inducit Eſaiam, primò quidem prænuntiantem conuerſionem Gentium, dicens, *Eſaias autem audet & dicit*, id eſt, audacter Iudæis annuntiat veritatem, quamuis ei periculum mortis immineret. Iob. 39. Audacter in occurſum pergit armatis & dicit. Eſa. 64. Inuentus ſum à Gentibus non quærentibus me, *Palam apparui his qui me non interrogabant*, vbi litera noſtra ſic habet, Quæſierunt me qui antè non interrogabant, inuenerunt qui non inquiſierunt me. In his autem verbis primò deſignat conuerſionem Gentium, dicens, *Inuentus ſum à gentibus non quærentibus me*. Et ideo præter merita & intentionem gentilium oſtenditur fuiſſe eorum conuerſio. infrà 15. Gentes autẽ ſuper miſericordia honorare deum. De hac autẽ inuentione dicitur Matth. 13. Simile eſt regnum cælorũ theſauro abſcondito in agro, quem qui inuenit homo abſcondit, &c. Secundò oſtendit cauſam & modũ conuerſionis eorum. Cauſam quidem, quia non caſu factum eſt, vt inuenirent quod non quærebant, ſed ex gratia eius qui eis voluit apparere, quod deſignatur in hoc, quod dicit, Apparui. Tit. 2. Apparuit gratia ſaluatoris noſtri dei omnibus hominibus. Modum autẽ quia non apparuit Chriſtus gentilibus in enigmatibꝰ & figuris legis, ſed in manifeſta veritate. Vnde dicit, *Palam*. Io. 16. Ecce palam loqueris, & prouerbium nullum dicis. *Palam*, inquit, *Apparui eis*, ſcilicet gentilibus. *Qui me non interrogabant*, i. qui meã doctrinam nõ quęrebant. Eſa. 45. Rogant deum non ſaluantem. Secundò oſtendit, quod Eſaias pręnuntiauit incredulitatem Iudæorum, dicens, *Ad Iſrael autem*, id eſt contra Iſraël dicit Eſa. 65. *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem*, ſed contradicentem mihi. Vbi noſtra litera ſic habet, Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona poſt cogitationes ſuas, populus qui ad iracundiã prouocat me. Quòd autẽ dicit, *Expandi manus meas*, poteſt vno modo intelligi de expanſione manuum Chriſti in cruce, quæ quidem dicitur fuiſſe in cruce tota die, id eſt principali parte totius diei, ſcilicet ab hora ſexta vſque ad veſperas. Matth. 27. Et quamuis eo expandẽte manus in cruce ſol ſit obſcuratus, petræ ſciſſæ, monumenta aperta: Iudęi tamẽ in ſua incredulitate permanſerũt, eum blaſphemantes, vt dicitur Matth. 27. Vnde ſubdit, *Ad populum non credentem, ſed contradicentem mihi*. Heb. 12. Recogitate eum qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſemetipſum contradictionem. Alio modo poteſt referri ad extenſionem manus dei in miraculis faciendis. Act. 4. In eo quod manum tuam extendis ad ſanitates, & ſigna & prodigia fieri per nomen ſanctũ filij tui Ieſu. vt ſit ſenſus, *Tota die*, i. toto tempore prędicationis meę, *Expandi manus meas*, miracula faciendo, *Ad populum non credentem*, etiã miraculis viſis. Io. 15. Si opera nõ feciſſem quę nemo alius fecit, peccatũ nõ haberent. *Sed contradicentẽ mihi*. i. meis miraculis detrahentem: ſm̃ illud Matt. 12. In Beelzebub principe dęmoniorũ eijcit dęmonia. Oſee 4. populus tuus ſicut hi qui cõtradicũt ſacerdoti. Tertiò poteſt intelligi de extẽſione manus dei ad beneficia illi populo exhibita, ſm̃ illud Prou. 1. Extendi manũ meã & non

Deum expãdiſſe manus, tripliciter intelligi poteſt.

fuit qui aſpiceret: vt ſit ſenſus. Tota die, id eſt, toto, tempore legis & prophetarum, expandi manus meas ad dandum beneficia ad populum non credẽtem, ſed contradicentem mihi. Deut. 31. Semper contentioſé egiſtis contra dominum.

CAPVT XI. LECT. I.

Manifeſtat non omnes Iudæos à gratia fuiſſe ſecluſos Euangelij, quod in ſeipſo demonſtrat.

Dico ergo, nunquid repulit Dominus Deus populum ſuũ? Abſit. Nam & ego Iſraelita ſum ex ſemine Abraham de tribu Beniamin. Nõ repulit Deus plebem ſuam quam præſciuit. An neſcitis in Elia quid dicit ſcriptura, quemadmodum interpellat Deum aduerſum Iſraël? Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderunt, & ego relictus ſum ſolus & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi diuinum reſponſum? Reliqui mihi ſeptem milia virorum qui non curuauerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ ſecundum electionem gratiæ Dei ſaluæ factæ ſunt. Si autem gratia, iam non ex operibus, Alioquin gratia iam non eſt gratia. Quid ergo? Quod quærebat Iſraël hoc non eſt conſecutus. Electio autem conſecuta eſt, cæteri verò excæcati ſunt, ſicut ſcriptum eſt. Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant vſque in hodiernũ diem. Et Dauid dicit: Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in captionem, & in ſcandalum, & in retributionem illis. Obſcurentur oculi eorum ne videant: & dorſum eorum ſemper incurua.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit Iudæorum caſum eſſe miſerandum, non tamen totaliter excuſabilẽ, hic oſtendit caſum Iudæorum non eſſe vniuerſalem. Et primo mouet quæſtionem. Secundò ſoluit, ibi, *Abſit, &c.* Tertiò infert concluſionem, ibi, *Quid ergo, &c.* Dicit ergo primò, dico ad hæc inquirendo, *Nunquid Deus repulit* totaliter *populum ſuum?* ſcilicet Iudęorum, quia vocat eum non credentem, ſed contradicentẽ. Et hoc Pſalmiſta etiam inquirit, dicẽs: Vt quid Deus repuliſti in finem? Treno. 2. Repulit dominus altare ſuum. Deinde cùm dicit, *Abſit, &c.* ſoluit quæſtionem, oſtendens quod deus nõ totaliter repulit populum Iudęorum. Et hoc eſt, quod dicit, *Abſit*, vt ſcilicet populus Iudęorum ſit totaliter repulſus. Et hoc quidem primò probat quantum ad perſonam ſuam, dicens, *Nam & ego*, ſcilicet in fide Chriſti exiſtens, *Iſraëlita ſum*, ſcilicet gente. 2. Cor. 11. Iſraëlitæ ſunt & ego. Et quia in populo Iſraël erant aliqui Proſelyti, qui non deſcenderunt ſecundum carnem ex patriarchis. Secundò hoc de ſe excludit, ſubdens, *Ex ſemine Abraha*. 2. Cor. 11. Semen Abrahæ ſunt & ego. Erant autem in populo Iudæorum Tribus diſtinctæ ſecundum filios Iacob, quo quidem fuerunt filij ancillarum, quidam vxorum. Ioſeph autem & Beniamin filij Rachel prædilectę vxoris. Vnde tertio ſuam excellentiam in populo Iudæorum oſtendens dicit, *Ex tribu Beniamin*. Philip. 3. Ex genere Iſraël de tribu Beniamin. Vnde & de eo exponitur à quibuſdam quod legitur Gen. penult. Beniamin lupus rapax, mane comedet prædam, & veſpere diuidet ſpolia. Secundò, ibi, *Non repulit, &c.* oſtendit populum illum non eſſe repulſum à Deo etiam quantũ ad multos electos ſuos. Et primò proponit quod intendit. Secundò inducit ſimilitudinem, dicens: An neſcitis: tertiò adaptat eam ibi, *Sic ergo & in hoc tempore, &c.* Dicit ergo primò, Non ſolum ego non ſum repulſus, ſed deus *Non repulit plebem ſuam* totam quam pręſciuit id eſt, pręDeſtinauit. ſuprà 8. Quos præſciuit, hos & pręDeſtinauit. ps. Non repellet dominus plebem ſuã. Quod Apoſtolus hic exponit quantum ad pręDeſtinatos. Deinde cùm dicit, *An neſcitis, &c.* inducit ſimilitudinem de his quæ contigerunt tempore Elię, quãdo etiam totus populus videbatur à cultu vnius Dei aberraſſe. Vbi primò ponit interpellationem Elię. Secundò reſponſionem domini, ibi, *Sed quid dicit ſcriptura diuina, &c.* Dicit ergo primò, *An neſcitis quid ſcriptura* ſacra *dicat in Helia*, id eſt, de Helia. 3. Reg. 19. Vel in Helia, id eſt, in libro de Elia ſcripto. Totus enim liber Regum eſt principaliter ſcriptus ad notificandum dicta & facta prophetarum. Vnde & inter libros propheticos computatur, vt Hieron. dicit in prolog. libri Regum, quemadmodum ſcilicet ipſe Elias interpellat Deum aduerſus Iſraël. Contra quod videtur eſſe verbum Samuelis dicentis. 1. Reg. 12. Abſit hoc peccatum à me in domino, vt ceſſem orare pro vobis. Multo ergo minus eſt contra populum interpellandũ. Sed intelligendum eſt, quod prophetæ contra populum aliquem interpellant tripliciter. Vno modo confor- *Prophetæ interpellãt tripliciter contra aliquos.*
mando voluntatem ſuam voluntati diuinæ eis reuelatæ, ſicut & in Pſal. dicitur, Lętabitur iuſtus cùm viderit vindictam. Alio modo interpellando contra regnum peccati, vt ſcilicet non homines, ſed peccata hominum deſtruantur. Tertiò modo vt interpellatio, vel oratio eſt interpretanda per modum denuntiationis, ſecundum illud Hiere. 17. Confundantur qui me perſequuntur. i, confundentur. Duo autem in hac ſua interpellatione contra eos allegat. Primò quidem impietatem quam commiſerant contra cultum Dei. Vno quidem modo perſequẽdo miniſtros eius, quod tangit dicens, *Domine prophetas tuos occiderunt*. 3. Reg. 18. Nunquid nõ indicatum eſt tibi domino meo quid fecerim cùm interficeret Iezabel prophetas domini? Act. 7. Quem prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri. Alio modo quantum ad loca Deo ſanctificata, ſecundum illud Pſal. Incenderunt igni ſanctuarium tuum. Et quantum ad hoc dicit, *Altaria tua ſuffoderunt* Vnde notandum eſt quod Deut. 12. dominus mãdauit, dicens. Ad locum quem elegerit dominus deus veſter de cũctis tribubus veſtris, vt ponat nomen ſuũ ibi et habitet in eo: venietis & offeretis in illo loco holocauſta & victimas veſtras. Tamẽ ante ædificationẽ templi permittebatur populo, vt in diuerſis locis altaria conſtrueret ad cultum diuinum: quod quia erat cõtra legem, ędificato iam templo, Ezechias rex pijſſimus omnia huiuſmodi altaria deſtrui fecit. Et hoc eſt quod dicitur 4. Regum 18. Nónne iſte eſt Ezechias, qui abſtulit excelſa & altaria, & pręcepit Iudę & Ieruſalem ante altare, hoc adorabitis in Ieruſalem. Quod ergo Ezechias fecit ex pietate, hoc fecit Achab & Iezabel ex impietate, volẽtes cultum Dei totaliter exſtirpare. Tertiò allegat contra eos impietatem quam facere intendebant, dicens, *At relictus ſum ego ſolus*, ſcilicet in cultu vnius dei. Quod quidem dixit Helias, eo quod alij non ita apertè manifeſtabant ſe eſſe Dei cultores. Dicitur enim de eo Eccleſiaſt. 48. Surrexit Helias propheta quaſi ignis, & verbum illius quaſi facula ardebat. *Et quærunt animam meam*, ſcilicet, vt auferant eam, Miſerat enim Iezabel ad Heliam. 3. Regum 19. dicens. Hæc mihi faciant dij & hęc addant, niſi hac hora cras poſuero animã tuam ſicut animam vnius ex illis, ſ. prophetis Baal quos occiderat Helias. Deinde cùm dicit, *Sed quid dicit, &c.* ponit diuinum reſpõſum, dicens, *Sed quid dicit ſcriptura* ibidẽ. ſ. dixiſſe illi. ſ. Helię reſponſum diuinũ. Hoc inquã q, ſequitur, *Reliqui mihi*. i. in cultu meo nõ permittẽdo eos cadere in peccatũ, *ſeptẽ milia virorũ*. Ponitur certũ pro incerto propter perfectionẽ ſeptenarij & miliarij, *qui non curuauerunt genua ante Baal*. i. qui cultũ dei nõ deſeruerũt. Eſa. 43. Omnẽ qui inuocat nomẽ meũ in gloriã meã creaui, &c. Deinde cũ dicit, *Sic ergo, &c.* adaptat quod dixerat

dixerat ad propoſitū. Et primò ponit adaptationē, dicens, *Sic ergo & hoc tempore*, in quo videtur multitudo populi deuiaſſe. *Reliquia*, ideſt multi qui ſunt relicti ab illo excidio, *Salua fient*, vel ſaluæ factæ ſunt ſecundum electionem gratiæ Dei, ideſt ſecundum gratuitam electionem Dei. Ioannis. 14. Non me elegiſtis, ſed ego elegi vos. Secundò ex hoc infert concluſionem dicens, *Si autem gratia*, ſalui facti ſunt, *Iam non ex operibus*, eorum. Tit. 3. Non ex operibus iuſtitię quæ fecimus nos, ſed ſecundum ſuā miſericordiam ſaluos nos fecit. Tertiò oſtendit ſequi concluſionē ex præmiſsis, dicens, Alioquin. ſ. ſi gratia eſt ex operibus iā non eſt gratia, quæ dicitur ex eo q̄ gratis datur. Suprà. 5. Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. Deinde cùm dicit. *Quid ergo, &c.* infert concluſionem intentam. Et primo ponit eam, dicens. *Quid ergo ſecundum præmiſſa dicemus?* Hoc. ſ. q̄ Iſraël quantū ad maiorem multitudinem populi non eſt cōſecutus quod quærebar. ſ. iuſtitiā. Et hoc modo intelligendum eſt quod ſuprà nono dictum eſt, Iſraël ſectādo legem iuſtitiæ, in legem iuſtitiæ non peruenit. Io. 7. Quæretis me & non inuenietis. ita tamē q̄ electio. i. electi ex Iudæis, *Conſecuta eſt iuſtitiā*. Ephe. 1. Elegit nos in ipſo vt eſſemus ſancti. cęteri vero, id eſt alia pars populi excęcati ſunt propter ſuam malitiam. Sapiē. 2. Excæcauit eos malitia eorum. Secūdò ibi, *Sicut ſcriptum eſt, &c.* manifeſtat concluſionem quantum ad vltimam partem. Et primo per authoritatem Eſa. 2. Per authoritatem Dauid, ibi, *Et Dauid dicit*. Circa primum notandum quod Apoſtolus componit authoritatem ex duabus. Legitur enim Eſaiæ. 29. Miſcui vobis ſpiritū ſoporis. Et quārum ad hoc dicit, Dedit deus illis ſpiritum cōpunctionis, quod pertinet ad peruerſitatem affectus. Compunctio enim importat quandam cordis punctionem, ſiue dolorem. Eſt ergo quędam bona compunctio qua quis dolet de proprijs peccatis, ſecundū illud Pſalm. Potaſti nos vino cōpunctionis. Eſt autem & mala compūctio, ſcilicet inuidiæ qua quis dolet de bonis aliorum. Hunc ergo cōpunctionis. i. inuidiæ ſpiritum eis dedit deus, non quidem immittendo malitiam, ſed ſubtrahēdo gratiam, ſicut ſuprà. 10. dictum eſt, Ego ad æmulationem adducam vos in nō Gentē. Item legitur Eſaiæ. 6. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne fortè videat oculis ſuis, & auribus ſuis audiat. Et quātum ad hoc deſignans defectum cognitiuæ virtutis ſubdit, Oculos vt nō videāt, ſcilicet per ſeipſos quantum ad miracula quæ Chriſtus eis vidētibus fecit. Et aures vt nō audiant ſcilicet fructuoſe doctrinā Chriſti & Apoſtolorum. Eſaiæ. 42. Qui vides multa nónne cuſtodies? Qui apertas aures habes nónne audies? Addit autē Apoſtolus de ſuo. Vſque in hodiernum diem, quia in fine mundi videbunt & audient quando conuertentur corda filiorū ad patres eorum, vt dicitur Malac. vltimo. Deinde cùm dicit, *Et Dauid dicit, &c.* ponit ad idem, authoritatem Dauid. In qua primo tangit occaſionē defectus Iudæorum, dicens: Fiat menſa eorū. i. malitia qua peccatores reficiuntur. Iob. 20. Cùm dulce fuerit in ore eius malum abſcondet illud ſub lingua ſua. Quæ quidem menſa eſt corā ipſis quādo ex certa malitia peccant. Hoc quidem fit in laqueum quando ex ea paratur tētatio ad peccandum. Eſa. 24. Qui explicauerat ſe de ſouea tenebitur laqueo. Et in captionē quando delectationi ſuccumbit per ſenſum. Eſa. 8. Capientur & irretiētur. Et in ſcandalum, ideſt in pactionem caſus quādo ruunt de peccato in peccatum, pſal. Pax multa diligentibus legem tuam, & nō eſt illis ſcandalum. Et in retributionem illis quando. ſ. punientur pro ſuis peccatis, Vel quia hoc ipſum eſt retributio delictorum, quia deus eos permittit ſic cadere. Pſal. Redde retributionē ſuperbis. Vel menſa, eſt ſacra ſcriptura Iudæis appoſita. Prouerb. 9. Propoſuit menſam ſuam. Quæ quidem fit in laquem quādo occurrit aliquod ambiguum. In captionem quando malè intelligitur. In ſcandalum quando ruit in pertinaciā erroris. Et retributionem, vt ſuprà. Secundò ponit ipſum defectū quantum ad cognitiuam virtutem cùm dicit, Obſcurentur oculi eorum ne videāt q̄ magis prænuntiando quàm optādo dicitur. Ephe. 4. Tenebris obſcuratum habentes intellectum. Et quantū ad effectū cùm dicit, Et dorſum eorū, id eſt liberum arbitrium q̄ portat ad bona & ad mala, ſemper incurua, id eſt incuruari permitte ab æternis ad temporalia, à rectitudine iuſtitię ad iniquitatem. Eſaiæ. 51. Incuruare vt tranſeamus.

Cōpunctio duplex eſt, bona. ſ. & que eſt de peccatis: et mala que inuidia dicitur.

LECTIO SECVNDA.

Non eſt inutilis, neque irreparabilis Iudæorum caſus, quod probat ex vtilitate, ex intentione, & ex conditione illius populi.

DIco ergo, nūquid ſic offenderunt vt caderent? Abſit. Sed illorum delicto ſalus eſt Gentibus vt illos æmulentur, quòd ſi delictum illorū diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium, quantomagis plenitudo eorum? Vobis enim dico Gentibus. Quandiu quidem ego ſum Gētium Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo, ſi quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam & ſaluos faciam aliquos ex illis. Si enim amiſſio eorū reconciliatio eſt mundi, quæ aſſumptio niſi vita ex mortuis? Quòd ſi delibatio ſancta eſt, & maſſa. Et ſi radix ſancta, & rami.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit q̄ caſus Iudæorum non eſt vniuerſalis, hic incipit oſtendere quod caſus eorum nō eſt inutilis neq; irreparabilis. Et circa hoc duo facit. Primo oſtendit caſum Iudæorum eſſe vtilē & reparabilem. Secundò excludit gloriam Gentilium Iudæis inſultantium, ibi, *Quod ſi aliqui ex ramis, &c.* Circa primū duo facit. Primo proponit quæſtionem, Secundò ſoluit, ibi, *Abſit, &c.* Dicit ergo primò. Dictum eſt & probatum q̄ cæteri Iudæi præter electos ſunt excæcati. Dicit ergo quæſtionem mouens. *Nunquid ſic offenderunt vt caderent?* Quod poteſt dupliciter intelligi. Vno modo ſic. Nūquid Deus permiſit eos offendere ſolum, *Vt caderent*, id eſt propter nullam aliam vtilitatē inde conſequentem, ſed ſolùm volens eos cadere? Quod quidē eſſet contra bonitatem diuinam quæ tanta eſt, vt Auguſtinus dicit in Enchi. q̄ nunquam permitteret aliquid mali fieri niſi propter bonū, quod ex malo elicit. Vnde & Iob. 34. dicitur. Cōteret multos & innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis. Et Apoc. 3. dicitur, Tene quod habes ne alter accipiat coronam tuam, quia. ſ. Deus aliquos ſic permittit cadere, vt quorundam caſus ſit aliorum ſalutis occaſio. Alio modo poteſt intelligi ſic. *Nunquid ſic offenderunt vt caderent?* id eſt perpetuò in caſu remanerent? Pſal. Nunquid qui dormit nō adijciet vt reſurgat? Deinde cùm dicit, *Abſit &c.* ſoluit quæſtionem. Et primò ſecundum intellectū oſtendens caſum Iudæorum fuiſſe vtilem. Secundò ſoluit quæſtionem quantum ad ſecundum intellectum oſtendens caſum Iudæorum eſſe reparabilem, ibi, *Quod ſi delictū illorum, &c.* Dicit ergo primò, *Abſit*. vt ſ. inutiliter caderent: *Sed magis illorum*. ſ. Iudæorum, *Delicto*, ſalus Gentibus facta eſt occaſionaliter. Vnde & dominus dicit Ioan. 4. Salus ex Iudæis. Quod quidē poteſt intelligi tripliciter. Primò modo quia delictum quod occaſione Chriſti cōmiſerunt, eſt ſubſecuta ſalus Gentium per redemptionem ſanguinis Chriſti. 1. Petr. 1. Nō enim

Delictū Iudæorū dicitur tripliciter eſſe ſalus gentiū.

corruptibilibus auro vel argẽto redempti eſtis de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis, ſed pretioſo ſanguine agni immaculati. Secundo modo poteſt intelligi de delicto quo doctrinam apoſtolorum repulerunt ex quo conſecutum eſt vt Apoſtoli gentibus prædicarent ſecundum illud Act.13. Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei, ſed quantum repuliſtis illud ecce conuertimur ad Gentes, &c. Tertiò modo poteſt intelligi de hoc q, propter ſuam impœnitentiam ſunt in omnes Gẽtes diſperſi. Et ſic Chriſtus & eccleſia vbique à libris Iudæorũ teſtimonium habuit fidei Chriſtianæ, ad cõuertendos Gentiles qui ſuſpicari potuiſſent prophetias de Chriſto quas prædicatores fidei inducebant eſſe confictas, niſi probarentur teſtimonio Iudæorum, vnde in Pſal. dicitur, Oſtendiſti mihi ſuper inimicos meos. ſ. Iudæos ne occidas eos, nequando obliuiſcantur populi mei. diſperge illos in virtute tua. Sequitur, Vt illos æmulẽtur, Et quia non dicit qui vel quos, cùm etiam ſit duplex æmulatio. ſ. indignationis & imitationis. Poteſt hoc quatuor modis exponi. Primo modo vt intelligatur ſic. *Vt gentiles illos*. ſ. Iudæos, *Aemulentur*. i. imitentur in cultu vnius Dei. Ephe.2. Eratis in illo tempore ſine Chriſto alienati à conuerſatione Iſraël, & poſtea ſubdit, Nunc autem vos qui aliquando eratis lõgè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti 1. Thim. 2. Vos imitatores facti eſtis eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa, *Vel vt gentiles æmulentur Iudæos*. i. indignẽtur contra eos propter incredulitatem eorum. Pſal. Vidi præuaricantes & tabeſcebam, quia eloquia tua nõ cuſtodierunt. Tertio modo poteſt intelligi ſic, Vt Iudęi æmulentur, ideſt imitentur Gentiles quando vbique & nunc aliqui eorum particulariter conuertuntur ad fidem, imitantes fidem Gentium, & finaliter omnis Iſraël ſaluus fiet cum plenitudo Gentium intrauerit, & ſic impleatur quod dicitur Deut.28. Ille erit in caput, & tu eris in caudam. Quarto modo poteſt exponi ſic, Vt Iudæi æmulentur Gentiles. i. contra eos ex inuidia turbentur dum vident ad eos eorum gloriam translatam. Deut. 32. Ego prouocabo eos in eo qui nõ eſt populus. Deinde cum dicit, *Quod ſi delictum eorum, &c.* ſoluit quæſtionem quãtum ad ſecundum intellectum, oſtendens caſum Iudæorum eſſe reparabilem, quod quidem oſtendit tripliciter. Primò ex vtilitate. Secundò ex Apoſtoli intentione, ibi, *Vobis enim dico, &c.* Tertiò ex conditione illius populi, ibi, *Quod ſi delibatio ſancta, &c.* Circa primum ponit talem rationem, Bonum eſt potentius ad vtilitatem inferendam quam malũ, ſed malum Iudæorũ magnam vtilitatem gentibus contulit: ergo multo maiorem confert mũdo eorum bonum: hoc eſt ergo q, dicit. Dictum eſt q, eorum delicto ſalus gentibus facta eſt: *quod*, pro ſed illorum. ſ. Iudæorum, *Delictum diuitiæ ſunt mundi*. i. Gentilium, quia. ſ. delictum Iudæorum redundauit in ſpirituales diuitias Gentilium, de quibus dicitur. Eſa. 33. Diuitiæ ſalutis ſapiẽtia & ſcientia, quod quidem refert ad eorum culpam. *Et diminutio eorum*, qua. ſ. decreuerunt ab illa celſitudine gloriæ quam habebãt, quod pertinet ad pœnam. Danie.3. Imminuti ſumus pluſquam omnes Gẽtes, ſumuſque humiles in vniuerſa terra hodie propter peccata noſtra. Sunt autem diuitiæ Gentium per occaſionem vt dictum eſt, vel, *Diminutio eorum*. i. aliqui minimi & abiecti ex Iudæis, Gentes ſpiritualiter ditauerunt. ſ. apoſtoli de quibus dicitur 1. Corin. 1. Infirma mũdi elegit Deus, vt confundat fortia. *Quanto magis plenitudo eorum*. i. abundantia eorum ſpiritualis, vel multitudo eorũ ad Deum conuerſa in diuitias Gentiũ redundabit. Eccl. 24. In plenitudine ſanctorum detentio mea. Et ſic, ſi Deus propter vtilitatẽ totius mundi permiſit Iudæos delinquere & diminui, multo magis implebit ruinas eorum propter totius mundi vtilitatem. Deinde cùm dicit. *Vobis enim dico Gentibus, &c.* oſtẽdit idem ex ſua intentione quam primò proponit. Secundò eius rationem aſsignat, ibi, *Si enim amiſsio, &c.* Circa primũ conſiderandum eſt q, cùm in ſuperioribus huius epiſtolæ partibus locutus fuerit omnibus fidelibus exiſtentibus Romæ, ſiue fuerint ex Gẽtibus, ſiue ex Iudæis, nũc ſpecialiter ſermonem ſuum dirigit ad Gentiles conuerſos. Dicit ergo. Dixi q, plenitudo eorum diuitiæ mundi eſſent. In huius enim ſignum dico, *Vobis Gentibus*. i. Gentibus ad fidem conuerſis. Eſa. 65. Dixi, ecce ego ad Gẽtes, &c. Hoc inquã vobis dico, *Quandiu ego ſum Gentium apoſtolus*, quarum cura ſpecialiter mihi incumbit ex iniũcto officio Galat. 2. Dextras dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis, vt nos in Gentes, ipſi autem in circuncisionem. 1. Tim. 2. *In quo poſitus ſum ego prædicator & apoſtolus*, veritatẽ enim dico in Chriſto Ieſu, non mẽtior doctor Gentium in fide & veritate. *Miniſterium meum honorificabo*, nõ quidem his quæ ad ſecularem honorem pertinent, ſed primò quidem ornãdo ipſum bonis motibus 2. Corin 6. In omnibus exhibeamus noſmetipſos ſicut dei miniſtros in multa patientia. Secũdò per ſupererogationem operum, ad quæ non tenebatur. 1. Corint. 9. Quæ eſt ergo merces mea vt euãgelium Chriſti prædicans ſine ſumptu, &c. Tertiò ampliando ſollicitudinem ad omnium ſalutem. 2. Corinth. 11. Præter illa quæ extrinſecus ſunt inſtantia mea quotidiana ſollicitudo omniũ eccleſiarum. Vnde & hic ſubdit. *Si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam*. i. Iudæos, qui ſunt mihi cognati ſecundum carnem, vt ſuprà 9. dictum eſt Eſa. 58. Carnem tuam ne deſpexeris. Et hoc ad æmulandũ bona æmulatione, ſecundum illud 1. Corint. 12. Aemulamini chariſmata meliora. Et per hunc modum, *Vt ſaluos faciam aliquos ex illis*. ſ. ex Iudæis. 1. Corin. 10. Non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant. Sed contrà eſt quod ipſe dicit 2. Corint. 10. Nos autem nõ in immenſum gloriamur, ſed ſecundum menſuram regulæ qua mẽſus eſt nobis Deus menſuram pertingendi vſque ad vos. Non autem acceperat menſuram ſui miniſterij, niſi ſuper Gentes. Non ergo debebat ſe intromittere de Iudæis. Dicunt autem quidam quod Iudæi in Iudæa habitantes nõ pertinebant ad eius apoſtolatum, ſed Petri, Iacobi & Ioannis, vt dicitur Gal. 2. Sed Iudæi inter Gentes habitantes, ad eius apoſtolatum pertinebant, & eorum ſaluti inſiſtebat. Sed hoc videtur cõtra intentionem literæ, Si enim illi Iudæi ad eius apoſtolatum pertinebant in hoc, q, eorum conuerſionis intendebat, non honorificaſſet ſuum miniſterium. Et ideo dicẽdum eſt q, ſic erat ſibi commiſſa prædicatio Gentilium, vt ad eam ex neceſsitate teneretur, ſicut ipſe dicit 1. Corin. 9. Si non euangelizauero, væ mihi. Neceſsitas enim incumbit. Nec tamẽ erat ei prohibitum Iudęis prędicare, quamuis ad hoc non teneretur. Et ſecundum hoc eorũ ſaluti inſiſtendo: miniſterium ſuum honorificabat. Quod quidem non faceret, ſi caſum eorum irreparabilem reputaret. Vnde ipſum Apoſtoli ſtudiũ quod adhibebat ad conuerſionem Iudęorum, inducit pro ſigno quod caſus Iudæorum ſit reparabilis. Deinde cùm dicit, *Si enim, &c.* aſsignat rationẽ ſuę intentionis, quia. ſ. videbat quod conuerſio Iudæorum proueniebat in ſalutem Gentiũ, vnde dicit, *Si enim amiſsio eorum*. i. incredulitas & inobedientia eorũ, ſicut dicitur ſeruus amiſſus,

Duplex æmulatio.

Tripliciter honorificauit Paulus ſuum miniſterium.

quando

quando ſub cura & obedientia domini refugit eſſe. Hier. 50. Grex perditus factus eſt populus meus. Si inquam iſta Iudæorũ amiſsio eſt occaſionaliter, *Reconciliatio mundi*, inquantum per mortem Chriſti ſumus recõciliati Deo: *Quæ aſſumptio niſi vita ex mortuis?* i. quod Iudæi reaſſumantur à Deo, ſecundum illud Zachar. 11. Sumpſi mihi duas virgas. Quid inquam faciet talis aſſumptio, niſi quod Gẽtiles reſurgere faciat ad vitá? Gẽtiles enim ſunt fideles qui tepeſcunt. Matt. 24. Quoniam abundauit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. Vel etiam qui totaliter cadet decepti ab antichriſto Iudæis cõuerſis in priſtinum feruorem reſtituẽtur. Et etiam ſicut Iudæis cadentibus Gentiles poſt inimicitias ſunt recõciliati, ita poſt cõuerſionem Iudæorũ, imminente iam fine mundi erit reſurrectio generalis, per quam homines ex mortuis ad vitá immortalem redibũt. Deinde cùm dicit, *Quod ſi delibatio, &c.* oſtendit idem ex cõditione ipſius gentis Iudæorũ. Et hoc quidẽ dupliciter. Primò ex parte apoſtolorum, cùm dicit, *Quod ſi delibatio ſancta eſt & maſſa.* Dicitur autẽ delibatio, id quod ex maſſa paſtæ ſumitur, quaſi ad probandum. Sunt autem apoſtoli ex gente Iudęorum aſſumpti à Deo, ſicut delibatio ex maſſa. Et ideo ſi apoſtoli ſunt ſancti, conſequens eſt quod gens Iudæorũ ſit ſancta. 1. Pet. 2. Gens ſancta, populus acquiſitionis, &c. Secundò probat idem ex parte patriarcharum, qui comparãtur ad Iudęos, ſicut radix ad ramos, vnde & Eſa. 11. dicitur, Egredietur virga de radice Ieſſe. Si ergo patriarchæ, qui ſunt radix ſunt ſancti, & Iudęi qui ex eis proceſſerunt ſicut rami, ſunt ſancti. Oſeæ. 14. Erũpet radix eius, vt libani ibunt rami, &c. Sed cõtra eſt quod dicitur Ezech. 18. Vir ſi fuerit iuſtus, vita viuet. Sic ergo nõ ſequitur quod ſi radix eſt ſancta, & rami. Ibidem etiam ſubditur quod ſi filius videns peccata patris ſui timuerit & nõ fecerit ſimile, nõ morietur, ſed vita viuet, vnde etiam videtur non ſequi quod ſi delibatio ſancta eſt, & maſſa. Sed dicendũ quod Apoſtolus hic nõ loquitur de actuali ſanctitate. Nõ enim intendit oſtendere Iudæos incredulos eſſe ſanctos, ſed de ſanctitate potentiali. Nihil enim prohibet eos reparari in ſanctitate, quorum patres & quorũ filij ſunt ſancti. Vel poteſt dici quod illi ſunt ſpecialiter rami patriarcharum, qui eos imitantur, ſecundum illud Ioan. 8. Si filij eſtis Abrahæ, opera Abrahæ facite.

Quid delibatio.

Radix ſancta, & ramus quomodo verũ eſt.

LECTIO TERTIA.

Gloriatio gentium aduerſus Iudæos reprimitur, ac diuinorum iudiciorum conſideratio inducitur.

QVod ſi aliqui ex ramis fracti ſunt, tu autẽ cùm oleaſter eſſes, inſertus es in illis, & ſocius radicis & pinguedinis oliuæ factus es noli gloriari aduerſus ramos, quòd ſi gloriaris, non tu radicem portas, ſed radix te. Dicis ergo, fracti ſunt rami vt & ego inſerar. Bene, propter incredulitatem fracti ſunt. Tu autem fide ſtas: noli altum ſapere, ſed time. Si enim Deus naturalibus ramis nõ pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & ſeueritatem Dei. In eos quidem qui ceciderunt, ſeueritatem, in te autem, bonitatem Dei ſi permanſeris in bonitate. Alioquin & tu excideris. Sed & illi ſi non permãſerint in incredulitate, inſerentur. Potẽs eſt enim Deus iterum inſerere illos. Nam & ſi tu ex naturali exciſus es oleaſtro, & contra naturam inſertus es in bonam oliuam, quanto magis hi, qui ſecundum naturã inſerentur ſuæ oliuæ?

Poſtquam apoſtolus oſtẽdit caſum Iudæorũ fuiſſe vtilem & reparabilem, hic excludit gloriationem gẽtilium contra Iudæos. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit Gentibus conuerſis, non eſſe gloriandum contra Iudæos. Secundò reſpondet obiectioni Gentilium, ibi, *Dicis ergo fracti ſunt, &c.* Circa primũ duo facit. Primò prohibet Gẽtiles cõtra Iudæos gloriari. Secundò rationem prohibitionis aſsignat, ibi, *Quod ſi gloriaris, &c.* Videbatur autẽ ex duabus partibus imminere Gentilibus gloriandi occaſio contra Iudæos. Primò quidem ex defectu Iudæorum, dicens, Dictum eſt quod ſi radix eſt ſancta, & rami. *Sed ſi aliqui ex ramis.* i. ex Iudæis, non omnes tamen, *Sunt fracti.* i. diuiſi à fide patrũ qui comparantur radici, noli. ſ. gloriari. Iob. 15. Ramos eius areſcit flãma. Sap. 4. Confringentur rami inconſumpti. Secundò videtur eis imminere materia gloriãdi ex parte promotionis eorum. Promotio autem alicuius tãto magis conſueuit eum extollere in vanam gloriam, quanto ex viliori ſtatu eleuatur, ſecundum illud Prou. 30. Propter tria mouetur terra, & quartum nõ poterit ſuſtinere. Per ſeruum cùm regnauerit, &c. Et ideo præmittit abiectum ſtatum, de quo aſſumpti erant, dicens, *Tu autem gentilis*, cum in ſtatu gentilitatis oleaſter eſſes. i. arbor infructuoſa. Hier. 17. Erunt quaſi mirice in deſerto. Matth. 3. Omnis arbor quæ nõ facit fructum bonum excidetur, &c. Deinde ponit eorum promotionem. Et primò quidem quantũ ad hoc quod ſunt aſſumpti in dignitatem illius gentis. vnde dicit, *Inſertus es illis.* i. loco illorum. Iob. 4. Conteret multos & innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis. Secundo per hoc quod ſunt conſociati patriarchis, quos ſuprà radici cõparauerat, vnde dicit, *Et ſocius radicis factus es*, id eſt conſociatus es patriarchis & prophetis. Mat. 8. Multi veniẽt ab oriente & Occidente, & recumbent cum Abraham, Iſaac & Iacob in regno cœlorum. Tertiò per comparationem ad gloriã apoſtolorũ, cùm dicit, *Et ſocius pinguedinis oliuæ factus es.* Oliua quidem dicitur ipſa gens Iudæorum propter vberes fructus ſpirituales, quos attulit. Hier. 11. Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, ſpecioſam vocauit Deus nomen tuum. Pſal. Ego autẽ ſicut oliua fructifera in domo Dei. Sicut autem huius oliuæ radix ſunt patriarchæ & prophetę, ita etiam pinguedo huius oliuæ, eſt abũdantia gratiæ ſpiritus ſancti, quam præ omnibus apoſtoli habuerunt, vt glo. dicit. Vnde Iudi. 9. Oliua dixiſſe inducitur, Nunquid poſſum deſerere pinguedinem meã? Pſal. Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea. Sic ergo promoti ſunt Gentiles ad ſocietatem illius populi ſcilicet patriarcharum & apoſtolorum & prophetarum. Ephe. 2. Eſtis ciues ſanctorum & domeſtici dei ſuperædificati ſuper fundamentum apoſtolorum & prophetarum, & licet has occaſiones gloriandi habere videaris Gentilis, noli tamen gloriari aduerſus ramos. i. aduerſus Iudæos. 1. Corint. 5. Nõ eſt bona gloriatio veſtra. Deinde cùm dicit, *Quod ſi gloriaris, &c.* aſsignat rationẽ ſuæ admonitionis, dicẽs, quod ſi nõ obſtante hac admonitione gloriaris inſultando Iudæis ſtantibus vel exciſis, hoc conſideres ad repreſsionem glorię tuæ, quod tu, *Radicem non portas, ſed radix te.* i. Iudæa non accepit à Gentilitate ſalutem, ſed potius econuerſo. Ioan. 4. Salus ex Iudęis eſt. Vnde & Abrahę promiſſum eſt Gẽ. 22. quod in ipſo benedicentur omnes cognationes terrę. Deinde cùm dicit, *Dicis ergo, &c.* excludit obiectionẽ Gentiliũ. Et primò proponit obiectionem. Secundò excludit eã ex conſideratione diuini iudicij, ibi, *Bene, &c.* Tertiò inducit eos in diligẽtem cõſiderationem diuinorum iudiciorum, ibi, *Vide ergo bonitatem, &c.* Dicit ergo primò, Ergo tu Gentilis qui gloriaris contra Iudæos fortè dicis, *Fracti ſunt rami vt ego inſerar.* id eſt ad hoc Deus permiſit Iudæos à fide excidere, vt ego ad fidem intrarem. Nullus autem ſuſtinet detrimentum vnius rei, niſi propter rem pretioſiorem &

Cur Iudæorum gens oliua dicitur.

magis

magis dilectam, ſicut medicus permittit infirmitatem eſſe in pede, vt ſanet oculum. Sic igitur ex hoc ipſo videtur Gentilitas eſſe prætioſior & magis Deo accepta, quá Iudęa. Vnde Mala. 1. dicitur, Non eſt mihi voluntas in vobis dicit dominus deus, & munus non accipiam de manu veſtra. Ab ortu auté ſolis vſque ad occaſum, magnű eſt nomen meum in Gentibus. Et Eſa. 49. Parum eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob. Dedi te in lucem Gentiű. Deinde cùm dicit, *Bene, &c.* excludit obiectionem. Et primò aſsignat cauſam defectus Iudæorű, & promotionis Gétilium, dicés, *Bene*, in hoc dicis q. Deus permiſit frangi ramos vt tu inſeraris, ſed conſidera cauſam fractionis ramorum propter incredulitatem in quam fracti ſunt, quia. ſ. in Chriſtum credere noluerunt. Ezech. 2. Increduli & ſubuerſores ſunt tecum. Ioan. 8. Si veritatem dico vobis, quare nõ creditis mihi? *Tu autẽ.* ſ. Gẽtilis *Stas in fide.* i. credendo in Chriſtum, in quo gratiam conſecutus es. 2. Cor. 11. Nam fide ſtatis. 1. Cor. 15. Notum facio vobis euangeliű, in quo ſtatis, per quod & ſaluamini. Secundò inducit admonitioné, dicens. *Noli altum ſapere.* i. noli de te vltra teipſum præſumere. Infra. 12. Non alta ſapientes, ſed humilibus conſentientes. Pſal. Domine non eſt exaltatum cor meű, neque elati ſunt oculi mei. *Sed time*, ne. ſ. etiá tu frangaris per incredulitatem, quod pertinet ad timorem caſtum. Prouer. 28. Beatus homo qui ſemper eſt pauidus, qui verò métis eſt duræ, corruet in malű. Eccl. 1. Timor domini expellit peccatum. Secundò aſsignat rationem ſuæ admonitionis, dicens, *Si enim naturalibus ramis.* i. Iudæis, qui ex naturali origine ex patriarchis deſcenderunt, *Non pepercit Deus*, quin eos frangi permitteret: time, *Ne forte nec tibi parcat*, quin. ſ. te permittat per incredulitatem excidere. Prouer. 6. Zelus & furor viri nõ parcet in die vindictæ. Hie. 13. Non parcam neque miſerebor, vt non diſpergam eos. In hoc ergo conſiſtit ſolutio Apoſtoli quod cùm aliquis videt ſe gratiam adeptum, alio cadente, nõ debet extolli cõtra cadentem, ſed magis timere ſibi ipſi, quia ipſa ſuperbia eſt cauſa præcipitij, & timor eſt cauſa cuſtodiæ & cautelæ. Deinde cùm dicit, *Vide ergo bonitatem & ſeueritatem, &c.* inducit eos in diligétem conſiderationem diuinorű iudiciorum. Et primò inducit eos ad conſiderandum. Secundò inſtruit eos quaſi per ſe conſiderare nõ valentes, ibi, *Nolo enim vos ignorare fratres, &c.* Tertiò quaſi nec ipſe perfectè ſufficeret ad iſtorum inueſtigationem, exclamat admirando diuiná ſapiétiam, ibi, *O altitudo diuitiarum, &c.* Circa primum tria facit. Primò oſtendit quid cõſiderari oporteat, dicens, *Vide ergo.* i. diligenter conſidera, *Bonitatem Dei*, miſerentis. Pſal. Quam bonus Iſraël Deus his qui recto ſunt corde ſuprà. 2. An diuitias bonitatis eius cõtemnis, & ſeueritatem ipſius puniétis? Pſal. Deus vltionum dominus. Naum. 1. Deus æmulator, & vlciſcens dominus. Prima enim cõſideratio tribuit ſpem. Secunda timoré vt vitetur deſperatio & præſumptio. Secundò oſtendit in quibus vtrunque dictorum ſit conſiderandum quantum ad prædicta, dicens, *In eos quidem.* ſcilicet Iudæos qui ceciderunt, ſeueritaté. Thren. 2. Præcipitauit dominus nec pepercit, omnia ſpecioſa Iacob deſtruxit. *In te autem.* ſ. Gentilé qui inſertus es, *Bonitatem.* Pſal. Bonitatem feciſti cum ſeruo tuo domine. Tertiò oſtendit quo tenore poſsint in prædictis hæc conſiderari, quia nõ immobiliter ſicut quod poteſt mutari in futurum. Et primò oſtendit quãtum ad Gentiles, dicens, *In te*, dico, vide, *Bonitatem Dei*, operantem, eo tamé tenore ſi permanſeris in bonitate. Ioan. 15. Manete in dilectione mea. *Alioquin*, ſi tu non dederis operá ad permanendum per timorem & humilitatem, *Et tu excideris.* Matth. 3. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur. Secundò oſtendit idem quantum ad Iudęos, & primo proponit quod intendit, dicens, *Sed & illi.* ſ. Iudæi, ſi non permanſerint in incredulitate, *Inſerentur.* i. in ſuum ſtatum reſtituentur. Hier. 3. Fornicata es cum amatoribus multis, tamen reuertere ad me, dicit dominus. Secundò probat quod dixerat. & primò ex diuina potentia, dicens, *Potens eſt enim dominus Deus iterum inſerere illos:* & ideo nõ eſt de eorum ſalute deſperandum. Eſa. 59. Ecce non eſt abbreuiata manus domini, vt ſaluare nõ poſsit. Secundò probat idem per locum à minori, dicens, *Nam ſi tu Gentilis excisus es ex naturali oleaſtro.* i. ex gétilitate quæ naturaliter erat infructuoſa, nõ quidem prout dominus fecit naturam, ſed ſecundum quod corrupta eſt per peccatum. Sap. 12. Iniqua eſt natio eorum, & naturalis malitia ipſorum. Ephe. 2. Eramus natura filij iræ. *Et inſertus in bonam oliuam.* i. in fide Iudæorum, *Contra naturam*, ideſt contra communem curſum naturę. Non enim conſueuit ramus arboris malę inſeri in bonam arborem, ſed potius econuerſo. Id autem quod deus facit non eſt contra naturá, ſed ſimpliciter eſt naturale. Dicimus enim eſſe naturale, quod fit ab agente cui naturaliter ſubditur patiens, quáuis etiam non ſit ſecundum propriam naturam patientis, ſicut enim fluxus & refluxus maris eſt naturalis propter hoc quod cauſatur ex motu lunę, cui naturaliter ſubditur aqua, quanuis non ſit naturalis ſecundum formam aquę: ita etiam cùm omnis creatura ſit naturaliter Deo ſubiecta: quicquid Deus facit in creatura, eſt ſimpliciter naturale, licet fortè non ſit naturale ſecundum propriam & particularem naturá rei in qua fit, puta cùm cęcus illuminatur & mortuus reſuſcitatur, ſi inquam hoc factum eſt cõtra naturam, *Quanto magis hi qui ſunt ſecundum naturam*, id eſt qui naturali origine pertinent ad gentem Iudęorű, *Inſerentur ſuæ oliuæ*, id eſt reducentur ad dignitatem gétis ſuę. Malach. vlti. Conuertet corda patrum ad filios, & corda filiorum ad patres eorum.

LECTIO QVARTA.

Diuini iudicij factum proponitur, conuerſio videlicet Iudæorum in fine ſeculi, quando plenitudo gentium intrauerit, ſimulque oſtenditur quomodo ſine pœnitentia Dei, dona & vocatio ſint.

Nolo enim vos ignorare fratres myſterium hoc, vt non ſitis vobiſipſis ſapientes, quia cæcitas ex parte contingit in Iſraël, donec plenitudo Gentium intraret, & ſic omnis Iſraël ſaluus fieret, ſicut ſcriptum eſt, Veniet ex Sion, qui eripiat & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me teſtamentum, cùm abſtulero peccata eorum. Secundum euangeliũ quidem, inimici propter vos, ſecundum electionem autem, chariſsimi propter patres. Sine pœnitẽtia enim ſunt dona & vocatio Dei. Sicut enim aliquando & vos non credidiſtis Deo, nunc autem miſericordiá conſecuti eſtis propter incredulitatem illorum, ita & iſti nunc non crediderunt in veſtram miſericordiam, vt & ipſi miſericordiam conſequantur. Cõcluſit enim Deus omnia in incredulitate, vt omnium miſereatur.

Poſtquam Apoſtolus induxit Gentiles in cognitionem diuinorum iudiciorum, in quibus diuina bonitas & ſeueritas manifeſtatur, hîc quaſi eis adhuc nõ ſufficientibus conſiderare prędicta, exponit quid ſibi circa hęc videatur. Et primò proponit factum. Secundò probat, ibi, *Sicut ſcriptum eſt, &c.* Tertiò rationem aſsignat, ibi, *Si enim, &c.* Circa primum tria facit, Primò proponit ſuam intentionem, dicens, Ideo induxi vos ad cõſiderandum bonitatem & ſeueritatem

tem

tem Dei. *Nolo enim ô fratres ignorare vos myſterium hoc*, nõ enim omnia myſteria capere poreſtis. hoc eſt enim perfectorum quibus dominus dicit Luc. 8. Vobis datum eſt noſſe myſteriũ regni Dei. Sap. 6. Nõ abſcondã à vobis ſacramenta Dei. Sed ignorantia huius myſterij eſſet nobis dãnoſa. 1. Cor. 14. Siquis ignorat ignorabitur. Secundò aſsignat ſuæ intentionis rationem, *Vt non ſitis vobiſmetipſis ſapientes*, ideſt non de ſenſu veſtro præſumatis: & ex veſtro ſenſu alios contemnentes, vos eis præferatis. Infrà. 12. Nolite eſſe prudentes apud voſmetipſos. Eſa. 5. Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris, & corã vobiſmetipſis prudẽtes. Tertiò proponit quod intendit. Primò quidem quantum ad caſum particularium Iudæorum, cùm dicit, *Quia cæcitas contingit in Iſraël*, non vniuerſaliter, ſed ex aliqua parte, vt ſuprà oſtenſum eſt. Eſa. 6. Excæca cor populi huius. Secundo ponit terminum huius cæcitatis, dicens, *Donec intraret*, ad finem, *Plenitudo gentium*, id eſt nõ ſolùm aliqui particulariter ex Gẽtibus. ſicut tunc conuertebantur, ſed vel pro toto vel pro maiori parte in omnibus Gentibus eccleſia fundaretur. Pſal. Domini eſt terra, & plenitudo eius. Dicuntur autẽ Gentiles ad fidem conuerſi intrare, quaſi ex exterioribus & viſibilibus rebus quæ venerabantur in ſpirituali, & voluntate diuina. Pſal. Introite in conſpectu eius in exultatione. Et eſt notandũ q̃ hoc aduerbium, *Donec*, poteſt deſignare cauſam excæcationis Iudæorũ: Propter hoc enim permiſit Deus eos excæcari, vt plenitudo Gẽtium intraret, ſicut patet ex ſupradictis. Poteſt etiam deſignare terminum, quia videlicet vſque tunc cæcitas Iudæorum durabit quouſque plenitudo Gentium ad fidem intrabit. Et huic concordat quod infrà ſubdit de futuro remedio Iudæorũ, cùm dicit, *Et tunc*. ſ. cùm plenitudo Gentium intrauerit, *Omnis Iſraël ſaluus fiet*, non particulariter ſicut modò, ſed vniuerſaliter omnes. Oſeę 1. Saluabo eos in domino Deo ſuo. Mich. vlt. Reuertetur & miſerebitur noſtri.

Deinde cùm dicit. *Sicut ſcriptum eſt, &c*. probat q̃ dixerat de futura ſalute Iudæorum. Et primò probat hoc per authoritatem. Secundò per rationem, ibi, *Secundum euangelium meum &c*. Dicit ergo primò, Dico q̃ omnis Iſraël ſaluus fiet, ſicut ſcriptum eſt Eſa. 56. vbi noſtra litera ſic habet, Veniet ex Sion redemptor & eis qui redeunt ad Iacob, hoc fœdus meum cum eis dicit dominus. Sed Apoſtolus hoc inducit, ſecundum literam. 70. & tangit tria verba hîc poſita. Primò ſaluatoris aduentum, cùm dicit, *Veniet Deus*, ſcilicet humanatus ad ſaluandũ nos, *Ex Sion*. i. ex populo Iudęorum, qui ſignificatur per Sion, quæ erat arx Ieruſalẽ, quæ eſt metropolis Iudææ. Vnde dicit. Zac. 9. Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem, ecce rex tuus venit tibi, &c. Ioan. 4. Salus ex Iudæis eſt. Vel dicit, *Ex Sion*, eũ venire, non quia ſit ibi natus, ſed quia inde doctrina eius exiuit in vniuerſum mundum, per hoc quod apoſtoli in cœnaculo Sion ſpiritum ſanctum receperunt. Eſa. 2. De Sion exibit lex. Secundò ponit ſalutem per Chriſtum Iudęis oblatam, dicens, *Qui eripiat & auertat impietatem à Iacob*. Et poteſt ereptio referri ad liberationem à pœna. Pſal. Eripiet animam meã de morte. Quòd verò dicit, *Auertet impietatem à Iacob*, poteſt referri ad liberationẽ à culpa. Pſal. Auertet dominus captiuitatem plebi ſuæ. Vel vtrumque refertur ad liberationem à culpa, ſed dicit, qui eripiat, propter paucos, qui nunc difficulter quaſi cũ quadam violentia cõuertuntur. Amos. 3. Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremũ auriculæ, ſic eruentur filij Iſraël. Dicit autem, *Auertet impietatem à Iacob*, ad oſtendendũ facilitatẽ conuerſionis Iudæorum in fine mundi. Mich. vlt. Quis Deus ſimilis tui qui aufers iniquitatem, & tranſfers peccatum reliquiarum hęreditatis tuæ? Tertio oſtendit modum ſalutis cùm dicit. Et hoc teſtamentum. ſ. nouum erit illis à me cùm abſtulero peccata eorum. Vetus enim teſtamentum peccata non auferebat, quia vt dicitur Hebr. 10. Impoſsibile eſt ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Et ideo propter imperfectionem veteris teſtamenti promittitur eis nouum teſtamẽtum. Hier. 31. Feriam domui Iſraël & domui Iuda fœdus nouum. Quod quidem habebit efficaciã ad remiſsionem peccati per ſanguinẽ Chriſti. Matt. 26. Hic ſanguis meus noui teſtamenti, qui pro multis effundetur in remiſsionem peccatorum. Mich. vlt. Deponet iniquitates noſtras, & proijciet in profundũ maris omnia peccata noſtra. Deinde cùm dicit, *Secundum euangelium meum, &c*. probat propoſitũ per rationem. Et primò inducit probationem. ſecundò remouet obiectionem, ibi, *Sine pœnitentia enim*. Dicit ergo primò q̃ eorum peccata auferantur, & quod poſtquam peccata habent, manifeſtum eſt q̃ ſunt inimici Chriſti. *Secundum euangelium*, quidem, *inimici*, id eſt quãtum ad doctrinam euangelij pertinet, quam impugnant propter vos. i. ad vtilitatem veſtri cedit, vt ſuprà dictum eſt. Vnde dicitur Luc. 19. Veruntamen inimicos meos illos qui noluerunt me regnare ſuper ſe, adducite huc, & interficite ante me. Ioan. 15. Nunc autem & viderunt & oderunt me, & patrem meum. Vel ſecundum euãgelium dicit, quod eorum inimicitia ad vtilitatem euangelij pertinet, cuius prædicatio occaſione talis inimicitiæ vbique diffunditur. Col. 1. In verbo veritatis euangelij, quod peruenit ad vos, ſicut & in vniuerſo mundo eſt, fructificat & creſcit. Sed ſunt chariſsimi deo propter patres, & hoc ſecundum electionem, quia. ſ. ob gratiam patrum, eorum ſemẽ elegit. Deut. 4. Dilexit patres tuos, & elegit ſemen eorum poſt eos. Quod non eſt ſic intelligẽdum quaſi merita præſtita patribus fuerint cauſa æternæ electionis filiorum, ſed quia Deus ab æterno elegit gratis & patres & filios, hoc tamen ordine, vt filij propter patres cõſequerentur ſalutem, nõ quaſi merita patrum ſufficerent ad filiorum ſalutem, ſed per quandam abundantiam diuinæ gratiæ & miſericordiæ hoc dicit, quæ intãtum patribus eſt exhibita, vt propter promiſsiones eis factas: etiam filij ſaluarentur. Vel intelligendũ eſt ſecundum electionem. i. quantum ad electos ex illo populo, ſicut ſuprà dictum eſt, electio conſecuta eſt. Si autẽ ſunt domino chariſsimi, rationabile eſt quod à Deo ſaluentur, ſecundum illud Eſa. 64. Oculus non vidit deus abſq; te quæ præparaſti, &c. Deinde cùm dicit, *Sine pœnitentia enim ſunt, &c*. excludit obuiationem. Poſſet enim aliquis obuiando dicere, q̃ Iudæi & ſi olim fuerint chariſsimi propter patres, tamẽ inimicitia quam contra euangelium exercent, prohibet ne in futurum ſaluẽtur, ſed hoc Apoſtolus falſum eſſe aſſerit, dicens, *Sine pœnitentia enim ſunt*, ſcilicet, *dona & vocatio Dei*, quaſi dicat, quod deus aliquid aliquibus donet, vel aliquos vocet, hoc eſt, *Sine pœnitentia*, quia de hoc Deum non pœnitet, ſecundum illud 1. Reg. 5. Triumphator in Iſraël non parcet, nec pœnitudine flectetur. Pſal. Iurauit dominus, & non pœnitebit eũ. Sed videtur falſum. Dicit enim dominus Gene. 6. Pœnitet me feciſſe hominem. Et Hier. 18. Loquar de gente & de regno, vt ędificem & plantem illud. ſi fecerit malum in oculis meis, pœnitentiã agam ſuper bonũ quod locutus ſum vt facerem ei. Sed dicendum eſt, quod ſicut dominus iraſci dicitur, nõ propter hoc quod in eo ſit commotio iræ, ſed quia admodum irati ſe habet

Dona Dei & vocatio quomodo ſunt ſine pœnitẽtia.

ſe habet quãtum ad punitionis effectum, ita quandoque pœnitere dicitur, non quaſi in eo ſit pœnitentiæ commutatio, ſed quia ad modum pœnitentis ſe habet dum mutat quod fecerat. Sed adhuc videtur ſecundũ hoc, q, dona & vocatio non ſint ſine pœnitentia, quia dona diuinitus conceſſa, frequenter amittuntur, ſecundum illud Matt. 25. Tollite itaq; ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta. Vocatio enim Dei etiam quandoque mutari videtur, cùm ſcriptum ſit Matth. 22. Multi ſunt vocati, pauci verò electi. Sed dicendum eſt q, donum hic accipitur pro promiſsione quæ fit ſecundum Dei præſcientiam vel prædeſtinationem. Vocatio autem hic accipitur pro electione, quia propter certitudinem vtriuſque quod deus promittit iam, quodammodo dat: & quos elegit iá, quodammodo vocat. Et tamé ipſum temporale Dei donum & temporalis vocatio non irritatur per mutationem Dei quaſi pœnitentis, ſed per mutationem hominis qui gratiá Dei abijcit, ſecundum illud Heb. 12. Contemplantes nequis deſit gratiæ Dei. Poteſt etiam quod hic dicitur aliter intelligi, vt dicamus quod dona Dei quę dantur in baptiſmo, & vocatio qua baptizatus vocatur ad gratiam, ſunt ſine pœnitentia hominis baptizati, quod quidé hic inducitur ne aliquis deſperet de futura Iudæorum ſalute, propter hoc quod non videntur de peccato ſuo pœnitere. Sed cõtra hoc quod dicitur, eſt quod Petrus dicit Act. 2. Pœnitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum. Sed

Pœnitẽtia duplex, interior. ſ. et exterior, et in quo quælibet earũ conſiſtat.

dicendum eſt q, duplex eſt pœnitentia, interior & exterior. Interior quidem conſiſtit in cõtritione cordis, qua quis dolet de peccatis præteritis, & talis pœnitẽtia requiritur à baptizato, quia vt Augu. dicit in libro de Pœnitentia, Nemo ſuæ voluntatis arbiter conſtitutus, poteſt nouá vitam inchoare, niſi pœniteat eum veteris vitæ, alioquin fictus ad baptiſmũ accedit. Exterior verò pœnitẽtia cõſiſtit in exteriori ſatisfactione quæ à baptizato nõ requiritur, quia per gratiam baptiſmalem liberatur homo, non ſolùm à culpa, ſed etiá à tota pœna per virtuté paſsionis Chriſti, qui pro peccatis omnium ſatisfecit, ſicut ſuprà. 6. dictũ eſt, Quicunq; baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus. Vnde dicitur. Tit. 3. Per lauacrum regenerationis & renouationis ſpiritus ſancti, quem effudit in nos abũdè. Sed cùm claues eccleſiæ, & omnia alia ſacramenta in virtute paſsionis Chriſti operentur, videtur quod pari ratione omnia alia ſacramẽta liberent hominem à culpa & à tota pœna. Sed dicendum eſt quòd paſsio Chriſti operatur in baptiſmo per modum cuiuſdam generationis, quæ requirit vt homo totaliter priori vitę moriatur, ad hoc vt nouam vitam accipiat. Et ideo tollitur in baptiſmo totus reatus pœnæ, qui pertinet ad vetuſtaté prioris vitæ. Sed in alijs ſacramentis operatur virtus paſsionis Chriſti per modum ſanationis vt in pœnitentia. Sanatio auté non requirit vt ſtatim omnis infirmitatis reliquiæ auferantur. Et eadem ratio eſt in alijs ſacramentis. Sed cùm cõfeſsio peccatorũ pertineat ad exteriorem pœnitentiam, quæri poteſt, vtrum à baptizato confeſsio peccatorũ requiratur, & videtur q, ſic. Dicitur enim Matth. 3. quod baptizabantur homines à Ioáne, confitentes peccata ſua. Sed dicendum eſt q, baptiſmus Ioannis erat baptiſmus pœnitẽtiæ, quia. ſ. accipiendo illum baptiſmum quodammodo ſe profitebãtur pœnitentiam accepturos de peccato ſuo: & ideo conueniens erat vt confiterentur, vt ſecundum modũ peccati, eis pœnitẽtia ſtatueretur: ſed baptiſmus Chriſti, eſt baptiſmus remiſsionis omniũ peccatorũ, ita quod non reſtat baptizato aliqua ſatisfactio pro peccatis prę teritis, ppter quod nulla eſt cõfeſsionis vocalis neceſsitas. Ad hoc enim neceſſaria eſt confeſsio in ſacramento pœnitentiæ, vt ſacerdos per poteſtatem clauiũ conuenienter pœnitentem ſoluat vel liget. Deinde cùm dicit, *Sicut enim aliquando, &c.* aſsignat rationem futurę ſalutis Iudęorum poſt eorũ incredulitatem. Et primò ponit ſimilitudinem inter vtriuſq; populi ſalutem. Secũdò huius ſimilitudinis cauſam oſtendit, ibi; *Concluſit enim Deus, &c.* Dicit ergo primò, Ita dico q, omnis Iſraël ſaluus fiet, quamuis nũc ſint inimici. Sicut enim & vos Gentiles aliquando non crediditis Deo. Ephe. 2. Eratis illo tẽpore ſine Deo in hoc mũdo: nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis. Infrà. 15. Gẽtes autem ſuper miſericordia honorare Deum. Oſeæ. 2. Miſerebor eius qui fuit abſq; miſericordia. Et hoc propter eorũ incredulitaté, quæ. ſ. fuit occaſio veſtræ ſalutis, vt ſuprà dictum eſt. Ita & iſti. ſ. Iudęi. nunc. ſ. tempore gratiæ, *Non crediderunt*. ſ. Chriſto. Ioã. 8. Quare nõ creditis mihi? Et hoc eſt quod ſubdit, *In veſtram miſericordiam*, id eſt in gratiam Chriſti, per quam miſericordiá conſecuti eſtis. Tit. 3. Secundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit. Vel, *Non crediderunt*, vt per hoc peruenirent in veſtram miſericordiam. Vel non crediderunt quod in veſtrã miſericordiam occaſionaliter ceſsit, vt & ipſi quãdoq; miſericordiam conſequerentur. Eſa. 14. Miſerebitur dominus Iacob. Deinde cùm dicit. *Concluſit enim, &c.* aſsignat rationé huius ſimilitudinis: qui. ſ. Deus voluit vt ſua miſericordia in omnibus locũ haberet. Et hoc eſt quod ſubdit, *Concluſit enim Deus*. i. concludi permiſit, *Omnia*, id eſt omnem hominum genus, tam Iudæos quá Gentiles, *In incredulitate*, ſicut in quadam catena erroris. Sap. 17. Vna catena tenebrarũ omnes erant colligati. *Vt omnium miſereatur*. i. vt in omni genere hominum ſua miſericordia locũ habeat. Sap. 11. Miſereris omnium domine, quod quidem nõ eſt extendendum ad Dæmones ſecundũ errorem Origenis, nec etiá quantum ad omnes homines ſigilatim, ſed ad omnia genera hominũ. Fit enim hic diſtributio pro generibus ſingulorum, & nõ pro ſingulis generum. Ideo autem deus vult omnes per ſuam miſericordiá ſaluari, vt ex hoc humilientur, & ſuam ſalutem non ſibi, ſed deo aſcribant. Oſeæ. 13. Perditio tua in te Iſraël, tantum modo ex me auxilium tuum. ſuprà. 3. Vt omne os obſtruatur, & ſubditus fiat omnis mundus Deo.

LECTIO QVINTA.

Admiratur exclamans iudiciorũ Dei ac ſapientiæ vaſtam abyſſum, prædeſtinationiſque materiam abſoluit.

O Altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius. Quis enim cognouit ſenſum domini, aut quis conſiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniã ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

Suprà Apoſtolus conatus fuit aſsignare rationé diuinorum iudiciorũ, quibus tam Gentes, quam Iudæi poſt incredulitatem miſericordiam cõſequuntur, nũc quaſi ad hęc inueſtiganda ſe inſufficientem recognoſcens, exclamando diuinam excellentiam admiratur. Et primò admiratur diuiná excellentiá. Secundò probat quod dixerat, ibi, *Quis enim cognouit, &c.* Circa primum duo facit. Primò admiratur excellentiá diuinæ ſapientiæ ſecundum ſe cõſideratæ. Secundò per comparationem ad nos, ibi, *Quam incomprehenſibilia, &c.* Excellentiam diuinæ cognitionis admiratur. Primò quantum ad altitudinem, dicens, *O altitudo*. Eccle. 7. Alta profunditas, quis inueniet eã? Hier. 17. Solium

gloriæ

gloriæ altitudinis à principio. Hæc autem altitudo attenditur quantum ad tria: Vno quidem modo quantum ad rem cognitam, inquantum. ſ. Deus ſeipſum perfectè cognoſcit. Eccle. 24. Ego in altiſsimis habito. Alio modo quantum ad modum cognoſcendi, inquantum. ſ. per ſeipſum omnia cognoſcit. Pſal. Proſpexit de excelſo ſancto ſuo, dominus de cælo in terram aſpexit. Tertiò quátum ad certitudinem cognitionis: Eccleſ. 23. Oculi domini multò plus lucidiores ſunt ſuper ſolē. Secundò admiratur excellentiam diuinæ cognitionis quātum ad eius plenitudinē, cùm dicit, *Diuitiarum*. Eſa. 33. Diuitiæ ſalutis ſapientia & ſcientia. Quæ quidem plenitudo attenditur in tribus. Vno modo in multitudine cognitorum, quia. ſ. omnia nouit. Ioan. vlti. Domine tu omnia ſcis. Col. 2. In ipſo ſunt omnes theſauri ſapientiæ dei abſconditi. Alio modo quārum ad facilitatem cognoſcendi, quia ſtatim omnia intuetur ſine inquiſitione & difficultate. Heb. 4. Omnia nuda & aperta ſunt oculis eius. Tertiò quantū ad copiam cognitionis, quia eam omnibus communicat affluēter. Iaco. 1. Siquis veſtrum indiget ſapientia, poſtulet à deo qui dat omnibus affluenter. Tertiò admiratur diuinā excellentiam quātum ad perfectionē, cùm dicit, *Sapientiæ & ſcientiæ Dei.* Habet enim ſapientiā de diuinis. Iob. 12. Apud ipſum eſt fortitudo & ſapientia. Et ſcientiam de rebus creatis. Baruch. 4. Qui ſcit vniuerſa, nouit eam. Deinde cùm dicit, *Quam incomprehenſibilia, &c.* oſtēdit excellētiam diuinæ ſapientiæ per cōparationem ad noſtrum intellectū. Et primò quantum ad ſapientiam, ad quā pertinet iudicare & ordinare. Vnde dicit, *Quā incomprehenſibilia ſunt iudicia eius*, quia. ſ. homo non poteſt comprehendere rationem diuinorū iudiciorum, quia in ſapientia Dei latent. Pſal. Iudicia tua abyſſus multa. Iob. 11. Forſitan veſtigia Dei comprehendes & omnipotentem vſq; ad perfectum reperies? Secundò quantum ad ſcientiam, per quam in rebus operatur. Vnde ſubdit, *Et inueſtigabiles.* i. nō perfectè ab homine veſtigabiles, *Viæ eius*, i. proceſſus eius, quib⁹ in creaturis operatur. Et ſi ipſæ creaturæ ſint homini notæ, tamen modi quibus deus in creaturis operatur, ab homine cōprehendi non poſſunt. Pſal. In mari via tua & ſemitæ tuę in aquis multis, & veſtigia tua non cognoſcentur. Iob. 38. Per quā viam ſpargitur lux, &c. Deinde cùm dicit, *Quis enim, &c.* probat quod dixerat, ad quod inducit duas authoritates, quarū vna habetur Eſa. 40. vbi ſecundū litterā noſtram ſic legitur, Quis adiuuit ſpiritum domini, aut quis conſiliarius eius fuit? Loco cuius hic dicitur, *Quis enim cognouit ſenſum domini, aut quis conſiliarius eius fuit?* Alia authoritas habetur Iob. 41. Quis autē dedit mihi vt reddam ei? ex loco cuius hîc dicitur, *Aut quis prior dedit ei, & retribuetur ei?* In his autē verbis & ſequentibus Apoſtolus tria facit. Primò oſtendit excellentiam diuinę ſapientiæ per comparationem ad intellectū noſtrum, dicēs, Dictum eſt q, incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius. *Quis enim cognouit ſenſum domini*, per quē ſcilicet iudicat & operando procedit? quaſi dicat, nullus, niſi eo reuelante. Sap. 9. Senſum tuum quis ſcire poterit, niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris ſpiritum ſanctum tuum de altiſsimis? Et 1. Cor. 2. Quæ ſunt dei nemo nouit, niſi ſpiritus Dei, nobis autem reuelauit Deus ſpiritum ſuum. Secundo oſtendit excellentiam diuinæ ſapiētiæ ſecundum q, in ſe habet altitudinem, quę quidem eſt altitudo quæ eſt ſupremi principium, ad quod duo pertinent. Primò q, non ſit ab alio. Secūdò quòd alia ſint ab eo, Et hæc oſtendit ibi, *Quoniam ex ipſo*. Quòd autem ſapientia Dei non dependeat ab altiori principio; oſtēdit dupliciter, Primò quidem per hoc quòd non eſt inſtructa alieno cōſilio. Vnde dicit, Aut quis conſiliarius eius fuit? quaſi diceret, Nullus. Ille enim conſilio indiget, qui non plenè cognoſcit qualiter ſit agendum quod Deo non competit. Iob. 26. Cui dediſti conſilium? Forſitan illi qui non habet ſapientiam? Hiere. 23. Quis affuit in cōſilio domini? Secundò per hoc q, nō eſt adiuta alieno dono. Vnde ſubdit, *Aut quis prior dedit illi*, & per hoc retribuetur ei quaſi prius danti? Quaſi dicat, nullus. Non enim poteſt homo dare Deo, niſi quæ à Deo accepit. 1. Paral. vlt. Tua ſunt omnia, & quę de manu tua accepim⁹ dedimus tibi. Iob. 35. Porrò ſi iuſtè egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? Deinde cùm dicit, *Quoniam ex ipſo, &c.* oſtēdit altitudinē Dei, quantū ad hoc quod in ipſo ſunt omnia. Et primò oſtendit eius cauſalitatem. Secūdò eius dignitatem, ibi, *Ipſi honor & gloria*. Tertiò eius perpetuitatem, ibi, *In ſecula ſeculorum, amen*. Dicit ergo primò, Rectè dixi quod nullus prior dedit illi, *Quia ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia*, Et ita nihil poteſt eſſe niſi à Deo acceptum. Ad deſignandum autē Dei cauſalitatem vtitur tribus præpoſitionibus, quæ ſunt, ex, per, & in. Hæc autem præpoſitio, *Ex*, denotat principium motus. Et hoc tripliciter. Primò quidem ipſum principium agens vel mouens. Alio modo ipſam materiam. Tertio modo ipſum contrarium oppoſitum q, eſt terminus à quo incipit motus. Dicimus enim cultellum fieri ex fabro & ferro & ex infigurato. Vniuerſitas autē creaturarum nō eſt facta ex præexiſtenti materia, quia & ipſa materia eſt effectus dei. Et ſecūdum hoc omnia creata non dicuntur ex aliquo eſſe, ſed ſicut ex oppoſito dicuntur eſſe ex nullo, quia nihil erát antequam crearentur vt eſſent. Sap 2. Ex nihilo nati ſumus. Ex Deo autē ſunt omnia, ſicut ex primo agente. 1. Cor. 11. Omnia autem ex Deo. Notandum tamen quod hęc præpoſitio De, eaſdem habitudines deſignare videtur, hoc tamen ſuperaddit, quia ſemper deſignat conſubſtantialitatem. Dicimus enim cultellum eſſe de ferro, non autem de artifice, quia igitur filius procedit à patre, vt ei conſubſtantialis, dicimus filium eſſe de patre. Creaturę verò nō procedunt à deo tanquam ei cōſubſtantiales. Vnde non dicuntur eſſe de ipſo, ſed ſolum ex ipſo. Hæc autem præpoſitio *Per*, deſignat cauſam operationis, ſed quia operatio eſt medium inter faciens & factū, dupliciter hæc præpoſitio *Per*, poteſt operationis cauſam deſignare. Vno modo ſecundum quod operatio exit ab operante, ſic aliquid dicitur per ſe operari, quod eſt ſibi cauſā vt operetur. Hoc autem eſt vno quidē modo forma, ſicut dicimus, quod ignis calefacit per calorem. Alio modo aliquid ſuperius agens, puta ſi dicamus quod homo generat per virtutem ſolis, vel potius dei, ſic igitur omnia dicuntur dupliciter eſſe per ipſum. Vno modo, ſicut per primum agens, cuius virtute omnia alia agunt. Prou. 8. Per me reges regnant. Alio modo, inquantum eius ſapientia, quæ eſt eius eſſentia, eſt forma per quā deus omnia fecit, ſecundum illud Prouerb. 3. Dominus ſapientia fundauit terram. Alio verò modo hæc præpoſitio *Per*, deſignat cauſam operationis, non quidem ſecundum quod exit ab operāte, ſed ſecundum quod terminatur ad opera, ſicut dicimus quod faber facit cultellum per martellū, quod non eſt ſic intelligendū, quod martellus ſic cū fabro operetur, ſicut in prioribus intelligebatur, ſed quia cultellus fit ex operatione fabri per martellum. Et ideo dicitur quod hęc præpoſitio Per, quādoq; deſignat authoritatē in recto, ſicut cùm dicimus, Rex operatur per baliuū, quod pertinet

ad hoc

ad hoc quod nunc dicitur. Quandoque autem in cauſali, ſicut cùm dicitur, Baliuus per regem operatur, q. pertinet ad præcedentem modum. Hoc autem modo de quo nunc loquimur; dicuntur omnia eſſe facta à patre per filium, ſecundum illud Ioan. 1. Omnia per ipſum facta ſunt: nõ ita quod pater habeat à filio hoc quod facit res, ſed potius, quia virtutem faciendi filius accipit à patre, non tamen inſtrumentalem aut diminutam, aut aliam, ſed principalem & æqualem & eãdem. Ioan. 5. Quæcunque pater facit, hæc & filius ſimiliter facit. Vnde licet omnia ſint facta à patre per filium, non tamẽ filius eſt inſtrumentum vel miniſter patris. Hæc autem præpoſitio, *In*, deſignat etiam triplicem habitudinem cauſę: vno quidẽ modo deſignat materiam: ſicut dicimus animam eſſe in corpore, & formam in materia, hoc autẽ modo non dicitur quod omnia ſint in deo; quia ipſe non eſt cauſa materialis rerum. Alio modo deſignat habitudinem cauſæ efficientis, in cuius poteſtate eſt effectus ſuos diſponere, & ſecundum hoc dicuntur omnia eſſe in ipſo, ſecundũ quod omnia in eius poteſtate & diſpoſitione cõſiſtunt, ſecundum illud Pſal. In manu eius ſunt omnes fines terræ. Et Act. 17. In ipſo viuimus, mouemur & ſumus. Tertiò modo deſignat habitudinem cauſæ finalis, ſecundum quod totum bonũ rei & conſeruatio ipſius conſiſtit in ſuo optimo, & ſecundum hoc dicuntur omnia eſſe in deo, ſicut in bonitate conſeruata. Col. 1. Et omnia in ipſo conſtant. Quod autem dicit, *Omnia*, eſt abſolutè accipiendum pro omnibus, quę habent verũ eſſe, peccata autem non habent verum eſſe, ſed inquantum ſunt peccata, dicũtur per defectum alicuius entis, eo q. malum nihil eſt, niſi priuatio boni. Et ideo cùm dicitur, ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia, non eſt intelligendũ de peccatis, quia ſecũdum Aug. peccatũ nihil eſt & nihil fiunt homines cùm peccant. Quicquid tamen entitatis eſt in peccato, totum eſt à deo. Sic igitur ſecundum prę-miſſa, omnia ſunt ex ipſo. ſ. deo, ſicut ex prima operatrice potentia. Omnia autẽ ſunt per ipſum inquantum omnia facit per ſuam ſapientiam. Omnia ſunt in ipſo, ſicut in bonitate conſeruante. Hæc autem tria. ſ. potentia, ſapientia, & bonitas, communia ſunt tribus perſonis. Vnde hoc quod dicitur, Ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo, poteſt attribui cuilibet trium perſonarum, ſed tamen potentia quę habet rationem principij, appropriatur patri, qui eſt principium totius diuinitatis. Sapientia filio, qui procedit vt verbũ, quod nihil aliud eſt quam ſapientia genita. Bonitas appropriatur ſpiritui ſancto, qui procedit vt amor, cuius obiectũ eſt bonitas. Et ideo appropriando dicere poſſumus ex ipſo. ſ. ex patre, per ipſum. ſ. per filium, in ipſo. ſ. in ſpiritu ſancto omnia ſunt. Deinde cùm dicit, *Ipſi honor & gloria*, oſtendit dei dignitatem, quæ conſiſtit in duobus quę prę miſſa ſunt. Nã ex eo quod ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia, debetur ei honor & reuerẽtia & ſubiectio à tota creatura. Mal. 1. Si ego pater, vbi eſt honor meus. Ex eo verò quod ab alio non accepit nec cõſilium nec donum, debetur ei gloria, ſicut ecõtrario dicitur homini. 1. Cor. 4. Si accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis? Et quia hoc eſt proprium dei dicitur Eſa. 42. Gloriam meam alteri non dabo. Vltimò ponit eius æternitatem cùm dicit, *In ſecula ſeculorum*, quia eius gloria non eſt tranſitoria ſicut gloria hominis de qua dicit Eſa. 40. Omnis gloria eius quaſi flos agri, ſed durat in ſecula ſeculorũ, id eſt per omnia ſecula ſuccedentia ſeculis, prout ſeculum dicitur duratio vniuſcuiuſque rei. Vel ſecula ſeculorum dicũtur ſecula. i. durationes rerum incorruptibilium, quæ continent ſecula corruptibilium rerum, & præcipuè ipſa Dei æternitas; quæ tamen pluraliter dici poteſt, licet in ſe ſit vna & ſimplex propter multitudinem & diuerſitatem contentorũ, vt ſit ſenſus, in ſecula contentiua ſeculorum. Pſal. Regnum tuum, regnum omnium ſeculorum. Addit autem ad cõfirmationem, *Amen*, Quaſi dicat, verè ita eſt. Et ſic accipitur in euangelijs, vbi dicitur, Amen dico vobis. Quandoque tamen accipitur pro Fiat. Vnde in Pſalterio Hieronymi dicitur, Dicet omnis populus, Amẽ amen. Vbi nos habemus, fiat fiat.

CAPIT. XII. LEC. I.

Monet Romanos exhibere ſe ſanctos, & ſobrie ſapere, prout Deus ſcientiam & fidem diuiſit.

OBſecro itaque vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum. Et nolite conformari huic ſeculo, ſed renouamini in nouitate ſenſus veſtri, vt probetis quæ ſit volũtas Dei bona & beneplacens & perfecta. Dico enim per gratiã quæ data eſt mihi omnibus qui ſunt inter vos, non plus ſapere quam oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem, & vnicuique ſicut Deus diuiſit menſuram fidei.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit neceſsitatem virtutum & originem gratiæ, hîc docet gratiæ vſum quod pertinet ad inſtructionem moralem. Et circa hoc duo facit. Primò ponit doctrinam moralem in generali. Secundò ſpecialiter deſcendit ad quędam particularia pertinẽtia ad eos quibus ſcribit circa medium. 15. cap. ibi, *Certus ſum autem, &c.* Circa primũ duo facit. Primò docet vſum gratiæ, quantũ ad hoc quod ſit homo perfectus. Secundò quantum ad hoc quod perfectus imperfectum ſuſtineat. 14. cap. ibi, *Infirmum autẽ, &c.* Circa primum tria facit, Primò inducit ad perfectionem vitæ quãtum ad ſanctitatem quam homo ſeruat Deo. Secundò quantum ad iuſtitiam quam quis exhibet proximo. 13. cap. ibi, *Omnis anima, &c.* Tertiò quantum ad puritatem quã homo cõſeruat in ſeipſo, circa finem. 13. cap. ibi, *Et hoc ſcientes, &c.* Circa primum duo facit. Primò monet vt homo ſe exhibeat Deo ſanctum. Secundò docet qualiter aliquis vti debeat donis gratiæ Dei quibus ſanctificatur, ibi, *Dico enim per gratiam, &c.* Circa primum duo facit. Primò docet qualiter aliquis ſe debeat exbibere Deo quantũ ad corpus. Secundò quãtum ad animam, ibi, *Et nolite conformari, &c.* Circa primum duo facit. Primò inducit obſeruantiam eorũ quæ docentur: & hoc dupliciter. Vno quidem modo ex parte ſui ipſius, cum dicit, *Obſecro itaque vos fratres.* Quaſi dicat, dictum eſt incõprehenſibilia eſſe iudicia Dei, & inueſtigabiles vias eius. Itaque, *Obſecro vos fratres*, vt. ſ. obſeruetis ea quę dicentur. Vtitur autẽ obſecratione propter tria. Primò quidem ad demonſtrandum ſuam humilitatem. Prou. 18. Cũ obſecrationibus loquitur pauper, qui. ſ. de ſua abundantia nõ confidit, & ideo nõ ex eo quod ſuum eſt, ſed ex eo quod dei eſt, homines conatur inducere ad bonũ. Nam obſecrari eſt ob ſacra cõteſtari. Secundò vt magis ex amore moueat rogando, quam ex timore authoritate imperando. Vnde dicitur ad Philem. Multam fiduciam habẽs in Chriſto Ieſu imperando tibi quod ad rem pertinet propter charitatẽ magis obſecro. Gal. vlti. Vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis. Tertiò propter reuerẽtiam Romanorum quibus ſcribebat 2. Tim. 5. Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra vt patrẽ. Alio modo inducit eos ex parte Dei, cùm dicit, *Per miſericordiam Dei*, per quam. ſ. ſaluati eſtis. Tit. 2. Secundum miſericordiam ſuam ſaluos nos fecit. Et ideo ex conſideratione diuinæ miſericordiæ debemus facere

quod

quod monemur. Math.18. Nónne oportuit & te miſereri conſerui tui, ſicut & ego tui miſertus ſum? Vel poteſt dici, *Per miſericordiam Dei*, id eſt authoritate Apoſtolatus mihi miſericorditer commiſſi. 1. Cor. 7. Miſericordiam con ſecutus ſum à domino, vt ſim fidelis. Secundò ponis ammonitionem, cùm dicit, *Vt exhibeatis corpora veſtra, &c.* Circa quod ſciendum eſt, quod ſicut Aug. dicit 10. de Ciui. Dei. Viſibile ſacrificium, q. exterius deo offertur, ſignum eſt inuiſibilis ſacrificij, quo quis ſe & ſua in dei obſequium exhibet. Habet

Homo triplex bonũ habet quod Deo exhibet.

autem homo triplex bonum. Primò quidem bonum animæ, quod exhibet deo per deuotionis & contritionis humilitatem, ſecundum illud Pſal. 50. Sacrificium deo ſpiritus contribulatus. Secũdò habet homo exteriora bona quæ exhibet deo per eleemoſynarum largitionem. Vnde dicitur Heb. vlt. Beneficentiæ & communionis nolite obliuiſci, talibus enim hoſtijs promeretur deus. Tertiò habet homo bonũ proprij corporis: & quantum ad hoc dicit ibi, *Vt exhibeatis*, ſcilicet *Deo corpora veſtra*, ſicut quandam ſpiritualem hoſtiam. Dicebatur autem animal Deo immolatum hoſtia, vel quia pro victoria hoſtium offerrebatur, ſeu pro ſecuritate ab hoſtibus. Vel quia ad hoſtium tabernaculi immolabatur. Exhibet autem homo deo corpus ſuũ vt hoſtiam tripliciter. Vno quidem modo quando aliquis corpus ſuum exponit paſsioni & morti propter deum, ſicut dicitur de Chriſto. Epheſ. 5. Tradidit ſemetipſum oblationem & hoſtiam deo. Et Apoſt. dicit de ſe Phil. 2. Si immolor ſupra ſacrificium & obſequiũ fidei veſtræ, gaudeo. Secundò per hoc quod homo corpus ſuum ieiunijs & vigilijs macerat ad ſeruiendum deo, ſecundum illud 1. Cor. 9. Caſtigo corpus meum & in ſeruitutem redigo. Tertiò per hoc q. homo corpus ſuum exhibet ad opera iuſtitiæ & diuini cultus exequenda. ſuprà 6. Exhibete membra veſtra ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationẽ. Eſt autem con-

Hoſtia quæ Deo immolabatur habebat quatuor.

ſiderandum quod hoſtia quæ deo immolabatur quatuor habebat. Primò nanq; ipſa oblatio debebat eſſe integra & incorrupta. Vnde dicitur Malac. 1. Maledictus doloſus qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile domino. Et propter hoc dicit, *Viuentem*, vt. ſ. hoſtia noſtri corporis quam deo offerimus, ſit viuens per fidem formatam charitate. Gal. 2. Quod nunc viuo in carne, in fide viuo filij dei. Eſt autẽ attendẽdum quod naturalis hoſtia quę prius viua erat occidebatur vt immolaretur, ad oſtendendũ quod adhuc mors regnabat in homine regnante peccato, vt ſuprà. 5. dictum eſt. Sed hæc hoſtia ſpiritualis ſemper viuit, & in vita proficit, ſecundum illud Ioan. 10. Ego veni vt vitã habeant & abundantius habeãt, quia iam peccatum ablatum eſt per Chriſtum, niſi dicamus quod hoſtia corporis noſtri viuit quidem deo per iuſtitiã fidei, ſed mortificatur concupiſcentijs carnis. Col. 3. Mortificate membra veſtra quæ ſunt ſuper terram. Secundò verò hoſtia deo oblata in ipſa immolatione ſanctificabat. Vnde dicitur Leuit. 22. Omnis homo qui acceſſerit de ſtirpe veſtra ad ea quę conſecrata ſunt, & quæ obtulerunt filij Iſraël domino, in quo eſt immunditia, peribit coram dño. Et ideo ſubdit, *Sanctam*, ſ. per deuotionem, quia corpus noſtrum dei ſeruitio mancipatur. Leuit. 20. Sanctificamini & eſtote ſancti, quia ego ſanctus dñs deus veſter. Propriè autem ſanctitas dicitur per reſpectum ad deum, inquantum, ſcilicet homo, ſeruat ea quæ ſunt iuſta, quo ad deum. Tertiò quantum ad ipſam ſacrificij conſumptionem dicebatur ſacrificiũ ſuaue & acceptum dño, ſecundum illud Leuit. 1. Oblata omnia adolebit ſacerdos ſuper altare in holocauſtum & in odorẽ ſuauiſsimum dñ o. Vnde hìc dicit, *Deo placentem*, ſ. per rectitudinem intentionis. Pſal. Vt placeam coram deo in lumine viuentium. Quartò in ipſa ſacrificij præparatione apponebatur ſal. Vnde Leui. 2. Quicquid obtuleris ſacrificij, ſale condies. Et Mat. 9. dicitur, Omnis victima ſale ſalietur. Sal autem diſcretionẽ ſapientiæ ſignificat. Vnde dicitur Coll. vlt. In ſapientia ambulate ad eos qui foris ſunt, ſermo veſter ſemper in gratia ſit ſale conditus. Vnde & hìc ſequitur, *Rationabile obſequium veſtrum.* ſc. cum diſcretione corpora veſtra deo exhibeatis hoſtiã, vel per martyrium, vel per abſtinentiã, vel per quodcunq; opus iuſtitiæ. 1. Cor. 14. Omnia honeſtè & ſecundum ordinem fiant in vobis. Et in Pſal. Honor regis iudicium diligit. Aliter ſe habet homo iuſtus ad interiores actus, quib⁹ deo obſequitur, & ad exteriores. Nam bonum hominis & iuſtitia eius principaliter in interioribus actibus conſiſtit, quibus. ſ. homo credit, ſperat & diligit. Vnde dicitur Luc. 17. Regnum dei intra vos eſt. Non autem principaliter conſiſtit in exterioribus actibus. Infrà 14. Non eſt regnum dei eſca & potus. Vnde interiores actus ſe habent per modum finis, qui ſecũdum ſe quæritur: exteriores verò actus ad quos Deo corpora exhibentur, ſe habent ſicut ea quę ſunt ad finem, in eo autem quod quæritur tanquam finis nulla menſura adhibetur, ſed quanto maius fuerit, tanto melius ſe habet. In eo autem quod quæritur propter finem, adhibetur menſura ſecundum proportionẽ ad finem, ſicut Medicus ſanitatem facit tantum, quantũ poteſt, medicinam autem non tantum dat quantum poteſt, ſed quantum videt expedire ad ſanitatem conſequendam. Et ſimiliter homo in fide & ſpe & in charitate nullam menſurã debet adhibere, ſed quanto plus credit, ſperat, & diligit, tanto melius eſt, propter quod dicitur Deut. 6. Diliges dominum deum tuum, &c. Sed in exterioribus actibus eſt adhibenda diſcretionis menſura per comparationem ad charitatem. Vnde dicit Hieron. Nónne rationalis homo dignitatem amittit, qui ieiunium vel vigilias præfert ſenſus integritati, vt propter Pſalmorum atque officiorum decantationem: amentiæ vel triſtitiæ, quis notam incurrat? Deinde cùm dicit, *Et nolite conformari, &c.* oſtẽdit qualiter ſe debeat homo exhibere deo quãtum ad animam. Et primò prohibet ſeculi conformitatem, cùm dicit, *Et nolite conformari huic ſeculo*, id eſt rebus quæ temporaliter tranſeunt. Nam ſæculum præſens, eſt quædam menſura eorum quę temporaliter labuntur. Rebus autem temporalibus homo conformatur per affectum eis amore inhærẽdo. Oſeę 19. Facti ſunt abominabiles, ſicut ea quæ dilexerunt. Iac. 1. Religio munda & immaculata apud Deum & patrem hęc eſt, immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſeculo. Conformatur etiam huic ſeculo qui vitam ſeculariter viuentiũ imitatur. Epheſ. 3. Teſtificor in domino, vt iam non amplius ambuletis, ſicut & gentes ambulant. Secundò mandat interiorem mentis reformationem, cùm dicit, *Sed reformamini in nouitate ſenſus veſtri.* Senſus autem hominis hìc dicitur ratio, ſecundum quod per eam homo iudicat de agendis, hunc autẽ ſenſum homo in ſua creatione habuit integrum & vigentẽ. Vnde dicitur Eccle. 17. Senſu impleuit corda illorum, & bona & mala oſtendit illis. Sed per peccatum hìc ſenſus eſt corruptus & quaſi inueteratus. Baruch. 3. Inueteraſti in terra aliena. Et per cõſequẽs pulchritudinẽ & decorem ſuum amiſit. Thren. 1. Egreſſus eſt à filia Syon omnis decor eius. Monet ergo Apoſtolus vt reformemur, i. iterato formam & decorem mentis aſſumamus, quem noſtra mens habuit, quod quidẽ fit per gratiam ſpiritus ſancti, ad quam participando homo ſtudium habere debet, ita, ſ. vt qui eã nondum perce-

perunt, eam percipiant: & qui illam perceperunt, in eam proficiant. Epheſ.4. Renouamini ſpiritu mentis veſtræ. Pſal. Renouabitur vt aquilę iuuentus tua. Vel aliter, Renouamini. ſ. in exterioribus actibus in nouitate ſenſus veſtri. i. ſecundum nouitatem gratiæ quã mente percepiſtis. Tertiò aſsignat rationem ammonitionis prædictæ, cùm dicit, *Vt probetis quæ ſit voluntas.* Circa quod conſiderandum eſt, q̃ ſicut homo qui habet guſtum infectum non habet rectum iudicium de ſaporibus, ſed ea quæ ſunt ſuauia interdum abominatur, ea verò quæ ſunt abominabilia appetit: qui autem habet guſtum ſanum, rectum iudicium de ſaporibus habet, ita homo qui habet corruptum affectum quaſi conformatum rebus ſecularibus, non habet rectum iudicium de bono, ſed ille qui habet rectum & ſanũ affectum ſenſu eius innouato per gratiam, rectum iudicium habet de bono. Ideo ergo dixit, Nolite cõformari huic ſeculo, ſed renouamini in nouitate ſenſus veſtri, vt probetis. i. experimento cognoſcatis. Pſal. Guſtate & videte quoniam ſuauis eſt dominus. *Quæ ſit voluntas Dei*, quæ, ſc. vult vos eſſe ſaluos. 1. Theſſ. 4. Hæc eſt voluntas Dei ſanctificatio veſtra *Bona*, id eſt, vult bonum honeſtum nos velle, & ad hoc ſuis præceptis nos inducit. Mich. 6. Indicabo tibi ô homo q̃d ſit bonum, & quid deus requirat à te. *Et beneplacẽs*, inquantum, ſcilicet bene diſpoſito eſt delectabile id q̃ deus vult nos velle. Pſal. Iuſtitiæ domini rectæ lætificantes corda. Et non tantum vtilis ad finem conſequendum, ſed etiam *Perfecta*, quaſi cõiungens nos fini. Mat. 5. Eſtote perfecti, ſicut & pater veſter cæleſtis perfectus eſt. Gen. 17. Ambula coram me, & eſto perfectus. Talem ergo experiuntur dei voluntatem illi qui non conformantur huic ſeculo, ſed reformantur in nouitate ſenſus ſui. Illi autem qui in vetuſtate permanent ſeculo conformati, iudicant dei voluntatem non eſſe bonam, ſed grauem & inutilẽ. Eccle. 6. Quã aſpera eſt ſapientia indoctis hominibus. Deinde cùm dicit, *Dico enim per gratiam, &c.* docet qualiter donis dei homo debeat vti. Et primò docet hoc quantum ad dona quę non ſunt omnibus communia, ſicut ſunt gratiæ gratis datæ. Secundò quantum ad donum charitatis quod eſt omnibus commune, ibi, *Dilectio ſine ſimulatione, &c.* Circa primum duo facit. Primò docet in generali quomodo debeat homo vti gratijs gratis datis. Secundò exequitur hoc per partes, ibi, *Habentes autem dona.* Circa primum duo facit, primò proponit documentum, ſecundò rationem aſsignat, ibi, *Sicut enim in vno corpore, &c.* Circa primum tria facit. Primò excludit ſuperfluum, dicens, Monui quòd reformemini in nouitate ſenſus veſtri, quod quidẽ moderatè facere debetis. Dico enim, i. mando per gratiam apoſtolatus, & authoritate apoſtolica quæ data eſt mihi. Gal. 2. Cùm cognouiſſent gratiam quæ data eſt mihi inter Gentes. Ephe. 3. Mihi omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc, &c. Omnibus qui ſunt inter vos, quia omnibus eſt hoc vtile. 1. Corint. 7. Volo omnes homines eſſe ſicut meipſum. Hoc inquã mando, *Non plus ſapere, quam oportet ſapere*, id eſt, nullus pręſumat de ſenſu aut ſapientia ſua cõfidens ſupra ſuam menſuram. Eccl. 7. Non plus ſapias quàm neceſſe eſt. Pſal. Neque ambulaui in magnis, neq; in mirabilibus ſuper me. Secundò hortatur ad id quod eſt medium, dicens, *Sed ſapere ad ſobrietatem*, ſcilicet mando vobis, vt menſuratè ſapiatis ſecundum gratiam vobis datã. Sobrietas enim mẽſuram importat. Et quamuis propriè dicatur circa potum vini, poteſt tamen accipi circa quamlibet materiam, in qua homo debitam menſuram obſeruat. Titum 2. Sobriè & iuſtè & piè viuamus in hoc ſeculo. Tertiò docet ſecundum quid accipienda ſit menſura medij, dicens, *Et hoc* inquam, *Sicut Deus vnicuique diuiſit*, id eſt diſtribuit, *Menſuram fidei*, id eſt menſuram donorum ſuorum quę ordinatur ad fidei ædificationem. 1. Corin. 12. Vnicuiq; datur manifeſtatio ſpiritus ad vtilitatem. Dat enim Deus huiuſmodi dona, non eadem omnibus, ſed diuerſa diuerſis diſtribuit, ſecundum illud 1. Corin. 12. Diuiſiones gratiarum ſunt. Nec omnibus ęqualiter dat, ſed vnicuique ſecundum certam menſuram. Epheſ. 4. Vnicuiq; noſtrum data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti. Et ideo Apoſt. ſobriè ſapiens ſecũdum hanc menſuram dicebat. 2. Cor. 12. Non autem in immenſum gloriamur, ſed ſecundum menſuram regulę, qua menſus eſt nobis Deus. Soli autem Chriſto datus eſt ſpiritus non ad menſuram, vt dicitur Ioan. 3. Non ſolùm autem alias gratias gratis datas dat Deus menſuratè, ſed etiam ipſam fidem quæ per dilectionẽ operatur. Vnde Luc. 17. diſcipuli Chriſto dixerunt, Domine adauge nobis fidem.

LECTIO SECVNDA.

Per comparationem corporis naturalis ad corpus myſticum, docet gratiæ vſum, & mores.

SIcut enim in vno corpore multa membra habemus, non omnia autem membra eundem actum habent, ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra, habentes donationes ſecundum gratiam quæ data eſt nobis differentes. Siue prophetiam ſecundum rationem fidei. Siue miniſterium in miniſtrando. Siue qui docet in doctrina. Qui exhortatur in exhortando. Qui tribuit in ſimplicitate. Qui præeſt in ſolicitudine. Qui miſeretur in hilaritate. Dilectio ſine ſimulatione. Odientes malum, adhærentes bono. Charitati fraternitatis inuicem diligentes, honore inuicem præuenientes. Solicitudine non pigri, ſpiritu feruentes, domino ſeruientes. Spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi inſtantes, neceſsitatibus ſanctorum communicantes, hoſpitalitatem ſectantes.

Præmiſſa admonitione hîc Apoſtolus rationẽ aſsignat ſumptã ex ſimilitudine corporis myſtici ad corpus naturale. Et primò in corpore naturali tãgit tria. Primò quidem corporis vnitatẽ, cùm dicit, *Sicut enim in vno corpore.* Secundò membrorum pluralitatem, cũ dicit, *Multa membra habemus.* Eſt enim corpus humanum organicum ex diuerſitate membrorum conſtitutum. Tertiò officiorum diuerſitatem, cùm dicit, *Omnia autem membra non eundem actum habent.* Fruſtrà enim eſſet membrorum diuerſitas, niſi ad diuerſos actus ordinarentur. Deinde adaptat hæc tria ad corpus Chriſti myſticum, quod eſt eccleſia. Eph. 1. Ipſum dedit caput ſuper omnem eccleſiam, quæ eſt corpus eius. Circa quod etiam tria tangit. Primò quidem fidelium quaſi membrorum multitudinem, cùm dicit, *Ita multi.* Luc. 14. Homo quidam fecit cœnam magnã & vocauit multos. Eſa. 54. Multi filij deſertæ. Quantuis enim ſint pauci per comparationem ad infructuoſam multitudinẽ damnatorum, ſm̃ illud Mat. 7. Arcta eſt via quæ ducit ad vitam & pauci inueniunt eã, tamen abſolutè loquendo ſunt multi. Apoc. 7. Poſt hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat. Secundò tangit corporis myſtici vnitatem, cùm dicit, *Vnum corpus ſumus.* Epheſ. 2. Vt recõciliet ambos in vno corpore, &c. Huius autem corporis myſtici eſt vnitas ſpiritualis, per quam fide & affectu charitatis inuicem vnimur Deo, ſecũdum illud Ephe. 4. Vnum corpus & vnus ſpiritus. Et quia ſpiritus vnitatis à Chriſto in nos deriuatur, ſuprà 8. Si quis ſpiritũ Chriſti non habet, hic non eſt eius. Ideo ſubdit, *In Chriſto*,

qui

qui ſpiritum ſuum quem dat nobis, nos inuicem vnit & Deo. Ioan. 17. Vt ſint vnum in nobis ſicut & nos vnum ſumus. Tertiò tangit officiorum diuerſitatẽ ad vtilitatem communem reductam, dicens, *Singuli autẽ ſumus membra alterius.* Membrũ enim quodlibet proprium actum habet & virtutem, inquãtum ergo vnũ membrum ſua virtute & actu alteri prodeſt, dicitur membrum alterius, ſicut pes dicitur membrũ oculi, inquantum oculum defert, & oculus dicitur membrũ pedis, inquantum dirigit pedem. 1. Cor. 12. Nõ poteſt dicere oculus manui, opera tua non indigeo. Ita etiã in corpore myſtico ille qui accepit gratiam prophetię, indiget illo qui accepit gratiam ſanitatum, & ita eſt in omnibus alijs. Vnde dum vnuſquiſque fidelis ſecundum gratiam ſibi datam alteri ſeruit, efficitur alterius membrum. Gal. vlt. Alter alterius onera portate. 1. Pet. 4. Vnuſquiſque ſicut accepit gratiam in alterutrum illam adminiſtrantes. Deinde cùm dicit, *Habẽtes autem donationes,* exequitur per partes monitionẽ, quã ſupra poſuerat de ſobrio & moderato gratiæ vſu. Et primò ponit gratiarum diuerſitatem, dicens, *Sumus,* inquam, *Alter alterius membra,* non ſecundum eandem gratiam, ſed habentes diuerſas donationes differẽtes, non ex diuerſitate meritorum, ſed ſecũdum gratiam quæ data eſt nobis. 1. Cor. 7. Vnuſquiſque propriũ donum habet ex Deo, vnus quidem ſic, alius verò ſic. Matth. 25. Vocauit ſeruos ſuos & tradidit illis bona ſua, & vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum. Secundò docet diuerſarum gratiarum vſum, & primò in rebus diuinis quantum ad cognitionem quidem, dicens, *Siue prophetia,* quã habentes, vtamur ea ſecundum rationem fidei. Dicitur autem prophetia quædam apparitio ex reuelatione diuina eorũ, quæ ſunt procul. Vnde 1. Reg. 9. dicitur, Qui propheta hodie dicitur, vocabatur olim videns. Sunt autem procul à cognitione noſtra, ſecundum ſe quidẽ futura contingentia quæ propter defectum ſui eſſe cognoſcibilia non ſunt, ſed res diuinæ ſunt procul à noſtra cognitione, non ſecundum ſe, cũ ſint maximè cognoſcibiles, quia vt dicitur 1. Ioan. 1. Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ, ſed propter defectum intellectus noſtri, qui ſe habet ad ea quæ ſunt in ſeipſis maniſeſtiſſima, ſicut oculus noctuæ ad lucem Solis. Et quia vnumquodque magis propriè dicitur tale, quod eſt ſecundum ſe tale, quã quod eſt tale ſecũdum aliud. Indeeſt quod magis propriæ dicuntur eſſe procul à cognitione noſtra futura cõtingentia. Et propter hoc horum proprie eſt prophetia. Amos. 4. Nõ faciet dñs deus verbum niſi reuelauerit ſecretum ſuum. Dicitur tamen prophetia communiter etiam reuelatio quorumcunq; occultorum. Hoc autem donum prophetiæ, non ſolùm fuit in veteri teſtamento, ſed etiam in nouo. Ioel. 2. Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri. Dicuntur etiam prophetæ in nouo teſtamento qui prophetica dicta exponunt, quia ſacra ſcriptura eodẽ ſpiritu interpretatur quo eſt condita. Eccl. 24. Adhuc doctrinã quaſi prophetiam effundam. Ordinatur autem prophetiæ donum, ſicut & aliæ gratię gratis datæ ad fidei ędificationem. 1. Cor. 12. Vnicuique datur maniſeſtatio ſpiritus ad vtilitatem. Heb. 2. Confirmata eſt. ſ. doctrina fidei conteſtante Deo ſignis & prodigijs, & varijs virtutibus, & ſpiritus ſancti diſtributionibus. Er ideo prophetia eſt vtendum *Secundum rationem fidei,* i. non in vanum, ſed vt per hoc fides confirmetur, non autẽ contra fidem. Vnde dicitur Deut. 13. Si ſurrexerit in medio tui propheta, & dixerit tibi, eamus & ſequamur Deos alienos: non audies verba prophetiæ illius,

Donũ prophetiæ eſt & in nouo teſtamẽto. Dicuntur nunc prophetæ nõ ſolũ qui habent donũ prophetiæ, ſed etiã qui interpretãtur dicta prophetarũ.

quia. ſ. prophetizat contra rationem fidei. Quantum ad ſacramenta miniſtranda ſubdit, *Siue miniſterium in miniſtrando,* i. ſi quis accepit gratiam vel officium miniſterij, purã vt ſit epiſcopus vel ſacerdos, qui dicũtur miniſtri Dei. Eſa. 6. Vos ſacerdotes dñi vocabimini miniſtri Dei noſtri: dicetur vobis, exequatur illud diligenter exequendo in miniſtrando. 2. Tim. 4. Miniſterium tuum imple. Secundò tangit ea quæ pertinent ad res humanas, in quibus poteſt aliquis alteri ſubuenire. Primò quidẽ quantum ad cognitionẽ, vel ſpeculatiuam vel practicam. Quantum ergo ad ſpeculatiuã primò dicit, *Siue qui docet,* i. qui habet officium vel gratiam docendi vtatur doctrina. i. vt ſtudioſè & fideliter doceat. Iob. 4. Ecce docuiſti plurimos Matt. vlt. Euntes docete omnes gentes. Quãtum autem ad cognitionem practicam ſubdit, *Qui exhortatur,* id eſt qui habet officium vel gratiam exhortandi homines ad bonum, vtatur illo *In exhortando.* 1. Theſſ. 2. Exhortatio noſtra non fuit de errore, neq; de immunditia, neq; in dolo. Tit. 2. Hæc loquere & exhortare. Deinde ponit ea quæ pertinent ad exteriora opera, in quibus quandoque aliquis ſubuenit alicui aliquod donũ dando, & quantum ad hoc dicit, *Qui tribuit,* i. qui habet facultatem tribuendi & gratiam, exequatur hoc *In ſimplicitate,* vt, ſ. nihil mali ex illo intendat, quaſi donis homines ad malum alliciens. Vel etiã cùm aliquis ex modico dato intendit multò maiora acquirere. Eccle. 20. Datum inſipientis nõ erit tibi vtile, oculi enim illius ſeptemplices ſunt. Exigua dabit & multa improperabit. Et Prou. 11. Simplicitas iuſtorum dirigit eos. Quandoque autẽ aliquis ſubuenit alteri eius curam habendo: & quantum ad hoc dicit, *Qui præeſt,* id eſt qui eſt in prælationis officio conſtitutus, vtatur illo officio *In ſolicitudine.* Heb. vlt. Obedite præpoſitis veſtris & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem reddituri pro animabus veſtris. 2. Cor. 11. Solicitudo omnium eccleſiarum. Quandoq; autẽ ſubuenit aliquis alicui reuelando eius miſeriam, & quantum ad hoc dicit, *Qui miſeretur,* i. qui habet facultatem & affectũ miſerendi, exequatur hoc *In hilaritate,* quaſi libenter hoc faciens. 2. Cor. 9. Non ex triſtitia aut ex neceſſitate. Hilarem enim datorem diligit Deus. Eccl. 7. In omni dato hilatem fac vultum tuum. Deinde cũ dicit, *Dilectio ſine ſimulatione, &c.* Docet vſum doni gratuiti quod eſt omnibus commune. ſ. charitatis. Et primò ponit ea quę pertinẽt ad charitatẽ in generali. Secundò ponit quædã ſpecialiter pertinẽtia ad dilectionem quorundam, ibi, *Neceſſitatibus ſanctorum, &c.* Circa primum tria facit. Primò oſtẽdit qualis debeat eſſe dilectio charitatis ex parte diligentis. Secundò qualiter ſe debeat habere ad proximum, ibi, *Charitatem fraternitatis, &c.* Tertiò qualiter ſe debeat habere ad Deum, ibi. *Solicitudine non pigri.* Circa qualitatem autem charitatis tria docet. Primò quidem quod dilectio debet eſſe vera. Vnde dicit, *Dilectio ſine ſimulatione,* vt, ſcilicet, non tantùm in verbo, aut in exteriori apparentia, ſed ſit in vero cordis affectu & efficacia operis. 1. Ioan. tertio. Non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate. Eccl. 6. Amico fideli nulla eſt comparatio. Secundò docet quod dilectio debet eſſe pura, cùm dicit, *Odientes malum.* Tunc enim eſt pura dilectio, quando homo non conſentit amico ſuo in malum, ſed ita diligit hominem, vt eius vitium odiat. Vnde dicitur 1. Corint. 13. Non gaudet ſuper iniquitate, congaudet autem veritati. Pſal. Iniquos odio habui. Tertiò docet quòd dilectio debet eſſe honeſta, cùm dicit, *Adhærentes bono,* vt ſcilicet aliquis adhæreat alteri propter bonum virtutis. Gal. 4.

Bonum autẽ ęmulamini in bono ſemper. Hęc eſt pulchra dilectio, de qua dicitur Eccle.24. Ego mater pulchrę dilectionis. Deinde cũ dicit, *Charitatem fraternitatis.* oſtẽdit qualiter charitas ſe debet habere ad proximum. Et primò quantum ad interiorẽ affectum, cũ dicit, *Charitatem fraternitatis inuicem diligentes*. Vt ſcilicet non ſolùm fratres diligamus per charitatem, ſed etiam diligamus ipſam charitatem qua eos diligimus & ab eis diligimur. Sic enim ſi charam habemus charitatem, non de facili eam diſſolui faciemus. Hebręo. vlt. Charitas fraternitatis maneat in vobis. Cantic. vlti. Si dederit homo omnẽ ſubſtantiam domus ſuæ pro dilectione, tanquã nihil deſpiciet illam. Secundò quantũ ad exteriorem effectũ cùm dicit, *Honore inuicẽ præuenientes*. In quo tria deſignantur. Primò quidem quòd homo proximũ in reuerẽtia debet habere, quod pertinet ad rationẽ honoris. Nullus enim poteſt verè diligere eum quem deſpicit. Phil.2. In humilitate, ſuperiores inuicem arbitrãtes. Quod quidẽ fit dum aliquis ſuum defectũ conſiderat & bonum proximi. In honore autẽ oon ſolùm reuerẽtia intelligitur, ſed etiã neceſſariorum ſubuentio, ſicut cùm dicitur Exod. 20. Honora patrem tuũ & matrem tuam, præcipitur neceſſariorum ſubuentio, ſicut patet per hoc q. dominus Matth. 5. arguit Phariſeos cõtra hoc præceptum impedientes filios à ſubuentione parentũ. Secundò deſignatur q. effectus dilectionis debet mutuò exhiberi, vt. ſ. homo non ſolùm velit beneficia recipere, ſed etiã exhibere. Eccl. 4. Non ſit porrecta manus tua ad accipiendũ & ad dandum collecta. Et 14. In diuiſione ſortis da & accipe. Et hoc deſignat cùm dicit, *Inuicem*. Tertiò deſignatur q. effectus dilectionis debet eſſe promptus & velox, quod deſignatur cùm dicit, *Præuenientes*, vt. ſ. aliquis præueniat amicũ in beneficijs. Eccl.37. Omnis amicus dicit, & ego amicitiam copulaui. Deinde cùm dicit, *Solicitudine, &c.* oſtendit qualiter ſe debeat habere dilectio charitatis ad Deum. Et primò incipit ab ipſa rationis attentione cùm dicit, *Solicitudine*, ſitis, *Non pigri*, ſcilicet ad ſeruiendum Deo. Mich. 6. Iodicabo tibi ò homo quid ſit bonũ, & quid Deus requirat à te. Poſtea ſubdit. Solicitè ambulare cum Deo tuo. 2. Timo. 2. Solicitè cura teipſum probabilem exhibere Deo. Secundò quantũ ad effectum cùm dicit, *Spiritu*, ſitis, *feruentes*, ſcilicet in dei dilectione. Procedit autem feruor ex abũdantia caloris. Vnde feruor ſpiritus dicitur, quia propter abũdantiã diuinæ dilectionis totus homo feruet in Deum. Act. 18. dicitur q. Apollo feruens ſpiritu loquebatur. 1. Theſſa. vlti. Spiritum nolite extinguere. Tertiò quantum ad exterius obſequiũ cùm dicit, *Domino ſeruientes*, ſcilicet, ſeruiture latriæ quæ ſoli Deo debetur. Deu.6. Dominum Deũ tuum adorabis & illi ſoli ſeruies. Pſal. Seruite domino in timore. Vel ſecundum aliam literam. Tempori ſeruientes, vt ſcilicet dei ſeruitium congruo tempore faciamus. Eccl. 8. Omni negocio tempus eſt & opportunitas. Quartò quantum ad mercedem ſeruitij cùm dicit. *Spe gaudentes*, ſcilicet, mercedis, quæ eſt Dei fruitio. Gene. 15. Ego domious merces tua magna nimis. ſuprà. 5. Gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. Facit autem ſpes hominem gaudentem ratione certitudinis, ſed tamen affligit ratione dilationis. Prouer. 13. Spes quæ differtur affligit animam. Quintò quantum ad difficultatem quam homo patitur in Dei ſeruitio. Vnde ſubdit. *In tribulatione*, ſcilicet: quam propter Deum ſuſtinetis, ſitis, *Patientes*, ſuprà. 5. Tribulatio patentiam operatur, Sextò quantum ad omnia prædicta dicit, *Orationi inſtantes*, in quo orationis aſsiduitas deſignatur. Luc.18. Oportet ſemper orare & nunquam deficere. 2. Timo. 5. Sine intermiſsione orate. Per orationem enim in nobis ſolicitudo excitatur, feruor accenditur, ad Dei ſeruitium incitamur, gaudium ſpei in nobis augetur, & auxilium in tribulatione promeremur. Pſal. Ad dominum, cùm tribularer clamaui, & exaudiuit me.

Deinde cũm dicit, *Neceſsitatibus ſanctorum, &c.* Determinat de charitate quantũ ad ſpeciales quaſdam perſonas. Et primò quidem quantum ad indigentes. Secundò quantum ad inimicos, ibi, *Benedicite perſequentibus vos.* Circa primum duo facit. Primò inducit ad exhibẽda beneficia charitatis indigentibus in vniuerſali cùm dicit. *Neceſsitatibus ſanctorum communicantes.* Vbi tria ſunt notanda. Primò quidem quod eleemoſynæ ex charitate ſunt impendendæ indigẽtibus ſiue neceſsitatem patientibus. Eph.4. Laboret operando manibus ſuis quod bonũ eſt, vt habeat vnde tribuat neceſsitatem patienti. Secundò quod potius eſt ſubueniendum iuſtis & ſanctis quam alijs. Vnde dicit, *Neceſsitatibus ſanctorum*. Eccl.12. Da iuſto & non recipias peccatorẽ. Quod quidem non ſic intelligendum quin etiam in neceſsitatibus ſit peccatoribus ſubueniendum, ſed quia nõ eſt eis ſubueniendum ad fomẽtum peccati. vtilius tamen eſt ſubuenire iuſtis, quia talis eleemoſyna fructuoſa eſt, nõ ſolũ ex opere dantis, ſed etiam ex ſuffragio recipientis. Luc. 16. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. ſ. ſuis ſuffragijs. Secundo in ſpeciali admonet ad hoſpitalitatem, dicẽs, *Hoſpitalitatem ſectantes*, quia ſcilicet in hoc miſericordiæ opere alia miſericordiæ opera includuntur. Nam hoſpes non ſolùm domum exhibet ad manendũ, ſed etiam alia neceſſaria ſubminiſtrat. Hebr. vltim. Hoſpitalitatẽ nolite obliuiſci Primæ. Petri. 4. Hoſpitales inuicem ſine murmuratione.

LECTIO TERTIA.

Quomodo ſit ergà inimicos ſeruãda charitas docet.

BEnedicite perſequentibus vos. Benedicite & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Idipſum inuicem ſentientes. Non alta ſapientes, ſed humilibus cõſentientes. Nolite eſſe prudẽtes apud voſmetipſos. Nulli malum pro malo reddentes, prouidentes bona, non tantùm coram Deo, ſed etiam coram omnibus hominibus. Si fieri poteſt quod ex vobis eſt cum omnibus hominibus pacem habentes. Non voſmetipſos defendentes chariſsimi, ſed date locum iræ. Scriptum eſt enim. Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit dominus. Sed ſi eſurierit inimicus tuus, cibo illum, ſi ſitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput eius. Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum.

Suprà Apoſtolus oſtẽdit qualiter charitas ſit exhibenda indigentibus, nunc oſtendit qualiter ſit exhibenda, etiã inimicis. Et primò ponit admonitionem. Secundò probat quod dixit, ibi, *Scriptum eſt enim, &c.* Circa primum cõſiderandum eſt, quod ad charitatem tria pertinent. Primò quidem beneuolentia quæ conſiſtit in hoc quod aliquis velit bonum alteri & malum eius nolit. Secundò concordia quæ conſiſtit in hoc quod amicorum ſit idem nolle & velle. Tertiò beneficentia quæ conſiſtit in hoc quod aliquis benefaciat ei quem amat & eum non lædat. Primò ergo ponit ea quæ pertinent ad beneuolentiam. Secundò ea quæ pertineot ad concordiam, ibi, *Gaudere cum gaudentibus*. Tertiò ea quæ pertinent ad beneficentiam, ibi, *Nulli malum, &c*. Circa primum duo facit. Primò monet vt beneuolentia ſit ampla, quæ ſe extendat etiam ad inimicos, cum dicit, *Benedicite perſequentibus vos.* Circa quod notandum eſt quod,

Benedi-

Benedi-cere.

Benedicere, eſt bonum dicere. Cõtingit autem bonũ
dicere tripliciter. Vnò modo enunriando, puta cùm
quis bonum alterius laudat. Eccl. 31. Splendidũ in pa-
nibus benedicent labia multorum, & teſtimoniũ ve-
ritatis illius fidele. Alio modo imperando, & ſic bene
dicere per authoritatem, eſt proprium Dei, cuius im-
perio bonũ ad creaturas deriuatur: miniſterium autẽ
pertinet ad miniſtros dei, qui nomẽ domini ſuper po-
pulum inuocant. Num. 6. Sic benedicetis filijs Iſraël,
& dicetis eis, Benedicat tibi dominus & cuſtodiat te,
Oſtendat dñs faciem ſuã tibi, & miſereatur tui. Con-
uertat dominus vultum ſuum ad te & det tibi pacẽ.
Et poſt, Inuocabunt nomen meum ſuper filios Iſraël
& ego benedicam eis. Tertiò benedicit aliquis optan
do. Pſal. Et non dixerunt qui præteribant, benedictio
domini ſuper vos. Et ſecundũ hoc benedicere eſt bo-
num alicui velle, & quaſi bonum pro aliquo precari.
Et hoc modo accipitur hic. Vnde in hoc quod dicitur
Benedicite perſequentibus vos, datur intelligi quod etiam
ad inimicos & perſecutores debemus eſſe beneuoli
eis bona optando & pro eis orando. Matth. 5. Diligite
inimicos veſtros & orate pro perſequentibus & calũ-
niantibus vos. Quod autem hic dicitur, quodam qui-
dem modo eſt in præcepto, quodam autẽ modo eſt in
conſilio: quod enim aliquis in generali dilectionis af-
fectum impendat inimicis, non excludendo eos à cõ-
muni dilectione proximorum, & à cõmuni oratio-
ne, quam quis pro fidelibus facit, pertinet ad neceſsi-
tatem præcepti. Similiter etiam quod aliquis in articu
lo neceſsitatis inimico dilectionis effectum particu-
lariter impendat, pertinet ad neceſsitatem præcepti.
Vnde dicitur Exod. 21. Si occurreris boui inimici tui,
aut aſino erranti, reducas eum. Sed quod aliquis in ſpe
ciali dilectionis affectum & orationis ſuffragium, aut
qualecunq; ſubuentionis beneficium exhibeat inimi
co, interdum etiam extra articulum manifeſtę neceſ-
ſitatis, pertinet ad perfectionem cõſiliorum: quia per
hoc oſtenditur tam perfecta charitas hominis ad deũ,
quod omne humanum odium ſuperet. Ille autem qui
pœnitet & miſericordiam petit, iam non eſt inter ini-
micos aut perſecutores computandus. Vnde ei abſq;
omni difficultate ſunt charitatis indicia oſtendenda.
Eccl. 28. Relinque proximo tuo nocẽti te, & tunc de-
precanti tibi peccata ſoluentur. Secundò docet q̃ be-
neuolẽtia ſiue benedictio ſit pura. i. abſq; permixtio-
ne cõtrarij. Vnde dicit, *Benedicite & nolite maledicere*, i.
ſic benedicatis quod nullo modo maledicatis. Quod
eſt contra quoſdam qui ore benedicunt, & corde ma-
ledicunt, ſecundum illud Pſal. Qui loquuntur pacem
cum proximo ſuo, mala autem in cordibus eorũ. Et
etiam contra illos qui quandoq; benedicũt, quãdoq;
maledicunt, vel quibuſdam benedicunt, quibuſdã ma
ledicunt. Iac. 3. Ex ipſo ore procedit benedictio & ma
ledictio. Non oportet fratres mei hæc ita fieri. 1. Pet.
3. Non reddentes maledictũ pro maledicto. Sed con-
tra hoc videtur eſſe quod in ſacra ſcriptura plures ma-
ledictiones inueniuntur. Dicit enim Deut. 27. Male-
dictus qui non permanſerit in ſermonibus legis hu-
ius, nec eos opere perficit. Ad quod dicendũ eſt quod
maledicere eſt malum dicere, quod quidem tripliciter
contingit, ſicut & benedicere. ſ. enuntiando, imperan
do, & optando, & ſecundum quodlibet horum mo
dorum poteſt bene & malè fieri. Si enim id quod eſt
materialiter malum, dicatur malum quolibet prædi-
ctorum modorũ, ſub ratione boni non eſt illicitum,
quia hoc eſt magis benedicere, quã maledicere: vnum
quodq; enim magis iudicatur, ſecundum ſuã formã, q̃
ſecundum ſuã materiã. Si verò aliquis dicat malũ ſub

Quomodo benedicere ſeu diligere ſit de præcepto & quomodo ſit de conſilio.

De benedictione & maledictione.

ratione mali. formaliter maledicit: vnde eſt omnino
illicitum. Vtrunq; autem horũ contingit in hoc q̃ ali-
quis enuntiando malum profert. Quandoque. n. ali-
quis enuntiat malum alicuius ad notificandum neceſ
ſariam veritatem, & ſic dicit malum ſub ratione veri
neceſſarij quod eſt bonum, vnde eſt licitũ. Et hoc mo
do Iob 3 dicitur, q̃ Iob maledixit diei ſuæ, enuntians
malitiam præſentis vitę, ſicut Apoſt. dicit Ephe. 5. Re-
dimentes tempus quoniã dies mali ſunt. Quandoque
autem aliquis enunriat malũ alterius ſub ratione ma-
li. ſ. intentione detrahendi. Et hoc eſt illicitũ. Dicitur
enim. 1. Cor. 6. Neq; maledici, neque rapaces regnum
Dei poſsidebunt. Similiter etiã in eo q̃ quis dicit ma-
lum imperando, contingit autem quandoq; quod ali
quis dicit id quod eſt materialiter malum ſub ratione
boni, putà cũ ex imperio alicuius prouenit alicui ma-
lum pœnæ propter iuſtitiam, quod quidẽ eſt licitum.
Et hoc modo tranſgreſſores legis maledicuntur. i. pœ
næ ſecundũ iuſtitiam deputantur. Quandoq; verò ali
quis imperãdo dicit malum alterius iniuſtè, puta pro-
pter odium & vindictam. Et talis maledictio eſt illi-
cita. Exo. 21. Qui maledixerit patri vel matri, morte
moriatur. Et id eſt etiã circa id quod aliquis dicit ma-
lum optando. Si. o. hoc optet ſub ratione boni, putà
vt per aduerſitatem alicuius perueniat ad ſpiritualem
profectum, hoc licitum eſt. Iob. 5. Vidi ſtultum firma
radice & maledixi pulchritudini eius ſtatim. Si verò
hoc homo faciat propter odium vel vindictã eſt om-
nino illicitum. 1. Reg. 17. Maledixit Philiſtęus Dauid
in dijs ſuis. Deinde cùm dicit, *Gaudere cum gaudentibus*,
&c. Ponit ea quę pertinent ad concordiam. Et primò
ponit concordiæ documenta. Secũdò remouet impe-
dimenta, ibi, *Non alta ſapientes*, *&c.* Concordia autem
poteſt dupliciter attendi. Vno modo quantum ad ef-
fectum in bonis & in malis. In bonis quidem, vt ali-
quis, bonis aliorum congaudeat. Vnde dicit, *Gaudere*,
ſc. debetis *Cum gaudentibus*. Philippenſes 2. Gaudeo &
congratulor omnibus vobis. Sed hoc eſt intelligendũ
quando quis gaudet de bono. Sunt autem quidã qui
gaudent de malo, ſecundum illud Prou. 2. Lætantur
cùm malefecerint, & exultãt in rebus peſsimis. Et iſtis
non eſt congaudendum. 1. Cor. 13. dicitur de charita-
te quod non gaudet ſuper iniquitate, congaudet autẽ
veritati. In malis autem vt aliquis triſtetur de malis al
terius. Vnde ſubdit, *Flere*, ſ. debetis *Cum flentibus*. Iob
30. Flebã quondã ſuper eo qui afflictus erat. Eccle. 7.
Non deſis plorantibus in conſolatione, & cum lugen
tibus ambula. Ipſa enim compaſsio amici condolen-
tis conſolationem in triſtitijs affert dupliciter. Primò
quidẽ quia ex hoc colligitur efficax amicitię argumẽ-
tum. Eccle. 12. In malitia illius, i. in infortunio amicus
cognitus eſt. Et hoc ipſum eſt delectabile cognoſcere
aliquẽ ſibi eſſe verum amicũ. Alio modo quia ex hoc
ipſo quod amicus cõdolet, videtur ſe offerre ad ſimul
portandum onus aduerſitatis, quod triſtitiam cauſat.
Et quidem leuius portatur quod portatur à pluribus,
quã ab vno ſolo. Secundò concordia conſiſtit in vni-
tate ſententiæ: & quantum ad hoc dicit, *Idipſum*, i. idẽ
ſitis *Inuicem ſentientes*, vt. ſ. in eadem ſententia conue-
niatis. 1. Cor. 1. Sitis perfecti in eodem ſenſu, & in ea-
dem ſententia. Phil. 2. Eandẽ charitatẽ habentes vna-
nimes, idipſum ſentientes. Sciendum eſt tamen quod
duplex eſt ſententia. Vna quidem quæ pertinet ad iu-
dicium intellectus circa ſpeculabilia, puta circa conſi-
derationes geometricas vel naturales, diſſentire au-
tem in talibus non repugnat amicitiæ vel charitati,
quia charitas in voluntate eſt. Huiuſmodi autem iu-
dicia non proueniunt ex voluntate, ſed ex neceſsitate

rationis. Alia verò ſententia pertinet ad iudicium rationis circa agenda, & in talibus diſſenſio amicitię cōtrariatur: quia talis diſſenſio habet cōtrarietatē volūtatis: & quia fides non ſolùm eſt ſpeculatiua, ſed etiā practica, inquantum per dilectionē operatur, vt dicitur Gala. 5. Ideo etiam diſſentire à recta fide eſt contrarium charitati. Deinde cùm dicit, *Non alta ſapientes, &c.* excludit impedimenta concordię, quę quidē ſunt duo.

Impedimēta concordiæ.

Primū eſt ſuperbia, ex qua contingit quod dum aliquis inordinatè ſuam excellentiam quærit & ſubiectionē refugit, vult alium ſubijci. Et eius excellentiā impedire. Et ex hoc ſequitur diſcordia, Prouer. 13. Inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt. Et ideo ad hoc remouendum dicit, *Non* ſitis *alta ſapientes*, vt. ſ. inordinatè veſtram excellentiam appetatis, ſuprà 11, Noli altum ſapere, ſed time. Eccleſ. 3. Altiora te ne quæſieris. *Sed* ſitis *Conſentientes humilibus*, i. his quæ ſunt humilia .i. quæ abiecta videntur non recuſetis cū oportuerit. Pſal. Elegi abiectus eſſe in domo dei mei. 1. Pet. vlt. Humiliamini ſub potenti manu dei, &c. ſecundū impedimentum concordiæ eſt pręſumptio ſapientię: vel etiam prudentiæ, ex qua cōtingit quod aliquis aliorū ſententiæ non credit. Ad quod remouendū dicit, *Nolite eſſe prudentes apud voſmetipſos*. vt. ſ. iudicetis ſolùm id eſſe prudentiæ quod vobis videtur. Eſa. 5. Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris & coram vobiſmetipſis prudentes. ſuprà 11. Vt non ſitis vobiſmetipſis ſapientes. Deinde cùm dicit, *Nulli malum pro malo, &c.* Docet illa quæ pertinent ad beneficentiam excludendo contrarium. Et primò docet quod non ſit alicui maleſaciendum ratione vindictæ. Secundò docet q, non ſit alicui malefaciēdum ratione defenſionis, ibi, *Non voſmetipſos defendentes*. Circa primū tria facit. Primò prohibet vindictam dicēs, *Nulli malum pro malo reddentes*, ſc. ſitis. Pſal. Si reddidi retribuentibus mihi mala. 1. Pet. 3. Non reddentes malū pro malo. Sed hoc eſt intelligendum formaliter, ſicut ſuprà dictum eſt de maledicto: prohibemur enim affectu odij vel inuidię reddere malum pro malo, ita quod in malo alterius delectemur. Sed ſi pro malo culpæ quod quis facit, reddat iudex malū pœnę ſecundum iuſtitiam ad cōpenſandam malitiam, materialiter quidem infert malum, ſed formaliter & per ſe infert bonum Vnde cū iudex ſuſpendit latronē pro homicidio, non reddit malum pro malo, ſed magis bonum pro malo. Et hoc modo Apoſt. quendam pro peccato inceſtus, tradidit ſathanæ in interitum carnis vt ſpiritus ſaluus fiat. Vt habetur 1. Cor. 5. Secundò docet quod etiā bona ſint proximis exhibenda, dicens, *Prouidentes*, ſc. ſitis *Bona non tantum coram Deo*, vt. ſ. cureris ſatisfacere conſcientiæ veſtræ coram Deo, *Sed etiam coram omnibus hominibus*, vt ſ. ea faciatis quæ hominibus placeant. 1. Cor. 10. Sine offenſione eſtote Iudæis & Gentibus & eccleſiæ Dei, ſicut & ego per omnia omnibus placeo. 1. Cor. 13 Prouidentes bona non ſolū coram Deo, ſed etiā corā omnibus hominibus Hoc tamen cōtingit & bene & malè fieri: ſi enim hoc fiat propter fauorem humanū; non bene agitur. Matt. 6. Attēdite ne iuſtitiam veſtrā faciatis coram hominibus vt videamini ab eis. Si autē hoc fiat ad gloriā Dei, bene agitur, ſecundū illud Mat. 5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona & glorificent patrem veſtrum qui in cælis eſt. Tertiò aſsignat rationem vtriuſq; dictorum. Ad hoc enim debemus abſtinere à retributione malorum, & coram hominibus bona prouidere, vt cū hominibus pacem habeamus, & ideo ſubdit, *Cum omnibus hominibus pacem habentes*, Heb. vlt. Pacem ſequimini cum omnibus. Sed hic addit duo, quorum primum eſt quòd dicit, *Si fieri poteſt*. Quandoque enim malitia aliorum impedit ne cum eis pacē habere poſſimus, quia. ſ. cū eis pax haberi non poteſt, niſi eorū malitiæ conſentiatur, quam quidem pacē conſtat eſſe illicitam. Vnde dominus dicit Matt. 10. Non veni pacem mittere, ſed gladium. Aliud autem addit, dicens, *Quod ex vobis eſt*, ſcilicet & ſi ipſi contra pacem agant, tamen quod in nobis eſt facere nos debemus, vt eorum pacem quæramus. Pſal. Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. Et alibi. Inquire pacem & perſequere eam. Deinde cùm dicit, *Non voſmetipſos defendentes, &c.* oſtendit quod non ſunt mala proximis inferēda per modum defenſionis. Et primò ponit documentum, dicens, Non ſitis voſmetipſos defendentes ô chariſsimi, ſicut & de Chriſto dicitur Eſa. 50. Dedi corpus meum percutientibus & genas meas vellēribus. Et Eſa. 53. Quaſi agnus coram tondente ſe obmutuit, &c. Vnde & ipſe dominus mandauit Matt. 5. Si quis te percuſſerit in vna maxilla præbe ei etiam alteram. Sed ſicut Aug. dicit in lib. contra mendaciū. Ea quę in nouo teſtamento à ſanctis facta ſunt, valent ad exempla intelligendarum ſcripturarum, quæ in præceptis data ſunt.

Facta Sanctorum noui teſtamenti valent ad intelligēda exempla ſacræ ſcripturæ quæ data ſunt in præceptis.

Ipſe autē dominus cùm alapa percuſſus eſſet, nō ait, ecce altera maxilla, ſed ſi malè locutus ſum, teſtimonium perhibe de malo: ſi autem bene, quid me cædis? Vbi oſtendit præparationem alterius maxillæ in corde eſſe faciendam. Paratus enim fuit dominus, non ſolùm in altera cædi pro ſalute hominis, ſed in toto corpore crucifigi. Et ſicut Aug. dicit ad Marcellinō, tunc quidem hoc mandatum rectè fit cùm ei creditur profecturum eſſe propter quem fit ad adaptandam in eo correctionem atque concordiam, etiam ſi alius exitus conſequatur. Sunt igitur iſta præcepta patientiæ ſemper in cordis præparatione retinenda & ipſa beneuolentia, ne reddatur malum pro malo, ſemper in voluntate complenda eſt. Agenda ſunt autem & multa etiam cùm inuitis benigna quadam aſperitate plectēdis. Secundò aſsignat rationem, cùm dicit, *Sed date locum iræ*, id eſt, diuino iudicio. Quaſi diceret, committatis vos deo, qui ſuo iudicio poteſt vos defendere & vindicare, ſecundum illud 1. Pet. vlt. Omnem ſolicitudinem veſtram proijcientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis. Sed hæc intelligenda ſunt in caſu in quo nobis non adeſt facultas aliter faciendi ſecūdum iuſtitiam: ſed quia, vt dicitur Deut. 1. Domini eſt iudicium, cùm aliquis authoritate iudicis, vel vindictam quærit ad comprimendam malitiam, & non propter odium, vel etiam cum authoritate alicuius ſuperioris ſuam defenſionem procurat, intelligitur locum dare iræ, id eſt diuino iudicio, cuius miniſtri ſunt principes: vt dicitur infrà 13. Vnde etiam Paulus procurauit ſe per armatos defendi contra inſidias Iudæorum, vt patet Act. 23. Deinde cùm dicit, *Sicut ſcriptum eſt, &c.* probat quod dixerat. Et primò per authoritatē. Secundò per rationem, ibi, *Noli vinci à malo, &c.* Circa primom duo facit. Primò probat quod dictum eſt de prohibitione vindictæ, dicens, Dictum eſt, *Date locum iræ*, id eſt diuino iudicio. *Scriptum eſt enim* Deut. trigeſimo ſecundo, *Mihi vindictam*, ſcilicet ſeruate, *Et ego retribuam*, dicit dominus. Noſtra litera ſic habet, Mea eſt vltio, & ego retribuam eis in tempore. Pſalmus. Deus vltionum dominus. Nahum primo. Deus æmulator & vlciſcens dominus. Secundò probat per authoritatem, quod dictum eſt de beneuolentia exhibenda inimicis. In qua quidem authoritate, primò ponit documentum, vt ſubueniamus inimicis in articulo neceſsitatis, quia hoc eſt de neceſsitate præcepti, vt ſuprà dictum eſt. Et hoc eſt quod dicit,

Sed ſi

Sed ſi eſurierit inimicus ...*s, ciba illum: ſi ſitit, potum da illi.* Matt. 5. Benefacite his qui oderunt vos. Secundò rationem aſsignat, dicens, *Hoc enim faciẽs, carbones ignis congeres ſuper caput eius.* Quod quidem vno modo poteſt intelligi in malum, vt ſit ſenſus, ſi tu ei benefacias bonum tuum vertetur ei in malum, quia ex hoc incurret combuſtioné ignis ęterni per ſuam ingratitudinem: ſed iſte ſenſus repugnat charitati, contra quã ageret, qui alicui ſubueniret, vt ei proueniret in malũ. Et ideo eſt exponendum in bonum, vt ſit ſenſus, *Hoc enim faciens*, i. in neceſsitate ei ſubueniẽs, *Carbones ignis* id eſt amorem charitatis: de qua dicitur Cant. 8. Lampades eius, vt lampades ignis atque flammarum, *Congeres*, id eſt congregabis *Super caput*, id eſt, ſuper mentẽ eius: quia vt Aug. dicit in lib. de cathechizandis rudibus, nulla eſt maior prouocatio ad amandum, quàm præuenire amando. Nimis enim durus animus qui dilectionem, & ſi nolebat impendere, nolit rependere. Deinde cùm dicit, *Noli vinci à malo, &c.* probat quod dixit per rationem. Naturale eſt enim homini, vt velit aduerſarium vincere, & non vinci ab eo. Illud autem ab aliquo vincitur, quod ad illud trahitur, ſicut aqua vincitur ab igne quando trahitur ad caloré ignis. Si ergo bonus aliquis homo, propter malũ quod ſibi ab aliquo infertur, trahatur ad hoc quod ei malefaciat, bonus à malo vincitur. Si autem econtrario propter beneficium quod bonus perſecutori exhibet, eum ad ſuum amorem trahat, bonus malũ vincit. Dicit ergo, *Noli vinci à malo*, ſ. eius qui te perſequitur, vt tu eũ perſequaris, *Sed in bono tuo vince malum* illius, vt, ſ. ei bene faciendo, eum à malo trahas. 1. Ioan. vlt. Hęc eſt victoria quæ vincit mundum, fides noſtra. Hier. 15. Ipſi cõuertentur ad te, & tu non conuerteris ad eos.

CAPIT. XIII. LEC. 1.

Inſtruuntur inferiores quomodo in vſu charitatis obedire debent ſuperioribus, cùm per ſubuentionem tum per delectationem, & excluditur quorundam Chriſtianorum opinio, quã de libertate tenebant, à recentioribus hæreticis iterum è tenebris reuocata in lucem.

OMnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. Nõ enim eſt poteſtas niſi à Deo. Quæ autem ſunt, à Deo ordinata ſunt. Itaq; qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit. Qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationem acquirunt. Nam principes non ſunt timori boni operis, ſed mali. Vis autem non timere poteſtatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim miniſter eſt tibi in bonum. Si autẽ malum feceris, time. Non enim ſine cauſa gladium portat. Dei enim miniſter eſt, vindex in iram ei qui malum agit. Ideoq; neceſsitati ſubditi eſtote, non ſolùm propter iram, ſed etiam propter conſcientiã. Ideo enim & tributa præſtatis. Miniſtri enim Dei ſunt, in hoc ipſum ſeruientes. Reddite ergo omnibus debita. Cui tributũ, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

Poſtquã Apoſtolus oſtendit qualiter ſe debeat homo exhibere Deo, vtendo donis gratiæ eius, hic oſtẽdit quomodo debeat ſe exhibere proximo: & primò quantum ad ſuperiores. Secundò quantũ ad omnes, ibi, *Nemini quicquam debeatis, &c.* Circa primũ duo facit. Primò inducit homines ad ſubiectioné quam debent ſuperioribus. Secundò ad exhibendũ ſubiectionis ſignum, ibi, *Ideo et tributa præſtatis, &c.* Circa primũ tria facit. Primò proponit documentum. Secundò rationé aſsignat, ibi *Nõ enim eſt poteſtas, &c.* Tertiò infert concluſioné intentam, ibi, *Ideoque &c.* Circa primum conſiderandum eſt quod quidam fideles in primitiua eccleſia dicebant, terrenis poteſtatibus ſe ſubijci non debere propter libertatem quã conſecuti erant à Chriſto, ſecundum illud Ioan. 8. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Sed libertas per Chriſtum conceſſa,

Error in primis Chriſtianis qui nunc renouatur per Lutheranos à Paulo excluditur.

eſt libertas ſpiritus qua liberamur à peccato & morte, ſicut ſuprà. 8. dictum eſt, Lex ſpiritus in Chriſto Ieſu liberauit me à lege peccati & mortis. Caro autẽ adhuc remanet ſeruituti obnoxia, ſicut ſuprà 7. dictũ eſt. Et ideo tunc nulli ſubiectioni homo per Chriſtũ liberatus, erit obnoxius, nec ſpirituali, ſc. nec carnali. Vnde dicitur 1. Cor. 15. Cũ tradiderit Chriſtus regnũ Deo patri, & euacuauerit omnem principatum & poteſtatem. Interim autem dum corruptibilem carnem gerimus, oportet nos dominis carnalibus ſubiacere. Vnde dicitur Ephe. 6. Serui obedite dominis carnalibus. Et hoc eſt etiam quod hic Apoſt. dicit, *Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit.* Poteſtates autẽ ſublimiores hic dicuntur, homines in poteſtatibus cõſtituti, quibus ſecundum iuſtitiæ ordinem ſubijci debemus. 1. Pet. 2. Subditi eſtote omni humanæ creaturæ propter Deum, ſiue regi quaſi præcellenti, ſiue ducibus tanquam ab eo miſsis, &c. Dicit autem indefinité, *Poteſtatibus ſublimioribus*, vt ratione ſublimitatis officij eis ſubijciamur, etiam ſi ſint mali. Vnde 1. Pet. 2. ſubditur, ſubiecti eſtote non tantum bonis & modeſtis, ſed etiam diſcolis. Quod autem dicitur, *Omnis anima*, per ſinedochen intelligitur, omnis homo, ſicut & Gene. 17. Delebitur anima illa de populo ſuo. Vtitur autem hoc modo loquendi quia ſubiectionem ſuperioribus debemus ex animo. i. ex pura volũtate, ſecundum illud Ephe. 6. Non ad oculũ ſeruientes, quaſi hominibus placentes, ſed ex animo cum bona voluntate. Deinde cũ dicit, *Non eſt enim poteſtas, &c.* ponit rationem admonitionis pręmiſſę. Primò quidẽ ex parte honeſti. Secundò ex parte neceſſarij, ibi, *Qui autem reſiſtunt &c.* Circa primũ duo facit. Primò præmittit duo principia. Secundò ex eis concludit, ibi, *Itaque qui reſiſtit, &c.* Primò enim pręmittit originem poteſtatis, dicens. *Non eſt enim poteſtas niſi à Deo.* Quicquid enim cõmuniter de Deo & creaturis dicitur, à Deo in creaturas deriuatur, ſicut patet de ſapientia. Eccle. 1. Omnis ſapientia à dño Deo eſt. Poteſtas autem de deo & de hominibus dicitur Iob. 39. Deus poteſtates non abijcit, cùm ipſe ſit potens. Vnde cõſequens eſt q; omnis humana poteſtas ſit à Deo. Dan. 4. Dominabitur excelſus in regno hominum, & cuicunque voluerit, dabit illud. Io. 19. Non haberés poteſtatem aduerſum me vllam, niſi tibi datum eſſet deſuper. Sed cõtra hoc eſſe videtur, quod dicitur Oſeę 8. Ipſi regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & non cognoui. Ad quod dicendum eſt q; regia poteſtas vel cuiuſcunque alterius dignitatis poteſt conſiderari quãtum ad tria. Vno quidem modo quantum ad ipſam poteſtatem, & ſic eſt à Deo, per quẽ reges regnant, vt dicitur Prouer. 8. Alio modo poteſt conſiderari quantum ad modum adipiſcendi poteſtatem, & ſic quandoque poteſtas eſt à Deo: quando ſc. aliquis ordinatè poteſtatem adipiſcitur, ſecũdum illud Heb. 5. Nemo ſibi honoré aſſumit, ſed qui vocatur à Deo tanquã Aaron. Quandoq; verò nõ eſt à deo, ſed ex peruerſo hominis appetitu, qui p ambitioné, vel quocũq; alio illicito modo poteſtaté adipiſcitur. Amos 6. Nunquid nõ in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua. Tertiò modo poteſt cõſiderari quãtũ ad vſum ipſi', & ſic quandoq; eſt à deo, puta cũ aliquis ſm præcepta diuinæ iuſtitiæ vtitur cõceſſa ſibi poteſtate, ſm illud Prou. 8. Per me reges regnãt, &c. Quãdoq; autẽ nõ eſt à deo, puta cũ aliqui poteſtate ſibi data vtũtur cõtra diuinã iuſtitiã, ſecũdũ illud Pſa. Aſtiterũt reges terrę & principes cõuenerunt in vnum aduerſus dominũ, &c. Dubitatur etiã de poteſtate peccãdi, verum ſit à deo. Ad q; dicendum eſt, q; ipſa potẽtia qua peccatur, à deo eſt. Eadem

Poteſtas omnis quo ad tria poteſt conſiderari: quomodo ſit à Deo & quomodo non.

Peccandi poteſtas qu modo ſit à Deo, & quomodo non.

enim potẽtia eſt qua peccatur & qua rectè egitur: ſed quod in bonum ordinetur à Deo eſt, quod autem ordinetur ad peccandum, eſt ex defectu creaturę, in quãtum eſt ex nihilo. Secundò ponit, quod *Et quæ ſunt, à Deo ordinata ſunt*, cuius ratio eſt, quia Deus omnia per ſuam ſapientiam fecit, ſecundum illud Pſal. Omnia in ſapieotia feciſti. Eſt autem proprium ſapientiæ ordinatè omnia diſponere. Sap. 8. Attingit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omoia ſuauiter. Et ideo oportet effectus diuinos ordinatos eſſe. Iob. 38. Nunquid noſti ordinem cæli, & pones rationẽ eius in terra? Duplicem autem ordinem Deus in ſuis effectibus inſtituit. Vnum quidem quo omnia ordinãtur in ipſum. Pro. 16. Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt Deus. Alium verò quo effectus diuini ordinantur ad inuicem, ſicut dicitur Deut. 4. De ſole & luna & ſtellis, quod fecit ea in miniſterum cunctis Gentibus. Deinde cùm dicit, *Itaq; qui reſiſtit, &c.* ex duabus pręmiſsis concludit propoſitum. Si enim poteſtas principum in quantũ talis eſt, à deo eſt, & nihil eſt à Deo ſine ordine, conſequens eſt q, etiam ordo, quo inferiores poteſtatibus ſuperioribus ſubijciũtur, ſit à deo. Itaque qui contra hunc ordinem, *Reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit*. 1. Reg. 8. Non te abiecerunt, ſed me, ne regnem ſuper eos. Luc. 10. Qui vos ſpernit, me ſpernit. Reſiſtere autem diuinæ ordinationi contrariatur honeſtati virtutis. Vnde contra virtutẽ agit, quicunque poteſtati reſiſtit. eo quod pertinet ad ordinem ſuæ poteſtatis. Deinde cùm dicit, *Qui autem reſiſtunt, &c.* oſtendit huiuſmodi ſubiectionem nõ ſolùm eſſe boneſtã, ſed neceſſariam. Et primò proponit quod intendit. Secundo probat propoſitum, ibi, *Nam principes, &c*. Dicit ergo primò, Dictũ eſt quod, *Qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit*, quod quidem ſecundum ſe eſt vitandum, tanquam contrarium virtuti. Multi tamen ſunt qui amorem virtutis non habentes, ea quæ ſunt contraria virtuti non deteſtantur. Vnde tales cogendi ſunt ad vitationem malorum per pœnas, & quãtum ad hoc, ſubdit, *Qui autem reſiſtunt*, ſcilicet diuinę ordinationi, *Sibi damnationem acquirunt*, contra poteſtatis ordinem agendo. Quod quidẽ poteſt intelligi vno modo de damnatione æterna, quam merentur qui poteſtatibus ſubijci nolunt in eo qood debent. In cuius exemplum Dathan & Abyron, qui Moyſi & Aaron reſtiterunt, ſunt à terra abſorpti, vt habetur Nume. 16. Alio modo poteſt iotelligi de dãnatione pœnæ, quæ per ipſos principes infertur, Prouer. 20. Sicut rugitus leonis, ita & terror regis: qui prouocant eum, peccant in animam ſuam. Sed cõtra hoc videtur eſſe q, apoſtoli & martyres principibus & poteſtatibus reſtiterunt: & ex hoc non damnationem à deo, ſed premium acquiſierunt. Sed dicendum eſt, quod Apoſtolus hic loquitur de eo qui reſiſtit poteſtati inferiori, ſecundum quod eſt à deo ordinata. Habet autem hoc diuina ordinatio, vt poteſtati inferiori non obediatur contra ſuperiorem, ſicut etiam in rebus humanis, vt Proconſuli non obediatur contra Imperatorem, nec Balliuo contra Regem. Et omnis poteſtas humana ſub poteſtate dei ordinatur, & nulli poteſtati humanę eſt contra deũ obediendum, ſecundum illud Act. 4. Oportet obedire magis deo quam hominibus. Deinde cùm dicit, *Nam principes, &c.* aſsignat rationẽ eius q, dixerat. Et primò ponit rationẽ. Secundò ex ratione poſita quoddam vtile documentum trahit, ibi, *Vis autem nõ timere poteſtatem, &c.* Tertiò huius documenti neceſsitatẽ aſsignat, ibi, *Si autem maleſeceris, &c.* Dicit ergo primò, Dictum eſt q, *Qui reſiſtunt poteſtati, ſibi damnationẽ acquirunt*. *Nã principes*, qui hic poteſtates dicuntur, *Non ſunt timori*, id eſt in timorem *Boni operis*, id eſt propter bonũ opus, *Sed mali*, i. propter malum. Quod quidem videtur eſſe iotelligẽdum ſecundum cauſam inſtituendi principes. Ad hoc enim ſunt inſtituendi principes, vt illi qui amore virtutis non prouocantur ad vitandum malum, & faciẽdum bonum, cogantur ad hoc timore pœnæ. Prou. 2. Rex qui ſedet in ſolio iudicij diſsipet omne malum intuitu ſuo. Et ſecundum hoc dicitur, & principes nõ ſunt timori boni operis, ſed mali, quãtum ad id quod principi ex officio competit, ſicut & Eſa. 32. dicitur, Princeps ea quæ ſunt digna principe cogitabit. Poteſt autem hoc referri etiã ad malos principes, qui nõ ſunt timori boni operis, ſed mali: quia & ſi interdum iniuſtè perſequuntur bene operantes, non tamen illi qui bene operantur, cauſam habent timendi, quia hoc ipſum, ſi patienter ſuſtinent, in eorum bonum cedit, ſecundum illud. 1. Pet. 3. Si quid patimini propter iuſtitiam, beati: timorem autem eorum ne timueritis, vt non conturbemini. Ex hoc autẽ quod hic dicitur, aſsignari poteſt ratio quare qui poteſtati reſiſtunt, ſibi damnationem acquirant: ſiue intelligatur de damnatione punitionis, qua principes rebelles puniunt, ſiue de damnatiooe qua homines puniuntur à Deo. Si enim principes ſunt timori mali operis, conſequẽs eſt quod ſi aliquis poteſtati reſiſtat, malè operetur: & ita ipſe homo malè agendo, eſt ſibi cauſa punitionis temporalis & æternæ. Deinde cùm dicit, *Vis autem non timere, &c.* ex eo quod dixerat quoddã vtile documentum tradit. ſ. vitandi timorem principum. Et primò inſinuat ſua interrogatione hoc eſſe deſiderabile, dicens, *Vis non timere poteſtatem*. Quaſi dicat, hoc debet homini eſſe placitum. Prou. 20. Sicut rugitus leonis, ita & terror regis. Secundò docet mediũ ad hoc perueniendi, dicens, *Bonum fac*: quia vt dicitur Prou. 16. Voluntas regum, labia iuſta. Et in Pſal. Ambulans in via immaculata, hic mihi miniſtrabat. Tertiò oſtendit huius effectum dicens, & ſi benefeceris non ſolùm timorem vitabis, ſed etiam *Habebis laudem ex illa*, ſcilicet poteſtate, quod planum eſt, ſi accipiatur ſecundum finem, ad quem inſtitutæ ſunt poteſtates. Ad hoc enim inſtitutæ ſunt, vt non ſolùm à malis timore pœnarum retrahant, ſed etiam vt ad bonum per præmia alliciãt, ſecundum illud 1. Petr. 2. Siue ducibus tanquam ab eo miſsis ad vindictam malorum, laudem verò bonorũ. Verificatur hoc etiam de malis principibus, quorum iniuſtam perſecutionẽ, dum boni patienter ſuſtinent, laudantur. Iac. 5. Ecce beatificamus eos qui ſuſtinuerunt. Quartò rationem aſsignat, dicens, *Dei enim miniſter eſt, tibi in bonum*. Quod quidem manifeſtè patet, quãtum ad debitum ordinem principum. Sunt enim ſub regimine Dei, quaſi ſupremi principis, tanquam miniſtri ordinati. Sap 6. Cùm eſſetis miniſtri regis illius, &c. Ad idem autem tendit miniſter & dominus. Eccle. 10. Secundum iudicem populi, ſic & miniſter eius. Et ideo ſicut deus operatur in bonum his qui bonum agunt, ita & principes ſi rectè miniſterium ſuũ impleant. Sed & ſi mali principes, miniſtri dei ſunt, ſecundum ordinationem Dei ad inferendas pœnas, licet hoc ſit præter intentum eorum: ſecundum illud Eſaiæ 10. Aſſur virga furoris mei, & baculus ipſe in manu mea eſt. Ipſe autem non ſic arbitrabitur. Et Hierem. 25. Aſſumam vniuerſam cogitationẽ Aquilonis & Nabuchodonoſor regem Babylonis ſeruum meum, & adducam eos ſuper terram iſtam, & ſuper habitatores eius, &c. Et quia tales mali principes, interdum Deo permittente, bonos affligũt, quod in bonum eorum cedit. ſecundum illud ſuprà 8. Diligentibus deum

m..ɔ + d

bus deũ &c. Deinde cũ dicit, *Si autem male, &c.* oſtendit neceſsitatem præmiſsi documenti. Dictũ eſt enim quod benefaciendo non timebis poteſtatem, ſi autem malefeceris, time: quia cauſam timoris habes. Prou. 10. Pauor his qui operantur malum. Sap. 17. Cũ ſit timida nequitia, data eſt in omnium cõdemnationem. Secundò aſsignat rationem, dicens, *Non enim ſine cauſa gladium portat*. Loquitur autẽ ſecundum conſuetudinem principum, qui quaſi in ſigna ſuæ poteſtatis deferebant inſtrumenta puniendi, putà falces virgarum ad verberandum, & ſecures vel gladios ad occidendum. Iob. 19. Fugite à facie gladij, quoniã vltor iniquitatũ eſt gladius. Tertiò rationem exponit dicens, *Portat inquam gladium, quia eſt miniſter dei vindex*, id eſt, vindictã exercens, *in iram*, id eſt, ad exequendam iram dei. i. iuſtum iudicium eius, *ei qui malum agit*, id eſt contra malefactorem. Ezec. 16. Ecce ego cõgregabo omnes amatores tuos, & iudicabo te in iudicijs adulterorũ, & dabo te in manus eorũ, &c. Prou. 16. Abominabiles regi qui impiè agunt, quoniã iuſtitia firmatur ſolium. Ex quo patet q, non ſolum eſt licitum, ſed etiam meritorium principibus, qui zelo iuſtitiæ vindictam exercẽt in malos. Vnde dicitur Ezec. 29. Erit merces exercitui illius, & operi quo ſeruiuit mihi aduerſus eã. Deinde cùm dicit, *Ideoq́, neceſsitate &c*. Infert concluſionẽ principaliter intentam, dicens, *Ideoque* propter prædictas rationes ſubditi eſtote. Principibus ex neceſsitate, quia ſcilicet hoc eſt ex neceſſitate ſalutis, vel ſubditi eſtote voluntariè neceſsitati quæ vobis imminet potentia principum, vt faciatis de neceſsitate virtutem, non ſolùm propter iram, id eſt vndictam vitandam, quod pertinet ad ſecundam rationem, ſed etiam propter cõſcientiam bonam conſiderandã quod pertinet ad primam rationẽ, quia qui poteſtati reſiſtit, dei ordinationi reſiſtit. Tit. 3. Admone illos principibus & poteſtatibus ſubditos eſſe. Deinde cùm dicit, *Ideo enim & tributa præſtatis &c.* inducit homines ad exhibendum ſuis ſuperioribus ſignum ſubiectionis. Et primò ponit ſignũ ſubiectionis. Secundò inducit ad eius exhibitionem, ibi, *Reddite ergo, &c*. Circa primum duo facit. Primò ponit ſubiectionis ſignum, dicens, Ideo enim. ſ. quia debetis eſſe ſubiecti, *& tributa præſtatis*. id eſt, præſtare debetis in ſignum. ſ. ſubiectionis. Et ideo conquerendo, dicitur Thren. 1. Princeps prouinciarũ facta eſt ſub tributo. Dicuntur autem tributa, eo quòd ſubditi dominis ea tribuunt. Secundò aſsignat rationem, dicens, *Miniſtri enim ſunt dei: & hoc ipſum*, id eſt, pro ipſo, ſcilicet tributa recipiendo, *ſeruientes*, ſcilicet Deo & populo. Quaſi dicat, Vnuſquiſque de ſuo miniſterio viuere debet, ſecundum illud. 1. Corinth. 9. Quis paſcit gregem & lacte eius nõ edit? Et ideo cùm principes noſtri ſuo regimine deo miniſtrent, à populo debent tributa ſuſcipere, quaſi ſtipendia ſui miniſterij, non autẽ ita quòd hoc debeant ſibi cõputare pro pręmio. Proprium enim præmium principis eſt laus & honor, vt Philoſophus dicit in quinto Ethico. Et cùm hoc non ſufficit, tyrannus fit. Sed hoc non eſt intelligendum de laude humana ſolũ vel honore, quia tale præmium eſſet vanum; ſed de laude & honore diuino, qui principibus bene gubernantibus exhibetur. Sap. 6. O reges populi diligite ſapientiã. Huiuſmodi autẽ tributa recipiunt ad ſuſtentationem, laborãt autem principes ad omniũ pacẽ. Vnde dicitur. 1. Tim. 2. Obſecro primũ omnium fieri obſecrationes pro regibus, & omnibus qui in ſublimitate ſunt cõſtituti, vt quietem ac trãquillam vitã agamus. Baruc. 1. Orate pro vita Nabuchodonoſor regis Babylonis, vt viuamus ſub vmbra eius. Ad hoc tamẽ debito liberi ſunt clerici ex priuilegio principium, quod quidem æquitatem naturalem habet. Vnde etiam apud Gentiles liberi erant à tributis illi qui vacabant rebus diuinis. Legitur enim Geneſ. 47. quod Ioſeph ſubiecit Pharaoni totam terram Ægypti præter terrã ſacerdotum, quæ à rege tradita fuerat eis, quibus & ſtatuta cibaria ex horreis publicis prębebãtur. Et infrà dicitur quod in vniuerſa terra Ægypti, quinta pars ſoluitur abſque terra ſacerdotali quæ libera erat ab hac conditione. Hoc autem ideo æquum eſt, quia ſicut reges ſolicitudinem habent de bono publico in bonis temporalibus, ita miniſtri Dei in ſpiritualibus, & ſic per hoc quod deo in ſpiritualibus miniſtrant, recompenſant regi quod pro eorum pace laborat. Sed attẽdendum eſt cum tributa dicat regibus eſſe debita quaſi laboris ſtipendium, dupliciter peccare poſſunt principes accipiendo tributa. Primò quidẽ ſi vtilitatem populi non procurent, ſed ſolùm ad diripiendum eorum bona intendant. Vnde dicitur Eze. 34. Lac comedebatis & lanis operiebamini, & q, craſſum erat, occidebatis, gregem autem meum nõ paſcebaris. Alio modo ex eo quod violẽter diripiunt ſupra ſtatutam legẽ, quæ eſt quaſi quoddam pactum inter regem & populum, & ſupra populi facultatẽ. Vnde dicitur Mich. 3. Audite principes Iacob & duces domus Iſraël. Et poſtea ſubdit, Qui violenter tollitis pelles eorum deſuper eis, & carnes eorum deſuper oſsibus eorũ. Deinde cùm dicit, *Reddite ergo, &c*. monet ad reddendum prædictum ſubiectionis ſignum. Et primò quidem in generali, dicens, Ex quo tributũ debetur principibus, tanquam Dei miniſtris. *Reddite ergo omnibus debita*. Ex quo patet quod ex neceſsitate iuſtitiæ tenentur ſubditi ſua iura principibus exhibere. Matt. 18. Oblatus eſt regi vnus qui debebat decem milia talenta. & Mar. 23. Reddite quæ ſunt Cæſaris, Cæſari, &c. Secundò ſpecificat: & primò ea quæ ſunt exteriora dicens, *Cui tributum*, ſcilicet debetis, reddite, *Tributum*, quia, ſcilicet principi tribuitur pro generali regimine, quo patriam in pace & quiete gubernat. Gene. 49. Vidit requiem q, eſſet bona, factuſque eſt tributis ſeruiẽs. *Cui vectigal*, ſcilicet debetis, reddite, *Vectigal*, quod ſcilicet redditur principi in aliquibus certis locis de mercimonijs, quæ deferuntur pro reparatione viarũ & cuſtodia. Vel vectigal dicitur quod datur principi, quando per patriam deuehitur, ſicut ſunt procurationes & alia huiuſmodi. Secũdò ponit ea quæ ſunt interius exhibenda. Eſt autem conſiderandũ quod principi debetur & timor & honor: timor quidem, inquantũ eſt dominus ſua poteſtate malos coërcens à malis. Malac. 1. Si ego dominus, vbi eſt timor meus? Et ideo dicit, *Cui timorem*, ſcilicet debetis, reddite, *Timorem*. Prouer. 24. Deum time fili mi. Inquantum autem quaſi pater prouidet bonis quæ ſunt in laudem eorum, debetur illi honor. Malach. 1. Si ego pater, vbi honor meus? Et ideo ſubdit, *Cui honorem*, debetis, reddite, *Honorem*. 1. Pet. 2. Regem honorificate. Sed cõtrà eſt quod dicitur Leu. 19. Nõ honores vultum potentis. Sed hoc eſt intelligendum, quantum ad hoc, vt pro eo à iuſtitia nõ declines. Vnde ſubditur, Iuſtè iudica proximo tuo.

Clerici im̃unes à debito tributi exẽpti priuilegio principũ.

Principes accipientes tributa nõ ſemper bene agunt, ſed dupliciter peccant.

Tributa ex iuſtitia tenentur ſubditi ſoluere.

LECTIO SECVNDA.

Dilectio erga proximum quomodo ordinanda, quæ omnia Decalogi præcepta complectitur, plenitudoque legis eſſe dicitur.

N*Emini quicquam debeatis, niſi vt inuicẽ diligatis. Qui enim diligit proximũ, legem implenit. Nam, non adulterabis, non occides, non furaberis, non falſum teſtimonium dices, nõ concupiſces: & ſi quod eſt aliud mandatũ, in hoc ver-*

ſciebam. ſ. eſſe peccatum, niſi lex diceret, Non concupiſces. Ponuntur autem hæc mandata Exod. 20. Enumeratis autem pluribus præceptis, colligit omnia alia in communi, dicens, *Et ſi quod eſt aliud mandatum*, affirmatiuum vel negatiuũ vel ad deum, vel ad proximum pertinẽs, per modum ſuprà dictum, *Inſtauratur*, id eſt perficitur & impletur, *In hoc verbo. Diliges proximum tuũ ſicut teipſum.* Quod quidẽ ponitur Leui. 19. vbi nos habemus, Diliges amicum tuũ ſicut teipſum.

Proximus eſt omnis homo & ſancti angeli.

Quod autem dicit, proximum tuum, referendum eſt ad omnem hominem, & etiam ad ſanctos angelos, vt Augu. probat in 1. de doctrina Christiana. Nomine enim proximi intelligitur quicunq; facit alicui miſericordiam, ſecundum illud Luc. 10. Quis tibi videtur illi proximus fuiſſe, qui incidit in latrones? Et ille dixit, qui fecit miſericordiam, &c. Et quia proximus eſt proximo proximus, conſequens eſt quod etiã ille qui ab aliquo miſericordiam recipit, proximus ei dicatur. Sancti autem angeli nobis miſericordiam impendunt, & nos omnibus hominibus miſericordiam debemus impendere, & ab eis, cum neceſſe fuerit, recipere. Vnde patet quod & ſancti angeli, & omnes homines proximi nobis dicuntur, quia beatitudinem ad quam nos tendimus, vel iam habent, vel ad eam nobiſcum ſedunt.

Dæmones, & homines damnati, non ſunt noſtri proximi.

Ex quo patet quod dæmones non ſunt ſecundum hãc rationem proximi nobis, nec ſub hoc præcepto, eorum dilectio nobis iniungitur, quia ſunt totaliter à dilectione Dei excluſi, & non ſunt cõputandi in numero proximorum, ſed in numero hoſtium. Quòd autem dicit, *Sicut teipſum*, non eſt referendum ad æqualitatem dilectionis, vt. ſ. aliquis teneatur diligere proximũ ęqualiter ſibi, hoc enim eſſet contra ordinem charitatis, quo quilibet plus tenetur ſuam, quam aliorũ ſalutem curare. Can. 2. Ordinauit in me charitatem. Sed eſt referendũ ad ſimilitudinem dilectionis, vt. ſ. ſimiliter diligamus proximum ſicut noſipſos. Et hoc tripliciter. Primò quidem quantum ad finem dilectionis, vt ſ. nos & proximũ diligimus propter Deum. Secundò quantum ad formam dilectionis, vt. ſ. ſicut aliquis ſeipſum diligit, quaſi ſibi volens bonum, ita vt aliquis proximum diligat quaſi ei bona volens. Qui autem diligit proximũ, ad hoc ſolùm vt eius vtilitate vel dilectione potiatur, nõ vult bonũ proximo, ſed ex proximo vult ſibi bonũ. Quo quidem modo homo amarę dicitur res irrationales, puta vinum vel aquam, vt. ſ. eis vtatur. Tertiò quantum ad effectum dilectionis, vt. ſ. aliquis neceſsitati proximi ſubueniat, ſicut ſibi: & q, nihil illicitum propter amorem proximi committat, ſicut nec propter ſuum amorẽ. Deinde cùm dicit, *Dilectio proximi, &c.* manifeſtat propoſitũ medio ſyllogiſmi per hunc modum Qui diligit proximum, nullum malũ operatur ad ipſum. Sed ad hoc tendit omne legis præceptum, vt abſtineatur à malo. Qui ergo diligit proximum, legem impleuit. Quod autẽ dilectio proximi malum non operetur, habetur. 1. Cor. 13. Charitas non agit perperam &c. Quocunque autem modo accipiatur hic malum, vel pro malo tranſgreſsionis, vel etiam omiſsionis, poterit hoc referri non ſolùm ad pręcepta negatiua, ſed etiam ad affirmatiua. Inquantum verò dilectio proximi includit dilectionem Dei, intelligitur quod dilectio proximi excludit malum, non ſolum quod eſt contra proximum, ſed etiam quod eſt contra Deum. Et ſic includentur etiam præcepta tabulæ primę. Vltimò autem infert concluſionem principaliter intentam, dicẽs, *Plenitudo ergo legis eſt dilectio*, id eſt per dilectionẽ lex impletur & perficitur. Eccl. 24. In plenitudine ſanctorum detentio mea. Col. 3. Charitatem habete, quod eſt vinculum perfectionis.

LECTIO TERTIA.

Vſus gratiæ in ordine ad ſeipſum manifeſtatur: quomodo, ſcilicet quiſquis ſe habere debet ad honeſtatem operum conſeruandam.

ET hoc ſcientes tempus, quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. Nunc enim propior eſt noſtra ſalus, quàm cum credidimus. Nox præceſſit, dies autem appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, ſicut in die honeſtè ambulemus. Non in comeſſationibus, & ebrietatibus. Non in cubilibus & impudicitijs. Nõ in contentione & æmulatione, ſed induimini dominum Ieſum Chriſtum, & carnis curam ne feceritis in deſiderijs.

Poſtquam Apoſtolus oſtẽdit quomodo homo debet ſe Deo exhibere pium, conuenienter eius donis vtendo, & proximo iuſtè ei debita reddẽdo, hîc oſtẽdit quomodo in ſeipſo debeat honeſtatem conſeruare. Et circa hoc duo facit. Primò proponit temporis congruitatem. Secundò exhortatur ad honeſtatem operum, ibi, *Abijciamus ergo, &c.* Circa primum tria facit. Primò ponit temporis congruitatem. Secundò aſsignat rationẽ, ibi, *Nunc enim propior, &c.* Tertiò adhibet ſimilitudinem, ibi, *Nox præceſſit, &c.* Dicit ergo primò, Dictum eſt quæ debetis obſeruare, & hoc nõ ſolùm propter ea quæ dicta ſunt, ſed etiã ſcientes hoc tempus, id eſt, per hoc quod debetis conſiderare huius temporis cõditionem, quia dicitur Eccl. 8. Omni negotio tempus eſt & opportunitas. Hier. 8. Miluus in cælo cognouit tempus ſuum, turtur & hyrundo, & cyconia cuſtodierunt tempus aduentus ſui, populus autem meus &c. Ad quid autem cõgruum ſit hoc tẽpus oſtẽdit, ſubdens, *Quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere.* Quod quidem intelligendum eſt non de ſomno naturæ, qui quandoque dicitur mors, ſecundum illud 1. Theſſa. 4. Nolumus vos ignorare de dormiẽtibus.

Somnus ſacris in literis ſex modis accipitur.

Quandoque autem eſt quies animaliũ virtutum, ſecundum illud Ioan. 11. Si dormit ſaluus erit. Nec etiã intelligendum eſt de ſomno gratiæ, qui quandoque dicitur quies æternæ gloriæ, ſecundum illud Pſal. In pace in idipſum &c. Quandoque autem eſt quies cõtemplationis etiam in hac vita. Can. 5. Ego dormio, & cor meum vigilat. ſed intelligitur de ſomno culpę, ſecundũ illud Ephe. 5. Exurge qui dormis, & exurge à mortuis &c. Vel etiam negligẽtiæ, ſecundum illud Prouer. 6. Vſquequo piger dormies? Tempus ergo eſt ſurgendi à ſomno culpæ per pœnitentiam. Pſal. Surgite poſtquam ſederitis &c. A ſomno verò negligentiæ per ſolicitudinem bene operandi. Eſa. 21. Surgite principes, accipite clipeum. Eccle. 32. Hora ſurgendi non te triſtet. Deinde cùm dicit. *Nunc enim, &c.* aſsignat rationem eius quod dixerat, dicens, *Nũc enim propior eſt ſalus noſtra, quam cum credidimus.* Quod quidem ſecundum intentionem Apoſtoli intelligitur de ſalute vitę æternæ, de qua dicitur Eſa. 51. Salus autem mea in ſempiternũ erit. Ad hãc autem ſalutem homo ordinatur. Primò quidem per fidem. Mar. vlti. Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Sed ſemper magis ac magis homo accedit ad eam per bona opera & charitatis augmentũ. Vnde dicitur Iac. 4. Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Hoc eſt ergo quod Apoſtolus dicit, ideo, *Hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. Nunc enim*, quando. ſ. per opera bona, & per charitatis augmentum profecimus, *Propior*, id eſt propinquior eſt. ſ. nobis, *Noſtra ſalus*, ſcilicet vitę æternæ: de qua dicitur Eſa. 51. ſalus autem mea in ſempiternũ erit, *Quam cum credidimus*, id eſt quam cùm à principio fidem accepimus. Et poteſt hic intelligi duplex propinquitas, Vna quidem ſecundum tempus, quia viri

ſancti

ſancti in operibus iuſtitiæ proficientes, magis appropinquant ad terminum vitæ huius, io quo mercedem accipiunt. Alia verò eſt propinquitas diſpoſitionis vel præparationis, quia per augmẽtum charitatis & operationem iuſtitiæ, homo præparatur ad illam ſalutem. Mat. 25. Quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias. Sed ſecundum q, eccleſia hæc verba aduẽtus tempore legit, videntur hæc verba eſſe referenda ad ſalutem, quam Chriſtus fecit in ſuo primo aduentu, vt intelligamus Apoſtolum loquentem quaſi ex perſona omnium fidelium qui fuerunt ab initio mundi. Appropinquãte enim iam tẽpore incarnationis Chriſti, quo vaticinia prophetarũ crebreſcebãt, q, tempus repræſentat eccleſia, poterit dici, Nũc propior eſt noſtra ſalus, ſcilicet Chriſtus, quam cùm credidimus. i. cùm homines à principio credere cœperũt Chriſti aduentum futurum. Eſa. 56. Iuxtà eſt ſalus mea, vt veniat, & iuſtitia mea, vt reueletur. Poſſet etiam aſſumi ad tempus miſericordiæ, quo quis incipit velle à præteritis peccatis diſcedere. Tũc enim magis appropinquat ſuæ ſaluti, quam à principio, dum haberet fidem informem. Iac. 4. Reſiſtite diabolo, & fugiet à vobis, appropinquate Deo, & appropinquabit vobis, &c. Deinde cùm dicit, *Nox præceſſit, dies autem appropinquauit, &c.* ponit ad propoſitum ſimilitudinem. Quod quidem ſecundum intentionem Apoſtoli ſic videtur eſſe intelligendum, vt totum tempus vitæ præſentis nocti cõparetur propter ignorantiæ tenebras, quibus præſens vita grauatur Iob. 36. Omnes quippe inuoluimur tenebris &c. Et de hac nocte dicitur Eſa. 26. Anima mea deſiderauit te in nocte. Diei autem comparatur ſtatus futuræ beatitudinis propter claritatem dei qua ſancti illuſtrantur. Eſa. 60. Non erit tibi amplius ſol ad lucendũ per diem, nec ſplendor lunæ illuminabit te, ſed erit tibi dominus in lucem ſempiternam. Ad quem diẽ refertur quod dicitur in Pſal. Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus, & lætemur in ea. Alio modo poteſt intelligi q, ſtatus culpæ nocti comparetur propter tenebras culpæ, de quibus dicitur in Pſal. Neſcierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant. Et de hac nocte dicitur Sap. 17. Solis autẽ illis ſuperpoſita erat grauis nox, imago tenebrarum, quæ ſuperuentura erãt illis. Dies autem dicitur ſtatus gratię propter lumen ſpiritualis intelligẽtię, quod iuſti habent, ſed impijs deeſt. Pſal. Lux orta eſt iuſto. Sap. 5. Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis. Tertio modo poteſt intelligi q, comparetur nocti tẽpus præcedens Chriſti incarnationem, quia nõdum erat manifeſtata, ſed ſub quadam caligine. 2. Pet. 1. Habetis propheticum ſermonem, cui benefacitis attendentes quaſi lucernę lucenti in caliginoſo loco. Et de hac nocte dicitur Eſa. 21. Cuſtos qui de nocte. Vnde ſicut in nocte apparent vmbrę, ita etiam illo tempore eminebant legalia, quę ſunt vmbra futurorum: vt dicitur Coloſ. 2. Tempus autem ab incarnatione Chriſti cõparatur diei propter præſentiã ſpiritualis ſolis in mundo: de quo dicitur Malac. vlti. Vobis timentibus nomen meũ, orietur ſol iuſtitiæ. Vnde & ipſe dominus dicit Ioan. 9. Me oportet operari opera eius qui miſit me, donec dies eſt. Et poſtea ſubdit. Quãdiu in mũdo ſum, lux ſum mundi. Quod ergo dicitur, *Nox præceſſit*, indifferenter accipi poteſt pro qualibet prædictarum triũ noctium. Iã enim præceſſerat eos quibus ſcribebat & magna pars temporis huius vitę, & quod verius eſt, præceſſerat nox culpæ: præceſſerat etiam tempus legis quod fuit ante Chriſtum. Quod autem ſubdit, *Dies autẽ appropinquauit*, videtur ſecundum intentionem Apoſtoli referendum eſſe ad diem futuræ gloriæ, qui licet nondum aduenisſet fidelibus Chriſti quibus ſcribebat, tamẽ in propinquo erat eis. Secundum prædicta, poſſet etiam intelligi tempus gratiæ Chriſti, quod & ſi iam aduenerit ſecundũ temporum curſum, appropinquare tamen nobis dicitur per fidẽ & deuotionem, ſicut & Philip. 4. dicitur, Dominus propè eſt. Et in Pſal. Propè eſt dominus omnibus inuocantibus eum. Poteſt etiam hoc congruere his qui de peccatis pœnitere incipiunt, quibus dies gratiæ appropinquat. Deinde cùm dicit, *Abijciamus, &c.* concludit exhortationẽ de honeſtate vitæ. Et primò ponit exhortationem. Secundò exponit eam, ibi, *Non in comeſſationibus, &c.* Circa honeſtatem vitæ tria tangit. Primò quidem remotionem vitiorum concludens ex præmiſsis, ſi nox præceſsit, vt dictum eſt, *Abijciamus opera tenebrarum*, quia vt dicitur Eccl. 8. Omni negotio tempus eſt & oportunitas. Vnde recedẽte nocte, ceſſare debent opera noctis. Dicũtur autem opera tenebrarũ, opera peccatorũ. Primò quidẽ quia in ſeipſis priuata ſunt lumine rationis, quo illuſtrari debent humana opera. Eccl. 2. ſapientis oculi in capite eius, ſtultus in tenebris ambulat. ſecũdò in tenebris agũt. Iob 24. Oculus adulteri obſeruat caliginem. Tertiò quia per ea homo ad tenebras ducitur ſm̃ illud Mat. 22. Mittite eũ in tenebras exteriores. Secũdò inducit ad aſſumendas virtutes. Quaſi dicat, Ex quo dies appropinquauit, aſſumentes ea quæ cõgruunt diei, *Induamur arma lucis*, i. virtutes, quæ & arma dicũtur, inquantũ nos muniunt, Ephe. vlti. Induite vos armaturam Dei, vt poſsitis ſtare aduerſus inſidias diaboli. Et dicũtur lucis arma, tum quia lumine rationis decorãtur & perficiuntur. Vnde dicitur Prouer. 4. Iuſtorum ſemita quaſi lux ſplendens procedit, tum quia lucis examen requirunt. Ioan. 3. Qui facit veritatẽ, venit ad lucem, tum quia per opera virtutum alij illuminãtur. Matt. 5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus &c. Tertiò exhortatur ad vſum virtutũ & profectum, cùm dicit, *Sicut in die honeſte ambulemus*. Hæc enim duo videntur diei congruere. Primò quidem honeſtas. Nam in die vnuſquiſque ſeipſum ſtudet cõponere, vt coram alijs honeſtus appareat. In nocte autem non ſic. Vnde dicitur 2. Theſſa. 5. Qui dormiũt, nocte dormiunt: & qui ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt: nos autem qui diei ſumus, ſobrij ſumus. Vnde. 1. Cor. 14. dicitur, Omnia honeſtè, & ſecundum ordinẽ fiant in vobis Secundò homo in die ambulat, nõ in nocte. Vnde dicitur Ioã. 11. Qui ambulat in nocte, offendit. Et ideo quia dies eſt, oportet q, ambulemus. i. de bono in melius procedamus. Vnde dicitur Ioan. 12. Ambulate dum lucẽ habetis. Deinde cùm dicit. *Non in comeſſationibus, &c.* exponit quod dixerat. Et primò exponit quomodo ſunt abijcienda opera tenebrarũ, quæ ſunt opera peccatorum, de quibus quædam enumerat. Primò ponens ea quæ pertinent ad corruptionem concupiſcibilis, cuius corruptio eſt intemperantia, quæ eſt circa delectationis tactus, & circa cibos, Vnde primo excludit intemperantiam ciborum cum dicit, *Non in comeſſationibus*. Dicuntur comeſſationes ſuperfluæ & nimis accuratæ comeſtiones. Prouer. 23. Noli eſſe in conuiuijs peccatorum, nec in comeſſationibus eorum qui carnes ad veſcendum conferunt. Quod quidem poteſt eſſe peccatum mortale, ex hoc quod ſecundum legem pro hac culpa aliquis damnatur ad mortẽ. Dicitur enim de filio proteruo. Deut. 21. Comeſſationibus vacat & luxuriæ atque cõuiuijs, lapidibus eum obruet populus &c. Dicitur autem aliquis vacare comeſſationibus atque conuiuijs, non quidem ſi comedat magnificè ſecundum ſtatum ſuæ dignitatis, ſicut

dicitur

Ebrietas peccatũ eſt mortale cũ intenditur vel formaliter, vel interpretatiuè.

dicitur Heſter. 2. Quòd Aſſuerus iuſsit præparari cõuiuium magnificum propter coniunctionem Heſter, iuxta magnificentiam principalem, ſed quãdo aliquis hoc facit pręter decentiam ſui ſtatus, & præcipuè ſi ad hoc principalis eius cura exiſtat, ſicut illi de quibus dicitur infrà vlti. huiuſmodi Chriſto domino nõ ſeruiunt, ſed ſuo ventri. Et Phil. 3. Quorum Deus venter eſt. Secundò excludit intemperantiam circa potũ, cùm ſubdit, *Et ebrietatibus*. Quæ pertinent ad ſuperfluitatem potus extra menſuram rationis hominem ponentis. Eccl. 31. Vinum in iocunditate creatum & non in ebrietate. Et eſt conſiderandum q, ebrietas ex ſuo genere eſt peccatũ mortale, cùm. ſ. homo ex propoſito inebriatur, quia videtur præferre delectationẽ vini, integritati rationis. Vnde dicitur Eſa. 5. Væ qui potentes eſtis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miſcendam ebrietatẽ. Si verò aliquis Inebrietur præter intentionem, non ex propoſito, putà quia ignorat virtutem vini, vel quia non ęſtimat ſe tanto potu inebriandum, non eſt peccatum mortale, quia non per ſe inebriatur, ſed per accidens. i. pręter intentionẽ, quod quidem non poteſt contingere in his, qui frequenter inebriantur. Et ideo dicit Augu. in ſermone de Purgatorio, q, ebrietas eſt peccatũ mortale ſi aſsidua fuerit. Vnde ſignanter hic Apoſtolus in plurali numero, dicit, *Nõ in comeſſationibus & ebrietatibus*. Tertiò excludit intemperantiam circa corporalem quietem, cùm dicit, *Non in cubilibus*, id eſt non in ſoperflua dormitione, quã conuenienter poſt comeſſationem & ebrietatem prohibet, quia ſequitur ex illis, & poteſt eſſe in hoc peccatum mortale, quando propter quietem corporalem & ſomnum omittit quæ facere debet, & inclinatur ad aliqua mala facienda. Mic. 2. Vę qui cogitatis inutile, & operamini malũ in cubilibus veſtris. Poteſt etiam quod dicit, Non in cubilibus veſtris, referri ad apparatum luxuriæ. Vnde dicitur in perſona meretricis Prouer. 7. Aſperſi cubile meũ myrrha, &c. Gene. 49. Aſcendiſti cubile patris tui. Et ideo cõuenienter quartò excludit intemperantiã circa venerea, cùm ſubdit, *Et impudicitijs*, ideſt quibuſcunq; venereis actibus, qui dicũtur impudici, quia nõ cauent id quod eſt maximè pudore vel confuſione dignum: tum quia omnes delectationes tactus, gulæ & luxuriæ ſunt cõmunes nobis & brutis. Vnde qui eis inordinatè inſiſtit, brutalis efficitur. Pſal. Nolite fieri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus, &c. Tum etiã quia ſpecialiter in actibus venereis ratio hominis totaliter abſorbetur à delectatione, vt non poſsit homo tunc aliquid intelligere, ſicut Ariſtoteles dicit in lib. Ethicorũ. Vnde & Oſeę. 4. dicitur Fornicatio & ebrietas & vinum auferunt cor. Apoc. 9. Non egerunt pœnitentiam ſuper immunditia & fornicatione & impudicitia quam geſſerunt. Deinde excludit ea quæ pertinent ad corruptionem iraſcibilis, cùm dicit, *Non in contentione*. Quę quidem, vt Ambroſius dicit, eſt impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Poteſt autem intelligi q, per hoc prohibetur omnis rixa, non ſolùm verborum, ſed & factorum, quæ vt plurimum à verbis incipit. Prouer. 20. Honor eſt homini qui ſeparat ſe à contentionibus. Solet autem cõtentio ex inuidia generari. Et ideo ſubdit, *Et æmulatione*. Vnde Iac. 3. dicitur, Vbi zelus & contentio, ibi inconſtantia & omne opus prauũ. Secundò exponit quomodo debeamus induere arma lucis, dicens, *Sed induimini dominum Ieſum Chriſtum*, In quo ſcilicet abundantiſsimè fuerũt omnes virtutes, ſecundum illud Eſa. 4. Apprehendent ſeptem mulieres virũ vnum. Induimus autem Ieſum Chriſtum. Primò quidem per ſacramenti ſuſceptionem. Gal. 3. Quicunque in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtũ induiſtis. Secundò per imitationẽ. Ephe. 4. Expoliantes vos veterẽ hominem cum actibus ſuis, induentes nouum &c. Et Ephe. 4. Induite nouum hominem, qui ſecundum deum creatus eſt in iuſtitia, &c. Dicitur autem induere Chriſtum, qui Chriſtum imitatur, quia ſicut homo cõtinetur veſtimento, & ſub eius colore videtur, ita in eo qui Chriſtum imitatur, opera Chriſti apparent. Per hoc ergo induimur arma lucis quãdo induimur Chriſtũ. Tertiò exponit quod dixerat, *Sicut in die honeſte ambulemus*, per hoc quod ſubdit, *Et carnis curam ne feceritis in deſiderijs*. In hoc enim pulchritudo honeſtatis cõſiſtit, vt homo non carnem ſpiritui, ſed ſpiritum præferat carni, ſuprà 8. Debitores ſumus non carni, vt ſecundum carnem viuamus. Sed notandum quod nõ dicit ſimpliciter, *Carnis curam ne feceritis*, quia quilibet tenetur vt carnis curam gerat ad ſuſtentandam naturã, ſecundum illud Ephe. 2. Nemo vnquam carnẽ ſuam odio habuit, ſed nutrit & fouet, &c. Sed addit, *In deſiderijs*, vt. ſ. inordinata carnis deſideria, id eſt concupiſcentias nõ ſequamur. Vnde dicitur Gal. 5. Spiritu ambulate, & deſideria carnis non perficietis.

CAPIT. XIIII. LEC. I.

Infirmi in fide ac imperfecti, non ſunt à firmis ac perfectis cõtemnendi, nam Deus iudex omnium eſt. Ideo prohibet inordinata iudicia, ac infirmorũ ſcandala.

INfirmum autem in fide, aſſumite: Non in diſceptationibus cogitationum. Alius enim credit ſe mãducare omnia. Qui autem infirmus eſt, olus manducet. Is qui mãducat, non manducantem non ſpernat & qui non manducat, manducantem non iudicet. Deus enim illum aſſumpſit. Tu quis es qui iudicas alienum ſeruum? Domino ſuo ſtat aut cadit. Stabit autẽ, potens eſt enim Deus ſtatuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem. Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. Qui ſapit diem, domino ſapit: & qui manducat, domino manducat. Gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit Deo. Nemo enim noſtrum ſibi viuit, & nemo ſibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuimus: ſiue morimur, domino morimur. Siue ergo viuimus, ſiue morimur, domini ſumus. In hoc enim Chriſtus mortuus eſt, & reſurrexit, vt viuorũ & mortuorum dominetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? Aut tu, quare ſpernis fratrem tuum? Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti. Scriptum eſt enim. Viuo ego, dicit dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua cõfitebitur Deo. Itaque vnuſquiſque noſtrum pro ſe rationem reddet Deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus.

Poſtquã Apoſtolus oſtendit quomodo aliquis debeat perfectus fieri hic oſtẽdit quomodo perfecti debeant ſe habere ad imperfectos. Et primò oſtendit q, non debent eos ſcandalizare vel iudicare. Secundò oſtendit quod debent eos ſuſtentare. 15. cap. ibi, *Debemus autem nos firmiores, &c.* Circa primum duo facit. Primò prohibet inordinata iudicia. Secũdò prohibet infirmorum ſcandala, ibi, *Sed hoc iudicate magis, &c.* Circa primum tria facit. Primò proponit admonitionem. Secũdò exponit eam, ibi, *Alius enim, &c.* Tertiò rationem aſsignat ibi, *Deus enim illum, &c.* Circa primum conſiderandum eſt quod in primitiua eccleſia aliqui ex Iudæis conuerſi ad Chriſtum, credebant legalia cum euangelio eſſe ſeruanda, vt patet Actu. 15. Et hos Apoſtolus vocat infirmos in fide Chriſti, quaſi nondum perfectè credẽtes quod fides Chriſti ſufficiat ad ſalutem: perfectos autem vel firmos in fide vocat eos qui fidem Chriſti ſine legalibus credebãt eſſe ſeruandam. De vtriſque tamen erant aliqui Romę inter fideles Chriſti. Alloquitur ergo Apoſtolus perfectos in fide,

in fide, dicens, Dictum eſt quòd ſic debetis induere dominũ Ieſum Chriſtũ. *Aſſumite autem*, id eſt, affectu charitatis vobis coniungite ad ſupportandum *Infirmũ in fide*, ſicut expoſitum eſt, de quo poteſt intelligi illud Sap. 9. Infirmus homo & exigui temporis, & minor ad intellectum iudicij & legum. Infrà. 15. Suſcipite inuicem, ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos. Eccl. 29. Propter mandatũ aſſume pauperem. Et hoc non in diſceptationibus cogitationum. i. nõ diſceptando propter hoc quod vnus contra alium cogitat. dum. ſ. illi qui legalia ſeruabant, iudicabant tanquam tranſgreſſores eos qui non ſeruabant. Et illi qui non ſeruabant, contemnebant tanquam errantes & ignorãtes qui ſeruabant, ſupra. 2. Cogitationum inuicem accuſantiũ aut defendẽtiũ, &c. Deinde cùm dicit, *Alius enim, &c.* Exponit quod dixerat. Et primò oſtendit qui ſunt infirmi in fide. Secũdò oſtẽdit qualiter ſint diſceptationes cõgitationum vitandæ, ibi, *Is qui manducat, &c.* Circa primum cõſiderandum eſt quod inter cæteras legales obſeruantias vna erat diſcretio ciborũ propter aliquos cibos in lege prohibitos, vt patet Leui. 11. & hac quidem obſeruantia quotidie erat vtendũ vel non vtendum. Et ideò de hoc mẽtionem fecit ſpecialiter Apoſtolus dicens, *Alius enim*, inter vos qui. ſ. eſt perfectus in fide credit ſe poſſe licitè mãducare omnia, eo quod nõ reputat ſe aſtrictũ ad legales obſeruantias. Matth. 15. Quod intrat in os non coinquinat hominem. 1. Tim. 4. Omnis creatura dei bona & nihil reijciendũ, quod cum gratiarum actione accipitur, &c. In veteri autem lege prohibentur aliqui cibi, non quia naturaliter eſſent immũdi. Sicut enim in verbis hoc nomen ſtultus ſignificat aliquod malum, quamuis hoc nomen ſit bonum. Ita in rebus quoddam animal bonum eſt ſecundum naturam, ſed ſignificatione eſt malũ, ſicut porcus qui ſignificat immunditiam. Et ideò prohibitus eſt antiquis eſus illarum carnium, vt ſignificaretur in eorum vitatione vitatio immunditiæ. Tota enim illius populi vita figuralis erat, vt Augu dicit in libro contra Fauſtum. Veniente autem Chriſto qui eſt veritas ceſſauerunt figuræ. Subdit autem quantũ ad infirmum, *Qui autem infirmus eſt, olus manducet*, quaſi dicat, Illis cibis vtatur quibus non occurrit aliquod immundum in lege prohibitum. In ſingulis enim generibus animaliũ, putà terreſtribus volatilibus & aquaticis quædam genera erant conceſſa, & quædam prohibita. ſed in herbis & arboribus nihil erat prohibitũ, vt patet Leui 11. Et huius poteſt eſſe ratio duplex. Vna eſt quia terræ naſcentia fuerunt à principio conceſſa homini ad edendum, ſecundum illud Gene. 1. Ecce dedi vobis omnẽ herbam afferentem ſemẽ ſuper terram, & vniuerſa ligna quæ habent in ſemetipſis ſementem generis ſui, vt ſint vobis in eſcam. Sed poſt diluuiũ primo legitur homini cõceſſus carnium eſus. [*Carnis vſus tantum poſt diluuium conceſſum eſt.*] Vnde dicitur Gen 9. Quaſi olera virentia tradidi vobis omnia. ſ. animalium genera. Alia ratio eſt, quia primam prohibitionem de abſtinendo à quibuſdam terræ naſcentibus homo in paradyſo trangreſſus fuerat, vt patet Gen. 3. & propter hoc non erat ei ſimilis prohibitio iteranda. Sed cùm legalia ceſſauerunt in Chriſti paſsione, videtur quod inconuenienter Apoſtolus infirmis in fide permittat quod à cibis prohibitis in lege abſtineant, quod nũc in Chriſtianis nõ ſuſtinetur ab eccleſia. Sed diſtinguendũ eſt triplex tempus, ſecundum Aug. quantũ ad legalia. Quorum primũ eſt tempus ante paſsionem Chriſti, in quo legalia ſuum robur obtinebant quaſi adhuc viuentia. Secundum autem tempus eſt, poſt paſsionem Chriſti ante diuulgationẽ euangelij, in quo quidem tẽpore legalia mortua erant: quia nullus ad ea tenebatur, nec obſeruata aliquid conferebant alicui, nondum tamen erant mortifera, quia ſine peccato poterãt Iudæi ad Chriſtũ conuerſi legalia obſeruare, & pro illo tempore loquitur hic Apoſtolus. Tertium autem tempus eſt poſt diuulgationẽ euangelij in quo legalia non ſolùm ſunt mortua, ſed mortifera, vt quiſquis ea obſeruet, peccet mortaliter. Exponitur autem & aliter in gloſa, vt dicatur, *Infirmus*, qui eſt ad lapſum vitiorum carnalium pronus, & huic conſulendum eſt q̃ comedat, *Olus*. i. tenues & aridos cibos qui non ſunt fomentum vitiorum, & abſtineat ab illis quibus excitatur libido. Sed alius qui eſt fortior credit ſe abſq; periculo poſſe omnia manducare. Et hæc differẽtia apparet. Mat. 9. Inter diſcipulos Chriſti qui nõ ieiunabant tanquã confortati præſentia Chriſti, & diſcipulos Ioannis Baptiſtæ qui ieiunabant. Vnde & pœnitentiam agentes à quibuſdã cibis abſtinent non propter eorũ immunditiam, ſed ad libidinẽ refrænandam. Deinde cùm dicit, *Is qui manducat, &c.* exponit quomodo ſunt vitandæ diſceptationes cogitationum. Et primò quantum ad perfectos, dicens, *Is qui manducat*. ſ. cum ſecura conſcientia omnia, vel etiam ſine periculo libidinis, *Non ſpernat non manducantem*. ſ. indifferenter omnia tanquã infirmum in fide, vel quaſi pronum ad vitia. Eſa. 33. Væ qui ſpernis, nónne & ipſe ſperneris? Lucæ. 10. Qui vos ſpernit me ſpernit. Secũdò loquitur quantũ ad infirmos dicẽs, *Et qui non manducat*. ſ. indifferenter omnia, vel quia eſt infirmus in fide de quo loquitur Apoſtolus, vel etiã quia pronus eſt ad libidinem, *Non iudicet manducantem*, ſcilicet indifferenter omnia, quaſi tranſgreſſorem legis vel quaſi in libidinẽ præcipitem. Matt. 7. Nolite iudicare & non iudicabimini. ſuprà. 2. Inexcuſabilis es ô homo omnis qui iudicas.

Deinde cùm dicit, *Deus enim illum aſſumpſit, &c.* aſsignat tres rationes propter quas debemus à falſo iudicio abſtinere. Secunda ponitur, ibi, *Suo domino*, &c. Tertia, ibi, *Tu autem qui iudicas, &c.* Prima ratio ſumitur ex authoritate iudicantis. Vnde primò oſtendit hanc authoritatem deo cõpetere. Secundò concludit q̃ iudicium ad homines non pertinet, ibi, *Tu quis es, &c.* Dicit ergo primò, Rectè dictum eſt, quod qui nõ manducat, manducantem non iudicet. Deus enim aſſumpſit illũ, ſcilicet in ſeruum à ſe iudicãdum. Zac. 11. Aſſumpſi mihi duas virgas i. duos populos. Pſal. Aſſumpſit me de aquis multis. Ille autẽ qui aſſumitur ad ſuperioris iudicium, nõ debet ab inferiori iudicari. Et ideo concludit, *Tu quis es*, id eſt cuius authoritatis vel virtutis es, *Qui iudicas alienum ſeruum*, id eſt proximum tuũ, qui eſt ſeruus Dei. Requiritur enim in iudicante authoritas ſecundum illud Exod. 2. Quis cõſtituit te principem & iudicem ſuper nos. Et Luc. 12. Quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem ſuper vos. Sed ex hac ratione ſequi videtur hominis iudiciũ de alio homine eſſe illicitum. Sed dicendum eſt quod intantum hominis iudicium licitum eſt, inquãtum agitur authoritate cõceſſa diuinitus. Vnde dicitur Deut. 1. Audite illos & quod iuſtum eſt iudicate. Et poſtea ſequitur. Quia dei eſt iudicium, id eſt authoritate diuina agitur. Si quis verò velit ſibi vſurpare iudicium ſuper ea quæ non ſunt ei diuinitus cõceſſa ad iudicandum eſt iudicium temerarium, ſicut ſi quis iudex delegatus à Papa vellet in iudicando tranſgredi mandati fines. Deus autem ſoli ſibi reſeruauit iudicare occulta quæ præcipuè ſunt cogitationes cordium, & futura. Et ideò ſi quis de his iudicare præſumpſerit eſt temerarium iudicium. Vnde Augu. dicit in lib. de ſermone domini in monte. In his duobus temerarium eſt iudicium,

iudicium, cùm incertum ſit quo animo quid factũ ſit: vel incertum qualis futurus ſit qui nunc ſit bonus vel malus manifeſtè apparet. Deinde cùm dicit. *Suo domino ſtat, aut cadit,&c.* ponit ſecundam rationẽ quę quidem ſumitur ex fine meriti vel demeriti. Poſſet aliquis dicere q, licet homo non habeat iudiciariam authoritatem, tamen intromittere ſe debet iudicio alterius propter damnũ vel fructũ qui inde peruenit, ſed Apoſtolus oſtendit hoc ad Deum mágis quam ad homines pertinere. Et ſic etiã propter hoc debemus deo proximorum iudicia relinquere, niſi inquantum vice ipſius fungimur in iudicando per authoritatem nobis cõmiſſam. Circa hoc tria facit, Primò proponit quod intendit. Secundò exemplificat, ibi, *Nam alius iudicat, &c.* Tertiò probat propoſitum, ibi, *Qui ſapit diem, &c.* Circa primum duo proponit. Primò q, quicquid circa hominem accidit ad Deum pertinet cùm dicit. *Suo domino ſtat*, ſcilicet rectè agẽdo, Pſál. Stantes erant pedes noſtri in atrijs tuis Ieruſalẽ. *Aut cadit*, ſcilicet peccando. Amos. 5. Domus Iſraël cecidit & non adijciet vt reſurgat. Ponit autẽ ſub disiunctione, ſtat aut cadit, propter incertitudinem, quia multi videntur cadere qui ſtant, & econuerſo, ſecundum illud Eccle. 8. Vidi impios ſepultos, qui cum adhuc viuerent in loco ſancto erãt & laudabantur in ciuitate, quaſi iuſtorum operum. Loquitur autem hic Apoſtolus per ſimilitudinem hominis ſerui, ad cuius dominũ pertinet omne quod circa ſeruum agitur. Nec intelligendũ eſt quod Deo aliquid proficiat, vel noceat ſi homo ſtet aut cadat. Dicitur enim Iob. 35. Si peccaueris quid ei nocebis, porrò ſi iuſtè egeris quid ei donabis? Sed quantũ ad homines, id quod iuſtè agimus ad gloriã Dei ſpectat. Mat. 5. Vt videant opera veſtra bona & glorificent patrem veſtrum qui in cælis eſt. Quod autẽ cadimus peccãdo, eſt hominibus occaſio blaſphemandi Deũ, ſuprà. 2. Nomen Dei propter vos blaſphematur inter gentes. Vel quod dicit, Suo domino ſtat, aut cadit, exponendum eſt in iudicio domini ſui. 1. Cor. 4. Qui iudicat me dominus eſt. Secũdò oſtendit q, hominis ſtatum iudicare ad Deum pertinet, dicens, *Stabit autem*, quaſi dicat, Et ſi aliquis nũc cadat per peccatũ, tamen poteſt eſſe quod iterum ſtabit. Et hoc omnino implebitur ſi eſt prædeſtinatus. Pſál. Nunquid qui dormit non adijciet vt reſurgat? Mich. 7. Ne læteris inimica mea quia cecidi, reſurgã. Et propter hoc ſi videmus aliquem manifeſtè cadentem, nõ debemus eum deſpicere temerariè iudicando de eo, quod nunquam reſurget, ſed magis debemus præſumere q, iterum ſtabit, non ex conſideratione conditionis humanæ, ſed conſiderando virtutem diuinam. Vnde cùm dicit, *Potens eſt Deus ſtatuere illum*, propter eius bonitatem, præſumere debemus, quod iterum ſtatuet eum. Ezec. 3. Ingreſſus eſt in me ſpiritus, & ſtatuit me ſupra pedes meos, ſicut & ſuprà dictum eſt. Si non permanſerint in incredulitate inſerentur, potens enim eſt Deus iterũ inſerere illos. Deinde cùm dicit, *Nam alius iudicat, &c.* exemplificat quod dictum eſt. Et primò proponit diuerſitatem humanæ ſentẽtiæ, dicens, Ideò dico quod, *Suo domino ſtat, aut cadit. Nam alius iudicat inter diem & diem*, id eſt iudicat inter vnum diem & alium, vt. ſ. vno die abſtineat, & nõ alio. Quod quidem videtur pertinere ad infirmum in fide, qui reputat adhuc legalia eſſe obſeruanda. Dicitur enim Leui. 24. Decimo die menſis ſeptimi dies expiationũ erit, affligetiſq; animas veſtras in eo. Et Iudith. 8. dicitur quod Iudith ieiunabat omnibus diebus vitæ ſuæ pręter ſabbata, & neomenias, & feſta domus Iſraël. Alius autem iudicat omnem diem indifferenter eſſe obſeruandum quantũ ad ceremonialia legis, quæ iam ceſſauerunt. Vnde hoc videtur pertinere ad eum qui eſt imperfectus in fide. Pſal. Per ſingulos dies benedicã tibi. Poteſt hoc etiam referri ad abſtinentias quę fiunt cauſa cohibẽdę libidinis, quib' omni die aliqui vacãt, putà qui perpetuò à carnibus vel vino abſtinent vel ieiunant. quidam autẽ interpoſitis diebus abſtinent, & ab abſtinẽtia ceſſant, ſecundum illud Eccl. 3. Omnia tẽpus habent. Secundò oſtendit hæc omnia poſſe ad Dei gloriam pertinere, dicẽs, *Vnuſquiſque in ſenſu ſuo abundet*, ideſt ſuo ſenſui dimittatur. Abundare enim in ſenſu ſuo eſt ſenſum ſuum ſequi. Eccle. 15. Deus ab initio conſtituit hominem, & reliquit illum in manu conſilij ſui. Vel, *In ſenſu ſuo*, id eſt ſecundum ſenſum ſuum ſtudeat abundare ad gloriã Dei, ſecundum illud 1. Cor. 14. Ad ædificationem eccleſiæ quærite vt abũdetis. Sed hoc videtur locum habere in his quæ non ſunt ſecundum ſe mala. In his autem quæ ſunt ſecundum ſe mala, non eſt homo ſuo ſenſui relinquendus. Quòd autem aliquis iudicet diem inter diem, videtur eſſe ſecundum ſe malum ſecundum primã expoſitionem. Dicitur enim Gal. 4. Dies obſeruatis & menſes & tẽpora & annos, timeo ne ſine cauſa laborauerim in vobis: Et loquitur ibi ad literam de his qui dixerunt dies obſeruandos ſecundũ ceremonias legis. Sed dicendum, quòd Apoſtolus hic loquitur ſecundum tempus illud in quo Iudæis ad fidem cõuerſis, licitum erat legalia obſeruare, vt dictum eſt: ſed quantum ad ſecundam expoſitionem videtur eſſe illicitum, quòd dicit, *Alius iudicat omnem diem*. Sunt enim quidã dies in quibus non eſt licitum ieiunare. Dicit enim Aug. in epiſtola ad Caſulanũ, Quiſquis diem dominicum ieiunio decernendum eſſe putarit, nõ paruo ſcandalo eſſet eccleſię: Nec immeritò. Illis enim diebus quibus nihil certi ſtatuit eccleſia vel ſcriptura diuina, mos populi Dei & inſtituta maiorum, pro lege tenenda ſunt. Et in Decretis dicitur di. 30. Si quis propter publicã pœnitentiam à ſacerdote acceptam abſq; alia neceſſitate die dominica pro quadam religione ieiunauerit ſicut Manichæi, anathema ſit. Sed intelligendum eſt quid hic Apoſtolus loquitur quantum ad illas abſtinentias, quæ quolibet die licitè fieri poſſunt abſq; diſſonantia cõmunis conſuetudinis, vel eorum quę ſunt à maioribus inſtituta. Deinde cùm dicit, *Qui ſapit diẽ, &c.* Probat propoſitũ, quod ſcilicet vnuſquiſque ſuo domino ſtet, aut cadat: & hoc tripliciter. Primò per actum fidelium. Secundò per intẽtionem eorum, ibi. *Nemo enim veſtrum, &c.* Tertiò per eorum conditionẽ, ibi, *Siue ergo viuimus ſiue morimur, &c.* Probat ergo primò quomodo vnuſquiſq; fideliũ ſuo domino ſtat, aut cadit, per hoc q, de omnibus quæ fecit ſecundum ſuam conſcientiam gratias agit Deo. Vnde dicit. *Qui ſapit diem*, vt. ſ. vno die abſtineat & alio die ab abſtinentia ceſſet, *Domino ſapit*, id eſt ad reuerentiam Dei cibos diſcernit, ſicut etiã nos diſcernimus vigilias feſtorũ in quibus ieiunamus, à diebus feſtis quibus ieiunium ſoluimus propter reuerentiam Dei. Eccle. 33. Quare dies diem ſuperat, & iterũ lux lucem. Deinde loquitur quãtum ad illos qui iudicant omnem diem, quorum quidam omni die à ieiunio, ceſſabant, ſicut dicitur Mat. 9. q, diſcipuli Chriſti nõ ieiunabãt. Vnde dicit. *Et qui manducat*, ſcilicet omni die, *Domino manducat*. i. ad gloriam domini, quod per hoc patet, *Gratias enim agit Deo.* ſ. de cibo aſſumpto. 1. Timo. 4. Abſtinere à cibis quos Deus creauit ad percipiendum cũ gratiarum actione fidelibus. Pſál. Edent pauperes & ſaturabuntur, &c. Vlterius quantum ad eum qui ſic iudicat omnẽ diem, vt. ſ. omni dię abſtineat, ſubdit.

Et qui

Et qui non manducat.i. abſtinet omni die, domino.i. ad honorem domini non manducat. Et hoc patet per hoc q, gratias agit Deo qui ſibi dedit voluntatem & virtutem abſtinēdi. 1. Theſſ. vlti. In omnibus gratias agite. Sed quod hic dicit Apoſtolus de his qui omni die, vel abſtinebant, vel ab abſtinentia ceſſabant, debet intelligi quantum ad illud tempus in quo hoc nō erat cōtrarium ſtatutis maiorum, nec communi conſuetudini populi Dei. Deinde cū dicit, *Nemo enim veſtrum ſibi viuit, &c.* probat idem ex intentione fideliū, Et primò excludit inordinatam intentionem, dicens, Rectè dico q, vnuſquiſque domino ſuo ſtat aut cadit, Nemo noſtrū ſibi viuit vel naturali vita vel ſpirituali, de qua dicitur Abac.2. Iuſtus autem meus ex fide viuit, ſibi. i. propter ſeipſum, quia hoc eſſet frui ſeipſo. 1. Cor. 10. Non quærens quod mihi vtile eſt. Pſal. Non nobis domine non nobis, &c. vel ſibi id eſt ſecundum ſuam regulam, ſicut qui dicūt Sap.2. Sit fortitudo noſtra lex iuſtitię, vel ſibi, i. ſuo iudicio 1. Cor. 4. Sed neq; meipſum iudico. *Et nemo moritur.* ſ. morte corporali vel morte ſpirituali peccando, vel etiā morte ſpirituali qua quis moritur vitijs, putà in baptiſmo, ſecundum illud ſuprà.6. Qui mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. Vel ſibi id eſt ſuo iudicio vel propter ſeipſum aut ſuo exemplo, ſed exēplo Chriſti moritur aliquis à vitijs. Rom.6. Quod enim mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel, & infrà. Ita & vos exiſtimate vos mortuos eſſe peccato. Secundò oſtendit qualis ſit recta intentio fidelium, dicens, *Siue enim viuimus*, vita corporali, *Domino viuimus*. i. ad gloriam domini. *Siue morimur*, morte corporali, *Domino morimur*, id eſt ad honorem domini. Phil.1. Magnificabitur Chriſtus in corpore meo ſiue per mortem ſiue per vitam. Vel ſic exponatur quod dicit viuimus & morimur de vita & morte ſpirituali exponendum eſt, quod dicit domino. i. iudicio domini qui conſtitutus eſt à Deo iudex viuorum & mortuorum, vt dicitur Act. 10.

Deinde cùm dicit, *Siue ergo viuimus, &c.* oſtendit propoſitum ex conditione fideliū. Et primò cōcludit ex præmiſsis conditionem fidelium. ſ. quod non ſunt ſui, ſed alterius. Illi enim qui ſui ſunt, ſicut liberi homines ſibi viuūt & ſibi moriūtur. Quia ergo dictum eſt quod fideles nō ſibi viuunt aut moriuntur ſed domino, concludit ſic. *Siue ergo viuimus ſiue morimur, domini ſumus*, quaſi ſerui eius qui habet poteſtatem vitæ, & mortis. 1. Cor. 7. Præcio empti eſtis, & nolite fieri ſerui. Empti enim eſtis præcio magno. 1. Para. 12. Tui ſumus ô David, & tecū filij Yſai. Secundò aſsignat cauſam huius cōditionis, dicens, *In hoc enim Chriſtus mortuus eſt, & reſurrexit*. i. hoc adeptus eſt ſua morte, & reſurrectione, vt viuorum dominaretur, quia reſurrexit vitā nouam, & perpetuam inchoando. Et mortuorum, quia mortem noſtram moriēdo deſtruxit. 2. Cor.5. Pro quibus mortuus eſt Chriſtus, vt qui viuunt iam non ſibi viuant, ſed ei qui pro eis mortuus eſt, & reſurrexit. Sic igitur per omnia prædicta Apoſtolus probauit, q, vnuſquiſque domino ſuo ſtat, aut cadit, per hoc, ſcilicet quod fideles gratias agunt Deo, & quod domino viuunt, & moriuntur, & quod domini ſunt & in morte, & in vita. Deinde cùm dicit, *Tu autem quid iudicas? &c.* ponit tertiam rationem quę ſumitur ex futuro iudicio. Et circa hoc tria facit. Primò proponit ſuperfluitatem pręſentis iudicij, dicens, *Tu autem quid iudicas?* id eſt qua vtilitate vel neceſsitate iudicas, *Fratrem tuum*, temerè de occultis, quæ tuo iudicio non ſunt commiſſa? Aut tu alius qui iudicaris, quare ſpernis fratrem tuum pro nullo reputans ab eo iudicari? Malac, 2. Quare deſpicit vnuſquiſque fratrē ſuum. Secundò prænuntiat futurū Chriſti iudicium. q. d. Rectè dico cur iudicas, quia non debeas timere quod abſq; iudicio remaneat. *Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti*. Dicitur enim tribunal Chriſti eius iudiciaria poteſtas, ſicut & Matth. 25. dicitur, Cùm venerit filius hominis in maieſtate ſua, tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuę. Dicit autem, *Omnes ſtabimus*, quaſi iudicandi, tam boni, quam mali, quantū ad remunerationem, vel punitionē. 2. Cor.5. Omnes nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, vt referat vnuſquiſq; propria corporis prout geſsit, ſiue bonum ſiue malū. Sed quantū ad diſcuſsionē, non omnes ſtabunt, vt iudicandi, ſed quidam conſedebunt, vt iudices. Matth. 19. Sedebitis ſuper ſedes iudicantes duodecim tribus Iſraël. Tertiò, ibi, *Scriptum eſt enim, &c.* probat quod dixerat. Et primò inducit authoritatē. Secundò infert concluſionem, ibi, *Itaque vnuſquiſque, &c.* Dicit ergo primò, dictum eſt quod omnes ſtabimus ante tribunal Chriſti, & hoc patet per authoritatem ſacræ ſcripturæ. Scriptum eſt enim, Eſa.45. Viuo ego dicit dominus: quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua cōfitebitur Deo. Litera noſtra ſic habet. In memetipſo iuraui, quia mihi curuabitur omne genu & iurauit omnis lingua. Tria autē in his verbis ponuntur. Primò quidem iuramentum quod interdum in verbis Dei ponitur ad oſtendendum id, quod dicitur firmū, eſſe immutabilitatem diuini conſilij, non autem eſſe mutabile ſicut ea quæ prænunciantur ſecundum cauſas inferiores, vt prophetia cōminationis. Vnde dicitur in Pſal. Iurauit dominus & nō pœnitebit eum. Homines autē vt Apoſtolus dicit Hebr.6. per maiorem ſui iurant. Quia verò Deus nō habet maiorē in quo maior firmitas cōſiſtat veritatis, per ſeipſum iurat. Ipſe autē eſt ipſa vita & fons vitæ: ſecundum illud Deut. 30. Ipſa eſt enim vita tua, & longitudo dierum tuorum &c. Pſal. Apud te eſt fons vitæ &c. & ideo forma iuramenti domini eſt. Viuo ego. q. d. Iuro per vitā qua ego ſingulariter viuo. Secundò prænunciatur ſubiectio communis creaturę ad Chriſtū cùm dicitur. *Quoniā mihi*. ſ. Chriſto, *Flectetur omne genu*. In quo deſignatur perfecta ſubiectio rationalis creaturæ ad Chriſtum. Solent enim homines in ſignum ſubiectionis maioribus flectere genua. Vnde Phil.2. dicitur. In nomine Ieſu omne genu flectatur cæleſtium terreſtrium & infernorum. Tertiò prænūciat fidei confeſsionē qua omnes gloriā Chriſti confitebuntur. Vnde ſequitur, *Et omnis lingua confitebitur Deo*. i. confitebitur Chriſtū eſſe dominum, ſecundum illud Phil. 2. Omnis lingua cōfiteatur, quia dominus noſter Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei patris. Omnis enim lingua intelligi poteſt expreſsio cognitionis ſiue hominū, ſiue angelorū: ſecundum illud 1. Cor. 13. Si linguis hominum loquar & angelorum &c. hoc autem impletur nunc in hac vita, nō quantum ad ſingulos homines, ſed quantum ad genera ſingulorum. De quolibet enim genere hominum nūc aliqui Chriſto ſubijciuntur & ei cōfitentur per fidē, ſed in futuro iudicio omnes & ſinguli ei ſubijciētur, boni quidem voluntariè, mali autem inuiti. Vnde dicitur Heb. 2. in eo q, ei omnia ſubiecit, nihil dimiſit nō ſubiectum ei: nunc autem nec dum videmus omnia ſubiecta ei. Deinde cùm dicit, *Itaque vnuſquiſque, &c.* infert concluſionem ex dictis. Et primò concluſionē intentam ex eo quod immediatè dixerat, dicens, *Itaque*, ex quo Chriſto, *Flectitur omne genu*, vnuſquiſque noſtrum pro ſe reddet rationē Deo. ſ. ante tribunal Chriſti. Mat. 12. De omni verbo ocioſo q, locuti fuerint homines reddent deo rationē in die iudicij. Et 18. Aſsimilatū eſt

regnum

regnum cælorum homini regi qui voluit rationē ponere cum ſeruis ſuis. Sed videtur quod non quilibet per ſe rationem reddet, ſed vnus pro alio. Heb. vlti. Obedite præpoſitis veſtris & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem reddituri pro animabus veſtris. Sed dicendum q; in hoc ipſo quod prælati pro alijs rationē reddent, reddent rationem pro ſuis actibus quos circa ſubditos agere debuerunt. Si enim fecerunt quod competebat eorum officio, nō eis imputabitur ſi ſubditi pereant. Imputaretur autem eis ſi negligerent facere quod eorum officium requirebat. Vnde dicitur Ezec. 3. Si dicente me ad impiū, morte morieris, non annuntiaueris ei, ipſe in iniquitate ſua morietur, ſanguinem autem eius de manu tua requiram. Si autem tu annūtiaueris impio, & ille non fuerit conuerſus, ipſe quidem in iniquitate ſua morietur, tu autem animam tuam liberaſti. Secundò infert concluſionem principaliter intentam in tota præcedenti parte, dicens, Non ergó amplius inuicem iudicemus, ſcilicet temerario iudicio, quod includitur rationibus ſupradictis. 1. Corinth. 4. Nolite ante tēpus iudicare, &c.

LECTIO SECVNDA.

Scandala eſſe vitanda docet, tum in cibo, tum in reliquis, quia non licet deſtruere opus Dei, vt ventri indulgeamus.

Sed hoc iudicate magis ne ponatis offendiculum fratri vel ſcandalum. Scio & cōfido in domino Ieſu, quia nihil commune per ipſum niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. Si enim propter cibum frater tuus contriſtatur, iam non ſecundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere pro quo Chriſtus mortuus eſt. Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum. Non eſt enim regnum Dei eſca & potus, ſed iuſtitia, & pax, & gaudiū in ſpiritu ſancto. Qui enim in hoc ſeruit Chriſto, placet Deo & probatus eſt hominibus. Itaque quæ pacis ſunt ſectemur, & quæ ædificationis ſunt inuicem cuſtodiamus. Noli propter eſcam deſtruere opus Dei.

Poſtquā Apoſtolus prohibuit humana iudicia, hîc prohibet ſcandalum proximorum, & circa hoc duo facit. Primò proponit quod intendit. Secundò manifeſtat propoſitum, ibi, *Si enim propter cibum, &c.* Circa primum proponit tria. Primò enim docet ſcandala eſſe vitanda, dicens, Dixi quod nō iudicetis inuicem, ſed vnuſquiſque de ſuis actibus iudicare debet, ne ſint in ſcandalum aliorum, & hoc eſt quod dicit. *Sed hoc iudicate magis ne ponatis fratribus offendiculum*, vel ſcandalum. Scandalum autem ſicut dicit Hier. ſuper Mat. nos offendiculum vel ruinā, quam impactionē pedis poſſumus dicere. Vnde ſcandalum eſt factum vel dictum minus rectū, præbens alicui occaſionem ruinæ, ad ſimilitudinem lapidis ad quē in via poſitum homo impingit, & cadit. Maius autem aliquid videtur eſſe ſcandalum quam offendiculum. Nam offendiculum poteſt eſſe quicquid retinet ſeu retardat motum procedentis: ſcandalum autem id eſt impactio videtur eſſe cùm aliquis diſponitur ad caſum. Non ergo debemus fratri ponere offendiculum vt aliquid faciamus, vnde impediatur proximus à via iuſtitiæ. Eſa. 57. Auferte offendiculum de via populi mei. Neque etiam debemus fratri ponere ſcandalum aliquid faciendo, vnde ipſe inclinetur ad peccatum. Mat. 18. Væ homini illi per quem ſcandalum venit. Secundò docet id ex quo ſcandalum putabatur eſſe, ſecundum ſuam naturam, ſiue ſecundum ſe licitū. Circa quod ſciēdum eſt quod ſicut ſuprà dictum eſt apud Romanos, erant quidam ex Iudæis ad fidem Chriſti conuerſi qui cibos ſecundum legē diſcernebant: alij vero habentes fidem perfectam indifferenter omnibus cibis vtebantur, quod quidem ſecundum ſe licitum erat. Vnde dicit, *Scio & confido in domino Ieſu, quia nihil eſt cōmune per ipſum.* Circa quod notandum eſt quod ſicut dicit Hier. ſuper Mat. quod populus Iudæorum partem Dei ſe eſſe iactans communes cibos vocat quibus omnes vtuntur homines, verbi gratia ſuillam carnem, lepores & huiuſmodi: & ceteræ gētes quæ talibus vtebantur cibis non erant de parte Dei, ideo talis cibus immundus appellatur. Quod ergo dicit, *Nihil commune eſt*, idem ac ſi diceret nihil immūdum eſt. Et hoc quidem Apoſtolus primum dicit ſe ſcire, quia ita eſt ſecundum rerum naturā, ſecundum illud. 1. Tim. 4. Omnis creatura Dei bona, & nihil reijciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Secundò dicit ſe confidere in Chriſto Ieſu, quia per ſeipſum nihil eſt commune, quia. ſ. cibi ſecundum ſuam naturam nunquam fuerunt immundi, vitabantur tamen aliquo tempore vt immundi. ſecundum legis præceptum propter figuram, ſed hoc Chriſtus remouit implendo omnes figuras. Et ideo Apoſtolus per fiduciam quā habet in domino Ieſu aſſerit nihil eſſe commune vel immundum per ipſum. i. ipſo hoc faciente. Act. 10. Quod Deus purificauit, tu ne commune dixeris. Tertiò oſtendit quomodo hoc poſſet eſſe per accidēs illicitum, inquātum. ſ. eſt contra conſcientiam manducantis. Vnde dicit. Dictum eſt quod nihil eſt cōmune. Sed hoc intelligendum eſt niſi ei qui erronea conſcientia æſtimat quid. i. aliquid ciborum commune eſſe id eſt immundum, illi commune eſt. i. ita eſt illicitum ſibi ac ſi eſſet ſecundum ſe immundū. Tit. 1. Omnia munda mundis, coinquinatis autem & infidelibus nihil mundum eſt, ſed inquinata eſt eorum mens, & cōſcientia, & ſic apparet quod aliquid quod eſt ſecundum ſe licitum, efficitur illicitum ei qui id contra ſuam conſcientiam agit, licet conſcientia ſua ſit erronea, q; rationabiliter accidit. Nam actus iudicantur ſecundum voluntatem agentium. voluntas autem mouetur à re apprehenſa. Vnde in id voluntas tendit quod ei vis apprehenſa repræſentat, & ſecundū hoc qualificatur, vel ſpecificatur actio. Si igitur ratio alicuius iudicet aliquid eſſe peccatum, & volūtas feratur in id faciendum, manifeſtū eſt quod homo habet volūtatem faciendi peccatum, & ita actio eius exterior quæ informatur ex voluntate, eſt peccatum. Et eadem ratione ſi aliquis æſtimet id quod eſt veniale peccatū, eſſe mortale peccatum, ſi hæc conſcientia durante illud faciat, manifeſtum eſt quod elegit peccare mortaliter, & ita actio eius propter ſuam electionem eſt peccatum mortale. Si tamē aliquis poſt factum habeat cōſcientiam erroneam per quam credat id quod eſt licitum à ſe factum fuiſſe peccatum, vel quod eſt veniale fuiſſe mortale non propter hoc efficitur id quod eſt prius, vel peccatum, vel mortale, quia voluntas, & actio non informantur ex apprehenſione ſequenti, ſed ex præcedenti. Hæc autem quæ dicta ſunt dubitationem non habent, ſed dubium poteſt eſſe, vtrum ſi aliquis habeat erroneam conſcientiam vt credat eſſe neceſſarium ad ſalutem quod eſt peccatum mortale, putà ſi aliquis æſtimet ſe peccare mortaliter niſi furetur vel fornicetur, vtrum talis conſcientia eum liget, ita ſcilicet quod ſi contra conſcientiam agat mortaliter peccet. Et videtur quod non. Primò quidem quia lex Dei quæ prohibet fornicationem & furtum fortius ligat, quam conſcientia. Secundò quia hoc poſito eſſet perplexus, peccaret enim & fornicando & non fornicando. Sed dicendū eſt quod etiā in per ſe malis conſcientia erronea ligat. In tantū enim conſcientia ligat, vt dictū eſt

Scandali, & offendiculi differentia.

Conſcientia erronea, quæ.

inquantum ex hoc quod aliquis contra conſcientiam agit, ſequitur q; habeat voluntatem peccandi, & ita ſi aliquis credat non fornicari eſſe peccatũ mortale dum eligit non fornicari, eligit peccare mortaliter, & ita mortaliter peccat. Et ad hoc etiam facit quod hic dicit Apoſtolus. Manifeſtũ eſt enim quòd diſcernere cibos quaſi neceſſarium ad ſalutem erat illicitum, quia nec Iudæis conuerſis etiam ante diuulgationem euãgelij licebat ſeruare legalia ſpem ponẽdo in eis quaſi eſſent neceſſaria ad ſalutem, vt Augu. dicit. Et tamen Apoſtolus hic dicit q; ſi quis habens conſcientiam cogentem diſcernere cibos, quod eſt æſtimare aliquid eſſe commune, & *Non diſcernit eos*, ſcilicet abſtinendo ab eis, peccat ac ſi manducaret immundum. Et ita etiam in per ſe illicitis conſcientia erronea ligat. Nec obſtat quod primò obijcitur de lege Dei, quia idem eſt ligamen conſcientiæ etiã erroneæ & legi Dei. Non enim conſcientia dictat aliquid eſſe faciendum vel vitandũ, niſi quia credit hoc eſſe contra legem Dei. Non enim lex noſtris actibus applicatur, niſi mediante conſcientia noſtra. Similiter etiam nec obſtat quod ſecundò obijcitur. Nihil enim prohibet aliquẽ eſſe perplexum aliquo ſuppoſito, licet nullus ſit perplexus ſimpliciter: ſicut ſacerdos fornicarius, ſiue celebret miſſam, ſiue non celebret quãdo debet ex officio, peccat mortaliter, non tamen eſt perplexus ſimpliciter, quia poteſt peccatum dimittere & celebrare. Et ſimpliciter poteſt aliquis conſcientiam erroneam dimittere, & a peccato abſtinere. Eſt autem adhuc alia dubitatio. Non enim dicitur ſcandalizare qui facit opus rectum, licet etiam ex eo aliquis ſumat materiam ſcãdali. Legitur enim Mat. 15. quod phariſæi audito verbo Chriſti, ſcandalizati ſunt, ſed non diſcernere cibos eſt opus rectum: ergo nõ eſt dimittendum propter ſcandalum eius qui peruerſam conſcientiam habet errans in fide. Nam ſecundum hoc, catholici deberent abſtinere à carnibus & matrimonio, ne inde hęretici ſcandalizarentur ſecundum erroneam cõſcientiam. Sed dicendum eſt q; aliquis ſcandalizare alium poteſt, non ſolùm faciendo aliquod malum, ſed etiã aliquid faciendo quod habet ſpeciem mali, ſecundum illud 1. Theſſ. vlti. Ab omni ſpecie mali abſtinere vos. Dicitur autem aliquid habere ſpeciem mali dupliciter. Primò videlicet ſecundum opinionẽ eorũ qui ſunt ab eccleſia præciſi. Secũdò ſecundum opinionem eorum qui adhuc ab eccleſia tolerantur. Infirmi autem in fide æſtimantes legalia eſſe obſeruanda adhuc tolerabãtur ab eccleſia ante euãgelij diuulgationem. Et ideo non erat comedendum eum eorum ſcandalo de cibis in lege prohibitis. Hæretici autem non tolerantur ab eccleſia, & ideo de eis non eſt ſimilis ratio. Deinde cùm dicit. *Si enim propter cibum, &c.* manifeſtat quod dixerat. Et primò primum, ſcilicet quod non ſit ponendum ſcandalum fratribus. Secundò ſecundum & tertium, quomodo ſcilicet ſit aliquid commune, ibi, *Omnia quidem munda ſunt, &c.* Circa primũ ponit quatuor rationes, quarum prima ſumitur ex parte charitatis, dicens, Si enim frater tuus contriſtatur de hoc q; reputat te peccare propter cibũ quem tu comedis, quẽ ipſe reputat immundũ, iam nõ ſecundum charitatem ambulas, ſecundũ quam aliquis proximũ ſuum diligit ſicut ſeipſum. Et ita vitat eius contriſtationem & nõ præfert cibum quieti fratris, quia vt dicitur 1. Cor. 13. Charitas non quærit quæ ſua ſunt. Secundã rationem ponit, ibi, *Noli cibo tuo. &c.* Quæ ſumitur ex parte mortis Chriſti, videtur enim parum appreciare mortem Chriſti qui pro cibo fructum eius euacuare non recuſat. Vnde dicit. *Noli cibo tuo*, quem tu ſcilicet indifferenter comedis non diſcernendo cibos, *Illum perdere*, id eſt ſcãdalizare, pro quo, id eſt, pro cuius ſalute Chriſtus mortuus eſt. 1. Pet. 3. Chriſtus ſemel mortuus eſt pro peccatis noſtris, iuſtus pro iniuſtis. Dicit autem illũ perdi qui ſcandalizatur, quia ſcandalum paſsiuum ſine peccato ſcandalizati eſſe non poteſt. Ille enim ſcandalizatur qui occaſionem ſumit ruinæ. 1. Cor. 8. Peribit infirmus in tua cõſciẽtia frater, pro quo Chriſtus mortuus eſt. Tertiam rationem ponit, ibi, *Non ergo blaſphemetur, &c.* Quę ſumitur ex donis ſpiritualis gratiæ. Et primò oſtẽdit inconueniens quod ſequitur contra huiuſmodi dona ex eo quod alios ſcandalizamus. Secũdò manifeſtat quod dixerat, ibi, *Non enim, &c.* Tertiò infert concluſionem intentam, ibi, *Itaque quæ pacis ſunt ſectemur, &c.* Circa primum conſiderandum eſt, q; ex hoc quod aliqui indifferenter cibis vtebantur in primitiua eccleſia cum ſcandalo infirmorũ, hoc inconueniens ſequebatur, quod infirmi fidem Chriſti blaſphemabant, dicentes eam voracitatem ciborum inducere contra legis mãdatum. Et ideo Apoſtolus dicit ex quo per dominũ Ieſum factũ eſt quod nihil eſt commune, non ergo bonum noſtrum, id eſt fides vel gratia Chriſti per quã libertatẽ à cerimonijs conſecuti eſtis, blaſphemetur ab infirmis dicentibus eam gulæ hominum indulgere. Iaco. 2. Ipſi blaſphemant nomen bonũ quod inuocatum eſt ſuper vos, de hoc bono dicitur in Pſal. Mihi adhęrere Deo, bonum eſt. Deinde cùm dicit, *Non enim, &c.* manifeſtat quod dixerat, ſcilicet in quo bonum noſtrum conſiſtat. Et primò oſtendit in quo non conſiſtat, dicens, *Non enim eſt regnum Dei eſca & potus.* Regnum autem Dei dicitur hic, id per quod Deus regnat in nobis, & per quod ad regnum ipſius peruenimus, de quo dicitur Matt. 6. Adueniat regnum tuum. & Mich. 4. Regnabit dominus ſuper omnes in monte Sion. Deo autem coniungimur & ſubdimur per interiorem intellectum, & affectum, vt dicitur Ioan. 4. Spiritus eſt Deus, & eos qui adorant eũ in ſpiritu & veritate adorare oportet. Et inde eſt quòd regnum dei principaliter conſideratur ſecundum interiora hominis, non ſecundum exteriora. Vnde dicitur Luc. 17. Regnum dei intrà vos eſt. Ea verò quæ ſunt exteriora ad corpus pertinentia intantum ad regnũ dei pertinent, inquantum per ea ordinatur, vel deordinatur interior affectus, ſecundum ea in quibus principaliter conſiſtit regnum Dei. Et ideo cum eſca, & potus ad corpus pertineant, ipſa ſecundum ſe nõ pertinent ad regnõ dei, niſi ſecũdum q; eis vtimur, vel ab eis abſtinemus. Vnde dicitur. 1. Cor. 8. Eſca autẽ nos non cõmendat deo. Neq; enim ſi non manducauerimus, deficiemus: neque ſi manducauerimus, abũdabimus. Pertinet tamẽ vſus, vel abſtinentia eſcæ, & potus ad regnum dei, inquantum affectus hominis circa hoc ordinatur, vel deordinatur. Vnde Augu. dicit in lib. de quęſtionibus euãgelij, & habetur hic in Glo. Iuſtificatur ſapiẽtia à filiis ſuis qui intelligunt non in abſtinendo, nec in manducando eſſe iuſtitiam, ſed in æquanimitate tolerandi inopiam, & intemperantia non ſe corrumpendi per abundantiam atque importunitatem ſumendi. Non enim intereſt quomodo (vt in Glo. dicitur) quid alimentorum, vel quantum quis accipiat, dummodo id faciat pro congruentia hominum cum quibus viuit, & perſonæ ſuæ, & pro valetudinis ſuæ neceſsitate, ſed quanta facultate & ſeueritate animi careat his, vel cùm oportet vel cùm neceſſe eſt his carere. Secundò oſtendit in quo conſiſtat bonũ noſtrum quod regnum Dei vocat, dicens, *Sed regnum Dei eſt iuſtitia, & pax, & gaudiũ in ſpiritu ſancto.* Vt iuſtitia referatur ad

Speciẽ mali dicitur aliquid habere dupliciter.

exteriora

exteriora opera, quibus homo vnicuique reddit quod ſuum eſt ad voluntatem huiuſmodi opera faciendi, vt dicitur Matth. 6. Primum quærire regnum Dei et iuſtitiam eius. Pax autem refertur ad effectum iuſtitiæ. Per hoc enim pax maximè perturbatur q̀ vnus homo non exhibet alteri quod ei debet. Vnde dicitur Eſa. 32. Opus iuſtitiæ pax. Gaudium autem referendum eſt ad modum quo ſunt iuſtitiæ opera facienda, vt enim dicir Philoſophus in 1. Ethi. Non eſt iuſtus qui non gaudet iuſta operatione. Vnde in Pſal. dicitur, Seruite domino in lætitia. Cauſam autem huius gaudij exprimit dicens, In ſpiritu ſancto. Eſt enim ſpiritus ſanctus quo charitas dei diffunditur in nobis, vt dicitur ſuprà. 5. Illud enim eſt, *Gaudiũ in ſpiritu ſancto*, quod charitas parit, puta cũ aliquis gaudet de bonis Dei & proximorum. Vnde 1. Corinth. 13. dicitur, quòd charitas nõ gaudet ſuper iniquitate, congaudet autẽ veritati. Et Gal. 5. dicitur, Fructus autẽ ſpiritus, eſt charitas, gaudium, pax. Hæc autem tria quæ hîc tanguntur imperfectè quidem in hac vita habentur, perfectè autẽ quando ſancti poſsidebunt regnum Dei ſibi paratum, vt dicitur Matth. 2. Ibi erit perfecta iuſtitia abſque omni peccato. Eſa. 6. Populus tuus omnes iuſti. Ibi erit pax abſq; omni perturbatione timoris. Eſa. 32. Sedebit populus meus in pulcbritudine pacis in tabernaculis fiduciæ. Ibi erit gaudiũ. Eſa. 35. Gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus. Tertiò probat quod dixerat ſcilicet q̀ in his regnum Dei conſiſtit. Ille enim homo videtur ad regnum Dei pertinere, qui placet Deo, & à ſanctis hominibus approbatur, ſed hoc illi cõtingit in quo inuenitur iuſtitia, pax & gaudium: ergo in his eſt regnum Dei. Dicit ergo, dictum eſt quod *Regnũ Dei eſt iuſtitia, pax & gaudium in ſpiritu ſancto*. Qui ergo in hoc ſeruit Chriſto, qui eſt rex huius regni, ſecundum illud Coloſſ. 1. tranſtulit nos in regnum filij dilectionis ſuæ, vt ſcilicet viuat in iuſtitia, pace & ſpirituali gaudio, placet Deo, qui eſt hoios regni actor. Sap. 4. Placens deo factus dilectus. Et probatus eſt hominibus. i. ab eis approbatur, qui ſunt huius regni participes. Eccl. 31. Qui probatus eſt in illo, & perfectus inuentus eſt.

Deinde cùm dicit, *Itaque, &c.* infert admonitionem intẽtam, dicens, Ex quo regnum Dei conſiſtit in iuſtitia, pace & ſpirituali gaudio, itaque vt ad regnum Dei peruenire poſsimus, ſectemur ea quæ pacis ſunt, ideſt ea ſtudeamus adimplere per quę Chriſtianorum pacem conſeruemus. Heb. 12. Pacem ſequimini & ſanctimoniam, &c. Cuſtodiamus inuicẽ ea quæ ſunt ædificationis, id eſt ea per quæ inuicem nos ædificemus, id eſt bonum cõſeruemus & in melius prouocemur. 1. Cor. 4. Ad ædificationem eccleſiæ quærire vt abũdetis. Quod quidem fiet ſi in iuſtitia & ſpirituali gaudio vixerimus. Quartam ratiõnẽ ponit, ibi, *Noli propter eſcam, &c.* Quæ ſumitur ex reuerentia diuinorum operũ, quibus hoc reuerẽtiæ debemus, vt ea quæ De⁹ operatur nõ debeamus deſtruere propter aliquod cõmodũ corporale. Et hoc eſt q̀ dicit, *Noli propter eſcã*, quæ ad corporis vtilitatẽ pertinet deſtruere opus Dei. Quod quidẽ nõ intelligitur de quocunq; Dei opere. Nã omnia quę in cibũ hominis veniũt, dei opera ſunt, ſicut terræ naſcentia & animaliũ carnes, quę ſunt hominibus in cibũ à deo cõceſſa. vt patet Gene. 1. & 9. Sed intelligitur de opere gratię q̀ in nobiſipſis ſpecialiter operatur. Philip. 2. De⁹ enim eſt qui operatur in nobis velle & perficere pro bona volũtate. Hoc igitur opus Dei nõ debemus in proximo deſtruere propter eſcã noſtrã, ſicut facere videbantur illi qui turbatione & ſcandalo proximorum indifferentibus vtebantur.

LECTIO TERTIA.

Omnia ſecundum ſui naturam munda ſunt, licet reſpectu ſcandali immunda fieri poſsint, ac reſpectu conſcientiæ manducantis.

OMnia quidem munda ſunt, ſed malum eſt homini qui per offendiculum manducat. Bonum eſt non manducare carnem & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur aut ſcandalizatur aut infirmatur. Tu fidem quam habes penes temetipſum, habe coram Deo. Beatus qui non iudicat ſemetipſum in eo quod probat, qui autẽ diſcernit, ſi manducauerit, damnatus eſt, quia non ex fide: omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt.

Poſtquam Apoſtolus poſuit rationẽ ad oſtendendum, quòd nõ debemus cum ſcandalo proximorum indifferenter ſumere omnia, hîc oſtendit qualiter aliqui ſibi poſſunt eſſe mundi & immundi. Et circa hoc duo facit. Primò proponit quæ ſunt mũda ex ſua natura, dicens, *Omnia quidem*, quæ ſ. ad eſcam hominis pertinere poſſunt, *Munda ſunt*, ſ. ex ſui natura, quia ex ſui natura non habent quod animam hominis inquinent, ſm̃ illud Matth. 15. Nõ enim omne quod intrat in os inquinat hominem. 1. Tit. 4. Omnis creatura Dei bona. Dicebantur autẽ in lege quædam immunda non natura, ſed ſignificatione, vt patet Leui. 11. Sed & hanc immunditiã Chriſtus remouit implendo veteris legis figuras. Vnde dictum eſt Petro Act. 10. quod deus purificauit tu ne commune dixeris, id eſt immundum. Secundò, ibi, *Sed malum eſt homini, &c.* oſtẽdit qualiter aliquis cibus hominis poſsit fieri immundus, vt ſcilicet ex eius eſu ſecundum animam inquinetur, quod quidem oſtendit fieri dupliciter. Primò ex eo quod aliquis cibũ quemcunque cũ ſcandalo proximorum manducat. Secundò ex eo quod contra conſcientiam manducat, ibi, *Beatus qui non iudicat, &c.* Circa primũ tria facit. Primò oſtẽdit quid circa eſum ciborum ſit malum, dicens, Licet omnia ex ſui natura ſint munda, ſed tamen, *Malum eſt homini qui* manducat quencunque cibum, *Per offendiculum*, id eſt cum confuſione & ſcãdalo proximorum. Matt. 19. Væ homini illi per quem ſcandalum venit. Secũdò oſtendit quid circa huiuſmodi vſum ciborũ ſit bonum, dicẽs, *Bonum eſt non manducare carnem & non bibere vinum*: quorum primũ præcipuum eſſe videtur inter cibos, ſecundum inter potus. Et ab his quidem abſtinere ponit bonum eſſe, vel propter carnis cõcupiſcentiam edomandam, ſecundum illud Ephe. 5. Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria. Vel etiam vt homo reddatur habilior ad ſpiritualia cõtemplanda ſecundum illud Eccle. 2. Cogitaui à vino abſtrahere carnem meã, vt animũ meum transferrem ad ſapientiam. Sed hoc non intendit hîc Apoſtolus dicere, ſed quod bonum eſt his nõ vti cum ſcãdalo proximorũ, quod quidẽ apparet ex hoc quod ſubditur, *Neque in quo frater tuus offenditur, &c.* q. d. Nõ ſolùm dico de vino & carnibus quod bonũ eſt eis nõ vti, ſed quocunq; alio cibo, *Frater tuus offenditur*. i. turbatur contra te, quaſi illicitè agentem, per quod pax eius perturbatur, *Aut ſcandalizatur*, id eſt ad caſum peccati prouocatur, propter quod lęditur eius iuſtitia, *Aut infirmatur*, id eſt ſaltem in dubitationem venit, vtrum hoc quod agitur ſit licitum per quod eius ſpirituale gaudium diminuitur. Vnde & ipſe Apoſtolus dicit. 1. Cor. 8. Si eſca ſcandalizat fratrẽ meum, nõ manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum ſcandalizem. Sed cùm licitũ ſit his cibis vti, ſi eſt ab his abſtinendum propter hoc quod vitetur ſcandalum proximorum, videtur pari ratione quod ab omnibus licitis quæ non ſunt neceſſaria ad ſalutẽ, ſicut ſunt neceſſaria iuſtitia, pax & ſpirituale gaudium, ſit propter proxi-

motum ſcandalum abſtinendum. Et ita videtur quod homini nõ liceat ſua repetere cum ſcandalo proximi. Sed dicendum eſt quod ſi ſcandalum ex infirmitate vel ex ignorantia proueniat eorum qui propter hoc ſcandalizantur, ad vitandum hoc ſcandalum, debet homo à licitis abſtinere, ſi non ſunt neceſſaria ad ſalutem. Hoc enim eſt ſcandalum puſillorum quod dominus vitari iubet. Matth. 18. Videte ne contemnatis vnum ex his puſillis. Si verò huiuſmodi ſcandalum ex malitia proueniat eorum qui ſcandalizantur, tale ſcandalum eſt quaſi phariſæorum, q. dominus Matth. 15. docuit eſſe contemnendum. Vnde ad vitandum huiuſmodi ſcandalum non oportet à licitis abſtinere. Sed tamen circa ſcandalum puſillorum attendendum eſt, quod propter illud vitãdum tenetur homo vſum licitorum differre quouſque reddita ratione hoc ſcandalum amoueri poſsit. Si verò ratione reddita adhuc ſcandalum maneat, iam nõ videtur ex ignorantia vel ex infirmitate procedere, ſed ex malitia, & ſic iam pertinebit ad ſcandalum phariſæorum. Tertiò excludit quandam excuſationem. Poſſet enim aliquis dicere, Licet proximus ſcãdalizetur de hoc quod indifferenter ego cibis vtor, tamen ad oſtenſionem meæ fidei, per quam certum eſt hoc mihi licere volo indifferenter cibis vti. Sed hãc rationem excludens Apoſtolus dicit, *Tu*, qui ſcilicet indifferenter cibis vteris, *Fidem habes*, rectam apud temetipſum, per quam conſtat licitum eſſe his cibis vti. Bona quidem & laudabilis eſt fides iſta, ſed habe eam in occulto, *Coram Deo*, cui talis fides placet. Eccle. 1. Beneplacitum eſt Deo fides & manſuetudo, quaſi dicat, Non oportet quòd fidem iſtam manifeſtes per operis executionem, vbi hoc fit cum ſcandalo proximorum. Sed contrà videtur eſſe quod dicitur ſuprà. 10. Corde creditur ad iuſtitiã, ore autẽ confeſsio fit ad ſalutem. Non ergo videtur quod ſufficiat corde ſolùm coram Deo fidem habere, ſed oportet huiuſmodi fidem proximo manifeſtare, confitendo. Dicendum eſt autem quod eorum quæ ſunt fidei, quædam ſunt quæ non ſunt perfectè per eccleſiam manifeſtata, ſicut in primitiua eccleſia nondum erat perfectè declaratum apud homines quod illi qui erant ex Iudæis cõuerſi non tenerentur legalia obſeruare, & ſicut tempore Augu. nondum erat per eccleſiam declaratum quod omnia non eſſent ex traduce. Vnde in huiuſmodi ſufficit homini quod fidẽ habeat coram Deo, nec oportet quod fidem ſuam propalet cum ſcandalo proximorum, niſi fortè apud eos qui habent de fide determinare. Quædam verò ſunt ad fidem pertinentia iam per eccleſiam determinata, & in talibus non ſufficit fidem habere coram Deo, ſed oportet quod coram proximo fidem quis cõfiteatur, quantumcunque ex hoc aliquis ſcandalizetur, quia veritas doctrinæ, non eſt dimittenda propter ſcandalum, ſicut nec Chriſtus veritatem ſuæ doctrinæ propter ſcandalum phariſæorũ dimiſit, vt habetur Matt. 15. Sciendum etiã quod licet circa talia oporteat quòd homo fidem ſuam manifeſtet confeſsione verborum, non tamen oportet quòd eam manifeſtat executione operis, ſicut ſi aliquis tenet fide vti matrimonio eſſe licitum, non requiritur ab eo quod matrimonio vtatur ad fidei ſuæ manifeſtationem. Et ſic etiam non requirebatur ab eis, qui rectam fidem habebant, quod fidem ſuam vſu ciborum manifeſtarent. Poterant enim manifeſtare verbotenus confitendo. Deinde cùm dicit, *Beatus qui non iudicat, &c.* oſtẽdit quomodo ciborum vſus efficitur aliquibus immundus, ex eo q. eſt contra conſcientiam. Et circa hoc tria facit. Primò oſtendit quid circa hoc ſit bonum, vt ſcilicet de eo quod homo facit nõ habeat conſcientiam remordentem. Vnde dicit, *Beatus qui non iudicat ſemetipſum*, id eſt cuius conſcientia eum non reprehendit vel condemnat, *In eo quod probat*, id eſt approbat eſſe faciendum. Sed hoc eſt intelligendum, ſi recta fide approbet eſſe aliquid faciendum. Si autem falſa opinione approbat aliquid eſſe faciendum, puta ſi arbitratur obſequium ſe præſtare Deo, de eo quod diſcipulos Chriſti interficit, vt dicitur Ioan. 16. Non excuſatur ex eo quod circa hoc non iudicat ſemetipſum, imò beatior eſſet ſi circa hoc eum conſcientia reprehenderet, inquantum per hoc à peccato magis prohiberetur. Sed in his quæ ſunt licita, eſt intelligendum quod hic Apoſtolus dicit, Hoc enim ad gloriam hominis pertinet q. eum ſua conſcientia non reprehendat. 2. Corin. 1. Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Iob. 27. Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea. Secundò oſtendit quid circa hoc ſit malum, vt ſcilicet contra conſcientiam agat. Vnde dicit, *Qui autem diſcernit*, id eſt qui habet opinionẽ falſam quod oportuit cibos diſcernere, *Si manducauerit*, ſcilicet cibos quos reputat eſſe illicitos, *Damnatus eſt*, ex hoc quod quantum in ipſo eſt, habet voluntatem faciendi quod eſt illicitum, & ſic delinquit proprio iudicio cõdemnatus, vt dicitur Titum. 3. Tertiò aſsignat cauſam eius quod dixerat dicens, *Quia non ex fide*. Ideo ſcilicet cõdemnatus eſt. Poteſt autem hic fides dupliciter accipi. Vno modo de fide quæ eſt virtus. Alio modo ſecundum quod fides dicitur conſcientia. Et hæ duæ acceptiones nõ differunt niſi ſecundum differentiam particularis & vniuerſalis. Id enim quod vniuerſaliter fide tenemus, puta vſum ciborum eſſe licitum vel illicitum, conſcientia applicat ad opus quod eſt factum vel faciendum. Dicitur ergo, ideo enim eum qui manducat & diſcernit eſſe condemnatum, quia hæc non eſt ex fide, imò eſt contra fidem, id eſt contra veritatem fidei & cõtra conſciẽtiam facientis. Heb. 11. Sine fide impoſsibile eſt placere Deo. Et quòd hæc ſit ſufficiẽs cauſa condemnationis, oſtendit ſubdens, *Omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt.* Ex quo videtur quòd ſicut dicitur in Glo. omnis vita infidelium peccatum ſit, ſicut omnis vita fidelium eſt meritoria, inquantum ad Dei gloriam ordinatur, ſecundum illud 1. Corin. 10. Siue manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliquid aliud faciris, omnia in gloriam Dei facite. Sed dicendum eſt quod aliter ſe habet fidelis ad bonum, & infidelis ad malum. Nam in homine qui habet fidem formatã nihil eſt damnationis, vt ſuprà. 8. dictum eſt. Sed in homine infideli cum infidelitate eſt bonũ naturæ. Et ideo cum aliquis infidelis ex dictamine rationis aliquod bonum facit, non referendo ad malum finem, non peccat. Non tamen opus eius eſt meritorium, quia nõ eſt gratia informatũ. Et hoc eſt quòd in Glo. dicitur, Nihil bonum eſt ſine ſummo bono, id eſt nullum bonũ meritoriũ eſt ſine gratia dei, & vbi deeſt agnitio vitę æternæ & incõmutabilis veritatis, quæ. ſ. eſt per fidem, falſa virtus eſt in optimis moribus, inquantum ſcilicet non refertur ad finem beatitudinis æternæ. Cùm verò homo infidelis aliquid agit ex eo quod infidelis eſt, manifeſtũ eſt quod peccat. Vnde in glo. dicitur, Opus omne quod non eſt ex fide, peccatum eſt: ſic eſt intelligendum, Omne quod eſt contra fidem vel contra conſcientiam, peccatum eſt, & ſi ex genere ſuo bonum eſſe videatur, puta ſi paganus ad honorem ſuorum deorum virginitatem ſeruet, vel eleemoſynam det, hoc ipſo peccat. Titum. 1. Coinquinatis & infidelibus nihil mundum eſt, ſed inquinatæ ſunt eorum & mens & conſcientia.

Actus infidelium non omnes ſunt peccata.

CAPIT. XV. LEC. I.

Minorum infirmitates, ſunt à maioribus ſuſtinendæ exemplo Chriſti. Qui licet a nobis imitari non poſsit, orandum tamen, vt veſtigia eius amplecti poſsimus.

Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum ſuſtinere, & non nobis placere. Vnuſquiſq; veſtrum proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationē. Etenim Chriſtus non ſibi placuit, ſed ſicut ſcriptum eſt, Improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me. Quæcunque enim ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, vt per patientiam & conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus. Deus autem patientiæ & ſolatij det vobis idipſum ſapere in alterutrum ſecundū Ieſum Chriſtum, vt vnanimes vno ore honorificetis Deum & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti. Propter quod ſuſcipite inuicem, ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos in honorem Dei. Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circuncifionis propter veritatem Dei ad confirmandas promiſſiones patrum: Gentes autem ſuper omnia honorare Deū, ſicut ſcriptū eſt. Propterea confitebor tibi in Gentibus domine, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit, Lætamini Gentes cum plebe eius. Et iterū, Laudate omnes Gentes dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rurſus Eſaias ait, Erit radix Ieſſe, & qui exurget regere Gentes, & in eum Gentes ſperabunt. Deus autem ſpei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in ſpe & virtute ſpiritus ſancti.

Suprà Apoſtolus docuit quod maiores debent ſcādala infirmorū vitare, hic docet quod maiores debent etiam infirmitates minorū ſuſtinere. Et circa hoc duo facit. Primò proponit admonitionem. Secundò manifeſtat eam, ibi, *Vnuſquiſque veſtrum, &c.* Iſta admonitio duo continet, quorum primū pertinet ad exteriorem exhibitionem. Vnde dicit, Non ſolùm debemus ſcandala infirmorum vitare, ſed etiam nos qui ſumus *Firmiores* in fide: debemus ſuſtinere *Imbecillitates infirmorum*. Sicut enim in materiali ædificio eliguntur aliqua firmiora ad ſuſtinendum totū ædificij pondus, q. ex fragiliori materia ſuperponitur, ſicut ſunt fundamenta & columnæ, ita etiā in ſpirituali eccleſiæ ędificio, non ſolùm eliguntur, ſed efficiūtur aliqui firmiores, vt ſuſtineant pondus aliorum. Vnde in Pſal. dicitur, Ego confirmaui columnas eius. Et Galat. 6. Alter alterius onera portare. Suſtinent autē firmiores imbecillitates infirmorum, dum eorum defectus patienter ferunt, & pro poſſe ſubleuare nituntur. Secundū autē pertinet ad interiorē intentionē. Vnde dicitur, Et *Non* debemus *Nobis placere*, ita, ſc. vt ſemper illud velimus impleri quod nobis placet, ſed debemus cōdeſcēdere voluntatibus aliorum, vt faciamus ea quæ alijs placēt & quæ eis ſunt vtilia. 1. Cor. 10. Sicut & ego per omnia omnibus placeo. Deinde cùm dicit, *Vnuſquiſque veſtrū, &c.* manifeſtat propoſitam admonitionem, & primò quantum ad ſecundam partē. Secundò quantū ad primā, ibi *Propter quod ſuſcipite inuicem, &c.* Circa primum duo facit. Primò exponit quod dixerat. Secundò rationē inducit ibi, *Etenim Chriſtus non ſibi, &c.* Dicit ergo primò, Ita dictum eſt quod nos nō debemus nobis placere, & hoc quidē eſt, quia vnuſquiſque noſtrū qui ſumus firmiores debet placere proximo ſuo infirmo. i. condeſcendere ei in his quę ei placent, non tamen in his quę mala ſunt, ſicut Eſa. 2. quidā requirunt, Loquimini nobis placentia, &c. Et ideo ſubdit, *In bonum*. Similiter etiam non debemus intendere vt hominibus placeamus propter humanum fauorē vel gloriam, cùm in Pſal. dicatur, Deus diſsipauit oſſa eorum qui hominibus placent. Sed ad honorem Dei & vtilitatē proximorum. Vnde ſubdit, *Ad ædificationem*, id eſt propter hoc quod aliorum voluntati condeſcendentes ipſi ædificentur in fide & dilectione Chriſti. Suprà 14. Quæ ędificationis ſunt inuicem, cuſtodiamus. Deinde cùm dicit, *Etenim Chriſtus, &c.* aſsignat rationem eius quod dixerat ex exēplo Chriſti. Et primo proponit exemplum Chriſti. Secundò oſtendit eius exēplum eſſe à nobis imitandum, ibi *Quæcunque ſcripta ſunt, &c.* Tertiò ſubiungit orationem vt id implere poſsimus, ibi *Deus autem pacis, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit exemplum, dicēs, Dictum eſt quod non debemus nobis placere. ſ. ſecundum noſtram priuatam voluntatem. *Etenim Chriſtus* qui eſt caput noſtrū, *Non ſibi placuit* dum elegit pati pro noſtra ſalute, & ea quæ ſuæ propriæ voluntati erant contraria. ſ. naturali voluntati humanę vt impleret diuinam quæ ſibi & patri erat cōmunis, ſecundum illud Matt. 26. Non mea voluntas, ſed tua fiat. Secundò ad hoc authoritatem inducit, dicens, *Sed ſicut ſcriptum eſt in Pſal.* ex perſona Chriſti, dicentis ad patrem, O pater *Improperia* Iudæorum *Improperantium tibi*, i. te blaſphemantium per ſua mala opera, & per hoc quod veritati tuæ doctrinæ contradicunt, *Ceciderunt ſuper me*, quia videlicet opprimere me voluerunt, quia voluntatem tuam eis proponebam, & eorum mala opera redarguebam. Io. 15. Sed oderunt me & patrē meum. Poteſt & hoc referri ad peccata totius humani generis, quia omnia peccata quodāmodo ſunt improperia dei, inquantum per ea lex dei contemnitur. Eſa. 1. Dereliquerūt dominum, blaſphemauerunt ſanctum Iſraël. Sic ergo improperia improperantium deo, ceciderūt ſuper Chriſtum, inquantum ipſe pro peccatis omniū mortuus eſt. Eſa. 53. Deus poſuit in eo iniquitates omnium noſtrum. 1. Pet. 2. Peccata noſtra pertulit in corpore ſuo ſuper lignum. Deinde cùm dicit, *Quæcunque enim ſcripta ſunt, &c.* oſtēdit quod hoc exemplū Chriſti ſit nobis imitandum, dicens, *Quæcunque enim ſcripta ſunt* in ſacra ſcriptura, vel de Chriſto, vel de membris eius, *Scripta ſunt ad noſtram doctrinam*. Nulla enim neceſsitas fuit hæc ſcribere, niſi propter nos, vt ex his inſtruamur. 2. Tim. 3. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendum & erudiēdum, &c. Quid autem in ſcripturis ad noſtram doctrinā contineatur, oſtendit ſubdens, *Vt per patiētiam & conſolationem ſcripturarum*, id eſt quas ſcripturæ continent. Continetur enim in ſacra ſcriptura patientia ſanctorum in malis ſuſtinendis. Iac. vlt. Patientiā Iob audiſtis. Cōtinetur etiam in eis conſolatio, quam deus eis exhibuit, ſecundum illud Pſal. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, conſolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Vnde & 1. Pet. 1. dicitur, Prænuntians eas quæ in Chriſto ſunt paſsiones, quod pertinet ad patientiam: & poſteriores glorias, quod pertinet ad conſolationem. Quē autem fructum ex hac doctrina ſuſcipiamus, oſtendit ſubdens, *Spem habeamus*. Per hoc enim quod ex ſacra ſcriptura inſtruimur, eos qui patiēter propter deum tribulationes ſuſtinuerunt diuinitus conſolatos fuiſſe, ſpem accepimus, vt & ipſi conſolemur, ſi in ipſis fuerimus patiētes. Iob. 13. Et ſi occiderit me in ipſo ſperabo. Deinde cū dicit, *Deus autē patientiæ, &c.* Quia videbatur nimis arduum, vt purus homo poſsit exēplum Chriſti imitari, ſecundum illud Eccl. 2. Quid eſt homo vt ſequi poſsit regē factorem ſuum? ideo adhibet orationis ſuffragium, dicens, *Deus autem patientiæ, &c.* ſ. dator. Pſal. Tu es patientia mea. *Et ſolatij*, i. qui ſpiritualē conſolationē largitur. 2. Cor. 1. Pater miſericordiarum & deus totius conſolationis det vobis à quo eſt omne datum optimum, vt dicitur Iaco. 1. Id ipſum ſapere in alterutrum, id eſt vt inuicē idem ſapiatis, &c. 2. Cor. vlt. Idem ſapite, pacem habete. Non quidem ſecundum conſenſum in peccatū,

ſed *Secundum Ieſum Chriſtum*, de quo dicitur Epheſ. 2. Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum. Vt per hoc quòd idem ſapiris vnanimes exiſtentes per fidei & charitatis conſenſum, ſecundum illud Pſal. ſecundum aliam literam, Qui habitare facit vnanimes in domò. Vno ore, id eſt, vna oris confeſsione, quæ ex vnitate fidei procedit. 1. Corinth. 1. Idipſum dicatis omnes vt pro conformitate cordis & oris honorificetis Deum omnium creatorem, idipſum etiam exiſtentem patrem domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem nos ſibi in filios adoptauit. 1. Reg. 2. Qui honorificauerit me, honorificabo eum. Malach. 1. Si ego pater, vbi eſt honor meus? Deinde cũ dicit, *Propter quod ſuſcipite inuicem*, manifeſtat primam partẽ admonitionis. In qua dixerat quòd firmiores debent imbecillitatem infirmorum ſuſtinere. Et circa hoc duo facit. Primò reſumit admonitionem. Secundò inducit rationem exemplo Chriſti, ibi, *Sicut & Chriſtus, &c.* Tertiò ſubiungit orationem, ibi, *Deus autem ſpei, &c.* Dicit ergo primò *Propter quod*, id eſt, quia ea quæ ſcripta ſunt ad noſtram doctrinam ordinantur, ſcilicet exẽpla Chriſti & aliorum ſanctorum. Conſequenter *Suſcipite inuicem* ſecundum charitatis affectum, vt ſcilicet vnus ſuſtineat ea quæ ſunt alterius, ſicut & vult ſe ſuſtineri quantum charitas permittit, & vnus alium etiam ſuſcipiat adiuuandum & promouendum. Suprà 14. Infirmum in fide ſuſcipite. Deinde cùm dicit, *Sicut & Chriſtus ſuſcepit vos, &c.* aſsignat rationem exemplo Chriſti. Et primò ponit eius exemplum, dicens, *Sicut & Chriſtus ſuſcepit vos*, ſcilicet in ſua protectione & cura. Eſa. 42. Ecce ſeruus meus ſuſcipiam eum. Luc. 1. Suſcepit Iſraël puerum ſuum, recordatus miſericordiæ ſuæ. Et hoc *In honorem Dei*, in quem omnia referebat. Ioan. 8. Honorifico patrem meum, & vos inhonoraſtis me. Ex quo datur intelligi, quòd nos inuicem debemus ſuſcipere in his quę pertinent ad honorem Dei. Secundò, ibi, *Dico enim Chriſtum, &c.* manifeſtat quod dixerat. Et primò quantum quidem ad Iudæos. Secundò quantum ad Gentiles, ibi *Gentes autem, &c.* Dicit ergo primò, Dictum eſt quòd Chriſtus vos ſuſcepit qui eſtis congregati in vnitate fidei ex Iudæis & Gentibus. Et hoc patet quantum ad vtroſque. Dico ergo *Chriſtum miniſtrum fuiſſe circumciſionis*. Eſt enim ipſe actor fidei quantum ad omnes, ſecundum illud Hebr 12. Aſpicientes in authorem fidei, &c. Sed in propria perſona nõ exhibuit ſeipſum niſi Iudæis, ſecundum illud Matth. 15. Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſraël. Eſa. 65. Non audietur vox eius foris. Et hoc quidem propter veritatem Dei, vt ſcilicet veritas dei promittentis cõprobaretur. Suprà 3. Eſt autem deus verax. Vnde ſubdit, *Ad confirmandas promiſsiones patrum*, id eſt, vt per hoc implerentur promiſsiones patribus factæ. Luc. 1. Erexit cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui. Sicut locutus eſt per os ſanctorum. 2. Cor. 1. Quotquot ſunt promiſsiones dei in illo eſt. Deinde cùm dicit, *Gentes autem, &c.* oſtendit etiam Gentes ſuſceptas à Chriſto. Et primò proponit quod intendit. Secundò confirmat per authoritatem, ibi, *Sicut ſcriptum eſt, &c.* Dicit ergo, ita dictum eſt, quod Chriſtus ſuſcepit Iudæos propter veritatem dei, vt promiſsiones patrum implerentur, Gentibus autem non erant promiſsiones factæ. Vnde hoc non habet locũ, quantum ad Gentiles, ſed ſunt propter miſericordiam ſuſcepti. Et hoc eſt quod dicit, *Gentes autem* debent *Honorare Deum* ſuper miſericordia eis exhibita per Chriſtum, quia licet eis perſonaliter non prædicauerit, ad eos tamen diſcipulos ſuos miſit, qui in Gentibus miniſterium exercuerũt, ſicut ipſe exercuerat in Iudęis, ſecundum illud Matt. vlti. Euntes docete omnes Gẽtes. Et de hac miſericordia dicitur in Pſal. Miſericordia domini plena eſt terra. Luc. 1. Miſericordia eius à progenie in progenies timentibus eum, &c. Sic ergo Apoſtolus conuerſionem Iudæorum attribuit veritati diuinæ, conuerſionem Gentilium diuinæ miſericordiæ. Cõtra quod videtur eſſe quod dicitur in Pſal. Vniuerſæ viæ domini miſericordia & veritas. Sed dicendum eſt, quod per hoc quod aſcribit vocationem Iudæorum diuinę veritati non excludit miſericordiã, quia & Apoſtolus ex Iudæis natus, dicit 1. Tim. 1. Miſericordiam conſecutus ſum. Et hoc ipſum miſericordiæ fuit quòd deus patribus promiſsiones facit de apoſtolorum ſalute. Similiter etiam per hoc quòd vocationem Gentium aſcribit diuinæ miſericordię, non excludit totaliter diuinam veritatem, quia hoc ipſum ad diuinam veritatem pertinebat, quod propoſitum ſuum de ſaluatione Gentium impleuit, quod ad Epheſios tertio dicit Apoſtolus eſſe ſacramentum abſcondirum à ſeculis in deo. Sed aliquis modus veritatis, ſcilicet pro impletione promiſſorum, conſideratur in vocatione Iudæorum, qui non conſideratur in vocatione Gentium, quibus promiſsiones nõ ſunt factæ. Deinde cùm dicit, *Sicut ſcriptũ eſt, &c.* cõfirmat quod dixerat de conuerſione Gentium, per authoritatem. Licet enim Gentibus non fuerit repromiſſa vocatio ad fidem Chriſti, non tamen ex improuiſo accidit, ſed fuit prænuntiata vaticinijs prophetarum. Inducit autem quatuor authoritates, quarum prima continet gratiarum actiones Chriſti ad patrem, pro conuerſione Gentium per ipſum facta. Vnde dicit, *Sicut ſcriptum eſt* in Pſalm. ex perſona Chriſti 17. Conſtitues me in caput Gentium, & ab inſurgentibus in me Iudæis, exaltabis me. O deus pater ego Chriſtus, *Confitebor tibi* confeſsione gratiarum actionis, *In Gentibus*, id eſt, pro Gentium conuerſione per me facta, & *Cantabo* noua quadam mentis exultatione *Nomini tuo*, quod eis manifeſtum eſt ſecundum illud Ioan. decimo ſeptimo, Manifeſtaui nomen tuum hominibus quos dediſti mihi. Vel aliter, *Confitebor tibi in Gentibus*, id eſt faciam quod tibi Gentes confiteantur confeſsione fidei. Pſalm. Confiteantur tibi populi deus, confiteantur tibi populi omnes. *Et nomini tuo cantabo*, id eſt, faciam quod Gentes cantent tibi canticum, quod conſiſtit in exultatione ſpiritus renouati. Pſal. Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra. Secunda authoritas continet adunationem Gentium & Iudæorum. Vnde ſubdit, *Et iterum dicit* ſcriptura. Iſaiæ vlt. O gentes quæ eratis alienæ à conuerſatione Iſraël, vt dicitur Ephe. 2. *Lætamini Gentes cum plebe eius*, id eſt ſimul communem exultationem aſſumatis cum Iudæis, qui olim erãt plebs eius. Eſa. 9. Lætabuntur corã te, ſicut qui lætantur in meſſe. Ioan. 10. Fiet vnũ ouile & vnus paſtor. Noſtra autẽ litera habet. Lętamini cũ Ieruſalẽ, & exultate in ea oẽs qui diligitis eã. Tertia autem authoritas continet deuotionem Gentium ad Deum. Vnde ſubdit, Et iterum ſcriptũ eſt in Pſal. *Laudate omnes Gentes dominũ*, ſ. eius bonitatem confitentes. Pſal. A ſolis ortu vſq; ad occaſum laudabile nomen domini. Et omnes populi, non ſolùm populus Iudæorum magnificate eum, id eſt credite eſſe magnum, id eſt quod ſua magnitudine omnem laudem excedat. Eccleſ. 43. Benedicentes dominum exaltate illum quantum poteſtis: maior enim eſt omni laude. Malach. 1. Ab ortu ſolis vſque ad occaſum magnũ eſt nomen meũ in Gentibus. Quarta authoritas continet reuerentiã Gentiũ ad Chriſtũ.

Vnde

Chriſtus dicitur miniſter circũciſionis, quia in propria prædicatus Iudæis circumciſus,

Vnde ſubditur, *Et rurſus Eſaias ait 11. Erit radix Ieſſe.* In quo prænuntiat Chriſti originem ex Dauid ſemine naſciturum. Ieſſe nanq; fuit pater Dauid. Dicit ergo, *Erit radix Ieſſe*, ex cuius ſemine Chriſtus naſcetur. Eſa. 11. Egredieť virga de radice Ieſſe, & flos, &c. Vel Chriſtus erit radix Ieſſe, quia licet ex Ieſſe proceſſerit ſecundum carnis originem, tamen ſua virtute Ieſſe ſuſtentauit & gratiam ei influxit. Suprà 11. Non tu radicem portas, ſed radix te. Deinde tangit Chriſti officiũ, ſubdens, *Et qui exurget* in tantã gratię excellentiam, vt poſsit *Regere Gentes*, eos diuino cultui ſubiugando, q; nullus antè eum facere potuit. Pſal. Dabo tibi Gentes hæreditatem tuam. Reges eos in virga ferrea. Vltimò ponit deuotionem Gentium ad Chriſtum, dicens, *In eum Gentes ſperabunt*, vt, ſ. per eum hęreditatem cęleſtis glorię conſequantur. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in ſpẽ viuam per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis. Deinde cùm dicit, *Deus autem ſpei, &c.* ſubiungit orationẽ, dicens, Dictum eſt quod in Chriſtum Gentes ſperabunt. Deus autẽ ſpei, i. qui nobis hanc ſpẽ infundit, ſecundum illud Pſal. Spes mea domine. Vel deus ſpei, i. in quo ſperandum eſt, *Repleat vos omni gaudio*, ſ. ſpirituali, quod eſt de deo. Nehem. 8. Gaudium. n. domini eſt fortitudo veſtra, per quam homo in ſeipſo et ad deum & ad proximũ eſt pacatus. Pſal. Pax multa diligentibus legẽ tuã domine. *In credendo*, quaſi dicat, Vt cùm hoc quod creditis, etiam pacẽ & gaudium habeatis, quę quidẽ ſunt charitatis effectus, ſecundum illud Gal. 5. Fruct⁹ autẽ ſpiritus ſunt, charitas, gaudiũ, pax. Vnde patet quod à deo qui eſt dator ſpei, optat eis, vt cum fide habeant charitatẽ, per quam fides operatur, vt habetur Gal. 5. Ne fides eorum ſit informis & mortua: quia fides ſine operibus mortua eſt, vt dicitur Iaco. 2. Et vt ſic per plenitudinem harum virtutum *Abundetis*, proficiendo de bono in melius, non ſolùm *In ſpe*, ſed etiam in *Virtute ſpiritus ſancti*, id eſt, in charitate, quæ in cordibus noſtris diffunditur per ſpiritum ſanctum, vt ſuprà 5. dictum eſt. 2. Corinth. 9. Potens eſt autem deus omnem gratiam abundare facere in vobis.

LECTIO SECVNDA.

Præſumptionem tollit eorum, in quibus Romanos inſtruxerat, ac reprehenderat, ſimul oſtendens, qua fuerit authoritate vſus.

Certus ſum autem fratres mei & ego ipſe de vobis, quoniam & ipſi pleni eſtis dilectione, repleti omni ſcientia, ita vt poſsitis alterutrum monere. Audacius autem ſcripſi vobis fratres ex parte, tanquam in memoriam vos reducens, propter gratiam quæ data eſt mihi à Deo, vt ſim miniſter Chriſti Ieſu, in Gentibus ſanctificans euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & ſanctificata in ſpiritu ſancto. Habeo igitur gloriam in Chriſto Ieſu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non effecit Chriſtus in obedientiam Gentium in verbo & factis in virtute ſignorum & prodigiorum, in virtute ſpiritus ſancti, ita vt ab Ieruſalẽ per circuitum vſque ad Illiricum repleuerim euãgelium Chriſti. Sic autem prædicaui euangelium hoc, non vbi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem, ſed ſicut ſcriptum eſt, Quoniam quibus non eſt annuntiatum, de eo videbunt: & qui non audierunt, de eo intelligent.

Poſtquam Apoſtolus generalibus admonitionibus Romanos inſtruxerat, hic incipit eis quædam familiaria ſcribere. Et primò quædam pertinentia ad ſeipſum. Secundò quædam pertinẽtia ad alios, 16. cap. ibi, *Commendo autem vobis Phœben, &c.* Circa primũ tria facit. Primò excuſat præſumptionem de hoc quod eos inſtruxerat & reprehenderat. Secundò excuſat ſuam tarditatem circa viſitationem eorum, ibi, *Propter quod plurimum impediar.* Tertiò petit ſuffragio orationum ipſorum, ibi, *Obſecro autem vos fratres, &c.* Et circa primum duo facit. Primò excludit oppoſitam cauſam inſtruendi & arguendi eos. Secundò aſsignat veram cauſam, ibi, *Audacius enim ſcripſi vobis fratres ex parte, &c.* Circa primum conſiderandum eſt, quod aliquis poſſet credere Apoſtolum ideo ſcripſiſſe Romanis, quia æſtimaret illum eſſe apud Romanos qui poſſet inſtruere & corrigere. Sed hoc ipſe excludit, dicens, *Certus ſum enim fratres mei*, per ea quę de vobis audiui, quoniam idonei eſtis ad admonendum eos, qui inter vos admonitione indigent. Ad hoc autem vt aliquis rectè admoneat, duo requiruntur, quorum primum eſt, vt non ex odio vel ira, ſed ex dilectione moneat, ſecundum illud Pſal. Corripiet me iuſtus in miſericordia. Et Galat. 6. Vos qui ſpirituales eſtis, inſtruite huiuſmodi in ſpiritu lenitatis. Et quantum ad hoc dicit, *Quoniam & ipſi pleni eſtis dilectione.* Ezech. 10. Imple manum tuam prunis ignis quæ ſunt inter cherubim, qui eſt ignis charitatis. Secundò requiritur ſciẽtia veritatis, eo quod quidam habent zelum dei in corrigendo, ſed non ſecundum ſcientiam, vt ſuprà 10. dictum eſt. Et ideo ſubdit, *Repleti omni ſcientia*, ſcilicet humana & diuina: & veteris & nouæ legis. 1. Corin. 1. In omnibus diuites facti eſtis in illo, in omni verbo & in omni ſcientia. Et ex hoc concludit ſic, *Ita vt poſsitis* conuenienter propter dilectionem & ſciẽtiam *Alterutrum monere.* Quia enim in multis offendimus omnes, vt dicitur Iac. 3. Oportet vt inuicem moneamus. quia vt dicitur Eccleſ. 17. Vnicuique mandauit deus de proximo ſuo. Deinde cùm dicit, *Audacius, &c.* aſsignat veram cauſam quare eos admonuerat & correxerat. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit quod hoc pertinebat ad authoritatem apoſtolatus ſibi commiſſam. Secundò oſtendit qualiter hac poteſtate vſus fuerit, ibi, *Habeo igitur gloriam, &c.* Dicit ergo, *Audacius autem*, id eſt ſecurius, *Scripſi vobis* errores & defectus veſtros arguendo, quod quidem ad audaciæ præſumptionẽ poſſet aſcribi. propter hoc quod offenſionem veſtram non timui. Iob. 39. Audacter in occurſum pergit armatis. Sed hęc præſumptio excuſatur ex tribus. Primò quidem ex conditione eorum quibus ſcribebat, quia & ſi inter Romanos eſſent aliqui reſpectu quorum talis reprehenſio audax & præſumptuoſa videretur, erant tamen aliqui, qui indigebant dura reprehenſione, propter contentionum inſolentiam. Tit. 1. Increpa illos durè. Et hoc eſt quod dicit, *Ex parte*, quaſi dicat, Non videtur mea ſcriptura eſſe audax quantum ad omnes vos, ſed quãtum ad partem aliquam veſtrum. Vel poteſt intelligi *Ex parte* epiſtolæ in qua eos reprehendit. Poteſt intelligi etiam ex parte eccleſiæ, quæ ſcilicet mecum eſt. Secundo excuſatur prædicta audacia ex intentione Apoſtoli. Non enim ſcripſit eis tanquam reputans eos ignorantes, ſed in memoriã eos reducens cognitorum. Et hoc eſt quod ſubdit, *Tanquam in memoriam vos reducens*, quaſi oblitos eorum quæ ſciebatis, ſicut & Philip. quarto dicitur, Occupati autẽ eratis. Heb. 10. Rememoramini priſtinos dies in quibus illuminati, magnũ certamen ſuſtinuiſtis paſsionum. Tertiò excuſatur ex authoritate Apoſtoli quæ hoc requirebat. Vnde ſubdit, *Per gratiam*, ſcilicet Apoſtolatus mihi commiſsi. 1. Corinth. decimo quinto. Gratia dei ſum id quod ſum. Huius autem gratiæ, primò deſcribit authoritatem, cùm dicit, *Quæ data eſt mihi à Deo*, quaſi diceret, Non ab hominibus. Galatas primò, Paulus Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem. Secundò ſpecificat iſtam gratiam, cùm di-

cit, *Vt*

cit, *Vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus*, id eſt vt ſeruiã Chriſto in Gentium conuerſione. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti. Suprà. 1. Quãdiu ſum Gentiũ Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo. Tertiò oſtendit huius gratiæ actum, cùm dicit, *Sanctificans euangelium Dei*, id eſt ſanctũ eſſe oſtẽdens, & verbo veritatis & opere bonæ cõuerſationis & miraculorum. Col. 1. In verbo veritatis euangelij quod peruenit ad vos, ſicut & in vniuerſo mundo eſt & fructificat & creſcit. Prouerb. 8. Recti ſunt ſermones mei. Quartò ponit finem huius gratię, cùm dicit, *Vt fiat oblatio Gentium*, id eſt Gentes per meum miniſterium conuerſæ. In quo quaſi quoddam ſacrificium & oblationem Deo obtuli, ſecundum illud Philip. 2. Et ſi immolor ſuper ſacrificiũ & obſequium fidei veſtræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis. Fiat accepta. ſ. Deo per rectitudinẽ intentionis. Pſal. Tunc acceptabis ſacrificium iuſtitię, oblationes & holocauſta. Et ſanctificata in ſpiritu ſancto. i. per charitatem & alia ſpiritus ſancti dona. 1. Cor. 6. Sanctificati eſtis in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, & in ſpiritu dei noſtri. Deinde cùm dicit, *Habeo igitur gloriã, &c.* oſtẽdit quomodo authoritate apoſtolica fuerat vſus. Et primò ponit fructum quem fecit. Secundò oſtendit huius fructus magnitudinem, ibi, *Ita vt, &c.* Tertiò oſtendit difficultatẽ, ibi, *Sic autem prædicaui, &c.* Circa primum tria facit. Primò dat gloriam Deo de fructu quam fecit, dicens, Igitur quia talem gratiam accepi, & diligẽter executus ſum id ad quod mihi hæc gratia data eſt, *Habeo gloriam*, id eſt meritum dignum glorię, ſicut fidelis miniſter. 1. Cor. 9. Melius eſt mihi mori quam vt gloriã meam quis euacuet. Sed hãc gloriam nõ mihi principaliter attribuo, ſed eã habeo, *In Chriſto Ieſu*, id eſt per Ieſum Chriſtum, cuius virtute fructificare potui. Ioan. 15. Sine me nihil poteſtis facere. Et quia ipſi omnia tradita ſunt à patre, vt dicit Matt. 11. Et pater in eo manens, ipſe facit opera. Ioan. 14. Ideo vlterius hanc gloriam refert ad patrem, dicens, *Ad Deum*, ſcilicet patrem. Pſal. Nõ nobis domine non nobis, ſed nomini tuo da gloriã. Aſsignat autẽ rationẽ eius quod dixerat ſubdens, *Non enim audeo loqui aliquid eorum quæ per me non effecit Chriſtus*, quaſi dicat, Nihil referam de fructu per me facto, q. per me factum non ſit. Alioquin gloriam non haberem apud Deum, & ſi apud homines. Quæ quidem refero nõ tanquam per me principaliter facta, ſed ſicut quæ per me Chriſtus fecit. Et ideo hãc gloriam dixi me habere in Chriſto Ieſu. Eſa. 26. Omnia opera noſtra operatus es in nobis. Secundò ponit ipſum fructum, dicens, *Inobedientiam Gentium*, quaſi dicat, Gloria mea hæc eſt, pro eo quod feci Gẽtes fidei obedire. Suprà. 1. Ad obediendum fidei in omnibus Gẽtibus. Pſal. In auditu auris obediuit mihi. Tertiò oſtendit quomodo Gentes ad hanc obedientiam adduxerit. Quia autem ſuprà 10. dictum eſt, fides ex auditu, auditus autẽ per verbum Chriſti. Ideo dicit, *In verbo*, id eſt per verbum prædicationis fidei. Argumenta autem fidei prædicatę, ſunt bona cõuerſatio prædicantis, & quantum ad hoc ſubdit, *Et factis*, quaſi ſcilicet per recta opera vos ad fidem allexi. Matth. 5. Videant opera veſtra, &c. Et opera miraculorum, quibus Deus dat teſtimonium doctrinæ prædicatæ, ſecundum illud Marci vlti. Domino cooperante & ſermonem cõfirmante ſequentibus ſignis. Vnde ſubdit, *In virtute ſignorum*, id eſt miraculorum minorum, puta ſanationes ægritudinum. *Et prodigiorum*, id eſt maiorũ miraculorum quæ ex ſua magnitudine aliquid magni portendunt. i. oſtendunt. Sed hoc totũ non ſufficeret, niſi ſpiritus ſanctus intus corda audientium ad fidem cõmoueret. Vnde dicitur Act. 10. q. loquente Petro verba fidei, cecidit ſpiritus ſanctus ſuper omnes qui audiebant verbum. Et ideo ſubdit, *In virtute ſpiritus ſancti*. Heb. 2. Cõteſtante deo ſignis & prodigijs & varijs ſpiritus ſancti diſtributionibus. Deinde cùm dicit, *Ita vt ab Ieruſalem*, oſtendit magnitudinem fructus ex multitudine locorum, in quibus prædicauit, dicens, *Ita vt incipiens ab Ieruſalem*, vbi in principio ſuæ conuerſionis prædicauit in ſynagogis Iudæorum, vt dicitur Act. 9. Vt ſic impleret quod dicitur Eſa. 2. De Sion exibit lex & verbũ domini de Ieruſalem, *Vſque ad Illiricum*, quod eſt mare Adriaticum ex parte oppoſita Italiæ. *Repleuerim euangelium Chriſti*, id eſt omnia illa loca repleui prędicatione euangelij. Et ne aliquis intelligat q. ſolum vadens per rectam viam à Ieruſalem in Illiricum prædicauerit euangelium, addit, *Per circuitum*, quia. ſ. Gentibus circumquaque prædicauit & eas ad fidem conuertit. Vnde ſibi poteſt cõpetere quod dicitur Iob. 38. Quis dedit vehemẽtiſsimo imbri curſum? Deinde cùm dicit, *Sic autem prædicaui, &c.* oſtendit difficultatem hũc fructum faciendi. Difficile enim eſt omnino ignaros ad fidem conuertere. Primò igitur difficultatẽ ſe paſſum oſtendit, dicens, *Sic autem prædicaui euangelium*, nõ autem, *Vbi nominatum eſt Chriſtus*, id eſt non apud illos qui nomen Chriſti audiuerant. Pſal. Populus quem non cognoui ſeruiuit mihi. Eſa. 55. Ecce gentes quas neſciebas vocabis, & gentes quę te non cognouerunt ad te current. Subdit autem rationem, dicens, *Ne ſuper alienum fundamentum ædificarem*. Poteſt autem alienũ fundamentũ dupliciter intelligi. Vno modo doctrina hæretica, quæ eſt aliena à veræ fidei fundamento. Et ſic hoc q. dicit, *Ne*, ponitur cauſaliter. Ea enim intẽtione Apoſtolus voluit prędicare illis, qui nomẽ Chriſti non audierant, ne ſi præuenti eſſent à doctrina pſeudoapoſtolorum, difficilius eſſet eos ad veritatem reducere. Vnde Matth. 7. dicitur, Stultus eſt qui ædificat domũ ſuam ſuper arenam, cui comparatur falſa doctrina. Alio modo per alienũ fundamentum poteſt intelligi doctrina veræ fidei ab alijs prædicata: & ſic poteſt ſumi ly, *Ne*, cõſecutiuè. Nõ enim vitauit Apoſtolus prędicare illis quibus antè fuerat ab alijs prædicatũ, ſicut ipſis Romanis ſpecialiter prædicauit, quos prius Petrus inſtruxerat, ſed eo prædicante illis qui nihil de Chriſto audierãt, conſecutum eſt, vt nõ ædificaret ſuper alienum fundamentum, ſed ipſe iaceret prima fidei fundamenta, ſecundum illud 1. Corinth. 3. Vt ſapiens architectus fundamentum poſui. Secundò ad hoc quod dixerat, authoritatem inducit, dicens. *Sicut ſcriptum, eſt*. Eſaiæ 2. *Quoniam quibus non eſt annuntiatum de eo, videbunt, & qui non audierunt, contemplati ſunt*. In quibus verbis propheta videtur prædicere, quoniam Gentiles excellentiori modo ad cognitionem Dei eſſent peruenturi quàm Iudæi qui ante cognouerant. Oſtendit ergo primò excellentiam quantum ad cauſam cognitionis, quæ ſcilicet duplex eſt, ſcilicet verba audita, & res viſæ, Hi enim duo ſenſus ſunt diſciplinabiles. Iudæi ergo in notitiam myſteriorum Chriſti peruenerunt per verba annuntiata eis à prophetis. 1. Petri 1. Prophetæ quæ de futura in vobis gratia prophetauerunt, ſcrutantes in quod vel quale tempus ſignificaret in eis ſpiritus Chriſti, prænuntians eas quæ in Chriſto ſunt paſsiones & poſteriores glorias. Sed Gentiles huiuſmodi Chriſti myſteria iam realiter impleta vident, ideo dicitur. *Quoniam Gentes, quibus non eſt annuntiatum per prophetas de eo*, id eſt de Chriſto, ſicut fuit annuntiatum Iudæis, *Videbunt*, res iam impletas. Luc.

Miracula & prodigia nõ ſufficiunt inducere ad fidẽ ſine ſpiritu ſancto mouente.

Gentes peruenerunt in notitiã eorum quæ ſunt fidei modo nobiliori quàm Iudæi.

128. Luc. 10. Multi reges & prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt. Secundò oſtēdit excellentiam quantum ad modum cognoſcendi, quia Iudæi ex annuntiatione prophetarum ſolùm auditũ habebant. Abdiæ 1. Auditum audiuimus à domino, & legatos ad Gentes miſit. Sed Gentiles ex viſione intellectum perceperunt. Vnde dicitur, *Et Gentiles*, ſcilicet qui antè non audierunt prænuntiari Chriſtum per prophetas, intelligent, ſcilicet fidei veritatem. Pſal. Et nunc reges intelligite, &c.

LECTIO TERTIA.

Ponit ſui excuſationem de non viſendis Romanis, pollicetúrque ſe viſurum, obſecrat tamen eos, vt pro eo orent, quo liceat ei, eos in gaudio viſere.

PRopter quod & impediebar plurimum venire ad vos, & prohibitus ſum vſque adhuc. Nunc verò vlterius locũ non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis: cùm in Hiſpaniam proficiſci cœpero, ſpero quod præteriens videam vos & à vobis deducar illuc, ſi vobis primum ex parte fruitus fuero. Nũc igitur proficiſcar in Ieruſalem miniſtrare ſanctis, Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquã facere in pauperes ſanctorum qui ſunt in Ieruſalem. Placuit enim eis & debitores ſunt eorum. Nam ſi ſpiritualiũ eorũ participes facti ſunt Gentiles, debent & in carnalibus miniſtrare eis. Hoc igitur cùm conſummauero & aſsignauero eis fructũ hũc per vos, proficiſcar in Hiſpaniam. Scio autem quoniam veniens ad vos in abundantia benedictionis Chriſti veniam. Obſecro ergo vos fratres per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & charitatẽ ſancti ſpiritus, vt adiuuetis me in orationibus veſtris pro me ad Deũ, vt liberer ab infidelibus qui ſunt in Iudæa, & obſequij mei oblatio accepta fiat in Ieruſalem ſanctis, vt veniã ad vos in gaudio per voluntatem dei vt refrigerer vobiſcum, Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis, Amen.

Poſtquam Apoſtolus ſe excuſauit de præſumptione quę ei potuiſſet aſcribi, ex hoc quòd Romanos inſtruxerat & correxerat, hic ſe excuſat de eo, quod eos viſitare diſtulerat. Et circa hoc tria facit. Primò ponit impedimentum viſitationis præteritum. Secundò ponit viſitandi propoſitũ, ibi, *Nunc verò vlterius, &c.* Tertiò promittit viſitationis fructum, ibi, *Scio autem, &c.* Dicit ergo primò, Dictum eſt, prædicaui euangelium per multa loca, in quibus Chriſtus non fuerat nominatus, propter quod hactenus *Impediebar plurimum* ex huiuſmodi occupatione *Venire ad vos*. Et iſtud impedimentum vſque nunc durauit. Vnde ſubdit, *Et prohibitus ſum vſque adhuc.* Quod quidẽ poteſt referri ad multitudinem occupationum quas in alijs locis habuerat. Vel etiam ad diuinam prouidentiam per quam apoſtoli impediebantur ne peruenirent ad quoſdam, & dirigebantur in ſalutem aliorum, ſecũdum illud Act. 16. Tranſeuntes Frigiam & Galatiæ regionem, vetati ſumus à ſpiritu ſancto loqui verbum in Aſia. Vnde & ſuprà 1. dictum eſt. Sæpe propoſui venire ad vos, & prohibitus ſum vſq; adhuc. Et hoc eſt quod dicitur Iob 37. De nubibus per quas prædicatores intelliguntur. Luſtrant cuncta per circuitum quocunq; eos voluntas gubernantis duxerit. Deinde cum dicit, *Nunc verò vlterius, &c.* manifeſtat propoſitũ ſuum de eorum viſitatione. Et primò promittit eis ſuam viſitationẽ. Secundò aſsignat cauſam quare oporteat eam differre, ibi. *Nunc igitur proficiſcar, &c.* Tertiò aſsignat eis viſitationis terminum, ibi, *Hoc igitur cùm conſummauero, &c.* Dicit ergo primò ita, Vſque modo ſum prohibitus. *Nunc verò* iam peragratis omnibus his locis, *Vlterius non habens locum*, id eſt neceſsitatem permanendi *In his regionibus*, in quibus iam per me fũdata eſt fides. *Cupiditatem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis*, ſecundum illud ſuprà 1. Deſidero enim videre vos, vt aliquid impartiar vobis gratiæ ſpiritalis, *Cùm in Hiſpaniam proficiſci cœpero*, quò, ſ. ire intendebat, vt etiam extremis terrę fundamenta fidei collocaret, ſm̃ illud Eſa. 49. Dedi te in lucẽ Gentium, vt ſis ſalus mea vſq; ad extremum terræ. *Spero quod præteriens videbo vos.* Per quod dat intelligere quod nõ intendebat ad eos principaliter ire: quia reputabat eis ſufficere doctrinam Petri, qui primus inter apoſtolos Romanis fidem prædicauit. Et quia tunc Romani dominabantur in toto Occidente, eorum auxilio & ducatu ſe ſperabat in Hiſpaniam proficiſci. Vnde ſubdit, *Et à vobis deducar illuc.* Intendebat tamẽ aliquam morã apud eos contrahere. Vnde ſubdit, *Si vobis fruitus fuero*, i. cõſolatus, ſecundũ illud quod ſuprà 1. dictum eſt, Simul cõſolari in vobis: & hoc *Ex parte*, ſ. temporis, quia per aliquod tẽpus intendebat cũ eis conſolari. Sed contra eſt quod Aug. dicit in lib. de doct. Chriſt. quod illis ſolis rebus fruendũ eſt, quæ nos beatos faciunt. ſ. patre, filio & ſpiritu ſancto. Inconuenienter ergo dicit, ſe fruiturũ eſſe Romanis. Sed dicendũ eſt q; ſicut Aug. dicit ibidẽ, homine in ſe nõ eſſe fruendum, ſed in Deo ſm̃ illud ad Philip. Ita frater egò te fruar in dño, quod eſt delectari in homine propter Deũ. Et ſic intelligendum eſt quod dicit, Si fuero fruitus vobis, ſc. in Deo. Vel quod dicit ex parte, poteſt referri ad bonos, quibus poterat frui in Deo. Nã alia parte. ſ. malis non poterat frui, ſed magis de eis dolere, ſicut dicitur 2. Cor. 8. Ne cũ venero humiliet me Deus apud vos, & lugeã multos ex his qui antè peccauerunt. Deinde cũ dicit, *Nunc igitur proficiſcar*, aſsignat rationem quare differebat viſitationem. Et circa hoc tria facit. Primò ponit cauſã, dicens, *Nunc igitur proficiſcar*, i. ideo non ſtatim venio ad vos, quia proficiſcor *Ieruſalem miniſtrare ſanctis.* Circa quod ſciendũ eſt quod legitur Act. 4. Illi qui ex Iudæis à principio conuertebãtur ad fidẽ, venditis poſſeſsionibus ſuis, de pretio cõmuniter viuebant, quod cùm defeciſſet, maximè quadã magna fame imminente, vt legitur Act. 11. diſcipuli, ſ. Chriſtiani ex diuerſis *De collectis.* partibus mundi, prout quiſq; habebat, propoſuerunt ſinguli in miniſterium mittere habitantibus in Iudæa fratribus, quod & fecerunt, mittentes ad ſeniores per manus Barnabæ & Sauli. Miniſteriũ igitur ſanctorũ hic dicit eleemoſynã, quã fidelibus Chriſti attulit in Ieruſalem, ſm̃ illud 1. Cor. vlti. Quos probaueritis, hos mittam perferre gratiã veſtram in Ieruſalem, quod ſi dignũ fuerit vt & ego eam, mecũ ibunt. Secundò exponit quod dixerat de miniſterio ſanctorum, dicens, *Probauerũt enim*, i. approbauerũt *Macedonia & Achaia*, i. fideles vtriuſq; regionis per eũ conuerſi, *Collectionem aliquam facere*, i. aliquã collectam, *In pauperes* Chriſti. i. ad vſum pauperũ qui ſunt de numero ſanctorum, ſm̃ illud Eccl. 12. Da iuſto, & nõ recipias peccatorem. *Qui ſunt in Ieruſalem*, in paupertate viuentes. 2. Cor. 9. De miniſterio quod fit in ſanctos ex abundanti, eſt mihi ſcribere vobis. Scio. n. promptum animũ veſtrũ, pro quo de vobis glorior apud Macedones. Tertiò aſsignat rationes dictorum, quorũ prima eſt beneplacitũ. Vnde dicit, *Placuit enim illis.* 2. Cor. 9. Vnuſquiſq; prout deſtinauit in corde ſuo, non ex triſtitia aut neceſsitate. Secunda cauſa eſt debitum. Vnde ſubdit, *Et debitores ſunt eorum.* Suprà 13. Reddite omnibus debita. Rationem autẽ debiti aſsignat, dicens, *Nã ſi Gentiles facti ſunt participes bonorũ ſpiritualiũ*, quæ erãt ſpecialiter *Eorum*, i. Iudæorum, ſ. notitiæ diuinæ & promiſsionum & gratiæ, ſecundum illud ſuprà 9. Quorũ eſt adoptio filiorum Dei & gloria, &c. Et ſuprà 11. Socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es. Sunt etiã facti partici-

pes ſpirituallum eorũ, per hoc quod illi prædicarores eis miſerunt, *Debent & in carnalibus miniſtrare eis*, ſecundũ illud Eccle. 14. In diuiſione fortis da & accipe. Et Pſal. Sumite pſalmũ. i. ſpiritualia, & date tympanũ. i. temporalia. Et ex hoc ſumitur argumentum ꝙ debentur ſumptus, nõ ſolùm illis qui prædicant, ſed etiã qui prædicatores mittũt. Deinde cùm dicit, *Hoc igitur cum, &c.* præfigit terminum quò ad eos ſit venturus, dicens, *Hoc igitur cum conſummauero*. ſ. miniſteriũ ſanctorum, *Et aſſignauero eis fructum hunc*. i. eleemoſynam Gentilium, quæ eſt quidam fructus cõuerſionis eorũ. Oſeæ. 10. Viris frondoſa Iſraël fructus eſt ei adæquatus. *Proficiſcar per vos in Hiſpaniam*, ſed videtur hic Apoſtolus falſum dicere, Nunquã enim in Hiſpania fuiſſe legitur. In Ieruſalẽ enim captus fuit, & exinde Romã perlatus eſt in vinculis, vt habetur Act. vlti. Vbi eſt occiſus ſimul cum Petro. Dicũt ergo quidam ꝙ ſicut dicitur Act. vlti. Cùm veniſſet Romam Paulus, permiſſum eſt ei manere ſibimet cũ cuſtodiẽte ſe milite: & poſtea dicitur, ꝙ manſit biennio toto in ſuo cõducto, & in illo ſpatio dicunt eum in Hiſpaniam fuiſſe. Sed quia hoc certũ non eſt, poteſt melius dici, ꝙ Apoſtolus falſum non dixit, quia proponebat ſe facturum quod dicebat: & ſic verba eius erãt intelligenda quaſi inſinuantia eius propoſitum, nõ autem futurũ euentum qui ei erat incertus, vnde non poterat hoc prędicere, niſi fortè ſub cõditione quã Iacobus dicit apponendam. Iac. 4. Pro eo vt dicatis, ſi dñs voluerit, & ſi vixerimus, faciemus hoc aut illud. Et ſic etiã Apoſtolus ſe excuſat. 2. Cor. 1. de hoc, quod ad eos nõ iuerat ſicut promiſerat, dicẽs, Cùm ergo volui, nũ quid leuitate vſus ſum, aut quæ cogito, ſecũdum carnẽ cogito, vt ſit apud me eſt, & non. Et ſic ex hoc quod ex iuſta cauſa prætermiſit facere quod promiſerat, ſe immunẽ dicit à leuitate, carnalitate & falſitate. Et ſic etiã ſoluit hoc Gelaſius papa, & habetur in decretis. 22. q. 2. Beatus, inquit, Paulus apoſtolus, nõ ideo, quod abſit, feſelliſſe credendũ eſt, aut ſibi extitiſſe cõtrarius, quoniam cum ad Hiſpaniam ſe promiſiſſet iturum diſpoſitione diuina maioribus occupatus cauſis, implere nõ potuit quod promiſit. Quantũ enim ipſius volũtatis interfuit, hoc pronũtiauit quod re vera voluiſſet efficere. Quantum verò ad diuini ſecreta conſilij, quæ vt homo non potuit, licet ſpiritu dei plenus agnoſceret, ſuperna prætermiſit diſpoſitione præuentus. Licet enim propheticum ſpiritũ habuerit, tamen prophetis non omnia reuelantur, vt patet 4. Reg. 4. vbi Heliſæus dixit, Anima eius in amaritudine eſt, & dominus celauit à me, & non indicauit mihi, Deinde cùm dicit, *Scio autem, &c.* prænuntiat eis fructũ ſuæ viſitationis, dicens, *Scio autem*. ſ. ex fiducia diuinæ gratiæ, *Quoniã veniens ad vos in abundantia benedictionis*, Chriſti veniam, i. Chriſtus abundantius ſuam benedictionẽ dabit vobis in meo aduentu, de qua dicitur in Pſal. Etenim benedictionem dabit legislator, ibũt de virtute in virtutem. Et ſic Laban dixit ad Iacob Gene. 3. Experimẽto didici ꝙ benedixerit mihi Deus propter te. Deinde cùm dicit, *Obſecro ergo, &c.* petit ab eis orationis ſuffragia, & primò petit eorũ orationes. ſecundò ipſe pro eis rogat, ibi, *Deus pacis, &c.* Circa primum tria facit. Primò inducit eos ad orãdum pro ſe ex tribus. Primò quidem ex ſuperna charitate, cùm dicit, *Obſecro vos ergo fratres*. Ad Philem. Propter charitatem autem magis obſecro. Secũdò ex reuerentia Chriſti, cuius ipſe erat miniſter dicens, *Per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum*. In quo omnes vnũ ſumus. vt ſuprà. 12. dictum eſt. Tertiò ex dono ſpiritus ſancti, quod eius miniſterio tradebatur. Vnde ſubdit, *Per charitatẽ ſpiritus ſancti*, quã ſpiritus ſanctus in cordibus noſtris diffundit, vt ſuprà. 5. dictũ eſt. Secundò petit auxilium orationis eorum, dicens, *Vt adiuuetis me in orationibus veſtris ad Deum*. ſ. pro me fuſis. Proue. 18. Frater qui iuuatur à fratre, quaſi ciuitas firma. Hoc autẽ vt Glo. dicit, non ideo dicit Apoſtolus, quia ipſe minus mereatur quã alij minores, ſed ordinem ſequitur. Primò quidem vt ab eccleſia pro rectore ſuo fiat oratio, ſecundũ illud 1. Timo. 2. Obſecro igitur primò omniũ fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarũ actiones pro omnib⁹ hominibus, pro regibus & omnibus qui ſunt in ſublimitate conſtituti, &c. Secundò quia multi minimi dum congregãtur vnanimes, magis merentur. Et ideo impoſsibile eſt, vt multorũ preces non impetrent. Matth. 18. Si duo ex vobis conſenſerint ſuper terram de omni re quamcunque petierint, fiet illis à patre meo qui eſt in cælis. Tertiò vt dũ multi orant, multi etiam gratias agãt exauditi, ſecundum illud 2. Cor. 1. Adiuuantibus vobis in oratione pro nobis vt per multos gratiæ agantur Deo. Tertiò petit ea quę vult ſibi impetrari, quorũ primum pertinet ad hoſtes quos habebat in Iudæa. Vnde dicit, *Vt liberer ab infidelibus qui ſunt in Iudæa*, qui præcipuè Paulum impugnabant & odiebant, quia fiducialiter prædicabat ceſſationẽ legalium. Act. 21. Audierunt de te ꝙ diſceſsionem doces à Moyſe, &c. Secundum pertinebat ad eos in quorum miniſterium ibat. Et hoc eſt quod ſubdit, *Et oblatio obſequij mei*. i. eccleſia in qua eis miniſtro, *Fiat accepta ſanctis qui ſunt in Ieruſalem*. ſ. vt ex hac prouocentur ad gratias agẽdum Deo, & ad orandum pro ipſis gentibus à quibus recipiunt. Eccle. 31. Splendidum in panibus benedicent labia multorum. Tertiũ pertinet ad ipſos quibus ſcribebat. Vnde ſubdit, *Vt veniam ad vos in gaudio*, & hoc, *Per voluntatẽ Dei*, cõtra quam nihil agere volebat. Suprà. 1. Obſecrans ſi quomodo proſperum iter habeam in voluntate dei veniendi ad vos, *Et refrigerer vobiſcum*, id eſt vt ex veſtra præſentia refrigerium tribulationum mearũ accipiam. Deinde cùm dicit, *Deus autem pacis, &c.* oſtendit ꝙ pro eis orat, dicens, *Deus autem*, dator, *Pacis ſit cum omnibus vobis*, per hoc. ſ. quod vos ad inuicem pacem habeatis. 2. Corinth. vlti. Idipſum ſapite, & deus pacis & dilectionis erit vobiſcum. Subdit, *Amen*, id eſt fiat. Pſalmiſta, Et dicet omnis populus, Fiat, fiat.

CAPIT. XVI. LEC. I.

Præmiſsis ſalutationibus, docet, quomodo in oſculo ſancto debeant ſeſe inuicem priuatim ſalutare.

COmmendo autem vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt in miniſterio eccleſiæ, quæ eſt Chencris, vt eam ſuſcipiatis in domino dignè ſanctis, & aſsiſtatis ei in quocũque negotio veſtri indiguerit. Etenim ipſa quoque aſtitit multis & mihi ipſi. Salutate Priſcam & Aquilam adiutores meos in Chriſto Ieſu, qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerunt; quibus non ſolùm gratias ago, ſed & cunctæ eccleſiæ Gẽtium & domeſticam eccleſiã eorum. Salutate Ephenetum dilectum mihi, qui eſt primitiuus eccleſiæ Aſiæ in Chriſto Ieſu. Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis. Salutate Andronicum & Iuliam, cognatos & concaptiuos meos qui ſunt nobiles in apoſtolis, qui & ante me fuerunt in Chriſto Ieſu. Salutate Ampliatum dilectiſsimum mihi in domino. Salutate Vrbanum adiutorem noſtrum in Chriſto Ieſu, & Stachim dilectum meum. Salutate Appellen probum in Chriſto. Salutate eos qui ſunt ex Ariſtoboli domo. Salutate Hierodionem cognatum meum. Salutate eos qui ſunt ex Narciſci domo, qui ſunt in domino. Salutate Triphenam & Triphoſam, quæ laborant in domino. Salutate Perſidem chariſsimam quæ multũ laborauit in domino. Salutate Rufum electũ in domino & matrẽ eius & meã. Salutate Aſincretum & Phlegontem. Hermen,

Patrobam,

Patrobam, Hermam, & qui cum eis ſunt fratres. Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & ſororem eius, & Olimpiadem, & omnes qui cum eis ſunt ſanctos. Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes eccleſiæ Chriſti.

Poſtquã Apoſtolus propoſuit fidelibus Romanis quibus ſcribebat quędã familiaria pertinẽtia ad ſuam perſonam, hic ponit quædam familiaria pertinẽtia ad alios. Et circa hoc tria facit. Primò monet quid ad alios debeant facere Secũdo oſtendit quid alij ad eos agant, ibi, *Salutat vos, &c.* Tertiò epiſtolã finit in gratiarum actione ibi, *Ei autem qui potens, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtẽdit quos debeant ſalutare. Secundò oſtendit quos, debeãt, vitare, ibi, *Rogo autem vos fratres.* Circa primum mandat quaſdam perſonas ſalutari in ſpeciali. Secũdò ponit in generali modum ſalutationis, ibi, *Salutate inuicẽ, &c.* Tertiò ſalutat eos in communi ex parte fidelium. ibi, *Salutant vos, &c.* Circa primũ loquitur de quadam muliere Corinthia quæ Romam ibat, quam eis recommendat, deſcribens eam primò ex nomine dicens, *Commẽdo autem vobis Phœben,* quæ licet eſſet Deo deuota, non tamen erat tantę authoritatis vt cõmendatitijs litteris nõ egeret, ſicut ipſe de ſe dicit 2. Cor. 3. Aut nunquid egemus ſicut quidam commendatitijs literis. Secundò deſcribit eã ex fidei religione, dicens, *Sororem noſtram.* Omnes enim mulieres fideles, ſorores vocantur, ſicut & omnes viri fratres. Mat. 23. Omnes vos fratres eſtis. Tertiò ex officio pietatis cùm dicit. *Quæ eſt in miniſterio eccleſiæ, quæ eſt Chencris.* portu Corinthiorũ vbi aliqui Chriſtiani erant congregati, quibus dicta mulier ſeruiebat, ſicut & de ipſo Chriſto Luc. 8. dicitur q; quædam mulieres miniſtrabant ei de facultatibus ſuis. Et de vidua eligẽda dicitur. 1. Timo. 5. Si hoſpitio recepit, ſi pedes ſanctorũ lauit. Deinde dicit duo in quibus vult eam commendatam haberi, quorũ primum eſt vt honeſtè recipiatur. Et hoc eſt quod dicit, *Vt ſuſcipiatis eam in domino.* i. propter amorem Dei. *Digne ſanctis.* i. ſecundum q; dignũ eſt recipi ſanctos, ſecundum illud Mat. 10. Qui recipit iuſtũ in nomine iuſti, mercedem iuſti recipiet. Quidam libri habent dignè ſatis. i. conuenienter, tamen litera nõ concordat cum Græco. Secundum eſt, vt eã ſolicitè adiuuent. Vnde ſubdit. *Vt aſſiſtatis ei.* ſ. conſilium & auxilium ferendo in quocunq; negotio veſtri indiguerit. Habebat enim fortè aliquid expedire in curia Cæſaris. Sed cõtrà hoc videtur eſſe quod dicitur 1. Theſ. 4. Veſtrũ negotium agatis. quaſi dicat, Non intromittatis vos de negotijs alienis. Sed dicendum eſt q; aſsiſtere negotijs alienis cõtingit dupliciter. Vno modo ſeculariter. i. propter fauorem hominũ vel lucra, & hoc nõ conuenit ſeruis Dei. 2. Timo. 2. Nemo militans Deo implicat ſe negotijs ſecularibus. Alio modo aſsiſtit aliquis negotijs alienis ex pietate, putà in auxiliũ indigentium & miſerorum, & hoc eſt religioſum, ſecundum illud Iac. 1. Religio munda & immaculata apud deum & patrem hæc eſt: viſitare pupillos & viduas in tribulatione eorũ. Et hoc modo Apoſtolus hic loquitur. Vltimò autem oſtendit Apoſtolus meritum eius quare hoc ſibi debeatur, dicens, *Etenim ipſa quoque multis aſtitit & mihi ipſi.* Eſa. 3. Dicite iuſto quoniã bene, retributio enim manuum eius fiet ei. Mat. 5. Beati miſericordes: quoniam ipſi miſericordiã conſequentur. Deinde mãdat ſalutari quaſdam alias perſonas ſibi cõiunctas, dicens, *Salutate Priſcam & Aquilam,* qui erat vir Priſcæ, ſed mulierem præponit fortè propter maiorẽ fidei deuotionẽ. *Adiutores meos in Chriſto Ieſu.* i. in fide Chriſti prædicanda. Apud enim eos Corinthi hoſpitabantur, vt habetur Act. 18. Qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerunt. i. ſeipſos mortis periculo expoſuerunt pro vita mea cõſeruanda, quod eſt indicium maximæ charitatis. Io. 15. Maiorem hac dilectionẽ nemo habet vt animã ſuam ponat quis pro amicis ſuis. Hoc autem videtur factum fuiſſe Corinthi, vbi Paulus perſecutionem eſt paſſus ſicut habetur Act. 18. Vel fortè melius dicendũ eſt q; alij ſe periculo pro Apoſtolo expoſuerunt. Nam illud quod legitur Act. 18. Factum fuit quando Priſca & Aquila de Roma recedentes Corinthum venerunt, vt ibidem dicitur. Sed hoc ſcribebat Apoſtolus quando adhuc ęſtimabat eos eſſe Romæ: vita autẽ Apoſtoli nõ tam ſibi quã alijs neceſſaria erat, ſecundum illud Phil. 1. Permanere autẽ in carne neceſſarium propter vos. Et ideò ſubdit, Quibus non ſolùm ego gratias ago, ſed & cũctæ eccleſiæ Gentiũ: quarum ſum Apoſtolus & doctor. 1. Tim. 2. Doctor Gentium in fide & veritate. Et etiam ſalutate domeſticam eorum eccleſiam. Habebãt enim in domo ſuã multos fideles congregatos. Deinde vult aliũ ſalutari ſibi dilectione cõiunctum, dicens, *Salutate Ephenetum dilectum mihi qui eſt primitiuus Aſiæ in Chriſto.* Primus enim in tota Aſia fuit ad fidem Chriſti cõuerſus quod erat ei ad magnam dignitatem. Heb. 12. Acceſsiſtis ad eccleſiam primitiuorum, qui conſcripti ſunt in cælis. Tunc autẽ erat Romæ. Deinde dicit, *Salutate Mariam quæ multum laborauit in vobis,* ad hoc vt eos ad concordiam reuocaret, quæ cùm hoc facere non poſſet, ſignificauit Apoſtolo. Sap. 3. Bonorũ laborum glorioſus eſt fructus. Deinde dicit, *Salutate Andronicũ & Iuliam,* quos primo deſcribit ex genere, cùm dicit, *Cognatos meos.* In quo oſtendit eos fuiſſe Iudæos, de quibus ſuprà. 9. Qui ſunt cognati mei ſecundum carnẽ. Secũdò ex paſsione pro Chriſto ſuſcepta, dicens, *Et concaptiuos meos.* Fuerant enim aliquando cum Apoſtolo Chriſti incarcerati. 2. Cor. 11. In carceribus abũdantius: tertiò ex authoritate cùm dicit, *Qui ſunt nobiles in apoſtolis.* i. nobilis inter prædicatores ſecundum illud Prouerb. vlti. Nobiles in portis vir eius. Quartò ex tempore cùm dicit, *Et ante me fuerunt in Chriſto Ieſu.* Prius enim fuerunt cõuerſi quã ipſe Apoſtolus: & ex hoc eis maior reuerentia debebatur. 1. Tim. 5. Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra vt patrem. Deinde dicit, *Salutate Ampliatum dilectum meum in domino.* ſ. dilectione charitatis quę eſt in Chriſto. Phil. 1. Teſtis mihi eſt Deus quomodo cupiã omnes vos eſſe in viſceribus Chriſti. Deinde dicit, *Salutate Vrbanũ adiutorem noſtrum in Chriſto.* ſ. in prædicatione fidei. Prouer. 18. Frater qui adiuuatur à fratre, &c. *Et Stachin dilectũ meum,* quos cõiungit: quia fortè ſimul habitabant vel aliqua alia neceſsitudine erant cõiuncti. Deinde dicit, *Salutate Appellen probũ in Chriſto.* i. approbatũ in Chriſto fortè per aliquas tribulationes. Iob. 23. Probauit me quaſi aurum q; per ignem tranſit. Deinde cùm dicit, *Salutate omnes qui ſunt ex domo.* i. ex familia Ariſtoboli, in cuius domo multi fideles erãt congregati quem nõ ſalutat: quia fortè ex aliqua cauſa erat abſens. Deinde dicit, *Salutate Herodionem cognatum meum,* qui ex hoc ipſo dicitur fuiſſe Iudæus. Deinde dicit. *Salutate omnes qui ſunt ex domo Narciſci,* qui dicitur fuiſſe presbyter & peregrinabatur per deſerta loca vt fideles Chriſti cõfortaret. Vnde quia tunc eum abſentem nouerat eſſe Apoſtolus non mandat eũ ſalutari, ſed familiam eius. Erant tamẽ in eius familia aliqui infideles, & ideò ad diſcretionem ſubdit. Qui ſunt in domino, quia ſolos fideles ſalutari mandat. 2. Io. 1. Si quis venit ad vos & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Aue dixeritis ei. Deinde dicit, *Salutate Triphenam & Triphoſam quæ laborauerunt in domino.* i. in

ministerio

miniſterio ſanctorum, quod dñs ſibi reputat fieri, ſecundum illud Matt. 25. Quòd vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Deinde dicit, *Salutate Perſidē chariſsimam meam*, quam. ſ. Apoſtolus propter eius deuotionē ſpecialiter diligebat. Vnde ſubdit. *Quæ multum laborauit in domino*. ſ. exhortando alios & miniſtrando ſanctis, & etiā in paupertate & alijs ſpiritualibus laboribus. 2. Cor. 11. In laboribus, in ieiunijs, in vigilijs, &c. Deinde dicit, *Salutate Rufum electum in domino*. i. in gratia Chriſti. Eph. 1. Elegit nos in ipſo antè mundi cōſtitutionem. Et matrē eius. ſ. carne, & meā quia fuit eius mater beneficio. Aliquādo enim ſeruierat Apoſtolo, licet tunc Romæ non eſſet. 1. Tim. 5. Anus vt matres, iuuenculas vt ſorores in omni caſtitate. Deinde dicit, *Salutate Aſineretū, Hermā, Patrobam, Hermen, & qui cū eis ſunt fratres*, quos ſimul ſalutat: quia ſimul concorditer habitabāt. Pſal. Qui habitare facit vnius moris in domo. Deinde dicit, *Salutate Philologum & Iuliā, Nereū & ſororem eius Olimpiadem & omnes qui cum eis ſunt ſanctos*. i. in fide Chriſti ſanctificatos. 1. Cor. 1. Abluti eſtis & ſanctificati eſtis. Deinde oſtēdit modū quo ſe generaliter ſalutent, dicens, *Salutate inuicem in oſculo ſancto*, q. dicitur ad differentiam oſculi libidinoſi, de quo dicitur Prouer. 7. Apprehenſum deoſculatur iuuenē. Et etiam doloſi de quo dicitur Prouer. 27. Meliora ſunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oſcula inimici. Oſculum autē ſanctū eſt quod in ſignum ſanctæ trinitatis datur. Cant. 1. Oſculetur me oſculo oris ſui. Exinde autem mos in eccleſia inoleuit vt fideles inter miſſarum ſolemnia inuicem dent oſcula pacis. Deinde ſalutat eos ex parte aliarū eccleſiarum, dicēs, *Salutant vos omnes eccleſiæ Chriſti*. i. in nomine & fide Chriſti congregatæ, quia omnes veſtram ſalutem optant & pro vobis orant. Iaco. vlt. Orate pro inuicem, vt ſaluemini.

LECTIO SECVNDA.

Concionatores falſos eſſe vitandos docet, eorum pariter affectiones, ac qualitates aperiens, laudatque bonos ac ſanctiores, pro quibus orat, gratias Deo agens.

R*Ogo autem vos fratres, vt obſeruetis eos qui diſſenſiones, & offendicula præter doctrinam quam vos didiciſtis faciunt, & declinate ab illis. Huiuſmodi enim Chriſto domino noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo ventri, & per dulces ſermones, & benedictiones ſeducunt corda innocentium. Veſtra enim obedientia in omni loco diuulgata eſt. Gaudeo igitur in vobis, ſed volo vos ſapientes eſſe in bono, & ſimplices in malo. Deus autē pacis conterat Satanam ſub pedibus veſtris velociter. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iaſon, & Soſipater cognati mei. Saluto vos ego Tertius qui ſcripſi epiſtolā in domino. Salutat vos Caius hoſpes meus, & vniuerſa eccleſia. Salutat vos Eraſtus Archarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis, Amen. Ei autem qui potens eſt vos confirmare iuxta euangelium meum & prædicationem Ieſu Chriſti ſecundum reuelationem myſterij temporibus æternis taciti, quod nūc patefactum eſt per ſcripturas prophetarum ſecūdum præceptum æterni Dei ad obeditionem fidei, in cunctis gentibus cogniti ſoli ſapienti Deo per Ieſum Chriſtum, cui honor & gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.*

Pòſtquam Apoſtolus mādauit quos ſalutarent, hic oſtēdit eis quos debeant vitare. Et circa hoc tria facit. Primò docet quos debeant vitare. Secūdò rationem aſsignat, ibi, *Huiuſmodi enim, &c.* Tertiò promittit eis diuinum auxilium ad hoc implendum, ibi, *Deus autem pacis, &c.* Et quia illi quos vitari volebat fraudulenter incedebant decipientes ſub ſpecie pietatis, ſecundum illud Mat. 7. Veniunt ad vos in veſtimētis ouium: intrinſecus autem ſunt lupi rapaces. Ideò primò inducit eos ad cautelam habendam, dicens, *Rogo autem vos fratres, vt obſeruetis eos qui diſſenſiones & offendicula præter doctrinam quam vos didiciſtis, faciunt.* Vbi primò conſiderandum eſt q. obſeruare, nihil aliud eſt quā diligenter cōſiderare, quod quidē quandoque in bono ſumitur, quandoque in malo. In malo quidē ſumitur, quando aliquis diligēter cōſiderat conditionem & proceſſum alicuius ad nocendum, ſecundum illud. Pſal. Obſeruabit peccator iuſtum, & ſtridebit ſuper eum dentibus ſuis. Et Luc. 14. dicitur, Et ipſi obſeruabāt eum. in bono autē accipitur. Vno modo quando quis conſiderat præcepta Dei ad faciendum. Exo 23. Obſerua igitur & audi vocē eius. Alio modo quando diligēter cōſiderat bonos ad imitandum, ſecundum illud Phil. 3. Imitatores mei eſtote fratres, & obſeruate eos qui ita ambulant, ſicut habetis formam noſtram. Tertiò obſeruantur mali ad cauendum, & ita accipitur hìc. Erant enim quidam ad fidem conuerſi ex Iudæis qui prædicabant legalia eſſe obſeruanda, & ex hoc primò quidem in eccleſia ſequebantur diſſenſiones & ſectæ, dum quidam eorū errori adhærerent, alij verò in vera fide perſiſterent. Gala. 5. Diſſenſiones, ſectæ, &c. Secundò ſequebantur offendicula & ſcādala, de quibus ſuprà. 4. actum eſt, dum quidam alios iudicarent, & alij alios ſpernerent, quid diſſenſiones & offendicula faciunt. Eſa. 57. Auferte offendicula de medio populi mei. Dicit autem pręter doctrinā quam vos didiciſtis à veris Chriſti apoſtolis, vt oſtendat quod huiuſmodi diſſenſiones & ſcandala ex falſitate doctrinæ proueniebant. Gala. 1. Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepiſtis, anathema ſit. Secundò monet vt cogniti vitentur, dicens, *Et declinate ab illis*. i. eorū doctrinam & conſortia fugiatis. Pſal. Declinate à me maligni & ſcrutabor mandata Dei mei. Deinde cùm dicit, *Huiuſcemodi enim, &c.* aſsignat eius quod dixerat duas rationes, quarum prima ſumitur ex parte eorum quos vult vitari. Et primò deſcribit eorum intentionem, dicens, *Huiuſmodi*, enim homines, *Non ſeruiunt Chriſto domino*, ſed ſuo ventri. Non enim prædicabant propter gloriam Chriſti, ſed propter quæſtū vt ſuum ventrem implerēt. Phil. 3. Multi ambulant quos ſępe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Chriſti, quorū Deus venter eſt Secundò deſcribit eorum deceptionem, dicens, *Et per dulces ſermones ſeducunt corda innocētium*. i. ſimpliciū & imperitorum. Prou. 14. Innocēs credit omni verbo. Per dulces ſermones, in quibus ſanctitatem prętendunt, ſecundum illud Pſal. Qui loquuntur pacem cum proximo ſuo, mala autem in cordibus eorū. *Et benedictiones*, quibus. ſ. benedicūt & adulantur illis qui eos ſequuntur. Eſa. 3. Popule meus qui beatū te dicunt, ipſi te decipiunt. Malac. 2. Maledicam benedictionibus veſtris. Secūdam rationem aſsignat ex conditione Romanorum qui faciles ſe exhibebant ad ſequendū bonum & malum. Vnde primò commendat eos de facilitate ad bonum, dicens, *Veſtra enim obedientia*, qua de facili fidei obediſtis, *In omni loco diuulgata eſt*, propter dominium quod tunc Romani obtinebant ſuper alias nationes. Vnde quod à Romanis fiebat de facili diuulgabatur ad alios. ſuprà 1. Fides veſtra in vniuerſo mundo annuntiatur. *Gaudeo igitur in vobis*, quia ſ. fidei obediſtis, & hoc in charitate, de qua dicitur 1. Corin. 13. Quod non gaudet ſuper iniquitate, congaudet autē veritati. Secundò reddit eos cautos contra malum, dicens. *Sed volo vos eſſe ſapientes in bono*, vt. ſ. ei quod bonum eſt inhæreatis. 1. Theſſ. vlti. Quod bonū eſt tenete. *Et ſimplices in malo*, ne ſcilicet per aliquam ſimplicitatem declinetis ad malum. Vt talis ſit vobis ſimplicitas, quod

nullum

nullum decipiatis in malum Matt. 10. Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ. Econuerſo, de quibuſdam dicitur Hier. 4. Sapientes ſunt vt faciant mala, bene autem facere neſciunt. Deinde cùm dicit, *Deus autem pacis, &c.* promittit eis diuinum auxiliũ contrà huiuſmodi deceptores. Et primò ponitur promiſsio cùm dicit, *Deus autẽ pacis.* ſ. actor qui diſſenſiones odit quas iſti faciũt. *Conteret Sathanam.* i. diabolum qui per iſtos pſeudo apoſtolos vos decipere conatur, *Sub pedibus veſtris*, quia. ſ. per veſtram ſapientiam eum vincetis. Et hoc fiet, *Velociter*, ſcilicet in aduentu meo. Luc. 10. Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes & ſcorpiones & omnem virtutem inimici. Mala. vlti. Calcabitis impios cũ fuerint ſicut cinis ſub plãta pedum veſtrorum. Secundò ponitur oratio ad hoc obtinendũ cùm dicit, *Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti ſit vobiſcum*, quę ſcilicet ſufficit ad vos tuendos. 2. Corin. 12. Sufficit tibi gratia mea.

Deinde cum dicit, *Salutat vos, &c.* Salutat eos ex parte aliorum, dicens, *Salutat vos Timothæus adiutor meus*, ſcilicet in prædicatione euãgelij. 1. Cor. 4. Miſit ad vos Timotheũ, qui eſt filius meus chariſsimus & fidelis, &c. Addit autem, *Et Lucius Iaſon & Soſipater & cognati mei*, qui Iudæi erant, ſcilicet vos ſalutant. Erat autem quidam notarius Pauli nomine Tertius, cui Paulus conceſsit vt ex ſua perſona Romanos ſalutaret. Vnde ſubditur. *Ego Tertius qui ſcripſi hanc epiſtolam, ſaluto vos in domino.* Deinde dicit, *Salutat vos Caius hoſpes*, cui ſcribitur Ioãnis tertia canonica, in qua commendatur de charitate, quam exhibebat ſanctis. *Et vniuerſa eccleſia*, ſcilicet quæ erat in domo eius cõgregata, vel quæ erat in illa prouincia. Deinde dicit, *Salutat vos Eraſtus Archarius ciuitatis*, qui ſcilicet cuſtodiebat arcam cõmunem, id eſt communes redditus ciuitatis, & quidam frater, id eſt fidelis, nomine *Quartus*. Deinde ſalutat eos ex parte ſua, dicens, *Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti ſit cum omnibus vobis, Amen.* Et finit expiſtolam cũ gratiarum actione, dicens, *Ei autem*, ſcilicet Deo qui eſt trinitas, *Qui potens eſt vos confirmare.* 1. Pet. vlt. Modicum paſſos ipſe perficiet, cõfirmabit ſolidabitque. Et hoc in fide quæ eſt, *Iuxta euangelium*, id eſt ſecundum euãgelium quod ego prædico. 1. Cor. 15. Siue ego, ſiue illi ſic prędicamus & ſic crediſtis. Et etiam ſecundum. *Prædicationem Ieſu Chriſti*, qui primo euangeliũ prædicauit, ſecundum illud Hebr. 2. Quæ cum initium accepiſſet enarrari per dominũ. Vnde Mat. 4. dicitur, quod circuibat Ieſus prædicans euangelium regni. Subdit autem, *In reuelatione myſterij*, id eſt ſecreti, quod quidẽ poteſt referri ad id quod dixerat iuxta euangeliũ meum. Vel quia in ipſo euangelio reuelatur ſecretum incarnationis diuinæ, ſecundum illud ſuprà. 1. Iuſtitia Dei reuelatur in eo. Vel quia ipſi Apoſtolo eſt euãgelium reuelatum. 1. Cor. 2. Nobis autem reuelauit Deus per ſpiritum ſuum. De hoc autem ſecreto dicitur Eſa. 24. Secretum meum mihi. Vel poteſt melius hoc referri ad hoc quod dixerat. Confirmare, quaſi dicat, Deus poteſt vos confirmare in euangelio meo & prædicatione, & hoc ſecundum reuelationem myſterij, id eſt ſecreti ſcilicet de conuerſione Gentium, ſicut habetur Ephe. 3. Mihi autem omniũ ſanctorum minimo data eſt gratia hæc in Gentibus, illuminare omnes quæ ſit diſpenſatio ſacramenti, &c. Vnde & ipſe ſubdit, *Temporibus æternis*, quia videlicet occultũ erat apud homines quòd Gentes eſſent cõuertendæ ad fidem. Vocat autem hæc tempora æterna quaſi diu durantia, quia à principio mundi hoc fuit occultum, ſicut & in Pſal. dicitur, Illuminans tu mirabiliter à mõtibus æternis. Et poteſt dici quod tẽpora æterna dicuntur ipſa æternitas de qua dicitur Eſa. 57. Excelſus & ſublimis habitans æternitatem, vt ſicut ſimplex Dei eſſentia per quandam ſimilitudinem dimenſionibus corporalibus deſcribitur, ſecundum illud Iob. 11. Longior terra menſura eius & latior mari, ita & ſimplex eius æternitas per tempora deſignatur inquãtum omnia tempora cõtinet. Subdit autem quòd ſcilicet myſterium nunc *Patefactum eſt*, de conuerſione Gentium, *Per ſcripturas prophetarum*, id eſt ſecundum quod prophetæ prædixerunt, vt patuit ſuprà. 15. Vnde ad Ephe. 3. dicitur, Alijs generationibus non eſt agnitum filijs hominum, ſicut nunc manifeſtum eſt ſanctis apoſtolis eius & prophetis in ſpiritu eſſe gẽtes cohæredes, &c. Eſt autem patefactũ per operis impletionem ex præcepto Dei. Vnde *Secundum præceptum æterni Dei*, qui ſcilicet æterno propoſito ea quæ vult temporaliter facit, quod quidem præceptum Dei *Ad obeditionem fidei eſt in cunctis gentibus*, id eſt vt omnes gentes obedient fidei. ſuprà. 1. Ad obediendum fidei in omnibus gentibus. Si autem loquamur de myſterio incarnationis, ſic conſtruenda eſt litera. Myſterij inquam temporibus ęternis taciti, quia antea non erat ita manifeſtum. Quod inquam myſteriũ nunc patefactum eſt per ſcripturas prophetarum qui hoc prædixerunt ſecundum præceptum ęterni Dei qui voluit myſterium incarnationis patefieri, & hoc ad obediẽtiam fidei in cunctis gentibus. Myſterij inquam licet taciti apud homines, tamen cogniti, *Soli Deo ſapienti*, quia ipſe ſolus hoc cognouit & quibus hoc voluit reuelare, quia vt dicitur 1. Cor. 2. Quæ ſunt Dei, nemo nouit niſi ſpiritus Dei. Vel poteſt intelligi de eo qui ſolus eſt ſapiens ſcilicet per eſſentiam, ſicut dicitur Matth. 19. & Mar. 10. Nemo bonus, niſi ſolus Deus. Nec excluditur per hoc filius, quia eadem eſt perfectio totius trinitatis ſicut ecõuerſo dicitur, nemo nouit patrẽ niſi filius. Matth. 11. Non excluditur pater à notitia ſuiipſius. Subdit autem. *Per Ieſum Chriſtum.* Quod nõ ſic eſt intelligendum, quòd Deus pater ſit ſapiens per Ieſum Chriſtũ: quia cum deo ſit idẽ ſapere q; eſt eſſe, ſequeretur quòd pater eſſet per filium, quod eſt inconueniens, ſed hoc referẽdum eſt ad hoc quod ſuprà dixerat, Nunc patefactum eſt ſcilicet per Ieſum Chriſtũ, cui Ieſu Chriſto, *Eſt honor & gloria*, per reuerentiam totius creaturę, ſecundum illud Philip. 2. In nomine Ieſu omne genu flectatur. Et gloria ſcilicet quantum ad plenam diuinitatem, ſicut ibi ſubditur, Et omnis lingua confiteatur quia dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt dei patris. Et hoc non ad tempus, ſed in ſecula ſeculorum. Heb. vlt. Ieſus Chriſtus heri & hodie ipſe in ſecula. Addit autem ad confirmationem veritatis, *Amen.* Vel poteſt ſic conſtrui. Cogniti ſoli ſapienti Deo, cui per Ieſum Chriſtum eſt gloria qui Deum glorificauit, ſecundum illud. Ioan. 17. Ego clarificaui te ſuper terram. Eſt autem aduertendum quod hæc conſtructio eſt defectiua & eſt ſic ſupplenda. Ei qui po. &c. ſit honor & gloria per Ieſum Chriſtum cui eſt honor & gloria. Si autem non ſit ibi ly, cui, erit conſtructio plana.

Explicit epiſtola ad Romanos ſecundum expoſitionem angelici doctoris ſancti Thomæ de Aquino ordinis Prædicatorum.

EXPO-

aliam naturã. Vel quod dicitur. *Deo patre noſtro*, per quãdam appropriationem accipitur pro perſona patris, ſicut Ioã. 20. Aſcendo ad patrem meum, Deum meum, & Deũ veſtrum, In hoc autẽ quod ſubdit. *Et domino Ieſu Chriſto*, manifeſtatur perſona filij, tacetur autem de ſpiritu ſancto, quia eſt nexus patris & filij & intellectus ex ambobus, vel quia eſt donum vtriuſque intelligitur in donis, de quibus dicit. Gratia & pax quæ per ſpiritum ſanctum dãtur infra 12. Hęc omnia operatur vnus atque idem ſpiritus. Deinde cùm dicit, *Gratias ago Deo meo*. Incipit epiſtolarem tractatum. Et primò gratias agit de bonis corũ, vt correctionem ſuorum defectuum tollerabilius ferant. Secũdò ponit eorum inſtructionẽ, ibi, *Obſecro vos autem fratres*. Circa primum duo facit. Primò gratias agit de bonis quæ iam acceperunt. Secũdò de bonis quæ in futurum expectabant, ibi, *Expectantibus reuelationem*. Circa primum duo facit. Primò ponit gratiarum actionem, cum dicit. Gratias ago deo meo, qui ſcilicet, & ſi ſit deus omniũ per creationem, & gubernationem, tamen eſt eius & cuiuſlibet iuſti per fidem, & deuotionem. Pſal. Deus meus es tu & cõfitebor tibi. Oſtẽdit etiã quando gratias agit, cùm dicit. Semper, quia hæc gratiarũ actio ex charitatis affectu procedit qui in eius corde aſsiduus erat. Prouer. 17. Omni tempore diligit qui amicus eſt, & quãuis omni tempore eos diligeret, & pro eorum bonis gratias ageret actualiter, tamen etiam pro eis gratias agebat omnibus horis quas habebat orationi deputatas. Oſtendit etiam pro quibus gratias agit cum dicit. Pro vobis, de quorũ. ſ. bonis propter charitatis vnionem gaudebat, ſicut de ſuis. 3. Io. 1. maiorem horum non habeo gratiam, quã vt audiam filios meos in veritate ambulare. Secũdò oſtendit materiam gratiarum actionis, & primò in generali cum dicit. *In gratia Dei*, id eſt per gratiã Dei, *Quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu*, id eſt per Chriſtum Ieſum. Ioã. 1. De plenitudine eius, omnes nos accepimus gratiam pro gratia. Secundò in ſpeciali vbi primò oſtẽdit gratiæ abũdantiam cùm dicit. *Quia in omnibus*, ſcilicet quę pertinent ad ſalutem. *Diuites*, id eſt abundantes *Facti eſtis in illo*, id eſt per Chriſtũ, ſecundum illud 1. Cor. 8. Propter vos egenus factus eſt, vt illius inopia diuites eſſetis. Et exponit in quibus ſint diuites facti, cùm dicit, *In omni verbo*, vel quia omnibus generibus linguarum loquebantur, Vel quia in verbo doctrinæ abundabant. Verbum autem non proferretur ordinatẽ niſi ex ſcientia procederet, & ideo ſubdit. *In omni ſcientia*, id eſt intelligentia omniũ ſcripturarum, & vniuerſaliter omnium quæ pertinent ad ſalutẽ. Sap. 10. Dedit illi ſcientiam ſanctorum. Hoc autem quod dicit Apoſtolus referendum eſt ad eos qui erãt in eccleſia perfectiores in quibus etiã alij minores has diuitias poſſidebãt, ſicut Augu. dicit ſuper Io. Si amas vnitatem habea quicquid in illa alter habet: tolle inuidiam, & tuũ eſt quod alius habet: quos cupiditas, & inuidia ſeparat, charitas iũgit. Secundò oſtendit rectitudinem, dicens, *Sicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis*, nõ eſſet rectum verbũ doctrinæ, neque recta ſcientia, ſi à teſtimonio Chriſti diſcordaret, vel ſi etiam Chriſti teſtimonium nõ firmiter per fidẽ cordibus inhæreret, quia vt dicitur Iac. 1. Qui hæſitat ſimilis eſt fluctui maris, qui a vento mouetur, & circunfertur. Teſtimonium autem Chriſti dicit, vel quia de ipſo prophetæ prænũciauerunt, ſecundum illud Act. 10. Huic omnes prophetæ teſtimoniũ perhibẽt, vel quia ipſe Chriſtus teſtimonium perhibuit, ſecundum illud Ioã. 8. Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, verũ eſt teſtimonium meum. Vel etiã quia Apoſtolus in ſua prędicatione Chriſto teſtimonium dedit. Act. 22. Non recipient teſtimoniũ tuum de me. Tertiò tãgit gratiæ perfectionem cùm, dicit. *Ita vt nihil vobis deſit in vlla gratia*, quia ſcilicet in diuerſis perſonis omnes gratias gratis datas, habebant. Ad diuinã enim prouidentiam pertinet, vt abſque defectu neceſſaria largiatur. Pſal. Nihil deeſt timentibus eum, & iterum, Inquirentes autem dominum non minuentur omni bono.

Deinde ponit bona in futurũ expectanda. Et circa hoc tria facit. Primò ponit futuri boni expectationem, dicẽs, Vobis (inquã) nõ ſolùm habentibus gratiã in præſenti, ſed etiã, *Expectantibus*, in futurũ, *Reuelationẽ domini noſtri Ieſu Chriſti*, quia ſcilicet ſanctis ſuis reuelabitur, non ſolùm per gloriam humanitatis, ſecundum illud Eſa. 33. Regem in decore ſuo videbunt, ſed etiã per gloriã diuinitatis, ſecundum illud Eſa. 4. Reuelabitur gloria domini, quę quidem reuelatio homines beatos facit. 1. Io. 3. Cùm autem apparuerit ſimiles ei erimus: & videbimus eum ſicuti eſt. Et in hoc vita æterna conſiſtit, ſecundum illud Ioan. 17. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te ſolum verum Deum & quẽ miſiſti Ieſum Chriſtum. Sicut autem illi quibus Chriſtus reuelatur ſunt beati in re, ita illi qui hoc expectant, ſunt beati in ſpe. Eſaiæ. 3. Beati omnes qui expectant eum. Et ideo de ipſa expectatione gratias agit. Secũdò oſtendit q. hæc expectatio non eſt vana ex auxilio diuinę gratię. Vnde ſubdit, Qui. ſ. Chriſtus qui ſpẽ dedit vobis huiuſmodi reuelationis, etiam *Confirmabit vos* in gratia accepta. 1. Pet. vlt. Modicum paſſos ipſe perficiet, cõfirmabit, ſolidabitq; & hoc *Vſque in finem*, ſcilicet vitę noſtrę. Matt. 10. Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Non autem vt ſitis ſine peccato, quia ſi dixerimus quoniam peccatũ non habemus, ipſi noſmetipſos ſeducimus & veritas in nobis non eſt, vt dicitur 1. Ioan. 1. Sed vt ſitis *Sine crimine*, id eſt, ſine peccato mortali. 1. Timot. 3. Miniſtrent nullum crimẽ habentes, & hoc inquam erit *In die aduentus domini noſtri Ieſu Chriſti*, quia. ſ. qui ſine crimine inuenitur in die mortis, ſine crimine, perueniet ad diem iudicij, ſecũdum illud Eccl. 11. Si ceciderit lignum ad auſtrum ſiue ad aquilonem, in quocunq; loco ceciderit, ibi erit. Niſi autem ſine crimine nũc inueniatur, fruſtrà illam reuelationem expectaret. Tertiò rationem ſuæ promiſsionis aſſignat dicens, quod deus vos confirmabit, quod debetis ſperare, quia deus eſt fidelis. Deut. 32. Deus fidelis & abſq; vlla iniquitate. Per quem vocati eſtis in ſocietatem filij eius Ieſu Chriſti domini noſtri, vt ſcilicet habeatis ſocietatẽ ad Chriſtum, & in præſenti per ſimilitudinem gratiæ, ſecundum illud. 1. Ioan. 1. Si in luce ambulamus, ſicut & ipſe in luce eſt, ſocietatem habemus cum eo ad inuicem. Et in futuro per participationẽ gloriæ. Rom. 8. Si compatimur vt & ſimul glorificemur. Non autem videretur eſſe fidelis Deus, ſi nos vocaret ad ſocietatem filij, & nobis denegaret quãrum in ipſo eſt ea, per quæ peruenire ad eum poſſemus. Vnde Ioſue. 1. dicit. Non te deſeram neque derelinquam.

LECTIO SECVNDA.

Diuerſitas miniſtrorum Baptiſmi, in lites, ac contentiones Corinthios adegerat, quas componere nititur Apoſtolus, ad concordiam exhortando.

Obſecro autem vos fratres per nomen domini noſtri Ieſu Chriſti: vt idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata. Sitis autem perfecti in eodem ſenſu, & in eadem ſciẽtia. Significatum eſt enim de vobis fratres mei ab his qui ſunt Cloes, quia contentiones ſunt inter vos. Hoc autem dico quòd vnuſquiſque veſtrum dicit, Ego quidem ſum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego autem Chriſti. Diuiſus eſt Chriſtus. Nunquid Paulus crucifixus eſt pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati eſtis? Gratias ago Deo meo quòd neminem veſtrum baptizaui, niſi Criſpum & Caium, ne quis dicat quod in nomine meo baptizati eſtis, Baptizaui autem & Stephanæ domum, cæterum neſcio ſi quẽ alium veſtrũ baptizauerim. Non enim miſit me Chriſtus baptizare, ſed euãgelizare.

Præmiſſa ſalutatione, & gratiarum actione, hic incipit eos inſtruere. Et primò ponitur inſtructio de his quæ ad omnes cõmuniter pertinent. ſ. de his quæ pertinent ad eccleſiaſtica ſacramenta. Secundò inſtruit eos de his quæ ad quoſdam pertinebãt. 16. cap. *De collectis autem quæ fiunt in ſanctos, &c.* In ſacramentis autem tria ſunt conſideranda. Primò quidem ipſum ſacramentum ſicut Baptiſmus. Secundò id quod eſt res ſignificata, & contenta. ſ. gratia. Tertiò id quod eſt res ſignificata & nun contenta. ſ. gloria reſurrectionis. Primò ergo agit de ipſis Sacramentis. Secundò de ipſis gratijs. 12. c. *De ſpiritualibus autem nolo vos, &c.* Tertiò de gloria reſurrectionis, infrà 15. Notum autẽ vobis facio. Circa primum tria facit. Primò determinat ea quę pertinent ad ſacramentum Baptiſmi. Secundò ea quę pertinent ad ſacramentum Matrimonij. 7. c. ibi, *Omnino auditur inter vos, &c.* Tertiò ea quæ pertinent ad ſacramentũ Euchariſtiæ. 8. cap. ibi, *De his autem quæ idolis ſacrificantur*. Dominus autem Matt. vlt. diſcipulis præceptum dedit de doctrina ſimul, & baptiſmo, dicens, Euntes docete omnes gentes, baptizantes, &c. Et ideo Apoſtolus in prima parte

ſimul

ſimul cum baptiſmo agit de doctrina. Eſt autem ſciẽdum quod inter Corinthios fideles erat quædam diſſenſio propter baptiſtas, & doctores. illi enim qui erant inſtructi, cõtemnebant alios, quaſi qui meliorem doctrinam acceperint, & meliorem baptiſmum. Vnde circa primum duo facit. Primò remouet contentionem. Secundò contentionis cauſam quæ erat in hoc, quod glorificabantur de quibuſdam & alios Chriſti miniſtros contemnebant, infrà. 3. cap. *Et ego fratres non potui vobis loqui.* Circa primum tria facit. Primò proponit admonitionem. Secundò admonitionis neceſsitatem oſtendit, ibi, *Significatum eſt enim mihi, &c.* Tertiò rationem admonitionis aſsignat, ibi, *Diuiſus eſt Chriſtus, &c.* Circa primũ duo cõſideranda ſunt. Primũ quidẽ eos inducit ad admonitionẽ ſeruãdam. Vno modo per propriã humilitatem, cùm dicit. *Obſecro autem vos, &c.* Prou. 18. Cũ obſecrationibus loquitur pauper. Alio modo per fraternã charitatem, cùm dicit, *Fratres,* quia ſcilicet ex affectu fraternæ charitatis hoc dicebat. Eccl. 12. Frater qui iuuatur à fratre quaſi ciuitas firma. Tertiò per reuerẽtiã Chriſti, cùm dicit, *Per nomẽ domini noſtri Ieſu Chriſti,* ꝙ eſt ab omnibus honorandũ & cui oportet omnes eſſe ſubiectos. Phil. 2. In nomine Ieſu omne genu flectatur. Secundò conſiderandum eſt ꝙ inducit eos ad tria. Primo quidẽ ad concordiam, cùm dicit, *Vt idipſum dicatis omnes.* i. omnes eandem fidẽ confiteamini, & eandem ſententiã profeſratis de his quæ ſunt cõmuniter agenda. Rõ. 15. Vt vnanimes vno ore honorificetis Deum. Secundo prohibet vitiũ contrariũ virtuti cùm dicit. *Et nõ ſint in vobis ſchiſmata.* quia vnitas eccleſiaſtica diuidi non debet, in cuius ſignum
Schiſma quid. milites de tunica incõſutili. Ioan. 19. dixerunt, Nõ ſcindamus eam, ſed ſortiamur de ea cuius ſit. Sunt autẽ propriè ſchiſmata quando vel propter diuerſam fidei confeſsionẽ, vel propter diuerſas ſententias de agendis, homines vnius collegij in diuerſas ſeparãtur partes. Eſa. 22. Sciſſuras ciuitatis Dauid videbitis, quia multiplicatę ſunt. Tertio inducit eos ad id per quod poſſunt ſchiſmata vitare. ſ. ad perfectionem. Eſt enim diuiſionis cauſa dum vnuſquiſque partiale bonum quærit prætermiſſo perfecto bono quod eſt bonũ totius. Et ideo dicit, *Sitis autẽ perfecti in eodem ſenſu,* ſcilicet quo iudicatur de agendis, *Et in eadẽ ſcientia,* qua iudicatur de cognoſcendis, quaſi dicat, per hæc perfecti eſſe poteritis ſi in vnitate perſiſtatis. Col. 3. Super omnia charitatẽ habete quod eſt vinculũ perfectionis. Matt. 5. Eſtote perfecti ſicut pater veſter cœleſtis perfectus eſt. Deinde cùm dicit, *Significatum eſt mihi..* oſtendit neceſsitatẽ prędictæ admonitionis, quia ſcilicet contentionis vitio laborabãt, quaſi dicat, ideo neceſſe eſt vos ad hoc inducere, quia ſignificatũ eſt mihi fratres mei, *Ab his qui ſunt Cloes,* id eſt in quadam villa Corinthiorum iuriſdictioni ſubiecta: vel Cloea poteſt eſſe nomẽ matronæ in cuius domo erãt mul-
Cloes quid. ti fideles cõgregari, *Quia cõtentiones ſunt inter vos,* cõtra id quod dicitur Prou.. 20. Honor eſt homini qui ſeparat ſe à contentionibus: & modũ contentionis exponit, ſubdens, *Hoc autẽ dico,* id eſt cõtentionẽ nomino, *Quod vnuſquiſque veſtrum,* nominat ſe ab eo à quo eſt baptizatus & inſtructus, & dicit. *Ego quidẽ ſum Pauli,* quia erat à Paulo baptizatus & inſtructus. Alius, *Ego autẽ Apollo,* qui. ſ. Corinthijs prædicauerat, vt habetur Act. 19. Alius, *Ego vero Cephæ,* i. Petri, cui dictum eſt Ioan. 1. Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Quod quidem ideò dicebant, quod putabãt à meliori baptiſta meliorẽ baptiſmum dari, quaſi virtus baptiſtæ in baptizatis operaretur. Et de hoc pſeudo apoſtoli gloriabantur, ſecundum illud Pſal. Vocauerunt nomina ſua in terris ſuis. Alius autem dicit, *Ego autem ſum Chriſti,* qui ſolus benedixit, quia ſolius Chriſti virtus operatur in baptiſmo Chriſti. Ioan. 1. Super quem videris ſpiritum deſcendere & manere, ipſe eſt qui baptizat. Et ideò baptizati à ſolo Chriſto denominantur Chriſtiani, nõ autem à Paulo Paulini. Eſa. 4. Tantummodo inuocetur nomen tuum ſuper nos. Ad huius autem erroris vitationem dicũtur Græci hac forma in baptizãdo vti, baptizetur ſeruus Chriſti Nicolaus in nomine patris & filij & ſpiritusſancti, vt detur intelligi quòd homo nõ baptizat interius, ſed baptizatur à Chriſto. Quia tamen etiam homo baptizat miniſterio, vt membrum & miniſter Chriſti, ideò eccleſia vtitur hac forma in baptizando. Ego te baptizo, in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti, quod quidẽ eſt expreſsius ſecundum formã à Chriſto traditam, qui dicit diſcipulis, Docete omnes gentes baptizantes eos In nomine patris, & filij & ſpiritusſancti, &c. Vbi ipſos apoſtolos dicit baptizantes ſecundum quem modum ſacramẽti miniſter dicit, ego te baptizo. Deinde cũ dicit, *Diuiſus eſt Chriſtus, &c.* ponit rationem prædictæ admonitionis, quare inter eos ſciſſuræ & contentiones eſſe non debebant, & primò ex parte baptiſmi. Secundò ex parte doctrinę, ibi, *Non in ſapiẽtia verbi, &c.* Circa primum tria facit. Primò ponit inconueniens quod ex prædicta contentione ſequitur. Secundò manifeſtat quare illud inconueniens ſequatur, ibi, *Nũquid Paulus crucifixus eſt, &c.* Tertiò excludit quandã falſam ſuſpitionẽ, ibi, *Gratias ago Deo meo, &c.* Dicit ergo primò, dixi ꝙ vnuſquiſq; veſtrũ dicit, ego ſum Pauli, ego Apollo. Et ex hoc ſequitur ꝙ Chriſtus eſt diuiſus. Nec refert vtrũ interrogatiuè vel remiſsiuè legatur. Hoc autẽ poteſt intelligi vno modo quaſi diceret per hoc ꝙ inter vos contenditur, Chriſtus eſt diuiſus à vobis, qui nõ niſi in pace habitat, ſecundũ illud Pſal. In pace factus eſt locus eius. Eſa. 59. Iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos & Deũ veſtrũ. Sed melius aliter hoc poteſt intelligi, vt ſit ſenſus per hoc, quòd creditis baptiſmum eſſe meliorem, qui à meliori baptiſta datur, ſequitur quòd Chriſtus qui principaliter & interius baptizat, ſit diuiſus, id eſt differẽs in ſua virtute & effectu, ſecundum differentiam miniſtrorum: quod patet eſſe falſum per id quod dicitur Ephe. 4. Vnus dominus, vna fides, vnũ baptiſma. Sed adhuc melius hoc intelligitur ꝙ Apoſtolus dicit ex hoc quòd ea quæ ſunt propria Chriſti alijs attribuitis, quodammodo Chriſtum diuiditis plures Chriſtos facientes, contra id quod dicitur Matt. 23. Magiſter veſter vnus eſt Chriſtus. Eſa. 45. Cõuertimini ad me, & ſalui eritis omnes fines terræ, quia ego dominus & non eſt alius. Eſt autem ſciẽdum, ꝙ Chriſtus in ſacramento baptiſmi, duplicem habet virtutẽ ſibi propriam. Vnam quidem diuinã qua ſimul cum patre & ſpiritu ſancto, interius mundat à peccato & hoc nulli creaturę potuit communicari. Alia autem eſt propria virtus ſecundum humanam naturam, quæ eſt poteſtas excellentiæ in ſacramentis & conſiſtit in quatuor. Quorum vnum eſt, ꝙ ipſe ſacramenta inſtituit. Secundum eſt ꝙ potuit effectũ ſacramentorum ſine ſacramento conferre. Tertium eſt ꝙ meritum paſsionis eius operatur in baptiſmo & alijs ſacramentis. Quartum eſt ꝙ ad inuocationem nominis eius ſacramẽta conferuntur. Hanc autem poteſtatem excellentiæ, & maximè quantum ad vltimum conferre potuit miniſtris baptiſmi, vt ſcilicet eorum nominibus conſecraretur baptiſmus, ſed noluit, ne ſchiſma ex hoc in eccleſia fieret, dũ tot reputarẽtur baptiſmi quot eſſent baptiſtę. Et hoc eſt ꝙ ſecundum expoſitionẽ Aug. Io. bap. de Chriſto neceſſe fatetur. Ioan. 3. Vtrum ſcilicet hanc poteſtatẽ ſibi retineret. Deinde cùm dicit, *Nũquid Paulus, &c.* Oſtendit prędictũ inconueniens ſequi ex eorũ errore, ꝙ diuerſum baptiſma eſſe æſtimabant ſecundum differentiam baptiſtarum, hoc enim eſſet ſi à baptiſtis baptiſmus efficaciã haberet, quod quidem ſolius eſt Chriſti. Hoc autem oſtendit dupliciter. Primò quidem ex parte paſsionis Chriſti in cuius virtute baptiſmus operatur, ſecundũ illud Rom. 6. Quicunq; baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus. Et ideo dicit, *Nunquid Paulus crucifixus eſt pro vobis?* quaſi dicat, Nunquid paſsio Pauli cauſa eſt noſtræ ſalutis, vt ſecundũ ipſum baptiſmus habeat virtutẽ ſaluãdi, quaſi dicat, non. Hoc enim propriũ eſt Chriſto vt ſua paſsione & morte noſtram ſalutem operatus fuerit. Ioan. 11. Expedit vt vnus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat. 2. Cor. 5. Vnus pro omnibus mortuus eſt. Sed cõtrà videtur eſſe quod Apoſtolus dicit. Coloſ. 1. Gaudeo in paſsionib⁹ meis pro vobis, & adimpleo ea quæ deſunt paſſionũ Chriſti in carne mea pro corpore eius, quod eſt eccleſia. Sed dicendum ꝙ paſsio Chriſti fuit nobis ſalutifera nõ ſolùm per modum exempli, ſecundum illud 1. Petri. 2. Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exẽplum, vt ſequamini veſtigia eius, ſed etiam per modum meriti, & per modum efficaciæ, inquãtum eius ſanguine redempti & iuſtificati ſumus, ſecũdum illud Heb. vlti. vt ſanctificaret per ſuum ſanguinẽ populum extra portam paſſus eſt, ſed paſsio aliorũ nobis eſt ſalutifera ſolùm per modum exempli, ſecundum illud. 2. Corin. 1. Siue tribulamur pro

veſtra

pro veſtra exhortatione & ſalute. Secundò oſtendit idem ex virtute nominis Chriſti, qui in baptiſmo inuocatur. Vnde ſubdit, *Aut in nomine Pauli baptizati eſtis?* q.d. non. Vt enim dicitur Act. 4. Non eſt aliud nomen datũ hominibus per ꝙ oporteat nos ſaluos fieri. Vnde & Eſa. 26. dicitur, Nomen tuum & memoriale tuum in deſiderio animæ, ſed videtur quòd in nomine Chriſti homines non baptizentur. Dicit enim Matth. vlt. Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti. Dicendum eſt autem quòd in primitiua eccleſia, quia nomen Chriſti multum erat odioſum, vt venerabile redderetur: apoſtoli in nomine Chriſti baptizabant ex ſpeciali ordinatione ſpiritusſancti. Vnde dicitur Act. 8. ꝙ in nomine Chriſti baptizati ſunt viri & mulieres. Et tamen vt Ambroſius dicit. In nomine Chriſti tota trinitas intelligitur. Chriſtus enim interpretatur vnctus, in quo intelligitur nõ ſolùm ille, qui vngitur, qui eſt filius Dei, ſed etiam ipſa vnctio, quæ eſt ſpiritus ſanctus, & ipſe vngens qui eſt pater, ſecũdum Pſal. Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ pręcõſortibus tuis. Nunc autem quia nomen Chriſti iam eſt magnum in gentibus ab ortu ſolis vſque ad occaſum, vt dicitur Malach. 1. eccleſia vtitur forma prius inſtituta à Chriſto baptizans in nomine patris, & filij, & ſpiritusſancti. Et tamen quicunque in hac forma baptizantur, in nomine eius, qui eſt verè filius Dei baptizantur, ſecundum illud 1. Ioan. vlti. Vt ſimus in vero filio eius Ieſu Chriſto. Baptizãtur etiam omnes fideles in nomine Chriſti. i. fide & confeſſione nominis Chriſti, ſecundum illud Iohe. 2. Omnis quicunque inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Vnde baptizati à Chriſto Chriſtiani nominantur, quia vt dicitur Galatas. 3. Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Sic ergo, ſi ſolius Chriſti paſsio, ſi ſolius Chriſti nomẽ virtutem confert baptiſmo ad ſaluandum, verum eſt propriũ eſſe Chriſto, vt ex eo baptiſmus habeat ſanctificandi virtutem. Vnde qui hoc alijs attribuit, diuidit Chriſtum in plures. Deinde cùm dicit, *Gratias ago Deo meo*, excludit quandam ſuſpicionem, quia ibi dixerat, nunquid enim Paulꝰ crucifixus eſt pro vobis? poſſet aliquis credere quòd & ſi non authoritate, miniſterio tamen plures baptizauerit. Et circa hoc tria facit. Primò gratias agit de hoc quòd paucos baptizauit. Secundò quibuſdam paucis nominatis, quoſdam alios addit, ibi, *Baptizaui autem*. Tertiò aſsignat rationem quare non multos baptizauerit, ibi, *Non enim miſit me Deus*. Dicit ergo primò, *Gratias ago Deo meo quòd neminem veſtrum baptizaui niſi Criſpum*. De quo Act. 18. Criſpus Archiſynagogus credidit domino, cum omni domo ſua. *Et Caium*, ad quem ſcribitur tertia Canonica Ioannis. Et quia gratiarum actio locum non habet, niſi in beneficijs perceptis: conſequenter Apoſtolus oſtendit qualiter de hoc gratias agat, cùm ſubdit, Ne quis dicat ꝙ in nomine meo baptizati eſtis. Eſt enim optabile ſanctis viris, ne ex bonis quæ ipſi faciunt, alij ſumãt occaſionem erroris ſui, ſiue peccati. Et quia Corinthij in eum errorem deuenerant, vt ſe à ſuis baptiſtis nominarent, dicentes: Ego ſum Pauli & Apollo, ac ſi in eorum nominibus eſſent baptizati, ideo gratias agit de hoc ꝙ de ſuo miniſterio talis error conſequutus non fuerit. Et ideo ſignãter dicit ſe baptizaſſe illos qui ab hoc errore immunes erant. Deinde cùm dicit, *Baptizaui autem, &c.* Ponit quoſdam alios à ſe baptizatos, ne in eius verbis aliquid veritatis minus appareret. Vnde dicit, *Baptizaui & domum*, id eſt familiam *Stephane*, ſcilicet cuiuſdam matronę. Et quia circa particularia facta, memoria hominum labilis eſt, ſubdit, Cęterum *Neſcio*, id eſt, in memoria nõ habeo, *Si quem alium baptizauerim* in propria perſona. Deinde cùm dicit, *Non enim miſit, &c.* Aſsignat rationem quare paucos baptizauerit, dicens, *Non enim miſit me Deus baptizare, ſed euangelizare*. Contra quod videtur eſſe quod dicitur Matt. vlti. Euntes docete omnes gentes baptizantes eos in nomine patris, & filij, & ſpiritusſancti. Sed dicendum eſt ꝙ Chriſtus apoſtolos miſit ad vtrunque ita tamen ꝙ ipſi per ſeipſos prædicarent, ſm quod ipſi dicebant. Act. 6. Non eſt æquum relinquere nos verbũ Dei, & miniſtrare menſis. Baptizarent autẽ per inferiores miniſtros, & hoc ideo, quia in baptiſmo nihil operatur induſtria vel virtus baptizantis: nam indifferens eſt vtrum per maiorem vel minorem miniſtrum detur baptiſmus, ſed in prædicatione euangelij multum operatur ſapientia & virtus prædicantis, & ideo prædicationis officium per ſeipſos apoſtoli tanquam maiores miniſtri exercebant, ſicut & de ipſo Chriſto dicitur Ioa. 4. ꝙ ipſe non baptizabat, ſed diſcipuli eius, qui tamẽ de ſeipſo dicit. Luc. 4. Quia & alijs ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei, quia ideo miſſus ſum. Eſa. 61. Ad annuntiandum manſuetis miſit me.

Baptizandi ritus in nomine Chriſti vnde.

LECTIO TERTIA.

Eloquentiam ſecularem ac ornatam excludit, vt lites ac deceptiones de medio tollat, qua Pſeudo maximè gloriabantur, ac ſimul phiſicas rationes, ab euangelij prædicatione ſecludit.

NOn in ſapientia verbi, vt non euacuetur crux Chriſti. Verbum enim crucis pereuntibus quidem ſtultitia eſt, his autem qui ſalui fiunt, id eſt nobis, Dei virtus eſt. Scriptum eſt enim, Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo: vbi ſapiens, vbi ſcriba, vbi inquiſitor huius ſeculi? Nónne ſtultam fecit Deus ſapientiam huius mundi? Nam quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes. Quoniam & Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapientiam quærunt. Nos prædicamus Chriſtum crucifixum. Iudæis quidem ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiam, ipſis autẽ vocatis Iudæis atque Græcis, Chriſtum Dei virtutem & Dei ſapientiam, quia quod ſtultum eſt Dei ſapientius eſt hominibus, & quod infirmum eſt Dei fortius eſt hominibus.

Poſtquàm Apoſtolus improbauit Corinthiorum contentionem, ratione ſumpta ex parte baptiſmi, hic excludit eorum contentionem ratione ſumpta ex parte doctrinæ. Quidam enim eorum gloriabãtur de doctrina Pſeudo apoſtolorum, qui ornatis verbis & humanæ ſapientiæ rationibus veritatem fidei corrumpebant. Et ideo Apoſtolus primò oſtendit hunc modum conuenientem nõ eſſe doctrinę fidei. Secũdò oſtendit hoc modo docẽdi ſe vſum apud eos non fuiſſe. 2. cap. ibi. *Et ego cum veniſſem ad &c.* Circa primũ duo facit, primò proponit quod intendit: ſecundò manifeſtat propoſitum, ibi, *Vt non euacuetur*. Dicit ergo primò, dixi quod miſit me Chriſtus euangelizare, non tamen ita quòd ego *In ſapientia verbi* euangelizem, id eſt in ſapientia mundana, quæ verboſos facit, inquantum per eam multis vanis rationibus homines vtuntur. Eccle. 6. Verba ſunt plurima, multam in diſputando habẽtia vanitatem. Prou. 14. Vbi verba ſunt plurima, ibi frequenter egeſtas. Vel ſapientiam verbi nominat rhetoricam, quæ docet ornatè loqui, ex quo alliciuntur interdum homines ad aſſentiendum erroribus & falſitatibꝰ. Vnde Rom. 16. Per dulces ſermones ſeducunt corda innocentium. Et de meretrice dicitur Prouerb. 2. In figura hæreticæ doctrinæ. Vt eruaris à muliere aliena & extranea quæ mollit ſermones ſuos. Sed cõtra dicitur Eſa. 33. Populum imprudentem non videbis, ſcilicet in catholica eccleſia, & populum alti ſermonis, ita vt non poſsis intelligere diſertitudinem linguæ eius, in quo nulla eſt ſapientia, ſed quia in Græco ponitur logos, quod rationem & ſermonem ſignificat, poſſet cõuenientius intelligi ſapientia verbi, id eſt humanæ rationis, quia illa quæ ſunt fidei, humanam rationem excedunt, ſecundũ illud Eccl. 3. Plurima ſupra ſenſum hominis oſtenſa ſunt tibi. Sed contra hoc videtur eſſe quòd multi doctores eccleſię in doctrina fidei ſapientia & rationibus humanis & ornatu verborum ſunt vſi. Dicit enim Hierony. in epiſtola ad magnum oratorem vrbis Romæ, quòd omnes doctores fidei in ornatu philoſophiæ doctrinis atq; ſcientijs ſuos refexerunt libros, vt neſcias quid in illis primum admirari debeas, eruditionem ſeculi an ſcientiam ſcripturarum. Et Auguſtinus dicit in 4. de doctrina Chriſtiana. Sunt viri eccleſiaſtici qui diuina eloquia non ſolùm ſapienter, ſed etiam ſuauiter tractauerunt. Dicendum eſt ergo quòd aliud eſt docere in ſapientia verbi quocunq; modo intelligatur, & aliud vti ſapientia verbi in docendo. Ille in ſapientia verbi docet qui ſapientiam verbi accipit pro principali radice ſuæ doctrinæ, ita ſcilicet quòd ea ſolum approbet, quæ verbi ſapientiam continent: reprobet autem ea quæ ſapientiam verbi non habent, & hoc fidei eſt corruptiuum, vtitur autem ſapientia verbi, qui ſuppoſitis verè fidei fundamentis ſi qua vera in doctrinis philoſophorum inueniat, in obſequium

Euangeliũ in ſapientia verbi nõ eſt docendum, poſſumus tamen vti ſapiẽtia verbi docendo euãgelium.

fidei aſſumit. Vnde Auguſtinus dicit in ſecundo de doctrina Chriſtiana, quod ſi qua philoſophi dixerunt fidei noſtræ accommoda non ſolùm formidanda non ſunt, ſed ab eis tanquam ab iniuſtis poſſeſſoribus in vſum noſtrũ vendicanda. Et in quarto de doctrina Chriſtiana dicit, Cùm poſita ſit in medio facultas eloquij, quæ ad perſuadendum ſeu praua ſeu recta valent pluribus, cur non bonorum ſtudio comparetur vt militet veritati, ſi eam mali in vſum iniquitatis & erroris vſurpant? Deinde cùm dicit, *Vt non euacuetur crux Chriſti*. Probat quod dixerat, & primò quidem ex parte materiæ, ſecundò ex parte ipſorum docentium, ibi, *Videte enim vocationem veſtram, &c.* Circa primũ tria facit, primò oſtendit modum docendi qui eſt in ſapiẽtia verbi non eſſe congruum fidei Chriſtianæ. Secundò probat quod ſuppoſuerat ibi, *Verbum enim crucis.* Tertiò probationem manifeſtat, ibi, *Quoniam Iudæi ſigna petunt.* Circa primum conſiderandum eſt, ꝙ etiam in philoſophicis doctrinis non eſt idem modus conueniens cuilibet doctrinæ. Vnde ſermones ſecundum materiam ſunt accipiendi, vt dicitur in primo Ethicorum. Tunc autẽ maximè modus aliquis docendi eſt materiæ incongruus: quãdo per talem modum deſtruitur, id quod eſt principale in materia illa, puta ſi quis in rebus intellectualibus velit metaphoricis demonſtrationibus vti, quæ non tranſcendunt res imaginatas, ad quas non oportet intelligentem adduci, vt Boetius oſtendit in libro de Trinitate. Principale autem in doctrina fidei Chriſtianæ eſt ſalus per crucem Chriſti facta. Vnde in ſecũdo dicit, *Non iudicaui me ſcire aliquid inter vos niſi Ieſum Chriſtum & hunc crucifixum.* Qui autem principaliter innititur in docendo ſapientiam verbi quantum in ſe eſt, euacuat crucem Chriſti. Ergo docere in ſapientia verbi non eſt modus conueniens fidei Chriſtianæ, hoc eſt ergo quod dicit, *Vt non euacuetur crux Chriſti*, id eſt, ne ſi in ſapientia verbi prædicare voluero: tollatur fides de virtute crucis Chriſti. Gal. 5. Ergo euacuatum eſt ſcandalum crucis. Pſal. Qui dicunt exinanite vſq; ad fundamẽtum in ea. Deinde cùm dicit, *Verbum crucis &c.* probat ꝙ per doctrinam, quæ eſt in ſapientia verbi, crux Chriſti euacuetur. Et circa hoc duo facit, primò inducit probationem, ſecundò aſſignat cauſam dictorũ, ibi, *Scriptum eſt enim. &c.* Dicit ergo primò, Ideo dixi ꝙ ſi per ſapientiam verbi doctrina fidei proponeretur, euacuaretur crux Chriſti. *Verbum*

Crucis verbũ cur dicatur ſtultitia pereuntibus.

enim Crucis, i. annunciatio crucis Chriſti, *Stultitia eſt*, i. ſtultum aliquid videtur, *Pereuntibus quidem*, id eſt infidelibus qui ſe ſecundum mundum exiſtimant ſapientes, eo ꝙ prędicatio crucis Chriſti aliquid continet, ꝙ ſecundum humanam ſapientiam impoſsibile videtur, puta ꝙ Deus moriatur, ꝙ omnipotens violentorum manibus ſubijciatur. Cõtinet etiam quædam quæ prudentiæ huius mundi contraria videntur, putà ꝙ aliquis non refugiat confuſiones cum poſſit & aliquis huiuſmodi. Et ideo Paulo huiuſmodi annũcianti dixit Feſtus, vt legitur Act. 26. Inſanis Paule, multæ literæ ad inſaniam te adducunt. Et ipſe Paul. dicit infrà. 4. Nos ſtulti propter Chriſtum, & ne credatur re vera verbũ crucis ſtultitiam cõtinere, ſubdit, *His autem qui ſalui fiunt,*

Verbũ crucis cur ſit ſalus qui ſalui fiunt.

id eſt nobis, ſ. Chriſti fidelibus qui ab eo ſaluamur, ſecundũ illud Matt. 1. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. *Virtus Dei eſt*, quia ipſi in cruce Chriſti mortẽ Dei cognoſcunt, qua diabolum vicit & mundum. Apoc. 5. Ecce vicit leo de tribu Iuda. Item virtutem quam in ſeipſis experiuntur, dum ſimul cum Chriſto vitijs & concupiſcẽtijs moriuntur, ſm illud Gal. 5. Qui Chriſti ſunt, carnẽ ſuã crucifixerunt cum vitijs & concupiſcentijs. Vnde in Pſal. dicitur. Virgã virtutis tuæ emittet dominus ex Sion. Lu. 6. Virtus de illo exibat & ſanabat omnes. Deinde cùm dicit, *Scriptum eſt enim*, oſtendit prædictorũ cauſam, & ponit primò quare verbum crucis ſit hominibus ſtultitia. Secundò oſtẽdit quare iſta ſtultitia ſit virt⁹ Dei his, qui ſaluãtur, ibi, *Nam quia in Dei ſapientia, &c.* Circa primum duo facit. Primò inducit authoritatem prænuntiantem ꝙ quæritur. Secundò oſtendit hoc eſſe impletũ, ibi, *Vbi ſapiens.* Circa primum conſiderandum ꝙ id quod eſt in ſe honũ, non poteſt alicui ſtultum videri, niſi propter defectũ ſapiẽtię. Hęc eſt ergo cauſa quare verbũ crucis quod eſt ſalutiferum credentibus, quibuſdam videtur ſtultitia, quia ſunt ipſi ſapientia priuati, & hoc eſt ꝙ dicit, *Scriptũ eſt enim, Perdam ſapientiã ſapientũ, & prudẽtiam prudentiũ reprobabo.* Poteſt autẽ hoc ſumi ex duobus locis. Nam in Abdia dicitur, Perdã ſapientiam de Idumea, & prudentiam de mõte Eſau. Expreſsius aũt habetur Eſa. 29. Peribit ſapientia à ſapientibus, & intellectus prudentium eius abſcondetur. Differunt aũt ſapientia & prudentia. Nã ſapiẽtia eſt cognitio diuinarum rerũ.

Sapiẽtia & prudentia differunt.

Vnde pertinet ad contemplationẽ Iob. 28. Timor Dei ipſa eſt ſapientia. Prudentia verò propriè eſt cognitio rerũ humanarum. Vnde dicitur Prou. 10. Sapiẽtia eſt viro prudentia, quia. ſ. ſcientia humanarum rerum prudentia dicitur. Vnde & Philoſophus. 6. Ethic. dicit ꝙ prudentia eſt recta ratio agibilium, & ſic prudẽtia ad rationẽ pertinet. Eſt autem cõſiderandum, ꝙ homines quantũcunq; mali non totaliter donis Dei priuãtur, nec in eis dona Dei reprobãtur, ſed in eis reprobatur & perditur quod ex eorũ malitia procedit. Et ideo nõ dicit ſimpliciter, *Perdam ſapientiam*, quia, Omnis ſapientia à domino Deo eſt, vt dicitur Eſa. 29. Sed *Perdam ſapientiam ſapientum*, i. quam ſapiẽtes huius mundi adinuenerunt ſibi cõtra verã ſapientiam Dei, quia vt dicitur Iob. 3. Nõ eſt iſta ſapientia deſurſum deſcendens, ſed terrena, animalis, diabolica. Similiter non dicit reprobabo prudentiam. Nam veram prudentiã ſapiẽtia Dei docet, ſed dicit, *Prudentiam prudentum*, i. quam illi qui ſe prudentes æſtimant in rebus mundanis prudẽtiam reputant, vt. ſ. bonis huius mũdi inhæreãt. Vel quia vt dicitur Rom. 8. Prudentia carnis mors eſt. Et ſic propter defectum ſapiẽtiæ reputant impoſsibile deum hominem fieri, mortem pati ſm humanam naturam: propter defectum aũt prudentiæ reputant inconueniens fuiſſe ꝙ homo ſuſtineret crucem cõfuſione contempta, vt dicitur Hebr. 12. Deinde cùm dicit, *Vbi ſapiens &c.* oſtendit eſſe impletum ꝙ de reprobatione humanæ ſapientiæ & prudentiæ fuerat probatũ. Et primò ponit medium ſub interrogatione. Secundò cõcluſionem infert, ibi, *Nõnne ſtultam Deus fecit ſapientiam huius mundi? &c.* Dicit ergo primò, *Vbi ſapiens*, q. d. nõ inuenitur in cõgregatione fidelium qui ſaluatur. Per ſapientiam intelligit illum qui ſecretas naturę cauſas ſcrutatur. Eſa. 19. Quomodo dicetis Pharaoni filius ſapientium ego. Et hoc refertur ad Gẽtiles, qui huius mũdi ſapiẽtiæ ſtudebant. *Vbi ſcriba*, i. peritus in lege, & hoc refertur ad Iudæos, quaſi diceret, non eſt in cœtu fideliũ. Io. 7. Nunquid ex principibus aliquis credidit in eũ. *Vbi inquiſitor huius ſeculi*, qui. ſ. per prudentiã exquirit quæ ſit cõuenientia vitæ humanæ in rebus huius ſeculi. q. d. non inuenitur inter fideles, & hoc refertur ad vtroſq;. ſ. Iudæos & Gentiles. Baruch. 3. Filij Agar, qui exquiſierunt prudentiã quæ de terra eſt. Videtur autẽ Apoſt. hanc interrogationem ſumere ab eo, quod dicitur Eſa. 33. Vbi eſt literatus, pro quo ponit ſapientem. Vbi eſt verba legis ponderans, pro quo ponit, ſcribam. Vbi eſt doctor paruulorum, pro quo ponit, inquiſitorẽ huius ſeculi, quia paruuli maximè ſolent inſtrui de his, quæ pertinẽt ad diſciplinam moralis vitæ. Deinde cùm dicit, *Nõne ſtultam fecit, &c.* infert concluſionem ſub interrogatione. q. d. cum illi qui ſapientes mundi reputantur à via ſalutis defecerint, *Nõnne Deus ſapientiã huius mundi fecit ſtultam?* i. demõſtrauit eſſe ſtultam, dũ illi qui in hac ſapientia pollebãt tã ſtulti inuẽti ſunt, vt viã ſalutis nõ acciperẽt? Hier. 10. & 51. Stultus factus eſt omnis homo à ſcientia ſua. Eſa. 47. Sapientia tua & ſciẽtia tua hęc decepit te. Poteſt aũt & aliter intelligi ꝙ dictum eſt, ac ſi diceret, Perdam ſapientiã ſapientũ, & prudentiam prudentium reprobabo. i. eligam eam in primis meis prædicatoribus, ſm illud Prouer. 30. Viſio quam locutus eſt vir cõ quo eſt Deus, & infrà, Stultiſsimus ſum virorum, & ſapientia hominũ nõ eſt mecum. *Vbi ſapiens?* q. d. inter prædicatores fidei non inuenitur. Mat. 11. Abſcõdiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. *Nõnne Deus ſtultã fecit*, id eſt demonſtrauit ſapientiã huius mundi, faciẽdo quod ipſis impoſsibile reputabatur, ſcilicet dictũ eſſe hominẽ mortuum reſurgere, & alia huiuſmodi. Deinde cùm dicit. *Nam quia in Dei ſapientia, &c.* Aſsignat rationẽ quare per prædicationis ſtultitiã ſaluẽtur fideles, & hoc eſt quod dictum eſt, ꝙ verbũ crucis pereuntibus quidem, ſtultitia eſt, virtus verò ſaluationis, credentibus. *Nã placuit Deo per ſtultitiam prædicationis*, i. per prædicationem, quam humana ſapiẽtia ſtultam reputat, *Saluos facere credentes.* & hoc ideo, quia mundus. i. mundani non cognouerunt Deum per ſapientiam ex rebus mundi acceptam, & hoc in Dei ſapientia. Diuina enim ſapiẽtia faciens

mundum

mundum ſua iudicia in rebus mundi inſtruit, ſecundum illud Eccl.1. Effudit illam ſuper omnia opera ſua, ita quod ipſæ creaturæ per ſapientiam Dei factæ ſe habent ad Dei ſapientiam, cuius iudicia gerũt, ſicut verba hominis ad ſapientiam eius quam ſignificant. Et ſicut diſcipulus peruenit ad cognoſcendum magiſtri ſapientiam per verba quæ ab ipſo audit, ita homo poterat ad cognoſcendum Dei ſapientiam per creaturas ab ipſo factas inſpiciendo peruenire, ſecundum illud Rom.1. Inuiſibilia Dei per ea quę facta ſunt, intellecta cõſpiciuntur. Sed homo propter ſui cordis vanitatem à rectitudine diuinæ cognitionis deuiauit. Vnde dicitur Io.1. In mundo erat, & mundus per ipſum fact⁹ eſt, & mundus eum non cognouit. Et ideo Deus per quædam alia ad ſui cognitionem ſalutiferam fideles adduxit, quæ in ipſis rationibus creaturarũ non inueniuntur, propter quod à mundanis hominibus, qui ſolas humanarum rerum conſiderant rationes, reputantur ſtulta. Et huiuſmodi ſunt fidei documenta. Et eſt ſimile, ſicut ſi aliquis magiſter conſiderans ſenſum ſuum ab auditoribus non accipi per verba quæ protulit, ſtudet alijs verbis vti, per quæ poſſit manifeſtare quæ habet in corde. Deinde cũ dicit, *Quoniam & Iudæi &c.* Manifeſtat probationem promiſſorum, & primo quantum ad id, quod dixerat, verbum crucis pereuntibus ſtultitia eſt. Secundò quantum ad id, quod dixerat, *His qui ſalui fiunt, virtus Dei, ipſis autẽ vocatis, &c.* Circa primum duo facit, primò ponit pereuntium differens ſtudium & intentionem. Secũdo ex hoc rationem aſſignat eius quod dixerat, ibi, *Nos autẽ prædicamus Chriſtũ.* Pereuntium autem, i. infidelium, quidam erant Iudæi, quidam Gentiles. Dicit ergo, dictũ eſt, quòd *Verbum crucis pereuntibus eſt ſtultitia*, & hoc ideo, quoniã *Iudæi ſigna petunt*. Erant.n. Iudæi conſueti diuinitus inſtrui, ſecũdum illud Deut.32. Erudiuit eum & docuit. Quæ quidẽ doctrina cùm eſſet à Deo per multa mirabilia manifeſtata, ſecundũ illud Pſal. Fecit mirabilia in terra Aegypti. Et ideo ab afferentibus quamcunq; doctrinã ſigna quærebant, ſecundum illud Matth.12. Magiſter, volumus à te ſignũ aliquod videre. Et in Pſal. dicitur, Signa noſtra non vidimus. Sed *Græci ſapientiam quærunt*, vtpotè in ſtudio ſapiẽtiæ exercitati, ſapientiã dico quæ per rationes rerũ mundanarũ accipitur, de qua dicitur Hiere.9. Non glorietur ſapiens in ſapientia. Per Græcos autẽ omnes Gentiles dat intelligere, qui à Græcis mundanam ſapientiam acceperunt. Quærebant igitur ſapientiam volentes omnem doctrinã eis propoſitam ſecundum regulam humanæ ſapientiæ iudicare.

Deinde concludit quare verbum crucis ſit eis ſtultitia, dicens, *Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum*, ſecundum illud infrà cap.11. Mortem domini annuntiabitis donec veniat. *Iudæis ſcandalum*, quia, ſc. deſiderabant virtutẽ miracula facientem, & videbant infirmitatem crucem patientem: nam cùm dicitur 2. Cor. vlt. Crucifixus eſt ex infirmitate. *Gentibus autem ſtultitiam*, quia contra rationem humanæ ſapientiæ videtur quod Deus moriatur, & quod homo iuſtus & ſapiens ſe voluntariè turpiſsimæ morti exponat. Deinde cũ dicit, *Ipſis autẽ vocatis*, manifeſtat quod dixerat, His autem qui ſalui fiunt, virtus Dei eſt. Et primò manifeſtat hoc. Secundò rationem aſsignat, ibi, *Quia quod ſtultum &c.* Dicit ergo primò dictũ eſt, quod *Prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis ſcandalum & Gentibus ſtultitiã*, ſed prædicamus Chriſtũ dei virtutẽ & Dei ſapientiã ipſis vocatis Iudæis & Græcis, i. his qui ex Iudæis & Gentibus ad fidem Chriſti vocati ſunt, qui in cruce Chriſti recognoſcunt Dei virtutem, per quam & dæmones ſuperantur & peccata remittuntur & homines ſaluantur. Pſal. Exaltare domine in virtute tua. Et hoc dicit contra ſcandalum Iudæorum, qui de infirmitate Chriſti ſcandalizabantur, & recognoſcunt in cruce Dei ſapientiam, inquãtum per crucem conuenientiſsimo modo humanũ genus liberat. Sa.9. Per ſapientiam ſanati ſunt quicunq; placuerũt tibi à principio. Dicitur autem Dei virtus & Dei ſapientia per quãdam appropriationem, virtus quidem inquantum per eũ pater omnia operatur. Ioa.1. Omnia per ipſum facta ſunt. Sapientia verò inquantum ipſum verbum quod eſt filius, nihil eſt aliud quàm ſapientia genita vel concepta. Eccl.24 Ego ex ore altiſsimi prodij primogenita ante omnẽ creaturam. Non autem ſic eſt intelligendum, quod Deus pater ſit fortis & ſapiens virtute, aut ſapiẽtia genita, quia vt Auguſti. probat.6. de Trinit. ſequeretur, quod pater haberet eſſe à filio, quia hoc eſt Deo eſſe, quod fortem & ſapiẽtem eſſe. Deinde cùm dicit, *Quia quod ſtultum eſt Dei*, aſſignat rationem eius ꝙ dixerat, dicens, quomodo id, quod eſt infirmum & ſtultum poſsit eſſe virtus vel ſapiẽtia Dei, quia *Quod ſtultum eſt Dei ſapientius eſt hominibus*. q.d. Iã aliquod diuinũ videtur eſſe ſtultum, non quia deficiat à ſapientia, ſed quia ſuperexcedit ſapientiam humanam. Homines enim quidam conſueuerunt ſtultum reputare quod eorũ ſenſum excedit. Eccle.3. Plurima ſuper ſenſum hominis oſtenſa ſunt tibi. Et quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus, quia ſcilicet nõ dicitur aliquid infirmum in Deo per defectum virtutis, ſed per exceſſum humanæ virtutis, ſicut etiam dicitur inuiſibilis inquantum excedit ſenſum humanum. Sap.12. Virtutem oſtendis tu qui non crederis eſſe in virtute conſummatus, quamuis hoc poſsit referri ad incarnationis myſterium: quia id quod reputatur ſtultum & infirmum in Deo ex parte naturæ aſſumptæ, tranſcendit omnem ſapientiam & virtutem. Exo.15. Quis ſimilis tui in fortibus domine.

LECTIO QVARTA.

Per ſapientiam ſeculi non eſt euangelium prædicandum, non enim eam ſunt primi prædicatores adepti, ſed tantum vſi ſunt ſapientia Dei per Chriſtum accepta.

Videte enim vocationem veſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus vt confundat fortia & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt deſtrueret, vt nõ glorietur omnis caro in conſpectu eius. Ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Ieſu, qui factus eſt nobis ſapientia & iuſtitia & ſanctificatio, & redemptio, vt quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in domino glorietur.

Suprà oſtendit Apoſtolus ꝙ modus docendi, qui eſt in ſapientia verbi, non cõuenit doctrinæ Chriſtianæ, ratione materiæ quæ eſt ipſa crux Chriſti, hic oſtẽdit ꝙ prędictus docendi modus non cõuenit doctrinæ Chriſtianę, ratione doctorum, ſecundũ illud Prouer.26. In deriſum eſt in ore ſtulti parabola. Et Eccle.21. Ex ore fatui reprobabitur parabola. Quia igitur primi doctores fidei nõ fuerunt ſapiẽtes ſapientia carnali, non erat eis conueniens vt in ſapiẽtia verbi docerent. Circa hoc ergo duo facit. Primo oſtendit quomodo primi doctores fidei nõ fuerunt ſapientes ſapiẽtia carnali, & in rebus humanis defectum patiebantur. Secundo oſtendit quomodo talis defectus eſt in eis per Chriſtum ſuppletus, ibi, *Ex ipſo autem vos eſtis*. Circa primum tria facit. Primo excludit à fidei primis doctoribus excellentiã ſecularẽ. Secundo aſtruit eorum ſubiectionem quãtum ad ſeculum, ibi, *Sed quæ ſtulta ſunt mundi*. Tertio rationẽ aſsignat, ibi, *Vt non glorietur*. Dicit ergo primo, dictũ eſt ꝙ ſtultum Dei ſapientius eſt hominibus, & hoc cõſiderare poteſtis in ipſa veſtra conuerſatione. *Videte enim*, i. diligenter conſiderate *Vocationem veſtram*, quomodo, ſ. vocati eſtis: nõ enim per voſipſos acceſsiſtis, ſed ab eo vocati eſtis. Rom.8. Quos prædeſtinauit, hos & vocauit. 1. Pet.2. De tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuũ. Inducit autẽ eos vt conſiderẽt modũ ſuæ vocationis quantũ ad eos per quos vocati ſunt, ſicut Eſa.51. dicitur. Attendite ad Abrahã patrem veſtrũ, & ad Sarã quæ genuit vos, à quib⁹ vocationis miniſtris primò excludit ſapientiã, cùm dicit, *Quia non multi eorũ* per quos vocati eſtis, *Sapientes ſecundũ carnẽ*. i. in carnali ſapiẽtia & terrena. Iac.3. Nõ eſt iſta ſapiẽtia deſurſum deſcendens, ſed terrena, animalis, diabolica. Baruc.3. Filij Agar exquiſierũt ſapientiã, quę de terra eſt. Dicit nõ multi quia aliqui pauci erant etiã in ſapiẽtia mundana inſtructi, ſicut & ipſe Barnabas, velut Moyſes in veteri teſtamẽto, de quo dicitur Act.7. ꝙ eruditus erat Moyſes in omni ſapientia Aegyptiorũ. Secundo excludit ſecularẽ potentiam cùm dicit, *Non multi potentes*, ſ. ſecundũ ſeculũ. Vnde & Io.7. dicitur, Nunquid aliquis ex principibus credidit in eũ. Et Bar.3. dicitur, Vbi ſunt principes gentium? exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt. Tertiò excludit excellentiã generis, cũ dicit, *Non multi nobiles*, Et aliqui inter eos nobiles fuerunt, ſicut ipſe Paulus, qui in ciuitate Romana ſe natum dicit, Act.22. & Rom. vlti. de quibuſdã dicit, Qui ſunt nobiles in Apoſtolis. Deinde quum dicit,

Sed quæ ſtulta ſunt, &c. Ponit econuerſo eorũ abiectionem quantum ad mundum, & primo defectum contrarium ſapientiæ, cùm dicit, *Quæ ſtulta ſunt mundi*, i. eos qui ſecundum mundũ ſtulti videbantur, *Elegit Deus* ad prædicationis officium. ſ. piſcatores illiteratos, ſecundum illud Act. 4 Comperto ꝙ homines eſſent ſine literis & idiotæ, admirabantur. Eſa. 33. Vbi eſt literatus, vbi verba legis pòderans. Et hoc vt confundat ſapientes. i. eos qui in ſapientia mũdi confidunt, dũ ipſi non cognouerunt quæ ſunt ſimplicibus reuelata. Matt. 11. Abſcondiſti hæc a ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Eſaiæ 19. Vbi ſunt nunc ſapientes tui, annunnient tibi. Secundò ponit defectum contrariũ potentię, dicens, *Et infirma mundi*, id eſt homines impotentes ſecundum mundum, putà ruſticos & plebeios, *Elegit Deus* ad prędicationis officiũ. In cuius figura dicitur 3. Reg. 20. Ego tradens eos in manu tua ꝑ pediſſequos principum prouinciarum. Et Prouer. 9. dicitur ꝙ ſapientia miſit ancillas vt vocarent ad arcem. In vtriſq; autem primorum prædicatorũ infirmitas deſignatur. Et hoc ideo vt cõfundat fortia. i. potentes huius mundi. Eſa. 2. Incuruabitur omnis ſublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum. Tertiò ponit defectum cõtrariũ nobilitati, in quo poſſunt tria conſiderari. Primò quidẽ claritas generis, quã ipſum nomen nobilitatis deſignat. Et contra hoc dicit. *Et ignobilia mundi*, i. qui ſecundum mundũ ſunt ignobiles. infrà. 4. Vos nobiles, nos autem ignobiles. Secundò circa nobilitatem cõſiderantur honor & reuerentia quę talibus exhibentur, & cõtra hoc dicit, *Et contemptibilia*, i. homines cõtemptibiles in hoc mũdo elegit Deus ad prædicationis officium, ſm illud Pſal. Facti ſumus opprobriũ vicinis noſtris, & his qui in circuitu noſtro ſunt. Tertiò in nobilitate conſideratur magna opinio quam homines de eis habent. Et contra hoc dicit, *Et ea quæ non ſunt*, i. quę non videntur eſſe in ſeculo, elegit Deus ad prędicationis officiũ. Iob. 30. Quorũ virtus manuum erat mihi pro nihilo, & vita ipſa putabãtur indigni. Et hoc ideo, *Vt deſtrueret ea quæ ſunt*, i. eos qui in hoc mundo aliquid eſſe videntur. Eſa. 23. Dominus exercituum cogitauit hoc, vt detraheret ſuperbiã omnis gloriæ, & ad ignominiã deduceret vniuerſos inclytos terræ. Deinde aſsignat cauſam dictorum, dicens, *Ideo non elegit in ſeculo excellentes, ſed abiectos, vt non glorietur omnis caro, &c.* i. vt nullus pro quacunq; carnis excellentia glorietur per comparationem ad dñm. Hiere. 9. Nõ glorietur ſapiens in ſapientia ſua, & nõ glorietur fortis in fortitudine ſua, & non glorietur diues in diuitijs ſuis. Ex hoc enim ꝙ Deus mundũ ſuæ fidei ſubiecit, nõ per ſublimes in mũdo ſiue in ſeculo, ſed per abiectos, nõ poteſt gloriari homo ꝙ per aliquã carnalem excellentiam ſaluatus ſit mundus. Videretur autẽ nõ eſſe à Deo excellentia mũdana, ſi Deus non vteretur ad ſuum obſequiũ. Et ideo in principio quidem paucos, poſtremò verò plures ſeculariter excellentes Deus elegit ad prædicationis officium. Vnde in Glo. dicitur ꝙ niſi fideliter præcederet piſcator, nõ humiliter ſequeretur orator, & etiam ad gloriã Dei pertinent, dũ per abiectos ſublimes in ſeculo ad ſe trahit. Deinde cùm dicit, *Ex ipſo autem vos eſtis*, ne prædicatores fidei tanquã non excellentes, ſed abiecti in ſeculo cõtemneretur, oſtendit quomodo Deus prædictum defectum in eis ſupplet. Et circa hoc tria facit. Primò oſtendit cui ſit attribuenda ſalus mundi, quæ prædicatorum miniſterio facta eſt, dicens, Dictũ eſt quòd vocati eſtis non per excellentes, ſed per abiectos in ſeculo. Ex quo patet ꝙ veſtra conuerſio nõ eſt homini attribuenda, ſed Deo. Et hoc eſt quòd dicit, *Ex ipſo autem*, i. ex virtute Dei. *Vocati eſtis in Chriſto Ieſu*, id eſt ei iuncti & incorporati per gratiam. Ephe. 2. Ipſius enim factura ſumꝰ creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis. Deinde oſtendit quomodo Deus prædictos defectus in prædicatoribꝰ ſuis ſupplet per Chriſtum. Et primò quantum ad defectum ſapientiæ, cũ dicit, *Qui* ſcilicet Chriſtus *Factus eſt nobis* prædicantibus fidem, & per nos omnibus fidelibus ſapientia, quia ei inhęrendo qui eſt Dei ſapientia, & participando ipſum per gratiam ſapientes facti ſumus, & hoc à Deo qui nobis Chriſtũ dedit, & nos ad ipſum traxit, ſecundũ illud Ioan. 6. Nemo poteſt venire ad me, niſi pater qui me miſit, traxerit eum. Deut. 4. Hæc eſt veſtra ſapientia & intellectus coram populis. Secundò quantum ad defectũ potentiæ, dicit, *Et iuſtitia* quæ propter ſui fortitudinem thoraci comparatur. Sapientiæ. 5. Induet pro thorace iuſtitiam. Dicitur autem, Chriſtus nobis factus eſt iuſtitia, inquantũ per eius fidem iuſtificamur, ſecundum illud Rom. 3. Iuſtitia autem Dei per fidem Chriſti Ieſu. Tertiò quantum ad defectum nobilitatis ſubdit, *Et ſanctificatio & redemptio.* Sanctificamur. n. per Chriſtum, inquantum per eum Deo coniungimur, in quo cõſiſtit vera nobilitas, ſecudũ illud, 1. Regum. 2. Quicunq; honorificauerit me, glorificabo eũ, qui autem cõtemnunt me, erunt ignobiles. Vnde dicitur Hebre. vlt. Ieſus vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. Factus eſt autem nobis redemptio, inquantum per ipſum redempti ſumus de ſeruitute peccati, in quo verè ignobilitas cõſiſtit. Vnde in Pſalmiſta dicitur, Redemiſti me Deus veritatis. Tertiò aſsignat dictorũ cauſam, cùm dicit, *Vt quemadmodum ſcriptũ eſt.* Hier. 9. *Qui autem gloriatur in domino glorietur*, vbi noſtra litera habet, In hoc glorietur qui gloriatur ſcire & noſſe me. Dicit enim ſi ſalus hominis non prouenit ex aliqua excellentia humana, ſed ex ſola virtute diuina, non debetur homini glória, ſed Deo, ſecundum illud Pſal. Non nobis domine non nobis, ſed nomini tuo da gloriam. Eccle. vlt. Danti mihi ſapientiam, dabo gloriam.

CAPIT. II. LEC. I.

Non eſt miſſus Paulus euangelium prædicare in excellentia ac ſapientia verbi, quam loquitur inter perfectos, ſed nihil arbitratus eſt ſcire præter Chriſtum.

ET ego cùm veniſſem ad vos fratres, non veni in ſublimitate ſermonis aut ſapientiæ annuntians vobis teſtimonium Chriſti. Non enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum. Et ego in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos, & ſermo meus & prædicatio mea non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis, vt fides veſtra non ſit in ſapientia hominum, ſed in virtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sapientiam verò non huius ſeculi, neque principum huius ſeculi, qui deſtruũtur, ſed loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit Deus ante ſecula in gloriam noſtram.

Poſtquam Apoſt. oſtendit quis ſit conueniens modus doctrinæ Chriſtianæ, hîc oſtendit ſe illum modum obſeruaſſe. Et circa hoc tria facit, Primò oſtendit ſe non fuiſſe vſum apud eos aliqua excellentia ſeculari: ſecundò oſtendit apud quos excellentia ſpirituali vtatur, ibi, *Sapientiam autem loquimur inter perfectos, &c.* Tertiò rationẽ aſsignat, ibi, *Quæ etiam loquimur, &c.* Circa primũ tria facit. Primò dicit ꝙ non oſtendit apud eos excellentiã ſecularis ſapientiæ. Secundò quòd non prætendit excellentiam potentiæ ſecularis, ibi, *Et ego in infirmitate.* Tertiò non prętendit excellentiam eloquẽtiæ, ibi, *Et ſermo meus.* Circa primũ duo facit. Primò proponit quod intendit. Secũdò rationem aſſignat, ibi, *Non enim iudicaui*, Dicit ergo primò, quia dictũ eſt quod Chriſtus miſit me euangelizare, non in ſapientia verbi, & quòd nõ ſunt multi ſapientes. *Et ego fratres*, quãuis ſapientiam ſecularem habeam, ſecundum illud 2. Corinth. 11. Et ſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia, *Cum veniſſem ad vos* conuertendos ad Chriſtũ, vt habetur Act. 18. Veni annuntians vobis teſtimonium Chriſti, ſecundum illud Act. 4. Virtute magna reddebant apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Domini noſtri Ieſu Chriſti, & hoc *Non in ſublimitate ſermonis aut ſapientiæ.* Attẽditur autem ſublimitas ſapientiæ in cõſideratione aliquorum ſublimiũ & eleuatorum ſupra rationem & ſenſum hominũ. Eccl. 24 Ego in altiſsimis habitaui. Sublimitas autem ſermonis poteſt referri, vel ad verba ſignificantia ſapientiæ conceptiones, ſecundum illud Eccle. vlt. Verba ſapientum quaſi ſtimuli, & quaſi claui in altum defixi. Vel ad modum ratiocinandi per aliquas ſubtiles vias. Nam in Græco habetur logos, quod eſt verbum & rationem ſignificat, vt Hiero. dicit, Hoc autem dicit Apoſtolus, quia fidẽ Chriſti per huiuſmodi ſublimitates ſermonis aut ſapientiæ confirmare nolebat. 1. Reg. 2. Nolite multiplicare ſublimia.

Deinde huius rationem aſsignat, dicens, *Non enim iudicaui me ſcire aliquid niſi Chriſtum Ieſum:* non. n. ad hoc opus erat vt ſapientiam oſtentaret, ſed vt demonſtraret virtutẽ,

ſecun-

ſecundũ illud.2.Cor.4.Non.n.prædicamus noſmetipſos, ſed Ieſum Chriſtũ.Et ideo ſolũ vtebatur his quę ad demõſtrandam virtutem Chriſti pertinebant,exiſtimans ſe ac ſi nihil ſciret q̃ Ieſum Chriſtũ. Hiere.9.In hoc glorietur qui gloriatur ſcire & noſſe me.In Chriſto autẽ Ieſu,vt dicitur Coloſ.2.Sunt omnes theſauri ſapientię & ſcientiæ Dei abſconditi.Et quantum ad plenitudinẽ deitatis,& quantum ad plenitudinem ſapientiæ & gratiæ, & etiam quãtum ad profundas incarnationis rationes,quę tamẽ Apoſtolus eis nõ annuntiauit, ſed ſolum ea quæ erãt manifeſtiora & inferiora in Chriſto Ieſu.Et ideo ſubdit, *Et hunc crucifixũ*.q.d.ſic vobis me exhibui ac ſi nihil aliud ſcirẽ quam crucem Chriſti.Vnde Gal.vlt.dicit.Mihi abſit gloriari niſi in cruce dñi noſtri Ieſu Chriſti. Quia igitur per ſapiẽtiam verbi euacuatur crux Chriſti,vt dictum eſt,ideo ipſe Apoſt. nõ venerat in ſublimitate ſermonis aut ſapientię. Deinde cũ dicit, *Et ego in infirmitate, &c.* Oſtendit quod non prętenderit apud eos potentiã, ſed potius contrarium & foris & intus. Vnde quantùm ad id quod foris eſt,dicit, *Et ego fui apud vos in infirmitate*, i. tribulationes apud vos patiens. Gal.4. Scitis quia per infirmitatẽ carnis euangelizaui vobis iampridem. Pſal. Multiplicatæ ſunt infirmitates meæ. Quantum verò ad id quod intus eſt, dicit, *Et timore*, ſ.de malis imminentibus. *Et tremore*, inquantum.ſ.timor interior redundat ad corpus.2.Corint.7.Foris pugnę,intus timores.Deinde cùm dicit, *Et ſermo meus*. Oſtẽdit quod nõ prætenderit apud eos excellentiã eloquentiæ.Et circa hoc tria facit. Primò excludit indebitum modum prędicandi, dicens, *Et ſermo meus*, quo.ſ.priuatim & ſingulariter aliquos inſtruebam.Ephe.4.Omnis ſermo malus ex ore veſtro nõ procedat,ſed ſi quis bonus eſt ad ędificationẽ fidei *Et prædicatio mea*,qua.ſ.publicè docebam, *Non fuit in verbis perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ*, i.per rhetoricã,quę cõponit ad perſuadendum,vt.ſ.ſuprà dixi,quod non fuit intentionis quod ſua prædicatio niteretur philoſophicis rationibus:ita nunc dicit non fuiſſe ſuæ intentionis niti rhetoricis perſuaſionibus.Eſa.33.Populum imprudentem nõ videbis populum alti ſermonis,ita vt nõ poſſit intelligere diſertitudinẽ linguæ eius,in quo nulla eſt ſapientia.Secundò oſtendit debitũ modum quo vſus fuit in prædicando, dicens,Sermo meus fuit *In oſtenſione ſpiritus & virtutis*,quod quidẽ poteſt intelligi dupliciter. Vno modo quantum ad hoc quod credentibus prædicationi eius dabatur ſpiritus ſanctus,ſm̃ illud Act. 10.Adhuc loquẽte Petro verba hæc,cecidit ſpiritusſanctus ſuper omnes qui audiebant verbum. Similiter etiã ſuam prędicationẽ confirmabat faciẽdo virtutes,i.miracula,ſm̃ illud Mar. vlt. Sermonẽ confirmante ſequentibus ſignis.Vnde Gal.3. Qui tribuit vobis ſpiritũ & operatur in vobis.Alio modo poteſt intelligi quantum ad hoc quod ipſe per ſpiritũ loquebatur, quod ſublimitas & affluentia doctrinæ oſtendit.2.Reg.23.Spiritus dñi locutus eſt per me. Et 2.Cor.4.Habentes eundẽ ſpiritum fidei credimus,propter quod & loquimur.Cõfirmat etiã ſuam prędicationem oſtendendo in ſua cõuerſatione multa opera virtuoſa.1.Theſ.2.Vos enim teſtes eſtis & Deus quã ſanctè & iuſtè ſine querela vobis qui credidiſtis, affuimus. Tertiò aſsignat rationem dictorum, dicens, *Vt fides veſtra non ſit in ſapientia hominum*, i.non innitatur ſapiẽtiæ humanæ,quę plerunq; decipit homines,ſm̃ illud Eſa.47. Sapientia tua & ſciẽtia tua hæc decepit te. *Sed in virtute Dei*, vt. ſ. virtuti diuinæ fides innitatur, & ſic non poſſit deficere. Rom.1.Non erubeſco euangelium, virtus.n.Dei eſt in ſalutẽ omni credenti.Deinde cũ dicit, *Sapientiam loquimur, &c.* Oſtendit apud quos excellentia ſpiritualis ſapientiæ vtatur.Et primò proponit quod intendit. Secundò manifeſtat propoſitum,ibi, *Sapiẽtiam vero*.Dicit ergo,apud vos ſolum Chriſtũ crucifixum prædicaui. Sapientiã autem,i. profundam doctrinam *Loquimur inter perfectos*.Dicuntur autẽ aliqui perfecti dupliciter.vno modo,ſm̃ intellectum. Alio modo ſecundum voluntatẽ,hæc enim inter potẽtias animæ ſunt propriã hominis,& ideo ſecundũ eas oportet hominis perfectionem conſiderari. Dicuntur autẽ perfecti intellectu illi,quorum mẽs eleuata eſt ſuper omnia carnalia & ſenſibilia, quia ſpiritualia & intelligibilia capere poſſunt,de quibus dicitur Heb.5.Perfectorũ eſt ſolidus cibus,eorum qui per conſuetudinẽ exercitatos habẽt ſenſus ad diſcretionẽ mali & boni. Perfecti autẽ ſecundũ voluntatem ſunt,quorum voluntas ſuper omnia temporalia eleuata ſoli Deo inhæret & eius præceptis. Vnde Mat.5.prępoſitis dilectionis mandatis ſubditur.Eſtote perfecti ſicut & pater veſter cęleſtis perfectus eſt,quia igitur doctrina fidei ad hoc ordinatur,vt fides per dilectionem operetur,vt habetur Gal.5.Neceſſe eſt eũ qui in doctrina fidei inſtruitur non ſolùm ſecundum intellectũ bene diſponi ad capiẽdum & credendum,ſed etiam ſecundum voluntatẽ & affectum bene diſponi ad diligendum & operandum.Deinde cùm dicit, *Sapientia vero, &c.* exponit qualis ſit ſapiẽtia de qua mentionem fecit.Et primò ponit expoſitionem.Secundo ratione expoſitionis confirmat,ibi, *Quam nemo principum &c.* Circa primum duo facit.Primò exponit qualis ſit iſta ſapientia per cõparationẽ ad infideles.Secundò per cõparationem ad fideles,ibi, *Sed loquimur Dei ſapiẽtiã, &c.* Dicit ergo primò, dictum eſt quod ſapientiam loquimur inter perfectos.Sapientiã verò dico, *Non huius ſeculi*, i. de rebus ſecularibus,vel quæ eſt per rationes humanas.Neq; etiã principum huius ſeculi, & ſic ſeparat eam à ſapientia mundana,& quantum ad modum & materiã inquirendi, & quantũ ad actores,qui ſunt principes hui⁹ ſeculi, quod poteſt intelligi de triplici genere principum,ſecundum triplicem ſapientiam humanam. Primò poſſunt dici principes huius ſeculi reges & potentes ſeculares, ſm̃ illud Pſal. Principes cõuenerunt in vnum aduerſus dñm & aduerſus Chriſtum eius. A quib⁹ principibus venit ſapiẽtia humanarum legum,per quas res huius mũdi in vita humana diſpẽſantur.Secundò poſſunt dici principes dæmones.Io.14. Venit princeps mundi huius, & in me nõ habet quicquã, &c.Et ab his principibus venit ſapiẽtia culturę dęmonũ.ſ. nigromãtia & magicæ artes & huiuſmodi.Tertiò poſſunt intelligi principes huius ſeculi,philoſophi,qui quaſi principes ſe exhibuerunt hominib⁹ in docẽdo, de quibus dicitur Eſa.19.Stulti principes thaneos ſapiẽtes cõſiliarij Pharaonis.Et ab his principibus proceſsit tota humana philoſophia.Horũ autẽ principum homines deſtruũtur p̃ mortẽ & per amiſsionẽ poteſtatis & authoritatis:dęmones verò non per mortẽ, ſed per amiſsionẽ poteſtatis & authoritatis,ſm̃ illud Io.12.Nunc princeps huius mundi eijcietur foras:de hominibus autẽ dicitur Bar.3.Vbi ſunt principes gentiũ.Et poſtea ſubdit.Exterminati ſunt & ad inferos deſcenderunt, ſicut ipſi nõ ſunt ſtabiles ita & eorũ ſapientia nõ poteſt eſſe firma: & ideo non ei innitẽdum eſt. Deinde cùm dicit, *Sed loquimur &c.* Exponit qualis ſit ſapiẽtia per cõparationem ad fideles. Et primò deſcribit eam quãtum ad materiam vel authoritatem,cùm dicit, *Sed loquimur Dei ſapientiam*,i.quæ eſt Deus & à Deo,quamuis enim omnis ſapientia à Deo ſit,vt dicitur Eccle.1.Tamen ſpeciali quodam modo hæc ſapientia quæ eſt de Deo, eſt etiam à Deo per reuelationẽ, ſm̃ illud Sap.9. Senſum autem tuum quis ſciet,niſi tu dederis ſapientiã & miſeris ſpiritum tuum de altiſsimis? Secundò oſtendit qualitatem eius dicens, *In myſterio quæ abſcondita eſt*.hęc enim ſapientia abſcondita eſt ab hominibus, inquantum hominis intellectum excedit, ſecundum illud Eccl.3. Plurima ſupra ſenſum hominis oſtenſa ſunt tibi. Vnde dicitur Iob.28. Abſcondita eſt ab oculis omnium viuentium. Et quia modus docendi & doctrinæ debet eſſe conueniens, ideo dicitur quòd loquitur eam in miniſterio,i.in aliquo occulto,vel verbo vel ſigno, infrà 17. Spiritus loquitur myſteria. Tertiò oſtendit fructum huius ſapientiæ, dicens, *Quam Deus prædeſtinauit*, i. præparauit *In gloriam noſtram*,i.prædicatorum fidei, quibus ex prædicatione tam altæ ſapientiæ gloria magna debetur & apud Deum & apud homines. Prouer. 3. Gloriã ſapiẽtes poſsidebunt: & quod dicit, *In gloriam veſtram*, exponendum eſt omnium fidelium quorum gloria hæc eſt, vt in plena luce cognoſcant ea quæ nunc in myſterio prædicantur,ſm̃ illud Io.17.Hęc eſt vita æterna vt cognoſcant te ſolum Deum verum & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.

Perfecti duplex, ſecundum intellectũ.ſ.& voluntatẽ.

Sapientia humana triplex.

LECTIO SECVNDA.

Sapientia Dei abſcondita fuit principibus huius ſeculi, quam Apoſtolis reuelauit Deus, per ſui ipſius ſpiritum.

QVam nemo principũ huius ſeculi cognouit. Si enim cognouiſſent, nunquã dominum gloriæ crucifixiſſent. Sicut ſcriptum eſt, quod oculus nõ vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcẽdit, quæ præparauit Deus his qui diligũt illũ.

Nobis autem reuelauit Deus per ſpiritum ſuũ. Spiritus enim omnia ſcrutatur etiam profunda Dei. Quis enim hominum ſcit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Ita & quæ Dei ſunt nemo cognouit niſi ſpiritus Dei. Nos autem non ſpiritum huius mũdi accepimus, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt, vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis.

Poſita expoſitione de ſapientia quã Apoſtolus loquitur inter perfectos, hic ratione aſsignat expoſitionis prędictę, & primò quantum ad hoc ꝙ eam deſcripſerat per comparationem ad infideles. Secundò quantum ad hoc quod eã deſcripſerat per comparationẽ ad fideles, ibi *Nobis autẽ reuelauit Deus*. Circa primum duo facit. Primò proponit ꝙ intendit. Secũdò probat propoſitũ, ibi *Si enim cognouiſſent*. Dicit ergo primò, dictum eſt quod ſapiẽtia quã loquimur non eſt *Principum huius ſeculi*, hæc enim ſapiẽtia eſt *Quam nemo principum huius ſeculi cognouit*, quod verũ eſt de quibuſcunq; principibus intelligatur: ſeculares.n.principes hanc ſapientiã non cognouerunt, quia excedit rationẽ humani regiminis. Iob.12. Qui immutat cor principũ populi terrę, & decipit eos vt fruſtrà incedant per inuiũ. Philoſophi etiã eam nõ cognouerunt, quia excedit rationẽ humanã. Vnde dicitur Bar.3. Exquiſitores prudentiæ & ſciẽtiæ, viã ſapientię neſcierunt. Dęmones etiã eã non cognoſcũt, quia excedit omnẽ creatã ſapientiam. Vnde dicitur Iob 28 Volucres cęli quoq; latent. Perditio & mors dixerunt, Auribus noſtris audiuimus famã eius. Deinde cùm dicit, *Si enim cognouiſſent, &c.* Probat quod dixerat, & primò quidẽ probat per ſignũ quod non cognouerũt principes Dei ſapientiã, ſm quod eſt in ſe abſcondita. Secũdò probat per authoritatẽ ꝙ non cognouerunt eã ſecundũ ꝙ præparata eſt in gloriã noſtram, ibi, *Sicut ſcriptum eſt*. Dicit ergo primò, rectè dico, ꝙ principes huius ſeculi Dei ſapientiã non cognouerunt: *Si enim cognouiſſent* Dei ſapientiã, cognouiſſent vtiq; Chriſtum eſſe Deũ, qui in hac ſapientia continetur, quo cognito, *Nunquã crucifixiſſent Deũ gloriæ*, i. ipſum Chriſtũ dñm dantẽ gloriam ſuis, ſm illud Pſal. Dñs virtutum ipſe eſt rex gloriæ. Et Heb.12. Qui multos filios in gloriã adduxerat. Cùm.n.creaturę rationali ſit naturaliter appetibilis gloria, nõ poteſt in voluntatem humanam cadere quod actorẽ gloriæ interimat. Quòd autẽ principes crucifixerunt Ieſum Chriſtum, certũ eſt ſi intelligatur de principibus qui poteſtatẽ habent inter homines. Dicitur enim in Pſal. Aſtiterunt reges terræ & principes conuenerũt in vnũ aduerſus dñm & aduerſus Chriſtũ eius, quod Act.4. exponitur de Herode & Pilato, & principibus Iudęorum qui conſenſerunt in mortẽ Chriſti. Sed etiã dęmones operati ſunt in mortem Chriſti, perſuadendo ſecundum illud Io.13. Cùm diabolus iã miſiſſet in cor vt eum traderet, &c. Sed & phariſæi & ſcribę in lége periti qui ſtudium ſapientiæ dabant, operati ſunt ad mortem Chriſti inſtigando & approbando. Sed circa hoc duplex oritur dubitatio, quarum prima eſt de hoc quod dicit Deum gloriæ crucifixũ. Non enim diuinitas Chriſti aliquid pati potuit ſm quam dicitur Chriſtus dominus gloriæ. Sed dicendũ quod Chriſtus eſt vna perſona & hypoſtaſis in vtraq; natura conſiſtens, diuina.ſ. & humana. Vnde poteſt vtriuſq; naturę nomine deſignari, & quocunque nomine ſignificetur, poteſt prædicari de eo id, quod eſt vtriuſq; naturæ, quia vtrique non ſupponitur niſi vna hypoſtaſis. Et per hũc modũ poſſumus dicere ꝙ homo creauit ſtellas, & quod dñs gloriæ eſt crucifixus, & tamẽ non creauit ſtellas ſm quod homo, ſed ſm ꝙ Deus, nec eſt crucifixus ſm quod eſt Deus, ſed inquantũ homo. Vnde ex hoc verbo deſtruitur error Neſtorij, qui dixerat vnã naturã eſſe in Chriſto Dei & hominis, quia ſm hoc nullo modo poſſet verificari ꝙ dñs glorię ſit crucifixus. Secunda dubitatio eſt de hoc quod videtur ſupponere quod principes Iudęorũ vel dęmones non cognouerunt Chriſtum eſſe Deũ. Et quidẽ quantum ad principes Iudęorum, videtur hoc aſtrui per hoc ꝙ dicit Petrus Act.3. Scio quia per ignorãtiam hoc feceritis ſicut & principes veſtri: videtur autem eſſe contrarium quod dicitur Matt.21. Agricolæ vidẽtes filiũ dixerunt intra ſe, hic eſt hæres, venite occidamus eum, quod exponens Chryſo. dicit, Manifeſtè dñs probat his verbis Iudęorum principes non per ignorantiam, ſed per inuidiam Dei filiũ crucifixiſſe. Soluitur in Glo. quod ſciebant principes Iudæorũ eũ eſſe qui promiſſus erat in lege, non tamen myſteriũ eius quod filius Dei erat, neq; ſciebant ſacramẽtum incarnationis & redemptionis. Sed contra hoc eſſe videtur quod Chryſ. dicit, Quod cognouerunt eũ eſſe filium Dei. Dicendũ eſt ergo quod principes Iudæorũ pro certo ſciebãt eũ eſſe Chriſtum promiſſum in lege, quod populus ignorabat: ipſum autẽ eſſe verũ filiũ dei nõ pro certo ſciebãt, ſed aliqualiter cõiecturabant, ſed hæc cõiecturalis cognitio obſcurabatur in eis ex inuidia & ex cupiditate proprię glorię, quam per excellentiã Chriſti minui videbant. Similiter etiã videtur eſſe de dęmonibus dubitatio. Dicitur.n. Mar.1. & Luc.4. Quòd dęmoniũ clamauit dicẽs, Scio quod ſis ſanctus dei. Et ne hoc præſumptioni dæmonũ aſcribatur, qui ſe iactabant ſcire quod neſciebant, eorũ notitia quã habebant de Chriſto per ipſos euangeliſtas aſſeritur. In Mat. quidem ſic ſcribitur. Non ſinebat ea loqui.ſ. dęmonia, qm̃ ſciebant eũ Chriſtum eſſe. Et Luc. dicit, Increpans nõ ſinebat ea loqui quia ſciebant eum eſſe Chriſtũ. Et ad hoc reſpondetur in lib. de quæſt. noui & veteris teſtamenti, quod dæmonia ſciebant ipſum eſſe, qui per legẽ fuit repromiſſus, quia oĩa ſigna videbãt in eo quæ dixerunt prophetæ, myſteriũ autem diuinitatis eius ignorabãt. Sed cõtra hoc videtur eſſe quod Athanaſius dicit, ꝙ dæmonia dicebant Chriſtũ eſſe ſanctũ Dei, quaſi ſingulariter ſanctum: ipſe.n. naturaliter eſt ſanctus cuius participatione oẽs alij ſancti vocãtur. Dicendũ eſt autẽ quod ſicut Chryſo. dicit, nõ habebãt aduẽtus Dei firmã & certam notitiã, ſed quaſdam coniecturas. Vnde Aug. dicit in 9. de Ciuit. Dei, quod innotuit dęmonibus, non per id quod eſt vita æterna, ſed per quædã temporalia ſua virtute effecta. Deinde cum dicit, *Sed ſicut ſcriptum eſt*. Probat per authoritatẽ quod principes huius ſeculi Dei ſapientiã non cognouerunt, quantũ ad hoc, quòd prædeſtinata eſt in gloriam fidelium, dicens, *Sed ſicut ſcriptum eſt* Eſa.64. Vbi litera noſtra habet. Oculus nõ vidit, Deus, abſque te, quæ præparaſti his qui diligunt te. Oſtenditur autem illa gloria viſionis apertè ab hominibus ignorari dupliciter. Primò quidem quod nõ ſubiacet humanis ſenſibus, à quibus omnis humana cognitio initiũ ſumit. Et ponit duos ſenſus. Primò viſionis quæ deſeruit inuentioni, cùm dicit, *Quod oculus non vidit*. Ioh.28. Semitã eius ignorauit auis, nec intuitus eſt eã oculus vulturis. Et hoc ideo, quia non eſt aliquid coloratum & viſibile. Secundò ponit ſenſum auditus, qui deſeruit diſciplinæ dicens, *Nec auris audiuit*, ſ. ipſam gloriam, quia non eſt ſonus aut vox ſenſibilis. Ioan.5. Neq; ſpeciem eius vidiſtis, neq; vocẽ eius audiſtis. Deinde excludit notitiam eius intellectualẽ, cũ dicit, *Neq; in cor hominis aſcendit*. Quod quidem poteſt intelligi, vno modo vt aſcendere in cor hominis dicatur quicquid quocunque modo cognoſcitur ab homine, ſecũdum illud Hierem. 51. Ieruſalem aſcendat ſuper cor veſtrum: & ſic oporteat, quòd cor hominis accipiatur pro corde hominis carnalis, ſecundum illud quod dicitur infrà tertiò. Cùm ſint inter vos zelus & cõtentio nõnne carnales eſtis, & ſm hominem ambulatis? Eſt ergo ſenſus ꝙ illa gloria nõ ſolùm ſenſu nõ percipitur, ſed nec corde hominis carnalis, ſm illud Ioan.14. Quem mũdus non poteſt accipere, quia non videt eum, nec ſcit eum. Alio modo poteſt exponi ſm quod propriè dicitur in cor hominis aſcendere, id quod ab inferiori peruenit ad hominis intellectũ, puta à ſenſibilibus de quib' prius fecerat mẽtionem. Rea.n. ſunt in intellectu ſm modum eius, res igitur inferiore a ſunt in intellectu altiori modo q̃ in ſeipſis. Et ideo quãdo ab intellectu capiuntur, quodammodo in cor aſcendunt. Vnde dicitur Eſa.5. Non erũt in memoria priora, nec aſcẽdunt ſuper cor. Illa verò quæ ſunt in intellectu ſuperiora, altiori modo ſunt in ſeipſis q̃ in intellectu. Et ideo quãdo ab intellectu capiuntur, quodammodo deſcendunt. Iac.1. Omne donum perfectum deſurſum eſt deſcẽdens à patre luminum: quia igitur illius gloriæ notitia non accipitur à ſenſibilibus, ſed ex reuelatione diuina, ideo ſignãter dicit, *Nec in cor hominis aſcendit*, ſed deſcendit, id ſ. *Quod præparauit Deus*, id eſt prędeſtinauit *Diligentibus ſe*, quia eſſentiale præmium ęternæ gloriæ charitati debetur, ſecundũ illud Ioan.14. Si quis diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum, in quo perfectio æternæ gloriæ conſiſtit. Et Iob. 36. Annuntiat de ea, i. de luce glorię amico ſuo ꝙ poſſeſsio eius ſit. Cęterę autẽ virtutes

Error Neſtorij.

Dæmones, & maiores Iudæorum, non cognouerunt Chriſtum eſſe Deum.

Duplex expoſitio dicitur in cor hominis non aſcẽdit quæ præparauit Deus diligentibus ſe.

tutes accipiunt efficaciam merendi vitam æternã, inquantũ informantur charitate. Deinde cũ dicit, *Nobis autẽ, &c.* Probat prædictam expoſitionem de ſapientia diuina per comparationem ad fideles. Et primò proponit quod intendit. Secundò probat propoſitum, ibi, *Spiritus enim.* Dicit ergo primò, dictum eſt quod ſapientiã Dei nemo principũ huius ſeculi cognouit, *Nobis autem Deus reuelauit per ſpiritum ſuũ*, quem, ſ. nobis miſit, ſecundum illud Ioan. 14. Paracletus autẽ ſpiritusſanctus quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. Iob. 32. Inſpiratio omnipotentis dat intelligentiam. Quia enim ſpiritusſanctus eſt ſpiritus veritatis, vtpote à filio procedẽs, qui eſt veritas patris, his quibus mittitur inſpirat veritatem, ſicut & filius à patre miſſus notificat patrem, ſecundum illud Matth. 11. Nemo nouit patrẽ niſi filius, & cui voluerit filius reuelare. Deinde cùm dicit, *Spiritus enim*, probat quod dixerat, ſ. quod per ſpiritum ſanctum ſit ſapiẽtia fidelibus reuelata. Et primò oſtendit ꝙ ſpiritus ſanctus ad hoc ſit efficax. Secundò probat quod hoc in diſcipulis Chriſti fecerat, ibi, *Nos autem.* Circa primũ duo facit. Primò proponit quod intendit. Secundò manifeſtat propoſitũ, ibi, *Quis enim ſcit hominum, &c.* Dicit primò dictum eſt per ſpiritũ ſanctum reuelauit nobis Deus ſuam ſapientiam, & hoc fieri potuit. Spiritus enim ſanctus omnia ſcrutatur: quod nõ eſt ſic intelligendum, quaſi inquirendo quomodo fiant, ſed quia perfectè & etiam intima quarumlibet rerum nouit, ſicut homo quod aliquando diligenter ſcrutatur. Vnde dicitur Sap. 7. Quòd ſpiritus intelligentiæ ſanctus eſt, omnia proſpiciens, & qui capiat omnes ſpiritus intelligibiles mundos ſubtiles, & non ſolùm res creatas, ſed etiam profunda Dei perfectè cognoſcit. Dicuntur autem profunda ea quę in ipſo latent, & non ea quæ de ipſo per creaturas cognoſcuntur, quæ quaſi ſuperficie tenus videntur eſſe ſecundũ illud Sap. 13. A magnitudine ſpeciei & creaturæ cognoſcibiliter poterat creator eorum videri. Deinde cùm dicit, *Quis enim ſcit hominum*, probat quod dixerat de ſpiritu dei per ſimilitudinem humani ſpiritus, dicẽs, *Quis enim ſcit hominum ea quæ ſunt hominis*, id eſt ea quæ latẽt in corde, *Niſi ſpiritus hominis qui in eo eſt*, id eſt intellectus. Et ideo quæ interius latent, videri non poſſunt. Signanter autem dicit, *Quis hominum*, ne ab horum cognitione etiã Deus videatur excludi, dicitur enim Hiere. 17. Prauum eſt cor hominis, & quis cognoſcet illud? Ego Deus probans corda & ſcrutans renes, quia. ſ. ſecretorum cordis ſolus Deus eſt cognitor. Manifeſta autem eſt ratio quare homo ea quæ in corde alterius latent ſcire non poteſt, quia cognitio hominis à ſenſu accipitur, & ideo ea quæ ſunt in corde alterius, homo cognoſcere non poteſt, niſi quatenus per ſigna ſenſibilia manifeſtantur, ſecundum illud 1. Reg. 16. Homo videt quę foris patent, Deus autem intuetur cor. Sed nec angelus bonus, nec malus ea quę in corde hominis latẽt ſcire poteſt, niſi inquantum per aliquos effectus manifeſtãtur, cuius ratio accipi poteſt ex ipſo verbo Apoſt. qui dicit ea ratione ſpiritum hominis cognoſcere quæ in corde hominis latent, quia in ipſo homine eſt: angelus autem neq; bonus neq; malus illabitur mẽti humanæ vt in ipſo corde hominis ſit & intrinſecus operetur, ſed hoc ſolius Dei proprium eſt. Vnde ſolus Deus eſt conſcius ſecretorũ cordis hominis, ſecundum illud Iob. 16. Ecce in cælo teſtis meus, & in excelſis conſcius meus. Secũdò ſimilitudinẽ adaptat ad ſpiritum Dei, dicens, *Ita q. & quæ Dei ſunt*, i. quę in ipſo Deo latent, *Nemo cognoſcit niſi ſpiritus Dei*, ſm̃ illud Iob. 36 Ecce Deus magnus vincens ſcientiã noſtram. Sed ſicut ea quæ ſunt in corde vnius hominis alteri manifeſtantur per ſenſibilia ſigna, ita ea quę ſunt Dei poſſunt eſſe nota homini per ſenſibiles effectus, ſm̃ illud Sap. 13. A magnitudine ſpeciei & creaturæ &c. Sed ſpiritusſanctus qui eſt in ipſo Deo, vtpote patri & filio conſubſtantialis ſecreta diuinitatis per ſeipſum videt, ſecundum illud Sap. 7. Eſt. n. in illa, ſ. Dei ſapientia & ſpiritus intelligentiæ ſanctus omnem habens virtutem, omnia proſpiciens. Deinde cùm dicit, *Nos autem, &c.* Oſtendit quomodo cognitio ſpiritusſancti percipiatur, dicẽs, licet nullus hominũ per ſe poſſit ſcire quæ ſunt Dei. *Nos autem ſpiritu ſancto*, ſ. repleti, *Non accepimus ſpiritum huius mundi, ſed ſpiritum qui à Deo eſt.* Nomine autẽ ſpiritus vis quædã vitalis & cognitiua & motiua intelligitur. Spiritus ergo huius mundi poteſt dici ſapiẽtia huius

Excluditur error Scoti dicentis angelos cognoſcere cogitationes cordis.

mundi, & amor mundi quo impellitur homo ad agẽdum ea, quæ mundi ſunt, hunc autẽ ſpiritum ſancti apoſtoli nõ receperunt mundum abijcientes & contẽnentes, ſed receperunt ſpiritũ ſanctum quo corda eorum illuminata ſunt & inflammata ad amorem Dei, ſm̃ illud Ioan. 14. Paracletus autẽ ſpiritusſanctus quẽ mittet pater in nomine meo &c. Et Nu. 14. Seruum meũ Caleph, qui plenus eſt alio ſpiritu, & ſecutus eſt me, introducã in terram hanc. Spiritus autẽ huius mundi errare facit, ſm̃ illud Eſa. 19. Dirupetur ſpiritus AEgypti in viſceribus eius, & conſilium eius pręcipitabo. Ex diuino autem ſpiritu eius conſequuti ſumus, *Vt ſciamus quæ à Deo data ſunt nobis*, vt ſciamus de reb⁹ diuinis quantum vnicuiq; Deus donauit: quia ſicut dicitur Eph. 4. Vnicuiq; data eſt gratia ſecundum menſurã donationis Chriſti. Vel poteſt intelligi ſpiritum Dei donatum ſanctis, vt dona ſpiritualia cognoſcant, quæ non habentes eundẽ ſpiritum ignorant ſecundum illud Apoc. 2. Vincẽti dabo manna abſconditũ quod nemo ſcit, niſi qui accipit. Ex hoc autem accipi poteſt quod ſicut nemo nouit patrẽ niſi filius, & cui voluerit filius reuelare, vt dicitur Matt. 11. Ita nemo nouit quę ſunt Dei patris & filij niſi ſpiritus ſanctus, & qui ipſum acceperunt: & hoc ideo, quia ſicut filius conſubſtantialis eſt patri, ita ſpiritus ſanctus patri & filio.

LECTIO TERTIA.

Sapientiam Dei loquitur Paulus inter perfectos, quia homo animalis, non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei.

QVæ & loquimur non in doctis humanæ ſapiẽtiæ verbis, ſed in doctrina ſpiritus, ſpiritualibus ſpiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei. Stultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere, quia ſpiritualiter examinatur. Spiritualis autẽ iudicat omnia, & ipſe à nemine iudicatur, ſicut ſcriptum eſt. Quis enim cognouit ſenſum domini? aut quis inſtruxit eum? Nos autem ſenſum Chriſti habemus.

Dixerat ſuprà Apoſtolus, ſapientiã loquimur inter perfectos. Poſtquam ergo manifeſtauit qualis ſit hęc ſapientia, quia mundanis hominibus incognita, cognita autẽ ſanctis, hic manifeſtat qua ratione hanc ſapientiam ſancti inter perfectos loquuntur. Et primò proponit quod intẽdit. Secũdò aſsignat rationem, ibi, *Animalis autem homo, &c.* Circa primum, Primò proponit reuelatorum manifeſtationem, dicẽs, Dictum eſt quod ſpiritũ Dei accepimus, vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis, *Quæ* ſcilicet nobis per ſpiritum reuelata ſunt, *Loquimur.* Sunt enim eis reuelata ad vtilitatem. Vnde & Act. 2. Repleti ſunt omnes ſpiritu ſancto & cœperunt loqui. Secundò tangit modũ enarrandi, excludens modum inconuenientem, dicens, *Non in doctis humanæ ſapientiæ verbis*, i. non nitimur ad probandũ noſtram doctrinam per verba compoſita ex humana ſapientia, ſiue quantũ ad ornatum verborum, ſiue quãtum ad ſubtilitatẽ rationum. Eſa. 33. Populũ alti ſermonis non videbis. Aſtruit enim modum conuenientem, cùm dicit, *Sed in doctrina ſpiritus*, i. prout ſpiritus ſanctus nos loquentes interius docet, & auditorum corda ad capiendum illuſtrat. Io. 16. Cùm venerit ille ſpiritus veritatis docebit vos omnem veritatem. Tertiò determinat auditores, dicens, *Spiritualibus ſpiritualia comparantes.* q. d. recta comparatione ſpiritualia documenta tradimus ſpiritualibus viris quibus ſunt conuenientia. 2. Timo. 2. Hæc cõmenda fidelibus viris qui idonei erunt & alios docere. Eoſdem autẽ hic nominat ſpirituales quos ſupra perfectos, quia per ſpiritum ſanctum homines perficiuntur in virtute, ſecundum illud Pſal. Spiritu oris eius omnis virtus eorum. Deinde cùm dicit, *Animalis &c.* Aſsignat rationẽ dictorum, & primò oſtendit quare ſpiritualia non ſunt tradenda animalibus hominibus. Secundò quare ſunt tradenda ſpiritualibus, ibi, *Spiritualis &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit rationem. Secundò manifeſtat eã, ibi, *Stultitia enim, &c.* Ratio ergo talis eſt. Nulli ſunt tradenda documenta quæ ſapere non poteſt, ſed homines animales nõ poſſunt capere ſpiritualia documenta, ergo non ſunt eis tradenda, hoc eſt ergo quod dicit, *Animalis homo, &c.* Et ideo recta ratione non poſſunt tradi eis. Vbi primò conſiderandũ eſt quis homo dicatur animalis. Eſt ergo conſiderandũ ꝙ anima eſt forma corporis. Vnde propriæ animæ intelliguntur illæ vires qui ſunt actus corporaliũ organorum, ſcilicet vi-

Animalis homo quis.

res ſenſitiuę. Dicuntur ergo homines animales qui huiuſmodi vires ſequuntur, inter quas eſt vis apprehenſiua & appetitiua, & ideo poteſt dici homo dupliciter animalis. Vno modo quantũ ad vim apprehenſiuam & hic dicitur animalis ſenſu, qui ſicut dicitur in gloſa, de Deo iuxta corporum phantaſiam vel legis literam, vel rationem philoſophicã iudicat, quę ſecundũ vires ſenſitiuas accipiuntur. Alio modo dicitur quis animalis quantum ad vim appetitiuam, qui ſcilicet afficitur ſoltim ad ea quæ ſunt ſecundũ appetitum ſenſitiuũ: & talis dicitur animalis vita, qui ſicut dicitur in gloſa, ſequitur diſſolutam laſciuiam animę ſuæ, quam inter naturalis ordinis metas ſpiritus rector nõ cõtinet. Vnde dicitur in canonica Iudę, Hi ſunt qui ſegregant ſemetipſos, animales ſpiritũ non habentes. Secundò autem videndum quare tales, *Non poſſunt percipere ea quæ ſunt ſpiritus dei*, quod quidem manifeſtũ eſt, & quantũ ad animalem ſeoſum, & quantũ ad animalẽ vitam. Ea enim de quibus ſpiritus ſanctus illuſtrat mẽtem, ſunt ſupra ſenſum & rationem humanam, ſecundum illud Eccle. 3. Plura ſupra ſenſum hominis oſtenſa ſunt tibi, & ideo ab eo capi non poſſunt, qui ſoli cognitioni ſenſitiuæ innititur. Spiritus etiam ſanctus accendit affectum ad diligendum ſpiritualia bona, ſenſibilibus bonis cõtemptis, & ideo ille qui eſt animalis vitę nõ poteſt capere huiuſmodi ſpiritualia bona, quia Philoſophus dicit in quarto Ethicorũ, quod qualis vnuſquiſq; eſt, talis finis videtur ei. Prouer. 18. Non recipit ſtultus verba prudentię, niſi ei dixeris quę verſantur in corde eius. Eccl. 22. Cum dormiente loquitur, qui narrat ſapientiã ſtulto. Deinde cũ dicit, *Stultitia enim &c.* Manifeſtat quod dixerat per ſignũ, cùm enim aliquis aliqua ſapiẽter dicta reprobat quaſi ſtulta, ſignum eſt quod ea nõ capiat. Quia igitur animalis homo ea quę ſunt ſpiritus Dei reputat ſtulta, & hoc manifeſtatur quod ea nõ capit. Et hoc eſt quod dicit, *Stultitia enim eſt illi*, ſ. animali. Iudicat enim eſſe ſtulta quæ ſecundum ſpiritum Dei aguntur. Eccl. 10. In via ſtultus ambulans cum ipſe ſit inſipiẽs, omnes ſtultos ęſtimat. Quod aũt homini animali quę ſm ſpiritum ſunt videantur ſtulta, non procedit ex rectitudine ſenſus: ſicut ſapientes aliqua iudicãt eſſe ſtulta quę ſtultis videntur ſapientia propter defectum intellectus, quia homo ſenſui deditus non poteſt intelligere ea quę ſuprà ſenſum ſunt, & homo carnalibus affectus nõ intelligit eſſe bonum, niſi quod eſt delectabile ſecundum carnẽ. Et hoc eſt quod ſequitur, *Et non poteſt intelligere.* Pſal. Neſcierunt neq; intellexerunt, in tenebris ambulant. Quare autẽ non poſſit intelligere, oſtẽdit ſubdens, *Quia ſpiritualiter examinatur*, i. ſpiritualiũ examinatio fit ſpiritualiter, nunquã. n. inferior poteſt examinare & iudicare ea, quę ſunt ſuperioris, ſicut ſenſus non poteſt examinare ea quę ſunt intellectus: & ſimiliter neq; ſenſus neq; ratio humana poteſt iudicare ea quę ſunt ſpiritus Dei, & ita relinquitur quod huiuſmodi ſolo ſpiritu ſancto examinantur, ſecundum illud Pſal. Eloquia dñi igne examinata, probata, ſ. à ſpiritu ſancto. Quia ergo animalis homo caret ſpiritu ſancto, nõ poteſt ſpiritualia examinare, & per conſequens nec ea intelligere. Deinde cũ dicit, *Spiritualis autem iudicat omnia, &c.* aſſignat rationẽ quare ſpiritualibus ſpiritualia tradantur, & primò ponit rationẽ. Secundò manifeſtat cauſam, ibi, *Quis enim nouit.* Aſſignat autẽ talem rationẽ. Illi tradenda ſunt ſpiritualia qui poteſt iudicare, ſecundum illud Iob. 12. Auris verba diiudicat, ſed ſpiritualis eſt huiuſmodi, ergo ei ſpiritualia ſunt tradenda, & hoc eſt quod dicit, Spiritualis. n. diiudicat omnia, & ipſe à nemine iudicatur. Vbi primò videndum eſt quis homo dicatur ſpiritualis. Eſt autẽ notandum quod ſpiritus nominare conſueuimus ſubſtantias incorporeas, quia igitur aliqua pars animę eſt quę non eſt alicuius organi corporei actus. ſ. pars intellectiua cõprehendens intellectum & voluntatẽ, huiuſmodi pars animę ſpiritus hominis dicitur, quę tamẽ à ſpiritu Dei, & illuminatur ſecundũ intellectũ, & inflãmatur ſecundũ affectum & voluntatẽ. Dupliciter ergo dicitur homo ſpiritualis. Vno modo ex parte intellectus ſpiritu Dei illuſtrãte. Et ſecundũ hoc in gloſa dicitur quod homo ſpiritualis eſt, qui ſpiritu Dei ſubiectus certiſſimè ac fideliter ſpiritualia cognoſcit. Alio modo ex parte volũtatis ſpiritu dei inflãmante, & hoc modo dicitur in Glo. quod ſpiritualis vita eſt, qua ſpiritũ Dei habens rectorẽ animã regit, i. animales vires. Gal. vlt. Vos qui ſpirituales eſtis, inſtruite huiuſmodi, &c. Secundò cõſiderandum eſt, quare ſpiritualia diiudicat omnia, & ipſe à nemine iudicatur. Vbi notandũ eſt, quod in omnib⁹ ille qui rectè ſe habet, rectum iudiciũ habet circa ſingula. Ille autẽ qui in ſe rectitudinis defectũ patitur, deficit etiã in iudicando: vigilans enim rectè iudicat, & ſe vigilare & alium dormire, ſed dormiens non habet rectum iudicium de ſe, nec de vigilãte. Vnde nõ ſunt res tales quales videntur dormienti, ſed quales vidẽtur vigilanti. Et eadem ratio eſt de ſano & infirmo circa iudiciũ ſaporum, & de debili, & forti, circa iudiciũ ponderum: & virtuoſo, & vitioſo, circa agibilia. Vnde & Philoſophus dicit in 5. Ethic. Quod virtuoſus eſt regula & menſura omnium humanorũ, quia . ſ. in rebus humanis talia ſunt ſingularia, qualia virtuoſus iudicat ea eſſe, & ſecundum hũc modum Apoſt. hic dicit, quod *Spiritualis iudicat omnia*, quia. ſ. homo habens intellectum illuſtratũ & affectũ ordinatum per ſpiritum ſanctum de ſingulis quę pertinent ad ſalutem, rectum iudicium habet. Ille autem qui nõ eſt ſpiritualis habet etiam intellectum obſcuratum & affectum inordinatum circa ſpiritualia bona, & ideo ab homine nõ ſpirituali, ſpiritualis homo iudicari nõ poteſt, ſicut nec vigilans à dormiente. Quantũ ergo ad primum horum dicitur Sap. 3. Quòd iudicabunt iuſti nationes. Quantum ad ſecundum dicitur infrà 4. Mihi pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Deinde cùm dicit, *Quis enim nouit, &c.* manifeſtat rationẽ inductam. Et primò inducit authoritatẽ. Secundò adaptat ad propoſitum, ibi, *Vos autem, &c.* Eſt autẽ conſiderandũ quod ad hoc quod aliquis poſſit de aliquo homine iudicare, duo requiruntur. Primò vt iudicans cognoſcat ea quæ ſunt iudicati, quia vt dicitur Ethic. Vnuſquiſq; bene iudicat quę cognoſcit, & horum eſt optimus iudex. Ex quo patet quod ſenſum, i. ſapiẽtiam Dei omnia iudicantẽ nullus poſſit diiudicare, ideo dicit, *Quis enim nouit ſenſum domini.* q. d. nullus, quia ſapiẽtia Dei excedit omnẽ cupiditatẽ hominis. Eccl. 1. Sapientiã Dei præcedentẽ omnia quis inueſtigauit? Sap. 14. Senſum autẽ tuum quis ſcire poterit, niſi tu dederis ſapiẽtiã? Secundò requiritur quod iudicans ſit ſuperior iudicato. Vnde dñs habet iudicium de ſeruo, magiſter de diſcipulo. Ex quo etiã patet quod nullus poteſt ſenſum Dei iudicare, propter ꝙ ſequitur, *Aut quis inſtruxit eũ?* q. d. nullus. Non. n. habet ſcientiã ab aliquo acceptã, ſed potius fontẽ omnis ſcientiæ. Iob. 26. Cui dediſti conſilium? forſitan ei qui non habet ſapientiã? Vidẽtur autẽ verba hæc aſſumpta ex eo quod dicitur Eſa. 4. Quis adiuuit ſpiritũ dñi, aut quis conſiliarius eius fuit? & oſtendit illi cum quo iniit cõſilium & inſtruxit eum. Deinde adaptat quod dixerat ad propoſitum, dicens, *Nos autem*, ſ. ſpirituales viri, *Senſum Chriſti habemus*, i. recipimus in nobis ſapientiam Chriſti ad iudicandum. Eccl. 17. Creauit illis ſcientiã ſpiritus, ſenſu adimpleuit corda illorum. Luc. vlt. dicitur, quod aperuit illis ſenſum vt intelligerẽt ſcripturas, & ita quia ſicut ſenſus Chriſti diiudicari non poteſt, conueniens eſt quod ſpiritualis qui ſenſum Chriſti habet, à nemine iudicetur.

Intellectus & voluntas ſpiritus hominis dicitur. Homo dicitur ſpiritualis dupliciter.

CAPIT. III. LEC. I.

Iudicium Corinthiorum quod de miniſtris habebant impugnat, paruulos appellans, & carnales, ex quo iudicio, eorum contentiones ortum habebant.

ET ego fratres non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus. Tanquam paruulis in Chriſto lac vobis potum dedi, non eſcam. Nondum enim poteratis, ſed nec nunc quidem poteſtis. Adhuc enim carnales eſtis, Cùm enim ſit inter vos Zelus & contentio, nónne carnales eſtis, & ſecundum hominem ambulatis? Cùm enim quis dicat, Ego quidem ſum Pauli, alius autem, ego Apollo, nónne homines eſtis? Quid igitur eſt Apollo? Quid verò Paulus? Miniſtri eius cui credidiſtis. Et vnicuique ſicut dominus dedit. Ego plantaui, Apollo rigauit, ſed Deus nunc incrementum dedit. Itaque neque qui plãtat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat & qui rigat vnum ſunt.

Suprà Apoſtolus oſtenderat cõtentionem, & diuiſionẽ Corinthiorum, qui propter miniſtros Chriſti, à quib⁹ baptizati & docti erãt ad inuicem diſceptabant: hic incipit eo-

pit eorum iudicium quod habebāt de miniſtris improbare, ex quo iudicio cōtentiones in eis procedebant. Et circa hoc duo facit. Primò improbat eorū iudicium, quantum ad hoc ꝙ quibuſdam miniſtrorum, de quibus gloriabantur, plus attribuebant ꝗ̄ deberent. Secundò, quantum ad hoc quod alios Chriſti miniſtros contemnebant. 4. ca. ibi *Sic nos exiſtimet homo.* Circa primū duo facit. Primò oſtēdit detrimentum quod patiebantur propter contentiones ex peruerſo iodicio prouenientes. Secundò improbat eorum peruerſum iudiciū, ibi, *Quid igitur eſt Apollo?* Circa primū duo facit. Primò ponit detrimentum ꝙ hactenus paſſi erant propter eorum defectum. Secundò oſtendit ꝙ adhuc idē patiuntur, ibi, *Sed nec nunc quidem.* Circa primū tria facit. Primò ponit detrimentum quod hactenus paſſi erant propter eorum defectū. Dixerat enim ſuprà, ꝙ apoſtoli quidē ſpiritualia documenta ſpiritualibus tradebant quæ animales homioes percipere non poterant, quod eis adaptat dicēs, *Et ego fratres*, qui. ſ. inter alios apoſtolos ſpiritualibus ſpiritualia loquor, *Non potui*, ſcilicet cōuenienter, *Vobis loqui quaſi ſpiritualibus*, vt ſcilicet traderē vobis ſpiritualia documenta. *Sed quaſi carnalibus.* ſ. locutus ſum vobis: eoſdem enim carnales dicit quos ſuprà animales, quibus oportet tradi ea quæ ſunt infirmitati eorū accommoda: Eſa. 28. Quem docebit ſciētiam, & quem intelligere fecit auditum. Ablactatos à lacte, auulſos ab vberibus, id eſt carnali cōuerſatione & ſenſu. Secundò adhibet ſimilitudinē, dicens, *Tanquam paruulis in Chriſto*, id eſt parum adhuc introductis in perfectam doctrinā fidei, quæ ſpiritualibus debetur. Hebr. 5. Omnis qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonū iuſtitiæ, paruulus eoim eſt: perfectorum autē eſt ſolidus cibus. Tertiò rationē aſsignat ne credatur ex inuidia eis ſpiritualem doctrinā ſubtraxiſſe, contra quod dicitur Sap. 7. Quam ſine fictione didici & ſine inuidia cōmunico. Vnde ſubditur, *Nondū enim poteratis.* q. d. Nō ſubtraxi vobis eſcam propter meam inuidiā, ſed propter veſtrā impotentiā, quia verba ſpiritualia, *Nōdum bene poteratis* capere, ſm illud Ioā. 16. Adhuc multa habeo vobis dicere, ſed nō poteſtis portare modo. Deinde cùm dicit, *Sed nec nunc quidem poteſtis*, oſtendit ꝙ adhuc quidē detrimentum patiūtur. Et primo quidē ponit impotentiā cui adhuc ſubiacebant, dicens, *Sed nec nunc quidem poteſtis.* q. d. ꝙ à principio perfectā doctrinā capere non poteratis, non mirum fuit: quia hoc neſcire veſtræ nouitati competebat, ſm illud 1. Pet. 2. Sicut modo geniti infantes lac concupiſcite. Sed hoc videtur eſſe culpabile, quod poſt tātum tempus in quo proficere debuiſtis, eandem impotentiam retinetis, ſm illud Heb. 5. Cùm deberetis magiſtri eſſe propter tēpus: rurſus indigetis doceri, quę ſunt elementa ſermonum Dei. Secundò aſsignat prædictæ impotentiæ rationē, dicēs, *Adhuc enim carnales eſtis.* ſcilicet vita & ſenſu. Et ideo ea quæ ſunt ſpiritus capere non poteſtis, ſed ſapitis ea quæ ſunt carnis, ſecundū illud Rom. 8. Qui ſm carnem ſunt, quæ carnis ſunt ſapiunt. Tertio ponit rationem probationis inductę, dicēs, *Cū enim inter vos ſit zelus & contentio, nōne carnales eſtis, & ſecundum hominem ambulatis?* Vbi conſiderandū eſt ꝙ rectè coniungit zelum & cōtentionē: quia zelus, id eſt inuidia eſt cōtentionis materia. Inuidus enim triſtatur de bono alterius, ꝙ ille nititur promouere, & ex hoc ſequitur cōtentio. Vnde Iaco. 3. Vbi zelus & cōtentio, ibi inconſtantia & omne opus prauum. Et ſimiliter econuerſo, charitas per quam quis diligit bonum alterius, eſt materia pacis. Secundo conſiderandom eſt ꝙ zelus & contentio nō habet locum, niſi in carnalibus hominibus, quia ipſi circa bona corporalia afficiūtur, quæ ſimul à pluribus integrè poſsideri non poſſunt: & ideo propter hoc ꝙ aliquis aliquod bonum corporale poſsidet, alius impeditur à plena poſſeſsione illius, & ex hoc ſequitur inuidia, & per conſequens contentio: ſed ſpiritualia bona quibus ſpirituales afficiuntur, ſimul à pluribus poſsideri poſſunt, & ideo bonum vnius non eſt alterios impedimentū, & propter hoc in talibus, nec inuidia, nec cōtentio locum habet. Vnde Sap. 7. Sine inuidia cōmunico. Tertio conſiderandū eſt quare homines carnales dicit ſm hominem ambulare, cùm tamen homo ex ſpiritu & carne cōponatur, quia naturæ humanę conſonum eſt, vt ſpiritus cognitionē à ſenſibus carnis accipiat. Vnde conſequenter affectus rationis humanæ ſm ea quæ ſunt carnis mouetur, niſi ſpiritus hominis per ſpiritum Dei ſupra hominē eleuetur. Vnde dicitur Eccle. 34. Sicut parturientis cor tuum phantaſias patitur, niſi ab altiſsimo fuerit emiſſa viſitatio. Eſt ergo ſenſus. *Secundum hominem*, id eſt ſecundū naturam humanā ſibi à Dei ſpiritu derelictam, ſicut & in Pſal. dicitur, Filij hominom vſquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendaciū. Quartò manifeſtat probationē inductam, dicens, *Cum enim quis*, id eſt aliquis veſtrū dicit, *Ego quidem ſum Pauli*, quia à Paulo baptizatus & doctus. *Alius autem, ego Apollo* (genitiui caſus,) per quod denotatur in vobis eſſe zelus & cōſenſio. *Nōne homines eſtis*, ſcilicet carnales & noo ſpirituales, vt pote zelum & contentionē habentes pro rebus humanis? Qualis enim homo eſt, talibus rebus afficitur, & per affectum inhęret, ſm illud Oſeæ. 9. Facti ſunt abominabiles ſicut ea quæ dilexerunt. Deinde cùm dicit, *Quid igitur eſt Apollo?* improbat eorū iudicium, quantū ad hoc ꝙ plus miniſtris attribuebant ꝗ̄ deberent. Et primò oſtendit veritatem. Secundò excludit errorem, ibi, *Nemo vos ſeducat.* Tertiò infert concluſionē intentam, ibi, *Itaque nemo glorietur in hominibus.* Circa primū duo facit. Primò oſtendit cōditionem miniſtrorū. Secundò agit de eorū mercede, ibi, *Vnuſquiſque propriā mercedem.* Circa primum tria facit. Primo ponit miniſtrorum conditionē. Secundò ponit ſimilitudinē, ibi, *Ego plantaui, Apollo rigauit.* Tertiò oſtendit intentum, ibi, *Itaque neque qui plantat.* Circa conditionē autem miniſtrorum duo tangit. Primò ꝙ nō ſunt dñi, ſed miniſtri, dicēs, Vos de Paulo & Apollo gloriamini. Igitur quæro à vobis, *Quid eſt Apollo, & quid Paulus*, id eſt cuius dignitatis vel poteſtatis, vt dignè de eis gloriari poſsitis? & reſpōdet, *Miniſtri eius*, ſcilicet Dei ſunt. q. d. quod agūt in baptiſmo & in doctrina, nō principaliter agunt ſicut domini, ſed ſicut miniſtri eius, ſecundū illud Eſa. 61. Miniſtri Dei dicetur vobis. Poſſet autē alicui videri magnū eſſe, miniſtrū Dei eſſe & gloriandū eſſe in hominibus de miniſterijs Dei. Et verè eſſet ſi ſine hominibus nō pateret acceſſus ad Deū, ſicut illi qui ſolent gloriari de miniſtris regis, ſine quibus nō patet aditus ad regem. Sed hoc hic locū nō habet, quia fideles Chriſti per fidē habent acceſſum ad Deum, ſm illud Rom. 5. Per quem acceſſum habemus ad Deum per fidem & gratiā in qua ſtamus, & gloriamur in ſpe gloriæ filiorū Dei: ideo ſignanter addit, *Cui credidiſtis.* q. d. per fidē, iam eſtis cōiuncti Deo nō hominibus. Vnde ſuprà 2. dictum eſt, Vt fides veſtra non ſit in ſapientia hominū, ſed in virtute Dei: & ideo primò de Deo eſt vobis gaudendū, ꝗ̄ de hominibus. Contingit autem ꝙ miniſtri hominum vel dominorum, vel artificum primò habeant à ſeipſis aliquam dignitatem, vel virtutē, ex qua idonei ad miniſterium fiunt, ſed hoc nō eſt de miniſtris Dei, & ideo ſecundò oſtēdit ꝙ tota dignitas & virtus miniſtrorum eſt à Deo, dicens, Et vnicuiq; ſicut Deus diuiſit. q. d. in tantū aliquis, & vnuſquiſq; noſtrū habet de virtute miniſtrandi, inquantū ei Deos dedit, vnde nec ſic nobis eſt gloriādum. 2. Corin. 3. Sufficientia oostra à Deo qui idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti. Deinde cùm dicis, *Ego plantaui*, ponis ſimilitudinem miniſtrorum ex ſimilitudine agricolarum, vbi duplex differentia operationum intelligitur. Vna operationis vnius miniſtri ad operationē alterius. Et quātum ad hoc dicit, *Ego plantaui*, id eſt in prædicatione ad modū plantantis me habui, quia ſcilicet primo vobis prædicaui fidem. Eſa. 51. Poſui verba mea in ore tuo, vt plantes cœlos. *Apollo rigauit*, id eſt ad modū rigantis ſe habuit, qui aquam plātis exhibet ad hoc vt nutriātur & creſcant. Et ſimiliter legitur Act. 18. Quod cùm Paulus multos Corinthiorū conuertiſſet, ſuperuenit Apollo, qui multum cōtulit his qui crediderant, publicè oſtēdens per ſcripturā eſſe Ieſum Chriſtum. Eccle. 24. dicitur, Rigabo ortum meum plantationum. Secunda differentia eſt operationis miniſtrorū, qui exterius operantur plantando & rigādo ad operationē Dei, qui interius operatur. Vnde ſubdit, *Sed Deus incrementum dedit*, interius. ſ. operando. 2. Corin. 9. Augebit incrementa frugum iuſtitię veſtræ. Sie etiā in rebus corporalibos plantantes & rigantes exterius operātur, ſed Deus operatur interius per operationem oaturę ad incrementa plantarum. Deinde cùm dieit, *Itaque neque qui plantat, neque qui rigat, &c.* infert ex præmiſsis duas cōcluſiones, quarū prima infertur ſecūdū comparationem miniſtrorum ad Deum, dicens, Ex quo

Paulus

Paulus plantauit, & Apollo rigauit, non ſunt niſi miniſtri Dei, & non habêt aliquid niſi à Deo, & nõ operantur niſi exterius, Deo interius operante. *Itaque neque qui plantat eſt aliquid.* ſ. principaliter & magnum de quo ſit gloriandum. *Neq; qui rigat, ſed qui incrementũ dat Deus.* Ipſe enim per ſe eſt aliquid principale & magnũ, de quo eſt gloriandũ. Actio enim nõ attribuitur inſtrumento cui cõparatur miniſter, ſed principali agẽti. Vnde Eſa. 40. dicitur, Omnes gentes quaſi non ſint, ſic ſunt coram eo. Secundã concluſionem infert pertinentem ad comparationẽ miniſtrorum adinuicẽ, dicens, *Qui plantat autem & qui rigat*, cùm ſint miniſtri Dei, & nihil niſi à Deo habẽtes, & ſolũ exterius operãtes, *Vnum ſunt*, ex cõditione naturę & miniſterij ratione: quare. ſ. nõ poteſt vnus alteri præferri, niſi ſecundũ donum Dei, & ita quãtum in ſeipſis eſt, vnũ ſunt. Et quia conſequenter in intentione miniſtrandi Deo, vnũ ſunt per concordiam voluntatis, ideo ſtultum eſt de his qui vnum ſunt, diſſentire. Pſal. Ecce q̃ bonum & quàm iocundũ habitare fratres in vnum. Rom. 12. Multi vnum corpus ſumus in Chriſto.

LECTIO SECVNDA.

Mercedem propriam miniſtris paratam affirmat, tum bonis, cùm malis, quaſi Dei adiutoribus, cuius mercedis diuerſitas, ex ſimilitudine ab ædificatore accepta oſtenditur.

VNuſquiſque propriã mercedem accipiet ſecũdum ſuum laborem. Dei enim ſumus adiutores. Dei agricultura eſtis. Dei ædificatio eſtis. Secũdum gratiam Dei quæ data eſt mihi, vt ſapiens architectus fundamentum poſui, alius autem ſuperædificat. Vnuſquiſque autem videat quomodo ſuperædificet. Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus. Siquis autem ſuperædificat ſupra fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulam, vniuſcuiuſque opus manifeſtum erit. Dies enim domini declarabit: quia in igne reuelabitur & vniuſcuiuſque opus quale ſit, ignis probabit. Si cuius opus manſerit, quod ſuperædificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus arſerit, detrimẽtum patietur, ipſe autẽ ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem.

Suprà Apoſtolus oſtendit qualis ſit conditio miniſtrorum, hic agit de remuneratione eorum. Et primo ponit de mercede bonorum miniſtrorũ. Secundo agit de punitione malorũ, ibi, *Neſcitis quia templũ Dei eſtis, &c.* Circa primum tria facit. Primo promittit miniſtris mercedẽ propriam. Secũdo aſsignat rationẽ, ibi, *Dei enim ſumus.* Tertio agit de diuerſitatate mercedis, ibi, *Secundum gratiam Dei.* Dicit ergo primo, Dictum eſt, q; neq; qui plantat eſt aliquid, neq; qui rigat, nõ tamen inutiliter plantat vel rigat, ſed, *Vnuſquiſque ſuam propriã mercedem accipiet, ſecundum ſuum laborem.* Quãuis enim qui incrementũ dat, ſit Deus, & ipſe ſolus interius operetur, exterius tamẽ laborãtibus mercedẽ tribuit, ſm illud Hier. 31. Quieſcat vox tua à ploratu, & oculi tui à lachrymis: quia merces eſt operi tuo. Quæ quidem merces eſt ipſe Deus, ſm illud Gene. 15. Ego protector tuus ſum, & merces tua multa nimis. Pro qua mercede laborantes mercenarij laudantur, ſecundũ illud Luc. 15. Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus. Alioquin ſi pro alia mercede in opere Dei aliquis laboret, laudandus nõ eſt, ſm illud Ioan. 10. Mercenarius autẽ, & cuius nõ ſunt oues propriæ, videt lupum venientẽ & fugit. Hæc aũt merces & cõmunis eſt omnibus, & propria ſingulorũ: cõmunis quidem, quia idẽ eſt quod omnes videbũt, & quo omnes fruentur. ſ. Deus, ſm illud Iob. 22. Super omnipotentẽ delicijs afflues & leuabis ad Deũ faciẽ tuam. Eſa. 28. In illa die erit dominus exercituũ corona gloriæ & ſertum exultationis populo ſuo. Et ideo Matth. 20. Omnibus laborãtibus in vinea datur vnus denarius, propria verò merces erit ſingulorũ: quia vnus alio clarius videbit, & plenius fruetur ſm determinatam ſibi menſurã. Vnde & Danie. 12. Illi qui docti ſunt, comparantur ſplendori firmamẽti, qui ad iuſtitiam erudiunt plurimos quaſi ſtellæ. Hinc eſt quod Ioan. 4. dicitur, In domo patris mei manſiones multæ ſunt. propter quod etiam hic dicitur, Vnuſquiſq; propriam mercedẽ accipiet. Oſtendit autem ſecundum quid attẽdatur mẽſura propriæ mercedis, cùm ſubdit, *Secundũ ſuum laborem.* Vnde & in Pſal. dicitur, Labores manuũ tuarum, quia manducabis, beatus es & bene tibi erit. Non tamen propter hoc deſignatur æqualitas ſecundum quantitatem laboris ad mercedem, quia vt dicitur. 2. Cor. 4. Quod in præſenti eſt momentaneũ & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternũ glorię pondus operabitur in nobis. Sed æqualitatem deſignat proportionis, vt ſcilicet vbi eſt potior labor, ibi ſit potior merces. Poteſt autẽ intelligi labor eſſe potior tripliciter. Primò quidem ſm formam charitatis, cui reſpondet merces eſſentialis præmij. ſ. fruitionis, & viſionis diuinæ. Vnde dicitur Ioan. 14. Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligã eum, & manifeſtabo ei meipſum. Vnde qui ex maiori charitate laborat, licet minorẽ laborẽ patiatur, plus de præmio eſſentiali accipiet. Secundò ex ſpecie operis: ſicut enim in rebus humanis ille magis præmiatur qui indigniori opere laborat, ſicut architector q̃ artifex manualis, licet minus laboret corporaliter: ita etiã in reb' diuinis ille qui in nobiliori opere occupatur, maius præmium accipiet quantũ ad aliquam prærogatiuam præmij accidentalis, licet fortè minus corporaliter laboret. Vnde aureola datur doctoribus, virginibus & martyribus. Tertiò ex quãtitate laboris, quod quidẽ contingit dupliciter. Nam quandoq; maior labor maiorem mercedẽ meretur, præcipuè quantũ ad remiſsionẽ pœnæ, puta quod diutius ieiunat vel longius peregrinatur, & etiam quantũ ad gaudium quod percipiet de maiori labore. Vnde Sap. 10. dicitur, Reddidit Deus ſcilicet iuſtis, mercedẽ laborũ ſuorũ. quandoq; verò eſt maior labor ex defectu voluntatis. In his enim quæ propria voluntate facimus, minorem laborem ſentimus. Et talis magnitudo laboris nõ augebit, ſed minuet mercedem. Vnde dicitur Eſa. 40. Aſſument pennas vt aquilæ current & non laborabunt, volabunt & nõ deficient: & ibi præmittitur, deficient pueri & laborabunt.

Labor per quem quis meretur præmium æternũ, põt intelligi potior tripliciter.

Laborans ex maiori charitate, plus præmij eſſentialis accipiet etiã ſi minus laboret.

Deinde cùm dicit, *Dei enim ſumus*, aſsignat rationẽ eius quod dixerat. Et primò ponit rationem. Secundò adhibet ſimilitudinem, ibi, *Dei agricultura eſtis.* Dicit ergo primò, Rectè quilibet noſtrũ mercedem accipiet. *Dei enim ſumus adiutores.* ſ. ſecundũ noſtros labores. Cõtra q; videtur eſſe quod dicitur Iob. 26. Cuius adiutor es, nũquid imbecillis? & Eſa. 40. Quis adiuuit ſpiritum domini? Dicendum eſt autem, q; dupliciter aliquis alium adiuuat. Vno modo augendo eius virtutem, & ſic nullus poteſt eſſe Dei adiutor. Vnde & poſt præmiſſa verba Iob ſubditur, Et ſuſtentas brachium eius qui non eſt fortis. Alio modo obſequendo operationi alterius, ſicut ſi miniſter dicatur dñi adiutor, inquãtum exequitur opus eius aut miniſterium artificis, & hoc modo miniſtri Dei ſunt eius adiutores, ſecundum illud. 2. Cor. 6. Adiuuantes autẽ exhortamur: ſicut ergo miniſtri hominũ exequentes eorum opera, mercedem ab eis accipiunt ſm ſuum laborem, ita & miniſter Dei. Secundò adhibet ſimilitudinem ſimplicis operis ſcilicet agriculturę & ædificationis. Populus quidem fidelis ager eſt à Deo cultus inquantũ per operationem diuinam fructum boni operis Deo acceptũ producit, ſecundũ illud Rõ. 7. Sitis alterius qui ex mortuis reſurrexit vt fructificetis Deo. Et Ioã. 5. dicitur, Pater meus agricola eſt: & hoc eſt quod primò dicitur, *Dei agricultura eſtis*, id eſt quaſi ager à Deo cultus, & fructũ ferẽs eius opere, & populus fidelis eſt quaſi domus à Deo ædificata, inquantũ ſcilicet Deus in eis habitat, ſecundũ illud Epheſ. 2. Et vos coædificamini in habitaculũ Dei. Et ideo ſecundò dicitur, *Dei ædificatio eſtis.* i. ædificium à Deo cõſtructum, ſecundũ illud Pſal. Niſi dominus ædificauerit domũ, &c. Sic igitur miniſtri Dei ſunt adiutores inquantũ laborãt in agricultura & ædificatione fidelis populi. Deinde cùm dicit, *Secundum gratiã Dei, &c.* agit de diuerſitate mercedis, & quia merces diſtinguitur, ſecundum diſtinctionẽ laboris, vt dictum eſt. Ideo primò agit de diuerſitate laboris. Secundò de diuerſitate mercedis, ibi, *Si quis ſuperædificat.* Circa primũ duo facit. Primò ponit diſtinctionẽ laborum. Secundò ſubiungit admonitionem, ibi, *Vnuſquiſque autem videat, &c.* Circa primũ duo facit. Primò relicta ſimilitudine agriculturæ quam ſuprà proſecutus fuerat, ſub ſimilitudine ædificationis, ſuũ proprium laborẽ deſcribit, dicens, Secundum gratiã Dei quæ data eſt mihi, vt ſapiens architectus fundamentum poſui.

Vbi conſiderandũ eſt q; architectus dicitur principalis

artifex, &

artifex, & maximè ædificij ad quem pertinet comprehendere ſummam diſpoſitionem totius operis, quæ perficitur per operarioné manualium artificum. Et ideo dicitur ſapiens in ædificio: quia ſimpliciter ſapiens eſt qui ſummam cauſam cognoſcit ſcilicet Deú, & alios ſecundum Deú ordinat. Ita ſapiens in ædificio dicitur qui principalé cauſam ædificij. ſ. finem cõſiderat, & ordinat inferioribus artificibus quid ſit propter finé agendum. Manifeſtú eſt autem q̃ tota ſtructura ędificij ex fundamento dependet, & ideo ad ſapienté architectum pertinet idoneum fundamentum collocare. Ipſe aũt Paulus fundamentú ſpiritualis ædificij collocauit Corinthijs. Vnde ſuprà dixit, Ego plãtaui: ſicut enim ſe habet fundamentú in ædificio, ſic plãtatio in plantis. Per vtrunq; enim ſignificatur ſpiritualiter prima prædicatio fidei. Vnde & ipſe dicit Rom. 15. Sic aũt prędicaui euangelium, nó vbi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentú ædificarem, & ideo ſe comparat ſapiéti architecto. Hoc aũt non ſuæ virtuti attribuit, ſed gratiæ Dei. Et hoc eſt q̃ dicit, *Secundũ gratiã Dei quæ data eſt mihi.* qui. ſ. me aptum & idoneum ad hoc miniſterium fecit, infrà. 4. Abundantius omnibus laboraui, non auté ego, ſed gratia Dei mecum. Secundó deſcribit laborem aliorum, dicens, *Alius autem.* i. quicunque inter vos laborat, *Superædificat,* fundaméto à me poſito. Quod quidem poteſt ad dun referri. Vno quidé modo inquantú aliquis ſuperædificat fidei in ſeipſo fundatæ profectú charitatis & bonorú operum. 1. Pet. 2. Et ipſi tanquã lapides viui ſuperædificemini. Alio modo ad doctrinã, quam quis fundatam fidem in alijs perfectius manifeſtat. Vnde Hier. 1. dicitur, Vt ędifices & plantes. Et ſecundum hoc idem ſignificat hæc ſuperędificatio, quod ſuprà rigatio. Deinde cùm dicit, *Vnuſquiſque autem, &c.* ſubiungit monitioné, dicens, Dictum eſt q̃ ad alios pertinet ſuperædificare. *Vnuſquiſque auté videat.* i. diligenter attendat. *Quomodo ſuperædificet.* i. qualé doctrinã fidei fundans in alijs ſuperaddat, vel qualia opera fidei in ſe fundatæ habeat. Prouer. 4. Oculi tui videant recta, & palpebræ tuæ præcedant greſſus tuos. Secundo reſpondet tacitè quæſtioni, quare ſcilicet admoneat alios de ſuperædificatione & nó de fundatione, vel potius aſsignat rationem quare dixerit q̃ ad alios pertinet ſuperædificare, dicens, *Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitum eſt.* ſ. à me, *Quod eſt Ieſus Chriſtus,* qui habitat in cordibus veſtris per fidé, vt dicitur Epheſ. 3. Et de fundaméto dicitur Eſa. 28. Ecce ego mittã in fundamétis Sion lapidem angularem, probatum, pretioſum. i. in fundaméto fundatú. Sed contrà videtur eſſe quod dicitur Apoc. 21. Murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis duodecim nomina apoſtolorum. Nó ergo ſolus Chriſtus eſt fundamétum. Dicendum eſt autem, q̃ duplex eſt fundamentum. Vnum quidem quod per ſe habet ſoliditatem ſicut rupes aliqua ſupra quam ædificiú cõſtruitur, & huic fundamento Chriſtus comparatur. Ipſe enim eſt petra de qua dicitur Matt. 7. Fundata enim erat ſupra firmã petrã. Aliud eſt fundamentum, quod habet ſoliditaté non ex ſe, ſed ex alio ſolido ſubiecto, ſicut lapides qui primo ſupponuntur petræ ſolidæ. Et hoc modo dicuntur apoſtoli eſſe fundamentú eccleſiæ, quia ipſi primo ſuperædificati ſunt Chriſto per fidem & charitatem. Vnde dicitur Ephe. 2. Superædificati ſupra fundamentú apoſtolorum. Deinde cùm dicit, *Siquis ſuperædificat, &c.* agit de mercedis differentia quantú ad hoc, q̃ quidam eam accipiunt ſine detriméto, quidam cú detriméto. Et circa hoc tria facit. Primò docet q̃ diuerſitas operationú manifeſtatur ex retributione. Secundo oſtendit quando manifeſtatur, ibi, *Dies enim domini.* Tertio oſtédit quo manifeſtatur, ibi, *Si cuius opus, &c.* Circa primum conſiderandum eſt q̃ Apoſtolus intédit oſtendere diuerſitaté ſuperædificationis, ſex ponit, videlicet tria cõtra tria. Ex qua vna parte aurum, argentú, & lapides pretioſos. Et ex alia parte lignú, fœnum, & ſtipulam, quorum tria. ſ. aurum, argentum, & lapides pretioſi habent quandam inclitam claritatem ſimul & inconſumptibilitatem & pretioſitatem. Alia verò tria obſcura ſunt, & facilè ab igne conſumuntur, & vilia ſunt. Vnde per aurum, argentú & lapides pretioſos intelligitur aliquid præclarum & ſtabile: per lignú verò, fœnum & ſtipulam aliquid materiale & tranſitoriú. Dictum eſt autem ſuprà, q̃ ſuperædificatio poteſt intelligi & quantum ad opera quæ vnuſquiſq; ſuperædificat fidei fundamento. Et quantú ad doctrinam quam aliquis doctor vel prædicator ſuperædificat in fundamento fidei ab Apoſtolo fundatæ. Vnde iſta diuerſitas quã hic Apoſtolus tangit, ad vtranq; ſuperędificationem referri poteſt. Quidã ergo referentes hæc ad ſuperædificationem operú, dixerunt q̃ per aurum & argentum, & lapides pretioſos intelligũtur bona, quæ quis fidei ſuperaddit. Sed per lignum, fœnum & ſtipulã debent intelligi peccata mortalia quæ quis facit poſt fidem ſuſceptam: ſed iſta expoſitio penitus ſtare non poteſt. Primò quidem quia peccata mortalia ſunt opera mortua, ſecundum illud Heb. 9. Mundabit cõſcientias noſtras ab operibus mortuis. In hoc aũt ędificio nihil ædificatur niſi viuú, ſecundú illud. 1. Pet. 2. Et ipſi tanq̃ lapides viui ſuperædificamini. Vnde qui cum fide habet peccata mortalia, non ſuperædificat, ſed magis deſtruit vel violat, contra quem dicitur infrà eodem, Si quis templú Dei violauerit, diſperdet illú Deus. Secundò quia peccata mortalia magis comparantur ferro, vel plumbo, vel lapidi, tum propter grauitatem, tum quia etiã nó renouãtur per ignem, ſed ſemper in eo manent in quo ſunt: peccata verò venialia cõparantur ligno, fœno, & ſtipulæ, tum propter leuitaté, tum etiã quia ab eis aliquis de facili expurgatur per ignem. Tertiò quia ſecundú hanc expoſitionem videtur ſequi, q̃ ille qui moritur in peccato mortali dum modo fidé retineat, finaliter ſalutem conſequatur, licet primò aliquas pœnas ſuſtineat. Sic enim ſequitur, *Si cuius opus arſerit, detrimentũ patietur, ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem.* Quod quidé cõtrariatur manifeſtè ſentẽtiæ Apoſtoli qua dicitur infrà. 6. Neq; fornicarij neq; idolis ſeruientes, &c. regnú Dei poſsidebunt. Et Galat. 5. Qui talia agunt, regnú Dei non poſsidebunt. Nó eſt aũt alicui ſalus niſi in regno Dei. Nã qui ab eo excluduntur, mittuntur in igné æternum, vt dicitur Matt. 25. Quartò quia fides non poteſt dici fundamentú, niſi quia per eã Chriſtus habitat in nobis, cú ſuprà dictum ſit q̃ fundamentú eſt ipſe Chriſtus Ieſus. Nó enim habitat Chriſtus in nobis per fidem informem. Alioquin habitaret in dæmonibus, de quibus ſcriptum eſt Iac. 2. Et dæmones credunt & contremiſcunt. Vnde quod dicitur Ephe. 3. habitare Chriſtum per fidem in cordibus noſtris, oportet intelligi de fide per charitaté formata, cùm ſcriptú ſit. 1. Ioã. 4. Qui manet in charitate, in deo manet, & Deus in eo. Hæc eſt fides quæ per dilectionem operatur, vt dicitur infrà. 13. Charitas non agit perperam. Vnde manifeſtú eſt q̃ illi qui operantur peccata mortalia, nó habent fidem formatam, & ita non habent fundamentum: oportet ergo intelligere q̃ tam ille qui ſuperædificat fundamento aurum, argentum, lapides pretioſos, q̃ etiã ille qui ſuperædificat lignum, fœnum, ſtipulam vitet peccata mortalia. Ad horum ergo diſtinctionem intelligendum eſt, q̃ actus humani ex obiectis ſpeciem habent. Duplex eſt aũt obiectú humani actus. ſ. res ſpiritualis & res corporalis, quæ quidé obiecta differunt tripliciter. Primò quidem quantum ad hoc q̃ res ſpirituales ſunt perpetuæ, res autem corporales ſunt trãſitorię. Vnde. 2. Corint. 4. Quæ videntur, téporalia ſunt: quę aũt non videntur, ęterna. Secundò quantum ad hoc q̃ res ſpirituales in ſeipſis claritaté habent, ſecundú illud Sap. 6. Clara eſt & quæ nunquã marceſcit ſapientia. Res corporales obſcuritaté habent ex materia. Vnde dicitur Sap. 2. Vmbræ tranſitus eſt tempus noſtrú. Tertiò quantú ad hoc, q̃ res ſpirituales ſunt pretioſiores & nobiliores rebus corporalibus, vnde Prouer. 3. dicitur de ſapientia, Pretioſior eſt cunctis opibus. Et Sap. 7. Omne aurú in cõparatione illius, arena eſt exigua, & tanquã lutum æſtimabitur argentum in conſpectu illius. Et ideo opera quibus homo innititur rebus ſpiritualibus & diuinis comparantur auro, argento, & lapidi pretioſo, quæ ſunt ſolida, clara & pretioſa: ita tamé quod per aurum deſignentur ea quibus homo tédit in ipſum Deú per cõtemplationé & amoré, vnde dicitur Cant. 5. Caput eius aurú optimum: caput enim Chriſti eſt Deus, vt dicitur Eſa. 11. de quo auro dicitur Apoc. 3. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, id eſt ſapientiam cum charitate: Per argétum ſignificãtur actus, quibus homo adhæret ſpiritualibus credendis & amandis & contẽplandis: vnde in Glo. refertur argentum ad dilectionem proximi, propter quod & in Pſal. pennæ columbæ deſcribuntur deargétatæ, cuius ſuperior pars, id eſt poſteriora

Duplex obiectũ actus humani: illorum triplex differentia.

ſteriora deſcribuntur eſſe in pallore aori. Sed per lapides pretioſos deſignantur opera diuerſatum virtutū, quibus anima humana ornatur, vnde dicitur Eccle. 59. Quaſi vas auri ſolidum ornatum omni lapide pretioſo. Vel etiā mādata legis Dei, ſm̄ illud Pſal. Dilexi mādata tua ſuper aurum & topazion. Opera verò humana quibus homo intendit rebus corporalibus procurandis, comparantur ſtipulæ, quæ vilia ſunt, nanq; fulgēt & facilè comburuntur: habent tamen quoſdam gradus prout quædam ſunt alijs ſtabiliora, quædam vero facilius cōſumptibilia: nam ipſi homines inter creaturas carnales digniores ſunt, & per ſucceſsionem cōſeruantur. Vnde cōparantur lignis, ſecundū illud Iudic. 9. Ierunt ligna ſyluarum vt eligerent ſuper ſe regē. Caro autē hominis facilius corrumpitur per infirmitatem & mortem. Vnde cōparatur fœno, ſecundum illud Eſa. 40. Omnis caro fœnū. Ea vero quæ pertinent ad gloriam huius mundi facillimè tranſeunt, vnde ſtipulæ comparātur: vnde 10 Pſal. ſequitur, Pone illos vt rotam & ſtipulam ante faciē venti. Sic ergo ſuperædificare, *Aurū, & argentū & lapides pretioſos*, eſt ſuperædificare fidei fundamēto ea quæ pertinent ad contemplationē ſapientiæ diuinorum, & amorē dei, & deuotionē ſanctorū, & obſequiū proximorum, & ad exercitium virtutum. Superædificare verò, *Lignū fœnum & ſtipulā*, eſt ſuperaddere fidei fundamento ea quę pertineot ad diſpoſitionē humanarū rerum & ad curam carnis & ad exteriorē gloriam. Sciendum tamen, ꝙ cōtingit aliquē hominem id intendere tripliciter. Vno modo ita quod in his finem cōſtituat, & cùm hoc ſit peccatum mortale, per hoc homo non ſuperædificat, ſed ecōuerſo fundamēto aliud fundamentū collocat. Nā finis eſt fundamentum in rebus appetibilibus quæ quæruntur propter finem. Alio modo aliquis intendit vti prædictis rebus, totaliter ordinans eas in Dei gloriam: & quia opera ſpecificantur ex fine intento, hoc iam non erit ędificare lignum, fœnum & ſtipulam, ſed aurum, argentū & lapides pretioſos. Tertiò modo aliquis licet in his finem non conſtituat, nec vellet propter iſta cōtra Deum facere: afficitur tamē iſtis magis q̃ deberet, ita quod per hęc retardatur ab his quæ Dei ſunt, quod eſt peccare venialiter: & hoc propriè eſt ſuperædificare, lignum, fœnum, ſtipulam, nō quia ipſa ſuperædificentur propriè loquēdo, ſed quia opera ad temporalium curam pertinentia habēt venialia adiuncta propter vehementiorem affectum ad ipſa, quæ quidē affectio ſecundum quod magis & minus inhæret, ligno, fœno & ſtipulæ, cōparatur. Et dupliciter poteſt diſtingui. Vno modo ſecundum permanentiā rerum ſpiritualiū, vt prius dictū eſt. Alio modo ſecundum vehementiā adhæſionis.

Fidei fundamēto aurum ſeu ſtipulā ſuperædificare quid ſit.

Sciendō tamen quod & illi qui ſpiritualibus rebus intēdunt, non omnino poſſunt abſolui à cura rerū temporalium, nec etiā qui in charitate rebus temporalibus intendunt, ſunt omnino à rebus ſpiritualibus vacui, ſed ſtudio diuerſificantur. Nam quidam ſtudium vitæ ſuæ ordinant ad ſpiritualia, tēporalibus verò nō intenduot, niſi inquantum requirit neceſsitas corporalis vitę. Quidam verò ſtudium vitę ſuæ applicant ad temporalia procuranda, vtuntur tamen ſpiritualibus rebus ad directionē vitæ ſuæ. Primi igitur ſuperædificāt, *Aurū, argentū & lapides pretioſos*. Secundi verò ſuperædificant, *Fœnū lignum & ſtipulā*. Ex quo patet, quod illi qui ſuperædificant aurum, argentū & lapides pretioſos, habēt aliquid de peccatis venialibus, ſed non in quātitate notabili, propter hoc qood modicum attingūt de cura tēporalium rerum. Illi etiā qui ſuperædificant lignum, fœnum, ſtipulam, habent aliquid ſtabile pretioſum & præclarum, ſed in minori quantitate, ſcilicet inquantū diriguntur per bona ſpiritualia. Poteſt aūt & hæc diuerſitas referri ad ſuperædificationē doctrinæ. Nam illi qui fidei ab apoſtolis fundatę per ſuā doctrinā ſuperædificant ſolidam veritatē & clarā ſiue manifeſtam, & ad ornamentum eccleſię pertinentē, ſuperædificant aurum, argētum, lapides pretioſos. Vnde Prouer. 10. Argētū electum labia iuſti. Illi verò qui fidei ab apoſtolis fundatę ſuperaddunt in doctrina ſua aliqua inutilia, & quæ nō ſunt manifeſta, nec veritatis ratiōe firmātur, ſed ſunt vana & inania, ſuperædificant lignum, fœnum, ſtipulam. Vnde dicitur Hier. 23. Qui habet ſomniō narret ſomnium, & qui habet ſermonē meum, loquatur ſermonē meū verè. Quid paleis ad triticum? Qui verò falſitatem doceret non ſuperædificaret, ſed magis ſubuerteret fundamentum. Dicit ergo, *Siquis ſuperædificat*, vel operando vel docēdo, *Super fundamentum hoc*. i. ſuper fidem formatā in corde, vel ſuper fidē fundatam ab apoſtolis & prædicatā, *Aurum, argentum aut lapides pretioſos*. i. ſpiritualia opera vel præclaram doctrinam. *Vel lignum, fœnum, ſtipulam*. i. corporalia opera, vel friuolam doctrinam, *Vniuſcuiuſque opus manifeſtum erit*. ſ. in diuino iudicio. *Quale ſit*. Noo enim latet per humanam ignorantiam. Nā quidam videntur ſuperędificare aurum, argentum, lapidē pretioſum: qui tamen ſuperędificant lignum, fœnum, ſtipulam, in rebus ſpiritualibus corporalia meditantes: puta lucrum vel fauorem humanum: quidam verò videntur ſuperædificare lignum, fœnum, ſtipulā, qui tamen ędificant aurum, argentum, & lapidem pretioſum, qoia in adminiſtratione temporalium nihil niſi ſpiritualia cogitant. Vnde & Sophon. 1. dicitur, Scrutabor Ieruſalem in lucernis. & Luc. 12. Nihil opertum quod nō reueletur.

Deinde cùm dicit, *Dies enim domini*, oſtendit quando hęc manifeſtātur. Et primò ponit tēpus manifeſtationis, cùm dicit, *Dies enim domini declarabit*. Circa quod ſciendū eſt quod tunc dicitur eſſe tēpus & dies alicuius rei, quādo eſt in optimo ſtatu & maximo ſui poſſe. Vnde & Eccle. 3. dicitur, Omnia tēpus habēt. Quando ergo homo ſuam voluntatē implet, etiam cōtra Deū, tunc eſt dies hominis. Vnde dicit Hier. 17. Diem hominis non deſideraui tu ſcis. Dies verò domini dicitur quando voluntas domini completur de hominibus, qui per eius iuſtitiā vel præmiabuntur vel dānabuntur, ſecundō illud Pſal. Cùm accepero tēpus ego iuſtitias iudicabo. Vnde ſecundū triplex Dei iudiciū tripliciter poteſt intelligi dies domini. Erit enim qoodam iodiciū generale omnium, ſecundom illud Matt. 12. Viri Niniuitę ſurgēt in iudicio. Et ſecundū hoc dies domini dicitur nouiſsimus dies iudicij. de quo. 2. Theſſa. 2. Non terreamini quaſi inſtet dies dn̄i. Et ſecundō hoc intelligitur, *Dies domini declarabit*, quia io die iudicij manifeſtabitur differētia humanorum meritorum. Rō. 2. In die quando iudicabit dominus occulta hominum. Aliud autem eſt particulare iudiciū quod fit de vnoquoq; in morte ipſius, de quo habetur Luc. 16. Mortuus eſt diues, & ſepultus eſt in inferno, mortuus eſt autē mendicus, & portatus eſt ab angelis in ſinum Abrahæ. Et ſecundum hoc dies domini poteſt intelligi dies mortis, ſecundum illud. 1. Theſ. 5. Dies dn̄i ſicut fur in nocte veniet. Sic ergo dies domini declarabit, quia in morte vniuſcuiuſq; eius merita patent. Vnde dicitur Prouer. 11. Mortuo homioe impio oulla erit vltra ſpes: & eiuſdem. 14. Sperat autē iuſtus in morte ſua. Tertium autem eſt iudicium in hac vita, inquātum Deus per tribulationes huius vitæ interdum homines probat. Vnde dicitur infrà. 11. Cùm iodicamur à domino corripimur vt nō cum hoc mundo dānemur. Et ſecundū hoc dicitur dies domini, dies temporalis tribulationis. de quo dicitur Sophō. 1. Vox diei dōi amara, tribulabitur ibi fortis. Dies ergo domini declarabit, quia in tēpore tribulationis effectus hominis probatur. Eccle. 27. Vaſa figuli probat fornax, & homines ioſtos tentatio tribulationis. Secundō oſtēdit per quod fiet iſta declaratio, quia per ignem, vnde ſequitur, *Quia in igne reuelabitur*. ſ. dies domini: nam dies iudicij reuelabitur in igne, qui præcedet faciē iudicis, exurens faciem mundi, & inuoluens reprobos, & iuſtos purgans: de quo dicitur in Pſal. Ignis ante ipſum præcedet & inflammabit in circuitu inimicos eius. Dies autem domini, qui eſt dies mortis, reuelabitur in igne purgatorij, per quem purgabitur ſi quid in elementis inuenietur purgandum: de quo poteſt intelligi quod dicitur Iob. 23. Probabit me quaſi aurum quod per ignē tranſit. Dies verò qui eſt dies tribulationis diuino iudicio permiſſæ, reuelabitur in igne tribulationis, de quo dicitur Eccle. 2. In igne probatur aurum & argentum: homines verò acceptabiles, in camioo tribulationis. Tertiò ponit effectum manifeſtationis, cùm ſubdit, *Et vniuſcuiuſq; opus quale ſit, ignis probabit*, quia. ſ. per quęlibet ignium prędictorum probātur merita hominis vel demerita: vnde in Pſal. dicitur, Igne me examinaſti, & nō eſt inuenta in me iniquitas. In his tribus quę hic Apoſtolus ponit, primum eſt cōcluſio duorum ſequētium. Si enim dies domini reuelatur in igne, & ignis probat quale ſit vniuſcuiuſq; opus, conſequens eſt quod dies domini declaret differētiā operum humanorum. Deinde

Dies hominis, & dies domini quid ſit.

cùm dicit, *Si cuius opus*, oſtendit modum prædictę manifeſtationis. Et primò quantum ad bona opera, cùm dicit, *Si cuius*, id eſt alicuius, *Opus*, quod ipſe ſuperædificauit, *Manſerit*, ſcilicet in igne, *Ille*, ſcilicet, qui ſuperædificauit, *Mercedem accipiet*. Hiere. 31. Eſt merces operi tuo. Et Eſa. 40. Ecce merces eius cũ eo. Dicitur autẽ aliquod opus in igne permanere illęſum dupliciter. Vno modo ex parte ipſius operãtis: quia. ſ. ille qui hoc facit opus. ſ. bonæ doctrinę, vel quodcunq; bonorũ operum, propter huiuſmodi opus non punitur, inquantum. ſ. nec torquebitur igne purgatorij, nec igne qui pręcedit faciem iudicis, nec etiam æſtuat igne tribulationis. Qui enim oõ immoderatè temporalia dilexit, cõſequens eſt ꝙ nõ nimis doleat de eorum amiſsione. Dolor enim cauſatur ex amore rei quę amittitur. Vnde ſuperfluus amor, ſuperfluum generat dolorem. Alio modo poteſt intelligi ex parte ipſius operis: quolibet enim prędictorũ iudiciorũ ſuperueniente homini, permanet & opus bonę doctrinæ, vel quodcunq; aliud bonum opus. Nã igne tribulationis ſuperueniente, nõ ceſſat homo neq; à vera doctrina, neq; à bono opere virtutis: vtrunque autem horum permanet homini quãtum ad meritũ & in igne purgatorij & in igne, qui pręcedit faciẽ iudicis. Secũdò oſtendit diem quantũ ad mala opera, dicens, *Si cuius*, id eſt alicuius, *Opus arſerit*. ſ. per aliquem igniũ prædictorũ, *Detrimentum patietur*. ſ. qui hoc operatus eſt, non tamen vſq; ad damnationem. Vnde ſubdit, *Ipſe autem ſaluus erit*, ſc. ſalute æterna, ſm illud Eſa. 45. Saluatus eſt Iſrael in dño ſalute ęterna: *Sic tamẽ quaſi per ignẽ*, quẽ ſcilicet prius ſuſtinuit, vel in hac vita, vel in fine huius vitę, vel in fine mundi. Vnde dicitur in Pſal. Tranſiuimus per ignẽ & aquam, & eduxiſti nos in refrigeriũ. Et Eſa. 43. Cùm tranſieris per ignem non combureris, & flamma non comburet te, quia ego dominus Deus ſaluator tuus. Dicitur autem opus alicuius ardere dupliciter. Vno modo ex parte operantis, inquantum ſcilicet aliquis affligitur igne tribulationis propter immoderatũ affectum quo ſuperfluè terrena diligit, & punitur igne purgatorij, vel igne qui pręcedet faciẽ iudicis propter peccata venialia, quæ circa curã temporaliũ commiſit, ſiue etiam per friuola & vna quæ docuit. Alio modo ardet opus in igne ex parte ipſius operis, quia ſcilicet tribulatione ſuperueniẽte, homo nõ poteſt vacare nec doctrinę vanę, nec terreois operibus, ſecũdum illud Pſal. In illa die peribunt omnes cogitationes eorum. Nec etiam igne purgatorij vel præcedente faciem iudicis remanebit ei aliquid prędictorum vel ad remedium vel ad meritum. Et ſimiliter dupliciter patitur detrimentum, vel inquantũ ipſe punitur inquantum perdit id quod fecit: & quantum ad hoc dicitur Eccle. 14. Omne opus corruptibile in fine deficiet, & qui operatur illud ibit cum illo, & omne opus electum in fine iuſtificabitur, & qui operatur illud honorificabitur in illo. Quorũ primum pertinet ad eũ qui ſuperædificat ligoum, fœnum & ſtipulam, quod eſt opus dignè ardens. Secundum autem pertinet ad eum qui ſuperædificat aurum, argentum & lapides pretioſos, quod eſt opus manens in igne abſque detrimento.

LECTIO TERTIA.

Malorum miniſtrorum, & malo laborantium merces oſtẽditur, in quibus non eſſe gloriandum affirmat, cum omnes fideles, Chriſti ſint aſſecuti dignitatem.

NEſcitis quia templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis? Siquis autem templum Dei violauerit, diſperdet illum Deus. Templũ enim Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Nemo ſe ſeducat. Siquis videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſeculo, ſtultus fiat, vt ſit ſapiens. Sapiẽtia enim huius mundi, ſtultitia eſt apud Deum. Scriptum eſt enim, Comprehendam ſapientes in aſtutia eorum. Et iterum, Dominus nouit cogitationes ſapiẽtium quoniã vanæ ſunt. Nemo itaque glorietur in hominibus. Omnia enim veſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cephas, ſiue mundus, ſiue vita, ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura. Omnia enim veſtra ſunt, vos autẽ Chriſti, Chriſtus autem Dei.

Suprà oſtendit Apoſtolus, quæ ſit merces bene laborãtium, hic agit de pœna malè laborantium ſiue deſtruentium. Et circa hoc duo facit. Primò demonſtrat pœnam. Secũdò excludit errorem contrariũ, ibi, *Nemo vos ſeducat*. Oſtendit autem pœnã operantium ad deſtructionẽ, proſequens ſimilitudinem ædificij ſpiritualis. Et circa hoc tria facit. Primò oſtendit dignitatẽ ſpiritualis ædificij. Secundò determinat pœnam deſtruentiũ, ibi, *Siquis*. Tertiò aſsignat rationẽ pœnæ, ibi, *Templum enim Dei, &c.* Dicit ergo primò, Dictũ eſt ꝙ ille qui ſuperædificat, mercedem ſalutis accipiet, vel ſine detrimẽto vel cum detrimento, ſed vt poſsitis agnoſcere, quę ſit pœna malè in vobis laborantiũ, oportet vos veſtrã dignitatem agnoſcere, quam primò ponit, dicens, An vos, *Neſcitis quia*, vos fideles Chriſti, *Eſtis templum Dei*. Epheſ. 2. In quo omnis ædificatio cõſtructa creſcit in templum ſanctũ in dño, in quo & vos coędificamini in habitaculũ Dei. Secundò probat ꝙ fideles ſint tẽplom Dei. Eſt enim de ratione templi ꝙ ſit habitaculum Dei, ſm illud Pſal: Deus in tẽplo ſaucto ſuo. Vnde omne illud in quo Deus habitat, poteſt dici templũ: Habitat autem Deus principaliter in ſeipſo, quia ipſe ſolus ſe cõprehendit. Vnde & ipſe Deus templum Dei dicitur Apoc. 21. Dñs Deus omnipotens templum illius eſt. Habitat etiam Deus in domo ſacrata per ſpiritualẽ cultum, qui in ea ſibi exhibetur: & ideo domus ſacrãta dicitur templum, ſecundum illud Pſal. Adorabo in templum ſanctum tuum, &c. Habitat etiã Deus in hominibus per fidem, quæ per dilectionem operatur, ſm illud Epheſ. 3. Habitare Chriſtũ per fidem in cordibus veſtris. Vnde & ad probandũ ꝙ fideles ſint templũ Dei, ſubiungit ꝙ inhabitantur à Deo, cùm dicit, *Et ſpiritus Dei habitat in vobis*. Et Rom. 8. dictũ eſt, Spiritus, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum habitabit in vobis. Ezec. 36. Spiritum meum ponam in medio veſtri. Ex quo patet, ꝙ ſpiritus ſanctus eſt Deus, per cuius inhabitationẽ fideles dicuntur templum Dei. Sola enim inhabitatio Dei templũ Dei facit, vt dictũ eſt. Eſt autem cõſiderandum ꝙ Deus eſt in omnibus creaturis, in quibus eſt per eſſentiã, potentiam, & pręſentiã, impleus omnia bonitatibus ſuis, ſm illud Hier. 23. Cœlum & terram ego impleo. Sed ſpiritualiter dicitur Deus inhabitare tanquã in familiari domo in ſanctis quorũ mens capax eſt Dei per cognitionem & amorẽ, etiã ſi ipſi in actu non cognoſcant & diligant, dummodo habeant per gratiam habitũ fidei & charitatis, ſicut patet de pueris baptizatis. Et cognitio ſine dilectione non ſufficit ad inhabitationẽ Dei, ſm illud. 1. Ioã. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet & Deus in eo. Inde eſt ꝙ multi cognoſcunt Deũ, vel per naturalem cognitionem, vel per fidem informem, quos tamen non inhabitat ſpiritus Dei.

Error dicentiũ Deum non punire peccata refellitur.

Deinde cùm dicit, *Siquis autẽ templũ, &c.* ſubiũgit pœnam malæ operantiũ ſm cõuenientiã prædicatorũ dicens ſiquis autem, &c. Violatur autem templũ Dei dupliciter. Vno modo per falſam doctrinã, quæ non ſuperædificatur fundamento, ſed magis ſubruit fundamentum & deſtruit ædificiũ. Vnde dicitur Ezec. 13. de falſis prophetis, Violabant me ac populum meũ propter pugillum ordei & fragmentũ panis. Alio modo violat aliquis templum Dei per peccatũ mortale, per ꝙ aliquis vel ſeipſum corrumpit, vel aliũ opere vel exẽplo. Vnde dicitur Malac. 2. Cõtaminauit Iudas ſanctificationẽ domini quam dilexit. Sic autem dignũ eſt, vt diſperdatur ille à Deo per damnationem æternam qui violat ſpirituale templum Dei, vel qualitercunq; polluit. Vnde dicitur Malac. 1. Diſperdet dominus virum qui fecerit hoc, magiſtrũ & diſcipulum. Et in Pſal. Diſperdet dñs vniuerſa labia doloſa, &c. Deinde cùm dicit, *Templum Dei, &c.* aſsignat rationem eius quod dixerat de ſanctitate templi, Qui enim aliquã rem ſacram violat, ſacrilegium cõmittit, vnde dignum eſt vt diſperdatur. *Templum enim Dei eſt ſanctũ, quod eſtis vos*, ſicut ſuprà dictũ eſt: & in Pſal. dicitur, Sanctum eſt templũ tuum, mirabile in æquitate: & alibi, Domum tuam dñe decet ſanctitudo. Et quidem in materiali templo eſt quædam ſacramẽtalis ſanctitas, prout templũ diuino cultui dedicatur, ſed in fidelibus Chriſti eſt ſanctitas gratię quã cõſecuti ſunt per baptiſmũ, ſecundum illud infrà. 6. Abluti eſtis, ſanctificati eſtis. Deinde cùm dicit, *Nemo vos ſeducat*, excludit errorẽ cõtrarium. Et primò monet fideles vt ſibi caueant à ſeductione errorũ. Secundò docet modũ cauendi, ibi, *Siquis inter vos*. Tertiò rationẽ aſsignat, ibi, *Sapiẽtia enim huius mundi, &c.* Circa primũ ſciendũ ꝙ quidam dixerunt ꝙ Deus neque punit, neq; remunerat hominũ facta, ex quorum perſona dicitur Sophon. 1. Qui dicũt in cordibus ſuis, nõ faciet bene domi-

ne dñs, & non faciet malè. Et Thrẽ. 3. Quis eſt iſte qui dixit, vt fieret dño non iubente? Ex ore altiſsimi non egredietur bonum neq; malum. Ad hũc ergo errorem excludendum dicit, *Nemo vos ſeducat*, aſſerens ſcilicet, ꝙ ille qui templum Dei violat non diſperdatur à deo, ſicut Ephe ſ. 5. dicitur, Nemo vos ſeducat inanibus verbis, propter hoc enim venit ira dei in filios diffidentiæ. Deinde cùm dicit, *Siquis inter vos, &c.* docet modũ cauẽdi huiuſmodi ſeductionem. Vbi ſciendum eſt ꝙ quidam dixerunt deum nõ punire peccata hominũ, innitentes rationibus humanę ſapientiæ, puta ꝙ Deus non cognoſcat ſingularia, quæ fiunt hic, ex quorum perſona dicitur Iob. 22. Circa cardines cœli perambulat, nec noſtra cõſiderat. Ad hoc ergo vitandum dicit, *Siquis inter vos videtur eſſe ſapiẽs in hoc ſeculo.* i. ſapiẽtia ſeculari, quæ in eo, quod cõtrariatur veritati fidei, non eſt ſapientia, licet videatur eſſe, *Stultus fiat*, abijciendo iſtã ſapientiam apparentem, vt ſit ſapiẽs ſcilicet, ſm ſapientiã diuinam, quę eſt vera ſapientia. Et hoc etiã obſeruandum eſt non ſolùm in his in quibus ſecularis ſapientia cõtrariatur veritati fidei, ſed etiã in omnibus, in quibus contrariatur honeſtati morum. Vnde Prouer. 3. dicitur, Deo ſecum morante confortatus eſt, &c. Deinde cùm dicit, *Sapientia huius mũdi, &c.* aſsignat rationẽ eius, quod dixerat. Et primò ponit rationẽ: videbatur enim ineptam monitionem feciſſe, vt aliquis fieret ſtultus, & verè inepta eſſet ſi ſtultitia illa de qua loquebatur eſſet per abnegationem veræ ſapientiæ, ſed non eſt ita. *Sapientia enim huius mundi ſtultitia eſt apud Deum.* Dicitur autẽ ſapientia huius mundi, quæ principaliter mũdo innititur. Nam illa, quæ per res huius mundi ad deum attingit, nõ eſt ſapientia mundi ſed ſapiẽtia Dei, ſecundum illud Rom. 1. Deus enim illis reuelauit. Inuiſibilia enim ipſius à creatura mundi per ea, quæ facta ſunt, intellecta cõſpiciuntur. Sapientia ergo mũdi, quæ ſic rebus intendit, vt ad diuinã veritatem nõ pertingat, *Stultitia eſt apud Deum.* i. ſtultitia reputatur ſecundum diuinum iudiciũ. Eſa. 19. Stulti principes Thaneos, ſapiẽtes cõſiliarij Pharaonis dederunt conſiliũ inſipiens. Secũdò probat quod dixerat per duas authoritates, quarum prima ſcribitur Iob. 5. Vnde dicit, Scriptum eſt, *Comprehẽdam ſapientes in aſtutia eorũ.* Comprehendit autem ſapiẽtes dominus in aſtutia eorũ, quia per hoc ipſum quod aſtutè cogitant cõtra Deum, impedit deus eorum conatum, & implet ſuum propoſitum, ſicut per maliciã fratrum Ioſeph volentiũ impedire eius principatum, impletum eſt per diuinã ordinationẽ, ꝙ Ioſeph in Aegypto venditus principaretur. Vnde & ante pręmiſſa verba dicit Iob. Qui diſsipat cogitationes eorum, ſcilicet malignorum, ne poſsint implere manus eorum, quod cœperant, quia vt dicitur Prouer. 21. Non eſt ſapientia, non eſt ſcientia, non eſt conſiliũ contra dominũ. Secunda authoritas ſumitur ex Pſal. vnde dicit, *Et iterum ſcriptum eſt, Dominus nouit cogitationes ſapientium.* i. ſecundum ſapientiã mundi, *Quoniã vanæ ſunt*: quia. ſ. non pertingũt ad finem cognitionis humanæ, quę eſt cognitio veritatis diuinæ. Vnde dicitur Sap. 13. Vani ſunt omnes homines, in quibus nõ ſubeſt ſapiẽtia dei. Deinde cùm dicit, *Itaque nemo glorietur in hominibus*, infert concluſionẽ principaliter intentã ſcilicet, ꝙ nõ debeãt gloriari de miniſtris Dei. Et primò concludit propoſitum ex prædictis, dicẽs, *Itaq;*, ex quo miniſtri nihil ſunt, ſed laborãt pro mercede, *Nemo glorietur in hominibus*, ſicut & in Pſal. dicitur, Nolite cõfidere in principibus, neq; in filijs hominum in quibus non eſt ſalus. Et Hiere. 17. Maledictus vir qui confidit in homine, &c. Secũdò rationẽ aſsignat ex dignitate fideliũ Chriſti, aſsignãs ordinem fideliũ in rebus, & primò ponit ordinem rerũ ad fideles Chriſti, dicens, *Omnia veſtra ſunt.* q. d. Sicut homo non gloriatur de rebus ſibi ſubiectis, ita & vos gloriari nõ debetis de rebus huius mũdi, quæ omnia ſunt vobis data à Deo, ſm illud Pſal. Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius. Exponit autẽ, quæ omnia, inter quę primò ponit miniſtros Chriſti, qui ſunt diuinitus ordinati ad miniſterium fideliũ, ſm illud. 2. Cor. 4. Nos autem ſeruos veſtros per Ieſum: & hoc eſt, quod dicit, Siue Paulus, qui plãtauit, ſiue Apollo qui rigauit, ſiue Cephas. i. Petrus qui eſt vniuerſalis paſtor ouiũ Chriſti, vt dicitur Ioan. vlt. Poſt hæc ponit res exteriores, cùm dicit, *Siue mundus*, qui eſt continentia omniũ creaturarũ, qui quidem eſt fideliũ Chriſti, eo ꝙ homo per res huius mundi iuuatur, vel quãtũ ad neceſsitatẽ corporalẽ, vel quantũ ad cognitionẽ dei ſm illud Sap. 13. A magnitudine ſpeciei & creaturæ, &c.

Vide modũ quo deus cõprehẽdit aſtutos in eorũ aſtutia & ambula ſimpliciter.

Cõſequenter ponit ea, quę pertinent ad ipſam hominis diſpoſitionẽ, dicens, *Siue vita, ſiue mors*, quia. ſ. fidelibus Chriſti & vita eſt vtilis in qua merentur, & mors per quã ad pręmia perueniũt, ſm illud Rõ. 14. Siue viuimus, ſiue morimur, &c. Et Philip. 1. Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrũ. Ad hæc aũt duo reducuntur omnia bona vel mala huius mundi, quia per bona conſeruatur vita, per mala peruenitur ad mortẽ. Vltimò ponit, quę pertinent ad ſtatum hominis præſentem vel futurũ, dicens, *Siue præſentia*, id eſt res huius vitæ quibus iuuamur ad merendum, *Siue futura*, quæ nobis reſeruantur ad præmium. Nõ enim habemus hic ciuitatẽ permanentẽ, ſed futurã inquirimus: vt dicitur Heb. vlt. *Omnia*, inquit, *Veſtra ſunt*. i. veſtræ vtilitati deſeruientia, ſm illud Rom. 8. Diligẽtibus Deũ omnia cooperantur in bonũ. Sic ergo primus ordo eſt rerũ Chriſti ad fideles, ſecundus verò fidelium Chriſti ad Chriſtũ, quos ponit ſubdens, *Vos autẽ Chriſti* eſtis, quia ſcilicet ſua morte redemit. Rom. 14. Siue viuimus, ſiue morimur dñi ſumus. Tertius ordo eſt Chriſti, ſecundũ ꝙ homo ad deũ, ideo addit, *Chriſtus autem*, ſecundum, quod homo, *Dei eſt.* Vnde eum Deum & dominum in Pſal. nominat, dicens, Domine deus meus in te ſperaui, vt nomine dei tota trinitas intelligatur. Quia ergo nullus debet gloriari de eo, ꝙ infra ipſum eſt, ſed de eo, quod eſt ſupra ipſum, ideo non debent fideles Chriſti gloriari de miniſtris, ſed magis miniſtri de ipſis. 2. Cor. 7. Multa mihi fiducia eſt apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis. Sed fideles Chriſti debẽt gloriari de Chriſto, ſm illud Galat. vlt. Mihi abſit gloriari, niſi in cruce dñi noſtri Ieſu Chriſti, ſicut Chriſtus de patre, ſecundum illud Sap. 2. Gloriatur ſe patrẽ habere Deũ.

CAPIT. IIII. LEC. I.

Corinthiorum temeritas, temere de miniſtris iudicantium reprehenditur, quia Dominus iudex eſt, qui ſcrutatur corda, ac illuminat tenebras.

SIc nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti, & diſpenſatores miniſteriorum Dei. Hic iam quæritur inter diſpenſatores vt fidelis quis inueniatur. Mihi autem pro minimo eſt vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Sed neque meipſum iudico. Nihil enim mihi conſcius ſum, ſed nõ in hoc iuſtificatus ſum. Qui autẽ iudicat me, Dominus eſt. Itaque nolite ante tempus iudicare quoadusque veniat Dominus qui & illuminabit abſcõdita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium, & tunc laus erit vnicuique à Deo.

Superius redarguit Apoſtolus Corinthios de hoc, ꝙ de quibuſdam miniſtris gloriabantur, hic autem arguit eos ꝙ alios miniſtros contemnebant. Et circa hoc duo facit, primò arguit eorum culpam. Secundò inſtat ad eorũ correctionem, ibi, *Non vt confundam vos.* Circa primum duo facit. Primò arguit eorũ temeritatem, qua malè de miniſtris iudicabãt. Secundò arguit eorũ elationẽ, qua Chriſti miniſtros cõtemnebant, ibi, *Hoc autẽ fratres.* Circa primũ duo facit. Primò oſtendit, quid ſit de miniſtris Chriſti firmiter ſentiendũ. Secundò ꝙ non ſit de eis temerè iudicandum, ibi, *Hic iã quæritur inter diſpenſatores.* Dicit ergo primò, Dixi ꝙ nullus veſtrũ debet gloriari de hominibus, tamẽ quilibet veſtrum debet cognoſcere authoritatẽ officij noſtri, ad quod pertinet, ꝙ ſumus mediatores inter Chriſtũ cui ſeruimus, ad quod pertinet, ꝙ dicit, *Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti.* Eſa. 61. Sacerdotes Dei vocabimini miniſtri Dei noſtri dicetur vobis, & inter mẽbra eius, quæ ſunt fideles eccleſiæ, quibus dona Chriſti diſpenſant, ad ꝙ pertinet, quod ſubditur, *Et diſpenſatores miniſteriorũ Dei.* i. ſecretorũ eius, quæ quidem ſunt ſpiritualia eius documẽta, ſm illud infrà. 14. Spiritus eſt, qui loquitur myſteria. Vel etiã eccleſiaſtica ſacramenta, in quibus diuina virtus ſecretius operatur ſalutẽ. Vnde & in forma cõſecrationis euchariſtię dicitur, Myſteriũ fidei. Pertinet ergo ad officiũ prælatorũ eccleſiæ, ꝙ in gubernatione ſubditorũ ſoli Chriſto ſeruire deſiderent, cuius amore oues eius paſcũt, ſm illud Ioan. vlt. Si diligis me, paſce oues meas. Pertinet etiã ad eos, vt diuina populo diſpenſent, ſm illud infrà. 6. Diſpẽſatio mihi credita eſt, & ſm hoc ſunt mediatores inter Chriſtum & populũ, ſm illud Deut. 5. ego ſequeſter

fui & medius illo tempore inter Deum & vos. Hæc autẽ æſtimatio de prælatis eccleſiæ neceſſaria eſt ad ſalutẽ fidelium: niſi enim eos recognoſcerent miniſtros Chriſti, non eis obedirẽt tanquã Chriſto, ſm illud Galat. 4. Sicut angelum Dei excepiſtis me ſicut Ieſum Chriſtum. Rurſum, ſi eos nõ cognoſcerent diſpenſatores, recuſarent ab eis dona recipere, cõtra illud quod idem Apoſtolus dicit. 2. Cor. 2. Quod donaui (ſiquid donaui) ꝓpter vos in ꝑſona Chriſti.

Deinde cùm dicit, *Hic iam quæritur inter diſpenſatores*, oſtẽdit circa miniſtros Chriſti temerè iudicari nõ debere. Et circa hoc tria facit. Primò ponit quoddã per ꝙ iudicare ſatagunt de fidelitate miniſtrorũ. Secundò oſtendit de hoc iudicio ſe non curare, ſed Deo reſeruare, ibi, *Mihi autẽ pro minimo eſt*. Tertiò cõcludit prohibitionẽ temerarij iudicij, ibi, *Itaque nolite*. Circa primum cõſiderandum eſt, ꝙ miniſtrorũ & diſpenſatorũ Chriſti, quidam ſunt fideles, quidã infideles. Infideles diſpenſatores ſunt, qui in diſpenſandis diuinis miniſterijs nõ intendunt vtilitatẽ populi & honorem Chriſti & vtilitatem membrorũ eius, ſm illud Luc. 16. In iniquo mammona fideles nõ fuiſtis. Fideles aũt qui in omnibus intendunt honorem Dei & vtilitatẽ membrorum eius, ſecundum illud Luc. 12. Quis putas eſt fidelis ſeruus & prudens, quem cõſtituit dominus ſuper familiã ſuam. Qui autẽ ſunt fideles diuino iudicio manifeſtabuntur in futuro. Sed Corinthij temerè volebãt diſcurere, qui diſpenſatores eſſent fideles, vel infideles: & hoc eſt, quod dicit, *Hic*, hoc eſt inter vos. *Iam*, id eſt præſenti tempore *Quæritur*, id eſt diſcutitur. *Vt quis*, id eſt aliquis. *Inter diſpẽſatores fidelis inueniatur*. Iudicabãt enim plures eſſe infideles, vix aliquẽ virũ putãtes eſſe fidelẽ, ſm illud Prouer. 20. Multi viri miſericordes vocantur, virum aũt fidelem, quis inueniet? Deinde cũ dicit, *Mihi autẽ pro minimo eſt*. Oſtendit ſe hoc iudiciũ reputare nihil: & circa hoc tria facit, primò ponit, ꝙ non curat circa hoc ab alijs iudicari, dicens, *Mihi autem*, qui ſum minimus inter diſpẽſatores, *Pro minimo eſt*, id eſt minima bona reputo. *Vt à vobis iudicer*, ſcilicet eſſe fidelis, vel infidelis. Et ne putarent ab Apoſtolo hæc dici in eorũ contemptũ, ac ſi eorũ iudiciũ deſpiceret, quaſi vilium perſonarũ ſubiũgit. *Aut ab humano*, intellectu, qui eſt dies hominis, ſm illud Ioan. 11. Qui ambulat in die non offendit, quia lucem huius mundi videt. Vel ad literam, *Aut ab humano die*, i. ab intellectu in hoc tẽpore iudicantibus. q. d. veſtrum, vel quorumcunq; hominũ iudiciũ parum curo. Hier. 17. Diem hominis non deſideraui tu ſcis. Eſt autẽ ſciendum, ꝙ de iudicio hominũ dupliciter debet curari. Vno modo quantũ ad alios, qui ex eorũ bono, vel ædificantur, vel ſcandalizantur: & ſic ſancti nõ pro minimo, ſed pro magno habẽt ab hominibus iudicari, cùm dominus dicat Mat. 5. Videant opera veſtra bona, & glorificent patrẽ veſtrum, qui in cœlis eſt. Alio modo quantũ ad ſeipſos & ſic non curant multũ, quia nec gloriam humanã cõcupiſcunt, ſm illud. 1. Theſ. 2. Neq; gloriã ab hominibus quærentes, neq; aliquid à vobis, neq; ab alijs. Neq; opprobrium hominis timent, ſm illud Eſa. 51. Nolite timere opprobrium hominũ & blaſphemias eorũ ne timeatis. Vnde Apoſtolus ſignãter dicit, *Mihi autem, &c.* id eſt, quantũ ad me pertinet, non aũt id pro nullo eſt, ſed pro minimo, quia bona temporalia inter quæ bona fama cõputatur, nõ ſunt nulla bona, ſed minima, vt Aug. dicit in lib. de libero arbitrio. Vnde & Sap. 7. Omne aurum in comparatione illius arena eſt exigua. Secundò oſtendit, ꝙ neq; ſeipſum iudicare præſumit, dicẽs, *Sed neque meipſum iudico*. Videtur autẽ hoc eſſe cõtra id quod infrà. 11. dicitur, Si noſmetipſos diiudicaremus nõ vtiq; iudicaremur. Debet ergo quilibet iudicare ſeipſum. Sed ſciendum eſt, ꝙ iudicio diſcuſſionis de quo Apoſtolus hic loquitur, quilibet debet iudicare ſeipſum, ſm illud Pſal. Exercitabar & ſcopebã ſpiritũ meũ. Et ſimiliter iudicio condemnationis & reprehenſionis in manifeſtis malis, ſm illud Iob. 13. Arguam coram eo vias meas: ſed iudicio abſolutionis nõ debet aliquis præſumere ſe iudicare, vt innocentẽ: vnde dicitur Iob. 9. Si iuſtificare me voluero, os meũ condemnabit me, ſi innocentẽ cõſidero prauũ me cõprobabit, cuius rationẽ aſſignat, dicens, *Nihil mihi conſcius ſum*, i. nõ habeo alicuius peccati mortalis cõſcientiã, ſecundum illud Iob. 17. Neq; reprehendit me cor meũ in omni vita mea. *Sed non in hoc iuſtificatus ſum*, i. nõ ſufficit ad hoc, ꝙ me iuſtum pronunciem, quia poſſunt aliqua peccata in me latere, quę ignoro, ſm illud Pſal. Delicta quis intelligit? Et Iob. 9. dicitur, Et ſi ſimplex fuero hoc ipſum ignorabit anima mea. Tertiò cõcludit cui hoc iudicium reſeruetur, dicens, *Qui autem iudicat me dominus eſt*, i. ad ſolum Deũ pertinet iudicare vtrum ſim fidelis miniſter an nõ, hoc enim pertinet ad intentionẽ cordis, quam ſolus Deus põderare poteſt ſm illud Prouer. 16. Spirituũ ponderator eſt dñs. Et Hier. 7. Prauum eſt cor hominis & inſcrutabile, quis cognoſcet illud? Ego dñs probans renes & ſcrutans corda. Deinde cùm dicit, *Itaque nolite, &c.* Concludit prohibitionẽ temerarij iudicij. Et circa hoc tria facit, primò prohibet pręuenire diuinũ iudiciũ, dicens, Itaq; exemplo meo neq; meipſum iudico, neq; ab alijs iudicari curo, ſed iudiciũ meũ deo reſeruo. *Nolite ante tempus iudicare*, quia, vt dicitur Eccle. 8. Omni negocio tempus eſt & opportunitas. *Quoadusque veniat dominus*. ſ. ad iudicandũ, ſm illud Eſa. 3. Dominus ad iudiciũ veniet cũ ſenatoribus populi ſui, Vnde & dñs dixit Matt. 7. Nolite iudicare. Sed hoc intelligendũ eſt de occultis; de manifeſtis aũt iudicare cõmiſſum eſt à Deo hominibus ſecundum illud Deut. 1. Audite illos & ꝙ iuſtũ eſt iudicare. Sunt enim aliqua manifeſta non ſolum per euidentiã facti ſicut notoria, ſed etiã ꝓpter cõfeſſionem, aut teſtium probationẽ. Occulta verò Deus ſuo reſeruat iudicio. Sunt aũt occulta nobis, quæ latent in corde, vel etiã in abſcondito fiunt, & de his dicitur in Pſal. Quæ dicitis in cordibus veſtris, & in cubilibus veſtris compungimini. Vnde homo quidẽ de his eſt temerarius iudex, ſicut iudex delegatus, qui excedit formã mandati iudicij de cauſa nõ ſibi cõmiſſa. Eſt ergo temerarium iudicium, quãdo aliquis de dubijs iudicat. Peruerſum aũt quando falſum iudiciũ profert, & quãuis nõ ſit iudicandũ circa perſonas, puta vt aliquis iudicet malum hominẽ, qui bonus eſt, tamen multo grauius eſt, vt iudiciũ peruertatur de rebus ipſis, puta ſi quis diceret virginitatẽ eſſe malã, & fornicationem bonam. Contra quod dicitur Eſa. 5. Vę qui dicitis bonum malum, & malum bonum. Secundò deſcribit perfectionem futuri diuini iudicij, dicens, Qui ſcilicet dñs ad iudicandum veniens, *Illuminabit abſcondita tenebrarum*, id eſt, faciet eſſe lucida & manifeſta ea, quæ occultè in tenebris facta ſunt, *Et manifeſtabit conſilia cordium*, i. omnia cordis occulta, ſecundum illud Iob. 12. Qui reuelat occulta de tenebris, & producit in lucem vmbram mortis. Et Sophon. 1. Scrutabor Hieruſalẽ in lucernis. Quod quidem eſt intelligendum tam de bonis, quam de malis, quæ non ſunt per pœnitentiã tecta, ſecundum illud Pſal. Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Tertiò ponit fructũ, quem boni reportabunt de diuino iudicio, dicens, *Et tunc laus erit vnicuique*. ſ. bonorum à Deo. Quæ quidẽ laus vera erit, quia Deus nec decipi, nec decipere poteſt Rom. 2. Cuius laus nõ ex hominibus, ſed ex Deo eſt. 2. Cor. 10. Nõ enim, qui ſeipſum commendat ille probatus eſt, ſed quem deus commendat.

Infideles diſpenſatores miniſteriorũ Dei qui ſint, & qui fideles.

Iudicium, quo quis ſe ipſum iudicare debet quotuplex.

Iudiciũ temerarium vnde.

LECTIO SECVNDA.

Ironia vtens erga Corinthios Paulus, reprehendit eorũ elationem, qua Chriſti miniſtros ſpernebant.

HAec autem fratres trãſfiguraui in me, & Apollo propter vos: vt in vobis diſcatis, ne ſupra quàm ſcriptũ eſt vnus aduerſus alterũ infletur pro alio. Quis enim te diſcernit? Quid autem habes, quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris quaſi non acceperis? Iam ſaturati eſtis, iam diuites facti eſtis. Sine nobis regnatis. Et vtinam regnetis, vt nos vobiſcũ regnemus. Puto enim, quòd Deus nos Apoſtolos nouiſſimos oſtendit tãquam morti deſtinatos, quia ſpectaculum facti ſumus mundo, & angelis, & hominibus. Nos ſtulti propter Chriſtum, vos autem prudẽtes in Chriſto. Nos infirmi, vos autem fortes. Vos nobiles, nos autem ignobiles. Vſque in hanc horam & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & inſtabiles ſumus, & laboramus operantes manibus noſtris. Maledicimur, & benedicimus, Perſecutionem patimur & ſuſtinemus. Blaſphemamur & obſecramus. Tanquam purgamenta huius mundi facti ſumus, omnium peripſema vſque adhuc.

Poſtq̃ Apoſtolus reprehendit in Corinthijs temeritatẽ qua miniſtros Chriſti iudicabant, hic arguit eorũ elationẽ qua miniſtros Chriſti contemnebãt. Et circa hoc tria facit.

Primò proponit, quod intendit. Secundò rationē aſsignat, ibi, *Quis enim te diſcernit*. Tertiò eorū cōtemptū ironice loquens irridet, ibi, *Iam ſaturati eſtis*. Circa primū conſiderandum eſt, ꝙ Apoſtolus ſuprà volēs reprimere contentiones Corinthiorū quas habebāt ratione miniſtrorū, vſus fuerat nominibus bonorū miniſtrorū Chriſti, ſicut ſuprà. 1. dixit, Vnuſquiſq; veſtrum dicit, Ego quidē ſum Pauli, ego autē Apollo, ego verò Cephæ. & ſuprà. 3. vbi dixit, Siue Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cephas, & tamen nō gloriabantur de bonis miniſtris Chriſti, nec propter eos diſſidebāt, ſed propter pſeudo Apoſtolos, quos nominare noluit, ne videretur ex odio, vel inuidia cōtra eos loqui, ſed loco eorum poſuerat nomen ſuum & aliorū bonorum prædicatorum, & hoc eſt, quod dicit. *Hæc autem fratres*. ſ. quæ dixi de miniſtris de quibus gloriamini, & pro quibus cōtenditis, trāſfiguraui, id eſt, figuraliter loquēs, *Transtuli in me & Apollo*. Dicit enim Prouer. 1. Animaduertet parabolā & interpretationem verba ſapientum & ænigmata eorum. *Et hoc propter vos*. i. veſtram vtilitatē. 2. Cor. 4. Omnia propter vos. *Vt in nobis diſcatis, ne vnus veſtrū inflētur*, i. ſuperbia aduerſus alium proximum ſuum, *Pro alio*, ſcilicet, pro quocunq; miniſtro Chriſti. *Supra quam ſcriptum eſt*, i. vltra formam vobis in premiſsis deſcriptam. Dicitur enim Sapien. 4. Dirumpens illos inflatos ſine voce. Deinde cùm dicit. *Quis enim te diſcernit*. Aſsignat rationem quare vnus non debeat contra alium inflari. Et primò ponit rationē, dicens, *Quis enim te diſcernit?* Quod poteſt intelligi dupliciter, vno modo ſic. Quis enim te diſcernit à maſſa perditorū? tu teipſum diſcernere nō potes: vnde nō habes in te vnde contra aliū ſuperbias. Et de hac diſcretione dicitur in Pſal. Iudica me Deus & diſcerne cauſam meam de gente non ſancta. Alio modo poteſt intelligi, *Quis te diſcernit*, ſcilicet, ſuperiorē faciens proximo tuo? hoc quod tu facere non potes. Vnde contra eum ſuperbire non debes. Et de hac diſcretione dicitur Eccle. 33. In multitudine diſciplinæ domini ſeparauit eos, & immutauit vias illorū. Sed inter homines in quantum ſunt fideles Chriſti non eſt diſcretio, quia vt dicitur Rom. 12. Multi vnum corpus ſumus in Chriſto. Et Act. 15. dicit Petrus, Nihil diſcreuit inter nos, & illos fide purificās corda eorum. Secundò excludit quandā rationem. Poſſet enim aliquis diſcerni à bonis vel à malis melior eis exiſtens propter bona, quæ habet, puta fidē, ſapientiā & huiuſmodi. Sed hoc excludit Apoſtolus, dicēs, *Quid autē habes, quod non accepiſti*, quaſi dicat, nihil. Omnia enim bona ſunt à Deo, ſm illud Pſal. Aperiente te manū tuam omnia implebuntur bonitate. Et ſecundæ Paralipo. 29. Tua ſunt omnia, & quę de manu tua accepimus, dedimus tibi: & ex hoc cōcludit propoſitū, dicens, *Si autē accepiſti quid gloriaris quaſi non acceperis*. Ille igitur gloriatur quaſi nō accipiens, qui de ſeipſo gloriatur & nō de Deo, ſicut de quibuſdā dicitur in Pſal. Qui confidunt in virtute ſua, & in multitudine diuitiarum ſuarū gloriantur. Et ad hoc pertinet prima ſpecies ſuperbiæ, qua, ſcilicet, aliquis ſuperbiendo, quod habet dicit à ſeipſo habere, iuxta illud Pſal. Labia noſtra à nobis ſunt, quis noſter dominus eſt? Ille aūt gloriatur quaſi accipiens, qui omnia Deo aſcribens gloriatur de ipſo, ſicut ſuprà dictum eſt. Qui gloriatur, in domino glorietur. Sic autem gloriari nō eſt ſuperbire, ſed humiliari ſub Deo cui homo dat gloriam, ſm illud Eccle. vlti. Danti mihi ſapientiā, dabo gloriam. Deinde cùm dicit, *Iam ſaturati eſtis*. Irridet eorum ſuperbiam, qui Apoſtolos Chriſti contemnebant. Et primò in generali, ſecundò in ſpeciali, ibi, *Nos ſtulti ſumus, &c.* Circa primū duo facit. Primò irridet in eis, ꝙ de ſe nimis præſumebant, ſecundò deridet in eis, ꝙ Apoſtolos contemnebant, ibi, *Puto enim, quod Deus, &c.* Circa primū duo facit. Primò irridet eos de præſumptione qua ſibi attribuebant, quod nō habebāt. Secundò irridet eos de hoc, ꝙ ſibi ſingulariter attribuebant, quod ſingulariter non habebant, ibi, *Sine nobis regnatis*. Attribuebāt autem ſibi abundantiam bonorū, quorum quędā ſunt interiora: & quantum ad hoc dicit, *Iam ſaturati eſtis*, i. vobis videtur, ꝙ ſaturati eſtis, id eſt, abundanter refecti ſpirituali dulcedine, de qua dicitur in Pſal. Satiabor dū manifeſtabitur gloria tua. Poterat autem eis ſecundum veritatem dici, ꝙ iam ſaturati eſtis, non plenitudine, ſed faſtidio, ſecundum illud Prouer. 27. Anima ſatiata calcabit fauum. Quędam verò ſunt bona exteriora, & quātum ad hoc dicit. *Iam diuites facti eſtis*, ſicut vobis videtur, ſcilicet, diuitijs ſpiritualibus, de quibus dicitur Eſa. 33. Diuitiæ ſalutis ſapientia & ſcientia. Simile eſt, quod dicitur Apoc. 3. Dicis, quia diues ſum & locuples valde & nullius egeo. Sed contra hoc videtur illud quod ſuprà dixi in principio, dicens, Quia in omnibus diuites facti eſtis in illo in omni ſcientia, &c. Sed dicendū eſt, quod ſupra dixit quantū ab bonos, qui inter eos erant, hic autem dicit quantū ad præſumptuoſos, qui ſuperbiebant de eo, quod non habebant. Poteſt & aliter diſtingui ſatietas & diuitiæ, vt ſaturitas referatur ad vſum gratiæ quo quis ſpiritualibus fruitur. Diuitię aūt ad ipſos habitus gratiarū. Secundò cùm dicit, *Sine nobis regnatis*, irridet eos, quod ſibi ſingulariter attribuebant, quod non habebant. Vnde dicit, ſine nobis regnatis, id eſt ita vobis videtur, ꝙ regnum ad vos pertineat, non ad nos. Sic enim erāt decepti à pſeudo Apoſtolis, vt crederent ſe ſolos habere fidei veritatem, quæ in regno Dei cōſiſtit, Apoſtolum aūt & ſequaces eius errare. Contra quos dicitur Eſa. 5. Nunquid habitabitis vos ſoli in medio terræ? Et ne videatur Apoſtolus ex inuidia hoc dicere, ſubiūgit, *Vtinā regnetis*. Optat enim vt verā fidem habeant, ſm illud Act. 26. Opto omnes, qui audiunt tales fieri qualis & ego ſum, exceptis vinculis his. Et vt eis exempla humilitatis prębeat, ſubiungit, *Vt & nos regnemus vobiſcum*. q. d. Si aliquā excellentiam habetis nō dedignamur vos ſequi, ſicut vos dedignamini ſequi nos, contra illud quod dicitur Galat. 4. Quod bonū eſt ęmulamini in bono ſemper. Et eſt aduertendū, ꝙ Apoſtolus hic quatuor ſpecies ſuperbiæ tangit, quarū prima eſt, quando aliquis reputat ſe nō habere à Deo, quod habet, quam tangit, dicens, *Quid gloriaris quaſi non acceperis?* Et hoc etiā poteſt reduci ad ſecundā ſpeciē qua aliquis exiſtimat proprijs meritis accepiſſe. Tertia ſpecies eſt, qua quis iactat ſe habere, quod nō habet, & quantū ad hoc dicit, *Iam ſaturati eſtis, iā diuites facti eſtis*. Quarta ſpecies, quādo aliquis deſpectis cæteris ſingulariter vult videri, & ad hoc pertinet, quod dicit, *Sine nobis regnatis*. Deinde cùm dicit, *Puto quos Deus, &c.* Irridet eos de hoc, ꝙ Apoſtolos Chriſti contēnebant, & primò irriſoriè ponit contemptū, ſecundo cauſam contemptus, ibi, *Quia ſpectaculū facti ſumus*. Dicit ergo primo. Prius dixi, quod ſine nobis regnatis, puto enim. i. vos putare videmini, quod Deus nos Apoſtolos oſtendit nouiſsimos, cùm tamē infra. 12. dicatur, quod Deus in eccleſia poſuit primum Apoſtolos. Sic enim impletur, quod dicitur Matt. 20. Erūt primi nouiſsimi, & nouiſsimi primi. Et ponit exemplū. *Tanquā morti deſtinatos*. Illi enim, qui ſunt cōdemnati ad mortem, nouiſsimi habentur inter homines, vtpote quos indignū ſit viuere, & tales Apoſtoli reputantur à mūdanis hominibus, ſm illud Pſal. Aeſtimati ſumus ſicut oues occiſionis. Deinde cùm dicit, *Quia ſpectaculum*, aſsignat cauſam contēptus. Circa quod conſiderandū eſt, quod quādo aliqui ſunt condēnati ad mortem, cōuocantur homines ad eorum occiſionem quaſi ad ſpectaculum, & hoc maximè fiebat circa eos, qui damnabantur ad beſtias, quia Apoſtoli erant quaſi morti deſtinati, ſubiungit. *Quia ſpectaculū facti ſumus mundo*, quaſi totus mūdus concurrat ad ſpectandum noſtram occiſionem, ſecundum illud Pſal. Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris: exponit autem, quid nomine mūdi, intelligat, cùm ſubdit, *Et angelis & hominibus*. ſ. bonis & malis. Concurrebant enim ad eorum ſpectaculū boni angeli ad confortandū: mali aūt ad impugnandum: boni homines ad cōpatiendum & exemplū patientiæ ſumendū, mali homines ad perſequendū & irridendum. Deinde cùm dicit, *Nos ſtulti, &c.* Irridet eos in ſpeciali, quod Apoſtolos contēnebant. Et circa hoc duo facit. Primo ponit cōtemptum, ſecundo cauſam cōtemptus, ibi, *Vſque in hanc horā, &c.* Circa primū irridet eorum cōtemptū quātum ad hoc, ꝙ ſibi excellentiā, apoſtolis defectum attribuebant: & primo quantum ad perfectionem intellectus, & quantū ad hoc dicit, *Nos ſtulti ſumus propter Chriſtum*, i. ſtulti reputamur, quia crucē Chriſti prædicamus, ſuprà. 1. Verbum crucis pereuntibus ſtultitia eſt, & etiam, quia propter Chriſtum opprobria & cōtentiones ſuſtinemus, ſecundū illud Sap. 5. Nos inſenſati vitā illorū æſtimabamus inſaniā. Item vt legitur Act. 26. Feſtus dixit Paulo. Inſanis Paule, multæ te literæ ad inſaniam adducunt. Vos ſecundum veſtrā reputationem eſtis, *Prudentes in Chriſto*, *quia*. ſ. nec crucē eius publicè confiteri audetis, nec perſe-

cutionem

cutionẽ pro eo ſuſtinetis Prouer. 16. Sapiẽtior ſibi videtur piger ſeptem viris loquentibus ſententias. Secundò quantum ad poteſtatẽ actionis cùm dicit, *Nos infirmi reputamur*, ſcilicet in exterioribus, ꝓpter afflictiones quas ſuſtinemus. 2. Cor. 12. Libenter gloriabor in infirmitatibus meis. *Vos autem*, ſcilicet, ſm̃ veſtram reputationem eſtis, *Fortes*. ſ. in rebus corporalibus, quia securè viuitis ſine tribulatione Eſa. 5. Væ qui potẽtes eſtis ad bibendũ vinum, & viri fortes ad miſcendam ebrietatem. *Vos nobiles*. ſ. eſtis, ſm̃ veſtram æſtimationem. i. honore digni, qui exterius contumelias non patimini Eſa. 19. Filius ſapientũ ego filius regũ antiquorũ. *Nos autem ignobiles*, ſumus, ſm̃ veſtram & aliorum reputationem, quia contemptibiles habemur, ſuprà. 1. Quæ contemptibilia ſunt mundi & ignobilia elegit Deus. Et tamen ſm̃ rei veritatẽ eſt econuerſu. Soli enim contemptibiles illi ſunt, qui Deum cõtemnunt, ſm̃ illud. 1. Reg. 2. Qui autem contemnunt me, erũt ignobiles. Deinde cùm dicit, *Vſque in hãc horam, &c*. Aſsignat cauſam cõtemptus. Et primò ponit pro cauſa defectũ bonorum tẽporalium. Secũdò mala, quæ in eis intelligebãtur, ibi, *Maledicimur & benedicimus*. Tertiò cõcludit intentũ, ibi, *Tanquã purgamenta*. Circa primũ duo facit. Primò ponit defectũ quem patiebãtur in rebus neceſſarijs. Vnde ad ea, quæ pertinent ad victum, dicit, *Vſque in hanc horam*, i. continuè à conuerſione noſtra vſque in præſens tempus eſurimus & ſitimus. 2. Cor. 11. In fame & ſiti. Quantum verò ad veſtitum ſubdit, *Et nudi ſumus*, i. propter veſtimẽtorum inopiam, quia etiã interdum expoliabantur Iob. 24. Nudos dimittunt homines veſtimenta tollentes, quibus nõ eſt operimentũ in frigore. Sed contra eſt, ꝙ dicitur in Pſal. Nõ vidi iuſtum derelictũ, nec ſemen eius quærens panem. Sed dicendum eſt, ꝙ ita patiebantur Apoſtoli, ꝙ non derelinquebantur, quia diuina prouidentia moderabatur in eis & abundantiam & inopiam quantum eis expediebat ad virtutis exercitium. Vnde & Apoſtolus Philip. 3. Vbiq; & in omnibus inſtitutus ſum & ſaturari & eſurire & abundare & penuriã pati, omnia poſſum in eo, qui me cõfortat. Secundò ponit defectum eorũ, quæ pertinẽt ad bene eſſe humanę vitę, quorũ primũ eſt reuerentia ab hominibus exhibita, contra quod dicit, *Et colaphis cædimur*, ꝙ quidem fit magis ad opprobriũ quàm ad pœnã. Vnde de Chriſto, legimus Matt. 26. Quòd expuerunt in faciẽ ſuam & colaphis eũ cęciderunt. Secundò requiritur quies in loco, cõtra ꝙ dicitur *Et inſtabiles ſumus*. Tum quia expellebãtur à perſecutoribus de loco in locũ, ſecundũ illud Mat. 10. Si vos perſecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. Tum etiã, quia pro executione ſui officij diſcurrebant vbiq;, ſm̃ illud Ioã. 15. Poſui vos vt eatis. Tertiò requiritur miniſtrantiũ auxilium, contra ꝙ dicitur *Et laboramus operãtes manibus noſtris*. Tum quia aliquando nullus dabat eis vnde poſſent ſuſtentari, Tum etiã, quia labore manuũ ſuarum victũ acquirebãt, vel ad vitandũ fidelium grauamen, vel ad repellendũ pſeudo Apoſtolos, qui ꝓpter quæſtum prædicabant, vt habetur. 2. Cor. 12. Tum etiam, vt darent ocioſis laborandi exemplũ, vt habetur. 2. Theſſa. 3. Vnde dicit Paulus Act. 20. Ad ea, quæ mihi opus erant & his qui mecum ſunt miniſtrauerunt manus iſtæ.

Deinde cùm dicit, *Maledicimur, &c*. Ponit mala, quæ Apoſtoli patiebantur. Et primò in verbis cùm dicit, *Maledicimur*, id eſt mala de nobis dicũt homines, vel ad detrahendũ vel ad cõtumelias inferendum, vel etiã mala imprecando Hier. 15. Omnes maledicunt mihi. *Et benedicimus*, i. reddimus bonũ pro malo, ſm̃ illud. 1. Pet. 3. Nõ reddentes maledictũ pro maledicto, ſed econuerſo benedicentes. Secũdò in factis, & quantũ ad hoc dicit, *Perſecutionẽ patimur*, Non ſolùm quãtum ad hoc, ꝙ fugamur de loco ad locum, quod ꝓpriè perſecutio dicitur, ſed quãtum ad hoc, ꝙ multipliciter tribulamur, ſm̃ illud Pſal. Multi qui perſequuntur & tribulãt me. *Et ſuſtinemus in Chriſto*. ſ. omnia patienter Eccle. 1. Vſq; ad tempus ſuſtinebit patiens. Tertiò tangit cauſam vtriuſq; cùm dicit, *Blaſphemamur*. i. blaſphemię imponuntur nobis, dum dicimur Magi, vel malefici & reputamur Dei inimici, ſm̃ illud Ioan. 16. Venit hora, vt omnis, qui interficit vos arbitretur obſequiũ ſe præſtare Deo. Et Rom. 3. Sicut blaſphemamur, vt aiunt quidam dicere, faciamus mala, vt veniant bona, tamẽ. *Obſecramus*, Deum pro his, qui nos perſequuntur & blaſphemant, ſecundum illud Matt. 5. Orate pro perſequentibus & calumniantibus vos. Deinde cùm dicit, *Tanquã purgamẽta, &c*. Concludit ex omnibus præmiſsis eorũ contemptum, dicens, Et propter omnia prędicta facti ſumus, *Tanquã purgamenta huius mundi*, i. reputati ſumus & à Iudæis & à Gentilibus, vt per nos mũdus inquinetur: & ꝓpter noſtram occiſionẽ mundus purgetur, & tanq̃ ſimus peripſema omnium. Dicitur peripſema, quodcunque purgamentum, putà vel pomi vel ferri vel cuiuſcunq; alterius rei. Et hoc, *Vſque adhuc*, quia ſcilicet cõtinuè hoc patimur. Sed quandoq; deficiet ſecundum illud Sapien. 5. Vbi ex ore impiorum dicitur, Hi ſunt quos aliquando habuimus in deriſum, & in ſimilitudinem improperij. Et poſtea ſubditur, Quomodo ergo computati ſunt inter filios Dei.

LECTIO TERTIA.

Monitione corripit, ac humili verbo, ad ſui exemplum hortatur, demumque minatur flagella.

NOn vt confundam vos hæc ſcribo, ſed vt filios meos chariſsimos moneo. Nam ſi decem milia pædagogorum habeatis in Chriſto, ſed non multos patres. Nam in Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui. Rogo ergo vos, imitatores mei eſtote ſicut & ego Chriſti. Ideo miſi ad vos Timothæum, qui eſt filius meus chariſsimus & fidelis in domino, qui vos commonefaciet vias meas, quæ ſunt in Chriſto Ieſu, ſicut vbique in omni eccleſia doceo. Tanquam non venturus ſim ad vos, ſic inflati ſunt quidam. Veniam ad vos citò, ſi dominus voluerit, & cognoſcam non ſermonem eorum, qui inflati ſunt, ſed virtutem. Non enim in ſermone eſt regnum Dei, ſed in virtute. Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate & in ſpiritu manſuetudinis?

Poſtquã Apoſtolus reprehendit Corinthios de hoc, ꝙ Apoſtolos temerè iudicabãt & præſumptuoſè contemnebant, hic inſtat ad eorum correctionẽ, & primò admonitionis verbo. Secundò exemplo, ibi, *Rogo ergo vos fratres, &c*. Tertiò correctionis flagello, ibi, *Tanquam non venturus ſim, &c*. Circa primum tria facit. Primò ponit admonitionis modũ, dicens, *Hæc*. ſ. quæ in ſerie epiſtolæ huiuſq; vobis dixi, *Scribo non vt confundam vos*. ſ. mala confuſione, quæ in deſperationem mittit, quamuis velim vos confundi confuſione, quæ peccatum vitat, ſm̃ illud Eccl. 4. Eſt confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gratiam & gloriam. *Sed* prædicta moneo vos, *Vt filios*. Eccle. 7. Filij tibi ſunt, erudi illos & cura illos à pueritia eorum. Secũdo oſtendit debitum admonendi modum, dicens, *Nã ſi decem milia pædagogorum habeatis in Chriſto, ſed multos patres*. Vbi conſiderandum eſt, ꝙ pater eſt, qui primo generat: pædagogus autem eſt, qui iam natum nutrit & erudit Galat. 3. Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto. Dicit ergo Apoſtolus ſe patrem eorum in Chriſto, quia eis primo euangelium prædicauit. Vnde aſsignãs rationem eius, ꝙ dixerat, ſubdit, *Nã in Chriſto Ieſu per euãgelium vos genui*. Eſt autem generatio proceſſus ad vitam, homo autẽ viuit in Chriſto per fidem Galat. 2. Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo, filij Dei. Fides autem, vt dicitur Roma. 1. eſt ex auditu, auditus autẽ per verbum. Vnde verbum dei eſt ſemen, *Verbũ Dei eſt ſemẽ ad generandũ Chriſto homines.*
quo Apoſtolus eos genuit in Chriſto. Vnde Iacob. 1. Voluntariè nos genuit verbo veritatis. Alios autẽ dicit pædagogos, quia poſtquam fidem receperant, eos adiuuarunt: vt intelligatur eſſe eadem comparatio quantum ad prædicationem euangelij pedagogi ad patrẽ, quæ ſuprà. 3. poſita eſt, rigatoris ad plantatorẽ, & ſuperædificatoris ad fundatorem. Deinde cùm dicit, *Rogo ergo vos fratres*, inſtat ad corrigendum eos ſuo exemplo. Et primò hortatur eos ad imitandum ſuum exemplũ, dicens, Ergo ex quo eſtis filij, cùm bonorum filiorum ſit imitari patres, *Rogo vos imitatores mei eſtote*. ſ. vt nõ temerè iudicetis, ſicut nec ego, quia neq; meipſum iudicare præſumo, & de vobis humilia ſentiatis, & de alijs maiora. Vnde non ſine cauſa tali modo loquendi vſus eſt. Nos infirmi. Vos fortes. 2. Theſ. 3. Vt formam noſmetipſos daremus vobis ad imitandum. Aduertendum eſt aũt, ꝙ eoſdẽ quos ſuprà filios nominauit, nunc nominat fratres. Dixerat autẽ ſuos filios in Chriſto, quia eos nõ ſibi, ſed Chriſto genuerat, & quia ipſe genitus erat à Chriſto, ex conſequenti eos habebat, vt fratres & filios. Intantum ergo debebãt eum imitari, vt patrẽ inquantum & ipſe Chriſtum imitabatur, qui eſt omniũ principalis pater. Et

ter. Et per hoc ſubtrahitur ſubditis occaſio de adhærendo malis exemplis prælatorũ. Vnde in hoc ſubditi ſolũ prælatos imitari debent, in quo ipſi Chriſtum imitantur: qui eſt infallibilis regula veritatis. Vnde ſeipſum Apoſtolus in exẽplum poſuit Ioan. 13. Exemplũ dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, &c. Quod quidem exemplũ Paulus ſequebatur, ſm illud Iob. 23. Veſtigia eius ſecutus eſt pes meus, viam eius cuſtodiui & nõ declinaui ab ea. Secũdo remouet excuſationẽ ignorãtiæ, dicẽs, *Ideo miſi ad vos Timotheũ, qui eſt filius meus chariſsimus & fidelis in domino*, ſm illud Philip. 2. de Timotheo loquẽs, Neminem habeo, ita vnanimẽ, qui ſincera affectione pro vobis ſolicitus ſit. *Qui vos commonefaciat vias meas*, i. qui vos doceat meos proceſſus, i. omnia opera & moneat vos ad ea ſequendũ, ſm illud Hier. 6. Interrogate de ſemitis antiquis, quæ ſit via bona & ambulate in ea. *Quæ*, quidẽ viæ, *Sunt in Chriſto*, & ideo non debetis dedignari eas ſequi, ſm illud Pſal. Vias tuas domine demõſtra mihi. Et nõ videatur vobis hoc oneroſum, quia hoc cõmuniter omnibus impono. Vnde ſubdit, *Sicut vbiq; in eccleſia doceo*. Coll. 1. Audiſtis veritatis euãgelium, quod peruenit ad vos, ſicut & in vniuerſo mũdo. Vel hoc, quod dicit, *Vias meas*, referẽdum eſt ad opera. Quòd verò dicit, Sicut & vbique, ad documenta. Ad hoc enim miſſus erat Timotheus, vt induceret eos ad imitanda opera & tenenda Apoſtoli documenta. Deinde cùm dicit, *Tanquam non venturus ſim ad vos*, cõminatur eis correctionis flagellũ. Et primò oſtẽdit eos eſſe dignos correctionis flagello, dicens, *Tanquã non venturus ſim ad vos inflati ſunt quidã*. ſ. veſtrũ, quaſi non timentes per me de ſua ſuperbia conuinci, & tamen digni ſunt flagellis: nã humiles ſoli verbis corriguntur, ſuperbi flagellis indigent, ſm illud Iob. 40. Reſpice cũctos ſuperbos & cõfunde eos. Secundò prænuntiat eis ſuũ aduẽtum, quo veniet ad iudicandũ, vbi primò prænuntiat aduentũ, dicens, *Veniã autẽ cito ad vos*. Et quia dicitur Prouer. 16. Cor hominis diſponit viam ſuã, ſed domini eſt dirigere greſſus eius. Ideo ſubdit, *Si dominus voluerit*, Iaco. 4. Si dominus voluerit & ſi vixerimus, faciemus hoc aut illud. Secundò prænuntiat eis ſuã iudiciariam cognitionẽ, cùm dicit, *Et cognoſcam*. ſ. ordine iudiciario, ſecundũ illud Iob. 29. Cauſam, quam neſciebam, diligentiſsimè inueſtigabam, *Non ſermonem eorum, qui inflati ſunt*, ſed virtutem, quaſi dicat, Nõ propter hæc ex mea examinatione approbabuntur, qui abundant in verbis, ſed ſi abundarent in virtute: quia vt dicitur Prouer. 14. Vbi verba ſunt plurima, ibi frequenter egeſtas. Tertiò rationẽ aſsignat, dicens, *Non enim in ſermone eſt regnum Dei, ſed in virtute*, i. non ideo aliqui pertinent ad regnum dei, qui abundant in ſermone, ſecundum illud Matt. 7. Non omnis, qui dicit mihi, domine domine, intrabit in regnum cœlorum, ſed qui facit voluntatem patris mei. Vltimo cõminatur eis correctionem, reſeruans tamen correctionẽ arbitrio eorũ, dicens, *Quid vultis, in virga*. ſ. diſciplinæ, *Veniam ad vos*, ſcilicet caſtigãdos: *An in charitate*, id eſt oſtenſione amoris? *Et in ſpiritu manſuetudinis*, vt ſcilicet nihil durius vobiſcum agã, hoc enim pendet ex vobis. Nam ſi vos in via ſtultitiæ permanetis, oportet me ad vos cum virga venire, ſm illud Prouer. 22. Stultitia colligata eſt in corde pueri, & virga diſciplinæ fugabit eam. Si verò vos correxeritis, oſtendam vobis charitatem & manſuetudinem Galat. vlt. Vos qui ſpirituales eſtis, inſtruite huiuſmodi in ſpiritu lenitatis: hoc autẽ non dicit, quin ſi in virga veniens, non cum charitate veniret, cùm ſcriptum ſit Prouer. 13. Qui parcit virgæ, odit filium ſuum: qui autem diligit illum, inſtãter erudit: ſed quia ille qui caſtigatur virga, non ſentit interdum dulcedinem charitatis, ſicut illi quos blandè conſolatur.

CAPIT. V. LEC. I.

Fornicationem accuſat, fornicariũ excõmunicat in interitum carnis, animæ tamen ſalutis non obliuiſcitur.

Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris ſui aliquis habeat. Et vos inflati eſtis & non magis luctum habuiſtis, vt tollatur de medio veſtrum, qui hoc opus fecit. Ego quidem abſens corpore, præſens autem ſpiritu, iam iudicaui, vt præſens eum, qui ſic operatus eſt in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti congregatis vobis & meo ſpiritu cum virtute domini Ieſu, tradere huiuſmodi hominem ſathanæ in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die domini noſtri Ieſu Chriſti.

Poſtquam Apoſtolus proſequutus eſt ea, quæ pertinent ad baptiſmi ſacramentum, hic incipit proſequi ea, quę pertinent ad matrimoniũ. Et primò arguit peccatum contrarium matrimonio. ſ. fornicationem. Secundò agit de ipſo matrimonio, ca. 8. ibi, *De quibus autem ſcripſiſti, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit culpam. Secundò redarguit eam, ibi, *Non eſt bona glo. &c.* Circa primũ duo facit. Primò ponit culpã cuiuſdam fornicarij. Secundò culpam aliorũ, qui peccatũ fornicarij tolerabant, ibi, *Et vos inflati eſtis, &c.* Circa primũ, primo, ponit tria, quæ pertinent ad culpę grauitatem. Primo nanq; oſtendit peccatũ eſſe notorium, dicens, Non ſine cauſa quæſiui, an velitis, q; in virga veniã ad vos. Eſt. n. in vobis aliquid dignũ virga diſciplinę. *Quia fornicatio auditur inter vos omnino*, ſecundũ publicã formã, cõtra q; dicitur Eph. 5. Fornicatio aũt nec nominetur in vobis. Eſa. 3. Peccatũ ſuũ quaſi Sodoma prædicauerunt, nec abſcõderunt. Secundo aggrauat peccatum ex comparatione, cùm dicit, *Et talis fornicatio qualis inter gẽtes nec licita reputatur vel inuenitur*. Apud gentiles enim ſimplex fornicatio nõ reputabatur peccatum. Vnde Apoſtoli Act. 15. Ad hunc errorẽ excludendum gentilibus ad fidem conuerſis impoſuerant, q; abſtineãt ſe à fornicatione. Erat tñ quædã fornicationis ſpecies, quę & apud gentiles illicita habebatur. Et ideo dicit, *Ita vt vxorem patris aliquis habeat*, ſicut dicitur Gen. 9. Effuſus es ſicut aqua, nõ creſcas, quia aſcẽdiſti cubile patris tui, & maculaſti ſtratũ eius. Hoc aũt erat horribile, etiã apud gẽtiles, vtpote contrariũ naturali rationi exiſtens. Per naturalem enim reuerentiã filij ad parentes ſm omnẽ ſtatũ & legẽ, pater & mater à matrimonio excluduntur, vt ſic etiam poſsit intelligi, q; habetur Gen. 2. Propter hoc relinquet homo patrẽ & matrem. ſ. in contractu matrimonij, & adhærebit vxori ſuæ. Sicut aũt ibi ſubditur, Vir & mulier erunt duo in carne vna. Et ideo vxor patris repellitur à matrimonio: ſicut pſona patris vel matris, ſm illud Leuit. 18. Turpitudinẽ vxoris patris tui ne diſcooperias, turpitudo enim patris tui eſt. Deinde cùm dicit, *Vos inflati eſtis*. Ponit culpã eorum, qui hoc peccatũ tolerabant. Et primo reprehendit eorũ tolerantiã. Secundo ſupplet, q; illi negligebant, ibi, *Ego quidem, &c.* Circa primum notat in eis tria vitia. Primo ſuperbiam cùm dicit, *Et vos inflati eſtis*. ſ. vento ſuperbiæ reputãtes vos innocentes ex cõparatione peccatoris, ſicut Luc. 18. Phariſęus dicebat, Non ſum ſicut cæteri hominũ, velut etiam hic publicanus Sap. 4. Dirumpam illos inflatos ſine voce. Secundo tangit eorum iniuſtitiã, cum dicit, *Et non magis luctum habuiſtis*. ſ. patiendo cauſam peccatoris, ſicut Hier. 9. dicitur, Quis dabit capiti meo aquã & oculis meis fontem lachrimarũ, vt plorem die ac nocte interfectos filiæ populi mei? Vera enim iuſtitia, vt dicit Gregor. compaſsionẽ habet nõ dedignationem. Tertiò tangit eorum iudicij negligentiam, *Vt tollatur de medio veſtrũ, qui hoc opus fecit*. Talis enim compaſsio viri iuſti ad peccatorẽ vulnerat & liberat, ſecundum illud Prouer. 23. Tu virga percutis eum & animam eius de inferno liberabis. Per hoc etiã alij corriguntur, ſecundum illud Prouer. 19. Peſtilente flagellato, ſtultus ſapiẽtior erit. Vnde Eccle. 8. Quia non profertur cito contra malos ſententia, abſque vllo timore filij hominum perpetrant mala. Debet autẽ ad correctionem aliorum interdum peccator ſeparari, vbi de contagione timetur: ſecundum illud Prouer. 22. Eijce deriſorẽ & exibit cum eo iurgiũ, ceſſabuntq; cauſę & contumeliæ. Deinde cùm dicit, *Ego quidem abſens corpore, &c.* Supplet eorum negligentiam, ſententiam proferens contra peccatorem. Et circa hoc tria facit. Primò ponit authoritatẽ iudicantis. Secundò modum iudicandi, ibi, *Congregatis vobis, &c.* Tertiò ſentẽtiam iudicis, ibi, *Tradere huiuſmodi, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit authoritatem miniſtri ſcilicet ſuiipſius: videbatur autẽ contra iudiciarium ordinem, vt condemnaret abſentem, ſm illud Act. 25. Non eſt conſuetudo Romanis condemnare aliquem priuſquam is, qui accuſatur, præſentes habeat accuſatores, ſed hoc Apoſtolus excuſat, dicens, *Ego quidem abſens corpore, præſens autem ſpiritu*, id eſt affectu & ſollicitudine mentis, ſm illud Col. 2. Et ſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum, gaudens & videns ordinem veſtrum.

ſtrum. Vel *Præſens ſpiritu*, quia per ſpiritum cognoſcebat ea, quæ apud ipſos agebantur ac ſi præſens eſſet, ſicut & Eliſæus dixit. 4. Reg. 5. Nonne cor meum in præſenti erat, quando reuerſus eſt homo de curru ſuo. Et quia ſum ſpiritu præſens, iam iudicaui, id eſt ſententiam condemnationis ordinaui in eum, qui ſic operatus eſt. Secundò ponit authoritatem principalis domini dicens: *In nomine domini noſtri Ieſu Chriſti*, i. vice & authoritate ſeu cū virtute & inuocatione nominis eius, ſm illud Col. 3. Omne quodcunque facitis in verbo aut opere, in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti facite. Deinde cùm dicit, *Congregatis vobis in vnum*. Oſtendit modum iudicandi, vbi tria tāgit, prima fidelium congregationē, cùm dicit congregatis vobis. Ea enim, quæ grauia ſunt multorū cōcordi deliberatione punienda ſunt. Vnde & antiquitus iudices ſedebant in portis vbi populus congregabatur, ſm illud Deut. 16. Iudices cōſtitues in omnibus portis tuis. Vnde dicitur in Pſal. In cōſilio iuſtorum & congregatione magna opera domini. & Matth. 18. Vbi ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio. Secundò adhibet ſuū aſſenſum, cùm dicit, *Et meo ſpiritu*, i. mea voluntate & authoritate, ſm illud quod dixerat, præſens autem ſpiritu. Tertiò adhibet authoritatem principalis domini, ſc. Chriſti, dicens, *Cum virtute domini noſtri Ieſu Chriſti*. Ex qua iudicium eccleſiæ habet robur firmitatis, ſecūdum illud Matt. 18. Quodcunq; ligaueris ſuper terram, erit ligatum & in cœlis. Deinde cùm dicit, *Tradere huiuſmodi, &c.* ponit condemnationis ſententiā, circa quam tria ponit. Primò pœnā, cùm dicit, *Tradere huiuſmodi ſathanæ*, ſupple iudicaui. Quod poteſt dupliciter intelligi. Primò ꝙ ſicut dicitur Matt. 10. Dominus dicit Apoſtolis poteſtatem ſpirituū immundorū, vt eijcerent eos, & per eandem poteſtatē poterant imperare ſpiritibus immundis, vt vexarent corporaliter, quos hac pœna iudicabant dignos. Mandauit ergo Apoſtolus Corinthijs in eius authoritate tradere prædictum fornicarium ſathanæ corporaliter vexandum. Vnde ponit ſecundò huius ſententiæ effectū, cū dicit, *In interitum carnis*, id eſt ad vexationē carnis & afflictionem, in qua peccauit, ſecundum illud Sap. 11. Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur. Tertiò ponit fructum cùm dicit, *Vt ſpiritus ſaluus ſit in die domini noſtri Ieſu Chriſti*, i. vt ſalutē conſequatur in die mortis, vel in die iudicij, ſicut ſuprà tertiò expoſitū eſt & ſic impletur, quod ibi ſubditur. Ipſe aūt ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem, pœnæ ſcilicet temporalis. Non enim Apoſtolus ſathanæ tradidit peccatorē, vt eius poteſtati perpetuò ſubiaceret, ſed vt carnis vexatione ad pœnitentiā conuertatur, ſm illud Eſa. 18. Sola vexatio intellectū dat auditui. Eſt autē hæc ſententia Apoſtoli, quam Dominus ſeruauit Iob. 2. vbi ſathanæ dixit. Ecce in manu tua eſt, ſcilicet caro eius. Veruntamē animā illius ſerua, ſcilicet illæſam. Alio modo intelligi poteſt, quod dicitur tradere huiuſmodi ſathanæ, ſcilicet per excōmunicationis ſententiā, per quam aliquis ſeparatur à communione fideliū, & à participatione ſacramentorū, & priuatur eccleſiæ ſuffragijs quibus homo munitur contra impugnationem ſathanæ, propter quod de eccleſia dicitur Cant. 6. Terribilis vt caſtrorū acies ordinata, ſcilicet dæmonibus. Quod aūt ſubditur, *In interitu carnis*, intelligitur, vt ſcilicet ab eccleſia ſeparatus & tentationibus ſathanæ expoſitus liberius ruat in peccatum, ſm illud Apoc. vlti. Qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc. Vocat autē peccata mortalia carnis interitum, quia vt dicitur Galat. vlt. Qui ſeminat in carne, de carne & metet corruptionem. Subdit autē. *Vt ſpiritus ſaluus ſit*, vt ſc. peccatorū turpitudinem cognoſcens cōfundatur & pœniteat, & ſic ſanetur, ſecundū illud Hier. 31. Cōfuſus ſum & erubui, qm̄ ſuſtinui opprobrium adoleſcentiæ meæ. Poteſt etiā intelligi, vt ſpiritus eius, ſ. eccleſiæ, i. ſpiritus ſanctus eccleſiæ ſaluus ſit fidelibus in diē iudicij, ne. ſ. perdant eum per contagiū peccatoris: quia vt dicitur Sap. 1. Spiritus ſanctus diſciplinę effugiet fictū, &c.

LECTIO SECVNDA.

Eorum, qui fornicatoris culpam diſsimulabant peccatum, redarguit, eumq; ab ſeſe abijciendum dicit.

NOn eſt bona gloriatio veſtra. Neſcitis quia modicū fermentum totam maſſam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio, ſicut eſtis azimi. Etenim paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Itaque epulemur non in fermēto veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, ſed in azimis ſinceritatis & veritatis.

Suprà Apoſtolus memorauit duplicem culpam ſcilicet Corinthij fornicatoris, & aliorum qui eius peccatum tolerabant, hic vtranq; culpam redarguit. Primò culpam tolerātium eius peccatū. Secundò culpā fornicatoris, ibi, *Corpus autem non fornicationi, &c.* Circa primū duo facit. Primò redarguit in Corinthijs negligentiā iudicij. Secūdò redarguit in eis quædā alia vitia circa iudicium. 6. ca. *Audet aliquis, &c.* Circa primum duo facit. Primò redarguit eos, qui fornicatorē à ſe nō ſeparauerunt. Secūdò reprobat falſum intellectū quem ex verbis ſuis conceperant, ibi, *Scripſi vobis in epiſtola, &c.* Circa primum duo facit. Primò reprehendit, ꝙ fecerāt. Secundo oſtendit quid faciendū ſit, ibi, *Expurgate vetus fermentū, &c.* Circa primū duo facit. Primo reprehendit culpā præteritam quantū ad ſuā radicem: dixerat enim ſuprà, ꝙ ex inflatione ſequitur in eis incōpaſſio & ex incōpaſſione correctionis negligētia. Arguit ergo primo Corinthiorū elationem, dicēs, *Non eſt bona gloriatio veſtra*, qua. ſ. defectibus aliorum gloriamini quaſi vos ſitis innocētes. Debet. n. vnuſquiſque in dn̄o gloriari de bonis ſibi diuinitus datis, non de alijs, ſm illud Gal. 6. Opus autē ſuum vnuſquiſq; probet, & ſic in ſemetipſo gloriā habebit & nō in alio. Præcipuè autem malū eſt de malis aliorū gloriari. Dicitur. n. in Pſal. Quid gloriaris in malitia? Secūdo aſsignat rationē eius, ꝙ dixerat, dicēs, *An neſcitis, quod modicum fermentum totam maſſam corrumpit?* quaſi dicat, hoc ignorare nō poteſtis. Eſt aūt ſciendum, ꝙ in fermento duo poſſunt conſiderari. Primo ſapor quem tribuit pani, & ſm hoc per fermentū ſignificatur ſapiētia Dei, per quā omnia, quę ſunt hominis ſapida reddūtur, & ſm hoc dicitur Matt. 13. Simile eſt regnū cœlorum fermento; ꝙ acceptū mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus donec fermentatū eſt totū. Secundo in fermento poteſt conſiderari corruptio, & ſm hoc per fermentū poteſt intelligi vno modo peccatū, quia. ſ. per vnum hominis peccatum omnia opera eius corrupta redduntur, puta per peccatū ſimulationis, ꝙ comparatur fermēto Luc. 12. Attendite à fermēto Phariſæorū, quod eſt hypocriſis. Alio modo per fermentū poteſt intelligi homo peccator, & ad hoc inducitur hæc ſimilitudo. Sicut enim per modicum fermentum tota maſſa paſtæ corrumpitur, ita per vnum peccatorem tota ſocietas inquinatur. Vnde Eccl. 11. Ab vna ſcintilla augetur ignis, & ab vno doloſo augetur ſanguis. Et hoc quidē contingit dum per peccatum vnius, alij prouocantur aliqualiter ad peccandū. Vel etiam dum peccāti conſentiunt, ſaltem nō corrigendo dum poſſunt corrigere, ſm illud Rom. 1. Digni ſunt morte nō ſolū, qui faciunt ea, ſed etiā, qui cōſentiunt facientibus. Et ideo Corinthijs non erat gloriandum de peccato vnius, ſed magis cauendum ne peccato vnius omnes inquinarentur ex eius cōſortio, ſm illud Cant. 2. Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias, vbi dicit Gloſa, Non fuit bonus, qui malos tolerare non potuit. Deinde cùm dicit, *Expurgate vetus fermentum*. Oſtendit, quid de cætero ſit faciendū. Et primò ponit documentū. Secundò rationem aſsignat, ibi, *Paſcha noſtrū, &c.* Dicit ergo primo, quia, *Modicū fermentum totam maſſam corrumpit*, ideo. *Expurgate vetus fermentum*, i. expurgate vos abijciendo à vobis vetus fermētum, id eſt fornicarium, qui peccando redijt in vetuſtatē corruptionis antiquę, ſm illud Baruch. 3. inueteraſti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis. Quod quidē dicit, quia per ſeparationē vnius peccatoris tota ſocietas expurgatur. Vnde & egreſſo Iuda dominus dixit Ioan. 13. Nunc clarificatus eſt filius hominis. Poteſt etiā per vetus fermentum intelligi antiquus error, ſm illud Eſa. 16. Vetus error abijt. Vel etiam corruptio originalis peccati, ſm illud Roma. 6. Vet⁹ homo noſter ſimul crucifixus eſt. Vel etiā quodcūq; peccatum actuale, ſecundum illud Col. 3. Expoliantes vos veterem hominē cum actibus ſuis: horum enim admonitione homo expurgatur. Ponit autē conſequenter purgationis effectū, dicens, *Vt ſitis noua conſperſio*. Dicitur autē conſperſio cōmixtio aquæ & farinæ nouæ antequā admiſceatur fermentū. Remoto ergo fermēto à fidelibus, id eſt peccatore, vel peccato, remanet ſicut noua cōſperſio, id eſt in puritate ſuæ nouitatis, ſm illud Pſal. Renouabitur, vt aquilæ iuuentus tua. Epheſ. 4. Renouamini ſpiritu mentis

Fermentum quandoque ſignificat ſapientiā diuinā, quandoque peccatum, aliquando peccatorem.

veſtræ. Deinde ponit modum debitum expurgationis, cũ dicit, *Sicut eſtis azimi*, id eſt ſine fermento peccati. Dicitur enim ab a, quod eſt ſine, & zima, quod eſt fermẽtum. Vnde dominus Matth. 16. dixit diſcipulis: Cauete à fermento Phariſæorum & Saduceorum. Deinde cùm dicit, *Etenim paſcha noſtrum*. Aſsignat rationem eius, quod dixerat, ſcilicet, quare fideles debent eſſe azimi, quæ quidem ratio ſumitur ex myſterio paſsionis Chriſti. Vnde primò proponit ipſum myſterium, ſecundò concludit propoſitum, ibi, *Itaque epulemur*, *&c.* Circa primũ conſiderandũ eſt, ꝙ inter cætera ſacramenta legalia celeberrimũ erat agnus paſchalis, qui vt præcipitur Exod. 12. Immolabatur ab vniuerſa multitudine filiorũ Iſraël, in memoriã illius beneficij, quo angelus percutiens primogenita Aegypti pertranſiuit domos Iudæorum, quorum fores linitę eſſent ſanguine agni. Vnde nomen paſchæ, ſumitur ſecundũ quod ibi dicitur. Eſt enim phaſe, id eſt tranſitus domini, & vltimo virtute huius beneficij tranſiuit populus mare rubrum, vt dicitur Exod. 14. Ille enim agnus figura fuit Chriſti innocentis, de quo dicitur Ioan. 1. Ecce agnus Dei. Sicut ergo ille agnus figuralis immolabatur à filijs Iſrael, vt populus Dei liberaretur ab angelo percutiẽte, & vt trãſirent mare rubrum, liberati de ſeruitute Aegypti: ita Chriſtus eſt occiſus à filijs Iſraël, per cuius ſanguinẽ populus Dei liberatur à diaboli impugnatione & ſeruitute peccati per baptiſmũ quaſi per mare rubrum. Ille autem agnus figuralis paſcha Iudæorum dicebatur, quia in ſignũ tranſitus immolabatur. Vnde dicitur Mat. Vbi vis paremus tibi comedere paſcha, id eſt agnum paſchalem. Dicit ergo Apoſtolus. Ideo debetis eſſe azimi, etenim, id eſt quia, ſicut figurale paſcha veteris populi eſt agnus immolatus, ita paſcha noſtrum, id eſt noui populi, eſt Chriſtus immolatus, cuius etiam immolationi conuenit nomen paſchæ, tum ſignificatione linguæ Hebręæ, quod ſignificat tranſitum. Exod. 12. Eſt enim phaſe, id eſt tranſitus, tum ſignificatione linguæ Græcæ prout nomẽ paſchæ ſignificat paſsionẽ. Chriſtus. n. per paſsionẽ qua fuit immolatus tranſiuit ex hoc mundo ad patrem, vt dicitur Ioan. 13. Deinde cùm dicit, *Itaque epulemur*. Concludit propoſitũ. Ad cuius euidentiam cõſiderandum eſt, ꝙ ſicut legitur Exod. 11. Agnus paſchalis poſt immolationem manducabatur cũ azimis panibus. Sicut ergo agnus figuralis fuit figura noſtri paſchæ immolari, ita figuralis obſeruantia paſchalis debet conformari obſeruantiæ noui paſchæ, ergo quia Chriſtus immolatus eſt paſcha noſtrũ. Itaq; epulemur. ſ. manducantes Chriſtum, non ſolũ ſacramentaliter, ſm illud Ioan. 6. Niſi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius ſanguinẽ, non habebitis vitã in vobis. Sed ſpiritualiter fruendo ſapientia eius, ſm illud Eccle. 24. Qui edunt me adhuc eſurient, & qui bibunt me adhuc ſitient: & ſic cum gaudio ſpirituali, ſm illud Pſal. In voce exultationis & cõfeſsionis, ſonus epulantis. Deinde determinat modum epulandi ſm cõformitatem veritatis ad figurã, dicens, *Non in fermento veteri, nec in fermento malitiæ & nequitiæ*. mandabatur enim Exod. 12. Quod omne fermentũ nõ inueniretur in domibus manducantiũ agnũ paſchalẽ. Fermentũ aũt habet & vetuſtatẽ & corruptionẽ. Vnde per remotionẽ fermenti. Primò quidẽ poteſt intelligi amotio obſeruantiæ præceptorũ veteris legis, quæ per paſsionem Chriſti eſt mortificata, ſecundũ illud Leuit. 26. Vetera, nouis ſuperuenientibus, proijcietis. Secundò per remotionẽ fermenti poteſt intelligi remotio corruptionis peccati, ſicut ſupra dictum eſt, ꝙ modicũ fermentum totã corrumpit maſſam, & quantũ ad hoc ſubdit. Neque in fermento malitiæ & nequitiæ, vt malitia referatur ad peruerſitatem operis, ſm illud Iac. 1. Abijcientes omnem immunditiam & abundantiã malitiæ. Per nequitiam verò intelligitur fraudulenta machinatio. Prouer. 26. Quãdo ſumpſerit vocem ſuam, nõ credideris ei, quia ſeptem nequitiæ ſunt in corde eius. Vel ſecundum Gloſam, cùm dicit, *Non in fermento veteri*, remouet vetuſtatẽ peccati in communi. Quod autẽ ſubdit, *Neque in fermento malitiæ & nequitiæ* explicat peccatum per partes: vt malitia dicatur peccatũ, quod committitur in ſeipſum, nequitia peccatũ quod cõmittitur in alium. Excluſo ergo modo indebito epulandi determinat modũ conuenientẽ, ſubdens, *Sed in azimis ſinceritatis & veritatis*, i. ſinceritate & veritate, quę ſignificãtur per azima. Ponitur autẽ ſinceritas cõtra corruptionẽ peccati, quod ſignificauit cùm dicit. Non in fermẽto malitiæ & nequitiæ. Nam ſincerum dicitur, quod eſt ſine corruptione. Vnde 2. Cor. 2. dicitur, Non ſumus ſicut plurimi adulterantes verbum Dei, ſed ex ſinceritate in Chriſto loquimur. Veritas vero ponitur contra figuras veteris legis, ſicut Ioan. 1. dicitur; Veritas & gratia per Ieſum Chriſtũ facta eſt, quia, ſ. verum paſcha cum veritate & nõ cum figuris celebrare debemus. Vnde ſm Gloſam, per ſinceritatem intelligitur innocentia à vitijs ſeu nouitas vitæ: per veritatem autẽ iuſtitia bonorum operum vel rectitudo, quæ fraudem excludit.

LECTIO TERTIA.

Declarat cuiuſdam epiſtolæ verbum, à Corinthijs non ſane acceptum, docetq; eos, quibus non liceat commiſceri.

Scripſi vobis in epiſtola, ne commiſceamini fornicarijs. Nõ vtique fornicarijs huius mũdi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis ſeruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exiſſe. Nunc autem ſcripſi vobis non commiſceri. Sed is, qui frater nominatur inter vos, eſt fornicator, aut auarus, aut idolis ſeruiens, aut maledicus, aut ebrioſus, aut rapax, cum huiuſmodi, nec cibum ſumere. Quid enim mihi de his, qui foris ſunt iudicare? Nonne de his qui intus ſunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris ſunt Deus iudicabit. Auferte malũ ex vobiſipſis.

Induxerat ſuprà Apoſtolus Corinthios ad hoc, ꝙ à ſeipſis peccatorem ſepararent, quod quidem prætermiſerat propter falſum intellectum cuiuſdam verbi, quod continebatur in epiſtola quadam, quam eis prius miſerat. Et ideo prauum ſenſum, quem ex verbis conceperant, nunc excludit. Vnde circa hoc tria facit. Primò reſumit verbum prioris epiſtolæ. Secundo excludit falſum intellectum, ibi, *Non vtique fornicarijs*. Tertiò exponit verũ intellectũ, ibi, *Nunc autem ſcripſi vobis*. Dicit ergo primò, dixi *Vobis in epiſtola* quadã alia, quæ in canone non habetur, *Ne commiſceamini fornicarijs*, i. nõ habeatis cum eis ſocietatem, vel cõmunionem, ſm illud Prouer. 1. Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum à ſemitis eorum. Eccl. 9. Non des fornicarijs animam tuam in vllo. Deinde cùm dicit, *Non vtique fornicarijs*. Excludit falſum intellectum prædicti verbi. Et primò proponit quod intendit. Secundò concludit propoſitũ, ibi, *Alioquin debueratis*, *&c.* Circa primũ conſiderandum eſt, ꝙ in prædicto verbo Apoſtoli, dupliciter falſum intellectũ conceperant Corinthij. Primò quantũ ad hoc, quod intelligebant illud eſſe dictum de fornicarijs infidelibus, ſed illud excludit Apoſtolus, dicẽs, *Non vtique*, intẽdo dicere, ꝙ non cõmiſceamini *Fornicarijs huius mũdi*, vocat autem infideles nomine mundi, ſm quod dicitur Ioã. 1. Mundus eum non cognouit, ſuprà. 1. Non cognouit mundus per ſapientiam Deum. Secundò conceperant falſum intellectum quantũ ad hoc, ꝙ putabant prohibuiſſe Apoſtolum ſolùm de fornicarijs, non aũt de alijs peccatoribus. Et ideo ad hoc excludendum ſubdit. *Aut auaris*, qui ſcilicet iniuſtè detinent aliena. Epheſ. 5. Auaritia quæ eſt idolorum ſeruitus, non habet hęreditatem in regno Chriſti & Dei. *Aut rapacibus*, qui ſcilicet violenter diripiunt aliena, infrà eodem. Neq; rapaces regnũ dei poſsidebũt. *Aut idolis ſeruientibus*, cõtra quos dicitur Sap. 14. Nefandorũ enim idolorum cultura omnis malitię cauſa eſt, initium & finis. Et eſt ſenſus, nõ ſolùm vobis prohibui ſocietatem fornicatorum, ſed etiam omniũ aliorum peccatorũ. Et eſt aduertendũ, quod per fornicationem quis peccat cõtra ſeipſum: per auaritiam autem & rapacitatem cõtra proximum: per idolorum autem culturã contra Deum: & in his, quæ ponit, omne peccati genus intelligitur. Deinde cùm dicit, *Alioquin*, *&c.* Aſsignat rationem propoſiti, dicens, *Alioquin*, ſi ſcilicet ſit intelligendum verbũ prædictũ de fornicarijs huius mundi, *Debueratis de hoc mundo exiſſe*, quia. ſ. totus mũdus talibus plenus eſt. Vnde nõ poſſetis tales fornicarios vitare, niſi de hoc mundo exeundo. Dicitur. n. 1. Ioã. 5. Totus mũdus in maligno poſitus eſt. Vel aliter, *Debueratis de hoc mundo exiſſe*, quaſi dicat, à tempore cõuerſionis veſtræ debueratis ab infidelibus mundi ſeparari. Vnde nõ oportet vos ſuper hoc moneri, dicitur enim Ioã. 15. Ego elegi vos de mundo. Vel aliter, debueratis de hoc mundo exiſſe, ſ. per mortẽ. Melius eſt enim hominibus mori ꝗ peccatoribus in peccatis conſentire. Vnde dicitur infrà. 9. Melius eſt enim mihi mori, ꝗ vt gloriam meam quis euacuet.

Deinde

Deinde cùm dicit, *Nunc autem ſcripſi vobis*. Exponit eis verū intellectū. Et primò proponit, quod intēdit. Secūdò rationē aſsignat, ibi, *Quid enim mihi eſt*. Tertiò infert cōcluſionem intentā, ibi, *Auferte malū, &c.* Dicit ergo primò, nunc autē ſic expono, quod olim ſcripſi vobis, *Non commiſceamini*. ſ. fornicarijs & alijs peccatoribus, *Si is qui inter vos frater nominatur*, eo modo quo dñs dicit Matt. 23. Omnes vos fratres eſtis: Non tamen dicit ſi is, qui frater eſt: ſed ſi is, qui frater nominatur, quia per peccatū mortale aliquis à charitate recedit, quæ eſt ſpiritualis fraternitatis cauſa, Vnde Heb. vlt. dicitur, Charitas fraternitatis maneat in vobis. Nominatur ergo frater ꝓpter fidei veritatē, nō autem eſt verè frater, ꝓpter charitatis defectū, qui eſt ex peccato. Vnde ſubditur, *Aut fornicator, aut auarus, aut idolis ſeruiens, aut maledicus, aut rapax, aut ebrioſus, cū huiuſmodi nec cibū ſumere*. ſ. debetis, ſm illud Ioan. 2. cano. Si quis venit ad vos & hanc doctrinā non affert, nolite eū recipere in domo veſtra, nec aue dixeritis ei, quaſi dicat, Per hoc, ꝙ dixi nō debere vos miſceri peccatoribus, intellexi de fidelibus, qui nominātur fratres, & ſunt inter vos: nō aūt per hoc intelligendū eſt, ſicut dicit Aug. in lib. cōtra Parmenianū, & habetur in Glo. hic, ꝙ aliquis extraordinario iudicio debeat à communione aliorū ſeparari: quia frequēter poſſet errare, ſed potius hoc debet fieri ſecundū ordinē eccleſiæ, quando aliquis à cōmunione repellitur, vt conuictus, vel ſponte confeſſus, & ideo ſignāter dicit, *Si is qui nominatur*, vt eam nominationem intelligamus, quæ fit per ſententiā eccleſiæ ordine iudiciario cōtra aliquem prolatam. Illi autem, qui ſic à communione pelluntur, ſunt vitandi, quantū ad menſam, ſicut hic dicitur, & quantum ad ſalutationem, vt dicitur in prædicta authoritate Ioan. & vlterius quantū ad ſacram cōmunionem. Vnde in verſu dicitur, Os, orare, vale, communio, menſa negatur. ſ. excommunicato. Sed notādum, ꝙ Apoſtolus ſupra non numerauit, niſi peccata mortalia, in ſignum, ꝙ pro ſolo peccato mortali debet aliquis excōmunicari, & de alijs quidem, quæ ponit manifeſtum eſt. Sed de ebrietate poteſt eſſe dubium, quæ nō ſemper videtur eſſe peccatū mortale. Dicit enim Auguſtinus in ſermone de purgatorio, ꝙ ebrietas niſi ſit frequens, non eſt peccatum mortale. Quod credo ideo eſſe, quia ebrietas ex ſuo genere eſt peccatū mortale, Quòd enim aliquis propter delectationem vini velit perdere vſum rationis exponens ſe periculo, multa alia peccata perpetrādi videtur eſſe contrarius charitati. Contingit tamen per accidens ebrietatem non eſſe peccatum mortale propter ignorantiā vini fortitudinis, vel debilitatis proprij capitis, quæ tamen excuſatio tollitur per frequentē experientiā: & ideo Apoſtolus ſignanter non dicit ebrius, ſed, *Ebrioſus*. Addit aūt duo peccata his, quæ ſuprà poſuerat, ſcilicet ebrioſum & maledicum. Refertur aūt ebrietas ad genus peccati, quod committitur cōtra ſeipſum, ſub quo continetur nō ſolùm luxuria, ſed etiā gula: maledicus aūt refertur ad genus peccati, ꝙ committit contra proximū, cui nocet aliquis non ſolùm facto, ſed etiā verbo mala imprecando, vel malè diffamando, quod pertinet ad detractionē. Vel mala in faciē dicendo, quod pertinet ad contumeliā, & hoc totum pertinet ad rationem maledici, vt ſuprà dictū eſt. Deinde cùm dicit, *Quid enim mihi eſt, &c.* Aſsignat rationē eius, quod dixerat. Et circa hoc tria facit. Primò aſsignat rationem, dicens, Dixi hoc eſſe intelligēdū de fratribus & nō de infidelibus. *Quid enim mihi eſt*, i. quid ad me pertinet, *Iudicare*, id eſt, ſententiā condēnationis ferre, *De his qui foris ſunt*, id eſt de infidelibus, qui ſunt omnino extra eccleſiā. Prælati enim eccleſiarū accipiunt ſpiritualē poteſtatem ſuper eos tantū, qui ſe fidei ſubdiderunt, ſm illud. 2. Cor. 10. In promptu habētes vlciſci omnē inobedientiā, cùm impleta fuerit veſtra obedientia. Indirectè tamen prælati eccleſiarū habent poteſtatē ſuper eos, qui foris ſunt, inquantū propter eorū culpā prohibent fideles ne illis cōmunicent. Secundo adhibet ſimilitudinē, dicens. *Nōne de his qui intus ſunt vos iudicatis?* quaſi dicat, eadē authoritate vos iudicatis qua & ego. Vnde nec vos nō iudicatis niſi de veſtris, ita ſicut ego. Dicitur Eccle. 10. Iudex ſapiens iudicabit populū ſuū. Tertio reſpondet tacitè dubitationi. Poſſet enim videri, ꝙ infideles eſſent meliores, qui ꝓpter peccata prędicta non condēnantur, ſed hoc excludit, dicens, *Ideo nihil mihi de his, qui foris ſunt iudicare*. Nā eos, qui foris ſunt, id eſt infideles iudicabit Deus. ſ. iudicio condemnationis non examinationis, quia vt Gregorius dicit in moralibus. Infideles dānabuntur ſine iudicio diſcuſsionis & examinationis, & quātū ad hoc dicitur Ioan. 3. Qui nō credit, iā iudicatus eſt. i. manifeſtā in ſe habet cauſam condēnationis, & hoc grauius reſeruatur dei iudicio, ſm illud Heb. 10. Horrendū eſt incidere in man⁹ Dei viuētis. Deinde cùm dicit, *Auferte malū, &c.* Infert concluſionem principaliter intentā, dicens, Ex quo hoc, ꝙ dixi, non cōmiſceamini fornicarijs, intelligendū eſt de fidelibus nō de his, qui foris ſunt. *Ergo auferte malum*. ſ. hominē, *Ex vobiſipſis*. i. de veſtra ſocietate eijcite, ſm illud Deut. 13. Auferes malū de medio tui. Eſt ergo conſiderandū ex præmiſsis Apoſtoli verbis, ꝙ non prohibemur communicare infidelibus, qui nunq̄ fidē receperūt ꝓpter eorū pœnā. Eſt tamē hoc cauendū aliquibus. ſ. infirmis propter eorū cautelā, ne ſeducantur. Illi vero, qui ſunt firmi in fide poſſunt eis licitè cōmunicare, & dare operā cōuerſioni eorum, vt dicitur infrà. 10. Si quis infideliū vocat vos ad cœnam & vultis ire, omne quod appoſitum fuerit mādūcate. Infidelibus autē, qui aliquando fideles fuerunt, vel ſacramentū fidei receperunt: ſicut hæreticis & apoſtatantibus à fide ſubtrahitur omnino communio fidelium, & hoc in eorum pœnam, ſicut & cæteris peccatoribus, qui adhuc ſubduntur poteſtati eccleſiæ.

Tūc vitādi ſunt peccatoribus mortalibus dediti cū iuridicè de eorum mala vita conſtat.

CAPIT. VI. LEC. I.

Redarguit infidelium iudicium, cui ſeſe Corinthij ſubiecerant, fidelium tribunalia relinquentes, qui fideles, etiam angelos ſunt iudicaturi.

AVdet aliquis veſtrum habens negocium aduerſus alterum iudicari apud iniquos & non apud ſanctos? An neſcitis quoniam ſancti de hoc mundo iudicabunt? Et ſi in vobis iudicabitur mundus, indigni eſtis, qui de minimis iudicetis? Neſcitis quoniam angelos iudicabimus, quanto magis ſecularia? Secularia igitur iudicia ſi habueritis, contemptibiles, qui ſunt in eccleſia illos conſtituite ad iudicandum. Ad verecundiam veſtram dico. Sic non eſt inter vos ſapiens quiſquam, qui poſſit iudicare inter fratrem ſuum, ſed frater cū fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles.

Suprà Apoſtolus reprehenderat Corinthios de negligentia iudicij, hic reprehendit in eis quædam alia peccata circa iudicia. Et primò quantum ad iudices eorum coram quibus litigabant. Secundò quantum ad ipſa iudicia, ibi, *Iam quidem omnino*. Circa primum tria facit. Primò arguit eos de inordinatione. Secūdò rationē reprehenſionis aſsignat, ibi, *An neſcitis*. Tertiò remediū adhibet, ibi, *Secularia igitur iudicia*. Dicit ergo primò, ita negligitis in iudicando veſtros, ſed tamen pręſumptuoſi eſtis ſubire infideliū iudicia, & hoc eſt, quod dicit, *Audet*, i. præſumit, *Aliquis veſtrum habens negociū*, ſcilicet ſeculare aduerſus aliū, *Iudicari apud iniquos*, i. ſubire iudiciū infideliū, *Et non apud ſanctos*, id eſt apud fideles, qui ſunt ſacramentis fidei ſanctificati. Hoc enim eſt inordinatū multipliciter. Primò quidē, quia per hoc derogatur authoritati fideliū. Secundò quia derogatur dignitati fidelium quantū ad hoc, ꝙ infidelium iudicia ſubeunt. Tertiò quia per hoc datur occaſio infidelibus iudicibus contēnendi fideles quos diſſentire vident. Quartò, quia per hoc datur occaſio infidelibus iudicibus calumniandi & opprimēdi fideles, quos odio habent ꝓpter fidē & ritus diuerſitatē. Et ideo dicitur Deut. 1. Tuli de tribubus veſtris viros ſapientes & nobiles, pręcepiq; eis, dicens, audite illos & quod iuſtū eſt iudicate. Et eod. 17. Non poteris alterius gentis facere regem, qui non ſit frater tuus.

Sed videtur eſſe contra id quod dicitur. 1. Pet. 2. Subditi eſtote omni humanę creaturæ propter Deū, ſiue regi tanq̄ præcellēti, ſiue ducibus tanquā ab eo miſsis: pertinet enim ad authoritatē principis iudicare de ſubditis. Eſt ergo contra ius diuinū prohibere, ꝙ eius iudicio nō ſtetur ſi ſit infidelis. Sed dicendum, quod Apoſtolus non prohibet quin fideles ſub infidelibus principibus & conſtitutis eorum iudicio compareant ſi vocentur, hoc enim eſſet contra ſubiectionē, quæ debetur principibus: ſed prohibet, quod fideles non eligant volūtariè infideliū iudicium. Deinde cùm dicit, *An neſcitis, &c.* Aſsignat rationem contra id, quod illi faciebant, ſumptam de hoc, quod derogabant authoritati ſanctorum. Et primò quantū ad authoritatem, quam

habent ſuper res mundanas. Secundò quantũ ad authoritatem, quam habẽt ad res ſuper mundanas, id eſt ſuper angelos, ibi, *An neſcitis quoniã angelos iudicabimus*. Dicit ergo primò. Inordinatum eſt iudiciũ apud infideles, qui fideles habent authoritatẽ iudicandi. *An neſcitis quia ſancti de hoc mundo iudicabunt*, i. de hominibus mundanis huius mũdi. Quod quidem impletur tripliciter. Primò quidem ſecundum comparationem, ſ. ſecundum, quod non ſolùm boni iudicabunt malos, & ſancti mundanos: ſed etiam ſecundum, quod boni iudicabuntur à melioribus, & mali iudicabunt peiores, ſecundum illud Matt. 11. Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta & cõdemnabũt eam. Secundò iudicabunt appropriando ſententiã iudicis, ſcilicet Chriſti, & hoc erit propriè iuſtorũ, ſecundũ illud Pſal. Lætabitur iuſtus cùm viderit vindictam. Vnde Sap. 3. dicitur. Iudicabunt ſancti nationes. Tertiò modo per ſententiæ prolationem. Et hoc erit apoſtolorum & ſimilium, qui contemptis rebus mundi, ſolis ſpiritualibus inhæſerunt. Spiritualis enim iudicat omnia, vt dictũ eſt ſuprà 2. Vnde & Matt. 19. dicitur, Vos qui ſecuti eſtis me, ſedebitis ſuper ſedes iudicantes duodecim tribus Iſraël. Et in Pſal. dicitur, Gladij ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus. Intelligitur autẽ iſta prolatio ſententiæ nõ vocalis, ſed ſpiritualis, inquantũ per ſuperiores ſanctos inferiores vel etiam peccatores ſpirituali quadam illuminatione illuminabuntur, quales pœnæ & qualia præmia eis debeantur: ſicut etiam omnes homines illuminãtur ab angelis vel etiã inferiores angeli à ſuperioribus. Secundò ex hoc, quod dictũ eſt argumentatur ad propoſitum, dicens, *Et ſi in vobis*, id eſt per vos *Iudicabitur mundus*, id eſt mundani homines, *Nunquid indigni eſtis, qui iudicetis de minimis*, ſ. de negotijs ſecularibus. Luc. 16. Qui in modico iniquus eſt, & in maiori iniquus erit. Deinde cùm dicit, *Neſcitis, &c.* Argumentatur ad idẽ ex authoritate ſanctorum ſuper angelos. Et primò ponit eam, dicẽs, *An neſcitis*, quoniã nos, ſc. fideles Chriſti, *Iudicabimus angelos*. Quod quidem poteſt intelligi de malis angelis, qui cõdemnabuntur à ſanctis, quorum virtute ſunt victi. Vnde Luc. 10. dominus dicit, Ecce dedi vobis poteſtatẽ calcandi ſuper ſerpentes, & ſuper omnem virtutẽ inimici. Et in Pſal. Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis. Poteſt etiã intelligi de bonis angelis, quorum plurimi in comparatione quadam inuenientur Paulo & ſimilibus ſibi inferiores. Vnde ſignanter non dicit iudicabitis, ſed iudicabimus. Quamuis enim dici poſsit, quod ex conſequenti, ſi ſancti iudicabunt homines bonos & malos erit iudiciũ de bonis angelis, quorum accidentale præmium augetur ex præmio ſanctorum per angelos illuminatorum, & etiã de malis angelis quorum pœna augetur ex pœna hominum per eos ſeductorum. Secundo argumentatur ad propoſitũ, dicens, *Quanto magis ſecularia*, ſcilicet iudicia idonei erimus iudicare: qui enim eſt idoneus ad maiora, multo magis eſt idoneus ad minora. Vnde & dominus cui commiſerat quinq; talenta, poſtmodum commiſit vnũ, vt habetur Matth. 25. Deinde cùm dicit, *Secularia igitur iudicia*. Adhibet remedium contra culpam eorum. Et primò ponit remedium. Secundò exponit, ibi, *Ad verecundiam veſtram dico*. Dicit ergo primò. Ergo ex quo ſancti de hoc mundo iudicabũt, ſi habueritis inter vos ſecularia iudicia, quæ tamen habere non debetis, illos qui ſunt contemptibiles in eccleſia cõſtituite ad iudicãdum potius, ſ. quam iudicemini apud infideles. Vndẽ & in Pſal. dicitur, Corripiet me iuſtus in miſericordia & increpabit me, oleum autem peccatoris nõ impinguet caput meũ. Et Eccle. 9. dicitur, Melius eſt canis viuus, leone mortuo. Deinde cũ dicit, *Ad verecundiam veſtram dico*. Exponit quo ſenſu prędicta dixit. Poſſet enim aliquis credere, ꝙ ad literã eſſent eligendi cõtemptibiliores ad iudicandum, ſed hoc excludit, dicens, *Ad verecundiam veſtram dico*, q. d. non hoc dixi, vt ita fiat, ſed vt vos faciã verecundari, illa, ſ. confuſione, quæ adducit gratiam & gloriam, vt dicitur Eccl. 4. Contemptibiles enim in eccleſia eſſent eligendi ad iudicandum, ſi non inuenirentur inter vos ſapientes, quod eſſet vobis verecundũ. Vnde ſubdit, *Sic non eſt inter vos ſapiens quiſquam qui poſsit iudicare inter fratrem & fratrẽ, ſed frater cum fratre in iudicio contendit, & hoc apud infideles*. Potius autẽ, quã hoc faceretis, deberetis conſtituere contẽptibiles, qui ſunt in eccleſia ad iudicandum & ſupplendũ defectum ſapientũ, qui tamen nõ eſt apud vos, ſm illud quod ſuprà primò dixerat, Diuites facti eſtis in illo, in omni verbo & in omni ſcientia. Vel aliter ab illo loco, *Secularia, &c.* Dixerat enim, quod ſancti idonei ſunt ad iudicandum ſecularia, & ideo vult oſtendere per quos iudicia ſecularia debeant exerceri, ſ. per contemptibiles qui ſunt in eccleſia: vocat autem contemptibiles illos qui ſunt ſapientes in rebus mundanis, per comparationem ad illos, qui ſunt ſapientes in rebus diuinis, quibus eſt reuerentia exhibenda, qui in rebus temporalibus non occupãtur vt ſolis ſpiritualibus vacent, & hoc eſt quod ſubditur, *Ad verecundiam veſtram dico*, ſm aliam literam ad reuerentiã veſtram. Vnde & apoſtoli dixerunt. Act. 6. Non eſt ęquum relinquere nos verbũ Dei & miniſtrare menſis. Poſtmodò autẽ redit ad id quod ſuprà reprehenderat, ſ. quod Corinthij ſub infidelibus iudicibus litigabant, dicens, *Sic non eſt inter vos ſapiens quiſquam*, ſcilicet in rebus temporalibus, quem ſuprà contẽptibilem dixit. Vnde alia non mutantur à prima expoſitione, quæ tamen videtur eſſe magis literalis.

LECTIO SECVNDA.

Reprehendit Corinthios, eo quod inter ſe litigabant, hortaturque, vt magis iniuriam patiantur, demum concludens non omnia expedire, & ſi omnia liceant.

IAm quidem omnino delictum eſt in vobis, quòd iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Sed vos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus. An neſcitis quia iniqui regnum Dei non poßidebunt? Nolite errare, neque fornicarij, neq; idolis ſeruientes, neque adulteri, neque molles, neque maſculorum cõcubitores, neque fures, neque auari, neque ebrioſi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei poßidebunt. Et hæc aliquando quidem fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti & in ſpiritu Dei noſtri. Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, ſed ego ſub nullius redigar poteſtate: eſca ventri & venter eſcis, Deus autem & hunc & hanc deſtruet.

Poſtquam Apoſtolus reprehẽdit Corinthios de hoc ꝙ coram infidelibus iudicibus litigabãt, hîc reprehendit eos quantum ad ipſa iudicia. Et circa hoc duo facit. Primo ponit in quo peccabãt circa iudicia. Secũdò manifeſtat quod dixerat, ibi, *An neſcitis, &c.* Circa primũ duo facit. Primò reprehendit in eis circa iudicia, id quod eſt licitum, ſed nõ expediens. Secũdò id quod eſt penitus illicitum, ibi *Sed & vos, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit reprehẽſionem. Secundò remouet excuſationẽ, ibi, *Quare non magis, &c.* Dicit ergo primò. Dictum eſt ꝙ frater cũ fratre in iudicio cõtendit, quod nõ ſolũ malum eſt, quod apud infideles contenditis, ſed iã quidem poſt conuerſionẽ veſtram *Omnino delictum eſt in vobis*, i. ad delictũ vobis reputatur quod *Iudicia habetis inter vos*, inter quos ſ. debet eſſe pax, quia vt dicitur 2. Tim. 2. Seruum dñi non oportet litigare, ſed manſuetum eſſe ad omnes. Apparet autem ex hoc, vt dicit hic Glo. Aug. quod peccatũ eſt iudicium habere cõtra aliquẽ, ſed hoc videtur eſſe falſum: quia ſi peccatum eſt iudicium habere, videtur ſequi quod etiã peccatum ſit iudices cõſtituere, cùm hoc ſit occaſionem dare iudicium habentibus, cùm tamẽ dicatur Deut. 1. Audite illos, & quod iuſtum eſt iudicate. Et poſtea ſubditur, quia Dei iudiciũ eſt. Soluitur enim in Gloſa, quod infirmis permittitur in iudicio ſua repetere, nõ autem perfectis: quibus licet ſua repetere, ſed nõ in iudicio. Eſt autem ſciendũ hic quod aliquid eſt perfectis illicitum, aliquid autẽ omnibus. Perfecti quidem propriũ non habent, ſm illud Matt. 19. Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia quę habes & da pauperibus, & veni ſequere me, & ideo non licet eis in iudicio repetere quaſi propria, cum eis non liceat habere proprium, licet tamen eis in iudicio repetere ea quæ ſunt communia. Non enim hoc faciendo peccant, ſed magis merentur. Eſt enim opus charitatis, defendere vel recuperare res pauperũ, ſm illud Pſal. Eripite pauperem, & egenũ de manu peccatoris liberate. Sed iudicium aduerſus aliquem eſt illicitum omnibus quantũ ad tria. Primò quidem quantum ad cauſam ex qua aliquis iudiciũ habet, putà ex cupiditate & auaritia. Vnde Luc. 12. Cùm quidam de turba dño dixiſſet, dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem: dominus dixit, quis me cõſtituit *Litigare cõtra quẽpiã illicitũ quo ad tria.*

iudicem ad diuidēdum inter vos? Poſtea ſubdit, Videte & cauete ab omni auaritia. Secundò quantum ad modum iudicij, quia .ſ. cum contentione & detrimēto pacis iudicium proſequuntur, vt enim dicitur Iac. 3. Vbi zelus & contētio, ibi inconſtantia & omne opus prauū. Et hoc videtur Apoſtolus in eis reprehēdere, vt patet ex hoc quod ſuprà dixit. Frater cum fratre in iudicio contendit. Tertiò ex peruerſitate iudicij, putà cùm aliquis iniuſtè & fraudulēter in iudicio procedit, ſm illud Eſa. 10. Vt opprimerent pauperem, & vim facerent cauſæ humilium populi mei. Et hoc etiam Apoſtolus in eis reprehendit, vt patet per id quod ſubdit. Sed vos iniuriam facitis. Quartò propter ſcandalū quod ſequitur. Vnde & dñs mandat Mat. 5. Qui vult tecū in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Ex charitate verò, ſua in iudicio repetere licitum eſt. Vnde Greg. dicit in moralibus. Cùm curam rerum nobis neceſsitas imponit, quidam dum ea repetunt ſolummodo ſunt tolerandi: quidā verò ſeruata charitate ſunt prohibendi .ſ. ne rapientes nō ſua, ſemetipſos perdant. Deinde cùm dicit, *Quare nō magis, &c.* Tollit excuſationē. Poſſent enim dicere, neceſsitas nos inducit ad iudicia habenda, vt .ſ. reſiſtamus iniurijs & fraudibus aliorum, ſed hoc excludit ſubdens quantum ad primum. *Quare non magis iniuriam*, .ſ. manifeſtam *Accipitis*, ſcilicet patienter ſuſtinendo, ſecūdum illud quod dñs dicit Mat. 5. Si quis te percuſſerit in maxillā præbe ei & alteram. Quantum verò ad ſecundum ſubdit. *Quare non magis fraudem patimini*, i. doloſam ſeductionem, ſm illud Mat. 5. Si quis te angariauerit mille paſſus, vade cū illo & alia duo. Sed ſicut Augu. dicit in li. de Sermone dñi in monte. Hæc præcepta domini nō ſunt ſemper obſeruanda in executione operis, ſed ſemper ſunt habēda in præparatione animi, vt ſcilicet ſimus parati hoc facere vel ſuſtinere potius quā aliquid agere contra charitatem fraternam. Deinde cùm dicit, *Sed vos, &c.* Reprehendit in eis id, quod eſt omnino illicitum. Et primò arguit in eis manifeſtam iniuſtitiam, cū dicit, *Sed vos iniuriam facitis*, ſcilicet manifeſtè loquendo cōtra iuſtitiam aliorum, vel in iudicio vel extra iudicium. Eccle. 9. Non placeat tibi iniuria iniuſtorum. Secundo doloſam deceptionē cū ſubdit, *Et fraudatis*. Prou. 12. Conſilia impiorum fraudulenta. Tertiò aggrauat vtrunq; cū ſubdit, *Et hoc fratribus*, id eſt fidelibus, ad quos debem' bonum maximè operari, ſm illud Gal. vlti. Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes: maximè autem ad domeſticos fidei. Et ideo contra quoſdam dicitur Hier. 9. Omnis frater ſupplantans, ſupplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet. Deinde cùm dicit, *An neſcitis, &c.* Manifeſtat quod dixerat. Et primò quātum ad id quod eſt omnino illicitum. Secundò quantum ad id quod eſt licitū, ſed non expediēs, ibi *Omnia mihi licent*. Circa primum duo facit. Primò mouet quæſtionem. Secūdò determinat eam, ibi, *Nolite errare, &c.* Dicit ergo primò dixi q vos iniuriam facitis & defraudatis, quod eſt iniquitatem committere. *Sed an neſcitis quod iniqui regnum Dei non poſsidebunt?* q. d. videmini hæc neſcire dum ab iniquitate nō receditis, cùm tñ in Pſal. & Mat. 7. dicatur, Diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Deinde cùm dicit, *Nolite errare, &c.* Determinat veritatem. Et primò oſtendit periculū quod imminet iniquis. Secundo oſtendit quomodo ipſi hoc periculū euaſerunt, vt timeant iterū in ipſum incidere, ibi, *Et hoc quidem aliquando fuiſtis, &c.* Dicit ergo primò, *Nolite errare* quod ſignanter dicit, quia circa impunitatem peccatorum aliqui multipliciter errabant, ſm illud Sap. 2. Et cogitauerunt & errauerunt. Quidam .n. Philoſophi errauerunt credentes Deum non habere curam rerum humanarum, ſm illud Soph. 1. Non faciet dominus bene, & nō faciet dominus malè. Quidam verò credentes ſolam fidem ſufficientē eſſe ad ſalutem, ſm illud Ioan. 11. Qui credit in me, non morietur in æternum. Quidam verò credētes per ſola Chriſti ſacramenta ſaluari, propter id quod dicitur Matt. vlti. Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Et Ioan. 6. Qui manducat meā carnem & bibit meum ſanguinem, habet vitam ęternam. Quidā verò ꝑpter ſola opera miſericordię ſe impunè peccare arbitrantur, propter illud quod dicitur Luc. 11. Date eleemoſynam & ecce omnia munda ſunt vobis. Nec intelligūt q hæc omnia ſine charitate nō proſunt, ſm illud quod dicitur infrà 13. Si habuero omnē fidem, & diſtribuero in cibos pauperū omnes facultates meas, charitatem autē non habuero nihil mihi prodeſt: & ideo ſubdit q peccata contraria charitati à regno Dei excludunt, in q ſola charitas introducit, dicens, *Neque fornicarij, neque idolis ſeruientes, neque adulteri*, de quibus dicitur Heb. vlt. Fornicatores & adulteros iudicabit Deus. *Neque molles*, i. mares muliebria facientes, *Neque maſculorum concubitores*, quantum ad agentes in illo vitio, de quibus dicitur Gen. 13. Homines Sodomitæ peſsimi erant & peccatores corā dño nimis. Neq; auari, neq; fures, de quibus dicitur Iac. 5. Omnis fur, ſicut ſcriptum eſt, iudicabitur. *Neq; ebrioſi, neq; maledici, neq; rapaces regnū Dei poſsidebunt*, dicitur .n. Eſa. 35. Via ſancta vocabitur, non tranſibit per eā pollutus. Et Apoc. 21. Non intrabit in illā aliquid coinquinatū, faciens abominationē. Et eſt aduertendū quod hic enumerat eadē vitia quę in præcedenti cap. poſuerat. Addit autē quædam in genere luxuriæ .ſ. adulterium, & vitium contra naturā. In genere autē iniuſtitiæ furtum. Deinde cū dicit, *Et hoc quidem, &c.* Oſtendit quomodo prædictum periculū euaſerunt. Et primo cōmemorat ſtatum pręteritū, dicens, *Et quidem aliquando fuiſtis* .ſ. fornicarij & idolis ſeruientes &c, & ideo ſpecialiter hæc vitia commemorat, quia in eis abundauerunt, ſm illud Ephe. 5. Eratis .n. aliquando tenebrę, nunc autem lux in dño. Secundò oſtendit quomodo ab his intus fuerunt liberati, dicens, *Sed abluti eſtis*, ſ. virtute ſanguinis Chriſti in baptiſmo, ſm illud Apoc. 1. Lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. *Sed ſanctificati eſtis* virtute ſanguinis Chriſti per gratiā cōſecrati, ſm illud Heb. vlt. Ieſus vt ſanctificaret ſuū populū extra portā paſſus eſt. Sed iuſtificati eſtis ad ſtatum iuſtitiæ & virtutis, ſm illud Ro. 8. Quos vocauit, hos & iuſtificauit. Subditur autē horū beneficiorum cauſa. Et primò ex parte humanitatis Chriſti cū dicit, *In nomine domini noſtri Ieſu Chriſti*, id eſt in fide & inuocatione nominis Chriſti, ſm illud Act. 4. Non eſt aliud nomē datū ſub cælo hominibus, in quo oporteat nos ſaluos fieri. Secūdo ex parte diuinitatis, cùm ſubdit, *Et in ſpiritu Dei noſtri*, ſm illud Ezec. 37. Ecce ego mittam in vos ſpiritum & viuetis. quia igitur tam potenti virtute liberati eſtis, ad eadē redire non debetis. Deinde cū dicit, *Omnia mihi licent, &c.* Manifeſtat id quod dixerat de prohibitione iudicij, oſtendens quo ſenſu id reprehenderit: quia .ſ. non reprehendit illud quaſi omnino illicitū, ſed quaſi non expediens & nociuum. Et circa hoc duo facit. Primò proponit quod intendit. Secundo rationem aſsignat, ibi, *Eſca ventri, &c.* Circa primū duo facit. Primò proponit quod reprehenderat eſſe licitum, ſed non expediens, dicens, *Omnia mihi licent*. Dicuntur autē illa licita quæ homo facere nō prohibetur: eſt autem duplex prohibitio, vna coactionis, alia præcepti, & ſm hoc quidam intellexerunt illa licere, à quibus non prohibetur aliqua neceſsitate cogente: & ideo quia arbitriū hominis naturalis liberum eſt à coactione, intellexerunt Apoſtolū eo ſenſu dicere, omnia mihi licent, quia .ſ. libero arbitrio hominis ſubiacent, ſiue ſint bona, ſiue ſint mala, ſm illud Eccl. 15. Ante hominem bonum & malum, vita & mors, quodcunq; voluerit dabitur ei. Sed hic modus loquendi alienus eſt à ſcriptura ſacra, in qua dicitur, nō licere ea quæ diuina lege prohibentur, ſm illud Mat. 14. Non licet tibi habere vxorē fratris tui, & ideo quod hic Apoſtolus dicit, *Omnia mihi licēt*, non poteſt abſolutè intelligi, ſed vt ſit accōmoda diſtributio ſub hoc ſenſu omnia mihi licent, quæ .ſ. diuina lege non prohibentur. Et poteſt hoc ad tria referri, primò quidē ad id quod dixerat de iudicijs, quia .ſ. vnicuiq; licet omnia ſua iudicio repetere, cum nō ſit lege diuina prohibitum. Alio modo poteſt referri ad id quod infrà 8. dicturus eſt de indifferēti vſu ciborum, vt ſit ſenſus, licitum eſt mihi omnes cibos comedere, ſm illud Tit. 1. Omnia mūda mundis. Tertiò poteſt referri ad id quod dictur' eſt infrà 14. de ſumptibus accipiendis, vt ſit ſenſus, *Omnia mihi licent*, ſ. accipere ad neceſsitatem vitæ, ſicut coapoſtolis meis. Subdit autē, *Sed non omnia expediunt*. Dicitur autē illud expedire q eſt ſine impedimento finem conſequendi. Contingit autem q aliquid non totaliter excludit finem, ſed impedimentum aliquod affert, ſicut matrimonium non excludit hominem à regno dei: impedimentū tamē affert, quia .ſ. vt infrà 7. dicit quę ſub viro eſt mulier, cogitat quomodo placeat viro. Vnde Mat. 19. diſcipuli dicunt. Si ita eſt cauſa hominis cū vxore ſua, non expedit nubere. Sic ergo fornicari nec licet, nec expedit, quia totaliter excludit finem, qui eſt vita æterna:

Error multiplex de impunitate malorū.

matrimonium autem licitum, ſed non expediens. Secundũ igitur hunc modũ ſua in iudicio repetere, indifferenter omnibus cibis vti, ſumptus accipere ab his quib' prædicatur, eſt quidem licitum, quia non eſt contra iuſtitiã, nec aliqua prohibetur lege: nõ tamen eſt expediẽs, vel quia impeditur pax ad proximum, vel infirmis ſcandalum aliquod generatur, vel aliqua maledicendi occaſio præbetur: vnde Eccl. 37. Non omnia omnibus expediũt. Alio modo poteſt intelligi nõ abſolutè, ſed ſob cõditione: vt ſit ſenſus. Dixi, quod neq; fornicarij, &c. regnũ Dei poſſidebunt, & ideo nõ licẽt quia finem excludunt: ſed ſi omnia licerẽt mihi, *Nõ omnia expediunt*, quia per ea præſtatur impedimẽtum vitę humanæ. Vnde in perſona impiorum dicitur Sap. 5. Laſſati ſum' in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles. Secundò oſtendit eſſe nociuum id quod ſuprà reprehendit, dicens, omnia mihi licent, vt ſuprà expoſitũ eſt, ſed tamen ego ſub nullius redigar poteſtate. ſ. hominis. Ille .n. qui vtitur eo quod nõ expedit, ſiue licitum ſiue illicitum, quodammodo redigitur ſub poteſtate rei alicuius, vel hominis. Rei quidem, quia qui nimis rem aliquã amat, quodãmodo ſeruus illius rei efficitur, ſm illud Ro. vlt. Huiuſmodi non Chriſto dño ſeruiunt, ſed ſuo ventri. Hominis autẽ, quia dum aliquis facit ꝙ non expedit, quodammodo ſubijcitur iudicio aliorum, & ſpecialiter ille qui ſua in iudicio repetit, ſubijcitur poteſtati iudicis. infrà. 10. vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia? Deinde cũm dicit, *Eſca ventri, &c.* Aſsignat rationem eius quod dixerat. Et primò quare omnia licent, dicens, *Eſca ventri*, ſ. debetur, vt. ſ. in ventre decocta in nutrimẽtum totius corporis cedat. Et venter eſcis. ſ. recipiendis & decoquẽdis deſeruit. Quia igitur ex Dei ordinatione venter eſt ſolicitus ad eſcas recipiendas, & eſcæ ad hoc deputatæ ſunt ꝙ in vẽtre ponantur, ſm illud Gen. 1. Ecce dedi vobis omnẽ eſcam & cunctis animantibus, vt habeant ad veſcendum: nõ eſt illicitum ꝙ homo res ſuas repetat, vel prædicator ſtipendia accipiat propter neceſsitatem eſcarum, vel vt etiam homo omnib' eſcis vtatur. Secũdò, ibi, *Deus autem, &c.* Aſsignat rationem quare omnia non expediunt. Non enim expedit ꝙ homo patiatur aliquod detrimentum in eo ꝙ nunquam corrumpitur. ſ. in regno cæleſti, propter id quod corrumpitur: & hoc accidit de eſca & de ventre. Ceſſabit enim poſt hanc vitam eſcarum vſus & vẽtris, quia corpora reſurgentium conſeruabuntur abſq; cibo, Deo id faciẽte, & hoc eſt ꝙ dicit, *Deus autem deſtruet*, id eſt ceſſare faciet, *Hunc*, ſcilicet ventrem, non quidẽ quantum ad eſſentiam, ſed quantũ ad effectũ quem nunc habet: & *Has*, ſcilicet eſcas quantum pertinent ad vſum hominis: quia in reſurrectione homines erunt ſicut angeli in cælo: vt dicitur Matth. 22.

LECTIO TERTIA.

Ad fornicatorem arguendum reuertitur, excellentiam corporis oſtendens, quod teplum ſpiritus ſancti nuncupatur, & contra peccatum fornicationis linguam acuit.

CORpus autem non fornicationi, ſed domino, & dominus corpori. Deus verò & dominum ſuſcitauit, & nos ſuſcitabit per virtutem ſuam. Neſcitis quoniam corpora veſtra mẽbra ſunt Chriſti? Tollens ergo membra Chriſti faciam membra meretricis? Abſit, An neſcitis quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne vna. Qui autem adhæret domino, vnus ſpiritus eſt. Fugite fornicationem, Omne enim peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt, qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat. An neſcitis quoniam membra veſtra templum ſunt ſpiritusſancti, qui in vobis eſt, quem habetis à deo, & non ſitis veſtri? Empti enim eſtis pretio magno: glorificate & portate deũ in corpore veſtrò.

Suprà Apoſtolus tripliciter reprehendit Corinthios circa iudicia, nunc autem redit ad reprehendendum peccatũ fornicarij, cũius ſuprà 5. mentionem fecerat, & in cuius iudicio Corinthij negligentes erant: improbat autẽ fornicationem quatuor rationibus, quarum prima ſumitur ex diuina ordinatione: ſecunda ex vnione ad Chriſtum, ibi, *An neſcitis quoniã corpora, &c.* Tertia ex corporis inquinatione ibi, *Fugite fornicationẽ.* Quarta ex gratiæ dignitate, ibi, *An neſcitis, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit diuinam ordinationem. Secũdò ordinationis finem, ibi, *Deus enim, &c.* Circa primũ conſiderandũ eſt, ꝙ aliqui argumentum ſuæ laſciuiæ ſumũt ex ordinatione Dei. Qui enim fornicãtur vtuntur ſuo corpore ad vſum à Deo inſtitutũ. Sed hoc excludit, dicens, ꝙ eſca eſt ordinata ad ventrem, & venter ad eſcas. *Corpus autem* hominis *Non fornicationi*, i. non eſt ordinatum ad fornicandũ, *Sed domino*, id eſt ad hoc eſt ordinatum, vt ſit domini noſtri Ieſu Chriſti, *Et dominus corpori*, i. dñs Ieſus Chriſtus ad hoc datus eſt hominibus, vt humana corpora ſuæ gloriæ cõformet, ſm illud Phil. 3. Reformabit corpus humilitatis noſtræ, cõfiguratum corpori claritatis ſuæ. Sed contra hoc videtur eſſe ꝙ ſicut venter ordinatus eſt à Deo ad vſum ciborũ: ita quædam membra humani corporis ſunt ordinata à Deo ad vſum generationis quibus fornicatio exercetur. Sed attẽdenda eſt differentia quantum ad duo. Primò quidem ꝙ Apoſtolus ſuprà locutus eſt de vno corporis membro. ſ. de ventre, hic autem loquitur de toto corpore, quod ſicut non eſt ordinatũ ad fornicandum: ita nec ad eſcas ſumendũ, ſed potius vſus eſcarũ eſt propter corpus: corpus autẽ propter animã à qua percipit vitam ſm eius conditionẽ: & quia omnia ordinantur in Deum ſicut in finem, ideo corpus debet eſſe ſubiectum dño & ei dedicatum. Et quia ſuprà locutus eſt de vſu eſcarum in communi abſq; inordinatione, fornicatio autẽ eſt vſus inordinatus ex membro fornicatoris. Vnde nec ipſa membra ſunt propter fornicationem, ſed propter vſum generationis ordinata ratione: cui omnia mẽbra corporis deſeruire debent, ſicut etiam vẽter non propter crapulam & ebrietatẽ, ſed propter conuenientem vſum ciborum. Deinde cũ dicit, *Deus vero, &c.* Ponit finẽ ordinationis prędictę. Et primò ponit quid Deus circa dñm fecerit, dicens, *Deus vero & dominum*, ſ. dominum Ieſum Chriſtum ſuſcitauit à mortuis, à quo ipſe Chriſtus petit in Pſal. Tu autẽ domine miſerere mei & reſuſcita me. Deus autem eſt & pater & filius & ſpiritusſanctus. Vnde & ipſe Chriſtus qui eſt filius Dei ſe reſuſcitauit, & ſua virtute reſurrexit, ſm illud Pſal. Ego dormiui & ſoporatus ſum & exurrexi quia dñs ſuſcepit me. & 2. Cor. vlt. Sed crucifixus eſt ex infirmitate, ſed viuit ex virtute Dei. Secũdò ponit quid circa nos facturus ſit, dicẽs, ꝙ *Nos ſuſcitabit* Deus *Per virtutem ſuam*, per quã, ſcilicet Chriſtum ſuſcitauit, ſm illud Rom. 8. Qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtũ à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra. Et eſt aduertendum ꝙ ſuprà de eſcis & ventre loquẽs, quæ pertinent ad vſum animalis vitę, dixit eas à Deo deſtruendas, nunc autem loquens de corpore & dño, facit mentionẽ de reſurrectione, quia. ſ. animali vita ceſſante natura corporis in melius reformabitur. Vnde patet ꝙ nõ eſt vtendum corpore ad fornicationem, quę impedit futuram incorruptionem: ſm illud Gal. vlt. qui ſeminat in carne, de carne & metet corruptionẽ. Deinde cũ dicit, *Neſcitis, &c.* Ponit ſecundam rationẽ quę ſumitur ex affinitate humani corporis ad Chriſtum, quæ talis eſt: membra hominis fornicatis ſunt membra meretricis, ſed membra hominis ſunt membra Chriſti, ergo per fornicationẽ, fiunt mẽbra Chriſti membra meretricis, quod eſt incõueniens. Circa quod quatuor facit. Primò ponit maiorẽ, dicẽs, *An neſcitis quoniam corpora veſtra ſunt mẽbra Chriſti*, q. d. hoc non debetis neſcire, quia quicunq; eſtis regenerati in Chriſto, membra Chriſti eſtis effecti, ſm illud infrà. 12. Vos eſtis corp' Chriſti & mẽbra de membro. Et hoc nõ ſolum quantũ ad animas, quæ ab eo iuſtificãtur, ſed etiã quantũ ad corpora quę ab eo reſuſcitabuntur, vt dictum eſt. Secundò ponit cõcluſionem, dicens, *Tollens ergo membra Chriſti*, i. iuſtè ſubtrahens ſeruitio Chriſti cui debẽt deputari, ſm illud Rom. 6. Exhibeatis membra veſtra, arma iuſtitiæ Deo. *Faciam.* ſcilicet eadem, *Membra meretricis*, eſſe, fornicando? *Abſit*, hoc enim eſt horrendum ſacrilegium. Vnde dicitur Malach. 2. Cõtaminauit Iudas ſanctificationem dñi quam dilexit, & habuit filiam Dei alieni. Tertiò ponit minorẽ, dicens, *An neſcitis quia qui adhæret meretrici*, ſ. fornicãdo, *Vnum corpus efficitur*, ſcilicet per immundam commixtionem. Et ad hoc probãdum, inducit authoritatem Gen. dicens, *Inquit enim ſcriptura*, ſcilicet Gen. 2. *Erunt duo*, ſcilicet vir & mulier, *In carne vna*, id eſt per mixtionẽ carnalẽ vna caro efficiuntur, & ſic membra vnius fiunt alterius. Sunt enim hæc verba Adæ de viro & vxore loquentis, quę Apoſtolus hic etiã ad fornicationem refert, quia ſm ſpeciem naturæ nõ differũt vtriuſq; actus. Eſt autem intelligendum, quod ſicut dicit Philoſophus

Corpus noſtrũ nõ ad illecebras exercendas eſt ordinatũ, ſed vt ſit Chriſti.

Philoſophus in lib. de Generatione animaliũ, In maſculo eſt principiũ actiuum generationis, in fœmina eſt paſſiuũ. Et ſicut planta, cuius vita principaliter ordinatur ad generationem, ſemper eſt vnum corpus, in quo vtrunq; principium vnitur: ita in animalibus quæ ordinantur ad altiores actus vitæ, non ſemper eſt vnum corpus habens hæc duo principia, ſed ex duob⁹ fit vnũ in actu generationis. Quod quidem non eſt tantum viri, quia ſicut infra cap. 7. dicitur, Vir non habet poteſtatem ſui corporis, ſed mulier. Secũdò probat minorem, dicens, *Qui autem adhæret domino, &c.* ſ. per fidem & charitatẽ, *Eſt vnus ſpiritus cũ illo*, quia ſcilicet vnitur ei vnitate ſpirituali nõ corporali. Vnde & Rom. 8. dicitur, Si quis ſpiritum Chriſti non habet, hic nõ eſt eius, & Ioan. 17. Vt ſint vnũ in nobis, ſicut nos vnum ſumus. ſ. per connexionẽ ſpiritus: & quia corpus deſeruit ſpiritui, conſequens eſt vt etiam corpora noſtra, membra eius ſint cui per ſpiritum vnimur: nõ quidem carnali cõiunctione, ſed ſpirituali. Poteſt autẽ ex præmiſſis duabus rationibus vna ratio conflari, vt. ſ. quia corpus noſtrum non eſt deputatum fornicationi, ſed dño, hoc. ſ. modo ꝙ mẽbra noſtra ſunt membra Chriſti, vt poſtmodũ exponit, non faciamus ea membra meretricis fornicando. Deinde cùm dicit, *Fugite fornicationem, &c.* Ponit tertiam rationẽ, quæ ſumitur ex corporis inquinatione. Primò ponit concluſionẽ intentam, dicẽs, *Fugite fornicationem.* Vbi notandũ ꝙ cætera vitia vincuntur reſiſtendo, quia quantò magis homo particularia conſiderat & tractat: tanto minus in eis inuenit vnde delectetur, ſed magis anxietur: ſed vitiũ fornicationis non vincitur reſiſtẽdo, quia quàtò magis ibi homo cogitat particulare, magis incẽditur, ſed vincitur fugiendo. i. totaliter vitando cogitationes immundas, & quaslibet occaſiones, vt dicitur Zach. 2. Fugite de terra Aquilonis dicit domin⁹. Secundò aſsignat rationẽ dicens, *Omne peccatũ aliud quodcunque fecerit homo, &c.* Ad cuius euidentiam ſciendum ꝙ quædã peccata non cõſummantur in carnali delectatione, ſed in ſola ſpirituali, ideo ſpiritualia vitia dicũtur, ſicut ſuperbia, auaritia, accidia: fornicatio autẽ cõpletur maximè in carnali delectatione, & ſm hoc poſſet intelligi ꝙ hic dicitur, Omne peccatũ quodcunq; fecerit homo, extra corpus eſt, quia. ſ. cõpletur præter ſui corporis delectationẽ. Qui autẽ fornicatur, in corpus ſuum peccat, quia. ſ. eius peccatum in carne conſummatur. Sed huic expoſitioni contrarium videtur eſſe ꝙ etiam peccatum gulæ cõſummatur in delectatione corporis. Ad quod poſſet dici, ꝙ peccatũ gulę ſub luxuria continetur inquãtum ad ipſam ordinatur, ſm illud Ephe. 5. Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria. Sed melius poteſt dici ꝙ Apoſtolus nõ dicit, *Qui fornicatur*, corpore ſuo peccat, quod cõgruet primę expoſitioni: ſed, *Peccat in corpus ſuum*, id eſt cõtra corpus ſuum corrũpendo, & inquinando illud præter vſum rationis. Vnde & Apoc. 3. Habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt veſtimenta ſua. i. corpus. & Apoc. 14. Hi ſunt qui cum mulieribus nõ ſunt coinquinati. Vel aliter ſm Augu. hic in Glo. Qui fornicatur, in corpus ſuum peccat, quia anima eius totaliter carni in illo actu ſubijcitur, ita ꝙ nõ poſsit aliud ibi cogitare. Vnde in Pſal. dicitur, Nolite fieri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus. Vel aliter, *In corpus ſuũ peccat*, i. contra vxorẽ ſuam, quæ dicitur corpus viri cõtra quam nõ ita directè ſunt alia peccata, ſicut viri fornicatio. Vnde & 1. Theſ. 4. dicitur, Vt ſciat vnuiſquiſq; veſtrũ poſſidere vas ſuũ in ſanctificatione. i. vxorẽ ſuã. Vel ſm Aug. poteſt intelligi de fornicatione ſpirituali per quam anima adhæret per amorem mundo, & recedit à Deo, ſm illud Pſal. Perdes omnes qui fornicantur abs te. Eſt ergo ſenſus, *Qui fornicatur*, recedẽs à Deo ꝓpter amorẽ mundi. *In corpus ſuum peccat*, i. per corporalem concupiſcentiã. Omne autem aliud peccatum, puta quod homo cõmittit ex obliuione, vel ex ignorantia, ſeu negligentia, *Eſt extra corpus*, i. corporalem cõcupiſcentiam. Deinde cùm dicit, *An neſcitis, &c.* Ponit quartam rationem quę ſumitur ex dignitate gratiæ, quæ quidem ex duobus conſurgit. ſ. ex gratia ſpiritusſancti & ex redemptione ſanguinis Chriſti. Circa hoc igitur tria facit. Primò proponit dignitatẽ corporis noſtri quã habet ex gratia ſpiritusſancti, dicẽs, *An neſcitis*, quaſi dicat, ignorare non debetis, *Quoniam membra veſtra*, ſ. corporalia, *Templum ſunt ſpiritusſancti*, ſicut ſuprà. 3. dictũ eſt, Neſcitis quia templum dei eſtis. Et huius rationẽ aſsignat, ſubdens. *Qui in vobis eſt*, dicitur autẽ templum, domus dei: quia igitur ſpiritusſanctus deus eſt, conueniens eſt quod in quocunq; eſt ſpiritus ſanctus templũ Dei dicatur. Eſt autem ſpiritusſanctus principaliter quidem in cordibus hominũ in quibus charitas Dei diffunditur per ſpiritum ſanctum, vt dicitur Roma. 5. Sed ſecũdario etiã eſt in mẽbris corporalibus inquãtum exequuntur opera charitatis. Vnde in Pſal. dicitur. Cor meũ & caro mea exultauerunt in Deũ viuum: & ne hãc dignitatem ſibi aſcriberent, ſubdit. *Quem habetis à Deo non ex vobis.* Vnde Ioel. 2. Effundam de ſpiritu meo ſuper omnẽ carnem. Et Act. 5. Spiritum ſuum dedit obedientibus ſibi. Secũdò ponit dignitatem quã habent corpora noſtra ex redemptione ſanguinis Chriſti, dicens. *Et non eſtis veſtri*, ſed Ieſu Chriſti, ſecundũ illud Rõ. 14. Siue viuimus, ſiue morimur, domini ſumus. 2. Corint. 5. Qui viuit, iam non ſibi viuat, rationem huius aſsignat, dicens, *Empti eſtis pretio magno*, & ideo ſerui eſtis eius qui vos redemit de ſeruitute peccati. Vnde infra. 7. dicitur. Qui liber vocat⁹ eſt, ſeruus eſt Chriſti. Pretio enim empti eſtis, & in Pſalm. Redemiſti me domine Deus veritatis. Dicitur autem pretiũ redemptionis magnum, quia nõ eſt corruptibile, ſed æternam habẽs virtutem, cùm ſit ſanguis ipſius Dei æterni. Vnde 1. Petri. 1. Redempti eſtis de vana veſtra conuerſatione, nõ corruptibilibus auro vel argento, ſed ſanguine agni immaculati & incõtaminati, Ieſu Chriſti. Tertiò infert concluſionem intentã, dicens, *Glorificate ergo & portate Deum in corpore veſtro.* Quia enim membra veſtra ſunt templũ dei, in corpore veſtro nihil debet apparere, niſi quod ad gloriã Dei pertinet, & hoc eſt glorificare deũ in corpore veſtro, quia in Pſal. dicitur. In templo eius omnes dicent gloriam. Exod. vlt. dicitur Operuit nubes tabernaculum teſtimonij, & gloria dñi impleuit illud, quia verò nõ eſtis veſtri, ſed eſtis ſerui dei, debet corpus veſtrũ portare deum, ſicut equus, vel aliud animal portat dominum ſuum. Vnde in Pſal. dicitur. Vt iumentũ factus ſum apud te. Portat autem corpus noſtrum dominum, inquãtum diuino miniſterio deputatur, ſic ergo homo debet vitare ne in corpus ſuum peccet fornicando, quod eſt contra gloriam Dei & contra miniſterium quod corpus noſtrum debet Deo.

Fornicatio vincit ſolũ fugiẽdo, reliqua vitia repellendo.

CAPVT. VII. LEC. I.

De matrimonio ſermo eſt, quod propter fornicationẽ permittitur, monetque nubere eos, qui dum minime ſeſe continere poſſunt, in fornicationem cadunt.

DE quibus autem ſcripſiſtis mihi, bonũ eſt hominẽ mulierem non tãgere. Propter fornicationem autem vnuſquiſque ſuam vxorem habeat, & vnaquaque virum ſuum habeat. Vxori vir debitum reddat, ſimiliter autem & vxor viro. Mulier poteſtatem ſui corporis nõ habet, ſed vir. Similiter autem & vir ſui corporis poteſtatem non habet ſed mulier. Nolite fraudare inuicem, niſi fortè ex conſenſu ad tempus vt vacetis orationi, & iterum reuertimini in idipſum, ne tentet vos Sathanas propter incontinentiam veſtram. Hoc autem dico ſecundum indulgentiam, & non ſecundum imperiũ. Volo autem omnes vos homines eſſe ſicut meipſum. Sed vnuſquiſque propriũ donum habet ex deo: alius quidem ſic, alius verò ſic. Dico autem non nuptis & viduis, bonum eſt illis ſi ſic permanſerint ſicut & ego, quod ſi non ſe continent, nubant. Melius eſt enim nubere quam vri.

Poſtquam Apoſtolus reprehendit fornicarium & ſuſtinentes eum. Hic accedit ad tractãdum de matrimonio. Et circa hoc tria facit. Primò determinat de coniugatis & matrimonio iunctis. Secundò de virginibus, ibi, *De virginibus autẽ, &c.* Tertiò de viduis, ibi, *Mulier alligata eſt, &c.* Circa primũ duo facit. Primò inſtruit eos qui nõ ſunt matrimonio iuncti, vtrũ. ſ. debeant matrimoniũ contrahere. Secundò manifeſtat ꝙ dixerat, ibi, *Hoc autem dico, &c.* Circa primũ duo facit. Primò manifeſtat quid circa hoc ſit per ſe bonum. Secũdò quid neceſſariũ, ibi, *Propter fornicationem autem, &c.* Circa primum conſiderandum ꝙ in deteſtationem fornicationis contra quam locutus iam fuerat, aliqui non habentes zelum Dei ſm ſcientiam, intãtum procedebant ꝙ etiam matrimonium cõdemnabant, ſecundũ illud 1. Timo. 4. In hypocriſi loquentium mendaciũ prohibentium

tium nubere. Et quia hoc durum Corinthijs videbatur fidelibus, ſuper hoc Apoſtolo ſcripſerunt, eius ſentẽtiam requirentes, & ideo Apoſtolus eis reſpondet, Ita reprehendi ea quæ facitis. *De quibus autem ſcripſiſtis mihi*: reſpondeo quantum ad matrimonium, bonum eſt homini mulierem non tangere. Circa quod notandum quod mulier data eſt viro ad adiutoriũ generationis: & in hoc differt vis generatiua à nutritiua, quia vis nutritius deſeruit homini ad conſeruationem indiuidui. Vnde bonum eſt homini nutrimẽto vti, quia per hoc eius vita cõſeruatur: generatius autem nõ deſeruit homini ad cõſeruationem indiuidui, ſed ad cõſeruationem ſpeciei. Vnde nõ poteſt dici, ꝙ, *Bonum eſt homini*, ad ſuum indiuiduum, *Mulierem tangere*: primò quidẽ quantum ad animam, quia vt Aug. dicit in ſecundo Soliloquiorum, Nihil ſic deijcit animã ab arce virtutis ſuæ, ſicut cõtactus ille corporum, ſine quo vxor haberi nõ poteſt, & ideo. Exo. 19. dicitur populo accepturo legẽ dei, Eſtote parati in diem tertiũ, & ne appropinquetis vxoribus veſtris. 1. Reg. 21. dixit Achimelech ad Dauid, Si mũdi ſunt pueri, maximè à mulieribus, manducent panem ſanctum. Secundò quantum ad corpus quod vir ſubijcit per matrimoniũ poteſtati vxoris, ſe ex libero ſeruum conſtituens. Seruitus autem hæc præ omnibus alijs eſt amara. Vnde & Eccle. 7. dicitur, Inueni amariorem morte mulierem. Tertiò quantum ad res exteriores, quarum occupatione neceſſe eſt hominem implicari, qui habet vxorem & filios nutriendos, cùm tamen dicatur 2. Tim. 2. Nemo militans Deo implicat ſe negotijs ſecularib⁹ vt ei placeat cui ſe probauit. Deinde cùm dicit, *Propter fornicationẽ, &c.* Oſtẽdit quid circa hoc ſit neceſſarium. Primò quãtum ad contractũ matrimonij. Secundò quantum ad actum matrimonij iam cõtracti, ibi, *Vxori vir debitum, &c.* Circa primum cõſiderandum eſt ꝙ actus generatiuę virtutis ordinatur ad cõſeruationẽ ſpeciei per generationem filiorum, & quia mulier data eſt viro in adiutorium generationis. Prima neceſſitas tãgendi mulierem, eſt propter procreationẽ filiorũ. Vnde Gẽ. 1. dicitur, Maſculum & fœminam creauit eos, & benedixit eis Deus & ait, Creſcite & multiplicamini & replete terram, ſed hęc neceſſitas fuit circa inſtitutionem humani generis quãdiu oportuit multiplicari populum Dei per ſucceſſionem carnis. Sed Apoſtolus conſiderans humanum genus iam multiplicatum, & populum Dei iam eſſe augmentatũ, nõ propagatione carnis ſed generatiõe quæ eſt ex aqua & ſpiritu ſancto, vt dicitur Ioan. 3. prætermiſit hanc neceſſitatẽ, qua ſcilicet primitus inſtitutũ fuerat matrimonium in officiũ naturæ, & proponit ſecundam neceſſitatem ſm quam inſtitutum eſt in remedium culpæ. Quia enim carnalis concupiſcentia adhuc poſt baptiſmum in fidelibus remanet, licet non dominetur, inſtigat homines, maximè ad actus venereos propter vehementiam delectationis. Et quia maioris virtutis eſt totaliter hanc concupiſcentiam ſuperare, q̃ poſſit hominibus conuenire, ſm illud Mat. 19. Non omnes capiunt verbum hoc. Neceſſarium eſt ꝙ in parte concupiſcentiæ cedatur, & in parte ſuperetur, quod quidem fit dũ actus generationis ratione ordinatur, & nõ totaliter homo concupiſcentia ducitur, ſed magis concupiſcentia ſubditur rationi. Habet autẽ hoc ratio naturalis, ꝙ homo vtatur generationis actu, ſecundũ ꝙ conuenit generationi & educationi filiorũ: hoc aũt in brutis animalibus inuenitur ꝙ in quibuſcunq; ſpeciebus animaliũ ſola fœmina nõ ſufficit ad educationem prolis, maſculus ſimul nutrit prolem cum fœmina, & ad hoc exigitur ꝙ maſculus cognoſcat propriam prolem: & ideo in omnibus talibus animalibus, vt patet in columbis, turturib⁹ & huiuſmodi, naturaliter indita eſt ſolicitudo de educatione prolis, & ꝓpter hoc in huiuſmodi non ſunt vagi & indifferentes cõcubitus, ex quibus ſequeretur incertitudo prolis, ſed maſculus determinatus determinatæ fœminæ coniungitur, non indifferenter quælibet cuilibet: ſicut accidit in canibus & alijs huiuſmodi animalibus, in quibus ſola fœmina nutrit prolem. Maximè autẽ in ſpecie humana maſculus requiritur ad prolis educationem, quæ non ſolùm attenditur ſm corporis nutrimentũ, ſed magis ſm nutrimentũ animæ, ſm illud Heb. 12. Patres quidẽ carnis noſtræ habuimus eruditores & reuerebamur eos, & ideo ratio naturalis dictat ꝙ in ſpecie humana non ſint vagi & incerti concubitus quales ſunt concubitus fornicarij, ſed ſint determinati viri ad determinatam fœminã, quæ quidẽ determinatio fit per legẽ matrimonij. Sic igitur triplex bonum habet matrimonium, primũ quidem quod eſt in officium naturę, prout. ſ. ordinatur ad generationem & educationem prolis, & hoc bonum, eſt bonum prolis. Secundum bonum habet prout eſt in remedium concupiſcẽtiæ, quæ ſcilicet coarctatur ad determinatam perſonam & hoc bonũ dicitur fides, quam. ſ. vir ſeruat vxori ſuę non accedens ad aliam, & ſimiliter vxor viro. Tertium bonum habet prout in fide contrahitur Chriſti, quod quidem bonum dicitur ſacramentum inquantũ ſignificat coniunctionem Chriſti & eccleſiæ, ſm illud Ephe. 5. Sacramẽtum hoc magnum eſt, ego autem dico in Chriſto, & eccleſia: hoc eſt ergo quod dicit, Dictum eſt quod, *Bonũ eſt homini mulierẽ non tangere*, ſed quia ad hoc bonum nõ ſunt omnes homines idonei, vnuſquiſq; vir, *Propter fornicationem*, ſ. vitandam, *Suam vxorem habeat*, i. ſibi determinatam, vt tollantur vagi & incerti cõcubitus, quod pertinet ad fornicationem. Vnde & Prouer. 5. Lætare cum muliere adoleſcẽtiæ tuæ. Et poſtea ſubditur, Quare ſeduceris fili mi ab aliena?

Matrimonij bonum triplex.

Deinde cùm dicit, *Vxori vir debitũ reddat, &c.* Agit de vſu matrimonij contracti. Et primo agit de debito reddendo. Secundò de debiti intermiſſione, ibi, *Nolite fraudare, &c.* Circa primũ duo facit. Primo proponit ꝙ intẽdit, dicens, Dictũ eſt ꝙ, *Vir habeat vxorem*, & vxor virũ, habendi autem hæc eſt ratio, vt vir, *Reddat debitum vxori*. ſ. de ſuo corpore per carnalem commixtionem, ſimiliter autem, *Et vxor viro*, quia quantum ad hoc ad paria iudicantur. Vnde mulier non eſt formata de pedibus viri tanquã ancilla, nec de capite tanquam domina, ſed de latere tãquam ſocia, vt legitur Gene. 2. Vnde & mutuò, debent ſibi debitum reddere, ſm illud Rom. 14. Reddite omnibus debita. Secundò aſſignat debiti rationẽ, dicens, *Mulier non habet poteſtatẽ ſui corporis*. ſ. ad actum generationis, vt. ſ. poſſit proprio arbitrio vel continere. ſ. vel alteri ſe tradere: *Sed vir*, ſ. habet poteſtatem ſui corporis, quantũ ad vſum carnalis copulæ, & ideo vxor debet viro proprij corporis officium offerre. *Similiter autẽ & vir ſui corporis poteſtatem non habet, ſed mulier, &c.* Vnde & ipſe debet ſui corporis officiũ offerre vxori, legitimo impedimento ceſſante. Vnde & Gẽ. 2. dicitur, Adhærebit vxori ſuæ & erunt duo in carne vna. Deinde cùm dicit, *Nolite fraudare inuicẽ, &c.* Agit de intermiſſione debiti reddẽdi. Et primò oſtẽdit qualiter intermitti debeat actus coniugalis. Circa quod docet vnum eſſe cauendum, ne. ſ. hoc per fraudẽ fiat, dicens, *Nolite fraudare inuicẽ*, vt. ſ. velit vir continere inuita vxore, aut etiã econuerſo. Quòd Apoſtolus fraudem nominat, quia vnus ſubtrahit alteri, quod ei debetur, quod ad fraudem pertinet, non minus in actu matrimonij q̃ in alijs rebus. Vnde & Prouer. 12. dicitur, Non inueniet fraudulentus lucrum, quia. ſ. ille qui tali fraude continentiam Deo offert, non lucratur meritũ vitæ æternæ. Sicut enim dicit Aug. nõ vult Deus tale lucrũ tali damno cõpenſari, vt dum vnus coniugum continet altero inuito, ille incidat in damnabiles corruptelas. Tria aũt docet obſeruãda in tali intermiſſione: quorum primum eſt vt fiat ex cõmuni conſenſu. Vnde dicit, *Niſi forte ex conſenſu*. Vnde dicitur Eccle. 25. In tribus beneplacitum eſt ſpiritui meo quę ſunt probata coram deo & hominibus. Concordia fratrum, amor proximorũ, vir & mulier bene ſibi conſentiẽtes. Secundum eſt vt ſit ad certũ tempus. Vnde ſubdit, *Niſi forte ad tempus*, ſm illud Eccle. 3. Tẽpus amplexãdi & tempus lõgè fieri ab amplexibus. Tertium eſt vt hoc fiat propter debitum finem. ſ. cauſam ſpiritualium actuũ ad quos cõtinentia reddit magis aptos. Vnde ſubdit, *Vt vacetis orationi*, ſm illud Ioel. 2. Sacrificiũ & libamen domino Deo noſtro. Et poſtea ſubdit. Egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo. Secũdò agit de reiteratione coniugalis actus: & primò ponit documentum, dicens, *Iterũ reuertimini in idipſum*, vt. ſ. vobis inuicem debitũ reddatis finito tempore orationis. Vnde & 3. Reg. 8. dicitur, Quòd celebratis dedicationis ſolẽnijs, profecti ſunt in tabernacula ſua lætãtes. Secundò aſſignat rationẽ documẽti. Non enim hoc dicit quaſi ſit neceſſarium ad ſalutem ſed ad periculum vitãdum. Vnde ſubdit, *Ne tẽtet vos Sathanas*, i. ne ſua tentatione vos proſternat, ſicut etiã dicitur 1. Theſ. 3. Ne fortè vos tẽtauerit is, qui tentat & inanis ſit labor noſter. Tentatio autem Sathanæ nõ eſt fortibus timenda, de quibus dicitur 1. Ioan. 2. Scribo vobis iuuenes qm̃ fortes eſtis, &

eſtis, & verbum Dei manet in vobis & viciſtis malignum. Eſt autem timenda debilibus. Vnde ſubdit. *Propter incontinentiam veſtram*, i. propter pronitatẽ ad incõtinentiam, ex quo contingit ꝙ diabolus hominem tentãdo proſternit & prouocatur ad tentandũ, ſm illud 1. Pet. vlti. Circuit quęrẽs quem deuoret. Deinde cùm dicit, *Hoc autem dico, &c.* Manifeſtat quo ſenſu prędicta ſunt accipiẽda. Et primò facit quod dictum. eſt. Secundò rationem aſsignat, ibi, *Volo autem, &c.* Tertiò exponit ꝙ dixerat, ibi, *Dico autem, &c.* dicit ergo primò, Dixi ꝙ vnuſquiſq; ſuam vxorem habeat & vnaquęq; mulier virum ſuum; & iterum ꝙ poſt continentiam determinati temporis, iterum reuertamini in idipſum, *Hoc autem dico ſecundũ indulgentiam*, i. parcẽs infirmitati veſtræ, *Non ſecundũ imperium*, quaſi. ſ. vobis neceſſariũ ad ſalutem. Subditis enim ſunt quędam eorum infirmitati indulgenda, & non ad bona imperio cogendi. Vnde cõtra quoſdam prælatos dicitur Ezech. 34. Cum auſteritate imperabatis eis & cum potentia, & diſperſi ſunt greges mei.

Sed videtur Apoſtolus incõuenienter loqui. Indulgentia enim non eſt niſi de peccato. Per hoc ergo ꝙ Apoſtolus ſm indulgẽtiam ſe dicit matrimonium conceſsiſſe, videtur exprimere ꝙ matrimonium ſit peccatum: Sed ad hoc poteſt reſpõderi dupliciter. Vno modo vt indulgẽtia ſumatur hic pro permiſsione. Eſt autem duplex permiſsio. Vna quidem de minus malo, ſicut dicitur Mat. 19. Quòd Moyſes permiſit Iudæis dare libellũ repudij propter duritiã cordis eorum. ſ. ad vitandum vxoricidium, ad quod erant proni. Talis enim permiſsio nõ fit in nouo teſtamẽto propter ſui perfectionẽ, ſm illud Hebr. 6. Ad perfectũ feramur. Alia autẽ eſt permiſsio de minus bono, cùm, ſcilicet, homo pręcepto non cogitur ad maius bonum, & hoc modo Apoſtolus hic indulget, id eſt, permittit matrimoniũ quod eſt minus bonum ꝗ virginitas, quæ non præcipitur quæ eſt maius bonum. Alio modo poteſt accipi indulgentia prout reſpicit culpam, ſm illud Eſa. 16. Indulſiſti domine, indulſiſti genti. Et ſm hoc indulgẽtia refertur ad actum coniugalem ſm ꝙ habet annexam culpã venialem, tamen propter bona matrimonij ſine quibus eſſet mortalis. Vnde cõſiderandum eſt ꝙ actus coniugalis quãq; quidem eſt meritorius & abſq; omni culpa mortali vel veniali, putà cùm ordinatur ad bonum prolis procreandæ & educandę ad cultum Dei. Sic enim eſt actus religionis. Vel cùm fit cauſa reddẽdi debitum, ſic enim eſt actus iuſtitię. Omnis autem actus virtutis eſt meritorius ſi ſit cũ charitate. Quandoq; verò eſt cũ culpa veniali. ſ. cùm quis ad actum matrimonialem ex cõcupiſcentia excitatur, quæ tamen infra limites matrimonij ſiſtit, vt. ſ. cum ſola vxore ſit cõtentus. Quandoq; verò eſt culpa mortalis, putà cùm concupiſcentia fertur, extra limites matrimonij. ſ. cùm aliquis accedit ad vxorẽ æquę libenter vel libẽtius ad aliã acceſſurus. Primo ergo modo actus matrimonij non requirit indulgentiam. Secũdo modo habet indulgentiam inquantum aliquis conſentiens concupiſcentiæ in vxorem nõ fit reus peccati mortalis. Tertio modo omnino indulgentiam non habet. Deinde cùm dicit, *Volo autem, &c.* Aſsignat rationem eius quod dixerat, primò quare non loquatur ſm imperium. Secundò quare loquatur ſm indulgẽtiam, ibi, *Sed vnuſquiſque, &c.* Circa primum conſiderandum eſt ꝙ nullus ſapiẽs pręcipit illud cuius contrarium magis vult fieri. Ideo Apoſtolus nõ pręcipit ꝙ homines matrimonium contrahant vel matrimonio contracto vtantur, quia magis vult ꝙ homines cõtineant, & hoc eſt ꝙ dicit, *Volo autem omnes homines eſſe ſicut meipſum.* vt. ſ. contineant, ſicut ego contineo. Et ſimiliter dicit Act. 16. Opto apud Deũ oẽs, qui audiunt fieri tales qualis ego ſum. Sed cõtra hoc videtur eſſe, quia ſi omnes homines continerent, ſicut Apoſtolus cõtinebat, ceſſaſſet generatio, & ſic nõ fuiſſet impletus numerus electorũ, quod erat cõtra diſpoſitionem diuinã. Dicunt quidam ꝙ Apoſtolo reuelatum erat, ꝙ ſi omnes homines ſaluarentur in continẽtia viuẽtes ſicut ipſe viuebat, ſufficiebat ad implendũ numerũ electorũ. Sed hoc nulla authoritate fulcitur, & ideo poteſt dici, ꝙ Apoſtolus volebat omnes homines eſſe continentes, quia. ſ. volebat hoc de ſingulis, non tamẽ volebat quod omnes ſimul continerent. Vel poteſt dici & melius ꝙ volebat omnes homines eſſe continẽtes voluntate antecedente, ſicut ipſe dicit 1. Timo. 2. Quòd deus vult oẽs homines ſaluos fieri, non autem voluntate conſequente, qua Deus vult quoſdam ſaluare. ſ. prædeſtinatos, & quoſdam damnare. ſ. reprobatos, ſm illud Mala. 1. Iacob dilexi, Eſau autem odio habui. Eſt autem voluntas antecedens de eo, quod abſolutè conſiderandũ eſt melius, ſicut omnes homines eſſe ſaluos, vel continentes: volũtas autem conſequens eſt de eo, quod eſt melius, cõſideratis circunſtantijs perſonarum, & negotiorum, & ſm hoc Deus vult quoſdã damnari, & Apoſtolus quoſdã matrimonio iungi. Deinde cùm dicit, *Sed vnuſquiſque.* Aſsignat rationem quare ſm indulgentiam matrimoniũ permiſerit, quia, ſcilicet, nõ quilibet tantæ virtutis donum accepit à Deo, vt, ſcilicet, poſsit totaliter continere, ſicut & dñs dixit Mat. 19. Non omnes capiunt verbum hoc, ſed qui capere poteſt, capiat: & hoc eſt quod dicit, vellem quidẽ omnes eſſe continentes: *Sed vnuſquiſque proprium*, i. ſm certam menſuram, *Habet donum ex Deo: alius quidem ſic*, putà vt in virginitate Deo ſeruiat: *Alius vero ſic*, i. vt Deo ſeruiat in matrimonio, ſecundum illud Matth. 25. Vni dedit quinq; talenta, alij vero duo, alij verò vnũ, vnicuiq; ſm propriam virtutẽ. Et Sap. 8. Sciui qm̃ aliter non poſſum eſſe continens, niſi Deus det, & hoc ipſum erat ſapiẽtiæ ſcire cuius eſſet hoc donũ. Deinde cùm dicit. *Dico autẽ, &c.* Exponit ꝙ obſcurè dixerat, & primò quantũ ad hoc ꝙ dixerat, *Volo omnes homines eſſe ſicut meipſum*, quia. ſ. hoc eſt abſolutè melius. Vnde dicit, *Dico autem.* ſ. exponendo: *Non nuptis*, id eſt, virginibus, *Et viduis, bonum eſt illis ſi ſic permanſerint*, ſ. continentes, *Sicut ego*, ſm illud Sap. 4. Quàm pulchra eſt caſta generatio cũ claritate. Secundò quantũ ad hoc quod dixerat, *Sed vnuſquiſq;, &c.* quaſi dicat, quia non quilibet hoc donum concepit à Deo vt contineat. Vnde dicit, *Quod ſi non continent*, i. ſi donum continendi non acceperũt, *Nubant*, id eſt, matrimonio iungantur, ſm illud 1. Tim. 5. Volo iuuenes nubere: & aſsignat rationem ſubdens. *Melius eſt enim nubere, quam vri*, i. cõcupiſcentia ſuperari. Concupiſcentia enim eſt calor quidã noxius: qui ergo cõcupiſcentia impugnatur, caleſcit quidem, ſed non vritur niſi humorem gratię perdat à concupiſcẽtia ſuperatus. Vnde Iob, 31. dicitur, ignis eſt vſq; ad conſummationẽ deuorans & vniuerſa eradicans germina. Eſt autẽ hic attẽdendum ꝙ Apoſtolus vtitur abuſiua cõparatione. Nam nubere bonum eſt, licet minus, vri autẽ eſt malum. Melius eſt ergo, id eſt, magis tolerãdũ, ꝙ homo minus bonum habeat, ꝗ quòd incurrat incõtinentiæ malum, & hoc eſt quod ſuprà dixit, propter fornicationem. ſ. vitandam vnuſquiſq; ſuam vxorem habeat, &c. Et poſtmodum, ne tentet vos Sathanas propter incontinentiam veſtram.

Repudium illicitum apud Chriſtianos.

LECTIO SECVNDA.

Non eſſe diſſoluendum matrimonium, neque reſpectu eiuſdem cultus, nec ratione diuerſi.

His autem qui matrimonio iuncti ſunt, præcipio non ego, ſed dominus, vxorem à viro non diſcedere. Quòd ſi diſceſſerit manere innuptam: aut viro ſuo reconciliari: & vir vxorem non dimittat. Nam cæteris dico ego non dominus, Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc conſentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et ſi qua mulier fidelis habet virum infidelẽ, & hic conſentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus eſt enim vir infidelis per mulierẽ fidelem, & ſanctificata eſt mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filij veſtri immundi eſſent, nunc autem ſancti ſunt.

Suprà Apoſtolus poſuit documenta de cõtractu matrimonij: hic inſtituit eos qui iam matrimoniũ contraxerunt de matrimonio nõ diſſoluẽdo: & primò docet eos qui ſunt in matrimonio iuncti, vt in matrimonio maneãt: ſecundò ponit vtilem doctrinam quantum ad omnes ſtatus vel cõditiones hominũ, ibi, *Vnumquemq; ſicut vocauit Deus, &c.* Circa primũ duo facit, primò agit de indiſſolubilitate matrimonij quantum ad eos, qui ſunt vnius cultus, ſecundo quãtum ad eos qui ſunt in diſpari cultu, ibi, *Nã cæteris ego dico, &c.* Circa primũ duo facit, primò ponit præceptum de indiſſolubilitate matrimonij: ſecũdò docet quid ſit ſeruandum qñ matrimoniũ quadãmodo ſeparatur, ibi, *Quod ſi diſceſſerit, &c.* Dicit ergo primò, dixiſſe non nuptis. i. virginibus & viduis ꝙ melius eſt eis ſi ſic permanſerint: *His autem qui matrimonio ſunt coniuncti*, non patet eadẽ conditio: his enim, *Præcipio non ego*, ſ. indicta mihi authoritate, *Sed dominus*, hoc præcepit, dicens, Mat. 19. Quos deus coniunxit, homo non ſeparet, præcipio inquam, *Vxorem à viro*

non diſcedere, & ſubintelligendum eſt, excepta cauſa fornicationis, quā Chriſtus excepit: & hic tacetur, quia notiſſima eſt. Hanc ſolā excepit dn̄s, cæteras omnes moleſtias iubet pro fide cōiugij fortiter ſuſtineri. Mat. 19. Quicunq; dimiſerit vxorem ſuam & aliā duxerit excepta cauſa fornicationis, mœchatur. Hoc autē q; dicitur hic ſm̄ Glo. Aug. intelligitur de cōiunctis matrimonialiter, quorū vterq; fidelis eſt, *Quod ſi diſceſſerit*, ſ. ꝓpter cauſam fornicationis, *Præcipio*, inquā, *Manere innuptā*, viuēte marito, quia ſi ſoluitur matrimoniū quo ad thorum, non tamē quo ad vinculum, *Aut viro ſuo reconciliari*. ſ. ſi vir non continet, & ſimiliter, *Vir vxorē non dimittat*, niſi ob cauſam fornicationis. Similis forma in viro & in muliere ſeruatur. Vnde ſupplēdum eſt quod de vxore præmiſit. ſ. q; ſi omnino dimiſit, non ducat aliā, vel reconcilietur vxori. Sed contrariū videtur dicere Ambro. vnde dicit, Ideo nō ſubdit de viro ſicut de muliere: quia licet viro aliam ducere, quia inferior non omnino hac lege vtitur qua & ſuperior. Sed magiſter dicit à falſarijs eſſe appoſitū, & ideo nullatenus eſt tenendū. Notandū eſt hic q; ſeptem ſunt caſus in quibus vir nō poteſt ob cauſam fornicationis vxorem dimittere. Primus caſus quando ipſemet eam proſtituit. Secūdus qn̄ ipſe cum alia fornicatus fuerit. Tertius qn̄ ipſe ei occaſionem fornicandi dedit, vt quia non vult reddere debitum. Quartus quando ipſa credens probabiliter virum mortuum, alteri nupſit. Quintus quando violenter ab aliquo oppreſſa fuit. Sextus quando ſub ſpecie viri ſui ab altero cognita fuit. Septimus quando fuit à viro poſt adulterium manifeſtè deprēhenſum, nihilo minus retenta. Deinde cūm dicit, *Nā cæteris dico, &c.* Agit de inſeparabilitate matrimonij perſonarū diſparis cultus, cūm alter eſt fidelis, alter non. Vbi primò dicit q; fidelis nō dimittat infidelem volentem ſine contumelia creatoris cohabitare, ſecundò q; ſi nō vult fidelis nō tenetur eū ſequi, ſed poteſt alteri nubere, ibi, *Quod ſi infidelis diſcedit, &c.* Tertiò q; niſi infidelis prior recedat, fidelis debet patienter cōmanere, ibi, *Vnde enim mulier, &c.* In prima primò ponit admonitionem. Secūdò admonitionis rationē, ibi, *Sanctificatus eſt enim, &c.* In prima primò loquitur generaliter tā viris q̄ fœminis. ſecundò ſpecialiter viris, ibi, *Siquis frater, &c.* tertiò ſpecialiter fœminis, ibi, *Et ſiqua mulier, &c.* Dicit ergo, Nam cæteris. i. vbi nō vterq; fidelis eſt, ſed alter fidelis, alter infidelis, dico ego conſulendo nō præcipiendo; non dominus dixit hoc proprio ore, ac ſi dicat, & hoc dico ex Deo, licet ipſe nō dicat hoc ore proprio. dico inquā hoc, *Siquis frater fidelis*, conuerſus. ſ. ad fidē in coniugio. intelligitur enim hoc de his qui in infidelitate contraxerūt, nō de his qui in diſpari cultu. Tunc enim nullum eſſet matrimoniū, ſed eſſent ſeparādi ſicut, fecit Eſdras. 1. Eſdrę. 10. Siquis inquā, habet talem vxorē infidelē, *Et hæc conſentit habitare cum illo*, ſine contumelia. ſ. creatoris, *Non dimittat illam*, cōſilium eſt, non præceptum, vt qui contrarium agit, non ſit trāſgreſſor ſecundum Glo. Deinde cūm dicit, *Et ſiqua mulier*, hic loquitur ſpecialiter fœminis, vbi primò ſupponit fidē in aliquo cūm dixit, *Et ſiqua mulier*. Secūdò infidelitatē in altero, cūm addit, *Virū infidelem*. Tertiò infideli volūtatē cohabitādi, ibi, *Et hic conſentit*. Quartò cōſulit fideli cōmanere illi, ibi, *Non dimittat*. Dicit ergo, & ſimiliter ſiqua mulier fidelis habet virum infidelem, & cōſentit habitare cum illa ſine cōtumelia creatoris: nam ſi nollet cohabitare ſine contumelia nominis Chriſti, debet fidelis eum dimittere, quia contumelia creatoris ſoluit matrimoniū ſecundū Glo. & poteſt fidelis contrahere, ſi inquā ita eſt, non dimittat virum: conſilium eſt, non pręceptum: licet enim infidelem fideli dimittere, ſed tūc non expediebat. Deinde cūm dicit, *Sanctificatus eſt vir*, poſita admonitione hīc ponit admonitionis rationē, vbi allegat exemplū. Secundò periculum ibi, *Alioquin, &c.* Tertiò fructū, ibi, *Nunc autē ſancti, &c.* In prima primò exēplificat de viro infideli, ſecūdò de muliere, ibi, *Et ſanctificata eſt mulier, &c.* Dicit ergo, ſanctificatus eſt, quaſi dicat, fidelis infidelē volētem cohabitare, non dimittat. hoc ideo dico, *Sanctificatus eſt enim, &c.* Hoc dupliciter legitur. Primo modo ſic, ſanctificatus eſt enim vir infidelis, aliquādo per mulierē fidelem. i. aliqn̄ contingit quod vnus per aliū conuertitur ad fidē, & ſic ſanctificatur, & hoc iam fortè cōtigerat, ſicut Siſinnius per Theodoram Romæ tempore Clementis conuerſus eſt, & ſimiliter ſanctificata eſt mulier infidelis per virū fidelē, ſcilicet per ipſius admonitionem & doctrinā. Alio modo legitur ſic, Ita fidelis infidelem non dimittat. *Sanctificatus eſt enim vir, &c.* i. nullam immunditiam contrahit fidelis ex cohabitatione vel ex commixtione cū infideli, ſed ſeruat verā pudicitiam ſecundum Auguſtinum. Deinde cum dicit, *Alioquin filij, &c.* Hoc legitur dupliciter: vno modo de filijs naſcituris. Alio modo de iam natis. Primò modo ſic, Alioquin. ſ. ſi diſceditis, & vos alijs copulatis: filij veſtri qui de hac copula naſcerentur immūdi eſſent, ſcilicet ſpurij, quia non de legitimo matrimonio. Nūc autē ſi permanetis, ſancti ſunt. i. mundi, quia de legitimis coniugijs nati. Secundo modo legitur ſic, *Alioquin*, ſcilicet ſi diſceditis, *Filij veſtri*, iam nati, *Immundi eſſent*, id eſt in infidelitate remanerēt ſequentes. ſ. maiorem partem quæ tunc erat infideliū, *Nunc autem ſi permanetis, ſancti ſunt*. i. Chriſtiani fiunt. Deinde cūm dicit, *Sanctificatus eſt vir infidelis per mulierē fidelē*, Thema in feſto beatæ Ceciliæ, quæ cōuertit virum ſuum ad fidem. Inter omnia quę regunt hominem in via ſalutis pręcipuum eſt ſequi ſocietatē ſanctorū. Hoc oſtēdit Pſalmiſta verbo cūm dicit, Cū ſancto ſanctus eris, &c. Hoc oſtendit Cecilia facto ſecundū q; hic dicitur, *Sanctificatus eſt vir, &c.* In quibus verbis tria commendant ipſam. ſ. natura, gratia & doctrina. Natura humana quæ notatur in muliere: gratia: quę notatur in viri ſanctificatione, vt ſibi ſit nobilis per naturam, Deo humilis per fidē, proximo vtilis per doctrinam: doctrina enim redditur commendabilior conſiderato actum, obiectum, & oppoſitū. Actus eſt ſanctificare, obiectum eſt vir, oppoſitum eſt infidelitas. Infidelitas eſt culpa tenacior, virilitas ſexus robuſtior: ſanctificare actus difficilior. Et tamen cūm eſſet mulier per doctrinā ſuam cōuertit incredulū, emolliuit robuſtum, mūdauit immūdum, & ſic ſanctificauit infidelem virum. Multæ verò ſunt proprietates mulieris cōmendabiles, quæ huic conueniunt, vt ſunt tres proprietates quo ad actum cordis, tres quo ad actum oris, & tres quo ad actum operis. Tres primæ ſunt ſapiētia ex parte rationalis. Prouer. 9. Sapiens mulier ædificat ſibi domū. Munditia ex parte concupiſcibilis. Eccle. 40. Aedificatio ciuitatis cōfirmabit nomen, & ſuper eam mulier immaculata computabitur. Conſtantia ex parte iraſcibilis. Ruth. 3. Scit omnis populus te eſſe mulierem virtutis, &c. tres ſecundæ ſunt modeſtia contra multiloquium. Eccl. 16. Mulier ſenſata & tacita non eſt immutatio animæ eruditę. Veritas contra mendaciū. Iudith. 8. Omnia quæ locuta es vera ſunt. Diſcretio cōtra Stultiloquiū. 1. Reg. 25. Erat mulier prudentiſsima & ſpecioſiſsima. Iudith. 11. Nō eſt talis mulier ſuper terrā in aſpectu, & in pulchritudine & in ſenſu verborū. Tres vltimę ſunt ſanctimonia in facto. Iudit. 8. Ora pro populo, quia mulier ſancta es. Verecundia in ſigno. Eccle. 26. Gratia ſuper gratiam mulier ſancta & pudorata. Gratia in cōuerſando. Prouer. 11. Mulier gratioſa inueniet gloriā. Propter eminētiam horum dicitur de beata virgine Maria, Benedicta tu in mulieribus.

Caſus, in quibus vir non poteſt vxorē dimittere ſeptem ſunt.

Admirias cādide Lector, quod in quodā manuſcripto exēplari quod Venetijs in Diui Dominici (à Caſtello vocāt) bibliotheca extat habebantur hæc verba.

Nota quod hinc vſq; ad 11. cap. excluſiue, non eſt expoſitū ſecūdum beatum Thomam, ſed ſuppletū eſt de verbo ad verbū de expoſitione cuiuſdā Fra. Nicolai Gallici, ordinis Prædicatorū, qui tamen ſatis dilucide & incidenter epiſt. explanauit.

Quod verum eſſe, ex Phraſi, & modo expoſuādi patet. Et ego nec labori, nec ſumptui parcam vt ſtrumentū ipſum reperiam.

LECTIO TERTIA.

Non teneri fidelem, infidelē ſequi, ſi infidelis velit diſcedere docet, at ſi manere vult, cohabitare non dedignetur, quoniam ſe inuicem ſaluare poſſunt.

Quod ſi infidelis diſcedit, diſcedat: nō enim ſeruituti ſubiectus eſt frater vel ſoror in eiuſmodi. In pace autem vocauit vos Deus. Vnde enim ſcis mulier ſi virum ſaluum facies? Aut vnde ſcis vir ſi mulierem ſaluam facies? niſi vnicuique ſicut diuiſit dominus. Vnumquemque ſicut vocauit Deus, ita ambulet, & ſicut in omnibus eccleſiis doceo. Circuncisus aliquis vocatus eſt, non adducat præputiū. In præputio aliquis vocatus eſt, non circumcidatur. Circuncisio nihil eſt, & præputium nihil eſt, ſed obſeruatio mandatorū Dei. Vnuſquiſque in qua vocatione vocatus eſt, in ea permaneat.

Superius oſtendit q; fidelis nō debet dimittere infidelē cohabitare volētem, hic autem dicit q; ſi non vult cohabitare, non tenetur fidelis eū ſequi ſed poteſt alteri nubere: vbi primò ponitur ipſa conceſſio, ſecūdò conceſsionis ratio duplex, prima eſt libertas, ibi, *Nō eſt enim ſeruituti, &c.* Secūda eſt pacis tranquillitas, ibi, *In pace autē, &c.* Dicit ergo, *Quod ſi infidelis*, vel mulier, *Diſcedit*, à fideli, odio fidei, *Diſcedat*: & poteſt fidelis qui dimittitur cōtrahere. primū enim matrimoniū diſſolubile erat, quia nunquā fuit ratū. *Nō enim ſeruituti*. ſ. coniugali, *Subiectus eſt frater aut ſoror*, fidelis,

fidelis, id eſt nō cogitur ſequi infidelem odio fidei diſcedētem, ſicut dicit Glo. Ioā. 8. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. *In pace autem.* q. d. Ideo diſcedat fidelis, quia *In pace vocauit nos Deus*, i. nō debemus litigare cū eo qui odio fidei diſcedit. Vel ſic, Quāuis ita ſit q̄ fidelis non eſt ſubiectus ſeruituti, nihilominus tamen nō debet occaſionem diſcordiæ & diuiſiōis præbere, ſed pacem ſeruare. *In pace autē vocauit nos Deus*, Nō eſt enim Deus diſſenſionis, ſed pacis, infrà, 11. Deinde cùm dicit, *Vnde enim ſcis mulier, &c.* hic dicit q̄ ſi infidelis non diſcedat, fidelis debet patiēter cōmanere. Ad q̄ allegat primò ſpeciē alienę cōuerſionis. Secundò permanentiā in ſtatu propriæ vocationis, ibi, *Vnūquemque ſicut vocauit Deus, &c.* Tertiò exemplū in ritu conuerſationis, ibi, *Circūciſus aliquis, &c.* Quartò exemplū in ſtatu cōditionis, ibi, *Seruus vocatus es, &c.* In prima primò innuit q̄ mulier fidelis commanendo, virū ad fidem poteſt conuertere. Secundò q̄ ſimiliter vir fidelis mulierē infidelem poteſt ſaluare, ibi, *Aut vnde ſcis hoc vir, &c.* Tertiò q̄ ideo debet patienter cōmanere, ibi, *Niſi vnicuiq;, &c.* Dicit ergo, *Vnde enim ſcis*. q. d. verè debet manere fidelis cū infideli, quia vnde ſcis, i. ſcire potes ô tu mulier fidelis, *Si virū infidelem ſaluum facies*, eum. ſ. commonēdo & conuertendo ad fidē. q. d. hoc poteſt cōtingere. Ambroſius hoc ideo dicit, quia forſan poteſt credere qui horret nomen Chriſti. *Aut vnde ſcis*, i. ſcire potes ô tu vir fidelis, *Si mulierē infidelē ſaluam facies*, eā ad fidem conuertēdo, quia hoc ſperare debes. *Niſi vnicuique*, hoc dupliciter legitur. vno modo ſic, Vnde ſcis hoc, niſi ita habeas te, ſupple ad tuū comparem, ſicut dn̄s diuiſit vnicuiq;, ſ. viro præeſſe, & mulieri ſubeſſe. Secūdo modo ſic, Vnde ſcis hoc niſi, ſupple, patiēter expectes fieri, ſicut diuiſit dn̄s vnicuiq;, i. ordinauit de vnoquoque, qn̄ credat & quādo ſaluetur. Ergo tu debes expectare & commanere. Rom. 12. Vnicuique ſicut diuiſit dominus. Deinde cùm dicit, *Vnūquemque ſicut vocauit, &c.* hic oſtēdit q̄ fidelis debet manere cum infideli coniuge, allegans permanentiā in ſtatu propriæ vocationis. Primò ergo allegat diuinā vocationem. Secundò ſuam authoritatem, ibi, *Sicut in omnibus eccleſijs, &c.* Dicit ergo, *Vnūquenque*. q. d. & quō ſcis hoc ô vir & mulier, niſi quilibet ambulet perſeuerāter: ita ſicut deus vocauit vnumquenq;, i. in eo ſtatu in quo Deus vocauit vnūquenq;, non autē quomodo ſint: quaſi dicat, & hoc ita prædico in eccleſia veſtra, ſicut in omnibus eccleſijs. Turpis enim eſt pars quæ ſuo toto non cōuenit. Eſt ergo ſua ratio talis, Vnuſquiſq; debet manere in eo ſtatu in quē Deus vocauit, ergo ſi vocauit aliquos in cōiugiū, debent manere in ipſo. Haymo, Si habeas vxorē maneas cū ea, & ſi nō habeas, ducere nō concupiſcas. Deinde cùm dicit, *Circūciſus aliquis, &c.* hic ponit exemplum: vbi primò ponit ipſum exemplū. Secundò exempli rationem, ibi, *Circumciſio enim nihil eſt.* Tertiò regulā generalem, ibi, *Vnuſquiſq; in qua vocatione.* Ponit autem exemplū in ritu viuendi: primò Iudæorū: ſecūdò Gentiliū, ibi, *In præputio aliquis vocatus eſt, &c.* Dicit ergo, *Circumciſus es, &c.* quaſi dicat, vnuſquiſq; ambulet in eo ſtatu in quo vocat⁹ eſt: verbi gratia, *Circumciſus quis vocatus eſt*, i. in ritu Iudaico, *Non adducat*, i. non cogatur adducere, *Præputium*, i. ritus Gentilium. *In præputio*, i. in ritu Gentili, *Quis vocatus eſt, non circūcidatur*, i. nō cogatur ad ritus Iudaicos. Auguſtinus, Seruat vbiq; Apoſtolus cōſtruere eccleſias, ſiue Iudæorū, ſiue Gentiliū: nunquā enim aufert cōſuetudinem quæ ſeruata non impedit ſalutē, ergo ſi coniugiō non impediat, debent vocati in coniugio, commanere. Deinde cùm dicit, *Circūciſio enim nihil eſt*, hic ſubdit rationē exempli, quæ talis eſt, Ritus non impediēs ſalutem, non debet mutari ꝓpter vocationem ad fidem, ſed ritus tā Iudaicus q̄ Gentilis eſt huiuſmodi, ergo, &c. A ſimili ergo arguit in matrimonio. Primò ergo tangit quod eſt ad ſalutem indifferens: ſecundo q̄ eſt neceſſariū & expediēs, ibi, *Sed obſeruatio mādatorū, &c.* Dicit igitur, *Circumciſio nihil eſt*, i. nihil prodeſt, *Et præputium nihil eſt*. i. nihil prodeſt vel obeſt: quaſi dicat talis vel talis ritus viuendi, nihil proficit ad ſalutē. Gal. vlti. In Chriſto Ieſu nec circuncifio aliquid valet, nec præputiū, ſed noua creatura. Ambro: Ad ſalutem nec prodeſt nec obeſt Iudaicus aut Gētilis ritus, *Sed obſeruatio mandatorum Dei*, aliquid ꝓdeſt. Sap. 6. Cuſtoditio legū, cōſummatio eſt incorruptionis. Deinde cū dicit, *Vnuſquiſq; in qua vocatione, &c.* hic concludit regulā generalem, dicens, *Vnuſquiſque, &c.*

quaſi dicat ita Gentilis non inducatur ad circunciſionem, nec econuerſo: ſed potius vnuſquiſq; in qua cōditione vocatus eſt in ea, ſcilicet cōditione vocationi non repugnāte, *In ea permaneat*, & in qua, nō à qua in Glo. Aug. hoc enim ad eas cōſuetudines vitę retulit, quæ nihil obſunt fidei boniſq; moribus: ſicut enim coniunx, ſic & latro ad fidem vocatur. Sed ille in coniugio manet, nō à coniugio reuocatur. Iſte verò à latrocinio reuocatur, & in latrocinio nō manet. Non enim neceſſe eſt vt cōiuges deſināt eſſe coniuges propter Chriſti fidem, ſicut neceſſe eſt vt latrones deſināt eſſe latrones. Hic quæritur ſuper illud, vxorem à viro non diſcedere, quare ſolam cauſam fornicationis dominus excipit, cæteras verò omnes moleſtias iubet fortiter ſuſtineri.

Lepra. n. diſſoluit matrimonium quantū ad thorū, imò pars ſana tenetur reddere debitū parti lepro ſæ.

Contrà, Leui. 13. Præcipit lex leproſum extra caſtra eijcere, ergo pro lepra debet vxor à viro diſcedere. Reſpondeo, licet poſſit ob leprā diſcedere à cohabitatione, non tamen à thoro quin aliqn̄ teneatur reddere debitum, prope eam manendo. Item viro ſuo recōciliari. Contrà, Deu. 24. dicitur, Quòd ſemel repudiata, non poteſt amplius recōciliari. Reſpōdeo, Illud habebat locū in repudio legali, iſtud verò in diuortio euangelico. Lex enim erat ſeueritatis, ſed euangelium pietatis. Item ſuper illud, vir vxorem non dimittat. Glo. notabilis non ſubdit de viro ſicut de muliere, quia licet viro aliā ducere. Cōtrà Augu. dicit q̄ ſimilis forma debet ſeruari in viro & muliere. Reſpondeo, illud primum in libris Ambroſij à falſarijs creditur additū. Vel dicēdum q̄ illud Ambroſij intelligitur in repudio, hoc autē in diuortio. Nam in repudio legali licebat viro cōtrahere, non vxori, quia licebat antiquitus vni viro habere plures vxores, non ecōuerſo, quia per repudium illud ſoluebatur matrimonium, non autem per diuortium. Item. nam cæteris ego dico, non dominus. Cōtrà, Mat. 9. Qui vos audit, me audit. Reſpondeo, non dn̄s dicit ore proprio, ſed inſpirando. Item ſuper illud, ſiquis frater habet vxorem. Glo. coniunx fidelis licitè poteſt dimittere infidelem. Contrà, catholica non poteſt dimittere hæreticū. Glo. loquitur de infideli qui caret ſacramento fidei, non ſolùm habitu. Item ibidem Glo. Non eſt reputādum matrimoniū quod extra decretum Dei factum eſt. Contrà, ergo matrimoniū contractum cauſa voluptatis, non eſt matrimonium. Reſpondeo extra decretum Dei matrimoniū contrahi dicitur, qn̄ contrahitur inter perſonas lege prohibitas. Item ſiqua mulier habet virū infidelem, &c. Contrà ergo Iudæa conuerſa non debet dimittere virū Iudæum, cohabitare volentē. Reſpondeo, ſecus eſt hodie q̄ tempore primitiuæ eccleſiæ, quia tunc erat ſpes cōuerſionis, nunc autem potius eſt ſpes ſubuerſionis propter obſtinationem infidelium. Item ſuper illud, q̄ ſi infidelis diſcedat. Glo. rectè dimittitur mulier ſi dicat viro, nō ero mulier tua, niſi de latrocinio diuitias mihi augeas. Contrà: Mat. 19. Excipitur ſola cauſa fornicationis. Reſpondeo, tunc debet dimitti, ne ſcandalū, ad tempus exortū, ſit in perpetuum. Item ſuper illud, Nō eſt enim ſeruituti ſubiectus. Glo. contumelia creatoris ſoluit ius matrimonij in eo qui relinquitur. Contrà, matrimoniū ſemper eſt inter duos, ergo in vtroq; ſoluitur vel in nullo. Reſpondeo, matrimonium ſoluitur in vtroq;, ſed impedimentū ex matrimonio reſultās, manet in diſcedente ſolū.

Item circunciſio nihil eſt. Contrà, circunciſio prodeſt ſi legem obſerues. Reſpondeo, ante Chriſtum proderat, ſed poſt non prodeſt. Item ſuper illud, Vnuſquiſq; in qua vocatione. Glo. Ad ſalutem nihil prodeſt vel obeſt Iudaicus vel Gētilis ritus. Contrà, Gal. 5. Si circūcidimini, Chriſtus vobis nihil prodeſt. Reſponſio, Glo. loquitur de ritu conuerſandi inter homines, non de ritu Deum colendi.

LECTIO QVARTA.

Permanere in ſtatu ſitæ conditionis in qua vocatus eſt, hortatur, licet ſeruitus ſit, qua nihil homini contingere durius poteſt.

SEruus vocatus es, non ſit tibi curæ. Sed & ſi potes fieri liber, magis vtere. Qui enim in domino vocatus eſt ſeruus, libertus eſt domini. Similiter qui liber vocatus eſt, ſeruus eſt Chriſti. Pretio empti eſtis: nolite fieri ſerui hominum. Vnuſquiſque ergo in quo vocatus eſt frater, in hoc permaneat apud Deum.

Superius oſtendit quòd ſi infidelis coniunx non diſcedat, fidelis debet patienter commanere. Primò ad hoc allegando

gando ſpem conuerſionis infidelis. Secūdò permanentiam in ſtatu propriȩ vocationis. Tertiò exemplum in ritu conuerſationis, hic. Quarto allegat exemplum in ſtatu conditionis. Vbi primò ipſum exemplum ponit. Secundò rationem exempli ſubdit, ibi, *Qui enim in domino*, &c. Tertiò ex hoc regulam generalē concludit, ibi, *Vnuſquiſque ergo, &c.* In prima primò proponit in aliquo ſtatū ſeruilem. Secundò ſupponit libertatis poſsibilitatem, ibi, *Sed etſi potes, &c.* Tertio horum præeminētiam ad ſalutem, ibi, *Magis vtere.* Dicit ergo, *Seruus*, &c. quaſi dicat vnuſquiſque in qua vocatione vocatus eſt, in ea permaneat. Verbi gratia, *Seruus vocatus es*, ad fidē ſcilicet Chriſti, *Nō ſit tibi curæ*, vt ſcilicet velis ſeruitutem effugere. Vnde Oneſymū ſeruum Phylemonis, qui ad eum confugerat, cum precibus remittit ad dominum, vt patet in epiſtola ad Phylemonem: ſed potius ſi potes fieri liber, maneas in ſeruitute, quia cauſa eſt humilitatis. Et ſicut ait Ambroſius quantò quis deſpectior eſt in hoc ſeculo propter dominum, tantò magis exaltabitur in futuro. Gregorius, quantò quis Deo pretioſior eſt: tantò propter eum vilior. Boetius, Cùm omnis fortuna timēda ſit, magis tamē proſpera quàm aduerſa. Deinde cùm dicit, *Qui enim in domino vocatus eſt*, &c. hic ſubdit rationē exempli. Et primo ponit rationē exempli ex parte ſeruorū. Secundò ex parte liberorū, ibi, *Similiter qui liber eſt*, &c. Et eſt ratio talis in generali. Seruitus & libertas ſunt in domino ad ſalutem, ſed ſolùm debemus eſſe ſoliciti de pertinētibus ad ſalutem, ergo pro indifferenti debet eſſe nobis ſeruitus & libertas. Dicit ergo, *Qui enim in domino*, quaſi dicat & verè non debea curare, etenim, pro quia, *Qui in domino*, id eſt in fide dñi, *Vocatus eſt ſeruus*, ſeruitute corporali, *Libertus eſt domini*: quia. ſ. à domino manumiſſus: liber eſt libertate ſpirituali. Eſt autē libertus à ſeruitute liberatus, & talis à ſeruitute peccati à domino eſt liberatus: ideo domini libertus. Ioan. 8. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis.

Deinde cùm dicit, *Similiter qui liber vocatus eſt*, &c. hic ponit rationē ex parte liberorū. Vbi primò tāgit in liberis cum ſeruis pro Chriſto debitam ſeruitutem. Secundo ſeruituris rationē, ibi, *Pretio empti*. Tertiò ſeruitutis obligationē, ibi, *Nolite*, &c. Dicit ergo ſimiliter &, *Qui liber vocatus eſt*, libertate corporali, *Seruus eſt Chriſti*, ſeruitute ſpirituali. Ro. 1. Paulus ſeruus Chriſti Ieſu, &c. quia ſiue ſeruus, ſiue liber, omnes tamē ſerui, & hoc iuſtū eſt, quia pretio empti eſtis. Hoc dicitur, quia pretio inæſtimabili ſanguine Chriſti. 1. Pet. 1. Non corruptibilibus auro vel argento redēpti eſtis de veſtra vana conuerſatione, &c. Et quia tāto *Pretio empti eſtis, nolite fieri ſerui hominū*, poſtponēdo ſeruitiū Dei & vos humanis ſuperſtitionibus occupando, hoc enim faciebāt iſti, Suprà. 1. Ego ſum Pauli, ego autē Apollo: *Vnuſquiſque ergo*, & circuncisus & præputiatus, ſeruus & liber, *In quo*, ſtatu, *Vocatus eſt frater*, i. fidelis, *In hoc permaneat apud Deū*. ſ. obſeruando diuina mandata. Qui enim perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit, Mat. 24. Ergo ſi coniugatus vocatus eſt ad fidem, maneat coniugatus ſeruando fidem.

LECTIO QVINTA.

De virginitate differens, eam conſulit ac laudat, non tamen ex præcepto ſeruandam affirmat, ſicut ex præcepto ſeruandum matrimonium eſt.

De virginibus autem præceptum domini non habeo, conſilium autem do, tanquam miſericordiam conſecutus à Deo vt ſim fidelis. Exiſtimo enim hoc bonū eſſe propter inſtantem neceſsitatem, quoniā bonum eſt homini ſic eſſe. Alligatus es vxori, noli quærere ſolutionem. Solutus es ab vxore, noli quærere vxorem. Si autem acceperis vxorem, non peccaſti: & ſi nupſerit virgo, non peccauit. Tribulationē tamen carnis habebunt huiuſmodi. Ego autem vobis parco.

A principio huius cap. egit de matrimonio, hic incipit pars ſecunda, in qua agit de virginitate. Vbi primò agit de virginibus. Secūdò de virginū cuſtodibus, ibi, *Si quis autē turpē ſe videri exiſtimat, &c.* In prima, primò ponit virginibus permanēdi in virginitate conſiliū. Secūdò nubētibus dat bene viuēdi modū, ibi, *Hoc itaq; dico fratres, &c.* Tertiò oſtēdit q̧ magis expedit ſeruare cōtinentiæ propoſitū, ibi, *Volo autē vos ſine ſolicitudine eſſe, &c.* In prima parte virginitatē conſulit & laudat. Secūdò matrimoniū iam cōtractū concedit & approbat, ibi, *Alligatus es vxori, &c.* Tertiò matrimonium contrahēdum defendit, & à peccato excuſat, ibi, *Si autem acceperis vxorem, &c.* In prima dicit duo de virginitate. Primò q̧ non eſt ſeruanda ex præcepto. Secundò q̧ eſt ſeruāda ex conſilio, ibi, *Conſiliū autem do.* Vbi ponit duplicem rationem quare iſtud conſilium eſt ſeruandum. Prima eſt conſiliarij authoritas. Secūda rei conſultæ dignitas, ibi, *Exiſtimo enim hoc bonum.* Dicit ergo, *De virginibus, &c.* q. d. de coniugatis non ſeparandis præceptum Dei eſt: *De virginibus autem præceptum Dei non habeo*, vt. ſ. cōtineant, vel vt nubāt. Quod enim de hoc dixit dominus Matth. 19. dixit conſulendo, Qui poteſt, inquit, capere capiat. Virginitas autem, ſecundum Auguſt. res eſt non præcepti: ſuaderi poteſt, imperari non poteſt. *Conſiliū autē do*, ſcilicet de continendo, cōſilium mihi à ſpiritu ſancto inſpiratū. Thob. 4. Cōſilium ſemper à ſapiente perquire. Conſilium inquam, do, & hoc, *Tanquā conſecutus à domino miſericordiam*, i. apoſtolatum mihi miſericorditer conceſſum. Conſecutus inquam, ad hoc, *Vt ſim fidelis*, in diſpenſatione mihi credita. Vnde credendū eſt mihi in conſilijs. Luc. 12. Quis putas eſt fidelis ſeruus. Haymo, Quia ei mandatum fuit vt eſſet fidelis conſiliator, nō debuit conſiliū indigentibus abſcondere, & eſt argumentū quod eſt acquieſcendū conſilio prælati. Deinde cùm dicit, *Exiſtimo ergo, &c.* hic tangitur dignitas eius quod cōſulitur: & hȩc duplex. Vna quia expediens bonum, ſecunda quia honeſtum, ibi, *Quoniā bonum eſt, &c.* Dicit ergo, *Exiſtimo, &c.* q. d. quia fidelis cōſiliarius ſum, *Exiſtimo ergo hoc bonū eſſe*. ſ. manere in virginitate, & hoc, *Propter inſtantē neceſsitatem*, cōiugiū. ſ. vitandū, quia multæ neceſsitates inſtāt. Vnde dicūtur eſſe in mola. Luc. 17. Vnde vulgariter dicitur q̧ matrimonium habet magnū os: *Exiſtimo*, inquā, & verè, quia, *Bonū eſt homini ſic eſſe*. ſ. in virginitate. Bonum. ſ. honeſtū ꝓpter puritatem, delectabile ꝑꝑ libertatem, vtile ꝑꝑ mercedem, quia ei debetur aureola & fructus centeſimus. Luc. 8. Aug. in Glo. Supergreditur virginitas cōditionem humanæ naturæ, per quā homines angelis aſsimilātur. Maior tū victoria virginū q̄ angelorū. Angeli enim ſine carne viuūt, virgines autem in carne triumphāt. Deinde cùm dicit, *Alligatus es vxori, &c.* hic matrimonium contractū concedit & approbat. Vbi primò dicit q̧ coniugatus non debet quærere diuortiū. Secundò conſulit q̧ ſolutus non quærat coniugiū, ibi, *Solutus es ab vxore, &c.* Dicit ergo, *Alligatus, &c.* q. d. licet cōtinere ſit bonū, tamen *Alligatus es vxori, noli quærere ſolutionē*, maximè ſi bona eſt. Eccle. 7. Noli diſcedere à muliere ſenſata. Et dicit alligatus, quaſi duplici vinculo ligatus. ſ. conſenſu per matrimonium initiatum, & copula carnali per matrimoniū conſummatū. Si enim tātum vno vinculo. ſ. ſolo conſenſu ligatus eſſet, poſſet quærere ſolutionē, ſcilicet intrando religionem. *Solutus es ab vxore*, noli quærere vxorem, ſi potes cōtinere, quia ſicut dicunt apoſtoli Mat. 19. Si ita eſt cauſa hominis cū vxore non expedit nubere. Deinde cùm dicit. *Si autē acceperis, &c.* hic excuſat matrimonium cōtrahendum à peccato. Vbi primò oſtendit quod matrimoniū poteſt contrahi ſine peccato. Secundò quod leuius eſt eſſe ſine coniugio, ibi, *Tribulationem tamen, &c.* In prima primò proponit veritatem de nō virgine. Secundò de virgine, ibi, *Et ſi nupſerit, &c.* Dicit ergo, ſi autē, ſolutus eſt, *Noli quærere vxorē. Si autē acceperis vxorē*, ſcilicet bono fine nō ad expletionem libidinis, *Nō peccaſti*: hic eſt argumentū euidens cōtra hæreticos qui contēnunt matrimoniū, de quibus 1. Timo. 4. Prohibentes nubere, & ſilr ſi nupſerit virgo, nō virgo Deo dicata: quia ſm Hiero. vouētibus virginitatē non ſolùm nubere ſed ēt velle nubere peccatū eſt, *Non peccauit*. ſ. nubendo: alioquin peccaſſet beata virgo, cùm deſpōſata eſſet Ioſeph. *Tribulationē tamen carnis habebunt huiuſmodi*. ſ. coniugati. i. afflictionē pro rebus neceſſarijs procurādis & ſibi & filijs ſuis & alijs. Vnde leuius eſt eſſe ſine coniugio. *Ego autē vobis parco.* q. d. conſulo euitare coniugiū, quod tñ concedo parcendo infirmitati veſtrȩ. Vel ſic, *Ego autem vobis parco*, in hoc q̧ conſulo cauere tribulationes carnis. Notādum eſt hic q̧ ſancta virginitas magnū bonum eſt propter multa, primò quia carnis munditiā conſeruat. Apo. 14. Hi ſunt qui cū mulieribus nō ſunt coinquinati, virgines enim ſunt, &c. Sicut bonū eſt ſal, quia conſeruat carnē à corruptione. Secūdò quia animā decorat & ornat. Vnde frequēter in ſcriptura iungitur virgo pulchra. Sap. 4. O q̄ pulchra eſt caſta generatio cū claritate.

Error dicētium matrimoniū eſſe peccatū, ſoluitur.

Virginitatis commendatio.

claritate. Cant. 4. Tota pulchra es amica mea. Tertiò quia angelis cæli aſsimilatur, ſicut dicit hic Glo. Et Matth. 22. In reſurrectione neq; nubent neq; nubētur, ſed erūt ſicut angeli Dei. Hieró. In carne præter carnē viuere, &c. Quartò quia Chriſto deſponſat. 2. Cor. 11. Deſpondi enim vos vni viro virginē caſtam exhibere Chriſto. Quintò quia iungit & approximat Deo. Pſal. Adducentur regi virgines poſt eā. Sap. 6. Incorruptio facit proximū Deo. Hiere. 3. Dux virginitatis meæ tu es. Sextò quia cęteris ſtatibus pręponderat. Eccle. 26. Nō eſt digna ponderatio animæ continentis. Infrà. eodem, Qui matrimonio iungit virginem bene facit, & qui nō iungit, melius facit. Septimò quia odorē bonæ famę ſpirat. Luc. 1. dicitur, Et nomē virginis Maria. Cāt. 2. Sicut liliū inter ſpinas, ſic amica mea inter filias Ieruſalē. Octauò quia ad nuptias æternas inuitat. Mat. 25. Quę paratæ erant intrauerunt cū eo ad nuptias, ſed heu quia ad conſeruandū difficiles. Ideo Eccl. 42. Filia patris abſcōdita eſt, &c. Et hoc, quia diabolus ſuggerit contrarium. Corruptio inclinat ad actum, pulchritudo allicit ad conſenſum.

LECTIO SEXTA.

Docet qualiter vxoribus ſit vtēdum, ac quomodo in aduerſis & ſecundis euentibus, ſit animus ipſe parandus.

HOc itaque dico fratres, tempus breue eſt. Reliquum eſt, vt & qui habent vxores, tanquam non habentes ſint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui emūt, tanquā non poſsidentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi.

Hęc eſt ſecunda pars, vbi nubentibus ſiue nuptis oſtendit bene viuendi modum, docens primò qualiter vtantur vxoribus. Secundò qualiter fortunę caſibus ſiue euētibus, ibi, *Et qui flent, &c.* Tertiò qualiter mūdi rebus ſiue poſſeſsionibus, ibi, *Et qui emunt, &c.* Quartò ſubdit rationem in his ammonitionibus, ibi, *Præterit enim figura.* In prima implicat tria. ſ. authoritatē conſiliarij, *Hoc itaq; dico, &c.* Neceſsitatē conſulendi, *Tempus breue eſt, &c.* Formā conſilij, *Reliquū eſt, &c.* Dixit ergo, *Hoc itaq;.* q.d. quia non eſt peccatū nubere, *Hoc itaq; dico fratres*, ſi coniugij, *Tempus breue eſt*, quo. ſ. non generatione carnali propagandus eſt populus dei, ſed regeneratione ſpirituali colligendus, ſecundum Glo. & quia tempus breue eſt, *Reliquū eſt*, i. hoc ſolūm reſtat agendū, *Vt qui habent vxores, ſint tanquā non habentes*, ſtudendo ſeruitio Dei, non autē operi carnali, debitum. ſ. exigēdo. Vnde dicitur, *Sint tanquā non habentes*, non dicit, tanquam non habenti, ſicut erant antiqui patres, propter quod dicit Augu. ꝙ celibatus Ioānis non pręfertur coniugio Abrahę: ſed hodie faciunt econuerſo, quia qui non habent ſunt tanquam habentes. Eſt autem notandum ꝙ tanquam non habens vxorem, eſt qui vel vxori debitum reddit nec exigit, vel propter infirmitatem vxorem ducit dolens, ꝙ ſine ea eſſe nequit. Vel pari affectu continentiā cuſtodit. Vel cauſa generandę prolis ad cultum Dei vxorem propriā cognoſcit. *Et qui flent.* pro caſibus coniugij vel pro aliqua triſtitia ſeculi. *Sint nō flentes*, conſolati. ſ. ſpe appropinquantis boni futuri. Prouer. 12. Non contriſtabit iuſtū quicquid ei acciderit. *Et qui gaudent.* pro aliqua proſperitate ſeculi, *Tanquam non gaudentes*, ſed tanquam in timore exiſtentes imminentis mali periculi. Eccle. 11. In die bonorum ne immemor ſis malorum. Deinde cūm dicit, *Et qui emunt*, hic oſtēdit qualiter vtantur mundi rebus ſiue poſſeſsionibus. Et primò qualiter vti debeant acquirēdis. Secūdò qualiter acquiſitis, ibi, *Et qui vtūtur, &c.* Dicit ergo, *Qui emunt tanquā non poſsidentes*, i. poſt hęc terrena non ſedentes, ſcilicet ſopple non apponendo cor rebus perituris. Pſal. Diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere. Ezech. 7. Qui emit, non lętetur: & qui vendit, nō lugeat. Et vt vniuerſaliter colligam, *Qui vtuntur hoc mundo*, i. rebus mundanis, non dico fruuntur, vt mali qui de eis malum faciūt finem, qui dicunt Sap. 2. Fruamur bonis quæ ſunt, i. præſentibus. Sed qui vtuntur eis ad finem debitum referēdo, ſint, *Tanquam non vtantur*, ideſt non adhæreant eis nimia delectatione. 1. Tim. 6. Habentes alimenta & quibus tegamur his contenti ſimus. Præter actū ergo coniugalem ponit quatuor differentias actuum circa ſolicitudinem mundanorū. ſ. flere, gaudere, emere, vti. Duo primi pertinent ad affectum, duo alij ad effectū. Ex humana verò ſolicitudine generatur duplex effectus. ſ. emendi reſpectu habēdorum, & vtendi reſpectu habitorū, & ītra hoc ponit Apoſtolus conſiliū temperātiæ in his quatuor actibus. Deinde cūm dicit, *Præterit enim figura, &c.* hic ſubdit rationē prædictarū ammonitionū quæ talis eſt, Tranſitoria ſunt reputanda quaſi nō ſint, ſed talia ſunt mūdana peritura, ergo quaſi nō ſint, ſunt reputanda: & hoc eſt quod dicit, quòd ideo mundana quaſi nō ſint ęſtimanda ſunt, quia præterit figura, ideſt exterior pulchritudo, vel quod eſt ibi fragile conditiones ſtatus fragilitatis. Tranſibunt enim qualitates mortales, & remanebunt immortales. Ideo tranſibit mundus & concupiſcentia eius. Omnia innouanda, quia figura non ſubſtantia mundi, non paradiſi, præterit non ſiſtit. Hic quæritur ſuper illo, ſi poteſt fieri liber. Glo. Quantò quis propter deū deſpectior eſt in hoc ſeculo, tantò magis exaltabitur in futuro. Cōtrà, ergo magis exaltabitur bonus ſubditus, ꝙ̄ bonus prælatus. Reſpondeo, Glo. intelligenda eſt cęteris paribus. Item ſuper illud, vnuſquiſque, in quo vocatus eſt. Glo. ſtatu. Contrà, ergo qui vocatus eſt in ſtatu ſeculari, nō debet intrare religionem. Reſpondeo, Apoſtolus loquitur de ſtatibus promouentibus ad ſalutem, non de impedientibus. Item ſuper illud, Exiſtimo hoc bonum eſſe. Glo. Maior eſt victoria virginum, ꝙ̄ angelorum. Contrà ergo maior corona, ergo homines erūt maiores angelis, non ſolūm æquales. Reſpondeo, maior extenſiuè, id eſt multiplicatiuè, quia habent aureolam non ſolūm auream. Item ſuper illud, Bonum eſt homini ſic eſſe. Glo. in virginitate.

Contrà, Gē. 1. Creſcite & multiplicamini: virginitas autem contraria eſt huic præcepto. Reſpondeo, Illud præceptum non eſt perpetuum, ſed datum vſq; ad tempus ſufficientis multiplicationis humani generis. Item ſuper illud, Qui habent vxores, Glo. beatiora coniugia iudicāda ſunt, quę prole concepta, pari conſenſu cōtinentiam ſeruare potuerunt. Cōtrà, vnumquodq; tantò beatius eſt, quātò magis conuenit fini ſuo: finis aūt cōiugij eſt generatio prolis. Reſpondeo, expone coniugia. i. coniuges. Vel dicendū eſt ꝙ ille nō eſt vltimus finis coniugij, ſed adimpletio numeri electorū qui citius impleretur, ſi oēs continerent. Item ſuper illud, Præterit figura huius mūdi. Glo. In iudicio mūdanorū ignium flagratione huius mundi peribit, non ſubſtantia, ſed figura. Contrà, 2. Pet. 3. Per quem cęli magno impetu trāſient. Reſpondeo ille tranſitus & illa ſolutio accidentalis eſt, non ſubſtantialis, id eſt ſecundum qualitatē, non ſecundum ſubſtantiam.

LECTIO SEPTIMA.

Continentiæ ſtatum, meliorem cæteris eſſe demonſtrat, quia tranquillior, quia ſanctior, & quia vtilior eſt.

VOlo autem vos ſine ſolicitudine eſſe. Qui ſine vxore eſt, ſolicitus eſt quæ domini ſunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cū vxore eſt, ſolicitus eſt quæ ſunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuiſus eſt. Et mulier innupta & virgo, cogitat quæ domini ſunt, vt ſit ſancta corpore & ſpiritu. Quæ autem nupta eſt, cogitat quæ ſunt mūdi, quomodo placeat viro. Porrò hoc ad vtilitatem veſtram dico, non vt laqueum vobis inījciā: ſed id quod honeſtū eſt, & quod facultatem præbeat ſine impedimento dominum obſecrandi.

Superius dedit primò virginibus cōſilium continendi. Secundò nubētibus documentū bene viuendi. Hic tertiò oſtendit ꝙ magis expedit tempus continendi. Et hoc oſtēdit, primò ratione maioris tranquillitatis. Secundò ratione maioris ſanctitatis, ibi, *Et mulier innupta, &c.* Tertiò rōne maioris vtilitatis, ibi, *Porro hoc ad vtilitatē veſtrā, &c.* Prima ratio talis eſt, Tranquillitas in amore ſolius Dei, præferenda eſt ſolicitudini mundanorū, ſed continentes habent tranquillitatē, coniugati ſolicitudinem mundi: ergo ſtatus continentium præferendus eſt ſtatui coniugatorū. Primò ergo dehortatur ſolicitudinē mundi. Secūdò ſubdit ꝙ continentes non ſunt ſoliciti niſi in his quæ ſunt Dei, ibi, *Quoniā qui ſine vxore, &c.* Tertiò oſtēdit ꝙ coniugatos oportet eſſe ſolicitos in his quę ſunt mundi, ibi, *Qui autē cum vxore, &c.* Dicit ergo, *Volo autem.* q.d. Si nubitis, prædicta facere conſulo, ſed magis, *Volo vos eſſe ſine ſolicitudine*, rei vxoriæ. Phil. 4. Nihil ſoliciti ſitis. Nota ꝙ dehortatur nos ſcriptura à ſolicitudine triplici. ſ. circa mulierem, vt hic, *Volo vos ſine ſolicitudine eſſe*, circa venterē. Matth. 6. Ne ſoliciti ſitis animæ veſtræ, &c. Circa burſam, Prou. 11. Expectatio ſolicitorum peribit.

peribit. Et rectè hoc volo, quia *Qui ſine vxore eſt, ſolicitus eſt quæ domini ſunt*, vt cõplaceat ei. Non enim babet excuſationem illorũ qui dicunt Luc. 14. Vxorem duxi, & nõ poſſum venire. Solicitus inquã. ſ. quomodo placeat Deo, interiori. ſ. pulchritudine ſua. Fœlix cuius votum eſt vxorẽ fugere, cuius ſolicitudo eſt dño ſeruire, cuius intentio eſt Deo placere. Deinde cùm dicit, *Qui autem cum vxore eſt, &c.* hic oſtẽdit quõ coniugatos oportet eſſe ſolicitos in his quę ſunt mundi, vbi implicãtur quatuor grauia. Primò vinculũ cõiugale, ibi, *Qui cum vxore.* Studiũ mundiale, ibi, *Solicitus eſt.* Subiectio vxoris, ibi, *Quomodo placeat.* Operis diuiſio, ibi, *Et diuiſus eſt.* Dicit ergo, *Qui autẽ cum vxore eſt.* ſ. in matrimonio, *Solicitus eſt quæ ſunt mundi.* i. de regimine familiæ & huiuſmodi. Vnde Iacob acceptis vxoribus, ait Gen. 30. Iuſtũ eſt vt aliqñ prouideã domui meę. i. ſolicitus ſim quõ placeam vxori. Et hoc fine poteſt ſe licitè ornare. Nam ſ̃m Glo. Magna amaritudo in domo eſt vxor triſtis, & talis diuiſus eſt nõ natura, ſed actu. ſ. diuiſione officij, non intẽtionis principalis. vnde Glo. partim ſeruit deo, partim mundo. Deinde cùm dicit, *Et mulier innupta, &c.* hic ponitur ſecunda ratio probãs ꝙ magis expedit ſeruare propoſitũ continentiæ, q̃ nubere rõne maioris ſanctitatis, & eſt ratio ſua talis, Continẽs ſtudet ſanctitati & diuinitati & amori Dei, nupta vero mũdo, ergo illa pręferenda eſt iſti. Primò ergo tangit ſtudiũ innuptæ, quia cogitat totaliter placere Deo. Secundò ſtudiũ nuptæ, quia cogitat partim placere mũdo, ibi, *Quæ autem nupta eſt.* In prima implicat tria. ſ. continentium ſtatum, cogitatũ, & fructum. Statum honeſtũ, quia innupta: & virgo cogitatum rectum, quia cogitat quæ dñi ſunt, multiplicatum fructũ, quia vt ſit ſancta, &c. Dicit ergo, Et ſimiliter, *Mulier innupta*, i. vidua, *Et virgo cogitat*, id eſt maiorem habet facultatem cogitandi *Quæ domini ſunt*, i. ſpiritualia & æterna. Cogitat, inquam, *Vt ſit ſancta*, magis q̃ nupta. Multæ enim nuptæ ſunt ſanctæ. Augu. Ampliorem non nuptarũ & in corpore & in ſpiritu ſanctificationem intelligi voluit, nõ tñ nuptas omnino ſanctificatione priuauit. Sancta, inquam, *Corpore*, i. corporalibus actionibus: &, *Spiritu*, i. ſpiritualibus actionibus. Vel, *Sãcta corpore*, cõtra vitia carnalia: *Et ſpiritu*, cõtra ſpiritualia. Deinde cùm dicit, *Quæ autem nupta eſt*, hic tangit ſolicitudinẽ nuptarũ, vbi implicant tria. Primò, coniugiũ. Secundò ſolicitudinẽ, ibi, *Cogitat quæ, &c.* Tertiò cõiugij ſtudiũ, ibi, *Quomodo placeat, &c.* Dicit ergo, *Quæ autẽ nupta eſt, cogitat quæ mundi ſunt.* ſ. de cura filiorũ, de regimine domus, & huiuſmodi. Vnde parentes monuerunt Sarã honorare ſocrum, diligere maritũ, gubernare domum, &c. Thob. 10. Cogitat inquã, *Quomodo placeat viro.* vnde hoc fine ornãtes ſe non peccant: veruntamẽ magis debẽt ſtudere ei placere ornatu morũ q̃ veſtimentorũ. 1. Tim. 2. Mulieres in habitu ornato ornantes ſe, non in tortis crinibus, auro, &c. Deinde cùm dicit, *Porro hoc ad vtilitatẽ, &c.* hic allegat tertiã rationẽ. ſ. maiorem vtilitatem. Et eſt ratio talis, Illud ꝙ eſt vtilius magis expedit, ſed continere eſt vtilius q̃ nubere, ergo magis expedit eligere cõtinentiam q̃ nuptias. Primò ergo oſtendit ꝙ vtile eſt cõtinere. Secundò quod honeſtũ eſt, ibi, *Sed id quod eſt honeſtũ, &c.* Tertiò ꝙ facile, ibi, *Et quod facultatẽ, &c.* Dicit ergo, porrò, &c. q.d. conſulo non nubere, *Porro hoc ad vtilitatem veſtrã*, maiorẽ: ſed dico vt expeditius deo ſeruiatis, quia ſic mortificatur caro quæ eſt inimica ſpũs. Augu. Sicut inimicus occiſus non facit tibi iniuriã, ſic caro mortificata nõ turbat animã. Dico inquam, *Non vt laqueũ*, fornicationis. ſ. incontinentibus *Vobis iniciã*, aliquid difficile ſuper hoc faciendo, imò potius laqueus poneretur ſi cõſuleret nubere, quia de muliere dicitur Eccle. 7. ꝙ laqueus venatorum eſt, ſed potius intendẽs inducere omnes ad id quod honeſtum eſt. ſ. ad ſanctitatẽ corporis & animæ: non quia coniugalis ſtatus non ſit honeſtus, ſed quia minus honeſtus. Aug. Non matrimonium turpe eſſe monſtrauit, ſed ꝙ honeſtius erat generalis honeſti nomine commendauit, & monens ad illud quod facultatem præbeat alicui obſeruandi ſe in dño, id eſt ad ſeruitium dñi, & hoc ſine impedimento, quod eſt in coniugio. 2. Cor. 11. Deſpõdi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto. Verè eligendus eſt ſtatus continentiæ vbi maius cõmodum, quia hoc ad vtilitatem vbi minus periculum: quia non vt laqueũ, maior honeſtas, quia id ꝙ honeſtũ, liberior facultas ſeruiendi Deo, quia facultatẽ præbet, &c. Notandum eſt hic ꝙ multiplex ſolicitudo eſt bona. Prima prælationis, ſicut nauta ſolicitus eſt de regimine nauis, pater de filijs. Ro. 12. Qui pręeſt in ſolicitudine. Secunda prædicationis, ſicut pedagogus ſolicit⁹ de puero, doctor de diſcipulis. 1. The. 2. Fiduciã habuimus loqui ad vos verbum Dei in multa ſolicitudine. Tertia dilectionis, ſicut amicus verus ſolicit⁹ eſt de cõſeruatione amoris. Ephe. 4. Soliciti ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis, &c. Quartò compaſsionis, ſicut vir miſericors ſolicitus eſt de egenis & afflictis. 2. Tim. 1. Cùm veniſſet Romam ſolicitè me quæſiuit & inuenit. Quinta deuotionis, ſicut ſeruus ſolicitus eſt de placendo dño, religioſus Deo. Mich. 6. Indicabo tibi ò homo quid ſit bonum. Et poſt ſolicitè ambulare cum Deo tuo. Sexta circumſpectionis, ſicut ſpeculator eſt de caſtro cuſtodiẽdo. Deut. 4. Cuſtodite animas veſtras ſolicitè. Corpus enim cum organis, anima cum potentijs quoddam⁹ caſtrum eſt. Septima actionis, ſicut agricola ſolicitus eſt opere perficiendo. Luc. 10. Martha Martha ſolicita es. 2. Timot. 2. Solicitè cura teipſum probabilem exhibere Deo. Octaua prouiſionis, ſicut diſpenſator de domo, mercator de computo, pauper de pane quęrendo. Rom. 12. Solicitudine non pigri.

Solicitudines bonæ multæ ſunt.

LECTIO OCTAVA.

Docet, licitè virginem, virginitatem ſeruare, & licitè nubere, ſi velit, præferatur tamen virginitas coniugio, & ſolutam à viro, ſic permanere hortatur.

SI quis autem turpem ſe videri exiſtimat ſuper virgine ſua, quòd ſit ſuperadulta, & ita fieri oportet, quod vult faciat: non peccat ſi nubat. Nam qui ſtatuit in corde ſuo firmus non habens neceſsitatem, poteſtatem autem habens ſuæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde ſuo ſeruare virginem ſuam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem ſuam, bene facit, & qui nõ iungit melius facit. Mulier alligata eſt legi quanto tempore vir eius viuit: quòd ſi dormierit vir eius, liberata eſt à lege. Cui autem vult nubat, tantùm in domino. Beatior autem erit ſi ſic permanſerit ſecundum meum conſilium. Puto autem quòd & ego ſpiritum Dei habeam.

Superius egit de virgine, hic agit de virginũ cuſtodibus, oſtendẽs primò ꝙ licet eis virgines ſuas cõiugio copulare. Secundò quod nõ ſimiliter nuptis licet, niſi poſt mortẽ viri contrahere, ibi, *Mulier alligata eſt, &c.* In prima primo oſtẽdit ꝙ cuſtos poteſt dare virginem ſuam in coniugio. Secundò ꝙ nõ peccat hoc faciendo, ibi *Nec peccat ſi nubat, &c.* Tertiò ꝙ etiã bene facit ſeruãdo, ibi *Nam qui ſtatuit, &c.* Quartò quod licet vtrunq; ſit bonũ, tamẽ hoc eſt melius illo, ibi, *Igitur & qui matrimonio, &c.* In prima primo ſupponit in virgine ętatẽ nubilem. Secundo voluntatem nubendi, ibi, *Et ita oportuit fieri, &c.* Tertio dat nubẽdi licẽtiã, ibi, *Quod vult faciat, &c.* Dicit ergo, *Si quis autẽ, &c.* q.d. eſſe ſine coniugio, honeſtius eſt & expeditius. Sed tamen *Siquis turpem ſe videri exiſtimat* apud iudiciũ hominũ *Super virgine ſua* timẽs ne corrũpatur, eo *Quod ſit ſuperadulta*, i. vltra pubertatẽ & iã in nubilibus annis, *Et ita oportet fieri* vt nubat, quia non vult continere, *Quod vult* virgo. *Faciat* cuſtos. Eccle. 7. Trade filiam tuam & grãde opus feciſti & homini ſenſato da illam. Nec *Peccat* cuſtos *Si nubat* virgo: hoc ideo dicit ſecundum Glo. ne etſi virgo non peccet, cuſtos videatur peccare. Aug. de bono coniugali. Quæ ſi non continet, nubat: quæ non cœpit, deliberet: quæ egreſſa eſt, perſeueret, nulla aduerſario detur occaſio, ſed falſa retrahatur oblatio. Deinde cùm dicit, *Nam qui ſtatuit, &c.* hic oſtendit ꝙ cuſtos virginis bene facit eam in ſtatu virginali ſeruando, vbi implicatur quadruplex conditio ad hoc expediens. Prima ꝙ cuſtos firmus ſit in propoſito eam virginẽ cuſtodiendi. Secũda quod nõ timeat de caſu virginali, ibi *Nõ habẽs neceſsitatẽ &c.* Tertia ꝙ cognoſcat in virgine propoſitũ continendi, ibi, *Poteſtatẽ autem habens, &c.* Quarta ꝙ hoc faciat ex deliberatione, ibi *Et hoc iudicauit.* Dicit ergo, *Nã qui ſtatuit, &c.* q.d. ideo autẽ dico quod nõ peccat qui tradit virginem: nã de alio qui ſeruat eã, patet ꝙ bene faciat. *Nam qui ſtatuit in corde ſeruare virginẽ ſuam, firmus* in propoſito ſuo, nõ curãs ſobolẽ, vel aliud huiuſmodi, *Non habens neceſsitatem* tradendi eam, cũ virgo velit continere, *Poteſtatem autẽ habens*, ſiũ alumnæ continẽtiam *Voluntatis ſuæ* perficiendæ. *Et hoc iudicauit in corde ſuo*, i. ex iudicio rationis, nõ ex leuitate mentis diſcernit eſſe bonum. 1. Timo. 5. Sine pręiudicio nihil facias,

cias, iudicauit, inquam, *Seruare virginem ſuam*. Ambro. Nõ ingerens ei fomitem nuptiarum. Eccle. 7. Filiæ tibi ſunt, ſerua corpus illarum. Qui facit inquam ſic, *Bene facit*. Deinde cùm dicit, *Igitur & qui matrimonio, &c.* hic oſtendit quod licet vtrunq; ſit bonũ, tamẽ virginitas eſt melior matrimonio. Vbi primò approbat ſtatũ coniugalem. Secundò præponit ſtatum virginalem, ibi, *Qui non iungit, &c.* Dicit ergo *Igitur & qui, &c.* q.d. quia oportet fieri vt diximus: igitur *Et qui matrimonio iungit virginem, bene facit*, quia licitũ eſt quod facit: *Et qui non iungit*, cũ virgo acquieſcat continere, *Melius facit*. Glo. melius facit qui apud Deũ meritum ſuũ collocat, & à ſolicitudine liberat eã. Melius enim eſt quod licet & expedit, q̃ quod licet & nõ expedit. Hic enim bene vtitur malo, ibi verò benè vtitur bono. Bene vtitur quis bono continentiã dedicãs Deo. Malè vtitur quis bono continentiam dedicans idolo. Malè vtitur quis malo concupiſcentiã relaxans adulterio. Bene vtitur malo concupiſcentiam reſtringens connubio. Bonũ eſt pudicitia coniugalis, ſed melius eſt continentia virginalis vel vidualis, ſm Glo. Deinde cùm dicit, *Mulier alligata eſt legi, &c.* hic oſtẽdit ꝙ nõ ſimiliter cõiugata, niſi viro mortuo poteſt contrahere. Vbi primo oſtendit, quod cõiugata nõ poteſt nubere viro viuẽte. Secũdo ꝙ viro mortuo, poteſt alij nubere, ibi, *Quod ſi dormierit, &c.* Tertio ꝙ melius eſt illi cõtinere, ibi. *Beatior autem erit, &c.* Quarto ꝙ debet cõſilio eius credere, ibi *Puta autem quod & ego, &c.* Dicit ergo, *Mulier alligata eſt, &c.* q.d. Qui nõ iungit virginẽ ſuã, melius facit. Et verè meli⁹, quia *Mulier alligata eſt, &c.* Vel ſic, virgo quocunq; tẽpore poteſt nubere, ſed vxorata non, quia *Mulier alligata eſt legi, ita vt non poſſit nubere alteri quanto tẽpore vir eius viuit*. Ro. 7. Quæ aũt ſub viro eſt mulier, viuẽte viro alligata eſt legi viri. Deinde cũ dicit, *Quod ſi dormierit* ſomno mortis. De qua dormitione Ioã. 11. Lazarus amicus noſter dormit. *Vir eius, &c.* Augu. non dicit primus, ſecundus, vel tertius, vel quartus, vel quouſque licet. Nec nobis diffiniendũ eſt ꝙ non diffinit Apoſtolus. Vnde nec vllas nuptias debeat dãnare, nec eis verecundiã numeroſitatis afferre. *Si dormierit* inquã, *Liberata eſt à lege viri*, vnde permittit ei nubere. Hic patet quod reſurgenti nõ tenetur copulari, *Sed cui vult nubat*. Iuuitę.n. nuptiæ ſolẽt habere malos prouentus, ideo dicitur Gene. 24. Vocemus puellã & quæramus voluntatem eius. Nubat, inquã, tantum in dño. i. viro ſuę religionis: nã in diſpari cultu prohibitum eſt in lege matrimoniũ. Deut. 7. Per hanc licentiã Apoſtoli, reuocatę ſunt omnes pœnę & infamiæ, quę ſm leges infligebantur olim mulieri ſecundo nubenti infra tẽpus luctus. i. intra annum. Ergo in nuptijs exigitur perſonarũ legitimitas, vnde dicitur liberata eſt cõſenſus libertas: vnde addit, cui vult nubat. Cultus paritas, vnde ſubdit, tantũ in dño. Deinde cũ dicit, *Beatior autẽ erit &c.* hic oſtendit quod melius eſt illi cõtinere quã nubere; dicẽs, quãuis liceat ei nubere, *Tamẽ beatior erit ſi ſic permanſerit*. i. innupta. Et hoc eſt conſiliũ meum ſupra eodẽ datũ: habebit.n. fructum ſexageſimum qui debetur viduis. Mat. 13. Aug. ſatis oſtendit beatam eſſe poſt mortem viri, & ſecundo nubentẽ, ſed beatior eſt nõ nubens. Deinde cũ dicit *Puto autẽ quod ego, &c.* hic vltimo oſtẽdit quod debent cõſilio eius credere, quia inſpirante ſpiritu ſancto hoc conſulit. Et hoc eſt ꝙ dicit, *Puto autẽ, &c.* q.d. faciendum eſt ſm conſilium meũ, quia *Puto & ego* ſicut cæteri apoſtoli *Spiritum Dei habeam*. Ro. 8. Sed & noſipſi primitias ſpiritus habentes, &c. Hoc ergo conſilium debet impleri & propter fructum ſequentẽ: quia beatior erit, & propter conſulentis authoritatem: quia ſm conſiliũ meum & propter ſpiritum Dei inſpirantem, quia puto, &c. Hic quæritur ſuper illo verbo, Volo vos ſine ſolicitudine eſſe. Contra Ro. 12. Solicitudine non pigri. Reſponſio, Ibi loquitur de ſolicitudine ſpirituali, hic de tẽporali. Itẽ ſuper illo, diuiſus eſt. Cõtra, Oſeę 10. Diuiſum eſt cor eorũ, nunc interibunt. Rñſio, Ibi loquitur de diuiſione intẽtionis principalis, hic de diuiſione actionis. Item Glo. ibidẽ, partim ſeruit Deo, partim mũdo. Cõtra, Matt. 6. Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Rñſio, Verum eſt ita ꝙ ęqualiter ſeruiat vtriq; in eo ꝙ duo .ſ. cõtrarij ſunt. Itẽ ſuper illud, Mulier innupta cogitat quæ dñi ſunt, Glo. non cogitat, ne dãnetur à Deo. Contrà, dãnari poteſt, vt patet in parabola de fatuis virginib⁹. Reſpõſio, nõ cogitat hoc ſolũ, ſed cũ hoc etiã ne offendat ſpõſum. Itẽ ſuper illud, Vt ſit ſancta corpore & ſpiritu. Glo. nõ poteſt fieri vt nõ ſit ſanctũ corpus quo vtitur ſanctificator ſpiritus. Cõtrà, ſpiritusſanctus vſus eſt in lingua Cayphę nõ ſancta. Io. 11. Reſponſio, vtebatur ea vt ſpiritus, nõ vt ſanctificator. Item ſed ad id quod honeſtũ eſt. Contrà; ergo matrimoniũ turpe. Reſponſio, ſm Glo. Poſitiuum poſuit pro comparatiuo. Item ſuper illud, Qui non iungit melius facit. Glo. hic, ſ. in coniugio bene vtitur homo malo. Contrà, cuius vſus bonus eſt, ipſum quoq; bonũ eſt. Reſpõſio, illud intelligitur de vſu rei per ſe, ſ. ad quem ordinata eſt, nõ per accidens, ſcilicet ad quem ex prudentia vtentis ordinatur. Item Glo. ibidem, Melius eſt bene vti bono, q̃ bene vti malo. Contrà, hoc difficilius illo. Reſponſio, loquitur hic de malo vitij non ſupplicij. Item ſuper illo verbo in Glo. duę permiſſæ. Contrà, ergo duæ nuptiæ non ſunt à Deo. Reſpõſio, Non ex eo quod duę, niſi ex conſequenti. Itẽ ſi dormierit vir, quid dicendũ eſt ſi reſuſcitatur? Reſpõſio, requiritur conſenſus nouus ad hoc quod ſit matrimoniũ. Itẽ ſuper illud, puto quod ſpiritũ Dei habeam. Contrà, Rom. 8. Certus ſum quod neq; mors, neq; vita, &c. Reſponſio, ſecundũ Glo. non dicit hoc dubitando, ſed quaſi increpãdo.

CAPIT. VIII. LEC. I.

De idolotitis veritatem determinans dicit, multos habere de eis ſcientiam abſque veritate, affirmatq, minime nos eſcam commendare Deo.

DE his autem quæ idolis ſacrificantur, ſcimus quia omnes ſcientiam habemus. Scientia inflat, charitas verò ædificat. Siquis autẽ ſe exiſtimat ſcire aliquid, nondũ cognouit quemadmodũ oporteat eũ ſcire. Siquis autẽ diligit Deũ, hic cognitus eſt ab eo. De eſcis autem quæ idolis immolantur, ſcimus quia nihil eſt idolum in mundo, & quod nullus Deus niſi vnus. Nam etſi ſunt qui dicantur Dij, ſiue in cœlo ſiue in terra, (ſiquidẽ ſunt dij multi, & domini multi:) nobis tamen vnus Deus pater, ex quo omnia & nos in illo: & vnus dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia: & nos per ipſum. Sed non in omnibus eſt ſciẽtia. Quidam autem cũ conſcientia vſq; nunc idoli quaſi idolotitũ manducant, & cõſcientia ipſorum cùm ſit infirma, polluitur. Eſca autem nos non cõmendat Deo. Neq; enim ſi manducauerimus, abundabimus: neq; ſi nõ manducauerimus, deficiemus.

Excluſo errore circa correctionẽ criminum. cap. 5. & 6. Item circa virginitatem & matrimonium. c. 7. hic excludit errorem circa eſum & abſtinentiam ciborum. ca. iſto, & 9. & 10. loquens de his quæ idolis immolabantur, à quibus, quamuis in ſe licitis, abſtinere monet. Primo allegando eis ſcandalum infirmorum. c. iſto. Secundò exemplum ſui qui propter alios abſtinet à receptione ſumptuum licitorũ. c. 9. Tertiò exemplum pœnæ Iudæorum poſt tanta beneficia Dei in deſerto proſtratorum, ca. 10. Ergo propter ſcandalũ proximi exemplo Apoſtoli propter timorem ſupplicij debemus abſtinere à cibis aliquando licitis. In primo oſtẽdit quod in ſe licita eſt comeſtio idolotitorũ. Secundò monet nihilominus abſtinere propter ſcandalũ fratrum infirmorum, ibi, *Videte ne forte, &c.* In prima, primò ꝓponit quod maiores eorũ habent ſciẽtiam de idolotitis. Secundò oſtendit qualem ſcientiã habent de eis, ibi, *De eſcis autem quæ idolis immolantur, &c.* Tertiò quod quidã infirmi hac ſcientia carẽt, ibi, *Sed non in omnibus eſt ſciẽtia, &c.* Quartò ꝙ alij cõrã eis idolotita edere nõ debẽt, ibi *Eſca autẽ nos non cõmendat Deo*. In prima, primò dicit, ꝙ de idolotitis ſcientiã habent. Secundò quod eã ſine charitate inutiliter habẽt, ibi, *Scientia autem inflat, &c.* Tertiò oſtendit à quib⁹ habeatur hæc ſciẽtia inſufficienter, ibi *Siquis autem exiſtimat*. Quartò à quibus ſufficiẽter, ibi, *Siquis autem diligit, &c.* Dicit ergo, *De his autem, &c.* q.d. de prædictis quęſiuiſtis à me, ſ. de pertinẽtibus ad matrimoniũ: de alijs autẽ vt de immolatis idolo nõ fuit neceſſe quęrere: quia omnes ſcitis ſuper hoc veritatẽ: & hoc eſt ꝙ dicit, *De his autem quæ idolis ſacrificãtur* an liceat edere vel nõ, ſcimus ego & vos, ꝙ liceat ea comedere, ſm illud Titum. 1. Omnia mũda mũdis. Scimus quia omnẽ ſcientiã habemus, ego, ſ. & vos perfecti inter alios, ſc. ſcientiam de creatore & creaturis: & ideo minus excuſabiles ſi malè fecimus. Deinde cùm dicit, *Scientia autem inflat, &c.* hic oſtendit quomodo ſine charitate ſcientiã inutiliter habent, quaſi dicat: Habetis quidem ſcientiam, ſed non valet vobis, quia inde ſuperbitis contra ignaros: ſcien-

Matrimonium tria requirit, & quæ.

tiã autem ſi ſola eſt, inflat. Eccl. 1. In molta ſapientia, multa eſt indignatio. Act. 26. Multæ literæ te faciunt inſanire. Hęc enim fuit plaga Aegyptiorum, id eſt ſapiẽtium huius mundi veſicę turgẽtes. Exod. 9. Charitas vero ędificat infirmos, quæ quod eis obeſſe poteſt, dimitiit, quia non quærit quæ ſua ſunt. Vnde addenda eſt ſcientiæ charitas. Augu. Addire ergo ſcientiæ charitatem, & vtilis erit ſcientia. Per ſe quidẽ eſt inutilis, ex charitate vtilis. Philoſophus, Scire autem nihil, aut parum prodeſt ad virturem. Deinde cùm dicit, *Si quis autem exiſtimat, &c.* hic oſtendit à quibus hæc ſcientia habetur inſufficienter, quia ab illis, qui ea vtũtur in nocumentũ proximi: & eſt ſua ratio talis. Quicunq; habet ſcientiã & non modum vtendi ea, habet ſcientiã inſufficienter: ſed qui habet ſcientiam ſine charitate, eſt huiuſmodi: ergo qui habet ſcientiam ſine charitare habet inſufficienter ſciẽtiam. Primo ergo ſuppooit ſcientiam ſine charitate. Secundo oſtendit inſufficientiã talis ſcientiæ, ibi, *Nondum cognouit, &c.* Tertio ratiooem inſofficientiæ, ibi, *Quemadmodum oporteat, &c.* Dicit ergo, *Si quis autem, &c.* quaſi dicat. Habetis ſcientiam, ſed noo ſufficientem: quia ſi quis veſtrum exiſtimat ſe ſcire, habeos ſcientiã ſine charitate, aliquid ſcit ſcilicet ꝙ liceat comedere idolotita. Nondũ tamen cognouit, quia non ſe cognoſcere facto oſtendit, *Quomodo oporteat eum ſcire*, i. qualiter debeat vti ſcientia, quia in ædificationem, non in nocumentum aliorum. Scire autem contingit dupliciter, ſcilicet habere ſcientiam & vti ſcieotia: ſicut videre, habere viſum, & vti viſu. Glo. Bernardi. Hic oò approbat Apoſtolus multa ſciẽtem, ſi modum ſciendi neſcierit. Modus enim ſciẽdi eſt, vt ſcias quo ordine, quo ſtudio, quo fine ſcire quęq; oporteat: quo ordine, vt id prius quod maturius ad ſalutem: quo ſtudio, vt id ardentius quod efficacius eſt ad amorem: quo fine, vt non ad inanem gloriam vel curioſitatem velle aliqrid, ſed ad ædificationem tui & proximi. Sunt nanque qui ſcire volunt eo fine tantùm, vt ſciant, & curioſitas eſt: quidam vt ſciantur, & vanitas eſt: quidam vt ſcientiam vendant, & turpis quæſtus eſt: quidam vt ædificentur, & prudeotia eſt: quidam vt ædificent, & charitas eſt. Deinde cùm dicit, *Si quis autem diligit, &c.* hic oſteodit à quibus hæc ſcientia habetur ſufficiẽter, quia ab illis qui vtuntur ea ex charitate. Primo ergo ſuppooit ſcientiam eum charitate. Secundo oſtendit ſufficientiam talis ſcientiæ, ibi, *Hic cognitus eſt*. Dicit ergo, *Siquis, &c.* quaſi dicat. Ille perfectè nõ ſcit qui neſcit quemadmodum oporteat eum ſcire. *Siquis autem diligit Deum*, & ita cum ſcientia habet charitatem, *Hic cognitus*, id eſt approbatus eſt *Ab eo.* Nouit eoim dominus qui ſunt eius. 2. Tim. 2. Vnde talis verè ſcit Deo approbante, quia bene vtitur ſcientia propter charitatem annexam. Notandũ eſt hîc, quòd ad hoc quòd aliquis ſciat quemadmodum oporteat ſcire, nouem ſunt neceſſaria. Primò homiliter ſine inflatione. Philippen. 4. Scio humiliari. Pſal. Si noo humiliter ſentiebam. Secundò ſobriè ſine præſumptione. Sopra primo. Non iudicaui me ſcire. Rom. 11. Non plus ſapere quam oportet. Tertiò certitudinaliter ſine hæſitatione. 1. Timot. 1. Scio cui credidi, & certus ſum. Quartò veraciter & ſine errore. 2. Timot. 3. Semper diſcentes, & ounquam ad ſcientiam veritatis peruenientes. Quinto ſimpliciter ſine deceptione. 1. Timot. 6. Oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ. Sextò ſalubriter cum charitare & dilectione. Infra 13. Si habuero omnem ſcientiam, charitatem autem nõ habuero. Septimò vtiliter cum proximorum ædificatione. Infra 12. Alij datur ſermo ſcientiæ in eodem ſpiritu. Octauò liberaliter cum gratuita communicatione. Sapien. 6. Ponam in lucem ſapientiam eius. Nono efficaciter cum bona operatione. Scienti enim bonum, & non facienti, peccatum eſt illi. Iacobi. 4. Primum, ſcilicet humilitas ſcientię arguit ſapientes ſuperbos, ſobrietas curioſos, certitudo dubioſos, veritas hæreticos, ſimplicitas aduocatos, ſalobritas magos, vtilitas iniquos, liberalitas auaros, efficacia otioſos. Deinde cùm dicit, *De eſcis autem quæ idolis, &c.* hic oſtendit qualem ſcientiam habent de idolotitis, oſtendens primò quod ſciunt idolũ nihil eſſe. Secundò quod ſciũt omnia à Deo eſſe, ibi, *Nam etſi ſunt qui dicantur dij*. In prima primò dicit idolũ nihil eſſe. Secundò iuxta hoc ad declarationẽ oſtendit Deũ non niſi vnõ eſſe, ibi, *Et quod nullus Deus, &c.* Dicit ergo, *De eſcis autem, &c.* q. d. prędictis modis nõ valet ſciẽtia, ſed tñ *De eſcis quæ immolantur idolis*, ſcimus ſcientia vera, ſ. ꝙ in ſe ſunt licitę, nec propter idolum ſuot immundę: & hoc quia *Idolum nihil eſt in mundo*. Hoc tripliciter exponitur. primo modo ſic, Idolũ nihil eſt in mundo, i. inter creaturas mundi quaotũ ad formã idoli licet enim materia idoli ſit aliquid, i. aurum vel argentum vel hoiuſmodi, tamen nil eſt forma, ſ. quę creditur ibi eſſe ab idolatris, qui credunt idolũ eſſe Deũ. Eſa. 41. Ecce vos eſtis ex nihilo, & opus veſtrũ ex eo quod nõ eſt. Secundò modo ſic, idolũ nihil eſt, ſ. perſona ſubſiſtens ex ſimulachro & ſpiritu præſidenre. Ex iſtis. n. duobus nihil fit ſicut ab idolatris potatur. Hier. 10. Confuſus eſt omnis artifex io ſculptili, quia falſum eſt ꝙ conflauit & non eſt ſpiritus in eo. Tertiò modo ſic, idolũ nihil eſt in mundo, i. nullius rei quæ ſit in mundo habens ſimilitudinẽ. Eſt enim differentia inrer idolum & ſimulachrũ, quia ſimulachrum dicitur quod ſit ad ſimilitudinẽ rei alicuius naturalis: idolum ad oullius rei ſit ſimilitudinem, vt ſi corpori humano addatur caput equinum. Eſa. 40. Cui ſimilem feciſtis Deũ, &c. Et ſcimus etiã ꝙ nullus Deus niſi vnus. Deu. 6. Audi Iſrael, dominus Deus tuus, Deus vnus eſt. Deinde cùm dicit, *Nam etſi ſunt qui, &c.* hic oſtendit ꝙ ſciũt omnia à Deo eſſe non à dijs nuncupatiuis vel adoptiuis; vt ſunt idola, vel ſancti, ſed ab vno ſummo. Primò ergo dicit, quomodo poteſt intelligi Deorum pluralitas, ſcilicet per adoptionẽ vel nuncupationem. Secundò quomodo eſt diuinitatis vnitas, ſcilicet per eſſeotiam, ibi *Nobis tantum vnus Deus, &c.* Vbi primò tangit vnitatem in patre. Secuodò in filio, ibi, *Et vnus dominus, &c.* In prima tangit tria, ſcilicet eſſentiam, quia vnus Deus: perſonam, quia pater: potentiam, ex quo omnia: clementiam, quia & nos io illo, ſimiliter iſta tangit in filio. Dicit ergo, *Nam etſi ſunt, &c.* quaſi dicat, & verè non eſt niſi vnus Deus. *Nam etſi ſunt qui dicantur dij* verè participatione diuinitatis vt ſancti. Pſal. Ego dixi dij eſtis, ſiue in cælo vt ſancti comprehenſores, ſiue in terra, vt ſancti viatores. Siquidem ſunt dij multi verè participatione diuinitatis vt ſancti & iuſti domini, apoſtoli & prælati, nobis tamen &c. Alio modo legitur ſic, *Nam etſi ſunt qui dicantur dij* à gentibus, ſcilicet falſa nuncupatione: ſiue in cælo, vt ſol & luna: ſiue in terra, vt Mercurius & Diana. *Siquidẽ ſunt dij multi*, ſola ſcilicet nuncupatione ſecundum gentiles. Pſal. Dij gentium dæmonia, *Et domini multi*, qui alijs præſunt: *Nobis tamen tantum vnus eſt Deus* eſſentialiter, ſcilicet pater, ex quo omnia ſecundum naturam & per paternam authoritatẽ. Rom. 11. Ex quo omnia & nos in illo per gratiam. Act. 17. Io ipſo viuimus, mouemur & ſumus. Et vnus cum patre Deus dominus Ieſus Chriſtus. Ioan. 10. Ego & pater vnum ſomus. *Per quem omnia*, ſcilicet facta ſunt ſecundum oaturam. Ioan. 1. Omnia per ipſum facta ſunt. *Et nos per illum*, ſcilicet ſumus in Deo per gratiam. Rom. 1. Per quem accepi gratiã, &c. ergo vnus eſt altiſſimus creator omnium omnipotens. Ex his elicitur talis ratio. Nõ eſt niſi vnos Deus qui fecit omnia, ſed multa ſunt idola, ergo non ſunt Deus qui fecit omnia, nec creduntur aliquid, ergo nihil, *Sed non in omnibus eſt ſcientia.* Habito ꝙ maiores illorũ habent ſcientiã de idolotitis, hic oſtendit ꝙ minores hac ſcientia carent. Vbi primo oſtendit ꝙ in quibuſdã defuit prædicta de idolotitis ſciẽtia. Secundò ꝙ propter hoc, eſu. ſ. idolotitorũ polluitur eorum conſcientia. Vbi primò tangit pollutæ conſcientiæ rationẽ. Secũdò ipſam pollutionem, ibi, *Et conſcientia ipſorum, &c.* Dicit ergo, *Sed nõ in omnibus &c.* q. d. hoc ſcimus oos, ſ. quod *Idolum nihil eſt*, ſed nõ in omnibus vt in infirmis eſt ſcientia hæc, & verè, nõ eſt in omnibus: quidam tameo &c. Vel ſic, oos ſcimus ꝙ *Idolum nihil eſt* in mundo. Quidam enim cũ conſcientia idoli, quia ſcilicet putant idolum aliquid diuioum eſſe vſque nunc, i. poſt conuerſionem ſicut antè manducant idolotitum, i. de ſanctificatis idolis, & hoc non quaſi cibum ſimpliciter, ſed quaſi idolotitum, ſcilicet ad reuerentiam idoli, & *Conſcientia illorum* cùm ſic infirma, *Polluitur per illos*, ſcilicet qui habent rectam ſcientiam, ſed non cum charitate, per quos in hunc errorem infirmi inducuntur. Deu. 27. Maledictus qui errare facit cęcum in itinere. Hic innuit ꝙ non cibus, ſed cõſciẽtia polluitur per peccatum, comedeodo ad exemplum malorũ. Deinde cùm dicit, *Eſca autem non commendat, &c.* hic quarto oſtẽdit ꝙ corã eis idolotita comedere nõ debet. Vbi primò oſtendit ꝙ huiuſmodi comeſtio nihil prodeſt apud Deum. Secundò probat ꝙ non præſtat aliquod bonũ augmentũ, ibi *Neq; enim ſi non manducaueritis.* Dicit ergo.

Scĩetia non prodeſt ſine vſu & modo ſtudĩdi.

Idolum & ſimulacri differẽtia & quæ horum differentia.

Eſca

Eſca autem, &c. q. d. Illis nocet veſtra comeſtio, vobis autẽ nõ prodeſt. *Eſca enim nos non commendat Deo*, ſed recta fides in edendo. Nam nec Eſau eſu lenticulæ iuſtificatus eſt, nec Helias eſu carnium pollutus eſt. Rom. 14. Non eſt regnum Dei eſca & potus. Heb. vlt. Bonum eſt gratia ſtabilire cor, non eſcis. Deinde cũ dicit, *neque enim ſi non manducauerimus, &c.* hic probat quod propoſuit, & eſt ſua ratio talis. Nõ comedere idolotitum non diminuit bonum: comedere non auget, ergo talis eſca ſumpta vel non ſumpta nihil prodeſt apud Deum: & hoc eſt quod dicit, *neque enim ſi non manducauerimus, deficiemus*, i. minus ab eo habebimus. *neque ſi manducauerimus abundabimus in* virtutibus, quia eſca ventri, nõ menti proficit, & ita cùm non ſit de veritate vitæ iuſtitię & doctrinæ, dimittenda eſt propter ſcandalum.

LECTIO SECVNDA.

Hortatur ne offendiculum ponant infirmis eorum licentia, aſſerẽs ſe malle perpetuo a carnibus abſtinere, quam eſu carnium fratrem offendere.

Videte autem ne fortè hæc licentia veſtra offendiculum fiat infirmis. Si quis enim viderit eum qui habet ſcientiam in idolio recumbentem, nõnne conſcientia eius cùm ſit infirma, ædificabitur ad manducandum idolotita? Et peribit infirmus in tua conſcientia frater, propter quem Chriſtus mortuus eſt, ſic autẽ peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam eorum infirmam in Chriſto, peccatis. Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum ſcandalizem.

Hæc eſt ſecunda pars huius capituli: ſuperius .n. oſtendit quod in ſe licita eſt comeſtio idolotitorum, hic monet abſtinere ab ea propter ſcandalum infirmorũ. Vbi primò monet ne offendant fratrem ſua comeſtione. Secundò ꝙ poteſt offendere, ibi, *Si enim quis viderit, &c.* Tertio oſtendit malũ quod inde poteſt accidere, ibi, *Et peribit infirmus, &c.* Quarto præbet ſe in exemplum abſtinentium, ibi, *quapropter ſi eſca ſcandalizat, &c.* Dicit ergo, videte, quia quãtum ad nos nihil prodeſt vel obeſt eſca ipſa, ſed tamen *Videte ne forte hæc licentia veſtra* qua ſcitis licere vobis comedere de idolotitis, *Offendiculum fiat infirmis* in fide, qui nondũ ſciũt idolum nihil eſſe. Leui. 19. Coram cęco non pones offendiculũ. Deinde cùm dicit, *Si quis viderit, &c.* hic oſtendit quomodo poſſunt offendere, quia comedendo idolotitum coram infirmis: vbi implicantur quatuor concurrentia ad ſcãdalum. Primò maiorum ſcientia. Secundò comeſtio idolotiti publica, ibi *In idolio recumbentem*. Tertiò occaſio ſcãdali accepti, ibi, *Nõnne conſcientia eius*. Dicit ergo, *Si enim quis, &c.* q. d. Et verè poteſt eſſe offendiculum. *Si enim quis infirmus viderit eum qui habet ſcientiam recumbentem in idolio*, i. in pręſentia idoli, *nõnne conſcientia eius cùm ſit infirma*, per te *Ædificabitur*, i. per factum tuum, *Ad manducandum idolotita*, i. ſacrificata in reuerentiam idoli, quaſi dicat, ſic videns enim quis fratrem peritum in idolio ſacrificata comedere, incipit ipſe edere non illa conſcientia qua ille, ſcilicet peritiæ cauſa, ſed id putat eſſe numen in cuius reuerentia hoc fiat. Deinde cùm dicit, *Et peribit infirmus*. Hic oſtendit malum quod inde poteſt accidere. & hoc duplex. Primò ſcandalum proximi. Secundo offenſam proximi, ibi, *Si autem peccantes, &c.* In prima implicantur tria, peccantis cõditio, quia infirmus: peccandi occaſio, quia in tua cõſcientia: peccati exaggeratio, quia propter quẽ Chriſtus mortuus eſt. Dicit ergo, & ita *Peribit infirmus in fide*, id eſt, in tua ſciẽtia, *Frater*, id eſt, occaſione accepta à tua ſcientia: quia te ſapientem videt comedere, putãs ꝙ ſub idoli veneratione comedas, *Propter quem* ſaluãdum *Chriſtus mortuus eſt*, & ita grauiter peccas. Ro. 14. Noli cibo perdere illum pro quo mortuus eſt Chriſtus. *Sic autem peccantes in fratres*, peccato ſcãdali, & *Percutientes conſcientiam eorũ infirmam* gladio mali exempli. Amos. 9. Percute cardinem, i. conſcientiam & cõmouebuntur ſuperliminaria, i. intellectus & affectus. *In Chriſto peccatis*, cuius membra ſunt: non ait in Chriſtum ſecundum Glo. quia in Chriſtum peccare, eſt Chriſtũ negare, i. peccare in fide. In Chriſto peccare eſt in his quę Chriſti ſunt peccare, ſcilicet in moribus: ſicut ille qui in lege eſt, dicitur in lege peccare: qui autem in lege nõ eſt, dicitur peccare in legem. Deinde cùm dicit, *Quapropter ſi eſca &c.* Hic vltimò proponit ſe in exemplum abſtinentiæ, vbi primò implicat ſcandalum. Secundò ex hoc explicat abſtinentiæ propoſitum, ibi, *Non manducabo, &c.* Tertiò præuenit dubium, ibi, *Ne fratrem meum, &c.* Dicit ergo, *Quapropter*, ne ſc. peccem in Chriſtũ, *Si eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem* aliquã, non ſolùm idolotita *In æternum*: ſi ergo propter ſcandalum fratrum abſtinendum eſt quaſi à neceſſarijs vitæ, multo magis à ſuperfluis: & hoc nõ ideo ꝙ eſca in ſe mala ſit, ſed *Ne ſcandalizem fratrem meum*. Nam qui ſcandalizauerit vnũ de puſillis iſtis, expedit ei vt ſuſpẽdatur in collo eius mola aſinaria, &c. Matth. 18. Rom. 14. Omnia munda mundis, ſed malum eſt homini qui per offendiculum manducat. Hic quæritur ſuper illud, Scientia inflat. Glo. ſcientia per ſe inutilis eſt. Contrà, ſcientia per ſe bona eſt, ergo & vtilis. Reſponſio, Inutilis eſt ad ſalutem, vtilis tamen ad multa alia. Item charitas ædificat. Contrà, ſicut ſcientia inflat, non per cauſam, ſed per occaſionem, ſic & charitas. Reſponſio, Non eſt ſimile, quia ſcientia habenti ſe manifeſtat, ſed non ſic charitas: quia nemo certus eſt de charitate. Item ſuper illud, Idolum nihil eſt, Glo. Naturam Deus formauit, ſed ſtultitia hominum formam dedit. Contrà, Omne eſſe eſt à Deo, ergo omnis forma. Reſponſio, Gloſ. loquitur de forma putatiua in natura, non de vera. Item ibidem Glo. Forma hominis in idolo non eſt facta per verbum. Contrà, Ioan. 1. Omnia per ipſum facta ſunt. Reſponſio, quamuis forma hominis in illo ſit facta per verbum, non tamen in idolo, id eſt, ad colendum. Item ibidem Gloſ. idolum nihil eſt, quia nullius rei quæ ſit in mundo ſimilitudinem habet. Contrà, non poteſt artifex cogitare vel formare niſi qualia vidit. Reſponſio, Non habet ſimilitudinem in toto, ſed in partibus. Item ſuper illud, Nullus Deus niſi vnus, Gloſ. hoc dicit ne putetur eſſe Deus in idolo. Contrà, Deus, licet ſit vnus, tamen eſt vbique. Reſponſio, In idolo eſt per potentiam, non per præſidentiam vel vnionem, vt putabant Gentiles. Item ibidem, Glo. pars trinitatis, non poteſt eſſe quicunque vnus in tribus. Contrà, cuiuslibet numeri pars eſt vnitas. Reſponſio. Trinitas non eſt numerus ſimpliciter, ſed numerus perſonarum. Item ſuper illud, Et ſi ſunt qui dicuntur dij. Glo. participatione diuinitatis. Contrà, diuinitas eſt imparticipabilis. Reſponſio, Participatio hęc per cauſam eſt, non per eſſentiam. Item ibidem Gloſ. quæritur vtrum angeli vocandi ſint dij. Reſponſio, quamuis participent diuinitatem, tamen ſecundum Gloſ. non ſunt dicendi dij propter periculum adorationis. Item ſuper illud, Nobis tamen vnus pater, Glo. trinitas eſt nobis vnus pater, non tamen ille qui tertia in Trinitate perſona alius. Contrà, Idem & diuerſum diuidunt ens, Reſpondeo, quòd quamuis idem & diuerſum diuidant ens creatum, non tamen increatum, quia ibi eſt identitas in eſſentia cum diuerſitate in perſonis. Item non in omnibus eſt ſcientia. Contrà, ſupra eodem, omnes ſcientiam habemus. Reſponſio, Illud non intelligitur vniuerſaliter, ſed de maioribus. Item ſuper illud, Eſca non commendat nos Deo, dicit Glo. ſumpta vel non ſumpta. Contrà, ergo abſtinentia nihil meretur. Reſponſio, non virtus eſcę ſed virtus abſtinentiæ prodeſt. Item ſi eſca ſcandalizat, &c. Contrà, Ergo pro ſcandalo fratris à pane & vino abſtinendum eſt in perpetuum. Reſponſio, Non eſt ſimile de neceſſarijs & ſuperfluis, vel loquitur hic de ſcandalo actiuo non paſſiuo. Vel perfectionis eſt hoc, non neceſſitatis. Notandum eſt hic ſuper illud, Vnus Deus, quod Deus poteſt accipi multipliciter, ſcilicet falſa nuncupatione, ſic idola dicuntur dij. Pſal. Omnes dij gentium dæmonia. Hiere. 10. Dij qui cælum & terram non fecerunt, pereant de terra. Vera adoptione ſic ſancti dicuntur Dij. Pſal. Ego dixi, dij eſtis, & filij excelſi omnes, vos autem ſicut, &c. Mundana prælatione ſic prælati dicuntur dij. Exo. 22. Dijs non detrahes. Ioan. 10. Si illos dixit deos ad quos, &c. Eſſentiæ proprietate, ſic trinitas dicitur Deꝰ. Deu. 6. Audi Iſraël, dominus Deus tuus vnus eſt. Item notandũ quod Chriſtꝰ vnus ſine pari multipliciter dicitur. Primo vnus Deus propter naturã diuinitatis. Vnde ſic nullus eſt Deus niſi vnus. Secundò vnus creator propter infinitatẽ poteſtatis. Eccl. 1. Vnus eſt altiſſimus creator omniũ. Tertiò vnus homo propter ſingularem eminentiam ſanctitatis. Pſal. Non eſt qui faciat bonũ, &c. Ioan. 11. Expedit vt vnus moriatur homo. Quartò vnus dominus propter gubernationẽ prelationis. Ephe. 4. Vnus dominus, vna fides, &c. & hoc modo vnus

Chriſtus dicitur vnus ſine pari multipliciter.

dominus Ieſus Chriſtus. Quintò vnus magiſter propter infuſionem cognitionis. Matt. 23. Non vocemini magiſtri, quia magiſter veſter vnus eſt Chriſtus. Sextò vnus pater propter productionem vniuerſitatis. Matt. 13. Vnus eſt .n. pater veſter qui in cælis eſt. Septimò vnus paſtor propter generalem refectionem populi fidelis. Ioan. 10, Fiet vnum ouile & vnus paſtor. Octauo vna oſtia propter ſingulare pretium noſtræ redemptionis. Heb. 10. Vna enim oblatione conſummauit in æternum ſanctificatos.

CAPIT. IX. LEC. I.

Probat ſibi licere ſumptus accipere, tamen nunquam ſumpſiſſe, & ſi Apoſtolus ſit, liber, & poteſtatem habens.

NOn ſum liber, non ſum Apoſtolus? Nónne Chriſtũ dominum noſtrum vidi, nónne opus meum vos eſtis in domino? Et ſi alijs non ſum apoſtolus, ſed tamen vobis ſum. Nam ſignaculum apoſtolatus mei vos eſtis in domino. Mea defenſiò apud eos qui me interrogant, hæc eſt. Nunquid non habemus poteſtatem manducandi & bibendi? Nunquid non habemus poteſtatem ſororem mulierculam circunducendi, ſicut & cæteri apoſtoli & fratres domini & Cephas? Aut ſolus ego & Barnabas non habemus poteſtatem hoc operandi? Quis militat ſuis ſtipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat? Nunquid ſecundum hominem hæc dico? An & lex hæc nõ dicit? Scriptum eſt enim in lege Moyſi, Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura eſt Deo? An propter nos vtique hæc dicit: Nam propter nos vtique ſcripta ſunt: quoniam debet in ſpe qui arat, arare, & qui triturat, in ſpe fructus percipiendi.

Superius monuit cauere ab edendo idolotitia coram infirmis propter ſcandalum fratrum infirmorum, hic proponit ſe in exemplum, quia propter alios abſtinet ſe à ſibi licitis, ſcilicet ab acceptione ſumptuum, vbi primò proponis multipliciter, quia licitum eſt ſumptus accipere. Secũdò q; nihilominus non vult accipere, ibi, *Ego autem nullo horum vſus ſum, &c.* In prima parte, q; licitũ ſit ſumptus accipere, probat tripliciter. Primò per authoritatem. Secundò per rationem, ibi. Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus &c. Tertiò per exemplorum ſimilitudinẽ, ibi, *Neſcitis quod hi qui, &c.* In prima primo probat per authoritatem apoſtolicę dignitatis. Secundò per authoritatẽ humanæ conſuetudinis, ibi, *Quis militat ſuis ſtipendijs, &c.* Tertiò per authoritatem diuinæ legis, ibi, *Nunquid ſecundum hominem, &c.* In prima primò probat quod ſit apoſtolus generaliter. Secũdò quod ſit apoſtolus eorum ſpecialiter, ibi, *Et ſi alijs non ſum apoſtolus.* Tertiò quod poteſt accipere ſumptus licitè, ibi, *Nunquid non habemus, &c.* In prima primò quærit an habeat libertatem accipiendi ſumptus. Secũdò an ſit apoſtolus, ibi, *non ſum apoſtolus, &c.* Tertiò probat duplici ratione quòd ſit liber, & apoſtolus, ibi, *Nónne dominum Ieſum Chriſtum, &c.* Dicit ergo, *Non ſum liber, &c.* q.d. Abſtinere ab hoc licito, ſ. ab eſu idolotitorum, quia ego etiam abſtineo à ſtipẽdijs, cùm tamen habeam libertatem accipiendi. Nunquid enim, *non ſum apoſtolus,* immo verè ſum apoſtolus. Gal. 2. Qui operatus eſt Petro in apoſtolatum circuncisionis, operatus eſt & mihi inter Gentes. Eſt ergo ratio ſua talis. Omnis apoſtolus ratione ſui apoſtolatus habet libertatem accipiendi ſumptus, ſed ego ſum apoſtolus: vtrunque probat poſtea, ergo &c. Deinde cùm dicit, *nónne dominum Ieſum Chriſtum, &c.* Hic probat duplici ratione quod ſit apoſtolus, primò per cauſam. Secũdò per effectum, ibi, *nónne opus meum &c.* Prima ratio ſumitur ex parte Chriſti mittentis. Secunda ex parte Corinthiorũ quibus mittitur. Prima ratio talis eſt. Ego vidi dñm qui me miſit ad prædicandum, ergo ſum apoſtolus. Et hoc eſt quod dicit, *nónne &c.* q. d. Verè ſum apoſtolus: *nónne dominũ Ieſum Chriſtum vidi,* hoc dicit propter pſeudo apoſtolos, qui dicebant ipſum nõ eſſe apoſtolum, quia nõ fuerat in ſocietate domini ſicut cæteri apoſtoli. Ipſe autem vidit eum iam immortalem, ſm Glo. Vel in via. Act. 9. Vel in templo. Act. 22. Vnde Act. 9. Barnabas apprehenſum illum duxit ad apoſtolos, & narrauit quomodo in via vidiſſet dñm, infrà 15. Nouiſſimè omniũ tanquam abortiuo viſus eſt & mihi. *Nónne opus meum, &c.* Ecce ſecunda ratio talis. Vos eſtis cõuerſi ad fidem per me miſſum ad hoc, ergo ſum apoſtolus. *nónne opus meũ vos eſtis* ò Corinthij, ſicut templum architecti, ſupra 3. Vt ſapiẽs architectus fundamentum poſui. Item vt filius opus genitoris, ſuprà 4. In Chriſto Ieſu per euangeliũ vos genui, opus inquam meum, *Et hoc in domino,* id eſt domino cooperãte. Vel in dño, i. ad gloriam domini. q.d. ſic eſtis. Deinde cum dicit, *Et ſi alijs apoſtolus, &c.* Hic probat quod eſt apoſtolus eorũ ſpecialiter. Vbi primò proponit quod eſt apoſtol⁹ eorũ ſpecialiter. Secundo probat hoc per effectũ, ibi, *nam ſigillum apoſtolatus, &c.* Tertiò oſtendit, q; per effectum illum defendit ſe eſſe apoſtolum, ibi *Mea defenſio ad eos, &c.* Dicit ergo, *Et ſi, &c.* q.d. Verè opus meũ eſtis, quia *Et ſi alijs,* ſc. Iudæis quorũ legem euacuo, *non ſum,* id eſt nõ videor eſſe *Apoſtolus: ſed tamen vobis ſum,* qui per me cõuerſi eſtis ſpecialiter. Ro. 11. Quãdiu Gẽtium ſum apoſtolus, miniſteriũ meũ honorificabo. Et verè vobis ſum apoſtolus, nã *vos eſtis ſigillum apoſtolatus mei,* i. forma & ſigillũ, quia apoſtolatus meus impreſſus eſt in vobis, ſicut forma ſigilli in cera. Glo. In vobis apparet quod ſum apoſtolus, dum habetis per me quod etiam per alios apoſtolos. 2. Cor. 9. Signa apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos. Vos eſtis inquam, *in domino,* id eſt domino principali actore, & verè ita eſt, quia mea defenſio ad eos qui me interrogant, vtrum, ſcilicet ſim apoſtol⁹, ſcilicet hoc eſtis vos, per vos enim oſtendo me eſſe apoſtolum. Deinde cũ dicit, *Nunquid non habemus, &c.* Hic oſtendit quod poteſt accipere ſumptus licenter. Vbi primò quærit an habeat hanc poteſtatem generaliter. Secundò quantum ad perſonas determinatas ſpecialiter, ibi *Nunquid non habemus poteſtatem, &c.* Tertiò an ipſe & Barnabas ſint hac poteſtate priuati ſingulariter, ibi, *An ego ſolus, &c.* Dicit ergo, nunquid, &c. quaſi dicat, nam cum ſim apoſtolus, *nunquid non habemus,* ego & mei poteſtatem manducandi & bibendi noſtra, id eſt viuendi ſtipendijs noſtris. Auguſt. Permiſit dominus, non iuſsit apoſtolis accipere neceſſaria à ſubditis, Nunquid non habemus poteſtatem mulierẽ ſororem. ſ. fide, *Circunducendi nobiſcum,* propter ſumptus miniſtrandos? Ambroſ. in Glo. Mulieres deſiderio doctrinæ dominicæ & virtutum cupidæ, apoſtolos ſequebantur, & miniſtrabant eis ſumptus & ſeruitia. Et ſimiliter Chriſtum ſecutæ ſunt. Luc. 8. & 23. Sicut cæteri apoſtoli, vt habetur Act. 6. Et ſicut fratres, id eſt cognati dñi qui maiores ſunt. Gal. 2. Iacobus & Ioannes qui videbantur colũnæ eſſe, &c. & Cephas qui maximus eſt inter apoſtolos, vnde Cephas interpretatur caput. Ambroſius, Non hos reprehẽdit Apoſtolus, ſed eorũ more ſibi probat licere, idcirco autem (vt ait Auguſt.) dominus mulieres miniſtraturas ſequi voluit, oſtendens quid debetur à plebibus Euangeliſtis. Vel ideo etiam ne viderentur alienæ à ſalute. Aut *Nunquid ego ſolus & Barnabas?* Iſti enim fuerunt coniuncti ad prædicandum Gentibus. Act. 13. Segregate mihi Barnabam & Paulum in opus ad quod aſſumpſi eos, *non habemus* ſm opinionẽ veſtram, *Poteſtatem* hoc operandi, ſ. *Mulieres circunducendi,* & ſumptus accipiẽdi. q.d. imò habemus ſicut alij, ſed omnes alij licitè accipiunt, ergo & nobis licet. Deinde cùm dicit, *Quis militat ſuis ſtipendijs, &c.* Hic ſecũdo probat q; licet accipere ſumptus per authoritatẽ humanæ conſuetudinis: & primò in ſtatu militis, ſecundo agricolę, ibi, *Quis plantat vineam, &c.* Tertio paſtoris, ibi, *Quis paſcit gregem, &c.* Militi comparatur prælatus propter ſubſidium, agricolę propter verbũ, paſtori propter exemplũ. Debet enim ſubditos defendere ſuffragio, plantare verbo, paſcere exemplo. Primũ reſpicit extra eccleſiam exiſtentes, ſm eccleſiam intrantes, tertium in eccleſia commorantes. Dicit ergo, *quis militat.* q.d. vtiq; habemus poteſtatem accipiendi ſumptus, & merito. *Quis militat ſuis ſtipẽdijs.* q.d. vnquam nullus. Dabãtur enim militibus ſtipendia de republica. Vnde Io. dicit Lu. 3. Contenti eſtote ſtipendijs veſtris. Sic prædicatores & prælati accipere poſſunt ſumptus à ſubditis. 1. Tim. 1. vt milites in illis militiam bonam. *Quis enim plantat vineam, & de fructu eius non edit?* Vinea dñi eſt eccleſia. Eſa. 5. Vinea dñi ſabaoth, domus Iſrael eſt. Apoſtoli. n. fuerunt plantatores huius vineæ, ſupra. 3. Ego plantaui, Apollo rigauit. *quis etiam paſcit gregem, & de lacte eius non mãducat?* q.d. nullus. Grex dñi ſunt fideles eccleſiæ. Ezec. 34. Vos greges paſcuę meæ. Huius gregis paſtores ſunt prælati & prædicatores. Vnde primo prælato dictum eſt, Paſce oues meas. Ioan. 21. Tales poſſunt paſci de lacte gregis, quia poſſunt accipere ſumpt⁹ à ſubdi-

Prædicatori licere accipere ſumptus oſtenditur ex ſimilitudine ad milites, agricolas, & paſtores.

à ſubditis. Si ergo defendimus, plantamus & paſcimus more boni militis, boni agricolæ, boni paſtoris, licet nobis ſumptus accipere. Sed quia hodie multi ſunt qui ſtipendia accipiunt & non militant, edunt fructum vineę, & nō plantant, lac comedunt, & gregem nō paſcunt. Ezec. 34. Lac comedebatis, gregem autem meum non paſcebatis. Notandum ſuper illud, Nōnne dominum Ieſum vidi, q̃ multiplicem domini legimus viſionem. Vnā corporalem quæ pręterijt, de qua *Baruch.* 3. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Secundā ſpiritualem quæ pręſens eſt. Pſal. Vacate & videte, quoniā ego ſum Deus, &c. Tertiam æternalem, quæ futura eſt, de qua Ioan. 17. Volo vt vbi ego ſum, & illi ſint mecum, vt videant claritatem meam. Iob. 19. In carne mea videbo Deum. Quartam momentaneam quæ etiam futura eſt, de qua Lucæ 21. Tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum poteſtate magna. prima fuit in mundo, ſecunda in animo, tertia in cœlo erit: quarta erit in iudicio: prima viſio dat exemplum viuendi: ſecunda adiutorium proficiendi: tertia deſiderium perueniendi: quarta odium peccandi. Prima dat exemplum viuendi tripliciter, quia viſus eſt pauper & pannoſus, vt refrenetur cupiditas diuitiarum. Pſalm. Ego ſum pauper & dolens, &c. Et Pſal. Videant pauperes & lætentur. Sic viderunt paſtores. *Luc.* 2. Vilis & abiectus, vt refrenetur ambitio honorum. Eſa. 53. Vidimus eū, & non erat aſpectus, & deſiderauimus eum virum deſpectum. Ideo dicitur Matth. 11. Diſcite à me, quia mitis & humilis ſum. Afflictus & paſſus, vt refrenetur concupiſcentia voluptatum. Trenorum. 1. O vos omnes qui tranſitis per viam, videte, &c. Secunda viſio dat adiutorium proficiendi tripliciter, quia dat robur pœnitentibus culpas & pœnas oſtendendo ſicut ſol atomos. Dan. 5. Vidit Baltaſar manum ſcribentis, Iob. 42. Nunc oculus meus videt te, &c. Spem certantibus mercedem manifeſtando, ſicut dominus operandi. Act. 7. Ecce video cælos, &c. Lætitiam contemplantibus prægustationem offerendo, ſicut tabernarius modicum vini. Pſal. Guſtate & videte, quoniā ſuauis eſt dominus. Gen. 32. Vidi dominum facie ad faciem, ſicut Paulus hic. Tertia viſio æternalis dat deſideriū perueniendi propter tria, videlicet propter verā iocunditatē. Eſa. vlt. Videbitis & gaudebit cor veſtrum, quia dulce lumen & delectabile, &c. Hoc ſignificatum eſt Ioan. 20. Gauiſi ſunt diſcipuli viſo dño, propter iocunditatis multiplicitatē ſiue pluralitatem. Eſa. 60. Tunc videbis & afflues, &c. quippè, quia videbimus eum ſicuti eſt, & ipſe erit omnia in omnibus. Erit enim rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memoriæ continuatio æternitatis. Propter puritatis æternitatem. Apoc. vlt. Serui eius ſeruient illi, & videbunt faciem eius, & regnabunt in ſecula ſeculorum. Pſal. Adimplebis me lætitia, &c. Quarta viſio dat odiū ſiue terrorem peccandi propter tria, videlicet propter furtū propalandum coram iudice vidente. Malac. 3. Ecce veniet, & quis ſtabit ad videndum eum. Ipſe enim quaſi ignis conflans, &c. Propter malefactorū ſæueram vltionem. Latro enim vidēs ſocium ſuū ſuſpendi, plus timet furari. Hier. 7. Ite ad locum meū in Sylo, & videte, quid fecerim ibi. Sylo interpretatur auulſa. Apoc. 1. Vidi ſimilē filio hominis. Et infrà. Ex ore eius, quaſi gladius ex vtraq; parte acutus exibat, &c. Propter viſam bonorū præmiationē, videns enim clericus alium præbendari, quia bonus cauet à malo. Pſal. Videbunt iuſti & lętabuntur, & omnis iniquitas oppilabit os ſuum. Deinde cùm dicit, *Nunquid ſecundum hominē &c.* Hic probat tertiò, q̃ licet ſumptus accipere per authoritatem diuinę legis. Et primò proponit, quod lex hęc dicit. Secundò verbum legis ponit, ibi, *Scriptum eſt enim, &c.* Tertiò qualiter intelligendum ſit, oſtendit, ibi, *Nunquid de bobus cura eſt, &c.* Dicit ergo, *Nunquid &c.* q.d. probaui ratione humanæ cōſuetudinis, quod licet nobis ſumptus accipere. Sed *Nunquid ſecundum hominem*, i. ſcđm humanā conſuetudinē vel ſimilitudinē tātum dico hoc? an nō lex Moyſi diuinitus promulgata hoc dicit? quaſi dicat, immo dicit, Scriptū eſt. n. in lege Moyſi. Deut. 25. Et habetur idem primę Timo. 5. *Non alligabis os boui trituranti*, vt poſsit viuere de labore ſuo, i. non prohibebis prædicatorem viuere de euangelio. Triturare enim eſt ſeparare granum à paleis, quod facit prædicator abſtrahendo animas à terrenis, diſcernendo virtutes à vitijs, ſeparando vtilia à vanis, Hier. 15. Si ſeparaueris pretioſum à vili, quaſi os meum eris. Deinde cùm dicit, *Nunquid de bobus, &c.* Hic oſtēdit qualiter dicta authoritas intelligenda ſit. Et primò, q̃ intelligenda ſit literaliter de bobus. Secundò, quod non tantum literaliter de bobus, ſed ſpiritualiter de prędicatorib⁹, ibi, *An propter nos, &c.* Tertiò replicat, quod licet tēpore ſumptus, ibi *nam propter vtroſq; ſcripta, &c.* Dicit ergo, *Nunquid &c.* q.d. Hæc authoritas de bobus ſpiritualibus, i. prędicatoribus intelligitur. *Nunquid enim de bobus* materialibus *Cura eſt Deo*, vt de eis lege præcipiat? An propter nos hoc vtique dicit, q.d. Hoc vtiq; propter nos dicit. Nam propter nos ſcripta ſunt hæc & ſimilia. Rom. 15. Quæcunq; ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt. *Propter nos*, inquā, ideirco, quoniam prædicator, qui corda aperit ad fidem, *Debet arare in ſpe* ſtipendiorum temporaliū, non tamen propter ſpem hanc. Debet enim primum quærere regnum Dei. *Et qui triturat*, id eſt bonos à malis, quaſi grana à paleis diſcernit prædicando, ſ. ad mores debet hoc facere in ſpe fructus percipiendi. 2. Timo. 2. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. Eccl. 6. Is qui arat & qui ſeminat accedit ad illam, & ſuſtinet bonos fructus illius.

Viſio Chriſti in iudicio terrebus.

LECTIO SECVNDA.

Similitudine eorum, qui templo, & altari deſeruiunt. oſtendit ſibi licere ſumptus accipere, cum liceat euangelium prædicantibus, de euangelio viuere.

SI nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, magnū eſt ſi nos carnalia veſtra metamus? Si alij poteſtatis veſtræ participes ſunt, quare non potius nos? Sed non vſi ſumus hac poteſtate, Sed omnia ſuſtinemus, ne quod offendiculum demus euangelio Chriſti, Neſcitis quoniam qui in ſacrario operantur, quæ de ſacrario ſunt edunt? Et qui altario deſeruiunt, cum altario participant? Ita & Dominus ordinauit his, qui euangelium annunciant, de euangelio viuere.

Superius probauit per authoritatē, q̃ licet accipere ſumptus, hic probat idem per rationem. Et primò probat hoc ex eorum obligatione. Secundò ex pſeudo Apoſtolorum accipientium ab eis cōparatione, ibi, *Si alij poteſtatis veſtræ &c.* Tertiò dicit, quod nihilominus noluit vti hac poteſtate, ibi, *Sed non vſi ſumus, &c.* Prima ratio talis eſt. Maius eſt dare ſpiritualia q̃ accipere tēporalia: ergo ſi Apoſtolus dat ſpiritualia, licet ei accipere tēporalia. Primò ergo explicat beneficium impenſum. Secundò explicat ſtipendiū exhibendū, ibi *Magnum eſt ſi nos, &c.* Dicit ergo *Si nos, &c.* q.d. verè habemus poteſtatem accipiendi ſumptus à vobis: *Si enim nos ſeminauimus vobis ſpiritualia*, fidem. ſ. & ſacramenta ſpiritum alentia à ſpiritu ſancto miniſtrata, *Magnum eſt ſi nos metamus* ad ſuſtentationem noſtrā, *Carnalia*, id eſt ad carnis ſuſtentationē conceſſa. Quaſi dicat, Non eſt magnū. Rom. 15. Si ſpiritualium eorum participes facti ſunt gentiles, debent in carnalibus miniſtrare. Deinde cùm dicit, *Si autem alij, &c.* Ecce ſecunda ratio ad idem talis. Veri Apoſtoli licentius participant bona ſubditorum, q̃ pſeudo, ſed pſeudo Apoſtoli participāt, ergo multo plus veri Apoſtoli participare debent. Primò ergo ponit antecedens. Secundò conſequens, ibi, *Quare non potius nos &c.* Dicit ergo, *Si autem alij*, ſcilicet, pſeudo quos nō exprimit ex nomine, ne cōfundantur, vocat eos alios quaſi à conſortio alienos eccleſiæ. Omnes. n. catholici vnum ſunt. Io. 17. Vt ſint vnū, &c. Si inquam, *Alij poteſtatis veſtræ participes ſunt*, i. tā potēter vtuntur bonis veſtris, *Quare non potius nos* Apoſtoli, qui cauſa ſalutis veſtrę laboramus? Eccle. 12. Da bono, & ne receperis peccaturē. Deinde cùm dicit, *Sed non vſi ſumus.* Hic oſtēdit, q̃ noluit vti hac poteſtate. Vbi dicit primò ſe ſumptus nō accepiſſe. Secundò dicit ſe nihilominus indiguiſſe, ibi, *Sed omnia ſuſtinemus, &c.* Tertiò rationē vtriuſq; aſsignat ibi, *ne quod offendiculum, &c.* Dicit ergo, *Sed non &c.* q.d. Ecce patet, q̃ licet nobis ſumptus accipere, *Sed* tamen *Vſi non ſumus hac poteſtate*, ſuprà. 6. Omnia mihi licent, ſed nō omnia expediunt, *non ſumus*, inquā, *Vſi*, non quia non indigeamus, ſed omnia ſuſtinemus, quia & ſi penuriā patiamur, tamen patienter ſuſtinemus. 2. Cor. 11. Cùm eſſem apud vos & egerem, nulli oneroſus fui. Et hoc feci ideo *ne quod offendiculum demus euangelio Chriſti.* Hoc autē poſſet accidere, vel quia pſeudo apoſtolis daret exēplum accipiendi. Vel quia Corinthij auari erāt & ſcandalizarētur ſi ab eis

 acciperent.

acciperent. Vel fortè putarent ſe emiſſe licentiã peccandi, & diminueretur in Apoſtolo authoritas arguendi, & his modis daret offendiculũ euangelio Chriſti. Prouer.15. Via iuſtorũ abſq; offendiculo. Deinde cùm dicit, *neſcitis quoniam qui in ſacrario*, probauit, quod licet ſumptus accipere, primò per authoritatem, ſecundò per rationẽ: tertiò idem probat hic per exemplorũ multitudinem. Vbi primo inducit ſimilitudinem eorum qui templa reparãt. Secundo eorum, qui templo miniſtrant, ibi *Et qui altari deſeruiunt*, &c. Tertiò adaptat ſimilitudinem his, qui prędicant, ibi, *Et dominus ordinauit his, qui euangelium annunciant, de euangelio viuere*. q. d. Et verè licet mihi ſumptus accipere: *neſcitis quoniam qui in ſacrario*, id eſt in templo Iudæorum vel Gentilium operantur, vt artifices, quæ de ſacrario ſunt, edunt. Suſtentabantur enim artifices de denarijs qui in gazophylacio templi offerebantur, vt patet tempore Ioas. 4. Reg. 12. *Et qui altario* templi Hieroſolymitani, vel etiã ipſi templo, vt ſacerdotes *Deſeruiunt*, id eſt deuotè ſeruiunt, vna. n. de duodecim abuſionibus eſt irreuerentia coram altari. *Cum altari participant*, quia partem habent de his, quæ offeruntur in altari, vt patet per totum Leuiticum, & maximè 6. & 7. cap. Et ſicut fit hic, ita & dominus ordinauit, id eſt, rationabiliter diſpoſuit his, *Qui euangelium annunciant, de euangelio viuere*. Hoc ordinauit, dicens Matt.10. & Luc.10. Dignus eſt enim operarius mercede ſua. Notandum eſt hic, quod Apoſtolus nominibus multorum officiorum, prædicatorem hic deſignat, quia vocat eum primo militem propter officium, eccleſiam contra aduerſarios defendendo. 2. Cor.10. Arma militiæ noſtræ, &c. 2. Timot.2. Labora ſicut bonus miles Chriſti. Secundò vinitorem, propter officium palmites ſuperfluos, id eſt malos reſecandi. Oſeæ 2. Dabo ei vinitores eius ex eodem loco. Sed heu, Cant. dicitur. 1. Vineam meam non cuſtodiui. Tertiò paſtorem propter officium, ſubditos bono exemplo paſcẽdi. 1. Petr.5. Paſcite qui in vobis eſt gregem. Sed heu, quia hodiè impletur illud Zacha.11. O paſtor & idolum derelinquens gregem, &c. Quarto bouem, propter officium maturitatis in omnibus procedendi. Prouer.14. Vbi non ſunt boues, præſepe vacuum eſt, Iob.1. Boues arabant, & aſinæ paſcebantur iuxta eos, &c. Quinto aratorem propter officium corda ad fidem & pœnitentiam aperiendi. Oſeæ 10. Arabit Iudas, confringet ſibi ſulcos Iacob, &c. Sexto trituratorem propter officiũ malos à bonis diſcernendi. Eſa.41. Ego poſui te quaſi plauſtrum triturans nouum, habens roſtra ſerrantia, & triturabis montes, &c. Septimo ſeminatorem propter officiũ frequenter & vtiliter prędicãdi. Luc.8 Exijt, qui ſeminat ſeminare ſemen ſuum. Pſal. Euntes ibãt, &c. Octauo templi architectum propter officiũ eccleſiam conſtruendi & reparandi, ſuprà 3. Vt ſapiens architectus fundamentum poſui, &c. Nono altaris miniſtrum propter officium Deo deuotum impendendi, ſuprà 4. Sic nos exiſtimet homo, &c. Quæritur hic ſuper illud, *non ſum liber*, Glo. Ipſe enim apoſtolica dignitate poteſtatem habens nõ operari manibus, ſed de euangelio viuere. Contrà, ergo qui prædicant, nõ habentes apoſtolicã dignitatem, nõ poſſunt ſine opere manuum de euangelio viuere. Reſponſio, Glo. loquitur de poteſtate qua poteſt inuitos ad hoc cogere, non de ſpõtanea, qua poteſt à volũtariè dantibus petere & accipere. Item ex dicta Glo. videtur, ꝙ prælati non teneantur manibus operari. Contrà, Gen.3. In ſudore vultus tui veſceris pane tuo. Ipſi non ſunt exempti ab hac maledictione, ergo, &c. Reſponſio, Tenentur ad laborem ſpiritualem, nõ corporalem, tamen benefacerent ſi occuparẽt ſe in honeſtis antequam vacarent. Item ſuper illud, *Nónne opus meum*, Glo. perfectum. Contrà, Ipſi erant imperfecti. Reſponſio, Opus perfectum dicebantur, quia eis Apoſtolus prædicauerat, vel quia eos perfectè docuerãt quantum in ſe erat. Item ſuper illud, Nunquid non habemus poteſtatem manducandi. Contra Matth.10. Gratis accepiſtis gratis date. Reſponſio, Gratis id eſt ſine pretio, ſed non ſine ſtipendio. Item ſuper illud, Quis paſcit gregem, Glo. Ex euangelio viuentes, panem gratuitum manducabant.

Contrà, ſubditi tenebantur dare. Reſponſio, Gratuitus erat ex parte recipientiũ, quia humiliter, non poteſtatiuè recipiebant, licet debitus ex parte dantium. Item nunquid de bobus cura eſt Deo. Quaſi dicat, non. Contrà, Sap.6. Cura eſt illi de omnibus. Reſpondeo, Ibi loquitur de cura generali, ſcilicet prouidentiæ. hic dę ſpeciali ſcilicet diſciplinæ. Item debet in ſpe qui arat arare. Contrà, ſpes non eſt de viſibilibus, ſed æternis. Reſponſio, ſpes accipitur æquiuocè. Item in ſpe fructus percipiendi. Contrà, non debet poni lucerna prædicationis ſub modio rei temporalis. Reſpondeo, Prædicare in ſpe rei temporalis, nõ eſt ponere lucernam ſub modio, ſed prædicare propter ſpem. Item ſi nos vobis ſeminauerimus ſpiritualia, &c. Contrà, Galat.6. Quæ ſeminauerit homo, hæc & metet: ergo qui ſeminat ſpiritualia, debet metere ſpiritualia, non carnalia, &c. Reſpondeo, ibi loquitur de meſsione mercedis, hic de meſsione ſtipendij.

LECTIO TERTIA.

Oſtendit ſe nolle ſumptus accipere, ne gloria eius euacuetur, quæ, dum non accipit, conſeruatur.

EGo autem nullo horum vſus ſum. Non autem ſcripſi hæc, vt ita fiant in me. Bonum eſt enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet. Nam & ſi euangelizauero, non eſt mihi gloria, neceſsitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi eſt ſi non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo, ſi autem inuitus, diſpẽſatio mihi credita eſt. Quæ eſt ergo merces mea, vt euãgelium prædicans ſine ſumptu, ponã euangelium, vt non abutar poteſtate mea in euangelio?

Superius multipliciter probauit, quod ſibi licet accipere ſumptus, hic oſtẽdit, ꝙ nihilominus nõ vult accipere, ſed abſtinere tribus rationibus. Primò, propter intentionem præmij. Secundò propter dilectionẽ euãgelij, ibi, *Nam cùm liber eſſem ex omnibus, &c.* Tertio propter expeditionẽ curſus ſui, ibi *Neſcitis, quod hi, qui in ſtadio currũt*. In prima, primò dicit, quare nõ vult accipere, ſ. ne gloria ſua euacuetur. Secundò oſtendit, ꝙ accipiendo euacuaretur, ibi *Nã ſi euangelizauero, non eſt mihi gloria, &c.* Tertiò, ꝙ non accipiendo cõſeruabitur, ibi *Quæ eſt ergo merces mea, &c.* In prima, primo oſtendit, ꝙ poteſtate accipiendi vti noluit. Secundò, ꝙ vti non intendit, ibi *Non autẽ ſcripſi hoc, vt &c.* Dicit ergo, *Ego autem, &c.* q. d. tot modis conſtat, ꝙ licet mihi ſumptus accipere, ſed tamen ego nulla horum authoritate, ratione, exemplo, ad accipiendum *Vſus ſum*. Ipſe enim vel ab alijs eccleſijs accipiebat, vt 2. Cor.11. Alias eccleſias ſpoliaui, &c. vel manibus operabatur. Act.2. Non autem, &c. Quaſi dicat, *Non ſum vſus*, ſed nec vti volo. Non enim ſcripſi hæc, ſcilicet, quod licet mihi accipere, vt ita fiant in me ſicut ſcripſi, id eſt, vt ego accipiam, quia non quæro datum, ſed fructum. Deinde cùm dicit, *Bonum eſt enim mihi, &c.* Hic oſtendit quare hoc fecit, ſcilicet, ne gloria ſua euacuetur. Vbi primo, multiplicat afflictionem corporalem. Secundò ſupponit ei glorię diminutionem, ibi *Quam vt gloriam, &c.* Dicit ergo, *Bonum eſt, &c.* quaſi diceret nõ accipiam, nam ſi acciperem, gloriã meam euacuarem, quod nullatenus facerem. Bonum eſt enim mihi mori, non ſolũ ſumptuũ egeſtate affligi, magis q̃ vt gloriã meam, quam habeo de gratuita ſynceritate prædicationis de præmio ſupererogationis, abſtinendo à licitis, quis euacuet ab aliquo importunè accipiendo, vel propter ſumptus euãgelicos. Multi tamen moderni doctores gloriã iſtam euacuant, vel propter intẽtionem ſumptuum, vel propter fauorem humanũ, dicentẽ Iob.12. Ducit ſacerdotes inglorios & optimates ſupplantat. Notandum eſt hic, quod gloria amittitur ſeptempliciter propter ſeptẽ vitia. Nam gloria guloſorum euacuatur. Vnde hic dicitur, Bonũm eſt enim mihi magis, &c. Gloria luxurioſorũ maculatur. Eccle.7. Inclinaſti fœmora tua mulieribus, dediſti maculã in gloria tua. Gloria ſuperborum captiuatur. 1. Mach.2. Vaſa gloriæ eius captiua ducta ſunt. Gloria iracundorũ intermittitur. Pſal. Si reddidi retribuentibus mihi mala, &c. Et poſt, Perſequatur inimicus animã meam, &c. Et poſt, Et gloriam meã in puluerem deducat. Gloria inuidorũ excluditur. Rom.3. Vbi eſt gloriatio tua? Gloria auarorũ annichilatur. Pſal. Ne timueris dum diues factꝰ erit homo, &c. Gloria accidioſorũ culpatur. 1. Mac.9. Moriamur in virtute propter fratres noſtros, & nõ inferamus crimen gloriæ noſtræ, Eccle.13. Præcellens eſto operibus tuis, & ne dederis maculam in gloria tua. Ergo per gulam, euacuatur gloria ſobrietatis: per luxuriam, maculatur gloria caſtitatis: per ſuperbiam, captiuatur gloria humilitatis: per iracundiam, intermittitur gloria manſuetudinis: per inuidiam, excluditur gloria charitatis: per auaritiam, annichi-

Prædicator eſt miles, vinitor, paſtor, bos, arator, triturator, ſator, tẽpli architector, altaris miniſter.

Gloria inducitur ſeptẽpliciter.

Prædicator cui incũbit ex præcepto prædicare nõ ſupererogat ſi ſumptus accipit ex prædicatione.

annichilatur gloria liberalitatis: per accidiã, culpatur gloria ſtrennuitatis. De iſtis dicitur Oſeæ. 4. Gloriam eorũ in ignominiã cõmutabo. De primo exemplũ in Eſau. Gen. 25. In Holoferne, Iudith. 13. De ſecũdo in Salomone. 3. Reg. 11. De tertio in Lucifero. Eſa. 14. De quarto in Achitofel. 2. Reg. 16. De quinto in Cain, Gene. 4. De ſexto in Giezi. 4. Reg. 5. De ſeptimo in exploratoribus, Num. 13. & 14. Nam & ſi euangelizauero, &c. Hic oſtendit, ꝙ accipiendo ſumptus euacuaretur gloria eius, quia nõ ſupererogaret. Et eſt ſua ratio talis, Gloria quæ eſt præmium ſupererogationis, nõ debetur operibus neceſſitatis, ad quæ tenemur ex præcepto, ſed euangelizare tenebatur ex præcepto: ergo ex hoc non habebat gloriam ſupererogationis, ſed potius ex hoc, quod non accipiebat ſumptus. Primò ergo tangit gloriæ euacuationẽ. Secundò euacuationis rationẽ, ibi *Neceſſitas enim mihi eſt, &c.* Tertiò rationis declarationem, ibi *Væ enim mihi eſt*, &c. Quartò rectè euangelizantium mercedẽ, ibi, *Si volens hoc ago*, &c. Dicit ergo, *Nam ſi euangelizauero*, &c. quaſi diceret, verè euacuaretur gloria mea: Nam ſi euãgelizauero, ita ꝙ ſumptus accipiam, *Non eſt mihi gloria*, i. ſupererogationis præmiũ, *Neceſſitas enim mihi incumbit*. Act. 13. Vade, quoniã ad nationes longè mittã te. Et verè neceſſitas. Væ enim mihi eſt, id eſt, pœna tranſgreſſionis in me manet, ſi non euangelizauero. Eſa. 6. Væ mihi, quia tacui. Aliter legitur ſecundũ o lo. Et hoc dupliciter. Primo modo ſic, *Nam ſi*, &c. quaſi dicat vtique euacuaretur gloria mea cœleſtis, ſcilicet, ſi ideo prædicarẽ, vt ſumptus acciperem. *Nam ſi euangelizauero* tantum, ita ꝙ non ex dilectione Dei & proximi hoc faciam, nec libera voluntate *Nõ eſt mihi gloria apud Deum. Neceſſitas enim* præcepti, quod non audeo omittere, *Mihi incumbit*, vnde ſi ſolo timore ſeruili prædico, væ enim, i. ęterna damnatio mihi eſt ſi nõ euangelizauero ſicut mihi iniunctũ eſt. *Si autem volens, &c.* Quaſi dicat, ſi neceſſitate hoc facio, non eſt mihi gloria: ſi autem volẽs hoc ago, id eſt, ſi voluntatẽ adiungo neceſſitati, mercedem æternam habeo, ideo Pſal. dicit, Voluntariè ſacrificabo tibi & confitebor, &c. Si autem inuitus, id eſt, ſolo pręcepto coactus euãgelizo, diſpenſatio mihi credita eſt ſicut ſeruo, vt ſcilicet diſpenſem ad aliorum vtilitatẽ, non meam, q. d. alijs proficio, non mihi. Intelligit enim hoc de diſpenſatione ſeruili, nõ filiali: ſm Glo. Aug. Nemo inuitus bene facit & ſi bonum eſt, quod facit infra. 13. Si charitatẽ non habuero, factus ſum velut æs ſonans, &c. Secundo modo legitur ſic, *Nam ſi euangelizauero* pro ſumptibus accipiendis, *Non eſt mihi gloria* de ſupererogatione in prædicãdo. Peto enim contra me. Matt. 10. Gratis accepiſtis, gratis date: neceſſitas enim vitæ ſuſtentandæ mihi incumbit, quia pro neceſſitate vitæ prædico. Væ enim mihi eſt, id eſt famis cruciatio, ſi non euangelizauero. Si autem volens, id eſt, ſi nõ pro victus neceſſitate, ſed pro charitate hoc ago, mercedem æternam habeo: ſi autẽ inuitus, i. pro neceſſitate coactus, diſpenſatio mihi credita eſt ſicut ſeruo, &c. Deinde cùm dicit, *Quæ eſt ergo merces mea, &c.* Hic oſtendit, quod non capiendo ſumptus gloria eius conſeruatur. Vbi primo quærit, ſecundo ſoluit, ibi, *Vt euangelium prædicans, &c.* Dicit ergo, *Quæ eſt merces mea*, id eſt, quid faciendo mercedẽ accipiam, quia hoc eſt meritum mercedis, vt, ſ. ego prædicans euangelium ſine ſumptu, ponam, i. ſtabiliam euangelium. Eſa. 28. Ponet triticũ per ordinẽ, &c. Hoc autẽ faciebat, ſm Glo. ne euangelium venale putaretur ſine ſumptu, inquã, & hoc vt non abutar poteſtate mea, i. mihi cõmiſſa in euangelio prædicando, quod eſſet ſi acciperem indiſtinctè, quia perderem authoritatẽ liberè arguendi: quia Eccle. 20. Exenia & dona excęcãt oculos iudicum, & quaſi mutus in ore auertet correptionẽ. Eccleſiaſtica ergo vtilitas implicatur in hac ſolutione, ſcilicet, confirmatio boni, quia vt euangelium prædicans: & declinatio mali, quia ne abutar poteſtate. Et notandum, quod quatuor tetigit differentias eorum, qui tenentur prædicare. Quidã enim tenentur, ſed nõ euangelizant, hi merentur pœnam. Quidã tenentur & euangelizant, ſed coacti, hi nõ merentur mercedẽ, ſed vitãt pœnam. Quidam tenentur & euangelizant voluntariè, ſed accipiunt ſumptus, & hi merentur mercedem, & vitãt pœnam, ſed non habent ſupererogationis gloriam. Quidã tenentur & euangelizant voluntariè, nec accipiũt ſumptus, & hi mercedem merentur & vitant pœnam, & habent ſupererogationis gloriam. Primũ ſtatum tangit, ibi, *Væ mihi eſt, &c.* ſecundũ ibi, *Nam ſi inuitus, &c.* tertium, ibi, *Si autẽ volens, &c.* quartum, ibi, *Quæ eſt ergo merces, &c.*

LECTIO QVARTA.

Tanti ſe feciſſe euangelium dicit, vt neque ſumptus accipere voluerit, & omnibus obtemperaſſe confirmet.

NAm cum liber eſſem ex omnibus, omnium me ſeruum feci, vt plures lucrifacerem. Et factus ſum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer. His qui ſub lege ſunt, quaſi ſub lege eſſem, cum ipſe non eſſem ſub lege, vt eos qui ſub lege erant, lucrifacerem. His qui ſine lege erant, tanquam ſine lege eſſem, cum ſine lege Dei non eſſem, ſed in lege eſſem Chriſti, vt lucrifacerem eos, qui ſine lege erant. Factus ſum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus ſum, vt omnes facerem ſaluos. Omnia autem facio propter euangelium, vt particeps eius efficiar.

Superius oſtendit, ꝙ non vult ſumptus accipere, & hoc propter intentionẽ præmij, hic oſtendit, ꝙ idem fecit propter amorẽ euangelij. Vbi primò dicit, quod omniũ ſe ſeruum fecit. Secundò quod omnibus ſe contẽperare ſtuduit, ibi, *Et factus ſum Iudæis, &c.* Tertiò ſubdit cauſam quare hoc fecit, ibi, *Omnia autẽ facio propter euangeliũ, &c.* In prima implicat triplicẽ conditionem cõmendabilem in ſeruitio, quę ſunt generalitas, liberalitas, vtilitas. Seruit ergo gratis ſiue liberaliter, ibi, *Cum eſſem liber, &c.* Generaliter, ibi, *Omnium me, &c.* Vtiliter, ibi, *Vt plures lucrifacerem, &c.* Dicit ergo, *nam cùm eſſem, &c.* Quaſi dicat ſine ſumptu ponã euangeliũ, nam & maius feci, ſ. quod *Cum liber eſſem ex omnibus, &c.* i. nullius meritis obnoxius, *Omnium me ſeruum feci*, omnibus me contemperando per vtilitatem, & quaſi debitorem conſtituendo. 2. Cor. 4. Nos autẽ ſeruos veſtros per Ieſum, & hoc vt plures lucrifacerẽ, i. lucrum meæ prędicationis & ſeruitutis facerem. Quærebat enim non res, ſed animas. 2. Cor. 12. Non quæro veſtra, ſed vos. Si enim cõmendabile eſt ſeruire in temporalibus propter lucrum tẽporale, quanto plus in ſpiritualibus propter lucrum ſpirituale? Deinde cùm dicit, *Et factus ſum Iudæis, &c.* Hic oſtẽdit, ꝙ omnib⁹ ſe contẽperare ſtuduit. Et primò dicit, quod contemperauit ſe nondũ cõuerſis, ſecundò quod etiã iam conuerſis, ibi *Factus ſum infirmis*. Tertiò quod generaliter vniuerſis, ibi, *Omnibus omnia factus ſum, &c.* In prima, primò dicit, quod contemperauit ſe Iudæis. Secundò ꝙ Samaritanis, ibi *Et his qui ſub lege, &c.* Tertiò quod Gentilib⁹, ibi *His qui ſine lege erant, &c.* In prima, primo tangit contẽperationẽ. Secundò contẽperationis rationẽ, ibi *Vt Iudæos, &c.* Dicit ergo, *Et factus ſum Iudæis tanquã Iudæus*, ſ. aliqua legalia ſeruando, ſicut in diſcretione ciborũ, in circunciſione Timothei. Act. 16. in purificatione legali. Act. 21. Poteſt aũt hoc intelligi dupliciter. Vno modo ſm Hieron, *Factus ſum Iudæis tanquã Iudæus*, per ſimulationis diſpenſationẽ. Simulabat. n. ſe ſeruare legalia aliqua, quæ tamen non ſeruabat. Alio modo ſm Auguſt. *Factus ſum Iudæis, &c.* Verè enim condeſcendebat eis in obſeruatione aliquorum legalium propter piam compaſſionem, & hoc fecit, vt Iudæos lucraretur Chriſto, id eſt eos ad fidem Chriſti conuerteret.

Deinde cùm dicit, *Et his qui ſub lege, &c.* Hic dicit, quod contemperabat ſe Samaritanis. Vbi notantur tria de ipſo. Primò eius ſagacitas in hoc, quod ſe contemperabat, ſecundo eius libertas in hoc, quod ſub lege non erat. Tertio eius vtilitas in hoc, quod lucrifaciebat. Dicit ergo etiam his, qui ſub lege Moyſi ſunt, i. Samaritanis, qui non ſunt Iudæi, ſed Aſſyrij, qui fuerunt adducti ad inhabitandũ terram Iſrael. 4. Reg. 17. Iſti etiã erant ſub lege Moyſi, quia tantũ quinq; libros Moyſi recipiebãt, his ergo *Factus ſum quaſi ſub lege eſſem*, approbando ſcilicet legẽ, & ex ea docẽdo Chriſtum: *Cũ tamen ipſe ſub lege non eſſem*, ſecundũ literalẽ obſeruãtiã, vel ſeruiliter, quia iuſto nõ eſt lex poſita. 1. Timot. 1. Et hoc ideo feci, *Vt eos qui ſub lege erant* ſcilicet ipſos Samaritanos *Lucrifacerem*, eos ad fidem Chriſti conuertendo. Deinde cùm dicit, *His qui ſine lege erant, &c.* Hic dicit, quod contẽperauit ſe Gentilibus. Vbi primo tangit ſuã conformitatẽ. Secundò ſuæ fidei veritatẽ, ibi, *Cum tamen ſine lege, &c.* Tertiò ſuæ intentionis rectitudinem, ibi *Vt lucrifacerem, &c.* Et hoc eſt, Et factus ſum his, qui ſine lege erãt, id eſt Gẽtibus. Rom. 2. Cum enim Gentes, quæ legem nõ habent, tanquã ſine lege eſſem, id eſt aſſentiendo rationibus eorũ, & bonis

poſitionibus philoſophorum vt patet Act.17. Cum tamen ſine lege non eſſem. Rom.7. Mente ſeruio legi Dei. *Sed in lege eſſem*, non Iudaica, ſed, *Chriſti*, qui eſt Deus, non autem Moyſes. De qua Gal.6. Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis, &c. Et hoc ideo feci, *Vt lucrifacerē eos, qui ſine lege erant*, Gentiles ad fidem cōuertendo. O felix zelator. Gregorius, Nullum tale ſacrificiū quale zelus animarum.

Deinde cùm dicit, *Factus ſum infirmus, &c.* Hic oſtēdit, ꝙ ſe contēperauit iam cōuerſis. Vbi primò ponit modum bonum. Secundò finem debitum, ibi, *Vt infirmos*. Dicit ergo, *Factus ſum etiam infirmis*. in fide infirmus, à licitis abſtinendo. 2. Cor.11. Quis infirmatur, & ego non infirmor. Sic facit bonus medicus, qui comedit cibū infirmi, vt eū prouocet ad comedendum, & ſic ſanet. Et hoc feci, *Vt infirmos lucrifacerē*, eos in fide roborando. Et breuiter, *Omnibus omnia factus ſum*, quaſi eſſem omniū ſectarū. Ideò dicitur infrà.10. Sicut & ego per omnia omnibus placeo. Et hoc, *Vt omnes facerē ſaluos*. Sapien. 18. In veſtimēto Poderis ꝙ habebat Aaron, totus orbis terrarū erat deſcriptus. Et.2. Regum.4. Eliſeus cōtraxit ſe ad modū pueri, & ſic ſuſcitauit illū. Et quia ſm Boetium, omnis alteritas diſcors, ſimilitudo verò appetenda eſt: ideo viri ſpirituales ſalua vitę & religionis ſuæ obſeruantia, omnibus ſe debent conformare,

Deinde cùm dicit, *Omnia facio propter euāgelium*. Superius oſtēdit, ꝙ omnibus ſe cōtemperare ſtuduit, hic ſubdit rationē quare hoc facit, & hanc duplicē. *Vnā ex parte euāgelij*. ſ. vt curſum liberum habeat. Aliam ex parte ſui. ſ. vt promiſſum præmiū obtineat, ibi, *Vt particeps, &c.* Et hoc eſt, ꝙ dicit, *Omnia autem facio propter euāgelium*, ſine impedimento prædicādum, *Vt particeps eius*. i. promiſſionum, quæ in eo continentur, *Efficiar*, Matt. 5. Qui fecerit & docuerit ſic, magnus vocabitur in regno cœlorum.

LECTIO QVINTA.

Quia oponet in ſtadio expeditè currere, & expeditius in agone certare, ideo a ſumptibus abſtinuit, corpus pariter in ſeruitutem redigens.

NEſcitis quoniam hi, qui in ſtadio currūt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium? Sic currite vt comprehendatis. Omnis enim, qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet: & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiāt, nos autem incorruptam. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum, ſic pugno non quaſi aerem verberans. Sed caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo, ne fortè cum alijs prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.

Superius oſtendit, ꝙ propoſuit à ſumptibus abſtinere. Primò propter intentionē præmij. Secundò propter amorem euangelij. Hic tertiò propter expeditionem curſus & agonis ſui. Primò quidē oſtendit, ꝙ oportet in ſtadio expeditè currere. Secundò ꝙ ſimiliter oportet in agone expeditè certare, ibi, *Omnis enim, qui in agone, &c.* Tertiò ꝙ ipſe facit vtrunq;, ibi, *Ego igitur ſic curro, &c.* In prima, primò ponit exemplū expeditè currentium. Secundò monet eos ad ſimiliter currēdum, ibi, *Sic currite, &c.* In prima, primo tangit currendi exercitium. Secūdo conuenientiā currentiū, ibi, *Omnes quidē currunt, &c.* Tertio differentiā peruenientium, ibi, *Sed vnus accipit brauiū, &c.* In primo notatur cōditio viatorū. In ſecundo multitudo vocatorū. In tertio paucitas electorum Matt. 20. Multi ſunt vocati, pauci vero electi. Conditionē vero viatorū deſcribit à tribus. A certitudine cum quærit. *Neſcitis*. A breuitate cū addit. *In ſtadio*. A labore cum ſubdit, *Currunt*. Dicit ergo, *Neſcitis*. Quod tripliciter cōtinuatur. Primò modo ſic. Quaſi dicat. Rectè abſtineo à ſumptibus ſumendis vt particeps efficiar. Nā ſi nō abſtinerem à contrarijs euangelio non eſſem eius particeps. *Neſcitis*, enim. *Quòd hi, &c.* Vel ſic, Neſcitis ꝙ hoc facio vt particeps euangelij efficiar, & vtiq; poſſum eſſe particeps. Nam non ſic eſt de euangelij præmio, vel de curſus brauio, quia hic vnus accipit brauium, ibi vero omnes accipere poſſunt. Tertio modo ſic. *Neſcitis*. Quaſi diceret, Ideo aūt ſic curro, quia licet multi currentes ſint, pauci tamen ſunt peruenientes. Neſcitis enim, *Quod hi, qui in ſtadio currunt, omnes quidē currunt*. In labore pares ſunt, *Sed vnus tantū accipit brauiū*. i. præmiū curſus. Stadium enim eſt ſpatium in quo pedites currunt, ꝙ Hercules dicitur ſtatuiſſe. Perficiunt autē ſtadium 125. paſſus. Et dicitur ſtadium à ſtando, quia Hercules tot paſſus currebat, & poſtea ſtabat & reſpirabat, in fine huius ſpacij ponebatur aliquid quod erat præmiū curſus, vt equus & pannus purpureus, & hoc dicitur Brauium. Et licet in hoc ſtadio omnes currerent, vnus tamen ſolus accipiebat brauiū ſcilicet, qui citius perueniebat: Sic in curſu ſpirituali vnus tātum ſcilicet perſeuerās accipit brauium. Quia qui perſeuerauerit vſq; in finem hic ſaluus erit. Deinde cùm dicit, *Sic currite, &c.* Monet eos ad currendū, Vbi implicat tria. Actū ſtrennuū. *Currite*. Modū debitum. *Sic*, Finē optimū. *Vt cōprehendatis*. Dicit ergo, *Sic, &c.* quaſi diceret, quia vnus accipit brauium, *Sic currite*, per viam veritatis perſeuerātes, *Vt cōprehendatis*, brauium vitæ æternæ Hebr.12. Per patientiā curramus ad propoſitum nobis certamen. Deinde cùm dicit, *Omnis autē qui in agone, &c.* Oſtendit, ꝙ in agone oportet expeditè certare. Vbi primo tangit agonizantiū pugnam: ſecundo pugnandi formā firmā, ibi, *Ab omnibus ſe abſtinet, &c.* Tertio ſic pugnantium mercedem debitam, ibi, *Et illi quidē vt corruptibilē, &c.* Primum eſt neceſſitatis. ſ. pugnare: ſm virtutis. ſ. abſtinere. Tertium fœlicitatis, ſcilicet, coronam accipere. Dicit ergo, *Omnis qui in agone, &c.* quaſi diceret, verè ſic agendum eſt, quod patet exemplo: quia, *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus*, impedientibus, ſe *abſtinet*. Vnde & nudi agonizabant in paleſtra. Attende, vt Auguſtinus ait, ꝙ de rebus nō laudandis multæ trahuntur ſimilitudines. Deinde cùm dicit, *Et illi quidē vt corruptibilē, &c.* tangit pugnantiū mercedem. Et primo pugnātium materialiter. Secundo pugnantium ſpiritualiter, ibi, *Nos autē incorruptā, &c.* Dicit ergo, *Et illi quidē*, abſtinent, vt, *corruptibilē coronā accipiant*, quod modicū eſt. *Nos autē*, abſtinere debemus vt accipiamus, *Incorruptā*. ſ. coronam vitæ, de qua Iac.1. Beatus vir qui ſuffert tentationē, quoniā cum probatus fuerit, &c. Deinde cùm dicit, *Ego igitur ſic curro, &c.* ponit exemplū vtriuſq; ſcilicet currendi & pugnandi. Vbi primo tangit curſum ſuum in profectu boni. Secundo pugnam ſuam in victoria mali, ibi, *Sic pugno, &c.* Tertio rationem vtriuſq; facti, ibi, *Sed caſtigo, &c.* Dicit ergo, *Ego igitur, &c.* quaſi dicat, talis corona ſeruatur: igitur *Ego ſic curro*, bonum operando, *Non quaſi in incertū*. i. vt ſim incertus de præmio. In incertum enim currit, qui talia facit, vt de quibuſdā ſperare, ex alijs poſſit deſperare. Omnia inſtruunt ad bonum, vt perſona apoſtolica, quæ notatur, ibi, *Ego*. Et forma implicita, quæ notatur, ibi, *Sic*, Et actio ſtrennua, quæ notatur, ibi, *Curro*, Et merces ſperata, quæ notatur, ibi, *Nō quaſi in incertū*. Phil. 2. Nō in vacuum cucurri, nec in vacuum laboraui. *Sic pugno*, contra hoſtes decertando cōtra malum. *Nō quaſi aerem verberans*, id eſt, nō verbis tantum, ſed factis. Non enim in ſermone eſt regnum Dei, ſed in virtute: ſuprà ca.4. Vel non quaſi aerem verberans. i. non inaniter me fatigando, aduerſarium non lædendo. Sic erit perfectus homo ſi ſic ſe habeat, vt ſit intentus in cōfeſſione Eſa. 38. Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ. Deuotus in oratione Matt.6. Sic ergo orabitis, Pater noſter qui es in cœlis, &c. Efficax in prædicatione. Iac. 2. Sic loquimini & ſic facite. Hæc tria pertinēt ad actum oris recti, ita tamen quod confeſſio dirigitur Deo & proximo, oratio ſoli Deo, prædicatio ſoli proximo. Fortis in pugnādo. Vnde ſic pugno, &c. Apocal. Qui vicerit ſic veſtietur veſte alba. Patiens in ſuſtinendo. Iudith. 8. Sic Iſaac, ſic Iacob, ſic Moyſes, & omnes, qui placuerunt Deo per multas tribulationes tranſierunt fideles. Cautus in ſeruando Ioſue.2. Ad montana cōſcendite, ne fortè occurrant vobis reuertētes, &c. Et ſic ibitis viam veſtram. Primum propter malum culpæ, ſcilicet, pugna. Secundum contra malum pœnæ, ſcilicet, patientia. Tertium contra malum tentationis, ſcilicet, cautela. Benignus in condonando Matt.18. Sic non eſt voluntas ante patrem, &c. Inutilem ſe reputādo. Luc. 17. Sic & vos cum feceritis omnia, quæ præcepta, &c. Solicitus, ſe diſcutiendo infrà.11. Probet autē ſe homo, & ſic de pane illo edat, &c. Primum reſpicit malitiā proximi. Secundum probat bonitatem Dei. Tertium dubietatē ſtatus proprij. Humilis, in obſequendo. Mat.4. Sic decet nos implere omnem iuſtitiam, Agilis in proficiendo. Vnde hic, Sic currite. i. proficite in bono, vt comprehendatis. Conſtans, in perſeuerando. Vnde hic, Sic currite Phil. 4. Sic ſtate in dño chariſſimi. Famoſus, in cōuerſando ſuprà. 4. Sic nos exiſtimet homo, &c. Primum reſpicit incipientes. Secundū proficientes.

Stadium.

tes. Tertium perſeuerantes. Quartum perfectos. Deinde cùm dicit, *Sed caſtigo corpus meum, &c.* tangit rationem prędictorum vtriuſq;. Vbi primo tangit auſteritatem vitę. Secundo commendationem doctrinæ, ibi *Ne fortè, &c.* Tertio rationem concordiæ vtriuſq;, ibi *Ipſe reprobus, &c.* Ergo implet facto, quod docet verbo, ne ſe damnet ore proprio. Et hoc eſt, quod dicit, *Sed caſtigo corpus meum* per declinationem mali, motus carnis illicitos reprimendo. Caſtigo ergo, non occido, corpus meum, non tantum alienũ. Rom. 12. Exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum. *Et in ſeruitutem redigo* per operationem boni, corpus, ſ. ſpiritui ſeruire cogendo, & ſenſualitatem rationi ſubijciendo: ſicut de beato Martino legitur. Carnem ſpiritui ſeruire cogebat, & hoc facio, *Ne forte cum alijs prædicauerim, &c.* Auguſt. ſuo timore nos terruit Apoſtolus; quid enim faciet agnus vbi aries timet & tremit? *Ipſe reprobus*, i. à Deo reprobatus efficiar, quod turpe eſſet, Rom. 2. Qui prædicas non furãdum, furaris. De huiuſmodi poſſet verè dici illud Iob. 4. Ecce docuiſti plurimos, &c. Nũc autem venit ſuper te plaga & defeciſti. Hic quæritur, ibi *Melius eſt mihi mori, &c.* Contra gloria non euacuatur niſi per peccatum, ergo accipere eſſet ei peccatum, non ergo licitum. Reſpondeo, gloria eſſentialis per hoc non euacuaretur, ſed gloria accidentalis eſt de hoc opere ſupererogationis. Item ſi euangelizauero non eſt mihi gloria. Contrà, euangelizanti & ſumptus accipienti debetur & aurea & aureola. Sed Glo. exponit quando euangelizatur ex neceſsitate timoris, vel ex cupiditate mercedis temporalis. Item ſuper illud, Diſpenſatio mihi credita eſt, Glo. Non debemus euangelizare, vt manducemus. Contrà, Ergo prædicatores quæſtuarij peccant mortaliter, quia faciunt quod non debent? Reſpondeo, ſi propter quæſtum principaliter faciunt, peccãt; ſed ſi propter fructum ſpiritualem inde prouenientem, benefaciunt. Item ibidem Glo. propter regnũ Dei debemus operari omnia non ſolũ, ſed cũ regno Dei mercedem temporalem meditari. Contrà, ergo qui vadunt ad eccleſiam pro diſtributionibus, peccant? Reſpondeo, Verum eſt ſi ſolum vel principaliter propter hoc vadant. Item ſuper hoc, Vt non abutar poteſtate Glo. quod eſſet ſi acciperet, quod probauit ſuprà eodem quod ei licet accipere. Reſpondeo, intelligendum eſt ſi acciperetur indiſcretè & inordinatè & immoderatè. Item omnium ſeruum me feci. Contrà, ſuprà 6. Nolite ſerui effici hominum. Reſpõdeo, hic loquitur de ſeruitute charitatis, ſ. in bono, ibi de ſeruitute iniquitatis, ſcilicet à malo. Item factus ſum Iudæis Iudæus, Glo. in cibis accipiendis, vel non accipiendis. Contrà, Glo. Iniuſtè ergo reprehendit Petrum de diſcretione ciborum. Gal. 2. Immo bene, quia Petrus diſcernebat cum ſcandalo Gentium, ſcilicet in locis Gentilium, Paulus autem non. Item ibidem, Glo. propter ſcandalum Iudæorum circuncidit Timothæum, Act. 16. Contrà, veritas doctrinæ vitæ & iuſtitiæ non debet dimitti propter ſcandalum. Reſpondeo, vſque ad diuulgationem euangelij non erat de veritate doctrinæ ſiue vitæ, ne homines circunciderentur, ſed ne ſpẽ ponerent in circunciſione. Item vt omnes facerem ſaluos. Contrà, ſciebat non omnes ſaluandos. Reſpondeo, volebat omnes in particulari, id eſt, quemlibet per ſe, non omnes ſimul. Item ſuper illud omnes quidem currunt. Glo. in ſpirituali agone: quotquot quidem currunt, ſi ſpiritualiter currunt, accipiũt: & qui prior venerit expectat, vt coronetur cum poſteriori. Contrà, vnuſquiſque in morte coronatur. Reſpondeo. Hoc intelligitur de gloria corporis, nõ animę. Item ſuper illud, Ne fortè cum prædicauerim, Glo. Suo timore nos terret Apoſtolus. Contrà 1. Ioan. 4. Perfecta charitas foras mittit timorem. Verum eſt timorem pœnæ, ſed non timorem ſeparationis ſiue offenſæ.

CAPIT. X. LEC. I.

Exemplo Iudæorum, qui idola in deſerto venerati ſunt, ab idolis abſtinere docet, quia quicquid patribus contigit, noſtri figura fuit.

***N**Olo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube & in mari, & omnes eandẽ eſcam ſpiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum ſpiritualem biberunt. Bibebant autem de ſpiritali conſequente eos petra: Petra autem erat Chriſtus. Sed non in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo. Nam proſtrati ſunt in deſerto.*

Superius monuit abſtinere ab idolotitis. Primò propter vitandum ſcandalum fratrum infirmorum: cap. 8. Secũdò propter exemplum ſuum, qui abſtinet propter alios ab acceptione ſumptuum. c. 9. Hic tertiò monet ad idem ex conſideratione pœnę Iudęorum in deſerto idola venerantium vbi exemplo pœnæ iſtorum. Primò monet abſtinere à perpetratione peccatorum ſimilium. Secundò ſpecialiter à comeſtione idolis immolatorũ, ibi, *Propter quod chariſsimi, fugite ab idolorum cultura, &c.* In prima, primò oſtẽdit, quod antiquitus Iudęis contigit. Secundò propter quod, quia nõ propter ſe tantum, ſed propter nos corrigendos ita euenit. Hęc autẽ in figura facta ſunt noſtri, &c. Tertiò vt exemplo eorum caueãt, cõcludit, ibi, Itaq; qui ſe exiſtimat ſtare, &c. Ergo pœna timenda, cauſa memoranda, cautela adhibẽda. In prima, primo ponit beneficia gratiæ eis impenſa exiſtentibus in Aegypto. Secundò præſtita in deſerto, ibi, *Et omnes eandem eſcam, &c.* Tertiò flagella, propter ingratitudinem inflictam, ibi, *Sed non in pluribus, &c.* In prima tãgit tria beneficia. Primum, in protectione nubis. Secundum, in tranſitu maris rubri, ibi, *Et omnes mare tranſierunt, &c.* Tertium, in purgatione baptiſmatis, ibi, *Et omnes in Moyſe, &c.* Dicit ergo, *Nolo vos, &c.* quaſi dicat, ſic agẽdum eſt ſicut monui. Non enim ſufficiunt ſacramenta eccleſiæ ſuſcepta vobis poſtea peccantibus, ſicut nec Iudæis Dei beneficia, quin poſtea punirentur, *Nolo enim vos ignorare, &c.* Hoc dupliciter legitur. Vno modo de bonis & malis communiter. Alio modo de malis ſpecialiter. Primo modo ſic. *Nolo vos ignorare fratres, quoniam patres noſtri* inſtitutores fidei noſtrę, omnes tã boni q̃ mali *Sub nube* protegẽte *Fuerunt*. Exod. 13. Dñs præcedebat eos ad oſtendendum viam per diẽ in columna nubis, &c. Vel *Sub nube*, i. ſub figura & vmbra. Heb. 10. Vmbram habẽs lex futurorum, &c. Et omnes mare rubrum ſubmerſis hoſtibus tranſierunt, non de vna ripa ad ripam oppoſitam, ſed ad eandẽ vnde tranſierunt quendam ſinum maris. *Et omnes in Moyſe*, i. in ducatu Moyſi, *Baptizati ſunt in nube & in mari*, i. per viſa ſigna illa purgati ab ignorantia. Vnde à vitijs per fidem, ſcilicet ſubmerſis Aegyptijs. Exod. 14. Timuit populus dominum, & crediderũt domino & ſeruo ſuo Moyſi. Vel *Baptizati ſunt*, id eſt ſignum baptiſmi receperunt. Nam baptiſmus conſtat ex aqua & ſpiritu. Ioan. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu. Nubes autem ſymbolum erat ſpiritus, mare vero aquæ, vt dicit Damaſcenus. Deinde cùm dicit, *Et omnes eandem eſcam ſpiritualem, &c.* poſt beneficia exhibita Iſraël de Aegypto exeunti: hic tangit beneficia exhibita in deſerto. Et primò beneficium mannę. Secundo beneficium aquæ, ibi, *Et omnes eundem potum, &c.* Tertio potus originem mirabilem, ibi *Bibebant autem, &c.* Quarto, originis ſignificationẽ, ibi *Petra autem, &c.* Dicit ergo, *Et omnes eandem eſcam ſpiritualem manducauerunt* manna, ſcilicet, de cœlo. Vocat autẽ eam ſpiritualẽ cùm eſſet corporalis, ſed quia miraculoſe fuit data: de hoc habetur Sap. 16. Panẽ de cœlo præſtitiſti eis. Et omnes eundẽ potum ſpiritualem, i. aquã de petra. Num. 20. Loquimini ad petram, & ipſa dabit vobis aquam, Percuſsit petram, & fluxerunt aquæ. *Bibebãt autem de petra ſpirituali*, quę dicitur ſpiritualis propter effectum miraculoſum, propter futuri ſignum. Petra conſequente eos. Dupliciter intelligitur, *Conſequente*, i. ſatisfaciente voluntati eorum. Pſal. Deſiderium eorũ attulit eis. Aquę enim vbiq; ſequebantur eos. Eſa. 48. Aquã de petra produxit eis, &c. Vel *Conſequente eos*, id eſt, veritatẽ ſequentẽ ſignificante. *Petra autem erat Chriſtus*, nõ per ſubſtantiam, ſed per ſignificationẽ. Hic eſt lapis quẽ reprobauerunt, &c. Alio modo legitur de bonis breuiter ſic, *Nolo vos ignorare fratres, quoniam patres noſtri* inſtitutores fidei noſtræ omnes boni ſpiritualiter. Vnde dicit patres noſtri non illorũ, *Sub nube fuerunt*, ſicut prius, *Et omnes eandẽ eſcã manducauerunt* ſpiritalẽ, i. corpus Chriſti in ſigno ſpiritualiter intellecto. Vnde eandem eſcam ſpiritalem manducauerunt, idem ſcilicet, quod nos: ſed aliam eſcam corporalẽ q̃ nos: & hoc quantũ ad maiores in Chriſtum credentes. Manducabant Chriſtum ſpiritualiter, ſm illud. Crede & manducaſti. *Et omnes eundem potũ biberunt*. ſ. Chriſti ſanguinem,

Iudæi, in exitu ab Aegypto nõ tranſierunt filij Iſraël mare rubrum à ripa in ripã oppoſitã, ſed ad eandem diuiſo mari per modum circuli, vide gloſam ordinariã.

guinē in ſignn. Sic loquitur de ſigno & potu ſpirituali per fidem, nō de corporali. *Bibebant autē de ſpiritali*, &c. ſicut prius. Appetēdus cibus & potus, quia ſufficiens. Vnde dicit, *Omnes manducauerunt*. Indeficiens, quia eundē. Vtilis, quia potus & cibus ſpiritualis: quod notatur in ipſo nomine ſpiritualis, &c. Deinde cùm dicit, *Sed nō in pluribus*, &c. Poſt beneficia tangit flagella. Et primo offeolam. Secundò pœnā, ibi, *Nam proſtrati ſunt*. Dicit ergo. *Sed non in pluribus*, &c. q.d. his omnibus beneficijs vſi ſunt Iudęi: *Sed nō in pluribus eorū beneplacitum eſt Deo*: in illis ſcilicet, qui deū offenderunt, ſed tantū in duobus ſcilicet Caleph & Ioſue, quibus ſolis conceſſum eſt terram promiſſionis obtinere Nume. 14. Malac. 1. Non eſt mihi voluntas in vobis.

LECTIO SECVNDA.

Oſtendit omnia ad correptionem noſtram ſcripta eſſe, iccirco eaſdem culpas minime perpetrandas hortatur, ne eadem pœna plectamur.

H*Aec autem in figura facta ſunt noſtri, vt non ſimus concupiſcentes malorum, ſicut & illi concupierunt. Neque idolatra efficiamini, ſicut quidam ex ipſis: quemadmodum ſcriptum eſt. Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. Neque autem fornicemur, ſicut quidam ex ipſis fornicati ſunt, & ceciderūt vna die viginti tria milia. Neque tentemus Chriſtum, ſicut quidam eorum tentauerunt, & à ſerpentibus perierunt. Neque murmurauerītis, ſicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura cōtingebant illis: ſcripta ſunt ad correptionem noſtram in quos fines ſeculorum deuenerunt.*

Superius oſtēdit quid antiquis Iudæis contigit. hic oſtēdit, q̄ nō propter ſe tantū, ſed propter nos corrigendos ita euenit. Vbi primò oſtendit, q̄ propter nos corrigendos à peccato prædicta facta ſunt. Secundò q̄ propter hoc etiam ſcripta ſunt, ibi, *Hæc autē omnia in figura*, &c. In prima oſtēdit, q̄ ideo facta ſunt, vt cohibeamur à peccato: & primò à peccato cordis. Secundò à peccato operis, ibi, neq; idolatræ efficiamini, &c. Tertiò à peccato oris, ibi, *Neque murmurauerītis ſicut quidam*, &c. In prima, primò deterret per pœnā. Secundò ex hoc dehortatur culpam, ibi, *Vt non ſimus cōcupiſcentes*, &c. Tertiò malos reducit ad memoriam, ibi, *Sicut illi concupierunt*, &c. Dicit ergo, *Hæc autem in figura facta ſunt noſtri*, nō ficta, ſed verè facta. In figura, inquam, ideo. ſ. vt nos conſiderantes illorū ſupplicia, *Nō ſimus concupiſcentes malorū, ſicut & illi concupierunt*, de quibus Pſal. Cōcupierunt concupiſcentiam in deſerto. Num. 11. dicitur quod vulgus promiſcuum flagrauit deſiderio carnium. Et notandum q̄ ſicut in bonis lōge melius eſt quod figuratur, quam ipſa figura, vt regnum cælorū, quàm terra promiſſionis: ita in malis longe peius eſt quod figuratur, quàm figura ſignificās, ſm autem Aug. illa ſupplicia quæ ſuſtinuerunt, figura gehennæ fuerunt, quæ omni pœna maior eſt. Hæc autem pertinent ad ſapiētes inter Corinthios, qui deſiderio carnes comedebant in idolio, & ſcādalizabant infirmos. Vnde ſimiles erant Iudæis carnes deſiderantibus in deſerto, vnde digni erant etiam ſimili pœna. Deinde cùm dicit, *Neq; idolatræ*, &c. Dehortatur peccatum operis, vbi tangit tria peccata. Primo idolatriæ. Secūdò fornicationis, ibi, *Neq; fornicemur*, &c. Tertiò diuinæ tentationis, ibi, *Neque tētemus*, &c. In prima, primò diſſuadet idolatriæ vitiū. Secundò deterret per exemplū, ibi, *Sicut quidā ex ipſis*, &c. Tertiò explicat exemplum implicitum, ibi, *Quemadmodum ſcriptum eſt*, &c. Dicit ergo Neq; idolatræ efficiamini idolotitis veſcendo in veneratione idoli, vel ſcandalū infirmorum. Sicut quidam illorum, ſupple idolatrę fuerūt. Exod. 32. & Pſal. Et fecerunt vitulum in Oreb, & adorauerunt ſculptile. Quemadmodum ſcriptū eſt. Exod. 32. *Sedit populus*. i. quidam de populo. *Manducare & bibere*. coram idolo quibus ſimiles ſunt, qui comedunt idolotita, idola venerādo. Et ſurrexerunt ludere. i. ludos facere, ſicut choreas & huiuſmodi in veneratione Idoli. Vel ſurrexerunt ludere. i. idolum adorare, q̄ eſt ſimile ludo puerorum, qui faciunt imagines luteas. Deinde cùm dicit, *Neque fornicemur*, &c. tangit peccatū fornicationis, vbi primò diſſuadet tale peccatū, ſecūdò deterret per exēplum culpæ, ibi, *Sicut quidam*, &c. Tertiò pœnæ, ibi, *Et ceciderunt vna die*. Dicit ergo, Neque fornicemur, vt quidam ex vobis ſuprà. 5. Omnino auditur fornicatio inter vos. Sicut quidam ex ipſis fornicati ſunt, cum Madianitis. ſ. Num. 25. Et ideo ceciderunt vna die. 23. immo. 24. milia: ſed maior numerus non excludit minorem, vnde nō dicitur hic cum præciſione. Vel fortè vitium ſcriptorum eſt. Deinde cùm dicit, *Neque tentemus Chriſtū*, &c. tangit peccatum diuinæ tentationis, q̄ diſſuadet. Primò, verbo, ſecundò, exēplo, ibi, *Sicut quidam*, &c. Tertio, ſupplicio, ibi, *Et à ſerpentibus*, &c. Dicit ergo, *Neq; tentemus Chriſtum*, diffidendo de eius potētia, ſicut illi qui in vobis deſperāt de reſurrectione, ſicut quidam eorū tentauerunt Deum vel Chriſtū in Moyſe dicentes, Nunquid poterit parare mēſam in deſerto? & ideo à ſerpentibus perierūt, donec. ſ. ſerpens æneus erectus eſt, ad cuius aſpectū ſanabantur. De hoc habetur Num. 21. & Deuter. 6. Non tentabis Dominū deum tuum. Deinde cùm dicit, *Neque murmurauerītis*, &c. Poſt peccatū cordis & operis, dehortatur peccatum oris. Vbi primò diſſuadet murmurationis vitium. Secundo addúcit quoſdam in exemplū, & primò, culpæ, ibi, *Sicut quidam*, &c. Secundo pœnæ, ibi, *Et perierūt à ſerpentibus*. Dicit ergo, *Neque murmurauerītis*, contra me vel minores contra maiores. Sap. 1. Cuſtodite vos à murmuratione. *Sicut quidam eorū murmurauerunt*, cōtra Moyſen. Nu. 16. Murmurauit omnis cōgregatio filiorum Iſrael contra Moyſen, & ideo perierunt ab exterminatore, ab angelo. ſ. qui extra terminos terræ eos percuſſit. Baruch. 3. Exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt. Notandum ſuper illud, In Moyſe baptizati ſunt, q̄ Dam. lib. 4. cap. de baptiſmo diſtinguit nouem genera baptiſmatū accipiēdo baptiſma largè. *Baptiſmi genera nouem.* Primum eſt aqua diluuij, de quo habetur Ge. 6. Secundū mare rubrū, de quo Exod. 14. Tertiū aqua expiationis, de qua Nu. 19. Quartum, Baptiſmus Ioānis, de quo Mat. 3. Quintum, baptiſmus de quo Chriſtus baptizatus fuit Luc. 3. Sextū, baptiſmus ſpiritusſancti ſuper diſcipulos. Actuum. 1. Vos autem baptizabimini ſpiritu ſancto. Septimum, baptiſmus pœnitentiæ & contritionis, de quo Eccleſiaſt. 34. Qui baptizatur à mortuo, &c. Octauum, baptiſmus ſanguinis, de quo Luc. 12. Baptiſma habeo baptizari, & quomodo coartor vſq; dum perficiatur. Nonum, baptiſmus aquæ & ſpiritus, de quo Ioan. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto. Matthęi vltimo, baptizātes eos in nomine patris & filij & ſpiritusſancti. Deinde cum dicit, *Hæc autē omnia in figura*, &c. Habito quod propter nos prædicta facta ſunt, hic oſtēdit, q̄ propter nos etiā ſcripta ſunt. Et primò quod in ſignificatione. Secūdò quod in correctione, ibi, *Scripta ſunt autem*, &c. Dicit, ergo, *Hæc autem*, &c. quaſi dicat, Iſta cōtigerunt illis, & hoc non tantum ꝓpter ſua peccata, non autē pro ſe, ſed omnia in figura noſtri. ſ. contingebant illis: erat enim tūc tempus figuratum. Deinde cùm dicit, *Scripta ſunt ad correctionē*. Tangit quod ſcripta ſunt ad correctionem noſtram. Vbi implicantur tria incitantia ad correctionē noſtram. Primò antiquorum exēpla, quæ notantur in ſcripturis. Secundò exēplorum cauſa, quæ eſt correctio noſtra. Tertiò, ætas nouiſſima, quæ eſt finis ſeculorū. Dicit ergo, *Scripta ſunt autē ad correctionem noſtram*, quia quęcunque ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt Roma. 15. Nos dico, *In quos fines ſeculorum deuenerunt*. i. ſexta ætas, quę eſt vltima ætas laborantiū. 1. Ioan. 2. Filioli mei, nouiſſima hora eſt. Quia ergo in vltima ſeculi ætate ſumus, tot exemplis priorum corrigi debemus. Vel in quos fines ſeculorū deuenerunt, id eſt, in quibus per fidem & amorem Chriſti finita eſt ſecularitas: quia Phil. 3. dicitur, Conuerſatio noſtra in cœlis eſt. Vnde temporalia non promittuntur tempore gratiæ ſicut tempore legis. Vnde nec in pactum deducuntur, ſed adijciūtur Matt. 6. Primum quærite regnum Dei, &c. Sed antiquitus erant in pactum Eſa. 1. Si volueritis, & audieritis, &c. Ecce ergo exempla certa, quia ſcripta ſunt: vtilis, quia ad correctionem noſtram: durabilia, quia in quos fines, & cætera.

LECTIO TERTIA.

A caſu cauere docet, cuius modus eſt, à tentatione non apprehendi, pollicetúrque auxilium firmum a Deo.

I*Taque qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat. Tentatio vos non apprehendat, niſi humana. Fidelis autem Deus eſt, qui nō patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis: ſed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt poßitis ſuſtinere.*

Habita

Habita primò Iudæorum punitione. Secundò punitionis ratione. Hic tertiò concludit, ꝙ exemplo eorũ debent à malo cauere, vbi primò monet, vt caueant caſum. Secundò cauendi docet modũ, ibi, *Vos non apprehẽdat, &c.* Tertiò promittit firmũ adiutorium, ibi, *Fidelis autem Deus eſt, &c.* In primo implicat quatuor ſolicitantia ſapientem. ſ. multitudinẽ cadentium, cùm dicit, *Itaque*, incertitudinem ſtantiũ cùm ſubdit, *Qui ſe exiſtimat ſtare*. Neceſsitatẽ cautelæ, cùm addit, *Videat*, facilitatem ruinæ, cùm dicit, *Ne cadat*. Dicit ergo, *Itaque, &c.* Quaſi dicat, Illi & ſi beneficijs Dei vſi ſunt, nihilominus propter peccata perierunt. *Itaq;*, ex eorũ conſideratione. *Qui exiſtimat*, aliqua coniecturatione, *Se ſtare*. i. ꝙ ſit in gratia & charitate, *Videat*, diligenti attentione, *Ne cadat*, peccando, vel alios faciendo peccare Eſa. 14. Quomodo cecidiſti Lucifer. Pſal. Cadent à latere tuo mille, &c. Ideo Ephe. 5. Videte quomodo cautè ambuletis. Deinde cùm dicit, *Tentatio vos non apprehendat, &c.* Docet modum cauendi cauſam. ſ. cauendo tentationem. Vbi primò docet aliquã tentationẽ fugiendam. Secundo aliquã ſuſtinendã, ibi, *Niſi humana*. Primo notificat, quia pulſat vt introeat. Vnde dicitur, Tentatio. Secundo quia impugnat, vt præualeat. Vnde ſubditur, *Non vos apprehendat*. Dicit ergo, *Tentatio, &c.* Quaſi diceret, ne cadatis. *Tentatio*. ſ. peccati, *Nõ vos apprehendat*, trahendo in cõſenſum peccati, *Niſi humana*, hoc dupliciter exponitur. Vno modo de tentatione interiori mala, & tũc eſt permiſsio, quaſi dicat, nulla peccati dilectio vos apprehendat, niſi fortè humana; ſine qua vita de malis nõ ducitur. Non enim eſt homo, qui ſemper faciat bonum & non peccet. 3. Reg. 8. & 2. Paralip. 6. Alio modo exponitur de tentatione exterioris boni. Et tunc eſt exhortatio, ſic, Tentatio vos non apprehendat, niſi humana ſcilicet tribulationum præſentiũ propter Chriſtum tolerantia. Auguſt. Propter Chriſtum pati humana tentatio eſt. Tho. 12. Quia, acceptus eras Deo, neceſſe fuit, vt tentatio probaret te. Deinde cùm dicit, *Fidelis Deus*. Oſtendit paratum adiutorium in tentatione. Vbi cõmendat Deum adiutorem, quia dat nobis reſiſtendi potentiam. ꝙ notatur, ibi, *Sed faciet cum tẽtatione, &c.* Perſeuerãtiam, quod notatur, ibi, *Vt poſsitis ſuſtinere*. Verè fidelis Deus, qui dat potentiã, ne vincamur, gratiam vt mereamur, conſtantiã vt vincamus. Dicit ergo, *Fidelis, &c.* Quaſi diceret, vos ad hoc hortor & moneo, ꝙ poteſtis: fidelis dominus in omnibus verbis ſuis, qui non patietur vos tentari ſupra id, quod poteſtis: quod vtiq; poſſet diabolus, ſi permitteretur, quia non eſt poteſtas ſuper terram, quæ ei comparetur Eſa. 40. Dat laſſo virtutem. Ideo Iac. 1. Omne gaudium exiſtimate fratres cùm in varias tentationes incideritis. Auguſt. Qui dat diabolo tentandi licentiã, ipſe dat tentatis miſericordiam, prouentũ, inquã, ita vt poſsitis ſuſtinere, ne deficiatis in lucta, ſed vincatis: quod fit per humilitatem, vt dicit Augu. Illi enim non crepant in fornace, qui non habent ventum ſuperbiæ. Notandum eſt ſuper illud, Qui ſe exiſtimat ſtare, &c. quod ad caſum impellunt nos primo debilitas virium, ſicut cadunt pueri, decrepiti, infirmi. Eſa. 40. In infirmitate cadent, quod cõtingit per tepiditatẽ bene operandi & inſtabilitatẽ. Secundo onus peccatorum, ſicut cadũt aſini ſub onere nimio. Pſal. Ceciderũt qui operantur iniquitatẽ, quod cõtingit per negligentiam pœnitendi: quia peccatũ, quod per pœnitentiã, &c. Tertio multitudo trahentiũ, ſicut arbor vel domus multis trahentibus deorſum cadit. ſuprà eodem, Neq; fornicemur, &c. quod contingit per impulſum hoſtium. Quarto lubricitas viarũ ſicut incauti cadunt in lubrico Eccle. 28. Attende ne fortè labaris in lingua & cadas, & in conſpectu, &c. Quod cõtingit per incautam cuſtodiã ſenſuum. Quinto varietas offendiculorũ, ſicut auis capta in medio laqueorum. Pſal. Hi in curribus, &c. Prouer. 24. Septies in die cadit iuſtus. quod contingit per corruptionẽ creaturarum. Sexto ignorantia agendorũ, ſicut cęci cadũt de facili. Matt. 15. Si cæcus cæco ducatum præſtet, &c. quod contingit per negligentiam addiſcendi neceſſaria. Septimo exempla cadentium, ſicut angeli ad exemplũ Luciferi. Pſal. Cadent à latere tuo mille, &c. Prouer. 25. Fons turbatus pede & vena corrupta, iuſtus cadens coram impio, quia contingit per imitationem malorum. Octauo ponderoſitas corporum, corpus enim, quod corrumpitur aggrauat animam, ſicut lapis in collo natantis. Iob. 14. Mons cadens defluit, quod contingit per carnis fomentum ſuperfluum.

LECTIO QVARTA.

Ex ſancta altaris cõmunione, ab idolotitorum eſu, & ex pœna patrum, ab idolorum cultu abſtinere monet.

PRopter quod, chariſsimi mei, fugite ab idolorum cultura. Vt prudentibus loquor, voſipſi iudicate quod dico, Calix benedictionis cui benedicimus, nõnne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? Et panis quem frangimus, nõnne participatio corporis domini eſt? Quoniam vnus panis & vnum corpus multi ſumus, omnes qui de vno pane & de vno calice participamus.

Superius ex cõſideratione Iudæorum pœnæ monuit abſtinere à perpetratione peccatorũ ſimilium, hic ſpecialiter monet cauere à comeſtione idolis immolatorũ. Vbi primo ponit cõmonitionẽ cauendi ab idolotitis. Secundo ſubdit cauſam cõmonitionis, ibi, *Quod ergo dico, &c.* Tertio docet modũ cauendi à dictis, ibi, *Omne quod in macello venit, manducate, &c.* In prima cauere ab idolotitorum comeſtione monet. Primo ex timore pœnæ cõſimilis. Secundò ex cõmunione ſancti altaris, ibi, *Vt prudentibus loquor, &c.* Tertio ex ſimilitudine ſacrificij legalis, ibi, *Videte Iſraël ſecundũ carnem, &c.* In prima, vt eius obediant dictis. Primo arguit inferẽdo, cũ dicit, *Propter quod*. Secũdo allicit blandiendo, cum ſubdit, *Chariſsimi mei*. Tertiò inſtruit exhortãdo, cùm addit, *Fugite, &c.* Dicit ergo, *Propter quod*, &c. Quaſi diceret, quia ſacramenta ſola non ſaluant, & qui cadit punitur, & auxilium Dei non deeſt, propter quod chariſsimi mei, *Fugite ab idolorum cultura*, id eſt ab omni idoli veneratione Glo. Ideo hos Apoſto. hortatur fugere ab idolatrię ſuperſtitione, vel ne ſapientes comedant idolotita cum offendiculo infirmorum quibus idolatrare viderentur. Vel ne ipſi infirmi idolatræ ſint, edendo in idoli veneratione. Fugite ergo ab idolorũ cultura. Vel putatiua, quo ad eſum ſapientium: vel vera quo ad eſum infirmorũ. Deinde cùm dicit, *Vt prudẽtibus loquor*, &c. Monet cauere ab idolotitorũ comeſtione ex communione ſacramenti altaris. Vbi primò quod dicturus eſt ſupponit eorũ iudicio. Secundò oſtẽdit quid eſt illud. ſ. quod per cõmunionem euchariſtiæ efficimur vnũ cum Chriſto, ibi, *Calix benedictionis*, &c. Tertiò probat, quod ita eſt, ꝙ omnes ſumus vnum in corpore eius myſtico, ibi, *Quoniam vnus panis*, &c. Dicit ergo, *Vt prudẽtibus*, &c. q. d. Vt fugiatis loquor vobis vt prudẽtibus. Vel ſic loquor vobis altò quid. ſ. quod ſequitur vt prudẽtibus. Vel ſic loquor infirmis, ſcilicet, qui ſunt inter vos, vt ſuprà locutus ſum prudentibus. Et ideo, vos ipſi maiores iudicate, quod dico. Iob. 31. Si cõtempſi ſubire iudicium cum ſeruo meo. Iudicate, inquam, hoc quod ſequitur, *Calix benedictionis*, id eſt, potus calicis, per quem participantes benedicuntur. Luc. 22. Similiter & calicem poſtq̃ cœnauit, dicens, Hic calix, &c. *Cui benedicimus*, i. quod nos fideles exaltamus credendo & gratias agendo. Vel cui benedicimus. i. quem nos ſacerdotes cõſecramus. *Nõnne cõmunicatio ſanguinis Chriſti eſt?* faciẽs nos vnum cum ipſo, ſm illud Aug. Nec tu me mutabis in te, ſicut cibum carnis tuæ, ſed tu mutaberis in me. Eſt ergo ſua ratio talis. Sicut participans calicem domini fit vnum cum eo, ſic participãs calicem dæmoniorum fit vnũ cum eis, ſed dæmonum vnitas eſt maximè fugienda, ergo & participatio idolotitorũ in eorum veneratione. Et ideo fugite ab idolorum cultura. *Et panis quem frangimus*; id eſt ſumptio panis fracti in altari, *Nõnne participatio corporis domini eſt?* faciẽs nos vnũ cum Chriſto: quia ſub ſpecie panis ſumitur corpus Chriſti. Deinde cùm dicit, *Quoniam vnus panis*, &c. Oſtendit, ꝙ omnes ſumus vnum in corpore eius myſtico. Vbi proponit primò vnitatem. Secundò ſubdit vnitatis rationem, ibi, *Omnes qui de vno, &c.* In prima tangit duplicẽ vnitatẽ. Primã incorporationis, qua in Chriſtũ transformamur, cùm dicit, *Vnus panis*, &c. Aliam vitę & ſenſus quàm à Chriſto capite accipimus, cùm addit, Et vnũ corpus, &c. Dicit ergo, *Quoniam vnus*, &c. q. d. per hoc patet, ꝙ vnum ſumus cum Chriſto quoniam vnus panis vnione fidei, ſpei & charitatis, & vnũ corpus multi ſumus per ſubminiſtrationem operum charitatis. Corpus ſcilicet illius capitis, qui eſt Chriſtus. *Multi*, dico ſcilicet omnes, *Qui de vno pane*, id eſt corporis Chriſti *Et vno calice*, id eſt ſanguine, *Participamus*, digna participatione. ſ. ſpirituali, non tantum ſacramẽtali. Aug. Accipite, quia vnus panis & vnum corpus eccleſia Chriſti dicitur,

pro eo

pro eo ꝙ ſicut vnus panis ex multis granis, & vnũ corpus ex multis membris cõponitur, ſic eccleſia Chriſti ex multis fidelibus charitate copulatis, connectitur. De iſta vnitate infrà.12. dicitur. Hic quæritur ſuper illo, Omnes in Moyſe baptizati Glo. per viſa illa legalia purgati. Contrà, legalia non iuſtificabant. Reſpondeo, iuſtificabant diſpoſitiuè à remotis, non cauſatiuè, quia per modum ſigni, non cauſæ. Item ſuper illud. Petra aũt erat Chriſtus Glo. Non petra dedit aquas, ſed Chriſtus. Contrà Num. 20. Loquimini ad petrã, & ipſa dabit vobis aquas. Reſpondeo, petra dabat originaliter, non effectiuè. Item ſuper illud, Omnes eandem eſcam Glo. Si quis manducauerit ex hoc pane non morietur in æternum ſcilicet, qui manducat corde, non qui præmit ore. Contrà, ergo non oportet ſacramentaliter manducare. Reſpondeo, non qui præmit ore ſolum ſcilicet. Item ſuper illud, Eundem potum ſpiritalem Glo. Idem eſt effectus in illis ſacramẽtis, ſed nõ tantum quantum in noſtris. Contrà, ſacramenta vetera non efficiebant, quod figurabãt Reſpondeo, idem eſt effectus, ſed aliter: nam illorũ per modũ ſigni: noſtrorũ per modũ cauſæ. Item ſuper illud, Hæc autem in figura facta ſunt Glo. Omnes pœnæ minores ſunt gehenna. Contrà, carentia viſionis Dei maior eſt, q̃ gehenna, ſecundum Chryſoſt.

Reſpondeo, loquitur de pœnis temporalibus. Item ſuper illud, Qui ſtat, videat ne cadat Glo. Non ꝙ ſit aliquis ſine caſu. Cõtrà, multi ſunt ſine mortali. Reſpondeo, duplex eſt caſus, vnus à domino per mortale, alter in domino per veniale. Item ſuper illud, Fidelis Deus. Qui dat tentandi diabolo licentiam, dat tentantis miſericordiam.

Contrà, ꝙ ſit de licẽtia, licitè fit. Ergo licet diabolo tentare. Reſpondeo, licentia accipitur hic pro permiſſione, non pro conceſſione. Item voſipſi iudicate. Contrà, nõ eſt inferiorum iudicare de factis ſuperiorũ. Reſpondeo, non debẽt iudicare iudicio ſuperordinationis, ſed licet iudicio diſcretionis. Item ſuper illud, Benedicimus Glo. Nos ſacerdotes. Contrà, Quod minus eſt à maiori benedicitur.

Reſpondeo, in ſacramento altaris benedictio ſacerdotis fertur ſuper terminũ à quo, id eſt, ſuper panem, non ſuper terminum, ad quem, id eſt, corpus Chriſti. Item panis, quem frangimus, &c. Cõtrà, iam tunc non eſt ibi panis.

Reſpõdeo, ponitur ſignificatum pro ſigno, id eſt, panis pro ſpecie panis. Item ſuper illud. Nõne participatio, &c. Glo. per partes manducatur in ſacramento, & manet integer in cœlo. Contrà, Chriſtus ſub ſacramento eſt impartibilis. Reſpondeo, manducatur per partes ſacramenti, nõ ſui. Item ibidem Glo. in illo ſacramento corpus ſuum & ſanguinẽ commendauit, quod eſt, fecit nos ipſos. Contrà, Non fecit nos corpus Chriſti verum. Reſpondeo, quod id eſt cuius ſignificatum, vnde relatio eſt ſimplex.

LECTIO QVINTA.

Ex ſacrificij legalis ſimilitudine, idolotitorum comeſtionem diſſuadet, cuius admonitionis cauſam ponit, ne ſcilicet fiant ſocij dæmonum, & excludantur à conſortio Dei.

Videte Iſraël ſecundum carnem. Nónne qui edunt hoſtias participes ſunt altaris? Quid ergo? Dico quòd idolis immolatum ſit aliquid, aut quòd idolum ſit aliquid? Sed quæ immolant gentes, dæmonijs immolant, & non Deo. Nolo autem vos ſocios fieri dæmoniorum. Nõ poteſtis calicẽ domini bibere, & calicem dæmoniorum. Nõ poteſtis menſæ domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum. An emulamur dominum? Nunquid fortiores illo ſumus? Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt: omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod alterius.

Superius monuit abſtinere à comeſtione idolotitorum. Primò ex timore pœnæ cõſimilis. Secundò ex cõmunione altaris: hic tertiò monet ad idem ex ſimilitudine ſacrificij legalis. Vbi primò excitat attentionẽ. Secundò oſtendit propoſitum, ibi, *Nõne qui edunt hoſtias*. Dicit ergo, videte. Hoc dupliciter legitur. Vno modo de ſacrificijs Iudæorũ. Alio modo de ritu gentilũ. Primo modo hoc, ꝙ dico, Iſraël eſt accuſatiui caſus, Alio modo vocatiui. Primo modo ſic, quaſi dicat, Multi vnum corpus ſumus, qui de vno pane, & de vno calice participamus. Et hoc patet per hanc ſimilitudinem. *Videte Iſrael ſecundũ carnem*, ſupple ambulantẽ, id eſt carnalibus ſacrificijs deſeruientẽ. Hoc dicit ad differentiam Iſrael ſecundũ ſpiritum. De vtroq; Rom. 2. Non enim, qui in manifeſto Iudæus, &c. *Nónne qui edunt hoſtias* legales, *Participes ſunt altaris*, legalis? Sicut qui edunt carnẽ Chriſti & ſanguinẽ participes ſunt corporis. Secundo modo legitur ſic, *Videte, ô Iſrael*, ô vos qui eſtis Iſrael, ſpiritualis videntis ſcilicet deum videte, inquã, ea quæ ſunt, *Secundum carnem*, i. in idololatriæ ritu carnali. *Nónne qui edunt hoſtias* idolis, ſcilicet, immolatas, *Participes ſunt altaris*, dæmonũ & idolorũ? Quaſi dicat ſic. Eſt ergo ſua ratio talis, Qui edunt hoſtias oblatas altari, participes ſunt altaris. A ſimili, qui edunt hoſtias immolatas idolis, participes ſunt idolorum ſiue dæmoniorum. Deinde cũm dicit, *Quid ergo dico, &c.* Superius poſuit monitionem cauendi ab idolotitorum comeſtione, hic ponit cauſam admonitionis. Ponit autem quatuor cauſas quare debent ab idolotitis abſtinere. Primo propter vitandam dæmonis ſocietatem. Secundò propter vitandam ſacræ communionis excluſionẽ, ibi, *Quia non poteſtis calicem domini bibere, &c.* Tertiò propter vitandam Dei indignationem, ibi, *An æmulamur dominũ, &c.* Quartò propter fratrum læſionem, ibi, *Omnia mihi licent, &c.* In prima, primò oſtẽdit per hoc, ꝙ non dicit hoc, eo quod alicuius virtutis reputet idolum, vel idolotitum. Secundò, ꝙ potius ideo, quia dæmonibus eſt immolatum, ibi, *Sed quæ immolant &c.* Tertiò, quod non vult eos eſſe ſocios dæmonum, ibi, *Nolo autẽ vos ſocios, &c.* Dicit ergo, *Quid ergo?* Quaſi dicat, Moneo cauere ab idolotitis. Quid ergo dico, id eſt, quid dicere videor hoc monendo? Nunquid hoc, ſupple quòd illud quod idolis eſt immolatum ſit aliquid vel alicuius virtutis, vt noceat, aut ꝙ idolum ſit aliquid veneratione dignum? Quaſi dicat, Nõ. Pſal. Neq; enim eſt ſpiritus in ore ipſorum. Sed hoc potius dico; quod quæ immolant gentes idolo, dæmoni immolant, & non Deo. Pſal. Omnes dij gentium dæmonia. Deut. 32. Immolauerunt dæmonijs, & non Deo. Deinde cũm dicit, *Nolo autem vos fieri, &c.* Oſtẽdit, quòd non vult eos fieri ſocios dæmonum, quod fieret ſi communicarent menſæ idolorũ. Et hoc eſt, quod dicit. *Nolo autem vos*, qui fideles eſtis, *Socios fieri dæmonum*, edendo, ſcilicet, de his, quæ idolis immolantur, ſecundę Corinthiorum ſexto. Quæ ſocietas lucis ad tenebras, aut quæ conuentio Chriſti ad Belial?

Deinde cũm dicit, *Non poteſtis calicem, &c.* Ecce ſecũda ratio, quare abſtinendũ eſt ab idolotitis, quæ eſt talis, Omne quod excludit à cõmunione corporis & ſanguinis chriſti, vitandum eſt: Comeſtio idolotitorum eſt huiuſmodi, ergo vitanda eſt. Primò ergo oſtendit, ꝙ huiuſmodi comeſtio excludit à communione ſanguinis Chriſti. Secundò, quòd & à communione corporis Chriſti, ibi, *Non poteſtis menſæ domini participes eſſe, &c.* Dicit ergo, *Non poteſtis, &c.* Quaſi dicat, Nolo vos fieri ſocios dæmoniorum. Hoc autẽ ideo dicit, quia, *Nõ poteſtis calicem domini bibere*, potu ſpirituali, nõ ſacramentali tantũ. Pſal. Calicem ſalutaris accipiam. *Et calicem dæmoniorum*, ſimul, & hoc quoad ſacramentũ ſanguinis. *Non poteſtis menſæ domini participes eſſe*, quo ad ſacramẽtũ corporis, *Et menſæ dæmoniorũ*, Matt. 6. Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Ecce ergo calix fructuoſus, quia ad bibendũ ſpiritualiter pretioſus, quia domini ſpecialiter purus & mundus, quia nõ datur immundis vtiliter. Similiter poteſt dici de menſa, Deinde cũm dicit, *An æmulamur dominũ, &c.* Ecce tertia ratio talis, Omne illud quod prouocat iram Dei, vitandum eſt: Comeſtio idolotitorum eſt huiuſmodi, ergo vitanda eſt. Primo ergo oſtendit, quòd Deus prouocatur ex tali comeſtione. Secundò, quòd ſtultum eſt eum prouocare, ibi, *Nunquid fortiores illo, &c.* Dicit ergo, *An æmulamur*, id eſt, ad iram prouocare volumus, *Dominum*, comedendo idolotita. Vel ſic, An æmulamur dominũ, id eſt, inuidemus ei, vt quaſi in contemptum eius hoc faciamus. Deute. 32. Prouocauerunt eum in dijs. Nunquid, quaſi dicat, Nõ debemus eum prouocare. *Nunquid illo fortiores ſumus?* quaſi dicat, Non. Iob nono. Si fortitudo quæritur, robuſtiſſimus eſt. Fatuũ eſt enim prouocare fortiorem ſe. Notandum ſuper illud, Nolo autem vos ſocios fieri, quod eſt ſocietas bona & mala, & vtraque quadruplex. Eſt ergo ſocietas bona. prima perſonarum diuinarum, de qua primæ Ioannis primo, Vt ſocietatem habeamus cum Deo, & ſocietas noſtras ſit cum patre & cum filio eius Ieſu Chriſto. Et hoc exigit ſumma iocunditas, quia nullius rei ſine ſocio iocunda eſt poſſeſſio. Se-

Societas bona, & mala quadruplex.

ſio. Secunda angelorum ſanctorum, de qua Thobiæ. 5. Credo enim, quod angelus Dei bonus comitetur ei. Et hoc exigit hominis dignitas. Hieronymus, Magna eſt dignitas animarum, &c. Tertia virorum iuſtorum, de qua Galat. 2. Iacobus & Ioannes dexteras dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis. Et hoc exigit noſtra vtilitas. Eccleſ. 4. Melius eſt duos, &c. Quarta beatorum, de qua Apocalypſis primo, Ego Ioannes ſocius veſter & frater in tribulatione & regno, & hoc exigit commonis fœlicitas, quia ſi ſocij ſumus paſsionis, erimus & conſolationis, ſuprà primo. Societas mala ſimiliter quadruplex. Primo à parte malorum, de qua Eſa. primo. Principes tui infideles ſocij furum. Hæc eſt ſocietas Herodis & Pilati in crucifixione Chriſti. Secunda hypocritarum, de qua Iob. 30. Frater fui draconum & ſocius ſtrutionum, quæ alas habere videtur & volare nõ poteſt. Hæc eſt ſocietas vulpis & lupi. Tertia dæmonum, de qua Iob. 18. Habitent in tabernaculo eius ſocij eius, qui non eſt, hæc ſocietas catti & muris, carnificis & bouis. Quarta damnatorum, de qua ſecũdæ Corinthiorum ſexto, quæ ſocietas lucis ad tenebras, hæc eſt ſocietas incarceratorum in igne. Deinde cùm dicit, *Omnia mihi licent, &c.* Ponitur quarta ratio talis. Omne illud quod lædit proximorum ſalutem vitandum eſt, ſed comeſtio idolotitorũ eſt huiuſmodi, ergo vitanda. Primò oſtendit, ꝙ talis comeſtio comedenti nõ proficit. Secundo, ꝙ alterum lædit, ibi, *Omnia mihi licent, &c.* Dicit ergo, *Omnia mihi, &c.* quaſi dicat. Si illos peccare dicam, qui comedunt idolotita. Non tamen dico cibos in ſe illicitos, quia omnia quæ ad eſcam pertinent, mihi licent. Vel & ſi omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt, id eſt, adiuuãt me in curſu meo. Simile ſuprà ſexto, *Omnia mihi licent*, id eſt, & ſi omnia mihi licerent, *Sed non omnia ædificant* proximos, ſed ea, quæ charitatis ſunt: ſuprà octauo, Scientia inflat, charitas ædificat, & quia non omnia ædificant, nemo quod ſuum eſt quærat tantum. Charitas enim non quæ ſua ſunt quærit. Infrà. 13. Sed quod alterius, id eſt, quod alteri proficit. Sed heu Philip. 2. dicitur, Omnes quæ ſunt ſua quærunt. Audiendus eſt ergo Apoſtolus, qui & docet verum, & monet bonum. Docet verum duplex ſcilicet expediẽtiæ ſibi, quia omnia licent, ſed nõ expediunt, & ædificationis alijs, quia, *Omnia licent, ſed non omnia ædificant.* Monet bonũ duplex ſcilicet expedientiæ ſibi. Nemo quod ſuum eſt quærat: & ædificationis alijs, ſed quod alterius.

LECTIO SEXTA.

Oſtendit quando liceat immolatum edere, & quando non.

OMne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam. Domini eſt terra & plenitudo eius. Siquis vocat vos infidelium ad cœnam & vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam. Si quis autem dixerit, hoc immolatum eſt idolis, nolite mãducare propter illum, qui indicauit, & propter conſcientiam: conſcientiam autem dico, non tuam, ſed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena cõſcientia? Si ego cum gratia participo, quid blaſphemor pro eo, quod gratias ago?

Superius monuit cauere ab idolotitis, & poſuit rationẽ quadruplicem ſuę monitionis: hic tertiò docet modum cauendi à prædictis, oſtendendo quomodo liceat edere, & quomodo non. Primo ergo oſtendit an liceat edere. Secũdo quando non licet. *Si quis autem dixerit, &c.* Tertiò quid in vtriſq; debent attẽdere, ibi, *Siue ergo manducatis, &c.* In prima, primo ponit duos caſus in quibus licet idolotita comedere. Primus, quãdo comedit per ſe, ſecũdus, quãdo cũ alijs, ibi, *Siquis autem infidelium, &c.* Vel primus quãdo neſcit idolis immolatũ: ſecundus quãdo nõ in proximi ſcandalũ. In primo caſu primo tangit comedẽdi licẽtiã, ſecũdo comedendi pſtat cautelã, ibi, *Nihil interrogantes, &c.* Dicit ergo, *Omne quod in macello venit*, i. venditur, &c. quaſi dicat, quia licet edere, ſed nõ expedit aliquãdo, ideo ſic edite, Omne ꝙ in macello venit, i. venditur, *Manducate ſi*, vultis. Omnia enim creatura Dei bona, & nihil reijciendum, &c. 1. Timo. 4. Vos dico, *Nihil interrogantes.* ſ. an ſit idolis immolatũ, vel non, & hoc, *Propter conſcientiam*, aſtantis infirmi. *Domini eſt terra, &c.* Quaſi dicat, Hoc ſecurè poteſtis facere, quia domini eſt terra, *Et plenitudo eius*, id eſt omnia quibus terra impletur. Pſal. Quoniam meæ ſunt omnes feræ, &c. Ambro. Non poteſt eſſe immundum, quod domini eſt, ſed omnes carnes ſunt domini, ergo de ſe mundæ ſunt & licitæ. Deinde cùm dicit, *Siquis autem vocat, &c.* Oſtendit quãdo licet comedere idolotita cum alijs, quando. ſ. dantur in cõuiuio, & ignoratur ab infirmis, quod ſint idolis immolata. Vbi implicãtur quatuor expedientia cuilibet conuiuæ, ſcilicet, ne ſit impudens ſe ingerendo, quod notatur ibi, *Siquis vocat vos*, ꝙ non ſit offendẽs in reſpuendo, quod notatur, ibi, *Et vultis ire*, ꝙ nõ ſit oneroſus in petendo, quod notatur ibi, *Omne quod vobis apponitur*, quòd nõ ſit indiſcretus in loquẽdo, ibi, *Nihil interrogantes.* Dicit ergo, *Si quis infidelium*, id eſt, gentilium. Nam cum Iudæis comedere prohibitum eſt. 28. q. 1. c. omnes. vbi ſic dicitur, Omnes deinceps, ſiue clerici ſiue laici, Iudęorum conuiuia vitent, nec eos ad conuiuium quiſquã recipiat, quia cum Iudæi apud Chriſtianos cibis communibus non vtantur, indignum atque ſacrilegum eſt eorum cibos à Chriſtianis ſumi. Si quis ergo infidelium, id eſt, gentilium vocat vos ad cœnam, *Et vultis ire*, id eſt, placet vobis inuitatio, *Omne* comeſtibile, *Quod vobis apponitur, manducate.* Cõceſsio eſt, nõ, iuſsio Luc. 10. Mãducate, quæ vobis apponuntur. Vos dico, *Nihil interrogantes*, an ſit immolatũ idolis, vel non. Et hoc, *Propter conſcientiam* infirmorum. Deinde cùm dicit, *Siquis autẽ dixerit, &c.* Oſtẽdit quando nõ licet comedere. Vbi aſsignat triplicẽ cauſam quare nõ licet comedere. Primò propter alterius conſcientiam. Secundò propter damnationem propriã, ibi, *Vt quid enim libertas mea, &c.* Tertiò propter imperitorũ blaſphemiam, ibi, *Si cum gratia participo, &c.* Primo ratio talis eſt. Nihil faciendum eſt ſcienter, quod lædat conſcientiam eius, qui facit, ſed comeſtio idolotiti eſt huiuſmodi: ergo nihil tale eſt faciendum. Primò ergo proponit idolotiti cognitionem. Secundò diſſuadet eius comeſtionẽ, ibi, *Nolite manducare, &c.* Tertio ſubdit huius rationẽ, ibi, *Propter illũ, qui indicauit.* Dicit ergo, *Siquis autem dixerit*, etiã non interrogatus, *Hoc eſt immolatũ idolis, nolite manducare*: & hoc, *Propter illũ, qui indicauit*, hoc eſſe immolatum idolis, ne. ſ. credat te manducare ſub veneratione idoli, non ꝙ cibus de ſe ſit immundus. Rom. 14. Scio & confido in domino, ꝙ nihil cõmune eſt per ipſum, niſi illi, qui exiſtimat aliquid cõmune eſſe, ſed etiam, *Propter conſciẽtiam*, aliorum infirmorum. *Conſcientiã autem nõ tuam*, quæ firma eſt, ſed alterius, ſcilicet infirmi. 2. Cor. 6. Nemini dantes vllam offenſionem. Deinde cùm dicit, *Vt quid enim libertas mea, &c.* Ecce iam ſecunda ratio, quæ eſt talis, Quod facit ad iudicium damnationis propriæ vitandum eſt, ſed comeſtio idolotiti cum ſcandalo proximi eſt huiuſmodi, ergo talis comeſtio vitãda eſt, & hoc eſt, quod dicit, Vt quid, &c. quaſi dicat, Nolite manducare propter conſcientiã infirmi. *Vt quid enim libertas mea*, id eſt, quod liberum mihi eſt, iudicatur ab aliena cõſcientia, id eſt, mihi fit damnabile propter conſcientiã alienata ratione ſcandali, quaſi dicat, ſi comedo cum alterius ſcandalo, ſic ego vt reddam me damnabilem. Matt. 18. Qui ſcandalizauerit vnum de puſillis iſtis, expedit ei, vt ſuſpendatur mola aſinaria, &c. Vt quid ergo ſic ago. q. d. malè ago. Deinde cùm dicit, *Si cum gratia participo, &c.* Ecce ratio tertia talis, Cauendus eſt caſus in blaſphemiam & vituperium aliorum, ſed comedendo idolotitum cum ſcãdalo comedo ſic, ergo, &c. Vbi primò tangit modum edendi debitum. Secundò nihilominus blaſphemiam inſipientium, ibi, *Quid blaſphemor.* Dicit ergo. *Si ego cum gratia*, i. cum gratiarum actione, *Participo*, id eſt, comedo, ſic enim ſemper ſumendus eſt cibus. Ioan. 6. Gratias agens benedixit & fregit. *Quid blaſphemor*, ab imperitis dicẽtibus idolatrare. Blaſphemor, inquam, *Pro eo, quod gratias ago*, id eſt, quòd gratias agendo participo. Roma. 14. Non ergo blaſphemetur bonum nomen veſtrum.

Cũ Iudæis comedere non licet.

LECTIO SEPTIMA.

In gloriam Dei omnia ab eis fieri monet, & in ædificationẽ hominum, qui ex Iudæis, & Gentibus, in eccleſia ſunt.

SIue ergo mãducatis ſiue bibitis, vel aliud quid facitis: omnia in gloriam Dei facite. Sine offenſione eſtote Iudæis & Gentibus & eccleſiæ Dei: ſicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant.

Habito

Habito quando licet de idolotitis comedere & quando non: hic oſtendit, quid in vtroq; debent intendere. Primò reſpectu Dei, quia debent quærere eius gloriam. Secundò quid reſpectu proximi, quia debent cauere eius offenſam, ibi, *Sine offenſione eſtote, &c.* In primo, primò inducit actū multiplicem. Secundò perſuadet actuum intentionem debitam, ibi, *Omnia in gloriā Dei, &c.* Dicit ergo, *Siue ergo, &c.* q.d. Quia hæc mala cōtingunt, *Ergo ſiue manducatis ſiue bibitis,* quę ſunt opera neceſsitatis, *Vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite,* & cū inuocatione creatoris, ea intētione; vt Deus laudetur & glorificetur Matt. 5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, &c. Coloſ. 3. Omne quodcunq; facitis in verbo aut opere; omnia in gloriā Dei facite. Auguſt. Hęc ſi rectè fiunt, laudes Dei ſunt. Nō ergo ſolū vox tua ſonet laudes Dei, ſed etiam opera tua concordent cum voce tua, Cum enim deus laudatur de bono opere, Deum laudas, & cum blaſphematur Deus de malo opere tuo, Deum blaſphemas. Deinde cūm dicit, *Sine offenſione eſtote, &c.* Monet vt caueant ab offenſa aliorum, & perſuadet hoc primo, verbo, ſecundo, exēplo, ibi, *Sicut & ego per omnia, &c.* Vbi ponit ſe in exemplum, primo pacificę conuerſationis. Secundo fructuoſæ operationis, ibi, *Non quærens, quod mihi vtile, &c.* Tertio rectę intētionis, ibi, *Vt ſalui fiant.* Fœlix cuius conuerſatio amabilis, operatio vtilis, intentio ſalubris. Dicit ergo, *Sine offenſione, &c.* q.d. Vt omnia in gloriā Dei fiant, *Sine offenſione eſtote Iudæis,* qui nō adorant idola: & ideo in tali comeſtione ſcandalizantur, *Et Gentibus,* qui adorant idola, & ideo per huiuſmodi comeſtionē in errore confirmantur, *Et eccleſiæ Dei,* quantū ad infirmos in fide, qui inde offenduntur. Iudæi ſunt ſub lege, ſed non ſunt ſub fide, Gentes nec ſub lege nec in fide: eccleſia Dei & ſub lege & in fide. Roma. 12. Si fieri poteſt, quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes. *Sicut & ego per omnia omnibus placeo,* tanq̃ conuerſos ſine ſcandalo. Ego inquam, *Nō quærens quod mihi vtile eſt* tantū, *Sed quod multis.* Ecce optimus modus placēdi omnibus, ſi omnium vtilitas non priuatum cōmodum procuretur. Charitas, inquā, non quærit quæ ſua ſunt. Quod eſt vtile, inquā, multis, & nō hoc ad aliquod commodū temporale, ſed ad hoc *Vt ſalui fiant,* Phil. vlti. Non quæro datum, ſed fructum.

Quæ hominibus placere faciāt.

Notandum, q̃ multa ſunt, quæ merito placere faciunt hominibus. Primum prudentia in conſilijs, ſicut aduocatus clienti. Diſpenſator principi placet. Gen. 41. Placuit Pharaoni conſilium, & omnibus ſeruis eius Eccle. 20. Vir prudens placebit magnatis. Secundum, munditia in factis, ſicut coniunx coniugi, inſtrumentū vtenti placet. 1. Reg. 2. Puer autem Samuel creſcebat & proficiebat, placens tam Deo, quàm hominibus. Non ſic filij Heli. Tertium, pietas in ſuffragijs ſicut medicus infirmanti, baculus ſeni placet. Vnde de ſepultura Abner dicitur. 2. Regum. 3. Placuerunt eis omnia, quæ fecit Dauid, &c. Quartum, ſapientia in verbis, ſicut lumē viatori, viror viſui placet. Ioſuę. 22. Placuit ſermo cunctis audientibus. Eccleſia. 20. Sapiens in verbis producet ſeipſum, & homo prudens placebit magnatis. Quintum, clementia in reſponſis, ſicut ſapor guſtui, melodia auri, placet. 2. Paralipome. 10. Si placueris populo huic, & lenieris eos verbis clementibus, ſeruient tibi omni tempore. Sextum, fortitudo in bellis ſicut pugil conductori, miles principi, placet. 1. Reg. 18. Dixerūt ſerui Saul ad Dauid, Ecce places regi, & omnes ſerui eius diligunt te. Septimum, largitas in beneficijs, ſicut pluuia terræ arenti, ſicut fons ſitienti, placet. 1. Mach. 14. de Simone. Quæ ſunt bona gentis ſuæ, & placuit illis poteſtas eius.

Hic quæritur ſuper illud, Nolo vos eſſe ſocios dæmoniorū Glo. ad hoc genus pertinent, quæ fiunt in quibuſdā rebus ſuſpendendis, vel alligandis. Contrà, ergo ſuſpenſio herbarum ad collum, vel cartularum, quæ fieri ſolet, ad idolatriam pertinet. Reſponſio, Aut herbæ habent à natura vim naturalem ad effectum illum, aut non. In primo caſu non pertinet ad idolatriam, ſed in ſecundo. Similiter cedulæ, aut cōtinent ſolùm verba ſacra, & ex hoc creduntur habere vim, aut non. In primo caſu nō pertinet ad idolatriā, ſed in ſecundo. Item ſuper illud, Omnia mihi licent Glo. poteſtate liberi arbitrij, & doctrina legis naturalis. Contrà, ſecundū legem naturalem multa ſunt illicita. Reſpondeo, hic loquitur de cibis ſpecialiter. Item ibidem Glo. Præcepto domini illa prohibentur. Reſpondeo, illa præcepta ad tempus fuerunt, & reuocata ſunt. Item nihil interrogantes. Contrà, Tho. 2. Videte ne fortè furtiuus ſit. Reſpondeo, non eſt ſimile, quia cibum furtiuū non eſt licitum in ſe comedere, ſed idolo immolatum licet edere, niſi propter ſcandalum alterius. Item, Omnia in gloriam Dei facite. Contrà, Ergo nullus actus eſt indifferens. Reſpondeo, Relatio hæc in gloriā Dei intelligitur, vel in actu, vel in aptitudine referendi, quę nō eſt ſolū in bonis, ſed etiam in indifferentibus. Item, domini eſt terra & plenitudo.

De rebus ſuſpenſis ad collum.

Cōtrà, eadē ratio fuit ſub lege: Ergo ſi omnia ſunt modo munda, quia domini ſunt, & tunc fuerunt. Reſpondeo, Reputatione legis immunda dicta ſunt, ſed non ſui natura.

Item ſicut ego per omnia omnibus placeo. Contrà Galat. 1. Si hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.

Item quomodo placebat perſecutoribus ſuis. Reſpondeo ad primū, Placere volebat hominibus propter Deum, non propter ſe. Ad argumentum ſecundum intelligitur hoc, non de omnibus generaliter, ſed de eccleſiaſticis viris ſecundum Gloſam.

CAPIT. XI. LEC. I.

Ad ſui imitationem hortatur in genere, ac per quaſdam ſimilitudines, ad euchariſtiam præparat.

IMitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. Laudo autem vos, fratres, quòd per omnia mei memores eſtis, & ſicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. Volo autē vos ſcire, quòd omnis viri caput Chriſtus eſt: caput autem mulieris, vir: caput vero Chriſti, Deus.

Suprà Apoſt. remouit à fidelibus, id quod eſt contrariū euchariſtiæ ſacramento, ſcilicet participationē menſæ idolorum. Nunc autē inſtruit fideles de ipſo euchariſtię ſacramento. Et primò præmittit quandā ammonitionē generalem. Secundò accedit ad propoſitum, ibi, *Volo autē vos ſcire, &c.* Circa primū duo facit. Primò proponit ammonitionem. Secundò ſignificat quomodo Corinthij ad prædictā ammonitionē ſe habebant, ibi, *Laudo autem vos fratres, &c.* Circa primò conſiderandū eſt, q̃ ita ſe habet naturalis ordo rerum, q̃ ea, quæ ſunt inferiora in entibus imitantur ea, quæ ſunt ſuperiora ſm ſuum poſſe. Vnde etiā naturale agens tanquā ſuperius aſsimilat ſibi patiens. Primordiale autem principium totius proceſsionis rerum eſt filius Dei, ſm illud Ioan. 1. Omnia per ipſum facta ſunt. Et ipſe ideo eſt primordiale exemplar, quod omnes creaturæ imitantur tanquā veram & perfectam imaginē patris. Vnde dicitur Coloſ. 1. Qui eſt imago Dei inuiſibilis primogenitus omnis creaturæ, quia in ipſo cōdita ſunt vniuerſa. Speciali tamē quodam modo, exemplar eſt ſpiritualiū gratiarum, quibus ſpirituales creaturæ illuſtrantur, ſm illud quod in Pſal. dicitur ad filium, In ſplendoribus ſanctorū ex vtero ante luciferum genui te: quia ſcilicet genitus eſt ante omnem creaturam per gratiā lucentem, habens exemplariter in ſe ſplendores omnium ſanctorū: hoc aūt exemplar Dei prius erat à nobis valde remotum, ſm illud Eccle. 2. Quid eſt homo, vt ſequi poſsit regem factorē ſuum. Et ideo homo fieri voluit, vt hominibus humanū exēplar præberet. Vnde Auguſtinus dicit in libro de agone Chriſtiano. Qua peruerſitate non caueat, quæ dicta & facta illius hominis intueri diligit & ſectatur, in quo ſe nobis ad exemplū vitæ præbuit filius Dei. Et ſicut diuinitatis eius exemplar primò quidē imitantur angeli, ſecundariò verò reliquæ creaturæ, vt Dionyſius dicit. 10. ca. angelicę Hierarchiæ, ita humanitatis exemplar principaliter quidē imitandū proponitur prælatis eccleſiæ tanq̃ ſuperioribus. Vnde & dominus Apoſtolis dicit. Ioan. 13. Exemplū dedi vobis, vt quemadmodū ego feci, ita & vos faciatis. Secundariò vero ipſi prælati informati exemplo Chriſti proponuntur exēplar vitę ſubditis, ſm illud. 1. Pet. vlt. Forma facti gregis ex animo. Et. 2. Theſ. 3. Vt noſmetipſos formam daremus vobis ad imitandū nos. Et ideo Apoſtolus ſignanter dicit, Dixi vt ſine offenſione omnibus ſitis, & hoc quidē facere poteritis, ſi hoc quod dico ſeruetis. *Imitatores mei eſtote ſicut & ego Chriſti.* ſ. ſum imitator. Imitabatur enim eum primò quidē in mentis deuotione. Galat. 2. Viuo ego, iam nō ego, viuit verò in me Chriſtus. Secundò in ſubditorū ſolicitudine. Vnde dicebat Phil. 2. Si immolor ſupra ſacrificiū & obſequium fidei veſtræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis. Sicut & Chriſtus obtulit ſemetipſum pro nobis, vt

Paulus Chriſtum in modis imitabatur.

dicitur

dicitur Epheſ.5. Tertiò quantum ad paſsionis tolerantiam 2. Cor.4. Semper mortificationē Ieſu in corpore circunferentes. Et Galat.vlt. Ego ſtigmata domini Ieſu, in corpore meo porto. Eſt aũt notandũ, ꝙ non ſimpliciter dicit, imitatores mei eſtote, ſed addit, ſicut & ego Chriſti, quia, ſcilicet, ſubditi prælatos ſuos imitari nõ debẽt in omnibus, ſed in quibus illi Chriſtum imitantur, qui eſt indeficiens ſanctitatis exẽplar. Deinde cùm dicit, *Laudo autẽ vos fratres.* Oſtendit qualiter Corinthij ſe habebant ad ammonitionẽ prædictam. Circa quod conſiderandum eſt, ꝙ ſubditi ſuos prælatos ſequuntur dupliciter ſcilicet, quantũ ad facta, & dicta: quantum quidem ad facta, dum ſubditi prælatorum exempla imitantur. Vnde dicitur Iacob.5. Exemplũ accipite, fratres mei, prophetarum, qui loquuti ſunt in nomine domini. Quantũ verò ad dicta, dum eorum præceptis obediunt Prouer.3. Cuſtodi pręcepta mea, & viues. In his autem Corinthij deficiebant, & maximè quantũ ad maiorẽ multitudinẽ, & ideo Apoſtolus alloquens eos, dicit, *Laudo autẽ vos fratres*, quaſi dicat, Super hoc laudandos vos præbere debetis, ſed non facitis, *Quod per omnia memores eſtis*, quaſi ad imitandum mea exempla. Non enim poſſumus illorum exempla imitari, quorum memoriam non habemus. Vnde dicitur Heb.13. Mementote præpoſitorum veſtrorum, quorum intuentes exitum: conuerſationis imitamini fidem. Quantum verò ad dicta, ſubdit, *Et ſicut tradidi vobis præcepta mea tenetis.* q. d. eodẽ tenore obſeruatis quo ego tradidi, hoc enim dicit, quia ab obſeruantia præceptorum eius receſſerant Ioã. 15. Si ſermonem meum ſeruauerunt, & veſtrũ ſeruabunt. Sed videtur hic modus loquendi non eſſe conueniens veritati ſacræ ſcripturæ, quæ nihil patitur falſitatis, ſecundum illud Prouer.8. Iuſti ſunt omnes ſermones mei, & non eſt in eis prauum quid, neque peruerſum. Sed dicendum, ꝙ ironica loquutio eſt vna de locutionibus figuratiuis, in quibus veritas non attenditur, ſecundum ſenſum, quem verba faciunt, ſed ſecundum id, quod loquens exprimere intendit per ſimile, vel contrarium, vel quocunq; alio modo. Et ideo in ironica locutione veritas attenditur ſecundum cõtrarium eius, quod verba ſonant, ſicut in metaphorica ſecundum ſimile. Deinde cùm dicit, *Volo autem vos ſcire fratres, &c.* Accedit ad propoſitum, inſtruens ſcilicet fideles de euchariſtiæ ſacramento. Et circa hoc tria facit. Primo redarguit eorum errores circa ritum huius ſacramenti. Secundo oſtendit huius ſacramenti dignitatẽ, ibi, *Ego enim accepi à domino, &c.* Tertiò docet conuenientem ritum, ibi, *Itaque fratres mei.* Circa primum tria facit. Primò redarguit eorũ errorem, quo ſcilicet errabant in habitu, quia ſcilicet mulieres ad ſacra myſteria conueniebant capite nõ velato. Secundò arguit errorem in conuentu, quia ſcilicet, dum conuenirent ad ſacra myſteria cõtentionibus vacabant, ibi, *Hæc autem præcipio non laudans, &c.* Tertiò quantum ad certũ cibum quia, ſcilicet pranſi ad ſacra myſteria ſumenda accedebãt, ibi, *Conuenientibus autem vobis, &c.* Circa primum duo facit. Primò premittit quoddam documentum, ex quo ſumitur ratio ſubſequentis monitionis. Secundò ponit monitionem, ibi, *Omnis autem vir orans &c.* Circa primũ ponit triplicem comparationem, quarum prima eſt Dei ad hominem, dicens, Dixi, ꝙ præcepta mea tenetis per contrarium. Sed vt appareat vos irrationabiliter agere. *Volo vos ſcire*, tãquam rem neceſſariam, ſecundum illud Eſa. 5. Captiuus ductus eſt populus meus, quia non habuit ſcientiam. *Quod omnis viri caput, Chriſtus eſt*, quod quidẽ dicitur ſecundum ſimilitudinem capitis naturalis, in quo quatuor cõſiderantur. Primò quidem perfectio, quia cum cætera membra vnum ſolum ſenſum habeant ſcilicet tactum: in capite vigẽt omnes ſenſus, & ſimiliter in alijs viris inueniũtur ſingulę gratiæ, ſecundũ illud quod dicitur infrà. 12. Alij datur per ſpiritum ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientiæ, &c. Sed in homine Chriſto eſt plenitudo omniũ gratiarum. Non enim ad menſuram dat ei Deus ſpiritũ, vt dicitur Ioan. 3. Secundò in capite inuenitur ſublimitas, quia vt ſcilicet, in homine, eſt ſuperius omnibus membris, ita etiam Chriſtus ſupereminet, non ſolum omnibus hominibus, ſed etiam omnibus angelis, ſecundum illud Epheſ. 1. Conſtituens illum ad dexteram ſuam in cœleſtibus ſuper omnem principatum & poteſtatem. Et infrà, Et ipſum dedit caput ſuper omnem eccleſiam. Tertiò in capite inuenitur influentia, quia ſcilicet quodã modo influit cæteris membris ſenſum & motum, ita à capite Chriſto in cætera membra eccleſiæ motus & ſenſus ſpiritualis deriuatur, ſecundũ illud Col. 2. Non tenens caput ex quo totum corpus per nexum & cõiunctiones ſubminiſtratum & conſtructum creſcit in augmentum Dei. Quartò in capite inuenitur conformitas naturæ ad cętera membra, & ſimiliter in Chriſto ad alios homines, ſecundum illud Phil.2. In ſimilitudinem hominum factus & habitu inuentus, vt homo. Secundam comparationem ponit hominis ad hominem, cùm dicit, *Caput autẽ mulieris vir.* Quod etiam ſecundum prædicta quatuor verificatur. Nam primo quidem vir eſt perfectior muliere, non ſolum quantum ad corpus, quia vt Philoſophus dicit in lib. de Generatione animalium, Fœmina eſt maſculus occaſionatus: ſed etiam quantum ad animæ vigorem, ſecundum illud Eccle. 7. Virum ex mille reperi vnum, mulierem ex omnibus non inueni. Secundò, quia vir naturaliter ſupereminet fœminæ ſecundum illud Ephe.5. Mulieres viris ſuis ſubiectæ ſint ſicut domino, quoniã vir caput eſt mulieris. Tertiò quia vir influit gubernãdo mulierem, ſecundum illud Gen. 3. Sub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui. Quartò vir & fœmina cõformes ſunt in natura, ſecundum illud Gen.2. Faciamus ei adiutorium ſimile ſibi. Tertiam comparationem ponit Dei ad dominum, cùm dicit, *Caput vero Chriſti Deus.* Eſt autẽ conſiderãdum, ꝙ hoc nomen, Chriſtus, ſignificat perſonam prædicatam ratione humanæ naturæ: & ſic hoc nomen, Deus, nõ ſupponit ſolum perſonam patris, ſed totam trinitatem à qua in humanitate Chriſti, ſicut à perfectiori, omnia bona deriuantur, & cui humanitas Chriſti ſubijcitur. Alio modo poteſt intelligi, ſecundum quod hoc nomen Chriſtus, ſupponit dictam perſonam ratione diuinæ naturæ, & ſic hoc nomen, Deus, ſupponit ſolum perſonam patris: quæ dicitur caput filij, non quidem ſecundum maiorem perfectionem, vel ſecundum aliquam ſuppoſitionem, ſed ſolum originem & ſecundum conformitatem naturæ, ſicut in Pſal. dicitur, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Poſſunt tamen hæc myſticè accipi prout in anima eſt quoddam ſpirituale coniugium. Nam ſenſualitas fœminæ comparatur, ratio vero viro, per quem ſenſualitas regi debet. Vnde & caput eius dicitur. Vel potius ratio inferior, quæ inhæret temporalibus diſponendis, mulieri cõparatur: viro autem ratio ſuperior, quæ vacat contemplationi æternorum, quæ caput inferioris dicitur: quia ſecundum rationes æternas ſunt temporalia diſponenda, ſecundum illud Exod. 25. Inſpice & fac ſecundum exemplar, quod tibi in monte monſtratum eſt. Dicitur autem caput viri Chriſtus: quia ſola ratio ſecũdum ſuperiorem ſui partem Deo inhæret.

Prælatos ſubditi ſequuntur dupliciter.

Chriſtus caput dicitur metaphoricè ad caput naturale, propter quæ reperta in capite naturali quæ in Chriſto reperiuntur.

LECTIO SECVNDA.

Oſtendit quomodo vir, & mulier ſe habere debent in publicis orationibus, & prophetijs.

OMnis vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput ſuum. Omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite, deturpat caput ſuum. Vnum eſt enim ac ſi decaluetur. Nam etſi non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe eſt mulieri tonderi, aut decaluari, velet caput ſuum. Vir quidem non debet velare caput ſuum, quoniam imago & gloria Dei eſt: mulier autem gloria viri eſt.

Premiſſo documento ſubiungit ammonitionem, cuius ratio ſumitur ex documento prędicto. Et circa hoc duo facit. Primò ponit ammonitionem ex parte viri. Secundò ex parte mulieris, ibi, *Omnis autem mulier, &c.* Dicit ergo primò, Dictum eſt, ꝙ caput mulieris eſt vir. *Omnis autem vir orãs aut prophetans velato capite, deturpat caput ſuum.* Circa quod conſiderandũ eſt, ꝙ quilibet homo iudici aſsiſtens, ſuã conditionem, vel dignitatẽ debet profiteri, & pręcipuè aſsiſtens Deo, qui eſt omnium iudex: & ideo qui Deo aſsiſtunt, ordinatiſsimè & conuenientiſsimè ſe gerere debent ſecundum illud Eccle.4. Cuſtodi pedem tuum ingrediens domum Dei. Dupliciter autem homo Deo aſsiſtit. Vno modo humana in Deum referens, quod quidem fit orando, ſecundum illud Eccle. 39. In conſpectu altiſsimi deprecabitur, aperiet os ſuum in oratione, & pro delictis ſuis deprecabitur. Alio modo diuina ad homines deferens, quod quidem fit prophetãdo, ſecundum illud Ioël. 2. Effundam

Homo deo aſsiſtit dupliciter.

ſpiritum

ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri. Vnde ſignanter Apoſtolus dicit, *Vir orans & prophetans*. His enim duobus modis vir Deo tanquam iudici, vel domino aſsiſtit. Dicitur autẽ prophetans dupliciter. Vno modo inquantum homo alijs annuntiat, quæ ei diuinitus reuelantur, ſecundum illud Luc. 1. Zacharias pater eius impletus eſt ſpiritu ſancto, & prophetauit, dicens, Benedictus dominus Deus Iſrael, &c. Alio modo dicitur homo prophetans, inquantum profert ea, quę ſunt alijs reuelata, vnde illi, qui in eccleſia dicunt prophetias, vel alias ſacras ſcripturas legunt, dicuntur prophetantes. Et ſic accipitur infrà. 14. Qui prophetat & eccleſiam ædificat: & ita etiam hic accipitur. Pertinet autem ad dignitatem viri (vt infrà patebit) carere velamine capitis, & ideo dicit, ꝙ omnis vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput ſuum, id eſt rem inconuenientẽ ſibi agit. Sicut enim in corpore pulchritudo dicitur ex debita proportione membrorum in conuenienti claritate, vel colore: ita in actibus humanis dicitur pulchritudo ex debita proportione verborum, vel factorum, in quibus lumen rationis reſplendet. Vnde & per oppoſitum, turpitudo intelligitur, quando contra rationem aliquid agitur & non obſeruatur debita proportio in verbis & factis. Vnde ſuprà ſeptimo dictum eſt, Siquis turpem ſe videri exiſtimat ſuper virgine ſua, quod ſit ſuperadulta. Sed contra hoc obijcitur, Nam multi velato capite, in eccleſia orant abſque omni turpitudine ſecretius orare volentes. Dicendum eſt autem, quod duplex eſt oratio. Vna priuata, quam ſcilicet, quis Deo offert in propria perſona. Alia publica, quam quis offert Deo in perſona totius eccleſiæ, vt patet in orationibus, quæ in eccleſia per ſacerdotes dicuntur: & de talibus orationibus Apoſtolus hic intelligit. Item obijcitur de hoc, quod dicit Glo. quod prophetans dicitur, ſcripturas reſerans, & ſecundum hoc ille, qui prædicat, prophetat. Epiſcopi autem prædicant capite tecto mitra. Sed dicendum eſt, quod ille, qui prædicat, vel docet in ſcholis ex propria perſona loquitur. Vnde & Apoſtolus Roma. 2. nominat euangelium ſuum, ſcilicet propter induſtriã qua vtebatur in prædicatione euangelij, ſed ille, qui ſacram ſcripturam in eccleſia recitat, puta legendo lectionem, vel epiſtolam, vel euangelium, ex perſona totius eccleſiæ loquitur. Et de tali prophetante intelligitur, quod hic Apoſtolus dicit. Sed tunc remanet obiectio de his, qui cãtant pſalmos in choro capite tecto. Sed dicendum, quod pſalmi non cantantur, quaſi ab vno ſingulariter ſe Deo præſentante, ſed quaſi à tota multitudine. Deinde cùm dicit, *Omnis autem mulier, &c.* ponit ammonitionẽ quantum ad mulieres, dicẽs, *Omnis autem mulier orans, aut prophetans*, vt ſupra, *Non velato capite*, ꝙ repugnat propter conditionẽ eius, *Deturpat caput ſuum*, i. rem incõuenientem facit circa ſui capitis detectionem. Sed contra hoc obijcitur, quia Apoſtolus dicit. 1. Timo. 2. Docere in eccleſia mulieri nõ permitto. Quomodo ergo competit mulieri, vt oret, aut prophetet publica oratione, aut doctrina? Sed dicendum eſt, hoc intelligendum eſſe de orationibus ac lectionibus quas mulieres in ſuis collegijs proferunt. Deinde cùm dicit, *Vnum eſt enim, &c.* probat ammonitionẽ prædictã. Et primò inducit probationem. Secundò probationis iudiciũ auditoribus committit, ibi, *Vosipſi iudicate, &c.* Circa primũ duo facit. Primò inducit probationem. Secundò excludit obiectionem, ibi, *Veruntamen neque vir, &c.* Circa primũ ponit triplicem probationem, quarum prima ſumitur per comparationem ad humanam naturam. Secunda per comparationem ad Deum, ibi, *Vir quidem non debet, &c.* Tertia per cõparationem ad angelos, cùm dicit, *Et propter angelos*. Circa primum conſiderandum eſt, ꝙ natura, quæ cæteris animalibus prouidit auxilia ſufficientia vitæ, hominibus præbuit ea imperfecta, vt per rationem, arte, vſu, manu ſibi ea perficerent, ſicut tauris dedit cornua ad defenſionem: homines autem arma defenſionis ſibi præparant manuali artificio rationis, & inde eſt, ꝙ ars imitatur naturam, & perficit ea, quæ natura facere non poteſt. Sic igitur ad tegumentum capitis natura homini dedit capillos: ſed quia hoc tegumẽtum inſufficiens eſt, per artem præparat homo ſibi aliud velamen. Eadem igitur ratio eſt de velamine naturali capillorum, & de velamine artificiali. Naturale autẽ eſt mulieri, ꝙ comam nutriat. Habet enim ad hoc diſpoſitionem naturalem, & vlterius inclinatio quædam ineſt mulieribus ad comam nutriendam. In pluribus enim hoc accidit, ꝙ mulieres magis ſtudent ad nutriendam comam, q̃ viri. Videtur ergo cõditioni mulierum conueniens eſſe, ꝙ magis vtantur artificiali velamine capitis, quàm viri. Circa hoc ergo tria facit. Primò ponit conuenientiam velaminis naturalis & artificialis, dicens, Dictum eſt, Mulier non velans caput, deturpat caput ſuum, *Vnum eſt enim*, ſcilicet vnius rationis priuari ſcilicet velamine artificiali, *Acſi decaluetur*, id eſt, acſi priuetur naturali velamine capillorum, quod in pœnam quibuſdam prædicitur Eſa. 3. Decaluabit dominus verticem filiarum Sion, & crinem earum nudabit. Secundò ducit ad inconueniens, dicens, Nam ſi nõ velatur mulier tondeatur. q. d. ſi abijcit velamen artificiale, abijciat pari ratione etiam naturale, quod eſt incõueniens.

Secundò contra hoc videtur eſſe, quod ſanctimoniales tondentur. Ad quod dupliciter poteſt reſponderi: primò quidem quia ex hoc ipſo, ꝙ votum viduitatis, vel virginitatis aſſumunt Chriſto deſponſante, promouentur in dignitatem virilem, vtpote liberatæ a ſubiectione virorum, & immediatè Chriſto coniunctæ. Secundò quia aſſumunt pœnitentiæ lamentum religionem intrantes. Eſt autẽ conſuetudo viris, quod tempore luctus comã nutriant, quaſi hoc ſit ſuæ conditioni conueniens: mulieres autem econtrario tempore luctus comam deponunt. Vnde dicitur Hiere. 7. Capillum tuum tunde & proijce, ſume indirectũ planctum. Tertiò concludit propoſitum, dicens, Si vero turpe id eſt indecẽs eſt mulieri tonderi aut decaluari, id eſt priuari naturali velamine arte, vel natura, velet caput ſuũ, vtens ſcilicet velamine artificiali. Deinde cùm dicit, *Vir quidem, &c.* ponit ſecundam probationem, quæ accipitur per comparationem ad Deum. Et primò inducit probationem. Secundò probat, quod ſuppoſuerat, ibi, *Non enim eſt vir, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit rationẽ, quod eſt ex parte viri. Secũdò illud quod eſt ex parte mulieris, ibi, *Mulier autem, &c.* Dicit ergo primo, Dictum eſt, ꝙ turpe eſt mulieri tõderi, ſicut & non velari: viro autem non eſt turpe, cuius ratio eſt hæc, *Vir quidẽ non debet velare caput ſuum, quia eſt imago & gloria Dei*. Per hoc autẽ, quod dicit, eſt imago Dei, excluditur quorũdam error, dicentiũ quod homo ſolum eſt ad imaginem Dei, non autẽ eſt imago, cuius cõtrarium hic Apoſtolus dicit. Dicebant autem, ꝙ ſolus filius eſt imago, ſecundum illud Coloſſ. 1. Qui eſt imago inuiſibilis Dei. Eſt ergo dicendum, ꝙ homo imago Dei dicitur & ad imaginem. Eſt enim imago imperfecta: filius autẽ dicitur imago, non ad imaginem, quia eſt imago perfecta. Ad cuius euidentiam conſiderandum eſt, ꝙ de ratione imaginis in cõmuni duo ſunt. Primo quidem ſimilitudo, non in quibuſcunq;, ſed vel ipſa ſpecie rei, ſicut homo filius aſsimilatur patri ſuo. Vel in aliquo quod ſit ſignũ ſpeciei, ſicut figura in rebus corporalibus. Vnde qui figuram equi deſcribunt, dicuntur imaginem eius depingere. Et hoc eſt, quod dicit Hilarius in lib. de ſynodis, ꝙ imago eſt ſpecies indifferens. Secundo requiritur origo. Nõ enim duorum hominum, qui ſunt ſimiles ſpecie, vnus imago alterius dicitur, niſi ex eo oriatur, ſicut filius à patre. Nam imago dicitur ab exemplari. Tertio ad rationem perfectæ imaginis requiritur æqualitas. Quia igitur homo ſimulatur Deo ſecundum memoriam, intelligentiam & voluntatem mentis, quod pertinet ad ſpeciem intellectualis naturæ, & hoc habet à Deo, dicitur eſſe Dei imago: quia tamen deeſt æqualitas, eſt Dei imago imperfecta. Et ideo dicitur ad imaginem, ſecundum illud Gen. 1. Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Sed filius, qui eſt æqualis patri, eſt imago perfecta, non autem ad imaginẽ.

Conſiderandum eſt etiam, ꝙ gloria Dei dupliciter dicitur. Vno modo quia Deus in ſe glorioſus eſt, & ſic homo non eſt gloria Dei, ſed potius Deus eſt gloria hominis, ſecundum illud Pſal. Tu domine ſuſceptor meus es gloria mea. Alio modo dicitur gloria dei claritas eius ab eo deriuata, ſecundum illud Exod. vlti. Gloria domini impleuit illud. Et hoc modo hic dicitur, ꝙ vir eſt gloria Dei, inquantum claritas Dei immediatè ſuper virum refulget. Secundum illud Pſal. Signatũ eſt ſuper nos lumen vultus tui domine. Deinde cùm dicit, *Mulier autem, &c.* ponit, id quod eſt ex parte mulieris, dicẽs, *Mulier autem eſt gloria viri, &c.* quia claritas mulieris deriuatur à viro: ſecundum illud

Sanctimonialium excellentia.

Homo dicitur vel imago, & [illegible]

illud

illud Geneſ. 1. Hæc vocabitur virago, quoniam de viro ſumpta eſt. Sed contra hoc obijcitur, quia imago Dei attenditur in homine ſecundum ſpiritum, in quo non eſt differentia maris & fœminæ, vt dicitur Colo. 3. Non ergo magis debet dici, quod vir dicitur imago Dei, quàm mulier. Dicendum eſt autẽ, quod vir dicitur hic ſpecialiter imago Dei ſecundum quædam exteriora ſcilicet, quia vir eſt principium totius ſui generis, ſicut Deus eſt principium totius vniuerſi, & quia de latere Chriſti dormientis in cruce fluxerunt ſacramenta ſanguinis & aquæ, à quibus fabricata eſt eccleſia. Poteſt etiam quantum ad interiora dici, quod vir ſpecialius dicitur imago Dei ſecundum mentem, inquantum in eo ratio magis viget. Sed melius dicendum ꝙ Apoſtolus ſignâter loquitur. Nam de viro dixit, quod vir imago & gloria Dei eſt: de muliere autem nõ dixit, ꝙ eſſet imago & gloria viri, ſed ſolum, ꝙ eſt gloria viri, vt detur intelligi, quod eſſe imaginem Dei, cõmune eſt viro & mulieri: eſſe autem gloria Dei immediatè proprium eſt viri. Reſtat autem conſiderandũ, propter quid vir non debeat velare caput, ſed mulier. Quod quidem dupliciter accipi poteſt. Primo quidem quia velamen, quod capiti ſuperponitur, deſignat poteſtatem alterius ſuper caput exiſtentia ordine naturæ: & ideo vir ſub Deo exiſtens, non debet velamen habere ſuper caput, vt oſtendat ſe immediatè Deo ſubeſſe, mulier autem debet velamen habere, vt oſtendat ſe præter Deum alteri naturaliter ſubeſſe. Vnde ceſſat obiectio de ſeruo & ſubdito: quia hæc ſubiectio non eſt naturalis. Secundò ad oſtendendum, quod gloria Dei non eſt occultanda, ſed reuelanda: gloria autem hominis eſt occultanda: vnde in Pſal. dicitur, Non nobis domine non nobis, ſed nomini tuo da gloriam.

LECTIO TERTIA.

Cum mulier ſit gloria viri, ideo velari debet.

Non enim vir ex muliere eſt, ſed mulier ex viro. Etenim non eſt creatus vir propter mulierem, ſed mulier propter virum. Ideo debet mulier velamen habere ſuper caput ſuum, & propter angelos. Veruntamen neque vir ſine muliere, neque mulier ſine viro in domino. Nam ſicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex Deo. Voſipſi iudicate: decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipſa natura docet vos, quòd vir quidem ſi comam nutriat, ignominia eſt illi: mulier verò ſi comam nutriat, gloria eſt illi, quoniam capilli pro velamine ei dati ſunt. Siquis autem videtur contentioſus eſſe, nos talem conſuetudinem non habemus, neque eccleſia Dei.

Præmiſerat Apoſtol⁹ quod mulier eſt gloria viri, quod hîc probare intendit. Et circa hoc tria facit. Primò ponit probationem. Secundò aſſignat rationem eius, quod dixerat, ibi *Etenim non eſt creatus, &c.* Tertiò infert concluſionem intentam, ibi, *Ideo debet, &c.* Circa primum conſiderãdum, quod ſicut ſupra dictũ eſt, mulier dicitur gloria viri per quandam deriuationem: & ideo ad hoc probãdum, ſubdit, *Non enim* prima ſcilicet rerum conditione, *Vir eſt ex muliere*, ſcilicet formatus, *Sed mulier ex viro*. Dicitur enim Gen. 2. Quod ædificauit dominus Deus coſtam, quam tulerat de Adam in mulierẽ. De viro autẽ dicitur, Formauit dominus Deus hominem de limo terræ. Deinde cum dicit, *Etenim, &c.* aſſignat rationem eius quod dixerat. Ad cuius euidentiam conſiderandus eſt talis ordo perfecti & imperfecti, quod imperfectum in vno & eodem ſubiecto prius eſt tempore, q̃ perfectum. Prius enim aliquis homo eſt puer, q̃ vir, ſimpliciter tamen perfectum eſt prius imperfecto, tempore & natura. Nam puer producitur ex viro. Hæc igitur eſt ratio quare mulier producta eſt ex viro, quia perfectior eſt muliere, quod ex hoc probat Apoſtolus, quia finis eſt perfectior eo, quod eſt ad finem: vir autem eſt finis mulieris. Et hoc eſt quod dicit, *Etenim non eſt creatus vir propter mulierem, ſed mulier propter virum*, in adiutorium, ſ. generationis: ſicut patiens eſt propter agens, & materia propter formam. Vnde dicitur Gen. 2. Non eſt bonũ hominem eſſe ſolũ, faciamus ei adiutorium ſimile ſibi. Deinde cùm dicit, *Ideo debet, &c.* infert concluſionem intentam, dicens, *Ideo* ſcilicet, quia eſt imago & gloria Dei: mulier autem eſt gloria viri, *Mulier debet habere velamen ſuper caput ſuum*, quando ſ. Deo aſſiſtit orando, vel prophetando, vt per hoc oſtendatur, quod non immediatè ſubeſt Deo, ſed ſubijcitur etiam viro ſub Deo. hoc enim ſignificat velamen, quod capiti ſuperponitur. Vnde alia litera habet, ꝙ mulier debet habere poteſtatem ſuper caput ſuum, & idem eſt ſenſus, Nam velamen eſt ſignum poteſtatis, ſecundum quod in Pſal. dicitur, Impoſuiſti homines ſuper capita noſtra. Deinde cùm dicit, *Et propter angelos, &c.* aſſignat tertiam rationem, quæ ſumitur ex parte angelorũ, dicens, Etiam mulier debet habere velamen ſuper caput ſuum propter angelos. Quod quidem dupliciter intelligi poteſt. Vno modo de ipſis angelis cœleſtibus, qui conuentus fidelium viſitare creduntur, præcipuè quando ſacra myſteria celebrantur. Et ideo tunc tam mulieres, quàm viri ad reuerentiam eorum honeſtè & ordinatè ſe debent habere, ſecundũ illud Pſal. In conſpectu angelorũ pſallam tibi. Alio modo poteſt intelligi, ſecundum quòd angeli dicuntur ſacerdotes, inquantum diuina populo annuntiant, ſecundum illud Malac. 2. Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem requirent ex ore eius, quia angelus domini exercituum eſt. Debet ergo mulier velamen habere ſemper in eccleſia propter angelos, id eſt, propter ſacerdotes duplici ratione, Primò quidẽ propter eorum reuerentiam ad quã pertinet, quod mulieres corã eis honeſtè ſe habeãt. Vnde dicitur Eccleſ. 7. Honora Deum ex tota anima tua & ſacerdotes illius. Secundò propter eorum cautelam, ne ſcilicet, ex conſpectu mulierum non velatarũ ad concupiſcentiam prouocentur. Vnde dicitur Eccle. 9. Virginem ne aſpicias, ne fortè ſcandalizeris in decore illius. Auguſtinus autem aliter exponit prædicta. Oſtendit. n. quod tam mulier, quàm vir eſt ad imaginem Dei, per hoc quod dicitur Ephe. 4. Renouamini ſpiritu mẽtis veſtræ, & induite nouũ hominem, qui renouatur in agnitione Dei ſ. in imaginem eius, qui creauit, vbi non eſt maſculus & fœmina. Et ſic patet, ꝙ imago Dei attenditur in homine ſecundũ ſpiritum, in quo non eſt differentia maſculi & fœminæ, & ideo mulier eſt imago Dei ſicut & vir. Expreſſè. n. dicitur Gene. 1. ꝙ creauit Deus hominem ad imaginem ſuam, maſculũ & fœminam creauit eos: & ideo Auguſt. dicit hoc eſſe intelligendum in ſpirituali coniugio, quod eſt in anima noſtra, in qua (ſicut ſuprà dictum eſt) ſenſualitas, vel etiam inferior ratio ſe habet per modum mulieris, ratio autem ſuperior per modum viri, in qua attenditur imago Dei: & ſecundũ hoc mulier eſt ex viro, & propter virum: quia adminiſtratio rerum temporaliũ, vel ſenſibilium, cui intendit inferior ratio, vel etiam ſenſualitas, debet deduci ex cõtemplatione æternorũ, quæ pertinent ad ſuperiorẽ rationem, & ad eam ordinari: & ideo mulier dicitur habere velamen, vel poteſtatem ſuper caput ſuum, ad ſignificandũ quod circa temporalia diſpenſanda debet homo cohibitionem quandam & refrænationem habere, ne vltra modũ homo progrediatur in eis diligendis: quæ quidem cohibitio circa amorem Dei adhiberi non debet, cùm præceptũ ſit Deut. 6. Diliges dominum Deum tuum ex toto corde. Nam circa deſiderium finis non apponitur menſura, quã neceſſe eſt apponi circa ea quæ ſunt ad finem. Medicus enim ſanitatem inducit quanto perfectiorem poteſt, non tamen dat medicinam quanto maiorem poteſt, ſed ſecundum determinatã menſuram: ſic vir non debet habere velamen ſuper caput. Et hoc debet propter angelos ſanctos: quia ſicut in Gloſa dicitur, gratuita eſt ſanctis angelis ſacrata & pia ſignificatio. Vnde & Aug. dicit. 19. de Ciuitate Dei, ꝙ dæmones alliciuntur quibuſdam ſenſibilibus rebus, non ſicut animalia cibis, ſed ſicut ſpiritus ſignis. Deinde cùm dicit, *Veruntamen neque vir &c.* excludit dubitationẽ, quę poſſet ex dictis oriri. Quia enim dixerat, quod vir eſt gloria Dei, mulier autem eſt gloria viri. Poſſet aliquis credere, vel quòd mulier non eſſet ex deo, vel quod non haberet poteſtatẽ in gratia. Vnde primo hoc excludit, dicẽs, Licet mulier ſit gloria viri, quia eſt gloria Dei: *Veruntamen neque vir eſt in domino*, i. à dño productus *Sine muliere, neque mulier ſine viro*, vtrũq; enim Deus fecit, ſecundũ illud Gen. 1. Maſculum & fœminam creauit eos. Vel aliter, neq; vir eſt ſine muliere in domino, ſcilicet, in gratia domini noſtri Ieſu Chriſti, neq; mulier ſine viro, quia vterq; per gratiam Dei ſaluatur, ſecundum illud Galat. 3. Quicunque in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Et poſtea ſubdit, Non eſt maſculus neque fœmina, ſcilicet differens in gratia Chriſti. Secundò

Spirituale coniugiũ ſecundũ morale expoſitionem Auguſtini.

Aſſignat rationem, dicens, Nam ſicut in prima rerum inſtitutione, mulier eſt de viro formata, ita & in ſubſequentibus generationibus vir per mulierem productus eſt, ſecundum illud Iob. 14. Homo natus de muliere. Nam prima productio hominis fuit ſine viro & muliere, quando Deus formauit hominem de limo terræ, vt dicitur Geneſ. 2. Secunda autem fuit de viro ſine muliere, quando formauit Euam de coſta viri, vt ibidem legitur. Tertia autem eſt ex viro & muliere, ſicut Abel natus eſt ex Adam & Eua, vt legitur Gene. 4. Quarta autem eſt ex muliere ſine viro, vt Chriſtus ex virgine, ſecundum illud Galat. 4. Miſit Deus filium ſuum factum ex muliere. Tertiò oſtendit rationem eſſe conuenientem, dicens, *Omnia autem ex Deo*, quia ſcilicet, & hoc ipſum, quod mulier primo fuit ex viro, & hoc quod poſtmodum vir eſt ex muliere, eſt ex operatione diuina. Vnde ad Deum pertinent tam vir quàm mulier. Vnde dicitur Rom. 11. Ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia. Deinde cùm dicit, *Vos ipſi iudicate, &c.* committit iudicium eius, quod dixerat auditoribus. Et circa hoc duo facit. Primò committit iudicium rationalibus auditoribus. Secundò comprimit proteruos auditores, ibi, *Si quis autem videtur, &c.* Circa primum quatuor facit. Primo cõmittit auditoribus iudicium eius, quod dixerat, more eius, qui confidit ſe ſufficiẽter probaſſe, dicens, *Vos ipſi iudicate, &c.* Pertinet enim ad bonum auditorem iudicare de auditis. Vnde dicitur Iob. 6. Loquentes, id quod iuſtum eſt iudicate. Et. 12. Nonne auris verba dijudicat? Secundò proponit ſub quæſtione id de quo debet eſſe iudicium, dicens, *Decet mulierem non velatam orare Deum.* Hoc prohibetur. 1. Pet. 3. vbi dicitur, quarum ſit non exterius capillatura. Tertiò oſtendit vnde debeant ſumere ſuum iudicium, quia ab ipſa natura, & hoc eſt ꝙ dicit, *Nec ipſa natura docet vos.* Et vocat hic naturam, ipſam inclinationem naturalẽ, quæ ineſt mulieribus ad nutriendũ comam, quæ eſt naturale velamen, non autẽ viris. Quæ quidẽ inclinatio naturalis eſſe oſtenditur, quia in pluribus inuenitur. Oportet autem ab ipſa natura doceri, quia eſt Dei opus: ſicut in pictura inſtruitur aliquis artificio pictoris: & ideo contra quoſdam dicitur, Eſa. 24. Tranſgreſſi ſunt leges, mutauerunt ius, diſſipauerunt fœdus ſempiternum, id eſt ius naturale. Quarto autem natura ſumit rationem: & primò ponit, id quod eſt ex parte viri, dicens, ꝙ vir quidem *Si comam nutriat* more mulieris, *Ignominia eſt illi*, id eſt ad ignominiam ei reputatur apud plures homines, quia per hoc videtur muliebris eſſe. Et ideo Ezech. 44. dicitur, Sacerdotes comã non nutriant. Nec eſt inſtantia de quibuſdam, qui in veteri lege comam nutriebant, quia hoc erat ſignum, quod tunc erat poſitum in lectione veteris teſtamenti, vt dicitur. 2. Corin. 3. Secundò ponit, id quod eſt ex parte mulieris, dicens, *Mulier & ſi comam nutriat gloria eſt illi*, quia videtur ad ornatũ eius pertinere. Vnde dicitur Cant. 7. Comæ capitis eius ſicut purpura regis. Et aſſignat conſequenter rationem, cùm dicit, *Quoniã capilli dati ſunt ei*, ſcilicet mulieri pro velamine: & ideo eadẽ ratio eſt de capillis nutriendis & de velamine artificiali apponendo. Cant. 4. Capilli tui ſicut grex caprarum, &c. Deinde cùm dicit, *Si quis autem videtur, &c.* Cõprimit proteruos auditores, dicẽs, *Si quis autem videtur contentioſus eſſe*, vt ſcilicet rationibus prædictis nõ acquieſcat, ſed cõfidentia clamoris veritatem impugnet, quod pertinet ad cõtentionem, vt Amb. dicit contra, id quod dicitur Iob. 6. Reſpondete obſecro abſq; cõtentione. Et Proue. 20. Honor eſt ei, qui ſeparat ſe à contentionibus. Hoc ſufficiat ad comprimendum talẽ, quod nos Iudæi in Chriſtum credentes. *Talem conſuetudinem non habemus*, ſ. quod mulieres orent non velato capite, *Neque etiã tota eccleſia Dei* per gentes diffuſa. Vnde ſi nulla eſſet ratio hoc ſolum deberet ſufficere, ne aliquis ageret contra cõmunẽ eccleſiæ conſuetudinem. Dicitur enim in Pſal. Qui habitare facit vnius moris in domo. Vnde Aug. dicit in epiſtola ad Caſulanum, ꝙ omnibus in quibus nihil certi diffinit ſacra ſcriptura, mos populi Dei, atq; inſtituta maiorum pro lege habenda ſunt.

LECTIO QVARTA.

Conuentum eorum non probat, cùm minime concors ſit, redarguitque modum cœnæ dominicæ ſumendæ.

HOc autem præcipio, non laudans quod non in melius, ſed in deterius conuenitis. Primum quidem conuenientibus vobis in eccleſiam, audio ſciſſuras eſſe inter vos, & ex parte credo. Nam oportet & hæreſes eſſe, vt qui probati ſunt manifeſti fiant in vobis. Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non eſt dominicam cœnam mãducare. Vnuſquiſque enim ſuam cœnam præſumit ad manducandum. Et alius quidem eſurit, alius autem ebrius eſt. Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? An eccleſiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos? in hoc non laudo.

Poſtquam Apoſtolus redarguit Corinthios de eorum errore in habitu, quia ſcilicet mulieres ad ſacra myſteria conueniebant capite non velato, conſequenter arguit eorum errorẽ de ſciſſuris in conuentu, quia ſcilicet dum conuenirent ad ſacra myſteria, contentionibus vacabant. Et primò tangit eorum defectum in generali. Secundo in ſpeciali, ibi, *Primum quidem, &c.* Dicit ergo primò, *Hoc autem*, quod dictum eſt ſuprà, ꝙ mulieres velatæ ſint in eccleſijs, *Præcipio*, vt ſic tripliciter eos induceret ad huiuſmodi obſeruantiã. Primò quidem ratione. Secundo conſuetudine. Tertiò præcepto: quod ſolum ſine alijs neceſſitatem induceret. Prouer. 3. Cuſtodi præcepta mea, & viues. Et Eccl. 4. dicitur, Funiculus triplex difficilè rumpitur. *Non laudans*, ſed magis vituperans, ꝙ cõuenitis in eccleſiam, *Non in melius*, ſicut deberet eſſe, *Sed in deterius*, ex culpa veſtra. Omnia enim animalia gregalia, puta, columbæ, grues, oues, naturali inſtinctu in vnum conueniunt, vt ſit eis corporaliter melius. Vnde & homo cum ſit animal gregale vel ſociale, vt Philoſophus probat, ſecundũ rationem agere debet, vt multi in vnum cõueniant propter aliquod melius, ſicut in rebus ſecularibus multi in vnitatem ciuitatis conueniunt, vt ſit eis melius ſeculariter ſcilicet, propter ſecuritatem & ſufficientiam vitæ. Et ideo fideles in vnum conuenire debent propter aliquod melius ſpirituale, ſecũdum illud Pſal. In conueniendo populos in vnum & reges vt ſeruiant domino. Et alibi, In conſilio iuſtorum & congregatione: magna opera domini. Sed iſti in deterius conueniebant propter culpas quas committebant dum conuenirent. Eſa. 1. Iniqui ſunt cœtus veſtri. Eccle. 21. Supra collecta ſynagoga peccantium. Deinde cùm dicit, *Primum quidem, &c.* ponit in ſpeciali, quomodo in deterius conuenirent. Et primo ponit iudiciũ culpę, dicens, *Primum quidem* inter cætera ſcilicet, ꝙ in deterius cõuenitis: *Conuenientibus vobis in eccleſia, audio ſciſſuras eſſe inter vos*, ſc. per contentiones quas exercebãt. Quod quidẽ eccleſię nõ conuenit, quæ in vnitate conſtituitur, ſecundum illud Ephes. 4. Vnum corpus & vnus ſpiritus, ſicut vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ. Huc tamen prædicatur Eſa. 22. Sciſſuras ciuitatis Dauid videbitis, quia multiplicatæ ſunt. Dicit autem Gloſã, quod dicendo, *Primum*, oſtendit quod primum malum eſt diſſenſio, vnde cętera oriuntur, vbi enim eſt diſſenſio nihil rectum eſt. Sed cõtra videtur eſſe, quod dicitur Eccle. 10. Initium omnis peccati ſuperbia. Et 1. Timot. vlt. Radix omnium malorum cupiditas. Dicendũ eſt autem, ꝙ hæ authoritates loquuntur quantum ad peccata perſonalia ſingularium hominum, quorum primum eſt ſuperbia ex parte auerſionis, & cupiditas ex parte cõuerſionis. Sed Glo. hic loquitur de peccatis multitudinis: inter quæ primum eſt diſſenſio, per quam ſoluitur rigor diſciplinæ. Vnde dicitur Iaco. 3. Vbi eſt zelus & contentio, ibi eſt inconſtantia & omne opus prauum. Secundò ponit credulitatem auditorum, cùm dicit, *Et credo ex parte*, id eſt quantum ad aliquos veſtrum, qui erant ad contentionem proni, ſecundum illud quod dixerat ſuprà. 1. cap. Contentiones ſunt inter vos. Hoc autem dico, quod vnuſquiſque veſtrum dicit, Ego quidem ſum Pauli, ego Apollo, ego vero Cephæ. Alij vero non erant contentioſi, ex quorum perſona ibi ſubditur. Ego autem Chriſti. Vnde & Cant. 2. dicitur, Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias, id eſt boni inter malos. Tertiò aſſignat rationem ſuæ credulitatis, dicens, *Nam oportet*, non ſolum quaſcunque ſciſſuras, ſed etiam *hæreſes eſſe*. Vbi duo conſideranda ſunt. Primò quid ſit hæreſis. Secundò quomodo oportet hæreſes eſſe. Circa primum ſciendum, quod ſicut Hiero. dicit ſuper epiſtolã ad Galat. hæreſis Græcè ab electione dicitur, quia ſcilicet eam ſibi vnuſquiſq; eligat diſciplinam, quam putat eſſe meliorẽ: ex quo duo accipi poſſunt. Primo quidẽ quod de ratione hæreſis eſt, ꝙ aliquis priuatam diſciplinam

Hæreſis quid ſit. & quomodo verum ſit quod oportent hæreſes eſſe.

nam

nam ſequatur, quaſi per electioné propriam: non auté diſciplinã publicã, quæ diuinitus traditur. Secundò quod huic diſciplinæ aliquis pertinaciter inhæreat. Nam electio firmam importat inhæſionem: & ideo hæreticus dicitur, qui ſpernẽs diſciplinam fidei, quę diuinitus traditur, pertinaciter propriũ errorem ſectatur. Pertinet auté aliquid ad diſciplinam fidei dupliciter. Vno modo directè, ſicut articuli fidei, qui per ſe credẽdi proponuntur. Vnde error circa hos ſecundũ ſe facit hęreticum ſi pertinacia adſit. Non poſſunt auté à tali errore propter ſimplicitaté aliquã excuſari. præcipuè quantum ad ea de quibus eccleſia ſolennizat, & quę cõmuniter verſantur in ore fidelium, ſicut myſteriũ trinitatis, natiuitatis Chriſti, & alia huiuſmodi. Quædam verò indirectè pertinent ad fidei diſciplinam, inquantum, ſ. ipſa non proponuntur, vt propter ſe credenda, ſed ex negatione eorum ſequitur aliquid contrariũ fidei: ſicut ſi negetur Iſaac fuiſſe filium Abrahæ, ſequitur aliquid contrarium fidei, ſ. ſacram ſcripturam continere aliquid falſi. Ex talibus aute non iudicatur aliquis hæreticus, niſi adeo pertinaciter perſeueret, quod ab errore non recedat, etiam viſo quid ex hoc ſequatur: ſic igitur pertinacia qua aliquis contemnit in his, quæ ſunt fidei directè vel indirectè ſubire iudicium eccleſiæ, facit hominem hæreticum: talis auté pertinacia procedit ex radice ſuperbiæ, qua aliquis præfert ſenſum ſuum toti eccleſiæ. Vnde Apoſtolus dicit. 1. ad Timo. 6. Siquis aliter docet, & non acquieſcit ſanis ſermonibus domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei quæ ſecũdũ pietatem eſt doctrinæ, ſuperbus eſt nihil ſciens, ſed languens circa quæſtiones & pugnas verborum. Secundò conſiderandum eſt, quomodo oporteat hæreſes eſſe. Si enim oportunũ eſt hæreticos eſſe, videtur quod ſint cõmendabiles, & nõ ſint extirpãdi. Sed dicendũ eſt, ꝙ dupliciter de aliquo dicitur, quod oporter illud eſſe. Vno modo ex intentione illius, qui hoc agit, puta ſi dicamus, quod oportet iudicia eſſe: quia, ſ. iudices iudicia exercentes intendunt iuſtitiam & pacem in rebus humanis conſtituere. Alio modo ex intentione Dei, qui etiã mala ordinat in bonum, ſicut perſecutionem tyrannorum ordinauit in gloriam martyrum. Vnde Augu. dicit in Enchyridion, quod Deus eſt adeo bonus, quod nullo modo permitteret fieri aliquod malũ, niſi eſſet adeo potens, ꝙ de quolibet malo poſſet elicere bonum, & ſm hoc dicitur Matt. 18. Neceſſe eſt, vt veniant ſcandala, veruntamen væ homini illi per quem ſcandalum venit. Et ſecundũ hoc hic dicit Apoſt. quod oporteat hæreſes eſſe, ex eo quod Deus malitiam hæreticorũ ordinauit in bonum fidelium. Et hoc dicit primò, quidé ad maioré declarationẽ veritatis. Vnde dicit Augu. in Glo. Ab aduerſariis mota quæſtio, diſcendi exiſtit occaſio: multa quippe ad fidem catholicã pertinentia, dum hæreticorũ callida inquietudine excogitantur, vt aduerſus eos defendi poſſint, & conſiderãtur diligentius, & intelliguntur clarius, & prędicantur inſtantius. Vnde & Prouer. 27. Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem amici ſui. Secundò ad manifeſtandam infirmitaté fidei in his qui rectè credũt. Et hoc eſt, quod hic ſubdit Apoſtolus, *Vt qui probati*, id eſt approbati ſunt à Deo, *Manifeſti ſiant in vobis*, id eſt inter vos. Sapien. 3. Tanquam aurum in fornace probauit illos. Deinde cũ dicit, *Conuenientibus ergo vobis, &c.* redarguit eos de tertio delicto, quia ſcilicet peccabant in modo & ordine ſumendi corpus Chriſti. Et poteſt totum, quod ſequitur dupliciter exponi. Secũdum autem primam expoſitioné redarguuntur de hoc, quod corpus Chriſti pranſi accipiebant. Circa hoc ergo quatuor facit. Primò ponit detrimentũ, quod incurrebant. Secũdò ponit culpam, ibi, *Vnuſquiſque enim, &c.* Tertiò inquirit de cauſa culpę, ibi *Numquid domos, &c.* Quartò concludit eorũ vituperationé, ibi, *Quid dicam vobis, &c.* Dicit ergo primò ita, *Conuenientibus vobis*, ſciſſurę ſunt inter vos. Ergo *Conuenientibus vobis in vnum*, corpore non animo, *Iam* ad hoc aduenistis, quod *Non eſt*, i. non licet, vel non competit vobis, *Dominicam cœnam manducare*, id eſt ſumere euchariſtiæ ſacramentum, quod dominus in cœna diſcipulis dedit. Hoc. n. ſacramentum, vt Augu. dicit ſuper Ioannem, eſt ſacramentum vnitatis & charitatis. Et ideo non competit diſſentientibus. Cant. 5. Comedite amici & bibite & inebriamini chariſsimi. Vel melius poteſt referri ad ea quæ ſequuntur, vt ſit ſenſus, Nõ ſolũm conuenientibus vobis ſciſſuræ ſunt inter vos, ſed conuenis vobis conuenientibus iam, id eſt in præſenti hoc determinatum habetis, quod non eſt, id eſt, non licet vobis dominicam cœnam manducare, ad quam pranſi acceditis. Quia enim dominus diſcipulis ſuis poſt cœnam hoc ſacramentum tradidit, vt legitur Mat. 26. volebant etiam Corinthij poſt cõmunem cœnam ſumere corpus Chriſti. Sed dominus hoc rationabiliter fecit propter tria. Primũ quidem, quia ordine congruo figura præcedit veritatem. Agnus autem paſchalis erat figura, ſiue vmbra huius ſacramenti. Et ideo poſt cœnam agni paſchalis, Chriſtus hoc ſacramentũ dedit. Dicitur enim Coloſ. 2. de omnibus legalibus, quod ſunt vmbra futurorum, corpus auté Chriſtus. Secundò vt ex hoc ſacramento ſtatim ad paſsionem tranſiret, cuius hoc ſacramentum eſt memoriale. Et ideo dixit diſcipulis, Surgite, eamus hinc, ſcilicet, ad paſsionem. Tertiũ vt arctius imprimeretur hoc ſacramentũ cordibus diſcipulorum, quibus ipſum tradidit in vltimo ſuo receſſu. Sed in reuerentiam tanti ſacramenti poſtmodum eccleſia inſtituit, quod nõ niſi à ieiunis ſumatur, à quo excipiuntur infirmi, qui in neceſsitate, quę legem non habet, poſſunt nõ ieiuni ſumere corpus Chriſti. Quia verò aqua non ſoluit ieiunium, ęſtimauerunt quidam, ꝙ poſt potum aquæ poſſet aliquis ſumere hoc ſacramentum, præſertim quia vt dicunt, aqua nõ nutrit, ſicut nec aliquod aliud ſimplex elementũ. Quamuis aũt aqua ſecundũ ſe non nutriat, & ob hoc non ſoluat ieiunium eccleſię, ſecundum ꝙ dicitur aliqui ieiunantes, nutrit tamen alijs admixta, & ideo ſoluit ieiunium naturæ: & ſecundum hoc dicuntur aliqui ieiuni, qui ſcilicet eadem die nihil ſumpſerunt, nec cibi nec potus. Et quia reliquiæ cibi, quæ in ore remanent, ſumuntur per modum ſaliuæ, hoc non impedit aliquos eſſe ieiunos: ſimiliter & nõ impedit aliquos eſſe ieiunos, ſi tota nocte nihil dormierint, vel ſi etiã non ſint plenè digeſti, dummodo eadem die omnino cibi, vel potus nihil ſumpſerint. Vnde quia principium diei eſt ſumendum ſecundũ vſum eccleſiæ à media nocte, ideo quicunq; poſt mediã noctem aliquid ſumpſerit quantumcunq; modicum cibi, vel potus, non poteſt eadem die ſumere hoc ſacramentum.

Deinde cũm dicit, *Vnuſquiſque enim, &c.* ponit culpam: & primò ſecundum quod peccabant in Deũ. Secundò prout peccabãt in proximum, ibi, *Et alius quidem, &c.* Dicit ergo primũ, Ideo dico, quod non licet vobis dominicã cœnam manducare, quia *Vnuſquiſque* veſtrum *Præſumit*, id eſt ante ſumit, *Suam cœnam*, ſcilicet ciborũ cõmunium *Ad manducandum*. Quilibet enim eorum portabat ad eccleſiã fercula præparata, & comedebat quilibet ſeorſum antequam ſumeret ſacra myſteria. Oſeę. 4. Separatum eſt conuiuium eorum, nunc interibunt. Eccle. 11. dicitur in perſona parci, Inueni requiem mihi, & comedebam de bonis meis ſolus. Deinde cũm dicit, *Et alius quidem, &c.* arguit culpam eorum inquantum erat contra proximũ. Diuites enim lautè comedebant in eccleſia, & bibebant vſque ad ebrietatem, pauperibus autem nihil dabant, ita ꝙ remanebant eſurientes. Et hoc eſt, quod dicitur, *Et alius quidem eſurit*, ſ. pauper qui non habebat, vnde ſibi præpararet: *Alter autem ebrius eſt*, ſcilicet diues, qui ſuperfluè comedebat & bibebat contra id quod dicitur Nehem. 8. Comedite pinguia & bibite mulſum & mittite partes eis, qui non præparauerunt ſibi. Iob. 31. Si comedi buccellam meam ſolus, & non comedit pupillus ex ea. Deinde cũm dicit, *Numquid domos, &c.* inquirit de cauſa huius culpę. Et primũ excludit cauſam per quam poterant excuſari. Non enim eſt licitum domũ Dei quæ eſt deputata ſacris vſibus, communibus vſibus applicare. Vnde & dñs Ioan. 2. Eijciens emẽtes & vendentes de templo, dixit, Domus mea dom⁹ orationis vocabitur, vos autem feciſtis eam domum negotiationis. Et Auguſtinus dicit in Regula. In oratorio nemo aliquid faciat, niſi ad ꝙ factum eſt, vnde & nomen accepit, tamen propter neceſsitatem, quando, ſ. aliquis aliam domum nõ inueniret, licitè poſſet eccleſia vti ad manducandũ vel ad alios huiuſmodi licitos vſus. Hanc ergo excuſationem excludit Apoſtolus, dicens, *Numquid non habetis domos*, ſ. proprias, *Ad manducandum & bibendũ*, vt propter hoc excuſemini ſi in eccleſia cõuiuia celebretis, quę debetis in proprijs domibus facere. Vnde & Luc. 5. dicitur, ꝙ Leui fecit Chriſto cõuiuium magnũ in domo ſua. Secundò, cũ dicit, *Aut eccleſiam Dei, &c.* aſſerit cauſam quæ eos inexcuſabiles reddit, quarũ prima eſt cõtemptus eccleſiæ Dei. Et hanc ponit dicẽs, *Aut eccle-*

ſuan Dei contemnitis. Et ideo in eccleſia præſumitis cœnam veſtrã ad manducandum. Et poteſt hic ſumi eccleſia, tam pro congregatione fidelium, q̃ pro domo ſacra, quæ nõ eſt contemnenda, ſm illud Pſal. Domũ tuã decet ſanctitudo. Et Hier. 7. Nunquid ſpelunca latronũ facta eſt domus iſta, in qua inuocatum eſt nomen meũ in oculis veſtris. Iſti autem vtrunq; contemnebant dum præſente conuentu fidelium in loco ſacro conuiuia celebrabant. Secundò ponit contemptum proximorũ in hoc quod ſubditur, *Et confunditis eos qui non habent*. In hoc.n. pauperes erubeſcebant, ꝙ ipſi eſuriebant in conſpectu totius multitudinis, alijs lautè comedentibus & bibentib⁹. Dicitur aũt Prouer. 17. Qui deſpicit pauperem, exprobrat factori eius. Et Eccle. 4. Animã eſurientẽ ne deſpexeris. Deinde cũm dicit, *Quid dicam, &c.* Concludit eorum vituperationẽ, dicens, *Quid dicam vobis*, ex conſideratione prędictorum. Nunquid *Laudo vos?* Et reſpondet, Et ſi in alijs factis laudo vos, *In hoc* tamen facto, *Non laudo*. Et eſt aduertendũ quod ſuprà dũ de habitu mulierum loqueretur, ſaltẽ ironicè laudauit eos, dicẽs, *Laudo vos quod per omnia mei, &c.* Hic vèro nec ironicè vult eos laudare, quia in grauioribus delictis nullo modo ſunt peccatores palpãdi. Vnde & in Pſal. dicitur, Quoniã laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuæ, & iniquus benedicitur.

Peccata grauia, apertè ſunt arguenda.

Exacerbauit dñm peccator. Et Eſa. 3. Popule meus qui beatũ te dicunt, ipſi te decipiunt. Secundũ aliã verò expoſitionem arguuntur de alia culpa. In primitiua enim eccleſia fideles panem & vinum offerebant, quæ conſecrabantur in ſanguinem & corpus Chriſti, quibus iam conſecratis, diuites qui multa obtulerant, eadem ſibi repetebant, & ſic ipſi abundanter ſumebant, pauperibus nihil ſumẽtibus, qui nihil obtulerant. De hac ergo culpa, Apoſtolus eos hic reprehẽdit, dicẽs, *Conuenientibus enim vobis in vnum iam non eſt*, i. non contingit inter vos. *Dominicam cœnam manducare*. Cœna enim dñi eſt communis toti familię, vnuſquiſq; autẽ veſtrũ ſumit eã, non quaſi cõmunem, ſed quaſi propriã dum ſibi vult vendicare quod Deo obtulit: & hoc eſt quod ſubdit, *Vnuſquiſque præſumit*, id eſt præſumptuoſè attentat ad manducandum cœnam. ſ. domini, id eſt panem & vinum conſecratum, quaſi ſuam. i. quaſi propriam vendicans. ſ. ea quæ conſecrata ſunt dño in ſuos vſus. Et ita ſequitur quod *Alius*, ſcilicet pauper qui nihil obtulit, *Eſurit*, nihil ſcilicet ſumens de conſecratis, *Alius autem*, ſcilicet diues qui multa obtulit, *Ebrius eſt*, ad literam propter hoc quod nimium ſumpſit de vino conſecrato, quod. ſ. quaſi proprium repoſcit. Sed videtur hoc eſſe impoſſibile, quod de vino conſecrato aliquis inebrietur, vel etiã nutriatur de pane, quoniam poſt cõſecrationem ſub ſpeciebus panis & vini nihil remanet niſi ſubſtantia corporis Chriſti & ſanguinis, quæ non poſſunt conuerti in corpus hominis, ad hoc quod ex eis nutriatur aut inebriatur. Dicunt ergo quidã quod hoc non fit per aliquam conuerſionem, ſed per ſolam immutationem ſenſuum hominis ab accidentibus panis & vini, quæ remanent poſt conſecrationem. Conſueuerunt enim homines ex ſolo ciborũ odore confortari, & ex multo odore vini ſtupefieri, & quaſi inebriari. Sed confortatio vel ſtupefactio quæ prouenit ex ſola immutatione ſenſuum paruo tempore durat, cũm tamen poſt conſecrationem panis aut vini, ſi vinum in magna quantitate ſumeretur aut panis, diu ſuſtentaretur homo propter panem, aut ſtupefieret propter vinũ. Et pręterea manifeſtum eſt quod panis conſecratus, in aliã ſubſtantiam conuerti poteſt, ex hoc ꝙ per putrefactionem reſoluitur in pulueres, aut per combuſtionẽ in cineres. Vnde nulla ratio eſt quare negetur poſſe nutrire, cũm ad nutriendum nihil aliud requiratur quam quod cibus conuertatur in ſubſtantiã nutriti. Quidã ergo poſuerunt quod panis aut vinum conſecratũ poſſunt conuerti in aliud, & ſic nutrire, quia remanet ibi ſubſtantia panis aut vini cum ſubſtantia corporis Chriſti & ſanguinis. Sed hoc repugnat verbis ſcripturæ. Non.n. verum eſſet ꝙ dñs dicit Mat. 26. Hoc eſt.n. corpus meum: quia hoc demõſtratũ, eſt panis, ſed potius eſſet dicendum, hic. i. in hoc loco eſt corpus meum. Et pręterea corpus Chriſti nõ incipit eſſe in hoc ſacramento per loci mutationem: quia iã deſineret eſſe in cœlo. Vnde relinquitur ꝙ ibi incipiat eſſe per conuerſionem alterius. ſ. panis in ipſum: vnde non poteſt eſſe quod remaneat ſubſtãtia panis. Et ideo alij dixerunt, quod remanet ibi forma ſubſtantialis panis, ad quã pertinet operatio rei: & ideo nutrit ſicut & panis nutriret. Sed hoc non poteſt eſſe, quia nutrire eſt cõuerti in ſubſtantiã nutriti, ꝙ non competit nutrimento ratione formæ, cuius eſt agere, ſed magis ratione materiæ, cuius eſt pati. Vnde ſi eſſet ibi forma ſubſtãtialis, panis nutrire non poſſet. Alij vero dixerunt, quod aër circunſtans conuertitur vel in ſubſtantiam nutriti, vel in quodcunq; aliud huiuſmodi, ſed hoc nõ poſſet fieri abſq; multa condenſatione aeris quæ ſenſum latere nõ poſſet. Et ideo alij dixerunt, quod diuina virtute ad hoc quod ſacramentum non deprehendatur in huiuſmodi conuerſionibus, redit ſubſtantia panis & vini: ſed hoc videtur eſſe impoſſibile, quia cũm ſubſtantia panis conuerſa ſit in corpus Chriſti, non videtur quod poſſit ſubſtantia panis redire, niſi econuerſo corpus Chriſti cõuerteretur in panẽ. Et pręterea ſi ſubſtantia panis redit, aut hoc eſt manentib⁹ accidentibus panis: & ſic ſimul erit ibi ſubſtantia panis & ſubſtantia corporis Chriſti, quod ſuprà improbatum eſt. Nam tandiu eſt ibi ſubſtantia corporis Chriſti, quãdiu ſpecies remanent. Aut redit ſpeciebus non manentibus, quod etiam eſt impoſſibile, quia ſic eſſet ſubſtantia panis abſque proprijs accidentibus: niſi fortè intelligatur quod Deus in termino conuerſionis cauſaret ibi quandã materiã, quę ſit ſubiectum huius conuerſionis, ſed melius eſt, vt dicatur ꝙ ſicut virtute conſecrationis miraculoſè, confertur ſpeciebus panis & vini, vt ſubſiſtant ſine ſubiecto ad modũ ſubſtantiæ, ita etiam eis miraculoſè confertur ex cõſequenti quod agant & patiãtur quicquid agere aut pati poſſet ſubſtantia panis aut vini ſi adeſſet. Et hac ratione ſpecies illę panis & vini poſſunt nutrire & inebriare, ſicut ſi eſſet ibi ſubſtantia panis & vini. Cætera non mutantur à prima expoſitione.

Species ſacramentales miraculoſe agunt & patiuntur quicquid agere ni panis & vinũ ſi ibi eſſent.

LECTIO QVINTA.

Dignitas ſacramenti Euchariſtiæ tangitur, eiuſq; inſtitutio ponitur quo ad corporis Chriſti conſecrationem.

EGo enim accepi à domino quod & tradidi vobis, quoniam dominus Ieſus in qua nocte tradebatur, accepit panẽm: & gratias agens fregit & dixit, Accipite & manducate, hoc eſt corpus meum quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem.

Poſtquam Apoſtolus redarguit Corinthiorum inordinationes, quas committebant conueniendo ad euchariſtiæ ſacramentũ ſumendum: hic agit de ipſo ſacramento. Et primò agit de dignitate huius ſacramenti. Secundò inducit fideles ad reuerenter ſumendum, ibi *Itaq; quicunq; manducauerit, &c.* Circa primum duo facit. Primò cõmendat authoritatem doctrinæ quã daturus eſt. Secundò ponit doctrinã de dignitate huius ſacramenti, ibi, *Quoniam dominus noſter, &c.* Circa primum duo facit. Primò cõmendat authoritatẽ doctrinæ ex parte actoris, qui eſt Chriſtus, dicens, Dixi ꝙ iam non eſt vobis dominicam cœnam manducare, ſacramentum euchariſtiæ dominicam cœnam vocans, *Ego enim accepi à domino*, ſcilicet Chriſto, qui eſt actor huius doctrinæ, non ab aliquo puro homine. Gala. 1. Paulus apoſtolus non ab hominib⁹ neq; per hominẽ, ſed per Ieſum Chriſtũ. Heb. 2. Qui cũm initium accepiſſet enarrari per dñm, &c. Secundò commendat authoritatem doctrinæ ex parte miniſtri, qui eſt ipſe Paulus, cũm ſubdit, *Quod & tradidi vobis*. Eſa. 71. Quæ audiui à dño exercituum Deo Iſraël, annunciaui vobis. Sap. 7. Quam ſine fictione didici, & ſine inuidia communico. Deinde cũm dicit, *Quoniam dominus Ieſus* cõmendat dignitatem huius ſacramenti, tradens inſtitutionẽ ipſius. Et primo ponit inſtitutionem. Secũdò tempus inſtitutionis, cũ dicit, *In qua nocte tradebatur, &c.* Tertiò modũ inſtituẽdi, ibi *Accepit panem, &c.* Inſtitutor autẽ ſacramẽti eſt ipſe Chriſtus. Vnde dicit, *Quoniam dominus noſter Ieſus Chriſtus, &c.* Dictum eſt.n. ſuprà cũ de baptiſmo ageretur, ꝙ Chriſtus in ſacramentis habet excellẽtiæ poteſtatem, ad quam quatuor pertinent. Primo quidẽ quod virtus & meritũ eius operetur in ſacramentis. Secũdò ꝙ in nomine eius ſanctificetur ſacramentum. Tertiò ꝙ effectum ſacramenti ſine ſacramento præbere poteſt. Quartò inſtitutio noui ſacramenti. Specialiter tamen congruebat vt hoc ſacramentũ ipſe in ſua perſona inſtitueret, in quo corpus & ſanguis eius communicatur. Vnde & ipſe dicit Ioan. 6. Panis quem ego dabo vobis, caro mea eſt pro mũdi vita. Deinde cũm dicit, *Qua nocte tradebatur*, deſcribit tẽpus inſtitutionis huius ſacramenti, quod quidẽ congruum fuit. Primò quidem

quantum

quantum ad qualitatem temporis. Fuit enim in nocte. Per virtutem enim huius ſacramenti anima illuminatur. Vnde 1. Reg. 14. dicitur ꝙ Ionathas intinxit virgã in fauum mellis, & conuertit manum ſuam ad os ſuũ, & illuminati ſunt oculi ei⁹, propter quod & in Pſal. dicitur, Nox illuminatio mea in delicijs meis. Secundò quãtum ad negotium quod in illo tẽpore gerebatur, quia, ſ. quando tradebatur ad paſſionem, per quam tranſiuit ad patrem, hoc ſacramentum, quod eſt memoriale paſſionis inſtituit. Vnde dicitur Eccl. 29. Trãſi hoſpes, & orna menſam, & quę in manu habes, ciba cæteros. Deinde cùm dicit, *Accepit panem, &c.* oſtendit modum inſtitutionis. Et primò ponit ea quæ fecit & dixit Chriſtus inſtituendo hoc ſacramentũ. Secũdò exponit, ibi, *Quotieſcunque enim, &c.* Circa primũ duo facit. Primò agit de inſtitutione ſacramenti huius, quantũ ad corpus Chriſti. Secũdò quantũ ad eius ſanguinẽ, ibi, *Similiter & calicẽ, &c.* Circa primum ante expoſitionẽ literæ, oportet primò cõſiderare neceſſitatẽ inſtitutionis huius ſacramenti. Eſt autem ſciendum ꝙ ſacramenta inſtituta ſunt propter neceſſitatem vitę ſpiritualis. Et quia corporalia ſunt quædã ſimilitudines ſpiritualium, oportet ſacramenta proportionari eis, quæ ſunt neceſſaria ad vitã corporalem. In qua primò inuenitur genaratio cui proportionatur baptiſm⁹, per quẽ regeneratur aliquis in vitam ſpiritualem. Secundò ad vitã corporalem requiritur augmentum, per quod aliquis perducitur ad quantitatem & virtutem perfectã: & huic proportionatur ſacramentum confirmationis, in quo ſpiritus ſanctus datur ad robur. Tertiò ad vitã corporalem requiritur alimentum, per quod corpus hominis ſuſtentatur. Et ſimiliter vita ſpiritualis per ſacramentum euchariſtiæ reficitur, ſm illud, In loco paſcuę ibi me collocauit: ſuper aquã refectionis educauit me. Eſt autẽ notandum ꝙ generans non coniungitur genito ſm ſubſtantiam, ſed ſolùm ſm virtutem: ſed cibus coniungitur nutrito ſm ſubſtãtiam. Vnde in ſacramento baptiſmi, quo Chriſtus regenerat ad ſalutẽ, non eſt ipſe Chriſtus ſecundum ſuã ſubſtantiã, ſed ſolũ ſm ſuam virtutem. Sed in ſacramẽto euchariſtiæ, quod eſt ſpirituale alimentum, Chriſtus eſt ſm ſuam ſubſtãtiam. Continetur autẽ ſub alia ſpecie propter tria. Primò quidem ne eſſet horribile fidelibus ſumentibus hoc ſacramẽtum, ſi in propria ſpecie carnem hominis ederent, & ſanguinẽ biberẽt. Secundò ne hoc ipſum eſſet deriſibile infidelibus. Tertiò vt creſceret meritum fidei, quæ conſiſtit in hoc ꝙ credantur ea quæ nõ videntur. Traditur autem hoc ſacramentum ſub duplici ſpecie propter tria. Primò quidẽ propter eius perfectionẽ, quia cùm ſit ſpiritualis refectio, debet habere ſpiritualem cibũ, & ſpiritualem potum. Nam & corporalis refectio nõ perficitur ſine potu & cibo. Vnde & ſuprà 10. dictum eſt, ꝙ omnes eandem eſcã ſpiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum ſpiritualẽ biberũt. Nam & corporalis refectio nõ perficitur ſine cibo & potu. Secũdò propter eius ſignificationem. Eſt enim memoriale dominicæ paſſionis, per quam ſanguis Chriſti fuit ſeparatus à corpore, & ideo in hoc ſacramento ſeorſum offertur ſanguis à corpore. Tertiò propter huius ſacramenti effectũ ſalutarẽ. Valet .n. ad ſalutem corporis, & ideo offertur corpus: & valet ad ſalutem animæ, & ideo offertur ſanguis. Nam anima in ſanguine eſt, vt dicitur Gen. 9. Offertur aũt ſpecialiter hoc ſacramẽtum ſub ſpecie panis & vini. primò quidem, quia pane & vino communius vtuntur homines ad ſuam refectionẽ. Et ideo aſſumuntur in ſacramẽto hæc, ſicut aqua ad ablutionem in baptiſmo, & oleũ ad vnctionem. Secundò propter virtutẽ huius ſacramenti. Nam panis confirmat cor hominis, vinũ verò lętificat. Tertiò, quia panis qui ex multis granis fit, & vinũ ex multis vuis, ſignificant eccleſiæ vnitatẽ, quę conſtituitur ex multis fidelib⁹. Eſt autem hæc euchariſtia ſpecialiter ſacramentum vnitatis & charitatis, vt dicit Augu. ſuper Ioan. His autem viſis circa literæ expoſitionem. Primò conſiderandum eſt, quid Chriſtus fecerit. Secũdò quid dixerit, ibi, *Et dixit, &c.* Tria autem facit. Primum quidẽ deſignatur, cùm dicit, *Accepit panem:* Per quod duo ſignificari poſſunt. Primò quidem ꝙ ipſe voluntariè paſſionem accepit, cuius hoc ſacramẽtum eſt memoriale ſm illud Eſa. 53. Oblat⁹ eſt, quia ipſe voluit. Secundò poteſt ſignificari ꝙ ipſe accepit à patre poteſtatẽ perficiendi hoc ſacramentum, ſm illud Matt. 11. Omnia tradita ſunt mihi à patre meo. Secundum tangit, cùm dicit,

Eucharistia ſub duplici ſpecie propter tria traditur.

Et gratias agens. In quo datur nobis exemplũ gratias agendi de omnibus, quæ nobis diuinitus dantur, ſecũdum illud 1. Theſſ. vlt. In omnibus gratias agite. Tertium tangit, cùm dicit, *Fregit.* Eſa. 58. Frange eſurienti panem tuum. Sed videtur hoc eſſe contrarium vſui eccleſiæ, ſm quã prius conſecratur corpus Chriſti, & poſtea frangitur: hic aũt dicitur quod prius fregit, poſtea protulit verba conſecrationis. Et ideo quidã dixerunt quod Chriſtus conſecrauit prius verbis alijs, & poſtea protulit verba, quibus nos conſecramus: ſed hoc non poteſt eſſe, quia ſacerdos dum conſecrat, non profert iſta verba quaſi ex perſona ſua, ſed quaſi ex perſona Chriſti conſecrantis. Vnde manifeſtũ eſt quod eiſdem verbis quibus nos conſecramus & Chriſtus conſecrauit.

Et ideo dicendum eſt, quod hoc quod dicitur. Et dixit, non eſt ſumendum conſequenter quaſi Chriſtus acceperit panem & gratias agens fregerit, & poſtea dixerit verba quæ ſequuntur, ſed concomitanter quod dum accepit per ſe panem, gratias agens fregit & dixit. Et ideo cùm Matt. 26. dicatur quod Ieſus accepit panem & benedixit ac fregit: Apoſtolus non curauit hic de benedictione facere mentionem, intelligens nihil aliud eſſe illam benedictionem, quã hoc quod dominus dixit, Hoc eſt corpus meum. Deinde cùm dicit, *Et dixit*, oſtendit quid Chriſtus dixerit inſtituendo hoc ſacramẽtum. In verbis autem, primò quidem iniunxit ſacramenti vſum. Secundò expreſſit ſacramẽti veritatem. Tertiò docuit myſterium. Vſum quidem ſacramenti iniunxit, dicens, *Accipite.* Quaſi diceret, nõ ex poteſtate vel merito humano competit vobis vſus huius ſacramenti, ſed ex eminenti Dei beneficio. Sap. 16. Angelorum eſca nutriuiſti populum tuum domine. Suprà 14. Quid habes, quod non accepiſti? Et determinat ſpeciem vſus cũ dicit, *Et manducate.* Ioan. 6. Niſi manducaueritis carnem filij hominis. Iob. 31. Si non dixerint viri tabernaculi mei, quis det de carnibus eius vt ſaturemur. Sciẽdum eſt tamen, quod hęc verba non ſunt de forma cõſecrationis. Eſt enim hæc differentia inter hæc & alia ſacramenta, quia alia ſacramenta perficiuntur, non quidẽ in conſecratione materię, ſed in vſu materiæ conſecratæ, ſicut in ablutione aquæ, aut in vnctione olei, ſeu chriſmatis: & hoc ideo, quia in materijs aliorum ſacramentorum non eſt aliqua natura rationalis, quæ ſit gratiæ ſanctificãtis ſuſceptiua: & ideo in forma aliorum ſacramentorum fit mentio de vſu ſacramẽti, ſicut cùm dicitur, Ego te baptizo, vel confirmo te chriſmate ſalutis, &c. Sed hoc ſacramentum perficitur in ipſa cõſecratione materiæ, in qua continetur ipſe Chriſtus, qui eſt finis totius gratiæ ſanctificantis. Et ideo verba quæ pertinent ad vſum ſacramenti, non ſunt de ſubſtantia formæ, ſed ſolum illa quę cõtinent veritatem & continentiam ſacramenti, quæ conſequẽter ponit, ſubdens, *Hoc eſt corpus meum.* Circa quę verba tria oportet conſiderare. Primò quidem de re ſignificata per hęc verba, ꝙ. ſ. ſit ibi corpus Chriſti. Secũdò de veritate huius locutionis. Tertiò vtrum hæc ſit conueniẽs forma huius ſacramenti. Circa primum conſiderandum eſt ꝙ quidã dixerunt corpus Chriſti non eſſe in hoc ſacramento ſm veritatem, ſed ſolùm ſicut in ſigno, ſic exponẽtes quod hic dicitur. Hoc eſt corpus meum. i. hoc eſt ſignum & figura corporis mei: ſicut & ſuprà 10. dictum eſt, Petra autem erat Chriſtus. i. figura Chriſti. Sed hoc eſt hæreticum, cùm expreſſè dominus dicat Ioan. 6. Caro mea verè eſt cib⁹, & ſanguis meus verè eſt potus. Vnde alij dixerũt ꝙ eſt ibi verè corpus Chriſti, ſed ſimul cum ſubſtantia panis, quod eſt impoſſibile, vt ſuprà oſtenſum eſt. Vnde alij dixerũt ꝙ eſt ibi ſolum corpus Chriſti, ſubſtantia panis non remanente, quæ annihilatur vel in præiacentem materiam reſoluitur. Sed hoc nõ poteſt eſſe, quia ſicut Aug. dicit in lib. 83. quæſt. Deus non eſt author tẽdendi in nõ eſſe. Secundò, quia etiã per hanc poſitionem tollitur hoc ꝙ ſubſtantia panis cõuertatur in corpus Chriſti, & ſic cùm corpus Chriſti non incipiat eſſe in hoc ſacramento per conuerſionem alterius in ipſum, relinquitur ꝙ incipiat ibi eſſe per motum localẽ, quod eſt impoſſibile, vt ſuprà dictum eſt. Oportet igitur dicere, ꝙ corpus Chriſti verè ſit in hoc ſacramento per cõuerſionem panis in ipſum. Conſiderandũ tamen quod hęc cõuerſio differt ab omnibus conuerſionibus quæ ſunt in natura. Actio enim naturę prę ſupponit materiã, & ideo eius actio non ſe extendit niſi ad immutandum aliquid ſm formam vel ſubſtantialem vel accidentalem. Vnde omnis cõuerſio

Corpus Chriſti an ſit in ſacramẽto realiter.

naturalis dicitur eſſe formalis. Sed Deus qui facit hanc conuerſionem eſt actor materię & formę, & ideo tota ſubſtantia panis, materia non remanente, poteſt conuerti in totam ſubſtantiã corporis Chriſti. Et quia materia eſt indiuiduationis principium, totũ hoc indiuiduum ſignatum, quod eſt ſubſtantia particularis, conuertitur in aliam ſubſtantiã particularem, propter quod dicitur iſta conuerſio ſubſtantialis ſeu tranſſubſtantiatio. Contingit igitur in hac cõuerſione contrarium eius quod accidit in cõuerſionibus naturalibus, in quibus manente ſubiecto fit tranſmutatio interdum circa accidentia: hic autem tranſmutata ſubſtãtia manent accidentia ſine ſubiecto virtute diuina, quę ſicut cauſa prima ſuſtentat ea ſine cauſa materiali, quæ eſt ſubſtantia cauſata ad hoc ꝙ corpus Chriſti, & ſanguis ſumatur in ſpecie aliena rationibus ſupradictis: & quia ordine quodã accidentia referuntur ad ſubſtantiam, ideo dimenſiones ſine ſubiecto remanent, & alia accidentia remanent in ipſis dimenſionibus, ſicut in ſubiecto. Si autem ſub illis dimenſionibus nulla ſubſtantia remaneat niſi corpus Chriſti, dubiũ poteſt eſſe de fractionibus hoſtiæ conſecratæ, cum corpus Chriſti glorificatum ſit, & per cõſequens infrangibile. Vnde non poteſt huic fractioni ſubſtare, ſed nec etiã aliud poteſt fingi quod ſubſiſtat, quia ſacramentũ veritatis non decet aliqua fictio. Vnde nihil ſenſu percipitur in hoc ſacramento, quod non ſit ibi ſm veritatem. Senſibilia.n. per ſe ſunt qualitates, quæ quidẽ remanent ſicut prius fuerant in hoc ſacramento, vt dictum eſt. Et ideo alij dixerunt quod eſt quædam ibi verè fractio ſine ſubiecto, vnde nihil ibi frãgitur. Sed nec hoc dici poteſt, quia cum fractio ſit in genere paſſionis, quæ habet debilius eſſe quam qualitas, non poteſt eſſe in hoc ſacramento ſine ſubiecto, ſicut nec qualitas. Vnde reſtat dicendum quod fractio illa fundatur ſicut in ſubiecto in dimenſionibus panis & vini remanentibus: corpus autẽ Chriſti non attingitur ab huiuſmodi fractione, quia totum remanet ſub qualibet parte dimenſionum diuiſarum. Quod quidem hoc modo conſiderari poteſt. Nam corpus Chriſti eſt in hoc ſacramento ex conuerſione ſubſtantiæ panis in ipſum. Non autem fit conuerſio ratione dimenſionum. Nam dimenſiones panis remanent, ſed ſolum ratione ſubſtantiæ. Vnde & corpus Chriſti eſt ibi ratione ſuæ ſubſtantię, non autem ratione ſuarum dimenſionum, licet dimenſiones eius ſint ibi ex conſequenti, inquãtum non ſeparantur à ſubſtantia ipſius. Quantum autem ad naturam ſubſtantiæ pertinet, tota eſt ſub qualibet parte dimenſionum. Vnde ſicut ante conſecrationem tota veritas ſubſtantiæ & natura panis erat ſub qualibet parte dimenſionum, ita poſt conſecrationem totum corpus Chriſti eſt ſub qualibet parte panis diuiſi. Significat autẽ hoſtiæ conſecratæ diuiſio: primò quidem paſſionem Chriſti, per quam corpus eius fuit vulneribus fractum, ſecundũ illud Pſal. Foderunt manus meas & pedes meos. Secundò diſtributionem donorum Chriſti ex ipſo progredientium: ſecũdum illud infra 12. Diuiſiones gratiarũ ſunt. Tertiò diuerſas partes eccleſiæ. Nam eorum quæ ſunt membra Chriſti, quidam adhuc in hoc mundo peregrinantur, quidã viuunt in gloria cum Chriſto, & quantum ad animam & quantũ ad corpus, quidam autẽ expectant finalem reſurrectionẽ in fine mundi, & hoc ſignificat diuiſio hoſtię in tres partes. Secundò conſiderandum eſt de veritate huius locutionis, videtur enim hęc locutio eſſe falſa, *Hoc eſt corpus meũ*. Conuerſio enim panis in corpus Chriſti fit in termino prolationis horũ verborũ. Tunc cõpletur ſignificatio huius locutionis. Formæ enim ſacramentorũ ſignificando efficiũt, & ideo ſequitur ꝙ in principio locutionis quando dicitur quod nõ ſit ibi corpus Chriſti, ſed ſola ſubſtantia panis quę demonſtratur per hoc pronomen, *Hoc*, quando eſt demõſtratiuum ſubſtantiæ. Idem eſt ergo, hoc, cùm dicitur, *Hoc eſt corpus meũ*, ac ſi diceret, ſubſtãtia panis eſt corpus meũ, quod manifeſtè falſum eſt. Dixerunt ergo quidã quod ſacerdos hæc verba materialiter & recitatiuè profert ex perſona Chriſti, & ideo demonſtratio huius pronominis non refertur ad præſentem materiã, vt ex hoc locutio falſa reddatur ſm quod obiectio procedebat. Sed hoc nõ poteſt ſtare. Primò quidẽ quia ſi hęc locutio non applicetur ad præſentem materiam nihil faciet circa eam, quod eſt falſum. Dicit.n. Augu. ſuper Io. Accedit verbum ad elementũ & fit ſacramentũ. Vnde neceſſe eſt dicere ꝙ verba iſta formaliter accipiantur referendo ea ad præſentẽ materiam. Profert autem ea ſacerdos ex perſona Chriſti, à quo virtutem ſumpſerunt ad oſtendendum quod eandẽ efficaciã nũc habent, ſicut quando Chriſtus ea protulit. Non.n. virtus his verbis collata euaneſcit, neq; tẽporis diuerſitate, neq; miniſtrorũ varietate. Secundo, quia eadẽ difficultas remanet de prima prolatione qua Chriſtus ea protulit. Ideo alij dicũt quod ſenſus huius eſt, *Hoc eſt corpus meum*, i. hic panis deſignat corpus meum, vt ly *Hoc*, deſignet id quod eſt in principio locutionis. Sed hoc etiam eſſe non poteſt, quia cũ ſacramenta efficiãt quod figurant, hæc verba nihil efficiũt, niſi quod ſignificant. Secundò quia ex hoc ſequeretur ꝙ per hæc verba nihil efficeretur ꝗ̃ quod corpus Chriſti eſſet ibi, ſicut ſub ſigno, quod ſuprà improbatum eſt. Et ideo alij dicunt quod ly hoc, facit demonſtrationẽ ad intellectũ, & demõſtrat id quod erit in fine locutionis. ſ. corpus Chriſti. Sed nec hoc videtur cõuenienter dici, quia ſecundũ hoc ſenſus eſſet, Corpus meum eſt corpus meum, quod non fit per hæc verba, cùm hoc ante verba conſecrationis fuerit verum. Et ideo aliter dicendum eſt, quod formę ſacramentorũ non ſolùm ſunt ſignificatiuæ, ſed etiam factiuæ, ſignificando.n. efficiunt. In omni autẽ factione oportet ſubijci aliquid commune tanquam principium. Cõmune autem in hac conuerſione non eſt aliqua ſubſtantia, ſed accidentia quæ & prius fuerunt, & poſtea manent, & ideo ex parte ſubiecti in hac locutione non ponitur nomen quod ſignificat certam ſpeciem ſubſtantiæ, ſed ponitur pronomen ꝙ ſignificat ſubſtantiam ſine determinata ſpecie. Eſt ergò ſenſus, *Hoc*, id eſt contentum ſub his accidentibus, *Eſt corpus meum*, & hoc eſt quod fit per verba conſecrationis. Nã ante conſecrationem id quod erat cõtentum ſub his accidentibus non erat corpus Chriſti, quod tamen fit corpus Chriſti per conſecrationem. Tertio autem oportet conſiderare quomodo eſt hęc conueniens forma huius ſacramenti. Nã hoc ſacramentum, vt dictum eſt, non conſiſtit in vſu materiæ, ſed in conſecratione ipſius. Conſecratio autem non fit per hoc, quod materia conſecrata ſolùm ſuſcipiat aliquã virtutem ſpiritualem, ſed per hoc quod tranſubſtantiatur ſm eſſe in corpus Chriſti, & ideo nullo alio verbo vtendũ fuit, niſi verbo ſubſtantiuo, vt dicatur, hoc eſt corpus meũ. Per hoc enim ſignificatur id quod eſt finis, quod ſignificando efficitur. Deinde cùm dicit, *Quod pro vobis tradetur*, tangit myſterium huius ſacramenti. Eſt enim ſacramentum repræſentatiuum diuinæ paſſionis, per quam corpus ſuum tradidit in mortem pro nobis: ſecũdum illud Eſa. 50. Corpus meum dedi percutientibus. Et Ephe. 5. Tradidit ſemetipſum pro nobis. Et vt oſtendat rationem frequentandi hoc myſterium, ſubiungitur, *Hoc facite in meam commemorationem*, hoc recolẽdo, ſcilicet tam magnum beneficiũ, quo pro vobis me tradidi in mortem. Vnde & Treno. 3. dicitur, Recordare paupertatis meæ abſinthij & fellis. Et in Pſal. Memoriam fecit mirabiliũ ſuorum miſericors & miſerator dominus, eſcam dedit timentibus ſe.

Quomodo verificetur hæc oratio, hoc eſt corpus meum,

Conueniens forma huius ſacramenti eſt iſta, hoc eſt corpus meum.

LECTIO SEXTA.

Calicis conſecratio, in ipſa eadem cœna inſtituta declaratur.

SImiliter & calicem poſtquam cœnauit, dicens, Hic calix nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine. Hoc facite quotieſcunque bibetis in meam commemorationem. Quotieſcunq; enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem domini annuntiabitis donec veniat.

Poſtquam Apoſtolus poſuit inſtitutionem huius ſacramenti quantum ad conſecrationem corporis, hic ponit inſtitutionem eius quantum ad ſanguinis cõſecrationem. Et primò ponit ordinem inſtitutionis. Secũdò verba cũ dicit, *Hic calix &c.* Ordo autem attenditur quãtum ad duo. Primò ad concomitantiã vtriuſq; ſpeciei, cùm dicit, *Similiter & calicem*. Vtrunq; enim eſt de perfectione huius ſacramẽti, tum propter perfectionẽ refectionis, tum propter repręſentationem paſſionis, tum propter efficientiã ſalutis animæ & corporis, vt ſupra dictum eſt, ſed ſi prius cõſecratur in hoc ſacramẽto corpus Chriſti, & poſtea ſanguis, videtur ſequi ꝙ ante cõſecrationẽ ſanguinis, corpus Chriſti in hoc ſacramento ſit exangue: quod quidam inconueniens reputantes dixerunt, ꝙ duæ formæ ſe expectant in efficiendo, ita ſc. quod prima forma conſecrationis corporis non conſequitur

ſequitur ſuum effectum, antequam perficiatur forma conſecrationis ſanguinis, ſicut etiam dictũ eſt quod verba quæ proferuntur in conſecratione corporis, non conſequuntur ſuum effectum vſq; ad finem prolationis verborũ. Sed hoc nõ eſt ſimile. Nam ſignificatio verborũ quibus cõſecratur corpus Chriſti, non completur niſi in termino prolationis eorum. Et quia verba ſacramentalia ſignificando efficiunt, ideo nõ poſſunt habere effectum ante terminum prolationis. Tunc autem habent plenam ſignificationem etiam antequam proferantur verba cõſecrationis ſanguinis, & ideo neceſſe eſt quod etiã tunc habeãt ſuum effectum. Alioquin ſacerdos peccaret ſtatim poſt verba conſecrationis, proponens hoſtiam non conſecratam populo adorandam, niſi iã eſſet corp⁹ Chriſti, quia induceret populũ ad idololatriam.

Eſt ergo dicendum, quod ante conſecrationem ſanguinis eſt in hoc ſacramẽto corpus Chriſti, non ſine ſanguine.

Sciẽdum eſt enim quod in hoc ſacramẽto dupliciter aliquid eſt. Vno modo ex vi cõſecrationis, illud.ſ. in quod terminatur cõuerſio panis & vini, ſicut per formam cõſecrationis ſignificatur, & ſic ſub ſpecie panis, eſt corp⁹ Chriſti. Alio modo eſt aliquid in hoc ſacrameoto ex reali cõcomitantia, ſicut diuinitas verbi eſt in hoc ſacramẽto propter indiſſolubilem vnionem ipſius ad corpus Chriſti, licet nollo modo ſubſtantia panis in diuinitatem cõuertatur. Et ſimile eſt ibi anima, quæ cõiuncta eſt realiter ipſi corpori. Si verò in triduo mortis Chriſti, fuiſſet corpus Chriſti ab aliquo apoſtolorum cõſecratum, nõ fuiſſet ibi anima quæ tũc realiter erat à corpore ſeparata. Et idem dicendum eſt de ſanguine. Nam ſub ſpeciebus panis ex vi cõſecrationis eſt corpus Chriſti in quod ſubſtantia panis conuertitur. Sanguis autem eſt ibi ex reali cõcomitantia, quia tunc realiter ſanguis Chriſti nõ eſt ab eius corpore ſeparatus, & eadem ratione ſub ſpecie vini eſt ſanguis Chriſti ex vi cõſecrationis: corpus autem ex reali cõcomitãtia, ita quod ſub vtraq; ſpecie eſt tot⁹ Chriſtus. Si verò tempore paſsionis qñ ſanguis Chriſti erat ex corpore effuſus, fuiſſet hoc ſacramẽtum ab aliquo apoſtolorum perfectum, ſub panis ſpecie fuiſſet ſolũm corpus Chriſti exangue, ſub ſpeciebus autem vini fuiſſet ſolus ſanguis Chriſti. Secũdò attenditur ordo per comparationẽ ad cibos materiales, qui præceſſerãt, vbi ſubdit, *Poſtquã cœnauit*, quod videtur ſignãter addidiſſe. Nã Chriſtus corpus ſuum tradidit inter cœnam. Vnde Mat. 26. dicitur, q; cœnãtibus illis accepit Ieſus panem, &c. Sed ſanguinem dedit expreſſè poſt cœnam. Vnde & Luc. 22. dicitur, Similiter & calicem poſtquam cœnauit, dicens &c. Cuius ratio eſt, quia corpus Chriſti repræſentat myſterium incarnationis, quæ facta eſt adhuc legalibus obſeruãtijs ſtatum habentibus, inter quas præcipua erat cœna agni paſchalis. Sed ſanguis Chriſti in ſacramento directè repræſentat paſſionem per quam eſt effuſus, & per quã ſunt terminata omnia legalia. Vnde Heb. 9. dicitur, q; per proprium ſanguinẽ introiuit ſemel in ſancta æterna redemptione inuenta.

Deinde ponit verba, dicẽs, *Hic calix, &c.* Et primò demõſtrat veritatẽ huius ſacramenti. Secũdò iniungit vſum, ibi, *Hoc facite, &c.* Quantũ ergo ad primũ, dicit, *Hic calix, &c.* Quod quidẽ dupliciter ſumi poteſt. Vno modo methonimicè, vt.ſ. ponatur cõtinens pro contento. q. d. Contentũ in hoc calice quod conuenientius ponitur in conſecratione vini quod ratione ſuę humiditatis indiget alijs terminis cõtineri, q̃ in cõſecratione panis, q; ratione ſuæ ſiccitatis proprijs terminis cõtinetur. Alio modo poteſt accipi metaphoricè, vt ſit ſenſus, Sicũt calix inebriat & perturbat, ita & paſſio. Vnde Mat. 12. dicit, Poteſtis bibere calicẽ quẽ ego bibiturus ſum? Et Mat. 26. Trãſeat à me calix iſte. Eſt ergo ſenſus, *Hic calix*, i. cõtentum in hoc calice, vel hæc mea paſsio, eſt, *Nouũ teſtamẽtum in meo ſanguine*. Vnde cõſiderandum eſt quod teſtamẽtum dupliciter ſumitur in ſcripturis. Vno modo communiter pro quolibet pacto, quod quidẽ teſtibus cõfirmatur, & ſic conſiderandũ eſt q; Deus dupliciter pactum inijt cum humano genere. Vno modo promittẽdo bona temporalia, & à malis temporalibus liberãdo, & hoc vocatur, vetus teſtamẽtum vel pactũ. Alio modo promittendo bona ſpiritualia & à malis oppoſitis liberãdo, & hoc vocatur teſtamẽtum nouum. Vnde dicitur Hie. 31. Feriam domui Iſrael & domui Iuda fœdus nouum, non ſm pactũ quod pepigi cum patribus veſtris, vt educerem eos de terra Aegypti, ſed hoc erit pactum. Dabo legem meam in viſceribus eorum & ero eis in Deum. Eſt autem conſiderandum, q; apud antiquos erat cõſuetudo, vt alicuius victimæ ſanguinẽ funderẽt ad cõfirmationẽ pacti. Vnde Ge. 31. legitur, quod poſtquã inierit fœdus Labã & Iacob, immolatis victimis in monte, vocauit fratres ſuos. Vnde & Exod. 24. legitur, quod Moyſes ſumptũ ſanguinem reſperſit in populum, & ait, Hic eſt ſanguis fœderis quod pepigit dominus vobiſcum. Sicut ergo vetus teſtamentum ſeu pactum confirmatum eſt ſanguine figurali taurorum, ita nouum teſtamentum ſeu pactum cõfirmatum eſt in ſanguine Chriſti, qui per paſsionem eſt effuſos. Et in hoc calice ſacramẽtum taliter continetur. Alio modo teſtamentũ accipitur magis ſtrictè pro diſpoſitione hæreditatis percipiendæ, quam neceſſe eſt ſm leges certo numero teſtium cõfirmare. Nõ autem teſtamentum ſic acceptum confirmatur niſi per mortem, quia vt Apoſtolus dicit Heb. 9. Teſtamentum in mortuis confirmatum eſt, alioquin nondũ valet, dum viuit qui teſtatus eſt. Deus autem primò quidem diſpoſitionẽ fecerat de æterna hęreditate percipienda, ſed ſub figura temporalium bonorum, quod pertinet ad vetus teſtamẽtum: ſed poſtmodum fecit nouum teſtamẽtum expreſſe promittẽs hæreditatem ęternam, quod quidem confirmatum eſt per ſanguinem mortis Chriſti. Et ideo dñs de hoc dicit, Hic calix nouum taſtamentum eſt in meo ſanguine. q. d. Per id quod in hoc calice continetur, cõmemoratur nouum teſtamentum per Chriſti ſanguinem confirmatum. Eſt autem aduertendũ quod eadẽ verba quę hic Apoſtolus ponit, habentur Lu. 22. niſi q; ibi additur, qui pro vobis effundetur. Lucas enim diſcipulus fuit Pauli, & eum in conſcriptione euãgelij eſt ſecutus. Sed Mat. 26. dicitur, Hic eſt enim ſanguis meus noui teſtamenti, qui pro multis effundetur in remiſsionem peccatorũ. Eadem verba ponuntur in Mar. 14. Dicũt ergo quidam quod quæcunq; formæ horũ verborũ proferãtur quæ ſunt ſcripta in canone ſufficere ad cõſecrationem. Probabilius autem dici videtur quod illis ſolis verbis perficitur cõſecratio, quib⁹ eccleſia vtitur ex traditione apoſtolorum inſtructa. Euangeliſtæ enim verba dñi recitare intenderunt quantum pertinet ad rationem hiſtoriæ, non autẽ ſm quod ordinantur ad cõſecrationem ſacramentorũ quas in occulto habebãt in primitiua eccleſia propter infideles. Vnde Diony. dicit in vlt. cap. eccleſiaſticæ hierarchię. Perfectiuas inuocationes nõ eſt fas in ſcripturis exponere, neq; myſticõ ipſarũ antè factas in ipſis ex Deo virtutes ex occulto in cõmuni adducere. Sed circa iſta verba quibus eccleſia vtitur in conſecratione ſanguinis, quidam opinantur q; non omnia ſint de neceſsitate formæ, ſed ſolũm quod dicitur, Hic eſt calix ſanguinis mei, non autẽ reſiduũ quod ſequitur, noui & æterni teſtamenti myſterium fidei qui pro vobis & pro multis effundetur in remiſsionẽ peccatorum. Sed hoc non videtur conuenienter dici. Nam totum illud quod ſequitur eſt quædam determinatio prędicati. Vnde & ad eiuſdem locutionis ſententiã ſeu ſignificationem pertinet. Et quia vt ſæpe dictum eſt, formæ ſacramentorũ ſignificando efficiunt, totũ pertinet ad vim effectiuam formæ. Nec obſtat ratio quã inducunt, quia in conſecratione corporis, ſufficit quod dicitur, Hoc eſt corpus meũ, quia ſanguis ſeorſum cõſecratus, ſpecialiter repręſentat paſsionẽ Chriſti, per quã eius ſanguis ſeparat⁹ eſt à corpore, & ideo in cõſecratione ſanguinis oportuit exprimere Chriſti paſsionis virtutem quæ attenditur. Primò q; reſpectu noſtræ culpæ quã Chriſti paſsio abolet, ſecundò illud Apoc. 1. Lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Et quãtum ad hoc, dicit, Qui pro vobis & pro multis effundetur in remiſsionẽ peccatorum. Effuſus eſt ſiquidem ſanguis in remiſsionem peccatorum, non ſolũm pro multis, ſed etiam pro omnibus, ſm illud 1. Ioan. 2. Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris, non pro noſtris autem tantum, ſed etiam pro totius mundi. Sed quia quidam ſe reddunt indignos ad recipiendum talem effectum, quantum ad efficaciam dicitur eſſe effuſus pro multis in quibus habet effectũ paſsio Chriſti. Dicit autẽ ſignanter pro vobis & pro multis, quia hoc ſacramentũ valet in remiſsionem peccatorum ſumentibus per modũ ſacramenti: quod notatur ſignanter, cũ dicitur, pro vobis, quibus dixerat, accipite. Valet etiam per modũ ſacrificij multis non ſumentibus pro quibus offertur: quod ſignificatur, cum dicitur, Et pro multis. Secũdò virtus eius conſideratur per comparationem ad vitam iuſtitiæ, quam

Teſtamentum in ſacris dupliciter accipitur.

Difficultas de forma cõſecrationis ſanguinis.

facit per fidẽ, ſm illud Rom. 3. Iuſtificati gratis per gratiã ipſius, per redemptionem quę eſt in Chriſto Ieſu, quẽ propoſuit propitiatorẽ per fidem in ſanguinẽ ipſius. Et quantum ad hoc, dicit, Myſterium. i. occultum fidei, quia. ſ. fides paſſionis Chriſti erat occulta in omnibus ſacrificijs veteris teſtamenti, ſicut veritas in ſigno. Hoc autem eccleſia habet ex traditione apoſtolorum, cùm in canone ſcripturę nõ inueniatur. Tertiò virtus eius attenditur quantum ad vitam gloriæ, in quam per paſſionem Chriſti introducitur, ſm illud Heb. 10. Habẽtes fiduciam in introitum ſanctorum in ſanguine Chriſti. Et quantum ad hoc dicit, *Noui & æterni teſtamenti.* Aeterni ſiquidẽ, quia eſt diſpoſitio de hęreditate æterna. Noui autem, ad differẽtiam veteris, quia temporalia promittebat. Vnde Heb. 9. dicitur, Ideo noui teſtamẽti mediator eſt, vt morte intercedente repromiſſionẽ accipiãt qui vocati ſunt ęternæ hęreditatis. Deinde cùm dicit,

Hoc facite, &c. iniungit vſum huius ſacramẽti, dicens, *Hoc facite quotieſcunque ſumitis in meam commemorationem,* ſcilcet in memoriã meæ paſsionis. Vnde & Treno. 3. dicit Propheta, Memoria memor ero, & tabeſcet in me anima mea. Et Eſa. 43. Miſerationum dñi recordabor. Eſt autẽ notandũ ꝙ in calice principaliter quidem debet poni vinũ rationibus ſupradictis. Debet autẽ apponi & aqua. Probabile enim eſt ꝙ Chriſtus in cœna vinum mixtũ diſcipulis dederit propter conſuetudinẽ terræ illius in qua, vt temperetur fortitudo vini, ab omnibus vinũ bibitur aqua mixtũ. Vnde & Prouer. 9. Sapientia dicit, Bibite vinum quod miſcui vobis. Nihilominus tamen aqua vino mixta ſignificat populum Chriſtianum Chriſto per paſsionem coniunctũ, ſm illud Apo. 17. Aquę, populi ſunt & gentes. Et participatio ſanguinis Chriſti à fidelib⁹ pertinet ad vſum ſacramẽti, qui non eſt de neceſsitate huius ſacramẽti. Sed poteſt vinũ conſecrari abſq; aqua, licet peccet qui ſic conſecrat non ſeruans ritum eccleſiæ. Et ideo ſi ſacerdos ante conſecrationẽ vini aduertat ꝙ aqua nõ fuerit appoſita calici, debet apponere. Si verò poſt conſecrationem aduertat, nõ debet apponere, ſed debet perficere ſacramentũ. Nihil enim poſt conſecrationem eſt ſanguini Chriſti miſcẽdum, quia talis permixtio nõ poſſet eſſe ſine qualicunq; corruptione vini conſecrati, quod pertinet ad crimen ſacrilegij. Dicunt aũt quidam ꝙ cùm de latere Chriſti pendẽtis in cruce fluxerit ſanguis & aqua, vt legitur Ioan. 19. Sicut vinum cõuertitur in ſanguinem, ita aqua in aquam. Sed hoc nõ competit, quia in illa aqua figuratur ablutio quę eſt per baptiſmũ. Et ideo alij dicunt ꝙ facta conuerſione vini in ſanguinem, aqua remanet in ſua ſubſtantia, & circũtegitur accidentibus vini. Sed hoc nõ competit, quia aqua admiſcetur vino ante conſecrationem, quõ non differt ab alio vino. Vnde nõ ſeorſum manet, ſed permiſcetur. Et ideo dicendum eſt ꝙ aqua conuertitur in vinum, & ſic totum conuertitur in ſanguinem Chriſti. Propter quod mos eſt modicum de aqua apponere & præcipuè ſi ſit vinum debile, quod nõ poteſt niſi modicum aquæ in ſeipſum conuertere. Deinde cùm dicit, *Quotieſcunque, &c.* Exponit verba domini quę dixerat, Hoc facite in meam commemorationem, dicens, *Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc, &c.* Et dicit, *Panem,* propter ſpecies remanentes. Dicit autẽ, *Hunc,* propter idẽ numero corpus ſignificatũ & contentum. Et calicẽ, ſcilicet hunc bibetis, *Mortem domini annunciabitis,* repræſentando. ſ. eam per hoc ſacramentũ. Et hoc, *Donec veniat,* id eſt vſq; ad vltimum eius aduentum, in quo datur intelligi ꝙ hic ritus eccleſiæ non ceſſabit vſque ad finem mundi, ſecundum illud Matth. vlti. Ecce ego vobiſcum ſum vſq; ad conſummationem ſeculi. Et Luc. 21. Non præteribit generatio hæc, ſcilicet eccleſiæ, donec omnia fiant.

Nota.

LECTIO SEPTIMA.

Quæ pœna eos ſequatur qui indignè corpori, & ſanguini communicant docet, vnde ad reuerenter ſumendum Euchariſtiam fideles hortantur.

Itaque quicunque manducauerit panem & biberit calicem domini indignè, reus erit corporis & ſanguinis domini. Probet autem ſeipſum homo, & ſic de pane illo edat & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indignè, iudiciũ ſibi manducat & bibit, non dijudicans corpus domini. Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quòd ſi noſmetipſos dijudicaremus, non vtiq. iudicaremur. Dum iudicamur autem, à domino corripimur, vt nõ cum hoc mundo damnemur. Itaq. fratres mei, cùm conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis eſurit, domi manducet, vt non in iudicium conueniatis. Cætera autem cùm venero, diſponam.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit dignitatem huius ſacramenti, hic excitat fideles ad ſumẽdum illud reuerenter: & primò ponit periculũ quod imminet indignè ſumentibus: ſecundò adhibet ſalutare remedium, ibi, *Probet autem, &c.* Dicit ergo primò, *Itaq;,* ex quo hoc quod ſacramentaliter mãducatur, eſt corpus Chriſti, & quod bibitur, eſt ſanguis Chriſti. *Quicunq; manducauerit hunc panẽ, vel biberit calicem domini indignè, reus erit corporis & ſanguinis domini.* In quibus verbis primò cõſiderandũ eſt, qualiter aliquis indignè manducat & bibit: quod quidem ſm Glo. cõtingit tripliciter. Primò quidem quantum ad celebrationẽ huius ſacramenti, quia. ſ. aliquis aliter celebrat ſacramentũ euchariſtiæ, ꝙ̃ à Chriſto traditum eſt: putà ſi offerat in hoc ſacramento aliũ panem, ꝙ̃ triticeum, vel alium liquorem, ꝙ̃ de vite. Vnde Leui. 10. dicitur, ꝙ Nadab & Abiu, filij Aarõ, obtulerunt corã dño ignem alienum, ꝙ eis præceptum nõ erat: egreſſusq; ignis à dño, deuorauit eos. Secũdò ex hoc ꝙ aliquis non deuota mente accedit ad euchariſtiam: quæ quidẽ indeuotio qñq; eſt venialis: putà cùm aliquis diſtracta mente ad ſecularia negocia, accedit ad hoc ſacramentũ habitualiter retinẽs debitam reuerẽtiam ad ipſum: & talis indeuotio licet impediat fructum huius ſacramenti, qui eſt ſpiritualis refectio: non tamen facit reũ corporis & ſanguinis dñi, ſicut hic Apoſtolus loquitur. Quædã verò indeuotio eſt peccatũ mortale, quæ. ſ. eſt cũ contẽptu huius ſacramẽti, prout dicitur Malac. 1. Vos polluiſtis nomẽ meũ in eo ꝙ dicitis, Menſa dñi contaminata eſt, & quod ſupponitur, contemptibile. Et de tali indeuotione loquitur Glo.

Quis manducat & bibit indignè.

Tertio modo dicitur aliquis indignus, ex eo ꝙ cũ voluntate peccandi mortaliter, accedit ad euchariſtiam. Dicitur enim Leui. 21. Non accedat ad altare qui maculam habet. Intelligitur aliquis maculam peccati habere quandiu eſt in voluntate peccandi, quæ tamen tollitur per pœnitentiam. Per contritionem quidem, quæ tollit volũtatem peccandi cum propoſito confitendi & ſatisfaciendi, quantum ad remiſsionem culpæ & pœnæ æternæ: per confeſsionem autẽ & ſatisfactionem quantum ad totalem remiſsionem pœnæ & recõciliationem ad membra eccleſiæ. Et ideo in neceſsitate quidem, putà qñ aliquis copiam confeſsionis habere non poteſt, ſufficit cõtritio ad ſumptionẽ huius ſacramẽti. Regulariter autem debet confeſsio præcedere cum aliqua ſatisfactione. Vnde in lib. de eccleſiaſt. dogmatib⁹ dicitur, Communicaturus ſatisfaciat lachrymis & orationibus, & cõfidens de dño mundus accedat ad euchariſtiam intrępidus & ſecurus. Sed hoc de illo dico quẽ capitalia peccata & mortalia nõ grauant. Nanq;, quẽ mortalia crimina poſt baptiſmum commiſſa premunt, hortor prius publica pœnitentia ſatisfacere, & ita ſacerdotis iudicio reconciliatum communioni ſociari, ſi non vult ad condemnationẽ euchariſtiã percipere. Sed videtur ꝙ peccatores non indignè accedant ad hoc ſacramentũ. Nã in hoc ſacramento ſumitur Chriſtus, qui eſt ſpiritualis medicus, qui de ſe dicit Mat. 9. Non eſt opus valentibus medicus, ſed malè habẽtibus. Sed dicẽdum quod hoc ſacramentũ eſt ſpirituale nutrimentũ, ſicut baptiſmus eſt ſpiritualis natiuitas. Naſcitur autẽ aliquis ad hoc vt viuat, ſed nõ nutritur niſi iã viuum, & ideo hoc ſacramentum non competit peccatoribus, qui nõdum viuunt per gratiam: competit eis tamen baptiſmus. Et pręterea euchariſtia eſt ſacramẽtum charitatis & eccleſiaſticæ vnitatis, vt dicit Aug. ſuper Io. Cùm igitur peccator careat charitate, & ſit ſeparatus meritò ab eccleſiæ vnitate, ſi accedat ad hoc ſacramentum, falſitatem committit, dum ſignificat ſe habere charitatem, quã non habet. Quia tamen peccator qñq; habet fidem huius ſacramẽti, licitum eſt ei hoc ſacramentum inſpicere, quod omnino infidelibus denegatur, vt Diony. dicit. 3. ca. eccleſiaſticæ hierarchiæ. Secundò conſiderãdum eſt, quò ille qui indignè ſumit hoc ſacramentum ſit reus corporis & ſanguinis domini. Quod quidem in Glo. tripliciter exponitur. Vno modo materialiter. Incurrit enim reatum ex peccato commiſſo circa corp⁹ & ſanguinem dñi, prout in hoc ſacramento continetur, quod indignè ſumit, & ex hoc eius culpa aggrauatur. Tantò eſt

Nota de accipiente euchariſtiã.

enim eius culpa grauior, quantò magis eſt contra quē peccatur. Heb. 10. Quātò magis putatis deteriora mereri ſupplicia eum, qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit? Secundò exponitur per ſimilitudinē, vt ſit ſenſus, *Reus erit corporis & ſanguinis domini*, & mortis domini pœna addabit, hoc eſt ac ſi Chriſtū occiderit, punietur: ſm illud Heb. 6. Rurſum crucifigentes ſibimetipſis filium Dei & oſtentui habētes. Sed ſecundū hoc videtur grauiſſimum eſſe peccatum eorū, qui indignè ſumunt corpus Chriſti. Sed dicendum q peccatum aliquod habet grauitatē dupliciter. Vno modo ex ipſa ſpecie peccati, quę ſumitur ex obiecto, & ſm hoc grauius eſt peccatum quod cōtra diuinitatem committitur, putà infidelitas, blaſphemia vel aliquid huiuſmodi, q̄ quod cōmittitur contra humanitatem Chriſti. Vnde & ipſe dn̄s Mat. 12. Quòd qui dixerit verbum contra filiū hominis remittetur ei: qui aūt dixerit cōtra ſpiritum ſanctum, nō remittetur ei. Et iterū, grauius eſt peccatum quod committitur cōtra humanitatem in propria ſpecie, q̄ ſub ſpecie ſacramenti. Alio modo grauitas peccati attenditur ex parte peccantis. Magis autē peccat qui ex odio aut inuidia vel ex quacunq; malitia peccat, ſicut peccauerūt illi, qui Chriſtum crucifixerūt, q̄ qui peccat ex infirmitate, ſicut interdum peccant illi qui indignè ſumunt hoc ſacramentū. Nō ergo per hoc intelligitur q peccatum indignè ſumentium hoc ſacramentum, cōparetur peccato occidentium Chriſtum ſm æqualitatem, ſed ſm ſimilitudinem ſpeciei: quia vtrunque eſt circa eundem Chriſtum. Tertio modo exponitur, *Reus erit corporis & ſanguinis Domini*, i. corpus & ſanguis domini facient eum reum. Ita enim bonum malè ſumptum nocet, ſicut prodeſt malō quo quis bene vtitur, ſicut ſtimulus ſathanæ Paulo. Per hæc autē verba excluditur error quorundā dicentium q quā ſtatim hoc ſacramentum tāgitur à labijs peccatoris, deſinit ſub eo eſſe corpus Chriſti. Contrà quod, eſt quod Apoſtolus dicit, *Quicunq; māducauerit panē hunc, vel biberit calicē domini indignè*. Secundum enim prædictam opinionē nullus indignus māducaret vel biberet. Contrariatur autē prædicta opinio veritati huiuſmodi ſacramenti, ſm quam tandiu corpus & ſanguis Chriſti manent in ſacramento, quandiu remanēt ſpecies in quocunq; loco exiſtāt. Deinde cùm dicit, *Probet autē, &c.* Adhibet remediū contra prędictum periculū. Et primò ponit remediū. Secundò aſsignat rationem ibi, *Qui enim manducat, &c.* Tertiò rationē manifeſtat per ſignum, ibi, *Ideo inter vos, &c.* Dicit ergo primò. Quia tantum reatum incurrit qui indignè ſumit hoc ſacramentum, ideo neceſſe eſt vt primò homo ſeipſum probet. i. diligenter examinet ſuā conſcientiā, ne ſit in eo volūtas peccandi mortaliter, vel aliquod peccatum præteritum de quo nō ſufficienter pœnituerit, *Et ſic*, poſt diligentem examinationem ſecurus, *De pane illo edat & de calice bibat*, quia dignè ſumentibus non eſt venenū, ſed medicina. Gal. vlt. Opus autē ſuū probet vnuſquiſq;. 2. Cor. 13. Si eſtis in fide Chriſti vos probate. Deinde cùm dicit, *Quicunq; enim māducauerit, &c.* Aſsignat rationem prędicti remedij, dicens, Ideo probatio præexigitur. *Qui enim indignè māducat & bibit, iudicium*. i. condemnationē, *Sibi manducat & bibit*, ſicut dicitur Ioā. 5. Reſurgent qui malè egerūt in reſurrectionē iudicij. *Non diiudicans corpus domini*, i. ex eo q nō diſcernit corpus Dn̄i ab alijs indifferēter ipſum aſſumēs, ſicut alios cibos. Leu. 22. Omnis homo qui acceſſerit ad ea, quæ cōſecrata ſunt in quo eſt immunditia, peribit coram dn̄o. Sed contrà videtur eſſe q dicit Io. 6. Qui manducat me, viuit propter me. Sed dicendū eſt, q duplex eſt modus manducandi hoc ſacramentum. ſ. ſpiritualis & ſacramētalis. Quidam ergo māducant ſacramentaliter & ſpiritualiter, qui. ſ. ita ſumūt hoc ſacramentū quod etiam rem ſacramenti participant. ſ. charitatem per quā eſt eccleſiaſtica vnitas. Et de talibus intelligitur verbum domini inductum, qui māducat me, viuit propter me. Quidam verò manducant ſacramentaliter tantùm, qui, ſcilicet, ita hoc ſacramentum percipiunt quod rem ſacramenti. i. charitatem nō habent, & de talibus intelligitur, quod hic dicitur. Qui māducat & bibit indignè, iudicium ſibi māducat & bibit. Eſt autem præter duos modos quibus ſumitur ſacramētum hoc, tertius modus ſumendi, quo manducatur per accidens, dum, ſcilicet, ſumitur nō vt ſacramentū, quod quidem cōtingit tripliciter. Vno modo ſicut quādo aliquis fidelis ſumit hoſtiā cōſecratam, quam nō credit eſſe conſecratam. Talis enim habet habitum vtendi hoc ſacramento, ſed nō vtitur eo actu, vt ſacramento. Alio modo ſicut qn̄ hoſtiam conſecratā ſumit aliquis infidelis qui nullā fidē habet huius ſacramenti. Talis enim non habet habitum vtendi hoc ſacramento, ſed ſolùm potentiam. Tertiò modo ſicut qn̄ hoſtiam ſacratam comedit mus vel quodlibet animal brutum, quod etiā nō habet potētiam vtendi hoc ſacramēto. Et hoc igitur q ſpiritualiter ſumentes hoc ſacramentum acquirūt vitam: alliciuntur quidam ad hoc q frequenter hoc ſacramentū aſſumant. Ex hoc autem quod indignè ſumētes acquirunt ſibi iudicium plures deterrētur, vt rarius ſumāt, & vtrunq; cōmēdandū videtur. Legimus enim Luc. 19. Quòd Zacheus recepit Chriſtum gaudens in domum ſuā, in quo eius charitas commendatur. Legitur etiā eodem. 7. quod Cēturio dixit Chriſto, Nō ſum dignus vt intres ſub tectum meum. In quo commendatur honor, & reuerētia eius ad Chriſtū. Quia tamen amor prefertur timori per ſe loquendo, commendabilius eſſe videtur quod aliquis frequentius ſumat quā quod rarius. Quia tamen q eſt in ſe eligibilius, poteſt eſſe minus eligibile quantū ad hūc vel illū: cōſiderare quilibet in ſeipſo debet, quem effectū in ſe habeat frequens ſuſceptio huius ſacramēti. Nam ſi aliquis ſentiat ſe proficere in feruore dilectionis ad Chriſtū, & in fortitudine reſiſtēdi peccatis, quæ plurimum conſequuntur homines, debet frequenter ſumere. Si verò ex frequēti ſumptione ſentiat aliquis in ſe minus reuerētiam huius ſacramenti, monendus eſt vt rarius ſumat. Vnde & in libro de eccleſiaſticis dogmatib⁹ dicitur, Quotidie euchariſtiam ſumere, nec laudo, nec vitupero. Deinde cùm dicit, *Ideo inter vos, &c.* Manifeſtat prædictam rationem per ſignū. Et primo ponit ſignū. Secūdò aſsignat cauſam illius ſigni, ibi. *Quod ſi noſmetipſos, &c.* Circa primū cōſiderandum eſt, q ſicut Augu. dicit in Primo de ciui. Dei, Si omne peccatū nunc manifeſtè Deus plecteret pœna, nihil vltimo iudicio reſeruari putaretur. Rurſus ſi nullū peccatū nūc puniret, nulla eſſe diuina prouidentia crederetur. In ſignum ergo futuri iudicij Deus ēt in hoc mundo pro peccato quoſdam temporaliter punit, quod maximè obſeruatum videtur in principio legiſlationis, tam nouæ q̄ veteris. Legim⁹ enim Exo. 32. Propter peccatum vituli aurei adorati, multa milia hominū perempta. Rurſum legitur Act. 5. Propter peccatum mēdacij & furti Ananiam & Saphiram interijſſe. Vnde & propter peccatū huius ſacramenti indignè ſumpti, aliqui in primitiua eccleſia puniebantur à Deo infirmitate corporali vel ēt morte. Vnde dicit, Ideo. ſ. in ſignum futuri iudicij. Inter vos multi indignè ſumētes corpus Chriſti ſunt infirmi corporaliter. Pſal. Multiplicatæ ſunt infirmitates. *Et imbecilles*, id eſt lōga inualetudine laborantes. *Et dormiūt multi*. ſ. morte corporali ſm quod ſumitur dormitio. 1. ad Theſ. 4. Nolumus vos ignorare de dormientibus. Deinde cùm dicit, *Quod ſi noſmetipſos, &c.* Aſsignat duplicem rationē prædicti ſigni, quarum prima ſumitur ex parte noſtri. Secunda ex parte Dei, ibi, *Cū iudicamur autē, &c.* Ex parte autem noſtra cauſa diuinę punitionis eſt à negligētia, quia in nobiſipſis peccata cōmiſſa punire negligimus. Vnde dicit, *Quod ſi noſmetipſos diiudicaremus*, redarguēdo & puniēdo peccata noſtra, *Non vtique iudicaremur*, i. non puniremur à dn̄o, neq; poſtmodū in futuro, neq; etiam in pręſenti. Sed cōtrà eſt quod ſuprà. 4. dictum eſt, Sed neq; meipſum iudico. Et Ro. 14. dicitur, Beatus qui nō iudicat ſemetipſum. Sed dicendum eſt quod aliquis poteſt ſeipſum iudicare tripliciter. Vno modo diſcutiēdo, & ſic aliquis debet iudicare ſeipſum, & quātum ad opera præterita, & quantum ad futura, ſm illud Gal. vlti. Opus ſuum probet vnuſquiſq;. Alio modo ſentētialiter ſeipſum abſoluendo quaſi iudicādo ſe innocentem quantum ad præterita, & ſm hoc nullus debet iudicare ſeipſum, vt. ſ. ſe innocētem iudicet, ſm illud Iob. 9. Si iuſtificare me voluero, os meum condemnabit me. Si innocentē me oſtendero, prauum me comprobabit. Tertio modo reprehēdendo, vt. ſ. faciat aliquid quod ipſe iudicat eſſe malum. Et hoc modo intelligitur quod inductum eſt, Beatus eſt qui nō iudicat ſemetipſum in eo quod probat. Sed quātum ad ea quæ iam fecit, debet quilibet ſeipſum iudicare, reprehendendo & puniendo pro maleficijs. Vnde dicitur Iob. 13. Vias meas in conſpectu eius arguam: & 23. Ponam coram eo iudicium, & os meum replebo increpationibus.

nibus. Et de hoc iudicio Augu. dicit in lib. de Pœnitẽtia, & inducitur hic in Glo. Verſetur ante oculos noſtros imago futuri iudicij, & aſcẽdat homo aduerſum ſe ante faciẽ ſuã: atq; conſtituto in corde iudicio aſſit accuſans cogitatio & teſtis conſcientia & carnifex cor. Inde quidẽ ſanguis animi cõfitentis per lachrymas profluat, poſtremò ab ipſa mente talis ſentẽtia proferatur, vt ſe indignum homo iudicet participem corporis & ſanguinis domini. Deinde cùm dicit, *Cũ iudicamur autẽ, &c.* Ponit cauſam quæ eſt ex parte Dei, dicens, *Cum iudicamur autẽ à domino*, i. in hoc mũdo punimur. *Corripimur*, i. hoc fit ad correctionem noſtrã, dum. ſ. quilibet propter pœnam quam ſuſtinuit à peccato recedat. Vnde & Iob. 5. dicitur, Beatus vir qui corripitur à domino. Et Prouer. 3. Quem diligit dñs, corripit. Vel etiam dũ per pœnam vnius, alius peccare deſiſtit. Prouerb. 19. Peſtilente flagellato ſtultus ſapientior erit, & hoc ideo, *Vt non damnemur*, æterna damnatione in futuro, *Cum hoc mundo*, i. cum hominibus mũdanis. Deinde cùm dicit, *Itaq; fratres mei, &c.* reducit eos ad debitã obſeruantiam: & primò ponitur id quod nunc ordinat. Secũdo ponitur promiſſio de ordinatione futura, ibi, *Cætera autẽ.* Circa primò tria facit. Primò ponit ordinationẽ ſuam, dicẽs, *Itaq; fratres mei, &c.* Ne vnuſquiſq; cœnam ſuam præſumat ad manducãdum, *Cum conuenitis*. ſ. in eccleſia, *Ad manducandum*, ſcilicet corpus Chriſti, *Inuicẽ expectate*, vt. ſ. ſimul oẽs ſumatis. Vnde & Exo. 12. dicitur, Immolabit hedum multitudo filiorum Iſraël. Secũdò excludit excuſationem, dicens, *Si quis autem eſurit, &c.* Et non poteſt tñ expectare, *Domi manducet*, ſcilicet cõmunes cibos, poſtmodũ euchariſtiam non ſumpturus. Eccle. 36. Omnem eſcam mãducabit venter. Tertiò rationem aſſignat, dicens, *Vt nõ conueniatis*, ſ. ad ſumendum corpus Chriſti, *In iudicium*, id eſt, in veſtram cõdemnationem. Deinde ponitur promiſſio, cùm dicit, *Cætera*, ſcilicet quæ nõ ſunt tanti periculi, *Cum venero*, præſentialiter *Diſponam*, qualiter, ſcilicet ea conſeruare debeatis. Ex quo patet quod eccleſia multa habet ex diſpoſitione apoſtolorũ, quæ in ſacra ſcriptura non continentur. Eccl. 10. Ciuitates inhabitabuntur, id eſt eccleſiæ diſponentur per ſenſum prudentium, ſcilicet, apoſtolorum.

Multa ſunt in eccleſia ex traditione apoſtolorum, quæ non ſunt in ſacra ſcriptura.

CAPIT. XII. LEC. I.

De gratijs agens dicit, quod licet ſint diuerſæ, ab vno eodemque ſpiritu ſancto eas proficiſci affirmat.

DE ſpiritualibus autem nolo vos ignorare fratres. Scitis autem quoniam cùm gentes eſſetis, ad ſimulachra muta prout ducebamini, euntes. Ideo notum vobis facio, quòd nemo in ſpiritu Dei loquẽs, dicit Anathema Ieſu. Et nemo poteſt dicere, dominus Ieſus, niſi in ſpiritu ſancto. Diuiſiones verò gratiarum ſunt, idem autem ſpiritus. Et diuiſiones miniſtrationum ſunt, idem autem dominus. Et diuiſiones operationum ſunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.

Poſtquam Apoſtolus proſecutus eſt de tribus ſacramẽtis, ſcilicet, baptiſmo, matrimonio, & euchariſtia: hic incipit determinare de his quæ pertinẽt ad rem ſacramentorũ. Eſt autem duplex res ſacramenti. Vna ſignificata & cõtenta. ſ. gratia, quę ſtatim cũ ſacramento confertur. Alia ſignificata, & non contenta ſcilicet gloria reſurrectionis quæ in fine expectatur. Primò ergo agit de donis gratiarũ, Secundò de gloria reſurrectionis. 15. ca. ibi, *Notum autem vobis facio, &c.* Circa primũ agit de gratijs gratis datis. Secundò præfert omnibus his charitatem, quæ pertinet ad gratiam gratum facientem. 13. ca. ibi, *Si linguis hominum, &c.* Tertiò cõparat gratias datas adinuicem. 14. cap. ibi, *Sectamini charitatẽ, &c.* Circa primũ duo facit. Primò principaliter exponit quid intendat, dicẽs, Dixi quòd cætera quę pertinent ad vſum ſacramẽtorũ, cùm venero diſponã. Sed quędã ſtatim vobis tradere oportet, & hoc eſt quod dicit, *De ſpiritualibus autem*, i. de donis gratiarũ quę ſunt à ſpiritu ſancto, ò fratres, *Nolo vos ignorare.* Eſt enim maximũ genus ingratitudinis ignorare beneficia accepta: vt Seneca dicit in lib. de beneficijs: & ideo vt homo non ſit Deo ingratus, non debet ſpirituales gratias ignorare. Suprà. 2. Spiritũ accepimus qui ex deo eſt, vt ſciam⁹ quę à Deo donata ſunt nobis. Eſa. 5. Propterea captiuus ductus eſt populus meus, quia non habuit ſcientiam, ſcilicet, ſpiritualium. Secundò ibi, *Scitis quoniam cum gentes, &c.* Proſequitur ſuam intentionem: & primò oſtendit ſpiritualium gratiarum neceſſitatem. Secũdò ponit gratiarum diſtributionem, ibi, *Diuiſiones vero, &c.* Neceſſitas autem alicuius rei maximè cognoſcitur ex defectu ipſius. Vnde circa primũ duo facit. Primo ponit defectum quem patiebãtur ante ſuſceptam gratiam. Secũdo concludit gratiæ neceſſitatem, ibi, *Ideo notũ vobis, &c.* Dicit ergo primò. *Scitis*, quaſi experti, *Quoniã cum gentes eſſetis*, id eſt, gentiliter viuentes, nondum ſuſcepta gratia per baptiſmũ. Gal. 2. Nos enim natura Iudæi nõ ex gentibus peccatores. Ephe. 4. Gentes ambulant in vanitate ſenſus ſui. Eratis eũtes quaſi prompta mente & aſſiduè, ſm illud Hiere. 8. Omnes conuerſi ſunt ad curſum ſuum quaſi equus impetu vadens in prælium. Prouer. 1. Pedes eorũ ad malum currũt. *Ad ſimulachra muta.* ſ. adoranda & colenda, ſecundũ illud Pſal. Os habent & nõ loquentur. Et ponit ſpecialiter in eis defectum locutionis, quia locutio eſt proprius effectus cognitionis: vnde oſtenditur nõ intelligere ſimulachra, & per conſequens nihil diuinitatis habere ſi ſunt muta. Et hoc *Prout ducebamini*. i. ſine aliqua reſiſtentia. Ducebãtur autem vel allecti ex pulchritudine ſimulachrorum. Vnde dicitur in epiſtola Hier. Videbitis in Babylonia deos aureos & argenteos, videte ne metus vos capiat in ipſis. Aut etiã ex imperio alicuius principis, ſicut legitur Dan. 3. Quòd Nabuchodonoſor cogebat homines adorare ſtatuã aureã & ſecundi Macha. 6. dicitur de quibuſdam quòd ducebantur cum amara neceſſitate in die natalis regis ad ſacrificia. Vel etiam inſtinctu dæmonum qui ad hoc præcipuè anhelant vt diuin⁹ cultus eis exhibeatur, ſm illud Mat. 4. Hæc omnia tibi dabo ſi cadens adoraueris me. Ibant ergo ad idola colenda prout ducebãtur, id eſt, ſine aliqua reſiſtẽtia, ſicut de iuuene etiam vecorde dicitur Prouer. 7. Statim eam ſequitur, quaſi bos ductus ad victimã. Per hoc ergo apparet quòd homo ante ſuſceptam gratiam promptè currit in peccatum ſine reſiſtentia. Specialiter autem facit mentionem de peccato idololatrię ꝓpter tria. Primo quidem, quia hoc eſt peccatum grauiſſimum introducere alium Deũ, ſicut grauiſſimè peccaret cõtra regem, qui alium regem in regnum eius introduceret. Vnde dicitur Iob. 31. Si vidi ſolẽ cum fulgeret, & lunam incedentem clarè, & oſculatus ſum manũ meam, ſcilicet, quaſi cultor ſolis & lunæ, quæ eſt iniquitas maxima & negatio contra Deum altiſſimũ. Secundò quia à peccato idolatriæ omnia alia peccata oriebãtur, ſm illud Sap. 14. Nephãdorum idolorum cultura omnis mali cauſa eſt. Tertiò quia hoc peccatũ apud gentiles cõmune erat, & non reputabatur. Vnde in Pſal. dicitur, Omnes dij gentiũ dæmonia. Eſt autem conſiderandũ quod quidam dixerũt hominem in peccato mortali exiſtentem ſine gratia quadã nõ poſſe à peccato cui ſubiacet, liberari: quia remiſſio peccatorum non fit niſi per gratiam, ſm illud Ro. 3. Iuſtificati per gratiam eius: poſſe autem ſe præſeruare à peccato mortali ſine gratia per liberum arbitrium. Sed hæc poſitio non videtur vera. Primò quidẽ, quia nõ poteſt aliquis ſe à peccato mortali præſeruare, niſi omnia legis præcepta ſeruando: cùm nullus mortaliter peccet niſi tranſgrediendo aliquod legis præceptũ: & ita poſſet aliquis obſeruare omnia legis præcepta ſine gratia, quod eſt hæreſis Pelagiana. Secũdo, quia charitatem per quã Deus diligitur ſuper omnia, nullus poteſt habere ſine gratia, ſm illud Rom. 5. Charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis. Nõ poteſt autem eſſe quòd homo omnia peccata declinet niſi Deũ ſuper omnia diligat: ſicut illud magis cõtemnitur, quod minus diligitur. Poterit ergo eſſe per aliquod tẽpus quod ille qui caret gratia à peccato abſtinebit quouſque occurrat illud propter quod Dei præceptũ contemnet à quo ducitur ad peccandũ: ſignanter autem Apoſtolus dicit, prout ducebamini. Deinde cùm dicit, *Ideo notum vobis facio, &c.* Concludit duos effectus gratiæ, quorũ primus eſt quòd facit abſtinere à peccato. Secundus eſt quòd facit operari bonũ & hoc ponit, ibi, *Et nemo poteſt, &c.* Dicit ergo primò, ex quo quũ ſine gratia eratis, promptè ad peccandũ currebatis. *Ideo notum vobis facio*, quòd ſi gratiam habuiſſetis, hoc vobis nõ cõtigiſſet. *Nemo enim in ſpiritu Dei, &c.* i. per ſpiritũ Dei, *Loquẽs dicit, Anathema Ieſu, &c.* i. blaſphemia contra Ieſum, ſm illud Ioan. 4. Omnis ſpiritus qui ſoluit Ieſum, ex Deo nõ eſt. Notandũ quod ſuprà poſuit grauiſſimũ peccatum quod eſt blaſphemia, quod per gratiam

declinatur

Anathema quid. declinatur, vt de alijs minoribus peccatis intelligatur. Poteſt autem per hoc quod dicitur, Anathema Ieſu intelligi quodlibet peccatum mortale. Anathema enim ſeparationem ſignificat. Dicitur ab Ana quod eſt ſurſum, & theſis, quod eſt poſitio, quaſi ſurſum poſitum, quia olim res quæ ab vſu hominum ſeparabantur, ſuſpendebantur in templis vel in locis publicis. Omne autem peccatum mortale ſeparat à Ieſu, ſm illud Eſa. 59. Iniquitates veſtræ diuiſerũt inter vos, & Deum veſtrum. Quicunq; ergo mortaliter peccat, dicit corde vel ore, Anathema. i. ſeparationem à Ieſu. Nemo ergo in ſpiritu dei loquẽs, dicit Anathema Ieſu, quia nullus per ſpiritum Dei peccat mortaliter, quia vt dicitur Sap. 1. Spiritus ſanctus diſciplinæ effugiet fictũ, ſed ſm hoc videtur ꝙ quicunq; habet ſpiritum ſanctum, nõ poſsit peccare mortaliter: quia etiam dicitur 1. Ioã. 3. Omnis qui natus eſt ex Deo peccatum non facit, quoniam ſemen ipſius in eo manet. Sed dicendũ eſt quod quantum eſt ex ſpiritu Dei, homo non facit peccatum, ſed magis à peccato retrahitur, poteſt tamen peccatum facere ex defectu voluntatis humanæ, quę ſpirituiſancto reſiſtit, ſm illud Act. 7. Vos aũt ſemper ſpirituiſancto reſtitiſtis. Non enim per ſpiritum ſanctũ inhabitantem tollitur facultas peccãdi à libero arbitrio totaliter in vita pręſenti, & ideo ſignanter Apoſtolus non dixit, Nemo ſpiritum Dei habens, ſed nemo in ſpiritu dei loquẽs. Deinde cùm dicit, *Et nemo poteſt, &c.* Ponit ſm effectum gratiæ. ſ. quod ſine ea homo nõ poteſt bonũ operari. dicit ergo. *Nemo poteſt dicere,* ꝙ Ieſus eſt dñs, *Niſi in ſpiritu ſancto.* Contra quod videtur eſſe, quia per ſpiritũ ſanctum homo introducitur in regnũ cęlorum: ſm illud Pſal. Spiritus tuus bonus deducet me in terrã rectam. Domin⁹ autẽ dicit Mat. 7. Nõ omnis qui dicit, domine dñe, intrabit in regnũ cælorum. Nõ omnis ergo qui dicit, dominũ Ieſum, dicit hoc in ſpiritu ſancto. Dicẽdũ eſt aũt ꝙ dicere aliquid in ſpiritu ſancto põt intelligi dupliciter. Vno modo in ſpiritu ſancto mouente, ſed non habito. Mouet enim ſpiritus ſanctus corda aliquorum ad loquendum quos non inhabitat, ſicut legitur Ioan. 11. Quòd Caiphas hoc quod de vtilitate mortis Chriſti prędixerat, à ſemetipſo nõ dixit, ſed per ſpiritum prophetiæ. Balaam etiam multa vera prædixit motus à ſpirituſancto, vt legitur Nume. 23. & 24. Licet eũ non haberet. Secundũ hoc ergo intelligendum eſt, ꝙ nullus poteſt dicere quodcunq; verũ, niſi à ſpiritu ſancto motus, qui eſt ſpiritus veritatis, de quo dicitur Io. 16. Cùm autem venerit ille ſpiritus veritatis docebit vos omnem veritatem. Vnde & in Glo. Ambr. dicit, Omne verum à quocunq; dicatur, à ſpiritu ſancto eſt. Et ſpecialiter in illis quæ ſunt fidei, quæ per ſpecialẽ reuelationẽ ſpirit⁹ ſancti ſunt habita, inter quæ eſt ꝙ Ieſus ſit omniũ dñs. Vnde Act. 4. dicitur, Certiſsimè ſciat omnis domus Iſrael, quia Deus fecit hunc dñm Ieſum quẽ vos crucifixiſtis. Alio modo loquitur aliquis in ſpiritu ſancto mouente & habito. Et ſm hoc etiam poteſt verificari quod hic dicitur, ita tamen ꝙ dicere accipiatur nõ ſolùm ore, ſed etiã corde & opere. Dicitur enim aliquid corde, ſm illud Pſal. Dixit inſipiẽs in corde ſuo nõ eſt Deus. Dicitur etiam aliquid opere, inquantũ exteriori opere aliquis ſuum conceptum manifeſtat. Nemo ergo niſi habendo ſpiritum ſanctum poteſt dicere, Ieſum dominum, ita, ſcilicet quòd non ſolùm hoc ore confiteatur, ſed etiam corde reuereatur ipſum vt dominum, & opere obediat ipſi quaſi domino. Sic igitur ex verbis præmiſsis tria circa gratiam conſiderare poſſumus. Primò quòd ſine ea peccatum homo vitare non poteſt, ſecundum illud Pſal. Niſi quia dominus adiuuit me, paulominus in inferno habitaſſet anima mea. Secundò quòd per eam vitatur peccatum ſecundum illud 1. Ioan. 3. Qui natus eſt ex Deo, non peccat. Tertiò quòd ſine ea non poteſt homo bonum facere, ſecundum illud Ioan. 15. Sine me nihil poteſtis facere.

Deinde cùm dicit, *Diuiſiones vero, &c.* Incipit diſtinguere gratias gratis datas, & primò diſtinguit eas in generali. Secũdò manifeſtat in ſpeciali, ibi, *Vnicuiq; autẽ datur, &c.* In his autẽ quę per gratiam ſpirituſſancti conferuntur, tria oportet cõſiderare. Primò quidem facultatem hominum ad operandum, ſecũdò authoritatem, tertio executionem vtriuſq;. Facultas quidem habetur per donum gratiæ, puta per prophetiam, vel poteſtatem faciendi miracula, aut per aliquid huiuſmodi: authoritas autem habetur per aliquod miniſterium, puta, per apoſtolatũ vel aliquid huiuſmodi. Executio autem pertinet ad operationem. Primò ergo diſtinguit gratias. Secundò miniſteria. Tertiò operationes. Quantum ergo ad primum, dicit, Oſtendi neceſsitatem gratiæ quæ tamen nõ totaliter aduenit omnibus niſi Chriſto cui datus eſt ſpiritus non ad menſuram, vt dicitur Ioan. 3. ſed quantum ad alios ſunt diuiſiones gratiarũ, quià quidam abũdant in vna, quidam in alia. Sicut enim in corpore naturali caput habet omnes ſenſus, nõ aũt alia membra, ita in eccleſia ſolus Chriſtus habet omnes gratias, quæ in alijs membris diuiduntur, quod ſignificatur Gene. 2. Vbi dicitur quòd fluuius, ſcilicet gratiarum egrediebatur ad irrigandum paradiſum, qui inde diuiditur in quatuor capita. Et Mat. 25. dicitur, Et ꝙ vni dedit quinq; talenta, alij duo, alij vnum. Et quamuis dona gratiarum ſint diuerſa, quæ à diuerſis habentur, non tamen procedunt à diuerſis actoribus, ſicut ponebant gentiles qui ſapientiam attribuebant Mineruę, locutionẽ Mercurio, & ſic de alijs. Ad quod excludendum ſubdit, Idem autem ſpiritus, ſcilicet ſanctus qui eſt actor omnium gratiarum. Ephe. 4. Vnum corpus & vnus ſpiritus. Et Sap. 7. Eſt ſpiritus vnus & multiplex. Vnus in ſubſtantia, multiplex in gratijs. Deinde ponit diſtinctiones miniſtrationũ, dicẽs, *Et diuiſiones miniſtrationũ ſunt.* i. diuerſa miniſteria & officia requiruntur ad gubernationem eccleſiæ. Prælati enim eccleſiæ miniſtri dicũtur. Suprà. 4. Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti: pertinet autem ad decorem & perfectionem eccleſiæ, vt in ea diuerſa miniſteria ſint quę ſignificantur per ordines miniſtrantium, quod mirabatur regina Sabba in domo Salomonis, vt legitur. 3. Regũ. 10. Omnes tamen vni domino ſeruiunt. Vnde ſubditur, *Idẽ autẽ dominus,* ſuprà. 8. Nobis vnus dominus Ieſus Chriſtus per quem omnia. Deinde ponit diſtinctionem operationũ, dicens, *Et diuiſiones operationũ ſunt,* quibus aliquis in ſeipſo bonum operatur, ſicut per miniſtrationes ad proximum. Pſal. Exibit homo ad opus ſuum, ſcilicet ſibi propriũ. Eccle. 33. Immutauit, id eſt diſtinxit vias, id eſt operationes eorum, quę tamen omnes procedũt ab vno principio. Vnde ſubdit, *Idẽ vero Deus qui operatur omnia,* ſicut prima cauſa creãs omnes operationes. Ne tamen aliæ cauſæ videantur eſſe ſuperfluæ, ſubdit, *In omnibus,* quia in cauſis ſecundarijs prima cauſa operatur. Eſa. 26. Omnia opera noſtra operatus es in nobis. Et notandum quòd Apoſtolus valde congruè gratias attribuit ſpiritui qui eſt amor: quia ex amore procedit quòd aliquid gratis detur miniſterij à domino cui miniſtratur, operationes Deo ſicut primæ cauſæ moueori. Et quòd dicit, ſpiritus, poteſt referri ad perſonam ſpiritus ſancti. Quòd dicit, *Dominus,* ad perſonam filij: quòd dicit, *Deus,* ad perſonam patris. Vel hæc tria poſſunt attribui ſpiritui ſancto, qui eſt dominus Deus.

LECTIO SECVNDA.

Gratias ipſas enumerans in ſpecie, affirmat omnia vnum, eundemque ſpiritum operari.

VNicuique autem datur manifeſtatio ſpiritus, ad vtilitatem: Alij quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ: alij autem ſermo ſcientiæ, ſecundum eundem ſpiritum: alteri vero fides in eodem ſpiritu: alij gratia ſanitatũ in vno ſpiritu: alij operatio virtutum: alij prophetia: alij diſcretio ſpirituum: alij genera linguarum: alij interpretatio ſermonum. Hæc autem omnia operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidẽs ſingulis prout vult.

Poſita in generali diſtinctione gratiarũ & miniſtrationum, & operationum, hic manifeſtat ea quę dixerat in ſpeciali. & primò quantum ad diuiſionem gratiarum. Secundò quantũ ad diuiſionem miniſtrationum, ibi, *Et quoſdam quidẽ poſuit Deus, &c.* Circa primũ duo facit. Primò ponit diſtinctionem gratiarum in ſpeciali. Secũdò adhibet ſimilitudinẽ, ibi, *Sicut enim corpus, &c.* Circa primum tria facit. Primò ponit conditionem gratiarum gratis datarum. Secũdò ponit earũ diſtinctionem, ibi, *Alij quidem datur, &c.* Tertiò deſcribit earũ actionem, ibi, *Hæc autem omnia, &c.* Dicit ergo primò, dictum eſt ꝙ ſunt diuiſiones gratiarum. *Vnicuiq; autẽ datur,* in quo deſignatur earũ ſubiectũ. Sicut enim nullum membrum eſt in corpore quod nõ participet aliquo modo ſenſum vel motum à capite: ita nullus eſt in eccleſia qui non aliquid de gratijs ſpirituſſancti participet, ſm illud Matth. 25. Dedit vnicuiq; ſm propriam virtutem.

Et

Et Ephe. 4. Vnicuiq; noſtrû data eſt gratia. *Manifeſtatio ſpiritus*, in quo deſignatur officium gratiæ gratis datæ. Pertinet autem ad gratiam gratum faciẽtem q; per eam ſpiritus ſanctus inhabitet, quod quidem non pertinet ad gratiam gratis datam, ſed ſolùm vt per eam ſpirit⁹ ſanctus manifeſtetur: ſicut interior motus cordis per vocem. Vnde Ioã. 3. dicitur, Vocem eius audis. Et in Pſal. dicitur, Notum fecit dñs ſalutare ſuum. Manifeſtatur autẽ per huiuſmodi gratias ſpiritus ſanct⁹ dupliciter. Vno modo vt inhabitans eccleſiam & docens & ſanctificans eã, putà cùm aliquis peccator quẽ non inhabitat ſpiritus ſanctus faciat miracula ad oſtendendum q; fides eccleſiæ quã ipſe prædicat, ſit vera. Vnde dicitur Heb. 2. Cõteſtante Deo ſignis & prodigijs & varijs ſpiritusſancti diſtributionibus. Alio modo manifeſtatur per huiuſmodi gratia ſpiritusſancti, vt inhabitans eũ cui tales gratię cõceduntur. Vnde dicitur Act. 6. q; Stephanus plenus gratia faciebat prodigia & ſigna multa, quẽ ſpiritu ſancto plenum elegerunt, ſic aũt nõ conceduntur huiuſmodi gratiæ niſi ſanctis. Et ne huiuſmodi manifeſtatio vana videatur, ſubdit, Ad vtilitatẽ. ſ. communem. In quo deſignatur finis harum, & hoc vel dum probatur vera doctrina eccleſiæ, & ſic fideles confirmantur & infideles conuertũtur. Vel dũ ſanctitas alicuius proponitur alijs in exẽplum. Vnde & infrà. 14. Ad ædificationẽ eccleſiæ quærite vt abundetis. Et ſuprà. 10. Non quærens q; mihi vtile eſt, ſed quòd multis vt ſalui fiant. Deinde cùm dicit, *Alij quidem, &c.* Ponit diſtinctionẽ gratiarum, quæ quidem, vt dictum eſt, dantur ad vtilitatem cõmunem. Et ideo oportet earum diſtinctionẽ accipere ſm q; per vnum, poteſt aliorũ ſalus procurari. Quod quidẽ homo non poteſt facere interius operãdo, hoc enim ſolius dei eſt, ſed ſolũ exterius perſuadẽdo. Ad quod quidẽ tria requirũtur. Primò quidẽ facultas perſuadendi: ſecũdò facultas perſuaſionẽ confirmãdi: tertiò perſuaſionẽ intelligibiliter proponendi. Ad facultatem aũt perſuadendi, requiritur q; homo habeat perinã concluſionũ & certitudinẽ principiorũ, circa ea in quibus debemus perſuadere. Cõcluſiones aũt in his quæ pertinẽt ad ſalutẽ, quædam ſunt principales. ſ. res diuinæ & ad hoc pertinet ſapientia, quæ eſt cognitio diuinarum rerum, vt Auguſtinus dicit. 13. de Trinitate: & quantũ ad hoc dicitur, *Alij quidem datur per ſpiritum.* ſ. ſanctum, *Sermo ſapientiæ*, vt poſsit pſuadere ea quæ ad cognitionem diuinorũ pertinẽt. Luc. 21. Ego dabo vobis os & ſapientiã cui nõ poterunt reſiſtere & contradicere oẽs aduerſarij veſtri. ſuprà. 2. Sapientiam loquimur inter perfectos. Secundariæ concluſiones ſunt quæ pertinent ad notitiã creaturarum. quarũ cognitio dicitur ſcientia, ſm Aug. ibidem. Et quãtum ad hoc ſubdit, *Alij autem.* ſ. *Datur ſermo ſcientiæ ſecundũ eundẽ ſpiritum*, vt. ſ. per creaturas ea quæ ſunt Dei, manifeſtare poſſit. Huic enim ſciẽtiæ attribuitur illud quo pia fides defenditur & roboratur: non autẽ quicquid curioſitatis in humanis ſcientijs inuenitur, vt Augu. ibidem dicit Sap. 10. Dedit illi ſcientiam ſanctorum. Eſa. 33. Diuitiæ ſalutis ſapientia & ſcientia. Eſt tñ notandum q; ſapientia & ſcientia inter ſeptẽ dona ſpiritus ſancti cõputantur, ſicut habetur Eſa. 11. Vnde Apoſtolus ſignanter inter gratias gratis datas nõ ponit ſapientiam & ſcientiam, ſed ſermonem ſapientię & ſcientiæ, quæ pertinent ad hoc, vt homo alijs perſuadere valeat per ſermonem ea quæ ſunt ſapientiæ & ſcientiæ. Principia aũt doctrinæ ſalutis, ſunt articuli fidei: & ideo quantũ ad hoc ſubditur, *Alteri.* ſ. datur, *Fides in eodem ſpiritu*: nõ autem hic accipitur pro fidei virtute, quia hoc cõmune eſt omnibus mẽbris Chriſti, ſm illud Heb. 11. Sine fide impoſsibile eſt placere Deo. Sed accipitur pro ſermone fidei, prout. ſ. homo poteſt rectè proponere ea quę fidei ſunt, vel pro certitudine fidei quã aliquis habet excellenter, ſm illud Mat. 15. Mulier, magna eſt fides tua. Ea verò quę pertinẽt ad ſalutarem doctrinã non poſſunt cõfirmari ſeu probari rõne, quia rationem humanam excedunt, ſm illud Eccle 3. Plurima ſupra ſenſum hominis oſtenſa ſunt tibi. Confirmantur ſeu probãtur ſigno diuino, vnde & Moyſes mittẽdus ad populum Iſrael, ſignum accepit à Deo, per quod confirmaret ea, quæ ex parte Dei dicebat, vt patet Exo. 4. Sicut & ſigno regio confirmatur, q; aliquid ſit de mãdato regis. Signum aũt Dei ſumitur vno quidem modo ab eo quod ſolus deus facere poteſt. Sicut ſunt miracula quæ Apoſtolus hic in duo diſtinguit. Nam primò dicit, alij ſcilicet datur gratia ſanitatum. i. per quam alicuius poſsit ſanare infirmitatẽ in vno. ſ. & eodem ſpiritu. Hiere. 17. Sana me dñe & ſanabor. Ex his enim perſuadetur aliquis, nõ ſolùm pp magnitudinem facti, ſed etiã propter beneficiũ. Secũdo aũt dicit, alij datur operatio virtutum, ex quibus aliquis perſuadetur ſolùm ꝓpter magnitudinẽ facti, puta cùm mare diuiditur, vt legitur Exo. 14. Vel q; ſol & luna ſtetit in cælo, ſicut legitur Ioſue. 10. Gal. 3. Quis tribuit nobis ſpiritũ & operatur virtutes in nobis? Alio aũt modo accipitur ſignũ diuinum ab eo q; ſolus Deus cognoſcere poteſt. Hoc autẽ eſt vel futurum contingens, ſm illud Eſa. 41. Annuntiate quę ventura ſunt & ſciemus quia Dij eſtis vos. Et quantũ ad hoc dicit. *Alij*, ſcilicet, *Datur prophetia*, quę eſt diuina reuelatio inter euentus immobili veritate denũtians. Ioel. 2. Effundam de ſpiritu meo ſuper omnẽ carnem, & prophetabunt filij veſtri. Aliud aũt eſt cognitio humani cordis, ſm illud Hier. 17. Prauũ eſt cor hominis & inſcrutabile quis cognoſcet illud? Ego dñs ſcrutans corda & probans renes. Et quãtum ad hoc, ſubdit, *Alij diſcretio ſpirituũ*, vt. ſ. homo diſcernere poſsit, quo ſpiritu aliquis moueatur ad loquendũ vel operandum, puta vtrum ſpiritu charitatis vel ſpiritu inuidiæ. 1. Ioan. 4. Nolite credere omni ſpiritui, ſed probate ſpiritus ſi ex deo ſunt. Facultas aũt perſuaſionem pronũtiandi cõſiſtit in hoc, q; homo poſsit loqui intelligibiliter alijs. Quod quidem impeditur dupliciter. Vno modo per diuerſitatem idiomatum. Contra quod remedium adhibetur per hoc, quod dicit, *Alij.* ſ. *Datur gratia linguarũ*, vt. ſ. poſsit loqui diuerſis linguis vt intelligatur ab omnibus, ſicut de apoſtolis legitur Act. 2. Quòd loquebantur varijs linguis. Alio modo per obſcuritatẽ ſcripturæ inducendæ. Contra quod remedium datur per id q; ſubditur. *Alij interpretatio ſermonũ*, i. difficilium ſcripturarũ. Dañ. 5. Audiui de te q; poſsis obſcura interpretari. Gene. 40. Nunquid nõ Dei eſt interpretatio? Deinde cùm dicit, *Hæc autem omnia, &c.* Determinat authorem prædictarũ gratiarum. Circa quod tres errores excludit. Primò quidem gentilium attribuentium diuerſa dona diuerſis dijs. Cõtra quod dicit. *Hæc autẽ omnia operatur vnus atque idẽ ſpiritus.* Ephe. 4. Vnũ corpus & vn⁹ ſpiritus. Secũdò errorem eorum qui Deo attribuebãt ſolùm vniuerſalem prouidentiam rerũ, ponentes q; diſtinctiones particularium fiunt ſolùm per cauſas ſecũdas. Cõtra q; ſubditur, *Diuidens ſingulis prout vult.* Eccl. 33. In multitudine diſciplinæ domini ſeparauit eos. Tertiò excludit errorem eorum qui diuerſitatem gratiarum attribuebant vel fato: vel humano merito, & nõ ſolùm volũtati diuinæ, ſicut Macedonij qui dicebant ſpiritum ſanctum eſſe miniſterium patris & filij, & hoc excludit per hoc quod ſubdit, Prout vult. Ioan. 3. Spiritus vbi vult ſpirat.

LECTIO TERTIA.

Per ſimilitudinem officij membrorum in corpore, oſtenditur diuiſio donorum in eccleſia.

Sicut enim corpus vnum eſt, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cùm ſint multa, vnum tamen corpus ſunt: ita & Chriſtus. Etenim in vno ſpiritu omnes nos in vnum corpus baptizati ſumus, ſiue Iudæi, ſiue Gentiles, ſiue ſerui, ſiue liberi, & omnes in vno ſpiritu potati ſumus. Nam & corpus non eſt vnum membrum, ſed multa. Si dixerit pes, quoniam non ſum manus, non ſum de corpore: non ideò non eſt de corpore? Et ſi dixerit auris, quoniã non ſum oculus non ſum de corpore: non ideo nõ eſt de corpore? Si totum corpus oculus, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? Nunc autem poſuit Deus membra, vnumquodque eorũ in corpore ſicut voluit: quod ſi eſſent omnia vnum membrum, vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra: vnum autẽ corpus. Non poteſt autem oculus dicere manui, opera tua non indigeo: aut iterũ caput, pedibus: nõ eſtis mihi neceſſarij. Sed multò magis quæ videntur membra corporis infirmiora eſſe, neceſſaria ſunt, & quæ putamus ignobiliora membra eſſe corporis, his honorem abundantiorem circundamus. Et quæ inhoneſta ſunt noſtra, abundantiorem honeſtatem habent, Honeſta autem noſtra nullius egent: Sed Deus temperauit corpus ei cui deerat abundantiorem tribuendo honorem, vt non ſit ſchiſma in corpore, ſed in idipſum pro inuicem ſolicita ſint membra. Et ſi quid patitur vnum membrũ: compatiuntur omnia membra. Siue gloriatur

vnum

vnum membrum, cõgaudent omnia membra. Vos autem eſtis corpus Chriſti, & membra de membro. Et quoſdam quidem poſuit Deus in eccleſia primò apoſtolos, ſecundò prophetas, tertiò doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes ſermonũ. Nunquid omnes apoſtoli? Nunquid omnes prophetæ? Nunquid omnes doctores? Nunquid omnes virtutes? Nunquid omnes gratiam habent curationum? Nunquid omnes linguis loquuntur? Nunquid omnes interpretantur? Aemulamini autem chariſmata meliora: & adhuc excellentiorem viam vobis demonſtro.

Poſita diſtinctione gratiarum, hic manifeſtat eam per ſimilitudinem corporis naturalis. Et primò ponit ſimilitudinem in generali. Secũdò exẽplificat eam in ſpeciali, ibi, *Nã & corpus, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponitur ſimilitudo. Secũdò ſimilitudinis adaptatio, ibi, *Ita & Chriſtus, &c.* Circa primum conſiderandum eſt ꝙ ſicut dicitur in Quinto Metaphy. tripliciter dicitur aliquid vnũ per ſe. Vno modo indiuiſibilitate, vt vnitas & punctum, ſecundum quem modum vnitas excludit totaliter multitudinẽ, nõ ſolùm actualem, ſed etiam potentialem. Alio modo dicitur vnum continuitate, vt linea & ſuperficies, quæ quidẽ vnitas excludit multitudinem actualẽ, ſed non potentialẽ. Tertiò modo integritate quæ non excludit multitudinem neq; potentialem, neq; actualem: ſicut domus eſt vna quæ conſtituitur ex diuerſis lapidibus & lignis. Et eodem modo corpus hominis aut cuiuslibet animalis eſt vnum, quia eius perfectio integratur ex diuerſis mẽbris, ſicut ex diuerſis animę inſtrumẽtis. Vnde & anima dicitur eſſe act⁹ corporis organici. i. ex diuerſis organis cõſtituti. Proponit ergo primò Apoſtolus ꝙ vnitas corporis membrorum multitudinẽ non excludit, dicẽs ꝙ *Sicut corpus vnũ eſt, & multa mẽbra habet.* Vnde & Ro. 12. dicitur, In vno corpore multa membra habemus. Itẽ proponit quod multitudo membrorũ non tollit corporis vnitatẽ. Vnde ſubdit, *Omnia autẽ mẽbra corporis cũ ſint multa*, nihilominus *Vnũ corpus ſunt*, ꝙ ex omnibus perficitur. Vnde & Iob. 10. dicitur, Pelle & carne veſtiſti me, oſſibus & neruis compegiſti me.

Deinde cùm dicit, *Ita & Chriſtus, &c.* Ponitur adaptatio ſimilitudinis. Et primò adaptat ſimilitudinẽ, dicens, Ita & Chriſtus, ſcilicet eſt vnus, ſm illud ſuprà. 8. Vn⁹ dominus noſter Ieſus per quẽ omnia. Et tamen multa & diuerſa habet membra. ſ. omnes fideles, ſm illud Rõ. 12. Multi enim corpus ſumus in Chriſto. Secũdò ponitur ratio adaptationis. Vbi ponitur duplex ratio diſtinctionis. Vna quidẽ ratio vnitatis eſt ſpirit⁹ ſanctus, ſm iſtud Eph. 4. Vnum corpus & vnus ſpiritus. Sed per virtutẽ ſpiritusſancti duplex beneficium conſequimur. Primò quidem, quia per ipſum regeneramur, ſm illud Ioan. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto. Vnde dicit, *Etenim in vno ſpiritu.* ſ. Per virtutem vnius ſpiritusſancti. Omnes nos qui ſumus membra Chriſti, ſumus baptizati, *In vnum corpus*, id eſt in vnitatem eccleſiæ, quæ eſt corpus Chriſti, ſm illud Eph. 2. Ipſum dedit caput ſuper omnem eccleſiam, quę eſt corpus eius. Et Gal. 3. Omnes qui in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Secũdò per ſpiritum ſanctum reficimur ad ſalutẽ. Vnde ſubdit, *Et omnes potati ſumus in vno ſpiritu*, i. per virtutem vnius ſpiritus ſancti. Poteſt autem hic potus intelligi dupliciter. Vno modo de interno refrigerio quod ſpiritus ſanctus cordi humano præbet extinguendo ſitim carnalium deſideriorũ, & concupiſcentiarũ. Vnde Eccl. 15. Aqua ſalutaris ſapientiæ potauit eum. Et Io. 7. Flumina de ventre eius fluẽt aquæ viuæ. Alio modo poteſt intelligi de potu ſacramentali, qui per ſpiritũ ſacratur, ſuprà. 10. Omnes eundem potum ſpiritualem biberũt. Interponitur autẽ duplex ratio diuerſitatis. Vna ex parte ritus cùm dicit, Siue Iudæi, ſiue Gentiles, &c. Alia ex parte cõditionis cùm dicit. Siue ſerui, ſiue liberi. Nulla enim huiuſmodi diuerſitas impedit vnitatẽ corporis Chriſti. Vnde Gala. 3. dicitur, Non eſt Iudæus, neq; Græcus: non eſt ſeruus, neque liber: vnum enim eſtis in Chriſto Ieſu. Deinde cùm dicit, *Nã & corpus*, explicat ſimilitudinẽ in ſpeciali. Et primò deſcribit conditionem corporis naturalis & membrorum ipſius. Secundò adaptat ad corpus myſticum Chriſti, ibi, *Vos autem eſtis, &c.* Circa primum duo facit. Primò deſcribit integritatem corporis naturalis. Secũdò habitudinẽ membrorũ adinuicem, ibi, *Nõ poteſt autẽ oculus dicere, &c.* Circa primum tria facit. Primò proponit quod intendit. Secũdò manifeſtat explicando, ibi, *Si dixerit pes, &c.* Tertiò probat ducendo ad incõueniens, ibi, *Si totũ corpus oculus, &c.* Dicit ergo primò. Dictũ eſt ꝙ omnes nos in vnũ corpus myſticum baptizati ſumus, quod repręſentat ſimilitudo corporis naturalis. Nam corpus naturale hominis non eſt vnũ membrum, ſed multa: quia ſcilicet eius perfectio nõ ſaluatur in vno membro, ſed integratur ex multis quæ neceſſe habent deſeruire diuerſis potẽtijs, & actibus animæ. Vnde & Roma. 12. dicitur, Sicut in vno corpore multa membra habemus, omnia autẽ membra corporis non eundem actũ habent, ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto. Deinde cùm dicit, *Si dixerit pes, &c.* Manifeſtat quod dixerat exẽplificando in membris quibuſdam. Et primò in membris deſeruientibus motui: & ponit duo membra, pedem tanquam ignobilius membrum, eo ꝙ calcat terram & portat totius corporis pondus: manum autem tanquam membrũ nobilius, eo ꝙ ipſa eſt organum organorũ. Et hoc eſt quod dicit, *Si dixerit pes non ſum de corpore, quoniã non ſum manus, non ideo nõ eſt de corpore*: quaſi dicat, perfectio corporis non tota cõſiſtit in vno membro, quamuis nobiliori, ſed ad eius perfectionẽ requirũtur etiã ignobiliora. Per membra autẽ deſeruientia motui, deſignantur in eccleſia homines dediti vitæ actiuæ, ita quod pedes ſunt ſubditi, de quibus dicitur Eze. 1. Pedes eorum pedes recti: per manus autem figurãtur Prælati per quos alij diſponũtur. Vnde & Cant. 5. dicitur, Man⁹ illius tornatiles aureæ plenę hiacinthis. Sũt autem in eccleſia neceſſariæ non ſolùm manus. i. prælati: ſed etiam pedes. i. ſubditi. Vnde Prouer. 14. dicitur, In multitudine populi dignitas regis. Secundò exemplificat de mẽbris ſeruientibus virtuti apprehenſiuæ: & ponit oculũ qui deſeruit viſui: & aurem quę deſeruit auditui. Nam iſti duo ſenſus præcipuè deſeruiunt humanę ſapientiæ: viſus quidẽ quantum ad inuentionem, eo ꝙ plures rerum differentias oſtendit: auditus autem quantum ad diſciplinã quæ fit per ſermonẽ. Horũ tamen ſenſuum dignior eſt viſus quã auditus, quia & ſpiritualior eſt & plura demonſtrat, ac per hoc oculus eſt dignior aure. Dicit ergo, *Et ſi dixerit auris*, quæ eſt ignobilius membrũ, *Nõ ſum de corpore, quia nõ ſum oculus*, qui eſt membrũ nobilius, *Non ideo nõ eſt de corpore, &c.* Per mẽbra ergo deſeruiẽtia virtuti apprehẽſiuę, deſignãtur in eccleſia illi qui ſtudent vitę contẽplatiuæ. Inter quos ſunt ſicut oculi, doctores qui per ſeipſos veritatẽ inſpiciũt. Vnde dicitur Cãt. 5. Oculi eius ſicut columbæ ſuper riuos aquarum quæ reſident iuxta fluenta pleniſſima. Per aures autem ſignificantur diſcipuli qui à magiſtris veritatem audiendo recipiũt. Vnde & Mat. 13. dicit, qui habet aures audiendi, audiat. Sũt enim in eccleſia neceſſarij nõ ſolùm doctores, ſed etiã diſcipuli. Vnde & Iob. 29. dicitur, Auris audiẽs beatificauit me. Deinde cùm dicit, *Si totũ corpus, &c.* Probat ducendo ad inconueniens duplex, quorum primũ eſt ſubtractio neceſſariorũ à corpore, ſm eſt remotio integritatis corporis, ibi, *Quod ſi eſſent omnia, &c.* Circa primũ duo facit. Primò ponit incõueniens, ꝙ ſequitur, dicẽs, *Si totum corpus eſſet oculus*, quod eſt membrũ nobilius, *Vbi eſſet auditus*, i. inſtrumentum audiendi, quaſi dicat, ſi in eccleſia eſſent omnes magiſtri. Vnde dicitur Iac. 13. Nolite plures magiſtri fieri, fratres mei. Et iterũ, *Si totum corpus eſſet auditus*, id eſt inſtrumentum audiendi, *Vbi eſſet odoratus, &c.* Per quem poſſunt in eccleſia intelligi illi qui, & ſi non ſint capaces verborum ſapientiæ, percipiunt tamen quædam eius indicia à remotis quaſi odorẽ. Vnde & Cãt. 1. dicitur, In odorem vnguentorum tuorum currimus. Secundò aſſerit contrariam veritatem, ſcilicet ꝙ nec viſus, nec auditus corporis debet deeſſe, dicens, Nũc autẽ Deus poſuit, id eſt ordinatè diſpoſuit membra diuerſa. Nam ſi membrorum diſtinctio ſit opus naturæ, hoc tamen agit natura vt inſtrumentum diuinæ prouidentiæ. Et ideo primam cauſam diſpoſitionis membrorũ aſſignans, ſubdit, *Vnumquodq; eorũ in corpore*, quaſi dicat, Non ſic poſuit membra diuerſa, vt vnumquodq; eorum ſecundum ſe ſeparatim exiſteret, ſed vt omnia cõuenirent in vno corpore. Et ſicut voluit. Nam prima cauſa inſtitutionis rerum, eſt volũtas diuina, ſecundum illud Pſal. Omnia quæcunq; voluit fecit. ſic autem & in eccleſia diſpoſuit diuerſa officia, diuerſos ſtatus ſecundum

dum ſuam voluntatem. Vnde & Ephe.1.dicitur, Prædeſtinati ſecundum propoſitum eius qui operatur omnia ſecũdum conſilium voluntatis ſuæ. Deinde cùm dicit, *Quod ſi eſſet &c.* Ducit ad aliud incõueniens quod eſt defectus integritatis corporis. Vnde primò ponit hoc inconueniens: dicens ꝙ ſi eſſent omnia vnũ membrum, vbi eſſet corpus, id eſt vbi eſſet integritas corporalis, quaſi dicat, non eſſet. Ita ſi omnes in eccleſia vnius conditionis & gradus eſſent, tolleretur perfectio & decor eccleſię quæ in Pſalm. deſcribitur. Circumamicta varietate. Secundò aſſerit veritatem contrariam, dicens, Nunc autem multa quidem ſunt membra, ſed vnum corpus quod ex omnibus integratur. Sic eccleſia ex diuerſis ordinibus conſtituitur. Vnde & Cantica ſexta deſcribitur, Terribilis vt caſtrorum acies ordinata. Deinde cùm dicit, *Non poteſt autem oculus, &c.* Ponit comparationem membrorum adinuicem. Et primò quantum ad neceſsitatem. Secundò quantũ ad cultũ membris adhibitũ, ibi, *Et quæ putamus, &c.* Tertiò quantum ad mutuam ſolicitudinem, ibi, *Sed in ipſum, &c.* Circa primũ duo facit. Primò proponit omnia mẽbra corporis eſſe neceſſaria, quamuis quædam ſint ignobilia. Secũdò ponit neceſsitatis cõparationem, ibi, *Sed multo magis, &c.* Oſtendit autem primò rationẽ neceſsitatis membrorum ſm duplicem differentiam. Primò quidem ſecundum differentiam membrorum deſeruientium motui. Vnde dicit, *Nõ poteſt autẽ oculus*, qui deſeruit cognitioni, & ſignificat cõtẽplatiuos, *Dicere manui*, quæ deſeruit motui, & ſignificat actiuos, *Opera tua non indigeo.* Indigent enim cõtemplatiui per opera actiuorũ ſuſtentari. Vnde & Luc.10. dicitur, Quod cùm Maria ſecus pedes dñi ſederet audiẽs verba eius, Martha ſatagebat circa frequens miniſterium. Secundò oſtendit idem ſm differentiam prælatorum, qui ſignificãtur per caput, & ſubditorum, qui ſignificãtur per pedes. Et hoc eſt quod ſubdit, *Aut*, iterum, *Caput*. i. prælatus, ſecundũ illud 1.Reg.15. Caput in tribus Iſrael factus es, *Non poteſt dicere pedibus*, i. ſubditis, *Non eſtis mihi neceſſarij*, quia vt dicitur Prouer.14. In multitudine populi dignitas regis. Deinde cùm dicit, *Sed multo magis, &c.* Cõparat diuerſa membra adinuicem quo ad neceſsitatem eorũ, dicens, ꝙ mẽbra corporis, quæ videntur eſſe infirmiora ſunt magis neceſſaria, ſicut inteſtina: ita etiã in eccleſia ſine officio aliquarũ abiectarum perſonarum, puta, agricultorum & aliorum huiuſmodi, præſens vita tranſiri non poſſet: quæ tamen poſſet duci ſine aliquibus excellentioribus perſonis contemplationi & ſapientiæ deputatis, quæ eccleſiæ deſeruiũt, ad hoc ꝙ ſit ornatior & melius ſe habens. Ex hoc enim aliquid dicitur neceſſariũ, quod eſt vtile ad finem. Illa verò quę ſunt nobiliſsima non ſe habent in ratione vtilium, ſed ſunt per ſeipſa appetenda vt fines. Et ideo dicitur Iob. 31. Si fructus terræ comedi abſq; pecunia, & animã agricolarũ eius afflixi. Deinde cùm dicit, *Et quæ putamus, &c.* Cõparat membra quantum ad exteriorem cultum. Et primò ponit diuerſitatem quæ diuerſis membris adhibetur. Secundò cauſam diuerſitatis aſsignat, ibi, *Deus tẽperauit, &c.* Cultus autem exterior membris adhibitus ad duo pertinet, ſcilicet ad honorem, ſicut ea quæ apponuntur ad ornatum, vt monilia, & inaures: & ad honeſtatem, ſicut quę apponũtur ad tegumentũ, vt brachę & alia huiuſmodi. Quãtum ergo ad primum cultũ dicit primò, *Et quæ putamus eſſe ignobiliora mẽbra corporis, his circundamus abundantiorem honorem*, i. maiorem ornatũ: ſicut auribus alicubi ſuſpenduntur inaures, oculis autẽ nihil apponitur, & pedibus apponuntur calceamenta depicta & gẽmatæ ſecundum illud Cant.7. Quàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis, filia principis. Manus autem nudę habentur. Et ſimiliter in eccleſia imperfectioribus ſunt magis cõſolationes adhibendæ, quibus perfectiores non egent. Vnde dicitur Eſa. 40. In brachio ſuo congregabit agnos, & in ſinu ſuo leuabit, fœtas ipſe portabit. Et 1. Petri.3. dicitur, Viri quaſi infirmiori vaſculo muliebri impartientes honorem. Secũdò proſequitur quantũ ad cultum honeſtatis dicens. *Et quæ inhoneſta ſunt, abũdantiorem honeſtatẽ habent*. ſ. per ſtudiũ humanum. Dicuntur autẽ membra aliqua inhoneſta in ſanctis, non propter aliquam peccati turpitudinẽ, ſed propter inobedientiã membrorum genitalium ſubſecutam ex peccato originali. Vel etiam ſunt ignobili vſui deputata, ſicut omnia mẽbra quæ deſeruiunt emiſsioni ſuperfluitatum, quibus abundantior honeſtas adhibetur dum ſtudioſius teguntur, quo non indigent membra nobilibus vſibus deputata. Vnde ſubdit, *Honeſta autem noſtra nullius egent*. ſ. exterioris honeſtatis: vnde nec faciei velamen apponitur. Et ſimiliter in eccleſia illi qui ſunt in aliquo culpabiles, ſunt admonendi & cuſtodiendi, ſecundum illud Eccle. 42. Super filiam luxurioſam confirma cuſtodiam. Et Gala. 6. dicitur, Si præoccupatus quis fuerit in aliquo delicto, vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis. illi autẽ qui ſunt abſq; culpa his non egent. Et eſt notandum quod triplicem defectum circa membra notauit, ſcilicet, inhoneſtatis, ignobilitatis, & infirmitatis. Quorum primum in membris eccleſiæ pertinet ad culpam. Secundum ad conditionem ſeruilem. Tertium ad ſtatũ imperfectionis. Deinde cùm dicit, *Et Deus tẽperauit, &c.* Ponit cauſam prędicti cultus, & primò aſsignat cauſam efficientem primam: licet enim homines taliter ſe habeant ad cultum membrorum, hoc tamen procedit ex ordinatione diuina. Vnde dicit, *Sed Deus temperauit corpus*, abundantiorem honorẽ tribuendo ei membro cui deerat. Nã homines hoc faciũt ex quodam diuino inſtinctu, ſm illud Iob.33. Aperit aures virorũ & erudiens eos inſtruit diſciplina. Secundo ponit cauſam finalem, dicens, *Vt non ſit ſchiſma in corpore*. Quod quidẽ ſequeretur ſi defectui membrorũ non ſubueniretur. hoc autẽ ſchiſma quantum ad membra corporis myſtici manifeſtè vitatur, dũ pax eccleſiæ cuſtoditur per hoc, ꝙ ſingulis ea quæ ſunt neceſſaria attribuuntur. Vnde & ſupra dictum eſt. cap. 1. Idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata. Sed quantũ ad membra corporis naturalis, ſchiſma eſſet in corpore ſi debita proportio membrorum tolleretur. Deinde cùm dicit, *Sed in idipſum, &c.* Ponit cõparationem mẽbrorum adinuicem quantum ad mutuam ſolicitudinẽ. Et primò proponit eam, dicẽs, Non ſolũm prædicta mẽbra operantur adinuicem, ſed etiam per ſe inuicem ſunt ſolicita in idipſum, id eſt, in vnitatẽ corporis cõſeruandi. Et hoc quidem manifeſtè in corpore naturali apparet. Nam quodlibet membrum, naturalem quandam inclinationem habet ad iuuamẽtum aliorum membrorum. Vnde & naturaliter homo opponit manum ad protegendum alia membra ab ictibus. Et ſimiliter alij fideles qui ſunt membra corporis myſtici pro ſe inuicem ſolicitudinem gerũt, ſecundũ illud Eccle.17. Vnicuiq; mãdauit Deus de proximo ſuo. Et Gal.6. Alter alterius onera portate. Secũdò ſpecificat hanc ſolicitudinem: & primò in malis in quibus magis eſt manifeſtũ. Vnde dicit, *Et ſi quid*. i. *Mali patitur vnum membrum, compatiuntur omnia mẽbra.* Quod quidem manifeſtũ eſt in corpore naturali. Nam vno membro languẽte, totum corpus quaſi langueſcit, & ad locum languoris confluunt ſpiritus & humores quaſi ad ſubueniendum. Et ſimiliter debet eſſe in fidelibus Chriſti, vt vnus malum alterius compatiatur, ſecundum illud Iob.30. Flebam quondam ſuper eo qui afflictus erat, & anima mea compatiebatur. Secundò in bonis, Vnde ſubdit, *Siue gloriatur*. i. quocunq; modo vigoratur, *Vnum membrũ, congaudent omnia mẽbra.* Quod etiã manifeſtum eſt in corpore naturali, in quo vigor vnius membri in iuuamentũ cedit alijs membris. Sic debet etiam eſſe in membris eccleſiæ, vt vnuſquiſq; bonis alterius congaudeat. Phil.2. Gaudeo & cõgratulor omnibus vobis. Ro.12. Gaudete cum gaudẽtibus, & flete cum flentibus. Deinde cùm dicit, *Vos autẽ eſtis*. Adaptat ſimilitudinem ad propoſitum. Et primò quantum ad corporis vnitatem, dicens, *Vos autem*, ſcilicet, qui eſtis in vnitate fidei cõgregati, *Eſtis corpus Chriſti*, ſm illud Eph.1. Ipſum dedit caput ſuper omnem eccleſiam quæ eſt corpus eius. Secundò quantum ad membrorum diſtinctionem, cùm ſubdit, Et eſtis membra de mẽbro. Quod poteſt intelligi tripliciter. Vno modo, ſic, Eſtis membra depẽdentia de Chriſto membro, quod quidem dicitur membrum ſecundum humanitatem, ſm quã præcipuè dicitur eccleſiæ caput. Nam ſecundum diuinitatem non habet rationem membri aut partis, cùm ſit commune bonũ totius vniuerſi. Alio modo ſic, *Vos eſtis mẽbra*, dependentia, *De mẽbro*, inquantum per me Chriſto acquiſiti eſtis: ſm illud ſuprà.4. In Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui. Tertio modo poſſet exponi vt deſignaretur diſtinctio & ſeries membrorum, vt ſit ſenſus, *Vos eſtis mẽbra de membro*, id eſt ita diſtinguimini & ordinamini ad inuicem, ſicut vnum membrum ad aliud. Deinde cùm dicit,

Et quoſ-

Et quoſdam quidem, &c. proſequitur de diſtinctione miniſtrationum. Circa quod tria facit. Primò aſsignat ordinē miniſtratinnum: ſecūdò manifeſtat earum diſtinctionem, ibi, *Nūquid apoſtoli omnes, &c.* Tertiò ordinat eorum affectioſe circa diuerſas adminiſtrationes & gratias, ibi, *Aemulamini autem, &c.* Circa primū duo facit. Primò ponit maiores ſeu principales amminiſtrationes. Secundò miniſtrationes ſecundarias, ibi, *Opitulationes, &c.* Maiores autem miniſtri in eccleſia ſunt apoſtoli, ad quorum officium tria pertinent, quorum primū eſt, authoritas gubernandi fidelem populum, quæ propriè pertinent ad officium apoſtolatus: ſecūdò facultas docendi: tertiò poteſtas miracula faciendi ad confirmationē doctrinæ: & de his trib⁹ habetur. Lucæ. 9. vbi dicitur, Conuocatis Ieſus duodecim apoſtolis dedit illis virtutem & poteſtatem ſuper omnia dæmonia, vt languores curarent & miſit illos prædicare regnū Dei. In omnibus autē poteſtatibus ſeu virtutibus ordinatis, illud quod eſt principale reſeruatur ſupremæ poteſtati. Alia verò etiam inferioribus communicātur. Poteſtas autē faciendi miracula, ordinatur ad doctrinā ſicut ad fidem: ſm illud Mar. vlti. Sermonem cōfirmanre ſequentibus ſignis. Doctrina aūt ordinatur ad gubernationem populi ſicut ad finem, ſm illud Hiere. 3. Dabo vobis paſtores ſm cor meū, & paſcent vos in ſcientia & doctrina. Et ideo primus gradus inter eccleſiaſtica miniſteria eſt apoſtolorū, quib⁹ ſpecialiter competit eccleſiæ regimen. Et propter hoc dicit, *Et Deus poſuit*, i. ordinatè collocauit in eccleſia, *Quoſdam*, ſcilicet in determinatis miniſterijs, ſm illud Ioā. 15. Poſui vos vt eatis. Primum *Quidem apoſtolos*, quorum regimini cōmiſu eccleſiam, ſm illud Lucę. 22. Ego diſpono vobis ſicut diſpoſuit mihi pater meus regnū. Vnde & Apoc. 21. Super duodecim fundamenta ciuitatis deſcribuntur. 12. apoſtolorū nomina. Propter quod & ipſi inter cæteros fideles primatum in ſpiritualibus gratijs obtinuerūt, ſm illud Ro. 8. Nos ipſi primitias ſpiritus habentes. Et quāuis ad apoſtolos præcipuè pertineat doctrinæ officium, quibus dictum eſt Mar. vlti. Eūtes docete oēs gentes: tamē alij in communionem huius officij aſſumuntur, quorum quidā per ſeipſos reuelationes à Deo accipiunt, qui dicuntur prophetæ: quidā verò de his quæ ſunt alijs reuelata populū inſtruūt, qui dicūtur doctores. Vnde ſubdit ſecūdò, *Prophetas*, qui etiā in nouo teſtamēto fuerūt. Quod enim dicitur Mat. 11. Lex & prophetæ vſq; ad Ioannem: intelligitur de prophetis qui futurum Chriſti aduētum prænūtiauerunt. Tertiò *Doctores*, vnde & Act. 13. dicitur, Erant in eccleſia quæ erat Antiochiæ, prophetę & doctores. Similiter etiam & gratia miraculorum fuit alijs cōmunicata quæ primitus à Chriſto data fuit apoſtolis. Vnde ſubdit, *Deinde virtutes*, qui. ſ. miracula faciunt circa ipſa elemēta mundi. Gal. 3. Operatur virtutes in nobis. Quātum aūt ad miracula quæ fiūt in corporibus humanis, ſubdit. Exinde gratias curationum, ſm illud Lucæ. 9. Vt languores curarēt. Deinde cūm dicit, *Opitulationes, &c.* Ponit minores ſiue ſecundarias adminiſtrationes, quarū quædam ordinātur ad regimen eccleſiæ, quod ad apoſtolatus dignitatem pertinere diximus. Quædam verò ad doctrinam. Ad regimen eccleſiæ pertinent in generali quædam opitulationes. i. illi qui opem ferunt maioribus prælatis in vniuerſali regimine, ſicut archidiaconi epiſcopis, ſm illud Phil. 4. Adiuua illas quæ mecū laborauerunt in euangelio cum Clemente & cęteris adiutoribus meis. In ſpeciali autē ponit gubernationes, ſicut ſunt parochiales ſacerdotes, quibus cōmittitur gubernatio aliquarū particularium plebium. Prouer. 11. Vbi nō eſt gubernator, corruet populus. Ad doctrinam autem pertinet ſecūdario, quod ſubdit, *Linguarū genera*, quantum ad illos qui varijs linguis loquuntur magnalia, vt dicit Act. 2. Ne ſcilicet propter varietatē idiomatū euangelica doctrina impediretur. Quantum verò ad ammouendum impedimētum doctrinę, quod poſſet prouenire ex obſcuritate ſermonū, ſubdit, *Interpretationes ſermonum*, infrà. 14. Qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. Deinde cūm dicit, *Nūquid omnes apoſtoli, &c.* Manifeſtat diſtinctionem predictarū miniſtrationū, dicens, Nunquid omnes in eccleſia ſunt apoſtoli? quaſi dicat, Nō, *Nūquid omnes prophetæ, &c.* Ex quo patet diuerſitas harū adminiſtrationū. Eccle. 33. In multitudine diſciplinę domini ſeparauit eos. Et 37. Nō omnia omnib⁹ expediūt. Deinde cūm dicit, *Aemulamini autē, &c.* Ordinat eorum affectum circa prædicta ſpiritualia dona dicens, Cum multa ſint dona ſpiritusſancti, vt dictum eſt. *Aemulamini*, id eſt deſiderate, *Chariſmata meliora*, i. gratias potiores, vt ſcilicet magis deſideretis ea quæ ſunt meliora, puta, prophetiam quā donum linguarum, vt infra. 13. dicetur. 1. ad Theſſ. vlti. Omnia probare, quod bonum eſt tenete. Et ne in pręmiſsis donis eorum affectus quieſceret, ſubdit, *Et adhuc excellentiorem viam demonſtro.* ſ. charitatem qua directius in Deum itur. Pſal. Viam mādatorum tuorū cucurri. Eſa. 30. Hæc eſt via, ambulate in ea.

CAPIT. XIII. LEC. I.

Charitatem omnibus gratuitis præfert, ſine qua etiam gratuita, infirma, imò vana eſſe affirmat.

SI linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, factus ſum velut æs ſonans, aut cimbalū tinniens. Et ſi habuero prophetiam, & nouerim myſteria omnia, & omnē ſcientiam: & ſi habuero omnem fidem ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil ſum. Et ſi diſtribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & ſi tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt.

Apoſtolus gratiarum gratis datarū diſtinctionem aſsignauit, & miniſtrationum in quibus membra eccleſiæ diſtinguuntur: hic agit de charitate quę inſeparabiliter concomitatur gratiam gratum facientem. Et quia promiſerat eis ſe demonſtraturum viam excellentiorem, oſtēdit præeminentiā charitatis ad cætera gratuita dona. Et primò quantum ad neceſsitatem, quia. ſ. ſine charitate alia dona gratuita non ſufficiunt. Secūdò quantum ad vtilitatē, quia. ſ. per charitatē omnia mala vitantur & omnia bona agūtur, ibi, *Charitas patiens eſt, &c.* Tertiò quantū ad permanentiā, ibi *Charitas nunquā excidit, &c.* Omnia aūt dona gratuita reducere videtur Apoſtolus ad tria. Nā primo oſtēdit ꝙ donum linguarū quod pertinet ad locutionem, ſine charitate non valet. Secundo ꝙ etiam nō valent ea quę pertinent ad cognitionē, ibi, *Et ſi habuero prophetiā, &c.* Tertiò oſtendit idem de his quę pertinēt ad operationē, ibi, *Et ſi diſtribuero in cibos pauperū, &c.* Erat aūt apud Corint. multū deſiderabile donum linguarū, vt infrà. 14. patebit: & ideo ab eo incipiens, dicit, Promiſi me demonſtraturum excellentiorem viam: & hoc primò patet in dono linguarum, quia, *Si linguis hominum.* ſ. omnium, *Loquar.* i. ſi habuero donum gratię, per quod loqui poſsim linguis omniū hominum, & ad maiorē abundantiā, ſubdit, *Et angelorū, charitatem autē non habeam factus ſum velut æs ſonās aut cimbalum tinniens,* recta cōparatione vtitur. Anima enim per charitatē viuit quæ viuit Deo, qui eſt animæ vita, ſm illud Deut. 30. Ipſe eſt vita tua. Vnde & 1. Io. 3. dicitur, Trāſlati ſumus de morte ad vitam, qm̄ diligimus fratres, qui non diligit manet in morte. Rectè ergo cōparat loquelam charitate carentē, ſono rei mortuæ. ſ. æris aut cimbali, quia licet clarum ſonum reddat, nō tn̄ eſt viuus ſed mortuus: ita ēt locutio hominis charitate carentis, quantūcunq; ſit diſerta, tamen habetur pro mortua, quia non proficit ad meritū vitæ æternæ. Eſt aūt differentia inter æs ſonans & cimbalum tinniens, quia æs cūm ſit planum ex percuſsione ſimplicem ſonū emittit. Cimbalum autem cūm ſit concauum ex vna percuſsione ſonū multiplicat, quod pertinet ad tinnitum. Aeri ergo cōparantur qui veritatē ſimpliciter pronuntiant, cimbalo verò qui veritatē multiplicant & pronuntiant multas rōnes & ſimilitudines apponendo, & concluſiones plurimas eliciendo, quæ tn̄ omnia ſine charitate habentur, vt mortua. Conſiderandum eſt aūt quæ linguæ angelorum dicantur. Nam cūm lingua ſit membrū corporeum & ad eius vſum pertineat donum linguarum, quod interdum lingua dicitur, vt patebit infrà. 14. Neutrū videtur angelis competere qui membra non habent. Poteſt ergo dici ꝙ per angelos intelliguntur homines angelorum officium habentes, qui, ſcilicet, alijs hominibus diuina annūtiant, ſecundum illud Mala. 2. Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem requirunt ex ore eius, quia angelus domini exercituum eſt. Sub hoc ergo ſenſu dicitur. Si linguis hominum loquar & angelorū. i. non ſolùm minorum, ſed etiam maiorum qui alios docent. Poteſt etiam intelligi de ipſis incorporeis angelis, prout in Pſal. dicitur, Qui facit angelos ſuos ſpiritus.

Et quanuis

Et quanuis nõ habeant linguã corpoream, per ſimilitudinem tamẽ lingua in eis dici poteſt vis, qua manifeſtãt alijs quod habent in mente. Eſt autẽ ſciendum ꝙ in cognitione mentis angelicę aliquid eſt, de quo ſuperiores angeli nõ loquuntur inferioribus, neq; ecõuerſo. ſ. ipſa diuina eſſentia quam omnes immediatẽ vidẽt Deo ſe omnibus mõſtrante: ſm illud Hiere. 31. Nõ docebit vltra vir proximum ſuũ & vir fratrem ſuum, dicens, Cognoſce dñm. Omnes enim cognoſcent me à minimo vſq; ad maximũ eorũ. Aliquid autem eſt in cognitione mẽtis angelicæ, de quo ſuperiores loquuntur inferioribus, ſed non econuerſo. Et huiuſmodi ſunt diuinæ prouidentiæ myſteria, quorum plura cognoſcunt in ipſo Deo ſuperiores, qui clarius eũ vidẽt quã inferiores. Vnde ſuperiores de huiuſmodi inferiores inſtruũt vel illuminãt, quod locutio poteſt dici. Aliquid verò eſt in cognitione mentis angelicæ, de quo ſuperiores loquuntur inferioribus, & econuerſo: & huiuſmodi ſunt occulta cordium: quæ ex libero arbitrio dependent, quæ ſoli Deo patent: & his quorum ſunt ſm illud ſuprà. 2. Quę ſunt hominis, nemo nouit niſi ſpirit⁹ hominis qui in ipſo eſt. Quę in notitiam alterius deueniunt, eo cuius ſunt manifeſtãte, ſiue ſit inferior, ſiue ſuperior. Fit autem huiuſmodi manifeſtatio dum inferior angelus ſuperiori loquitur, nõ per illuminationem, ſed per quẽdam ſignificationis modũ. Eſt enim in quolibet angelo aliquid quod naturaliter ab altero angelo cognoſcitur. Dum ergo id quod eſt naturaliter notum, proponitur vt ſignum eius quod eſt ignotũ, manifeſtatur occultum: & talis manifeſtatio dicitur locutio ad ſimilitudinem hominũ, qui occulta cordium manifeſtant alijs per voces ſenſibiles, aut per quodcunq; aliud corporale exterius apparens. Vnde & ea quæ ſunt in angelis naturaliter nota, inquãtum aſſumuntur ad manifeſtationem occultorum, dicuntur ſigna vel nutus. Poteſtas autem manifeſtãdi conceptum ſuum hoc modo methaphoricè lingua nominatur. Deinde cùm dicit, *Et ſi habuero, &c.* oſtendit idẽ de his quæ pertinent ad cognitionem. Eſt autem attendendũ ꝙ ſuprà propoſuit quatuor dona gratuita ad cognitionem pertinentia. ſ. ſapientiam, ſcientiam, fidem & prophetiam. Incipit ergo hìc à prophetia, dicens, *Et ſi habuero prophetiã.* per quam diuinitus occulta reuelantur: ſm illud 2. Petri. 1. Non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia, ſed ſpiritu ſancto inſpirati, locuti ſunt ſancti Dei homines. Secundò quantũ ad ſapientiã, ſubdit, *Et nouerim omnia myſteria.* i. occulta diuinitatis, quod pertinet ad ſapientiã: ſm illud ſuprà. 2. Loquimur Dei ſapientiam in myſterio abſconditam. Tertiò quantũ ad ſcientiam, dicit, *Et omnem ſcientiam,* ſiue humanitus acquiſitã, ſicut habuerunt philoſophi: ſiue diuinitus infuſam, ſicut habuerũt eam apoſtoli. Sap. 7. Dedit mihi eorũ quæ ſunt veram ſciẽtiam. Quartò quantum ad fidem, ſubdit, *Et ſi habuero omnem fidem ita vt montes transferã.* Poteſt autẽ exponi id ꝙ dicit, *Omnem fidẽ,* i. omnium articulorũ: ſed melius eſt vt exponatur, *Omnem* id eſt perfectam fidem, propter illud quod ſubditur, *Ita vt montes transferam.* Dicitur enim Mat. 17. Si habueritis fidẽ ſicut granũ ſinapis, dicetis monti huic, tranſi hinc, & tranſibit. Et quanuis granum ſinapis ſit minimum quantitate, non tñ intelligitur parua, ſed perfecta fides grano ſinapis comparari. Dicitur enim Matt. 21. Si habueritis fidem, & non hæſitaueritis, non ſolùm de ficulnea facietis, ſed etiam ſi mõti huic dixeritis, tolle & iacta te in mari, fiet. Fides ergo quæ nõ hæſitat, grano ſinapis comparatur, quod quantò magis atteritur, tãtò magis eius fortitudo ſentitur. Obijciunt aũt aliqui ꝙ cum multi ſancti perfectã fidem habuerunt, nullus legitur montes tranſtuliſſe, ꝙ quidem ſoluitur per id quod ſuprà. 12. dictũ eſt. Vnicuiq; datur manifeſtatio ſpiritus ad vtilitatẽ. Illo .n. modo, loco & tẽpore miracula per gratiã ſpiritus ſancti fiunt, quo eccleſiæ requiritur vtilitas. Fecerunt autem ſancti multa maiora, ꝙ tranſlationem montium, prout erat fidelibus vtile, putà ſuſcitando mortuos, diuidẽdo mare & alia huiuſmodi opera faciẽdo. Et hoc etiam feciſſent, ſi neceſſitas affuiſſet. Poteſt etiã hoc transferri ad expulſionem dæmonum de humanis corporibus, qui montes dicũtur propter ſuperbiam. Hie. 13. Antequam offendant pedes veſtri ad montes caliginoſos, ecce ego ad te mons peſtifer, qui corrumpis vniuerſam terram. Attribuitur aũt operatio miraculorum fidei non hęſitanti: quia fides innititur omnipotentię, per quã miracula fiunt, Si, inquam, habuero omnia prædicta ad perfectionẽ intellectus pertinentia, *Charitatẽ autẽ non habuero,* per quã perficitur volũtas, *Nihil ſum,* ſcilicet ſm eſſe gratiæ, de quo dicitur Ephe. 2. Ipſius ſumus factura creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis. Vnde & contra quendam dicitur Eze. 28. Nihil factus es & nõ eris in perpetuum. Quod quidem fit propter defectum charitatis, per quam homo bene vtitur intellectu perfecto. Sine charitate aũt eius vſus bonus non eſt. Vnde & ſuprà. 8. dicitur, ꝙ ſcientia inflat, charitas ædificat. Eſt autem notãdum ꝙ Apoſtolus hic loquitur de ſapientia & ſcientia, ſm ꝙ pertinet ad dona gratiæ gratis datæ, quę ſine charitate eſſe poſſunt. Nam ſecundũ quod cõputantur inter ſeptem dona ſpiritusſancti, nunquam ſine charitate habentur. Vnde & Sap. 1. dicitur, In maliuolã animam non intrabit ſapientia. Et Sap. 10. dicitur, Dedit illi ſcientiam ſanctorum. De prophetia autem & fide, manifeſtum eſt, ꝙ ſine charitate haberi poſſunt. Sed notãdum eſt hic ꝙ fides firma, etiam ſine charitate miracula facit. Vnde Mat. 7. Nõne in nomine tuo prophetauimus, & multas virtutes fecimus? dicitur, Nunquam noui vos. Spiritus enim ſanctus òperatur virtutes etiam per malos, ſicut & per eos loquitur veritatem. Deinde cùm dicit, *Et ſi diſtribuero, &c.* oſtendit idem in his quæ pertinent ad opera quæ cõſiſtunt in hoc ꝙ homo faciat bona, ſecundum illud Gala. 6. Bonũ facientes, non deficiamus in hoc ꝙ patienter ſuſtineat mala, ſecundum illud Pſal. Bene patientes erũt, vt annunciẽt. Inter cætera verò bona opera magis commendantur opera pietatis, ſecundum illud 1. ad Timo. 4. Pietas ad omnia vtilis eſt. Circa quod opus quatuor conditiones deſignat. Quarum prima eſt, ꝙ opus pietatis non tantùm congregetur in vnum, ſed diuidatur in plures, ſecundum illud Pſal. Diſperſit, dedit pauperib⁹. Et hoc deſignatur, cùm dicitur *Si diſtribuero.* Secundò vt opus pietatis fiat ad ſubueniendũ neceſſitati, non ad ſeruiendum ſuperfluitati: ſecundum illud Eſa. 58. Frange eſurienti panem tuum, & hoc deſignatur, cùm dicitur, *In cibos pauperum.* Tertiò vt opus pietatis exhibeatur indigentibus: ſecũdum illud Luc. 14. Cùm facis conuiuium, voca pauperes: & hoc deſignatur, cùm dicitur, *Pauperum.* Quartò ad perfectionẽ pertinet, vt homo omnia bona ſua in opera pietatis expendat: ſecũdum illud Matth. 19. Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia, quæ habes, & da pauperibus: & hoc deſignatur, cùm dicitur, *Omnes facultates meas.* Inter mala verò quę quis ſuſtinet patienter, potiſſimum eſt martyrium. Vnde dicitur Matth. 5. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiã. Quod etiam quadrupliciter commendat. Primò quidem, quia laudabilius eſt quod neceſſitate imminente, putà propter defenſionem fidei, ſeipſum offerat paſſioni, quam ſi deprehẽſus patiatur. Et ideo dicit, *Si tradidero.* Sicut & de Chriſto dicitur Epheſios. 5. Tradidit ſemetipſum pro nobis. Secundo quia grauior eſt corporis humani iactura, quàm rerum, de quo tamen quidam commendantur. Hebreo. 4. Rapinam bonorum veſtrorum cùm gaudio ſuſtinuiſtis. Et ideo dicit, *Corpus.* Eſa. 5. Dedi corpus meum percutientibus. Tertio laudabilius eſt quòd aliquis exponat corpus ſuum ſupplicio, quàm corpus filij vel cuiuſcunq; propinqui, de quo tamen commendatur quædam mulier. 2. Macha. 7. Supra modum videtur mirabilis & bonorum memoria digna quæ percuntes ſeptem filios ſub vnius diei tẽpore cõſpiciens, bono animo ferebat. Et ideo dicit, *Meum.* Iudith. 5. Qui propria voluntate obtuliſtis vos diſcrimini pro dño. Quartò redditur martyrium laudabilius ex acerbitate pœnę, de quo ſubditur, *Ita vt ardeã,* ſicut Laurẽtius. Eccle. 48. Quaſi ignis effulgẽs & thus ardens in igne. Si, inquã, prædicta opera tam excellentia fecero, *Charitatem autem non habuero,* vel quia ſimul cũ prædictis operibus adeſt voluntas peccandi mortaliter: vel quia fiunt propter inanẽ gloriam, *Nihil mihi prodeſt,* ſcilicet quantum ad meritum vitæ æternæ, quæ ſolis diligẽtibus Deũ repromittitur: ſm illud Iob. 37. Annũtiat de ea amico ſuo ꝙ poſſeſſio eius ſit. Et notandum ꝙ locutionẽ, quæ eſt vox animalis, ſi ſit ſine charitate, comparat non exiſtenti, opera autem quæ fiunt propter finem, ſi ſint ſine charitate, dicit eſſe infructuoſa. Sap. 3. Vacua eſt ſpes eorum & labores ſine fructu.

Angelorum lingua, quæ.

LECTIO SECVNDA.

Oſtenditur per charitatem omnia opera virtutis impleri.

Charitas

CHaritas patiens eſt, benigna eſt. Charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non eſt ambitioſa, non quærit quæ ſua ſunt, non irritatur, non cogitat malũ, non gaudet ſuper iniquitate, congaudet autem veritati. Omnia ſuffert, omnia credit, omnia ſperat, omnia ſuſtinet.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit charitatem eſſe adeo neceſſariam q᷑ ſine ea nullum ſpirituale donum ſufficiat ad ſalutem: hic oſtendit eam adeò eſſe vtilẽ & efficacis virtutis, quod per eã cuncta opera virtutis implétur. Et primò præmittit duo quaſi generalia. Secũdò ſubiungit in ſpeciali virtutum opera, quę per charitatem implentur, ibi *Charitas non æmulatur, &c.* Circa primũ duo facit. Nam omnis virtus cõſiſtit in hoc quod aliquis in operando bene ſe habeat in ſuſtinendo mala, vel in operando bona. Quantum ergo ad tolerantiã malorum, dicit, *Charitas patiens eſt*, i. facit patienter tolerari mala. Cum enim homo diligit aliquẽ propter eius amorem, de facili tolerat quæcunq; difficilia. Et ſimiliter qui diligit Deum, propter eius amorem patiẽter tolerat quæcũq; aduerſa. Vnde & Cant. 8. dicitur, Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem, nec flumina obruent eam. Iaco. 1. Patientia opus perfectum habet. Quantum autem ad operationem bonorum, ſubdit, *Benigna eſt*, Benignitas autẽ dicitur quaſi bona igneitas, vt. ſ. ſicut ignis liquefaciendo effluere facit, ita charitas hoc efficit, vt bona quæ homo habet, nõ ſibi ſoli retineat, ſed ad alios deriuet, ſm illud Prou. 5. Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. Quod quidẽ charitas facit. Vnde 1. Io. 3. dicitur, Qui habuerit ſubſtantiam huius mundi, & viderit fratrem ſuum neceſſe habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? Vnde & Ephe. 4. dicitur, Eſtote inuicẽ benigni & miſericordes. Et Sap. 1. dicitur, Benignus eſt ſpiritus ſapientiæ. Deinde cùm dicit, *Charitas non æmulatur, &c.* Proponit in ſpeciali virtutũ opera, quæ charitas efficit, & quia ad virtutẽ duo pertinẽt, ſcilicet abſtinere à malo & facere bonũ, ſm illud Pſal. Declina à malo & fac bonum: & Eſa. 1. Quieſcite agere peruerſe, diſcite benefacere. Primò oſtẽdit quomodo charitas facit omnia mala vitare. Secundo quomodo facit omnia bona efficere, ibi, *Congaudet autem veritati, &c.* Malum autẽ efficaciter nõ poteſt homo Deo facere, ſed ſolùm ſibi & proximo, ſecundum illud Iob. 35. Si peccaueris quid ei nocebis? Et poſtea ſubditur, Homini qui ſimilis tui eſt, nocebit impietas tua. Primò ergo oſtendit quomodo per charitatem vitãtur mala, quę ſunt contra proximum. Secundò quomodo vitãtur mala quibus aliquis deordinatur in ſeipſo, ibi, *Nõ inflatur, &c.* Malum autẽ quod eſt contra proximum, poteſt eſſe in affectu & in effectu. In affectu autem præcipuè eſt cum per inuidiam quis dolet de bonis proximi, quod directè contrariatur charitati, ad quã pertinet quod homo diligat proximum ſicut ſeipſum, vt habetur Leui. 19. Et ideo ad charitatem pertinet, vt ſicut homo gaudet de bonis proprijs, ita gaudeat de bonis proximi. Ex quo ſequitur quod charitas excludat inuidiã. Et hoc eſt quod dicit, *Charitas non æmulatur*, i. non inuidet, quia ſcilicet facit cauere inuidiam. Vnde & in Pſal. dicitur, Noli æmulari in malignantibus. Et Prouerb. 25. Non æmuletur cor tuum peccatores. Quãtum ad effectum, ſubdit, *Non agit perperam*, id eſt peruerſe contra aliquem. Nullus enim iniuſtè agit contra illum quem diligit ſicut ſeipſum. Eſa. 1. Quieſcite agere peruerſe. Deinde cùm dicit, *Non inflatur, &c.* Oſtendit quomodo charitas facit vitare mala quibus aliquis deordinatur in ſeipſo. Et primò quantum ad paſſiones. Secũdò quantum ad electionẽ, ibi, *Non cogitat malum.* Oſtendit ergo primò q᷑ charitas repellit inordinatã paſſionem quantum ad tria. Primo quidẽ quãtum ad ſuperbiam, quę eſt inordinatus appetitus propriæ excellentiæ. Tunc autem inordinatè ſuam excellentiã quis appetit, quando nõ ſufficit ei cõtineri in eo gradu, qui ſibi eſt à Deo præſtitus. Et ideo dicitur Eccle. 10. Initium ſuperbiæ hominis, apoſtatare à Deo. Quod quidem fit, dum homo non vult contineri ſub regula ordinationis diuinæ. Et hoc repugnat charitati, qua quis ſuper omnia Deum diligit. Col. 2. Inflatus ſenſu carnis ſuæ, & nõ tenẽs caput, &c. Rectè autẽ ſuperbia inflationi comparatur. Nam id, quod inflatur, non habet ſolidam magnitudinem, ſed apparentẽ: ita ſuperbi videntur quidem eſſe ſibi magni, cùm tamẽ vera magnitudine careant, quæ non poteſt eſſe abſq; ordine diuino. Sap. 4. Dirumpet illos inflatos ſine voce. Eſt autem principalis ſuperbiæ filia, ambitio, per quam aliquis quærit præeſſe: quam etiã charitas excludit, quæ potius proximis eligit miniſtrare: ſm illud Gal. 5. Per charitatẽ ſpiritus ſeruite inuicem. Et ideo ſubdit, *Non eſt ambitioſa*, id eſt facit hominem ambitionẽ vitare. Eccle. 7. Noli quærere ab homine ducatũ, neq; à rege cathedram honoris. Secũdò oſtendit quomodo charitas excludit inordinationẽ cupiditatis, cũ dicit, *Non quærit quæ ſua ſunt*, vt intelligatur cũ præciſione. i. neglectis bonis aliorũ: nã qui diligit alios ſicut ſeipſum bona aliorũ quęrit, ſicut & ſuiipſius. Vnde & ſuprà 10. Apoſtolus dixit, Non quęrẽs quod mihi vtile eſt, ſed quod multis vt ſalui fiant. Cõtra quod de quibuſdam dicitur Phil. 2. Omnes quæ ſua ſunt quærũt, non quæ Ieſu Chriſti. Poteſt & aliter intelligi, non quærit quæ ſua ſunt. i. non repetit ea quæ ſunt ſibi ablata. ſ. in iudicio cum ſcandalo: quia magis amat ſalutem proximi, q̃ pecuniã: ſecundũ illud Phil. vlti. Non quæro datum, ſed requiro fructum abũdantem in iuſtitia veſtra. Quod tamen qualiter intelligendũ ſit, ſupra 6. dictum eſt. Tertiò oſtendit quomodo charitas excludit inordinationem iræ, dicens, *Non irritatur*, i. non prouocatur ad iram. Eſt enim ira inordinatus appetitus vindictæ. Ad charitatem autẽ pertinet magis remittere offenſas q̃ ſupra modum aut inordinatè vindicare: ſm illud Col. 3. Donãtes vobiſmetipſis, ſi quis aduerſus aliquem habet quærelam. Iaco. 1. Ira viri iuſtitiã Dei non operatur. Deinde cũ dicit, *Non cogitat, &c.* oſtendit quomodo per charitatẽ excluditur inordinatio electionis. Eſt autẽ electio, vt dicitur in 3. Ethic. appetitus præconſiliati. Tunc ergo homo peccat ex electione, & non ex paſſione, quando ex cõſilio rationis affectus eius prouocatur ad malũ. Charitas ergo primo quidem excludit peruerſitatem conſilij. Et ideo dicit, *Non cogitat malum*. i. non permittit excogitare quomodo aliquis perficiat malum. Mich. 2. Væ qui cogitatis inutile & operamini malum in cubilibus veſtris. Eſa. 1. Auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis. Vel charitas non cogitat malum, quia nõ permittit hominem per varias ſuſpitiones, & temeraria iudicia cogitare malum de proximo. Matt. 9. Vt quid cogitatis mala in cordibus veſtris? Secũdò charitas excludit inordinatum affectũ malorum, cũ dicit, *Nõ gaudet ſuper iniquitate.* Ille enim qui ex paſſione peccat, cum quodam remorſu & dolore peccatum committit, ſed ille qui peccat ex electione, gaudet ex hoc ipſo quod peccatum committit, ſecundum illud Prouer. 2. Qui lætantur cum malè fecerint, & exultant in rebus peſſimis. Hoc autẽ charitas impedit inquantum eſt amor ſummi boni, cui repugnat omne peccatum. Vel dicit q᷑ charitas nõ gaudet ſuper iniquitate, ſcilicet, à proximo commiſſa, quinimo de ea luget inquantũ cõtrariatur proximorũ ſaluti quã cupit. 2. Cor. 12. Ne iterum cùm venero humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos ex his, qui ante peccauerunt. Deinde cùm dicit, *Congaudet autem, &c.* Oſtendit quomodo charitas facit operari bonũ. Et primò quãtum ad proximum. Secundò quantum ad Deũ, ibi, *Omnia credit*, &c. Quãtum ad proximum autem, homo operatur bonum dupliciter. Primò quidem gaudendo de bonis eius. Et quantũ ad hoc dicit, *Congaudet autem veritati*, ſ. proximi, vel vitæ, vel doctrinæ, vel iuſtitiæ, ex eo q᷑ proximũ diligit ſicut ſeipſum: in ſecunda Ioan. Gauiſus ſum valde venientibus fratribus & teſtimoniũ perhibentibus veritati tuæ, ſicut in charitate ambulas. Secũdò in hoc q᷑ homo mala proximi ſuſtinet prout decet. Et quantum ad hoc dicit, *Omnia ſuffert*. i. abſq; turbatione ſuſtinet omnes defectus proximorũ, vel quæcunq; aduerſa. Rom. 15. Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere. Gal. 6. Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti, ſcilicet charitatem. Deinde cũ dicit, *Omnia credit.* Oſtendit quomodo charitas faciat operari bonum in comparatione ad Deũ. Quod quidem fit præcipuè per virtutes theologicas, quæ habẽt Deũ pro obiecto. Sunt autem præter charitatem duæ virtutes theologicæ, vt infrà dicitur, ſcilicet fides & ſpes. Quantum ergo ad fidem, dicit, *Omnia credit*, ſcilicet quę diuinitus traduntur. Gene. 15. Credidit Abraham Deo, & reputatũ eſt ei ad iuſtitiam. Credere verò omnia quæ ab homine dicuntur, eſt leuitatis, ſm illud Eccle. 19. Qui cito credit, leuis eſt corde. Quãtum autem ad ſpem dicit, Omnia ſperat, quę. ſ. promittuntur à Deo. Eccle. 2. Qui timetis Deum ſperate in

tum. Et ne ſpes frangatur per dilationem, ſubdit, *Omnia ſuſtinet*, i. patienter expectat quæ promittuntur à Deo quanuis dilata, ſecundum illud Abac. 2. Si morã fecerit expecta eum. Pſal. Confortetur cor tuum & ſuſtine dominum.

LECTIO TERTIA.

Permanentia charitatis ſuper gratuita declaratur, & hoc quaſi per quandam ſimilitudinem paruuli ad perfectum virum, probatur.

CHaritas nunquam excidit: ſiue prophetiæ euacuabuntur, ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue ſcientia deſtruetur. Ex parte enim cognoſcimus, & ex parte prophetamus. Cũ autem venerit quod perfectum eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. Cùm eſſem paruulus, loquebar vt paruulus, ſapiebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus. Quando autem factus ſum vir, euacuaui quæ erant paruuli.

Poſtquã Apoſt. oſtendit quod charitas excellit alia dona ſpiritusſancti neceſsitate & fructuoſitate: hic oſtẽdit excellentiam charitatis ad alia dona quantũ ad permanentiã. Et circa hoc tria facit. Primò proponit differentiam charitatis ad alia dona ſpiritusſancti, quantum ad permanentiã. Secundò probat quod dixerat, ibi, *Ex parte enim cognoſcimus, &c.* Tertiò infert concluſionẽ intentam, ibi, *Nunc autẽ manent, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit permanentiam charitatis. Secundò ceſſationem aliorum donorũ, ibi, *Siue prophetiæ, &c.* Dicit ergo primò, *Charitas nunquã excidit.* Quod quidam malè intelligentes, in errorẽ ceciderunt, dicentes, quod charitas ſemel habita, nunquã poteſt amitti, cui videtur conſonare quod dicitur. 1. Ioan. 3. Omnis qui natus eſt ex Deo, peccatum nõ facit, quoniam ſemen ipſius in eo manet: ſed huius dicti primò quidẽ ſententia falſa eſt. Poteſt tamen aliquis charitatem habens, à charitate excidere per peccatũ: ſecundũ illud Apoc. 2. Charitatem tuam primam reliquiſti. Memor eſto itaque vnde excideris, & age pœnitẽtiam. Et hoc ideo eſt, quia charitas recipitur in anima hominis ſecundũ modum ipſius, vt. ſc. poſsit ea vti, vel non vti. Dum verò ea vtitur homo peccare non poteſt: quia vſus charitatis eſt dilectio Dei ſuper omnia: & ideo nihil reſtat propter quod homo Deũ offendat: & per hunc modũ intelligitur verbũ Io. inductum. ſecundò, prædicta ſententia non eſt ſecundũ intentionẽ Apoſt. quia non loquitur hic de ceſſatione donorum ſpiritualium per peccatum mortale, ſed potius de ceſſatione donorũ ſpiritualium, quæ pertinent ad hanc vitã per gloriã ſuperuenientem. Vnde ſenſus Apoſt. eſt, Charitas nunquã excidit quia, ſ. ſicut eſt in ſtatu viæ, ita permanebit in ſtatu patriæ & cum augmento: ſm illud Eſa. 31. Dixit dñs cuius ignis eſt in Sion. ſ. in eccleſia militante, & caminus eius in Ieruſalẽ. i. in pace cæleſtis patriæ. Deinde cùm dicit, *Siue prophetiæ, &c.* proponit ceſſationem aliorum donorum ſpiritualiũ, & ſpecialiter eorum quæ præcipua videntur. Primò quantum ad prophetiam, dicit *Siue prophetiæ euacuabuntur*, i. ceſſabunt, quia. ſ. in futura gloria prophetia locum non habebit propter duo. Primò quidem quia prophetia reſpicit futurum, ſtatus autem ille non expectabit aliquid in futurũ, ſed erit finale complementum omnium eorum quæ antè fuerant prophetata. Vnde in Pſal. dicitur, Sicut audiuimus ſcilicet per prophetas, ita & vidimus præſentialiter in ciuitate dñi virtutum. Secundò quia prophetia eſt cum cognitione figurali & enigmatica, quæ ceſſabit in patria. Vnde dicitur Nume. 12. Si quis fuerit inter vos propheta domini per ſomnium aut in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum. Et Oſeę 12. In manibus prophetarum aſsimilatus ſum. Secundò quantum ad donum linguarum, dicit, *Siue linguæ ceſſabunt.* Quod quidem non eſt intelligendum quantũ ad ipſa membra corporea, quæ linguæ dicuntur, vt dicitur infra 15. Mortui reſurgent incorrupti. i. abſq; diminutione membrorum. Neq; autem intelligendum eſt quantum ad vſum linguæ corporeæ. Eſt enim futura in patria laus vocalis, ſecundum illud Pſal. Exultationes Dei in gutture eorum, vt gloſa ibidem exponit. Eſt ergo intelligendum quantũ ad donum linguarum, quo. ſ. aliqui in primitiua eccleſia linguis varijs loquebantur, vt dicitur Act. 2. In futura enim gloria, quilibet, quamlibet linguam intelliget. Vnde non erit neceſſarium varijs linguis loqui. Nam etiã à primordio generis humani, vt dicitur Gen. 11. Vnus erat ſermo, & vnum labium omnibus, quod multò magis erit in vltimo ſtatu, in quo erit vnitas conſummata. Tertio quantum ad ſcientiã, ſubdit, *Siue ſcientia deſtruetur.* Ex quo quidam accipere voluerunt quod ſcientia acquiſita totaliter perditur cum corpore. Ad cuius veritatis inquiſitionẽ cõſiderare oportet, quod duplex eſt vis cognitiua. ſ. vis ſenſitiua & vis intellectiua. Inter quas eſt differentia, quia vis ſenſitiua eſt actus organi corporalis: & ideo neceſſe eſt q; deſinat corpore corrupto: vis autẽ intellectiua non eſt actus alicuius organi corporei, vt probatur in tertio de anima, & ideo neceſſe eſt quod maneat corpore corrupto. Si ergo aliquid ſcientiæ acquiſitæ conſeruetur in parte animæ intellectiuæ, neceſſe eſt q; id permaneat poſt mortem. Quidam ergo poſuerunt q; ſpecies intelligibiles non cõſeruantur in intellectu poſsibili, niſi quandiu intelligit. Conſeruantur autem ſpecies fantaſmatum in potentijs animæ ſenſitiuæ, puta in memoratiua & imaginatiua. Ita ſcilicet q; ſemper intellectus poſsibilis quando de nouo vult intelligere, etiã quę prius intellexit, indiget abſtrahere à fantaſmatibus per lumen intellectus agentis, & ſm hoc conſequẽs eſt q; ſcientia hic acquiſita non remaneat poſt mortem. Sed hæc poſitio, eſt primò quidẽ contra rationem. Manifeſtum eſt enim q; ſpecies intelligibiles in intellectu poſsibili recipiũtur ad minus dũ actu intelligit. Quod autem recipitur in aliquo, eſt in eo per modum recipiẽtis. Cùm ergo ſubſtantia intellectus poſsibilis ſit immutabilis & fixa, cõſequens eſt quod ſpecies intelligibiles remaneant in eo immobiliter. Secundò eſt contra authoritatem Ariſtotelis in tertio de Anima, qui dicit q; cùm intellectus poſsibilis eſt ſciens vnũquodq; tunc etiam eſt intelligens in potentia. Et ſic patet quod habet ſpecies intelligibiles per quas dicitur ſciens, & tamen adhuc eſt in potentia ad intelligendũ in actu, & ita ſpecies intelligibiles ſunt in intellectu poſsibili, etiam quãdo non intelligit actu. Vnde etiã ibidẽ Philoſophus dicit, quod anima intellectiua eſt locus ſpecierum, quia. ſ. in ea conſeruantur ſpecies intelligibiles. Indiget tamen in hac vita conuertere ſe ad fantaſmata, ad hoc quod actu intelligat, non ſolũ vt abſtrahat ſpecies à fantaſmatib⁹, ſed etiã vt ſpecies habitas fantaſmatibus applicet: cuius ſignum eſt quod læſo organo virtutis imaginatiuę, vel etiam memoratiuæ, non ſolum impeditur homo ab acquiſitione nouæ ſcientiæ, ſed etiã ab vſu ſcientiæ prius habitæ. Sic ergo remanet ſcientia in anima poſt corporis mortẽ, quantũ ad ſpecies intelligibiles, non autẽ quantum ad inſpectionẽ fantaſmatũ, qua anima ſeparata non indigebit, habens eſſe & operationẽ abſq; corporis communione. Et ſecundũ hoc Apoſt. hic dicit, q; ſcientia deſtruetur, ſ. ſecundum cõuerſionẽ ad fantaſmata. Vnde & Eſa. 29. dicitur, Peribit ſapientia à ſapientibus, & intellectus prudentũ eius abſcondetur. Deinde cùm dicit, *Ex parte enim cognoſcimus*, probat, quod dixerat. Et primò inducit probationẽ. Secundò manifeſtat ea, quę in probatione continentur, ibi, *Cùm eſſem paruulus, &c.* Inducit ergo primò ad probandũ propoſitũ talem rationẽ. Adueniente perfecto ceſſat imperfectũ, ſed dona alia præter charitatem habent imperfectionẽ, ergo ceſſabunt ſuperueniente perfectione gloriæ. Primò ergo proponit minorem propoſitionem quo ad imperfectionem ſcientiæ, cùm dicit, *Ex parte enim cognoſcimus*, id eſt, imperfectẽ. Nam pars habet rationẽ imperfecti. Et hoc præcipuè verificatur quantũ ad cognitionẽ Dei, ſm illud Iob. 36. Ecce Deus magnus vincens ſcientiam noſtram. Et 26. Ecce hæc ex parte dicta ſunt viarum eius. Proponit etiam imperfectionẽ prophetiæ, cum ſubdit, *Ex parte*, id eſt imperfectè *Prophetamus*. Eſt enim prophetia cognitio cum imperfectione, vt dictũ eſt. Tacet autẽ de dono linguarũ, quod eſt imperfectius his duobus, vt infrà 14. patebit. Secundò ponit maiorẽ, dicens, *Cùm autem venerit, quod perfectum eſt*, i. perfectio gloriæ, *Euacuabitur quod ex parte eſt*, id eſt omnis imperfectio tolletur. De qua perfectione dicitur. 1. Pet. vlt. Modicũ paſſos ipſe perficiet. Sed ſecũdũ hoc videtur, quod etiã charitas euacuetur per futurã gloriã, quia ipſa eſt imperfecta in ſtatu viæ per comparationẽ ad ſtatũ patriæ. Dicendũ ergo, quod imperfectio dupliciter ſe habet ad id, quod dicitur imperfectũ. Quandoq; enim eſt de ratione eius, quandoq; vero nõ: ſed accidit ei, ſicut imperfectio eſt de ratione pueri, non autem de ratione hominis. Et ideo adueniẽte perfecta ætate ceſſat quidem pueritia: ſed humanitas fit perfecta. Imperfectio eſt ergo de ratione ſcientiæ, prout hic de Deo habetur, inquantum

Error dicẽtiũ charitatem habitã amitti.

Scientia acquiſita, an maneat poſt mortem.

Sciẽtia poſt hanc vitã deſtruetur, nõ ſecundũ ſp. ſed ſecũdũ conuerſionem ad phantaſmata.

Prophetia quid.

Imperfectio duplex.

quantú ſcilicet cognoſcitur ex ſenſibilibus: & ſimiliter de ratione prophetiæ, inquantum eſt cognitio figuralis & in futurum tendens: non eſt auté de ratione charitatis ad quã cognitum bonum diligere pertinet: & ideo ſuperueniente perfectione gloriæ, ceſſat prophetia & ſcientia: charitas autem non ceſſat, ſed magis perficitur: quia quanto perfectius cognoſcetur Deus, tanto etiam perfectius amabitur.

Deinde cũm dicit, *Cum eſſem paruulus, &c.* manifeſtat ea, quę præmiſſa ſunt. Et primo manifeſtat maiorem. ſ. quod veniente perfecto, ceſſat imperfectũ. Secundũ manifeſtat minorem, ſ. quod ſcientia & prophetia ſint imperfecta, ibi *Videmus nunc, &c.* oſtendit auté primũ per ſimilitudinem perfecti & imperfecti, quod inuenitur in ætate corporali. Vnde & primo deſcribit imperfectũ ætatis corporalis, dicens, *Cum eſſem paruulus*, ſc. ætate, *Loquebar, vt paruulus*, i. prout congruit paruulo ſcilicet balbutiẽdo. Vnde propter naturalem defectũ locutionis, qui eſt in paruulis, cõmendatur ſapientia. Sap. 10. Quod linguas infantium fecit diſertas, & vt paruulus loquitur, qui vana loquitur. Pſal. Vana locuti ſunt vnuſquiſq; ad proximũ ſuum. Quantum vero ad iudicium ſubdit, *Sapiebam, vt paruulus*, i. approbabã vel reprobabam aliqua ſtultè, vt faciunt paruuli, qui quandoque pretioſa contẽnunt, & vilia appetunt, vt dicitur Prou. 1. Vſquequo paruuli diligitis infantiam, & ſtulti ea, quæ ſunt ſibi noxia cupient? Sapiunt ergo vt paruuli, qui ſpiritualibus contemptis, terrenis inhærent: de quibus dicitur Phil. 3. Gloria in cõfuſione eorũ, qui terrena ſapiũt. Quantũ autẽ ad rationis diſcurſum, dicit, *Cogitabã, vt paruulus*, i. aliqua vana. Vnde & in Pſal. dicitur, Dñs ſcit cogitationes hominũ quoniã vanæ ſunt. Et videtur Apoſtolus ordine præpoſtero hæc tria ponere. Nã locutio præexigit iudiciũ ſapientiæ: iudiciũ vero præſupponit cogitationes rationis. Et hoc ſatis congruit imperfectioni puerili, in qua eſt locutio ſine iudicio: & iudicium ſine deliberatione. Poteſt autẽ referri, quod dicit, Loquebar vt paruulus, ad donum linguarum, cũm dicit, Sapiebam vt paruulus, ad donum prophetiæ: quod autem ſubdit, Cogitabam vt paruulus, ad donum ſcientiæ. Secundũ ponit id quod pertinet ad perfectionẽ ætatis, dicens, *Quando autem factus ſum vir*, i. quando perueni ad perfectam & virilem ętatem, *Euacuaui*, i. abieci ea, *Quæ erant paruuli*, quia vt dicitur Eſa. 65. Puer cẽtum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit. Et eſt attendendum, quod Apoſt. hic cõparat ſtatum præſentem pueritiæ propter imperfectionem: ſtatum autem futuræ gloriæ propter perfectionem, virili ætati.

LECTIO QVARTA.

Oſtendit quomodo euacuabitur, quod ex parte eſt, maxime in cognitione Dei, concludens tandem, quod charitas nunquam euacuabitur.

Videmus nunc per ſpeculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognoſco ex parte, tunc autẽ cognoſcam, ſicut & cognitus ſum. Nunc autem manent fides, ſpes, charitas, tria hæc: Maior autem horum eſt charitas.

Hic loquitur de viſione, quæ eſt cognitio Dei. Vnde omnia præcedentia dona euacuanda, ſunt intelligenda ſecundũ quod ordinantur ad cognitionẽ Dei. Circa hoc duo facit. Primo enim probat id quod intẽdit in generali. Secundò in ſpeciali de ſeipſo, ibi, *Nunc cognoſco, &c.* Dicit ergo, dixi ꝙ ex parte cognoſcimus, quia nunc *Videmus per ſpeculũ in enigmate*, ſed *Tunc*, ſc. in patria videbimus *Facie ad faciem*. Vbi primò conſiderandũ eſt, quid ſit videre per ſpeculum in enigmate. Secundò quid ſit videre facie ad faciẽ.

Quid videre per ſpeculum in enigmate.

Sciendum eſt ergo, quod ſenſibile aliquid poteſt tripliciter videri, ſ. aut per ſui pręſentiam in re vidente: ſicut ipſa lux, quæ præſens eſt oculo, aut per præſentiam ſuæ ſimilitudinis in ſenſu immediatè deriuatam ab ipſa re, ſicut albedo quæ eſt in pariete videtur, non exiſtente ipſa albedine præſentialiter in oculo, ſed eius ſimilitudine: licet ipſa ſimilitudo non videatur ab eo, aut per præſentiã ſimilitudinis non immediatè deriuatæ ab ipſa re: ſed deriuatæ à ſimilitudine rei in aliquid aliud: ſicut cum videtur aliquis homo per ſpeculum. Non enim ſimilitudo hominis immediatè eſt in oculo, ſed ſimilitudo hominis reſultantis in ſpeculo. Per hunc ergo modũ loquendo de viſione Dei, dico ꝙ naturali cognitione ſolus Deus videt ſeipſum: quia in Deo idem eſt ſua eſſentia & ſuus intellectus. Et ideo ſua eſſentia eſt præſens ſuo intellectui. Sed ſecundò modo fortè angeli naturali cognitione Deum vident, inquantũ ſimilitudo diuinæ eſſentię relucet immediatè in eos. Tertiò vero modo cognoſcimus nos Deum in vita iſta, inquantũ inuiſibilia Dei per creaturas cognoſcimus: vt dicitur Roma. 1. Et ita tota creatura eſt nobis ſicut ſpeculum quoddã: quia ex ordine & bonitate & magnitudine, quæ in rebus à Deo cauſata ſunt, venimus in cognitionem ſapientiæ, bonitatis & eminentiæ diuinæ. Et hæc cognitio dicitur viſio in ſpeculo. Vlterius autẽ ſciendũ eſt, quod huiuſmodi ſimilitudo, quę eſt ſimilitudinis in alio relucentis, eſt duplex: quia aliquando eſt clara & aperta, ſicut illa quæ eſt in ſpeculo: aliquando obſcura & occulta, & tunc illa viſio dicitur enigmatica: ſicut cum dico, me mater genuit, & eadem gignitur ex me. Iſtud eſt per ſimile occultum. Et dicitur de glacie, quæ gignitur ex aqua congelata, & aqua gignitur ex glacie reſoluta. Sic ergo patet, quod viſio per ſimilitudinẽ ſimilitudinis eſt in ſpeculo per ſimile occultũ in enigmate, ſed per ſimile clarũ & apertum facit aliam ſpeciẽ allegoricæ viſionis. Inquantum ergo inuiſibilia Dei per creaturas cognoſcimus, dicimur videre per ſpeculũ. Inquantũ vero illa inuiſibilia ſunt nobis occulta, videmus in enigmate. Vel aliter, videmus nunc per ſpeculum, i. per rationem noſtram, & tunc ly *Per*, deſignat virtutem tantũ. Quaſi dicat, videmus per ſpeculum, id eſt, virtute animæ noſtræ. Circa ſecundum vero ſciendum eſt, ꝙ Deus, ſecundũ quod Deus non habet faciem: & ideo hoc, quod dicit, Facie ad faciẽ, metaphoricè dicitur. Cũm enim videmus aliquid in ſpeculo, non videmus ipſam rem, ſed ſimilitudinẽ eius: ſed quando videmus aliquid ſm faciem, tunc videmus ipſam rẽ ſicut eſt. Ideo nihil aliud vult dicere Apoſtolus, cũm dicit, videbimus in patria facie ad faciem, quã quod videbimus ipſam Dei eſſentiam. 1. Ioan. 3. Videbimus eũ ſicuti eſt, &c.

Quid videre facie ad faciem.

Sed contra eſt, quia Gen. 32. dicitur, Vidi Dominũ facie ad faciem, &c. Sed conſtat, ꝙ tunc non vidit eſſentiam Dei, ergo videre facie ad faciem, non eſt videre eſſentiam Dei. Reſponſio, dicendũ eſt quod illa viſio fuit imaginaria: viſio autem imaginaria eſt quidam gradus altior, ſcilicet videre illud quod apparet: in ipſa imagine in qua apparet eſt alius gradus infimus ſcilicet audire tantũ verba. Vnde Iacob vt inſinuaret excellentiã viſionis imaginarię ſibi oſtenſę, dicit, Vidi Dominũ facie ad faciem, id eſt, vidi Dominũ imaginariè apparentem in ſua imagine, & non per eſſentiã ſuam. Sic enim non fuiſſet viſio imaginaria. Sed tamẽ quidam dicunt, quod in patria ipſa, diuina eſſentia videbitur per ſimilitudinẽ creatam: ſed hoc eſt omnino falſum & impoſſibile, quia nunquã poteſt aliquid per eſſentiã cognoſci per ſimilitudinẽ, quę nõ conueniat cum re illa in ſpecie.

Error dicentium, rei eſſentia videbitur in patria per ſpeciẽ ſimilitudinem creatam.

Lapis enim non poteſt cognoſci ſm illud, quod eſt, niſi per ſpeciem lapidis, quæ eſt in anima. Nulla enim ſimilitudo ducit in cognitionẽ eſſentiæ alicuius rei, ſi differat à re illa ſm ſpeciem, & multo minus ſi differt ſecundũ genus. Non enim per ſpeciẽ equi, vel albedinis poteſt cognoſci eſſentia hominis, & multo min⁹ eſſentia angeli. Multo ergo minus per aliquã ſpeciem creatam, quęcunq; ſit illa, poteſt videri diuina eſſentia, cum ab eſſentia diuina plus diſtet, quęcũq; ſpecies creata in anima, q̃ ſpecies equi, vel albedinis ab eſſentia angeli. Vnde ponere, ꝙ Deus videatur ſolũ per ſimilitudinem ſeu per quandã refulgentiã claritatis ſuæ, eſt ponere diuinã eſſentiã non videri. Et pręterea cum anima ſit quædã ſimilitudo Dei, viſio illa non magis eſſet ſpecularis & enigmatica, quæ eſt in via, q̃ viſio clara & aperta, quæ repromittitur ſanctis in gloria, & in qua erit beatitudo noſtra. Vnde Augu. dicit hic in Glo. ꝙ viſio Dei, quę eſt per ſimilitudinem, pertinet ad viſionem ſpeculi & enigmatis. Sequeretur etiã ꝙ beatitudo hominis vltima eſſet in alio, q̃ in ipſo Deo, quod eſt alienum à fide. Naturale etiam hominis deſiderium, quod eſt perueniendi ad primam rerum cauſam, & cognoſcendi ipſam per ſeipſam, eſſet inane. Sequitur, *Nunc cognoſco ex, &c.* Hic illud, quod probauit in generali, probat in ſpeciali de cognitione ſumpſius, dicẽs *Nunc*, id eſt, in pręſenti vita, ego Paulus *Cognoſco ex parte*, id eſt obſcurè & imperfectè: *Tunc autem*, ſcilicet in patria, *Cognoſcam ſicut & cognitus ſum*, i. ſicut deus cognouit eſſentiam meam, ita Deũ cognoſcam per eſſentiã: ita ꝙ ly ſicut, non importat hic æqualitatẽ cognitionis, ſed ſimilitudinẽ tantum. Conſequenter infert principalem concluſionem, cũ dicit, *Nunc autem manent, &c.* Cauſa autem quare nõ facit men-

eſt mentionẽ de omnibus donis,ſed iſtis tribus tantum,eſt quia hęc tria coniungunt Deo:alia autem non coniungunt Deo, niſi mediantibus iſtis. Alia etiã dona ſunt quædã diſponentia ad gignendum iſta tria in cordibus hominum. Vnde et ſolũ iſta tria ſcilicet fides, ſpes, et charitas dicuntur virtutes theologicæ, quia habẽt immediatè Deum pro obiecto. Sed cum dona ſint ad perficiendũ, vel affectũ, vel intellectũ:et charitas perficiat affectum, fides intellectum, nõ videtur ꝙ ſpes ſit neceſſaria,ſed ſuperflua. Ad hoc ſciendum, quod amor eſt quędam vis vnitiua, et omnis amor in vnione quadã conſiſtit. Vnde et ſm diuerſas vniones, diuerſę ſpecies amicitię à Philoſopho diſtinguuntur. Nos autem habemus duplicem coniunctionem cum Deo. Vna eſt quantum ad bona naturæ, quæ hic participamus ab ipſo. Alia quantũ ad beatitudinẽ, inquãtum nos hic ſumus participes per gratiã ſupernæ fęlicitatis, ſm quod hic eſt poſſibile: ſperamus etiam ad perfectã conſecutionẽ illius ęternę beatitudinis peruenire et fieri ciues cœleſtis Hieruſalem. Et ſm primam cõmunicationẽ ad Deum, eſt amicitia naturalis, ſm quam vnũquodq;, ſm quod eſt, Deum vt cauſam primam et ſummum bonum appetit et deſiderat, vt finem ſuum. Secundũ vero cõmunicationẽ, ſecundũ, ꝙ eſt amor charitatis, qua ſolum creatura intellectualis Deum diligit. Quia vero nihil poteſt amari niſi ſit cognitũ, ideo ad amorem charitatis exigitur primo cognitio Dei. Et quia hoc eſt ſupra naturam, primò exigitur fides, quę eſt non apparentium. Secundò ne homo deficiat, vel aberret exigitur ſpes, per quã tendat in illũ finem, ſicut ad ſe pertinentẽ: ꝙ de his tribus dicitur Eccle.2. Qui timetis Deum, credite in illum, quantũ ad fidem: qui timetis Deum ſperate in illũ, quantum ad ſpem: qui timetis Deum, diligite eũ, quãtum ad charitatẽ. Iſta ergo tria manent nũc, ſed charitas maior eſt omnibus, propter ea, quæ dicta ſunt ſupra.

Homo duplicẽ cum Deo habet cõiunctionem.

CAPIT. XIIII. LEC. I.

Præfertur donum prophetiæ, dono linguarum.

***S**Ectamini charitatem, æmulamini ſpiritalia, magis autem, vt prophetetis. Qui enim loquitur lingua, nõ hominibus loquitur, ſed Deo. Nemo enim audit. Spiritus autem loquitur myſteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & conſolationem. Qui loquitur lingua, ſemetipſum ædificat: qui autem prophetat, eccleſiam Dei ædificat.*

Poſita excellentia charitatis ad alia dona, hic cõſequenter Apoſtolus comparat alia dona adinuicem, oſtendens excellentiã prophetiæ ad donum linguarum. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit excellentiã prophetię ad donum linguarum. Secundò quomodo ſit vtendum dono linguarum, & prophetię, ibi *Quid ergo eſt fratres, &c.* Circa primũ duo facit. Primò oſtendit, quod donum prophetiæ eſt excellentius, quam donum linguarũ rationibus ſumptis ex parte infidelium. Secundò ex parte fideliũ, ibi, *Fratres mei, &c.* Prima pars diuiditur in duas. Primò oſtendit, quod donum prophetiæ eſt excellentius dono linguarum quantum ad vſum eorum in exhortationibus ſeu prædicationibus. Secundò quantũ ad vſum linguarum, qui eſt in orando. Ad hæc enim duo, eſt vſus linguæ, ibi, *Et ideo loquitur, &c.* Circa primum duo facit. Primò enim pręmittit vnum per quod continuat ſe ad ſequentia: & hoc eſt quod dicit, Dictum eſt, quod charitas omnia dona excellit. Si ergo ita eſt, *Sectamini*, ſ. viribus *Charitatem*, quę eſt dulce & ſalubre vinculum mentium. 1. Pet. 4. Ante omnia charitatem, &c. Col. 5. Super omnia autem charitatem habete, &c. Secũdò ſubdit illud per quod continuat ſe ad ſequentia. Et hoc eſt, quod dicit, *Æmulamini, &c.* Quaſi dicat. Licet charitas ſit maior omnibus donis, tamen alia non ſunt contemnenda. Sed *Æmulamini*, i. feruenter ametis *Spiritualia* dona ſpiritus ſancti. 1. Pet. 3. Quid eſt, quod vobis noceat, &c. Licet autem æmulatio quandoq; ſumatur pro feruenti dilectione: quandoq; pro inuidia, tamen non eſt æquiuocatio: imò vnũ procedit ab alio, zelari enim & æmulari deſignat feruentem amorem alicuius rei. Contingit autem quod res amata, ita diligitur feruenter ab aliquo, quod non patitur ſibi conſortem, ſed ipſe vult eam ſolus & ſingulariter. Et iſte eſt zelus, qui ſecundum quoſdam eſt amor intenſus nõ patiens conſortium in amato. Hoc tamen non contingit in ſpiritualibus, quæ poſſunt perfectiſſimè à multis participari: ſed ſolum in illis, quæ nõ poſſunt à multis participari. Vnde in charitate non eſt huiuſmodi zelus nõ patiens conſortiũ in amato, ſed tamen in corporalibus, in quibus prouenit, ꝙ ſi aliquis habet illud quod ipſe zelat, doleat: & ex hoc conſurgit ęmulatio, quę eſt inuidia, ſicut ſi ego amo dignitatem ſeu diuitias, doleo ꝙ aliquis habet eas, vnde & ei inuideo. Et ſic patet, ꝙ ex zelo ſurgit inuidia. Cum ergo dicitur, æmulamini ſpiritualia, non intelligitur de inuidia, quia ſpiritualia poſſunt à multis haberi, ſed dicit, æmulamini, vt inducat ad feruẽter amandum Deũ. Et quia inter ſpiritualia eſt gradus quidam, quia prophetia excedit donum linguarum, ideo dicit, *Magis autem, vt prophetetis*, q. d. Inter ſpiritualia magis æmulamini donum prophetiæ. 1. Theſ. 5. Spiritũ nolite extinguere, prophetias nolite ſpernere. Ad explanationem autem totius cap. prænotanda ſunt tria, ſcilicet, quid ſit prophetia, quot modis dicatur in ſcriptura ſancta prophetia, & quid ſit loqui linguis. Circa primũ ſciendũ eſt, quod propheta dicitur, quaſi procul videns, & ſm quoſdam dicitur a for faris, ſed melius dicitur à phanos, quod eſt videre. Vnde 1. Reg. 9. dicitur, quod qui nunc dicitur propheta, olim videns dicebatur. Vnde viſio eorum, quæ ſunt procul, ſiue ſint futura contingentia, ſiue ſupra rationẽ noſtrã, dicitur prophetia. Eſt igitur prophetia viſio ſeu manifeſtatio futurorũ contingentiũ ſeu intellectum humanũ excedentiũ. Ad huiuſmodi autẽ viſionem quatuor requiruntur. Cũ enim cognitio noſtra ſit per corporalia & per fantaſmata à ſenſibilibus accepta, primò exigitur quod in imaginatione formentur ſimilitudines corporales eorũ, quæ oſtenduntur: vt Dionyſius dicit, ꝙ impoſsibile eſt aliter lucere nobis diuinum radium, niſi varietate ſacrorum velaminum circumuelatum. Secundũ, ꝙ exigitur, eſt lumen intellectuale illuminans intellectum ad ea quę ſupra naturalem cognitionẽ noſtram oſtenduntur cognoſcenda. Niſi enim ad ſimilitudines ſenſibiles in imaginatione formatas intelligẽdas aſsit lumen intellectuale, ille cui ſimilitudines huiuſmodi oſtenduntur non dicitur propheta, ſed potius ſomniator, ſicut Pharao, qui licet viderit ſpicas & vaccas, quæ erant indicatiua futurorum quorundam: quia tamen non intellexit, quod vidit, nõ dicitur propheta, ſed potius ille, ſcilicet Ioſeph, qui interpretatus eſt. Et ſimiliter eſt de Nabuchodonoſor, qui vidit ſtatuam & non intellexit. Vnde nec propheta dicitur, ſed Daniel. Et propter hoc dicitur Dan. 10. Intelligentia opus eſt in viſione. Tertium, quod exigitur, eſt audacia ad annuntiandum ea, quæ reuelantur. Ad hoc enim Deus reuelat, vt alijs denuntiẽtur. Hiere. 1. Ecce dedi verba mea in ore. Quartũ eſt operatio miraculorũ, quę ſunt ad certitudinem prophetię. Niſi enim facerent aliqua, quæ excedunt operationẽ naturæ, non crederetur eis in his, quæ naturalem cognitionem tranſcendunt. Secundũ ergo hos modos prophetiæ, dicuntur aliqui diuerſis modis prophetæ. Aliquando enim aliquis dicitur propheta, qui habet omnia iſta quatuor, ſcilicet, quod videt imaginarias viſiones, & habet intelligentiã de eis, & audacter annuntiat alijs, & operatur miracula: & de hoc dicitur Num. 12. Siquis fuerit inter vos propheta, &c. Aliquãdo aũt dicitur propheta ille, qui habet ſolas imaginarias viſiones, ſed tamen impropriè, & valde remotè. Aliquando enim dicitur propheta, qui habet intellectuale lumen ad explanãdum etiã viſiones imaginarias, ſiue ſibi, ſiue alteri factas. Vel ad exponendum dicta prophetarum, vel ſcripturas Apoſtolorum. Et ſic dicitur propheta omnis qui diſcernit doctorũ ſcripturas, quia eodem ſpiritu interpretatæ ſunt quo editæ ſunt. Et ſic Salomon & Dauid poſſunt dici prophetæ, inquantum habuerunt lumen intellectuale ad clarè & ſubtiliter intuẽdũ. Nam & viſio Dauid intellectualis tantum fuit. Dicitur etiam propheta aliquis ſolũ ex hoc, quod prophetarũ dicta denuntiat ſeu exponit, ſeu cantat in eccleſia: & hoc modo dicitur. 1. Reg. 19. quòd Saul erat inter prophetas, id eſt, inter cantantes dicta prophetarum. Dicitur etiã aliquis propheta ex miraculorum operatione, ſm illud Eccl. 48. ꝙ corpus Heliſæi mortuum prophetauit, id eſt, miraculum fecit. Quòd ergo dicit hic Apoſtolus per totum cap. de prophetis, intelligendũ eſt de ſecundo modo, ſ. quod ille dicitur prophetare, qui per lumen intellectuale diuinũ, viſiones ſibi, & alijs factas, exponit. Et ſm hoc planum erit, quod hic dicitur de prophetis. Circa ſm ſciendum eſt, quod quia in eccleſia primitiua pauci erant

Zelus non eſt in amore ſpirituali.

Prophetia quid ſit.

Ad viſionẽ propheticã quatuor requiruntur.

Propheta quot modis dici poſſit.

ei erãt quibus imminebat fidẽ Chriſti prædicare per mundum, ideo Dominus, vt cõmodius et pluribus verbũ Dei annuntiarent, dedit eis donum linguarũ, quibus omnibus prædicarent, non ꝙ vna lingua loquentes ab omnibus intelligerentur, vt quidam dicunt, ſed ad literã, quod linguis diuerſarum gentium, imo omniũ loquerentur. Vnde dicit

Lingua loqui, quid ſit.

Apoſtolus, Gratias ago Deo, quod omniũ veſtrum lingua loquor. Et Act.2. dicitur, Loquebantur varijs linguis &c. Et hoc donum multi adepti ſunt à Deo in eccleſia primitiua. Corinthij autem, quia curioſi erant, ideo libentius volebant illud donum, q̄ donum prophetiæ. Quod ergo dicitur hic loqui lingua, vult Apoſtolus intelligi lingua ignota, et non explanata, ſicut ſi lingua Theutonica loquatur quis alicui Gallico, et nõ exponat, hic loquitur lingua. Vel etiam ſi loquatur viſiones tantũ et non exponat, loquitur lingua. Vnde omnis locutio non intellecta nec explanata, quæcunq; ſit illa, eſt propriè loqui lingua. His ergo viſis ad expoſitionẽ literæ accedamus, quæ plana eſt. Circa hoc ergo duo facit. Primò probat, quod donũ prophetię excellentius eſt dono linguarũ. Secundò excludit quandã obiectionem, ibi, *Volo autem vos, &c.* Quod autẽ donũ prophetiæ excedat donum linguarum, probat duabus rationibus, quarum prima ſumitur ex cõparatione Dei ad eccleſiam. Secũda ratio ſumitur ex cõparatione hominũ ad eccleſiã. Prima autẽ ratio talis eſt. Illud per quod facit homo ea nõ ſolum, quæ ſunt ad honorem Dei, ſed etiã ad vtilitatẽ proximorum eſt melius, q̄ illud quod fit tantum ad honorem Dei: ſed prophetia eſt non tantum ad honorẽ Dei, ſed etiã ad proximi vtilitatem: per donũ vero linguarũ ſolũ illud fit quod eſt ad honorem dei, ergo, &c. Huius autẽ rationis ponit medium: et primo quãtum ad hoc, quod dicit, quod *Qui loquitur lingua*, honorat tãtum Deum. Et hoc eſt, quod dicit, *Qui loquitur lingua*, ſcilicet ignota, *Non loquitur hominibus*, id eſt ad intellectum hominum, Sed Deo, i. ad honorẽ Dei tantũ. Vel Deo, quia ipſe Deus ſolus intelligit. Sap.1. Auris zeli Dei audit omnia, &c. Et quod non loquatur homini, ſubdit, *Nemo enim audit*, i. intelligit. Sic .n. frequenter accipitur, nõ audire, pro nõ intelligere. Mat.13. Qui habet aures audiendi audiat. Quare autẽ ſoli Deo loquatur, ſubdit quod ipſe Deus loquitur. Vnde dicit, *Spiritus autem Dei loquitur myſteria*, i. occulta. Matt.10. Nõ enim vos eſtis, qui loquimini, &c. Suprà 2. Nemo nouit quæ ſunt ſpiritus Dei, &c. Secundò probat id ꝙ dicit, quod prophetia eſt ad honorẽ Dei et vtilitatem proximorũ. Vnde dicit *Nam qui prophetat, &c.* id eſt explanat viſiones ſeu ſcripturas, *Loquitur hominibus*, id eſt ad intellectũ hominum, et hoc ad ędificationem incipientium, et ad exhortationem proficientium. 1. Timo.5. Conſolamini puſillanimes. Titum. 2. Loquere & exhortare ad conſolationẽ deſolatorum. Vel ędificatio pertinet ad ſpiritualem affectionẽ, quia ibi primo incipit ad ædificium ſpirituale. Ephe.2. In quo & vos ædificamini, &c. Exhortatio vero ad inductionẽ ad bonos actus, quia ſi affectus eſt bonus, tunc actus eſt bonus. Tit. 2. Hæc loquere & exhortare. Conſolatio vero inducit ad tolerantiam malorum. Rom.15. Quæcunq; ſcripta ſunt, ad noſtrã doctrinam ſcripta ſunt. Ad hæc enim tria inducunt prædicantes diuinã ſcripturam. Secũda ratio talis eſt, Illud quod eſt vtile ſoli facienti, eſt minus, q̄ illud quod prodeſt etiam alijs: loqui autem linguis eſt vtile ſoli ei qui loquitur, prophetare verò alijs prodeſt. Igitur, &c. Huius autem rationis ponit mediũ, & primo quantum ad primã partem medij, & hoc eſt ꝙ dicit, *Qui loquitur lingua, ſemetipſum, &c.* Pſal. Concaluit cor meũ intra me, &c. Secundò quantũ ad ſecundam partem, & hoc eſt quod dicit, *Qui autem prophetat, eccleſiam*, i. fideles *Ædificat* inſtruendo. Ephe.2. Superędificati ſupra fundamentum apoſtolorũ & prophetarum.

LECTIO SECVNDA.

Per exempla, tum tibiarum, tum hominum, dicit prophetiam excellere donum linguarum.

Volo autem vos omnes loqui linguis, magis autem prophetare. Nam maior eſt qui prophetat, quàm qui loquitur linguis, niſi fortè interpretetur, vt eccleſia ædificationem accipiat. Nunc autem fratres, ſi venero ad vos linguis loquẽs, quid vobis prodero, niſi vobis loquar, aut in reuelatione, aut in ſcientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Tamen quæ ſine anima ſunt, vocem dantia, ſiue tibia, ſiue cithara, niſi diſtinctionem ſonituum dederint, quomodo ſcietur id, quod canitur, aut citharizatur? Etenim ſi incertam vocem det tuba, quis parabit ſe ad bellum? Ita & vos per linguam, niſi manifeſtum ſermonem dederitis, quomodo ſcietur, quod dicitur? Eritis enim in aëra loquentes. Tam multa, vt puta, genera linguarum ſunt in hoc mundo, & nihil ſine voce eſt. Si ergo neſciero virtutem vocis, ero cui loquor barbarus, & qui loquitur mihi barbarus. Sic & vos quoniam æmulatores eſtis ſpirituum ad ædificationem eccleſiæ, quærite vt abundetis.

Hic Apoſtolus excludit obiectionem ſeu falſum intellectum, qui poſſet eſſe circa præmiſſa: poſſent enim aliqui credere, ꝙ ex quo Apoſtolus præfert prophetiã dono linguarum, ꝙ donum linguarũ eſſet contemnendũ. Vnde vt hoc excludat, dicit, *Volo autem vos, &c.* Vbi primo oſtẽdit, quid intenderit inſinuare. Secundo rationem horum aſsignat, ibi *Nam maior, &c.* Dicit ergo, Licet hæc, quæ dicta ſunt ſuprà dixerim, non tamen volo vos donum linguarũ ſpernere, ſed volo vos omnes loqui linguis, tamen magis volo vt prophetetis. Num.11. Quis tribuat, vt omnis populus, &c. Cuius rationẽ aſsignat, cùm dicit, *Nam maior, &c.* Quaſi dicat, Ideo volo vt magis prophetetis, quia maior eſt, &c. Et huius ratio eſt, quia aliquando aliqui mouentur à ſpiritu ſancto loqui aliquid myſticum, quod ipſi non intelligunt. Vnde iſti habent donum linguarum. Aliquãdo autem non ſolum loquuntur linguis, ſed etiam ea, quæ dicunt, interpretantur. Et ideo dicit, *Niſi vt interpretetur.* Nã donũ linguarũ cum interpretatione eſt melius, q̄ prophetia: quia ſicut dictum eſt, interpretatio cuiuſcunq; ardui pertinet ad prophetiã. Vnde qui loquitur & qui interpretatur, propheta eſt, & donum linguarũ habet, & interpretatur vt eccleſiam Dei ędificet, ideo dicit, Vt eccleſia, &c. i. non ſolum intelligat ſe, ſed etiam vt eccleſia ædificetur. Rom.14. Quæ ædificationis ſunt inuicem cuſtodiamus. Et Rom.15. Vnuſquiſq; proximo ſuo placeat in bonũ ad ædificationem. *Nunc autem fratres, &c.* Hic probat donũ prophetiæ eſſe excellentius, q̄ donum linguarum per exẽpla, & hoc tripliciter. Primò per exemplum à ſeipſo ſumptum. Secundò per exemplum ſumptum à rebus inanimatis, ibi, *Tamen quæ ſine anima, &c.* Tertiò per exemplũ ſumptũ ab hominibus diuerſimodè loquentibus, ibi, *Tam multa, &c.* Ex ſeipſo autẽ argumentatur ſic, Conſtat ergo, ꝙ ego non minus habeo donum linguarũ, q̄ vos, ſed ſi loquerer vobis ſolum linguis, & nõ interpretarer, nihil vobis prodeſſem. Ergo nec vos ab inuicem. Et hoc eſt quod dicit, *Nũc autem fratres ſi venero ad vos linguis loquens.* Hoc dupliciter poteſt intelligi, ſ. vel linguis ignotis, vel ad literam quibuſcunque ſignis nõ intellectis, quid vobis prodero, niſi loquar vobis aut in reuelatione, &c. Vbi notandum quod iſta quatuor, ſcilicet, *Aut in reuelatione, &c.* poſſunt dupliciter diſtingui. Vno modo penes ea de quibus ſunt. Et ſic ſciendum eſt, ꝙ illuſtratio mentis ad cognoſcendũ eſt de quatuor, vel quia eſt de diuinis, & hæc illuſtratio pertinet ad donũ ſapiẽtiæ. Diuinorum enim, vt ſuprà dictum eſt. 2. eſt reuelatio, quia quę ſunt Dei, nemo nouit, &c. Et ideo dicit in reuelatione, qua ſcilicet illuminatur mens ad cognoſcendũ diuina, vel eſt de terrenis, & non de quibuſcunque, ſed de illis tãtum, quæ ſunt ad ædificationẽ fidei: & hoc pertinet ad donum ſcientiæ: & ideo dicit, *In ſcientia* non geometriæ nec aſtrologiæ, quia hæc nõ pertinent ad ædificationem fidei, ſed in ſcientia, quæ eſt ſanctorum. Sap.10. Dedit illi ſcientiam ſanctorum, &c. vel eſt de euentibus futurorũ, & hoc pertinet ad donũ prophetiæ. Et ideo dicit, *Aut in prophetia.* Sap.8. Signa et monſtra ſcit antequã fiant, & euentus temporũ et ſeculorum. Notandum autem, quod prophetia non accipitur hic cõmuniter. ſ. ſm quod ſuprà dictũ eſt, ſed accipitur hic particulariter prout eſt manifeſtatio futurorũ tantum. Et ſm hoc diffinitur à Caſsiodoro, Prophetia eſt diuina inſpiratio, rerum futurarum immobili veritate denuntians. Eccleſia. 24. Adhuc doctrinam quaſi prophetiam effundam, &c. vel eſt de agendis moralibus, & hoc pertinet ad doctrinam. Et ideo dicit, *Aut in doctrina.* Roma.12. Qui docet in doctrina. Prouer. 13. Doctrina bona dabit gratiam. Alio modo poſſunt hæc diſtingui penes diuerſos modos acquirendi cognitionẽ. Et ſic ſciendum eſt ꝙ omnis cogni-

tio, aut eſt à ſupernaturali principio, ſcilicet Deo, aut naturali, ſcilicet lumine naturali intellectus noſtri. Si autẽ à ſupernaturali principio, ſcilicet lumine diuino infuſo, hoc poteſt eſſe dupliciter, quia aut infunditur ſubito cognitio, & ſic eſt reuelatio, aut infunditur ſucceſsiuè, & ſic eſt prophetia, quam nõ ſubito habuerunt prophetę, ſed ſucceſsiuè & per partes, vt eorum prophetiæ oſtendunt. Si verò cognitio acquiratur à naturali principio, hoc eſt; aut per ſtudiũ proprium, & ſic pertinet ad ſcientiam, aut traditur ab alio, & ſic pertinet ad doctrinam. *Tamen quæ ſine anima, &c.* Hæc oſtendit idem per exempla, ſumpta ex rebus inanimatis, ſcilicet per inſtrumenta, quæ videntur vocem habere. Et primò per inſtrumenta gaudij. Secundò per inſtrumenta pugnę, ibi, *Etenim ſi incertam, &c.* Dicit ergo, Hoc non ſolũ patet per ea quæ ſuprà dicta ſunt, ſed etiam quãtum ad ea, quæ ſine anima vocem dant, ꝙ loqui linguis nõ ſolum non prodeſt alijs. Et quæ ſine anima ſunt vocẽ dantia. Contrà vox eſt ſonus ab ore animalis prolatus naturalibus inſtrumentis formatus. Non ergo ea, quæ ſunt ſine anima, dant vocem. Dicendũ eſt, quod licet vox nõ ſit niſi animalium, tamen poteſt dici per quandã ſimilitudinem, ſcilicet ſecundum, quod quędã, ſicuti inſtrumenta, habent quandã conſonantiam & melodiam, & ideo de illis facit mentionem, ſc. de cithara, quæ dat vocem tactu, & tibia, quæ flatu. Si ergo hæc dant vocem ſine diſtinctione, quomodo ſcietur, &c. Cum enim homo per inſtrumenta aliquid intẽdat exprimere, ſcilicet aliquos cantus, qui ordinantur, vel ad fletum, vel ad gaudium. Eſa. 30. Canticũ erit vobis ſicut vox ſanctificatæ ſolennitatis & lætitia cordis, ſicut qui pergit cum tibia, vt intret in montẽ Domini. Vel etiã ad laſciuiã nõ poterit diiudicari ad quid canitur tibia, aut ad quid cithara ſi ſonus ſit cõfuſus & indiſtinctus. Ita ſi homo loquitur linguis, & nõ interpretatur, non poterit ſciri, quid velit dicere. *Etenim ſi incertam vocem dederit, &c.* Hic oſtẽdit idẽ per exempla inanimatarum, ſ. per inſtrumenta ad pugnam ordinata. Et ſumitur hæc ſimilitudo ex lib. Nume. 10. Ibi enim legitur quod Dominus præcepit Moyſi, vt faceret duas tubas argenteas, quæ eſſent ad cõueniendum populũ ad mouendum caſtra & ad pugnandum. Et pro quolibet iſtorũ habebant certum modum tubãdi, quia aliter dabãt vocem quãdo debebant cõuenire ad concilio, aliter quando mouebant caſtra, & aliter quando pugnabant: & ideo arguit Apoſtolus, quod ſicut *Si tuba det incertam vocem*, i. indiſtinctam, neſcitur vtrũ ſe debeant parare ad bellum, & ita vos ſi loquimini tantũ linguis, niſi diſtinctũ ſermonem dicatis interpretando, vel exponendo, nõ poterit quia ſcire quid loquamini. Per tubam poteſt intelligi prædicator. Eſa. 58. Quaſi tuba exalta vocẽ tuã, &c. Ratio autem quare non poteſt ſciri, quid loquamini, eſt quia eritis in aera loquentes, id eſt inutiliter. Suprà 9. Sic pugno non quaſi aëra verberans, &c. *Tam multa, &c.* Hic ſumit exemplum à diuerſis linguis loquentiũ. Et circa hoc tria facit. Primò oſtẽdit diuerſitatẽ linguarum. Secundò inutilitatẽ loquẽtium ſibi adinuicem in linguis extraneis, ibi, *Si ergo neſciero, &c.* Tertiò cõcludit, quod intendit, ibi *Sic & vos quoniam æmulatores, &c.* Dicit ergo primò, Multæ & diuerſæ linguæ in mũdo ſunt, & quilibet poteſt loqui quacunq; vult, ſi tamẽ nõ loquatur determinatè non intelligitur. Et hoc eſt quod dicit, *Tam multa, &c.* hoc poteſt dupliciter exponi, quia poteſt continuari cũ præcedentibus, vt dicatur, Eritis in aera loquentes, *Et tam multa vt puta, &c.* q. d. Ideo in aëra, id eſt inutiliter loquimini omnibus linguis, quia loquimini ſine intellectu, quæ tamen proprias ſignificationes vocum ad hoc habent, vt intelligantur. Nihil enim ſine voce eſt. Vel poteſt ſic punctuari, Eritis in aëra loquentes. Tam multa, vt puta, ſunt genera linguarum, id eſt ſingulis linguis. *Si ergo neſciero, &c.* Hic oſtendit horum inutilitatem. Et hoc eſt, quod dicit, *Si loquar omnibus linguis.* Sed ſi neſciero virtutem vocis, id eſt ſignificationẽ vocis. *Ero cui loquar barbarus.* Hier. 5. Adducã ſuper te gentẽ de longinquo, gentẽ cuius ignoras linguam. Nota quod barbari ſecundũ quoſdã dicuntur illi, quorum idioma diſcordat omnino à Latino. Alij vero dicunt, ꝙ quilibet extraneus eſt barbarus omni alij extraneo, quando. ſ. non intelligitur ab eo. Sed hoc non eſt verum, quia ſecundum Iſidorum Barbaria eſt ſpecialis natio. Col. 3. In Chriſto Ieſu nõ eſt Barbarus & Scitha, &c. Sed ſecundũ quod verius dicitur. Barbari propriè dicuntur illi, qui in virtute corporis vigẽt, in virtute rationis deficiunt, & ſunt quaſi extra leges & ſine regimine iuris. Et huic videtur conſonare Ariſtoteles in polyticis ſuis. Conſequenter cum dicit, *Sicut, &c.* concludit, quod intendit: & hoc poteſt dupliciter cõſtrui. Primò vt punctetur hoc modo, quaſi dicat, ſic ego ero barbarus vobis, ſi loquar ſine ſignificatione & interpretatione, ſicut & vos eritis barbari ad inuicẽ, & ideo quærite *Vt abundetis, &c.* & hoc quoniã eſtis æmulatores, &c. Vel alio modo, vt totum ponatur ſub diſtinctione. Quaſi diceret, Ne ergo ſitis barbari, ſic ſcilicet ſicut ego facio, quoniam *Eſtis æmulatores ſpirituum*, i. donorũ ſpiritus ſancti, quærite à Deo, vt abundetis. Prou. 15. In abundanti iuſtitia, virtus maxima eſt. Quæ quidem iuſtitia eſt ædificare alios. Matth. 7. Petite & dabitur vobis, quærite & inuenietis, pulſate & aperietur vobis.

Barbarus quis.

LECTIO TERTIA.

In oratione priuata, & publica, extenditur prophetia excellentior lingua.

E*T ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. Nam ſi orem lingua, ſpiritus meus orat, mens autem mea ſine fructu eſt. Quid ergo eſt? Orabo ſpiritu, orabo & mente. Pſallam ſpiritu, pſallam & mente. Cæterum ſi benedixeris ſpiritu, quis ſupplet locum idiotæ? Quomodo dicet, Amen, ſuper tuam benedictionem? Quoniam quid dicas, neſcit. Nam tu quidem bene gratias agis, ſed alter non ædificatur.*

Suprà oſtendit Apoſtolus excellentiam doni prophetię ad donum linguarũ, rationibus ſumptis ex parte exhortationis: hic vero oſtendit idem rationibus ſumptis ex parte orationis: hæc enim duo per linguã exercemus, orationem ſcilicet, & exhortationẽ. Et circa hoc duo facit. Primò enim probat excellentiã prophetiæ ad donum linguarum rationibus. Secũdò exemplis, ibi, *Gratias ago Deo meo, &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit neceſsitatẽ orationis. Secundò oſtendit quomodo in oratione plus valet donum prophetiæ, q̃ donũ linguarũ. *Nam ſi orem linguis, &c.* Dicit ergo primò, Dixi ꝙ donum linguarũ ſine dono prophetiæ non valet: & ideo quia interpretari eſt actus prophetiæ, quæ eſt excellentior illi, qui loquitur lingua ignota, vel extranea, vel aliqua myſteria occulta, *Oret*, ſcilicet Deum, *Vt interpretetur*, id eſt, vt interpretãdi gratia detur ſibi. Coloſ. 4. Orantes vt Deus aperiat oſtium. Gloſa aliter exponit, oret. Orare enim dicitur dupliciter, ſcilicet, vel deprecari Deum, vel perſuadere: quaſi dicat, Qui loquitur, oret lingua, id eſt ita perſuadeat. *Vt interpretetur*, & ſic accipit orare hæc Gloſa per totũ capitulũ. Sed nõ eſt hæc intentio Apoſtoli, ſed pro deprecatione ad Deum. *Nam, ſi oret, &c.* Hic oſtendit quod in orando plus valet prophetia, q̃ donũ linguarũ, & hoc dupliciter. Primò ratione ſumpta ex parte ipſius orantis. Secundò ratione ſumpta ex parte audientis, ibi, *Cæterum ſi benedixeris, &c.* Circa primũ duo facit. Primò ponit rationem ad propoſitũ oſtendendum. Secundò remouet obiectionẽ, ibi *Quid ergo, &c.* Circa primũ ſciendũ eſt, quod duplex eſt oratio. Vna eſt priuata, quãdo ſc. quis orat in ſeipſo, & pro ſe. Alia publica, quando quis orat coram populo, & pro alijs: & in vtraq; contingit vti & dono linguarũ, & dono prophetiæ. Et ideo vult oſtẽdere, ꝙ in vtraq; plus valet donũ prophetiæ, quã donũ linguarum. Et primò in oratione priuata, dicẽs, quod ſi ſit aliquis idiota, qui faciat orationem ſuam, dicẽs Pſalmũ, vel Pater noſter, & non intelligat ea quę dicit, iſte orat lingua, & nõ refert vtrum oret verbis ſibi à ſpiritu ſancto conceſsis, ſiue verbis aliorum. Et ſi ſit alius, qui orat, & intelligit, quæ dicit, hic quidem orat & prophetat: conſtat quod plus lucratur, qui orat, & intelligit, q̃ qui tantum lingua orat, qui. ſ. non intelligit quæ dicit. Nam ille qui intelligit, reficitur & quantum ad intellectum, & quantũ ad effectum: ſed mens eius qui non intelligit, eſt ſine fructu refectionis. Vnde & cum melius ſit refici quantũ ad effectũ & intellectum, quã quantum ad effectũ ſolum: cõſtat ꝙ in oratione plus valet prophetię donum, quã ſolum donũ linguarum. Et hoc eſt, quod dicit, Dico quod *Oret vt interpretetur. Nã ſi orẽ lingua* .i. orando vtor dono linguarũ, ita quod proferã aliqua quę nõ intelligo: *Tunc ſpiritus meus*, id eſt ſpiritus ſanctus mihi datus, orat, qui inclinat & mouet me ad orandum. Et nihilominus mereor in ipſa oratione, quia hoc ipſum, ꝙ moueor à ſpiritu ſancto eſt mihi meritum. Rom. 8. Nam quid oremus,

Oratio duplex.

oremus,ſicut oportet neſcimus,ſed ipſe ſpiritus ſanctus poſtulare nos facit. Vel *Spiritus meus*, id eſt ratio mea orat, id eſt dictat,quod ego loquar ea, quę ad bonũ ſunt , ſiue verbis proprijs,ſiue aliorũ ſanctorũ. Vel ſpiritus meus,id eſt, virtus imaginatiua orat, inquantũ voces ſeu ſimilitudines corporaliũ ſunt tantũ in imaginatione abſq; hoc , quod intelligantur ab intellectu:& ideo ſubdit, Mẽs autem mea,i. intellectus meus,ſine fructu eſt: quia nõ intelligit . Et ideo melius eſt in oratione prophetia ſeu interpretatio, q̃ donũ linguarũ:ſed nunquid quandocunq; quis orat, & nõ intelligit,quæ dicit,& ſine fructu orationis? Dicendũ quod duplex eſt fructus orationis. Vnus fructus eſt meritum,quod homini prouenit . Alius fructus eſt ſpiritualis cõſolatio & deuotio concepta ex oratione. Et quantũ ad fructũ deuotionis ſpiritualis,priuatur qui non attendit ad ea,quæ orat ſeu non intelligit,ſed quantum ad fructũ meriti,non eſt dicendũ,quod priuetur: quia ſic multæ orationes eſſent ſine merito,cũ vix vnũ Pater noſter, poteſt homo dicere quin mens ad alia feratur. Et ideo dicendum eſt, ꝙ quãdo orans aliquando diuertit ab his,quę dicit,ſeu quãdo quis in vno opere meritorio nõ cõtinuè cogitat in quolibet actu, quod facit hoc propter Deũ,non perdit rationem meriti. Cuius ratio eſt,quia in omnibus actibus meritorijs, qui ordinantur ad finẽ rectũ,non requiritur ꝙ intentio agentis cõiungatur fini ſecundũ quemlibet actũ:ſed vis prima,quæ mouet intentionem,manet in toto opere,etiam ſi aliquãdo in aliquo particulari diuertat : & hic prima vis facit totum opus meritorium,niſi interrumpatur per contrariã affectionem,quæ diuertat à fine prædicto ad finẽ contrarium. Sed ſciendum eſt, ꝙ triplex eſt attentio. Vna eſt ad verba, quæ homo dicit,& hæc aliquando nocet inquantũ impedit deuotionẽ. Alia eſt ad ſenſum verborũ, & hæc nocet, non tamen eſt multũ nociua. Tertia eſt ad finẽ, & hæc eſt melior & quaſi neceſſaria. Tamen id quod dicit Apoſtolus , mens eſt ſine fructu , intelligitur de fructu refectionis . *Quid ergo eſt,&c.* quia poſſet aliquis dicere , ex quo orare lingua eſt ſine fructu mentis,ſed tamẽ ſpiritus orat,nunquid ergo nõ eſt orandum ſpiritu? ideo Apoſtol.remouet dicens, quod vtroq; modo orandum eſt & ſpiritu & mente: quia homo debet ſeruire Deo de omnibus quę habet à Deo:ſed à Deo habet ſpiritum & mentem , & ideo debet de vtroq; orare. Eccle.47. De omni corde ſuo laudabit dominum , &c. Et ideo dicit, *Orabo ſpiritu, orabo & mente: Pſallam ſpiritu,&c.* Et ſic dicit orabo,& pſallam:quia oratio, vel eſt ad deprecãdũ Deũ,& ſic dicit orabo:vel ad laudandũ, & ſic dicit pſallã. De iſtis duobus,Iac.5. Triſtatur quis in vobis,oret ęquo animo & pſallat. Pſal. Pſallite domino,&c. Orabo ergo ſpiritu, id eſt imaginatione:& mente,i. voluntate. Cæterum ſi benedixeris,&c. Hic ſecundò oſtendit, ꝙ donũ prophetiæ plus valet, q̃ donum linguarum,etiã in oratione publica,quæ eſt quando ſacerdos publicè orat , vbi aliquãdo dicit quædam quæ non intelligit , aliquando aliqua quæ intelligit. Et circa hoc tria facit. Primò ponit rationẽ. Secũdò exponit eã,ibi, *Quomodo dicet,&c.* Tertiò probat,quod ſuppoſuerat,ibi, *Quoniam quid,&c.* Dicit ergo, Dixi quod donũ prophetiæ in oratione priuata plus valet,cęterum, pro ſed:& in publica,quia *Si benedixeris*,i. ſi benedictionem dederis *Spiritu*,i. in lingua,quę non intelligatur,ſeu imaginatione & motus à ſpiritu ſancto,quis ſupplet locum idiotæ? Idiota propriè dicitur, qui ſcit tantum linguam in qua natus eſt:quaſi diceret, Quis dicet illud quod debet dicere ibi idiota? quód eſt dicere , *Amen* . Et ideo dicit , Quomodo dicet ſupplens tuam benedictionem : vbi Glo.exponit, id eſt quomodo conſentiet benedictioni à te factę in perſona eccleſiæ. Eſa. 65. Qui benedictus eſt ſuper terram benedicetur in eo,amen. Amen idem eſt,quod fiat,vel verum eſt, q.d. ſi non intelligit , quæ dicis , quomodo conformabit ſe dictis tuis? poteſt quidem ſe conformare etiã ſi non intelligat,ſed in generali tantum,non in ſpeciali,quia nõ poteſt intelligere quid boni dicas,niſi quod benedicas tantũ.

Duplex fructus orationis.

In oratione triplex attentio.

Sed quare non dantur benedictiones in vulgari,vt intelligantur à populo,& conforment ſe magis eis? Dicendum eſt,quod hoc forte fuit in eccleſia primitiua,ſed poſtq̃ fideles inſtructi ſunt,& ſciunt, quę audiunt in cõmuni officio, fiunt benedictiones in Latino. Conſequenter probat quare non poteſt dicere,amen,cùm dicit, *Nam tu quidem*, id eſt licet tu gratias agas bene Deo inquantũ intelligis, *Sed alter* qui audit,& non intelligit, *Non ædificatur*, inquantũ nõ intelligit in ſpeciali , & ſi in generali intelligat & ædificetur Epheſ.4. Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat, ſed ſi quis bonus eſt ad ædificationem fidei. Et ideo melius eſt,vt non ſolum lingua benedicat , ſed etiam,vt interpretetur & exponat , licet tu qui gratias agis bene agas.

Orationes cur nõ fiãt vulgari ſermone.

LECTIO QVARTA.

Non ſpernit donum linguarum ſibi a Deo traditum, tamen prophetiam magis probat.

GRatias ago Deo meo , quod omnium veſtrum lingua loquor. Sed in eccleſia volo quinque verba ſenſu meo loqui vt & alios inſtruam, quàm decem millia verborum in lingua. Fratres nolite pueri effici ſenſibus , ſed malitia paruuli eſtote, ſenſibus autem perfecti eſtote. In lege enim ſcriptum eſt, Quoniam in alijs linguis , & in labijs alijs loquar populo huic , & nec exaudient me dicit Dominus . Itaque linguæ in ſignũ ſunt non fidelibus , ſed infidelibus : prophetiæ autem , non infidelibus,ſed fidelibus.

Hic oſtendit Apoſtolus excellentiã doni prophetiæ ad donum linguarũ , per rationes ſumptas ex parte ſuipſius. Et circa hoc duo facit . Primò agit gratias de dono linguarum,ſibi à Deo dato. Secundò ſe eis in exẽplum proponit, ibi, *Sed in eccleſia volo,&c.* Dicit ergo, *Gratias ago,&c.* q.d. Non ideo vilipendo donum linguarũ,quia ego dico,quod donum prophetiæ ſit excellentius , ſed debet charum haberi . Vnde & ego gratias ago , &c. Eſt ergo de omnibus gratias agendum. 1. Theſ.5. In omnibus gratias agite,&c. Vel gratias ago. q.d. Nõ ideo vilipendo donum linguarũ, quaſi eo carens , imo etiã ego habeo: & ideo dicit, Gratias ago,&c. Et ne intelligatur , ꝙ omnes loquerentur vna lingua dicit, *Omnium veſtrum lingua loquor*. Act.2. Loquebantur varijs linguis Apoſtoli, &c. *Sed in eccleſia* . Hic ponit ſe in exẽplum. q.d. Si ego habeo donũ linguarũ ſicut & vos, debetis facere illud quod facio . *Sed* ego volo.i. magis volo loqui *In eccleſia quinque* , id eſt , pauca verba *Senſu meo* , id eſt intellectu,vt ſcilicet ego intelligam , & intelligar, & ex hoc inſtruam alios. *Quam decem millia*,i. quamcunq; multitudinẽ *Verborum in lingua*, quod eſt loqui nõ ad intellectũ quocunq; modo fiat, vt ſuprà expoſitũ eſt . Dicũt quidam quod ideo dicit quinq;,quia Apoſt. videtur velle,quod magis velit dicere ſolum vnã orationẽ ad intellectũ, quã multas ſine intellectu. Oratio autẽ,ſecundum grammaticos ad hoc, ꝙ debeat facere perfectũ ſenſum,debet habere quinq; ſcilicet,Subiectum,Prædicatum,Copulam verbalẽ,Determinationẽ ſubiecti,& Determinationẽ prædicati. Alijs videtur melius, ꝙ quia ad hoc loquẽdum eſt cum intellectu, vt alij doceantur: ideo ponit quinque , quia doctor debet quinque docere,ſ. Credenda. Titum.3. Hęc loquere & exhortare,&c. Agenda. Mar. vlt. Euntes in mũdum, &c. Vitanda.ſ. peccata. Eccl.21. Quaſi à facie colubri fuge,&c. Eſa. 58. Annuntia populo meo ſcelera,&c. Speranda,ſc. mercedem æternam.1.Pet.1. De qua ſalute exquiſierunt,&c. Timenda ſcilicet pœnas æternas. Mat.25. Ite maledicti in ignẽ æternum,&c. *Fratres mei nolite,&c.* Hic oſtendit excellentiam doni prophetiæ ad donum linguarũ,rationibus ſumptis ex parte infidelium. Et circa hoc duo facit . Primo excitat attentionẽ & reddit attentos. Secundò arguit ad propoſitum, ibi, *In lege quid ſcriptum eſt* . Circa primũ videtur Apoſtolus excludere pallium excuſationis aliquorum, qui ideo docent,quædã rudia & ſuperficialia , quaſi oſtendant ſe volentes viuere in ſimplicitate, & ideo non curantes de ſubtilitatibus ad quas ſecundũ rei veritatem nõ attingunt, habentes verbũ domini:ad hoc Matt.18. Niſi conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut paruuli, &c . Sed hoc Apoſtolus excludit,cùm dicit, *Nolite pueri effici ſenſu*,id eſt nolite puerilia & inutilia & ſtulta loqui & docere. Suprà 3. Cũ eſſem paruulus , &c. Sed quomodo debetis effici pueri affectu nõ intellectu. Et ideo dicit, *Sed malitia*. Vbi ſciendum eſt, ꝙ paruuli deficiunt in cogitando mala, & ſic debemus effici paruuli: & ideo dicit, *Sed malitia paruuli eſtote*: & deficiunt in cogitando bona,& ſic nõ debemus eſſe paruuli, imo viri perfecti. Et ideo dicit, *Senſibus autem perfecti,&c.* id eſt ad diſcretionẽ boni & mali, perfecti ſitis. Vnde Heb.5. Perfectorum eſt ſolidus cibus,&c. Non ergo laudatur in vobis ſimplicitas,quæ opponitur prudẽtię,ſed ſimplicitas,quę aſtu-

tiæ. Et ideo Dominus dicit. Matt.10. Eſtote prudẽtes ſicut ſerpentes. Rom.16. Volo vos ſapientes eſſe in bono, ſimplices in malo. Conſequenter cùm dicit, *In lege quid ſcriptum eſt*, arguit ad propoſitũ. Vbi ſciendũ eſt, ꝙ hoc argumentũ, ſicut patet per Glo. diſtinguitur per multa: ſed ſecundum intentionẽ Apoſtoli non videtur, ꝙ attendatur in loco hoc niſi vna ratio. Et ratio ſua ad probandũ, quod donum prophetiæ eſt excellentius, q̃ donum linguarũ, eſt talis, Omne quod plus valet ad illud ad quod alterum principaliter ordinatur, eſt melius illo altero ordinato ad hoc. Sed tam donum prophetiæ, q̃ donum linguarũ ordinatur ad conuerſionem infideliũ: ſed prophetiæ plus valent ad hoc, q̃ donum linguarum, ergo prophetia eſt melior. Circa hanc ergo rationẽ duo facit. Primò oſtendit ad quid ordinatur donum linguarum, & ad quid ordinatur donum prophetiæ. Secundò ꝙ plus valet donum prophetiæ, ibi, *Si ergo conueniat vniuerſa, &c.* Circa primũ duo facit. Primò inducit authoritatẽ. Secundò ex authoritate arguit ad propoſitũ, ibi, *Itaque linguæ, &c.* Circa primum ſciendum eſt, quod dicit, *In lege quid ſcriptum eſt*, poteſt legi, vel interrogatiuè, q.d. non debetis effici pueri ſenſibus, ſed perfecti: & hoc eſt videre & ſcire legem. Vnde ſi eſtis perfecti ſenſibus, ſciatis, ſ. legem & in lege quid ſcriptum eſt: de linguis, quæ ſunt inutiles aliquando ad id ad quod ordinatæ ſunt, quia licet in diuerſis linguis loquar, ſcilicet populo Iudæorum, tamen homo non exaudit, &c. Poteſt etiam legi remiſſiuè, In lege quid ſcriptum eſt, Quaſi dicat, Nolite moueri ſicut pueri ad aliquid appetendum nõ diſcernentes, vtrum bonum, vel minus bonum ſit, quod affectatis & præponatis meliori bono, ſed eſtote perfecti ſenſibus, id eſt diſcernatis inter bona & magis bona, & ſic affectatis. Et hoc fit ſi cogitatis quid ſcriptum eſt in lege, quoniã in alijs, &c. Sap.6. Cogitare ergo de illa, ſenſus eſt conſummatus. Et dicit, in lege, non accipiendo legem ſtrictè pro quinq; libris Moyſi tantũ, ſicut accipitur Luc. vlti. Neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt de me in lege, &c. ſed pro toto veteri teſtamento, ſicut accipitur Ioan.15. Vt impleatur ſermo, qui in lege eorũ ſcriptus eſt, quia odio habuerũt me gratis. Quod tamen in Pſal. ſcriptũ eſt. Accipitur tamen hæc authoritas ex Eſa.28. vbi litera noſtra habet, In loquela labij, & in lingua altera loquetur ad populũ iſtũ. Hoc igitur ſcriptũ eſt, Quoniam in alijs linguis, i. in diuerſis generibus linguarũ, & labijs, i. in diuerſis idiomatibus & modis pronuntiandi, loquar populo huic, ſcilicet Iudaico, quia hoc ſignum ſpiritualiter fuit datum ad conuerſionem populi Iudæorum. *Nec ſic exaudiet*, quia ſcilicet ſignis viſis, non crediderunt. Eſa. 6. Excæca cor populi huius, &c. Sed quare Deus dedit eis ſigna ſi non debebant conuerti? Ad hoc ſunt duæ rationes. Vna ratio eſt, quia licet non omnes conuerſi fuerint, tamen aliqui ſunt conuerſi, eo quod non repellit Dominus plebem ſuam, &c. Alia ratio eſt, vt iuſtior appareat eorum damnatio, dum manifeſtius apparet eorum nequitia. Ioan.15. Si non veniſſem & locutus eis non fuiſſem, &c. Conſequenter cùm dicit, *Itaque linguæ, &c.* Ex inducta authoritate argumentatur ad propoſitum, quaſi dicat, Et ex hoc manifeſtè apparet, quod donum linguarum datum eſt non fidelibus ad credendum, quia iam credunt. Ioan.4. Non propter tuam loquelam, &c. Sed infidelibus, vt conuertantur. In Gloſa autem ponuntur duæ expoſitiones Ambroſij, quæ non ſunt literales, quarum vna eſt, vt dicatur, Sicut in veteri teſtamento locutus ſum populo Iudæorum per linguas, id eſt per figuras: & per labia, id eſt promittendo bona temporalia: ſic adhuc in nouo teſtamento loquar huic populo in alijs linguis, id eſt apertè & clarè, & alijs labijs, id eſt ſpiritualibus, nec tamen ſic exaudient me, ſcilicet quantum ad eorum multitudinem. *Itaque linguæ datæ ſunt non fidelibus, ſed infidelibus*, ad manifeſtandum, ſcilicet eorum infidelitatem. Alia eſt, In alijs linguis, id eſt obſcurè & parabolicè loquar, vt quia ſunt indigni, non exaudient, id eſt, non intelligent. Conſequenter oſtendit ad quid ordinatur prophetia, ſcilicet ad inſtructionem fidelium, qui iam credunt. Et ideo quod *Prophetiæ datæ ſunt non infidelibus*, qui non credunt. Eſa.53. Domine quis credidit auditui noſtro? *Sed fidelibus*, vt credant & inſtruantur. Ezech. 3. Fili hominis ſpeculatorem dedi te, &c. Prouerb. 29. Cùm defecerit prophetia, &c. diſſipabitur populus.

LECTIO QVINTA.

Si donum linguarum abſque prophetia ſit, maximum inconueniens ſequi dicit.

SI ergo conueniat vniuerſa eccleſia in vnum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ & infideles, nónne dicent, quid inſanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus. Occulta enim cordis eius manifeſta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronũtians, quod verè Deus in vobis ſit. Quid ergo eſt fratres? Cùm conuenitis vnuſquiſque veſtrum pſalmum habet, doctrinam habet, Apocalypſim habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant.

Gloſa vult ꝙ hic incipiat alia ratio ad propoſitũ oſtendendum. Sed ſecundum ꝙ dictum eſt, non eſt niſi vnũ poſita ratione, & eſt quaſi manifeſtatio mediæ ipſius rationis ſcilicet, ꝙ prophetia plus valet ad illud ad quod ſpecialiter ordinatur donum linguarum. Vnde circa hoc duo facit. Primò oſtendit inconueniens, quod ſequitur quantum ad infideles ex dono linguarũ, ibi, *Si autem omnes prophetent*. Secundò oſtendit bonum, quod ſequitur ex dono prophetię, etiã ad infideles, ibi, *Si autem omnes*. Incõueniens, quod ſequitur ex dono linguarũ, ſiue prophetiæ, etiã quantũ ad infideles eſt, quia reputantur inſani, qui ſic loquuntur ſolis linguis, cùm tamen donum linguarũ ordinetur ad conuerſionem infidelium, vt iam patet, & hoc eſt, quod dicit, *Si autem omnes, &c.* Quaſi dicat. Ex hoc patet, quod linguæ non ſunt præferendæ prophetijs, quia *Si conueniant*, ſ. omnes fideles *In vnum*, non ſolum corpore, ſed etiam mente. Act.4. Multitudinis credentiũ erat cor, &c. Et omnes, qui iã conuenerunt, *Loquantur linguis* ad literam extranea, vel loquãtur ignota & obſcura: & dum ſic cõfuſe loquuntur, *Intret aliquis idiota*, id eſt, qui nõ intelligit niſi linguam ſuã, *Vel infidelis*, propter quem datæ ſunt linguę, *Nónne dicet* his qui ſic loquuntur, *Quid inſanitis?* Quod enim non intelligitur, reputatur inſanitio, ꝙ ſi intelligatur lingua, nihilominus quæ loquuntur ſunt occulta, tamen malũ eſt ſi nõ exponatur, quia poterunt credere de vobis ſi occulta loquimini, quæ creduntur de Gentilibus, qui occultabãt ea, quę faciebant in ritu eorũ, propter eorum turpitudinẽ. Et hæc etiam inſanitio quædam eſt. Contrà, Idem eſt loqui linguis & loqui literaliter quantum ad idiotas, cum ergo omnes loquãtur literaliter in eccleſia, quia omnia dicuntur in latino, videtur ꝙ ſimiliter ſit inſania. Dicendũ eſt ad hoc, ꝙ ideo erat inſania in primitiua eccleſia, quia erãt rudes in ritu eccleſiaſtico. Vnde neſciebant, quæ fiebant ibi niſi exponeretur eis. Modo vero omnes ſunt inſtructi. Vnde licet in Latino omnia dicantur, ſciũt tamen illud quod fit in eccleſia. Conſequenter autem cùm dicit, *Si autem omnes prophetent, &c.* oſtendit quod bonũ ſequitur ex dono prophetię. Et circa hoc tria facit. Primò oſtendit, quid per bonum prophetię ſequatur quantum ad infideles. Secundò oſtẽdit quomodo hoc ſequatur, ibi, *Occulta enim, &c.* Tertiò ſubinfert quis effectus inde proueniat, ibi, *Et ita cadens in faciem, &c.* Dicit ergo, conſtat ꝙ ex dono linguarũ non cõuincuntur infideles. *Autem*, pro ſed ſi hi, qui conueniunt, *Prophetent*, i. omnes ad intellectũ loquantur, vel exponant ſcripturas, vel etiã reuelationes eis factas interpretentur. Omnes dico nõ ſimul, ſed vnus poſt aliũ ſic prophetẽt. *Intret autem* ſc. eccleſiam, *Idiota aliquis*, ſcilicet, nõ habens niſi linguam maternam, hoc eſt bonum, quod inde ſequitur, quia conuincitur de aliquo errore, qui oſtẽditur ſibi. Hiere.31. Poſtquã oſtendit mihi, confuſus ſum. *Ab omnibus*, qui prophetant, *Diiudicatur*, q.d. damnabilis oſtenditur de malis moribus & vitijs ſuis. 1. Cor. 2. *Spiritualis*, id eſt doctor *Omnia diiudicat, &c.* Ad hæc enim duo valet prophetia, ſ. ad confirmationem fidei, & inſtructionẽ morum. Quomodo autem hoc bonum ſequatur ex prophetiæ dono, ſubdit, cum dicit, *Occulta enim cordis*. Quod poteſt intelligi tripliciter. Vno modo ex hoc ad literam, ꝙ aliqui in primitiua eccleſia gratiã habuerunt, vt ſecreta cordium & peccata hominum ſcirent. vnde legitur de Petro Act.5. quod dãnauit Ananiã de fraudato pretio agri. Et ſecundum hoc legitur, Occulta enim, &c. quaſi dicat, ideo conuincitur, quia occulta, id eſt ſecreta peccata ſua manifeſta fiunt ab illis, qui ea reuelant.

Cùm ergo, aut legere in primitiua eccleſia in lingua vulgari erat bonum, nũc autem non eſt bonũ, vide rationem hic.

Alio modo ex hoc, ꝙ aliquãdo quia in prædicatione tangit multa, quæ homines gerunt in corde, ſicut patet in libris beati Gregorij, vbi quilibet inuenire poteſt ferè oẽs motus cordis ſui. Et ſecũdũ hoc legitur, Occulta cordis, quaſi dicat, Ideo conuincuntur, qui occulta cordis ſui, id eſt ea, quę gerũt in corde. Prouer. 17. Quomodo in aquis reſplẽdet vultus aſpicientium, ſic corda hominũ manifeſta ſunt prudentibus. *Manifeſtantur*, i. tanguntur ab eis. Alio modo, quia aliquando occultum cordis dicitur illud quod eſt alicui dubium, & nõ poteſt per ſe certificari. Et ſecundum hoc legitur, *Occulta cordis ſui*, id eſt ea de quibus in corde ſuo dubitabat, & quæ nõ credebat manifeſtantur, dum ſcilicet vadens ad eccleſiã frequẽter fiunt ſibi manifeſta, ſicut de ſeipſo dicit Auguſt. ꝙ ipſe ibat ad eccleſiam ſolum pro cantu, & tamen ibi multa de quibus dubitabat, & propter quæ non iuerat, manifeſtabantur ſibi. Ex hoc enim ſequebatur reuerentia, quia conuictus reuerebatur Deũ. Et hoc eſt, quod dicit, *Et ita cadens*, i. ex quo ita conuincebatur & manifeſtabantur occulta cordis ſui, *Cadens in faciem*, adorabat Deum. Matt. 2. Procidentes adorauerunt eum, quod ſignum eſt reuerentiæ. De reprobis aũt legitur, ꝙ cadunt retrorſum. Prouer. 4. Via impiorũ tenebroſa, neſciunt vbi corruent. Electus vero in faciem cadit, quia videt vbi proſternitur, quod ſignum eſt reuerentiæ. Matt. 2. Et Leuit. 9. Laudauerũt Deum ruentes in facies ſuas. Pſal. Coram illo procident Aethiopes. Et nõ ſolum exhibebit reuerentiam Deo, ſed etiã eccleſiæ, quia pronũtians dicet, ꝙ verè Deus eſt in vobis, qui prophetatis in eccleſia. Zachar. 8. Ibimus vobiſcũ, audiuimus enim, ꝙ Deus eſt vobiſcum. Apparet igitur ꝙ donum prophetię eſt vtilius, quantũ ad infideles. *Quid igitur eſt fratres?* Hic ordinat eos ad vſum donorũ dictorum. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit qualiter ſe debeant habere ad vſum horum donorũ. Secundò concludit principale intentũ, ibi, *Itaq; fratres æmulamini prophetare, &c.* Circa primũ duo facit. Primò oſtẽdit quomodo ordinatè ſe debeant habere in vſu dictorũ donorũ. Secundò exprimit eorũ præſumptionem, ibi, *An à vobis ſermo, &c.* Circa primũ tria facit. Primò oſtendit in generali quomodo ſe debet habere in omnibus donis. Secundò quomodo ſe habeant quantũ ad donum linguarũ, ibi, *Siue lingua quis loquatur, &c.* Tertiò oſtẽdit quomodo ſe habeant quantũ ad donũ prophetiæ, ibi, *Prophetent duo aut tres, &c.* Dicit ergo prophetare eſt melius, q̃ loqui linguis. Quid ergo fratres agendum eſt? hoc. ſ. agendũ eſt. Nam cum conuenitis, conſtat ꝙ vnus nõ habet omnia dona: & ideo non debet vti aliquis veſtrum omnibus donis, ſed eo dono, quod ſpecialius accepit à Deo, & quod melius ſit ad ædificationem. Nã vnuſquiſq; veſtrũ habet aliquod donũ ſpeciale. *Alius habet pſalmum*, i. canticum ad laudandũ nomen Dei: vel pſalmos exponit. Abac. 3. Super excelſa mea deducet me, &c. *Alius*, vero, *Doctrinã*, id eſt habet prædicationem ad inſtructionem morum, vel expoſitionẽ & ſpiritualem ſenſum. Proue. 12. Doctrina ſua cognoſcitur vir. *Alius Apocalypſim habet*. i. reuelationẽ, vel in ſomnijs, vel in viſione aliqua. Daniel. 2. Eſt deus in cœlo reuelans myſteria, &c. *Alius linguã habet*. i. donum linguarũ, vel legendi prophetias. Act. 2. Et cœperunt loqui varijs linguis, &c. *Alius interpretationẽ*. Supra. 12. Alij interpretatio ſermonum, &c. Hæc autẽ ſic ordinãtur, quia vel ſunt ex ingenio naturali, vel ex deo. Si ſunt ex ſolo ingenio naturali, vel ſunt ad laudem Dei, & ſic dicit, pſalmum habet, vel ad inſtructionem proximi, & ſic dicit, doctrinam habet. Si ſunt à ſolo Deo, ſic dupliciter. Vel ſunt aliqua occulta interius, & ſic dicit, Apocalypſim habet. Vel occulta exterius, & ſic dicit, linguam habet. Et ad horum manifeſtationem eſt tertium. ſ. interpretatio. Et debet fieri, vt omnia ad ædificationem fiant. Roma. 15. Vnuſquiſq; veſtrum proximo ſuo placeat in bonum ad ædificationem.

LECTIO SEXTA.

Quando vtendum ſit dono linguarum, & quando munere prophetiæ Corinthios inſtruit.

Siue lingua quis loquatur ſecundum duos, aut vt multum tres & per partes, & vnus interpretetur. Si autem nõ fuerit interpres taceat in eccleſia, ſibi autẽ loquatur & deo. Prophetæ autem duo aut tres dicant, & cæteri dijudicent, quod ſi alij reuelatum fuerit ſedenti, prior taceat. Poteſtis enim omnes per ſingulos prophetare, vt omnes diſcant, & omnes exhortentur. Et ſpiritus prophetarum prophetis ſubiectus eſt. Non enim diſſenſionis eſt Deus, ſed pacis, ſicut & in omnibus eccleſiis ſanctorum doceo.

Hic Apoſtol⁹ ordinat eos quomodo ſe habeãt ad vſum donũ linguarũ. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit qualiter debent vti dono linguarum. Secundò quando debent ceſſare ab vſu, ibi, *Si autem nõ fueris, &c.* Dicit ergo primò quod modus vtendi dono linguarum talis ſit inter vos, vt ſiue quis, id eſt, ſi aliquis loquatur linguis, id eſt, dicat viſiones vel ſomnia, huiuſmodi locutio nõ fiat à multis propter occupationem temporis in linguis, & non reſtet locus prophetiæ, & confuſionem generet. Sed ſecundum duos id eſt, duobus, & ſi neceſſe fuerit ſẽm multum tres, vt ſit ſatis à tribus. Deutero. 17. In ore duorum vel trium, &c. Sed notandum ꝙ hęc conſuetudo adhuc partim ſeruatur in eccleſia. Nam lectiones & epiſtolas & euangelia habemus loco linguarum, & ideo in miſſa ſecundum duos ſeruatur, quia ſolũ duo dicuntur, quæ pertinent ad donum linguarum. ſ. epiſtola & euangelium. In matutinis ſẽm multa fit, ſcilicet, tribus lectionibus dictis in vno nocturno. Antiquitus enim dicebãtur nocturna diuiſim ſecundum tres vigilias noctis, nunc verò dicuntur ſimul, Non ſolum autẽ debet ſeruari ordo quantum ad numerum loquentium, ſed etiam quantũ ad modum, & hoc eſt ꝙ dicit, Et per partes, id eſt, vt illi qui loquũtur, ſuccedãt ſibi adinuicem. ſ. quod vnus poſt alium loquatur. Vel per partes. i. intrinſecè, vt ſcilicet, loquatur vnam partem viſionis ſeu inſtructionis, & eã exponat, & poſt aliam, & ipſam exponat, ſic & deinceps, quem modũ conſueuerunt ſeruare pręđicatores quãdo prædicant per interpretationem hominibus ignotę linguę, & ideo dicit, & vnus interpretetur. Cõſequenter cum dicit, *Si autẽ non fuerit, &c.* Oſtendit quando non eſt vtendum linguis, dicens quod loquendũ eſt per partes, & vnus debet interpretari. Sed ſi nõ fuerit aliquis interpres, id eſt, qui interpretetur, ille qui donum habet linguarum, taceat in eccleſia id eſt non loquatur ſeu prædicet multitudini in lingua ignota, quia nõ intelligitur ab eis, ſed ſibi loquatur, quia ipſe ſe intelligit, & hoc tacitè orando vel meditando. Iob. 10. Loquar in amaritudine animæ meæ, dicam deo, &c. *Prophetæ autẽ duo, &c.* Hic Apo. ordinat eos, quomodo ſe habeant ad vſum prophetiæ. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit qualiter vtendum eſt dono prophetiæ, & quantũ ad numerum & ad ordinẽ. Secundò oſtendit quibus vſus prophetię interdicitur, ibi, *Mulieres in eccleſiis, &c.* Circa primũ tria facit. Primò docet ordinem vtendi dono prophetiæ. Secundò huius rationem aſſignat, ibi, *Poteſtis enim omnes, &c.* Tertiò abiectionem excludit, ibi, *Spiritus prophetarum, &c.* Circa primũ duo facit. Primo determinat numerum vtẽtium dono dicto. Secundò docet modũ ſeu ordinẽ vtendi, ibi, *Quod ſi alij, &c.* Circa primum ſciẽdum eſt quod vſus prophetiæ ſecundum quod hic videtur accipere Apoſtolus, eſt proponere verbum exhortationis ad plebẽ exponendo ſcripturas ſacras, & quia erant in primitiua eccleſia plures quia à deo hoc donum habebant, & fideles non erant adhuc multiplicati, ideo ne eſſet confuſio & tædium, vult Apoſtolus quod nõ omnes qui ſciunt exponere prophetias, & ſacram ſcripturam prophetent, ſed aliqui & determinati, & hoc eſt quod dicit, *Prophetæ, &c.* quaſi dicit. Nolo quod omnes qui conueniunt, ſed duo tãtum, aut ad plus tres, prout hoc loquendi neceſſitas exigit, dicant. i. exhortentur. Et hoc etiã conſonat ſcripturæ. Deut. 17. & Matth. 18. In ore duorum vel trium, &c. Cæteri verò. ſ. illi qui non dicunt, dijudicent ea quæ ab his proponuntur, vtrum ſcilicet bene vel malè dicta ſint, benè dicta approbando, & malè dicta retractari faciendo, ſuprà 2. Spiritualis homo omnia dijudicat. Eſt etiam ſeruandus ordo in vtendo dicto dono, vt ſi alteri illorũ qui ſedebant & tacebant & dijudicabant, fuit aliquid melius reuelatum quàm illi qui exhortatur & ſtat prior, tunc iſte qui ſtat, debet ſedere, & ille cui melius reuelatũ eſt, debet ſurgere & exhortari. Et hoc eſt ꝙ dicit. Quod ſi alij ſedenti reuelatũ fuit. ſ. per ſpiritum ſanctum, prior ſtans taceat & cedat ei. Ro. 12. Honore inuicem præuenientes. Et ratio huius eſt, quia ſecundum hunc modum poteſtis ſucceſſiuè prophetare per ſingulos, id eſt omnes. ſ. vt ſic omnes. i. maiores

diſcant

diſcant & omnes, id eſt minores exhortentur. Prouerb. 1. Audiens ſapiens, &c. Et ſi aliquis dicat, ò Apoſtole, ego non poſſum tacere dum alius prophetat, vel cedere ſedenti ex quo incepi, quia non poſſum retinere ſpiritum, qui in me loquitur, ſecundù illud Iob. 4. Conceptum ſermonem tenere quis poteſt? Ideo Apoſtolus hoc remouet cum dicit, *Spiritus prophetarũ, &c.* Quaſi dicat, immo bene poteſt tacere, vel ſedere, quia ſpiritus prophetarum, id eſt, ſpiritus qui dat prophetias, & ponitur in plurali numero propter multas reuelationes eis inſtinctas, *Prophetis ſubiecti ſunt*, non quidem quantũ ad cognitionem, quia ſicut dicit Grego. ꝙ non ſemper ſpiritus prophetiæ adeſt prophetis. Vnde non eſt habitus ſicut ſcientia. Sic enim ſequeretur, ꝙ etiam quantũ ad cognitionẽ eis ſubiectus eſſet, & poſſent vti eo quando vellent, & non vti. Sed eſt quædam vis aut impreſsio à Deo illuminans & tangens corda prophetarum, tunc ſolom quando ſic tanguntur, cognoſcunt. Vnde nõ eſt ſic eis ſubiectus, nec ſecundum hoc intelligitur verbum Apoſtoli, ſed ſpiritus prophetarum ſunt ſubiecti prophetis quantum ad pronuntiationem, quia ſcilicet, in eorum poteſtate eſt pronuntiare ea, quę reuelantur eis quando volunt, & non pronuntiare. Et ſic nihil valet excuſatio, quia non cogit te ſpiritus, quin tacere poſsis. Et ꝙ hoc ſit verum, probat eũ dicit, *Non enim eſt diſſenſionis, &c.* Et facit talem rationem. Deus nunquam cogit ad id, vnde oriatur rixa, vel diſſenſio, quia Deus nõ eſt diſſenſionis, ſed pacis, ſed ſi cogeret homines ſpiritus prophetiæ ad loquendum, tunc eſſet cauſa diſſenſionis, quia ſic vellet ſemper loqui, vel non docere, vel tacere alio loquente, de quo alij turbarentur. Ergo ſpiritus ſanctus nõ cogit homines ad loquendum. 2. Cor. vlt. Deus pacis & dilectionis erit vobiſcũ, &c. Veruntamen, quia adhuc poſſet obijcere, ꝙ hoc non faceret, quia ſolum eis iſta mãdabat, & nõ alijs eccleſijs. Vnde & in grauamen poſſet videri: ideo Apoſtolus ſubdit hoc, non ſolum in eis, ſed etiam in omnibus eccleſijs docere: & hoc eſt, quod dicit, *Sicut in omnibus eccleſijs* ſanctorum doceo, ſcilicet de vſu linguarum & prophetiæ, ſupra primò, Idipſum dicatis omnes.

LECTIO SEPTIMA.

A Prophetiæ vſu mulieres amouentur, cum ſubditas eis eſſe conuenit, monetque quo ordine ſeſe habere debent in omnibus.

MVlieres in eccleſiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit, Si quid autẽ volunt diſcere, domi viros ſuos interrogent. Turpe eſt enim mulieri loqui in eccleſia. An à vobis verbum Dei proceſsit? aut in vos ſolos peruenit? Si quis videtur propheta eſſe, aut ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcribo vobis, quia Domini ſunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque, fratres, æmulamini prophetare, & loqui linguis, nolite prohibere. Omnia autem honeſtè, & ſecundum ordinem fiant in vobis.

Hic Apoſtolus ponit perſonas quibus interdicit vſum prophetiæ. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit quibus prophetiæ vſus interdicitur. Secundò remouet obiectionem, ibi, *Si quid autem volunt, &c.* Circa primũ duo facit. Primo proponit mandatum de interdicto. Secundò huius rationẽ aſsignat, ibi, *Non enim permittitur, &c.* Dicit ergo. Volo vt viri hoc modo vtantur dono prophetiæ, ſed *Mulieres in eccleſia* nolo loqui, ſed, *Taceãt* in eccleſiis. 1. Timo. 2. Mulierem docere in eccleſia nõ permitto. Et rationẽ huius aſsignat Chryſoſtomus, dicens, ꝙ ſemel eſt locuta mulier, & totum mundum ſubuertit. Sed contra hoc videtur, quia de multis mulieribus legitur, quòd prophetauerunt ſicut de Samaritana. Ioan. 4. Et de Anna vxore Phanuel. Luc. 2. Et de Delbora. Iudi. 4. Et de Oldam propheta vxore Sellum. 4. Regum. 22. Et de filiabus Philippi. Act. 21. ſupra, etiam dicitur, Omnis mulier orans, vel prophetans, &c. Reſponſio, dicendum quòd in prophetia ſunt duo, ſcilicet, reuelatio, & manifeſtatio reuelationis, ſed à reuelatione non excluduntur mulieres, ſed multa reuelantur eis ſicut & viris. Sed annuntiatio eſt duplex. Vna publica, & ab hac excluduntur. Alia eſt priuata, & hæc permittitur eis, quia non eſt prędicatio, ſed annuntiatio: huius autẽ rationẽ aſsignat, dicens, *Non enim permittitur eis loqui* ſcilicet ab eccleſię authoritate, ſed hoc eſt officium earum, vt ſint ſubditæ viris. Vnde cum docere dicat prælationem & præſidentiam, non decet eas, quæ ſubditæ ſunt. Ratio autem quare ſubditæ ſunt, & non præſunt, eſt, quia deficiunt ratione, quæ eſt maximè neceſſaria præſidenti. Et ideo dicit Philoſophus in Politica ſua, quod corruptio regiminis eſt, quando regimen peruenit ad mulieres. Conſequẽter cum dicit, *Si quid volunt, &c.* Quia poſſent aliqui dicere, quòd ad minus de dubijs poſſunt quærere in eccleſia: ideo Apoſtolus hoc excludit. Et circa hoc duo facit. Primò enim remouet obiectionem. Secundò rationem aſſignat, ibi, *Turpe eſt, &c.* Dicit ergo, Dico quòd mulieres taceant in eccleſia, ſed ſi aliqua de quibus dubitant, *Addiſcere volũt, interrogent viros ſuos domi.* 1. Timo. 2. Mulier in ſilentio diſcat cũ omni, &c. Huius autẽ ratio eſt, quia turpe eſt non ſolum indecens. In mulieribus enim commendatur verecundia. Eccleſia. 26. Gratia ſuper gratiam, &c. Si ergo in publicum quæreret, & diſputaret, ſignum eſſet inuerecundiæ: & hoc eſt ei turpe, & inde eſt etiam, quòd iure interdicitur mulieribus officiũ aduocandi. Conſequenter cum dicit, *An à vobis ſermo Dei, &c.* Confutat contradicentes, & quia poſſent omnes ſimul contradicere, vel ad minus ſapientes inter eos. Ideo circa hoc duo facit. Primò enim confutat eos quãtum ad totam eorum eccleſiam. Secundò quantum ad ſapientes tantum, ibi, *Si quis autem videtur, &c.* Circa primum ſciendum eſt quòd cauſa quare populus conſueuit contradicere Domino, vel rectori, eſt ſingularitas. Singularitas enim poteſt cauſari, vel ex prioritate in aliquo bono, vel excellentia. Et ideo Apoſtolus volens & contradicentes Corinthios confutare, excludit primò ab eis prioritatẽ, cũ dicit, *An à vobis ſermo Dei proceſsit.* Quaſi dicat, Non, ſed à Iudęis. Eſa. 2. De Sion exibit lex, &c. Quaſi dicat, ſi in eccleſia Iudæorum facerem aliquas ordinationes contra ordinationes ſuas, poſſent contradicere, quia ipſi prius habuerunt verbum Dei, ſed vos non, quia non proceſsit à vobis ſermo Dei. Secũdũ excludit ab eis excellentiã. *An in vos ſolos, &c.* Quaſi dicat, non ſolum vos credidiſtis, ſed etiam alij. Vnde vos non excellitis eos. Pſal. In omnem terram exiuit ſonos eorum, &c. Et ideo debetis facere, vt alij faciunt. Conſequenter cum dicit, *Si quis autem videtur, &c.* In ſpeciali cõfutat maiores. Et circa hoc duo facit. Primò confutat eos. Secundò reſpondet cuidã tacitè obiectioni, ibi, *Si quis autẽ ignorat, &c.* Dicit ergo, eſto ꝙ tota eccleſia non contradicat, ſed aliquis qui videtur eſſe propheta, &c. Et dicit, videtur, quia ſi cõtradicit, non verè eſt propheta, vel ſapiens ſeu ſpiritualis, quia non contradiceret. Dicit etiam, propheta & ſpiritualis, quia multi ſunt ſpirituales, qui non ſunt prophetæ, licet omnes prophetæ ſint ſpirituales. Iſte, inquam, qui ſic videtur propheta & ſpiritualis, non contradicat, ſed cognoſcat, id eſt, ſciat quia ea, quæ ſcribo vobis, ſunt mandata Dei, & non tantum mea. Quaſi dicat, ex quo nullus auſus eſt mandatis Domini cõtradicere, & ea, quæ ſcribo ſunt mandata Dei, non audeat aliquis contradicere. 2. Corinthiorum vltimò. An experimentum quæritis, &c. Et ex hoc poſſumus colligere, quod verba Apoſtolorum ſunt ex familiari reuelatione ſpiritus ſancti & Chriſti, & ideo ſeruanda ſunt ſicut præcepta Chriſti. *Verba apoſtolorum à ſpiritu ſancto, & ſunt ſeruanda, vt verba Chriſti.* Vnde & ſignanter Apoſtolus diſtinguit illa, quæ ex ſe mandat. cum dicit, de virginibus autem mandatum Domini non habeo. Sed poſſes dicere, O Apoſtole, quomodo ego cognoſcam, quòd hæc ſint mandata Dei? Non poſſum hoc ſcire. Hoc Apoſtolus excludit, dicens, Non valet tibi hoc, quia non debeas ignorare. Quare? *Quia omnis ignorans, &c.* Matth. 25. Amen dico vobis, neſcio vos. Ex quo patet, quod omnes tenentur ſcire ea, quæ ſunt de neceſsitate ſalutis, quæ ipſe prius mandat, & Apoſtoli, & prophetæ. Vel aliter, Siquis videtur, &c. Vt ſit confirmatio præcedentium, quaſi dicat, Ita ſcribo, ſed vos non poteſtis ea agnoſcere propter eorum difficultatem, & quia ſimplices eſtis, ſed vt ſciatis, quòd ea, quæ ſcribo, iuſta ſunt & honeſta. Volo adducere teſtimonium prophetarum & ſpiritualium virorum, qui ſunt inter vos, & ideo dicit, *Si quis autem, &c.* ſuprà ſecundo, Spiritualis iudicat omnia. Et ne aliquis dicat, non curamus ſcire iſta, ſubdit quod tenentur ſcire, *Quia omnis ignorans, &c.* Eſa. 5. Propterea captiuus ductus, &c. Pſal. Neſcierunt neque intellexerunt, &c. Itaque fratres mei, &c. Apoſtolus hic concludit generalem admonitionem. Et circa hoc tria facit. Primo monet

mò monet eos ad appetitum omniũ donorum, dicens, Itaque & loqui linguis & prophetare eſt bonũ. *Aemulamini*, id eſt, deſideretis, *Prophetare*, cuius cauſa eſt; quia ſicut dicitur Prouer. 29. Deficiente Prophetia diſsipabitur populus. Et accipitur prophetare hic ſecundum, quod totum capitulum expoſitum eſt, & tamen licet deſideretis prophetare, nolite prohibere loqui linguis ne fiat diſſenſio. Secundo inducit ad modum debitum, cùm dicit, *Omnia autem honeſte*, vt ſcilicet vno loquente alij taceant, & mulieres in eccleſia non loquãtur, & ſimilia. Roma. 13. Sic vt honeſtè in die ambulemus, &c. Tertiò inducit eos ad congruum ordinẽ, cum dicit, *Et ſecundum ordinem*, vt ſcilicet, primo vnus, & poſtea alius loquatur, & per partes, & ſimilia quæ dicta ſunt. Iudicum. 5. Stellæ manentes in ordine & curſu ſuo aduerſus Syſaram pugnauerunt.

CAPIT. XV. LEC. I.

Euangelicam commendat doctrinam, nuncians quæ ſcire circa Chriſti reſurrectionem oporteat.

NOtum vobis facio, fratres, euangelium, quod prædicaui vobis, quod & accepiſtis, in quo & ſtatis, per quod & ſaluamini: qua ratione prædicauerim vobis ſi tenetis, niſi fruſtrà credidiſtis. Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi: quoniam Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris ſecundum ſcripturas: & quia ſepultus eſt, & quia reſurrexit tertia die ſecundum ſcripturas: & quia viſus eſt Cephæ: & poſt vndecim. Deinde viſus eſt pluſquam quingentis fratribus ſimul, ex quibus multi manent vſque adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde viſus eſt Iacobo, deinde Apoſtolis omnibus. Nouiſsimè autem omnium tanquam abortiuo, viſus eſt & mihi. Ego enim ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum eccleſiam Dei. Gratia autem Dei ſum id quod ſum: & gratia eius in me vacua non fuit, ſed abundantius illis omnibus laboraui: Nõ ego autem, ſed gratia Dei mecum. Siue enim ego, ſiue illi, ſic prædicamus, & ſic credidiſtis.

Poſtquam Apoſtolus inſtruxit Corinthios de ipſis ſacramentis, & de re contenta & ſignificata in ſacramentis, ſcilicet, de gratia & eius effectibus. Hic conſequenter inſtruit eos de re non contenta, ſed ſignificata in ſacramentis, ſcilicet, de gloria reſurrectionis, quæ non eſt cõtenta in ſacramento, cum non ſtatim habeat eam, qui ſuſcipit ſacramenta, ſed ſignificatur gloria reſurrectionis in ipſis, inquãtum cõfertur in eis gratia per quam ad beatitudinem peruenitur. Circa hoc autem duo facit. Primò præmittit tractatum de reſurrectione. Secundò per hoc probat reſurrectionem cõmunem omnium hominum, ibi, *Si autem Chriſtus prædicatur, &c.* Circa primũ duo facit. Primò cõmendat euangelicã doctrinam. Secundò annuntiat, quæ oportet ſcire circa reſurrectionẽ Chriſti, ibi, *Tradidi enim vobis, &c.* Cõmendat enim eminentiã euangelicæ doctrinę quãtum ad quatuor. Primò quantum ad prædicantiũ authoritatẽ, quia ipſi Apoſtoli. Et hoc eſt, quod dicit, O fratres, continuando ſe ad præcedentia, *Facio vobis notum euangelium*, quod idem eſt, quòd bona annuntiatio, quæ incipit à Chriſto. Vnde quicquid pertinet ad Chriſtum, vel eſt de ipſo Chriſto, dicitur euangelium. *Quod prædico vobis*, quaſi dicat, Illud quod prædicaui vobis de Chriſto, notum facio vobis, id eſt, reduco vobis ad memoriam quaſi non ſint noua ea, quæ ſcribo. Philip. 3. Eadem ſcribere vobis, &c. Prædicaui ego ſcilicet, vobis, & alij Apoſtoli, alijs. Et in hoc apparet authoritas huius doctrinæ, quia à Chriſto, à Paulo, & ab alijs Apoſtolis. Heb. 2. Quæ cum initium accepiſſet enarrandi. Secundò quantũ ad cõmunem fidem omnium populorum, & ideo dicit, *Quod & accepiſtis* omnes, ſed hoc Auguſtinus dicit pertinere ad euidentiã huius fidei, faciens tale argumentum. Ad credenda ea, quæ ſunt fidei, aut ſunt miracula facta, aut non. Si ſunt facta miracula, habeo propoſitum, ꝙ digniſsima & certiſsima eſt. Si non ſunt facta, hoc eſt maximum omnium miraculorũ, ꝙ per quoſdam paucos conuerſi ſunt ad fidẽ infinita multitudo hominum: per pauperes prędicantes paupertatem, diuites: per idiotas prædicantes ea, quæ rationem excedunt, conuerſi ſunt ſapientes & philoſophi. Pſal. In omnem terram exiuit ſonus eorum, &c. Sed ſi obijciatur, ꝙ etiam lex Machometi recepta eſt à multis. Dicẽdum quod non eſt ſimile, quia ille opprimendo & vi armorum ſubiugauit eos, ſed isti Apoſtoli moriendo, ipſi alios ad fidem duxerunt, & faciendo ſigna & prodigia. Ille enim præponebat quædam; quæ ad delicias & laſciuias pertinent: ſed Chriſtus & Apoſtoli terrenorum contemptum. 1. Theſ. 2. Cum accepiſtis à nobis verbum Dei, &c. Tertiò quantum ad virtutem, quia confirmat & eleuat ad cæleſtia. Ideo dicit, *In quo ſtatis*, ſcilicet, eleuati ad cœleſtia. Ille enim dicitur ſtare qui rectus eſt, & hoc ſola lex Chriſti facit. Rom. 5. Iuſtificati ergo per fidem, &c. Lex enim vetus non faciebat ſtare, ſed curuabat ad terrena. Deute. 33. Oculus Iacob in terra frumenti & vini. Quartò quantum ad vtilitatem, quia ſola noua lex perducit ad finem ſalutis: vetus autem, non. Heb. 7. Neminem ad perfectum adduxit lex. Et ideo dicit, *Per quod & ſaluamini*. Hic iam ex certitudine ſpei per inchoationem (quæ eſt per fidem) ſaluamini, & in futuro in veritate rei & ſpei. Iacob. 1. In manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum, &c. Io. 20. Hæc autem ſcripta ſunt, vt credatis, & vt credentes, &c. Et apponit hic duas cõditiones. Prima cum dicit, *Si tenetis, &c.* Glo. ſic exponit, *Si tenetis qua ratione prædicaui vobis* illud euangeliũ, id eſt, reſurrectionẽ mortuorum ea ratione qua cõfirmaui vobis, id eſt, per reſurrectionẽ Chriſti. Vel aliter, Saluamini ita tamen ſi tenetis, id eſt, ſi ſeruatis ea ratione qua prædicaui vobis euangelium Chriſti. Secundam conditionem ponit cum dicit, niſi fruſtra credidiſtis. Quaſi dicat, Saluamini per fidem, *Si non fruſtra credidiſtis*, i. ſi fidei adduntur bona opera, quia fides ſine operibus mortua eſt. Iac. 2. Illud enim dicitur eſſe fruſtrà, quod eſt ad finem quem non conſequitur. Finis autem fidei eſt viſio Dei. Vnde ſi non ſaluamini, fruſtrà credidiſtis non ſimpliciter, ſed inquantum nõ peruenit ad finem, vel aliter, ſi tenetis, quaſi dicat, teneatis, niſi fruſtrà, &c. *Tradidi enim*. Hic oſtendit propoſitum, &c. Circa hoc tria facit. Primò oſtendit originem doctrinæ de reſurrectione Chriſti. Secundo oſtendit ea, quæ in doctrina huiuſmodi cõtinẽtur, ibi, *Quoniã Chriſtus mortuus*. Tertiò conſonantiam ſeu conuenientiam prędicantiũ ad hanc doctrinã, ibi, *Siue enim ego, &c.* Dicit ergo primo, Iſtud debetis tenere, i. memoria habere, *Quod tradidi vobis in primis*, & adhuc trado. Et dicit, *In primis*, id eſt, inter prima credenda. Credenda enim, vel pertinent ad trinitatem, vel fidẽ incarnationis. Et primò debet homo credere ea, quæ ad fidem incarnationis pertinent, & poſtea quæ ad trinitatem pertinent. Vnde quod tradidi vobis in primis, ſcilicet, de incarnatione, & non à me, vel ex mea authoritate tradidi, ſed, *Quod accepi*, à Chriſto, vel ſpiritu ſancto. Gal. 1. Paulus Apoſtolus, &c. ſuprà. 11. Ego accepi à Domino, &c. Eſa. 21. Quæ audiui à Domino exercituũ, &c. Ea autem quæ accepit & tradidit, ſunt quatuor ſcilicet, mors, ſepultura, reſurrectio, apparitio Chriſti. Dicit ergo primò, tradidi vobis primò mortem Chriſti, & ideo dicit. Quoniam Chriſtus mortuus eſt. In quo remouet duplicem ſuſpitionem, quæ ſuboriri poſſet circa mortem Chriſti. Prima eſt, ꝙ mortuus eſſet pro peccatis ſuis actualibus, vel originali. Et hoc excludit, cum dicit, pro peccatis noſtris, non ſuis. Eſa. 53. Propter ſcelus populi mei percuſsi eum. 1. Pet. 3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris, &c. Alia ſuſpitio eſt, ꝙ mors Chriſti eſſet caſualis, vel violentia Iudęorũ, & hoc excludit cũ dicit, *Secundum ſcripturas*, ſcilicet veteris & noui teſtamenti. Et ideo ſignãter ſpecialiter dicit ſecundum ſcripturas. Eſa. 53. Sicut ouis ad occiſionẽ ductus eſt. Hie. 11. Ego quaſi agnus manſuetus, qui portatur ad victimam, &c. Matt. 20. Ecce aſcendimus Hieroſolymam, &c. Tradidi enim vobis. Secundò ſepulturam Chriſti, & ideo dicit, *Et quia ſepultus eſt*. Sed nunquid ſepultura eſt articulus fidei ſpecialiter, quia facit hic mentionem ſpecialiter de ea? Dicẽdum, quòd ſecundum illos, qui numerant articulos ſecundum credenda, non eſt ſpecialis articulus fidei, ſed includitur cum articulo paſsionis & mortis Chriſti. Cuius ratio eſt, quia fides eſt eorum, quæ ſunt ſupra rationem. Vnde ibi incipit articulus fidei, vbi deficit ratio. Hoc autem primum eſt, ꝙ Dominus ſit conceptus, & ideo conceptio eſt articulus fidei. Secundum, ꝙ Deus eſt natus de Virgine, & ideo hic eſt alius. Tertium, ꝙ impaſsibilis Deus patiatur & moriatur, & hic eſt alius, & cum hoc intelligitur etiã de ſepultura. Vnde nõ eſt ſpecialis articulus.

Articulus fidei incipit vbi ratio deficit in credendis.

Facit autem Apoſtolus hic mentionẽ de ſepultura propter

pter tria. Primò vt oſtendat veritaté mortis Chriſti. Euidens enim mortis ſignum alicuius eſt, ꝙ ſepeliatur. Secundò ad oſtendendum veritatem reſurrectionis, quia ſi non fuiſſet ſepultus, nec cuſtodes fuiſſent iuxta ſepulchrũ, illis diebus poſſent dicere, ꝙ diſcipuli fuiſſent eũ furati. Tertiò ꝙ Apoſtolus vult eos inducere ad fidem reſurrectionis, & hoc videtur magis difficile, ꝙ ſepultus reſurgat. Et de hoc dicitur. Eſa. 11. Et erit ſepulchrum eius glorioſum. Eſa. 53. Dabit impios, &c. Tradidi etiam vobis reſurrectionem, quia reſurrexit tertia die. Oſeę. 6. Viuificabit nos poſt, &c. Et etiã dicit, *Tertia die.* non ꝙ fuerint tres dies integri, ſed duæ noctes, & vna dies per ſinecdochen. Et huius cauſa fuit, ſicut dicit Auguſtinus, quia Deus per ſuũ ſimplum, id eſt, per malum pœnæ, quod ſignificatur per vnũ diem, deſtruxit noſtrũ duplum, id eſt pœnam & culpam, quod ſignificatur per duas noctes. Tradidi etiam vobis quarto Chriſti apparitiones, quia viſus eſt Cephæ. Et ponit primo apparitiones factas alijs. Secundò apparitiones factas ſibi ſoli, ibi, *Nouiſſime.* Sciendum eſt autem circa primum, ꝙ apparitiones Chriſti non ſunt factæ omnibus cõmuniter, ſed aliquibus ſpecialibus perſonis. Act. 10. Dedit eum manifeſtũ fieri, &c. Et huius ratio fuit, vt ſeruaretur ordo in eccleſia, vt per quoſdam ſpeciales, fides reſurrectionis deueniret ad alios. Notandum autẽ eſt, quod apparitiones Chriſti non ponuntur hic omnes, nec illæ quæ factæ ſunt mulieribus. Ponuntur aũt hic quædam quæ non leguntur in euangelijs. Et horum ratio fuit: quia Apoſtolus vult ex ratione confutare infideles, & ideo noluit ponere teſtimonia niſi authentica, & ideo tacuit apparitiones mulieribus factas: & poſuit quaſdam quæ non inueniuntur, vt oſtendat, quod etiam alijs pluribus apparuit, ſed facit mentionẽ ſpecialem de Petro & Iacobo, quia erant quaſi colũnæ, vt dicitur Gal. 2. Dicit ergo, *Tradidi vobis, quia viſus eſt Cephæ,* id eſt, Petro. Luc. vlt. Surrexit dominus verè, &c. Et creditur, ꝙ inter viros primo apparuit Petro, quia erat in maxima triſtitia. Vnde & Angelus dixit Marc. vlt. Ite dicite diſcipulis eius & Petro, &c. *Poſtea,* id eſt, in alia vice, *Viſus eſt vndecim Apoſtolis.* Semel quidẽ viſus eſt decem tãtum, quando Thomas erat abſens, & poſt octo dies vndecim, quando Thomas erat cũ eis. Auguſtinus dicit, ꝙ debet dicere duodecim, ſed corruptũ eſt vitio ſcriptorũ, & dicit, ꝙ non refert, ꝙ Iudas iam obierat, & Matthias nondum erat electus, quia conſuetum eſt, ꝙ quando maior pars collegij facit aliquid, dicitur quod totum collegiũ hoc facit. Vnde quia Dominus elegerat duodecim, ideo poteſt dici, quod viſus eſt duodecim, id eſt, toti collegio Apoſtolorũ, ſed nõ eſt vitiũ, ſiue dicatur duodecim ſiue vndecim. *Deinde,* iterum, *Viſus eſt pluſquã quingentis fratribus.* Sed de hoc nihil legimus in ſacra ſcriptura, niſi hoc, quod hic dicitur. Poteſt tamen dici, ꝙ hæc apparitio fuit, de qua loquitur Dionyſius in tertio de diuinis nominibus, quãdo omnes diſcipuli conuenerunt ad videndum corpus, quod ferebat principẽ vitæ. Sed contra hoc videtur eſſe, quia hoc fuit ante aſcenſionem, quando ſcilicet, Chriſtus apparuit Iacobo. Sed cõgregatio diſcipulorum ad videndum beatam virginem, de qua videtur loqui Dionyſius, fuit multum poſt. Et ideo melius videtur dicendum, ꝙ apparuit quingentis fratribus ſimul ante aſcenſionem ſuam, & non refert, quod dicitur, diſcipuli erãt centum viginti, quia licet illi, qui erant in Hieruſalẽ eſſent centum viginti, tamen in Galilæa multi erant diſcipuli, & fortè omnes cõgregati ſunt ſimul cum apparuit. Et vt huius teſtimonium ſit magis certum, dicit quod ex eis adhuc multi manent, id eſt, viuunt, quidã autem ex eis dormierunt, id eſt, mortui ſunt in ſpe reſurrectionis. Et vocat ſanctorum mortem, dormitionem, quia moriuntur carne corruptibili, vt reſurgãt incorruptibiles. Roma. 6. Chriſtus reſurgens, &c. *Deinde,* id eſt poſt, *Viſus eſt Iacobo,* ſcilicet Alphæi. Et ratio huius poteſt aſsignari, quia (vt legitur) Iacobus vouit ſe non ſumpturum cibum, niſi prius videret Chriſtum: ſed ſecundum hoc non ſeruaretur ordo apparitionis, quia ſi poſt omnes numeratas apparitiones apparuiſſet Iacobo, nimis fuiſſet ſine cibo, & hoc eſt difficile. Et ideo dicendum eſt, ꝙ ideo ſingulariter Chriſtus apparuit Iacobo, quia ſpecialem deuotionẽ Iacobus ad Chriſtum habuit. Et de iſta etiam apparitione nihil habetur in euangelio. Deinde poſt hoc ſcilicet viſus eſt omnibus Apoſtolis in aſcenſione, vt legitur Matt. vlti. & Act. 1. *Nouiſſime autẽ omniũ, &c.* Hic Apoſtolus cõmemorat apparitionem factam ſibi ſoli. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit ordinem apparitionis. Secundò rationem eius aſsignat, ibi, *Ego enim ſum, &c.* Dicit ergo, ita, Dixi ꝙ omnibus manifeſtatus eſt Chriſtus, *Nouiſſime,* id eſt vltimo: & poſt aſcenſionẽ, *Viſus eſt & mihi tanquã abortiuo,* & ideo nouiſſimè. Dicit autẽ tanquã abortiuo propter tria. Abortiuus dicitur aliquis fœtus, vel quia naſcitur extra tempus debitum. Vel cum violentia educitur. Vel quia nõ perducitur ad debitam quantitatem, & quia hæc tria videbat in ſe Apoſt. ideo dicit tanquam abortiuo. Primò enim ipſe extra tempus aliorum Apoſtolorũ renatus eſt in Chriſto. Nam alij Apoſtoli renati ſunt Chriſto ante aduentum ſpiritus ſancti, Paulus vero poſt. Secundò quia alij Apoſtoli ſpontaneè conuerſi ſunt ad Chriſtum, ſed Paulus coactus. Act. 9. Proſtrauit eum ad terram, &c. Et hoc multum valet cõtra hæreticos, qui dicunt, ꝙ nullus debet cogi ad fidem, quia Paulus coactus fuit. Et ſicut dicit Auguſtinus, plus profecit in fide Paulus cum coactè conuerſus eſt, quàm multi, qui ſpontaneè venerunt. Tertiò quia reputat ſe alijs minorem, & non perueniſſe ad virtutem aliorum Apoſtolorum. Et ideo quaſi rationem aſsignans, dicit. *Ego enim ſum minimus, &c.* Circa hoc duo facit. Primò enim oſtendit ſuam paruitatem. Secundò rationem huius exponit, ibi, *Quoniã perſecutus ſum, &c.* Paruitatẽ ſuam manifeſtat, primo in comparatione ad Apoſtolos cum dicit, Ego enim ſum minimus. Eſa. 60. Minimus erit in mille, & Paulus in gentem fortiſsimam. Eccleſia. 3. Quanto maior es, &c. Et licet ſit minimus in comparatione ad Apoſtolos, poſſet tamen dici, quod eſt magnus in comparatione ad alios, quia eſt Apoſtolus: & ideo ſecundo oſtendit ſuam paruitatem in comparatione ad alios, cum dicit, *Qui non ſum dignus,* non ſolũ eſſe, ſed *Vocari Apoſtolus,* licet vocer. 2. Corinth. 3. Nõ quòd ſufficientes, &c. Sed poſſes dicere, O Apoſtole propter humilitatem nullus debet dicere falſum: cum ergo tu ſis magnus, quare vocas te minimum? & ideo cũm dicit, *Quoniam perſecutus, &c.* oſtendit quomodo ſit minimus, & quomodo nõ minimus: minimum autem dicit ſe, conſiderando præterita facta ſua, & dicit, Non ſum dignus, &c. Quare? *Quia perſecutus ſum eccleſiam Dei,* quod alij Apoſtoli non fecerunt. Galat. 1. Supra modũ perſequebar, &c. 1. Timo. 1. Qui fui blaſphemus, & perſecutor, &c. Et licet in me ſim minimus, tamen ex Deo non ſum minimus: & ideo dicit, *Gratia Dei ſum id quod ſum.* Et circa hoc duo facit. Primò commendat conditionem ſuam quantum ad ſtatum. Secundò quantum ad executionem ſtatus, ibi, *Et gratia eius, &c.* Dicit ergo primo, ex me nihil ſum, ſed id quod ſum, gratia Dei ſum, id eſt, ex Deo, non ex me. Epheſ. 3. *Cuius factus ſum miniſter, &c.* Et dicit, id ꝙ ſum, quia homo ſine gratia nihil eſt: ſuprà. 13. Si habuero omnem prophetiam, &c. Sed qualiter vſus ſit & executus ſtatum ſuũ oſtendit, dicens, *Et gratia eius, &c.* Vbi primo oſtẽdit quomodo vſus ſit gratia iſta, quia ad bonũ, & ideo dicit, In me vacua non fuit, id eſt, otioſa, quia ea vſus eſt ad id ad quod data eſt ſibi. Gal. 2. Non in vacuũ cucurri, &c. Secũdò manifeſtat quomodo alios exceſsit: & ideo ſubdit, *Sed abundantius illis omnibus,* i. apoſtolis ſigillatim, *Laboraui,* prædicãdo, quia nullus per tot loca prædicauit & annũtiauit Chriſtũ. Vnde dicit. Rom. 15. Ita ꝙ à Hieruſalẽ vſq; ad Illiricum, &c. Et etiam vſque ad Hiſpaniam operando: quia licet ipſe ſicut alij Apoſtoli poſſet exigere ſumptus ſibi neceſſarios, tamen ſpecialiter voluit de labore manuum quærere ſumptus ſuos, vt ipſe dicit. 1. Theſ. 3. Nocte & die manibus noſtris, &c. Tribulationes ſuſtinendo. Nullus enim Apoſtolorũ tot perſecutiones & tribulationes ſuſtinuit, vt ipſe enumerat. 2. Cor. 11. In laboribus plurimis & carceribus, &c. Tertiò oſtendit vſus efficaciã, quia hoc nõ à ſe ſolo, ſed ex inſtinctu & adiutorio ſpirit[us] ſancti: & ideo dicit, *Non autem ego,* ſolus operor, *Sed gratia Dei mecũ,* quæ mouet voluntatẽ ad hoc. Eſa. 26. Omnia opera noſtra, &c. Philip. 2. Qui operatur in nobis velle, &c. Deus enim nõ ſolum infundit gratiã qua noſtra opera grata fiunt & meritoria, ſed etiam mouet ad bene vtendum gratia infuſa, & hæc vocatur gratia cooperans. *Siue ego enim, &c.* Hic oſtẽdit concordiã prædicantium, & hoc poteſt dupliciter legi. Primò vt ſit confirmatio dictorum. Quaſi dicat, aliquis, Tu ita prædicas, ſed tamen nõ credimus tibi ſoli, quia minimus

nimus es inter Apoſtolos. Ideo reſpondens Apoſtolus, ait, Immo debetis mihi credere, quia ego nõ prædico alia, ſiue ego, ſiue alij Apoſtoli ſic prædicamus ſcilicet Chriſtum reſurrexiſſe & viſum fuiſſe, &c. Et vos etiã crediſtis ſicut ego & illi prædicauerunt, ſcilicet, ꝙ Chriſtus reſurrexit, & viſus eſt, &c. 2. Corin. 2. Habentes eundem ſpiritum, &c. Secundò poteſt legi, vt efficacia prędicationis ſit omnibus Apoſtolis ex vno, id eſt à gratia Dei. q.d. *Siue ego prædicem ſiue illi*, id eſt, Apoſtoli, ſicut prędicamus, hoc fecim9 adiuti & firmati per gratiam Dei & etiã, *Vos ipſi credidiſtis*, ſcilicet inſpirati ſpiritu ſancto & gratia Dei, ſine qua nihil facere poſſumus. Ioan. 15. Sine me nihil poteſtis facere.

LECTIO SECVNDA.

Ex reſurrectione Chriſti, reſurrectio noſtra probatur, quæ ſi non eſt futura, fides, ſpes, labor, omniſque denique virtus fruſtra docetur.

SI autem Chriſtus prædicatur, quòd reſurrexerit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam reſurrectio mortuorum nõ eſt? Si autem reſurrectio mortuorum non eſt, neque Chriſtus reſurrexit. Si autem Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt prædicatio noſtra, inanis eſt & fides veſtra. Inuenimur autem & falſi teſtes Dei, quoniam teſtimonium diximus aduerſus Deum, quod ſuſcitauerit Chriſtum, quem nõ ſuſcitauit, ſi mortui non reſurgunt. Nam ſi mortui non reſurgunt, neque Chriſtus reſurrexit, quòd ſi Chriſtus nõ reſurrexit, vana eſt fides veſtra. Adhuc enim eſtis in peccatis veſtris. Ergo & qui dormierunt in Chriſto, perierunt. Si in hac vita tantum in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.

Suprà Apoſtolus aſtruxit fidem per reſurrectionẽ chriſti, hic vero probat per reſurrectionẽ Chriſti, reſurrectionem mortuorũ futuram. Ex primò probat futurã reſurrectionem. Secundo oſtendit qualitatem reſurgentium, ibi, *Sed dicet aliquis, &c.* Tertiò vero deſcribit ordinẽ reſurrectionis, ibi, *Ecce myſteriũ vobis dico, &c.* Circa primum duo facit. Primò probat reſurrectionẽ mortuorũ futurã ratione ſumpta ex reſurrectione Chriſti. Secundò ratione ſumpta ex vita ſanctorũ, ibi, *Alioquin quid facient, &c.* Probat autẽ mortuorũ reſurrectionẽ ex reſurrectione Chriſti tali ratione, Si Chriſtus reſurrexit, ergo et mortui reſurgent. Circa ergo hãc rationẽ tria facit. Primò ponit cõditionalẽ, ſcilicet, ſi Chriſtus reſurrexit, et mortui reſurgent. Secũdò vero probat antecedens ipſius cõditionalis, ibi, *Si autem reſurrectio mortuorũ, &c.* Tertio probat conditionalẽ eſſe verã, ibi, *Nunc autẽ Chriſtus reſurrexit, &c.* Dicit ergo primò, Dixi, ꝙ ſiue ego prædicauerim, ſiue illi. ſ. alij Apoſtoli, ſic crediſtis: ſed ſi prędicatur à nobis, ꝙ Chriſtus reſurrexit à mortuis, quomodo quidã in vobis, id eſt, inter vos dicũt, &c. q.d. Si Chriſtus reſurrexit à mortuis ſm ꝙ nos prędicamus. 1. Theſ. 4. Si credimus, ꝙ Chriſtus, &c. nullus debet dubitare reſurrectionẽ mortuorum futurã. Vnde Rom. 8. Qui ſuſcitauit Ieſum, &c. Sed videtur, ꝙ hæc argumentatio nõ valeat, cum ſit locus à maiori affirmando: quia licet Chriſtus reſurrexit ſpecialiter ex virtute diuinitatis ſuæ, nõ ſequitur, quod alij homines reſurgãt. Sed ad hoc dicunt aliqui quod non eſt locus à maiori, ſed à ſimili. Mori enim & reſurgere cõpetit Chriſto ſm humanã naturã, & dicũt, quod eſt ſimile argumentũ, ſicut ſi dicerẽ, Anima fortis eſt immortalis, ergo omnes. ſ. animæ hominũ ſunt immortales. Videtur autẽ quod ſit melius dicendũ, quod ſit locus à cauſa, quia reſurrectio Chriſti eſt cauſa reſurrectionis noſtræ. Et ideo ſm Glo. dicendũ eſt, *Si Chriſtus*, qui eſt cauſa efficiẽs noſtrę reſurrectionis, *Reſurrexit quomodo dicũt, &c.* Sed tamẽ nõ eſt dicendũ, ꝙ ſit cauſa efficiẽs tantũ per modũ meriti, quia reſurgendo nõ meruit eã, cum iam eſſet cõprehenſor, & viueret vita glorioſa, niſi fortè meritũ reſurrectionis mortuorũ referatur ad paſſionẽ Chriſti. Nec eſt cauſa exemplaris tantũ, vt quidã dicunt, ſed eſt cauſa efficiens & exẽplaris. Vnde Auguſt. dicit ſuper Ioãnem, quod verbũ caro factum viuificat animas, & reſuſcitat mortuos. Sic ergo patet, ꝙ ſi Chriſtus reſurrexit, & mortui reſurgẽt.

Chriſtus reſurrexit, ergo nos reſurgemus. Locus eſt à cauſa ad effectum: eſt enim Chriſti reſurrectio cauſa efficiens & exemplaris noſtræ reſurrectionis.

Sed contrà, reſurgere à mortuis eſt ſupra naturam, hoc autẽ non eſt niſi virtutis infinitæ, quæ Deus eſt, nõ ergo reſurrectio corporis Chriſti eſt cauſa efficiens reſurrectionis mortuorũ, cum humanitas Chriſti ſeu corpus ſit creatura: licet de Chriſto vel de homine nõ poſsit dici, ꝙ eſt creatura. Reſponſio, dicendũ ꝙ inquantũ Deus, ſiue inquantum diuinitas eſt in Chriſto, Chriſtus eſt & exemplar & cauſa efficiẽs reſurrectionis mortuorũ per humanitatẽ ſuã, ſicut per inſtrumentũ diuinitatis ſuæ. Ad illud quod obijcitur, dicendum, ꝙ caro Chriſti ſeu humanitas nõ dicitur facere effectũ virtutis infinitæ, inquantũ caro vel humanitas, ſed inquantum caro Chriſti, vel humanitas Chriſti. Sed quæritur adhuc. Nam poſita cauſa ſufficienti, ſtatim ponitur effectus: ſi ergo reſurrectio Chriſti eſt ſufficiens cauſa reſurrectionis mortuorũ, ſtatim deberent mortui reſurgere, & non tantũ differre. Reſpõſio, dicendũ quod effectus ſequitur ex cauſis inſtrumentalibus ſm conditionem cauſæ principalis. Et ideo cum Deus ſit principalis cauſa noſtræ reſurrectionis: reſurrectio vero Chriſti ſit inſtrumentalis, reſurrectio noſtra ſequitur reſurrectionẽ Chriſti ſm diſpoſitionem diuinã, quæ ordinauit, vt tali tempore fieret. Sed nunquid ſi Deus non fuiſſet incarnatus, homines reſurrexiſſent? Dicendũ videtur, ꝙ non, quia Chriſtus nõ fuiſſet paſſus, nec reſurrexiſſet. Dicendũ eſt aũt ad hoc, quod hæc obiectio nulla eſt, quia quãdo aliquid ordinatur ab aliqua cauſa: debet argumẽtari ad illud, ſeruato ordine illius cauſæ. Et ideo dicendum eſt, ꝙ Deus ordinauit reſurrectionẽ mortuorũ fore per iſtũ modũ: potuiſſet tamẽ & alius modus adhuc inueniri à deo ſi voluiſſet. Deinde cũm dicit, *Si autẽ reſurrectio mortuorũ non eſt, &c.* Probat antecedẽs. ſ. ꝙ Chriſtus reſurrexit, & hoc ducendo ad inconuenientia. Et circa hoc duo facit. Primò ducit ad incõuenientia. Secũdò oſtẽdit illa eſſe incõuenientia, ibi, *Inuenimur autẽ & falſi teſtes, &c.* Circa primũ facit deductionẽ ſuã ſupponendo, ꝙ ſi Chriſtus non reſurrexit, neq; mortui reſurgent: quod ſi ita eſt, ſequuntur duo inconueniẽtia. Vnũ eſt, ꝙ inanis eſt prædicatio Apoſtoli & inutilis. Aliud eſt, quod inanis eſt fides Corinthiorũ. Vnde dicit, *Si autẽ Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt, &c.* Et hoc eſt, quod dicit, Ex hoc, ꝙ ſiue ego, ſiue illi, ſi ſic prædicant, &c. Dicit ergo, Si aũt Chriſtus nõ reſurrexit, inanis eſt. i. falſa prędicatio noſtra, quia ſic crediſtis, & hoc magnũ eſt inconueniens, quod prædicationẽ eorũ non ſuffulſerit veritas, cũ Apoſtolus dicat Phil. 2. nõ in vacuũ cucurri neq; laboraui. *Inuenimur autem &c.* Hic oſtendit illa duo eſſe incõuenientia. Et primò oſtẽdit, quod ſit incõueniens, ſi prædicatio Apoſtolorum eſſet inanis ſeu falſa. Secũdò oſtendit, quod ſit inconueniens, ſi fides illorũ eſſet inanis, ibi, *Quod ſi Chriſtus non reſurrexit, &c.* Oſtenditur autẽ primũ eſſe inconueniẽs, quia eſſent falſi teſtes nõ ſolũ dicendo aliqua vana, vel aliqua contra aliquem hominem falſè, quod eſt mortale peccatũ: ſed falſi teſtes aduerſus Deũ, quod eſt ſacrilegium. Quia ſi Deus nõ ſuſcitauit Chriſtum à mortuis ſm quod nos prędicamus, *Inuenimur falſi teſtes: & ſi mortui non reſurgunt, Deus non reſuſcitauit Chriſtum à mortuis.* Iob 13. Nunquid Deus indiget veſtro mendacio? &. Et hoc eſt peſsimum, ſcilicet, quod aliquid attribuatur Deo, quod non facit, & laudare in eo, quod nõ eſt. Vnde dicit Auguſtinus, Non minori, ſed maiori fortaſſe ſcelere in deo laudatur falſitas, q̃ vituperetur veritas. Cuius ratio eſt, quia intellectus noſter nunquam poteſt tantum laudare Deum, quin deficiat à perfectione eius, & ideo ſi nõ totaliter intellectus omnem veritatem poſsit de eo intelligere, hoc eſt ad excellentiam Dei: ſed ſi attribuitur aliquid Deo, quod non habet, vel non facit, videtur quòd intellectus noſter eſt maior Deo, & intelligat aliquid maius eo, quod ſibi falſe attribuit. Et hoc contra illud primæ Ioan. 3. Deus maior eſt corde noſtro. *Quod ſi Chriſtus.* Hic oſtendit, ꝙ inconueniens ſit, ſi fides illorũ eſſet inanis. Et hoc oſtendit per tria incõuenientia, quæ ſequũtur inde. Primum eſt, quia conſtat, quod falſitas non habet virtutẽ purgãdi, ſed cõſtat, quod fides purgat peccata. Act. 15. Fide purificans, &c. Si ergo fides noſtra ſit inanis, quod eſſet ſi Chriſtus non reſurrexerit, quia ſic credidiſtis, ſm quod reſurrexit, peccata veſtra non ſunt vobis dimiſſa. Et hoc eſt, quod dicit. *Adhuc eſtis in peccatis veſtris:* Sed quia poſſet aliquis dicere, licet fides nõ purget peccata, poſſunt tamẽ purgari ab eis per bona opera: ideo addit ſecundũ incõueniens ſcilicet, quod mortui, qui non poſſunt purgari in alia vita, perierunt abſq; ſpe ſalutis, & ideo quaſi concludens, dicit, *Ergo qui in Chriſto*, id eſt in fide Chriſti, *Dormierunt*, id eſt, mortui ſunt in ſpe ſalutis, *Perierunt:* quia in alia vita nulla

ſunt

ſunt opera meritoria. Sed quia poſſet adhuc dicere, nō curo de peccatis, nō curo de mortuis, dummodo habeam in vita iſta quietem & tranquillitatem: ideo addit tertiū inconueniens cūm dicit, *Si in hac tātum vita, &c.* Et innititur tali argumento, Si reſurrectio mortuorum nō eſt, ſequitur quod nihil boni habeatur ab hominibus, niſi ſolum in vita iſta: & ſi hoc eſt, tūc illi ſunt miſerabiliores, qui in vita iſta multa mala & tribulationes patiuntur. Cum ergo plures tribulationes Apoſtoli & Chriſtiani patiantur, ſequitur, ꝙ ſint miſerabiliores cæteris hominibus, qui ad minus perfruuntur huius mūdi bonis. Sed circa hanc rationē videtur duo dubitanda. Vnū, quia non videtur, quod ſit verū vniuerſaliter, quod Apoſtolus dicit ſcilicet, ꝙ Chriſtiani ſunt cōfidentes in hac vita tātum, quia poſſent dicere illi, quod licet corpora nō habeant bona niſi in vita iſta, quę eſt mortalis, tamen ſecundum animam habent multa bona in alia vita. Ad hoc obuiatur dupliciter. Vno modo, quia ſi negetur reſurrectio corporis, nō de facili, immo difficile eſt ſuſtinere immortalitatem animæ. Cōſtat enim, quod anima naturaliter vnitur corpori, ſeparatur autem ab eo contra ſuam naturam, & per accidens. Vnde anima exuta à corpore, quandiu eſt ſine corpore, eſt imperfecta. Impoſſibile autem eſt, quod illud quod eſt naturale & per ſe ſit finitū, & quaſi nihil: & illud quod eſt contra naturā, & per accidens ſit infinitum, ſi anima ſemper duret ſine corpore. Et ideo Platonici ponentes immortalitatē poſuerunt reincorporationem, licet hoc ſit hæreticum: & ideo ſi mortui non reſurgunt ſolum, in hac vita confidentes erimus. Alio modo quia conſtat, quod homo naturaliter deſiderat ſalutem ſuipſius, anima autem cū ſit pars corporis hominis, nō eſt totus homo, & anima mea non eſt ego, vnde licet anima conſequatur ſalutem in alia vita, non tamen ego vel quilibet homo. Et præterea cum homo naturaliter deſideret ſalutem, etiam corporis, fruſtraretur naturale deſiderium.

Secūdum dubiū eſt, quia videtur, quod dato, quod corpora non reſurgant, nō eſſemus nos Chriſtiani miſerabiliores cæteris hominibus, quia illi qui ſunt in peccatis, ſuſtinent maximos labores. Hier. 9. Vt iniquè agerent laborauerūt. Et Sapien. 5. Dicūt impij, Ambulauimus vias difficiles. At vero de bonis & iuſtis dicitur Galat. 5. Fructus autem ſpiritus eſt charitas, gaudium, pax, &c. Ad hoc dicendum, quod mala, quæ ſunt in hoc mūdo, non ſunt ſecundū ſe appetenda, ſed ſecundū, ꝙ ordinantur ad aliquod bonū. Apoſtoli autem & Chriſtiani multa mala paſſi ſunt in hoc mundo. Niſi ergo ordinarentur ad aliquod bonum, eſſent miſerabiliores cęteris hominibus. Aut ergo ordinantur ad bonum futurum, aut ad bonū præſens: ſed ad bonum futurum non ordinantur, ſi non eſt reſurrectio mortuorum. Si autē ordinantur ad bonum præſens, hoc vel eſt bonum intellectus, ſicut philoſophi naturales paupertates, & alia multa mala paſſi ſunt, vt peruenirēt ad veram veritatem. Sed ad hoc non poſſunt ordinari, ſi nō eſt reſurrectio mortuorum: quia ſic fides eorum eſſet falſa: quia ipſi prædicauerunt reſurrectionem futuram: falſitas autem nō eſt bonum intellectus. Vel eſt bonum moris, ſicut morales philoſophi multa mala paſſi ſunt, vt peruenirent ad virtutes & famam. Sed nec ad hoc ordinari poſſunt, quia ſi reſurrectio mortuorū non ſit, non reputatur virtus & gloria velle omnia delectabilia dimittere, & ſuſtinere pœnas mortis & contemptus, ſed potius reputatur ſtultitia. Et ſic patet, quod miſerabiliores eſſent cæteris hominibus.

LECTIO TERTIA.

Quomodo ſe habeat Chriſti reſurrectio ad noſtram docemur, ſimulque reſurrectionis ordo manifeſtus fit.

NVnc autem Chriſtus reſurrexit à mortuis primitiæ dormientium: quoniam quidem per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorū. Et ſicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur. Vnuſquiſque autem in ſuo ordine, primitiæ Chriſtus: deinde hi, qui ſunt Chriſti, qui in aduentum eius crediderunt. Deinde finis: cum tradiderit regnum Deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & poteſtatem & virtutem. Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius. Nouiſſimè autem inimica deſtruetur mors. Omnia enim ſubiecit ſub pedibus eius. Cum autē dicat, omnia ſubiecta ſunt ei, ſine dubio præter eum, qui ſubiecit ei omnia. Cum autem ſubiecta fuerint illi omnia, tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei, qui ſubiecit ſibi omnia, vt ſit Deus omnia in omnibus.

Hic probat poſitam ſuperius conditionalem eſſe veram ſcilicet ſi Chriſtus reſurrexit, mortui reſurgūt. Et circa hoc tria facit. Primò oſtendit, quomodo ſe habeat reſurrectio Chriſti ad reſurrectionē aliorum. Secundo oſtendit ordinē reſurrectionis, ibi, *Vnuſquiſque autē in ſuo ordine, &c.* Tertiò oſtēdit finem reſurrectionis, ibi, *Deinde finis, &c.* Circa primū duo facit. Primò oſtēdit habitudinē reſurrectionis Chriſti ad reſurectionē aliorū, per conditionalē prædictā, probans hoc. Secundo probat ipſam habitudinē, ibi, *Quoniam quidē, &c.* Dicit ergo, *Nūc*, i. ex quo dicta incōueniētia ſequuntur, *Si Chriſtus nō reſurrexit*, ideo ad ipſa vitanda dicamus, quod, *Chriſtus reſurrexit.* Hoc autem verum eſt ſm quod Matt. vlt. dicitur, & alijs locis euangeliorum. Sed reſurrectionis Chriſti habitudo, ita ſe habet ad reſurrectionem aliorū, ſicut primitiæ fructuum ad ſequentes fructus, quæ excedūt alios fructus tēpore & melioritate, ſeu dignitate: & ideo dicit, quod reſurrexit, nō ſicut alij, ſed *Primitiæ*, i. primo tempore & dignitate. Apoc. 1. Primogenitus mortuorū. Primitiæ dico dormientiū. i. mortuorū, qui in ſpe reſurrectionis quieſcunt. Ex hoc poteſt inferri cōditionalis poſita, quia ſicut dicimus & verū eſt, ſi Chriſtus, qui eſt primitiæ dormientiū reſurrexit, ergo & alij dormientes. *Chriſtus fuit primus qui ad vitā immortalē ſurrexit.*

Sed contrarium videtur. ſ. quod Chriſtus nō reſurrexit primitiæ dormiētū, quia Lazarus fuit reſuſcitatus à Chriſto nondum paſſo, & aliqui prophetæ ſuſcitauerunt alios à mortuis, vt habetur in veteri teſtamento. Ad hoc dicendū, quod duplex eſt reſurrectio. Vna eſt ad vitā mortalem, & ad iſtam Lazarus & alij, qui ſuſcitati fuerunt, reſurrexerūt ante Chriſtum. Alia ad vitam immortalem, & de hac loquitur hic Apoſtolus. Sed cōtrà. Matt. 27. dicitur, ꝙ multa corpora ſanctorū ſurrexerunt. Cum ergo hoc legatur ante Chriſti reſurrectionem, & conſtet, quod nō ſurrexerūt ad vitam mortalē, vidētur ꝙ adhuc reſtet quæſtio prima. Reſponſio, dicendū eſt, quod hoc quod Matt. dicit de reſurrectione illorum, dicit per anticipationē, quia licet dicatur in tractatu de paſsione, non tunc reſurrexerunt, ſed poſtquā Chriſtus reſurrexit. *Quoniā quidē, &c.* Hic probat habitudinem poſitam. ſ. quod Chriſtus ſit primitię dormientiū. Et primò probat in generali. Secūdò in ſpeciali, ibi, *Et ſicut in Adam, &c.* Probat in generali tali ratione, Deus voluit reintegrare humanam naturam, ſed humana natura corrupta eſt per hominem, quia mors intrauit per hominē. Pertinebat ergo ad dignitatē humanæ naturæ, vt reintegraretur per hominē, hoc autem eſt, vt reducatur ad vitā. Conueniens ergo fuit ſicut mors intrauit per hominem. ſ. per Adam, ita, *Reſurrectio mortuorū* fieret, *Per hominem.* ſ. per Chriſtū. Rō. 5. Si enim vnius delicto, &c. *Et ſicut in Adā.* Hic probat idem in ſpeciali, dicens, ꝙ ſicut in Adā omnes morimur morte corporali, ita & oēs viuificamur in Chriſto. Rom. 5. Per vnū hominem, &c. Et non dicit per Euā, *Nota.* quod videtur cōtra illud Eccle. 25. Per illam oēs morimur. Dicendū, quod hoc eſt per illā Euam. ſ. ſuggerentem, ſed per Adā ſicut cauſantem. Nam ſi ſolum Eua peccaſſet, peccatum originale non fuiſſet traductū in poſteros. *Viuificabuntur*, inquā, in Chriſto. ſ. boni, & mali vita naturæ: ſed vita gratiæ non niſi boni: ſed tamē Apoſtolus loquitur hic de reſurrectione ad vitam naturæ, ad quā omnes viuificabuntur. Ioan. 5. Sicut pater habet vitam in ſemetipſo, ita & filio dedit vitā habere, id eſt viuificādi virtutē. Ioan. 5. Omnes, qui in monumentis ſunt, &c. *Vnuſquiſque autem in ſuo ordine, &c.* Hic oſtendit ordinem reſurrectionis. Et primò inſinuat ipſum ordinē. Secūdò manifeſtat id ꝙ dixerat, ibi, *Primitiæ Chriſtus, &c.* Dicit ergo, quod verū eſt, quod oēs in Chriſto viuificabuntur, ſed tamē differenter, quia differentia erit inter caput, & mēbra: & differentia quātum ad bonos, & malos. Et ideo dicit, quod *Vnuſquiſque* reſurget *In ſuo ordine*, ſcilicet dignitatis. Roma. 13. Quæ autē ſunt, à Deo ordinata ſunt. Sed hunc ordinē conſequenter manifeſtat, quia, *Primitiæ Chriſtus*, quia ipſe eſt prior tempore, & dignitate, quia plus de gloria. Ioan. 1. Vidimus eum quaſi vnigenitū, &c. Deinde reſurgent omnes, *Qui ſunt Chriſti*, poſteriores tempore, & dignitate, iſti ſunt, qui carnē ſuam crucifixerunt cum vitijs, &c. Gal. 4. At vbi venit plenitu-

do. i.

do.1. Timo.6. Serues mãdatũ ſine macula irreprehenſibile vſq; in aduentũ domini noſtri. Qui aũt ſint Chriſti exponit, dicens, *Qui crediderunt*, per fidẽ, per dilectionẽ operantem. Heb.11. Accedentem ad Deũ oportet credere, &c. *In aduentũ eius*, primo & ſecũdo. Sed ſciendũ, quod inter alios ſanctos nõ erit ordo temporis, quia omnes reſurgẽt in ictu oculi, ſed bene ſm dignitates, quia martyr reſurget, vt martyr: Apoſtolus vt Apoſtol⁹, & ſic de alijs. *Deinde finis*. Hic oſtendit finẽ reſurrectionis, & hunc duplicẽ. Vnũ quantũ ad adeptionem boni. Aliud quantũ ad remotionem mali, ibi, *Oportet illũ regnare, &c.* Circa primũ duo facit. Primò oſtẽdit, quod adeptio ipſius boni conſiſtit in inhærentia ad Deum. Secundò oſtendit, quod in immediata inhærentia, ibi, *Cũ euacuauerit, &c.* Dicit ergò, quod deinde, i. poſt hoc erit finis reſurrectionis: & finis huiuſmodi non erit, vt viuãt vita corporis & voluptatibus, vt Iudæi & Saraceni fingunt, ſed quod inhereant Deo per immediatã viſionem & beatam fruitionẽ, & hoc eſt tradere regnũ Deo & patri. Et ideo dicit, *Cum tradiderit*, i. perduxerit, *Regnum*, i. fideles ſuos quos proprio ſanguine acquiſiuit. Apoc.5. Redemiſti nos Deo in ſanguine tuo, *Deo & patri*, i. ante conſpectum Dei, id eſt creatoris ſui inquantum eſt homo, & patris inquantũ eſt Deus. Et hoc eſt, quod petebat Philippus Ioan. 14. Dñe oſtende nobis patrem, &c. Sed ſic tradet, vt ſibi non adimat, immo ipſe vnus deus cum patre & ſancto ſpiritu regnabit. Vel, *Cum tradiderit regnum Deo & patri*, id eſt cum oſtendet Deũ patrem regnare. In ſcriptura enim tunc dicuntur aliqua fieri, quando primo innoteſcunt, & huiuſmodi innoteſcentia fit per Chriſtum. Matt. 11. Nemo nouit patrem niſi filius, & cui, &c. *Cũ euacuauerit*. Hic oſtẽdit immediationem dictæ inhærentiæ. Sicut enim dicitur Gal.4. Quanto tempore hæres paruulus eſt, eſt ſub tutoribus, &c. Sed quãdo iam eſt magnus & perfectus, tunc immediatè abſque pædagogo & tutore ſub patre eſt in domo. Status autem huius vitæ præſentis aſsimilatur pueritiæ, & ideo in vita iſta ſumus ſub angelis, ſicut ſub tutoribus, inquantũ præſunt nobis & dirigunt nos: ſed quãdo tradetur regnum Deo, & patri: tunc immediatè erimus ſub Deo, & ceſſabũt omnia alia dominia: & hoc eſt, quod dicit, *Et cum euacuauerit omnẽ principatũ & poteſtatẽ & virtutem*, i. cum ceſſauerit omne dominiũ tam humanum, quã angelicũ, tunc immediatè erimus ſub Deo. Eſa. 2. Exaltabitur Dñs ſolus in die illa Hier. 31. Nõ docebit vltrà vir proximũ ſuũ, &c.

Sed nunquid nõ remanebũt ordines angelorũ diſtincti? Dicẽdũ quod ſic, quantũ ad eminentiã gloriæ: quia vnus alteri præeminet, ſed nõ, quantũ ad efficaciã executionis ad nos: & ideo illos dicit euacuari: quorũ nomina pertinẽt ad executionem. ſ. principatus, poteſtates, & virtutes. Illos autem qui ſunt de ſuperiori hierarchia non nominat, quia nõ ſunt exequentes, nec angelos, quia eſt nomen cõmune. Dominationes aũt nõ dicit euacuari, quia licet ſint de exequentibus, nõ tamen ipſi exequuntur, ſed dirigunt & imperant. Dominorũ.n. eſt dirigere & imperare, nõ exequi, Archangeli vero intelliguntur cum principatibus: archos enim idẽ eſt, quod princeps. Hi tres ordines ſm Grego. leguntur de deſcendendo, quia ſm ipſum, principatus ſunt ſuper poteſtates: & poteſtates ſuper virtutes: ſed ſecundũ Dio. aſcẽdendo, quia vult, quod virtutes ſint ſuper poteſtates: & poteſtates ſuper principatus. Vel aliter, cum euacuauerit, &c. i. tunc erit notũ, quod principatus, & poteſtates, & dominationes nihil poteſtatis habuerũt ex ſeipſis, ſed à Deo ex quo ſunt omnia. Deinde cũm dicit, *Oportet autem illũ, &c.* Oſtendit Apoſtolus finem reſurrectionis quo ad remotionẽ mali. Quod quidẽ oſtendit per deſtructionem omniũ inimicorum ad Chriſtum. Et primò ponit ipſorum deſtructionem. Secũdò ſubiectionis perfectionem, ibi, *Nouiſsime autẽ, &c.* Tertiò ſubiectionis finem, ibi, *Cum autem ſubiecta fuerint*. Dicit ergo primò, dixi quod finis erit, cũ tradiderit regnũ Deo, & patri. Sed nunquid Chriſtus habet regnũ ita quod oportet illũ regnare? ſic enim dicitur Matt. vlti. Data eſt mihi, &c. Luc.1. Et regnabit in domo Iacob. *Oportet*, inquã, *Donec ponat inimicos ſuos ſub* pedibus eius. Sed nũquid modo nõ ſunt inimici eius ſub pedibus eius, i. ſub poteſtate Chriſti? Dicendum quod modo inimici Chriſti ſunt ſub poteſtate eius, ſed dupliciter. Vel inquãtum per ipſum cõuertuntur, ſicut Paulus, quem proſtrauit. Act.9. Vel inquantũ Chriſtus facit voluntatẽ ſuam, etiam de his, qui faciunt hic contra voluntatẽ Chriſti. Sic ponit inimicos ſuos ſub pedibus ſuis, puniendo eos: ſed in futuro ponet ſub pedibus, id eſt ſub humanitate Chriſti. Sicut enim per caput, deitas Chriſti intelligitur, quia caput Chriſti, deus. 1. Cor. 11. Ita per pedẽ, humanitas. Pſal. Adorabimus in loco vbi ſteterunt pedes eius, &c. Sic ergo inimici erunt nõ ſolũ ſub deitate, ſed etiã ſub humanitate Chriſti. Phil. 2. In nomine Ieſu omne genu, &c. Sed quid eſt, quod dicit? Donec ponat, &c. Nunquid nõ regnabit priuſquã poſuerit inimicos ſub pedibus? Dicendũ quod hoc poteſt intelligi dupliciter, nã ly, *Donec*, quandoq; determinat tẽpus, & ponitur pro finito: ſicut ſi dicerẽ, non videbo Deũ donec moriar, quia vſq; tunc nõ videbo, ſed poſtea videbo. Quandoq; ponitur pro infinito: ſicut cum dicitur, Non cognouit eam donec peperit filium ſuũ. Non quod velit dicere, quod non cognouit eam ſolum vſque ad partum filij, ſed nec etiam poſtea vnquam cognouit: ſicut dicit Hie. Iſte modus ſeruatur quãdo aliqui intendunt excludere illa ſolum de quibus eſt dubiũ. Vnde euangeliũ excluſit illud ſolum, quod videtur eſſe dubium ſcilicet, quod Ioſeph cognouiſſet beatã virginem ante partũ. Hoc vero, quod poſt partum non cognouit eam, nulli eſt dubium, cum tot myſteria pueri viderit, & toties ab angelis monitus ſit, & adoratus etiã à Magis Ieſus fuiſſet: vnde poterat eam iam dei matrem cognoſcere, & ideo non curauit hoc excludere: ſic etiã loquitur hic Apoſtol⁹. Quòd enim aliquis regnet adhuc inimicis non ſubiugatis, videtur eſſe dubiũ: ſed quod regnet poſtquam inimici ſubiugati ſunt, nulli eſt dubiũ: & ideo illud excludit principaliter dicẽs, *Donec ponat, &c.* Quaſi dicat, verũ eſt, quod Chriſtus habet regnũ, & licet ſint aliqui inimici, dum non faciunt voluntatẽ ſuã, tamen regnat donec ponat, &c. Poteſt etiam alio modo intelligi donec ponat, &c. vt ly, *Donec*, determinet tẽpus, & ponatur pro futuro: vt dicatur ſic, *Oportet illũ regnare*. Sed quando? *Donec ponat, &c.* Quaſi dicat, vſq; tunc regnabit, quouſq; ponat inimicos ſub pedibus, poſtea vero nõ regnabit. Sed ſm hanc expoſitionem, regnare non importat regnum habere, ſed in regnãdo proficere, & regnum augeri & hoc quantũ, ad manifeſtationem perfectam regni Chriſti. q. d. Regnum Chriſti paulatim proficit, inquantum. ſ. manifeſtatur & innoteſcit, donec ponat inimicos ſub pedibus, i. quouſq; omnes inimici regnare eum fateãtur. Boni quidem cum gaudio beatitudinis: mali vero cum cõfuſione: & poſtea non regnat, i. regnum ſuum non proficit, & non amplius manifeſtatur, quia iam plenè manifeſtũ erit. Sic ergo patet omnium aduerſantium ſubiectio: quæ quidem ſubiectio perfectiſsima erit, quia etiã illud quod maximè inimicatur, ſubijcietur ſibi: hoc autem eſt mors, quæ maximè contrariatur vitæ: & ideo dicit, Nouiſsimè autẽ, &c. vbi tria facit. Primò ponit ſubiectionem mortis. Secundò probat hoc per authoritatem, ibi, *Omnia enim ſubiecit, &c.* Tertiò ex ipſa authoritate arguit, ibi, *Cum autem dicat, &c.* Dicit ergo, dixi quod omnes inimicos ſubiecit ſub pedibus eius. Sed qualiter? Perfectiſsimè, inquã, quia, *Nouiſsime inimica mors deſtruetur*. ſ. in fine, quia non poterit eſſe cum vita, vbi omnes per reſurrectionem viuent. Oſeę. 13. Ero mors tua, ò mors. Eſa. 20. Præcipitabit mortem in ſempiternum. Sciendũ eſt autem, quod Origenes ex hoc verbo ſumpſit occaſionem erroris ſui, quem ponit in Periarchon. Ipſe enim voluit, quod pœnæ damnatorũ eſſent purgatorię & nõ æternę, & voluit, quod oẽs, qui ſunt in inferno, quandoq; conuerterentur ad Chriſtum & ſaluarentur, & etiã diabolus. Et hoc confirmat per iſta verba, *Donec ponã inimicos, &c.* Et intelligit, quòd hoc, quod dicitur inimicos ſub pedibus: ſolum intelligitur de ſubiectione, quæ fit per cõuerſionem peccatorũ ad Deum, non de ſubiectione qua ſunt ſubiecti Chriſto etiã illi, qui nunquam cõuertuntur ad Chriſtũ, inquantũ punit eos in inferno. Et ideo dicit, *Oportet illũ regnare donec ponat inimicos ſub pedibus*, quia tunc omnes damnati & qui ſunt in inferno ſaluabũtur, inquantum. ſ. conuertentur ad ipſum, & ſeruient ei, & non ſolum ipſi homines damnati. *Autẽ*, pro ſed, *Nouiſsime ipſa mors*, id eſt, diabolus, *Deſtruetur*, non quod nõ ſit omnino, ſed quòd non ſit mors, quia etiam ipſe diabolus in finę ſaluabitur. Sed hoc eſt hæreticum & damnatum in concilio.

Donec ponat, exponitur, & Donec peperit.

Error Origenis, qui dixit damnatos tandẽ ſaluandos, etiam dæmones.

Iterũ ſciendum eſt, quod Apoſtolus ſignãter poſuit hoc quod dicitur, *Nouiſsime autem, &c.* Ad remouendum duas quæſtiones, quæ poſſent fieri circa prædicta de reſurrectione,

Reſurrectio noſtra cur differatur.

ctione, ſcilicet vtrum Chriſtus poſſet viuificare mortuos? Et hoc ſoluitur, quia omnes inimicos poſuit ſub pedibus eius, & etiam ipſam mortem. Et quare nō ſtatim reſuſcitauit? Ad quod reſpōdetur, quod oportet, ꝗ primò ſubijciat inimicos ſub pedibus, & nouiſsimè cum deſtruetur ipſa mors, tunc reſurgent omnes ad vitam. Non ergo differt, quia non poteſt, ſed vt ſeruet ordinē, quia quę à Deo ſunt, ordinata ſunt. Quòd autem ipſa mors ſubijciatur Chriſto, probat per authoritatem. Pſal. Omnia ſubieciſti ſub pedibus, id eſt, ſub humanitate eius ſcilicet Chriſti. Philip. 2. Omnis lingua, &c. Eſa. 45. Mihi curuabitur omne genu, &c. Ex hac autem authoritate argumentatur, dicens, *Cum autem dicat, &c.* Et eſt ratio ſua talis. Propheta dicit omnia ſubieciſti, &c. Sed dicēdo omnia, cōſtat quod nihil excluſit niſi illō, qui ſubiecit, ergo ſubiecta ſunt Chriſto omnia & ipſa mors. Dicit ergo. *Cum autem dicat* pſalmiſta, ſcilicet, *Omnia ſubiecta ſunt ei.* ſ. Chriſto, inquantum homini præter eum, ſcilicet patrem, qui ſubiecit ſibi omnia. Heb. 2. In eo, qui omnia ſibi ſubiecit, &c. Matt. vlt. Data eſt mihi omnis poteſtas, &c. Sed contrà, ſi pater ſubiecit omnia filio, ergo filius eſt minor patre. Reſponſio, Dicēdum eſt, quod pater ſubiecit omnia filio inquantum eſt homo, vt dictum eſt, & ſic pater eſt maior filio. Eſt enim minor patre, ſecundum humanitatē, æqualis vero ſecundū diuinitatem. Vel dicendū, quod etiam ipſe filius inquantū deus ſubiecit ſibi omnia, quia ſic poteſt omnia, quæ pater poteſt. Philip. 3. Saluatorem expectamus, &c. ſecundum operationem qua potens eſt ſubijcere omnia. Conſequenter cùm dicit, *Cū autē ſubiecta fuerint illi omnia, &c.* Oſtendit finem huius reſurrectionis nō eſſe in humanitate chriſti, ſed vlterius perducetur rationalis creatura ad contemplationē diuinitatis & in ea eſt beatitudo noſtra, & finis noſter ipſe Deus eſt, & ideo dicit, *Cum autem ſubiecta, &c.* Quaſi dicat. Nondum Deus ſubiecit omnia Chriſto, ſed cū omnia fuerint ei ſubiecta, ſcilicet Chriſto, tunc ipſe filius ſecundum humanitatem ſubiectus erit illi. ſ. patri. Ioan. 14. Pater maior me eſt, & ſubiectus eſt, nunc etiā Chriſtus ſm, quod homo patri, ſed hoc, tunc manifeſtius erit. Et ratio huius ſubiectionis eſt, *Vt ſit Deus omnia in omnibus*, id eſt, vt anima hominis totaliter requieſcat in Deo, & ſolus Deus ſit beatitudo. Modo enim in vno eſt vita, & virtus in alio, & gloria in alio, ſed tunc Deus erit vita, & ſalus, & virtus, & gloria, & omnia. Vel aliter ita, *Vt ſit Deus omnia in omnibus*, quia tūc manifeſtabitur, quod quicquid boni habemus, eſt à Deo.

LECTIO QVARTA.

Si reſurrectio mortuorum non eſt, infert hæc incongrua, ergo baptiſmi deuotio fruſtra, ergo labor ſanctorum inanis, ergo voluptatibus vacandum.

Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mortuis, ſi omnino mortui non reſurgunt? Vt quid & baptizantur pro illis? Vt quid & nos periclitamur omni hora? Quotidie morior propter veſtram gloriā, fratres, quam habeo in Chriſto Ieſu domino noſtro. Si ſecundum hominem ad beſtias pugnaui Epheſi, quid mihi prodeſt, ſi mortui non reſurgunt? Manducemus, & bibamus, cras enim moriemur. Nolite ſeduci. Corrūpunt mores bonos colloquia mala. Euigilate iuſti, & nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ad reuerētiam vobis loquor.

Oſtenſa reſurrectione mortuorū ex reſurrectione chriſti, hic cōſequenter oſtēdit reſurrectionē mortuorū ex vita ſanctorū. Et circa hoc duo facit. Primò, probat propoſitū. Secūdò, ſubiūgit ammonitionē, ibi, *Nolite ſeduci, &c.* Probat autē propoſitū ducendo ad tria incōuenientia. Primū incōueniens eſt, quod fruſtretur deuotio hominū ad baptiſmum. Secundū eſt, ꝗ fruſtretur labor ſanctorum, & hoc ponit, ibi, *Vt quid & nos periclitamur, &c.* Tertiū eſt, ꝗ daretur occaſio fruendi voluptatibus. Et hoc ponit, ibi, *Manducemus & bibamus, &c.* Circa primū duo facit. Primò ponit primū inconueniens. Secundò explicat illud, ibi, *Si omnino mortui, &c.* Dicit ergo primo. Dixi quod mortui reſurgunt. *Alioquin.* ſ. ſi non eſt reſurrectio mortuorum futura, vt nos prędicamus, *Quid faciēt qui, &c.* hoc poteſt dupliciter intelligi. Vno modo, vt per hoc, quod dicit mortui, intelligātur opera peccati, quæ ſunt mortua, quia carēt vita gratiæ & ducunt ad mortē. Heb. 9. Sanguis Chriſti emundabit, &c. Et ſm hoc plana eſt litera. *Quid.* ſ. *Faciēt illi, qui baptizantur pro mortuis*, i. pro peccatis abluendis, ſi nō ſine vitā gratiæ habituri Alio modo, quia quidā tunc tpis volebāt, quod homines poſſent primò baptizari, vt in ſibiipſis remiſsionē peccatorum cōſequerentur, & iterum baptizabantur pro aliquo conſanguineo ſuo defuncto, vt etiā poſt mortē dimitterentur ei peccata. Et ſm hoc ſit litera. *Quid facient qui baptizātur pro mortuis.* ſ. cōſanguineis, pro quorum ſalute baptizantur, ſi nō ſit reſurrectio mortuorū? ſed iſti in aliquo commēdari poſſunt. ſ. in hoc quod fidem reſurrectionis videbantur habere. Sed in aliquo poſſunt reprehēdi in hoc. ſ. ꝗ vnum credebant poſſe pro alio baptizari. Sed tūc eſt queſtio. Si oratio vnius prodeſt alteri, quare non etiam baptiſmus? Ad hoc eſt duplex reſpōſio. Vna eſt, ꝗ opera, quæ faciūt viui, proſunt mortuis ꝓpter vnionē charitatis & fidei. Et ideo nō proſunt niſi illis qui decedunt cum charitate & fide. Vnde infidelibus, nec oratio, nec baptiſmus viuorum proſunt, tamē oratio prodeſt illis, qui ſunt in purgatorio. Alia reſponſio, & melior, quia bona opera valent mortuis, nō ſolum ex vi charitatis, ſed etiā ex intentione facientis. Sicut ſi ego dicerem pſalteriū pro aliquo, qui eſt in purgatorio, qui tenebatur dicere, vt ſatiſfaciam pro eo, valet quidem quantū ad ſatisfactionem ſolū illi pro quo dico. Dicendū eſt ergo ſm hoc, ꝗ baptiſmus nō habet virtutem ex intentione noſtra, ſed ex intentione Chriſti. Intentio autē Chriſti eſt, vt baptiſmus illis proficiat, qui in Chriſti fide baptizantur. Conſequenter illud incōueniens explicat, dicens, *Si omnino, &c.* Et iſta explicatio videtur magis cōuenire ſecundæ expoſitioni ſuprà poſitæ quaſi dicat. Vt quid baptizantur pro illis, id eſt, pro mortuis ſi nō reſurgunt? ſed ſi ſecundū primam expoſitionem exponatur, tunc ſic poteſt dici, *Si omnino mortui nō reſurgunt*, vt quid etiam baptizantur pro illis, i. pro peccatis cum ipſa nō dimittantur? *Vt quid periclitamur, &c.* Hic ponit ſm inconueniens, & circa hoc duo facit. Primò ponit inconueniens in cōmuni. Secundò in ſpeciali, ibi, *Quotidie, &c.* Dicit ergo non ſolū fruſtra baptizantur aliqui pro remiſsione peccatorum, ſed nos etiā fruſtra affligimur ſi reſurrectio mortuorū non eſt, & hoc eſt, quod dicit, *Vt quid.* & nos ſancti Apoſtoli, *Periclitamur*, i. pericula patimur omni hora. 2. Corin. 11. Periculis fluminū, periculis &c. Conſtat enim, quod ſancti exponunt ſe tribulationibus & affligunt ſeipſos ꝓpter ſpem vitę æternę ſm illud Roma. 5. Nō ſolū autem ſed & gloriamur, &c. *Spes autem non confundit, &c.* Si ergo reſurrectio mortuorū non ſit, totaliter ſpes perit. Fruſtrà ergo affligerent ſe, ſi mortui non reſurgūt. Nec obſtat ſi dicatur, ꝗ anima ſeparata pręmiatur, quia vt probatum eſt ſuprà, nō poſſet probari, quod anima eſſet mortalis. Conſequenter cum dicit, *Quotidie, &c.* Enumerat pericula in ſpeciali, & primò quantum ad perſonam. Secūdò quantum ad locum, ibi, *Si ſecundū hominem ad beſtias, &c.* Manifeſtat ergo in ſpeciali pericula quantum ad perſonam ſuā vnde dicit. *Quotidie morior, &c.* Quaſi dicat. Non quęcunque pericula patimur, ſed etiam mortis, quia, *Quotidie morior*, id eſt ſum in periculis mortis. Pſal. Propter te mortificamur tota die. Et hoc oſtendit Apoſtolus Roma. 8. in perſona Apoſtolorū eſſe dictum. 2. Cor. 4. Semper mortificationem, &c. *Propter gloriam veſtram*, i. vt ego acquiram gloriam quam expecto ex veſtra conuerſione ad fidem. 1. Theſ. 2. Vos eſtis gloria noſtra, & gaudium habeo, id eſt ſpero me habiturum in Chriſto Ieſu domino noſtro, id eſt per charitatem Chriſti. Alia litera habet per gloriam, &c. Et tunc ly, *Per gloriam*, eſt verbum iurantis. Quaſi dicat, *Per gloriam veſtram*, quam. ſ. expectatis, quæ eſt Deus. Ac ſi diceret. Iuro per Deum, quem habeo in ſpe in Chriſto Ieſu, id eſt per paſsionē, &c. Ex quo apparet, quod etiam Apoſtolus iurauit, & ꝗ in viris perfectis iurare nō eſt peccatum. *Si ſecundum hominem, &c.* Hic ſpecificat pericula quantum ad locum. Vbi ſciendum eſt, quod hoc legitur. Act. 19. vbi dicitur, ꝗ cum Paulus apud Epheſum multos conuertiſſet ad fidem, quidam concitauerunt contra eum populum, intantum, ꝗ nō eſſet auſus exire in theatrum, & quod multa pericula ſit ibi paſſus. Ergo forte facit hic de hoc mētionem, quia è vicino paſſus hoc fuerat. Dicit ergo *Si ſecundum hominē*, id eſt ſecundū rationem ex qua homo eſt hoc diſputando de reſurrectione concludens, ꝗ homo non moritur ſicut beſtia. *Pugnaui ad beſtias*, id eſt ad homines

Cur oratio proſit, pro alio nō baptiſmus.

Oratio prodeſt illis, qui ſunt in purgatorio.

Viris perfectis iurare nō eſt peccatum.

nes beſtialiter viuentes apud Epheſum. Vel, *Si pugnaui ad beſtias Epheſi*, & hoc dico nō ex reuelatione diuina, ſed ſecundú hominé, id eſt ex inſtinctu humano ſi tot pericula paſſus ſum, &c. Deinde cùm dicit, *Manducemus, &c.* Ponit tertium incōueniens, quod eſt ſi reſurrectio mortuorú non eſſet, daretur occaſio fruendi voluptatibus. Quaſi dicat ſi non eſt alia vita, ſtulti ſumus ſi affligimus nos, ſed *Manducemus & bibamus*, i. vtamur delicijs & fruamur voluptatibus. Sapien. 2. Non eſt, qui ſit agnitus, &c. Venite fruamur, &c. *Cras enim*, id eſt proximo, *Moriemur*, totaliter enim deficiemus in anima & corpore ſi mortui non reſurgunt. Deinde cùm dicit. *Nolite ſeduci.* Ex prędictis concludit ammonitionem, & primò quantum ad infirmos. Secundò vero quantum ad perfectos & iuſtos, ibi, *Vigilate iuſti, &c.* Circa primum duo facit. Primò reddit eos attentos, dicens, *Nolite ſeduci.* Quaſi dicat dictū eſt, ꝙ ſi reſurrectio mortuorū non ſit, ſtultum eſſet non vti laſciuis & voluptatibus. Ne ergo ad laſciuias inducamini nolite ſeduci ab his, qui negant reſurrectionem. Coloſ. 2. Videte ne quis vos ſeducat, &c. Secūdò rationem attentionis aſſignat, dicens, *Corrumpunt, &c.* Quaſi dicat. Ideo nolite ſeduci, quia *Colloquia mala*, illorū. ſ. qui negant reſurrectionem, *Corrūpunt bonos mores.* 2. Timo. 2. Sermo eorū ſerpit, vt cancer. Hiero. dicit, quod hoc eſt ſumptū ex dictis gentiliū, & eſt verſus cuiuſdam Menādri. Et ex hoc, vt ipſe dicit, argumētum habemus, quod licet nobis quādoq; in ſacra ſcriptura vti authoritatibus gentilium. Deinde cum dicit. *Vigilate, &c.* Ponit ammonitionem quantum ad perfectos. Poſſet enim dicere, quod à colloquijs illorum debent cauere infirmi, qui de facili ſeducuntur: perfecti autē non ſic ſeduci poſſunt. Apoſtolus autē vult, quod etiā perfecti ſint cauti. Vnde circa hoc duo facit. Primò reddit eos attentos, dicēs, *Vigilate iuſti*, id eſt, vos qui reputamini iuſti, vigilate, id eſt ſoliciti ſitis. Matt. 24. Vigilate, quia neſcitis, &c. Apoc. 16. Beatus qui vigilat, &c. Secundò rationem aſſignat, dicens, *Nolite, &c.* Et hanc duplicem, quarum vnam propter ſeipſos. Nullus enim eſt adeò perfectus quin debeat ſibi cauere à peccatis. Inertia autem & torpor frequenter inducit ad peccatum, vnde ne peccent inducit eos ad vigiliam, & ideo dicit, *Et nolite peccare*, id eſt ne peccetis. Tob. 4. In mēte habeto Deum, & caue ne aliquando peccato conſentias. Aliam rationem inducit propter alios: quia non ſolú propter ſeipſos ſint ſoliciti, ſed & ꝓpter alios ne illi ſeducātur, & hoc eſt, quod dicit. *Quidā enim habent ignorantiam Dei*, i. non rectā fidem. Rom. 10. Ignorantes Dei iuſtitiā, &c. *Et hoc loquor vobis ad reuerentiā veſtrā*, vt ſitis cauti. Vel ad verecundiam veſtram, quia verecundum eſt vobis, qui reputamini ſapientes, & inſtructi in fide, ꝙ ſint aliqui inter vos ignorantiam Dei habentes, id eſt, non rectam fidem.

LECTIO QVINTA.

Similitudine ſeminum reſurrectio mortuorum aſtruitur, declaraturque reſurgentium qualitas.

Sed dicet aliquis. Quomodo reſurgunt mortui? Quali autem corpore venient? Inſipiens, tu quod ſeminas non viuificatur niſi prius moriatur, & quid ſeminas? Nō corpus, quod futurum eſt ſeminas, ſed nudum granum, vt puta, tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autem dat illi corpus ſicut vult, & vnicuique ſeminum proprium corpus.

Superius Apoſtolus probauit reſurrectionem mortuorum. hic oſtendit qualitatem & modum reſurgentium. Et circa hoc duo facit. Primò mouet quæſtionem circa qualitatem reſurgentium. Secundò ſoluit, ibi, *Inſipiens tu, &c.* Circa reſurrectionē fuerūt duo errores. Quidā enim totaliter negabant reſurrectionē mortuorū futurā. Cum enim nō conſiderarent niſi principia naturæ & poſſe, & viderēt, quod ſ'm principia naturæ & poſſe nullus de morte ꝓteſt redire ad vitam, nec cæcus poteſt recuperare viſum, ideo totaliter negauerunt reſurrectionem, ex quorum perſona dicitur. Sap. 2. Vmbræ tranſitus eſt tempus noſtrum, &c. Et ibidem, de nihilo nati ſumus &c. Iob. 14. Putáſne mortuus homo rurſum viuat &c. Alij aūt dixerūt reſurrectionem mortuorū futurā eſſe, ſed dicebant quod reſurgebant ad eundē modum viuendi, & ad eoſdem actus. Et hoc etiā poſuerunt quidam Philoſophi, qui dicūt poſt multa annorum curricula Plato adhuc reſurget, & habebit eoſdē ſcolares Athenis, quos aliqn̄ habuit. Hoc etiam aſſerūt Phariſæi. Mat. 22. de muliere ſeptem virorum, vnde dicebant. In reſurrectione cuius erit? Saraceni etiā fingunt ꝙ habebunt poſt reſurrectionem vxores, & voluptates, & delicias corporales. Iob. 20. Nō videat riuulos fluminis torrentis mellis & butyri. Contra quos dicitur Matt. 22. Quòd erunt ſicut angeli Dei in cælo. Has ergo duas quæſtiones mouet hic Apoſt. Primā cū dicit. *quomodo reſurgūt mortui?* quomodo eſt poſſibile ꝙ mortui qui ſunt cinis poſſunt reſurgere? Secundā cùm dicit, *Quali autē corpore venient?* Quaſi dicat. Núquid cum tali corpore reſurgent cū quali ſum⁹ modò? Has duas quæſtiones ſoluit cùm dicit, *Inſipiens, &c.* Primò ſoluit ſecundam. Secundo vero ſoluit primam, ibi, *Ecce myſterium vobis dico &c.* Ad intellectum autē eorū quæ Apoſtolus ponit in prima parte, oportet inueſtigare quid Apoſtolus intendat. Intendit aūt in iſta parte Apoſtolus oſtendere quod mortui reſurgunt, & ꝙ erit eadē ſubſtantia. Vbi primò ponit ſimilitudines. Secundò adaptat, ibi, *Sic etiā reſurrectio mortuorū &c.* Tertiò ꝓbat, ibi, *Si eſt corpus animale, &c.* Circa primū duo facit. Primo proponit ſimilitudines in vna ſpecie. Secūdò in diuerſis ſpeciebus, ibi, *Nō omnis caro, eadē caro &c.* Circa primū ſciēdum eſt ꝙ videmus in vna & eadem ſpecie quod vna res in via generationis habet diuerſas qualitates & formas, ſicut granū aliam formā & qualitatē habet qn̄ ſeminatur, aliam qn̄ pullulat, aliam quando iam eſt in herba. Et ideo ex hac ſimilitudine Apoſtolus intendit oſtendere qualitatem reſurgentium. Vnde circa hoc tria facit. Primò comparat ordinem ſeminationis ad pullulationem. Secūdò differentiam qualitatis in ſemine & in pullulatione, ibi, *Tu quod ſeminas &c.* Tertiò cauſam qualitatis in pullulatione, ibi, *Deus autē &c.* Dicit ergo, *Inſipiens &c.* Sed contrà Mat. 5. Qui dixerit fratri ſuo Racha &c. Dicēdum quod dn̄s prohibet dici fratri, Racha ſeu fatue, ex ira, non ex correctione. Cauſa aūt quare dicit inſipiens, eſt quod hæc obiectio cōtra reſurrectionē procedit ex principijs humanæ ſapiētiæ, quæ tandiu eſt ſapiētia, quandiu eſt ſubiecta ſapientię diuinæ, ſed qn̄ recedit à deo, tunc vertitur in inſipientiā, vnde cum cōtradicat ſapientiæ diuinæ, vocat eū inſipientem. Quaſi dicat. *Inſipiens*, nōne quotidie experiris, *Tu*, quia. *Quod ſeminas*, in terra, *Non viuificatur*. i. vegetatur, *Niſi prius moriatur*. i. putreſcat? Io. 12. Niſi granō frumenti &c. Ex hoc videtur Apoſtolus facere cōparationem, quod quādo corpus hominis ponitur in ſepulchro in terra, tūc eſt quædam ſeminatio: qn̄ vero reſurget tunc eſt quædā viuificatio. Vnde ex hoc opinantur aliqui, reſurrectionem mortuorū eſſe naturalem, propter hoc quod apoſtolus hic reſurrectionem comparat pullulationi ſeminis quę eſt naturalis. Opinātur enim in pulueribus reſolutis in quos reſoluuntur humana corpora eſſe quaſdam virtutes ſeminales actiuas ad corporum reſurrectionē. Sed iſtud nō videtur eſſe verū. Fit enim reſolutio corporis humani in elementa, ſicut & aliorum mixtorum corporum, vnde pulueres in quos humana corpora reſoluuntur, nullā aliam habent virtutem actiuam q̄ alij pulueres, in quibus conſtat non eſſe aliam virtutem actiuā ad corporis humani conſtitutionē, ſed ſolùm in ſemine hominis: differūt autem pulueres in quos humana corpora reſoluūtur ab alijs pulueribus ſolùm ſ'm ordinationem diuinā, prout huiuſmodi pulueres ſunt ex diuina ſapientia ordinati, vt iterum ex eis humana corpora reintegrētur. Vnde reſurrectionis actiua cauſa, ſolus Deus erit, & ſi ad hoc vtatur miniſterio angelorum, quantum ad puluerum collectionem. Propter quod Apoſtolus infrà modū reſurrectionis exponēs, attribuit ſono tubæ, & ſuprà attribuit Chriſto reſurgenti, non autem alicui virtuti actiuæ in pulueribus. Non ergo intendit hic probare Apoſtol⁹ quod reſurrectio ſit naturalis, per hoc ꝙ ſemē naturaliter pullulat, ſed intēdit hic manifeſtare per exempla quædā, quod nō ſit eadem qualitas corporum reſurgentiū, & corporū morientiū: & primò per hoc quod non eſt eadē qualitas ſeminis & pullulationis, vt ex ſequentibus manifeſtè oſtendetur. Nam cōſequenter cùm dicit, *Et quod ſeminas &c.* Oſtendit qualitatē ſeminis differentem eſſe à qualitate pullulationis, cùm dicit, *Et quod ſeminas, nō corpus quod futurū eſt ſeminas*. i. non quale futurū eſt ſeminas. Quod exponens ſubdit. *Sed nudū granū, puta, tritici vel alicuius cæterorum*. ſ. ſeminū, quia ſeminatur nudum ſemen, pullulat aūt ornatū herba, & ariſtis & huiuſmodi. Et ſimiliter corpus humanum aliam qualitatem ha-

Opinio dicentium reſurrectionem fieri naturaliter reprobatur.

bebit in reſurrectione quam nunc habet, vt infrà exponetur. Eſt tamen differentia inter reſurrectionem humani corporis, & pullulationem ſeminis : nam ſorget idem corpus numero, ſed habebit aliam qualitatē, ſicut infrà dicit Apoſtolus, quòd oportet corruptibile hoc induere incorruptionem. Et Iob. 19. dicitur, Quem viſurus ſum ego ipſe, & non alius. Sed in pullulatione, nec eſt eadem qualitas, nec idem corpus numero, ſed ſolum idem ſpecie. Et ideo ſignanter Apoſtolus de pullulatione loquens, dixit, *Non corpus quod futurum eſt, ſeminas*, dans intelligere quod non ſit idem numero. Et in hoc opus naturæ deficit ab opere Dei. Nã virtus naturæ reparat idem ſpecie, ſed non idem numero: virtus autem Dei reparare poteſt etiam idem numero. Et ſic etiam ex hoc quod hic dicitur poteſt ſumi probatio ad hoc quod reſurrectionem futuram fieri non eſt impoſsibile, ſicut inſipiens obijciebat, quia ſi natura ex eo quod mortuũ eſt poteſt reparare idē ſpecie, multò magis Deus poteſt reparare idem numero: quia & hoc ipſum quod natura facit, opus Dei eſt. Habet enim hoc natura à Deo quod hoc facere poſsit. Et ideo conſequenter deſcribens qualitatē pullulationis, attribuit eã, primum quidem Deo, ſecundò proportioni naturæ. Dicit autem primo, *Deus autem dat illi corpus ſicut vult*, quia. ſ. ex ordinatione diuinę voluntatis procedit, ꝙ ex tali ſemine talis planta producatur, quę quidem planta eſt quaſi corpus ſeminis. Vltimus enim fructus plantæ eſt ſemen. Et hoc ideo attribuit operationi diuinæ, quia omnis operatio naturæ eſt operatio Dei, ſm illud ſuprà 12. Idem autem Deus qui operatur omnia in omnibus. Et hoc ſic poteſt cõſiderari. Manifeſtum eſt. n. quod res naturales abſq; cognitione, operantur ad finem determinatum, alioquin non ſemper vel in maiori parte eundem finē cõſequerentur. Manifeſtũ eſt etiam, ꝙ nulla res cognitione carens in certum finē tendit, niſi directa ab aliquo cognoſcente, ſicut ſagitta tendit ad certum ſignum ex directione ſagittantis. Sicut ergo ſi aliquis videret ſagittam directè tendere ad certum ſignum quamuis ſagittantē non videret, cognoſceret ſtatim ꝙ dirigeretur à ſagittante. Ita cùm videamus res naturales abſq; cognitione tendere ad certos fines, poſſumus pro certo cognoſcere ꝙ operantur ex voluntate alicuius dirigentis, quē dicimus Deum. Et ſic dicit Apoſt. quod Deus dat ſemini corpus. i. ex ſemine producit plantam ſicut vult. Sed rurſus, ne aliquis crederet huiuſmodi naturales effectus ex ſola Dei voluntate prouenire abſq; operatione & proportione naturę, ſubiungit, *Et vnicuique ſeminũ proprium corpus*, puta, ex ſemine oliuæ generatur oliua, & ex ſemine tritici generatur triticum. Vnde & Gen. 1. Germinet terra herbam virentē & facientē ſemen iuxta genus ſuũ. Sic ergo & in reſurrectione erit alia qualitas corporis reſurgentis, quę tamē proportionabitur meritis morientis.

LECTIO SEXTA.

Corporum reſurgentium diuerſa qualitas aperitur, ex diuerſitate corporum tum animalium, tum globorum cæleſtium.

NOn omnis caro, eadem caro: ſed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia autem piſcium. Et corpora cæleſtia, & corpora terreſtria. Sed alia quidem cæleſtium gloria, alia autem terreſtrium. Alia claritas ſolis, alia claritas lunæ, & alia claritas ſtellarum. Stella enim à ſtella differt in claritate; ſic & reſurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, ſurget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, ſurget in gloria. Seminatur in infirmitate, ſurget in virtute. Seminatur corpus animale; ſurget corpus ſpiritale.

Hic Apoſtolus ponit exemplum de diuerſitate qualitatis corporis reſurgentis in diuerſis ſpeciebus. Et primò cõparando cæleſtia ad terreſtria. Secundò terreſtria ad cæleſtia, ibi, *Sunt corpora cæleſtia, &c.* Tertiò corpora cęleſtia ad inuicē, ibi, *Alia claritas ſolis, &c.* Quia poſſet aliquis dicere quomodo eſt poſsibile, ꝙ mortui reſumant corpus & carnē, ſi non ſint habituri eandē corporis qualitatem: ideo ad hoc excludendũ introducit diuerſas qualitates corporis & carnis, vt ſic manifeſtum ſit ꝙ non oportet ſi non erit eadē qualitas, ꝙ non reſumatur idem corpus, vel eadem caro. Dicit ergo primò, ꝙ *Non omnis caro eſt eadem caro*, ſm formã, *Sed alia eſt caro Hominum, alia piſcium, alia pecorum, alia volucrũ, &c.* Et ſimiliter eſt alia morientis, & alia reſurgētis: ſicut autē exemplum ſuperius inductũ de ſemine & pullulatione deficiebat in hoc, ꝙ in ſeminatione, & pullulatione nõ eſt idē numero, nec eędē qualitates, ita hęc exempla deficiunt, quia in his exēplis nec eſt eadem ſpecies, nec eadē qualitas: ſed caro hominis reſurgētis eſt eadē ſm ſpeciē cũ carne morientis, ſed tamen erit alia ſm qualitatē. Erit enim eiuſdem naturæ, ſed alterius glorię: vt Gregor. de corpore Chriſti dicit: ſi quis autem hęc quæ dicta ſunt ad diuerſum ſtatum reſurgentiũ referre vellet, poteſt dici quod per homines intelliguntur boni ſecundũ rationem viuētes: ſm illud Ezec. 34. Vos autem greges mei, greges paſcuæ meę homines eſtis. Per pecora verò intelliguntur luxurioſi, ſm illud. 2. Pet. 2. Hi verò velut irrationabilia pecora, &c. Per volucres, ſuperbi: per piſces, cupidi: ſm illud Pſal. Volucres cæli, & piſces maris, &c. Ad idem autem introducit diuerſitatem cæleſtiũ, & terreſtrium corporum, cũ ſubdit, *Sunt corpora cæleſtia*, vt ſol, & luna, & huiuſmodi. *Et ſunt corpora terreſtria* vt ignis, aqua, &c. *Sed alia quidem eſt gloria*, i. pulchritudo & decor *Cæleſtium* corporũ, *Alia autem terreſtriũ.* Eccle. 43. Species cæli gloria ſtellarum. Et poſſunt per cæleſtia corpora intelligi contemplatiui. Philip. 3. Noſtra cõuerſatio in cælis eſt. Per terreſtria actiui, qui circa terrena occupantur, vnde Marthæ dictum eſt, Turbaris erga plurima. Luc. 10. Et ad idem vlterius introducit diuerſam qualitatã cæleſtium corporum, cùm dicit, *Alia claritas ſolis &c.* Similiter inter ſtellas eſt differentia. *Stella enim differt, &c.* Et poteſt intelligi per ſolem Chriſtus. Malach. vlt. Orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitię, &c. Per lunam beata virgo, de qua Cant. 6. Pulchra vt luna. Per ſtellas, adinuicē ordinatas, cæteri ſancti. Iudith. 5. Stellę manentes in ordine ſuo, &c. Cõſequenter cùm dicit, *Sic erit reſurrectio mortuorum.* Adaptat prædicta exempla ad reſurrectionē mortuorũ. Nec intelligendum eſt quãtum ad literalem expoſitionē, quod Apoſt. hoc dicat ad deſignandum in reſurgētibus generis diuerſitatē, propter id quod præmiſerat, Stella differt, &c. Sed hoc refert ad omnia præcedētia, vt oſtendatur ex omnibus præmiſsis, ꝙ ſicut in rebus inueniuntur diuerſæ qualitates corporum: ita erit diuerſa qualitas reſurgentium à qualitate morientiũ. Vnde ſequitur, *Seminatur corpus, &c.* Vbi Apoſtolus maximè oſtendit aliam eſſe qualitatem corporis morientis, & corporis reſurgentis. Et agit hic de corpore reſurgēte glorioſo, cuius proprię qualitates dotes corporis glorioſi dicuntur. Quę quidē ſunt quatuor, quas hic Apoſt. tangit. Primò enim tangit dotem impaſsibilitatis, cùm dicit, *Seminatur in corruptione, &c.* Et quamuis *Corporum glorioſorum dotes quatuor.* ſeminatio accipi poſſet pro prima corporis origine, ſecundũ ꝙ generatur ex ſemine, tamē cõuenientius eſt ſecundũ intellectũ Apoſt. vt ſeminatio referatur ad mortē & ſepulturã, vt reſpõdeat ei quod ſupra dictum eſt. Quod ſeminas nõ viuificatur, niſi prius moriatur. Dicitur autē mora & reſolutio, ſeminatio, non quod in corpore mortuo, vel in cineribus ex eo reſolutis ſit aliqua virtus ad reſurrectionē, ſicut eſt virtus actiua in ſemine ad generationem, ſed quia à Deo talis ordinatio eſt deputata, vt ex eo iterato reformetur corpus humanũ. Sicut igitur corpus humanum quãdo ſeminatur, i. quando moritur, eſt in corruptione, id eſt ſecundum ſuã proprietatem eſt corruptioni ſubiectũ, ſecundum illud Rom. 8. Corpus quidem mortuum eſt propter peccatum. *Sed reſurget in incorruptione.* Dicitur autē hic incorruptio, non ſolum ad excludendum ſeparationē animę à corpore: quia hanc incorruptionem & corpora damnatorum habebũt, ſed ad excludendum tam mortem quàm quamlibet noxiam paſsionem, ſiue ab interiori ſiue ab exteriori. Et quantum ad hoc intelligitur impaſsibilitas corporis glorioſi. Secundum illud Apoc. 7. Non eſurient neq; ſitient amplius, &c. Secundò tangit dotem claritatis, cùm dicit, *Seminatur in ignobilitate*, i. corpus quod ante mortē, & in morte eſt deformitatibus, & miſerijs multis ſubiectũ ſecundũ illud. Iob. 14. Homo natus de muliere, &c. Sed *Reſurget in gloria*, quę claritatē ſignificat, vt Augu. dicit ſuper Ioan. Erunt. n. corpora ſanctorũ clara & fulgentia, ſecundũ illud Mat. 13. Fulgebunt iuſti ſicut ſol, &c. Tertio, tangit dotem agilitatis, cùm dicit, *Seminatur in infirmitate*, i. corpus animale, quod ante mortem eſt infirmũ & tardum, & ab anima non facile mobile, ſm illud Sap. 9. Corpus quod corrumpitur aggrauat animã. Sed *Surget in virtute*, qua. ſ. fiet vt ex tanta virtute ab anima moueri poſsit, vt in nullo difficultatem ad motum exhibeat, quod ad dotem agilitatis pertinet

pertinet. Tanta enim erit ibi facilitas, quanta fœlicitas, vt Augu. dicit, Vnde dicitur Sap. 3. de iuſtis, Fulgebũt iuſti & tanquam ſcintillę in arundineto diſcurrent. Et Eſa. 40. Qui ſperant in dño habebunt fortitudinẽ, aſſument pẽnas, &c. Quartò tangit dotem ſubtilitatis, cùm dicit, *Seminatur corpus animale, &c.* Quã quidã ad hoc referre volũt ꝙ corpori glorioſo ſm hãc dotem competat, vt poſsit ſimul eſſe cum corpore nõ glorioſo in eodem loco. Quod quidẽ ſuſtineri poſſet, ſi corpori ſm ſtatum præſentem competeret, quod non poſſet ſimul cum alio corpore eſſe in eodem loco ſm aliquid, quod à corpore remoueri poſſet. Nunc autem ſi diligenter conſideretur, quod ſecundum nihil aliud hoc corpori competit, niſi ſecundum quod habet dimẽſiones corporales. Vnde videmus corpora quantumcunque ſubtilia, nõ compati ſecum alia corpora, vt patet in aëre & in igne: & vlterius ſi eſſent corpora ſeparata omnino abſq; materia ſicut quidam poſuerunt, non poſſent ſimul cũ corporibus naturalibus eſſe in eiſdem locis, vt Philoſophus dicit. Remanentibus igitur dimenſionibus in quocunq; corpore, eſt contra ſuam naturam quod ſit cum alio corpore in eodem loco. Vnde ſi hoc aliquando cõtigit, erit ex miraculo.

Corpora plura eſſe in eodem loco, non poteſt niſi miraculo fieri.

Propter quod Greg. & Auguſt. miraculo aſcribunt quod corpus Chriſti ad diſcipulos ianuis clauſis intrauit. Nulla enim virtus terminata poteſt facere miraculum, hoc enim ſolius Dei eſt. Relinquitur ergo quod eſſe ſimul cum alio corpore, in eodem loco non poſsit eſſe ex dote ſeu ex qualitate corporis glorioſi. Non tamen negãdum eſt quin corpus glorioſum poſsit eſſe ſimul cum alio corpore in eodem loco: quia corpus Chriſti poſt reſurrectionem intrauit ad diſcipulos ianuis clauſis, cui corpus noſtrũ in reſurrectione confirmandum ſperamus: ſed ſicut corpus Chriſti hoc habuit non ex proprietate corporis, ſed ex virtute diuinitatis vnitæ, ita corpus cuiuſlibet alterius ſancti hoc habebit non ex dote, ſed ex virtute diuinitatis exiſtentis in eo. Per quem modum corpus Petri habuit quod ad vmbram eius ſanarentur infirmi, non per aliquam proprietatem ipſius. Eſt ergo dicendum quod ad dotem ſubtilitatis pertinet, ꝙ hic Apoſtolus tangit, dicens, *Seminatur corpus animale, ſurget ſpirituale.* Quod quidam malè intelligentes, dixerunt, quod corpus in reſurrectione vertetur in ſpiritum, & erit ſimile aëri aut vẽto, qui ſpiritus dicitur. Quod maximè excluditur per illud quod ad apoſtolos dicitur. Luc. vlti. Palpate & videte quia ſpiritus &c. Vnde & hic Apoſtolus nõ dicit quod reſurgat ſpiritus, ſed ſpirituale corpus. Ergo in reſurrectione ſpirituale erit, nõ ſpiritus, ſicut nunc eſt animale, non anima.

Error dicẽtiũ in reſurrectione corpus verti in ſpiritũ.

Ad horum autẽ differentiã cognoſcendã conſiderandum eſt, ꝙ vnum & idem in nobis eſt, quod dicitur & anima & ſpiritus: ſed anima dicitur ſm quod perficit corpus, ſpiritus autem propriè ſm mentem ſecundum quam ſpiritualibus ſubſtantijs aſsimulamur, ſecundũ illud Ephe. 4. Renouamini ſpiritu mentis veſtræ. Item conſiderandum eſt ꝙ triplex eſt differentia potẽtiarum in anima: quædam enim potentiæ ſunt quarum operationes ad bonũ corporis ordinantur, ſicut generatiua, nutritiua, & augmentatiua. Quædam verò ſunt, quæ quidem corporeis organis vtuntur, vt omnes potentiæ ſenſitiuæ partis: ſed carũ actus ad corpus non ordinantur directè, ſed magis ad perfectionem animæ. Quædam verò ſunt potentiæ quæ neq; vtũtur corporeis organis, neq; directè ad bonum corporis ordinantur, ſed magis ad bonum animæ: ſicut quę pertinẽt ad intellectiuam partem: Primæ ergo potẽtiæ pertinent ad animam, inquantum animat corpus: ſecundæ verò maximè pertinent ad animam inquantum eſt ſpiritus: tertię verò medio modo ſe habent inter vtraſq;: quia tamen iudiciũ de potẽtia aliqua magis debet ſumi ex obiecto & fine, quã ex inſtrumento, ideo ſecundæ potentiæ magis ſe tenent cũ tertijs, q̃ cum primis. Item conſiderãdum eſt quod cũ vnaquæq; res ſit propter ſuam operationẽ, corpus ad hoc perficitur ab anima, vt ſit ſubiectũ operationibus animę. Nunc autem in ſtatu iſto corpus noſtrum eſt ſubiectũ operationibus, quę pertinẽt ad animam, inquantũ eſt anima, prout generatur & generat, nutritur, creſcit, & decreſcit. Quantũ autem ad ſpirituales animæ operationes, corpus, licet aliquo modo ſubſeruiat, tamẽ multum impedimentũ affert: quia corpus quod corrumpitur aggrauat animam, vt dicitur. Sap. 9. Sed in ſtatu reſurrectionis ceſſabũt operationes animales à corpore, quia non erit generatio nec augmentũ aut nutrimentum, ſed corpus abſq; aliquo impedimẽto & fatigatione inceſſanter ſeruiet animæ ad ſpirituales operationes eius, ſm illud Pſal. Beati qui habitant in domo tua domine, &c. Sicut ergo nunc eſt corpus noſtrum animale, tunc verò erit ſpirituale. Cauſam autem horum proprietatum, quidam attribuunt luci, quam dicunt eſſe de natura quintæ eſſentiæ, & venire in compoſitionem humani corporis, quod quia friuolum eſt & fabuloſum, ſequentes Auguſtinum, dicimus, quod procedunt ex virtute animę glorificatæ. Dicit enim Auguſtinus in epiſtola ad Dioſcorum. Tam potenti natura deus fecit animam, vt eius pleniſsima beatitudine quæ in fine temporum promittitur ſanctis, redundet etiam in inferiorem naturam, quæ eſt corpus non beatitudo, quæ fruentis eſt propria, ſed plenitudo ſanitatis id eſt, incorruptionis vigor. Videmus autem ex anima quatuor corpori prouenire, & tanto perfectius, quanto anima fuerit virtuoſior. Primò quidẽ dat eſſe. Vnde quando erit in ſummo perfectionis, dabit eſſe ſpirituale. Secundò conſeruat à corruptione. Vnde videmus homines quantò ſunt fortioris naturæ, minus à calore & frigore pati. Cùm ergo anima fuerit perfectiſsima, conſeruabit corpus omnino impaſsibile. Tertiò dat pulchritudinem & claritatẽ. Infirmi enim & mortui propter debilitatem operationis animæ in corpus, efficiuntur diſcolorati: & quando erit in ſumma perfectione, faciet corpus clarum & fulgidum. Quartò dat motum, & tanto facilius, quanto virtus animæ fuerit fortior ſuprà corpus. Et ideo quando erit in vltimo ſuæ perfectionis, dabit corpori agilitatem.

LECTIO SEPTIMA.

Probat dari corpus ſpirituale, vnde infert, corpus animale ſeminatum, ſpirituale reſurgere.

SI eſt corpus animale, eſt & ſpirituale, ſicut ſcriptum eſt, Factus eſt primus homo Adam in animam viuentem, nouiſſimus Adam in ſpiritum viuificantem. Sed non prius quod ſpirituale eſt, ſed quod animale: deinde quod ſpirituale. Primus homo de terra terrenus: ſecundus homo de cælo cæleſtis. Qualis terrenus: tales & terreni: & qualis cæleſtis, tales & cæleſtes. Igitur ſicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cæleſtis. Hoc autem dico fratres, quia caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt, neque corruptio incorruptelam poſſidebit.

Hic Apoſtolus differentiam qualitatis corporũ morientium ad corpora reſurgentium ſuprà exemplis oſtenſam, oſtendit ratione. Circa autem hoc, duo facit, Primò enim præmittit quod probare intẽdit. Secundò præmiſſum probat, ibi, *Sicut ſcriptũ eſt, &c.* Dicit ergo primò. Dixi quod id quod ſeminatur animale, ſurget ſpirituale: & ꝙ hoc ſit verum, ſ. quod ſit aliquod corpus ſpirituale, oſtendo, quia ſi eſt corpus animale, eſt & ſpirituale: & nõ intendit Apoſtolus ex hoc arguere ad propoſitum, ſed hoc ſupponit, intendens probare ipſum quod dicit, *Si eſt corpus &c.* Eccle. 33. Intuere in omnia opera altiſsimi, duo contra duo, & vnum contra vnum. *Sicut ſcriptum eſt, &c.* Hic probat propoſitũ. Eſt autẽ ſua probatio talis. Duo ſunt principia humani generis. Vnum ſm vitam naturæ, ſ. Adam: aliud ſecũdum vitam gratiæ, ſ. Chriſtus: ſed animalitas eſt deriuatiua in omnes homines à primo principio, ſ. Adam, ergo cõſtat quod multò amplius à ſecundo principio, ſcilicet Chriſto, ſpiritualitas deriuabitur in omnes homines. Huius rationis primò probat primam diuerſitatem principiorum. Secundò mediam, ſ. determinationem ſimilitudinis ex vtroq; principiorum, ibi, *Qualis terrenus, &c.* Circa primum tria facit. Primò oſtendit principiorũ differentiam. Secundò, principiorũ ordinẽ ad inuicẽ, ibi *Sed non prius quod ſpirituale, &c.* Tertiò rationis ordinem aſsignat, ibi *Primus, &c.* Ponit ergo primò conditionem primi principij ſm vitam naturæ, ſumens authoritatem. Gen. 2. Vnde dicit, Sicut ſcriptũ eſt, *Factus eſt* à Deo *Primus homo Adã in animã viuentẽ*, vita. ſ. animali, qualem anima poteſt dare, cum. ſ. ſpirauit dñs in faciem eius ſpiraculum vitæ, Gen. 2. Forma enim humana & anima dicitur & ſpiritus. Inquãtum enim intendit curæ corporis. ſ. vegetando, nutriendo, & generando, ſic dicitur anima: inquantum autem intendit cognitioni. ſ. intelligendo, volendo, & huiuſmodi, ſic dicitur ſpiritus. Vnde cũ dicit, *Factus eſt primus homo Adã in animã viuentẽ*, Intẽdit hic

Forma humana dicitur anima, & etiam ſpiritus,

Apoſtolus de vita qua anima deſeruit circa corpus, non de ſpiritu ſancto, ſicut quidam fingunt, propter hoc quod pręcedit, & inſpirauit in faciem eius ſpiraculum vitę, dicentes hoc eſſe ſpiritum ſanctum. Secundò ponit conditionem ſecundi principij, dicens, *Nouiſſimus verò Adam*, i. Chriſtus. & dicitur nouiſſimus, quia Adam induxit vnum ſtatum. ſ. culpę, Chriſtus verò gloriæ & vitę. Vnde cùm poſt ſtatum iſtum nullus alius ſequatur in vita iſta, ideo dicitur nouiſſimus. Eſa. 53. Deſiderauimus eũ deſpectum & nouiſſimum virorũ. Et alibi ſcilicet Apoc. 1. Ego primus & nouiſſimus. Et alibi, Ego ſum alpha & o, &c. Dicit autem Adam, quia de natura Adæ factus in ſpiritum viuentem. Et ex hoc conditionibus principiorũ viſis apparet eorũ diuerſitas, quia primus homo factus eſt in animã, nouiſſimus in ſpiritum. Ille autem in animam viuentem ſolùm, iſte verò in ſpiritũ viuentem & viuificãtem. Cuius ratio eſt, quia ſicut Adam conſecutus eſt perfectionem ſui eſſe per animã, ita & Chriſtus perfectionem ſui eſſe, inquantum homo per ſpiritum ſanctum. Et ideo cùm anima non poſſit niſi proprium corpus viuificare, ideo Adam factus eſt in animam, non viuificantem, ſed viuentem tantùm: ſed Chriſtus factus eſt in ſpiritum viuentem & viuificantem, & ideo Chriſtus habuit poteſtatem viuificandi. Ioan. 1. De plenitudine eius, &c. & Ioan. 10. Veni vt vitam habeant & abundantius habeant. Et Symbolo. Et in ſpiritũ ſanctum viuificantem. Sed ne aliquis diceret, ſi Chriſtus factus eſt in ſpiritum viuificãtem, quare dicitur nouiſſimus. Ideo conſequenter dicit, *Sed non prius &c.* Oſtendit ordinem principiorum. Videmus enim in natura quod in vno & eodẽ, prius eſt imperfectũ quam perfectum. Vnde cùm ſpiritualitas ſe habeat ad animalitatem, ſicut perfectum ad imperfectum, ideo in humana natura nõ prius debet eſſe ſpirituale, quod eſt perfectum, ſed vt ſeruetur ordo, prius debet eſſe imperfectum. ſ. quod animale eſt: deinde perfectum. ſ. quod ſpirituale eſt: ſuprà. 13. Cùm venerit quod perfectum eſt, &c. Sicut dicit Auguſt. Huius ſignum eſt ꝙ primogeniti antiquitus conſueuerunt eſſe animales, ſicut Cain ante Abel nat⁹: Iſmael ante Iſaac & Eſau ante Iacob. Rationem autem dictæ diuerſitatis aſſignat, dicens, *Primus homo, &c.* q. d. verè primus homo factus eſt in animam viuentem, quia de terra. Gen. 2. Formauit Dñs hominem de limo terræ: & ideo dicitur eſſe terrenus. i. animalis: ſecundus homo, ſcilicet Chriſtus, factus eſt *In ſpiritum viuificãtem*, quia de cęlo: quia diuina natura quæ fuit huic naturæ vnita, de cælo eſt. Et ideo debet eſſe cæleſtis. i. talem perfectionẽ debet habere, qualem decet de cælo venire, ſcilicet perfectionem ſpiritualem. Ioan. 3. Qui de cælo venit, ſuper omnes eſt. Dicit autem primũ hominem de terra, ſm̃ modum loquendi, quo res de illo eſſe dicũtur: quia prima pars eſt in eorum fieri: ſicut cultellus dicitur de ferro, quia prima pars vnde eſt cultellus, eſt ferrũ. Et quia prima pars vnde Adam factus eſt, terra eſt: & ideo dicitur de terra. Secũdus homo dicitur de cælo: nõ ꝙ attulerit corpus de cælo, cùm de terra aſſum pſerit. ſ. de corpore beatæ virginis: ſed quia diuinitas (quę naturę humanę vnita eſt) de cælo venit, quæ fuit prior ꝙ̃ corpus Chriſti. Sic ergo patet principiorũ diuerſitas, quod erat maior propoſitio rationis principalis. Conſequenter cũ dicit, *Qualis terrenus, &c.* Oſtendit deriuationẽ ſimilitudinis horum principiorũ ex vtroq;, & primò in communi. Secundò diuidit eam per partes, ibi, *Igitur ſicut portauimus, &c.* Dicit ergo, *Qualis terrenus, &c.* q. d. Primus homo qui terrenus fuit & mortalis, ideo deriuatum eſt vt omnes eſſent terreni & mortales. ſuprà eodẽ, Et ſicut in Adã omnes moriũtur. Zach. 13. Adã exemplum meum, &c. Quia verò fuit ſecundus homo cęleſtis. i. ſpiritualis & immortalis: & ideo omnes & immortales & ſpirituales erimus. Rom. 6. Sed cõplantati facti ſumus ſimilitudini, &c. *Igitur ſicut portauimus, &c.* Hic cõcludit qualiter in ſpeciali debeamus conformari homini. ſ. cęleſti. Poſſumus autem dupliciter cõformari cæleſti in vita, ſcilicet gratiæ & gloriæ, & vna eſt via ad aliam: quia ſine vita gratiæ non peruenitur ad vitam gloriæ, & ideo dicit, *Sicut portauimus, &c.* i. quandiu peccatores fuimus, in nobis fuit ſimilitudo Adę. 2. Reg. 7. Iſta eſt lex Adam domine Deus, &c. Vt ergo poſſimus eſſe cæleſtes. i. peruenire ad vitam glorię, *Portemus imaginem cæleſtis*, per vitã gratię. Col. 3. Exuentes veterem hominẽ, induite nouum hominem. ſ. Chriſtum. Rom. 8. Quos præſciuit & prędeſtinauit cõformes, &c. Sic ergo debemus conformari cæleſti in vita gratiæ, quia alias nõ perueniemus ad vitam gloriæ. Et hoc eſt quod dicit, *Hoc autẽ dico fratres*, q. d. Niſi viuatis. ſ. vita gratiæ, non poteritis peruenire ad regnum Dei. ſ. ad vitam gloriæ: quia caro & ſanguis regnũ Dei non poſſidebũt. Quod quidem non eſt intelligendum ſicut quidam Hæretici dicunt, quod non reſurget caro & ſanguis ſm̃ ſubſtantiã, ſed ꝙ totum corpus vel vertetur in ſpiritũ, vel in aërem, quod eſt hæreticum & falſum: nam Apoſtolus dicit ꝙ conformabit corpus noſtrum corpori claritatis ſuæ. Vnde cùm Chriſtus poſt reſurrectionem habuerit carnem & ſanguinem, ſicut dicitur Lucæ vltimo, Palpate & videte quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, &c. Conſtat ꝙ & nos in reſurrectione carnem & ſanguinẽ habebimus. Non eſt intelligendum caro & ſanguis. i. ſubſtantia carnis & ſanguinis regnũ Dei non poſſidebũt, ſed caro & ſanguis. i. carni & ſanguini operam dantes, ſcilicet homines dediti vitijs & voluptatibus, regnum Dei non poſſidebunt. Et ſic accipitur caro, id eſt homo carnaliter viuens. Rom. 8. Vos autem non in carne, &c. Vel caro & ſanguis, id eſt opera carnis & ſanguinis, regnum Dei non poſſidebunt, quod eſt contra Iudæos & Sarracenos, qui fingunt ſe habituros poſt reſurrectionem vxores, fluuios mellis & lactis. Vel *Caro & ſanguis*, i. corruptio carnis & ſanguinis, *Regnum Dei non poſſidebunt*, i. poſt reſurrectionem corpus nõ ſubijcietur corruptioni carnis & ſanguinis, ſecundum quam viuit homo. Vnde & ſecũdum hoc ſubdit, *Neq; corruptio incorruptionem poſſidebit*, id eſt neq; corruptio mortalitatis, quæ nomine carnis hic exprimitur, poſſidebit incorruptionẽ, i. incorruptibile regnum Dei, quia reſurgemus in gloria. Rom. 8. Ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, &c.

LECTIO OCTAVA.

Ordinem reſurrectionis oſtendit, futuramq; reſurrectionem affirmat.

Ecce myſterium vobis dico, omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in nouiſſima tuba: canet enim tuba, & mortui reſurgent incorrupti, & nos immutabimur.

Hic Apoſtolus poſtquam reſpondit quęſtioni de qualitate reſurgentium: reſpondet conſequenter quæſtioni, qua quęrebatur de modo & ordine reſurgẽdi. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit modum & ordinem reſurrectionis. Secundò confirmat per authoritatem, ibi, *Cum autẽ mortale hoc, &c.* Circa primum duo facit. Primò enim proponit intentum. Secundò oſtendit quo ordine fiat, ibi, *In momento, in ictu oculi, &c.* Primò igitur reddit eos attentos, oſtendẽs id quod proponit eſſe arduum & occultũ, dicens, *Ecce myſterium*, i. occultum quoddam, *Dico vobis*, id eſt aperio vobis fratres quod debet vobis aperiri & omnibus credentibus. Luc. 8. Vobis datum eſt noſſe, &c. ſuprà 2. Sapientiam loquimur inter perfectos. Et põſt: Sed loquimur Dei ſapientiam quæ abſcondita eſt, &c. Quid autem ſit illud myſterium, ſubdit, Omnes quidem, &c. Circa primum ſciendum eſt, quod ſicut Hierony. dicit in quadam epiſt. ad Mineruium & Alexãdrum monachos. Hoc quod hic dicitur, Omnes quidem reſurgemus, &c. In nullo libro Gręcorũ habetur, ſed in quibuſdam habetur: Omnes quidem dormiemus, id eſt omnes moriemur. Et dicitur mors ſomnus, propter ſpem reſurrectionis. Vnde idem eſt ac ſi diceret, *Omnes quidẽ reſurgemus*, quia nullus reſurget niſi moriatur. *Sed non omnes immutabimur.* Hoc nõ mutatur in libris Gręcis, & hoc eſt verũ, quia iſta mutatio de qua hic loquitur, nõ erit niſi ſm̃ corpora beatorũ, quia immutabuntur ad illa quatuor quæ ſuprà poſita ſunt, quæ dicuntur dotes corporum glorioſorũ. & hanc deſiderabat Iob. 14. Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio mea. In quibuſdam verò libris inuenitur, Non omnes quidem moriemur, ſed omnes immutabimur. Et hoc intelligitur dupliciter. Primò ad literam, quia quorundam opinio fuit, ꝙ non omnes homines morientur, ſed quod aliqui in aduentu Chriſti ad iudiciũ venient viui, & iſti non moriẽtur, ſed iſti mutabuntur in ſtatũ incorruptionis: & propter hoc dicunt, non omnes quidem dormiemus. i. moriemur, ſed omnes immutabimur tam boni quã mali, & tam viui quam mortui. Vnde ſm̃ hos, immutatio nõ intelligitur de ſtatu animalitatis ad ſtatum ſpiritualitatis: quia ſm̃ hanc

ſoli

De primo, & nouiſſimo homine.

ſoli boni immutahuntur, ſed de ſtatu corruptionis ad ſtatū incorruptionis. Alio modo exponitur myſticè ab Origene & dicit quod hoc non dicitur de ſomno mortis, quia omnes morientur. Pſal. Quis eſt homo qui viuet, &c. Sed de ſomno peccati, de quo in Pſal. Illumina oculos meos ne vnquā obdormiam, vt ſic dicatur, Non omnes moriemur, id eſt, nō omnes peccabimus mortaliter, ſed omnes immutabimur, ſicut ſuprà de ſtatu corruptionis ad incorruptionem. Et licet hæc litera, ſcilicet non omnes moriemur, &c. non ſit contra fidem, tamen eccleſia magis acceptat primā, ſcilicet quod omnes moriemur ſiue reſurgemus, &c. Quia omnes morientur etiam ſi ſint tunc aliqui viui. Ordinē autem & modum reſurrectionis manifeſtat conſequenter cū dicit, *In momento, in ictu oculi, &c.* Et hoc quantum ad tria. Primò enim manifeſtat ordinem quantum ad tempus. Secundò quantum ad cauſam reſurrectionis, ibi, *In nouiſsima tuba.* Tertiò quantum ad progreſſum effectus à cauſa, ibi, *Canet enim tuba, &c.* Dicit ergo quod omnes reſurgemus, ſed quomodo? *In momento.* Per quod excludit errorem dicentium reſurrectionē non eſſe futuram omniū ſimul. Sed dicunt quod martyres reſurgent ante alios per mille annos & tunc Chriſtus deſcendet cum illis & poſsidebit regnum corporale Ieruſalem mille annis cum eis. Et hęc fuit opinio Lactantij. Sed hoc patet eſſe falſum, quia omnes in momento reſurgemus & in ictu oculi. Excluditur etiā per hoc alius error eiuſdem qui dicebat, quod iudicium duraturum erat per ſpatium mille annorum. Sed hoc eſt falſum, quia non erit ibi aliquod perceptibile tempus, ſed in momento, &c.

Error Lactantij excluditur.

Sciendum eſt autem ꝙ momentum poteſt accipi vel pro ipſo inſtanti temporis, quod dicitur nunc: vel pro aliquo tempore imperceptibili: tamen vtroq; modo poteſt accipi hoc referēdo illud ad diuerſa, quia ſi nos referimus hoc ad collectionem puluerum (quæ fiet miniſterio angelorum) tunc momētum accipitur pro tempore imperceptibili. Cū enim in collectione illorum puluerum ſit mutatio de loco ad locum, oportet quod ſit ibi tempus aliquod. Si autē referamus ad reunitionem corporum & pro vnione animæ, quæ omnia fient à Deo, tunc momentum accipitur pro inſtanti temporis, quia Deus in inſtāti vnit animam corpori & viuificat corpus. Poteſt etiā hoc quod dicit, *In ictu oculi,* ad vtrunq; referri, quia ſi in ictu oculi intelligitur tantùm apertio palpebrarum (quę fit in tempore perceptibili) tunc refertur ad collectionem puluerum. Si verò in ictu oculi intelligitur ipſe ſubitus contuitus oculi & qui fit in inſtanti, tunc refertur ad vnionem animę ad corpus. Conſequenter cùm dicit, *In nouiſsima tuba.* Oſtendit ordinem reſurrectionis, quantum ad cauſam immediatam. Et iſta tuba eſt vox illa Chriſti, de qua Matth. 25. dicitur, Media nocte clamor factus eſt. Ioan. 5. Audient vocem filij Dei, & qui audierint &c. Vel ipſa præſentia Chriſti manifeſta mundo ſm quod dicit Grego. Tuba nihil aliud eſſe deſignat quā pręſentiam Chriſti mundo manifeſtatā, quæ dicitur tuba propter manifeſtationem: quia omnibus erit manifeſta. Et hoc modo accipitur tuba. Matt. 6. Cùm facis eleemoſynam noli tuba canere ante te. Item dicitur tuba propter officium tubæ ꝙ erat ad quatuor, vt dicitur Num. 10. ſcilicet ad vocandum conſilium, & hoc erit in reſurrectione, quia tunc conuocabit ad conſilium. i. ad iudiciū. Eſa. 3. Dominus ad iudicium veniet, &c. ad ſolennizandum feſtum. Pſal. Buccinate in neomenia tuba. Sic & in reſurrectione. Eſa. 33. Reſpice Sion ciuitatem ſolennitatis noſtræ. Ad pugnam & hoc in reſurrectione. Sap. 5. Pugnabit pro illo, &c. Eſa. 30. In cytharis & tympanis, &c. Ad mouendū caſtra, ſic & in reſurrectione. Quidam eundo ad paradiſum, quidam ęundo ad infernum. Matt. 25. Ibunt qui bona fecerunt in vitam æternam, qui verò mala in ignem æternum. Conſequenter cùm dicit, *Canet enim tuba, &c.* Ponit progreſſum effectus à cauſa prędicta. Et circa hoc duo facit. Primò enim ponit progreſſum effectus. Secundò neceſsitatē huius aſsignat, ibi, *Oportet enim mortale, &c.* Progreſſus effectus eſt, quia ſtatim ad ſonitum tubæ ſequetur effectus. *Quia mortui, &c.* Pſal. Dabit voci ſuę vocem virtutis, &c. Ponit autem duplicem effectum. Vnus eſt communis, quia *Mortui reſurgent incorrupti,* id eſt integri ſine aliqua diminutione membrorum. Quod quidem eſt cōmune omnibus, quia in reſurrectione eſt commune omne quod pertinet ad reparationem naturæ, quia omnes habēt communionem cum Chriſto in natura. Et licet Aug. relinquat ſub dubio, vtrum deformitates remaneant in damnatis, ego tamen credo ꝙ quicquid pertinet ad reparationem naturæ, totum confertur eis: ſed quod pertinet ad gratiam, ſolum electis confertur. Et ideo omnes reſurgent incorrupti. i. integri, etiā dānati. Hieronymus autē exponit *Incorrupti,* id eſt in ſtatu incorruptionis, vt. ſ. vlterius poſt reſurrectionem non corrumpantur, quia iſti ad beatitudinem æternam ibunt, mali verò ad pœnam æternam. Dan. 12. Multi de terræ puluere euigilabūt. Alius effectus eſt proprius. i. apoſtolorū tantum, quia *Nos immutabimur.* ſ. apoſtoli, & non ſolū erimus incorrupti, ſed etiā immutabimur. ſ. de ſtatu miſeriæ ad ſtatum gloriæ, quia ſeminatur animale, ſurget autem ſpirituale. Et ſm hunc modum exponendi apparet ꝙ melior eſt litera illa quæ dicit, Omnes quidē reſurgemus, ſed nō omnes immutabimur, ꝙ̃ illa quæ habet, Omnes immutabimur, quia licet oēs reſurgent, tamen ſoli ſancti & electi immutabūtur. Poſſet tamē etiam ſm illos qui habent, Non omnes quidem morimur, ſed omnes immutabimur, legi ſic, Mortui reſurgent incorrupti, id eſt ad ſtatum incorruptionis: & nos qui viuimus licet non reſurgamus, quia non morimur, tamen immutabimur de ſtatu corruptionis ad incorruptionē. Et videtur conſonare iis quæ dicit primæ Theſſ. 4. Nos qui viuimus, qui relinquimur, ſimul rapiemur cum illis, &c. vt ſicut & ibi, & hic connumeret ſe viuis.

Momentum quid.

Præſentia Chriſti dicitur tuba iudicij propter tubæ officium, quod erit quadruplex.

LECTIO NONA.

Monet Corinthios perſeuerare in fide Chriſti, quoniam reſurrectio futura eſt, per quam mors victoriam ſtimulumque amittet.

OPortet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet ſermo quì ſcriptus eſt, Abſorpta eſt mors in victoria. Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus? Stimulus autem mortis, peccatum eſt: virtus verò peccati, lex. Deo autem gratias, quì dedit nobis victoriam per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Itaq; fratres mei dilecti ſtabiles eſtote, & immobiles, abūdantes in omni opere domini: ſemper ſciētes quod labor veſter non eſt inanis in domino.

Hic Apoſtolus ponit neceſsitatem effectus reſurrectionis ab ipſa cauſa progredientis. Et circa hoc duo ponit cōreſpondentia duobus quę poſuerat in progreſſu effectuum ab ipſa cauſa. Primo fuit generale omnium. ſ. quod mortui reſurgent incorrupti. Et ideo primò quantū ad hoc dicit, *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem.* Secundum fuit ſpeciale apoſtolis & bonis. ſ. Et nos immutabimur, & ideo ſecundo quantū ad hoc dicit, Et mortale hoc induere immortalitatem: quia enim corruptibile opponitur incorruptibili, & in ſtatu pręſentis vitæ ſubiicimur corruptioni. Ideo dicit, ꝙ cum reſurgemus, *Oportet hoc corruptibile, &c.* Neceſsitate. ſ. congruentię. Et hoc propter tria. Primò propter completionē humanę naturæ. Nā ſicut etiam dicit Auguſtinus, Anima quandiu eſt ſeparata à corpore eſt imperfecta, non habens perfectionem ſuæ naturæ, & ideo nō eſt in tanta beatitudine ſeparata exiſtens, in quanta erit corpori vnita in reſurrectione. Vt ergo perfruatur beatitudine perfecta, *Oportet corruptibile hoc,* i. corpus induere vt ornamentū incorruptionē, vt vlterius aliquatenus non lędatur mortale. Secundo propter exigentiam diuinæ iuſtitię, vt. ſ. illi qui bona fecerunt ſeu mala in corpore, præmientur vel puniantur, etiam in ipſis corporibus. Tertio propter cōformitatem membrorum ad caput: vt ſicut Chriſtus reſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Rom. 6. Notandum autē quod ipſam incorruptionem ſeu immortalitatem aſsimilat veſtimento, cum dicit, induere: veſtimentū enim adeſt veſtito, & abeſt manente eadem numero ſubſtantia veſtiti. vt per hoc oſtēdat quod corpora eadē numero reſurgāt & iidē homines iidē numero erunt in ſtatu incorruptionis & immortalitatis, in quo ſunt modò. Vnde ex hoc excluditur error dicentium quod corpora non reſurgent eadē numero. Vnde ſignāter dicit, Oportet corruptibile hoc. ſ. corpus. Nam anima non eſt corruptibilis. Excluditur etiā error dicentiū quod corpora glorificata non erunt eadem cum iſtis, ſed cæleſtia, & de iſto modo ſimile habetur ſecundæ Cor. 5. Nā in hoc in-

Corpora eadem reſurgent eadem numero.

gemiſcimus, &c. Eſa. 51. Induere veſtimentis gloriæ tuæ. Iob.40. Circunda tibi decorem, &c. Sed cõtra hoc eſt quia videtur impoſsibile quod corruptibile hoc induat incorruptionem.i.quod corpora reſurgant eadẽ numero: quia impoſsibile eſt ea quæ differunt genere vel ſpecie, eſſe eadem numero: ſed corruptibile & incorruptibile non ſolum differunt ſpecie, ſed genere. Ergo impoſsibile eſt quod corpora reſurgentium ſint incorruptibilia, & remaneant eadem numero. Præterea Philoſophus dicit, ꝙ impoſsibile eſt, ꝙ illa quorũ ſubſtantia corruptibilia mota eſt, reintegrentur eadem numero, ſed ſpecie: ſubſtantia autem corporum humanorum eſt corruptibilia, ergo impoſsibile eſt reintegrari eadem numero. Reſpondeo, dicendũ eſt ad primũ, quod vnumquodq; conſequitur genus & ſpeciem ex ſua natura & non ex aliquo intrinſeco ſuæ naturæ, & ideo dico quod ſi reſurrectio corporum futura eſſet ex principijs naturæ corporum, impoſsibile eſſet quod corpora reſurgerent eadem numero. Sed dico quod incorruptio corporũ reſurgentiũ dabitur ab alio principio, quam à natura ipſorum corporũ, ſc. à gloria animæ, ex cuius beatitudine & incorruptione tota beatitudo & incorruptio corporũ deriuabitur. Sicut ergo eiuſdẽ naturæ & idem numero eſt liberum arbitrium, modò dũ eſt volubile ad vtranq; partẽ & cũ erit firmatum in fine vltimo, ita & eiuſdem naturæ & idem numero erit corpus quod modo eſt corruptibile, & tũc quando per liberum arbitriũ firmatũ erit per gloriã animæ, erit incorruptibile. Ad ſm dicendum quod ratio Philoſophi procedit contra illos, qui ponebant omnia in iſtis inferioribus cauſari ex motu corporũ cæleſtiũ, & quod reuolutis eiſdẽ reuolutionibus corporum ſuperiorum, ſequebantur iidem effectus numero, qui aliquando fuerant. Vnde dicebant ꝙ adhuc Plato idẽ numero leget Athenis & quod habebit eaſdẽ ſcholas & eoſdẽ auditores, quos habuit. Et ideo Philoſophus contra eoſdem arguit, quod licet idem cœlũ numero & idem ſol ſit in eiſdẽ reuolutionibus, tamen effectus, qui inde proueniunt non conſequuntur identitatẽ numero, ſed ſpecie, & hoc ſm viam naturę. Similiter dico ꝙ ſi corpora induerent incorruptionem & ſurgerent ſecũdum viam naturæ, quod non reſurgerent eadẽ numero, ſed eadẽ ſpecie. Sed cùm reintegratio & reſurrectio, ſicut dictum eſt, fiant virtute diuina, dicimus ꝙ corpora erunt eadẽ numero, cùm neque principia indiuiduantia huius hominis ſint aliud, q̃ hęc anima & hoc corpus. In reſurrectione autẽ redibit & anima eadem numero cùm ſit incorruptibilis, & hoc corpus idẽ numero ex eiſdem pulueribus, in quib⁹ reſolutum fuit ex virtute diuina reparatum, ſic erit idem homo numero reſurgens. Nec facio vim in formis intermedijs, quia non pono eſſe aliquã aliam formã ſubſtantialem in homine, niſi animam rationalem, à qua habet corpus humanum quod ſit animatum natura ſenſibili & vegetabili, & quod ſit rationale. Formæ verò accidentales nihil impediunt identitatem numeralem quam ponimus. Conſequẽter cũ dicit, *Cum autem corruptibile, &c.* Confirmat quod dixerat per authoritatem. Et circa hoc duo facit. Primò ponit authoritatẽ. Secundò ex ea cõcludit tria, ibi *Vbi enim eſt mors, &c.* Dicit ergo primò, dixi ꝙ oportet *Corruptibile hoc induere, &c.* Sed cũ mortale hoc induerit immortalitatem *Tunc.* ſ. in futuro. Quod eſt cõtra illos qui dicunt iam reſurrectionẽ factã. *Fiet ſermo qui ſcriptus eſt,* ſ. *Abſorpta eſt, &c.* Hoc ſm tranſlationem noſtram non inuenitur in aliquo libro Biblię. Si tamẽ inueniatur in tranſlatione 70. nõ eſt certum vnde ſumptũ ſit. Poteſt tamẽ dici hoc eſſe ſumptum. Eſa.26. Viuent mortui, &c. Et 25. Præcipitabit mortem in ſempiternum. Oſeæ. 13. vbi nos habemus, Ero mors tua ò mors. 70. habent, *Abſorpta eſt mors in victoria.* i. propter victoriã Chriſti. Et ponit pręteritũ pro futuro propter certitudinẽ prophetię. 1. Pet. 3. Deglutiẽs mortẽ, &c. Cõſequẽter cũ dicit, *Vbi eſt mors victoria tua? &c.* Concludit tria ex pręmiſſa authoritate. Inſultationẽ ſanctorum contra mortẽ. Gratiarũ actiones ad Deũ, ibi, *Deo autem gratias.* Et ammonitionẽ ſuam Corinthijs, ibi *Itaq; fratres mei, &c.* Circa primũ duo facit. Primò ponit inſultationẽ. Secundò exponit, ibi, *Stimulus autem, &c.* Loquens ergo Apoſt. de victoria Chriſti contra mortẽ quaſi in quodã ſpeciali gaudio poſitus, aſſumit perſonã virorum reſurgentiũ, dicens, *Vbi eſt mors victoria tua!* Hoc non inuenitur in aliquo loco ſacræ ſcripturæ, vtrũ autẽ ex ſe, vel aliunde habuerit hoc Apoſt. incertũ eſt. Si tamẽ aliunde accepiſſet, videtur accepiſſe de Eſa. 14. Quomodo ceſſauit exactor, quieuit tributum, &c. Dicit ergo, *Vbi eſt mors victoria tua? &c.* ſ. corruptionis victoria tua. i. potentia qua totum humanũ genus proſternebas, de omnibus triumphabas. 2. Reg. 14. Omnes morimur &c. Iob. 18. Calcet ſuper eũ quaſi rex interitus, &c. *Vbi eſt mors ſtimulus tuus?* Quid autẽ ſit ſtimulus conſequẽter exponit, dicẽs, *Stimulus autem, &c.* Vnde duo ponit. Vnũ per quod exponit quod dixit. Aliud per quod obiectionẽ excludit, ibi *Virtus peccati, &c.* Sciendum eſt autẽ ꝙ ſtimulus mortis poteſt dici vel ſtimulans ad mortẽ, vel quo vtitur, ſeu quẽ facit mors, ſed literalis ſenſus eſt, ſtimulus mortis .i. ſtimulans ad mortẽ quia homo per peccatũ eſt impulſus & deiectus ad mortẽ. Rom. 6. Stipendia peccati, mors, &c. Sed quia aliquis poſſet obijcere ꝙ iſte ſtimulus eſt remotus per legẽ, ideo conſequenter Apoſt. excludit, ſubdens, *Virtus vero.* i. augmentum *Peccati lex.* q.d. Non eſt remotũ peccatũ per legem, imo virtus peccati lex. i. augmentũ occaſionaliter. ſ. non quod induceret ad peccatũ, ſed inquantũ dabat occaſionẽ peccati, & non conferebat gratiã ex qua magis accendebatur concupiſcentia ad peccandũ. Rom. 5 Lex ſubintrauit vt abundaret delictũ. Ro. 7. Occaſione accepta, peccatũ per mandatũ, &c. Eſt autẽ alius ſenſus, ſed non literalis, vt ſtimulus mortis dicatur, quo vtitur mors. Et ſic per mortẽ intelligitur diabolus. Apoc. 6. Nomen illi mors. Et ſic ſtimulus mortis eſt tentatio diaboli. Et ſic totũ quod dicitur de morte, exponitur de diabolo. Vt in Gloſa habetur. Vel *Stimulus mortis.* i. à morte factus. i. à carnali concupiſcentia. Iac. 1. Concupiſcentia cũ conceperit, &c. Concupiſcentia. n. primò volentes allicit, ſicut in intemperatis. Secundò repugnantes trahit vt in incõtinentibus. Poſtea contendit, ſed non vincit vt in continentibus. Poſtea debilitatur eius contentio, ſicut in tẽperatis, & vltimo totaliter deficit ſicut in beatis, quib⁹ dicere cõpetit. Vbi eſt mors, contentio, vel victoria tua? Quia ergo ſtimulus mortis deſtructus eſt nõ per legẽ, ſed per victoriã Chriſti, ideo Deo ſunt reddendæ gratiarum actiones. Et hoc eſt ꝙ dicit, Deo autẽ gratias. ſ. ago ſeu agamus, qui dedit nobis victoriã mortis & peccati per Ieſum Chriſtum, non per legẽ. Io. 16. Hæc eſt victoria, &c. Ro. 15. Quis me liberabit, &c. Gratia Dei, &c. Nam ꝙ impoſsibile, &c. Conſequẽter cũ dicit, *Itaq; fratres mei, &c.* Subdit ammonitionẽ, ſicut enim dictum eſt pſeudo apoſtoli corrũpebant Corinthios negando reſurrectionem. & ideo poſtquam iam aſtruxit fidẽ reſurrectionis & per exempla oſtendit, ammonet eos ꝙ bene ſe habeant ne ſeducantur à pſeudoapoſtolis. Et circa hoc tria facit. Primò enim eos in fide confirmat, dicens, *Itaq;* ſ. iam oſtenſa reſurrectione *Fratres mei* per fidem, per quã omnes ſumus filij Dei. Ioan. 1. Dedit eis poteſtatem, &c. *Dilectiſsimi* per charitatẽ qua debemus nos inuicẽ diligere. 1. Ioan. 4. Hoc mãdatũ habemus à Deo, &c. *Stabiles eſtote.* ſ. in fide reſurrectionis, ne recedatis à fide. Eph. 4. Non ſimus ſicut paruuli fluctuãtes &c. *Et immobiles,* ne. ſ. ab alijs ſeducamini. Col. 1. In fide fundati, ſtabiles & immobiles &c. Secundò inducit ad bona opera, dicens, *Abundantes in omni opere bono ſemper.* Gal. vlt. Dum tẽpus habemus, &c. Prouer. 3. In abundanti iuſtitia. Tertiò probat eos per ſpẽ, dicens, *Scientes labor veſter, &c.* Sap. 3. Bonorũ enim laborũ glorioſus eſt fructus.

CAPIT. XVI. LEC. I.

Pauperes abſentes commendat, pro quibus collectas fieri iubet, de ſeipſo autem verba faciens, ſuam peregrinationem deſcribit.

DE collectis autem quæ fiunt in ſanctos, ſicut ordinaui in eccleſiis Galatiæ: ita & vos facite per vnã Sabbathi. Vnuſquiſque veſtrum apud ſe reponat recondens quod ei beneplacuerit, vt non cùm venero tunc collectæ fiant. Cũ autem præſens fuero, quos approbaueritis, per epiſtolas, hos mittã perferre gratiam veſtram in Ieruſalem. Quod ſi dignum fuerit vt ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos cum Macedoniam pertranſiero. Nam Macedoniam pertranſibo, apud vos autem forſitan manebo, vel etiam hyemabo, vt vos me deducatis quocunque iero, nolo enim vos modò in tranſitu videre. Spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, ſi dominus permiſerit: permanebo autem Epheſi vſque ad Pẽtecoſten. Oſtiũ enim mihi

mihi apertum eſt magnum & euidens, & aduerſarij multi.

Suprà per totam ſeriem epiſtolæ propoſuit Apoſtolus Corinthijs quandam doctrinā generalem, & hoc vlti. cap. proponit eis quædam ſpecialia & familiaria. Et circa hoc duo facit. Primò monet eos quid ipſi debeant alijs facere. Secūdò oſtendit quid alij faciāt ipſis, ibi *Salutat vos eccleſiæ.* Circa primum duo facit. Primò inſtruit eos de his quę debent facere ad abſentes. Secundò vero de his quę debēt facere ad præſentes, ibi, *Vigilate & ſtate in fide, &c.* Circa primum tria facit. Primò inſtruit eos de his quæ pertinent ad abſentes pauperes ſanctos qui ſunt in Ieruſalem. Secundò de his quę pertinent ad Apoſtolum, ibi, *Veniam ad vos, &c.* Tertiò de his quæ pertinent ad diſcipulos, ibi, *Si autem venerit, &c.* Circa ea quæ debent fieri ſanctis qui erant in Ieruſalem, de tribus inſtruit eos Apoſtolus. Primò qualiter eleemoſyna ſanctis facienda ſit colligenda. Secundò qualiter ſit cōſeruanda, ibi *Vnuſquiſque autem veſtrum, &c.* Tertiò qualiter ſit in Ieruſalem tranſmittenda, ibi, *Cum autem præſens fuero, &c.* Circa primum ſciendum eſt quod ſicut legitur Act.4. Mos erat in primitiua eccleſia vt conuerſi ad fidem venderent poſſeſſiones & omnia quæ habebant, & pretium ponerent ad pedes Apoſtolorum, & de eis vnicuique (prout erat opus) prouideretur, vt ſic nullus haberet proprium, ſed eſſent illis omnia communia. Et ſicut dicitur in collationibus patrum, omnis religio ab illa ſancta ſocietate ſumpſit exordium. Contigit autem vt fame perualida exorta, pauperes ſancti qui erant in Ieruſalem inopia maxima laborarent. Vnde factum eſt vt apoſtoli ordinarent ad ipſorum ſubuentionē quod per alias eccleſias Chriſti collectæ fierent, & hęc commiſsio facta eſt Paulo & Barnabę. Gal.2. Dederunt mihi & Barnabæ, &c. & quia Apoſtolus ſuper hoc ſolicitus erat, monebat illos, quos conuerterat vt eis ſubuenirent, quia ſicut ipſe ad Rom. dicit, Iuſtum eſt vt à quibus ſpiritualia receperant, temporalia miniſtrent. Et hoc eſt quod dicit, *De collectis autem quæ fiunt* per eccleſias *In ſanctos*, id eſt in vſum ſanctorum & non quorumlibet. Eccl.12. Da iuſto & ne recipias peccatorem. Non quod peccatoribus non ſit aliquid dandum, ſed quia magis debet quis dare eleemoſynam iuſto indigenti quam peccatori. *Sicut ordinaui in eccleſiis Galatiæ, ita & vos facite*, id eſt, colligite, *Per vnam*, ſcilicet *Diem ſabbathi*, id eſt ſeptimanæ. Et hoc ideo ordinatum eſt vt paulatim qualibet hebdomada aliquid paruum ſoluerent, ne ſi ſimul totum ſoluiſſent, grauarentur. Et licet eis paululum videretur & quaſi inſcoſibile, paulatim dare, tamen completo anno eleemoſynæ in ſimul collectæ, magnæ erant. Vel per vnam ſabbati intelligitur prima dies poſt ſabbathum, ſcilicet dies dominicus. Et hoc ideo illo die fieri voluit Apoſtolus, quia iam inoleuerat conſuetudo vt populus in dominicis diebus ad eccleſiā conueniret. Leui.23. Dies primus celeberrimus erit atq; ſanctiſsimus, &c. Et poſt. Eſt enim cœtus atq; collectæ, &c. De huiuſmodi eleemoſyna dicitur Dan.4. Peccata tua eleemoſynis redime. Et Eccle.29. Eleemoſyna viri quaſi ſacculus, &c. Quia vero non ſolum debet apponi modus in colligendo, ſed etiam in conſeruando, ideo conſequenter inſtruit, qualiter collectæ conſequentur, cum dicit, *Vnuſquiſque autem veſtrum, &c.* In quo oſtēditur maxima induſtria Apoſtoli, ne aliqui crederent quod Apoſt. faceret collectas iſtas magis cauſa quæſtus proprij, q̄ propter neceſsitatē ſanctorū. ideo ſuſpitionē hanc vitans, & quantū ad ſe, & quantū ad ſuos miniſtros, noluit dictam pecuniā à ſe ſeu à ſuis miniſtris cuſtodiri, ſed ordinauit q̄ quilibet illud q̄ ſibi placebat elargiri, reportaret domi, & conſeruaret ſeorſum, faciens ſic per totum annum. Et huius ratio erat quia Apoſt. nolebat q̄ quando veniret Corinthum vacarēt collectis, ſed doctrinæ & rebus ſpiritualibus. Et ideo dicit, *Vt non cum venero, &c.* Act.6. Nō eſt ęquū nos relinquere, &c.

In manuſcripto exēplari hoc addebatur notandum.

(Notandum eſt ergo, quod quilibet debet cauere ſibi, ne videatur aliquid ſpirituale facere propter quæſtū. & inde eſt quod Dñs Matt.10. voluit prędicatores nihil habere. Romanis etiā mos erat, vt nullus aſſumeretur ad Senatus officiū, niſi prius probatus fuiſſet in officio Quæſtoris, quia virtutis eſt magnę res tēporales cuſtodire.)

qualiter autem debeant mitti in Ieruſalem, ſubdit, dicens, *Cum autem præſens fuero, &c.* q.d. Nec in hoc volo aliquos ſpecialiter onerare, *Cum præſens fuero*, ſcilicet ad portandū pecuniam, ſed mittam illos quos probaueritis, i. approbaueritis mittendos, mittam, inquam, *Per epiſtolas*, id eſt cum epiſtolis miſsis à vobis & à nobis laudatorijs & commendatorijs, ſcilicet in quibus contineatur quantitas pecuniæ, commendatum ſtudium noſtrum, & charitas. Mittam, inquam, *Perferre gratiam veſtram*, id eſt, quod gratis dabitis ſanctis pauperibus in Ieruſalem. 2.Cor.8. Notam facimus vobis gratiam Dei, &c. In Ieruſalem, id eſt ſanctis qui ſunt in Ieruſalem, & nō ſolum mittam illos quos probaueritis, *Sed ſi dignum fuerit, &c.* id eſt ſi magna quantitas fuerit, *Mecum ibunt*, in quo inducit eos ad bene & liberaliter ſoluendum. Rom.15. Nunc igitur proficiſcar Ieruſalem miniſtrare ſanctis, &c. Conſequenter Apoſtolus inſtruit eos de his quæ pertinent ad ſeipſum. Et circa hoc tria facit. Primò promittit eis ſuam præſentiam, dicens, *Veniam ad vos cum Macedoniam pertranſiero, &c.* Secundò dicit ſe facturū apud eos diutinam moram. Tertio excuſat ſuæ præſentiæ dilationem. Circa primum ſciēdum eſt quod ſicut dicitur Act.16. Vir Macedo apparuit Apoſtolo cum eſſet in Troade, deprecans eum, & dicens ei, Tranſiens in Macedoniā libera nos. Vt ergo Apoſtolus iuſſa impleret, diſpoſuit Macedoniam iturum. Et quia Macedonia erat media inter Aſiam & Achaiā, in qua eſt Corinthum: ideo dicit, *Cum pertranſiero in Macedoniam, veniam ad vos*, imò veniam ad vos inde, ſcilicet, quia tunc ero vobis propior. Secundò promittit ſe facturum apud eos diutioā moram, dicens. Apud vos forſitan manebo, id eſt morā cōtraham, *Vel etiam hyemabo*, id eſt per totam hyemē permanebo vobiſcum, quia multa corrigenda ſunt in vobis: Vel cauſam quare ad eos vadit, ſubdit, cū dicit, *Vt vos me deducatis quocunque iero* Et dicit, quocūq; quia neſciebat determinatè quò iret, niſi ſm quod ſpiritusſanctus inſpirabat ſibi. Deducatis, inquam, non defendatis me, ſed vt doceatis vias. Tertiò cū dicit, *Nolo enim vos, &c.* Excuſat dilationem ſuæ pręſentiæ dupliciter. Vno modo, quia Corinthij poſſent dicere, non eſt neceſſe quod tantum differas venire, & quod primo vadas in Macedoniā, quia tu potes venire in Achaiā & permanere, ita quod non tranſeas per Macedoniam. Et ad hoc dicit, licet ſic poſſem venire ad vos: tamen nō diu poſſem manere vobiſcū, quia ſtatim oportet me eſſe in Macedonia, vel redire in Aſiam. Vnde quia nolo vos modo in trāſitu videre, ideo modò non venio primò ad vos: nam ego ſpero aliquam morā contrahere vobiſcum, *Si dominus permiſerit.* Dicit ſi dominus permiſerit, quia fortè vel antequam eſſet ibi, vel poſtquam iam eſſet ibi, dominus inſpiraret ei quod iret ad aliū locum vbi faceret maius bonum. Alio modo excuſat ſe & hoc videtur magis literale, quia oportebat eum diu manere apud Epheſum quod eſt in Aſia, & ideo dicit, *Permanebo autem Epheſi vſque ad Pentecoſten, &c.* Fortè hæc epiſtola miſſa fuit in hyeme ſeu in vere, & tunc poſt Pentecoſten debebat ire in Macedoniam, & morari ibi vſque ad hyemē & tunc ire Corinthū & hyemare. Rationem autem quare volebat morari Epheſi vſque ad Pentecoſten, ſubdit cum dicit, *Oſtium autem, &c.* id eſt, magnum fructum facio in Epheſo. Et dicit oſtium eſſe apertum magnum, id eſt, multa corda hominum ad credendum parata, & euidens, quia ſine contradictione. Col.4. Orantes ſimul & pro nobis vt Deus aperiat nobis oſtium, &c. Sed quia ſunt *Multi aduerſarij* qui conantur impedire vel ſubintrare. Si ergo abſentarem me, tantus fructus poſſet de facili impediri, ideo nolo recedere quouſque ſitis bene firmati. Apocal.3. Ecce coram te oſtium apertum.

LECTIO SECVNDA.

Timothæum cæteroſq; commendat, mutuamq; inter ſe charitatem habere monet, valereq; in domino iubens, epiſtolam ſignat.

SI autem venerit Timothæus, videte vt ſine timore ſit apud vos: opus enim domini operatur ſicut & ego. Ne quis ergo illum ſpernat. Deducite autem illum in pace vt veniat ad me, Expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogaui eum vt veniret ad vos cum fratribus: & vtique nō fuit voluntas eius vt nunc veniret. Veniet autē cum ei vacuum fuerit. Vigilate, ſtate in fide, viriliter agite, & cōfortamini: omnia enim veſtra in charitate fiant. Obſecro autē vos fratres, noſtis domū Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniā ſunt primitiæ Achaiæ, & in mi-

niſterium ſanctorum ordinauerunt ſeipſos: & vt vos ſubditi ſitis eiuſmodi & omni cooperanti & laboranti. Gaudeo autem in præſentia Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam id quod vobis deerant, ipſi suppleuerũt. Refecerunt enim & meũ ſpiritum & veſtrum. Cognoſcite ergo qui eiuſmodi ſunt. Salutant vos omnes eccleſiæ Aſiæ. Salutant vos in domino multum Aquila & Priſcilla cũ domeſtica ſua eccleſia, apud quos & hoſpitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutatio mea manu Pauli. Siquis non amat dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum, ſit anathema maranatha. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcũ. Charitas mea cum omnibus vobis in Chriſto Ieſu. Amen.

Hic inſtruit eos de his quę pertinent ad diſcipulos ſuos. Et primò de his quæ pertinent ad Timo. Secũdò de his quę pertinent ad Apollo, ibi, *De Apollo, &c.* De Timotheo tria mandat. Primò vt securè cuſtodiatur. Vnde dicit. Si autem venerit ad vos Timoth. videte ſtudeatis, vt ſine timore ſit apud vos. Fortè aliqua commotio fuerat ibi propter pſeudo apoſtolos. 2. Cor. 7. Foris pugnæ, intus timores, &c. Et hoc debetis facere, quia opus domini operatur, ſicut & ego, prædicando. 2. Timoth. 4. Tu verò vigila, in omnibus labora. Secundò vt in honore habeatur, & ideo dicit, Ne quis ergo illum ſpernat. Et ratio huius eſt fortè, quia iuuenis erat. 2. Timoth. 4. Nemo adoleſcentiam tuam ſpernat. Lucæ 10. Qui vos ſpernit, me ſpernit. Tertiò vt pacificè deducatur, & hoc eſt quod dicit. *Deducite autem illum, &c.* Et ratio huius eſt quia expecto illũ cum fratribus qui ſunt cum eo. *De Apollo, &c.* Iſte eſt ille Apollo, de quo habetur Act. 18. Quod Iudæus quidã &c. & iſte iuit in Achaiã, & fuit quaſi ſpecialis doctor eorũ poſt Apoſtolum. 1. Cor. 3. Ego plantaui, Apollo rigauit, &c. & vt Gloſ. dicit, epiſcopus erat. Et quia Corinth. malè ſe habuerant, receſſerat ab eis, & iuerat ad Apoſtolum. Poſtmodum verò Corint. rogauerunt Apoſtolum vt remitteret illuc ipſum, ad quod reſpondet eis, dicens, De Apollo autem fratre quem rogaſtis remitti ad vos, notum vobis facio tria. Primò preces meas ſibi factas, quoniam multum rogaui eum, vt veniret ad vos cum fratribus. Et dicit, rogaui eum licet poſsit præcipere, quia magnis viris non de facili debet fieri præceptum. 1. Tim. 5. Seniorem obſecra, &c. Eccleſ. 32. Rectorem te poſuerunt, &c. Sed nunquid licuit ſibi relinquere populum ſuum? Ad hoc dicendum quod Gregorius dicit, quando omnes ſubditi malè ſe habent & nolunt corrigi, licet epiſcopo recedere ab eis. Vnde quia iſti erant tales, licuit ei. Vel dicendum eſt quod fortè non erat epiſcopus eorũ, ſed ſpecialiter prædicauerat eis. Secundò reſponſum Apollinis, quia renuit venire ad eos, ibi, *Et vtique non fuit voluntas eius vt nunc, &c.* Et ratio huius eſt, quia fortè nondum erant bene correcti. Vel quia ipſe erat in alijs arduis occupatus. Tertiò promittit eum aliquando ad eos iturum. Vnde dicit, *Veniet autem cum ei vacuum*, id eſt, opportunũ fuerit, ſcilicet quando vos eritis correcti. Conſequenter poſtquam inſtruxit eos quid debeant facere abſentibus, hic inſtruit eos qualiter ſe habeant ad pręſentes. Circa hoc duo facit. Primò oſtendit qualiter ſe habeant quantum ad omnes in communi. Secundò quantum ad quoſdam in ſpeciali, ibi, *Obſecro autem vos fratres*. Inſtruit autem eos Apoſtolus in communi de tribus. ſ. de fide, de bona operatione, & de modo bene operandi. Sed tamen iſtis tribus præmittit vnum quod eſt omnibus neceſſarium, id eſt ſolicitudo. Vnde dicit, Vigilate, & orate. Luc. 12. Beati ſerui illi quos cum venerit dominus inuenerit vigilantes, &c. & Matth. 26. Vigilate, & orate, &c. De fide ergo inſtruit, cũm dicit, *State*, ſcilicet *In fide*, Epheſ. 6. State ſuccincti, &c. De bona operatione, cũm dicit, *Viriliter*. i. fortiter agite, quia fides ſine operibus mortua eſt. Iac. 2. Sed quia bona operatio non eſt attribuenda nobis, ſed Deo: ideo ſubdit, *Et confortamini in domino*. Pſal. Viriliter agite & confortetur cor veſtrum, &c. De modo agendi, cũm dicit, *Omnia veſtra in charitate fiant*, id eſt, omnia debent referri ad finem charitatis. ſc. vt fiant propter Deum & proximũ. Col. 3. Super omnia charitatem, &c. Conſequenter cũm dicit, *Obſecro autem, &c.* Inſtruit eos quomodo ſe habeant ad quoſdam in ſpeciali. Et primò quantum ad illos qui videntur habere aliquam prærogatiuam in ſpiritualibus. Secundò quantum ad illos qui in corporalibus operibus, ibi *Gaudeo autem, &c.* Dicit ergo, *Obſecro autem vos fratres noſtis*, id eſt, approbaſtis, *Domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici*. Approbaſtis, inquam propter duo, & quia ſunt primitiæ. i. primò conuerſi, quia ab ipſo Apoſtolo in primis baptizati, ſuprà 1. Baptizaui autem &c. Et quia magis deuoti & prompti ad miniſteria ſanctorum. Vnde dicit, *Et in miniſterio ſanctorum ordinauerunt ſeipſos*. Rom. 12. Neceſsitatibus ſanctorum, &c. Et ideo obſecro vt & vos ſubditi &c. Heb. 13. Obedite præpoſitis, &c. Et omni cooperanti. Philip. 4. Adiuua eos qui mecum laborauerunt. Sap. 3. Bonorũ glorioſus, &c. Hic inſtruit eos quantum ad illos qui præeminent in miniſterijs, & poteſt dupliciter exponi, Vno modo vt dicatur, Gaudeo autem in præſentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici qui ſunt præſentes vobis, quorum præſentia eſt vobis proficua. Quoniã ipſi id quod vobis deerat, suppleuerunt docendo vos. Et in hoc quidem refecerunt ſpiritum meum, inquantum gaudeo de bono veſtro: & ſpiritum veſtrum, inquantum inſtructi eſtis. Phil. 4. Gauiſus ſum valde, quia inueni, &c. Et ideo quia ſic ſe habuerunt, ergo agnoſcite. i. honorate eos, &c. Alio modo vt dicatur gaudeo in præſentia Stephanæ, Fortunati & Achaici, quia ſcilicet perſonaliter mecum ſunt & ſeruiunt mihi, in quo supplẽt quod deerat vobis, id eſt, quod vos non poteratis mihi corporaliter exhibere. In quo quidem refecerunt ſpiritum meum inquantum mihi ſeruierunt & pauerunt me, & veſtrum, inquantum de bono meo gaudetis, & ideo cognoſcite, &c. Salutat vos, &c. Hic Apoſtolus inſinuat quid alij faciant Corinthijs. Et circa hoc duo facit. Primò inſinuat quomodo ſalutentur ab alijs. Secundò ſubdit ſuam ſalutationem, ibi, *Salutatio mea, &c.* Circa primum tria facit. Primò inſinuat quomodo ſalutat eos tota eccleſia Aſiæ in communi. Vnde dicit, *Salutant vos omnes eccleſiæ*. Rom. vlt. Salutant vos omnes eccleſiæ Chriſti. Secundò quomodo ſalutãt eos ſpecialiter hoſpites Pauli. Vnde dicit, *Salutant vos in domino multum Aquila, &c.* Iſti erant hoſpites Apoſtoli, & de his habetur Rom. 16. Act. 18. Tertiò quomodo ſalutant eos apoſtoli & familiares ſui. Vnde dicit, *Salutãt vos omnes fratres*, qui ſcilicet mecum ſunt. Philip. vlt. Salutant vos qui mecum ſunt fratres. Ex quo ergo omnes ſalutant vos, & vos etiam ſalutate inuicem in oſculo ſancto, non libidinoſo, quo mulier apprehenſum deoſculatur iuuenem. Prou. 7. Non fraudulento, quo Iudas oſculatus eſt Chriſtũ. Mat. 26. & Mar. 14. Salutatio &c. Hic ſuam ſalutationem ſubdit, & circa hoc duo facit. Primò ponit titulum ſalutationis, dicens, *Salutatio mea*, ſcilicet ſcripta eſt manu mea Pauli. Et hoc faciebat in epiſtolis ſuis propter quoſdam, qui ſub ſpecie Apoſtoli ſcribebant falſas literas. Vnde vt non deciperentur, poſtquam ſcripta erat epiſtola per aliquem, in fine conſequenter ſcribebat Apoſtolus manu ſua. Secundò ponit ipſam ſalutationem in qua primo malè dicit malis, dicens, *Siquis non amat &c. Anathema ſit*, id ſeparatus vel excommunicatus, maranatha, id eſt dominus veniet, quaſi dicat. Qui non amat dominum noſtrum Ieſum Chriſtum ſit anathema in aduentu domini. Sed nunquid ſunt excõmunicandi omnes qui non ſunt in charitate? Reſpondeo, dicendum quod intelligitur ſi quis non amat dominũ Ieſum Chriſtum, id eſt fidem Chriſti: & iſti ſunt hæretici, & ſunt excommunicati. Vel ſi quis vſque ad finem mortis non perſeuerat in amore domini Ieſu Chriſti, in aduentu erit ſeparatus à bonis. Secundo benedicit bonis, bene optans eis, ſcilicet gratiam Chriſti, cũ dicit, *Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti*. Et hoc optans optat eis omne bonum, quia in gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cõtinetur omne bonum. Optat etiam eis charitatem ſuam, dicens, *Charitas mea, &c.* Vt vos inuicem, & Deum diligatis ea charitate qua ego vos diligo, & non propter aliquod aliud niſi in Chriſto Ieſu propter amorem Chriſti. *Amen.*, id eſt fiat.

Oſculum multiplex.

POSTILLA DIVI THOMÆ ORDINIS F. PRAEDICATORVM SVPER SECVNDA EPISTOLA AD CORINTHIOS.

MInistri Dei noſtri dicetur vobis. Eſa. 16. In his verbis congruè tangitur materia huius ſecundæ epiſtolæ ad Corinthios. Nã in prima epiſtola agit Apoſtolus de ipſis ſacramẽtis, ſed in hac ſecunda agit de miniſtris ipſorum ſacramentorum, tam bonis, quam malis. Ratio autem hanc epiſtolam ſcribendi fuit, quod Corinthij poſt prædicationẽ eius admiſerant pſeudo apoſtolos, quos Apoſtolo pręferebant. Propter hoc ſcribit eis hanc epiſtolam, in qua commendat Apoſtolos & oſtendit verorum apoſtolorum dignitatem: oſtendit etiam & vituperat falſorum apoſtolorum falſitatem, commendat autem verorum apoſtolorum dignitatem, ex hoc, quod ſunt miniſtri Dei. Miniſtri (inquit) Dei dicetur vobis, ſcilicet apoſtolis, qui quidẽ dicuntur miniſtri quantum ad tria. Primò quantum ad diſpenſationem ſacramentorum. 1. Corinth. 4. Sic nos exiſtimet homo ve mini. &c. Chriſtus enim inſtitutor eſt ſacramentorum, ſed Apoſtoli & eorum ſucceſſores ea diſpenſant, & ideo ſubditur in prædicta authoritate, & diſpenſatores miniſteriorum Dei. Secundò quantum ad gubernationem, ſcilicet inquantũ gubernant populum Dei. Sap. 6. Cùm eſſetis miniſtri, non rectè iudicaſtis &c. Deus enim gubernat omnia per prudentiam. Vnde quicunq; aliquid gubernat dicitur miniſter Dei. Tertiò quantum ad humanæ ſalutis operationem, inquãtum, ſcilicet eorum miniſterio & prędicatione, homines ad ſalutem conuerſi ſunt: cuius ſalutis ſolus Deus eſt author, quia ipſe eſt qui venit ſaluum facere quod perierat: Apoſtoli verò miniſtri. 1. Cor. 3. Quid ergo eſt Apollo? quid Paulus? miniſtri eius, cui credidiſtis & cætera.

CAPIT. I. LEC. I.

More ſuo ſalutem dicens, gratiam precatur, & pacem.

PAulus apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatẽ Dei: & Timotheus frater: eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, cum omnibus ſanctis, qui ſunt in vniuerſa Achaia: gratia vobis, & pax à Deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto.

De iſtis ergo miniſtris tractat hic Apoſtolus, oſtendens in hac epiſtola eorum dignitatẽ etiam ſcribens Corinthijs. In qua quidem præmittit. Primò ſalutationẽ. Secũdò proſequitur epiſtolam, ibi, *Benedictus Deus, &c.* In ſalutatione autẽ tria ponit. Primò enim deſcribit perſonas ſalutantes. Secundò perſonas ſalutatas, ibi, *Eccleſiæ quæ eſt, &c.* Tertiò bona optata, ibi, *Gratia vobis, &c.* Circa primũ, primò deſcribitur perſona ſalutans principalis, quia Paulus. Secũdò perſona adiuncta, quia Timothęus. Perſona ſalutãs deſcribitur ab humilitate, quia Paulus (qui latine dicitur modicus) iſte eſt ille modicus de quo Eſa. 60. Minimus erit in mille &c. Vel à doctrina, quia Paulus dicitur os tubæ. Iſta eſt illa tuba de qua Zach. 9. Dominus in tuba canet &c. Et competit quod dicitur Eſa. 58. Quaſi tuba exalta vocem tuam &c. A dignitatis authoritate, quia Apoſtolus, &c. Vbi tria ponũtur. Primò ꝙ ſit legatus. Vnde dicitur Apoſtol⁹, id eſt principaliter miſſus. Soli enim duodecim Apoſtoli electi miſſi ſunt à Chriſto, Lucæ. 9. Elegit duodecim quos & Apoſtolos &c. Alij autem diſcipuli non miſſi ſunt principaliter ſed ſecundariò. Et inde eſt ꝙ apoſtolis ſuccedunt epiſcopi qui habent ſpecialem curam gregis domini. Alij autẽ ſacerdotes ſuccedunt ſeptuaginta duob⁹ diſcipulis qui gerunt vices commiſſas ſibi ab epiſcopis. Eſt ergo eius dignitas, quia Apoſtolus. 1. Corinth. 9. Si alijs non ſum Apoſtolus, ſed tamen vobis ſum &c. Gal. 2. Qui operatus eſt Petro &c. Sed quare vocat ſe hic Apoſtolum, dicens, Paulus apoſtolus, cũ in epiſtola ad Romanos ſcribit ſe ſeruum, Ratio huius eſt, quia Romanos reprehẽdit de diſſenſione & ſuperbia, quæ eſt mater diſſenſionis, quia inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt. Vnde vt eos reuocet à diſſenſione, inducit eos ad humilitatẽ vocãdo ſe ſeruũ. Corinthij verò erant pertinaces & rebelles, & ideo vt reprimat eorũ proteruiam, vſus eſt hic nomine dignitatis, dicens ſe Apoſtolum. Secũdò ponitur cuius ſit legatus, quia Ieſu Chriſti, infrà. 5. Pro Chriſto legatione fungimur. Tertiò ponitur modus quo adeptus eſt legationem, quia non iniecit ſe vt pſeudo. Hiere. 13. Non mittebam eos & ipſi currebãt. Non eſt datus populo ex diuino furore, iuxta illud Iob. 34. Qui facit regnare hypocritam &c. Oſeæ. 12. Dabo tibi regem, ſed in furore meo. Eſt adeptus apoſtolatum ex voluntate Dei & beneplacito. Act. 9. Vas electionis eſt mihi iſte. Et ideo dicit per volũtatem Dei. Perſona autem adiuncta eſt Timothęus. Vnde dicit, *Et Timotheus frater.* Frater inquã, propter fidem. Matt. 23. Omnes vos fratres eſtis &c. Et propter dignitatem, quia epiſcopus: & inde eſt quòd Papa vocat omnes epiſcopos fratres. Connumerat autẽ ſibi Timothęum, quia cùm ipſe tranſiſſet per eos, ſicut dicit in prima Epiſtola vltimo cap. poſſent credere quòd malitioſè retuliſſet Apoſtolo ea de quibus ipſe ſcribit ad eos. Conſequẽter ponuntur perſonæ ſalutatæ, & primò principales: ſecundò adiunctæ principalibus, in hoc quod dicit, *Eccleſiæ Dei,* quę eſt totus populus fidelis tam clerici, quam laici, primo Timo. 3. Vt ſcias quomodo oporteat te conuerſari, *Quæ eſt Corinthij* quia Corinthus erat metropolis Achaiæ. Sed adiunctæ perſonæ ſunt omnes ſancti, qui ſunt vnius ſpiritus ſancti gratia renati. 1. Corinth. 6. Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati &c. *Qui ſunt in Achaia,* cuius Metropolis eſt Corinthus. Iſtis autẽ perſonis ſalutatis optat Apoſtol⁹ bona. Vnde dicit, *Gratia vobis, &c.* Et circa hoc duo facit. Primò ponit ipſa bona. Secundò ipſorũ actorẽ, ibi, *A Deo patre, &c.* Ponit autem iſta duo extrema bona, vt in eis intelligantur media. Primò enim bonum eſt gratia quæ eſt principium omnium bonorum. Nam ante gratiam nihil eſt niſi diminutum in nobis. Vltimum aũt omnium bonorum eſt pax, quia pax eſt generalis finis mentis. Nã qualitercunque pax accipiatur, habet rationem finis & in gloria ęterna & in regimine, & in conuerſatione finis eſt pax. Pſal. Qui poſuit fines tuos pacem. Quis autẽ ſit actor horũ bonorum oſtẽdit, ſubdẽs, *A Deo patre, &c.* Et hęc duo poſſunt dupliciter diſtingui, quia cum dicit à Deo patre, poteſt intelligi pro tota trinitate. Nam licet perſona patris dicatur pater Chriſti per naturã, tamen tota trinitas eſt pater noſter per creationem & gubernationem. Eſa. 63. Et nunc domine pater noſter es tu. Hiere. 3. Patrem vocabis me. A Deo ergo patre noſtro, id eſt à tota trinitate proueniunt bona Matth. 7. Si vos cum ſitis mali &c. Sed ſi Deus pater noſter accipiatur pro tota trinitate, quare additur perſona filij, cũ dicit, *Et domino Ieſu Chriſto,* nunquid eſt alia perſona à trinitate? Dicendũ quod additur non propter aliam perſonam, ſed propter aliam naturam, ſcilicet humanitatis aſſumptæ à filio in perſonam diuinam: quam quidẽ trinitati connumerat quia omnia bona proueniũt nobis à trinitate per incarnationem Chriſti. Et primò gratia. Ioannis. 1. Gratia & veritas, &c. Secundò pax. Epheſios. 2. Ipſe eſt pax noſtra &c. Item cùm dicit. A Deo patre noſtro. Poteſt intelligi perſona patris ſolum, & licet tota trinitas ſit pater noſter vt dictum eſt, tamen perſona patris eſt pater noſter per appropriationem, & ſic hoc, quod dicit, *Et domino Ieſu Chriſto,* intelligitur de perſona filij. De perſona autem ſpiritus ſancti non fit hic mentio, quia ſicut dicit Auguſtinus, Cum ſit nexus patris & filij, vbicunq; ponitur pſona patris, & perſona filij, intelligitur perſona ſpiritus ſancti.

Apoſtolis ſuccedunt Epiſcopi et 72. diſcipulis ſuccedunt alij ſacerdotes.

LECTIO SECVNDA.

Gratias agit Deo patri, cuius munere conſolantur triſtes, & à malis oppreſſi.

BEnedictus Deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, pater miſericordiarum & Deus totius conſolationis, qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra: vt poſſimus, & ipſi conſolari eos, qui in omni preſſura ſunt per exhortationẽ, qua exhortamur, & ipſi à Deo: quoniam ſicut abundant paſſiones Chriſti

Chriſti in nobis, ita & per Chriſtũ abundat conſolatio noſtra.

Hic incipit epiſtola in qua Apoſtolus duo facit. Primò enim excuſat ſe de eo quòd nõ fuerat ad eos ſicus promiſerat. Secũdò proſequitur intentionem ſuam cap. 3. ibi, *Incipimus iterum, &c.* Circa primũ duo facit. Primo ponit excuſatiunẽ de mora. Secundò moræ aſsignat cauſam, ſecundo, cap. ibi, *Statui autẽ, &c.* Circa primũ duo facit. Primò enim reddit eos beniuolos. Secũdò excuſationẽ ponit, ibi, *Et hac confidentia, &c.* Circa primũ duo facit. Primò captat eorum beniuolentiam recitando quædã in generali. Secũdò quędam in ſpeciali, ibi, *Non enim, &c.* Beniuolentiã autem eorũ captat Apoſtolus oſtendendo ꝗ quicquid facit, totum facit ad eorũ vtilitatem. Et circa hoc duo facit. Primò præmittit vtilitatem quæ ex ipſo alijs prouenit, Secundò rationẽ eorum aſsignat, ibi, *Quoniã ſicut abundant, &c.* Circa primũ tria facit. Primò enim ponitur gratiarũ actio. Secundò actionis gratiarũ modus, ibi, *Qui conſolatur, &c.* Tertiò cauſa, ibi, *Vt poſsimus & ipſi cõſolari.* Agit ergo gratias toti trinitati à qua prouenit omne bonũ, Et ideo dicit, *Benedictus Deus*, i. tota trinitas. Item perſonæ patris, cùm dicit, *Et pater domini noſtri Ieſu Chriſti*, per quẽ Chriſtũ pater nobis omnia donauit. Sed ſciẽdum ꝗ nos benedicimus Deum, & deus benedicit nobis, ſed aliter, & aliter. Nã dicere Dei, eſt facere. Pſal. Dixit & facta ſunt. Vnde benedicere Dei eſt bonum facere, & bonũ infundere: & ſic habet rationem cauſalitatis, & Gen. 1. & 22. Benedicens benedicam tibi &c. Dicere autem noſtrum non eſt cauſale ſed recognoſcitiuum ſeu expreſsiuum. Vnde benedicere noſtrũ, idem eſt, ꝗ bonũ recognoſcere. Cùm ergo gratias agimus Deo, benedicimus ſibi, id eſt recognoſcimus enim bonum & datorem omnium bonorum. Tob. 12. Benedicite Deum cæli &c. Dan. 3. Benedicite omnia opa &c. Rectè ergo gratias agit patri, quia miſericors eſt. Vnde dicit, *Pater miſericordiarum.* Et quia cõſolator. Vnde dicit, *Et Deus totius cõſolationis.* Et agit gratias de duobus quibus homines maximè indigent. Primò enim indigent vt auferãtur ab eis mala: & hoc facit miſericordia, quæ aufert miſeriam: & miſereri eſt proprium patri. Pſal. Quomodo miſeretur pater filiorum &c. Secundò indigent vt ſuſtenentur in malis quę adueniunt. Et illud eſt propriè conſolari quia niſi homo haberet aliquid in quo quieſceret cor eius quãdo ſuperueniunt mala, non ſubſiſteret. Tunc ergo aliquis conſolatur aliquem, quãdo affert ei aliquod refrigerium in quo quieſcat in malis. Et licet in aliquibus malis homo poſsit in aliquo conſolari & quieſcere & ſuſtentari, tamen ſolus Deus eſt, qui nos cõſolatur in omnibus malis. & ideo dicit, *Deus totius conſolationis*, quia ſi peccas, conſolatur te Deus, quia ipſe miſericors eſt. Si affligeris, conſolatur te, vel eruendo ab afflictione per potentiam ſuam, vel iudicando per iuſtitiam. Si laboras, conſolatur te remunerando. Gen. 15. Ego merces tua &c. Et ideo dicitur Mat. 5. Beati qui lugẽt, &c. Materiam autem gratiarũ actionis ſubdit, dicẽs, *Qui conſolatur, &c.* q. d. Ideo benedictus, quia *Conſolatur nos in omni tribulatione*, infrà. 7. Qui conſolatur &c. Cauſam autem huius ponit cùm dicit. *Vt poſsimus & ipſi conſolari.* Vbi notandum eſt ꝗ in donis diuinis eſt ordo. Ad hoc enim Deus dat aliquibus ſpecialia dona, vt ipſi effundant illa in vtilitatem aliorum. Non enim dat lumen Soli vt ſibi ſoli luceat, ſed vt toti mundo. Vnde vult ꝗ de omnibus bonis noſtris, ſiue ſint diuitiæ, ſiue potentia, ſiue ſcientia, ſiue ſapientia accreſcat aliqua vtilitas alijs. 1. Petri. 4. Vnuſquiſque gratiam quã accepit &c. Hoc eſt ergo quod Apoſtolus dicit, *Conſolatur nos in omni tribulatione.* Sed quære, nõ vt ſolùm nobis hoc ſit ad bonum, ſed vt etiam alijs proſit. Vnde dicit, *Vt poſsimus & ipſi cõſolari eos, &c.* poſſumus per exemplũ conſolationis noſtræ. Qui enim nõ eſt conſolatus, neſcit cõſolari. Eccle. 33. Qui non eſt tentatus, qualia ſcit quę ſunt in omni, i. in qualibet preſſura. Eſa. 61. Spirit[9] domini miſit me &c. vt conſolarer omnes lugentes &c. Eccle. 48. Conſolatus eſt lugentes &c. Poſſumus, dico conſolari per exhortationem ad tolerantiam paſsionum, promittendo præmia ęterna, quia. ſ. exhortamur vos per ſcripturas & internas inſpirationes vt patienter ſuſtineamus, & alios exhortemur exẽplo noſtro & per ipſas ſcripturas. 1. Corint. 11. Ego enim accepi à dño &c. Eſa. 48. Quæ audiui à dño &c. Poſita vtilitate quę ex apoſtolis alijs prouenit dictorũ conſequẽter rationẽ aſsignat, dicens, *Quoniã ſicut abundant, &c.* Et quia duo dixerãt. ſ. ꝗ Deus conſolatur nos in omni tribulatione & ꝗ poſsimus & ipſi &c. Hic rationem horũ duorum exponit, & primò oſtendit quomodo Deus conſolatur nos in omni tribulatione. Secundò quomodo conſolatio noſtra conuertitur in conſolationem aliorum, ibi, *Siue autẽ tribulamur, &c.* Dicit ergo rectè dico ꝗ cõſolatur nos in omni tribulatione noſtra, *Quia ſecundũ quod abundãt paſsiones Chriſti in nobis, &c.* dicit Chriſti, id eſt inchoatæ à Chriſto. Ezech. 9. A ſanctuario meo incipite. In Chriſto enim inceperunt paſsiones pro peccatis noſtris, quia ipſe peccata noſtra pertulit in corpore ſuo ſuper lignũ. 1. Pet. 2. Deinde per Apoſtolos, qui dicebãt, Mortificamur tota die, Pſal. &c. Deinde ꝑ martyres qui ſecti ſunt, tẽtati ſunt &c. Hebręo. 11. Vltimò ipſi peccatores pro ſuis peccatis patienter iram domini portabunt, quia peccauerunt ei. Vel paſsiones Chriſti, id eſt quas ſuſtinemus propter Chriſtum. Act. 5. Ibãt Apoſtoli gaudẽtes &c. & Pſal. Propter te mortificamur &c. Sicut, inquã huiuſmodi *Paſsiones abundant*, ſic, *Abundat per Chriſtum conſolatio noſtra.* Pſal. Secũdum multitudinem dolorum, &c.

LECTIO TERTIA.

Apoſtolorum paſsiones, in Corinthiorum bonũ cedere dicit, quorum tolerantiam, vt exemplar eis proponit.

Siue autem tribulamur pro veſtra exhortatione & ſalute, ſiue conſolamur pro veſtra conſolatione, ſiue exhortamur pro veſtra exhortatione & ſalute, quæ operatur tolerantiam earũdem paſsionum quas & nos patimur, vt ſpes noſtra firma ſit pro vobis, ſciẽtes quoniam ſicut ſocij paſsionũ eſtis, ſic eritis & conſolationis. Non enim volumus ignorare vos fratres, de tribulatione noſtra quæ ſacta eſt in Aſia, quoniam ſupra modum grauati ſumus, ſupra virtutem, ita vt tæderet nos etiam viuere. Sed ipſi in nobiſipſis reſponſum mortis habuimus, vt non ſimus fidẽtes in nobis, ſed in Deo qui ſuſcitat mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit & eruit, in quem ſperamus, quoniam & adhuc eripiet adiuuantibus vobis in oratione pro nobis: vt ex multarum perſonis facierum, eius quæ in nobis eſt donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit ꝗ Deus cõſolatur ſeruos ſuos in tribulationibus. ſ. miniſtros fidei & prædicatores: hic conſequenter manifeſtat ꝗ eorum conſolatio cedit ad bonũ aliorũ. Et circa hoc duo facit. Primò manifeſtat qualiter eorum conſolatio ſit ad aliorũ vtilitatem & ſalutem. Secũdò ordinem huius cõſolationis & ſalutis inſinuat ibi, *Quæ operatur tolerantiã, &c.* Circa primũ aduertẽdum eſt ꝗ tria dicit Apoſtolus ſe recepiſſe. Tribulationem, cum dicit, In omni tribulatione noſtra; conſolationem cùm dicit, Qui conſolatur nos. Exhortationẽ, cum ſubdit, *Vt poſſumus & ipſi, &c.* Accipiendo ergo hæc tria paſsiuè dicimus, ꝗ Apoſtoli conſolantur, tribulantur & exhortantur. Vnde & tria oſtendit Apoſtolus cedere ad cõſolationem aliorũ: & hoc in quodam ordine. Et primò eorum tribulationem, cũ dicit, *Siue, inquit, tribulamur, &c.* Quaſi dicat verè quicquid recipimus eſt in bonum veſtrũ. Quia ſiue tribulamur pro veſtra exhortatione & ſalute, quia. ſ. noſtro exemplo monet vos Deus ad paſsionum tolerãtiam, vnde prouenit vobis ſalus ęterna. Vnde. 1. Mach. 6. legitur, Quòd oſtẽderunt elephantis ſanguinem vuæ, & mororum, vt acuerent eos ad bellũ. Quod fit qñ tepidis & pigris adhibentur paſsiones ſanctorum in exemplum. Secundò oſtendit, ꝗ eorũ conſolatio in aliorũ vtilitatẽ cedit, cũ dicit, *Siue conſolamur.* Quaſi dicat: ipſa noſtra conſolatio qua nos ſpe præmij cõſolamur, eſt ad conſolationem veſtrã inquantum exemplo noſtro vos etiam eandem ſpem pręmij habentes, gaudetis.

Tertiò oſtẽdit ꝗ eorũ exhortatio paſsiua eſt ad bonum aliorũ, dicens, *Siue exhortamur*, per internã inſpirationẽ vel per flagella, hoc eſt pro veſtra exhortatione. ſ. vt vos ad maiora animemini, & ſalutem ſperetis. Vnde dicitur. 1. Mach. vltimo. ꝗ exhortati ſermonib[9] Iudæ, &c. Sextò adiuuãtibus aũt vobis, &c. Huius autẽ cõſolationis & ſalutis ordinẽ inſinuat, cùm ſubdit, Quæ operãtur tolerantiã, &c. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit patientiam habitã in aduerſis. Secũdò manifeſtat fructũ qui ex patiẽtia prouenit, ibi, *Vt ſpes firma, &c.* Dicit ergo. Dico ꝗ hæc ad veſtram ſalutem cedunt, quæ ſalus eſt vobis in hoc, inquantũ

Differẽtia inter benedicere quo Deus nos benedicit, & quo nos Deum aut nos benedicimus.

exemplo

exemplo noſtri eſtis fortes ad tolerãtiam paſsionum, & vt patienter ſuſtineans paſsiones quas & nos patimur. Lu.11. In patientia veſtra poſsidebitis animas veſtras. Iac. 5. Exẽplum accipite fratres mei &c. Ex qua quidẽ patientia prouenit vobis fruct⁹ quia ex hoc ſpes noſtra firma eſt pro vobis, ꝙ vos efficiamini hæredes vitę æternæ. Ro. 5. Tribulatio patientiam operatur, patientia verò ſpem. Greg. Tantò ſpes in deũ ſolidior ſurgit, quãtò quis grauiora pro nomine eius pertulerit. Nã ex paſsionibus quas ſuſtinẽt ſancti Dei pro Chriſto, conſurgit eis ſpes vitæ æternæ. Et cauſa ſpei huius eſt, quia ſumus ſcientes, quia ſicut eſtis ſocij noſtri in paſsionib⁹, eritis ſocij & cõſolationis .i. vitæ ęternæ. 2. Ti. 2. Fidelis ſermo, nam ſi cõmortui ſumus & cõuiuemus, &c. 1. Pet. 4. Cõmunicantes Chriſti paſsionibus gaudete, &c.

Conſequenter cùm dicit, *Non enim volumus vos*. Captat eorũ beniuolẽtiam recitando quædam in ſpeciali. Et circa hoc tria facit. Primò enim deſcribit perſecutionem quam paſſus eſt in Aſia. Secundò ſpecialem ei conſolationẽ collatã, ibi, *Qui de tantis*. Tertiò ſubdit cõſolationis cauſam, ibi, *Nã gloria*, &c. Dicit ergo primũ. Non ſolum ea quæ dicta ſunt de tribulationibus in generali bonum eſt vos ſcire, ſed nõ volumus vos ignorare, quia ſcire eſt vtile vobis inquãtum exemplo noſtri patientiores eſtis. Nolumus, inquam, vos ignorare de tribulatione noſtra, &c. Tren. 3. Recordare paupertatis meæ, &c. Hæc eſt illa perſecutio de qua legitur. Act. 19. Quæ facta eſt Apoſtolo ab Aſiano quodã argẽtario concitante plebem contra eum, quam quidem Apoſtolus exaggerat à tribus. Ex loco quia in Aſia, & hoc eſt ꝙ dicit. Quæ. ſ. tribulatio. Facta eſt in Aſia .i. apud Epheſum quæ eſt in Aſia, vbi debuiſſet magis honorari & cõſolari. Ex acerbitate, quia ſupra cõſuetudinem humanarum paſsionum, & ideo dicit, Quoniã ſupra modũ ſumus, &c. Item ſupra poſſe, & ideo dicit ſupra virtutem. Sed contra. 1. Cor. 10. Fidelis De⁹ qui nõ patietur vos tẽtari ſupra, &c.

Quomodo verum ſit quod Paulus fuerit tribulatus ſupra virtutem.

Reſpõdeo dicendũ quod pati ſupra virtutẽ poteſt intelligi dupliciter, Vel ſupra virtutem naturalem, & de hac loquitur hic, ſupra quã Deus aliqñ permittit ſanctos tentari. Vel ſupra virtutẽ gratiæ, & de hac intelligitur illud. 1. Corint. 10. Fidelis deus &c. ſupra quam non permittit aliquẽ Deus tẽtari. Et ꝙ Apoſtolus loquatur hic de virtute naturali, oſtẽdit cõſequenter cùm dicit, *Ita vt tæderet nos viuere*. Conſtat enim quòd inter alia viuere magis deſideratur. Quando ergo eſt tanta perſecutio vt & ipſa vita reddatur tædioſa, manifeſtum eſt ꝙ eſt ſupra virtutẽ naturæ. Et hoc eſt quod dicit. Ita vt &c. Quaſi dicat. Sic erat grauis perſecutio, vt vita eſſet nobis tædioſa. Iob. 10. Tedet animã meã vitæ meæ. Contrà, Iac. 1. Omne gaudium exiſtimate fratres mei, &c. Reſpondeo, dicendũ quod tribulatio poteſt conſiderari dupliciter. Vel ſecundum ſe, & ſic eſt tædioſa, vel in comparatione ad finẽ, & ſic eſt iocunda inquantum propter Deum & ſpem vitę æternæ ſuſtinetur. Et non ſolũ erat nobis tædioſa vita, ſed eram⁹ certi de morte. Vnde dicit. Sed ipſi in nobis reſpõſum mortis .i. certitudinem mortis habuimus. q.d. Opinio mea dictabat mihi hoc ꝙ deberem mori. Vel aliter reſponſum mortis .i. ipſa ratio diceret & eligeret mori propter tædiũ vitæ. Exaggerat etiã tribulationẽ ex cauſa. Vnde dicit, *Vt nõ ſimus in nobis*, &c. ſ. vt reprimatur humana ſuperbia. Hier. 16. Dñe fortitudo mea & robur, &c. Sed in omnibus cõfidamus de Deo. Hier. 17. Benedictus qui cõfidit in dño, &c. Et ideo dicit, *Sed in Deo qui ſuſcitat*, &c. 1. Reg. 2. Dñs mortificat & viuificat. Sed quia dñs non derelinquit ſperantes in ſe. ideo ſubdit Apoſtolus conſolationẽ ei factã à dño, dicens, *Qui de tantis periculis*, &c. Et circa hoc tria facit. Primò deſcribit conſolationẽ præſentem contra mala preterita. Secũdò conſolationẽ futurã. Tertiò cauſam ſpei. Dicit ergo. Conſolati ſumus à Deo qui eripuit nos in præterito de tãtis periculis & eruit in præſenti, quia nõ ceſſat liberare. Eſa. 43. Cum tranſieris per aquas, &c. In quem ſperamus qm̃ eripiet, adiecit in futuro. Eccle. 2. Qui timetis dñm ſperate in illum. Huius autẽ ſpei cauſam nobis præbẽt orationes veſtræ. Vnde dicit, *Adiuuãtibus vobis nos in orationibus*, quas pro nobis facitis. Prouer. 18. Frater qui iuuatur à fratre, &c. Ro. 15. Obſecro vos fratres per dñm Ieſum Chriſtũ & per charitatẽ ſancti ſpirit⁹ vt adiuuetis me in orationib⁹ veſtris, &c. Quæ quidem orationes neceſſarię ſunt, quia Deus multa bona confert vni ad preces multorum, cuius ratio eſt, quia Deus de bonis quæ confert vult exhiberi ſibi gratias, & ꝙ multi ex hoc teneantur ad gratiarum actiones, hoc autem fit quãdo ex eo quod dat vni ad preces multorũ, obligat ſibi omnes. ad quorum preces confert bonum aliquod, vt ſic non ſolũ ille cui confert, ſed etiam ipſi rogantes gratias referãt Deo. Et hoc eſt ꝙ dicit, *Vt ex multarum perſonis*. Et dicit ex multarum facierum vel quantum ad ætatem, vel quantum ad cõditionem, vel quantũ ad diuerſitatem gentiũ vel morũ. Eius quæ in nobis eſt donationis, id eſt pro illa donatione, ſcilicet fidei quæ in nobis eſt. Per multos agãtur gratię deo pro nobis. Ephe. 5. Gratias agẽtes Deo & patri. Vel aliter. Vt ex multarum perſonis facierum, id eſt cõditionum perſonis. Dico eius donationis quæ eſt in nobis, id eſt quæ habẽt idem donum, ſcilicet fidei vel charitatis, id eſt ex multis perſonis illorum qui ſunt in fide Chriſti. Agantur, &c. Et ſic ſecundum hanc expoſitionem per diuerſas facies, intelligũtur diuerſæ virtutes, vt facies vnius dicatur illa virtus in qua præeminet: ſicut facies Iob, patientia: facies Dauid, humilitas, & ſic de alijs.

LECTIO QVARTA.

Spes auxilij diuini, eſt cauſa conſolationis in aduerſis, quæ ex conſcientiæ teſtimonio prouenit.

NAm gloria noſtra hæc eſt teſtimoniũ conſcientia noſtra, quòd in ſimplicitate cordis & in ſinceritate Dei, & non in ſapientia carnali, ſed in gratia Dei conuerſati ſumus in hoc mundo, abundantiùs autem ad vos. Non enim alia ſcribimus vobis, quàm quæ legiſtis & cognouiſtis. Spero autẽ quòd vſque in finẽ cognoſcetis, ſicut & cognouiſtis nos ex parte: quia gloria veſtra ſumus, ſicut & vos noſtra in die domini noſtri Ieſu Chriſti.

Poſita conſolatione Apoſtolo à Deo facta poſt perſecutionẽ, hic conſequenter conſolationis cauſam aſsignat, quæ eſt de ſpe diuini auxilij. Et circa hoc duo facit. Primò proponit cauſam ſpei. Secundò adducit ad hoc teſtimoniũ eorũ quibus ſcribit, ibi, *Non enim alia*, &c. Dicit ergo, Dico ꝙ ſperamus adhuc eripi à dño & conſolari. Nã gloria, &c. q.d. cauſa huius eſt bona conſcientia noſtra. Spes enim eſt expectatio futurorum ex gratia & meritis proueniẽs. Vnde & circa hoc tria facit. Primò oſtendit gloriam quam habet de teſtimonio puræ conſcientiæ, Secũdo cauſam huius gloriæ inſinuat, ibi, *Quod in ſimplicitate*. Tertiò manifeſtat vnde proueniat hęc cauſa, ibi, *Et nõ in ſapiẽtia carnali*. Dicit ergo. Ideo ſpero & confido de Deo, *Quia gloria noſtra*, i. glorior ex teſtimonio & puritate *Conſciẽtiæ noſtræ*: ex quibus ſecurè poteſt confidere de Deo. 1. Ioan. 3. Si cor noſtrũ nos reprehenderit. &c. Rom. 8. Ipſe ſpiritus teſtimonium, &c. Notãdum autem ꝙ conſcientiæ teſtimonium verum eſt, quia nõ decipit. Multi enim exterius videntur boni, qui in conſciẽtia ſua non ſunt boni. Et ſemper durat. Sed nõ dicit cõſcientiæ aliorum, ſed noſtræ, quia ſemper homo plus debet ſtare teſtimonio conſcientiæ ſuæ de ſe, q̃ teſtimonio aliorum, quod non faciunt illi qui reputãt ſe bonos ex hoc ꝙ alij ſunt mali, non ex hoc quod ipſi in veritate boni ſint, Et illi qui gloriantur de bonitate alicuius boni viri qui eis aliqua affinitate cõiungitur. Cauſam autẽ huius gloriæ inſinuat, dicens, ꝙ in ſimplicitate, &c. quæ cõſiſtit in duob⁹.

Puritas cõſcientiæ conſiſtit in duobus.

In duobus enim conſiſtit puritas conſcientiæ, vt ſcilicet ea quæ facit ſint bona, & ꝙ intentio facientis ſit recta: & iſta dicit Apoſtolus de ſe. Primò quod habet intẽtionem rectã ad Deũ in operibus ſuis, & ideo dicit. *Quod in ſimplicitate*, id eſt in rectitudine intentionis. Sap. 1. In ſimplicitate cordis, &c. Prouerb. 11. Simplicitas iuſtorũ, &c. Secũdò quod ea quæ facit ſunt bona, & ideo dicit, *Et ſinceritate operationis*. Phil. 1. Vt ſitis ſinceres & ſine offenſa, Vnde autẽ proueniat huius gloriæ cauſa, manifeſtat ſubdens. Sed non in ſapientia carnis. Hoc poteſt dupliciter legi. Primò vt referatur ad hoc ꝙ immediatè præcedit, ſcilicet Dei. Et tũc eſt inſinuatiuum, vnde veniat ei ſinceritas & ſimplicitas, quaſi dicat. Multi antiqui fuerunt ſapientes in ſapientia terrena, ſicut Philoſophi. Et multi Iudæi pure vixerunt confidentes in iuſtitia legis, ſed nos non in ſapientia carnali, quæ ſecundum naturas rerum, vel deſideria carnis eſt, ſed in gratia Dei conuerſati ſumus in hoc mũdo. Rom. 8. Prudentia carnis mors eſt, &c. 1. Corint. 2. Non in perſuaſibilibus humanę ſapientiæ verbis. &c. 1. Corint. 15. Gratia Dei ſum id quod ſum. Vel etiam ſm̃ hunc modũ. *Non in ſapientia*, &c.

id eſt

id eſt quaſi innixus humanæ ſapiẽtię, ſed gratiæ. Dei. Prouerb.3. Ne innitaris prudentiæ tuæ. Alio modo poteſt exponi vt hoc q̀ dicit, *In ſimplicitate, &c.* referatur ad puritatem vitæ: hoc vero quod dicit, *Non in ſapientia, &c.* referatur ad veritatẽ doctrinæ, quaſi dicat, ſicut vita noſtra eſt in ſimplicitate & ſinceritate Dei, ſic doctrina nõ in ſapientia carnali, ſed in gratia Dei. Sed tamen duæ primæ magis valent. Et licet ſic bene conuerſati ſimus in mundo iſto, tamen abundantius quantum ad vos, quia ſcilicet ab alijs eccleſijs receperat ſumptus, ab eis non, infrà. 11. Alias eccleſias expoliaui. Et ratio huius poteſt eſſe, quia auari erant. vnde ne contriſtaret eos, noluit ab eis recipere ſumptus.

Conſequenter huius ſanctæ ſuę conuerſationis teſtimonium eorũ inuocat, dicens, *Non enim alia, &c.* quaſi dicat hæc quæ ſcribimus vobis, non ſunt vobis incognita, quia iam legiſtis ea in prima epiſtola & cognouiſtis per experientiam operum. 2. Ioan. 1. Non mandatum nouum. Et licet non perfectè cognoueritis, quia cõparaſtis vobis pſeudo apoſtolos: ſpero tamen q̀ vſq; in finem, ſcilicet vitæ cognoſcetis, ſcilicet perfectè, ſicut vſq; modò cognouiſtis nos ex parte. Cuius ratio eſt, quia cùm quis videt aliquem aliquid bene incipere, debet ſperare quòd ſemper bene proficiat. Et quare, quia qui cœpit in vobis opus bonum, &c. vt dicitur. Phil.1. Et cognoſcetis quia nos ſumus gloria veſtra, id eſt per nos debetis conſequi gloriã æternam, ad quã homo peruenit per fidem Chriſti, quam prædicamus vobis. Prouer.17. Gloria filiorum ſunt patres eorum. Ita dico ſumus gloria veſtra, ſicut &, *Vos gloria noſtra eſtis*, quia per vos à nobis inſtructos habere ſperamus præmium æternæ gloriæ. 1. The. 3. Quæ eſt ſpes noſtra aut corona gloriæ noſtræ, nonne vos? Et hęc gloria erit nobis ex vobis, *In die domini noſtri Ieſu Chriſti*, id eſt in die iudicij, qui dicitur Chriſti, quia tunc faciet voluntatem ſuam cũ peccatoribus, puniendo eos qui in hoc mundo fecerunt voluntatem ſuam peccando. Pſal. Cùm accepero tempus ego iuſtitias iudicabo, &c. Apoc. 20. Libri aperti ſunt, &c.

LECTIO QVINTA.

De aduentu ad eos maxime ſeſe excuſat, dicens non debere ab eis leuitatis nota ſignari.

ET hac confidentia volui prius venire ad vos, vt ſecundam gratiam haberetis: & per vos tranſire in Macedoniam, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam. Cum ergo hoc voluiſſem, nunquid leuitate vſus ſum? Aut quæ cogito, ſecundum carnem cogito, vt ſit apud me, eſt & non? Fidelis autem Deus, quia ſermo noſter qui fuit apud vos, non eſt in illo, eſt, & non, ſed eſt in illo, eſt. Dei enim filius Ieſus Chriſtus, qui in vobis per nos prædicatus eſt per me & Syluanum & Timotheum, non fuit in illo eſt & non, ſed eſt in illo fuit. Quotquot enim promiſſiones Dei ſunt in illo eſt, ideo & per ipſum amen Deo ad gloriam veſtram. Qui autem confirmat nos vobiſcum in Chriſto, & qui vnxit nos Deus: qui & ſignauit nos & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris. Ego autem teſtem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis non veni vltra Corinthum: non quia dominamur fidei veſtræ, ſed adiutores ſumus gaudij veſtri. Nam fide ſtatis.

Apoſtolus captata beniuolentia Corinthiorum, conſequenter excuſationem ſuam addit, & circa hoc tria facit. Primò enim ponit intẽtum. Secundò ſub quæſtione accuſationem contra eum ab eis factam exponit, ibi, *Cum ergo hoc, &c.* Tertiò excuſat ſe, ibi, *Fidelis autẽ Deus.* Circa primum ſciendum eſt quòd Apoſtolus in prima epiſtola (quã nos non habemus) miſſa ab eo Corinthijs, vel per nũcium promiſerat eis quod primò iret ad eos antequã iret in Macedoniam, & per eos iret in Macedoniam, & iterum inde rediret in Achaiam in qua eſt Corinthum, & de Achaia in Iudæam, poſtmodum in ſecunda epiſtola, quam nos habemus primam, ſcribit eis quòd primò iret in Macedoniam, & poſtmodum iret in Corinthum. Quia ergo videtur ſecundum hoc contrarium primæ promiſsioni, Apoſtolus excuſat ſe modò de hoc. Ponens primò ipſam promiſsionem primò factam, & ideo dicit, *Et hac confidentia*, quaſi dicat, vos ſcitis puritatem & ſinceritatẽ meam, & eſtis teſtes mei & gloria mea, ideo in hac confidentia, id eſt in hoc confiſus, quia per alterutrum glorificari ſperamus, volui primo venire ad vos, vt ſecundam gratiam haberetis, quia ſecunda viſitatio & cõfirmatio in fide, dicitur ſecunda gratia reſpectu conuerſionis, quam primò habuerunt miniſterio & prædicatione ipſius, & per vos tranſire in Macedoniam, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam. Iſte eſt ordo primæ promiſsionis, ſed in præcedenti epiſtola eſt ordo cõtrarius, ſicut dictum eſt.

Conſequenter huius mutationis accuſationem qua accuſabant eum Corinthij ponit ſub quæſtione, dicens, *Cum ergo hoc voluiſſem, &c.* Duo imponebãt ei ex hoc, leuitatẽ, quia mutauerat propoſitum. Eccle.27. Stultus vt luna mutatur. Et carnalitatem, quia viſum erat eis quòd ex aliquo carnali & humano affectu hoc feciſſet. Vnde hæc duo tangit & primo leuitatẽ, vnde dicit, *Nunquid leuitate vſus ſum*, ſi nõ feci quod aliquando volui? Abſit. Heſter.16. Nec putare debetis ſi diuerſa iubeamus ex animi leuitate venire. Pſal. In populo graui, &c. Secundò tangit carnalitatẽ cùm dicit, *Aut nũquid ea quæ cogito*, facienda vel dimittenda, *Secundum carnem cogito*, id eſt ſecundum aliquẽ carnalem affectum. *Vt ſit apud me, eſt & non*, i. affirmatio & negatio, infrà. 10. Arbitrantur nos tanquam ſecundum carnem ambulemus. Iac.1. Vir duplex animo, &c. Expoſita eorũ accuſatione, cõſequenter excuſat ſe, dicens, *Fidelis autẽ Deus, &c.* & circa hoc duo facit. Primò inſinuat ſe nõ fuiſſe mentitũ. Secũdò oſtendit modũ quomodo nõ fuit mẽtitus, ibi, *Qui autẽ confirmat, &c.* Quod autẽ non fuerit mẽtitus, excuſat ſe dupliciter. ſ. ex conſuetudine, & ex cauſa. Ex conſuetudine quidem, quia non debet credi q̀ aliquis de facili mentiatur, qui nunquã inuentus eſt mendax, & ſm hanc expoſitionem fidelis Deus, &c. accipitur in vi iuramenti, quaſi teſtis ſit mihi Deus q̀ ſermo meus. ſ. prædicationis, qui fuit apud vos, non eſt in illo, eſt & non. i. non eſt in illo falſitas. Deu. 32. Deus fidelis & abſq; vlla &c. Si aũt ſumatur fidelis Deus, &c. pro veritate diuinæ promiſsionis, tũc eſt ſenſus. Fidelis eſt Deus. i. ſeruat promiſſa ſua. Promiſerat aũt mittere ad vos prædicatores veritatis. Hiere. 3. Dabo vobis paſtores iuxta cor &c. Et ideo cùm ſim miſſus ab eo ſermo noſter qui fuit, &c. ſicut ſuprà. Ex cauſa excuſat ſe cũ dicit, Dei enim filius. & hoc dupliciter. ſ. motiua & efficiente, ibi, *Qui autẽ confirmat, &c.* Cauſa aũt motiua ad nõ mentiẽdum eſt, quia qui aſſumit aliquod officiũ, naturaliter mouetur ad ea quæ congruunt illi officio, & non ad cõtraria. Sed cõſtat q̀ officium apoſtolicum eſt prædicare veritatẽ. Nõ ergo mouetur ad contrariũ veritatis, quod eſt mentiri. Et circa hoc tria facit. Primò probat veritatẽ dicti ſui per dictũ Chriſti. Secundò veritatem Chriſti per dictũ Dei, ibi, *Quotquot autẽ, &c.* Tertiò concludit ſuũ propoſitũ, ibi, *Ideo & per ipſum, &c.* Dicit ergo primò, dico q̀ dicta noſtra debent reputari vera, & vera ſunt, quia prædicauimus Chriſtum in quo nõ fuit aliqua falſitas. & hoc eſt q̀ dicit, Dei enim filius Chriſtus qui eſt prædicatus per nos in vobis: *Per me.* ſ. principaliter, *Et Syluanũ*, ſecũdario. Iſte eſt Sylas de quo habetur. Act.18. & Timotheus de quo ſuprà. Iſti enim duo fuerunt cũ Apoſtolo, qñ primò conuertit eos. *In illo.* ſ. filio Dei, *Non fuit, eſt & non.* i. falſitas, vel nõ fecit quod non cõuenit. *Sed fuit in illo eſt.* i. veritas, nam verũ & ens conuertuntur. Io. 14. Ego ſum via, veritas, & vita. Sed quia poſſet videri dubiũ hoc quod dicit quod in Chriſto non fuit falſitas, ideo ſtatim hoc probat, ſubdens, *Quotquot autẽ, &c.* & probat hoc modo. Conſtat q̀ in illo quod eſt manifeſtatiuũ diuinæ veritatis nõ poteſt eſſe falſitas, filius Dei venit ad manifeſtandũ diuinam veritatẽ in promiſsionibus à deo factis complendis per ipſum, ergo in ipſo nõ eſt falſitas. Et hoc eſt q̀ dicit, *Nõ eſt in filio Dei, eſt & non.* ſed, eſt, quia quotquot promiſsiones Dei. ſ. ſunt factæ hominibus in illo. i. in Chriſto, eſt. i. in Chriſto verificãtur & cõplentur, Ro. 15. Dico Ieſum Chriſtũ miniſtrũ fuiſſe. &c. Ad cõfirmandas &c. Ex his ergo concludit, q̀ poſtquã dicta ſua vera ſunt, quia prædicat filium Dei in quo eſt veritas: ideo & per ipſum. ſ. Chriſtũ dicimus. *Amen.* Deo. i. verum. Apoc.1. Hæc dicit, amen teſtis fidelis, &c. Eſa. 65. Qui benedictus eſt in terra, benedicetur in Deo amen, &c. Et iſtam veritatem dicimus Deo. i. ad honorem Dei. ſ. manifeſtantes eius veritatem & gloriam noſtram, quia gloria noſtra eſt conuerſio veſtra, vel gloriam noſtrã, quia gloria noſtra eſt oſtẽdere & prędicare verbũ Dei. Conſequenter cum dicit, *Qui autem confirmat nos, &c.* Probat Apoſtolus quod nõ eſt mentitus per cauſam efficientẽ ſic. licet enim

homo

homo ex libero arbitrio poſsit vti lingua ſua ad verum vel ad falſum loquendum, nihilominus tñ Deus poteſt confirmare hominem ſic in vero, vt nõ niſi vera loquatur. Si ergo Deus aliquem confirmaret in vero, manifeſtum eſt ꝙ non diceret falſum, ſed Deus cõfirmat nos in veritate, ergo &c. Et ideo dicit ꝙ Deus eſt qui cõfirmat vos nobiſcũ in Chriſto. i. in vera prædicatione Chriſti. q. d. ſi Chriſtus eſſet extra nos, poſſemus mentiri, ſed ex quo eſt nobiſcum & nos ſumus in Chriſto, non mentimur. Pſal. Ego cõfirmaui columnas eius, &c. Sumus ergo in Chriſto dupliciter. ſ. per gratiã & per gloriam. Per gratiam quidẽ ſumus inquãtum vncti ſumus ſpiritusſancti gratia, & effecti ſumus membra Chriſti & vncti ſibi, qua etiam gratia Chriſtus vnctus eſt ſm quod homo. Pſal. Vnxit te Deus, &c. Et ex plenitudine iſtius vnctionis redundauit in omnes ſuos, ſicut vnguentũ in capite. ſ. Chriſto quod deſcendit, &c. Et ideo dicit quòd *Vnxit nos Deus*, vnxit, inquã, in reges & ſacerdotes. Apoc. 5. Feciſti nos Deo, &c. 1. Pet. 2. Vos autẽ genus electũ, &c. Vnionem autem quæ eſt per gloriam non habemus in re, ſed in ſpe certa, inquantũ habemus firmã ſpem vitæ æternæ. Et habemus duplicẽ certitudinem ſpei huius vnionis conſequẽdæ. Vna eſt per ſignum, alia per pignus. Per ſignũ euidens, quia fidei. Vnde dicit, Signauit nos in ſigno fidei Chriſti. Idem ſignũ Crucis. Ezech. 9. Signa thau. i. ſignum crucis. Apoc. 7. Quoadusq; ſignem' ſeruos Dei noſtri &c. Et hoc per ſpiritũ ſanctũ. Rom. 8. Si quis ſpiritũ Chriſti nõ habet. &c. Et ideo ſpeciale & certum ſignum eſt vitę æternæ conſequendæ configurari Chriſto, Cant. 8. Pone me vt ſignaculũ, &c. Vel ſignauit ſigno vitę: per pignus verò maximum, quia ſpirit' ſancti. & ideo dicit, Dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris. De quo certũ eſt ꝙ nullus poteſt eum accipere à nobis. Sed nota in pignore duo ſunt cõſideranda. ſ. quod faciat ſpem habendæ rei, & ꝙ valeat tantũ, quantum valet res vel plus. & hæc duo ſunt in ſpiritu ſancto, quia ſi cõſideremus ſubſtantiam ſpiritus ſancti, ſic valet tantum ſpiritus ſanct' quantum vita ęterna quę eſt ipſe Deus, quia. ſ. valet quantum omnes tres perſonæ. Si verò conſideretur modus habendi, ſic facit ſpem, & non poſſeſſionem vitę æternæ, quia nõdum perfectè habemus ipſum in vita iſta. Et ideo non perfectè beati ſumus, niſi quando perfectè habebimus in patria. Ephe. 1. Signati eſtis ſpiritu.

Conſequenter cùm dicit, *Ego autẽ teſtem, &c.* Excuſat ſe de eo quod nõ venit: & hoc per iuramentũ quod mai' eſt. Et circa hoc tria facit. Primò ponit ſuam excuſationem. Secundò reſpondet tacitè quæſtioni, ibi, *Nõ quia dominamur.* Tertiò exponit quod dicit, ibi, *Nã fide ſtatis.* Excuſat ſe autem per iuramẽtum duplex. Vnum atteſtationis, cũ dicit, *Ego autẽ teſtem Deũ inuoco.* Aliud execrationis cum dicit, *In animã meam.* id eſt cõtra animam meam. Rom. 1. Teſtis eſt mihi Deus, &c. Teſtem, inquam, inuoco Deum: quia *Non veni vltra*, i. poſt primã vicem, vel poſtquam diſceſsi à vobis, & hoc feci, *Parcens vobis.* ſ. quia ipſe ſciebat incorrigibiles. Vnde ſi fuiſſet tunc, aut puniuiſſet, & ſic fortè receſsiſſent totaliter à fide: aut non puniuiſſet, & ſic dediſſet occaſionẽ magis peccandi. Sed quia aliquis poſſet dicere, quare dicis, *Parcens vobis.* Nunquid dñs noſter eſtis? Ideo cõſequenter hoc remouet, dicẽs, *Non dico, quia dominamur fidei veſtræ: ſed adiutor, &c.* q. d. non dico hoc, vt dñs ſed vt coadiutor. 1. Pet. 5. Nõ enim dominãtes in cleris, &c. Adiutor, inquã, gaudij veſtri, vel emendationis veſtrę. Quare autẽ dicat, fidei veſtræ, exponit conſequenter, dicens, *Nam fide ſtatis*, id eſt ſtatis in gratia iſta Chriſti per fidem.

CAPIT. II. LEC. I.

Cur veniſſe ad eos diſtulerit cauſam dicit, quam fuiſſe affirmat, ne eos triſtitia afficeret.

STatui autem hoc ipſum apud me, ne iterum in triſtitia venirem ad vos. Si enim ego contriſto vos, & quis eſt qui me lætificet, niſi qui contriſtatur ex me? Et hoc ipſum ſcripſi vobis, vt non cum venero, triſtitiam ſuper triſtitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere, confidens in omnibus vobis, quia gaudium meum omnium veſtrum eſt. Nã ex multa tribulatione & anguſtia cordis ſcripſi vobis per multas lachrymas: non vt contriſtemini, ſed vt ſciatis quam charitatem habeam abundantius in vobis.

Apoſtolus ſuprà poſuit excuſationẽ in generali de mora eundi ad Corinthios, hic verò inſinuat cauſam tantæ moræ, & quomodo eis pepercit. Circa hoc autem duo facit. Primò enim inſinuat vnam cauſam dilationis fuiſſe, ne in aduentu ſuo triſtitiam inferret eis. Secundò oſtendit aliam cauſam fuiſſe, ne fructus quem apud alios ſperabat & inceperat facere, impediretur, ibi, *Cum veniſſem autẽ, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit cauſam dilationis eſſe in communi, ne triſtitiã inferret. Secundò loquitur in ſpeciali de quodam, qui eũ contriſtauerat, ibi, *Si quis autẽ contriſtauit me.* Circa primum tria facit. Primò aſsignat rationem quare venire diſtulit. Secundò cauſam dicti aſsignat, *Si enim ego cõtriſtatus, &c.* Tertiò manifeſtat quę dixit, ibi, *Nã ex multa tribula*, Dicit ergo, dixi quòd non veni ad vos parcens vobis, in hoc. ſ. quia nolui vos contriſtari, & ideo *Statui*, i. firmiter diſpoſui, *Hoc ipſum apud me*, quod propoſui, cum aliam epiſtolam miſi. Eccle. 36. Ante omnia verbũ verum, &c. *Ne iterum*, i. alia vice, *In triſtitia venirem ad vos*, id eſt vos contriſtem. Et ratio quare noluit eos contriſtare, eſt illa qua dñs noluit ieiunare diſcipulos ſuos. ſ. ad hoc vt amore & nõ timore afficerẽtur ad Chriſtũ, & iungerentur ſibi. Voluit enim eos dñs firmare & nutrire in fide in omni dulcedine & deſiderio cordis, & ſic firmati ex amore non de facili auellerẽtur pp tribulationes, quia aquæ multæ nõ potuerunt extinguere charitatẽ. Can. 8. Similiter. Apoſto. nõ vult eos pp hoc contriſtare. Rationem huius dicti. ſ. ꝙ non vult eos contriſtare, aſsignat cùm dicit, *Si enim ego contriſto, &c.* Et circa hoc duo facit. Primò aſsignat cauſam quare noluit eos contriſtare. Secũdò manifeſtat quare hoc ſignificet eis, ibi, *Et hoc ipſum ſcripſi.* Dicit ergo, Ratio quare nolui in triſtitia venire, eſt, quia triſtitia veſtra redundat in triſtitiã meã, & de cõſolatione veſtra gaudeo, & ſolũ vos conſolamini me cum ſum apud vos: vnde ſi venirẽ & contriſtarẽ vos, ego ex triſtitia veſtra triſtarer, & ſic null' eſſet qui lætificaret me inter vos, qui contriſtamini ex me, quia cõtriſtatus non de facili aliũ conſolatur. Prou. 10. Filius ſapiens, &c. Prou. 29. Vir qui amat ſapientiã, &c. Vel aliter, eſt duplex triſtitia. Vna ſm mundũ: alia ſm Deũ, quę pœnitentiã in ſalutẽ operatur. Apoſto. nõ loquitur de prima, ſed de ſecũda. Et dicit ex hoc ipſo ego conſolabor ſi contriſto vos. i. ſi increpando reduco ad pœnitentiã: ſed ſi venirẽ, & viderẽ vos non pœnitere de peccatis: tunc nullã conſolationem haberẽ, quia nullus cõtriſtatur & pœnitet ex me. i. mea correctione & increpatione. Cauſa autem quare hoc ſcribo vobis, eſt, vt ita diſponatis vos, ꝙ qñ venero non habeam triſtitiã, de eo ꝙ viderim vos incorrectos: ſuper triſtitiã quam habui, qñ audiui vos peccaſſe. Et circa hoc duo facit. Primò ponit admonitionẽ. Secundò ſpẽ de impletione admonitionis oſtẽdit, ibi, *Confidens in omnibus vobis, &c.* Ammonitio eſt iſta. Ideo, *Scripſi vobis hoc.* ſ. ꝙ triſtor de peccato veſtro cõmiſſo. 2. Pet. 2. Iniquis operibus animam iuſti cruciabãt, &c. Vt paretis & diſponatis vos corrigẽdos vt cũ venero ad vos non habeã triſtitiã de peccatis: de quibus. ſ. vobis oportuerat me gaudere. i. debebã lętari, & cõgratulari. ſ. de pſentia veſtra. Luc. 15. Gaudiũ eſt angelis dei &c. Qualẽ aũt ſpẽ habeat de impletione ſuæ ammonitionis, ſubdit dicens. Confidens de omnib' vobis, &c. q. d. hãc fiduciã habeo de vobis totaliter diſponi vos, vt cũ venero oẽs detis mihi materiã gaudij, & hoc debetis libenter facere, quia gaudiũ meum, &c. i. cædit ad gaudiũ veſtrũ, vel eſt pp gaudium veſtrũ ꝙ habetis de recuperatione gratiæ. 1. Tit. 1. Quod eſt gaudiũ meũ, &c. Ro. 12. Gaudete cũ gaudentibus, &c. Sed quia poſſet aliquis dubitare de hoc, quod dicit, Ne cũ venero triſtitiã ſuper triſtitiam habeã: & quærere quam triſtitiã habuit de eis, ideo cõſequenter hoc exponit, dicens, Nã ex multa tribulatione, &c. Et circa hoc duo facit. Primò manifeſtat triſtitiam iam dudũ habitam. Secundò rñdet cuidã tacitæ quæſtioni, ibi, *Non vt contriſtemini, &c.* Dicit ergo primò quia haberem triſtitiam ſi non inuenirẽ vos correctos ſuper triſtitiã quam habui quando peccaſtis, & oportuit me cõtriſtare vos redarguẽdo durè. *Nã ex multa tribulatione & anguſtia cordis ſcripſi* primã epiſtolã, *Per multas lachrymas*, quas fudi pro vobis iã mortuis per peccatũ. Hier. 9. Quis dabit capiti meo aquas, &c. Eccl. 22. Confuſio eſt patri de filio indiſciplinato. Eſa. 57. Iuſtus perit & nõ eſt qui recogitet, &c. Sciendũ eſt aũt ꝙ duo ponit ad exaggerationẽ triſtitię, tribulationem. ſ. & anguſtiã: quia vnũ additũ alteri aggrauat triſtitiam. Nam aliquando quis tribulatur, ſed ſine anguſtia, tunc. ſ. quando aliqua ad-

ueſſitate quaſi acutiſsimo tribulo pungitur, & tñ videt ſibi patere vias euadendi, quia ſi nõ pateat, tribulationi anguſtia iúgitur. Dicit ergo, Ex multa tribulatione, qua pungebar de facto, & malo veſtri & anguſtia cordis, quia noo videbam vnde de facili poſſet poni remedium. *Scripſi, &c.* Pſal. Tribulatio & anguſtia inuenerunt me. Sed quia poſſent dicere. O Apoſtole etiá hæc ſcribis nobis vt triſtemur, & ideo hoc remouet, dicẽs, *Nõ vt contriſtemini.* ſ. ſcribo vobis illa, ſed vt ſciatis quam charitatẽ habeam in vobis. Duo enim ſunt ſigna dilectionis, ſcilicet quod gaudeat quis de bono alterius, & triſtetur de malo eius: & hæc ego habeo ad vos: infrà. 5. Charitas Chriſti vrget nos, *Abundantius,* quam credatis, vel abundantius quam ad alios.

LECTIO SECVNDA.

Vult erga fornicatorem, & contriſtantem eos miſericordia vti, licet eius culpam, & pœnam exaggeret.

Siquis autem contriſtauit me, non me contriſtauit: ſed ex parte, vt non onerem omnes vos. Sufficit illi qui eiuſmodi eſt obiurgatio hæc quæ fit à pluribus: ita vt econtrario magis donetis & conſolemini, ne fortè abundantiori triſtitia abſorbeatur qui eiuſmodi eſt. Propter quod obſecro vos, vt confirmetis in illũ charitatem. Ideo enim, & ſcripſi vobis vt cognoſcam experimentum veſtrum, an in omnibus obedientes ſitis cui autem aliquid donaſtis, & ego. Nam & ego quod donaui (ſi quid donaui) propter vos in perſona Chriſti, vt non circumueniamur à Sathana. Non enim ignoramus cogitationes eius.

Poſtquam Apoſt. inſinuauit cauſam dilationis, ne. ſ. triſtitiam inferret, & de eius cõtriſtatione tractauit, hic cõſequeoter tractat de contriſtante. Et circa hoc tria facit. Primò eoim exaggerat culpam contriſtantis. Secundò pœnam eius pro culpa inflicta, ibi, *Sufficit illi, &c.* Tertiò hortatur eos habare miſericordiá ad cõtriſtantẽ, ibi, *Ita & ecõtrario, &c.* Dicit ergo primò, Scripſi vobis per multas lachrymas quas fudi ꝓpter triſtitiá conceptam, & ꝓpter penã infligẽdam peccanti. Sed, *Si quis cõtriſtauit me,* ille. ſ. fornicarius: enormis, de quo dicitur 1. Cor. 5. Omnino auditur inter vos fornicatio, &c. Iſte, inquá, & ſi contriſtauit, *Nõ contriſtauit me, ſed ex parte,* i. nõ contriſtauit me. ſ. ſolùm, ſed vos & nos. Non oẽs, *Sed ex parte.* Et hoc dico, *Non vt onerẽ vos omnes,* i. vt vobis hoc onus omnibus non imponã deriſoriè loquendo. q. d. nõ ita eſtis boni & diligitis me, ꝙ pro triſtitia mea & pro peccatis fratris oẽs doleatis. Vel vt onerem oẽs vos non tantũ illos qui non doluerunt de peccato. Vel aliter dicendũ & melius, *Nõ me cõtriſt. auit, ſed ex parte &c.* Sciendũ eſt enim ꝙ aliquis aliqñ triſtatur totaliter, & aliquando non totaliter. Totaliter quidem triſtatur quis, qñ præ triſtitia abſorbetur à dolore: & hæc triſtitia eſt quæ mortẽ operatur, dicitur infrà. 7. Quæ quidem, ſm Philoſophum, non cadit in ſapientẽ. Nõ totaliter aũt triſtatur quis qñ licet ex aliquo modo ꝙ patitur ſeu videt fieri, triſtatur, tamen ex alijs cauſis bonis gaudet, & iſta triſtitia eſt ſm deũ, & cadit in ſapientem. Quia ergo Apoſt. dicit ſe contriſtatum, oe eredatur totaliter à triſtitia abſorptus, quod nõ eſt ſapientis, dicit ſe contriſtatũ ex parte, quaſi oõ totaliter. Et ſm hoc legitur ſic, *Contriſtauit me.* ſ. fornicarius propter peccatũ ſuum: ſed oõ me contriſtauit totaliter, quia licet in ipſo propter peccatum habuerim triſtitiam, tamẽ in vobis ꝓpter multa bona qoę facitis, & in ipſo propter pœnitentiá quá fecit, habeo gaudiũ. Et dico ex parte, *Vt non onerẽ omnes vos,* i. vt non imponá vobis hoc onus, quod. ſ. coutriſtaueritis me. Sed oe iſti ꝓpter triſtitiá Apoſtoli adhuc vellẽt eum magis punire, oſtendit eis pœnam ſufficientem fuiſſe, dicens, *Sufficit illi qui eiuſmodi eſt,* quod. ſ. contriſtanit me, tá grauiter peccádo: obiurgatio quæ fit à pluribus, i. tam manifeſta & publica correctio, quæ fuit, quod ſeparat⁹ fuit ab omni communione. i. excommunicatus ab eccleſia & traditus ſathanæ, vt habetur 1. Cor. 5. Eſt ergo ſufficiens hæc pœna propter dictas cauſas. Vel poteſt dici ſufficiens, non quantũ ad Dei iudicium, ſed quantũ expediebat tempori & perſonæ. Melius enim eſt ſic ſeruare lenitatis ſpiritum in corrigẽdo, vt per pœnitentiam correctionis fructus ſequatur, q̃ ſi durius corrigatur, & deſperet peccans, & maioribus peccatis immergatur. Er ideo dicitur Eccle. 11. Obiurgatio & iniurię annulabũt ſubſtantiá. Quia ergo pœna ſufficiens fuit, & pœnitentiá egit: ideo cõſequẽter inducit eos ad miſerendũ, dicens, Ita vt econtrario magis, &c. Vbi tria facit. Primò mãdat, vt ei. ſ. peccanti, parcant. Secũdò huius rationẽ aſsignat, ibi, *Ne forte, &c.* Tertio inducit eos ad obſeruantiá huius monitionis, ibi, *Propter quod, &c.* Dicit ergo primò, Dico ꝙ ſufficiens pœna eſt illi, & in tantũ, vt velim vt ecõtrario magis donetis. i. remittatis. Luc. 6. Dimittite & dimittetur vobis. Ephe. 4. Donantes inuicẽ, ſicut & Deus in Chriſto donauit vobis. Ei non ſolùm donetis, ſed quod plus eſt, conſolemini: & hoc proponendo ſibi exẽpla peccantium, qui reſtituti ſunt ad ſtatũ gratiæ, ſicut dicitur de Dauid, Petro, Paulo, & Magdalena, & per verba Dei. Ezech. 18. Nolo mortem peccatoris, &c. 1. Theſ. vlt. Corripite inquietos, cõſolamini puſillanimes, &c. Rationem autẽ huius ammonitionis ſubdit, *Ne forte abũdantiori triſtitia abſorbeatur qui eiuſmodi eſt.* Aliquis enim propter peccatũ & pœná peccati, aliqñ ſic mergitur triſtitia, ꝙ abſorbetur, dum oullum habet conſolatorem: & hoc eſt malum, quia non ſequitur ex hoc pœnitẽtiæ fructus, qui ſperatur. ſ. correctio: ſed potius deſperans tradit ſe omnib⁹ peccatis ſicut Cayn, cùm dicit, Maior eſt iniquitas, &c. Gen. 4. & Eph. 4. Qui deſperantes tradiderunt ſe, &c. Et propter hoc dicitur 2. Regum. 2. ꝙ periculoſa res eſt deſperatio. Er ideo dicebat Dauid in Pſal. Neq; abſorbeat me profundum, &c. Et ideo ne hoc contingat, dicit, Conſolamini, vt ſcilicet ceſſet à peccato. Eſa. 27. Hic eſt omnis fructus vt auferatur peccatum.

Contra Apoſt. non ſolùm per rationem, ſed ex alijs cauſis inducit eos ad hoc, cũ dicit, Propter quod obſecro, &c. Et inducit eos à tribus modis. Primò precibus, dicẽs, Propter quod. ſ. ne abſorbeatur, *Obſecro,* qui poſſum pręcipere. Phylem. Multam fiduciam habẽs in Chriſto Ieſu imperádi tibi, &c. Contrarium faciunt mali prælati. Eze. 34. Cum auſteritate imperabatis eis, &c. *Vt cõfirmetis in illũ charitatẽ.* Quod fit ſi oſtenditis charitatem veſtram ad Deum, & nõ abominamini eum propter peccata, nec contemnitis: ſed propter cõſolationem veſtrã facitis eum habere odio peccatum ſuum, & diligere iuſtitiam. Luc. 22. Et tu conuerſus confirma fratres tuos, &c. Secundo inducit eos præcepto, dicens, *Ideo enim ſcripſi hoc.* ſ. *Vt cognoſcam experimentũ veſtrum, an in omnibus obedientes ſitis.* Et dicit in omnibus. ſ. ſiue in his quæ placent vobis: ſiue in his quæ diſplicent. Primò enim mandauerat eis quod excõmunicarent eum, & ſic fecerunt mandatũ Apoſtoli: nũc verò ſecundò mandat eis ꝙ parcant. Et ideo dicit, An in omnibus obedientes ſitis. Tertio ex commemoratione beneficij, cùm dicit, *Cui autẽ aliquid donaſtis, &c.* Quaſi dicat, Vos debetis hoc facere, quia etiá ego feci. Sic enim vos remiſiſtis alicui & rogaſtis me, ꝙ ego remitterem, & ego remiſi. Et hoc eſt ꝙ dicit, Cui autem aliquid donaſtis vos, & ego, ſcilicet donaui. Et hoc patet. *Nã & ego quod donaui, &c.* Vbi quatuor tangũtur ad huiuſmodi donationem ſeu remiſsionẽ neceſſaria.

Primum eſt diſcretio, vt. ſ. nõ paſsim & temerè remittatur. Et ideo dicit, Si quid. ſ. in debito modo. Prouer. 4. Palpebræ tuæ præcedant, &c. Secundum finis, quia non propter amorem vel odium debet fieri, ſed propter vtilitatem aliquam eccleſiæ vel aliquorum. Et ideo dicit, *Propter vos.*

Tertium eſt authoritas, qua non debet fieri authoritate propria, ſed Chriſti, qui remittit peccata authoritate: alij verò quibus commiſſum eſt, miniſterio, & ſicut membra Chriſti. Et ideo dicit, *In perſona Chriſti,* ſcilicet non mea authoritate. Et tamẽ quodcunq; remittetur, Chriſtus remittit. Ioan. 20. Quorum remiſeritis peccata, &c. Quartum eſt neceſsitas: Vnde dicit, *Vt nõ circumueniamur à Sathana.* Diabolus enim multos decepit, quoſdam. ſ. trahendo ad peccatorum perpetrationem, quoſdam verò ad nimiam rigiditatem contra peccantes, vt ſi non poteſt eos habere per perpetrationem facinorum, ſaltem perdat quos iam habet per prælatorum auſteritatem, qui eos non miſericorditer corrigentes in deſperationem inducunt, & ſic hos perdit, & illos diaboli laqueus includit. Eccle. 7. Noli eſſe nimis iuſtus. 1. Pet. 5. Aduerſarius veſter diabolus, &c. Et hoc continget nobis, ſi nõ remittamus peccantibus. Et ideo vt nõ circumueniamur à ſathana, ego donaui, ſi quid donaui. *Non enim ignoramus cogitationes eius.* ſ. ſathanæ: verum eſt in generali, ſed in ſpeciali nullus poteſt ſcire eius cogitationes, niſi ſolus Deus. Iob. 41. Quis reuelauit faciem indumenti eius, &c.

LECTIO TERTIA.

Aliam dilationis cauſam aſsignat, quę fuit euãgelij pręducatio apud Troadem, a quo euangelio pſeudo excludit.

C*Vm veniſſem autem Troadem propter euangelium Chriſti, & oſtium mihi apertum eſſet in domino: non habui requiem ſpiritui meo, eo quòd non inuenerim Titum fratrem meũ, ſed valefaciens eis, profectus ſum in Macedoniam. Deo autem gratias qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu, & odorẽ notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco: quia Chriſti bonus odor ſumus Deo in ijs qui ſalui fiũt, & in ijs qui pereunt. Alijs quidem odor mortis in mortem, alijs autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? Nõ enim ſumus ſicut plurimi adulterantes verbũ Dei, ſed ex ſinceritate, ſicut ex Deo, coram Deo in Chriſto loquimur.*

Poſita prima cauſa ſuæ dilationis, ne. ſ. cum triſtitia iret ad eos, hic ponit cauſam ſecũdam quæ eſt ex fructu quem alicubi faciebat. Et circa hoc duo facit. Primò ponit ſui itineris proceſſum. Secundò ipſius proceſſus effectum, ibi, *Deo autẽ gratias, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtẽdit impedimentum fructificandi, quod habuit in Troade. Secundò ſubiungit proceſſum ſuum in Macedoniam, ibi, *Sed valefaciens, &c.* Dicit ergo, *Cum veniſſem Troadẽ propter euangeliũ.* i. ad prædicandũ Chriſtum. Io. 15. Poſui vos vt eatis, &c. *Et oſtium mihi apertum eſſet.* i. mentes hominum paratæ & diſpoſitæ eſſent ad recipiendũ prędicationis verba & Chriſtum. 1. Cor. 6. Oſtium mihi apertum eſt, &c. Apoc. 3. Ecce ſto ad oſtium, &c. Sed nõ in quocunq; immò in dño: quia ipſa præparatio mentia humanę eſt ex virtute diuina. Nam licet facilitas qua mẽtes præparantur, ſit cauſa conuerſionis, tñ ipſius facilitatis & præparationis cauſa eſt Deus. Tren. vlt. Conuerte nos dñe ad te & conuertemur. Cum, inquam, ita eſſet apertum mihi oſtium in domino, *Nõ habui requiẽ ſpiritui meo.* i. non potui facere ꝙ ſpiritus meus volebat. i. dictabat. Tũc enim dicitur habere ſpiritus requiẽ, qñ efficit quod vult: ſicut tunc dicitur caro requieſcere, quando habet ꝙ concupiſcit. Luc. 12. Anima mea habes multa bona, &c. Apoſtolus nõ dicit, Nõ habui requiẽ carni meę vel corpori, ſed ſpiritui meo. i. volũtati meæ ſpirituali, quæ eſt, vt Chriſtum firmem in cordibus hominũ. Et impediebar quia videbam corda parata & diſpoſita, & nõ poteram prædicare. Sed quare non habuit requiẽ ſpiritui ſuo, ſubdit, *Eo quod nõ inueni Titũ fratrẽ meũ.* i. propter abſentiã Titi, & hoc duplici de cauſa. Vna cauſa eſt, ꝙ licet Apoſtolus ſciret omnes linguas, ita vt diceret, Gratias ago Deo meo, quod omniũ veſtrũ lingua loquor, tñ magis expeditus & edoctus erat in lingua Hebræa, ꝗ in Græca. Titus aũt magis in Græca. Et ideo volebat eũ habere pręſentem, vt prædicaret in Troade. Et quia erat abſens, nam Corinthij detinuerant eũ, dicit, *Nõ habui requiem ſpiritui meo:* ſed quia dona Dei non ſunt imperfecta & donum linguarum fuit ſpecialiter apoſtolis collatũ ad prædicandum per totum mundum. Pſal. In omnem terram exiuit ſonus eorum, &c. Et ideo alia cauſa eſt melior, quæ eſt, quia Apoſtolo imminebant in Troade multa facienda. Nam ex vna parte imminebat ei prędicare his, qui parati erant recipere Chriſtum per fidem, ex alia parte imminebat ei reſiſtere aduerſarijs qui impediebant: & ideo quia ipſe non poterat ſolus iſta facere, anguſtiabatur de abſentia Titi, qui inſtitiſſet prædicationi & conuerſione bonorum, & Apoſtolus reſtitiſſet aduerſarijs: & ſpecialiter etiã hoc ſcribit eis, vt innuat, quòd non ſolum prima cauſa dilationis ſuæ fuit ex eis, ſed etiam ſecũda. Nam ipſe propter duritiam & diſſenſionem eorum detinuerat tãto tempore Titum, & ideo dicit, *Eo quod nõ inueni Titũ fratrẽ,* vel in Chriſto vel coadiutorem. Prouer. 18. Frater qui iuuatur à fratre, &c. Et quia nõ inueni Titũ in Troade, nõ remãſi ibi, *Sed valefaciens eis,* qui erant conuerſi, & in quibus oſtium apertum erat, *Profectus ſum in Macedoniã,* vbi credebam eũ inuenire. Cauſa autem eſſendi in Macedonia legitur. Act. 16. vbi dicitur ꝙ vir Macedo, &c. Conſequenter cum dicit, *Gratias autem Deo, &c.* Ponit profectũ ſui proceſſus: & circa hoc duo facit. Primò enim deſcribit ordinẽ ſui proceſſus. Secũdò excludit ab iſto proceſſu pſeudo apoſtolos, ibi, *Ad hoc quis tã idoneus, &c.* Circa primũ duo facit. Primò inſinuat profectum quem faciebat. Secũdò exponit quoddam quod dixerat, ibi, *Chriſti bonus odor, &c.* Circa primum ſciẽdum ꝙ Apoſtolus profectum & fructum quem faciebat, nõ attribuit ſibi, neq; propriæ virtuti, ſed Deo. 1. Cor. 15. Abundãtius omnibus laboraui nõ ego, ſed gratia, &c. & ideo dicit, Gratias autẽ Deo. ſ. ago. 1. The. 5. In omnib⁹ gratias agite. Ephe. 5. Gratias agentes, &c. *Qui ſemper triũphat in Chriſto Ieſu.* i. triumphare nos facit in prædicatione Chriſti cõtra aduerſarios. Vbi ſciẽdum eſt ꝙ prædicatores veritatis duo debent facere. ſ. exhortari in doctrina ſacra, & cõtradicentem deuincere: & hoc dupliciter, diſputatione hæreticos: patientia verò perſecutores. Vnde per ordinẽ, iſta tãgit hic Apoſtolus: & ideo dicit, *Qui triumphat nos,* quantũ ad contradicentes. Ro. 8. In his omnibus ſuperamus. Et 1. Mach. 3. Nõ in fortitudine exercitus victoria belli, ſed de cælo, &c.

Prædicator & prædicare habet, et contradicentes deuincere.

Et odorẽ notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco, quãtum ad exhortationem ſacræ doctrinæ. Sed odorem notitiæ ſuæ exponit Glo. id eſt filium ſuum: ſed melius eſt vt hoc dicatur ad differentiam notitiæ de Deo, quam faciunt aliæ ſcientiæ, & quam facit fides. Nam notitia de Deo quæ habetur per alias ſcientias, illuminat intellectum ſolum, oſtẽdens quod Deus eſt cauſa prima; ꝙ eſt vn⁹ & ſapiens. &c. Sed notitia de Deo quę habetur per fidem, & illuminat intellectum, & delectat affectũ: quia non ſolum dicit ꝙ Deus eſt prima cauſa, ſed ꝙ eſt ſaluator noſter, quod eſt redemptor, & quod diligit nos, ꝙ eſt incarnatus pro nobis, quæ omnia affectũ inflãmant. Et ideo dicendũ quod odorẽ notitiæ ſuæ. i. notitiam ſuæ ſuauitatis, credẽti per nos in omni loco manifeſtat: quia iſte odor longè latéque diffunditur. Eccl. 24. Ego quaſi vitis fructificaui, &c. Ge. 27. Ecce odor filij, &c. Quia verò aliqui poſſent dicere, quid eſt odor dei in omni loco? nã multa loca ſunt in quib⁹ nõ recipitur prędicatio noſtra: ideo Apoſtolus exponit, dicens, Non curo, quia ſiue recipiant prædicationẽ, ſiue nõ: tamẽ notitia Dei manifeſtatur vbique per nos, *quia ſumus bonus odor Chriſti Deo,* i. ad honorem: & loquitur ad ſimilitudinem legis, vbi dicitur ꝙ ſacrificium fiat in odorem ſuauitatis ſuauiſſimũ Deo, quaſi dicat, Nos ſum⁹ holocauſtũ quod offertur Deo in odorẽ ſuauitatis. Et tam, *In his qui ſalui fiũt,* vt. ſ. non pereant, quod eſt eis à Deo, ꝗ in his qui pereunt, quod eſt eis ex ſeipſis. Vnde Oſeæ. 13. Perditio tua Iſraël ex te, &c. Sed eſt ne odor bonis, & malis eodẽ modo? Nõ, ſed, *Alijs quidem eſt odor mortis in mortẽ.* i. inuidiæ & malitiæ occaſionaliter ducẽtis eos in mortem æternam, illi, ſcilicet qui inuidebant bonæ famæ Apoſtoli, & impugnabant prædicationem Chriſti, & cõuerſionem fidelium. Luc. 2. Poſit⁹ eſt hic in ruinã, & in reſurrectionem, &c. *Alijs autẽ odor vitæ,* dilectionis & bonę opinionis ducẽtis eos, *In vitam æternã,* ſcilicet illis qui gaudent & conuertuntur ad prædicationẽ Apoſtoli. 1. Corinth. 1. Verbum crucis pereuntibus, &c.

Fides ad ſalutẽ requiritur. non ſimplex de Deo notitia.

His autẽ qui ſalui, &c. Sic ergo ex odore apoſtoli boni viuunt, mali moriuntur: ſicut legitur ꝙ ad odorem vinearum florentium moriuntur ſerpentes. Conſequenter cum dicit, *Sed ad hæc quis tã idoneus, &c.* excludit ab iſto profectu pſeudo apoſtolos, dicens, Quis illorũ pſeudo apoſtolorũ eſt tam idoneus ad iſta. ſ. quæ nos apoſtoli veri facimus? Quaſi dicat, Nullus. Pſal. Nimis honorati ſunt amici tui Deus. Sed cõtrà Prou. 27. Laudet te alienus, &c. Ad hoc reſpondet Gregorius ſuper Ezec. ꝙ ſancti duplici ex cauſa, ſeipſos laudant: & non propter gloriam ſuam & vanitatẽ.

Prima cauſa eſt, vt nõ deſperẽt in tribulationibus, ſicut Iob, qñ amici nitebantur eum ad deſperationem inducere: reduxit ad memoriam ſua bona quæ fecerat, vt cõfortatus non deſperaret. Vnde dicebat, Pepigi fœdus cum oculis meis, &c. Legitur etiã de quodam ſancto patre quod qñ tẽtabatur de deſperatione, reducebat ad memoriã bona quæ fecerat, vt cõfortaretur: qñ tentabatur de ſuperbia, reducebat ad memoriam mala, vt humiliaretur. Secũda cauſa eſt propter vtilitatem, vt ſcilicet haberetur in maiori fama, & citius crederetur doctrinæ ſuæ. Et propter hanc cauſam hic Apoſtolus laudat ſe. Nam Corinthij præferebant ſibi pſeudo apoſtolos & condemnabant eum, & ideo non ſic obediebant ſibi. Vt ergo nõ vilipenderent eum, ſed obedirent ſibi, pręfert ſe eis & laudat ſe, & dicit, *Sed ad hæc quis tã idoneus,* ſicut nos, non pſeudo: quia licet ipſi prædicent, tñ adulterãt verbũ Dei, quod nos nõ facimus. Vnde dicit, *Non ſumus ſicut plurimi.* ſ. pſeudo, *Adulterãtes verbum Dei,* admiſcendo contraria, ſicut hæretici qui licet confiteantur

Chriſtum,

Chriſtum, tñ non dicunt eum eſſe verum Deum, ſic faciũt pſeudo qui dicunt cum euãgelio debere obſeruari legalia.

Item, *Nõ adulterantes verbũ Dei*, i. prædicantes, vel propter quæſtũ, vel propter fauorẽ laudis. Sic enim mulieres adulteræ dicuntur qñ recipiunt ſemen ex alio viro, ad propagationem prolis. In prędicatione autẽ ſemen nihil aliud eſt q̃ finis ſeu intẽtio tua, vel fauor gloriæ propriæ. Si ergo finis tuus eſt quæſtus: ſi inteotio tua eſt faoor gloriæ propriæ, adulteras verbũ Dei. Hoc faciebant pſeudo, qui propter quæſtum prędicabant. infrà. 4. Neq; adulterantes verbum Dei &c. Apoſtoli autem prædicabant neque propter quæſtum neq; gloriam propriã, ſed propter laudem Dei, & ſalutẽ proximi. Et ideo ſubiungit, *Sed ex ſinceritate*, id eſt ſyncera intentione: nõ pro quæſtu & ſine admixtione corruptionis. ſuprà. 1. Ex ſynceritate, &c. Ponit autem triplicẽ rationẽ huius ſynceritatis. Prima ratio ſumitur ex dignitate mittentis. Nuntium enim veritatis decet vera loqui. Et ideo dicit, *Ex Deo*, id eſt, illa ſynceritate quæ eſt digna nũtiatio Dei. 1. Pet. 4. Si quis loquitur quaſi ſermones Dei.

Secũda ſumitur ex authoritate præſidẽtis cui aſtat. Ideo dicit, *Corã Deo*, coram quo ex ſynceritate loqui debemus. 3. Reg. 17. Viuit dominus in cuius cõſpectu ſto, &c. Tertiò ſumitur ex dignitate materiæ de qua loquitur. Nam prædicatio apoſtolorum eſt de Chriſto: & ideo debet eſſe ſyncera: ſicut & ipſe Deus & Chriſtus. Et ideo dicit, In Chriſto ſolũm, non de legalibus, vt pſeudo faciunt. 1. Corinth. 2. Neq; exiſtimaui me ſcire aliquid inter vos niſi Chriſtum & hunc crucifixum.

CAPIT. III. LEC. I.

Non egere commendatione vel aura hominum, ſicut pſeudo, dicit, quia verus miniſter euangelij, iis minime indiget.

INcipimus iterum noſmetipſos commendare? Aut nunquid egemus (ſicut quidam) commẽdatitijs epiſtolis ad vos, aut ex vobis? Epiſtola noſtra vos eſtis, ſcripta in cordibus noſtris, quæ ſcitur & legitur ab omnibus hominibus: manifeſtati quòd epiſtola eſtis Chriſti miniſtrata à nobis, & ſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei viui: non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. Fiduciam autem talem habemus per Chriſtum ad Deum: non quòd ſufficientes ſimus cogitare aliquid à nobis, quaſi ex nobis, ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt.

Poſtquam Apoſtol⁹ ſuam excuſationem poſuit, in qua beniuolentiam captauit auditorum, hic conſequenter proſequitur ſuam intentionem, ſcilicet tractans de miniſtris noui teſtamenti. Et circa hoc duo facit. Primò enim commendat dignitatem bonorum miniſtrorum. Secundò verò exaggerat malitiam malorũ miniſtrorum: & hoc à 10. ca. & deinceps. Circa primũ duo facit. Primò enim cõmendat miniſterium noui teſtamenti. Secundò commendat vſum huius miniſterij in alijs, exhortando eos ad hoc, ibi. 6. cap. *Adiuuantes autẽ*, &c. Circa primũ commendat huiuſmodi miniſteriũ noui teſtamẽti ex tribus; ex dignitate in iſto ca. ex vſu, cap. 4. ibi, *Ideo habentes*, &c. Tertiò ex præmio. 5. cap. ibi, *Scimus autẽ quoniã ſi*, &c. Circa primũ duo facit. Primò remouet quandam obiectionẽ. Secundo cõmendat miniſtros noui teſtamenti, ibi, *Qui & idoneos nos fecit*, &c. Circa primũ ſciendũ eſt, ꝙ Apoſtolus intendit cõmendare miniſtros noui teſtamenti quorũ ipſe erat vnus. Et ideo ne Corinthij obijcerent ſibi, ꝙ in hoc vellet cõmendare ſeipſum ſtatim excludit, dicẽs, *Incipimus iterũ noſmetipſos*, &c. Vbi duo facit. Primò mouet quæſtionẽ. Secundò reſpondet, ibi, ſcilicet, Aut nunquid egemus, &c. Quæſtio ſua talis eſt, Dico ꝙ non ſumus adulterantes verbum Dei, ſicut pſeudo, ſed ex ſynceritate, ſicut ex Deo. Sed nunquid hoc dicendo, *Incipimus iterum nos commendare*, i. dicimus iſta, vt velimus noſtram gloriam quærere & non Dei? Et dicit iterum, quia in epiſtola prima cõmendauerat ſe ſatis, cum dixit, Vt ſapiens architectus, &c. Non ergo hoc dicimus, vt quæramus gloriã noſtram, ſed Dei. Prouer. 27. Laudet te alienus, &c. Huic autem quæſtioni reſpondet, cum dicit, *Aut nunquid egemus*, &c. Et oſtendit, ꝙ non libenter commendat ſe. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit, quod nõ indiget cõmendatione hominum. Secundò ꝙ neque etiam hoc requirit ipſe ab eis, ibi, *Fiduciam autẽ talem*, &c. Circa primũ duo facit, Primò oſtendit, ꝙ non indiget cõmendatione eorum ad gloriam propriam. Secundò huius cauſam aſsignat ibi, *Epiſtola noſtra vos eſtis*, &c. Dicit ergo, Dico ꝙ non incipimus commendare noſmetipſos, quia nõ indigemus cõmendatione. Et hoc eſt, ꝙ dicit, *Aut nũquid egemus nos*, veri miniſtri, *Sicut quidã*. ſ. pſeudo, *Commendatitijs epiſtolis*. i. laudibus miſsis, *Ad vos*, ab alijs, *Aut ex nobis*, alijs miſsis. Sed cõtrà Col. 4. dicitur, Marcus conſobrinus Barnabæ de quo accepiſtis mandatum, &c. Etiam legati Papæ ſemper portant literas cõmendatitias. Nõ eſt ergo malum. Reſponſio dicendum, ꝙ accipere literas huiuſmodi à perſonis famoſis, vt ſolum per illas cõmendentur & honorentur, quouſq; ipſi ex bonis operibus ſuis veniãt in notitiam: hoc nõ eſt malum, hoc faciunt legati Papæ. Apoſtolus vero ita iam erat notus & cõmendatus apud iſtos per opera ſua, quod nõ indigebat literis cõmendatitijs. Et ideo ſtatim cauſam hui⁹ aſsignãs, ſubdit, *Epiſtola noſtra vos eſtis*. Quaſi dicat. Ego habeo bonas literas, non indigeo alijs. Et ideo circa hoc duo facit. Primo enim oſtendit, quæ ſit iſta litera quam habet. Secundò exponit hoc idẽ, ibi, *Manifeſtati*, &c. Circa primum duo facit. Primò oſtendit, quę ſit illa litera. Secundò oſtendit eam eſſe ſufficientẽ ad cõmendationem propriam, ibi, *Scripta*, &c. Dicit ergo ſic, epiſtola noſtra vos eſtis. i. epiſtola per quã manifeſtatur dignitas noſtra, qua nos cõmẽdamur, ita vt epiſtolis alijs nõ indigeamus: ſuprà. 1. Gloria noſtra vos eſtis. Galat. 4. Filioli mei quos iterum parturio, &c. Sed hæc epiſtola eſt ne ſufficiens? Ita, quia ſcripta, &c. Vbi duo tangit, ſufficientiam literarum huiuſmodi cauſantia. Vnũ eſt, ꝙ intelligatur & ſciatur ab eo pro quo mittitur, alias adhuc quęreret, niſi ſciret ſe eam habere. Et quantũ ad hoc, dicit, *Scripta in cordibus noſtris*: quia ſemper vos habemus in memoria, habentes de vobis ſpecialẽ curam. Philip. 1. Eo quod habeã vos, &c. Secundum eſt, ꝙ ille cui mittitur, legat & ſciat eam: alias non curaret, de cõmendatione eius. Et quãtum ad hoc, dicit, *Quæ ſcitur & legitur ab omnibus hominibus*. Scitur, inquam, quia per nos inſtituti eſtis & conuerſi. Legitur autẽ, quia exemplo noſtri etiã alij imitantur vos. Abac. 2. Scribe viſum & explana eum ſuper tabulas, vt percurrat, qui legerit eum. Quomodo autẽ ſcitur, hæc epiſtola, exponit, dicens, *Manifeſtati*, &c. Et circa hoc tria facit. Primo exponit cuius ſit hæc litera. Secundo quomodo ſit ſcripta: & tertio in quo. Cuius aũt ſit, ſic oſtendit, quia Chriſti. Et ideo dicit, *Manifeſtati quoniã eſtis Chriſti*, id eſt, à chriſto informati & inducti ſcilicet principaliter & authoritatiuè. Matt. 23. Vnus eſt magiſter veſter. Sed à nobis ſecũdario & inſtrumentaliter. Et ideo dicit, Miniſtrata à nobis. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo, &c. 1. Corin. 3. Quid igitur Cephas, &c. Quomodo autem ſit ſcripta, oſtendit, quia, *Non atramento*, i. non admixta erroribus, ſicut pſeudo, non mutabilis & imperfecta, ſicut vetus lex: quæ neminem ad perfectum adduxit. Heb. 7. Nam atramentũ nigrum eſt, per quod intelligitur error, & delebile, per quod intelligitur mutabilitas. Non, inquã, atramento eſt ſcripta, *Sed ſpiritu Dei viui*, id eſt, ſpiritu ſancto quo viuitis, & quo docente inſtructi eſtis. Eph. 1. In quo ſignati eſtis, &c. Vbi aũt ſit ſcripta inſinuat, ſubdẽs, *Nõ in tabulis lapideis*, ſicut lex vetus, vt excludat duritiem: quaſi dicat, Nõ in lapideis cordibus habentibus duritiem, ſicut Iudæi. Act. 7. Dura ceruice, &c. *Sed in tabulis cordis carnalibus*. i. in cordibus lætis ex charitate: & carnalibus, id eſt, mollibus ex affectu implẽdi & intelligẽdi. Ezec. 36. Auferam à vobis cor lapideum, &c. *Fiduciã autẽ talem*, &c. Apoſtol⁹ ſuprà excuſauit ſe, quod nõ quærebat gloriã ſuã, quia nõ indigebat ea: hic vero probat, quia ipſe non quęrit gloriam propriam; immo omnia bona, quæ facit non attribuit ſibi, ſed Deo. Et circa hoc duo facit. Primò enim attribuit omnia bona, quę habet & facit Deo. Secundo cauſam huius aſsignat, ibi, *Nõ quod ſufficientes*, &c. Dicit ergo primo, Dico ꝙ nõn egemus epiſtolis cõmendatitijs, & ꝙ vos eſtis epiſtola noſtra miniſtrata à nobis. Nec etiã quærimus gloriam noſtram, ſed Chriſti: &, *Fiduciam talem*, id eſt, dicendi talia. *Habemus ad Deũ*, id eſt, referimus in Deũ. Vel fiduciam tendentem in Deum, ex cuius viribus hoc dico, quia ipſe in me operatur, quam quidem fiduciam habemus per Chriſtum, per quem acceſſum habemus ad patrẽ, vt dicitur Roma. 5. Qui vniuit nos Deo. Hiere. 17. Benedictus vir, &c. Et quia vnitus Deo per Chriſtum habeo hanc fiduciam. Pſal. Fiducialiter agam, &c. Cauſa autem huius

huius fiduciæ eſt, quia quicquid ego facio, etiã ipſum principium operis Deo attribuo. Et ideo dicit, *Non quod ſimus ſufficientes cogitare*, ſaltem non dicere, vel implere. Nam in quolibet proceſſu operis, primo eſt aſſenſus, qui fit cogitando, deinde collatio per verbum: & poſtmodum impletio per opus: vnde fit, vt ſi nec cogitare, qui à ſe habeat, ſed à Deo, non eſt dubium, ꝙ non ſolum perfectio operis boni eſt à Deo, ſed etiam inchoatio. Philip. 1. Qui cœpit in vobis opus bonum, &c. Et hoc eſt contra Pelagianos dicentes, ꝙ inchoatio boni operis eſt ex nobis, ſed perfectio eſt à Deo. Eſa. 26. Omnia opera noſtra, &c. Sed ex hac ne videatur tollere libertatem arbitrij, dicit, *A nobis, quaſi ex nobis* quaſi dicat, Poſſum quidem aliquid facere, quod eſt liberi arbitrij: ſed hoc, quod facio, non eſt ex me, ſed à Deo, qui hoc ipſum poſſe confert, vt ſic & libertatem hominis defendat, cùm dicit, A nobis, id eſt, à noſtra parte, & diuinam gratiam commendat, cùm dicit, *Quaſi ex nobis*, ſcilicet procedat, ſed à Deo. Hoc etiam Philoſophus vult, quòd nunquam homo per liberum arbitrium poteſt quoddam bonum facere ſine adiutorio Dei. Et ratio ſua eſt, quia in his, quæ facimus, quærendum eſt illud, propter quod facimus. Non eſt autem procedere in infinitum, ſed deuenire ad aliquid, puta, ad conſilium. Sic ergo bonum facio, quia conſilium mihi ineſt ad hoc, & hoc eſt à Deo. Vnde dicit, quòd conſilium boni eſt ab aliquo, quod eſt ſupra hominem, mouens eum ad bene operandum. Et hoc eſt Deus, qui & homines mouet, & omnia quæ agũt ad actiones ſuas, ſed aliter & aliter. Cùm enim huiuſmodi motus ſit quoddam receptum in moto, oportet quod hoc fiat ſecundum modum ſuæ naturæ, i. rei motæ. Et ideo omnia mouet ſecundũ ſuas naturas. Ea ergo quorum natura eſt, vt ſint liberæ voluntatis, dominium ſuarum actionum habẽtia, mouet liberè ad operationes ſuas, ſicut creaturas rationales & intellectuales. Alia autem non liberè, ſed ſecundum modum ſuæ naturæ, licet autem non ſimus ſufficientes cogitare aliquid à nobis, tanquam ex nobis: tamen habemus aliquam ſufficientiam, qua, ſcilicet, bonum poſſumus velle & credere incipiamus, & hoc à Deo eſt. 1. Cor. 4 Quid habes, quod non accepiſti?

LECTIO SECVNDA.

Miniſtros noui teſtamenti commendat, cuius miniſterium, veteris teſtamenti miniſterio præfertur.

QVi & idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti: non litera, ſed ſpiritu, Litera enim occidit, ſpiritus autem viuificat. Quòd ſi miniſtratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria, ita vt non poſſent intendere filij Iſraël in faciem Moyſi, propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur: quomodo non magis miniſtratio ſpiritus erit in gloria? Nam ſi miniſtratio damnationis in gloria eſt: multo magis abundat miniſterium iuſtitiæ in gloria. Nam nec glorificatum eſt, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. Si enim quod euacuatur per gloriam eſt, multo magis, quod manet, in gloria eſt.

Cõmendato miniſterio noui teſtamenti, hic conſequenter cõmendat miniſtros eius. Et primo ponit duo, quæ reſpondent verbis præmiſsis. Præmiſerat enim donũ à Deo acceptum, cùm dixit, *Sufficientia noſtra, &c.* Et fiduciam ex dono conceptam, cùm dixit, *Fiduciam talem, &c.* Primò ergo determinat ea quæ pertinent ad donum perceptum. Secundò ea, quæ ad fiduciam conceptam, ibi, *Habentes igitur talem, &c.* Circa primò tria facit. Primò oſtendit donũ à Deo ſuſceptum, ſ. miniſterium noui teſtamenti. Secundò deſcribit nouum teſtamentũ, ibi, *Non litera, ſed ſpiritu.* Tertiò ex dignitate noui teſtamenti, oſtendit dignitatẽ miniſtrorũ eius, ibi, *Si miniſtratio, &c.* Dicit ergo, Dico ꝙ ſufficientia noſtra ex Deo eſt, *Qui & fecit nos idoneos miniſtros noui teſtamenti.* Eſa. 61. Miniſtri Dei noſtri dicetur vobis. Et in hoc tenemus locũ angelorũ Pſal. Qui facit angelos, &c. Sed non ſolũ fecit nos miniſtros, ſed idoneos. Deus. n. cuilibet rei dat ea per quæ poſsit conſequi perfectionẽ ſuę naturæ. Vnde quia Deus cõſtituit miniſtros noui teſtamenti, dedit & eis idoneitatem ad hoc officiũ exercẽdum, niſi ſit impedimentum ex parte recipientiũ: ſuprà 2. Et ad hæc quis tam idoneus, ſcilicet, ſicut Apoſtoli à Deo inſtituti? Hoc autem nouum teſtamentũ quid ſit deſcribit, ſubdens *Non litera, &c.* Et deſcribit ipſum quantum ad duo, ſcilicet quantũ ad illud in quo conſiſtit, & quantũ ad cauſam propter quam datũ eſt, ibi, *Litera enim occidit, &c.* Circa primũ ſciendũ eſt, quod Apoſt. loquitur profundè: dicitur enim Hier. 31. Feriam domui Iſraël, & domui Iuda fœdus nouũ, non ſecundum pactũ quod pepigi cum patribus veſtris. Et poſt, Dabo legem meã in viſceribus eorum, & in corde eorum ſuperſcribam eam, &c. Vetus ergo teſtamentum ſcribitur in libro: poſtmodũ ſanguinẽ aſpergendo, vt dicitur Heb. 9. Accepit ſanguinem & aſperſit librum, &c. dicens, Hic eſt ſanguis, &c. Et ſic patet, ꝙ vetus lex eſt teſtamentõ literæ: ſed nouum teſtamentũ eſt teſtamentõ ſpiritus ſancti, quo charitas Dei diffunditur in cordibus noſtris, vt dicitur. Rom. 5. Et ſic dum ſpiritus ſanctus facit in nobis charitatẽ, quæ eſt plenitudo legis, eſt teſtamentum nouũ, *Non litera*, id eſt per literã ſcribendum, *Sed ſpiritu*, i. per ſpiritum, qui viuificat. Rom. 8. Lex ſpiritus vitæ, id eſt viuificantis. Cauſa autem quare datum ſit nouum teſtamentũ, per ſpiritũ, ſubditur, Quia *Litera occidit* occaſionaliter. Nam litera legis dat ſolam cognitionem peccati. Rom. 3. Per legẽ autem cognitio peccati. Ex hoc autem, ꝙ cognoſco peccatum, ſolum duo ſequuntur. Nam lex dum per eam cognoſcitur, non reprimit concupiſcentiam: ſed magis occaſionaliter auget, inquantum concupiſcentia feruentius fertur in rem prohibitam. Vnde huiuſmodi cognitio nondum deſtructa cauſa cõcupiſcentiæ occidit, hinc vero addit præuaricationem. Nam grauius eſt peccare contra legem ſcriptam & naturalem ſimul, quam cõtra legem naturalẽ ſolum. Rom. 7. Occaſione accepta, non data, peccatum, &c. Licet autẽ occaſionaliter occidat, inquantum. ſ. auget concupiſcentiam: & addit præuaricationem, non tamen eſt mala lex vetus, quia ad minus prohibet mala. Eſt tamen imperfecta, inquantũ non remouet cauſam. Eſt ergo lex ſine ſpiritu interius imprimente legẽ in corde, occaſio mortis. Et ideo neceſſarium fuit dare legem ſpiritus, qui charitatem in corde faciens, viuificat. Ioan. 6. Spiritus eſt qui viuificat.

Conſequenter ex his oſtendit dignitatem ſui miniſterij. Et circa hoc duo facit. Primo oſtendit, ꝙ miniſteriũ noui teſtamenti præfertur miniſterio veteris teſtamenti. Secundo ꝙ non ſolũ præfertur, ſed ꝙ miniſteriũ veteris teſtamẽti, quaſi nihil habet de gloria in comparatione ad nouum, ibi, *Nam nec glorificatum, &c.* Circa primum duo facit. Primo oſtendit ꝙ miniſteriũ noui teſtamẽti pręfertur veteri. Secundo rationem huius aſsignat, ibi, *Nam ſi miniſtratio, &c.* Circa primũ ſciendum eſt, quod Apoſt. argumentatur ex hoc ꝙ habetur Exod. 34. Vbi litera noſtra habet, ꝙ Moyſes habebat faciem cornutã, ita quod non poſſent, &c. Alia litera habet faciem ſplendidam, quod melius dicitur. Non enim intelligendum eſt eũ habuiſſe cornua ad literã, ſicut quidam eum pingunt: ſed dicitur cornuta propter radios, qui videbantur eſſe quaſi quædã cornua. Arguitur autem ex hoc ſic. Et primo per vnum ſimile, & eſt locus à minori. Cõſtat. n. quod ſi aliquid quod minus eſt, habet aliquid de gloria quod multo magis illud quod eſt maius. Sed vetus teſtamentũ eſt minus, quã nouum, cum ergo illud fuerit in gloria, ita vt nõ poſſent, &c. Videtur ꝙ multo magis nouũ eſt in gloria. Quod autẽ vetus teſtamentũ minus ſit nouo, probat tripliciter. Primo quantũ ad effectũ, quia illud eſt teſtamentũ mortis, iſtud vitæ, vt dictum eſt. Et quantũ ad hoc, dicit, quod ſi miniſtratio mortis, i. vetus, quę eſt occaſio mortis: & hoc reſpõdet ei quo dicitur, *Litera occidit, &c.* Secundò quantũ ad modum tradendi, quia vetus fuit tradita literis in tabulis lapideis: noua vero fuit impreſſa ſpiritu in cordibus carnalibus, & hoc innuit, cùm dicit, *Literis deformata*, i. perfectè formata, *In lapidibus*, id eſt, in tabulis lapideis. Et hoc ei reſpondet, quo dicitur, *Non litera, ſed ſpiritu, &c.* Tertiò quantum ad perfectionem, quia gloria veteris teſtamenti ſine fiducia eſt, quia nethinem ad perfectũ adduxit lex. In nouo vero eſt gloria cum ſpe melioris gloriæ, ſcilicet ſempiternæ. Eſa. 51. Salus mea in ſempiternum erit. Et hoc innuit, cùm dicit, Quæ euacuatur. Gal. 5. Quòd ſi circuncidamini, Chriſtus nihil, &c. Concluſio ponitur, cùm dicit, *Quomodo non magis*, quod planum eſt. Horũ autem rationem aſsignat conſequenter, cùm dicit, *Nam ſi miniſtratio, &c.* Et eſt ratio ſua talis, Gloria magis debetur iuſtitiæ, quã damnationi, ſed miniſterium noui teſtamẽti eſt miniſterium iuſtitiæ, quia iuſtificat interius viuificando.

Miniſterium aũt veteris teſtamenti, eſt miniſteriũ damnationis occaſionaliter: ſuprà eodẽ, *Litera occidit, ſpiritus autẽ viuificat*. Cum ergo miniſtratio damnationis, id eſt miniſtratio veteris teſtamenti, quę occaſionaliter eſt cauſa damnationis, vt dictum eſt, eſt in gloria, quæ apparuit in facie Moyſi: conſtat ꝙ multo magis abundat in gloria, id eſt dat abũdantem gloriã miniſtris eius miniſterium iuſtitię, id eſt noni teſtamenti, per quod datur ſpirit⁹ per quem eſt iuſtitia & conſummatio virtutũ. Prouer. 3. Sapientes gloriam poſsidebunt. Conſueuerũt hoc in loco fieri quæſtiones de cõparatione Moyſi & Pauli: ſed ſi rectè cõſiderenrur verba Apoſtoli non ſunt neceſſariæ: quia hic non fit comparatio perſonæ ad perſonã, ſed miniſterij ad miniſterium. Sed quia poſſent pſeudo dicere, ꝙ licet maius miniſteriũ ſit noui teſtamenti, ꝙ̃ miniſterium veteris teſtamenti: nõ tamen eſt multum maius, & ideo bonum eſt, ꝙ illi miniſterio & iſti intendamus, quod & faciebant, quia ſimul ſeruabant legalia cum euangelio. Ideo hic conſequenter Apoſtolus hoc improbat, cùm dicit, *Nã nec glorificatum, &c.* Et circa hoc duo facit. Primò enim oſtendit, ꝙ miniſterium noui teſtamenti abſq; aliqua cõparatione excedit miniſterium veteris. Secũdò cauſam huius aſsignat, ibi, *Si enim quod euacuatur, &c.* Dicit ergo, Dixi ꝙ miniſteriũ iuſtitiæ abundat in gloria, & inrantũ quod gloria veteris miniſterij nõ eſt dicenda gloria: quia nec glorificatum, &c. quod dupliciter exponitur. Primo modo ſic, *Quia nec, &c.* i. illa gloria nihil eſt in comparatione ad iſtam noui teſtamenti, quia illa gloria non eſt omnibus miniſtris collata, ſed ſolum Moyſi & non claruit in toto Moyſe, ſed in parte, id eſt in facie ſolum particulariter. Et ideo, *Nec glorificatum eſt*, i. nec glorificari debet, *Propter excellentem gloriam*. i. comparatione excellentis gloriæ noui teſtamenti, quæ abundat gratia, vt per eam purificati homines poſſent videre nõ gloriam hominis, ſed Dei. Secundo modo, vt punctetur ſic, Nec glorificatum eſt, quod claruit: quaſi dicat, Nam in hac parte, id eſt in reſpectu huius naturæ particularis, qui ſumus ſerui, non eſt glorificatũ, id eſt non glorioſum illud, quod claruit in veteri teſtamento: & hoc propter excellentem gloriam, quæ eſt in nouo, quia illa eſt gloria Dei patris. Huius autẽ cauſam aſsignat conſequenter, cùm dicit, *Si enim quod euacuatur, &c.* Et eſt ratio ſua talis. Illud ꝙ datur, vt tranſeat, nihil eſt in reſpectu ad illud quod datur, vt ſemper maneat. Si ergo teſtamentum vetus, quod euacuatur, tollitur. 1. Cor. 13. Cũ venerit quod perfectũ eſt, euacuabitur quod ex parte eſt, &c. Per gloriam enim Moyſi miniſtrarum ſaltem per particularem gloriam conſtat quod teſtamentum nouum manet: quia hic inchoatur & perficitur in patria. Luc. 21. Cœlum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibũt. *Erit multo magis in gloria* ęterna, in qua perficietur. Erit, inquam, nobis qui ſumus eius miniſtri.

LECTIO TERTIA.

Ex multa ſpe ac multa fiducia in Deo, huiuſmodi ſe fungi miniſterio dicit, affirmans, maiorem fiduciam in noua lege reperiri, quàm in veteri.

H*Abentes igitur talem ſpem, multa fiducia vtimur: Et non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, vt non intenderent filij Iſraël in faciem eius, quod euacuatur, ſed obtuſi ſunt ſenſus eorum. Vſque in hodiernum enim diem, idipſum velamen in lectione veteris teſtamenti manet non reuelatum (quoniam in Chriſto euacuatur) ſed vſque in hodiernum diem, cùm legitur Moyſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorum. Cùm autem conuerſi fuerint ad dominum, auferetur velamen. Dominus autem, ſpiritus eſt. Vbi autem ſpiritus domini, ibi libertas. Nos verò omnes, reuelata facie, gloriam domini ſpeculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à domini ſpiritu.*

Poſitis his, quę pertinent ad cõmendationem doni percepti à deo: hic cõſeqnenter ponit ea, quæ pertinent ad cõmendationem fiduciæ de ipſo dono conceptæ. Circa hoc autẽ duo facit. Primò ponit fiduciam ex dono cõceptam. Secundò vero cõparat fiduciam veteris, & noui teſtamenti, ibi, *Et non ſicut Moyſes.* Dicit ergo primò, *Habẽtes igitur talẽ ſpem*, ex hoc. ſ. quod nobis dictum eſt ſcilicet videndi gloriam dei. Rom. 8. Spe ſalui facti ſumus. *Multa fiducia vtimur*, i. confidenter operamur ea, quæ pertinẽt ad vſum huius miniſterij ex quo creſcit nobis ſpes. Prouer. 28. Iuſtus quaſi leo cõfidens abſq; terrore erit. Hier. 17. Benedictus vir, qui confidit in domino. Conſequenter ſicut prætulit donum dono, ita præfert fiduciã noui teſtamẽti fiduciæ veteris teſtamenti, cùm dicit, *Et non ſicut Moyſes, &c.* Et circa hoc duo facit. Primò proponit factũ in veteri teſtamento. Secũdò exponit, ibi, *Quod euacuatur, &c.* Factũ autẽ, qnod proponit legitur Exod. 24. vbi dicirur, ꝙ Moyſes quãdo loquebatur ad populũ, velabat faciẽ ſuam, quia propter claritatẽ vultus eius nõ poterant reſpicere in eum filij Iſraël. Et ideo dicit, *Et non ſicut Moyſes, &c.* Quaſi dicat. Dico quod vtimur multa fiducia, & tanta, ꝙ non accidit vobis, ſicut Moyſes faciebat eis. ſ. nõ reuelando faciem ſuam populo, quia nondũ venerat tempus reuelandi claritatẽ veritatis. Habemus ergo nos fiduciã abſq; velamine.

Conſequenter exponit hoc, quod dixerat de velamine, dicens, *Quod euacuatur* &c. Velamẽ enim illud erat obſcuritas figurarum, quæ per Chriſtum euacuata eſt. Et circa hoc tria facit. Primò enim ponit euacuationem huius velaminis. Secundò quomodo hæc euacuatio habet locum in Iudæis, ibi, *Sed obtuſi, &c.* Tertiò quomodo non habet locũ in miniſtris noui teſtamẽti, ibi, *Nos vero reuelata, &c.* Dicit ergo, quod, *Moyſes ponebat velamen*. ſ. figuræ, *Super faciem ſuam, quod* ſcilicet velamen, *Euacuatur*. i. tollitur per Chriſtum ſcilicet implendo in veritate, quod Moyſes tradidit in figura: quia omnia in figura contingebant illis: ſic enim chriſtus per mortem ſuam remouit velamen de occiſione agni paſchalis. Et ideo ſtatim cum emiſit ſpiritum, velum templi ſciſſum eſt. Item in mittendo ſpiritum ſanctum in corda credentium, vt intelligerẽt ſpiritualiter, quod Iudæi carnaliter intelligunt. Et hoc vlamen remouit, cũ aperuit eis ſenſum, vt intelligerẽt ſcripturas. Luc. vlt. Qualem aũt effectum habeat in Iudæis, hæc euacuatio oſtendit, dicens, *Sed obtuſi, &c.* Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit, ꝙ remorũ ab illis non fuit in ſtatu infidelitatis. Secundò oſtendit, quod remouebitur in eorũ conuerſione, ibi, *Cũ autem cõuerſus fuerit, &c.* Circa primũ duo facit. Primò oſtendit rationẽ quare hæc euacuatio non habet locum in Iudæis. Secũdò ex hoc oſtendit eos adhuc habere velamen, ibi, *Sed vſque in hodiernũ diem, &c.* Dicit ergo, quod euacuatur in his, qui credũt, ſed nõ quantum ad Iudæos infideles, & ratio huius eſt, quia obtuſi ſunt ſenſus eorum. i. ratio eorũ hebes eſt, & ſenſus eorũ imbecilles & obtuſi ſunt, nec poſſunt videre claritatem diuini luminis. i. diuinæ veritatis abſq; velamine figurarũ. Et huius ratio eſt, quia claudunt oculos, vt non videant, quia velum templi ſciſſum eſt. Et ideo eſt ex eorum culpa infidelitatis, nõ ex defectu veritatis, quia remoto velamine omnibus aperientibus oculos mentis per fidem clariſsimè manifeſtatur. Roma. 11. Cæcitas ex parte contigit in Iſraël. Ioan. 9. In iudicium veni in hunc mundũ, &c. Sic enim prophetauerat. Eſa. 6. ca. Excæca cor populi huius, &c. Et verè intantũ obtuſi ſunt ſenſus eorum, vt veritatẽ nobis manifeſtatam vſq; in hodiernum diem non intelligant. Sed idipſum velamen, quod erat in veteri teſtamento, anteꝗ̃ velum templi ſciſſum eſſet in lectione veteris teſtamenti, quia non aliter intelligunt illud, ꝗ̃ ante, quia adhuc innituntur figuris, vt veritatẽ non reuelent. i. non intelligant: ſic velamen Dei nõ figurã, ſed veritatem, credũt, quod ſcilicet euacuatur quantũ ad fideles, & quantũ in ſe eſt omnib⁹ per chriſtum. i. in fide Chriſti, ſed in eis non manet, quia non credunt veniſſe Chriſtum.

Velamen ſuper faciem Moyſi quid.

Cõſequenter eũm dicit, *Sed vſque in hodiernũ diem, &c.* Oſtẽdit quomodo adhuc apud Iudæos eſt velamen quantum ad infideles, licet remotũ ſit per chriſtũ. Circa quod ſciendũ eſt, quod velamen dicitur apponi alicui dupliciter. Aut quia apponitur rei viſæ ne poſsit videri. Aut quia apponitur videnti ne videat, ſed Iudæis in veteri lege vtroq; modo appoſitum erat velamen. Nam & corda eorũ excæcata erãt, ne cognoſcerent veritatẽ propter eorũ duritiem, & vetus teſtamentũ nondum completũ erat, quia nõdum veritas venerat. Vnde in ſignũ huius velamen erat in facie Moyſi, & non in faciebus eorũ: ſed veniente Chriſto, velamen remotum eſt à facie Moyſi, id eſt à veteri teſtamento: quia iam impletum eſt, ſed tamen non eſt remotũ à cordibus eorũ. Et hoc eſt, quòd dicit, *Sed vſque in hodiernũ diem.* Quaſi dicat amotũ eſt à fidelibus veteris teſtamenti velamen. Sed adhuc cum legitur Moyſes, id eſt, cum exponitur eis

tur eis

tur eis vetus teſtamentũ. Act.15. Moyſes à temporibus antiquis habet in ſingulis ciuitatibus, qui eum prædicent in ſynagogis, &c. Velamen, id eſt cæcitas eſt poſitũ ſuper cor eorum. Roma.11. Cæcitas ex parte contigit, &c. Quando autem & quomodo remouetur ab eis illud velamen, oſtẽdit conſequenter, cũm dicit, *Cũ autem cõuerſus, &c.* Et primò deſcribit modũ remouendi hoc velamen. Secundò rationẽ huius reddit, ibi, *Dominus autẽ ſpiritus &c.* Dicit ergo, ꝙ illud velamẽ adhuc eſt in eis, ſed nõ quod vet⁹ teſtamentum ſit velatum, ſed quia corda eorum velata ſunt. Et ideo ad hoc, vt remoueatur, nihil reſtat, niſi ꝙ cõuertãtur, & hoc eſt, quod dicit, *Cum autem conuerſus fuerit.* ſ. aliquis eorum ad Deum per fidem in Chriſtũ, ex ipſa cõuerſione *Auferetur velamẽ.* Eſa.10. Reliquiæ cõuertẽtur, &c. Et hoc idem habetur. Rom.11. Et nota, ꝙ cum ageret de cæcitate, loquitur in plurali. Vnde dicit, Super corda eorũ: cum vero loquitur de conuerſione, loquitur de ſingulari, dicens, *Cum autẽ conuerſus*, vt oſtẽdat eorum facilitatẽ ad malum, & difficultatem ad bonũ, quaſi pauci conuertantur. Ratio autem quare cõuertantur, & velamen remouetur, hoc modo eſt, quia deus vult. Poſſet enim dicere, ꝙ velamen illud appoſitum eſt ex præcepto Domini, & ideo nõ poteſt remoueri. Sed Apoſtolus oſtendit, ꝙ non ſolũ poteſt remoueri, immo quia remouetur per eum, qui eſt Dominus: & hoc eſt, quod dicit, Dominus enim, &c. Quod poteſt dupliciter legi. Vno modo, vt ſpirit⁹ teneatur ex parte ſubiecti, vt dicatur ſpiritus, id eſt ſpiritus ſanctus ſcilicet, qui eſt author legis, eſt Dñs, id eſt operatur ex proprio libertatis arbitrio. Ioan.3. Spiritus vbi vult ſpirat. 1. Cor.12. Diuidẽs ſingulis prout vult. *Vbi autẽ ſpiritus Dei, ibi libertas.* Quaſi dicat, Quia ſpiritus eſt Dñs, poteſt dare libertatẽ, vt poſſimus liberè vti ſcriptura veteris teſtamẽti abſq; velamine: Et ideo, qui non habent Spiritũ ſanctum, nõ poſſunt liberè vti. Galat.5. Vos in libertatem vocati eſtis. 1. Pet.2. Quaſi liberi, nõ quaſi velamen habẽtes malitiæ libertatem. Alio modo, vt per Dñm intelligatur Chriſtus, & tũc legitur ſic, *Dominus*, i. Chriſtus, *Eſt ſpiritualis*, id eſt ſpiritus poteſtatis, & ideo, *Vbi eſt ſpiritus Domini*, i. lex Chriſti ſpiritualiter intellecta non ſcripta literis, ſed per fidem cordibus impreſſa, *Ibi eſt Libertas*, ab omni impedimento velaminis.

Sciẽdum aũt, quod occaſione iſtorũ verborum ſcilicet, vbi ſpiritus Dñi, ibi libertas: & illorũ ſcilicet iuſto lex non eſt poſita: aliqui erroneè dixerunt, ꝙ viri ſpirituales non obligantur præceptis legis diuinę. ſed hoc eſt falſum: nam præcepta dei ſunt regula voluntatis humanæ. Nullus autem homo eſt, nec etiã angelus cuius voluntatẽ non oporteat regulari & dirigi lege diuina. Vnde impoſſibile eſt aliquem hominẽ præceptis dei nõ ſubdi. Hoc autẽ, quod dicitur, Iuſto lex non eſt poſita, exponitur, id eſt propter iuſtos, qui interiori habitu mouentur ad ea, quæ lex dei pręcipit, lex non eſt poſita: ſed propter iniuſtos, non quin etiã iuſti ad eam teneantur. Et ſimiliter, vbi ſpiritus Domini, ibi libertas intelligitur: quia liber eſt, qui eſt cauſa ſui: ſeruus autẽ eſt cauſa Domini: quicunq; ergo agit ex ſeipſo, liberè agit: qui vero ex alio motus, nõ agit liberè. Ille ergo, qui vitat mala, non quia mala, ſed propter mandatũ Dñi, non eſt liber: ſed qui vitat mala, quia mala, eſt liber. Hoc autẽ facit ſpirit⁹ ſanctus, qui mentẽ interius perficit per bonũ habitũ, vt ſic ex amore caueat, ac ſi præciperet lex diuina, & ideo dicitur liber, non quin ſubdatur legi diuinæ, ſed quia ex bono habitu inclinatur ad hoc faciendũ, quod lex diuina ordinat. Deinde cũ dicit, *Nos vero omnes, &c.* Oſtẽdit quomodo chriſti fideles ſunt omnino liberi ab hoc velamine. Dicit ergo, Dico ꝙ ab illis aufertur velamen hoc, cum aliquis conuerſus fuerit ſicut nos: nõ aliquis, ſed omnes, qui ſumus Chriſti fideles. Luc.8. Vobis datũ eſt, &c. Reuelata facie non habẽtes velamen ſupra cor, ſicut illi: & intelligitur per faciem, cor, ſeu mens, quia ſicut per faciem videt quis corporaliter, ita per mentem ſpiritualiter. Pſal. Reuela oculos meos, &c. Gloriam Dñi non Moyſi: gloria enim ſignificat claritatẽ: vt dicit Auguſt. Iudæi autẽ videbant quandã gloriã in facie Moyſi ex hoc, quod locutus eſt cum deo: ſed hæc gloria eſt imperfecta, quia non eſt claritas ex qua ipſe deus eſt glorioſus: & hoc eſt cognoſcere ipſum deum: vel gloriam dñi, id eſt filium Dei. Prouer. 10. Gloria patris, filius ſapiens, &c. Speculantes non ſumitur hic à ſpecula, ſed à ſpeculo, id eſt ipſum deũ glorioſum cognoſcentes per ſpeculum rationis, in qua eſt quædã imago ipſius: & hunc ſpeculamur quando homo ex cõſideratione ſuiipſius aſſurgit in cognitionẽ aliquã de deo, & tranſformatur. Cum enim omnis cognitio ſit per aſſimilationẽ cognoſcentis ad cognitũ, oportet ꝙ qui vident aliquo modo transformentur in deum. Et ſiquidem perfectè vident, perfectè transformantur: ſicut beati in patria per fruitionis vnionem. 1. Ioan.3. Cum autem apparuerit, &c. Si vero imperfectè, imperfectè, ſicut hic per fidem. 1. Cor.13. Videmus nunc per ſpeculum in ęnigmate, & ideo dicit, *In eandem imaginem*, i. ſicut videmus. Transformamur, inquam, *A claritate in claritatẽ*, in quo diſtinguit triplicẽ gradũ cognitionis in diſcipulis Chriſti. Primus eſt à claritate cognitionis naturalis in claritatẽ cognitionis fidei. Secundus eſt à claritate cognitionis veteris teſtamenti in claritatem cognitionis gratiæ noui teſtamenti. Tertius eſt à claritate cognitionis naturalis & veteris & noui teſtamenti, in claritatem viſionis æternæ. infrà. 4. Licet is, qui foris eſt, &c. Sed vnde eſt hoc? Non ex litera legis, ſed *Tanquã à ſpiritu Domini.* Roma.8. Quicunq; ſpiritu dei aguntur. Pſal. Spiritus tuus bonus deducet, &c.

CAPIT. IIII. LEC. I.

Miniſterij vſus ponitur, & quo ad agenda, & quo ad mala vitanda.

IDeo habentes hanc adminiſtrationem, iuxta quod miſericordiam conſecuti ſumus, nõ deficimus: ſed abdicamus occulta dedecoris: non ambulantes in aſtutia, neque adulterãtes verbum Dei ſed in manifeſtatione veritatis, commendantes noſmetipſos ad omnem conſcientiam hominum coram Deo.

Oſtenſa dignitate miniſterij noui teſtamenti, hic conſequenter Apoſtolus determinat de vſu miniſterij. Et circa hoc duo facit. Primò enim oſtẽdit vſum huius miniſterij, qui debet eſſe in agendis bonis. Secundò illum, qui debet eſſe in malis patiẽter tolerãdis, ibi, *Habemus autẽ theſaurũ, &c.* Circa primũ duo facit. Primò ponit huius miniſterij vſum. Secundò obiectionẽ excludit, ibi, *Quod ſi, &c.* Dicit ergo, Quia igitur huiuſmodi miniſteriũ eſt tantæ dignitatis in ſe & in miniſtris. *Ideo habentes hanc adminiſtrationẽ.* i. hanc dignitatẽ adminiſtrandi ſpiritualia. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo, vt miniſtros, &c. Roma.11. Quandiu ſum Gentium Apoſtolus, miniſterium, &c. Habẽtes, inquam, nõ ex nobis, ſeu ex meritis noſtris, ſed, *Iuxta quod miſericordiam conſecuti ſumus à Deo.* i. ex miſericordia dei, quam in hoc conſecuti ſumus à deo. 1. Timo.1. Miſericordiã conſecutus ſum, &c. Cõſequenter cũm dicit, *Non deficimus, &c.* deſcribit vſum huius miniſterij, qui debet eſſe circa bona agenda: & hoc quantũ ad duo. Primò quantũ ad vitationem malorum. Secundò quantũ ad operationem bonorũ, *In manifeſtatione, &c.* Docet autẽ vitari mala in vſu huius miniſterij, & quantũ ad vitam, & quantum ad doctrinam. Sed quantũ ad vitam dupliciter, ſcilicet, quantũ ad operationem, & quantũ ad intentionem. Nam ſi quis vitat mala operari & bona intentione, perfectè vitat mala. In operatione aũt vitatur malum in aduerſitate patiẽter mala ſuſtinẽdo: & ideo dicit, *Nõ deficimus*, per impatientiã. Gal.6. Bonũ autem facientes nõ deficiamus. 2. Cor.12. Cum infirmor, tunc fortior ſum & potens. Vitatur etiã in proſperitate temperatè vtendo eis, quæ proſperè ſuccedũt: & ideo dicit, *Sed abdicamus occulta dedecoris.* i. amouemus à nobis, quæ hominẽ turpem & dedecoroſum faciunt ſcilicet immunda & turpia, & etiam occulta, non ſolum manifeſta. Iac.1. Abijciamus omnẽ immunditiã. Epheſ.5. Quæ in occulto ab eis fiunt turpe, &c. in intentione aũt vitatur malũ vitæ, ſi eſt intentio recta, & quantũ ad hoc dicit, *Nõ ambulantes in aſtutia.* i. in aſtutia & ſimulatione & hypocriſi, ꝙ faciunt pſeudo, qui aliud prętendunt exterius, & aliud gerũt interius in corde. Iob.36. Simulatores & callidi prouocant iram dei. In doctrina autẽ vitatur malum quãdo verbum dñi debito modo proponitur, & quantum ad hoc, dicit, *Non adulterantes verbum.* Quod dupliciter exponitur, vt patet ſuprà. 2. Et primò nõ permiſcentes doctrinæ Chriſti, falſam doctrinã, quod faciebant pſeudo, dicentes legalia debere ſeruari cum euangelio. Secundò non prædicantes propter lucrum, vel gloriã propriam. Et iſtorũ primus eſt lupus. Secũdus mercenarius. Sed qui vera prædicat, &

propter gloriam Dei, eſt paſtor. Vnde Auguſt. Paſtor eſt amandus, lupus vitandus, ſed mercenarius ad tempus tolerandus. Sed quia non ſufficit ad perfectã iuſtitiam ſolum vitare mala, ſed requiritur operatio bona, ideo conſequenter ſubiũgit de operatione bonorũ in ipſo vſu huius miniſterij. Et ponitur triplex bonum, quod facit contra triplex malũ. Primum bonum contra malũ doctrinæ. Secundum contra malum operationis. Tertium contra malũ intentionis. Contra malũ doctrinæ, quod debet vitari, facit bonũ manifeſtæ veritatis. Et quantũ ad hoc dicit, *In manifeſtatione veritatis.* Quaſi dicat, nõ deficimus, ſed vitãtes mala ambulamus & proficimus in manifeſtatione veritatis, id eſt veritatẽ puram manifeſtamus. Ioã. 19. Ad hoc natus ſum, vt teſtimoniũ perhibeam veritati, Eccle. 24. Qui elucidant me, vitam æternã habebunt. Contra malũ operationis faciunt bona opera: & quantum ad hoc dicit, *Commendantes nos, &c.* Et circa hoc nõ facimus, dicendo de nobis bona, quia non de facili creditur ei, qui ſeipſum commendat: ſed operando bona: quia talia opera facimus, vt ex ipſis operibus reddamus noſmetipſos cõmendabiles, *Ad omnẽ conſciẽtiam hominũ.* 1. Pet. 2. Conuerſationẽ veſtram inter Gẽtes, &c. Contra malum intentionis facimus bonũ, reddendo nos cõmendabiles, non ſolum ad omnẽ conſcientiã hominum, ſed etiã coram Deo, qui intuetur corda. Infrà. 10. Non enim, qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt, &c. Roma. 12. Prouidentes bona, nõ ſolum coram, &c. Et ſm̃ Auguſt. in Glo. Apoſtolus implet in hoc mandatum Dñi, Matt. 5. Sic luceat, &c. Item, 6. Attendite ne iuſtitiam, &c. Primum hoc, ꝙ dicit, *Commendantes nos, &c.* Secundum vero in hoc, quod dicit, *Coram Deo*, Rom. 2. Non enim, qui in manifeſto, &c. Vel poteſt totum hoc magis ſecundum continuationem literæ legi, ſic, vt dicatur, ideo habentes hanc miniſtrationem, iuxta quod, &c. Nõ deficimus, ſuppleã bene operando, ſed abdicamus, &c. Et iterũ, non deficimus in manifeſtatione veritatis, ſeruato tamen eodẽ modo exponendi, ſicut in prima lectura.

LECTIO SECVNDA.

Si occultetur euangelium quibuſdam, hoc non eſſe ex defectu euangelij dicit, ſed ex mentis excæcatione qua eos huius ſeculi Deus, affecit.

QVòd ſi etiam opertum eſt euangelium noſtrum, in his qui pereunt, eſt opertum, in quibus Deus huius ſeculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illuminatio euangelij gloriæ Chriſti, qui eſt imago Dei. Non enim noſmetipſos prædicamus, ſed Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum: nos autem ſeruos veſtros per Ieſum: quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem ſplendeſcere, ipſe illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei in facie Chriſti Ieſu.

Hic conſequenter Apoſtolus reſpondet cuidam tacitæ obiectioni. Poſſet enim dici ſibi ab aliquo, tu dicis, ꝙ non deficis in manifeſtatione veritatis Chriſti, ſed hoc non videtur, quia multi contradicunt tibi. Huic ergo quæſtioni reſpondet. Et circa hoc duo facit, Primo enim reſpondet quæſtioni prædictæ. Secundò excludit quoddam dubium, quod videtur ex reſpõſione ſua ſequi, ibi, *Nõ enim noſmetipſos, &c.* Circa primũ tria facit, Primò oſtẽdit quibus occultatur veritas Chriſti. Secundò occultationis cauſam aſſignat, ibi, *In quibus Deus huius ſeculi.* Tertiò oſtẽdit, ꝙ hoc nõ eſt ex defectu veritatis euãgelij, vt occultetur, ibi, *Vt nõ fulgeat, &c.* Dicit ergo, Dixi ꝙ nõ deficimus in manifeſtatione, *Quod*, id eſt, ſed, ſi euangelium noſtrũ, quod ſcilicet nos prædicamus, *Eſt opertum*, id eſt occultum: nõ eſt opertum omnibus, ſed illis tantum, *Qui pereunt*, ſcilicet præbẽdo impedimentũ ne eis manifeſtetur. 1. Cor. 1. verbũ crucis pereuntibus ſtultitia eſt, &c. Cauſa ergo huius occultationis eſt, non ex parte euangelij, ſed propter eorũ culpam & malitiam. Et hoc eſt, quod ſubdit, *In quibus Deus huius ſeculi, &c.* Et hoc poteſt exponi tribus modis. Primo modo

Deus huius ſeculi quomodo intelligatur.

ſic. Deus huius ſeculi, id eſt, Deꝰ qui eſt Dñs huius ſeculi, & omniũ rerum creatione & natura, iuxta illud Pſal. Dñi eſt terra & plenitudo eius, orbis terrarum. *Excæcauit mentẽ infideliũ*, non inducẽdo malitiã, ſed merito: immo demerito præcedẽtium peccatorum ſubtrahendo gratiam, Eſa. 6. Excæca cor populi huius, &c. Vnde & præcedentia peccata inſinuat, cum dicit. *Infideliũ*, quaſi infidelitas eorũ fuerit cauſa huius excæcationis. Secundo modo ſic. *Deus huius ſeculi*, id eſt diabolus, qui dicitur Deus huius ſeculi, id eſt ſeculariter viuentiũ nõ creatione, ſed imitatione, qua ſeculares eum imitantur, Sapien. 2. Imitantur eũ, qui ſunt, &c. Et hic excæcat ſuggerendo, trahendo, & inclinãdo ad peccata. Et ſic quãdo iam ſunt in peccatis, operiuntur in tenebris peccatorũ ne videant. Epheſ. 4. Tenebris obſcuratum habentes intellectum, &c. Tertio modo ſic. Deus habet rationẽ vltimi finis, & complementũ deſideriorum totius creaturæ. Vnde quicquid aliquis ſibi pro fine vltimo conſtituit in quo eius deſiderium quieſcit, poteſt dici Deus illius. Vnde cũ habes pro fine delitias, tunc delitiæ dicuntur Deꝰ tuus. Similiter etiam ſi voluptates carnis, vel honores. Et tunc exponitur ſic, Deus huius ſeculi, id eſt illud ꝙ homines ſeculariter viuentes ſibi pro fine cõſtituunt, vt puta, voluptates, vel diuitiæ & huiuſmodi. Et hic Deus excæcat mentes inquantum impedit ne homines lumen gratiæ hic, & gloriæ in futuro videre poſsint. Pſal. Supercecidit ignis ſcilicet cõcupiſcentiæ, vt nõ viderent ſolem. Sic ergo excæcatio infideliũ non eſt ex parte euangelij, ſed ex culpa infidelium. Et ideo ſubdit. *Vt nõ fulgeat, &c.* Vbi ſciẽdum eſt, ꝙ Deus pater eſt fons totius luminis, 1. Ioã. 1. Deus lux eſt, & tenebræ in eo nõ ſunt, &c. Ex hoc autem fontanoſo lumine deriuatur imago huiꝰ luminis, ſcilicet filius verbũ Dei. Hebr. 1. Qui cum ſit ſplendor, &c. Hic ergo ſplendor gloriæ, imago fontanoſę lucis, carnem noſtram accepit, & multa glorioſa & diuina in hoc mundo opera fecit. Declaratio igitur huius lucis eſt euangeliũ: vnde & euangelium dicitur notitia claritatis Chriſti, quæ quidẽ notitia virtutẽ habet illuminatiuam, Sapien. 6. Clara eſt & quæ nunquam marceſcit ſapientia, &c. Et quidẽ quantum eſt de ſe in omnibus refulget, & omnes illuminat, ſed illi qui præbent impedimentum, non illuminantur, & hoc eſt, ꝙ dicit, Ideo *Excæcauit mẽtes infidelium*, vt. ſ. non effulgeat in eis ſcilicet in mentibus infidelium, licet in ſe effulgens ſit illuminatio euangelij illuminantis, quod quidẽ eſt illuminans, quia eſt gloria Chriſti, id eſt claritas. Ioã. 1. Vidimus gloriam, &c. Quæ quidem gloria prouenit chriſto ex eo, quod *Eſt imago Dei.* Col. 1. Qui eſt imago inuiſibilis Dei. Nota ſecundũ Glo. ꝙ Chriſtus perfectiſsima imago dei eſt. Nam ad hoc quod aliquid perfectè ſit imago alicuius tria requirũtur, & hæc tria perfectè ſunt in Chriſtu. Primum eſt ſimilitudo. Secundũ eſt origo. Tertium eſt perfecta æqualitas. Si enim inter imaginẽ, & eum cuius eſt imago eſſet diſsimilitudo, & vnum nõ oriretur ex alio, ſimiliter etiam ſi nõ ſit æqualitas perfecta, quę eſt ſm̃ eandem naturã, nõ eſſet ibi perfecta ratio imaginis. Nã ſimilitudo regis in denario, nõ perfectè dicitur imago regis, quia deeſt ibi ęqualitas ſecũdum eãdẽm naturam, ſed ſimilitudo regis in filio dicitur perfecta imago regis, quia ſunt ibi illa tria, quæ dicta ſunt. Cum ergo iſta tria ſint in Chriſto filio Dei, quia ſcilicet ſimilis patri, oritur à patre, & æqualis eſt patri, maximè & perfectè dicitur imago Dei. Conſequenter cũm dicit, *Non enim noſmetipſos, &c.* Remouet Apoſtolꝰ quoddã dubiũ. Poſſet enim aliquis contra prædicta dicere Apoſtolo. Suprà dixiſti, euangelium veſtrum eſſe opertum, modo dicis euangelium Chriſti illuminare: ſi ergo detur, ꝙ euangeliũ Chriſti ſit illuminans, nõ poteſt hinc ſequi, ꝙ opertum ſit euangelium veſtrũ. Et ideo ad hoc remouendo, duo facit. Primò oſtendit, ꝙ idem eſt euangelium ſuũ & Chriſti. Secundò oſtẽdit vnde ſit, quod euãgeliũ ſuum ſit illuminatiuũ, ibi, *Quoniã Deus qui dicit, &c.* Dicit ergo primò. Dico ꝙ manifeſtatio claritatis Chriſti, eſt euãgelium Chriſti & noſtrũ. Noſtrum quidẽ tanquam per nos prædicatum: Chriſti vero, tanquam in ipſo euangelio prædicati, Et hoc eſt, ꝙ non prædicamus noſmetipſos. i. non commendamus nos, nec ad nos, id eſt ad laudem, vel lucrum noſtrum conuertimus prædicationẽ noſtram, ſed ad Chriſtũ totum referimus & laudem eius, 1. Cor. 1. Nos aũt prædicamus Chriſtum, &c. Pſal. Vt annuntiem omnes prædicationes tuas, nõ meas in portis, &c. Sed Ieſum Dñm noſtrũ, nos aũt ſeruos veſtros per Ieſum. q. d. Ieſum prædicamus, vt Dñm, nos autem, vt ſeruos. Et huius ratio eſt, quia principaliter quærimus laudem Chriſti, & non noſtram. Nam ſeruus eſt, qui eſt propter vtilitatem Dñi. Et inde eſt, ꝙ miniſter eccleſiæ, qui nõ quærit honorem dei, & vtilitatem ſubditorum, nõ dicitur verus rector, ſed tyrannus. Nam quicunque bene regit, debet eſſe

Ad perfectã imaginem, tria requiruntur, ſimilitudo, origo, & æqualitas.

bet eſſe ſicut ſeruus quęrēs honorē, & vtilitatē ſubditorū. Geneſ.25. Maior ſeruiet minori. 1. Cor. 9. Cum eſſem liber, omniū veſtrum me ſeruum feci. Conſequenter cùm dicit, *Quoniā Deus, Qui dixit, &c.* Oſtendit vnde euangeliū ſuum habet virtutem illuminatiuam. Vbi nota ordinem procedendi ſeruatum ab Apoſtolo, qui talis eſt. Nos aliquādo. ſ. antequam conuerſi eſſemus ad Chriſtū, eramus tenebroſi ſicut & vos, & alij in quibus nō fulget claritas glorię Chriſti. Nunc vero poſtq̃ Chriſtus vocauit & nos per gratiam ſuam ad ſe, tenebræ iſtæ remotę ſunt à nobis, & iam fulget in nobis virtus gloriæ claritatis Chriſti, & intantum refulget in nobis, ꝙ non ſolum illuminamur ad hoc, ꝙ videre poſsimus, ſed etiā, ꝙ alios illuminemus. Ex ſpirituali ergo gratia & abundanti reſulgentia claritatis gloriæ Chriſti in nos, habet euangeliū noſtrum virtutē illuminatiuā: & hoc eſt, ꝙ dicit, Dico quod ideo illuminat euangeliū noſtrum, quoniam, *Deus, qui dixit*. i. præcepto ſolo fecit, *Lucē ſplendeſcere*, quod fuit in ſeparatione elementorū, quando chaos tenebroſum illuminauit per lucē quam fecit. Gen. 1. Dixit, fiat lux. Eccleſia. 24. Ego feci, vt in cælis oriretur lux, &c. Iſte, inquā, Deus illuxit in cordibus, id eſt in mentibus noſtris prius tenebroſis per abſentiā luminis gratiæ & obſcuritatem peccati. Luc. 1. Illuminare his, qui in tenebris, &c. *Illuxit*, inquā non ſolū, vt nos illuminaremur, ſed, *Ad illuminationem*. i. vt & alios illuminemus. Ephe. 3. Mihi omnium ſanctorum minimo data eſt, &c. Math. 5. Vos eſtis lux, &c. Ad illuminationē dico, *Scientiæ*, id eſt, vt faciamus alios ſcire. Dico, *Claritatis Dei*. i. claræ diuinæ viſionis. *In facie Ieſu Chriſti*. Glo. id eſt per Ieſum Chriſtum, qui eſt facies patris, quia ſine ipſo non cognoſcitur pater: ſed melius dicitur ſic, Ad illuminationem ſanctæ claritatis Dei, quæ quidem claritas fulget in facie Chriſti Ieſu, id eſt, vt per ipſam gloriam & claritatem cognoſcatur Chriſtus Ieſus, quaſi dicat, in ſumma, ad hoc Deus illuxit nobis ad illuminationē, vt ex hoc Ieſus Chriſtus cognoſcatur & prędicetur in Gentibus.

LECTIO TERTIA.

Oſtendit euangelij miniſtros expoſitos tribulationibus, ſed non derelictos.

***H**abemus autem theſaurum iſtum in vaſis fictilibus: vt ſublimitas ſit virtutis Dei, & non ex nobis. In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur. Aporiamur, ſed non deſtituimur. Perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur. Humiliamur, ſed non confundimur. Deijcimur, ſed non perimus. Semper mortificationem Ieſu Chriſti in corpore noſtro circumferentes, vt & vita Ieſu manifeſtetur in corporibus noſtris.*

Suprà tractauit de vſu miniſterij noui teſtamenti quantum ad bona agenda: hic conſequenter tractat de vſu eius quantum ad tolerantiam malorum. Et circa hoc duo facit. Primò enim oſtendit tolerantiā malorum, quæ patiebantur. Secundò vero hoc manifeſtat, ibi, *Sēper enim nos, qui viuimus, &c.* Circa primū tria facit. Primò ponit cauſam quare tribulationibus exponantur à Deo. Secundò oſtēdit, ꝙ in iſtis tribulationibus patienter ſe habeant, ibi, *In omnibus tribulationē patimur, &c.* Tertiò vero rationē huius patientiæ aſsignat, ibi, *Semper mortificationē Ieſu, &c.* Dicit ergo, deus illuxit mentibus noſtris ad illuminationē aliorū, quę quidē lux eſt maximus theſaurus. Sapiē. 7. Infinitus enim theſaurus, &c. Eſa. 33. Diuitiæ ſalutis ſapientia, &c. Iſtum autem maximū theſaurum nō habemus in prætioſo loco, ſed in re vili & fictili: & ratio huius eſt, vt ſcilicet Deo efficacia eius tribuatur. Et hoc eſt, ꝙ dicit. *Habemus theſaurū iſtum*. i. lucem illam qua alios illuminamus, *In vaſis fictilibus*, id eſt in corpore fragili & vili. Pſal. Ipſe cognouit figmentum noſtrum. Hier. 18. Sicut lutum in manu figuli, ſic & in manu, &c. Eſa. 64. Et nunc Dn̄e pater noſter es tu, nos vero lutū. Ideo, *Habemus in vaſis fictilibus, vt ſublimitas*, iſtius lucis, *Sit virtutis Dei*, i. Deo attribuatur, *Et nō ex nobis*, credatur eſſe. Nā ſi eſſemus diuites, ſi potentes, ſi nobiles ſm̄ carnem, quicquid magnū faceremus, non Deo, ſed nobiſipſis attribueretur. Nunc vero quia pauperes & contemptibiles ſumus, huiuſmodi ſublimitas Deo, & non nobis attribuitur. Et ideo vult nos Deus contemptui haberi, & tribulationibus exponi. Deut. 32. Ne dicerēt manus noſtra excelſa, &c. Et 1. Corint. 1. Vt non glorietur omnis caro, &c. Sapien. 11. Miſiſti anteceſſores tuos ne dicerent, &c.

Cōſequenter cùm dicit, *In omnibus tribulationē patimur, &c.* Oſtendit eorū patientiā in ijs, quæ patiuntur. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit mala, quæ patiūtur in generali. Secundò enumerat ea in ſpeciali, ibi, *Aporiamur, & nō deſtituimur, &c.* Dicit ergo. Verè habemus hunc theſaurū in vaſis fictilibus: quia, *In omnibus tribulationem patimur*. q. d. Nullus modus tribulandi deeſt nobis. Act. 14. Per multas tribulationes, &c. Nec mirū, quia vt dicitur Lucæ vltimo, Oportuit Chriſtum pati, & ſic intrare, &c. Et licet ſic tribulemur, nō tamē anguſtiamur. Et loquitur ad ſimilitudinem viatoris, qui quando nō patet ei via, qua exeat de aliquo arcto loco, anguſtiatur. q. d. Homines, qui ſolum in mundo confidunt, anguſtiantur, ſi vndiq; à mundo tribulantur, quia non patet eis via remedij, cum non ſperent niſi de mundo. Sed nos licet tribulemur in mūdo, quia tamen confidimus de Deo & ſperamus in Chriſto, patet nobis via euaſionis & auxilij à Deo, & ideo non anguſtiamur.

Cōſequenter cùm dicit, *Aporiamur, &c.* Enumerat tribulationes in ſpeciali. Sunt autē quatuor in quibus homines conſueuerunt tribulari, & in iſtis tribulati ſunt Apoſtoli ſcilicet in rebus exterioribus, in quietudine ſtatus, in læſione famæ, & in afflictione proprij corporis. Quantum ergo ad primum dicit, *Aporiamur*, i. depauperamur. Aporos enim Græcè, Latinè dicitur pauper. q. d. Adeo pauperes ſumus, vt neceſſaria deſint. 1. Cor. 4. Vſq; ad hanc horam eſurimus, &c. *Sed nō deſtituimur* à Deo, qui eſt theſaurus noſter. Diuitię enim nō quęruntur propter ſe, ſed propter ſufficientiam vitæ. Vnde homines, qui ſine Dei auxilio & ſpe ſunt, ſi careant diuitijs, deſtituuntur: ſed qui ſolū de Deo confidunt, & ſperant quantūcunq; aporiantur, nō deſtituuntur. infrà. 6. Tanquam nihil habentes, & omnia poſsidentes. Sed nec ſufficit, immo cum hoc inquietamur, *Perſecutionē patimur*. ſ. de loco ad locum. Matt. 24. Perſequentur vos. *Sed nō relinquimur* à Deo, quin prębeat auxilium. Heb. vlt. Non te deſeram, &c. Pſal. Sperēt in te, qui nouerunt te, &c. Sed & cum hoc lædimur in fama, quia *Humiliamur*, i. contemnimur, & pro nihilo reputamur. Ioā. 16. Venit hora, vt omnis, qui interficit vos, &c. Matt. 5. Beati eritis cum vos oderint, &c. Sed quia quādo quis cōtemnitur, & cauſa contēptus, ſubeſt, ille qui contemnitur, conſueuit confundi: quando vero cauſa nō ſubeſt, non cōfunditur, & iſtis non ſuberat cauſa contemptus: ideo dicit, *Nō confundimur*. Quaſi dicat. Quia nō ſubeſt cauſa, nō curamus. Pſal. In te Dn̄e ſperaui nō cōfundar, &c. Sed quaſi hæc pauca ſint, addit ad tribulationis exaggerationem, dicens, Deijcimur ad mortis pericula, ſed non perimus. i. à bono non ceſſamus, vel non perimus: quia Deus ſuſtentat nos. Iob. 11. Cum te conſumptum putaueris, &c. 1. Cor. 4. Tanquā purgamenta huius mundi, &c. Pſal. Aeſtimati ſumus ſicut oues, &c. Conſequenter cùm dicit, *Semper mortificationem, &c.* Subdit rationē huius patiētiæ. Circa quod ſciendū eſt, ꝙ in Chriſto talis fuit proceſſus. Nam à principio ſuæ conceptionis carnem habens paſsibilē, & paſſus mortuus fuit, ſed tamē interius viuebat ſpirituali vita. Poſt reſurrectionē vero, illa ſpiritualis & glorioſa vita vſque ad corpus deriuata eſt, & factum eſt ipſum corpus glorioſum & immortale, quia Chriſtus reſurgens ex mortuis, iam nō moritur, &c. Vnde ex hoc accipitur duplex ſtatus in corpore Chriſti, ſcilicet mortis & gloriæ. Et ideo dicit, Quòd ideo pericula mortis & paſsiones patienter ſuſtinemus, vt perueniamus ad glorioſam vitam. Et hoc eſt, ꝙ dicit, Ita *Suſtinemus ſemper*. i. in omnibus, & vbiq;, *Mortificationem Ieſu*, id eſt propter Ieſum, vel ad ſimilitudinē mortis Ieſu. Galat. vlt. Stigmata Dn̄i Ieſu, &c. Quia propter veritatē, paſsi ſumus, ſicut & Ieſus, in corpore noſtro non ſolum in mēte. Pſal. Propter te mortificamur tota die. *Vt vita Ieſu*, id eſt vita gratiæ quam Ieſus dat: vel vita gloriæ ad quam Ieſus per paſsiones peruenit. Luc. 24. Nōne oportuit Chriſtum pati, & ita intrare in gloriā, id eſt manifeſtè appareat etiam inimicis. Dicit ergo in futura ſcilicet reſurrectione, vel etiā nunc vita glorię, *In cordibus noſtris*, non ſolū in animabus. Iudi. 7. Fractis laguncul is apparuerunt lucernæ. Et idcirco dicit Amb. Non timebat mori propter reſurrectionem promiſſam. Circunferentes, id eſt vbiq; portantes & ſuſtinentes, quia quocunq; eamus, patimur, & non cędimus. Et hoc ideo, vt vita Ieſu, quæ latet nunc in corde noſtro,

de noſtro, in corporibus noſtris manifeſtetur, quando ſcilicet reformabit corpus humilitatis noſtræ, &c. Philip.3. Col.3. Mortui eſtis & vita veſtra, &c. 2. Timot.2. Si cõmortui ſumus & conuiuemus.

LECTIO QVARTA.

Spes gloriæ manifeſtatur, quam habent miniſtri euangelij, quæ eſt ex reſurrectione Chriſti.

SEmper enim nos, qui viuimus, in mortẽ tradimur propter Ieſum: vt & vita Ieſu manifeſtetur in carne noſtra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis. Habẽtes autem eundem ſpiritum fidei, ſicut ſcriptum eſt, Credidi propter quod locutus ſum: & nos credimus, propter quod & loquimur ſcientes, quoniam qui ſuſcitabit Ieſum, & nos cum Ieſu ſuſcitabit, & conſtituet vobiſcum. Omnia enim propter vos, & gratia abũdans per multos in gratiarum actione, abũdet in gloriam Dei.

Poſita patientia Apoſtolorum in malis, & cauſa patientiæ oſtenſa: hic Apoſtolus conſequenter manifeſtat ea, & primò manifeſtat id, quod dixit de ſpe gloriæ. Secundò vero id, quod dixit ſe ſua patiẽtia, ibi, *Propter quod non deficimus, &c.* Circa primum duo facit. Primò manifeſtat ſpem gloriæ quam habet. Secũdò oſtẽdit vnde hęc ſpes ſibi proueniat, ibi, *Habentes autem eundem, &c.* Circa primum tria facit. Primo oſtendit quomodo mortificationẽ Ieſu in corpore ſuo portet. Secundò vero manifeſtat quomodo portet vitã Ieſu, ibi, *Vt & vita, &c.* Tertiò manifeſtat quid ex hoc ſibi & alijs proueniat, ibi, *Ergo mors, &c.* Dicit ergo primò. Dico ꝙ portamus mortificationem in corporibus noſtris, nõ quod moriamur, ſed quia nos, *Qui viuimus*, corporali vita vel virtutibus, ſemper *Tradimur in mortẽ*, vel in pericula mortis. Et hoc quidem, *Propter Ieſum.* Pſal. Aeſtimati ſumus ſicut oues, &c. Qualiter aũt vitam Ieſu portemus in corpore, exponit ſubdẽs, ita. ſ. vt vita Ieſu immortalis & impaſsibilis manifeſtetur in carne noſtra nũc mortali, ita vt caro noſtra mortalis recipiat immortalitatem in reſurrectione. 1. Cor.14. Oportet autẽ mortale hoc induere, &c. Sed ex hoc quid proueniat, ſubdit, dicẽs, *Ergo mors operatur*, id eſt exercet dominiũ ſuum in nos. *Vita autem*, ſcilicet præſens operatur *In vobis*, quia eſtis in proſperitate, iuxta illud. 1. Cor. 4. Nos ſtulti, &c. Vt mors operetur in nobis magnũ bonum. ſ. conſecutionem vitæ ſpiritualis. Pſal. Precioſa eſt in cõſpectu Dñi mors ſanctorũ eius, &c. Sed vita terrena quã amatis, operatur in vobis magnum malum, ſcilicet mortem ęternam. Prouer.10. Opus iuſti ad vitam, &c. Ioan.12. Qui amat animam ſuam in hoc mũdo, &c. Vel aliter. Duo fuerunt in chriſto mors corporalis & vita ſpiritualis. Dicit itaq;, *Ergo mors, &c.* Quaſi dicat, in nobis non ſolũ vita ſpiritualis operatur, inquantum imitamur ſpiritualiter, ſed etiam mors operatur, id eſt propter ſpem reſurrectionis, & propter amorem Chriſti, veſtigia mortis Chriſti in nobis apparent, inquantum paſsionibus mortis exponimur. Pſalm. Propter te mortificamur tota die, ſed in vobis operatur ſolũ vita Chriſti, per quã vitam fides plantatur in vobis & vita ſpiritualis. Vnde autẽ proueniat Apoſtolo hęc ſpes certitudinis, ſubdit, dicẽs, *Habentes autem, &c.* Et circa hoc duo facit. Primò ponit cauſam certitudinis. Secundò concludit ipſam certitudinem, ibi, *Sciẽtes quoniã qui, &c.* Cauſa aũt huius certitudinis eſt ſpiritus, infundens fidem in cordibus eorũ. Vnde primò ponit cauſam hanc. Secundò vero manifeſtat eam per exemplum, ibi, *Sicut ſcriptũ eſt, &c.* Dicit ergo, ex hoc ſperamus, & nõ deficimus, quia ſumus *Habentes eundem ſpiritũ fidei*, quem antiqui habuerunt: quia licet tempora mutata ſint, ſpiritus tamen & fides non eſt mutata, niſi ꝙ illi credebant Chriſtum venturũ & paſſurum, nos autẽ credimus ipſum veniſſe & paſſum fuiſſe. Et hic ſpiritus, eſt ſpiritus ſanctus, qui eſt ſpiritus fidei. 1. Cor.12. Hæc autem omnia operatur vnus atq; idem ſpiritus, &c. Et ibidem, Alteri fides in eodem ſpiritu. Hũc ergo ſpiritũ habentes, quem antiqui habuerunt, facimus eadem, quæ illi & credimus. Illi autem quid fecerint, dicit Pſal. Credidi ſcilicet Deo & perfectè. Et hoc omnes antiqui fecerunt. Heb.11. Hi omnes teſtimonio fidei, &c. Propter quod ſcilicet credidi, locutus ſum, id eſt cõfeſſus ſum fidem. Roma.10. Corde creditur ad iuſtitiam, &c. Quod etiã non facimus, quia propter hoc, quod credimus, loquimur, & cõfitemur fidem, & prędicamus. Act. 4. Non enim poſſumus, quæ vidimus, & audiuimus non loqui. Spiritus ergo ſanctus eſt cauſa huius certitudinis. Vltimò ergo concludit concluſionẽ intentã ſcilicet ipſam certitudinem. Et primò de ſalute propria. Secundò de ſalute aliorũ, ibi, *Et cõſtituet vobiſcũ, &c.* Dicit ergo, *Scientes*, i. certam ſcientiã habẽtes, *Quoniam qui ſuſcitauit Ieſum*, id eſt Deus pater, vel tota trinitas, *Et nos cũ Ieſu ſuſcitabit*, vt ſcilicet ſumamus eandem gloriam cum Ieſu: quia cum ſimus mẽbra eius, debemus eſſe cum capite. Ioan.12. Volo pater, vt vbi ego ſum, illic ſit & miniſter meus, &c. Ro. 8. Qui ſuſcitauit Dñm Ieſum à mortuis ſuſcitabit, &c. Et non ſolum ſum certus de ſalute noſtra, ſed etiã de veſtra: quia cõſtituet nos vobiſcum, id eſt ſimul erimus: quia ſicut nos ſumus membra Chriſti, ita & vos per nos. 1. Theſ. 4. Et ſic ſemper cum Dño erimus. Matt.24. Vbicunque fuerit corpus, &c. Et ideo dicit vobiſcũ, vt animet eos ad bonum, inquantum oſtendit eos nõ eſſe inferiores, ſed pares. Et bene hoc poſſum certè dicere, quia omnia ſunt propter vtilitatẽ veſtrã. Nam omnia, quæ ſuſtinemus, omnes gratiæ, quas recipimus à Deo ſunt, *Propter vos*. ſ. inſtruendos noſtro exẽplo. Et hoc ideo, *Vt gratia abũdans à nobis, in vos abundet per multos in gloriam Dei*, id eſt multi agant gratias Deo ſuper beneficio tanto. Ephe. 5. Gratias agentes Deo & patri, &c.

LECTIO QVINTA.

Bonorum miniſtrorum patientia ponitur, & eiuſdem remuneratio, & cauſa.

PRopter quod nõ deficimus: Sed licet is, qui foris eſt, noſter homo corrumpatur, tamen is, qui intus eſt, renouatur de die in diem. Id enim, quod in præſenti eſt momentaneum & leue tribulationis noſtræ: ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis, quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quę enim videntur, temporalia ſunt: quæ autem non videntur, æterna ſunt.

Poſita patientia quam Apoſtoli habebant in tribulationibus, & præmio quod expectabant manifeſtato: hic cõſequenter agit de patientię cauſa & patientię modo, ſeu ratione. Et circa hoc tria facit. Primò enim inſinuat ſanctorum patientiã. Secundò patientiæ cauſam, ibi, *Nõ contemplantibus nobis, &c.* Tertiò patientiæ remunerationem, ibi, *Id enim, &c.* Circa primũ intendit oſtẽdere, quod ſanctorũ patientia eſt inuincibilis. Et hoc eſt, ꝙ dicit, *Propter quod.* ſ. quia ſumus ſciẽtes, quod qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, ſuſcitabit nos & conſtituet nobiſcum, Ideo, *Non deficimus*, ſcilicet in tribulationibus, id eſt non deducimur ad hoc, ꝙ non poſsimus propter Chriſtũ amplius ferre & ſuſtinere. Nam deficere idem eſt, ꝙ ferre nõ poſſe. Hier.10. Defeci, ferre non ſuſtinui. Cauſa autẽ quare nõ deficimus eſt, quia licet quantũ ad aliquid deficiamus ſcilicet quantũ ad exteriorem hominẽ, tamen quantũ ad aliquid ſemper renouamur, ſcilicet quantũ ad interiorẽ hominẽ: Et hoc eſt, quod dicit, *Sed licet is, qui foris eſt, &c.* Vbi ſciendum eſt, ꝙ occaſione iſtorũ verborũ hæreticus Tertulianus nomine, dixit quod anima rationalis, quæ eſt in hominis corpore, habet corpoream figurã & mẽbra corporea, ſicut & corp' habet: & hoc dicitur homo interior: corpus vero cũ ſenſibus ſuis dicitur homo exterior. Quod quidem falſum eſt. Vnde ad intellectũ huius verbi, ſciẽdum eſt, quod etiã ſm Philoſophum in Ethi. & ſecundũ conſuetudinẽ loquendi. Vnumquodq; dicitur eſſe illud, quod eſt principalius in ipſo, puta, quia in ciuitate principalius eſt poteſtas & concilium, id quod facit poteſtas & cõciliũ dicitur tota ciuitas facere. Principalius autem in homine poteſt aliquid iudicari, & ſm veritatem & ſecundũ apparentiam, ſm veritatem quidem principalius in homine eſt ipſa mens. Vnde ſecundũ iudicium ſpiritualium virorum mens, dicitur homo interior: ſm apparentiam vero principalius in homine eſt corpus exterius cum ſenſibus ſuis: vnde ſm iudicium illorum qui tantum corporalia & ſenſibilia conſiderant & terrena ſapiunt, quorum Deus venter eſt: corpus cum ſenſibus dicitur, homo exterior, Et ideo ſm hunc modũ loquitur hic Apoſtolus, dicens, *Licet homo noſter*, ſcilicet corpus cũ natura ſenſitiua, *Corrũpatur*, in tribulationibus, ieiunijs & abſtinẽtijs & vigilijs. Rom.6. Vetus homo noſter ſimul, &c. Abac.3. Ingrediatur putredo, &c. Tamen is homo, *Qui intus eſt*, ſcilicet mens, ſeu ratio munita ſpe futuri præmij, &

firmata

firmata munimine fidei, *Renouatur*. Quod ſic intelligendũ eſt, Vetuſtas enim eſt via ad corruptionem. Hebr. 8. Quod antiquatur & ſeneſcit, &c. Natura aũt humana fuit in integritate condita, etſi in illa integritate permanſiſſet ſemper eſſet noua: ſed per peccatũ incepit corrumpi: quo fit, quod quicquid conſecutũ eſt ſicut ignorantia, difficultas ad bonum, & pronitas ad malum, pœnalitas, & alia huiuſmodi, totum pertinet ad vetuſtatem. Cum ergo natura humana huiuſmodi peccatũ ſequẽtia deponit, tũc dicitur renouari. Quæ quidem depoſitio hic incipit in ſanctis, ſed perfectè cõſummabitur in patria. Hic enim deponitur vetuſtas culpæ, nam ſpiritus deponit vetuſtatem peccati & ſubijcitur nouitati iuſtitiæ. Hic intellectus deponit errores & aſſumit nouitatem veritatis: & ſm hoc, is, qui intus eſt homo ſcilicet anima, renouatur. Epheſ. 4. Renouamini in ſpiritu mentis veſtræ. Sed in patria tolletur etiam vetuſtas pœnæ, Vnde ibi erit cõſummata renouatio. Pſal. Renouabitur, vt aquilæ, &c. Sed quia ſancti quotidie proficiunt in puritate conſcientiæ & in cognitione diuinorũ, ideò dicit, *De die in diem*. Pſal. Aſcenſiones in corde ſuo. Sic ergo patientia eſt inuincibilis, quia renouatur de die in diem. Tertium principale, eſt huius patientiæ cauſa, & eſt recogitatio præmij, quæ eſt efficaciſsima, quia ſm Gre. Recogitatio præmij, diminuit vim flagelli. Et hoc eſt, q. dicit, *Id enim quod, &c.* Quaſi dicat, Nihil ſunt tribulationes quas hic patimur, ſi reſpiciatur ad gloriam, quam ex eis conſequimur. Vnde comparat ſtatum ſanctorum, qui ſunt in vita iſta ad ſtatũ eorum, qui ſunt in patria, & ponit quinq; in vtroque ſtatu correſpondentia ſibimuicem. Nam primo ſtatus iſtius vitæ in ſanctis eſt ſtatus, quantũ in ſe eſt paruus, & quaſi imperceptibilis. Vnde dicit, Id, id eſt minimũ. Eſa. 45. Ad pũctum, in modico dereliqui te. Item eſt tranſitoriũ. Vnde dicit, In præſenti, id eſt in vita iſta, quæ eſt in afflictionibus, & ærumnis. Iob. 7. Militia eſt vita hominis, &c. Item temporis breuitas. Vnde dicit, *Momentaneũ*. Eſa. 54. In momento indignationis abſcondi faciem meã parumper à te, &c. Nam totũ corpus huius vitæ comparatũ ad æternitatem, non eſt niſi momentaneũ. Item eſt leuis: vnde dicit, *Leue*. Nam licet ſuprà. 1. dicatur, Grauati ſumus ſupra modum, quia ſcilicet graue eſt corpori, tamen ſpiritui charitate feruenti leuiſsimum eſt. Aug. Omnia grauia & immania facilia & propè nulla facit amor. Item eſt pœnoſus, & ideò dicit, *Tribulationis*. Mich. 7. Iram Dñi portabo, &c. Sed quantum ad ſtatum beatitudinis ponit quinq;, quia contra hoc, quod dicit, Id ponit ſupra modum, i. ſupra menſurã. Rom. 8. Exiſtimo, quod non ſunt dignæ paſsiones, &c. Sed contrà, Matth. 16. Reddet vnicuiq; iuxta opera ſua. Non ergo ſupra menſuram. Reſpondeo, dicendum eſt, q. ly ſed, non deſignat æqualitatẽ quantitatis, vt. ſ. quantũ quis meruit, tantum præmietur, ſed deſignat æqualitatẽ proportionis, vt. ſ. qui plus meruit, plus præmij accipiat. Item contra id quod dicit, *In præſenti*, ponit, *In ſublimitate*, id eſt in ſtatu ſublimi abſque perturbatione. Eſa. 58. Suſtollam te ſuper altitudinem nubium, &c. Contra id quod dicit, momentaneum, ponit æternum. Eſa. 35. Lætitia ſempiterna ſuper capita eorum, &c. Contra id quod dicit, leue, ponit pondus. Et dicit *Pondus* propter duo. Pondus enim inclinat, & trahit ad motum ſuũ, quæ ſubſunt ſibi. Sic gloria æterna erit tanta, quod totũ hominẽ facit glorioſum, & in anima & in corpore nihil erit in homine, quod non ſequatur impetum gloriæ. Vel dicitur *Pondus*, propter pretioſitatem. Nam pretioſa ſolum ponderari conſueuerunt. Contra hoc, q. dicit, tribulationis, ponit, *Gloriæ*, vel hoc, q. dicit, gloriæ, poteſt eſſe commune ad alia quatuor, quæ de ſtatu patriæ dicũtur. Hoc verò, quod dicit, *Tribulationis*, ad quatuor quæ de ſtatu præſentis vitæ dicta ſunt. *Operatur ſupra id*, ſ. quod tribulationes patimur: nam hæc ſunt cauſa & meritũ, quare Deus iſtam gloriam nobis conferat. Eſt ergo ſanctorum patientia inuincibilis, eorũ remuneratio ineffabilis: ſed remunerationis eorum recompenſatio recta & delectabilis, Vnde dicit, *Non contemplantibus nobis, &c.* Quaſi dicat, Licet hæc, quæ ſperamus ſint futura, & interim corpus noſtrũ corrumpatur, nihilominus tamen renouamur, quia non attendimus ad iſta temporalia, ſed ad cœleſtia. Et hoc eſt, quod dicit, *Operatur in nobis pondus gloriæ*, nobis, dico, *Non contemplantibus*, i. non attendentibus ad *Ea quæ videntur*, i. ad terrena: ſed ad ea, quæ non videntur, ſcilicet cœleſtia. Philip. 3. Quæ retro ſunt obliuiſcens, &c. 1. Cor. 2. Oculus non vidit, &c. Et quare cœleſtia contemplamur? quia *Ea quæ videntur*, id eſt terrena, *Sunt temporalia* & tranſitoria: *Ea autem, quæ nõ videntur*, ſcilicet cœleſtia, *Sunt æterna*. Eſa. 49. Salus autem mea in ſempiternum erit.

CAPIT. V. LEC. I.

Præmium expectatum ponitur, expectantiumque deſiderium exprimitur.

S*Cimus autem quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, ſed æternam in cælis. Nam & in hoc ingemiſcimus, habitationem noſtram, quæ de cælo eſt, ſuperindui cupientes: ſi tamen veſtiti & non nudi inueniamur. Nam & qui ſumus in hoc tabernaculo, ingemiſcimus grauati, eo quòd nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur, quod mortale eſt, à vita.*

Poſtquam Apoſt. commendauit miniſterium noui teſtamenti, & quantũ ad dignitatẽ, & quantũ ad vſum: cõſequenter hic cõmendat illud quantũ ad præmium, licet de præmio, quantũ ad aliquid aliqualiter & incõpletè ſuprà tractauit: hic tamen de hoc completè tractat. Circa quod tria facit. Primò. n. agit de præmio. Secundò vero de præparatione & præmij ſuſceptione, ibi, *Et ideo contendimus ſiue, &c.* Tertiò verò de cauſa vtriuſque. ſ. præparationis & præmij, quod expectatur, ibi, *Omnia autẽ ex Deo, qui reconciliauit, &c.* Circa primũ duo facit. Primò ponit præmiũ, quod expectatur. Secundo exprimit deſiderium præmij expectari, ibi, *Nam in hoc ingemiſcimus, &c.* Sed quia præmiũ, quod expectatur eſt inæſtimabile. ſ. gloria cœleſtis, & ideo dicit, *Scimus quoniam, &c.* q. d. ſecundum Glo. Verè operatur in nobis pondus gloriæ, quia in corporibus erit hæc gloria, non tantum in animabus. Enim. i. quia, *Scimus*, i. certi ſumus, quia iam habemus in ſpe, *Quoniam ſi terreſtris domus noſtra*, i. corpus. Homo. n. vt dictũ eſt, dicitur mens, cum ſit principalius in homine: quæ quidẽ mẽs ſe habet ad corpus, ſicut homo ad domũ. Sicut enim deſtructa domo non deſtruitur homo eam inhabitãs, ſed manet, ſic deſtructo corpore, non deſtruitur mens ſeu anima rationalis, ſed manet. Corpus ergo terreſtre dicitur domus *Habitationis*, i. in qua habitamus. Iob. 4. Qui habitant domos luteas, &c. *Diſſoluatur*, i. deſtruatur. *Scimus*, inquã, *Quod habemus ædificationẽ*, id eſt ædificiũ *Ex Deo*. i. paratum à Deo. Aedificium, dico, domum *Non manufactam*, i. non opere hominis, nec opere naturæ: ſed corpus incorruptibile, quod aſſumemus: quod quidẽ nõ eſt manufactũ, quia incorruptibilitas in corporibus noſtris prouenit ſolũ ex operatione diuina. Phil. 3. Reformabit corpus humilitatis noſtræ, &c. *Domum æternam*, id eſt domũ ab æterno præparatam. Eſa. 33. Tabernaculum, quod nequaquã deſtruetur in cœlis. Matt. 5. Merces veſtra copioſa eſt in cœlis. Hanc autẽ cõmutationẽ, vt. ſ. pro terreſtri domo habeãt cœleſtẽ, deſiderabat Iob, dicens. 14. Cunctis diebus quibus nunc milito, expoſitio eſt ſecundũ Glo. Sed tamen non eſt ſm intellectum Apoſtolicum, nec præcedentibus, nec ſequentibus cõcordat. Nam ipſe cũ habeat vnã materiam continuã de qua loquitur, non interponit aliam. Et ideo videamus quid intendat Apoſt. dicere. Sciendũ eſt autẽ, q. Apoſt. vult hic oſtendere, q. ſancti rationabiliter ſuſtinẽt tribulationes, ex quibus vita præſens corrumpitur: quia ex hoc ſtatim perueniunt ad gloriã, non ad glorioſum corpus, vt dicitur in Glo. Et ideo dicit, Ideo ſuſtinuimus enim. i. quia ſcimus. i. pro certo habemus, *Quoniã ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis*, i. corpus diſſoluatur, i. corrũpatur per mortẽ: habemus ſtatim nõ in ſpe, ſed in re, meliorẽ domum. ſ. ædificationẽ, domum nõ manufactam. i. gloriã cœleſtẽ, nõ corpus glorioſum. De hac autem domo dicitur Ioan. 14. In domo patris mei mãſiones multæ, &c. Quæ quidẽ eſt ex Deo non manufacta, quia gloria æterna eſt ipſe Deus. Pſal. Eſto mihi in Deũ protectorẽ & in domũ, &c. Et æternã ad literam, quia ipſe Deus eſt æternus. In cœlis. i. in excelſis, quia ſtatim corrupto corpore anima ſancta conſequitur hanc gloriã non in ſpe, ſed in re. Nã, & antequã corpus diſſoluatur, habemus hanc domum in ſpe. Sic ergo præmium ſanctorũ eſt admirabile & deſiderabile, quia gloria cœleſtis eſt: ideo cõſequẽter ſubiũgit, deſideriũ ſanctorũ ad ipſum præmiũ, dicẽs, *Nã in hoc ingemiſcimus, &c.*

nus, &c. Vbi tria facit. Primò exprimit deſiderium gratiæ ad præmiũ ipſum. Secũdò oſtendit, quod deſideriũ gratiæ retardatur ex deſiderio naturę, ibi, *Nam & qui ſumus in tabernaculo, &c.* Tertiò oſtendit quõ deſideriũ gratiæ vincit deſideriũ naturæ, ibi, *Audentes igitur, &c.* Sed deſiderium gratiæ eſt cũ feruore. Nam in hoc ingemiſcimus, &c. q. d. hæc eſt vera probatio, quod habemus domũ non manufactã: quia ſi deſideriũ naturæ nõ eſt fruſtrà, multo minꝰ deſideriũ gratiæ fruſtrà eſt. Cũ igitur nos habeamus feruentiſsimũ deſideriũ gratiæ de gloria cœleſti, impoſsibile eſt, quod ſit fruſtrà: & hoc eſt, quod dicit, *Ingemiſcimus*, i. ingemendo deſideramus, in hoc. ſ. animæ deſiderio retardati. Heu mihi, quia incolatus meus, &c. In hoc enim, quod cupientes ſumus. i. cupimus ſuperindui habitationẽ noſtrã. i. fruitionẽ gloriæ *Quæ de cœlo eſt*, i. cœleſtis, quæ dicitur habitatio, quia in ipſa gloria ſancti habitant ſicut in ſuo cõſolatorio. Mat. 25. Intra in gaudiũ Dñi tui. Per hoc autem, quod dicit, *Superindui*, dat intelligere, quod illa domus cœleſtis de qua ſuprà dixerat, nõ eſt aliquid ab homine ſeparatũ, ſed aliquid homini inhærens. Nõ enim dicitur homo induere domũ, ſed veſtimentũ: domum autem dicitur aliquis inhabitare. Hęc ergo duo cõiungit dicens, ſuperindui habitationẽ, per quod oſtẽdit, quod illud deſideriũ eſt aliquid inhærens, quia induitur: & aliquid cõtinens & excedens, quia inhabitatur. Sed quia nõ ſimpliciter dixit, indui, ſed ſuperindui, rationẽ ſui dicti ſubdit, dicens, *Si tamen veſtiti & non nudi inueniamur.* q. d. ſi anima indueretur habitatione cœleſti, q non exueretur habitatione terrena. i. nõ corrumperetur corpus noſtrũ per mortẽ, ſed cœleſtis adeptio illius habitationis eſſet ſuperinduitio. Sed quia oportet, quod euacuetur habitatione terrena, ad hoc, quod induatur cœleſti, non poteſt dici ſuperinduitio, ſed induitio ſimplex, Et ideo dicit, *Si tamen veſtiti & nõ nudi inueniamur.* q. d. ſuperinduerẽmur quidẽ ſi inueniremur induti, & nõ nudi. Nudus enim nõ dicitur ſuperindui, ſed indui tantũ. Glo. vero aliter exponit de veſtimẽto ſpirituali dicẽs, Cupimus ſuperindui, quod vtiq; fiet, tñ hac conditione, ſi nos inueniamur veſtiti. ſ. virtutibus & non nudi. ſ. virtutibus. De iſtis veſtibus dicitur Col. 3. Induite vos ſicut electi dei, &c. q. d. Nullus ad illam gloriã perueniet niſi habeat virtutes, quæ quidẽ expoſitio nõ videtur cõcordare intẽtioni Apoſtoli. Sic ergo deſideriũ gratię feruet ad præmium, ſed tamen retardatur à deſiderio naturæ, quod oſtendit, cùm dicit, *Nã dum ſumus in tabernaculo iſto, &c.* Vbi primò ponit conditionẽ deſiderij naturalis. Secundò oſtendit, quod etiam hic ſtatus deſiderij naturalis eſt à Deo, ibi, *Qui autem efficit nos, &c.* Conditio aũt deſiderij eſt naturalis retardãs deſiderium gratię, quia vellemus inueniri veſtiti & nõ nudi. i. ita vellemus, quod anima perueniret ad gloriã, quod nõ corpus corrumperetur per mortẽ. Cuius ratio eſt, quia naturale deſideriũ ineſt animę eſſe vnitã corpori, alias mora non eſſet pœnalis, & hoc eſt, q dicit, *Nã nos qui ſumus in tabernaculo.* i. qui habitamus in iſto mortali corpore. 2. Pet. 1. Scio q velox ſit depoſitio tabernaculi mei. *Ingemiſcimus*. i. intus in corde, non ſolũ extrà in voce gemimus. Eſa. 59. Vt columbæ meditantes gememus, quia durum eſt cogitare mortẽ, & tamen grauati, quaſi aliquo exiſtente contra deſiderium noſtrũ, eo quod non poſſumus peruenire ad gloriam, niſi deponamus corpus, quod eſt ita contra naturale deſideriũ: vt dicit Augu. quod nec ipſa ſenectus à Petro timorẽ mortis auferre potuit. Et ideo dicit, *Eo quod nolumus ſpoliari.* ſ. tabernaculo terreno, *Sed ſuperueſtiri*, gloria ſupercœleſti, Vel ſm Glo. corpore glorioſo. Sed quia poſſet videri indecens, quod corpus ex vna parte eſſet corruptibile ex ſui natura, ſi nõ fuiſſet ante diſſolutũ: & ex parte gloriæ eſſet glorioſum, ſubdit modum quomodo fieri vellet, dicens, *Vt abſorbeatur, quod mortale eſt, &c.* Quaſi dicat. Nõ ſic ſuperueſtiri volumus, quod corpus remaneat mortale, ſed ita quod gloria auferat ex toto corruptionem corporis abſque corporali diſſolutione. Et ideo dicit, *Abſorbeatur, quod mortale eſt.* i. ipſa corruptio corporis, *A vita.* ſ. gloriæ. 1. Cor. 15. Abſorpta eſt mors in victoria tua, &c.

LECTIO SECVNDA.

Deſiderij ſupernaturalis cauſam non a natura, ſed a Deo eſſe deſcribit.

QVi autem efficit nos in hoc ipſum, Deus, qui dedit nobis pignus ſpiritus. Audentes igitur ſemper, & ſcientes, quoniam dum ſumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino. Per fidem. n. ambulamus, & non per ſpeciẽ. Audemus autem & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præſentes eſſe ad Dominum. Et ideo contendimus, ſiue abſentes, ſiue præſentes placere illi. Omnes enim nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti: vt referat vnuſquiſque propria corporis prout geſsit, ſiue bonum, ſiue malum.

Hic oſtẽdit authorẽ ſupernaturalis deſiderij de habitatione cœleſti. Cauſa enim naturalis deſiderij quo nolumus expoliari eſt, quia ſcilicet anima naturaliter vnitur corpori & econuerſo. Sed hoc, q cœleſtẽ inhabitationẽ ſuperinduĩ cupiamus non eſt ex natura: ſed ex Deo. Et ideo dicit, *Qui autẽ efficit nos in hoc, &c.* q. d. Volumus ſuperinduere cœleſtem habitationẽ, ita tamen, q non ſpoliemur terrena, & tamen hoc ipſum, quod volumus ſic ſuperueſtiri, efficit in nobis deus. Phil. 2. Deus eſt, qui operatur in nobis, &c. Cuiꝰ ratio eſt, quia quãlibet naturã conſequitur appetitus conueniens fini ſuæ naturæ, ſicut graue naturaliter tendit deorſum & appetit ibi quieſcere. Si autem ſit appetitus alicuius rei ſupra naturam ſuam, illa res non mouetur ad illũ finem naturaliter, ſed ab alio quod eſt ſupra naturã ſuam. Cõſtat autẽ, quod perfrui cœleſti gloria & videre Deũ per eſſentiã, licet ſit rationalis creaturæ, eſt tñ ſupra naturã ipſius, nõ ergo mouetur rationalis creatura ad hoc deſiderãdum à natura, ſed ab ipſo deo, qui in hoc ipſum efficit nos, &c. Sed quomodo hoc efficit ſubdit, dicẽs, *Qui dedit pignus &c.* Circa quod ſciendũ eſt, quod deus efficit in nobis naturalia deſideria & ſupernaturalia. Naturalia quidem qñ dat nobis ſpiritũ naturalem conuenientẽ naturæ humanæ. Gen. 2. Inſpirauit in faciẽ eius, &c. Supernaturalia vero dat quando infundit in nobis ſupernaturalem ſpiritũ. ſ. ſpiritũ ſanctũ. Et ideo dicit, *Dedit nobis pignus ſpiritus*, i. ſpiritum ſanctum cauſantem in nobis certitudinem huius rei quam deſideramus impleri. Ephe. 1. Signati eſtis ſpiritũ promiſſionis ſancto, &c. Dicit autem pignus, quia pignus debet tantũ valere quantũ valet res pro qua ponitur: ſed in hoc differt à re pro qua ponitur, quia pleniori iure poſsidetur res, quando iam habetur quã pignus: quia res poſsidetur, vt quid ſuũ, pignus vero ſeruatur & tenetur quaſi pro certitudine rei habendæ. Ita eſt de ſpiritu ſancto, quia ſpiritus ſanctus tantũ valet quantum gloria cœleſtis, ſed differt in modo habendi: quia nunc habemus eum quaſi ad certitudinem cõſequendi illam gloriã. In patria vero habebimus, vt rem iam noſtram, & à nobis poſſeſſam. Tunc. n. habebimus perfectè, modo imperfectè. Sic ergo retardatur deſiderium gratiæ, à deſiderio naturæ. Sed nunquid impeditur? Non, ſed deſiderium gratiæ vincit. Et hoc eſt, quod dicit. *Audentes igitur, &c.* Quaſi dicat. Duo deſideria ſunt in ſanctis. Vnum quo deſiderant cœleſtẽ habitationem, aliud quo nolunt expoliari. Et ſi hęc duo eſſent cõpoſsibilia, non eſſent contraria, & vnũ non retardaretur ab alio. Sed Apoſtolus oſtẽdit ea eſſe incõpoſsibilia, & quòd oportet, quod vnum vincat alterũ. Vnde circa hoc tria facit. Primò enim oſtendit incompoſsibilitatem dictorũ deſideriorũ. Secũdò interponit quandam probationem, ibi, *Per fidem enim, &c.* Tertiò oſtendit, quod horũ vincat, ibi, *Audemus autẽ, &c.* Incõpoſsibilitatem oſtẽdit cum dicit, *Audentes igitur, &c.* Audere, propriè eſt immiſcere ſe in pericula mortis, & nõ cedere propter timorẽ. Licet aũt ſancti naturaliter timeant mortem: tñ audent ad pericula mortis, & nõ cedũt timore mortis. Prouer. 28. Iuſtus quaſi leo cõfidens Eccl. 48. In diebus ſuis nõ pertimuit principem. *Et ſcientes.* ſ. ſumus hoc, quod confirmat in nobis audaciã, vt pro Chriſto mori non timeamus, quoniam, *Dum ſumus in hoc corpore mortali peregrinamur.* i. elõgamur *A Deo.* Pſal. Heu mihi, quia incolatus, &c. Peregrinamur, inquã, quia ſumus extra patriã noſtram, qui Deus eſt, alias nõ diceremur peregrinari ab eo. Et hoc non eſt ex natura noſtra, ſed ex eius gratia. Quòd autẽ peregrinamur à Dño probat, cùm dicit, *Per fidẽ enim ambulamus.* i. procedimus in vita iſta per fidem *Et non per ſpeciem.* i. non per perfectã viſionem. Fidei enim verbũ, eſt ſicut lucerna à qua illuminamur ad ambulãdũ in vita iſta. Pſal. Lucerna pedibus meis verbum, &c. In patria aũt non erit huiuſmodi lucerna, quia ipſa claritas Dei. i. ipſe Deus illuminabit illã. Et ideo tunc per ſpeciem. i. per eſſentiã videbimus eũ. Dicit autẽ, *Per fidem ambulamus*, quia fides eſt

de non

de nõ viſis. Eſt.n. fides ſubſtantia ſperandarum rerũ, argumentum nõ apparentiũ. Hebr.11. Quandiu aũt anima corpori mortali vnitur, non videt Deũ per eſſentiam. Exo.33. Non videbit me homo, &c. Vnde inquantum aſſentimus, credendo his, quæ nõ videmus, dicimur ambulare per fidẽ & non per ſpeciem. Sic ergo patet duorũ deſideriorum incompoſsibilitas: quia non poſſumus cũ hoc corpore ſuperindui cœleſtem habitationem, & probatio huius, quia per fidem ambulamus. Sequitur conſequenter victoria vnius deſiderij de duobus. ſ. deſiderium gratiæ, cũ dicit, *Audemus, &c.* Et debet reſumi ſcĩetes ſuprà poſitum, quia litera ſuſpenſiua eſt, vt dicatur ſic. Hoc, inquã, ſcientes quia dum ſumus in hoc corpore, &c. *Audemus & bonam voluntatem habemus*. Duo dicit quorum vnũ importat repugnãtiam, quam habet in volendo, quæ fit per timorẽ mortis. Vbi.n. non eſt timor, nõ eſt audacia. Nã ex appetitu naturę ſurgit timor mortis, ex appetitu gratiæ ſurgit audacia. Ideo dicit, Audemus. Aliud importat imperfectionẽ animi in deſiderando, quia niſi bene deſideraretur, non vinceretur timor mortis, cũ ſit valde naturalis. Et ideo non ſolũ oportet audere, ſed bonã voluntatem habere. i. cum gaudio velle. Licet enim ſm Philoſophũ, in actu fortitudinis non requiratur gaudiũ ad perfectionẽ virtutis ſicut in alijs virtutibus, ſed ſolum nõ triſtari: tñ quia fortitudo ſanctorũ perfectior eſt, non ſolum non triſtantur in periculis mortis, ſed etiam gaudent. Phil.1. Habens deſideriũ diſſolui, &c. Sed quid audemus? *Magis peregrinari à corpore*, per corporis diſſolutionem, quod eſt cõtra deſiderium naturę, *Et præſentes eſſe ad Dominum*. i. ambulare per ſpeciem, quod eſt deſideriũ gratiæ. Hoc deſiderabat. Pſal. qui dicebat, Sitiuit anima mea ad Deũ, &c. Et nota, 𝔮 hic concludit eadem duo, quæ propoſuit in principio ſuprà eo. c. ſ. quod ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quod idem eſt, quod hic dicit peregrinari à corpore, & 𝔮 habemus habitationẽ in cœlis non manufactã, & hoc quod idem eſt præſentes eſſe ad Deum. Cõfutatur per hęc verba error dicentium animas ſanctorũ decedentiũ nõ ſtatim poſt mortem deduci ad viſionem Dei & eius præſentiam, ſed morari in quibuſdam manſionibus vſq; ad diem iudicij. Nam fruſtrà ſancti auderent & deſiderarent peregrinari à corpore, ſi nõ eſſent præſentes ad Deum. Et ideo dicendũ eſt, quod ſancti ſtatim poſt mortem vident Deum per eſſentiam, & ſunt in cœleſti manſione. Sic ergo patet, 𝔮 præmiũ, quod ſancti expectant eſt ineſtimabile. Sequitur de præparatione ad præmiũ, quæ fit per pugnã contra tentationes & per exercitium bonorũ operum, & hoc eſt, quod dicit, *Ideo contendimus, &c.* Præparantur aũt ſancti ad hoc præmiũ tripliciter. ſ. placendo Deo. Secundo proficiendo proximo, ibi, *Scientes autem timorem Dei*. Tertiò abdicando à ſe carnales affectus, ibi, *Itaq; nos, &c.* Deo aũt placet reſiſtendo malis, & ideo dicit, *Ideo*, quia. ſ. totũ deſiderium noſtrũ eſt, quod ſimus præſentes Deo. *Contendimus*. i. cum conatu nitimur ſeu ſtudemus cũ pugna & lucta contra tentationes diaboli carnis & mundi. Luc.13. Contendite intrare per anguſtam portam, &c. *Placere illi*. ſcilicet Deo ad quem deſideramus eſſe præſentes, & hoc ſiue abſentes, ſiue præſentes illi ſumus: quia niſi ſtudeamus ei placere in vita iſta dum ſumus abſentes non poterimus ei placere, neceſſe ei præſentes in alia vita. Sapien.4. Placens Deo factus dilectus, &c. Conſequenter cùm dicit, *Omnes enim nos manifeſtari, &c.* ſubdit cauſam quare ſancti contendunt placere Deo, quę quidem cauſa ſumitur ex cõſideratione futuri iudicij, vbi nos omnes manifeſtari oportet. Ponit aũt Apoſtolus quinq; cõditiones futuri iudicij, Primò enim ponit ipſius vniuerſalitatem: quia nullus excipietur ab illo iudicio. Et ideo dicit, *Omnes nos*. i. omnes homines bonos & malos, magnos & paruos. Roma.14. omnes ſtabimus ante tribunal Chriſti. Apoc.20. Vidi mortuos puſillos & magnos ſtantes in conſpectu agni, &c. Sed cõtra hoc obijcitur dupliciter. Primò, quia videtur quod infideles non venient ad iudicium, nam qui non credit iam iudicatus eſt, vt dicitur Io. 3. Secundò, quia quidam erunt, ibi vt iudices. Matt.19. Sedebitis ſuper ſedes, &c. Nõ ergo oẽs erunt ante tribunal, vt iudicentur. Reſponſio, dicendũ quod in iudicio duo erunt. ſ. prolatio ſententiæ, & diſcuſsio meritorũ, & quantũ ad hoc nõ omnes iudicabuntur: quia illi qui totaliter abrenunciauerunt ſathanæ & pompis eius, & per omnia adhęſerunt Chriſto, non diſcutientur, quia iam dij ſunt. Illi vero in nullo adhęſerunt Chriſto, nec per fidem nec per opera ſimiliter nõ indigent diſcuſsione, quia nihil habent cum Chriſto: ſed illi qui cum Chriſto aliquid habent. ſ. fidem, & in aliquo receſſerunt à Chriſto, ſcilicet per mala opera & praua deſideria, diſcutientur de his, quæ contra Chriſtũ commiſerunt. Vnde quantũ ad hoc ſoli Chriſtiani peccatores manifeſtabuntur ante tribunal Chriſti. Item erit in iudicio prolatio ſententiæ, & quãtum ad hoc omnes manifeſtabuntur. Sed de pueris non videtur, quia dicitur vt referat vnuſquiſque propria corporis prout geſsit, ſed pueri nihil geſſerunt in corpore, ergo, &c. Sed hoc ſoluit Glo. quia nõ iudicabuntur pro his, quæ ipſi geſſerunt per ſe, ſed de his, quæ geſſerunt per alios dũ per eos crediderunt, vel nõ crediderunt, baptizati, vel non baptizati fuerũt. Vel damnabuntur pro peccato primi parentis. Secundo vero ponit iudicij certitudinem. In iudicio hominũ multi decipi poſſunt, dum quidam iudicãtur mali, qui tñ ſunt boni & ecõuerſo. Et huius ratio eſt, quia non manifeſtantur corda, ſed in illo iudicio perfectiſsima certitudo erit, quia erit ibi manifeſtatio cordium. Vnde dicit, *Manifeſtari*. 1. Cor. 4. Nolite ante tempus iudicare, &c. Tertio ponit iudicij neceſsitatẽ, quia nec per interpoſita perſonã, nec per contumaciam poterit quis effugere iudicium illud. Vnde dicit, *Oportet*. i. neceſſarium eſt. Iob.19. Scitote eſſe iudiciũ. Eccl. vlt. Cunctaquę fiunt adducet Deus, &c. Quartò ponit iudicis authoritatẽ. Vnde dicit, *Ante tribunal Chriſti*, vt. ſ. veniat ad iudicandum homines in eadem forma, in qua iudicatus eſt ab hominibus, vt exiſtẽs in forma humana videatur à bonis & malis. Mali enim non poſſunt videre gloriã Dei. Ioan.5. Poteſtatem dedit ei iudicium facere, &c. Tribunal autem dicit iudiciariam poteſtatem, & ſumptum eſt ab antiqua conſuetudine Romanorũ, qui elegerunt tres tribunos plebis, ad quorum officium pertinebat dijudicare exceſſus cõſulum & ſenatorũ, & loca iſtorũ vocabantur tribunalia. Quintò ponit iudicis æquitatem, quia ſm merita propria erũt præmia, vel pœnæ. Vnde dicit, *Vt referat vnuſquiſque, &c.* Roma.2. Reddet vnicuiq; ſm opera ſua. Et dicit, *Corporis*, non ſolũ pro his, quę fecit motu corporis, ſed pro his, quę mẽte geſsit, alias infideles nõ punirentur. Et ideo cùm dicit, *Corporis*, intelligendum eſt, id eſt pro his, quę geſsit dum vixit in corpore.

Iudicij futuri quinque conditiones.

Pueri, an ſint futuri in iudicio.

LECTIO TERTIA.

De Corinthiorum ſalute ſe ſolicitum dicit, quia charitas Chriſti eum vrget.

SCientes ergo timorem Domini, hominibus ſuademus, Deo autem manifeſti ſumus. Spero autem & in cõſcientijs veſtris manifeſtos nos eſſe. Non iterum commendamus nos vobis, ſed occaſionem damus vobis gloriãdi pro nobis: vt habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde. Siue enim mente excedimus, Deo: ſiue ſobrij ſumus, vobis. Charitas enim Chriſti vrget nos æſtimãtes hoc: quoniam ſi vnus pro omnibus mortuus eſt, ergo omnes mortui ſunt. Et pro omnibus mortuus eſt Chriſtus, vt & qui viuunt iam non ſibi viuant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit.

Oſtenſo qualiter ſancti ſe præparant ad præmiũ æternæ gloriæ placendo Deo: hic oſtendit cõſequenter quomodo præparãt ſe ad hoc proficiendo proximo. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit ſolicitudinem ſuam quam habet de ſalute proximorum. Secundò vero huius ſolicitudinis cauſam aſsignat, ibi, *Charitas Chriſti, &c.* Circa primum tria facit. Primò ponit curam quam habet de ſalute proximorum perſuadendo eis. Secundò excludit quandam falſam ſuſpitionem, ibi, *Nõ iterum nos, &c.* Tertiò oſtendit, quod etiam in modo docendi proximorum vtilitatem intendat, ibi, *Siue enim mente, &c.* Circa primũ duo facit. Primò ponit ſtudium ſuum de vtilitate proximorũ. Secundò manifeſtat hoc, ibi, *Deo autem, &c.* Dicit ergo, Dico 𝔮 oportet nos manifeſtari ante tribunal, &c. Et hæc conſideratio inducit homines ad timendũ iudicium. Et ideo dicit, *Scientes ergo timorem Domini*, id eſt, quam purè & caſtè timendus ſit Dñs Ieſus Chriſtus, *Suademus hominibus*, vt timeãt & credant. Iob.13. Cõſiderans eum timore ſolicitor. Hier.10. Quis nõ timebit te ò rex gentiũ. Eſa.8. Dñm exercituũ ipſum ſanctificate, &c. Sed quia aliquis poſſet dicere, quod non ex conſcientia bona, ſed ex commodo ſuo ſuadebat hominibus.

hominibus. Et ideo manifeſtat hoc eſſe falſum duplici teſtimonio. ſ. Dei. Vnde dicit, *Deo autem manifeſti ſumus*. ſ. ex timore Dei loquimur. Deus.n. videt intentionē cordis noſtri. Hier.17. Prauum eſt cor hominis & inſcrutabile & quis cognoſcet illud? Ego Dñs, &c. Io.2. Ipſe ſciebat, &c. Item teſtimonio conſcientiarum ipſorū. Vnde dicit, *Spero autē in conſcientijs veſtris,&c*. Et verè ſpero, quia ſic me exhibui, vt vos ſcire poſsitis nos eſſe probatos: & firmiter hoc tenere,& ſi nō confiteamini ore: ſuprà.4. Cōmendantes noſmetipſos ad omnē conſciētiam,&c. Conſequenter, quia poſſent credere, q̃ hoc dixerit Apoſt. ad cōmendationem propriam, remouet hanc ſuſpitionem falſam, dicens, *Non iterum nos commendamus vobis*. i. non dicimus hoc ad commendationē noſtram, vt quaſi iterū velimus nos commendare: ſuprà enim. 3. & etiam. 1. Cor.3. aliqua dixerat ad commendationē ſuam. Et ideo dicit, *Iterū*: Infrà.10. Nō enim,qui ſeipſum commendat,&c. Sed hoc dicimus propter vtilitatem veſtram. q. d. *Damus vobis occaſionē gloriādi*. i. materiam gloriandi. Pſeudo enim per elationem gloriabantur, dicentes ſe fuiſſe doctos ab Apoſtolis, qui fuerunt à Dño. ſ. à Petro & Iacobo, qui erant columnæ fidei detrahentes in hoc Apoſtolo, quaſi non fuerit cū Domino Ieſu,& volētes eius doctrinā deſtruere. Vt ergo & Corinthij haberent in quo gloriarentur contra ipſos pſeudo.ſ. de gratia Apoſtolo data, & vt eos refellant, & nō ſeducantur ab eis: ideo dicit hoc. Vnde ſubdit, *Vt habeatis ad eos*. i. cōtra eos,vel ad eos reprimēdos quid poſsitis dicere. Ad eos dico, *Qui in facie gloriantur*, & nō in corde. Quod tripliciter exponitur ſic, *In facie gloriantur*. i. exterioribus obſeruantijs legalibus,quia ad literā docebant ſeruare legalia. Et in corde.i. in virtute Chriſti,quę eſt in corde,quia in ſpiritualibus, ſicut Apoſt. qui in virtute Chriſti dicebat, Mihi aūt abſit gloriari,&c. Itē in facie gloriabantur. i. in conſpectu hominū,ſicut hypocritæ faciunt, & nō in corde. i. in teſtimonio cōſcientiæ,ſicut Apoſtolus. Vnde dicit, Gloria noſtra hæc eſt,&c. Vel in facie gloriātur, quia aliqua prætendebant exterius, quæ tñ non ita ſentiebant interius in corde. ſ. quod dicebāt ſe doctos ab Apoſtolis, & ſequerentur eorum doctrinam quam nitebantur deſtruere. Patet ergo qualiter Apoſtolus in docēdo, proximorum ſalutem procurabat. Sequitur videre quomodo ipſorum ſalutē procurabat etiam in modo docendi. Vnde dicit, *Siue enim mente, &c*. Quod exponitur dupliciter: vno modo ſic, vt Apoſt. dicat ſe excedere quādo loquitur eis commendando ſe ſobrium eſſe, qñ loquitur de cōmendatione propria, ſm hoc dicit, Quocunque modo doceamus, vel eſt honor dei, vel vtilitas proximi, quia ſi excedimus mente. i. commendamus nos Deo. ſ. eſt,id eſt ad honorē Dei,vel de ſeruando iudicio Dei: ſiue ſobrij ſumus. i. non alta dicamus de nobis. Hoc eſt vobis.i. ad vtilitatem veſtram. Sed aliter & eſt magis literalis ſenſus,. Dico q̃ *Damus vobis occaſionem gloriādi* pro nobis, quia nos in omnibus, quæ facimus,& etiā in modo faciendi intendimus bonū veſtrum. Vnde ſciendum,quod Apoſtoli ſunt medij inter Deum & populum. Deut.5. Ego ſequeſter medius fui,&c. Oportebat ergo, q̃ haurirent à Deo,quod effunderēt populo. Et ideo neceſſarium erat,quod quandoq; eleuarent ſe per cōtemplationē in Deū ad percipiēdū cœleſtia, quandoq; conformarent ſe populo ad tradendum, quæ à Deo perceperant, & hoc totum in eorum vtilitatem cedebat. Et ideo dicit, *Siue enim excedimus mente*.i. eleuamur ad hoc,quod percipiamus dona gratiarum,& hoc, *Vt Deo*. ſ. vniamur, quod fit per exceſſum rerum temporalium. Pſal. Ego dixi in exceſſu meo. Dyoni. Eſt.n. extaſim faciens diuinus amor,&c. *Siue ſobrij ſumus*, id eſt commenſuremus nos vobis tradendo diuina præcepta. Hoc eſt vobis, id eſt ad vtilitatem veſtram. Sobrietas.n. idem eſt, q̃ commēſuratio. Bria enim in Græco idem quod menſura. Hæc ſobrietas non opponitur ebrietati,quæ eſt de vino, quę ad bella trahit in terra, ſed opponitur ebrietati, quæ eſt à ſpiritu ſancto, quæ rapit hominē ad diuina,de qua dicitur Can.5. Bibite amici & inebriamini chariſsimi. Nam illa. ſ. ſobrietas eſt propter vtilitatem proximi: ſed hęc ebrietas eſt propter amorem Dei. Huiuſmodi autem deſcenſus ſignat' eſt per deſcenſum angelorū per ſcalam quā vidit Iacob. Gen.28. Io.1. Videbitis cœlum apertum,&c. Cōſequenter cùm dicit, *Charitas autem Chriſti,&c*. Subiungit Apoſtol' cauſam prēmiſſę ſolicitudinis, quæ quidem eſt charitas Chriſti. Circa hoc autem duo facit. Primò oſtendit ſe vrgeri à charitate Chriſti ad procurandam ſalutem proximorū. Secundò oſtendit vnde prouocetur charitas chriſti in ipſo, ibi, *Æſtimātes hoc,&c*. Dicit ergo. Dico quod ſiue excedimus deo, ſiue ſobrij ſimus vobis eſt ad vtilitatem veſtrā. Et huius cauſa eſt,quia, *Charitas Chriſti vrget nos*, ad hoc. Et dicit, *Vrget*, quia vrgere idē eſt, quod ſtimulare.q. d. Charitas Chriſti quaſi ſtimulus ſtimulat nos ad faciendum ea,quæ charitas imperat,vt ſcilicet procuremus ſalutem proximorum. Hic eſt effectus charitatis. Romano.8. Qui ſpiritu Dei aguntur, id eſt agitantur, &c. Can.8. Lampades eius,vt lampades ignis,&c. Vnde autē proueniat iſte ſtimulus charitatis,oſtendit conſequenter ſubdens, *Æſtimantes hoc, quoniā ſi vnus, &c*. Et primò affirmat rationem huius. Secundò exponit, ibi, *Et pro omnibus mortuus eſt,&c*. Dicit ergo, Dico q̃ omnia pro vobis facimus,quia, *Vrget nos charitas Chriſti*,quia æſtimamus, quod ſi vnus. ſ. Chriſtus pro omnibus mortuus eſt, quod etiam nos ita viuamus, id eſt ad vtilitatem veſtram, quod etiā nobis mortui ſimus, id eſt nihil curemus de nobis,ſed de Chriſto & de his,quæ Chriſti ſunt. Et hoc eſt, q̃ dicit, Si vnus. Roma.5. Cōmendat Deus ſuam charitatem in nobis, &c. 1. Pet. 2. Chriſtus paſſus eſt pro nobis, &c. Quod ergo infertur, *Ergo omnes mortui ſunt*, exponitur tribus modis. Primò vt dicatur, *Omnes mortui ſunt*, morte peccati in Adam. Non enim eſſet neceſſarium, quod Chriſtus pro omnib' moreretur, niſi omnes mortui fuiſſent morte peccati in Adam. 1. Cor.15. Sicut in Adam omnes,&c. Secundo vt dicatur, *Omnes mortui ſunt*. ſ. veteri vitæ. Chriſtus enim mortuus eſt ad delenda peccata. Ergo omnes debent mori veteri vitæ.ſ. peccati,& viuere vita iuſtitię. Roma.6. Quòd enim mortuus eſt peccato,&c. ita & vos æſtimate vos mortuos eſſe,&c. Tertiò & magis literaliter. Ergo mortui ſunt omnes, i. ita debet ſe quilibet reputare ac ſi eſſet mortuus ſibiipſi. Col.3. Mortui eſtis,&c. Et hūc modum exponit cōſequenter cum dicit. Et pro omnibus mortuus eſt Chriſtus. 1. Io.2. Mortuus eſt, vt viuamus chriſto. Vnde ſubdit, *Vt & qui viuit*. ſ. vita naturali, *Iam nō ſibi viuat*, id eſt non propter ſeipſum & propter bonum ſuum tantū, *Sed ei qui pro ipſis mortuus eſt & reſurrexit*. ſ. Chriſto, id eſt totam vitā ſuam ordinet ad ſeruitiū & honorē Chriſti. Gal. 2. Viuo ego iam non ego,&c. Eccle. 29. Gratiam fideiuſſoris tui ne obliuiſcaris,&c. Et horum ratio eſt, quia vnuſquiſq; operam ſumit regulam operis ſui à fine. Vnde ſi Chriſtus eſt finis vitæ noſtræ: vitam noſtrā debemus regulare, non ſm voluntatem noſtram, ſed ſm voluntatem Chriſti. Sic enim & Chriſtus dicebat. Ioan.6. Deſcendi de cœlo, non vt facerem volūtatem meam, &c. Nota autem, quod duo dicit ſcilicet, quod mortuus eſt chriſtus & quod reſurrexit pro nobis: vbi duo exigūtur à nobis. Quia enim mortuus eſt pro nobis, & nos debemus mori nobiſipſis. i. pro ipſo abnegare noſipſos. Vnde dicebat. Luc.9. Qui vult venire poſt me abneget ſemetipſum, &c. Quod idem eſt ac ſi diceret, moriamur ſibi ipſi. Quia vero Chriſtus reſurrexit pro nobis, & nos debemus ita mori peccato, & veteri vitæ, & nobiſipſis, quod tamē reſurgamus ad nouā vitam Chriſti Rom.6. Quomodo Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate, &c. Et propter hoc Dominus non dixit ſolum, abneget ſemetipſum & tollat crucē ſuam, ſed addidit & ſequatur me, ſcilicet in nouitate vitæ proficiendo in virtutibus. Pſal. Ibunt de virtute in virtutem,&c.

LECTIO QVARTA.

Præparatio ad gloriam ponitur, per carnalium affectuum abdicationem.

I*Taque nos ex hoc neminem nouimus ſecundū carnem. Et ſi cognouimus ſecundum carnem Chriſtum, ſed nunc iam nō nouimus. Si qua ergo in Chriſto noua creatura, vetera tranſierunt, ecce facta ſunt omnia noua.*

Poſito quomodo ſancti pręparant ſe ad ſuſceptionē gloriæ cœleſtis placendo Deo, & proficiendo proximo. Hic conſequenter oſtendit quō præparant ſe ad hoc idē abdicando à ſe carnalē affectū. Et circa hoc tria facit. Primò ponit abdicationē carnalis affectus. Secundò excludit inſtantiam, ibi, *Et ſi cognouimus,&c*. Tertiò cōcludit intentū, ibi, *Si qua ergo in Chriſto,&c*. Dicit ergo primò. Ex quo ergo à Deo

à Deo certi ſumus de gloria æterna, ita ꝙ *Nos ex hoc neminem*, ſecundũ carnem, *Nouimus*. Vbi nota, ꝙ ſecundũ carnem eſt quædã determinatio, & poteſt dupliciter exponi, ſm quod dupliciter conſtructio fieri poteſt. Vno modo, vt ly, *Secundũ carnem*, conſtruatur cum hoc accuſatiuo neminem, & ſic exponit Glo. Neminem ſm carnem, id eſt carnaliter viuentẽ appobamus. Ex quo.n. quilibet debet mori, non approbamus eũ, qui carnaliter viuit. Et hoc modo accipitur caro. Ro.8. Vos autem in carne nõ eſtis, &c. Alio modo, neminem ſm carnẽ, id eſt ſecundum carnales legis obſeruantias, viuentem, nouimus. i. approbamus. Et hoc modo accipitur caro. Phil.3. Qui confidunt in carne, id eſt in carnalibus legis obſeruantijs, &c. Tertiò, *Neminẽ ſecundum carnem*, i. ſecundũ carnis corruptionem, *Nouimus*. i. reputamus. Licet enim fideles adhuc carnẽ corruptibilem, gerant, tamẽ in ſpe iã habent corpus incorruptibile. Vnde non reputant ſe ſecundum ꝙ modo carnem corruptibilem habent, ſed ſm quod habituri ſunt corpus incorruptibile. Hoc modo accipitur caro.1. Corin.15. Caro & ſanguis regnũ Dei non poſsidebunt. Alio modo poteſt cõſtrui, vt ly, *Secũdum carnem*, conſtruatur cum hoc verbo, nouimus. Et ſic eſt ſenſus. Dico ꝙ ex quo nõ debemus nobis viuere, ſed ei qui pro nobis mortuus eſt: itaque nos ex hoc neminẽ ſecundum carnẽ nouimus, id eſt nõ ſequimur in aliquo carnalem affectum, nec aliquem hoc modo reputamus. Et hoc modo accipitur. Deuter. 33. Qui dixerit patri ſuo & matri neſcio vos, &c. Et ſic ly, *Secũdum carnẽ*, refertur ad cognoſcentem, ſed in prima expoſitione referebatur ad cognitũ. Quia vero aliquis poſſet dare inſtantiam de Chriſto, quod ſaltem cognouiſſet eum ſecundũ carnẽ. Ideo conſequenter hoc remouet, dicens, *Quod ſi cognouimus, &c.* Circa quod ſciendum eſt, ꝙ Manicheus adducebat verba iſta pro ſe in fulcimentũ ſui erroris. Ipſe enim dicebat Chriſtum nõ habuiſſe verum corpus, nec fuiſſe ex ſemine Dauid natũ. Et ſic Auguſtinus dicit in lib. contra Fauſtum, Si quis contra eum allegaret verbum Apoſtoli ad Rom. 1. Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſm carnem. & illud.1. Timo. 3. Et manifeſtè magnum eſt pietatis ſacramentũ, quod manifeſtatũ eſt in carne, &c. &.2. Timo.2. Memor eſto Dñm Ieſum Chriſtũ reſurrexiſſe à mortuis ex ſemine Dauid, &c. Reſpondebat, ꝙ Apoſtolus aliquãdo fuerat huius opinionis. ſ. quod fuiſſet ex ſemine Dauid, & quod verũ corpus habuiſſet, ſed poſtea hãc opinionẽ mutauit & correxit ſe hic. Vnde dicebat, *Et ſi cognouimus ſecundũ carnem Chriſtum*. i. ſi fuerimus aliquãdo huiꝰ opinionis, ꝙ Chriſtus habuiſſet veram carnem, *Sed nunc iam non nouimus*. i. modo mutauimus illam opinionẽ & non credimus ita. Quod quidẽ dupliciter improbat Augu.1. quia de eo, quod falſò puramꝰ, nullus dicit, nouimus, ſed opinamur. Cũ ergo Apoſtolus vtatur hic hoc verbo, cognouimus: videtur ꝙ non aliquãdo falſò putauerit. Secũdò quia ſuprà Apoſtolus dicit, Neminem nouimus ſecundum carnẽ. Si ergo verũ eſſet, quod dicit Manichęus, Apoſtolꝰ nullum cognoſceret habere verum corpus, quod eſt falſum. Eſt ergo falſum, quod Manichęus dicit. Et ideo aliter exponendum ſm veritatẽ & dupliciter. Vno modo vt ſumatur hic caro, pro corruptione carnis.1. Cor.15. Caro & ſanguis, &c. Et tuc eſt ſenſus. *Et ſi cognouimus aliquando Chriſtum ſecundũ carnem*. i. habere eũ in carnẽ corruptibilem ante paſsionem, *Sed nunc iam nõ nouimus*. ſ. eum habere carnẽ incorruptibilem, quia Rom. 6. dicitur, Chriſtus reſurgens ex mortuis iam nõ moritur, &c. Alio modo ſm Glo. vt ly, *Si aliquando ſecundũ carnem Chriſtum cognouimus*, referatur ad ſtatum Pauli ante cõuerſionẽ ad Chriſtũ. Quod vero ſequitur, *Sed nunc iã non nouimus*, referatur ad ſtatũ eius poſt conuerſionem. Et ſic eſt ſenſus. Et ego & alij Iudæi infideles aliquando, id eſt ante conuerſionẽ meam, cognouimus Chriſtum ſm carnem. i. ſecundum quod carnaliter opinati ſumus de Chriſto. ſ. eũ eſſe tantũ hominem, & quod venit tãtum ad carnales obſeruantias legis, *Sed iam*. i. poſtquam conuerſus ſum, *Non nouimus*. i. hæc opinio ceſſauit, immo credo, quod ſit verus Deus, & quod non ſit colendus per carnales obſeruantias. Vnde dicebat. Gal.5. Si circuncidimini, Chriſtus nihil vobis proderit. Poteſt & aliter exponi, vt hoc quod dicit, *Et ſi cognouimus, &c.* Dicat Apoſtolꝰ in perſona omniũ Apoſtolorum Chriſti, & ſic videtur reſpondere vltimæ expoſitioni huius, quod dicitur, *Neminem cognouimus*. Vnde ſciendum eſt, quod Auguſt. exponens illud Io.16. Expedit vobis, vt ego vadam. Vbi ratio Dñi ad hoc ſubditur. Si enim non abiero paracletus non veniet ad vos, dicit, quod hoc ideo erat, quia diſcipuli carnaliter amantes Chriſtũ afficiebantur ad ipſum, ſicut carnalis homo ad carnalem amicum: & ſic non poterant eleuari ad ſpiritualẽ dilectionem, quæ etiã pro abſente multa facit pati. Vt ergo radicaretur in eis affectus ſpiritualis, qui eſt à ſpiritu ſancto, & ceſſaret carnalis, dixit eis Dñs, Pax vobis, &c. Hoc ergo Apoſtolus in perſona omnium diſcipulorum cõmemorans dixit, Et ſi cognouimus, id eſt adhæſimus Chriſto aliquando. ſ. quando nobiſcum erat præſentia corporali ſm carnẽ, id eſt ſecundum carnalem affectum: ſed iam nõ nouimus. i. iam iſte affectus ceſſauit à nobis per ſpiritũ ſanctum, qui datus eſt nobis. Cõſequenter cũ dicit, *Si qua igitur in Chriſto, &c.* Ex præmiſsis concludit quendam effectũ eſſe conſecutum ſcilicet nouitatis in mundo, & ideo dicit, *Si qua igitur*, i. ſi aliqua *In Chriſto*, i. in fide Chriſti, vel per Chriſtum *Noua creatura eſt facta*. Gal.5. In Chriſto Ieſu neque præputium neq; circuncíſio, &c. Vbi notandum, ꝙ innouatio per gratiam dicitur creatura. Creatio enim eſt motus ex nihilo ad eſſe. Eſt autẽ duplex eſſe, eſſe naturæ & eſſe gratiæ. Prima creatio facta fuit qua creaturæ ex nihilo productæ ſunt à Deo in eſſe naturæ, & tũc creatura erat noua, ſed tamẽ per peccatũ inueterata eſt. Tren.3. Vetuſtam fecit pellem meã, &c. Oportuit ergo eſſe nouam creationem, per quam producerentur in eſſe gratię, quę quidem creatio eſt ex nihilo, quia qui gratia carent, nihil ſunt.1. Cor.13. Si nouerim myſteria omnia, &c. charitatem aũt non habeam, &c. Iob.18. Habitent in tabernaculo illius ſocij eius, qui non eſt, id eſt peccati. Aug. Peccatum enim nihil eſt & nihil fiunt homines cum peccant. Et ſic patet, ꝙ infuſio gratiæ eſt quædam creatio. Si ergo aliqua creatura facta eſt noua per ipſum, vetera trãſierunt ei. Hoc quidem ſumptũ eſt, Leui.26. vbi dicitur, Nouis ſuperuenientibus vetera proijcietis. Ex quo ſic argumentauerunt. Si omnia noua facta ſunt & ſecundũ legem nouis ſuperuenientibus vetera ſunt proijcienda, ergo ſi qua creatura eſt, *Vetera trãſierunt ei*. id eſt tranſire debent ab eo, vetera autem, quæ tranſire debent ſunt legalia. Rom.7. Seruiamus in nouitate ſpiritus, & nõ in vetuſtate literæ. Item errores gentilium. Eſa.26. Vetus error abijt. Item corruptiones peccati. Ro.6. Vetus homo noſter, &c. Quibus quidem in nobis tranſeuntibus, virtutes cõtrariæ his vitijs debent in nobis innouari. Apocal.21. Et dixit, qui ſedebat in throno, Ecce noua facio omnia.

LECTIO QVINTA.

Omnia à Deo proficiſci deſcribit, & eius beneficio fieri, ideo Chriſti legatione Apoſtolos fungi oportet.

OMnia autem ex Deo, qui nos reconciliauit ſibi per Chriſtum: & dedit nobis miniſterium recõciliationis. Quoniam quidem Deus erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi, non reputans illis delicta ipſorum, & poſuit in nobis verbum reconciliatonis. Pro Chriſto ergo legatione fungimur, tanquã Deo exhortante per nos. Obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo. Eum qui nõ nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit: vt nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo.

Poſtquam Apoſtolus in ſuperioribus tractauit de præmio ſanctorum & de præparatione ad ſuſceptionem eius. Hic cõſequenter agit de cauſa vtriuſq;. Et circa hoc tria facit. Quia primò oſtendit authorem omnium prędictorum eſſe Deum. Secũdò cõmemorat beneficiũ à Chriſto collatum, ibi, *Qui reconciliauit, &c.* Tertiò beneficij vſum, ibi, *Pro Chriſto ergo legatione*. Dicit Ergo, Dixi ꝙ intendimus ſalutẽ proximorum, & vetera tranſierunt, ſed hæc omnia ſunt nobis ex Deo patre. Vt ex Deo authore. Rom.11. Ex ipſo, & in ipſo, & per ipſum ſunt omnia. Iac. 1. Omne datũ optimum, &c. Sequitur beneficium ſuſceptum à Deo, ibi, *Qui recõciliauit, &c.* Vbi primò ponit ipſum beneficiũ collatũ. Secũdò exponit, ibi, *Quoniã quidẽ Deus, &c.* Commemorat autẽ duplex beneficium per Chriſtũ collatum. Vnũ commune, aliud ſpeciale. Cõmune quidem toti mondo. ſ. reconciliationis ad Deum, & hoc eſt, quod dicit, Qui ſcilicet Deus pater, *Reconciliauit*, i. pacificauit, *Nos ſibi*, & hoc, *Per Chriſtum*, id eſt per incarnatum verbum. Homines enim erant inimici dei propter peccatum, Chriſtus autem hanc inimicitiã abſtulit de medio ſatisfaciens pro peccato.

Et fecit

Et fecit concordiam. Col. 1. Pacificans per ſanguinē crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cœlis, &c. Et ideo dicit per Chriſtum. Roma. 5. Reconciliati ſumus deo per mortem, &c. Speciale autē beneficium eſt Apoſtolis collatum ſcilicet, ꝙ ipſi ſint miniſtri huius reconciliationis. Vnde dicit, *Et dedit nobis*, Apoſtolis vicarijs Chriſti, *Miniſteriū*, huius *Reconciliationis*: ſuprà. 3. Miniſtros nos elegit, &c. Pſal. Suſcipiant montes, id eſt Apoſtoli, pacem populo, ſcilicet à Dño. Conſequenter cùm dicit, *Quoniam, &c.* Exponit quæ dixit. Primò primum. Secundò ſecundū, ibi, *Poſuit in nobis, &c.* Dicit ergo, Dico ꝙ deus recōciliauit nos ſibi, & hoc modo. Inimicitiæ enim inter deum & hominem erant propter peccatum, vt dictum eſt, ſm illud Eſa. 59. Peccata veſtra diuiſerūt, &c. Deſtructo ergo peccato per mortem Chriſti, inimicitiæ iam ſolutæ ſunt. Et hoc eſt, quod dicit, *Quoniam quidem Deus erat in Chriſto*, per vnitatē eſſentiæ. Ioan. 14. Ego in patre & pater in me eſt. Vel Deus erat in Chriſto per Chriſtum, *Mundum ſibi reconcilians*. Roma. 5. Reconciliati ſumus Deo, &c. Et hoc, *Nō reputans illis delicta ipſorum*. i. non habens in memoria illorum delicta tam actualia, ꝙ̃ originalia ad puniendum, pro quibus Chriſtus plenè ſatisfecit. Et ſecundum hoc dicitur nos reconciliaſſe ſibi, inquantum non imputat delicta noſtra nobis. Pſal. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum. Conſequēter cùm dicit, *Et poſuit in nobis, &c.* Exponit ſecundū ſcilicet de beneficio Apoſtolis collato, quaſi dicat. Hoc modo dedit nobis miniſterium reconciliationis, *Qui poſuit in nobis verbum reconciliationis*. i. dedit virtutem & inſpirauit in cordibus noſtris: vt annuntiemus mundo hanc reconciliationem eſſe factam per Chriſtum. Et hoc faciendo inducimus homines, vt conforment ſe Chriſto per baptiſmū. Hier. 1. Ecce dedi verba mea. Conſequenter cùm dicit, *Pro Chriſto ergo legatione, &c.* Oſtendit vſum beneficij, Et primò quantum ad ſecundum beneficiū collatum Apoſtolis. Secundò quantū ad primum collatum omnibus, ibi, *Obſecramus pro Chriſto, &c.* Dicit ergo. Ex quo Deꝰ poſuit verbum recōciliationis debemus eo vti. Et hoc eſt ergo, quod *Fungimur legatione pro Chriſto*. id eſt ſumus legati Chriſti. Ephe. 6. Pro quo legatione fungimur in catena iſta, &c. Et idoneitas ad hāc legationem eſt nobis ex virtute Dei, quæ eſt in me. Et ideo dicit, Tanquā Deo exhortante per nos, quia Deus, qui in nobis loquitur, dat nobis idoneitatem ad hanc legationem. Matt. 10. Nō vos eſtis, qui loquimini, &c. infrà. 13. An experimentū quæritis eius, qui in me, &c. Cōſequenter cùm dicit, *Obſecramus, &c.* Subdit quantum ad vſum primi beneficij. Et primò inducit ad vſum. Secūdò oſtendit vnde adſit nobis facilitas ad ipſum vſum, ibi, *Eum qui non, &c.* Dicit ergo, Ex quo deus fecit reconciliationem, & nos ſumus legati Dei in hoc, *Obſecramus, &c.* Blandè alloquitur cum poſſet imperare. 2. Ti. vlt. Argue, obſecra, increpa, &. Ad Phile. Poteſtatem habens imperādi, &c. Obſecramus, inquam pro Chriſto. i. propter amorem Chriſti, *Reconciliamini Deo*. Videtur autem hoc eſſe contrarium ei quod dicit, ꝙ Deus reconciliauit nos ſibi, Si ergo ipſe reconciliauit, quid neceſſe eſt, vt nos reconciliemus, iam enim reconciliati ſumus. Ad hoc dicendū, quod Deus reconciliauit nos ſibi: vt cauſa efficiens. ſ. ex parte ſua: ſed vt ſit cauſa meritoria, oportet etiā ꝙ fiat reconciliatio ex parte noſtra. Et hoc quidem in baptiſmo & in pœnitentia, & tunc ceſſamus à peccatis: Vnde autem adſit nobis huiuſmodi facultas reconciliandi Deo oſtendit ex hoc. ſ. ꝙ dedit nobis poteſtatē iuſtè viuēdi qua poſſumus abſtinere à peccatis, & hoc faciendo reconciliamur Deo. Et ideo dicit, *Eum qui non, &c.* Quaſi dicat. Bene poteſtis recōciliari, quia Deus. ſ. pater, *Eum*, ſcilicet Chriſtum. *Qui nō nouerat peccatum*. 1. Pet. 2. Qui peccatum non fecit, &c. Ioan. 8. Quis ex vobis arguet me, &c. *Pro nobis fecit peccatū*. Quod tripliciter exponitur. Vno modo, quia conſuetudo veteris legis eſt, vt ſacrificium pro peccato peccatum nominetur. Oſeæ. 4. peccata populi mei comedent. i. oblata pro peccato. Tūc eſt ſenſus. Fecit peccatum. i. hoſtiā, vel ſacrificiū pro peccato. Alio modo, quia peccatū aliquando ſumitur pro ſimilitudine peccati, vel pro pœna peccati. Roma. 8. Miſit Deus filiū ſuum in ſimilitudinē peccati, &c. id eſt de ſimilitudine peccati damnauit peccatū. Et tunc eſt ſenſus. *Fecit peccatum*, i. fecit eum aſſumere carnem mortalem & paſſibilē. Tertio modo, quia aliquādo dicitur hoc eſſe hoc, vel illud, nō quia ſit: ſed quia opinatur homines ita eſſe. Et tūc eſt ſenſus. *Fecit peccatum*, id eſt fecit eum reputari peccatorem. Eſa. 53. Cū iniquis reputatus eſt. Et hoc quidem fecit, *Vt nos efficeremur iuſtitia*, id eſt, vt nos qui peccatores ſumus, efficeremur non ſolum iuſti, imo ipſa iuſtitia. i. iuſtificaremur à Deo, vel iuſtitia, quia non ſolum nos iuſtificauit, ſed etiā voluit, ꝙ per nos alij iuſtificarentur. Iuſtitia dico Dei, non noſtra. Et in Chriſto. i. per Chriſtum, vel aliter, vt ipſe Chriſtus dicatur iuſtitia. Et tunc eſt ſenſus, vt nos efficeremur iuſtitia, id eſt vt inhæreremus Chriſto per amorē & fidem, qui Chriſtus eſt ipſa iuſtitia. Dicit autem, *Dei*, vt excludat iuſtitiam hominis, quæ eſt, qua homo confidit de proprijs meritis. Rom. 10. Ignorantes Dei iuſtitiā, &c. In ipſo. ſ. Chriſto, id eſt per Chriſtum, quia ipſe factus eſt nobis iuſtitia. 1. Cor. 1.

Chriſtum peccatū feciſſe, quomodo intelligitur.

CAPUT. VI. LEC. I.

Miniſtros Chriſti tam ad intrinſecas, cum ad extrinſecas hortatur virtutes, ne Apoſtolatus miniſterium ludibrio daretur gentibus, ſed quibuslibet eſſent omniū exēplar virtutum, ſicut diſpenſatores decet miniſteriorum Dei.

ADiuuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Ait enim, tempore accepto exaudiui te: & in die ſalutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis. Nemini dantes vllam offenſionem, vt non vituperetur miniſteriū noſtrum, ſed in omnibus exhibeamus noſmetipſos ſicut Dei miniſtros, in multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus, in anguſtijs, in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs.

Suprà Apoſtolus cōmendauit miniſteriū Apoſtolatus: hic cōſequenter ipſum miniſteriū ſibi cōmiſſum ad vtilitatem ſubditorum exequitur. Et circa hoc duo facit. Primò hortatur eos in generali ad omnia, quæ cōmuniter ſunt neceſſaria ad bonā vitam. Secundò hortatur eos de quodam ſpeciali ſuffragio, fiēdo ſanctis in Hieruſalem, & hoc. 8. ca. ibi, *Notum autē vobis facimus fratres, &c.* Circa primū autem duo facit. Primò hortatur eos ad bona præſentia. Secundò commendat eos de bonis in præterito factis, & hoc. 7. ca. ibi, *Has igitur habentes promiſſiones, &c.* Circa primū tria facit. Primò hortatur in generali, quod gratia Dei non vtantur in vanū. Secundò oſtendit gratiā Dei eis eſſe collatam, ibi, *Ait enim tempore accepto, &c.* Tertiò docet eos in ſpeciali modū vtendi dicta gratia, ibi, *Nemini dantes vllam offenſionem, &c.* Dicit ergo primò. Ex quo facultas adeſt nobis ad bene operādum, & hæc eſt gratia dei, nos autē ad hoc pro Chriſto legatione fungimur. Ideo, *Adiuuantes* nos. ſ. prædicationibus, exēplis & exhortationibus. Prouerb. 18. Frater qui adiuuatur à fratre, &c. Vel, *Adiuuātes*, ſcilicet Deū. 1. Cor. 3. Adiutores Dei ſumus. Sed contrà Eſa. 40. Quis adiuuit ſpiritum Dñi, &c. Non ergo bene dicitur, Adiuuātes Deū. Reſponſio, ꝙ iuuare Deū poteſt intelligi, vel ei vires miniſtrare ad aliquid agendum, & ſic nullus iuuat Deum nec iuuare poteſt. Vel eius mandatum exequi, & ſic ſancti homines deū iuuare dicūtur exequendo eius mandata. Nos inquam, ſic iuuantes, *Hortamur vos*. Ro. 12. Qui exhortatur, &c. Hoc. ſ. exhortamur, *Ne in vacuum gratiā Dei recipiatis*. q. d. Ne receptio gratiæ ſit vobis inutilis & vacua. Quod tunc contingit, qn̄ ex perceptione gratiæ quis nō ſentit fructū. Qui quidem duplex eſt. ſ. remiſsio peccatorū: Eſa. 27. Hic eſt omnis fructus, &c. Et vt homo iuſtè viuendo perueniat ad gloriā cœleſtem. Rom. 6. Habetis fructū veſtrū. Quicunq; ergo gratia percepta nō vtitur ad vitandum peccata, & conſequendum vitam æternam, hic gratiā Dei in vanum recipit. Phil. 2. Non in vacuū cucurrit, &c. Et ne aliquis dubitaret de perceptione huius gratiæ à deo, ideo conſequenter Apoſtolus probat eos iam recepiſſe gratiā hanc, vel paratam habere ad recipiendum, dicens, *Ait enim, tempore, &c.* Et circa hoc duo facit. Primò inducit authoritatē prophetæ. Secundo inductam adaptat ad propoſitū, ibi, *Ecce nunc tēpus, &c.* Dicit ergo primò. Dico quod paratis vos ad fructuoſè percipiendū gratiam, quæ vobis eſt collata, vel parata. Ait enim Dñs per Eſa. 49. *Tempore accepto, &c.* Circa quod ſciendum eſt, ꝙ Dñs dicitur facere nobis gratiā, vel exaudiendo nos in petitionibus noſtris, vel iuuando in operationibus noſtris, ſed exaudit, vt percipiamus quod petimus. Iac. 1. Si quis

indiget

indiget ſapientia poſtulet, &c. Adiuuat, vt perficiamus, quod operamur. Pſal. Niſi quia Dñs adiuuit me, &c. Et hæc duplex eſt gratia præueniens.ſ.& cooperãs, vel ſubſequens, quę quidẽ neceſſaria eſt nobis ad obtinendũ. Et primò gratiam præuenientem quã optare debemus, vt ſimus accepti à deo, Pſal. Pro hac orabit ad te omnis ſanctus. Et quantum ad hoc dicit, *In tempore accepto*, id eſt acceptionis & gratificationis, hoc enim tempore accepto fit, quod gratis fit. Rom.4. Beatitudinẽ hominis cui Deus accepto fert iuſtitiam, &c. *Exaudiui te*, id eſt acceptaui te. Vel, *Tempore accepto*, id eſt in tempore gratiæ. Et hoc modo gratia præueniens dicitur illa per quam liberamur à peccatis. Gratia vero ſubſequens dicitur per quam virtutes nobis ex perſeuerantia in bono cõferuntur. Secundò neceſſaria eſt nobis gratia cooperans & hanc petebat. Pſal. Et miſericordia eius ſubſequatur me, &c. Et quantum ad hoc dicit, *In die ſalutis adiuui te.* Tempus enim ante Chriſtũ nõ fuit dies, ſed nox. Rom. 13. Nox præceſsit, &c. Sed tempus Chriſti dicitur dies & non ſolum dies, ſed dies ſalutis. Ante enim nõ erat ſalus, quia nullus ad finem ſalutis perueniebat. ſ. ad viſionem dei, ſed modo quando iam nata eſt ſalus in mũdo, homines ſalutem ſequuntur. Mat.1. Vocabis nomen eius Ieſum. Ipſe enim ſaluum faciet populum, &c. 1. Pet.4. Operamini veſtram ſalutem. Et hoc fit auxilio gratiæ cooperãtis qua per noſtra opera peruenimus ad vitã æternã. Phil.2. Deus eſt qui operatur, &c. Cõſequenter authoritatem inductã adaptat ad propoſitum dicens, *Ecce nunc, &c.* Quaſi dicat. Hæc quæ dixit Dñs de tempore gratiæ per prophetam implentur modo, quia *Ecce nunc tempus acceptabile*, i. gratificationis per quam exaudimur à Deo, quia iam venit plenitudo tẽporis. ſ. incarnationis Chriſti. Gal.4. Et hoc quantum ad primam partẽ authoritatis. Pſal. Tempus beneplaciti Deus. *Ecce nunc dies ſalutis*, in quo. ſ. adiuti gratia cooperante poſſumus operari ad conſequendũ ſalutẽ æternam. Io. 9. Me oportet operari, &c. Gal. 6. Dum tempus habemus, &c. Conſequenter cum dicit, *Nemini dãtes, &c.* Docet modũ vtẽdi gratia eis collata. Et primò in generali, qualiter. ſ. in vacuũ non recipiatur. Secũdò in ſpeciali, ibi, *In multa patientia, &c.* Dicit ergo, Sic vtendum eſt gratia, vt, *Dantes nemini vllam offenſionem.* Nam gratia ad duo datur. ſ. ad vitandũ mala, & ad operandũ bona. Et ideo duo docet, vt. ſ. vitemus mala, & quantum ad hoc dicit, *Nemini dantes, &c.* Quod poteſt dupliciter exponi. Vno modo, vt referatur ad Apoſtolos. q.d. Nos adiuuantes vos exhortamur. Nos dico nemini vllam dantes offenſionem, quia ſi per malam vitã aliquos offenderemus, vituperaretur miniſterium noſtrum, & contemneretur prædicatio noſtra. Roma. 1. Nomen Dei per vos blaſphematur. Gregorius, Cuius vita deſpicitur reſtat, vt eius prædicatio contemnatur. Vnde publicus & famoſus peccator cauere debet ſibi ne prædicet, alias peccat. Pſal. Peccatori autẽ dixit Deus, &c. Alio modo, vt referatur ad ſubditos. q. d. Hortamur vos ne in vacuũ, &c. Vos dico, *Nemini dantes vllam, &c.* i. non facientes aliquid vnde alij ſcandalizentur. 1. Cor. 10. Sine offenſione eſtote, &c. Rom.14. Non ponatis offendiculum, &c. Et ratio huius eſt, *Vt non vituperetur, &c.* 1. ita, irreprehenſibiliter vos habeatis, vt, *Miniſterium noſtrum*, id eſt apoſtolatus noſter nõ vituperetur. Quãdo enim ſubditi malè ſe habent, vituperiũ eſt prælatis. 1. Pet. 2. Conuerſationem veſtram inter gentes, &c. Vel, *Vt nõ vituperetur* commune *Miniſterium*, quo ad vos & nos, qui ſumus miniſtri Dei. Nos dico ſumus miniſtri Dei ad exequendum voluntatem eius in nobis & in alijs. Sed vos ad exequendũ voluntatem eius in vobis tantum. Eſa. 61. Vos ſacerdotes Dñi vocabimini, &c. Conſequenter cũm dicit, *Sed in omnibus exhibeamus, &c.* Docet eos modũ vtendi perceptã gratia quantum ad bona operanda. Dicit ergo, nemini demus vllam offenſionem, *Sed exhibeamus nos*, & vos opere, & ſermone in omnibus, quæ ad virtutes pertinent tales, quales debent eſſe miniſtri Dei, vt ſcilicet conformemur nos Deo faciendo eius voluntatem. Eccl.10. Secundum iudicem populi, ſic & miniſtri eius. 1. Cor.4. Sic nos exiſtimet homo, vt miniſtros, &c. Conſequenter cũm dicit, *In multa patientia, &c.* Oſtendit in ſpeciali quomodo nos debemus exhibere ſicut Dei miniſtros in vſu gratiæ collatæ. Et hoc quantum ad tria. Primò quantum ad exteriorem operationem. Secundò quantum ad maiorem deuotionem, ibi, *Os noſtrũ patet, &c.* Tertiò quantum ad infidelium vitationem, ibi, *Nolite iugũ ducere, &c.* Circa primum tria facit, ſecundum tria in quibus conſiſtit operatio exterior. Primò enim conſiſtit in ſufferentia malorum. Et quantum ad hoc dicit, *In multa patientia, &c.* Secundò in operatione bonorum, & quãtum ad hoc dicit, *In caſtitate, &c.* Tertiò in mutua cooperatione bonorum ad mala, & quantum ad hoc dicit, *Per arma iuſtitiæ, &c.* Eſt ergo neceſſaria in malis ſuſtinẽdis virtus patientiæ. Vnde dicit, *In multa patientia, &c.* Vbi tria facit. Primò inducit ad patientiã. Et hoc quia in Pſal. legitur, Bene patientes erunt, vt annuntient. Et quantũ ad hoc dicit, *In multa patientia.* Prou.19. Doctrina viri per patientiam noſcitur. Luc.21. In patientia veſtra poſsidebitis animas veſtras. Dicit in multa, id eſt propter multas tribulationes, quę occurrunt. Secundò oſtendit materiam patientiæ in generali: & hoc dupliciter, ſcilicet in superuentione malorum. Vnde dicit, *In tribulationibus.* Roma. 12. In tribulatione patientes. Act.14. Per multas tribulationes, &c. Et in defectu neceſſariorum. Vnde dicit, *In neceſsitatibus.* ſ. eorum, quæ ſunt neceſſaria ad vitam. Pſal. De neceſsitatibus, &c. Tertiò oſtendit materiam patientiæ in ſpeciali. Et primò in his, quæ pertinent ad tribulationes, quæ ſunt voluntariæ, & hoc quantũ ad tribulationes, quæ pertinent ad animam, & ſic dicit, *In anguſtijs.* ſ. cordis quando ſcilicet ſic arctatur aduerſis, vt non pateat via euadendi. Heb.11. Anguſtiati, afflicti, &c. Item inquantum ad tribulationes, quę ſunt in corpore, & ſic dicit, *In plagis*, ſ. illatis ab alijs. *Et carceribus.* Act. 16. Cum multas plagas ei intuliſſent, &c. infrà. 11. In carceribus abundantius, in plagis ſuprà modũ, &c. *In ſeditionibus*, ſcilicet totius populi commoti. Act. 19. Periclitamus argui ſeditionis hodiernæ, &c. Secũdo in his, quæ pertinẽt ad neceſsitates. Neceſsitas autem aliquando eſt voluntaris. Et ſic dicit, *In laboribus*, propria manu operando apud Corinthios, quia auari erant, ne eos grauaret ſumptibus. Et apud Theſſaloni. quia erant otioſi, vt daret exemplum exercitij. Act.11. Ad ea quę mihi opus erãt, &c. *In vigilijs*, propter prædicationes i infrà, 11. In vigilijs, in ieiunijs aliquando volũtarijs, aliquãdo inuoluntarijs propter penuriam, 1. Cor. 9. Caſtigo corpus meum, &c. Sed contra eſt, quod dicitur. Matt. 11. Iugum meum ſuaue eſt. Hic vero dicitur in tribulationibus multis, &c. Non ergo ſuaue, ſed grauiſsimum. Reſpõdeo, hęc ſunt in ſeipſis aſpera, ſed propter amorem & interiorem feruorem ſpiritus dulcorantur. Vnde Auguſt. Omnia grauia & immania, facilia & propè nulla facit amor.

LECTIO SECVNDA.

Præparat Corinthios ad ea, quę pertinent ad perfectionem virtutũ, tum cordis, tum oris, tum operis.

IN caſtitate, in ſcientia, in longanimitate, in ſuauitate, in ſpiritu ſancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma iuſtitiæ à dextris & à ſiniſtris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam, & bonam famam: vt ſeductores, & veraces: ſicut qui ignoti, & cogniti: quaſi morientes, & ecce viuimus: vt caſtigati, & nõ mortificati: quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes: ſicut egentes, multos autem locupletantes: tanquam nihil habentes, & omnia poſsidentes.

Poſitis his, quæ pertinent ad tolerantiã malorum, ponit conſequenter ea, quæ pertinent ad obſeruantiã bonorum. Bonitas aũt operis conſiſtit in tribus. In perfectione virtutum, & hoc pertinet ad cor. In veritate locutionis: & hoc pertinet ad os. In virtute operis: & hoc pertinet ad opus.

Primò ergo oſtẽdit Apoſtolus qualiter ſe habeant in his, quę pertinẽt ad perfectionẽ virtutũ, quæ cõſiſtũt in corde. Secundò in his, quæ ad virtutem oris, ibi, *In verbo veritatis.* Tertiò in his, quę pertinẽt ad perfectionẽ operis, ibi, *In virtute Dei.* Circa primũ ponit quatuor virtutes. Et primò virtutem caſtitatis, quę maximũ locum tenet in virtute temperantiæ, & quantũ ad hoc dicit, *In caſtitate*, ſcilicet mentis & corporis. Vbi notandũ eſt, ꝙ immediatè poſt multos labores, vigilias & ieiunia, ſubdit de caſtitate, & qui vult habere virtutẽ caſtitatis, neceſſe habet laboribus dari, vigilijs inſiſtere, & macerari ieiunijs, 1. Cor. 9. Caſtigo corpus meum & in ſeruitutẽ redigo, &c. Heb.12. Pacem ſequimini, &c. Si autẽ quæratur, quare nõ facit mentionẽ de alijs virtutibus, niſi ſolũ de tẽperantia. Dicendũ eſt, ꝙ ſic facit. ſed implicitè, quia hoc, quod dicit, In multa patiẽtia, in tribulatio-

bulationibus, &c. pertinet ad virtuté fortitudinis, hoc vero quod dicit, Per arma iuſtitię, pertinet ad virtuté iuſtitię. Secundò ponit virtuté ſcientię. Vnde dicit, *In ſcientia*. Et ſi quidem ſcientia referatur ad ſcientiã qua aliquis ſcit bene cõuerſari in medio nationis prauæ & peruerſæ, ſic refertur ad virtuté prudentiæ. Si vero ſcientia referatur ad certitudinem, qua fideles certi ſunt de his, quæ pertinét ac cognitionem dei, ſic pertinet ad virtuté fidei. Et vtraq; neceſſaria eſt Chriſtianis: quia ſine ſcientia primo modo, ſiue ſecũdo modo accepta homines de facili ruunt in peccatis. Eſa. 5. Propterea captiuus ductus eſt populus meus, quia non habuit ſcientiã. Hier. 3. Dabo vobis paſtores iuxta cor meũ. Tertiò ponit virtuté ſpei. Vnde dicit, *In longanimitate*, quæ pertinet ad perfectionem ſpei. Nihil aũt aliud eſt longanimis, quam qui arduum aliquod ex ſpe ſemper ac diu dilatum patienter expectat, & hoc à ſpiritu ſancto. Gal. 5. Fructus autem ſpiritus, charitas, &c. Longanimitas, &c. Coloſ. 1. In omni patientia & longanimitate. Quarto ponit virtutem charitatis. Charitas aũt duo habet. ſ. effectũ exteriorem & interiorem. Sed in effectu exteriori, habet ſoanitatem ad proximũ. Non enim cõuenit, quod aliquis non ſit ſuauis ad eos quos diligit. Et ideo dicit, *In ſuauitate*, id eſt dulci cõuerſatione ad proximos, vt ſcilicet blãdi ſimus. Prouerb. 11. Qui ſuauis eſt viuit in moderationibus, &c. Eccle. 6. Verbum dulce multiplicat amicos, &c. Sed non in ſuauitate mundi, ſed in ea, quæ cauſatur ex amore dei. ſ. ex ſpiritu ſancto, & ideo dicit, *In ſpiritu ſancto*. i. quã ſpiritus ſanctus cauſat in nobis. Sap. 12. O quã bonus & ſuauis, &c. In effectu autẽ interiori habet veritatem abſque fictione, vt. ſ. non prætendat exterius contrariũ eius, quod habet interius. Et ideo dicit, *In charitate nõ ficta*. 1. Ioan. 3. Nõ diligamus verbo neq; lingua, ſed &c. Col. 3. Super omnia charitatem habẽtes. Et huius ratio eſt, quia vt dicitur. Sap. 1. ſpiritus ſanctus diſciplinæ effugiet fictum. Cõſequenter oſtendit quomodo ſe habeant in his, quæ pertinent ad veritatem oris, vt ſcilicet ſint veraces. Et ideo dicit, *In verbo veritatis*. ſ. vera loquendo & prædicando. Quomodo aũt ſe habeant in perfectione operis, ſubdit, dicens, *In virtute Dei*, id eſt non in operibus noſtris confidamus, ſed ſolum in virtute dei, & non in propria. 1. Cor. 4. Regnũ dei non eſt in ſermone, &c. Conſeqnenter cùm dicit, *Per arma iuſtitiæ, &c.* Oſtẽdit qualiter ſe habeant in operatione bonorum & malorum, inter bona & mala, proſpera & aduerſa, & hoc pertinet ad virtutem iuſtitiæ. Et primò oſtendit hoc in generali. Secundò exponit in ſpeciali. Dicit ergo primò, quod exhibeamus nos ſicut dei miniſtros in multa patientia. Et quod plus eſt, *Per arma iuſtitiæ*. Vbi ſciẽdũ eſt, quod iuſtitia ordinat, & facit hominem tenere locum ſuum, *A dextris*, id eſt in proſperis: vt ſcilicet noo eleuetur, *Et à ſiniſtris*, id eſt in aduerſis, vt ſcilicet, noo deijciatur. Philip. 4. Vbiq; eſt in omnibus, &c. ſcio abuodare, &c. conſequenter hoc exponit per partes proſperorũ, & aduerſorũ, dicẽs, *Per gloriam, &c.* Vbi ſciendũ eſt, quod in rebus temporalibus proſperitas, vel aduerſitas in tribus cõſiſtit. In ſuperbia vitæ, in cõcupiſcentia carnis, in cõcupiſcentia oculorũ. Iuxta illud. 1. Ioan. 2. Omne, quod eſt in mundo aut eſt cõcupiſcẽtia carnis, &c. Et hæc proſequitur ordine ſuo, quia primò dicit quomodo ſe habeant in aduerſis & proſperis, quæ pertinent ad ſuperbiam vitæ, dicens, *Per gloriam, &c*, Secundò quomodo ſe habeant in his, quæ pertinent ad cõcupiſcentiã carnis, ibi, *Quaſi morientes, &c.* Tertiò quomodo ſe habeant in his, quæ pertinent ad cõcupiſcentiam oculorum, ibi, *Sicut egẽtes, &c.* Sunt autem duo, quæ ad ſuperbiam pertinẽt ſcilicet ſublimitas ſtatus, & operum. Et ideo dicit, *Per gloriam*, id eſt per ſtatum excellentiæ quaſi dicat, Exhibeamus nos dei miniſtros ſcilicet per dei gloriã, id eſt in proſperitate, Eſa. 23. Dñs exercituum cogitauit, &c, Et quod Apoſtoli glorioſi appareãt, patet Act. 14. Quòd Paulus & Barnabas credebantur eſſe dij. *Et ignobilitatem*, quæ eſt in ſiniſtris, quaſi dicat, nec in gloria eleuemur, nec ſi cõtemptibiles ſumus, deijciamur. 1. cor. 1. Ignobilia huius mundi elegit deus, &c, Quantum ad famam operum dicit, *Per infamiam & bonã famam*, Vbi ſciendum eſt, quod ſicut Greg. dicit, Homo non debet ex ſe dare cauſam infamiæ ſuæ, ſed potius debet procurare bonam famam, iuxta illud Eccle. 41. curã habe de bono nomine, & hoc propter alios, quia oportet nos bonum teſtimonium habere ad eos, qui foris ſunt. 1. Timo. 3. Si vero contingat aliquem incurrere in infamiam iniuſtè, non debet eſſe ita puſillanimis, vt propter hoc derelinquat iuſtitiã. Si vero ſit in bona fama apud infideles, non debet tamen ſuperbirè, ſed debet inter vtrũque medio modo incedere, conſequẽter exponit iſta duo, quæ poſuit, Et primò quam infamiam habuerũt, & oſtendit, quod magnam, quia, *Vt ſeductores, &c.* Quaſi dicat. A quibuſdam habemur, vt ſeductores, à quibuſdam vero habemur, *Vt veraces*. Nec mirum, quia etiam de chriſto, alij dixerunt, quia bonus eſt, alij vero, quod non, ſed ſeducit turbas, vt dicit. Ioan. 7. Secundò oſtendit quomodo fuerunt glorioſi & ignobiles, quia ſicut ignoti & cogniti, id eſt approbati à bonis, & incogniti. i. deſpecti à malis. 1. cor. 4. Tanquam purgamenta, &c. conſeqnenter proſequitur ea, quæ pertinent ad concupiſcentiã carnis. Et ponit tria, quæ concupiſcit caro. Primò enim concupiſcit longam vitam, & quantum ad hoc dicit, *Quaſi morientes*, id eſt, licet exponamur periculis mortis, infrà. 11. In mortibꝰ frequẽter, &c. tamen, *Ecce viuimus*, virtute & fide. Et ideo Abacuc. 2. Iuſtus ex fide viuit. Pſal. Non moriar, ſed viuam, &c. Secundò concupiſcit incolumitatem & quietem. Et quantum ad hoc dicit, *Vt caſtigati & non mortificati*, quaſi dicat, licet diuerſis flagellis caſtigemur à dño, non tamen tradit nos morti. Pſal. caſtigans caſtigauit me dominus, &c. 2. Timo. 3. Omnes, qui piè volunt, &c. Tertiò cõcupiſcit gaudium & iocunditatem, & quãtum ad hoc dicit, *Quaſi triſtes ſemper autem gaudentes*: quia licet in exterioribus, & quæ ad carnem ſunt patiuntur triſtitiam, & amaritudinem t interius tamen continuum gaudium habemus, quod creſcit in nobis ex conſolationibus ſpiritus ſancti, & ſpe remunerationis æternæ. Iac. 1. Omne gaudium exiſtimate, &c. Io. 16. Triſticia veſtra vertetur in gaudium, &c. conſequenter proſequitur de his, quæ pertinent ad concupiſcentias oculorum. Et circa hoc ponit duo, quorum vnũ eſt in comparatione ad alios: & ſecundũ hoc proſperum in diuitijs, eſt quod homo abundet, ita quod poſsit alijs miniſtrare de diuitijs ſuis. Siniſtrum autem in hoc eſt, quod homo ſit ita pauper quod oporteat eum ab alijs mendicare. Et ideo dicit, quod in his temporalibus ſumus, *Sicut egẽtes*, id eſt ab aliis accipientes, ſed tamen quantum ad ſpiritualia, ſumus, *Multos locupletantes*, & nõ dicit omnes, *Quia non ſunt* omnes locupletari parati. Prouer. 13. Eſt quaſi pauper cum in multis diuitijs ſit. Secundũ eſt in comparatione ad ſeipſos, & ſm hoc proſperum in diuitijs eſt multa poſsidere, ſiniſtrum autem, vt nihil penitus habeat. Et quantum ad hoc dicit, quod in exterioribus ſunt, *Tanquã nihil habentes*, ſcilicet, in tẽporalibus, quia omnia dimiſerunt propter chriſtum. Matt. 16. Si vis perfectus eſſe, vade, & vende omnia quę habes, &c. Sed interius & in ſpiritualibus, *Omnia poſsidentes*, ſcilicet, per interiorem magnitudinem cordis. Et hoc ideo eſt, quia ipſi viuebant, non ſibi, ſed Chriſto. Et ideo omnia, quę ſunt Chriſti reputabant, vt ſua. Vnde cum Chriſto omnia ſint ſubiecta, omnia poſsidebant & omnia tendebant in eorum gloriam. Ioſuæ. 1. Et omnem locum quem calcauerit pes veſter, vobis tradam. Nota autem circa præmiſſa, quod Apoſtolus vtitur in pręmiſsis miro modo loquendi. Nam ipſe quaſi ſemper ponit vnum contra vnum, & temporale contra ſpirituale, ſed tamen in temporalibus ſemper addit quandam conditionen, puta, vt, ſicut, quaſi, tanquam, ſed in oppoſito ſpirituali, nihil addit. cuius ratio eſt: quia temporalia ſiue ſint mala, ſiue bona, ſiue tranſmutabilia & apparentia, habent tamen ſimilitudinem, vel boni, vel mali. Et ideo dicit, Vt ſeductores, & quaſi ignoti, quia nõ erant in rei veritate ſic, ſed in opinione hominum, & ſi erant tranſitoria, erant bona aut mala, Bona autem ſpiritualia exiſtentia ſunt & vera, & ideo non addit eis conditionem aliquam.

LECTIO TERTIA.

Inſtruit Corinthios de vſu gratiæ, ſemetipſum exemplar ponens, eoſque Dei viui templum appellans.

OS noſtrum patet ad vos, ò Corinthij, cor noſtrum dilatatum eſt. Non anguſtiamini in nobis, anguſtiamini autẽ in viſceribus veſtris, Eandem autẽ habentes remunerationem (tanquam filijs dico) dilatamini & vos. [1]*Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate? aut quæ ſocietas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio*

Chriſti

Chriſti ad Belial? Aut quæ pars fidelis cū infideli? Quis autem conſenſus templo Dei cum idolis? Vos enim eſtis templum Dei viui: ſicut dicit Deus, quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorū, & ſeparamini, dicit dominus: & immundum ne tetigeritis: & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias dicit Dominus omnipotens.

Poſtquā Apoſtolus docuerat vſum gratię collatæ quantum ad bonas operationes exteriores, Hic conſequenter inſtruit eos circa vſum prædictum quātum ad interiorem deuotionem, quæ conſiſtit in lætitia cordis, quæ latitudinem cordis cauſat. Et circa hoc tria facit. Primo enim exhibet ſe eis in exemplum latitudinis. Secūdò oſtendit, quod ab ipſo non habent contrarium exemplum, nec poſſunt accipere, ibi, *Nō anguſtiamini in nobis, &c.* Tertiò exhortatur eos ad cordis latitudinē, ibi, *Eandem habētes, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit ſignum latitudinis cordis. Secundò ponit ipſam latitudinē cordis quam habebat Apoſtolus, ibi, *Cor noſtrū dilatatū eſt, &c.* Signū autem latitudinis eſt os latū, quia os immediatè adhæret cordi. Vnde quę per os exprimimus ſunt expreſſa ſigna cōceptionū cordis. Mat. 12. Ex abūdantia cordis os loquitur. Et hoc eſt, quod dicit, *Os noſtrū patet ad vos.* Os enim clauſum eſt aliquādo, tunc. ſ. qn̄ ea quæ ſunt in corde non patent exterius, ſed apertum & patens eſt, qn̄ ea quę in corde ſunt manifeſtantur. Iob. 3. Poſt hæc aperuit &c. Mat. 5. Aperiens os ſuum &c. Et ne hoc videatur pertinere ad vitium vanitatis, quia manifeſtat ſe, ſubdit rationē dicens, *Ad vos.* i. propter vtilitatem veſtram manifeſtamus vobis ſecreta cordis noſtri. 1. Cor. 10. Non quærens quod mihi vtile ſit &c. Cauſa autē huius dilatationis procedit ex dilatatione & latitudine cordis. Et ideò dicit, *Cor noſtrum dilatatum eſt, &c.* Prouer. 21. Exaltatio oculorū dilatatio eſt cordis. Cor autem aliquando eſt ſtrictum tunc, ſcilicet quando comprimitur & concluditur in modico, ſicut cum quis non curat niſi de terrenis & contemnit cæleſtia non valens ea intellectu capere. Aliquando aūt eſt latum, tunc. ſ. quādo quis magna appetit & deſiderat: & talis erat Apoſtolus, qui non reputans ea quæ videntur deſiderabat cęleſtia. Et ideo dicit, *Cor noſtrū dilatatū eſt.* i. ampliatū ad magna appetenda. Conſequenter oſtēdit quod nō habēt ab Apoſtolo contrariū exemplū dicens, *Nō anguſtiamini, &c.* q. d. Ex quo oſtendimus vobis latitudinem cordis noſtri nō habetis à nobis exemplū, nec cauſam vnde anguſtiamini. Sed ſi hoc facitis, tunc quidem anguſtiamini, ſed nō ex nobis, imo ex viſceribus veſtris. i. ex vobis. Vbi ſciendum eſt ꝙ anguſtiari, idem eſt quod includi in aliquo, vnde non patet alius aditus euadendi. iſti autē erant ſeducti adeò à pſeudo, quod non credebant poſſe ſalutem conſequi, niſi in obſeruantijs legalibus. Et ideò efficiebantur ſerui cum eſſent liberi ſm̄ fidem Chriſti. Vnde anguſtiatio huius ſeruitutis non proueniebat eis ab Apoſtolo, ſed ex viſceribus eorum, id eſt ex duritia cordium ipſorum. Lucæ. 23. Nolite flere ſuper &c. Conſequenter hortatur eos ad latitudinem cordis, dicens, *Eandē autē habentes, &c.* q. d. ſi aliquando decepti à pſeudo anguſtiati eſtis, non omnino remaneatis in anguſtiatione. Imo ſtudeatis habere latū cor ſicut nos habemus quia eandem habebitis remunerationē quam nos habemus. Et ideo dicit, *Eandē remunerationem habentes.* ſ. ſicut & nos. ſuprà. 1. Sicut eſtis ſocij paſſionum &c. Tanquam filijs, non inimicis, dico vobis vel tanquam filijs Dei. q. d. *Eādem remunerationem habētes*, quam filij Dei. ſ. hæredes vitæ ęternæ. Rom. 8. *Si* filij & hæredes, *Eandem*, inquam, *Habentes remunerationem dilatamini & vos.* i. habeatis cor magnum & liberū libertate ſpiritus quæ eſt in fide Chriſti & nō coanguſtiamini in ſeruitute obſeruantiæ legalis. Conſequenter cùm dicit, *Nolite iugum ducere, &c.* docet eos vſum collatæ gratiæ quantum ad infideliū vitationem. Et circa hoc duo facit. Primò ponitur Apoſtoli exhortatio. Secundò exhortationis ratio, ibi, *Quæ enim participatio, &c.* Tertiò rationē huius authoritate cōfirmat, ibi, *Vos enim eſtis templum Dei &c.* Dicit ergo, *Nolite iugum ducere, &c.* Vbi eſt ſciendum quod iugū dicitur omne illud quod ligat plures ad aliquid faciendum. Vnde quia aliqn̄ aliqui conueniunt ad faciendum aliquid boni quod eſt ex Deo, & aliqui ad faciendum aliquid mali quod eſt ex diabolo. Ideò dicitur iugum Dei & iugum diaboli. Iugū quidem Dei eſt ipſa charitas, quæ ligat hominem ad ſeruiendum Deo. Mat. 10. Tollite iugū meum &c. Iugum vero diaboli eſt ipſa iniquitas, quæ ligat ad malum & ad malè faciendū. Eſa. 9. Iugum oneris eius. Hoc ergo dicit, *Nolite iugum ducere*, i. nolite communicare in operibus infidelitatis cum infidelibus. Et hoc propter duo. Primò quia aliqui erant inter eos, qui reputabantur ſapientiores, non abſtinentes ab idolotitis: & ex hoc ſcandalizabant inferiores. Alij autē erant qui communicabant cum Iudæis in traditionibus ſeniorum. Vnde Apoſtolus hortatur eos cùm dicit, *Nolite, &c.* vt non communicent cum Iudæis in traditionibus legis, neque cum Gentibus in cultu idolorū. Vtriq; enim infideles ſunt. Rationē autem huius aſſignat dicens, *Quæ enim participatio, &c.* Quæ ſumitur ex diſtinctione duplici. Vna diſtinctio eſt quantum ad cauſam, ſed alia eſt quantum ad ſtatum. Diſtinctio quātum ad cauſam duplex eſt. ſ. quantum ad cauſam habitualem & quantum ad cauſam efficientem. Cauſa autem habitualis eſt duplex. Vna quantum ad effectum, & hoc eſt quod dicit, *Quæ enim participatio iuſtitiæ, &c.* quaſi dicat. Nō debetis iugum ducere cum infidelibus quia alius habitus eſt in vobis, alius in illis: in vobis quidem eſt habitus iuſtitiæ: in illis verò eſt habitus iniquitatis. Maxima autē iuſtitia eſt reddere deo quod ſuum eſt, & hoc eſt colere ipſum. Vnde cum vos colatis Deū, eſt in vobis habitus iuſtitiæ: Summa autē iniquitas eſt auferre Deo quod ſuum eſt, & dare diabolo. Eſa. 1. Iniqui ſunt cœtus veſtri. Hiere. 23. Quid paleis ad triticum? Alia cauſa habitualis eſt quantum ad intellectum, & hæc diſtinctio eſt, quia fideles ſunt illuminati lumine fidei, ſed infideles ſunt in tenebris errorum. Et quantum ad hoc dicit, *Aut quæ ſocietas luci ad tenebras.* q. d. non eſt cōueniens ꝙ eis communicetis, quia nō eſt aliqua ſocietas conueniens, quia vos eſtis lux per ſcientiam fidei. Ephe. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino &c. Illi verò tenebrę ſunt per ignorantiam. Prou. 4. Viam impiorum tenebroſa &c. Vnde dn̄s à principio diuiſit lucem à tenebris, vt dicitur Gene. 1. Quātum verò ad cauſam efficientem, dicit, *Quæ autē conuētio Chriſti ad Belial?* q. d. Vos eſtis ſerui Chriſti, & membra eius. 1. Cor. 12. Vos eſtis corpus Chriſti, illi autem ſunt membra diaboli. Et dicitur diabolus Belial abſque iugo, quia noluit ſubijci iugo Dei. Hiere. 2. A ſeculo fregiſti &c. Quòd autē non poſſit eſſe conuentio Chriſti ad Belial, patet ex verbis Chriſti. Io. 14. Venit princeps mundi huius &c. Et etiam ex verbis diaboli. Mat. 8. Quid nobis & tibi Ieſu &c. Alia diſtinctio eſt quantum ad ſtatum fidei, & hoc quantum ad duo: ſcilicet quātum ad ſtatum fidei, & ſm̄ hoc dicit, *Aut quæ pars eſt fidelis, &c.* q. d. non eadem eſt pars vtriuſque, quia pars fidelis eſt ipſe Deus quem habet præmium, & vt finem ſuæ beatitudinis. Pſal. Dominus pars hæreditatis meæ &c. Sed pars infidelis ſunt bona terrena. Sap. 2. Hæc eſt ſors noſtra &c. Matt. 24. Diuidit eum & partem &c. Item quantum ad ſtatum gratiæ, & ſm̄ hoc dicit, quis autem conſenſus &c. q. d. Non eſt aliqua conuenientia templo Dei & idolis. Vnde vos eſtis templum Dei per gratiā. 1. Corin. 3. Templum Dei &c. & 6. Neſcitis qm̄ membra veſtra templum ſunt &c. Non debetis ergo communicare cum infidelibus qui ſunt templa idolorum. Sed notādum quod dn̄s prohibet per Ezechielem quod in templo dei nō colantur idola. Ezech. 16. Multò ergo magis prohibentur homines, quorum animæ ſunt templum dei ne violent illa per participationem idolorum. 1. Cor. 3. Si quis templum Dei violauerit &c. Cōſequenter cùm dicit, *Vos enim eſtis, &c.* Confirmat rationem propoſitam per authoritatem. Et circa hoc duo facit. Primò enim cōfirmat quod induxit ratione ammonitionis. Secūdò verò confirmat ipſam ammonitionem, ibi, *Propter quod exite, &c.* Circa primū duo facit. Primò reſumit quod probare intendit. Secundò verò inducit authoritatem ad propoſitū, ibi, *Sicut dicit dominus quoniam, &c.* Dicit ergo. Rectè dicō ꝙ non eſt conſenſus templo Dei cum idolis, id eſt nō debetis cū eis participare quia vos eſtis templum dei viui, & non mortui ſicut idolatræ. ad hoc probandum adducit authoritatem probās hoc ipſum per vſum templi: vſus enim templi eſt vt deus habitet in eo. Nam templum eſt locus Dei ad inhabitādum ſibi conſecratus.

Iugū Dei, & iugum diaboli.

Belial quid.

conſecratus. Pſal. Dominus in templo ſancto ſuo &c. Quæ quidem authoritas ſumitur ex Leui. 26. quæ talis eſt, Ponã tabernaculum meum in medio veſtri &c. In qua authoritate quatuor tangit quantũ ad hunc vſum pertinet. Primũ pertinet ad gratiam operationum: quod eſt Deũ eſſe in aliquo per gratiam. Et hoc eſt quod dicit, *Inhabitabo in eis*. ſ. in ſanctis per gratiam excolens eos, licet autẽ Deus in omnibus rebus dicatur eſſe per præſentiam, potentiã & eſſentiam, non tamẽ dicitur in eis inhabitare, ſed in ſolis ſanctis per gratiam. Cuius ratio eſt, quia Deus eſt in omnibus rebus per ſuam actionem inquantum cõiungit ſe eis vt dans eſſe, & cõſeruans in eſſe. In ſanctis aũt eſt per ipſorum ſanctorum operationem qua attingunt ad Deum, & quodam modo comprehendunt ipſum, quæ eſt diligere & cognoſcere. Nam diligens & cognoſcens dicitur in ſe habere cognita & dilecta. Secundum pertinet ad gratiam cooperantem, quo ſcilicet proficiunt ſancti auxilio Dei, & quantum ad hoc dicit, *Inambulabo in eis*. i. promouebo eos de virtute in virtutem. Nam hic profectus ſine gratia Dei eſſe non poteſt. 1. Cor. 15. Gratia Dei ſum id ꝙ ſum. Nam ſicut gratia operans facit nos eſſe aliquid in eſſe iuſtitiæ, ita & gratia cooperãs facit nos in ipſo eſſe proficere. Tertium pertinet ad Dei beneficium, & hoc vel protectionis per prouidentiam, & hoc tangit dicens, *Ego ero illorũ Deus*. i. prouidentia mea protegã eos. Pſal. Beatus populus cuius dominus &c. Vel beneficium remunerationis, vt ſic dicatur, Ero illorũ Deus. i. dabo eis meipſum in mercedem. Gene. 15. Ego ero merces tua &c. Et Hebr. 11. Non cõfunditur deus eorum vocari Deus. Quartum pertinet ad debitum cultũ & ſeruitium ſanctorum, & quantum ad hoc dicit. Et ipſi erunt mihi in populũ. i. me colent & mihi obediẽt vt mei, & non alterius. Pſal. Nos autem populus eius & oues, &c. Vel poſſunt ad præſentiam corporalem referri, & tunc exponitur ſic, Quoniam inhabitabo in illis per carnis aſſumptionem. Ioan. 1. Verbum caro factũ eſt &c. Et ambulabo inter illos corporaliter cum eis cõuerſando Bar. 3. Poſt hęc in terris viſus eſt &c. Et ero illorũ De⁹ per gloriã. Deu. 4. Non eſt alia natio tam grandis, &c. Et ipſi erũt mihi populus. i. per fidẽ me colent. Conſequenter cum dicit, *Propter quod exite, &c.* Confirmat ipſam ammonitionem per aliã authoritatem. Et circa hoc duo facit. Primò confirmat ammonitionem per authoritatem. Secundò oſtendit præmiũ promiſſum ſeruãtibus monitionẽ, ibi, Ego recipiã vos &c. Dicit ergo, *Propter quod*. i. quia eſtis templum Dei, *Exite de medio eorũ*. Et ſumitur de Eſa. 52. Recedite recedite inde & pollutũ nolite tangere. Vbi tria dicit, Exite, ſeparamini, & immũdum nolite tangere: quia tripliciter debemus nos habere ad infideles. Primò vt exeamus ab eis relinquẽdo peccata. Zac. 2. O, ó, fugite de terra Aquilonis &c. Sed Donatiſtę dicunt ꝙ debemus corporaliter deſerere malani ſocietatem, quod nõ eſt verum. Vnde quod Apoſtolus dicit intelligẽdum eſt de ſeparatione ſpirituali. Et ideo ſic exponit, Exire ſpiritualiter non ſequendo vitam eorum. Can. 2. Sicut lilium inter ſpinas, &c. Et hoc ideo vt vitemus ipſas peccatorũ occaſiones ab eis datas. Et ideo dicit, *Separamini*, id eſt, à longè ab eorum conſenſu ſitis. Mat. 10. Veni enim ſeparare &c. Nume. 16. Recedite à tabernaculis hominum impiorũ &c. Tertiò vt arguamus eos, cùm malè agunt. Et ideo dicit, *Immundũ ne tetigeritis*. ſ. conſentiẽtes eis in malis. Rom. 1. Non ſolùm qui faciunt ea, ſed, & qui conſentiũt &c. Ephe. 5. Nolite communicare operibus infructuoſis. Et hoc quia qui tangit picem &c. Eccl. 13. Præmium autem repromiſſum ſeruantibus monitionem eſt duplex, ſcilicet diuina familiaritas, & diuina adoptio. Diuina familiaritas, quia ego recipiam vos. q. d. Securè exeatis, quia ego recipiam vos in meos. Pſal. Quoniã pater meus, & mater mea &c. Pſal. Beatus quem elegiſti &c. Eſa. 41. Ecce ſeruus meus &c. Sed diuina adoptio, quia adoptat nos in filios quia dicit, Et ero vobis in patrẽ, & vos eritis mihi in filios Ro. 8. Non accepiſtis &c. Et dicit filios quantum ad perfectos, & filias, quantum ad imperfectos, & hoc ſumitur de. 2. Reg. 7. vbi dicitur de Salomone, Ego ero in patrem, &c.

CAPIT. VII. LEC. I.

De præteritis bonis eos laudans, hortatur ad munditiam ſpiritus.

HAs igitur habentes promiſſiones chariſſimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore Dei. Capite nos. Neminem læſimus, neminem corripimus, neminem circumuenimus. Non ad condemnationem veſtram dico. Prædiximus enim quòd in cordibus noſtris eſtis ad commoriendum & ad conuiuendum.

Monuit Apoſtolus Corinthios qualiter ſe in futuro debeant habere. Hic commẽdat eos de bonis præteritis. Sed vt fiat quædam continuatio præteritorũ ad futura. Primò cõcludit ammonitionem. Secundò verò cõmendat eos, ibi, *Multa mihi fiducia, &c.* Circa primũ tria facit. Primò ponit ammonitionem. Secundò inducit exemplum ſuiipſius ad ammonitionẽ ſeruandam, ibi, *Capite nos, &c.* Tertio ponit ammonentis intentionẽ, ibi, *Nõ ad condemnationem veſtrã, &c.* Circa primũ tria facit. Primò ponit motiuum ad obſeruãtiam ammonitionis, & hoc eſt promiſſio eis facta. Et ideo dicit, *Has igitur habẽtes promiſſiones chariſſimi*. ſ. quod Deus habitet in nobis, & recipiat nos &c. Secundò ponit ammonitionem, cũ dicit, *Mundemus, &c.* Et hoc ideo quia promiſſiones iſtæ non dantur niſi mundis, & ideo, *Mundemus nos ab omni inquinamẽto carnis & ſpiritus*. i. carnalium & ſpiritualiũ vitiorum. Eſa. 52. Mundamini qui fertis vaſa domini &c. Vbi ſciendum eſt, quod omne peccatũ quod conſummatur in delectatione carnis eſt carnale: illud verò quod conſummatur in delectatione ſpiritus, eſt ſpirituale. Et inde eſt quod peccata carnalia ſi conſiderentur quãtum ad ſui conſummationem ſunt duo tantùm. ſ. gula & luxuria: cætera verò peccata ſunt ſpiritualia. Si verò cõſiderentur quãtum ad ſui originem, ſic omnia peccata poſſunt dici carnalia, quia omnia ex cõceptione carnis originem habẽt, & hoc modo loquitur ad Gala. 5. Manifeſta ſunt aũt opera carnis, &c. Tertiò ponit modum implendi ammonitionẽ, ibi, *Perficientes, &c.* Poſſet enim aliquis dicere, Nunquid non ſumus mundati in baptiſmo? Et ideo addit, *Perficientes ſanctificationem*, id eſt perficimus emundationẽ inchoatam in baptiſmo. Sanctus enim idẽ eſt quod mũdus. Leui. 11. & 19. Sancti eſtote, quĩ ego ſanctus ſum &c. Perficiamus, inquam, quia philoſophi conati ſunt perficere, & nõ potuerunt, quia nõ potuerunt omnia peccata vitare: quantumcunq; enim aliqua peccata vitarẽt & exercerent actus virtutũ, adhuc tamen remanebat in eis peccatum infidelitatis. Et ideo in vero cultu Dei ſolũ perficitur emundatio, & hoc eſt quod dicit, *In timore*, id eſt in cultu *Dei*, Eccle. 25. Timor domini, &c. Sed contrà Col. 3. Super omnia charitatem habentes quę eſt vinculum perfectionis. Non igitur perficitur ſanctificatio in timore Dei, ſed in charitate Dei. Reſpondeo, dicendũ ꝙ hic loquitur de timore filiali, qui eſt charitatis affectus, & non de ſeruili qui cõtrariatur charitati. Dicit autẽ in timore, vt doceat nos habere affectum ad Deum, cum quadam reuerentia & ſolicitudine. Amor. n. cauſat ſecuritatem, quę quandoq; negligentiã parit, ſed qui timet, ſemper eſt ſolicitus. Conſequenter cum dicit, *Capite nos, &c.* In exemplũ ſe præbet. Quaſi diceret. Accipite nos in exemplum. 1. Cor. 11. Imitatores mei eſtote &c. Ego enim mihi caui ab immũditia per ſanctificationem, quia neminem lęſi. Vbi notandum ꝙ tripliciter poteſt aliquis lædere proximum, & nullo iſtorum modorum læſit aliquem. Primo in perſona, & quantum ad hoc dicit, *Neminem læſimus*, ſcilicet in perſona ſicut faciunt mali dñi. Mich. 3. Violenter tollitis pellem eorum &c. Secundò quantum ad famam inducendo eos, vel exemplo vel perſuaſionibus ad malum, & quantum ad hoc dicit neminem corrupimus. 1. Cor. 15. Corrumpunt bonos mores. Tertiò quantum ad ſubtractionem bonorum, & quantum ad hoc dicit, *Neminem circumuenimus*, id eſt in bonis fraudauimus. 1. Theſſal. 4. Ne quis circumueniat &c. Cõſequenter cum dicit, *Non ad cõdemnationem veſtram, &c.* Aperit ſuam intentionem. q. d. non dico hoc condemnando vos, ſed vt emendemini. Mala enim præterita propter duo conſueuerunt commemorari. Aliquando ad condemnationem, & hoc qñ non eſt vltra ſpes correctionis. Aliquãdo autem ad emendationem, vt. ſ. corrigatur, & hoc modo loquitur hic, *Non ad condemnationem veſtram, &c.* 1. Cor. 4. Hæc ad vtilitatem veſtrã dico &c. Et ratio huius eſt, quia gaudeo de bono veſtro, prædixi enim ꝙ vos eſtis &c. ſuprà. 3. Epiſtola

Peccatum, quomodo carnale, & ſpirituale eſt.

Læſio proximi triplex.

ſtola noſtra vos eſtis ſcripta in cordibus noſtris. Phil. 1. Eo quod habeã vos, &c. Eſtis, inquam, *In cordibus noſtris*, ſ. *Ad commoriendum & ad conuiuendum*. Quod poteſt intelligi de morte culpæ, & de morte naturali. De morte culpæ, vt nõ intelligatur ꝙ nos ſimus parati ad cõmoriẽdum vobiſcũ, i. quando vos peccatis nos volumus peccare, ſed ꝙ mortem culpæ veſtram, eo dolore accipimus quo noſtrã. 2. Cor. 11. Quis infirmatur, & ego non infirmor. 1. Cor. 15. Quotidie morior, &c. *Et ad conuiuendũ*, quia ita gaudeo de bona vita veſtra in gratia, ſicut & de noſtra. De morte verò naturali, vt intelligatur, *Ad commoriendum*, i. paratus ſum mori pro vobis, infrà. 12. Libentius impendar, & ſuperimpẽdar, &c. & ad conuiuendum, i. vt deſiderem vos eſſe ſocios in vita æterna. 2. Timo. 2. Si commortui ſumus, & conuiuemus.

LECTIO SECVNDA.

Laudat Corinthios de operibus bonis, ponens ſuam ipſius in Macedonia perſecutionem, in qua ſibi non defuit conſolatio

MVlta mihi fiducia eſt apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis: Repletus ſum conſolatione, ſuperabundo gaudio in omni tribulatione veſtra. Nam & cùm veniſſemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro noſtra, ſed omnem tribulationem paſſi ſumus. Foris, pugnæ: intus timores. Sed qui conſolatur humiles, conſolatus eſt nos Deus, in aduentu Titi. Non ſolùm autem in aduentu eius, ſed etiam in conſolatione in qua conſolatus eſt in vobis, referens nobis veſtrum deſiderium, veſtrum fletum, veſtram æmulationẽ pro me, ita vt magis gauderem. Quoniam etſi contriſtaui vos in epiſtola, nõ me pœnitet, Etſi pœniteret videns quòd epiſtola illa (& ſi ad horã) vos contriſtauit, nunc gaudeo, non quia contriſtati eſtis, ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam.

Apoſtolus poſuit ſuprà ammonitionẽ ex præmiſſis concluſam. Hic ſubdit ſuã cõmendationem. Et circa hoc duo facit. Primò ponit eorum commendationem. Secundò ipſam exponit, ibi, *Nam & cum veniſſem, &c.* Cõmendationẽ autem ipſorum ponit oſtendendo affectum ſuum, qui conſurgit ex bonis operibus quæ Corinthij faciebant. Conſueuit enim quadrupliciter affectus in cordibus diligentiũ cõſurgere ex bonis quæ dilecti operantur, & hos quatuor ſe Apoſtolus concepiſſe de eis oſtendit. Et primò affectum fiduciæ. Vnde dicit, *Multa mihi fiducia eſt apud vos*, Inquãtũ, ſ. confido ꝙ qui bene cœpiſtis, ſemper proficietis in melius. Vnde ex bonis auditis, de vobis ſpero maiora in futurum. Philip. 1. Confido de vobis quod qui cœpit opus bonũ, &c. Heb. 6. Cõfidimus de vobis chariſſimi, &c. Et hæc fiducia bona eſt & ſalubris. Heb. 10. Nolite amittere fiduciam, &c. Secundò ex hoc concipit affectum gloriationis. Ex quo. n. quis bona amici, ſicut ſua diligit: conſequens eſt vt de bonis amici, ſicut de proprijs glorietur. Et hoc ſpecialiter quoniã ipſe eſt cauſa illorũ bonorũ, ſicut magiſter eſt cauſa doctrinæ diſcipuli. Et ideo dicit, *Multa mihi gloriatio pro vobis eſt, &c.* Prou. 10. Gloria patris filius ſapiens. Tertiò ex prædictis concipit affectum conſolationis, quãdo is qui lætatur & gloriatur de bonis ſuis vel amici, habet remediũ contra triſtitias. Conſolatio. n. eſt remedium contra triſtitias. Naturale autẽ eſt ꝙ ſemper delectatio & gaudiũ triſtitiæ opponitur. Et ſecundũ Philoſophũ, Omnis delectatio debilitat vel totaliter tollit triſtitiam. Si delectatio ſit contraria triſtitiæ, totaliter abſorbet triſtitiã: ſi autẽ non ſit cõtraria, debilitat & diminuit eam. Et inde eſt quod quando quis eſt in triſtitia, quandocunq; nunciantur ſibi aliqua læta diminuitur triſtitia. Et ideo quia audit læta de Corinthijs, dicit, *Repletus ſum conſolatione*, audita. ſ. correctione veſtra. ſuprà. 1. Sicut abundant Chriſti paſsiones, &c. Phil. 2. Si qua cõſolatio, &c. Implete gaudiũ meũ, &c. Quartò conſurgit ex prædictis affectus exuperantis gaudij: licet. n. ex aliquibus delectationibus diminuatur triſtitia, non tamen totaliter tollitur niſi gaudium ſit magnum. Quamuis autem Apoſtolus multas tribulationes ſuſtineret, quia tamen multum gaudebat de bonis Corinthiorum, ideo non ſolũ non abſorbebatur triſtitia totaliter, ſed etiã ſuperabundabat gaudio. Et ideo dicit, *Superabundo gaudio in omni tribulatione noſtra*, i. gaudium meum ſuperat omnẽ tribulationem, quæ erat in animo meo. 1. Theſ. 2. Quæ eſt enim ſpes noſtra aut gaudiũ, &c. Rom. 12. In tribulatione patientes. Conſequenter cùm dicit, *Nam cùm veniſſem*, exponit ſuam commendationem. Duo autem dixerat. ſ. ſe accepiſſe gaudium & habuiſſe tribulationem. Primò ergo manifeſtat ſuam tribulationẽ. Secundò verò ſuam cõſolationem, ibi, *Sed qui conſolatur, &c.* Tribulationem autẽ aggrauat ex duobus. ſ. ex ſubtractione remedij, & ex tribulationis multiplicitate. Et ex ſubtractione remedij, cũ dicit, *Nam & cùm veniſſem, &c.* q. d. Verè tribulationem habeo, quia in nullo conſolor. Nam cùm veniſſem Macedoniam, *Nullam requiem habuit caro noſtra*, hic facit mentionem de perſecutione quã paſſus eſt in Macedonia, quando liberauit ancillã Pythoniſſam, vt legitur Act. 16. Dicit autem, *Nullam requiem habuit caro noſtra*, & non dicit, ſpiritus noſter: quia ſancti ſemper habent pacem ſpiritus, cũ etiam in aduerſis anima quæ in corpore patitur ſpe futuri præmij quieſcat, quãquã multa ſuſtineat affectuũ carnis contraria. Ex multiplicitate verò tribulationum aggrauat, cùm dicit, *Omnem tribulationem paſſi ſumus*, i. omne genus tribulationis ſecũdum corpus, & ſecundum animã: ſuprà 4. In omnibus tribulationem patimur, &c. Ioan. 16. In mundo preſſuram, &c. Et quod omnem tribulationem paſſus fuerit, exponit conſequenter, cũ dicit, *Foris, pugnæ: intus timores. Foris*, i. extra meipſum *Pugnæ* perſecutionũ, ſed tamen *Intus*, i. in corde eſt timor de malo, timens perſecutionem in futuro. Deu. 32. Foris vaſtabit eos gladius, &c. Sed contra. Prouer. 28. Iuſtus quaſi leo confidens abſq; terrore erit. Reſpondeo, eſt ſine timore quantum ad ſpiritũ, non tamen quantũ ad carnem. Vel *Foris*, i. extra eccleſiam, *Pugnæ* illatæ ab infidelibus, ſed *Intus timores*, ne. ſc. illi qui intra eccleſiam ſunt, excidant à fide propter perſecutores. Vel foris. i. in manifeſto, pugnæ quibus impugnantur à manifeſtis inimicis. Intus timores, qui inijciuntur nobis ab illis, qui dicunt ſe amicos, & non ſunt: quia vt dicit Boetius de conſ. Nulla peſtis efficacior ad nocendũ, quã familiaris inimicus. Matt. 10. Inimici hominis domeſtici eius. Conſequenter cùm dicit, *Sed qui conſolatur, &c.* Ponit materiam ſuæ conſolationis quã extollit ex duobus ſ. ex grata præſentia Titi, & ex cõſolatione Titi, ibi, *Non ſolùm autem, &c.* Dicit ergo, licet hic grauiter afflicti fuerimus, ſed qui. ſ. Deus *Conſolatur humiles, conſolatus eſt &c.* Cuius præſentia vtpote mihi gratiſsima eſt, & in adiutoriũ. ſuprà. 1. Qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra. Dicit autẽ qui conſolatur humiles, quia ſuperbos non conſolatur, ſed eis reſiſtit: vt dicitur Iac. 4. & 1. Pet. 5. Conſolatur autẽ humiles dãdo eis gratiã, quæ eſt cõſolatio ſpiritusſancti. Eſa. 61. Vt cõſoler omnes lugẽtes, &c. *Non ſolùm autem, &c.* Hic ponitur alia materia conſolationis Apoſtoli. ſ. cõſolatio Titi. Et materia huius conſolationis eſt duplex. Prima emendatio Corinthiorum, quã habuerunt in præſentia Titi. Secunda eſt deuotio Corinthiorum, quam oſtendit ad Titũ, ibi, *In conſolatione autem veſtra, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit conſolationẽ de pœnitentia Corinthiorũ. Secundò exponit quædam quæ dixit, ibi, *Contriſtati enim eſtis, &c.* Circa primũ tria facit. Primò ponit conſolationem Titi. Secundo materiam cõſolationis, ibi, *Referens nobis, &c.* Tertiò effectũ conſolationis in mente Apoſtoli, ibi, *Ita vt magis gauderem, &c.* Dicit ergo, Non ſolũ cõſolatur nos Deus in aduentu Titi, ſed etiam in cõſolatione qua ipſe Titus conſolatus eſt de vobis & in vobis. Et huius conſolationis materia eſt, quia ipſe Titus conſolatus eſt referens nobis veſtrũ deſiderium, &c. Vbi tria ponit laudabilia propter tria reprehenſibilia quæ fuerunt in eis. Fuerunt. n. pigri ad bonum, & cõtra hoc dicit, *Referens nobis veſtrum deſiderium*, de proficiendo in melius. Itẽ erant proni ad malũ, & cõtra hoc dicit, *Veſtrum fletum*, ſ. de peccatis commiſsis. Hier. 6. Luctũ vnigeniti fac, &c. Item erãt faciles deceptioni pſeudorum, & contra hoc dicit, *Veſtram æmulationem* cõtra pſeudos habitã pro amore mei. Nam ante æmulabamini cõtra me pro eis. Conſequenter cũ dicit, *Ita vt magis, &c.* Ponit affectum conceptum ex conſolatione Titi, qui quidẽ affectus eſt gaudium. Vnde circa hoc tria facit. Primò ponit conceptũ gaudium. Secundò oſtendit ſuæ æſtimationis imitationẽ. Tertiò ſubdit rationẽ gaudij. Dicit ergo, intãtũm gauiſus ſum de his quæ Titus retulit mihi, ita *Vt magis gauderem* de hoc quam de tribulatione mea doluerim. Nam ſpiritualia præferenda ſunt temporalibus. Vel vt magis gauderem de hoc, quod cõtriſtaui vos quã doluerim olim. Peccauerant. n. faciendo fornicationẽ, & Apoſtolus increpauerat eos, vt pa-

tet in prima Epiſtola.5. & 6. Tunc autẽ incertus erat Apoſtolus quem euentũ deberet habere illa triſtitia, bonum.ſ. an malum. Et ideo dubitans pœnituit: ſed videns poſtmodum quod bonum inde prouenerat, gaudebat: ideo dicit, *quoniã etſi contriſtati*, vos increpando in prima epiſt. nõ me pœnitet modò, quia correcti eſtis: & ſi olim pęniteret, quãdo.ſ.eram incertus, vtrum triſtitia induceret vos ad correctionem vel deſperationem, videns quod epiſtola illa, etſi ad horam vos contriſtauit, nunc gaudeo, quia eſtis cõuerſi. Et rationem gaudij aſsignat, quia nõ gaudeo de hoc, quia *Contriſtati eſtis*: ſed de effectu.ſ.de correctione, quia.ſ. *Contriſtati eſtis* non ad deſperationem, ſed *Ad pœnitentiam*, ſicut medicus nõ gaudet de amaritudine, ſed de effectu.ſ.de ſanitate.ſupra 6. Quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes.

LECTIO TERTIA.

Cur de triſtitia Corinthiorum gaudeat Paulus rationem aſsignat, huiuſmodiq; triſtitiam ex ſuo effectu commendans.

***C**Ontriſtati enim eſtis ſecundum Deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim ſecundum Deũ triſtitia eſt, pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur: ſeculi autem triſtitiá, mortem operatur. Ecce enim hoc ipſum, ſecundum Deum contriſtari vos, quantam in vobis operatur ſolicitudinem, ſed defenſionem, ſed indignationem, ſed timorem, ſed deſiderium, ſed æmulationem, ſed vindictam. In omnibus exhibuiſtis vos incontaminatos eſſe negocio.*

Poſita conſolatione Apoſtoli & Titi de triſtitia Corinthiorũ, eo quod fuerit ad pœnitentiá, & nõ ad deſperationem: hic conſequenter huius cõſolationis ratio aſsignatur, eorum triſtitiam commendando. Et circa hoc duo facit. Primò enim commendat eorum triſtitiam. Secũdò ex hoc concludit propoſitum, ibi, *Et ſi ſcripſi vobis, &c.* Cõmendat autem Corinthiorum triſtitiam ex duobus. Primo ex cauſa: ſecundò ex effectu, ibi, *Quæ enim triſtitia eſt, &c.* Cauſa autẽ ex qua cõmendatur eorum triſtitia hęc eſt, quià eſt ſm Deum, & ideo dicit, Licet ad horam cõtriſtauerim vos per epiſtolá, tamẽ nunc gaudeo.i.quia contriſtati eſtis ſecundũ Deum. Vbi ſciendũ eſt quod triſtitia & gaudium, & communiter omnis affectio ex amore cauſatur. Triſtatur enim quis, quia caret eo quod amat. Qualis autem eſt amor, talis eſt triſtitia ex amore cauſata. Eſt autẽ duplex amor. Vnus quo diligitur Deus, & ex hoc cauſatur triſtitia, quæ eſt ſecundum Deum. Alius amor quo amatur ſeculũ, & ex hoc cauſatur triſtitia ſeculi. Amor quo diligimus Deum, facit nos libenter ſeruire Deo, ſolicitè quærere honorem Dei, & vacare Deo dulciter. Et quia peccando impedimur à ſeruitio Dei, & ideo ei non vacamus, nec eius honorem quęrimus, ideo amor Dei cauſat triſtitiam de peccato, & hæc eſt triſtitia ſecundum Deum, quæ quidem triſtitia nõ fuit nobis ad malum, nec detrimentum, ſed potius ad fructum & meritum. Et ideo dicit, *Vt in nullo detrimentum patiamini à nobis*, quia non ſolùm bona & grata quæ vobis impendimus, vobis proſunt: ſed etiam hoc ipſum quod vos corrigimus & contriſtamus. Hebr.12. Omnis diſciplina in præſenti, &c. Conſequenter cùm dicit, *Quæ enim triſtitia, &c.* Commendat eorum triſtitiam ex effectu, qui quidem eſt præmium vitæ æternæ. Et circa hoc duo facit. Primò enim ponit effectum in generali. Secundò experimentum ſpecialiter in eis conſecutum, ibi, *Ecce enim hoc ipſum, &c.* Circa primum duo facit. Primò enim ponit effectum triſtitiæ, quæ eſt ſecundum Deum. Secũdò ponit effectum triſtitiæ, quę eſt ſm mundũ, ibi, *Seculi autem, &c.* Dicit ergo primò, Dico ꝙ triſtitia noſtra non fuit vobis detrimentũ. *Enim*, i. quia, *Triſtitia quæ eſt ſecũdum Deum, operatur pœnitentiam*: pœnitentiam autem dico *In ſalutem ſtabilem*, i. ſempiternã, quæ eſt ſalus ſtabilis, & eſt beatorum: de qua Eſa. 49. Salus autem mea in ſempiternũ erit. Et hanc operatur pœnitentia. Matt.3. Agite pœnitẽtiam, appropinquabit enim regnũ cęlorum. Et dicit ſtabilem vt excludat ſalutem temporalẽ, quæ eſt tranſitoria, & cõmunis ipſis hominibus & iumentis, de qua in Pſal. Homines & iumenta ſaluabis dñe, &c. Sed contra hoc quod dicit quod triſtitia quę eſt ſm Deum pœnitentiam operatur, videtur eſſe, quia ipſa triſtitia ſm Deum eſt pœnitentia. Pœnitere.n.eſt triſtari de malo & ſecundũ Deum. Non ergo operatur pœnitentiam. Reſp. Dicendum eſt ꝙ pœnitentia habet tres partes, quarũ pars prima eſt triſtitia.ſ.dolor & compunctio de peccatis. Alię duę ſunt confeſsio & ſatisfactio. Cùm ergo dicit ꝙ triſtitia operatur pœnitentiã, intelligendũ eſt quod cõpunctio, ſeu dolor de peccato operetur in nobis pœnitentiã.i. alias partes pœnitẽtiæ.ſ.confeſsionẽ & ſatisfactionem. Vel dicendũ eſt quod triſtitia ſm Deum eſt cõmunior quã pœnitẽtia: quia pœnitentia eſt de proprio peccato, ſed triſtatur quis ſecundũ Deum, & de peccatis proprijs & de alienis. Sic ergo effectus triſtitiæ quæ eſt ſm deum eſt ſalus æterna, effectus verò triſtitię quę eſt ſm mundũ, eſt mors. Quia.n.qui diligit ſeculũ, inimicus Dei conſtituitur, vt dicitur Iac.4. Ideo ex amore ſeculi mors cauſatur. Triſtatur.n.ſecundum ſeculum quis, non quia peccans Deum offendit, ſed deprehenſus in peccato, punitur de eo & detegitur. Et hæc triſtitia eſt vitanda in peccatis. Eccle.30. Triſtitiã longè fac à te, &c. Conſequenter manifeſtat effectum prædictum per experimentum ſumptum in ipſis, cùm dicit, *Ecce enim hoc ipſum, &c.* q.d. Verè ſalutem ſtabilem, quia experimento patet ꝙ in vobis multa quæ ad ſalutem ducunt, operatur. Ponit autem ſex ad hoc pertinentia, quorum vnum eſt generale.ſ. ſolicitudo: quando.n. homo eſt in lætitia, de facili cõmittit aliquas negligentias: ſed quando eſt triſtis, & in timore ſolicitatur, & ideo dicit, Ecce enim.ſ.in vobis experti eſtis hoc ipſum.ſ.ſecundum Deum contriſtari vos quantam in vobis operatur ſolicitudinem ad vitandum mala, & ad faciendũ bona. Mich.6. Indicabo tibi, ò homo, quid ſit bonũ, &c. Et infrà ſolicitum, &c. Alia verò ſunt ſpecialia, quorũ quædam pertinent ad effectum interiorem, quædam ad actum exteriorem. Eorum verò quæ pertinent ad effectum exteriorem, quædam ſunt ad peccati remotionem, quædã verò ad boni adeptionem. Nam verus pœnitens debet recedere à malo, & facere bonum. Quantum autẽ ad remotionem mali ponit tria. Primum eſt, vt deſiſtat facere malum. Et quantum ad hoc dicit, *Sed defenſionem*, contra illos qui nos ad malum inducunt.1.Pet.5. Cui reſiſtite fortes in fide. Vel ſecundum Glo. vt contra pſeudo me defendatis. Ephe.vlt. Accipite armaturam Dei, &c. Secundũ eſt quod homo indignetur contra ſe pro peccatis quæ fecit, & quantum ad hoc dicit, *Sed indignationem*. Indignatio autem ſui operatur triſtitiam ſecundum Deũ. Eſa.63. Indignatio mea auxiliata eſt mihi. Tertiũ eſt quod ſit in continuo timore de futuro, vt caueat, & quantum ad hoc dicit, *Sed timorem*, de recidiuo, ne.ſ.in futuro ſimiliter contingat. Eccle.25. Timor domini omnia, &c. Quantum ad boni adeptionẽ duo ponit. Primò deſiderium, quo ad bonum afficitur, & quantum ad hoc dicit, *Sed deſiderium*, quo bonum facere affectetis. Prouer.11. Deſiderium iuſtorum omne bonum. Secundò ęmulationem bonã qua bonos imitari conatur: & quantum ad hoc dicit, *Sed æmulationem*, vt.ſ.me & alios bonos imitemini.1.Cor.4. Sectamini charitatem, æmulamini chariſmata meliora. Eorum verò quę pertinent ad exteriorem actum duo ponit. Primum eſt vt vindicent in ſeipſis quod peccauerunt, & hoc vtile eſt. Cùm enim omne malum neceſſarium ſit puniri vel ab homine, vel à Deo, ſi hoc nõ punit melius eſt quod homo malum in ſe puniat, quod fecit, quã quod Deus: quia vt dicitur Heb.10. Horrendũ eſt incidere in manus Dei, &c. Et quantum ad hoc dicit, *Sed vindictam*, i. quia peccantes punitis & etiam voſipſos.1.Cor.9. Caſtigo corpus meum, &c. Eſa.26. Iuſtitiã nõ fecimus, &c. Secũdum eſt quod totaliter abſtineat à malo. Et ideo dicit, *In omnibus exhibuiſtis*, duce,ſ. fide, *Incontaminatos* eſſe negocio, ſcilicet Chriſtiano, ſuprà 5. In omnib⁹ exhibeamus. Ephe.1. Elegit nos ante mundi conſtitutionem, vt eſſemus ſancti. Pſal. Ambulans in via immaculata, &c. Vel negotio de quo, ſcilicet correcti eſtis, puta, de fauore quem dediſtis fornicatori: ſed poſtmodum puniendo & condemnando ipſum oſtendiſtis vos in hoc incontaminatos eſſe.

Triſtitia et ferè omnis affectio ex amore cauſatur.

Triſtitia ſecundũ Deũ quid, 5.

Effectus triſtitiæ ſecũdũ Deum.

LECTIO QVARTA.

Intentio Pauli erga Corinthios oſtenditur, qui gaudet de eorum correctione.

***I**Gitur & ſi ſcripſi vobis, non propter eum qui fecit iniuriã, nec propter eum qui paſſus eſt: ſed ad manifeſtandam ſolicitudinem noſtram, quam habemus pro vobis coram Deo, ideo conſolati ſumus. In conſolatione autem noſtra, abundantius magis gauiſi ſumus ſuper gaudio Titi, quia refectus eſt ſpiritus eius ab omnibus vobis. Et ſi quid apud illum de vobis gloriatus ſum, non ſum confuſus: ſed ſicut omnia vobis in veritate*

locuti ſumus, ita & gloriatio noſtra quæ fuit ad Titum, veritas facta eſt, & viſcera eius abundantius in vobis ſunt, reminiſcentis omnium veſtrum obedientiam, quomodo cum timore & tremore excepiſtis illum. Gaudeo quòd in omnibus confido in vobis.

Hic aſsignata ratione quare gaudet Apoſtolus de ipſorum triſtitia, cõſequenter inducit cõcluſionẽ ſuam in qua duo facit. Primò enim oſtendit intentionem ſuam quã habuit in ſcribendo. Secundò manifeſtat gaudium quod habuit de ipſorũ correctione, ibi, *Ideo cõſolati, &c.* Dicit ergo primo, ex quo incõtaminati eſtis, igitur apparet quod & ſi ſcripſi vobis per epiſtolam increpando, non ſcripſi, *Propter eũ tantũ qui fecit iniuriã*, inceſtu maculãdo cubile patris ſui, vt dicitur 1. Cor. 5. *Nec propter eũ tantũ qui paſſus eſt*. ſ. propter patrem quaſi non propter zelum vindictæ ſolùm, *Sed* hoc fecit, *Ad manifeſtandũ ſolicitudinẽ noſtram, quã pro vobis habemus*. i. vt ſciretis q̃ ſoliciti ſumus pro vobis, & hoc dico *Corã Deo*, vt ſit iuramentum. i. Deo teſte. Vel ad manifeſtandam corã vobis Deo. ſ. de omnib⁹ ſolicitudinẽ noſtrã. Collo. 2. Volo vos ſcire quam ſolicitudinẽ, &c. Vel aliter. Non ſcripſi tantùm propter eũ qui fecit iniuriam, vt. ſ. corrigeretur. Vel propter eum qui paſſus eſt, vt placaretur, ſed ad manifeſtandã, &c. vt. ſ. vos qui indignati fuiſtis pro cõtumelia & pœna inflicta fornicatori recõciliatemini Deo.

Cõſequenter concludit gaudium ꝙ habuit de eorũ correctione, cùm dicit, *Ideo & conſolati ſumus, &c.* q. d. Quod hoc conſecutus ſum ex eo ꝙ ſcripſi. ſ. ꝙ eſtis correcti, ideo cõſolati ſumus. i. conſolationem accepimus. Gaudiũ enim hominis eſt cùm conſequitur, quod cùm deſiderio intẽdit, ſuprà. 1. Abundantius autẽ, &c. Conſequenter cùm dicit, *In conſolatione autẽ, &c.* Ponit ſecundã cauſam ſuæ conſolationis, quæ ſumitur ex deuotione quam oſtenderunt ad Titũ. Et circa hoc tria facit. Primò ponit gaudiũ ſuum de gaudio Titi conceptum. Secũdò gaudij rationem aſsignat, ibi, *Et ſi quid apud illũ, &c.* Tertiò materiã gaudij Titi aſsignat, ibi, *Reminiſcẽtis omniũ veſtrum, &c.* Dicit ergo primò. *Gauiſi ſumus*, de correctione veſtra: autem. i. ſed, in conſolatione noſtra abundantius magis gauiſi ſumus, q̃ turbati fuerimus de tribulatione, *Super gaudij Titi*. Vel magis gauiſi ſumus. i. magis gaudiũ attulit cõſolationi noſtræ gaudiũ Titi, & hoc quia refectus eſt ſpirit⁹ eius. Tũc enim reficitur animus prælati, qñ ſubditi eius ſunt obedientes ei, & eũ reuerentur. Philem. Refice viſcera, &c. Refectus, inquam, *Ab omnibus vobis*, quia oẽs vel correcti eſtis, vel eſt ſpes correctionis. Rationẽ autem hui⁹ gaudij aſsignat quãtum ad duo. Vnũ eſt ex parte Apoſtoli, quia. ſ. ipſe inuẽtus eſt verax. Nam Apoſtolus cõmendauerat Corinthios Tito antequã iret ad eos. Quia verò nũc ita inuenit Titus, ſicut Apoſtolus dixit, gaudet Apoſtolus verba ſua vera fuiſſe, & hoc eſt ꝙ dicit, *Et ſi quid apud illũ de vobis gloriatus ſum*, cõmendãdo vos. Dicit autẽ gloriatus ſum, quia gloria Apoſtoli erat bonum illorũ, *Non ſum confuſus*, id eſt non erubeſco me falſa dixiſſe. Quãdo enim aliquis inuenitur mẽdax, confunditur. Eccle. 37. Ante omnia ſermo verax, & cętera. *Sed ſicut omnia in veritate vobis locutus ſum*. i. ſicut prædicaui vobis veritatẽ, *Ita gloriatio noſtra quæ fuit ad Titũ de vobis, veritas facta eſt*. i. inuẽta eſt vera. Alia ratio eſt ex parte Corinthiorũ. Nam amici deſiderãt, vt illi quos diligũt ab omnib⁹ diligantur. Quia ergo Titus diligebat Corinthios propter eorũ deuotionẽ, ideo de hoc Apoſtolus gaudebat. Et ideo dicit Apoſt. *Et viſcera eius, &c.* q. d. Nõ ſolùm gaudeo, quia inuentus ſum verax, ſed etiam quia viſcera eius, id eſt viſceroſa charitas eius, & nimius amor abundantius, q̃ ante in vobis eſſet, ex quo vidit profectum veſtrum. Vel abundantius quàm in alijs. Ephe. 6. Induite vos ſicut electi Dei, &c. Materiam autem gaudij manifeſtat ex duobus. ſ. ex obedientia & reuerentia. Ex obedientia quidẽ, cũ dicit, *Reminiſcentis omniũ veſtrum obedientiã*, qua obedienter ſibi obtẽperaſtis. In quo etiã & laudauit vos. 1. Reg. 15. Melior eſt obedientia, &c. Eccle. 3. Filij ſapientiæ eccleſia iuſtorũ. Ex reuerẽtia autem cùm dicit, *Quomodo cũ timore*. ſ. filiali, non ſeruili cum timore animi, & tremore corporis excepiſtis eum. Gal. 4. Teſtimonium enim vobis, &c. Et quia ita habuiſtis vos ad eũ, gauiſus ſum, quia verax inuẽtus ſum, & ipſe diligit vos. Vnde, *Gaudeo quod in omnibus confido in vobis*. Non ſolùm in bona voluntate, ſed etiã in bonis operibus in futuro, ꝙ bene vos habeatis. Hebr. 6. Confidimus de vobis meliora & viciniora ſaluti.

CAPIT. VIII. LEC. I.

Exemplo Macedonũ impellere nititur Corinthios ad eleemoſynas dandas ſanctis, qui erant in Ieruſalem.

Notam autem vobis facimus fratres gratiam Dei, quæ data eſt in eccleſiis Macedoniæ, & quòd in multo experimento tribulationis abũdantia gaudij ipſorum fuit, & altiſsima paupertas eorum abundauit in diuitias ſimplicitatis eorum. Quia ſecundũ virtutem, (teſtimonium illis reddo) & ſupra virtutem voluntarij fuerunt, cum multa exhortatione obſecrantes nos gratiam & communicationem miniſterij quod fit in ſanctos. Et non ſicut ſperauimus, ſed ſemetipſos dederunt, primùm domino, deinde nobis per voluntatem Dei: ita vt rogaremus Titum, vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiã iſtam. Sed ſicut in omnibus abundatis fide, & ſermone, & ſcientia, & omni ſolicitudine, inſuper & charitate veſtra in nos, vt & in hac gratia abundetis. Nõ quaſi imperans dico: ſed per aliorũ ſolicitudinẽ, etiã veſtræ charitatis ingeniũ bonũ comprobãs.

Poſita iam exhortatione ad bonum in generali: hic cõſequẽter exhortatur eos ad quoddam bonũ particulare. ſ. ad largitionem collectarũ pro ſanctis qui erant in Ieruſalẽ. Nam ſicut Act. 15. dicitur, & Apoſtolus tangit ad Galat. 2. Apoſtoli impoſuerunt Paulo, & Barnabæ vt proponerent verbum ſalutis Gẽtibus, exhortando eos ad ſubueniendũ ſanctis, qui erãt in Ieruſalem, qui venditis omnibus, & poſitis ad pedes apoſtolorum in maxima erãt paupertate, & ad hoc inducit eos ad pręſens. Vbi duo facit. Primò inducit eos ad dandum. Secundò mouet ad modum dandi, vt. ſ. cito & abũdanter dent. & hoc 9. ca. ibi, *Nã de miniſterio, &c.* Circa primũ duo facit. Primò tractat de collectis dandis. Secundò de miniſtris per quos huiuſmodi collecta fiãt, ibi, *Gratias autẽ Deo qui dedit, &c.* Circa primũ duo facit. Primò inducit eos ad dandũ. Secũdò excludit excuſationem, ibi, *Si enim voluntas prõpta eſt, &c.* Inducit autẽ eos ad dandũ tripliciter. Primò exẽplo aliorum qui dederunt. Secũdò exemplo Chriſti, ibi, *Scitis enim gratiam domini noſtri, &c.* Tertiò ex ipſorũ propria vtilitate, ibi, *Hoc enim vobis vtile, &c.* Circa primum tria facit. Primò ponit exẽplum. Secũdò oſtendit ſe permotũ ab hoc exẽplo, ibi, *Ita vt rogaremus Titũ, &c.* Tertiò monet vt ipſi hoc exemplũ ſequãtur, ibi, *Sed ſicut in omnibus abũdatis, &c.* Circa primũ ſciendum eſt ꝙ Apoſtolus ad hoc vt Corinthij liberaliter tribuant, proponit eis Macedones in exẽplum. Et cõmendat eos quantũ ad duo. ſ. quantũ ad patientiam in aduerſis. Secundò quãtum ad liberalitatẽ in donis, ibi, *Et altiſsima paupertas, &c.* Circa primũ ſciendum eſt ꝙ Apoſtol⁹ inducit eos ad eleemoſynas, vt merita ipſorũ creſcant, & ideo in illo tempore hoc fecit quando poſſunt mereri. ſ. in tempore gratiæ: tunc enim eleemoſynę meritorię ſunt. Et hoc eſt quod dicit, *Notã vobis facimus gratiã*. i. gratuitam donum Dei. ſ. eleemoſynarum largitionẽ, & dicit hoc eſſe gratiã, quia quicquid boni facimus eſt ex gratia Dei, *Quæ*, quidem gratia nõ *Eſt data* iſtis, ſed, *Mihi*, inquantum. ſ. ex mea procuratione & ſolicitudine & monitione. Macedones ad hoc moti ſunt. Eph. 3. Mihi autẽ omnium ſanctorũ minimo, &c. *Data eſt*, loquã, *Mihi in eccleſiis Macedoniæ*. i. apud fideles Macedoniæ, quæ quidem gratia eſt quãtum ad duo. ſ. quantum ad patientiam, quia in multo experimento, &c. Vbi ponit cõditiones patientiæ perfectæ. Vna eſt quod homo ſit conſtans, ita quod nec timore tribulationis deijciatur, ſed nec etiam in ipſo tribulationis experimẽto. Et ideo dicit quòd *In multo experimẽto tribulationis*. ſ. conſtantes fuerũt. Alia eſt ꝙ in ipſis tribulationib⁹ gaudeat, ſicut legitur de beato Laurentio: & quãtum ad hoc dicit, Abundantia gaudij ipſorum, ſcilicet Macedonũ fuit. Iac. 1. Omne gaudium exiſtimate, &c. Ro. 12. In tribulatione gaudẽtes, &c. Vel in multo experimento tribulationis, non quam ipſi paſsi fuerũt, ſed quam viderunt pati in Macedonia, abundantia gaudij ipſorum fuit. Item ſecundò gratia eſt quantũ ad liberalitatem in eleemoſynis. Et quantum ad hoc dicit, *Et altiſsima, &c.* Vbi duo facit. Primò ponit eorũ liberalitatem. Secũdò exponit quod dixerat, ibi, *Quia ſecundum virtutem, &c.* Dicit ergo primò. Nõ ſolùm fuerunt patientes in tribula-

tionibus, ſc. Macedones: ſed etiam fuerunt liberales, quia *Altiſsima*, id eſt maxima *Paupertas eorum*, vel nobiliſsima Secundum Glo. facit paupertatem altã eleuatio ſpiritus ſupra res temporales & contemptus earum. Et ſic iſtorũ paupertas altiſsima erat, quia non habebant diuitias, & cõtemnebant eas. Iac. 5. Nónne Deus elegit pauperes in mundo, &c. Hæc inquã paupertas abundauit. i. excreuit in diuitijs copioſè dando. Sed hæc expoſitio Gloſæ non videtur eſſe ſecundũ intentionẽ Apoſtoli, & ideo aliter dicendum eſt. Altiſsima paupertas, &c. Vbi ſciendũ eſt quod homo ex duabus cauſis habet promptũ animum ad dandũ ſatis. ſ. ex abundantia diuitiarum, ſicut diuites, vel ex contẽptu diuitiarum: & ſic idẽ facit in paupere contẽptus, quod facit in diuite abundantia, & ideo dicit altiſsima paupertas ſic ſuprà abundauit. i. effectum abundantiæ fecit in diuitias ſimplicitatis eorum, quia cor eorum erat ſolùm ad Deũ, & ex hoc prouenit contemptus diuitiarum. Prouer. 10. Simplicitas iuſtorum, &c. Conſequenter cùm dicit, *Quia ſecundum veritatem, &c.* Exponit quod dicit cõmendando ipſorum liberalitatem quantum ad tria. ſ. quantum ad quantitatem dati, quantum ad voluntatem dandi, & quantum ad ordinem dationis. Quantum ad quantitatem dati, quia dederunt ſupra virtutem: & ideo dicit. Verè abundauit *in* diuitias, quia ego reddo illis teſtimonium quod fuerunt voluntarij ad dandũ ſm virtutem rerũ ſuarum, & ſupra virtutẽ: quia intantum dederunt ꝙ poſt eguerunt. Vel dicendũ eſt & melius, ꝙ eſt virtus interior animi, & virtus exterior. ſ. facultas rerum temporalium. Virtus interior, eſt promptitudo animi ad dandũ, & ideo dicit, *Teſtimonium illis reddo*, ꝙ fuerunt voluntarij ad dandum ſm virtutem animi interiorem, & ſupra virtutẽ exteriorem. ſ. diuitiarum. Thob. 4 Si multũ tibi fuerit, &c. Contrà. Quicunque dat ſuprà virtutem, dat immoderatè. Non ergo ex hoc eſt dignus laude. Reſpondeo. Dicendum eſt ꝙ virtus in dando poteſt conſiderari dupliciter. ſ. ſimpliciter ſeu abſolutè, & ſm proportionẽ aliorum. Quando ergo dat plus quã alij ſuæ proportionis, non peccat: ſed ſi ſimpliciter dat ſupra virtutẽ, tunc immoderatè dat. Sic ergo commendat eorum liberalitatẽ quantum ad quantitatem dati, Cõmendat autẽ eam quantum ad voluntatẽ dandi, cùm dicit, *Quia voluntarij fuerunt*, Exo. 25. Ab omni qui vltroneus offert. In hoc autem fuerũt voluntarij, quia *Rogauerunt nos cum multa exhortatione, obſecrantes*, i. rogantes. q. d. Non ſolum rogauerunt, ſed etiam per rationes nos induxerunt, vt habeant gratiã & cõmunicationẽ miniſterij, &c. i. vt liceret eis dare ſua pauperibus ſanctis qui ſunt in Ieruſalem, non reputantes ſe facere gratiam nobis, ſed ꝙ eis gratia fiat. Heb. vlt. Beneficentiæ autẽ & communionis, &c. Commendat etiam eorum liberalitatem quantum ad ordinem dandi, quia non ſolùm ſua dederunt, ſed primo ſeipſos, quia talis debet eſſe ordo in dando, vt primo homo ſit acceptus Deo, (quia niſi homo ſit Deo gratus, non ſunt accepta munera eius.) Gene. 4. Reſpexit dominus ad Abel. ſ. primò, & ad munera eius conſequẽter. Eccle. 30. Miſerere animæ tuæ, &c. & ideo dicit, *Non ſicut ſperauimus*, q. d. Verè voluntarij fuerunt, quia nõ ſicut ſperauimus. i. non ea intentione qua putabamus, vt. ſ. darent pro culpis redimendis: ſed ſemetipſos dederunt primũ domino emendando vitã ſuã, & deinde nobis obediendo per omnia per voluntatem Dei, quę eſt, vt ſubdantur homines vicarijs ſuis. Heb. vltimo. Obedite præpoſitis veſtris, &c. Gloſa dicit quod non aliter erat ab eis recipiendum, niſi. ſ. prius ſeipſos dediſſent Deo, ergo videtur ꝙ nõ ſint recipiẽdæ eleemoſynæ à peccatoribus. Sed dicendũ eſt quod non eſt ab eis recipiendum qñ dant ea intentione, vt foueantur in peccatis. Sic ergo poſito exemplo Macedonum, oſtendit ſe conſequenter permotum eſſe hoc exemplo, cùm dicit, *Ita vt rogaremus Titum*, quaſi diceret, Intantũ nos permoti fuimus hoc exẽplo de liberalitate Macedonum, vt ſcilicet, *Rogaremus Titum vt etiam vos ſitis participes ipſius gratiæ*, vt. ſ. Titus quemadmodũ cœpit vos monere ad benefaciendũ, poſtquã vidit vos correctos, & inducere vos ad cõmunionem, ita perficiat in vobis, & ſpiritualiter gratiã iſtam de largitione eleemoſynarum, vt non deſit vobis. Philip. 1. Qui cœpit in vobis, &c. Conſequenter admonet eos, vt hoc exẽplo ipſi inducantur, cùm dicit, *Sed ſicut in omnibus, &c.* Vbi duo dicit. Primò monet, vt ipſi exẽplo Macedonũ ſint prompti ad eleemoſynas faciendum. Secundò quandã ſuſpitionẽ aufert, ibi, *Et nõ quaſi imperans dico, &c.* Dicit ergo, *Sed ſicut in omnibus, &c.* q. d. Sicut vos ſuperatis Macedones in omnibus alijs gratijs, ita debetis eos ſuperare etiã in iſta, ſ. eleemoſynis faciendis. Et hoc eſt quod dicit. Sicut in omnibus alijs abundatis. Et primò in his quæ pertinent ad intellectum, & quantum ad hoc dicit, In fide qua creditur, & ſermone quo cõfitemur. Rom. 10. Corde creditur ad iuſtitiam, quantum ad fidem: ore autem confeſsio fit ad ſalutem, quantum ad ſermonẽ. In ſcientia ſcripturarũ. 1. Cor. 1. In omnibus diuites facti eſtis, &c. Secundò in his quæ pertinent ad opus, & quantũ ad hoc dicit, *Et in omni ſolicitudine*, ſ. bene operandi. Rom. 12. Solicitudine non pigri. Tertiò in his quę pertinẽt ad affectum, & quantũ ad hoc dicit, *In charitate veſtra* ſpirituali habita in nos ſuperabundatis. Col. 4. Super omnia charitatẽ habẽtes, &c. Sicut, inquam, in omnibus iſtis abundatis, ita. ſ. rogaui Titũ, vt in hac gratia. ſ. eleemoſynarũ abunderis. Et quia poſſet haberi ſuſpitio quod quaſi ex imperio mãdaret, vt darẽt eleemoſynas. Contra quod eſt quod dicitur Ezec. 34. Vos autẽ cũ auſteritate, &c. Et ideo cõtrà remouet, dicens, Non quaſi imperãs dico, hoc eſt ꝙ rogaui Titũ, vel quod ego ipſe hoc dico vobis. i. non feci quaſi imperans. 1. Per. vlt. Non vt dominãtes in cleris. Sed dico hoc comprobans. i. volens cõprobare per aliorum ſolicitudinem. ſ. Macedonum *Veſtræ charitatis ingenium*. Vbi ſciendũ eſt quod ingenium bonũ ſumitur, nõ ſolũ pro aptitudine ad ſciendum faciliter, ſed etiã ad bene operandum. Cuius ratio eſt, quia ad hoc ꝙ aliquis bene operetur, exigitur ſcientia dirigens. Et ideo ſicut in addiſcẽdo dicitur boni ingenij eſſe, qui cito capit verba magiſtri, ita in operãdo boni ingenij dicitur, qui exẽplo aliorũ cito mouetur ad bene operandum: & ideo dicit Apoſtolus, *Comprobans*, id eſt probare volẽs *Bonum ingenium veſtrum*, id eſt, quàm promptam voluntatem habeatis ad dandum moti exemplo Macedonum. 1. Corint. 4. Non vt confundam vos, hæc ſcribo.

LECTIO SECVNDA.

Exemplo ſeruatoris Chriſti ad largiendas eleemoſynas Corinthios ipſos inducit, ex eorum vtilitate, & voluntate ipſorum iam cœpta, oſtendens, eleemoſynam, danti magis, quàm accipienti prodeſſe.

Scitis enim gratiã domini noſtri Ieſu Chriſti, quoniã propter vos egenus factus eſt, cùm eſſet diues: vt illius inopia, vos diuites eſſetis, & conſilium in hoc do: hoc enim vobis vtile eſt, qui non ſolùm facere, ſed & velle cœpiſtis ab anno priore. Nunc verò & facto perficite, vt quemadmodum promptus eſt animus voluntatis, ita ſit & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta eſt ſecundum id quod habet, accepta eſt, non ſecundum id quod non habet. Non enim vt alijs ſit remiſsio, vobis autem tribulatio: ſed ex æqualitate in præſenti tempore veſtra abundantia illorum inopiam ſuppleat, vt & illorum abundantia, veſtra inopiæ ſit ſupplementum, vt fiat æqualitas ſicut ſcriptum eſt. Qui multum habuit, non abundauit, & qui modicum, non minorauit.

Hic inducit Corinthios ad dãdum eleemoſynas exemplo Chriſti, dicens, Volo comprobare ingenium veſtrum bonũ ad dandum. ſ. pauperibus, & hoc facere debetis exẽplo Chriſti, enim. i. quia ſcitis gratiam dñi noſtri Ieſu Chriſti, quam quidẽ humano generi contulit. Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtum, &c. Et hęc dicitur gratia, quia quicquid filius Dei pœnalitatum noſtrarum aſſumpſit, totum gratiæ eſt imputandum: quia nec præuentus alicuius bonitate, nec alicuius virtute coactus, nec inductus ſua neceſsitate. Eſt autẽ gratia iſta quomodo propter nos *Egenus factus eſt*. Et dicit *Egenus*, quod plus eſt quã pauper. Nã egenus dicitur ille, qui nõ ſolum parum habet, ſed qui indiget ſeu eget. Pauper verò ille qui parum habet. Ad ſignificandum ergo maiorẽ paupertatem dicitur egenus factus eſt, ſ. in temporalibus. Luc. 9. Filius hominis non habet, &c. Tre. 3. Recordare paupertatis, &c. Eſt autẽ factus egenus, non ex neceſsitate, ſed ex voluntate, quia gratia iſta iam nõ eſſet gratia: & ideo dicit, *Cùm diues eſſet*, ſcilicet in bonis ſpiritualibus. Ro. 10. Idem Deus diues in omnes, &c. Prou. 8. Mecum ſunt diuitiæ, &c. Dicit autem eſſet, nõ fuiſſet, ne videretur Chriſtus amiſiſſe diuitias ſpirituales, cũ aſſumpſit paupertatem. Sic. n. aſſumpſit hanc paupertatem quod illas

inæſtima-

ineſtimabiles diuitias nõ amiſit. Pſal. Simul in vnum diues & pauper. Diues in ſpiritualibus, pauper in temporalibus. Cauſam autem quare voluit fieri egenus, ſubdit, cũ dicit; *Vt illius inopia diuites eſſemus*.i. vt illius paupertate in tẽporalibus, *Vos eſſetis diuites*, in ſpiritualibus. Et hoc eſt ꝓpter duo.ſ. propter exemplũ & propter ſacramentũ. Propter exemplum quidem, quia ſi Chriſtus dilexit paupertatem; & nos exemplo ſuo debemus diligere eam. Diligendo aũt paupertatem in tẽporalibus, efficimur diuites in ſpiritualibus. Iac. 2. Nonne Deus elegit pauperes in mundo, diuites in fide, &c. & ideo dicit, *Vt illius inopia, &c.* Propter ſacramentum autẽ, quia omnia quæ Chriſtus egit vel ſuſtinuit, fuit propter nos. Vnde ſicut per hoc quod ſuſtinuit mortẽ, liberati ſumus à morte æterna, & reſtituti vitæ, ita per hoc ꝙ ſuſtinuit inopiam in temporalibus, liberati ſumus ab inopia in ſpiritualib⁹, & facti diuites in ſpiritualibus. 1. Cor. 1. Diuites facti eſtis in illo in omni ſcientia, &c. Conſequenter cùm dicit, *Conſiliũ in hoc do, &c.* Inducit eos ad dandum ex parte eorũ. Et circa hoc duo facit. Primò ponit ipſorum vtilitatem, quæ ex hoc prouenit. Secundò oſtendit ꝙ hoc etiã ab ipſis volitum eſt, ſcilicet vt darent eleemoſynas, ibi, *Qui non ſolũ, &c.* Dicit ergo, conſiderans hoc beneficium, conſilium vobis do.i. hortor vos ad hoc. ſ. ad dandũ eleemoſynas. ſ. non ſolùm propter vtilitatem ſanctorum, qui ſunt in Ieruſalem, ſed & propter vtilitatẽ veſtrã. Prou. 27. Boni amici cõſilijs anima dulcoratur, &c. Et hoc, quia vtile eſt vobis. Bonum enim pietatis, plus eſt vtile facienti, q̃ illi cui fit: quia faciens reportat inde commodũ ſpirituale, recipiens verò temporale, & ſicut ſpirituale præferri debet tẽporali, ſic in operibus pietatis, vtilitas dantis, præfertur vtilitati accipiẽtis. 1. Timo. 4. Pietas ad omnia valet. Hoc autem non ſolùm eſt eis vtile, ſed etiã ipſi hoc voluerũt: & ideo dicit, *Qui nõ ſolum, &c.* Vbi tria facit. Primò commemorat bonum principium in eis. Secũdò hortatur eos ad debitũ finem, ibi, *Nunc verò & facto, &c.* Tertiò exponit quoddam ꝙ dixerat, ibi, *Si enim voluntas, &c.* Dicit ergo, Verè debetis libenter dare eleemoſynas, quia nõ ſolùm eſt vobis vtile, ſed etiam hoc ipſum velle ſponte cœpiſtis. ſ. dare eleemoſynas à priori anno quo. ſ. veni ad vos. Vel à *Priori anno*. præcedenti. q.d. plus eſt velle, q̃ facere, iuxta illud Eccle. 18. Verbum melius eſt q̃ datum, &c. Et ideo debetis eſſe prompti ad dandũ. Et quia eſtis prompti ad dandum, ideo nunc quod habuiſtis in animo perficite facto, alioquin illa volũtas eſſet fruſtrà. 1. Ioan. 4. Non diligamus verbo neq; lingua, &c. Phil. 1. Qui cœpit in vobis, &c. Et huius ratio eſt, vt quemadmodũ promptus eſt animus volũtatis. i. diſcretio voluntatis ſm Glo. prõpta eſt, ita ſit prõpta diſcretio perficiẽdi. Vel aliter vt anim⁹ ſumatur pro voluntate. Et tunc dicitur. Quemadmodũ prompti fuiſtis ad volendũ, ita prompti ad perficiẽdum, & hoc ex eo quod habetis, id eſt ſm facultatem veſtram. Conſequẽter exponit hoc quod dicit, Ex eo quod habetis dicẽs, *Si enim, &c.* q. d. Dico ꝙ debetis eſſe prompti ad dandum, & in hoc non intendo vos grauare, vt. ſ. detis ſupra facultates veſtras, quia fortè voluntas prompta ad hoc inducit vos, ſed in hoc opus non poteſt imitari volũtatem, & ideo dicit, *Ex eo quod habetis*. Enim, pro quia ſi voluntas prompta eſt ſm id ꝙ habet, accepta eſt. Et huius ratio eſt, quia voluntas acceptatur in perfectione operationis, opus autẽ non perficitur, niſi ex eo quod habetur, & ideo dicit ſecũdum quod habet, accepta eſt. Thob. 4. Si multũ tibi fuerit, abundanter tribue, &c. Conſequenter cùm dicit, *Nõ enim vt alijs, &c.* Remouet ſuſpitionem quãdam. Poſſent enim dicere iſti: Si damus eleemoſynas pauperibus ſanctis, qui ſunt in Ieruſalẽ ipſi ocioſi viuent, & nos damna patiemur, & ſic efficiemur miſeri. Ideo Apoſtolus primò hanc ſuſpitionem excludit. Secundò ſuam intentionem manifeſtat. Tertiò verò confirmat per authoritatem, & remouet ſuſpitionẽ, cùm dicit *Nõ enim vt alijs, &c.* q.d. Nõ enim ita moneo vos eleemoſynas dare, vt alijs ſit refrigeriũ, dum ocioſè viuerẽt de eleemoſynis veſtris: vobis autem ſit tribulatio.i. paupertas, quia vos affligeremini. Sed nunquid peccant illi qui dant omnia alijs, & ipſi poſtea paupertate affliguntur. Et videtur ꝙ ſic per hæc verba Apoſtoli. Reſpondeo, dicẽdum eſt ſm Glo. quod melius eſſet totò dare pauperibus: & affligi pro Chriſto. Illud autem quod dicit hic, condeſcẽdẽ ideo fecit, quia infirmi erãt, & fortè deficerẽt, ſi egeſtate præmerentur. Intentionẽ ſuam manifeſtat, cùm dicit, *Sed ex æqualitate, &c.* q. d. Non intendo tribulationem veſtram, ſed quandam æqualitatem, vt. ſ. veſtra abũdãtia, &c. Quod poteſt exponi tripliciter. Primò de æqualitate quantitatis. Secũdò de æqualitate proportionis. Tertiò de æqualitate volũtatis. De æqualitate quãtitatis, quia iſti. ſ. Corinthij abundabant in temporalibus, & deficiebãt in ſpiritualibus. ſancti verò qui erant in Ieruſalem abundabant in ſpiritualibus, & deficiebant in temporalibus. Vult ergo vt fiat inter eos æqualitas quãtitatis, vt. ſ. illi qui abũdant in temporalibus, dent medietatem omnium illis, qui deficiunt in eis, & iſti dent medietatem ſpiritualium eis, vt ſic ſint æqualiter diuites. Et ideo hoc potius dicit, vt ſcilicet *Ex æqualitate quantitatis*. 1. dimidia parte bonorũ veſtrorum in præſenti tempore, quod breue eſt veſtra abundantia terrenorum, *Suppleat illorũ inopiam*, qui deſeruerũt omnia mundi: & vt illorum abundantia. ſ. in ſpiritualibus ſit ſupplemẽtum veſtræ inopiæ in ſpiritualibus.i. vt ſitis participes vitæ æternæ. Lucæ. 16. Facite vobis amicos, &c. Eccle. 14. In diuiſione ſortis da, & accipe. da temporalia, & accipe ſpiritualia. De ęqualitate autem proportionis exponitur ſic, & melius. Vos Corinthij habetis abũdantiam tẽporalium, ſancti qui ſunt in Ieruſalem abundantiam ſpiritualium. Volo ergo ex quadam æqualitate, nõ quæ ſit ſm quantitatem, ſed ſm proportionem: vt. ſ. ſicut illi ſuſtentãtur eleemoſynis veſtris, ita vos ditemini precibus illorum apud Deum. Sicut enim illi nõ ita ditãtur de bonis veſtris temporalibus, ſicut vos eſtis diuites, ita nec vos bonis illorum ſpiritualibus ditemini ſicut illi. Et ideo dicit, *Sed ex æqualitate, &c.* prædicta veſtra abundantia terrenorũ, *Illorum*. ſ. ſanctorum, *Inopiã*, in temporalibus, *Suppleat*, vt & illorum abũdantia in ſpiritualibus, &c. 1. Cor. 9. Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, &c. De æqualitate autem voluntatis exponitur ſic, *Sed ex æqualitate, &c.* id eſt volo ꝙ ſit in vobis æqualitas volũtatis, vt. ſ. ſicut illi habent volũtatẽ communicãdi vobis ea in quibus abũdant, ita vos habeatis voluntatem communicandi illis ea in quibus abundatis. Conſequenter cõfirmat hoc per authoritatẽ. Vnde dicit, *Sicut ſcriptum eſt*. ſ. Exo. 16. *Qui multũ*, ſcilicet collegerat de manna, id eſt qui amplius habuit q̃ Gomor, *Non abundauit*.i. non habuit vltra ſufficientiã ſuam, *Et qui modicum nõ minorauit*, id eſt non defecit ei, quia omnes æqualiter abundabant, vt dicitur. Exo. 16. Et ſic nec qui plus collegerat plus habuit, nec qui min⁹ parauerat, repperit minus.

LECTIO TERTIA.

Laudantur miniſtri, per quos fiebant collectæ, & commendantur Corinthijs.

GRatias autem ago Deo, qui dedit eandem ſolicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidẽ ſuſcepit: ſed cùm ſolicitior eſſet, ſua voluntate, profectus eſt ad vos. Miſimus etiam cum illo fratrem noſtrũ, cuius laus eſt in euangelio per omnes eccleſias: non ſolum autem, ſed & ordinatus eſt ab eccleſiis comes peregrinationis noſtræ, in hanc gratiam quæ miniſtratur à nobis ad domini gloriam, & deſtinatam voluntatem noſtram. Deuitantes hoc ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ miniſtratur à nobis in domini gloriam. Prouidemus enim bona nõ ſolum coram Deo, ſed etiam coram hominibus. Miſimus autem cum illis, & fratrem noſtrum, quem probauimus in multis ſæpe ſolicitum eſſe: nunc autem, multo ſolicitiorem, confidentia multa in vos, ſiue pro Tito qui eſt ſocius meus, & in vobis adiutor: ſiue fratres noſtri Apoſtoli eccleſiarum, gloria Chriſti. Oſtenſionem ergo quæ eſt charitatis veſtræ. & noſtræ gloriæ pro vobis, in illos oſtendite in faciem eccleſiarum.

Poſtquam tractauit de collectis dandis: hic conſequẽter tractat de miniſtris per quos collectæ fiãt. Et circa hoc duo facit. Primò nominat eos. Secundò recommendat eos Corinthijs, ibi, *Oſtenſionẽ ergo quæ eſt, &c.* Circa primũ tria facit. Primò enim nominat Titũ: ſecũdò Barnabã, ibi, *Miſimus etiã cum illo fratrẽ, &c.* Tertiò Apollo, ibi, *Miſimus autẽ cũ illis, &c.* Circa Titum duo cõmendat. ſ. eius ſolicitudinẽ & ſolicitudinis ſignum, ibi, *Quoniã exhortationẽ, &c.* Dicit ergò primò. Dixi ſuprà ꝙ rogaui Titum vt perficeret gratiam iſtam de eleemoſynis colligendis, quod imminet ſolicitudini meæ ex ordinatione apoſtolorum, de quo inueni

etiam ipſum ſolicitũ. Et ideo, *Ago gratias Deo, qui dedit eãdem ſolicitudinem*, quã ego habeo, *Pro vobis*, exhortandis & promouẽdis ad opera miſericordiæ, *In corde Titi*: quia ipſe etiã ſolicitus eſt, ſicut & ego vt perficiat in vobis hanc gratiam. Hebr. 6. Cupimus vnumquemq; veſtrũ eandẽ oſtentare ſolicitudinem &c. Rom. 12. Qui præeſt in ſolicitudine. Signum autem huius ſolicitudinis eſt: quia quando rogaui eum, ipſe cõſenſit exhortationi meæ. Et ideo dicit, *Quoniã exhortationẽ quidẽ ſuſcepit*. Et quia proſecutus eſt qñ petij. Vnde dicit, Sed cùm ſolicitior eſſet ſua volũtate q̃ mea exhortatione, profectus eſt ad vos: qui tamẽ primo recuſabat venire ꝓpter peccata veſtra. Ro. 12. Solicitudine non pigri.

Conſequẽter cùm dicit, *Miſimus autẽ, &c.* Tractat de ſecundo miniſtro. Et circa hoc duo facit. Primò commendat ipſum. Secũdò ſubdit rationem quare mittat tam ſolennes nũtios, ibi, *Deuitantes, &c.* Frater iſte ſm quoſdam eſt Lucas vel ſm alios Barnabas: quem quidem commendat ex tribus. ſ. ex fama, quia laus eius. ſ. Lucæ eſt in euangelio ab eo ſcripto per omnes eccleſias, quia eſt approbatũ per apoſtolos. Vel cuius laus. ſ. Barnabæ eſt in euãgelio prædicato ab ipſo per omnes eccleſias: quia Iudæis & Gentibus. Vnde dicitur de Barnaba Act. 10. ꝙ erat vir bonus plenus fide & ſpiritu ſancto. Item cõmendat ipſum ex ſocietate ſua, quia non ſolùm eſt famoſus, ſed ordinatus eſt ab eccleſijs Iudææ comes peregrinationis meæ. i. prædicationis meæ, qua vt peregrini mũdum circuimus, ſuprà. 5. Quandiu ſumus in corpore, peregrinamur à deo, &c. Et hoc eſt verũ de Luca, quia ipſe fuit vnꝰ de. 72. diſcipulis & ſocius Pauli. De Barnaba ſimiliter, quia per ſpiritum ſanctum dicitur. Act. 13. Segregate mihi Barnabã & Paulum in opus, &c. Et factus eſt comes in hanc gratiam. ſ. collectionis eleemoſynarum. Vel in hanc gratiam. ſ. prædicationis de qua dicitur Eph. 3. Mihi autẽ omnium ſanctorũ minimo, &c. Item commendat eũ ex officio, quia eſt miniſter gratiæ quæ miniſtratur à nobis. 1. Corin. 4. Sic nos exiſtimet homo, ſuprà. 3. Qui & idoneos nos, &c. Miniſtratur autẽ gratia iſta ad dñi gloriam: vt. ſ. dominus noſter glorificetur. ſ. de eleemoſynis factis de conuerſione apoſtolorum prædicationis noſtræ, quia vt dicitur Prouer. 14. In multitudine populi, &c. Itẽ miniſtratur, vt volũtas noſtra impleatur, quia nos hoc volumus fieri. Et ideo dicit, Et voluntatẽ noſtram deſtinatã. i. prædeſtinatam à Deo qui prædeſtinauit ab æterno nos talem voluntatem habere. Conſequenter cùm dicit, *Deuitantes, &c.* Aſsignat cauſam quare mittat tã ſolennes nuntios. Et primò huius rationẽ aſsignat. Secundò probat, ibi, *Prouidemus ergo, &c.* Dicit ergo, Cauſa quare tam ſolẽnes nũtios mittimꝰ, eſt iſta, vt ſciatis negociũ huiuſmodi ineſſe cordi noſtro. Et ideo dicit, *Deuitantes*. ſ. *Ne quis, &c.* q. d. vt vitemus vituperiũ quod poſſet mihi impingi ab aliquibus vel negligentiæ, ſi non mitterem ſtrennuos: vel fraudis, ſi non mitterem ſecuros. Et iſti ſtrẽnui erant & prompti, & ſecuri, quia dati ab eccleſijs, & electi per ſpiritũ ſanctũ: ſuprà. 6. Nemini dantes vllam offenſionẽ, &c. Dicit autem in hac plenitudinẽ. ſ. eleemoſynarum vel cõuerſionis gentiũ. 1. Pet. 4. Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiã in alterutrũ, &c. Et hoc probat dicens, *Prouidemus enim, &c.* q. d. Bene dico deuitantes, quia prouidemus. i. prouidere debemus bona. i. vt opera noſtra bona ſint nõ ſolùm corã Deo vt ei placeamus, ſed etiam corã hominibus vt. ſ. eis bona videantur. Et hoc facit ſolicitẽ procurando & bonos imitando. Ro. 12. Adhærentes bono, &c. Conſequenter cùm dicit, *Miſimus autẽ cum illis & fratrẽ noſtrũ, &c.* Tractat de tertio nuntio. ſ. de Apollo. Vbi duo facit. Primò cõmendat eũ de ſolicitudine, cùm dicit, *Quẽ*, ſcilicet Apollo, *Probauimus*, ſæpe ſolicitum eſſe de ſalute veſtra: nunc autem multo ſolicitiorẽ. Nam ſicut ſuprà apparet Apollo fuit primus, qui poſt Apoſtolum prædicauit apud Corinthum. 1. Cor. 3. Ego plantaui, Apollo rigauit. Hic autem turbatus de peccato ipſorum receſsit, & ſolicitudinem quã ante pro ipſis habebat, poſt poſuit. Nunc verò audita conuerſione eorum factus eſt de ſalute ipſorum ſolicitior, q̃ antea eſſet. Eph. 4. Soliciti ſeruare vnitatem ſpiritus, &c. Rom. 12. Qui præeſt in ſolicitudine, &c. Secundò ſubdit cauſam ſolicitudinis quam aſſumpſit: quia Apollo cõfidit de vobis ex his quæ Titus dixit de vobis cõmẽdans vos. Vnde dicit, *Multa confidentia in vobis*, ſiue pro Tito qui eſt ſocius meus: & quia libẽter venit in ſocietatem Titi, & Lucæ ſeu Barnabæ: & quia ad hoc inductus fuit ab Apoſtolis eccleſiarum, quæ ſunt in Iudæa. Et ideo dicit, Siue fratres noſtri Apoſtoli eccleſiarum Iudææ. ſ. induxerũt eum ad ſolicitudinẽ habendã pro vobis, quæ quidẽ eccleſiæ, *Sunt gloria Chriſti*, id eſt ad gloriam Chriſti. Conſequenter cùm dicit, *Oſtenſionẽ ergo quæ eſt, &c.* Recommendat iſtos nũtios Corinthijs dicens, Quia tales miſimus ad vos, ergo, *Oſtenſionem, &c.* i. oſtendatis opere, ꝙ charitatẽ habetis ad eos, & quod verè cõmendaui vos, & quod ego verè gloriatus ſim de vobis *In facie eccleſiarũ*, ad quas perueni, & quibus prædicaui. Vel *In faciẽ omnium eccleſiarum*, quia quod facitis eis innoteſcet omnibus eccleſijs.

CAPIT. IX. LEC. I.

Hortatur Corinthios ad liberaliter, ac abunde, ſed maximè ad hylariter eleemoſynas tribuendas.

NAm de miniſterio quod fit in ſanctos, ex abundãti, eſt mihi ſcribere vobis. Scio enim promptum animum veſtrum pro quo de vobis glorior apud Macedones; quoniam & Achaia parata eſt ab anno præterito, & veſtra æmulatio prouocauit plurimos. Miſimus autem fratres: vt ne quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte, vt (quemadmodum dixi,) parati ſitis: ne cùm venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos, erubeſcamus nos, (vt non dicamus vos) in hac ſubſtantia. Neceſſarium ergo exiſtimaui rogare fratres vt præueniãt ad vos, & præparent repromiſſam benedictionem hanc paratam eſſe ſic, quaſi benedictionem non quaſi auaritiam, Hoc autẽ dico, Qui parcè ſeminat, parcè & metet: & qui ſeminat in benedictionibus: de benedictionibus & metet. Vnuſquiſque prout deſtinauit in corde ſuo: non ex triſtitia aut ex neceſsitate. Hylarem enim datorem diligit Deus.

Suprà Apoſtolus induxit corinthios ad dandũ eleemoſynas ſanctis qui ſunt in Ieruſalẽ: hic verò inducit eos quãtum ad modum dandi, vt. ſ. hylariter & abũdanter dent. Vnde ad hoc ꝙ bene darent, miſit tam ſolennes nuntios Circa hoc autem duo facit. Primò excludit opinatam cauſam de miſsione nũtiorum. Secundò verò aſtruit verã, ibi, *Miſimus autẽ fratres, &c.* Circa primũ tria facit. Primò excludit ſuſpitionem. Secundò ad hoc cauſam aſsignat, ibi, *Scio enim promptũ, &c.* Tertiò cauſam probat, ibi, *Pro quo de vobis, &c.* Quantum ad primũ quia poſſet aliquis dicere Apoſtolo, tu mones nos ꝙ bene recipiamus nuntios quos mittis. Sed quare nõ potius mones ꝙ bene largiamur eleemoſynas? Et ideo hoc remouẽs dicit, Non eſt neceſſarium quod hoc moneã. *Nam*. i. quia, *De miniſterio quod fit in ſanctos ex abũdantia eſt*. i. ſuperfluum eſt, *Mihi ſcribere vobis*, & huius cauſa eſt, quia, *Scio promptũ animũ veſtrum*, ad ſubueniendum eis. Pſal. Paratũ cor meum deus, &c. Quòd autẽ ſit promptus animus veſter, probo ex duobus. Primò ex gloriatione noſtra de vobis. Nã niſi ſcirem vos eſſe promptos ad hoc, non fuiſſem gloriatus de vobis apud alios. Et ideo dicit, *Pro qua*, ſcilicet promptitudine animi veſtri, ſuprà. 1. Gloria noſtra, &c. Et ſuprà. 7. Multa mihi fiducia, &c. *Glorior apud Macedones*, de hoc. ſ. quoniã & Achaia in qua Corinthus metropolis eſt, parata eſt ab anno præterito ad largiendum. Secũdo ex effectu, quia vos prouocaſtis exẽplo veſtro multos ad hoc. Et ideo dicit, *Et veſtra æmulatio*, id eſt amor & ſtudium imitandi vos prouocauit plurimos, quia enim audierunt vos bene correctos proficere: prouocantur plurimi. ſ. ad proficiendum. Proue. 27. Ferrũ ferro acuitur, &c. Gal. 4. Bonum autem æmulamini, &c. 1. Corint. 12. AEmulamini chariſmata, &c. Conſequenter cùm dicit, *Miſimus autẽ fratres, &c.* Ponit veram cauſam quare miſerit tam ſolennes nuntios. Et primò ponit in generali. Secundò in ſpeciali, ibi, *Vt quemadmodum dixi, &c.* Circa primum duo facit. Primò aſsignat veram cauſam, dicens, Cauſa autem quare iſtos miſi, eſt nõ quod credã vos nolle ſubuenire pauperibus, ſed vt ne quod gloriamur de vobis, id eſt ne gloria noſtra quam habemus de vobis, euacuetur ſi ſcilicet deficeretis. 1. Cor. 9. Bonũ eſt mihi mori, &c Euacuetur, inquã, in hac parte, quia bene conſtat mihi quod in alijs virtutibus, & bonis non euacuabitis gloriam meam. Secundò cùm dicit, *Vt quẽadmodũ, &c.* hortatur eos ad debitum modũ dandi. Et primò hortatur, vt dent promptẽ. Secundò vt dent abũdanter, ibi, *Neceſſariũ ergo, &c.* Tertiò

vt dent

vt dent hylariter, ibi, *Vnuſquiſq; prout deſtinauit, &c.* Circa primum duo facit, primò ponit modũ dandi. Secundo rationem aſsignat, ibi, *Ne cum venero, &c.* Modus dãdi eſt, vt ſcilicet promptè detur. Et ideo dicit, ideo miſi miniſtros, vt ſitis parati ad dandum, quemadmodum dixi, ſcilicet exemplo Macedonum. Mat. 25. Quæ paratæ erant &c. Prouer. 3. Ne dicas amico tuo vade, & reuertere, & cras dabo tibi, &c. Ratio autẽ huius eſt, ne cum venerint mecum, ſcilicet ad vos Macedones, *Et inuenerint vos imparatos, erubeſcamus nos*, q.d. Vobis erit confuſio ſi promiſiſtis, & non ſoluiſtis. Sed eſto quod ſuſtineatis, & nõ curetis de confuſione veſtra, ad minus caueatis erubeſcentiæ noſtræ, qui dicimus vos eſſe paratos. Conſequenter cũ dicit, *Neceſſarium ergo, &c.* Hortatur eos quod dent abundanter. Et circa hoc duo facit. Primò ponit ammonitionẽ. Secundò ammonitionis rationem aſsignat, ibi, *Hoc autem dico, &c.* Dicit ergo, Ne ergo euacuetur gloria noſtra, & vos non erubeſcatis, neceſſariũ exiſtimaui rogare fratres, ſ. Lucam, Titum & Apollo vt perueniant ad vos, vt præparent repromiſſam benedictionem, hanc ſcilicet eleemoſynã, quę dicitur benedictio, quia eſt cauſa æternæ benedictionis. Nam per actionẽ dandi, homo benedicitur à Deo. Pſal. Hic accipiet benedictionem à domino, &c. Et ab hominibus. Eccle. 13. Splendidum in panibus, &c. Prouerb. 22. Qui pronus eſt ad miſericordiam, &c. Et dicit hanc benedictionem paratam eſſe quaſi benedictionẽ, id eſt abundanter, & non quaſi auaritiam, i. parcè. Ratio autem quare debeant abundanter dare, eſt, quia ego dico, quod *Qui parce ſeminat*, id eſt qui parum dat in mundo iſto, *Parce & metet*, id eſt parum recipiet in alio ſeculo. Et dicit ſeminat, quia ſemina noſtra ſunt quicquid boni fecerimus. Et iterum, quia parum ſeminatur, nõ multũ colligetur. Gal. 5. Quæ ſeminauerit homo hęc & metet, ſed multiplicata. *Et qui ſeminat in benedictionibus*, i. abũdanter *Metet & de benedictionibus*, ſ. Dei largam retributionẽ. Sed nunquid non metent omnes abundanter? Dicendum eſt ſic, quantum ad quantitatem præmij, quia omnes affluent, & nullus ibi parcè metet. Sed dicit abũdanter quaſi ad proportionem & bene ſeminantium. 1. Corinth. 15. Stella à ſtella differt. Abundanter omnes quantum ad præmiũ ſubſtantiale, ſed parcè in comparatione ad præmium accidentale, in quo eſt ſanctorum differentia, ſuprà 8. Qui multum non abundauit, & qui modicũ non minorauit. Exod. 16. Quia aliquãdo aliquis parcè dat, & cum magna charitate & abundanter metet. Conſequenter cùm dicit, *Vnuſquiſq; enim, &c.* Hortatur eos, vt dent hylariter & gaudenter. Et circa hoc duo facit. Primo enim monet eos ad gaudẽter dandũ. Secundò rationem aſsignat, ibi, *Hylarem enim datorem, &c.* Dicit ergo, Dico quod paretis illud quod vultis dare quaſi benedictionem, id eſt abundanter, & dignũ benedictione, non quaſi auaritiam, id eſt, non parcè. Et hoc dicit, quia illud quod ſponte fit, non poteſt auarè fieri. Et ideo ſubdit, *Vnuſquiſq; enim, &c.* quaſi non auarè, quia vnuſquiſq; ſ. veſtrum, det eleemoſynas *Prout deſtinauit*, i. prædeliberauit *In corde ſuo*, ſcilicet ſecum conferens. *Non ex triſtitia, &c.* q.d. Vnuſquiſque voluntariè det, non coactè. Ponit autem duo oppoſita voluntario, ſcilicet triſtitiam & neceſsitatem. Voluntarium enim tollitur per violentum. Eſt autem duplex violentum, ſcilicet ſimplex, & mixtum. Simplex quãdo abſolutè quis cogitur ad aliquid contra voluntatem ſuam faciendum. Ad remouendum ergo illud violentũ, dicit, *Non ex neceſsitate*, quod fieret ſi darent coacti mandato Apoſtoli, quaſi dicat, Non cogat vos ad dandum mandatum noſtrum, ſed moueat vos ad hoc prompta voluntas veſtra. Exo. 35. Omnis voluntarius, &c. Violentum mixtum eſt quando quis non abſolutè cogitur ad faciendum aliquid contra voluntatem ſuam, ſed ſecundum quid, ſcilicet quod niſi faciat incurrit maius damnum: ſicut ſi nõ proiiciantur merces in mari, nauis ſubmergitur. Et ideo aliquo modo fit ſponte & aliquo modo violenter, inquantum, ſcilicet cogitur timore maioris damni. Vt ergo hoc remoueat, dixit, *Non ex triſtitia*, i. nõ ita quod ſit violentum mixtum. q.d. Non ex timore cõfuſionis, ne, ſcilicet erubeſcans, ſed ex gaudio quod cõcepiſtis propter amorem quem habetis ad ſanctos. Pſal. Voluntariè ſacrificabo tibi, &c. Conſequenter cum dicit, *Hylarem enim datorem, &c.* rationẽ aſsignat, & eſt talis. Omnis remunerator remunerat ea quæ ſunt remuneratione digna: hæc autem ſunt ſolùm actus virtutũ: in actibus autem virtutum duo ſunt, ſcilicet ſpecies actus, & modus agendi qui eſt ex parte agentis. Vnde niſi in actu virtutis vtrunq; iſtorum concurrat, non dicitur actus ille ſimpliciter virtuoſus, ſicut non dicitur perfectè iuſtus ſecundum virtutem qui operatur opera iuſtitiæ, niſi delectabiliter & cum gaudio operetur. Et licet apud homines qui non vident niſi ea quæ patent, ſufficiat quòd quis operetur actum virtutis ſecundũ ipſam ſpeciem actus, puta, actum iuſtitiæ, tamen apud Deum, qui intuetur cor, non ſufficit quòd ſolum operetur actum virtutis ſecundum ſpeciem, niſi etiam ſecũdum debitum modum operetur, ſcilicet delectabiliter & cũ gaudio. Et ideo non datorem tantùm, ſed *Hylarem datorem diligit Deus*, i. approbat & remunerat & non triſtem & remurmerantẽ. Pſal. Seruite domino in lætitia. Eccle. 35. In omni dato hylarem, &c. Rom. 12. Qui miſeretur in hylaritate, &c.

LECTIO SECVNDA.

Rationem reddit, cur ita fieri debeant eleemoſynæ, hylariter, ſcilicet, cum prompto animo, & abundanter.

Potens eſt enim Deus omnem gratiam abundare facere in vobis: vt in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum, ſicut ſcriptum eſt: Diſperſit dedit pauperibus: iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi. Qui autem amminiſtrat ſemen ſeminanti, & panem ad manducandum præſtabit. Et multiplicabit ſemen veſtrum, & augebit incrementa frugum iuſtitiæ veſtræ, vt in omnibus locupletati, abundetis in omnem ſimplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo. Quoniam miniſteriũ huius officij, non ſolùm ſupplet ea, quæ deſunt ſanctis, ſed etiã abundat per multas gratiarum actiones in domino, per probationẽ miniſterij huius, glorificantes Deum in obedientia confeſsionis veſtræ in euangelio Chriſti, & ſimplicitate cõmunicationis veſtræ in illos, & in omnes: & in ipſorum obſecratione pro vobis, deſiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias ago Deo ſuper inenarrabili dono eius.

Hic rationẽ trium modorum aſsignat. Et circa hoc duo facit. Primò aſsignat rationem ſumptam ex parte ipſorum. Secundò rationẽ ſumptam ex parte Dei, ibi, *Et in omnibus locupletati, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit rationẽ. Secundò ipſam confirmat, ibi, *Sicut ſcriptum eſt, &c.* Ratio eſt talis. Quicunq; dat aliquid quod multiplicatur ſibi, debet promptè abundanter & hylariter dare, ſicut videmus, quòd homines abundanter, & promptè, & cum gaudio ſeminant ſemen, quia multiplicatum illud recolligunt. Cùm ergo eleemoſynæ multiplicentur dantibus, debetis illas promptè, gaudenter & abundanter facere. Et quòd multiplicentur patet, quia *Deus potens eſt omnem gratiam, &c.* quaſi dicat. Non timeatis dare ne indigẽtia grauati pœniteat aliquando vos dediſſe, quia *Potens eſt Deus facere abundare omnem gratiam* ſpiritus ſancti, qua, ſ. ſemper gaudeatis de bono opere quod feciſtis. Et ideo dicit, *Abũdetis in omne opus* bonũ, id eſt abundantem affectũ habeatis ad dandum eleemoſynam, ſicut habetis ad alia opera virtutum, & tamen habeatis plenã ſufficientiã bonorum exteriorũ. Et ideo dicit, *Semper omnem ſufficientiam habentes*, id eſt, vos reputantes habere. Iaco. 1. Qui dat omnibus affluẽter. & 1. Timot. 6. Habentes alimenta, &c. De iſta ſufficientia dicitur infrà. 12. Sufficit tibi gratia mea, &c. De multiplicatione vero dicitur Eſa. 30. Dabitur pluuia ſemini tuo. Matt. 19. Omnis qui reliquerit, &c. centuplũ accipiet, &c. Conſequenter cũ dicit, *Sicut ſcriptum eſt, &c.* probat poſitã rationẽ dupliciter, ſcilicet authoritate & experimento, ibi, *Qui autem amminiſtrat, &c.* probat autẽ authoritate, dicẽs. Rectè debet vos mouere prædicta ratio: Quia *Sicut ſcriptũ eſt, &c.* Sed Gloſ. in alio ſenſu adducit hanc authoritatem, quã ſit intẽtio Apoſtoli. Nam Glo. ſic adducit, Dico quod abundetis *In omne opus bonum*, ſcilicet largitione eleemoſynarũ: quia ſcriptũ eſt, *Diſperſit dedit pauperibus*. Sed Apoſtolus videtur hoc velle referre ad illud, quod dicit abundare facere omnẽ gratiam. Et hoc, quia ille qui diſperſit dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in æternum. Eccle. 12. Bene fac iuſto, & inuenies retributionem, &c. In authoritate autem propoſita notatur quibus ſit dandum, quia pauperibus, id eſt indigentibus, &c. Luc. 14. Cum facis prandium, &c. Quomodo dandum, quia diſperſit: quia non to-

tum vni, ſed diuiſim multis. 1. Corin. 13. Si diſtribuero, &c. Eſa. 58. Frange eſurienti panem, &c. *Iuſtitia eius*. i. virtus iuſtitiæ, *Manet in æternū*: quia ex quo dat, augetur volūtas ad dandum: vel iuſtitia eius, id eſt, merces iuſtitiæ eius manet in ęternū. Prouer. 11. Seminanti iuſtitiam merces fidelis, &c. Experimento autem confirmat rationem prædictā dicēs, *Qui autē adminiſtrat, &c.* q. d. Experti eſtis, quia hoc ipſum quod datis in eleemoſynas, habetis à Deo. Et ideo debetis libēter dare amore Dei. 1. Paral. vltimo, Tua ſunt omnia quæ de manu, & cætera. Et inſinuat tria circa hoc. Primum eſt ꝙ aliquis poſſet dicere. Si nos damus modò, quod habemus, deficient nobis neceſſaria ad quotidianum victum. Et hoc remouet, quia non ſolùm, *Semen miniſtrat ſeminanti, ſed panem*, id eſt neceſſaria vitę: *Præſtabit ad manducandum*. Pſal. Qui dat eſcam omni carni. Secundum eſt: quia poſſes dicere ꝙ ſi multum daremus, deficient nobis quæ habemus ad dādum iterum. Et hoc Apoſtolus remouet dicens, ꝙ non deficiet, ſed, *Multiplicabit ſemen veſtrum*, vnde, ſcilicet plures eleemoſynas facitis. Tertium eſt, quia poſſet aliquis dicere quod ſi modò dam⁹ deficiet nobis voluntas ad dādum, & pœnitebit nos dediſſe, & ſic totū amittemus. Et hoc remouet, dicens, *Et augebit incrementa frugū iuſtitiæ veſtræ*, id eſt intantum augebit facultatem, & voluntatem dādi eleemoſynas ex quibus procedit iuſtitia veſtra, quod ſemper parati & prompti eritis ad dandum eleemoſynas, & quod fruges maximè erunt in comparatione ad paruum ſemen. Prouer. 3. De primitijs frugum tuarum da pauperibus. Leui. 25. Dabo benedictioné, &c. 1. Timo. 4. Pietas ad omnia valet. Deinde cùm dicit, *Vt in omnibus locupletati, &c.* Aſsignat rationem, quare promptè, abundanter & hylariter dare debeat ex parte ipſorum dantium. hic aſsignat rationem ex parte ipſius Dei pro quo dare debent. Et primò aſsignat rationem. Secūdò manifeſtat eam, ibi, *Quoniam miniſterium huius officij, &c.* In ratione autem aſsignanda tria conſiderantur: quorum primū eſt ipſorum locupletatio, quod reſpondet pręmiſsis. Dixerat enim ſuprà, Multiplicabit ſemen veſtrum & augebit incrementa frugum iuſtitiæ veſtræ. & hoc primò reſumit, dicens, Et vt in omnib⁹ locupletati, id eſt, tam in corporalibus, quàm in ſpiritualibus bonis. 1. Corinth. 1. Diuites facti eſtis, &c. Sed ne aliquis crederet, ꝙ finis ponendus ſit in abundantia diuitiarum temporalium: aut quòd diuitias ſpirituales aliquis otioſè abſque vſu poſsidere deberet, refert hoc primū ad aliud ſecundum dicens, Abūdetis in omnem, id eſt perfectam ſimplicitatem, id eſt largitatem ſimplici animo factam, vt largitio procedat ex diuitijs temporalibus, ſimplicitas autem ex ſpiritualibus. Prouerb. 10. Simplicitas iuſtorum, &c. Sed & hoc ipſum ad alium finem referēdum eſt, ſcilicet ad Deum. Et ideo tertiò ſubdit, quæ ſcilicet largitio ſimplex, operatur per nos, id eſt mediātibus nobis, gratiarum actionem Deo, Primæ Theſſa. 5. In omnibus gratias agite &c. Deinde cùm dicit, *Quoniam miniſterium, &c.* manifeſtat rationem ſuprà poſitam, ſcilicet quomodo eorum largitio operetur gratiarum actionem Deo. Et primò hoc oſtendit Secundo ponit gratiarum actionis materiam, ibi, *Glorificantes Deum, &c.* Tertiò ipſe prorumpit in gratiarū actionem, ibi, *Gratias Deo, &c.* Dicit ergo. Dico quòd largitio veſtra operatur gratiarum actiones Deo, quia miniſterium huius officij veſtri quo ſubuenitis ſanctis, multa bona habet, quia non ſolùm ſupplet ea quæ deſunt ſanctis, quantum ad temporalia. ſuprà. 8. Veſtra abundantia illorum inopiam ſuppleat, &c. Non ſolùm ergo hoc bonum ſequitur inde, ſed etiam quòd ipſi orant pro vobis & agunt gratias Deo, probātes & approbantes miniſtrationem veſtram. Et hoc eſt quod dicit, ſed etiam *Abundat*, id eſt excreſcit, *In actione gratiarum*, quæ fit per multos, non ſolùm perfectos, ſed per alios fideles pauperes, qui inde agūt gratias Deo in domino, qui eos ad hoc mouet, vidētes & probantes miniſteriū veſtrum. ſuprà primò. Vt ex multarum perſonis facierum, &c. Huius quidem gratiarum actionis materia eſt propter tria. Primò propter eorū fidem quam acceperunt, & ideo dicit, *Dico quod abundant in gratiarum actione. Glorificantes*, ſcilicet fideles, *Deum in obediētia confeſsionis veſtræ*, id eſt de confeſsione fidei veſtræ, quā confitemini & creditis in Chriſtū. Matth. 5. Sic luceat lux veſtra, &c. Prouer. 21. Vir obediens loquetur victorias. Secundò propter eorum largitionem. Et ideo dicit, Glorificantes & *In ſimplicitate communicationis veſtræ*, id eſt pro largitione veſtra in illos, ſcilicet ſanctos pauperes, & in omnes, ſcilicet fideles qui indigent, ſimplici, & puro animo facta. Gal. 6. Cōmunicet is qui catechizatur verbo ei, qui ſe catechizat, &c. Et iterum operemur bonum ad omnes, &c. Tertiò propter hoc quòd ipſi viri ſancti habent à Deo, vt pro eis agant gratias Deo, Et ideo dicit, *Glorificantes etiā Deum pro ipſorum obſecratione pro vobis*, id eſt glorificant Deū de hoc, quòd ipſi viri ſancti obſecrāt pro nobis: ipſorum dico deſiderantium vos videre in ęterna beatitudine, & hoc propter eminentem gratiā Dei in vobis. Ex his ergo Apoſtolus prorumpit in gratiarum actionem Deo, dicens, *Gratias, &c.* id eſt quia tot bona inde proueniunt de miniſterio veſtro, ego *Ago gratias Deo, &c.* ſcilicet charitatis, quæ maxime videtur vigere in vobis qui ſubuenitis etiam illis qui ſic agunt gratias Deo, & orant pro vobis. Et hoc donum eſt inenarrabile: quia non poteſt dici, quantò vtile ſit, quia oculus non vidit, nec auris audiuit, &c.

CAPIT. X. LEC. I.

Obſecrat Paulus & rogat Corinthios, ne credant inter eos humiliter ſe ſe habere ex deiectione animi, quoniam non carnaliter militat

IPſe autem ego Paulus obſecro vos per manſuetudinem & modeſtiam Chriſti, qui in facie quidem humilis ſum inter vos, abſens autem confido in vobis. Rogo autem vos, ne præſens audeam per eam confidentiam qua exiſtimor audere in quoſdam: qui arbitrantur nos tanquam ſecundum carnē ambulemus. In carne enim ambulantes, non ſecundum carnem militamus. Nam arma militia noſtra non carnalia ſunt: ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionem conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & in captiuitatem redigentes, omnē intellectum in obſequium Chriſti, & in promptu habentes vlciſci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit veſtra obedientia.

Poſtquam tractauit de bonis miniſtris Chriſti, & fidei, conſequenter Apoſtolus inuehit contra falſos miniſtros & Pſeudo prophetas. Et primò inuehit contra eos. Secundò verò contra illos, qui decepti ab eis adhærebant eis, in 13. cap. ibi. *Ecce Tertio, &c.* Circa primū duo facit. Primò excuſat ſe de eis quæ imponuntur ſibi per rationem. Secundò verò per facti euidentiam, ibi, *Quæ autem ſecundum faciem ſunt, &c.* Circa primum duo facit. Primò recuſat ſe excuſare per experimentum, cum tamen poſſet. Secundò verò excuſat per rationem, ibi, *Qui arbitrantur, &c.* Circa primum tria facit. Primò præmittit obſecrationem. Secundò interponit illud quod imponitur ſibi à pſeudo, ibi, *Qui in faciem quidem, &c.* Tertiò recuſat experimētum, ibi, *Rogo autem*. Dicit ergo, *Ipſe ego autem Paulus*, qui vos & alios ad eleemoſynas exhortor, ego, inquam, ipſe, *Obſecro vos per manſuetudinem & modeſtiā Chriſti*. De māſuetudine Chriſti habetur Matt. 11. Diſcite à me quia mitis ſum, &c. De modeſtia. Sapien. 11. Omnia in numero, pondere, & menſura diſpoſuiſti, &c. Modeſtia enim nihil aliud eſt quàm modum ſeruare in agendis. Facit autē ſpecialiter hic mentionem de manſuetudine & modeſtia chriſti, quia pſeudo & Corinthij ſpecialiter imponebāt Paulo, quod cùm eſſet præſens apud eos conuerſaretur humiliter, & cum eſſet abſens ſcriberet eis valde durè. Et ideò poſuit illa duo quæ Chriſtus habuit, vt ſciant quòd Apoſtolus hæc etiam oſtēdit & ſeruauit exemplo Chriſti. Et ideo conſequenter interponit vitium ſibi impoſitum, dicens, *Ego ipſe Paulus*, id eſt verè humilis, quia Paulus humilis & quietus interpretatur. 1. Cor. 15. Ego ſum minimus, &c. Vnde ego ipſe, id eſt verè Paulus. Pſal. Tu quidem ipſe es. Eccle. 19. Eſt qui nequiter humiliat ſe, &c. Et Iac. 3. Vbi zelus & contētio, ibi inconſtantia, &c. *Ego*, inquam, *Obſecro*, qui in facie, id eſt exterius vt dicitis, humilis ſum *Inter vos*, id eſt humiliter cōuerſatus, cùm ſum vobis præſens. *Abſens autem*, id eſt cùm ſum abſens à vobis, quando ſcilicet non timeo lædi ab aliquo veſtrum, *Confido in vobis*, id eſt confidenter ago aſperè vobis per epiſtolam ſcribens. Prouerb. 18. Iuſtus quaſi leo confidens, &c. Conſequenter cùm dicit, *Rogo autem, &c.* Recuſat ſumere experimentum. iſti enim credebant quòd Apoſtolus ex timore ductus conuerſaretur humiliter inter eos, & ideò dicit, Vos ita creditis, ſed ego

Rogo.

Rogo vos, qui & ipſe obſecro, vt velitis experiri vtrum ego ſi neceſſe ſit, faciã in præſentia, quomodo facio in abſentia. Et ideo dicit, *Ne præſens*. i. cùm fuero apud vos, *Audacem facere in vobis ſi neceſſe ſit: Per eam cõfidentiam*. i. ita confidenter, ſicut *Exiſtimor* à vobis, *Audere*, id eſt, audacter & confidenter agere, *In quoſdam*, incorrectos durè reprehendendo, per literas etiam corrigendo. Iob. 31. Exaltat audacter, &c. Deinde excuſat ſe per rationem, dicens, *Qui arbitrantur, &c.* quaſi dicat. Et licet olim experimento me excuſare propter vos: tamẽ ratio in promptu eſt ad excuſandum me ſufficiẽter. Circa hoc ergo tria facit. Primò ponit cauſam, quare imponunt ei quod dictum eſt. Secundo deſtruit cauſam illam. Tertiò confirmat per rationem. Cauſa autem quare hoc ſibi imponitur, ſcilicet ꝙ præſens ſit humilis, abſens autem ſeuerus & auſterus eſt: quia iſti arbitrabantur Apoſtolum *Secundum carnem ambulare*. Et quia vnuſquiſque ſecũdum regulã operis operatur, finis autem habet rationem regulæ, quia quilibet dirigit opus ſuum ad finem quem intendit. Qui ergo ponũt finem ſuum in bonis carnalibus, dicuntur ambulare ſecundum carnem. Et inde eſt quòd ita regulant opera ſua, vt conſequantur ea, quæ ſunt carnis, quæ quidem quia poſſunt ſubtrahi ab hominibus: ideo homines qui in carnalia intendunt, blandè ſe habent ad homines & humiliter. Et ideò quia credebant Apoſtolum ambulare ſecundum carnem: ideò credebant quòd propter hoc humiliter conuerſatus ſit inter eos. Sed hæc ratio nulla eſt & vana, & ideò deſtruit eam, dicens, *In carnem enim, &c.* quaſi dicat, quòd nos ſimus in carne non poſſumus negare, quia Ro. 8. dicitur, Debitores ſumus nõ carni, &c. ſed quod nos regulemur ſecundum carnem ponendo in bonis carnalibus finem, ſiue intentionem noſtrã, hoc eſt falſum: quia, *Non ſecundum carnem militamus*, id eſt vitam noſtram quæ eſt quædam militia, vt dicitur Iob. 7. Non regulamus ſecundum carnem. Et quod non militemus ſecundum carnem, probat cùm dicit, *Nã arma noſtra, &c.* Et primò ex militaribus armis ſicut vnuſquiſque pugnator habet arma accommoda militiæ & pugnæ ſuæ. Sed conſtat quòd arma eorum, qui pugnant ſecundum carnem ſeu militant, ſunt diuitiæ, voluptates, honores, & potẽtiæ mundanæ, & temporales. cùm ergo arma noſtra non ſint huiuſmodi, quia arma militiæ noſtræ nõ ſunt carnalia, ſed potentia Deo, id eſt ſecundum Deum vel ad honorẽ Dei. Ergo nos non militamus ſecundum carnem. Secundò verò cum dicit, *Ad deſtructionẽ, &c.* Ponit virtutem armorum ſpiritualium, quorũ quidem virtus patet ex triplici effectu eorum. Primus effectus eſt ꝙ per ipſa arma confunduntur rebelles. Et quantum ad hoc dicit, *Ad deſtructionem munitionum*. Quaſi dicat. Benè ſunt potentia Deo vt deſtruant rebelles, infrà Titum. 1. Vt ſit potens exhortari &c. Hier. 1. Vt euellas & deſtruas &c. Muniunt autem ſe aliqui cõtra Deũ dupliciter. Aliqui aſtutis conſilijs, ſicut ſunt tyranni, qui machinãtur prauis cõſilijs ſuis deſtruere quæ Dei ſunt vt ipſi tyrannizent. Et quantũ ad hoc dicit, *Conſilia deſtruẽtes*, ſcilicet, tyrannorum. Iob. 5. Qui apprehendit ſapiẽtes &c. Aliqui verò per ſuperbiam vel altitudinẽ ingenij proprij. Et quantũ ad hoc dicit, *Et omnem multitudinem*. i. ſuæ ſuperbiæ. Rom. 11. Non alta ſapientes &c. id eſt ſuperba. Siue profunditatem intellectus tam legiſlatorũ, ꝗ philoſophorum. Rom. 8. Neq; altitudo, neq; profundum. Eſa. 5. Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris. Altitudinem, dico, extollentiæ, *Aduerſus ſcientiam Dei*, ſcilicet fidem, quæ eſt ſcientia Dei: quia quæ de Deo dicũtur, impugnant, ſcilicet partũ virginis, & alia Dei mirabilia. Eſa. 11. Repleta eſt terra ſcientia Dei. Apoc. 2. Quam dicunt altitudinẽ ſathanæ. Apoc. 2. Qui non cognouerũt altitudinem ſathanæ. Ro. 11. Noli altum ſapere, ſed time. Secundus effectus eſt conuerſio infidelium ad fidem. Et quantũ ad hoc dicit, *Et in captiuitatẽ redigentes &c.* quod quidem fit quando id ꝙ homo ſcit totũ ſupponit miniſterio Chriſti & fidei. Pſal. Ad alligandos reges eorum in compedibus &c. Eccle. 6. Inijce pedem tuum in cõpedes illius, id eſt in documenta fidei, &c.

Tertius effectus eſt correctio peccantium. Et quantum ad hoc dicit, *Et in promptu habentes*. i. promptum & liberum animũ habentes ad puniendum inobedientiam. Pſal. Gladij ancipites in manibus &c. Et hoc erit cùm impleta fuerit veſtra obediẽtia, id eſt cùm vos perfectè obedientes eritis, quia ſi vos velitis obedire nõ erit nobis locus puniẽdi inobedientiam aliorum & veſtram. Vel tũc vlciſcemur vos de inobedientia quando impleta fuerit obedientia veſtra, id eſt quando deſtruetur inobedientia veſtra. contraria enim contrarijs curantur.

LECTIO SECVNDA.

Suæ excuſationis iudicium auditoribus committit, dicitque non debere Pſeudo ſibi præferri.

QVæ ſecundum faciem ſunt videte. Si quis confidit ſibi, Chriſti ſe eſſe, hoc cogitet iterum apud ſe, quia ſicut & ipſe Chriſti eſt, ita & nos. Nam & ſi amplius aliquid gloriatus fuero de poteſtate noſtra, quam dedit nobis dominus in ædificationem, & non in deſtructionem veſtram: non erubeſcam. Vt autem nõ exiſtimer tanquam terrere vos per epiſtolas (quoniam quidem epiſtolæ, inquiunt, graues ſunt, & fortes: præſentia autem corporis infirma, & ſermo contemptibilis,) hoc cogitet qui eiuſmodi eſt, quia quales ſumus verbo per epiſtolas abſentes, tales & præſentes in facto. Non enim audemus inſerere aut cõparare nos quibuſdam, qui ſeipſos commẽdant: ſed ipſi in nobis noſmetipſos metientes, & comparantes noſmetipſos nobis.

Suprà excuſauit ſe Apoſtolus per rationem: hic excuſat ſe per facti euidentiam. Et circa hoc duo facit. Primò enim committit auditoribus iudicium ſuæ excuſationis. Secundò proſequitur ſuã cauſam, ibi, *Si quis confidit, &c.* Dicit ergo primò. Licet appareat per rationẽ, falſum eſſe quod imponunt mihi pſeudo, tamen ſi aliqui ſint inter vos qui ratione non vincantur & noluerint rationi acquieſcere, ſaltẽ videte, id eſt conſiderate ea quæ ſunt ſecundũ faciem, id eſt in manifeſto apparent de me euidenter. Committit autem eis iudicium cauſæ ſuæ, ad oſtẽdendam ſecuritatem cordis ſui. Iob. 6. Reſpondete obſecro abſque contradictione.

Sed contrà Ioan. 7. Nolite ſecundum faciem iudicare. Non ergo bene dicitur hic, Quę ſecundum faciem ſunt videte. Reſpondeo, dicendum eſt ꝙ ibi accipitur ſecundum faciem pro his quæ exterius apparent in homine, ſcilicet, pro ſola veritatis apparentia, ſecundum quæ nõ debet homo iudicare, quia aliquãdo contrariũ latet in corde. Vnde dicitur Mat. 7. Veniũt ad vos in veſtimentis ouium, intrinſecus &c. Hic vero accipitur ſecũdum faciem pro ipſa veritate euangelica & facti euidentia ſecundum quam poteſt fieri iudicium. Glo. aliter exponit, ſcilicet ſecundũ faciem, id eſt, pſeudo. videte, id eſt, attẽdite. Quaſi dicat. Cõſiderate facta eorum, quia impoſſibile eſt quin inter multa bona quæ prætendunt, nõ faciant aliqua ex quibus poteritis cognoſcere intentionem ipſorum prauam. Matt. 7. Ex fructibus eorum, &c. Conſequenter cùm dicit, *Si quis autem cõfidit, &c.* proſequitur cauſam ſuam. Cõtingit autem quòd aliquis mouetur contra aliquem deceptus authoritate alicuius qui ſe magnum facit. Et ſic Corinthij commoti erant contra Apoſtolum decepti à Pſeudo, qui ſe dicebant maioris authoritatis, quàm Paulus, quia venerant à Iudæa, & quia erant primò conuerſi. Et ideò Apoſtolus duo facit. Primò euacuat authoritatem illorum Pſeudorum. Secũdò proſequitur cauſam ſuã, ibi, *Vt autẽ nõ exiſtimer, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit ꝙ pſeudo non ſint ſibi præferendi. Secũdò quòd ipſe eſt præferendus, eis, ibi, *Nã & ſi amplius, &c.* Dicit ergo. Hoc, inquam, ſm faciem videte. Quòd ſi quis de Pſeudo confidit, *Se Chriſti eſſe*, propter aliquod magnum quod fecerit, vel propter aliquod donũ ſpirituale quod à Chriſto receperit, hoc cogitet apud ſe, id eſt, conſideret diligenter in corde ſuo: quia ſicut *Ipſe Chriſti eſt, ita nos*, quaſi dicat. Quicquid inuenitur in eis, totũ inuenitur in nobis, vnde debeamus dici & eſſe Chriſti. 1. Corinth. 7. Puto quod & ego ſpiritum Chriſti habeam. Roma. 8. Si quis ſpiritũ Chriſti non habet, hic nõ eſt eius. Non ſolùm autem nos ſumus Chriſti ſicut & ipſi, ſed multò plus poſſumus gloriari quòd ſumus Chriſti quàm ipſi. Et hoc eſt ꝙ dicit, *Nã & ſi amplius quam gloriatus fuero de poteſtate noſtra, quam*, ſcilicet poteſtatẽ, *Dedit mihi dominus*. Act. 9. Vas electionis eſt mihi iſte. Galatas. 2. Qui operatus eſt Petro, &c. Dedit, inquam, mihi poteſtatem hanc ſpecialem ad conuertendũ Gẽtes, *In ædificationem*, ſcilicet eccleſiæ, *Et non in deſtructionẽ*, ſicut faciunt Pſeudo abutẽtes poteſtate eis data in contrarium ad quod data eſt. Nam licet poteſtas detur in ædificationem eccleſiæ in fide & charitate,

ſitate, iſti tamen quærunt gloriam ſuam & non Chriſti, & ideò deſtruunt. Et hoc faciebant prædicando obſeruari legalia & faciendo quæſtum. Si ergo amplius glorior de hac poteſtate quam habeo & in qua gloriam Chriſti quæro & non meam, *Non erubeſcam*, ſcilicet de huiuſmodi commendatione mea, quia non facio ad oſtendendum me, ſed cauſa neceſsitatis, ſcilicet vt oſtendens authoritatem meam eſſe magnam, & Pſeudo nullam, non decipiamini ab eis de cætero. Vbi nota quod ſecundum Grego. duabus de cauſis poteſt ſe aliquis commendare abſq; peccato, ſcilicet, quando aliquid prouocatur opprobrijs & conculcatur: & hoc vt non deſperet videns ſe conculcari, & vt confutet aduerſarios. Sic Iob commendauit ſe multum, ſicut patet vigeſimoſeptimo cap. vnde dicit. Neq; enim reprehendit me cor meum in omni vita mea, &c. Item quando aliquis prædicans veritatem, & alius aduerſarius veritatis contradicit ſibi & impedit manifeſtationem veritatis, tunc huiuſmodi prædicator debet ſe commendare & oſtendere authoritatem ſuam vt confutet illum, & vt trahat auditores ad veritatem. Et hoc facit Apoſtolus in multis locis & hic etiam.

Conſequenter cùm dicit, *Vt autē non exiſtimer, &c.* proſequitur cauſam ſuam ex facti euidentia. Et circa hoc tria facit Primò oſtendit falſum eſſe, quod ſibi imponitur. Secundò rationem dicti aſsignat, ibi, *Non enim audemus, &c.* Tertiò exponit rationē ipſam, ibi, *Nos autē non, &c.* Circa primum ſciēdum eſt, q sicut dictū eſt, imponebatur Apoſtolo quòd in præſentia eſſet humilis propter timorem, vel propter gratiam & fauorem captandum, & in abſentia durè ſcriberet eis. Et ideò dicit Apoſtolus q non eſt ita, ſed ſi bene volunt conſiderare quæ apparent, ita inuenient eum facto qualem habuerunt ſcripto, & hoc poſſunt experiri ſi volunt. Et hoc eſt quod dicit, *Vt autē non exiſtimer*, à Pſeudo ſeu à vobis tanquam *Terrerem vos*, vel timorem vobis incuterem per epiſtolas noſtras quas vobis mittimus, quē quidem timorem non incutiebam vobis in præſentia. Et hoc ideò eſt quoniā ipſi, ſcilicet Pſeudo inquiunt, *Epiſtolæ*, ſcilicet Pauli, *Graues ſunt*, id eſt durè & grauiter punientes *Et fortes*. i. abſq; timore: *Sed præſentia nō talis*, immo infirma, id eſt debilis & humilis: quod reſpondet ei quod dicit, fortes, & ſermo, ſcilicet prædicatio ſua & collocutio, & exhortatio contemptibilis, quod reſpondet ei quod dicitur, graues. *Sed qui eſt huiuſmodi*. i. qui talia dicit, *De nobis cogitet*. i. ſciat certè q quales ſumus, &c. id eſt tales erim⁹ præſentes cùm venimus ad vos, quales ſumus per epiſtolā abſentes ſi neceſſe fuerit. Cauſam autem quare Apoſtolus ſe habuit humiliter ad eos, manifeſtat Apoſtolus. 1. Corin. 2. Et ego fratres cum timore multo & tremore, &c. quod faciebat quia non erant firmi in fide. Et voluit eos per dulcedinem ſuæ conuerſationis firmare. Quare autem locutus fuerit ſibi plana & prædicauerit eis non ſubtilia, inſinuat. 1. Cor. 3. dicens, Tanquam paruulis in Chriſto lac potum dedi vobis, &c. Nondū enim erāt capaces altioris doctrinę.

Conſequenter cùm dicit, *Nō enim audemus, &c.* Oſtēdit rationem dicti ſui, dicens, Dico q non ſumus ſimiles Pſeudo, nec etiam eſt verum quod imponitur nobis: quia ego nō dico alia quam facere eſt neceſſe. Et ideo dicit, *Nos enim audemus nos inſerere*. i. dicere nos eſſe vnum ex eis, *Aut cōparare*, id eſt ſimilem facere quibuſdam, ſcilicet Pſeudo qui ſeipſos vobis tantum commendant, & tamen ab alijs & à factis ſuis non commendatur, contra illud Prouer. 27. Laudet te alienus, & non os tuum, &c. *Sed ipſi in nobis, &c.* i. ſecundum ea quæ ſunt in nobis commenſuramus facta noſtra & dicta. q. d. Illa dicimus de nobis quæ ſunt proportionata nobis. i. cōmenſurata factis noſtris. Gal. vltimo. Vnuſquiſq; opus ſuū probet &c. Sed cōtrà. 4. dicitur, Commendātes noſmetipſos ad omnē conſciētiam, &c. Ergo nō bene dixit. Reſpōdeo, dicēdum eſt q aliud eſt commēdare ſeipſum ad conſcientiā, & aliud ad aures. Nam ad conſcientias hominū commēdamus noſipſos cùm bene agimus, & hoc eſt bonū. Ad aures autē cōmendamus noſmetipſos verbis tātum, & hoc eſt malum. Primo modo cōmendant ſe iuſti & Apoſtolus. Secundo modo Pſeudo & Hypocritæ.

LECTIO TERTIA.

Si gloriatur Paulus, oſtendit ſe non excedere in ſui gloriatione menſuram.

NOs autem nō in immenſum gloriabimur: ſed ſecundum menſurā regulæ, qua menſus eſt nobis Deus menſuram pertingendi vſque ad vos. Nō enim quaſi nō pertingētes ad vos, ſuperextendimus nos. Vſque ad vos enim peruenimus in euangelio Chriſti: non in immenſum gloriantes in alienis laboribus: ſpem autem habentes creſcentis fidei veſtræ, in vobis magnificari ſecundum regulam noſtram in abundantia, etiam in illa quæ vltra vos ſunt euangelizare, non in aliena regula, in his quæ præparata ſunt gloriari. Qui autem gloriatur: in domino glorietur. Non enim qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt: ſed quem Deus commendat.

Suprà Apoſtolus oſtendit rationē eorum quæ dixerat: hic conſequēter ipſam rationem manifeſtat. Dixerat enim q cum menſurabat ſe ſibi, & nō excedebat menſurā ſuam. Poteſt autem aliquis in gloriando & commendando ſe excedere dupliciter. Primò quātum ad id de quo gloriatur, putà ſi quis gloriatur de eo q non habet. Secūdò quantum ad id in quo gloriatur, putà, ſi quis habens aliquid ex alio, gloriatur in ipſo tanquam à ſe haberet. Et ideo Apoſtolus oſtendit quod neutro iſtorum modorū excedit menſuram gloriando vel laudando ſe. Et primò quantum ad primum. Secundò quantum ad ſm, ibi, *Qui autē gloriatur, &c.* Circa primum duo facit. Primò probat quod non excedit menſuram ſuam quantum ad gloriam de præteritis. Secundò quantum ad gloriā de futuris, ibi, *Spem autē habentes, &c.* Circa primum tria facit. Primo proponit intentum. Secūdò propoſitū probat, ibi, *Non enim quaſi non, &c.* Tertium concludit, ibi, *Nec in immenſum gloriantes, &c.* Dicit ergo primò, Dico quod metimur & comparamus noſmetipſos nobis facientes, ſcilicet ſecundum quod officium noſtrum exigit. Hoc autē nos agētes non in immenſum gloriamur, id eſt non excedimus menſuram noſtram exercendo poteſtatem noſtram & commendando nos. Leui. 19. Nolite facere iniquum &c. Sed gloriamur, *Secundum menſuram*, qua *Menſus eſt nobis Deus*. Glo. hoc exponit de menſura prælationis Apoſtoli, & dicit, ſecundum menſuram, id eſt ſm menſuratum mihi à Deo populum, cuius ego ſum prælatus & regula ad dirigendum. Sed hoc idem poteſt vniuerſalius accipi, vt menſura regulæ dicatur quantitas gratiæ. Et tunc eſt ſenſus. Sed gloriamur, *Secundum menſuram qua menſus eſt nobis Deus*, id eſt ſecundum quantitatem gratiæ quam dedit nobis Deus. Ephe. 4. Vnicuiq; data eſt gratia, &c. Quæ quidē gratia eſt nobis regula, ne extollamur, & deuiemus à Deo. Quam mēſus eſt nobis Deus, quia quicquid boni facimus in euangelizando & in conuerſatione veſtra & aliorum, totum eſt ex Deo mihi in vobis & alijs conceſſum. 1. Corin. 3. Ego plantaui, Apollo rigauit, &c. Menſuram dico, *Pertingendi vſq; ad vos*: quia vos eſtis ſub menſura gratiæ mihi datæ, per quam cōuerſi eſtis ad Chriſtum & obedistis euangelio. Hoc eſt ergo quod proponit. ſ. quod non excedit mēſuram ſuam gloriando ſe quòd ſit eorū prælatus & q per eum conuerſi ſunt. Et quod ita ſit, ſcilicet quòd pertingat vſq; ad eos, probat conſequenter cùm dicit, *Non enim quaſi non pertingentes, &c.* quaſi dicat. Verè gloriamur. Non enim ſuperextendimus nos in gratia vel gloria, vel in poteſtate noſtra quaſi nō ſimus pertingentes vſque ad vos poteſtate noſtra & miniſterio. Nam vſque ad vos peruenimus in euangelio Chriſti, id eſt in prædicatione euangelij Chriſti. 1. Corin. 4. In Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui, &c. & ſuprà. 9. Nōnne opus meum vos eſtis, &c. Gal. 2. Qui operatus eſt Petro in Apoſtolatū &c. Et ideo concludit dicens. Igitur cùm glorior de vobis, non glorior in immenſum. Vnde dicit, *Non in immenſum gloriantes, &c.* Vbi alius fundamentū fidei poſuiſſet. Conſequenter cùm dicit, *Spem autem habentes, &c.* Oſtendit quòd non excedit menſuram ſuam quātum ad gloriam de futuro. Sciendum eſt autem, quòd prædicator poteſt habere duplex argumētum gloriæ de prædicatione ſua. Vnū eſt vt conuerſi ad prædicationem ſuam proficiant in melius. Aliud vt per ipſos conuerſos alij conuertantur, quia vt dicitur Exod. 36. Cortina cortinam trahit, &c. Et Apocalypſis vltimo. Qui audit, dicat veni. Nam quando quis videt alios conuerti, facilius conuertitur. Et quantum ad iſta duo Apoſtolus ſperat augeri gloriam ſuam de Corinthijs primò ſcilicet de profectu eorum in melius. Et ideò dicit, Dico quod nec in immenſum gloriamur de conuerſione veſtra per nos cauſata olim. Sed adhuc habentes, ſcilicet ſumus ſpem magnificari in futuro, id eſt augeri gloriā

noſtram,

noſtram, *Creſcentis fidei veſtræ in vobis*. i. eſt de fide veſtra creſcente & proficiente in melius per bona opera. 1. Pet. 2. Lac concupiſcite vt in eo creſcatis in ſalutem, &c. Et iterũ ſecũdo ſperamus magnificari in conuerſione aliorum per vos. Et ideo dicit, *In abundantia, &c.* id eſt, in abundantia prædicationis, non ſolùm in vobis, ſed etiã in illa loca quæ vltra vos ſunt: & ſecundum regulam noſtram, id eſt ſecũdum quòd iniunctum eſt nobis à Chriſto, nõ ſolùm euangelizare vobis, ſed omnibus gentibus. Mar. vltimo. Euntes in mundum vniuerſum, &c. Nec tamen ſumus habentes ſpem in aliena regula, id eſt non ſperamus gloriari, nec gloriamur in aliqua aliena regula. Quaſi dicat: Nõ in illis quæ præparata ſunt ab alijs, id eſt, quos alij duxerunt ad fidem, ſed faciam fructum in illis, in quibus ab alijs nõ eſt prædicatum. Roma. 15. Prędicaui euangeliũ hoc non vbi nominatus eſt Chriſtus. Contrà eſt quod Petrus prædicauit Romæ antequã prædicaret ibi Paulus. Reſpondeo, dicendũ eſt, quod nõ dicit hoc, recuſans prædicare vbi alius prædicaſſet, ſed dicit ꝙ intendit prædicare etiam vbi non prædicaſſet aliquis. Conſequẽter cùm dicit, *Qui autem gloriatur, &c.* Oſtendit ꝙ non excedit menſuram ſuam quantum ad id in quo gloriatur, dicẽs, Quia ſi ego glorior in eo in quo gloriandum eſt, non excedo. Cùm autem gloriandũ ſit in Deo, *Qui gloriatur in domino glorietur*. Hier. 9. In hoc glorietur qui gloriatur, &c. Poteſt autem hoc exponi tripliciter. Vno modo in domino glorietur vbi ly, domino, denotet obiectũ gloriãdi, quaſi dicat: Ex hoc glorietur quod habet dominum amando & cognoſcendo. Hiere. 9. In hoc glorietur, &c. Alio modo glorietur in domino. i. ſecundũ Deũ, & hoc modo gloriatur, qui gloriatur de his, quæ Dei ſunt, & non de malis, ſicut ille de quo dicitur in Pſal. Quid gloriaris in malitia. Alio modo in domino glorietur, id eſt, vt gloriam ſuam reputet ſe habere à Deo totũ quod cedit ad gloriam ſuam referens in Deum. 1. Corin. 4. Quid habes quod non accepiſti. Si autem accepiſti, &c. Et ſic accipitur hic cũ dicitur, *Qui gloriatur in domino glorietur*. q. d. glorior de prædictis, ſed nõ quaſi hoc à me habeã, ſed à Deo. Et hoc etiã eſt menſura veſtra: quia totum bonum veſtrũ habet ortum à nobis. Et verè in domino debemus gloriari, non nobis imputare gloriam noſtram, ſed Deo. Nam nõ eſt *Probatus*, id eſt, comprobatus à Deo vel hominibus ille, *Qui ſeipſum cõmendat*. Prouer. 27. Laudet te, &c. Sed ille, *Quem Deus cõmendat*, id eſt, commendabilem facit bonis operibus & miraculis. Nam De⁹ eſt cauſa totius boni operis per homines facti.

CAPIT. XI. LEC. 1.

Rogat ſuam inſipientiam ſufferri in ſuipſius commẽdatione, quia ex zelo ad eos, prouenit omnis eius gloriatio.

VTinam ſuſtineretis modicum quid inſipientiæ meæ ſed & ſupportate me. Aemulor enim vos Dei æmulatione. Deſpondi enim vos vni viro, virginem caſtam exhibere Chriſto. Timeo autem ne ſicut ſerpens ſeduxit Euam aſtutia ſua: ita corrumpantur ſenſus veſtri & excidant à ſimplicitate, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Poſtquã Apoſtolus excuſauit ſe de his quæ falſo imponebantur ſibi à Pſeudo: hic conſequenter vt confutet eos, ſcilicet Pſeudo & reddat authoritatem ſuam, honorabilem commẽdat ſe Corinthijs. Circa hoc autẽ duo facit. Primò rationem ſuæ commẽdationis aſsignat. Secundò ponit ſuã commendationem, ibi, *In quo quis audet, &c.* Circa primũ tria facit. Primò petit vt eius inſipientia ſupportetur. Secũdo ſubdit neceſsitatem ſuæ commendationis, vt non inſipiens videatur, ibi, *Æmulor enim vos, &c.* Tertiò innuit ꝙ dato quod ſit inſipiens, ſupportare debent, ibi, *Iterum dico ne quis, &c.* Circa primũ duo facit. Primò præmittit ſuum deſideriũ, vt petitio ſua facilius exaudiatur. Secũdo ponit ſuam petitionẽ, ibi, *Sed & ſupportate me*. Deſideriũ autem Apoſtoli eſt, vt Corinthij ſuſtineant Apoſtolum commẽdantẽ ſe. Et ideò per aduerbium optandi incipit, dicẽs, *Vtinam ſuſtineretis, &c.* Circa quod ſciendum eſt, ꝙ præcepta moralia ſunt de agendis, quæ cũ ſint particularia & variabilia, nõ poſſunt determinari vna cõmuni ratione & regula indefinitè, ſed oportet quandoq; præter regulam cõmunẽ aliquid facere in aliquo caſu emergẽte. Quãdo autem hoc modo fit aliquid præter cõmunem regulam, ſapientes qui cauſam huius cõſiderant non turbantur, nec reputant inſipienter factum eſſe. Indiſcreti verò & minus ſapientes non conſiderantes ex qua cauſa hoc ita fiat, turbantur, & reputant ſtultè factũ fore, ſicut patet: quia præceptum morale eſt, non occides. Aliquando tñ neceſſe eſt malos occidere. Et quando hoc fit, ſapientes commendant vel non reputãt malè factum. Stulti autem & hæretici damnant, dicentes hoc eſſe malè factum. Quia ergo cõmunis lex moralis eſt quod homo non cõmendet ſeipſum, ſm̃ quod dicitur Prouer. 27. Laudet te alienus, &c. Poteſt fieri in aliquo caſu præter hanc communem regulam vt homo cõmendet ſe, & laudabiliter hoc facit, & tamen indiſcreti hoc reputant inſipientiam. Vnde cum immineret caſus, quo Apoſtolus deberet ſe commẽdare, hortatur eos ad hoc ꝙ iſtud nõ reputent ei ad inſipientiam dicens, *Vtinam ſuſtineretis*. ſ. patiẽter, *Modicũ inſipientiæ meæ*, ſupportãdo me. Et dicit modicum, quia ſi commendaret ſe ſine cauſa, eſſet maxima inſipientia. Et iterum ſi commendaret ſe ex cauſa omnino vrgente, tunc nihil eſſet ibi inſipientiæ. Sed quia commendat ſe, licet ex cauſa, non tamẽ omnino vrgente, cum alio modo poſſet confutare Pſeudo: & quia cõmendat ſe multum, videtur ibi eſſe aliquid inſipientię, & hoc eſt ꝙ dicit, *Modicũ inſipiẽtiæ meæ*, infrà. 12. Factus ſum inſipiens, &c. Et licet ſic ſim inſipiens, tamen ſupportate me. Et hoc debent facere, quia ſubditi debent ſupportare prælatos, & econuerſo. Gal. 6. Alter alterius onera, &c. Ephe. 4. Supportãtes inuicem in charitate. Neceſsitatem autẽ commendationis oſtẽdit, dicens, *Æmulor, &c.* Et circa hoc tria facit. Primò oſtẽdit huiuſmodi commẽdationem prouenire ex zelo, vt excludat inſipientiam. Secundò dicit hũc zelum non eſſe inordinatum, vt vitet indiſcretionem, ibi, *Timeo autem, &c.* Tertiò excludit eorũ excuſationem, ibi, *Nam ſi is qui venit, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit zelum quẽ habet ad eos ſanctũ, quia Dei. Secũdò oſtendit cauſam huius zeli, quia incumbebat ſibi ex officio, ibi, *Deſpondi vos, &c.* Eſt ergo zelus ſanctus, quia, *Æmulor vos*, id eſt diligo vos *Zelus quid*
feruenter, *Dei æmulatione*. i. ad honorem Dei, non meum, *ſit.*
Circa quod nota, quod æmulatio prout eſt idem quod zelus, non aliud eſt quàm quidã motus animi bonus vel malus tendentis in ſtatum proximi, & importat feruorẽ amoris. Et ideo conſueuit ſic definiri. zelus eſt amor intenſus non patiens conſortium in amato. Et ſiquidẽ non patiatur conſortium in aliquo bono, puta, vitij vel alicuius imperfectionis, ſed ſingulariter illud ſolus vult habere, tũc zelus eſt bonus & æmulatio bona, de quo dicitur. 1. Corin. 12. AEmulamini charismata, &c. Galatas. 4. AEmulamini bonum in bono, &c. 3. Reg. 17. Zelo zelatus, &c. Pſalm. Zelus domus tuæ, &c. Si verò non patiatur conſortium in aliquo excellentia vel in aliqua proſperitate mundi, quia aliquis ſingulariter vult eã ſibi, tunc zelus eſt malus & æmulatio mala. Hoc autem bono zelo ſeu ęmulatione aliquãdo quis æmulatur alios pro ſe, ſicut vir zelatur pro vxore ſua, quam ſibi ſoli vult ſeruari. Aliquando verò zelatur aliquis pro alio ſicut eunuchus zelatur vxorem domini ſui vt cuſtodiat eam ſibi. Sic Apoſtolus populum ſuum, quem videbat paratũ ad præcipitium, & cum ſponſo Chriſto vellet proſtitui diabolo, æmulabatur, ne Chriſtus ſponſus verus in eis aliquod diaboli conſortium pateretur. Et ideo dicit Dei æmulatione. quaſi dicat non pro me, ſed Chriſto, qui eſt ſponſus. Io. 3. Qui habet ſponſam, ſponſus eſt. 3. Regũ. 19. zelo zelatus ſum pro domino, &c. Vnde autem Apoſtolo incumbebat huiuſmodi æmulatio, oſtendit, dicens, *Deſpondi enim vos, &c.* Quaſi diceret, Meritò vos æmulor Dei æmulatione, quia ego ſum paranymphus huius matrimonij, quod eſt inter vos & Chriſtũ, quia ego deſpondi vos, id eſt feci ſponſalia, quæ ſunt per fidem & charitatem. Oſeæ. 2. Sponſabo te mihi, &c. Et ideo pertinet ad me cuſtodire vos. Quicunque ego conuertit populum ad fidem & ad iuſtitiã, deſpondet eos Chriſto. Deſpõdi, inquam, nõ multis, quia quæ multis adhęret, polluitur. Hieremiæ. 3. Tu autem polluta es, &c. Sed vni Chriſto: ſ. viro perfecto virtutis plenitudine. Zachariæ. 6. Oriẽs nomẽ eius. Hieremiæ trigeſimoprimo. Nouũ faciet dñs ſuper terram, & cętera. Et dicitur Chriſtus vir vnus, quia ſingularis: & quantum ad modũ conceptionis, & quantũ ad modum naſcẽdi, & quantum ad gratię plenitudinem. Eccl. 7. Vnũ de mille, &c. Iſti, inquam, viro deſpondi vos exhibere virginem.

Nota ꝙ à plurali ad ſingulare deſcẽdit, dicens, *Deſponſaui vos*,

teritum oſtendit dupliciter. Primò in generali. Secundò in ſpeciali, ibi, *Quoniã gratis, &c.* Dicit ergo. Rectè dico ꝙ nihil min⁹ feci ab illis, niſi fortè hoc reputetis malè & minus actũ: quia diminui de authoritate mea non accipiens ſumptũs à vobis, ſed ſi hoc eſſet malũ, minus feciſſem. Et ideò oſtẽdit ꝙ nõ eſt malum. Et hoc eſt quod dicit, Aut nũquid peccatum feci, id eſt, nũquid peccaui humilians meipſum & diminuens de authoritate mea? Quaſi dicat, nõ. Eccl. 3. Quãtò maior es, &c. 1. Cor. 9. Cùm eſſem liber, &c. Mat. 18. Qui humiliauerit ſe, &c. Ratio autẽ humiliationis meę eſt, non propter lucrum proprium, ſed propter promotionem veſtram. Vnde dicit, *Vt vos exaltemini.* i. in fide confirmemini. Corinthij autem auari erant, & ideò ſi à principio accepiſſet ſumptus, fortè deſtitiſſent à fide. Item Pſeudo prædicabant propter quæſtum. Vt ergo Corinthij reciperent Apoſtolum & Pſeudo auferret occaſionẽ quæſtus, gratis prædicauit eis ſine ſumptibus proprijs. Hoc autem quod dixerat in generali, manifeſtat in ſpeciali, ibi, *Quoniã gratis, &c.* Et facit duo. Primò oſtẽdit quomodo ſine ſumptibus prędicauit eis in primò aduẽtu ad eos. Secũdò oſtẽdit quod idẽ fecit in mora quam apud eos contraxit, ibi, *Et cũ eſſem, &c.* Circa primũ duo facit. Primò proponit quod intendit. ſ. humiliationẽ, dicens, *In hoc humilians meipſum.* Quoniã euangelizaui vobis gratis, id eſt, ſine ſumptu, non autem ſine mercede: quia hoc non eſt laudis, licet enim oẽs poſſent capere ſumptus perſonæ ab eis quibus proponunt verbũ Dei: nullus tamen prædicare debet pro mercede & quæſtu. Secundò, quia poſſent dicere iſti, vnde ergo accepiſti ſumptus. Reſpondet quod ab alijs eccleſijs, dicẽs, Eccleſias alias expoliaui accipiens ab eis ſtipendium ad miniſterium veſtrum. Ex hoc conuincit eos quod non poſsint dicere Apoſtolo quod nõ liceret ei accipere ab eis. Si enim accipitur ab alijs, ad ſeruitium eorum, multò magis liceret ei accipere ab ipſis. Ex hoc etiã apparet quod legatus papæ viſitans vnam partem legationis poteſt accipere ſtipendia. Et quod dominus Papa pro neceſsitate vnius patriæ, poteſt accipere ſubſidium ab alijs partibus mundi. Ratio eſt, quia eccleſia eſt ſicut vnum corpus. Videmus autem in corpore naturali quod natura quãdo deficit virtus in vno membro, ſubminiſtrat humores & virtutem accipiens ab alijs membris.

LECTIO TERTIA.

Nulli ſe oneroſum fuiſſe dicit, & ſi apud eos permanſerit. Nam à Macedonibus ſumptus accepit.

ET cùm eſſem apud vos, & egerem: nulli oneroſus fui. Nã quod mihi deerat, suppleuerunt fratres qui venerant à Macedonia, & in omnibus ſine onere me vobis ſeruaui, & ſeruabo. Eſt veritas Chriſti in me, quoniam hæc gloriatio nõ infringetur in me in regionibus Achaiæ. Quare? Quia nõ diligo vos? Deus ſcit. Quod autem facio & faciam vt amputem occaſionem eorum qui volunt occaſionem: vt in quo gloriantur, inueniantur ſicut & nos. Nam eiuſmodi Pſeudo apoſtoli ſunt operarij ſubdoli, trãsfigurantes ſe in apoſtolos Chriſti. Et non mirum, Ipſe enim Sathanas transfigurat ſe in angelum lucis. Non eſt ergo magnum ſi miniſtri eius trãsfigurentur velut miniſtri iuſtitiæ, quorum finis erit ſecundum opera ipſorum.

Oſtenſo ꝙ quando primò eis prædicauit in ipſo aduentu, euangelizauit eis gratis: hic oſtendit quod nec etiã contrahendo morã apud eos, accepit ab eis ſumptus. Et primò hoc oſtendit. Secundò verò reſpondet cuidam tacitæ quæſtioni, ibi, *Nã quod mihi, &c.* Dicit ergo. Non ſolùm quãdo primò veni ad vos non accepi à vobis ſumptus: ſed etiam cùm eſſem apud vos diu & etiam egerem, vt oſtẽdat quod nõ dimiſit eis ſumptus propter diuitias. *Nulli oneroſus fui,* aliquid ab aliquo accipiendo. In quo apparet cauſa quare dimiſit: quia Corin. propter auaritiam eis innatam, reputabant ſibi onus miniſtrare ſumptus. 1. Cor. 9. Non ſumus vſi hac poteſtate: ſed omnia ſuſtinem⁹, &c. Sed poſſent iſti dicere, vnde ergo habuiſti neceſſaria? Et ideò reſpondet dicens quod ab alijs eccleſijs. ideò ſcilicet nihil accepi, quia illud mihi deerat. ſ. à pretio quod lucrabatur nocte laborando manibus ſuis apud Aquilam & Priſcam. Erat enim ſchænofactoriæ artis per quam lucrabatur ſibi neceſſaria. Act. 2. Ad ea quæ mihi opus erant, &c. Illud ergo ꝙ deerat non dediſtis vos, ſed ſuppleuerunt fratres qui venerunt à Macedonia. ſ. Philippenſes qui erant valdè liberales. Vnde de hoc in epiſtola ad Philippenſes commẽdat eos. Phil. 4. Nulla eccleſia communitauit mihi in ratione dati & accepti, niſi vos. Sed Corinthij erant auari. Cõſequenter cùm dicit, *Et in omnibus ſine onere, &c.* Oſtẽdit quomodo ſe habebit in hoc ad eos in futurum, dicens, ꝙ etiam ſine onere vult ſe habere ad eos. Et circa hoc duo facit. Primò ponit ſuam rationem cõmunem. Secũdò confirmat eam, ibi, *Eſt veritas Chriſti, &c.* Dicit ergo non ſolùm feci hoc. ſ. quod gratis vobis euãgelizaui & nulli oneroſus fui, ſed etiam in omnib⁹ ſeruabo me vobis ſine onere, ſicut vſq; modo ſeruaui non durè reprehendendo, non ſeuerè corrigendo, nec veſtra accipiendo. Act. 3. Argentum & aurum & veſtem nullius concupiui. Num. 16. Tu ſcis quod nec aſellum quidem acceperim ab eis, dicit Moyſes ad dominum. Samuel dicit. 1. Reg. 12. Loquimini de me ſi oppreſsi, &c. Et quod ita facturus ſit, confirmat ex duobus. Primò ex eo qui loquitur in ipſo, ſcilicet Chriſto qui eſt veritas, à qua nõ poteſt eſſe falſum. Et ideo dicit, Eſt veritas Chriſti in me, &c. Quaſi dicat: Hoc quod dixi verũ eſt, quia veritas Chriſti loquitur in me, &c. Hoc infrà vltimo, An experimentum quæritis eius qui in me, &c. Vel hoc poteſt accipi per modum iurantis. Quaſi dicat, Deus qui eſt veritas & eſt in me ſcrutans corda, ſit mihi teſtis, quod ita ſeruabo me. Rom. 1. Teſtis eſt mihi Deus, &c. Secundò ex eo quod non intendit minuere gloriam ſuam, ſed augere. Apoſtolus enim attribuebat ſibi apud Chriſtum ad magnam gloriã, quod ipſe ſolus inter Apoſt. ſine ſumptu prædicabat Corinth. Et ideò dicit, *Ideo ſeruabo me ſine onere.* Quoniam nõ infringetur. i. non minuetur in me hæc gloria, quod. ſ. gratis prædico vobis, & quod à licitis abſtineo, propter ſalutem veſtram, quæ quidem eſt gloria Chriſti: quia ipſe glorificatur per hoc in me, vel quia ego hanc gloriam habeo ſpecialiter apud Chriſtum: quæ quidem reſtringeretur in regionibus Achaiæ, vbi Corin. erat metropolis ſi recepiſſet ab eis, quia auari erant: habitabant enim in maritimis, & erant intenti mercationibus, & tales conſueuerunt eſſe auari. 1. Corin. 9. Bonum eſt mihi magis mori, quam vt gloriam meam quis euacuet. Conſequenter cùm dicit, *Quare, quia nõ, &c.* Ponit cauſam quare non accepit ſumptus ab eis. Et circa hoc duo facit. Primo excludit falſam cauſam. Secundò aſtruit veram, ibi, *Quod autem facio, &c.* Circa primum ſciendum eſt, ꝙ Pſeudo imponebant Apoſtolo, quòd ideo non recipiebat à Corin. ſumptus, quia nõ diligebat eos, & quia nõ intendebat eis benefacere & ſeruire. Dicit ergo quare, ſcilicet hoc facio, quia nõ diligo vos, id eſt pro odio quod habeo ad vos, ſicut dicunt Pſeudo, Deus ſcit quòd diligo vos & quòd non pro odio hoc facio. Ioan. vlti. Domine tu ſcis, quia amo te. Sic ergo excluſa cauſa falſa ſequitur vera, ibi, *Quod autem facio, &c.* Et circa hoc duo facit. Primò ponit verã cauſam. Secundò rationem huius aſsignat, ibi, *Nam eiuſmodi pſeudo, &c.* Circa primũ ſciendum eſt, ꝙ Pſeudo, vt dictũ eſt, quærebant lucra & gloriã propriam. Et ideo, vt in reuerentia haberentur nitebantur exterius ſequi veſtigia Apoſtoli, vel etiam ſi potuiſſent excellere ipſum. Dicit ergo Apoſtolus, *Si ergo volunt me imitari in hoc imitentur,* vt nihil accipiant. Et quia ſciebat, quod Pſeudo prædicabant, vt accipiant, & per cõſequens, quod non prædicarent ſi deficeret eis lucrum. Dicit, Quod facio, ideo facio & faciam hoc non propter odium, ſed vt amputem occaſionem eorum ſcilicet Pſeudo accipiendi veſtra, eorum ſcilicet Pſeudo, qui volunt, ſupple, meo exemplo, habere occaſionem accipiendi veſtra. Sciebat enim ſecũdum Ambro. quod ſi non acciperent non diu prædicarent. Econtrario dicitur. Prouer. 9. Da occaſionem ſapienti, &c. Et hoc, *Vt tales inueniantur,* ſcilicet Pſeudo, *Sicut & nos.* ſ. non accipientes pecunias, ſicut & nos non accipimus. In quo quidẽ ipſi gloriãtur. ſ. ꝙ imitantur nos, & ego nolo ſi perfectè volunt nos imitari, quod accipiant. 1. Cor. 7. Volo oẽs homines eſſe ſicut me, ſcilicet nõ accipientes. *Vt in quo, &c.* Hoc legitur tripliciter, Vno modo ſic, vt inueniantur tales, ſupple ſicut & nos, non accipiendo ſicut nec nos accipimus, & per cõſequens à prædicatione ceſſando. *In quo,* ſcilicet eſſe tales ſicut & nos gloriantur: contendebant enim eſſe ſimiles veris Apoſt. Secũdò modo ſic, vt in eo in quo gloriantur ſcilicet accipiendo, quia hoc ſolũ quærebant, inueniantur ſicut & nos, id eſt ſimiles nobis, ceſſando. ſ. & deſiſtendo ab

do ab acceptione, vt nobis aſsimilentur. Tertiò modo ſic, *Vt in eo in quo gloriantur*. ſ. in non accipiendo, dicunt enim ſe nihil accipere, inueniantur ſicut & nos, id eſt non meliores nobis, ne ſcilicet poſsint ſe in hoc nobis præferre. Nam eiuſmodi, hoc continuatur tripliciter. Primò modo ſic, ita gloriantur & contendunt, nō ſicut nos. *Nam eiuſmodi, &c.* Secūdo modo ſic, & verè deſiſtunt accipere, *Vt nobis aſsimilentur. Nā eiuſmodi, &c.* Tertio modo ſic, Ita in nō accipiendo gloriantur, vt nobis ſimiles videantur. Poſita autē vera cauſa probat eam cōſequenter, dicēns, *Nam eiuſmodi, &c.* Oſtendens quomodo ſtudent aſsimilari Apoſt. Et circa hoc tria facit. Primò ponit cauſam. Secūdò probat eam, ibi, *Sed non mirū*. Tertio cōſequenter oſtendit differentiam Pſeudo ad veros Apoſt. ibi, *Quorum finis, &c.* Dicit ergo: Rectè dico, quod hoc facio, vt amputem eis occaſionē accipiendi. Nam eiuſmodi Pſeudo Apoſto. ſunt operarij. ſ. falſi. Phil. 3. Videte canes, videte malos operarios, &c. *Subdoli*, id eſt callidi & vulpini ſub ſpecie religionis decipientes. Ezec. 13. Quaſi vulpes in deſertis, &c. Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas, &c. Canti. 2. Matt. 7. Veniunt ad vos in veſtimentis ouium, &c. Et hoc eſt, ꝙ dicit. *Transfigurantes ſe in Apoſt. Chriſti*. i. exterius portantes ſigna bonorū Apoſt. 2. Timo. 3. Habentes quidem ſpeciem pietatis, &c. Et hoc probat, quia ſicut veri Apoſto. mittūtur à Deo & informantur ab ipſo, ſic, *Sathanas transformat ſe in angelum lucis*, qui eſt dux & incentor eorum. oſtendens ſe eſſe, vel angelum Dei, vel aliquando Chriſtū. Non eſt ergo mirum neque magnum ſi miniſtri eius, ſcilicet Pſeudo, transformant ſe in miniſtros iuſtitiæ, id eſt, ſimulant ſe eſſe iuſtos. Eccleſia. 10. Secundū iudicem populi ſic & miniſter eius, &c. Notandū autem eſt, quod Sathanas transfigurat ſe aliquando viſibiliter, ſicut beato Martino, vt deciperet eū, & hoc modo multos decepit. Sed ad hoc valet & neceſſaria eſt diſcretio Spirituum quam ſpiritualiter Deus contulit beato Antonio. In hoc tamen poteſt cognoſci, ꝙ Sathanas ſit, quia bonus angelus in principio hortatur ad bona, & pſeuerat in eis: ſed malus in principio quidem prætendit bona, ſed poſtmodum volens explere deſiderium ſuum, & quod intendit, ſcilicet decipere inducit & inſtigat ad mala. 1. Io. 4. Omni ſpiritui nolite credere, &c. Et ideo Ioſue cum videret angelū in campo ſuo dixit Iudicum. 5. Noſter es an aduerſariorū? Aliud etiam ſignum eſt, quod bonus angelus & ſi terreat in principio, tamen ſtatim conſolatur, & confortat ſicut Zachariā Luc. 1. Ne timeas Zacharia. Et ad beatam virginem dixit, Ne timeas Maria, &c. Malus aūt angelus ſtupefacit & deſolatū dimittit. Et hoc ideo, vt ſtupefactum facilius decipiat & perſuadeat ſibi. Aliquando autem transfigurat ſe inuiſibiliter, & hoc quando ea, quæ in ſe mala ſunt, facit apparere bona, peruertendo ſenſus hominis & inflammando concupiſcentiam. Prouer. 14. Eſt via quæ videtur homini recta, &c. Sic decepit monachū quendam: qui cum propoſuiſſet in animo ſuo nunquam exire cellam, ſuggeſsit ei diabolus, quod bonū eſſet, ꝙ exiret ad eccleſiam & reciperet corpus Chriſti. Cui ſuggeſtioni conſentiens propoſitum mutauit vadens ad eccleſiam. Poſtmodū cognoſcēs eum fuiſſe diabolum gloriatus eſt monachus, quod non deceperat eum, quia ad bonum iuerat, & tamen iam remouit eum à propoſito continuè ſtandi in cella. Poſtmodum vero iterum ſuggeſsit ei, quod pater ſuus eſſet mortu⁹, & dimiſerat ſibi multas diuitias diſtribuendas inter pauperes, ꝙ iret ad ciuitatem, ad quā cum iret nunquā redijt ad cellam, & mortuus eſt in peccato. Vnde valde difficile eſt, quod homo caueat ſibi, & ideo recurrendū eſt ad adiutorium diuinum. Iob. 41. Quis reuelabit faciem indumenti eius, &c. Quaſi dicat, Nullus niſi Deus. Conſequenter ponit miniſtrorū, & malorum, & bonorū differentiam, quæ conſiſtit in hoc, quod *Finis illorum*, ſcilicet miniſtrorū Chriſti, & Sathanæ erunt, *Secundū opera eorum*. Nam finis bonorum erit bonus, & malorum erit malus, & boni inducuntur ad bonū, & mali ad malum. Phil. 3. quorum finis interitus, &c. Item boni recipient bona, & mali mala ſuprà. 5. Omnes nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti.

LECTIO QVARTA.

Arguit Corinthiorū culpam, proſequiturque ſuæ ipſius gloriæ commendationem.

Iterum dico (ne quis me putet inſipientem eſſe, alioquin velut inſipientem accipite me, vt & ego modicū quid glorier) quod loquor, nō loquor ſecundum Deum, ſed quaſi in inſipientia, in hac ſubſtantia gloriæ. Quoniam multi gloriantur ſecūdum carnē, & ego gloriabor. Libenter enim ſuffertis inſipientes cum ſitis ipſi ſapientes. Suſtinetis enim ſi quis vos in ſeruitutē redigit, ſi quis deuorat, ſi quis accipit, ſi quis extollitur, ſi quis in faciem vos cædit. Secūdum ignobilitatem dico, quaſi nos infirmi fuerimus in hac parte.

Suprà Apoſtolus induxit Corinthios, vt patienter ſuſtinerent ſuam cōmendationem, oſtēdens, ꝙ hoc faciebat ex zelo quem habebat ad eos: & quia zelus ille erat rationabilis & ordinatus: hic aūt conſequenter ponit aliam rationē, per quam oſtendit, quod dato, quod inſipienter ageret, nihilominus tamen deberent eum ſupportare. Vnde in iſta ratione procedit ex ſuppoſitione ſtultitiæ. In hac autē parte duo facit. Primò enim proponit ſuam petitionē. Secundò rationem dictorū aſsignat, ibi, *Quod loquor, &c.* In petitione autē ſua duo facit. Primò enim petit, quod non reputent eum inſipientem, quod pertinet ad præmiſſam rationem. Et ideo dicit, *Iterum dico*, quod ex quo zelus meus eſt rationabilis & ego rationabiliter commendo me: *Ne quis*, ſcilicet veſtrum: *Me reputet inſipientem*. Secūdò petit, quod dato, quod inſipienter agat tamen ſupportent eum & hoc pertinet ad rationem hanc. Et ideo dicit, *Alioquin*, id eſt, ſi non rationabiliter commendo me, & penitus velitis me ex hoc inſipientem reputare: tamen accipite, id eſt, ſupportate me velut inſipientem. Et dicit, velut. Quia licet ipſi reputent eum inſipientem in hoc, tamen in rei veritate non eſt inſipiens. Accipite me, inquam, velut inſipiētem, vt & ego modicum quid glorier. Et dicit modicum, quia infrà commendauit ſe de gloria, quæ eſt ſm carnem, quæ valde modica eſt. Iob. 25. Homo putredo & filius hominis vermis. Eccle. 10. Quid ſuperbis terra & cinis? Rationem autē dictorum aſsignat, dicens, *Quod loquor, &c.* Dixerat autem tria. Primò quia ſuppoſuit inſipienter commendaſſe ſeipſum. Secundò quòd vult gloriari. Tertiò quod ſuſtineant eum. Et horum trium rationem aſsignat. Et primò de hoc, quod ſuppoſuit inſipienter commendare ſe. Secūdò quare vult gloriari, ibi, *Quoniā multi gloriantur, &c.* Tertiò quod debeant eum ſupportare, ibi, *Libēter enim ſuffertis, &c.* Dicit ergo primò, Ratio quare debetis inſipientem accipere me eſt, quia illud quod loquor in hac ſubſtantia gloriæ, id eſt cōmendatione carnis, quæ à quibuſdam, appetitur, ac ſi per eam debeant ſubſiſtere, nō loquor ſm Deum, ſed quaſi in inſipientia. Et dicit ex hypoſtaſi, ſicut illud quod ſuprà dixit, velut inſipientem. Vnde ibi poſuit, velut, hic ponit, quaſi. Ac ſi diceret, Si non rationabiliter commendarem me, tunc illud, *Quod loquor*, in commendatione mea, *Non eſt ſecundum Deum*, id eſt ſm rationem diuinæ ſapientiæ. Et tunc merito acciperetis me, non ſecundum Deū loqui, ſed inſipienter. ſuprà. 10. Non enim, qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt, &c. Prouer. 27. Laudet te alienus, &c. Rationem autē ſuæ commendationis & gloriæ oſtendit, ſubdens, *Quoniam multi gloriātur, &c.* Vbi ſciendum eſt, quod Pſeudo, quia ex Iudæis erant, gloriabantur ſm carnē, dicētes ſe eſſe filios Abrahæ, & ex hoc volebant haberi in reuerentia à Corinthijs & authoritate. Dicit ergo Apoſtolus, dato quod ſit inſipientia, quod glorier ſecundum carnem, tamen quia multi. ſ. Pſeudo, *Gloriantur ſecundum carnem*, & ego etiam gloriabor ſm carnem. Prouer. 26. Reſponde ſtulto ſecundum ſtultitiam ſuam, ne ſibi ſapiens videatur.

Sed contrà eſt, quia Seneca dicit, Summa malorum eſt, quod ad exemplum viuitur malorū. Et Exod. 23. Non ſequaris turbam ad faciendū malum. Non ergo Apoſtolus debet gloriari ſm carnē, eo ꝙ Pſeudo gloriantur. Reſpondeo, Dicendū eſt, ꝙ licet ſit eadem materia gloriationis, nō tamen eſt eadem intentio & idem finis: quia Pſeudo commendabant ſe propter gloriā propriam & vt ipſi haberentur in authoritate, & poſſent lucrari. Apoſtolus aūt gloriabatur, vt verbum Dei per eum prędicatū eſſet maioris authoritatis, & ponderis, & fructum faceret Chriſto. Rationem autē quare debeant eū ſupportare, ſubdit dicens, *Libēter enim ſuffertis, &c.* Et primò ponit rationē hanc, quod. ſ. debeant eum ſupportare. Poſſent enim dicere: Quare debemus te ſupportare ſi es inſipiens? Et dicit Apoſtolus, quod

quod ideo, quia cum vos ipſi ſitis ſapientes in oculis veſtris & in veſtra reputatione, *Libenter ſuffertis*. i. eſtis conſueti ſupportare *Inſipientes*, Pſeudo. ſ. Secundò oſtendit in quo ſupportent inſipientes. Et ponit quinq; grauia, quæ ſuſtinebant à Pſeudo. Primũ eſt iugum ſeruitutis. Et quantum ad hoc dicit, *Suſtinetis enim ſi quis*. i. aliquis Pſeudo, *Redigit vos in ſeruitutem*. Quaſi dicat, per Chriſtũ liberati fuiſtis à ſeruitute legis, quæ eſt in timore. & reducti eſtis in libertatem filiorum Dei, quæ eſt in charitate. Gal. 4. Non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ. Et tamen vos ſuſtinetis Pſeudo, qui ex huiuſmodi libertate redigũt vos in ſeruitutẽ legis: quia cogunt vos ſeruare legalia. Galat. 5. Nolite iugo ſeruitutis, &c. Multo ergo magis debetis ſuſtinere me, qui volo vos perſeuerare in libertatẽ Chriſti, quam Pſeudo, qui volunt vos reducere in ſeruitutẽ legis. Secundũ eſt graue valde. ſ. quod Pſeudo viuunt de bonis veſtris lautè, nos vero non. ſuprà. 8. Non vt alijs ſit remiſsio, &c. Et ideo dicit, *Si quis deuorat*. Matt. 25. Væ qui comeditis domos viduarũ, &c. Tertium graue eſt deprædatio & expoliatio: quia iſti ad literam blandis verbis & prætextu pietatis accipiebant eis omnia: & quantũ ad hoc dicit, *Si quis accipit*, id eſt blandè decipit ſubtrahendo veſtra. Roma. 16. Per blandos ſermones ſeducunt corda inſipientiũ. Quartum graue eſt nimia iactantia ſuper eos cũ Corin. cõtemptu. Ideo dicit, *Si quis extollitur*, iactandò ſe importunè. Eccle. 6. Non te extollas in cogitatione, &c. Quintũ graue eſt illatio opprobriorũ. Nam Pſeudo non ſolũ tam grauia eis inferebant, ſed ſuper hoc addebant improperia dicentes eis iniurias, & maximè de ignobilitate. Nã quia ipſi erãt Iudæi, & cultores vnius Dei, dicebant ſe nobiles eſſe, & Corinthios ignobiles, quia non erant de ſemine Abrahæ, nec circuncisi, & q; de idolatris. Et quantum ad hoc dicit, *Si quis in faciem vos cædit*. i. corã vobis infert cõtumelias & dicit iniurias. Et huiuſmodi iniuriæ ſunt ſecundum ignobilitatem, quam vobis obijciunt. Et tamen illos ſuſtinetis, & nos non: quaſi nos fuerimus infirmi in hac parte gloriæ, quã attribuiſtis eis præferẽdo eos nobis, præſertim cum Pſeudo dicant, q; ideo nos non dicimus nec facimus vobis iſta, quia nos ſumus infirmi in hac parte, id eſt, quia ſumus ignobiles. 1. Cor. 4. Nos infirmi, & vos fortes: vos nobiles, nos ignobiles.

LECTIO SEXTA.

Adæquat ſe ipſum Pſeudo, in ſanguinis dignitate, & præfert ſe eiſdem, quo ad tolerantiam paſsionum.

IN quo quis audet (in inſipientia dico) audeo & ego. Hebræi ſunt, & ego. Iſraelitæ ſunt, & ego. Semen Abrahæ ſunt: & ego. Miniſtri Chriſti ſunt, & ego (vt minus ſapiens dico) plus ego: in laboribus plurimis: in carceribus abundantius, in plagis ſupra modum, in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas vna minus, accepi. Ter virgis cæſus ſum, ſemel lapidatus ſum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui, in itineribus ſæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in ſolitudine, periculis in mari, periculis in falſis fratribus.

Poſitis rationibus ſuæ commendationis & cauſis quare ſupportandus eſt: hic conſequenter incipit ſe cõmendare. Et circa hoc duo facit. Primò enim adæquat ſe Pſeudo & alijs, qui cõmendabant ſe. Secundò præfert ſe eis, ibi, *Vt minus ſapiens, &c.* Adæquat aũt ſe Apoſtolus eis in gloria. Eſt autem gloria duplex. Vna ſecundum carnem, quæ modica eſt & cõtemnenda. Vnde ipſe dicit Philip. 3. Sed quæ mihi fuerunt lucra arbitratus, &c. Alia eſt ſm Chriſtum: quia magna gloria eſt ſequi Dñm. Eccle. 23. Et hæc eſt quærẽda. Galat. vlt. Mihi abſit gloriari niſi in cruce, &c. Et ideo Apoſtolus adæquat ſe eis quantum ad vtranq; gloriam. Et primò quantum ad primam. Secũdò quantum ad ſecundam, ibi, *Miniſtri Chriſti, &c.* Et primò adæquat ſe eis in generali, dicens, Recipiatis me inſipientẽ, ſi tamẽ inſipientia eſt. Ex hypoteſi enim loquitur, quia ſi quis auſus eſt præſumere de ſe, & cõmendare ſe & ego poſſum bene audere & commendare me in eodem, in quo ipſe cõmendat ſe: quia non ſubeſt eis maiór cauſa ſuæ cõmendationis, quam mihi. Et hoc, *Dico in inſipientia*. i. dico, quod inſipienter agam, cum tamen ipſe ſapienter ageret, cum hoc non faceret pro ſui iactantia, ſed vt pſeudo humiliaret, ſuprà eodem, Exiſtimo me nõ minus feciſſe à magnis Apoſtolis, &c. Secũdò cum dicit, *Hebræi ſunt, &c.* Adæquat ſe eis in ſpeciali, oſtẽdens per ſingula ſe parem eis eſſe in quibus pſeudo gloriabantur. Commẽdatio autem iſtorum & gloria erat de tribus. Primò de natione & lingua, quia dicebant ſe Hebræos. Secũdò de genere, quia dicebant ſe eſſe de genere Iſraël. Tertiò de promiſsione, quia dicebant ſe eſſe participes promiſsionis Abrahæ, cum eſſent de ſemine eius. Et quãtum ad hæc tria adæquat ſe eis. Primò quantũ ad nationem & linguã, dicens, *Hebræi ſunt & ego*, ſcilicet lingua & natione, quaſi dicat, ita ſicut & illi. Et notãdum eſt ſm quod quidam dicunt, Hebræi dicuntur ab Abraham, quia ante eum de facili nõ inuenitur illud nomẽ. Poteſt tamẽ dici & fortè melius, quod dicũtur à quodã Heber, de quo habetur Gen. 11. Vixit Sale triginta annis & genuit Heber, Et ſequitur, Vixit Heber triginta tribus annis, & genuit Phalech. Et tempore eius fuerunt diuiſæ linguæ, & lingua Hebræorum remanſit in familia ſua. Secundo adæquat ſe eis quantum ad genus, dicens, *Iſraelitæ ſunt & ego*, ſcilicet, ſecũdum ritus. Tertiò quantũ ad tertiũ dicens, *Semen Abrahæ ſunt & ego.* Et de iſtis tribus ſimul dicitur. Philip. 3. Si quis alius ſibi cõfidere videtur, ego magis, circunciſus octauo die. Quantum ad tertium ex genere Iſrael de tribu Beniamin, quantum ad ſecundũ Hebræus, ex Hebræis, quãtum ad primũ. Ro. 11. Nam ego Iſraelita ſum ex ſemine Abrahæ, &c. Sic ergo patet, quod non ſum minor eis quantum ad gloriam: quæ eſt ſm carnem. Sed nec etiam quantũ ad gloriam, quæ eſt ſecundũ Chriſtum, quia miniſtri Chriſti ſunt. i. dicunt ſe ſic, vt decipiant vos, & ego ſum miniſter Chriſti. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo, vt miniſtros Chriſti, &c. ſuprà 3. Qui & nos idoneos fecit, &c. Conſequenter cum dicit, *Vt minus ſapiens, &c.* Præfert ſe omnib' Apoſtolis & pſeudo. Et primò quantũ ad mala perpeſſa. Secundò quantũ ad beneficia recepta & hoc. 12. cap. ibi, *Si gloriari oportet, &c.* Circa primũ duo facit. Primò præfert ſe quantũ ad mala, quæ pertulit. Secundò quantũ ad modũ quo mala vitauit, ibi, *Damaſci præpoſitus*. Circa primũ tria facit. Primò proponit ſe alijs præferendũ. Secundò oſtendit in quo ſit præferendus, ibi, *Quia in laboribus, &c.* Tertiò confirmat quædam dictorum, ibi, *Si gloriari oportet, &c.* Dicit ergo, Si videor inſipiẽs vobis, quia cõmendo me, & adæquo me alijs, quanto magis videbor vobis minus ſapiens, ſi præferã me eis. Et ideo dicit, Non ſolum ſum miniſter Chriſti ſicut & illi, ſed vt minus ſapiens ſm veſtrum iudicium, dico quod ego ſum plus miniſter Chriſti, q̃ illi, & quantũ ad hoc dicit ſe præferendum eſſe. Rom. 11. Miniſterium meum honorificabo, præponendo ſcilicet, illud miniſterio aliorum. In quo autem ſit præferendus, oſtendit, dicens, *Quia in laboribus, &c.* Quaſi dicat, in hoc plus ego, quia ſum magis oſtẽſus miniſter Chriſti. In hoc primo quantum ad mala illata. Secundò quantũ ad mala ſpontè aſſumpta, ibi, *In itineribus ſæpe*. Mala autem illata primò ponit in generali dicẽs. Plus ego ſum ſcilicet oſtẽſus miniſter in laboribus plurimis quã illi, & ſi aliquos labores pertulerint. 1. Cor. 15. Abũdantius omnibus illis laboraui. Secundò enumerat iſta mala in ſpeciali, & hoc primò quantum ad carceris ſqualores. Quia *In carceribus abundantius*, ſcilicet, quam illi. Act. 16. Cũ multas plagas illis intuliſſent ſcilicet Paulo & ſocijs, miſerunt in carcerem. Secũdò quantum ad flagellorũ dolores, quia, *In plagis*, ſcilicet oſtenſus *Sum ſupra modum*, aliorum, ſcilicet humanæ virtutis, vel ſupra modum humanæ conſuetudinis, ſuprà. 11. In plagis, in carceribus, &c. Sed contrà. 1. Cor. 10. Fidelis Deus, qui non permittet vos tentari ſupra id, &c. Non ergo ſupra modum humanæ virtutis. Reſpõdeo dicendum eſt, quod Deus non permittit nos tentari ſine adiutorio gratiæ diuinæ. Et ideo dicebat Apoſtolus. 1. Cor. 15. Non autem ego ſed gratia Dei mecum. Et quantum ad mortis terrorem. Vnde dicit, *In mortibus frequenter*, id eſt in periculis & terroribus mortis. Vnde dicebat ipſe. Rom. 8. Mortificamur tota die. 1. Cor. 15. Quotidie morior propter gloriam veſtram. Sed conſequenter cum dicit, *A Iudæis quinquies, &c.* Manifeſtat duo vltima pericula, quæ perpeſſus eſt. Et primò periculũ plagarum. Secũdo periculũ mortis. Plagarum autem periculũ manifeſtat per ipſa perpeſſa à ſuis ſcilicet, Iudæis. Et ideo dicit, *A Iudæis quinquies, &c.* Notandũ eſt aũt ſicut dicitur Deut. 25. Pro mẽſura delicti erit plagarũ modus, Ita dũtaxat, vt quadra-

Hebræi nõ ab Abrahã ſed ab Heber.

quadragenariũ numerum non excedat, &c. Ex quo habetur, ꝙ homines pro minoribus peccatis debent flagellari. Ita tamen, quod flagellatus nõ reciperet vltra quadraginta plagas. Iudæi autẽ, vt viderentur miſericordes ſemper faciebant citra mandatum legis dantes pauciores, q̃ quadraginta, ſm quod eis videbatur. Quia ergo odio habebant Paulum quando flagellabant eum dimittebant ſibi de numero prædicto quantominus poterant. ſ. vnam tantũ minus, dantes ſibi trigintanouem. Et hoc eſt, ꝙ quinque vicibus accepit, id eſt recepit quadraginta plagas, *Minus vna*, plaga id eſt trigintanouem. Secundò manifeſtat pericula perpeſſa ab extraneis. ſ. à gentibus, dicens, *Ter virgis cæſus ſum*. Act. 16. Magiſtratus ſciſsis eorũ tunicis iuſsit eos virgis cædi. Item. 22. Iuſsit eum tribunus duci in caſtra & flagellis cædi & torqueri eum, &c. Pericula vero mortis illata, & primò pericula mortis illata ab hominibus oſtendit, dicens, Semel lapidatus ſum: hoc fuit in ciuitate Licaoniæ, vbi obrutus lapidibus fuit quaſi mortuus. Act. 14. Lapidantes Paulum eiecerunt eum extra ciuitatem credentes eum mortuũ. Secũdò pericula mortis illata à periculis naturæ, & hæc ſunt ſpecialiter maris, & aggrauat ea. Primò ex numero, quia ter naufragium feci, id eſt pertuli. Secundò ex continuitate, quia, *Nocte & die in profundo maris fui*, quod eſt grauius, quia ad literam dicit, quod cum pluries paſſus ſit naufragium, tamen ſemel ſtetit ſub aqua per diẽ & noctem, diuina eum virtute protegente, Vnde poterat dicere illud Ionæ. 2. Et proiecite me in profundũ, &c. Enumeratis autem malis illatis, enumerat conſequenter etiam mala aſſumpta, cùm dicit *In itineribus*. Et primò exteriora. Secundò interiora, ibi, *Præter illa quæ extrinſecus, &c.* Mala exteriora exprimit, & quantum ad mala, quæ contingunt in itineribus. Secundò quãtum ad ea, quæ eueniunt in domibus. Quantum ad primum. Primò ponit multiplicitatẽ itinerum, dicens, *In itineribus ſæpe*, ſcilicet oſtenſus ſum miniſter Chriſti ſuſtinendo multa dura & grauia patienter. Rom. 15. Ab Hieruſalẽ vſque in Illiricum, &c. Et cum hoc multas alias vias fecit, & Romam & Hyſpaniam vadens. Pſal. Propter verba labiorũ tuorum, &c. Secundò enumerat periculum itinerum. Et primò præmittit minora. Secundò ſubdit grauius periculum, quod in falſis fratribus. Præmittit autem tria ſecundum, quę in ultra pericula paſſus eſt. Primò pericula ſm cauſas. Et hoc, vel ex cauſa naturali: & ideo dicit, *Periculis fluminum*. Naturaliter enim flumina hyeme excreſcunt & ſunt rapida & valde periculoſa, &c. Vel ex malitia violenta, & quantum ad hoc dicit, *Periculis latronum*, quos excitabat ei diabolus, vt vel veſtes ei auferrent. Iob. 9. Simul venerunt latrones, &c. Secundò enumerat pericula merum inſerentia, & hoc, vel ex ſuis. Vnde dicit, *Periculis ex genere*, id eſt à Iudæis procuratis. Vel ab extraneis, & ideo dicit, *Periculis ex gentibus*, propter vnius Dei prædicationem, qui eum capere volebant, & ſic in ſuis & in alijs non habebat requiem. Hier. 15. Vt quid me genuiſti mater mea virũ doloris? &c. Tertiò enumerat pericula quantum ad loca, & hoc, vel quantum ad ciuitates. Vnde dicit, *Periculis in ciuitate*, id eſt in cõmotionibus ciuitatum contra me. Sicut fuit Epheſi & apud Corinthũ, vt patet Act. 18. & 19. vel quãtum ad ſolitudines: & quantum ad hoc dicit, *Periculis in ſolitudine*. Quæ erant, vel à beſtijs malis, ſicut quando vipera momordit manum ſuã. Act. vlt. Quando congregauit ſarmenta. Vel ex penuria ciborum, vel quantum ad maria, & ideo dicit, *Periculis in mari*, non ex mari, ſicut ſuprà. Sed in mari, vt pericula, quę proueniunt ex prædonibus, & pyratis. Eccle. 43. Qui nauigant mare, &c. Sed grauius periculum ſubdit, dicens, *Periculis in falſis fratribus*, i. in falſis Chriſtianis & hęreticis & in pſeudo. Hiere. 9. Vnuſquiſque à fratre ſuo ſe cuſtodiat.

LECTIO SEXTA.

Proſequitur mala, quę pro Chriſto perpeſſus eſt.

IN labore & erumna, in vigilijs multis, in fame, in ſiti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate. Præter illa quæ extrinſecus ſunt: inſtantia mea quotidiana, ſolicitudo omnium eccleſiarum. Quis infirmatur, & ego nõ infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non vror? Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ ſunt, gloriabor. Deus & pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt benedictus in ſecula, ſcit quòd non mentior. Damaſci, Præpoſitus gentis Arethæ regis, cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenarum, vt me comprehenderet: & per feneſtram in ſporta demiſſus ſum per murum, & ſic effugi manus eius.

Hic conſequenter enumerat mala ſponte aſſumpta, quę ſuſtinentur in domibus. Et enumerat tria mala oppoſita tribus bonis, quæ ſunt neceſſaria ad vitã domeſticam. Primum bonum eſt requies ſomni. Secundum eſt ſuſtentatio cibi. Tertium eſt fomentũ veſtis. Requiei ergo ſomni opponit laborem & vigilias. Quantum ad laborem, dicit, *In labore*, ſcilicet manuũ. Act. 20. Ad ea, quæ mihi opus erãt, &c. Et ideo dicit ſuprà. 6. In laboribus, quia ad literam, vt dictum eſt ſuprà, manu ſua victum quærebat. Et 2. Theſ. 3. Nocte & die laborãtes, &c. Quantum ad laboris defectũ, dicit, *Erumna*, Quæ eſt defectus & languor cõſequens ex labore, vel ex morbo naturali. Pſal. Cõuerſus ſum in erũna, &c. Quantũ vero ad vigilias, dicit, *In vigilijs multis*. Vel in vacando prædicationibus de nocte. Vel operi manuali. Act. 20. dicitur, quod protraxit ſermonem vſq; ad mediam noctem. Suſtentationi vero cibi opponit duplicem ſubtractionẽ cibi, vnam quæ eſt ex neceſsitate. Vnde dicit, *In fame & ſiti*, Quia ſcilicet ad literam deficiebat ſibi aliquãdo cibus & potus. 1. Cor. 4. vſq; in hanc horã, &c. Aliam quæ eſt ex voluntate, Vnde dicit, *In ieiunijs multis*, ſcilicet voluntariè aſſumptis, & propter exemplũ bonum, & propter macerationẽ carnis. 1. Corin. 9. Caſtigo corpus meum, &c. Sed contrà. Matt. 6. Hæc omnia adijcientur vobis. ſ. tẽporalia. Quare ergo in fame & ſiti? Reſpondeo, dicendũ eſt, quod quando expedit, adijciuntur nobis. ſ. temporalia, & propter vtilitatem noſtram, ſed aliquando expedit carere eis. Fomẽto vero veſtis opponit duo, vnum ex parte naturæ. Vnde dicit: *In frigore*. Aliud ex parte inopiæ. Vnde dicit, *Et nuditate*, ſcilicet oſtenſus ſum. ſ. miniſter Chriſti. 1. Cor. 4. Nudi & inſtabiles, &c. ſuprà. 6. In neceſsitatibus, &c. Cõſequenter cũ dicit, *Præter illa, &c.* Enumerat mala aſſumpta interiora, quæ cauſantur ex ſolicitudine cordis pro pſeudo. Bonus autẽ prælatus dupliciter affligitur pro ſubditis. Et primò ſolicitudine conſeruationis ſubditorũ. Secundò pro defectu ipſorum. Et iſtam duplicem afflictionem paſſus eſt Apoſtolus. Primam cùm dicit, *Præter illa, quæ extrinſecus, &c.* Quaſi dicat. Præter omnia, quæ exterius patior & paſſus ſum angit me grauiꝰ interior afflictio. ſ. ſolicitudo ſubditorum. Et ideo dicit, *Inſtãtia*. Omnium eccleſiarum magna eſt & multum grauat, quia multũ ſolicitat. Luc. 10. Martha, Martha ſolicita es, & turbaris erga plurima, &c. Rom. 12. Qui præeſt in ſolicitudine. Secundam afflictionem paſſus eſt pro defectu ſubditorũ: & hoc dupliciter, ſcilicet pro defectu ſpiritualium. Vnde dicit, *Quis infirmatur*, ſcilicet, in fide & bono, & ego nõ infirmor in corde dolens de eo, ſicut de me. 1. Corin. 9. Factus ſum infirmis infirmꝰ, &c. Hiere. 9. Quis dabit capiti meo aquã, &c. Item pro defectu corporalium. Vnde dicit, *Quis ſcandalizatur*, malo, pœnæ, id eſt quis patitur tribulationes, *Et ego non vror*, igne compaſsionis. Iſte eſt ignis, quem Dñs venit mittere in terram. Luc. 12. Et attende, quod congruè vtitur hoc verbo, vror: quia compaſsio procedit ex amore Dei & proximi, qui eſt ignis conſumens, dum mouet ad ſubleuandas miſerias proximorũ, & purgat ex affectu cõpaſsionis, & per quem nobis peccata relaxantur: charitas autem illius compaſsionis, operit multitudinem peccatorum. Vel aliter, Aliquando enim labitur homo in peccatum ex ſeipſo, & tũc infirmatur. Aliquando autẽ ex malo exemplo aliorũ, & tunc ſcandalizatur. Luc. 17. & Matt. 18. Væ homini illi per quem ſcandalum venit, &c. Deinde cùm dicit, *Si gloriari oportet, &c.* Cõfirmat quædam dictorum ſuperius. Vel dic quod ſuprà loquitur quantum ad mala, quæ pertulit commendabiliter: hic autem quantum ad mala, quę vitauit prudẽter. Sed quia vitare pericula, quę ſurgunt propter fidem, videtur pertinere ad infirmitatem. Ideo primò præmittit, quod in illis, quæ infirmitatis ſunt, vult gloriari. Secundò proponit iuramentũ ad confirmationẽ dicendorũ, ibi, *Deus & pater, &c.* Tertiò oſtẽdit modum euãdi, ibi, *Damaſci, &c.* Proponit ergo primo de quibus gloriatur, ſi debet gloriari, dicens. Si pro quia, oportet gloriari, quę ſunt infirmitatis meę gloriabor. q. d. Alij gloriantur in genere & in alijs mundanis rebus. Phil. 3. Gloria in confuſione, &c. Et ego etiã coactus gloriatus ſum in eis. Tamẽ ſi gloriari oportet, gloriabor in infirmitatibus meis infrà.

infrà. 11. Libenter glorìabor in infirmitatibus meis, &c. Secundò ſubdit, quod nõ mentitur inuocans teſtimonium diuioum per modum iuramenti, vt credatur ſibi, dicens, *Deus & pater, &c.* Vbi tria ponit. Vnum per quod inducit ad amorem. Vnde dicit, *Deus*. Hier. 9. Quis non timebit te, &c. Aliud per quod excitauit ad amorem. Vnde dicit, *Pater*. Iac. 1. Omne datum optimum, &c. Mala. 1. Si ego pater, vbi eſt amor meus. Vel ſecundũ aliam literã, honor meus. Tertium per quod mouet ad reuerẽtiam & laudem. Vnde dicit, *Qui eſt benedictus Deus in ſecula*. ſupra. 1. Benedictus Deus & pater, &c. Iſte ergo tam reuerendus, tam diligendus, tã timendus ſcit, quod non mentior. ſ. in his, quæ dixi & dicturus ſum, ſupra primo. Non enim eſt apud nos, eſt, & non, &c. Conſequenter cũ dicit, *Damaſci præpoſitus, &c.* Oſtendit quanta mala vitauit, & hoc in quodã particulari periculo. Vbi ſciendum eſt, quod Apoſtolus primo cœpit prædicare Chriſtum in Damaſco, vbi dum pergeret Chriſtianos capere, proſtratus eſt & ad fidem cõuerſus. Et ideo Iudæi ad præpoſitum illius ciuitatis, qui erat ibi pro Aretha rege refugerunt, vt Paulum caperent & occiderent. Et ideo ille faciebat cuſtodiri nocte & die portas ciuitatis, vt dicitur Act. 9. Chriſtiani autem, qui erant ibi volentes ſeruare Paulum, eum ſubmiſerunt in ſporta per murum, & ſic euaſit. Hunc ergo modum euadendi tangit Apoſtolus, dicens, Verè non mentior de hoc, quòd dico etiam modo, *Nam Damaſci, &c.* id eſt, *Præpoſitus*, qui ſub Aretha rege genti Damaſcenorum pręerat, cuſtodiri faciebat, inductus à Iudęis, *Ciuitatẽ Damaſcenorum*, ad hoc ſcilicet, *Vt me comprehenderet*, & cõprehenſum aſsignaret Iudæis, ne amplius prædicarem, ſed ego *Per feneſtram ſubmiſſus ſum per murũ, & ſic effugi manus eius*, ſ. præpoſiti. Et hoc fuit de mandato Domini dicentis. Matt. 10. Si vos perſecuti fuerint, &c. Sic Michol Dauid poſuit per feneſtram, ne caperetur à Saule. 1. Reg. 19. Sic Rahab exploratores demiſit cum fune per feneſtram. Ioſuę 2. Sed hic obijcitur cõtra Apoſtolum, primo quia videtur quod non fuerit ſufficienter confiſus in Domino, ſed fugit. Reſpondeo, dicendũ eſt, ꝙ quandiu adeſt humanum auxiliũ, homo non debet confugere ad auxiliũ diuinum, quia hoc eſſet tentare Deũ, ſed debet vti illo auxilio quantum poteſt. Apoſtolo autẽ nondum deerat humanum auxiliũ. Secundo obijcitur, quia Ioan. 10. dicitur, Mercenarius autem & qui non eſt paſtor, videt lupum venientem, & fugit. Vnde videtur, ꝙ nõ fuerit bonus paſtor. Reſpondeo, dicendũ eſt, ꝙ aliquando quæritur perſona prælati tantum, aliquando cum prçlato totus populus. Quando ergo quæritur prælatus ſolus, tunc debet cõmittere curam alteri & abſentare ſe. Et ſic fecit hic Paulus. Et ideo dicit Glo. quod licet fugeret, tamẽ fuit ei cura de ouibus, bono paſtori in cœlo ſedenti eas cõmendando, & vtilitati eorũ ſe per fugam præſeruando. Quãdo vero quæritur totus grex, tunc debet præponere vtilitatem & ſalutẽ gregis ſaluti corporis ſui. Nota autem, quod eſt quędã fuga humilitatis, quando quis fugit honores, ſicut Chriſtus fugit. Io. 6. Cùm vidiſſet ꝙ vellent eum eligere in regẽ, fugit. Sic Saul cùm electus fuit in regem, abſcondit ſe domi. 1. Regum. 10. Quædam verò fuga eſt cautela, quando. ſ. fugit pericula, vt præſeruetur ad maiora. Sic Helias fugit propter Iezabel. 3. Regum. 16. Et ſic Apoſtolus hic fugit manus præpoſiti.

CAPIT. XII. LEC. I.

Bona diuinitus ſibi collata enumerans, reuelationes diuinas magnifacit.

SI gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autem ad viſiones & reuelationes Domini. Scio hominem in Chriſto ante annos quatuordecim (ſiue in corpore, ſiue extra corpus, neſcio, Deus ſcit) raptum huiuſmodi vſque ad tertium cælum.

Poſita ſua commendatione quantum ad mala perpeſſa, hic conſequenter Apoſt. commendans ſe, oſtendit præeminentiam ſuæ dignitatis, quantũ ad bona diuinitus recepta. Prima autẽ gloriatio fuit de infirmitatibus. Iſta vero eſt de bonis eius. Vnde circa hoc duo facit. Primò commendat ſe de bonis ſuſceptis diuinitus. Secundò excuſat ſe de hac cõmendatione, ꝙ hoc fecerit quaſi coactus, ibi, *Factus ſum inſipiens, &c.* Circa primũ duo facit. Primò extollit magnitudinem eorum, quæ ſunt ſibi collata à Deo. Secundò manifeſtat remediũ infirmitatis ſibi adhibitum contra periculũ ſuperbię, ibi, *Et ne magnitudo, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit bonũ ſibi diuinitus collatũ. Secundo oſtendit quomodo ſe habuit in gloriando de huiuſmodi bono, ibi, *Pro huiuſmodi, &c.* Circa primum duo facit. Primo oſtẽdit quod hoc ſit ſibi collatũ diuinitus in generali. Secundò vero in ſpeciali, ibi, *Scio hominem, &c.* Bonum autẽ Apoſtolo collatum diuinitus, ſunt reuelationes ſibi diuinitus factæ, & de iſtis vult hic gloriari. Vnde dicit, *Si gloriari oportet*, i. quia gloriari oportet propter vos, tamen ſecundum ſe non expedit, quia qui gloriatur de bono recepto, incidit in periculũ amittendi, quod habet. Eccle. 43. Aperti ſunt theſauri, ſcilicet virtutum, per gloriationẽ inanem, & euanuerũt nebulæ ſicut aues. Et hoc ſignificatur in Ezechia. Eſa. 39. quãdo oſtendit theſauros domus Dñi nuntijs regis Babylonis. Et licet ſimpliciter non expediat gloriari, tamen aliquando propter aliquã ſpecialẽ cauſam poteſt homo gloriari, ſicut ex præmiſsis manifeſtũ eſt. Et ideo dicit, Quia gloriari oportet: ideo dimiſsis cõmendationibus de infirmitatibus, *Veniam* cõmendando me *Ad viſiones & reuelationes Domini*. Vbi notandũ eſt, quod differentia eſt inter viſionẽ & reuelationem. Nã reuelatio includit viſionẽ & nõ econuerſo. Nam aliquando vidẽtur aliqua quorũ intellectus & ſignificatio eſt occulta videnti, & tũc eſt viſio ſolũ. Sicut fuit viſio Pharaonis & Nabuchodonoſor. Dan. 2. & Gen. 41. Sed quãdo cum viſione habetur ſignificatio intellectus eorũ, quę videntur, tunc eſt reuelatio. Vnde quãtum ad Pharaonem & Nabuchodonoſor viſio de ſpicis & de ſtatua, fuit ſolũ viſio: ſed quantũ ad Ioſeph & Danielẽ, qui ſignificationẽ viſorum habuerũt, fuit reuelatio & prophetia. Vtrunq; tamen. ſ. viſio & reuelatio quãdoq; quidẽ fit à Deo. Dan. 2. Eſt Deus in cœlo reuelans myſteria. Oſeæ 12. Ego viſiones multiplicaui eis. Pſal. Reuela oculos meos &c. Quandoque verò à malo ſpiritu. Hiere. 23. Prophetæ prophetabant in Baal. Apoſtolo autem facta eſt, & viſio, & reuelatio, quia ſecreta, quæ vidit plenè intellexit à Dño, nõ à malo ſpiritu. Vnde dicit. Veniã autem ad viſiones, & reuelationes Dñi. Eſt autem reuelatio amotio velamenti. Poteſt autem eſſe duplex velamen. Vnũ ex parte videntis, & hoc eſt infidelitas, vel peccatum, vel duritia cordis, & de hoc ſuprà 3. Vſque in hodiernum diẽ velãmen, &c. Aliud ex parte rei viſę, quando. ſ. res ſpiritualis proponitur alicui ſub figuris rerum ſenſibilium, & de hoc dicitur Nume. 4. Quòd ſacerdotes tradebant Leuitis vaſa ſanctuarij velata, quia. ſ. debiliores non poſſunt ſpiritualia capere ſecundũ ꝙ in ſeipſis ſunt. Et ideo Dñs loquebatur turbis in parabolis. Matt. 13. Conſequenter viſiones & reuelationes huiuſmodi manifeſtat Apoſtolus in ſpeciali loquens de ſe tanquam de alio. Vnde dicit, *Scio hominẽ in Chriſto, &c.* Et ponit duas viſiones. Prima incipit hic. Secunda verò incipit, ibi *Et ſcio huiuſmodi hominem in Chriſto, &c.* Circa primã autem viſionem vtitur Apoſt. quadã diſtinctione. Dicit enim ſe circa huiuſmodi reuelationẽ ſcire quædam, & quædam neſcire. Dicit autẽ ſe ſcire tria. ſ. videntis conditionẽ. Vnde *Scio hominem in Chriſto*. Viſionis tẽpus, quia ante annos quatuordecim, & viſionis faſtigium, quia *Raptus vſque ad tertiũ cælum*. Dicit aũt ſe neſcire vidẽtis diſpoſitionem, quia *Siue in corpore, ſiue extra corpus, neſcio*. Videamus ergo ea quę ſciuit, vt per nota ad ignota facilius peruenire poſsimus. Et primò videntis conditionẽ, quę eſt laudabilis, quia in Chriſto, i. conformẽ Chriſto. Sed contrà. In Chriſto nullus eſt, niſi qui habet charitatem, quia. 1. Ioan. 4. dicit, Qui manet in charitate, in Deo manet. Ergo ſciuit ſe habere charitatẽ, quod eſt contra illud, Neſcit homo vtrum odio, vel amore dignus ſit, &c. Reſpondeo, quod eſſe in Chriſto poteſt intelligi dupliciter. Vno modo per fidem & fidei ſacramentum, ſecundũ illud Apoſtoli. Galat. 3. Quotquot baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. ſ. per fidem & fidei ſacramentũ. Et hoc modo ſciuit ſe Apoſtolus in Chriſto eſſe. Alio modo dicitur aliquis eſſe in Chriſto per charitatẽ, & hoc modo nullꝰ ſcit ſe eſſe in Chriſto certitudinaliter, niſi per quędam experimenta & ſigna, inquantũ ſentit ſe diſpoſitũ & coniunctũ in Chriſto: ita ꝙ nullo modo etiã propter mortẽ permitteret ſe ſeparari ab eo. Et hoc de ſe expertus erat Apoſtolus, cùm dicebat. Rom. 8. Certus enim ſum, quod neq; mors, neque vita, &c. ſeparabit nos à charitate. Vnde potuit habere huiuſmodi ſigna, quod eſſet in charitate Chriſti. Secundò viſionis tempus, quod fuit conueniens,

Differentia inter viſionem & reuelationem.

quia, *Ante annos quatuordecim*, quia quatuordecim anni tranſacti erant ab eo tempore quo viderat viſioné vſque ad tempus quo ſcripſit hanc epiſtolã. Quando enim hanc epiſtolã ſcripſit, nondũ Apoſtolus erat poſitus in carcerem. Et ſic videtur, ꝙ fuit circa principium imperij Neronis, à quo poſt multũ tempus occiſus fuit. Vnde ſi cõputemus annos deſcendẽtes à principio imperij Neronis vſq; ad quatuordecim annos, manifeſtè apparet, ꝙ Apoſtolus habuit has viſiones in principio ſuæ cõuerſionis. Ipſe enim conuerſus fuit ad Chriſtũ anno quo Chriſtus paſſus eſt. Chriſtus autem paſſus eſt circa finẽ Tyberij Cæſaris, quo mortuo ſucceſsit ei Gaius imperator, qui vixit quatuor annis, poſt quẽ Nero factus eſt imperator. Et ſic inter Tyberiũ, & Neronem fluxerunt quatuor anni. Et ſic additis duobus annis de tempore Tyberij, quia nondum mortuus erat quando Paulus fuit conuerſus, & octo de tempore Neronis, quod fluxerat vſq; ad tẽpus quando ſcripſit hanc epiſtolam, relinquitur ꝙ à tempore ſuæ conuerſionis, vſq; ad tẽpus quo hanc epiſtolã ſcripſit, fuerunt anni quatuordecim. Et ideo quidam dicũt ſatis probabiliter, ꝙ Apoſtolus has viſiones habuit in illo triduo, quo poſt proſtrationem ſuam à Dño ſtetit neq; videns, neq; manducans, neq; bibens. Actuũ. 9. Cõmemorat autẽ tempus ſuæ conuerſionis Apoſtolus, vt oſtendat, ꝙ ſi à tempore ſuę conuerſionis tantũ erat gratus Chriſto, vt talia ſibi oſtẽderet: quãto magis poſt quatuordecim annos, cum profecerit, & in authoritate apud Deũ, & in virtutibus & gratia. Tertiò videamus faſtigiũ viſionis, quod quidem eſt excellens, quia raptus vſque ad tertiũ cœlũ. Sed ſciendum quod aliud eſt furari & aliud rapi. Furari quidem propriè eſt cũ res alicui latenter auſertur. Vnde Gen. 41. dicebat Ioſeph, Furtim ſublatus ſum. Sed rapi propriè dicitur, quod ſubito & per violentiam auſertur. Iob. 6. Sicut torrens raptim, id eſt ſubito & rapidè trãſit in conuallibus. Inde eſt, quod prædones, qui violenter expoliant, dicuntur raptores. Sed attende, ꝙ aliquis homo dicitur rapi ab hominibus, ſicut Enoch. 3. Sapie. 4. Raptus eſt ne malitia, &c. Aliquãdo rapitur anima à corpore. Luc. 12. Stulte hac nocte animã tuam, &c. Aliquando aliquis dicitur rapi à ſeipſo quãdo propter aliquid homo efficitur extra ſeipſum, & hoc eſt idẽ, ꝙ extaſis. Sed & extra ſeipſum efficitur homo, & per appetitiuã virtutem, & cognitiuam. Per appetitiuã enim virtutẽ homo eſt ſolũ in ſeipſo quãdo curat, quæ ſunt ſua tantum. Efficitur vero extra ſeipſum quando nõ curat, quæ ſunt ſua, ſed quæ perueniunt ad bona aliorum, & hoc facit charitas. 1. Corin. 13. Charitas non quærit quę ſua ſunt. Et de hac extaſi dicit Diony. 4. cap. de diuinis nominibus. Eſt aũt extaſim faciens diuinus amor non ſinens amatorem ſuiipſius eſſe, ſed rerum amatarum. Secundũ cognitiuam vero aliquis efficitur extra ſe, quando aliquis extra naturalem modum hominis eleuatur ad aliquid videndũ, & de iſto raptu loquitur hic Apoſtolus.

Furari & rapi differunt.

Extaſis fit in homine per virtutẽ appetitiuam, & cognitiuã.

Sed ſciendum, ꝙ modus naturalis humanæ cognitionis eſt, vt cognoſcat ſimul per vim mentalem, quæ eſt intellectus, & corporalẽ, quæ eſt ſenſus. Et inde eſt, quod homo non habet in cognoſcendo liberum iudiciũ intellectus, niſi qñ ſenſus fuerint in ſuo vigore bene diſpoſiti abſq; aliquo ligationis impedimento: alias, cum impediũtur, etiã iudicium intellectus impeditur, ſicut in dormientibus patet. Tunc ergo homo efficitur extra ſe ſm cognitiuam, quãdo remouetur ab hac naturali diſpoſitione cognitionis, quæ eſt, vt intellectus ab vſu ſenſuũ, & ſenſibiliũ rerum abſtractus ad aliqua videnda moueatur. Quod quidem cõtingit dupliciter, vno modo per defectum virtutis, vndecunque talis defectus contingat: ſicut accidit in freneticis & alijs mente captis, & hæc quidem abſtractio à ſenſibus non eſt eleuatio hominis, ſed potius depreſsio, quia virtus eorum debilitatur. Alio vero modo per virtutem diuinã, & tunc propriè dicitur eleuatio, quia cum agens aſsimilet ſibi patiens, abſtractio quæ fit virtute diuina, & eſt ſupra hominem, eſt aliquid altius, q̃ ſit hominis natura. Et ideo raptus ſic acceptus, diffinitur ſic. Raptus eſt ab eo, quod eſt ſecũdum naturam in id quod eſt ſupra naturã in vi ſuperioris naturæ eleuatio. In qua quidẽ definitione tangitur eius genus, dum dicitur, eleuatio. Cauſa efficiens, quia vi ſuperioris naturæ. Et duo termini motus. ſ. à quo & in quem, cũ dicitur ab eo, quod eſt ſm naturam in id quod eſt ſupra naturam. Sic ergo patet de raptu. Sequitur de termino raptus. ſ. ad quem, cum dicitur, *Vſque in tertiũ cœlum*. Notandum eſt autem, quod tertiũ cœlũ tripliciter accipitur. Vno modo ſm ea, quæ ſunt infra animã. Alio modo ſm ea, quę ſunt in anima. Tertio modo ſm ea, quæ ſunt ſupra animã. Infra animam ſunt omnia corpora, vt dicit Auguſt. in lib. de vera religione. Et ſic poſſumus accipere triplex cœlum corporeum. ſ. aëreum, ſydereũ & empyreũ. Et hoc modo dicitur, quod Apoſtolus erat raptus vſq; ad tertiũ cœlum, id eſt vſque ad videndum ea, quæ ſunt in cœlo Empyreo, non vt exiſteret ibi, quia ſic ſciret ſi fuiſſet ſiue in corpore, ſiue extra corpus. Vel ſm Damaſcenũ, qui non ponit cœlũ Empyreum, poſſumus dicere, quod tertiũ cœlum ad quod raptus eſt Apoſtolus eſt ſupra octauam ſpheram: vt ſcilicet euidenter videret ea quę ſunt ſupra totã naturam corporalem. Si autẽ accipiamus cœlum ſm ea, quæ ſunt in ipſa anima, ſic cœlum debemus dicere aliquam altitudinem cognitionis, quę excedit naturalem cognitionem humanam. Eſt autem triplex viſio, ſcilicet corporalis per quam videmus & cognoſcimus corpora ſpiritualia: ſiue imaginaria qua videmus ſimilitudines corporũ: & intellectualis qua cognoſcimus naturas rerum in ſeipſis. Nam propriè obiectum intellectus eſt, quod quid eſt. Huiuſmodi autem viſiones ſi fiant ſm naturalem modũ, puta, ſi video aliquid ſenſibile, ſi imaginor aliquid prius viſum, ſi intelligo per fantaſmata, non poſſunt dici cœlũ. Sed tunc quælibet iſtorũ dicitur cœlum quando eſt ſupra naturalẽ facultatem humanæ cognitionis, puta, ſi aliquid vides oculis corporalibus ſupra facultatem naturæ, ſic es raptus ad primum cœlum. Sicut Balthaſar raptus eſt videns manum ſcribẽtis in pariete, vt dicitur Dan. 5. Si vero eleueris per imaginationẽ, vel per ſpiritum ad aliquid ſupernaturaliter cognoſcendum, ſic es raptus ad ſecundum cœlum. Sic raptus fuit Petrus qñ vidit lintheum immiſſum de cœlo, vt dicitur Act. 10. Sed ſi aliquis videret ipſa intelligibilia & naturas ipſorum non per ſenſibilia, nec per fantaſmata, ſic eſſet raptus vſq; ad tertiũ cœlum. Sed ſciendũ eſt, ꝙ rapi ad primũ cœlum eſt alienari à ſenſibus corporalibus. Vnde cum nullus poſsit abſtrahi totaliter à ſenſibus corporeis, manifeſtum eſt, quod nullus poteſt dici ſimpliciter raptus in primũ cœlũ, ſed ſm quid, inquantũ contingit aliquando aliquẽ ſic eſſe intentum ad vnũ ſenſum, quod abſtrahitur ab actu aliorũ. Rapi ad ſm cœlum eſt quando aliquis alienatur à ſenſu ad videndum quædã imaginabilia, vnde tales ſemper conſueuerunt fieri in extaſi. Et ideo Act. 10. Quãdo Petrus vidit lintheum dicitur, ꝙ factus fuit in extaſi. Paulus vero dicitur raptus ad tertium cœlũ, quia ſic fuit alienatus à ſenſibus, & ſublimatus ab omnibus corporalibus, vt videret intelligibilia nuda & pura eo modo quo vident angeli & anima ſeparata: & quod plus eſt, etiam ipſum Deũ per eſſentiã, vt Auguſt. expreſſè dicit. 12. ſuper Gene. ad literam, & in Glo. & ad Paulinam in lib. de vidẽdo Deũ. Nec etiam eſt probabile, vt Moyſes miniſter veteris teſtamenti ad Iudæos viderit Deũ & miniſter noui teſtamẽti ad Gentes: & doctor Gentium hoc dono fuerit priuatus. Vnde dicit ipſe ſuprà. 3. Si miniſtratio damnationis fuit in gloria, &c. De Moyſe aũt, ꝙ viderit Deũ per eſſentiã, patet. Nam ipſe à Dño petiuit. Exodi. 33. Oſtende mihi faciem tuã. Et licet tunc negatum fuerit ſibi, nõ tamen dicitur, quod Dñs finaliter negauerit ei. Vnde dicit Auguſt. ꝙ cõceſſum fuit ei per hoc, quod dicitur Num. 12. Si quis fuerit inter vos Propheta Dñi, &c. At vero talis ſeruus non meus Moyſes, &c. palam enim & non per ęnigmata vidit Deum. Sed nunquid fieri potuiſſet Paulo, vt nõ raptus videret Deum. Dicendum, quod non. Nã impoſsibile eſt, quod Deus videatur in vita iſta ab homine nõ alienato à ſenſibus, quia nulla imago nullum fantaſma eſt ſufficiens medium ad Dei eſſentiã oſtendendam, ideo oportet, ꝙ abſtrahatur, & alienetur à ſenſibus. Tertio modo accipiendo cœlum ſm ea, quæ ſunt ſupra animã, ſic triplex cœlum eſt triplex hierarchia angelorum, & ſm hoc Apoſtolus raptus fuit vſq; ad tertium cœlũ, id eſt ad hoc, vt videret eſſentiã Dei, ita clarè ſicut vident eum angeli ſuperioris & primæ hierarchię, qui ſic vident Deũ, quod immediatè in ipſo Deo recipiũt illuminationes & cognoſcũt diuina myſteria. Et ſic vidit Paulus. Si ergo ſic vidit Dei eſſentiã ſicut angeli ſuperioris hierarchiæ, ergo bene videtur, quod Apoſtolꝰ fuerit beatus & per cõſequẽs fuerit immortalis. Reſpõdeo, quod licet viderit Deum per eſſentiã,

Raptus propriè quid ſit.

non

nõ tamen fuit beatus ſimpliciter, ſed ſolum ſecundũ quid.

Sciendũ autem, quod viſio Dei per eſſentiã fit per lumẽ aliquod. ſ. per lumẽ glorię de quo dicitur in Pſal. in lumine tuo videbimus lumen. Sed aliquod lumen cõmunicatur alicui per modũ paſsionis, alicui vero per modũ formę inhærentis, ſicut lumen ſolis inuenitur in carbunculo & in ſtellis, vt forma inhærens, id eſt connaturalis effecta, ſed in aere inuenitur, vt forma tranſiens & non permanens, quia tranſit abeunte ſole. Similiter & lumen gloriæ dupliciter menti infunditur. Vno modo per modũ formæ connaturalis factæ & permanentis, & ſic facit mentem ſimpliciter beatam. Et hoc modo infunditur beatis in patria, & ideo dicuntur cõprehenſores & vt ita dicam viſores. Alio modo contingit lumen gloriæ mentem humanã ſicut quædã paſsio tranſiens, & ſic mens Pauli fuit in raptu lumine gloriæ illuſtrata, vnde etiam ipſum nomen, raptus, oſtendit tranſeundo hoc eſſe factũ: & ideo non fuit ſimpliciter glorificatus, nec habuit dotem glorię, cum illa claritas nõ fuerit effecta proprietas. Et propter hoc non fuit deriuata ab anima in corpus, nec in hoc ſtatu perpetuo permãſit. Vnde ſolum actum beati habuit in ipſo raptu, ſed nõ fuit beatus. Sic per hoc patet quid Apoſtolus ſciuit in ſuo raptu. ſ. videntis cõditionem, viſionis tempus, & viſionis faſtigium.

Sequitur quid neſciuit ſcilicet, vtrũ eſſet in corpore, vel extra corpus, quod tamen dicit Deum ſcire. Vnde dicit, *Siue in corpore, ſiue extra corpus, neſcio, Deus ſcit*: quod quidam intelligere voluerunt, vt, raptus, referatur ad corpus, dicentes Apoſtolũ dixiſſe ſe neſcire, non quidem an anima eſſet coniuncta corpori in illo raptu an non, ſed eſſet raptus ſm animã & corpꝰ ſimul, vt ſimul corporaliter portaretur in cœlũ, ſicut Abachuc portatus fuit. Dan. vlt. An ſecundũ animã tantũ eſſet in viſionibus Dei, vt dicitur Ezech. 8. In viſione adduxit me in terram Iſrael. Et iſte fuit intellectus cuiuſdam Iudæi quem exprimit Hieronymus in prologo ſuper Danielem, vbi dicit, Deniq; & Apoſtolum noſtrum, dicit non fuiſſe auſum affirmare ſe raptũ in corpore ſed dixiſſe ſiue in corpore, &c. Sed hũc intellectũ Auguſt. maximè improbat ſecũdo ſuper Gene. ad literam, quia nõ conueniunt cum alijs verbis Apoſtoli. Apoſtolus enim dicit ſe raptum vſq; in tertium cœlum. Vnde ſciuit pro certo illud fuiſſe verum cœlum. Sciuit ergo an illud cœlũ eſſet corporeum an incorporeũ, id eſt res incorporea. Sed ſi fuit incorporeũ, ſciuit ꝙ corporaliter ibi rapi nõ potuit, quia in re incorporea nõ poteſt eſſe corpus. Si vero corporeum fuerat, ſciuit ꝙ non fuit ibi, anima ſine corpore: quia anima coniuncta corpori nõ poteſt eſſe in loco vbi nõ eſt corpus, niſi cœlũ incorporeum dicatur ſimilitudo cœli corporei. Sed ſi ſic Apoſtolus non dixiſſet ſe ſcire, ꝙ eſſet *Raptus in tertiũ cœlum*, id eſt in ſimilitudinem cœli, quia pari ratione dicere potuiſſet quod fuiſſet raptus in corpore, id eſt in ſimilitudine corporis. Dicendum eſt ergo ſm Auguſt. ꝙ diuinam eſſentiam nullus in hac vita poſitus & hac mortali vita viuens, videre poteſt. Vnde dicit Dñs Exod. 33. Non videbit me homo, & viuet, id eſt non videbit me homo niſi totaliter ſeparetur à corpore, ita ſcilicet, ꝙ anima eius non inſit corpori, vt forma, vel ſi ineſt forma, tamen mens eius omnino in huiuſmodi viſione totaliter alienetur à ſenſibus. Et ideo dicendum eſt, ꝙ hoc, quòd Apoſtolus dicit ſe neſcire, vtrũ ſcilicet, in illa viſione anima eius fuerit totaliter ſeparata à corpore. Vnde dicit, *Siue extra corpus*, vel vtrũ anima eius extiterit in corpore, vt forma, tamẽ mens eius fuerit à ſenſibus corporeis alienata. Vnde dicit, *Siue in corpore*. Et hoc etiam alij concedunt.

LECTIO SECVNDA.

Enumerat quæ in ſecũdo raptu viderit, & ponitur excellentia raptus.

ET ſcio huiuſmodi hominẽ (ſiue in corpore, ſiue extra corpus, neſcio: Deus ſcit) quoniam raptus eſt in paradiſum: & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Pro huiuſmodi gloriabor, pro me autem n[illegible]*, niſi in infirmitatibus meis. Nam & ſi voluero gloriari non ero inſipiens: veritatem enim dicam. Parco autem: ne quis me exiſtimet ſupra id, quod videt in me, aut aliquid audit ex me.*

Poſito primo raptu, ponitur conſequenter ſecundus raptus. Et duo facit. Primò ponitur raptus. Secundò raptus excellẽtia, ibi, *Audiuit arcana, &c.* Sed notandũ, ꝙ Glo. dicit iſtum raptum eſſe alium à primo. Et ſi bene conſideretur, bis legitur aliquid de Apoſtolo ad ꝙ poſſunt iſti duo raptus referri. Nam Act. 9. legitur de eo, quod ſtetit tribus diebus non videns, & nihil manducans neq; bibens, & ad hoc poteſt referri primus raptus, vt ſcilicet tunc fuerit raptus vſq; ad tertium cœlũ. Sed Act. 22. legitur, quod factus eſt in tẽplo in ſtupore mentis, & ad hoc refertur iſte ſecundus raptus. Sed hoc non videtur veriſimile: quia quãdo in ſtupore mentis factus fuit, miſſus iam fuerat in carcerem Apoſtolus, ſed hanc epiſtolam ſcripſit Apoſtolus diu antè, vnde prius ſcripta fuit hæc epiſtola, ꝙ Apoſtolus fuiſſet in ſtupore. Et ideo dicendũ eſt, ꝙ differt iſte raptus à primo quantum ad id quod raptus eſt. Nam in primo raptus eſt in tertiũ cœlum. In ſecundo vero, in paradiſum Dei. Si vero aliquis tertiũ cœlum acciperet corporaliter ſm primam acceptionẽ cœlorũ ſuperius poſitam, vel ſi fuerit viſio imaginaria, poſſet ſimiliter dicere paradiſum corporalẽ, vt diceretur, ꝙ fuerit raptus in paradiſum terreſtrẽ: ſed hoc eſt contra intentionẽ Auguſtini, ſm quem dicimus, quod fuit raptus in tertiũ cœlum id eſt viſionẽ intelligibilium, ſm ꝙ in ſeipſis & in proprijs naturis videntur, vt ſuprà dictũ eſt. Vnde ſm hoc oportet non aliud intelligere per cœlum & aliud per paradiſum, ſed vnũ & idem per vtrunq;, ſcilicet, gloriam ſanctorũ, ſed ſm aliud & aliud. Cœlum enim dicit altitudinẽ quandam cũ claritate, paradiſus vero quandam iucundam ſuauitatẽ. In ſanctis autẽ beatis & Angelis Deum videntibus, ſunt excellenter hęc duo, quia eſt in eis excellentiſsima claritas, qua Deũ vident: & ſumma ſuauitas, qua Deo fruuntur. Et ideo dicuntur eſſe in cœlo quantum ad claritatem, & in paradiſo quantum ad ſuauitatem. Eſa. 66. Videbitis & gaudebitis, &c. Fuit ergo vtrunq; collatum Apoſtolo, vt ſcilicet ſublimaretur ad illã altiſsimam claritatem cognitionis, & hoc ſignificat, cum dicit. Ad tertium cœlũ, & vt ſentiret ſuauitatẽ diuinæ dulcedinis, vnde dicit in paradiſum. Pſal. Magna multitudo dulcedinis tuę, &c. Apoc. 2. Vincenti dabo manna abſconditũ, &c. Et iſta dulcedo eſt gaudium de diuina fruitione, de qua Matt. 25. dicitur, Intra in gaudiũ Dñi tui. Sic ergo patet terminus raptus: quia in paradiſum, id eſt in eam dulcedinem, quia indeficiẽter reficiũtur illi, qui ſunt in cœleſti Hieruſalem.

Sequitur cõſequenter ipſius raptus excellentia, quia, *Audiuit arcana, quæ nõ licet homini loqui*. Et hoc poteſt dupliciter exponi. Vno modo, vt ly, homini, conſtruatur, cũ, licet & loqui, & ſenſus eſt. Audiuit arcana verba, id eſt percepit intima cognitione de ſecreta Dei eſſentia quaſi per verba, quæ. ſ. verba nõ eſt licitum, vt homini dicantur. Alio modo, vt ly, *Homini*, conſtruatur ſolũ, cum, non licet, & tunc eſt ſenſus, *audiuit verba, &c.* quę verba, *Non licet homini loqui*, homini. ſ. imperfecto. Sciendũ autem, ꝙ ſm Auguſtinum Paulus eſt raptus ad videndum diuinam eſſentiã, quæ quidem non poteſt videri per aliquam ſimilitudinem creatam. Vnde manifeſtum eſt, ꝙ illud quod Paulus vidit de eſſentia diuina nulla lingua humana poteſt dici: aliàs, Deus non eſſet incomprehenſibilis. Et ideo ſm primã expoſitionem dicendũ eſt, audiuit, id eſt conſiderauit arcana verba, id eſt magnificentiã diuinitatis, quam nullus homo poteſt loqui: dicit autẽ, audiuit, pro vidit, quia illa conſideratio, fuit ſm interiorem actum animę, in quo idem eſt auditus & viſus, ſm quod dicitur Num. 12. Ore ad os loquitur ei & palã, &c. dicitur aũt illa conſideratio viſio, inquãtum Deus videtur in hoc, & locutio inquantũ homo in ipſa inſtruitur de diuinis. Et quia huiuſmodi ſpiritualia non ſunt pandenda ſimplicibus & imperfectis, ſed perfectis, ſecundũ quod dicitur. 1. Cor. 2. Sapientiã loquimur inter perfectos: ideo ſecũdo modo exponitur, quod ſecreta, quę ibi audiuit, non licet mihi loqui homini, id eſt imperfectis, ſed ſpiritualibus inter quos loquimur ſapientiam. Prouer. 25. Gloria Dei eſt celare verbũ, id eſt hoc ipſum, quod neceſſe eſt celare magnalia Dei pertinet ad gloriã Dei. Pſal. ſecundum trãslationẽ Hierony. Tibi ſilet laus deus, id eſt, quod incõprehenſibilis eſt verbis noſtris. Deinde cum dicit, *Pro huiuſmodi gloriabor, &c.* Oſtẽdit quomodo ſe habet ad gloriam Et circa hoc tria facit. Primò oſtendit ſe non gloriari de huiuſmodi reuelationibus. Secundò inſinuat ſe habere aliquid p̄ter illud vnde gloriari poſſit, ibi, *Nã ſi voluero, &c.* Tertiò aſsignat cauſam, quare non gloriatur de omnibus, ibi, *Parco autẽ ne quis, &c.* Circa primũ ſciendũ eſt, ꝙ hoc,

quod dicit, Pro huiuſmodi aũt gloriabor, &c. poteſt dupliciter legi. Vno modo, vt Apoſtolus oſtendat ſe eſſe ipſum pro quo gloriatur, vt ſcilicet ipſe ſit, qui vidit has viſiones. Alio modo: vt oſtendat, ꝙ alius ſit, qui vidit has viſiones.

Sciendũ eſt enim, ꝙ in homine duo poſſunt cõſiderari, ſcilicet donum Dei & humana cõditio. Si ergo aliquis gloriatur in aliquo dono Dei, vt à Deo accepto illa eſt bona gloria: quia ſic in Dño gloriatur, vt dictũ eſt ſuprà. 10. Sed ſi gloriatur de illo dono ſicut à ſe habito, tunc mala eſt gloriatio huiuſmodi. 1. Cor. 4. Quid habes, quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris quaſi non acceperis? Dicit ergo Apoſtolus, ſm hoc, pro huiuſmodi. ſ. viſionibus & donis Dei mihi collatis, gloriabor. Pro me autem non, id eſt nõ gloriabor inde quaſi à me acceperim, quia à Deo habui. Sed ſi pro me oporter gloriari, nihil gloriabor, *Niſi in infirmitatibus meis*, id eſt nõ habeo vnde poſſim gloriari, niſi de infirma conditione mea. Si autẽ exponatur, vt oſtẽdat alium eſſe, qui vidit, & ſi ipſe ſit, tũc eſt ſenſus, vt quaſi loquatur de quodam alio, dicẽs, *Pro huiuſmodi gloriabor*. i. pro illo homine, qui hoc vidit, & qui hæc dona recepit, gloriabor: *Sed pro me*, quaſi velim manifeſtare me eſſe talem, *Nihil* gloriabor, *Niſi in infirmitatibus meis*. i. de tribulationibus, quas patior. Sed quia iſti poſſent ſibi dicere, O Apoſtole non eſt mirum ſi non gloriaris, quia non habes vnde glorieris: ideo Apoſtolus oſtendit, ꝙ etiam pręter illas viſiones habet aliquid vnde poſſit gloriari, dicens, Licet pro huiuſmodi homine glorier, & nõ pro me, tamen etiã bene pro me poſſum gloriari, nã ſi voluero gloriari, &c. vel pro huiuſmodi tribulationibus, vel pro alijs mihi à Deo collatis, vel etiã pro infirmitatibus, non ero inſipiens, id eſt non inſipienter agam. Et quare veritatem enim dicam de alijs, de quibus præter dictas viſiones gloriari poſſum. Dicit autem. *Nõ ero inſipiens*, quia gloriabatur de his, quę habebat. Quando enim gloriatur quis de his, quæ non habet, ſtultè gloriatur. Apoc. 3. Dicis quia diues ſum, & nullius egeo & neſcis, &c. Et quia gloriabatur ex cauſa ſufficienti, vt ex prędictis eſt manifeſtum. Conſequenter autem cũm dicit, *Parco autẽ, &c.* Oſtẽdit rationẽ quare nõ gloriatur de omnibus ſi poteſt gloriari, quę quidem ratio eſt, vt eis parcat. Vnde dicit, *Parco autẽ, &c.* Quaſi dicat. Poſſem de pluribus alijs gloriari, ſed parco, id eſt parcè glorior, vel parco vobis cõmendando me nolens eſſe onerosſus vobis. Nam talia mihi Deus conceſſit, quæ ſi ſciretis, reputaretis me multo maiorem, & hæc ſunt dona gratuita multa, quæ habebat Apoſtolus. Ex quibus homines huius mundi conſueuerunt plus cõmendare homines & maiores eos reputare quam ex gratũ facientibus. Et ideo dicit, Nolo ex gratuitis cõmendari. Et ideo, *Parco*, id eſt nõ glorior. Et quare? *Ne quis exiſtimet me*, cõmendare, vel gloriari, *Supra id quod videt, &c.* Vel aliter, homo dupliciter cognoſcitur, per cõuerſationem & doctrinam ſuam, Apoſtolus autẽ nolebat aliqua de ſe dicere, licet poſſet, quæ excedebant, & vitam, & doctrinam ſuam. Et ideo parco autem ne quis exiſtimet me eſſe ſupra id, quod videt de cõuerſatione mea exteriori: *Aut audit aliquid ex me*. i. ex doctrina prędicationis & exhortationis & inſtructionis meæ: quia fortè crederet eum eſſe, vel immortalem, vel angelum. Prouer. 11. Vir prudẽs tacebit. Prouer. 29. Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus, ſapiens differt, &c. Vel dicit, *Parco autẽ, &c.* Pro detractoribus. ſ. Pſeudo, qui dicebant eum gloriari ex elatione, & non ex cauſa, neque de his, quæ in ipſo erant. Et ideo dicit, parco autem, id eſt parcè glorior, ne quis Pſeudo exiſtimet me excedere elationis ſpiritu, ſupra id, id eſt in aliquid ꝙ videt in me, vel audit ex me, id eſt ſupra poſſe meritorium. Pſal. Domine non eſt exaltatum cor meum, &c. Eccle. 3. Quanto magnus es, &c.

LECTIO TERTIA

Remedium datum Paulo, ne de raptu ſeipſum extolleret exprimitur, quod fuit infirmitas in carne, pro qua & ſi orat, non tamen exauditur.

ET ne magnitudo reuelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ angelus Sathanæ, qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogaui, vt diſcederet à me, & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus, in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Chriſti. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtijs pro Chriſto. Cum enim infirmor tunc potens ſum.

Hic agit de remedio adhibito contra ſuperbiam. Et circa hoc tria facit. Primò enim ponit remedium adhibitum. Secundò manifeſtat ſuam oratiõnẽ de remedio remouendo, ibi, *Propter quod ter Dominũ, &c.* Tertiò inſinuat Dñi reſponſionem aſsignãtis rationẽ de adhibito remedio, ibi, *Et dixit mihi Dominus, &c.* Circa primũ ſciendũ eſt, ꝙ plerunq; ſapiens medicus procurat: & permittit ſuperuenire infirmo minorem morbũ, vt maiorẽ curet, vel vitet, ſicut vt curet ſpaſmũ, procurat febrem, hoc euidenter in ſe beatus Apoſtolus à medico animarum Dño noſtro Ieſu Chriſto factum oſtendit. Chriſtus enim velut medicus animarum ſummus ad curandũ graues animæ morbos permittit plurimos electos ſuos, & magnos in morbis corporum grauiter affligi, & quod plus eſt, ad curandum maiora crimina permittit incidere in minora etiã mortalia. Inter omnia vero peccata grauius peccatũ eſt ſuperbia. Nam ſicut charitas eſt radix & initium virtutum, ſic ſuperbia eſt radix & initium omnium vitiorum. Eccl. 10. Initium omnis peccati ſuperbia. Quod ſic patet: Charitas enim ideo dicitur radix omnium virtutum, quia coniungit Deo, qui eſt vltimus finis. Vnde ſicut finis eſt principium omniũ operabilium, ita charitas eſt principium omnium virtutum. Superbia autem auertit à Deo. Superbia enim eſt appetitus inordinatus excellentiæ. Si enim aliquis appetit aliquã excellentiã ſub Deo, ſi moderatè quidem appetit, & propter bonum, ſuſtineri poteſt. Si vero nõ debito ordine, poteſt quidẽ alia vitia incurrere ſcilicet ambitionis, auaritiæ, ſeu inanis gloriæ, & huiuſmodi: tamen non eſt propriè ſuperbia, niſi quando quis appetit excellentiam nõ ordinando illam ad Deum. Et ideo ſuperbia propriè dicta ſeparat à Deo, & eſt radix omnium vitiorum, & peſſimum omniũ, propter quod Deus reſiſtit ſuperbis: vt dicitur Iac. 4. Quia ergo in bonis eſt maximè materia huius vitij ſcilicet ſuperbiæ, quia eius materia eſt bonum, permittit aliquando electos ſuos impediri ex aliqua ſui parte, vt per infirmitatem, vel per aliquem defectum, & aliquando etiam per peccatum mortale ab huiuſmodi bono, vt ſic ex hac parte humilientur, ꝙ ex illa non ſuperbiant, & homo ſic humiliatus recognoſcat ſe ſuis viribus ſtare non poſſe. Vnde dicitur Roma. 8. Diligentibus Deum omnia, &c. Nõ quidẽ ex eorũ peccato, ſed ex ordinatione Dei. Quia igitur Apoſtolus magnam habebat ſuperbiendi materiam, & quantum ad ſpecialem electionem qua à Domino electus eſt. Act. 9. Vas electionis eſt, &c. Et quãtum ad ſecretorũ Dei cognitionem, quia hic dicit ſe raptum in tertium cœlum, & in paradiſum, vbi audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui: & quantum ad malorũ perpeſsionem: quia ſuprà. 11. In carceribus plurimis, in infirmitatibus, ter virgis cæſus ſum, &c. Et quantum ad virginalẽ integritatem: quia volo omnes eſſe ſicut & ego. 1. Cor. 7. Et quantum ad bonorum operationẽ, quia ſuprà, plus omnibus laboraui. Et ſpecialiter quantum ad maximam ſcientiam qua eminuit, quæ ſpecialiter inflat: ideo dominus adhibuit ei remedium, ne in ſuperbiam extolleretur. Et hoc eſt, quod dicit, *Et ne magnitudo*, reuelationis mihi factæ, *Extollat me*, in ſuperbiã. Eccleſi. 6. Non te extollas in cogitatione animę tuæ velut taurus, &c. Pſal. Exaltatus autem humiliatus, &c. Et dicit, vt oſtendat ſibi factas fore reuelationes prædictas, *Datus eſt mihi*, id eſt ad meam vtilitatem & humilitatem. Iob. 30. Eleuaſti me, & quaſi ſuper ventum ponens, &c. Datus eſt, inquam, mihi, *Stimulus*, crucians corpus meum per infirmitatem corporis, vt anima ſanetur, quia ad literam dicitur, ꝙ fuit vehemẽter afflictus dolore yliaco. Vel *Stimulus carnis meæ*, id eſt concupiſcentiæ ſurgens ex carne mea, à qua multum infeſtabatur. Rom. 7. Non enim, quod volo, &c. Igitur ego mente ſeruio legi Dei, &c. Vnde Auguſt. dicit, ꝙ inerant ei motus concupiſcentiæ: quos tamen diuina gratia refrænabat. Iſte, inquam, ſtimulus eſt *Angelus ſathanæ*, id eſt angelus malignus. Eſt autẽ angelus à Deo miſſus ſeu permiſſus ſed ſathanæ: quia ſathanæ intentio eſt, vt ſubuertat: Dei vero, vt humiliet & probatum reddat. Timeat peccator ſi Apoſtolus & vas electionis ſecurus non erat. De remotione autẽ huius ſtimuli remouendi

Charitas, cur dicatur virtutũ omniũ radix.

Stimulus carnis, crucians Paulum quod.

nendi ſolicitus erat Apoſtolus. Vnde propter hoc orabat. Et hoc eſt, quod ſubdit, *Propter quod ter, &c.* Vbi ſciẽdum eſt, quod infirmus neſciens proceſſum medici apponentis mordax emplaſtrum, rogat medicum, vt remoueat: quod tamen ſciens medicus cauſam quare faciat ſcilicet, propter ſanitatem oon exaudit eum quantũ ad voluntatem petentis, magis curans de eius vtilitate. Sic Apoſt. ſentiẽs ſtimulum ſibi grauem eſſe ad ſingularis medici cõfugit auxiliũ, vt eũ remoueat. Ter enim expreſſè & deuotè rogauit, vt Deus tolleret ab eo ſcilicet ſtimulũ. 2. Para. 20. Cum ignoremus quid agere debeamus, &c. Fortè pluries hoc petijt, ſed expreſſè & inſtanter ter eum petijt, vel ter, id eſt multotiens. Ternarius enim eſt numerus perfectus. Et verè ipſe rogandus eſt, quia ipſe vulnerat, & medetur. Iob. 5. & Luc. 22. Orate ne intretis in tentationem, &c. Sequitur reſponſio Domini, *Et dixit mihi Dominus, &c.* Vbi duo facit. Primò ponit Domini reſponſionem. Secundò reſponſionis rationẽ aſsignat, ibi, *Nam virtus, &c.* Dicit ergo, Ego rogaui, ſed Dominus dixit mihi, *Sufficit tibi, &c.* Quaſi dicat. Nõ eſt tibi neceſſarium, ꝙ infirmitas corporis recedat à te, quia non eſt periculoſa: quia nõ duceris ad impatientiam, cum gratia mea confortet te: nec infirmitas concupiſcentiæ, quia non protrahet te ad peccatum, quia gratia mea pruteget te. Rom. 3. Iuſtificati gratis, &c. Et verè ſufficit gratia Dei ad mala vitanda, ad bona facienda, & ad vitã conſequendam æternã. 1. Cor. 15. Gratia Dei ſum id quod ſum, &c. Rom. 6. Gratia Dei vita æterna. Sed contrà. Ioã. 15. Quicquid petieritis patrẽ in nomine meo dabit vobis, &c. Aut ergo Paulus diſcretè petiuit, & tunc debuit exaudiri: aut indiſcretè, & tunc peccauit. Reſpondeo, dicendũ eſt, quod de vna & eadẽ re poteſt homo dupliciter loqui. Vno modo ſecundum ſe & natura illius. Alio modo ſecũdum ordinem ad aliud. Et ſic contingit, quod illud quod eſt malum ſecundum ſe, eſt vitandum: ſecundũ ordinem ad aliud eſt appetendum: ſicut potio inquantũ ſecundum ſe eſt amara, eſt vitanda: tamen qui conſiderat eam ſecundum ordinem ad ſanitatem, appetit eam. Ergo & ſtimulus carnis ſecundũ ſe eſt vitandus & affligens: inquantum vero eſt via ad virtutem & exercitium virtutis, eſt appetendus. Apoſt. autẽ quia nondum reuelatum ei erat illud ſecretum diuinæ prouidentiæ, vt ad vtilitatem ſuam cederet: conſiderabat ſibi malum quantum in ſe eſt, & ideo petierat ſuam amotionem, nec in eo peccauit: ſed Deus, qui ordinauerat hoc ad bonum humilitatis ſuæ, non exaudiuit eum quantum ad eius voluntatẽ: quod tamen ſciens poſtmodum Apoſt. gloriabatur cum diceret, Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, &c. Et licet nõ exaudierit eum quantum ad voluntatem, exaudiuit tamen eum, & exaudit ſanctos ſuos quantũ ad eius vtilitatẽ. Vnde dicit Hiero. in epiſtola ad Paulinum, Bonus Dominus, qui ſæpe nõ tribuit, quod volumus, vt tribuat, quod mallemus. Rationẽ autem ſuæ reſponſionis ſubdit cõſequenter, cùm dicit, *Nõ virtus, &c.* Mirus modus loquẽdi, *Virtus in infirmitate perficitur.* Ignis in aqua creſcit. Intelligi vero poteſt hoc, quod dicitur, Virtus perficitur in infirmitate dupliciter ſcilicet, materialiter & occaſionaliter. Si accipiatur materialiter, tunc eſt ſenſus, Virtus in infirmitate perficitur, id eſt infirmitas eſt materia exercendæ virtutis. Et primo humilitatis, vt ſuprà dictum eſt. Secundò patientiæ. Iac. 1. Tribulatio patientiã operatur. Tertio temperantiæ: quia ex infirmitate debilitatur fomes, & temperatus efficitur quis. Si vero accipiatur occaſionaliter, tunc virtus in infirmitate perficitur, id eſt occaſio perueniendi ad perfectã virtutem: quia homo ſciens ſe infirmũ, magis ſolicitatur ad reſiſtendum, & ex hoc, ꝙ magis reſiſtit & pugnat, efficitur exercitatior, & per conſequens fortior. Et ideo Leu. legitur & Iudic. 3. Quod Dominus noluit deſtruere omnes habitatores terræ: ſed aliquos ſeruauit, vt ſcilicet, filij Iſrael exercitarentur pugnando cum eis. Sic etiam Scipio dolebat deſtructionem ciuitatis Carthaginenſis, vt ſcilicet, dum Romani haberent hoſtes exterius, nõ ſentirent hoſtes interiores contra quos durius bellum eſt, quàm cõtra exteriores, vt ipſe dicebat. Conſequenter ponit Apoſtolus effectum huius reſpõſionis Dominicæ, dicens, *Libẽter gloriabor, &c.* Ponit autem duplicem effectũ. Vnus eſt gloriationis. Vnde dicit, Quia virtus mea perficitur in infirmitatibus, igitur libẽter gloriabor in infirmitatibus meis, id eſt mihi ad

Virtus quo modo perficiatur in infirmitate.

vtilitatem meã datis. Et hoc, quia magis cõiungitur Chriſto. Mihi autem abſit gloriari niſi in cruce, &c. Galat. vlti. Eccleſi. 10. Qui in paupertate gloriatur, &c. Et ratio, quòd libẽter gloriabor, *Vt inhabitet in me virtus Chriſti,* vt. ſ. per infirmitates inhabitet & conſumetur in me gratia Chriſti. Eſa. 40. Qui dat lapſo virtutẽ, &c. Alius effectus eſt gaudij. Vnde dicit, Propter quod complaceo, &c. Et circa hoc duo facit. Primò ponit huiuſmodi effectum. Secundò huius effectus rationem aſsignat, ibi, *Cum enim infirmor, &c.* Ponit autẽ effectum gaudij & materiam gaudij. Dicit ergo propter quod, quia virtus Chriſti habitat in me in infirmitatibus & in tribulationibus omnibus, & ideo complaceo mihi, id eſt multum delector & gaudeo dictis infirmitatibus meis. Iac. 1. Omne gaudiũ exiſtimate fratres, &c. Defectus autem in quibus propter gratiam Chriſti abundanter delectatur, enumerat. Et primò illos, qui ſunt à cauſa interiori & huiuſmodi ſunt infirmitates. Et ideo dicit, *In infirmitatibus.* Pſal. multiplicatæ ſunt infirmitates eorum, poſtea accelerauerunt, ſcilicet, ad gratiam. Secundò illos, qui ſunt à cauſa exteriori. Et hos quidem quantum ad verbum, cum dicit, *In contumelijs.* ſ. mihi illatis. Act. 5. Ibant Apoſtoli gaudentes, &c. Et quantũ ad factum, & hoc, vel quantum ad defectum bonorũ, cùm dicit, *In neceſsitatibus,* id eſt in penurijs neceſſariorum, & in paupertate qua premebatur. Et hoc modo accipitur neceſsitas, cum dicitur. Rom. 12. Neceſsitatibus ſanctorũ cõmunicantes. Vel quãtum ad experimentũ malorum illatorum: & hoc quantum ad exteriora. Mat. 5. Beati qui perſecutionẽ, &c. cùm dicit, *In perſecutionibus,* ſcilicet, corporis quas de loco ad locũ, & vbiq; experimur. Et quantũ ad interiora, dicẽs, *In anguſtijs,* id eſt in anxietatibus animi. Dañ. 13. Anguſtiæ ſunt mihi vndiq;, &c. Sed materia omnium horum, quæ faciunt ad gaudium eſt, quia pro Chriſto, quaſi dicat, Ideo cõplaceo, quia propter Chriſtum, patior. 1. Pet. 4. Nemo veſtrũ patiatur quaſi homicida, vel fur. Et huius gaudij rationẽ aſsignat, dicens, *Cum enim infirmor, &c.* Quaſi dicat. Merito complaceo mihi in illis: quia quando infirmor, &c. Id eſt quãdo ex his, quæ in me ſunt, vel ex perſecutione aliorum incido in aliquod prædictorum, adhibetur mihi auxilium diuinum, per quod confirmor. Pſal. Conſolationes tuæ lętificauerunt animã meam. Ioel. 3. Infirmus dicat, quia ego fortis ſum. ſuprà. 4. Licet is qui foris eſt, noſter homo corrumpatur, &c. Exod. 1. legitur, ꝙ quanto plus prҫmebantur filij Iſrael, tanto plus multiplicabantur.

LECTIO QVARTA.

De ſui gloriatione ſeipſum excuſans Paulus, eam in Corinthios refundit, ac eandem manifeſtando, oſtendit quæ fuerint bona, propter quæ, ipſum commendare merito debuiſſent contra pſeudo.

Factus ſum inſipiens, vos me coëgiſtis. Ego enim à vobis debui commendari. Nihil enim minus feci ab his, qui ſunt ſupra modum Apoſtoli: tametſi nihil ſum. Signa tamen Apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos in omni patientia, in ſignis & prodigijs & virtutibus. Quid eſt enim, quod minus habuiſtis præ cæteris eccleſiis, niſi quòd ipſe nõ grauaui vos? Donate mihi hanc iniuriam.

Poſita cõmendatione ſua cõſequenter Apoſtolus excuſat ſe de his, quæ dixit: oſtendens ſe coactum hoc dixiſſe, quæ ad gloriam ſuã pertinent. Et circa hoc duo facit. Primò imponit Corinthijs cauſam eiuſmodi gloriationis. Secundo exponit & manifeſtat hanc cauſam, ibi, *Ego enim debui, &c.* Dicit ergo, Confiteor ꝙ in his omnibus cõmendationibus meis factus ſum inſipiens, id eſt videtur vobis, ꝙ opus inſipientis fecerim: ſed hoc non ex me, nec ſponte, immo coactus feci, & veſtra culpa fuit, quia vos me coëgiſtis, id eſt, dediſtis mihi occaſionẽ. Frequenter enim ſubditi cogunt prælatos aliqua facere, quæ inſipienter facta eſſe iudicari poſſunt: ſed tamen pro loco & tẽpore ſapienter facta ſunt. Hoc aũt, quod dixerat, in cõmuni. ſ. ꝙ ipſi fuerãt cauſa ſuæ cõmẽdationis, exponit cõſequenter; cũ dicit, *Ego enim debui, &c.* Vbi dicit ꝙ ipſi fuerũt cauſa ſuę cõmendationis. Primò omittendo bona, ꝗ facere debuiſſent. In quo exaggerat eorũ ingratitudinẽ. Secũdò cõmittẽdo mala, in quo deteſtatur eorũ malitiam, ibi, *Timeo enim ne forte, &c.* Circa primũ duo facit. Primò cõmemorat quid facere debuiſſent,

buiſſent, oſtendens cauſam, ibi, *Nihil enim minus, &c.* Tertio remouet ipſorũ excuſationẽ, ibi, *Quid eſt enim, quod minus, &c.* Dicit ergo, verè vos me coëgiſtis: quia vos debuiſſetis facere illud quod ego feci. Vnde dicit, *Ego debui cõmendari à vobis,* quòd non feciſtis q̃n neceſſe erat. ſ. quando pſeudo vilipendendo me & preferendo ſe reddebant vilẽ doctrinã & euangeliũ Chriſti à me prædicatũ. Vnde quia vos non cõmendaſtis me, ne deperiret fides Chriſti in vobis, prorupi in cõmendationem propriã. Sed contrà. ſuprà. 3. dicit, Nunquid egemus commendatitijs epiſtolis, &c. Quare ergo voluit commẽdari ab iſtis? Reſpondeo, dicendum eſt, quod Apoſtolus propter ſe non egebat commendationibus, ſed propter alios: vt ſcilicet, dum cõmendaretur, doctrina ſua eſſet in maiori authoritate, & pſeudo cõfutarentur. Sed quia poſſent iſti dicere, ideo non commendauimus te, quia non eſt in te aliquid commendatione dignum, propter hoc Apoſtolus probat eis, quòd bene poterant eum cõmendare, cum dicit, *Nihil enim, &c.* Oſtendens eſſe in ſe multa cõmendatione digna. Et primò quantum ad præterita bona, quæ fecit. Secundò quantum ad futura, quæ facere intendit, ibi, *Ecce tertio hoc paratus, &c.* Oſtendit autem præterita commendabilis, quæ fecit primò in generali, quantum ad omnes eccleſias. Secundò in ſpeciali, quantum ad ea, quæ egit apud eos, ibi, *Tametſi nihil, &c.* Tertiò excludit obiectionem ibi, *Quid eſt enim, &c.* Dicit ergo, Meritò debui commendari à vobis, quia multa ſunt in me cõmendatione digna. Nã, *Nihil minus feci ab his,* ſcilicet, Petro, & Iacobo, & Ioanne, *Qui ſunt ſupra modum Apoſtoli.* i. qui videntur à quibuſdam digniores Apoſtoli, quàm ego ſum. Pſeudo enim dicebant, quod erant docti à Petro & Ioanne, qui fuerunt docti à Chriſto: & quòd Petrus & Ioãnes ſeruabant legalia: vnde & ipſi debebant ſeruare. Sed quia nihil minus feci ab eis, nec quantum ad prędicationem, nec quantum ad conuerſionem fideliũ, oſtenſiones miraculorum, & perpeſſionem laborũ, immo plus: quia (vt ſuprà) plus omnib9 laboraui. 1. Corinth. 15. Abũdantius omnibus, &c. Ideo magis ſum commendandus. Vel dicuntur ſupra modum Apoſtoli ſcilicet, Petrus, Ioãnes & Iacobus: quia fuerunt primò cõuerſi ad Chriſtum. 1. Corint. 15. Nouiſsimè autem viſus eſt, & mihi, &c. Si ſm hoc accipiatur, nihil tamen minus fecit eis, quia in modico tempore: & poſtquam conuerſus fuit, plus laborauit. Sed eſto quòd nihil fecerim quãtum ad eccleſias, per q̃ poſſem commẽdari, multa tamen ſpecialia egi apud vos, de quibus potuiſſetis me commendare. Et ideo dicit, *Tametſi nihil,* i. dato, quòd nihil fecerim in cõparatione ad eos, tamen effectus meæ virtutis manifeſtè apparent in vobis: & primo quantum ad prędicationem noſtram, qua conuerſi eſtis ad fidem. Et ſum Apoſtolus veſter. Et ideo dicit, *Signa Apoſtolatus mei,* id eſt meæ prædicationis, *Facta ſunt ſupra vos,* à Deo, inquantum credentes conuerſi eſtis. 1. Corin. 9. Signaculum Apoſtolatus mei vos eſtis. 1. Cor. 4. In Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui. Secundo per conuerſationem per quam confirmatur fides: quia quando vita concordat doctrinæ, maioris authoritatis eſt doctrina. Et virtus prædicatoris magis apparet per patientiam. Prouer. 19. Doctrina viri per patientiam noſcitur. Et ideo dicit, *In omni patientia.* Tertiò quantum ad operationem miraculorum. Et ideo dicit, *In ſignis, &c.* Marci. vlti. Illi autẽ profecti, &c. Et hæc tria diſtinguuntur, quia virtus eſt commune ad omnia miracula. Nam virtus eſt vltimum de potentia. Et ideo aliquid dicitur virtuoſum, quia ex magna virtute. Quia ergo miracula fiunt ex magna virtute, ſcilicet diuina, ideo dicuntur virtutes. Signum vero refertur ad minus miraculum. Prodigium autem ad maximũ. Vel dicit ſigna quantum ad miracula facta de præſenti, prodigia quantum ad miracula de futuris. Vel ſigna & prodigia dicit miracula, quę fiunt contra naturam, ſicut illuminatio cæci, ſuſcitatio mortui, &c. Virtutes vero dicit, quæ ſunt ſecundum naturam, ſed non eo modo quo natura facit: ſicut quòd ad impoſitionem manus ſtatim ſanentur infirmi, quod etiam natura facit, ſed ſucceſsiuè. Vel virtutes dicit virtutes mentis, ſicut eſt caſtitas & huiuſmodi. Conſequẽter excludit obiectionem cùm dicit, *Quid enim eſt, quod minus, &c.* Poſſent enim Corinthij reſpondere ad prædicta & dicere, verum eſt, quòd multa bona feciſti & magna, & tamen alij fecerunt plura & maiora quam tu, & ideo apud eos & in eorum comparatione nolumus te commendare. Et ideo hoc excludit, oſtẽdens quod nihil minus fecit quã illi, ſed plus. Et ideo dicit, *Quid eſt enim, quod minus habuiſtis à me præ cæteris eccleſ.* id eſt, quam aliæ eccleſiæ Chriſti, habuerunt per illos quantum ad ſpiritualia, quaſi dicat. Nihil, quia ipſi prædicauerunt fidem & Apoſtolus prædicauit. Illi oſtenderunt ſigna & virtutes, & Apoſtolus ſimiliter. Et non ſolum non minus habuiſtis, ſed plus, quia alij Apoſtoli viuebant de ſumptibus illorum quibus prædicabant: ſed Apoſtolus nõ, quia nihil accepit à Corinthijs. Et ideo dicit, *Niſi quod ego ipſe non grauaui vos,* accipiendo veſtra, quaſi dicat, nihil habuiſtis minus, niſi hoc forte reputetis minus: quia nihil accepi à vobis, quod tamẽ plus eſt. Act. 20. Ad ea, quæ mihi opus erant, & his, qui mecũ ſunt neceſſaria, miniſtrauerunt, &c. 2. Theſſ. 3. Nocte ac die laborantes, &c. Eſa. 33. Qui excutit manus ſuas, &c. Quòd ſi hoc ipſum reputatis iniuriã ſcilicet, quod nolui veſtra recipere, q̃ feci: quia non dilexi vos, & videtur vobis, quod malè fecerim, parcatis mihi. Et ideo dicit ironicè loquendo, *Donate.* i. parcite *Mihi hanc iniuriam.* Hoc modo accipitur, donare, Epheſ. 4. Donantes inuicem, ſicut & Chriſtus vobis donauit.

Miraculũ, Signum, et Prodigiũ, in quo differant.

LECTIO QVINTA.

Bona quæ illis in futurum facere paratus eſt, manifeſtat, per ſimilitudinem parentum ad filios, qua eos proſequatur charitate oſtendens.

ECce tertio paratus ſum venire ad vos: & non ero grauis vobis. Non enim quæro quæ veſtra ſunt, ſed vos. Nec enim debent filij parentibus theſaurizare, ſed parẽtes filijs. Ego autem libẽtiſſime impendam & ſuperimpendar ego ipſe pro animabus veſtris: licet plus vos diligens, minus diligar. Sed eſto. Ego vos non grauaui: ſed cum eſſem aſtutus, dolo vos cœpi. Nunquid per aliquem eorum quos miſi ad vos, circumueni vos? Rogaui Titum, & miſi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circumuenit? Nõnne eodem ſpiritu ambulauimus? Nõnne eiſdem veſtigijs? Olim putatis, quòd excuſemus nos apud vos. Corã Deo in Chriſto loquimur: Omnia enim chariſsimi, propter ædificationem veſtram.

Hic oſtendit ſe eſſe commendabilem quantum ad bona futura, quæ facere intendit. Et tria facit. Primò oſtendit ſuum propoſitũ de futuro bono, quod intendit. Secundò propoſiti huius rationem aſsignat, ibi, *Non enim quæro quæ veſtra ſunt, &c.* Tertio ad rationem, ſimilitudinẽ adhibet, ibi, *Nec enim debet, &c.* Sciendum eſt circa primum, quòd aliquando contingit, quòd ideo aliqui non accipiunt vno tempore, vt reſeruent ſe ad aliud tempus, in quo poſsint & plus recipere & audacius. Ne ergo iſti ſimile crederent de Apoſtolo, vt ideo noluiſſet prima vice recipere ab eis, vt poſtmodum reciperet plus: dicit, quòd nõ ſolum hoc fecit olim, ſed etiam paratus eſt facere in futurum. Vnde dicit, *Ecce iã tertio.* i. tertia vice, *Paratus ſum venire ad vos, & nõ ero vobis grauis,* quaſi dicat, nec etiã tunc grauabo vos, accipiendo veſtra. ſupra. 11. In omnibus ſine onere me ſeruaui & ſeruabo. Iob. 27. Iuſtificationem quam cœpi tenere, &c. Dicit autẽ, *Tertio paratus ſum venire.* Et nõ dicit, Tertio venio, quia bene ter paratus fuit venire ad eos, ſed tamen nõ iuit niſi bis. Paratus enim fuit venire prima vice, & tunc iuit & conuerſi ſunt. Secunda vice fuit paratus, & fuit impeditus propter peccatum eorum, & tunc non iuit, de quo excuſat ſe in principio huius epiſtolę. Modo eſt paratus ire tertio, & iuit vnde bis iuit, & ter fuit paratus ire. Rationẽ autem huius boni propoſiti ſubdit, dicens, *Nõ enim quæro, &c.* Quæ talis eſt, Conſtat quod artifex diſponit opus ſuũ ſecundum finem quem intendit: prædicatores autem in prædicando, aliqui intendunt quæſtum & bona temporalia: & ideo totam prædicationem ad hoc ordinant & diſponunt. Aliqui vero intendunt ſalutem animarum: & ideo hoc modo diſponunt prædicationem ſuam, ſecũdum quod vident expedire ſaluti illorum quibus prædicant.

Paulus bis ſolum iuit apud Corinthios.

Quia ergo Apoſtolus intendebat in prædicatione ſua ſalutem Corinthiorum, & videbat, q̃ non expediebat, q̃ reciperet ab eis ſumptus: tum vt cõfutaret pſeudo: tum etiam quia auari erant, ideo noluit accipere ſumptus. Et ideo huius rationem aſsignat, dicens, Ideò non grauabo vos, ſumptus accipiendo: quia non quæro quæ veſtra ſunt in prædicatione

dicatione mea, ſed vos & veſtram ſalutem procurare intẽdo. Philip. 4. Non quæro datũ, ſed fructum. Et ideo Dominus dixit Apoſtolis, Faciam vos fieri piſcatores hominum, non pecuniæ. Hoc etiã figuratur Gen. 47. Vbi legitur, quod Ioſeph emit Aegyptios in ſeruitutem regis, quia bonus prædicator debet ad hoc ſtudere, vt infideles cõuertat ad ſeruitium Chriſti. Sed huiuſmodi rationi adaptat ſimilitudinem, cùm dicit, Nec enim debent, &c. Et primo ponit ſimilitudinem. Secundo adaptat eam, ibi, *Ego autem libentiſſime, &c.* Tertio arguit eorum ingratitudinem, ibi, *Licet plus vos, &c.* Dicit ergo, Quòd autem non quæram veſtra, patet per ſimile. Videmus enim, quòd parẽtes carnales debent theſaurizare filijs carnalibus: quia, *Filij nõ debent theſaurizare parentibus, ſed parẽtes filijs.* Cum ergo ego ſim pater veſter ſpiritualis, & vos ſitis filij mei, nolo quòd vos theſaurizetis mihi, ſed ego vobis. Sed hic eſt quęſtio de patribus carnalibus. Nam Exod. 10. dicitur, Honora patrem tuum, &c. In quo etiã præcipitur nobis, quòd miniſtremus eis neceſſaria. Ergo filij tenentur theſaurizare parentibus. Reſpondeo, dicendum eſt, quòd ex præcepto tenetur filij miniſtrare & ſubuenire parentibus in neceſſarijs, non autem congregare & theſauriſare eis. Nam theſaurizatio & cõgregatio fit in poſterum. Sed nos videmus, quòd ſecundum naturam filij ſuccedunt parentibus, & nõ ęconuerſo, niſi in aliquo triſti euentu. Et ideo naturaliter amor parentum eſt ad hoc, vt congregent filijs. Et hoc modo loquitur Apoſt. Exod. autem. 20. loquitur Dominus de ſubuentione in neceſſarijs. Item quæſtio oritur de hoc, quod dicit, Parentes filijs, &c. Ergo cum prælati ſint parentes noſtri ſpirituales, videtur quòd malè fecerint principes & alij dando diuitias prælatis. Reſponſio, dicendum eſt, quòd non dederunt prælatis propter ſe, ſed propter pauperes. Et ideo non dederunt eis, ſed pauperibus. Et hoc Dominus monet Matth. 6. Theſaurizate vobis theſauros in cœlis, &c. Prælatis autem dantur tanquam pauperum diſpenſatoribus. Conſequenter poſitam ſimilitudinem adaptat. In ſimilitudine autem duo propoſuit. Vnum eſt, quòd filij non debent theſaurizare parentibus, & hoc iam patet. Et aliud eſt, quòd parentes debent theſaurizare filijs & dare. Et quantum ad hoc dicit, *Quia ergo ego ſum pater veſter, ideo paratus ſum dare vobis.* Et hoc eſt, quòd dicit, *Ego libentiſſime impendam vobis bona*, non ſolum bona ſpiritualia prædicando & exempla monſtrando, ſed etiam tẽporalia, quod & faciebat, inquantum prædicabat, & ſeruiebat eis cum ſumptibus aliarum eccleſiarum. Hæc tria miniſtrare debet quilibet prælatus ſuis ſubditis. Vnde dominus dixit ter Petro, Paſce oues meas, id eſt paſce verbo, paſce exemplo, paſce temporali ſubſidio. Et non ſolum iſta impendam vobis, ſed paratus ſum mori pro ſalute animarum veſtrarum. Vnde dicit, *Et ſuperimpendar pro animabus veſtris.* Ioan. 15. Maiorem charitatem nemo habet, &c. 1. Ioan. 3. Si Chriſtus animam ſuam pro nobis poſuit, & vos debetis, &c. Ioan. 10. Bonus paſtor animam ſuam, &c. Ingratitudinem iſtorum increpat conſequenter, dicens, *Licet plus vos diligens, &c.* Quaſi dicat. Libenter impendar pro vobis licet ſitis ingrati, quia licet plus vos diligens, &c. Et hæc comparatio poteſt exponi dupliciter. Vno modo ſic, licet plus diligam vos quàm pſeudo, tamen minus diligor ſcilicet, à vobis, quàm diligantur pſeudo: quos plus diligitis, quàm me. Et ſic patet, quòd ego plus vos diligo, quàm illi, quia ego quæro ſalutem veſtram tantum, illi vero bona veſtra ſolum. Alio modo ſic, licet plus diligam ſcilicet, vos quàm alias eccleſias, tamen minus diligor à vobis, quàm ab alijs eccleſiis. Philip. 1. Teſtis eſt mihi Deus quomodo cupiam, &c. Et quod plus dilexerit Corinthiãſes, quàm alias eccleſias, patet, quia plus pro eis laborauit. Illud autem in quo plus laboramus, magis conſueuimus diligere. Conſequenter cum dicit, *Eſto ego vos, &c.* Remouet ſuſpicionem. Et primò ponit ſuſpicionem ipſam. Secundò excludit eam, ibi, *Nunquid per aliquem, &c.* Tertiò rationem excluſionis aſsignat, ibi, *Olim putatis, quod excuſemus, &c.* Poſſet autem eſſe iſtorum ſuſpicio talis, quòd ideo ipſe ab eis per ſeipſum nõ acceperit, vt per alios doloſè ab eis plus acciperet. Et ideo dicit hoc, ponens, Eſto, id eſt dato & cõceſſo, quòd ego in perſona mea & eorum, qui mecum ſunt aliquid accipiendo non grauaui vos, ſed (ſicut credidiſtis) cum eſſem aſtutus, dolo, &c. Id eſt per alios detraxi vobis bona veſtra plurima, ſed hoc eſt falſum, quia nihil ex dolo feci. 1. Theſſ. 2. Exhortatio noſtra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo. Nam ipſe erat verè Iſraëlita in quo dolus non fuit. Ioan. 1. Hanc ergo ſuſpicionem excludit conſequenter, cùm dicit, *Nunquid per aliquem, &c.* Et primò in generali. Secundò in ſpeciali. In generali ſic, ſi per alios voluiſſem ſurripere veſtra, miſiſſem aliquos, qui hoc procurarent apud vos. Sed nunquid per aliquem eorum quem miſi ad vos circũueni vos, extorquendo per eos veſtra, quaſi dicat, non. ſuprà. 7. Neminem circumuenimus, &c. 1. Theſſ. 4. Ne quis circumueniat in negotio fratrem ſuum. In ſpeciali vero excludit ſuſpicionem prædictam, cùm dicit, *Rogaui Titum, &c.* Quaſi dicat, Nullus eorum in ſpeciali quem miſi ad vos, circumuenit vos. Titum enim cum precibus miſi ad vos. Et hoc eſt, quòd dicit, *Rogaui Titum, &c.* De iſto habetur ſuprà. 8. Miſi etiam cum illo fratrem, ſcilicet Barnabam, vel Lucam. ſuprà. 8. Miſimus cum illo, ſcilicet Tito fratrem (ſcilicet alterum dictorum) cuius laus eſt in euangelio. *Sed nunquid Titus circumuenit vos, &c.* Quaſi dicat, Non. ſuprà. 8. Gratias ago Deo meo, qui dedit eandem ſolicitudinem pro vobis in corde Titi, &c. Et quòd Titus non circumuenerit eos, probat per conformitatem Titi ad ſeipſum Apoſtolum: & ponit duplicem cõformitatem, ſcilicet cordis. Et ideo dicit, *Nonne eodem ſpiritu ambulauimus*, id eſt eandem voluntatem habemus? Vel eodem ſpiritu inſtigamur ad bene & rectè agendum. ſuprà. 4. Habentes autem eundem ſpiritum, &c. Item cõformitatem operis. Et ideo dicit, *Nonne eiſdem veſtigijs.* id eſt operibus intendimus ſcilicet, veſtigijs Chriſti. Nam ego ſequor veſtigia Chriſti. Iob. 23. Veſtigia eius. ſ. Chriſti ſecutus eſt pes meus, &c. 1. Petr. 2. Chriſtus paſſus eſt, &c. Vt ſequamini veſtigia eius. Et Titus ſequitur veſtigia mea. 1. Corint. 11. Imitatores mei eſtote, &c. Et ſic patet, quòd ſi conformis eſt mihi in voluntate & opere, & ego non circumueni vos, nec intendo circumuenire: quod autem nec ipſe circumuenerit vos, patet per illud Matt. 7. A fructibus eorum cognoſcetis, &c. Rationem autem excluſionis, ſubdit, dicens, *Olim putatis, &c.* Et primò ponit eorum opinionem. Secundò excludit eam. Opinio autem iſtorum erat, quòd Apoſtolus quaſi reus & culpabilis omnia verba iſta epiſtolæ diceret ad excuſationem ſuam & quòd non eſſent vera, ſed ad excuſandum tantum inuenta: & ideo ponens hanc opinionem ipſorum, dicit, Vos putatis olim, id eſt à principio huius epiſtolæ, quod excuſemus nos apud vos, id eſt, quòd hæc verba non ſint vera, ſed ſint ad excuſandum conficta. Hanc autem excludit ſic, Qui enim ſic excuſat ſe, duo habet. Vnum eſt, quòd non vtitur verbis veris, ſed confictis. Aliud eſt, quia non vult pati detrimentum famæ ſuæ & gloriæ. Vnde ſpecialiter propter diſpendium famæ aliqui excuſant ſe. Sed neutrum iſtorum eſt in nobis. Non ergo vera eſt opinio veſtra. Quòd autem neutrum iſtorum ſit in nobis, patet. Nõ enim dicimus verba falſa, quod probo. Primo per teſtimonium Dei, quia coram Deo loquimur. Quaſi dicat, Teſte Deo hoc in veritate dico. Iob. 16. Ecce in cœlo teſtis meus, &c. Secundo per teſtimonium Chriſti, quia, *In Chriſto loquimur*, id eſt per Chriſtum, in quo nulla eſt falſitas. ſuprà. 2. Ex ſinceritate ſicut ex Deo in Chriſto loquimur. Item non quærimus gloriam noſtrã, nec timemus infamiam, quia omnia, quæ dixi & de reuelationibus & de tribulationibus, *Facio*, ſeu dico, *Propter veſtram ædificationem*, vt ſcilicet, permaneatis in virtute, & expellatis Pſeudo. Rom. 14. Quæ ædificationis ſunt inuicem, &c. 1. Corint. 14. Omnia ad ædificationem fiant. Ioan. 12. Non propter me hæc vox venit, ſed propter vos, &c.

Propter quod diuitiæ prælatis.

LECTIO SEXTA.

Carpit Corinthiorum malitiam, quo ad mala quæ euitare debuiſſent, oſtendens cauſam aliam ſuæ commendationis, ex eorum commiſſis prouenire.

TImeo enim ne fortè cùm venero non quales volo, inueniam vos: & ego inueniar à vobis, qualem non vultis: ne fortè contentiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, detractiones, ſuſurrationes, inflationes, ſeditiones ſint inter vos, ne iterum cùm venero humiliet me Deus apud vos: & lu-

geam multos ex his, qui antè peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam ſuper immunditia, & fornicatione, & impudicitia quam geſſerunt.

Poſita vna cauſa cõmendationis, quæ prouenit ex omiſſione Corinthiorum, quantum ad ea bona, quæ facere debuiſſent, in qua deteſtatur eorum ingratitudinem: hic conſequenter ponit aliam cauſam, quæ prouenit ex eorum cõmiſſione quantum ad mala, quæ debuiſſent vitare, in qua exaggerat eorum malitiam. Et circa hoc duo facit. Primò ponit eorum culpam in generali. Secundo explanat eam in ſpeciali, ibi, *Ne forte, &c.* Dicit ergo non ſolùm laudaui me propter hoc, quod vos omiſiſtis me laudare, ſed etiam propter periculum veſtrum, quod eſt in hoc, quòd vos adhæretis pſeudo, quia dum fouent vos in peccatis, exponunt vos in magno periculo: & ideo dicit, *Timeo*, ſcilicet, *Ne forte cùm venero ad vos* perſonaliter, *Non inueniam vos quales vos volo*, ſ. iuſtos, ſed peccatores & incorrectos, & diſplicea tis mihi & ego vobis, quia iuſto non placent peccatores, inquantum peccatores. Et inueniar talis à vobis, ſ. contriſtatus & puniens, qualem me non vultis habere. Mali enim odiunt correctionem, & veritatem: ergo inimicus factus ſum vobis verum dicens vobis, &c. Galat. 4. Sic patet eorum malitia in generali, ſcilicet, quòd timebat ne nondum plenè pœnituerint. In ſpeciali etiam manifeſtat eorum malitiam, cùm dicit, *Ne forte contentiones, &c.* Et circa hoc duo facit. Primò enim enumerat eorum mala præſentia. Secundò commemorat præterita mala, de quibus nondum pœnituerunt, ibi, *Ne iterum cum venero, &c.* Sciendum eſt autem circa primum, quod Corinthienſes poſt conuerſionem inciderunt in peccatum carnale, vt patet de illo, qui vxorem patris habuit, & de hoc in hac parte correcti ſunt per primam epiſtolam, nõ tamen plenè, ſed adhuc aliquid in eis remanſit, & ſupra hoc remanſerunt in eis multa peccata ſpiritualia, quæ propriè opponuntur charitati. Charitas verò duo facit. Primò enim facit corda hominũ adinuicem conſentientia. Secundò inducit homines ad mutuũ profectum. Et ideo peccata ſpiritualia econtrario primo faciunt homines adinuicem diſſentientes. Secundò faciunt eos inuicem offendentes. Et ideo primò enumerat peccata ſpiritualia, quæ pertinent ad diſſenſionem. Secundò ea, quæ faciunt ad offenſionem, ibi, *Detractiones, &c.* In diſſenſionibus autem procedit ordine retrogrado. Nam ſecundum rectum ordinem homines primò diſſentiunt, inquantum vnus vult vnum, alius vult contrarium. Secundo ex hoc procedunt ad inferendum documenta, inquantũ quilibet vellet obtinere in propoſito ſuo. Tertio quando non poteſt obtinere in propoſito ſuo, ſed ſuccumbit, accenditur zelo inuidiæ. Quartò ex hoc prorumpit ad contentiones verborum, & ab iſto vltimo incipit Apoſtolus, dicens, *Ne forte contentiones, &c.* Quaſi dicat, Non ſolũ timeo mala veſtra in generali, ſed in ſpeciali, ne fortè ſint in vobis cõtentiones, de meritis prælatorum, & de baptiſtis, &c. Prouer. 20. Honor eſt homini, qui ſeparat ſe à contentionibus, &c. Ambroſius, Contentio eſt impugnatio veritatis, cum confidentia clamoris. Et hæc cõtentio venit ab æmulatione, & ideo dicit, *Et æmulationes*, id eſt, inuidiæ, in his, qui minores ſunt & minus habent. Iacob. 3. Vbi zelus & contentio, ibi inconſtantia, &c. Ioh. 5. Paruulum occidit inuidia, &c. Sapien. 2. Inuidia diaboli, &c. Et æmulatio venit ab animoſitate. Vnde dicit, Animoſitas, in vltione & illatione nocumenti. Eccleſiaſt. 8. Cum audace ne eas, &c. Et animoſitas venit ex diſſenſionibus. Et ideo dicit, *Diſſenſiones*, id eſt, odia, & contrarietas animorum. Roman. vlt. Obſeruetis eos qui diſſenſiones & offendicula, & cætera. 1. Corinth. 1. Idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata. Conſequenter enumerat eorum mala præſentia quantum ad offenſionem. Et quia iſta ſpecialiter ſunt mala in nocumentis verborum, & non factorum. Ideo dimiſſis nocumentis factorum, enumerat nocumenta verborum, in quibus etiam procedit ordine retrogrado, incipiens à poſteriorẽ. Et hoc eſt, Cùm quis expreſſe malum dicit de aliquo, & ſiquidem in manifeſto, ſic eſt detractor. Et ideo dicit, *Detractiones*. Rom. 1. Detractores Deo odibiles, &c. Si verò in occulto, tunc eſt ſuſurro. Et ideo dicit ſuſurrationes. Sunt enim ſuſurrones, qui latenter ſeminant diſcordias. Eccleſiaſt. 28. Suſurro & bilinguis maledictus erit. Et hæc duo procedunt ex ſuperbia, quæ animum inflatum contra aliquos prorumpere facit in mala verba. Et ideo dicit, Inflationes. 1. Corinth. 4. Tanquã non ſim venturus ad vos ſic inflati, &c. Et hæ inflationes veniunt ex ſeditionibus, quæ ſunt præparationes partium ad pugnam, quia inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt. Prouer. 13. Et ideo dicit, *Seditiones*, id eſt, tumultus ad pugnam. Prouerb. 17. Semper iurgia quærit malus. Sic ergo patet eorum malitia, quantũ ad mala præſentia, quæ multa ſunt & in diſſenſionibus, & in nocumentis. Manifeſtat autem eorum malitiam quantum ad mala præterita de quibus non pœnituerunt, cùm dicit, *Timeo ne iterum cum venero humiliet me Deus*, i. affligat apud vos: ita quod, *Et lugeam multos veſtrũ, & qui ante peccauerunt ante* primam epiſtolam, *Et non egerunt pœnitentiam*, plenè poſt primã epiſtolam. Et meritò lugeam, quia ſicut gloria patris eſt gloria filiorum, ita confuſio patris eſt confuſio filiorum. Sic Samuel lugebat Saul. 1. Reg. 15. Vſquequo lugens Saul, &c. 1. Reg. 16. Et hoc quia *Non pœnituerunt, nec egerunt pœnitentiam* de peccatis carnalibus prædictis, quorum quędã ſunt contra naturã. Et ideo dicit, *De immunditia*, i. luxuria contra naturam. Quędam ſunt, quæ committuntur cũ mulieribus corruptis, ſcilicet, viduis ſeu coniugatis. Et ideo dicit, *Et in fornicatione*. Quędam ſunt, quæ fiunt in corruptione virginum. Et ideo dicit, *Et impudicitia*. Gal. 5. Manifeſta ſunt opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immunditia, impudicitia, &c.

Charitatis opus in homine, duplex.

Contentio quid ſecundum Ambroſium.

CAPIT. XIII. LEC. I.

Seductos increpat, ſeueritatem ſententiæ comminatur, poteſtatem ſuam iudiciariam oſtendit, ac ſui aduentum ac formam iudicij manifeſtat.

Ecce tertio hoc venio ad vos: vt in ore duorum, vel trium teſtium ſtabit omne verbum. Prædixi enim & prædico, vt præſens vobis, & nunc abſens his, qui ante peccauerunt, & cæteris omnibus, quoniam ſi venero iterum non parcam. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus? Qui in vobis non infirmatur, ſed potens eſt in vobis? Nam & ſi crucifixus eſt ex infirmitate, ſed viuit ex virtute Dei. Nam & nos infirmi ſumus in illo, ſed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis.

In præcedentibus Apoſtolus multa locutus eſt ad deteſtationem pſeudo, hic conſequenter loquitur contra illos, qui à pſeudo ſunt ſeducti. Et circa hoc duo facit. Primò, increpat ſeductos. Secundò, conſolatur perſiſtentes, ibi, *De cætero fratres gaudete, &c.* Circa primum primo cõminatur ſententiæ ſeueritatem. Secundo oſtendit ſuam iudiciariam poteſtatem, ibi *An experimentum quæritis, &c.* Tertiò monet ad correctionem, ibi, *Voſmetipſos tentate, &c.* Circa primum primò promittit ſuam præſentiam. Secundò prædeterminat ſui iudicij formã, ibi, *In ore duorum, vel trium, &c.* Tertiò cõminatur ſeuerãm ſententiã, ibi, *Prædixi enim & prædico, &c.* Promittit ergo primò ſuum aduentum, dicens, Ecce ego venio, quaſi dicat, Certum ſit vobis, quòd venio ad vos. Et ideo cauete vobis ne inueniam vos imparatos: & dicit *Tertio*, non quòd tertio iuerit, ſed quia tertio iam parauerat ire, & ſi non iuerat niſi ſemel, in ſecundo apparatu impeditus. 1. Corinth. 4. Veniam ad vos cito, &c. Veniam, inquam, & iudicabo malos ſecundum ordinem, tamen ita ſcilicet, quod *In ore duorum, vel trium teſtium* accuſantium ſeu teſtantium contra aliquem, *Sit omne verbum* accuſatorum: quod quidem dicitur Deutero. 17. Nemo occidetur vno teſte dicente teſtimonium: & eiuſdem 19. Non ſtabit teſtis vnus contra aliquem. Vel aliter, *In ore duorum, &c.* Quaſi dicat. Hoc quod dico de aduentu meo ad vos, ita eſt certum, ſicut teſtimonium duorum, vel trium. Sic ergo ordo iudicij erit. Sed ſeueritatem ſententiæ comminatur, dicens, *Prædixi enim, &c.* Vbi primo inſinuat ordinem iudiciarium quo eſt procedendũ, in quo exigitur, vt præcedat trina ammonitio. Et quantũ ad hoc, dicit, *Prædixi vobis* vt præſens, bis, quãdo ſcilicet eram vobiſcum, & nunc abſens prædico, vt ſic ter ammoneat: prædico, inquã, his *Qui ante peccauerunt*, & omnibus alijs, quaſi dicat, omnes moneo. Secundò præmiſſa monitione cõminatur ſententiam. Vnde dicit, Quoniam ſi venero nõ parcam iterum, quaſi dicat. Illis qui peccauerunt peperci

prima

prima vice, ſed ſi iterum peccauerint, vel ſi nō egerint pœnitentiam, non parcam eis iterum. Et hoc iuſtè fit, quia ille cui ſemel remittitur & iterum peccat, ſi remitteretur ſibi, creſceret in malitia & efficeretur inſolens. Et ideò dicit ſapiens Prouer. 13. Qui parcit virgæ, odit filium, &c. Ex hoc ergo ordinatum eſt in eccleſia, vt præcedat trina monitio antequam quis ſententiam excommunicationis fulminet: quia contingit, quòd aliqui, licet ſint in peccatis & offendunt, tamen ex ſolo verbo ammonitionis corriguntur & ſatisfaciunt. Et etiam à leuioribus ſemper incipiendum eſt, quod ſi ammonitione non ducitur, ne magis inſoleſcat, adhibēda eſt ſeueritas ſententiæ. Eccle. 8. Ex eo, quòd non profertur citò contra malos ſententia, &c. Conſequenter ne poſſent calumniari de poteſtate Apoſtoli, oſtēdit Apoſt. ſuam iudiciariam poteſtatem, dicens, *An experimentū, &c.* Vbi tria facit. Primò oſtendit ſe habere legationem & poteſtatē iudicandi à Chriſto. Secundò oſtendit virtutem Chriſti, ibi, *Qui in vobis non infirmatur, &c.* Tertiò oſtendit, quod virtus Chriſti etiam ad alios deriuatur, ibi, *Nam & nos infirmi ſumus in illo.* Dicit ergo, Si venero nō parcam, immo ſeueriſſimè iudicabo: & hoc bene poſſum, quia habeo authoritatem Chriſti in puniendo & remittendo. ſuprà 1. Nā ſi quid donaui vobis, &c. ſuprà 5. Pro Chriſto legatione fungimur, &c. Et ideo dicit, *An experimentum, &c.* Quaſi dicat. Non eſt dubitandū de poteſtate mea, quia quicquid ego loquor, vel proferendo ſententias, vel remittendo, vel prædicando, loquor à Chriſto. Exod. 4. Perge ergo, ego ero in ore tuo. Luc. 21. Ego dabo vobis os & ſapientiā, &c. Quæ ergo homo facit ex inſtinctu ſpiritus ſancti, dicitur quòd ſpiritus ſanctus facit: ideo Apoſtolus quia à Chriſto motus hoc loquebatur, attribuit Chriſto tanquam principali, dicens, *Qui in me loquitur Chriſtus, &c.* Sed ne dubitetur de poteſtate & virtute Chriſti: ideo conſequenter Apoſtolus oſtendit virtutem Chriſti, cum dicit, *Qui in vobis, &c.* Vbi primò oſtēdit virtutem Chriſti, quantum ad ea, quæ in eis apparuerunt. Secundò quantū ad ea, quæ in Chriſto ſunt, ibi, *Nā etſi, &c.* Dicit ergo, Habeo poteſtatē iudiciariam à Chriſto, qui in me loquitur, qui magnæ virtutis eſt in vobis dando dona gratiarum, diſtributionem ſpiritus & alia multa, quæ experti eſtis, & non ſolum non infirmatur, ſed potens eſt in vobis, quia potenter vos liberauit à peccato, potenter vos conuertit ad bonum. Pſal. Dominus fortis & potens, &c. Sapien. 12. Subeſt tibi cum volueris poſſe. Et paulo antè, Virtutem enim oſtendis tu, &c. Et non ſolum potentia Chriſti apparuit in vobis, ſed etiam in ſeipſo ſcilicet, inquantum ad mortem crucis, quam ſuſtinuit ex infirmitate humana, quam aſſumpſit infirmatam in paupertate ſurrexit, & viuit ex virtute Dei, quę eſt ipſe Deus. Talis enim erat illa ſuſceptio, quæ Deum hominem faceret, & hominem Deum. 1. Corin. 1. Quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus, &c. Vel, *Ex virtute Dei,* ſcilicet patris, qui eſt etiā virtus Chriſti, quia eadē eſt virt⁹ patris & filij. Apoc. 1. Fui mortuus, &c. Hæc etiam virtus Chriſti deriuatur ad nos. *Nam & nos infirmi, &c.* Quaſi dicat. Ad nos etiam pertinet illa virtus, quia & nos infirmi ſumus in illo, id eſt ad intentionem illius, inquantū propter ipſum multa patimur, & mortificamus noſmetipſos & humiliamus nos. 1. Cor. 4. Nos infirmi propter Chriſtum, &c. ſuprà 10. Præſentia corporis infirma. Suprà 4. Semper mortificationem, &c. Et ideo, *Viuemus,* id eſt viuificamur ex virtute Dei in vobis iudicandis. Galat. 1. Qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum, &c. Et eſt ſenſus, Nos ex virtute qua Chriſtus viuit, reſuſcitamur, & illa virtute habemus etiam poteſtatem iudicādi in vobis, vel viuemus ſimili beatitudine cum eo, & hoc ex virtute Dei, quæ quidem virtus dei eſt in vobis, id eſt, in conſcientijs veſtris.

Monitio triplex, cur præmittitur ante excōmunicationem.

LECTIO SECVNDA.

An ſint reprobi, an vero electi à ſeipſis accipere poſſe Corinthios monet, hoc autem facient, ſi ſuam ipſorum fidem, ac opus vnuſquiſque examinet. oratque pro eis ne reprobi fiant.

VOſmetipſos tentate ſi eſtis in fide: ipſi vos probate. An nō cognoſcitis voſmetipſos, quia Chriſtus Ieſus in vobis eſt? Niſi fortè reprobi eſtis. Spero autem, quòd cognoſcitis, quia nō ſumus reprobi. Oramus autem Deum, vt nihil mali faciatis: non vt nos probati appareamus, ſed vt vos, quod bonum eſt, faciatis. Nos autem vt reprobi ſimus. Nō poſſumus enim aliquid aduerſus veritatem, ſed pro veritate. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi ſumus, vos autem potentes eſtis. Hoc & oramus, veſtram conſummationem. Ideo enim hæc abſens ſcribo, vt non præſens durius agam ſecūdum poteſtatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in deſtructionem.

Poſt cōminationem ſeueri Dei iudicij, ſubdit Apoſtolus ammonitionem ad præparationem, vt iudicium ſeuerum non patiantur: & primò ponit ipſam ammonitionem. Secundò rationem ammonitionis aſſignat, ibi, *Ideo hæc abſens ſcribo, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit ammonitionem. Secundò excludit falſam ſuſpitionē, ibi, *Oramus autem ad Deum, &c.* Circa primum duo facit. Primo mones, vt ſe examinent. Secūdo innuit quid per huiuſmodi examinationem inuenire poſſint, ibi, *An nō cognoſcitis, &c.* Circa primum ſciendum eſt, quòd ille qui ſecurè vult cōparere in iudicio, debet ſe primo examinare de factis ſuis, & ſic poterit ſcire vtrū tutè compareat. Et ideo Apoſtolus monet, vt antequā veniat ad iudicium, quod erit in aduentu ſuo ad eos, examinent ſe, dicens, *Voſmetipſos tētate,* id eſt examinate & conſiderate actus veſtros. 1. Theſſ. 5. Omnia probate, quod bonum eſt tenete, &c. Monet autem, vt de duobus ſe examinent. ſ. de fide. Vnde dixit, *Si eſtis in fide,* ſcilicet, quam prędicaui vobis & à me accepiſtis de Domino Ieſu Chriſto, an excideritis ab ea & ſitis prolapſi in aliā. Et hoc neceſſarium eſt, quia 1. Corin. 11. dicitur, Si noſmetipſos iudicaremus, &c. Hier. 2. Vide vias tuas, &c. Item de operibus, Vnde dicit, Ipſi vos probate ſcilicet, an ſitis in operibus bonis, & vtrum cōſcientia remordeat vos aliquid mali feciſſe. Et hoc vtile eſt, quia. 1. Cor. 11. dicitur, Probet autem ſeipſum homo, &c. Gal. 6. Opus ſuum probet vnuſquiſq;. Conſequenter cùm dicit, *An non cognoſcitis, &c.* Oſtendit quid per huiuſmodi examinationem inuenire poterunt. Et primo quid inueniant in ſeipſis. Secūdo quid inueniant in Apoſtolo, ibi, *Spero autem, &c.* In ſeipſis autem duo inuenire poterunt per examinationē, quia aut ſcient ſe tenere fidem, & ſic inuenire poterunt, & cognoſcere, quod Chriſtus ſit in eis: & hoc eſt, quòd dicit, *An nō cognoſcitis voſmetipſos,* quia Chriſtus in vobis eſt, id eſt, nunquid ſi examinaretis vos, ſciretis vos habere fidem, & cognoſceretis, quòd Chriſtus eſt in vobis? Quaſi dicat ſic, quia vbi eſt fides Chriſti, ibi eſt Chriſtus. Epheſ. 3. Habitare Chriſtum per fidem, &c. 1. Cor. 6. Neſcitis quia corpora veſtra templū, &c. Aut ſcient ſe nō tenere fidē, & ſic inuenient, quòd ſint reprobi. Et ideo dicit, *Niſi forte reprobi eſtis.* i. verè inuenietis vos habere Chriſtum, niſi fortè dimiſeritis fidem & reprobi ſitis ab eo, quod prius habuiſtis per fidē. Hiere. 15. Reliquiſti me, retrorſum abijſti. Hiere. 6. Malitiæ eorum non ſunt conſumptæ, argentū reprobum, &c.

Apparentia ad probandū nos ſcire eſſe in gratia.

Sed hic quęſtio eſt literalis de hoc, quod dicit, *An nō cognoſcitis, &c.* Nam Chriſtus in eis ſolū manet, qui habent charitatem, vt dicitur. 1. Ioan. 4. Deus charitas eſt, &c. Si ergo cognoſcimus, quòd Chriſtus per fidem ſit in nobis, oportet quod hoc ſit per fidē formatam. Cognoſcētes ergo hoc modo Chriſtum eſſe in nobis, ſciemus nos habere charitatem qua informatur fides, quod eſt cōtra id Eccl. 9. Nemo ſcit vtrū odio, &c. Reſpōdeo, dicendum eſt, quod habitare Chriſtum in nobis, poteſt accipi dupliciter. Vel quantū ad intellectum: vel quantum ad effectum. Si quantum ad intellectum, ſic ipſe habitat in nobis per fidem informem. Et hoc modo nihil prohibet nos per certitudinē ſcire, quod Chriſtus habitet in nobis ſcilicet, cum ſcimus nos tenere fidem, quā eccleſia catholica docet & tenet. Si vero quantum ad effectum ſic habitat Chriſtus in nobis per fidē formatam, & hoc modo nullus poteſt ſcire, quòd Chriſtus habitet in nobis, vel quòd habeamus charitatem niſi per reuelationem & ſpecialem gratiam alicui cōcedatur certitudo, per quandam tamen coniecturam nihil prohibet nos ſcire poſſe, quòd in charitate ſumus: quando ſcilicet, quis inuenit ſe taliter paratum & diſpoſitum, vt nullo modo propter aliquod tēporale vellet aliquid facere contra chriſtum. 1. Ioan. 3. Si cor noſtrum non reprehenderit nos, &c. Patet ergo, quod Apoſtolus loquitur quantū ad primum modum. Vel etiā loquitur de cognitione, quæ eſt per côiecturam quandam, vt dictū eſt, Argumentum autem procedit quantum ad ſecundū modum, & de cognitione, quæ eſt per certitudinem. Quid autem in Apoſtolo poſſint inuenire,

uenire, ſubdit, dicens, *Spero autem, &c.* Nam quia iſti Corinthij poſſent dicere, Nos non ſumus reprobi, ſed ideo nõ tenemus documenta tua, quia non ſunt recta, ſed reprobãda. Et ideo dicit, Quicquid ſit de vobis, tamen ſpero, quòd ex vita & doctrina noſtra quam oſtendi vobis, cognoſcetis quod nõ ſumus reprobi, & nõ docuimus mala, nec excluſi ſumus à poteſtate quam dicimus nos habere. Eccleſia. 19. Ex viſu cognoſcitur vir. Matt. 7. A fructibus eorum, &c.

Cõſequenter cùm dicit, *Oramus, &c.* Excludit ſuſpitionem. Comminatus enim fuerat eis iudiciũ ſeuerum, cum oſtenderat poteſtatẽ ſuam in iudicãdo, & indixerat examinationem, credens Chriſtum in eis eſſe, niſi ipſi eſſent reprobi. Sed tamen hoc dimittit ſub dubio, vtrum ſit Chriſtus in eis. Et quia ipſi poſſent credere & ſuſpicari, quòd Apoſtolus gauderet de hoc, quòd eſſent reprobi, vt ipſe in cõparatione ad eos maior appareat: & vt in eis poſſet exercere ſeuerius iudicium: ideo Apoſtolus hanc ſuſpitionem remouet hic. Primò per orationem, quam pro eis ad Deũ dirigit. Secundò per gaudium, quod de eis concepit, ibi, *Gaudemus enim, &c.* Orat autem, vt ipſi inueniantur innocentes, vt non examinentur ex ſeueritate iudicij. Et ideo dicit, *Oramus autem* ſcilicet Deum, *Vos vt nihil mali faciatis.* Quaſi dicat, non credatis, quòd velimus, quòd ſitis reprobi, ſed oramus, vt nihil, &c. Item orat, quòd ipſe appareat infirmus, per quod excluditur appetitus excellentiæ Apoſtoli in cõparatione ad eos. Et ideo dicit, *Non,* ſcilicet, *Oramus, vt probati appareamus.* i. non vt nos commendemur probati in comparatione ad vos, ſed magis, vt vos quod bonum eſt, faciatis. Galat. 6. Bonum autem facientes, &c. Pſal. Viriliter agite & cõfortetur cor veſtrum. Nos autem, vt reprobi ſimus, amittendo poteſtatem puniendi & iudicandi, quia vbi non eſt culpa, omnes ſumus pares, & vnus non habet poteſtatẽ iudicandi ſuper alios. Magis ergo vult Apoſtolus, vt ſint boni, quam vt ſubiaceant poteſtati iudicij ſui. Et quòd careat poteſtate iudicandi ſi boni ſint, oſtẽdit cùm dicit, *Nos enim poſſumus, &c.* Quaſi dicat, nos non laboramus niſi pro veritate & pro ipſa ſtamus. Cõſtat autem ſi puniremus innocẽtes, faceremus contra veritatem, & cõtra iuſtitiam. Vnde cum Apoſtolus non poſsit facere contra veritatem, ſed pro veritate, id eſt pro iuſtitia, manifeſtum eſt, quod non puniet innocentes. Notandum eſt (ſecundum Auguſt. in Gloſa) quòd ad vitandum peccata, neceſſaria ſunt duo, ſcilicet, liberũ arbitrium, & gratia Dei. Si enim liberum arbitrium non eſſet neceſſarium, nunquã darentur homini præcepta, nec prohibitiones, nec exhortationes. Fruſtrà etiam darentur pœnæ. Gratia etiam eſt neceſſaria, quia niſi Deꝰ omnes regeret per gratiam ſuam, non poſſet homo ſtare. Fruſtrà etiam oraremus, quòd non inducat nos in tentationem. Et ideo Apoſtolus oſtendens vtrunque eſſe neceſſarium, & orat Deum pro gratia obtinenda, & monet, vt per liberum arbitrium recedãt à malo & faciant bonum. Vnde dicit, Oramus quantum ad primum. *Vt nihil mali faciatis.* Quantum ad ſecundum. Conſequẽter cùm dicit, *Gaudemus, &c.* Remouet falſam ſuſpitionem, propter gaudium de bono ipſorum cõceptum. Et primò ponit gaudium, quod de ipſorum innocentia cõcepit. Secundò, orationem quam pro ipſorum perfectione emittit, ibi, *Hoc autẽ oramus veſtram, &c.* Dicit ergo, Oramus quòd vos probati appareatis, ſed nos infirmi: & hoc apparet ex affectu noſtro, quia gaudemus, quod ſcilicet aliqui ſint inter vos boni & innocentes, ex quo ſubtrahatur nobis poteſtas iudicandi & videmur infirmi. Et hoc eſt, ꝙ dicit. *Gaudemus, quoniã nos infirmi ſumus.* i. nõ exercentes poteſtatem noſtram. *Vos autem potentes,* id eſt ſic bene agẽtes & vitia vincentes, quod ſubtrahitis vos à poteſtate noſtra iudicandi. Cum enim aliquis malè agit, ſubdit ſe poteſtati iudicis, ſed bene faciendo repellit illam à ſe. Ro. 13. Vis non timere poteſtatem? Benefac, &c. 1. Cor. 4. Nos infirmi, vos fortes. De iſto gaudio dicitur Philip. 2. Gaudeo & congratulor vobis, &c. Et non ſolum de his gaudemus, ſed etiam ſuper hoc, *Oramus veſtrã conſummationem,* id eſt perfectionem. In rebus enim naturalibus videmus, quod quælibet res naturalis naturaliter tendit ad ſuam perfectionem, ad quam habet naturale deſiderium. Et ideo cuilibet rei datur virtus naturalis, vt ad ſuam perfectionem naturalem poſsit peruenire. Gratia autem datur homini à Deo, per quam homo perueniat ad ſuam vltimam & perfectam conſummationem, id eſt beatitudinem, ad quam habet naturale deſiderium. Vnde quando aliquis non tendit ad ſuam perfectionem, ſignum eſt, quod nõ habet ſatis de gratia Dei. Et ideo Apoſtolus, vt iſti poſsint in gratia creſcere, orat vt perficiantur. Et Philip. 1. Oro vt charitas, &c. Epheſ. 6. Vt poſsitis reſiſtere in die malo, &c. Conſequenter poſita ammonitione, cauſam ammonitionis aſsignat dicẽs, *Ideo hoc abſens ſcribo, &c.* id eſt, ideo abſens ſcribo vobis hoc monendo vos, ne ſcilicet cogar aliquid facere contra voluntatem meam, quæ eſt, vt nihil durè agam cõtra vos, niſi quatenus per vos compellar. Et ideo dicit, *Vt non præſens vobis durius agam,* contra vos quàm velim vel quàm velitis. Sapien. 11. Hoc quidem tanquam pater monens probaſti, &c. ſuprà. 10. Abſens confido in vobis. Rogo autem vos ne præſens audeam, &c. Sed quia Corinthij poſſent dicere, nunquid etiam ſi benefecerimus nõ poteris contra nos ò Apoſtole, durè agere? Ideo reſpondet, dicẽs, Non quia non propono nec poſſum agere, niſi ſecundum, quod recepi à Deo poteſtatem. Deus autẽ dedit mihi hanc poteſtatem ſcilicet, ligandi atq; ſoluendi in ædificationem non in deſtructionem, id eſt, vt vos ædificemini, & non vt deſtruamini. Et ſi durè vos corrigerẽ, non ædificarem, ſed deſtruerem: ſuprà. 10. De poteſtate noſtra, quã dedit nobis Dominus ad ædificationem, &c. Hanc autem poteſtatẽ dedit Dominus Paulo Act. 9. & 13. Segregate mihi Barnabam & Paulum ad opus, &c.

Liberũ arbitrium neceſſariũ ad peccata vitanda.

LECTIO TERTIA.

In bonis ſpiritualibus perſiſtere eos hortatur, maximeque in gaudio & pace, ac tandem ſalutatione, qua more ſuo vtitur, epiſtolam claudit.

DE cætero fratres, gaudete: perfecti eſtote, exhortamini, idipſum ſapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiſcum. Salutate inuicem in oſculo ſancto, Salutant vos omnes ſancti. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas Dei, & communicatio ſancti ſpiritus, ſit cũ omnibus vobis. Amen.

In præcedentibus Apoſtolꝰ increpauit ſeductos à Pſeudo: hic vero conſolatur perſiſtentes in fide & doctrina ſua. Et primò ponit monitionem. Secundò ſubdit ſalutationẽ, ibi, *Salutate in oſculo, &c.* Circa primum primò ponit monitionem. Secundò præmium impletæ monitionis, ibi, *Et Deus pacis, &c.* Monet autem ad tria. Primò qualiter ſe habeant in ſeipſis. Secundò qualiter ſe habeant ad proximos. Tertiò qualiter debent eſſe omnes adinuicẽ. In ſeipſis autẽ debent bona duo habere. Primò gaudiũ de bono habito, & quantum ad hoc dicit, *De cætero fratres,* qui conſtantes fuiſtis, *Gaudete,* in his, quæ ad ſeruitium Dei facitis. Et hoc eſt neceſſariũ ad hoc, quod ſitis iuſti & virtuoſi, quia nullus eſt virtuoſus, ſeu iuſtus, qui non gaudet iuſta & virtuoſa operatione. Et ideo dicitur in Pſal. Iubilate Deo omnis terra, ſeruite Domino in lætitia. Philip. 4. Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete, &c. Et verè ſemper gaudendum: quia gaudium conſeruat hominem in bono habitu: quia nullus poteſt eſſe diu in eo, quod triſtat. Secundò debent habere boni in ſeipſis æmulationem perfectionis, & quantum ad hoc, dicit, *Perfecti eſtote,* id eſt, ſemper tendatis ad profectum. Hebr. 6. Quapropter intermittentes inchoationis chriſti ſermonem, ad perfectionem, &c. Non eſt autem hoc, quod hic dicitur præceptum ſcilicet, quod homo ſit perfectus, ſed hoc, quod ſemper tendat ad perfectionem, & hoc eſt neceſſarium, quia qui non ſtudet ad proficiendum eſt in periculo deficiendi. Videmus enim, quod niſi remiges conentur aſcendere, nauis ſemper deſcendit. Et ideo dicebat Dominus. Marci. 6. Eſtote perfecti, &c. Proximis autem eſt impendenda exhortatio ad bona. Et quantum ad hoc, dicit, *Exhortamini, &c.* Eccle. 17. Vnicuique mandauit de proximo, &c. Roma. 12. Qui exhortatur in exhortando. Apoc. vlti. Qui audit, dicat, veni. Communia autem omnibus debent eſſe duo ſcilicet, vt idem ſapiant. Et ideo dicit, *Idem ſapite,* & vt pacem habeant, & ideo dicit, pacem habete. Et hæc duo ita ſe habent, quod vnũ eſt exterius, aliud interius. Conſtat enim, quod corpora non poſſunt ſeruari & ordinari, niſi membra ordinentur adinuicem. Similiter nec eccleſia, nec eccleſiæ membra, niſi ordinentur & vniantur adinuicem. Eſt autem duplex vnio neceſſaria ad membra eccleſiæ vnienda. Vna

da. Vna eſt interior, vt ſcilicet, idem ſapiant per fidē quantum ad intellectum, idem credendo, & per amorem quantum ad affectum, idem diligendo. Et ideo dicit, *Idem ſapite*, id eſt, idem ſentiatis de fide, & idem diligatis affectu charitatis: quia tunc eſt vera ſapientia, quando operatio intellectus perficitur & conſummatur per quietationem & delectationem affectus. Vnde ſapientia dicitur, quaſi ſapida ſcientia. Rom. 15. Vt ſic vnanimes, vno ore, honorificetis Deum, &c. 1. Cor. 1. Idipſum dicatis, &c. Philip. 2. Idem ſapiatis, &c. Alia eſt exterior, ſcilicet pax. Et ideo dicit, *Pacem habete* inter vos. Heb. 12. Pacem ſequimini, &c. Pſal. Inquire pacem. 2. Theſſ. 3. Ipſe Deus pacis det vobis pacem ſempiternā in omni loco. Conſequenter cùm dicit, *Et Deus pacis & dilectionis erit vobiſcum*. Ponit præmium, quod redditur implentibus monitionem prædictam, quaſi dicat. Si ſeruabitis pacem inter vos, Deus pacis & dilectionis erit vobiſcum. Circa quod notandum eſt, quod apud Gentiles conſuetū erat, quod aliqui ex donis denominabant Deos, quia licet eſſet vnus Deus tantum, tamen ſingula dona ſua denominabant Deos ex illis donis, ſicut ex dono pacis denominabant Deum pacis: & ex dono ſalutis, Deum ſalutis. Huic vocabulo alludēs Apoſtolus, dicit, *Deus pacis, &c.* Non ꝙ pax ſit vnus Deus, ſicut illi dicebāt: ſed ideo Chriſtus dicitur Deus pacis, quia eſt dator pacis & amator: Ioan. 14. Pacem meam do vobis, &c. 1. Corint. 14. Non eſt Deus diſſenſionis, ſed pacis. Rom. 5. Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, &c. Ipſe etiam eſt author pacis. Ioan. 16. In me pacem habebitis, &c. Ipſe in pace habitat. Pſal. In pace factus eſt locus eius, &c. Item non ſolum eſt Deus pacis, ſed etiam dilectionis. Et ideo dicit, Deus pacis & dilectionis erit vobiſcum, & hoc ideo eſt, quia qui eſt in vera pace cordis & corporis, eſt in charitate: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo, vt dicitur. 1. Io. 4. & quia homo non meretur niſi pacem & dilectionē. Io. 14. Si quis diligit me, &c. Conſequenter cùm dicit, *Salutate inuicem in oſculo, &c.* Ponit ſalutationem, & circa hoc primò indicit eis mutuam ſalutationem. Secundò ſalutat eos ex parte aliorum, ibi, *Salutat vos, &c.* Tertiò ſalutat eos ex parte ſua, ibi, *Gratia Dei, &c.* Vnde dicit, Salutate inuicem voſipſos *In oſculo ſancto*. Vbi notandum eſt, quod oſculum, eſt ſignum pacis. Nam per os in quo datur oſculum, homo reſpirat. Et ideo quando homines dant ſibi mutua oſcula, ſignum eſt, quod vniunt ſpiritum ſuum ad pacem. Eſt autem pax ſimulata, & hæc eſt eorum, qui loquuntur pacem cum proximo ſuo, mala autem in cordibus eorum, &c. vt dicitur in Pſalm. Quæ quidem fit per oſculi fraudulentiam. Prouerb. 17. Meliora ſunt verbera diligentis, &c. Eſt & pax mala & turpis, quando, ſcilicet conueniunt ad malum faciendum. Sap. 14. In magno viuentes in ſcientiæ bello, &c. Et hæc fit per oſculum libidinoſum. Prouer. 7. dicitur de mala muliere, quod apprehenſum deoſculatur iuuenem, &c. Eſt & pax ſancta quam facit Deus. Philip. vlti. Et pax Dei, quæ exuperat, &c. Et hæc fit per oſculum ſanctum, quia vnit ſpiritum ad ſanctitatem. Et de hoc oſculo dicitur hic, In oſculo ſancto. Et ex hoc inoleuit conſuetudo, quod fideles & ſancti viri in ſignum charitatis & vnionis ſeinuicem oſculantur. Et datur pax in eccleſijs in oſculo ſancto. Ex parte autem aliorum ſalutat eos, dicens, *Salutant vos ſancti omnes*: quia omnes ſancti & fideles ſperant & deſiderant, ac orationibus procurant ſalutem noſtram: vnde omnes fideles Chriſti, adinuicem ſperant & deſiderant ſibi ſalutem. Pſal. Participem me fac Deus, &c. Ex parte autem ſua ſalutat eos Apoſtolus, dicens, *Gratia Domini noſtri, &c.* Vbi ſciendum, quod duplex eſt modus appropriandi aliquid diuinis perſonis. Vnus eſt eſſentialiter, alius cauſaliter: eſſentialiter autem appropriatur diuinis perſonis, ſicut patri potentia: quia ipſe eſt potentia eſſentialiter inquantum eſt principium. Filio, ſapientia, inquantum eſt verbum. Spiritui ſancto amor, inquantum eſt bonitas. Hic verò Apoſt. non appropriat iſta hoc modo, ſcilicet per eſſentiam, quia ſic omnia appropriarentur ſpiritui ſancto, ſed appropriat per cauſam. Et ideo cum gratia ſit donum, quo dimittuntur nobis peccata. Roman. 3. Iuſtificati gratis, &c. Et remiſſio peccatorum ſit nobis facta per filium, qui carnem noſtram accipiens, pro peccatis noſtris ſatisfecit. Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtū facta eſt, &c. propter hoc Apoſtol. attribuit gratiam Chriſto. Vnde dicit, *Gratia Domini noſtri, &c.* Charitas autem eſt nobis neceſſaria, quia oportet nos vniri Deo. 1. Ioan. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, &c. Et quia hoc eſt à Deo patre inquantum ipſe ſic dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret, vt dicitur Ioan. 3. Roma. 5. Commendat autem Deus ſuam charitatem. Ideo ſibi, vt principio iſtius charitatis attribuit charitatem, cùm dicit, *Et charitas Dei*, ſcilicet patris. Communicatio vero diuinorum fit per ſpiritum ſanctum: quia eſt diſtributor donorū ſpiritualium. 1. Corint. 12. Hæc omnia operatur vnus atque idem ſpiritus. Et ideo ſpiritui ſancto attribuit communicationem, cùm dicit, *Et communicatio ſancti ſpiritus*. Vel attribuit ſibi hoc, quia ipſe eſt communis alijs duabus perſonis. Sic ergo Apoſtolus in ſalutatione ſua optat omnia neceſſaria, cùm dicit, *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas Dei & communicatio ſpiritus ſancti, ſit ſemper cū omnibus vobis. Amen.* Gratia Chriſti qua iuſtificamur & ſaluamur, charitas Dei patris, qua ſibi vnimur, & communicatio ſpiritus ſancti diuina nobis dona diſtribuentis. Amen.

Oſculum quare dicatur ſignū pacis.

Explicit expoſitio ſuper ſecunda epiſtola ad Corinthios angelici doctoris ſancti Thomæ de Aquino, ordinis Prædicatorum.

INCIPIT EXPLANATIO DIVI Thomæ de Aquino ordinis prædicatorum ſuper epiſtolam ad Galatas.

PROLOGVS.

VETERA nouis ſuperuenientibus proijcieris. Leuit. 26. Hæc verba competunt præſenti epiſtolæ. In qua Apoſtolus redarguit Galatas, qui intantum ſeducti fuerant à Pſeudo, vt ſimul ſeruarent legalia & euangelium, quod Apoſtolus improperat eis in verbis præmiſſis, dicens, Vetera nouis ſuperuenientibus proijcietis. In quibus verbis innuit Dominus quadruplicem vetuſtatem. Prima vetuſtas eſt erroris: de qua Eſa. 26. Vetus error abijt, & hæc remota eſt per nouitatem doctrinæ Chriſti. Mar. 1. Quę eſt hæc noua doctrina. Secunda vetuſtas eſt figuræ, de qua Heb. 8. Cōſummabo ſuper Dauid, & ſuper Iuda teſtamentum nouum, non ſecundum teſtamentum quod feci patribus eorum. Vbi primò oſtendit primum teſtamentum eſſe vetuſtum, & hoc renouari per nouitatem gratiæ, ſeu veritatis præſentiæ Chriſti. Hiere. 31. Nouum faciet Dominus ſuper terram, &c. Tertia eſt vetuſtas culpæ: de qua Pſalm. Quoniam tacui (non confitendo ſcilicet peccata mea) inueterauerunt, &c. Et hæc renouatur per nouitatem iuſtitiæ. Roman. 6. In nouitate vitæ ambulemus, &c. Quarta eſt vetuſtas pœnæ. Tren. 3. Vetuſtam feci pellem meam, & hæc renouabitur per nouitatem gloriæ, de qua nouitate Eſai. vlti. Ecce ego creo cœlum nouum, &c. Apocaly. 21. Dixit, qui ſedebat in throno, Ecce noua facio omnia.

CAPIT. I. LEC. I.

Legationis Pauli origo deſcribitur, ac bona Galatis imprecata à patre Deo & Chriſto eſſe oſtenditur, qui pro peccatis noſtris ſeſe morti obtulit.

PAulus Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum & Deum patrem, qui ſuſcitauit eum à mortuis, & qui mecum ſunt omnes fratres: eccleſiis Galatiæ, gratia vobis, & pax à Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto, qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, vt eriperet nos de præſenti ſeculo nequam, ſecundum voluntatē Dei & patris noſtri: cui eſt gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

Scribſit ergo Apoſt. Galatis hanc epiſtolam, in qua oſtendit, quod veniente gratia noui teſtamenti, debet projici vetus teſtamentum, & impleta veritate deferatur figura, quibus duabus ſcilicet, gratia & veritate adeptis perueniatur ad veritatem iuſtitiæ & gloriæ. Acquiruntur autē illa duo, ſi obſeruantiis legalium dimiſſis, obſeruantiæ euangelij Chriſti feruenter inſiſtamus. Ordo autem huius epiſtolæ congruus eſt, vt poſt duas epiſtolas ad Corinthios, in quarum prima agitur de ſacramentis eccleſiæ: in ſecunda de miniſtris horum ſacramentorū, neceſſariè ſequatur epiſtola ad Galatas, in qua agitur de ceſſatione ſacramentorū veteris teſtamenti. Diuiditur autem hæc epiſtola in duas partes, in ſalutationem, & epiſtolarem narrationem, ibi, *Miror quod, &c.* In ſalutatione autem primò ponitur, perſona ſalutantis. Secundò ponuntur perſonæ ſalutatæ, ibi, *Eccleſiis Galatiæ, &c.* Tertiò bonū optatū, ibi, *Gratia vobis, &c.* Circa primum primò ponitur perſona ſalutans principaliter, quæ deſcribitur ex nomine, & ex authoritate. Ex nomine quidem cùm dicit, Paulus, quod congruit humilitati ſuæ, quia interpretatur humilis. Vnde dicitur. 1. Cor. 15. Ego ſum minimus Apoſtolorum, &c. Item congruit officio ſuo, quia ſecundum alium modū interpretatur os tubæ, in quo ſpecialiter eſt officium prædicationis ſignificatum. Eſa. 58. Quaſi tuba exalta vocem tuam, &c. Ex authoritate autem deſcribitur, cùm dicitur, *Apoſtolus.* Vbi duo ponūtur, ſcilicet eius authoritas, & authoritatis origo. Authoritas, quia Apoſtolus, qui idē eſt quod miſſus. Sciendū eſt autē, quod Apoſtolus in quibuſdam epiſtolis ſcribit ſe ſeruum, oſtendens nomē humilitatis, vt in epiſtola ad Romanos. In quibuſdam verò ſcribit ſe Apoſtolum, oſtēdens authoritatem ſuam: cuius ratio eſt, quia Romani ſuperbi erant, & ideo Apoſtolus, vt inducat eos ad humilitatē, ſcribit ſe ſeruum, in exemplum humilitatis. Galatis verò, quia ſtulti erant & ſuperbi, vt frangat eos, nominat ſe Apoſtolum: & ideo hic ponit authoritatem ſuā. Originem autem authoritatis ſuę deſcribit, cùm dicit, *Non ab hominibus, &c.* Et primò remouet originem ęſtimatam. Secundò aſſignat veram, ibi, *Sed per Ieſum Chriſtum, &c.* Origo autem ęſtimata erat, quia intantum Galatę ſeducti erant à Pſeudo, quod crederent Apoſtolum non eſſe eiuſdē authoritatis qua alij Apoſtoli erant, quia non fuit doctus à Chriſto, vel conuerſatus cum eo, ſed eſſet miſſus ab eis, quaſi miniſter eorum. Opinionem ergo iſtam remouet, cùm dicit, *Non ab hominibus, &c.* Quidā enim mittebantur à toto collegio Apoſtolorum & diſcipulorum. Et ideo oſtendens ſe nō eſſe ab eis miſſum, dicit, Non ab hominibus. Quidā enim mittebantur ab aliquo Apoſtolorū ſpeciali, ſicut Paulus aliquando mittebat Lucam & Titum. Et ideo oſtendens, quod nec ſic miſſus ſit, dicit, *Neque per hominem*, id eſt per aliquem Apoſtolorum in ſpeciali, ſed per ſpiritum ſanctū, qui dicit Act. 13. Segregate mihi, &c. Cauſa autē originis huius authoritatis vera eſt Chriſtus Ieſus. Et ideo dicit, *Sed per Ieſum Chriſtum & Deum patrem.* Hęc autē diſtinctio, cùm dicit, per Ieſum Chriſtum & Deum patrē, poteſt accipi, vel quantū ad perſonam patris, & perſonā filij, & tunc alius eſt in perſona Deus pater, & alius Ieſus Chriſtus: ab vtroq; autē miſſus eſt beatus Paulus ad prędicādū, & à tota trinitate, quia inſeparabilia ſunt opera trinitatis. Non fit autē mentio de perſona ſpiritus ſancti: quia cum ſit vnio & nexus duorū, poſitis perſonis duabus. ſ. patris & filij, intelligitur etiā ſpiritus ſanctus. Vel poteſt ſumi diſtinctio prædicta quātum ad naturam aſſumptā, ſcilicet humanam, quia ſecundum naturam diuinam nō eſt diſtinctio inter Deum patrem & Ieſum Chriſtū. Et tunc miſſus eſt Paulus per Deū patrem, ſicut per authorem. Et per Ieſum Chriſtum ſicut per miniſtrum. Rom. 15. Dico Ieſum Chriſtū miniſtrum fuiſſe, &c. Quia verò Galatę derogabant Apoſtolo, q. non fuiſſet conuerſatus cū Chriſto ſicut alij, nec miſſus ab eo. Ideo in hoc ſpecialiter magnificat ſe, quia illi fuerunt miſſi per Chriſtū adhuc viuentem in carne mortali. Ipſe vero à Chriſto iam glorificato miſſus eſt. Ideo dicit, Qui ſcilicet Deus pater ſuſcitauit eum, ſcilicet, Ieſum Chriſtum (inquantū hominē) à mortuis. Quaſi dicat, Apoſtolus ſum non ab hominibus ſcilicet collegio Apoſtolorū, nec per hominem. ſ. Chriſtum in mortali carne viuentem: ſed ſum Apoſtolus per Chriſtū iam ſuſcitatum & glorificatum. Roman. 6. Chriſtus reſurgens à mortuis, &c. Et quia præſens vita ſignificatur per ſiniſtram: futura verò per dexteram: inquātum iſta eſt cœleſtis & ſpiritualis, illa verò temporalis: ideo Petrus, qui vocatus fuit à Chriſto adhuc in carne mortali poſito, ponitur in bulla Papæ in ſiniſtra parte. Paulus verò, qui vocatus fuit à Chriſto iam glorificato, ponitur in parte dextera.

Pauli imago in bullis pontificijs ad dexteram, Petri vero ad ſiniſtrā ponatur.

Conſequenter cū dicit, *Et qui mecū ſunt, &c.* Ponuntur perſonę adiunctę ſalutantes, quas deſcribit à dulci familiaritate, quia mecum ſunt. ſ. ad ſolatium & adiutoriū. Prouer. 18. Frater qui iuuatur à fratre, &c. Pſal. Ecce quā bonum, &c. Item ab inſeparabili charitate, cùm dicit, Fratres. Ioan. 13. In hoc cognoſcent omnes, &c. Item ab vniuerſalitate, cùm dicit, Omnes, quod ideo addit, quia iſti fortè erant intantū ſeducti, quod dictum Pauli non reputarent. Et ideo dicit, Omnes qui mecum ſunt, vt oſtendat eos teſtes eſſe veritatis ſuæ. Et facilè intelligant ſe errare, dum ab omnibus reprehenduntur. 2. Corint. 2. Sufficit illi quod eiuſmodi eſt obiurgatio hæc quæ fit à pluribus, &c. Perſonas autem ſalutatas ponit, cùm dicit, *Eccleſiæ Galatiæ, &c.* Vbi ſciendū quod ſicut in Glo. tangitur, Brennus dux Senonum olim congregato exercitu intrauit Italiam, qua pertranſita venit in Græciam ante tempus Alexandri Magni, vbi cùm eſſent aliqui de gente ſua remanentes, in vna parte Græciæ miſcuerunt ſe Græcis: vnde illa prouincia Gallogræcia dicta eſt. Deinde illi Galatæ ſunt appellati, quaſi albi. Et licet Græci ſint acuti ingenij, tamen illi Galatæ ſtulti erant & inſtabiles, & ad intelligendum tardiores, ſicut & indocti Galli, vnde originem traxerunt. Et ideo infrà dicit eis, O inſenſati Galatæ, &c. Iſtis ergo ſcribit epiſtolam hanc, & iſti ſunt perſonæ ſalutatæ. Conſequenter cùm dicit, *Gratia vobis, &c.* ponit bona quę eis optat. Et primò ponit ipſa bona optata. Secundò ipſorum bonorum authorem, ibi, *A Deo patre, &c.* Bona autem quæ eis optat ſunt duo, in quibus omnia ſpiritualia includuntur. Primum eſt gratia, quæ eſt principium vitæ ſpiritualis, cui in Gloſa aſcribitur remiſſio peccatorum, quæ eſt primum in vita ſpirituali. Nullus .n. poteſt eſſe in vera vita ſpirituali, niſi prius moriatur peccato. Secundum eſt pax, quæ eſt quietatio mentis in fine, quę in Glo. dicitur eſſe reconciliatio ad Deum: & ſic dum optat principium & finem omnium bonorum ſpiritualium, includit Apoſtolus tanquam inter duo extrema deſiderium omnis boni eis proueniēdum. Pſal. Gratiā & gloriā dabit dominus. 2. Cor. vlt. Gratia dñi noſtri, &c. Bonorum autem ipſorum author eſt Deus pater: & ideo dicit, A Deo patre, &c. Vbi primò ponitur bonorum cauſa. Secundò cauſandi modus, ibi, *Qui dedit.* Tertiò gratiarum actio pro ipſis bonis, ibi, *Cui eſt honor, &c.* Cauſa autē & authoritas bonorum eſt Deus pater tanquam author, inquantum Deus & tota Trinitas, quę dicitur Deus omnium per creationem. Sap. 14. Tu autem pater gubernas, &c. Et ideo dicit, A Deo patre. Item actor eſt dñs Ieſus Chriſtus, ſicut miniſter. Et hoc inquātum homo. Ro. 15. Dico Ieſum Chriſtum miniſtrū, &c. Et quod per Chriſtum, ſit nobis gratia, patet Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtū facta eſt. & Ro. 5. Iuſtificati gratis, &c. Pax etiā eſt nobis per ipſum. Ioan. 14. Pacem meam do vobis, &c. Modus autem cauſandi huiuſmodi bona ponitur, cùm dicit, Qui tradidit, &c. Vbi primò ponitur cauſa efficiens, quę eſt mors Chriſti. Et quantum ad hoc, dicit, Qui dedit ſemetipſum, &c. q. d. Ideo Chriſtus eſt author gratię & pacis, quia ipſe morti dedit ſe, & ſuſtinuit crucem. Vnde ipſa mors Chriſti, eſt cauſa efficiens gratię. Rom. 5. Iuſtificati gratis, &c. Et Col. 1. Pacificans quę in cœlis, &c. Et dicit primò, *Qui dedit, &c.* id eſt, ſpontè ſe obtulit. Ephe. 5. Dilexit nos Chriſtus, & tradidit &c. Heb. 2. Pro omnibus nobis guſtaret mortē. Tit. 2. Qui dedit

Vide hic Galatæ vnde venerint & qui ſint.

Vide hic laudem nō bonā Galatarum.

dedit ſemetipſum, &c. Ex quo manifeſtè Apoſtolus arguit contra eos, ꝙ ſi mors Chriſti eſt ſufficiens cauſa ſalutis noſtræ & in ſacramentis noui teſtamenti, quæ efficaciam habent ex paſsione Chriſti confertur gratia, quod ſuperfluũ ſimul cum nouo teſtamẽto ſeruari legalia in quibus gratia non confertur, nec ſalus acquiritur, quia neminem ad perfectum adduxit lex: vt habetur Heb. 7. Secũdò ponitur finis & vtilitas ipſorum bonorũ, quæ eſt cauſa finalis. Et eſt duplex. Vnꝰ eſt, vt liberemur à peccatis prꝫteritis. Et quãtũ ad hoc, dicit, *Pro peccatis noſtris*, ſcilicet prꝫteritis delendis & expiandis, quod eſt initiũ noſtræ ſaluationis. Apo. 1. Dilexit nos, &c. Alius finis eſt, vt liberaret nos à poteſtate mortis, & quantũ ad hoc dicit, *Vt eriperet nos de præſenti, &c.* Col. 1. Eripuit nos à poteſtate, &c. Et ponit tria. ſ. *Vt eriperet* (inquit) *De præſenti*, & ſeculo, & nequã. Vt eriperet de præſenti trahendo nos ad æterna, per deſiderium & ſpem. *De ſeculo*, id eſt, de conformitate huius mundi qui nos allicit, vt non ei cõformemur. Rom. 12. Nolite conformari huic ſeculo, &c. Nequam, reducens nos ad veritatem iuſtitię. Et dicitur ſeculũ nequam, non propter ſui naturã, cum bonum ſit creatum à Deo, ſed propter mala quę in eo fiunt: ſicut illud Ephe. 5. Dies mali ſunt, &c. Ge. 47. Dixit Iacob, Dies peregrinationis vitæ meæ. 130. annorum ſunt parui & mali, &c. Et licet hæc ſint nobis per Chriſtũ, non tamen excluditur Deus pater. Et ideo ponitur tertiò acceptatio diuinæ volũtatis. Vnde dicit, *Secundũ voluntatẽ Dei & patris*. Patris, inquã, Chriſti per naturam, qua ab æterno procedit, vt verbũ. Pſal. Ego hodie genui te. Ioan. 1. In principio erat verbũ, &c. Item patris noſtri per adoptionẽ. Ioan. 1. Dedit eis poteſtatẽ, &c. Primo modo ly Deus pater, accipitur pro ſola perſona patris. Secũdo modo pro tota trinitate. Et quia à Deo patre noſtro (ſcilicet à tota trinitate) hæc omnia prouenerũt nobis per Chriſtum, ideo ipſi, ſcilicet toti trinitati, *Gloria*, in ſe honor alijs ſit vel eſt, *In ſecula ſeculorũ*, id eſt ſemper. *Amen*, eſt nota confirmationis. Habes ergo in ſumma in ſalutatione prædicta authoritatẽ Apoſtoli, qua eorum ſuperbiam frangit. Virtutem gratiæ qua eos ad obſeruantiam euangelij prouocat, & inſufficiẽtiam legalium, vt ab eis eos reuocet.

LECTIO SECVNDA.

Admiratur Galatarum leuitatem, ac eorum culpam aggrauat, ſimulque euangelij a ſe prædicati virtutem, etiam ſuper Angelorum euangelium extollit.

MIror quòd ſic tam citò trãsferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam Chriſti, in aliud euangelium quod non eſt aliud, niſi ſunt aliqui qui vos conturbant, & volunt conuertere euangelium Chriſti. Sed licet nos, aut angelus de cælo euangelizet vobis, præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema ſit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, ſi quis vobis euangelizauerit præter id quod accepiſtis, anathema ſit, Modò enim hominibus ſuadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerẽ, Chriſti ſeruus non eſſem.

In ſuperioribus preceſſit ſalutatio, ſequitur in ſequentibus epiſtolaris narratio: in qua arguit Apoſtolus eorũ errorem. Secundo monet ad correctionem. 5. cap. ibi, State ergo, &c. Errorem autem eorum arguit dupliciter, & per authoritatem euangelici documenti, & per rationem veteris teſtamenti. 3. cap. ibi, *O inſenſati, &c.* Arguit autẽ errorem ipſorum, oſtendendo authoritatem euangelicæ doctrinæ. Primò oſtendendo ipſorum leuitatem quantum ad leuem dimiſsionem euangelicę doctrinæ. Secundo commendando authoritatem ipſius doctrinæ euangelicæ: & ſic quantò dignius eſt quod dimittũt, tãto eorum error appareat maior, ibi, *Notũ enim vobis facio, &c.* Circa primũ duo facit. Primò enim exaggerat culpam. Secundò infligit pœnã, ibi, *Sed licet nos, &c.* Culpam autẽ exaggerat & ſeductorũ & ſeducentium, ibi, *Niſi ſunt, &c.* Circa primũ tria facit. Primo enim aggrauat culpam ſeductorum ex animi leuitate. Vnde dicit, *Miror*. q.d. cũ ſciatis tot bona (quæ dicta ſunt) prouenire vobis per Chriſtum, & ꝙ cùm fueritis ita bene inſtructi per me, tam *Sic*, id eſt intantum & tam vehemẽter, vt videamini iã obliti tam *Citò*, id eſt in tam breui tẽpore, *Transferimini*, vt alludat nomini. Galatia enim trãslatio dicitur. q.d. Vos eſtis Galatæ, quia tã citò trãsferimini. Eccle. 19. Qui citò credit, leuis eſt corde. Secũdò aggrauat eorum culpam ex eo quod dimiſerunt. Si enim ratio recedit & transfertur à malo, commendabilis eſt & bene facit: ſed quãdo recedit à bono, tũc eſt culpabilis. Et ſic iſti à bono tranſlati erant. Et ideo dicit eis, Et ſi mirandũ ſit ꝙ tam citò, & ſic transferimini, addit tamẽ materiam admirationis, quod ſcilicet transferimini? *Ab eo*, ſcilicet à Deo, & fide eius. *Qui vos vocauit in gratiã Chriſti*, id eſt in participationem æterni boni, quã habemus per Chriſtum. 1. Pet. 2. Gratias agẽtes Deo, qui vos vocauit in admirabile lumen ſuum. Item 2. Pet. 2. Melius erat eis viam veritatis nõ agnoſcere, quam, &c. Secundo aggrauat eorum culpam ex eo ad quod conuerſi ſunt, quia non ſunt conuerſi ad bonum, ſed ad malũ. Vnde dicit, *In aliud euangeliũ*. i. veteris legis, quæ annuntiatio bona eſt, inquantum annuntiat quædam bona. ſ. temporalia & carnalia. Eſa. 1. Si volueritis & audieritis me, &c. Sed tamen nõ eſt perfecta & ſimpliciter, ſicut euangelium: quia non annuntiat perfecta & maxima bona, ſed parua & minima. Sed lex noua eſt perfectè & ſimpliciter euangelium. i. bona annuntiatio, quia annuntiat maxima bona. ſ. cœleſtia, ſpiritualia & æterna. Et licet ſit aliud euangelium ſm traditionem Pſeudo: tamen ſecundum meã prædicationem, nõ. Eſt enim aliud in promiſsis, ſed non eſt aliud in figura, quia idem continetur in veteri teſtamento & in nouo: in veteri quidem vt in figura: in nouo verò vt in re & expreſſè. Et ſic eſt aliud euangelium quantum ad ea quæ exterius apparent, ſed quantum ad ea quæ interius ſunt & continentur, non eſt aliud: licet autem non ſit aliud in ſe, tamẽ poteſt eſſe aliud ex culpa aliorum. ſ. ſeducentium. Et ideo eorum culpam exaggerans, dicit, *Niſi ſint aliqui*, ſcilicet ſeductores, *Qui vos conturbant*, id eſt puritatẽ ſenſus veſtri qua imbuti fuiſtis per fidei veritatem, obfuſcant: quia licet idem contineatur quantũ ad interiorem intellectum per vetus & nouum teſtamentum, vt dictum eſt, tamen ſi poſt ſuſceptionem noui teſtamenti reiteratur vetus, videtur oſtẽdi ꝙ nouum nõ ſit perfectũ, & ꝙ illud ſit aliud ab iſto. Et ideo dicit, *Quod nõ eſt aliud, niſi ſint, &c.* quia iſti pſeudo poſt fidei euangelicæ ſuſceptionẽ cogebant eos circuncidi, oſtendendo per hoc ꝙ circunciſio eſt aliquid aliud q̃ baptiſmus, & efficit aliquid quod baptiſmus nõ poteſt efficere: & ideo iſti cõturbãt vos. infrà. 5. Vtinam abſcindantur qui vos conturbant, &c. Et verè cõturbant: quia volunt cõuertere euãgelium Chriſti. i. veritatem euangelicæ doctrinæ in figuram legis, quod eſt abſurdum & turbatio maxima. In illud enim debet aliquid conuerti ad quod ordinatur: nouum autem teſtamentũ & euangelium Chriſti nõ ordinatur ad vetus: ſed potius ecõuerſo, lex vetus ordinatur ad legem nouam, ſicut figura ad veritatem: & ideo figura conuerti debet ad veritatẽ, & lex vetus in euangelium Chriſti, non autem veritas in figurã, neq; euangelium Chriſti in legem veterem: quod patet ex ipſo vſu loquendi. Non enim dicimus ꝙ homo ſit ſimilis imagini hominis, ſed potius ecõuerſo, imago eſt ſimilis homini. Hiere. 15. Ipſi cõuertentur ad te, &c. & Leui. 26. Nouis ſuperuenientibus, &c. Conſequẽter poſt exaggerationem culpæ ponitur inflictio pœnæ, cùm dicit, *Sed licet &c.* Et circa hoc duo facit. Primò promulgat ſentẽtiam. Secundò rationem ſententiæ aſsignat, ibi, *Modo enim hominibus, &c.* Circa primũ duo facit. Primò oſtẽdit authoritatẽ ſuæ ſententię. Secũdò profert eam, ibi, *Sicut prædixi, &c.* Oſtẽdit autem authoritatem ſuæ ſententiæ, multam eſſe ex eo ꝙ nõ ſolùm in peruerſores & in ſeductores ſubditos, ſed etiã in pares, ſicut ſunt alij Apoſtoli & etiã in ſuperiores, ſicut ſunt angeli, ſi huius criminis. ſ. conuerſionis euãgelij in veterem legem rei eſſent, efficaciã haberet. Et ideo dicit, Quia noſtræ ſententiæ authoritas quam ego promulgo (quæ eſt excommunicatio) non ſolùm in illos qui talia intendũt, efficaciam habet, ſed licet nos, ſcilicet Apoſtoli, *Aut angelus*, bonus vel malus de cælo veniẽs euangelizet præter quam quod euangelizatum eſt à nobis, *Anathema ſit*, id eſt, reus erit huius ſententiæ quam promulgamus. Ad euidentiam autem dictorum tria inquirere oportet. Primò quid ſignificat hoc nomen, anathema. Circa ꝙ ſciendũ eſt quod anathema eſt nomẽ Græcum, & componitur ab ana, quod eſt ſurſum, & theſis poſitio, quaſi ſurſum poſitio. Et eſt ortum ex quadam antiqua conſuetudine. Antiqui enim quando pugnabant, capiebant aliqñ aliquam prædam ab hoſtibus quam nolebant conuertere in vſum proprium, ſed ſuſpendebant illã in templis vel in aliquo loco publico ciuitatis, quaſi

Lex vetus & noua nõ ſunt veri vnũ euangeliũ, ſed lex vetus eſt illud in figura, noua in re.

Anathema quid, et vnde dictum.

Anathema quid.

quaſi ſeparatam à communi vſu hominũ & omne tale ſic ſuſpenſum oominabāt Græci, Anathema: & ex hoc inoleuit conſuetudo, quod omne illud quod excludebatur ab vſu communi, diceretur anathematizatum. Vnde dicitur Ioſue. 6 de Hierico & omnibus quæ in ea ſunt, quod Ioſue mox anathematizauit ea. Et ideo etiam hoc in eccleſia inoleuit, vt illi qui excluduntur à communi ſocietate eccleſiæ & à participatione ſacramenrorum eccleſiæ, dicantue anathematizati. Secuodò, inquirenda eſt ratio eorum quæ dicit, *Licet nos aut angelus, &c.* Vbi ſciendum eſt quòd eſt triplex doctrina. Prima eſt Pbiloſophorum, qui ex ductu rationis propriæ in cognitionem ſuæ doctrinæ deuenerũt. Quædam alia doctrina eſt quę eſt tradita per angelos, ſicut lex vetus. Lex enim non eſt allata volũtate humana (ſicut dicitue ad Gal. 3.) ſed per angelos in manu mediatoris, vt dicitur infrà. 3. Quædam verò doctrina tradita eſt à Deo immediatè, ſicut doctrina euangelij. Ioan. 1. Deum nemo vidit vnquam, &c. Heb. 1. Nouiſsime diebus iſtis locutus eſt nobis in filio. Et pòſt, Quæ cùm initium accepiſſet, &c. Doctrina ergo quæ traditur per hominem poteſt mutari & reuocari per alium hominē qui melius nouit, ſicut vnus philoſophus reprobat dicta alterius. Item per angelũ qui perſpicacius videt veritatem. Doctrina etiam quę traditur per angelũ poſſet fortè remoueri per alium angelum ſuperiorem, ſeu per Deũ. Sed contrà, doctrina quæ immediatè à Deo traditue, nõ poteſt neq; per hominē neq; per angelũ irritari. Et ideo ſi cõtingat q homo vel angelus diceret cõtrariũ illi quæ per Deũ tradita eſt, dictũ ſuum nõ eſt contra doctrinā, vt per hoc irritetur & repellatur: ſed potius doctrina eſt contra eũ: quia ipſe qui dicit, debet excludi & repelli à communione illius doctrinę. Et ideo dicit Apoſtolus quod dignitas doctrinæ euãgelicæ, quę eſt immediatè à Deo tradita, eſt tantæ dignitatis, q ſiue homo, ſiue angelus euangelizet aliud præter id quod in ea euangelizatum eſt, eſt anathema: id eſt abijciendus & repellendus eſt. Tertiò ſoluere oportet obiectiones quæ circa hoc occurrũt. Quarum vna eſt cum par in parem non habeat imperium, & multò magis nõ habeat in ſuperiorem, videtur q Apoſtolus non potuit excommunicare apoſtolos qui erāt ſibi pares, & min⁹ angelos qui ſunt ſuperiores. Mat. 11. Qui minor eſt in regno cęlorum maior eſt illo. Nõ eſt ergo anathema pee hoc. Ad hoc dicendũ eſt, quod Apoſtolus protulit hãc ſententiam, non propria authoritate, ſed authoritate euangelicæ doctrinæ cuius miniſter erat, cuius doctrinæ authoritas habet, vt quicunq; contra illam dicunt, excludendi & repellendi ſunt. Ioan. 10. Sermo quē locutus ſum, ille iudicabit eum in nouiſsimo die, &c. Alia quæſtio eſt, quia ipſe dicit, præter quam quod euangelizatũ eſt. Ergo non debet aliquis docere neq; prędicare, niſi quod ſcribitur in epiſtolis & in euangelio. Sed hoc eſt falſum, qoia 1. Theſſ. 3. dicitur, Vt compleamus ea quæ deſunt fidei noſtræ, &c. Reſpondeo, dicendum quod nihil aliud euangelizandum eſt, quam illud quod continetur in euangelijs & in epiſtolis, & in ſacra ſcriptura implicitè vel explicitè. Nã ſacra ſcriptura & euangelium euangelizat eſſe credendum Chriſto explicitè. Vnde quicquid continetur in eis implicitè, quod facit ad doctrinam eius, & ad fidem Chriſti, euangelizari & doceri poteſt. Et ideo cùm dicit, *Præter id, &c.* id eſt omnioo alienum addẽdo. Apoc. vlt. Si quis appoſuerit ad hæc, aut addiderit, ſcilicet omnino alienum, apponat Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto. Et Deu. 4. Non addetis quicquam, &c. ſcilicet contrarium ſeu alienum, nec minuetis, &c. Conſequeoter cùm dicit, *Sicut prædixi, &c.* Sentẽtiam ſuam profert in malo, dicens, Sicut prædixi de angelis, idem dico de ſednctoribus, ſi quis ſeductor, *Euangelizauerit præter id quod accepiſtis à me, anathema ſit*, id eſt excommunicatus. Et hęc eſt ſententia quam profert. Sed nũquid ex hoc ſunt excommunicati omnes hæretici? videtur quod non, quia dicitur Tit. 3. Hæreticum hominem poſt primam & ſecundam correctionem deuita, &c. Reſpondeo, dicendum eſt quod hæreticus poteſt dici aliquis: vel quia ſimpliciter errat ex ignorantia, & ex hoc non eſt excommunicatus. Vel quia errat ex pertinacia & alios nititue peruertere, & tunc incurrit in canonem latæ ſententiæ. Vtrum autem ex tunc his verbis ſententiam in hæreticos protulerit, dubium eſt. Cùm tamen ſententia iam lata ſit cuntra hæreticos in concilijs. Poteſt tamen dici quod fortè hic oſtenduntur excommunicatione digni. Conſequenter cũ dicit, *Nõ enim hominibus, &c.* oſtendit rationem ſententiæ. Vbi primò ponit rationē ipſius ſententiæ. Secundò manifeſtat hic propoſitum, ibi, *An quem, &c.* Poſſet enim aliquis dicere, Quare ſic excommunicas? Fortè aliqui ſunt amici vel alicuius authoritatis, non ergo ſic faciendum eſt. Ideo reſpondeos Apoſtolus, dicit, Immo ſic faciẽdum eſt, quia ea quæ modò dico, non ſunt ad fauorē hominum, ſed vt placeã Deo, & hoc eſt quod dicit, *Modo enim.* i. poſt cõuerſionem, vel in iſta epiſtola, *Suadeo hominibus.* i. tendit ad hoc appetitus meus, vt placeam hominibus, *An Deo?* q. d. Hæc quæ facio, ideo facio, vt complaceam ſoli Deo. 1. The. 2. Loquimur nõ quaſi hominibus placentes, ſed deo, &c. Nec etiam loquimue authoritate hominũ, ſed diuina. Quòd autem non intendam placere hominibus, patet ex intentione & ex propoſito meo. Nam ego, *Non quæro hominibus placere*, id eſt non eſt intentionis meæ homines cõuertere, vt placeam hominibus tantum, ſed propter honorem Dei. Et hoe patet, quia, *Si adhuc intenderem Placere hominibus*, vt olim placui, *Non eſſem ſeruus Chriſti.* Cuius ratio eſt, quia hæc ſunt contraria. Ita duntaxat, vt. ſ. velim placere hominibus propter homines, non referendo illud in Deum. Si enim ideo intendam aliquando placere hominibus vt eos traham ad Deum, non pecco. Sed ſi primo modo, non ſum ſeruus Chriſti. Eſa. 28. Coanguſtatum eſt ſtratum, ita vt alter decidat, &c. Mat. 6. Nemo poteſt duobus dominis ſeruire, &c. Pſal. Confuſi ſunt qui hominibus placent.

Doctrina triplex eſt, ſ. philoſophorũ: data per angelos: & data immediatè à Deo

Cũ ſit prædicandum, quomodo non ſit in ſacris addendum.

Hæreticus an eo ipſo quo eſt hæreticus ſit excommunicatus.

LECTIO TERTIA.

Probat euãgelicam a ſe prædicatã doctrinam, a ſolo habuiſſe Deo, probat item, ante conuerſionem ſuam eam minime accepiſſe, cum maximo afficeretur odio contra Chriſtum, ac erga Iudaiſmum ardenti duceretur affectu.

NOtum enim vobis facio fratres euangelium quod euangelizatum eſt à me, quia non eſt ſecundum hominē. Neque enim ego ab homine accepi illud: neque didici: ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. Audiſtis enim cõuerſationem meam aliquando in Iudaiſmo, quoniam ſupra modum perſequebar eccleſiam Dei, & expugnabam illam: & proficiebam in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum.

Suprà Apoſtolus redarguit Gal. de leuitate animi, eo quod ſic citò dimiſerant doctrinam euangelij: hic verò ipſius euangelicæ doctrinæ dignitatem oſtendit. Et circa hoc duo facit. Quia primò commendat authoritatem doctrinę euangelicæ ſecundum ſeipſam. Secundo ex parte aliorum apoſtolorum, & ſua ſimul. 2. ca. ibi. *Deinde poſt annos decimumquartum, &c.* Iterum prima pars diuiditur in duas: quia primò propooit intentum. Secũdò manifeſtat propoſitum. ibi, *Audiſtis enim, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit quod intendit. Secundò probat quod proponit, ibi, *Neque enim, &c.* Intendens ergo cõmendare veritatem euangelicæ doctrinæ, dicit, *Notum vobis &c.* q. d. Ita ſum certus de authoritate euangelij, quod non ſolum hominibus, immò etiam angelis contrarium, non crederem, ſed eos ſi contrarij eſſent, aoathematizarem. Quam quidem certitudinem ex hoc habeo, quia magis credendum eſt Deo quam hominibus, ſeu angelis. Et ideo cùm ego habuerim illud euangelium à Deo, maximam certitudinem habere debeo & habeo. Et ideo dicit, *Notum enim vobis facio fratres euangelium, quod euangelizatum eſt à me*, vobis & alijs eccleſijs, *Quia non ſecundum hominem*, id eſt ſm humanam naturam diſcordantem à regula ſeu reuelatione diuina. Et ſic ly, *Secundum hominem*, ſonat in vitium. 1. Cor. 3. Cum enim ſit intee vos zelus & contentio, &c. Et ſic accipit hic Apoſtolus. Et ideo dicit, *Nõ ſecundum hominem* docentem me vel mittentem. q. d. Nullo modo poteſt hoc euangeliũ haberi ab homine, ſed à Deo. Et ideo ſubdit, *Neque enim ego ab homine, &c.* Vbi duplicem modũ acceptionis excludit. Primò q non habuit ab homine authoritatem euangelizandi: & quantum ad hoc, dicit, *Neque ab homine*, ſcilicet puro, *Accepi illud*, id eſt authoritatē euangelizandi euangelium, ſed à Chriſto. Ro. 10. Quomodo prædicabũt, niſi mittantur. Eſa. 42. Dedi te in lucem Gentiũ, &c. Act. 9. Vas electionis eſt mihi iſte, &c. Secundò quod non accepit

ſcientiam

ſcientiam euãgelizandi ab homine. Et ideo dicit, *Neque didici*, ſcilicet euangelium per hominem purum, *Sed per reuelationẽ Ieſu Chriſti*, id eſt, per Ieſum Chriſtum omnia clarè oſtendentem. 1. Cor. 2. Nobis autem reuelauit Deus, &c. Eſa. 50. Dominus Deus aperuit mihi aurem, &c. Et ibidẽ, Dominus dedit mihi linguam eruditam, vt ſciam, &c. Hęc autẽ reuelatio facta fuit Apoſtolo, cùm raptus fuit in paradiſum, vbi audiuit arcana verba quę nõ licet homini loqui. 2. Cor. 12. Conſequẽter cùm dicit, *Audiſtis enim, &c.* Probat propoſitum, ſcilicet quod nõ accepit ab homine euangelium, neq; ante conuerſionem, neque poſt conuerſionẽ ad Chriſtum, ibi, *Cum enim placuit, &c.* Quòd autem non acceperit ab homine ante conuerſionẽ ſuam, oſtẽdit & per odium quod habebat ad fidem Chriſti, & ad Chriſtianos, & per feruorem quem habebat ad Iudaiſmum, ibi, *Et proficiebam, &c.* Dicit ergo, Dico q. non accepi ab homine & hoc ante conuerſionem meam, quod patet ex factis illius temporis, & ex odio quod habebam ad fidem. Nã vosipſi, *Audiſtis*. infrà eodem, Tantum autem auditum habebant, &c. *Conuerſationem meam aliquando* (dum infidelis eram) *In Iudaiſmo*, quo Iudaicè viuebam. Et dicit, meã, quia hoc quod malè facimus ex nobis eſt, ex Deo autem quicquid boni facimus. Oſeæ. 13. Ex te perditio tua Iſraël, tantummodo in me auxiliũ tuum. Iſtud. ſ. audiſtis, *Quoniam ſupra modum*, ſcilicet aliorum quia, non ſolum per ſe, ſed prouocabat principes ad hoc. Alij enim fortè à principibus inducti perſequebantur, ſed iſte eos inducebat. Act. 9. Saulus adhuc ſpirans minarum, &c. acceſsit, &c. Et quia non ſolùm in Ieruſalem, ſed etiam per totam regionem. Vnde accepit literas in Damaſcum, &c. Vnde de eo poteſt intelligi illud quod dicitur Gene 49. Beniamin lupus rapax, &c. *Perſecutus ſum eccleſiam Dei*, ſcilicet inquirẽdo chriſtianos, & fugando. 1. Cor. 15. Non ſum dignus vocari Apoſtolus, &c. *Et expugnabã illam*, non quidẽ ſpiritualiter, quia corda fidelium nõ poteram à fide auertere, ſed corporaliter affligendo eos pœnis corporalibus, & ponẽdo in carcere. Act. 9. Nonne hic eſt qui, &c. Pſal. Sæpe expugnauerunt me, &c. Sic ergo patet per odiũ quod habebat ad fidẽ Chriſti ante conuerſionem. ſ. quod nõ accepit euangelium ab homine. Patet hoc etiam per amorem & feruorem zeli, quẽ habuit ad Iudaiſmũ, & hoc primò quantum ad profectum exteriorem. Vnde dicit, *Et proficiebam, &c.* Vbi tria ponit, quę exprimunt profectus magnitudinem, quia, *Supra multos*, non paucos proficiebat, nõ ſuprà ſenes ineptos ad profectum ſcientiæ, ſed, *Coætaneos*, ſcilicet adoleſcentes acutos & aptos ad profectum. Tren. 3. Bonũ eſt viro, cùm portauerit iugũ ab adoleſcẽtia ſua. Item nõ ſupra coætaneos extraneos quaſi ignotę linguæ, ſed illos qui ſunt, *In genere meo*, ſ. Iudæorũ. Act. 22. Ego ſum vir Iudæus, ſecus pedes Gamalielis eruditus, &c. Item quantum ad zelum interiorem quem habebat ad legem. Et ideo dicit, *Abundantius præ alijs æmulator exiſtens*, non ſolùm legis, ſed *Paternarũ mearum traditionũ*. ſ. quas habent Iudæi licitas, quas boni patres addiderunt: vt dicitur in Glo. quaſ quidẽ traditiones vocat ſuas: quia ita reputabat eas ac ſi ſuæ fuiſſent. Phil. 3. Secundum legẽ phariſæus ſm æmulationem perſequens, &c. Sed quęſtio eſt ſuper hoc quod dicit Glo. Boni patres addiderunt. Videtur quod nõ fuerint boni: quia Deut. 4. dicitur., Non addetis ad verbum quod ego loquor vobis, &c. Ergo fecerunt contra mandatum dñi addentes traditiones, & ſic non fuerunt boni. Dicendũ eſt quod verbũ illud domini, intelligendũ eſt ſic, non addetis aliquid contrarium ſeu extraneũ verbis quæ ego loquor, &c. Addere aũt aliqua quæ non ſunt contraria, licuit eis. ſ. aliquos dies ſolennes & alia ſimilia: ſicut factũ eſt tẽpore Mardochæi, & tempore Iudith in memoriam beneficiorum quę à Deo recipiebant. Contrà Mat. 15. dñs reprehendit eos, dicens, Irritum feciſtis mãdatum domini propter traditiones hominũ. Non ergo ſunt licitæ traditiones. Rñdeo, dicendũ eſt quod non arguuntur q. tenent traditiones hominũ, ſed quia propter traditiones hominũ dimittunt mandata Dei.

Traditiones humanæ, an ſint licitæ vltra diuinas.

LECTIO QVARTA.

Oſtendit Paulus, tempore ſuæ conuerſionis, non accepiſſe euãgelium ab homine, nec etiam poſt conuerſionem.

CVm autem placuit ei qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuam vt reuelaret filium ſuum in me, vt euangelizarem illum in Gẽtibus, continuò non acquieui carni & ſanguini. Neque enim veni Hieroſolymam ad anteceſſores meos apoſtolos, ſed abij in Arabiam, & iterum reuerſus ſum Damaſcum.

Poſtquam autẽ Apoſtolus oſtendit quod ipſe non accepit ab homine euangelium ante ſuam conuerſionem nunc hic probat quod nunc accepit ipſum ab homine poſt conuerſionem ſuam. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit q. non recepit euangelium ab homine tempore conuerſionis ſuæ. Secundò quod nec etiam poſt conuerſionem ſuã, ibi, *Deinde poſt annos tres, &c.* Circa primum duo facit. Quia primò oſtendit quod non accepit euangelium ab apoſtolis neque didicit. Secundò quod non ab alijs fidelibus, ibi, *Sed abij in Arabiam, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit cauſam efficientem ſuæ conuerſionis. Secundò finem, ibi, *Vt reuelaret, &c.* Tertiò modum, ibi, *Continuo nõ acquieui, &c.* Circa primũ notat cauſam ſuæ conuerſionis, quæ duplex eſt. ſ. beneplacitũ Dei (quod eſt diuina electio & conuertentis vocatio.) Quantum ad primũ, dicit, *Cum autem placuit*, ſcilicet Deo; non qñ volui ego: ſed quando placitum fuit ſibi: quia non eſt volentis neq; currẽtis, &c. vt dicitur Roma. 9. Pſal. Beneplacitum eſt dño, &c. Phil. 2. Deꝰ eſt qui operatur in nobis, &c. Qui ſcilicet Deus me. ſ. rebellem. 1. Corin. 15. Ego ſum minimus apoſtolorum, &c. qm̃ perſecutus ſum, &c. Act. 9. Saulus adhuc ſpirans minarum, &c. Perſecutorem, Saule, Saule quid me perſequeris, &c. Blaſphemum. 1. Tim. 1. Qui fui blaſphemus, &c. Me talem, inquam, ſegregauit de vtero matris meæ. Vel ad literam, Qui fecit me naſci ex vẽtre matris meæ. Et verè dicitur Deus ſegregare ex vtero, licet ſit opus naturę, quę eſt quaſi inſtrumentũ Dei, quia opera etiam noſtra attribuũtur deo, ſicut principali authori. Eſa. 26. Omnia enim opera noſtra operatus es in nobis, &c. Sicut & effectus principali agenti attribuuntur. Ideo dicitur Iob. 10. Pelle & carnibus veſtiſti me, &c. Et ab hoc vtero ſegregatus eſt ad iuſtificationem, quia eiuſdem eſt iuſtificare, cuius eſt cõdere. Pſal. De ventre matris meæ, &c. Vel, *Vel ex vtero matris meæ*, ſcilicet ſinagogæ, cuius vterus eſt collegium Phariſæorũ, qui nutriebant alios in Iudaiſmo. Mat. 23. Circuitis mare & aridam, vt faciatis, &c. Sic ergo mater ſua fuit ſynagoga. Can. 1. Filij matris meæ pugnauerunt cõtra me, &c. Vterus eius ſunt Phariſæi. Ex hoc ergo vtero eſt ſegregatus per ſpiritum ſanctum ad fidem euangelij. Ro. 1. Segregatus in euangelium Dei. Vel mater ſua eſt eccleſia Chriſti. Vterus eius, collegium apoſtolorum. Segregauit ergo deus ipſum ab vtero eccleſiæ. i. à collegio apoſtolorũ in officium apoſtolatus & prædicationis ad Gentes, quando dixit apoſtolis Act. 13. Segregate mihi Barnabam & Paulum, &c. Vocat autem ſynagogam, matrem ſuam, quia phariſæus erat quaſi magnus in ea, dum dicitur phariſęus & ex phariſæis, quia zelator legis erat. ſuprà, Abundantius autem æmulator, &c. Quantum autem ad aliam cauſam, dicit, *Et vocauit, &c.* Eſt autem duplex vocatio. Vna eſt exterior, & ſic dicit, vocauit me ex cæleſti voce. Act. 9. Saule Saule quid me perſequeris, &c. Vade in ciuitatem, &c. ſic etiam alios apoſtolos vocauit. Alia eſt interior, & ſic vocauit per quẽdam inſtinctum interiorem quo Deus per gratiam tangit cor, vt conuertatur ad ipſum, & ſic vocauit à mala via in bonam, & hoc per gratiam ſuam, nõ noſtris meritis. Ro. 8. Quos prædeſtinauit, hos & vocauit, &c. Eſa. 45. Suſcitauit eum ad iuſtitiam, &c. Amos. 5. Qui vocat aquas maris, &c. Finis autem conuerſionis ponitur, cum dicit, Vt reuelaret filium, &c. Qui quidem finis eſt Chriſtus. Ordinatur autem conuerſio ſua ad Chriſtum dupliciter. ſ. facto, [illegible] dicit, *Vt reuelaret filium ſuum*, id eſt in eo quod circa [illegible] cit conuertendo me, & dimittendo peccata mihi, re[illegible] quanta ſit mihi facta miſericordia. 1. Tim. 1. Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, &c. Sed ideo miſericordiam Dei conſecutus, quia ignorans, &c. Sic ergo reuelauit in eius conuerſione filium ſuum, & hoc inquãtum filius dicitur, gratia Dei. Item reuelauit eũ in eius operatione. Vnde dicebat ipſe Ro. 15. Nõ enim audeo aliquid loqui eorum quę per me non effecit Chriſtus in obedientiam Gẽtium, in verbo, in factis, & virtute, &c. Et hoc inquãtum filius virtus eſt Dei. Item reuelauit eum in eius prædicatione. Vnde ipſe. 1. Corint. 1. dicebat, Nos prædicamus,

Vocatio interior & exterior.

nius, &c. vſq; & Dei ſapientiam. Et hoc in quantum filius eius dicitur, Dei ſapiĕtia. Item ordinatur ad Chriſtum ſua conuerſio, verbo. Et ſic dicit, Vt euangelizarē illū in Gentibus, quia alijs apoſtolis euangelizantibus Chriſtum Iudæis: Paulus de mandato dñi iuit ad Gentes cōuertendas. Eſa.49. Parū enim mihi, vt ſis mihi ſeruus, &c. dedi te in lucem, &c. Act.13. Sic enim præcepit, &c. infrà. Eſa.55. Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorē Gentibus.

Modus autem ſuę conuerſionis eſt perfectus, & quantū ad effectū. Vnde dicit, *Cōtinuo nō acquieui carni & ſanguini*, id eſt ſtatim ita perfectè fui conuerſus quod omnis carnalis affectus receſsit à me. Eccle.11. Facile eſt enim in oculis dñi ſubitò honeſtare pauperē. Et accipitur hic caro & ſanguis, pro vitijs carnalibus. 1. Cor.15. Caro & ſanguis regnū dei non poſsidebunt, &c. Infrà.5. Caro cōcupiſcit, &c. Vel pro affectu & amore ad carnaliter ſibi cōiunctos. Mat.16. Caro & ſanguis non reuelauit tibi, &c. Sic Apoſtolus & vitia ſua ſuperauit, & ſuos Iudæos cōtempſit. Item quantum ad intellectū, quia ita fuit inſtructus à Chriſto, quod non fuit ei neceſſe inſtrui ab apoſtolis. Et ideo dicit, Nec veni Ieroſolymam, vt. ſ. ab eis inſtruerer. Item non fuit neceſſe inſtrui ab alijs fidelibus. Et ideo dicit, *Sed abij in Arabiā, &c.* q. d. Non iui ad loca vbi erant alij fideles, vt me inſtruerent, ſed iui in Arabiā, vbi non erant edocti in fide, ſed infideles. *Et reuerſus ſum Damaſcum.* ſ. ad parentes. Iob.38. Quis dedit vehemētiſsimo imbri curſum, &c. Sed cōtrà dicitur Act.9. Quòd demiſerunt eum de muro per ſportam, &c. Cùm autem veniſſet Hieruſalem, tentabat ſe iungere diſcipulis. Venit ergo Hieruſalem. Dicendum eſt quod venit, ſed non vt inſtrueretur. Vel melius dicendum eſt quod non ſtatim venit, ſed poſt aliquod tempus. Et ideo ſequitur, *Deinde poſt annos, &c.*

LECTIO QVINTA.

Suam doctrinam ab Apoſtolis, ac cæteris alijs approbatam, ſed minime ab eiſdem acceptam oſtendit.

DEinde poſt annos tres, veni Hieroſolymam, videre Petrū: & manſi apud eum diebus quindecim. Aliū autem apoſtolorum vidi neminem, niſi Iacobum fratrem domini. Quæ autem ſcribo vobis, ecce coram Deo: quia nō mentior. Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ. Eram autē ignotus facie eccleſiis Iudææ, quæ erant in Chriſto. Tantùm autem auditum habebant, quoniam qui perſequebatur nos aliquando, nunc euāgelizat fidem, quam aliquando expugnabat, & in me clarificabant Deum.

Poſtquam ſuperius Apoſtolus oſtendit ſe non accepiſſe euangelium ab homine ante cōuerſionem ſuam, nec tempore ſuæ conuerſionis, hic probat quod nec etiam poſt cōuerſionem accepit ipſum ab homine, ſed potius hic oſtendit quomodo doctrina ſua fuit ab hominibus approbata. Et circa hoc duo facit. Primò enim manifeſtat quomodo doctrina ſua fuit ab apoſtolis approbata. Secundò oſtendit qualiter fuit approbata ab alijs fidelibus, ibi, *Deinde veni in partes, &c.* Et primò narrat factum. Secūdò confirmat veritatem dicti, ibi, *Ecce coram Deo, &c.* Dicit ergo, licet non iuerim ad apoſtolos vt inſtruerer ab eis circa principium meæ conuerſionis, quia iam eram inſtructus à Chriſto, tamē ex affectu charitatis compulſus, *Poſt annos tres*, ſcilicet conuerſionis meæ, *Veni Hieroſolymam*, qm̄ iamdiu deſideraui *Videre Petrum*, non vt diſcerem ab eo, ſed vt viſitarē eum. Iob.5. Viſitans ſpeciem tuam, &c. *Et manſi apud eum diebus quindecim*, repertus ab eo, vt verus apoſtolus. Et dicit, *Diebus quindecim*, quia numerus iſte componitur ex octo & ſeptē. Octonarius aūt eſt numerus noui teſtamēti, in quo expectatur octaua reſurgentium. Septenarius autem numerus veteris teſtamenti, quia celebrat ſeptimam diem. Manſit autem apud Petrum diebus quindecim, conferēns cum eo de myſterijs veteris teſtamenti & noui. Et ne credatur quod licet non ſit inſtructus à Petro, eſſet tamen etiam inſtructus ab alijs, ſubdit quod nec ab alijs fuit inſtructus. Vnde dicit. *Alium autem apoſtolorum*, à quo inſtruerer, *Vidi neminem*, id eſt nullum, *Niſi Iacobum fratrem domini.* Illum enim vidit in Hieruſalem. Circa iſtum Iacobum ſciendum eſt quod iſte fuit epiſcopus Hieroſolymorum, & fuit vocatus Iacobus minor, eo quod vocatus fuerat poſt Iacobum, alium. Dicuntur autem multa de iſto. Act.15. Ipſe etiam fecit epiſtolam canonicam. Quare autē

Iacobus frater dñi, eſt Iacobus minor.

dicatur, frater domini, à diuerſis diuerſimodè dicitur. Eluidius enim dicit ꝙ ideo dicitur frater domini: quia fuit filius beatæ virginis. Dicit enim quod beata virgo Chriſtū concepit & peperit, & poſt partum Chriſti concepit de Ioſeph, & peperit alios filios: ſed hic error eſt damnatus & reprobatus. Item patet eſſe falſum, quia Iacobus non fuit filius Ioſeph, ſed Alphæi. Alij verò dicūt quod Ioſeph ante beatam virginem habuit aliam vxorem, de qua habuit filiū Iacobum & alios, qua mortua accepit in vxorem beatam virginem, de qua natus eſt Chriſtus, non tamen cognita à Ioſeph, ſed per ſpiritum ſanctum, vt in euangelio dicitur. Quia ergo ex patre nominātur cognationes, & Ioſeph putabatur pater Chriſti: Iacobus, licet nō fuit filius virginis, tamen vocabatur frater domini. Sed hoc eſt falſum, quia ſi dominus matrem virginem noluit niſi virgini commendare cuſtodiendam, quomodo ſuſtinuiſſet ſponſum eius, virginem non fuiſſe, & ſic perſtitiſſe? Ideo alij dicunt, & in Glo. tāgitur quod Iacobus iſte fuit filius Marię Cleophæ, quæ fuit ſoror virginis. Dicunt enim ꝙ Anna mater beatę virginis nupſit primò Ioachin, ex quo peperit Mariā matrem dñi, quo mortuo, nupſit Cleophæ fratri Ioachin, ex quo peperit Mariam Cleophæ, & ex hac natus eſt Iacobus minor, Iudas & Simon, quo mortuo dicitur quod nupſit adhuc cuidam tertio, qui vocatus eſt Salome, ex quo concepit & peperit aliam Mariam, quæ dicta eſt Salome: & de hac natus eſt Iacobus maior & Ioānes frater eius. Sed huic opinioni dupliciter contradicit Hiero. Primò quia Salome non eſt nomen viri, vt etiam in Græco apparet, ſed eſt nomē mulieris, quæ fuit ſoror beatæ virginis, & ex Zebedeo genuit Iacobum maiorem & Ioannem: ſicut Maria Cleophæ, ex Alphæo genuit Iacobum minorem, Iudam & Simonem. Dicitur autem frater dñi iſte Iacobus, ſpecialiter inter alios ſuos conſobrinos, & hoc propter duo. Primò propter ſimilitudinem effigiei, quia ſimilis erat Chriſto in facie. Et propter ſimilitudinē vitæ, quia imitabatur Chriſtum in moribus. Vel quia Alphæus pater eius fuit de cognatione Ioſeph. Et ideo quia Iudęi cognitionis lineam texere ſolent à maribus, & Chriſtus putabatur filius Ioſeph, vt dicitur Luc.3. ideo ſpecialiter dictus eſt frater domini, & non alij, qui ſolùm ex matre coniuncti erant ei. Accipitur autem hic frater cognatione. Nam in ſcriptura fratres aliquando dicuntur natura. Mat.1. Iacob autem genuit Iudam & fratres eius. Cognatione, ſicut omnes cōſanguinei ſunt fratres. Gen.13. Ne quæſo ſit iurgium inter te & me, fratres enim ſumus. Gente, & ſic omnes vnius linguæ dicuntur fratres. Deu.17. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui nō ſit frater tuus. Affectione, & ſic omnes amici & qui habent eundem affectum dicūtur fratres. 2. Cor.2. Eo quod nō inuenerim Titum fratrem meū, &c. Religione, & ſic omnes Chriſtiani qui habent vnam regulam vitæ, dicuntur fratres. Mat.23. Fratres eſtis, &c. Ecce q̄ bonum & quam iocundum habitare fratres in vnū, &c. Communiter autem omnes homines dicūtur fratres, quia ab vno Deo gubernati & educati. Mal.2. Nunquid non vnus eſt pater omnium noſtrum, &c. Conſequenter cum dicit, *Quæ autem dico vobis, &c.* Confirmat per iuramentum quod dixerat. q. d. Ea quæ nunc ſcribo vobis de me, *Ecce*, in manifeſto ſunt, ita ꝙ ſatis conſtat quod *Non mentior.* Et hoc dico, *Coram Deo*, i. teſte Deo. Iurat autē hic Apoſt. nō ex leuitate, ſed ex neceſsitate iſtorū quibus neceſſariū erat, vt crederent. Niſi enim hoc faceret, non crederent ei. 2. Cor.2. Coram deo in Chriſto loquimur. Ro.1. Teſtis eſt mihi Deus, &c. Quid ergo dicit dñs? Sit ſermo veſter, eſt eſt, non non, quod amplius eſt, à malo eſt. Dicēdū eſt, quod eſt à malo eius qui nō credit, vel à malo pœnæ quo cogitur quis iurare. Conſequenter cùm dicit, *Deinde veni, &c.* oſtendit quomodo fuit approbatus ab alijs eccleſijs Iudææ. Vbi tria facit. Primò oſtendit vbi fuit conuerſatus, quia in Cilicia. Vnde dicit, Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ. ſ. patrię: vnde etiā fuit raptus: quia dicitur Act.22. Erat autem Paulus à Tharſo Ciliciæ, &c. Secundò quomodo fuit cognitus ab eis, quia nō facie ſed auditu tātū & fama. Vnde dicit, *Erā enim ignotus facie eccleſijs Iudææ quæ erāt in Chriſto*. i. in fide Chriſti. 2. Cor.6. Sicut qui ignoti & cogniti. Vnde patet ꝙ eccleſijs Iudææ non docuerūt me. *Tantū enim auditū habebant*. ſ. de me per famam. *Quoniā qui perſequebatur, &c.* Tertiò quomodo approbatus eſt ab eis,

Error Eluidij de fratre dñi.

Ioſeph ſponſus virginis an fuerit virgo.

Fratres in ſacris dicuntur aliqui ſex modis.

Iurat Paulus.

ab eis, quia *In me glorificabant Deum*, i. in mea conuerſione magnificum probabant, qui gratia ſua me conuertit. Eſa. 43. Glorificabit me beſtia, &c.

CAPIT. II. LOC. I.

Agit de collatione euangelij ſui, cum Apoſtolis facta, & de facto circa Titum.

DEinde poſt annos quatuordecim iterum aſcendi Hieroſolymam cum Barnaba, aſſumpto & Tito. Aſcendi autem ſecundum reuelationem, & contuli cum illis euangelium quod prædico in Gentibus. Seorſum autem his qui videbantur aliquid eſſe: ne forte in vacuum currerem, aut cucurriſſem. Sed neque Titus qui mecum erat, cùm eſſet Gentilis, compulſus eſt circuncidi: ſed propter ſubintroductos falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu, vt nos in ſeruitutem redigerent. Quibus neque ad horam ceſsimus ſubiectioni: vt veritas euangelij permaneat apud vos.

Poſtquam Apoſtolus in præcedenti cap. commendauit authoritatem euãgelicæ doctrinæ ſm ſeipſam: nunc in iſto cap. commendat ipſam ex parte aliorum apoſtolorum & ſua ſimul. Et circa hoc duo facit. Primò commendat authoritatem ſuę doctrinę ex approbatione aliorũ apoſtolorum. Secundò ex exemplo ſui & aliorum apoſtolorum, ibi, *Nos natura Iudæi, non ex Gentibus, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit q alij apoſtoli approbauerunt ſuã doctrinã. Secũdo oſtendit q liberè reprehendit alios apoſtolos in his quæ contrarium ſuæ doctrinæ dicebãt, ibi, *Cùm veniſſet Petrus, &c.* Circa primũ duo facit. Primo agit de collatione quã habuit cũ apoſtolis. Secundo inſinuat quid inde ſecutum ſit, ibi, *Sed neq; Titus, &c.* Circa primũ duo facit. Primò ponit circunſtantias ipſius collationis. Secundò ponit ipſam collationem, ibi, *Et contulit cum illis, &c.* Quantũ ad primum tangit quatuor circũſtantias. ſ. tempus, locum, teſtes, & motiuum ipſius. Deſcribit autem tempus, cũ dicit, *deinde poſt annos quatuordecim.* Sed cõtra eſt: quia apoſt. fuit cõuerſus primo anno poſt paſsionem Chriſti, & poſt tres iuit in Hieruſalem, & ſic ſunt quatuor, & hic dicit poſt annos quatuordecim, iterum iuit in Hieruſalem, & ſic fiunt decem & octo: & tũc inuenit Petrũ in Hieruſalem. Et hoc non poteſt eſſe, quia Petrus ſedit in Antiochia ſeptem annis: in Roma vero 25. annis. Et ſic eſſent duodeuiginti, & ſeptem (qui ſunt 25. anni) antequam iret Romam, & Romæ moratus eſt 25. annis, ergo vixiſſet Petrus poſt paſsionem Chriſti 50. annis: quod eſt falſum: quia quadrageſimo anno à paſsione Chriſti paſſus eſt Petrus Romæ, vt in hiſtoria habetur quod fuit tẽpore Neronis. Reſpõdeo dicendũ q cum dicitur, Deinde, &c. non eſt intelligendũ quod poſt tres annos, iterum elapſi ſint 14. anni antequã iret in Hieruſalem: ſed quod anno quartodecimo ſuæ conuerſionis, iterum aſcẽdit: nec ſunt addẽdi ſupra iſtos quatuordecim, ſeptem anni, quibus Petrus rexit eccleſiam Antiochenam, quia ante iſtos annos incepit regere: & cum Antiochia ſit prope Hieruſalem, potuit eſſe vt aliquãdo Petrus iuiſſet in Hieruſalẽ, & tunc Paulus inuenerit cũ ibi. Et ſic colligitur ex hiſtoria, quod poſt annos 14. Petrus venit Romam tempore Claudij imperatoris, & exiſtens ibi 25. annis, compleuit numerum 39. annorum, & mortuus eſt 40. anno poſt paſsionem domini. Dicit autem ſignanter, quatuordecim, vt oſtendat, quod non indigebat apoſtolorũ inſtructione, ſi quatuordecim annis fuit ſine eis. Locum verò deſcribit, cùm dicit, *Hieroſolymam.* Et dicit, *Aſcendi*, quia in alto poſita eſt. Aſcendit autem Hieroſolymam, vt oſtenderet ſe concordare cum prophetia, quæ dicit, Eſa. 2. De Sion exibit lex &c. Teſtes deſcribit, cũ dicit, *Cum Barnaba, aſſumpto Tito*, Barnabas Iudæus erat, Titus verò Gentilis. Cum eis ergo aſcẽdit, vt haberet teſtes ſuæ doctrinæ, & vt in nullam partem, ſiue Iudęorum, ſiue Gentilium oſtendat ſe declinare. Deut. 17. In ore duorum vel trium ſtat omne verbum. Motiuum autem deſcribit, cũ dicit *Secũdum reuelationem Dei*, i. Deo reuelante & præcipiente ſibi quod aſcenderet in Hieruſalem. Ex quo colligi poteſt q omnes actus apoſtolorum & motus, fuerunt ſecundũ inſtinctũ ſpiritusſancti. Iob. 37. Nubes ſpargunt lumen ſuum, &c. Conſequenter cũ dicit, *Et contuli, &c.* agit de ipſa collatione, vbi tria facit. Primò, manifeſtat materiam ſuper qua contulit. Secũdò perſonas cum quibus contulit. Et tertiò cauſam propter quam contulit. Materia de qua cõtulit, fuit euangelium. Et ideo dicit Contulit cum illis euangelium Dei, &c. Perſonę cum quibus cõtulit, ſunt maiores & excellentiores inter apoſtolos. *Seorſum autem cum his, &c.* Sed cauſa vtilis & neceſſaria, *Ne* ſcilicet *In vacuum, &c.* Quantum ad primum, dicit, Aſcẽdi Hieroſolymam, vbi contuli cum illis, tanquã cum amicis & paribus euangelium quod prædicaui in Gentibus, non vt addiſcerem, quia iam doctus eram à Chriſto, nõ vt certificarer, quia ſic certus ſum quod ſi angelus diceret contrarium, non crederẽ, vt patet ſuprà. 1. cap. Sed cõtuli propter duo, ſc. ad inſinuandam vnitatem doctrinæ meæ cum doctrina aliorum apoſtolorum. 1. Cor. 1. Idipſum dicatis omnes, &c. Contulit ergo cum eis quaſi idem verbum cũ eis, ſed non partes habuit. Item ad vitandum calumniã aliorũ. Apoſtolus. n. quia non fuerat conuerſatus cum Chriſto, nec edoctus ab apoſtolis: ſed ſtatim poſt conuerſionẽ ſuam incepit prædicare quæ erãt odioſa Iudæis: & ſpecialiter de vocatione Gentiũ, & quod nõ debebant ſeruari legalia. Sic ergo cõtulit euangelium. Sed cum quibus hoc fecerit, oſtẽdit, ſubdens, *Seorſum autem his, &c.* q. d. Nõ cum omnibus, ſed cum his qui erãt inter alios alicuius authoritatis & momenti. ſ. cũ Petro, Iacobo, & Ioanne, & alijs magnis. Eccl. 9. Cum ſapientibus & prudentibus tracta, &c. Sed *Seorſum, &c.* nõ quod turpia vel falſa cũ eis tractaret ac cõferret, ſicut hæretici faciunt, ſed quia ſciebat ibi eſſe Iudęos calumniantes, propterea quia de legalibus docuerat. Et ideo ne veritas pateret calumnię, cũ illis ſeorſum contulit, qui non calumniarentur. Prou. 25. Cauſam tuã tracta cum amico tuo, & ſecretum extraneo ne reueles, &c. Eccl. 8. Coram extraneo ne facias conſilium, &c. Sic ergo patet & materia collationis & perſonæ. Sequitur cauſa, quæ fuit. ſ. *Ne in vacuum currerem aut cucurriſſem*, i. ne reputarer prędicaſſe inutiliter. Vocat autem prædicationem ſuam, curſum, propter velocitatem ſuæ doctrinæ, quia in modico tempore à Hieruſalẽ vſq; in Illyricum, & vſq; in Hiſpaniam, prædicauit euangeliũ. Vnde poſſet dici de eo illud Pſal. Velociter currit ſermo eius. & 2. Theſſ. 3. Fratres, orate pro nobis, vt ſermo dñi currat, &c. Sed nunquid dubitabat quod in vacuum curreret? Dicendũ eſt quod ſibi non dubitabat, ſed illis quibus prædicauerat, quia niſi ab illis firmiter teneretur ſua doctrina, quantum ad illos in vacuum cucurriſſet, & ideo voluit conferre cũ eis, vt dum ſcirẽt auditores quod doctrina ſua concordaret cum doctrina aliorũ apoſtolorum, & approbaretur ab eis, firmius eius doctrinam tenerent, & ſic quantũ ad eos non in vanum curreret. 1. Cor. 9. Ego ſic curro non quaſi in incertũ. Conſequẽter cũ dicit, *Sed neque Titus, &c.* oſtendit quid ſecutum ſit ex collatione cũ apoſtolis habita. Et ponit tria quę inde ſecuta ſunt. ſ. q à ſua ſententia nõ receſsit, & quod ſuę doctrinę nihil ſuperadditũ fuit, ibi, *Ab his autẽ qui videbãtur, &c.* Tertiò q ſua doctrina approbata eſt, ibi, *Sed contra cum vidiſſent, &c.* Circa primũ duo facit. Primò oſtẽdit q non receſsit à ſua ſententia in quodã particulari. Secundò oſtẽdit q etiã in nullo alio receſsit ab ea, ibi *Sed propter ſubintroductos, &c.* Dicit ergo, Dico q ita cõtuli cũ eis de doctrina euangelij quod ex hoc ſecutũ eſt, quod doctrina mea & ſententia firma permanſit. ſ. de legalibus nõ obſeruandis: ſic q Gentiles non cogerentur ad ſeruandum legalia, intantũ quod neq; Titus qui mecũ erat, cũ eſſet etiã Gentilis, compulſus eſt rationibus eorũ circuncidi, ſed ſuſceptus eſt ab apoſtolis in ſocietatem incircunciſus. Vnde tunc data eſt ſententia ab apoſtolis de legalibus non obſeruandis, ſicut habetur Act. 15. Ratio autem quare poſt paſſionem Chriſti non debẽt ſeruari legalia, aſsignatur à Chriſoſtomo talis, Manifeſtum eſt, n. quod inſtrumẽtum quod fit de aliqua promiſsione ſeu fœdere tenet tantum, quouſq; compleatur fœdus & promiſsio, quibus completis inſtrumentum prædictum in hoc non tenet. Circunciſio autẽ eſt quoddam inſtrumentũ promiſsionis & fœderis inter Deũ & fideles homines: vnde & Abraham accepit circunciſionem in ſignũ promiſsionis: vt dicitur Gen. 17. Et quia Chriſti peracta paſsione ſoluta fuit promiſſio & cõpletum fœdus, ideo poſt paſsionẽ non tenet, nec valet circunciſio. Sic ergo patet quod non receſsit à ſentẽtia ſua in hoc q nõ permitteret circuncidi Titum. Conſequẽter oſtendit quod in nullo alio etiã receſsit ab ea, cũ dicit, *Sed propter ſubintroductos, &c.* Litera autẽ iſta eſt diuerſa in diuerſis & obſcura,

Quæſtio ſuper illos annos quatuordecim aſcendi Hieroſolymã.

Petrus venit Romã tempore Claudij imperatoris, & ibi ſtetit 25. annis.

Circunciſio non fuit à paſsionis Chriſti tempore ſeruanda.

ſ & legitur

& legitur ſic, Tu dicis quod non permiſiſti circuncidi Titum, ſed quare non permiſiſti? Nonne alibi permiſiſti Timotheum, ſic legitur Act.16. Ad hoc poteſt ſic reſpondere Apoſt. quia tunc temporis quando Timotheus fuit circunciſus, indifferens erat circunciſio, vtrum. ſ. ſeruaretur vel nō: ſed modò cum ageretur de Tito, erat ſpecialis quæſtio de circunciſione quam ego dicebam non debere ſeruari. Vnde ſi permiſiſſem eum circuncidi, cùm egomet diffinieram quæſtionem, fuiſſet factum in contrarium, nec licebat vltra de hoc mouere quæſtionem, vel facere difficultatem vtpote iam determinatam. Et ideo dicit, Dico quod non ſolum non permiſi ipſum circuncidi ab illis, *Quibus neque ad horam ceſsimus ſubiectioni*, ſ. vt Gentes ſubderentur legi. Et hoc propter ſubintroductos à diabolo, vel à phariſæis *Falſos fratres*, qui ſe fingunt amicos. 2.Cor.11. Periculum in falſis fratribus. Qui. ſ. fratres falſi ſubintroierunt in locum vbi erant apoſtoli, *Latenter explorare*, id eſt ad explorãdam *Libertatem noſtram* à peccato & lege. 2.Corin.3. Vbi ſpiritus dñi, ibi libertas. Ro.8. Non.n. accepiſtis ſpiritum ſeruitutis &c. infrà.4. Vt eos qui ſub lege erant redimeret. *Quam*, ſ. libertatem *Habemus in Chriſto Ieſu*, id eſt per fidem Chriſti. infrà.4. Non eſtis ancillæ filij, ſed liberæ. Et ad hoc ſubintroierunt vt in ſeruitutem legis & carnalium obſeruantiarum redigerent ſicut ante paſsionem Chriſti, quod non eſt faciendum, quia fundamẽtum aliud nemo poteſt ponere, &c. 1.Corint.3. Et hoc vt veritas euãgelij permaneat apud vos. q.d. In nullo ceſsimus eis propter hoc, ne ſcilicet *Occaſionẽ daremus eis* qui ſine circunciſione dicebant vos non poſſe ſaluari, quod eſt contra veritatẽ euangelij quod prædicaui vobis. Amb. autem aliter legit, Secundum præmiſſa enim habetur quod ideo ad horam non ceſsit propter ſubintroductos. Ex quo ſequitur quod niſi fuiſſent ſubintroducti falſi fratres, ceſsiſſet eis de legalium obſeruatione. Et ideò propter hoc non fuit, quia propter hoc non ceſsiſſet eis, ſed propter ipſam veritatem, Ideo dicit Ambr. ꝙ litera eſt falſa, & ſuperfluit ibi, NEQVE. Vnde vult quod nō ſit ibi, NEQVE. Et tùnc eſt ſenſus. Non permiſi circuncidi Titum, ſed Timotheũ permiſi circuncidi *Propter ſubintroductos falſos fratres*, in loco vbi eram cũ Timotheo & alijs qui ſubintroierũt, &c. Quod cũ facere nequiuiſſent, populũ in ſeditionẽ contra nos incitare moliebantur. Quibus. ſ. falſis fratribus, propter hoc *Ceſsimus ad horam ſubiectionis* in facto circunciſionis, circuncidendo Timotheum, ibi, *Vt veritas euangelij permaneat, &c.* Quæ habet quod nec circunciſio aliquid confert neq; præputiũ, ſed fides. Fuit autẽ ſpecialis cauſa quare Timotheus circunciſus fuit & nõ Titus, quia Timotheus fuit ex patre Gentili & matre Iudæa, Titus verò ex vtroq; parente Gentili. Et ſententia Apoſtoli erat quod qui ex aliquo parente Iudæo nati fuerant, circuncideretur, qui verò totaliter ex Gentilibus parentibus nati eſſent, nullo modo debeant circuncidi.

LECTIO SECVNDA.

Tangitur Apoſtolorum conditio, qui nihil addiderunt doctrinæ Pauli, ſed per eos fuit approbata, vtpotè collata diuinitus, tantum ſibi pauperes commendantes.

AB his autẽ qui videbantur eſſe aliquid, Quales aliquando fuerint, nihil mea intereſt. Deus enim perſonam hominis non accipit. Mihi enim qui videbantur eſſe aliquid, nihil contulerunt, ſed e contra, cùm vidiſſent quòd creditum eſt mihi euangelium præputij, ſicut & Petro circunciſionis (qui enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum circunciſionis, operatus eſt & mihi inter Gentes.) & cùm cognouiſſent gratiam quæ data eſt mihi, Iacobus & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ eſſe, dextras dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis, vt nos in Gentes, ipſi autem in circunciſionem: tantùm vt pauperum memores eſſemus. Quod etiam ſollicitus fui hoc ipſum facere.

Oſtenſo quod Apoſt. in nullo receſsit à ſententia ſua in collatione prędicta: hic conſequenter oſtendit ꝙ nihil ſuæ doctrinæ per alios Apoſtolos ſuperadditũ fuit. Et circa hoc duo facit. Primò enim deſcribit conditionem Apoſtolorũ, nihil ei addere valentium. Secundò proſequitur propoſitũ, ibi, *Mihi enim qui, &c.* Conditionẽ autem illorum deſcribit ex tribus. Primò ex authoritate quam habebant in eccleſia quæ eſt magna. Et quantum ad hoc dicit, *Ab his autem, &c.* Litera defectiua eſt. Vnde debet ſuppleri ſic. Ab his autem, ſ. Petro & Ioanne. q.d. Licet ad horam ceſſerim eis, nihil tamen accepi ab eis poteſtatis vel doctrinæ. Et ſi ab his nihil accepi, multò minus ab alijs. Sed notandum eſt quod hoc quod dicit, *Qui videbãtur aliquid eſſe*, ſi hoc intelligatur ſm gratiam Dei quæ in ipſis erat, ſic verum eſt ꝙ ſm hanc magni erant, quia quos iuſtificauit hos & magnificauit, vt dicitur Rom.8. Si verò intelligãtur aliquid eſſe ſm ſeipſos, ſic falſum eſt, quia ſm hoc nihil erant. Nam ſi ſm ſe aliquid eſſe viderẽtur, ſemper fuiſſent magni, quia quod per ſe ineſt, ſemper ineſt. Vnde cùm non fuerint ſemper magni, nõ ſm ſe videbantur aliquid eſſe. Secundò deſcribit eorũ conditionem ex ſtatu eorum ante conuerſionem quam habuerunt in Synagoga. Et hunc ſtatum cautè oſtẽdit fuiſſe abiectum & vilem. Vnde dicit, *Quales aliquando fuerint*, quia ruſtici, pauperes, idiotæ, & ſine literis erãt. 1.Cor.1. Non multi ſapientes ſm carnem, &c. Sed quales fuerint, *Nihil*, i. non *Mea intereſt*, ſ. referre. Et hoc fortè introducit, vt conſiderãtes ſtatum quẽ illi habuerũt in Synagoga (qui nullus fuit,) & ſtatum Pauli (qui magnus fuit) manifeſtè cognoſcant quod Paulus in ſententia quantum ad legalia ſit eis præferendus, & præſertim cùm Paulus in ſtatu eccleſiæ Chriſti eis ęquaretur, ita ꝙ Paulus eos in ſtatu Synagogæ ante cõuerſionem præcedebat, in ſtatu poſt conuerſionẽ eis ęqualis erat. Vnde cũ agebatur de Synagoga, magis erat ſtandũ ſententiæ Pauli, quam aliorum, ſed cùm de euangelio ageretur, ſtandum erat ſententiæ ſuæ ſicut ſententiæ aliorum. Et ſicut alij non erant magni per legalia, ſed per Chriſtum, ſic & Apoſtolus per Chriſtum magnus erat in fide, & non per legalia. Tertiò deſcribit eorum conditionem ex diuina electione, & quãtum ad hoc dicit, *Deus enim perſonam, &c.* q.d. Ideo magni ſunt, quia Deus eos magnificauit nõ attendens ad merita vel demerita eorum, ſed ad ipſum quod facere intẽdit. Et ideò dicit, *Deus perſonã hominis non accipit*, i. non conſiderat magnã vel paruam. Sap.6. Puſillum & magnum ipſe fecit, &c. Sed ſine perſonarum acceptione ad ſalutem omnes vocat, non imputãs illis delicta eorũ, & hoc quia tranſierunt. 2.Cor.5. Vetera trãſierunt, &c. Pſal. Nec memor ero nominũ eorũ, &c. Et ideo dicit Petrus. Act.10. In veritate comperi, ꝙ non eſt perſonarum acceptio, &c. Circa hoc ſciendũ eſt, quod accipere perſonam propriè eſt in aliquo negotio attendere quaſi regulã ipſius negotij, cõditionem perſonæ nihil facientem ad negotium, puta, cum ideo do beneficiũ alicui, quia eſt nobilis, ſiue pulcher. Nobilitas enim ſeu pulchritudo nil facit ad hoc, ꝙ habeat beneficium. Si vero conditio perſonæ facit ad negotiũ, ſic cõſiderando illam conditionem in facto illo, nõ accipio perſonam, ſicut ſi ideo do beneficiũ alicui, quia bonus eſt, & bene deſeruiet eccleſiæ, quia bene literatus & honeſtus, nõ ſum acceptor perſonæ, Nil ergo eſt propriè accipere perſonam, quam conſiderare conditionem perſonæ, nil facientẽ ad negotium. Cũ ergo Deus in operibus ſuis, & beneficijs nihil præexiſtens ex parte creaturæ reſpiciat, quia ipſum, quod eſt creaturę eſt effectus ſuę electionis, ſed reſpiciat ſolum quaſi pro regula beneplacitum voluntatis ſuę ſm quã omnia operatur, & non ſm aliquam cõditionem perſonæ, vt dicitur Ephe.4. Manifeſtum eſt quod nõ accipit perſonã hominis. Conſequenter deſcripta conditione eorũ oſtendit propoſitum. ſ. ꝙ nil ei addere potuerunt. Et ideo dicit, *Mihi.n. qui videbãtur aliquid eſſe, nihil contulerunt*, q.d. Licet eſſent magnæ authoritatis, tamen nil addiderunt doctrinæ meæ nec poteſtati, quia ſicut ſuprà dictũ eſt, neq; ab homine accepi euangeliũ, neq; per hominem didici. Glo. autem aliter legit, quales aliquãdo fuerunt, &c. q.d. Non pertinet ad me referre ſtatum eorum ante conuerſionẽ quales. ſ. fuerunt, quia & hoc nihil refert, cũ & ego fuerim ipſius eccleſiæ etiam perſecutor, & tamen Deus ſuæ beneplacito voluntatis elegit me & magnificauit, & hoc quia dominus perſonã hominis non acceptat. Conſequenter cum dicit, *Sed e contra, cùm vidiſſent, &c.* Oſtendit quõ eius ſentẽtia ſit approbata ab Apoſtolis. Et circa hoc tria facit. Primò ponit cauſam approbationis. Secundò inſinuat ipſam approbationem, ibi, *Iacobus & Cephas, &c.* Tertiò addit quandã cõditionẽ approbationi interpoſitã, ibi, *Tantum vt pauperes, &c.* Cauſam autẽ approbationis (quæ mouit apoſtolos approbare ſententiã Apoſtoli) ponit duplicẽ. ſ. prędicationis officium Apoſtolo iniunctum à Chriſto & effectum iniuncti officij,

Paulus præferendus aliis Apoſtolis in illis quantũ ad legalia determinãda erant ſed in aliis eis æqualis.

Perſonam accipere quid ſit.

ȼti officij, ibi, *Et cum cognouiſſent, &c.* Circa primũ primo ponit officium iniunctũ quod mouit eos ad approbandõ. Secundò officij manifeſtationem, ibi, *Qui enim operatus eſt, &c.* Dicit ergo, Dico quod illi *Qui videbantur aliquid eſſe*, nihil mihi contulerunt, ſed potius contra opinionẽ aduerſariorum qui aſcenderant contra me in Hieruſalẽ ad apoſtolos pro ipſa quæſtione, me ipſi apoſtoli approbauerunt, & hoc *Cùm vidiſſent quod creditum eſt mihi euangelium*, i. officiũ prędicationis *Præputij*, i. iniunctũ prædicare incircuncisis, ſcilicet Gentibus. Hie. 9. Omnes Gentes habent præputiũ, omnis autẽ domus, &c. Sicut Petro commiſſa eſt authoritas, vt prædicaret Iudæis tantum, & Paulus Gentibus, ſed poſtmodum & Petrus prædicauit Gentibus, & Paulus Iudeis. Sed quia aliquis poſſet dicere, vnde conſtat nobis q̃ tibi ſit cõmiſſum euangelium in Gentibus, ideo interponẽs dicit, quod per operationes Chriſti. Sicut. n. patet q̃ Petrus accepit euangelium à Chriſto propter mirabilia quę Chriſtus fecit per eũ, ita patet q̃ ego ab ipſo accepi propter miracula quæ Chriſtꝰ operatus eſt, & operatur in me. Et ideò dicit, *Qui operatus eſt Petro, &c.* i. qui Petrum fecit Apoſtolum in Iudęa. ſ. Chriſtus, ipſe me fecit Apoſtolum in Gentibus. Et hęc eſt cauſa quę mouet eos. Sed quia non ſufficit iniunctio & authoritas prædicandi, niſi homo per bonam ſcientiam & diſcretam eloquentiã ipſam exequatur, & per bonam vitã commendet, ideo addit vſum ſuę authoritatis ſeu officij effectũ dicens, *Et cùm cognouiſſent gratiã Dei, &c.* Et eſt litera ſuſpenſiua. i. cum vidiſſent quod gratioſa & fructuoſa eſſet prędicatio mea, tunc Iacobus, & Cephas, & Ioannes, &c. In quo notatur approbatio ſeu ſocietas facta cũ eis & Paulo. Et primò ponuntur perſonæ inter quas facta eſt ſocietas, quæ ſunt *Iacobus, & Cephas*, i. Petrus & Ioãnes. Et præmittitur Iacobus, quia erat epiſcopus Hieroſolymorum, vbi hęc facta ſunt. Ioannes autem, iſte fuit Ioannes euangeliſta, qui nõ deſeruit Iudæam vſq; ad tempus Veſpaſiani. *Qui videbantur columnæ eſſe.* Metaphoricẽ dicitur hoc id eſt ſuſtentatio totius eccleſiæ. Sicut. n. totum ædificium ſuſtentatur per columnas, ita per iſtos tota eccleſia Iudæorum ſuſtentabatur & regebatur. Et de iſtis columnis dicitur in Pſal. Ego confirmaui columnas eius. i. Apoſtolos eccleſiæ. Cant. 5. Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatę ſunt ſuper baſes aureas. Iſti. ſ. ex vna parte, *Dederunt dextras ſocietatis*, i. conſenſerunt in ſocietatem *Mihi & Barnabæ*, in quo deſignantur perſonę ex alia parte. Per hoc autẽ quod dederunt ſibi dexteras, ſignificatur q̃ per manus ſe acceperunt in ſignũ cõiunctionis & vnitatem opinionis. Secundò oſtenditur ſocietatis tenor ſeu cõditio, cùm dicit, *Vt nos in Gentes, ipſi autem in circumciſionẽ*, ſ. prædicarent. q. d. Facta fuit inter nos coniunctio & vnio, ita tamẽ quod ſicut omnes fideles obediunt Petro in circunciſione. i. in eccleſia Iudæorum fidelium, ita omnes Gentiles qui cõuerſi fuerunt ad Chriſtum, obedirent Barnabæ & Paolo: hoc tamen appoſito *Vt nos eſſemus memores pauperũ Chriſti*, qui. ſ. vendiderant omnia bona ſua & pretium eorum ad pedes Apoſtolorũ poſuerant, propter Chriſtũ pauperes effecti. Quod quidẽ *Solicitus fui* hoc idẽ facere, non minus affectꝰ, quã ipſi qui ordinauerunt, ſicut apparet. Ro. 15. & 1. Cor. 6. & 2. Cor. 8. & 9. Ratio aũt quare conſuetudo primitiuæ eccleſię de venditione poſſeſsionum ſeruabatur in eccleſia ex circunciſione, & non in eccleſia ex Gentibus, hęc eſt, quia fideles Iudęi congregati erant in Hieruſalem, & in Iudæa quę deſtruenda in breui à Romanis erat, vt poſtmodũ rei probauit euẽtus: & ideo voluit Dñs vt ibi poſſeſsiones nõ reſeruarentur vbi permanſuri nõ erant. Eccleſia verò Gentilium firmanda erat & augenda, & ideò cõſilio ſpiritusſancti factum eſt, vt in ea poſſeſsiones non venderentur.

Fideles ex Iudæis tur vendebant omnia & non fideles ex Gẽtibus conuerſi.

LECTIO TERTIA.

Petrus nil Paulo contulit, ſed potius econtra, quia Paulus profuit Petro ex correctione, qua eum correxit.

C*Vm autem veniſſet Petrus Antiochiam: in faciem ei reſtiti, quia reprehenſibilis erat. Prius enim quàm venirent quidam à Iacobo cum Gentibus edebat. Cùm autem veniſſent, ſubtrahebat & ſegregabat ſe, timens eos qui ex circunſione erant. Et ſimulatione eius conſenſerunt cæteri Iudæi, ita vt & Barnabas duceretur ab eis in illam ſimulationem. Sed cùm vidiſſem quòd non rectè ambularent ad veritatem euangelij, dixi Cephæ coram omnibus, Si tu cùm Iudæus ſis gentiliter viuis & non Iudaicè, quomodo Gentes cogis Iudaizare?*

Suprà Apoſtolus oſtendit quod ipſe nil vtilitatis accepit ex collatione habita cũ dictis Apoſt. hic verò oſtendit quod ipſe alijs profuit. Et primò oſtendit quomodo profuit Petro in corrigendo eũ. Secundò manifeſtat ea quæ dixit, ibi, *Prius enim quã venirent, &c.* Dicit ergo, Verẽ ipſi mihi nihil contulerunt, ſed ego potius cõtuli eis, & ſpecialiter Petro: quia *Cùm veniſſet Petrus Antiochiam*, vbi erat eccleſia Gentium, ego *Reſtiti ei in faciẽ*, i. manifeſtẽ. Eccl. 4. Ne reuerearis proximũ in caſu ſuo, ne retineas verbum, &c. Vel *In faciem*, i. non in occulto tanquã detrahens & timens, ſed publicẽ & vt par ei. Leui. 19. Non oderis fratrem tuum in corde tuo, ſed publicẽ argue eum, &c. Et hoc ideò, *Quia reprehenſibilis erat.* Sed contra quia hoc fuit poſt acceptam gratiam ſpiritusſancti: ſed poſt gratiã ſpiritusſancti nullo modo peccauerunt apoſtoli. Reſpondeo: dicendum quod poſt gratiam ſpiritusſancti nullo modo peccauerunt mortaliter apoſtoli, & hoc donum habuerunt per potẽtiam diuinam quæ eos confirmauerat. Pſal. Ego confirmaui colũnas eius, &c. Peccauerunt tamen venialiter, & hoc fuit eis ex fragilitate humana. 1. Ioan. 1. Si dixerimus, quia peccatum nõ habemus. ſ. veniale, ipſi nos ſeducimus, &c. Quod verò dicitur in Glo. Reſtiti ei tanquam par. Dicendum eſt q̃ Apoſtolus fuit par Petro in executione authoritatis, non in authoritate regiminis. Ex prædictis ergo habemus exemplũ, prælati quidem humilitatis, vt non dedignentur à minoribus & ſubditis corrigi: ſubditi vero exemplum zeli & libertatis, vt non vereantur prælatos corrigere, præſertim ſi crimen eſt publicum & in periculum multitudinis vergat. Conſequẽter cùm dicit, *Priuſquam venirent, &c.* Manifeſtat ea quæ dixit. Et primò hoc quod dixit eum reprehenſibilẽ eſſe. Secundò verò hoc, quod dixit Petrum reprehendiſſe, ibi, *Sed cùm vidiſſem, &c.* Circa primũ tria facit. Primò oſtẽdit quia Petrus ſentiebat. Secundò quid faciebat, ibi, *Cùm autem veniſſent, &c.* Tertiò quid inde ſequebatur, ibi, *Et ſimulationi eius, &c.* Dicit ergo circa primum, quod Petrus ſentiebat legalia non eſſe ſeruãda. Et hoc facto oſtendebat, quia *Priuſquam venirent quidam Iudæi*, ſ. zelantes pro legalibus à Iacobo Hieroſolymitanæ eccleſiæ Epiſcopo, *Edebat* ſcilicet Petrus *Cùm Gentibus*, id eſt, indifferenter vtebatur, cibis Gentilium. Et hoc faciebat ex inſtinctu ſpiritus ſancti qui dixerat ei, Quod Deus ſanctificauit, tu ne commune dixeris, vt habetur Act. 10. vt ipſe ibidem ſequẽti cap. dixit Iudæis, qui contra eum inſurrexerunt: quia cum incircunciſis comediſſet, quaſi rationem reddẽs. Quid autem faciebat, oſtendit hic Paulus dicens, quod cùm erat cum Iudęis *Subtrahebat ſe* à cõſortio fidelium qui fuerant ex Gẽtibus, adhærens Iudæis tantum, & cõgregans ſe cum eis. Et ideo dicit, *Cùm autẽ veniſſet*, ſ. à Iudæa, *Subtrahebat ſe* Petrus à Gentibus conuerſis. *Et ſegregabat ſe ab eis.* Et hoc ideo, quia erat timens eos *Qui ex circunciſione erant*, i. Iudæos, nõ quidem timore humano ſiue mundano, ſed timore charitatis, ne. ſ. ſcandalizarẽtur, ſicut dicitur in Glo. Et ideo factus eſt Iudæis tanquam Iudæus, ſimulans ſe cum infirmis idem ſentire, ſed tamẽ inordinatẽ timebat, quia veritas nunquã dimittenda eſt propter timorem ſcandali. Quid aũt ex hac ſimulatione ſequebatur, ſubdit dicẽs, q̃ ſimulationi eius. ſ. Petri, *Conſenſerunt cæteri Iudæi* qui erãt Antiochiæ diſcernentes cibos & ſegregãtes ſe à Gẽtibus, cũ tamẽ ante ſimulationem huiuſmodi hoc non feciſſent. Et non ſolũ illi conſenſerunt Petro, ſed ita fuit illa ſimulatio in cordibus fidelium, vt *Etiam Barnabas*, qui mecum erat doctor Gentium & contrarium fecerat & docuerat, *Duceretur ab eis* in ſimulationẽ, ſubtrahens ſe ab eis. ſ. Gentibus. Et hoc ideò, quia ſm quod dicitur. Eccle. 10. Qualis eſt rector ciuitatis, &c. Et ibidem, Secundum iudicem populi, &c. Conſequenter cũ dicit, *Sed cùm vidiſſem, &c.* Manifeſtat ea quę dixerat de reprehenſione Pauli, qua Petrum reprehendit. Et circa hoc tria facit. Primò ponit cauſam reprehenſionis. Secũdò reprehendendi modum. Tertiò reprehẽſionis verba. Occaſio autem reprehenſionis eſt non leuis, ſed iuſta & vtilia. ſ. periculum euangelicæ veritatis. Et ideo dicit, Sic Petrus reprehẽſibilis erat, ſed ego ſolos cũ vidiſſem q̃ *Non rectè ambularent* illi qui ſic faciebãt *ad veritatẽ euangelij*, quia p hoc peribat veritas, ſi cogerẽtur Gentes ſeruare legalia, vt infra

Apoſtoli poſt ſpiritũ ſanctũ receptũ, nunquam mortaliter peccauerũt.

Paulus fuit æqualis Petro, non in authoritate regiminis, ſed in executione authoritatis.

patebit. Quod autem rectè non ambularent, ideò eſt, quia veritas, maximè vbi periculũ imminet, debet publicè prædicari, nec fieri contrarium propter ſcandalum aliquorum. Mat. 10. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine. Eſa. 26. Semita iuſti recta eſt, rectus callis iuſti ad ambulãdum. Modus autem reprehendendi fuit conueniens, quia publicus & manifeſtus. Vnde dicit, *Dixi Cephæ*, i. Petro, *Coram omnibus*, quia ſimulatio illa in periculũ omniũ erat. 1. Thi. 5. Peccantem coram omnibus argue. Quod intelligendum eſt de peccatis manifeſtis, & non de occultis, in quibus debet ſeruari ordo fraternæ correctionis. Cuiuſmodi autem verba Apoſt. dixerit Petro, cum eum reprehenderet, ſubdit dicens, *Si tu Iudæus cum ſis, &c.* q. d. O Petre, *Si tu cum Iudæus ſis*, natione & genere, *Gẽtiliter & nõ Iudaicè viuis*, i. Gentium & non Iudæorum ritum ſeruas, cum ſcias & ſentias diſcretionem ciborũ nihil cõferre, *Quomodo cogis Gentes*, non quidem imperio, ſed tuæ conuerſationis exemplo, *Iudaizare?* Et dicit cogis, quia ſecundũ quod Leo Papa dicit, Validiora ſunt exempla quã verba. In hoc ergo Paulus reprehẽdit Petrum, quod cùm ipſe eſſet inſtructus à Deo, cùm Iudaicè prius viueret, ne poſtea amplius cibos diſcerneret. Act. 10. Quod Deus ſanctificauit, tu ne cõmune dixeris, ipſe contrarium ſimulabat.

Digladiatio inter Hiero. & Aug. de legalibus ſeruandis.

Sciendum eſt autem quod occaſione iſtorum verborum, non parua controuerſia eſt orta inter Hierony. & Augu. Et ſecundum quod ex eorum verbis apertè colligitur, in quatuor diſcordare videntur. Et primò in tempore legalium, quãdo. ſ. ſeruari debuerũt. Nam Hieronymus duo tempora diſtinguit, vnũ ante paſſionem Chriſti, aliud poſt paſſionem. Vult ergo Hierony. quod legalia ante paſſionem Chriſti viua eſſent. i. habentia virtutem ſuam, inquantum. ſ. per circuncisionem tollebatur peccatum originale, per ſacrificia & hoſtias placabatur Deus. Sed poſt paſſionẽ non ſolum dicit ea non fuiſſe viua nec mortua, ſed quod plus eſt, ea fuiſſe mortifera, & quod quicunq; poſt paſſionem Chriſti ea ſeruauit, peccauit mortaliter. Auguſt. verò diſtinguit tria tempora. Vnum tẽpus ante paſſionem Chriſti, & concordans cum Hieronymo, dicit iſto tempore legalia viua fuiſſe. Aliud tempus eſt poſt paſſionem Chriſti immediatè, ante gratiam diuulgatam

Legalia ante Chriſti paſsionem erãt viua.

(ſicut tempus Apoſtolorum in principio) in quo tempore dicit Aug. legalia mortua fuiſſe, ſed tamen non mortifera Iudæis conuerſis, dummodo ipſa ſeruantes, ſpem in eis nõ ponerent, ita quod etiam ipſi Iudæi ea ſeruantes tunc non peccarent. Si verò in eis ſpem poſuiſſent, quicunque conuerſi ea ſeruantes, peccaſſent mortaliter, quia ſi poſuiſſent in eis ſpem, quaſi eſſent neceſſaria ad ſalutem quantum in eis erat, euacuaſſent gratiam Chriſti. Aliud tempus dicit eſſe poſt veritatem & gratiã Chriſti diuulgatam, & in iſto tempore dicit ea mortua & mortifera omnibus ea ſeruãtibus. Ratio autem dictorum eſt, quia ſi Iudæi ſtatim poſt conuerſionem fuiſſent probibiti ab obſeruantijs legalium, viſum fuiſſet eos pari paſſu ambulare cum idolatrijs qui ſtatim ab idolorum cultura prohibebantur, & legalia non fuiſſe bona ſicut nec idolatriam. Et ideò inſtinctu ſpiritusſancti permiſſum eſt, vt legalia modico tempore ſeruarentur ea intentione quæ dicta eſt, vt per hoc oſtenderetur legalia tunc bona fuiſſe. Vnde dicit Aug. quod per hoc oſtẽdebatur quod mater Synagoga cum honore deducenda ad tumulum erat, dum non ſtatim poſt paſſionẽ Chriſti legalia prohibita ſunt. Quicunque verò non eo modo ipſa ſeruaret, non honoraret matrem Synagogam, ſed eam extumularet. Secundò diſcordant prædicti Hieronymus & Auguſtinus de obſeruatione legalium quantum ad ipſos Apoſtolos. Hieronymus enim dicit quòd Apoſtoli nunquam ſecũdum veritatem ſeruabant legalia, ſed ſimulauerunt ſe ſeruare, vt vitarẽt ſcandalum fidelium qui fuerant ex circũciſione. Et hoc quidem modo dicit ſimulaſſe Paulum, quãdo perſoluit votum in templo Hieroſolimytano. vt habetur Act. 21. Et quando circuncidit Timotheum, vt habetur. Act. 16. Et quando à Iacobo monitus quædam legalia ſuſcepit, vt habetur Actu. 15. Et hoc quidem facientes non deludebant alios, quia faciebant hoc nõ intendentes legalia ſeruare, ſed propter aliquas cauſas, ſicut quòd quieſcebant in ſabbato nõ propter obſeruantiam legis, ſed propter quietem. Item abſtinebant ab immundis ſecundũ legem non propter obſeruãtiam legis, ſed propter alias cauſas, vtpote propter abominationem & aliquid huiuſmodi.

Legalia an verè ſint ſeruata ab Apoſtolis poſt mortẽ Chriſti.

Auguſtinus verò dicit quòd Apoſtoli ſeruabãt ipſa legalia, & hoc intendentes, ſed tamen nõ ponentes in eis ſpem quaſi eſſent neceſſaria ad ſalutem. Et hoc quidem licebat eis, quia fuerunt ex Iudæis, Ita tamen quod hæc ſeruarent ante gratiam diuulgatam, vnde ſicut eo tempore alij Iudæi cõuerſi ſine periculo ſeruare poterant, abſque eò quòd eis ſpem ponerent, ita & ipſi. Tertiò diſcordant de peccato Petri. Nam Hieronymus dicit in ſimulatione prędicta Petrũ non peccaſſe, quia hoc ex charitate fecit, & non ex aliquo timore mundanu, vt dictum eſt. Auguſtinus verò dicit eum peccaſſe venialiter tamẽ & hoc propter indiſcretionem quam habuit nimis inhęrendo huic parti (ſcilicet Iudæorum) ad vitandum eorum ſcandalum. Et validius argumentũ Auguſtini contra Hieronymum eſt, quia Hieronymus adducit pro ſe ſeptem doctores, quorum quatuor. ſc. Laudicenſem, Alexandrum, Originem, & Didimũ excludit Auguſtinus, vtpotè de hæreſi infames. Alijs verò tribus opponit tres quos pro ſe & pro ſua opinione habet. ſ. Ambroſium, Cyprianum, & ipſum Paulũ, qui manifeſtè dicit, quòd reprehenſibilis erat Petrus. Si ergo nefas eſt dicere in ſcriptura ſacra aliquod falſum contineri, non erit fas dicere Petrum reprehenſibilem non fuiſſe. Et propter hoc verior eſt opinio & ſententia Auguſtini, quia cum dictis Apoſtoli magis concordat. Quartò diſcordant in reprehenſione Pauli. Nã Hierony. dicit, quod Paulus verè non reprehendit Petrũ, ſed ſimulatoriè: ſicut & Petrus ſimulatoriè legalia ſeruabat, vt. ſ. ſicut Petrus nolens ſcãdalizare Iudæos ſimulabat ſe legalia ſeruare, ita Paulus vt non ſcandalizaret Gentes, oſtẽdit ſibi diſplicere quod Petrus faciebat, & ſimulatoriè reprehẽdit, faciebantq; hoc quaſi ex cõditione, vt vtriſque fidelibus ſibi ſubditis prouiderent. Aug. verò dicit ſicut Petrũ verè ſeruaſſe legalia, ita Paulum eũ verè reprehendiſſe & non ſimulatoriè. Sed & Petrus quidẽ ſeruãdo peccauit, quia inde erat ſcandalũ apud Gentiles, à quibus ſe ſubtrahebat. Paulus verò non peccauit reprehendendo, quia ex eius reprehenſione nullum ſcandalum ſequebatur.

Petrus an peccauit in obſeruatione legaliũ, cũ Paulus eum reprehendit.

LECTIO QVARTA.

Veritas doctrinæ per Paulum prædicatæ, oſtenditur ex conſuetudine Apoſtolorum cum eo, qui tantum concionabatur ex lege non eſſe iuſtitiam.

Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores. Scientes autem quod non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti, & nos in Chriſto Ieſu credimus, vt iuſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis: propter quod ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro.

Supra oſtendit veritatem doctrinæ Apoſtolicæ prædicatę per eum ex authoritate aliorum Apoſtolorũ, hic oſtẽdit idẽ ex eorum conuerſatione & exemplo. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit propoſitum per Apoſtolorũ conuerſationem. Secũdò aduerſantiũ obiectionẽ. *Quod ſi quærentes iuſtificare, &c.* Circa primũ tria facit. Primò præmittit Apoſtolorum conditionẽ. Secundò inſinuat eorum conuerſationẽ, ibi, *Scientes autem quod non iuſtificatur, &c.* Tertiò intentã cõditionẽ, ibi, *Propter quod ex operibus legis, &c.* Conditio autẽ Apoſtolorum & etiã ipſius Pauli hæc eſt, quòd ſecundum naturalẽ originẽ ex Iudæis proceſſerunt. Et hoc eſt quod dicit, *Nos*. ſ. ego & apoſtoli alij ſumus *Natura*. i. naturali origine *Iudæi*, non proſelyti. 2. Cor. 11. Hebręi ſunt & ego, &c. Et hæc eſt magna laus, quia vt dicitur Ioan. 4. Salus ex Iudæis eſt. Et non *Ex Gentibus peccatores*, i. non ſumus peccatores, vt Gentes idolatræ & immundæ. Sed cõtra eſt quod dicitur. 1 Io. 1. Si dixerimus quoniã peccatum non habemus. &c. ergo Iudæi ſunt peccatores. Reſpõdeo, dicendũ eſt quòd aliud eſt peccantem eſſe, aliud peccatorẽ. Nã primum denominat actum: ſecundum verò promptitudinem ſiue habitum ad peccandum. Vnde ſcriptura iniquos & grauibus peccatorum ſarcinis oneratos peccatores appellare conſueuit. Iudæi ergo propter legem ſuperbientes, quaſi per eam coërciti à peccatis, Gentes quæ ſine freno legis erant, & ad peccandum pronæ, peccatores vocabant. Eph. 4. Non circunferamur omni vento doctrinæ, &c. Cùm ergo dicat Apoſtolus, nõ ex Gentibus peccatores, exponitur. i. non ſumus de numero peccatorum qui ſunt inter Gentiles, &c. Cõſequenter cũ dicit, *Scientes autem quod non iuſtificatur homo, &c.* Ponit Apoſtolorũ conuerſationẽ quæ quidẽ non eſt in legalibus, ſed in fide Chriſti. Et circa

hoc

hoc duo facit. Primò exprimit rationem Apoſtolicæ conuerſationis. Secundò ponit ipſam Apoſtolicam conuerſationem, ibi, *Et nos in Chriſto, &c.* Erat ergo Apoſtolica conuerſatio in fide, & non in legalibus. Cuius ratio eſt, quia licet fuerimus Iudæi natura & in legalibus nutriti, tamen ſcientes pro certo q̧ non iuſtificatur homo ex operibus legis. i. per opera legalia, niſi per fidem Ieſu Chriſti, ideo deſerentes illa conuerſamur in præceptis fidei, Roman.3. Arbitramur enim hominem iuſtificari per fidem ſine operibus legis. Act. 4. Non eſt aliud nomen, &c. Sed contrà, Rom. enim 2. dicitur, Non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabũtur, &c. Videtur ergo q̧ ex operibus legis iuſtificetur homo. Reſpondeo, dicendum eſt quod iuſtificari poteſt dupliciter accipi, ſ. iuſtitiam exequi, & iuſtum fieri. Primò autem modo homo iuſtificatur, qui opera iuſtitiæ facit. Non autem iuſtus fit aliquis niſi à Deo, per gratiam. Sciendũ eſt ergo, quod opera legis quædam erant moralia, quædam vero cerimonialia. Moralia autem licet continerentur in lege, nõ tamen poterant propriè dici opera legis, cũm ex naturali inſtinctu, & ex lege naturali homo inducatur ad illa. Sed cerimonialia dicuntur propriè opera legis. Quantumcunq; ergo homo quoad executionem iuſtitiæ ex moralibus iuſtificetur, & etiã ex cerimonialibus, inquantum ſeruare ea eſt opus obedientiæ, vt ad ſacramenta pertineant, & ſic accipitur ſecundum dictum Apoſtoli ad Rom. 2. Quantum tamen ad iuſtum fieri, ex operibus legis non iuſtificari homo per hęc videtur, quia ſacramenta veteris lęgis non cõferebant gratiam. infra 4. Conuerſi eſtis ad egena elementa, i. gratiam non conferentia, neq; gratiam in ſe continentia. Sacramẽta verò nouæ legis, licet ſint elementa materialia: non tamen ſunt elementa egena, quia in ſe gratiam continent, vnde & iuſtificari poſſunt. Si qui autẽ in veteri lege iuſti erant, non erant iuſti ex operibus legis, ſed ſolum ex fide Chriſti, quẽ Deus propoſuit propitiatorem per fidem, vt dicitur Rom. 3. Vnde & ipſa ſacramenta veteris legis non fuerunt niſi quædam proteſtationes fidei Chriſti, ſicut & noſtra ſacramenta, ſed differenter: quia illa ſacramenta gratiã Chriſti configurabant quaſi futuram: noſtra autẽ ſacramenta proteſtantur quaſi continentia gratiam præſentem. Et ideo ſignãter dicit, quod *Ex operibus legis non iuſtificatur homo niſi per fidem Ieſu Chriſti*: quia & ſi olim aliqui ſeruãtes opera legis iuſtificarẽtur, non tamẽ hoc erat niſi per fidẽ Ieſu Chriſti. Ex hac autẽ ſcientia apoſtolorum quam habebãt, quod iuſtificatio nõ eſt per operationem legis, ſed per fidẽ Chriſti, concludit conuerſationem apoſtolorum eligentium fidem Chriſti & dimittentium opera legis. Vnde ſequitur, *Et nos in Chriſto Ieſu credimus*: quia vt dicitur Act. 4. Nõ eſt aliud nomen datum, &c. Vnde ſequitur, *Vt iuſtificemur ex fide Chriſti*. Rom. 5. Iuſtificati ergo ex fide, &c. Et ne aliquis credat quòd ſimul cum lege Chriſti opera legis iuſtificent, ſubiungit, *Et non ex operibus legis*. Ro. 3. Arbitramur. n. iuſtificari hominem per fidem, &c. Ex hoc concludit principale intentum, dicens quòd ſi apoſtoli qui ſunt naturaliter Iudæi non quærunt iuſtificari per opera legis, ſed per fidẽ, q̧ *Non iuſtificatur omnis caro ex operibus legis*, nec homo quicunq; poteſt iuſtificari per opera legis. Sumitur enim hic caro, pro homine. ſ. pars pro toto. ſicut Eſa. 40. Videbit omnis caro ſalutare Dei noſtri. Dicens autem, Propter quod, &c. Concludit quaſi à maiori. Magis enim videtur naturale vel rationabile de Iudæis, quod per opera legis non per fidem iuſtificarentur quã alij, ſed hoc non eſt. Quare &c.

LECTIO QVINTA.

Docet Chriſtum non eſſe peccati miniſtrum, licet iuſtificemur a peccato per Chriſtum.

QVod ſi quærentes iuſtificari in Chriſto, inuenti ſumus & ipſi peccatores, nunquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit. Si enim quæ deſtruxi iterum reædifico, præuaricatorem me conſtituo.

Poſtquam Apoſtolus oſtendit per conuerſationem apoſtolorum legalia non eſſe obſeruanda, quod ipſe dicebat, hic mouet quæſtionem in contrarium. Et circa hoc triã facit. Primò mouet quæſtionem. Secundò ſoluit eam, ibi, *Abſit, &c.* Tertiò ſolutionem eius manifeſtat, ibi, *Ego enim per legem, &c.* Primum dupliciter poteſt exponi ſm Gloſ. Primò ſic. Poſſet enim aliquis dicere quod apoſtoli deſerentes legem, veniendo ad fidem Chriſti peccaſſent. Sed ex hoc Apoſtolus introducit quaſi quoddam incõueniens ſcilicet Chriſtum eſſe authorem peccati, eo quòd homines ad ſuam fidem vocat. Et hoc eſt quod dicit, *Quod*, id eſt, ſed ſi nos Apoſtoli, *Quærentes iuſtificari in ipſo*, id eſt per ipſum ſcilicet Chriſtum *Inuenti ſumus*, id eſt manifeſtè comprobamur, *Et ipſi* apoſtoli *Peccatores* propter legis dimiſsionem, *Nunquid Chriſtus eſt miniſter peccati*, i. inducens nos ad peccandum qui nos à ſtatu legis ad ſuam fidem vocauit, infra 4. Factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erãt redimeret, ſcilicet ab onere legis. Reſpondet Apoſtolus, *Abſit*, quia magis eſt miniſter iuſtitiæ. Rom. 5. Per vnius obedientiam iuſti conſtituuntur multi. 1. Pet. 2. Qui peccatũ non fecit, &c. Et quod Chriſtus non ſit miniſter peccati abſtrahens è lege vereri, patet, quia ſi ego ipſe *Quæ deſtruxi*, ſcilicet, ſuperbiam gloriãtem de lege, *Iterum reædifico*, volens redire ad gloriandum de lege, *Præuaricatorem meipſum conſtituo*, reſumens quę deſtruxi. 2. Pet. 2. Canis reuerſus ad vomitum, &c. Ioſue. 2. Maledictus homo qui reædificauerit Hierico. Dicit autem *Quæ deſtruxi*, non ipſam legem, vt Manichæi volunt, quia lex ſancta eſt. Rom. 7. ſed ſuperbiã de lege, de qua dicitur Ro. 10. Quærẽtes ſuam iuſtitiam ſtatuere, &c. Si quis obiiciat quòd cũm ipſe olim deſtruxerit fidẽ Chriſti, præuaricatorem ſe faciebat eam ædificans, patet reſponſio, quia fidem Chriſti conatus fuit quidem deſtruere, ſed non præualuit propter veritatem. Act. 9. Quid me perſequeris, durum eſt tibi, &c. Sed ſuperbia legis vana erat, & ideo deſtrui poterat, & reædificanda nõ erat. Secundo modo poteſt exponi, vt quod dicit, *Inuenti ſumus & ipſi peccatores*, vt referatur non ad dimiſsionem legis, ſicut nunc expoſitum eſt, ſed magis ad ipſam legis obſeruantiam. Manifeſtum enim eſt quod quicunq; quærit iuſtificari, profitetur ſe non eſſe iuſtum, ſed peccatorem. Eſt ergo ſenſus. Si nos quærentes iuſtificari in Chriſto, ex hoc ipſo quòd quęrimus nos iuſtificari inuenti ſumus, id eſt ratione comprobamur & ipſi peccatores fuiſſe, propter hoc quòd legem obſeruabamus, nunquid Ieſus Chriſtus miniſter peccati eſt, vt ſcilicet mandauerit homines poſt ſuam paſsionem legalia obſeruare, quod ſine peccato fieri non poteſt. Et attendendum eſt, quod hæc expoſitio procedit ſecundum opinionem Hieronymi, qui ponebat ſtatim poſt paſsionem Chriſti legalia fuiſſe mortifera. Tertiò modo poteſt exponi vt quod dicit, Inuẽti ſumus & ipſi peccatores, pertineat quidem ad ſtatum quo lex obſeruabatur: non tamen quòd ipſi offenderent propter legis obſeruantiam, ſed propter legis defectum, quæ peccatum auferre non poterat, vt ſit ſenſus. Si quærentes iuſtificari in ipſo inuẽti ſumus & ipſi peccatores, i. peccatum habentes, lege peccatum non auferente, ſecundum illud Roma. 3. Cauſati ſumus Iudęos & Gręcos omnes ſub peccato eſſe, nunquid Ieſus Chriſtus peccati miniſter eſt, vt reducat nos ad obſeruantiam legis in qua ſub peccato eramus? Et hæc expoſitio procedit ſecundum expoſitionem Auguſt. Et reſpondet ſecundum vtranque expoſitionem, *Abſit*, quia ego deſtruxi legem carnaliter intellectam, ſpiritualiter iudicando & docendo. Vnde ſi iterum vellem ædificare carnalis legis obſeruantias, eſſem præuaricator legis ſpiritualis. Poteſt & quarto modo ſic exponi. Dixeram hominem non iuſtificari ex operibus legis. Poſſet aliquis dicere, quòd nec etiam per fidem Chriſti, quia multi poſt fidem Chriſti acceptam, peccãt. Et hoc eſt quod dicit, Si quærentes iuſtificari in Chriſto, i. per fidem Chriſti, inuenti ſumus poſt fidem Chriſti ſuſceptam, etiam ipſi nos fideles peccatores, i. in peccatis viuentes, nũquid Ieſus Chriſtus miniſter peccati eſt & damnationis? ſicut miniſter veteris legis eſt miniſter peccati & dãnationis? non quod lex induceret ad peccatũ, ſed occaſionaliter: quia prohibebat peccatum & non conferebat gratiam adiuuantem ad reſiſtendum peccato. Vnde dicitur Rom. 7. Occaſione accepta, peccatum per mandatũ, &c. Sed Chriſtus dat gratiam adiuuantem. Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Vnde nullo modo eſt miniſter peccati, nec directè, nec occaſionaliter.

LECTIO SEXTA.

Oſtendit ſe diſsipare legem, ac propter hoc iniquitatem non facere, & mortuum eſſe legi, vt Deo viuat.

EGo enim per legem, legi mortuus ſum vt Deo viuã: Chriſto confixus ſum cruci, Viuo autem, iam non ego: viuit

verò in me Chriſtus. Quòd autem nunc viuo in carne: in fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. Non abiicio gratiam Dei. Si enim per legem iuſtitia, ergo gratis Chriſtus mortuus eſt.

Hic Apoſtolus ſolutionem ſuperius aſſignatam manifeſtat. Et primo ponit ſolutionis manifeſtationem. Secundò concludit principale intentum, ibi, *Non abiicio gratiã Dei, &c.* Sed attendendum eſt, quod Apoſt. inquirendo procedẽs, nullum dubium indiſcuſſum relinquit. Et ideo verba eius, licet videantur intricata, tamẽ ſi diligenter aduertantur, nihil ſine cauſa dicit, & hoc apparet in verbis propoſitis. Vbi tria facit. Primo manifeſtat ſolutionẽ. Secũdò explicat ſolutionis manifeſtationẽ, ibi, *Chriſto confixus ſum cruci, &c.* Tertiò remouet dubitationẽ, ibi, *Quod autem viuo, &c.* Quia ergo Apoſtolus dixerat. Si.n. quæ deſtruxi, &c. quod intelligitur de veteri lege, poſſet enim ab aliquo reputari legis deſtructor, & per conſequens iniquus ſecundũ illud Pſal. Diſsipauerunt iniqui legẽ tuam. Ideo Apoſtolus vult oſtendere quomodo legem deſtruat, & tamen non eſt iniquus, dicens, *Ego enim per legem, &c.* Vbi ſciendũ eſt, quod quando aliquis diſsipat legem per ipſam legẽ, talis eſt præuaricator legis, non iniquus. Diſsipatur autem lex per legẽ quando in lege datur aliquod præceptum locale ſeu tẽporale, vt ſcilicet lex illa tali tempore ſeu tali loco ſeruetur, & non alio, & hoc ipſum exprimatur in lege. Si quia tunc illo alio tempore ſeu alio loco lege non vtitur, deſtruit legem per ipſam legem, & hoc modo Apoſtolus deſtruxit legem.

Vnde deſtruxi, inquit, quodammodo legem, tamẽ per legem: quia ego mortuus ſum legi per legem, i. per authoritatem legis ipſam dimiſi, quaſi legi mortuus. Authoritas enim legis, per quam mortuus eſt legi, in multis ſacræ ſcripturæ locis habetur. Hiere. 31. tamen ſub alijs verbis, Confirmabo teſtamentum nouum ſuper domum Iſraël, &c. Deut. 18. Prophetam ſuſcitabit Dominus de fratribus veſtris, &c. Et multis alijs locis, nõ eſt ergo tranſgreſſor Apoſtolus legem deſtruendo. Vel aliter. Ego per legem, ſcilicet ſpiritualem, *Mortuus ſum legi carnali.* Tunc.n. moritur legi, quando abiicit legem ſolutus à lege. Iuxta illud Roman. 7. Mortuo viro ſoluta eſt mulier à lege viri. Inquantum verò Apoſtolus ſubiectus erat legi ſpirituali, dicit ſe mortuũ legi, id eſt, ſolutum à legis obſeruatione. Rom. 8. Lex ſpiritus vitæ, &c. Alius modus dimittendi legem ſine præuaricatione eſſe poteſt: quia videlicet lex aliqua quãdo eſt ſcripta in carta, tunc dicitur lex mortua: & quando eſt in mente legiſlatoris, tũc dicitur lex viua. Conſtat autẽ quod ſi aliquis ſecundum verbum legiſlatoris operaretur contra legẽ ſcriptam, & ſolueret legẽ, & ſolueretur à lege mortua, ſed ſeruaret legem viuam ſecũdum imperium legiſlatoris. Dicit ergo ſecundum hoc, Mortuus ſum legi ſcriptæ & mortuæ, id eſt ſolutus ſum ab ea, *Vt Deo viuam*, id eſt motus meos ſecundum dicta ipſius dirigam, & ad honorẽ eius ordiner. Lex .o. ſtatuta in ſcriptis aliquid tradit propter extraneos, & eos qui ab eo verbotenus audire nõ poſſunt, ſed his qui coram eo ſunt, non dicit eam ſcriptis, ſed verbo tantũm. A principio enim homines infirmi erãt, ad Deum accedere nõ valentes. Et ideo neceſſe fuit eis præcepta legis in ſcriptis dare, vt per legem quaſi per pędagogum manu ducerentur ad hoc quod ab eo præcepta eius audirent, ſecundũ quod dicitur infra. 3. Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, &c. Sed poſtquam habemus acceſſum ad patrem per Chriſtum, vt dicitur Ro. 5. Non inſtruimur per legem de mandatis Dei, ſed ab ipſo Deo. Et ideo dicit, Per legem manuducentem, mortuus ſum legi ſcriptę, vt viuam Deo, ſcilicet ipſi factori legis, id eſt, vt ab ipſo inſtruar & dirigar. Conſequenter cùm dicit, *Chriſto confixus ſum, &c.* Explicat quæ dixit. Dixit autem quòd eſt mortuus legi, & quòd viuit Deo. Et iſta duo manifeſtat. Primò quòd ſit mortuus legi, per hoc quod dicit, *Chriſto confixus ſum cruci.* Secũdò quod viuit Deo, cùm dicit, *Viuo ego iam non ego, &c.* Et primũ quidem poteſt exponi dupliciter. Vno modo ſicut in Gloſa ſic. Quilibet homo ſm carnalem originem naſcitur filius iræ. Ephe. 2. Eramus enim natura filij iræ, &c. Naſcitur etiã in vetuſtate peccati. Baruch. 3. Inueteraſti in terra aliena, &c. Quæ quidem vetuſtas peccati tollitur per crucem Chriſti, & confertur nouitas vitæ ſpiritualis. Dicit ergo Apoſtolus, *Chriſto confixus ſum cruci*, i. concupiſcentia ſeu fomes peccati & omne huiuſmodi, mortuum eſt in me per crucem Chriſti. Rom. 6. Vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, &c. Item ex quo cum Chriſto confixus ſum cruci & mortuus ſum peccato, & Chriſtus reſurrexit, cum reſurgente etiam reſurrexi. Rom. 4. Traditus eſt, &c. Sic ergo Chriſtus in nobis renouat vitam nouã deſtructa vetuſtate peccati. Et ideo dicit, *Viuo autem*, i. quia Chriſto confixus ſum cruci, vigorem bene operandi habeo, iam non ego ſecundum carnem, quia iam non habeo vetuſtatem quam prius habui, ſed *Viuit in me Chriſtus*, i. nouitas, quę per Chriſtum nobis data eſt. Vel aliter. Homo quantum ad illud dicitur viuere, in quo principaliter firmat ſuum affectum, & in quo maximè delectatur. Vnde & homines qui in ſtudio ſeu in venationibus maximè delectantur, dicunt hoc eorũ vitam eſſe: quilibet autem homo habet quendam priuatũ affectum, quo quærit quod ſuum eſt, dum ergo aliquis viuit quærens tantum quod ſuum eſt, ſoli ſibi viuit: cũ verò quærit bona aliorum, dicitur etiam illis viuere. Quia ergo Apoſtolus proprium affectum depoſuerat per crucẽ Chriſti, dicebat ſe mortuum proprio affectu, dicens, *Chriſto confixus ſum cruci*, i. per crucem Chriſti remotus eſt à me proprius affectus ſiue priuatus. Vnde dicebat infrà vlt. Mihi abſit gloriari niſi in cruce domini noſtri, &c. 2. Cor. 5. Si vnus pro omnibus mortuus eſt, ergo omnes mortui ſunt. Et pro omnibus mortuus eſt Chriſtus, vt & qui viuunt, iã nõ ſibi viuant, ſed ei, &c. *Viuo autem*, i. *Iam non viuo ego*, quaſi in affectu habens proprium bonũ. *Sed viuit in me Chriſtus*, i. tantum Chriſtum habeo in affectu, & ipſe Chriſtus eſt vita mea. Philip. 1. Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum. Conſequẽter autem cùm dicit, *Quod autem nunc viuo, &c.* Reſpondet dubitationi quæ poterat eſſe duplex ex præmiſſo verbo. Vna eſt quomodo ipſe viuit & non eſt ille. ſ. qui viuit. Secunda quomodo cõfixus eſt cruci. Et ideo hęc duo aperit. Et primò primũ, quomodo. ſ. viuit & non ipſe viuit, dicens, *Quod autem nunc viuo in carne, &c.* Vbi notandũ eſt quod illa propriè dicuntur viuere, quę mouentur à principio intrinſeco. Anima autẽ Pauli conſtituta erat inter Deũ & corpus, & corpus quidem viuificabatur & mouebatur ab anima Pauli, ſed anima eius Chriſto. Quantum ergo ad vitã carnis viuebat ipſe Paulus. Et hoc eſt quod dicit, *quod autem nunc viuo in carne*, i. in vita carnis, ſed quãtum ad relationem ad Deũ, Chriſtus viuebat in Paulo. Et ideò dicit, *In fide viuo filij Dei*, per quam habitat in me & mouet me. Abachuc. 2. Iuſtus autem meus ex fide viuit. Et nota quod dicit, In carne, non ex carne, quia hoc malum eſt. Secundò oſtendit quod confixus eſt cruci, dicens, Quia amor Chriſti quẽ oſtendit mihi in cruce moriens pro me, facit vt ſemper ei configar. Et hoc eſt quod dicit, *Qui dilexit me.* 1. Io. 4. Ipſe prior dilexit nos. Et intantum dilexit me quod *Tradidit ſemetipſum pro me*, & nõ aliud ſacrificiũ. Apoc. 1. Dilexit nos & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Ephe. 5. Sicut Chriſtus dilexit eccleſiã, & ſemetipſum tradidit pro ea, &c. Sed attendendum eſt, quod ipſe filius tradidit ſe, & pater tradidit filium. Roman. 8. Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum, & Iudas tradidit eum, vt dicitur Matth. 26. Et totum vna res eſt, ſed nõ vna intentio, quia pater ex charitate, filius ex obedientia ſimul & cum charitate, Iudas verò ex cupiditate & proditione. Conſequenter cùm dicit, *Non abiicio gratiam Dei*, Infert concluſionem principalem. Et primò inducit concluſionem. Secundò manifeſtat modum. Dicit ergo. Ex quo tantam gratiam recepi à Deo quod tradidit ſe, & ego viuo in fide filij Dei, non abiicio gratiam filij Dei, id eſt non repudio nec ingratum me exhibeo. 1. Cor. 15. Gratia Dei in me vacua non fuit, &c. Vnde & alia litera habet, Non ſum ingratus gratiæ Dei. Heb. 12. Contemplantes ne quis deſit gratiæ Dei. ſ. per ingratitudinem ſe indignum fatendo. Modus autem abiiciendi & ingratitudinis eſt, ſi dicerem q. lex eſſet neceſſaria ad iuſtificandum. Et ideo dicit, *Si enim per legem iuſtitia, ergo Chriſtus gratis eſt mortuus*, i. ſi ſufficiens ſit lex, i. opera legis ſufficiunt ad iuſtificandum hominẽ, Chriſtus ſine cauſa mortuus eſt, & fruſtrà, quia ad hoc mortuus eſt, vt nos iuſtificaret. 1. Petri. 3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, &c. Quòd ſi hoc per legẽ fieri poſſet, ſuperflua fuiſſet Chriſti mors. Sed non gratis mortuus, nec in vacuum laborauit, vt dicitur Eſa. 49. Quia per ipſum ſolum gratia iuſtificans & veritas facta eſt; vt dicitur Ioan. 1.

Paulus quomodo ſit confixus cruci.

Si qui

Si qui ante paſsionem Chriſti iuſti fuerunt, hoc etiam fuit per fidem Chriſti venturi in quem credebant, & in cuius fide ſaluabantur.

CAPIT. III. LEC. I.

Galatarum fatuitatem obiurgat, ac oſtendit hoc non abſque cauſa fieri, præterea ex inſufficientia legis, probat legalia non eſſe ſeruanda.

O Inſenſati Galatæ, quis vos faſcinauit non obedire veritati, ante quorum oculos Ieſus Chriſtus proſcriptus eſt, & in vobis crucifixus?

Suprà confutauit Apoſtolus vanitatem & mutabilitatẽ Galatarum per authoritatem euangelicæ doctrinæ, oſtendens ſuam doctrinam authenticã fuiſſe ab alijs Apoſtolis: hic verò per rationem & authoritatem oſtendit hoc idem, ſcilicet q legalia non ſunt ſeruanda. Et hoc dupliciter. Primò ex inſufficientia legis. Secundò ex dignitate eorum qui ad Chriſtum cõuerſi ſunt, & hoc 4. cap. ibi, *Dico autẽ quanto tempore, &c.* Circa primum duo facit. Primò præmittit obiurgationem. Secũdò proſequitur ſuam probationẽ, ibi, *Hoc ſolum à vobis volo, &c.* Circa primum duo facit. Primò obiurgat eos, oſtendens eorũ fatuitatem. Secundò rationẽ obiurgationis aſsignat, ibi, *Ante quorum oculos, &c.* Primò ergo eos de fatuitate obiurgat, vocãs eos inſenſatos. Vnde dicit, *O inſenſati, &c.* Inſenſatus autem propriè dicitur qui ſenſu caret. Senſus aũt ſpiritualis, eſt cognitio veritatis, qui ergo veritate caret, propriè inſenſat⁹ dicitur. Mat. 5. Et vos ſine intellectu eſtis. Sap. 5. Nos inſenſati vitam illorũ, &c. Sed contra Mat. 5. dicitur, Qui dixerit fratri ſuo fatue, &c. ſed fatuus idẽ eſt quod inſenſatus, ergo Apoſt. reus eſt gehennæ ignis. Sed dicendum eſt vt Augu. dicit q intelligendum eſt ſi dixerit ſine cauſa & animo vituperãdi, ſed Apoſtolus ex cauſa dixit & animo corrigendi. Vnde dicitur in Glo. Hoc dolendo dicit. Secundo cũ dicit, *Quis vos faſcinauit, &c.* Oſtendit modum quo inſenſati erant effecti. Vbi primò notãdum eſt, q inſenſatus fit aliquis multis modis. Vel quia non proponitur ſibi aliqua veritas quam cognoſcere poſsit, vel quia & ſi proponatur ſibi, tamẽ nunquam eam acceptat. Vel quia veritatem propoſitam, & acceptã deſerit à via veritatis recedens, & tales erãt iſti Galatæ qui veritatem fidei quam acceperant deſerẽtes, veritatem propoſitam renuerunt. Suprà 1. Miror quod tam cito, &c. Et ideo iſtum gradum inſenſationis in eis reprehendit, dicẽs, *Quis vos faſcinauit, &c.* Ad ſciẽdum autem quid ſit faſcinatio, ſciendum eſt quod ſecundũ Glo. faſcinatio propriè dicitur ludificatio ſenſus, quæ per artes magicas fieri conſueuit: puta, cum hominem facit aſpectibus aliorum apparere leonem vel cornutũ, & huiuſmodi. Et hoc etiã per dæmones poteſt fieri, qui habent poteſtatem mouendi fantaſmata & reducendi ad principia ſenſuũ, ipſos ſenſus immutando. Et ſecundũ hanc acceptionem ſatis propriè dicit Apoſtolus, *Quis vos faſcinauit*, q.d. Vos eſtis ſicut homo ludificatus, qui res manifeſtas aliter accipit, quàm ſint in rei veritate: quia, ſ. vos eſtis ludificati per deceptiones & ſophiſmata *Veritati non obedire*, i. veritatem manifeſtam, & à vobis receptam non videtis, nec obediendo recipitis. Sap. 4. Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona. Eſa. 5. Væ qui dicunt bonum malum, &c. Alio modo accipitur faſcinatio ſecundũ quod aliquis ex aſpectu maliuolo læditur, & hoc maximè in vetulis quæ viſu vrenti & aſpectu inuido faſcinant pueros, qui ex hoc infirmantur & vomunt cibum. Huius cauſam volens aſsignare Auicenna in libro ſuo de Anima, dicit q materia corporalis obedit ſubſtantiæ intellectuali, magis quam qualitatibus actiuis & paſsiuis in natura. Et ideo ponit quod ad deprehẽſionẽ ſubſtantiarũ intellectualium (quas vocat animas ſeu motores orbium) multa fiunt præter ordinem motus cæli & omnium corporalium agẽtiũ. Eodem modo dicit, quod quando anima ſancta depurata eſt ab affectibus terrenorum & a carnalibus vitijs, accedit ad ſimilitudinem ſubſtantiarum dictarum & obedit ei natura. Et hinc eſt q aliqui ſancti viri operantur quædã mira præter naturæ curſum: & ſimiliter quia anima alicuius fœdata paſsionibus carnalibus, habet fortẽ apprehẽſionem in malitia obedit ei natura ad tranſmutationẽ materiæ, in illis maximè in quibus materia habilis eſt: ſicut in pueris teneris contingit. Et ſic contingit ſecundũ eũ quod ex forti apprehenſione vetularum, in malitiam immutatur

Opinio Auicennæ de faſcinatione vetularum.

puer & faſcinatur. Hæc autem poſitio ſatis videtur vera ſecundũ opinionem Auicennæ. Nam ipſe poſuit formas omnes corporales in iſtis inferioribus influi à ſubſtãtijs incorporalibus ſeparatis, & quod agentia naturalia non habent ſe ad hoc niſi vt diſponentia tantum. Sed hoc quidem improbatur à Philoſopho. Agens .n. oportet eſſe ſimile ſubiecto. Non fit autem forma tantũ, nec materia, ſed compoſitum ex materia & forma. Id ergo quod agit ad eſſe corporalium, oportet quod habeat materiam & formam. Vnde dicit quod tranſmutare materiam & formam non poteſt, niſi id quod habet materiam & formam, & hoc quidẽ vel virtute ſicut Deus, qui actor eſt formæ & materię: vel actu ſicut agens corporeum. Et ideo materia corporalis quantũ ad huiuſmodi formas, nec angelis, nec alicui puræ creaturæ obedit ad nutum ſed ſoli Deo, vt Auguſtinus dicit. Vnde non eſt verum quod Auicenna dicit de huiuſmodi faſcinatione. Et ideo dicendum, quòd ad immaginationẽ ſeu apprehenſionem hominis quando fortis eſt, immutatur ſenſus ſeu appetitus ſenſitiuus: quæ quidem immutatio non eſt ſine alteratione corporis & ſpirituum corporis: ſicut nos videmus quod ad apprehenſionem delectabilis mouetur appetitus ſenſitiuus ad concupiſcentiam, & exinde corpus calefit. Similiter ex apprehenſione timendi, frigeſcit. Immutatio autem ſpirituum maximè inficit oculos, qui infecti rẽ per aſpectum inficiunt, ſicut patet in ſpeculo mundo, quod ex aſpectu menſtruatæ inficitur. Sic ergo quia vetulæ obſtinatæ in malitia & duræ ſunt, ex forti apprehenſione immutatur appetitus ſenſitiuus, & ex hoc ſicut dictum eſt, infectio maximè fit à venis ad oculos, & ex oculis ad rem perſpectam. Vnde quia ergo pueri mollia eſt, ad earum inuidum aſpectum inficitur & faſcinatur. Et quandoque quidem ad hunc effectum dæmones operantur. Dicit ergo, Quis vos faſcinauit veritati non obedire? quaſi dicat. Vos aliquando obediſtis veritati fidei, ſed modo non: ergo eſtis ſicut pueri, qui ex aliquo inuido aſpectu infecti, qui cibum vomitis. Rationem autem obiurgationis aſsignat, dicens, *Ante quorum oculos, &c.* Quod poteſt tripliciter legi. Vno modo ſecundum Hierony. vt reſpondeat primæ acceptioni faſcinationis, q.d. Dico vos faſcinatos: quia *Ante quorum oculos, &c.* id eſt proſcriptio Chriſti qui damnatus eſt in mortem adeo vobis manifeſta fuit, ac ſi ante oculos veſtros fuiſſet: *Et in vobis crucifixus*, id eſt in intellectibus veſtris erat crucifixio Ieſu Chriſti, ita vt ſciretis qualiter facta eſſet, vnde ſi eam non videtis modò, nec obeditis, hoc cõtingit, quia eſtis ludificati & faſcinati. Cõtra quod dicitur Cant. vlt. Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, &c. Alio modo ſecundum Auguſtinũ. q. Rectè faſcinati eſtis, quia veritatem quam recepiſtis, ſ. Chriſtum per fidem in cordibus veſtris euomitis ſicut pueri. Et hoc quia ante oculos veſtros, id eſt, in veſtra præſentia, *Ieſus Chriſtus proſcriptus eſt*, id eſt expellitur & eijcitur de hæreditate ſua, quod moleſtum deberet eſſe vobis, quia quem non deberetis pati quod ab alijs proſcriberetur, & expelleretur in vobis proſcriptus eſt, id eſt hæreditatem ſuã amiſit in vobis, id eſt voſipſos. Et tunc hoc quod ſequitur, ſcilicet *Crucifixus*, legi debet cum pondere & oſtenſione doloris, quia hoc addidit, vt conſiderarent quo pretio Chriſtus emerit poſſeſsionem, quam in eis amittebat, & ex hoc mouerentur magis, quaſi dicat, Chriſtus proſcriptus eſt in vobis, ſcilicet qui crucifixus, id eſt, qui cruce ſua & ſanguine proprio acquiſiuit hanc hæreditatem. 1. Corin. 6. Empti enim eſtis pretio magno, &c. 1. Pet. 1. Non corruptibilibus auro vel argento, &c. Tertio modo ſecundum Ambroſiũ, quaſi dicat, Verè faſcinati eſtis *Ante quorum oculos*, id eſt, in quorum reputatione, ſcilicet ſecundum iudicium veſtrũ, *Ieſus Chriſtus proſcriptus eſt*, id eſt damnatus, non alios ſaluans. *Et in vobis*, id eſt ſecundum quod vos intelligitis, *Crucifixus eſt*, id eſt mortuus tantùm, non autem alios iuſtificans, cùm tamen de eo dicatur. 2. Cor. vlti. Quod ſi mortuus eſt ex infirmitate noſtra, viuit tamen ex virtute Dei. Poteſt & quarto modo exponi ſecundum Gloſam, vt per hoc deſignet Apoſtolus grauitatem culpæ eorum, quia in hoc quod Chriſtum deſerunt legem obſeruãtes, æqualiter quodam modo peccabant Pilato, qui Chriſtũ proſcripſit, id eſt damnauit, tùm inſufficientem Chriſtum credunt ad ſaluandum ſimiles in peccando crucifixoribus Chriſti, qui ipſum in ligno ſuſpenderunt morte turpiſsima cõdemnan-

tes & afficiẽtes. Æqualitas tamen eſt accipienda ex parte eius, in quem peccatur, quia in Chriſtũ Galatæ peccabant, ſicut Pilatus & crucifixores Chriſti.

LECTIO SECVNDA.

Legis inſufficientia oſtenditur, per ea quæ ipſi Galathæ ſunt experti, ac ſimul extollitur virtus fidei.

HOc ſolùm à vobis volo diſcere, ex operibus legis ſpiritum accepiſtis, an ex auditu fidei? Sic ſtulti eſtis, vt cùm ſpiritu cœperitis, nunc carne conſumemini. Tanta paſſi eſtis ſine cauſa, ſi tamen ſine cauſa. Qui ergo tribuit vobis ſpiritũ, & operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei?

Poſita obiurgatione, conſequenter Apoſtolus procedit ad inſufficientiam legis, & virtutem fidei oſtendendam. Et primò oſtendit inſufficientiam legis. Secundò mouet quęſtionẽ & ſoluit, ibi, *Quid igitur lex, &c.* Et circa primũ duo facit. Primò probat defectum legis & inſufficientiam per ea, quæ ipſi experti ſunt. Secundò per authoritates & rationes, ibi, *Sicut ſcriptũ eſt.* Circa primũ duo facit, quia primò probat propoſitum experimento ſumpto ex parte ipſorũ. Secundò probat idem experimẽto ſumpto ex parte ipſius Apoſtoli, ibi, *Qui ergo tribuit vobis, &c.* Circa primũ duo facit. Primò oſtẽdit donum quod receperũt. Secundò defectum in quem inciderũt, ibi, *Sic ſtulti eſtis, &c.* Donum autem quod receperunt oſtendit quærendo ab eis vnde illud receperunt. Vnde ſuſceptum donum ſupponens, interrogans, quærit ab eis, dicens, Quanuis faſcinati & ſtulti ſitis, tamen non tantum eſtis ludificati quin vnum quod valde manifeſtũ eſt me docere poſsitis, Et ideò, *Solum hoc volo à vobis diſcere*, quia hoc ſolùm ſufficit ad probãdum quod intendo: hoc, inquam, eſt, quia conſtat quod ſpiritum ſanctũ accepiſtis, quæro ergo an accepiſtis illũ, *Ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Ad quod ſciẽdum eſt, quòd in primitiua eccleſia ex diuina diſpoſitione vt fides chriſti promoueretur & creſceret, ſtatim poſt prædicationem fidei ab Apoſtolis manifeſta ſigna ſpiritusſancti fiebãt ſuper audientes. Vnde de Petro dicitur Act. 10. Adhuc loquente Petro verba hęc, cecidit ſpiritusſanctus, &c. Ipſi etiam Galatæ ad prædicationem Pauli manifeſtè ſpiritum ſanctũ acceperant. Quærit ergo Apoſtolus ab eis, vnde habuerunt ſpiritum ſanctũ. Conſtat autem quòd non per opera legis, quia cùm eſſent, gentiles, ante receptionem ſpiritusſancti legem non habebant, ergo habuerũt ſpiritum ſanctum, id eſt dona ſpiritusſancti ex auditu fidei. Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, qui ſcilicet dabatur in lege (vnde & cum tremore lex data eſt) ſed accepiſtis ſpiritum filiorum, qui datur per fidem, quę eſt ex auditu, vt dicitur Roma. 10. Si ergo hoc potuit fidei virtus, fruſtrà quęritur aliud per quod ſaluemur, quia multò difficilius eſt de iniuſto facere iuſtum, quàm iuſtum in iuſtitia conſeruare. Si ergo fides de iniuſtis Galatis, ſine lege iuſtos fecerat, non eſt dubium, quòd ſine lege poterat eos in iuſtitia conſeruare. Magnum ergo erat donum, quod per fidem acceperant. Conſequenter cùm dicit, *Sic ſtulti eſtis, &c.* Oſtendit defectum in quem prolapſi ſunt. Et exaggerat duplicem defectũ in eis Apoſtolus, ſcilicet quantum ad dona, quæ à Chriſto acceperant, & quantum ad mala, quæ pro ipſo pertulerunt, ibi, *Tanta paſſi eſtis, &c.* Circa primum ſciendum eſt quòd iſti Galatæ deſerentes quod magnum erat, ſcilicet ſpiritum ſanctum adhæſerunt minori, ſcilicet carnali obſeruantiæ legis, & hoc ſtultum eſt. Et ideò dicit, *Sic ſtulti eſtis*, adeo, *Vt cũ cœperitis inſtinctum ſancti ſpiritus*, id eſt initium perfectionis veſtrę habueritis à ſpiritu ſancto, *Nunc*, dum perfectiores eſtis, *Conſummamini carne*. i. quæratis conſeruari per carnales obſeruantias legis, à qua nec initium iuſtitiæ poteſt haberi. Ioan. 6. Caro non prodeſt quicquam, &c. Et ſic ordinem peruertitis, quia via perfectionis eſt ab imperfecto rendere ad perfectum. Vos autem quia econuerſo facitis, ſtulti eſtis. Eccl. 27. Homo ſanctus permanet in ſapiẽtia ſicut ſol, ſtult[9] vt luna mutatur. Similes iſti ſunt his, qui incipiunt ſeruire deo cum feruore ſpiritus, poſtmodũ deficiunt. etiam aſsimilantur ſtatuæ Nabuchodonoſor, cuius caput aureum, & pedes lutei. Dan. 2. Et ideò dicitur Ro. 8. Qui in carne ſunt, Deo placere nõ poſſunt. Et infrà. 6. Qui ſeminat in carne, de carne metet corruptionẽ. Conſequenter cùm dicit, *Tanta paſſi eſtis, &c.* Exaggerat eorum defectum quãtum ad mala quæ pro Chriſto pertulerunt, qui enim aliquid ſine labore recipiunt illa minus clarè cuſtodiunt, ſed illud quod cum labore acquiritur vilipendere & non cuſtodire ſtultum eſt. Iſti autem cum labore & tribulatione magna quam paſsi ſunt à cõtribulibus ſuis, propter fidem, receperũt ſpiritum ſanctũ. Et ideo dicit, *Tanta paſſi eſtis ſine cauſa*, quaſi dicat. Non contemnatis tantum donũ quod cum labore accepiſtis, aliàs illa, *Sine cauſa*, id eſt ſine vtilitate paſsi eſtis, quia hæc ſuſtinuiſtis vt perueniretis ad vitam æternam. Rom. 5. Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò ſpem, &c. vnde ſi præcluditis vobis auditum vitæ æternæ deſerentes fidem, quęrentes cõſeruari carnalibus obſeruãtijs, *Sine cauſa*, id eſt inutiliter, *Paſſi eſtis*. Et hoc dico, ſi tamen ſine cauſa. Quod ideò dicit, quia in eorum poteſtate erat pœnitere ſi vellent, quandiu viuerent. Ex hoc autem habetur, quòd opera mortificata reuiuiſcunt. Sap. 3. Labores eorum ſine fructu, &c. Gala. 4. Timeo autem ne ſine cauſa laborauerim, &c. Si verò accipiatur de malis qui non pœnitent, poteſt dici quòd patiuntur ſine cauſa conferente, ſcilicet vitã æternã. Conſequẽter cùm dicit, *Qui ergo tribuit vobis, &c.* probat propoſitũ experimento, ſumpto ex parte Apoſtoli: poſſent enim dicere quòd verum eſt nos recepiſſe ſpiritum ſanctum ex auditu fidei, tamẽ propter deuotionem quam ad legem habuimus, accepimus fidem quam prædicabas. Et ideò dicit, Non curo quicquid ſit ex parte veſtra, tamen illud quod ego feci tribuens vobis miniſterio meo ſpiritũ ſanctũ, qui operatur in vobis virtutes, id eſt inter vos miracula, nunquid facio hoc ſic, *Ex operibus legis an ex operibus fidei*. Non vtique ex operibus legis, ſed ex fide. Sed nũquid aliquis poteſt dare ſpiritum ſanctum. Aug. enim. 15. de Trini. dicit, quòd nullus homo purus ſpiritum ſanctum dare poteſt, nec ipſi Apoſtoli dabant, ſed imponebant manus ſuper homines, & accipiebant ſpiritum ſanctum. Quid ergo eſt quo hic dicit Apoſtolus de ſe loquens, qui tribuit vobis ſpiritum ſanctum? Reſpondeo dicendum eſt quòd in datione ſpiritusſancti tria per ordinẽ ſe habentia occurrunt, ſcilicet ſpiritus ſanctus inhabitans, donum gratiæ & charitatis cum cæteris habitibus, & ſacramentum noue legis cuius miniſterio datur. Et ſic poteſt ab aliquibus tripliciter dari. Ab aliquo enim datur ſicut authoritatẽ habente quantum ad tria prædicta. ſ. reſpectu ſpiritusſancti inhabitantis, reſpectu doni, & reſpectu ſacramenti: & hoc modo ſpiritusſanctus datur à ſolo patre & filio, ſm quod eius authoritatem habent, nõ quidem dominij, ſed originis, quia ab vtroq; procedit. Sed quantum ad gratiam ſeu donũ, & quantũ ad ſacramẽta ſpiritusſancti, dat etiam ſe, ſm quod datio importat cauſalitatem ſpiritusſancti reſpectu donorum ipſius, quia vt dicit Apoſtolus. 1. Cor. 12. ipſe diuidit ſingulis prout vult. Secundum autem quod in datione importatur authoritas, non poteſt propriè dici ſpiritum ſanctum ſeipſum dare. Quantum vero ad ſacramẽtum quod miniſterio miniſtrorum eccleſiæ datur, poteſt dici q̃ ſancti per miniſterium ſacramentorum dant ſpiritum ſanctũ. Et hoc modo hic loquitur Apoſtolus ſm quod tangitur in Glo. tamen huiuſmodi modus non eſt conſuetus neq; extendendus. Dicit etiã Glo. quod facere miracula attribuitur fidei, quia ex hoc quod credit quę ſupra naturam ſunt, ſupra naturam operatur. & quia apoſtoli prædicabant fidẽ quæ quædam rationem excedentia continebat, ideò oportebat ad eorum credulitatem aliqua teſtimonia adducere q̃ miſsi eſſent à Deo: quod rationẽ excedit. Vnde Chriſtus dedit eis ſignum ſuum ad hoc oſtendendum. Eſt autẽ duplex ſignum Chriſti. Vnũ eſt quod eſt dominus omnium. Vnde dicitur in Pſal. Regnum tuum, regnum omnium ſeculorum, &c. Aliud eſt quod eſt iuſtificator & ſaluator, ſm illud Act. 4. Nõ eſt aliud nomẽ ſub cęlo datũ hominibus, &c. Dedit ergo eis duo ſigna Vnum eſt quod facerent miracula, per quod oſtẽderent quod miſsi ſunt à deo domino creaturæ omnis. Luc. 10. dedit eis poteſtatem & virtutẽ ſuper omnia dæmonia, &c. Aliud q̃ darent ſpiritum ſanctũ, miniſterio per quod oſtẽderent, quod miſsi ſunt ab omniũ ſaluatore. Act. 8. Tunc imponebant manus ſuper eos, &c. Et tũc cùm impoſuiſſet illis manus Paulus, ſpiritusſanctus venit ſuper illos, &c. Et de his duob[9] modis dicitur Hebr. 2. Conteſtãte Deo ſignis, & portẽtis & varijs virtutibus & ſpiritusſancti diſtributionibus ſm ſuam voluntatem.

Homo an poſſit dare ſpiritũ ſanctum.

LECTIO TERTIA.

Fidei virtus authoritatibus comprobatur, ex qua iuſtitia ſpiritusſancti eſſe oſtenditur.

Sicut ſcriptū eſt credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiā, cognoſcite ergo, quia qui ex fide ſunt, hi ſunt filij Abrahæ, Prouidens autem ſcriptura (quia ex fide iuſtificat Gentes Deus) pronuntiauit Abrahæ quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham.

Suprà probauit Apoſtolus experimento virtutem fidei & inſufficientiam legis: hic verò probat idem per authoritates & rationes. Et primò probat virtutem fidei in iuſtificando. Secūdò in hoc oſtendit legis defectū, ibi, *Quicunque enim ex operibus legis, &c.* Primū autem probat vtens quodam ſyllogiſmo. Vnde circa hoc tria facit. Primò oſtendit minorem. Secundò maiorem, ibi, *Prouidens autē ſcriptura, &c.* Tertiò infert concluſionem, ibi, *Igitur qui ex fide, &c.* Circa primū duo facit. Primò proponit quandam authoritatem ex qua elicit minorem. Secundo concludit eā, ibi, *Cognoſcite ergo, &c.* Dicit ergo verè iuſtitia ſpiritusſancti eſt ex fide, ſicut ſcriptum eſt Geneſis. 15. Et introducitur Roma. 4. Quòd *Credidit Abraham Deo, &c.* Vbi notandum eſt quod iuſtitia conſiſtit in redditione debiti, homo autē debet aliquid deo, & aliquid ſibi, & aliquid proximo. Sed quod aliquid debeat ſibi & proximo, hoc eſt propter Deū. Ergo ſumma iuſtitia eſt reddere deo quod ſuum eſt. Nam ſi reddas tibi vel proximo quod debes, & hoc nō facis propter Deum, magis es peruerſus quàm iuſtus, cùm ponas finem in homine. Dei autem eſt quicquid eſt in homine & intellectus & volūtas & ipſum corpus: ſed tamen quodam ordine, quia inferiora ordinantur ad ſuperiora, & exteriora ad interiora, ſcilicet ad bonū animū: ſupremum autem in homine eſt mens. Et ideo primum in iuſtitia hominis eſt, quod mens hominis deo ſubdatur, & hoc fit per fidem. 2. Cor. 10. In captiuitatem redigentes omnē intellectum in obſequium Chriſti. Sic ergo dicendum eſt in omnibus, quod Deus eſt primū principium in iuſtitia: & qui Deo dat, ſcilicet ſummum qood in ſe eſt, mentē ei ſubdendo, perfectè eſt iuſtus. Rom. 8. Qui ſpiritu Dei aguntur, hi filij ſunt Dei. Et ideo dicit, *Credidit Abraham Deo*, id eſt mētem ſuam Deo per fidem ſubdidit. Eccle. 2. Crede Deo & recuperabit te, &c. Et infrà, Qui timetis dominum credite illi, &c. *Et reputatum eſt ei ad iuſtitiam*, id eſt ipſum credere & ipſa fides fuit ei & eſt omnibus alijs ſufficiēs cauſa iuſtitiæ, & quod ad iuſtitiam reputetur ei exterius ab hominibus, ſed interius datur à Deo, qui eos qui habent fidē, per charitatem operantem iuſtificat eis peccata remittendo. Ex hac autem authoritate concludit minorem propoſitionem, dicens, *Cognoſcite ergo, &c.* quaſi dicat ex hoc aliquis dicitur filius alicuius, quod imitatur opera eius: ſi ergo vos filij eſtis Abrahæ, opera Abrahæ facite. Ioan. 8. Abraham autem nō quæſiuit iuſtificari per circunciſionē, ſed per fidem: ergo & illi qui quærunt iuſtificari per fidē, ſunt filij Abrahæ. Et hoc eſt quod dicit. Quia Abraham iuſtus eſt ex fide, per hoc quòd Deo credidit, & reputatū eſt ei ad iuſtitiam: *Ergo cognoſcite*, quòd illi, *Qui ex fide ſunt*, id eſt qui ex fide credunt ſe iuſtificari & ſaluari, *Hi ſunt filij Abrahæ*, ſcilicet imitatione & inſtructione, Roma. 9. Qui filij ſunt promiſsionis æſtimātur in ſemine, &c. Luc. 19. dicitur Zacheo, Hodie huic domui ſalus à Deo facta eſt, eo quod & ipſe ſit filius Abrahæ, &c. Et Matt. 3. Potens eſt Deus de lapidibus iſtis, id eſt de Gentibus, ſuſcitare filios Abrahæ, inquantum, ſcilicet facit eos credentes. Conſequenter cùm dicit, *Prouidens autē ſcriptura, &c.* Ponit maiorem, quæ ſcilicet eſt quòd Abrahæ prænuntiatū eſt quod in ſemine ſuo benedicentur omnes gentes. Et hoc eſt quòd dicit, *Prouidens autem ſcriptura.* Indutens deum loquentē Abrahæ dicit Gen. 12. Quòd deus prænuntiauit Abrahæ quòd in te, id eſt in his qui ad ſimilitudinem tuam filij tui erunt imitatione fidei, benedicentur omnes gentes Mat. 8. Multi venient ab oriente & occidente, &c. Conſequenter cùm dicit, *Ergo qui ex fide, &c.* Infert concluſionem ex præmiſsis. Vnde ſic poteſt formari argumentum. Deus prænuntiauit Abrahæ, quod in ſemine ſuo benedicerentur omnes gentes, ſed illi qui quærunt iuſtificari per fidē ſunt filij Abrahæ, ergo qui ex fide ſunt, id eſt qui quærunt iuſtificari per fidem: *Benedicentur cum fideli*, id eſt credente *Abraham.*

LECTIO QVARTA.

Inſufficientia legis oſtenditur ex eo, quod non remouet damnum conſecutum ex lege.

Qvicunque enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt. Scriptum eſt enim, Maledictus omnis qui nō permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis, vt faciat ea. Quoniam autem in lege nemo iuſtificatur apud Deū, manifeſtum eſt: quia iuſtus ex fide viuit. Lex autē non eſt ex fide, ſed qui fecerit ea, viuet in illis.

Suprà oſtendit Apoſtolus virtutem fidei: hic cōſequenter oſtendit defectum legis. Et primò per authoritatē legis. Secundò per humanam conſuetudinem, ibi, *Fratres ſecundum hominem dico, &c.* Circa primū tria facit. Primò oſtēdit damnum occaſionaliter ex lege conſecutum. Secundò legis inſufficientiam ad ipſum damnū remouendum, ibi, *Quoniam autem in lege, &c.* Tertiò Chriſti ſufficientiā, qua ipſum damnum eſt remotum, ibi. *Chriſtus autem nos redemit, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit intentum. Secundo probat propoſitum, ibi, Scriptum eſt enim, *Maledictus, &c.* Dicit ergo, *Quicunque enim, &c.* Nam quia dixerat, quod qui ex fide ſunt benedicentur cùm ſint filij Abrahæ, poſſet quis dicere quod ꝓpter opera legis & propter fidem benedicuntur, & ideò hoc excludēs, dicit, *Quicunque ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt.* Sed contrà. Antiqui patres fuerūt in operibus legis, ergo ſunt maledicti, & per conſequens damnati, quod eſt error Manichæi. Ideóque hoc eſt ſanè intelligendum. Et attendendum eſt quod Apoſtolus non dicit, quicunque ſeruant opera legis ſub maledicto ſunt, quia hoc eſt falſum pro tempore legis, ſed dicit, *Quicunque ex operibus legis, &c.* id eſt quicunque in operibus legis confidunt & putant ſe iuſtificari per ea, ſub maledicto ſunt. Aliud enim eſt eſſe in operibꝰ legis, & aliud eſt ſeruare legem, nam hoc eſt legem implere, & qui eam implet, nō eſt ſub maledicto. Eſſe verò in operibus legis, eſt in eis cōfidere & ſpem ponere. Et qui in eis hoc modo ſunt, ſub maledicto ſunt, ſcilicet trāſgreſsionis: quam quidem non facit lex, quia concupiſcentia non venit ex lege, ſed cognitio peccati, ad quod proni ſumus per cōcupiſcentiam per legem prohibitam. Inquantum ergo lex agnitionem peccati facit & non præbet auxilium contra peccatū, dicūtur eſſe ſub maledicto, cū nequeant illud per ipſa opera euadere. Sunt autem quædam opera legis cærimonialia, quæ in obſeruationibus fiebant. Alia ſunt opera quæ pertinent ad mores, de quibus ſunt mandata moralia. Vnde ſecundum Glo. hoc quod hic dicitur, Quicunq; ex operibus legis ſunt, &c. Intelligendum eſt de operibus cærimonialibus, & nō de moralibus. Vel dicendū quod loquitur hic Apoſtolus de omnibus operibus tam cæremonialibus quàm moralibus. Opera enim non ſunt cauſa quod aliquis ſit iuſtus apud Deum, ſed potius ſunt executiones & manifeſtationes iuſtitiæ. Nam nullus per opera iuſtificatur apud deum, ſed per habitum fidei, non quidem acquiſitum, ſed infuſum. Et ideò quicunq; ex operibus iuſtificari quærunt, ſub maledicto ſunt, quia per ea peccata, non remouentur, nec aliquis quoad deum iuſtificatur, ſed per habitum fidei charitate informatum. Hebr. 11. Hi omnes teſtimonio fidei, &c.

Opera non ſunt cauſa quod quis ſit iuſtus apud Deum, ſed ſunt executiones & manifeſtationes iuſtitiæ ipſa iam fide per dilectionem operante iuſtificamur.

Cōſequenter cū dicit, *Scriptū eſt enim, &c.* Probat propoſitum, & hoc primò quidem ſecundum Gloſam oſtenditur per hoc quod nullus poteſt legē ſeruare hoc modo, quo lex præcipit Deut. 28. Quòd omnis qui nō permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis, vt faciat ea. i. qui nō impleuerit totam legem, ſit maledictus. Sed implere totam legem eſt impoſsibile, vt dicitur Act. 15. Vt quid tētatis imponere iugum, quod neq; nos, neq; patres noſtri portare potuimus? Ergo nullus eſt ex operibus legis, quin ſit maledictus. Poteſt etiam accipi hoc quod dicitur, *Scriptū eſt enim, &c.* Non vt probatio propoſiti, ſed vt oſtendatur eius expoſitio. q.d. Dico quod ſunt ſub maledicto, ſub illo. ſ. de quo dicit lex, *Scriptū eſt enim, Maledictus eſt omnis, &c.* Vt intelligatur de maledicto. i. de peccato. Nā lex imperat bona facienda ſeu mala vitanda, & imperando obligat, ſed non dat virtutē obediendi. Et ideò dicit, Maledictus quaſi malo adiectus, omnis, nullum excipiendo, quia vt dicitur Act. 10. Non eſt perſonarum acceptio apud Deum. *Qui nō permanſerit,*

permanſerit vſque in finem. Mat. 24. Qui perſeuerauerit vſque in finem. *In omnibus*, nõ in quibuſdam tantùm, quia vt dicitur Iaco. 2. Quicunque totam legẽ ſeruauerit, offendat autem in vno, factus eſt òmnium reus. *Quæ ſcripta ſunt in libro legis vt faciat ea*, non ſolùm vt credat ſeu velit tantùm, ſed vt opere impleat. Pſal. Intellectus bonus omnib⁹ facientibus eum. Sancti autem patres, & ſi in operibus legis erant, ſaluabantur tamen io fide venturi, cõfidentes in eius gratia, & ſaltem ſpiritualiter legẽ implentes. Moyſea enim vt in Glo. dicitur, multa quidẽ præcepit, quæ nullus implere potuit ad domandam Iudæorum ſuperbiam: dicentium, Non deeſt qui impleat, ſed deeſt qui iubeat. Sed

An liceat alicui maledicere.

hic eſt quæſtio de hoc quòd dicitur, Maledictus omnis, &c. Dicitur enim Rom. 12. Benedicite, & nolite maledicere. Reſpondeo, dicendum eſt quod maledicere nihil aliud eſt, quàm malum dicere, poſſum ergo dicere bonum eſſe malum, & malum eſſe bonum: & rurſum bonum eſſe bonũ, & malum eſſe malum. Et primum quidem prohibet Apoſtolus, dicens, *Nolite maledicere*, id eſt nolite dicere bonum eſſe malum & econtrà, ſed ſecundum licet, & ideò cùm vituperamus peccatum maledicimus quidem, ſed nõ dicendo bonum malum, ſed dicimus malum eſſe malũ. Et ideò licet peccatorem maledicere, id eſt dicere eum eſſe malo adiectum vel eſſe malum. Cõſequenter cùm dicit, *Quoniã*

Legis inſufficientia ex eo quod iuſtificare nõ poterat.

autẽ in lege, &c. Oſtendit inſufficientiam legis nõ valentis ab illo maledicto eripere ex hoc, quod iuſtificare nõ poterat. Ad quod oſtendendum vtitur quodam ſyllogiſmo in ſecũda figura, & eſt talis. Iuſtitia eſt ex fide, ſed lex ex fide non eſt, ergo lex iuſtificare non poteſt. Circa hoc ergo primò ponit concluſionem cùm dicit, *Quoniã autem in lege nemo iuſtificatur*. Secũdò autem maiorem cùm dicit, *Quia iuſtus ex fide viuit*. Tertiò minorem cùm dicit, *Lex autem non eſt ex fide*. Dicit ergo, Dico quòd per legem maledictio inducta eſt, nec tamen ab illa maledictio lex eripit, quia manifeſtum eſt quod nemo in lege iuſtificatur apud Deum, id eſt per opera legis. Circa quod intelligendum, quod illi, qui negauerunt vetus teſtamẽtum, ex hoc verbo occaſionem ſumpſerunt. Et ideò dicendum eſt quòd nemo iuſtificatur in lege, id eſt per legem. Nã per eam cognitio quidem peccati habebatur, vt dicitur Roma. 7. Sed non habe-

Pro cõcordia Pauli, & Iacobi & diuerſorum locorũ Pauli.

batur per eam iuſtificatio. Ro. 3. Ex operibus legis nullus iuſtificabitur. Sed contrà Iac. 2. dicitur, Nonne Abraham ex operibus iuſtificatus eſt? Reſpondeo, dicendũ eſt, quòd iuſtificare poteſt accipi dupliciter, vel quantum ad executionem iuſtitię & manifeſtationem, & hoc modo iuſtificatur homo, id eſt iuſtus oſtẽditur ex operibus operatis. Vel quantum ad habitum iuſtitiæ infuſum, & hoc modo non iuſtificatur quis ex operibus, cùm habitus iuſtitię qua homo iuſtificatur apud Deum, nõ ſit acquiſitus, ſed per gratiam fidei infuſus. Et ideò ſignanter Apoſtolus dicit, *Apud Deum*. quia iuſtitia, quæ eſt apud Deum in interiori corde eſt, iuſtitia autem quæ eſt ex operibus, id eſt quæ manifeſtat iuſtum eſt apud homines, & hoc modo Apoſtolus accipit apud Deum. Rom. 2. Non enim auditores, ſed factores, &c. Roma. 4. Si ex operibus Abraham iuſtificatus eſt, habet gloriam, ſed non apud Deum, &c. Sic ergo patet cõcluſio rationis, ſcilicet, ꝙ lex iuſtificare non poteſt. Conſequenter cùm dicit, *Quia iuſtus, &c.* Ponit maiorem, quæ eſt ex authoritate ſcripturæ. Abacuc. 2. Et introducitur etiam Rom. 1. & ad Heb. 10. Circa quod notandum eſt, ꝙ in homine eſt duplex vita, ſcilicet vita naturæ & vita iuſtitiæ. Vita quidem naturæ eſt per animam. Vnde anima à corpore recedente, corpus remanet mortuum. Vita verò iuſtitiæ eſt per Deum, habitantem in nobis per fidem. Et ideò primum quo Deus eſt in anima hominis, eſt fides: ad

Quomodo fides iuſtificat & quæ ſit fides iuſtificans.

Heb. 11. Accedentem ad Deum oportet credere. Ephe. 3. Habitare Chriſtum per fidem, &c. Et ſic dicimus, quod in anima prima iudicia vitæ apparent in operibus animæ vegetabilis: quia anima vegetabilis eſt, quæ primò aduenit animali generato, vt Philoſophus dicit: ita quia primum principium quo Deus eſt in nobis, eſt fides, ideo fides dicitur principium viuendi. Et hoc eſt quod hic dicitur, Iuſtus meus ex fide viuit. Et intelligendũ eſt, de fide per dilectionem operãte. Minor autẽ ponitur, ibi, *Lex autẽ non eſt, &c.* Et primò ponitur ipſa minor. Secũdò probatur, ibi, *Sed qui fecerit, &c.* Dicit ergo, *Lex non eſt ex fide*. Sed cõtrà, lex mãdat credere, quòd ſit vnus Deus, & hoc pertinet ad fidem, ergo lex habebat fidem. Quòd autem ſit vnus Deus, mandatur Deu. 6. Audi Iſrael, dominus Deus tuus, &c. Reſpõdeo dicendum eſt, quòd hic loquitur de obſeruationibus mandatorum legis, ſecundum quòd lex conſiſtit in mandatis & præceptis cærimonialibus, & dicit quòd talis lex non eſt ex fide. Fides enim vt dicitur Heb. 11. eſt ſubſtantia ſperandarum rerum argumentum non apparentium. Et ideò propriè implet mandatum de fide qui non ſperat ex hoc aliqua præſentia & viſibilia conſequi, ſed bona inuiſibilia & æterna. Lex ergo quia promittebat terrena & pręſentia, vt dicitur Eſa. 1. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis, ideò non eſt ex fide, ſed ex cupiditate potius, vel ex timore, ſecundum illos præcipuè, qui carnaliter legem ſeruabant. Aliqui tamen ſpiritualiter viuebant in lege, ſed hoc non erat ex ea, ſed ex fide mediatoris. Et quòd lex non ſit ex fide, probat cùm dicit, *Sed qui fecerit ea*, id eſt opera legis, viuet in illis. ſ. vita præſenti. i. immunis erit à morte temporali & conſeruabitur in vita præſenti. Vel aliter, Dico quod, *Lex non eſt ex fide*, & hoc patet, quia *Qui fecerit, &c.* q. d. Præcepta legis non ſunt de credendis, ſed de faciendis, licet aliquid credendũ annuntiet. Et ideò virtus eius non eſt ex fide, ſed ex operibus: & hoc probat, quia dñs quando voluit eam confirmare, nõ dixit, qui crediderit, ſed qui fecerit ea, *Viuet in illis*. Sed noua lex ex fide eſt. Mat. vltim. Qui crediderit & baptizatus fuerit, &c. Lex tñ eſt quoddam effigiatum & effectũ ex fide, & ideo comparatur lex vetus ad legem nouam, ſicut opera naturę ad opera intellectus. Nam in ipſis operibus naturæ apparent quædam opera intellectus, non quod res naturales intelligant, ſed quia aguntur & ordinantur ab intellectu vt finem conſequantur. Sic & in veteri lege aliqua continentur, quæ fidei ſunt: non quod Iudæi ea prout erãt fidei haberent, ſed habebant ea in figura tantùm fidei Chriſti, & proteſtatione, ex cuius fidei virtute ſaluabantur iuſti.

LECTIO QVINTA.

Manifeſtatur Chriſti virtus, liberans nos a maledicto à lege illato, & quomodo per Chriſtum ſit nobis data ſpes, & benedictio Abrahæ.

CHriſtus autẽ nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (quia ſcriptum eſt, maledictus omnis qui pendet in ligno) vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu: vt pollicitationem ſpiritus accipiamus per fidem.

Poſito damno à lege illato, & defectu legis ab illo eripere non valentis: hic cõſequenter oſtendit virtutem Chriſti ab ipſo damno liberantis. Et primò oſtendit quomodo per Chriſtum ab ipſo damno liberamur. Secundo quo etiam ſuper hoc auxiliũ à Chriſto acquirimus, ibi, *Vt in gentibus, &c.* Circa primum tria facit. Primò enim ponit liberationis authoritatem. Secũdò liberationis modum, ibi, *Factus pro nobis, &c.* Tertiò teſtimonium propheticum, ibi, *Quia ſcriptum eſt, &c.* Dicit ergo primò, Quicunque ſeruabant opera legis erant ſub maledicto (ſicut dictum eſt) nec per legem liberari poterant. Ideò neceſſe fuit aliquem habere, qui nos liberaret, & iſte fuit Chriſtus. Et ideò dicit, *Chriſtus redemit nos de maledicto legis*. Ro. 8. Quod impoſsibile erat legi, &c. Deus mittens filium ſuum, ſcilicet Chriſtum, &c. Redemit, inquã, nos, ſcilicet Iudæos, prætioſo ſanguine ſuo. Apoc. 5. Redemiſti nos in ſanguine, &c. Eſa. 43. Noli timere, quia redemi te, &c. De maledicto legis, id eſt, de culpa & pœna. infrà. 4. Vt eos qui ſub lege erant redimeret. Oſeæ. 13. De morte redimam eos. Modũ liberationis ponit cùm dicit, *Factus pro nobis maledictum*. Vbi notãdum quod maledictum eſt quod dicitur malũ. Et ſm duplex malum poteſt dici duplex maledictum, ſcilicet maledictum culpæ & maledictũ pœnæ. Et vtroque modo poteſt hoc legi dupliciter. *Factum pro nobis maledictum*. Et primò quidem de malo culpæ. Nam Chriſtus redemit nos de malo culpæ. Vnde ſicut redemit nos de morte mortuus, ita redemit nos de maledicto culpę factus maledictũ, ſcilicet culpę, non quidem ꝙ in eo peccatum eſſet aliquod, qui peccatũ non fecit nec dolus, &c. vt dicitur. 1. Pet. 2. ſed ſecundum opinionem hominum, & præcipuè Iudæorum, qui reputabant eum peccatorem. Ioan. 18. Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum. Et ideò de hoc dicitur. 2. Corin. 5. Eum qui non nouerat peccatum, fecit pro nobis peccatum. Dicit autem maledictum, nõ maledictus, vt oſten-

vt oſtendat quod Iudæi eum ſceleratiſsimum reputabant: Vnde dicitur Ioan. 9. Non eſt hic homo à Deo, &c. Et Ioã. 10. De bono opere non lapidamus te, ſed de peccato & de blaſphemia. Et ideo dicit, *Factus eſt pro nobis maledictum in abſtracto*. q. d. Factus eſt ipſa maledictio. Secundo exponitur de malo pœnæ. Nam Chriſtus liberauit nos à pœna ſuſtinedo pœnam & mortem noſtram: quæ quidem in nos prouenit ex ipſa maledictione peccati. Inquantum ergo hanc maledictionem peccati ſuſcepit, pro nobis moriendo, dicitur eſſe factus pro nobis maledictum. Et eſt ſimile ei quod dicitur Rom. 8. Miſit Deus filium ſuum in ſimilitudinem carnis peccati. i. mortalis. 2. Cor. 5. Eum qui non nouerat peccatum. ſ. Chriſtum, qui peccatum non fecit, Deus. ſ. pater, pro nobis fecit peccatum. i. fecit pari peccati pœnam, quando ſcilicet oblatus eſt propter peccata noſtra. Conſequenter ponit ſcripturæ teſtimonium cùm dicit, *Quia ſcriptum eſt, maledictus omnis, &c.* Et hoc Deut. 27. Vbi ſciendum ſecũdum Glo. quòd in Deut. vnde accipitur hoc verbum tam in noſtris, quàm in Hebræis codicibus habetur, Maledictus à Deo omnis, &c. Quod quidem. ſ. à Deo in antiquis Hebrænrum voluminibus non habetur, vnde creditur quod à Iudæis poſt paſsionem domini appoſitum ſit ad infamiam Chriſti. Poteſt autẽ exponi authoritas de malo pœnæ & de malo culpæ. De malo quidem culpæ ſic, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, non propter hoc quod pendet in ligno, ſed pro culpa pro qua pendet. Et hoc modo Chriſtus æſtimatus maledictus in cruce pendens propter hoc quod maximè tali pœna punitus fuit, Et ſecũdum hoc continuatur ad præcedentia. Dominus enim præcepit in Deut. vt qui ſuſpenſus fuerit in veſpera deponatur: & ratio huius eſt, quia hæc pœna erat cæteris abiectior & ignominioſior. Dicit ergo, Factus eſt pro nobis maledictum: quia ipſa mors crucis quã ſuſtinuit, ſufficit ad maledictionem, hoc modo exponendo de malo culpæ, ſed ſolùm æſtimatione Iudæorum, quia ſcriptum eſt, *Maledictus omnis, &c.* De malo vero pœnæ, ſic exponitur. Maledictus omnis qui, &c. quia ipſa pœna eſt maledictio, ſcilicet quod ſic mortuus eſt. Et eſt hoc modo exponẽdo verè maledictus à Deo, quia Deus ordinauit quod hanc pœnam ſuſtineret vt nos liberaret. Conſequenter cùm dicit, *Vt in gentibus benedictio, &c.* Ponit ſpem quam per Chriſtum, per hoc quod per eum liberamur de maledicto, acquirimus, vt dicitur Roma. 5. Non ſicut delictum, ita & donum, immo multo maius, ſcilicet quia liberat à peccato, & confert gratiam. Primo ergo ponit fructum, & quibus datur, dicens, *Vt in gentibus benedictio Abrahæ, &c.* quaſi dicat. Factus eſt pro nobis maledictum, non ſolùm vt maledictionem remoueret, ſed vt in Gentibus, quæ non ſub maledictione legis erant, fieret benedictio Abrahę promiſſa. Gene. 22. In ſemine tuo benedicentur omnes gentes, &c. Et hæc quidem benedictio facta eſt nobis, id eſt impleta eſt per Chriſtum qui eſt de ſemine Abrahæ, cui dictæ ſunt promiſsiones & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus, vt dicitur infrà eodem cap. Quæ quidem benedictio & fructus eſt, *Vt pollicitationem ſpiritus accipiamus*, id eſt promiſsiones quas ſpirit⁹ ſanctus facit in nobis, ſcilicet de beatitudine æterna, qui quaſi arra & pignus nobis traditus, ipſam nobis promittit, vt habetur Ephe. 1. & 2. Corinthiorum. 2. Et quidem in pignore datur ad certitudinem. Nam pignus eſt quædam certa promiſsio de re accipienda. Roma. 15. Nõ enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis, &c. & infrà, ſi filij & hæredes. Vel *Pollicitationem ſpiritus accipimus*, id eſt ſpiritum ſanctum, quaſi dicat. Accipiamus pollicitationem de ſpiritu ſancto factam ſemini Abrahę. Ioel. 2. Effundam de ſpiritu meo, &c. Quia per ſpiritum ſanctum coniungimur Chriſto, & efficimur ſemen Abrahæ, & digni benedictione. Secundo oſtendit per quid proueniat nobis iſte fructus, dicens, *Per fidem*, per quam quidem & hæreditatem æternam acquirimus. Ad Hebr. 11. Accedenrem ad Deum oportet credere quia eſt, & inquirentibus ſe remunerator ſit. Per fidem etiam acquirimus ſpiritum ſanctum, quia vt dicitur Actuum. 5. Dominus dat ſpiritum ſanctum obedientibus ſibi, ſcilicet per fidem.

LECTIO SEXTA.

Lex non iuſtificat, nec eſt coram Deo ad iuſtificationem neceſſaria, quia hęreditas non ex ea, ſed ex promiſsione eſt.

FRatres (ſecundum hominem dico) tamen hominis confirmatũ teſtamẽtum nemo ſpernit, aut ſuperordinat. Abrahæ dicta ſunt promiſsiones: & ſemini eius. Nõ dicit, & ſeminibus, quaſi in multis, ſed quaſi in vno, & ſemini tuo qui eſt Chriſtus. Hoc autem dico teſtamentum confirmatum à Deo: quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt lex nõ irritum facit ad euacuãdam promiſsionem. Nam ſi ex lege hæreditas, iam non ex promiſsione. Abrahæ autem per repromiſsionem donauit Deus.

Poſtquam Apoſtolus probauit per authoritates, quod lex non iuſtificat, nec ad iuſtificationem, quæ eſt per fidem eſt neceſſaria: hic conſequenter oſtendit idem per rationes humanas. Et circa hoc quatuor facit. Primò humanã conſuetudinem ponit. Secundò aſſumit promiſsionẽ diuinam, ibi, *Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones, &c.* Tertiò infert concluſionem, ibi, *Hoc autẽ dico, &c.* Quartò oſtendit concluſionem ſequi ex pręmiſsis, ibi, *Nã ſi ex lege, &c.* Dicit ergo, Apertè quidem prius locutus ſum ſm authoritatem ſcripturæ non allatę voluntate humana, ſed ſpiritu ſancto, vt dicitur. 2. Pet. 1. Sed nunc ſecundum hominem dico, & ſecundum ea, quæ humana ratio & conſuetudo habet. Ex quo quidem habemus argumentum, quod ad conferendum de his, quę ſunt fidei, poſſumus vti quacunq; veritate cuiuſcunque ſcientiæ, Deut. 21. Si videris in numero captiuorum mulierem pulchrã & adamaueris eam, volueriſq; habere in vxorem, introduces eam in domũ tuam, id eſt ſi ſapientia & ſcientia ſecularis placuerit tibi introduces eam infra terminos tuos, quæ radet Cæſariem, &c. Id eſt reſecabit omnes ſenſus erroneos. Et inde eſt, quod Apoſtolus in multis locis in epiſtolis ſuis vtitur authoritatibus Gentilium, ſicut illud. 1. Cor. 15. Corrumpunt bonos mores, &c. Et illud Tit. 1. Cretenſes malæ beſtiæ, &c. Vel quãuis huiuſmodi rationes vanæ ſint & infirmæ, quia vt dicitur in Pſal. Dñs ſcit cogitationes hominum quoniam vanę ſunt: tamen hominis confirmatũ teſtamẽtum nemo ſpernit aut ſuperordinat, quia nihil humanum tantã firmitatem habet ſicut vltima voluntas hominis: ſperneret autem illud aliquis ſi diceret, quod teſtamentum hominis confirmatũ morte teſtatoris & teſtibus nõ valeret. Si ergo teſtamentũ huiuſmodi nemo ſpernit, dicens non eſſe ſeruandũ, aut ſpernit aliquid mutando, multo magis teſtamentum Dei nullus ſpernere debet aut ſuperordinare, infringẽdo illud vel addendo vel diminuendo. Apoc. vlt. Si quis appoſuerit ad hæc apponet Deus ſuper illũ plagas ſcriptas in illo lib. & ſi quis diminuerit de verbis prophetiæ huius, auferet Deus partem eius, &c. Deut. 4. Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, neque auferetis ex eo, &c. Conſequenter cùm dicit, *Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones, &c.* Aſſumit promiſsionem diuinã Abrahæ factam, quæ eſt quaſi quoddam teſtamentum Dei. Et primò exponit hanc promiſsionem ſeu teſtamentum. Secũdò vero aperit virtutem teſtamenti, ibi, *Non dicit in ſeminibus, &c.* Dicit ergo primò, *Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones*. Quaſi dicat. Sicut teſtamentum hominis eſt firmum: ita promiſsiones diuinæ firmæ ſunt. Sed nũquid deus aliquas promiſsiones fecit ante legem? Vtique, quia Abrahæ, qui fuit ante legem ſcilicet, quod non falleret Deus, dictæ, id eſt factæ ſunt promiſsiones & ſemini eius à Deo. Sed Abrahæ factæ ſunt, vt cui erant implendæ: ſemini vero, vt per quod impleretur. Dicit autem promiſsiones pluraliter, quia promiſsio de benedicẽdo ſemine multa cõtinebat. Vel quia frequenter idẽ, id eſt æterna beatitudo ſibi promiſſa eſt, ſicut Gen. 12. In te benedicẽtur vniuerſæ cognationes terræ. Item. 15. ſuſpice cœlũ & numera ſtellas, &c. Item eodem, Semini tuo dabo terram hanc, &c. Item. 22. Benedicã tibi & multiplicabo ſemen tuũ ſicut ſtellas cœli. Iſtæ ergo promiſsiones ſunt quaſi teſtamentum Dei, quia eſt quædam ordinatio de hæreditate danda Abrahæ & ſemini ſuo. Veritatem autem teſtamenti aperit cùm dicit, *Non dicit in ſeminibus, &c.* Quã quidem aperit eodẽ ſpiritu quo teſtamentũ conditum eſt. Et hoc patet ex verbis teſtamẽti, *Nõ*, inquit, *Dicit in ſeminibus quaſi in multis*, id eſt ſicut faceret ſi de multis illud valeret, *Sed in vno quod eſt Chriſtus*, quia ipſe ſolus eſt per quẽ & in quo oẽs poterunt benedici. Nã ipſe ſolus & ſingularis eſt, qui non ſubiacet maledictioni culpæ, & ſi maledictio pro nobis dignatus ſit fieri. Vnde dicitur in Pſal. Singulariter ſum ego,

ſum ego, &c. Item non eſt, qui faciat bonum, &c. Eccle.7. Virum de mille vnum reperi ſcilicet Chriſtū, qui eſſet ſine omni peccato: † mulierem autem ex omnibus non inueni, quæ omnino a peccato immunis eſſet, ad minus originali, vel veniali. Concluſionem autem infert cōſequenter, cùm dicit, *Hoc autem dico teſtamentum, &c.* Vbi videmus per ordinem quid ſit quod dicit. Dicit ergo, quod hoc promiſit Deus Abrahæ, ſed hoc eſt teſtamentum ſcilicet, iſta promiſsio de hæreditate adipiſcenda. Hiere 31. Feriam domui Iſraël & domui Iuda fœdus nouum, &c. *Confirmatū.* Quod ideo ponit, vt concordet cum præmiſsis. Nam ſuprà dixerat, Teſtamentum hominis confirmatū, &c. A Deò ſcilicet, qui promiſit. Et confirmatum dico iureiurando, Gen.22. Per memetipſum iuraui, &c. Heb.6. Vt per duas res immobiles quibus impoſsibile eſt mentiri Deum, &c. Hoc, inquam, teſtamentum lex non facit irritum, quæ quidem lex facta eſt, & data à Deo per Moyſen. Ioan.1. Lex per Moyſen data eſt, &c. Poſt quadringentos & triginta, &c. Et quaſi exponens, quod dixerat, ſubiungit, non irritum facit ad euacuandam promiſsionem. Sic enim irritum fieret prædictū teſtamentum, ſi promiſsio facta Abrahæ euacuaretur, id eſt in vacuum facta eſſet, quaſi non ſufficeret ſemen Abrahæ repromiſſum ad gentium benedictionem. Per Chriſtum autem non ſunt euacuatæ promiſsiones patribus factæ, ſed confirmatæ. Roma.15. Dico Ieſum Chriſtum miniſtrū fuiſſe circuncifionis, ad confirmandas promiſsiones patrum. Et. 2. Cor.1. Quotquot enim promiſſiones Dei ſunt, in illo eſt, &c. Hoc autem, quod dicitur, *Poſt quadringentos & triginta annos,* concordat ei, quod habetur Exod.12. Habitatio filiorū qua manſerat in Aegypto fuit quadringentorū triginta annorum. Et Act.7. Locutus eſt Dñs ſcilicet Abrahæ, quia erit ſemē eius accola in terra aliena & ſeruituti eos ſubijcięt annis quadringentis triginta. Sed contrà eſt, quod dicitur Gen.15. Scito prænoſcens, ꝙ peregrinum futurū ſit ſemen tuū, & ſeruitute eos ſubijcient, & affligent eos annis quadringentis. Reſpondeo, dicendum quod ſi fiat computatio annorū à prima promiſſione facta Abrahæ, quæ legitur Gen.12. vſque ad exitum filiorū Iſrael de Aegypto quando data eſt lex, ſic ſunt anni quadringenti triginta, ſicut hic ſcribitur, & Exod. 12. & Act.7. Vſque ad exitum filiorum Iſrael de Aegypto quando data eſt lex. Si aūt incipiat computatio à natiuitate Iſaac (de qua legitur Gen. 21.) ſic ſunt tantum quadringenti & quinque anni. Nā viginti quinque anni fuerunt à promiſſione facta Abrahæ vſque ad natiuitatem Iſaac. Abraham enim erat ſeptuaginta quinque annorū quando exiuit de terra ſua & facta eſt ei prima promiſsio, vt habetur. Gē.12. Centenarius autem fuit, quādo natus eſt Iſaac, vt habetur ibidem.21. Quòd autem à natiuitate Iſaac vſque ad exitum filiorum Iſraël de Aegypto fuerint quadringenti quinque anni, probatur per hoc, quod Iſaac fuit ſexaginta annorum quando genuit Iacob, vt habetur Gen.25. Iacob autē erat. 130. annorum quando intrauit Aegyptū, vt habetur Gen. 47. Et ſic à natiuitate Iſaac vſque ad introitū Iacob in Aegyptum fuerunt. 190. anni. Ioſeph autē fuit triginta annorum, quando ſtetit coram Pharaone, vt habetur Gen. 41. Et poſtea tranſierunt ſeptem anni fertilitatis & duo ſterilitatis, vſque ad ingreſſum Iacob in Aegyptum, vt habetur. 45. Vixit autē Ioſeph.110. annis, vt habetur Gen.vlt. A quibus ſi ſubtrahantur triginta nouem anni remanēt ſeptuaginta & vnus annus. Fuerunt ergo à natiuitate Iſaac vſque ad mortem Ioſeph ducenti & ſexaginta vnus annus. Fuerunt autem in Aegypto filij Iſraël poſt mortē Ioſeph. 144. annis vt Rabanus dicit in Glo. Act.7. Fuerunt ergo à natiuitate Iſaac vſque ad exitum filiorum Iſraël de Aegypto & legem datam. 450. anni, ſcriptura aūt Gen.17. non curauit de minutis. Vel poteſt dici, quòd quinto anno Iſaac expulſus fuit Iſmael, & remāſit ſolus Iſaac hæres Abrahæ, à quo tempore fuerunt quadringenti anni. Deinde cùm dicit, *Nam ſi ex lege, &c.* Oſtendit quo modo ſequatur ex præmiſsis, quod lex euacuaret promiſsiones, ſi lex neceſſaria eſſet ad iuſtificationem ſiue benedictionem gentium. Dicit ergo, verè promiſsio euacuaretur ſi lex neceſſaria eſſet. *Nam ſi hæreditas.* ſ. benedictionis Abrahæ eſſet *Ex lege, iā non eſſet ex repromiſsione.* i. ex ſemine repromiſſo Abrahæ. Si enim ſemen promiſſum eſſet ſufficiens ad hæreditatem benedictionis conſequendam, non fieret iuſtificatio per legem. Deſtruit autē conſequens, cùm dicit, *Abrahæ autē donauit Deus, &c.* Id eſt promiſit ſe daturum, quod ita certum erat ac ſi ſtatim daret per repromiſsionem, id eſt per ſemen repromiſſum. *Non ergo eſt ex lege hæreditas.* i. benedictio, de qua dicitur.1. Pet.3. In hoc vocati eſtis, vt benedictionem hæreditate poſsideatis.

† Aduertas humaniſsime lector, id in quibuſdā Venetiis.1555 impreſsis codicibus poſt expoſitā Salomonis authoritatem hanc fuiſſe appoſitam particulā. Excipitur puriſsima & omni laude digniſsima Virgo Maria. Quā à quolibet me adiectā nulli dubiū fore credimus. Nā in manuſcriptis, nec etiam alibi impreſsis codicibus (quos vidimus, nam multos vidimus) hæc particula reperitur. Et in vno Pariſiis impreſſo, à fratre Ioā. Alberto Caſtrenſi, à mendis expurgato, nō inuenitur. Et hæc clarius eſt, D. Thomā minime huius fuiſſe ſententiæ, quā millies in ſua doctrina impugnat. Iſte bonus vir etiā in margine imprimi curauit hæc verba. Vide hic. Eſſet de mēte S. Thomæ, nullā habuiſſe peccatum B. Chriſti matrē, nec etiā originale. Quod an verum ſit, tuum ſit iudicare.

LECTIO SEPTIMA.

Lex licet non iuſtificet, non tamen inutilis eſſe cenſenda eſt, quia propter tranſgreſsionem eſt poſita.

Q*Vid igitur lex? Propter tranſgreſsionem poſita eſt, donec veniret ſemen cui promiſerat. ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autē vnius non eſt, Deus autem vnus eſt.*

Poſtquam oſtendit Apoſtolus & authoritate ſcripturę & conſuetudine humana, quod lex iuſtificare non potuit, hic mouet duas dubitationes & ſoluit. Secunda dubitatio incipit, ibi, *Lex ergo aduerſus promiſſa Dei, &c.* Circa primū tria facit Primò mouet dubitationem. Secundò ſoluit, ibi, *Propter tranſgreſsiones, &c.* Tertiò quoddam in ſolutione poſitum manifeſtat, ibi, *Mediator autem, &c* Poteſt autē eſſe dubium ex præmiſsis tale, Si lex iuſtificare nō poterat, an eſſet omnino inutilis. Et hanc dubitationem mouet, dicens, *Quid igitur lex, &c.* ſit, id eſt, ad quid lex vtilis fuit. Et hanc punctuationem magis approbat Aug. vt habetur in Glo. quam aliam quæ ſibi primitus melior videbatur, vt diſtinguatur ſic. Quid igitur? & poſtea dicatur. Lex propter tranſgreſsiones, &c. Similis dubitatio proponitur. Rom. 3. vbi ſic dicitur, Quid igitur amplius Iudæo, &c. Deinde cùm dicit, *Propter tranſgreſsiones.* Soluit dubitationem notam, vbi quatuor facit. Primò proponit legis vtilitatem. Secundò legis fructum, ibi, *Donec veniret ſemen, &c.* Tertiò legis miniſtros, ibi, *Ordinata per angelos.* Quartò legis dominium, ibi, *In manu mediatoris.* Circa primum notandum eſt, quod lex vetus data eſt propter quatuor ſecūdum quatuor ex peccato conſecuta, quæ enumerat Beda ſcilicet, propter malitiam, infirmitatem, concupiſcentiam & ignorantiam. Eſt ergo lex primo data ad reprimendam malitiam dum. ſ. prohibendo peccatū & puniendo retrahebantur homines à peccato, & hoc tangit, dicens, *Propter tranſgreſsiones poſita eſt lex,* id eſt ad tranſgreſsiones cohibendas: & de hoc habetur.1. Tim.1. Iuſto lex nō eſt poſita, ſed iniuſtis. Cuius ratio poteſt ſumi à Philoſopho in. 4. Ethic. Homines enim bene diſpoſiti ex ſeipſis mouentur ad bene agendum & ſufficiunt eis paterna monita, vnde non indigent lege: ſed ſicut Rom. 2. dicitur, Ipſi ſibi ſunt lex, habētes opus legis ſcriptum in cordibus ſuis. Sed homines malè diſpoſiti, indigent retrahi à peccatis per pœnas. Et ideo quantum ad iſtos fuit neceſſaria legis poſitio, quę habet coartatiuam virtutem. Secundò lex data eſt ad infirmitatem manifeſtandam. Homines enim de duobus præſumebant. Primò quidem de ſcientia, ſecundo de potentia. Et ideo Deus reliquit homines abſque doctrina legis, tempore legis naturæ. In quo dum in errores inciderunt, conuicta eſt eorum ſuperbia de defectu ſcientiæ. Sed adhuc reſtabat præſumptio de potentia. Dicebant enim non deeſt, qui impleat, ſed deeſt, qui iubeat, vt dicitur in Glo. ſuper illud Exod.24. Quicquid præceperit Dñs, faciemus & erimus obedientes. Et ideo data eſt lex, quæ cognitionē peccati faceret. Per legē enim cognitio peccati. Roma. 3. quæ tamen auxilium gratiæ non dabat ad vitandum peccata, vt ſic homo ſub lege conſtitutus & vires ſuas experiretur & infirmitatem ſuam recognoſceret inueniens ſe ſine gratia peccatum vitare non poſſe, & ſic auidius quæreret gratiā. hæc etiā cauſa poteſt ex his verbis accipi, vt dicatur, quod lex poſita eſt propter tranſgreſsiones adimplendas, quaſi illo modo loquendo quo Apoſtolus dicit. Roma. 5. Lex ſubintrauit, vt abundaret delictum, quod non eſt intelligendum cauſaliter, ſed conſecutiuè: quia lege ſubintrante, abundauit delictum & tranſgreſsiones ſunt multiplicatæ, dum concupiſcentia nondum per gratiā ſanata in id, quod prohibebatur, magis exarſit, & factum eſt peccatum grauius addita præuaricatione legis ſcriptæ. Et hoc Deus permittebat, vt homines imperfectionem ſuam cognoſcentes, quærerent mediatoris gratiam. Vnde ſignanter dicit, Poſita eſt quaſi debito ordine collocata inter legem naturæ & legem gratiæ. Tertiò data eſt lex ad domandam concupiſcen-

cupiſcen-

cupiſcentiam populi laſciuientis, vt diuerſis cerimonijs fatigati neque ad idolatriã, neq; ad laſciuias declinarẽt. Vnde dicit Petrus. Act. 15. Hoc eſt onus, quod neque nos, &c. Quartò ad inſtruendã ignorantiam data eſt lex in figuram futuræ gratiæ, ſm, illud Heb. 10. Vmbram habet lex, &c.

Deinde cùm dicit, *Donec veniret ſemen, &c.* Id eſt Chriſtus de quo promiſerat Deus, per eũ benedicẽdas oẽs gentes. Matt. 11. Lex & prophetæ vſque ad Ioannem, &c. Gé. 22. In ſemine tuo, &c. Miniſtri autem legis ponuntur, cùm dicit, *Ordinata*, id eſt ordinanter data, *Per angelos*, id eſt per nuntios Dei ſcilicet, Moyſen & Aaron. Malach. 2. Legem requirent ex ore eius, &c. Angelus enim Dñi, &c. Vel per angelos. i. miniſtros angelorũ. Act. 6. Accepiſtis legem in diſpoſitioné angelorum, &c. Eſt data per angelos, quia lex non debebat dari per filium, qui maior eſt. Heb. 2. Si enim, qui per angelos factus eſt ſermo, &c. Dicit aũt, *Ordinata*, quia ordinabiliter data eſt. ſ. inter tempus legis naturalis, qua homines conuicti ſunt, q; ſe iuuare non poterant, & tempus gratiæ. Nam antequam gratiam acciperent, conuincendi erãt de lege. Dominus autem legis dicitur Chriſtus. Et ideo dicit, *In manu mediatoris*. i. in poteſtate Chriſti. Deut. 33. In dextera eius ignea lex. 1. Tim. 2. Mediator Dei & hominum, &c. Iſte mediator ſignificatus eſt per Moyſen, in cuius manu eſt lex data Deut. 5. Ego ſequeſter & medius fui inter Deum & vos, &c. Deinde cùm dicit, *Mediator autem, &c.* Exponit quod dixit. In manu mediatoris, quod poteſt tripliciter exponi. Vno modo, quia mediator non eſt vnius tantum, ſed duorum. Vnde cum iſte ſit mediator Dei & hominis, oportet q; ſit Deus & homo. Si enim eſſet purus homo, vel deus tantum, nõ eſſet verus mediator. Si ergo eſt verus Deus, cum nullus eſt mediator ſuiipſius, poſſet videri alicui, quod præter ipſum ſunt alij dij quorum eſt mediator: & hoc remouet, dicens quòd, *Mediator*, iſte & ſi, *Non eſt vnius*, tantum, non propter hoc ſunt alij dij, ſed, *Deus vnus eſt*, quia licet ipſe alius ſit in perſona à Deo patre, non eſt tamen aliud in natura. Deute. 6. Audi Iſrael Dominus De⁹ tuus, &c. Epheſ. 4. Vnus deus, &c. Secundo modo, quia poſſet credi, quòd iſte eſſet mediator Iudæorum tantum: ideo dicit, Dico quod Chriſtus eſt mediator, ſed non vnius ſcilicet, Iudæorum, ſed vnus eſt omnium, id eſt ſufficiens ad omnes recõciliandos deo, quia ipſe Deus eſt. Roma. 3. Vnus eſt Deus, qui iuſtificauit circunciſionem ex fide & præputium per fidem, &c. 2. Cor. 5. Deus erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi, &c. Tertio modo, quia nõ eſt mediator vnius populi tantum ſcilicet, Iudæorum, ſed etiam Gentilium. Epheſ. 2. Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraq; vnum. Et hoc ex parte Gẽtium auferendo idololatriam, & ex parte Iudæorum ex obſeruantia legis. Specialiter autem mediator eſt filius nõ pater, non ſpiritus ſanctus, nihilominus tamen vnus eſt Deus.

LECTIO OCTAVA.

Lex non obeſt gratiæ, nec eſt contra promiſſa Dei, ſed pedagogus noſter fuit in Chriſto.

LEx ergo aduerſus promiſſa Dei? Abſit. Si enim data eſſet lex, quæ poſſet viuificare, verè ex lege eſſet iuſtitia. Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccato, vt promiſsio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus. Prius autem quàm veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur concluſi in eam fidem, quæ reuelanda erat. Itaque lex, pedagogus noſter fuit in Chriſto: vt ex fide iuſtificemur. At vbi venit fides, iam non ſumus ſub pedagogo.

Hic mouet Apoſtolus aliam dubitationé, vtrum ſcilicet lex noceat gratiæ. Et primò mouet dubitationem, dicens, *Lex ergo, &c.* Quaſi dicat, ſi lex poſita eſt propter trãſgreſſiones, nunquid lex facit aduerſus promiſſa Dei ſcilicet, vt id quod deus promiſit ſe facturũ per ſemen repromiſſum, per alium faciat? *Abſit*, Quaſi dicat Non. Nam ſuprà eodem, Lex non irritum facit teſtamentum ad euacuandum promiſsionem, &c. Roma. 7. Lex ſancta & mandatũ ſanctum. Secundò cùm dicit, *Si enim lex eſſet data, &c.* Soluit dubitationem. Et primò oſtendit, quod lex non eſt contra promiſſa Dei. Secũdò quod eſt in obſequium promiſſorũ, ibi, *Sed concluſit, &c.* Dicit ergo, quod licet lex ſit poſita propter tranſgreſsionem, non tamen contrariatur promiſſioni Dei, quia tranſgreſsiones ipſas remouere non poteſt. Si enim eas remoueret, tunc manifeſtè eſſet cõtra promiſſa dei, quia iuſtitia eſſet per alium modum, q̃ Deus promiſit, quia eſſet per legem & non per fidem, cum tamen dicatur Abac. 2. Iuſtus meus ex fide viuit. Roma. 3. Iuſtitia Dei eſt per fidem Ieſu Chriſti. Et ideo dicit, quod ſi lex eſſet data talis, quæ poſſet viuificare, id eſt tantæ virtutis eſſet, quod poſſet vitam gratiæ, & æternam beatitudinem conferre, tunc verè & non apparenter iuſtitia eſſet ex lege, ſi lex faceret, quod fides facere dicitur, & ſic fruſtrà eſſet fides. Sed lex non iuſtificat, quia litera. ſ. legis, occidit, vt dicitur. 2. Cor. 3. & Rom. 8. Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, &c. Deinde cùm dicit, *Sed ſcriptura concluſit, &c.* Oſtẽdit, quod lex non ſolum non contrariatur gratiæ, ſed eſt ei etiã in obſequium. Et primò oſtendit, quod lex obſequitur promiſsis Dei. Secundò quomodo hoc obſequium manifeſtatum eſt in Iudæis, ibi, *Prius autem quam veniret fides, &c.* Tertiò quomodo Gentiles etiam ſine lege conſecuti ſunt promiſſa Dei, ibi, *Omnes enim filij Dei eſtis, &c.* Circa primũ ſciendum eſt, q; lex obſequitur promiſsis Dei in generali quãtum ad duo. Primò quia manifeſtat peccata. Roma. 3. Per legem cognitio peccati. Deinde quia manifeſtat infirmitatem humanam, inquantum homo non poteſt vitare peccatum, niſi per gratiam, quæ per legem non dabatur. Et ſicut iſta duo. ſ. cognitio morbi & impotentia infirmi, multum inducunt ad quęrendũ medicum: ita cognitio peccati & propriæ impotentiæ inducunt ad quærendum Chriſtũ. Sic ergo lex obſecuta eſt gratiæ, inquãtum præbuit cognitionem peccati & experientiam propriæ impotentiæ. Et ideo dicit, *Scriptura*, id eſt lex ſcripta, *Concluſit*, id eſt tenuit incluſos Iudæos, *Sub peccato*, id eſt oſtẽdit eis peccata, quæ faciebant. Roma. 7. Cõcupiſcentiam neſciebam, &c. Item concluſit, quia veniente lege ſumpſerunt occaſionem peccati. Roma. 11. Concluſit deus omnia in incredulitate, &c. Et hoc ideo, vt homo quæreret gratiam. Et ideo dicit, *Vt promiſsio*, id eſt gratia, repromiſſa, *Daretur* nõ, ſolũ Iudæis, ſed omnibus, *Credẽtibus*, quia illa gratia poterat liberare à peccatis, & hæc gratia eſt ex fide Ieſu Chriſti. Deinde cùm dicit, *Prius autẽ quam veniret, &c.* Ponit experimentum huius obſequij manifeſtatũ in Iudæis. Et primò ponit obſequium Iudæorũ. Secundo concludit quoddam correlarium, ibi, *Itaque lex pedagogus, &c.* Dicit ergo, ſi ſcriptura. i. lex ſcripta, detinuit omnia ſub peccato quas vtilitates habebant Iudæi ex lege antequam veniret fides ex gratia. Reſpondet & dicit, *Nos Iudæi*, ante aduentum fidei, *Cuſtodiebamur ſub lege*, inquantũ faciebat nos vitare idololatriã & multa alia mala, cuſtodiebamur, inquam, non ſicut liberi, ſed, quaſi ſerui ſub timore, & hoc ſub lege. i. ſub onere legis & dominio. Roma. 7. Lex in homine dominatur quanto tempore viuit, &c. Et cuſtodiebamur, *Concluſi*, id eſt ſeruati ne deflueremus ad vitia, ſed præpararemur in eam, id eſt tam bonam fidem, quæ reuelanda erat. Eſa. 56. Iuxta eſt ſalus mea, vt veniat, & iuſtitia mea, vt reueletur. Et dicit reuelanda, quia cum fides excedat omne humanũ ingenium, non poteſt per proprium ſenſum haberi, ſed ex reuelatione & dono Dei. Eſa. 40. Reuelabitur gloria Dñi, &c. Vel in eam fidem, quę reuelanda erat tempore gratiæ, in antiquis temporibus multis ſignis latens. Vnde & tempore Chriſti velum templi ſciſſum eſt. Matth. 27. Conſequenter cùm dicit, *Lex pedagogus, &c.* Concludit quoddã correlariũ. Et primò oſtendit legis officium. Secũdò officij teſtationem, ibi, *At vbi venit plenitudo temporis, &c.* Officium autem legis fuit officium pedagogi. Et ideo dicit, *Lex pedagogus noſter, &c.* Quandiu enim hæres nõ poteſt conſequi beneficium hæreditatis, vel propter defectum ætatis ſeu alicuius debitæ perfectionis, conſeruatur & cuſtoditur ab aliquo inſtructore, qui quidem inſtructor pedagogus dicitur, à pedos quod eſt puer, & goge quod eſt ductio. Iudæis autem promiſſa erat benedictio futuri ſeminis de hæreditate obtinenda, ſed nondum aduenerat tempus ipſius hæreditatis conſequendæ. Et ideo neceſſarium erat, quod conſeruarentur vſque ad tempus futuri ſeminis & cohiberentur ab illicitis, quod factũ eſt per legem. Et ideo dicit, *Itaque, &c.* Quaſi dicat. Ex quo ſub lege cuſtodiebamur, lex fuit noſter pedagogus, id eſt dirigens & conſeruans in Chriſto, id eſt in viam Chriſti. Et hoc ideo, vt ex fide Chriſti iuſtificaremur. Oſee. 11. Puer Iſrael & dilexi eum. Hier. 31. Caſtigaſti me Dñe, & eruditus ſum, &c. Roma. 3. Arbitramur enim hominé iuſtificari per fidé, &c.

Et quanuis

Et quanuis lex pedagogus noſter eſſet, nõ tamen ad perfectam hæreditatẽ ducebat, quia vt dicitur Hebr.7. Neminẽ ad perfectum adduxit lex, &c. Sed hoc officium ceſſauit poſtquã venit fides. Et hoc eſt, quod dicit, *At vbi venit fides* ſcilicet Chriſti, *Iam non ſumus ſub pedagogo.* i. ſub coactione, quæ nõ eſt neceſſaria liberis. 1. Cor.13. Cum eſſem paruulus, &c. Cum autẽ factus ſum vir, &c. 2. Cor. 5. Si qua ergo in Chriſto noua creatura vetera tranſierunt, &c.

LECTIO NONA.

Nullus amplius eſt ſub lege, ſed omnes per fidem filij Dei ſunt.

O*Mnes enim filij Dei eſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Quicunque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtũ induiſtis. Non eſt Iudæus neque Græcus, non eſt ſeruus neq; liber, non eſt maſculus neq; fœmina, Omnes enim vos vnũ eſtis in Chriſto Ieſu. Si autem vos Chriſti: ergo ſemen Abrahæ eſtis, ſecundum promiſſionem hæredes.*

Hic oſtendit Apoſtolus quod ad fructũ gratię Gentiles ſine obſequio legis peruenerunt, ad quem tamẽ Iudęi perducti ſunt per legis cuſtodiã & obſequiũ. Et circa hoc tria facit. Primò proponit intentum. Secundò manifeſtat propoſitum, ibi, *Quicunque enim in Chriſto, &c.* Tertiò ex hoc argumentatur, ibi, *Si autem vos Chriſti, &c.* Dicit ergo, verè non ſumus ſub lege, i. ſub pędagogo & coactione, quia ſumus filij Dei. Similiter & vos neq; ſub lege, neq; ſub pędagogo eſtis, quia. ſ. ad gratiã peruenistis. Ideo *Omnes eſtis filij Dei per fidem*, non per legem. Rom. 8. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis. ſ. timoris, qui dabatur in lege veteri, ſed accepiſtis ſpiritum filiorum. ſ. charitatis & amoris, qui datur in noua lege per fidem. Ioan. 1. Dedit eis poteſtatẽ filios Dei fieri, &c. Si ergo filij Dei eſtis per fidem, quare vultis eſſe ſerui per legis obſeruantias? Nam ſola fides homines facit filios Dei adoptiuos. Nullus ſiquidem eſt filius adoptiuus, niſi vniatur & adhęreat filio naturali. Ro. 8. Quos præſciuit cõformes fieri imaginis filij eius, &c. Fides enim facit nos in Chriſto Ieſu filios. Ephe. 3. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. Et hoc in Chriſto Ieſu, id eſt filij Dei eſtis per Ieſum Chriſtum. Conſequẽter cùm dicit *Quicunque enim in Chriſto, &c.* Manifeſtat propoſitũ. Et circa hoc tria facit. Primò proponit propoſiti manifeſtationẽ. Secundò manifeſtationis expoſitionẽ, ibi, *Non eſt Iudæus, &c.* Tertiò aſsignat manifeſtationis rationem, ibi, *Omnes enim vnum ſumus, &c.* Manifeſtat autem circa primũ quomodo ſumus in Chriſto Ieſu filij Dei. Et hoc eſt, quod dicit, *Quicunque enim in Chriſto Ieſu, &c.* Quod poteſt quadrupliciter exponi, vno modo, vt dicatur, Quicunque in Chriſto Ieſu baptizati eſtis, id eſt inſtitutione Chriſti ad baptiſmum inſtructi eſtis. Matt. vlt. Euntes in mundum vniuerſum, prædicate euangelium omni creaturæ, &c. Qui crediderit & baptizatus fuerit, &c. Alio modo, *Quicunq; in Chriſto Ieſu baptizati eſtis*, ſcilicet per ſimilitudinem, & per configurationem mortis Chriſti. Rom. 6. Quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus. Vel in Chriſto Ieſu, id eſt in fide Ieſu Chriſti. Nam baptiſmus non fit niſi in fide, ſine qua effectum baptiſmi nullum conſequimur. Matt. vlt. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit, &c. Vel in Chriſto Ieſu, id eſt, in virtute & operatione eius. Ioan. 1. Super quem videris ſpiritum deſcendentem, hic eſt qui baptizat. Quicunq; ergo iſtis quatuor modis baptizati eſtis, *Chriſtum induiſtis.* Vbi dicendũ eſt, quod qui induitur aliqua veſte, protegitur ac contegitur ea, & apparet ſub colore veſtis colore proprio occultato. Eodem modo & qui induit Chriſtum, protegitur & cõtegitur à Chriſto Ieſu, cõtra impugnationes & æſtus, & in eo nihil aliud apparet niſi qui Chriſti ſunt. Rom. 13. Induite Dominum Ieſum Chriſtum. Et ſicut lignum accenſum induitur igne, & participat eius virtutẽ, ita & qui Chriſti virtutes accipit, induitur Chriſto. Luc. vlt. Sedete in ciuitate donec induamini virtutẽ, &c. Quod in illis locum habet qui interius Chriſti virtute informantur. Epheſ. 4. Induite nouum hominem qui ſecundũ, &c. Et nota, ꝙ Chriſtum aliqui induunt exterius per bonã cõuerſationẽ, & interius per ſpiritus renouationẽ, & ſecundum vtrunque per ſanctitatis configurationem, vt tangitur in Gloſa. Expoſitionem autẽ manifeſtationis ponit, cùm dicit, *Non eſt Iudæus, &c.* quaſi dicat, verè dixit, quod quicunque in Chriſto Ieſu, &c. Quia nihil poteſt eſſe in hominibus, quod faciat exceptionem à ſacramento fidei Chriſti & baptiſmi. Et ponit tres differentias hominum, oſtendens quod per eas nullus excipitur à fide Chriſti. Prima differentia eſt quantum ad ritum, cùm dicit, *Non eſt Iudæus neque Græcus*, q. d. Ex quo in Chriſto Ieſu baptizatus eſt, nõ eſt differentia, ꝙ propter hoc ſit indignior in fide, ex quocunq; ritu ad eam venerit, ſiue ex ritu Iudaico ſiue Græco. Rom. 3. An Iudęorũ Deus tantũ? Nonne & Gentium? Immo & Gentium, quoniam quidem vnus Deus, qui iuſtificauit circunciſionẽ ex fide, & præputium per fidem. Et Rom. 10. Non eſt diſtinctio Iudæi & Græci, &c. Sed contrà eſt, quod dicitur Ro. 3. Quid ergo amplius eſt Iudæo? Multum quidem per omnem modum. Reſpondeo, dicendum eſt, quod Iudæi & Græci poſſunt conſiderari dupliciter. Vno modo ſecundum ſtatũ in quo erant ante fidem, & ſic amplius fuit Iudæo propter beneficium legis. Alio modo quantum ad ſtatum gratiæ, & ſic non eſt amplius Iudæo: & de hoc intelligitur hic. Secũda differentia eſt quantum ad ſtatum & conditionem, cũ dicit, *Non eſt ſeruus neque liber*, i. neque ſeruitus, neq; libertas, neq; nobilitas, neq; ignobilitas differentiam facit ad recipiendum effectum baptiſmi. Iob. 3. Paruus & magnus ibi ſunt, & ſeruus liber à domino ſuo. Rom. 2. Non eſt perſonarum acceptio apud Deum. Tertia differentia eſt quantũ ad naturam, cùm dicit, *Non eſt maſculus neque fœmina*, quia ſexus nullam differentiam facit quantum ad participandũ baptiſmi effectũ. Gal. 3. Non eſt maſculus aut fœmina, &c. Expoſitionis vero rationem ponit, cùm dicit, *Omnes enim vos vnum eſtis in Chriſto Ieſu.* q. d. verè nihil horum eſt per quod differentia ſit in Chriſto; quia vos omnes. ſc. fideles vnum eſtis in Chriſto Ieſu, qui in baptiſmo omnes eſtis effecti membra Chriſti, & vnum corpus, & ſi inter vos ſitis diuerſi. Roma. 12. Omnes vnum corpus ſumus in Chriſto, &c. Ephe. 4. Vnum corpus, vnus ſpiritus, &c. Vbi autẽ eſt vnitas, differentia non habet locum. Pro hac vnitate orat Chriſtus. Ioan. 17. Volo pater, vt ſint vnum, &c. Conſequenter cùm dicit, *Si autem vos eſtis, &c.* Arguit ad principale propoſitum hoc modo, Dixi quod Abrahę dictæ ſunt promiſſiones & ſemini eius, ſed vos eſtis Abrahæ, ergo ad vos pertinet promiſſio Abrahæ de hæreditate conſequenda. Minorem ſic probat, Vos eſtis filij Dei adoptiui, quia eſtis vniti per fidem Chriſto, qui eſt filius Dei naturalis, ſed Chriſtus eſt filius Abrahæ, vt ſuprà eodem, quaſi in vno, & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus, ergo ſi vos eſtis Chriſti, id eſt, in Chriſto, *Eſtis ſemen Abrahæ*, i. filij, cum Chriſtus filius eius ſit. Et ſi filij, *Eſtis & hæredes*, i. ad vos pertinet hæreditas *Secundum promiſſionem* Abrahæ factã. Rom. 9. Nõ qui filij ſunt carnis, hi filij Dei, ſed qui ſunt filij promiſſionis, æſtimantur in ſemine.

CAPIT. IIII. LEC. I.

Per ſimilitudinem paruuli, oſtenditur dignitas gratiæ, ſupra ſtatum legis.

D*Ico autem, quanto tempore hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, cùm ſit Dominus omnium, ſed ſub tutoribus & actoribus eſt vſque ad præfinitum tempus à patre: Ita & nos cùm eſſemus paruuli, ſub elementis mundi eramus ſeruientes.*

Poſtquam oſtendit Apoſt. legis defectũ: hic conſequẽter oſtendit gratiæ dignitatem. Et primò per exemplũ humanum. Secundò per exemplum ſcripturæ, ibi, *Dicite mihi qui ſub lege vultis eſſe, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit dignitatem gratię ſupra primitiuum ſtatum veteris legis, per ſimilitudinem à lege humana ſumptam. Secũdò oſtendit, quod ipſi facti ſunt participes huius dignitatis per fidem, ibi, *Quoniam autem eſtis filij Dei, &c.* Tertiò arguit ipſos, eo quod hanc dignitatem cõtemnebant, ibi, *Sed tunc quidem ignorantes Deum, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit ſimilitudinem. Secundò adaptat eam ad propoſitum, ibi, *Ita & nos cum eſſemus, &c.* Notandũ eſt, quod in propoſita ſimilitudine quatuor tangit Apoſtolus. Primò quidem dignitatem, quia non eſt ſeruus, ſed hęres. Vnde dicit, *Quanto tempore hæres, &c.* Quod aptatur & refertur ad populum Iudæorum, qui fuit hæres promiſſionis Abrahe. Pſal. Elegit nos in hęreditatem ſibi, & ad Chriſtũ, qui eſt hæres omnium. Heb. 1. Quem conſtituit hæredem vniuerſorum. Secũdò eius paruitatẽ. Vnde dicit, *Paruulus eſt*, quia

eſt, quia & Iudæi paruuli erãt ſecũdũ ſtatũ legis. Amos. 7. Quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? Similiter & Chriſtus paruulus factus eſt per incarnationẽ. Eſa. 9. Paruulus natus eſt nobis, &c. Sed nota q Apoſt. aliquando aſsimilat paruulo ſtatum legis, ſicut hic. Aliquando ſtatũ præſentis vitæ. 1. Cor. 13. Cũ eſſem paruulus, &c. Cuius ratio eſt, quia ſtatus veteris legis eſt ſicut paruulus propter imperfectionẽ cognitionis in ipſa cõparatione ad ſtatum gratiæ & veritatis: quę per Chriſtum facta eſt. Sic & ſtatus pręſentis vitæ in qua videmus per ſpeculum in ęnigmate, eſt ſicut paruulus, cõparatus ſtatui futuræ vitæ, in qua eſt perfecta Dei cognitio, quia videtur ſicuti eſt. Tertiò eius ſubiectionẽ, cũ dixit, *Nihil differt à ſeruo, cum ſit Dominus omniũ, ſed ſub tutoribus, &c.* Proprium.n. ſerui eſt, quod ſit ſubiectus alicui Dño. Puer autem quandiu paruulus eſt, quia nõ habet cognitionẽ perfectã, & vſum liberæ voluntatis, propter defectũ ętatis, cõmittitur cuſtodię aliorũ, qui & bona ſua defendant, & hi dicuntur tutores, & negotia agant, & hi actores nominantur. Et ideo licet ſit Dñs omnium rerum ſuarum, tamẽ inquantum ſubijcitur alijs, nihil differt à ſeruo, quia nec voluntatem liberã habet, imo cogitur: & hæc adaptantur ad populũ Iudaicũ. Eſa. 44. Et nunc ſeruus meus Iacob, &c. Sed notandũ eſt, q in populo Iudaico aliqui erãt ſimpliciter ſerui, illi, ſ. qui propter timorẽ pœnæ & cupiditatem temporaliũ, quę lex promittebat, legem ſeruabant. Aliqui vero erant, qui non erant ſerui ſimpliciter, ſed quaſi ſerui exiſtentes erant verè filij & hęredes: qui licet attenderent exterius ad temporalia & vitarent pœnas, nihilominus tamen in eis finem non ponebant: ſed accipiebant ea, vt figuram ſpiritualiũ bonorũ. Vnde licet videretur nihil exterius differre à ſeruis, inquantum cerimonias & alia legis mandata ſeruabant: tamen erant Dñi, quia nõ ea intentione eis vtebantur, vt ſerui, quia illis vtebantur amore ſpiritualium bonorũ, quæ præfigurabant: ſerui vero principaliter timore pœnæ & cupiditate terrenæ cõmoditatis. Chriſtus erat etiam quaſi ſeruus, quia licet ſit Dñs omniũ, ſm illud Pſal. Dixit Dñs Dño meo, &c. tamen nihil videbatur differre à ſeruo in exterioribus, inquantũ homo. Phi. 2. Exinaniuit ſemetipſum, formam ſerui accipiens, & habitu inuentus, vt homo. Sub tutoribus autẽ & actoribus erat, quia ſub lege factus erat: vt dicitur infrà eodẽ, Factus ſub lege. Et hominibus ſubditus, vt dicitur Lu. 2. Erat ſubditus illis. Quartò ponit temporis congruitatẽ, cùm dicit, *Vſq; ad præfinitum tempus à patre*, quia ſicut hęres ſm determinationẽ patris pręfinito tempore ſub tutoribus eſt, ita & lex determinatum tẽpus habuit à Deo, quandiu deberet durare: & quandiu hæres. ſ. populus Iudæorum eſſet ſub ea. Similiter & præfinitum tempus fuit à patre quo Chriſtus non erat facturus miracula & oſtẽſurus dominium poteſtatis diuinæ. Ioan. 2. Nondum venit hora mea. Hanc ſimilitudinem adaptat, cùm dicit conſequenter, *Ita & nos, &c.* Et primò adaptat eam quãtum ad Iudæos. Secundò quantũ ad Chriſtum, ibi, *At vbi venit plenitudo temporis.* Dixit ergo, Dico quòd *Quanto tempore hæres paruulus, &c.* Et ita nos Iudæi cũ eſſemus paruuli in ſtatu legis veteris, *Sub elementis mundi eramus ſeruientes*, i. ſub lege, quæ tẽporalia promittebat. Eſa. 1. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis, & comminabatur pœnas temporales. Vel lex vetus dicitur elementum, quia ſicut pueris, qui ſunt inſtituendi ad ſcientiã, primò proponuntur elementa illius ſcientiæ, per quæ manuducuntur ad illã ſcientiam: ita lex vetus propoſita eſt Iudæis, per quam manuducerentur ad fidẽ & iuſtitiam. ſupra 3. Lex pedagogus noſter fuit in Chriſto. Vel ſub elemẽtis, i. corporalibus rerum ritibus quos ſeruabant, ſicut lunarea dies, neomenias, & ſabbatũ. Nec tamen inſtandũ eſt q propter hoc nõ differrẽt à Paganis, qui elementis ſeruiebant huius mundi, cũ eis non ſeruirent Iudæi ſeu cultũ impenderent, ſed ſub eis Deo ſeruiebant, & eũ colebãt, Gentiles verò elementis ſeruientes, eis diuinũ cultũ impendebãt. Rom. 1. Seruierunt creaturæ potius quã creatori, &c. Fuit autẽ neceſſarium, q Iudæi ſub elementis huius mundi deſeruirent Deo, quia iſte ordo eſt congruus naturę humanæ, vt à ſenſibilibus ad intellectualia perducantur.

LECTIO SECVNDA.

Similitudinem iam propoſitam adaptat ad Chriſtum, cuius finis eſt, vt adoptionem filiorum Dei reciperemus.

At vbi venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum factum ex muliere, factum ſub lege, vt eos, qui ſub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus.

Hic adaptat Apoſtolus ſimilitudinem propoſitam ad Chriſtum. Et primò ponitur adaptatio. Secũdo finis rei in qua ſimilitudo adaptatur, ibi, *Vt eos qui ſub lege erant, &c.* Sciendum eſt autem, quod ſuprà in ſimilitudine propoſita quatuor oſtendit per ordinem, ſicut dictum eſt. Hic autem illa quatuor adaptans ad Chriſtũ, incipit ab vltimo. ſ. à determinatione temporis cuius ratio eſt: quia idem tempus fuit in quo Chriſtus fuit humiliatus, & in quo fideles fuerunt exaltati. Et ideo dicit, *At vbi venit plenitudo temporis*, id eſt poſtquam tempus, quod fuerat pręfinitum à Deo patre de mittẽdo filio ſuo, erat completum, & hoc modo accipitur. Luc. 1. Impleti ſunt dies, &c. Dicitur autem plenũ tempus illud propter plenitudinem gratiarum, quæ in eo dantur, ſecundum Pſal. Flumen Dei repletũ eſt aquis, &c. Item propter impletionem figurarum veteris legis. Mat. 5. Non veni ſoluere legẽ, &c. Item, propter impletionẽ promiſſorum. Dan. 9. Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna. Hoc autem quod dicit, *At vbi venit plenitudo temporis, &c.* Similiter & in alijs ſcripturę locis vbi tempus circa Chriſtũ impleri dicitur, non eſt referendũ ad fatalem neceſsitatẽ, ſed ad diuinam ordinationẽ, de qua dicitur in Pſal. Ordinatione tua perſeuerat dies, &c. Aſsignatur autem duplex ratio, quare illud tempus præordinatũ eſt ad aduentũ chriſti. Vna ſumitur ex magnitudine. Quia enim magnus eſt qui venturus erat, oportebat & multis indicijs & multis pręparationibus homines ad aduentũ eius diſponi, Heb. 1. Multifariè multiſq; modis, &c. Alia ex conditione venientis. Quia enim medicus erat venturus, oportebat quod ante aduentũ ſuũ conuincerentur homines de morbo, & quantum ad defectũ ſcientiæ in lege naturæ, & quãtum ad defectum virtutis in lege ſcripta. Et ideo oportuit vtrunq;, ſcilicet, & legem naturæ, & legẽ ſcripturæ aduentum Chriſti præcedere. Secundo adaptat quantum ad hæreditariam dignitatem, cùm dicit, *Miſit Deus filium ſuum*, ſ. proprium & naturalem. Et ſi filius ergo & hæres. Dicit autem filium ſuum, id eſt, proprium naturalem & vnigenitũ non adoptiuum. Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt &c. *Miſit*, inquam, eum non à ſe ſeparatum, quia miſſus eſt per hoc, quod aſſumpſit humanam naturam, & tamen erat in ſinu patris. Ioan. 1. Vnigenitus, qui eſt in ſinu patris æternaliter. Ioan. 3. Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis qui eſt in cœlo: qui licet deſcẽderit per aſſumptionem carnis, tamen eſt in cœlo. Item miſit eum, vt non eſſet vbi prius non erat: quia licet in propria venerit per pręſentiã carnis, in mundo tamen erat per pręſentiã deitatis, vt dicitur in euang. Ioan. 1. ſimiliter non miſit eum quaſi miniſtrum, quia ſua miſsio fuit aſſumptio carnis, nõ depoſitio maieſtatis. Miſit ergo Deus filium ſuũ ad ſanandũ, inquam, deuiationem concupiſcibilis, & ad illuminandũ ignorantiam rationalis. Pſal. Miſit verbum ſuũ, &c. Miſit etiam ad liberandum à poteſtate dæmonis contra infirmitatem iraſcibilis. Eſa. 19. Mittet eis ſaluatorẽ, qui liberet eos. Item ad remediũ ab obligatione æternæ mortis. Oſee 13. De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos. Itẽ ad ſaluandũ ab eorum peccatis. Ioa. 3. Non miſit Deus filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum, &c. Tertiò adaptat ſimilitudinem quantum ad paruitatem, cùm dixit, *Factum ex muliere.* Eſa. 9. Paruulus natus eſt nobis, &c. Phil. 2. Exinaniuit ſemetipſum, &c. Paruum ſe fecit non dimittendo magnitudinẽ, ſed aſſumẽdo paruitatem. In hoc autẽ, quod dicit, *Factum ex muliere*, cauẽdi ſunt duo errores, ſcilicet Fotini, qui dixit Chriſtum purum hominem eſſe, & ex virgine principium eſſendi ſumpſiſſe, & ideo ita dicit ipſum factum ex muliere, quaſi totaliter initium ex ea ſumpſerit. Sed hoc eſt falſum, quia eſt cõtra illud quod dicitur Ro. 1. Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem, non dicit ſecũdum perſonam, quæ eſt ab æterno. ſc. ipſa hypoſtaſis filij Dei. Vnde ſicut cum ſcutum ſit album de nouo, non oportet dicere, quod ipſa ſubſtantia ſcuti de nouo fiat, ſed quod ei de nouo albedo acceſſerit, ita ex hoc quod filius Dei de nouo carnem aſſumpſit, non oportet dicere, quod perſona Chriſti de nouo ſit facta: ſed quod natura humana ei de nouo aduenit,

Tẽpus aduẽtus Chriſti, cur dicitur plenũ tempus.

Fotini error.

aduenit, ſicut corpori cum abſque ſui mutatione quædam accidunt. Aliqua enim aduenIũt alicui & immutãt ipſum, ſicut formæ & qualitates abſolutæ: quædam verò abſque mutatione adueniunt, & huiuſmodi eſt aſſumptio carnis, ſecundum quod dicit relationem. Vnde per hoc, perſona verbi in nullo mutatur. Et inde eſt, quod in diuinis vtimur his, quæ relationem ſignificãt etiam ex tempore. Vnde dicimus, Domine refugium factus es nobis: & quod Deus factus eſt homo. Nõ autem vtimur formis & qualitatibus abſolutis, vt Deus factus eſt bonus, ſapiens, & huiuſmodi. *Hebionis error.* Item vitandus eſt error Hebionis, qui dicit Chriſtũ ex Ioſeph ſemine eſſe natum, motus ad hoc ponendum per hoc quod dicit, ex muliere. Nam ſecundum eum mulier tantũ importat corruptionẽ. Sed hoc eſt falſum, quia hoc nomẽ mulier in ſacra ſcriptura deſignat etiam ſexum naturalem, ſecundum illud Geneſ. 3. Mulier quam dediſti mihi, &c. Vocat enim eam mulierem, quæ tamen adhuc erat virgo. Per hoc etiã ꝙ dicitur ex muliere factus, deſtruuntur duo errores. ſ. Valentini dicentis Chriſtũ non ſumpſiſſe corpus de virgine, ſed attuliſſe illud de cœlo, & per beatam virginem ſicut per fiſtulam ſeu canale tranſiuiſſe. Sed hoc eſt falſum, quia ſi verum eſſet, quod dicit, non fuiſſet factus ex muliere, vt Apoſtolus dicit. Hęc enim prępoſitio, Ex, cauſam materialẽ deſignat. *Neſtorij error.* Item error Neſtorij dicentis beatã virginem non eſſe matrem filij Dei, ſed filij hominis, quod falſum eſſe oſtenditur per hoc, quod dicit Apoſtolus hic. Quòd *Miſit Deus filium ſuum factum ex muliere.* qui. n. fit ex muliere, eſt filius eius. Si ergo filius Dei eſt factus ex muliere, ſ. ex beata virgine, manifeſtum eſt, quod beata virgo eſt mater filij Dei. Licet autẽ poſſet dici natus ex muliere, ſignanter tamen dicit factum, & non natum. Naſci enim aliquid, eſt ipſum produci ſolũ ex principio cõiuncto, ſed fieri eſt produci ex principio ſeparato. Arca enim fit ab artifice, ſed fructus naſcitur ex arbore. Principium autẽ humane generationis eſt duplex. ſ. materiale, & quantum ad hoc Chriſtus proceſsit ex principio coniuncto, quia materiam ſui corporis ſumpſit ex virgine. Vnde ſecundum hoc dicitur naſci de ea. Mat. 1. De qua natus eſt Ieſus, &c. Aliud eſt principium actiuũ, quod quidem in Chriſto quantum ad id quod principium habuit, i. quãtum ad formationem corporis nõ fuit coniunctũ, ſed ſeparatum, quia virtus ſpiritusſancti formauit illud. Et quantũ ad hoc non dicitur natus ex muliere, ſed factus, quaſi ex principio exteriori. Ex quo patet, quod hoc quod dicit ex muliere, nõ dicit corruptionem, quia dixiſſet natum & nõ factũ. Quartò adaptat ſimilitudinem quantum ad ſubiectionem, cum dicit, *Factum ſub lege.* Sed contra eſt, quod dicitur infrà. 5. Si ſpiritu ducimini non eſtis ſub lege. Si ergo Chriſtus nõ ſolum eſt ſpiritualis, ſed etiam dator ſpiritus, inconuenientèr videtur dici, quod ſit factus ſub lege. Reſpondeo, Dicendum eſt, ꝙ eſſe ſub lege dicitur dupliciter. Vno modo, vt ly, SVB, denotet ſolã obſeruantiã legis, & ſic Chriſtus fuit factus ſub lege, quia circunciſus fuit, & in templo præſentatus. Matt. 5. Non veni legẽ ſoluere, &c. Alio modo, vt ly, SVB, denotet oppreſsionẽ. Et hoc modo ille dicitur eſſe ſub lege, qui timore legis opprimitur & hoc modo nec Chriſtus, nec viri ſpiritales dicuntur eſſe ſub lege. Conſequenter cum dicit, *Vt eos qui ſub lege, &c.* Ponit fructum rei in qua ſimilitudo adaptatur. ſ. ꝙ ideo voluit iſto tempore fieri ſubiectus, vt hæredes fierent magni & liberi. Et hæc duo ponit, & primò fructum liberationis contra ſubiectionẽ. Et ideo dicit, *Vt eos qui ſub lege erant*, i. ſub maledicto & onere legis liberaret. ſuprà 3. Chriſtꝰ nos redemit de maledicto legis, &c. Secundò fructum exaltationis, inquantum adoptamur in filios Dei per hoc, ꝙ accipimus ſpiritum Chriſti, & conformamur ei. Rom. 8. Si quis ſpiritum Chriſti non habet, &c. Et hæc adoptio ſpecialiter cõpetit Chriſto, quia non poſſumus fieri filij adoptiui, niſi conformemur filio naturali. Ro. 8. Quos pręſciuit cõformes fieri imaginis filij eius, &c. Et quãtum ad hoc dicit, *Vt adoptionẽ filiorum reciperemus*, i. vt per filium Dei naturalem efficeremur filij adoptiui.

LECTIO TERTIA

Adoptionis beneficium, etiam ad Gentiles pertinere declarat.

QVoniam autem eſtis filij Dei: miſit Deus ſpiritum filij ſui in corda veſtra, clamantem, abba, pater. Itaque iam non eſt ſeruus, ſed filius: quod ſi filius, & hæres per Deum.

Suprà Apoſtolus oſtendit beneficiũ Iudæis exhibitum: hic oſtendit hoc beneficium etiam ad Gentiles pertinere. Et primò proponit ipſum beneficiũ. Secundò modũ adipiſcendi, ibi, *Miſit Deus ſpiritum, &c.* Tertiò manifeſtat eius fructum, ibi, *Itaque iam non eſt, &c.* Dicit ergo, quod beneficiũ adoptionis filiorũ Dei, nõ ſolũ pertinet ad eos qui ſub lege erant, ſed etiã ad Gentiles. Et ideo dicit, Quoniã eſtis filij Dei, i. quod ſitis filij Dei, iſta de cauſa factum eſt, quia non ſolũ Iudæi, ſed etiã omnes alij, qui in filiũ Dei credũt, adoptantur in filios, &c. Ioan. 1. Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, &c. Modus autẽ adipiſcendi illud donum, eſt per miſsionẽ ſpiritus filij Dei in corda veſtra. Auguſt. autẽ dicit, ꝙ Chriſtus in carne exiſtens prædicauit Iudæis principaliter: Gentibus aũt perfunctoriè. Rom. 15. Dico Chriſtũ Ieſum miniſtrũ fuiſſe circunciſionis, &c. Et ideo quicquid pertinet ad ſtatum Iudæorũ cõuenienter attribuitur Chriſto. Et quia poſſent dicere iſti, Galatas non eſſe adoptatos in filios Dei, cum Chriſtus ex eis carnem nõ ſumpſerit, nec eis prædicauerit, vnde non videbantur in aliquo Chriſto coniungi. Ideo Apoſtolus modũ huius adoptionis demonſtrans, dicit, ꝙ & ſi non fuerunt coniuncti Chriſto ſm carnem, ſ. quantum ad Gentem, neq; ſecundũ prædicationẽ: tamen fuerunt coniuncti per ſpiritum, & ex hoc adoptati ſunt in filios Dei. Vnde conuerſio Gẽtiũ, ſpecialiter attribuitur ſpiritui ſancto. Et ideo Petrus quãdo fuit reprehenſus à Iudæis, ꝙ iuiſſet prædicare Gentibus, excuſauit ſe per ſpiritum ſanctũ, dicens. Act. 11. Non poſſe reſiſtere ſpiritui ſancto, cuius inſtinctu hoc fecerat. Et ideo, quia *Miſit Deus* per *Spiritum filij ſui in corda noſtra* (Iudęorum, ſ. & Gentiũ) coniungimur Chriſto, & per hoc adoptamur in filios Dei. Sed ſciendum eſt, quod ſi alicubi in ſcriptura inuenitur ſpiritus ſanctus mitti à patre. Ioan. 14. Paracletus autẽ ſpiritus ſanctus, quem mittet pater, &c. Aliquando verò à filio. Ioa. 15. Cùm venerit paracletus, quem ego mittam vobis, &c. Nihilominus tamen ſpiritus ſanctus cõmunis eſt patri & filio, & ab vtroq; procedit, & ab vtroq; datur. Et ideo eſt, ꝙ vbicunq; inuenitur ꝙ pater mittat ſpiritum ſanctum, fit mentio de filio: ſicut in pręmiſſa authoritate dicitur, quem mittet pater in nomine meo. Et ſimiliter vbi dicitur, mitti à filio, fit mentio de patre. Vnde dicit, Quẽ mittam vobis à patre. Et etiam hic cum dicit, Miſit Deus pater ſpiritũ ſanctum, ſtatim fit mentio de filio, cũ dicit, *Filij ſui.* Nec refert ſi alicubi dicatur ſpiritus ſanctus ſolum à patre procedere, quia ex quo filius mittit eum, manifeſtum eſt, quod ab ipſo procedit, vnde ſpiritus ſanctus dicitur ſpiritus filij, ſicut mittentis, & ſicut à quo procedit, & ſicut à quo habet ſpiritus ſanctus quicquid habet ſicut & à patre. Ioan. 15. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, &c. Dicit autẽ in corda, quia duplex eſt generatio. Vna carnalis, quæ fit per ſemen carnale miſſum in loco generationis: quod quidẽ ſemen licet ſit quantitate paruũ, tamen virtute cõtinet totũ. Alia eſt ſpiritualis, quæ fit per ſemẽ ſpirituale tranſmiſſum in locum ſpiritualis generationis: qui quidẽ locus eſt mens ſeu cor hominis, quia in filios Dei generamur per mẽtis renouationem. Semen autẽ ſpirituale, eſt gratia ſpiritus ſancti. 1. Ioan. vlt. Qui natus eſt ex Deo, non peccat: quoniam generatio Dei conſeruat eum, &c. Et hoc ſemen eſt virtute continens totam perfectionem beatitudinis. Vnde dicitur pignus & arra beatitudinis. Ephe. 1. Ezech. 39. Dabo ſpiritũ nouum, &c. *Clamantem*, id eſt, clamare facientem, *Abba pater*, non magnitudine vocis, ſed magnitudine & feruore affectus. Tunc enim clamamus, *Abba pater*, quando per affęctum accendimur calore ſpiritus ſancti ad deſideriũ Dei. Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis, &c. *Abba pater, &c.* Idẽ autem eſt in ſignificatione, abba, quod eſt Hebræum, & pater, quod eſt Latinum, & pater, quod eſt Gręcum. Et vtrunq; ponit, vt oſtendat, quod gratia ſpiritus ſancti communiter ſe habet, quantum ad vtrunque populum quantum eſt ex ſe. Conſequenter cùm dicit, *Itaque iam non eſt ſeruus, &c.* Ponit fructũ huius beneficij. Et primò quantum ad remotionem omnis mali, à quo liberamur per adoptionem ſpiritus ſancti, & hæc eſt liberatio à ſeruitute. Et quantum ad hoc dicit, *Itaque*, ſcilicet, quia ſpiritus clamat in nobis pater, *Iam* à tẽpore gratiæ *Non eſt* aliquis noſtrũ, qui in Chriſtum credimus, *Seruus* in timore, ſc. ſeruiens.

Ioan.

Ioan.15. Iam non dicam vos ſeruos, ſed amicos, &c. Roma. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis, &c. *Sed eſt filius*. Rom. 8. Ipſe ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filij Dei. Licet enim conditione ſerui ſimus, quia dicitur Luc.17. Cùm feceritis omnia, quæ præcepta ſunt vobis, dicite ſerui inutiles ſumus: tamen non ſumus ſerui maliuoli, ex timore ſcilicet ſeruientes, quia tali ſeruo debētur tortura & compedes: ſed ſumus ſerui boni & fideles, & amore ſeruientes, & ideo libertatem per filium conſequimur. Ioan.8. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Secundò ponit fructum quantum ad conſecutionem omnis boni, & quantum ad hoc dicit, *Quod ſi filius, & hæres per Deum*. Rom.8. Si filij & hæredes, hæredes quidē Dei, &c. Hæc autem hæreditas eſt plenitudo omnis boni, cū nihil aliud ſit quam ipſe Deus, ſecundum illud Pſal. Dominus pars hæreditatis meæ, &c. Gen.15. Dixit Abrahā, Ego merces tua magna nimis, &c. Dicit *Per Deum*, quia ſicut Iudæi hæreditatem adepti ſunt per Dei repromiſsionem & iuſtitiam, ita & Gentiles per Deum, id eſt, per Dei miſericordiam. Rom.15. Gentes autem ſuper omnia honorare Deū, &c. Vel per Deum, id eſt per Dei operationē. Eſa.26. Omnia opera noſtra operatus es in nobis Domine.

LECTIO QVINTA.

Arguit Galatas, qui hanc Dei gratiam, per Chriſtum eis datam contemnebant.

Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura nō ſunt dij, ſeruiebatis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, immo cogniti ſitis à Deo: quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo ſeruire vultis? Dies obſeruatis, & menſes, & tempora, & annos. Timeo vos ne fortè ſine cauſa laborauerim in vobis. Eſtote ſicut ego, quia & ego ſicut vos.

Poſita dignitate beneficij gratiæ, & oſtenſa per exemplum humanum: hic Apoſt. arguit Galatas, qui hanc gratiam contemnebant, vtpote ingrati tanto beneficio. Et primo arguit eos de ingratitudine. Secundò excuſat ſe, quod hoc non facit ex odio & liuore, ibi, *Fratres obſecro vos, non me læſiſtis, &c.* Circa primū tria facit. Primò commemorat ſtatū priſtinum. Secūdo extollit, & cōmendat beneficium ſuſceptum, ibi, *Nunc autem cū cognoueritis, &c.* Tertiò exaggerat peccatum cōmiſſum, ibi, *Quomodo conuertimini, &c.* Dicit ergo, *Sed tunc, &c.* q.d. Nunc eſtis filij & hæredes per Deum: ſed tunc quidem, cùm Gentes eſſetis. Eph.5. Eratis aliquando tenebræ, &c. *Ignorantes Deum*, per infidelitatē ſeruiebatis cultu latriæ, *His qui non ſunt natura dij*, ſed opinione hominū. 1.Cor.12. Cum Gētes eſſetis ad ſimulachra muta prout ducebamini euntes, &c. Roma. 1. Seruierunt creaturæ potius quam creatori, &c. Hoc autem quod dicit, Qui natura non ſunt dij, eſt ad confutationē Arrianorum dicentiū Chriſtum Dei filiū, non eſſe Deum per naturam. Quòd ſi verū eſſet, non eſſet ei exhibendus cultus latrię, & quicunq; exhiberet ei eſſet idolatra. Sed poteſt obijci, quia nos adoramus carnem & humanitatē Chriſti, ergo ſumus idolatræ. Sed dicendum eſt, ꝙ licet adoremus carnē ſeu humanitatem Chriſti, adoramus tamen eam, vt vnitā perſonæ diuini verbi, quod quidē verbū eſt ſuppoſitum diuinū. Vnde cū adoratio debeatur ſuppoſito diuinę naturę, quicquid in Chriſto adoratur, abſq; errore fit. Conſequenter cùm dicit, *Nunc autem cum cognoueritis, &c.* Cōmemorat acceptum beneficiū. q.d. Si ignorantes eratis & peccabatis tolerari poterat: nam cęteris paribus grauius eſt peccatum in Chriſtiano, quā in Gentili. Sed nunc cum cognoueritis Deum, id eſt ſitis conducti ad Dei cognitionē, grauius peccatis, quā olim, ſeruiendo & ponendo ſpem in his quibus non debetis. Hier.31. Omnes cognoſcent me, &c. Sed hoc, quod dicit, *Immo cogniti ſitis à Deo*, videtur contrarietatem habere, cū Deus ab ęterno omnia cognouerit. Eccl.23. Dn̄o enim Deo antequā crearentur omnia agnita, &c. Sed dicēdum hoc cauſaliter eſſe dictū, vt ſit ſenſus, *Immo cogniti ſitis à Deo*, i. Deus fecit, quod vos cognoſceretis eū. Sic enim Deus dicitur cognoſcere, inquantum eſt cauſa cognitionis noſtræ. Et ideo, quia ſuprà dixit, Cum cognoueritis Deū, quæ fuit vera locutio, ſtatim corrigit & explicat eā præfiguratam innuendo, ꝙ nō poſſumus Deum cognoſcere ex nobis, niſi per ipſum. Ioan.1. Deum nemo vidit vnquā, ſed vnigenitus, qui eſt in ſinu patris, &c. Conſequenter exprobrat peccatum cōmiſſum, dicens: *Quomodo conuertimini, &c.* Et primò exaggerat eorū peccatū. Secundò oſtendit imminens periculū, ibi *Timeo vos ne fortè, &c.* Tertio reducit eos ad ſalutis ſtatū, ibi *Eſtote ſicut ego, &c.* Circa primū duo facit. Primò proponit peccatū cōmiſſum. Secundo de peccato cōmiſſo eos conuincit, ibi, *Dies obſeruatis, &c.* Sciēdū eſt autem, ꝙ hęc litera dupliciter legitur. Vno modo, quia iſti Galatæ à fide conuertebantur ad idololatriam, & ideo dicit, *Quomodo conuertimini* à fide iterū, i. *Denuo*, 2. Petri 2. Melius erat eis non cognoſcere viā iuſtitiæ, quā poſt, &c. Pſal. Conuerſi ſunt retrorſum, &c. Ad elementa. ſ. mūdi, quæ ſunt *Infirma*, per ſe ſubſiſtere non valētia, quia in nihilum deciderēt, niſi ea manus cuncta regentis teneret: ſm illud Heb.1. Portās omnia verbo virtutis ſuę, &c. *Et egena*, quia egent Deo & ſeipſis ad inuicem, ad complementum vniuerſi, quibus, ſ. elementis denuo, id eſt, iterum ſeruire vultis ſeruitute ſc. latriæ. Probatio huius manifeſtè apparet, quia *Obſeruatis dies*, ſcilicet fauſtos & infauſtos. *Et menſes*, & tempora, & annos, i. conſtellationes & curſum corporum cœleſtium, quæ omnia ortum habent ab idolatria. Contra quod dicit, Hiere.10. A ſignis cœli nolite metuere, quæ gentes, &c. Et ꝙ obſeruationes huiuſmodi malæ ſint, & contra cultum Chriſtianæ religionis, patet: quia diſtinctio dierum, menſium, annorum, & temporum attenditur ſm curſum ſolis & lunæ. Et ideo tales temporū diſtinctiones obſeruantes venerantur corpora cæleſtia, & diſponunt actus ſuos ſm iudicium aſtrorū, quæ nullam directam impreſſionem habent in voluntate hominis & in his, quę dependent à libero arbitrio. Et ex hoc imminet graue periculum. Vnde dicit, *Timeo ne forte ſine cauſa*, id eſt inutiliter *Laborauerim in vobis*. Et ideo cauendū eſt fidelibus talia obſeruare, ſed nulla debet eſſe eis ſuſpitio harum rerum, quia proſperè poteſt cedere quicquid ſub Dei deuotione ſimpliciter agitur. Sed nunquid licet in aliquo curſum ſtellarum ſeruare? Dicendum eſt, ꝙ corpora cœleſtia quorundā quidē effectuū cauſa ſunt. ſ. corporaliū, & in iſtis licet ipſorum curſum attendere: quorundā autē non ſunt cauſa. ſ. eorū, quę dependent à libero arbitrio, ſeu à fortuna, vel infortunio, & in iſtis ſeruare curſum aſtrorū pertinet ad idolatriā.

Stellarum curſus, quādo liceat attendere, & ſeruare.

Sed licet hæc lectura ſuſtineri poſsit, non tamē eſt ſm intentionem Apoſtoli. Cum enim ipſe in tota precedēti ſerie huius epiſtolę, & in ſequenti arguat Galatas de hoc, ꝙ à fide tranſtulerunt ſe ad obſeruantiā legis, ideo magis ad propoſitū exponitur de hoc, ꝙ ad legales obſeruantias cōuertuntur. Vnde dicit, Cū cognoueritis Deū per fidē, quomodo cōuertimini à fide ad elemēta. i. ad literalē legis obſeruantiā: quę dicitur elementa, quia fuit prima inſtitutio diuini cultus, elemēta dico infirma, quia non perficit iuſtificādo. Heb.7. Neminem ad perfectū adduxit lex egena, quia non confert virtutes & gratiam adiuuando per ſe. Sed quid eſt, quod dicit, Conuertimini. Et videtur hoc inconuenienter dictum. Similiter & hoc, quod dicit, denuo. Nam iſti nec Iudæi fuerant, nec alias legalia ſeruauerāt. Ad quod dicendum eſt, ꝙ cultus Iudæorū medius eſt inter cultum Chriſtianorum & Gentiliū. Nam Gentiles colebant elementa ipſa tanquā viua quædā: Iudęi verò elementis quidem non ſeruiebant, ſed Deo ſub ipſis elementis inquantū obſeruationibus corporaliū elementorum Deo cultū exhibebant. ſuprà eodē, Sub elemētis huius mundi eramus ſeruientes. Chriſtiani verò ſeruiunt deo ſub Chriſto. i. in fide Chriſti. Quādo autē aliquis peruenit ad terminū tranſacto medio, ſi iterū redire velit ad mediū, idem videtur ac ſi velit redire ad principiū. Et ideo Apoſtolus, quia iſti iam peruenerant ad terminum. ſ. ad fidem Chriſti, & nunc redierūt ad medium. ſ. ad cultum Iudęorū, inde eſt, ꝙ propter quandā conformitatē medij ad principiū dicit eos conuerti ad elementa, & denuo eis ſeruire. Et ꝙ ita ſit probat, cùm dicit, *Dies obſeruatis* Iudaico ritu. ſ. ſabbata, & decimū primi mēſis, & huiuſmodi, quæ dicuntur in Glo. *Menſes*, id eſt neomenias, vt primū & ſeptimū menſem, vt habetur Leui.23. Tempora. ſ. egreſsionis de AEgypto, & ꝙ Hieroſolymam tribus vicibus veniebant per ſingulos annos. Item annos Iubilei, & ſeptimū annum remiſsionis. Et ex hoc ſequitur periculū, quia ex hoc nihil prodeſt fides Chriſti. Vnde dicit, Timeo vos ne fortà ſine cauſa, id eſt inutiliter in vobis laborauerim. infrà.5. Si circuncidimini, Chriſtus vobis nihil pro-

hil proderit. Conſequenter cùm dicit, *Eſtote ſicut ego, &c.* Reducit eos ad ſtatū ſalutis.q.d. Ita timeo vos ne fortè ſine cauſa laborauerim in vobis, ſed ne ita ſit, eſtote ſicut ego. Hoc in Gloſa tripliciter legitur. Primo modo ſic, *Eſtote ſicut ego*, ſ. legem deſerētes, ſicut ego dimiſi. Secundo modo ſic, Eſtote ſicut ego, errorem .ſ. priſtinum corrigentes, ſicut ego errorē meū correxi. Et hoc poteſtis, *Quia ego*, ſupple, *Sum ſicut vos*, & tamen de errore meo correctus ſum. Tertio modo ſic. Eſtote ſicut ego, ſcilicet ſine lege viuentes, quia ego (ſupple qui legem habui, & in lege natus ſum) modo ſum ſicut vos, ſupple fuiſtis, ſ. ſine lege.

LECTIO QVARTA.

Non odio ductus Apoſtolus Galatas reprehendit, nullam enim habebat odij cauſam in eos, ſed magis amoris.

FRatres, obſecro vos. Nihil me læſiſtis. Scitis autem, quia per infirmitatem carnis euangelizaui vobis iam pridem: & tentationem veſtram in carne mea, non ſpreuiſtis, neq; reſpuiſtis, ſed ſicut angelum Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum Ieſum. Vbi eſt ergo beatitudo veſtra? Teſtimonium enim perhibeo vobis, quia ſi fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi. Ergo inimicus vobis factus ſum verum dicens vobis? Aemulantur vos non bene: ſed excludere vos volunt: vt illos æmulemini. Bonum autem æmulamini in bono ſemper: & non tantum cum præſens ſum apud vos.

Poſtquam reprehendit Apoſt. Galatas, hic oſtendit ſe hoc nō ex odio feciſſe. Et primò oſtendit ſe nō habere veram cauſam odij ad eos vllam. Secundò q nec habet cauſam æſtimatam, ibi, *Ergo inimicus factus ſum vobis, &c.* Tertiò aſsignat cauſam præmiſſæ reprehenſionis, ibi, *Filioli mei, &c.* Circa primū duo facit. Primò oſtendit, q nō habet cauſam odij ad eos. Secūdò q magis habet cauſam amoris, ibi, *Scitis autem, quod per infirmitatē, &c.* Circa primū notandū eſt, q cōſuetudo eſt boni paſtoris in correctione ſubditorū aſperis dulcia miſcere, ne .ſ. ex nimia ſeueritate frangantur. Luc. 10. legitur de Samaritano, q in curatione ſauciati infudit vinum & oleum. Et contrà de malis paſtoribus dicitur Ezec. 34. Cum auſteritate imperabatis eis. Et ideo Apoſtolus ſicut bonus prælatus oſtendit, q non ex odio increpat eos, blandè loquendo eis quantū ad tria, primò quantū ad charitatis nomen. Vnde dicit, *Fratres.* Pſal. Ecce quā bonū & quā iucundū habitare fratres in vnū. Secundò quātum ad modeſtiæ verbum. Vnde dicit, *Obſecro vos.* Prouer. 19. Cum obſecrationibus loquitur pauper. Tertiò quantū ad excuſationem. Vnde dicit, *Nihil me læſiſtis*, & ego non ſum talis, q habeam odio illos, qui me non offendunt. Secundò oſtendit ſe ad eos habere cauſam amoris, cū dicit, *Scitis autē, quod per infirmitatem, &c.* Vbi tria ponit ex quib⁹ homines ſe diligere conſueuerunt: primum eſt mutuū ſocietatis auxilium, & ex hoc etiā amor in hominibus confirmatur ſm illud Luc. 22. Vos eſtis, qui permanſiſtis mecum, &c. Et quantū ad hoc dicit, Scitis autē, &c. Vbi primo commemorat tribulationem quam paſſus eſt apud eos. Secundò oſtendit quomodo ei aſtiterūt, ibi, *Et tentationem noſtram, &c.* Dicit ergo quātum ad primū, Dico q nihil me læſiſtis, immo ſeruiuiſtis mihi. Scitis enim, id eſt recordari poteritis, quod euangelizaui vobis iampridē .i. tranſacto tempore, per infirmitatem carnis .i. cum infirmitate & afflictione carnis meæ, vel cū multis tribulationibus quas patiebar à Iudæis (qui ſunt de carne mea) me perſequētibus. 1. Cor. 2. Cum timore & tremore multo fui apud vos. 2. Corint. 12. Virtus in infirmitate perficitur. Et licet hæc infirmitas fuerit cauſa ſpernendi me, & tentationis veſtræ, ſecundū illud Zacha. 13. Percute paſtorem, & diſpergētur oues, &c. Vos tamen tentationem veſtram, quæ erat in carne mea, id eſt, tribulationem meam, quæ erat vobis cauſa tentationis, nō ſpreuiſtis. Eccle. 11. Non ſpernas hominē in viſu ſuo. Quia vt dicit Dñs. Luc. 10. Qui vos ſpernit, me ſpernit, &c. Neq; reſpuiſtis doctrinā meam & me, quin velletis eſſe ſocij tribulationum. Eſa. 33. Væ qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris? &c. Secundū autē, quod confirmat inter homines dilectionē, eſt mutuus amor & mutua dilectio adinuicem: ſm illud Prouer. 8 Ego diligentes me diligo, &c. Et quantū ad hoc dicit, Sed ſicut angelū Dei excepiſtis me .i. ita honorifice ſicut nuntiū verba Dei nuntiantē. 1. Theſ. 2. Cum accepiſſetis à nobis verbū auditus Dei, &c. Et inde eſt, q prædicatores dicuntur angeli. Malac. 2. Legem requirēt ex ore eius, &c. Et non ſolū ſicut angelū recepiſtis, ſed ſicut Ieſum Chriſtum, id eſt ac ſi Chriſtus ipſe veniſſet, Qui Chriſtus profectò in ipſo ad eos venerat, & in eo loquebatur ſecundum illud. 2. Cor. vlt. An experimentū quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus. Matt. 10. Qui vos recipit, me recipit, &c. Deinde increpat eos, q ſic deteriorati erant. Vnde dicit, *Vbi eſt ergo beatitudo veſtra?* Quaſi dicat, Nonne ex hoc homines beatificabant vos, q me honoraſtis, & prædicationē meā recepiſtis? Iob. 4. Vbi eſt timor tuus, & fortitudo tua, patientia tua, & perfectio viarū tuarum? Tertium quod amorē confirmat, eſt mutua beneficentia. Et quantū ad hoc dicit, *Teſtimonium perhibeo, quod ſi fieri poſſet*, i. iuſtè fieri potuiſſet. Illud enim fieri poteſt, quod iuſtè fit, vt ad vtilitatem eccleſiæ fuiſſet. *Oculos eruiſſetis & dediſſetis mihi*, q.d. Ita me diligebatis, q nō ſolum mihi veſtra exteriora, ſed etiā oculos veſtros dediſſetis mihi. Cōſequenter cùm dicit, *Ergo inimicus factus ſum vobis, &c.* Ponit cauſam æſtimati odij: & primò vnam ex parte Apoſtoli. Secundo aliā ex parte pſeudo, ibi, *Aemulantur vos, &c.* Dicit ergo, Ex quo mihi tot bona feciſtis, eſt ne credēdū, q factus ſim inimicus vobis, verū dicens vobis? Verbū autē hoc, quod dicit, inimicus, dupliciter poteſt intelligi. Vno .ſ. modo, q ipſe habeat eos odio, & iſto modo legitur ſic tunc. Fact⁹ ſum inimicus, i. habeo vos odio. Et ſic hoc, quod ſequitur, *Verum dicens vobis*, poteſt æſtimari, vt ſignum odij, quod tamen eſt ſignum dilectionis .ſ. dicere verum, ſuo tamē loco & tempore. Alio modo poteſt intelligi, inimicus paſsiuè ſc. quod ipſe habeatur odio ab eis. Et tunc ſic legitur, Ego factus ſum inimicus vobis .i. habetis me odio, & hoc ideo quia dico vobis verū, vt ſic dicens verum vobis ponatur, vt ſit cauſa odij. Nam homines veritatem dicentes, à malis odio habentur. Veritas enim odiū parit. Amos. 5. Odio habuerunt in porta corripientem, &c. Sed contrà eſt, quod dicitur Prouer. 28. Qui corripit hominē, gratiā poſtea inueniet apud eū, magis quā qui per linguæ blandimēta decipit. Sed dicendum eſt, quod ſolutio hæc poteſt haberi ex hoc, quod dicitur Prouer. 9. Noli arguere deriſorē, ne oderit te, argue ſapientem & diliget te. Bonitatis enim ſignum eſt, ſi iſte, qui corripitur corripientē diligit. Et econuerſo ſi eum oderit, ſignū eſt malitiæ. Cùm enim homo naturaliter odiat illud quod cōtrariatur ei, quod diligit, ſi tu odis eum qui corrigit te de malo, manifeſtum eſt, quod malū diligis. Si verò diligis eum, oſtendis te odire peccata. Quia enim homines è principio cum corripiuntur, per amorē ad peccata afficiuntur: inde eſt, q in principio peccator corripientem odit: ſed poſtquā iam correctus eſt & affectū peccati depoſuit, corripientē diligit. Et ideo ſignanter in propoſita authoritate dicitur: quod poſtea inueniet gratiā apud eū. Conſequenter cùm dicit, *Aemulantur vos, &c.* Ponit aliam cauſam æſtimatā ex parte .ſ. pſeudo. Et primò ponit eam. Secundò excludit eā, ibi, *Bonū autem æmulamini, &c.* Quātum autē ad primū, ſciēdum eſt, quod ſicut dictū eſt ſuprà, quidam Pſeudo ex Iudæis cōuerſi, circumeuntes eccleſias Gentium, prædicabāt ſeruari legalia. Et quia Paulus contrarium dicebat, ideo iſti detrahebant ei. Et hoc magis faciebant, vt excluderēt Paulū, quā pro ſalute eorū. Et ideo dicit, *Aemulantur vos*, i. non patiuntur in vobis (quos diligunt potius amore cōcupiſcentiæ, quā amicitiæ) *Conſortium noſtrum.* Aemulatio enim eſt zelus ex amore quocūq; proueniens, non patiens conſortium in amato. Sed quia amor eorum ad iſtos non erat bonus, tum quia nō amabant eos propter vtilitatē ipſorum, ſed propter cōmodum propriū: & hoc patet, quia volebant excludere Apoſtolum ab eis, vtpotè propriæ vtilitati contrariū: tum quia hoc cedebat in damnū Galatarū, quia quærebant in eis lucrū, per quod ipſi damnificabantur: ideo dicit, Aemulantur vos, ſed non bene, quia nō amant bonum veſtrum. Et hoc apparet, quia volunt vos excludere, vt æmulemini illos, id eſt, vt nullum recipiatis niſi eos. Prouer. 3. Ne æmuleris hominem iniuſtum, &c. Et Prouer. 31. Non æmuletur cor tuum peccatores. Hoc autē excludit cōſequenter, cùm dicit, *Bonum autē æmulamini, &c.* Quaſi dicat, Non debetis eos æmulari in doctrina eorum: ſed æmulamini bonum doctorē, me .ſ. & huiuſmodi. 1. Pet. 3. Quis eſt, qui vobis noceat, ſi boni æmulatores fueritis? Sed quia aliquis poteſt eſſe bonus doctor, in quo poteſt eſſe aliquid mali, ideo addit, Aemulamini bonum Aemulatio quid.

num

num doctorem, ſed, dico, tamen in bono, id eſt, in eo, quod bonum eſt. 1. Cor. 14. Sectamini charitatē, æmulamini ſpiritualia. Licet autem Apoſt. de ſe loquatur, ſecundū Gloſ. cū dicit, *Æmulamini bonum*, addit tamē in bono, quia ſicut ipſe dicit. 1. Cor. 4. Nihil mihi conſcius ſum, ſed non in hoc iuſtificatus ſum. Sed quia aliqui æmulantur doctorem bonum in ſua præſentia ſolùm, ideo addit, ſemper, & non tantum cum præſens ſum apud vos: quia æmulatio in bonum eſt ſignum, ꝙ ex amore & timore Dei, qui omnia videt, procedat: ſi etiam in abſentia doctoris perſeuerat. Coloſ. 3. Serui obedite per omnia dominis veſtris, &c.

LECTIO QVINTA.

Dolor eorum imperfectionis, fuit in cauſa, vt eos ita corriperet, qui quidem ex nimia charitate prodibat.

Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis. Vellem autem eſſe apud vos modo, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.

Suprà Apoſtolus remouit falſam cauſam correctionis Galatarū: hic conſequenter Apoſtolus dictæ correctionis aſſignat cauſam verā, quę eſt dolor de eorū imperfectione. Et ideo primò dolorē cordis ex quo loquebatur, exprimit. Secundò ponit deſideriū de manifeſtatione huius doloris, ibi, *Vellem autem, &c.* Tertiò ponit cauſam doloris, ibi, *Quoniam confundor, &c.* Dolor autē iſte ex charitate procedebat, quia dolebat de peccatis eorū. Pſal. Vidi præuaricātes & tabeſcebā, &c. Et ideo verbū charitatis proponit, dicēs, *Filioli mei.* Signanter aūt non eos filios vocat, ſed filiolos, vt deſignet eorum imperfectionē, qua diminuti ſunt. 1. Cor. 3 Tanquā paruulis in Chriſto, &c. Sed notandum eſt, quod puer dū eſt in parturitione dicitur filiolus. Et iſti tales erāt, quia indigebant iterata parturitione, cum tamen parentes carnales ſemel tantum parturiant filios. Et ideo dicit eis, *Quos iterum parturio*. Nam ſemel eos parturierat in prima cōuerſione, ſed quia iā auerſi erāt ab eo, qui eos vocauit in aliud euangeliū, indigebant, ꝙ iteratò parturiret eos. Ideo dicit, *Parturio*, id eſt, cum labore & dolore ad lucē fidei reduco. In quo apparet dolor Apoſtoli. Vnde conuerſio hominis, partus dicitur. Iob. 39. Incuruantur ad fœtum & pariunt. Apoc. 12. Clamabat parturiens, & cruciatur vt pariat. Et inde eſt quod Apoſt. ex dolore durè eos corrigit, ſicut mulier ex dolore partus durè clamat. Eſa. 42. Quaſi parturiens loquar, &c. Et ratio iteratæ parturitionis eſt, quia nō eſtis perfectè formati. Vnde dicit, *Donec Chriſtus formetur in vobis*, i. recipiatis ſimilitudinem eius, quam veſtro vitio perdidiſtis. Et non dicit, formemini in Chriſto, ſed formetur Chriſtus in vobis, vt hoc terribilius inſonet auribus eorum. Nam Chriſtus per fidem formatā formatur in corde. Ephe. 3. Habitare Chriſtū per fidem, &c. Sed quando quia non habet fidē formatā, iā in eo moritur Chriſtus. 2. Pet. 1. Donec dies illuceſcat, &c. Et ſic ſecundū hominis profectū in fide, Chriſtus in homine proficit, & econuerſo ſecundū defectum deficit. Quando ergo fides in homine efficitur informis per peccatum, Chriſtus non eſt in eo formatus. Et ideo quia in iſtis nō erat fides formata, indigebant iterum parturiri, donec Chriſtus in eis formaretur per fidem formatam ſcilicet, quæ per dilectionem operatur. Vel donec Chriſtus formetur in vobis, id eſt, formoſus alijs per vos appareat. Poſſet autē aliquis dicere, Abſens tu dicis talia, ſed ſi eſſes apud nos hæc non diceres, ſm illud. 2. Corin. 10. Præſentia quidē corporis infirma, & ſermo contemptibilis, &c. Et ideo ponit deſideriū manifeſtandi dolorē ſuum, aſperius, dicens, *Vellem autem eſſe apud vos modo & mutare vocem meam.* q. d. Modò blandis verbis vtor, vocans vos fratres, & filios in abſentia, ſed ſi eſſem præſens, aſperius corriperem. Nam ſi quę per litteras ſcribo, nunc pręſens & ore proferrem, durior eſſet correctio: vtpotè quia magis poſſem vocē obiurgantis exprimere, & iraſcentis reſonare clamorem & dolorē pectoris, magis quam per literas explicare, & magis cor veſtrum viua vox ad confuſionem de errore veſtro & mea turbatione moueret. Et cauſa huius doloris eſt, *Quia cōfundor in vobis*, id eſt, erubeſco apud alios pro vobis. Nam ſicut Eccle. 22. dicitur, Confuſio eſt patris de filio indiſciplinato. Nam cum filius ſit res patris, & diſcipulus inquantū huiuſmodi res magiſtri, magiſter gaudet de bono, quod videt in eo relucere, quaſi de bono proprio, & gloriatur, & econuerſo de malo dolet & confunditur. Vnde quia iſti mutati erant de bono in malum, Apoſtolus confundebatur inde.

LECTIO SEXTA.

Per ſimilitudinem Iſaaci & Iſmaelis, oſtendit legalium finem, & gratiæ dignitatem.

Dicite mihi, qui ſub lege vultis eſſe, legem non legiſtis? Scriptum eſt enim, quoniam Abrahā duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed qui de ancilla, ſecundum carnem natus eſt: qui autem de libera, per repromiſſionē. Quæ ſunt per allegoriam dicta.

Suprà Apoſtolus probauit dignitatem gratiæ per conſuetudinem humanam: hic autem probat eam authoritate ſcripturæ. Et primò proponit factū. Secundò exponit myſterium, ibi, *Quæ ſunt per allegoriam dicta. &c.* Tertiò cōcludit propoſitū, ibi, *Itaque fratres mei nō ſumus, &c.* Circa primū duo facit. Primò excitat ad attentionē. Secundò proponit ſuam intentionem, ibi, *Scriptum eſt enim, &c.* Dicit ergo *Dicite mihi, &c.* Quaſi dicat. Si vos eſtis ſapientes, attendite ad ea quæ obijcio, & ſi non poteſtis contradicere, cedatis. Ioh. 6. Reſpondete obſecro abſq; contentione, &c. Facio vobis autem hanc obiectionem, Aut legiſtis legem, aut nō legiſtis. Sed ſi legiſtis, ſcire debetis ea quę in ea ſcripta ſunt: ſed ipſa probat ſe dimittendam, ſi autem non legiſtis, non debetis recipere, quod neſcitis. Prouerb. 4. Palpebræ tuæ præcedant greſſus tuos. Dicit autem *Sub lege*, id eſt, ſub onere legis. Nam ſubire aliquod leue nō eſt vis, ſed ſubire graue onus, ſicut eſt onus legis, magnæ ſtultitiæ ſignū eſſe videtur. Actuum. 15. Hoc eſt onus, quod neque patres noſtri, neq; nos portare potuimus, &c. Quod eſt intelligendum de illis, qui volunt carnaliter eſſe ſub lege. Conſequenter cum dicit, *Scriptum eſt enim, &c.* Proponit ſuā intentionem dicens, Ideo quæro an legiſtis legem: quia in ipſa continentur quædā, quæ manifeſtè dicunt legem non eſſe tenendam. Et ſpecialiter Apoſtolus facit mentionem de duobus filijs Abrahæ. Et primò ponit vnum in quo cōueniunt. Secundò duo in quibus differunt. Conueniunt quidem in vno patre. Vnde dicit, *Scriptū eſt, quoniam Abraham duos filios habuit*. Habuit etiam alios, quàm iſtos duos filios: quia poſt mortem Saræ alios genuit de Cæthura, vt dicitur Geneſ. 25. de quibus mentionem non fecit Apoſtolus, quia non pertinent ad hāc ſignificationem. Poſſunt tamen per iſtos duos ſcilicet, filium ancillæ, & filium liberæ, duo populi, ſcilicet, Iudæorum & Gentium deſignari: per alios verò filios Cethuræ, ſciſmatici & hæretici. Qui quidem duo populi conueniunt in vno patre: quia Iudæi ſunt filij Abraham ſecundū carnem: Gentiles verò ſecundum imitationem fidei. Vel ſunt filij Abrahæ, id eſt Dei, qui eſt pater omnium. Malac. 2. Nonne Deus pater omnium, &c. Roma. 3. An Iudæorum tantum. Differunt autem in duobus, ſcilicet, in conditione matris, quia vnus eſt de ancilla, vt dicitur Gene. 21. Nec tamen peccauit Abraham ad eam accedens: quia acceſsit ad eam coniugis affectu & ordinatione diuina. Alius autē eſt de libera, ſcilicet, Iſaac quem genuit ei Sara vxor ſua. Gen. 18. Veniam ad te tempore iſto vita comite & Sara vxor tua, &c. Item differunt in modo generationis, quia qui de ancilla. ſ. Iſmael, ſecundum carnem natus eſt: qui autem de libera, ſcilicet, Iſaac, per repromiſsionem. Sed vitandus eſt hic duplex falſus intellectus. Vnus, ne intelligatur per hoc, quod dicit, ſecundum carnem natus eſt, vt accipiatur hic, caro, pro actu peccati: ſecundum illud Roma. 8. Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini, &c. 2. Cor. 10. In carne ambulantes non ſecundū carnem militamus, quaſi Abraham peccante natus ſit Iſmaël. Alius intellectus, vt per hoc, quod dicitur, Per repromiſsionem, credatur Iſaac non ſecūdum carnem natus, id eſt ſecundū carnalem cōmixtionem: ſed per ſpiritum ſanctum. Eſt ergo dicendum, ꝙ ſecundum carnem, id eſt ſecundum naturam carnis natus eſt Iſmaël. Nam naturale eſt in hominibus, ꝙ ex muliere iuuencula fœcunda, ſicut erat Agar, & ſene, naſcatur filius. Et quod per repromiſsionem, i. ſupra naturā carnis natus eſt Iſaac. Non enim ad hoc ſe extendit natura carnis, vt ex viro ſene & vetula ſterili, ſicut fuit Sara, filius naſcatur. Per Iſmael ſignificatur populus Iudæorum, qui ſecundum carnem natus eſt. Per Iſaac verò intelligitur populus Gentium, qui natus ſecundū repromiſsionē, qua promiſſum eſt Abrahæ, quod eſſet

futurus pater multarum gentium. Gene. 12. In ſemine tuo benedicentur, &c. Myſterium autem exponit, cùm dicit, *Quæ ſunt per allegoriam dicta*. Et primò ponit modū myſterij. Secundò exemplificat, ibi, *Hæc enim duo ſunt teſtamenta, &c.* Dicit ergo, Hæc quæ ſunt ſcripta de duobus filijs, &c. Sunt per allegoriam dicta, i. per alium intellectum. Allegoria enim eſt tropus ſeu modus loquendi quo aliquid dicitur & aliud intelligitur. Vnde allegoria dicitur ab allos, quod eſt, alienum, & goge, ductio, quaſi in alienum intellectum ducens. Sed attendendum eſt, ꝙ allegoria ſumitur aliquando pro quolibet myſtico intellectu, aliquando pro vno tantum ex quatuor qui ſunt, hiſtoricus, allegoricus, myſticus, & anagogicus, qui ſunt quatuor ſenſus ſacræ ſcripturæ: & tamen differunt quantum ad ſignificationem. Eſt enim duplex ſignificatio. Vna eſt per voces. Alia eſt per res quas voces ſignificant. Et hoc ſpecialiter eſt in ſacra ſcriptura & non in alijs. Cùm enim eius actor ſit Deus, in cuius poteſtate eſt, ꝙ non ſolùm voces ad deſignandum accommodet (quod etiam homo facere poteſt) ſed etiam res ipſas. Et ideo in alijs ſciētijs ab hominibus traditis, quæ non poſſunt accommodari ad ſignificandum niſi tantum verba & voces ſolùm ſignificant. Sed hoc eſt proprium in iſta ſcientia, vt voces & ipſe res ſignificatæ per eas aliquid ſignificent: & ideo hæc ſcientia poteſt habere plures ſenſus. Nam illa ſignificatio qua voces ſignificant aliquid, pertinet ad ſenſum literalem ſeu hiſtoricum. Illa verò ſignificatio qua res ſignificatæ per voces iterum res alias ſignificant, pertinet ad ſenſum myſticum. Per literalem autem ſenſum poteſt aliquid ſignificari dupliciter, ſcilicet, ſecundum proprietatem locutionis: ſicut cùm dico, homo ridet: vel ſecundum ſimilitudinem ſeu metaphoram, ſicut cùm dico, pratum ridet. Et vtroq; modo vtimur in ſacra ſcriptura, ſicut cum dicimus quantum ad primū, quod Ieſus aſcendit: & cùm dicimus, ꝙ ſedet à dextris Dei, quantum ad ſecundum. Et ideo ſub ſenſu literali includitur parabolicus ſeu metaphoricus. Myſticus autem ſenſus ſeu ſpiritualis diuiditur in tres. Primò namq; ſicut dicit Apoſtolus, lex vetus eſt figura nouæ legis. Et ideo ſecundum ea, quæ ſunt veteris legis, ſignificant ea, quæ ſunt nouæ, eſt ſenſus allegoricus. Item ſecundum Dionyſium in libro de cœleſti Hierarchia, Noua lex eſt figura futuræ. Et ideo ſecundum ꝙ ea, quæ ſunt in noua lege & in Chriſto, ſignificāt ea quæ ſunt in patria, eſt ſenſus anagogicus. Item in noua lege ea, quæ in capite ſunt geſta, ſunt exempla eorum, quæ nos facere debemus: quia quæcunq; ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, & ideo ſecundum ea, quæ in noua lege facta ſunt in Chriſto, & in his, quæ Chriſtū ſignificant, ſunt ſigna eorum, quæ nos facere debemus, eſt ſenſus moralis. Et omnium horum patet exemplum. Per hoc enim, quod dico, fiat lux, ad literā de luce corporali pertinet ad ſenſum literalē. Si intelligatur, fiat lux, i. naſcatur Chriſtus in eccleſia, pertinet ad ſenſum allegoricum. Si verò dicatur, fiat lux, id eſt, vt per Chriſtum introducamur ad gloriam, pertinet ad ſenſum anagogicum. Si autē dicatur, fiat lux, id eſt per Chriſtū illuminemur in intellectu & inflammemur in affectu, pertinet ad ſenſum moralem.

Allegoria quid.

Hiſtoricus Allegoricus Miſticus, et Anagogicus ſenſus.

LECTIO SEPTIMA.

Myſterium aperit in Sara & Agar, quarum altera liberos, altera ſeruos genuerat.

HAec enim ſunt duo teſtamenta, Vnum quidem in monte Syna, in ſeruitutem generans: quæ eſt Agar (Syna enim mons eſt in Arabia: qui coniunctus eſt ei, quæ nunc eſt Hieruſalem, & ſeruit cum filijs ſuis.) Illa autem, quæ ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt: quæ eſt mater noſtra. Scriptum eſt enim, Lætare ſterilis, quæ non paris: erumpe & clama: quæ non parturis: quia multi filij deſertæ, magis quā eius, quæ habet virū.

Superius poſuit Apoſtolus intellectum myſticum: hic aperit myſterium. Et primò quantum ad matres. Secundò quantū ad filios, ibi, *Nos autē fratres, &c.* Per duas aūt matres, intelligit duo teſtamenta. Et ideo primò ponit ſignificatum. Secūdò exponit, ibi, *Vnum quidem in monte, &c.* Dicit ergo, Hę.ſ. duę vxores, ancilla, & libera, *Sunt duo teſtamenta*, vetus & nouū. Hier. 31. Feriā domui Iſrael fœdus nouū. Ecce nouū teſtamentum, non ſm pactum, &c. Ecce teſtamentum vetus. Libera enim ſignificat teſtamentum nouum, ancilla verò vetus. Ad ſciendum autem quid ſit teſtamentum, attendi debet, quod teſtamētum idē eſt, ꝙ pactū ſeu fœdus eorum, quæ teſtibus cōfirmantur. Vnde in ſcriptura multoties loco teſtamenti ponitur fœdus vel pactū. Vbicunque autem interuenit fœdus, vel pactum, fit aliqua promiſsio. Et ideo ſecundum diuerſitatem promiſsionum, eſt diuerſitas teſtamentorum. Duo autē ſunt nobis promiſſa. ſ. tēporalia in veteri lege: & ęterna in noua. Mat. 5. Gaudete & exultate, &c. Hæ ergo duæ promiſsiones ſunt duo teſtamenta. Vnde Apoſt. cōſequenter cùm dicit, *Vnum quidem, &c.* Exponit ipſa. Et primo quantū ad vetus. Secundò quantum ad nouū, ibi, *Illa autem quæ ſurſum, &c.* Ad euidentiam autem literę ſciendum eſt circa primō, ꝙ quilibet ciuis alicuius ciuitatis dicitur eſſe filius illius, & ipſa ciuitas eſt ſicut mater eius. Luc. 23. Filię Hieruſalē nolite flere, &c. Tren. vlt. Filij Syon incliti, &c. Per hoc igitur, quod aliqui fiunt alicuius ciuitatis ciues, efficiuntur filij eius. Duplex autem eſt ciuitas Dei, Vna terrena. ſ. Hieruſalē terreſtris. Alia ſpiritualis. ſ. Hieruſalē cœleſtis. Per vetus autē teſtamentū homines efficiebantur ciues ciuitatis terreſtris, per nouum autem, cœleſtis. Et ideo circa hoc duo facit. Primò proponit myſterium expoſitū. Secundò expoſitionis myſticę rationē aſsignat, ibi, *Syna enim, &c.* Dicit ergo primò, dico ꝙ ſignificat duo teſtamenta. ſ. vetus & nouū. Et quantum ad hoc dicit, Primum quidē in monte Syna, &c. Vbi primò ponitur locus in quo datum fuit, quia ad literam in monte Syna, vt dicitur Exo. 20. Cuius ſecundū Glo. myſtica ratio eſt, quia Syna interpretatur mādatum. Vnde & ab Apoſt. vetus lex, vocatur lex mandatorum. Epheſ. 2. Mons autem ſignificat ſuperbiam. Hie. 31. Antequā offendant pedes veſtri ad montes caliginoſos, &c. Vnde per montē iſtū in quo data eſt lex, ſignificatur ſuperbia Iudæorū duplex, Vna qua ſuperbiebant contra Deum. Deut. 31. Ego ſcio cōtentionem tuā, &c. Alia qua ſuperbiebant contra alias nationes abutētes illis, quod dicitur in Pſal. Non fecit taliter omni nationi, &c. Secundo verò proponit ad quid ſit datū, quia non ad faciendum liberos, ſed filios matris ancillę, *Generans in ſeruitutem, quæ eſt Agar*, i. ſignificatur per Agar, quæ quidem in ſeruitutē generat. ſ. vetus teſtamentum. Et hoc tripliciter. ſ. quantum ad affectū, quantū ad intellectū & fructum. Quantū ad intellectū quidem ſm cognitionē, quia in homine eſt duplex cognitio. Vna libera, quando. ſ. rerum veritatem ſecundum ſeipſam cognoſcit. Alia verò ancilla. i. ſubiecta velaminibus figurarum. Et talis fuit cognitio veteris teſtamenti. Quantū ad affectum verò, quia noua lex generat affectū amoris, qui pertinet ad libertatē. Nam qui amat ex ſe mouetur. Vetus autē generat affectū timoris, in quo eſt ſeruitus. Qui enim timet nō ex ſe, ſed ex alio mouetur. Rom. 8. Nō accepiſtis ſpiritū ſeruitutis iterū in timore, &c. ſed quantū ad fructū, quia lex noua generat filios quibus debetur hæreditas, ſed illis quos vetus generat, debentur munuſcula, ſicut ſeruis. Ioan. 8. ſeruus nō manet in domo in æternū, filius manet in domo in ęternum. Rationem myſterij aſsignat, cùm dicit, *Syna enim mōs eſt in Arabia, &c.* Vbi primò oritur dubitatio, quia cum Syna diſtet à Hieruſalem per 20. ferè dietas, videtur falſum ꝙ Syna iunctus ſit Hieruſalem, vt hic Apoſt. dicit. Sed ad hoc myſticè reſpondetur in Glo. ſic vt Syna ſit Arabia. Arabia enim humilitas, vel afflictio interpretatur, in qua datum eſt vetus teſtamentum, quia homines quaſi ſerui & alieni ſub ea affligebantur carnalibus obſeruantijs. Act. 15. Hoc eſt onus, quod neq; patres noſtri neq; nos, &c. Qui mons *Coniunctus* eſt non per ſpatij continuitatē, ſed per ſimilitudinem *Ei quæ nunc eſt Hieruſalem*, i. Iudaico populo: quia ſicut ipſi terrena diligunt, & pro temporalibus ſeruiūt ſub peccato, ita & mons ille in ſeruitutem generabat. Sed hæc non videtur intentio Apoſtoli. Nam ipſe vult, ꝙ vetus teſtamentū, quod in monte Syna datum eſt, ex ipſo loco ſeruituti in ſeruitutē generet: quia illud dabatur in Syna, non tamen ibi remanētibus filijs Iſrael, ſed proficiſcentibus ad terram promiſsionis. Hieruſalem enim etiā generat filios ſeruitutis, ideo quantū ad hoc cōiungitur mons Syna cum illa. Et hoc eſt quod dicit, Qui coniunctus eſt ei. ſ. per continuationē itineris contium in Hieruſalē. *Quæ ſeruit cum filijs ſuis*, ſeruitute. ſ. legaliū obſeruātiarū (à qua redemit nos Chriſtus) & ſeruitute diuerſorum peccatorū. Ioan. 8. Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati, & (ad literam) ſeruitute

Teſtamentum quid.

Romano-

Romanorum, qui eis dominabantur. Deinde cùm dicit, *Illa autem, quæ ſurſum eſt Hieruſalē, &c.* Hic conſequenter aperit myſterium de libera. Et primò exponit myſterium. Secundò inducit prophetiā, ibi, *Scriptum enim, &c.* Primū quidem poteſt dupliciter intelligi, ſēm quod hanc matrem poſſumus intelligere. Vel illam per quam generamur, quæ eſt eccleſia militans. Vel illam matrem in cuius filios generamur, quæ eſt eccleſia triumphans. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in ſpem viuam, &c. Sic ergo generamur in præſenti eccleſia militante, vt perueniamus ad triumphantem. Hoc ergo modo illud exponētes à quatuor deſcribitur, mater noſtra. ſ. à ſublimitate, cùm dicit, *Surſum*. Secundò à nomine, cū dicit, *Hieruſalem*. Tertiò à libertate cùm dicit, *Libera eſt*. Quartò à fœcunditate, cū dicit, *Mater noſtra*. Eſt ergo ſublimis per apertā Dei viſionem, & per perfectam Dei fruitionem, & hoc quantū ad eccleſiam triumphantem. Eſa. 6. Videbis & afflues, &c. Col. 3. Quæ ſurſum ſunt ſapite, &c. Itē ſublimis per fidē & ſpem, quantū ad eccleſiam militātem. Phil. 3. Noſtra conuerſatio in cœlis, &c. Cāt. 3. & 8. Quæ eſt iſta, quę aſcendit, &c. Sed eſt etiā pacifica, quia Hieruſalē. i. viſio pacis. Quod quidē competit eccleſię triumphanti, vt habenti pacē perfectā. Pſal. Qui poſuit fines tuos pacē, &c. Eſa. 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis. Item competit eccleſiæ militanti, quæ in Chriſto pacem habens quieſcit. Ioan. 16. In me pacem habebitis. Eſt etiam libera. Rom. 8. Ipſa creatura liberabitur, &c. Et hoc quantum ad triumphantē, & etiam quantū ad militantem, vt Apoc. 21. Vidi ciuitatē ſanctam Hieruſalē, &c. Sed fœcunda eſt quia mater noſtra. Militās quidē vt generās, triūphans, vt in cuius filios generamur. Pſal. Nunquid Syon dicet homo, &c. Eſa. 60. Filij tui de longe venient, &c. Scriptum eſt enim. ſ. Eſa. 54. Secundū enim ſeptuaginta hic ponitur prophetia, per quā primò probatur libertas matris prędictæ. Secundò eius fœcūditas, ibi, *Quia multi filij, &c.* Sciendū eſt aūt circa primū, ꝙ in muliere fœcunda 1 Primò quidē eſt triſtitia in pariendo. Secundò ſubſequitur gaudiū in ſuſcepta prole, ſēm illud Ioan. 16. Mulier cùm parit, &c. Sed mulier ſterilis, nec patitur in partu, nec gaudet in prole. Differūt autē parere & parturire: quia parturire dicit conatum ad partum: parere verò dicit eductionē fœtus iam facti. In parturitione ergo dolorem experitur fœcunda, & in partu gaudium. Sterilis autē dolore parturitionis & gaudio partus priuatur. Sed hęc duo propheta indicit ſterili, dicens, Lætare ſterilis, &c. Vbi loquitur de Hieruſalē, quā dicit liberā, ſignificatā per Saram ſterilē. Nam eccleſia ſterilis erat, ſ. eccleſia militans gentiū ante conuerſionē, quæ nō offerebat filium Deo, ſed diabolo. Vnde ad Babylonē dicitur Eſa. 47. Sterilitas & viduitas venerūt tibi, &c. Et eccleſia triūphans ante paſsionē Chriſti ſterilis erat: quia non generabantur aliqui in filios eius per introitū glorię niſi in ſpe. Poſita enim erat rompbea ante ianuam paradiſi, vt nullus intrare poſſet. Huic ergo ſterili dicitur, *Lætare quæ non paris, &c.* q. d. Steriles, vt dictum eſt, non dolent de partu, ſed de eo, ꝙ non pariunt. 1. Reg. 1. Cùm eſſet Anna amaro animo, &c. Sed tu lætaberis in multitudine filiorū. Eſa. 60. Tūc dilatabitur & mirabitur cor tuum. ſ. lętitiā mentis extrà oſtendens. Duo enim ſunt in partu. ſ. dolor ex eruptione reticulorū, quibꝰ continetur fœtus in matrice, & clamor ex ipſo dolore. Et ideo dicit, *Tu quæ non parturis*, ſcilicet eccleſia militās: quæ nō conaris ad partū per deſideriū: & triumphans, quæ non parturis dolendo: vel quia nondū venit tempus recipiendi filios: *Erumpe*, i. lætitiam quā interius habes manifeſta exterius, & clama voce laudis. Eſa. 57. Clama ne ceſſes, &c. Et hæc duo ad libertatē pertinent. ſ. clamare & erumpere: ſic ergo apparet libertas matris. Sequitur fœcunditas, *Quia multi filij, &c.* Sed cùm ſuprà dictum ſit eccleſiam liberam ſignificari per Saram, videtur eſſe dubium an Sara fuerit deſerta. Ad quod ſciendū eſt, ꝙ deſerta fuit ab Abrahā, vt hic dicitur, non per diuortiū, ſed quātū ad opus carnale. Nam Abraham vacabat quidē operi carnali, non propter concupiſcentiam, ſed propter prolē ſuſcipiendam. Cum ergo innuit ei Saram ſterilem eſſe, deſeruit eam, nō frangens coniugalē thorum: ſed quia nō vtebatur ea ab illo præciſè tempore quo Sara introduxit ei ancillam. Per quod datur intelligi, ꝙ eccleſia Gentium deſerta erat à Chriſto, quia nondū venerat Chriſtus: & ꝙ eccleſia triumphans deſerta erat ab hominibus, quibus ad eā nondū patebat acceſſus, Huius ergo deſertæ. ſ. eccleſiæ Gentiū ſunt multi filij. i. plures, *Magis quā eius*, ſ. Synagogæ. *Quæ habet virum*, ſc. Moyſen. 1. Reg. 2. Sterilis peperit plurimos, & quæ multos filios habebat, &c. Et hoc veniente ſponſo. ſ. Chriſto, à quo deſerta erat, non dilectione, ſed partu poſtpoſito.

LECTIO OCTAVA.

Filios promiſsionis Galatas vocat, ideo non mirentur ſi perſequuntur, quoniam & Iſmael Iſaacum perſecutus eſt.

NOs autem fratres ſecundum Iſaac, promiſsionis filij ſumus. Sed quomodo tunc is, qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum, qui ſecundū ſpiritum: ita & nunc. Sed quid dicit ſcriptura? Ejce ancillam & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaque fratres, non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ: qua libertate Chriſtus nos liberauit.

Expoſito myſterio quantū ad matres: hic exponit illud quantū ad filios. Et primò ponit filiorum diſtinctionem. Secūdò principalē concluſionem, ibi, *Itaq; fratres mei, &c.* Diſtinctionem autem filiorum ponit quantum ad tria. Primò quantum ad modum originis. Secundò quantum ad affectum dilectionis, ibi, *Sed quomodo tunc, &c.* Tertiò quātum ad ius hæreditatis, ibi, *Sed quid dicit ſcriptura, &c.* Modus autē originis quo aliqui naſcuntur filij Abrahæ eſt duplex: quidam origine carnali, ſicut Iſmaël de ancilla: quidam autem non carnali origine, ſicut Iſaac de libera: non ꝙ naturali opere natus non fuerit, ſed quia (ſicut dictum eſt) ſupra naturalem virtutem carnis fuit, vt de vetula ſterili filius naſceretur. Per hos autē filios intelligitur duplex populus. Nam per Iſmaëlem intelligitur populus Iudæorum, qui carnali propagatione eſt ab Abraham deriuatus. Per Iſaac autem, populus Gentiū, qui per imitationē fidei ab Abraham deſcendit. Et ideò dicit, *Nos autem fratres*, ſc. fideles, tam Iudæi, quàm Gentiles, *Secundum Iſaac*, id eſt, in ſimilitudine Iſaac, *Promiſsionis filij ſumus* facti Abrahæ. Geneſ. 12. Roma. 9. Qui ſunt filij promiſsionis æſtimantur in ſemine. Sed nota, quod filij carnis Abrahæ ad literam ſunt Iudæi, myſticè autem, qui propter carnalia & temporalia bona ad fidem veniunt. Secundum affectum autem diſtinguuntur, quia qui natus erat ſecundum carnem, perſequebatur illum, qui natus erat ſecundum ſpiritum. Sed hic eſt quæſtio. Primò quia non legitur, quod Iſmael perſecutionem aliquam fecerit contra Iſaac, ſed quod tantum luſerit cum eo. Geneſ. 21. Cùm vidiſſet Sara filium ancillæ Agar ludentem, &c. Reſponſio, dicendum eſt, ꝙ Apoſtolus illum ludum dicit perſecutionem, quia ludus magni ad paruum eſt quædam illuſio, cùm maior cum paruo ludens intēdit eum decipere. Vel etiam (vt dicunt quidā) Iſmael cogebat Iſaac adorare imagines luteas quas faciebat. Per hoc autem docebat eum auerti à cultu vnius Dei, quod eſt magna perſecutio, cum maius malū ſit inferre mortem ſpiritualem, quam corporalem. Quod tamen ideo in Geneſ. appellatur ludus, quia ſub ſpecie ludi hoc faciebat. Eſt etiā quęſtio quomodo filij ſēm carnem perſecuti fuerint & perſequātur filios ſecundum ſpiritum. Sed ad hoc eſt reſponſio, quia à principio primitiuæ eccleſię Iudæi perſecuti ſunt Chriſtianos, vt patet in actibus Apoſtolorū, & facerent etiam nunc ſi poſſent. Nunc etiam carnales perſequūtur in eccleſia ſpirituales viros, etiam corporaliter, illi. ſ. qui quærunt gloriā & temporalia lucra in eccleſia. Vnde dicitur in Gl. Omnes, qui in eccleſia terrenam facultatē quærunt à Domino, ad hunc Iſmaëlem pertinent. Ipſi ſunt, qui contradicūt ſpiritualibus proficientibus, & detrahunt illis, & habent labia iniqua & linguas doloſas & ſubdoloſas. Spiritualiter autem perſequuntur ſpirituales filios ſuperbi & hypocritæ. Nam aliquando aliqui manifeſtè carnales & mali culpam ſuam recognoſcentes, bonis ſe humiliant, fatui verò bonitatem quam ipſi non habent, perſequuntur in alijs.

Eſt etiam quæſtio, quia hæretici quos nos perſequimur, dicunt ſe natos ſecundū ſpiritum, nos verò ſēm carnē. Sed dicendū eſt, ꝙ duplex eſt perſecutio. Vna bona qua aliquis perſequitur alium, vt reducat eum ad bonum, & hanc viri iuſti faciunt malis, & ſpirituales carnalibus, vel vt eos corrigant, ſi conuerti volunt, vel ſi obſtinati ſunt in malo, deſtruant ne gregem Dñi inficiant. Alia perſecutio eſt mala, qua quis perſequitur alium, vt peruertat ad malū, & hanc

qui ſecundum carnē nati ſunt, faciunt his, qui nati ſunt ſecundum ſpiritum. Quātum verò ad ius hæreditatis, diſtinguuntur per authoritatem ſcripturę. Geneſ. 11. *Eiice ancillā & filium eius*. In quo datur intelligi, q̄ Iudæi & perſecutores fidei Chriſtianę, & etiā carnales & mali Chriſtiani eijcientur à regno cœleſti. Matt. 8. Multi veniēt ab oriēte, &c. Apoc. 12. Foris canes & venefici, &c. Ancilla etiam, i. malitia & ipſum peccatum eijcietur. Eccle. 18. Omne opus corruptibile in fine deficiet. Et ratio horū ſubditur, quia *Non erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ*. In mundo enim iſti boni ſunt malis permixti, & mali bonis. Can. 2. Sicut lilium inter ſpinas, &c. Sed in æterna patria non erunt niſi boni. Iudic. 11. Dicitur ad Iepte, Hæres in domo patris noſtri eſſe non poteris, quia de adultera natus es. Quam quidem libertatem habemus à Chriſto. Vnde dicit, *Qua libertate, &c.* Ioan. 8. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis.

CAPIT. V. LEC. I.

Cùm Chriſtus eos libertate donauerit, hortatur ne iterum iugo ſeruitutis ſe tradant.

STate ergo: & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam ſi circuncidamini, Chriſtus vobis nihil proderit. Teſtificor autem rurſus omni homini circuncidenti ſe, quoniam debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ. Euacuati eſtis à Chriſto, qui in lege iuſtificamini, à gratia excidiſtis.

Suprà oſtendit Apoſtolus, q̄ per legem non eſt iuſtitia: hic verò reducit eos ab errore ad ſtatū rectitudinis. Et primò quantū ad diuina. Secundò quantum ad humana. 6. c. ibi, *Et ſi præoccupatus fuerit homo, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit admonitionē. Secundo eius rationē aſſignat, ibi, *Ecce ego Paulus, &c.* Et in admonitione etiam duo ponit. Quorū vnum eſt inductiuū ad bonum. Secundum eſt prohibitiuum à malo. Inducit quidem ad bonum, cùm dicit, *State ergo*, q. d. Ex quo per Chriſtum liberati eſtis à ſeruitute legis, ſtate firma fide, & fixo pede permanentes in libertate. Sic ergo cùm dicit, ſtate, inducit ad rectitudinem. Qui enim ſtat, rectus eſt. 1. Corin. 10. Qui ſe exiſtimat ſtare, &c. Inducit etiam ad firmitatem. 1. Cor. 15. Stabiles eſtote & immobiles, &c. Ephe. vlt. State ſuccincti lumbos veſtros, &c. Prohibet verò & retrahit à malo, cū ſubdit, *Nolite iterum iugo ſeruitutis contineri*, i. non ſubijciamini legi, quæ in ſeruitutē generat. De quo iugo dicitur Act. 15. Hoc eſt onus quod neque patres noſtri neque nos, &c. à quo tamen per Chriſtum liberati eſtis. Eſa. 9. Virgam humeri eius, &c. Ideo autem addit, Iterum, nō quia prius ſub lege fuerint, ſed quia vt Hieronymus dicit, Poſt euangeliū ſeruare legalia, adeo peccatum eſt, ſicut ſeruire idolatriæ. Vnde iſti quia idolatræ fuerant, ſi ſubijciant ſe iugo circōciſionis & aliarum legalium obſeruationum, quaſi ad eadem reuertuntur quibus antea in idololatria ſeruierant: ſecundum Auguſt. verò vt ſuprà dictum eſt, circa legalium obſeruantias triplex tempus diſtinguitur, ſcilicet, tempus ante paſſionem, ante gratiam diuulgatam, & poſt gratiam diuulgatam. Poſt ergo gratiam diuulgatam ſeruare legalia eſt peccatum mortale, etiam ipſis Iudæis. Sed in tēpore medio, ſcilicet, ante gratiam diuulgatam, poterant quidem abſq; peccato etiam illi, qui ex Iudæis conuerſi fuerant, legalia ſeruare, dum tamen in eis ſpem non ponerent, cōuerſis verò ex gentibus, non licebat ea ſeruare. Quia ergo Galatę ex Iudęis non erant, & tamen legalia ſeruare volebant & ponebant in eis ſpem: ideo reuertebantur in iugum ſeruitutis. Nā huiuſmodi obſeruatio erat eis ſicut idolatria, inquantum non rectè ſentiebant de Chriſto, credentes ab ipſo ſine legalibus ſalutem cōnſequi non poſſe. Deinde cùm dicit, *Ecce ego, &c.* Exponit prædicta duo. Et primò ſecūdum, ſecundò primum, ibi, *Nos autem ſpiritu, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit quid ſit iugum ſeruitutis, quod non debēt ſubire. Secundò, probat, ibi, *Euacuati eſtis, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit iugum illud eſſe valde nociuum. Secundò valde oneroſum, ibi, *Teſtificor autem, &c.* Nociuum eſt quidem iugū legis, quia aufert dominicæ paſſionis effectum. Et ideo dicit, *Nolite contineri iugo ſeruitutis*, quia *Ecce ego Paulus*, qui ſum notæ authoritatis, *Dico*, & bene, *Si circuncidamini Chriſtus vobis nihil proderit*, i. fides Chriſti. Sed cōtra Act. 16. dicitur, quod Paulus circuncidit Timotheū, ergo fecit q̄ Chriſtus ei nihil prodeſſet, ergo decepit eum. Reſpondeo, dicendum eſt ſecundum Hierony. quod Paulus non circuncidit Timotheum quaſi legem ſeruare intenderit, ſed ſimulauit ſe circuncidere, faciendo opus circunciſionis. Nam ſecundum ipſum Apoſtoli ſimulatoriè ſeruabant legalia ad vitandum ſcandalum fidelium ex Iudæis. Faciebant autem actus legalium, non tamen cum intentione ſeruandi legalia, & ſic non exibant à fide. Vnde nō decepit Timotheum. Secundum verò Auguſt. dicendum eſt, quod Apoſt. ſecundū veritatem ſeruabant legalia, & cum intentione ea ſeruandi: quia ſecūdum Apoſtolorum ſententiam, licebat fidelibus ex Iudæis illo tempore, ſcilicet ante gratiam diuulgatam ipſa ſeruare. Et ideo quia Timotheus fuit ex matre Iudæa, circuncidit eum Apoſtolus cum intentione ſeruandi legalia. Quia verò Galatæ ponebant ſpem in legalibus poſt gratiam diuulgatam, quaſi ſine eis gratia non ſufficeret ad ſalutem, & ideo ea ſeruare volebāt, ideo dicit eis Apoſtolus, Si circuncidimini, &c. Sequebatur enim ex hoc, q̄ non reputarent Chriſtum, in cuius ſignum data fuit circunciſio. Gene. 17. Vt ſit in ſignum fœderis inter me & vos, &c. Qui ergo circuncidebātur, credebāt adhuc ſignum durare, & tunc ſignatum nondū veniſſe, & ſic excidebant à Chriſto. Sic ergo patet onus legis eſſe nociuum. Eſt etiam valde oneroſum, quia obligat ad impoſſibile, & hoc eſt, quod dicit, *Teſtificor autē, &c.* q. d. Dico q̄ ſi circuncidimini Chriſtus vobis nihil proderit. Sed adhuc, *Teſtificor omni homini*, ſcilicet, Iudæo & Gentili, &c. Nam quicunq; profitetur in aliqua religione, facit ſe debitorem omnium, quæ ad obſeruantiam illius religionis pertinent. Et ſicut dicit Auguſt. Nunquam fuit aliqua religio ſine aliquo viſibili ſigno, ad quod obligarentur, qui in ipſa religione viuunt, ſicut in religione chriſtiana, ſignū viſibile eſt baptiſma, ad quod omnes Chriſtiani tenentur quoad cultum. Obligantur etiam ad omnia, quæ ad cultum Chriſtianæ religionis pertinent. Signum autē legis Moſaicę fuit circūciſio. Quicunq; ergo circuncidebat ſe, obligabatur ad omnia legalia ſeruanda ac implenda, & hoc eſt quod dicit, *Debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ*. Iac. 2. Qui offendit in vno factus eſt omnium reus, Quā tamē nullus ſeruare poterat ſm illud Act. 15. Hoc eſt onus, q̄ neq; patres noſtri neq; nos portare potuimus, &c. Sed dato, q̄ aliquis circunciderentur, ergo ſm prędicta obligat ſe ad ſeruandum legalia, ſed hoc eſt peccatū mortale, ergo tenetur peccare mortaliter, & ſic videtur eſſe perplexus. Reſpondeo, dicendū eſt, q̄ eadem cōſcientia durāte, tenetur ſeruare legalia, putà ſi aliquis haberet conſcientiam, q̄ niſi circunciderentur peccaret mortaliter, & circunciſus ipſa conſcientia durante peccaret mortaliter, ſi non obſeruaret legalia: cuius ratio eſt, quia habere conſcientiā de re aliqua facienda, nihil aliud eſt, quā ęſtimare, q̄ faciat cōtra Deum niſi illud faciat. Facere autem contra Deum eſt peccatum. Sic ergo dico, q̄ niſi faceret hoc ad quod inducit conſcientia, peccaret mortaliter: non quidem ex genere operis, ſed ex intentione operantis. Et ſimiliter ſi facit, peccat: quia huiuſmodi ignorantia non excuſat, cùm ſit ignorantia iuris. Nec tamen eſt perplexus ſimpliciter, ſed ſm quid, quia poteſt deponere erroneā cōſcientiam. Et hoc modo hic Apoſtolus teſtificatur omni circūcidenti ſe, q̄ tenetur ad ſeruādum legem. Conſequenter cùm dicit, *Euacuati eſtis, &c.* Probat quæ dixit, ſ. quod non debent accipere legis obſeruantiam ratione damni iam præſentis, quod eſt duplex. Vnū eſt amiſſio Chriſti. Secundū eſt amiſſio gratiæ Chriſti. Primū eſt cauſa ſecundi, ibi, *Qui in lege, &c.* Dicit ergo *Euacuati, &c.* Quaſi dicat, Verè Chriſtus vobis nihil proderit, quia euacuati eſtis à Chriſto, id eſt habitatione Chriſti. Secundū damnum eſt amiſſio gratiæ. Ideo dicit, *A gratia excidiſtis*, qui. ſ. prius eratis pleni gratia Chriſti, quia de plenitudine eius accepimus omnes. Ioan. 1. De plenitudine Chriſti nos omnes accepimus, &c. Et Eccleſi. 21. Cor fatui quaſi vas cōfractū & omnē ſapientiā nō tenebit. Vos dico, *Qui in lege iuſtificamini*, i. creditis iuſtificari. *A gratia*. ſ. habendæ futuræ beatitudinis, vel etiam à iā habita *Excidiſtis*. Apoc. 2. Memor eſto vnde excideris, & age pœnitentiam.

LECTIO SECVNDA.

Manere in euangelij gratia & fidei Galatas monet, nec ſe ſubijcere legi Moſaicæ, nec ſuadentibus credere.

NOs autem ſpiritu ex fide, ſpẽ iuſtitiæ expectamus. Nam in Chriſto Ieſu, neq; circumciſio aliquid valet, neq; præputium, ſed fides, quæ per charitatem operatur. Currebatis bene, quis vos impedinit veritati non obedire? Nemini conſenſeritis, Perſuaſio hæc non eſt ex eo, qui vocat vos. Modicum fermentum totam maſſam corrumpit. Ego confido in vobis in Domino, quòd nihil aliud ſapietis. Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicunque eſt ille. Ego autem fratres, ſi circuncisionem adhuc prædico, quid adhuc perſecutionem patior? Ergo euacuatum eſt ſcandalum crucis. Vtinam abſcindantur, qui vos conturbant.

Explicauit Apoſtolus ſecundum documentum, ſcilicet, quod non eſſet ſubeũdum iugũ ſeruitutis legis, hic autem redit ad primum, oſtendens, ꝙ ſtare debent. Et primò proponit ſtandi exẽplum. Secundo remouet ſtationis impedimentũ, ibi, *Currebatis, &c.* Tertiò aſsignat ſtãdi cauſam, ibi, *Vos autem in libertatem, &c.* Circa primũ duo facit. Primò proponit ſtandi exemplum. Secundò cauſam eius aſsignat ibi, *Nam in Chriſto Ieſu, &c.* Dicit ergo, Qui in lege volunt iuſtificari, Chriſtus eis nihil prodeſt, quia excidũt à gratia. Sed *Nos*, ſcilicet, Apoſtoli ſtamus per ſpem, quia. ſ. *Expectamus ſpẽ iuſtitiæ*, id eſt iuſtitiam & ſpem. ſ. æternam beatitudinem. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in ſpem viuam, &c. Vel, *Spem iuſtitiæ*, id eſt Chriſtum, per quem eſt nobis ſpes iuſtitiæ, quia per eum iuſtificamur. Philip. 3. Saluatorem expectamus, &c. 1. Cor. 1. Qui factus eſt nobis ſapientia, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redẽptio, &c. Vel ſpem iuſtitię, id eſt ſpem, quę eſt de iuſtitia, vt iuſtificentur non per legem, ſed per fidem. Rom. 3. Arbitramur hominẽ iuſtificari per fidẽ ſine operibus legis. Vel *Spem iuſtitiæ*, id eſt rem ſperatam in quã tendit iuſtitia. ſ. vitam ęternam. 2. Tit. vlt. In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, &c. Et hoc ex fide, quia iuſtitia Dei eſt per fidem Ieſu Chriſti, vt dicitur Rom. 3. Quę quidem fides non eſt ab homine, ſed à ſpiritu ſancto, qui eã inſpirat. Rom. 8. Accepiſtis ſpiritum filiorũ in quo clamamus, Abba pater, &c. Sicut ergo fides eſt ex ſpiritu, ita ex fide eſt ſpes, ex fide iuſtitia, per quam peruenimus ad vitã æternam. Hæc autem ſpes non venit ex circũciſione, neq; ex gentilitate, quia nihil faciunt ad hoc. Et ideo dicit, *Nam in Chriſto Ieſu*, i. in his, qui ſunt in fide Chriſti, *Neque circumciſio neque præputium, &c.* Id eſt indifferentia ſunt, *Sed fides* non informis, ſed ea *Quæ per dilectionem operatur*. Iac. 2. Fides ſine operibus mortua eſt, &c. Nã fides eſt cognitio verbi Dei. Ephe. 3. Habitare Chriſtum per fidẽ, &c. Et hoc verbũ nec perfectè habetur, nec perfectè cognoſcitur, niſi etiã habeatur amor quem ſperat. Hic ſunt duo dubia circa Gloſam. Primũ eſt, quod dicit præputium & circunciſionẽ eſſe indifferentia, cũ ſupra dixerit, Si circuncidimini, Chriſtus vobis nihil proderit. Sed dicendum eſt, ꝙ ex genere operis ſunt indifferentia. ſ. illis, qui non ponunt ſpem in eis, ſed ex intentione operantis non ſunt indifferentia. Nam ponentibus in eis ſpem, mortifera ſunt. Secundũ dubiũ eſt de hóc, quod dicit, quod illi qui non credunt, peiores ſunt quã dęmones, cùm dęmones credant & contremiſcant. Reſpondeo, dicẽdum eſt, quod peiores quidem ſunt ex ſpecie operis, ſed non quantum ad affectum. Nam dæmonibus diſplicet hoc, quod credunt, nec etiam eſt tanta nequitia voluntatis in homine qui non credit, quãta in dæmone, qui odit quod credit. Conſequenter cùm dicit, *Currebatis bene, &c.* Agitur de impedimento ſtationis. Et primò ponit impedimentum. Secundo docet eius remotionem, ibi, *Nemini conſenſeritis, &c.* Impedimentũ ſtationis eorum magnum erat & nociuum: nã tantò aliquid eſt magis nociuum, quantò maius bonũ priuat. Quando ergo aliquis multis bonis ſpiritualibus priuatur, ſignum eſt habuiſſe magnum impedimentum. Et ideo, vt oſtendat eos Apoſtolus magnum impedimẽtum habuiſſe, cõmemorat eis bona ſpiritualia, quæ amiſerunt cũ dicit. *Currebatis bene, &c.* ſ. per opera fidei formatæ per charitatem, quę inſtigat ad currendum. Pſal. Viã mandatorum tuorum cucurri cùm dilataſti cor meum. Et hoc quidem fuit olim in vobis, ſed dũ ſic currebatis, eſtis impediti, & ideò ſubdit, Quis vos faſcinauit? de quo dictũ eſt ſuprà. 3. c. & ideo ſuperſedeo ad præſens. Quis ergo vos faſcinauit, i. impediuit veritati, ſc. euangelicæ, *Non obedire*. Et hoc congrue dicit, Nam obedire eſt voluntatis applicãdæ ad conſenſum præcipientis. Et ideo fides eſt voluntatis & intellectus ſcientia. Oportet ergo voluntati fidei obedire: hoc autem eſt volendo credere, quod gratia fidei Chriſti ſufficiat ad ſalutem ſine legalibus obſeruantijs. Excludit autem impedimentum, cũ dicit, *Nemini, &c.* Et hoc ex triplici parte. Primò ex parte eorum. Secundò ex parte Dei, ibi, *Ego confido, &c.* Tertiò ex parte Apoſtoli, ibi, *Ego autem fratres ſi, &c.* Ex parte eorum, cũ dicit, *Nemini, &c.* Vbi primò oſtendit quid requiratur ex parte eorum, vt vitent hoc nocumentũ, ſcilicet, quod nemini Pſeudo deinceps conſentiant. 1. Theſ. 5. Non ſumus noctis neque tenebrarum, &c. Epheſ. 5. Nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, &c. Et 2. Timot. 2. Et ſermo eorum vt cancer ſerpit, &c. Ex quo datur intelligi, quod nondum erant corrupti, ſed ſolicitabantur de hoc. Secundò aſsignat rationem huius cùm dicit, *Perſuaſio enim, &c.* Et hæc eſt duplex. Prima, quia homo cum dat ſe alicui, nihil debet facere niſi ꝙ ille dixerit ſibi. Sed vos traditi eſtis Chriſto, ergo non debetis audire, vel conſentire, niſi his quæ ſunt ab ipſo, ergo hæc perſuaſio qua vos volunt mittere ſub iugo legis, quia non ex eo, ſcilicet ex Deo, qui vos vocauit ad vitam, ſed ex diabolo, inquantũ, ſcilicet deficiens eſt. Et ideo non conſenſeritis eis. Vel non ex eo, id eſt contra ipſum. Secunda ratio eſt, quia poſſet dici, quod non eſt magnũ ſi paucis conſentiatur, cum ex hoc nõ ſit periculum, & ideo dicit, quod non eſt eis conſentiendum, nec eorum inſidiæ ſunt contẽnendæ, ſed debent principijs obſtare, quia modicũ fermẽtum, &c. Id eſt illi pauci, qui vobis perſuadent. Vel hęc perſuaſio parua in principio totam maſſam corrumpit, id eſt, congregationem fidelium. Leuit. 2. Nequicquam fermenti ac mellis adolebitur in ſacrificio Domini. Conſequẽter cùm dicit, *Ego confido in vobis, &c.* Remouet impedimentũ ex parte Dei, qui auxilium ad hoc præbet, & ponit duplex auxilium. Vnum quantum ad ſeducentes. Aliud quantum ad conturbantes, ibi, *Qui autem conturbant, &c.* Dicit ergo *Ego confido, &c.* Quaſi dicat, Dixi quod non conſentiretis Pſeudo, *Et confido in vobis*. 1. Cor. 7. Gaudeo ꝙ in omnibus confido in vobis. Heb. 6. Confidimus autem de vobis dilectiſsimi meliora & viciniora ſaluti. Confido, inquã, in hoc ſcilicet, *Quod nihil aliud ſapietis, quam quod vos docui*. ſuprà 1. Licet nos, aut angelus de cœlo euangelizet vobis præterquam quod euãgelizauimus, anathema ſit. Philip. 2. Implete gaudium meum, vt idem ſapiatis, &c. Et hoc ex auxilio diuino. Et ideo dicit, *In Domino Deo*, ſc. operante. 2. Cor. 3. Fiduciam talem habemus per Chriſtum ad Deum, &c. Quia Dñs dabit vobis ſapere ſecũdum ſobrietatem catholicæ veritatis. Pſal. Bonum eſt confidere in Dño, &c. Quãtum autem ad cõturbantes dicit, *Qui autem conturbat, &c.* Id eſt, qui remouet vos à debito ordine, vt. ſ. à ſpiritualibus conuertamini ad corporalia, cum debeat eſſe contrarium. 1. Cor. 15. Non prius quod ſpirituale eſt, ſed quod animale eſt, deinde quod, &c. Et cum talis ordo ſit peruerſus, vt dicitur ſuprà 3. Sic ſtulti facti eſtis, vt cum ſpiritu cœperitis, &c. Ideo *Portabit iudicium*, i. condemnationem ſuſtinebit. Sicut enim, qui inducit aliquem ad bonum, remuneratur. Dan. 12. Qui ad iuſtitiam erudiunt plurimos, quaſi ſtellę in perpetuãs æternitates, &c. Ita qui inducit aliquem ad malum, condemnatur. Ioſuæ. 7. Qui turbaſti nos, exturbet te Dñs in hac die. Deut. 27. Maledictus qui errare facit cęcum in itinere. Et hoc *Quicunque eſt ille*, id eſt, quantæcunq; ſit authoritatis, non parcetur ei. Sed Porphyrius & Iulianus in hoc reprehendunt Paulum de præſumptione, dicentes, quod hoc dicit lacerans Petrum (cùm ſuprà in faciem ſe reſtitiſſe ſcripſerit) vt ſit ſenſus, quicunq; ſit ille, i. etiam ſi Petrus eſſet, puniretur. Sed vt Auguſt. dicit, non eſt credendum, quod Paulus cum maledicto de eccleſiæ principe loqueretur, cùm ſcriptum ſit. Exod. 22. Principem populi tui non maledices. Nec etiã, quod Petrus ſic offenderit, quod eſſet dignus cõdemnatione. Dicit ergo Apoſtolus de quodam alio, qui de Iudæa veniens, dicebat ſe fuiſſe diſcipulũ magnorum Apoſtolorum, & ſub iſta authoritate corrumpebat Galatas ipſe cum alijs falſis prædicatoribus. ſuprà 2. Propter ſubintroductos falſos fratres, &c. Conſequenter cum dicit, *Ego autem fratres, &c.* Remouet impedimentum ex parte ſua. Et primò ponit ſui excuſationem. Secundò eorum, qui eum infamabant obiurgationem, ibi, *Vtinam abſcindantur, &c.* Excludit autẽ falſum, quod ei imponebatur.

ponebatur. Et primò aliquid pertinens ad ipſum tantum. Secundò aliquid pertinens ad omnes, ibi, *Ergo euacuatum eſt,&c.* Sciendum eſt circa primum, quod Pſeudo Galatis excuſantibus ſe de eo, quod non ſeruabant legalia, quia ita edocti erant ab Apoſtolo, & dicebant, quod Apoſt. deceperat eos, & quod in ſeruitutem eorũ hæc perſuaſerat eis: & confirmabant, dicentes Paulum prædicaſſe in Iudæa, & docuiſſe legalia debere ſeruari. Et ideo excuſat ſe de hoc Apoſtolus, dicens, *Ego autem fratres, ſi circuncifionem adhuc prædico*, ſicut imponunt mihi Pſeudo, *Quid adhuc perſecutionem patior*, ſ. à Iudæis. 1. Cor. 4. Perſecutionem patimur, &c. Nam Iudæi ſpecialiter propter hoc perſequebãtur Paulum, quod prædicabat legalia non debere ſeruari. Act. 21. dicit Iacobus Paulo, Audierunt de te quia diſceſsionem doceas à Moyſe eorum, qui per Gentes ſunt Iudæorũ, dicens eos non debere circuncidere filios, &c. Patet ergo, quod non eſt verum, quod mihi imponunt, alioquin perſecutiones adhuc non paterer: Falſum eſt etiam id quod mihi imponunt per id quod cõmuniter eſt apud alios, quia circuncifionem prædico euacuatum eſt ſcandalum crucis. Nam non ſolum ego, ſed etiã omnes Apoſtoli prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, &c. Vt dicitur 1. Cor. 1. Et de hoc maximè ſcandalizantur, quia prædicamus, quod per crucem Chriſti legalia euacuantur. Si *Ergo* prędico circuncifionem, *Euacuatum eſt ſcandalum*, i. non erit ſcandalum apud Iudæos vltra de cruce. Nam patienter ſuſtinerẽt, immo libenter vellent, quod prædicaremus crucem & legalia ſimul debere ſeruari. Vel ſecũdum Auguſt. euacuatum eſt ſcandalum crucis, i. euacuata eſt crux, quæ eſt ſcandalum, quaſi dicat, Crux perdidit effectum ſuum & virtutem. ſuprà 2. Si enim ex lege eſſet iuſtitia, ergo Chriſtus gratis mortuus eſt. Dicit autem Apoſtolus ſpecialiter euacuatum eſt, &c. Vt det intelligere, quod propter hoc Iudæi occiderunt Chriſtum, quia legalia non ſeruabat, & ea non eſſe ſeruanda docebat. Ioã. 9. Non eſt hic homo à Deo, qui ſabbatum non cuſtodit. Conſequenter obiurgat Pſeudo, qui eum infamauerant, dicẽs, *Vtinam abſcindantur, &c.* Quaſi dicat, Ipſi conturbant vos in hoc, quod volunt vos circuncidi, ſed vtinam non ſolum circuncidantur, ſed totaliter caſtrentur. Sed contra. Roma. 12. Benedicite & nolite maledicere, &c. Ad hoc eſt duplex reſponſio. Prima eſt, ꝙ non maledixit Apoſto. eis, ſed potius benedixit, quia optauit eis, vt ſpiritualiter caſtrẽtur, vt ſeruarent ſpiritualem caſtitatem caſſando cerimonialia, ſecundum illud Matth. 19. Sunt quidam eunuchi, qui ſe caſtrauerũt propter regnum cœlorum. Secundò quod optat eis ſterilitatem prolis quam habent Eunuchi, vt ſcilicet non generẽt. Vnde ait, *Vtinam & abſcindantur, &c.* Id eſt vim generãdi perdant in vobis, vel alijs. Et hoc merito, quia generant filios in errorem, & redigunt eos in ſeruitutem legis. Oſeę. 9. Dabo eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia.

LECTIO TERTIA.

Monet, ne hac libertate male vtantur, ſed magis mutuo ſeſe proſequantur affectu,

VOs enim in libertatem vocati eſtis fratres, tantùm ne libertatem in occaſionem detis carnis, ſed per charitatem ſpiritus ſeruite inuicem, Omnis enim lex in vno ſermone impletur, Diliges proximum tuum ſicut teipſum, Quòd ſi inuicem mordetis & comeditis: videte ne ab inuicem conſumamini.

Propoſito exemplo ſtandi, & remoto eius impedimento: hic innuit modum ipſius. Et primò ponit modũ ſtandi. Secundò exponit, ibi, *Omnis enim lex, &c.* Circa primũ tria facit. Primò ponit conditionem ſtatus. Secundò remouet abuſum ſtandi. Tertiò innuit ſtandi modum. Cõditio quidem ſtandi eſt libertas. Omnis. n. ſtatus conditio pertinet ad ſeruitutem, vel ad libertatem, ſed ſtatus fidei Chriſti ad quem inducit Apoſtolus ad libertatem pertinet, & eſt ipſa libertas. Et ideo dicit, *Vos enim, &c.* q. d. Rectè conturbãt vos, quia abducunt à meliore in peius, quia vos vocati eſtis ſc. à Deo in libertatem gratiæ. Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, &c. ſuprà. 4. Non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ, &c. Vos, inquam, qui liberi eſtis per Chriſtum, volunt ducere in ſeruitutem. Abuſus autem ſtatus eſt ſi in deterius prolabatur, & libertas ſpiritus peruertatur in ſeruitutem carnis. Galatæ autem iam liberi erant à lege. Sed ne credant eis licere peccata committere, quæ lex prohibebat, ideo Apoſtolus ſubdit abuſum libertatis, dicens, *Tantum ne, &c.* q. d. Liberi eſtis, ita tamen, quod non abutamini libertate veſtra, impunè vobis peccandum eſſe arbitrantes. 1. Cor. 8. Videte ne fortè hæc licentia veſtra offendiculum fiat infirmis. Modus autem ſtandi eſt per charitatem. Vnde dicit, *Sed per charitatem ſpiritus, &c.* Status autem totus eſt in charitate, ſine qua homo nihil eſt. 1. Cor. 13. Et ſecundum diuerſos gradus charitatis diſtinguuntur diuerſi ſtatus. Sic ergo ſtatus gratiæ eſt non per affectũ carnis, *Sed per charitatem ſpiritus*, i. quæ procedit à ſpiritu ſancto, per quem debemus inuicem eſſe ſubiecti & ſeruire. infrà. 6. Alter alterius onera portate, &c. Rom. 12. Honore inuicẽ pręuenientes, &c. Sed cum ſuperius dicat, quod ſint vocati in libertatem, quid eſt quod modo dicit, *Seruite inuicem.* Ad quod dicendum eſt, quod hoc exigit charitas, vt inuicẽ ſeruiamus, & tamen libera eſt. Sciendum eſt tamẽ, quod ſicut Philoſophus dicit, Liber eſt, qui eſt cauſa ſui: ſeruus autem eſt cauſa alterius, vel vt mouentis, vel vt finis: quia ſeruus nec à ſe mouetur ad opus, ſed à Domino, & propter vtilitatem dñi ſui. Charitas ergo quantum ad cauſam mouẽtem libertatẽ habet, quia à ſe operatur. 2. Cor. 5. Charitas Chriſti vrget nos ſpontaneè, ſ. ad operandum: ſeruus autem eſt, cum poſtpoſitis proprijs vtilitatibus, accommodat ſe vtilitatibus proximorum. Conſequenter cùm dicit, *Omnis lex, &c.* Exponit, quæ dicit, & primò de dilectione. Secundò de libertate non danda in occaſionem carnis, ibi, *Spiritu ambulate, &c.* Circa primum monet ad charitatem ſectandã. Primò propter vtilitatem quam conſequimur in impletione. Secundo propter damnum charitatis neglectę, quod incurrimus, ibi, *Quod ſi inuicem, &c.* Vtilitas autẽ quam cõſequimur ex impletione charitatis maxima eſt, quia in ea implemus totam legem. Et ideo dicit, *Omnis enim, &c.* q. d. Ideò charitas eſt habenda, quia omnis lex in vno ſermone impletur. ſ. in vno præcepto charitatis. Rom. 13. Qui diligit proximum legem impleuit. Et in eodem c. dicitur plenitudo legis eſt dilectio. Et ideò dicit. 1. Tit. 1. Finis præcepti eſt charitas. Sed contrà, quia dicitur Matt. 22. In his duobus mandatis, ſ. de dilectione Dei & proximi, tota lex pẽdet & prophetæ, non ergo in vno præcepto tantum impletur. Reſpõdeo, dicendum eſt, quod in dilectione Dei includitur dilectio proximi. 1. Ioa. 4. Hoc mandatum habemus à Deo, vt qui diligit Deum, diligat & fratrẽ ſuum Et econuerſo proximum diligimus propter Deum, impletur ergo tota lex in vno præcepto charitatis. Præcepta enim legis reducuntur ad illud præceptũ, Nam omnia præcepta, vel ſunt moralia, vel ſunt cerimonialia, vel iudicialia. Moralia quidem ſunt præcepta decalogi, quorum tria pertinent ad dilectionem Dei, alia ſeptem ad dilectionem proximi. Iudicialia autem ſunt, vt quicunq; furatur aliquid, reddat quadruplum, & his ſimilia, quæ ſimiliter ad dilectionem proximi pertinent. Cerimonialia verò ſunt ſacrificia & huiuſmodi, quæ reducuntur ad dilectionem Dei. Et ſic patet, quod omnia in vno præcepto charitatis implẽtur, *Diliges proximum tuũ ſicut teipſum*, & eſt ſcriptum. Leui. 19. Dicit autem, *Sicut teipſum*, non quantum teipſum, quia homo ſecundũ ordinẽ charitatis magis debet ſe diligere, quam alium. Exponitur autem tripliciter. Vno modo, vt referatur ad veritatem dilectionis. Amare. n. eſt velle bonum alicui. Et ideo dicimur amare aliquem cui volumus bonum, & etiã bonum illud amamus, quod ei volumus, ſed diuerſimodè, quia cũ volo bonum mihi, me diligo ſimpliciter propter me: bonum autem illud quod mihi volo, diligo non propter ſe, ſed propter me. Tunc ergo diligo proximum ſicut meipſum, i. eodem modo quo meipſum, quando volo ei bonum propter ſe, non quia eſt mihi vtilis, vel delectabilis. Secundò modo, vt referatur ad iuſtitiam dilectionis. Vnaqueq; enim res eſt inclinata velle ſibi, illud quod potiſsimum eſt in ea, potiſsimum autem in homine eſt intellectus, & ratio, ille ergo diligit ſe, qui vult ſibi bonum intellectus & rationis. Tunc ergo diligis proximum ſicut teipſum, quando vis ei bonũ intellectus & rationis. Tertiò modo, vt referatur ad ordinem. ſ. vt ſicut te diligis propter Deum, ita & proximum propter ipſum diligas. ſ. vt ad Deũ perueniat. Conſequenter cùm dicit, *Quod ſi inuicem, &c.* Inducit ad charitatem ſectandam, ex damno, quod incurrimus ſi eam negligamus.

Vbi loquitur Galatis adhuc quaſi ſpiritualibus, abſtinens à commemoratione maiorum vitiorum, & eorum quę minora videntur mentionem facit, ſ. de vitijs linguæ. Et ideò dicit, *Quod ſi inuicem, &c.* q.d. In dilectione omnia lex impletur, quòd *Si vos inuicem mordetis*, i. in parte famam proximo detrahendo, auferttis: qui enim mordet, non totū accipit, ſed partem. Et comeditis, i. totam famam aufertis, & totaliter detrahendo cõfunditis. Nam qui comedit, totum abſorbet. Iac. 4. Nolite detrahere alterutrū fratres mei, &c. Si ita, inquam, charitatem negligitis, videte damnū, quod imminet vobis, ſ. quod *Ad inuicem conſumamini.* Phil. 3. Videte canes, videte malos operarios, &c. Eſa. 49. Et vanè fortitudinem meam cõſumpſi, &c. Nam ſicut Aug. dicit, Vitio contentionis & inuidiæ pernicioſa iurgia inter homines nutriuntur, quibus conſumitur ſocietas & vita.

LECTIO QVARTA.

Ideo manendum in beneficio ſpiritus dicit, quia ei caro aduerſatur, manendum tamen per fidem Chriſti.

Dico autem in Chriſto: Spiritu ambulate, & deſideria carnis non perficietis. Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem. Hæc enim ſibiinuicem aduerſantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis.

Poſtquam Apoſtolus manifeſtauit in quo conſiſtit ſtatus ſpiritualis, quia ſcilicet, in charitate: conſequenter hic agit de cauſa ſtatus, ſcilicet, de ſpiritu ſancto, quē dicit eſſe ſequendum. Vbi ponit triplex beneficium ſpiritus ſancti. Quorum primum eſt liberatio à ſeruitute carnis. Secundū eſt liberatio à ſeruitute legis. Et tertium eſt collatio vitę ſeu ſecuritas à damnatione mortis. Secundum, ibi, *Quod ſi ducimini, &c.* Tertium, ibi, *Si ſpiritu viuimus, &c.* Circa primū duo facit. Primò ponit primū beneficium ſpiritus. Secundo beneficij neceſsitatem oſtendit, ibi, *Caro enim, &c.* Dicit ergo, Dicit ꝙ debetis per charitatem ſpiritus inuicem ſeruire, quia nihil prodeſt ſine charitate. Sed hoc dico *In Chriſto*, id eſt per fidem Chriſti, *Spiritu ambulate*, id eſt mente, & ratione. Qnandoq; enim mens noſtra ſpiritus dicitur, ſecundum illud Epheſ. 4. Renouamini ſpiritu mentis veſtræ. & 1. Corint. 4. Pſallam ſpiritu, pſallam & mente. Vel, *Spiritu ambulate*, id eſt ſpiritu ſancto proficite bene operando. Nam ſpiritus ſanctus mouet & inſtigat corda ad bene operandū. Rom. 8. Qui ſpiritu Dei aguntur, &c. Ambulādum eſt ergo ſpiritu, id eſt, mente, vt ipſa ratio ſiue mens legi Dei concordet, vt dicitur Rom. 7. Nam ſpiritus humanus per ſe vanus eſt, & niſi regatur aliundè, fluctuat hac atq; illàc, vt dicitur Eccl. 34. Et ſicut parturientis cor tuum fantaſias patitur, niſi ab altiſsimo fuerit emiſſa viſitatio, &c. Vnde de quibuſdā dicitur Ephe. 4. Ambulant in vanitate ſenſus ſui, &c. Non ergo perfectè ſtare poteſt ratio humana, niſi ſm, quod eſt recta à ſpiritu diuino. Et ideò dicit Apoſtolus, *Spiritu ambulate*, i. per ſpiritum ſanctū regentē & ducentem. Quem ſequi debemus ſicut demonſtrantem viam. Nam cognitio ſupernaturalis finis non eſt nobis niſi à ſpiritu ſancto. 1. Cor. 2. Oculus nō vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, &c. Et ſequitur, Nobis autem reuelauit Deus per ſpiritum ſuum. Item ſicut inclinātem. Nam ſpiritus ſanctus inſtigat, & inclinat affectum ad bene volendum. Rom. 8. Qui ſpiritu Dei aguntur, &c. Pſal. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. Ideò autem ſpiritu ambulādum eſt, quia liberat à corruptione carnis. Vnde ſequitur, *Et deſideria carnis non perficietis*, i. delectationes carnis quas caro ſuggerit. Hoc deſiderabat Apoſtolus dicens, Roma. 7. Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei, &c. Et poſtea concludit in 8. cap. Nihil ergo dānationis eſt his, qui ſunt in Chriſto Ieſu, qui non ſecundum carnem ambulant. Huius rationem ibidē ſubiungit, dicens, *quia lex ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, liberauit me à lege, &c.* Et hoc eſt ſpeciale deſiderium ſanctorū, vt non perficiant deſideria ad quæ caro inſtigat, ita tamen, ꝙ in hoc non includantur deſideria, quæ ſunt ad neceſsitatem carnis, ſed quæ ſunt ad ſuperfluitatē. Conſequenter cùm dicit, *Caro enim concupiſcit, &c.* Ponit neceſsitatem huius beneficij, quæ eſt ex impugnatione carnis, & ſpiritus. Et primò ponit ipſam impugnationem. Secundò manifeſtat eam per euidens ſignum, ibi, *Hæc enim inuicem aduerſantur, &c.* Dicit ergo, Neceſſarium eſt, quod per ſpiritum, carnis deſideria ſuperetis. Nam *Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum.* Sed hic videtur eſſe dubium, quia cum concupiſcere ſit actus animæ tantum, non videtur quod cōpetat carni. Ad hoc dicendum eſt ſecundum Augu. quod caro dicitur concupiſcere inquantum anima ſecundū ipſam carnē concupiſcit, ſicut oculus dicitur videre, cum potius anima per oculum videat. Sic ergo anima per carnem cōcupiſcit, quando ea, quæ delectabilia ſunt ſecundū carnem appetit. Per ſe vero anima concupiſcit, quādo delectatur in his, quę ſunt ſecundū ſpiritum, ſicut ſunt opera virtutum, & contēplatio diuinorum & meditatio ſapientiæ. Sap. 6. Concupiſcentia itaq; ſapientiæ deducet ad regnum perpetuū, &c. Sed ſi caro concupiſcit per ſpiritum, quomodo concupiſcit aduerſus eum? In hoc, ſ. quod concupiſcentia carnis impedit cōcupiſcentiam ſpiritus. Cùm enim delectabilia carnis ſunt bona, quæ ſunt infrà nos: delectabilia verò ſpiritus bona, quæ ſunt ſupra nos, contingit ꝙ cum anima circa inferiora, quę ſunt carnis occupatur, retrahitur à ſuperioribus, quæ ſunt ſpiritus. Sed videtur etiam dubium de hoc, quod dicit, ſ. quod *Spiritus concupiſcit aduerſus carnem.* Si. n. accipiamus hic ſpiritum pro ſpiritu ſancto: concupiſcentia autē ſpiritus ſancti ſit contra mala, conſequens videtur, quod caro aduerſus quam concupiſcit ſpiritus ſit mala, & ſic ſequitur error Manichęi. Reſpōdeo, dicendum eſt, quod ſpiritus non concupiſcit aduerſus naturam carnis, ſed aduerſus eius deſideria, quæ. ſ. ſunt ad ſuperfluitatem. Vnde & ſuprà dictum eſt, Deſideria carnis, i. ſuperflua non perficietis. In neceſſarijs enim ſpiritus non contradicit carni, quia vt dicitur. Epheſ. 5. Nemo carnem ſuam odio habuit. Conſequenter cum dicit, *Hæc enim, &c.* Ponit ſignum cōpugnationis. q.d. Experimento patet, quod contra ſeinuicem pugnant & aduerſantur, intantū, *Vt non quæcunque vultis* bona, ſ. vel mala, *Illa faciatis*, i. facere permittamini. Roma. 7. Non quod volo bonum, hoc ago, ſed quod, &c. Non tamē tollitur libertas arbitrij. Cùm enim liberum arbitrium ſit ex hoc, quod habet electionem, in illis eſt libertas arbitrij, quæ electioni ſubſunt. Nō autem omnia quæ in nobis ſunt ſimpliciter ſubſunt noſtræ electioni, ſed ſecundum quid. In ſpeciali enim poſſum vitare hunc, vel illum motū concupiſcentiæ ſeu iræ, ſed in generali omnes motus iræ, vel concupiſcentiæ vitare non poſſumus, & hoc propter corruptionem fomitis ex primo peccato introductam. Sed notandum eſt, quod quatuor ſunt genera hominum circa cōcupiſcentias, quorum nullum facit quæcunque vult. Nam intemperati, qui ex propoſito ſequuntur carnales paſsiones, ſecundum illud Prouer. 2. Lætantur cū malefecerint, faciunt quidem, quod volunt, inquantum ipſas paſsiones ſequuntur, ſed inquantum ipſa eorum ratio remurmurat & ei diſplicet, faciunt quæ non volunt. Incontinentes autē qui habent propoſitum abſtinendi, & tamen à paſsionibus vincuntur, faciunt quidem quod non volunt, inquantum ipſas paſsiones cōtra eorum propoſitum ſequuntur, & ſic intemperati faciunt plus de eo quod volūt. Continentes autem, qui vellent omnino non concupiſcere, faciūt quod volunt dum non concupiſcunt: ſed quia omnino non concupiſcere non poſſunt, faciunt quod nolunt. Temperati verò, quod volunt quidem faciunt, inquantū in carne domata non concupiſcūt, ſed quia non ex toto domari poteſt quin in aliquo repugnet ſpiritui, ſicut nec malitia intantū creſcere poteſt, quin ratio remurmeret, ideo cum aliquando concupiſcunt, faciunt quod nolunt, plus tamen de eo, quod volunt.

Beneficiā ſpiritus ſancti triplex.

LECTIO QVINTA.

Libertas à lege per ſpiritum eſt, quæ per effectum manifeſtatur, opera carnis oſtendendo.

Quod ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege. Manifeſta ſunt autem opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum ſeruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, ſectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia, quæ prædico vobis, ſicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur,

Poſtquam oſtēdit Apoſt. quod per ſpiritum liberamur à deſiderijs carnis: hic conſequenter oſtendit, ꝙ per ipſum liberamur à ſeruitute legis. Et primò proponit beneficium ſpiritus. Secundò manifeſtat per effectū, ibi, *Manifeſta ſunt opera carnis, &c.* Dicit ergo, Dico ꝙ ſi ſpiritu ambuletis, nō

ſolum

ſolum deſideria carnis non perficietis, ſed quod plus eſt, *Si ſpiritu ducimini* (quod fit quando facitis, quod ſpiritus ſuggerit, vt director & gubernator, nõ autem id ad quod ſenſus & affectus proprius inſtigat) *Non eſtis ſub lege*. Pſal. Spiritus tuus bonꝰ deducet me in terrã rectam. Non quidem vt coactor, ſed vt gubernator. Ex his autem verbis vult Hierony. quod poſt aduentum Chriſti nullus habens ſpiritum ſanctum tenetur ſeruare legem. Sed ſciendum eſt, ꝙ hoc, quod dicit, *Si ſpiritu ducimini iam non eſtis ſub lege*. Poteſt referri ad pręcepta legis, vel cerimonialia, vel moralia. Si quidẽ referatur ad cerimonialia, ſciendũ eſt, quod aliud eſt ſeruare legem, aliud eſſe ſub lege. Seruare legẽ eſt facere opera legis, non habendo ſpem in eis, ſed eſſe ſub lege eſt ponere ſpem in operibus legis. In primitiua autem eccleſia erant aliqui iuſti ſeruantes legem, ſed non ſub lege, inquãtũ ſeruabant opera legis, ſed nõ erant ſub lege quaſi in eis ſpem ponentes. Sic etiã Chriſtus ſub lege fuit. ſuprà 4. Factum ſub lege, &c. Et ſic excluditur opinio Hierony. Si autẽ referatur ad moralia, ſic eſſe ſub lege poteſt intelligi dupliciter, vel quantum ad obligatione, & ſic omnes fideles ſunt ſub lege, quia omnibus data eſt. Vnde dicitur Matt. 5. Non veni ſoluere legem, &c. Vel quantũ ad coactionẽ, & ſic iuſti nõ ſunt ſub lege, quia motus & inſtinctus ſpiritus ſancti, qui eſt in eis, eſt proprius eorum inſtinctus. Nã charitas inclinat ad illud idem quod lex præcepit. Quia ergo iuſti habent legẽ interiorem, ſponte faciunt, quod lex mandat ab ipſa non coacti. Qui verò voluntatem malè faciendi habent, comprimuntur tamen pudore, vel timore legis, iſti coguntur. Et ſic iuſti ſunt ſub lege obligante tantũ, non cogente, ſub qua ſunt ſolum iniuſti. 2. Corin. 3. Vbi ſpiritus Domini, ibi libertas. 1. Tit. 1. Iuſto nõ eſt lex poſita, ſcilicet cogens. Conſequenter cùm dicit, *Manifeſta ſunt autem opera, &c.* Probat quæ dixit per effectũ. Et primò ponit opera carnis, quæ contrariantur ſpiritui ſancto. Secundò oſtendit quomodo opera ſpiritus non prohibentur à lege, ibi, *Aduerſus huiuſmodi, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit opera carnis, quæ prohibentur à lege. Secundò ponit opera ſpiritus, quæ ab ea non prohibentur, ibi, *Fructus autem, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit opera carnis. Secundò ſubdit nocumentum, quod ex his ſequitur, ibi, *Quæ prædico, &c.* Dubitatur autem circa primum. Primò quidem de hoc, quod Apoſtolus hic quædam ponit, quæ nõ pertinent ad carnem, quæ tamen dicit eſſe opera carnis, ſicut idolorum ſeruitus, ſectæ, æmulationes, & huiuſmodi. Reſpondeo, dicendum eſt ſecundũ Aug. lib. 4. de ciuitate Dei, cap. 2. Quod ſm carnem viuit quicunq; viuit ſecundũ ſeipſum. Vnde caro hic accipitur pro toto homine. Quicquid ergo prouenit ex inordinato amore ſui dicitur opus carnis.

Peccatum poteſt dici carnale dupliciter.

Vel dicendũ eſt, quod aliquod peccatum poteſt dici carnale dupliciter, ſc. quantum ad conſummationem, & ſic dicuntur carnalia illa tantum, quæ conſummantur in delectatione carnis. ſ. luxuria & gula, & quantũ ad radicem, & ſic omnia peccata dicuntur carnalia, inquantum ex corruptione carnis anima aggrauatur, vt dicitur Sap. 9. Ex quo intellectus debilitatus facilius decipi poteſt, & impeditur à ſua perfecta operatione. Vnde & ex hoc ſequũtur vitia, ſ. hæreſes, ſectæ, & alia huiuſmodi. Et hoc modo dicitur quod fomes eſt principium omniũ peccatorũ. Secundò dubitatur, quia cũ Apoſtolus dicat, qui talia agũt regnũ Dei nõ conſequentur, & nullus excludatur à regno Dei, niſi pro peccato mortali, ſequitur ergo ꝙ omnia quæ enumerat ſint peccata mortalia. Cuius contrariũ videtur, quia inter iſta enumerat multa quæ non ſunt peccata mortalia, ſicut eſt contentio, æmulatio, & huiuſmodi. Reſpondeo, dicendum eſt ꝙ omnia hic enumerata ſunt aliquo modo mortalia, ſed quędã quidẽ ſecundũ genus ſuũ, ſicut homicidiũ, fornicatio, idolorum ſeruitus & huiuſmodi, quędã verò ſecundum ſuam conſummationem, ſicut ira, cuius conſummatio eſt in nocumentum proximi. Vnde ſi accedit conſenſus de ipſo nocumento, eſt peccatum mortale. Et ſimiliter comeſtio ordinatur ad delectationem cibi, ſed ſi in huiuſmodi delectationibus ponat quis finem ſuum, peccat mortaliter, & ideo nõ dicit comeſtiones, ſed comeſſationes, & ſimiliter intelligendum eſt de alijs ſimilibus. Tertiò dubitatur de ordine & numeratione eorum. Circa quod dicendum eſt quod cùm Apoſtolus in diuerſis locis, diuerſa vitia, & diuerſimodè enumerat, non intendit enumerare omnia vitia ordinatè ſecundum artem, ſed illa tantum in quibus abundãt & in quibus excedunt illi ad quos ſcribit. Et ideo in eis non eſt quærenda ſufficientia, ſed cauſa diuerſitatis. His ergo habitis ſciendum eſt, quod Apoſtolus enumerat quædam vitia carnis, quæ contingunt circa ea quæ non ſunt neceſſaria vitæ: quædã verò circa ea quæ ſunt neceſſaria vitæ. Circa primum ponit quædam vitia quæ ſunt hominis ad ſeipſum, quædam cõtra Deum, quædam contra proximum. Contra ſeipſum ſunt quatuor, quę ideo primò ponit, quia manifeſtè ex carne procedunt, quorum duo pertinent ad actum carnalem luxuriæ. ſ. fornicatio quæ eſt quando. ſ. accedit ſolutus ad ſolutam, vel quantum ad naturalẽ vſum luxuriæ. Aliud eſt *Immunditia* quãtum ad vſum contra naturã. Eph. 5. Omnis fornicator aut immundus, &c. 2. Corin. 13. Qui non egerunt pœnitentiam ſuper immunditia & fornicatione & impudicitia, &c. Alia duo ordinantur ad ipſos actus. Vnũ. ſ. exterius, ſicut tactꝰ, aſpectus, oſcula, & huiuſmodi. Et quantũ ad hoc dicit, *Impudicitia*. Ephe. 4. Qui deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitię, &c. Aliud interius. ſ. in cogitationibus immũdis. Et quantum ad hoc dicit, Luxuria. 1. Tim. 5. Cùm enim luxuriatæ fuerint in Chriſto nubere volunt, &c. Contra Deum ponit duo, quorum vnũ eſt per quod impeditur ab hoſtibus Dei cultus diuinus. Et quantum ad hoc dicit, *Idolorum ſeruitus*. 1. Cor. 10. Neq; Idolatræ efficiamini, &c. Sapien. 14. Infandorum enim Idolorum cultura omnis mali cauſa eſt & initium & finis. Aliud eſt per quod initur pactũ cum dæmonibus. Et quantũ ad hoc dicit, *Veneficia*, quę fiũt per magicas artes. & dicũtur veneficia à veneno, quia fiunt in nocumentum hominum. 1. Corin. 10 Nolo vos fieri ſocios dæmoniorum. Apoc. vlt. Foris canes & venefici, &c. Contra proximum autem ponit nouem, quorum primum *Inimicitiæ*. vltimum vero homicidium, quia ab hoc deuenitur ad illud. Primũ ergo eſt inimicitia in corde, quę eſt odium erga proximũ. Matt. 10. Inimici hominis domeſtici eius. Et ideò dicit, *Inimicitiæ*, Ex hac autem oritur diſſenſio in verbis. Et ideo dicit, *Contẽtiones*, quę eſt impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Prouer. 20. Honor eſt homini qui ſe ſeparat à contentionibus. Secundum eſt æmulatio quæ conſiſtit in hoc, quod ad idem obtinendum cũ alio contendit. Vnde dicit, *Æmulationes*, quæ ex contentione oriuntur. Tertiũ eſt cum vnus impeditur per aliũ ad rem eandem tendentem, & ex hoc iraſcitur contra eum. & ideo dicit, Iræ. Iaco. 1. Ira enim viri, &c. Epheſ. 4. Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram. Quartũ cũ ex ira animi peruenitur ad percuſſiones. Et quantũ ad hoc dicit, Rixæ. Prou. 4. Odium ſuſcitat rixas. Quintũ ex his. ſ. *Diſſenſiones*, & ſi quidem in rebus humanis ſint, dicuntur diſſenſiones, quãdo. ſ. partialitates fiunt in Eccleſia. Rom. 16. Obſeruetis eos qui diſſenſiones & offendicula præter doctrinam quã vos didiciſtis, faciunt, & declinate ab illis. Si in rebus diuinis ſic dicuntur ſectæ. 1. hæreſes. 2. Pet. 2. Introducent ſectas perditionis, &c. Et ibidem, Sectas non metuunt introducere blaſphemantes. Ex his autẽ ſequitur inuidia, quando illi quos æmulantur, proſperantur. Iob. 5. Paruulum occidit inuidia, &c. Ex his autem ſequuntur homicidia cordis & operis. 1. Io. 4. Qui odit fratrem ſuum homicida eſt. Quantum verò ad vitia quæ pertinent ad ordinationem circa vitæ neceſſaria, ponit duo, vnum quantũ ad potum. Vnde dicit, *Ebrietates*, ſ. aſſiduæ. Luc. 21. Attendite ne grauentur corda veſtra crapula & ebrietate, &c. Aliud verò quantum ad cibum, & quantum ad hoc dicit, *Comeſſationes*. Rom. 13. Non in comeſſationibus & ebrietatibus.

LECTIO SEXTA.

Numerantur ſpiritus operã, aduerſus quæ, non militat lex vetus.

FRuctus autem ſpiritus eſt, charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, manſuetudo, fides, modeſtia, continentia, caſtitas.

Poſitis operibus carnis: hic conſequẽter Apoſtolus manifeſtat opera ſpiritus. Et primò manifeſtat ea. Secũdò oſtẽdit quomodo lex ſe habet ad opera ſpiritus & ad opera carnis, ibi, *Aduerſus huiuſmodi, &c.* Circa primũ enumerat bona ſpiritus liaquę nominat, *Fructus*. Ex quo incidit quęſtio quia illud dicitur fructus, quo fruimur, ſed actibus noſtris nõ debemus frui, ſed Deo ſolo, ergo huiuſmodi actus quos enumerat

enumerat hîc Apoſtolus non debent dici fructus. Itẽ Glo. dicit, quod huiuſmodi opera ſpiritus ſunt propter ſe appetenda: quod autem propter ſe appetitur non refertur ad aliud, ergo virtutes & earum opera non ſunt referenda ad beatitudinem. Reſpondeo, dicendum eſt quod fructus dicitur dupliciter. ſ. vt acquiſitus, puta ex labore vel ſtudio. Sap. 3. Bonorum laborum glorioſus eſt fructus. Et vt productus ſicut fructus producitur ex arbore. Matt. 7. Non poteſt arbor bona fructus malos facere. Opera autem ſpiritus dicuntur fructus non vt adepti ſiue acquiſiti, ſed vt producti: fructus autem qui eſt adeptus habet rationem vltimi finis, non autem fructus productus: Nihilominus tamen fructus ſic acceptus, duo importat, ſ. quod ſit vltimum producẽtis, ſicut vltimum quod producitur ab arbore eſt fructus eius, & quod ſit ſuaue ſiue delectabile. Cãt. 2. Fructus eius dulcis gutturi meo. Sic ergo opera virtutum, & ſpiritus ſunt quid vltimũ in nobis. Nam ſpiritus ſanctus eſt in nobis per gratiam, per quam acquirimus habitum virtutum, & ex hoc potentes ſumus operari ſecundum virtutẽ. Sunt etiam delectabilia. Et ſunt etiam fructuoſa. Ro. 6. Habetis fructũ veſtrũ in ſanctificationẽ. i. in operibus ſanctificatis, & ideo dicuntur fructus. Dicuntur etiã flores reſpectu futuræ beatitudinis, quia ſicut ex florib[9] accipitur ſpes fructus, ita ex operibus virtutum habetur ſpes vitę æternę & beatitudinis. Et ſicut in flore eſt quædam inchoatio fructus, ita in operibus virtutum eſt quædam inchoatio beatitudinis, quæ tunc erit quando cognitio & charitas perficientur. Et per hoc patet reſponſio ad illud quod ſecundò obijcitur. Nam aliquid poteſt dici propter ſe appetendum dupliciter, quia ly, propter, poteſt deſignare cauſam formalem, vel finalem. Opera virtutum propter ſe ſunt appetenda formaliter, ſed non finaliter, quia habent in ſeipſis delectationẽ. Nam medicina dulcis appetitur propter ſe formaliter, quia habet in ſe vnde ſit appetibilis. ſ. dulcedinẽ quę tamen appetitur propter finem. ſ. propter ſanitatẽ. Sed medicina amara non eſt appetẽda propter ſe formaliter, quia non delectat ratione ſuæ formæ, ſed tamẽ propter aliud appetitur finaliter. ſ. propter ſanitatem quæ eſt finis eius. Ex his apparet ratio quare Apoſt. effectus carnis vocat opera, *Fructus autem ſpiritus*, vocat fructus. Dictum eſt. n. quod fructus dicitur aliquod finale, & ſuaue ex re productum. Quod autẽ producitur ex aliquo pręter naturam eius, non habet rationem fructus, ſed quaſi alterius germinis. Opera autẽ carnis & peccata ſunt præter naturã eorum quę Deus naturæ noſtræ inſeruit. Deus enim humanæ naturæ quædam ſemina inſeruit. ſ. naturalem appetitum boni & cognitionem. & addidit etiam dona gratiæ. Et ideo quia opera virtutum ex his naturaliter producuntur, fructus dicûtur non autem opera carnis. Et propter hoc Apoſtolus dicit, Rom. 6. Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis. Patet ergo ex dictis q̃ fructus ſpirit[9] dicuntur opera virtutum, & quia habent in ſe ſuauitatẽ, & dulcedinem, & quia ſunt quoddam vltimum productum ſecundũ conuenientiã donorum. Accipitur autẽ differentia donorum, beatitudinum, virtutũ & fructuum ad inuicem hoc modo. In virtute enim eſt cõſiderare habitum & actum. Habitus autem virtutis perficit ad bene agendum. Et ſi quidem perficit ad bene operandum humano modo dicitur virtus. Si verò perficiat ad bene operãdũ ſupra modum humanum, dicitur donũ. Vnde Philoſophus ſupra cõmunes virtutes, ponit virtutes quaſdam hæroicas, puta, cognoſcere inuiſibilia Dei ſub ęnigmate eſt per modum humanum. Et hæc cognitio pertinet ad virtutem fidei. Sed cognoſcere ea perſpicuè & ſupra humanum modũ, pertinet ad donum intellectus. Actus autẽ virtutis, vel eſt perficiens & ſic eſt beatitudo, vel eſt delectans, & ſic eſt fructus. Et de iſtis fructibus dicitur Apoc. 22. Ex vtraque parte lignũ vitæ afferens fructus. 12. &c. Dicit ergo, *Fructus ſpiritus*, qui. ſ. conſurgit in anima ex ſeminatione ſpiritualis gratiæ, *Eſt charitas, &c.* qui quidẽ ſic diſtinguũtur, quia fruct[9] aut perficiũt interius, aut exterius. Primò ergo ponit illos qui perficiunt interius. Secundò illos qui perficiunt exterius, ibi, *Bonitas, &c.* Interius autẽ homo perficitur & dirigitur, & circa bona, & circa mala. 2. Cor. 6. Per arma iuſtitiæ à dextris & à ſiniſtris. Circa bona autem perficiunt primò quidem in corde per amorem. Nam ſicut inter motus naturales primus eſt inclinatio appetitus naturæ ad finem ſuũ, ita primus motuum interiorum eſt inclinatio ad bonum, qui dicitur amor, & ideo primus fructus eſt charitas. Rom. 5. Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, &c. Et ex charitate perficiuntur aliæ: & ideo dicit Apoſtol[9]. Col. 3. Super omnia charitatem habentes, &c. Vltimus autem finis quo homo perficitur interius, eſt *Gaudium*, q̃ procedit ex præſentia rei amatæ. Qui autẽ habet charitatem, iã habet quod amat. 1. Io. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, & De[9] in eo. Et ex hoc conſurgit gaudium. Phil. 4. Gaudete in Domino ſemper, &c. Gaudium autem iſtud debet eſſe perfectum. Et ad hoc duo requiruntur. Primò vt res amata ſufficiens ſit amanti propter ſuam perfectionem. Et quantũ ad hoc, dicit, *Pax*. Tunc enim amans pacem habet, quando rẽ amatam ſufficienter poſsidet. Cãt. vlt. Ex quo facta ſum coram eo quaſi pacẽ reperiens, &c. Secundò verò vt adſit perfecta fruitio rei amatæ, quod ſimiliter per pacem habetur: quia quicquid ſuperueniat ſi perfectè aliquis fruatur re amata, puta deo, non poteſt impediri ab eius fruitione. Pſal. Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis ſcandalum. Sic ergo gaudium dicit charitatis fruitionem, ſed pax charitatis perfectionem. Et per hæc homo interius perficitur quãtum ad bona. Circa mala etiam perficit ſpiritusſanctus & ordinat, & primò cõtra malum quod perturbat pacem, quæ perturbatur per aduerſa, ſed ad huc perficit ſpiritusſanctus per patientiam, quæ facit aduerſa patienter tolerare. & ideo dicit, *Patientia*. Luc. 21. In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras. Iac. 1. Patientia opus perfectum habet. Secundò contra malum impediẽs gaudium, eſt dilatio rei amatæ, ad quod ſpiritus opponit longanimitatem quæ expectatione non frangitur. Et quantum ad hoc dicit, *Longanimitas*. Abach. 2. Si morã fecerit, expecta eum, quia, &c. 2. Corin. 6. In longanimitate, &c. Et ideo dicit Dñs Mat. 10. Qui perſeuerauerit vſque in finem, &c. Conſequenter cũ dicit, *Bonitas, &c.* Ponit fructus ſpiritus, qui perficiũt quãtũ ad exteriora. Hominis autẽ exteriora ſunt vel id quod eſt iuxta ipſum, vel id quod eſt ſupra ipſum, vel id quod eſt infra ipſum. Iuxta ipſum eſt proximus, ſupra ipſum Deus, infra ipſum natura ſenſitiua & corpus. Sic ergo quantũ ad proximum perficis primò quidem in corde per rectam & bonam voluntatem. Et quantum ad hoc dicit, *Bonitas*, i. rectitudo & dulcedo animi. Si enim homo omnes alias potentias bonas habeat, non poteſt dici bonus homo, niſi habeat bonam voluntatem ſm quam omnibus alijs bene vtitur. Cuius ratio eſt, quia bonum dicit aliquod perfectum. Eſt autem duplex perfectio. Prima. ſ. quę eſt ipſum eſſe rei. Secunda vero eſt eius operatio, & hæc eſt maior quàm prima. Illud ergo dicitur ſimpliciter perfectum, quod pertingit ad perfectam ſui operationẽ, quæ eſt ſecunda eius perfectio. Cũ ergo homo per voluntatem exeat in actum cuiuslibet potentiæ, voluntas recta facit bonum vſum omniũ potentiarum, & per conſequens ipſum hominem bonum. Et de hoc fructu dicitur Ephe. 5. Fructus. n. lucis eſt in omni bonitate, &c. Secundò verò in opere, vt. ſ. ſua communicet proximo, & quantũ ad hoc dicit, *Benignitas*, id eſt, largitas rerũ. 2. Corin. 9. Hilarem enim datorem, &c. Benignitas enim dicitur quaſi bona igneitas, quæ facit hominem fluere ad ſubueniendum neceſsitatibus aliorũ. Sap. 1. Benignus eſt. n. ſpiritus ſapientiæ, &c. Colo. 3. Induite vos ergo ſicut electi Dei, ſancti, & dilecti, viſcera miſericordię, benignitatem, &c. Item perficiunt etiam quantum ad mala ab alijs illata, vt mãſuetè ferat, ac ſuſtineat proximi moleſtias, & quantum ad hoc dicit, *Manſuetudo*. Matt. 11. Diſcite à me quia, &c. Prou. 3. Mãſuetis dabit gratiam. Ad id verò quod eſt ſupra nos. ſ. Deus ordinat ſpiritus per fidem, vnde dicit, Fides, quæ eſt cognitio quædam inuiſibilium cum certitudine. Gen. 15. Credidit Abrahã Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam. Heb. 11. Accedẽtem ad Deũ oportet credere, &c. Et ideò Eccl. 1. Beneplacitum eſt deo fides, mãſuetudo, &c. Ad id quod eſt infra nos. ſ. corpus dirigit ſpiritus, & primò quantum ad actus exteriores corporis: quod fit per modeſtiam, quę ipſis actibus ſeu dictis modum imponit. Et quãtum ad hoc dicit, *Modeſtia*, Phil. 4. Modeſtia veſtra, &c. Secundò verò quantum ad appetitum ſenſitiuũ interiorem, & quantũ ad hoc dicit, *Continentia*, quæ etiã à licitis abſtinet, *Et caſtitas*, quæ licitis rectè vtitur, ſm Gloſ. Vel aliter continentia dicitur ex eo quod licet homo impugnetur à prauis concupiſcentiis, tamen per rationis vigorẽ ſe tenet,

ne ab-

ne abducatur,& ideo continentiæ nomen ſumptum eſt ab eo quod aliquis in impugnatione tenet ſe. Caſtitas verò dicitur ex eo quod quis nec impugnatur, nec abducitur, & dicitur à caſtigando. Nam illũ dicimus bene caſtigatũ, qui in omnibus ordinatè ſe habet. Circa boc duo dubitantur, Primò quia cum fructus ſpiritus aduerſentur operib⁹ carnis, videtur quod Apoſt. debuerit ponere tot fructus ſpiritus, quot poſuit opera carnis, quod non fecit. Ad quod dicendũ eſt quod ideo non fecit, quia plura ſunt vitia quam virtutes. Secundò dubitatur, quia fructus ſpiritus hic poſiti, non reſpondent operibus carnis. Ad hoc dicendum eſt quod Apoſt. non intendit hic tradere artem virtutũ & vitiorum, & ideo non ponit vnũ contra aliud, ſed aliqua enumerat de iſtis, & aliqua de illis, ſecundum quod expediens videtur præſenti intentioni, nihilominus tamen ſi diligenter conſideretur, aliqualiter ſibi contrà reſpondent. Nã fornicationi quæ eſt amor illicitus, contrà reſpondet charitas: immunditiæ verò impudicitiæ & luxuriæ, quę ſunt carnales illecebræ, & ex fornicatione proueniũt, contra ponitur gaudium, quod eſt ſpiritualis delectatio conſequẽs ex charitate, vt dictum eſt. Ei verò quod eſt idolorũ ſeruitus, contraponitur pax. Ei verò quod dicit veneficia, &c. vſque ad diſſenſiones, patientia, longanimitas & bonitas. Ei verò ꝙ dicitur ſectę, contra ponitur fides. Ei verò quod dicitur inuidiæ, benignitas. Ei autem quod dicitur homicidia, manſuetudo. Ei quod dicitur ebrietas, comeſſationes, & his ſimilia, contra ponitur modeſtia, continentia & caſtitas.

LECTIO SEPTIMA.

Concludit, eos qui ſpiritum ſequuntur, ſub lege minime contineri, quia carnalia omnia cruci affixerunt.

ADuerſus huiuſmodi non eſt lex. Qui autem ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitijs & concupiſcentijs. Si ſpiritu viuimus, ſpiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

Enumeratis operibus carnis & ſpiritus, hic conſequenter ex vtriſque concludit ꝙ qui ſpiritum ſequũtur, nõ ſunt ſub lege. Et vtitur tali probatione. Ille eſt ſub lege qui eſt obnoxius legi. i. qui facit contraria legi, ſed illi qui aguntur ſpiritu non faciũt opera contraria legi, ergo non ſunt ſub lege. Primò ergo oſtendit propoſitum ex parte operum ſpiritus. Secundò ex parte operũ carnis, ibi, *Qui autem ſunt, &c.* Dicit ergo. Dico ꝙ qui aguntur ſpiritu, non faciunt opera contraria legi, quia aut faciunt opera ſpiritus, & *Aduerſus huiuſmodi non eſt lex.* i. contra opera ſpiritus, ſed ſpiritus docet ea. Nam ſicut lex exterius docet opera virtutum, ita & ſpiritus interius mouet ad illa. Rom. 7. Condelector. n. legi Dei ſẽm interiorem hominem, &c. Aut faciũt opera carnis, & hęc in his qui ſpiritu Dei aguntur, non ſunt cõtraria legi. Vnde dicit, *Qui Chriſti ſunt.* i. qui ſpiritum Dei habent. Ro. 8. Qui ſpiritũ Dei non habet, hic non eſt eius. Illi ergo qui ſpiritu Dei aguntur, ſunt Chriſti. Iſti, inquam, *Carnem ſuam crucifixerunt, &c.* Non autem dicit vitia & cõcupiſcẽtias vitant: quia bonus medicus tunc bene curat, quãdo adhibet remedia contra cauſam morbi. Caro autem eſt radix vitiorũ. Si ergo volumus vitare vitia, oportet domare carnẽ. 1. Cor. 9. Caſtigo corpus meũ, &c. quia verò caro domatur per vigilias, ieiunia, & labores. Eccl. 33. Seruo maliuolo tortura & compedes, &c. Ad hæc autem opera mouentur ex deuotione quam habent ad Chriſtum crucifixum: ideo ſignanter dicit, *Crucifixerunt.* i. Chriſto crucifixo, ſe conformauerunt, affligendo carnem ſuam, &c. Rom. 6. Vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, &c. ſupra 2. Vt Deo viuam, Chriſto confixus ſum cruci, &c. Quia verò non crucifigũt carnem deſtruendo naturam: quia nemo carnem ſuã odio habuit, vt dicitur Ephe. 5. Sed quantum ad ea quæ contrariantur legi, ideo dicit, *Cum vitijs*, i. cũ peccatis. *Et concupiſcentijs*, i. paſsionibus quib⁹ anima inclinatur ad peccandũ. Non. n. bene crucifigit carnem, qui etiam paſsionibus locũ non aufert. Aliter cũ ratio non ſemper inuigilet ad peccata vitandum, vt oportet, poſſet quandoque cadere. Eccle. 18. Poſt concupiſcentias tuas non eas, &c. Rom. 13. Carnis curam ne feceritis in deſiderijs, &c. Conſequenter cũm dicit, *Si ſpiritu viuimus, &c.* Ponit tertium beneficiũ ſpiritusſancti, quod confert vitam. Et primò ponit beneficium ſpiritus Dei. Secundò excludit vitia ſpiritus mundi, ibi, *Non efficiamur, &c.* Dicit ergo connumerans ſe eis quibus ſcribit. Dico quod debemus ambulare per ſpiritũ, quia & per ipſum viuimus, & nõ per carnem. Ro. 8. Debitores ſumus non carni, &c. Si ergo *Spiritu viuimus*, debemus in omnib⁹ ab ipſo agi. Sicut. n. in vita corporali corpus non mouetur niſi per animam per quam viuit, ita in vita ſpirituali, omnis motus noſter debet eſſe à ſpiritu ſancto. Io. 6. Spirit⁹ eſt qui viuificat. Act. 17. In ipſo viuimus, mouemur, & ſumus. Et ne ea quæ dicta ſunt de ſpiritu, intelligantur de ſpiritu mundi, de quo dicitur. 1. Corin. 2. Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus. Ideo hoc conſequenter remouet Apoſt. dicens, *Non efficiamur, &c.* Vbi tria excludit propria ſpiritus mundi. ſ. inanem gloriam, iracundiam, & inuidiã, quibus tribus conuenienter aptari poteſt nomen ſpiritus. Significat. n. ſpiritus quandam inflationem. Vnde ſecundũ hoc illi dicuntur vani ſpiritus, qui ſunt inflati per inanem gloriam. Eſa. 25. Spiritus robuſtorum quaſi turbo impellẽs parietem, &c. Et quantum ad hoc, dicit, *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi*, i. glorię ſecularis. Cum. n. vanum ſit ꝙ nec ſolide firmatur, nec veritate fulcitur, nec vtilitate amatur. Ideo gloria huius mundi vana eſt, quia caduca, & non ſolida. Eſa. 40. Omnis caro fœnum, &c. Et quia falſa. 1. Macha. 2. Gloria hominis peccatoris, ſtercus & vermis, &c. Sed vera gloria eſt in proprijs bonis hominis, quæ ſunt bona ſpiritualia, & hanc habent ſancti. 2. Corin. 1. Gloria noſtra hęc eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ, &c. Et quia inutilis & infructuoſa. Nam quantumcunq; gloriam habeat quis ex teſtimonio ſecularium, non poteſt propter hoc cõſequi finem ſuum, quem conſequitur teſtimonio Dei. 1. Corin. 1. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Nõ autem dicit, Non habeatis inanem gloriã, ſed *Non efficiamini cupidi*, quia gloria ſequitur aliquando fugientes eam, & ſi eam oportet recipi, non tamen ametur. Item ſignificat quandam impetuoſitatem. Prou. 27. Impetum concitati ſpiritus ferre quis poterit. Et ſignificat iracundiam. Et quantum ad hoc, dicit, *Inuicem prouocantes*, ſ. ad contentionem, vel litem, vel alia illicita. Rom. 13. Non in contentione & æmulatione, &c. Item eſt ſpiritus triſtitiæ, de quo dicitur Prou. 17. Spiritus triſtis exſiccat oſſa. Et quantum ad hoc, dicit, *Inuicem inuidentes*, Prou. 14. Putredo oſsium, inuidia, &c. Cuius ratio eſt, quia ipſa ſola creſcit ex bono.

CAPIT. VI. LEC. I.

Oſtendit quomodo ſe habere debent ſuperiores erga inferiores delinquentes, ac etiam erga æquales, docens leniter repræhendendos eſſe errantes.

FRatres, & ſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, cõſiderans teipſum ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. Nam ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit, ipſe ſe ſeducit. Opus autem ſuum probet vnuſquiſque, & ſic in ſemetipſo tantum gloriam habebit, & non in altero. Vnuſquiſque enim onus ſuum portabit.

Poſtquam Apoſt. reduxit Galatas ad ſtatum veritatis, quantũ ad res diuinas: hic conſequenter reducit eos quantum ad res humanas, inſtituens eos qualiter ſe habeant ad homines. Et primò qualiter ſe habeant ad rectos. Secundò, quomodo ad peruerſos, ibi, *Videte qualibus literis, &c.* Circa primũ tria facit. Primò docet qualiter ſuperiores ſe habeant ad inferiores. Secundò qualiter æquales ad coæquales, ibi, *Alter alterius, &c.* Tertiò qualiter inferiores ad ſuperiores, ibi, *Communicet autem is, &c.* Circa primum duo facit. Primò ponit ammonitionẽ. Secundò aſsignat ammonitionis rationem, ibi, *Conſiderans teipſum, &c.* Quia ergo de peccatis multa dixerat, ne aliquis à peccato immunis in peccatores deſeuiret, ideo ammonitionem de manſuetudine, & miſericordia eis proponit, dicens, *Fratres, & ſi præoccupatus fuerit homo, &c.* Vbi tria ponit quæ faciunt ammonitionem. Primum eſt ſurreptio. Nam quãdo aliqui ex malitia peccant, minus digni ſunt venia. Iob. 34. Qui quaſi de induſtria receſſerunt, &c. Sed quando aliquis præoccupatur tentationibus, & inducitur ad peccandum, facilius debet ei venia concedi, & ideo dicit, *Et ſi præoccupatus fuerit, &c.* ſ. Improuidenter, & ex ſurreptione lapſus, vt nequeat vitare. Secundum eſt peccatorum paucitas. Nam aliqui ex

qui ex conſuetudine peccant. Oſeę 4. Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit, &c. Et contra tales ſeuerius eſt agẽdum. Et hoc excluditur, cùm dicit, *In aliquo*, quaſi non vſu quotidiano peccans. Tertium eſt peccatorũ qualitas. Nam quædam peccata conſiſtunt in tranſgreſſione, quædam vero in omiſſione. Grauiora autem ſunt prima ſecundis: quia illa opponũtur præceptis negatiuis, quæ obligant ſemper & ad ſemper: hęc verò opponuntur præceptis affirmatiuis, quæ cùm non obligent ad ſemper, non poteſt ſciri determinatè quando obligant. Vnde dicitur in Pſal. Delicta quis intelligit, &c. Et quantum ad hoc dicit, *Delicto*. Vel ſecundum glo. Delictum eſt peccatũ ex ignorantia. His ergo præmiſſis, ad miſericordiam eos qui corrigunt, monet, & hi ſunt ſpirituales, ad quos pertinet correctio. Vnde dicit, *Vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite*, 1. Cor. 2. Spiritualis iudicat omnia, & ipſe à nemine iudicatur, &c. Et huius ratio eſt, quia rectum iudiciũ habet de omnibus, qui circa vnumquodq; rectè diſpoſitus eſt, ſicut qui ſanum guſtũ habet, rectè iudicat de ſapore: ſolus autẽ ſpiritualis bene diſpoſitus eſt circa agenda: & ideo ipſe ſolus de eis bene iudicat. Sed quia nomẽ ſpiritus rigorẽ quẽdam & impulſum deſignat, ſm illud Eſa. 25. Spiritus robuſtorum quaſi turbo impellens parietem, &c. Non tamẽ credendum ꝙ viri ſpirituales ſint nimis rigidi in corrigendo. Nam hoc ſpiritus huius mũdi facit, ſed ſpiritusſanctus ſuauitatem quandam & dulcorem efficit in homine. Sap. 12. O quam bonus & ſuauis eſt ſpiritus tuus Domine, &c. Et ideo dicit, *In ſpiritu lenitatis*. Pſal. Corripiet me iuſtus in miſericordia, &c. Cõtra quod dicitur de quibuſdam Ezec. 34. Cum auſteritate imperabatis eis, &c. Dicit autem, *Inſtruite*, & non corrigite, quia loquitur de præoccupatis delinquentibus, qui indigent inſtructione. Vel quia omnis peccans, eſt ignorans. Prou. 14. Errant qui operantur malũ. Rationem autẽ admonitionis ſubdit, dicẽs, *Cõſiderans teipſum, &c.* q. d. Ita fiat vt dixi, quia tu fragilis es. Nã quãdiu in hac vita mortali ſumus, proni ſumus ad peccandum. Nihil autẽ ita frangit hominis ſeueritatem in corrigendo, quã timor ꝓprij caſus. Eccl. 31. Intellige quæ ſunt proximi tui ex teipſo. Qualiter autem ſe habeant ad æquales oſtendit, dicẽs, *Alter alterius, &c.* Et primo proponit admonitionẽ. Secundò aſſignat eius rationẽ, ibi, *Et ſic adimplebitis, &c.* Tertiò excludit admonitionis implendę impedimentũ, ibi, *Nam ſi quis exiſtimat, &c.* Admonet autem ad mutuã ſupportationẽ, dicens, Alter alterius onera portate. Et hoc tripliciter. Vno modo defectum alterius corporalem, ſeu ſpiritualem patienter tolerando. Rom. 15. Debemus autem nos firmiores, &c. Alio modo neceſſitati mutuę ſubueniẽdo, &c. Ro. 12. Neceſſitatibus ſanctorũ cõmunicantes, &c. Tertio modo pro pœna ſibi debita ſatisfaciendo orationibus & bonis operibus. Prou. 18. Frater qui iuuatur à fratre, &c. Ratio autem admonitionis eſt adimpletio legis Chriſti, quæ ſimiliter eſt charitas. Rom. 13. Plenitudo legis eſt dilectio. Vnde dicit, *Et ſic adimplebitis legem Chriſti*, i. charitatẽ. Dicitur autem charitas ſpecialiter lex Chriſti triplici ratione. Primò, quia per hoc diſtinguitur lex noua à lege veteri. Nã illa eſt timoris, hæc verò amoris. Vnde Aug. dicit, Parua differentia eſt veteris legis & nouæ, timor & amor. Secundò quia per charitatem ſpecialiter Chriſtus legem ſuam promulgauit. Io. 13. In hoc cognoſcent omnes quia mei eſtis diſcipuli ſi dilectionem, &c. Et iterum, Mandatum nouũ do vobis, vt diligatis inuicem, &c. Tertiò quia ipſam impleuit Chriſtus, & exemplum eam implendi nobis reliquit. Nam ipſe ex charitate peccata noſtra tulit. Eſa. 53. Verè lãguores noſtros ipſe tulit. 1. Pet. 2. Qui peccata noſtra pertulit in corpore ſuo ſuper lignum, &c. Eſa. 40. Fœtas ipſe portabit. Sic ergo debemus alter alterius onera portare ex charitate, vt ſic impleamus legem Chriſti. Impedimentũ autem implẽdæ admonitionis prædictæ eſt ſuperbia. Ideo hoc excludẽs, dicit, *Nã ſi quis exiſtimat, &c.* Et primò vituperat ipſam ſuperbiam. Secundò oſtendit modum vitandi eã, ibi, *Opus autem ſuum, &c.* Tertiò vitãdi rationem aſſignat, ibi, *Vnuſquiſque enim, &c.* Dicit ergo, Facite vt dixi. Sed cõtingit aliquẽ onus alterius non portare, quia præfert ſe alijs. Vnde dicebat ille Luc. 18. Non ſum ſicut cęteri hominum, &c. Et ideo dicit, *Nã ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe*, i. in mẽte ſua ſuperbè iudicat ſe magnũ eſſe in cõparatione peccãtis, *Cũ nihil ſit* ex ſe, quia quicquid ſumus, hoc eſt ex gratia Dei, ſecũdum illud Apoſt. 1. Cor. 15. Gratia Dei ſum id quod ſum. Qui, inquam, tale aliquid facit, *Ipſe ſe ſeducit*. i. à veritate ſe diuidit. Eſa. 40. Oẽs gentes quaſi non ſint, &c. Luc. 17. Cũ feceritis omnia quę præcepta ſunt vobis, dicite ſerui inutiles ſumus, &c. Remedium autem vitandi, eſt propriorum defectuum conſideratio. Nam ex hoc ꝙ aliquis alienos & non ſuos defectus conſiderat, videtur ſibi aliquid eſſe in cõparatione ad alios, in quibus defectus intuetur, & ſuos nõ conſiderans ſuperbit. Et ideo dicit, *Opus autem*, ſ. interius & exterius, *Suum*, i. proprium, *Probet*, i. diligenter examinet vnuſquiſque. 1. Corin. 11. Probet ſeipſum homo, &c. *Et ſic in ſeipſo*, i. in propria conſcientia *Gloriam habebit*, i. gloriabitur & gaudebit. 2. Cor. 1. Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtrę. *Et non in altero*, i. non in laude alterius, vel ſic in ſemetipſo. i. per ea quæ ſuiipſius ſunt, gloriam habebit, i. gloriabitur in conſideratione ſui, & non in altero, id eſt non conſideratione alterius. 2. Cor. 12. Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, &c. Vel in ſemetipſo, id eſt, in Deo qui in eo habitat, gloriabitur. i. eius erit gloria, & nõ in altero quam in Deo. 2. Cor. 10. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Ratio vitandi ſuperbiam eſt prę mium vel pœna vnicuiq; pro merito vel demerito reddenda. Vnde dicit, *Vnuſquiſque enim onus ſuũ portabit*. Quod videtur cõtrariũ ei quod dixerat, Alter alterius onera portate. Sed ſciẽdum eſt ꝙ ibi loquitur de onere ſuſtinẽdę infirmitatis, quod debemus mutuò portare: hic loquitur de onere reddendæ rationis, quod quilibet pro ſe portabit, ſiue ſit onus præmij, ſiue pœnę. Nam onus aliquando quidẽ pondus pœnæ, aliquando præmij ſignificat. 2. Cor. 4. Æternũ gloriæ pondus operatur, &c. Eſa. 3. Dicite iuſto, quoniã bene, quoniã fructum adinuentionum ſuarum comedet, vę impio in malum, &c. Si autẽ dicantur aliqui rationem reddere pro alijs, puta prælati pro ſubditis, ſm illud Ezec. 3. Sanguinem eius de manu tua requiram, &c. Et Heb. vlt. Obedite præpoſitis veſtris, ipſi enim peruigilant quaſi rationem reddituri pro animabus veſtris, non eſt contrarium dicto Apoſtoli: quia non puniũtur pro peccatis ſubditorum, ſed pro proprijs quæ in cuſtodia ſubditorum commiſerunt. Eſt ergo vitanda ſuperbia & peccatũ, quia vnuſquiſq; onus ſuũ .i. menſuram gratiæ ſuæ offert Deo in die iudicij, tanquam manipulos bonorum operum. Pſal. Veniẽtes autẽ venient cum exultatione. Et hoc quantum ad bonos. vel onus ſuũ portabit. i. pœnam pro proprio peccato.

Peccata cõmiſſionis, ſunt grauiora peccatis omiſſionis.

Onus alter alterius portare, quot modis contingat.

Charitas eſt lex Chriſti.

LECTIO SECVNDA.

Inferiores obſequi docentur ſuperioribus, promptè miniſtrando, cum perſeuerantia, & communitate.

COmmunicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui ſe catechizat in omnibus bonis. Nolite errare: Deus non irridetur. Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet. Quoniã qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem. Qui autem ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternã. Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim ſuo metemus non deficientes. Ergo dum tẽpus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domeſticos fidei.

Poſtquam Apoſt. oſtendit qualiter inferiores ſe habeãt ad inferiores, & æquales æqualibus: hic conſequẽter oſtendit qualiter inferiores ſe habeant ad ſuperiores, dicens inferiores debere ſuperioribus miniſtrare & obſequi. Et circa hoc tria facit. Primò monet vt miniſtrent promptè. Secundò vt miniſtrẽt perſeueranter, ibi, *Bonũ autem facientes, non deficiamus, &c.* Tertiò vt miniſtrent communiter, ibi, *Ergo dum tempus habemus, &c.* Circa primũ duo facit. Primò ponit monitionẽ miniſterij. Secundò excuſationem excludit, ibi *Nolite errare, &c.* Dicit ergo, Dictũ eſt ſuprà, quomodo ſuperiores ſe debeant habere ad inferiores. ſ. leniter corripiendo & inſtruendo: nunc autẽ reſtat videre qualiter inferior ſuperiori obſequatur: & ideo dicit, *Communicet autẽ qui catechizatur*, i. docetur verbo Dei, *Ei qui ſe catechizat*, i. qui eũ docet. Cõmunicet, inquam, in omnibus bonis. Sed notandũ eſt ꝙ diſcipulus poteſt dupliciter cõmunicare ſe docẽti. Primò vt accipiat bona doctoris, & ſic dicitur, *Communicet is qui catechizatur*. i. commune ſibi faciat quod eſt docentis, eum imitãdo. 1. Cor. 11. Imitatores mei eſtote, &c. Sed quia contingit doctores aliquando minus bona facere, ideo non ſunt in hoc imitãdi. Et ideo ſubdit, *In omnibus bonis*.

nis. Mat.

nis. Mat. 23. Quæcunq; dixerint vobis, ſeruate & facite: ſm opera eorum nolite facere. Secundò vt cõmunicet bona ſua docenti. Hoc enim à Dño præcipitur. 1. Cor. 9. vbi dicitur, qui euangelio ſeruiunt, de euangelio viuant. Vnde Mat. 10 Dignus eſt operarius cibo ſuo. Et Luc. 10. Dignus eſt operarius mercede ſua. & Apoſt. dicit 1. Cor. 9. Si vobis ſpiritualia ſeminamus, &c. Et ideo hic dicit, *Communicet autem is, &c*. i. doctus doctori in omnibus bonis quæ habet: nam etiã temporalia bona quędam dicuntur. Eſa. 1. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Mat. 7. Si vos cùm ſitis mali, noſtis bona data, &c. Dicit autẽ, *In omnibus*, quia non ſolùm communicare debet indigenti, ſed & ſententiã, & conſilium: potentiam, & quicquid agat, generaliter debet proximo communicare. 1. Per. 4. Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiam in alterutrum illam adminiſtrantes, &c. De iſta communicatione dicitur Rom. 12. Neceſſitatibus ſanctorum communicantes. Eccle. 14. In diuiſione ſortis da & accipe. Conſequenter cùm dicit, *Nolite errare, &c*. Excuſationem excludit: & primò excludit eam. Secundò rationẽ excluſionis aſſignat, ibi, *Quæ enim ſeminauerit homo, &c*.

Dicit ergo, *Nolite errare, Deus non irridetur*. Quod quidem dupliciter intelligi poteſt ſecundum duas præmiſſas expoſitiones. Secundum primam quidem ſic, Tu dicis quod debemus imitari doctores etiam in bonis, ſed nõ poſſum eos imitari, niſi in his, quæ faciunt: nihil autem video in ipſis, niſi malum: ergo debeo eos imitari in malo. Sed hoc excludit, dicens, *Nolite errare, Deus non irridetur*. Error eſt hoc dicere. Nam mala prælatorum non excuſant nos. Non enim ſunt ſubditis in exemplũ, niſi in his quibus imitãtur Chriſtum, qui eſt paſtor abſq; peccato: vnde & ſignanter dicit. Ios. 10. Ego ſum paſtor bonus, &c. Et Apoſt. 1. Cor. 4. & 11. dicit, Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. q. d. In his me imitamini, in quibus ego imitor Chriſtũ. Etſi per mala prælatorũ excuſatis vos apud homines, tamẽ Deus non irridetur. i. non poteſt falli. Iob. 13. Aut decipietur vt homo fraudulentiis veſtris? Vnde dicitur Prou. 3. Deluſores ipſe deludet. Secundum autem ſecundã expoſitionem ſic introducitur, Poſſent autem dicere, Pauperes ſumus, nihil habemus quod cõmunicare poſſimus. Sed hoc excludit, dicẽs, *Nolite errare*, i. nemo excuſatum vanè ſe exiſtimet paupertatẽ prætendendo, *Deus non irridetur*, id eſt nõ poteſt falli. Scit enim corda noſtra, & non ignorat facultates. Excuſatio veriſimilis hominem poteſt fallere & placare, Deũ non poteſt fallere. Rationem autem huius aſſignat, dicens, *Quæ enim ſeminauerit homo, &c*. Et primò in generali. Secũdo in ſpeciali, ibi, *Quoniam qui ſeminat, &c*. Dicit ergo ſecundum priſtinam expoſitionem. Verè erratis, hoc credentes, quia Deus reddet ſingulis pro meritis proprijs. Nã quę ſeminauerit homo, hęc & metet. i. ſecundũ opera ſua bona vel mala, parua vel magna præmiabitur vel punietur. Secundum autem ſecundam expoſitionem, Quę ſeminauerit homo. i. ſecundum beneficia ſua parua vel magna, & quantum ad qualitatem operum, & quantum ad quantitatẽ beneficiorũ præmiabitur. 2. Cor. 9. Qui parcè ſeminat, parcè & metet, &c. Rationem autem ſpecialiter aſſignat, dicens, *Quoniam qui ſeminat in carne ſua, &c*. Quę quidem ratio habet duas partes ſecũdum duas ſeminationes carnis & ſpiritus. Primò ergo agit de ſeminatione carnis. Vbi dicendum eſt, quid ſit ſeminare in carne. Secundò quid eſt de carne metere corruptionẽ. Seminare quidẽ in carne, eſt operari pro corpore vel pro carne: ſicut ſi dicam, Ego multum expẽdi in iſto homine, i. multa feci pro eo. Ille ergo in carne ſeminat, qui ea quæ facit, etiam ſi quæ bona videantur, facit in fomẽtum & vtilitatem carnis. De carne autem metere corruptionem, dicit & infert, quia ſemen fructificat vt plurimum ſecũdum cõditionem terræ. Vnde videmus q̃ in aliquibus terris ſemen frumenti degenerat in ſiliginẽ, vel in aliquod aliud. Conditio autem carnis eſt, vt ſit corruptibilis, & ideo, *Qui in carne ſeminat*, i. ſtudium ſuum ponit & opera, oportet q̃ ipſa opera corrumpantur & pereant. Eccle. 14. Omne opus corruptibile, in fine perdetur. Rom. 8. Si ſm carnem vixeritis, moriemini. Secundò agit de ſeminatione ſpiritus, dicẽs, *Qui autem ſeminauerit in ſpiritu*, i. ordinat ſtudium ſuum ad ſeruitutẽ ſpiritus, ex fide & charitate ſeruiendo iuſtitiæ, metet quidem de ſpiritu ſecundum conditionẽ eius. Conditio autem ſpiritus eſt q̃ ſit actor vitę. Io. 6. Spiritus eſt qui viuificat. Non autem cuiuſcunque vitę, ſed vitę ęternæ, cũ ſpiritus ſit immortalis, & ideo metet de ſpiritu *Vitam æternam*. Prou. 11. Seminanti iuſtitiam merces fidelis, quia nunquam deſiccatur. Sed nota q̃ cùm agit de ſeminatione carnis, dicit, In carne ſua, quia caro eſt nobis de natura noſtra: ſed cũ loquitur de ſemine ſpiritus, non dicit, ſuo, quia ſpiritus nõ eſt nobis à nobis, ſed à Deo. Deinde cũ dicit, *Bonum autẽ facientes, &c*. monet ad miniſterij perſeuerantiã, quia non ad horam tantũ, ſed ſemper debemus benefacere: quod quidẽ poteſt referri ad ea quæ dicta ſunt. ſ. ad ſuperiores, & ad æquales, & ad inferiores q. d. Quicunq; ſumus ſiue prælati erga ſubditos, ſiue æquales erga ęquales, ſiue ſubditi erga prælatos, *Bonũ facientes non deficiamus*, ſ. in bene operando, quia *Non deficiemus* in metẽdo. Eccl. 9. Quodcunq; facere poteſt manus tua inſtãter operare. 1. Cor. 15. Stabiles eſtote & immobiles. Et meritò non eſt deficiendũ, quia expectamus remunerationem æternam & indeficientẽ. Vnde ſubdit, *Tempore enim ſuo metemus non deficientes*. Vnde dicit Aug. Si homo non impoſuerit finẽ operi, nec Deus imponet remunerationi. Matt. 25. Ibunt hi in vitam ęternam. Sed nota quod dicit, Tẽpore ſuo: quia ſicut agricola nõ ſtatim de illo quod ſeminat, fructum colligit: ſed tempore congruo. Iac. vlt. Agricola expectat glorioſum fructum terræ patienter ferens, donec accipiat temporaneum & ſerotinum, &c. De iſta meſſione dicitur. 2. Corin. 9. Qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet vitam æternam. Deinde cùm dicit, *Ergo dum tempus habemus, &c*. monet ad miniſtrandũ communiter, dicens, Quia metemus non deficientes. *Ergo dum tempus habemus*, i. in hac vita, quæ eſt tempus ſeminandi. Ioan. 9. Me oportet operari opera eius qui miſit me, donec dies eſt: venit nox, &c. Eccl. 9. Quodcunq; poteſt facere manus tua inſtãter operare, quia nec opus, nec ratio, nec ſcientia, nec ſapientia erũt apud inferos quò tu properas. Dum, inquam, illud habemus, *Operemur bonum*, & hoc *Ad omnes* ſcilicet homines qui iuncti ſunt nobis in diuina ſimilitudine, inquantum omnes ad imaginem Dei facti ſumus. Sed contrà, Eccle. 12. dicitur, Da iuſto, & ne recipias peccatorẽ. Non ergo debemus operari bonum ad omnes. Reſpõdeo, Dicendum eſt quod in peccatore duo ſunt, natura. ſ. & culpa. Natura quidem eſt in eo amanda, & ſuſtentanda, etiam inimici. Matt. 5. Diligite inimicos veſtros, &c. Culpa verò in eo eſt expellenda. Sic ergo dictum eſt, Da iuſto, & nõ recipias peccatorem, vt ſcilicet peccatori nõ ideo benefacias, quia peccator eſt, ſed quia homo. Vnde Augu. Non ſis ad iudicandum remiſſus, nec ad ſubueniendum inhumanus. Perſequamur ergo in malis propriam iniquitatem, miſereamur in eiſdem communem conditionem. Sed quia non poſſumus omnibus benefacere, ordinem benefaciẽdi ſubdit, *Maximè autem ad domeſticos fidei*, qui ſcilicet non ſolum natura nobis ſunt ſimiles, ſed etiam ſunt vniti fide & gratia. Ephe. 2. Non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum, & domeſtici Dei, &c. Ergo omnibus impendẽda eſt miſericordia, ſed præponẽdi ſunt iuſti, qui ſunt ex fide: quia 1. Tim. 5. dicitur, Qui ſuorum maximè domeſticorum curam non habet, fidem negauit: & eſt infideli deterior.

Peccatori, nam ſi be neſaciẽdũ.

Sed dubitatur hic, vtrum liceat plus vnum diligere, quam alium. Ad quod ſciẽdum quod amor poteſt dici maior vel minor dupliciter. Vno modo ex obiecto. Alio modo ex intentione actus. Amare enim aliquem, eſt velle ei bonum. Poteſt ergo aliquis alium magis alio diligere, aut quia vult ei maius bonum, quod eſt obiectũ dilectionis, aut quia magis vult ei bonum. i. ex intenſiori dilectione. Quantũ ergo ad primum, omnes ęqualiter debemus diligere, quia omnibus debemus velle bonum vitæ æternæ. Sed quantum ad ſecundũ, non oportet q̃ omnes æqualiter diligamus: quia cùm intentio actus ſequatur principium actionis, dilectionis aũt principiũ ſit vnio & ſimilitudo, illos intẽſius & magis debem⁹ diligere, qui ſunt nobis magis ſimiles & vniti.

LECTIO TERTIA.

Galatas monet quomodo ſe habere debeant ad hæreticos, & pſeudo, qui ſcripturas corrumpebant, notam ſigens, qua eius literas cognoſcerent.

Videte qualibus literis ſcripſi vobis mea manu. Quicunq; enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantùm vt crucis Chriſti perſecutionem non patiantur. Neque enim qui circumcidũtur, legẽ cuſtodiunt, ſed volunt vos circumcidi,

cidi, vt in carne veſtra glorientur.

Poſtquam Apoſtolus monuit Galatas qualiter ſe habeant ad homines rectos & iuſtos: hic docet quomodo ſe habeant ad hæreticos & peruerſos. Et primò inſinuat modum ſcribendi monitionem. Secundò ipſam monitionem ſubiungit, ibi, *Quicunque enim*, &c. Circa primum ſciendum quod conſuetudo erat apud hæreticos deprauandi & falſificandi ſcripturas canonicas, necnon & permiſcendi aliqua eorum quæ hæreſim ſapiant, propter hoc conſuetudo fuit ab Apoſtolo ſeruata, quod quando aliqua contra eos ſcribebat, in fine literæ aliqua ſcriberet, vt deprauari non poſſet, & ita innoteſceret eis de eius conſcientia proceſſiſſe: ſicut 1.Corint.vlt. dicit, Salutatio mea manu Pauli. Totam enim epiſtolam per alium eo dictante ſcribi faciebat, & poſtea in fine aliquid propria manu addebat. Et ſecundum hunc modum ea quæ ſequuntur, ab iſto loco ſcripſit Paulus manu propria. Vnde dicit, *Videte qualibus literis ſcripſi vobis manu propria*, vt ſcilicet, prædicta firmius teneatis, vt ſcientes à me hanc epiſtolam miſſam magis obediatis. Sic ergo prælati debent propria manu ſcribere, vt quod docent verbo & ſcripto, oſtendant exemplo. Ideo dicitur Eſa. 49. In manibus, id eſt, in operibus meis deſcripſi te, &c. Exod. 32. dicitur de Moyſe, quod deſcendit portans duas tabulas lapideas ſcriptas digito Dei. Monitionem autem ſubiungit, dicens, *Quicunque enim placere volunt*, &c. Et primò aperit ſeducentium intentionem. Secundò oſtendit ſuam intentionem eis eſſe contrariam, ibi, *Mihi autem abſit gloriari*, &c. Tertiò ſubdit ſuam admonitionem ad ſubditos, ibi, *Quicunque hanc regulam*, &c. Circa primum duo facit. Primò aperit ſeducentium malam intentionem. Secundò probat quod dicit, ibi, *Neque enim circunciſionem*, &c. Circa primum ponit vnum factũ & duas intentiones ad inuicem ordinatas. Factum autem erat iſtorum qui circunciſionem inducebant, & ex hoc duo intendebant. Vnum propter aliud, ſcilicet, vt placerẽt inde Iudæis, & ex hoc quod carnales obſeruantias legis introducebant in Eccleſia Gentium, & hoc eſt quod dicit, *Quicunque volunt placere*, ſcilicet Iudæis infidelibus, in carne, id eſt, carnalibus obſeruantijs, hi *Cogunt vos circuncidi*, non coactione abſoluta, ſed quaſi ex conditione dicentes, Quia niſi circuncidamini, non poteritis ſalui fieri, vt habetur Act. 15. Intendebant autem ex hoc vlterius quandam ſecuritatem habere. Iudæi enim perſequebantur diſcipulos Chriſti propter prædicationem crucis. 1. Corin.1. Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, &c. Et hoc quia per prædicationem crucis euacuabantur legalia. Nam ſi Apoſtoli ſimul cum cruce Chriſti prædicaſſent debere ſeruari legalia, nullam perſecutionem Iudæi Apoſtolis intuliſſent. Vnde dicebat ſuprà 5. Ego autem fratres ſi adhuc circunciſionem prædico, quid adhuc perſecutionem patior, &c. Vt ergo non haberet perſecutionem à Iudæis, inducebant circunciſionem. Et ideo dicit, Et etiam hoc propter hoc tantùm faciunt, *Vt crucis Chriſti perſecutionem non patiantũr*, quæ, ſcilicet, pro cruce Chriſti infertur. Vel hoc etiam faciebant ad vitandam perſecutionem, non ſolum Iudæorum, ſed etiam Gentilium infidelium. Nam Romani Imperatores, Caius, Cæſar, & Octauius Auguſtus promulgauerunt leges, vt Iudæi vbicunque eſſent, proprio ritu, proprijs cerimonijs deſeruirent. Et ideo quicunque in Chriſtum credebat, & circunciſus non erat, perſecutionibus tam Gentilium quam Iudæorum fiebat obnoxius. Vt ergo non inquietarentur de fide Chriſti, & in quiete viuerent, cogebant eos circuncidi ſecundum quod habetur in Glo. Sed quia poſſent dicere pſeudo, quod non propter hoc circunciſionem inducunt, ſed zelo legis ſolùm, ideo hoc excludens probat quod dixit, cum dicit ſic, *Neque enim qui circunciduntur*, &c. Conſtat enim quod ſi propter legis zelum aliquos ad legis obſeruantias inducerent, mandarẽt etiam legem in aliis impleri. Sed neque illi qui circunciduntur, neq; pſeudo in aliis, ſcilicet, in moralibus quæ potiora ſunt in lege & in aliis obſeruantiis cuſtodiunt. Ioan. 7. Nemo ex vobis facit legem. non ergo ex zelo legis circũciſionem inducunt. Rom. 2. Circunciſio quidem prodeſt, ſi legem obſerues. Sed ideo, *Volunt vos circuncidi, vt in carne veſtra*, id eſt, in carnali veſtra circunciſione Glorientur apud Iudæos, eo quòd tam multos proſelytos faciãt. Matt. 23. Væ vobis ſcribæ & phariſæi, qui circuitis mare & aridã, vt faciatis vnum proſelytum, &c.

LECTIO QVARTA.

Gloriam ſuam tantum in cruce Chriſti eſſe oſtendit, opponens eam pſeudo gloriæ, qui tantum in carne gloriabantur.

Mihi autem abſit gloriari niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti: per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo. In Chriſto enim Ieſu neque circunciſio aliquid valet, neque præputium, ſed noua creatura.

Poſtquam Apoſtolus expoſuit prauam ſeducẽtium intentionem: hic inſinuat ſuam. Et primò ponit ſuam intentionem. Secundò oſtendit intentionis huius ſignum, ibi, *Per quem mundus*, &c. Tertiò rationẽ intentionis aſſignat, ibi, *In Chriſto Ieſu*, &c. Dicit ergo, Intentio ſeducentium apparet, quia illi gloriantur in carne, ſed ego aliam gloriã quæro, ſcilicet, in cruce. Et hoc eſt quod dicit, *Mihi abſit gloriari*, &c. Vide quod vbi mundi Philoſophus erubuit, ibi Apoſtolus theſaurum reperit. Quod illi viſum eſt ſtultitia, Apoſtolo factum eſt ſapientia & gloria, vt dicit Auguſt. Vnuſquiſque enim in ea re gloriatur, per quam reputatur magnus. Sic qui reputat ſe magnum in diuitiis, gloriatur in eis, & ſic de aliis. Qui enim in nullo alio ſe magnum reputat, niſi in Chriſto, gloriatur in ſolo Chriſto. Talis autem erat Apoſtolus. Vnde dicebat ſuprà. 2. Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus. Et ideo non gloriatur niſi in Chriſto, præcipuè autem in cruce Chriſti, & hoc, quia in ipſa inueniuntur omnia, de quibus homines gloriari ſolent. Nam gloriantur aliqui de magnorum *Gloria per Chriſtum qualis, & quæ.*
(putà Regum aut principum) amicitia: & hoc maximè Apoſtolus inuenit in cruce, quia ibi oſtenditur euidens ſignum diuinæ amicitiæ. Roman. 5. Commendat autem ſuam charitatem Deus in nobis, &c. Nihil enim ſic charitatem ſuam ad nos oſtendit ſicut mors Chriſti. Vnde Gregorius. O inæſtimabilis dilectio charitatis, vt ſeruum redimeres, filium tradidiſti. Item gloriantur aliqui de ſcientia. Et hanc Apoſtolus excellentiorem inuenit in cruce. 1. Corint. 2. Non enim æſtimaui me aliquid ſcire inter vos, niſi Ieſum Chriſtum, &c. Nã in cruce eſt perfectio totius legis, & tota ars bene viuendi. Item gloriantur aliqui de potentia, & hanc Apoſtolus maximam habuit per crucẽ. 1. Corint. 1. Verbum crucis pereuntibus ſtultitia eſt, his autem qui ſalui fiunt, id eſt nobis, virtus Dei eſt. Item gloriãtur aliqui de libertate adepta, & hanc Apoſtolus conſecutus eſt per crucem. Rom. 6. Vetus noſter homo crucifixus eſt, vt vltra non ſeruiamus peccato. Item aliqui gloriantur in aſſumptione ad aliquod magnum collegium. Sed per crucem Chriſti aſſumuntur ad collegium cœleſte. Colloſ. 1. Pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in cælis, ſiue quæ in terris ſunt. Item quidam gloriantur in triumphali ſigno victoriæ. Sed crux triumphale ſignum eſt victoriæ Chriſti contra dæmones. Col. 2. Exſpolians principatus & poteſtates traduxit confidenter, palàm triumphans illos, &c. Sapien. 14. Benedictum lignum per quod fit iuſtitia. Signum autem ſuæ intentionis ſubdit, dicens, *Per quem mihi mundus*, &c. Quia autem hoc quod dixit, *Mihi abſit gloriari, niſi in cruce*, &c. eſt propoſitio exceptiua, includens vnam affirmatiuam, & aliam negatiuam: ideo duplex ſignum ponit, probans vtramque propoſitionem. Et primò quidem probat negatiuam, ſcilicet, quod non gloriatur niſi in cruce: & hoc, cùm dicit, *Per quem mihi mundus crucifixus*, &c. Illud enim in quo quis gloriatur, non eſt mortuum in corde eius, ſed magis illud quod contemnit. Pſal. Obliuioni datus ſum tanquam mortuus à corde. Manifeſtum eſt autem, quod mundus, & omnia quæ in mundo ſunt, mortua erant in corde Pauli. Philip. 3. Omnia arbitratus ſum vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam. Ergo non gloriatur in mundo, neque in his quæ in mundo ſunt: & hoc eſt quod dicit, Verè in nullo alio glorior, niſi in cruce Chriſti, per quem, ſcilicet Chriſtum crucifixum, mihi mundus crucifixus eſt, id eſt, mortuus eſt in corde meo, vt nihil in eo copiam. Secundò, probat affirmatiuam, ſcilicet, quod in cruce Chriſti gloriatur, dicẽs ſe crucifixum mundo. Qui enim gloriatur in aliquo, illud in ſe prætendit, & manifeſtare deſiderat: ſed Apoſtolus nihil in ſe prætendit, nec manifeſtare deſiderat, niſi quod pertinet ad crucem Chriſti, & ideo tantùm in ea gloriatur.

riatur: & hoc eſt quod dicit, *Et ego mundo*, ſcilicet ſum crucifixus, quaſi dicat. Porto inſignia crucis, & ſum reputatus vt mortuus. Et ideo ſicut mundus horret crucem Chriſti, ita horret me. Colloſ. 3. mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo, &c. Rationem autem quare non in alio gloriatur, oſtendit ſubdens, *In Chriſto enim Ieſu, &c.* In illo ſiquidem maximè gloriatur, quod valet, & adiunat ad coniungendum Chriſto, hoc enim Apoſtolus deſiderat, ſcilicet, cum Chriſto eſſe. Et quia non valet ad hoc ritus Iudaicus, nec Gentilium obſeruantia, ſed crux Chriſti ſolum, ideo ſolum in ea gloriatur, & hoc eſt quod dicit, *In Chriſto, neque circuncisio aliquid valet*, id eſt, ritus Iudaicus, *Neque præputium*, id eſt, gentilitatis obſeruantia, id eſt ad iuſtificandum, & ad iungendum Chriſto, ſed ad hoc valet *Noua creatura*. Quod quidem patet ex his quæ dicta ſunt ſuprà 5. (quaſi eiſdem verbis,) In Chriſto enim Ieſu, neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, ſed fides quæ per dilectionem operatur. Fides ergo charitate formata eſt noua creatura. Creati nanque & producti ſumus in eſſe naturæ per Adam: ſed illa quidem creatura vetuſta iam erat, & inueterata, & ideo Dominus producens nos, & conſtituens in eſſe gratiæ, fecit quandam nouam creaturam. Iaco. 1. Vt ſimus initium aliquod creaturæ eius. Et dicitur, *Noua*, quia per eam renouamur in vitam nouam, & per ſpiritum ſanctum. Pſal. Emitte ſpiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Et per crucem Chriſti. 2. Corinth. 5. Si qua eſt in Chriſto noua creatura, &c. Sic ergo per nouam creaturam, ſcilicet, per fidem Chriſti & charitatem Dei quæ diffuſa eſt in cordibus noſtris, renouamur, & Chriſto coniungimur.

LECTIO QVINTA.

Monet vt ſe imitentur, obſecrans ne eum de cætero moleſtia afficiant, præoptans quod illis Chriſti gratiam, epiſtolam ſalutatione ſignat.

ET quicunque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, & ſuper Iſraël Dei. De cætero nemo mihi moleſtus ſit. Ego enim ſtigmata Domini Ieſu in copore meo porto. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro fratres. Amen.

Aperta intentione ſeducentium & inſinuata ſua, hic cōſequenter Apoſtolus monet eos: & primò ad ſui imitationem. Secundò deſiſtant ab eius moleſtatione, ibi, *De cætero nemo, &c.* Tertiò implorat eis gratiæ auxilium ad prędictorum impletionem. Dicit ergo primò, Intentio mea eſt, vt non niſi in cruce Chriſti glorier, quod & vos debetis facere, quia *Quicunque hanc regulam*, quam ego ſcilicet teneo, *Secuti fuerint*, ſcilicet hanc rectitudinem gloriandi. 2. Corinthiorum 10. Non in immenſum gloriamur; ſed ſecundum menſuram regulæ, &c. *Pax ſuper illos*, ſcilicet gloriantes: quia non niſi in Chriſto gloriantur, pax, inquam, qua quietentur & perficiantur in bono. Pax enim eſt tranquillitas mentis. Cant. 8. Ex quo facta ſum coram illo quaſi pacem reperiens. Col. 3. Pax Chriſti exultet in cordibus veſtris, in qua, &c. *Et miſericordia*, per quam liberentur à peccatis. Thren. 3. Miſericordiæ Domini, quia non ſumus conſumpti. Sap. 4. Gratia Dei & miſericordia in ſanctos eius, & reſpectus in electos illius. qui ſcilicet ſunt Iſrael. Romanorum 2. Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt. Ille ergo eſt Iſrael Dei, qui eſt ſpiritualiter Iſrael corā Deo. Ioan. 1. Ecce verè Iſraëlita in quo dolus non eſt. Romanorum 9. Non enim omnes qui ſunt ex Iſraël, hi ſunt Iſraëlitæ, &c. ſed qui filij ſunt promiſsionis exiſtimantur in ſemine. Vnde & ipſi Gentiles facti ſunt Iſrael Dei per mentis rectitudinem. Iſraël rectiſsimus interpretatur. Geneſ. 32. Iſraël erit nomen tuum, &c. Conſequenter cùm dicit, *De cætero nemo, &c.* monet, vt deſiſtant à ſui moleſtatione. Et primò ponit admonitionem. Secundò rationem eius aſsignat, ibi, *Ego enim ſtigmata.* Dicit ergo, *De cætero, &c.* quod poteſt dupliciter exponi. Vno modo, vt de cętero accipiatur in vi vnius dictionis, vt ſit ſenſus, De cętero, id eſt, ammodo. Alio modo vt accipiatur in vi duarū dictionum, vt ſit ſenſus. De reſiduo nemo, &c. quaſi dicat. Ego gloriabor tantum in cruce de omnibus alijs. *Nemo mihi moleſtus ſit*, quia ego de nullo curo. Sed prima melior eſt. Quod autem dicit, *Nemo mihi moleſtus ſit.* poteſt referri ad pſeudo, qui moleſti erant Apoſtolo, mouendo quęſtiones, & murmurando de obſeruantijs legalibus. Pſal. Ego dum mihi moleſti eſſent induebar cilicio, &c. Vel poteſt referri ad auditores non rectè ſentiētes, vt dicatur, Nemo mihi moleſtus ſit, id eſt nullus auditor exhibeat ſe talem, vt rurſum in eo neceſsitatem habeam laborandi, ſcilicet aliter ſentiendo, quam doceam. Rationem autem horum aſsignat, dicens, *Ego enim ſtigmata, &c.* Stigmata enim propriè ſunt quædā notæ impreſſæ alicui cum ferro candenti, ſicut cum ſeruus ab aliquo domino ſignatur in facie, vt nullus eum ſibi vendicet, ſed quiete dimittat domino ſuo, cuius ſtigmata portat. Hoc etiam modo Apoſt. dicit ſe ſtigmata Domini portare quaſi inſignitus ſit vt ſeruus Chriſti. Et hoc quia portabat inſignia paſsionis Chriſti, patiens pro eo multas tribulationes in corporę ſuo, ſecundum illud. 1. Pet. 2. Chriſtus paſſus eſt pro vobis, vobis relinquens exemplum, &c. 2. Corinthiorum 4. Semper mortificationem domini Ieſu in corpore noſtro circunferentes, &c. Et ſecundum hoc dupliciter poteſt continuari ad præmiſſa. Vno modo vt dictum eſt, *Nemo mihi moleſtus ſit.* Nam ego porto inſignia Domini noſtri Ieſu Chriſti in corpore meo, & ſic nullus ſuper me ius habet niſi Chriſtus. Alio modo, *Nemo mihi moleſtus ſit*, quia ego habeo multos alios conflictus & ſtigmata quæ in perſecutionibus quas patior me moleſtant, & graue eſt addere afflictionem afflicto. Vnde conqueritur Iob. 16. Concidit me vulnere ſuper vulnus. Sed prima melior eſt. Implorat autem auxilium gratiæ Dei, dicens, *Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti, &c.* Per quam prædicta implere poſsitis, *Sit cum ſpiritu veſtro*, id eſt cum ratione veſtra, vt veritatem intelligatis. Vel cum ſpiritu veſtro, quo ſcilicet debetis legem obſeruare, & non carnaliter. Roman. 8. Non enim accepiſtis, &c.

Explicit expoſitio Diui Thomæ de Aquino ordinis fratrum prædicatorum in epiſtolam D. Pauli ad Galatas.

EXPLA;

EXPLANATIO EIVSDEM D. THOMAE IN EPISTOLAM AD EPHESIOS.

EGO confirmaui columnas eius. Pſal. Sicut dicit ſapiens, Non minor eſt virtus, quàm quærere parta tueri. Ideo non immerito commendatur Apoſtolus, quia etſi Epheſios in fide non fundauit, tamen fundatos in fide confirmauit, vt ipſe loquens de Eccleſia Epheſiorum, verè poſsit dicere. Ego confirmaui columnas eius: ego videlicet Iſraelita natione, Chriſtianus religione, Apoſtolus dignitate. Iſraëlita dico natione. Nã & ego Iſraelita ſum ex ſemine Abrahæ de tribu Beniamin. 2. Cor. 11. Itẽ Chriſtianus religione. Gala. 2. Ego. n. per legem mortuus ſum legi, vt deo viuã. Chriſto cõfixus ſum cruci, viuo ego iã non ego, viuit verò in me Chriſtus. Quod autẽ nũc viuo in carne, in fide viuo filij Dei. Item apoſtolus dignitate. 1. Cor. 15. Ego ſum minimus apoſtolorũ. De his trib⁹. 2. Cor. 11. Iſraëlitę ſunt & ego, ſemẽ Abrahę ſunt & ego, miniſtri Chriſti ſunt & ego, vt minus ſapiẽs dico, plus ego. Talis debet eſſe prędicator ſapiẽtię ſalutaris. ſ. Iſraelita quo ad contemplationem Dei. Chriſtianus quo ad religionem fidei. Apoſtolus quo ad authoritatem officij. Ego ergo Iudæus per originem: quærens Deum per fidem. Apoſtolus Dei per imitationem confirmaui, &c. Confirmaui ne à fide vacillarent, ſicut artifex confirmat ædificium ne cadat. Vnde dictum eſt Petro Luc. 22. Et tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos. Quod fecit Paulus. Vnde ei competit illud Ioh. 4. Vacillantes cõfirmauerunt ſermones tui, cõfirmauit item ne pſeudo timerent, ſicut Epiſcopus confirmat puerum ad robur contra puſillanimitatem. Vnde dictum eſt de Dauid in Pſal. Inueni Dauid ſeruũ meũ, oleo ſancto meo vnxi eum: manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum, nihil proficiet inimicus in eo, &c. Pſal. Verbo dñi, per Paulũ ſcripto, cæli. i. Epheſij firmati ſunt, &c. ſ. ne pręmiũ gloriæ amitterẽt, ſicut prælatus vel princeps confirmat donũ ne poſtea auferatur. Pſal. Me autẽ propter innocentiã ſuſcepiſti, & cõfirmaſti me in cõſpectu tuo in æternum. Has cõfirmationes petebat Pſal. dicens, Cõfirma hoc Deus quod operatus es in nobis, &c. Has promittebat Apoſt. 2. Theſ. vlt. fidelis autẽ Deus qui cõfirmabit vos, & cuſtodiet à malo. Ego ergo cõfirmaui columnas eius. ſ. fideles Eccl. Epheſ. Fideles. n. Eccleſię dicũtur columnę, quia debẽt eſſe recti, erecti, & fortes. Recti ꝑ fidem, & erecti per ſpẽ. fortes per charitatẽ. Recti dico, per fidem, fides enim oſtendit rectam viam veniẽdi ad patriã. Vnde ſignificatur per columnam nubis: de qua Exod. 13. Dominus autem præcedebat eos, ad oſtendendam viã per diem in columna nubis. Fides enim ad modũ nubis habet obſcuritatem, quia cum enigmate: diſſolutionẽ, quia euacuatur: humiditatem, quia excitat ad deuotionem. Erecti per ſpem: ſpes enim dirigit ad ſuperna. Vnde ſignificatur per columnam fumi, de qua dicitur Iudic. 20. Viderunt quaſi columnam fumi de ciuitate aſcendentem. Spes enim ad modum fumi ex igne. i. ex charitate prouenit, in altum aſcendit, in fine deficit. i. in gloria. Fortes per charitatẽ: fortis enim eſt vt mors, dilectio: vt dicitur Can. 8. Vnde ſignificatur per columnã ignis qui omnia cõſumit: de quo Sap. 18. Ignis ardentem columnã ducem habuerunt ignotę viæ. Sicut enim ignis illuminat diaphana, examinat metalla, exterminat cremabilia, ſic charitas illuminat opera, examinat intentionem, & omnia vitia exterminat. Iam apparet quæ ſit cauſa huius epiſtolæ efficiens: quia Paulus quod notatur ibi, Ego finalis, quia cõfirmatio, quod notatur ibi, Confirmaui. Quæ Materialis, quia Epheſij, quod notatur, ibi, Columnas eius. Formalis patet, in diuiſione epiſtolæ, & modo agendi. Huic epiſtolæ pręmittit gloſator, prologũ, ſiue argumentum, vbi principaliter duo facit. Primò deſcribit eos. Secundo rationem & modum ſcribendi ſubdit, ibi, Hos collaudat Apoſtolus, &c. Epheſinos verò quibus ſcribit, deſcribit à tribus. Primò à regione, quia Epheſij ſunt Aſiani ab Aſia minore. Secũdo à religione, quia hi acceperunt verbum veritatis Chriſtianæ. Tertiò à ſtabilitate quia perſtiterunt in fide. Primum reſpicit patriam. Secũdum gratiam. Tertium perſeuerantiam. Hos collaudat Apoſtolus, &c. Hic ſubdit etiam rationẽ & modũ ſcribendi, vbi implicat quatuor. Primò ſcripturæ rationem. Secundò actorem, qui eſt, Apoſtolus ſcribens. Tertiò locũ à quo ſcribit: quia à Roma de carcere. Quartò nuntium per quẽ ſcribit, quia per Tichicum diaconum, litera ſatis patet.

Epheſi ſunt Aſiani Aſia minoris.

CAPIT. I. LEC. 1.

Epheſiis gratiam & pacem exorans, Deum benedicit ob diuina dona, hominibus per ſuę beneplacitum voluntatis collata, in quibus Epheſios confirmare nititur.

PAulus apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatẽ Dei: omnibus ſanctis qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Ieſu, Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. Benedictus Deus & pater dñi noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali, in cæleſtibus in Chriſto: ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionẽ: vt eſſemus ſancti & immaculati in conſpectu eius in charitate. Qui prædeſtinauit nos in adoptionẽ filiorũ per Ieſum Chriſtum in ipſum: ſecundũ propoſitum voluntatis ſuæ, in laudẽ gloriæ gratiæ ſuæ.

Hanc epiſtolam ſcribit Apoſt. ad Epheſios. Epheſij ſunt Aſiani, ab Aſia minore, quæ eſt pars Græciæ: hi non fuerunt per Apoſt. Paulum in fide fundati, ſed confirmati. Iã enim antequam veniret ad eos, erant cõuerſi, vt haberi poteſt Act. 19. Factum eſt cũ Apollo eſſet Corint. &c. Poſt cõuerſionem verò ſuam, &c. Apoſtoli confirmationẽ in fide perſtiterunt, nec pſeudo receperunt. Non ergo reprehenſione, ſed conſolatione digni erant. Ideo Paulus eis non increpatoriam, ſed conſolatoriam ſcribit epiſtolã. Scribit autẽ eis ab vrbe Roma per Tichicum diaconum. Intentio verò eius eſt eos in bonis habitis confirmare, & ad altiora prouocare. Modus autẽ agendi patet in diuiſione epiſtolę. Primò ergo ponit ſalutationẽ, in qua ſuũ affectum ad eos demonſtrat. Secundò narrationẽ, in qua eos in bonis habitis confirmat, ibi, *Benedictus Deus*, &c. vſq; ad 4. c. Tertiò exhortationem, in qua eos ad vlteriora bona prouocat, à cap. 4. vſq; ad locũ illum cap. 6. *De cætero fratres confortamini in Domino*, &c. Quartò epiſt. concluſionẽ, in qua eos ad certamen ſpirituale confortat à loco iſto, De cętero, vſq; in finẽ. In ſalutatione primò ponitur pſona ſalutãs. Secũdò pſonæ ſalutatę, ibi, *Sanctis omnibus*, &c. Tertio forma ſalutationis ibi, *Gratia vobis*, &c. In prima, primò nominat perſonã, ibi, *Paulus*. Secũdo perſonæ authoritatẽ, ibi, *Apoſtolus Chriſti*. Tertio authoritatis datorẽ, ibi, *Per voluntatẽ Dei*, Dicit ergo *Paulus apoſt.* Paulus nomẽ eſt humilitatis: Apoſtol⁹ verò nomen eſt dignitatis: quia qui ſe humiliat, exaltabitur. Luc. 14. & 18. Apoſtolus, inquã, Ieſu, nõ ſathanę: ſicut pſeudo. 2. Cor. 11. Non eſt ergo magnũ, ſi miniſtri eius. ſ. ſathanę transfigurẽtur velut miniſtri iuſtitiæ, &c. Apoſtol⁹, inquã, & hoc nõ meis meritis, ſed per voluntatẽ Dei. Econtra eſt in multis. Oſeę 8. Ipſi regnauerũt, & nõ ex me, &c. Sanctis omnibus. ſ. qui ſunt Epheſi, & fidelibus ſupple ſcribit. Vel ego Paulus ſcribo ſanctis: exercitio virtutũ quo ad mores, fidelibus rectitudine cognitionis quo ad fidẽ: vel ſanctis. i. maioribus & perfectis: fidelibus. i. minoribus & fidelibus imperfectis, inquã, in Chriſto, non in ſectis ſuis. *Gratia vobis & pax*, &c. Hic ſubditur ſalutationis forma, in qua implicantur tria, donũ quodlibet gratificãs. ſ. doni ſufficientia, ibi, *Gratia vobis & pax*. Datoris potentia, ibi, *A Deo patre*. Mediatoris excellentia, ibi, *Et Domino Ieſu Chriſto*. Tũc enim gratũ eſt donũ quando ſufficiẽs eſt quod datur, quãdo à potente datur: vt quando à rege, vel principe datur, quando per ſolennẽ nuntium datur, vt per filiũ. Dicit ergo, *Gratia*, ſc. iuſtificationis à culpa. *Et pax*, i. tranquillitas mentis, vel reconciliatio ad Deũ, quo ad liberationẽ à debita pœna pro offenſa, Vobis, ſupple ſit, ex hoc. ſ. *A Deo patre noſtro*, à quo bona cũcta procedũt. Ia. 1. Omne datũ optimum,

mū, &c. *Et domino Ieſu Chriſto*, ſine quo nulla bona dātur. Ideo ferè omnes orationes finiuntur per Dūm noſtrum Ieſum Chriſtū. Spiritum ſanctum nō nominat, quia cum ſit nexus patris & filij intelligitur in extremis, vel intelligitur in donis ſibi appropriatis, quæ ſunt gratia & pax. Deinde cùm dicit, *Benedictus Deus, &c.* Hic gratias agendo, eos in bono confirmat, & hoc tribus modis. Primò ratione ſumpta ex parte Chriſti, à quo multa bona adepti ſunt, capite iſto. Secundò ratione ſumpta ex parte ipſorū, qui de præterito ſtatu malu, ad bonū præſentē tranſlati ſunt. c. 2. ibi, *Et vos cū eſſetis mortui, &c.* Tertiò ratione ſumpta ex parte Apoſtoli, cuius miniſterio & diligentia in bono ſtatu poſiti, confirmati ſunt, c. 3. ibi. *Huius rei gratia, &c.* Iterum prima in tres diuiditur: quia primò gratias agendo, tangit beneficia generaliter. Secūdo beneficia exhibita ipſis Apoſtolis ſpecialiter, ibi, *Quæ ſuperabundauit in vobis, &c.* Tertiò beneficia exhibita ipſis Epheſijs ſpecialiter, ibi, *In quo & vos cū audiſſetis, &c.* Beneficia verò exhibita generaliter humano generi, tangit ſex. Primò benedictionis in certitudine futuræ beatitudinis, ibi, *Benedictus, &c.* Secundū electionis in præordinata ſeparatione à maſſa perditionis, ibi, *Sicut elegit nos in ipſo, &c.* Tertiū prędeſtinationis in præordinata aſſociatione cō bonis. ſ. cū filijs adoptionis, ibi, *Qui prædeſtinauit nos, &c.* Quartū gratificationis in collatione gratiæ, ibi, *In quo gratificauit nos, &c.* Quintū redēptionis, in liberatione à pęna. i. à diaboli ſeruitute, ibi, *In quo habemus redemptionē, &c.* Sextū remiſsionis, in deletione culpę, ibi, *Remiſsionem peccatorū, &c.* Circa beneficium benedictionis, tangit tria. Primò pręconiū ꝙ debet impendi, ibi, *Benedictus Deus, &c.* Secundò beneficium, propter quod debet impendi, ibi, *Qui benedixit nos, &c.* Dicit ergo, *Benedictus*. ſ. à me, à vobis, & ab alijs. ſ. corde & ore & opere. i. laudatus *Deus & pater*, i. ille, qui eſt Deus per eſſentiā diuinitatis, & pater propter proprietatē generationis. Incidit autē copulatio nō ratione ſuppoſitionis, quia idem eſt ſuppoſitū: ſed ratione ſignificationis eſſentialiter & relatiuè. Pater, inquā *Domini noſtri Ieſu Chriſti*, i. filij, qui eſt Dōs noſter ſm diuinitatem: Ieſus Chriſtus ſm humanitatem. Qui. ſ. Deus *Benedixit nos in* ſpe in præſenti: ſed in futuro benedicet in re. Ponit autē præteritū pro futuro, propter certitudinē. Benedixit, inquam, nos, licet noſtris meritis maledictos. *In omni benedictione ſpirituali*, ſ. quantū ad animam & quātum ad corpus. Tunc enim erit corpus ſpirituale. 1. Cor. 15. Seminatur corpus animale, reſurget corpus ſpirituale. Benedictione, inquā, habita *In cœleſtibus*, i. in cælo. Et hoc, in Chriſto. i. per Chriſtū, vel in Chriſto operante. Ipſe enim eſt, qui conformabit corpus humilitatis noſtræ, &c. Phil. 3. Valde appetenda eſt benedictio hæc. Et ratione efficientis: quia Deus eſt benedictio hæc. Et ratione materiæ: quia nos benedicit. Et ratione formæ: quia in omni benedictione ſpirituali benedicit. Et ratione finis, quia in cæleſtibus benedicit. Pſal. Ecce ſic benedicetur homo, qui timet dominū. Deinde cùm dicit, *Sicut elegit nos, &c.* Tangitur beneficiō electionis, vbi cōmendatur electio iſta, quia libera, ibi, *Sicut elegit nos in ipſo*, quia ęterna, ibi, *Ante mūdi conſtitutionē*, quia fructuoſa, ibi, *Vt eſſemus, &c.* Quia gratuita, ibi, *In charitate*. Dicit ergo, Ita benedicet nos, non noſtris meritis, ſed ex gratia Chriſti, ſicut elegit nos & gratis à maſſa perditionis ſeparandos præordinauit nos in ipſo. i. per Chriſtū. Ioan. 15. Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos, &c. Et hoc, ante mundi conſtitutionē, i. ab ęterno antequā fieremus. Rom. 9. Cū nondum nati fuiſſent, &c. Elegit, inquam, nō quia ſancti eſſemus (quia nec ante eramus) ſed ad hoc elegit nos, *Vt eſſemus ſancti* virtutibus, *& immaculati* à vitijs. Vtrunq; enim facit electio ſm duas partes iuſtitiæ. Pſal. Declina à malo, & fac bonum. Sancti, inquam, *In conſpectu eius*, i. interius in corde, vbi ipſe ſolus cōſpicit. 1. Reg. 16. Deus autē intuetur cor. Vel, *In conſpectu eius*, id eſt, vt eum inſpiciamus, quia viſio eſt tota merces ſm Auguſt. Et hoc fecit non noſtris meritis, ſed in charitate ſua, vel noſtra, quæ nos formaliter ſanctificat. Deinde cùm dicit, *Qui prædeſtinauit, &c.* Subdit tertium beneficium. ſ. prædeſtinationis in præordinata aſſociatione cum bonis. Vbi circa prædeſtinationem implicat ſex. Primò actum æternū, ibi, *Prædeſtinauit*. Secundò temporale obiectū, ibi, *Nos*. Tertiò præſens cōmodum, ibi, *In adoptionem, &c.* Quartò fructū futurum, ibi, *In idipſum*. Quintò modum gratuitum, ibi, *Secundum propoſitum*. Sextò effectū debitum, ibi, *In laudem gloriæ, &c.* Dicit ergo, Qui. ſ. deus, *Prædeſtinauit nos*, i. ſola gratia præelegit in adoptionem filiorum, id eſt, vt aſſociaremur cū alijs filijs adoptionis in bonis, quę habituri ſunt: ideo dicit, In adoptionē filiorum. Rom. 8. Non enim accepiſtis ſpiritū ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum. Et infrà, Adoptionem filiorum expectantes. Quia verò illud quod fit ignitum, per ignem hoc oportet fieri, quia nihil conſequitur participationem alicuius, niſi per id quod eſt per naturā ſuam tale. Ideo adoptionē filiorū oportet fieri per filium naturalem. Et ideo dicit Apoſt. *Per Ieſum Chriſtum*. Et hoc eſt tertiū, quod tangitur in iſto beneficio. ſ. mediator alliciens. Galat. 4. Miſit deus filiū ſuum factū ex muliere, factum ſub lege, vt eos, qui ſub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorū reciperemus. Et hoc *In idipſum*, i. inquantum ei conformamur, & in ſpiritu ſeruimus. 1. Ioan. 3. Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij Dei nominemur, & ſimus. Et ſequitur ibidem, Et ſcimus, quoniā cū apparuerit, ſimiles ei erimus. Vbi notandū eſt, ꝙ duplex eſt ſimilitudo prędeſtinatorum ad filiū Dei, quædā imperfecta, quæ eſt per gratiam, & dicitur imperfecta. Primò quidem, quia ſolum eſt ſm reformationem animę, de qua Col. 3. Reformamini ſpiritu mentis veſtræ, & induite nouum hominem, &c. Secūdò quia etiam ſm animam habet quandā imperfectionē. Ex parte enim cognoſcimus, vt dicitur 1. Cor. 13. Alia verò ſimilitudo erit perfecta, quæ erit in gloria, & quantum ad corpus. Phil. 3. Reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum, &c. Et ſecundum animam, quia cum venerit, quod perfectū eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. 1. Cor. 13. Quod ergo dicit Apoſtol. quod prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum, poteſt referri ad imperfectam aſsimilationem filij Dei, quæ habetur in hac vita per gratiam, ſed melius eſt, ꝙ referatur ad perfectam filij Dei aſsimilationem, quæ erit in patria, de qua adoptione dicitur Rom. 8. Ingemiſcimus adoptionem filiorū Dei expectātes. Cauſa prædeſtinationis diuinæ, non eſt neceſsitas ex parte Dei, nec debitum ex parte prædeſtinatorum, ſed magis eſt ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ. In quo quartò commendatur beneficium, quia ex amore puro proueniens, quia prædeſtinatio ſecundū rationē pręſupponit electionem, & electio dilectionē. Duplex tamen hic cauſa huius beneficij immenſi aſsignatur. Vna eſt efficiens, quæ eſt ſimplex Dei voluntas, ibi, *Secundum propoſitum voluntatis ſuæ*. Ro. 9. Cuius vult miſeretur, & quē vult indurat. Iac. 1. Voluntariè enim nos genuit verbo veritatis ſuæ. Alia verò cauſa eſt finalis, quæ eſt, vt laudemus & cognoſcamus bonitatē Dei, quę notatur ibi, *In laudem gloriæ gratiæ ſuæ*. Ex hoc iterum eſt à quo commendatur iſtud excellens beneficium, ſcilicet, ſeruitium ſibi conueniēs. Cauſa enim diuinæ prædeſtinationis, eſt voluntas mera Dei, finis verò, cognitio eius bonitatis. Vnde notandum eſt, ꝙ Dei volūtas nullo modo habet cauſam, ſed eſt prima cauſa omniū. Nihilominus tamen poteſt ei aliqua ratio aſsignari dupliciter ſcilicet, vel ex parte volentis, & ſic quædā ratio diuinæ voluntatis, eſt eius bonitas, quæ eſt obiectū voluntatis diuinæ, & mouet eam. Vnde ratio omniū eorū, quæ Deus vult, eſt diuina bonitas. Prou. 16. Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt Deus. Ex parte autem voliti ratio diuinę voluntatis, poteſt eſſe aliquod eſſe creatō, ſicut dū vult coronare Petrum, quia legitimè certauit, ſed hoc nō eſt cauſa volendi, ſed eſt cauſa, ꝙ ita fiat. Sciendum tamē eſt, quod effectus, ſunt ratio voluntatis diuinæ ex parte voliti, ita. ſ. ꝙ effectus prior ſit ratio vlterioris, ſed tamen cùm venitur ad primū effectū, non poteſt vltra aſsignari aliqua ratio illius effectus niſi volūtas diuina, puta, Deus vult hominē habere manum, vt ſeruiat rationi, & hominē habere rationem, quia voluit eū eſſe hominē, & hominē eſſe voluit propter perfectionem vniuerſi. Et quia hic eſt primus effectus in creatura, nō poteſt aſsignari aliqua ratio vniuerſi ex parte creaturæ, ſed ex parte creatoris, quæ eſt diuina voluntas. Ergo ſm hunc modum, nec prędeſtinationis poteſt ex parte creaturæ ratio aliqua aſsignari, ſed ſolum ex parte Dei. Nam effectus prædeſtinationis ſunt duo. ſ. gratia & gloria. Effectus autē, qui ad gloriā ordinantur, pōt quidē ex parte voliti aſsignari ratio. ſ. gratia: putà, Petrū coronauit, quia legitimè certauit, & hoc quia fuit firmatus in gratia: ſed

Electio Dei, libera æterna, gratuita.

Prædeſtinatorū ad filiū dei ſimilitudo duplex.

Volūtas diuina, nullā habet cauſam.

gratiæ,

gratiæ, quæ eſt primus effectus, non poteſt aliqua ratio aſſignari ex parte hominis, quod ſit ratio prædeſtinationis: quia hoc eſſet ponere, quod principium boni operis ſit in homine ex ſeipſo & non per gratiam, quod eſt hæreſis Pelagiana, quæ dicit principium boni operis eſſe ex parte noſtra. Sic ergo patet, quod ratio prædeſtinationis eſt ſimplex Dei voluntas: propter quod dicit Apoſtolus ſecundũ propoſitum voluntatis ſuæ. Qualiter autem intelligatur, q̃ Deus omnia facit & vult propter ſuam bonitatem, ſciendum eſt, quod aliqua operari propter finem, poteſt intelligi dupliciter. Vel propter finem adipiſcendum, ſicut infirmus accipit medicinam propter ſanitatem, vel propter amorem finis diffundendi, ſicut medicus operatur propter ſanitatem alteri communicandam. Deus autem nullo exteriori à ſe bono indiget, ſecundum illud Pſal. Bonorũ meorum non eges. Et ideo cùm dicitur, quod Deus vult & facit omnia propter bonitatem ſuam, non intelligitur, quod faciat aliquid propter bonitatem ſibi communicãdam, ſed propter bonitatem in alios diffundẽdam. Communicatur autem diuina bonitas creaturæ rationali propriè, vt ipſa rationalis creatura eam cognoſcat. Et ſic omnia, quæ Deus in creaturis rationalibus facit, creat ad laudem & gloriã ſuã, ſecundum illud Eſa. 43. Omnem, qui inuocat nomen meũ in gloriam meam creaui eum, vt. ſ. cognoſcat bonitatẽ, & cognoſcendo laudet eã. Et ideo ſubdit Apoſt. In laudẽ gloriæ gratiæ ſuæ. i. vt cognoſcat quantum Deus ſit laudãdus & glorificandus. Nõ dicit autẽ, in laudem iuſtitiæ. Nam iuſtitia ibi locũ habet vbi inuenitur debitũ, vel etiã redditur, quod autẽ prædeſtinatur ad vitam æternam non eſt debitũ, vt dictũ eſt: ſed gratia purè gratis data. Nec ſolũ dicit gloriæ, ſed addit gratiæ, quaſi glorioſæ gratiæ, quæ eſt gratia in qua oſtenditur magnitudo gratiæ, quæ conſiſtit etiã in magnitudine gloriæ, & modo dandi: quia nullis meritis præcedentibus: ſed adhuc immeritis exiſtentibus eam dat. Vnde Rom. 5. Commendat autem Deus ſuam charitatem in nobis, quoniam ſi cum adhuc peccatores eſſemus ſecundũ tempus Chriſtus pro nobis mortuus eſt, &c. Et parũ poſt, Cum inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo. Patet ergo quod prædeſtinationis diuinæ nulla alia cauſa eſt, nec eſſe poteſt, quam ſimplex Dei voluntas. Vnde patet etiã, quod diuinæ voluntatis prædeſtinantis non eſt alia ratio, quam diuina bonitas filijs communicanda.

LECTIO SECVNDA.

Gratiam, gratis nobis collatam à Deo oſtendit in Chriſto, cuius ſanguine redempti ſumus.

IN qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo: in quo habemus redemptionem per ſanguinem eius (remiſſionem peccatorũ) ſecundum diuitias gratiæ eius.

Hic ponit Apoſtolus quartum beneficium, ſ. gratificationis in collatione gratiæ. Circa quod duo facit. Primò tangit huius beneficij collationem. Secundò oſtendit conferendi modum & conditionẽ, ibi, *In quo habemus redemptionem, &c.* Dicit ergo primò, Ego dico, quod prædeſtinati ſumus in adoptionem filiorum, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, & dico gratiã, in qua *Gratificauit nos, &c.* Circa quod ſciendum eſt, q̃ quidem eſt aliquid eſſe gratum alicui & eſſe dilectum ei. Ille enim eſt mihi gratus quẽ diligo. Cum ergo Deus dilexerit nos ab æterno: nam elegit nos ante mundi conſtitutionem in charitate, ſicut dictum eſt: quomodo ergo in tempore gratificauit? Et dicendum eſt, q̃ illos quos ab æterno in ſeipſo dilexit, in tempore prout ſunt in naturis proprijs gratificat: & illud quidem quod ab æterno eſt, factũ non eſt, quod verò in tempore eſt, fieri dicitur. Vnde hic Apoſt. dicit, Gratificauit id eſt, gratos fecit, q̃ ſ. ſimus digni electione ſua. 1. Ioan. 3. Videte qualem charitatẽ dedereit nobis deus pater, vt filij Dei nominemur, & ſimus. Conſueuit autem diſtingui duplex gratia; ſcilicet, gratis data, quæ ſine meritis datur. Roma. 11. Si autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia, iam non eſt gratia: & gratia gratum faciens, quæ nos facit Deo gratos & acceptos, de qua dicitur hic. Notandum eſt autem, q̃ aliqui diliguntur propter alium, & aliqui propter ſeipſos. Cum enim aliquẽ multũ diligo, diligo illum, & quicquid ad illum pertinet: nos autẽ à deo diligimur, ſed non propter noſipſos, ſed in eo, qui per ſeipſum dilectus eſt patri. Et ideo Apoſt. addit, In dilecto filio, pro quo. ſ. nos diligit inquantum ſumus ei ſimiles. Dilectio [illegible] fundatur ſuper ſimilitudine. Vnde dicitur Eccle. 13. Omne animal diligit ſibi ſimile. Filius autem eſt per naturam ſuam ſimilis patri. Et ideo principaliter & per ſe dilectus eſt, & ideo naturaliter & excellentiſſimo modo eſt patri dilectus. Nos autem ſumus filij per adoptionem, inquantũ. ſ. ſumus conformes filio eius, & ideo quandam participationem diuini amoris habemus. Ioan. 3. Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius, qui credit in filium habet vitam æternam. Col. 1. Tranſtulit nos in regnum filij dilectionis ſuæ. Deinde cùm dicit, *In quo habemus redemptionem, &c.* Ponit modum ipſius. Circa hoc autem duo facit. Quia primò proponit modum ex parte Chriſti. Secundò ex parte Dei, ibi, *Secundum diuitias gratiæ eius, &c.* Ex parte Chriſti ponit duplicem modum, nam Chriſtus per duo nos gratificauit. Sunt enim duo in nobis quæ repugnant gratificationi diuinæ: ſ. peccati macula, & pœnæ noxa. Et ſicut mors repugnat vitæ, ita peccatum repugnat iuſtitiæ, ita vt per hoc elongati à dei ſimilitudine, Deo grati non eſſemus. Sed per Chriſtum nos gratificauit. Primò quidem ablata pœna, & quãtum ad hoc, dicit, quod in Chriſto habemus redemptionem. ſ. à ſeruitute peccati. 1. Pet. 1. Non corruptibilibus auro vel argento redempti eſtis de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis, ſed pretioſo ſanguine, &c. Apoc. 5. Redemiſti nos deo in ſanguine tuo. Secundò dicimur redempti, quia à ſeruitute qua propter peccatum detinebamur, nec per nos plenè ſatisfacere poteramus, per Chriſtum liberati ſumus: quia moriẽdo pro nobis ſatisfecit Deo patri, & ſic abolita eſt noxa culpæ. Vnde dicit, In remiſſionem peccatorum. Ioan. 1. Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Luc. vlt. Oportebat Chriſtum pati & reſurgere à mortuis die tertia, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſſionem peccatorum. Modus autem ex parte Dei ponitur, cùm dicit, *Secundum diuitias, &c.* quaſi dicat, quod deus gratificans nos, non ſolum culpam remiſit nobis, ſed filium ſuum dedit, qui pro nobis ſatisfecit: fuit ex ſuperabundanti gratia, qua voluit per hoc honorem humanæ naturæ conſeruare, dum quaſi per iuſtitiã homines à ſeruitute peccati & mortis voluit liberare per mortem filij ſui. Et ideo dicit, *Secundum diuitias gratiæ eius.* quaſi dicat, Hoc quod redempti ſumus & gratificati ſumus per ſatisfactionem filii eius, fuit ex abundanti gratia & miſericordia, prout immeritis tribuitur miſericordia & miſeratio. Hæc autem, quæ dicta ſunt, proſecuti ſumus ſecundum expoſitionẽ gloſæ: quæ quidem expoſitio videtur extorta, quia idẽ cõtinetur in vno, quod in alio. Nam idẽ eſt dictu, elegit nos & prædeſtinauit nos. Et idẽ dicitur per hoc, quod dicit, vt eſſemus ſancti & immaculati, & per hoc, quod dicit, in adoptionẽ filiorũ. Propter q̃ ſciendũ eſt, quod conſuetudo Apoſt. vt cum loquitur in aliqua difficili materia, quæ immediatè ſequuntur, ſunt præmiſſorũ expoſitio, nec eſt ibi inculcatio verborũ, ſed expoſitio, & hunc modũ ſeruat hic Apoſt. Vnde ſeruato eodẽ verborũ pondere, aliter à principio diuidamus, & dicamus, q̃ pars iſta, Benedictus deus, &c. diuiditur primò in tres partes: quia Apoſt. primò reddit gratiarum actionem, ibi, *Benedictus Deus, &c.* Secũdò recitat omniũ beneficiorum ſimul largitionem, ibi, *Qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali, &c.* Tertiò ponit diuinorũ beneficiorũ in ſpeciali apertã expreſſionẽ, ibi, *Sicut elegit, &c.* Et hæc diuiditur in duas partes: quia primò beneficia diſtinctè exprimit. Secundò ea exponit, ibi, *Qui prædeſtinauit nos, &c.* Explicat autem beneficia. Primò quantũ ad electionẽ. Secundò quantum ad ea quæ ſequuntur, ibi, *Vt eſſemus ſancti, &c.* Exponit autẽ primò de electione. Eſt enim duplex electio, ſcilicet præſentis iuſtitiæ, & prædeſtinationis æternæ: de prima Ioan. 6. Nonne duodecim vos elegi, & vnus ex vobis diabolus eſt? Et de hac Apoſt. nõ intendit hic, quia iſta non fuit ante mundi conſtitutionẽ, & ideo ſtatim manifeſtat de qua intelligit, quia de ſecunda. ſ. de æterna prædeſtinatione propter quod dicit, *Prædeſtinauit nos, &c.* Et quia dicit, In Chriſto, ſ. vt Chriſto eſſemus ſimiles & cõformes, ſecundum quod adoptamur in filios: ideo ſubdit, in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtũ. Hoc verò, quod dixit, In charitate, exponit, cùm dicit, *In quo habemus redemptionẽ per ſanguinem eius.* q. d. Nos habemus, &c. Quod verò dicit, Et immaculati, exponit, cùm dicit, *In remiſſionem peccatorum.* Hoc verò quod dicit, in conſpectu eius, exponit, dicens, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ.

LECTIO TERTIA.

Beneficia ſingularia Apoſtolis data ponuntur, quæ ſunt ſapientiæ excellentia, & ſacramenti abſconditi reuelatio, quodq; ſit illud abſconditum ſacramentum exponit.

QVæ ſuperabundauit in nobis in omni ſapientia & prudentia, vt notum faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuæ, ſecundum beneplacitum eius, quod propoſuit in eo, in diſpenſatione plenitudinis temporum, inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis & quæ in terra ſunt, in ipſo.

Poſitis beneficiis communiter omnibus collatis: hic Apoſtolus ponit beneficia ſpecialiter Apoſtolis collata. Diuiditur autem hæc pars in duas, quia primò proponit beneficia ſingulariter Apoſtolis collata. Secundò oſtendit cauſam eorum, ibi, *In quo & nos ſorte vocati*, &c. Circa primum tria facit: quia primò proponit ſingularia Apoſtolorum beneficia quantum ad excellentiam ſapientiæ. Secundò quantum ad ſpecialem reuelationem ſacramenti abſconditi, ibi, *Vt notum faceret*, &c. Tertiò exponit quod ſit illud ſacramentum, ibi, *Secundum beneplacitum*, &c. Dicit ergo primò, Dico quod ſecundum diuitias gratiæ eius omnes fideles communiter, tam vos quam nos habemus redemptionem & remiſsionem peccatorum per ſanguinem Chriſti, quæ quidem gratia *Superabundauit in nobis*, id eſt, abundantius fuit, quàm in aliis. Ex quo apparet temeritas illorum (vt non dicam error) qui aliquos ſanctos præſumunt comparare Apoſtolis, in gratia & gloria. Manifeſtè enim patet ex verbis iſtis, quod Apoſtoli habent gratiam maiorem quam aliqui alij ſancti poſt Chriſtum & virginẽ matrem. Si verò dicatur alios ſanctos tantum mereri poſſe quantum & Apoſtoli meruerunt, & per cõſequens tantam gratiam habere. Dicẽdum eſt, quod bene argueretur, ſi gratia pro meritis daretur, quod ſi ita eſſet, iam non eſſet gratia: vt dicitur Roma. 11. Et ideo ſicut Deus præordinauit aliquos ſanctos ad maiorem dignitatem, ita & abundantiorem gratiam eis infudit, ſicut Chriſto homini, quẽ ad vnitatem perſonæ aſſumpſit, contulit gratiam ſingularem. Et glorioſam virginem Mariam, quam in matrem elegit, & quantum ad animam, & quantum ad corpus gratia impleuit, & ſic Apoſtolos, ſicut ad ſingularem dignitatem vocauit, ita & ſingularis gratiæ priuilegio dotauit: propter quod dicit Apoſt. Rom. 8. Nos ipſi primitias ſpiritus habentes. Glo. tempore prius, & cęteris abundantius. Temerarium eſt ergo aliquem ſanctum Apoſtolis comparare. Superabundauit ergo gratia Dei in Apoſtolis in omni ſapientia. Nam Apoſtoli præpoſiti ſunt eccleſiæ ſicut paſtores. Hiere. 3. Dabo vobis paſtores ſecundum cor meũ, & paſcent vos ſcientia & doctrina. Duo autem ſpectant ad paſtores, ſ. vt ſint ſublimes in cognitione diuinorum, & induſtrij in actione religionis. Nam ſubditi inſtruendi ſunt in fide, & ad hoc neceſſaria eſt ſapientia, quæ eſt cognitio diuinorum, & quantum ad hoc, dicit, In omni ſapientia. Luc. 21. Ego dabo vobis os & ſapientiam cui non poterunt reſiſtere nec contradicere omnes aduerſarij veſtri. Item gubernandi ſunt ſubditi in exterioribus, & ad hoc neceſſaria eſt prudentia. Dirigit enim in temporalibus, & quantũ ad hoc dicit, prudentia. Matt. 10. Eſtote ergo prudẽtes, &c. Sic ergo apparet beneficium Apoſtolorum quantũ ad excellentiam ſapientiæ. Sequitur eorum beneficium quantum ad excellentiam reuelationis, ibi, *Vt notum faceret ſacramentum*, &c. q. d. Sapientia noſtra non eſt, vt ſciamus naturas rerum, & ſyderum curſus, & huiuſmodi, ſed in ſolo Chriſto. 1. Cor. 2. Non enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos, niſi Chriſtum Ieſum, &c. Vnde hic dicit, *Vt notum faceret ſacramentum*, i. ſacrum ſecretum. ſ. myſterium incarnationis, quod fuit ab initio abſconditum. Cauſam autem huius ſacramenti abſconditi ſubdit, dicens, *Voluntatis*. Nã effectus futuri non cognoſcuntur, niſi cognitis cauſis ſuis, ſicut eclipſim futuram non cognoſcimus, niſi cognoſcẽdo cauſam eius. Cùm ergo cauſa myſterij incarnationis ſit voluntas Dei: quia propter nimiam charitatẽ quã deus habuit ad homines, voluit incarnari. Ioan. 3. Sic. n. deus dilexit mundum, vt filiũ ſuũ vnigenitũ daret. Voluntas autẽ dei occultiſsima eſt. 1. Corin. 2. Quæ dei ſunt, nemo nouit, niſi ſpiritus dei. Cauſa ergo incarnationis occulta fuit, niſi quibus deus reuelauit per ſpiritum ſanctũ: ſicut Apoſt. dicit. 1. Cor. 2. Dicit ergo, Vt notũ faceret ſacramentũ. i. ſacrũ ſecretũ, quod ideo eſt ſecretũ, quia voluntatis ſuæ. Matt. 11. Confitebor tibi domine pater cæli & terrę, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Item Col. 1. Myſterium, quod abſconditum fuit à ſeculis & generationibus: nũc autem manifeſtatum eſt ſanctis eius, quibus voluit deus notas facere diuitias glorię ſacramenti huius. Quid autem ſit hoc ſacramentum, exponit dicens, *Secundum beneplacitum*, &c. Quæ quidem ſententia intricata eſt, & debet ſic conſtrui, *Vt notum faceret*, &c. Quod quidẽ ſacramentum eſt inſtaurare omnia in Chriſto, id eſt per Chriſtum. Omnia dico, *Quæ in cœlis & in terra ſunt*. Inſtaurare, inquam, in eo, ſ. Chriſto, cum *Diſpenſatione plenitudinis temporum*, & hoc ſecundum beneplacitũ eius. Vbi tria tangit, ſ. ſacramenti cauſam, temporis congruitatem, & ſacramenti vtilitatem. Cauſam quodammodo tangit, cùm dicit, Secundum beneplacitum. Licet autẽ quicquid Deo placet, bonum ſit: hoc tamen beneplacitum dei antonomaſticè bonum dicitur, quia per ipſum ad perfectam fruitionem bonitatis perducimur. Pſal. Beneplacitum eſt domino ſuper timentes eum. Rom. 12. Vt probetis quæ ſit voluntas dei bona & beneplacens & perfecta. Cõgruitas temporis fuit in diſpenſatione plenitudinis, de qua dicitur Gal. 4. Vbi venit plenitudo temporis miſit deus filium ſuum factum ex muliere. Vnde Apoſt. hic excludit quæſtionem friuolam, quam Gentiles quærere conſueuerunt: vt enim dicitur Iob. 24. Ab omnipotente non ſunt abſcondita tempora. Vnde ſicut omnia ordinat & diſpenſat, ita & tempora diſpenſando & accommodando ea effectibus quos producit ſecundum congruentiam eorum. Sicut autem aliis affectibus ab eo productis tempora ordinata ſunt: ita & certum tempus præordinauit ab æterno myſterio incarnationis: quod quidem tempus ſecũdum Glo. exiſtens fuit, poſtquã homo conuictus fuit de ſua inſipientia ante legem ſcriptam, dum. ſ. creaturas colebat, vt creatorem: vt dicitur Rom. 1. Dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt: & de impotentia per legem ſcriptam, quam implere non poterat: vt ſic homines aduentum Chriſti de ſua ſapientia & virtute non pręſumentes, non contemnerent: ſed quaſi infirmi & quodammodo ignari, Chriſtũ auidius affectarent. Et effectus huius ſacramenti eſt Inſtaurare omnia, Nam inquantum facta ſunt propter hominem, omnia inſtaurari dicuntur. Amos 9. Suſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerunt, inſtaurabo. Omnia, inquam, quæ in cælis, id eſt, angelos: nõ quod pro angelis mortuus ſit Chriſtus, ſed quia redimendo hominem, reintegratur ruina angelorum. Pſal. Impleuit ruinas, &c. Vbi cauendus eſt error Origenis, ne per hoc credamus angelos damnatos redimẽdos eſſe per Chriſtum, vt ipſe finxit. *Et quæ in terris*, inquantum cœleſtia terrenis pacificat. Coloſſ. primo. Pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cœlis ſunt: quod eſt intelligendum, quantum ad ſufficientiam, & ſic omnia non reſtaurentur quantum ad efficaciam.

Angeli damnati non ſunt redimendi per Chriſtum.

LECTIO QVARTA.

Beneficiorum excellentiam, non meritis, ſed Dei gratia ſe accepiſſe oſtendit, proponenſque vocationem gratuitam, ac prædeſtinationem voluntariam, dicit, quod tum illius, tum huius finis eſt laus, & gloria Dei.

IN quo etiam nos ſorte vocati ſumus prædeſtinati ſecundũ propoſitum eius, qui operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ: vt ſimus in laudem gloriæ eius, nos qui antè ſperauimus in Chriſto,

Suprà poſuit Apoſtolus abundantiam gratiæ, quam ipſe & alij Apoſtoli à Chriſto receperunt: ne autem crederet aliquis eos proprijs meritis eam recepiſſe: ideo conſequenter oſtendit, quod gratis eam receperũt, vocati à deo non proprijs meritis. Diuiditur autem pars iſta in tres: quia primò proponit gratuitam vocationem. Secundò voluntariam Dei prædeſtinationem, ibi, *Prædeſtinati ſecundum propoſitum eius*, &c. Tertiò vtriuſque finem, ibi, *Vt ſimus in laudem gloriæ eius*, &c. Dicit ergo, Dixi quod huiuſmodi gratia ſuperabundauit in nobis, & q; in Chriſto omnia reſtaurata ſunt. In quo etiam. i. per quem Chriſtũ nos ſorte ſumus vocati. i. nõ noſtris meritis, ſed diuina electione. Col.

ne.Col.

ne.Col,1.Gratias agẽtes Deo & patri,qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorũ,in lumine, &c. Pſal.In manibus tuis ſortes meæ.Ad huius autẽ intellectũ ſciendũ eſt,quod multa fiunt inter homines,quę fortuita videntur & contingentia:quę tamen ſunt ſm diuinam prouidentiã ordinata.

Sors quid, & quotuplex ſit: & peccatũ in ea.

Sors nihil aliud eſt,quã exquiſitio prouidẽtiæ diuinę de aliquo cõtingenti & humano. Vnde Aug.ſuper illud Pſal. In manibus tuis ſortes meæ. Dicit ꝙ ſors non eſt aliquod malum,ſed in rebus dubijs diuinã exquirens voluntatem. Eſt autẽ in ſortibus triplex peccatũ vitandũ. Primò quidẽ ſuperſtitionis: nam omnis vana & illicita religio ſuperſtitio eſt.Tunc ergo in ſortibus incurritur peccatũ illicitę ſuperſtitionis, quãdo in eis initur aliquod pactũ cum dæmonibus.Vnde dicitur Ezech.21,Stetit rex Babylonis in biuio in capite duarum viarum diuinationẽ quærens,cõmiſcens ſagittas. Interrogauit idola, exta conſuluit. Cõmiſcere.n. ſagittas,ad ſortilegium pertinet:& interrogare idola,ad ſuperſtitionẽ. Et ibi ſortilegiũ damnatur inter peccata ad ſuperſtitionẽ pertinentia. Secundò vitandũ eſt peccatũ tentationis Dei, nam quandiu per ſe homo aliquid poteſt facere & ſcire quid debeat facere,ſi tũc à deo ſorte,vel aliquo alio loco tali exploret quid facere debeat,deũ tentat. Quãdo autem neceſsitas imminet, neq; ipſe per ſeipſum iuuari poteſt tunc licitè à deo inquirit quid facere debeat.2.Para. 20.Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc ſolũ habemus reſidui, vt oculos noſtros dirigamus ad te. Tertiò vitandum eſt peccatum vanitatis:quod fit ſi de inutilibus & impertinẽtibus ad nos inquiramus,vt puta,de futuris cõtingentibus. Vnde dicitur Act.1.Non eſt veſtrũ noſſe tempora,vel momẽta,quæ pater poſuit in ſua poteſtate.Poteſt ergo ſm hoc triplex ſors accipi. ſ. quædã diuiſoria, quædã conſultoria, & quædã diuinatoria.

Tẽtare deũ quomodo.

Sors tripliciter accipitur.

Diuiſoria eſt cũ aliqui diuidentes hæreditatẽ & concordare nõ valentes mittunt ſortes,puta,anulum,vel cartam:vel aliquid tale oſtendendo dicẽtes,ille cuicunq; euenerit, habebit partẽ iſtã in hæreditate.Et huiuſmodi ſortes poſſunt mitti licitè.Prou.18. Contradictiones comprimit ſors: & inter potentes quoq; diiudicat, id eſt,inter volentes diuidere.Conſultoria autẽ fit,quando quis dubitans quid facere debeat conſulit deũ, mittens ſortes.Ionę 1.dicitur: Quod quãdo ſuperuenit tẽpeſtas illa in mari cõſuluerunt deum, ſortem mittentes, vt ſcirent,cuius peccato tempeſtas illa veniſſet. Et hic modus licitus eſt,maximè in neceſsitatibus, & in electionibus poteſtatum ſecularium. Vnde faciunt rotulos de cera in quorũ quibuſdã ponunt aliquas cartas, & in quibuſdã non, quos buſſulos vocant, vt illi quibus veniunt buſſuli cum cartis habeant voces in electione. Sed hoc ante aduentũ ſpiritus ſancti,Apoſtoli fecerũt etiam in electione ſpirituali.Act.1. quãdo ſors cecidit ſuper Mathiam:ſed hoc poſt aduentum ſpiritus ſancti,amplius non licet in prædictis electionibus, quia hoc faciendo iniuriaretur ſpiritui ſancto. Credẽdum eſt enim,ꝙ ſpiritus ſanctus prouidet eccleſiæ ſuæ de bonis paſtoribus. Vnde poſt aduentũ ſpiritus ſancti quãdo Apoſtoli elegerunt ſeptẽ diaconos,nõ miſerũt ſortes,& ideo in nulla electione eccleſiaſtica hoc modo licet. Diuinatoria autẽ ſors eſt inquiſitio de futuris ſoli diuinę cognitioni reſeruatis.Et hęc ſemper habet vanitatem admixtã, nec poteſt ſine vitio curioſitatis fieri. Quia ergo ſors nihil aliud eſt,quam inquiſitio rerum, quæ ex diuina voluntate fiũt, gratia autẽ eius ex ſola diuina voluntate depẽdet.Inde eſt: ꝙ gratia diuinæ electionis dicitur ſors,quia Deus per modum ſortis ſm occultam prouidentiã, non ex alicuius meritis,per gratiã internam vocat. Deinde cũm dicit, *Prædeſtinati,&c.* Ponit voluntariam dei prædeſtinationẽ,de qua dicitur Rom.8.Quos prędeſtinauit,hos & vocauit. Cuius quidem prædeſtinationis ratio non ſũnt merita noſtra,ſed mera dei voluntas,propter quod ſubdit, *Secundum propoſitionem eius.* Rom.8. Scimus quoniã diligentibus Deũ omnia cooperantur in bonum, his qui ſecundũ propoſitũ vocati ſunt ſancti, quod autem ſm propoſitum prædeſtinauerit, probat:quia non ſolum hoc, ſed etiã omnia alia, quæ deus facit,operatur ſecundum conſiliũ voluntatis ſuæ. Pſal. Omnia quęcunq; voluit dñs fecit. Eſa. 64. Conſilium meum ſtabit & omnis voluntas mea fiet. Non autem dicit ſm voluntatem,ne credas,ꝙ ſit irrationabilis,ſed ſm conſiliũ voluntatis ſuæ,id eſt ſm voluntatem ſuã, quæ eſt ex ratione, non ſm ꝙ ratio importat diſcurſum,ſed ſecundum,ꝙ deſignat certã & deliberatã voluntatem. Vltimo autẽ tangit finẽ vtriuſq;.ſ.prædeſtinationis & vocationis.ſ.laud. Dei. Vnde dicit, *Vt ſimus in laudem gloriæ eius nos,qui ante ſperauimus in Chriſto*,& per nos,qui credimus in Chriſto laudetur gloria dei.Eſa.55.Montes & colles cantabunt corã deo laudẽ.Laus autẽ gloriæ Dei (vt dicit Ambroſ.) eſt cũ multi acquiruntur ad fidem: ſicut gloria medici eſt cum multos acquirit & curat. Eccle. 2.Qui timetis dominũ ſperate in illum, & in oblectatione veniet vobis miſericordia.

LECTIO QVINTA.

Enumerat beneficia peculiariter Epheſijs à Deo collata, quæ ſunt Euangelij nunciatio, ad fidem conuerſio, & gratuita iuſtificatio.

IN quo & vos, cùm audiuiſſetis verbum veritatis (euangelium ſalutis veſtræ) in quo & credentes ſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ in redẽptionem acquiſitionis,in laudem gloriæ ipſius.

Poſtquam enarrauit Apoſt. beneficia collata communiter omnibus fidelibus,exhibita ſpecialiter Apoſtolis:hic cõſequenter enumerat beneficia ipſis Epheſijs collata. Diuiditur autẽ pars iſta in duas,quia primò proponit beneficia eis exhibita.Secundò inſinuat affectũ ſuum ex ipſis beneficijs excitatum,ibi,*Propterea & ego audiens,&c.* Prima iterũ in tres diuiditur, ſm tria beneficia eis exhibita:quia primò proponit beneficiũ prædicationis. Secundò beneficium conuerſionis ad fidem,ibi, *In quo & credentes ſignati eſtis*.Tertiò beneficium iuſtificationis,ibi,*Signati eſtis,&c.* Dicit ergo quantũ ad primum,in quo ſ.Chriſto,& vos cũ audiuiſſetis.i.cuius beneficio & virtute audiuiſtis verbum veritatis.i.verbum prædicationis, inquantũ ipſe Chriſtus ad vos prædicatores miſit. Rom.10.Quomodo audiẽt ſine prædicante? quomodo verò prædicabunt, niſi mittantur. Item eodẽ infrà, Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbũ Dei. Eius ergo beneficio audiunt, qui prędicatores eis mittit.Luc.11.Beati qui audiunt verbum Dei & cuſtodiunt illud. Hoc verbum prędicationis tripliciter cõmendat Apoſt.Primò à veritate,cũm dicit, Verbum veritatis, Quippe quia accipit originem à Chriſto: de quo dicitur Ioan.17.Sermo tuus veritas eſt.Iac.1.Volũtariè genuit nos verbo veritatis ſuæ. Secundò quia eſt annuntiatiuũ boni. Vnde dicit,Euangeliũ,quod quidẽ annuntiat ſummũ bonum & vitam æternam: & anthonomaſticè verbum fidei, Euangeliũ dicitur,quaſi annuntiatiuũ ſummi boni. Eſa. 52. Quàm pulchri pedes annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis ſalutẽ.Eodem.41.Super montem excelſum aſcende,tu qui euãgelizas Sion. Et hoc eſt quantum ad futura bona.Tertiò deſcribitur & cõmendatur quantum ad bona præſentia,quia ſaluat. Vnde dicit *Salutis veſtræ*, id eſt,quod creditũ dat ſalutem.Rom.1.Nõ enim erubeſco euãgelium:virtus.n.dei in ſalutẽ omni credenti.1.Cor.15.Notum autẽ vobis facio fratres euangeliũ, quod prædicaui vobis,quod & accepiſtis, in quo & ſtatis, per quod & ſaluamini. Quantũ autem ad beneficiũ conuerſionis ad fidem, dicit,*In quo* ſcilicet, Chriſto.i.in cuius operatione vos credentes *Signati eſtis*.Quod quidẽ beneficium ideo apponitur fidei,quia fides neceſſaria eſt audientibus. Fruſtra enim quis audiret verbũ veritatis, ſi nõ crederet, & ipſum credere eſt per Chriſtum: infrà 2. Gratia enim eſtis ſaluati per fidẽ. Et hoc non ex vobis,donũ enim Dei eſt. Quantum verò ad beneficium iuſtificationis,dicit *Signati eſtis*. Et hoc, *Per ſpiritum ſanctum,qui datus eſt vobis*, de quo dixit tria.ſ.ꝙ eſt ſignũ, & ꝙ eſt ſpiritus promiſsionis,& ꝙ eſt pignus hęreditatis. Signũ quidẽ eſt inquãtum per eũ infunditur charitas in cordibus noſtris qua diſtinguimur ab his,qui non ſunt filij dei,& quantum ad hoc dicit, Signati eſtis,i.diuiſi à grege diaboli.Infrà 4.Nolite contriſtare ſpiritum ſanctum dei, in quo ſignati eſtis, &c. Sicut enim homines gregibus ſuis apponunt ſigna,vt ab aliis diſtinguantur, ita dñs gregem ſuum.i.populũ ſuũ ſpirituali ſigno voluit ſignari: Dñs autẽ populum peculiarẽ habuit, in veteri quidem teſtamento Iudæos. Ezech.34. Vos autẽ greges mei, greges paſcuæ meæ homines eſtis. Vnde Pſal. Nos autem populus eius,& oues paſcuæ eius.Sed quia hic grex in paſcuis corporalibus paſcebatur.ſ.in doctrina corporali,& in bonis temporalibus. Eſa.1. Si volueritis & audieritis me,bona terræ comedetis:ideo eum dñs corporali

ſigno.ſ.circũciſionis ab alijs ſeparauit & diſtinxit. Gen.17. Eritq; pactum meum in carne veſtra. Prius autem dicitur, Circuncidetis carnẽ præputij veſtri, vt ſit ſignum fœderis inter me & vos. In nouo aũt teſtamento gregẽ habuit populum Chriſtianũ.1.Pet.2. Conuerſi eſtis nunc ad paſtorẽ & epiſcopũ animarũ veſtrarũ. Ioan.10. Oues meæ vocem meã audient,&c. Sed grex iſte paſcitur in paſcuis doctrinę ſpiritualis & ſpiritualibus bonis: ideo cum ſigno ſpirituali ab alijs Dñs diſtinxit: hoc autẽ eſt ſpiritus ſanctus, per quẽ illi, qui Chriſti ſunt, diſtinguuntur ab alijs, qui nõ ſunt eius: quia autẽ ſpiritus ſanctus amor eſt, ergo tũc ſpirit⁹ ſanctus datur alicui quãdo efficitur amator Dei & proximi. Ro.5. Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritũ ſanctum,&c. Signum ergo diſtinctionis eſt charitas, quæ eſt à ſpiritu ſancto. Ioan.13. In hoc cognoſcent oẽs, quia mei diſcipuli eſtis ſi dilectionẽ habueritis adinuicẽ. Spiritus ergo ſanctus eſt quo ſignamur. Spiritus verò promiſſionis dicitur triplici ratione. Primò quia promiſſus eſt fidelibus, Ezech.36. Spiritũ nouũ põnã in medio veſtri. Et Ezech.37. Dabo vobis ſpiritũ nouũ. Secundò quia datur cum quadã promiſſione, ex hoc enim ipſo, quod datur nobis, efficimur filij Dei. Nam per ſpiritũ ſanctum efficimur vnũ cum Chriſto. Rom.8. Si quis aũt ſpiritũ Dei nõ habet, hic nõ eſt eius, & per conſequens efficimur filij Dei adoptiui, ex quo habemus promiſſionem hæreditatis æternæ: quia ſi filij,& hæredes. Rom.8. Tertiò dicitur pignus, inquantũ facit certitudinẽ de promiſſa hæreditate. Nam ſpiritus ſanctus inquantũ adoptat in filios Dei, eſt ſpiritus promiſſionis, & ipſemet eſt ſignũ promiſſionis adipiſcendæ. Sed vt dicitur in Glo. alia litera habet. Qui eſt arra hæreditatis: & fortè melius, quia pignus eſt aliud à re pro qua datur, & redditur poſtquã ille, qui pignus recipit, rem ſibi debitã recipit. Arra aũt nõ eſt aliud à re pro qua datur, nec redditur: quia datur de ipſo pretio, quod nõ eſt auferendũ, ſed cõplendũ. Deus aũt dedit nobis charitatẽ tanquã pignus, per ſpiritũ ſanctũ, qui eſt ſpiritus veritatis & dilectionis. Et ideo huiuſmodi non eſt aliud, quã quædã particularis & imperfecta participatio diuinæ charitatis & dilectionis, quę quidẽ nõ eſt auferenda, ſed perficienda, ideo magis propriè dicitur arra quã pignus. Tamen poteſt nihilominus & pignus dici. Nam per ſpiritũ ſanctũ Deus nobis diuerſa dona largitur, quorũ quędã manẽt in patria, vt charitas, quæ nunquã excidit.1.Cor.13. quædã verò propter ſui imperfectionẽ nõ manẽt, ſicut fides & ſpes, quę euacuabũtur, vt ibidẽ dicitur. Sic ergo ſpiritus ſanctus dicitur, arra per reſpectũ ad ea, quæ manent: pignus verò per reſpectũ ad ea, quę euacuabuntur. Ad quid aũt ſignati ſumus ſubdit, dicens, *In redemptionem.* Nam ſi aliquis de nouo aliqua animalia acquireret, & adderet gregi ſuo, imponeret eis ſigna acquiſitionis illius. Chriſtus autem acquiſiuit populũ ex Gentibus. Ioan.10. Alias oues habeo, quę nõ ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere,&c. Et ideo impreſſit eis ſignum acquiſitionis. 1. Pet. 2. Gens ſancta, populus acquiſitionis. Act.20. Quam acquiſiuit ſanguine ſuo. Sed quia Chriſtus acquiſiuit populum iſtum, nõ ſic ꝙ nunquã fuerit ſuus, ſed quia aliquando fuerat ſuus, ſed opprimebatur à ſeruitute diaboli, in quã peccando ſe redegit, ideo nõ dicit ſimpliciter, acquiſiuit, ſed addit, *In redemptionem.* Quaſi dicat. Non ſimpliciter de nouo acquiſiti, ſed quaſi à ſeruitute diaboli per ſanguinẽ eius redẽpti.1.Pet.1. Nõ corruptibilibus auro & argento redẽpti eſtis,&c. Acquiſiuit ergo Chriſtus nos redimendo, nõ quod accreſcat inde aliquid Deo: quia bonorum noſtrorum non indiget. Iob.35. Si iuſtè egeris, quid donabis ei? aut quid de manu tua recipiet? Ad quid autem acquiſiuerit nos Chriſtus, ſubdit, In laudem gloriæ ipſius, id eſt, vt ipſe Deus laudetur. Eſa.43. Qui inuocat nomen meum in gloriam meam creaui eum.

Spiritus ſanctus, cur promiſſionis ſpiritus dicatur

LECTIO SEXTA.

Afficitur charitate Paulus pro beneficijs Epheſijs à Deo collatis, & agens gratias de præteritis, pro futuris, orat.

PRopterea & ego audiens fidem veſtram, quæ eſt in Chriſto Ieſu, & dilectionem in omnes ſanctos, non ceſſo gratias agens pro vobis, memoriam veſtri faciens in orationibus meis, vt Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti pater gloriæ, det vobis ſpiritũ ſapientiæ & reuelationis, in agnitionẽ eius illuminatos oculos cordis veſtri, vt ſciatis, quæ ſit ſpes vocationis eius & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis, & quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus.

Poſtquam enumerauit Apoſtolus beneficia Epheſijs collata per Chriſtum: hic oſtendit quomodo affectus ſuus creuit ad eos. Diuiditur autem hæc pars in tres partes, quia primò præmittitur bonorum, quæ audiuit de eis cõmemoratio. Secundò de perceptis beneficijs gratiarum debita actio, ibi, *Non ceſſo gratias agens, &c.* Tertiò ſubditur pro futuris beneficijs eius oratio, ibi, *Memoriam veſtri faciens. &c.* Bona autem quæ de eis audiuit, ſunt duo, vnum quo ordinantur ad Deum, & hoc eſt fides. Et quantum ad hoc dicit, *Propterea & ego audiens fidem veſtram, quæ eſt in Chriſto Ieſu:* quæ quidem facit habitare Deum in homine. infrà 3. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. Item corda purificat. Act.15. Fide purificãs corda eorum. Item ſine lege iuſtificat. Rom.3. Arbitramur iuſtificari hominem per fidem ſine operibus legis. Secundum quod ordinantur ad proximum, & hoc eſt dilectio, & quantũ ad hoc dicit. Et dilectionem, id eſt opera charitatis, quæ quidem dilectio eſt ſpirituale ſignum, quod homo ſit diſcipulus Chriſti. Ioan.13. In hoc cognoſcẽt omnes, quia mei eſtis diſcipuli, ſi dilectionem,&c. Et ibidem, Mandatum nouũ do vobis, vt diligatis inuicem, &c. Dilectionem, dico, in omnes ſanctos. Nam omnes quos ex charitate diligimus, debemus eos diligere, vel ideo quia ſancti ſunt: vel vt ſancti ſint. Galat.6. Dum tempus habemus operemur bonũ ad omnes, maximè autem ad domeſticos fidei, &c. Deinde cùm dicit, *Non ceſſo, &c.* Agit Apoſtolus gratias de bonis & beneficijs huiuſmodi auditis, dicens, Non ceſſo gratias agens, &c. Contrà, quia non ſemper poterat continuè pro eis gratias agere. Reſpondeo, Apoſtol. dicit, *Non ceſſo*, id eſt horis debitis, vel non ceſſo, quia affectus gratias agendi pro vobis ſine ceſſatione habitualiter eſt in me. Coloſ.1. Non ceſſamus pro vobis orantes & poſtulantes,&c. Rom.1. Sine intermiſſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis. Conſequenter orat Apoſtolus pro beneficijs eis in futurum concedendis, & quantũ ad hoc dicit, *Memoriam veſtri, &c.* Et hæc diuiditur in tres: quia primò proponit quædam quæ eis petit. Secundò exponit ea, ibi, *In agnitionem eius, &c.* Tertiò oſtendit exẽplar & formam illorũ, ibi, *Secundũ operationẽ potentiæ, &c.* Dicit ergo quantũ ad primũ. Nõ ſolum gratias ago quantum ad beneficia præterita, quæ recepiſtis & quantum ad bona audita de vobis, ſed etiam oro, vt omnino in futurũ accreſcant. *Memoriam veſtri faciens in orationibus meis*, pro his.ſ. *Vt Deus Dñi noſtri Ieſu Chriſti pater gloriæ, &c.* Vbi ſciendũ ꝙ Dñs noſter Ieſus Chriſtus & Deus & homo eſt. Et inquantũ homo eſt, Deũ habet cũ ſit cõpoſitus ex anima & corpore quorum vtriq;, cùm ſint creaturæ, cõpetit Deum habere: ſm autem, ꝙ Deus eſt, patrẽ habet. Ioan.20. Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum: Deum meum & Deum veſtrum. Similiter etiam ſm, ꝙ eſt Deus: & gloria patris. Heb.1. Qui cum ſit ſplendor gloriæ,&c. Eſt etiã gloria noſtra: quia ipſe eſt vita æterna.1.Ioan. vlt. Simus in vero filio eius, hic eſt verus Deus: & vita æterna. Sic ergo dicit, *Vt Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti*, ſecundũ, ꝙ eſt homo: & pater eiuſdẽ ſm, quod eſt Deus, pater, inquã, gloriæ. ſ. Chriſti, qui eſt gloria eius. Prouer.17. Gloria patris filius ſapiens,&c. Et gloriæ noſtræ, inquantũ dat omnibus gloriã. Deinde cùm dicit, *Det vobis, &c.* Ponit ea, quæ petit, quæ ſunt duo. Vbi ſciendũ eſt, ꝙ quædam ſunt dona cõmunia omnibus ſanctis. ſ. illa quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem, vt fides, ſpes, charitas, & hæc habebant: vt iam patet. Alia autem ſunt dona ſpecialia, & quantũ ad hoc pro eis orat: primò quidem pro dono ſapientiæ: & quantum ad hoc dicit, *Vt det vobis ſpiritum ſapientiæ*, quẽ nullus poteſt dare niſi Deus. Sap.9. Senſum autẽ tuũ quis ſciet, niſi tu dederis ſapientiã, & miſeris ſpiritũ ſanctũ tuũ de altiſſimis? Secundò orat pro dono intellectus, & hoc cõſiſtit in reuelatione ſpiritualiũ ſecretorũ, propter quod dicit. Et reuelationis: quę etiã à ſolo Deo eſt. Dan.2. Eſt Deus in cœlis reuelans myſteria. Exponit autem, quæ ſint iſta, quæ petit, & primò quod pertinet ad donum ſapientię, ſecundò quod pertinet ad donũ intellectus, ibi *Vt ſciatis, quæ ſit ſpes, &c.* Ad donũ autẽ ſapientiæ pertinet cognitio diuinorũ. Vnde petere donum ſapientiæ eſt & petere, ꝙ habeant cognitionem Dei. Et hoc petit ibi, *In agnitionem Dei, &c.* quaſi dicat. Hoc pẽto, vt

to, vt per ſpiritũ ſapientiæ habeatis *Illuminatos oculos cordis veſtri in agnitionẽ*, ſcilicet clariorẽ eius.ſ. Dei, Pſal. Illumina oculos meos, &c. Hoc eſt cõtra eos, qui habẽt oculos illuminatos tantum ad temporalia cognoſcenda: cum magis tamẽ ſit neceſſariũ & etiã glorioſum cognoſcere Deũ. Hier. 9. Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, & non glorietur diues in diuitiis ſuis: ſed in hoc glorietur, qui gloriatur ſcire & noſſe me. Ad donum autẽ intellectus tria pertinentia ponit. Vnum quantũ ad ſtatum præſentem: & duo quantum ad futurũ. Ad ſtatum verò præſentem pertinet ſpes, quæ eſt neceſſaria ad ſalutem. Roma. 8. Spe enim ſalui facti ſumus, &c. Et quantum ad hoc dicit, Vt ſciatis, quæ id eſt, quanta ſit ſpes vocationis eius, id eſt virtus ſpei, & de quanta re ſit. Quæ quidẽ & maxima eſt, quia de maximis. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in ſpem viuã per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis, &c. Et fortiſſima virtutum. Heb. 6. Fortiſſimũ ſolatium habeamus, qui cõfugimus ad tenendam propoſitã ſpem: quam ſicut ancoram habemos animæ, &c. Sed quia ea, quę ſperamus, ſunt de futura vita: ideo alia duo pertinent ad vitam futuram: vnum quidem pertinet ad omnes iuſtos communiter, quod eſt præmium eſſentiale. Et quãtũ ad hoc dicit, *Et quæ diuitiæ gloriæ, &c.* Vbi ponit quatuor ad illa dona pertinentia. Primũ eſt, ꝙ ſunt copioſiſsima: & quantũ ad hoc, dicit *Diuitiæ*. Prou. 1. Abundantia perfruetur, terrore malorũ ſublato. Pſal. Gloria & diuitiæ in domo eius, &c. Prouer. 8. Mecum ſunt diuitiæ & gloria, &c. Secũdò ꝙ ſunt clariſsima. Et quantũ ad hoc, dicit *Gloria*. Roma. 2. Gloria aũt & honor & pax omni operanti bonũ, &c. Tertiò ꝙ ſunt ſtabiliſsima: & quantum ad hoc, dicit *Hæreditatis*. Ea enim, quæ hæreditaria ſunt, ſtabiliter poſsidẽtur. Eccle. 31. Stabilita ſunt bona illius in Domino. Pſal. Dñs pars hæreditatis meæ & calicis, &c. Quartò ꝙ erunt intima. Et quantũ ad hoc, dicit *In ſanctis*. Roma. 8. Non ſunt condignæ paſsiones huius tẽporis, &c. 2. Cor. 4. Supra modũ in ſublimitate gloriæ põdus operatur in nobis. Aliud quod ponit pertinens ad futurã gloriã, eſt quod ſpecialiter pertinet ad Apoſtolos. Vnde dicit, Et quæ ſit (ſupple ſciatis) ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos.ſ. Apoſtolos, quaſi dicat. Licet omnibus ſanctis abundanter diuitias gloriæ tribuat, ſupereminẽtius tamen tribuet Apoſtolis. Magnitudo enim virtutis oſtenditur in effectu. Vnde quantò magis effectus virtutis diuinæ in aliquo inuenitur, tantò ibi virtus diuina maior oſtenditur, licet in ſeipſa ſit vna & indiuiſa. Et ideo, quia maior effectus virtutis diuinæ eſt in Apoſtolis: ideo magnitudo virtutis erit in eis. Et quòd maior ſit in eis effectus oſtendit dicens, *Qui credimus*, id eſt, qui ſumus primitiæ credẽtiũ. 2. Cor. 4. Nos credimus, propter quod & loquimur, ſcientes ꝙ ille, qui ſuſcitauit Ieſum, & nos cum Ieſu ſuſcitabit. Propter quod dicebat. 1. Timo. 1. Scio cui credidi, &c. Ideo illi inter vos per quos alij inſtructi ſunt & vocati ad fidem, ſicut doctores præeminentius præmiabuntur: quia vt dicitur in Glo. quoddã incrementũ gloriæ habebũt ſummi doctores vltra illud, quod cõmuniter oẽs habebunt: propter quod Dan. 12. Docti aſsimilantur ſplendori firmamenti, ſed doctores aſsimilantur ſtellis. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.

LECTIO SEPTIMA.

Exemplar exaltationis noſtræ. Chriſti exaltationem conſtituit, cuius gloriam, virtutem, & poteſtatem immenſam, miris verbis commendat.

S*Ecundum operationem potentiæ virtutis eius, quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum à mortuis, & conſtituens ad dexteram ſuam in cœleſtibus, ſupra omnem principatum & poteſtatem & virtutem & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non ſolum in hoc ſeculo, ſed etiam in futuro.*

Enumeratis beneficijs, quæ Apoſto. conferenda optat Epheſijs in futurum: hic cõſequẽter ponit formã & exemplar illorũ beneficiorũ. Sicut aũt vita Chriſti eſt forma & exemplar iuſtitiæ noſtræ, ita & gloria & exaltatio Chriſti, eſt forma & exẽplar gloriæ & exaltationis noſtrę. Ideo hic Apoſt. duo facit: quia primò proponit formã exaltationis beneficiorũ & donorũ in generali. Secũdò manifeſtat eam in ſpeciali, ibi. *Suſcitans illum à mortuis, &c.* Forma autẽ & exemplar operationis diuinæ in nos, eſt operatio diuina in Chriſto. Et quãtũ ad hoc, dicit *Secundum operationẽ*, i. ad ſimilitudinem operationis potentiæ virtutis eius, id eſt virtuoſæ potentiæ Dei, quã operatus eſt in Chriſto, exaltans, caput illud ſupple, ita virtuoſè operabitur in nobis. Phi. 3. Saluatorem expectamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, &c. Nos autẽ exaltari ad ſimilitudinẽ exaltationis Chriſti frequenter legimus in ſcriptura. Rom. 8. Si compatimur, vt & glorificemur. Item Apoc. 3. Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo, ſicut & ego vici & ſedi cum patre meo in throno eius. Conſequenter explicat formam & exemplar in ſpeciali, manifeſtans ea, quę pertinent ad exaltationem Chriſti, loquendo de Chriſto inquantum eſt homo, dicẽs, *Suſcitans illum, &c.* Circa quod tria beneficia ponit exaltationis Chriſti. Primum eſt tranſitus de morte ad vitam. Et quantũ ad hoc, dicit, *Suſcitans illum à mortuis*. Secundũ eſt exaltatio ad gloriam altiſsimã, & quantum ad hoc, dicit, *Conſtituens illum ad dexteram ſuam*. Tertium eſt ſublimatio ad potentiã maximã, & quantũ ad hoc dicit, *Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius*. Dicit ergo quãtum ad primum, dico ꝙ hoc erit ſecundum operationẽ qua operatus eſt in Chriſto.ſ. Deus pater eadẽ virtute, quam habet cum Chriſto. Vnde & ipſe Chriſtus ſeipſum reſuſcitauit, & Deus pater eũ reſuſcitauit. Rom. 8. Si ſpiritus eius, qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis habitat in vobis, qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra. Quantũ verò ad ſecundũ dicit, *Conſtituens illum, &c.* Quę quidẽ celſitudo glorię poteſt tripliciter cõſiderari.ſ. per comparationẽ ad Deum, per comparationem ad corporales creaturas, & per comparationẽ ad creaturas ſpirituales. Si ergo cõſideretur per comparationem ad Deum, ſic conſtitutus eſt ad dexterã ſuam, quæ quidem dextera, non eſt intelligenda pars corporalis, quia vt dicitur Ioan. 4. Spiritus eſt Deus, ſed metaphoricè dicitur, vt ſicut per dexterã intelligitur nobilior & virtuoſior pars hominis, ita cùm dicimus Chriſtũ Ieſum cõſtitutum ad dexteram Dei, intelligatur ſecundum humanitatem cõſtitutus in potioribus bonis patris, & ſecundũ diuinitatẽ intelligatur æqualis patri. Vnde Pſal. Dixit dñs dño meo, ſede à dextris meis, &c. Item Mar. vlt. Et Dñs quidem Ieſus poſtquã locutus eſt eis, aſſumptus eſt in cœlũ, & ſedet ad dexterã Dei. In cõparatione verò ad corporales creaturas dicit, in cœleſtibus. Nam corpora cœleſtia tenent ſupremũ locum in cõparatione ad alia corpora. infrà. 4. Qui deſcẽdit, ipſe eſt, & qui aſcendit ſuper omnes cœlos. In cõparatione verò ad ſpirituales creaturas. Primò dicit Chriſtum exaltatum ſuper aliquas ſpecialiter. Secundò ſuper omnes generaliter, ibi, *Et ſuper omne nomen, &c.* Ad horũ autẽ intelligentiã ſciendum eſt, quod nouem ſunt ordines angelorũ: quorũ quatuor Apoſtol. tangit hic, qui quidẽ ſunt medij. Nam ſuprà eos ſunt tres ſuperiores.ſ. throni, Cherubim & Seraphim. Sub eis autẽ ſunt duo inferiores.ſ. archangeli, & angeli. Qui quidem nouẽ ordines diſtinguuntur in tres hierarchias. i. ſacros principatus. In quarũ qualibet aſsignantur tres ordines, ſed in aſsignatione ordinũ hierarchiæ primæ conueniunt omnes doctores in hoc.ſ. ꝙ ſupremus ordo ipſius ſit Seraphim, ſecũdus Cherubim, tertius throni. In aſsignatione verò ordinum aliarum duarũ hierarchiarum.ſ. mediæ & infimæ, diſcordant Dionyſius & Gregorius. Nã Dionyſius in ſupremo ordine mediæ hierarchiæ ponit dominationes, in ſecundo virtutes, in tertio poteſtates deſcendendo. In ſupremo verò ordine infimæ hierarchiæ poſuit principatus, in ſecundo archangelos, in tertio angelos. Et hæc aſsignatio ordinum concordat literæ præſenti. Nã Apoſtolus aſcendens incipit à ſupremo infimæ hierarchiæ, qui eſt ſeptimus. Gregorius autẽ aliter ordinat quia ponit principatus in medio dominationũ, & poteſtatũ, quod pertinet ad ſecundũ ordinẽ medię hierarchię: virtutes verò ponit in medio poteſtatum, & archangelorum, quod pertinet ad ſupremum ordinem infimæ hierarchiæ. Et hæc aſsignatio etiã fulcimentum habet ex verbis Apoſtoli. Colo. 1. Vbi dicit, Siue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates, vbi illos ordines enumerat deſcendẽdo. Sed reſeruata ordinatione Gregorij (vſquequo legamus epiſtolã ad Col.) ad præſens viam Dionyſij competentem præſenti literæ proſequemur. Ad cuius intellectum ſciendũ eſt, ꝙ poteſt cõſiderari tripliciter ordo rerũ.

Angelorũ ordines nouem.

Rerũ ordo triplex.

prima cauſa, in cauſis vniuerſalibus, & in ſpecialis effectu.

Primò quidem ſecundum, quod ſunt in prima omniũ cauſa, ſcilicet, in Deo. Secundò verò ſecundum, quod ſunt in cauſis vniuerſalibus. Tertiò ſecundum determinationem ad ſpeciales effectus. Et quia omnia quæ fiunt in creaturis miniſtrantur per angelos, ideo ſecundum triplicem acceptionem ordinis rerum diſtinguũtur tres angelicæ hierarchiæ, ad quarum vnam pertinet accipere rationes rerum in ipſo rerum vertice.ſc. Deo: ad aliam verò pertinet accipere rationes rerum in cauſis vniuerſalibus: ad aliam verò in proprijs effectibus. Nam quanto mentes angelicæ ſunt ſuperiores, tantò diuinam illuminationem in maiori vniuerſalitate recipiunt. Et ideo ad ſupremam hierarchiam pertinet adminiſtratio rerum in comparatione ad Deum. Propter quod ordines hierarchię iſtius denominantur per comparationem ad Deum, quia Seraphim dicũtur ardentes & vniti Deo per amorem. Cherubim verò quaſi lucentes, inquantum ſupereminenter diuina ſecreta cognoſcũt. Throni verò dicuntur ſic, inquantum in eis Deus ſua iudicia exercet. De iſtis tribus ordinibus nullam facit hic Apoſtolus mentionem. Ad mediam hierarchiam pertinet rerum adminiſtratio per comparationem ad cauſas vniuerſales. Vnde denominantur ordines hierarchiæ illius nominibus ad poteſtatem pertinentibus, cùm cauſæ vniuerſales ſint virtute & poteſtate in inferioribus & particularibus. Ad poteſtates autem, quæ habent vniuerſale regimẽ tria pertinent. Primò quod ſit aliquis per imperium dirigens. Secundò quod ſint aliqui qui impedimẽta executionis repellant. Tertiò quod ſint aliqui qui ordinent qualiter alij imperiũ exequantur. Horum autẽ primum pertinet ad dominationes, quæ vt dicit Dionyſius ſunt liberæ ab omni ſubiectione nec ad exteriora mittuntur, ſed eis, qui mittuntur imperant. Secundũ verò pertinet ad virtutes, quæ præbent facilitatem ad imperiũ implendum. Tertiũ verò pertinet ad poteſtates imperium exequentes. Ad infimam autem hierarchiam pertinet adminiſtratio rerum in cõparatione ad ſpeciales effectus, vnde nominibus ad eos pertinentibus nuncupantur. Vnde angeli dicuntur illi, qui exequuntur ea, quæ pertinent ad ſalutẽ ſingulorum. Archangeli verò qui exequuntur ea, quæ pertinent ad ſalutem & vtilitatem magnorum. Principatus verò dicuntur illi, qui præſunt ſingulis prouincijs. His ergo expoſitis Chriſtus ſuper omnes eſt. De his verò quatuor Apoſtolus ſpecialem mẽtionem facit. Cuius ratio eſt, quia horum quatuor ordinum nomina à dignitate imponuntur: & quia agit de dignitate Chriſti, ideo hic ſpecialiter eos nominat, vt oſtẽdat Chriſtum omnem dignitatem creatam excedere.

Conſequenter cũ dicit, *Et omne nomen, quod nominatur, &c.* Oſtendit Chriſtum exaltatũ eſſe cõmuniter ſupra omnẽ creaturã ſpecialẽ: dixerat enim ſuprà Chriſtũ eſſe exaltatum ſuper omnes creaturas ſpirituales, quæ à poteſtate denominantur. Sed quia præter illos angelorum ordines, in ſacra ſcriptura quidã alij ordines cœleſtium ſpirituum inueniuntur. ſ. Seraphim. Eſa. 6. Et Cherubim. Ezech. 10. & 11. & 41. Et throni, in Pſal. Et de iſtis non fecerat mentionem: ideo oſtendit Chriſtum, ſecundum quod homo, ſupra omnes huiuſmodi ordines eſſe exaltatũ: propter quod ſubiungit, dicens, *Et ſuper omne nomen, &c.* Id eſt, non ſolũ ſuper principatus, ſed ſuper omne nominabile. Sciendum eſt enim, quod nomen imponitur ad cognoſcendum rem, vnde & ſignificat rei ſubſtantiam, cum ſignificatum nominis ſit diffinitiua ratio rei. Cũ ergo dicit, *Et omne nomen, quod nominatur*, dat intelligere, quòd exaltatus eſt ſuprà omnẽ ſubſtantiã de qua poteſt haberi notitia & quę poſsit nomine comprehendi. Quod dico, vt excludatur ſubſtantia diuinitatis, quæ incomprehenſibilis eſt. Vnde Glo. dicit, *Supra omne nomen*, id eſt nominabile. Et ne intelligatur, quod ſit ſupra nomen Dei, ideo ſubdit, *Quod nominatur.* Nam maieſtas diuina nullo nomine concludi, vel nominari poteſt. Addit autem, *Non ſolum in hoc ſeculo, ſed etiam in futuro*: quia multa ſunt in hoc ſeculo, quę notitia cõprehendimus & nominamus: quædam tamen ſunt in futuro ſeculo, quę hic comprehendi non poſſunt nec etiam nominari: quia vt dicitur. 1. Corinthio. 13. Ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetamus. Nominantur tamen hæc à beatis, qui ſunt in futuro ſeculo. Huiuſmodi autem ſunt de quibus dicit Apoſtolus. 2. Corint. 12. quod audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Et tamen ſuper hæc omnia exaltatus eſt Chriſtus. Philip. 2. Dedit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen.

LECTIO OCTAVA.

Maximam Chriſti poteſtatem oſtendit, cum ſuper omnem creaturam, tum ſuper omnem eccleſiam.

ET omnia ſubiecit ſub pedibus eius: & ipſum dedit caput ſupra omnem eccleſiam, quæ eſt corpus ipſius, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

Suprà egit Apoſtolus de exaltatione Chriſti, & quantum ad eius tranſitum de morte ad vitam in illa particula *Suſcitans illum, &c.* Et de eius exaltatione ad gloriã altiſsimam, in illa particula, *Et conſtituens ad dextram, &c.* Hic agit de eius exaltatione quantum ad poteſtatẽ maximam. Circa quod duo facit, quia primo agit de Chriſti poteſtate reſpectu totius creaturæ. Secundo de eius poteſtate reſpectu eccleſiæ, ibi, *Et ipſum dedit, &c.* Dicit ergo, ꝙ reſpectu totius creaturæ habet vniuerſalẽ poteſtatem, quia omnia ſubiecit. ſ. Deus pater ſub pedibus eius. Vbi ſciendum eſt, quod hoc quod dixit *Sub pedibus*, poteſt accipi dupliciter. Vno modo, vt ſit locutio figuratiua & ſimilitudinaria, vt ſ. per hoc detur intelligi, quod omnis creatura totaliter eſt ſubiecta poteſtati Chriſti. Illud enim eſt à nobis omnino ſubiectum, quod pedibus conculcamus. Et de iſta poteſtate dicitur Matt. vlt. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. Heb. 2. In eo enim, quod ei omnia ſubijciũtur, nihil dimiſit non ſubiectum ei. Alio modo, vt ſit locutio metaphorica. Nam per pedes intelligitur infima pars corporis, per caput verò ſuprema. Licet autem in Chriſto diuinitas & humanitas non habeant rationem partis, tamen diuinitas, quæ eſt ſupremum in Chriſto intelligitur per caput. 1. Cor. 11. Caput verò Chriſt. Deus, humanitas verò, quæ infima eſt, intelligitur per pedes. Pſal. Adorabimus in loco vbi ſteterunt pedes eius. Eſt ergo ſenſus, quod omnia creata non ſolum ſubiecit pater Chriſto inquantũ eſt Deus cui ab æterno omnia ſunt ſubiecta, ſed etiam humanitati eius. Aduertendum eſt autem hic, quod Chriſto ſubijciuntur aliqua dupliciter, quia quædã voluntariè, & quædam inuoluntariè. Hoc autẽ Origenes non intelligens, ſumpſit ex hoc verbo Apoſtoli occaſionẽ erroris, dicens. Quòd omnia quæ ſubijciuntur Chriſto participant ſalutẽ, quia ipſe eſt vera ſalus. Et ideo dixit, ꝙ omnes dæmones & damnati aliquando ſaluabuntur, cũ ſubijciãtur ſub pedibus Chriſti, hoc aũt eſt contra ſententiam dñi. Matt. 25. Diſcedite à me maledicti in ignem ęternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius: & concludit in fine capituli, Ibunt hi in ſupplicium æternũ. Dicendũ eſt ergo, quod omnia ſubiecit ſub pedibus eius, ſed quędã voluntariè tanquã ſaluatori, puta, iuſtos qui in vita præſenti implent voluntatem Dei, & iſti ſubijciũtur ei, vt impleat eorum deſiderium, & voluntatẽ, expectantes illud quod dicitur de bonis. Prou. 10. Deſiderium ſuũ iuſtis dabitur. Quædam verò ſubijciuntur ei inuitè tanquã Iudici, vt Chriſtus de his ſuã voluntatẽ faciat. Et iſti ſunt mali de quibus poteſt intelligi illud Luc. 19. Veruntamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare ſuper ſe: adducite huc & interficite coram me. Deinde cũ dicit: *Et ipſum dedit caput, &c.* Agit de poteſtate Chriſti reſpectu eccleſiæ. Circa quod tria facit, quia primò ponit habitudinẽ Chriſti ad eccleſiã. Secundo habitudinẽ eccleſiæ ad Chriſtũ. Tertiò exponit illam habitudinẽ. Quantũ ad primũ dicit, *Et ipſum dedit Deus* pater, *Caput ſuper omnẽ eccleſiam*, ſ. tam militantem, quæ eſt hominum in præſenti viuentiũ, quã triumphantẽ, quæ eſt ex hominibus & angelis in patria. Chriſtus enim ſecundum quaſdã cõmunes rationes caput eſt etiã angelorum. Col. 2. Qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis, ſed ſecundum ſpeciales rationes eſt Chriſtus caput hominũ ſpiritualiter. Nam caput triplicẽ habitudinem habet ad membra. Primò quidẽ quo ad præeminentiam in ſitu. Secũdò quo ad diffuſionem virtutum, quia ab eo omnes ſenſus deriuantur in membra. Item quo ad conformitatem in natura. Sic ergo quantum ad præeminentiã & quantum ad diffuſionem Chriſtus eſt caput angelorũ. Chriſtus præeſt angelis, etiam ſecundum humanitatem. Hebr. 1. Tanto melior angelis effectus, quantò præ illis differentius nomen hæreditauit. Item Chriſtus etiam ſecundum quod homo angelos illuminat & in eis influit, vt Dionyſ. probat ex verbis Eſa. 63. ſcilicet, Quis eſt iſte, qui venit

de Edon,

de Edon, &c. Dicens hæc verba eſſe ſupremorum angelorum: Quod autem ſequitur, Ego qui loquor iuſtitiam, dicit eſſe verba Chriſti eis immediatè reſpondentis. Ex quo datur intelligi, quod non ſolum inferiores, ſed etiam ſuperiores angelos Chriſtus illuminat. Quantum autem ad naturæ conformitatem, Chriſtus non eſt caput angelorum, quia non angelos apprehendit, ſed ſemen Abrahæ, vt dicitur Heb.2. Sed eſt caput hominum tantum. Cant. 4. Vulneraſti cor meum ſoror mea. ſ. per naturam: & ſponſa per gratiam. Quantū ad habitudinem eccleſiæ ad Chriſtum, dicit, *Quæ eſt corpus eius*, ſ. inquantum eſt ei ſubiecta, & recipit ab eo influentiā: & habet naturā conformē cum Chriſto. 1. Cor. 12. Sicut enim corpus vnum eſt & habet multa membra, omnia autem membra corporis cum ſint multa, vnū tamen corpus ſunt, ita & Chriſtus: vt enim in vno ſpiritu omnes nos in vnum corpus baptizati ſumus.

Exponit autē, quod dixit, Quæ eſt corpus ipſius, ſubdēs *Et plenitudo eius, &c.* Quærenti enim cur in corpore naturali ſint tot membra. ſ. manus, pedes, os, & huiuſmodi, reſpondetur hoc eſſe ideo, vt deſeruiant diuerſis operibus animę, quarū ipſa poteſt eſſe cauſa, principium, & quæ ſunt virtute in ipſa. Nā corpus eſt factum propter animā, & nō econuerſo. Vnde ſecundum hoc corpus naturale eſt quędā plenitudo animæ. Niſi enim eſſent membra cum corpore completa, non poſſet anima ſuas operationes plenè exercere. Similiter itaq; eſt hoc de Chriſto & de eccleſia. Et quia eccleſia eſt inſtituta propter Chriſtum, dicitur quod eccleſia eſt plenitudo eius, ſcilicet Chriſti, id eſt, vt omnia, quæ virtute ſunt in Chriſto, quaſi quodammodo in membris ipſius eccleſiæ impleantur, dum ſcilicet, omnes ſenſus ſpirituales & dona & quicquid poteſt eſſe in eccleſia, quæ omnia ſuperabundanter ſunt in Chriſto, ab ipſo deriuentur in membra eccleſiæ & perficiantur in eis. Vnde ſubdit, *Qui omnia in omnibus adimpletur*, ſcilicet, dum hūc quidem, qui eſt membrum eccleſiæ facit ſapientem ſecundum perfectam ſapientiam, quæ eſt in ipſo: illum verò iuſtum ſecundum perfectam iuſtitiam, & ſic de alijs.

CAPIT. II. LEC. I.

Vitæ beneficium a Deo datum commemorat, Gentilium & Iudæorum in ſtatum ponens, quo ad eorum culpam.

ET vos conuiuificauit cū eſſetis mortui delictis & peccatis veſtris: in quibus aliquando ambulaſtis ſecundum ſeculum mundi huius: ſecundū principem poteſtatis aëris huius ſpiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ: in quibus & nos omnes aliquando conuerſati ſumus, in deſiderijs carnis noſtræ, facientes voluntatem carnis cogitationum, & eramus natura filij iræ, ſicut & cæteri.

Supra enumerauit Apoſtolus beneficia humano generi per Chriſtum cōmuniter exhibita: hic Apoſtolus commemorat eadem per comparationē ad eorum ſtatum pręteritum. Status autem eorum præteritus dupliciter conſiderari poteſt. Primò quidem quantum ad ſtatum culpæ. Secundò quantum ad ſtatum Gentilitatis eorum. Apoſt. ergo duo facit: quia primò commemorat beneficia quantum ad primum ſtatum eis exhibita. Secundo commemorat ea per comparationem ad ſtatum ſecundum, ibi, *Propter quod memores eſtote, &c.* Prima iterū in duas: quia primò recitat Apoſt. ſtatum culpæ ipſorum. Secundò beneficium gratiæ iuſtificationis, ibi, *Deus autem, qui diues eſt, &c.* Prima iterum in duas: quia primò cōmemorat ſtatum culpæ quantum ad Gentiles. Secundò quantū ad Iudæos ibi, *In quibus & nos, &c.* Prima iterum in duas: quia primò præmittit beneficij generalitatē. Secūdò ſubdit huius neceſſitatē, ibi, *Cum eſſemus mortui, &c.* dicit ergo, Dico quod Deus magnificè operatur in fidelibus ſm operationē potentiæ virtutis eius, quam operatus eſt in Chriſto, & hoc quia ſuſcitauit illū à mortuis, ſm hanc ergo operationē ad huius operationis exemplum cōuiuificauit nos, vita. ſ. gratię de morte peccati. Oſeę 6. Viuificauit nos poſt duos dies in die tertia ſuſcitabit nos, &c. Col. 3. Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, &c. Neceſſitatem verò huius beneficij oſtendit, cūm dicit, *Cum eſſetis mortui, &c.* Vbi optimè deſcribit eorum culpam. Primò quantum ad multitudinē: quia cūm eſſetis mortui. ſc. morte ſpirituali, quę peſſima eſt. Pſal. Mors peccatorū peſſima. Peccatum enim mors dicitur quia per ipſum homo à domino, qui eſt vita ſeparatur. Ioan. 14. Ego ſum via, veritas, & vita. Mortui, inquam, *In delictis, & peccatis veſtris*, ecce multitudo. In delictis quidem quantū ad omiſſa. Pſal. Delicta quis intelligit, &c. & peccatis quantum ad cōmiſſa, in quibus aliquādo ambulaſtis. Quod ideo dicit, vt multitudinem peccatorum exaggeret. Nam aliqui ſi ad horā mortui ſunt in peccatis & in delictis, ceſſant tamen aliquando, & peccare deſiſtunt, ſed iſti de malo in peius procedētes & ambulātes, proficiebant. Simile habetur Philip. 3. Multi enim ambulāt quos ſæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, &c. Hier. 2. Ambulauerunt poſt vanitatem ſuam, & vani facti ſunt. Secundò deſcribit eorum culpam quātum ad cauſam quæ ponitur duplex. Vna ex parte huius mundi: quia alliciebantur à rebus mundi, & quantum ad hoc, dicit, *Secundum ſeculum mundi huius*, i. ſecundum ſecularē vitam rerū mundanarum, quæ vos alliciunt. 1. Io. 2. Si quis diligit mundum non eſt charitas patris in eo. Propter quod pręmittit, Nolite diligere mundū. Alia cauſa eſt ex parte dęmonum, quibus ſeruiebant: de quibus dicitur Sap. 14. Infandorum idolorum cultura, omnis mali cauſa eſt & initium. Et quātū ad hoc, dicit, *Et ſecundum principem poteſtatis*. Quā quidē cauſam deſcribit tripliciter. Primò quidē quantū ad poteſtatē, dicens, *Secundum principem poteſtatis*, i. poteſtatem exercentem, non quod habeat eā naturaliter, cū nec dominus, nec creator ſit ex natura, ſed inquantū dominatur hominibus qui ſe ei peccando ſubiiciunt. Io. 12. Nūc princeps huius mundi eiicietur foras. Et 14. Venit princeps huius mūdi, & in me non habet quicquā. Secundò quantū ad habitationem, quia *Aëris huius*, id eſt qui habet poteſtatē in hoc aere caliginoſo. Vbi ſciendum eſt quod de iſtis dæmonibus duplex eſt opinio apud doctores. Quidā enim dixerunt dæmones qui cęciderunt, non fuiſſe de ſupremis ordinibus, ſed de inferioribus qui præſunt corporibus inferioribus. *Dæmones, qui ceciderunt, an de ſupremis, an de inferioribus fuerint* Conſtat autē totam creaturam corporalem adminiſtrari à Deo miniſterio angelorum. Et hæc eſt opinio Ioannis Damaſ. ſ. quod primus eorum qui ceciderunt, præerat ordini terreſtrium, quod fortè ſumptum eſt ex dicto Platonis, qui ponebat quaſdam ſubſtantias cæleſtes ſeu mundanas. Et ſecundū hoc exponetur hoc quod dicit, aëris huius, i. ad hoc creati, vt pręſiderēt aeri huic. Alij verò volūt & melius, quod fuerint de ſupremis ordinibus, ita quod hoc quod dicit, aeris huius, ſit ad oſtendendum ipſum aerē eſſe habitationē ipſorum in pœnā eorū. Vnde Iudas in ſua canonica dicit, Angelos verò qui non ſeruauerunt ſuū principatum, ſed dereliquerūt ſuum domicilium, in iudicium Dei magni, vinculis æternis, ſub caligine reſeruauit. Ratio autem quare non ſtatim poſt eorum caſum retruſi ſunt in infernum, ſed dimittuntur in aere, quia Deus noluit quod ipſis peccantibus eorum creatio totaliter fruſtraretur, & ideo dedit eos hominibus in exercitium quo bonis præpararent coronam, malis autem æternam mortē, & quia vſq; ad diem iudicij eſt tempus belli & merendi, ideo vſq; tunc in aere permanebunt: poſt diem verò iudicij retrudentur in infernum. Aduertendum etiā quod vna litera habet ſpiritus, & ſic eſt genitiui caſus, & ponitur ſingulare pro plurali q. d. ſpirituum. Alia litera habet ſpiritū, & tunc eſt accuſatiui caſus, vt dicatur ſecundum principem ſpiritum, id eſt, qui princeps eſt ſpiritus. Tertiò quantum ad operationem, ibi cūm dicit, *Qui nunc operatur in filios diffidentiæ*, id eſt, in illos qui à ſe repellunt fructum paſſionis Chriſti, qui erant filij diffidentiæ. Vel quia de æternis non habent fidem, nec ſpem ſalutis per Chriſtum. Et in talibus princeps poteſtatis aeris huius liberè operatur, ducens eos quo vult: de quibus infrà 4. dicitur, Qui deſperantes ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, In operationem immunditię. Vel *Diffidentiæ*, id eſt, de quibus eſt diffidendum, id eſt qui ex malitia peccant, in quibus princeps huius mundi etiam operatur ad nutum. De his enim qui ex ignorantia & infirmitate peccant, non eſt diffidendum, nec in eis princeps iſte operatur ad nutum. Sed contrà de nemine eſt deſperandum quamdiu viuit. Reſpōdeo dicendum eſt quod de aliquo poteſt eſſe duplex ſpes. Vna ex parte hominis, alia ex parte diuinæ gratiæ: & ſic de aliquo poteſt deſperari ex parte ſua, de quo tamen deſperandum non eſt ex parte Dei: ſicut deſperandum erat de Lazaro iacente in ſepulchro,

chro, quod reſurgeret ex parte ſua, de quo tamé deſperandum non erat ex parte Dei, à quo reſuſcitatus eſt. De illis ergo, qui ex malitia ſunt multum in peccatis demerſi, ſi attendatur eorum virtus, deſperari poteſt. Pſal. Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia. Non tamen ſi attédatur virtus diuina. De iſtis autem filus diffidentiæ dicitur infrà. 5. Nemo vos ſeducat inanibus verbis. Propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Deinde cùm dicit, *In quibus & nos omnes, &c.* commemorat Apoſtolus ſtatum culpæ quantum ad Iudęos oſtendens eos omnes in peccato fuiſſe, ſecundum illud Rom. 3. Cauſati ſumus Iudæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe. Attendenda eſt tamen differentia circa hoc quia Apoſtolus agens de culpa gentilium, aſsignauit duas cauſas culpæ fuiſſe. Vnam ſcilicet ex parte mundi, aliam ex parte dęmonum quos colebant. Quia ergo Iudæi erant ſimiles Gentilibus in ſtatu culpæ, quantum ad primam cauſam non autem quantum ad ſecundam, ideo Apoſtolus non facit mentionem de culpa eorum, niſi quantum ad cauſam quæ eſt ex parte mundi. Circa quod tria facit. Primò commemorat eorũ culpam quantum ad peccatum cordis. Secundò quantum ad peccatum oris. Tertiò quantum ad peccatum originis. Peccatũ verò cordis inſinuat per deſideria carnis, & quantum ad hoc dicit, *In quibus*, ſcilicet peccatis ſeu delictis nos omnes, ſcilicet Iudæi aliquando conuerſati ſumus agentes vitam noſtram, *In deſiderijs carnis noſtræ*, id eſt carnalibus. Tit. 3. Eramus enim aliquando & nos inſipientes & increduli, errantes & ſeruientes deſideriis & voluptatibus variis, &c. Rom. 13. Carnis curã ne feceritis in deſideriis. Peccatum enim oris nihil aliud eſt quã expreſsio interioris cõcupiſcentiæ. Eſt autem quædam concupiſcentia carnis, ſicut ſunt concupiſcentiæ naturales, puta cibi, per quã conſeruatur indiuiduum, & venereorum, per quam cõſeruatur ſpecies, & quantum ad hoc, dicit, *Facientes voluntates, &c.* i. ea in quibus caro delectatur. Rom. 8. Qui auté in carne ſunt Deo placere non poſſunt. Quędam verò eſt concupiſcentia cognitionis eorum. ſ. quæ nõ veniunt ex deſideriis carnis, ſed ex ipſo appetitu animæ, vt honoris ambitio & propriæ excellentiæ & huiuſmodi. Et quantum ad hoc dicit, *Et cogitationum*. i. exequentes illas concupiſcentias, quæ cauſantur ex inſtinctu cogitationum noſtrarum. Peccatum verò originis inſinuat, dicens, *Et eramus natura filij iræ.* Quod quidé peccatum ex primo parente non ſolũ in Gentiles, ſed etiam in Iudęos transfunditur. Rom. 5. Sicut per vnum hominem in hũc mundum peccatum intrauit, & per peccatum mors, ita & in omnes homines mors pertranſiuit, in quo omnes peccauerunt. Et ſicut homines per baptiſmum mundantur à peccato originali ſolũ quantũ ad perſonas proprias, vnde generant filios baptizãdos, ita circuncíſio mundabat ab originali perſonas ſolũ, ſed generabant adhuc circuncidendos. Et hoc eſt quod dicit, *Eramus natura*, id eſt per originem naturæ, non quidem naturæ vt natura eſt, quia ſic bona eſt & à Deo, ſed naturæ vt vitiata eſt, *Filij iræ*, id eſt vindictæ pœnæ & gehennæ, & hoc *Sicut & cæteri*, id eſt Gentiles.

LECTIO SECVNDA.

Iuſtificantis gratiæ beneficium laudat, quod et multiplici cauſa probat. 5. Dei charitate, quia collata a Chriſto, & vt nos vita donaret æterna.

DEus autem qui diues eſt in miſericordia, propter nimiam charitatem ſuam qua dilexit nos, & cùm eſſemus mortui peccatis conuiuificauit nos in Chriſto (cuius gratia eſtis ſaluati) & conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu, vt oſtenderet in ſeculis ſuperuenientibus abũdantes diuitias gratiæ ſuæ, in bonitate ſuper nos in Chriſto Ieſu.

Poſtquam exaggerauit Apoſtolus ſtatum culpę inficiétis, hic commendat beneficium gratiæ iuſtificantis. Circa quam duo facit. Primò ipſum beneficium ponit. Secundò ſeipſum exponit, ibi, *Gratia enim eſtis, &c.* Beneficium autem illud deſcribit quantum ad tres cauſas. Primò quantũ ad cauſam efficientem. Secundò quantum ad cauſam formalem ſeu exemplarem. Tertiò quantum ad cauſam finalem. Efficiens autem cauſa beneficij diuini iuſtificantis, eſt charitas Dei. Et quãtum ad hoc dicit, *Deus autem qui diues eſt in miſericordia propter nimiam charitatem.* Dicit autem propter nimiã charitaté, quia dilectionis diuinę poſſumus conſiderare quadruplicem bonitatem, & efficiétiam. Primò quia nos in eſſe produxit. Sapien. 11. Diligis enim omnia quæ ſunt, & nihil odiſti eorũ quæ feciſti, &c. Secundò quia ad imaginem ſuam nos fecit & capaces beatitudinis ſuę. Deut. 33. Cum eo ſanctorũ milia, in dextera illius ignea lex, dilexit populos, omnes ſancti in manu illius ſunt. Tertiò quia homines per peccatum corruptos reparauit. Hier. 31. In charitate perpetua dilexi te, ideo, &c. Quartò quia pro ſalute noſtra filiũ proprium dedit. Io. 3. Sic Deus dilexit mundũ vt filium ſuum vnigenitum daret. Vnde Greg. O ineſtimabilis dilectio charitatis, vt ſeruum redimeres filium tradidiſti. Dixit auté, *Qui diues eſt in miſericordia*, quia cũ amor hominis cauſetur ex bonitate eius qui diligitur, tunc homo ille qui diligit, diligit ex iuſtitia, inquantum iuſtum eſt q; talem amet. Quando verò amor cauſat bonitatem in dilecto, tunc eſt amor procedens ex miſericordia. Amor autem quo deus amat nos, cauſat in nobis bonitaté: & ideo miſericordia ponitur hic quaſi radix amoris diuini. Eſa. 63. Largitus eſt in eis ſecundum indulgentiã ſuam, & ſecundum multitudinem miſericordiarum ſuarum. Ibidem, Multitudo viſcerum tuorum & miſerationum tuarũ ſuper me. Dicitur auté deus diues in miſericordia, quia habet eam infinitam & indeficientem, quod non habet homo. In tribus enim homo miſeretur cum termino & limitatione. Primò quidem largiendo beneficia temporalia, & hæc miſericordia eſt finita, non excedens limites propriæ facultatis. Tob. 4. Quomodo potueris, ita eſto miſericors, ſed deus diues eſt etiam in omnes qui inuocãt illum: vt dicitur Ro. 10. Secundò eſt finita miſericordia hominis, quia non remittit niſi offenſam propriam, & in hoc etiam modus eſſe debet, vt. ſc. non ſic paſsim remittat, vt ille cui remittit, efficiatur procacior, promior, & facilior ad iterũ offendendum. Eccl. 8. Etenim quia non profertur cito contra malos ſentẽtia, abſque timore vllo filii hominum perpetrant mala. Deo auté nihil nocere poteſt, & ideo poteſt omnem offenſam remittere. Iob. 35. Si peccaueris quid ei nocebis? Et parum poſt, porrò ſi iuſtè egeris, quid donabis ei? Tertiò homo miſeretur pœnam remittendo, & in hoc etiam eſt modus ſeruandus. ſ. vt nõ facias contra legis ſuperioris iuſtitiam: Deus auté pœnam omnium remittere poteſt, cũ non obſtringatur aliqua ſuperioris lege. Iob 34. Quem cõſtituit alium ſuper terram, & quem poſuit ſuper orbem quem fabricatus eſt? Sic ergo miſericordia Dei eſt infinita, quia nõ coartatur anguſtiis diuitiarum, neque timore nocumenti reſtringitur, & neque lege ſuperioris.

Cauſa verò exemplaris beneficij eſt quia in Chriſto collata eſt. Et quantũ ad hoc dicit, *Cũ eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Chriſto, &c.* Vbi tangit triplex beneficiũ. i. iuſtificationis, reſurrectionis à mortuis, & Aſcenſionis in cælum, per quæ tria Chriſto aſsimulamur. Dicit ergo quantũ ad primũ vt legatur litera ſuſpenſiuè. Deus auté qui diues eſt, &c. *Cũ eſſemus mortui peccatis conuiuificauit nos in Chriſto.* i. ſimul viuere fecit cũ Chriſto. Oſeę. 6. Viuificauit nos poſt duos dies, &c. Conuiuificauit, inquam hic ſcilicet per vitã iuſtitiæ. Pſal. Qui poſuit animam meam ad vitam, & hoc in Chriſto, id eſt per gratiam Chriſti, *cuius*, ſcilicet Chriſti *gratia eſtis ſaluati.* Rom. 8. Spe enim ſalui ſumus. Quantum verò ad ſecundum dicit, Et conreſuſcitauit nos cũ Chriſto, quantum ad animã in re, & ſpe quantũ ad corpus. Roma. 8. Qui ſuſcitauit ipſum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora noſtra, &c. Quantum verò ad tertium dicit, *Et conſedere fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu.* ſcilicet nunc per ſpé, & tandé in futuro in re: quia vt dicitur Ioan. 11. Vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit, &c. Item Apoc. 3. Qui vicerit, dabo ei ſedere mecũ in throno meo, ſicut & ego vici, & ſedi cũ patre meo in throno eius. Vtitur autem in his Apoſt. præterito pro futuro, enuntians tanquam iam factum quod futurum eſt, pro certitudine ſpei. Sic ergo conuiuificauit quãtum ad animã, tandem reſuſcitabit, quantũ ad corpus, cõſedere fecit quãtũ ad vtrumq;. Conſequenter cùm dicit, *Vt oſtenderet, &c.* Oſtendit cauſam finalem collati beneficij. Quod quidem poteſt dupliciter legi, quia ſecula ſuperuenientia vel poſſunt accipi in vita iſta vel in vita futura. Si enim accipiantur in vita iſta, tunc ſeculum eſt quædam menſura temporis, & periodus vnius generationis, vt dicatur ſic. Dico quod nos qui ſumus

mus primitię dormientiũ, *conuiuificauit in Chriſto*; & hoc, *vt oſtenderet in ſeculis ſuperuenientibus*.i.in his qui futuri ſunt poſt nos, *abundantes diuitias gratiæ ſuæ*, & hoc non meritis noſtris, ſed bonitate ſua, quę eſt.ſ. *Super nos* in Chriſto Ieſu .i.per Chriſtũ Ieſum. 1. Tit.1. Ieſus Chriſtus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum. Sed ideo miſericordiam conſecutus ſum, vt in me oſtenderet Chriſtus omnem patientiam ad informationem illorum, qui credituri ſunt illi in vitam æternam. Sic ergo Deus largitus eſt ſanctis primitiuis abundantia dona gratiæ, vt poſteri facilius conuertantur ad Chriſtum. Vel poteſt aliter accipi ſeculum, ſcilicet, in alia vita, de quibus dicitur Eccle. 24. Et vſque ad futurum ſeculum nõ deſinam. Sed licet ibi ſit vnum ſeculum, quia ibi eſt æternitas, dicit tamen in ſeculis ſuperuenientibus, propter multitudinem ſanctorum participantium æternitatem: vt dicantur ibi tot ſecula quot ſunt æternitates participatæ. De his ſeculis dicitur in Pſal. Regnum tuum regnum omnium ſeculorum. Dicit ergo ſecundum hunc ſenſum, Dico quod viuificauit nos in ſpe, ſcilicet per Chriſtum vel in gratia: vt oſtenderet in ſeculis ſuperuenientibus, id eſt, in alia vita compleret *abundantes diuitias gratiæ ſuæ*, id eſt, abundantem gratiam: quam etiam in hoc mundo dum multa dimittit peccata, & maxima dona concedit, dicit: quæ quidem ſuperabundat in vita alia, quia ibi indeficienter habetur. Ioan. 10. Ego veni vt vitam, ſcilicet gratiæ, habeant in hoc mundo, & abundantius habeant, ſcilicet, gloriæ in patria. Et hoc *in bonitate ſua*. Pſal. Quam bonus Iſraël Deus. Tren. 3. Bonus eſt dominus ſperantibus in eum, animę quærenti illum. Et hoc ſupra nos.i. ſupra noſtrum deſiderium, ſupra noſtrum intellectum, & ſupra capacitatem noſtrã. Eſa. 64. Oculus non vidit Deus, abſq; te quę pręparaſti expectantibus te, & hoc in Chriſto Ieſu.i. per Chriſtũ Ieſum: quia ſicut gratia nobis confertur per Chriſtum, ita & gloria, quę eſt gratia conſummata. Pſal. Gratiam & gloriam dabit Dominus. Per ipſum enim beatificamur per quem iuſtificamur. Dicit autem, Vt oſtenderet, quia theſaurus gratiæ in nobis eſt occultus, quia habemus ipſum in vaſis fictilibus, vt dicitur 2. Corint. 4. & 1. Ioan. 3. Videte qualẽ charitatẽ dedit nobis pater: vt filij dei nominemur & ſimus. Et parum poſt, Nunc filij dei ſumus, & nondum apparuit, &c. Sed ille theſaurus occultus, quia nondum apparuit in ſeculis ſuperuenientibus oſtenditur, quia in patria omnia erunt nobis aperta quæ ad manifeſtam ſanctorũ gloriam pertinẽt, Rom. 8. Non ſunt condignæ paſsiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.

LECTIO TERTIA

Sola gratia Dei nos ſaluos dicit per fidem, quæ etiam à Deo eſt, & hoc, ne quis glorietur.

GRatia enim eſtis ſaluati per fidem, (& hoc non ex vobis, Dei enim donum eſt) non ex operibus, vt ne quis glorietur. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus.

Suprà commemorans Apoſtolus beneficium Dei quo liberati ſumus à peccato, interpoſuerat quod gratia Chriſti eramus ſaluati, nunc autem illud probare intendit. Circa quod duo facit. Primò enim proponit intentionẽ ſuam. Secundò manifeſtat propoſitũ, ibi, *Et hoc non ex vobis, &c.* Dicit ergo primò, Bene dixi, cuius gratia eſtis ſaluati. Et certè adhuc dico ſecurè. Enim, pro quia, *eſtis ſaluati gratia*. 1. Corin. 15. Gratia Dei ſum id quod ſum. Rom. 3. Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. Idem enim eſt ſaluari, & iuſtificari. Salus enim importat liberationem à periculis. Vnde perfecta ſalus hominis erit in vita æterna, quando ab omnibus periculis immunis erit, ſicut nauis dicitur eſſe ſaluata, quando venit ad portum. Eſa. 60. Occupabit ſalus muros tuos, & portas tuas laudatio. Huius autem ſalutis ſpem ſuſcipiunt homines, dum in præſenti iuſtificantur à peccato, & ſecundum hoc dicuntur ſaluari eſſe, ſecundum illud Roma. 8. Spe enim ſaluati ſumus. Hæc autem ſaluatio gratiæ eſt per fidem Chriſti. Concurrit enim ad iuſtificationem impij ſimul cum infuſione gratiæ motus fidei in Deum in adultis. Luc. 8. Vade in pace, fides tua te ſaluũ fecit. Roman. 6. Iuſtificati enim ex fide pacem habeamus. Deinde cũ dicit, *Et hoc non ex vobis, &c.* Manifeſtat quod dixerat, & primo quantũ ad fidem quæ eſt fundamentum totius ſpiritualis ædificij. Secundò quantum ad gratiam, ibi, *Ipſius enim ſumus factura, &c.* Circa primum excludit duos errores, quorum primus eſt, quia dixerat quod per fidem ſumus ſaluati, poſſet quis credere quod ipſa fides eſſet à nobis, & quod credere in noſtro arbitrio cõſtitutum eſt. Et ideo hoc excludens, dicit, *Et hoc non ex vobis*. Non enim ſufficit ad credendum liberum arbitriũ, eo quod ea quæ ſunt fidei, ſunt ſupra rationem. Eccleſ. 3. Plurima ſupra ſenſum hominis oſtenſa ſunt tibi. 1. Corint. 2. Quæ Dei ſunt nemo nouit niſi ſpiritus Dei, &c. Et ideo quod homo credat, hoc non poteſt ex ſe habere, niſi Deus det: ſecundũ illud Sapientiæ 9. Senſum autem tuum quis ſciet, niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris ſpiritum ſanctum tuum de altiſsimis. Propter quod ſubdit, *Dei enim donum eſt*, ſcilicet ipſa fides. Philip. 1. Vobis autem donatum eſt pro Chriſto non ſolum vt in eum credatis, ſed etiam pro eo patiamini, & 1. Corint. 12. Alij enim datur fides in eodem ſpiritu. Secundò excludit alium errorem. Poſſet enim aliquis credere q; fides daretur nobis à Deo merito operum præcedentium, & ad hoc excludendum, ſubdit, *Non ex operibus*, ſcilicet pręcedentibus hoc donũ meruimus aliquando, quod ſaluati ſumus, quoniam hoc ex gratia, vt ſuprà dictum eſt, ſecundum illud Roma. 11. Si autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non eſt gratia. Subdit autem rationem, quare Deus ſaluat homines per fidem abſq; meritis præcedentibus. *Vt ne quis glorietur*, in ſeipſo, ſed tota gloria in Deum referatur. Pſal. Non nobis Domine non nobis, &c. 1. Corint. 1. Vt non glorietur omnis caro in conſpectu eius, ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Ieſu. Deinde cũ dicit, *Ipſius enim factura ſumus, &c.* Manifeſtat quod dixerat quantum ad gratiam. Circa quod duo facit. Primo manifeſtat gratiæ infuſionem. Secundò declarat gratiæ prædeſtinationem, ibi, *Quæ præparauit Deus, &c.* Duo autem ad rationem gratiæ pertinent, quæ etiam iam dicta ſunt, quorum primũ eſt, vt id quod eſt per gratiam, nõ inſit homini per ſeipſum, vel à ſeipſo, ſed ex dono Dei. Et quantum ad hoc dicit, *Ipſius enim factura ſumus*, quia, ſcilicet, quicquid boni nos habemus non eſt ex nobiſipſis, ſed ex Deo faciente. Pſal. Ipſe fecit nos, & non ipſi nos. Deut. 31. Nónne ipſe eſt pater tuus qui poſſedit, fecit & creauit te? Et continuatur immediatè cum præcedenti, vt dicatur, Ne quis glorietur, quia ſcilicet ipſius factura ſumus. Vel poteſt continuari cũ eo quod ſuprà dixerat. Gratia enim ſaluati ſumus. Secundò pertinet ad rationẽ gratiæ, vt non ſit ex operibus præcedentibus, & hoc exprimitur in hoc quod ſubdit: *Creatura*. Eſt enim creare, aliquid ex nihilo facere. Vnde quando aliquis iuſtificatur ſine meritis præcedentibus, dici poteſt creatus, quaſi ex nihilo factus. Hęc autem actio, ſcilicet, creatio iuſtitiæ, fit virtute Chriſti ſpiritum ſanctum dantis. Propter quod ſubdit, *In Chriſto Ieſu*, id eſt, per Chriſtum Ieſum. Galat. vlt. In Chriſto enim Ieſu neque circuncisio aliquid valet, neque præputiũ, ſed noua creatura. Pſal. Emitte ſpiritum tuum & creabuntur. Vlterius non ſolum datur nobis habitus virtutis, & gratiæ: ſed interius per ſpiritum renouamur ad bene operandum. Vnde ſubdit, *In operibus bonis*, quia, ſcilicet, ipſa bona opera ſunt nobis à Deo. Eſa. 26. Omnia enim opera noſtra operatus es in nobis. Et quia quos prædeſtinauit, hos & vocauit, ſcilicet per gratiam: vt dicitur Rom. 8. Ideo ſubdit de prædeſtinatione, dicens, *Quæ*, ſ. bona opera *Præparauit Deus*. Nihil enim aliud eſt prædeſtinatio, quàm præparatio beneficiorum Dei, inter quę beneficia computantur & ipſa bona opera noſtra. Dicitur autem Deus nobis aliqua præparare inquantum diſpoſuit ſe nobis daturum. Pſal. Paraſti cibum illorum, &c. Sed ne aliquis intelligeret bona opera ſic eſſe nobis pręparata à Deo, vt nihil ad illa per liberum arbitrium cooperaremur, ideo ſubdit, *Vt in illis ambulemus*. quaſi dicat, Sic nobis ea præparauit, vt ea noſipſi nobis per liberum arbitrium impleremus. Dei enim adiutores ſumus, vt dicitur 1. Cor. 3. Propter quod dicebat de ſeipſo Apoſtolus. 1. Corinth. 15. Gratia eius in me vacua non fuit, ſed abundantius omnibus laboraui, non ego autem, ſed gratia Dei mecum. Signanter autem dicit, *Ambulemus*, vt deſignet boni operis profectum, ſecundum illud Ioan. 12. Ambulate dum lucem habetis. infrà 5. Vt filij lucis ambulate.

LECTIO

LECTIO QVARTA.

Vt aduertant Epheſij omnia eſſe a gratia Dei, ſtatum eorum ante gratiam in memoriam reducit.

PRopter quod memores eſtote, quod aliquando, vos qui Gentes eratis in carne, qui dicebamini, præputium, ab ea quæ dicitur circuncifio, in carne manufacta, qui eratis illo in tempore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſraël, & hoſpites teſtamentorum, promiſsionis ſpem non habentes & ſine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Chriſto Ieſu, vos qui aliquando eratis longe, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti.

Proſecuto beneficio dei Geonlibns exhibito quantum ad liberatiooem à peccato, hic recitat Apoſt. beneficiũ eis exhibitum in liberatione à ſtatu Gentilitatis. Circa quod duo facit. Primò commemorat conditionem ſtatus præteriti. Secundò recitat beneficia eis exhibita in ſtatu præſenti, ibi, *Nunc autem in Chriſto Ieſu, &c.* Circa primũ duo facit. Primò commemorationis ſtatus præteriti ponit exhortationem. Secundò ipſemet ſtatus præteriti declarat conditionem, ibi, *Quia aliquando, &c.* Dicit ergo, *Propter quod*, vt.ſ. aduertere poſsitis, quod omnia ſint nobis data ex dei gratia, *Memores eſtote.* Deut.9. Memento & ne obliuiſcaris quomodo ad iracundiam prouocaueris dñm Deũ tuum, &c. Deuter. 16. Memineris diei egreſsionis tuæ de Aegypto, omnibus diebus vitæ tuæ. Secundò cùm dicit, *Qui aliquando.* Commemorat preterini ſtatus cõditionem, & primò quantum ad mala quę habebant. Secundò quantum ad bona quibus priuabantur, ibi, *Qui eratis illo in tempore, &c.* Circa primũ ponit tria mala. Primò gentilitatis, q;men quo idolis ſeruiebãt, cùm dicit, *Quia aliquando vos gentes eratis.* 1. Cor.12. Scitis quoniam cùm gentes eſſetis ad ſimulachra muta prout ducebamini euntes. Quidã verò libri habent, *Vos qui gentes eratis*, & tunc pendet cõſtructio vſq; ibi, *Nunc autem in Chriſto Ieſu, &c.* Secuodò recitat eorũ carnalem cõuerſatiooẽ, cũ dicit, *In carne*.i. carnaliter viuentes. Roma.8. Qui autẽ in carne ſunt, Deo placere non poſſunt. Tertiò recitat contemptus eorum vilipenſionem, qua à Iudæis vilipendebantur. Vnde dicit, *Qui dicebamini præputium*.i. incircuncifio, *Ab ea*, ſ. circuncifione, *Quæ dicitur circuncifio manufacta in carne*.i. à Iudęis tali circuncifione circunciſis. Et dicit manufacta ad differentiam circuncifionis ſpiritualis, de qua dicitur Col.2. In quo circũciſi eſtis circunciſione nõ manufacta in expoliſtione corporis carnis, ſed in circunciſione Chriſti conſepulti ei in baptiſmo. Et ſequitur parũ poſt, Vos cũ mortui eſſetis in delictis, & præputio carnis veſtræ, cooiuiuificauit cum illo condonãs vobis omnia, &c. Deinde cũ dicit. *Qui eratis illo in tempore, &c.* Commemorat bona quibus priuabantur, & primò participatione ſacramentorum. Secundò Dei cognitione, ibi, *Et ſine Deo in hoc mundo.* Circa primũ ponit tria ſacrameota quorum participatione priuabantur. Primò Chriſti dignitatẽ. Vode dicit, *Qui eratis illo tempore ſine Chriſto*.i. ſine promiſsione Chriſti, quæ facta eſt Iudæis. Hier.23. Suſcitabo Dauid germen iuſtum, &c. Zacha.9. Exulta ſatis filia Sion: iubila filia Hieruſalem, ecce rex tuus venit tibi iuſtus & ſaluator. Secundò tangit ſocietatem ſanctorũ, qua priuabantur quaodiu in gentilitate permanebant, cùm dicit, *Alienati à conuerſatione Iſraël*, quia.ſ. Iudæis cum Gentibus non erat licitũ coouerſari. Deuter.7. Non inibis cum eis fœdus, non miſereberis eorum, neq; ſociaberis cum eis coniugia, &c. Ioan.4. Noo enim coutũtur Iudæi Samaritanis Et quantum ad illos qui in Iudaiſmo recipiebantur cõtemptibiliter cum fiebãt proſeliti. Vnde ſubditur, *Et hoſpites teſtamentorum*. q.d. Huiuſmodi proſeliti quando cõuertebantur ad Iudæos: & fiebant proſeliti, nõ ſicut ciues, ſed ſicut hoſpites recipiebantur ad percipiendum teſtamenta Dei. Dicit autem *Teſtamentorum* in plurali: quia Iudęis vetus teſtamentum erat exhibitum, & nouũ erat promiſſum quia vt dicitur Eccle. 44. Teſtamentum ſuum cõfirmauit ſuper caput Iacob. quod poteſt intelligi de veteri teſtamento. Promiſerat enim Deus dare aliud teſtamentum. Baruch. 2. Statuam illis teſtamentum alterum ſempiternum. Hoc autem reddidit illis quorom adoptio eſt filiorum dei & gloria & teſtamentum, vt dicitur Rom.9. Ponit etiam aliud beneficium quo priuabantur. ſ. ſpem futurorom bonorum, cùm dicit, *Promiſsionis ſpem non habentes.* quia vt dicitur Gal.3. Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones, & ſemini eius. Vlterius ponit ſummam damnificationẽ qua damnificabãtur. ſ. ob Dei ignorantiam, ibi, *Et ſine Deo in hoc mundo*.i. ſine cognitione dei. Pſal. Notus in Iudæa Deus, nõ autem gentibus, vt dicitur 1. Theſ.4. Non io paſsione deſiderij, ſicut & gentes quæ igoorant deum: quod tamen intelligitur de cogniuone quæ eſt per fidem. Nam de cognitione naturali dicitur Rom.1. Qui cum cognouiſſent Deum, non ſicut deum glorificauerunt, &c. Conſequenter cùm dicit, *Nunc autem in Chriſto, &c.* Cõmemorat beneficia eis exhibita in ſtatu conuerſioois per Chriſtum. Circa quod duo facit, quia primò oſtendit quomodo facti ſunt participes bonorum quibus antè priuabantur. Secundò oſtendit quod ad illa bona non ſicut hoſpites, ſed ſicut ciues recipiũtur, ibi, *Ergo non eſtis hoſpites, &c.* Prima iterum in duas, quia primò cõmemorat huiuſmodi beneficia in generali. Secundò in ſpeciali, ibi, *Ipſe enim eſt pax noſtra, &c.* Dicit ergo primò, Dixi quod in illo tempore eratis ſine Chriſto, *Alienati à conuerſatione Iſrael. Nunc autem*.i. poſtquã conuerſi eſtis ad Chriſtum, vos qui eſtis in Chriſto, id eſt, qui ei adhæretis per fidem, charitatem. 1. Ioan.4. Qui manet in charitate in Deo manet, & Deus in eo. Gal.vlt. In Chriſto enim Ieſu neque circuncifio aliquid valet, neque præputium, ſed noua creatura. *Vos*, inquam, *qui aliquando eratis longe*, id eſt, elongati à Deo, oon loco, ſed merito. Pſal. longè à peccatoribus ſalus, & à conuerſatione ſanctorũ & participatione teſtamentorum, vt dictum eſt, Iam *Facti eſtis prope*, Deo ſcilicet & ſanctis eius, & teſtamentis. Eſa.6. Filij tui de longe venient, &c. Mar. 8. Quidam enim ex eis, ſcilicet gentibus, de longe venerunt, ſcilicet, de regiooe diſsimilitudinis & ſtatu gentilitatis, vos autem modo facti eſtis prope, ſcilicet *In ſanguine Chriſti*, id eſt, per ſanguinem eius, quo vos Chriſtus attraxit. Ioa.12. Ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipſum. Et hoc propter nimiam charitatem, quæ potiſsimè in morte crucis manifeſtatur. Hierem. 31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans.

LECTIO QVINTA.

Ponuntur beneficia Epheſijs exhibita, quæ ſunt, ad Iudæos, & ad Deum propinquitas & acceſſus.

IPſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & mediũ parietem maceriæ ſoluens, inimicitias in carne ſua legẽ mãdatorum decretis euacuans, vt duos condat in ſemetipſo in vno nouo homine, faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo. Et veniens euangelizauit pacem vobis, qui longè fuiſtis, & pacem his, qui propè: quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in vno ſpiritu ad patrem.

Commemoratis beneficiis collatis ipſis Epheſiis in generali per Chriſtum, hic ea commemorat in ſpeciali. Circa quod duo facit. Primò oſtendit qualiter appropinquauerunt populo Iudaico. Secuodò qualiter propinquiores facti ſunt Deo, ibi *Vt reconciliet ambos, &c.* Prima iterũ in tres, quia primo oſtendit cauſam appropioquationis. Secundò modum. Tertiò finem. Secunda ibi, *Et medium parietem, &c.* Tertia, ibi. *Vt duos, &c.* Cauſa autem appropinquationis eſt Chriſtus, propter quod dicit, *Ipſe enim eſt pax noſtra, &c.* Et eſt emphatica locutio ad maiorem rei expreſſionem: quaſi dicat, Bene dico ꝙ facti eſtis propè, ſed hoc factum eſt per Chriſtum, quia *Ipſe eſt pax noſtra*, i. cauſa pacis noſtræ. Vnde dicebat Ioan.14. Pacem meam do vobis. Hic autem modus loquendi fieri conſueuit, quãdo totum quod eſt in effectu dependet ex cauſa: ſicut cũ dicimus de Deo quod ipſe eſt ſalus noſtra, quicquid ſalutis eſt in nobis cauſatur à Deo. quia ergo quicquid pacis eſt in nobis cauſatur à Chriſto, & per conſequens quicquid appropinquationis, quia homo quando pacificatus eſt cum alio, ſecurè poteſt ambulare ſeu appropinquare ad ipſum: ideo dicit quod eſt pax noſtra. Nã io eius natiuitate angeli annunciauerunt pacem. Luc.2. Gloria in altiſsimis deo, & in terra pax, &c. Ipſo etiam Chriſto in corpore exiſtente, mundus maximam pacem habuit qualem antè noo habuerat. Pſal. Orietur in diebus eius iuſtitia, &c. Ipſe etiam reſurgens pacem annunciauit. Luc. vlti. dixit eis, Pax vobis, Sequitur, *Qui fecit vtraque vnum*, quia.ſ. Chriſtus vtrunque populũ, videlicet Iudęorũ colentium Deum verum: & Gentilium

ab huiuſ-

ab huiuſmodi dei cultura alienatorum, coniunxit in vnū, Io.10. Alias oues habeo quæ non ſunt ex hoc ouili, &c. vſq; ibi, Et fiet vnum ouile & vnus paſtor. Ezech.37. Rex vnus erit omnibus imperans, &c. Modus autem appropinquationis oſtenditur, cum ſubdit. *Medium parietē, &c.* Hic autem modus eſt per remotionem eius quod diuidebat. Debemus autem ad intellectum literæ imaginari vnum magnum campum, & multos homines ibi cōgregatos: in quo quidem per medium protendatur & eleuetur vnus paries diuidens eos: ita q; non videatur populus vnus, ſed duo, Quicunque ergo remoueret parietem, coniungeret illorū hominum congregationem in turbā vnam, & efficeretur populus vnus. Sic intelligēdum eſt quod hic dicitur, Mundus enim iſte eſt ſicut ager. Math. 13. Ager eſt mundus, hic autem ager. ſ. mūdus plenus eſt hominibus. Gen.8. Creſcite & multiplicamini & replete terram. In iſto autem agro eſt paries, quia quidam ſunt ex vna parte, quidam ex alia hic autem paries poteſt dici lex vetus ſecūdū carnales obſeruantias, in qua Iudæi concluſi cuſtodiebātur, vt dicitur Gal.3. Sub lege cuſtodiebamur cōcluſi in eam fidem, quæ reuelāda erat. Can.2. Ipſe ſtat poſt parietem noſtrum, quia videlicet Chriſtus per veterem legem figurabatur. Chriſtus autem hunc parietem remouit, & ita cum nullum remaneret interſticium, factus eſt populus vnus Iudæorum, & Gētium. Et hoc eſt quod dicit. *Dico quod fecit vtraq; vnū* hoc modo. ſ. *Soluens mediū parietē.* Parietem dico maceriæ non muri. Tunc enim eſt paries maceriæ, quando lapides in eo non conglutinantur cemento, nec ad hoc erigitur, vt duret in perpetuum, ſed vſque ad tempus præfinitū. Vetus ergo lex eſt paries maceriæ propter duo. Primò quia non conglutinabatur charitate, quæ eſt quaſi cementū cōglutinans ſingulos ſibiinuicem, & omnes ſimul Chriſto. infrà. 4. Soliciti ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis. Vetus enim lex, eſt timoris inducens homines per pœnas, & comminationes ad obſeruantias mandatorum. Et ſi qui illo tempore legis eam ex charitate obſeruabant, iam pertinebant ad nouum teſtamentū, vt dicit Aug. q; eſt lex amoris. Roma.8. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterū in timore, &c. Secundò vetus lex eſt paries maceriæ, quia nō fuit data vt perpetuò duraret, ſed vſque ad tēpus præfinitum. Gal.4. Quanto tēpore hęres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, cùm ſit dominus omnium, ſed ſub tutoribus & actoribus eſt vſq; ad præfinitum tempus à patre, ita, & nos cùm eſſemus, &c. Sed hic incidit quæſtio, quia dicit, parietem macerię ſoluens, contrarium dicitur. Mat.5. Non veni ſoluere legem, ſed adimplere. Reſpōdeo, Dicendum eſt, q; in veteri lege erant præcepta moralia & cerimonialia. Moralia quidem præcepta Chriſtus non ſoluit, ſed adimpleuit, ſuperaddēdo, concilia, & exponēdo ea quæ Scribæ & Phariſæi malè intelligebant. Vnde dicebat. Matt.5. Niſi abūdauerit iuſtitia veſtra plus quàm ſcribarum, &c. Et iterum, Dictum eſt antiquis, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis, Diligite inimicos veſtros, &c. Cerimonialia verò pręcepta ſoluit quidem quantum ad eorum ſubſtantiam, ſed adimpleuit quantum ad illud quod figurabant, adhibens figuratum figuræ. Eſt ergo intelligendū, quòd hic dicit ſoluēs, ſcilicet, quantum ad obſeruantiam legis carnalis. Et ſoluere hoc, ſcilicet, parietē maceriæ, eſt ſoluere inimicitias quæ erant inter Iudæos & Gentiles: quia iſti volebant legē ſeruare, illi verò minimè: ex quo oriebatur inter eos ira & inuidia. Sed certè has inimicitias Chriſtus ſoluit in carne ſua aſſumpta. Nā in eius natiuitate ſtatim pax hominibus annuntiata eſt. Luc.2. Vel in carne ſua, ſcilicet, immolata, quia vt dicitur infrà.5. Tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam Deo. In quo quidē ſacrificio impleta ſunt omnia illa ſacrificia & ceſſauerunt. Heb.10. Vna enim oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos. Quid autē ſit iſte paries inſinuat, dicens. *Quod eſt lex mandatorū*, quaſi dicat, Soluēs parietē, hoc eſt legem mandatorū, &c. Dicitur autem lex mandatorum, non quia alię leges mandatis careant. Noua enim lex mandata habet. Io.14. Mādatum nouum do vobis. Sed propter duo. Primo quidē propter magnum numerum mandatorum legalium, intantū quòd ab hominibus ſeruari non poſſunt, ſecundum illud Act.15. Hoc onus quod neque nos, neq; patres noſtri portare potuimus. Iob.11. q; multiplex ſit lex eius, &c. Vel dicitur, Mandatorum. i. factorum. Roma.3. Vbi eſt ergo gloriatio tua? Excluſa eſt. Per quam legem? Factorum? Non ſed per legem fidei. Vnde ſicut Baptiſmus Ioannis dicitur baptiſmus aquæ, quia tantùm exterius mundabat, interius autem non ſanctificabat, ita & lex vetus dicitur lex factorum, quia præcipiebat tantùm quid facere deberent, ſed non conferebat gratiam, per quam ad legem implendam iuuarentur. Lex verò noua dirigit in agendis præcipiēdo, & iuuat ad implendum, gratiam conferendo. Euacuās dico ſicut imperfectum euacuatur per perfectum, & vmbra per veritatem. 1. Corint.13. Cum autem venerit quod perfectū eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. ſ. imperfectio vmbrę veteris legis, de qua. Heb.10. Vmbram enim habēs lex futurorum bonorum, &c. Et hoc decretis. i. pręceptis noui teſtamenti per quæ excluditur lex. Leui.26. Comedetis vetuſtiſſima veterum. i. præcepta legis naturæ ſimul cùm noua lege, & præceptis eius ſuſceptis, vetera proiicietis. i. cerimonialia præcepta veteris legis quantum ad eorum ſubſtantiam, vt dictum eſt. Finem verò appropinquationis oſtendit dicēs. *Vt duos condat in ſe, &c.* Qui quidē finis eſt, vt dicti duo populi efficiantur vnus populus. Quæ autem vniuntur oportet vniri in aliquo vno, & quia lex diuidebat non poterant in lege vniri, Chriſtus autem in lege ſuccedens & fides eius (ſicut veritas figuræ) eos in ſemetipſo condidit. Ioan.17. Vt ſint vnum ſicut & nos vnum ſumus. Matth.18. Vbi enim ſunt duo vel tres cōgregati in nomine meo, ibi ego ſum in medio eorum. Et hoc. *In vno nouo homine faciens pacē.* i. in ſemetipſo Chriſto, qui dicitur nouus homo propter nouū modū ſuæ cōceptionis. Hier.13. Creauit dominus nouum ſuper terram, fœmina circūdabit virum. Item propter nouitatem gratiæ, quam contulit. Gal. vlt. In Chriſto enim Ieſu neque circunciſio aliquid valet, neque pręputium, ſed noua creatura. infrà. 2. Renouamini ſpiritu mētis veſtræ, & induite nouum hominem qui, &c. Item propter noua mandata, quæ attulit. Ioh. 13. Mandatū nouum do vobis vt diligatis inuicem, &c. Et licet iſta videatur eſſe intentio Apoſtoli, tamen in gloſſa paries duplicatur: quia ex parte Iudæorum ponitur lex quaſi obſtaculum, ex parte verò Gentium eſt idololatria. Conſequenter cùm dicit. *Vt reconciliet ambos, &c.* Oſtendit qualiter deo appropinquauerunt. Circa quod duo facit. Primò manifeſtat eorum reconciliationem ad Deum. Secundo ponit manifeſtationem reconciliationis, ibi. *Et veniens Euangelizauit, &c.* Sciendum eſt q; dilectio proximi eſt via ad pacē Dei, quia vt dicitur. 1. Io. 4. Qui enim non diligit fratrem ſuum quem videt, Deum quem non videt quomodo poteſt diligere? Et Augu. dicit q; nullus putet habere pacem cum Chriſto ſi diſcors fuerit cùm Chriſtiano. Primò ergo ponit pacem hominum inuicem factam per Chriſtum, & exinde pacem hominum ad Deum propter quod dicit. *Vt recōciliet ambos.* iam vnitos in vno corpore eccleſiæ, ſcilicet in Chriſto. Ro. 12. Multi vnum corpus ſumus in Chriſto. Reconciliet, inquam, Deo, per fidem & charitatem. 2. Corint.5. Deus erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi. Et hoc fecit per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo, quia Iudæorum, & Gentilium quę erant per legem inimicitias, interfecit, implens figuras veteris teſtamenti, ſed inimicitias quæ erant inter Deum & homines per peccatum interfecit in ſemetipſo, quando per mortem crucis deleuit peccatum. Gal. 1. Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris. Heb.10. Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata. Dicit ergo. *Interficiens inimicitias.* i. peccata *In ſemetipſo.* in immolatione corporis ſui. Col.1. Pacificās per ſanguinē crucis eius, ſiue quę in cælis, ſiue quæ in terris ſunt. Rom.5. Cùm inimici eſſemus recōciliati ſumus Deo per mortem filij eius. Item. Col.1. In Chriſto complacuit omnem plenitudinem habitare, & per eum reconciliare omnia in ipſo. Quia ergo Chriſtus ſatisfecit ſufficienter pro peccatis noſtris, conſequens fuit vt ſoluto pretio fieret reconciliatio. Manifeſtationem verò huius reconciliationis ponit, dicens. *Et veniens euangelizauit, &c.* Ponit autē primò pacis ſeu reconciliationis annunciationem. Secundò pacis cauſam & rationem, ibi. *Quoniam per ipſum habemus acceſſum, &c.* Eſt ergo manifeſta Dei recōciliatio ad hominē per Chriſtū, quia ipſe Chriſtus nō ſolùm recōciliauit nos Deo, & interfecit inimicitias, ſed etiā veniens. ſ. in carne euangelizauit. i. annūciauit pacē. Vel veniēs poſt reſurrectionem,

rectionem, quando ſtetit in medio diſcipulorũ & dixit eis, Pax vobis. Luc. vlt. & Ioan. 20. Eſa. 61. Ad annuntiandum manſuetis miſit me, &c. Et 52. Quàm pulchri pedes ſupra montes annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis ſalutem, &c. Euangelizauit, inquam, non vni populo tantùm, ſed vobis gentibus qui longè fuiſtis, quibus & ſi non in perſona propria, tamẽ per Apoſtolos ſuos annuntiauit pacem. Matt. vlt. Euntes ergo docete omnes gentes baptizantes, &c. Eſa. 33. Audite qui longè eſtis quæ fecerim, & cognoſcite, &c. Et pacem his qui propè, ſupple annuntiauit Chriſtus in perſona propria. Ro. 15 Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circũciſionis propter veritatem dei, ad confirmandas promiſſiones patrum. Eſa. 54. Ecce, accola veniet qui non erat mecum, aduena quondam tuus adiungetur tibi. Cauſam autem pacis & formam oſtendit, dicens: *Quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo.* i. duo populi *In vno ſpiritu*, i. vniti vnione ſpiritus ſancti. infra 4. Soliciti ſeruare vnitatẽ ſpiritus, &c. 1. Cor. 12. Hæc autem omnia operatur vnus atque idẽ ſpiritus. Sic autem habemus acceſſum ad patrẽ per Chriſtum, quoniam Chriſtus operatur per ſpiritum ſanctum. Ro. 8. Si quis autem ſpiritum Chriſti non habet, hic nõ eſt eius, & ideo quicquid fit per ſpiritum ſanctum, etiã fit per Chriſtum. Per hoc etiam quod dicit, *Ad patrem*, intelligendũ eſt quod etiam pertinet ad totam trinitatem, qui propter eſſentiæ vnitatem in patre eſt filius & ſpiritusſanctus, & in ſpiritu ſancto pater & filius. Ideò cùm dicit ad patrem ſpecialiter oſtendit, quod quicquid filius habet, à patre habet, & ab eo etiam ſe habere recognoſcit.

LECTIO SEXTA.

Oſtendit non eſſe minoris dignitatis Gentiles in ſuſceptione ſpiritualium donorum, quam fuerint ipſi Iudæi.

Ergo iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei, ſuperædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu, in quo omnis ædificatio conſtructa, creſcit in templum ſanctum in domino. In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in ſpiritu ſancto.

Oſtenſo ſuprà quod ad ſpiritualia beneficia, ſimul admiſſi ſunt Gentes cum Iudæis: hic oſtendit quod in illis beneficijs Gentiles non ſunt minoris dignitatis quàm ſunt ipſi Iudæi, ſed æquè plenario ad Chriſti beneficia ſint admiſſi. Circa quod duo facit, quia primò proponit intentũ. Secundò manifeſtat propoſitum per exemplum, ibi, *Superædificati, &c.* Circa primum duo facit. Primò excludit id quod erat in ſtatu præterito à ſtatu præſenti. Secundò concludit id quod competit præſenti ſtatui, ibi, *Sed eſtis ciues, &c.* quia ergo Apoſtolus concludendo inducit hoc quod dicit, *Ergo iam, &c.* Conſiderandum eſt, quod ſimilitudo ſequitur ex præmiſſis. Primo quidem ex hoc quod ambo coniuncti, ſunt deo reconciliati. Secundò quod ambo habent acceſſum in vno ſpiritu ad patrem. Quia ergo ſimul ſunt configurati toti trinitati, patri ad quem habent acceſſum, filio per quem, ſpiritui ſancto in quo vno accedunt. In nullo ergo deficiunt à ſpiritualium bonorum participatione. Ad intellectum autem literæ ſciendum eſt, quod collegium fidelium quandoque in ſcripturis vocatur domus: ſecundum illud 1. Timot. 3. Vt ſciſs quomodo in domo Dei oporteat te conuerſari, quæ eſt Dei eccleſia. Quandoque autem vocatur ciuitas, ſecundum illud Pſal. Hieruſalem quæ ædificatur vt ciuitas. Ciuitas enim habet collegium polyticum: domus autem Iconomicũ, inter quę quidem duplex differẽtia inuenitur. Nã qui ſunt de collegio domus, cõmunicant ſibi in actibus priuatis, qui verò ſunt de collegio ciuitatis, communicant ſibi in actibus publicis. Item qui ſunt in collegio domus, reguntur ab vno, qui vocatur paterfamilias, ſed qui ſunt in collegio ciuitatis reguntur à rege. Ita enim eſt paterfamilias in domo, ſicut rex in regno. Sic igitur collegium fidelium aliquid habet de ciuitate, & aliquid de domo. Sed ſi cõſideretur rector collegij, pater eſt. Mat. 6. Pater noſter qui es in cælis, &c. Hiere. 3. Patrem vocabis me, & poſt me ingredi nõ ceſſabis, & ſic collegium eſt domus: ſi verò ipſos ſubditos conſideres, ſic ciuitas eſt, quia communicant ſibi in actibus præcipuis. ſ. fidei, ſpei, & charitatis. Et hoc modo ſi fideles cõſiderentur in ſe, eſt collegium ciuitatis: ſi verò rector collegij attendatur, eſt collegium domus. Et ideo Apoſtolus duo verba ponit hic, ſ. hoſpites & aduenę. Hoc enim ſunt hoſpites ad domum, quod aduenę ad ciuitatẽ. Hoſpes enim dicitur quaſi extraneus à domo. Eccle. 29. Vita nequam, hoſpitandi de domo in domum. Aduena verò eſt qui extraneus venit ad ciuitatem. Ac ſi dicat Apoſtolus, Olim eratis extranei à collegio fidelium ſicut hoſpites à domo, & aduenæ ad ciuitatem, quemadmodum & proſelyti ad legem veterem, ſed nunc non eſt ita, quia iam non eſtis hoſpites, &c. Eſa. 54. Ecce accola veniet qui non erat mecum, aduena quondã tuus adiungetur tibi. Conſequenter cùm dicit, *Sed eſtis ciues ſanctorum, &c.* Concludit quod cõuenit ſtatui præſenti, dicẽs. Sed eſtis ciues ſanctorum, &c. q. d. Quia collegium fideliũ dicitur ciuitas in comparatione ad ſubditos, & domus in comparatione ad rectorẽ, collegium ad quod vocati eſtis eſt ciuitas ſanctorũ, & domus dei. Pſal. Glorioſa dicta ſunt de te, ciuitas dei. Vnde Auguſt. Duo ciuitates faciunt duo amores. Nam amor dei vſque ad contemptum ſui. ſ. hominis amantis, facit ciuitatem Hieruſalem cæleſtem: amor verò ſui vſque ad contemptũ dei, facit ciuitatem Babylonis. Quilibet ergo vel eſt ciuis ſanctorum ſi diligit Deum vſq; contemptũ ſui. Prouer. vlt. Omnes domeſtici eius veſtiti ſunt duplicibus: ſi verò diligit ſe vſq; ad contemptũ dei, eſt ciuis Babylonis. Conſequenter cũ dicit, *Superædificati, &c.* manifeſtat propoſitum. Cõſuetum eſt in ſcripturis q. in figura quę methonomia dicitur, continens ponatur pro contento, ſicut quandoque domus pro his qui ſunt in domo, ſecundum hunc ergo modũ loquitur Apoſtolus de his qui ſunt in domo Dei. i. de fidelibus, ſicut de vna domo, & cõparat eos ædificio. Et circa hoc duo facit, quia primo proponit intentum. Secundò oſtendit quod huius ędificij participes facti ſunt ipſi Epheſij, ibi, *In quo & vos coædificamini, &c.* Circa primum duo facit. Primò proponit huius ædificij fundamentum. Secundo ipſius conſtructionem ſeu complementũ, ibi, *In quo omnis ædificatio conſtructa, &c.* Fundamentum autẽ ponit duplex: Vnum ſecundariũ, & aliud principale. Secundarium quidem fundamentũ ſunt Apoſtoli & Prophetę. Et quantum ad hoc dicit eos non eſſe hoſpites, ſed ciues: quia iam pertinet ad ædificium ſpirituale, vtpote, *Superædificati, ſupra fundamẽtum Apoſtolorũ & Prophetarũ*. i. qui ſunt Apoſtoli & prophetę. i. ſuper doctrinã eorũ. Vel aliter. *Supra fundamentũ Apoſtolorum & Prophetarum.* i. ſupra Chriſtũ qui eſt fundamentum Apoſtolorũ, & prophetarũ. q. d. In eodem fundamento ſuperędificati eſtis in quo apoſtoli & prophetę ſunt ædificati, qui ex Iudęis fuerunt. Hæ autem expoſitiones duæ, tantum quo ad verba differunt: ſed prima conuenientior eſt, quia alia conuenientior eſſet, tunc pro nihilo adiungeret, *Ipſo ſummo angulari lapide Chriſtò Ieſu*, cũ ipſe Ieſus ſit ſummũ fundamentum. Secundum ergo primũ modum magis cõſonat, ita tamen quod præcipuus lapis & ſummum fundamentum ſit Chriſtus. Quantum verò ad ſententiam nihil differunt, quia idem eſt dicere Chriſtum eſſe fundamẽtum, & doctrinam Apoſtolorum & prophetarum, cum Chriſtum tantum, non ſeipſos, prædicauerint, vnde accipere eorum doctrinam, eſt accipere Chriſtum crucifixũ. 1. Cor. 1. Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum. 1. Pet. 1. Quibus reuelatum eſt quia non ſibi ipſis, &c. Item. 1. Cor. 2. Nos autem ſenſum Chriſti habemus. Notandum eſt q. Apoſtoli dicuntur fundamenta. Pſal. Fundamenta eius in montibus ſanctis. Eſa. 54. Fundabo te in ſaphyris. i. in cęleſtibus viris. Expreſſe autem dicuntur fundamenta. Apoc. 21. Murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis nomina duodecim Apoſtolorum. Qui tantum dicuntur fundamenta, inquantum eorum doctrina Chriſtum annuntiant. Mat. 16. Super hanc petram ædificabo eccleſiam meam. Dicit autem apoſtolorum & prophetarum vt deſignet, quod vtraque doctrina eſt neceſſaria ad ſalutem. Matth. 13. Scriba doctus in regno cælorum, ſimilis eſt homini patrifamilias, qui profert de theſauro ſuo noua & vetera. Item vt oſtendat concordiam inter vtranque alterius ad alteram, dum idem eſt vtriuſque fundamentum. Nam quod prophetæ prędixerunt futurum, Apoſtoli prędicauerunt factum. Rom. 1. Paulus ſeruus Ieſu Chriſti vocatus Apoſtolus, ſegregatus in euangelium Dei, quod ante promiſerat per prophetas ſuos. Principale vero funda-

Apoſtoli fundamenta ſunt Eccleſiæ.

mentum

mentum, tantum eſt Chriſtus Ieſus, & quantum ad hoc dicit, *Ipſo ſummo, &c.* Vbi tria dicit de eo. ſ. quod ſit lapis, quòd angularis, & quòd ſummus. Lapis quidē eſt propter fundamenti firmitatem. Vnde dicitur Matth. 7. Quòd domus quæ fundata erat ſupra petram firmiter ædificata erat, intantum quod nec pluuia, nec flumina, nec vēti potuerunt eam deſtruere. Non ſic autem de domo fundata ſuper arenam. Dan. 2. Lapis abſciſſus de monte ſine manibus. Angularis autem dicitur propter vtriuſque coniunctionē. Nam in angulo duo parietes vniuntur. Sic in Chriſto populus Iudæorum & Gentium vniti ſunt. Pſal. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. Act. 4. Hic eſt lapis qui reprobatus eſt, à vobis ædificantibus, qui factus eſt in caput anguli, & non eſt in aliquo alio ſalus. Et hoc idem de ſe introducit. Matth. 21. nunquid legiſtis in ſcripturis, Lapidem quem reprobauerūt ędificantes, hic factus eſt in caput anguli, &c. Summus autem dicitur propter dignitatis celſitudinem. Eſa. 28. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem angularem, probatum pretioſum in fundamento fundatum: ſed non eſt idem de fundamento in ædificio ſpirituali, & in ædificio materiali. Materiale namque ædificium fundamentum habet in terra, & ideo oportet vt principalius fundamentum ſit magis infimum. Spirituale verò ædificium fundamentum habet in cælo, & ideò oportet quòd fundamentum quantò eſt principalius, tantò ſit ſublimius: vt ſic imaginemur ciuitatem quandam deſcendentem de cælo, cuius fundamētum in cælo exiſtens, & ædificium demiſſum ad nos, videatur inferius: ſecundum illud Apo. 21. Vidi ciuitatem ſanctam Hieruſalem deſcendentem de cælo, &c. Conſequenter cū dicit. *In quo omnis ædificatio, &c.* agit de conſtructione ędificij. In qualibet autē ædificij cōſtructione quatuor requirūtur. Primò ædificij fundatio. Secundò cōſtructio. Tertiò augmentatio. Quartò conſummatio. Quæ quidē breuiter tangit. Primum cùm dicit. In quo. ſ. fundamento, qui Chriſtus eſt principaliter, & doctrina Apoſtolorom, & prophetarum, Secūdario, quia vt dicitur. 1. Cor. 3. Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter id, &c. Secundò verò tangit, cùm dicit. *Omnis ædificatio constructa.* Et quidem ſi intelligatur allegoricè, deſignat ipſam eccleſiā, quæ tunc conſtruitur quando homines ad fidē conuertuntur. Si autem moraliter intelligatur, ſignificat animā ſanctā, & tūc eiuſmodi ædificatio conſtruitur quando bona opera ſuperædificantur ſuper Chriſtum. Prouer. 14. Sapiens mulier ædificat domum ſuam. 1. Cor. 3. Vnuſquiſq. videat quomodo ſuperædificet. In hoc ergo fundamento. ſ. Chriſto omnis ędificatio ſpiritualis conſtruitur, Iudæorom, vel Gentilium, à Deo per authoritatem. Pſal. Niſi dominus ædificauerit domū, &c. Heb. 3. Omnis nāq; domus fabricatur ab aliquo, qui autem omnia creauit, Deus eſt, ſed inſtrumētaliter cōſtruitur ædificiū, vel ab homine qui ſeipſum ædificat, vel à prælatis. Tertium tangit, cùm dicit. *Creſcit in templū, &c.* quod quidem fit quando multiplicantur qui ſalui fiunt. Act. 6. Verbum domini creſcebat, & multiplicabatur numerus diſcipulorum in Hieruſalem valde. Creſcit etiam qū homo creſcit in bonis operibus, & in gratia creſcit quā ſum ad hoc, quod ſit templū ſanctum. Templum enim à Deo inhabitatur, & ideò oportet quod ſit ſanctum. Pſal. Sanctificauit tabernaculū ſuum altiſsimus, Et quia nos debemus inhabitari à Deo, vt Deus in nobis habitet, ad hoc nos parare debemus, vt ſancti ſimus. 1. Cor. 3. Neſcitis quia templū Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis? Apoc. 21. Ecce tabernaculum dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Sed nūquid ſtatim à principio, cùm charitatem habemus templum dei ſumus? Reſpondeo, dicendum eſt quòd ſic. Et quantò magis proficimus, tantò magis Deus habitat in nobis. Et ideo ad hoc ædificiū quarto requiritur perfectio & conſummatio, quod oſtendit, cū dicit, in domino. Conſequenter cùm dicit *In quo & vos, &c.* Oſtendit quomodo Gentiles facti ſunt participes huius ædificij dicens. *In quo* ſ. ædificio, non ſolùm ſuperędificantur Iudæi, ſed etiā vos Epheſij *Coædificamini*. i. ad ſimilitudinem aliorum ædificamini. 1. Pet. 2. Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electū & honorificatum, & ipſi tāquam lapides viui ſuperædificamini domos ſpirituales. Et ideò ſubdit. *In habitaculum Dei*, vt. ſ. Deus in vobis inhabitet per fidem. infrà. 3. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. Hoc autem nō poteſt fieri ſine charitate, quia qui manet in charitate, in Deo manet, &c. 1. Io. Charitas autem datur nobis per ſpiritum ſanctū. Ro. 5. Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis, ideo ſubdit, *In ſpiritu ſancto.*

CAPIT. III. LEC. I.

Oſtendit myſterium iam diu abſconditum, vocationem eſſe Gentium ad fidem, pro quibus multa pertulerat.

HVius rei gratia ego Paulus vinctus Chriſti Ieſu, pro vobis Gentibus ſi tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei quæ data eſt mihi in vobis, quoniam ſecundum reuelationem notum mihi factum eſt ſacramentum, ſicut ſuprà ſcripſi in breui, prout poteſtis legentes intelligere prudentiam meam in myſterio Chriſti, quod alijs generationibus non eſt agnitum filijs hominum, ſicut nunc reuelatum eſt ſanctis apoſtolis eius, & prophetis in ſpiritu, eſſe Gentes cohæredes, & & concorporales, comparticipes promiſsionis in Chriſto Ieſu per euangelium.

Suprà commemorauit Apoſtolus multa Dei beneficia humano generi, & ipſis apoſtolis collata, hic commemorat ſpecialia Dei beneficia ſibi tradita. Primò ergo proponit intentionem ſuam in generali. Secūdò exponit per partes in ſpeciali, ibi. *Quoniam ſecundū reuelationem, &c.* Circa primū duo facit. Primò ponit ſuam conditionem quātum ad patientiam & tribulationes quas pertulit. Secūdò quantum ad dona gratiæ quæ Deus ſibi contulit, ibi. *Si tamē audiſtis, &c.* Dicit ergo. Dixi in quo & vos coædificamini, &c *Huius rei gratia.* i. vt ædificemini & cōuertamini ad Chriſtū, *Ego Paulus* qui tantus ſum, quia Apoſtolus Ieſu Chriſti, & magiſter Gentium in fide & veritate, nunc *Vinctus* Romæ. Nam hanc epiſtolam de vrbe ſcripſit vbi in vinculis tenebatur. 2. Timo. 2. Laboro vſq. ad vincula quaſi malè operans. infrà 4. Obſecro vos itaq. ego Paulus vinctus in dño. Ex quo apparet eius tribulatio & paſsio in ſqualore carceris. Sed quia pœna non facit martyrem, ſed cauſa: ideo addit ſuarum tribulationum cauſam. Duplex autem cauſa pro qua quis martyrij cauſam proſequitur. Vna ſi patiatur pro fide Chriſti, vel pro quacunque alia virtute. 1. Pet. 4. Nemo veſtrum patiatur quaſi homicida, aut maledicus aut alienorum appetitor, ſi autem vt Chriſtianus, nō erubeſcat. Et quantū ad hoc dicit, *Vinctus Chriſti Ieſu.* Alia ſi patiatur pro eccleſiæ vtilitate. Et quantum ad hoc ait *Pro vobis Gentibus.* i. tantum intendo conuerſionē veſtrā, & verbum ſalutis vobis prædico, quod traditus ſum carceri. 2. Corin. 1. Tribulamur pro veſtra exhortatione & ſalute. Col. 1. Nunc gaudeo in paſsionibus pro vobis. Conſequenter cùm dicit. *Si tamen audiſtis, &c.* ponit donū gratiæ ſibi cōmiſſum. q. d. Dico quod ſum pro vobis Gentibus vinctus. *Si tamē audiſtis.* i. intellexiſtis *Diſpenſationē gratiæ quæ data eſt mihi pro vobis.* Quod poteſt intelligi dupliciter. Vno modo vt diſpēſatio accipiatur paſsiuè, & ſit ſenſus, ſi tamē audiſtis diſpenſationē gratię, &c, ideſt ſi intellexiſtis, quod mihi hoc donū. ſ. Apoſtolatus in Gentibus, eſt diſpenſatum. Nam vt dicitur infrà. 4. Vnicuique data eſt gratia ſecundū menſurā donationis Chriſti. Et infrà, Ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem prophetas, &c. Vnde mihi diſpenſatum eſt à Domino Chriſto, id eſt venit in ſortem gratia Dei hæc vt in vobis fructum faciam. Colo. 1. Factus ſum ego miniſter, & cætera. Dico *Diſpenſationem Dei quæ data eſt mihi in vobis*, id eſt eorū diſpenſatio tradita eſt mihi. Alio modo vt diſpenſatio accipiatur actiuè, vt ſit ſenſus. Si tamen audiſtis diſpenſationem, &c. i. ſi intellexiſtis quòd mihi datum ſit vt dona gratiæ diſpenſem per cōmunicationem ſacramentorum, & hoc in vobis. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti. Conſequenter dicit. *Quoniā ſecundū reuelationē, &c.* Manifeſtat conditionem ſuam per partes & in ſpeciali. Circa quod duo facit, quia primò ponit, quod pertinet ad dignitatem officij ſ. diſpenſationem gratiæ. Secundò illud quod pertinet ad experientiam patientię. ſ. tribulationis, ibi. *Quapropter peto ne deficiatis, &c.* Prima iterum in duas. Primò oſtēdit gra-

tiæ

tiæ diſpenſationem quantum ad diuerſorum myſteriorum cognitionem. Secundò quantum ad ipſorum executionem, ibi. *Cuius factus miniſter, &c.* Prima iterú in duas. Primò ponit myſteriorum Chriſti ſibi datam cognitioné. Secundò exponit quod ſit iſtud myſterium, ibi. *Eſſe Gentes cohæredes, &c.* Circa cognitionem ſuam tria facit. Primò q ſit certa. Serundò quod ſit plena. Tertiò quod ſit excellés. Certa quidem eſt, quia non eſt per bumanam induſtriam, nec per humanam intentionem, quæ falli poteſt. Sapien. 9. Cogitationes enim mortalium timidæ & incertæ prouidétiæ noſtræ, ſed per legem diuinam quæ certiſsima eſt. Et ideò dicit. Quoniam ſecundum reuelationem, &c. Gal. 1. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. 2. Corint. 3. Nos verò reuelata facie gloriam domini ſpeculantes, &c. Item plena eſt, quia perfectè reuelarum eſt mihi, & committo veſtro iudicio, quis ego in verbis paucis boc expreſsi, in quibus cognoſcere poteſtis q perfectam cognitioné habeam de myſterijs fidei. Et quanrum ad hoc dicit, Sirut ſcripſi in breui i. in paucis verbis, ita apertè q eo modo boc poteſtis legentes intelligere. Cant. 4. Fauus diſtillás labia tua, &c. Labiú quidem breue quid eſt. Et ſic labia doctoris ſunt fauus diſtillans, qńdo breuibus, & paucis verbis multa & magna inſinuat. Sed attende, vt dicit Augu. q debet intédere hoc doctor, quod. ſ. intelligarur. Et quandiu ad hoc laborat, verba ſua non ſunt ſuperflua, ſed ſi poſtquam intelligitur eis immorarur, ſuperflua ſunt eius verba. Dicit auté prudentiam meam, ſecundum illud Prouer. 9. Scientia ſanctorum prudentia. Quæ quidem non eſt mundana, ſed diuina, & cæleſtis propter quod dicit, in myſterio Chriſti. Et etiam excellens, quia ſolis Apoſtolis eſt reuelata, vnde ſubdit. Quod alijs generationibus nó eſt agnitú. Licet enim myſteriú Chriſti Prophetis & Patriarchis fuerint reuelata, nó tamé ita clarè ſicut Apoſtolis. Ná prophetis & patriarchis fuerunt reuelata in quadá generalitate, ſed apoſtolis manifeſtata ſunt quantú ad ſingulares & determinatas circunſtantias. Hoc autem quod dicit q *Alijs generationibus, &c.* Poteſt dopliciter exponi. Vno modo vt per generationes tempora generationú accipianrur. iuxta illud Pſal. Dominatio tua in omni generatione, & generationé. Et tunc eſt ſenſus q alijs generationibus. i. temporibus, *Non eſt agnitú filijs hominú.* i. rationalibus creaturis. ſ. nec hominibus, nec angelis. Matth. 11. Abſcódiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Sicut nunc reuelatum eſt ſanctis Apoſtolis eius & prophetis in ſpiritu, ipſis. ſ. in eo ſpiritu noui teſtamenti interpretantibus ſcripturas, & explanantibus legem. Luc. 8. Vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei, cæteris autem, &c. Luc. 10. Beati oculi qui vident quę vos videtis. Et infrà, Dico autem vobis q multi reges & prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, & nó viderunt, &c. Alio modo poteſt exponi vt per generationes accipiantur homines generati, ſecúdú illud. Mat. 23. Venient hæc omnia ſuper generationem iſtam, &c. Et túc eſt ſenſus, q alijs generationibus. i. hominibus in pręcedentibus generationibus generatis, nó eſt cognitum, &c. ſicut prius. Vnde Eſá. 53. Quis credidit auditui noſtro, & brachium domini cui reuelatum eſt? Sed hoc quidem ſacramentum fidei reuelatum eſt aliquibus patribus veteris teſtamenti. ſecundum illud Io. 8. Abraham pater veſter exultauit vt videret diem meum, vidit, & gauiſus eſt. Et etiam prophetis, ſecundum illud Iocl. 2. Poſt hæc effundá de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ. Sed eis quidem reuelatum eſt in quadá generalitate, Apoſtolis verò clarè & perfectè. Et hoc propter tria. Primò quia ipſi Apoſtoli habuerunt reuelationé immediatè à filio dei, ſecundum illud Ioan. 1. Vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit. Prophetę verò & patres veteris teſtamenti ipſi edocti ſunt per angelos, vel per aliquas ſimilitudines. Vnde dicitur Eſá. 6. Volauit ad me vnus de ſeraphim, & in manu eius calculus qué, &c. Et ideò iſti apoſtoli clarius acceperunt. Secúdò quia nó in figuris, & in enigmatibus ſicut Prophetæ viderút, ſed reuelata facie gloriá dńi ſpeculantes. Luc. 10. Beati oculi qui vident quę vos videtis. Tertiò quia apoſtoli cóſtituti fuerút executores & diſpenſatores huius ſacramenti, & ideo oportebat q melius ipſi eſſent inſtructi quá alij. Io. 4. Alij laborauerunt, & vos in labores eorum introiſtis. Conſequéter cum dicit. *Eſſe gentes, &c.* manifeſtat quid ſit illud ſacramétum Circa quod ſciendú eſt, q Iudæi triplicem pręrogatiuá habebát reſpectu Gentiliú. ſ. promiſsionis hęreditatis. Ro. 4. Non. n. per legem promiſsio Abrahæ aut ſemini eius vt hęres eſſet mundi, ſed per iuſtitiam fidei. Pſal. Dńs pars hęreditatis meę, &c. Ité per ſpecialé à gétibus alijs diſtinctioné, & electioné. Deut. 7. Te elegit dńs Deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris de cúctis populis qui ſunt ſuper terrá. Vnde Pſal. Nos aút populus eius & oues paſcuæ eius. Cát. 6. Vna eſt colúba mea, perfecta mea, &c. Ité per Chriſti promiſsioné. Gen. 12. In te benedicentur vniuerſę cognationes terræ. Hæc auté tria, gentes nó habebát ſuprà. 2. Qui erat ia illo tépore ſine Chriſto alienati à conuerſatione Iſrael, ſed ad hęc tria recepti ſunt per fidé. Primo quidé quátú ad participationé hæreditatis, & quantum ad hoc dicit, Cohæredes. ſ. ipſius, Iudęis in hęreditate cęleſti. Matth. 8. Multi ab oriente & occidente venient & recúbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob in regno cælorú, &c. Secúdò ad ſpeciale collegiú fideliú. Et quantú ad hoc dicit. *Concorporales.* i. in vnú corpus. Io. 10. Alias oues habeo quę nó ſunt ex hoc ouili. i. gentes, & illas oportet me adducere, & vocé meá audient, & fiet vnú ouile & vnus paſtor. Tertiò ad participationem gratię repromiſſę. Et quárú ad hoc dicit, *Et comparticipes.* ſ. promiſsionú quę factę ſunt Abrahę. Ro. 15. Dico aút Chriſtum fuiſſe miniſtrú circumciſionis pp veritatem Dei ad confirmandas promiſsiones patrú, gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum. Et hæc omnia conſecutæ ſunt Gentes nó per Moyſen, ſed in Chriſto. Io. 1. Lex per Moyſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. 2. Petr. 1. Per quem maxima & pretioſa nobis promiſſa donauit, &c. Item nec per impletionem legis, quis hoc eſt iugum quod neque patres noſtri, neque nos portare potuimus, vt dicitur, Act. 15. ſed *Per euágelium* per quod omnes ſaluantur. Rom. 1. Non enim erubeſco euangelium: virtus enim Dei eſt in ſalutem omni credenti. 1. Cor. 15. Notum vobis facio euangelium quod prædicaui vobis, quod & accepiſtis, in quo & ſtatis, per quod & ſaluamini.

LECTIO SECVNDA.

Hanc ſibi datam gratiam dicit, vt euangelizaret. ſ. in gentibus, per gratiam Dei, & reuelaret myſterium iam diu abſconditum.

CVius factus ſum ego miniſter ſecundum donum gratiæ Dei, quæ data eſt mihi ſecundum operationem virtutis eius. Mihi enim omnium ſanctorum minimo, data eſt gratia hæc, in Gentibus euangelizare inueſtigabiles diuitias Chriſti, & illuminare omnes quæ ſit diſpenſatio ſacramenti, abſconditi à ſeculis in Deo, qui omnia creauit.

Poſtquam oſtendit Apoſtolus eſſe ſibi gratiá diſpenſatam quantum ad myſteriorum diuinorum cognitionem: hic oſtendit hoc idem quantum ad ipſorum myſteriorum executionem. Et circa hoc duo facit. Primò commemorat auxilium gratiæ præſtitum ſibi ad exequendum. Secundò oſtendit ſibi commiſſum officium miniſterij, ibi. *Mihi omniú ſanctorú minimo, &c.* Peima in duas. Primò tangit miniſteriorum diuinorum executionem. Secundò oſtendit auxilium ſibi datum ad exequendum, ibi. *Secundú donú gratiæ, &c.* Executio diuinorum ſibi commiſſa eſt per modú miniſterij, & quantum ad hoc dicit, Dico q hoc miniſterium eſt mihi cómiſſum. ſ. Gentes eſſe cohęredes per euangelium, per quod Gentes participes fiunt promiſsionis dei in Chriſto Ieſu, *Cuius* ego Paulus, *Factus ſum miniſter, &c.* q. d. Nó ego impleo vel exequor vt à me vel vt meum, ſed ſicut miniſterú quod Dei eſt. Act. 9. Vas electionis eſt mihi iſte, &c. Vnde Apoſtolus. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti, & diſpenſatores miniſteriorum Dei.

Deinde cum dicit. *Secundú donú gratiæ, &c.* tangit auxilium ſibi præſtitum ad miniſteriorum executionem. Huiuſmodi autem auxilium duplex fuit. Vnum quidem ipſa facultas exequendi, aliud ipſa operatio, ſiue actualitas. Facultaté autem dat Deus infundendo virtutem, & gratiam, per quas efficitur homo potens, & aptus ad operandú, ſed ipſam operationem confert inquantum operatur in nobis interius mouédo, & inſtigando ad bonum. Et ideo hoc accipiens Apoſtolus à Deo dicit quantum ad primum, Dico q factus ſum miniſter, ſed certè nó meis meritis, nec virtute propria: ſed *Secundú donum gratiæ Dei quæ data eſt mihi,*

quia

quia.ſ.idoneus efficior ad executionem diuinorum miniſteriorum qui fui prius perſecutor.1.Cor.15. Plus omnibus laboraui, non ego ſed gratia Dei mecum. Quantum ad ſecundum dicit, *Secundum operationem*, quam Deus efficit, inquantum virtus eius operatur in nobis, & velle, & perficere pro bona voluntate. Poteſt autem hoc aliter exponi ſecundũ Glo. vt quod dictum eſt, modo referatur ad præcedentia, ſ. dicatur quod eſſe gentes cohæredes, & concorporales, & comparticipes promiſsionis eius. ſ. Dei patris, hoc quidem donũ dedit Deus Gentibus in Chriſto.i. per Chriſtum, & hoc ſecundum operationem virtutis eius.i. per hoc quod potenter operatus eſt ſuſcitando Chriſtum à morte. Conſequenter cum dicit, *Mihi ſanctorum minimo*, *&c.* oſtendit officium commiſſum, cuius quidem commiſſionis gratia commendatur ex tribus. Primò quidem ex perſonæ ſuæ conditione. Secũdò ex commiſſorum magnitudine, ibi, *Euangelizare inueſtigabiles*, *&c.* Tertio ex fructus vtilitate, ibi, *Vt innoteſcat*, *&c.* Commendat igitur officiũ ſibi commiſſum ex perſonæ conditione. Si .n. rex aliquis aliquod quidem magnum officium alicui magno principi, & excellenti committeret, non multum ei magnam gratiá faceret, quantum ad hoc magnum ſi poneret in magno officio, ſed ſi magnum, & arduiſsimum officium alicui paruo committat, multum eum magnificat, & magnam gratiam facit ei: & tantò magis quanto officij excellentia excedit ipſum. Secundum ergo hunc modum Paulus gratiá ſibi commiſsi officij commendat dicens, *Mihi omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc*. Et vocat ſe minimum, non ex poteſtate ſibi commiſſa, ſed ex conſideratione ſtatus præteriti. 1. Cor.15. Ego ſum minimus apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari apoſtolus, quoniam perſecutus ſum eccleſiam Dei. Eſa.60. Minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortiſsimam. Et hoc *In Gentibus* (id eſt inter Gentes.) Gal.2. Qui enim operatus eſt Petro in apoſtolatum circuncisionis, operatus eſt & mihi inter Gẽtes. Et cum cognouiſſent gratiam Dei quæ data eſt mihi inter Gentes, &c. Secundo commendatur huiuſmodi commiſſionis gratia ex officij magnitudine quod eſt reuelare, & manifeſtare ſecreta Dei, quæ ſunt magna, & occulta, puta, de magnitudine Chriſti, & de ſalute fidelium facta per eũ. De his autem duobus eſt totum euangelium. Quantũ ad primum dicit, *Euangelizare*, *&c.* q.d. Hæc gratia data eſt mihi vt annuntiem bonum. 1. Cor.1. Non miſit me Chriſtus baptizare, ſed euangelizare. Et ibidem 9. Vę enim mihi ſi non euangelizauero: & bonũ hoc. ſ. *Inueſtigabiles Chriſti diuitias*, quæ ſunt veræ diuitiæ. ſuprà 2. Deus autem qui diues eſt in miſericordia, &c. Rom.2. Ao diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis, &c. Ro.10 Diues in omnes qui inuocant illum. q.d. Diuitiæ iſtę veræ inueſtigabiles ſunt, quia tanta eſt miſericordia eius, quod intelligi vel inueſtigari non poſſet. Eſa.33. Diuitiæ ſalutis ſapientia, & ſcientia, timor dñi ipſe theſaurus eius. ſc. Chriſti, quia in Chriſto abundantiſsimè fuit timor domini. Eſa. 11. Replebit eum ſpiritus timoris domini. In Chriſto enim ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi. Col. 2. & hæ ſunt inueſtigabiles: quia perfectè ſapientia, & ſciẽtia Chriſti inueſtigari non poſſunt. Iob.11. Reperies forſan veſtigia Dei, & vſq; ad perfectè omnipotentem. q.d. Non. Nam per creaturas in quibus relucet veſtigium creatoris perueniri non poteſt ad perfectam eius cognitionem. Huiuſmodi autem diuitias ſtupens admiratur Apoſtolus, dicens, Rom.11. O altitudo diuitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ dei, quam, &c. Eccle.1. Sapientiam dei precedentem omnia quis inueſtigabit? Quantum ad ſecundum.i. ad manifeſtandum ſalutem fidelibus ex Chriſto prouenientem dicit, *Illuminare omnes*, nõ ſolum Iudæos, ſed etiam Gentiles per prædicationem, & miracula, Eccle.24. Illuminabo omnes ſperãtes in domino. Act.9. Vas electionis eſt, &c. Matt. 5. Vos eſtis lux mundi. Illuminare, inquam, quãtum in me eſt omnes. ſ. credere volentes. 1. Timot.2. Qui oẽs homines vult ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Ad hoc ſ. vt intelligãt, *Quæ ſit diſpenſatio ſacramenti*, quia nihil valẽt iſta niſi diſpenſentur. q.d. de hoc illuminabo. ſ. quã mirabilis, & ex quanta dilectione ſic facta adimpletio arcanæ redẽptionis. Huiuſmodi autẽ diuitię inueſtigabiles, per Chriſtum vobis diſpẽſatæ ſunt. Sed quia dici poſſet, iſtud quod dicis, & ſi ſit magnum, omnes tamen hoc ſciunt, ideo ad hoc reſpondet Apoſt. dicens, quod non, quia abſcondita à ſeculis. Vbi ſciendum eſt quod omnia quę ſunt in effectu, latent virtute in ſuis cauſis, ſicut in virtute ſolis, cõtinentur omnia quæ ſunt in generabilibus, & corruptibilibus. Sed tamen ibi quædam ſunt abſcondita, quędam manifeſta. Nam calor eſt manifeſtè in igne, aliquorum verò ratio, quæ occulto modo producit, latet in eo. Deus autẽ eſt omnium rerum cauſa efficiens: ſed producit quædam quorũ ratio poteſt eſſe manifeſta, illa. ſ. quæ mediantibus cauſis ſecundis producit. Aliqua verò ſunt in eo abſcondita, illa ſcilicet quæ immediatè per ſeipſum producit. Et quia ſacramentum humanę redemptionis per ſeipſum operatus eſt deus, ideo in eo ſolo hoc ſacramentum eſt abſconditum. Et hoc eſt quod dicit, *Abſcondita à ſeculis in Deo*.i. in ſola notitia dei. Inueſtigare autem ſecreta primæ cauſæ maximum eſt. 1. Cor.2. Sapientiam loquimur inter perfectos. Sapientiam verò non huius ſeculi, neq; principum huius ſeculi qui deſtruuntur, ſed loquimur dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit deus ante ſæcula, qui, inquam, omnia creauit.

LECTIO TERTIA.

Myſterij dignitas commendatur, ex reuelatione maximarum rerum, perſonis maximis.

VT innoteſcat principatibus, & poteſtatibus, in cæleſtibus, per eccleſiam, multiformis ſapientia Dei, ſecundũ præfinitionem ſeculorum, quam fecit in Chriſto Ieſu domino noſtro, in quo habemus fiduciam, & acceſſum in confidentia, per fidem eius.

Poſita dignitate officij ex magnitudine commiſſorum, hic commendat Apoſtolus officij dignitatem ex vtilitate effectus, quę quidem eſt reuelatio magnarum rerũ magnis perſonis. Sunt autẽ circa hoc tria conſideranda. Primo quidem quibus ſit reuelatum, & quantũ ad hoc dicit. Vt innoteſcat principibus, &c. Secundò per quẽ reueletur, quia per eccleſiã. Tertiò quid reueletur, quia multiformis ſapientia dei. Ad cuius quidẽ ſapientiæ deſcriptionẽ quatuor tangit Apoſtolus. Primò eius multiplicitatẽ, ibi, *Multiformis ſapientia Dei*. Secundò modũ multiplicitatis, ibi, *Præfinitionẽ ſeculorum*. Tertiò multiplicitatis authoritatẽ. Vnde ſubdit, *Quam fecit dominus in Chriſto Ieſu domino noſtro*. Quartò authoritatis effectũ, ibi, *In quo habemus fiduciã, & acceſſum*. Eſt ergo ſapiẽtia, quæ reuelatur multiformis, & hæc quidem multiformitas tangitur Iob.11. Vtinã deus loqueretur tecũ & aperiret labia ſua tibi, vt oſtenderet tibi ſecreta ſapiẽtię, & quã multiplex ſit lex eius, &c. Sap.7. Eſt.n. in illa. ſ. ſapiẽtia diuina, ſpiritus intelligentiæ, ſanctus, vnicus, & multiplex, &c. Multiplex. ſc. in effectibus, vnicus. ſ. in eſſentia. Modus autẽ multiplicitatis reuelatę ſcientiæ eſt ſm præfinitionem ſeculorum.i. diſtinctionem, & determinationẽ diuerſorũ tẽporum. Deus enim ordinat alia eſſe in vno tẽpore, alia in alio, & ſm hoc huiuſmodi multiformis dicitur ſapientia ſm præfinitionem ſeculorum: quia diuerſa tempora diuerſis ornat effectibus. Author autẽ huius multiplicitatis eſt Chriſtus: Vnde dicit, *Quam fecit Deus in Chriſto Ieſu domino noſtro*.i. per Chriſtum. Ipſe.n. mutat tẽpora, & ſtatum eorum. Hebr.1. Multifariè multiſque modis, &c. per quem fecit & ſecula. Poteſt autẽ hoc quod dicit, quem fecit, &c. referri, vel ad æternam prædeſtinationem: nã ipſam fecit pater in filio ſuo. ſuprà 1. Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, vt eſſemus ſancti. Ipſe enim filius eſt ſapientia patris: nihil autem diffinit vel præordinat aliquid niſi per ſapientiam. Vel poteſt referri ad prædeſtinationis æternę completionem, quam deus pater per filium conſummauit. 1. Cor.10. In quo fines ſeculorũ deuenerũt, ſupple ſumus. Effectus autem authoris eſt magnitudo fructus, qui nobis à Chriſto prouenit, quod ponitur, cum dicit, *In quo habemus fiduciam*, *&c.* Circa quod duo facit. Primo ponit bona quæ recipimus. Secundò appropriatum per quod recepimus, ibi, *Per fidem eius*. Bona autem quę recipimus, ſunt duo, Vnum quod pertinet ad ſpem obtinendi, & quantũ ad hoc, *In quo*. ſ. Chriſto habemus fiduciam ſ. veniendi ad cælum, & æternam hæreditatẽ. Ioa.16. Confidite, ego vici mundum. 2. Cor.3. Fiduciã talem habemus per Chriſtum ad Deũ. Aliud bonum pertinet ad obtinendi facultatẽ, & quantũ ad hoc dicit, *Et acceſſum in confidentia*. ſ. habemus. Heb.4. Adeamus cum fiducia ad thronum

gloriæ eius. Hiere. 3. Patrem vocabis me, & poſt me, ingredi non ceſſabis. Ro. 5. Per quem acceſſum habemus per fidem in gratia iſta, in qua ſtamus, & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. Per quid autem hęc dentur nobis, ſubdit, dicens, Per fidem eius. ſ. Chriſti. Rom. 5. Iuſtificati ex fide pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Vt ergo breuiter comprehẽdamus: dico ꝙ reuelata eſt ſapientia Dei multiformis varietatis, ſecundum diſtinctionem, & præfinitionem ſeculorum, quæ dedit nobis fiduciam, & acceſſum ad patrem per fidẽ eius. Quibus autem reuelata ſit iſta multiformis ſapientia Dei oſtendit, & tũc ſumitur litera ſuperius dimiſſa. *Vt innoteſcat principibus, & poteſtatibus*, ex qua apparet magnitudo. Et quia etiã in terris ſunt principes, & poteſtates addit. *In cæleſtibus*. i. in cælo vbi nos erimus. Notandum eſt autem hic, ꝙ principatus, & poteſtates ſunt duo ordines, qui ex ipſorum nomine præeminentiam in operando deſignant. Poteſtatis ordo ordinatur ad reprimendum impedimenta ſalutis, ſed ordo principatuum pręeſt, & iniungit ad bene exequẽdũ. Quód autem ad ordinem principatus pertineat regulare, patet per illud Pſal. Præuenerunt principes cõiuncti pſallentibus, &c. Item principes Iuda duces eorum, &c. Quód autem ad poteſtates pertineat reprimere, patet Roma. 13. Vis autem non timere poteſtatem, bonum fac, & habebis laudem ex illa, Dei enim miniſter eſt tibi in bonum: ſi autem maleféceris, time. Non enim ſine cauſa gladium portat, &c. Magni ergo ſunt quibus innoteſcit: quia ſanctis angelis per quos diriguntur, & defenduntur ſancti. Per quid autẽ eis innoteſcat multiformis ſapiẽtia Dei ſubdit dicẽs, Per eccleſiam, quod quidem habet magnã difficultatem. Nam Glo. habet. i. per Apoſtolos in eccleſia prædicantes. Vnus quidem intellectus eſſe poteſt, quód. ſ. angeli didicerunt ab Apoſtolis, & hoc videtur quandam rationem habere. Videmus enim quód in cælo inter angelos ſuperiores, qui immediatè à Deo illuminantur: illuminant: & docent inferiores angelos qui non immediatè illuminantur à Deo. Non videtur ergo irrationabile dici, quod doceant angelos Apoſtoli, qui immediate à Deo ſunt edocti, ſecũdum illud Ioan. 1. Vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris ipſe enarrauit. Sed hoc quidem ſatis ſufficienter dici poſſet, niſi alius occurreret. Cúm enim in Chriſto ſint duę naturæ, diuina. ſ. & humana: edocti quidẽ ſunt Apoſtoli à Chriſto immediatè quantum ad humanam naturam. Angeli autem immediatè naturam diuinam vident, etiam inferiores, aliàs non eſſent beati, cum in ſula viſione diuinę eſſentiæ rationalis creaturæ beatitudo conſiſtat. Nõ eſt ergo conueniẽs, nec ratio aliqua, vt dicamus ſanctos qui ſunt in patria doceri à quantũcunque perfectis viatoribus. Nam licet inter natos mulierum non ſurrexit maior Ioanne baptiſta, tamen qui minor eſt in regno cælorum, maior eſt illo, vt dicitur Luc. 7. Dicere autem ꝙ dęmones doceãtur ab hominibus, hoc abſque præiudicio credibile eſt. Sed quód beati immediatè verbum conſpiciunt, quod eſt ſpeculum ſine macula, in quo relucent omnia, à viatoribus doceantur, dici non debet, nec conueniens videtur. Dicẽdum eſt ergo, quód innotuit Angelis per eccleſiã. i. per Apoſtolos prędicantes, vt dicit Glo. Non quód angeli hoc didicerũt ab eis, ſed in eis. Nam ſicut dicit Auguſt. ſuper Gen. ad literam, Deus antequam creaturas crearet, ante dico ordine naturæ, non ordine temporis, cúm ſecundũ tempus ſimul omnia creata ſint, rationes rerum naturalium indidit mentibus angelorum, quo fit vt angeli dupliciter res naturales cognoſcerent, quia cognouerunt eas in verbo, & hæc cognitio dicitur matutina. Item cognouerunt eas in naturis proprijs, & hæc dicitur cognitio veſpertina. Vlterius notandum eſt, ꝙ ſunt quædam rationes myſteriorum gratiæ totam creaturam excedentes, & huiuſmodi rationes non ſunt inditæ mentibus angelorum, ſed in ſolo Deo ſunt occultæ. Et ideo angeli non cognoſcũt eas in ſeipſis, nec etiã in Deo, ſed cognoſcunt eas ſecũdum ꝙ in effectibus explicantur. Cúm igitur rationes pertinentes ad multiformem ſapientiam Dei ſint huiuſmodi. ſ. in ſolo Deo abſconditæ, & poſtmodum in iſtis forinſecis effectibus explicatæ, manifeſtum eſt, ꝙ angeli eas, nec in ſeipſis, nec in ipſo verbo, nec etiam ab apoſtolis, nec à viatoribus alijs cognouerunt, ſed in ipſis apoſtolis explicatas, prius in mente diuina latẽtes cognouerunt, ſicut domus quæ eſt in mẽte artificis, vel conceptu de domo facienda, nullus ſcire poteſt quàm diu latet in mente, niſi ſolùm ille qui ſolus illabitur animabus, ſ. Deus, ſed poſtquã conceptus eſt, iã in effectu extrinſeco explicatus: quia domus iã facta eſt, ſic aliquis de domo iã facta quæ prius latebat in mente artificis edocetur, non autem edocetur per domum, ſed in domo. Vnde iã reſtat vt aliter exponatur hoc ꝙ dicit, *Vt innoteſcat principatibus, &c.* vt illa cõiunctio, vt, accipiatur non cauſaliter, ſed quodammodo conſecutiuè, & legatur ſic, illuminare quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi à ſeculis in Deo, qui omnia creauit, ita tamen abſconditi, vt innoteſcat principatibus, &c. i. iſtud ſacramentum ita fuit abſconditum in Deo, ꝙ inde innotuit principatibus & poteſtatibus non ab ęterno, ſed à ſeculo, quia omnis creatura principium habet. Et hoc non per eccleſiam terrenam, ſed cæleſtem, quia ibi eſt vera eccleſia, quę eſt mater noſtra, & ad quam tendimus, & à qua noſtra eccleſia militans eſt exẽplata. Et ſic ly, *Per*, deſignat ordinem naturæ tantum, vt dicatur per eccleſiam cęleſtem. i. de vno in aliud: ſicut dicitur illud factum eſt notum per totum regnum vel ciuitatem, quia noua currunt ab vno in alium, ſecundum ꝙ verba currunt: ſicut dicitur, Act. 9. de ſuſcitatione Thabitæ benignæ ſancti Petri. Notũ autem factum eſt per vniuerſam Ioppen, & crediderunt multi, &c. Magiſter tamen aliter recitat lecturã Auguſtini hoc modo. *Illuminare quæ ſit diſpenſatio, &c.* & hoc per eccleſiã. i. omnes qui ſunt in eccleſia terrena, ſed hoc non eſt ſm intentionẽ Auguſt. Hic poſſet quæri, vtrũ angeli à principio mundi cognouerint myſteriũ incarnationis. Reſpondet Magiſter quod angelis maioribus notum fuit, ſed non minoribus. Vnde ipſi. ſ. angeli minores interrogant. Eſa. 63. Quis eſt iſte qui venit de Edom tinctis veſtibus de Boſra. Sed opinio hęc eſt contra beatum Dionyſium. Dionyſius enim duas interrogationes angelorũ de Chriſto factas ex ſacra ſcriptura accipit. Vnam ex Pſal. Quis eſt iſte rex gloriæ? Item accipit aliam ex Eſa. 63. Quis eſt iſte, qui venit de Edom, &c. Prima autem interrogatio ſm eũ eſt inferiorum angelorum: ſecunda ſupremorũ, quod patet, quia primę non Deus reſpondet, ſed alius. Vnde dicit, dñs virtutũ ipſe eſt rex gloriæ: ſecundæ verò reſpondet ipſe Deus immediatè. Vnde dicit, Ego qui loquor iuſtitiã, & propugnator ſum ad ſaluãdum. Vult ergo Dionyſius, quod vtrique aliquid ignorauerunt, & aliquid ſciuerunt: quia à principio omnes ſciuerunt myſterium incarnationis in generali, ſed rationes in ſpeciali didicerunt, tempore procedẽte ſeu proceſſu temporis, ſecundum quod in effectibus extrinſecis explicabantur.

Angeli en didicerunt aliquid ab Apoſtolis.

Angeli an cognouerint myſterium incarnationis à principio mundi.

LECTIO QVARTA.

Hortatur Epheſios Paulus, ne propter tribulationes quas patitur, a fide deficiant, oratque, vt eis exhortatio proſit.

PRopter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ eſt gloria veſtra. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti, ex quo omnis paternitas in cælis, & in terra nominatur, vt det vobis ſecundũ diuitias gloriæ ſuæ, virtutem corroborari per ſpiritum eius in interiori homine, Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris in charitate radicati, & fundati.

Poſtquam egit Apoſtolus de dignitate officij, quod pertinet ad ſuam conditionẽ: hic conſequenter agit de his quę pertinent ad ſuam afflictionem. ſ. de paſsionibus ſuis. Circa quod duo facit. Primó exhortatur eos ne pro ſuis tribulationibus conturbentur, ſed habeant patientiam. Secundó, quia ad hoc ꝙ homo non cõturbetur, neceſſarium eſt diuinum auxilium, præmittit orationem vt impleant hoc per diuinam gratiam, ibi, *Huius rei gratia, &c.* Dicit ergo primó, Ex magnitudine officij mei, & firmitate eius, quã habeo per fidem Chriſti, accidit ꝙ tribulationes patior, nec me conturbant, nec à Chriſto auellere poſſunt. Ro. 8. Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti, tribulatio, &c. q. d. Nihil. *Propter quod* induco vos & *Peto, ne deficiatis in tribulationibus meis*, ne. ſ. occaſione tribulationũ mearũ deficiatis omnino à fide, & ab operibus bonis. Heb. 12. Non fatigemini animis veſtris deficientes. Dico autem ꝙ vos non debetis deficere, quia ſunt *Pro vobis*, i. pro vtilitate veſtra. 2. Cor. 1. Siue tribulamur pro veſtra exhortatione, & ſalute, ſiue cõſolamur pro veſtra conſolatione, & ſalute, quę operatur tolerantiam

ſerantiam paſsionum earundem, quas, & nos patimur, vt ſpes noſtra firma ſit pro vobis, ſcientes quoniam ſicut ſocij paſsionum eſtis, ſic eritis, & conſolationum. Vel dicit pro vobis, id eſt pro veſtra probatione. Sapien.3. tanquam aurum in fornace probauit electos dominus, &c. *Quæ eſt gloria veſtra*, ſcilicet, ſi non deficiatis, ſed eſtis fortes in tribulationibus. Nam qui perſeuerauerit vſque in finem, &c. Alio modo quæ eſt gloria veſtra, id eſt tolerantia paſsionũ noſtrarum, eſt pro vobis ad gloriam, in hoc quod Deus expoſuit apoſtolos ſuos, & prophetas tribulationibus, & paſsionibus propter ſalutem veſtram. Oſeæ 6. Propterea dolaui in prophetis, & occidi eos, &c. 2. Corint.1. Gloria veſtra ſumus, ſicut vos noſtra, &c. Conſequenter cùm dicit, *Huius rei gratia, &c.* implorat eis auxilium per orationem, vt per exhortationem ſuam proficiant. Et primò orationem præmittit. Secundò quaſi ſecurus de exauditione gratias agit, ibi, *Ei autem qui potens eſt, &c.* Itẽ prima in tres, quia primò proponit orationis obiectum. Secundò orationis intentum, ibi, *Vt det vobis ſecundum diuitias, &c.* Tertiò orationis fructum, ibi *Vt poſsitis comprehendere, &c.* Oratio autẽ redditur exaudibilis per humilitatẽ. Pſal. Reſpexit in orationem humilium, &c. Eccle.35. Oratio humiliantis ſe, nubes penetrabit, &c. Et ideo ſtatim orationẽ ſuã ab humilitate incipit, dicens, *Huius rei gratia*, ſ. ne deficiatis à fide, *Flecto genua mea ad patrem, &c.* Quod eſt ſignũ humilitatis propter duo. Primò quia qui genua flectit, quodã modo paruificat ſe, & ſubiicit ſe ei, cui genua flectit. Vnde per huiuſmodi oſtenditur recognitio propriæ fragilitatis, & paruitatis. Secundò quia in genu eſt fortitudo corporis. Quando ergo quis genua flectit, proteſtatur debilitatem ſuæ virtutis. Et inde eſt, quod exteriora ſigna corporalia exhibentur Deo ad conuerſionem, & exercitium ſpirituale animæ interioris. 2. Paral. vlt. in oratione Manaſſes, Flecto genua cordis mei, &c. Eſa. 45. Mihi curuabitur omne genu, &c. Deinde deſcribit orationis obiectũ quod eſt Deus, & deſcribit eum ex duobus. Primò ex affinitate. Secũdo ex authoritate. Ex affinitate enim erigimur ad orãdum cum fiducia. Et quantũ ad hoc dicit, *Ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti.* ſ. cuius nos filij ſumus. Iac.1. Omne datũ optimũ, &c. Eſa.63. Tu enim domine pater noſter, &c. Ex authoritate autem confirmatur obtinendi quod petimus fiducia, quia ipſe eſt *Ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur.* Hic poſſet quęri vtrũ in cęlo ſit paternitas. Poſſet dici breuiter, ꝙ in cælo. i. in Deo, vel in diuinis eſt paternitas, quæ eſt principiũ omnis paternitatis. Sed de hac non quæritur ad præſens, quia cuilibet fideli nota eſt.

Paternitas num ſit in Angelis. Sed quæritur vtrum in cælis. i. vtrũ in angelis ſit aliqua paternitas. Ad hoc dico, ꝙ paternitas eſt tantũ in viuentibus & cognoſcentibus. Eſt autem duplex vita. Vna ſm̃ actum, alia ſm̃ potentiam. Vita quidem ſecundum potentiam, eſt habere opera vitæ in potentia. Vnde dormiens quantum ad actus exteriores, dicitur viuere in potentia. Viuere autẽ ſecundum actũ eſt, quando exercet quis opera vitę in actu. Si autem non ſolum qui dat potentiam vitæ pater eſt eius cui dat, ſed qui dat actum vitæ, illæ etiam pater dici poteſt. Quicunque ergo inducit aliquem ad aliquem actum vitæ, puta, ad bene operandum, intelligendum, volendũ, amandum, pater eius dici poteſt. 1. Cor.4. Nam ſi decẽ milia pędagogorum habeatis in Chriſto, ſed nõ multos patres, &c. Cùm ergo inter angelos vnus alterum illuminet, perficiat, & purget, & iſti ſint actus Hierarchici, manifeſtum eſt ꝙ vnus angelus eſt pater alterius, ſicut magiſter eſt pater diſcipuli. Vtrum autem paternitas quæ eſt in cælis, & in terra deriuetur à paternitate, quæ eſt in diuinis, dubitatur: & videtur ꝙ non, quia nomina ſic imponimus ſecundò quod res nominatas cognoſcimus, quicquid autẽ cognoſcimus, eſt per creaturas, ergo nomina impoſita à nobis rebꝰ ipſis, plus, & prius conueniunt creaturis quam ipſi Deo. Reſpondeo & dico ꝙ nomẽ alicuius rei nominatæ à nobis dupliciter poteſt accipi, quia vel eſt expreſsiuum, aut ſignificatiuum conceptus intellectus: quia voces ſunt notę, vel ſigna paſsionum, vel conceptuum qui ſunt in anima, & ſic nomen prius eſt in creaturis, quam in Deo. Aut inquantũ eſt manifeſtatiuum quiditatis rei nominatę exterius, & ſic eſt prius in Deo. Vnde hoc nomen paternitas ſecundum quod ſignificat conceptionem intellectus nominãtis rem, ſic per prius inuenitur in creaturis quam in Deo, quia per prius creatura innoteſcit nobis quam Deus: ſecundum autem ꝙ ſignificat ipſam rem nominatam, ſic per prius eſt in Deo quam in nobis, quia certè omnis virtus generatiua in nobis, eſt à Deo. Et ideo dicit, Ex quo omnis paternitas in cælo, & in terra nominatur. q.d. Paternitas quæ eſt in ipſis creaturis: eſt quaſi nominalis ſeu vocalis, ſed illa paternitas diuina, qua pater dat totam naturã filio, abſq; omni imperfectione eſt vera paternitas. Conſequenter cùm dicit, *Vt det vobis, &c.* oſtendit orationis intentum. Et primò facit hoc. Secundò oſtendit per quid poſſet impetrare ſuũ propoſitum, ibi, *Per ſpiritum eius, &c.* Dicit ergo, Dico ꝙ peto ne deficiatis, ſed ſtetis viriliter. Scio tamen quod hoc ex vobis facere non poteſtis ſine dono Dei, ideo peto, *Vt det vobis.* Iacob.1. Omne datum optimum, &c. *Et hoc quidem ſecundum diuitias gloriæ ſuæ*, id eſt, ſecundum copiã maieſtatis eius, & magnificentiæ. Pſal. Gloria & diuitiæ in domo eius. Prouer.8. Mecum ſunt diuitiæ, & gloria. Diuitię, inquam, quæ faciunt virtutem corroborari. Eſa. 40. Qui dat laſſo virtutem, & his qui non ſunt fortitudinem, & robur multiplicat. Et hoc in interiori homine, quia niſi in interioribus fortificetur homo, faciliter ab hoſte ſuperatur Eſa.9. Confirmet illud & corroboret in iudicio, & iuſtitia ammodo & vſq; in ſempiternum. Tunc reſumat illa particula interpoſita. ſ. *Per ſpiritum*, in qua oſtẽdit per quid obtinere poteſt quod petit. Ipſe enim ſpiritus qui roborat, eſt ſpiritus fortitudinis, & eſt cauſa non deficiendi in tribulationibus, quem obtinemus per fidem quæ eſt fortiſsima: quia fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum. i. facit in nobis ſubſiſtere res ſperandas. Vnde. 1. Pet. 4. Cui reſiſtite fortes in fide. Et ideo ſubiũgit, *Habitare Chriſtum per fidem.* Et hoc, *In cordibus veſtris.* 1. Pet.3. Dominum autem Chriſtũ ſanctificate in cordibus veſtris. Per quod: Dico ꝙ non ſolum per fidem, quæ, vt ſupra declaratum eſt, proximè eſt fortiſsima, ſed etiam per charitatem quæ eſt in ſanctis. Et ideo ſubdit, *In charitate radicati & fundati.* 1. Cor.13. omnia ſuffert, omnia credit, omnia ſperat, omnia ſuſtinet, charitas nunquã excidit. Cant. vlt. Fortis eſt vt mors dilectio: Vnde ſicut arbor ſine radice, & domus ſine fundamẽto de facili ruit: ita ſpirituale ædificium niſi ſit in charitate fundatum & radicatum, durare non poteſt.

LECTIO QVINTA.

Fructus corroborationis Epheſiorum in fide ponitur, qui nil eſt, niſi cognitio cum humanitatis, tum diuinitatis Chriſti.

VT poſsitis comprehendere cũ omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & ſublimitas, & profundum. Scire etiã ſupereminentem ſcientiæ charitatẽ Chriſti, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei. Ei autem qui potens eſt omnia facere ſuperabundanter quã petimus, aut intelligimus, ſecũdum virtutem quæ operatur in nobis: ipſi gloria in eccleſia, & in Chriſto Ieſu, in omnes generationes ſeculi ſeculorum. Amen.

Suprà oſtendit Apoſto. petitionis ſuæ pro Epheſiis, & orationis intentum. ſ. corroborationem ſpiritus in fide, & charitate: hic cõſequenter oſtendit eius quam petijt corroborationis per fidẽ & charitatem fructum, qui eſt quędam cognitio. Ideo primò proponit ipſam notitiam. Secundò ipſius notitiæ ſeu cognitionis efficaciam, ibi, *Vt impleamini in omni plenitudine Dei.* Dicit ergo, *Ita ſitis chariſsimi in charitate radicati & fundati, vt poſsitis cõprehendere, &c.* Quod quidẽ dupliciter legi poteſt, primò modo vt magis ſequamur intentionẽ Apoſt. Sciendũ eſt ergo ꝙ tam in futuro quã in præſenti cognitio Dei eſt nobis neceſſaria: nã in futuro gaudebimus, & de cognitione Dei, & de cognitione aſſumptę humanitatis. Io.17. Hęc eſt vita ęterna, vt cognoſcant, &c. Io.10. Ingredietur. ſ. in contẽplatione diuinitatis, & egredietur. ſ. in contẽplationem humanitatis, & paſcua inueniet. Et quia fides eſt inchoatio illius futuræ cognitionis, quia eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, &c. vt dicitur Heb. 11. quaſi iam in nobis res ſperandas per modum cuiuſdam inchoationis facit ſubſiſtere. Inde eſt ꝙ fides noſtra in his duobus conſiſtit. ſ. in diuinitate, & humanitate Chriſti. 1. Cor.2. Non enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos niſi Ieſum Chriſtũ, &c. Secundum hoc ergo primò pręmittit eis cognitionem diuinitatis. Secundò cognitionem myſteriorum humanitatis, ibi, *Scire etiam ſupereminentẽ ſcientiæ, &c.* Cognitionem autem diuinitatis manifeſtat eis ſub

his verbis. *Vt poſsitis,&c.* q.d. Corroboramini per fidem, & charitatem, quia ſi ſic eſtis, peruenietis ad vitam æternã, vbi habebitis Deum præſentem, & perfectè eũ cognoſcetis. Quod autem Deus manifeſtetur amanti patet Ioan.10. Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum, q̃ verò manifeſtetur credenti, patet prout dicitur Eſa.7. ſecundũ aliam literam, Niſi credideritis, non intelligetis. Oportet enim ſecundum fidem & charitatem vt corroboremini, vt poſsitis comprehẽdere. Vbi ſciendum eſt q̃ comprehendere quandoq; ponitur pro includere, tunc oportet quod comprehendens contineat in ſe totaliter comprehenſum. Quandoq; autem ponitur pro apprehendere, & tunc dicit remotionem diſtantiæ, & inſinuat propinquitatem. Primò autem modo à nullo intellectu creato Deus comprehendi poteſt. Iob.11. Forſitan veſtigia Dei comprehendes, & vſq; ad perfectũ omnipotentẽ reperies? q.d. Non. Quia ſic poſſet eum perfectè cognoſcere quantum cognoſcibilis eſt. Et de hac cognitione non intelligitur quod dicitur, *Vt poſsitis comprehendere*, ſed ſecundo modo. Et eſt vna de tribus dotibus, & de hac loquitur Apoſt. cũ dicit, *Vt poſsitis comprehendere*.i. Deum habere pręſentem, & præſentialiter cognoſcere. Phil.3. Sequor autem ſi quomodo comprehendã, in quo, &c. Et hęc comprehenſio eſt cõmunis omnibus ſanctis eius. Ideo ſubdit, *Cum omnibus ſanctis*. Pſal. gloria hęc eſt omnib' ſanctis eius. Talibus autem dicitur illud.1.Cor.9. Sic currite vt cõprehendatis, &c. *quæ ſit latitudo,&c.* Notandũ q̃ verba iſta videntur ortum habere ex verbis Iob.11. Forſan (inquit) veſtigia Dei comprehendes. q. d. incomprehenſibilis eſt: huius autem incomprehenſibilitatis cauſam aſsignat, dicens, Excelſior cælo eſt, & quid facies? Profundior inferno eſt, & vnde cognoſces? Longior terra menſura eius, & latior mari. Ex quo videtur q̃ Iob oſtendat eũ eſſe comprehenſibilem, attribuens ei quadruplicẽ differentiã dimẽſionum. His enim verbis alludens Apoſt. dicit, *Vt poſsitis comprehendere quæ ſit latitudo,&c.* q.d. Habeatis tantã fidem, & charitatem, vt poſsitis tandem cõprehendere q̃ cõprehenſibile eſt. Et hoc modo exponit Dionyſ. Non eſt tñ aliquo modo intelligendum has dimenſiones corporaliter eſſe in Deo, quia ſpiritus eſt Dens: vt dicitur Ioan. 4. Sunt tñ in Deo metaphoricè. Vnde per latitudinẽ deſignatur dimenſio ſeu extenſio virtutis, & ſapientiæ diuinæ ſuper omnia. Eccl.1. Effudit illam.ſ. ſapientiam ſuper omnia opera ſua. Per longitudinem deſignatur ęterna eius duratio. Pſal. Tu autem dñe in æternum permanes. & Pſal. Domum tuam dñe decet ſanctitudo in longitudine dierũ. Per ſublimitatem, vel celſitudinem verò perfectio, & nobilitas naturæ eius, quæ in infinitum excedit creaturam. Pſal. Excelſus ſuper omnes gentes dñs. *Et profundum*.i. incõprehenſibilitas ſapientiæ eius. Eccle.7. Alta profunditas.ſ. ſapientiæ diuinæ, quis inueniet eam? Sic ergo patet q̃ finis fidei & charitatis noſtræ eſt, vt perueniamus ad perfectam fidei cognitionem, qua cognoſcamus infinitam ſuę virtutis extenſionem, æternã & infinitam eius durationem, ſuæ perfectiſsimæ naturæ celſitudinem, ſuę ſapientiæ profunditatem, & incomprehenſibilitatem eo modo ſicut eſt attingendum.

Latitudo, longitudo, ſublimitas & profundũ, in Deo quid ſit.

Conſequenter quia adhuc alia cognitio eſt neceſſaria.ſ. cognitio myſteriorum humanitatis, ideo ſubdit, *Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ,&c.* Vbi ſciendũ eſt q̃ quicquid eſt in myſterio redemptionis hũmanę, & incarnationis Chriſti, totum eſt opus charitatis. Nam q̃ incarnatũ eſt, ex charitate proceſsit. ſuprà 2. Propter nimiam charitatem ſusm qua dilexit nos, &c. Quia verò mortuus fuit, ex charitate proceſsit. Io.15. Maiorẽ hac dilectionem nemo habet, &c. Infrà 5. Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationẽ, & hoſtiam Deo: propter hoc dicit Greg. O ineſtimabilis dilectio charitatis, vt ſeruũ redimeres, filiũ tradidiſti. Et ideo ſeire charitatẽ Chriſti, eſt ſeire omnia miſteria incarnationis Chriſti, & redẽptionis noſtræ, quæ ex immẽſa charitate Dei proceſſerunt, quæ quidẽ charitas excedit omnẽ intellectum creatũ, & omnium ſcientiã, cũ ſit incõprehẽſibilis cogitatu. Et ideo dicit, *Supereminentem ſcientiæ*.i. naturalis, & omnẽ intellectum creatũ excedentẽ. Phi.4. Et pax Dei, quæ exuperat omnẽ ſenſum. *Charitatem Chriſti*.i. quam Deus pater fecit per Chriſtũ.2.Cor.5. Deus erat in Chriſto mundũ reconcilians ſibi. Alio modo poteſt legi, vt referatur ad perfectionẽ charitatis noſtræ. q.d. Corroboramini in charitate radicati, & fundati, & hoc vt poſsitis cõprehendere, non ſolum cognoſcere, cũ omnibus ſanctis, quia hoc donũ.ſ. charitatis cõmune eſt omnibus, cùm nullus poſsit eſſe ſanctus ſine charitate, vt dicitur Ephe.3. Poſsitis, inquã, comprehendere *quæ ſit latitudo*,ſ. charitatis quæ ſe extendit vſq; ad inimicos. Pſal. Latum mandatum tuum nimis. Lata eſt.n. charitas ad ſusm diffuſionẽ. Pſal. Eduxit me in latitudinem dñs. Longitudo autẽ eius attenditur quantũ ad ſui perſeuerantiã, quia nunquã deficit, ſed hic incipit, & perficitur in gloria. 1.Cor.13. Charitas nunquã excidit. Cant. vlt. Aquæ multę nõ potuerũt extinguere charitatẽ. Sublimitas aũt eius attenditur quantũ ad intentionem cæleſtiũ, vt.ſ. Deus non diligatur propter tẽporalia, quia huiuſmodi charitas eſſet infirma, ſed vt diligatur propter ſe tantũ. Iob.40. In ſublime erigere, & eſto glorioſus. Profundũ verò attenditur quantũ ad originẽ ipſius charitatis. Nam hoc q̃ Deũ diligimus non eſt ex nobis, ſed à ſpiritu ſancto: quia vt dicitur Rom. 5. Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritũ ſanctum, &c. Hoc ergo q̃ vnus habet charitatẽ longam, latã, ſublimem, & profundã, & alius non venit ex profundo diuinæ prędeſtinationis. Eccle.1. Profundũ abyſsi quis dimenſus eſt? Ergo vt poſsitis comprehendere.i. perfectè conſequi cũ omnibus ſanctis, quę ſit latitudo, vt extendatur charitas veſtra vſq; ad inimicos, quæ ſit lõgitudo, vt.ſ. nunquã deficiat, quę ſit ſublimitas, vt.ſ. propter ſeipſum Deus diligatur, & quid ſit profundum.ſ. prędeſtinationis, &c. Sciendũ autem hic q̃ Chriſtus in cuius poteſtate fuit eligere gen' mortis quod vellet, quia ex charitate mortẽ ſubiit, elegit mortem crucis in qua prædictæ quatuor dimenſiones ſunt. Ibi eſt latitudo .ſ. in ligno trãſuerſo, cui affixæ ſunt manus, quia opera noſtra debent per charitatẽ dilatari vſq; ad inimicos. Pſal. Eduxit me in latitudinem dñs. Ibi eſt longitudo in ligno erecto, cui innititur totum corpus, quia charitas debet eſſe perſeueratiua, quæ ſuſtinet & ſaluat hominẽ. Matt.10. Qui autem perſeuerauerit vſq; in finem hic ſaluus erit. Ibi eſt ſublimitas in ligno ſuperiori, cui caput inhæret: quia ſpes noſtra debet eleuari ad æterna, & diuina. 1.Cor.11. Caput viri Chriſtus eſt. Ibi etiã eſt profundũ in ligno q̃ latet ſub terra, & ſuſtinet crucem, & tñ non videtur: quia profundũ amoris diuini ſuſtinet nos, nec tamẽ videtur, quia ratio prædeſtinationis (vt dictum eſt) excedit intellectũ noſtrũ. Sic ergo debemus cõprehendere virtutẽ charitatis noſtræ, & Chriſti, & adhuc ſcire charitatem Chriſti ſupereminentẽ, ſcientiæ.ſ. humanę: quia nullus poteſt ſcire quãtũ Chriſtus dilexit nos, vel ſcire etiam charitatem ſcientię Chriſti, quæ habetur cum ſcientia Chriſti. Charitatẽ dico ſupereminentẽ.ſ. alij charitati, quæ eſt ſine ſcientia. Sed nunquid eſt verum q̃ charitas quæ eſt cum ſcientia, ſupereminet charitati, quę eſt ſine ſcientia? & videtur q̃ nõ: quia ſic malus theologus eſſet ſupereminẽtioris charitatis quã ſancta vetula. Reſpõdeo, dico q̃ hoc intelligitur de ſciẽtia afficiente. Nam ex vi cognitionis inducitur ad magis diligendum quia quanto Deus magis cognoſcitur, tanto, & magis diligitur. Propter quod petebat Augu. Nouerim te, nouerim me. Vel hoc dicitur propter quoſdã qui habent zelũ Dei, ſed non ſm̃ ſcientiã. Talium.n. charitati ſupereminet charitas, cùm habetur prædicta ſcientia Chriſti. Conſequenter cùm dicit, *Vt impleamini,&c.* Ponit cognitionis diuinæ efficaciam, dicens, *Vt impleamini in omnẽ plenitudinẽ Dei*.i. vt habeatis perfectam participationem omnium donorũ Dei, vt.ſ. hic habeatis plenitudinem virtutũ, & poſtea beatitudinis, quæ quidem efficit charitas. Eccl.24. Tranſite ad me omnes qui concupiſcitis me, &c. Conſequenter ſequitur illa pars, *Ei autem qui potens,&c.* In qua Apoſtolus agit Deo gratias de ſuæ petitionis exauditione. Circa quod tria facit, quia primò ponit poteſtatem Dei, qua poſtulata concedit. Secundò poteſtatis exemplum, ibi, *Secundũ virtutem quæ operatur in nobis,&c.* Tertiò materiam gratiarũ actionis, ibi, *Ipſi gloria,&c.* Poteſtatem autem Dei deſcribit infinitam, dicens, *Ei autem*.i. Deo Chriſto & Deo patri, *Qui potens eſt omnia facere,&c.* Exod.15. Omnipotens nomen eius. Rom. vlt. Ei autẽ qui potens eſt vos confirmare iuxta euangelium, &c. Et hoc ſuperabundanter facere in nobis omnia quam ſciamus petere per affectum, aut intelligere per intellectum: & hoc eſt quod dicit, quàm petimus, aut intelligimus. Exemplum autem huiuſmodi abundantiæ

Crux Chriſti deſcribitur.

in nobis

in nobis exhibitæ oſtendit dicens, *Secundũ virtutẽ quã operatur in nobis*. q.d. Apparet ſi attendamus ea quæ operatus eſt in nobis, ſcilicet hominibus. Nam nec affectus, nec intellectus humanus potuiſſent cõſiderare vel intelligere vel petere à Deo q̃ fieret homo, & homo efficeretur Deus & cõſors naturæ diuinę: quę tamen ſecundũ virtutem operatur in nobis, & hoc in incarnatione filij ſui. 1. Pet. 1. Vt per hoc efficiamini diuinæ conſortes naturæ. Vnde de his dicitur Eccle. 18. Quis ſufficiet enarrare opera illius? Quis. n. inueſtigabit magnalia illius, virtutem autem magnitudinis quis annuntiabit? Vel operatus eſt in nobis. ſ. apoſtolis quibus dedit gratiam euangelizãdi inueſtigabiles diuitias Chriſti, & illuminare omnes quæ ſit diſpenſatio ſacramẽti abſconditi à ſeculis in Deo, vt ſuprà eod. c. & ibi dictum eſt. Materia autem gratiarum actionis dicitur eſſe duplex beneficium quod nobis contulit Deus. Primum eſt eccleſiæ inſtitutio. Secundum eſt filij incarnatio. Dicit ergo, *Ipſi*. ſ. Deo patri, Gloria, ſit ſupple, *In eccleſia*. i. pro his quæ fecit in eccleſia, quam inſtituit quo ad primum *In Chriſto*. i. per Chriſtum, vel pro Chriſto, quem nobis dedit. Ipſi, inquam, ſit gloria, vt glorioſus appareat, non ſolum in præſeriti, *Sed in omnes generationes ſeculi ſeculorum*, i. ſeculi omnia continentis. 1. Tim. 1. Regi autem ſeculorũ immortali, inuiſibili, ſoli Deo honor & gloria in ſecula ſeculorũ. Amẽ

CAPIT. IIII. LEC. I.

Et eccleſiaſticam vnitatem ſeruare, & dignè in ſua ambulare vocatione hortatur Epheſios.

OBſecro itaque vos ego vinctus in domino, vt dignè ambuletis vocatione qua vocati eſtis cũ omni humilitate, & manſuetudine, cũ patientia ſupportantes inuicẽ in charitate, ſoliciti ſeruare vnitatẽ ſpiritus in vinculo pacis. Vnũ corpus & vnus ſpiritus, ſicut vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ.

Suprà commemorauit Apoſtolus diuina beneficia, per quæ vnitas eccleſiæ conſtituitur, & cõſeruatur: hic monet eos Apoſtolus ad permanendum in eccleſiæ vnitate. Circa quod duo facit, quia primò monet eos vt in ipſa vnitate perſeuerent. Secundo inſtruit eos quomodo in ea permaneant, ibi, *Hoc ergo dico, & teſtificor in domino, &c.* Item prima in duas, quia primò monet eos ad ſeruandam eccleſiaſticam vnitatem. Secundò proponit ipſius eccleſiaſticæ vnitatis formã, ibi. *Vnus dominus, vna fides, &c.* Prima iterũ in tres. Primò præmittit quædã inductiua ad ſeruandã eccleſiaſticam vnitatẽ. Secundò ponit monitionem ibi, *Cum omni humilitate, &c.* Tertiò oſtendit monitionis finem, ibi, *Soliciti ſeruare, &c.* Inducit autẽ ex tribus ad ſeruandã eccleſiaſticã vnitatẽ. Primò ex charitatis affectu. Secundò ex cõmemoratione ſuorũ vinculorum. Tertiò ex cõſideratione diuinorũ. Charitatis autẽ affectum inſinuat per obſecrationem. Vnde dicit, Itaq; ex quo tot beneficia à dño recepiſtis, obſecro vos, cũ tamẽ imperare poſſem, ſed propter humilitatem non impero, magis autẽ obſecro. Prou. 18. dicitur, Cũ obſecrationibus loquitur pauper. Itẽ propter charitatẽ, quę magis monet ad opus, quã timor. Phil. 1. Fiduciã multã habens in Chriſto imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatẽ magis obſecro, &c. Ex cõmemoratione verò ſuorũ vinculorũ inducit eos dicens, Ego vinctus in dño. Ex quibus inducit eos ad ſeruandã ſic vnitatẽ, propter tria. Primò quia amicus magis cõpatitur amico afflicto, & nititur in pluribus facere voluntatẽ ſuã, vt vel ſic eum conſoletur. Eccle. 12. Non agnoſcetur in bonis amicus & non abſcondetur à malis inimicus. In bonis viri, inimici illius in triſtitia, & in malitia illius, amicus agnitus eſt. Secundò quia Apoſt. ipſe vincula patiebatur pro ipſorũ vtilitate. & ideo inducit eis ad memoriã quaſi volens eos obligare. 2. Cor. 1. Siue autẽ tribulamur pro veſtra exhortatione & ſalute, ſiue conſolamur pro veſtra conſolatione, ſiue exhortamur pro veſtra exhortatione & ſalute: quę operatur tolerantiã earundẽ paſſionũ quas & nos patimur. Tertiò, quia vt ſuprà dictũ eſt c. 3. in illa parte. Quæ eſt gloria veſtra, huiuſmodi erant eis ad magnam gloriã, dum Deus pro eis amicos & electos ſuos expoſuit tribulationibus ꝓ ipſorum ſalute. Et ideo addit, *In domino*, id eſt propter dominum. Vel ideo dicit hoc, quia erat ad gloriam Apoſtoli, quod non vt fur, aut homicida, ſed vt Chriſtian⁹, & propter dominum noſtrum Ieſum Chriſtum vinculatus erat, iuxta illud Ezech. 3. Ecce data ſunt ſuper te vincula, & ligabunt te in eis, &c. Ex conſideratione verò diuinorum beneficiorum inducit eos, dicens, Vt dignè ambuletis vocatione qua vocati eſtis. i. attendẽtes dignitatem ad quam vocati eſtis, ambuletis ſecundũ quod ei conuenit. Si enim quis vocatus eſſet ad nobile regnum, indignum eſſet quòd faceret opera ruſticana. Sic monet Epheſ. Apoſtolus. q.d. Vocati eſtis vt ſitis ciues ſanctorum & domeſtici Dei, vt dictum eſt ſuprà cap. 2. nõ eſt ergo dignum vt faciatis opera terrena, vt nec de mundanis curetis. Ideo dicit, *Digne, &c.* Col. 1. Ambuletis dignè, Deo per omnia placentes. Philip. 1. Dignè euangelio Chriſti cõuerſamini: & quare? quia vocauit vos de tenebris in admirabile lumen ſuũ. 1. Pet. 2. Cõſequenter cũ dicit, *Cum omni humilitate, &c.* Ponit modũ ſuæ monitionis, docens quomodo dignè poterũt ambulare. Ponit ergo quatuor virtutes, & excludit quatuor vitia eis oppoſita. Primũ autem vitiũ quod excludit eſt ſuperbia: dum. n. vnus ſuperbiens vult alijs præeſſe, & alius ſimiliter ſuperbus non vult ſubeſſe, cauſatur diſſenſio in ſocietáte, & tollitur pax. vnde Prouer. 13. Inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt. Ad quod excludendum, dicit, Cum omni humilitate, ſ. interiori, & exteriori. Eccle. 3. Quãtò magnus es, humilia te in omnibus, &c. Philipp. 2. In humilitate ſuperiores inuicem arbitrantes. Iac. 4. Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Secundum eſt ira. Iracundi enim ſunt propinqui ad iniuriã inferendam verbis, vel factis, ex quo turbationes oriuntur. Prou. 15. Vir iracundus prouocat rixas, qui patiens eſt mitigat ſuſcitatas. Ad hoc excludendum dicit, Manſuetudine, quæ mitigat rixas & pacem conſeruat. Prouer. 3. Manſuetis dabit gratiam. Pſal. Manſueti autem hæreditabunt terram. Eccl. 3. Fili, in manſuetudine opera tua perfice, & ſuper gloriam hominũ diligeris. Tertium eſt impatientia. Quandoq; enim aliquis humilis eſt & manſuetus in ſe, abſtinens à moleſtijs inferendis, non tamen patienter ſuſtinet moleſtias ſibi illatas, vel attentatas. Ideo ſubdit, Cũ patientia. ſ. aduerſorũ. Iac. 1. Patientia autẽ opus perfectum habet. Eccl. 2. In humilitate tua patientiã habe. Heb. 10. Patientia vobis neceſſaria eſt, vt voluntatẽ Dei facientes, &c. Quartum inordinatus zelus. Cũm. n. inordinatè zelantes omnia, quę vidẽt iudicãt, nec tẽpus, nec locum ſeruantes, concitatur turbatio in ſocietate. Gal. 5. Si mordetis inuicem & comeditis, videte ne ab inuicẽ conſumamini. Et ideo dicit, *Supportantes inuicem in charitate*. ſ. mutuò ſuſtinentes defectus aliorũ, & hoc ex charitate: quia qñ deficit aliquis, non debet ſtatim corrigi, niſi adſit locus & tẽpus, ſed miſericorditer expectari, quia charitas omnia ſuſtinet. 1. Cor. 13. Non autẽ debẽt huiuſmodi defectus ſupportari ex negligentia vel ex cõſenſu & familiaritate, vel carnali amicitia, ſed ex charitate. Gal. 6. Alter alterius onera portate, &c. Ro. 15. Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorũ ſuſtinere. Conſequenter cum dicit, *Soliciti ſeruare, &c.* Oſtẽdit monitionis finẽ, qui quidem eſt vt ſeruetur vnitas inter fideles. Circa q̃ tria facit, Primò ponit ipſam vnitatẽ, quę eſt finis. Secundo deſcribit modũ vnitatis, ibi, *In vinculo pacis*. Tertiò ponit rationẽ ſeruandę vnitatis, ibi, *Sicut vocati eſtis, &c.* Dicit ergo primò, Dico q̃ dignè ambuletis, &c. *Et hoc faciatis ſoliciti ſeruare vnitatẽ ſpiritus*. Eſt aũt duplex vnitas. Vna ad malefaciẽdũ, quę eſt mala, & poteſt dici vnitas carnis. Eccl. 11. A ſcintilla vna augetur ignis, & ab vno doloſo augetur ſanguis. Alia eſt vnitas ſpiritus quę eſt bona ad faciendũ bonũ. Pſal. Ecce quã bonum, & quã iocun. &c. Io. 17. Vt ſint vnum ſicut & nos vnũ ſumus. Modus autẽ ſeruandę vnitatis eſt in vinculo pacis. Charitas. n. eſt coniunctio animorũ. Nulla autẽ rerũ materialiũ coniunctio ſtare poteſt, niſi ligetur aliquo vinculo. Eodem modo nec coniunctio animorũ per charitatẽ ſtare poteſt, niſi ligetur: huiuſmodi autẽ verũ ligamẽ eſt pax, quę eſt ſm Augu. tranquillitas modi, ſpeciei, & ordinis, qñ. ſ. vnuſquiſq; habet q̃ ſuũ eſt. Propter quod dicit, In vinculo pacis. Pſal. Qui poſuit fines tuos pacẽ, &c. Quę quidẽ pax ſeruatur per iuſtitiam. Eſa. 32. Opus iuſtitię pax. Eccle. 6. Ne acciderис vinculis eius. Et quare? quia certè vt dicitur ibidem, Vincula illius alligatura ſalutis. Nunc autẽ quia in homine eſt duplex vnitas. Vna. ſ. membrorum adinuicem ſimul ordinatorum, alia corporis & animæ tertiũ conſtituentium. Apoſtolus autem loquitur hic de vnitate eccleſię ad modum vnitatis quę eſt in homine, ideo ſubiũ-

 git,

git. *Vnum corpus*.q.d. Ligemini vinculo pacis, vt ſitis vnũ corpus quãtum ad primã vnitatẽ, vt.ſ. omnes fideles ſint ordinati ad inuicem, ſicut membra vnũ corpus conſtituẽtia. Ro.12. Multi vnũ corpus ſumus in Chriſto, &c. *Et vnus ſpiritus*. quantum ad ſecundum, vt videlicet vnum habeatis ſpiritualem conſenſum per vnitatem fidei & charitatis. Vel vnum corpus quo ad proximum, & vnus ſpiritus quo ad Deum, quia qui adhæret Deo vnus ſpiritus eſt. 1. Cor. 6 Deinde cum dicit, *Sicut vocati eſtis, &c.* Subdit rationẽ huius vnitatis: quia ſicut videmus, ꝙ quando aliqui ſunt vocati ſimul ad aliquid pariter habẽdum, & mutuò percipiẽdum, ſolent ſimul etiam manere, & ſimul ire, ita ſpiritualiter dicit. Quia vos eſtis vocati ad vnum.ſ. finale premium, ideo debetis ſimul cum vnitate ſpiritus ambulare in vnam ſpem vocationis veſtrę. i. in vnam ſpem ſeparatam quę eſt effectus vocationis. Heb. 3. Fratres ſancti vocationis cœleſtis participes. 1. Cor. 1. Videte vocationẽ veſtram, &c. Sed poſſet aliquis dicere. Quis vocabit nos, & ad quid. Reſpõdetur. 1. Pet. 5. Deus autem omnis gratiæ, qui vocauit nos in æternam gloriam ſuam, &c. vbi eſt beatitudo veſtra. Apoc. 19. Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati ſunt.

LECTIO SECVNDA.

Ex vno Deo, vna fide, vnicoque baptiſmate, vnitas declaratur eccleſiæ.

VNus dominus, vna fides, vnum baptiſma. Vnus Deus & pater omnium, qui eſt ſuper omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.

Poſita eorum exhortatione pro ſeruanda eccleſiaſtica vnitate, in hac parte apoſtolus formã dictę vnitatis ipſis Epheſijs inſinuat. Vbi ſciendum eſt, quod cum eccleſia Dei ſit ſicut ciuitas, eſt aliquod vnum diſtinctũ, cũ non ſit vnũ ſicut ſimplex, ſed ſicut cõpoſitum ex diuerſis partibus. Et ideo Apoſtolus duo facit. Primò oſtendit id quod eſt commune eccleſiæ. Secundò oſtendit id quod eſt diſtinctũ in ipſa, ibi, *Vnicuiq; autem noſtrum data eſt gratia, &c.* In qualibet autẽ ciuitate ad hoc vt ſit vna; quatuor debẽt eſſe cõmunia.ſ. vnus gubernator, vna lex, eadẽ inſignia, & idem finis: hæc autem quatuor dicit Apoſt. eſſe in eccleſia. Dicit ergo, Dico ꝙ debetis habere vnum corpus & vnũ ſpiritũ quia eſtis in vnitate eccleſiæ quę eſt vna. Primò quia habet ducẽ vnum.ſ. Chriſtum. Et quantum ad hoc dicit, *Vnus dominus*, nõ plures, pro quorũ diuerſis volũtatibus oporteat vos diſcordare. Dicitur.n. Heb.3. Chriſtus eſt tanquã filius in domo ſua. Act.2. Certiſsimè ergo ſciat omnis domus Iſrael, quia & dñm eum, & Chriſtũ Deus fecit hunc Ieſum, quẽ vos crucifixiſtis. 1. Cor. 8. Vnus dñs noſter Ieſus Chriſtus. Zach. 14. In illa die erit dominus vnus, & nomen eius vnum. Secundò quia lex eius eſt vna. Lex enim eccleſię eſt lex fidei. Rom. 3. Vbi eſt ergo nũc gloriatio tua? excluſa eſt. Per quam legẽ? Factorũ? Non, ſed per legẽ fidei. Sed fides quandoq; ſumitur pro ipſa re credita, ſm illud, Hęc eſt fides catholica, &c. i. iſta debẽt credi. Quãdoq; verò ſumitur pro habitu fidei, quo creditur in corde. Et de vtroq; hoc poteſt dici. De primò vt ſit ſenſus, *Vna eſt fides*. i. idẽ iubemini credere, & eodem modo operari: quia vnũ, & idem eſt ꝙ creditur à cunctis fidelibus. Vnde vniuerſalis ſeu catholica dicitur. vnde. 1. Corin. 1. Idipſum dicatis. i. ſentiatis omnes, &c. Alio modo vna eſt fides. i. vnus habitus fidei quo creditur, vna inquã, nõ numero, ſed ſpecie, quia idẽ debet eſſe in corde omniũ, & hoc modo idẽ volentiũ dicitur, vna voluntas. Tertiò eadẽ ſunt inſignia eccleſiæ.ſ. ſacramẽta Chriſti, inter quæ primũ baptiſma, quod eſt ianua omniũ aliorum. Et ideo dicit, *Vnum baptiſma*. Dicitur autem vnũ triplici ratione. Primò quia baptiſmata non differunt ſecundum baptizantes: quia à quocunq; conferãtur, vniformẽ virtutem habẽt: quia qui baptizat interius vnus eſt.ſ. Chriſtus. Ioan. 1. Super quem videris ſpiritum deſcendentem, & manentem ſuper eum, hic eſt qui baptizat in ſpiritu ſancto. Secundò dicitur vnum, quia datur in nomine vnius.ſ. trinitatis. Matth. vlt. Baptizantes eos in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti. Tertiò, quia iterari non poteſt. Pœnitentia autem, matrimoniũ, euchariſtia, & extrema vnctio, iterari poſſunt, non autem baptiſmus. Heb. 6. Impoſsibile eſt eos qui ſemel ſunt illuminati (.ſ. per baptiſmum) guſtauerint autem donum cęleſte, & participes facti ſunt ſpiritus ſancti, guſtauerũt nihilominus bonum Dei verbũ virtuteſq; ſeculi venturi & prolapſi ſunt (.ſ. per peccatum) renouari rurſus ad pœnitentiam. Non iteratur autẽ vel propter caracterem, vel quia cauſa eius non iteratur. Rom. 6. Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem, &c. Nunc autem Chriſtus ſemel pro peccatis mortuus eſt, vt dicitur. 1. Pet. 3. Quartò in eccleſia eſt idẽ finis qui eſt Deus. Filius enim ducit nos ad patrem. 1. Corinth. 15. Cũm tradiderit regnum Deo & patri, cũm euacuauerit omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, oportet autem illum regnare, &c. Et quantum ad hoc ſubiungit, dicens, *Vnus Deus, &c.* Vbi primò ponit Apoſt. eius vnitatem. Secundò eius dignitatẽ, ibi, *Qui eſt ſuper omnes, &c.* Circa primum duo dicit. Primum pertinet ad naturam diuinam. Vnde dicit, Vnus Deus. Deuter. 6. Audi Iſraël, dominus Deus tuus vnus eſt. Aliud pertinet ad eius beniuolentiam ad nos & ad pietatẽ. Vnde dicit, *Et pater omnium*. Eſa. 63. Tu domine pater noſter, & redemptor noſter. Malac. 2. Nunquid non pater vnus omnium noſtrum? nũquid non Deus creauit nos? Dignitatem autem eius commendat ex tribus, Ex altitudine diuinitatis, cũm dicit, *qui eſt ſuper omnes*. Pſal. Super omnes gentes dominus, &c. Ex amplitudine eius poteſtatis, cũm dicit, *Per omnia*. Hier. 23. Cœlum, & terram ego impleo, &c. Pſal. Omnia ſubiecisti ſub pedibus, &c. Luc. 10. & Marc. 11. Omnia mihi quippe tradita ſunt. quippe, quia omnia per ipſum facta ſunt. Ioan. 1. Sed modo quo dicitur Sapien. 11. Omnia in numero, & pondere, & menſura diſpoſuiſti. Ex largitate gratiæ, cũm dicit, *In omnibus vobis*.ſ. per gratiam. Hiere. 14. Tu autẽ in nobis es domine, &c. Sed primum appropriatur patri qui eſt fontale principium diuinitatis, & omnes creaturas excellit. Secundum filio qui eſt ſapientia attingẽs à fine vſq; ad finem fortiter. Sap. 8. Tertium verò ſpiritui ſancto, qui replet orbem terrarum. Sap. 1.

Lex eccleſiæ eſt ex fide.

LECTIO TERTIA.

Vnitas eccleſiæ demonſtratur ex eo, quod, vnicuique membrorum proprium, & peculiare eſt.

VNicuique autem noſtrum data eſt gratia ſecundũ menſuram donationis Chriſti. Propter quod dicit, Aſcendẽs in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quod autem aſcendit, quid eſt, niſi quia & deſcendit primum in inferiores partes terræ? Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit ſuper omnes cœlos, vt adimpleret omnia.

Suprà oſtendit Apoſtolus eccleſiaſticam vnitatẽ, quantum ad id quod in eccleſia eſt commune: hic idem oſtẽdit quantum ad hoc quod ſingulis fidelibus membris eccleſię eſt proprium, & ſpeciale. Circa quod tria facit, primò proponit diſtinctionem. Secundò inducit ad hoc authoritatẽ, ibi, *Propter quod dicit, &c.* Tertiò ponit authoritatis expoſitionem, ibi, *quod autem aſcendit, &c.* Dicit ergo habemus in eccleſia vnũ Deum, vnam fidem, &c. ſed tamẽ diuerſas gratias diuerſis particulariter collatas habemus, quia *Vnicuiq; noſtrum data eſt gratia*. q.d. Nullus noſtrũ eſt qui non ſit particeps diuinę gratiæ, & cõmunionis. Ioan. 1. De plenitudine eius omnes accepimus gratiã pro gratia. Sed certẽ iſta gratia non eſt data omnibus vniformiter ſeu ęqualiter, ſed *Sed ſecundum mẽſuram donationis Chriſti*. i. ſm, quod Chriſtus eſt dator, & eam ſingulis menſurauit. Rom. 12. Habentes donationes ſecundum gratiam quæ data eſt nobis differentes. Hæc differentia, non eſt ex fato, nec à caſu, nec ex merito: ſed ex donatione Chriſti. i. ſecundum quod Chriſtus nobis commenſurauit. Ipſe enim ſolus recipit ſpiritum non ad menſuram. Io. 1. Cæteri autem ſancti ad menſuram recipiunt. Rom. 12. Vnicuique ſicut Deus diuiſit mẽſuram fidei. 1. Cor. 3. Vnuſquiſq; propriam mercedem accipiet, &c. Matth. 25. Vnicuique ſecundum propriam virtutem, &c. Quia ſicut in poteſtate Chriſti eſt dare vel nõ dare, ita dare tantũ vel min⁹. Sequitur, *Propter quod dicit, &c.* Hic ponit quandam authoritatem aſſumptam de Pſal. & refertur ad hoc quod dixit. Secundum menſurã donationis Chriſti: vbi tria facit. Primò commemorat Chriſti Aſcenſionem. Secundo humani generis liberationem. Tertiò ponit donorum ſpiritualium collationem. Partea conſequentur ſe. Oſtendit ergo primum, dicens ſic, *Propter quod*, ſcilicet ſignificãdum. Dicit, ſcilicet Propheta Dauid in Pſalm. *Aſcendens Chriſtus in altum, &c.* Mich. 2. Aſcẽdit ante eos pandẽs iter, &c. Iob. 39. In altũ alas erigit. &c.

Aſcendens,

Aſcendens, inquàm, ſed non ſolus, quia *Captiuam duxit captiuitatem*, eos, ſcilicet quos Diabolus captiuauerat: humanum enim genus captiuatū erat, & ſancti in charitate deſcendentes qui meruerant gloriam, in captiuitate diaboli, detinebantur quaſi captiui in lymbo. Eſa. 5. Ductus eſt captiuus populus meus, &c. Hanc ergo captiuitatē Chriſtus liberauit, & ſecum duxit in cælum. Eſa. 49. Nunquid tolletur à forti præda, aut quod captum fuerit à robuſto ſaluabitur ac ſaluum poterit eſſe? quia hæc dicit dominus, Equidem & captiuitas à forti tolletur, & quod ablatum fuerit à robuſto ſaluabitur. Sed certè hoc non verificatur ſolùm quantum ad iam mortuos, ſed etiam quantum ad viuentes, qui captiui tenebantur ſub peccato, quos à peccato liberans, ſeruos fecit iuſtitiæ, vt dicitur Roman. 6. & ſic quodammodo eos in captiuitatem duxit, non ad perniciem, ſed ad ſalutem. Lucæ. 5. Ex hoc iam homines eris capiens. Non ſolùm autem homines à diaboli captiuitate eripuit, & ſuæ ſeruituti ſubiecit, ſed etiam eos ſpiritualibus bonis dotauit. Vnde ſubditur. *Dedit dona hominibus*, ſcilicet gratiæ, & gloriæ. Pſal. Gratiam, & gloriam dabit dominus. 2. Pet. 1. Per quem & pretioſa nobis promiſſa donauit, &c. Nec eſt contrarium quod in litera præcedenti dicitur. Accepit dona in hominibus, quia certè ipſe dedit, vt Deus, & accepit vt homo in fidelibus ſicut in membris ſuis. Dedit in cælo ſicut Deus, & accepit in terra ſecundum modum loquendi quo dicitur Matth. 25. Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Deinde cùm dicit. *Quod autem aſcendit, &c.* Exponit propoſitam authoritatem, & primò quantum ad Aſcenſionem. Secundò quantum ad materiam donationis, ibi. *Et ipſe dedit, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit quomodo deſcendit, ibi. *Qui deſcendit.* Secundò quomodo aſcendit ibi. *Qui aſcendit, &c.* Circa primum conſiderandum, quod Chriſtus verè ſit Deus, inconueniens videbatur quòd ſibi conueniret deſcendere, quia nihil eſt Deo ſublimius. Et ideo ad hanc dubitationem excludendam ſubdit Apoſtolus, *Quod autem aſcendit quid eſt, niſi quia & deſcendit primum, &c.* Ac ſi diceret, Ideo poſtea dixi, quòd aſcendit, quia ipſe primò deſcenderat, vt aſcenderet: aliter enim aſcendere non potuiſſet. Quomodo autem deſcendit ſubdit, dicens, quia in inferiores partes terræ. Quod poteſt intelligi dupliciter. Vno modo vt per inferiores partes terræ intelligantur iſtæ partes terræ, in quibus nos habitamus, quę dicuntur inferiores eo, quòd ſunt infrà cælum & aerem. In has autem partes terræ dicitur deſcendiſſe filius Dei, non motu locali, ſed aſſumptione inferioris, & terrenæ naturæ: ſecundum illud Philip. 2. Exinaniuit ſemetipſum, & cætera. Alio modo poteſt intelligi de inferno qui etiam infra nos eſt. Illuc enim deſcendit omnibus ſecundum animam vt inde ſanctos liberaret. Et ſic videtur hoc eis conuenire quod dixerat, Captiuam duxit captiuitatē. Zach. 9. Tu quoq; in ſanguine teſtamenti tui eduxiſti vinctos tuos de lacu in quo non erat aqua. Apoc. 10. Vidi alium angelū fortem deſcendentem de cælo, &c. Exod. 3. Vidi afflictionem populi mei qui eſt in Aegypto, &c. Et ſequitur. Et deſcēdi liberare eum. Deinde cum dicit. *Qui deſcendit, &c.* Manifeſtat eius Aſcenſionem quātum ad tria. Primò quantum ad perſonam aſcendentis cùm dicit. *Qui deſcendit ipſe eſt qui aſcendit, &c.* In quo deſignatur vnitas perſonæ Dei & hominis. Deſcendit enim, ſicut dictum eſt, filius Dei aſſumendo humanam naturam, aſcendit autem filius hominis ſecundum humanam naturam ad vitæ immortalis ſublimitatem. Et ſic eſt idem filius Dei qui deſcēdit, & filius hominis qui aſcendit. Ioan. 3. Nemo aſcendit in cælum niſi qui deſcendit de cælo filius hominis qui eſt in cælo, vbi notatur, quod humiles qui voluntariè deſcēdūt ſpiritualiter Deo ſublimante aſcendūt, quia qui ſe humiliat exaltabitur. Lucæ 14. & 18. Secundò oſtendit terminū aſcenſionis cùm dicit. *Super omnes cælos.* Pſal. Qui aſcendit ſuper omnes cęlos ad orientem. Nec ſolum intelligendum eſt, quòd aſcenderit ſuper omnes cælos corporales, ſed etiam ſuper omnem ſpiritualem creaturam, ſuprà cap. 1. Conſtituens illū ad dexteram ſuam in cæleſtibus ſuper omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, &c. Tertiò ponit aſcenſionis fructū cùm dicit. *Vt adimpleret omnia.* i. omne genus hominū ſpiritualibus donis repleret. Pſal. Replebimur in bonis domus tuę. Eccl. 24. A generationibus meis adimplemini. Vel *Adimpleret*, id eſt, vt ad effectum perduceret *Omnia* quę de ipſo erāt ſcripta Luc. vlti. Oportet impleri omnia quę ſcripta ſunt in lege & prophetis & pſalmis de me.

LECTIO QVINTA.

Singulis membris, ſingulas gratias datas manifeſtat, & harum gratiarum vtilitas explicatur.

ET ipſe dedit quoſdam quidem apoſtolos, quoſdam autem prophetas, alios verò euangeliſtas, alios autem paſtores, & doctores ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterij, in ædificationem corporis Chriſti: donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis filij Dei in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.

Hic exponit Apoſtolus quod ſuprà dixerat de donatione donorum. Circa quod duo facit. Primò oſtendit quòd dominus ſingulis fidelibus dedit donorum diuerſitatem. Secundò oſtendit illorum donorum fructum, & vtilitatē, ibi. *Ad conſummationem ſanctorum, &c.* Et quia per dona Chriſti diuerſi ſtatus & munera in eccleſia deſignantur, conſiderandum eſt quod inter dona Chriſti primò ponit Apoſtolos. Vnde dicit. *Et ipſe dedit quoſdam quidem apoſtolos.* Luc. 6. Elegit ex ipſis quos & apoſtolos nominauit. 1. Cor. 12. quoſdā quidē poſuit in eccleſia. Primùm Apoſtolos. Secundò prophetas. Tertiò doctores. Quartò virtutes. Apoſtoli primo loco ponuntur, quia ipſi priuilegiati fuerūt in omnibus donis Chriſti. Habuerūt enim plenitudinē gratiæ & ſapientiæ, quidam quantū ad reuelationē diuinorū myſteriorū. Luc. vlti. Aperuit eis ſenſum vt intelligerēt, &c. Marc. 4. & Luc. 8. Vobis datum eſt noſſe myſteriū regni Dei, &c. Ioan. 15. Omnia quæ audiui à patre meo nota feci vobis. Habuerunt etiam copiā eloquentiæ ad annuntiandum euangeliū. Lucæ 21. Dabo vobis os & ſapientiam cui non poterunt reſiſtere, & contradicere omnes aduerſarij veſtri. Marc. vlti. Euntes in mundum vniuerſum prædicate, &c. Habuerunt etiam pręrogatiuam authoritatis & potentiæ quantum ad curam dominici gregis. Ioan. vlti. Paſce oues meas. 2. Corint. 10. De poteſtate noſtra quā dedit nobis Deus in ædificationem, nō in deſtructionem veſtram, &c. ideò Apoſtolus ſubiungit hic tres gradus eccleſiaſticos ſecundum participationem ſingulorū pręmiſſorum. Nam quantum ad reuelationem diuinorum myſteriorum ſubdit. *Quoſdam autem prophetas*, qui prænuntiatores fuerunt incarnationis Chriſti de quibus dicitur. 1. Pet. 1. Prophetæ qui de futura in vobis gloria prophetauerunt. Matth. 11. Omnes enim prophetæ, & lex vſq; ad Ioannem prophetauerunt. Sed apoſtoli prophetantes fuerunt poſt aduentum Chriſti gaudia vitæ futurę. Apoc. 1. Beatus qui legit & audit verba prophetiæ huius, &c. Item fuerunt expoſitores antiquorum prophetarum prophetias. 1. Corint. 14. Aemulamini ſpiritualia: magis autem vt prophetetis. Matt. 23. Ecce ego mitto ad vos prophetas & ſapientes, &c.

Quantum verò ad annuntiandum euangelium, ſubdit. *Alios verò euangeliſtas*, qui ſcilicet habent officium prædicandi euangelium, vel etiam conſcribendi, quamuis non eſſent de principalibus Apoſtolis. Rom. 10. Quàm ſpecioſi pedes euangelizantium pacem, &c. Eſa. 41. Dabo Hieruſalem euangeliſtam. Quātum verò ad curam eccleſię ſubdit, *Alios autē paſtores*, curam, ſcilicet, dominici gregis habentes. Et ſub eodem addit. *Et doctores* ad oſtendendum quòd proprium officium paſtorū eccleſiæ eſt docere, ea quæ pertinent ad fidem & bonos mores. Diſpenſare autē temporalia non pertinet ad epiſcopos qui ſunt Apoſtolorum ſucceſſores, ſed magis ad diaconos. Act. 6. Nō eſt æquum nos derelinquere verbum Dei, & miniſtrare menſis. Titum. 1. Amplectentem eum qui ſecundum doctrinam eſt, fidelem ſermonē. Dicitur de epiſcopis. Hieremiæ tertio, Dabo vobis paſtores iuxta cor meum, & paſcent vos ſcientia & doctrina. Deinde cùm dicit. *Ad conſummationem ſanctorum, &c.* Oſtendit fructum pręd ictorum donorum ſeu officiorum. Et circa hoc duo facit, quia primò aſſignat fructum. Secundò oſtendit qualiter fideles ad hunc fructum poſſent aduenire, ibi. *Vt iam non ſimus paruuli, &c.* Prima iterum in duas. Primò proponit effectū proximū. Secundò oſtendit fructum vltimū, ibi. *Donec occurramus omnes, &c.* Effectus autem proximus prædictorum donorum ſeu officiorū poteſt attendi quantū ad tria. Vno modo quātū

ad ipſos qui ſunt in officijs conſtituti, quibus ad hoc ſunt collata dona ſpiritualia, vt miniſtrarent Deo & proximis. Et quantum ad hoc dicit, *In opus miniſterij*, per quod.ſ. procuratur honor Dei, & ſalus proximorum. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti, &c. Eſaiæ 61. Miniſtri Dei dicetur vobis. Alio modo quantum ad perfectionem iam credentiū, cùm dicit, *Ad conſummationem*. i. perfectionē *Sanctorum*. i. eorum qui iam ſunt ſanctificati per fidem Chriſti. Etenim ſpecialiter debent intendere prælati ad ſubditos ſuos, vt eos ad ſtatū perfectionis perducāt, vnde & ipſi perfectiores ſunt, vt dicit Dionyſius in eccleſiaſtica hierarchia. Hebr. 6. Ad perfectionem feramur, &c. Eſa. 10. Conſummatio abbreuiata inundabit iuſtitiam. Cōſummationem enim, & abbreuiationem dominus Deus exercituum faciet, &c. Tertiò quantum ad conuerſionem infidelium: & quantū ad hoc dicit, *In ædificationē corporis Chriſti*. i. vt conuertantur infideles, ex quibus ædificatur eccleſia Chriſti, quę eſt corpus eius. 1. Cor. 14. Ad ædificationē & exhortationem, & conſolationem. Et ſequitur ibidem, Nam maior eſt qui prophetat quàm qui linguis loquitur, niſi fortè interpretetur, vt eccleſia ędificationem accipiat, & ibidem, Omnia ad ædificationem fiant. Deinde cùm dicit, *Donec occurramus, &c.* Aſſignat fructum vltimum. Et poteſt intelligi dupliciter. Vno modo de fructu ſimpliciter vltimo, qui erit in reſurrectione ſanctorum. Et ſecundum hoc duo declarantur. Primò quidem congregatio reſurgētium & corporalis, & ſpiritualis. Corporalis quidem erit congregatio in hoc quòd omnes ſancti congregabuntur ad Chriſtum. Matth. 24. Vbicunq; fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. Et quantum ad hoc dicit, *Donec occurramus omnes, &c.* q.d. vſque ad hoc extenditur prædictum miniſterium, & conſummatio ſanctorum, & ædificatio eccleſiæ, donec in reſurrectione occurramus Chriſto. Matt. 25. Ecce ſponſus venit, exite obuiam ei. Amos. 4. Præparare in occurſum Dei tui Iſraël, &c. Et etiam occurramus nobis inuicem. 1. Theſſ. 4. Simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Chriſto in aëra. Philip. 3. Si quo modo occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis. Spiritualis autem congregatio attenditur quantū ad meritum, quod eſt ſm eandem fidē, & quantum ad hoc, dicit, *In vnitatem fidei*. ſuprà eodē. Vnus dñs, vna fides. Item ſuprà in eodem. Soliciti ſeruare vnitatem ſpiritus, &c. Et quantum ad præmiū, quod eſt ſecundū Dei perfectā viſionē & cognitionē, de qua. 1. Cor. 13. Tunc cognoſcam ſicut & cognitus ſum. Et quātū ad hoc dicit, *Et agnitionis filij Dei*. Hier. 31. Omnes enim cognoſcent me. Secundò declaratur prædictus fructus quantū ad perfectionē reſurgentiū. Et primò ponit ipſam perfectionē, cū dicit, *In virum perfectum*. Vbi non eſt intelligendū ſicut quidā intellexerunt, ꝙ.ſ. fœminæ mutentur in ſexum virilē in reſurrectione, quia vterq; ſexus permanebit, non quidē ad commixtionē ſexuum, quę tunc de cætero nō erit, ſm illud Matt. 22. In reſurrectione enim nō nubent, neq; nubentur, ſed ſunt ſicut angeli. Sed ad perfectionem naturæ & gloriæ Dei, qui talem naturā condidit. Dicit ergo, *Virum perfectum*, ad deſignandū omnimodam perfectionē illius ſtatus. 1. Cor. 13. Cū venerit ꝙ perfectum eſt, euacuabitur, quod ex parte eſt. Et propter hoc vir magis ſumitur ſm, quod diuiditur contra puerū, quā ſecundū quod diuiditur contra fœminam. Secundò oſtendit exemplar huius perfectionis cùm dicit, *In menſuram ætatis plenitudinis Chriſti*. Vbi cōſiderandū eſt, ꝙ corpus Chriſti verū eſt exemplar corporis myſtici, vtrunque. n. conſtat ex pluribus membris in vnū collectis. Corpus autē Chriſti fuit perductum ad plenā ætatem virilē. ſ. triginta trium annorum, in qua mortuus fuit. Huiuſmodi ergo ætatis plenitudini conformabitur ætas ſanctorum reſurgentium, in quibus nulla erit imperfectio, nec defectus ſenectutis. Phil. 3. Reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratū corpori claritatis ſuæ. Alio modo poteſt intelligi de fructu vltimo præſentis vitæ, in qua quidem ſibi occurrent omnes fideles ad vnam fidem & agnitionē veritatis. Ioan. 10. Alias oues habeo quę nō ſunt de hoc ouili, &c. In qua perficitur etiā corpus Chriſti myſticum ſpirituali perfectione ad ſimilitudinem corporis Chriſti veri. Et ſecundum hoc totum corpus eccleſiæ dicitur corpus virile, ſecūdū illam ſimilitudinem qua vtitur Apoſtolus, Gal. 4. Quanto tempore hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, &c.

LECTIO QVINTA.

Duo remouentur, quæ in cauſa ſunt ne perueniamus ad fructum donorum, quæ ſunt, nequitia hominum, & imbecillitas intellectus.

VT iam non ſimus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in aſtutia ad circumuentionem erroris. Veritatem autem facientes in charitate, creſcamus in illo per omnia, qui eſt caput, Chriſtus, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnē iuncturam ſubminiſtrationis, ſecundum operationem in menſuram vniuſcuiuſque membri, augmentum corporis facit in ædificationem ſui in charitate.

Poſita donorum ſpiritualium diuerſitate & fructu eorum: hic oſtendit Apoſtolus quomodo ad fructum illum perueniamus. Circa quod duo facit. Primò duo impedimenta remouet. Secundò modū veniendi docet, ibi, *Veritatē facientes, &c.* Dicit ergo, Benedictum eſt, quod hic eſt fructus vltimus iſtorum donorum, quod.ſc. occurramus domino in virum perfectum, &c. Ergo oportet nos videre, *Vt iam non ſimus paruuli*, ſed certè viri perfecti, quia quandiu aliquis eſt puer, non eſt perfectus vir. Oportet ergo, quod deſerat pueritiam, qui domino debet occurrere. Sic faciebat Apoſtolus. 1. Cor. 13. Quando factus ſum vir, euacuaui quæ erant paruuli. Conditio autem pueri eſt, ꝙ non eſt fixus, vel determinatus in aliquo, ſed credit omni verbo. Si ergo volumus exhibere nos, vt viros perfectos, oportet quod deſeramus cogitationem fluctuantem, id eſt inſtabilem. Et hoc eſt quod dicit, *Fluctuantes*. 1. Corint. 14. Nolite paruuli effici ſenſibus, ſed malitia paruuli eſtote. Dicuntur autem fluctuantes à fluctu, quia tales admodū fluctus non ſunt firmi in fide. Iac. 1. Qui enim hęſitat, ſimilis eſt fluctui maris, qui à vento mouetur & circunfertur. Nunc autem neceſſe eſt nos ſtabiles eſſe & non fluctuare. Et quia ventus eſt praua doctrina, de qua meritò dicitur Prouerb. 25. Ventus Aquilo diſſipat pluuias. Matth. 7. Deſcendit pluuia, venerunt flumina, flauerunt venti & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina eius magna; ideo dicit, *Et non circunferamur omni vento doctrinæ, &c.* q.d. Nulla doctrina peruerſa perflante ad cōmotionem cordis & ruinam ſpiritualis ędificij debemus moueri, quia nō eſt bona doctrina, quod patet ex tribus. Primò ex eius principio, quod eſt *Nequitia hominum*, ideo nō eſt bona doctrina, ſed falſa & nequā, quam dogmatizat aliquis ad perditionem animarū, vt obtineat principatū, ſicut doctrina Arrij nequiſſimi, qui crepuit medius, vt de ipſo poſſit exponi illud Eccleſ. 21. Teſtimoniū nequitiæ eius verum eſt. — *Conditiones doctrinæ hæreticorum.* — Item talis doctrina peruerſa eſt, quod patet. Secundò ex eius proceſſu, qui eſt aſtutia, quia cum dolo. i. vnū intendit & aliud ſimulat, propter quod Apoſtolus dicit. 2. Cor. 11. Timeo ne ſicut ſerpens Euam ſeduxit aſtutia ſua: ita corrūpantur ſenſus veſtri & excidant à ſimplicitate, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Tertiò patet hoc idē ex effectu: quia effectus talis doctrinæ eſt *Ad circumuentionē erroris*, nō ad denarios vel alia temporalia acquirenda, ſed ad ſeminandos errores ſeducunt & circunueniunt tales doctores: de quibus dicitur. 2. Tim. 3. Mali homines & ſeductores proficiēt in peius errantes, & in errorem mittentes. Deinde cùm dicit, *Veritatem autem facientes, &c.* Oſtenſis impedimentis per quæ à fructu donorū ſpiritualium impeditur quis: hic oſtendit qualiter ad fructū debitū peruenitur. Et arguit ſic, Statim dictum eſt, ꝙ ſi volumus ad ſpiritualiū donorum fructum peruenire, oportet vt iā non ſimus paruuli, &c. Sed tandiu ſumus paruuli, quandiu virilem ſtatū non attingimus, nec creſcimus: ergo nobis neceſſarium eſt, vt creſcamus. Et hoc eſt, quod dicit: *Veritatem autem facientes, &c.* Duo ergo facit. Primò oſtendit in quo debemus creſcere. Secundò per quem, ibi, *In illo per omnia, &c.* Dicit ergo quantum ad primum, *Veritatem facientes creſcamus*, & hoc in duobus, ſcilicet in bono opere, & forma boni operis, quæ duo ſunt, veritas, & charitas. Veritas autem quandoque dicitur omne opus bonum, vt Thob. 1. In captiuitate tamen poſitus viam veritatis non deſeruit. Faciamus ergo veritatem, ſcilicet, omne opus bonum, vel veritatem doctrinæ: quia nō ſufficere nobis debet audire, vel docere veritatem, ſed oportet facere, propter hoc dicebat Apoſtolus. 1. Timoth. 4. Hoc enim faciens, & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt.

audiunt Eſtote ergo fact. &c. vt dicitur Iac. 1. Quia factores iuſtificabuntur: vt habetur Roma. 2. Et hoc ſi fiat in charitate, quæ eſt forma boni operis. 1. Corint. 16. Viriliter agite & confortetur cor veſtrum, & omnia opera veſtra in charitate fiant. Quia certè aliter nihil valerent. 1. Cor. 13. Si tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatẽ autem non habuero nihil mihi prodeſt. Sed quia in via Dei non progredi, eſt regredi, ideo ſubdit Apoſtolus, Vt creſcamus in illo, &c. Vbi tria facit. Primò oſtendit authorem noſtri augmenti. Secundò eius veritatẽ. Tertiò modum augmẽti. Secunda, ibi, *Ex quo totum corpus*. Tertia, ibi, *Secundũ operationẽ in menſuram vniuſcuiuſq; membri*. Dicit ergo, Creſcamus in illo. ſ. in Chriſto: de quo 1. Pet. 2. In eo creſcatis in ſalutem. In illo, inquam, qui eſt caput noſtrum Chriſtus, & in eccleſia, quæ eſt corpus ipſius vt dicitur Col. 1. Creſcamus, inquã, non in poſſeſsionibus, ſicut dicitur Iob. 1. Poſſeſsio eius creuit in terra, ſed in ſpiritualibus. Nec in vno tantum, ſed *Per omnia*, id eſt in omni bono, fructificãtes & creſcentes. 1. Cor. 10. Omnia in gloriam Dei facite, &c. Et ibi ſequitur, ſicut & ego per omnia omnibus placeo. De hoc commendat Corinthios Apoſtolus, dicens 1. Cor. 11. Laudo vos fratres, quod per omnia mei memores eſtis, & ſicut tradidi vobis, omnia præcepta mea tenetis. Conſequenter cùm dicit, *Ex qua totum corpus, &c.* Oſtendit veritatem Chriſti per quem creſcere debeamus. Vbi ſciendum eſt, quod corpus naturale tria habet. ſ. compactionem membrorum ad inuicem, ligationem per neruos & mutuã ſubminiſtrationem. 1. Cor. 12. Si dixerit pes quoniam non ſum manus, non ſum de corpore: non ideo non eſt de corpore? Et ſi dixerit auris, quoniam nõ ſum oculus, non ſum de corpore, &c. Si totũ corpus eſt odoratus, vbi auditus? Spiritualiter ergo, ſicut vnũ corpus efficitur ex multis his tribus modis. ſ. per compactionẽ ſeu adunationẽ, per ligationem, & per mutuam operationẽ & ſubuentionẽ: ita & omnia, quæ ſunt à capite corporali. ſ. compactio, neruorũ ligatio, ad opus motio, fluũt à capite noſtro Chriſto in corpore eccleſiæ. Et primò compactio per fidem. Vnde dicit, *Ex quo*, ſcilicet, Chriſto, qui eſt caput noſtrũ (vt modò dictum eſt) *Totum corpus compactum eſt*, i. coadunatum. Pſal. Diſperſiones Iſraël congregabit. Abac. 2. Congregabit ad ſe omnes gentes, & coaceruabit ad ſe omnes populos. De hoc dicitur Col. 2. Caput ex quo totũ corpus per nexus & coniunctiones ſubminiſtratũ & conſtructũ creſcit in augmentum Dei. Secundò fluit à Chriſto capite in corpus eccleſiæ ſuæ myſticum connexio & colligatio, quia oportet adunata aliquo nexu, vel vinculo necti, vel colligari. Et propter hoc dicit, *Et connexum per omnem iuncturam ſubminiſtrationis*, i. per fidem & charitatem, quæ connectunt, & coniungunt membra corporis myſtici ad mutuã ſubminiſtrationẽ. Eccle. 39. Omnia opera Dñi bona, & omne opus hora ſua ſubminiſtrabit. Vnde ipſe Apoſtolus cõfidens de iſta mutua ſubminiſtratione, quæ eſt inter mẽbra eccleſiæ per diuinã coniunctionẽ, dicebat Philip. 1. Scio enim, quia hoc proueniet in ſalutẽ per veſtram orationẽ & ſubminiſtrationem ſpiritus Ieſu Chriſti. Tertiò à capite Chriſto in mẽbra, vt augmententur, ſpiritualiter influitur virtus actualiter operãdi. Vnde dicit, *Secundum menſuram vniuſcuiuſque membri*, augmẽtum corporis facit, q. d. Nõ ſolũ à capite noſtro Chriſto eſt membrorum eccleſiæ compactio per fidẽ, nec ſola connexio, vel colligatio per mutuã ſubminiſtrationem charitatis: ſed certè ab ipſo eſt actualis membrorum operatio, ſiue ad opus motio ſecundũ menſurã & cõpetentiã cuiuslibet membri. Vnde dicit, ꝙ facit augmentum corporis ſm̃ operationem & menſuram vniuſcuiuſq; membri debitè menſurati, quia non ſolum per fidem corpus myſticum cõpaginatur, nec ſolũ per charitatis ſubminiſtrationẽ connectentẽ augetur corpus, ſed per actualem compoſitionem ab vno quoq; membro egredientẽ, ſecundum menſuram gratiæ ſibi datæ, & actualẽ motionem ad operationẽ, quã Deus facit in nobis. Vnde Eſa. 26. Omnia opera noſtra operatus es in nobis. Idẽ verò Deus, qui operatur omnia in omnibus: vt dicitur 1. Corint. 12. Et hæc expoſitio cõcordat gloſatori. Sed ad quid augmentat Deus vnumquodq; membrũ? vt corpus ædificet. ſuprà 2. In quo omnis ædificatio cõſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino, in quo & vos ædificamini, &c. Vnde 1. Cor. 3. Dei ædificatio eſtis. Et hæc omnia fiunt in charitate, quia vt dicitur 1. Cor. 8. Charitas ædificat. Vel in charitate facit Deus hæc omnia, id eſt, ex mera dilectione. Hier. 31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans. Rurſuſq;, Aedificabo, & ædificaberis. Hoc eſt ergo, quod dicit, In ædificationem ſui in charitate.

LECTIO SEXTA.

Retrahit eos a via Gentium, docetque eos in vnitate Eccleſiaſtica manere.

HOc ergo dico & teſtificor in Domino: vt iam non ambuletis ſicut & Gentes ambulant, in vanitate ſenſus ſui, tenebris obſcuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam, quæ eſt in illis, propter cæcitatem cordis ipſorum: qui deſperantes ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis in auaritiam.

Supra monuit Apoſtolus Epheſios vt manerẽt in eccleſiaſtica vnitate deſcribendo modum eius & formã: in hac parte docet eos viam per quam poſsint manere in eccleſiaſtica vnitate. Et circa hoc duo facit, primo proponit præcepta, per quæ poſſunt manere in eccleſiaſtica vnitate. Secundò oſtendit poteſtatẽ hanc ad implenda præcepta in fine epiſtolæ, ibi, *De cætero fratres confortamini, &c.* Prima in duas. Primò proponit præcepta ad omnes. Secundò pertinentia ad ſingulos gradus eccleſiæ, ibi, *Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint, &c.* Prima in duas. Primò ponit quædam præcepta generalia ad quæ reducuntur omnia alia. Secũdò ponit ſpecialia, ibi, *Propter quod deponentes mendaciũ, &c.* Prima iterum in duas, quia cum intentio Apoſt. ſit eos reuocare à veteri conſuetudine ad nouam Chriſti doctrinã. Primò oſtendit doctrinã Chriſti eſſe contrariam antiquæ peruerſitati gentilitatis. Secundò inducit eos, vt eam deponãt & eam quæ Chriſti eſt aſſumant, ibi, *Deponite vos ſecundum priſtinam, &c.* Prima in duas, quia primò deſcribit conuerſationem Gentilium. Secundò oſtendit, quod ei contrariatur doctrina Chriſti, ibi, *Vos autẽ non ita, &c.* Prima in tres. Primò hortatur eos, vt declinent conuerſationem gentilium. Secundò deſcribit eam quantum ad interiorem animum, ibi, *Tenebris obſcuratum, &c.* Tertiò quantum ad exteriorem modũ, ibi, *Qui deſperantes, &c.* Dicit ergo ad hoc, quod poſsitis implere ea, quæ dicta ſunt, Dico, id eſt, non obſecro, vt prius, ſed dico, *Et teſtificor*, hoc quod dixi Gal. 5. Teſtificor autem omni homini rurſum circuncidenti ſe, quoniam debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ. 1. Timor. 4. Teſtificor coram Deo & Chriſto Ieſu, &c. Et quid? *Vt iam*, ſcilicet, tempore fidei & conuerſationis ad Chriſtum, quia iam vos mundi eſtis. Ioan. 15. *Non ambuletis*, id eſt, viatis. Gal. 5. Si ſpiritu viuimus, ſpiritu & ambulemus, &c. Et hoc *Sicut Gentiles ambulant*. 1. Corint. 12. Scitis, quoniam cùm gentes eſſetis ad ſimulachra muta prout ducebamini euntes, &c. Non ſic igitur ambuletis. Prou. 1. Fili mi ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum à ſemitis eorũ, &c. Conſequenter cùm dicit, *In vanitate ſenſus ſui*. Reddit cauſam huius prohibitionis. Vbi notandum eſt, quod cum ambulare ſpiritualiter, ſit proficere, ſecundũ illud Eſa. 26. Rectus callis iuſti ad ambulandum, &c. Gen. 17. Ambula coram me, & eſto perfectus, dicitur Abrahæ. Ad hoc ergo, vt homo iuſtè ambulet. i. ſpiritualiter proficiat, oportet tria, quæ in ipſo ſunt regulari & ordinari. In homine enim eſt ratio iudicans de particularibus agendis. Item intellectus vniuerſalium principiorum, qui eſt ſindereſis. Tertiò lex diuina ſeu Deus. Quandocunque ergo aliquis ſecundum iſta tria ſibi inuicem ordinata dirigitur, ita quod actio ordinetur ſecundum iudicium rationis, & hæc. ſ. ratio iudicet ſecundum intellectum rectum, vel ſindereſim: & hæc. ſ. ſindereſis ordinetur ſecundum legem diuinam, tunc actio eſt bona & meritoria. Sed vita gentilium non eſt talis, immo deficit in prædictis tribus, quia primò deficit à ratione iudicante, quia ambulant in vanitate ſenſus ſui. Senſus autẽ eſt vis apprehenſiua, per quam iudicamus ſingularia. Vnde aliquis homo rectus dicitur, quando bene iudicat de agendis. Sed ſenſus iſte, quandoque eſt rectus, quandoque eſt vanus. Rectus dicitur, quando debita regula regitur, qua venit ad debitum finem. Vanus autem quando indebita regula ductus non venit ad debitum finem. Sap. 13. Vani ſunt omnes homines in quibus non ſubeſt ſcientia Dei, &c. Rom. 1. Euanuerunt in cogitationibus ſuis, &c. Hier. 2. Ambulauerũt poſt vanitates ſuas, & vani facti ſunt. Quare? quia

re' quia certè ratio iſtorum in agendis non dirigebatur ab intellectu illuminato, ſed erroneo. Et hoc eſt quod ait, *Tenebris obſcuratum habentes intellectum*. Rom. 1. Obſcuratū eſt inſipiens cor eorum. Pſal. Neſcierunt neq; intellexerūt In tenebris ambulant. Et ratio eſt, quia tales nō ſunt participes diuini luminis, ſeu legis diuinæ illuminantis & regulantis: propter quod ſubdit, *Alienati à vita Dei*, id eſt à deo, qui eſt vita animę. Ioa. 14. Ego ſum via, veritas, & vita. Vel *A vita Dei*, i. à charitate & gratia ſpirituali qua anima viuit formaliter. Roma. 6. Gratia autem Dei vita æterna. Iſti autē erant ſine ſpe vitæ æternę, quia ponebant mortalitatē animæ, contra fidem & ſpem. Sapien. 2. Neſcierunt ſacramenta Dei, neq; ſperauerunt mercedē iuſtitię, neq; iudicauerūt honorē animarū ſanctarū, &c. Vel *A vita Dei*, id eſt, à vita ſanctè viuendi, quæ eſt per fidem. Galat. 2. Viuo ego iam non ego, &c. Iuſtus autē ex fide viuit, vt dicitur Ro. 1. Vel quæ eſt per charitatē. 1. Ioan. 3. Nos ſcimus, quia trāſlati ſumus de morte ad vitam, quoniā diligimus fratres, &c. Non ſic autē iſti, ſed magis alienati. Modum autem huius alienationis tangit. ſ. ignorantiā non ſtellarum, vel curſus ſyderum, ſed naturæ diuinæ. 1. Cor. 15. Ignorantiā quidem Dei quidam habent, quia certè tunc ſolū in Iudæa notus erat Deus, ſed modò vt dicitur Act. 17. Tēpora huius ignorantiæ deſpiciēs Deus, nunc annuntiat hominibus, vt omnes vbique pœnitentiā agant, &c. Huius autem ignorantię Deus non erat cauſa quantū de ſe erat, vt dicitur Rom. 1. Deus illis reuelauit, ſed certè cauſa erat illis propter cæcitatem cordis ipſorum. Et verè dicit cæcitatem, quod ex creaturis non poterant venire in notitiam creatoris, quia vt dicitur Sapien. 2. Excæcauit eos malitia eorum: & ſequitur, Et neſcierunt ſacramenta Dei, neque mercedem ſperauerunt iuſtitiæ. Et hoc eſt quod ſequitur, Qui *Deſperantes, &c.* Vbi oſtendit Apoſtolus quales erant in exteriori conuerſatione, quoniam ſine ſpe, & hoc, quia alienati à vita. Iob. 7. Deſperaui, nequaquam vltra iam viuam, &c. Hiere. 18. Deſperauimus, poſt cogitationes enim noſtras ibimus, & vnuſquiſque prauitatem cordis ſui malefaciemus. Et hoc eſt quod ſequitur, *Tradiderunt ſemetipſos impudicitiæ, &c.* Et hoc legi poteſt dupliciter, vel ſeparatim, vt dicatur in auaritia, quia auari erant. Rom. 1. Repletos omni iniquitate & malitia, fornicatione, auaritia, &c. Heb. 13. Sint mores ſine auaritia, &c. Quia vt dicitur Eccl. 10. Auaro nihil eſt ſceleſtius. Propter quod Abach. 2. Veh qui congregat auaritiam malam domui ſuæ, &c. Poteſt etiam legi coniunctum cū pręcedentibus, vt dicatur in auaritia, id eſt, auarè, ita vt ſit modificans præcedentia. Et ſecundum hoc aggrauat eorū vitam tripliciter: quia primò peccauerunt nō ex paſsione, ſed potius ex electione. Vnde dicit, Tradiderunt ſemetipſos impudicitiæ. q. d. Non paſsionibus, vel infirmitate peccauerunt, ſed ſemetipſos tradiderunt, &c. Iudith. 7. Sponte tradamus nos omnes populo Olofernis, &c. 2. Cor. 12. Non egerunt pœnitentiā ſuper immunditia quā geſſerunt, &c. Secundò ex actuali effrenatione. 1. Petr. 2. Poſt carnem in concupiſcentiā immunditiæ ambulant, &c. Et ideo dicit, *In operationem omnis immunditiæ*. Ezec. 14. Iſti poſuerunt immunditias ſuas in cordibus ſuis, &c. Tertiò aggrauatur eorum peccatum ex cōtinuatione, quia inceſſanter peccabant. Oſeæ 6. Fornicati ſunt, & nō ceſſauerunt, quoniam Dominum reliquerunt: vnde dicit, In auaritiam, id eſt, ardenter & appetitu continuo, & inſatiabili. 2. Pet. 2. Oculos habentes plenos adulterij & inceſſabilis delicti, pellicientes animas inſtabiles, cor exercitatum in auaritia habentes, maledictionis filij, &c.

LECTIO SEPTIMA.

Doctrina Chriſti contraria vitæ Gentium eſt, cuius etiam conditiones ponuntur.

VOs autem non ita didiciſtis Chriſtum: ſi tamen illum audiſtis, & ipſo edocti eſtis, ſicut eſt veritas in Ieſu, deponere vos ſecundum priſtinam conuerſationem, veterem hominem, qui corrumpitur ſecundum deſideria erroris. Renouamini autem ſpiritu mentis veſtræ, & induite nouum hominē, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis.

Oſtenſa peruerſitate gentilis conuerſationis: hic oſtendit Apoſtolus, q doctrina Chriſti totaliter cōtraria eſt iſti conuerſationi & ſtatui. Et quia peruertentes quidam doctrinam Chriſti dixerunt non eſſe aliam vitam poſt iſtam, ſed animā mori cum corpore, vt animalia: ideo Apoſtolus oſtendit. Primò doctrinā Chriſti contrariā eſſe vitæ & ſtatui præcedenti. Secundò oſtendit conditiones debitas doctrinæ Chriſti, ibi, *Deponite vos, &c.* Dicit ergo. Ita dictum eſt, q illi deſperātes, &c. *Vos autem non ita* audiuiſtis Chriſtum. ſ. eſſe imitandum. Quomodo ergo. Ipſi enim vos à Deo didiciſtis, vt diligatis inuicem. 2. Theſſ. 2. Itaq; fratres ſtate & tenete traditiones quas credidiſtis. Et 2. Theſſal. 2. Quomodo tenebimus? Et 1. Theſſ. 2. Quoniam cum accepiſſetis à nobis verbū auditus Dei, accepiſtis illud non vt verbum hominū, ſed ſicut eſt verè verbū Dei, &c. Col. 2. Radicati & ſuperędificati in ipſo, & cōfirmati in fide, ſicut didiciſtis abundantes in illo in gratiarū actione. Et hoc certè, *Si tamen illum audiſtis*, quia auditus deſeruit diſciplinæ. Si, pro quia, Quia hæc eſt annuntiatio quam audiſtis, vt dicitur 1. Ioan. 1. Et hoc quantū ad prædicationē fidei. Eccl. 24. Qui audit me, non confundetur. Prouer. 15. Auris quę audit increpationes vitæ, in medio ſapientiū commorabitur, &c. *Et in illo edocti eſtis*, ſcilicet, quomodo pertinentia ad fidem, ſunt cuſtodienda & adimplenda. Marc. vlt. Fecerūt ſicut erant edocti, &c. Et hoc, *Sicut eſt veritas in Ieſu*. quaſi dicat, Si audiuiſtis fidem Chriſti prædicari, & quomodo prædicata debeāt adimpleri, eſtis edocti, ſicut Ieſus de quo prædicatur vobis, qui eſt veritas. Vos autem non ita, ſcilicet, oportet ambulare ſicut aliqui deſperantes. Sed quomodo? Subdit, *Deponite vos, &c.* quę quidē litera poteſt legi dupliciter. Vno modo, vt dicatur deponere, & tunc conſtruitur cū præcedētibus ſic, ita eſt veritas in qua edocti eſtis in Ieſu deponere vos, &c. Si autē dicatur deponite, quę litera cōmunius habetur, dicemus q quia cōtraria eſt & vita, & doctrina Gentilium, vitæ & doctrinæ Ieſu, in qua edocti eſtis, reſtat vt deponatis. &c. Duo ergo facit, quia cum primò extirpanda ſint vitia, quā inſerātur virtutes. Primò docet eos ſtatum priſtinæ ac veteris cōuerſationis deponere. Secundò nouum ſtatū Ieſu aſſumere, ibi *Renouamini autem ſpiritu, &c.* Dicit ergo, Deponite, &c. Vbi tria ſunt cōſideranda. Primò quid intelligitur per veterē hominē. Dicunt aliqui, q hic homo vetus exterior, nouus verò dicitur interior. Sed dicendum eſt, q homo vetus dicitur tam interior quam exterior, qui ſubijcitur vetuſtati quantū ad animā per peccatum, & quantū ad corpus, quia membra corporis ſunt arma peccati. Et ſic ſubiectus homo peccato ſecundum animā & corpus, dicitur vetus homo, ſm q illa vetuſta ſunt, quę ſunt in via corruptionis, vel in ipſo corrūpi, quia quod antiquatur & ſeneſcit prope interitum eſt, vt dicitur Heb. 8. Et ſic homo ſubiectus peccato dicitur vetus, quia eſt in via corruptionis, propter quod ſubdit, Qui corrumpitur ſm deſideria erroris. Nam vnūquodq; corrumpitur, cum recedit ab origine *naturę ſuæ. Natura autē hominis eſt, vt deſiderium eius tendat ad id quod eſt ſm rationem. Perfectio autē & bonū rationis eſt veritas. Quando ergo ratio tendit ad errorem & deſideriū ex hoc errore corrumpitur, tūc vetus homo dicitur. Dicit autē ſecundū deſideria. ſ. mala. Rom. 13. Carnis curam ne feceritis in deſiderijs. 1. Tim. 6. Deſideria multa & nociua & inutilia, quæ mergunt hominē in interitum & perditionē, &c. Quia autem hęc deſideria in quibuſdā trahuntur ex infirmitate: in quibuſdā verò ex malitia, ſicut in illis, qui dicūt Deū prouidentiā non habere, ideo dicit, *Erroris*: quia in talibus ſic errantibus corrumpitur intellectus & affectus. Vel ſecundum deſideria erroris, id eſt, quæ homines faciunt errare, ſm illud Sapien. 2. Hæc cogitauerunt & errauerunt, &c. Prouer. 14. Et prudentia ſtultorū errans. Sed quomodo deponendus ſit, docet Apoſtolus, dicens Col. 3. Expoliantes vos veterē hominē cum actibus ſuis, &c. Nō ergo ſubſtantialiter debet deponi, vel expoliari, ſed ſolū quo ad opera mala, vel conuerſationē. 1. Pet. 2. Conuerſationem veſtram inter gentes habentes bonam. 2. Timo. 4. Exemplum eſto fidelium in verbo & conuerſatione. Deinde cum dicit, Renouamini, &c. oſtendit, q debemus nouum ſtatū inducere. Circa quod tria facit. Primò oſtendit per quid conſequi poſſumus hanc nouitatem. Secundò in quo hæc nouitas conſiſtat. Tertiò quæ ſit. Quantum ad primum dicit, Renouamini ſpiritu, &c. Vbi notandū eſt, q licet ſpiritus multipliciter dicatur in homine, tamen triplex ſpiritus inuenitur,

*Alias: ab ordine.

uenitur, ſc. ſpiritus ſanctus. 1. Corint. 3. Neſcitis quod templū Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis. Item ſpiritus rationalis. Galat. 5. Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum. Itē ſpiritus fantaſticus. Oſee 14. Scitote Iſrael ſtultum prophetam inſanum virum ſpiritualem, id eſt fantaſticum. Hoc ergo, quod dicit, Spiritu mentis, ſumitur pro ſpiritu ſancto. Dicit autem cauſam renouationis eſſe ſpiritum ſanctum, qui habitat in mente noſtra. Gala. 4. Miſit Deus ſpiritum filij ſui in corda, &c. Pſal. Emitte ſpiritum tuum, & creabuntur, &c. Vel poteſt accipi ſpiritus pro ſpiritu rationali, & tunc ſpiritus idē eſt, quod mēs noſtra, & eſt ſimile huic, quod dicitur Colo. 2. In expoliatione corporis carnis, id eſt corporis, quæ eſt caro, ita hic ſpiritu mentis, id eſt, ſpiritu, qui eſt mens: hoc autem dicit, quia in nobis eſt alius ſpiritus, qui non eſt mens, qui. ſ. eſt communis nobis & brutis. Dicit autem, *Renouamini ſpiritu mentis*: quia illud quod nō eſt corruptum, eſt nouum, nec renouatione indiget. Nam ſi Adam corruptus non fuiſſet, renouatione non indiguiſſet, nec nos etiam. Sed quia corruptus fuit, renouatione indiguit, & eius poſteriores. Et ideo oportet renouari nos in præſenti ſecundum animam, & in futuro, ſecundū corpus, quando corruptibile hoc induet incorruptionem, & mortale immortalitatem, vt dicitur 1. Corin. 15. Dicit ergo *Renouamini ſpiritu*, hic ſcilicet, quia niſi in præſenti ſpiritus renouetur, nunquam corpus eius innouabitur. Vel poteſt exponi ſpiritu mentis, id eſt, mente veſtra ſpirituali facta, & in idem redit. In quo autē hæc renouatio conſiſtat quātum ad ſecundum ſubdit, cūm dicit, *Induite nouum hominem*, &c. Hic aduertendum eſt, quod ſicut vniuſcuiuſque rei primum vetuſtatis principium fuit Adam, per quē peccatum in omnes intrauit, ita principium primum nouitatis & renouationis Chriſtus eſt: quia ſicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur. Vnde Gal. vlt. In Chriſto Ieſu neque circuncisio, neque præputium aliquid valet, ſed noua creatura. Induimini ergo Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Rom. 13. Quæ autem ſit renouatio oſtendit, cūm dicit, *Qui ſecundum Deum creatus eſt*, &c. Hoc autem poteſt intelligi tripliciter. Vno modo ſic, vt ly, *Qui*, referatur ad ſpiritū, i. ſpiritus, qui eſt mēs noſtra, creatus eſt à Deo, ſ. in originali iuſtitia. ſ. in ſui nouitate. Vel recreatus noua creatione, vt eſſet iuſtus. ſuprà 2. Creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis. Vel ly, *Qui*, poteſt referri ad nouum hominem. ſ. Chriſtum. Et tunc conſtruetur ſic, *qui creatus eſt*, i. formatus in vtero virginis ſecundum Deum, id eſt non ſemine humano, ſed ſpiritu ſancto. Vel creatus eſt ſm eſſe gratię & plenitudinis, & hoc *In iuſtitia*, quo ad homines, *In ſanctitate*, quo ad Deū, & hoc *Veritatis*, non falſitatis. Luc. 2. In ſanctitate & iuſtitia. Vel vt ſanctitas ſit in corde, veritas in ore, iuſtitia in opere.

LECTIO OCTAVA.

Quia interiora peccata ſpiritum corrumpunt, ideo prohibentur, quæ maxime ſunt, mendacium, & ira.

PRopter quod deponentes mendacium, loquimini veritatē vnuſquiſque cum proximo ſuo: quoniam ſumus inuicem membra. Iraſcimini, & nolite peccare: Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram. Nolite locum dare diabolo.**

Suprà poſita generali monitione, vt nouitatem induerent: hic Apoſtolus ponit præcepta ſpecialia. Circa quod duo facit. Primò inhibet eis peccata interiora corrumpentia ſpiritū. Secundo peccata exteriora, quæ corrumpūt carnem, ibi, *Fornicatio autem*, &c. Prima in duas. Primò prohibet peccata, quę in deordinatione propria cōſiſtunt. Secundò peccata, quæ conſiſtunt in deordinatione alterius, ibi, *Omnis ſermo malus*, &c. Prima iterum in tres, quia primò prohibet peccatū corrumpens rationalem. Secundò peccatum deordinans iraſcibilem, ibi, *Iraſcimini & nolite peccare*, &c. Tertiò peccatum pertinens ad concupiſcibilem, ibi, *Qui furabatur*, &c. Circa primum tria facit. Primò quia vnum iſtorum prohibet. Secundò inducit ad aliud. Tertiò rationem aſsignat. Prohibet ergo illud primò, quod ad veterem hominem pertinet, ita vt iſta litera, ſit expoſitiua huius, quod prædixerat, *Induite nouum hominem*, ad quē inducendum primò prohibet mendacium: quia per hoc peccatum oris, corrumpitur veritas rationis. Vnde dicit, *Propter quod*, ſcilicet, nouum hominē induēdum, ſitis ſupple, *Deponentes mendacium*, quia vt dicitur in Pſal. Perdes omnes qui loquuntur mendacium, ſcilicet, pernicioſum. Et poſtea inducit ad nouitatem, dicens, Zach. 4. *Loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo*. Et quare? *Quoniam ſumus inuicem membra*. Membra enim ſemetnicem diligunt, & ſe iuuant mutuò in veritate. Rom. 12. Vnum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autē alter alterius membra. Sequitur, *Iraſcimini*, &c. Vbi prohibet peccatum, corrumpens iraſcibilem. Circa quod tria facit. Primò ponit monitionē. Secundò eam exponit, ibi, *Sol non occidat*, &c. Tertiò rationem reddit, ibi, *Nolite locum*, &c. Monitionem autem ponit, cūm dicit, *Iraſcimini*, &c. Quod poteſt exponi dupliciter, quia duplex eſt ſpecies iræ, quædam bona, quędam mala. Mala quidem quando inordinatè tendit in vindictam, ſcilicet, contra iuſtitiam: bona verò quando in vindictam debitam, quando. ſ. quis iraſcitur quādo oportet, cum quibus, & quantum oportet. Et de vtraq; poteſt exponi. Si de mala, ſic eſt ſenſus. Nō præcipit, ſed permittit, quaſi dicat. Si ſic eſt, ꝙ motus iræ inſurgat, quod humanum eſt, nolite peccare, id eſt nolite perducere ad effectum per cōſenſum. 1. Cor. 10. Tentatio vos nō apprehendat niſi humana: quia certè, qui aliter iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio, vt dicitur Mat. 5. De hac ira monebat Ioſeph fratres ſuos. Gen. 45. Ne iraſcimini in via. Si autē exponatur de bona, ſic tenetur non ſolū permiſsiuè, vt primò, ſed imperatiuè, iraſcimini ſcilicet, contra peccata veſtra: quoniā duplex eſt vindicta, quā homo appetit. Vna de ſeipſo peccante & ſic pœnitētia eſt quædā vindicta, quā homo facit, & capit de ſeipſo. Et hęc eſt bona ira, & de hac dicitur imperatiuè. Iraſcimini. ſ. contra peccata veſtra, & nolite peccare. ſ. de cætero, nec talia cōmittere cōtra, quæ iterum oporteat iraſci. Modò credūt aliqui, ꝙ homo ſecurè poſſit ſibiipſi iraſci propter peccata ſua, ſed non proximo ſuo propter ſua, ſed non eſt ita: ſicut enim contra ſeipſum quis iraſcitur propter peccata propria, ita proximo ſuo propter ſua, ergo iraſcimini contra vitia aliena, & hoc cum zelo. Num. 25. Phinees auertit iram meā à filijs Iſraël, quia zelo meo cōmotus eſt contra eos. Sic Helias. 3. Reg. 19. Zelo zelatus ſum pro Dño Deo exercituū, quia dereliquerunt pactum Dñi filij Iſraël, &c. Et nolite peccare præueniendo rationē, ſed potius ſequendo. Iac. 1. Sit autē omnis homo velox ad audiendū, tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram, &c. Sequitur *Sol non occidat*, &c. Vbi exponit quod dixerat, & ſecūdum tres prædictas expoſitiones poteſt tripliciter exponi, quia ſi de mala ira, tunc ſic, Sol, &c. i. non perſiſtatis in ira concepta, ſed ante ſolis occaſum deponatis, quia licet permittatur motus, propter fragilitatem, non permittitur mora. Si de bona, & hoc contra peccata propria, tunc ſic, *Sol*, id eſt Chriſtus. Malac. 4. Orietur vobis timētibus nomē meū ſol iuſtitiæ, &c. *Non occidat ſuper iracundiam veſtram*, i. ſuper peccata veſtra, pro quibus iterū oporteat vos iraſci, & voſmetipſos punire. Si contra peccata aliena ſic accipitur ſol. ſ. rationis. Eccle. 12. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequā veniat tempus afflictionis, & appropinquent anni de quibus dicas, non mihi placent, antequā tenebreſcat ſol, &c. Sol non occidat ſuper iracundiā veſtrā, id eſt non obtenebretur dictamē rationis. Iob. 5. Virū ſtultum interficit iracundia. Sequitur, *Nolite locum dare diabolo*, vbi aſsignat rationē monitionis. Diabolus enim habet locū in nobis per peccatū, vel per cōſenſum. Ioan. 13. Cum diabolus iam miſiſſet in cor, vt traderet eum Iudas, &c. Et ſequitur ibidem, ꝙ poſt buccellam introiuit in eū ſathanas. Nunc autē huiuſmodi paſsiones multum inclinant ad cōſenſum, & maximè quando peruertūt iudiciū rationis, & hoc ſpecialiter facit ira, quę cōſiſtit in accenſione ſanguinis, quæ quidē ratione velocitatis ſui motus, pręcedit iudicium rationis. Et quia ſic nobis perturbatis diabolus incipit locum habere in nobis, ideo dicit, *Nolite locum dare diabolo*. quaſi dicat: Non perſeueretis in ira, quia per hoc datis locum diabolo, quia totus diabolus iracundus eſt. Pſal. Liberator meus de inimicis meis iracundis. Intrat autem hominem cum furore & ira. Apoc. 12. Deſcendit diabolus ad vos, habens iram magnam. Hoc autem non poteſt facere ſaltem in anima, quandiu homo iuſtus eſt. Hęc autē iuſtitia per irā amittitur, quia ira viri iuſtitiā Dei non operatur vt dicitur Iac. 1. Si ergo non vultis locum dare diabolo, ſaltem in anima, ſol non occidat ſuper iracundiam veſtram. Eccleſiaſt. 12. Aufer iram à corde tuo.

Ira quædā bona, quædam mala.

LECTIO

LECTIO NONA.

Vetuſtas peccati prohibetur, vt ſpiritus innouatio fiat.

QVi furabatur, iam non furetur: magis autem laboret, operando manibus ſuis; quod bonum eſt, vt habeat vnde tribuat neceſſitatem patienti. Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat: ſed ſi quis bonus ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus.

Excluſa ſuprà vetuſtate hominis quantum ad vim rationalem & iraſcibilem: hic prohibet eam quantũ ad concupiſcibilẽ prouenientem ex rerũ inordinata concupiſcentia. Circa quod duo facit. Primo prohibet concupiſcibilis vetuſtatẽ. Secundò hortatur ad eius nouitatẽ, ibi, *Magis autem laboret, &c.* Ad vetuſtatem autẽ cõcupiſcibilis pertinet furtum, quod prouenit ex corrupto & inordinato appetitu rei temporalis. Ideo dicit, *Qui furabatur, iam non furetur, &c.* q. d. Qui habebas concupiſcibilem corruptam & vetuſtam ex corrupto appetitu rerum temporalium, iam nõ furetur. ſ. ſi vult concupiſcibilem renouare, quia vt dicitur Eccle. 5. Super furẽ confuſio, propter hoc dicitur Exod. 10. Non furtum facies. Et quia aliquis poſſet ſe excuſare præ paupertate, ideo dicit, *Magis laboret, &c.* Sicut ipſe fecit Apoſtolus, vt dicitur Act. 20. Argentũ & aurũ nullius concupiui, aut veſtem, voſipſi ſcitis, quoniã ad ea, quę mihi opus erant, & his qui mecum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ. Item 2. Theſſ. 3. Ipſi enim ſcitis queadmodum oporteat vos imitari nos, quoniam non inquieti fuimus inter vos, neq; gratis panem manducauimus ab aliquo, ſed in labore & fatigatione, nocte ac die laborantes, ne quem veſtrum grauaremus, &c. Vnde notandum eſt, quod opus manuale ad tria inducitur. Primò ad neceſſitatem victus acquirendam. Gen. 3. In ſudore vultus tui veſceris pane tuo. Et ideo qui non habet vnde licitè viuat, tenetur manibus laborare. 2. Theſſ. 3. Si quis non vult operari, non manducet, quaſi dicat, Sicut qui non comedit in neceſſitate peccat, ita & ſi non laborat. Et ſic ponitur hic ad excludendum furtum. Quandoque verò inducitur contra otium, quia multa mala docuit otioſitas. Eccle. 33. Et ideo qui habent vitam otioſam tenẽtur manibus laborare. 2. Theſ. 3. Audiuimus quoſdam inter vos ambulare inquiete nihil operantes, ſed curioſe agẽtes. His autem qui huiuſmodi ſunt denuntiamus & obſecramus in domino Ieſu Chriſto, vt cum ſilentio operantes ſuum panẽ manducẽt. Quandoque inducitur ad carnis macerationem & domationem. Vnde ponitur inter alia opera continentiæ 2. Cor. 11. In laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, &c. Triplex ergo eſt ratio iniungendi laborem corporalem, ſed prima omnibus neceſſaria eſt, & hoc de neceſſitate præcepti, quia alijs modis poteſt excludi otiũ, ſimiliter & laſciuia carnis poteſt alio modo domari & refrenari, & ſufficit quomodocunq; fiat. Sequitur, *quod bonum eſt*, quod dupliciter poteſt intelligi. Vel in vi accuſatiui, & ſic conſtruetur: Magis autem laboret operando manibus, & quidem non illicita, ſed quod bonũ eſt. Gal. vlti. Bonum autem facientes non deficiamus. Eſa. 1. Quieſcite agere peruerſe, diſcite bene facere. Vel poteſt intelligi in vi nominatiui, laboret, &c. quod bonum eſt, quaſi hæc ſit ratio, quare laborandum eſt, quaſi dicat, Non ſolum eſt neceſſarium laborare, immo etiam bonum eſt laborare, vt laborans poſſit viuere, & *Vt habeat vnde tribuat neceſſitatem patienti.* Eccle. 29. Fœnerare proximo tuo in tempore neceſſitatis illius, &c. Deinde cum dicit, *Omnis ſermo malus, &c.* Ponit pertinẽtia ad veterem hominẽ in deordinatione ad alium, & facit duo: quia primò prohibet vetuſtatem, & inducit nouitatẽ. Secundò inducit exemplum, in principio 5. cap. ibi, *Eſtote ergo, &c.* Ad proximũ autẽ poteſt quis malè ſe habere dupliciter. Vno modo ledẽdo eum verbis malis. Alio modo malis exemplis. Primò prohibet primum. Secundò ſecundũ, ibi, *Et nolite contriſtare, &c.* Primò iterũ in duas. Primò prohibet vetuſtatẽ. Secundo inducit ad nouitatem, ibi, *Sed ſi quis, &c.* Dicit ergo, *Omnis ſermo malus, &c.* Sermo oris prętendit & annuntiat, quę ſunt in anima, quia voces ſunt earum, quæ ſunt in anima paſſionũ notæ. Ille eſt bonus ſermo, qui indicat bonã diſpoſitionẽ interiorem, malus verò qui malã. Tripliciter autẽ homo ordinatur interius. ſ. ad ſe, vt. ſ. omnia ſint rationi ſubiecta ad deũ, vt ratio ſit ei ſubdita, ad proximum quando diligit eum, vt ſeipſum. Eſt ergo quandoq; ſermo malus, quando indicat hominem inordinatũ in ſe, & hic eſt ſermo falſus eius, qui aliud loquitur, aliud intendit: & ſimiliter ſermo inutilis & vanus. Item eſt ſermo malus, qui indicat hominem inordinatum contra Deum: ſicut periuria, blaſphemiæ, & huiuſmodi. Item etiam eſt ſermo malus, quando eſt contra proximũ ſuũ: ſicut iniurię, doli, & fallaciæ. Et ideo dicit, *Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat.* Omnis non vero æquipollet huic ſigno, nullus. Sapien. 1. Cuſtodite ergo vos à murmuratione, quæ nihil prodeſt, & à detractione parcite linguæ, quia ſermo obſcurus in vacuum non ibit: quia certè Deum non præterit omnis cogitatus, & non abſcondit ſe ab eo vllus ſermo: vt dicitur Eccle. 42. Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiã, blaſphemiam, turpem ſermonem de ore veſtro. Col. 3. Sequitur, *Sed ſi quis bonus eſt, &c.* Inducit ad nouitatem, quia ſermo bonus benedicendus eſt pro loco & tempore. Prouer. 15. Sermo oportunus eſt optimus. Si quis ergo loquitur quaſi ſermones Dei. 1. Pet. 4. Et ad quid ſubdit? *Ad ædificationem fidei*, id eſt, vt corroboretur fides in cordibus infirmorum. 1. Cor. 14. Omnia ad ædificationem fiant, & hoc, vt det gratiam audientibus, ſcilicet, ſi talis bonus ſermo ſit probatus, vel talis ſermo eſt conferens: quia frequenter homo ex bono ſermone & per virtutem boni ſermonis auditi compunctus diſponitur ad gratiam. Act. 10. Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit ſpiritus ſanctus ſuper omnes, qui audiebant verbum. Sic loquebatur Dominus, de quo dicitur Luc. 4. Mirabantur ex verbis gratiæ, quę procedebãt de ore ipſius. Eccl. 10. Verba oris ſapientis gratia.

LECTIO DECIMA.

Monet ne ſpiritum ſanctum ab ipſis abſcedere compellant, per quodcunq; peccatum.

ET nolite contriſtare ſpiritum ſanctum Dei: in quo ſignati eſtis in die redemptionis. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blaſphemia tollatur à vobis cum omni malitia. Eſtote autem inuicem benigni, miſericordes, donantes inuicem ſicut & Deus in Chriſto donauit vobis.

Suprà monuit Apoſtolus abſtinere à verbis malis & nociuis: hic monet abſtinere à verbis & factis turbatiuis ſeu contriſtatiuis proximorum. Circa quod duo facit. Primò prohibet quod pertinet ad vetuſtatem. Secundo perſuadet quod pertinet ad nouitatẽ, ibi *Eſtote autem inuicem benigni, &c.* Prima iterũ in duas: quia primo prohibet, quod ad vetuſtatẽ pertinet in generali. Secundo in ſpeciali, ibi, *Omnis amaritudo, &c.* Dicit ergo, *Nolite contriſtare ſpiritum, &c.* Contrà. Spiritus ſanctus eſt Deus, in quo non cadit paſſio aliqua nec triſtitia. Reſpondeo, Spiritus ſanctus dicitur cõtriſtari, qñ contriſtatur ille, in quo eſt ſpiritus ſanctus. Luc. 10. Qui vos ſpernit, me ſpernit. Eſa. 63. Ipſi autẽ ad iracundiã prouocauerunt eũ, & afflixerunt ſpiritũ ſanctũ eius: & conuerſus eſt eis in inimicum. Vel dicendũ eſt, ꝙ eſt metaphorica locutio. Sicut enim Deus dicitur iraſci propter ſimilitudinẽ effectus: ita etiam dicitur contriſtari: quia ſicut quando aliquis contriſtatur, recedit à contriſtante, ita ſpiritus ſanctus à peccante. Et ſic eſt ſenſus, Nolite contriſtare ſpiritum ſanctum Dei, id eſt, nolite eũ fugare, vel expellere per peccatũ. Sapien. 1. Spiritus ſanctus enim diſciplinæ effugiet fictum, & auferet ſe à cogitationibus, quę ſunt ſine intellectu, & corripietur à ſuperueniente iniquitate. Igitur nõ eſt contriſtandus ſpiritus ſanctus, & hoc propter beneficiũ ſigni ſalutaris. Ideo ſubiungit, In quo ſignati eſtis, i. reformati eſtis, & ab alijs diſtincti. Qui autẽ habebit hoc ſignum ſecum, habebit vitam æternã. Ideo ergo eſt cuſtodiendus, & nullo modo contriſtandus, quia ſine eo nõ eſt vita æterna. 2. Cor. 1. Qui ſignauit nos Deus, & dedit nobis pignus ſpiritus. Et quando? In die redemptionis, i. baptiſmi. Ioan. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, &c. Act. 1. Vos baptizabimini ſpiritu ſancto non poſt multos hos dies. Dicit aũt redemptionis, quia in baptiſmo fit homo particeps redemptionis factæ per Chriſtum. Sequitur, Omnis amaritudo, &c. Vbi oſtendit in ſpeciali, quę pertinent ad vetuſtatẽ. quandoq; enim homo cõtriſtat amicum ſuum ex ira, aliquando ex induſtria. Sed in ira eſt triplex gradus, quia aliquando retinetur & manet ſolũ in corde, ſicut qui tantum interius iraſcitur. Aliquando vero exprimitur in voce ſine tamen cõtumelię prolatione: ſicut

qui dicit

qui dicit, fatue. Primò ergo ponit, quod pertinet ad iram cordis. Secundò, quod pertinet ad inordinatam prolationem. Tertiò quod pertinet ad contumeliam. In ira autem cordis iſta ſe conſequuntur. Primò quod ira eſt effectus triſtitiæ, & hæc in ſacra ſcriptura dicitur amaritudo. 1. Reg. 1. Cùm eſſet Anna amaro animo, & oraret Deum flens, &c. Et ideo dicit, *Omnis amaritudo, &c.* Quę eſt per memoriam iniuriæ præteritæ. Eccle. 11. Non eſt ſenſus vbi abũdat amaritudo. Secundò quod ſtatim appetit vindictã, ideo dicit, Et ira Quæ eſt appetitus vindictæ. Iac. 1. Ira enim viri, Dei iuſtitiam nõ operatur. Tertiò quod iratus indignum reputat, quod ei parcat, & indignum eſſe, quod ſine punitione tranſeat, ideo ſequitur, *Et indignatio.* Sed quantum ad inordinatam prolationem ſic eſt clamor. Eſa. 5. Expectaui, vt faceret iudicium, & ecce iniquitas: & iuſtitiam, ecce clamor. Ideo dicit, *Et clamor.* Similiter & blaſphemia eſt, vel contra Deum, vel contra ſanctos. Leuit. 24. Quicunque blaſphemauerit nomen Domini, morte moriatur. Ideo dicit, *Et blaſphemia.* Et addit, *Tollatur à vobis cum omni malitia,* ſcilicet, operis. 1. Pet. 2. Deponentes omnem malitiam, & omnẽ dolum, & ſimulationem. Deinde cùm dicit, *Eſtote autem, &c.* Ponit pertinentia ad nouitatem contrariam paſſionibus præmiſſis, contra amaritudinem, benignitatem. Vnde dicit, *Eſtote autem inuicem benigni.* Quia benignus eſt ſpiritus ſapientię, &c. Contra iram, miſericordiam. Vnde dicit, *Miſericordes.* Luc. 6. Eſtote ergo miſericordes, ſicut & pater veſter miſericors eſt. Contra indignationem, condonationem. Vnde dicit, *Donantes inuicem, &c.* Col. 3. Donantes voſmetipſis ſi quis aduerſus aliquem habet querelã, ſicut & Dominus donauit nobis, ita & vos. Rom. 8. Qui etiam proprio filio ſuo nũ pepercit. Et paulo poſt ſequitur. Quomodo non etiam cum illo nobis omnia donauit.

CAPIT. V. LEC. I.

Chriſtus imitandus, vt exemplar proponitur, maxime in dilectione.

EStote ergo imitatores Dei, ſicut filij chariſſimi: & ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam Deo in odorem ſuauitatis.

Poſita exhortatione ob benignitatem & miſericordiã, quæ ſunt effectus charitatis: hic oſtendit eis exemplum. Circa quod duo facit. Primò inducit eos ad imitationem exemplaris. ſ. Dei. Secundò oſtendit in quo debent ipſum imitari, ibi, *Et ambulate, &c.* Dicit ergo, Dixi quod debetis donare inuicẽ, ſicut & Deus in Chriſto donauit vobis, ergo eſtote imitatores Dei, quia hoc neceſſariũ eſt, licet difficilẽ ſit. Eccle. 2. Quid eſt, inquã, homo, vt poſſit ſequi regem factorem ſuum? Nunquã tamen perficietur natura humana, niſi in coniunctione ad Deũ. Vnde Iob. 23. Veſtigia eius ſecutus eſt pes meus. Ergo imitãdus eſt taliter quomodo habemus poſſibilitatem, quia ad filiũ pertinet patrẽ imitari. Et ideo ſubdit, *Sicut filij patrem,* ſ. per creationem. Deut. 32. Nonne ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit, & fecit, & creauit te? Et addit, *Chariſſimi,* quos. ſ. elegit ad participationem ſumpſius. Sequitur, *Et ambulate, &c.* Vbi primò ponit imitandi modum, quia in charitate Secundò oſtendit immenſæ charitatis ſignũ, ibi, *Et tradidit, &c.* Quod ergo ſimus filij chariſſimi, hoc facit charitas Dei. Rom. 8. Non enim accepiſtis ſpiritũ ſeruitutis iterũ in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, abba pater. Ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filij Dei. Debemus ergo ipſum in dilectione imitari. Et dicit, *ambulate,* id eſt, ſemper proficite. Gen. 17. Ambula coram me, & eſto perfectus. Et hoc, *In dilectione,* quia dilectio eſt tale bonũ, in quo debet homo proficere, & tale debitum, quod debet homo ſemper ſoluere. Rom. 13. Nemini quicquã debeatis, niſi vt inuicem diligatis. Vel in dilectione, quę eſt via ſequendi Deũ magis de propinquo. 1. Cor. 12. Adhuc excellentiorem viã vobis demonſtro. Si linguis hominũ loquar & angelorum, &c. Col. 3. Super omnia hęc charitatem habentes, &c. Et hoc exemplo Chriſti. Vnde ſubdit, *Sicut & Chriſtus dilexit nos.* Ioan. 13. Cùm dilexiſſet ſuos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. Et quia ſecundum Grego. probatio dilectionis, exhibitio eſt operis: Ideo ſubdit, *Et tradidit ſemetipſum pro nobis,* Apo. 1. Dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris. Gala. 2. In fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit in mortem ſeipſum pro me. Eſa. 53. Tradidit in mortem animam ſuam, &c. Hæc autem mors fuit nobis vtilis & neceſſaria, ideo ſubdit, *Oblationem & hoſtiam, &c.* Loquitur autem hic Apoſtolus more veteris legis, in qua, vt dicitur Leuit. 4. quando quis peccauerat, offerri debebat pro eo hoſtia & oblatio, quæ dicitur pro peccato. Item quando quis agebat gratias Deo, vel aliquid conſequi volebat, oportebat offerri hoſtiam pacificã, vt dicitur Leuit. 3. quę quidem erat in oblationem ſuauiſſimi odoris Domino, vt dicitur ibidem. Hæc autem facta ſunt per Chriſtum, quia vt à peccatis mundaremur, & gloriã conſequeremur, tradidit ſemetipſum pro nobis in oblationem, per ea, quæ in vita geſſit. Eſa. 53. Oblatus eſt, quia ipſe voluit, &c. *Et hoſtiam Deo pro peccato.* Et hoc *In odorem ſuauitatis.* Alludit autem huic, quod dicitur Leuit. 3. Sed certè ille odor non erat tunc ideo acceptus ſecundum ſe, ſed ſecundum ſuam ſignificationem, inquantum ſignificabat oblationem odoriferã corporis Chriſti filij Dei. Gene. 27. Ecce odor filij mei, ſicut odor agri pleni. Cant. 1. Trahe me poſt te, curremus in odorem vnguentorum tuorum. Sic autem debemus nos ſacrificare Deo ſpiritualiter. Pſal. Sacrificium Deo ſpiritus, &c.

LECTIO SECVNDA.

Excluditur vetuſtas peccati carnalis, vt nouam munditiæ induant vitam.

FOrnicatio autem & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis ſicut decet ſanctos: aut turpitudo, aut ſtultiloquium, aut ſcurrilitas, quæ ad rem non pertinet: ſed magis gratiarum actio,

Supra poſita monitione Apoſt. docuit, vt depoſita vetuſtate Epheſij nouitatem aſſumerent prohibendo vitia ſpiritualia: hic prohibet eiſdem vitia etiã carnalia. Diuiditur autem in duas. Primò. n. prohibet vetuſtatẽ vitiorum carnaliũ. Secundò inducit ad nouitatẽ, ibi, *Videte itaque fratres, &c.* Prima iterũ diuiditur in tres. Primo excludit vetuſtatẽ vitiorum. Secũdò proponit pœnã eorum, ibi, *Hoc autem ſcitote, &c.* Tertiò excludit fallaciam, ibi, *Nemo vos ſeducat, &c.* Prima iterũ in duas. Primò excludit quędã vitia principalia. Secũdò excludit quędã adiuncta, ibi, *Aut turpitudo, &c.* Excludit autem tria vitia. ſ. luxuriam naturalẽ, quę eſt, cùm non ſua. Vnde dicit, *Fornicatio.* Oſeæ. 4. Spiritus enim fornicationum decepit eos. 1. Cor. 6. Fugite fornicationem. Sic faciebat Iob. 31. Pepigit fœdus cum oculis meis, vt nec cogitarem de virgine. Dicitur autem fornicatio à fornice, i. arcu triumphali, iuxta quẽ erãt lupanaria. Prou. 7. Intrauit ſuper eos fornicatio, &c. *Et omnis immunditia,* i. omnis pollutio contra naturam. ſ. quę non ordinatur ad generationẽ. Gal. 5. Manifeſta ſunt opera carnis, quę ſunt fornicatio, immunditia, luxuria, &c. Tertiò excludit auaritiã, dicendo, *Aut auaritia* Sed quare hoc? Nunquid eſt idẽ cũ peccatis carnalibus? Reſpondeo. Dicendũ eſt, quod non, nec totaliter eſt diuiſa, ſed medium inter ſpiritualia & carnalia peccata: quod patet ſic. In peccato ſunt duo. ſ. obiectũ peccati, & delectatio in obiecto. Quædam ergo ſunt peccata quorũ obiectio & delectatio eſt ſpiritualis, ſicut ira. Nam vindicta, quæ eſt obiectum iræ, & delectatio eius, eſt quid ſpirituale, & ſimiliter inanis gloria. Quędã verò ſunt omnino carnalia, & obiectũ, & delectatio: ſicut gula & luxuria, ſed auaritia tenet medium, quia eius obiectũ eſt carnale. ſ. pecunia, ſed delectatio eſt ſpiritualis, quia animo quieſcit quis in pecunia. Et ideo connumeratur auaritia cũ peccatis carnalibus ratione obiecti, cum ſpiritualibus verò ratione delectationis. Heb. vlt. Sint mores ſine auaritia. Vel dicendum eſt, quod auaritia opponitur iuſtitiæ, vnde ponitur pro ſpecie luxurię, quę eſt adulteriũ, quod eſt iniuſtus vſus mulieris alterius: ſicut auaritia iniuſtus vſus pecuniæ. Sed ſupra dixit, Qui furabatur, &c. Hic autẽ dicit quod nec nominetur, &c. quia in pugna ſpirituali vitia carnalia primo occurrunt vincenda: quia fruſtra pugnat quis contra intrinſeca, niſi primò vincat extrinſeca. ſ. carnalia, cõtra, quę ſemper remanet bellum. Et ideo dicit, *Nec nominetur in vobis ſicut decet ſanctos,* ſ. abſtinere à factis, à cogitationibus, & à dictis. Eſa. 51. Perdam Babylonis nomen, & reliquias, & progeniem & germen. Eccle. 41. Curam habe de bono nomine, quia hoc decet ſanctos. 2. Cor. 6. In omnibus exhibeamus noſmetipſos ſicut Dei miniſtros, &c. Sequitur,

Auaritia eſt peccatũ partim carnale, partim ſpirituale.

Aut tur-

Aut turpitudo, &c. Vbi ponit quædã vitia adiuncta. Circa quod duo facit. Primò adiuncta vitia excludit. Secũdò ad contraria eorum inducit, ibi, *Sed magis gratiarum actio, &c.* Tria ergo vitia excludit. ſ. turpitudinẽ, quæ eſt in tactibus turpibus, & amplexibus, & oſculis libidinoſis. Prouer. 6. Qui autem adulter eſt, propter cordis inopiam, perdet animam ſuam, & turpitudinem, & ignominiam congregat ſibi. Item ſtultiloquium, id eſt, verba prouocantia ad malum. Eccl. 9. Colloquium illius quaſi ignis exardeſcit, ſcilicet malæ mulieris. Et ſcurrilitatem, i. verbum ioculatoriũ, per quod aliqui volunt inde placere alijs. Matth. 12. De omni verbo otioſo quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij. Et hæc omnia ſunt mortalia inquantum ad mortalia peccata ordinantur, quia aliquid etiam ſi bonum ſit ex genere, inquantum ad mortale ordinatur, eſt mortale. Deinde inducit ad contraria, ſcilicet gratiarum actiones. Vnde dicit, *Sed magis gratiarum actio.* Eſa. 51. Gaudium, & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio, & vox laudis.

LECTIO TERTIA.

Vitiorum pœna proponitur, quæ eſt excluſio à viſione diuina, monetque ne ſeducantur.

HOc enim ſcitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus (quod eſt idolorum ſeruitus) non habet hæreditatem in regno Chriſti & Dei. Nemo vos ſeducat inanibus verbis, propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo effici participes eorum.

Supra prohibuit Apoſtolus peccata carnalia, hic comminatur pœnã damnationis, quæ peccatoribus infligitur. Circa quod duo facit. Primò enim de hoc eos certificat. Secundò ſigillatim peccata recitat, ibi, *Quod omnis fornicator, &c.* Dicit ergo, Hoc ſcitote intelligentes, id eſt, actualiter nõ ſolum habitualiter pro certo habete. 1. Ioan. 3. Hæc ſcripſi vobis, vt ſciatis, &c. Et quid? *Quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod eſt idolorum ſeruitus, non habet hæreditatem in regno Chriſti & Dei.* Nota quod vocat hic auaritiam idololatriam, quoniam idololatria eſt, quando honor ſoli Deo debitus, impenditur creaturæ. Nunc autem Deo dupliciter honor debetur, ſcilicet, vt in eo finem noſtrum conſtituamus, & vt in eo fiduciam noſtram finaliter ponamus, ergo qui hoc in creaturis ponit reus eſt idololatriæ. Hoc autem facit auarus, qui finem ſuum in re creata ponit, & etiam totam ſuam fiduciam. Oſeæ 8. Argentum ſuum & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, vt interirent. Et hoc, quia vt dicitur Prou. 11. Qui confidit in diuitiis ſuis corruet. Sed cùm in aliis peccatis ponat homo finẽ ſuum in creatura, cui amore inhęret, quare etiã in illis non dicitur peccator idolatra? Reſpõdeo, idolatrare eſt aliquid exterius indebitè colere. Nunc autẽ in alijs peccatis ponitur finis in interioribus quaſi in propria exaltatione. Sed qui ponit finem in diuitiis, ponit in eis finem, vt in re exteriori, ſicut idololatra. Sed nunquid auari honorẽ Deo debitum exhibentes creaturæ, realiter ſunt idololatræ, & per ſe? Dico q; non: quia in moralibus actus ſeu opera iudicantur ex fine. Ille ergo per ſe eſt idololatra, qui intẽdit per ſe cultum exhibere creaturæ. Hoc autem nõ intendit auarus per ſe, ſed per accidens hoc facit, inquantũ ſuperfluè & inordinatè diligit. Et quid de tali? Non habebit hæreditatẽ, quippe, quia filij & hæredes, vt dicitur Roma. 8. Nunc autem tales non ſunt filij, qui ſic carnales ſunt: ergo hęreditatem non habent, quia vt dicitur. 1. Cor. 15. Caro & ſanguis regnum Dei non poſſidebunt. i. Deum, qui dicit Ezec. 44. Ego hæreditas eorum. Sed poſſet quæri, ſi hæreditas iſta eſt ipſe Deus, cùm ſit indiuiſibilis & impartibilis, quare dicit, in regno Chriſti & Dei diuiſiuè, ac ſi hæreditas iſta ſit diuiſibilis? Reſpondeo. Hæreditas noſtra conſiſtit in fruitione Dei, nũc autem Deus aliter ſe fruitur, & nos eo, quia Deus ſeipſo perfectè fruitur, quia ſeipſum perfectè cognoſcit, & totaliter diligit quantũ cognoſcibilis & diligibilis eſt, non aũt ſic nos: quia licet ipſum perfectè cognoſcamus in patria, & per cõſequens diligamus, quia qui aliquid ſimplex attingit, ipſum totũ cognoſcit, & ſi non totaliter: ſicut lux ſolis ſi eſſet punctalis humanus oculus, ipſam totã apprehenderet non totaliter, oculus verò aquilæ ipſam totaliter cõprehenderet. Sic & ſi Deum perfectè cognoſcimus in patria, & perfectè diligimus, ſed ipſum totaliter nõ comprehendimus, ideo videtur ibi eſſe quædã imperfectio & particularitas. Et ideo dicit Chriſti & Dei coniunctim, quaſi partem cũ parte ponendo. i. quia per Chriſtũ, & non per alium habetur hæreditas. Deinde cùm dicit, *Nemo vos ſeducat.* Hic excludit fallaciam ſeductorũ. Et circa hoc duo facit. Primò enim ponit admonitionẽ. Secundò ſubiungit ipſius rationẽ, ibi, *Eratis aliquando tenebræ, &c.* Prima iterum in duas, quia primò monet eos, vt nõ ſeducantur verbis eis credendo. Secundò vt non cõmunicent eis mala faciendo, ibi, *Nolite communicare, &c.* Prima adhuc in duas, quia primò remouet ſeductiones. ſecundò oſtendit ſeductionis ſignũ, ibi *Propter hoc enim venit ira, &c.* Notandum eſt ergo q; in vitijs carnalibus ſolũ docuit cauere ſeductionẽ, quia à principio, vt homines poſſent liberè frui concupiſcentijs, cogitauerũt inuenire rationes, q; fornicationes & huiuſmodi venerea non eſſent peccata. Et ideo dicit inanibus verbis, quia ſine ratione ſunt talia verba, quę dicũt, q; huiuſmodi non ſint peccata, nec excludant à regno Dei & Chriſti. Coloſ. 2. Videte ne quis vos ſeducat per philoſophiam & inanem fallaciam. Et q; tales ſint ſeductores & talia verba ſeducentia oſtendit, quia niſi peccata carnalia eſſent peccata, nõ punirẽtur à Deo, quia cũ Deus ſit iuſtus nõ infligit pœnã ſine culpa. Nunc autẽ talia puniuntur à Deo, ergo peccata ſunt. Minorẽ probat, cùm dicit, *Propter hæc enim venit ira Dei,* ſ. propter peccata carnalia, *In filios diffidentiæ,* vt patuit in diluuio. Gen. 6. Item in Sodomitis. Gen. 19. Item tribus Beniamin ferè tota conſumpta fuit propter hæc. Iudicũ 20. Dicit autem filios diffidẽtiæ, quia ſicut peccantes diffidunt de vita æterna: quia ſi ſic faciens ſperaret vitam æternam, magis eſſet præſumptio, quam ſpes, quæ eſt certa expectatio futurę beatitudinis ex meritis, &c. Vnde ſuprà. 4. Qui deſperantes ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ in operationem immunditiæ omnis, in auaritiam. Sapien. 7. Nullum pratum ſit quod non pertranſeat luxuria noſtra, &c. Et ſequitur in fine capitis. Quia tales nõ ſperauerunt mercedem iuſtitiæ, &c. Dicit ergo, quod *In filios diffidentiæ,* i. qui non confidunt de gaudijs æternis, venit ira Dei, ſcilicet propter peccata: vel diffidentiæ, id eſt, de quibus non eſt confidendum, quantum eſt ex parte meritorum. Et ideo concludit, *Nolite effici participes eorum,* communicando ſcilicet eis in talibus operibus. 2. Cor. 6. Quæ. n. participatio iuſtitiæ cum iniquitate, aut quæ ſocietas lucis ad tenebras, aut quæ communicatio Chriſti ad Belial, aut quæ pars fidelis cum infideli.

Auaritia eſt idololatria.

LECTIO QVARTA.

Monet ne reuertantur ad vitia, poſtquam ſunt initiati virtutibus.

ERatis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Vt filij lucis ambulate (fructus enim lucis, eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate) probantes quid ſit beneplacitum Deo. Et nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, magis autem redarguite.

Suprà prohibuit Apoſtolus peccata carnalia, cõminando pœnam & remouendo fallaciam: hic aſſignat rationem ſumptã ex eorum conditione, & duo facit. Proponit enim primò eorum conditionẽ. Secundò ex eis duas concluſiones inducit, ibi, *Vt filij lucis ſitis, &c.* Ponit autem duas conditiones. Primò præteritam. Secundò conditionẽ pręſentẽ, ibi, *Nunc autẽ lux, &c.* Dicit ergo, *Eratis aliquando tenebræ,* id eſt, excæcati ignorantia & errore. ſupra 4. Tenebris obſcuratum habentes intellectum. Pſal. Neſcierunt neq; intellexerunt, in tenebris ambulant. Item tenebroſi per peccatum. Proue. 4. Via impiorũ tenebroſa, neſciunt vbi corruant. Sed notãdum eſt, quod indeterminatè non dicit tenebroſi, ſed tenebræ, quia ſicut quilibet videtur eſſe id q; principaliter eſt in eo, ſicut tota ciuitas videtur eſſe rex, & quod rex facit, ciuitas dicitur facere, ita quando peccatũ regnat in homine, tunc totus homo dicitur peccatum & tenebræ. Sequitur, *Nunc autem lux, &c.* Vbi ponit conditionem præſentem, q. d. Nunc autem habetis lucem fidei. Phil. 2. Inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo. Matt. 5. Vos eſtis lux mundi. Sed contra dicitur de Ioanne Baptiſta, Non erat ille lux, quomodo ergo fideles alij lux dicuntur? Reſpondeo, Non dicuntur lux per eſſentiam, ſed per participationẽ. Deinde cùm dicit, *Vt filij lucis ambulate, &c.* Concludit duas concluſiones. Dixerat enim, quod

tenebræ

tenebræ fuerunt, & quod nunc ſunt lux. Et ideo primò cõcludit, vt ſe conforment ei, quod nunc ſunt. Secundò vt vitent ea, quæ prius fuerunt, ibi, *Et nolite communicare.* Prima in duas. Primò ponit ammonitionem. Secundò eã exponit, ibi, *Fructus enim lucis, &c.* Dicit ergo, quia nunc lux eſtis, faciatis opera lucis, ergo vt filij lucis ambulate. Ioan. 12. Ambulate dum lucem habetis, &c. Hoc autem exponit, cùm dicit, *Fructus enim, &c.* Ambulat autẽ quis vt filius lucis dupliciter. Primo quantum ad ſubſtantiam, vel genus operis. Secundò quantum ad modum, vel intentionem facientis. Primò ergo ponit opera, quæ oportet facere. Secundò qua debent fieri intentione, ibi, *Probantes, &c.* Dicit ergo, Dixi vt ambuletis vt filij lucis: fructus autem lucis, ſunt opera fructifera & clara. Eccle. 24. Flores mei fructus honoris, &c. *Et hoc in omni bonitate, &c.* Vbi aduertendum eſt, quod omnis actus virtutis ad tria reducitur. Nam oportet, quod agens ordinetur in ſe, ad proximum, & ad Deum. In ſe, vt ſit bonus in ſeipſo, & propter hoc dicit in omni bonitate. Pſal. Bonitatem & diſciplinam & ſcientiam doce me, &c. Item ad proximum per iuſtitiã. Ideo dicit, In iuſtitia. Pſal. Feci iudicium & iuſtitiam, &c. Ad Deum per cognitionem & confeſsionem veritatis. Et ideo dicit, Et veritate. Zacha. 8. Veritatem enim & pacem diligite. Vel aliter, vt bonitas referatur ad cor, iuſtitia ad opus, veritas ad os. Suprà 4. & Zacha. 8. Loquimini veritatem vnuſquiſq; cum proximo ſuo. Deinde cùm dicit, *Probantes, &c.* Oſtendit qua intentione debeant operari, quia non ex abrupto, ſed probantes, id eſt, ratione diſcernentes. Opus ſuum probet vnuſquiſque, vt dicitur Gal. 6. Et hoc, *Quid ſit beneplacitum Deo*, i. vt intendatis facere, ꝙ placet Deo. Roma. 12. Probetis quæ ſit voluntas Dei bona, & beneplacens & perfecta. Deinde cùm dicit, *Et nolite communicare, &c.* Hortatur eos ne redeant ad ſtatum quem reliquerunt, quia vt dicitur Gal. 2. Si enim, quæ deſtruxi, hæc iterum reædifico, præuaricatorem me conſtituo. 2. Pet. 2. Canis reuerſus ad ſuum vomitum, & ſus lota in volutabro luti. Diuiditur autem iſta pars in duas. Primò ponit monitionem. Secundò aſsignat rationem, ibi, *Quæ autem in occulto, &c.* Prima iterum in duas. Primò monet eos ne malefaciant. Secundò vt mala reprehendant, ibi *Magis autem redarguite, &c.* Dicit ergo, Probantes quid ſit beneplacitũ Deo. Et nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, i. operibus carnalibus ducentibus ad tenebras perpetuas: quæ quidem ſunt infructuoſa, quia nõ habent niſi momentaneam delectationẽ citiſsimè tranſeuntem. Roma. 6. quem ergo fructum habuiſtis tunc in quibus nunc erubeſcitis. Iudæ. 1. Arbores autumnales infructuoſæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri maris, deſpumantes ſuas confuſiones, &c. Item tenebroſa loca quærũt propter turpitudinem, quia communicant in eis cum brutis. Iob. 24. Oculus adulteri obſeruat caliginem, dicens, Nõ me videbit oculus, & operiet vultum ſuum, perfodit in tenebris domos, &c. Iſtis ergo nolite cõmunicare, imitando, coadiuuando, conſentiendo. Eccle. 13. quæ communicatio homini ſancto ad carnem? Sed certè hoc non ſufficit niſi etiam eos reprehendatis, quia vt dicit Auguſt. aliquando Deus punit cõmunicantes inſontes, quia aliqui boni non reprehendunt malos. Eccle. 7. Mandauit autem vnicuique de proximo ſuo. Et ideo dicit magis autem redarguite. 2. Timot. 4. Argue, obſecra, increpa, &c. Sed nunquid ſemper peccamus ſi non reprehendimos? Reſpondet Auguſt. Quod enim non reprehendis ex timore charitatis, ne ſcilicet peior efficiatur, & ſcandalizatus affligat bonos, nõ peccas. Si autem ex timore cupiditatis, ne ſcilicet, indignetur, & perdas beneficia tua, ſic peccas.

LECTIO QVINTA.

Ratio ponitur, cur non debeant communicare Gentilium operibus, quia turpia ſunt dictu.

QVæ autem in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt & dicere. Omnia autem, quæ arguuntur à lumine, manifeſtantur. Omne enim quod manifeſtatur, lumen eſt. Propter quod dicit, Surge qui dormis & exurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus.

Suprà poſuit Apoſtolus monitiones: Hic aſsignat rationes earum. Duas autem monitiones poſuit. Prima vt non cõmunicarent operibus tenebrarum. Secunda vt redarguerent peccatores. Secundum hoc ergo duo facit. Primò ponit rationem primæ monitionis. Secundò rationem ſecundæ, ibi, *Omnia enim, quæ arguuntur, &c.* Dicit ergo, Bene dixi, nolite cõmunicare: immo debetis & tales increpare & redarguere. Quare? quia quę in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt dicere: hoc autem eſt de vitiis carnalibus in quibus eſt turpitudo magna: quia minimũ eſt ibi de bonis rationis, cum huiuſmodi actus cõmunes ſint nobis & brutis. Sequitur, *Omnia quæ arguuntur, &c.* Hic ponit Apoſtolus rationem ſecundæ monitionis, & facit duo. Primò enim ponit rationem. Secundo aſsignat confirmationem, ibi, *Propter quod dicit, &c.* Quantum ergo ad primũ, vult probare, ꝙ eos deceat delinquentes arguere, & hoc probat ſic. Quicquid oſtenditur, malũ eſſe redarguitur: omnis enim redargutio manifeſtatio quędam eſt, ſed omnis manifeſtatio fit per lumen. vos autẽ eſtis lux: ergo decet vos arguere & eos manifeſtare. Ponit autem huius rationis maiorem, ibi, *Omnia autem, quæ arguuntur, &c.* Minorẽ autẽ ponit, ibi, *Omne quod, &c.* Ideo decet eos arguere, quia vt dicitur. 1. Cor. 2. Spiritualis iudicat omnia, & ipſe à nemine iudicatur. Vnde Glo. ſic exponit, Omnia. ſ. peccata quę arguuntur à lumine, id eſt à bonis & ſanctis hominibus, qui ſunt filij lucis, manifeſtantur. ſ. per confeſsionẽ. Prouer. 28. qui autem confeſſus fuerit & reliquerit ea, miſericordiam conſequetur. Omne autem. ſ. malũ quod manifeſtatur per confeſsionẽ. lumen eſt, i. in lumine vertitur. Deinde confirmat hoc per authoritatẽ, dicens, *Propter quod dicit, Surge, &c.* Glo. ſic exponit. Propter hoc, ꝙ ſit lumen dicit. ſ. ſpiritus ſanctus. O tu qui dormis ſurge, &c. Sed hec nõ eſt conſuetudo Pauli. Et ideo dicendum eſt, ꝙ Apoſtolus introducit figurã poſitam. Eſa. 6. Surge illuminare Hieruſalẽ, &c. Dicens: Propter quod dicit. ſ. ſcriptura, Surge à negligentia boni operis, tu ſcilicet, *Qui dormis*. Prouer. 6. Vſquequo piger dormies? Pſal. Nunquid qui dormit, non adijciet, vt reſurgat? Et exurge à mortuis, id eſt ab operibus mortuis, ſeu mortificantibus. Heb. 9. Emundabit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis, &c. Eſa. 26. Viuent mortui tui, interfecti mei reſurgent. Exurge ergo, & illuminabit te Chriſtus. Pſal. Dõs illuminatio mea, &c. Idem: Illumina oculos meos ne vnquã obdormiã in morte. Sed nunquid poſſumus per nos reſurgere à peccato? quia dicit, Surge, & illuminabit te Chriſtus. Reſpondeo, Dicendum eſt, ꝙ ad iuſtificationẽ impij duo requiruntur. ſ. liberum arbitrium cooperans ad reſurgendum, & ipſa gratia. Et certè hoc ipſum habet liberum arbitrium à gratia præueniente, & poſtea meritoriè operari à gratia ſubſequente. Vnde dicitur Tren. vlti. Conuerte nos Deus, & conuertemur.

LECTIO SEXTA.

Cautè vult eos ambulare, vt ſapientes faciunt, ac redimere tempus, quoniam dies breues, & mali.

VIdete itaque fratres quomodo cautè ambuletis: nõ quaſi inſipientes, ſed vt ſapientes: redimentes tempus, quoniã dies mali ſunt. Propterea nolite fieri imprudentes, ſed intelligentes, quæ ſit voluntas Dei.

Suprà prohibuit fallaciarũ carnalium vetuſtatem, hic hortatur ad contrariã nouitatem. Et primò hortatur ad nouitatem contrariã fallaciæ. Secundò ad nouitatẽ contrariã luxuriæ, ibi, *Et nolite inebriari, &c.* Prima in tres. Primò inducit ad cautelam contrariã fallaciæ. Secundò oſtendit nouitatẽ cautelæ, ibi, *Redimentes tempus, &c.* Tertiò docet modũ cautelæ, ibi, *Propterea nolite fieri, &c.* Dicit ergo. Itaq; ſ. ex præmiſsis videte quomodo cautè ambuletis. Cautio eſt quædã cõditio prudentiæ, per quam aliquis vitat impedimenta agendorũ, & hanc cautelam debent omnes habere. Prouer. 4. Oculi tui videant recta, & palpebræ tuæ præcedant greſſus tuos. Hoc autẽ pertinet ad ſapientes, & ideo dicit, *Non quaſi inſipientes*, qui. ſ. neſcierunt vitare impedimẽta. Pſal. Turbati ſunt omnes inſipientes corde. *Sed vt ſapientes.* Eccle. 2. Sapientis oculi in capite eius: ſtultus in tenebris ambulat. Quidã dicunt, Si non caſtè, tamen cautè. Sed ſic non accipit Apoſt. ſed dicit cautè, ac ſi diceret, cauete ab hominibus contrarijs caſtitati. Neceſsitatem autẽ huius cautelæ oſtendit, cũ dicit, *Redimentes tempus, &c.* quod poteſt exponi dupliciter. Redimit e. n. aliquis quandoq; rẽ ſuã dando enxenia vel aliquid pro ea, ſicut dicitur aliquis redimere vexationem ſuã dando enxenia, vel pecuniã, vel

quando

quando dimittit de iure ſuo. Dicit ergo, Totum tempus, hoc eſt tempus calumnię, & ideo ſitis redimentes tempus, *Quoniam dies mali ſunt*. Ex quo peccauit Adam, ex tūc ſemper paratæ ſunt inſidiæ impellentes ad peccatū. Nō ſic autem in ſtatu innocentiæ, in quo non oportebat hominē ab aliquo licito abſtinere, quia in eius voluntate non erat impellens aliquid ad peccatum. Modo autē oportet nos tempus redimere, *Quoniam dies mali ſunt*, id eſt debemus malitiam dierum vitare, diem malum præcauere, vt dicitur Eccle. 7. Et etiam à quibuſdam licitis abſtinere. 1. Cor. 10. Omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant. In hunc autē modum dicitur aliquis vexationē ſuam redimere: quia dimittit aliquid de iure ſuo perire. Vel aliter, Redimentes tēpus, &c. Contingit quandoq; quod aliquis per magnum tempus vitæ viuit in peccato, & hoc eſt tempus perditum. Sed quomodo redimet, cùm homo non ſufficiat ad debita perſoluenda? Reſpondeo. Dicendum eſt, ꝙ tanto magis debet vacare operibus bonis, quanto prius inſtitit malis. 1. Pet. 4. Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium conſumendā his, qui ambulauerunt in luxuriis, vinolentijs, deſiderijs, &c. Sed prima expoſitio eſt melior. Deinde cùm dicit, *Propterea nolite fieri, &c.* Docet modum cautelæ dicens, propterea. ſ. vt poſsitis tēpus redimere nolite fieri imprudentes. Nota ꝙ differentia eſt inter ſapientiam & prudentiam. Prudentia enim eſt quædam ſapientia, ſed non vniuerſalis ſapientia. Prouer. 10. Sapientia autē eſt viro prudētia. Sapiens enim ſimpliciter dicitur, qui habet de omnibus ordinare: ſapiens autē ſecundū quid dicitur, qui habet ordinare de his de quibus eſt ſapiēs. 1. Cor. 3. Vt ſapiens architectus fundamentum poſui, quia ſapientis eſt ordinare, vt dicitur. 1. Metaphiſicæ, Omnis autem ordinator reſpicit finem, ille ergo ſimpliciter eſt ſapiens, qui cognoſcit finem, vel qui agit propter finem vniuerſalem, ſcilicet Deum. Deut. 4. Hæc eſt enim ſapientia veſtra, &c. Sapientia enim eſt diuinarū rerum cognitio, vt dicit Aug. 4. de Trinit. Prudentia verò eſt particularis rei prouidentia, quando. ſ. quis ordinat facta ſua. Et ideo ſapientia eſt viro prudentia. Propter hoc ergo dicit, *Nolite fieri imprudentes, ſed intelligentes, &c.* Sicut ratio ſpeculatiua ordinat de agēdis & iudicat: oportet autem concluſiones habere & iudicare per principia, & ſimiliter in operabilibus. Iſtud autem primum principium per quod debemus iudicare omnia & regulare, eſt voluntas Dei, & ideo intellectus in moralibus & diuinis debet habere pro principio voluntatem dei, quia ſi hanc habeat pro principio, fit prudens intellectus. Deut. 32. Vt nam ſaperent & intelligerent, &c. Hoc autem docuit dominus. Matt. 6. Fiat voluntas tua.

LECTIO SEPTIMA.

A vino abſtinere monet, quia in eo luxuria eſt, ſed ſi implere ſe volunt, ſpiritu impleantur ſancto.

ET nolite inebriari vino in quo eſt luxuria, ſed impleamini ſpiritu ſancto, loquentes vobiſmetipſis in pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino, gratias agentes ſemper pro omnibus, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti Deo & patri. Subiecti inuicem in timore Chriſti.

Suprà induxit ad nouitatem cōtra vetuſtatem fallaciæ: hic hoc idem facit cōtra vetuſtatem vitiorum carnalium. Vel dicamus, ꝙ prius reprehēderit peccata carnalia quantum ad luxuriam, hic autem quantum ad gulam. Duo autem facit. Primò enim prohibet vetuſtatē. Secundò inducit ſtatum ad nouitatem, ibi, *Sed impleamini, &c.* Dicit ergo: Dixi ꝙ fornicatio & omnis immunditia non nominetur in vobis, ſed ad hoc cauendū debetis à vino ſuperfluo abſtinere, quia cibus & potus ſuperfluus eſt cauſa luxurię, & præcipuè vinum, quod calefacit & mouet. Prouer. 20. Luxurioſa res vinum, & tumultuoſa ebrietas. Heſter. 1. Cùm eſſet rex hilarior, & poſt nimiam potationem incaluiſſet mero, &c. Oſeę. 4. Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor. Vnde Hiero. Quem Sodoma non vicit, vina vicerūt Loth. *Nolite ergo, &c. Sed impleamini ſpiritu ſancto.* Inter omnia, quę multos ſpiritus generāt, eſt vinum, vnde generat animoſitatem, & facit homines per talenta loqui, vt dicitur 2 Eſdrę. 3. Et ideo conuenienter docet eos contra hoc repleri ſpiritu ſancto, qui generat feruorē deuotionis. Roma. 12. Spiritu feruentes. Item etiam generat gaudium & lætitiam ſpiritualem. Roma. 14. Iuſtitia & pax, & gaudium in ſpiritu ſancto. Item facit audacter loqui. Act. 2. Repleti ſunt omnes ſpiritu ſancto, & cœperunt loqui, &c. Et ideo qui eos loquentes audiebant, credebāt eos ebrios. Sed nunquid habemus ſpiritum ſanctum in noſtra poteſtate? Reſpondeo, & dico quòd habere ſpiritum ſanctum eſt dupliciter, vel receptiuè, & ſic non eſt in noſtra poteſtate eū recipere, ſed ex dono Dei eum recipimus. Roma. 5. Charitas diffuſa eſt in cordibus noſtris, &c. Vel diſpoſitiuè, & ſic adhuc non ſumus ſufficientes eum recipere. i. nos diſponere ſine gratia Dei. 2. Cor. 3. Non ſumus ſufficientes cogitare aliquid à nobis quaſi ex nobis, ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt. Vel aliquis dicitur recipere ſpiritum ſanctum, non tamen plenus eſſe ſpiritu ſancto, quando. ſ. habet gratiam ſpiritus ſancti quantū ad aliquam, & non quantū ad omnem hominis operationem. Tunc autē dicitur plenus ſpiritu ſancto, quādo eo vtitur generaliter. Modus autē repletionis eſt in dilectione Dei & proximi. Et ideo cū dicit, Loquentes, &c. Primò tangit modum repletionis ex parte Dei. Secundò ex parte proximi, ibi, *Subiecti inuicem, &c.* Circa primū tria facit. Primò ponitur ſpiritualis meditatio. Secundò ſpiritualis exultatio, ibi *Cantantes, &c.* Tertiò gratiarū actio, ibi, *Gratias agentes, &c.* Prima in duas, quia primò ponit modū meditationis, ſecundò materiā eius, ibi *In pſalmis, &c.* Dicit ergo, *Loquentes vobis, &c.* Eſt autē duplex locutio. Vna exterior, hominis ad hominē: alia interior, hominis ad ſeipſum. Talis autē debet eſſe cōpunctiua. Iob. 10. Loquar in amaritudine animæ meæ. Item debet fieri in ſecreto. Matt. 6. Tu autē cū oraueris, intra in cubiculū tuum, & clauſo oſtio ora patrē tuum. Et Sapien. 8. Intrans in domum meā conquieſcam cum illa. Materiā verò meditationis tāgit, cùm dicit, *In pſalmis, &c.* Pſallere eſt vti pſalterio. Et ſic in Pſalmis, id eſt in bonis operationibus. Pſal. Sumite pſalmū & date tympanū, pſalterium iucundū, &c. *Et hymnis*, id eſt, laudibus diuinis. Pſal. Hymnus omnibus ſanctis eius, &c. Et canticis ſpiritualibus, ſ. de ſpe æternorum. Roma. 12. Spe gaudentes. Pſal. In decachordo pſalterio cum cantico in cithara. Pſal. Cantate dño canticum nouum, &c. Meditemur ergo de recta operatione quid faciendum, de diuina laudatione quid imitandū, de cœleſti iucundatione quid & quomodo ſeruiendū. Sic ergo effectus ſpiritus ſancti primò eſt ſacra meditatio, ſecundò ſpiritualis exultatio: quia ex frequenti meditatione ignis charitatis in corde accenditur. Pſal. Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardeſcet ignis, &c. Et hinc generatur lætitia ſpiritualis in corde. Et ideo dicit, *Cantantes & pſallentes*, i. vt affectus veſtri afficiantur gaudio ſpirituali ad operanda bona. 1. Cor. 14. Pſallam ſpiritu, pſallam & mente. Col. 3. In omni ſapientia docentes & commonētes voſmetipſos in pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, in gratia cātantes & pſallentes in cordibus veſtris domino. Ex hoc, error hereticorū confunditur dicentium, ꝙ vanū eſt cantare dño cantica vocalia, ſed ſpiritualia tantū. Nam in laudibus eccleſiæ eſt aliquid per ſe conſiderandū, & hoc eſt, quod Apoſtolus dicit, In cordibus. Aliquid verò propter duo. ſ. propter nos, vt mens noſtra incitetur ad deuotionem interiorē: ſed ſi ex hoc aliquis cōmoueatur ad diſſolutionē, vel in gloriam inanem, hoc eſt cōtra intentionem eccleſiæ. Item propter alios, quia per hoc rudes efficiuntur deuotiores. 4. Reg. 3. Cùq; caneret pſaltes, facta eſt ſuper eum manus dñi. Tertius effectus, eſt gratiarū actio: quia ex hoc, quod aliquis ſic affectus eſt ad Deū, recognoſcit ſe omnia habere à Deo. Quāto enim aliquis magis afficitur ad Deū, & ipſum cognoſcit, tantò videt eum maiorē & ſe minorē: immo propè nihil, in cōparatione ad Deum. Iob. 42. Oculus meus videt te, idcirco me reprehendo, &c. Et ideo dicit, *Gratias agentes ſemper pro omnibus*, ſc. donis, vel proſperis vel aduerſis. Pſal. Benedicam Dñm in omni tempore, &c. Quia hæc etiam ſunt nobis dona in via. Iac. 1. Omne gaudiū exiſtimate, &c. Act. 5. Ibant Apoſtoli gaudentes, &c. Theſ. 2. In omnibus gratias agite. Sed hoc in nomine Dñi noſtri Ieſu Chriſti, quia omnia bona proueniūt per eum. Rom. 5. Pacem habemus ad Deum per Dñm noſtrum Ieſum Chriſtū, per quē & acceſſum, &c. Sed addit, *Deo*, inquantū actor noſter eſt per creationē. *Et patri*, inquātum miſit nobis Chriſtū per quem regenerauit nos. Et ſic gratias Deo, quantum ad bona naturæ: patri, quantum ad

bona

bonæ gratiæ. Sed quantum ad proximum, ponit modum repletionis, dicens, *Subiecti autem in timore Chriſti*, i. non propter timorem humanum, ſed Chriſti.

LECTIO OCTAVA.

Mulieres ſubditas viris docet, qui eas diligere monentur ſicut Chriſtus dilexit eccleſiam.

MVlieres viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut Domino, quoniam vir caput eſt mulieris: ſicut Chriſtus caput eſt eccleſiæ, Ipſe ſaluator corporis eius. Sed ſicut eccleſia ſubiecta eſt Chriſto: ita & mulieres viris ſuis in omnibus. Viri, diligite vxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit eccleſiam, & ſeipſum tradidit pro ea: vt illam ſanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam eccleſiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſancta & immaculata: ita & viri debent diligere vxores ſuas vt corpora ſua.

Suprà Apoſtolus poſuit præcepta generalia ad omnes: hic ponit ea quæ pertinent ad ſpeciales quaſdam perſonas & ſtatus. Et quia ſecundũ Philoſoph. in politicis. Domus habet tres connexiones, ſine quibus non eſt perfecta. ſ. viri & mulieris, patris & filij, dñi & ſerui. Ideo hęc tria proſequens inſtruit. Primò mulierẽ & virum. Secundò patrem & filium. cap. 6. ibi, *Filij obedite*, &c. Tertiò ſeruos & dominos, ibi, *Serui obedite*, &c. Prima in duas. Primò .n. monet mulieres de ſubiectione. Secundò viros de dilectione, ibi, *Viri diligite*, &c. Prima in duas. Primò ponit ammonitionẽ. Secũdò eius rationẽ, ibi, *Quoniã vir caput eſt*, &c. Dicit ergo *Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint*, quia certè mulier ſi primatũ habeat, contraria eſt viro ſuo: vt dicitur Eccle. 25. Et ideo ſpecialiter monet eas de ſubiectione. et hoc *Sicut Dño* quia proportio viri ad vxorẽ quodammodo eſt ſicut ſerui ad dñm, quantũ debet regi mandato dñi: ſed differẽtia eſt in hoc, q̃ dñs vtitur ſeruis ſuis quo ad id quod eſt ſibi vtile, ſed vir vtitur vxore & liberis ad vtilitatem cõmunem. Et ideo dicit, *Sicut Domino*. Non quod verè ſit dñs, ſed ſicut dominus. 1. Pet. 3. Mulieres ſubditæ ſint viris ſuis, &c.

Deinde ſubdit rationem ſuam. Circa quod tria facit. Primò eam proponit. Secundò exemplum inducit, ibi, *Sicut Chriſtus*, &c. Tertiò ex exemplo intentum concludit, ibi, *Sed ſicut*, &c. Ratio autem hæc eſt, quoniam vir eſt caput mulieris, in capite autem viget ſenſus viſus. Eccle. 2. Sapiẽtis oculi in capite eius, ideo vir debet gubernare mulierem, vt caput eius. 1. Cor. 11. Caput quidẽ mulieris vir.

Deinde ponit exemplum cùm dicit, *Sicut Chriſtus caput eſt eccleſiæ*. Suprà 1. Ipſum dedit caput ſupra omnẽ eccleſiã, quæ eſt corpus ipſius. Et hoc non ad vtilitatem ſuam, ſed eccleſiæ: quia *Ipſe eſt ſaluator corporis eius*. Act. 4. Non eſt enim aliud nomen ſub cęlo datũ hominibus, in quo oporteat nos ſaluos fieri. Eſa. 12. Ecce deus ſaluator meus, &c.

Ex hoc autẽ cõcludit intentionẽ cùm dicit, *Sed ſicut*, &c. Quaſi dicat: Non eſt conueniens, quod membrum repugnet ipſi capiti in aliquo: nunc autem ſicut Chriſtus caput eſt eccleſiæ, ſuo modo, ita vir eſt caput mulieris, non debet ergo mulier inobediẽs eſſe viro, *Sed ſicut eccleſia ſubiecta eſt Chriſto*. Pſal. Nonne Deo ſubiecta erit anima mea, &c. *Ita & mulieres viris ſuis*. Gen. 3. Sub viri poteſtate eris. *Et hoc in omnibus*, ſ. quæ non ſunt contra Deum, quia dicitur Actuum 5. Obedire oportet Deo magis, quàm hominibus. Deinde cùm dicit, *Viri diligite vxores veſtras*, &c. Monet viros ad dilectionem vxorum. Et primò facit hoc. Secundò aſsignat rationem huius, ibi, *Sicut Chriſtus*, &c. Dicit ergo, *Viri diligite vxores veſtras*, quia certè ex amore, quem habet vir ad vxorem magis caſtè viuit, & pacificè vterq; ſe habet. Si autem vir aliam diligit, quàm ſuam: ſe & ſuam diſcrimini exponit. Coloſ. 3. Viri diligite vxores veſtras, & nolite amari eſſe ad illas. Tangit autem rationem huius triplicem. Primam ſumit ex exemplo Chriſti, cùm dicit, *Sicut & Chriſtus*, &c. Secundam ex parte viri, ibi, *Qui ſuam vxorem diligit*, &c. Tertiam ex parte mandati diuini, ibi, *Propter hoc relinquet*, &c. Circa primum tria facit. Primò proponit exemplum dilectionis Chriſti. Secundò ſignũ, ibi, *Et tradidit*, &c. Tertiò concludit intentum, *Ita, & viri*, &c. Dicit ergo, Sicut & Chriſtus dilexit eccleſiam. Suprà eodem, Eſtote imitatores Dei ſicut filij chariſsimi, &c. Signum autem dilectionis Chriſti ad eccleſiam oſtenditur: quia tradidit ſemetipſum pro ea. Gal. 2. Dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me, &c. Eſa. 53. Tradidit in mortem animam ſuam, &c. Sed ad quid? vt illam ſanctificaret. Hebr. vltim. Ieſus vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, &c. Io. 17. Sanctifica eos in veritate. Iſte eſt effectus mortis Chriſti. Effectus autem ſanctificationis eſt mũdatio eius à maculis peccatorum. Ideo ſubdit dicens, *Mundans eã lauacro aquæ*. Quod quidẽ lauacrum habet virtutem à paſsione Chriſti. Rom. 6. Quicũq; baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus, conſepulti enim ſumus cum illo in mortem per baptiſmum. Ezec. 36. Effundam ſuper vos aquam mundam, &c. Zachar. 13. Erit fons patens domus Dauid, &c. Et hoc, in verbo vitæ, quod adueniens aquæ dat ei virtutẽ abluẽdi. Matth. vlt. Euntes ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti. Finis autem ſanctificationis eſt puritas eccleſiæ. Ideo dicit, *Vt exhiberet ſibi glorioſam eccleſiam*. q. d. Apoſtolus, indecens eſt q̃ immaculatus ſponſus ſponſam ducere maculatã. Et ideo ſibi exhibet eã immaculatam: hic per gratiam, ſed in futuro per gloriam. Vnde dicit, Glorioſam, ſcilicet, per claritatem animæ, & corporis. Philip. 3. Reformabit corpus humilitatis noſtræ, &c. Et ideo addit, *Non habentem maculã*. Pſalm. Ambulans in via immaculata, &c. Pſalm. Beati immaculati in via, &c. *Neque rugam*, id eſt, ſine defectu paſsibilitatis, quia vt dicitur Apoca. 7. Non eſurient neque ſitient amplius, *Aut aliquid huiuſmodi; ſed vt ſit ſancta*, Per confirmationem gratiæ. *Et immaculata* ab omni immunditia. Et hæc omnia intelligi poſſunt de exhibitione, quæ erit in futuro per gloriam. Si autem de exhibitione per fidem tunc diceretur, vt exhiberet filio, ſ. per fidem eccleſiam glorioſam: quia gloria magna eſt ſequi dominum, vt dicitur Eccle. 23. Non habentem maculam. ſ. criminis mortalis. Maculata es in iniquitate tua. Hiere. 2. Neque rugã. i. duplicitatem intentionis quam non habent qui rectè coniuncti ſunt Chriſto, & eccleſiæ. Iob. 16. Rugæ meę teſtimonium dicunt contra me, &c. Sed magis ſanctam per intentionem, & immaculatam per omnimodam puritatem. Ex hoc tertio concludit intentum dicens, *Ita, & viri debent diligere vxores ſuas, vt corpora ſua*.

LECTIO NONA.

Oſtendit coniuges debere amore mutuo ſe proſequi quia ferè vnum ſunt.

QVi ſuam vxorem diligit: ſeipſum diligit. Nemo .n. vnquã carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit, & fouet eam ſicut & Chriſtus eccleſiam: quia membra ſumus corporis eius, de carne eius, & de oſsibus eius.

Supra induxit viros ad dilectionem vxorum ex parte Chriſti, vel exemplo dilectionis quam habet Chriſtus ad eccleſiam: hic oſtendit idem ex parte ipſiuſmet viri. Et facit duo. Primò ponit rationem. Secundò confirmat eã per exemplum, ibi, *Sicut & Chriſtus*, &c. Ratio eſt talis. Vir & mulier ſunt quodammodo vnũ, vnde ſicut caro ſubditur animæ, ita mulier viro, ſed nullus vnquam habuit carnem ſuam odio: ergo, nec vxorem. Dicit ergo, *Qui ſuam vxorem diligit, ſeipſum diligit*. Matt. 19. Itaq; non ſunt duo, ſed vna caro. Et ideo ſicut peccaret cõtra naturã qui ſeipſum odio haberet, ita qui vxorem. Eccl. 25. In tribus beneplacitũ eſt ſpiritui meo quæ ſunt probata coram Deo & hominibus, concordia fratrum, amor proximorũ, & vir & mulier bene ſibi conſentientes. Quod autẽ ſic debeant diligere, probat dicens: Quia *Nemo carnem ſuam vnquã odio habuit*, q̃ patet per effectũ, quia probatio dilectionis exhibitio eſt operis. Nã id quod pro viribus conſeruantes diligimus, ſed quilibet *Nutrit, & fouet carnem ſuam*, propter conſeruationẽ. 1. Tim. vl. Habentes autẽ alimenta & quibus tegamur, &c. Sed contra Luc. 14. Qui non odit vxorẽ, &c. nõ poteſt meus eſſe diſcipulus. Rñdeo. Dicendum eſt q̃ (vt Apoſtolus dicit) ſic homo vxorem debet diligere ſicut ſe. ſe aũt debet homo diligere infra Deum. ſic ergo vxorem debet diligere. ſ. infra Deum. Dicit autem qui non odit vxorem: nõ quia præcipiat eam odire, quod eſſet peccatũ mortale præcipere, ſed præcepit eam ita vt ſe diligere, nunc autem minor dilectio eſt quaſi quoddam odium reſpectu eius quod ſummè, & plus diligitur. ſ. reſpectu dei, ita nemo carnem ſuam odit, &c. Sed cõtra. Qui diligit aliquem, nõ vult, nec

appetit ab eo ſeparari, ſed ſancti volunt à carne ſeparari. Ro.7. Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Philip.1. Deſiderium habens diſſolui, &c. Prętерea nullus affligit quod diligit, ſed ſancti affligunt carnem ſuam in hoc mundo. 1.Cor.9. Caſtigo corpus meum, &c. Præterea quidam occidunt ſe, ſicut auditu eſt frequenter. Item de Iuda. Reſpondeo. Caro poteſt cõſiderari in ſe, & ſic nõ habetur odio, ſed naturaliter quilibet appetit eã eſſe & fouet eam vt ſit. Vel poteſt conſiderari caro inquãtum eſt alicuius impeditiua quod volumus, & ſic odio quodãmodo habetur per accidens. Nã omne quod volumus, aut eſt bonum, aut malũ, ſi bonũ, vel eſt, vt finis vltimus. ſ. vita æterna, à qua impedimur per carnẽ. 2.Cor.5. Quãdiu ſumus in hoc corpore peregrinamur à dño. Et quia naturaliter appetimus finẽ noſtrũ, & bene eſſe, nec hoc poſſumus quãdiu in hac carne ſumus, ideo vellemus eã abijcere: non ſicut malum odio habitum, ſed ſicut bonũ minus dilectũ impediens maius bonũ. Et ſic exponendę ſunt authoritates ſupra inductæ. Infelix, &c. Item deſideriũ habẽs, &c. Et conſimiles. Vel illud quod volumus eſt bonũ non vel finis, ſed diſponens ad finẽ: ſicut ſunt habitus virtutum: hoc aũt bonũ impeditur per carnis laſciuiam. Et ideo ſancti affligũt & macerãt carnẽ ſuã vt ſubdatur ſpiritui ad repreſſionem concupiſcentiarum: quia caro cõcupiſcit impediẽs acquiſitionẽ virtutum, nos diſponẽtium ad bonũ vltimũ. Et ideo qui ſic affligit carnem ſuã vt ſubdatur ſpiritui, non odit eam, ſed procurat bonũ eius, quia bonũ eius eſt quod ſubijciatur ſpiritui, ſicut bonũ hominis eſt quod ſubijciatur Deo. Pſal. Mihi autẽ adhærere deo bonũ eſt. Et ſic intelligitur, Caſtigo corpus meum, &c. & conſimiles. Vnde hoc non oportebat fieri in ſtatu innocentiæ, quandiu homo ſubditus fuit deo, & caro totaliter ſubdita fuit ſpiritui in qua quidẽ mutua ſubiectione cõſiſtebat donũ originalis iuſtitiæ. Sed aliquando illud quod volumus eſt malum, & ideo ſicut boni carnem affligunt, vel deponere volunt inquantũ impeditiua eſt boni quod appetũt, ita mali inquãtum caro eſt impeditiua mali quod appetunt, eam occidũt & ſe ſuſpendunt ſicut Iudas. Deinde oſtendit ꝙ virũ oportet vxorem diligere & hoc per exemplũ. Vnde dicit, *Sicut & Chriſtus eccleſiã*. ſ. dilexit ſicut aliquid ſui, quia membra ſumus corporis. ſuprà 4. Sumus. n. inuicem membra. Dicit autem de carne eius propter eandẽ participationẽ naturę. Luc. vlt. Spiritus autem carnem & oſſa non habet, &c. Vel dicit de carne myſticè, quantum ad debiles qui ſunt carnei, & de oſſibus eius, quantum ad fortes qui ſunt oſſei.

LECTIO DECIMA.

Virum ad amorem vxoris inducit authoritate ſcripturæ, quam myſticè de Chriſto & eccleſia exponit.

PRopter hoc relinquet homo patrẽ & matrem ſuã, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum eſt. Ego autem dico in Chriſto, & in eccleſia, veruntamen & vos ſinguli, vnuſquiſque vxorem ſuã ſicut ſeipſum diligat, vxor autem timeat virum ſuum.

Supra exhortatus eſt Apoſtolus Epheſios ad amorem vxorũ dupliciter. ſ. exẽplo dilectionis Chriſti ad eccleſiã, item ex amore hominis ad ſeipſum: hic tertiò hortatur eos per authoritatem ſcripturæ. Et circa hoc tria facit. Primò authoritatem inducit. Secundò eam myſticè exponit, ibi *Sacramentum hoc, &c.* Tertiò adaptat eam ſecundum literalẽ ſenſum ad propoſitũ ſuũ, ibi *Veruntamen & vos, &c.* Authoritas hæc Gen.2. dicta eſt ab Adã vidente vxorem, ſcilicet, de coſta ſua formatã. Sed contra dicitur Matt.19. ꝙ deus hoc dixit. Reſpondeo. Adam verò deo inſpiratus hoc dixit, deus autem vt Adam inſpirans & docens. Nos autẽ hoc idem dicimus & multa alia, quę dixit Dñs, ſpiritu dei docente: vnde dicitur Matt.10. Non enim vos eſtis qui loquimini, &c. Notandum hic eſt ꝙ in prædicta authoritate triplex cõiunctio viri ad mulierem deſignatur. Prima per affectum dilectionis, quia eſt tãtus affectus vtrinſq;, vt patres relinquant. 3.Eſdræ 4. Diligit homo vxorẽ ſuam magis quã patrem, & multi dementes facti ſunt propter vxores ſuas. &c. Ibi multa. Hoc autẽ naturale eſt, quia appetitus naturalis eſt concors debitæ actioni. Conſtat autem, ꝙ omnibus gentibus ſuperioribus ineſt appetitus, vt propinent & cõmunicent inferioribus, & ideo amor naturalis ineſt eis verſus inferiora. Et quia homo reſpectu patris & matris eſt inferior non ſuperior, ideo ad vxorem cuius eſt ſuperior, & ad filios, naturaliter plus afficitur, quã ad parẽtes, & etiam quia vxor ſibi coniungitur ad actum generationis. Secunda coniunctio eſt per conuerſationẽ. Vnde dicit, *Et adhærebit vxori ſuæ, &c.* Eccle.25. In tribus beneplacitũ eſt ſpiritui meo, &c. Tertia eſt per carnalẽ coniunctionem, ibi, *Et erunt duo in carne vna*, i. in carnali opere. In qualibet enim generatione eſt virtus actiua & paſſiua, ſed in plantis vtraq; eſt in eodem, in perfectis autẽ animalibus diſtinguuntur. Et ideo in actu generationis, ita ſe habent maſculus & fœmina in animalibus, ſicut in plantis *ſol in eodem vno corpore fit. Conſequenter exponit eam myſticè & dicit, *Sacramentum hoc magnum eſt*, i. ſacræ rei ſignum. ſ. coniunctionis Chriſti & eccleſiæ. Sapien.6. Non abſcondam à vobis ſacramentum dei. Notandum eſt hic, quod 4. ſacramenta dicuntur magna. ſ. baptiſmus ratione effectus: quia delet culpam, & aperit ianuam paradiſi. Cõfirmatio ratione miniſtri, quia ſolum à pontificibus & nõ ab alijs confertur. Euchariſtia ratione continentiæ, quia totum Chriſtũ continet. Item Matrimoniũ ratione ſignificationis, quia ſignificat coniunctionem Chriſti & eccleſię. Et ideo ſi myſticè exponatur, debet ſic exponi litera præcedens: propter hoc relinquet homo. ſ. Chriſtus patrem & matrẽ. Reliquit inquã, patrem inquantũ eſt miſſus in mũdum & incarnatus. Ioan.16. Exiui à patre & veni in mundum, &c. Et matrem. ſ. ſynagogam. Hiere.12. Reliqui domum meã & dimiſi hæreditatem meam, &c. Et adhęrebit vxori ſuæ, eccleſiæ. Matt. vlt. Ecce vobiſcũ ſum omnibus diebus, &c. Conſequenter argumentatur ſm ſenſum literalem exponendo prædictum exemplum. Quædã enim ſunt in ſacra ſcriptura veteris teſtamenti, quæ tantũ dicuntur de Chriſto, ſicut illud Pſal. Foderũt manus meas, &c. Et illud Eſa.7. Ecce virgo concipiet, &c. Quędam verò de Chriſto, & alijs exponi poſſunt, ſed de Chriſto principaliter: de alijs verò in figura Chriſti, ſicut prædictũ exẽplum. Et ideo primo exponendum eſt de Chriſto, & poſtea de alijs. Et ideo dicit, *Veruntamen & vos ſinguli vnuſquiſque vxorem ſuam diligat*. q.d. De Chriſto dicitur principaliter, & ſi non ſingulariter, quia exponendũ & implendũ eſt in alijs in figura Chriſti. Dicit autẽ *Sicut ſemetipſum*, quia ſicut vnuſquiſq; ſe diligit in ordine ad Deum, ita debet vxorem diligere, non inquantum trahit ad peccatum. Luc.14. Si quis venit ad me & non odit patrẽ & matrem & vxorẽ ſuam, &c. Sequitur, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Sed quid de vxore? *Vxor autem virum timeat*, ſcilicet timore reuerentiæ & ſubiectionis, quia debet ei eſſe ſubiecta.

*Concordantibus pluribus manuſcriptis codicibus legitur, ſicut in plantis, toto tempore fit.

CAPIT. VI. LEC. I.

Filiorum ad parentes, & parentum ad filios charitas declaratur.

FIlij obedite parentibus veſtris in Domino. Hoc enim iuſtum eſt. Honora patrem tuum & matrem tuam, quod eſt mandatum primum in promiſſione, vt bene ſit tibi, & ſis longæuus ſuper terram. Et vos patres, nolite ad iracundiã prouocare filios veſtros, ſed educate illos in diſciplina & correctione Domini.

Suprà monuit virum & vxorem, quæ eſt vna connexio familię: hic monet patrem & filios, quę eſt ſecunda cõnexio domus. Et primò facit mentionẽ quomodo filij ſe debeant habere ad parentes. Secundò quomodo econuerſo patres ad filios, ibi, *Nolite, &c.* Prima in duas. Primo proponit monitionẽ. Secundò oſtendit rationẽ, ibi, *Hoc enim eſt iuſtũ, &c.* Dicit ergo, *Filij obedite, &c.* Notandũ eſt hic ꝙ patres debẽt naturaliter inſtruere filios moribus, filij autẽ inſtruentibus parentibus naturaliter debent eis obedire, ſicut infirmi obediunt medicis. Vnde proprium filiorũ eſt obedientia. Col.3. Filij obedite. ſ. patribus per omnia, hoc eſt enim beneplacitũ dño, &c. Dicit autẽ *In Domino*, quia non eſt obediendum parentibus nec alicui in his quę ſunt contra deũ. Act.5. Obedire oportet Deo magis quã hominibus. Et per hoc ſoluitur authoritas modo allegata. Luc. 14. Si quis venit ad me & nõ odit patrẽ, &c. quia hoc intelligitur inquantũ ſunt cõtra deũ. Rationẽ autẽ aſſignat ex duobus. ſ. ex iuſtitia, & vtilitate: ꝙ autem ſit iuſtũ patet ac probatur, quia lex diuina nihil mandat niſi iuſtum. Pſal. Iuſtitiæ domini, &c. Sed hoc mandat lex diuina. Exod. 20.

Deut.

Deut.5.Honora patrem tuum & matrē tuam,&c.Eccle.3. Qui timet Deum honorat patrē,&c.Honor aūt importat exhibitionē reuerentiæ his,qui ſupra hos ſunt:ſed quia parentes habemus ſupra nos, vtitur nomine honoris, Dicit ergo,Hoc enim iuſtū eſt, Honora patrē tuū & matrē,&c. Eccl.3.Qui honorat patrē ſuum vita viuet longiore,& qui obedit patri refrigerabit matrē.Et hoc intelligitur tripliciter,ꝙ filij debent parentes honorare,quia debent eis reuerentiam ſicut maioribus, obedientiam ſicut inſtructoribus, ſuſtentamenta ſicut nutrientibus cum fortes erant.

Deinde aſſignat dignitatē huius præcepti,dicēs. *Quod eſt mandatum primum.* Contrà, immo mandatū primū eſt,ꝙ eſt colendus vnus Deus.Reſpondeo,Mandata cōtinentur in duabus tabulis.Prima continent ea,quæ ordinantur ad Deū.Secunda ea,quæ ad proximū; & in hac ſecunda primum mandatū eſt de honore parentum.Et hoc duplici de cauſa.Primò quia in illá ſecunda tabula nullū eſt præceptū affirmatiuū niſi iſtud,quia naturale eſt nobis,vt parētibus ſeruiamus,non autē ſic alijs proximis,ideo nullū eſt aliud affirmatiuū. Sed natura dictat,vt nō inferat homo proximis nocumentū, & ideo prohibetur, quia ergo primum, plus & prius habet de debito,ideo primum.Secundò quia Deus honorandus eſt ſicut principiū noſtri eſſe,& quia parētes ſunt etiā principiū noſtri eſſe(quia vt dicitur.6.Ethic Tria habemus à parētibus.ſ.eſſe, viuere,& diſciplinā)ideo cōueniens eſt,vt poſt mandata ordinata ad Deum, primū eſſet ordinatū ad parētes.Vel primū ad promiſſionē,quia iſti ſoli additur promiſſio. Et huius eſt duplex ratio.Vna eſt,quia homines in alijs,quæ agunt quærunt vtilitatē propriam, & quia à parentibus , iam ſenibus nullā expectant vtilitatē,niſi à deo prouenientem.Secunda ratio eſt,ne aliquis credat,ꝙ honoratio parentū nō ſit meritoria, quia naturalis eſt,ideo addit,vt ſis longæuus ſuper terrā. In veteri autē teſtamēto promittebantur promiſſiones temporales, quia populus ille paruulus erat, ideo gratioſe inſtruendus ſub pedagogo ſicut paruulus.Tamen in illis paruis munuſculis populū illum paruū decentibus,figurabātur magna bona.ſ.ſpiritualia.Et ideo poteſt hoc referri ſm ſenſum literalem ad bona temporalia.Et ſic dicit *In promiſſione, vt bene ſit tibi*,id eſt,vt bonis promiſſis abundes. Nā qui gratus eſt in minoribus beneficijs , meretur maiora recipere, maxima autem beneficia habemus à parentibus.ſ.eſſe, nutrimentum,& diſciplinā. Quādo ergo quis gratus eſt his, fit dignus,vt maiora recipiat.Et ideo dicit, Vt bene ſit tibi, quia vt dicitur.1. Ti.4. Pietas ad omnia vtilis eſt,promiſſionem habens vitæ,quæ nunc eſt & futuræ.Et ideo addit *Et ſis longæuus ſuper terram*, quaſi ſuper gratiā & beneficiū vitæ,quam habes à parentibus.Prouer.3. Longitudo dierum in dextera eius, & in ſiniſtra illius diuitiæ & gloria. Sed contrà. Multi deuoti parentibus cito moriuntur. Et ideo ſciendum,quod hæc temporalia non ſunt bona abſolutè,niſi inquantum ordinata ad ſpiritualia, & ideo intantum homini bona inquantū per ea iuuatur ad ſpiritualia. Vnde fortuna nō eſt dicēda bona ſi eſt impediēs à virtute. Et ideo longitudo vitæ in tantū eſt bona, inquantū ad ſeruitia Dei eſt ordinata. Et ideo quandoque ſubtrahitur ne impediat.Sapiē.4.Rapt⁹ eſt,ne malitia mutaret intellectū eius.Vel poteſt referri ad ſenſum ſpiritualē,vt ſis lōgæuus in terra viuentiū. Pſal.Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam,propter nomen tuum Dñe viuificabis me.

Conſequenter inſtructis filijs , inſtruuntur parentes. Circa quod duo facit. Primò ponit vnum prohibitum. Secundò aliud inductiuum,ibi *Sed educate eos, &c.* Dicit ergo *Et vos patres nolite prouocare filios veſtros ad iracundiam* non quod in omnibus aſſentiatis voluntati eorum. Vbi notandum eſt, quod alius eſt principatus patris ad filium, & Domini ad ſeruum , quia Dominus vtitur ſeruo ſuo ad vtilitatem propriam , ſed pater vtitur filio ad vtilitatem filij. Et ideo eſt neceſſe, quod patres inſtruant filios propter vtilitatem ſuam,& ſic nō nimis arcendo aut ſubijciendo.Et ideo dicitur Col.3. Patres nolite ad indignationem prouocare filios veſtros: vt.ſ. nō puſillo animo fiant, quia talis prouocatio non animat ad bonum. Quomodo ergo:ſubdit *Sed educate illos in diſciplina* ſcilicet, verberum: & correctione.ſ.verborum,id eſt corripite eos,& educate vt ſeruiant Domino. Vel in diſciplina , eos ad bonum inducendo, & correctione,à malis retrahendo.

LECTIO SECVNDA.

Seruos & Dominos , vt non mutuo ſe proſequantur affectu hortatur.

SErui obedite Dominis carnalibus cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto: non ad oculum ſeruientes quaſi hominibus placentes,ſed vt ſerui Chriſti,facientes voluntatem Dei ex animo , cum bona voluntate ſeruientes ſicut Domino & non hominibus: ſciētes quoniā vnuſquiſque quodcunque fecerit bonū,hoc recipiet à Domino, ſiue ſeruus, ſiue liber, Et vos domini eadem facite illis , remittentes minas, ſcientes quia & illorum & veſter Dominus, eſt in cælis,& perſonarum acceptio non eſt apud Deum.

Inſtructis duabus connexionibus,ſ.viri & mulieris,patris & filij,hic inſtruit connexionem ſerui ad dominū . Et circa hoc facit duo. Primò inſtruit ſeruū. Secundò dominum, ibi, *Et vos domini, &c.* Iterum prima in tres. Primò enim ponit monitionem.Secundò exponit,ibi, *Non ad oculum ſeruienses, &c.* Tertiò oſtendit retributionē,ibi, *Sciētes quoniam vnuſquiſque, &c.* Iterū prima in tres. Quia primò monet ad obedientiā. Secundò ad reuerentiam. Tertiò ad cordis ſimplicitatem. Secunda,ibi, *Cum omni timore, &c.* Tertia,ibi, *In ſimplicitate, &c.* Monet enim eos ad obedientiā ex imperio Dñi. Vnde dicit, *Serui obedite dominis carnalibus.* Monet eos ad reuerentiam,dicēs, *Cū timore* interius, Mala.1.Si ego dñs vbi eſt timor meus? *Et tremore* exterius. Pſal.Seruite dño in timore,&c. *Et in ſimplicitate cordis.* Sapien.1.In ſimplicitate cordis quærite illū. Luc.12.Fidelis ſeruus,&c. Iob. 1. Nunquid conſideraſti ſeruum meum Iob, &c.Et paulò pòſt. Vir ſimplex,&c. Sic enim ſeruiendū eſt Chriſto. Vnde dicit, *Sicut Chriſto.* Sapien.1. In ſimplicitate cordis quærite illum. 1.Paralip. 29. Dñe Deus in ſimplicitate cordis mei lętus obtuli vniuerſa. Dicit etiā, Sicut Chriſto,quia à dño Chriſto eſt, ꝙ dñs aliquid poſſit. Roma.13. Qui poteſtati reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit. Et ideo ſeruiendum eſt eis ſicut Chriſto , in his quæ non ſunt contra fidem,nec contra Chriſtum. Exponit autem, In ſimplicitate,& primò remouet,ꝙ ſimplicitati contrariatur. Secundò docet modū conuenientē,ibi *Facientes voluntatem Dei, &c.* Contrarium autē ſimplicitatis eſt, ꝙ ſeruus habeat reſpectū ad oculū,& non ad complacentiam dñi.Talis enim ſeruus non habet ſimplicitatem & rectam intentionem. Et ideo hoc prohibet, dicens , *Non ad oculum ſeruientes*,ſc. dño propter lucrum temporale tantum , *Quaſi hominibus placentes*, i.complacere volentes. Gal.1. Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus nō eſſem, *Sed vt ſerui Chriſti.* Col.3.Dño Chriſto ſeruite.Et quomodo? *Facientes voluntatem Dei*,ſc. implendo mandata eius opere. Pſal. Facientes verbum illius:ſicut Chriſtus Ioan.6.Deſcendi de cęlo, non vt facerē voluntatē meā,ſed voluntatē eius, qui miſit me.Hæc eſt enim voluntas eius qui miſit me. ſ. vt obediā hominibus propter Deum.Et ideo dicit, *Sicut ſerui Chriſti*, & ſicut ſeruientes dño non hominibus. ſ. non propter ſe, ſed propter dñm. Quomodo? *Ex animo*.Col.3. Quodcunque facitis ex animo operamini ſicut dño,& non hominibus.Itē idem ſubiungit hic dicens, ſicut dño & non hominibus. *Cum bona voluntate*,i.recta intentione. Col.4.Stetis perfecti & pleni in omni voluntate Dei . Deinde ſubiungit remunerationē,dicens, *Scientes*, 1.Ioan.5. Scripſi vobis vt ſciatis,&c. *Quoniam vnuſquiſq; ſiue ſeruus ſiue liber*. Sine perſonarū acceptione. Non.n.eſt perſonarum acceptio apud deū. Gal.3. Non eſt ſeruus neq; liber,nō eſt maſculus neq; fœmina,omnes enim vos vnum eſtis in Chriſto Ieſu. Act.10.In veritate comperio quoniā non eſt perſonarum acceptor deus,ſed in omni gente,qui timet Deum & operatur iuſtitiā,&c. *Quodcunque fecerit bonum* eſt omni faciēdum.Eccle.9.Quodcunq; poteſt facere manus tua,inſtanter operare,&c. *Recipiet à Dño* pro remuneratione. Col.3. Scientes ꝙ à Dño accipient retributionem hæreditatis.

Deinde cū dicit, *Et vos Domini, &c.* Inſtruit Dominos, & facit duo. Primò ponit monitionem.Secundò ſubdit rationem ibi, *Scientes quia & illorum, &c.* Dicit ergo, *Et vos Dñi eadē faciatis*, eadē.ſ.identitate proportionis,vt ſicut illi ex animo & bona voluntate, ita & vos faciatis . Eccle. 33. Si eſt tibi aliquis ſeru⁹ fidelis,ſit tibi ſicut anima tua *Remittentes minas*,non ſolū verba,vel flagella.Et quare? rationē

ſubdit, dicens *Scientes quia & illorum & veſter Dominus eſt in cælis.* Nam idem Dominus omniũ. Rom. 10. Quaſi dicat conſerui eſtis, & ideo debetis vos bene habere ad eos. Matt. 18. Oportuit & te miſereri cõſerui tui *Et perſonarum acceptio non eſt apud Deum.* Rom. 2. Idem dicitur. Luc. 20. Non accipis perſonam hominum. Act. 10. idem.

LECTIO TERTIA.

In Dei auxilio fidere docentur Epheſij, vt poſsint implere præcepta iam dicta, & ſe armatura Dei munire.

D*E cætero fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos armaturam Dei, vt poſsitis ſtare aduerſus inſidias diaboli: quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem: ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitia in cæleſtibus.*

Suprà poſuit Apoſtolus multa præcepta generalia & ſpecialia ad deſtruendam vetuſtatem peccati & induendã nouitatẽ gratiæ, hic oſtendit qua virture debẽt vti ad præcepta hæc implẽda, quia fiducia auxilij diuini. Circa quod duo facit. Primò ponit monitionem. Secundo in ſpeciali explicat eam, ibi. *Quoniam non eſt nobis colluctatio, &c.* Prima in duas, quia primo oſtendit de quo debemus confidere, ſicut de interiori. Secũdò oſtẽdit de quo debem⁹ cõfidere, ſicut de exteriori, ibi *Induite vos, &c.* Illud autem interius de quo debemus confidere eſt auxilium diuinum. Et ideo dicit *De cætero fratres confortamini.* Hiere. 17. Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dñs fiducia eius, &c. Duplici autem ratione confidit quis de aliquo. Vna eſt quia ad eum pertinet ſua defenſio. Alia eſt quia potens eſt, & paratus eſt eum defendere. Et hæc duo ſunt in Deo reſpectu creaturæ ſuæ, quia cura eſt Deo de vobis, vt dicitur. 1. Pet. vlti. Omnẽ ſolicitudinem veſtrã proijcientes in eum, quoniã ipſi cura eſt de vobis. Item ipſe potens eſt & prõptus auxiliari. Et ideo dicit. *De cætero fratres, &c.* Quaſi dicat. Poſtquã vos inſtruxi ſuprà de præceptis implendis, iam confortamini nõ in vobis, ſed in Dño, qui curam habet de vobis. Pſal. Mihi autẽ adhærere Deo bonum eſt, &c. Eſa. 35. Dicite puſillanimis confortamini, &c. Hiere. 20. Dñs mecũ eſt tanquã bellator fortis, idcirco qui me perſequũtur, cadent, &c. *Et in potẽtia, &c.* Luc. 1. Quia potens eſt. Et licet in Deo virtus & potentia ſint idem, tamen quia virtus eſt vltimũ de potentia & quaſi perfectio potentiæ, ideo dicit, *In potentia virtutis eius*, id eſt in potentia virtuoſa. Philip. 4. Omnia poſſum in eo, qui me cõfortat. Iob. 17. Pone me iuxta te, & cuiuſuis manus pugnet cõtra me. Sed poſſet dici, ſi Deus poteſt & vult, debemus eſſe ſecuri. Ideo reſpondens dicit, ꝙ non, immo debet quilibet facere, quod in ſe eſt, quia ſi inermis iret ad bellũ, quantũcũque rex protegeret eum, eſſet in periculo. Et ideo dicit, *Induite vos armaturã Dei*, id eſt dona & virtutes. Roma. 13. Abijciamus ergo opera tenebrarum & induamur arma lucis, &c. Col. 3. Induite vos ergo ſicut electi Dei ſancti & dilecti viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatẽ, modeſtiam, &c. Quia per virtutes, homo protegitur cõtra vitia. Sed contrà. Dñs eſt rex, ita potẽs, ꝙ nullus poteſt eum impugnare. Reſpondeo, verum eſt per violentiam, ſed per inſidias & fallaciam impugnat enim diabolus in membris ſuis, non in ſe, quia, vt dicitur Eccle. 11. Multæ ſunt inſidiæ doloſi, &c. Et ideo ſubdit *Vt poſsitis ſtare cõtra inſidias diaboli.* 1. Pet. 5. Sobrij eſtote & vigilate, &c. Pſal. Inſidiatur in abſcõdito quaſi leo, &c. Conſequẽter cũm dicit. *Quia nõ eſt nobis colluctatio, &c.* Explicat in ſpeciali monitionẽ. Et primò de inſidijs inimicorũ. Secundò de armatura ſumenda, ibi *Propterea accipite, &c.* Tertiò de fiducia Chriſti habẽda, ibi *Per omniũ orationem, &c.* Deſcribit autẽ inſidias, quia quando aliquis hoſtis imminet, ſi ſit debilis, ſtultus, & huiuſmodi, non eſt multum cauendum nec timẽdum de eo. Sed quãdo eſt potens, nequã, & callidus, tũc eſt timendus. Hæc tria ſunt in diabolo. Primò quia nõ eſt debilis. Et propter hoc dicit, quòd *Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnẽ & ſanguinẽ, &c.* Per carnẽ & ſanguinẽ intelliguntur vitia carnis. 1. Cor. 15. Caro & ſanguis regnũ Dei nõ poſsidebũt & homines carnales. Gal. 1. Continuo non acquieui carni & ſanguini. i. hõminibus carnalibus. Dicit ergo, *Non eſt nobis colluctatio, &c.* Quod videtur eſſe falſum qualitercũq; accipiatur, quia vt dicitur Gal. 5. Caro cõcupiſcit aduerſus ſpiritum, &c. Pſal. Multi qui perſequuntur me. Reſpõdeo dupliciter. Primò vt dicamus, *Non eſt nobis colluctatio aduerſus, &c.* Supple tantũ, quinetiã aduerſus diabolũ. Vel aliter, quia actio quæ inſtrumẽto attribuitur, eſt principaliter agentis: ſicut accipitur illud. Rom. 9. Nõ eſt volentis, neq; currẽtis, ſed miſerentis Dei, quaſi dicat. Quòd vultis aliquid, vel facitis, à vobis nõ eſt, ſed aliunde. ſ. à Deo: ſic hic, *Non eſt nobis colluctatio, &c.* Exponatur. i. ꝙ nos impugnent. ſ. caro & ſanguis, hoc nõ eſt eorũ principaliter, ſed à ſuperiore mouẽte. ſ. à diabolo. Cõſequenter deſcribitur à potentia: quia *Aduerſus principes & poteſtates tenebrarum harũ.* Ioã. 14. Venit enim princeps huius mũdi, &c. Dicitur autẽ princeps mũdi, nõ creatione, ſed imitatione mũdanorum. Ioan. 1. Et mũdus eum nõ cognouit. i. princeps mũdi. Vel dicitur princeps, quaſi primatũ capiens. Vnde principes quaſi primi duces ad aliquid. Pſal. Principes coniuncti pſallentibus. Gen. 23. Princeps Dei es apud nos. Ad poteſtatem autẽ pertinet iuſtitiã exercere. Inquãtũ ergo aliqui dæmones inducunt aliquos ad rebellandũ Deo, dicuntur principes; inquantũ verò habent poteſtatẽ puniendi illos, qui eis ſubijciuntur, dicuntur poteſtates. Luc. 22. Hæc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebrarũ, &c. Sed cum ex ordinibus omnibus ceciderint aliqui, quare mentionem facit Apoſt. de illis duobus ordinibus denominans dæmones? Reſpondeo, In nominibus ordinum ſunt tria. In quibuſdã enim importatur ordo ad Deũ: in quibuſdã verò poteſtas: in quibuſdam verò Dei miniſterium. In nominibus enim Cherubim & Seraphim & thronorũ, importatur cõuerſio ad Deum. Dęmones autẽ aduerſi ſunt deo, & ideo eis nõ competunt hæc nomina. Item quædã nomina important ordinem ad miniſterium dei, ſicut angeli & archangeli: & iſta etiam nomina non competunt dæmonibus, niſi cum adiuncto. ſ. ſathanę. Tertiò etiam, quia virtutes & dominationes important ordinẽ ad ſeruitium dei: ideo eis nõ conueniunt hęc nomina, ſed tantũ iſta duo, quę cõmunia ſunt bonis & malis. ſ. principatus & poteſtates. Sunt ergo & potentes & magni, ideo habent magnum exercitum: contra quẽ habemus pugnare aduerſus mundi rectores tenebrarum harum. ſ. peccatorum, ſuprà. 5. Eratis enim aliquando tenebræ, &c. Quia quicquid eſt tenebroſum, totum eſt de ordine iſtorum, & ſubiectum eis. Glo. Mali homines ſunt equi, diaboli equites, ergo occidamus equites, & equos poſsideamus. Ioan. 1. Et tenebræ eum nõ cõprehenderunt.

Sunt etiã aſtuti, quia *Contra ſpiritualia nequitiæ*, id eſt cõtra ſpirituales nequitias, emphaticè loquendo, per quod intelligitur plenitudo nequitię. Dicit autem ſpiritualia nequitiæ, quia quãtò eſt altior ſecundũ naturã, tantò, quãdo cõuertitur ad malum, eſt peior & nequior. Vnde Philoſophus dicit, ꝙ homo malus, eſt peſsimus omniũ animaliũ. Et ideo dicit, *Spiritualia nequitiæ*, quia ſpirituales & nequiſſimi ſunt. Et dicit, *In cæleſtibus*, duplici de cauſa. Vel vt oſtẽdat virtutem & auantagium, ad ſuperandũ nos. i. quia nos in terra, ipſi autem in alto. ſ. in aere caliginoſo, & ideo habent partem meliorem. Luc. 8. Volucres cæli comederunt illud. Vel dicit, *In cæleſtibus*, quia pro cæleſtibus eſt iſta pugna: & hoc debet animare nos ad pugnam.

LECTIO QVARTA.

Armorum dei neceſsitas, tum ad protegendum, tum ad impugnandum deſcribitur, quorum etiam diuerſitas tangitur.

P*Ropterea accipite armaturam Dei, vt poſsitis reſiſtere in die malo, & in omnibus perfecti ſtare. State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate, & induti loricam iuſtitiæ, & calciati pedes in præparationem euangelij pacis. In omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſsitis omnia tela nequiſsimi ignea extinguere: & galeam ſalutis aſſumite, & gladium ſpiritus, (quod eſt verbum Dei.)*

Suprà expoſuit Apoſtolus, quod dictum eſt de inſidijs diaboli: hic monet nos de armatura ſumenda. Et circa hoc facit duo. Primò cõcludit ex præmiſsis armaturæ neceſsitatem. Secundò, armorũ diuerſitatem deſcribit, ibi *State ergo, &c.* Dicit ergo habetis hoſtes malos, nequiſsimos & potentes, & pro re ardua pugnantes, quia pro cæleſtibus: *Propterea accipite armaturam Dei*, id eſt armamini ſpiritualibus armis. 1. Cor. 10. Arma militiæ noſtræ nõ ſunt carnalia, ſed potẽtia deo ad deſtructionẽ munitionũ, &c. Et hoc

Vt poſsitis

Vt poſsitis reſiſtere.1. Pet.5. Cui reſiſtite fortes in fide,&c. Ia.4. Reſiſtite diabolo,& fugiet à vobis. Quãtò magis.n.ei ceditur,tantò plus inſequitur. *In die malo*. Et hoc propter mala,quæ in die fiunt,ſuprà 5. Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt. Eccl.7. Diem malã præcaue,&c. Item accipite nõ ſolũ ad reſiſtendũ, ſed etiam ad proficiendum. *Et in omnibus perfecti ſtare*, id eſt in aduerſis & proſperis immobiliter ſtare. Iac.1. *Sitis* perfecti, in nullo deficientes: De hoc.1. Pet.1. Perfecti ſperate in eam,quę offertur vobis gratiã,&c. Sed nũquid omnea debent perfecti eſſe? Reſpõdeo, Triplex eſt perfectio: vna ſufficientiæ,quam habet homo,ſecundũ q̃ habet, quod ſibi eſt neceſſariũ ad ſalutem: ſicut illud , Diliges Dñm Deum tuom ex toto corde tuo, quaſi dicat, vt nihil ſit in corde tuo, qood ſit cõtra Deum. Et hoc eſt de neceſsitate ſalutis. Iac.1. Vt ſitis perfecti & integri in nullo deficiẽtes,&c. Alia eſt perfectio totalis abundãtiæ,quæ eſt perfectio patriæ, quę eſt cõſummata gloria, in hoc,q̃ perfectus totaliter inhæreat Deo. Matt.22. In reſurrectione neq. nubent,neq. nubẽtur,ſed ſunt ſicut angeli Dei in cœlo. Et de hac loquebatur Apoſtolus Phil.3. Nõ q̃ iam acceperim aut q̃ iã perfectus ſim. Et pauló póſt. Fratres,ego non arbitror me cõprehẽdiſſe. Alia eſt media.ſ.cõſilij,qua homo nititor ſe abſtrahere ab his & ire ad illas.

Armorum ſpiritualiũ triplex genus. Deinde cùm dicit *State ergo,&c.* Deſcribit diuerſitatem armorum. Eſt autẽ triplex genus ſpiritualiũ armorum, ad ſimilitudinẽ corporaliũ,quorũ quædam ſunt ſimilia indumenta ad tegendũ,quædã verò ad protegendũ, & quædã ad impugnandum. Indumento autem tria ſunt neceſſaria. Primò q̃ cingatur. Et quantũ ad hoc dicit *State ergo ſuccincti lumbos veſtros,&c.* Sed prius induit ſe homo quã ſe cingat. Apoſt. autẽ accipit hæc ſm ordinẽ armaturæ ſpiritualis. In bello autẽ ſpirituali prius eſt neceſſe concupiſcentiaa carnis reſtringere,ſicut vicinus hoſtis eſt prius vincendus: hoc autẽ fit per reſtrictionẽ lumborũ in quibus viget luxuria,quod fit per temperantiã,quæ gulæ & luxuriæ contrariatur. Luc.12. Sint lũbi veſtri præcincti,&c. Iob.38. Accinge ſicut vir lumbos,&c. Sed *In veritate*, id eſt in rectitudine intentionis,& non ſimulatẽ. Alia litera habet in charitate.1. Cor. vlti. Omnia veſtra in charitate fiant. Secundò monet vincere cupiditates rerum. Duplex autẽ inuenitur armatura contra eas.ſ. iuſtitia, & abrenuntiatio rerũ temporalium. Et ideò primò præcipit, vt eas non iniuſtè vſurpemus,quod facit iuſtitia. Et ideo dicit *Induite loricam iuſtitiæ* ſcilicet,propter quã homo abſtinet à rebus alienis. Dicitur autẽ iuſtitia,lorica,quia ſicut lorica tegit mẽbra,ita iuſtitia virtutes omnes. Sapien.5. Induet pro thorace iuſtitiã, & accipiet pro galea iudiciũ certum. Secundò præcipit, vt rerum tẽporaliũ curam ſuperfluã deponamus, quia dum his nimis intendimus,nõ habemus pedes paratos ad diuina negotia & myſteria annuntianda. Et propter hoc,dicit *Calciati pedes*,id eſt affectus diſpoſiti, ſint ſupple *In præparatione euangelii pacis*. In ſignũ huius miſit Apoſtolos Dñs. Mar 6. Calciatos ſandalijs, quæ habent ſubtus ſoleas: per quod ſignificatur eleuatio mentis à terrenis: & aperti ſunt ſuperius,per quod ſignificatur promptitudo ad diuinã ſapientiam. Dicit autẽ pacis,quia per euangelium pax nobis annũtiatur. Matt.10. In quãcunq; domum intraueritis, dicite,pax huic domui. Item ſecundò ſunt arma ad protegendum. Dum autẽ in nobis ſunt protegenda, quæ ſunt principia vitæ.ſ. pectus in quo eſt cor, & caput in quo eſt cerebrum. Pro pectore autẽ eſt ſcutum. Et ideo dicit. *In omnibus ſumentes ſcutum fidei*, quia ſicut ſcutũ ſupponitur omnibus armis, ita fides omnibus alijs virtutibus. Alia ſunt enim arma virtutũ moralium.ſ. temperantię,id eſt ſuccinctio lumborum,& iuſtitiæ.i. induitio loricæ: & hoc genus armorũ.ſ. ſcutum,eſt virtutis theologicæ.ſ. fidei:quia ſicut per ſcutum repellũtur tela,ita per fidem omnia contraria, & habetur victoria. Heb.11. Sancti per fidem vicerunt regna : ſicut per virtutes morales vincimus poteſtates terrenas. Et ideo ait *In quo poſsitis omnia tela ignea nequiſsimi extinguere* ſcilicet,diaboli,cuius tela ſunt quædã immiſsiones per angelos malos. Ignea ſunt, quia adurentia prauis cõcupiſcentijs. Pſal. Supercecidit ignis,&c. Hæc autẽ per fidem extingũtur:quæ tentationes pręſentes & trãſitorias extinguit per bona ſpiritualia & æterna,quæ promittit ſacra ſcriptura. Vnde Dñs Matt.4. diabolo tentanti producebat & opponebat authoritates ſacræ ſcripturæ. Et ſic debemus facere,ſi tentat de gula, ſm illud Deut.8. Nõ in ſolo pane viuit homo. Vel illud,Non eſt regnũ Dei,eſca & potus. Rõ.14. Si de luxuria, Non mœchaberis. Si de furto, Nõ furtum facies: & ſic de alijs. Dicitur autem ſcutum fidei,quia ſicut protegit totũ pectus,ita fides debet eſſe in pectore. Spes autem dicitur galea,quia ſicut galea in capite, ita caput virtutum moralium eſt finis: & de hoc eſt ſpes.ſ. de fine. Et ideo dicitur, *Et galeam ſalutis aſſumite*. Item tertiò ſunt arma ad pugnandum,quia non ſolũ ſufficit ſe defendere,ſed etiam oportet aduerſarium impugnare. Hoc aũt ſicut fit per gladiũ materialẽ corporaliter,ita per verbũ Dei,quod eſt ſpiritus ſancti gladius ſpiritualiter. Et propter hoc,dicit, *Et gladium ſpiritus , quod eſt Verbum Dei*, ſcilicet aſſumite. Heb.4. Viuus eſt ſermo Dei & efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti,pertingens vſq; ad diuiſionem animæ & ſpiritus. Et prędicatio dicitur gladius ſpiritus,quia nõ penetrat vſq; ad ſpiritũ,niſi ducatur à ſpiritu ſancto. Matt.10. Non enim vos eſtis,qui loquimini,ſed ſpiritus patris veſtri,qui loquitur in vobis. Sic ergo habemus arma quibus defendamur à carnalibus hoſtibus.ſ. à gula & luxuria , quod fit per temperantiã,ibi *State ergo ſuccincti lumbos veſtros,&c.* Item quibus vincamus cupiditates terrenas.ſ. arma iuſtitię quę abſtinere nos faciunt ab illicitis,ibi *Induti loricam iuſtitiæ*. Et puritatem affectus,ſeu paupertatẽ,quæ nos retrahit etiã à licitis,ibi *Calciati pedes,&c.* Itẽ habemus arma quibus protegamur ab erroribus.ſ. arma fidei,ibi *In omnibus ſumentes ſcutum fidei*. Et etiã ab hoſtibus generis humani,ibi *Quo* ſcilicet,ſcuto fidei *Poſsitis omnia tela nequiſsimi ignea extinguere*. Itẽ habemus arma quibus in bonis ſpiritualibus confirmamur.ſ. arma ſpei,ibi *Et galeam ſalutis aſſumite*. Galea ponitur in capite,ſic ſpes in fine. Hoc autẽ caput virtutum moraliũ eſt ipſe finis de quo eſt ſpes. Vnde nihil eſt aliud, galeam ſalutis aſſumere, quã ſpem de vltimo fine habere. Item habemus arma ad impugnandum ipſos dæmones ſcilicet, *Gladium ſpiritus ,quod eſt verbum Dei*:quod fit frequẽter in ſermonibus, in quibus verbum Dei penetrãs corda peccatorũ expellit congeriem peccatorum & dæmonum.

LECTIO QVINTA.

Confirmantur,ac confortari docentur in Domino,& per orationem ad Deum,in Dei potentia & virtute confidere, ſolitaque imprecatione Epiſtolam claudit.

PEr omnem orationem & obſecrationem orantes omni tẽpore in ſpiritu , & in ipſo vigilantes in omni inſtantia; & obſecratione pro omnibus ſanctis,& pro me,vt detur mihi ſermo in apertione oris mei cum fiducia,notum facere myſterium euangelij,pro quo legatione fungor in catena iſta,ita vt in ipſo audeam prout oportet me loqui. Vt autẽ & vos ſciatis, quæ circa me ſunt, quid agam,omnia vobis nota faciet Tychicus chariſsimus frater & fidelis miniſter in Domino , quem miſi ad vos in hoc ipſum,vt cognoſcatis,quæ circa nos ſunt,& conſolentur corda veſtra, Pax fratribus & charitas cum fide à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratia cum omnibus; qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptionem. Amen.

Suprà poſuit Apoſt. quæ dixerat de inſidiis & armaturis: hic exponit illud quod etiam dixerat de confirmatione & confortatione in potentia Dei: & hoc fit per orationem ad Deum ſuper auxilio diuino. Facit autẽ tria. Primò monet eos ad orandum pro ſeipſis. Secundò pro aliis. Tertiò pro ipſomet Apoſtolo. Circa primũ ponit ſeptem conditiones orationis. Primò q̃ debet eſſe perfecta. Vnde dicit: *Omnem orationem*, quod fit cum in omnibus recurrit quis ad orationem, vel orat pro omni bono. Secundò q̃ ſit humilis,non præſumptuoſa. Pſal. Reſpexit in orationem humilium, &c. Quod fit quando homo nõ putat ſe exaudiri propter merita ſua.ſed propter miſericordiã diuinã. Et ideo dicit, *Obſecrationem*,id eſt per ſacræ rei acceptionẽ. Phil.4. In omni oratione & obſecratione, cum gratiarum actione petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum. Tertiò q̃ ſit cõtinua,ibi *Omni tempore*.1. Theſ.5. Sine intermiſsione orate, in omnibus gratias agite. Pſal. Benedicã Dñm in omni tẽpore.ſ. ſtatuto. Quartò q̃ ſit deuota,quia in ſpiritu. 1 Cor.14. Pſallã ſpiritu,pſallã & mente,id eſt nõ vt vagus. Quintò q̃ ſit vigilãs,ibi *Vigilantes*.1. Pet.4. Eſtote prudentes, &

vigilate in orationibus. Sextò quod ſit inſtans, ibi, *In omni inſtantia*. Roma.12. Orationi inſtantes, &c. Septimo charitatiua, vt ſcilicet fiat pro omnibus alijs ſanctis, ibi, *Et obſecratione pro omnibus ſanctis*. 1. Timo.2. Obſecro enim primũ omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, &c. Deinde vltimo pro ſe petit orationes fieri, ibi, *Et pro me* Vbi tria petit pro ſe, quæ cuilibet prædicatori ſunt neceſſaria, ſcilicet quod os aperiat, & ad prædicandum ſe præparet quantum in ſe eſt, & detur ſibi gratia. Et vt hæc tria ſibi dentur, petit vt oretur pro ſe, dicens, Vt detur mihi ſermo in apertione oris mei. Non enim potero loqui, niſi quod dederit mihi Dominus, dicebat ille Balaam Num.22. Vnde dominus Matt.10. Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus, &c. Vnde dicitur ibidem, Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Hoc autem dictum primò ponit Apoſtolus, vt detur, inquit, mihi ſermo in apertione oris mei. Col. vlti. Orantes ſimul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis oſtium ſermonis. Et ad quid Paule? Reſpondet, vt. ſ. poſsim cum fiducia notum facere euãgelij myſterium, pro quo legatione fungor in catena. Et hoc eſt ſecundũ, quod petit: quia non ſolum eſt neceſſariũ prędicatori, vt detur ei ſermo in apertione oris, ſeu ſcientia: ſed vt ſermonẽ ſibi datum prædicet audacter & cũ fiducia. Et hoc eſt, quod dicit *Cum fiducia, &c.* Et ſic prędicabant apoſtoli: de quibus Act. 4. Quod loquebãtur cũ fiducia verbũ Dei. Cõmendat aũt Apoſtolus officiũ prædicationis ab excellentia & altitudine. Vnde dicit, *Myſterium euangelij*. Secundò oſtẽdit, ꝙ pro ipſo libẽter ſuſtinuit tribulationẽ & ignominiã. Vnde dicit *Pro quo legatione fungor in catena*. De his duob⁹ ſimul. Col. vlt. Vt Deus aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquendũ myſterium Chriſti, propter quod & vinctus ſum. Et quia dicitur Eccle. 20. Ex ore fatui reprobatur parabola, non enim dicit eam tempore ſuo. Ideo Apoſtolus non ſolum petit, quod detur ſibi ſermo, ſeu prædicandi ſcientia, ſed gratia loquendi cum fiducia, vt. ſ. non deſiſteret ab inceptio pro catenis, quibus catenatus erat, ab incępto & commiſſo ſibi officio fiducialiter & fideliter proſequendo. Tertiò petit, vt detur ſibi temporis ſeu modi congruentia, quia tempus loquendi & tempus tacendi: vt dicitur Eccle.3. Et ideo dicit, Vt in ipſo audeam, prout oportet me loqui. Et certè in omnibus modus, & qualitas facit gratum. Et hoc idem petebat Apoſtolus. Col. vlt. Vt manifeſtè illud, ita vt oportet me loqui: quia vt dicitur Prouer.15. Sermo oportunus, optimus. In fine autem huius epiſtolæ, Apoſtolus ſtatum ſuum Epheſijs manifeſtat, cùm dicit, *Vt autem vos ſciatis, &c.* Vbi primò facit, quod dictum eſt. Secundo eos more ſolito ſalutat, ibi, *Pax fratribus, &c.* In prima parte tria facit. Primò ponitur ſtatus ſui manifeſtatio, ibi, *Vt autem vos ſciatis, &c.* Secundò diſcipuli nuntiantis multiplex commẽdatio, ibi, *Tychicus frater meus chariſsimus & fidelis, &c.* Tertiò oſtendit finem, pro quo eis manifeſtat ſtatum ſuũ, quia ſc. eſt ipſorum cõſolatio, ibi, *Et conſoletur corda veſtra*. Dicit ergo, Vt autem vos ſciatis, quæ circa me ſunt, quid agam, omnia nota vobis faciet, &c. Quaſi dicat Apoſtolus, Pro myſterio euãgelij, pro quo catenatus ſum, volo quod ſciatis, quod catena & omnes tribulationes & omnia ſupplicia, quæ in credito officio inferuntur, non me angunt, nec cor mutant, nec peruertunt interius, nec attingunt: ſed certè ſic ago de iſtis, quod omnia circa me ſunt, non intrà. Et quia non poſſum ire ad annuntiandum vobis, vtpote catenatus, omnia nota faciet vobis Tychicus frater meus chariſsimus & fidelis miniſter in domino. Et ideo ſecurè credatis ei de omnibus. Luc.12. Quis putas eſt fidelis ſeruus & prudens, &c. Et iſte certè eſt talis, quem miſi ad vos in hoc ipſum, vt cognoſcatis, quæ circa nos ſunt. Et hæc eſt diſcipuli commendatio. Et ad quid, vt conſoletur corda veſtra. Deinde cùm dicit, *Pax fratribus, &c.* Ponit Apoſtolus conſuetam ſalutationem. Et aduertendum eſt, quod licet gratia præcedat pacem & charitatem mutuam hominum ad ſe inuicem, & ad Deum quo ad collationem (quia non eſt pax impijs, dicit dñs:) tamen quo ad executionem, & gratiæ & veritatis & charitatis conſeruationẽ pax præcedit ſuo modo. Et ideo primo optat eis pacem ad ſe inuicem & charitatem ad Deum, dicens, *Pax fratribus & charitas cum fide*. Et quia licet pax & charitas multũ faciant ad gratiæ conſeruationem, tamẽ quia ſemper ſupponunt ipſã gratiam, ſine qua haberi non poſſunt, ideo optat eis gratiã. Vnde dicit, *Gratia vobis cum omnibus, qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.* Amen.

Explicit expoſitio Diui Thomæ de Aquino, ordinis prædicatorum ſuper epiſtolam ſancti Pauli ad Epheſios.

EXPLANATIO EIVSDEM
DIVI THOMAE AQVINATIS,
ORDINIS F. PRÆDICATORVM,
Super epiſtolam eiuſdem ſanctiſsimi apoſtoli Pauli Ad Philippenſes.

PROLOGVS.

IVSTORVM ſemita quaſi lux ſplendens, &c. Prouerb. 4. In hac authoritate deſcribitur vita ſanctorum ex tribus. Ex eorum altitudine, ibi, *Semita*, quia Matth.7. Arcta eſt via, &c. Iob.18. Semitam ignorauit auis, &c. Ex claritate, ibi, *Lux ſplendens*. Epheſ.5. Eratis aliquando tenebræ, &c. Iuſti enim ſunt lucentes, & ideo eorum via eſt lucida. Ex profectu, quia ſemper creſcit. 1. Pet.2 In eo creſcatis, &c. Et hæc vſque ad perfectum diem. ſ. gloriæ. 1. Cor.13. Cùm venerit quod perfectũ eſt, euacuabitur, &c. E conuerſo malorum via eſt lata, obſcura, tenebroſa, & deficiens. Vnde Prouer.4. ſubditur, Via impiorum tenebroſa, &c. Et Matth. 7. Lata porta, & ſpacioſa via, quæ ducit ad perditionem, &c. Ex his verbis trahi poteſt materia huius epiſtolæ. Erant enim Philippenſes in Chriſti recta ſemita, tribulationes multas pro Chriſto ſuſtinentes. Item illuminati per fidem. infrà 2. Inter quos lucetis, &c. Item proficiebant, vt patet per totam epiſtolam. Item conuenienter poſt epiſtolam ad Ephesios, in qua fit inſtructio, qualiter ſeruanda ſit eccleſiaſtica vnitas: hi proponuntur in exemplum ſeruandæ eccleſiaſticæ vnitatis, qui optimè eam ſeruauerunt.

CAPIT. I. LEC. I.

Pro Philippenſibus gratias agit de præteritis bonis, dicitque ſe gaudere de eorum in fide profectu, in qua ad iudicium vſq; proficient, per virtutem Dei.

PAulus & Timotheus ſerui Ieſu Chriſti: omnibus ſanctis in Chriſto Ieſu, qui ſunt Philippis cum epiſcopis, & diaconibus, Gratia vobis, & pax à Deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. Gratias ago Deo meo in omni memoria veſtri (ſemper in cunctis orationibus meis, pro omnibus vobis in gaudio deprecationem faciens) ſuper communicatione veſtra in euangelio Chriſti à prima die vſque nunc, confidens hoc ipſum

qui cœpit

qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet vſque in diem Chriſti Ieſu. Sicut eſt mihi iuſtum, hoc ſentire pro omnibus vobis: eo quod habeam vos in corde, & in vinculis meis, & in defenſione, & cõfirmatione euangelij ſocios gaudij mei omnes vos eſſe.

Diuiditur autem hæc epiſtola in ſalutationẽ, & epiſtolarem narrationem. Secunda, ibi, *Gratias ago, &c.* Circa primum tria facit: quia primò deſcribuntur perſonæ ſalutantes. Secũdò perſonę ſalutatę, ibi, *Omnibus ſanctis, &c.* Tertiò bona optata, ibi, *Gratia vobis, &c.* Circa primum primò ponuntur perſonæ ſalutantes. Secundò earum conditio, ibi, *Serui, &c.* Circa primũ primò ponitur perſona principalis, cùm dicit, *Paulus.* Et interpretatur, Paulus, quaſi modicus. In quo notatur eius humilitas. Eſa. 60. Minimus erit in mille, & paruus in gentem fortiſsimã. Secundò, ibi, *Timotheus.* Ponitur perſona adiuncta, quia fuerat eorum prædicator. infra 2. Neminem enim habeo tam vnanimem, qui ſyncera affectione pro vobis ſolicitus ſit. Deinde cùm dicit, *Serui, &c.* Ponitur conditio eorum, 2. Corint. 4. Non enim noſmetipſos prædicamus, ſed Ieſum Chriſtum dñm noſtrum: nos autem ſeruos veſtros per Ieſum, &c. Sed cõtrà. Ioan. 15. Iam nõ dicam vos ſeruos, &c. Reſpondeo duplex eſt ſeruitus ſm duplicem timorem. Timor enim pœnę cauſat malã ſeruitutẽ, & de hac intelligitur dictũ præmiſſum. Ioan. 15. Timor verò caſtus cauſat ſeruitutem reuerentię, et de hac loquitur Apoſtolus hic. Perſonæ ſalutatæ ſunt omnes de eccleſia Philippenſi. Et primò minores. Vnde dicit, *Omnibus ſanctis qui ſunt Philippis:* quæ eſt ciuitas, quã Philippus condidit, & dicit ſanctis: & hoc propter baptiſmũ. Roman. 6. Quicunq; baptizati ſumus in Chriſto, in ipſius morte baptizati ſumus. Maiores autem tangit, dicens, *Cum epiſcopis, &c.* quæſtio eſt, quare minores præponit maioribus: quia prius eſt populus, quam prælatus. Ezech. 34. Nõne greges paſcuntur à paſtoribus? Greges enim paſcendi ſunt à paſtoribus, non econuerſo. Item cur intermittit pręsbyteros. Reſpondeo, dicendũ eſt, ꝙ comprehenduntur cum epiſcopis, quia in vna ciuitate non ſunt plures epiſcopi: vnde dicens in plurali, dat intelligere etiam præsbyteros. Et tamen eſt alius ordo, quia ex ipſo euangelio hoc legitur, ꝙ poſt deſignationẽ duodecim Apoſtolorũ (quorum perſonas gerũt epiſcopi) deſignauit ſeptuaginta duos diſcipulos, quorum locum ſacerdotes tenent. Dionyſius etiam diſtinguit epiſcopos & ſacerdotes. Sed in principio, licet ordines fuerint diſtincti, non tamen nomina ordinum, vnde hic comprehendit presbyteros cum epiſcopis.

Deinde ponit bona optata, ibi, *Gratia, &c.* Et ſunt duo, quæ includunt omnia: Primũ eſt gratia Dei remittens peccata. Epheſ. 2. Gratia ſaluati eſtis, &c. Vltimum eſt pax hominis. Pſal. Qui poſuit fines tuos pacem, &c. Et per conſequens optat bona media, & hoc à deo patre. Iaco. 1. Omne datum optimum, & omne donum perfectũ de ſurſum eſt, deſcendens à patre luminum. Item per meritũ humilitatis Chriſti. Et ideo addit, Et dño Ieſu Chriſto. Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt. Epheſ. 2. Ipſe enim eſt pax noſtra, &c. Conſequenter ponit epiſtolarẽ narrationem. Et circa hoc duo facit. quia primò agit gratias de præteritis. Secundò hortatur ad profectũ in futurum, ibi, *Scire autem vos volo, &c.* Circa primũ primò pręmittit gratiarum actionẽ pro eis. Secundò materiã eius, ibi, *Super cõmunicatione, &c.* Gratias autẽ agit adiũcto gaudio & deprecatione. Et ideo hæc tria tangens, dicit, *Gratias deo noſtro.* Gratias agere, eſt recognoſcere gratiã ſibi factã. 1. Theſ. vlt. In omnibus gratias agite. In omni memoria veſtri, quia in eis nihil occurrit Apoſtolo, quod non eſſet dignũ gratiarũ actione. Et hoc eſt valde magnũ. Prouer. 10. Memoria iuſti cum laudibus, &c. Pro omnibus. Eſa. 60. Populus autem tuus, omnes iuſti in perpetuum, &c. Agit ergo gratias pro eorum bono, orationẽ & deprecationẽ pro cuſtodia: totũ tamen pro gaudio. 1. Reg. 12. Abſit autẽ à me hoc peccatum in Domino, vt ceſſem orare pro vobis. Deinde cùm dicit, *Super communicatione, &c.* Tangit de materia triũ prędictorum. Et primò ponit materiã gratiarum actionis. Secundò gaudij de futuris, ibi, *Confidens, &c.* Tertiò deprecationis, ibi, *Teſtis, &c.* Dicit ergo, Super cõmunicatione, ſ. qua communicaſtis doctrinæ euangelij, credendo & opere implendo. Hæc eſt enim vera cõmunicatio. Heb. vlt. Beneficentiæ autẽ & communionis nolite obliuiſci, &c. *A prima die, &c.* Eccl. 27. Homo ſanctus in ſapientia manet ſicut ſol, &c. Et hoc ipſum confidens de vobis gaudeo, quia qui cœpit, &c. Hier. 17. Maledictus homo, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum. Benedictus vir qui confidit in domino, & erit dominus fiducia eius. Et hoc in virtute Dei. Et ideo dicit, *Qui cœpit, &c.* Ioan. 15. Sine me nihil poteſtis facere. Quod eſt contra Pelagianos, qui dicunt principium boni operis eſſe ex nobis, ſed conſummationem ex Deo. Sed hoc non eſt verum: quia principium boni operis in nobis eſt cogitare de bono, & hoc ipſum eſt à Deo. 2. Corint. 3. Non quod ſufficientes ſimus cogitare aliquid à nobis, quaſi ex nobis, &c. *In diem Chriſti Ieſu,* quo remunerabit ſingulos. 2. Timoth. vltim. In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus, &c. 1. Corint. 1. Confirmabit vos vſque in finem ſine crimine, &c.

Pelagij error de principio boni operis.

Ratio gaudij ponitur, cùm dicit, *Sicut eſt mihi, &c.* quia ſcilicet id iuſtum eſt, quia congaudetis mihi de bonis meis. Eo quod habeam vos, &c. quaſi dicat, Habeo de vobis hãc conſcientiam tales vos eſſe, vt ſcilicet gaudeatis de his, de quibus, & ego ideo gaudeo, quod gaudium eſt in vinculis meis, quia tunc pro Chriſto fuit ligatus, de quo gaudebat. Iac. 1. Omne gaudium exiſtimate fratres mei cùm in varias tentationes incideritis, ſcientes &c. Act. 5. Ibant apoſtoli gaudentes à conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati, &c. Et in defenſione, & in confirmatione euangelij, ſcilicet, audacter prædicãdo contra tyrannos & hereticos, & confirmando euangelium in cordibus fidelium. Act. 18. Perambulans ex ordine Galatiam regionem, & Phrygiam, confirmans omnes diſcipulos. Vel aliter ſecundum Glo. *In corde,* id eſt, deſiderio, vt ſocij ſitis ſempiterni gaudij. Ioan. 16. Gaudium veſtrum nemo tollet à vobis. Et hoc non poteſt abſtrahi à corde meo, quia etiam in vinculis exiſtens, & intentus confirmationi, & defenſioni euangelij, ſolicitudo de vobis non recedit de corde meo.

LECTIO SECVNDA.

Cupit Apoſtolus Philippenſium charitatem augeri, pro quo augmento Deum orat, vultque eos immunes eſſe à malo, ac in dies in bono proficere.

TEſtis enim eſt mihi Deus, quomodo cupiam omnes vos eſſe in viſceribus Ieſu Chriſti. Et hoc oro, vt charitas veſtra magis ac magis abundet in omni ſcientia, & in omni ſenſu: vt probetis potiora, vt ſitis ſynceri, & ſine offenſa in diem Chriſti repleti fructu iuſtitia per Ieſum Chriſtum, in gloriam, & laudem Dei. Scire autem vos volo fratres, quia quæ circa me ſunt magis ad profectum venerunt euangelij: ita vt vincula mea manifeſta fierent in Chriſto in omni prætorio, & in cæteris omnibus, vt plures è fratribus in domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent ſine timore verbum Dei loqui, Quidam quidem, & propter inuidiam, & contentionẽ: quidam autem, & propter bonam voluntatem Chriſtum prædicant, quidam ex charitate, ſcientes quoniam in defenſione euangelij poſitus ſum. Quidam autem ex contentione Chriſtũ annuntiant, non ſyncere: exiſtimantes preſſuram ſe ſuſcitare vinculis meis.

Poſita materia gaudij de ſpe futura, hic oſtendit ſuper quo deprecationem pro eis facit. Et primò præmittit ſuum deſiderium, quod oſtenditur omnino feruẽs. Secundò materiam deprecationis, ibi, *Et hoc oro, &c.* Et quia cordis deſiderium ſoli deo eſt manifeſtum, ideo inuocat Deum teſtem quòd pro eis deprecetur cum deſyderio. Iob. 16. Ecce in cælo teſtis meus eſt, ſcilicet Deus, &c. Quomodo cupiã vos, ſ. ego, exiſtens in viſceribus Ieſu Chriſti. Vel quomodo cupiã vos eſſe in eis, q. d. quomodo cupiã veſtram ſalutem, & participationem viſceroſæ charitatis Chriſti. Luc. 1. Per viſcera miſericordiæ Dei, &c. q. d. ad profunda, & intima cordis, virtus amoris pertingit. Vel cupiam vt ſitis in viſceribus Ieſu Chriſti, i. vt ipſum intimè diligatis, vt & diligamini ab eo: in hoc enim vita hominis conſiſtit. Deinde cùm dicit, *Et hoc oro, &c.* Ponit deprecationem, & tria bona optat. Primò quantum ad interiorem charitatis augmentum. Affectus enim interior perficitur per charitatẽ: & ideo non habenti charitatem, optandum eſt vt habeat: habenti verò, vt perficiatur. Vnde dicit, *Vt charitas, &c.* Pro augmento autem charitatis orandus eſt deus, quia ſolus deus

lus Deus hoc in nobis operatur.2.Corin.9. Potens eſt autẽ deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abũdetis in omne opus bonum, &c. Et hoc neceſſarium vt petamus, & nos, quia Matt. 5. Niſi abundauerit iuſtitia veſtra pluſquã ſcribarum & phariſæorũ, non intrabitis in regnũ cœlorum. Secundò quantum ad intellectum. Vnde dicit, *In omni ſcientia.* Sed nunquid ex charitate prouenit ſciẽtia? Sic: quia dicitur 1.Ioan.2. Et vos vnctionem quam accepiſtis ab eo, maneat in vobis: & nõ neceſſe habetis vt aliquis doceat vos: ſed ſicut vnctio eius docet vos de omnibus, &c. Itẽ charitas eſt ſpiritus de quo dicitur Ioan. 16. Cũ venerit ille ſpiritus veritatis docebit vos omnẽ, &c. Cuius ratio eſt quia qui habet habitum, ſi rectus eſt habitus: ſequitur inde rectum iudicium de his quæ pertinent ad illum habitum, ſi verò corruptus falſum. Sicut circa venerea tẽperatus habet bonum iudicium: intemperatus non, ſed falſum. Omnia autem quæ à nobis fiunt, ſunt informanda charitate, & ideo habens charitatem, habet rectum iudicium, & quantum ad cognoſcibilia. Et ſic dicit, *In omni ſcientia*, quia ſcilicet agnoſcat veritatem, & inhęreat circa ea quæ ſunt fidei. Hæc eſt ſcientia ſanctorũ, de qua dicitur Sap.10. & quantũ ad operabilia, & ſic dicit, *In omni ſenſu*, qui eſt vis cognoſcitiua circa exteriora obiecta. Et proprium eius eſt vt ſtatim iudicet de proprio ſenſibili recte. Et ideo hoc nomẽ tranſlatum eſt ad interius iudicium rationis, vnde ſenſati dicũtur qui habent rectum iudicium circa agibilia. Sap.1. Sentite de domino in bonitate, &c. Sap.6. Cogitare ergo de illa, ſenſua eſt conſumatus, &c. Sed hic ſenſus, debet eſſe non tantum conſyderatiuus: ſed etiam diſcretiuus inter bonum & malum, & inter bonum & melius. Vnde ſubdit, *Vt, &c.* Nulta ꝙ charitas perficit ſenſum vt probet bona, ſed perfecta charitas vt probet meliora. 1.Cor.12. Aemulamini meliora chariſmata, & infra cap. 14. Sectamini charitatem, &c. Et ideo dicit, *potiora*. Tertiò quantum ad effectum. Et primò ponit immunitatem à malo. Secundò perfectionem in bono. Primum in hoc quod dicit, *Vt ſitis ſynceri.* Eſt enim duplex peccatum vitandum. ſ. interioris corruptionis qua homo corrumpitur in ſe, & hoc excluditur per ſynceritatem. 1.Cor.5. In azimis ſynceritatis, &c. Aliud eſt in proximũ, ſcilicet offenſa. Et ideo dicit, *Sine offenſa.* 1.Cor.4. Sine offenſione eſtote Iudæis & Gentibus, & eccleſiæ dei ſicut & ego, & cæt. Et 2. Corint. 6. Nemini dantes vllam offenſionem, &c. In diem Chriſti Ieſu, id eſt, vſque in finem vitæ. Matt. 24. Qui perſeuerauerit vſq; in finem hic ſaluus erit. Quantum ad gratiam, dicit, *Repleti fructu iuſtitiæ*, vt opera iuſtitiæ quædam fructus ſint. Rom.6. Habetis fructum veſtrum in ſanctificatione, &c. Vel fructu iuſtitiæ, i. præmiu iuſtitiæ, ſ. corona. 2.Timoth.4. In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, &c. Sap.4. Bonorũ enim laborum glorioſus eſt fructus, &c. Et hoc habetur per Chriſtum, quia omnia, quæ facimus, ſunt bona per ipſum. Ioan.15. Sine me nihil poteſtis facere, &c. Et hæc faciẽda ſunt hoc fine, ſ. in laudem dei: quia ex operibus ſanctorum, deus clarificatur, cũm inde alij prorumpunt in laudem dei. Pſal. Laudate dominum in ſanctis eius, &c. Hier.33. Erit mihi in nomen, & in gaudium, & in laudem, & in exultationem cunctis gentibus terræ, quæ audierint omnia bona, &c. Deinde cùm dicit, *Scire autem, &c.* Admonet ad futura. Et primò ponit exempla exequenda, & vitanda. Secundò concludit moralẽ monitionẽ in 4.cap. ibi, *Itaq; fratres mei chariſsimi, &c.* Circa primum duo facit, quia primò oſtẽdit quę ſunt imitanda: ſecundò quæ ſunt vitanda: 3.c. ibi, *De cætero, &c.* Itẽ prima diuiditur in duas, quia primò inducit ſe eis imitandũ: ſecundò alios, ſecundo cap. ibi, *ſi qua ergo, &c.* Itẽ prima in tres, quia primò ponit exemplũ profectum ſuũ. Secũdò gaudium, quod habet ex profectu, ibi, *Quid enim, &c.* Tertiò fructum ex profectu ſuo, ibi, *Scio enim, &c.* Item prima in duas. Primò pręmittit profectum: ſecundò modum, ibi, *Ita vt vincula mea, &c.* Dicit ergo, Monui vos ad profectũ, & vt formam habeatis profectum meum, ſcire vos volo, & quæ circa me ſunt, exterius, quia tribulationes: & ſi exterius eſſent, non immutabant interius: ſed magis ad profectum venerunt, quia ex eis fides prædicata magis profecit. 2.Cor.1. Siue tribulamur pro veſtra exhortatione & ſalute ſiue conſolamur pro veſtra conſolatione, &c. Et oſtendit profectum. Primò quantum ad ſe: ſecundò quantum ad alios, ibi, *Vt plures, &c.* Quantum ad ſe quidem manifeſtũ fuerat ꝙ talia pro Chriſto pateretur conſtanter, ita vt vincularetur: vnde dicitur, *vt vincula, &c.* quod eſt glorioſum pro Chriſto. 1.Pet.4. Nemo veſtrum patiatur quaſi homicida, aut fur, aut alienorũ appetitor: ſi autem vt Chriſtianus, non erubeſcat, &c. In omni pretorio, ſicut in curia Cæſaris, &c. Ex parte verò aliorum fides creſcebat in communi. Vnde dicit, *Vt plures, &c.* 1.Macha.4. De elephantibus. Eccle.10. Secundum iudicem populi, ſic & miniſtri eius, &c. Prouerb.18. Iuſtus quaſi leo confidens abſque terrore erit, &c. Ex parte tamen aliorum eſt diuerſitas, quia quidam bene loquebantur, quidam malè. Et qui bene, quidã ex generali charitate, & quidam ex ſpeciali amore ad apoſtolum. Et qui malè, quidam ex generali malitia, quidam ex ſpeciali odio ad Apoſtolum. Sed vt mihi videtur, Apoſtolus duplicem oſtendit cauſam propter quam quidã prędicabant. Primò propter inuidiam. Et ideo Apoſtolus eorum prauam intentionem oſtendit, dicens, *Quidã quidẽ propter inuidiam, &c.* Iac.3. vbi zelus & contentio, ibi inconſtantia, & omne opus prauũ. 1.Cor.3. Cùm ſit inter vos zelus & contentio, nonne carnales eſtis? Secundò propter amorem Chriſti, & Euangelij. Vnde dicit, *Quidã propter bonam, &c.* Pſal. Benignè fac in bona voluntate, &c. Sed Apoſto. addit, dicens, *Quidam ex charitate*, ſc. quæ facit bonam voluntatem, &c. quia vt ſuppleret defectum mei docentis, prædicauerunt. Deinde Apoſto. exponit quod dixerat, dicens, ꝙ quidam non ſecundum ſanam intentionem, ſed ex contentione. Currupta eorum cõtentio dupliciter patuit. Vno modo, vt publicè prædicando, turbationem facerent in populo Gentili contra Apoſtolum, ſupra illam quam habuit. Alio modo quia credebant ꝙ Paulus audiens eos vſurpare officium ſibi commiſſum, turbaretur, & ex hoc adderetur afflictio afflicto.

LECTIO TERTIA.

Gaudet Paulus Chriſtum, & Euangelium publicè prædicari, ſiue recta, ſiue mala intentione hoc fiat.

QVid enim? Dum omni modo ſiue per occaſionẽ, ſiue per veritatem Chriſtus annuntietur. & in hoc gaudeo, ſed & gaudebo. Scio.n. quia hoc mihi proueniet ad ſalutẽ per veſtram orationem, & ſubminiſtrationem ſpiritus Ieſu Chriſti, ſecundum expectationem, & ſpem meam: quia in nullo confundar, ſed in omni fiducia, ſicut ſemper, & nunc magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per vitam, ſiue per mortem. Mihi enim viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum: quòd ſi viuere in carne hic mihi fructus operis eſt, & quid eligam, ignoro: coarctor autem è duobus, deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto, multò magis melius: permanere autem in carne, neceſſarium propter vos.

Suprà Apoſt. deſcripſit profectum ex ipſo ſubſecutum: hic agit de gaudio concepto ex hoc profectu. Et ponitur primò materia gaudij: ſecundò ipſum gaudium, ibi, *Et in hoc gaudeo, &c.* Contingit autem quandoq; ꝙ aliquod gaudium prouenit ex bona cauſa, & hoc directè, & per ſe, & quandoq; ex mala cauſa, & hoc indirectè, & per accidens. Quando enim ex bona cauſa, gaudendum eſt de effectu, & de cauſa, ſicut de eleemoſyna facta propter Deum. Sed quando eſt ex cauſa mala, tunc eſt gaudendum de effectu, ſed de cauſa non: & ſic de redemptione per Chriſtum, licet fuerit ex ſcelere Iudæ, & Iudæorum. Ita contingit in eccleſia, vbi prouenit vtilitas quandoque per bonos prædicatores quo ad bonam intentionem, quandoq; per malos quo ad malam: & de vtraq; gaudendum eſt, ſicut dictum eſt. Et ideo dicit, *Quid enim, &c.* Per occaſionẽ annuntiat Chriſtum, qui non intendit hoc principaliter, ſed propter aliud, putà lucrum vel gloriam. Prouerb.18. Occaſiones quærit, qui recedere vult ab amico. Per veritatem autem, quando ex recta intentione. Eſa.38. Obſecro domine memẽto quæſo quomodo ambulauerim coram te in veritate, & corde perfecto, &c. Sed hoc vtroq; modo fit ad vtilitatem eccleſiæ, ideo dicit, *Si Chriſtus annuntietur, &c.* qui ſi aliud annũtiaret quàm Chriſtum, tunc multũ intereſſet, ꝙ fit quando falſa doctrina docetur. Aug. Paſtor qui propter veritatem annuntiat, eſt amandus: mercenarius qui propter lucrum, eſt tolerandus: qui falſus, expellendus. Deinde ponit gaudium conſequens, dicens, *In hoc*, ſcilicet, quod vincula mea manife-

Sciẽtia, nũ ex charitate proueniat.

manifeſta ſunt propter Chriſtum, ꝙ Chriſtus annũtiatur, gaudeo in præſenti. Ioan. 14. Si diligeretis me, gauderetis vtique,&c. & gaudebo in futurum. Eſa.51. Gaudium,& lætitiam obtinebunt, &c. Deinde cùm dicit, *ſcio enim, &c.* Ponit fructum ex profectu ſuo prouenientem. Et primò ponit ipſum fructum. Secundò mouet quandam dubitationẽ, ibi, *Quod ſi viuere, &c.* Item primò proponit fructum. Secundò auxiliũ ipſum cõſequendi, ibi, *Per veſtram orationẽ, &c.* Tertiò aſſignat materiã fructus, ibi, *ſed non in omni, &c.* Dicit ergo, gaudeo de his, & hoc propter fructum prouenientem ex eis in ſalutem æternam. Eſa.45. Saluatus eſt Iſrael in domino ſalute æterna, &c. Et hoc ideo, quia quando nos aliqua bona facimus cooperando ſaluti aliorum, redundat in ſalutem noſtram. Si enim vt dicitur Matth.18. Qui ſcandalizauerit vnum ex his puſillis,&c. quanta gloria dignus eſt qui ſalutem multorum procurat? Auxilium autem eſt triplex, ſ. ex parte aliorum mutua oratio. Vnde dicit, *Per veſtras orationes,* ſc. ex quibus ſpero adiuuari à deo. Iacob. vlt. Orate pro inuicem, vt ſaluemini, &c. Ex parte dei de quo habemus ſpem ſalutis. Eſa. 26. A facie tua domine concepimus, & quaſi parturiuimus, & peperimus ſpiritum ſalutis. Et ideo dicit, *Et ſubminiſtrationem ſpiritus Ieſu Chriſti.* Ro.8. Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram. Et loquitur ſimilitudinariè. Quando.n. aliquis eſt debilis, indiget reuelante vt ſuſtẽtetur, & hoc eſt ſubminiſtrare: & nos debiles ſumus, ideo indigemus ſubminiſtratione ſpiritus. Ioan.14. Et ſuggeret vobis omnia,&c. ſ. quaſi vobis ſubminiſtrando. Ex parte noſtra eſt ſpes in Deo, quia Prouer. 11. Qui cõfidit in diuitijs, corruet. Oportet ergo ꝙ ſpes noſtra ſit in deo, &c. Pſal. Qui confidunt in domino ſicut mons Sion,&c. Et ideo dicit, Secundum expectationem, & ſpem meam. Sed nonne ſpes eſt expectatio futuræ beatitudinis? Dicendũ eſt, ꝙ ſpes eſt motus appetitus in bonũ arduum. Et hoc dupliciter: quia quando quis ſperat adipiſci per ſe, ſic ſpes eſt ſine expectatione: quando autem per alium, tũc eſt ſpes cum expectatione, & ſic nos expectamus ſpem habentes aliquid conſequi per alium. Pſal. Expectans expectaui dominum,&c. Roma.8. Spe ſalui facti ſumus. Sed dicit, *Scio.* Et poſtea, *Spero, & expecto.* Nunquid certa eſt hæc ſpes? Reſpondet Apoſto. dicens, Ita, quia in nullo confundar. 1.Machab. 2. Omnes qui ſperant in illo non infirmantur. Roma.5. Spes autem non cõfundit. Eccle.2. Nullus ſperauit in domino, & confuſus eſt. Huius primò rationem aſſignat: ſecundo exponit eam, ibi, Mihi enim viuere,&c. Ratio hæc ſumitur ex hoc, quod ipſe totaliter ordinatur ad ſeruitium Chriſti. quaſi dicat, Ideo hæc mihi prouenient in ſalutem, quia totaliter ſum ad ſeruitiũ Chriſti. Et primò ponit fiduciam: ſecundò perſeuerantiam: tertiò certitudinem intentionis. Dicit ergo, Sed in omni fiducia,&c. quaſi dicat, Multi perſequuntur me, ſed ego confido in Deum. Eſa. 12. Fiducialiter agam,& non timebo. Pſalm. Fiducialiter agam in eo. Sicut ſemper, id eſt, à principio conuerſionis. Act. 9. Quomodo in Damaſco fiducialiter egerit, &c. Ita & nunc. Iob 27. Iuſtificationem meam quam cœpit tenere, non deſeram. Tertiò oſtendit quòd ſit eius recta intentio, quia magnificabitur Chriſtus: qui cùm ſit verus deus, non poteſt in ſeipſo magnificari, vel minorari, ſed in nobis, id eſt, in cognitione aliorũ: tũc ergo quis magnificat Chriſtum, quando eius cognitionem dilatat. Eccleſiaſ. 43. Quis magnificabit eum ſicuti eſt à principio? Et hoc & verbo, & facto, quando magnitudo diuini effectus oſtendit magnitudinem eius. Et inter effectus mirabiles iuſtificatio eſt hæc, quandiu eſt in corde hominis latens non magnificabitur per eam Chriſtus, niſi quantũ ad cor illius, non quantum ad alios, ſed quandoque prorumpi in exteriora per actꝰ corporales apparẽtes: tũc verius, & proprius magnificatur. Et ideo ait, In corpore meo, in corpore noſtro Chriſtus dupliciter magnificatur. Vno modo inquantũ corpus noſtrum deputamus ad obſequiũ eius, miniſteria eius corporaliter exequendo. 1.Corinth.6. Glorificate, & portate deum in corpore veſtro. Alio modo corpus noſtrum exponendo pro Chriſto. 1. Cor.13. Si tradidero corpus meum, ita vt ardeam,&c. Sed primus modus fit per vitam: ſecundus verò per mortem. Ideo dicit, Siue per vitam. quia viuendo operatur ſiue per mortem. Roman.14. Siue viuimus, ſiue morimur, domini ſumus,&c. quod etiã intelligi poteſt de morte ſpirituali. Col.3. Mortificate membra veſtra quæ ſunt ſuper terram, &c. Deinde exponit quomodo mortificabitur per vitam, & per mortem, dicẽs, *Mihi viuere, &c.* Vita enim importat motionem quandam. Illa enim viuere dicuntur, quæ ex ſe mouentur. Et inde eſt ꝙ illud videtur eſſe radicaliter vita hominis, quod eſt principium motus in eo: hoc autem eſt illud, cui affectus vnitur, ſicut fini: quia ex hoc mouetur homo ad omnia. Vnde aliqui dicunt illud ex quo mouentur ad operandum vitã ſuam, vt venatores venationem: & amici amicum. Sic ergo Chriſtus eſt vita noſtra, quoniam totum principium vitæ noſtræ, & operationis eſt Chriſtus. Et ideo dicit Apoſtol. *Mihi viuere, &c.* quia ſolus Chriſtus mouebat eum. *Et mori lucrum,* hic Apoſtol. propriè loquitur. Quilibet enim ſibi ad lucrum reputat, quando vitam quam habet imperfectam poteſt perficere. Sic infirmus ad lucrum reputat ſanam vitam. Vita noſtra Chriſtus eſt. Col.3. Vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo, ſed hic eſt imperfecta. 2. Cor. 5. quandiu ſumus in corpore, peregrinamur à domino, & ideo quando morimur corpore, perficitur nobis vita noſtra, ſ. Chriſtus, cui tunc præſentes ſumus. Pſal. Cùm dederit dilectis ſuis ſomnum, &c. 2.Timoth. 4. Ego enim iam delibor, & tempus meæ reſolutionis inſtat, &c. Deinde cùm dicit, *quod ſi viuere, &c.* Ponit dubitationẽ quandam circa ea quæ dicta ſunt. Et circa hoc duo facit. Primò ponit dubitationem: ſecundò ſoluit eam, ibi, *Et hoc cõfidẽs, &c.* Item prima in duas: quia primò ponit dubitationem: ſecundò proponit rationes ad vtranque partem, ibi, *Coarctor autem, &c.* Dicit ergo: Si viuere in carne hic mihi eſt fructꝰ &c. verum eſt, ꝙ in corpore meo dum viuo, magnificatur Chriſtus. Ergo viuere meum in carne, i. vita mea in carne eſt huiuſmodi fructus. Vnde prædicat effectum de cauſa. i. ſi vita affert mihi hunc fructum, vt Chriſtus magnificetur, vita in carne eſt bona, & fructuoſa. Roman.6. Habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, &c. Si ergo ita eſt, ignoro quid eligam, vtrum mori, vel viuere. Roma.8. Nã quid oremus ſicut oportet neſcimus,&c. Sap.9. Cogitationes enim mortalium ſunt timidæ, & incertæ prouidentiæ noſtræ. Sed quare dubitas? quia *Coarctor, &c.* Primò ponit rationem ad partem vnam: ſecundò ad aliam. In homine enim duplex eſt motus, naturæ, ſ. & gratiæ. Naturæ ad non moriendum. 2.Cor.5. Nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri, &c. Ioan. vlti. Et alius ducet te quo tu non vis, &c. Et gratiæ, quam ſuggeret charitas, quæ mouet ad dilectionẽ dei & proximi. Hic affectus ad dilectionem dei mouet, vt ſimus cum Chriſto. Et ideo dicit, *Deſideriũ habẽs diſſolui,* nõ ſimpliciter, *Sed eſſe cum Chriſto.* 2.Cor.5. Audemus autẽ, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præſentes eſſe ad dominum, &c. In quo notatur falſitas opinionis Græcorum, ꝙ animæ ſanctorum poſt mortem non ſtatim ſunt cum Chriſto. Et hoc ideo opto, quia eſt multo melius eſſe cum Chriſto. Pſalm. Quid enim mihi eſt in cælo, &c. Defecit caro mea, & cor meum, ſ. ad habendum bonum. Pſalm. Melior eſt dies vna in atrijs tuis ſuper milia, &c. Dilectio autem proximi mouet ad profectum proximi: & ideo dicit, *Permanere autem, &c.* i. neceſſaria eſt vita mea propter vtilitatem veſtram. 2.Coc. 5. Siue mente excedimus Deo, ſiue ſobrij ſumus, vobis, &c. Vel aliter, coarctor, &c. id eſt, ex duplici parte inſurgit deſiderium diſſolui, &c. melius, &c. Sentẽtia non mutatur. Sed hoc nõ videtur dubitabile, quinimo videtur etiam Apoſt. in priorem partem declinare. Primum enim deſiderium excitat in nobis dilectio dei, ſecundum dilectio proximi: Maius autem & melius eſt deſiderium primum, igitur, &c: Reſpondeo, dicẽdum eſt ꝙ duplex eſt dilectio dei, ſcilicet dilectio concupiſcẽtiæ, qua vult frui deo & delectari in ipſo, & hoc eſt bonum hominis. Item eſt dilectio amicitiæ, qua homo præponit honorem dei, etiam huic delectationi, qua fruitur deo, & hęc eſt perfecta charitas. Vnde Ro.8. Neque mors neque vita, neque angeli, &c. Et ſubdit 9. cap. Optabam ego anathema fieri pro fratribus meis, &c. Et hoc ergo dixit, vt oſtendat ſe eſſe perfectioris charitatis, quaſi ſit paratus propter amorem Dei, & gloriam carere delectatione viſionis Dei, & ideo hoc elegit, & bene, tanquã magis perfectum.

LECTIO QVARTA.

Pro eorum profectu ſe dicit non moriturum, ſeque venturum ad eos, ac ad perſeuerandum in Chriſti euangelio hortatur.

Et hoc

ET hoc confidens ſcio, quia manebo, & permanebo omnibus vobis, ad profectum veſtrum, & gaudium fidei, vt gratulatio veſtra abundet in Chriſto Ieſu in me, per meum aduẽtum iterum ad vos. Tantùm dignè euangelio Chriſti conuerſamini: vt ſiue cùm venero, & videro vos, ſiue abſens, audiam de vobis quia ſtatis in vno ſpiritu, vnanimes, collaborantes fidei euangelij, & in nulla terreamini ab aduerſariis, quæ eſt illis cauſa perditionis, vobis autem ſalutis. Et hoc à Deo: quia vobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolùm vt in eum credatis, ſed vt etiã pro illo patiamini, idem certamen habentes, quale & vidiſtis in me, & nunc audiſtis de me.

Poſita dubitatione & rationibus hincinde, hic ſoluit dubitationem. Et primò quaſi eligens vnam partem prænuntiat, poſt futurum aduentum ſuum ad eos quantum ad ſe, ſecundò oſtendit quid requiratur ex parte eorum, ibi, *Tantum digne, &c.* Item prima in tres, quia primo premittit futurum aduentum, ſecundo oſtendit fructũ: tertiò illum fructum exponit. Dicit ergo, Poſtquam ſupradictũ eſt q̃ permanere in carne neceſſarium eſt propter vos. Et hoc q̃ mea vita eſt fructuoſa vobis, *ſcio*, ideo, ſcilicet. *Quia permanebo*, ſed hoc quaſi, *Confidens de Deo*. Prou. 18. Iuſtus quaſi leo cõfidens, &c. *Manebo & permanebo*, i. viuam & diu viuã. Sed contra, ſtatim occiſus eſt à Nerone. Reſpondeo, dicendum eſt q̃ epiſtola eſt facta vel ſcripta primo anno incarcerationis, quod fuit primo anno Neronis. Vnde poſtea vixit ſeptem annis. Omnibus vobis, i. ad vtilitatem omnium veſtrum. 1. Cor. 10 Non quærẽs quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant. Et hoc ad profectum veſtrum, id eſt, vt per meam exhortationem proficiatis in fide, & gaudeatis de mea vita quã audiſtis, ſed magis gauderetis ſi eſſem præſens. Rom. 1. Deſidero videre vos, &c. Deinde exponit quod dixerat, dicens: *Vt gratulatio veſtra, &c.* i. ſi detur vt iterũ veniam ad vos, eſt vt gaudiũ abundans ſim vobis. Ephe. 3. Ei autem qui potens eſt omnia facere ſuperabundãter quam petimus, aut intelligimus, &c. Et hoc in Chriſto Ieſu, quia hoc ipſum q̃ gaudebant de eo, erat propter Chriſtum. Philem. Fruar te in domino, &c. Deinde cùm dicit, *Tantum dignè, &c.* oſtẽdit quid requiratur ex parte eorum. Et circa hoc tria facit, quia primò facit hoc: ſecundò manifeſtat vtilitatem inde conſequentem, tertiò explicat. Dicit ergo q̃ tantum ex parte eorum requiritur q̃ in euangelio Chriſti dignè conuerſentur, ſcilicet ſecundum q̃ doctrinæ tali congruit. 1. Theſſal. 2. Teſtificati ſumus, vt ambularetis dignè deo, qui vocauit vos in ſuum regnum & gloriã, &c. Col. 1. Ambuletis dignè deo, &c. Vt ſiue cũ venero ad vos & videro vos, ſiue abſens audiã de vobis bona. Et hoc gaudium eſt mihi. 3. Io. 3. Maiorem horum non habeo gratiam quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare, &c. Et nunc in ſpeciali expetit ab eis. Primò vnitatẽ, ſecundò conſtantiam, ibi, *Et in nullo, &c.* Eſt autem ſanctis neceſſaria vnitas triplex, ſ. amoris: vnde dicit, *Audiam de vobis*, quod ſcilicet ſtatis in vno ſpiritu, q̃ eſt per amorẽ. Eph. 4. Solicitiſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis. Et 1. Cor. 6. Qui autem adhæret domino, vnus ſpiritus eſt. Item concordię. Vnde dicit, *Vnanimes*, id eſt, vnam voluntatem, & animũ habentes. Act. 4. Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna. Pſal. Qui inhabitare facit vnius moris in domo, &c. Item cooperationis. Vnde dicit, *Collaborantes, &c.* vt. ſ. vnus adiuuet alium. Ad hoc facit quod dicitur. 1. Reg. 25. Congregatus eſt Iſrael vniuerſus, & planxerunt eum, ſ. Samuelem. Prouer. 18. Frater qui iuuatur à fratre quaſi ciuitas firma. Secundò expetit conſtantiam, ibi, *Et in nullo, &c.* Et primo inducit ad fortitudinem: ſecundò ponit rationem. Dicit ergo, *Et in nullo, &c.* quia nihil poſſunt, niſi quantum deus permittit. Luc. 21. Capillus de capite veſtro non peribit. Pſal. Folium eius non defluet, &c. Eſa. 51. Quis tu vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quaſi fœnum ita areſcet? Ratio autem eſt triplex. Prima ſumitur à fructu tribulationis. Secunda ex dono duplici dei. Tertia ab actore. Dicit ergo, *Non terreamini, quia eſt vobis fructus*, i. ipſa perſecutio quæ in illis, ſ. perſequentibus, eſt cauſa perditionis, ſed vobis eſt cauſa ſalutis. Matth. 16. Qui voluerit animã ſuam ſaluã facere, perdet eã, &c. Io. 12. Qui amat animam ſuam perdet eam. Oſee. 13. Perditio tua ex te Iſrael, tantummodo ex me auxiliũ tuum, &c. Et hoc à Deo, à quo pro munere donatum eſt vobis, q̃ ſuſtineatis tribulationes patienter. Secunda ratio, Vt in eum credatis. Epheſ. 2. Gratia enim eſtis ſaluati per fidem, quod eſt magnum & primum donum, & etiam vt pro illo patiamini, quod eſt maius donum, vt. ſc. curam Chriſti agatis, quaſi athletæ eius. Act. 5. Ibant Apoſtoli gaudentes à conſpectu concilij, &c. Sic ergo vtile eſt, & honorificum: ideo agatis fortiter. Tertia ratio ſumitur ex exemplo: quia ita tractat eoſdem ſicut nos qui ſumus primitiæ fidelium. Et ideo dicit, *Idẽ certamen habẽtes, quale vidiſtis in me*, ſ. apud vos, quãdo nudus fui verberatus Philippis, propter Phitoniſſam liberatã. Act. 16. Et nunc audiſtis de me qui ſum in vinculis.

CAPIT. II. LEC. I.

Inducit Paulus Philippenſes ad ſuum implendum gaudium, ex deuotione ad Chriſtum, & charitate ad proximum, mutuoq; alter de altero ſolicitus eſſe precatur.

SI qua ergo conſolatio in Chriſto, ſi quod ſolatiũ charitatis, ſi qua ſocietas ſpiritus, ſi qua viſcera miſerationis, implete gaudiũ meum, vt idẽ ſapiatis, eandẽ charitatẽ habentes, vnanimes, idipſum ſentientes. Nihil per contentionẽ, neque per inanẽ gloriam, ſed in humilitate ſuperiores ſibi inuicẽ arbitrãtes: nõ quæ ſua ſunt, ſinguli conſiderãtes, ſed ea quæ aliorũ.

Suprà præbuit ſe in exemplum patientiæ, & ſanctitatis: hic ad idem adducit exempla aliorum. Et primò ponit exẽplum Chriſti. ſecundò exempla ſuorũ diſcipulorum, quos ad eorum confirmationem mittere promittit, ibi, *Spero autem in domino, &c.* Circa primũ tria facit: quia primo præmittit exhortationem: ſecundò inducit exemplum, ibi. *Hoc enim ſentite, &c.* Tertiò concludit propoſitum ex exẽplo Chriſti, ibi, *Itaque chariſſimi mei, &c.* Circa primũ primò eſt conſiderandum medium quo eos inducit: ſecundò ad quod inducit, ibi, *Implete gaudium, &c.* Vtitur autem circa primum quadruplici medio. Primò ex deuotione ad ipſum Chriſtum: ſecundo ex charitate proximi. Tertiò ex ſpeciali ſocietate: quartò ex miſeratione. Dicit ergo, *Si qua conſolatio, &c.* Hæc quatuor media quæ hic conſequenter ponuntur, omnia referuntur ad hoc quod ſubdit, *Implete, &c.* Et eſt ſenſus. q. d. Conſolari volo in vobis. *Si qua ergo conſolatio*, i. ſi quam cõſolationẽ mihi afferre vultis in Chriſto, implete meum gaudium. Eſa. 61. Vt ponerem fortitudinem lugentibus Sion, &c. 2. Cor. 1. Conſolatur nos in omni tribulatione, vt & ipſi poſſimus conſolari, &c. Ex parte verò charitatis fraternæ, dicit, *Si quod ſolatium charitatis*, ſ. eſt, implete gaudium meum. Galat. 5. Fructus autem ſpiritus eſt charitas, gaudium, pax, &c. Pſal. Ecce quàm bonum &c. Item ex ſpeciali ſocietate, & hæc eſt inter homines, qui communicant in rebus, ſicut ſocij in bellicis armis: ita boni ſpirituales, quæ ſibi communicant in ſpiritualibus bonis. Et ideo dicit, *Si qua ſocietas ſpiritus*, ſcilicet, eſt mihi ad vos, implete meum gaudium: quaſi dicat, Exhibui ego vobis multam conſolationem veſtrã: ſi ergo ſocij mei eſtis exhibete idem, & vos mihi. Ephe. 4. Solliciti ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis, &c. Prouer. 18. Vir amicabilis ad ſocietatem magis amicus erit quàm frater. Item ex miſeratione, cùm dicit, *ſi qua viſcera miſerationis*. Col. 3. Induite vos ſicut electi Dei ſancti, & dilecti viſcera miſericordiæ, &c. Deinde ponit ea ad quæ inducit. Et primò in generali, dicens, *Implete, &c.* q. d. Gaudeo in vobis propter bona quæ vidi, & audiui de vobis: ſed quando hęc perficientur, tunc gaudium meum creſcet, & tandem perficietur. Vnde illud implete, ſ. proficiendo in bonum. Secũdò in ſpeciali monet ad mutuam charitatem. Cuius vnitas in duobus conſiſtit, ſ. interius in affectu, & exterius in effectu. 1. Ioan. 3. Non diligamus verbo, neq; lingua, ſed opere, & veritate. Prima deſignatur in obiecto charitatis, cùm dicit, *Idem ſapite*. Sapientia enim eſt cognitio altiſſimarum cauſarum: quia eius eſt iudicare, quod nullus poteſt ſine cauſa altiſſima. Et ideo ſapientia eſt cognitio de diuinis. *Idẽ ergo ſapite, &c.* q. d. Idem ſapiatis circa ea quæ ſunt fidei. Ro. 15. Deus autem patientiæ & ſolatij det vobis idipſum ſapere in alterutrum ſecundum Ieſum Chriſtũ, vt vno ore glorificetis Deum. Sed hoc fit per charitatem eandem: ideo ſequitur, Eandem charitatem habentes. Col. 3. Super omnia charitatem habentes, quod eſt vinculum perfectionis. Item quantum ad effectum ſunt duo neceſſaria, ſ. cõſenſus duorum in

rum in diem ex parte affectus, & iudiciũ rationis concors in eodem. Quantum ad primum, dicit, *Vnanimes*, ſcilicet, in agẽdis. Pſal. Qui inhabitare facit vnius moris in domo. Rom. 15. Vno ore honorificetis Deum. Quantum ad ſecũdũ, dicit, *Idipſum ſentientes*. Quod ita differt ab hoc quod dicit, *Idem ſapite*. ſicut hoc quod dicit, *Vnanimes*, ab eo ꝙ dicit, *Eandem charitatem habentes*. Secundò monet ad humilitatem: circa quam primò excludit contraria humilitati: ſecundò monet ad eam. Contraria autẽ humilitati ſunt quæ oriuntur ex ſuperbia. Hæc autem ſunt propriè exterior contentio, quia humiles ſibi cedunt. Prouerb. 13. Inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt, &c. Iaco. 3. Vbi zelus, & contentio, ibi inconſtantia, & omne opus prauum. ideo dicit, *Nihil per contentionem*. Aliud eſt inanis gloria. Superbia enim inordinatè appetit ſuam excellentiam, etiam in opinione aliorum. Gal. 6. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes, &c. Ioan. 8. Ego autem non quæro gloriam meam, &c. Ideo hic dicit, *Neque per inanem gloriam*. Et ſequitur monitio, ſed in humilitate ſuperiores inuicem arbitrantes. Sicut enim pertinet ad ſuperbiam quod homo ſe extollat ſupra ſe, ita ad humilitatem quod homo ſe ſubijciat ſecundum ſuam menſuram. Sed quomodo ſuperior poterit hoc implere? Aut enim non cognoſcit ſe eſſe ſuperiorem, & virtutem ſuã, & ſic non eſt virtuoſus, quia non eſt prudens. Aut ſcit, & ſic non poteſt alium exiſtimare ſuperiorem ſe. Reſpondeo dicendum eſt, ꝙ nullus eſt ſic bonus, quin in eo ſit aliquis defectus, & nullꝰ eſt ſic malus, quin habeat aliquid boni. Vnde non oportet, ꝙ eum præponat ſibi ſimpliciter, ſed quãtum ad hoc dicat in mente ſua, ſic, Fortè in me eſt aliquis defectus, qui non eſt in illo. Et hoc oſtendit Auguſt. in lib. de virginitate, quomodo virgo præferat ſibi coniugatam quia fortè feruentior. Sed detur ꝙ quantum ad omnia ſit ille bonus, & ille malus, nihilominus tu, & ille geritis duplicem perſonam, ſcilicet tui, & Chriſti. Si ergo illum non præponas ratione ſuæ perſonę, præponas ratione imaginis diuinæ. Rom. 12. Honore inuicem præuenientes. Tertiò monet ad mutuam ſolicitudinem, dicẽs, *Non quæ ſua, &c.* Corinth. 12. Pro ſe inuicem ſolicita ſunt membra, &c. 1. Corinth. 13. Charitas non quærit quæ ſua ſunt.

Superbia proprietates quæ.

LECTIO SECVNDA.

Ad humilitatem exemplo Chriſti hortatur Philippenſes, cuius maieſtas, cuiuſq; humilitas declaratur.

HOc ſentite in vobis quod & in Chriſto Ieſu, qui cum in forma Dei eſſet, nõ rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo: ſed ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus, vt homo, Humiliauit ſemetipſum, factus obediens vſque ad mortẽ, mortem autem crucis.

Poſtquam Apoſt. poſuit exhortationem ſuam: hic hortatur ad virtutem humilitatis, exemplo Chriſti. Et primò inducit ad imitandum Chriſti exemplum. Secundò ponit eius exemplum, ibi, *Qui cum in forma, &c.* Dicit ergo, Sitis humiles, vt dixi, ideo *Hoc ſentite*, id eſt, experimento tenete quod fuit *In Chriſto Ieſu*. Notandum, ꝙ quinq; modis debemus hoc ſentire. ſ. quinq; ſenſibus. Primò videre eius claritatem, vt ei conformemur illuminati. Eſa. 33. Regẽ in decore ſuo videbunt, &c. 2. Cor. 3. Nos autem omnes reuelata facie gloriam Dei ſpeculantes, &c. Secũdò audire eius ſapientiam, vt beatificemur. 3. Reg. 10. Beati viri tui, & beati ſerui tui, hi qui ſtant coram te, & audiunt ſapiẽtiam tuã. Pſal. In auditu auris obediuit mihi. Tertiò odorare gratias ſuæ mãſuetudinis, vt ad eum curramus. Cant. 1. Trahe me poſt te, curremus in odore vnguentorum tuorum. Quartò guſtare dulcedinem eius pietatis, vt in Deo ſemper dilecti ſimus. Pſal. Guſtate, & videte quoniã ſuauis eſt dominus. Quintò tangere eius virtutem, vt ſaluemur. Matth. 9. Si tetigero tantum fimbriam veſtimenti eius, ſalua ero. Et ſic ſentite quaſi tangendo per operis imitationem. Deinde cũ dicit, *Qui cum in forma Dei, &c.* Proponit exemplũ Chriſti. Et primò præmittit Chriſti maieſtatem. Secundò ponit eius humilitatem, ibi, *Semetipſum, &c.* Tertiò exaltationẽ, ibi, *Propter quod, &c.* Et primò maieſtatẽ Chriſti præmittit, vt magis humilitas cõmendetur. Et duo proponit pertinentia ad Chriſti dignitatem. ſ. diuinæ naturæ veritatem. Secundò æqualitatem, ibi, *Non rapinam*. Dicit ergo, Qui. ſ. Chriſtus, *Cum in forma, &c.* Vnumquodq; enim dicitur in natura generis vel ſpeciei per ſuam formam. Vnde forma dicitur natura rei. Et ſic eſſe in forma Dei eſt eſſe in natura Dei, per ꝙ intelligitur quod ſit verus Deus. 1. Ioan. vlt. Vt ſimus in vero filio eius Ieſu Chriſto. Sed non eſt intelligẽdum ꝙ aliud ſit forma Dei, & aliud ipſe Deus: quia in ſimplicibus, & materialibus idẽ eſt forma: & id cuius eſt, maximè in Deo. Sed quare potius dicit in forma, quàm in natura? Quia hoc competit nominibus proprijs filij tripliciter. Dicitur enim & filius, & verbũ, & imago. Filius enim eſt qui generatur, & finis generationis eſt forma. Et ideo, vt oſtendatur perfectus Dei filius, dicit, in forma quaſi habens perfectè formam patris. Similiter verbũ non eſt perfectum, niſi quãdo ducit in cognitionem naturæ rei, & ſic verbum Dei in forma Dei dicitur, quia habet totam naturam patris. Similiter nec imago dicitur perfecta, niſi habeat formam cuius eſt imago. Heb. 1. Cùm ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius, &c. Sed nunquid habet eam perfectè? Sic quia non rapinam, &c. Quod poſſet dupliciter intelligi. Vno modo de humanitate, & ita non intelligebat Paulus, quia hoc eſſet hæreticum: qui hoc eſſet rapina, ſi referretur ad humanitatem. Ideo exponendũ eſt alio modo. ſ. de diuinitate, ſecundum quam dicitur de Chriſto. Repugnat etiam rationi aliter dicere: quia natura Dei non eſt receptibilis in materia: ꝙ autem aliquis exiſtens in natura aliqua magis vel minus participet eam, eſt ex materia, ſed ibi non eſt, ergo dicendũ eſt, ꝙ *Arbitratus eſt nõ eſſe rapinam. ſ. ſe eſſe æqualem Deo*, quia eſt in forma Dei, & cognoſcit bene naturam ſuã. Et quia cognoſcit hoc, ideo dicitur Ioan. 5. Aequalem ſe Deo facit. ſed hoc nõ fuit rapina: ſicut quando diabolus, & homo volebãt ei æquari. Eſa. 14. Ero ſimilis altiſſimo, &c. Et Gen. 3. Eritis ſicut dij. Hæc autem fuit rapina: ideo pro hac Chriſtus venit ſatisfacere. Pſalm. Quæ non rapui, tunc exoluebam. Deinde cùm dicit, *Sed ſemetipſum, &c.* Humilitatem Chriſti commendat. Primò quantum ad myſterium incarnationis, ſecundò quantum ad myſterium paſſionis, ibi, *Humiliauit ſe, &c.* Circa primũ ponit humilitatẽ: ſecundò eius modum & formã. Dicit ergo *Sed ſemetipſum, &c.* Sed quia erat plenꝰ diuinitate: nunquid ergo euacuauit ſe diuinitate? Nõ: quia quod erat, permanſit: & quod non erat, aſſumpſit, ſed hoc eſt intelligendum ſecundum aſſumptionem eius quod non habuit, ſed non ſecundum aſſumptionem eius quod habuit. Sicut enim deſcendit de cælo, non ꝙ deſineret eſſe in cælo: ſed quia incœpit eſſe nouo modo in terris: ſic etiam ſe exinaniuit, non deponendo diuinam naturam: ſed aſſumendo naturam humanam. Pulchrè autem dicit, exinaniuit. Inane enim opponitur pleno. Natura autẽ diuina ſatis plena eſt, quia ibi eſt omnis bonitatis perfectio. Exod. 33. Oſtendam tibi omne bonum. Natura autem humana, & anima non eſt plena, ſed in potẽtia ad plenitudinẽ: quia eſt facta quaſi tabula raſa. Eſt ergo natura humana inanis. Dicit ergo, *Exinaniuit*, quia naturam humanam aſſumpſit. Tangit ergo primò naturæ humanæ aſſumptionem, dicens, *Formam ſerui accipiens*. Homo enim ex ſua creatione eſt ſeruus Dei, & natura humana eſt forma ſerui. Pſalm. Scitote quoniam dominus ipſe eſt Deus, &c. Eſa. 42. Ecce ſeruus meus, &c. Pſal. Tu domine ſuſceptor meus es, &c. Cur dicitur conuenientius formam ſerui, quàm ſeruum? Quia ſeruus eſt nomen hypoſtaſis, vel ſuppoſiti, quod non eſt aſſumptum, ſed natura: quod enim ſuſcipitur, diſtinguitur à ſuſcipiente. Non ergo filius Dei aſſumpſit hominem: quia daretur intelligi ꝙ homo eſſet aliud à filio Dei, cùm tamen filius Dei factus ſit homo. Accepit ergo naturam in perſona ſua, vt eſſet idẽ in perſona filius Dei, & filius hominis. Secundò tangit naturæ conformitatem, dicens, *In ſimilitudine hominum factus*, i. ſecundum ſpeciem. Heb. 2. Debuit per omnia fratribus aſſimilari. Et ſi dicas ꝙ in domino Ieſu Chriſto non conuenit ſpeciem accipere, verum eſt, quia reſultet ex diuinitate, & humanitate, quaſi diuinitas, & humanitas conueniſſent in vnam naturam communem. Vnde ſequeretur ꝙ diuina natura (vt ita loquar) mutaretur. Tertiò naturæ humanę conditiones ponit, dicens, *Et habitu inuentus vt homo*, quia defectus omnes, & proprietates continẽtes ſpeciẽ pręter peccatum ſuſcepit. Et ideo habitu inuentus vt homo, ſcilicet in exteriori conuerſatione, quia eſurijt, vt homo, fatigatus fuit, & huiuſmodi. Heb. 4. Tentatum

Chriſtum fuiſſe in forma Dei, quid ſibi velit.

tatum per omnia pro ſimilitudine abſq; peccato. Baruc.3. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Et ſic habitum poſſumus referre ad exteriores habitudines. Vel Habitu, quia ipſam humanitatem accepit quaſi habitum. Eſt autem habitus quadruplex. Vnus mutat habentem, & ipſe nõ mutatur, vt ſtultus per ſapientiã. Alius mutatur & mutat, vt cibus. Alius, qui nec mutat, nec mutatur, vt anulus adueniẽs digito. Alius qui mutatur, & nõ mutat, vt veſtimentum. Et per hanc ſimilitudinem natura humana in Chriſto dicitur habitus, qui ſic aduenit diuinæ perſonę quod non mutauit ipſam: ſed mutata eſt in melius quia impleta eſt gratia, & veritate. Ioan. 1. Vidimus gloriã eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis. Dicit ergo, In ſimilitudine hominum factus, ita tamen, quod non mutatur: quia habitu inuẽtus eſt vt homo Sed aduertendũ eſt ꝙ ex hoc verbo habitu, &c. aliqui errauerunt. Vnde tangitur triplex opinio 6. diſtinctio. 3. ſententiarum. Prima eſt ꝙ humanitas Chriſti aduenit ei accidentaliter, quod eſt falſum: quia ſuppoſitum diuinæ naturæ factum eſt ſuppoſitum humanæ naturæ, & ideo accidẽtaliter non aduenit ei, ſed ſubſtantialiter, non ꝙ diuinitas naturaliter, ſed ſubſtantialiter prædicetur de ipſo. Et per hoc etiam excluditur error Fotini, qui dixit ꝙ Chriſtus eſſet purus homo, nõ de virgine, quia dicitur cùm in forma Dei eſſet. Ergo prius in forma Dei erat, quàm acciperet formam ſerui, ex qua eſt minor patre, quia non rapinam, &c. Vincitur ergo ꝙ per formam ſerui meruit. Itẽ excluditur error Arrij, qui dixit ꝙ eſſet minor patre, quia non rapinã &c. Item Neſtorij, qui dixit, ꝙ vnio eſſet intelligenda ſecũdum inhabitationem, inquantum. ſ. Deus inhabitauit hominem, & quod alius eſt filius hominis, & alius filius Dei. Sed Rabanus dicit ꝙ Apoſto. incarnationem nominat exinanitionem. Conſtat autem ꝙ pater inhabitat, & ſpiritus ſanctus, ergo & iſti ſunt exinaniti, quod eſt falſum. Item dicit, ſemetipſum exinaniuit, ergo idem eſt qui exinanitus eſt, & exinaniens. Sed huiuſmodi eſt filius Dei, quia ipſe ſemetipſum exinaniuit, ergo eſt vnio in perſona. Item Eutichetis, qui dixit, ꝙ ex duabus naturis reſultat etiam vna natura. Ergo non accepit formam ſerui, ſed quandã aliam, quod eſt contra hoc. Item Valentini, qui dixit, ꝙ attulit corpus de cælo. Item Apollinaris, qui dixit, ꝙ non habuit animam. Sic. n. non eſſet in ſimilitudinem hominũ factus.

Error Fotini, Arrii, & caeterorum.

Deinde cùm dicit, *Humiliauit ſemetipſum, &c.* Cõmendat humilitatem Chriſti quo ad myſterium paſſionis eius. Et primò oſtendit humilitatem Chriſti: ſecundò modum, ibi *Factus obediẽs, &c.* Eſt ergo homo, ſed valde magnus, quia idem eſt Deus, & homo, & tamen humiliauit ſe. Eccleſ. 3. Quantò magnus es, humilia te in omnibus. Matt. 11. Diſcite a me quia mitis ſum, & humilis corde. Modus humiliationis, & ſignum humilitatis eſt obedientia: quia proprium ſuperborum eſt ſequi propriam voluntatem: quia ſuperbus quærit altitudinem, ad rem autem altam pertinet ꝙ non reguletur alio, ſed ipſa alia regulet, & ideo obedientia contrariatur ſuperbię. Vnde volens oſtendere perfectionem humilitatis, & paſſionis Chriſti, dicit ꝙ factus eſt obediens, quia ſi fuiſſet paſſus non ex obediẽtia, nõ fuiſſet ita commendabilis: quia obedientia dat meritum paſſionibus noſtris. Sed quomodo factus eſt obediens? Non voluntate diuina, quia ipſa eſt regula, ſed voluntate humana, quę regulata eſt in omnibus ſecundum voluntatem paternam. Matth. 26. Veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu. & conuenienter introducit in paſſione obediẽtiã, quia prima præuaricatio eſt facta per inobedientiam. Roman. 5. Sicut. n. per inobedientiam vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi, ita, & per obedientiam vnius hominis, iuſti conſtituuntur multi. Prouerb. 21. Vir obediens loquetur victorias. Sed quod magna & commendabilis ſit hęc obedientia, patet: quia tunc eſt obediẽtia magna quando ſequitur imperium alterius contra motum proprium: motus autem voluntatis humanæ ad duo tendit, ad vitã, & ad honorem: ſed Chriſtus non recuſauit mortem. 1. Pet. 3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, &c. Item non fugit ignominiam. Vnde dicit, *Mortem autem crucis*, quæ eſt ignominioſiſſima. Sap. 2. Morte turpiſſima condemnemus eum. Sic ergo nec refugit mortem, nec genus ignominioſæ mortis.

LECTIO TERTIA.

Ad obedientiam exhortantur Philippenſes, ob quam Chriſtus exaltatus eſt.

PRopter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei patris. Itaque chariſſimi mei (ſicut ſemper obediſtis) non in præſentia mea tantùm, ſed multò magis nunc in abſentia mea, cum metu, & tremore veſtram ſalutem operamini. Deus eſt enim qui operatur in vobis, & velle, & perficere pro bona voluntate.

Suprà commendauit Chriſti humilitatem. Hic cõmendat eius præmium: quod eſt exaltatio, & gloria. Luc. 14. & 18. Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur. Iob. 22. Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. Nota triplicem exaltationem Chriſti. ſ. quantũ ad gloriam reſurgentis, ibi, *Propter quod, &c.* Quantum ad notificationem ſuæ diuinitatis, ibi, *Et donauit, &c.* Et quantum ad reuerentiam totius creaturę, ibi, *Vt in nomine, &c.* Dicit ergo, *Propter quod & Deus exaltauit illum*, ſc. vt de morte reſurgeret. Idem de mortalitate ad immortalitatem. Roman. 6. Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Pſalm. Dextera domini exaltauit me, non moriar, ſed viuam. Item, exaltauit eum in dexteris ſuis conſtituendo. Ephe. 1. Conſtituens illum ad dexteram ſuam in cæleſtibus ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationẽ, & omne nomen, &c. Sed verum eſt ꝙ alij exaltantur in gloria, & in immortalitate, ſed ille plus quia dedit *Ei nomen, &c.* Nomen autem imponitur ad ſignificandam rem aliquam, & tantò nomen eſt altius, quantò res ſignificata per illud eſt altior, & ideo nomen diuinitatis eſt altius. Pſalm. Domine dominus noſter, quam admirabile eſt nomen tuum, &c. Ergo hoc nomen, vt Deus diceretur, & eſſet, dedit iſti, ſ. Chriſto patri, tanquam vero Deo. Sed Fotinus dicit, quod hoc ponitur hic ſicut pręmium humilitatis Chriſti: & dicit, quod non eſt verus Deus, ſed ꝙ ſit ſibi data quædam eminentia creaturę, & ſimilitudo diuinitatis: quod non eſt verũ, quia dictum eſt ſuprà, Cùm in forma Dei eſſet, &c. Dicendum ergo eſt quòd in Chriſto eſt duplex natura, & vnum ſuppoſitum. Hæc enim perſona Deus eſt, & homo: & ideo poteſt hoc dupliciter exponi. Vno modo vt donauerit ei hoc nomen pater, inquantum eſt filius Dei, & hoc ab ęterno per generationem ęternam: quæ donatio nihil eſt aliud quàm æterna eius generatio. Ioan. 5. Sicut pater habet vitã in ſemetipſo: ſic dedit & filio vitam habere in ſemetipſo, &c. Alio modo de Chriſto homine, & ſic pater dedit illi homini nomen, vt Deus eſſet, non per naturam, quia alia eſt natura Dei, & alia hominis: ſed vt eſſet Deus per gratiã non adoptionis, ſed vnionis, qua ſimul eſſet Deus, & homo. Rom. 1. Prædeſtinatus eſt filius Dei in virtute, ille. ſc. qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecũdum carnem. Et hęc eſt expoſitio Auguſtini, ſecundum intentionem Apoſtoli. Similiter habetur Act. 2. Certiſſimè ſciat omnis domus, &c. Prima autem eſt Ambroſij. Sed quæris quantum ad vtranq; expoſitionem obijciendo, cur poſtquàm dixit, Humiliauit ſemetipſum, &c. Sequitur hic, *Propter quod, &c.* cùm præmium non præcedat meritum. Non ergo æterna generatio, nec incarnatio eſt præmium paſſionis Chriſti, quia præcedunt. Sed dicendum eſt, quod in ſacra ſcriptura dicitur aliquid fieri, quando innoteſcit. Donauit ergo, id eſt, fecit manifeſtum mundo, quod hoc nomen haberet. Hoc enim manifeſtatum eſt in reſurrectione, quia ante nõ erat ſic nota diuinitas Chriſti. Et huic concordat textus ſequens, quaſi non donauerit quod non haberet: ſed vt hoc omnes venerentur. Et ponitur duplex veneratio, ſcilicet, in ſubiectione operis, & in confeſſione oris, ibi, *Et omnis lingua, &c.* Dicit ergo, *Et dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen.* Etiam ſecundum quod homo. Ideo ſubdit, *Vt in nomine Ieſu*, Quod eſt nomen hominis, omne genu flectatur. Philipp. 2. & Eſa. 45. Mihi curuabitur omne genu, &c. Sed hic errauit Origenes: quia cùm audiuit, quod omne genu flectatur, quod eſt reuerẽtiam exhibere credidit futurum quandoque, quod omnis creatura rationalis, ſiue

Exaltatio Chriſti triplex, &c.

angeli,

angeli,ſiue homines,ſiue dæmones ſubijcerentur Chriſto ſubiectione charitatis.Sed contra hoc eſt illud Matt. 25. Ite maledicti in ignem æternum, &c. Sed dicendum eſt,q̃ eſt duplex ſubiectio:vna voluntaria, & alia inuoluntaria. Et eſt futurum, q̃ omnes angeli ſancti Chriſto ſubijciantur voluntariè,& ideo dicit.*Omne genu flectatur*. Et ponitur ſignũ pro ſignato.Pſal.Adorate eũ omnes angeli eius. Item quod homines beati, & ſancti ac iuſti hoc modo ſubijciẽtur.Pſal.Omnes gentes quaſcunq; feciſti,venient,& adorabunt coram te domine, & glorificabunt nomen tuum. Sed dæmones & dãnati non ſic:ſed inuoluntariè ſubiiciũtur.Iac.2.*Dæmones* credunt, & contremiſcunt, &c. Deinde cũ dicit,*Et omnis lingua confiteatur*,*&c*. Ponitur exhibitio reuerentiæ in confeſsione oris.Omnis lingua.ſ.cęleſtium,terreſtrium,& infernorũ. Non de confeſsione laudis dicitur hoc reſpectu infernorum, ſed de coacta,quę fit per recognitionem Dei. Eſa.40. Videbit omnis caro pariter,quod os domini locutum eſt, &c. Pſal. Confiteantur nomini tuo quoniam terribile, & ſanctum eſt,&c.Et hoc, quia dominus Ieſus Chriſtus, &c. Iſte, ſcilicet, homo in gloria,&c.Non dicit,in ſimili,quia in eadem.Ioan.5.Omnes honorificent filium,ſicut honorificant patrem. Et notandum eſt,quod in principio dicit,*Qui cum in forma*,*&c*. Hic dicit in gloria, quia futurum erat quod illud quod ab æterno habuit,omnibus innoteſceret,vt Ioan.17.Clarifica me tu pater apud temetipſum claritate quam habui priuſquam mundus fieret apud te. Deinde cũm dicit, *Itaque fratres*,*&c*. Concluditur exhortatio.Et circa hoc tria facit: quia primò hortatur ad bene agendum: ſecundò oſtendit quomodo debent agere,ibi,*Omnia autem*,*&c*. Tertiò,quo fructu,ibi,*Vt ſitis*,*&c*.Item prima in tres.Quia primò cõmemorat preteritam obedientiam: ſecundò oſtendit quid agere debeant, ibi, *Non in præſentia*, *&c*. Tertiò dat fiduciam adimplendi,ibi,*Deus enim*,*&c*. Dicit ergo,Itaque ex quo Chriſtus ſic ſe humiliauit, & propter hoc eſt exaltatus, debetis ſcire quod ſi humiliamini, exaltamini, & hoc debetis facere, quia ſemper obediuiſtis. Et facit mentionẽ de obedientia,commendando bona eorum, & hoc ideo, quia per obedientiã intelligitur omnis virtus: quia ex hoc eſt homo iuſtus,quod mandata Dei cuſtodit. Rom.6.Serui eſtis eius cui obediſtis,ſiue peccati ad mortem, ſiue obeditionis ad iuſtitiam, &c. Item omne bonum quantumcunque bonum eſt per ſe, per obedientiam redditur melius.Prouer.21. Vir obediens loquetur victorias. Itẽ quia obedientia inter alias eſt maxima. Nam offerre de rebus exterioribus eſt magnum, ſed maius ſi de corpore, maximum autem ſi de anima & voluntate tua,quod fit per obedientiam.1.Reg.15.Melior eſt obedientia, quam victimæ, & auſcultare magis quam offerre adipẽ arietum, &c. Sed ſi ſic feciſtis,hortor vt adhuc ſic faciatis de cętero. Deinde cũm dicit,*Non in præſenti*,*&c*. Oſtendit quid agere debeant.Et primò monet,vt agant fideliter:quia ſeruus infidelis,non ſeruit,niſi quando dominus videt:quia non curat, niſi placere,ſed fidelis ſemper bene operatur:& ideo dicit Non in præſentia mea tantum: quia ſic videretur quod non faciatis ex inſtinctu bonæ voluntatis.Ephe.6. Non ad oculum ſeruientes,quaſi hominibus placentes, ſed vt ſerui Chriſti,facientes voluntatem Dei:ex animo cum bona voluntate ſeruientes ſicut domino, & non hominibus. Secundò,vt humiliter, ibi, *Cum metu & tremore*,*&c*. Superbus enim,non timet,ſed humilis.1.Cor.10. Qui ſe exiſtimat ſtare,videat ne cadat. Prouer.28. Beatus homo qui ſemper eſt pauidus. Pſal.Seruite domino in timore,& exultate ei cum tremore. Tertiò ſalubriter,ibi,*Veſtram ſalutem operamini*. Matt.10.& 24. Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Deinde cũm dicit, *Deus enim*,*&c*. Confirmat fiduciam, & excludit quatuor falſas exiſtimationes. Vnam hominum credentium, quod homo per liberum arbitrium poſsit ſaluari abſque diuino auxilio.Cõtra hoc dicit,Deus, &c. Ioan. 14. Pater in me manens ipſe facit opera:& 15.Sine me nihil poteſtis facere. Alij omnino negant liberum arbitrium:dicentes quod homo neceſſitatur à fato, vel à prouidentia diuina. Et hoc excludit,cũ dicit, *In vobis*. Quia intérius per inſtinctum mouet voluntatem ad bene operandum.Eſa.26.Omnia enim opera noſtra operatus es in nobis. Tertia Pelagianorum, ſicut & primi dicentium electiones in nobis, ſed proſecutiones operũ in Deo,quia velle eſt à nobis, ſed perficere à Deo. Et hoc excludit,dicens,*Et velle*,*& perficere*. Rom.9. Non eſt volentis.ſ. velle ſine auxilio Dei: neque currẽtis.ſ.currere,ſed miſerentis eſt Dei. Quarta quod Deus facit omne bonum in nobis, & hoc per merita noſtra. Hoc excludit,cũm dicit, *Pro bona voluntate*, ſc. ſua, non pro meritis noſtris, quia ante gratiam Dei nihil boni meriti eſt in nobis.Pſal.Benignè fac domine in bona voluntate tua, &c.

LECTIO QVARTA.

Exemplo multorum diſcipulorum Pauli docentur, Philip. exequi opera ſalutis.

OMnia autem facite ſine murmurationibus & hæſitationibus, vt ſitis ſine querela, & ſimplices filij Dei, ſinè reprehenſione in medio nationis prauæ & peruerſæ: inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam in diem Chriſti: quia non in vacuum cucurri,neque in vacuum laboraui.Sed & ſi immolor ſupra ſacrificium & obſequium fidei veſtræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis: idipſum autem & vos gaudete & congratulamini mihi. Spero autem in Domino Ieſu,Timotheum me citò mittere ad vos, vt ego bono animo ſim, cognitis quæ circa vos ſunt. Neminem enim habeo tam vnanimem, qui ſyncera affectione pro vobis ſolicitus ſit. Omnes enim quæ ſua ſunt, quærunt,non quæ Ieſu Chriſti. Experimentum autem eius cognoſcitis, quoniam ſicut patri filius,mecum ſeruiuit in euangelio.Hunc igitur ſpero me mittere ad vos,mox vt videro quæ circa me ſunt. Cõfido autem in Domino,quoniam & ipſe veniam ad vos citò. Neceſſarium autem exiſtimaui Epaphroditum fratrem & cooperatorem & commilitonem meum, veſtrum autem Apoſtolum, & miniſtrum neceſsitatis meæ,mittere ad vos:quoniam quidem omnes vos deſiderabat, & mœſtus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam & infirmatus eſt vſque ad mortẽ: ſed Deus miſertus eſt eius: non ſolum autem eius, verumetiam & mei, ne triſtitiã ſuper triſtitiam haberem. Feſtinantius ergo miſi illum, vt viſo illo iterum gaudeatis, & ego ſine triſtitia ſim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, & eiuſmodi cum honore habetote: quoniam propter opus Chriſti vſque ad mortem acceſsit: tradens animam ſuam, vt impleretur id quod ex vobis deerat erga meum obſequium.

Suprà Apoſtolus induxit ad faciendum opera ſalutis: hic docet eos modum faciendi.Et primò docet ipſum modum. Secundò aſsignat rationem eius,ibi,*Vt ſitis*,*&c*. Docet duplicem modum faciendi, vt.ſ.ſine murmure & ſine dubitatione.Opera enim virtutum ſunt difficillima, & in his habet locum murmuratio.1.Cor.10.Neque murmurata ueritis ſicut quidam eorũ murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.Et ne dubitetis an fiant.Iac.1. Qui enim hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris qui à vento mouetur, & circunfertur,&c. Ponit autem huius rationẽ, & primò ex parte eorum. ſecundò ex parte Apoſtoli, ibi, *Ad gloriam*, *&c*.Circa primum ponitur triplex ratio.Prima in comparatione ad fideles,cũm dicit,*Vt ſitis ſine querela*. Luc.1. Incedentes in omnibus mandatis & iuſtificationibus Domini ſine querela, &c. Sine peccato autem nullus eſſe poteſt, ſed bene ſine querela. Vnde ad hoc monet.Secundò in cõparatione ad deum,ibi,*Simplices*,*&c*. Filius enim eſt ſimilis patri.Deus autem ſimplex eſt:vnde ſimplices ſimus ſicut filij Dei,quod eſt, quãdo intentio eſt ad vnũ. Iac.1. Vir duplex animo inconſtans eſt in omnibus vijs ſuis. Mat.10. Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut colũbæ.Tertiò in comparatione ad infideles,ibi, *Sine reprehenſione*,*&c*.i.vt bene ſe habeant ad infideles,vt.ſ.ſint ſine offenſione in medio nationis prauæ, quantũ ad mala opera: & peruerſæ,quantũ ad infidelitatẽ:& hoc eſt quando non poſſunt infamari ab eis.1.Timo.5. Nullam occaſionẽ date aduerſario maledicti gratia.Et huius ratio ponitur,ibi,*Inter quos*,*&c*.Quia qualitercunque mundus varietur,luminaria cœli clara manent.Matt.5. Vos eſtis lux mundi, &c. Lucens non quãtum ad eſſentiam,quia ſic tantũ deus lux eſt.Ioan.1.Et vita erat lux hominũ, &c.At verò ſancti non ſic. Ioan.1.Non erat ille lux,&c. Sed ſunt lux inquantum habent aliquid lucis illius qui erat lux hominum. ſ.verbi

Dei irradiantis oobis. Et ideo dicit, *Verbum vitæ continẽtes*. ſ.verbum Chriſti. Ioan. 6. Dñe ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes. Pſal. Lucerna pedibus meis verbum tuum, &c. Deinde ponit rationem ex parte Apoſtoli, ibi *Ad gloriam meam*. Secundò manifeſtat rationem, quia ſubditi debent beoe agere, etiam vt cedat in gloriam prælatorum. Eorum enim eſt gloria quãdo ſubditi ſunt beoe inſtructi. Prouer. 10. Filius ſapiens lætificat patrẽ, &c. 1. Theſſ. 2. Vos enim eſtis glnria noſtra, &c. Et hoc, *In diem Chriſti*, quãdo ſ.adducet ſecũ fideles. Et hoc propter duo eſt ad gloriã. ſ. propter laborem in prædicatiooe, propter paſsionẽ mortis quam ſuſtinuit. Et ideo dicit, *Quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboraui*. Curſum dicit prædicationem, propter agilitatem, quia à Hieruſalem vſq; in Hiſpaniam. Item labores, propter contradictiones & pœnas quas pertulit, & hoc non in vacuum, immo multum fructũ. 1. Cor. 15. Gratia eius in me vacua non fuit. Item propter paſsionem, ibi, *Sed & ſi immolor*. Conuertens enim aliquos quaſi de illis quos conuertit, offert ſacrificium Deo. Sed quandoq; offerentes à tyrannis occiſi ſunt ſupra ſacrificiũ, ſicut habetur Luc. 13. Et ideo dicit, *Offero Deo ſacrificium de vobis* ſed ſi contingat quod & ego ſupra hoc immoler. i. occaſione ſacrificij conuerſionis veſtræ occidar, gaudeo propter me. Iac. 1. Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cũ in tentationes varias incideritis, &c. Et congratulor vobis, quod habetis fidem etiam cum periculo perſooæ meæ, cui & in hoc congratulamini. Et ideo dicit, Idipſum gaudete & cõgratulamini mihi. Rom. 12. Gaudete cum gaudentibus.

Deinde cùm dicit, *Spero autem, &c.* Proponit in exemplũ diſcipulos ſuos. Et t. Tim. 1. Epaphroditum, ibi, *Neceſſariũ autem, &c.* Circa primum, primò præmittit miſsionẽ Timothei: ſecundò commendat eum, ibi, *Neminem, &c.* Tertiò inouit tempus miſsionis, ibi, *Hunc igitur, &c.* Dicit ergo, *Spero, &c.* Notandum eſt, q̃ Apoſtolus ſic habuit fiduciam in Deo, quod etiam minima attribuebat Deo. 2. Cor. 3. Non quod ſufficientes ſimus cogitare aliquid à nobis quaſi ex oobis, ſed ſufficieotia noſtra ex Deo eſt. Litera eſt plana. Deinde commendat eum, & primò ex charitate ad eos: ſecundò ex deootione ad Apoſtolum, ibi, *Experimentũ, &c.* Et ſic facit bonus mediator, quia illos diligit, hunc veneratur. Item primò ponit commendationem: ſecundò exponit, ibi, *Omnes enim quæ, &c.* Dicit ergo, *Mitto*, &c. Quia neminem, &c. Scilicet in profectum veſtrũ. Pſal. Qui inhabitare facit vnius moris in domo. *Qui ſolicitus ſit*. Rom. 12. Qui præeſt in ſolicitudine. *Syncera affectione*, quia ſolum propter Deũ. 2. Cor. 2. Ex ſynceritate, ſicut ex deo, coram deo, in Chriſto loquimur. Ratio autem quare, Neminem, &c. Quia omnes quæ, &c. Id eſt non quæ ad ſalutem proximorum ſunt, & ad honorem Dei, quærunt, ſed quæ ad lucrum & gloriam, & quæ ſua ſuot. Sed nunquid Lucas & Epaphroditus, & alij qui erant cũ Apoſtolo quærebant quæ ſua ſunt? Reſpondeo, Dicendum eſt, quod in ſocietate Apoſtoli plures erant, qui hoc quærebant, qui & deſeruerunt eum. 2. Tim. 4. Demas enim me reliquit, diligens ſeculum, & abijt Theſſalonicã: Creſcens in Galatiã: Titus in Dalmatiam: Lucas eſt mecum ſolus. Sed conſuetudo eſt, quod aliquando ſcriptura loquitur de nonnullis, ſicut de omnibus. Hier. 6. A minori quippe vſq; ad maiorẽ omnes auaritiæ ſtudent, & à propheta vſq; ad ſacerdotem cuncti faciunt dolum, &c. Et ideo eſt diſtributio accõmoda. Et ſi vultis ſcire, quomodo ſe habet ad me? Reſpõdeo, Experimentum, &c. i. quaſi eſſet ſpecialis filius. 1. Corin. 4. Ideo miſi ad vos Timotheum, qoi eſt filius meus chariſsimus & fidelis in Domino, &c. Hunc ergo ſic ſolicitũ pro vobis, ſic mihi charum, ſpero, &c. Sed quare nõ ſtatim? Et ſciendum, quod aliter eſt de Chriſto & de alijs ſanctis. In Chriſto enim eſt plenitudo gratiarũ, vnde habuit ſemper notitiam omnium: nõ ſic alij ſancti. Vnde Apoſtolus præuidebat aliqua de futuris circa ſe aliqua ignorabat. Et ſic non reuelatum erat ſibi, an deberet liberari de vinculis, Et ideo dicit, *Mox, &c.* Quia ſi detur facultas, perſonaliter veniam. Et ideo confido, &c. Sed tamen liberatus à vinculis non fuit. Pſal. Quoniam tu illuminas lucernam meã Domioe, Deus meus illumioa tenebras meas. Semper enim aliquid tenebroſum eſt ſanctis. Deinde cùm dicit *Neceſſarium, &c.* Proponit in exemplum alium ſuum diſcipulũ ſ. Epaphroditum. Et primo deſcribit ipſum: ſecundò oſtẽdit quomodo ſuſcipiatur, ibi, *Excipite, &c.* Circa primũ duo facit, quia primò commendat eum: ſecundò oſtendit cauſam miſsionis, ibi, *Quoniam quidem, &c.* Tertiò eam exponit, ibi, *Nam & infirmatus eſt, &c.* Dicit ergo, *Neceſſarium, &c.* Nominat autem eum fratrem propter fidem. Matt. 23. Omnes vos fratres eſtis, &c. Cooperatorem. ſ. in labore prædicationis. Prou. 18. Frater qui iuuatur à fratre quaſi ciuitas firma. *Et commilitonem, &c.* Quia ſimul paſsi tribulationem. 2. Timot. 2. Labora ſicut bonus miles Chriſti Ieſu, &c. *Apoſtolum*, i. doctorem. Hic fuit epiſcopus Philippenſium, & miſſus ab eis, vt ſeruiret Apoſtolo: & ideo dicit, Miniſtrum neceſsitatis meæ. infrà 4. Repletus ſum acceptis ab Epaphrodito, quæ miſiſtis in odorem ſuauitatis, hoſtiam acceptam, placentem deo. Sed quare? ad ſatisfaciendum deſiderio, quo deſiderio deſiderat videre vos. Rom. 1. Deſidero enim vos, &c. Item ad ſubueniendum ſuæ triſtitiæ, quia triſtis erat de veſtra triſtitia, quam cõceperatis, quãdo audiſtis eum infirmari: & exponit cauſam, dicens, Nam & infirmatus eſt vſque ad mortem. ſ. ſecundũ iudicium medicorum, non autem ſecundum prouidentiã diuinam, ſed ad honorem dei. Ioan. 11. Infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria dei. Ideo ſequitur, *Sed Deus miſertus eſt eius*. Pſal. Miſerere mei deus, quoniã infirmus ſum, &c. *Et non ſolum, &c.* Quia triſtitiam temporalem & naturalem habuit de afflictionibus ſuis, ſicut & Chriſtus legitur aliquando habuiſſe. Conſequenter concludit miſſionem, & patet litera, & oſtendit quomodo recipiatur, & ſecundo huius cauſam. Recipiendus eſt honorificè in Domino, cuius eſt miniſter. Gal. 4. Sicut angelum Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum Ieſum. 1. Timo. 5. Qui bene præſunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: maximè qui laborant in verbo & doctrina, &c. Et hoc, *Propter, &c.* Id eſt propter deum & ſalutem fidelium vſque ad mortẽ acceſsit. Ioan. 15. Maiorem charitatem nemo habet, vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis, &c. *Tradens*. Io. 10. Bonus paſtor animam ſoam ponit pro ouibus ſuis. Et hoc, *Vt impleret, &c.* Quod vos perſonaliter noo potuiſtis circa meum obſequium.

CAPIT. III. LEC. I.

Gaudendum in Domino dicit, non in legalibus obſeruantijs, oſtenditurq;, quanti faciat Chriſtum.

De cætero fratres mei, gaudete in Domino: eadẽ vobis ſcribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem neceſſarium: videte canes, videte malos operarios, videte conciſionem. Nos enim ſumus circunciſio: qui ſpiritu ſeruimus Deo, & gloriamur in Chriſto Ieſu, & non in carne fiduciam habentes, quanquam & ego habeo confidentiam in carne. Si quis alius videtur confidere in carne: ego magis, circunciſus octauo die, ex genere Iſraël, de tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, ſecundum legem phariſæus, ſecundum æmulationem perſequẽs eccleſiam Dei, ſecundum iuſtitiam, quæ in lege eſt, conuerſatus ſine querela. Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum, detrimenta, veruntamen exiſtimo omnia detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiam Ieſu Chriſti Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam, vt & inueniar in illo.

Propoſuit exempla, quæ ſequi deberent: hic oſtendit quorũ exempla debent vitare. Et circa hoc tria facit: quia primò præmittit quos vitare debent: ſecundò exemplum vitandi per conuerſationẽ ſanctorũ, ibi *Vos enim, &c.* Tertiò inducit ad vitandũ eos quos illi reputabant imitabiles, ibi, *Imitatores, &c.* Iterum prima pars diuiditur in tres particulas: quia primò præmittit finem huius doctrinæ: ſecundò ſcribendi neceſsitatem, ibi, *Eadem vobis, &c.* Tertiò neceſsitatis rationem, ibi, *Videte, &c.* Intentio ammonitionis eſt remouere fideles gentes à legalibus, ad quæ quidã eos inducebant. Et ideo dicit, *O fratres*, ſ. per fidem, *De cætero*, id eſt, poſtquam vos monui, vt ſuprà, *Gaudete in Domino* tantum, non in legalibus obſeruantiis. Abac. 3. Ego autẽ in domino gaudebo & exultabo in deo Ieſu meo, &c. Et hoc, quia *Eadem*, quæ dixi in præſentia, *Non eſt mihi pigrum vobis ſcribere* in abſentia. Verba enim de facili tranſeunt, ſed

ſcripta

ſcripta manent. Eccle. 38. Sapientiam ſcribe in tempore vacuitatis, &c. Iudæ 1. Omnem ſolicitudinem faciens ſcribendi vobis de communi veſtra ſalute neceſſe habui ſcribere vobis, &c. Rom. 15. Audacius ſcripſi vobis fratres, ex parte tanquam in memoriam vos reducens, &c. Et cauſa huius neceſsitatis eſt, quia inſtant ſeductores: & ideo oportet inſtantius veritatem ſcribere: vnde dicit, *Videte*, id eſt, obſeruate, &c. Et tria de his dicit. ſ. ſeuitiam cordis irrationabilem: vnde dicit, *Canes*. Glo. Natura canis eſt, vt ſtatim ex ira latret, non ex ratione, ſed ex conſuetudine. Sic & illi. Eſa. 56. Canes impudentiſsimi neſcierunt ſaturitatem, ipſi paſtores neſcieruntintelligentiā, &c. Apoc. vlt. Foris canes, &c. Secundò peruerſæ doctrinæ ſeminationem, ibi, *Malos operarios*, quia non fideliter in vinea Domini laborant, nec bonum ſemen in agro mittunt. Matt. 13. Inimicus homo hoc fecit, &c. 2. Timot. 2. Cura teipſum probabilem exhibere Deo, &c. Tertiò diſſenſionis, ibi, *Concisionem*. Et hoc verbo vtitur in eorum ſuggillationem. Prædicant. n. circuncisionem, quæ non poteſt ſtare cum gratia Chriſti. Galat. 5. Si circuncidamini Chriſtus nihil vobis proderit: vnde alludens vocabulo, dicit, Conciſionem: quaſi nō circunciſionem, ſed cōciſionem habeant. Deinde cùm dicit, *Nos autem, &c.* Oſtendit quomodo vitentur à ſanctis. Et primò quomodo ab omnibus. Secundò quomodo ab ipſo ibi, *Quapropter, &c.* Dicit ergo, Ego dico quod illi ſunt cōciſio, ſed nos vera circunciſio. Qui ſpiritu, &c. Eſt autem duplex circunciſio. ſ. corporalis, & ſpiritualis. Rom. 2. Non enim, qui in manifeſto Iudæus eſt, neq; quæ in manifeſto eſt in carne, eſt circunciſio, ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circunciſio cordis in ſpiritu, non litera, &c. Circunciſio enim carnis eſt quæ eſt de ſuperfluo carnis: ſed circūciſio ſpiritus, per quam ſpiritus ſanctus abſcindit ſuperfluas interiores concupiſcentias. Et ideo dicit, *Nos ſumus, &c.* Id eſt, qui interius circuncidit nos Deo. Rom. 1. Teſtis enim eſt mihi Deus, cui ſeruio in ſpiritu meo in euangelio filij eius, &c. 1. Cor. 14. Pſallam ſpiritu, pſallā & mente: orabo ſpiritu, orabo & mente, &c. Data eſt autem circunciſio, vt oſtenditur Roma. 4. Vt ſignū fidei Abrahæ oſtenderetur, vt. ſ. eius fides oſtēderetur vera, quæ fuit fides de futuro ſemine. Galat. 3. Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones, &c. Eſt ergo circunciſio ſignū fidei Abrahę de Chriſto. Ille ergo circuncidatur, qui interius per ſpiritū ſanctū renouatur in Chriſto, qui eſt veritas circunciſionis. Col. 2. Circūciſi eſtis circunciſione non manufacta in expoliatione corporis carnis, ſed in circunciſione Chriſti, &c. *Et non habentes fiduciam in carne*, i. in carnali circunciſione: quia vt dicitur Ioa. 6. Spiritus eſt qui viuificat, caro autem nō prodeſt quicquam. Sumitur autē caro aliquando in nobis pro carnali concupiſcentia, quandoq; pro carnis cura. Et quandoq; pro carnali obſeruantia. Et vtrunq; debemus circuncidere, nec in eis gloriari. Deinde cùm dicit, *Quanquā ego, &c.* Ponit exemplum proprium: & primò præmittit eminentiam ſuam, quam habebat in ſtatu legali. Secundò oſtendit quomodo eam contempſit, ibi, *Sed quæ, &c.* Primū proponit primò in generali. Secundò explicat per partes, ibi, *Circunciſus. &c.* Circa primū duo facit: quia primò oſtendit fiduciam, quam habere potuit in legalibus, dicēs, Non debemus habere fiduciam in legalibus, *Quanquā habeam*, i. poſſem habere ſi vellem, quia in quo quis audet, in inſipientia dico, audeo & ego, &c. Vt dicitur 2. Cor. 11. Et hoc etiam excellētius, quia ego magis. 2. Cor. 11. Vt minus ſapiens dico plus ego, &c. Et hoc totum adducit, vt efficacius deſtruat obſeruationes legales. Multi enim contemnunt, quæ neſciunt, vel non habent: & hoc non valet, ſed tunc quando aliquis habet & contemnit, & non gloriatur in eis. Sed ſi Apoſtolus non habuiſſet locum in ſtatu legalium, poterat dici, quod ideo ad ſtatum euangelij venit. Et ideo oſtendit per hoc eminētiam ſuam in ſtatu illo. Et primò quantum ad genus: ſecundò quantum ad cōuerſationem, ibi, *Secundum legem, &c.* Quantum ad primū tripliciter, quantū ad generis ſacramentū, quia circunciſus octauo die. Gen. 17. Vt ſit ſignum fœderis inter me & vos, &c. Et dicit, *Octaua die*, quia hæc erat differentia inter proſelytos, & eos qui erant de genere Abrahæ, quia illi nō octaua die, ſed iam adulti quando conuertebantur: ſed iſti ſm legem octaua die. Gen. 17. Infans octo dierum circuncidetur ex vobis. Sic ergo non vt proſelytus, ſed vt verè Iſraelita fuit. Secundò quantum ad ipſum genus: & primò quantū ad gentem, cū dicit, Ex genere Iſrael. Ex Abraham enim duæ gentes deſcenderunt: vna per Iſaac: & alia per Iſmael. De primo, duæ, vna per Eſau: & alia per Iacob. Sed duæ. ſ. quæ ex Eſau, & Iſmaelitæ non ſunt conſecutæ hæreditatē: ſed ſolus Iacob, qui & Iſrael. Ideo dicit, Ex genere Iſrael. 2. Cor. 11. Iſraelitæ ſunt, & ego. Item quantum ad tribū, quia in tribu Iſrael erant quidā de ancillis. ſ. de Bala & Zelpha: quidam de liberis. ſ. Lia & Rachel. & inter iſtos quidā ſemper erant in cultu Dei. ſ. Leui, Iuda, & Beniamin. Aliæ tempore Hieroboā conuerſæ ſunt ad idola. Et ideo tribus Bēiamin priuilegiata erat, quia in fide & dilectione vxoris, & in ea templum. Deut. 33. Beniamin amantiſsimus domini habitabit confidenter in eo, quaſi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros illius requieſcet, &c. Geneſ. 49. Beniamin lupus rapax mane comedet prædā & veſpere diuidet ſpolia. Quo figurabatur Paulus, qui fuit quandoque contra eccleſiam. Tertiò quantum ad nomen & linguam, cùm dicit, Hebræus. Aliqui dicunt, quod Hebræus dicitur ab Abraham: & hoc dicit Auguſtinus, ſed poſtea retractat. Sed dicitur ab Heber, de quo Gen. 11. Quod autem non ab Abraham, patet: quia etiam Abraham dicitur Hebræus. Gen. 14. Nuntiauit Abrahę Hebręo. Dicit Glo. ſuper Gen. 11. Quod tempore Heber diuiſum eſt labiū gētium omnium, & illa lingua, quæ prius erat remanſit in familia Heber, & in cultu veius Dei, & inter oēs Hebræos. Natus eſt etiam ex parentibus Hebræis: & ideo dicit, Ex Hebræis. Deinde oſtendit ſuam eminentiam quo ad cōuerſationem. Et primò quantum ad ſectam, cùm dicit, *Secundum legem Phariſæus*. Apud Iudæos ſiquidem erāt tres ſectæ. ſ. phariſæorum, Saducæorum & Heſſeorū. Sed Phariſæi magis ad veritatem accedebant, quia Saducæi negabant reſurrectionem, neq; credebant eſſe angelos, neq; ſpiritus. Phariſæi autem vtrunque cōfitentur: vt dicitur Act. 23. Et ideo in hoc commendabilior eſt ſecta Phariſæorum. Quomodo autem phariſæus fuerit, dicitur Act. 26. Quoniam ſecundum certiſsimam ſectam noſtrę religionis vixi phariſæus. Secundò quantum ad æmulationem quam habuerunt Iudæi, licet non ſecundum ſcientiam in perſequēdo Chriſtianos: ideo dicit, Perſequens eccleſiam dei. Gal. 1. Qui perſequebatur nos aliquando; nunc autem euangelizat fidem quam aliquādo expugnabat. Et Act. 26. Et ego quidem exiſtimaueram me aduerſus nomen Ieſu Nazareni debere multa contraria agere, quod & feci Hieroſolymis, & multos ſanctorum ego, in carceribus incluſi, &c. 1. Cor. 15. Non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum eccleſiam Dei. Tertiò quantum ad innocentiā conuerſationis. Ideo dicit, *Secundum iuſtitiam, &c.* Hæc iuſtitia conſiſtit in exterioribus, ſed iuſtitia fidei eſt cordis. Act. 15. Fide purificans corda eorum. Nam quantum ad iuſtitiam exteriorem Apoſtolus innocenter vixit. Et ideo dicit, *Sine querela*. Non autem ait, ſine peccato, quia querela eſt peccatum ſcandali proximorum in his, quæ ſunt exteriora. Luc. 1. Incedentes in omnibus mandatis & iuſtificationibus Domini ſine querela, &c. Et ideo non eſt contrariū, quod dicitur Ephe. 2. In quibus & nos ambulauimus, quia veram iuſtitiā fidei, quæ facit hominem purum, tunc non habuit, ſed ſolū legis. Deinde cùm dicit, *Sed quæ mihi, &c.* Oſtendit contemptum ſuæ eminentiæ in legalibus. Et primò oſtendit propter quid legalia contempſit in generali: ſecundò in ſpeciali, ibi, *Verumtamen, &c.* Dicit ergo, *Hæc quæ fuerunt, &c.* Id eſt reputabā magna. ſ. quod phariſæus, &c. Hæc ſum arbitratus propter Chriſtū mihi detrimenta. i. reputo quod ſunt mihi in detrimentum. Legales enim obſeruantiæ, quæ tempore legis erant efficaces, poſt Chriſtum factæ ſunt noxiæ. Et ideo dicit, *Detrimenta*. Et finis huius eſt Chriſtus. Et ideo dicit, *Propter Chriſtum*. Et exponit, quia primò propter Chriſtum cognoſcendū: ſecundò propter Chriſtum adipiſcendum. Quantum ad primum, dicit, *Verumtamen exiſtimo omnia detrimenta eſſe*: verum eſt ſi eis inniteretur. Et hoc quod aliquando feci, reputo mihi detrimentum, & hoc propter deſiderium rectæ ſcientiæ Chriſti domini mei. 1. Corin. 2. Nihil reputaui me ſcire niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum. Et hoc propter eminentem ſcientiam, &c. Quia hæc ſuperat omnes alias ſcientias. Nihil enim melius poteſt ſciri, quā verbum Dei, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ

tiæ

tiæ abſconditi. Coloſſ. 2. Quantum ad ſecundum dicit, *Propter quem omnia, &c.* Et primò oſtēdit, quod propter Chriſtum adipiſcendum contempſit legalia. Secundò oſtendit, quod poſſit Chriſtum adipiſci, ibi *Non habes, &c.* Dicit ergo, Omnia detrimentum facio, habendo me ad ea ſicut ad detrimentum, & vilia: & hoc vt Chriſtum lucrifaciam, id eſt adipiſcar ipſum & adiungar ei per charitatem.

LECTIO SECVNDA.

Oſtendit quomodo Chriſtum lucrari percupiat, quod fieri optat tum per iuſtitiam, tum per tolerantiam paſsionis.

NOn habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed illam quæ ex fide eſt Chriſti Ieſu, quæ ex Deo eſt iuſtitia in fide, ad cognoſcendum illum, & virtutem reſurrectionis eius, & ſocietatem paſsionis illius, configuratus morti eius, ſi quomodo occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis. Non quòd iam acceperim, aut iam perfectus ſim. Sequor autem ſi quo modo comprehendam in quo & comprehenſus ſum à Chriſto Ieſu. Fratres ego me non arbitror comprehendiſſe. Vnum autē, (quæ quidem retrò ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ ſunt priora extendens me ipſum) ad deſtinatum perſequor brauium ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Ieſu.

Oſtendit ſuprà, præterita lucra contemnere propter Chriſtum, & oſtendit q intēdebat Chriſtum cognoſcere, & Chriſtum lucrari, & hoc intendit hic ſpecialiter exponere. Et primò quomodo deſiderat Chriſtū lucrari & inueniri in eo per iuſtitiam. Secundò per paſsionis tolerātiam, ibi *Configuratus, &c.* Circa primū, primò oſtendit, quæ ſit iuſtitia, quā dereliquit. Secundò quę ſit quā quærit, ibi *Sed, &c.* Sciendū eſt aūt, q iuſtitia quādoq; ſumitur, vt eſt ſpecialis virtus, per quā homo ponit rectitudinem in his, quę ſunt ad communē conuictum, & ſm quod eſt in his directiua. Nam tēperantia eſt circa interiores paſsiones. Iuſtitia autē eſt ad alterū. Alio modo iuſtitia dicitur virtus generalis, ſm q homo ſeruat legē propter bonū cōmune: & hoc modo frequenter in ſcriptura ſacra ponitur pro obſeruātia diuinæ legis. Pſal. Feci iudiciū & iuſtitiā. i. legē, quā ſeruabat ex amore, quaſi motus ex ſe: & ſic eſt virtus. Non autem ſi alio modo. i. ex aliqua exteriori cauſa. ſ. vel propter lucra, vel propter pœnas, & ſi obſeruatio ei diſpliceat. Et ſecundum hoc eſt duplex modus iuſtitiæ: vnus eſt iuſtitiæ moralis: alius eſt iuſtitiæ legalis, per quam legem nō ex amore, ſed timore ſeruat. Et ideo dicit, *Non habēs meam iuſtitiam*, quæ ex lege eſt: quia vt dicit Augu. Breuis differentia legis & euangelij, eſt amor & timor. Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis, &c. Sed ſi tua eſt, quomodo eſt ex lege? Reſpōdet, immo eſt mea, quia humana virtute abſq; habitu gratiæ interioris iuſtificantis facio talia opera, ſed ex lege eſt, ſicut à docente. Vel mea eſt, quod præſumo per me eam ſeruare. Rom. 10. Moyſes enim ſcripſit, quoniam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, qui fecerit homo, viuet in ea. De hac iuſtitia, quam quærit, tria dicit. ſ. modum adipiſcendi, actorem, & fructū. Modus eſt, quia nō adipiſcitur, niſi ex fide Chriſti. Rom. 5. Iuſtificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum, per Dñm noſtrum Ieſum Chriſtū. Rom. 3. Iuſtitia aūt dei per fidē Ieſu Chriſti in omnes, & ſuper omnes, qui credunt. Actor autem eſt deus, & nō homo. Ro. 8. Deus qui iuſtificat. Rom. 4. Credenti autē in eum, qui iuſtificat impium, reputatur fides eius ad iuſtitiam, ſm propoſitū gratiæ Dei. Et ideo dicit, *Quæ ex Deo eſt, &c.* Act. 5. Et ſpiritus ſanctus quē dedit Deus omnibus, &c. Fructus eſt cognitio eius, & virtus reſurrectionis eius, & ſocietas ſanctorum eius. Et de huiuſmodi, ſm duplicem cognitionem, poteſt dupliciter agi. Vno modo exponēdo de cognitione viæ, & ſic oportet tria cognoſcere de eo. Primò eius perſonam. ſ. q eſt verus Deus, & verus homo. Et ideo dicit ad cognoſcēdū illum. Io. 14. Tanto tēpore vobiſcū ſum, & non cognouiſtis me, &c. Secūdò gloriam reſurrectionis eius. Vnde dicit, Et virtutem reſurrectionis eius. i. reſurrectionem virtuoſam factam propria virtute. Tertiò qualiter eum imitentur, ibi *Et ſocietatem*, ſcilicet, vt ei ſociemur in paſsione. 1. Pet. 2. Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum vt ſequamini veſtigia eius. Secundò de cognitione experimentali, & incipit à poſteriori, quòd eſt vltimum in executione, & primum in intentione. Primum eſt agnitio Dei per eſſentiā, ad quā ducit fides. Hier. 31. Omnes cognoſcent me à minimo eorum vſq; ad maximum, dicit Dñs, &c. Et ideo dicit ad cognoſcēdum illum. Secundò quia non ſolū anima glorificatur, ſed ex hoc etiā corpus erit glorioſum ideo dicit, *Et virtutem reſurrectionis eius*, ſ. ex qua reſurgemus. 1. Cor. 15. Si Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides noſtra, &c. Tertiò ſocietatē, quia per experientiā habebimus quantum valeat ſocietas paſsionis eius. 1. Cor. 1. Fidelis autē deus per quē vocati eſtis in ſocietatē filij eius Ieſu Chriſti Dñi noſtri. Deinde cū dicit, *Configuratus, &c.* Oſtendit quomodo velit lucrari & inueniri in eo per tolerantiam paſsionis. Et primo ponit tolerantiā: ſecundò fructum, ibi, *Si quo modo, &c.* Dicit ergo, Inueniar non ſolū habens iuſtitiam, ſed configuratus morti eius, vt patiar propter iuſtitiam & veritatē, ſicut Paulus. Gal. vlti. Ego enim ſtigmata domini Ieſu in corpore meo porto. Fructus verò eſt, ſi quo modo, &c. Ex paſsionibus enim hic toleratis homo peruenit ad gloriam. Roma. 6. Si enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius, ſimul & reſurrectionis erimus. 2. Tim. 2. Si cōmortui ſumus & conuiuemus: ſi ſuſtinemus & cōregnabimus. Rom. 8. Si tamen cōpatimur, vt & glorificemur. Et dicit, *Si quo modo*, propter difficultatē, arduitatē, & laborē. Matt. 7. Arcta eſt via quæ ducit ad vitā, & pauci ſunt, qui inueniūt eam, &c. Amos 4. Præpara te in occurſum Dei tui Iſrael, &c. Chriſtus enim ſurrexit per potentiā propriā: homo aūt nō propria poteſtate, ſed gratia dei. Rom. 8. Qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtū à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra, propter inhabitantē ſpiritū eius in vobis. Vel poteſt intelligi de occurſu ſanctorum, quando occurrent Chriſto deſcendenti de cælo in iudiciū. Deinde cūm dicit, *Non quod iam, &c.* Oſtendit quo modo differtur ſuum deſiderium. Et primò oſtendit quid de ſe ſentit: ſecundò hortatur alios vt idem de ſe ſentiant, ibi, *Quicunque ergo perfecti, &c.* Iterum prima in duas, quia primo oſtendit quomodo deficit à perfectione interna. Secūdo hoc exponit, ibi, *Fratres, ego me, &c.* Circa primum duo facit. Primò oſtendit ſe nō perueniſſe ad perfectionem. Secundò quod ad eam tendit, *Sequor autem, &c.* Tendens in aliud duo intendit. ſ. adipiſci quæſitum, & frui illo. Fruſtra enim quæreret, ſi non eo frueretur & inhæreret. Et ideo dicit, *Non quod iam acceperim*, ſ. gloriam quam quæro. Sap. 5. Accipient regnum decoris, & diadema ſpeciei de manu dei ſui. Aut iam perfectus ſim. 1. Cor. 13. Cūm venerit quod perfectum eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. Sed cōtra: Eſtote perfecti. Matt. 5. & Gen. 17. Eſto perfectus. Reſpondeo dicendum eſt, q duplex eſt perfectio. ſ. patriæ & viæ. Perfectio nanque hominis conſiſtit in hoc, quod adhæreat Deo per charitatē: quia vnumquodq; eſt perfectum ſecundum modum quo adhæret ſuæ perfectioni. Anima autē poteſt adhærere deo dupliciter perfectè. Vno modo, vt totam actionē ſuā referat in deū actualiter: & cognoſcat, vt cognoſcibilis eſt: & hæc eſt patriæ. Sed inhæſio viæ eſt duplex. Vna de neceſſitate ſalutis ad quam omnes tenentur. ſ. vt in nullo cor ſuū quis applicet ad id quod eſt contra Deū, ſed habitualiter referat totam vitā in eū. Et iſto modo dicit dominus Matt. 22. Diliges dominum deū tuū, &c. Deut. 6. Alia eſt ſupererogationis, quando quis vltra communē ſtatum inhæret deo, quod fit remouendo cor à temporalibus, & ſic magis appropinquat ad primam, quia quantò deficit cupiditas, tantò plus creſcit charitas. Quod ergo hic dicitur, intelligitur de perfectione patriæ. Deinde cūm dicit, *Sequor autem, &c.* Oſtendit conatum ad eam, dicens, *Sequor*, ſ. Chriſtum. Ioa. 8. Qui ſequitur me, nō ambulat in tenebris, &c. Ioan. 10. Oues meæ vocem meam audiunt, & ſequuntur. Et hoc *Si quo modo comprehendam*. 1. Cor. 9. Sic currite, vt comprehendatis. Sed contrà, quia Deus eſt incomprehenſibilis: quia Hier. 31. dicitur, Si menſurari potuerint cæli deſurſum, & inueſtigari fundamēta terræ deorſum, &c. Reſpondeo, dicendum eſt, q cōprehendere vno modo eſt includere: ſicut domus comprehēdit nos. Alio modo idem eſt, quod attingere & tenere. Primo ergo modo eſt incōprehenſibilis: quia non poteſt includi in intellectu creato, cum ſit ſimpliciſsimus: quia nec perfectè vides eum nec amat, ſicut eſt viſibilis & amabilis: ſicut qui neſcit demonſtrationem, neſcit demonſtratiuè, ſed opinatiuè. Deus autem

Iuſtitia vt ſpecialis virtus, & vt communiter ſumpta quæ ſit.

cum perfectè ſeipſum cognoſcit, vt cognoſcibilis eſt. Cuius ratio eſt, quia res cognoſcitur ſecúdum modum ſui eſſe & veritatis. Deus autem lux eſt & veritas infinita, ſed noſtrũ lumen eſt finitum. Et ideo dicit, *Sequor ſi quo modo comprehendam*: hoc intelligendo ſecundo modo, ſcilicet attingendo. Cant. vlti. Tenui eum, nec dimittam, &c. In quo & comprehenſus ſum. Quod sriplicitet intelligitur. Nam tota gloria eſt in dicta Dei comprehenſione, vt ſcilicet deus ſit præſens animæ noſtræ. Sed non omnes habent ęqualem beatitudinem: quia quidam clarius vident, ſicut etiá quidá ardentius amabunt & plus gaudebunt. Vnde quilibet habebit certá menſuram, & hoc ex prædeſtinatione diuina. Et ideo dicit, *In quo & comprehenſus ſum*. quaſi dicat, in tali menſura intende comprehendere, ſ'm quod mihi diſpoſitú eſt à Chriſto. Vel ſequor vt comprehendam ſicut comprehenſus ſum. quaſi dicat, Vt videam eũ ſicut ipſe me videt. 1. Ioan. 3. Videbimus eum ſicuti eſt, id eſt non per ſimilitudiné, ſed per eſſentiam. Vel comprehendam videndo Chriſtũ glorioſum. In quo cóprehenſus ſum. i. in illa gloria qua apparuit quando conuerſus ſum. Deinde cũ dicit, *Fratres ego, &c.* Exponit quæ dixerat: & primò de defectu perfectionis: ſecundò de ſequela, ibi, *Vnũ autem, &c.* Dicit ergo, *Ego, &c.* q. d. Non ſum ſic ſuperbus, ꝙ attribuá mihi, quod nó habeo, ſed ſequor, &c. quod tripliciter legitur: Vno modo ſic, vnum arbitror, ſ. ꝙ quæ retró ſunt, &c. Vel non arbitror me comprehendiſſe, ſed proſequor vnum. ſ. ad deſtinatum, &c. Vel non arbitror me comprehendiſſe illud ſupra. Pſal. Vnam petij, &c. Et tunc oſtendit quid deſeruit, quia vel temporalia lucra, vel temporalia bona, vel merita præterita, quia non debet homo cóputare deo merita præterita. Secundò oſtendit ad quid tendit. ſc. ad ea veró, &c. id eſt, vel quæ pertinent ad fidé Chriſti, vel maiora merita, vel cęleſtia. Pſal. Aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit, &c. Et dicit, Extendens. Qui enim aliquid vult capere, extendit ſe quantum poteſt. Sed debet cor extendere ſe per deſideriú. Sap. 6. Concupiſcentia ſapientiæ ducit ad regnú perpetuú, &c. Sed ad quid tendit? Ad deſtinatum brauium, quod eſt præmium ſolius currentis. 1. Cor. 9. Omnes quidé currunt ſed vnus accipit brauium. Dico autem ad hoc brauium deſtinatum mihi à Deo, quod eſt ſupernæ vocationis Dei. Rom. 8. Quos prædeſtinauit, hos & vocauit, &c. Et hoc in Chriſto Ieſu, id eſt, per fidem Chriſti.

LECTIO TERTIA.

Vltima, ac perfecta perfectione vitæ ſe imperfectos exiſtimare monet Philippenſes Apoſtolus, atq; a malis ſibi cauere, ſimplius, & cæterorũ exemplo.

QVicunq; ergo perfecti ſumus hoc ſentiamus: & ſi quid aliter ſapitis, & hoc vobis Deus reuelabit. Veruntamẽ ad quod peruenimus, vt idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula. Imitatores mei eſtote fratres, & obſeruate eos, qui ita ambulant, ſicut habetis formam noſtram. Multi enim ambulant, quos ſæpe dicebam vobis (nunc autem & flẽs dico) inimicos crucis Chriſti, quorum finis interitus: quorum Deus venter eſt: & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt. Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt. Vnde etiam ſaluatorem expectamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ, ſecundum operationem virtutis ſuæ, qua etiam poſſit ſubijcere ſibi omnia.

Suprà poſuit quomodo ab vltima perfectione deficiebat: nunc hortatur alios ad idé ſentiendó. Et primò ponitur exhortatio: ſecundò quid ab eis neceſſarió exigatur, ibi *Veruntamen ad quod peruenimus, &c.* Dicit ergo, Quicunq; &c. ſ. quod ego ſentio: ſc. ꝙ non ſum perfectus. Quomodo ergo ſi perfecti ſumus, ſentimus, quaſi nó perfecti? Reſpondeo, Dicendum ꝙ perfecti perfectione viæ, ſed nó perfecti perfectione cóprehenſionis, quando, ſ. tota cognitio fertur actu in deũ. In via veró habitualiter, ꝙ. ſ. nihil contra Deũ faciamus. Et dicit, quicunque, quia quantó quis eſt perfectior, tantó imperfectó ſe magis cognoſcit. Iob. vlt. Auditu auris audiui te, nũc autẽ oculus meus videt te. Idcirco ipſe me reprehendo, & ago pœnitentiá in fauilla & cinere, &c. Heb. 5. Perfectorũ eſt ſolidos cibus: eorũ qui pro cóſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretioné boni & mali. *Et ſi quid aliter, &c.* In Glo. quatuor modis dicitur: & primó ponútur duo ſenſus magis literales. Vnus talis, dico ꝙ vos ſentiatis quod ego. ſ. vos eſſe imperfectos: tũ ſi quid aliter, i. melius de vobis ſapiatis, quá ego de me, hoc ipſum eſt vobis per reuelationem diuiná donatũ. Et qñ alius eſt vobis reuelatũ aliquid quod non mihi, nó cótradico, ſed cedo veſtræ reuelationi: veruntamen nolo, quod propter hác reuelationé ab vnitate eccleſiæ diſcedatis: ſed teneamus ex vnitate illud ad quod peruenimus, vt idem ſapiamus, &c. Quæ vnitas eccleſiæ conſiſtit in vnitate veritatis fidei, & rectitudinis bonæ operationis. Et vtraq; ſeruáda eſt. 1. Cor. vlt. Perfecti eſtote, exhortamini, idem ſapite, &c. Et eadem regula bonæ vitę & operationis. Gal. vlt. Quicunq; hác regulá ſecuti fuerint, pax ſuper illos & miſericordia, &c. Vel aliter dico etiá ſi vos propter ignorantiá, vel infirmitatem aliter ſapitis, quam veritas habet, ſi humiliter cófiteamini, nec proteruè defendatis. Matt. 11. Abſcondiſti hęc à ſapientibus & prudétibus & reuelaſti ea paruulis, &c. Vel aliter, dico, quod idem ſentiamus. ſ. nondũ comprehédiſſe, ſed ſi quid aliter nunc ſapiatis, quá ſapiendum ſit in futuro, quia núc videmus in ſpeculo, tunc autẽ facie ad faciẽ deus reuelabit in futuro. Pſal. Reuelabit cóndenſa, &c. Vel aliter, ſiue ſapiatis hic obſcurè, ſiue in futuro manifeſtè, deus reuelabit, quia fides ex Deo eſt, *Veruntamen, &c.* Non mutatur. Deinde cũ dicit *Imitatores, &c.* Inducit ad ſui & aliorũ imitationé, vt caueat malos. Et primò proponit intentioné: ſecundò rationem, ibi, *Multi enim, &c.* Dicit ergo, quia hæc reputo vt ſtercora, &c. In hoc imitatores, &c. Io. 10. Vocem eius audient, &c. Ego ſum paſtor, vos oues meæ per imitationem. 1. Corin. 4. & 11. Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti, &c. Et obſeruate. i. diligenter conſiderate, qui ita ambulant, ſicut ego. Et vos ſcire poteſtis ex regula & doctrina mea. 1. Tim. 4. Exemplum eſto fidelium in verbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſtitate. 1. Pet. 5. Forma facti gregis ex animo. Deinde cũ dicit, *Multi, &c.* Ponitur ratio monitionis: & primò ex parte vitandorũ: ſecúdò ex parte imitandorum, ibi, *Noſtra autẽ conuerſatio, &c.* Ne autẽ hæc videátur ex odio dicere, pręmittit ſuá affectioné. Secundò oſtendit quales ſunt vitandi, ibi, *Inimicos, &c.* Dicit ergo, Dico ꝙ imitandi indigent obſeruatione: quia quidá aliter incedunt. ſ. de malo in peius. Pſal. In tenebris ambulant, &c. *Quos, &c.* Vobiſcũ pręſens, *Nunc autẽ & flens*, præ compaſsione. Hier. 9. Quis dabit capiti meo aquam, & & oculis meis fontem lachrymarũ, & plorabo die ac nocte interfectos populi mei? Et huius rationem oſtendit, dicẽs, *Inimicos, &c.* quos deſcribit. Primò ex opere: ſecundò ex intentione, ibi, *Quorum Deus, &c.* Item circa primũ, primò proponit opus: ſecundò euentum operis oſtendit, ibi, *Quorum finis, &c.* Opus eorum eſt exercitiũ inimicitiæ contra crucem Chriſti. ſ. dicentiũ, quod nullus poteſt ſaluari ſine legalibus, in quo euacuant virtutem *Crucis Chriſti*. Gal. 2. Si .n. ex lege iuſtitia, ergo Chriſtus gratis. i. ſine vtilitate mortuus eſt. 1. Cor. 1. Verbum .n. crucis pereuntibus quidẽ ſtultitia eſt: his autem, qui ſalui fiunt. i. nobis virtus dei eſt. Et quid eueniet? Certè nobis vita per crucẽ Chriſti: illis autẽ contrariò, quia incurrent mortẽ. Vnde dicit, *Quorum finis, interitus*, ſ. mortis ęternæ. Iob. 18. Lapidem caliginis & vmbram mortis diuidit, &c. Deinde deſcribit eos quãtum ad intentioné. Et primò manifeſtat eorũ intentioné: ſecundò oſtendit intentionis euentũ, ibi, *Et gloria, &c.* Dicit ergo, *Quorum Deus, &c.* q. d. Ideo hoc diſſeminant. ſ. legalia eſſe obſeruanda propter lucrũ & gloriá propriá, vt ſatisfaciant ventri. Rom. vlt. Dño non ſeruiunt, ſed ſuo ventri, & per dulces ſermones & benedictiones ſeducunt corda innocẽtium. Eccle. 6. Omnis labor hominis in ore eius, ſed anima illius non implebitur. Et dicit deus, quia proprium dei eſt, vt ſit principiũ primũ & finis vltimus. Vnde qui pro fine habet aliquid illud eſt Deus ſuus. Item quærunt gloriá ſuá contrá illud Ioan. 8. Ego gloriam meam non quæro, eſt qui quærat & iudicet. &c. Sed euentus eorũ erit in confuſione Oſeę 4. Gloriá eorũ in ignominiá cómutabo. Et hoc eorũ, qui terrena ſapiunt, i. quibus terrena placent & ea quærũt. Et hi confundentur, quia ſtatus eorũ tranſit. Rom. 8. Si ſ'm carnem vixeritis moriemini, &c. Glo. Quorum deus, &c. Dei proprium eſt iuſtificare: qui ergo in cibis iuſtificationem ponebát, dicebant Deũ ventrẽ. Item eſt in cófuſione, quia in confuſibilibus. ſ. in circunciſione pudendorum, & occaſione brutorum, Conſequenter oſtendit quales ſunt

imitandi, ibi, *Noſtra autem conuerſatio, &c.* Et primò deſcribit in eis cœleſtem conuerſationem. Secundò expectationem, ibi, *Vnde ſaluatorem, &c.* Tertiò vtilitatē, ibi, *Qui reformabit corpus humilitatis.* Dicit ergo, Illi terrena ſapiunt, ſed non eſt ſic de nobis, quia noſtra conuerſatio in cœlis eſt.i. perficitur per contemplationē.2.Cor.4. Non contemplantibus nobis, quæ videntur, ſed quæ non videntur, &c. Itē per affectionem, quia ſola cęleſtia diligimus. Itē per operationē in qua eſt cœleſtis repręſentatio.1.Cor.15. Sicut portauimus imaginē terreni, portemus & imaginē cœleſtis. Sed quare eſt ibi conuerſatio? quia inde expectamus optimum auxilium. Pſal. Leuaui oculos meos in montes, &c. Matt.6 Vbi eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuū. Vnde dicit: *Vnde expectamus ſaluatorem noſtrū.* Eſa.30. Beati omnes qui exſpectant eum. Luc.12. Similes hominibus exſpectātibus dominum ſuum quādo reuertatur à nuptijs, &c. Tria autem facit iſte aduentus. Primò communem reſurrectionē. Ideo dicit, Reformabit corpus humilitatis.i.abiectionis, quia eſt mortalitati ſubiectum. Iob 15. Homo putredo & filius hominis vermis. 1.Cor.15. Seminatur in corruptione, ſurget in incorruptione: ſeminatur in ignobilitate, ſurget in gloria: ſeminatur in infirmitate, ſurget in virtute. Hoc corpus ſic abiectum reformabit, id eſt ad propriam formam reducet. Rom.8. Qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora noſtra, &c. Secundò ſanctorum imitationem. Ideo dicit, *Configuratum corpori claritatis ſuæ.* Corpus ſiquidem Chriſti eſt glorificatum per gloriam diuinitatis ſuæ, & hoc meruit per ſuam paſſionem: quicūque ergo participat virtutem diuinitatis per gratiā, & paſſionem Chriſti imitatur, glorificabitur. Apocal.3. Qui vicerit dabo ei ſedere mecum in throno meo, ſicut ego vici, & ſedi cum patre meo in throno eius. 1. Ioan.3. Similes ei erimus. Matt.13. Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris eorum. Et hoc facit ſecundum operationem diuinitatis ſuæ, id eſt, per virtutem in ipſo, per quam poſſit ſibi ſubiicere omnia. Omnes enim Chriſto ſubiicientur, quidam quantum ad ſalutem, quidam quantum ad pœnam, in primis exercebit miſericordiam, in ſecundis iuſtitiam. Pſalmus, Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius, &c. 1.Corinth.15. Pater ſubiecit omnia filio. Ioan.5. Quæcunq; pater facit & filius ſimiliter facit.

CAPIT. IIII. LEC. I.

Explicat ſui affectum erga Philippenſes, qui monentur ad perſeuerantiam in virtutibus, quibus, gaudium in Chriſto conſequentur.

Itaque fratres mei chariſſimi & deſideratiſſimi, gaudium meum & corona mea, ſic ſtate in Domino chariſſimi. Euchodiam rogo & Syntychē deprecor, idipſum ſapere in Domino. Etiam rogo & te Germane compar, adiuua illas quæ mecum laborauerunt in euangelio cū Clemente & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina ſunt in libro vitæ. Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete, Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus. Dominus enim prope eſt. Nihil ſoliciti ſitis, ſed in omni oratione & obſecratione, cum gratiarū actione petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum. Et pax Dei, quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda veſtra & intelligentias veſtras in Chriſto Ieſu. De cætero fratres, quæcunq; ſunt vera, quæcunque pudica, quæcunque iuſta, quæcūque ſancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ, ſi qua virtus, ſi qua laus diſciplinæ, hæc cogitate. Quæ & didiciſtis & accepiſtis, audiſtis & vidiſtis in me: hæc agite & Deus pacis erit vobiſcum.

Suprà propoſuit eis exempla ſequenda, hic per ammonitionē moralē oſtendit qualiter ſe debeant habere. Et primò oſtendit qualiter ſe habeant in futurū. Secundò cōmendat eos de pręterito, ibi, *Gauiſus ſum autē, &c.* Circa primū duo facit. Primò monet ad perſiſtendum in iam habito. Secundò ad proficiendū in melius, ibi, *Gaudete in Domino ſemper, &c.* Iterū prima diuiditur in duas partes. Quia primò inducit ad perſeuerandū in generali. Secūdò ponit ſpeciales modos ad ſingulares perſonas, ibi, *Euchodiam rogo, &c.* Circa primū, primò cōmemorat ad eos ſuum affectū. Secundò ponit monitionē, ibi, *Sic ſtate, &c.* Affectum autē ſuum commendat quintupliciter. Primò ſecundum fidem oſtendens eos ſibi dilectos. Vnde dicit, *Fratres*, ſ. per fidem Matt.23. Omnes vos fratres eſtis. Secundò per charitatem. Vnde dicit, *Chariſſimi*, 1.Cor.10. Chariſſimi mihi, &c. Tertiò ſecundum deſideriū. Vnde dicit *Deſideratiſſimi*, ſuprà.1. Teſtis eſt mihi deus quomodo cupiam, &c. Et dico deſideratiſſimi, quia deſidero vos, vel quia me deſideratis. Quartò per gaudium. Vnde dicit, *Gaudium meum*. Et hoc.ſ. quia eſtis boni. Prouer.10. Filius ſapiens lætificat patrem, &c. Quintò per rationē gaudij. Vnde dicit, *Corona mea*.1.Theſ.2. Quæ eſt enim ſpes noſtra aut gaudium, aut corona gloriæ? nonne vos, &c. Deinde cùm dicit, *Sic ſtate, &c.* Ponit monitionē de perſeuerantia dicens, *Sic ſtate, &c.* id eſt, ſicut ego perſeuerate, vel ſic ſicut ſtatis. Matt.10. Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Deinde cùm dicit, *Euchodiam rogo, &c.* Singulares monitiones ponit. Et primò de concordia. Secundò de ſolicitudine adiutorij, ibi, *Etiam rogo & te, &c.* Hæ duæ mulieres ſanctæ miniſtrabāt ſanctis in ciuitate Philippenſi: & fortè erat aliqua diſcordia inter eas, ideo eas ad concordiam reuocat. 2. Cor. vlti. Idem ſapite. Deinde cū dicit, *Etiam rogo te, &c.* Quēdam rogat vt adiuuaret quaſdam perſonas. Et dicit cōpar, quia ſocius erat prædicationis eius. Prouer.18. Frater qui iuuatur à fratre quaſi ciuitas fortis. Adiuua illas, &c. Et ad hoc rogo omnes quorum nomina, &c. Quod ponit ne ſi alios non nominaret, turbarentur.q.d. Non eſt magnum ſi non ſcribo omnium nomina, quia ſunt ſcripta in meliori loco. Matt.5. Gaudete & exultate, &c. Liber vitæ ſecundū Glo. eſt prædeſtinatio ſanctorum, & hoc eſt verum ſecundū rē, ſed differt ratione. Sciendum eſt autem, ꝙ olim erat cōſuetudo, ꝙ qui ordinabantur ad aliquod officium, vel dignitatē, ſcribebantur in matricula, ſicut milites & ſenatores, qui palatio conſcripti erant. Omnes autem ſancti prædeſtinati eliguntur à deo ad magnū.ſ. ad vitam æternā. Et hæc ordinatio eſt prædeſtinatio. Cōſcriptio huius ordinationis dicitur liber vitæ: hæc cōſcriptio eſt in memoria diuina, quia inquantū ordinat, prædeſtinat. Inquātū verò immobiliter ſcit, dicitur eſſe præſcriptio. Firma ergo notitia de prædeſtinatis dicitur liber vitæ. Sed nunquid aliqui inde delentur. Sciendū eſt, ꝙ aliqui ſunt ſcripti ſimpliciter, aliqui ſecundum quid. Sunt.n. aliqui prædeſtinati à Deo, vt habituri ſimpliciter vitam æternam, & iſti ſunt ſcripti indelebiliter. Aliqui vt habeant vitā æternā non in ſe, ſed in ſua cauſa, inquantū ordinantur ad iuſtitiam præſentem, & tales dicuntur deleri de libro vitę, quādo excedunt à pręſenti iuſtitia.

Deinde cū dicit, *Gaudete in Domino, &c.* Hortatur eos ad proficiendū in melius, & primò ordinat eorū animum ad proficiendū in melius. Secundò actū eorum, ibi, *De cætero, &c.* Animū autē ordinat tripliciter, & primò quātū ad ſpiritualē gaudiū, ſecundò quantū ad ſpiritualē quietem, ibi, *Nihil ſoliciti, &c.* Tertiò quantū ad pacē, ibi, *Et pax, &c.* Circa primū primò deſcribit quale debeat eſſe noſtrū gaudiū. Secundò oſtendit gaudij cauſam, ibi, *Dominus prope, &c.* Neceſſarium eſt.n. cuilibet volenti proficere, ꝙ habeat ſpiritualē gaudium. Prouer.17. Animus gaudens ætatē floridā facit, &c. Conditiones autem quatuor veri gaudij tangit Apoſt. & primò quod debet eſſe rectū, quod eſt, qū eſt de proprio bono hominis, quod nō eſt quid creatū, ſed deus. Pſal. Mihi adhærere Deo bonū eſt, &c. Tunc autē rectū eſt qñ in dño. Ideo dicit, In dño. Nehem. 8. Gaudium dñi eſt fortitudo veſtra, Itē continuū: Vnde dicit, *Sēper*.1.Theſ.vl. Semper gaudete; quod fit qñ non interrumpitur peccato: tunc enim eſt continuū. Aliquādo verò interrumpitur per triſtitiā temporalē, quod ſignificat imperfectionem gaudij. Cum.n. quis perfectè gaudet, non interrumpitur eius gaudium, quia parum curat de re parum durāte. Et ideo dicit, *Semper*. Itē multiplicatū debet eſſe, ſi enim gaudes de deo, Imminet tibi gaudere de eius incarnatione. Luc.2. Euangelizo vobis gaudiū magnū, quia natus eſt, &c. Item vt gaudeas de actione. Prouer.21. Gaudium eſt iuſto facere iudiciū, &c. Imminet etiā tibi gaudiū de cōtemplatione. Sap.8. Non habet amaritudinē conuerſatio illius. Itē ſi gaudes de bono proprio, imminet tibi gaudere ſimiliter de bono aliorum. Itē ſi de præſenti imminet etiā de futuro: & ideo dicit *iterū, &c.* Itē debet eſſe moderatū, ne.ſ. effluat per voluptates ſicut facit gaudiū mundi. Et ideo dicit, *Modeſtia veſtra, &c.* q.d. Ita ſit moderatū gaudiū veſtrum, ꝙ non vertatur

in diſſo-

in diſſolutionē. Iudith vlti. Populus erat iocundus ſm faciem ſanctorū, &c. Prouer. 12. Qui ſuauis eſt, viuit in moderationib⁹. Et dicit, *Nota ſit omnibus hominibus*, q. d. Vita veſtra ſic moderata ſit in exteriorib⁹, vt nullius offendat aſpectum: impediret. n. conuerſationē veſtrā. Deinde cū dicit, *Dominus enim prope eſt*, tangitur cauſa gaudij. Homo. n. gaudet de propinquitate amici. Dñs quidē propè eſt pręſentia maieſtatis. Act. 17. Nō longè eſt ab vnoquoq; hīē, eſt prope propter propinquitatem carnis. Ephe. 2. Qui eratis lōge, facti eſtis prope. Item eſt prope propter inhabitantem gratiam. Iaco. 4. Appropinquate Deo & appropinquabit vobis. Item per exauditionis clementiā. Pſal. Propè eſt Dominus inuocantibus eum. Item ad remunerandum. Eſa. 14. Propè eſt, vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur, &c. Deinde cū dicit, *Nihil ſoliciti*, &c. Oſtendit q̃ mens noſtra debet eſſe quieta: & primò oſtendit ſuperfluā ſolicitudinem. Secundò oſtendit quid loco eius in mente ſuccedat, ibi, *Sed in omni oratione*, &c. Et ſatis conuenienter ſubdit, *Nihil ſoliciti*, &c. Ad hoc quod dixerat, Dñs propè eſt. q. d. ipſe omnia tribuet, vnde non neceſſe ſit q̃ ſitis ſoliciti. Matt. 6. Ne ſoliciti ſitis animæ veſtræ quid manducetis neq; corpori veſtro quid induamini, &c. Sed cōtrà, quia dicitur Rom. 12. Qui præeſt in ſolicitudine. Reſpōdeo, dicendum eſt, q̃ ſolicitudo quandoq; importat diligentiā quærendi q̃ deeſt, & hoc eſt cōmendabile, & opponitur negligentiæ: quandoq; anxietatē animi cū defectu ſpei & timore de obtinendo id, circa q̃ ſolicitatur, & hāc prohibet dñs. Matt. 6. Et hic Apoſto. quia non debet deſperare quin Dñs det neceſſaria. Sed loco ſolicitudinis debemus habere recurſum ad Deū. 1. Pet. vlt. Omnē ſolicitudinem proijciētes in eū, quoniā ipſi eſt cura de vobis. Et hoc fit orando. Et ideo dicit, *Sed in omni*, &c. Et conuenienter poſtquā dixit, Dñs propè eſt, ſubdit de petitione. Nouo. n. Dño venienti porriguntur petitiones. Et ponit quatuor quæ neceſſaria ſunt in qualibet oratione. Oratio enim importat aſcenſum intellectus in Deū. Et ideo dicit, *In omni oratione*. Eccle. 35. Oratio humiliantis ſe nubes penetrabit, &c. Item debet eſſe cū fiducia impetrandi, & hoc ex Dei miſericordia. Dan. 9. Neq; enim in iuſtificationibus noſtris proſternimus preces ante faciē tuā, ſed in miſerationibus tuis multis, &c. Et ideo dicit obſecratione, quę eſt ſacra conteſtatio per dei gratiā, & eius ſanctitatem, & ideo ſe humiliantis eſt. Prouer. 18. Cū obſecratione loquitur pauper. Et hoc fit cùm dicimus, Per paſsionē & crucem tuā, &c. Quia verò ingratus de beneficijs acceptis, indignus eſt, vt alia accipiat, ideo ſubdit, Cū gratiarum actione. 1. Theſſa. vlti. In omnibus gratias agite. Et tunc proponit petitionē. Et ideo dicit, *Petitiones veſtræ*. Matt. 7. Petite & accipietis. Et hęc quatuor ſi bene conſideremus habent omnes orationes eccleſię. Primò enim inuocatur deus, poſt cōmemoratur diuinū beneficium. Tertiò petitur beneficium. Quartò ponitur obſecratio, Per Dñm noſtrum, &c. Sed notandū q̃ dicit petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum. Nunquid Dñs neſcit hoc? Ideo hoc tripliciter exponitur in Glo. Primò, *Innoteſcant*, id eſt, approbentur ante deum, & appareant quaſi dignæ & ſanctæ. Pſal. Dirigatur dñe oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo, &c. Vel innoteſcant nobiſipſis, q̃ ſemper ſint apud Deum. q. d. Non oretis propter fauorem populi. Mat. 6. Tu autē cum oraueris intra in cubiculum tuū, & clauſo oſtio, ora patrē tuum in abſcondito, &c. Vel innoteſcant his qui ſunt apud deum, i. angelis per quorū miniſterium deferūtur deo, nō quaſi ignoranti, ſed quia intercedūt pro nobis. Apoc. 8. Aſcendit fumus incenſorū de orationibus ſanctorum de manu angeli coram Deo, &c. Deinde cùm dicit, *Et pax*, &c. Ordinat animum quantum ad pacē per illa ſupradicta, diſpoſitum. Et hanc per modū orantis optat. Pax ſecundum Auguſt. eſt tranquillitas ordinis, perturbatio. n. ordinis eſt deſtructio pacis. Hæc ordinis tranquillitas tripliciter conſideratur. Primò prout eſt in principio ordinis ſc. in Deo. Rom. 13. Quæ à deo ſunt, ordinata ſunt, &c. Ab iſto profundo in quo eſt pax deriuatur, primò & perfectiꝰ in beatos in quibus nulla perturbatio, nec culpę nec pœnę, & conſequenter deriuatur ad ſanctos viros. Et quantò eſt magis ſanctus, tantò minus patitur perturbationem mētis. Pſal. Pax multa diligentibus legē tuā, & non eſt illis ſcādalū, ſed perfecta eſt in beatis. Eſa. vlt. Ecce ego declinabo ſuper eam quaſi fluuium pacis, &c. Quia verò cor noſtrum ab omni perturbatione non poteſt eſſe alienum niſi per deū, oportet quod per ipſum fiat. Vnde dicit, *Dei*. Et hoc ſecundūm, quod cōſideratur in ipſo principio, exuperat omnem ſenſum creatum, quia vt dicitur 1. Ti. vlti. Lucē habitat inacceſsibilem. Iob 36. Ecce deus magnus vincens ſcientiā noſtrā, &c. Et ſm, quod in patria ſuperat omnem ſenſum angelorū, ſed ſm quod eſt in ſanctis in via exuperat omnem ſenſum humanū non habentium gratiam. Apoc. 2. Vincēti dabo manna abſconditū, & dabo illi calculum, &c. Hæc ergo pax *Cuſtodiat corda veſtra*, i. affectus veſtros, vt in nullo declinetis à bono. Prouer. 4. Omni cuſtodia ſerua cor tuū, quia ex ipſo vita procedit. Item intelligentias veſtras. ſ. vt in nullo deuietis à vero. Et hoc in Chriſto Ieſu. Per cuius. ſ. charitatem conſeruatur affectus à malo, & per cuius fidem intellectus perſeuerat in vero. Deinde cùm dicit, *De cætero* &c. Ordinat actum, & primò inducit eos ad bene agendū, vbi ponit actionis obiectum. ſ. bonum quod agitur. Secundò motiuū actus. Tertiò actum. Quartò fructū actus. Hæc quatuor ſunt hic. Obiectum autem boni actus, vel eſt obiectum cognitionis, vel affectionis. Quantum ad intellectum eſt verum, quantū ad affectum eſt bonum. Et ideo dicit, *De cætero*, i. ex quo ſic eſtis firmati, *Cogitate quæ ſunt vera per fidem*. Zacha. 8. Pacem & veritatem diligite, &c. Quantum autē ad affectum, ſciendum eſt, q̃ quædam ſunt de neceſſitate virtutis, quædam ſuperaddita. De neceſſitate virtutis ſunt tria. Primò vt integer ſit in ſe, & quantū ad hoc dicit, Quæcunq; pudica. i. caſta. Iac. 3. Quæ de ſurſum eſt ſapiētia, primum quidem pudica eſt, &c. Item q̃ ſit directus ad proximum. Vnde dicit, quæcunq; iuſta, &c. Matt. 5. Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, &c. Item ordinatus ad deum. Vnde dicit, Sancta Luc. 1. Seruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris, &c. Obiecta autē neceſſitati ſuperaddita ſunt duo. ſ. q̃ ſit inductiuum ad amicitiā. Secundò quod conſeruatiuum bonæ famæ. Quantū ad primū dicit, *Quæcunque amabilia*, i. quę inducunt ad mutuā amicitiam. Eccle. 7. Non te pigeat viſitare infirmū. Ex his enim in dilectione firmaberis. Prou. 18. Vir amicabilis ad ſocietatem magis amicus erit quā frater. Quātum ad ſecundū dicit, *Quæcunque bonæ famæ*. Multa enim poſſent fieri cum bona conſcientia, quæ tamen propter famā ſunt dimittenda. Eccle. 41. Curam habe de bono nomine. Hoc enim magis permanebit, quā mille theſauri magni & pretioſi. Motiuum ad operandū eſt duplex. Primò inclinatio interioris habitus. Secundò exterior diſciplina ſeu inſtructio. Quantū ad primū dicit, *Si qua virtute*, i. habitus virtutis eſt in vobis, ſinducat vos ad hoc. Eccle. 44. Diuites in virtute pulchritudinis ſtudium habentes, pacificantes in domibus ſuis. Quantum ad ſecundū dicit: *Si qua laus*, i. laudabilis diſciplina. ſ. eſt in vobis, facite bona. Pſal. Bonitatē & diſciplinā & ſciētiam doce me, &c. Et exponit qualis ſit iſta diſciplina, dicens, *Hæc cogitate*, ſ. quæ didiciſtis me docente. Matt. 11. Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, &c. & 1. Theſſ. 2. Cum accepiſſetis à nobis verbum auditus Dei, accepiſtis illud non vt verbū hominum, ſed ſicut eſt verè verbum Dei, &c. Et vidiſtis per exempla. Sic enim patet motiuū actus & obiectū, quia diſciplina habetur per doctrinam. Et oportet q̃ primò capiatur. Vnde dicit, *Hæc cogitate*. Item q̃ ei aſſentiatur. Vnde dicit, *Et didiciſtis & accepiſtis*. Item habetur per auditū & viſum. Vnde dicit, *Quæ audiſtis & vidiſtis*. Bonus actus eſt duplex, ſ. vnus interior qui ponitur, ibi, *Hæc cogitate*. 1. Tim. 4. Hæc meditare: exterior, ibi, *Agite*. Eſa. 1. Quieſcite agere peruerſè, diſcite benefacere, &c. Fructus eſt Deus, ibi, *Et Deus pacis*, &c. q. d. Si hoc feceritis, erit vobiſcum Deus. 2. Cor. vlti. Pacem habete, & deus pacis & dilectionis erit vobiſcum.

LECTIO SECVNDA.

Memor beneficiorum Paulus, quibus ipſum proſequuti ſunt Philippenſes, beneficium commendat, ac demum gratiam per Chriſtum eis optando, epiſtolam ſignat.

G*Aviſus ſum in Domino vehementer, quoniā tandem aliquando refloruiſtis pro me ſentire, ſicut & ſentiebatis, occupati autē eratis. Non quaſi propter penuriā dico: ego enim didici, in quibus ſum, ſufficiens eſſe. Scio & humiliari, ſcio & abundare. Vbiq; & in omnibus inſtitutus ſum, & ſatiari, & eſurire, & abundare, & penuriā pati. Omnia poſſum in eo, quī me confortat. Veruntamē bene feciſtis, cōmunicantes tribula-*

tioni meæ. Scitis autem & vos Philippenſes, quod in principio euangelij quando profectus ſum à Macedonia, nulla mihi eccleſia cōmunicauit in ratione dati & accepti, niſi vos ſoli: quia et Theſſalonicam ſemel & bis in vſum mihi miſiſtis. Non quia quæro datū, ſed requiro fructū abundantem in ratione veſtra. Habeo autē omnia, & abundo: Repletus ſum acceptis ab Epaphrodito, quæ miſiſtis in odorē ſuauitatis, hoſtiam acceptā, placentē Deo. Deus autē meus impleat omne deſideriū veſtrū ſecūdum diuitias ſuas in gloria in Chriſto. Deo autē & patri noſtro gloria in ſecula ſeculorū. Amen. Salutate omnem ſanctum in Chriſto Ieſu. Salutant vos qui mecū ſunt fratres. Salutant vos omnes ſancti, maximè autē qui de Cæſaris domo ſunt. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro. Amen.

Superius oſtendit Apoſt. qualiter fideles ſe debeât habere in futurum, hic cōmendat eos de præterito ſibi impēſo beneficio. Et primò ponit cōmendationē: ſecundò, terminat epiſtolam in oratione & ſalutatione, ibi, *Deus autem, &c.* Circa primū duo facit. Primò cōmendat eos de beneficio impenſo: ſecundò beneficiū diffuſius exponit, ibi, *Non quaſi, &c.* Item prima pars diuiditur in tres particulas, quia primò ponit gaudiū conceptū ex eorū beneficio: ſecundò cōmendat eorū beneficiū, ibi, *Quoniam tandem, &c.* Tertiò excuſat tarditatem, ibi, *Occupati, &c.* Dicit ergo: moneo vt gaudeatis, ſed ego gauiſus ſum propter ea quę feciſtis, nō in rebus, ſed in Dño. Abac. 3. Ego autē in Dño gaudebo, &c. Gauiſus ſum tanquā vehemēter, quia propter filios meos.

Deinde ponitur materia gaudij, ibi, *Quoniam tandē, &c.* Bona opera ſunt opera miſericordiæ, & dicuntur flores, quia ſicut ex flore fructus prouenit, ita ex eis fruitio vitæ beatæ percipitur. Eccle. 24. Flores mei fructus honoris & honeſtatis. Quando ergo opus bonum intermittitur & poſtea reſumitur, dicitur reflorere. Iſti autē aliquando prouiderant Apoſtolo, & iterū nunc prouiderunt, ideo dicit eos refloruiſſe, & hoc exponit cùm ſubdit, *Pro me ſentire*, id eſt, mihi compati, ſuprà 1. Sicut eſt mihi iuſtum hoc ſentire pro omnibus vobis, &c. 1. Mach. 10. Quæ noſtra ſunt ſentias nobiſcū, vt conſerues amicitias ad nos, &c. Sicut & olim ſentiebatis. ſ. quādo mihi prouidiſtis. Et hoc tandē aliquando quia licet tardè tñ aliquando feciſtis. Rom. 1. Si quomodo tandem aliquando proſperū iter habeā, &c. Deinde cùm dicit, *Occupati, &c.* Excuſat tarditatē. q. d. Non imputo negligētiæ vel culpæ, ſed neceſsitati, quia eratis occupati propter tribulationes quas paſsi eſtis. Eccl. 40. Occupatio magna creata eſt omnibus hominibus, &c. Deinde cū dicit, *Non quaſi propter.* Beneficiū exponit, & primò cauſam gaudij, ſecundò beneficiū quo floruerunt, ibi, *Sicut autē & vos.* Tertiò cōmemorat beneficiū pręſens, ibi, *Habeo autē omnia* Item primò excludit cauſam gaudij æſtimatam. Secundò declarat propriam mētis conſtantiā, ibi, *Ego enim didici, &c.* Tertiò approbat beneficentiā, ibi, *Veruntamen bene feciſtis.* Dicit ergo, Nō gaudeo propter penuriam à vobis propulſam, quæ grauis erat. Eſa. 48. Elegi te in camino paupertatis. Sed tamen nō deprimit animū, niſi eorū qui in diuitiis delectantur, aut qui gloriantur in ſubſtantia. Et hoc ideo, quia Apoſtolus non triſtatur de paupertate, cuius ratio eſt conſtantia mentis eius quā primo ponit. Secundò cauſam eius, ibi, *Omnia poſſum, &c.* Item primo ponit conſtantiā in ſpeciali caſu. Secundò generalitatē in omnibus, ibi, *Vbique, &c.* Dicit ergo, paupertatem non timeo, quia didici, &c. Nihil demonſtrat ita mentē ſapientis perfecti, ſicut ꝙ ſciat vti quolibet ſtatu. Sicut. n. eſt bonus dux qui in quolibet exercitu operatur ſm exigentiam eius: & coriarius qui ex quolibet corio facit optimos ſotulares, ſic ille perfectus eſt qui ſcit vti quolibet ſtatu, vt ſi ſit in magno nō eleuetur, & ſi in minimo nō deijciatur. Et ideo dicit, *Didici, &c.* Eſa. 50. Dñs Deus aperuit mihi aurem, ego autē non cōtradico, retrorſum nō abij, &c. Et hoc ſufficit ſi parum habeo, ſi multum, ſcio me contemperare. Et ideo ſe exponit, dicens, *Scio humiliari.* Humilitatē autē quandoq; dicit virtutē quandā. Luc. 14. & 18. Qui ſe humiliat exaltabitur. Quandoq; deiectionem. Pſal. Humiliauerunt in compedibus pedes eius. Et ſic loquitur hic, dicens, *Scio humiliari*, id eſt abiectionem ſuſtinere moderatè, ſicut oportet. Et quia homines exaltantur per diuitias, & deprimuntur per paupertatē, ideo exaltationem vocat abundantiā. Et in vtroq; eſt periculū, quia

Humilitas quandoque virtus, quandoque deiectio eſt.

ex abundantia erigitur animus contra Deū, ex paupertate deijcitur. Et ideo dicitur Prouer. 30. Paupertatē & diuitias ne dederis mihi. Sed Apoſtolus loquitur melius, quia virtute in vtroq; ſcit vti, & hoc vbiq;, id eſt in omni loco, negotijs, ſtatibus, & conditionibus inſtitutus ſum. 2. Cor. 6. In omnib⁹ exhibeamus noſmetipſos ſicut Dei miniſtros, &c.

Deinde cùm dicit, *Omnia poſſum, &c.* Ponit cauſam ſuæ conſtantiæ, dicens, *Omnia poſſum.* q. d. Non poſſem hos inſultus ſuſtinere, niſi manu Dei me confortante. Ezec. 3. Manus dñi erat mecum. Eſa. 40. Qui ſperant in dño habebunt fortitudinem, aſſument pennas ſicut aquilæ, &c. Sed nunquid ſuperfluit quod miſimus eū ſcias egere? Nō, quia licet ſciam *Penuriam pati*, quod eſt virtus, tamen non debet mihi ſubuentio ſubtrahi. Rom. 12. Neceſsitatibus ſanctorum cōmunicantes. Heb. 10. Nam & vinctis cōpaſsi eſtis, & ſic patet cauſa gaudij. Secundò cōmemorat præteritum beneficium, ibi, *Scitis autem.* A quibuſdā enim nihil accipiebat. ſ. Corinthiis & Theſſalonicenſibus, & quia Corinthij erant auari & cum turbatione miniſtraſſent, & quia Theſſalonicenſes erant otio dediti, laborabat dans eis exemplum laborandi. Iſti verò erant boni in abſentia & præſentia. Vnde dicit 2. Cor. 11. Alias eccleſias expoliaui accipiens ſtipendium ad miniſterium veſtrū. In ratione dati ſpiritualis & accepti temporalis. 1. Cor. 9. Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, magnū eſt ſi nos carnalia veſtra metamus? Quia & Theſſalonicam, &c. Et hoc eſt argumentum, ꝙ Papa poteſt ab vna eccleſia accipere in ſubſidium aliarū, nō autem ſine quacunq; cauſa. Sciendum eſt autē, cum quis dat aliquid alicui, duo ſunt conſideranda. ſ. ſubſtantia muneris & meritum dantis. Qui gaudet de temporalibus, gaudet de ſubſtantia muneris, nec quærit niſi dantem, & hic eſt mercenarius: qui autem quærit dantis meritū, quærit fructum virtutis & iuſtitiæ, & talis eſt paſtor. Fructum, inquā, qui abundat in ratione veſtra. Ratio dicitur dupliciter, vel ſecūdū quod eſt virtus animæ, & ſic omnis virtus eſt rationis. Rom. 12. Rationabile obſequium veſtrum. Quandoq; eſt ratiocinatio & computatio. Matt. 18. Qui voluit rationē ponere cū ſeruis ſuis. Ideo dicit abundantem in ratione, quia plus dabant, quā tenerētur, quia quidā tantū in præſentia ſed iſti etiam mittebant Romā. Habeo autem quę miſiſtis. Repletus ſum acceptis, ſ. his quæ miſiſtis, *In odorem, &c.* Leuit. 3. & 4. Offerte holocauſtū in odorem ſuauitatis Domino. Eſt enim odor deo ſuauis deuotio offerentium, & inter omnes hoſtias multum valent eleemoſynæ. Heb. 13. Beneficentiæ autē & cōmunionis nolite obliuiſci, talibus enim hoſtiis promeretur Deus. Deinde cùm dicit, *Deus autem, &c.* Finit epiſtolam in oratione, & primò ponit orationem, *Deus autem meus.* Vnus Deus eſt omniū per creationem & potentiam, ſed meus, quia ſingulariter ei ſeruio. Rom. 1. Teſtis enim eſt mihi Deus cui ſeruio. Impleat, &c. quia impleſtis meum. Et hoc poteſt Dominus, quia abundat ſecundum diuitias. Rom. 10. Item Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant illum, &c. Et hoc verum in gloria. ſc. ſua, quia ibi implebitur totum deſiderium. Pſal. Satiabor cum apparuerit gloria tua. Pſal. Qui replet in bonis deſiderium tuum. Et hoc in Chriſto, id eſt, per Chriſtum. 2. Pet. 1. Per quem maxima nobis & pretioſa donauit. Et de omnibus his ſit Deo trinitati & patri noſtro gloria. 1. Tim. 1. Soli Deo honor & gloria in ſecula ſeculorum. Seculum eſt ſpacium ſeu duratio generationis aut memoriæ hominum. Poſita primo oratione, & ſecundò gratiarum actione, tertiò ponit ſalutationem dicens, *Salutate omnem ſanctum*, i. fideles in Chriſto, quia per Chriſtū ſanctificati. Heb. 13. Vt ſanctificaret per ſuum ſanguinē populū, extra portā paſſus eſt, *Maxime, &c.* Et per hoc intelligitur, ꝙ multos de familia Cæſaris conuertit, ſupra 1. vt vincula mea manifeſta in Chriſto fierent in omni prætorio & cæteris hominibus, &c. Quamuis autem Mat. 11. dicatur. Qui mollibus veſtiuntur in domibus regum ſunt, tamē ad promouendum bonos, & impediendum malos, videtur licitū ſanctis in curijs regum cōmorari, ſed nō propter delitias & concupiſcentiam voluptatum. Et dicit, qui de Cæſaris domo ſunt, vt eos animet ad gaudiū & ad fidē. Deinde ponit ſuam ſalutationē dē manu ſua dicens, *Gratia Domini, &c.*

Explicit expoſitio D. Thomæ de Aquino ordinis F. prædicatorum ſuper epiſtolam Pauli ad Philippenſes.

EXPLANATIO EIVSDEM DIVI THOMAE DE AQVINO, ORDINIS F. PRÆDICATORVM,

Super epiſtolam eiuſdem ſanctiſsimi Pauli apoſtoli Ad Coloſſenſes.

PROLOGVS.

PROTEGEBAT caſtra gladio ſuo, &c. 1. Machab. 3. Hæc verba congruunt materiæ huius epiſtolæ ad Coloſſenſes, quia totus ſtatus huius vitę eſt in pugnatione militantium, quorum habitacula caſtra dicuntur. Iob. 7. Militia eſt vita hominis ſuper terram: ideo habitacula fidelium nomine caſtrorum figurantur. Vnde eccleſia ſimilitudinem habet caſtrorum. Gen. 32. Caſtra Dei ſunt hæc. Hæc caſtra tripliciter impugnantur. A quibuſdam quaſi obſidentibus, qui manifeſtè ſe erigunt contra ęccleſiam. Apoc. 20. Aſcenderunt ſuper latitudinem terrę, & circuierunt caſtra ſanctorum & ciuitatem dilectam. Ab alijs latenter decipitur, ſicut ab hæreticis. Rom. vlti. Per dulces ſermones & benedictiones ſeducunt corda hominũ, &c. 2. Tim. 3. Mali autem homines & ſeductores proficient in peius, errantes & in errorẽ mittentes, &c. A quibuſdã, ſ. domeſticis, per diuerſas corruptelas peccatorũ, quę ſunt ex corruptione carnis. Gal. 5. Caro concupiſcit aduerſus ſpiritũ, & ſpiritus aduerſus carnem. Ephe. vlti. Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinẽ, ſed aduerſus principes, &c. Prælati eccleſiæ ſunt duces. Pſal. Principes Iuda duces eorum. Ad quorum officium pertinet contra omnia prædicta caſtra eccleſiæ munire. Contra peccata quidẽ per exhortationes. Eſa. 58. Annuntia populo meo ſcelera eorũ, & domui Iacob peccata eorum. Contra hæreticos, per ſanam doctrinã. 1. Ti. 1. Amplectentẽ eum, qui ſm doctrinam eſt fidelem ſermonem, &c. Contra perſecutores, exemplo, ſ. patienter tolerando. Sic Paulus protexit gladio ſpirituali, quia in ſuis epiſtolis corripiebat peccata, confutabat hæreſes, animabat ad patientiam. De primo, Ephe. 5. Fornicatio autẽ & omnis immunditia aut auaritia, nec nominetur in vobis, &c. De ſecundo, Tit. 3. Hęreticũ hominẽ poſt primã & ſecundã correptionẽ deuita, &c. De tertio. 2. Corint. 11. per totũ patet quomodo animabat ad patientiam. Et ſic tangũtur duo in verbis propoſitis, ſ. eccleſiæ ſtatus, cũ dicitur Caſtra, & Apoſtoli ſtudium, ibi, Protexit. In caſtris autẽ debet eſſe ſolicitudo ad mala vitanda. Deut. 23. Vt ſint caſtra tua ſancta & nihil in eis appareat fœditatis. Item ordo ad ducem & ad ſe. Can. 7. Quid videbis in Sunamite, niſi choros caſtrorum? Gen. 32. Caſtra dei ſunt hæc. Itẽ terror ad hoſtes. Cãt. 6. Terribilis vt caſtrorum acies ordinata. Sed Apoſt. circa protectionem erat ſolicitus tanquam paſtor, cuius eſt dirigere oues diligenter ne errent. Ioan. 10. Ante eas vadit, &c. Et ſic Apoſtolus faciebat. Philip. 3. Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. Item paſcere abundanter, ne deficiãt. 1. Pet. 5. Paſcite qui in vobis eſt Domini gregem, &c. Et ſic Apoſtolus faciebat. 1. Cor. 3. Tanquã paruulis lac dedi vobis. Item defendere poteuter, ne pereant. Eccl. 7. Noli velle fieri iudex, niſi valeas virtute irrumpere iniquitates. 1. Reg. 17. Paſcebat ſeruus tuus patris ſui gregem, & veniebat leo, vel vrſus, &c. Et ideo dicit, ꝙ Apoſtolus protegebat caſtra, id eſt eccleſiam Dei gladio, quod eſt verbũ dei, vt dicitur Epheſ. 6. Hebr. 4. Viuus eſt enim ſermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, &c. Sic ergo materia huius epiſtolæ eſt hæc. Quia in epiſtola ad Epheſios oſtendit modum eccleſiaſticæ vnitatis. In epiſtola ad Philipp. oſtendit eius profectum & conſeruationem. In hac autem agit de eius conſeruatione cõtra hæreticos, qui deprauauerant eos ſeducendo, &c.

CAPIT. I. LEC. I.

Gratiam & pacem Coloſſenſium optat per Ieſum Chriſtum, cuius per voluntatem Dei ſe profitetur Apoſtolum.

PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei & Timotheus frater: his qui ſunt Coloſſis ſanctis, & fidelibus fratribus in Chriſto Ieſu, Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto.

Diuiditur autẽ hæc epiſtola in ſalutationem, & tractatum, ibi, *Gratias, &c.* Item primò ponuntur perſonæ ſalutantes. Secundò perſonæ ſalutatæ, ibi, *His qui ſunt*. Tertiò bona optata, ibi, *Gratia vobis*. Circa primũ, primò ponitur principalis perſona. Secundò adiuncta, ibi, *Et Timotheus*. Principalis primò tangitur ex nomine Paulus. i. humilis. Tales enim percipiunt ſapientiã. Matt. 11. Abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Et ideo docet eam. Secundò ab officio, ſ. Apoſtolus. i. miſſus ſcilicet, ad procurandum ſalutẽ fidelium. Act. 13. Segregate mihi Saulũ & Barnabam in opus ad quod aſſumpſi eos. Ioan. 20. Sicut miſit me pater & ego mitto vos. Et Apoſtolus, non cuiuslibet, ſed Ieſu Chriſti, cuius gloriã quęrit, nõ ſuiipſius. 2. Cor. 4. Non enim noſmetipſos prędicamus, ſed Ieſum Chriſtũ dñm noſtrum, nos autẽ ſeruos veſtros per Ieſum. Sed quidam aliquando perueniunt ad officium ex ira Dei propter peccatũ popul. Iob. 34. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Oſee. 13. Dabo tibi regẽ in furore meo. Et ideo dicit, *Per voluntatẽ Dei*, ſ. eius beneplacitũ. Hier. 3. Dabo vobis paſtores iuxta cor meum, & paſcent vos ſcientia & doctrina. Perſona adiuncta eſt Timotheus, vt. ſc. in ore duorum vel trium ſtet omne verbum, vt dicitur Deut. 17. Prou. 18. Frater qui iuuatur à fratre quaſi ciuitas firma. Perſonæ ſalutatæ ponũtur, ibi, *His, &c.* Sancti dicuntur maiores. Luc. 1. Seruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo. Fideles dicuntur minores; qui ſaltem veram fidem tenent, quia ſine fide impoſsibile eſt placere Deo, vt dicitur Heb. 11. Vel ſanctis, id eſt, in baptiſmo ſanctificatis, & fidelibus, id eſt permanentibus in fide accepta. Prouer. 28. Vir fidelis multũ laudabitur, &c. Deinde ponuntur bona optata, ſ. gratia, quæ eſt principium omnis boni. Roma. 3. Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. Pax quæ eſt finale bonum omnium. Pſal. Qui poſuit fines tuos pacem. Et per conſequens optat omnia bona media. Et hoc à Deo. Pſal. Gratiam & gloriam dabit Dominus. Patre Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſcilicet, per naturam, ſed noſtro per gratiã. Et Domino Ieſu Chriſto, & ſic patre noſtro, ſcilicet, Deo in trinitate, & Domino Ieſu Chriſto, quantum ad naturam aſſumptam.

LECTIO SECVNDA.

Lætatur Apoſtolus Coloſſenſes profeciſſe in fide, agitque gratias Deo de charitate, qua erga ſanctos afficiuntur.

GRatias agimus Deo & patri Domini noſtri Ieſu Chriſti ſemper pro vobis orantes, audientes fidem veſtram in Chriſto Ieſu, & dilectionem quam habetis in ſanctos omnes, propter ſpem quæ repoſita eſt vobis in cælis, quam audiſtis in verbo veritatis euangelij, quod peruenit ad vos ſicut & in vniuerſo mundo eſt, & fructificat & creſcit, ſicut in vobis, ex ea die qua audiſtis & cognouiſtis gratiam Dei in veritate, ſicut didiciſtis ab Epaphra chariſſimo conſeruo noſtro, qui eſt fidelis pro vobis miniſter Chriſti Ieſu, qui etiam manifeſtauit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu.

Hic accedens ad propoſitũ incipit epiſtolarem tractatũ. Et primò cõmendat euangelij veritatem. Secundò contra contrariantia protegit veritatem ſtatus huius in 2. cap. ibi, *Volo enim ſcire vos*. Circa primum duo facit. Primò cõmendat euangelicæ fidei veritatẽ. Secundò actorem huius ſtatus, ibi, *qui eſt imago*. Item prima in duas, quia primò agit gratias pro beneficijs ſpecialiter exhibitis Coloſſenſibus. Secũdo pro exhibitis generaliter eccleſiæ, ibi, *Gratias agentes*. Circa primũ duo facit, quia primò cõmendat gratiarũ actionem Deo pro iſtis. Secundò oſtendit orationis materiã, ibi, *Audientes*. Iterum prima in duas, quia primò præmittit gratiarum actionem. Secundò orationẽ, ibi, *Orantes*. Dicit ergo, *Gratias agimus Deo* actori gratiarũ. 1. Theſ. vlt In omnibus gratias agite. Et hoc ſemper, pro præteritis & futuris. Licet enim non continuè in actu poſſimus orare, tamen ſemper ex habitu charitatis debemus orare. 1. Theſ. vlt. Sine intermiſſione orate. Luc. 18. oportet ſemper orare.

Deinde ponitur materia: & primò gratiarum actionis. Secundò orationis, ibi, *Ideo & nos*. Circa primũ primò cõmemorat bona eorum. Secundò quomodo fuerunt ea adepti, ibi, *quam audiſtis*. Bonum noſtrum principaliter, eſt in fide, ſpe & charitate, per fidem enim habemus notitiã dei, per ſpẽ eleuamur in ipſum, ſed charitate vnimur ei. 1. Cor. 13. Nunc autẽ manent fides, ſpes, charitas, tria hæc, &c. Et ideo de iſtis tribus gratias agit: primò quod fidẽ habent. Non enim ipſe prædicauerat eis, ſed quidam diſcipulus Epaphras nomine: & poſtea Archippus. Et ideo dicit, *Audientes fidem*, quæ eſt principiũ ſpiritualis vitæ. Abac. 2. Iuſtus meus ex fide viuit. Heb. 11. Accedentem ad Deum oportet credere, &c. Sed hæc fides ſine dilectione operante, eſt mortua, vt dicitur Iaco. 2. Et ideo oportet, q. adſit dilectio operans. Gal. vlti. in Chriſto Ieſu neq; circuciſio aliquid valet neq; præputiũ, ſed noua creatura. Et ideo dixit, *Et dilectionem quã habetis, &c*. Eſt autẽ quędã dilectio charitatis, & quędã mundana, ſed mundana nõ ſe extendit ad omnes, quia dilectio talis ad illos eſt cum quibus eſt communio, quæ eſt cauſa dilectionis, & hæc cauſa in dilectione mundana nõ ſe habet ad omnes, ſed tantũ eſt cum conſanguineis & mundanis, ſed dilectio charitatis ſe extendit ad omnes. Et ideo dicit, *In omnes*. Nam & ſi peccatores diligantur per charitatem, hoc eſt, vt ſint aliquando ſancti. 1. Ioan. 3. Nos ſcimus quoniã translati ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Item dilectio mundi habet fructum in hoc mundo, ſed charitas habet in vita ęterna. Et ideo tertiò ſubdit, de ſpe, dicens, *Propter ſpem quæ repoſita eſt*, i. propter gloriam ęternã, quę ideo dicitur ſpes, quia pro certo cuſtoditur. Iob. 19. Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo. Deinde cùm dicit, *Quam ante audiſtis*, Oſtendit quomodo adepti ſunt iſta. Et primò cõmendat doctrinam euangelicã. Secundò miniſteriũ, ibi, *Sicut didiciſtis*. Item primò cõmendat doctrinam à veritate. Secundò ab eius dilatatione, ibi, *quod peruenit*. Tertiò à profectu ibi, *Et fructificat*. Dicit ergo, *quam audiſtis*, ſ. ſpem, vel rem ſperatam. Et hoc, *In verbo veritatis euangelij*. Hæc enim excedit omnia. 1. Cor. 2. Nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, &c. Et ideo Deus eam reuelat. Matt. 3. Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. Hæc autem eſt ſpes vera, non autem eſt vana (ſicut quando promittens eſt mendax) quia in verbo veritatis. Ioan. 17. Sermo tuus veritas eſt. Deinde cùm dicit, *quod peruenit*. Cõmendatur doctrina Chriſti à dilatatione, quia nõ ſolum peruenit ad vos, ſed in vniuerſo mundo. Pſal. In omnẽ terram exiuit ſonus eorum, &c. Mat. 24. Oportet hoc euangelium regni prædicari in vniuerſo orbe, & tunc erit conſummatio. Sed quomodo nondum eſt conſummatio, cum ſit prædicatum in vniuerſo mundo? Reſpondeo: Aliqui dicunt, quod euangelium Chriſti non eſt euangelium regni. Sed hoc eſt falſum, quia Dominus dicit hoc euangelium regni. Sed dicendum eſt ſecundum Chryſoſtomum, quod adhuc viuentibus apoſtolis euangelium Chriſti eſt diuulgatum per totum mundum, ſaltem quantum ad famam, quod eſt valde miraculoſum, quod in quadraginta annis ſic creuerit doctrina Chriſti. Et ſic dicit in vniuerſo mundo quantum ad famam, & tunc erit conſummatio, id eſt, deſtructio Ieruſalem. Secundum Auguſt. autem hoc nõ eſt verum, quia adhuc tempore ſuo erant aliquę gẽtes in quibus nondum erat eccleſia. Et ideo ipſe dicit hoc eſſe intelligendum quando prędicabitur. Ita q. quando in omnibus Gentibus eccleſia erit fundata, licet aliqui ſint credentes, aliqui non, tunc erit finis, & hoc non in tempore Apoſtoli: ſed circa finem mundi, & ſic quãdo hic dicitur in vniuerſo mundo, loquitur Apoſtolus de futuro ſicut de præſenti propter certitudinẽ euentus. Pſal. In omnem terram exiuit ſonus eorum, &c. Poteſt tamen dici q. ſecundum famam eſt diuulgatum per totũ mundum, ſed non ſecundum fundationem. Deinde cõmendat doctrinam Chriſti quantum ad fructum per bona opera, ibi, *Et fructificat*: Eccle. 24. Flores mei fructus honoris & honeſtatis, &c. Matt. 13. Fructũ affert & facit aliud quidem centeſimum, aliud ſexageſimum, aliud triceſimum. Et creſcit ſcilicet in multitudine credentium. Actuum 1. Dominus autem augebat qui ſalui fierent quotidie in idipſum. Et hoc magnæ poteſtatis fuit, quia ſicut in vobis, ita & in alijs. Audiſtis prædicationẽ, & cognouiſtis approbando. Conſequenter commendat miniſterium tripliciter. Primò per comparationem ad ſe. Secundo per comparationem ad ipſos. Tertiò quantum ad vtroſque. Dicit ergo, Edocti eſtis per euangeliũ, ſicut ab Epaphra didiciſtis conſeruo. Apocalip. vlt. Conſeruus tuus ſum & fratrum tuorum. Qui eſt fidelis miniſter, ſcilicet non quærens quæ ſua ſunt. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti, & diſpenſatores miniſteriorum Dei, &c. Qui eſt fidelis, ſcilicet mediator inter Apoſtolum & iſtos. Qui etiam manifeſtauit, id eſt ſignificauit, &c.

Euangeliũ Chriſti per Apoſtolos ſpacio per orbẽ diuulgatum eſt.

LECTIO TERTIA.

Orat pro eis Apoſtolus, petens, vt impleantur cognitione voluntatis Dei, gratias referens pro beneficijs, quibuslibet Chriſtianis exhibitis.

IDeo & nos ex qua die audiuimus, non ceſſamus pro vobis orantes & poſtulantes, vt impleamini agnitione voluntatis eius, in omni ſapientia & intellectu ſpirituali, vt ambuletis dignè Deo, per omnia placentes: in omni opere bono fructificantes, & creſcentes in ſcientia Dei, in omni virtute confortati ſecundum potentiam claritatis eius, in omni patientia & longanimitate, cum gaudio gratias agentes Deo & patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine, qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ, in quo habemus redemptionem & remiſſionem peccatorum.

Suprà poſuit materiam gratiarum actionis, oſtendens pro quibus bonis gratias egit: hic oſtendit orationem, innuens quid pro eis petit. Et primò præmittit conditiones orationis. Secundò ſubdit bona petita, ibi, *Vt impleamini*. Oratio tres habet conditiones. Primò quod ſit tẽpeſtiua. Vnde ſubdit, *Ex qua die, &c.* ſupple cępimus orare. Hiere. 31. Ex quo locutus ſum de eo, adhuc recordabor eius, &c. Secundò q. ſit cõtinua, ibi, *Non ceſſamus, &c.* 1. Reg. 12. Abſit autẽ à me hoc peccatũ in domino, vt ceſſem orare pro vobis. Rom. 1. Sine intermiſſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis. Tertiò multiplex & perfecta, ibi, *Orãtes & poſtulantes*. Oratio eſt aſcẽſus mentis in deũ. Poſtulatio eſt rerũ petitio. Oratio debet præcedere vt deuotè petens exaudiatur: ſicut petentes præmittunt perſuaſionẽ vt inclinent, ſed nos debemus præmittere deuotionem & meditationem dei & diuinorum, nõ vt eum flectamus, ſed vt nos erigamus in eum. Tria autem petit, ſcilicet cognitionem veritatis, ibi *Vt impleamini*. Operationẽ virtutis, ibi, *Vt ambuletis*. Tolerantiam malorum, ibi, *In omni patientia*. Triplicem verò cognitionem optat, ſcilicet agendorum. Vnde dicit, *Vt impleamini agnitione, &c.* i. vt plenè cognoſcatis voluntatem dei. 1. Theſſ. 4. Hæc eſt voluntas dei, ſanctificatio veſtra, vt abſtineatis, &c. Ille ergo cognoſcit voluntatẽ dei, qui in ſanctitate viuit. Qui ergo peccat non cognoſcit voluntatẽ dei, quia omnis peccans eſt ignorans. Roma. 12. Vt probetis quæ ſit voluntas dei, &c. Item cognitionẽ diuinorum, ibi, *In omni ſapientia*, quę eſt cognitio diuinorum, ſecundum Auguſt. Sap. 1. Sentite de domino in bonitate. Item ſpiritualium donorum, ibi, *Et intellectu ſpirituali*, id eſt non harum corporalium rerum. 1. Corin. 2. Nos autem ſpiritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritũ qui ex deo eſt. Et aptè coniunguntur hæc duo, ſapientia & intellectus, quia minor eſt ſapientia ſi intellectu careat (vt dicit

Orationis cõditiones tres.

dicit Gregorius.)Et inutilis eſt intellect⁹ ſine ſapiētia,quia ſapiētia iudicat,& intellectus capit: & nō valet capere niſi iudicet,& econuerſo. Gloſa dicit q; primum ſumitur generaliter. Secundum pertinet ad actiuam vitam. Tertium ad contemplatiuam. Nec ſufficit cognoſcere, quia ſcienti bonum & non operanti,peccatum eſt illi, vt dicitur Iaco. 4. Vnde oportet quòd adſit virtuoſa operatio, quàm primò tāgit, ibi *Vt ambuletis digne deo* Indignè enim ambulat qui non viuit ſicut decet filiū dei.2.Corint.6.In omnibus exhibeamus noſmetipſos ſicut dei miniſtros in multa patientia,&c.1. Theſſa. 4. Sicut prædiximus & teſtificati ſumus. Secundò tangit rectam intentionem,ibi *Per omnia placētes* Sapien.4. Placens deo factus eſt dilectus. Tertiò ſtudium proficiendi,ibi *In omni opere bono,&c.* Semper enim homo debet niti ad vlterius bonum.Eccle.24. Flores mei fructus honoris & honeſtatis.Roma.6. Habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, &c. Ad fructificationē ſequitur augmentum,ſcientiæ,ideo dicit, *Et creſcentes,& cætera.* Ex hoc enim quòd aliquis ſtudet implere mandata, diſponitur ad cognitionem.Pſalmus,Super ſenes intellexi ,quia mādata tua quæſiui. Sapien.1. Non habitabit in corpore ſubdito peccatis. Et dicit dei,non mundi.Sapien.10.Dedit illi ſcientiam ſanctorum,&c.Deinde tangit tolerantiam malorum, quia ad virtutem non ſufficit ſcire vel velle,niſi immobiliter operetur,quod non poteſt eſſe ſine patientia & malorum tolerantia.Et ideo dicit. *In omni virtute confortati.* Eccleſ.47. Diuites in virtute pulchritudinis ſtudium habentes. Quę virtus eſt à deo. Vnde dicit *Secundum potentiā claritatis eius.* Ephe.6.Confortamini in Dño, ſed addit,*Claritatis eius*,ideſt Chriſti qui eſt claritas patris,quia pergere ad peccatū,eſt pergere ad tenebras.Sapien.7. Vapor eſt enim virtutis dei, & emanatio quædam eſt claritas omnipotentis dei ſincera. Deinde cum dicit *In omni patientia,&c.* Petit eis tolerantiam in aduerſis.Quidam enim deficiunt vel propter difficile aduerſorum,& ideo oportet habere patiētiam. Luc. 21. In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras.Vel propter dilationem præmij.Et ideo dicit, *Et longanimitate.* quæ facit ſuſtinere rem promiſſam.Abac.1. Si moram fecerit exſpecta eum,&c.Heb. 6. Lōganimiter ferens adeptus eſt repromiſſionem. Sed aliqui hæc duo vitant,ſed cum triſtitia.Contra hoc dicit *Cum gaudio.* Iac. 1. Omne gaudium exiſtimate fratres, quum in varias tentationes incideritis,&c.Deinde cū dicit *Gratias agentes,&c.* Agit gratias pro beneficiis exhibitis omnibus fidelibus.Et hoc pro beneficio gratiæ quod primò ponit. Secundò pro fructu gratiæ,ibi *Qui eripuit.* Dicit ergo, *Oramus pro vobis agentes gratias deo,*ſcilicet creanti: *Et patri,*ſcilicet adoptāti, *Qui dignos,&c.* Dixerūt aliqui q; dona gratiarū dantur pro

Gratia, non dignis tantū, vel etiam indignis detur.

meritis,& q; deus dat dignis gratiam,non autem indignis, ideo hoc excludit Apoſtolus, quia quicquid habes dignitatis & gratiæ,hoc deus fecit in te, ergo & effectus gratiæ. Et ideo dicit *Qui dignos nos fecit,&c.* 1. Cor.3. Non q; ſufficientes ſimus cogitare aliquid à nobis quaſi ex nobis, &c. In partem ſortis ſanctorum,&c.Omnes homines de mundo ſecūdum naturam ſunt boni.Et ideo iuſtum eſt eos aliquam partem habere dei. Mali quidem partem habēt voluptates & tēporalia.Sapientiæ ſecundo,Hæc eſt pars noſtra & hæc ſors noſtra.Sancti verò habēt ipſum deum partem.Tren. 3. Pars mea dominus.Pſalmus, Dominus pars hæreditatis meæ.Et ideo dicit *Qui dignos,& cætera.* Et addit,*Sortis* quia tripliciter aliquid diuidunt. Quandoq; per electionem quando vnus hanc,alius illam partē elegit. Aliquando ſorte. Prouerbio. 18. Contradictiones comprimit

Sors quid.

ſors. Hęc autem pars cedit ſanctis non per electionem propriam. Ioan.decimoquinto, Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos,ſed quia ipſe de⁹ elegit nos.Sors enim nihil aliud eſt quā committere aliquid diuino iudicio.Sors autem triplex eſt,ſcilicet cōſultoria,diuinatoria:& diuiſoria, Prima autem in temporalibus non eſt mala. Secunda vana eſt & mala. Tertia in neceſſitatibus aliquando permittenda,ſed hæc per ſe eſt poſſeſſio luminis.1. Timot. vltimo,Lucē habitat inacceſſibilem.Iob. 36. In manibus abſcondit lucem, & cætera. Et ex hac parte ſequitur effectus gratiæ, ſcilicet tranſlatio de tenebris ad lucē. Et ideo primò ponit tranſlationem. Secundò modum in quo homines ante gratiam ſunt ſerui peccati. Nam cùm peccatū ſit tenebra, ideo ſunt in poteſtate tenebrarum: ſiue dæmonū, ſiue peccatorum, Ephe.vlti.aduerſus rectores mundi tenebrarum harū,&c. Eſa.49.Captiuitas à forti tollitur, &c. Et tranſtulit, &c. id eſt,vt eſſemus regnum dei.Io.19. Regnum meū non eſt de hoc mundo, &c. Et hoc fit quando liberamur à peccato. Apoc.5.Feciſti nos deo noſtro regnum,&c. vel ad literam vt vitam æternā.Mat.3.& 4.& 10. Appropinquabit regnū cælorum.Et hoc eſt q; dicit *Regnū filij dilectionis ſuæ.* Dilectio,vt dicit Auguſtinus, quandoq; dicitur ſpiritusſanctus qui eſt amor patris & filij. Sed ſi dilectio ſic ſemper teneretur perſonaliter, tunc filius eſſet filius ſpiritus ſancti, ſed quandoque dicitur eſſentialiter,vt dicitur in Glo. Filij ergo dilectionis ſuæ,dicitur.i.filij ſui dilecti vel filij eſſentiæ ſuę.Sed nunquid hæc eſt vera? Filius eſt filius eſſentiæ patris? Dicendū eſt q; ſi genitiuus deſignat habitudinē cauſæ efficientis,eſt falſum:quia eſſentia nō generat, nec generatur. Si autem deſignat formam.i.habēs eſſentiam ſuā quaſi materialiter,ſicut dicitur aliquid egregiæ formæ.i.habens egregiam formam, ſic eſt vera.Ioan.3. Pater diligit filium & omnia dedit in manu eius. Deinde cum dicit *In quo habemus,&c.* Oſtendit modum tranſlationis.Homo enim exiſtens in peccato dupliciter tenebatur ſubditus , ſcilicet per ſeruitutem.Ioan.8. Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.Item erat reus pœnæ,& aduerſus à deo.Eſa.59.Iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos & deum veſtrum: & peccata veſtra abſconderūt faciem eius à vobis, ne exaudiret. Hæc duo remouet Chriſtus, quia inquātum homo, factus eſt pro nobis ſacrificium, & redemit nos in ſanguine ſuo. Et ideo dicit, In quo habemus redemptionem. 1. Cor. 6. Empti eſtis pretio magno. Sed inquantum eſt deus, habemus per eum peccatorum remiſſionem, & ſic reatus peccati ſolutus eſt per eum.

LECTIO QVARTA.

Gratiæ autorem commendat, qui Chriſtus eſt, quia etiam commendatur,per comparationem ad Deum,& ad totam creaturam.

QVi eſt imago dei inuiſibilis, primogenitus omnis creaturæ,quoniam in ipſo condita ſunt vniuerſa in cælis,& in terra , viſibilia & inuiſibilia. Siue throni , ſiue dominationes ,ſiue principatus , ſiue poteſtates, omnia per ipſum. & in ipſo creata ſunt , & ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo conſtant.

Poſtquàm ſuperius cōmemorauit gratiæ beneficia ſpecialia & vniuerſalia: hic commendat authorem huius gratiæ.ſ.Chriſtum. Et primò per comparationem ad Deum: ſecundò generaliter per comparationem ad totam creaturam,ibi *Trimogenitus* tertiò ſpecialiter per comparationem ad eccleſiam,ibi *Et ipſe eſt caput.* Circa primum notandum eſt q; deus dicitur inuiſibilis , quia excedit capacitatem viſionis cuiuſcunq; intellectus creati,ita q; nullus intellectus creatus naturali cognitione poteſt pertingere ad eius eſſentiam.Ioh. 36. Ecce deus magnus vincens ſcientiam noſtrā. 1.Timo.vlti. Lucem habitat inacceſſibilem. Videtur ergo à beatis ex gratia, non ex natura. Ratio huius aſſignatur à Dionyſio, quia omnis cognitio terminatur ad exiſtens, id eſt,ad aliquam naturam participātem eſſe. Deus autem eſt ipſum eſſe, non participans ſed participatum, ergo eſt incognitus. Huius ergo dei inuiſibilis filius eſt imago.Sed Filius Dei, quomodo dicatur eius imago. videndum eſt quomodo dicatur imago dei:& quare dicatur inuiſibilis.Et quidem de ratione imaginis ſunt tria,ſcilicet quod ſit ibi ſimilitudo,quo deducta ſit,vel expreſſa ex eo cum quo eſt ſimilitudo, & q; deducta ſit in aliquo pertinente ad ſpeciem vel ſignum ſpeciei.Si enim ſunt duo ſimilia quorum vnum non deriuetur ab alio,neutrum dicimus alterius imaginem,ſicut ouum nō dicitur imago oui. Et ideo ab imitando dicitur imago.Item ſi ſit ſimile,ſed nō quantum ad ſpeciem, vel ſignum ſpeciei, tunc nec imago dicitur, ſicut in homine multa ſunt accidentia, vt color, quantitas,& huiuſmodi, & ſecundum nullum horum dicitur imago, Sed ſi figurā eius accipiat , ſic poteſt eſſe imago,quia figura eſt ſignum ſpeciei , filium autem eſt ſimilis patri,&pater ſimilis filio,ſed filius habet hoc à patre,pater autem non à filio. Et ideo propriè loquendo dicimus filiū imaginem patris,& non econuerſo , quia deducitur & deriuatur hæc ſimilitudo à patre. Item hæc ſimilitudo eſt ſecundum ſpeciē, quia filius in diuinis repreſentatur aliquo modo,ſed deficienter per verbum mentis noſtrę. Verbum

autem mentis noſtræ eſt, quando formamus actu formam rei cuius notitiá babemus, & hoc ſignificamus verbo exteriori. Et hoc verbum ſic conceptum eſt quædam rei ſimilitudo quam in mente tenemus, & ſimile ſecúdum ſpeciẽ. Et ideo verbum dei imago dei dicitur. Quantum ad ſecundum ſciendum eſt quod Arriani hoc verbum malè intellexerunt iudicantes de dei imagine ſecundú imagines, quæ fiebant ab antiquis vt viderẽt in eis charos ſuos ſubtractos ſibi, ſicut & nos facimus imagines ſanctorum, vt quos non videmus in ſubſtantia, videamus in imagine. Et ideo dicũt quod inuiſibile eſt proprium patri, filius autem eſt primũ viſibile in quo manifeſtatur bonitas patris, quaſi pater ſit verè inuiſibilis: filius verò viſibilis & ſic alterius eſſent naturę. Hoc autẽ excludit Apoſtolus ad Hebræos 1. dicens, Qui cũm ſit ſplẽdor gloriæ & figura ſubſtãtiæ eius, &c. Et ſic eſt imago non ſolùm dei inuiſibilis, ſed etiam ipſe eſt inuiſibilis, ſicut pater. Coloſ. primo, Qui eſt imago inuiſibilis dei. Deinde cum dicit. *Primogenitus, & cætera* Commẽdat Chriſtum per comparationem ad creaturam. Et primò facit hoc, ſecundò exponit, ibi *Quia in ipſo*. Circa primum ſciendum eſt ꝙ Arriani ſic intelligũt quaſi dicatur primogenitus, quia ſit prima creatura, ſed hic nõ eſt ſenſus, vt patebit. Et ideo duo ſunt videnda, ſcilicet quomodo hæc imago ſit genita, & quomodo primogenita creaturæ. Quãtum ergo ad primum, ſciendum eſt, ꝙ in vnaquaq; regeneratio eſt ſecundum modum ſui eſſe & ſuæ naturæ. Alius enim modus generationis eſt in hominibus, & alius in plantis & ſic de alijs. Natura autẽ dei eſt ipſum eſſe intelligere, & ſic oportet ꝙ eius generatio, vel cõceptio intellectualis, ſit generatio vel conceptio naturæ eius. In nobis autẽ conceptio intelligibilis non eſt conceptio naturæ noſtræ, quia in nobis aliud eſt intelligere & natura noſtra. Et ideo cum hæc imago ſit verbum & conceptio intellectus, oportet dicere ꝙ ſit germen naturæ, & ſic de neceſſitate genitus, quia accipit naturam ab alio. Secundò videndum eſt quomodo dicatur primogenitus. Deus enim non alio ſe cognoſcit & creaturam, ſed omnia in ſua eſſentia ſicut in prima cauſa effectiua. Filius autem eſt conceptio intellectualis dei ſecũdum ꝙ cognoſcit ſe, & per cõſequens omnem creaturam. Inquantum ergo gignitur, videtur quoddam verbum repreſentans totam creaturã, & ipſum eſt principium omnis creaturæ. Si enim non ſic gigneretur, ſolùm verbum patris eſſet primogenitus patris, ſed non creaturæ. Eccleſiaſti. 24. Ego ex ore altiſſimi prodij primogenita ante omnem creaturam, & cætera. Deinde cum dicit *Quia in ipſo, &c.* Exponit quod dixerat. ſ. ꝙ ſit primogenitus, quia. ſ. eſt genitus vt principium creaturæ. Et hoc quantum ad tria. Primò quantum ad rerum creationem. Secundò quantum ad earum diſtinctionem, ibi *In cælis*. Tertiò quantum ad cõſeruationem in eſſe, ibi *Et omnia in ipſo, &c.* Dicit ergo, Eſt primogenitus creaturæ, quia eſt genitus vt principium omnis creaturæ. Et ideo dicit *Quia in ipſo, &c.* Circa quod ſciendũ eſt, ꝙ Platonici ponebant ideas dicẽtes: ꝙ quælibet res fiebat ex eo ꝙ participabat ideam, puta, hominis vel alicuius alterius ſpeciei. Loco enim harum idearum nos habemus vnum. ſ. filium verbum dei. Artifex enim facit artificiũ ex hoc quod facit illud participare formam apud ſe conceptã quaſi inuoluens eam exteriori materiæ: ſicut ſi dicatur ꝙ artifex facit domum per formam rei quam habet apud ſe conceptam. Et ſic deus omnia in ſua ſapientia dicitur facere, quia ſapientia dei ſe habet ad res creatas, ſicut ars ædificatoris ad domum factam. Hæc autem forma & ſapientia eſt verbum, & ideo omnia in ipſo cõdita ſunt, ſicut in quodam exemplari. Gene. 1. Dixit & facta ſunt, quia in verbo ſuo æterno creauit omnia vt fierent. Quantum autem ad rerum diſtinctionem, ſciendũ eſt ꝙ aliqui ſicut Manichei errauerunt dicentes hæc corpora terrena, qoia corruptibilia, facta eſſe à malo deo: cęleſtia verò, quia incorruptibilia à bono deo. ſ. patre Chriſti. Sed mentiuntur, quia in eodem ſunt vtraq; creata. Ideo dicit *In cælis, &c.* Et hec eſt diſtinctio ſecũdum partes oaturæ corporeæ. Gen. 1. In principio ideſt in filio, creauit deus, &c. Platonici etiã dicunt ꝙ deus per ſe creauit creaturas inuiſibiles. ſ. angelos, & per angelos creauit naturas corporeas. Sed hoc excluditur hic, quia dicitur, Viſibilia & inuiſibilia. De primo. Heb. 11. Fide intelligimus eſſe aptata ſecula vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent. De ſecundo autẽ. Eccle. 13. Pauca vidimus operum eius, omnia autem dominus fecit, &c. Hæc autem diſtinctio eſt ſecundum creaturarum naturam. Tertia diſtinctio eſt ordinis, & gradus in inuiſibilibus, cùm dicit, *Siue thronu, &c.* Platonici etiam errant hic: dicebant enim in rebus diuerſas eſſe perfectiones, & quamlibet attribuebant vni primò principio, & ſecundum ordines earum perfectionũ ponebant ordines principiorum, ſicut ponebant primum ens, à quo participant omnia eſſe, & illud principium ab iſto. ſ. primum intellectum: à quo omnia participant intelligere, & aliud principium vitam, à quo omnia participãt viuere. Sed nos non ſic ponimus, ſed ab vno principio res habent, quicquid in eis perfectionis eſt. Et ideo dicit, *Siue throni, &c.* Quaſi dicat, Non dependent ab alijs principijs ordinatis, ſed ab ipſo vno ſolo verbo Dei. Sed quid eſt ꝙ dicit Ephe. 1. Ipſum dedit caput, &c. Vbi quædam diuerſitas videtur eſſe ab iſtis. Solutio. Hic enim enumerat deſcẽdendo, quia oſtendit progreſſum creaturæ à deo, ibi aſcendendo, qoia oſtendit ꝙ filius dei ſecũdum quod homo ſuper omnes creaturas eſt. Sed tamen ibi principatus ponũtur ſub poteſtatibus: & virtutes inter dominationes & poteſtates: hic principatus ſuper poteſtates, & principatus medium inter dominationes & poteſtates. Et ſecundum hoc diuerſæ ſunt ſententię Gregorij & Dionyſij. Dionyſius. n. ordinat eos ſecundum ꝙ dicitur ad Ephesios: quia in ſecũda hierarchia ponit dominationes, virtutes, & poteſtates. Gregorius verò ordinat eos ſicut hic habetur: quia in ſecũda hierarchia ponit dominationes, principatus & poteſtates: in tertia verò virtutes, archangelos, & angelos. Sed ſciendum eſt, quod ſicut Gregor. & Dionyſius dicunt hęc dona ſpiritualia ex quibus nominantur hi ordines, cõmunia ſunt omnibus, tamẽ quidam nominantur à quibuſdã, quidam ab alijs: cuius ratio accipitur ex dictis Platonicorum, quia omne quod cõuenit alicui, conuenit tripliciter, quia aut eſſentialiter, aut participatiuè, aut cauſaliter. Eſſentialiter quidem quod conuenit rei ſecundum proportionẽ ſuæ naturæ, ſicut homini rationale. Participatiuè autem quod excedit ſuam naturam: ſed tamen aliquid de illo participat, ſed imperfectè, ſicut intellectuale homini, quod eſt ſupra rationale: & eſt eſſentiale angelorum & idẽ aliquid participat homo. Cauſaliter verò quod conuenit rei ſuperuenienter, ſicut homini artificialia, quia in eo nõ ſunt ſicut in materia, ſed per modum artis. Vnumquodq; autem denominatur ſolùm ab eo quod conuenit ei eſſentialiter. Vnde homo nõ dicitur intellectualis nec artificialis, ſed rationalis. De dictis autẽ donis in angelis: ea quæ conueniũt ſuperioribus eſſentialiter, inferioribus conueniunt participatiuè: quæ verò inferioribus eſſentialiter conueniunt, ſuperioribus cauſaliter conueniunt. Et ideo ſuperiores denominantur à ſuperioribus donis. Supremum autem in creatura ſpirituali eſt quod attingit deum & quodãmodo participat eum. Et ideo denominãtur ſuperiores ex hoc, quod attingunt deum. Seraphin quaſi ardentes deo vel incendẽtes. Cherubin quaſi ſcientes deum. Throni quaſi habentes in ſeipſis ſedentem Deum. Tripliciter enim aliquid poteſt ab alio participare. Vno modo accipiendo proprietatẽ naturæ eius. Alio modo vt recipiat ipſum per modum intentionis cognitiuæ. Alio modo vt deſeruiat aliqualiter eius virtuti, ſicut aliquis medicinalem artem participat à medico, vel quia accipit in ſe medicinæ artem, vel accipit cognitionem artis medicinalis, vel quia deſeruit arti medicinæ. Primum eſt maius ſecundo, & ſecundum tertio. In ſacra autem ſcriptura ſignificatur aliquid diuinum per ignẽ. Deut. 4. Dominus deus tuus ignis conſumens eſt, &c. Et ideo ſupremus ordo dicitur Seraphim, quaſi ardentes deo & continentes aliquam diuinam proprietatem. Secundus ordo eſt Cherubim, cõſequentes eum cognitiuè. Et tertius Throni, eius virtuti deſeruientes. Alij autẽ ordines non nominantur ex attingendo deum, ſed per aliquam eius operationẽ. Et aliqui vt dirigentes, & ſic ſunt dominationes. Alij exequẽtes: Et horum quidẽ vt principaliores, vt principatus. Pſal. Præuenerunt principes, &c. Alij ſecundum executionem, & ſic ſunt exequentes ſupra ſpirituales creaturas, vt ſunt poteſtates quæ arcent dæmones: ſi ſupra naturalia, ſunt virtutes quæ miracula faciunt: ſi ſupra homines, ſunt archangeli ad magna: ſi angeli ad minima. Et ſic cõcludendo dicit, *Omnia per ipſum*, ſicut per cauſam effectiuam, *Et in ipſo*, ſicut per cauſam exemplarem. Ioan. 1. Omnia per

Arrij errores circa imaginem Dei.

Angelorũ nomina quid ſignificent.

nia per ipſum facta ſunt, &c. Sed quia poſſet aliquis dicere. Nunquid omnia ſunt æterna? Ideo Apoſtolus quaſi reſpondens ad hoc dicit quod non, ſed ipſe eſt *Ante omnia*, ſ. tempora & res alias. Prou. 8. Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum, antequam quicquam faceret à principio, &c. Vel ante dignitatem. Pſal. Quis ſimilia deo, &c. Quantum ad conſeruationē dicit, *Et omnia in ipſo conſtant*, id eſt conſeruantur. Sic enim ſe habet deus ad res ſicut ſol ad lunā, quo recedēte deficit lumen lunę. Et ſic ſi deus ſubtraheret ſuam virtutem à nobis, in momento deficerent omnia. Heb. 1. Portans omnia verbo virtutis ſuæ.

LECTIO QVINTA.

Commendat Chriſtum per comparationem ad totam Eccleſiam, ac demum ipſum commendat in ordine ad Eccleſiam Coloſſenſium,

ET ipſe eſt caput corporis eccleſiæ, qui eſt principium, primogenitus ex mortuis: vt ſit in omnibus ipſe primatū tenens: quia in ipſo complacuit, omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare: & per eum reconciliare omnia in ipſum pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cælis ſunt. Et vos cum eſſetis aliquādo alienati & inimici ſenſu in operibus malis: nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem; vt exhiberet vos ſanctos & immaculatos & irreprehenſibiles coram ipſo: ſi tamen permanetis in fide fundati, & ſtabiles & immobiles à ſpe euāgelij quod audiſtis, quod prædicatum eſt in vniuerſa creatura quæ ſub cælo eſt.

Poſtquam Apoſtolus cōmendauit Chriſtum per cōparationem ad deum & ad totam creaturam, hic commēdat ipſum in cōparatione ad eccleſiam. Et primò generaliter. ſecundò ſpecialiter quantum ad Coloſſenſes, ibi, *Et vos cū eſſetis*. Tertiò quantum ad ſuam perſonam ſingulariter, ibi, *Cuius factus ſum*. Circa primum duo facit, quia primò proponit habitudinem Chriſti ad totam eccleſiam: ſecundò exponit, ibi, *Qui eſt principium*. Dicit ergo: Iſte in quo habemus redemptionem Chriſtus eſt & primogenitus creaturæ. Sed ſecundum ꝙ huiuſmodi factus eſt caput eccleſiæ, duo occurrunt hic exponenda. Et primò quomodo corpus ſit eccleſia, & ſecundo quomodo Chriſtus eſt caput. Eccleſia dicitur corpus ad ſimilitudinem vnius hominis, & hoc dupliciter. ſ. & quantum ad diſtinctionem membrorum. Ephe. 4. Dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem prophetas, &c. Et quantum ad ſeruitia, quæ licet ſint diſtincta, tamen vnum ſeruit alteri. 1. Cor. 12. pro inuicem ſolicita ſint mēbra. Gal. 6. Alter alterius onera portate, &c. Item ſicut conſtituitur vnum corpus ex vnitate animæ, ita eccleſia ex vnitate ſpiritus. Ephe. 4. Vnum corpus & vnus ſpiritus. 1. Corin. 10. Vnus panis & vnum corpus multi ſumus, &c. Item eſt alia conſideratio membrorum ad caput eccleſie. ſ. ad Chriſtum. Ipſe enim Chriſtus eſt caput eccleſiæ. Pſal. Tu exaltans caput meum, &c. Et exponit quid eſt eſſe caput, dicens, *Qui eſt principium, &c.* Caput enim reſpectu aliorum membrorum habet tria priuilegia. Primò, quia diſtinguitur ab alijs ordine dignitatis, quia eſt principium & præſidens. Secundò in plenitudine ſenſuum qui ſunt omnes in capite. Tertiò in quodam influxu ſenſus & motus ad mēbra. Et ideo primò oſtendit quomodo Chriſtus eſt caput ratione dignitatis, ſecundò ratione plenitudinis gratiarum, ibi, *Quia in ipſo complacuit*. Item tertiò ratione influentiæ, ibi, *Et per eum*. Eccleſia quidem habet duplicem ſtatum. ſ. gratiæ in præſenti, & gloriæ in futuro, & eſt eadē eccleſia, & Chriſtus eſt caput ſecundum vtrunque ſtatum: quia primus in gratia, & primus in gloria. Quantū ad primum dicit, Qui eſt principium, quia nō ſolùm eſt in gratia ſecundum ꝙ homo, ſed etiam omnes ſunt iuſtificati per fidem Chriſti. Ro. 5. Per obedientiam vnius hominis iuſti conſtituuntur multi. Et ideo dicit, *qui eſt principium*, ſ. iuſtificationis & gratiæ in tota eccleſia, quia etiam in veteri teſtamento ſunt aliqui iuſtificati per fidem Chriſti. Ioan. 8. Ego principium qui & loquor, &c. Pſal. Tecum principium, &c. Item eſt principium quantum ad ſtatum glorię. Ideo dicit, primogenitus ex mortuis. Quia enim reſurrectio mortuorum eſt quaſi quædā ſecunda generatio, quia homo in ea ad vitam æternam reparatur. Matth. 19. In regeneratione, cùm ſederit filius hominis, &c. & præ omnibus primus eſt Chriſtus: ideo eſt primogenitus ex mortuis. i. eorum qui ſunt geniti per reſurrectionem Sed cōtra de Lazaro. Ioan. 12. Reſpondeo, dicitur quod iſte & alij nō reſurrexerūt ad illam vitā immortalem, ſed ad mortalem, ſed Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur, ut dicitur Ro. 6. Apoc. 1. Primogenitus mortuorū, &c. 1. Co. 15. Nunc autem Chriſtus reſurrexit à mortuis primitiæ dormientiū. Et hoc, vt in omnibus ſit ipſe principatum tenēs, quantum ad dona gratiæ, quia ipſe eſt principium: quantum ad dona gloriæ, quia ipſe eſt primogenitus. Eccle. 24. In omni gente & in omni populo primatum habui, &c.

Eccleſia, quomodo dicitur corpus.

Deinde cùm dicit, *quia in ipſo, &c.* Oſtendit dignitatem capitis quantum ad plenitudinem gratiarū omnium. Alij enim ſancti habuerunt diuiſiones gratiarum, ſed Chriſtus habuit omnes. Ideo dicit, *quia in ipſo, &c.* Singula verba pōdus ſuum habent, *Complacuit*. deſignat quod dona hominis Chriſti non erant ex facto ſeu meritis, vt dicit Fotinus, ſed ex diuinæ voluntatis cōplacentia aſſumentis hunc hominem in vnitatē perſonæ. Matt. 3. Hic eſt filius meus, &c. Item dicit *Omnem*, quia alij habent hoc donum, alij, aliud. Ioan. 13. Omnia dedit in manus eius. Item dicit, *Plenitudinem*, quia aliquis aliquod habuit donum, ſed non plenitudinem eius, ſeu virtutis: quia fortè inutus in aliquo defecit. Sed Ioan. 1. dicitur de Chriſto, Vidimus eum plenum gratiæ & veritatis. Eccle. 24. In plenitudine ſanctorū detentio mea. Item dicit habitare. Alij enim acceperunt vſum gratiæ ad tempus, quia ſpiritus prophetarum nō ſemper adeſt prophetis, ſed in Chriſto eſt habitualiter, quia ſemper ad votum in Chriſto eſt dominium huius plenitudinis. Ioan. 1. Super quem videris ſpiritum deſcendentē, & in eo manentem, &c. Deinde cū dicit, *Et per eum, &c.* Oſtēdit Chriſtum eſſe caput eccleſiæ ratione influxus. Et hæc eſt tertia ratio capitis. Et primò oſtendit influxum gratię. ſecundò exponit quod dixerat, ibi, *Pacificans*. Dicit ergo primo, dico quod complacuit, non ſolum quantum ad hoc quod haberet in ſe, ſed etiam vt per eum ad nos deriuaret. Vnde dicit, *Et per eum reconciliari omnia in ipſum*. 2. Cor. 5. Deus erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi. Exponit autem qualis ſit iſta reconciliatio: & quomodo omnia reconciliata. In reconciliatione autem ſunt duo cōſideranda. Primò in quo conueniunt qui reconciliantur. Diſcordes enim diuerſas habent voluntates. Reconciliati autem conſentiunt in aliquo vno. Et ſic voluntates prius diſcordes, cōcordant in Chriſto. Et huiuſmodi voluntates ſunt & hominum, & dei, & angelorū. Hominum, quia Chriſtus homo eſt: Dei quia deus eſt. Item diſcordia erat inter Iudæos qui volebant legem, & Gentiles qui non volebant legem: ſed vtroſque Chriſtus cōcordat, quia ex Iudæis eſt, & quia abſoluit obſeruantias legis. Et hęc concordia eſt facta per ſanguinem, &c. Inter deū enim & hominem cauſa diſcordiæ fuit peccatum: inter Iudæos & Gentiles lex. Chriſtus per crucem deſtruxit peccatum, & impleuit legem. Et ita remouit cauſam diſcordiæ. Heb. 12. Acceſſiſtis ad Sion mōtem, & ciuitatē dei viuentis Hieruſalem, &c. Et ſic reconciliati ſumus. Et iſta ſunt ſiue quæ in cęlis, vt angeli & deus, ſiue quæ in terris. ſ. Iudæi & Gentiles. Ideo Chriſto nato dicitur Luc. 2. Gloria in altiſſimis deo, & in terra pax hominibus, &c. Item in reſurrectione dixit, *Pax vobis, &c.* Vt habetur Ioan. 20. Ephe. 2. Ipſe enim eſt pax noſtra qui fecit vtraque vnum, &c. Deinde cùm dicit, *Et vos, &c.* ponitur commendatio Chriſti per dona eis collata. Vbi primò commemorat ſtatum præteritum: ſecundò Chriſti beneficium, ibi, *Nunc autem, &c.* Tertiò quid exigatur ab eis, ibi, *Si tamē, &c.* Status enim præteritus habuit tria mala. Quātum enim ad intellectum erant ignorantes: quātum ad affectum inimici iuſtitiæ: quantum ad actum in multis peccatis. Quantum ad primum dicit, *Alienati, &c.* Quantum ad ſecundum, *Et inimici ſenſu*, ſecundum vnam literam, & oſtendit defectum ſapientiæ quam prædicabant Iudæi de vno deo. Ioan. 3. Dilexerunt magis tenebras quam lucem. Sed nunquid tenebantur ad legem Moyſi? Dicendum eſt quod ſic, quantum ad cultum vnius dei. Vel alienati ſenſu, id eſt ex electione cōtradicentes ei ex malitia. Iob 34. Qui quaſi de induſtria receſſerunt ab eo. Quantum ad tertium dicit, *In operibus malis*. Ioan. 3. Erant enim eorum opera mala, &c. Deinde cū dicit, *Nunc autem*. ponit beneficia Chriſti. Et primum eſt reconciliatio in corpore eius. Et dicit, *In corpore carnis*, non quod aliud ſit corpus, & aliud caro, ſed

ad oſtendendum

ad oſtendendum quod accepit corpus in eſſe naturæ. Ioan. 1. Et verbum caro factum eſt, &c. Et idem corpus carnis. i. mortale. Rom. 8. Deus filiom ſuum mittens in ſimilitudinem peccati, &c. Secundũ eſt ſanctificatio. Vnde dicit, *Exhibere vos ſanctos*. Heb. 13. Ieſus vt ſanctificaret populum, &c. Tertiũ eſt ablutio à peccatis, ibi, *Et immaculatos*. Heb. 9. Sanguis Chriſti qui per ſpiritum ſanctum ſemetipſum obtulit deo, emundabit conſcientiam noſtram, &c. Item quantum ad futura, ibi, *Et irreprehenſibiles*. 2. Pet. 3. Satagire immaculati & inuiolati & inueniri in pace, &c. Et addit, Coram ipſo. 1. Reg. 16. Homo videt quæ foris patent, dominus autem intuetur cor. Exigit à nobis firmitatem fidei & ſpei. Ideo ſubiungit, dicens, *Si tamẽ permanetis in fide fundati*. Fides eſt ſicut fundamentum, ex cuius firmitate tota firmatur eccleſiæ ſtructura. *Et ſtabiles* in ſpe non moti à ſeipſis. *Et immobiles*, quaſi non excidẽtes à ſpe per alios. *A ſpe*, inquam, *Euangelij*, id eſt quam dat euangelium de bonis regni cælorum. Matt. 4. Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. Nec eſt excuſatio, quia eſt prædicatum: videlicet per apoſtolos. Vtitur præterito pro futuro, propter certitudinẽ eius, *In vniuerſa creatura, quæ ſub, &c.* i. omni creaturæ nouæ, id eſt fidelibus quibus paratum erat.

LECTIO SEXTA.

Euangelij ſe fidelem miniſtrum dicit, quod manifeſtatum nunc eſt, licet fuerit a ſeculis abſconditum, pro quo etiam gloriatur vincula pati.

CVius factus ſum ego Paulus miniſter, qui nunc gaudeo in paßionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ deſunt paßionum Chriſti, in carne mea pro corpore eius, quod eſt eccleſia: cuius factus ſum ego miniſter ſecundum diſpenſationem dei, quæ data eſt mihi in vobis, vt impleam verbu dei, myſterium quod abſconditum fuit à ſeculis & generationibus: nunc autẽ manifeſtatum eſt ſanctis eius, quibus voluit deus notas facere diuitias gloriæ ſacramenti huius in Gentibus, quod eſt Chriſtus in vobis ſpei gloriæ quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, & docentes in omni ſapientia, vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto Ieſu: in quo & laboro certando, ſecundum operationem eius, quam operatur in me in virtute.

Poſtquam commendauit Chriſtum in cõparatione ad deum & ad vniuerſam creaturam, ad totã eccleſiam & ad ipſos Coloſſenſes: hic cõmendat eum in comparatione ad ſeipſum, oſtendens ſe eius miniſtrum. Et primò ponit miniſterium: ſecundò oſtendit fidelitatem in miniſtrãdo, ibi, *Qui nunc gaudeo*. Tertiò miniſterij magnitudinem, ibi, *Cuius factus ſum*. Dicit ergo, Dico quod prædicatum eſt in vniuerſa creatura, cuius euangelij factus ſum miniſter prædicandi, non mea authoritate, ſed prædicationi miniſteriũ exhibens. 1. Corin. 4. Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti & diſpenſatores, &c. Sed eſt miniſter fidelis, quod patet, quia non refugit pati pericula quin diligenter exequatur. Vnde primò oſtendit quo affectu ſuſtinet paſſiones: ſecundò quo fructu, ibi, *Adimpleo, &c.* Affectu quidem læto, quia nunc gaudeo, &c. pro vobis. i. propter veſtram vtilitatem. 2. Cor. 1. Siue tribulamur pro veſtra exhortatione & ſalute, &c. Et propter gaudium vitæ æternæ quod inde exſpecto, quod eſt fructus miniſterij eius. Iac. 1. Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis, ſcientes, &c. Philip. 2. Si immolor ſuper ſacrificiũ fidei veſtræ, gaudeo & congratulor, &c. Et etiam hoc fructu, vt adimpleam ea, quę deſunt paſſioni Chriſti, &c. Hęc verba ſecundum ſuperficiem malum poſſent habere intellectum. ſ. quod Chriſti paſſio non eſſet ſufficiens ad redemptionem, ſed additæ ſunt ad complendũ paſſiones ſanctorum. Sed hoc eſt hæreticum, quia ſanguis Chriſti eſt ſufficiens ad redemptionem, etiã multorum mundorum. 1. Ioã. 2. Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris, &c. Sed intelligẽdum eſt, quod Chriſtus & eccleſia eſt vna perſona myſtica, cuius caput eſt Chriſtus, corpus omnes iuſti: quilibet autem iuſtus, eſt quaſi membrum huius capitis. 1. Cor. 12. Et membra de membro. Deus autem ordinauit in ſua prędeſtinatione quantum meritorum debet eſſe per totam eccleſiam, tam in capite quam in membris, ſicut & prædeſtinauit numerum electorum. Et inter hæc merita præcipuè ſunt paſſiones ſanctorum. Chriſti, ſcilicet capitis merita ſunt infinita, quilibet verò ſanctus exhibet aliqua merita ſecundum menſuram ſuam. Et ideo dicit, *Adimpleo ea quæ deſunt paſſionum Chriſti*, id eſt, totius eccleſiæ, cuius caput eſt Chriſtus, *Adimpleo*, id eſt addo menſurã meam. Et hoc *In carne*, id eſt ego ipſe patiens. Vel quæ paſſiones deſunt in carne mea. Hoc enim deerat, quod ſicut Chriſtus paſſus erat in corpore ſuo, ita pateretur in Paulo membro ſuo, & ſimiliter in alijs. Et pro corpore, quod eſt eccleſia, quę erat redimenda per Chriſtum. Epheſ. 5. Vt exhiberet ipſe ſibi eccleſiam glorioſam non habentem maculam neque rugã. Sic etiam omnes ſancti patiuntur propter eccleſiam: quæ eorum exemplo roboratur. Gloſa. Paſſiones adhuc deſunt eo quod paritoria meritorum eccleſiæ non eſt plena, nec adimplebitur, niſi cùm ſeculum fuerit finitum. Paritoria autem eſt vas, vel domus, vbi pariter multa inferuntur.

Paſſio Chriſti quomodo dicatur adimpleri a ſanctis, cũ ſit ſufficientiſſima.

Paritoria quid.

Deinde cùm dicit, *Cuius ſum, &c.* Oſtendit dignitatẽ miniſterij tripliciter. Primò ex materia adoptionis: ſecũdò ex fine ad quẽ dicitur, ibi, *Vt impleam, &c.* tertiò ex vſu, ibi *Quoniam vos cum, &c.* Sed diceret aliquis. Eſt ne magnum hoc miniſteriũ? Et reſpondet dicẽs, Ita eſt, quia traditũ eſt mihi ſecundum diſpenſationẽ. Quod dupliciter poteſt exponi. ſ. actiuè: & ſic eſt ſenſus. i. vt diſpenſem vobis diuina, fideliter tradens ea, & hæc poteſtas data eſt mihi. Vel paſſiuè, & tunc eſt ſenſus. i. ſecundum quod mihi diſpenſatum eſt à deo. Ephe. 4. dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdã prophetas, &c. Act. 13. Segregate mihi Barnabam & Paulum in opus ad quod aſſumpſi eos, &c. Ecce quis eſt finis, certè nõ pecunia nec gloria propria, ſed aliquod magnum ad quod accepi, quia vt impleam, &c. Et primò oſtendit dignitatem eius ad quod accepit: ſecũdò oſtendit quod eſt illud, quod eſt Chriſtus. Itẽ primò cõmendat magnitudinem eius ex diffuſa prædicatione, & occultatione, & manifeſtatione. Accipitur autem ad conuerſionem Gentiliũ, Vnde vt adimpleam verbũ non prædicationis, ſed diſpenſationem æternã dei. i. vt mea prædicatione impletũ oſtendam verbum dei. i. dei diſpenſationẽ, & præordinationem & promiſſionem de verbo dei incarnãdo, vel diſpenſationem dei æternam, qua diſpoſuit vt Gentes per Chriſtum conuerterentur ad fidẽ veri dei. Et hoc oportebat impleri. Num. 23. Dixit ergo & nõ faciet, locutus eſt, & non implebit? Eſa. 55. Verbum quod egredietur de ore meo nõ reuertetur ad me vacuum, ſed faciet quæcunq; volui, & proſperabitur, &c. Sed hoc diſpoſuit impleri per miniſteriũ Pauli, Vnde dicit, *Vt impleam hoc myſterium*, ſcilicet inquãtum eſt res abſcondita: quia myſterium quod eſt abſconditum eſt hoc verbum. Eſa. 24. Secretum meũ mihi eſt, &c. *Quod abſconditum fuit à ſeculis*, id eſt à principio ſeculorũ, & omnibus generationibus hominũ, qui hoc ſcire non potuerũt. Epheſ. 3. Quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi à ſeculis in deo. Nam & ſi philoſophi antiqui quædam de Chriſti deitate videantur dixiſſe vel propria, vel appropriata ſicut Aug. inuenit in libris Platonis, In principio erat verbum, &c. tamen quod verbum caro factũ eſt, nullus ſcire potuit. Sed dicis, Nonne fuit ſcitũ per prophetas? Reſpõdeo: dicendum eſt quod ſic, tamen inquantum pertinebat ad euangelium, vel non ita apertè ſicut apoſtoli ſciuerunt. Deinde cũ dicit, *Nunc autem, &c.* Agit de manifeſtatione eius: & primò oſtendit quibus manifeſtatum eſt, ſecundò oſtendit quare manifeſtatũ eſt eis, ibi, *Quibus voluit*. Dicit ergo, *Manifeſtatum eſt nunc*, ſcilicet tempore gratiæ. 2. Cor. 6. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis. Hęc autẽ eſt ſcientia ſanctorũ. Sap. 10. Dedit illi ſcientiam ſanctorum, &c. Iob. 36. Annuntiant de ea amico ſuo, &c. Sed hoc non propter eorum merita, ſed propter beneplacitum ſuũ. Vnde dicit, *quibus voluit Deus, &c.* Io. 15. Quæ audiui à patre meo, nota feci vobis, &c. Et ſubdit, Nõ vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos, &c. Matt. 11. Ita placitum fuit ante te *Notas facere diuitias gloriæ ſacramẽti huius*, quia per hoc quod iſta fuerunt occulta, deus apparet abũdãter glorioſus. Nã olim notus in Iudæa deus, ſed per hoc ſacramentũ cõuerſionis gentilium gloria dei notificatur per totũ mundũ. Ioan. 17. Ego te clarificaui, &c. Et hoc *In gentibus*, ſcilicet, quod cõpletur in eis. Ro. 5. Gloriamur in ſpe gloriæ filiorũ Dei. Et Rom. 11. O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ dei. Hoc verbum eſt quod eſt Chriſtus. i. quod per Chriſtum adipiſcimur. ſ. ſpem gloriæ, quæ olim videbatur promiſſa

ſoluta

ſolùm Iudæis. Act.10. Mirabantur quòd & in nationes diffuſa eſt gratia, &c. Ro.5. Iuſtificati ex fide pacē habeamus, &c. Et poſt, Et gloriamur in ſpe gloriæ filiorū dei, &c. Eſa.11. Radix Ieſſe qui ſtat in ſignum populorum, &c. Sic ergo oſtenditur origo miniſterij & finis. Sed ſubdit vſum eius, cùm dicit, *Quem nos, &c.* Et circa hoc tria facit, quia primò oſtendit vſum eius, ſecundò fructū, ibi, *Vt exhibeamus, &c.* tertiò auxilium ſibi impenſum ad conſequēdum vſum, ibi *In quo & laboro.* Vſus eius eſt nuntiare Chriſtum. Et ponit vſum & modum vtendi. Pſal. Annuntiate inter gentes ſtudia eius, &c. 1.Ioā.1. Quod vidimus & audiuimus, annuntiamus vobis, &c. Modus ponitur, ibi, *corripiētes, &c.* quod eſt perfecta annuntiatio, quia omni homini non ſolùm Iudæis. Mat. vlt. Docete omnes gētes, &c. Modus etiam eius eſt docere veritatem, & refellere falſitatem. Et ideo dicit, *Corripientes omnem hominem,* infideles in vita. 2.Cor.10. Arma militiæ noſtræ non ſunt carnalia, ſed potētia dei ad deſtructionē munitionū, conſilia deſtruentes, &c. *Et docentes in omni ſapientia,* ſ. quæ eſt cognitio Dei. Sap.15. Noſſe.n. te, conſummata iuſtitia eſt, & ſcire iuſtitiā & veritatē tuam radix eſt immortalitatis, &c. Et 1.Cor.2. Sapiētiam loquimur, &c. Fructus autē hic eſt quod homines ducuntur ad perfectum. Vnde dicit, *Vt exhibeamus omnem hominem,* ſcilicet cuiuſcunq; conditionis perfectum, non in lege, ſed in Chriſto. Mat.5. Eſtote perfecti, &c. Sed nunquid quilibet tenetur ad perfectionem? Nō, ſed intentio prædicatoris ad hoc debet eſſe. Eſt autem duplex perfectio charitatis. Vna de neceſſitate præcepti. ſ. vt in corde nihil admittat contrarium deo: Matt.22. Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, &c. Alia de neceſſitate conſilij, vt abſtineat etiam à licitis, & hæc eſt perfectio ſupererogationis. Sed ad hoc habuit auxilium à deo. Vnde dicit, *In quo laboro certando* contra infideles & peccatores. 2.Timot. 2. Labora ſicut bonus miles Chriſti, &c. Item eiuſdem 4. bonum certamen certaui, &c. Et hoc *Secundum operationem eius.* 1.Cor.15. Gratia dei mecū, quam operetur in me, quia hoc facit deus in me in virtute miraculorum. ſ. præbendo virtutem. Luc. vlt. Sedete in ciuitate donec induamini virtute ex alto.

CAPIT. II. LEC. I.

Solicitum ſe dicit de ſtatu eorum, cupiens ab eis videri, vt eos conſoletur, ac tueatur contra hæreticos.

VOlo enim vos ſcire qualem ſolicitudinem habeā pro vobis & pro his qui ſunt Laodiciæ, & quicunque non viderunt faciem meam in carne; vt conſolētur corda ipſorum inſtructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus in agnitionem myſterij Dei patris & Ieſu Chriſti, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi. Hoc autem dico, vt nemo vos decipiat in ſublimitate ſermonum.

Supra commendauit ſtatum fidelium, qui eſt gratiæ, & auctorem. ſ. Chriſtum: hic protegit eos contra contrariantia huic ſtatui: & primò contra doctrinā corrumpentē. ſecundò contra peruerſos mores. 3. cap. ibi. *Igitur ſi conſurrexiſtis.* Circa primū duo facit, quia primò oſtendit ſolicitudinem de eorum ſtatu: ſecundò tuetur eos cōtra malam doctrinā, ibi, *Hoc autem dico.* Iterum prima pars diuiditur in tres particulas. Quia primò ponit ſolicitudinem. ſecūdò perſonas de quibus ſolicitatur, ibi, *Pax vobis.* tertio de quo ſit ſolicitus, ibi, *Vt conſolētur.* Dicit ergo, *Volo enim vos ſcire qualem habeam ſolicitudinem,* ſ. magnam. Et hoc pertinet ad bonum prælatum. Ro.12. Qui præeſt in ſolicitudine. Luc. 2. Paſtores erant in eadem regione vigilantes & cuſtodientes vigilias noctis ſupra gregē ſuum. Et non ſolùm pro à ſe conuerſis & ſibi præſentibus, ſed etiam pro alijs. Vnde dicit, *Pro vobis,* ſcilicet quos non vidi corpore, ſed mente, & non ſolùm pro iſtis, *Sed etiam pro illis qui non viderunt, &c.* Solicitus quippe erat pro toto mundo. Sap.18. In veſte poderis Aaron totus erat orbis terrarum, &c. Sic in mente Apoſtoli 2.Cor.11. Præter ea quæ extrinſecus ſunt inſtantia mea, quotidiana ſolicitudo omniū eccleſiarum, &c. Sed de quibus magis ſolicitatur. Reſpondeo, de non viſis, quantū ad aliquid, quia neſciebat quid fieret circa eos: non autem ſimpliciter. Deinde cum dicit, *Vt conſolentur,* oſtendit de quo ſolicitus ſit. ſ. de eorum conſolatione. Et primò hoc ponit, ſecundò quomodo poſſit hoc haberi, ibi, *Inſtructi.* Dicit ergo, *Vt conſolentur,* id eſt, per me habeant conſolationē ſpiritualem, cuius conſolationis factiuum eſt bonū. Eſt enim factiuum gaudij, vt qui triſtatur de aliquo, conſoletur de alio æque bono. Duo autem ſunt quæ conſolantur nos. ſ. meditatio ſapientiæ. Sap. 8. Erit allocutio cogitationis & tedij mei. Aliud eſt oratio. Iaco.5. Triſtatur quis in vobis, oret æquo animo & pſallat. Conſequenter cū dicit, *Inſtructi, &c.* ponit ſpecialiter ſapientiæ inſtructionem. Duplex eſt hic litera. ſ. quæ dicta eſt, & quæ habetur in gloſa ſic, Vt conſolentur corda ipſorum inſtructorū, &c. ad cognoſcendum, &c. Et eſt idem ſenſus. Inſtructio ergo ſapientiæ conſolatur contra mala temporalia. Debet autem hic eſſe inſtructus de via: & ideo dicit in charitate, quæ. ſ. eſt via ad deum. 1.Cor.12. Adhuc excellentiorem viā vobis demonſtro, ſi linguis, &c. Inſtructi ergo in charitate qua deus nos diligit, & qua nos eum diligimus. Vtrunque.n. nos conſolatur. ſ. & quia dominus diligit nos. Galat.2. Viuo ego, &c. Et poſt, qui dilexit me & tradidit ſemetipſum pro me, &c. Ephe.2. Diues in miſericordia, propter nimiam charitatem ſuam, qua dilexit nos, &c. Item qua nos deum diligimus nos conſolantur, quia cōſolatio eſt amici ſi pro eo ſuſtineat mala. Eccl.22. Et ſi euenerint mihi mala, propter illum ſuſtinebo. Et ſubdit, *In omnes diuitias,* id eſt in omni capacitate. Intellectus enim noſter eſt in potētia ad aliquid cognoſcendū, ſed intellectus angeli in ſua creatione impletus eſt ſcientia intelligibili. Et ideo oportet quòd noſtro intellectui humano ſuperueniat ſcientia, vel per diſciplinam: ſed hæc eſt inſufficiens, quia nonquam aliquid tantum poteſt ſciri, ſic quòd capacitatē eius impleat: vel per reuelationem diuinā & donum dei. Et hęc eſt ſufficiens. Eccle.15. Impleuit eum dominus ſpiritu ſapientiæ & intellectus, &c. Et ideo dicit, *Plenitudinis intellectus,* id eſt, in copiam. Sap.8. Quid ſapientia locupletius? Eſa.33. Diuitiæ ſalutis ſapientia & ſcientia. Inſtructi ergo in copia diuinæ ſapientiæ, quæ copia implet intellectum. Et hoc habebimus cognoſcendo deū. Et ideo dicit, *In agnitionem myſterij, &c.* id eſt ad cognoſcendum veritatem ſacramēti huius occulti. ſ. quod deus ſit pater Ieſu Chriſti. Vel myſterij dei patris, quod eſt Chriſtus. Ideò dicitur Matt.11. de apoſtolis, Abſcondiſti hæc à ſapiētibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Vel in agnitionē æternę generationis & incarnationis Chriſti. Sap. 6. Cogitare ergo de illa ſenſus eſt conſummatus. Auguſt. Beatus qui te nouit, infœlix qui te nō nouit: cognitione dei habet homo omnem plenitudinē. Ioan. 16. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te ſolū verum deum, &c. Sed nunquid per cognitionem Chriſti impletur intellectus? Reſpōdeo ſic, quia in eo ſunt omnes theſauri, &c. Deus habet omnium rerū notitiam, & hæc notitia cōparatur theſauro. Sap.7. Infinitus enim eſt theſaurus hominibus, &c. Theſaurus eſt diuitiæ congregatæ, ſed effuſæ non dicuntur theſaurus, ſed quæ in vno ſunt. Deus enim ſapientiam ſuam ſparſit ſuper omnia opera ſua. Eccle.1. Et ſecundum hoc non habet rationē theſauri, ſed ſecundum quòd huiuſmodi rationes vniūtur in vno ſcilicet in ſapientia diuina: & omnes huiuſmodi theſauri ſunt in Chriſto. Sapientia enim eſt cognitio diuinorū: ſciē- *Sapientia in quo differat à ſcientia.*
tia verò eſt creaturarū cognitio. Quicquid autem de deo poteſt ſciri pertinent ad ſapientiam, totum deus abundanter in ſe cognoſcit: Itē quicquid poteſt cognoſci de creaturis, cognoſcit in ſe ſupereminenter. Quicquid autē in ſapiētia dei eſt, eſt in verbo ſuo vno: quia vno ſimplici actu intellectus cognoſcit omnia, quia in eo non eſt ſcientia in potentia nec in habitu. Et ideo in iſto verbo ſunt omnes theſauri, &c. Sed addit, *Abſconditi,* quia quòd mihi aliquid abſcōditur, contingit dupliciter, ſ. vel propter debilitatē intellectus mei, vel propter velamen oppoſitum, ſicut quis non videt candelam, vel quia cæcus eſt, vel velata eſt. Ita in verbo dei ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ, ſed abſcōditi nobis qui non habemus limpidos oculos, ſed lippos. Io.12. Adhuc modicum lumen in vobis eſt: & quia eſt velatum duplici velamine. ſ. creaturę, quia intellectus noſter nunc ad illam cognitionem non poteſt niſi per ſimilitudinem creaturarū. Ro.1. Inuiſibilia dei, per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur, &c. ſecundo eſt velatum in carne. Io.1. Et verbum caro factum eſt. Et ſi aliquid videmus de deo, non tamen totū. Eſa.45. Verè tu es abſcōditus. Num. 10. Aperies theſaurū tuū. Ponamus quòd aliquis habeat candelā velatā, non quæreret aliunde lumen: ſed potius quod

habitum

habitum ab eo reueletur, & ideo non oportet ſapientiam quærere niſi in Chriſto. 1. Cor. 1. Nõ exiſtimaui me aliquid ſcire niſi Chriſtum Ieſum, &c. Et. 1. Io. 3. Cũ apparuerit. i. reuelabitur, ſimiles ei erimus. ſ. omnia ſciẽtes, ſicut qui haberet librum vbi eſſet tota ſcientia, non quæreret niſi vt ſciret illum librum, ſic & nos non oportet amplius quærere niſi Chriſtum. Deinde cum dicit *Hoc autem dico, &c.* Inſtruit & monet eos contra doctrinam corrumpentẽ. Seducebantur autem à quibuſdam philoſophis cõtra fidem, & ab hæreticis qui docebant obſeruantias legalium. Ideo primò inſtruit eos contra philoſophos, ſecundò contra iudaizantes, ibi *In quo & circumciſi.* In ſcientia verò mũdana duo continentur, quia eſt quædam ſcientia loquendi, & quædã ſcientia rerũ, & ideo dupliciter poſſunt decipere. Ideo primò munit eos contra philoſophos decipientes eos per ſciẽtiam loquendi: ſecundò contra decipientes eos per ſcientiã rerum, ibi *Videte ne quis.* Primò manifeſtat deceptionẽ, ſecũdò aſsignat rationem, ibi *Non ſi corpore.* Dicit ergo, Dico ꝙ in Chriſto eſt omnis ſcientia. Et hoc dico, ne quærentes alibi ſcientiam decipiamini. Et dicit *Vt nemo.* id eſt nec Demoſthenes, nec Tullius vos decipiat in ſublimitate ſermonis. Eſa. 33. Populum imprudentem non videbis, populum alti ſermonis, &c. Sed nunquid eſt peccatũ vti ſermonibus ſublimibus? Reſpondeo, Non, quia etiam ſancti viri elegantius loquuntur quã etiam rethores mũdi, ſicut Ambroſius, Hieronymus, & Leo papa. Nam ſi licet vti ad perſuadendũ in malo ornata locutione: multò magis in bono.

Sciẽtia verborum, & ſcientia rerũ quæ ſit.

LECTIO SECVNDA.

Perſeuerantiam docet, qua in bonis proficiant, monetque ſibi cauendum a fallaciis ſophiſtarum, ac philoſophorum rationibus.

NAm etſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum: gaudens, & videns ordinem veſtrum & firmamentum eius quæ in Chriſto eſt, fidei veſtræ. Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum dominum noſtrum, in ipſo ambulate, radicati & ſuperædificati in ipſo, & confirmati in fide ſicut & didiciſtis, abundantes in illo gratiarum actione. Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam & inanem fallaciam; ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum: quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & eſtis in illo repleti, qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis.

Suprà monuit ne per aliquã fallaciam ſermonis decidãt à fide: hic ponit rationem monitionis, quæ ſumitur ex bonis quæ in iſtis erant: quæ non debebant perdere, ſed proficere in eis. Et primò commemorat bona habita: ſecundò oſtendit quomodo in eis proficiãt, ibi *Sicut ergo.* Circa primum duo facit: quia primò oſtendit qualiter ſunt ſibi nota bona eorum. Secundò quæ bona in eis ſunt, ibi *Gaudens.* Dicit ergo *Nam & ſi, &c.* q. d. Licet non prædicauerim vobis nec veſtra facta oculis videã, tamen ſpiritu vobis interſum per affectionem gaudẽs de bonis veſtris. 1. Cor. 5. Abſens quidam corpore, præſens verò ſpiritu. Prou. 10. Filius ſapiens lætificat patrem, &c. Et hoc quia reuelabatur ſibi per ſpiritũ ſanctum, & ideo dicit *Sed ſpiritu vobiſcum ſum.* 4. Reg. 5. Nonne cor meum in præſenti erat quando reuerſus eſt homo de curru in occurſum tui, &c. *Gaudẽs,* inquã, ſum, quia videns ſum *Ordinem,* ideſt ordinatã veſtram conuerſationem. 1. Corin. 14. Omnia honeſtè & ſecundum ordinem fiant in vobis. Iudic. 5. Stellæ manentes in ordine & curſu ſuo, &c. *Et firmamentum, &c.* 1. Tim. 2. Firmum fundamentum dei ſtat, &c. Et hoc *In Chriſto.* Ephe. 3. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris, &c. Eccleſia enim eſt ſpiritualę ædificium. Ephe. 2. In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in domino. Huius autem bonitas conſiſtit in debito fundamento quod eſt fides, & in debita ſuperædificatione. Et ideo hæc duo poſuit. Deinde cum dicit *Sicut ergo, &c.* Monet eos ad hæc ſeruanda. Et primò ad proficiendum, ſecundò ad perſiſtendum: tertiò ad gratias agendum. Dicit ergo *Sicut accepiſtis Chriſtũ Dominũ noſtrũ non peruertendo in ipſo ambulate.* Ro. 12. Adhærentes bono. Eccl. quandoq; comparatur ſpirituali ædificio. 1. Cor. 3. Templũ dei ſanctum eſt quod eſtis vos. Quandoq; arbori, quis fert fructum. Et eadem eſt comparatio fundamenti ad domum, & radicis ad arborem: quia vtriuſq; firmitas eſt radix & fundamentum Chriſtus. Eſa. 11. Erit radix Ieſſe quæ ſtat in ſignum populorum. 1. Cor. 3. Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitũ eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus. Ideo dicit, *Radicati,* ſcilicet ſicut boni lapides, hoc eſt ſi perſtiteritis *In fide* eius. 1. Petr. vlt. Aduerſarius veſter, &c. Et poſt, Cui reſiſtite fortes in fide, &c. Et hoc, *Sicut didiciſtis,* ſc. in vera fide. Galat. 1. Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepiſtis, anathema ſit, &c. *Abundantes in illo in gratiarum actione,* i. gratias agentes abũdanter. 1. Theſſ. vlt. In omnibus gratias agite. 1. Machab. 1. De magnis periculis à deo liberati, magnificè gratias agimus ipſi, &c. Deinde cũm dicit, *Videte.* monet ne decipiãtur per vanam ſapientiam. Et primò ponit monitionem, ſecundò rationem, ibi, *In ipſo.* Circa primum, primò docet vitare quod poteſt decipere: ſecundò oſtendit quare illud decipiat, ibi, *Secundum traditionem.* Sed quod aliquis decipiatur per ſapientiam ſecularem, dupliciter contingit. ſ. quandoque per principia realia philoſophiæ, quandoque per ſophiſticas rationes. Et vtraſq; docet cauere. Vnde dicit, *Ne quis, &c.* id eſt, philoſophica documenta. Eſa. 47. Sapientia tua & ſcientia hæc, decepit te. Multo enim ſunt propter philoſophiam decepti à fide declinantes. Hiere. 10. Stultus eſt factus omnis homo à ſcientia ſua. Quantum ad ſecundum dicit, *Et inanem fallaciam.* quæ non fundatur niſi ſuper apparenti inuolutione verborum. Epheſ. 5. Nemo vos ſeducat inanibus verbis. Sed quomodo ſeducens? Qui ſeducit, oportet habere aliquid apparens, & aliquid non exiſtens. Ideo primũ ponit principium apparentiæ. Secundò defectum exiſtentiæ. Principium apparentiæ eſt duplex, id eſt authoritas philoſophorum, & quantum ad hoc dicit *Secundum traditionem hominum,* id eſt ſecundum ea quæ aliqui tradiderunt propria ratione. Pſal. Dominus ſcit cogitationes hominum, quoniã vanæ ſunt. Aliud eſt adinuentio rationis, quando. ſ. aliquis vult metiri ea quæ ſunt fidei ſecundum principia rerũ, & non ſecundum ſapientiã diuinam. Ex hoc enim multi decipiuntur. Et ideo dicit, Secundũ elementa mundi, &c. Sap. 13. Neq; operibus attendentes cognouerunt quis eſſet artifex, &c. Quanto enim cauſa eſt altior, tanto habet ſuperiorem effectum. Vnde qui voluerit conſiderare effectus ſuperiores ſecundũ cauſas inferiores decipitur, vt ſi quis cõſideret motum aquæ ſecundum virtutẽ aquæ, non poteſt ſcire cauſam refluxus maris, ſed ſic ſi conſiderat eum ſecũdum virtutem lunæ. Vnde multò magis decipitur qui cõſiderat proprios dei effectus ſecundum elemẽta mundi. Et hęc eſt cauſa apparentiæ. Sed nũquid ſunt ſemper reſpuendæ traditiones hominum & rationes? Reſpõdeo: Non, ſed tunc quando procedit phyſica ratio ſecundum illas & non ſecundum Chriſtum. Infra eodem, Non tenẽtes caput ex quo totũ corpus per nexus & coniunctiones ſubminiſtratum & cõſtructum creſcit in augmentũ dei. Vel poteſt exponi ſecundum elemẽta mundi menſurãdo. ſ. veritatem fidei ſecundum veritatẽ creaturarum. Vel hoc dicit propter idolatras colentes idola, & dicentes, Iouem cælum. Vel ſecundum Iudæos, vt ſit ſenſus, *Per philoſophiam.* i. per rationẽ volentiũ trahere ad legalia, ſm elementa mundi. i. ſecũdum obſeruationes corporales. Gala. 4. Sub elementis mũdi eramus ſeruiẽtes. Sed prima expoſitio eſt melior. Deinde cum dicit, *Quia in ipſo, &c.* ponit rationẽ prædictorũ, dicens, Quicquid non eſt ſecundum Chriſtũ reſpuendum eſt. Sed nunquid eſt Chriſtus tãtus vt pro eo omnia reſpui debeant? Et reſpondet ꝙ ita: quod oſtendit tripliciter. Primò per cõparationem ad diuinitatem: ſecundò per cõparationem ad fideles, ibi, *Et eſtis.* tertiò per comparationem ad angelos, ibi, *Qui eſt caput.* Dicit ergo, Ideo reſpuendum eſt quod eſt contra eum, quia ipſe eſt deus. Vnde plus ei ſtãdum quã omnibus. *Quia in ipſo habitat, &c.* Deus. n. eſt in omnibus, ſed in quibuſdam per participationem ſimilitudinis ſuæ bonitatis, vt in lapide & alijs huiuſmodi. Et talia non ſunt deus, ſe habet in ſe aliquid dei, nõ eius ſubſtãtiam, ſed ſimilitudinem eius bonitatis. Et ideo non habitat in eis plenitudo diuinitatis, quia non eſt ibi ſecundũ ſubſtantiam. Itẽ eſt in mentibus ſanctis per operationem quæ per amorẽ & cognitionẽ attingunt deum. Et ideo deus eſt in eis ſecundum gratiã, ſed non corporaliter, ſed ſecundũ effectum gratiæ: nec eſt plenitudo, ſed ſecundũ aliquos effectus terminatos. Sed in Chriſto eſt corporaliter, ꝙ exponitur tripliciter. Corpus. n. diuiditur cõtra vmbrã, infrà

eodem,

eodem, Quæ ſunt vmbra futurorũ, &c. Et ſic deum cõtingit dupliciter inhabitare, vel ſecundum vmbrã, vel corporaliter. i. realiter. Primò modo inhabitabat in veteri lege, ſed in Chriſto inhabitabat corporaliter. i. realiter & ſecundum veritatem. Secundo modo exponitur quia alij ſancti inhabitantur ſolũ ſecundum animũ, non ſecundũ corpus. Ro. 7. Scio q; non habitat in me. i. in carne mea bonum, ſed in Chriſto diuinitas inhabitat corporaliter: quia inhabitatio dei qua ſanctos inhabitat eſt per orationẽ. i. per amorẽ & cognitionem, quod eſt opus ſolius mentis rationalis, ſed in Chriſto inhabitat per aſſumptionẽ hominis in vnitatem perſonæ. Vnde quicquid pertinet ad hominem, totũ inhabitatur à deo: & ideo caro & mens inhabitatur, quia ambo ſunt vnita verbo. Io. 1. Et verbum caro factum eſt. Sed tertio modo eſt ſenſus. Tribus enim modis eſt deus in rebus. Vnus eſt cõmunis per potẽtiã, præſentiã, & eſſentiã. Alius per gratiã in ſanctis. Tertius modus eſt ſingularis in Chriſto per vnionem. Corpus autẽ tres dimenſiones habet. Et plenitudo diuinitatis, his modis in Chriſto ſuperabundat, ideo corporaliter dicitur in eo eſſe. Et primus quidem modus eſt quaſi longitudo, quia ſe extẽdit ad omnia. Item latus eſt per charitatem. Item quantũ ad profundũ incomprehenſibilis. Sed ex hoc Neſtorius errat, dicens vnionem factam per inhabitationẽ, tantùm dicens verbum inhabitaſſe carnem. Sed contra hoc eſt quod Apoſtolus dicit Philip. 2. Exinaniuit ſemetipſum, &c. Habitare autẽ hominem non eſt exinanire, ſed hominẽ fieri, & ſubdit, in ſimilitudinem hominũ factus, & ideo habitabilis dicitur Chriſtus, non quaſi alius ſit qui habitat & qui inhabitatur, ſed ipſe eſt & homo & deus in quo habitat plenitudo diuinitatis.

Deus eſt in rebus tripliciter.

Deinde cum dicit *Et eſtis in illo, &c.* Oſtẽdit idem per cõparationem ad alios. Quaſi dicat, omnia accepiſtis. Ioan. 1. De plenitudine eius, &c. Sciendum eſt autẽ quod Platonici dicunt q; diuina dona perueniũt ad homines mediantibus ſubſtãtijs ſeparatis. Et hoc eſt verũ etiam ſecundum Dionyſ. ſed hoc eſt quoddam ſpeciale, quia ab eo immediatè qui replet angelos. Io. 1. Vnigenitus dei filius qui eſt in ſinu patris ipſe enarrauit, &c. Heb. 2. Cũ initium accepiſſet enarrari per dominum ab his qui audierunt, &c. Et ideo dicit *Qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis* inquantum eſt rex eorum & dominus: non per conformitatem naturæ, quia ſic caput eſt hominum. Et tangit iſtos ordines, qui videntur habere quandam præeminentiam.

Dona diuina quomodo per ae manant ad homines, ſecũdũ Plat.

LECTIO TERTIA.

Per circuncisionem docet legalia eſſe impleta in Chriſto, in quo eos circunciſos affirmat, ac omnem noxam ſibi donatam, deleto chyrographo dicit.

IN quo & circunciſi eſtis circunciſione non manufacta, in expoliatione corporis, carnis, ſed in circunciſione Chriſti, conſepulti ei in baptiſmo: in quo & reſurrexiſtis per fidem operationis dei, qui ſuſcitauit illum à mortuis. Et vos cum mortui eſſetis in delictis & præputio carnis veſtræ, conuiuificauit cum illo: donans vobis omnia delicta, delens quod aduerſum nos erat chyrographum decreti, quod erat contrarium nobis. Et ipſum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians principatus & poteſtates, traduxit confidenter palam, triumphans illos in ſeipſo.

Supra muniuit fideles cõtra deceptiones ſecularis ſapiẽtiæ: hic inſtruit & munit eos contra hæreticos, volẽtes eos ad legalia trahere, quos primò docet vitare: ſecundò excludit eorum falſam ſeductionem, ibi *Nemo, &c.* Iterũ prima in duas, quia primò oſtẽdit legalia eſſe impleta in Chriſto: ſecundò ea excludit oſtendens q; non tenentur ad ipſa, ibi *Nemo vos*. Inter legalia autẽ primum eſt circunciſio, in qua Iudæi profitẽbantur obſeruantiã veteris legis: ſicut nos in baptiſmo profitemur obſeruantiã nouæ legis. Gal. 5. Teſtificor omni circũcidenti ſe, quoniã debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ. Vnũ dicit q; fideles ſunt circũciſi quadã ſpirituali circunciſione. Ex quo ſequitur q; illa ceſſat. Vnde primò oſtendit quali circunciſione ſunt circũciſi. Secundò in quo accipitur hæc circũciſio, ibi *Conſepulti*. Tertiò aſsignat rationẽ huius circunciſionis, ibi *Et vos cum mortui*. Circa primũ ſciendum eſt q; duplex eſt circunciſio. ſ. carnalis & ſpiritualis. Per Chriſtum verè ſumus circunciſi, non circũciſione carnali, ſed ſpirituali. Et ideo primò excludit carnalem: ſecundò aſtruit ſpiritualem. Dicit ergo, *In quo*, ſcilicet Chriſto *Circunciſi eſtis circunciſione non manufacta*. Rom. 2. Nõ enim qui in manifeſto Iudæus eſt: neq; quæ in manifeſto in carne eſt circũciſio, ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circũciſio cordis in ſpiritu nõ litera, &c. *In expoliatione corporis carnis*. Hoc dupliciter poteſt legi. Vno modo ſic, Dico *Circunciſi, non manufacta circunciſione* vos dico manẽtes *In expoliatione, &c.* i. carnalis corruptionis, ſecundũ illud. 1. Cor. 15. Caro & ſanguis regnũ dei non poſsidebunt, &c. quaſi dicat, Ideo circunciſi, quia non habetis iam vitia carnis infra. 3. Expoliantes vos veterem hominem cũ ſuis actibus, &c. Vel dico circunciſione non manufacta, quæ circunciſio manufacta conſiſtit in expoliatione corporis carnis, quæ abſcinditur ab alia. Vnde alia litera habet. Cutis carnis ſcilicet corporis carnis, id eſt particulæ corporis, quæ eſt caro, non quod aliud ſit corpus & aliud caro. Et dicit carnis alludens legi, vbi mentio de carne. Gen. 17. Circuncidetis carnem præputij veſtri, &c. Et hoc vt oſtenderet, q; eſt quædã carnalis obſeruantia. Sed nos non tali ſumus circunciſi, ſed circunciſione Chriſti. Sicut enim Chriſtus aſſumpſit ſimilitudinem carnis peccati id eſt carnem paſsibilem, vt à peccato liberaret, ita & remedia legis vt à legis obſeruantia liberaret. Vel quam Chriſtus facit in nobis, quæ eſt ſpiritualis circunciſio, vt dicitur Rom. 2. Non litera, ſed ſpiritu. Secũdò oſtendit quod adepti ſumus eam in baptiſmo, & ſic baptiſmus eſt ſpiritualis circunciſio. Et primò oſtẽdit q; in baptiſmo exhibetur figura mortis Chriſti. Secundò q; in eo accipitur conformitas ad reſurrectionem Chriſti, ibi *In quo & reſurrexiſtis*. Dicit ergo *Conſepulti, &c.* Quia in eo exprimitur ſimilitudo mortis Chriſti, vt ſicut Chriſtus ponitur primò in cruce, & poſtea in ſepulchro: ita qui baptizatur, ponitur ſub aqua, & ter, ſicut ſtetit Chriſtus triduo in ſepulchro. Conſepulti etiam. i. baptizati ad ſimilitudinẽ morti Chriſti, vt ſicut in ea deſtruxit peccatum, ita & in baptiſmo. Et ſicut reſurrexit de ſepulchro: ita & nos à peccatis in re, & à corruptione carnis in ſpe. Et hoc, *Per fidem operationis dei*, quia virtute dei reſuſcitatus eſt. Pſal. Reſuſcita me, & retribuam eis, &c. Et credẽs hãc reſurrectionẽ fit particeps huius reſurrectionis. Ro. 8. Qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis, viuificauit & mortalia corpora veſtra. Sed & Chriſtus reſuſcitauit ſe. Eadem eſt enim operatio patris & filij. Pſal. Exurgam diluculo, &c. Deinde cum dicit, *Et vos cum, &c.* Oſtendit rationem ſimilitudinis: & primò oſtendit ſimilitudinem: ſecundò modum dictorum, ibi *Delens, &c.* Litera nõ eſt difficilis. Dixi vos circũciſos, quia conſepulti eſtis Chriſto in baptiſmo. Et comparauit baptiſmum ſepulturæ & morti. Sed poteſt dici q; ad propoſitum magis eſſet ſi dicatur, q; primò oſtenditur q; baptiſmus ſit circũciſio: ſecundò oſtẽdit rationem quare: quia. ſ. peccatum eſt ſuperfluitas, & caro præputij eſt ſuperfluitas. Idem ergo eſt deponi peccatũ, & præputium. Sed in baptiſmo deponitur peccatum, ergo eſt idem q; circunciſio. Et ideo dicit, *Cum eſſetis mortui in delictis*. i. propter delicta veſtra. Pſal. Mors peccatorum peſsima. *Et præputio carnis veſtræ*. i. carnalis concupiſcentiæ, q; pertinet ad originale, quaſi aſtricti reatu malorum actuũ & peccati mortalis, hoc faciens Chriſtus cõuiuificauit, &c. Ephe. 2. Cum eſſetis mortui delictis & peccatis veſtris, &c. Et hoc remouens à vobis omne peccatum, condonans & remittens vobis omnia delicta. Idem eſt igitur circũcidi & conuiuificari, & hoc in baptiſmo per remediũ mortis peccati, & cum circuncidimur per remotionem peccati originalis. Sed quomodo condonauit? Reſpondeo, Dicendũ eſt q; homo peccando duo incurrit. ſ. reatum culpæ, & ſeruitutem diaboli. Et ideo dicit quomodo ſunt peccata condonata. Primò quantũ ad remotionem ſeruitutis diabolicæ: ſecundò ponit ablationem reatus culpæ, ibi *Expolians, &c.* Dicit ergo, *Delens, &c.* Quod decretum dupliciter poteſt intelligi. Vno modo lex vetus. Ephe. 2. Legem mandatorũ decretis euacuans, &c. Et ſic loquitur hic ad Iudæos. q. d: Et vos viuiuificauit. Chirographum eſt ſcriptura manualis, & propriè fit pro cautione contractuum. Quicunq; frãgit decretum dei, efficitur reus culpæ. Et hic reatus cõſiſtit & in memoria hominis inde perturbata & maculata, & in memoria dei iudicaturi, & dæmonum qui cruciaturi ſunt. Hoc ergo remanens in memoria, vocatur chirographum: Chriſtus ergo eſt qui condonauit omnia, & hoc delẽs chirographum. i. memoriam tranſgreſsionis, quod chirographum,

Chirographum dei & quomodo deletum eſt à Chriſto.

phum, vel decreti erat aduerſus nos, quia vtrunq; erat contra nos. Lex quidem, quia faciebat cognitionem peccati, & non iuuabat. Chirographum autẽ, quia memoria trãſgreſſionis ad puniendum erat. Et dicit decreti, quia nõ remittit ſic vt faciat ꝙ non peccaueris, ſed quia non eſt in memoria dei ad puniendum, nec in dæmonis memoria ad accuſandum, nec in te ad contriſtandũ. Pſal. Beati quorũ rem. &c. & quorum tecta ſunt peccata, &c. Vel communiter loquitur non ſolum ad Iudæos, ſed ad omnes. Vnum decretum factum eſt primo homini. Gene. 2. Ex omni ligno paradiſi comede, de ligno autem ſcientiæ boni & mali ne comedas. In quacũque die comederis, morte morieris. Sed huiuſmodi decretum eſt homo tranſgreſſus, & propter hoc in memoria eſt chirographum contrariũ nobis, quod Chriſtus deleuit. Et quomodo? *In cruce*, quando tulit ipſum de medio, &c. Conſuetudo enim erat ꝙ ſoluens omnia ad quæ, quis tenebatur, ſcindebatur chirographum. Homo autem erat in peccato, ſed Chriſtus ſoluit pro nobis patiẽdo. Pſal. Quæ non rapui, tunc exoluebam. Et ideo ſimul cũ morte Chriſti, hoc chirographum eſt deſtructum, & ideo dicit, Tulit de medio. i. ſuſtulit de rerum natura, & hoc affigens illud cruci, per quam ſatisfaciens deo tulit peccatum noſtrum. Deinde cũ dicit *Expolians, &c.* Oſtendit quomodo liberauit à ſeruitute peccati. Detur enim ꝙ vſurarius propter cautionem teneat hominẽ captũ, nõ ſufficeret deſtructio cautionis niſi liberaretur. Sic & Chriſtus. Et ideo dicit, *Expolians, &c.* Hæc expoliatio refertur ad ſanctos mortuos ante paſſionem Chriſti, & ſic Chriſtus eos de inferno expoliãdo liberauit. Zach. 9. Tu quoq; in ſanguine teſtamenti tui remiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua. Eſa. 49. Equidẽ & captiuitas à forti tolletur, & quod ablatum fuerit à robuſto, ſaluabitur. Si autem intelligatur de viuis, ſic expoliauit eos ſcilicet à dæmonibus. Luc. 11. Si autem fortior illo ſuperueniẽs vicerit eum, vniuerſa arma eius auferet in quibus confidebat, & ſpolia eius diſtribuet. Io. 12. Princeps huius mundi eijcietur foras. Dicit *Expolians principatus & poteſtates*, id eſt ipſos dæmones. Epheſi. vlti. Aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, &c. Traduxit ipſos ſanctos confidenter tanquam authoritatem habens, in cælum quantum ad mortuos: & quantum ad viuos, in regnum gloriæ vel gratiæ ſuę. Vel traduxit, id eſt extra duxit, id eſt expulit principatus ex homine. Eſa. 51. Induere fortitudinem brachium domini, &c. *Palam*. id eſt euidẽti iudicio, quo cognoſcatur ꝙ traducti ſunt. Olim. n. totus mundus ſeruiuit idolis, nunc non. Vel *Palam*. coram multitudine angelorum, tum quia deſcendit ad infernum ſanctorũ, tum quia aſcendit in cælum, Et hoc *Triumphans in ſemetipſo*. i. in ſua virtute, Philip. 3. Secundum operationẽ qua poſſit etiam ſubijcere ſibi omnia. Alia litera ſic habet, Et exuẽs ſe carne, principatus & poteſtates exemplauit fiducialiter triũphans, Et exponitur ſic: *Exuens ſe carne*. i. mortalitate. 1. Cor. 15. Caro & ſanguis regnũ dei non poſſidebũt. i. mortalitas carnalis corruptionis. Ro. 6. Chriſtus reſurgens ex mortuis iam nõ moritur: mors illi vltra non dominabitur. 2. Cor. 5. Et ſi cognouimus ſecundum carnem Chriſtum, ſed nunc iam nõ nouimus. *Exemplauit*, id eſt, in ſe exemplum præbuit quomodo ſunt vincendi. Reliqua non mutantur.

LECTIO QVARTA.

Concludit, fideles ad legalium obſeruantiam minime teneri, monetque eos, ne ſeducantur a pſeudo, & ſeductos reprehendit.

NEmo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei feſti, aut neomeniæ, aut ſabbathorum, quæ ſunt vmbra futurorum: corpus autem Chriſti. Nemo vos ſeducat volẽs in humilitate & religione angelorum, quæ non vidit, ambulans fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ, & non tenens caput ex quo totum corpus per nexus & coniunctiones ſubminiſtratum & conſtructum creſcit in augmentum dei. Si ergo mortui eſtis cum Chriſto ab elementis huius mundi, quid adhuc tanquam viuentes in mundo diſcernitis? Ne tetigeritis, neque guſtaueritis, neque contrectaueritis, quæ ſunt omnia in interitum ipſo vſu, ſecundum præcepta & doctrinas hominum, quæ ſunt rationem quidem habẽtia ſapientiæ in ſuperſtitione & humilitate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis.

Supra oſtendit legalia eſſe impletã in Chriſto propter circunciſionẽ in eo impletam, quæ eſt legalium profeſſio: hic concludit eos nõ obligati ad legalia præcepta cærimonialia. Cærimonialia vero erant quatuor. ſ. ſacrificia, ſacra, ſacramenta, & obſeruantiæ. Sacrificia immolabantur deo, vt oues, vituli, & huiuſmodi. Sacra erant ſicut vaſa, & ſolẽnia tempora. Sacramenta erant tria. ſ. circũciſio, agnus paſchalis, & conſecratio ſacerdotum. Obſeruantiæ autẽ erant ea, quæ pertinebant ad ſingulare in cõuerſationem populi Iſrael, vt cibi, veſtes, & huiuſmodi. Quædã verò prædictorum pertinebãt ad quoſdã, vt ſacrificia, vaſa, & alia huiuſmodi: quædã ad omnes. De primis autẽ non facit mentionem, ſed de tangentibus totũ populũ ſicut nũc baptiſmus. Facit autem mentionem de obſeruantiis, quia abſtinebant à certis cibis. Leuit. 11. vt de quadrupedibus, ab his quę vngulam non diuidunt. In potu etiam, vas quod non haberet operculum immundũ erat, & quicquid in eo erat. Et ideo quantum ad hoc dicit *Nemo vos iudicet in cibo*. i. condẽnabiles putet in hoc ꝙ vtimini cibis vel potibus prohibitis in lege. Rom. 14. Qui nõ mãducat, manducantem nõ iudicet, &c. Itẽ facit mẽtionẽ de ſacris ad temporũ ſolennitatẽ pertinentibus. In veteri autẽ lege erat ſolennitas iugis, vt ſacrificium veſpertinũ & matutinũ, quædam autem quę certis temporibus fiebant: & horũ, quędã fiebãt pluries in anno, quædam ſemel tantũ ſicut paſcha, ſcenophegia, & pẽtecoſten: ſed ſabbathũ, & neomenia pluries: quia iſtud qualibet hebdomada, illud ſemel in mẽſe. Et huꝰ ratio erat, quia omnia feſta tendunt ad honorẽ dei. Impendimus autẽ deo honorem, vel propter aliquod ęternum, & ſic eſt iuge ſacrificium, vel propter aliquod tẽporale, & hoc quantũ ad totum hominũ ſtatũ: & ſic ſunt duo. ſ. creationis beneficiũ, & ſic eſt ſabbathũ. Exo. 20. Memẽto vt diẽ ſabbathi ſanctifices. Et ratio ponitur, ibi, quia ſeptimo die requieuit. Et rõ allegorica eſt, quia ſignificat quietem Chriſti in ſepulchro. Et anagogicẽ, quietem animæ in deo. Aliud eſt beneficiũ propagationis & conſeruationis, quod etiã fit per tempus. Et quia Iudæi obſeruabant tẽpora à luna, ideo dicit: Feſtũ neomeniæ. i. nouæ lunæ. Sunt etiã aliæ cauſæ. ſ. liberationis ſpecialis, & ſic ſuper additæ ſunt alię ſolẽnitates, & ideo dicit *In parte diei feſti, aut neomeniæ.* quæ fit quolibet menſe. Leuit. 3, aut ſabbathorum pro quolibet ſeptimana. Et dicit ſabbathorum, quia ſabbathum eſt requies, & iſti habebant plura ſabbatha, quia ſeptimum diem & ſeptem ſeptimanas. ſ. pentecoſten, quæ in ſeptima ſeptimana eſt à paſchate quæ eſt principium anni, & ſeptimum menſem, & ſeptimum annum in quo fit remiſſio debitorum. Item ſeptima ſeptimana annorum. i. in iubileo. Et ideo dicit, Sabbathorum. q. d. Nullus vos condemnet, quia hęc non obſeruatis. Et hoc ideo, quia ſunt vmbræ futurorũ. ſ. Chriſti. Et ideo veniente veritate, debet ceſſare vmbra *Corpus autem Chriſti*. i. corpus pertinens ad Chriſtũ. Quando quis videt vmbram ſperat ꝙ corpus ſequatur. Legalia autem ſunt vmbra præcedens Chriſtum, & eum figurabant venturũ. Et ideo dicit, Corpus. i. veritas rei pertinet ad Chriſtum, ſed vmbra ad legem. Deinde cum dicit, *Nemo vos ſeducat, &c.* Loquitur contra ſeductores & deceptores. Et primò monet vt nõ decipiãtur: ſecũdò arguit deceptos, ibi *Si ergo mortui*. Item primo reddit cautos à ſeductione: ſecũdò oſtẽdit per quid ſeducantur, ibi *Volens in humilitate*. tertiò in quo deficiat, ibi *Quæ non vidit*, Dicit ergo *Nemo vos ſeducat*. ſ. à veritate quam dixi. Eph. 5. Nemo vos ſeducat inanibus verbis. Seducunt enim in humilitate iſti pſeudo introducentes legalia: quia vtebantur ſimulata ſanctitate. Sanctitas autẽ in duobus conſiſtit. ſ. in humili conuerſatione, & cultura dei. Iſti autem oſtendebant humilẽ conuerſationẽ, cum apparebat eos non curare de rebus mundi. Et ideo dicit, *In humilitate*. Eccle. 19. Eſt qui nequiter ſe humiliat, & interiora eius plena ſunt dolo. Itẽ dicebant ſe prædicare ad reuerentiã dei. Et ideo dicit, *Et religione angelorũ*. Religio enim eſt ſecundum Tulliũ, quæ cuidã naturæ, quam diuinam vocant, cultum & cærimoniam affert. 2. Timo. 3. Habentes quidẽ ſpeciem pietatis, virtutem autem eius abnegãtes. Et ſecundum Glo. legitur ſic in religione, &c. Quia per hoc intẽdunt ꝙ videãtur eſſe angeli. i. nuncij dei. Mat. 7. Attẽdite à falſis prophetis, &c. Vel in religione angelorum ad literam: quia vetus lex eſt tradita per angelos in manu mediatoris, vt dicitur Gala. 3. Heb. 2. Si enim qui per angelos dictus eſt ſermo factus

Cærimonialia erãt quatuor, ſacrificia, ſacra, ſacramenta, & obſeruantia.

Religio ſecundum Tullium quid.

ctus eſt firmus, &c. Et iſti dicebant cultum legis obſeruandum, quia tradita erat per angelos. Sed tamen triplex eſt eorum defectus. ſ. ſcientiæ, iuſtitiæ & fidei. Et quantum ad primum dicit, *Volens quæ non vidit*, id eſt, intellexit perſuadere, & ſemper repetere, Nemo vos ſeducat. Iſti enim neſciebant quo fine data eſſet lex. 1. Timot. 1. Volentes eſſe legis doctores, non intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Quantum ad ſecundum dicit, *Ambulans fruſtra inflatus*, licet ſic humilitatem prætendãt. Exponit duo, ſcilicet, quod religio eorum ſit inutilis, quia ambulant fruſtra, ſcilicet, operantes opera quæ nõ proſunt ad vitam æternam. Sap. 3. Inutilia ſunt opera eorum. Iob 39. Fruſtra laborauit nullo timore cogente. Item quod prætẽdunt falſam humilitatẽ. Vnde dicit, *Inflatus, &c.* Differentia eſt inter inflatum & pinguẽ: quia pingues, veritatis ſunt pleni: inflati verò vacui, ſed vento extenſi. Qui ergo verè ſunt humiles ſunt pleni, ſed qui apparent tantum inflati, ſunt vacui. Sap. 4. Dirũpe illos inflatos ſine voce. Hoc ſenſu intelligitur illud, Scientia inflat. 1. Cor. 8. Hæc ſapientia eſt grauis, ſcilicet, quia inflat, non quæ eſt ex deo. Matt. 16. Caro & ſanguis non reuelauit tibi, &c. Quantum ad tertiũ dicit, *Non tenens caput*, ſcilicet, Chriſtum per fidem. Et talis decipitur, quia ſine Chriſto eſt in tenebris. 1. Timoth. 6. Si quis non acquieſcit ſanis verbis, &c. Sed quare eſt caput? Reſpondet, dicens: Quia ab eo dependet totum bonũ corporis, ſcilicet, eccleſiæ. In corpore enim naturali ſunt duo bona, ſcilicet, compactio membrorum, & augmentum corporis. Et hoc habet eccleſia à Chriſto. Ex eo enim dependet totum corpus. Rom. 12. Multi vnum corpus ſumus in Chriſto. Et ideo dicit, *Connectiones*: in corpore enim eſt duplex coniunctio membrorum, ſcilicet, ſecundum cõtractum, quia manus eſt coniuncta vlnæ, hæc pectori, & ſic de alijs. Alia eſt connexio ſeu coniunctio neruorum. Et ideo dicit, *Connectiones & connexiones*. Sic in eccleſia eſt cõiunctio per fidem & ſcientiam. Ephe. 4. Vnus dominus, vna fides, vnum baptiſma. Sed hoc non ſufficit, niſi ſit connexus charitatis, & connexio ſacramentorum: & ideo dicit, *Subminiſtratum per nexus*, quia per charitatem, vnus ſubminiſtrat alteri: Augetur etiam per Chriſtũ, quia *Creſcit*, ſcilicet corpus conſtructum ſic, *In augmentum Dei*, id eſt, quod deus facit in nobis. Pſal. Beatus vir cuius eſt auxiliũ abs te, aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit, &c. Vel *dei*, id eſt Chriſti, qui deus corpus auget: dum augetur eccleſia. Ephe. 4. Ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterij in ædificationem corporis Chriſti, &c. Deinde cùm dicit, *Si ergo mortui, &c.* Arguit etiam deceptos. Et primò ponit rationem redargutionis ex conditione deceptorum. Secundò ex conditione eorũ in quibus decipiebantur, ibi, *Quæ omnia ſunt*. Conditio eorum erat libertas, quia ſicut erant mortui peccato, ita & legi. Vnde ſeruare eam non debebant. Dicit ergo, *Si ergo mortui eſtis cum Chriſto* mortui legi, *Ab elementis mundi*, id eſt à legalibus obſeruantijs: quia Iudæi ſeruiebãt deo vero, non tamen ſub elementis: ſed Gentiles ſub ipſis elemẽtis, *Quid adhuc* veritate cognita, *Tanquam viuentes in mundo*, vt Iudæi *Diſcernitis* tangenda & comedenda, ſ. dicẽtes, *Ne tetigeritis hoc*, quia peccatum eſt, *Neque guſtaueritis* de porco & anguilla. Leuit. 11. Deinde cum dicit, *Quæ omnia, &c.* Oſtendit qualia ſunt ex parte legaliũ, dicens, quod ſunt noxia, & vana, & grauia. Vnde dicit, *Quæ omnia ſunt in interitu*, quia mortifera poſt paſsionẽ Chriſti ſolũ ponentibus ſpem in eis, ſed poſt tempus gratię diuulgatæ ſimpliciter omnibus ſunt mortifera. Quod dico propter opinionem Hieronymi & Auguſtini, quæ ſupra ad Galat. 2. cap. ponitur. Ad interitum ergo & in mortem perducẽtia ſunt. Et ſi dicatur quare ergo legimus vetus teſtamentum? dico q legimus ad teſtimonium, non ad vſum. Et ideo dicit, *Sũt in interitu ipſo vſu*, id eſt non aſſumãtur ad teſtimoniũ, ſed ad vſum. Itẽ ſunt vana, quæ non innituntur rationi nec authoritati, ſed hęc nõ innituntur authoritati diuinæ, ſed humanæ. Vnde dicit, *Secundũ præcepta*. Sed nunquid nõ ſunt præcepta à deo? Reſpõdeo ſic ad tempus, quouſq; veniret veritas. Matt. 15. Irritum feciſtis mandatum dei propter traditiones veſtras. Item non innituntur rationi, quia ſunt habentia rationem ſapientiæ in ſuperſtitione. q. d. Non habẽt rationem, quæ inducat niſi ad ſuperſtitionem. i. ad religionem ſupra modum, & extra tempus ipſorum obſeruatum *Et in humilitate*. ſ. ſimulata tãtum ſecundũ deiectionẽ, quia

Vetus teſtamentũ non legitur ad vſum, ſed ad teſtimonium.

qui liberatur per Chriſtũ à ſeruitute legis, non debet ſe itẽ tum ſupponere ſeruituti. Gala. 5. Nolite iterũ ſub iugo ſeruitutis contineri. Seruantur tamen aliqua, quæ & ſi nõ authoritate diuina, tamẽ humana ratione ſunt vtilia, ſed hoc deficit hic. Sunt enim grauia hęc; ſecũdum ſe conſiderata: Tria autem deſideramus. ſ. quietem, honorem, & ſufficientiam, quæ hæc legalia non habent. Subtractio enim ciborũ contraria eſt ſaturitati. Inducunt etiam laborem, propter obſeruantias multiplices. Nec ſunt ad honorem, ſed ad cõfuſionem multam, vt illa aſperſio cineris, & huiuſmodi. Act. 15. Hoc eſt onus, quod neq; patres noſtri, neq; nos portare potuimus, *Non ad parcendum corpori*, id eſt eccleſiæ: *Non in honore aliquo*. i. non ad honorem dei, ſed *Ad ſaturitatem carnis*, id eſt ad implendum carnalem affectum.

CAPIT. III. LEC. I.

In nouitate vitæ permanere hortatur, ac vitia morti tradere.

IGitur ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, vbi Chriſtus eſt, in dextera dei ſedẽs: quæ ſurſum ſunt ſapite: non quæ ſunt ſuper terrã. Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cũ Chriſto in Deo. Cùm autem Chriſtus apparuerit, vita veſtra: tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria. Mortificate ergo membra veſtra quæ ſunt ſuper terram, fornicationẽ, immunditiam, libidinem, concupiſcentiam malam, & auaritiam, quæ eſt ſimulacrorum ſeruitus: propter quæ, venit ira dei in filios incredulitatis: in quibus ambulaſtis aliquando, cum viueretis in illis.

Suprà Apoſtolus monuit fideles contra ſeducentes: hic inſtruit eos cõtra peruerſitatem morũ. Et primò proponit generalem doctrinã. Secundò ſpecialẽ, ibi, *mulieres ſubditæ*. Circa primum duo facit: quia primò inſtruit eos de habenda recta intentione finis. Secundò de rectitudine humanæ actionis, ibi, *Mortificate*. Iterũ prima diuiditur in duas partes, quia primo ponit modum inſtructionis. Secundò aſsignat rationem, ibi, *Mortui enim*. Circa primũ, primò ponit ſuſceptum beneficium. Secundò ex hoc concludit inſtructionis documentum, ibi, *Quæ ſurſum*. Beneficiũ eſt, quod ſurreximus cũ Chriſto reſurgẽte, ſed hoc dupliciter: Vno modo per ſpem corporalis reſurrectionis. 1. Cor. 15. Si autem Chriſtus prædicatur q reſurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis quoniam reſurrectio mortuorum non eſt? Item cum eo reſurgente reparamur ad vitam iuſtitiæ. Ro. 4. Traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram, q. d. Si Chriſto reſurgente & vos reſurrexiſtis. 2. Cor. 4. Qui ſuſcitauit dñm Ieſum, & nos cum Ieſu ſuſcitabit. Deinde cum dicit, *Quæ ſurſum, &c.* Concludit documentũ debitum fini. Et primò per comparationẽ ad finem, & vt finẽ principaliter aliquis intendat. ſecundò vt ſm finem de alijs iudicet. Dicit ergo, *Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite*. Matt. 6. Primum quærite regnum dei & iuſtitiam eius, &c. Hic enim eſt finis. Pſal. Vnam petij à domino, &c. Et ideo hoc quærite, *Vbi Chriſtus ſedet in dextera*. Mar. vlti. Dominus quidem Ieſus poſtquam locutus eſt eis aſſumptus eſt in cęlum, & ſedet à dextris dei. Pſal. Sede à dextris meis. Et intelligenda eſt dextra, non pars aliqua corporalis, ſed ſimilitudinaria. Dextra enim eſt potior pars hominis. Chriſtus ergo ſedet ad dexteram, quia ſecundũ quod homo, in potioribus bonis patris eſt, ſed ſecundum quod deus, in ęqualitate eius eſt. Et ſic ſit ordo in vobis, vt quia Chriſtus eſt mortuus, & ſurrexit & ſic eſt aſſumptus à dextris dei, ita & vos moriamini peccato, vt poſtea viuatis vita iuſtitię, & ſic aſſumamini ad gloriã. Vel nos reſurreximus per Chriſtum, ipſe autem ibi ſedet: ergo deſiderium noſtrum debet eſſe ad ipſum. Matt. 24. Vbi fuerit corpus, ibi congregabũtur & aquilæ, &c. Matt. 6. Vbi eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum. Item debemus iudicare de alijs ſecundũ ipſum. Et ideo dicit, *Quæ ſurſum ſunt ſapite, &c.* Aſtruit vnum, & aliud negat. Sapit autem quæ ſurſum ſunt, qui ſecundum ſupernas rationes ordinat vitam ſuam, & de omnibus iudicat ſecundum eam. Iac. 3. Hæc eſt ſapientia de ſurſum deſcendens. Sapit autem quæ ſunt ſuper terram, qui ſecundũ terrena bona omnia ordinat & iudicat, iudicans ea ſumma bona. Philip. 3. Et gloria in confuſione eorum, qui terrena ſapiunt.

ſapiunt. Deinde cùm dicit, *Mortui enim, &c.* Ponit rationem monitionis. Et primò commemorat quandam mortem, Secundò innuit occultationem cuiuſdam vitæ, ibi, *Et vita.* Tertiò docet huius vitæ manifeſtationem, ibi, *Cum autem Chriſtus.* Prius enim vnú prohibuit, & aliud aſtruxit: & nunc ad hæc duo redit: primò ſic: Non ſapite, quæ ſunt terrena, quia mortui eſtis terrenæ conuerſationi. Mortuus enim huic vitæ non ſapit ea quæ ſunt huius mundi: ita & vos ſi mortui eſtis cum Chriſto, ab elementis huius mundi. Ro.6. Exiſtimate vos mortuos eſſe quidem peccato, viuentes autem deo. Eſa.26. Morientes non viuant, gigantes non reſurgãt, &c. Cum autem dixit, Exiſtimate, &c. Subdit, *Viuentes.* Et ideo alia vita eſt occulta: vnde etiam hic dicit, *Et vita veſtra, &c.* Et hanc vitã acquirimus nobis per Chriſtum. 1. Pet.3. Chriſtus pro peccatis noſtris mortuus eſt, iuſtus pro iniuſtis, &c. Quia vero hæc vita eſt per Chriſtum, Chriſtus autem eſt occultus à nobis, quia eſt in gloria dei patris. Et ſimiliter vita, quæ per eum nobis data eſt In occulto, vbi ſcilicet Chriſtus eſt in gloria dei patris. Prouer.3. Longitudo dierũ in dextra eius, & in ſiniſtra eius diuitiæ & gloria. Pſal. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abſcondiſti timentibus te, &c. Apoc.2. Vincenti dabo manna abſconditum, &c. Ideo cũ dicit, *Cum autẽ Chriſtus, &c.* oſtendit quomodo manifeſtatur. ſc. ſicut & Chriſtus, quia dicitur in Pſal. Deus manifeſtè veniet. Et ideo dicit, *Cum autem apparuerit Chriſtus vita veſtra*, quia ipſe eſt actor vitæ veſtræ, & quia in amore eius & cognitione conſiſtit vita veſtra. Gala.2. Viuo ego iam non ego, viuit verò in me Chriſtus. *Tunc vos apparebitis.* 1. Ioan.1. Cũ apparuerit ſimiles ei erimus, ſcilicet in gloria. Abac.3. Ab auſtro veniet & ſanctus de monte Pharã, &c. Deinde cũ dicit, *Mortificate ergo*: Ordinat humanam actionem. Primo per cohibitionem peccatorum. Secundò per inſtructionem bonorũ morum, ibi, *Induite vos.* Circa primum duo facit, quia primò præmittit monitionem: ſecũdò eius rationem exponit, ibi, *Expoliantes vos.* Iterum prima in duas, quia primo prohibet vitia carnalia: ſecundò rationem aſsignat, ibi, *Propter quæ.* Circa primum duo facit, quia primo ponit generalem prohibitionem: ſecundò explicat in ſpeciali, ibi, *quæ ſunt.* Dicit ergo, Non debetis ſapere *quæ ſunt ſuper terram*, ſed mortificate quicquid terrenum & ſpecialiter membra quę ſunt, &c. Quod poteſt exponi ſimilitudinariè, quia cõuerſatio noſtra eſt continens multos actus, ſicut corpus multa membra, & in conuerſatione bona, prudentia eſt ſicut oculus dirigens: fortitudo autem ſicut pes portans. In mala verò, aſtutia ſicut oculus, pertinacia verò ſicut pes. Hæc ergo membra ſunt mortificanda. Vel aliter de membris corporis carnalibus dixit, *Mortui eſtis, &c.* ſ. terrenæ conuerſationi. quomodo? Et reſpondens dicit, *Mortificate, &c.* Inquantum ergo morimur culpæ, inquantum viuificamur per gratiam. Vita enim gratiæ reparat nos quantum ad mentẽ, non totaliter quantum ad corpus propter fomitem. Rom. 7. Ego ipſe mente ſeruio legi dei, carne autem legi peccati. Et paulò antè. Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, &c. Qui ergo mortui eſtis quãtum ad mentem, mortificate concupiſcentiam in mẽbris, quæ ſunt ſuper terram, inquantum ſunt ſuper terram, & terrena corpora. 1. Corin.6. Caſtigo corpus meum & in ſeruitutem redigo, &c. id eſt, non permittendo ei ſe pertrahi ad carnalia. Et ideo ponit peccata in ſpeciali. Et primò purè carnalia. Secundò media, ibi, *Et auaritiam.* Inter carnalia maximè concupiſcentia inclinat ad luxuriam, vbi eſt actus turpis. Et hoc vel ſecundum naturam animalis, non dicam rationis, quia omne peccatum eſt contrarium rationi. Et ideo dicit, *Fornicationem.* Tob.4. Attende tibi ab omni fornicatione, &c. vel contra naturam, & ſic dicit, *Immunditiã.* Item delectatio eſt immunda, vnde dicit, *Libidinem.* Item concupiſcentia eſt praua, vnde dicit, *Concupiſcentiam malã.* Secundò ponit peccata media. Et primò auaritiam, cuius obiectum eſt corporale, ſ. pecunia: & completur in delectatione ſpirituali ſ. dominio talium. Et ideo cõmunicat cum carnalibus peccatis. Et ſubdit, *quæ eſt idolorũ ſeruitus.* Eph. 5. Aut auarus, quod eſt idolorũ ſeruitus. Sed nunquid auaritia ex ſuo genere eſt ſpecies idolatriæ, & auarus peccat tanquam idolatra? Reſpõdeo, dicendum eſt, Non ſecundũ ſpeciem, ſed ſecundum ſimilitudinẽ: quia auarus ponit vitam ſuam in pecunia. Idolatra eſt quando quis exhibet ali-

Auarus, nũ ſit idolatra

cui imagini honorem debitum deo. Auarus autẽ honorem debitum deo, exhibet pecuniæ: quia tota ſua vita circa hoc eſt. Quia verò auarus non intendit circa pecuniã ſe habere vt ad deum, ſicut idolatra, ideo eſt minus peccatũ. Deinde cùm dicit, *Propter quæ venit ira Dei.* Oſtendit rationẽ quare vitanda ſunt hæc peccata: & eſt duplex. Vna quæ monet omnes, & alia quæ ſpecialiter iſtos. Prima eſt vindicta dei, quia propter carnalia venit ira, id eſt, vindicta dei, *In filios diffidentiæ.* i. peccatores qui diffidunt de deo, quia luxuria eſt filia deſperationis: quia multi ex deſperatione ſpiritualiũ dant ſe totaliter carnalibus. Vel diffidentiæ, quia quantum eſt de ſe, non eſt confidendum vt corrigantur, & ideo venit ira dei, ſicut in Gene.6. & 7. in diluuio: & 18, & 19. de Sodomitis. Alia ratio eſt, quia illi aliquando fuerunt tales. Vnde dicit, *In quibus & vos ambulaſtis aliquando*, ſcilicet de malo in peius. Et ponit hanc rationem propter duo, ſcilicet & propter id quod Petrus dicit. 1. Pet.4. Sufficit præteritũ tempus ad voluntatem gentium conſumandam, qui ambulauerunt in luxurijs, &c. & quia experti eſtis quod in eis non eſt vtilitas, ſed confuſio. Rom.6. Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis in quibus nunc erubeſcitis.

LECTIO SECVNDA.

Veterem hominem exuendum monet, vt magis munditia vitæ illæſa ſeruetur.

Nvnc autem deponite & vos omnia, iram, indignationẽ, malitiam, blaſphemiam, turpem ſermonẽ de ore veſtro. Nolite mentiri inuicem: expoliantes vos veterem hominem cũ actibus ſuis, & induentes nouum eum qui renouatur in agnitionem Dei ſecundum imaginem eius, qui creauit illum: vbi non eſt maſculus & fœmina, Gentilis & Iudæus, circumciſio & præputium, Barbarus & Scytha, ſeruus & liber: ſed omnia & in omnibus Chriſtus.

Suprà Apoſtolus monuit fideles contra vitia carnalia: hic monet eos contra vitia ſpiritualia. Et primò ponit vniuerſalem admonitionẽ. Secũdò per partes diſtinguit. Dicit ergo aliquando ambulaſtis in illis, ſed *Nunc deponite omnia* non ſolum carnalia, ſed omnia. 1. Pet.2. Deponentes omnẽ malitiam & omnem dolum, & ſimulationes, & inuidias, & detractiones, &c. Diſtinguit autem vitia ſpiritualia in duo: Primò in peccatum cordis, Secundò oris, ibi, *Blaſphemiam, &c.* Et primò ponit *Iram.* Ira enim viri iuſtitiam dei non operatur. Iac.1. & hæc eſt deponenda. Secundò *Indignationem*, quæ oritur ex ira, quæ eſt quando quis reputat aliquem indignum eorum, quæ habet vel vt comparetur alij. Eſa.27. Indignatio non eſt mihi. *Malitiam*, quæ conſequitur ad hæc duo, ſcilicet quando quis molitur malum proximo inferre. Iac.1. Abiicientes omnem immunditiam & abundantiam malitiæ in manſuetudine, &c. Deinde ponit peccata pertinentia ad peccatum oris. Et ſunt tria genera peccatorum oris. Per hoc enim peccatum deſignatur inordinatio mentis. Et primò in comparatione ad deum, & hæc eſt blaſphemia. Leuit. 24. Educ blaſphemum extra caſtra, & ponãt omnes qui audierunt manus ſuas ſuper caput eius, & lapidet eum populus vniuerſus. Et ſic quæcunque blaſphemia, eſt peccatum mortale. Sed quid ſi ſit ſubito? Reſpondeo, dicendum eſt quod ſi ſit ſubito ita quod nõn percipit ſe blaſphemare, non peccat mortaliter. Sed credo q quantumcunque ſubito, ſi tamen percipit quod dicit verba blaſphemiæ, peccat mortaliter. Secundò deſignat inordinationem circa concupiſcentiã, dicẽs, Turpẽ ſermonem de ore veſtro. Ephe. 4. Omnis ſermo malus ex ore veſtro nõ procedat, &c. Tertiò inordinationem contra proximũ, & hoc eſt mendaciũ. Prou.19. Qui loquitur mendaciũ non effugiet. Deinde cũ dicit, *Expoliantes, &c.* Oſtendit rationem quare ſunt vitanda prędicta vitia, quia, ſ. depoſita vetuſtate, debet indui nouitas. Matt.9. Nemo mittit cõmiſſuram panni rudis in veſtimẽtum vetus, &c. Et primò ponit depoſitionẽ vetuſtatis. Secundò aſſumptionẽ nouitatis, ibi *Et induentes.* Dicit ergo, *Deponite*, hoc expoliantes, &c. Nã hoc inueteratur per peccatũ. Heb.8. Quod autem antiquatur & ſeneſcit prope interitũ eſt. Hæc vetuſtas propinquat corruptioni, quia peccatum eſt via ad corruptionẽ. Itẽ per peccatum perditur virtus & decor ſpiritualis, quæ quidem vetuſtas eſt introducta per peccatũ primi parentis. Rom.5. Sicut.n. per vnum hominem peccatũ in hũc mundum intrauit, & per peccatũ mors, ita & in omnes homines pertranſiit,

Blaſphemia ſubitò nũ ſit mortale.

tranſiit, in quo omnes peccauerunt, *Hunc ergo veterẽ hominem*, i. vetuſtatem peccati. Ro. 6. Vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt vt deſtruatur corpus peccati, vt vltra nô ſeruiamus peccato, &c. *Exuite cum actibus ſuis*. Ephe 4. Deponite vos ſecundum priſtinã conuerſationem veterẽ hominem qui corrũpitur ſecundũ deſideria erroris, &c. Nouus homo eſt animus interius renouatus: quia homo ante gratiam, habet mentem interiorem peccato ſubiectã, & quando reparatur per gratiam, habet nouitatem. Pſal. Renouabitur vt aquila iuuentus tua. Gal. vlti. In Chriſto Ieſu neq; circuncíſio neque præputium aliquid valet, ſed noua creatura. Noua creatura eſt gratia innouans, ſed adhuc vetuſtas remanet in carne. Sed ſi ſequaris iudicium noui hominis, tunc induis nouum hominem: ſi verò côcupiſcis ſecundum deſideria carnis, induis vetuſtatem. Ephe. 4. Induite nouum hominem, quia ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis. Deinde cùm dicit, *Et induentes, &c.* Deſcribit nouum hominẽ. Et primò oſtendit renouationis modum. Secundò vbi renouetur. Tertiò ſecundũ quid renouatur. Oſtendit ergo ꝙ interior homo vetus per ignorantiã dei, renouatur per fidem & agnitionem Dei. 2. Cor. 3. In eandem imaginem transformamur a claritate in claritatẽ tanquam à domini ſpiritu. Sed vbi eſt hæc renouatio? Ibi, ſ. vbi eſt imago dei, quæ non eſt in potentiis ſeoſitiuæ partis, ſed in mente. Vnde dicit, *Secundum imaginem*, i. ipſa dei imago, quæ eſt in nobis renouata, & hoc ſecundũ imaginem eius, ſ. dei qui creauit eum. Dicitur autẽ notius creatus, quia anima rationalis non eſt ex traduce, ſed à deo creata. Deinde cùm dicit, *Vbi non eſt, &c.* Oſtendit hanc innouationem eſſe omnibus communem, alias non pertineret ad hominem inquantũ homo. Et hoc quia facta eſt ſecundum aliquid quod conuenit omnibus. Quintuplex autem hic cadit diſtinctio inter homines. Vna ſecundum ſexum corporeũ, & hanc excludit dicens, Vbi non eſt maſculus & fœmina: quia non differunt mente, ſed ſecundum ſexum corporeum. Secunda per nationes, & hãc excludit, ibi, *Gentilis & Iudæus*. Iſti.n. ex fidelibus, illi ex infidelibus, & tamen vtriq; oriente rationales. Ro. 3. An Iudæorũ deus tantum? Nonne & Gentium? Tertia ſecundum ritum certum & proprium, quia quidam legis profeſsionẽ, & quidam ritum eundem non habebant. Ro. 10. Idem dominus omnium, &c. Alia ſecundũ linguã, ibi, *Barbarus & Scytha*. Scytha eſt verſus ſeptẽtrionẽ: barbarietas autem extraneitatem dicit. Vnde barbari quaſi extranei. Et ſimpliciter eſt barbarus qui extraneus eſt ab homine inquantum homo, & hoc eſt inquantum rationalis. Et ideo illi barbari ſunt, qui non reguntur ratione & legibus, & ideo barbari naturaliter ſunt ſerui, & in Chriſto non differunt, quia & ſi ius ciuile non habent, tamen legem habent Chriſti. Alia ſecundum conditiones, quia quidam ſerui, quidã liberi: in Chriſto autẽ ſunt omnes ſimiles. Iob 3. Paruus & magnus, ibi ſunt, &c. Ergo non ſunt hæ differẽtiæ in Chriſto, *Sed eſt omnia in omnibus Chriſtus*. Nô enim eſt circũciſio niſi per Chriſtum, & libertas per Chriſtũ: ſi nô es liber, libertas tua eſt Chriſtus. Si nô es circunciſus, circũciſio tua eſt Chriſtus, & ſic de aliis, *Et in omnibus*, quia omnibus beneficia ſua dat.

LECTIO TERTIA.

Ad actus virtutum Coloſſenſes impellit, maxime ad mutuam charitatem.

INduite vos ergo ſicut electi dei, ſancti, & dilecti, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam, ſupportantes inuicem, & donantes vobiſmetipſis ſi quis aduerſus aliquem habet querelam, ſicut & dominus donauit vobis, ita & vos. Super omnia autem hæc charitatem habete, quod eſt vinculum perfectionis: & pax Chriſti exultet in cordibus veſtris, in qua & vocati eſtis in vno corpore, & grati eſtote. Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter, in omni ſapientia: docentes & cõmonentes voſmetipſos in pſalmis & hymnis & canticis ſpiritualibus, in gratia cantantes in cordibus veſtris deo. Omne quodcunque facitis in verbo aut opere, omnia in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, gratias agentes deo & patri per ipſum.

Suprà Apoſtolus induxit fideles ad vitandum mala: hic inducit eos ad operandum bona: & primò ad opera particularium virtutum. Secũdò ad opera virtutum principalium perficientiũ animas, ibi, *Super omnia*. Et primò commemorat eorum conditionem. Secundò ſubdit virtutum connumerationem, ibi, *Viſcera miſericordiæ*. Dicit ergo, Si induiſtis nouum hominem, debetis induere noui hominis partes. ſ. virtutes. Ro. 13. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis: quibus induimur, qſi quicquid exterius apparet, eſt virtutibus ornatum. Sed quibus virtutibus? Aliter induũtur milites, aliter ſacerdotes. Ergo induite vobis côuenientia veſtimenta, *Sicut electi dei ſancti*. Et quod dicit electi, pertinet ad remotionẽ à malo: ꝙ dicit ſancti, ad donum gratiæ. 1. Cor. 6. Abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis. Leuit. 11. & 19. Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum dominus deus veſter. Quod dicit, *Dilecti*, pertinet ad præparationem futuræ gloriæ. Io. 13. In finẽ dilexit eos. ſc. vitæ æternæ. Et deſcribit hic veſtimenta quę protegunt nos in aduerſis & proſperis. 2. Cor. 6. Per arma iuſtitiæ à dextris & à ſiniſtris. Et primò quæ habenda in proſperis. Secundò quæ in aduerſis, ibi, *Patientiam*. In proſperis aliquid debemus, & primò proximo miſericordiã. Et ideo dicit, *Viſcera miſericordiæ* Luc. 1. per viſcera miſericordiæ dei noſt. &c. Philip. 2. Si qua viſcera miſerationis, &c. id eſt miſericordiã ex affectu procedentem. Ad omnes verò conſequenter eſt habenda benignitas, quæ eſt quaſi bona igneitas. Ignis.n. liquefacit & effluere facit humida. Si in te eſt bonus ignis, liquefacit: quicquid humiditatis habes & diſſoluet. Hanc facit ſpiritusſanctus. Sap. 1. Benignus eſt ſpiritus ſapientiæ. Ephe. 4. Eſtote autem inuicem benigni, miſericordes, &c. In corde debes humilitatem. Eccl. 3. Quanto magnus es, humilia te in omnibus, &c. In exterioribus debes modeſtiam, quæ ponit modum ne in proſperis excedas. Phili. 4. Gaudete in domino ſemper, iterum dico gaudete, modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominib⁹. In aduerſis tria ſunt arma habenda, ſcilicet patientia, quæ facit ꝙ animus propter aduerſa non amoueatur ab amore Dei & rectitudine iuſtitiæ, Luc. 21. In patientia veſtra poſsidebitis animas veſtras. Sed quia quandoq; contingit ꝙ aliquis à iuſtitia non declinat quantum eſt de ſe, tamen aliorũ mores ſunt ei importabiles, ideo dicit, *Supportantes inuicem*. 2. Petr. 2. Habitans apud eos qui de die in diem iuſtam animam iniquis operibus cruciabant. Rom. 15. Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere. Tertiò côdonationẽ, ibi, *Et donantes, &c.* id eſt parcentes. 2. Cor. 2. Nam & ego quod donaui, ſi quid donaui propter vos in perſona Chriſti. Côdonat autem quis iniuriam, quando non habet rancorem ad eum, nec malum contra ipſum procurat. Sed quãdo neceſsitas puniendi eſt, tunc puniendus eſt. Et addit rationẽ, *ſicut & dominus donauit vobis*. Eccle. 28. Homo homini ſeruat iram, & à deo quęrit medelã, &c. Matt. 18. Omne debitum dimiſi tibi, &c. Et poſt: Nonne ergo oportuit & te miſereri conſerui tui, ſicut, &c. Deinde cùm dicit, *ſuper omnia, &c.* Inducit ad principales virtutes perficientes alias. Et principalior eſt charitas inter virtutes, ſapientia verò inter dona. Charitas quidem informat omnes virtutes: ſapientia verò dirigit: primò igitur inducit ad primum. Secundo ad ſecundum *Verbum Chriſti*. Primò inducit ad charitatem habendam: ſecundò ad charitatis effectus, ibi, *Et pax*. Dicit ergo, Super omnia induatis charitatẽ, quæ omnibus prædictis maior eſt, vt dicitur. 1. Cor. 13. Super omnia id eſt magis quam omnia, quia eſt finis omnium virtutum 1. Timo. 1. Finis autem præcepti eſt charitas, &c. Vel ſuper omnia debemus habere charitatem, quia eſt ſuper omnia alia. 1. Cor. 12. Adhuc excellentiorem viam vobis demonſtro, &c. Et hoc quia ſine ipſa nihil valent alia: Et hæc charitas figuratur per tunicam incõſutilem. Io. 19. Et ratio huius quare eſt habenda, ſubditur ſcilicet, quia *Eſt vinculum*, ſecundũ Glo. per omnes virtutes homo perficitur, ſed charitas connectit eas ad inuicem: & facit eas perſeuerantes, & ideo dicitur vinculum. Vel ex natura ſua eſt vinculũ, quia eſt amor qui eſt vniens amatum amanti. Oſeæ. 11. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis, &c. Sed addit, *Perfectionis*, quia eſt vnumquodq; perfectum quando adhæret fini vltimo, ſcilicet deo, quod facit charitas. Deinde cùm dicit, *Et pax, &c.* Monet ad actus charitatis. Et ponit duos actus, ſcilicet pacẽ, & gratitudinẽ, & tertiũ innuit, ſc. gaudium. Dicit ergo, *Et pax Chriſti, &c.* Ex charitate mox oritur pax, quæ eſt ſm Auguſt. tranquillitas ordinis, ſibi à deo inſtituti, quod facit charitas. Qui.n. aliquẽ diligit, con-

cordat cum eo in voluntate. Pſal. Pax multa diligẽtibus legem tuam, *Exultet* quia charitatis effectus eſt gaudiũ, quod ſequitur ex pace, Prou. 12. Qui pacis ineunt cõſilia ſequitur eos gaudium. Sed non dicit ſimpliciter pax, quia eſt pax mundi quã deus non venit facere, ſed Chriſti, quã fecit inter deum & hominẽ. Mar. 9. Pacem habete inter vos, quã annuntiauit. Luc. vlt. Stetit Ieſus in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis. Et debetis habere, quia *In iſta vocati eſtis.* 1. Cor. 8. In pace vocauit nos deus. Et hic ſubdit *In vno corpore*, i. vt ſitis in vno corpore. Effectus alius eſt vt ſitis grati, ideo ſequitur, *Et grati eſtote.* Sap. 16. Ingrati ſpes tanquã hybernalis glacies tabeſcet & diſperiet tanquã aqua ſuperuacua. Deinde cũ dicit *Verbũ Chriſti*, monet ad ſapientiam, & primò docet ſapientiæ originẽ. Secundo ſapientię vſum, ibi *Docentes.* Ad hoc etiã quod quis habeat ſapiẽtiã verã, oportet conſiderare vnde oriatur. Ideo dicit *verbũ Chriſti.* Eccl. 1 Fons ſapientiæ verbũ dei in excelſis, ergo ex verbo Chriſti hauriatis eam. Deut. 4. Hæc eſt ſapientia veſtra & intellectus corã populis, &c. 1. Cor. 1. Qui factus eſt nobis ſapientia à deo, &c. Sed aliqui nõ habent verbum, ideo nec ſapientiam. Et ideo dicit, *Habitet.* Pro. 3. Circũda eas gutturi tuo, & deſcribe in tabulis cordis tui, &c. Aliquibus ſufficit modicum quid de verbo Chriſti: ſed Apoſtolus vult q. habeamus multum. Et ideo dicit, *abundanter.* 2. Cor. 9. Potens eſt deus omnẽ gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonũ. Prou. 2. Sicut theſauros effoderis eã, &c. Et addit, *In omni ſapientia*. i. in omnibus pertinentibus ad ſapientiam Chriſti debetis ſtudere ſcire. Act. 20. Non ſubterfugi, quo minus annuntiarem vobis omne conſilium dei. Eccl. 21. Cor fatui quaſi vas confractum, & omnẽ ſapientiã non tenebit: Triplex autẽ eſt vſus huius ſapientiæ, ſ. inſtructionis, deuotionis, & directionis, Inſtructio duplex, ſ. ad cognoſcendum vera. Vnde dicit, *Docentes*, q. d. Habitet ita abundanter in vobis, vt de omnibus ſitis inſtructi per ipſum. 2. Timo. 3. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata vtilis eſt ad docendũ, ad arguendũ, &c. Item ad cognoſcendũ bona, ideo dicit, *Et cõmonentes voſmetipſos*, i. exhortantes vos ad bona opera. 2. Pet. 1. Suſcitare vos in cõmonitionẽ, &c. Secũdò ponit vſum deuotionis. Vñ dicit, *In pſalmis & hymnis*: In pſalmis qui deſignãt iocunditatẽ bonæ operationis. Pſal. Laudare eũ in voce exultationis, &c. hymnus eſt laus cũ cantico. Pſal. Hymnus omnibus ſanctis eius, &c. *Et canticis ſpiritualibus, &c.* quia quicquid nos facimus debemus referre ad bona ſpiritualia, ad promiſſa ęterna, & ad reuerẽtiã dei. Et ideo dicit, *In cordibus*, & nõ in labijs tantũ. 1. Cor. 14. Pſallã ſpiritu pſallam & mẽte. Eſa. 29. Populus hic labijs me honorat, cor autẽ eorum longè eſt à me. Et addit, *Ingrati*, ſ. recognoſcentes gratiã Chriſti & beneficia dei. Sũt aũt cantica eccleſiæ cordis principaliter, ſed oris ſunt vt excitetur canticũ cordis, & pro ſimplicibus & rudibus. Tertiò ponit vſum directionis in opere, dicens, *Omne quodcunq; facitis, &c.* quia etiã locutio opus quoddã eſt. 1. Cor. 10. Siue mãducatis, ſiue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam dei facite, &c. Sed cõtra, Aut hoc eſt pręceptũ, aut cõſilium: ſi præceptũ, peccat quicũq; hoc nõ facit: ſed peccat venialiter qñ quis hoc non facit: ergo quicunq; peccat venialiter peccat mortaliter. Reſpondeo: quidã dicunt q. hoc eſt conſilium, ſed hoc nõ eſt verum. Sed dicendũ eſt quod non eſt neceſſarium q. omnia in deum referantur actu, ſed habitu: qui enim facit cõtra gloriam dei & præcepta eius, facit contra hoc præceptum. Venialiter autem peccãs, non facit contra hoc præceptum ſimpliciter: quia licet nõ actualiter, tamen habitualiter refert omnia in deum.

LECTIO QVARTA.

Coniuges ſe inuicem diligere monet, ac oſtendit quomodo inuicem dilectione ſe proſequantur, parentes & liberi, ſerui & domini.

MVlieres ſubditæ eſtote viris, ſicut oportet in domino. Viri diligite vxores veſtras, & nolite amari eſſe ad illas. Filij obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum eſt in domino. Patres nolite ad indignationẽ prouocare filios veſtros: vt nõ puſillo animo fiant. Serui obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis timentes dominum. Quodcunque facitis, ex animo operamini ſicut domino, & non hominibus: ſcientes quod a domino accipietis retributionem hæreditatis Domino Chriſto ſeruite. Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique geſſit. Et non eſt perſonarum acceptio apud deum. Domini quod iuſtum eſt & æquũ, ſeruis præſtate: ſcientes quoniam & vos dominum habetis in cælo.

Poſita generali inſtructione ad omnes: hic incipit ponere ſpecialem. Primò dat quædam ſpecialia documẽta pertinentia ad ſingulos ſtatus in eccleſia. Secundò quædam communia omnibus ſtatibus reſpectu certarum conditionum, in 4. cap. ibi, *Orationi inſtate.* Prima in tres ſecundum tres connexiones ex quibus domus cõſtituitur ſecundum Philoſophum: quarum vna eſt viri & vxoris: ſecunda patris & filij: alia domini & ſerui. Secunda, ibi, *Fili.* Tertia, ibi *Serui.* Vnaquæq; earum diuiditur in duo ſm quod monet ſubditos vt obediant, ſuperiores vt moderatè imperent. Dicit ergo, *Mulieres, &c.* & dicit, *Sicut oportet*, quia hęc ſubiectio ex lege diuina ordinata. Gen. 3. Sub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui. 1. Cor. 14. Mulieres in eccleſija taceant. Non enim permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit: Et ratio huius eſt, quia regere eſt rationis: viri autẽ magis vigent ratione, & ideo præſidere debent. Itẽ addit *In domino*, quia omnia ordinata ad aliquos fines ſunt referenda finaliter in deũ. Deinde monet viros vt diligant eas, dicens, *Viri diligite vxores*, hoc enim eſt naturale: quia vir & vxor quodammodo ſunt vnum. Eph. 5. Viri diligite vxores veſtras, &c. Et phibet ne eis ſint amari. Mich. 1. Infirmata eſt in bonum, quæ habitat in amaritudinibus. Ephe. 4. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor & blaſphemia, tollatur à vobis, cum omni malitia. Deinde cũm dicit, *Fili, &c.* agit de ſecundo & dicit, *Filij obedite per omnia*, ſ. quæ non ſunt contra deum. Heb. 12. Parentes quidem carnis noſtræ habuimus eruditores & reuerebamur eos, &c. Si verò præcipiant in his, quæ ſunt contra deũ, ſic intelligitur illud quod dicitur Luc. 14. Si quis venit ad me, & non odit patrẽ ſuum & matrem, &c. & hoc quia hoc eſt placitum in dño, id eſt in lege domini, quia lex charitatis, non remouet legẽ naturæ, ſed perficit. Eſt autẽ lex naturalis, quòd filius ſubdatur curæ patris. Exo. 20. Honora patrẽ tuum & matrem tuam, &c. Deinde dicit, *Patres nolite, &c.* inſtruit parentes. Ephe. 6. Et vos patres nolite ad iracundiã prouocare filios, &c. & hoc, *Vt non puſillo animo fiant*, id eſt vt non puſillanimes fiant, huius ratio eſt, quia homines retinent impreſsionem quam à pueritia habuerunt. Naturale autẽ eſt q. qui in ſeruitute nutriuntur, ſemper ſint puſillanimes. Vnde ratio eſt cuiuſdam, quare filij Iſrael non ſtatim in terram promiſsionis ſunt perducti: quia fuerant nutriti in ſeruitute, & non habuiſſent audaciam contra inimicos pugnandi. Eſa. 35. Dicite puſil. &c. Deinde dicit, *Serui obedite*, agit de tertio, & primò de ſeruis ponit monitionẽ. Secundò oſtendit rationem ibi, *Scientes.* Tertiò excludit dubitationem, ibi, *Qui enim.* Circa primum duo facit: quia primò monet eos ad obedientiam. Secundò determinat obediendi modum, ibi, *Non ad oculum.* Dicit ergo, *Serui*, ſecundum carnalem conditionem, *Obedite per omnia*, quæ, ſ. non contra deũ ſunt. 1. Pet. 2. Non tãtum bonis & modeſtis, ſed etiam diſcolis, &c. 1. Tim. vlt. Quicunq; ſunt ſub iugo ſerui, dominos ſuos, omni honore dignos arbitrentur. Deinde dicit, *Non ad oculum.* Docet modum obediendi. Et oſtẽdit duos modos obediendi. Primò quod ſimpliciter & ſine dolo. Secundò oſtendit q. voluntariè. Dicit ergo, *Non ad oculum*, ſcilicet quantũ poteſt videri à dño. Ephe. 6. ſimile. Et dicit, quaſi hominibus placentes, quia non ſeruiunt hoc modo niſi vt placeant hominibus. Gal. 1. Si adhuc hominibus placerem, ſeruus Chriſti non eſſem. Ideo addit, *Sed in ſimplicitate cordis, &c.* i. abſq; dolo, *Timentes dñm*, ſicut Iob 1. Erat vir ille ſimplex & rectus ac timens deũ. Prou. 11. Simplicitas iuſtorũ diriget eos, &c. Item voluntariè, vnde dicit *Quodcunq; facitis ex animo*, id eſt prõptè, *Operamini.* Et hoc *Sicut dño*, quia qui ſeruit alitui propter ordinẽ iuſtitię, facit hoc propter deum à quo eſt hic ordo. Ro. 13. Qui poteſtati reſiſtit, dei ordinationi reſiſtit, Eph. 6. Facientes voluntatẽ dei ex animo, cum bona voluntate ſeruientes, ſicut, &c.

Deinde dicit, *Scientes*, oſtendit duplicẽ rationẽ huius, & vna eſt ex parte remunerationis, alia ex parte deuotionis ad deum. Dicit ergo, Seruiatis prõptè, quia *à domino accipietis*

retribu-

retributionẽ hereditatis æternę. Pſal. Funes ceciderũt mihi in pręclaris, etenim hereditas mea præclara eſt mihi. Eph. 6 Scientes quoniã vnuſquiſq; quodcunque fecerit bonum hoc recipiet à domino, ſiue ſeruus, ſiue liber. Quorundã enim fuit opinio q̃ actus iuſtitiæ non eſt meritorius, quia hoc videbatur eſſe debitum, & hoc nõ eſt meritorium alicui dare quod ſuum eſt. Sed ſciendum eſt quod ex hoc q̃ voluntariè facis, & ex hoc ponis aliquid de tuo, quia de poteſtate tua eſt velle & non velle, ſic eſt meritorium. Serui autẽ ex debito ſeruiunt domino, & ideo vt habeant mercedem hoc faciunt voluntariè. Sed ſic ſeruite eis q̃ à deo non recedatis. Item alia ratio eſt, quia ſic ſeruitis domino Chriſto. Ro. 12. Spiritu ſeruentes, domino, &c. Deinde dicit, *Qui enim*, remouet dubitationẽ. Poſſet enim dicere ſeruus. Quomodo ſeruiam ei qui facit mihi iniuriam. Et ideo dicit, Nõ eſt tuum vt vindices te, ſubtrahendo ei quod ſuum eſt, ſed expecta ab eo qui poteſt, quia *Qui iniuriam facit*, &c. 1. Cor. 5 Omnes enim nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, vt referat vnuſquiſq; propria corporis prout geſsit, ſiue bonum, ſiue malum. Eph. 6. Et perſonarũ acceptio non eſt apud deum. Act. 10. Non eſt perſonarum acceptor Deus.

Deinde cũ dicit, *Domini*, oſtendit qualiter domini ſe habeãt ad ſeruos. Circa hoc duo facit, quia primò dat doctrinam. Secundò reddit rationem eorum, ibi, *Scientes*, Dupliciter autem poteſt dominus grauare ſeruos, ſ. faciendo contra eos quod iuſtitia legis prohibet, quia ſecũdum leges nõ licet domino ſæuire in ſeruum. Ideo dicit, *quod iuſtũ eſt*. Itẽ ſi exigeret totum debitum, quod manſuetudo chriſtiana mitigat. Ideo dicit, *Et æquũ*. Iob 31. Si contẽpſi ſubire, &c.

Deinde cum dicit, *Scientes*, &c. Ponitur ratio, quia ſicut tu te habes ad eos, ita dominus ad te. Ephe. 6. Scientes, &c.

CAPIT. IIII. LEC. I.

Pro ſe orare iubet Paulus, in eccleſia Laodicenſium vult hæc epiſtola legatur, ac tandem ſuo more epiſtolam gratia ſignat.

ORationi *inſtate vigilãtes in ea in gratiarũ actione: orantes ſimul & pro nobis, vt deus aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquendũ myſterium Chriſti (propter quod etiã vinctus ſum) vt manifeſtẽ illud, ita vt oporteat me loqui. In ſapientia ambulate ad eos qui foris ſunt tẽpus redimentes. Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus, vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuiq; reſpondere. Quæ circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tichicus chariſsimus frater, & fidelis miniſter, & cõſeruus in domino: quẽ miſi ad vos ad hoc ipſum, vt cognoſcat quæ circa vos ſunt, & conſoletur corda veſtra: cũ Oneſimo chariſsimo & fideli fratre, qui ex vobis eſt: qui omnia quæ hic agũtur, nota facient vobis, Salutat vos Ariſtarchus concaptiuus meus, & Marcus conſobrinus Barnabæ (de quo accepiſtis mandata, ſi venerit ad vos, ſuſcipite illum) & Ieſus qui dicitur iuſtus, qui ſunt ex circunciſione. Hi ſoli ſunt adiutores mei in regno dei: qui mihi fuerunt ſolatio. Salutat vos Epaphras qui ex vobis eſt ſeruus Chriſti Ieſu, ſemper ſolicitus pro vobis in orationibus, vt ſtetis perfecti & pleni in omni voluntate dei. Teſtimonium n. illi perhibeo quod habet multũ laborem pro vobis, & pro his qui ſunt Laodiciæ & qui Hierapoli. Salutat vos Lucas medicus chariſsimus & Demas. Salutate fratres qui ſunt Laodiciæ, & Nympham & quæ in domo eius eſt eccleſia. Et cùm lecta fuerit apud vos epiſtola hæc, facite vt & in Laodicenſium eccleſia legatur, & ea quæ Laodicenſium eſt, vobis legatur, Et dicite Archippo, Vide miniſterium, quod accepiſti in domino, vt impleas illud. Salutatio mea manu Pauli. Memores eſtote vinculorum meorum. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Amen.*

Suprà poſuit ſpecialia documenta ad ſingulos ſtatus hominum, hic ponit pertinentia ad omnes, tamẽ reſpectu diuerſorum. Et primò oſtendit qualiter ſe habeant ad alios. Secũdò qualiter ad ipſos alij ſe habeãt, ibi, *quæ circa me*, &c. Iterũ prima in duas, quia primò oſtendit quomodo ſe habeant ad ipſummet Apoſt. eorum prælatum Secundò quomodo ad alios, maximè infideles, ibi, *In ſapientia*. Circa primũ duo facit, quia primò incitat eos vniuerſaliter ad orandum. Secundò vt orẽt pro eo, ibi, *Orantes*. Debet autẽ oratio habere tria, ſ. q̃ ſit aſsidua, grata, & vigilãs. Aſsidua: vnde dicit, *Orationi inſtantes*, i. cũ perſeuerãtia orate. 1. Theſ. 5 Sine intermiſsione orate. Luc. 18. Oportet ſemper orare & nunquã deficere. Itẽ vigilãs, vt animus nõ ſit preſſus. Ideo ſubditur, *Vigilantes*. 1. Pet. 4. Vigilate in orationibus, &c. Luc. 6. Erat pernoctãs in oratione, &c. Item grata, i. in gratiarum actione, alias non meretur beneficia noua ſi de acceptis eſſet ingratus. Vnde ſequitur, *In gratiarũ actione*. Phil. 4. Cũ gratiarũ actione. 1. Theſ. 5. In omnibus gratias agite. Conſequenter rogat vt orent pro ipſo, dicens, *Orantes*, &c. quia hoc eſt debitum q̃ ſubditi pro prælatis orent, quia prælati cuſtodiũt eos, & eorũ bonũ eſt comune omniũ. 2. The. 3. Orate pro nobis vt ſermo dñi currat, &c. Et hoc, *vt deus aperiat oſtium*, i. os per quod ſermo à corde exit, & q̃ deus det gratiã dignè proferẽdi verbum ſuũ. In operatione etiã ſignificatur aliquod magnũ. Mat. 5. Aperiens os ſuum docebat eos, &c. Et ideo ſubdit, *Ad loquendũ*, 1. Cor. 14. Spiritus eſt qui loquitur myſteria. Et his indigeo, quia propter verbum Chriſti, &c. Et tribolationes patior. Ideo orandũ eſt vt liberè poſsim. 2. Tim. 2. Laboro vſq; ad vincula. Et hoc modo vt aperiat, i. *Vt manifeſtet*, &c. Tria poſſunt eſſe impedimenta verbi, ſ. vel propter timorẽ, ideo dicit, *Vinctus*, vel propter altitudinẽ, ita q̃ ſubditi nequeant intelligere, ideo dicit, *Vt manifeſte*, vel propter incõgruitatẽ tẽporis vel modi; ideo dicit, *vt oportet*. 1. Cor. 3. Nõ potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, &c. Luc. 11. Fidelis diſpenſator & prudens quem, &c. Conſequenter cũ dicit, *In ſapient*. &c. oſtendit quomodo ſe habeant ad extraneos, & primò in conuerſatione. Secundò quomodo in locutione, ibi, *Sermo veſter*. Dicit ergo *In ſapiẽtia ambulate ad eos qui foris ſunt*, i. infideles in ſapientia, i. ſapienter. Sap. 7. Neminẽ diligit deus niſi qui cũ ſapiẽtia inhabitat, &c. Et huius cauſa eſt *Redimentes*, &c. Redemit vexationẽ ſuã qũ quis dimittit quod eſt de iure ſuo vt vitet eam. Iſti vexabantur ab eis, ideo vult quod redimãt eã per ſapientiã. 1. Pet. 2. Conuerſationẽ veſtram inter gentes habentes bonam, &c. Item docet: ſecundò qũo ſe habeant in loquendo. Et primo vt ſermo ſit gratus. Vnde dicit, *Sermo veſter ſemp*. Eccl. 6. Lingua eucharis in bono homine abundabit: ſecundo vt ſit diſcretus. Vnde dicit, *Sale conditus*: per ſalẽ intelligitur diſcretio: quia p ipſum omnis cibus cõditus eſt ſapidus, ita omnis actio indiſcreta eſt, inſipida & inordinata. Mat. 9. Habete in vobis ſal, & pacẽ habete inter vos. Et hoc, *Vt ſciatis*, &c. Aliter. n. eſt reſpondendũ ſapientibus, aliter inſipientibus. Prou. 26. Nõ reſpõdeas ſtulto iuxta ſtultitiã ſuã, ne efficiaris ei ſimilis, &c. 1. Pet. 1. Parati ſemper ad ſatisfactionẽ omni poſcenti vos rat. &c. Deinde cũ dicit, *quæ circa me*, &c. oſtendit quid alij agãt ad ipſos, & primò oſtẽdit quid ad eos agãt illi quos ad eos mittit. Secundò quid cũ Apoſt. remanentes, ibi, *Salutant*. Mittit autem ad eos legatũ quẽ primò deſcribit tripliciter, & primò à dilectione, dicens, *Chariſsimus fra*. ſ. per charitatẽ, quæ facit hominẽ auro pretioſiorẽ. Eſa. 13. Pretioſior erit vir auro & homo mũdo obrizo, &c. Itẽ à fide, Vnde dicit, *Fidelis in miniſterio*. 1. Cor. 4. Hic iam quæritur inter diſpenſatores vt fidelis quis inueniatur. Itẽ ab humilitate. Vnde dicit, *Et cõſeruus*. ſ. in executione miniſterij, ſed *In dño* quia prælatus quærere debet vtilitatẽ eorũ quibus præfertur, & dei honorem. Sed ad quid mittitur? Vt cognoſcat ſtatũ ſubditorũ. Gen. 37. Vade & vide ſi cuncta proſpera ſunt erga fratres tuos & pecora, & renuntia mihi quid agatur, &c. 1. Reg. 17 Fratres tuos viſitabis ſi rectè agãt, & cum quibus ordinati ſunt diſce. Itẽ vt cõſoletur. Ro. 1. Deſidero. n. videre vos vt aliquid impartiar vobis gratiæ ſpiritualis ad cõfirmandos vos, i. ſimul conſolari in vobis, &c. Et dñs miſſus à patre ad hoc venit. Eſa. 61. Vt cõſolarer oẽs lugentes, &c. Itẽ deſcribit eius ſocietatẽ cum Oneſimo: *qui omnia quæ hic agũtur*, &c. Deinde cũ dicit, *Salutat*, &c. oſtendit qũo ſalutantur à remanentibus cum Apoſt. & litera ſatis patet, *De quo accepiſtis*, &c. Act. 13. dicitur q̃ cũ Paulus & Barnab. ſimul irẽt quidam Io. Marcus ſic ſe eis coniunxit q̃ poſtea receſsit & iterũ rediit. Et Paulus quidẽ noluit eũ recipere, ſed Barna. Et ideo Paulus receſsit à Barna. Et propter hoc Apoſt. ſcripſit Coloſſenſibus de Marco, q̃ non reciperent eũ, ſed nũc quia conuerſus erat ſcribit vt eum recipiant: & hoc eſt, Accepiſtis, &c. Vel fratrẽ Barnab. de quo Barnab. accepiſtis, &c. *Et Ieſus qui dicitur iuſtus*, qui quidẽm erat vir ſanctæ conuerſationis. Et ideo dicitur iuſtus, *Qui ſunt ex circunci-*

ſione, miſsi ad prædicandum euangelium Chriſti. Philip.1. Qui enim cum omni modo ſiue per occaſionē ſiue per veritatem Chriſtus annuntietur. Et ſic. 1. Gentiles. 2. Iudæos ponit *Epaphras qui ex vobis eſt*, quia Aſianus erat. Et ad hoc ſalutāt, *Vt ſtetis perfecti*. Iac.1. Sitis perfecti, &c. *Pleni, &c.* i. in omnibus, quæ pertinent ad voluntatem dei. Item ponit Lucam qui non fuit natus ex Iudæis, *Vt videtur*, quia fuit Antiochenus, medicus arte, quē ſpecialiter nominat, quia fuit homo bonæ authoritatis in eccleſia propter euangelium, quod ſcripſit Apoſtolo adbuc viuente. Deinde dicit, *Salutate, &c.* oſtendit quos ſalutent, & primò quomodo alios alienę eccleſiæ. Secundò quomodo eos qui ſunt de ſuis, ibi, *Et eam qui eſt Laodicenſium*. Ex quo habetur ꝙ ſcripſit alias epiſt. quia iſtā de qua fit mētio hic. ſ. Laodicenſiū, & vnam aliam ad Cor. præter primā & ſecundam: quia in prima epiſt. c.5. dicit, Scripſi vobis in epiſtola, ne comiſceamini fornicariis, &c. Sed ratio eſt duplex quare non ſunt in canone: quia non conſtabat de earū authoritate, quia fortè erant deprauatæ, & perierant in eccleſijs. Vel quia non continebant aliud quam iſta, *Et dicite Archippo*, hic fuit prælatus eorū, & mandat vt moneant ipſum dicentes, *Vide, &c.*

2. Tim.4. Miniſteriū tuum imple. Et quidē tunc miniſteriū implet qñ facit illud ad ꝙ accepit. Sed videtur ꝙ non pertineat ad ſubditū monere prælatū. Exod.19. Dicendū quod irreuerenter arguere & vituperare eſt prohibitū, ſed monere charitatiuè poteſt, ſicut Paulus Petrū. Gal.1. Sed quare non ſcripſit prælato? Quia prælatus eſt propter eccleſiā, & non econuerſo, *Salutatio, &c.* Cōſuetudo Apoſt. erat ꝙ totā epiſtolā faciebat aliquem ſcribere: ſed in fine ponebat aliquid de manu ſua. 2. Theſ. vl. vbi dicit, Salutatio mea manu Pauli, idē & hic ne fallerentur. Et dicit, *Memores, &c.* quia Romæ vinctus erat: quia Iac.5. Exemplū accipite fratres exitus mali & longanimitatis & laboris & patientiæ prophetas, qui locuti ſunt in nomine domini, &c. Heb. vl. Mementote præpoſitorum veſtrorū qui vobis locuti ſunt verbum dei, quorum intuentes exitum, cōuerſationis imitamini fidem. Tandem concludens optat eis bonum, dicēs *Gratia, &c.* Ioan.1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt, cui ſit laus & gloria, nunc & ſemper. Amen.

Explicit expoſitio S. Thomæ de Aquino ordinis Fratrum prædicatorum ſuper epiſtolam Pauli, ad Colloſenſes.

EXPOSITIO DIVI THOMÆ AQVINATIS, SVPER PRIMAM EPISTOLAM SANCTI PAVLI Apoſtoli, ad Theſſalonicenſes.

PROLOGVS.

MVLTIPLICATAE ſunt aquæ, &c. Gen.7. Hæc verba competunt materiæ huius epiſtolæ. Eccleſia. n. figuratur per arcam, ſicut dicitur per 1. Pet.3. quia ſicut in arca cæteris pereuntibus paucæ animę ſaluatę ſunt, ita in eccleſia pauci, id eſt ſoli electi ſaluabuntur. Per aquas autem ſignificantur tribulationes. Primò quia aquæ impellunt irruendo ſic tribulationes. Matt. 7. Venerunt flumina & flauerunt venti & irruerunt in domum illam. Sed & impulſu fluminum eccleſia non mouetur. Vnde ſubdit, Et non cecidit: Secundò aqua extinguit ignem. Eccle. 30. Ignem ardentem extinguit aqua, ſic tribulationes extingunt impetus concupiſcentiarum, ne homines ad libitum eas ſequantur, ſed non extingunt veram charitatem eccleſiæ. Can. 8. Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. Tertiò aquæ ſubmergunt per innundationem. Tren.3. Inundauerunt aquæ ſuper caput meum, ſed eccleſia non per has ſubmergitur. Io. 2. Circundederunt me aquæ vſque ad animam meā, abyſſus vallauit me, pelagus operuit caput meum, &c. Et poſt, Rurſum videbo templum ſanctum tuum, &c. Non ergo deficit, ſed ſubleuatur. Et primò per elationem mentis ad Deum. Greg. Mala quæ nos hic premunt ad deum nos ire compellunt. Oſeæ 6. In tribulatione ſua mane conſurgent ad me. Secundò per ſpiritualem conſolationem. Pſal. Secundum multitudinem dolorum in corde meo cōſolationes tuæ lætificauerunt animam meam. 2. Cor.1. Sicut abundant paſsiones Chriſti in nobis, ita per Chriſtum abundat conſolatio noſtra. Tertiò per multiplicationem fidelium, quia tempore perſecutionum deus multiplicauit eccleſiā. Exod.1. Quantoq; magis opprimebant eos, tantò magis multiplicabantur & creſcebant. Sic ergo conuenit huic epiſtolæ: quia iſti multas tribulationes paſsi, ſteterunt fortes. Videamus ergo textum.

CAPIT. I. LEC. I.

Dicit ſe laboris Theſſalonicenſium memorem, gaudetq; eorum fidem per omnes vagari eccleſias.

PAulus & Siluanus & Timotheus eccleſiæ Theſſalonicenſiū in Deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto: gratia vobis & pax. Gratias agimus deo ſemper pro omnibus vobis: memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris ſine intermiſsione memores operis fidei veſtræ & laboris & charitatis & ſuſtinētiæ ſpei domini noſtri Ieſu Chriſti ante deum & patrē noſtrū. Scientes fratres dilecti à deo electionē veſtram: quia euangeliū noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantum, ſed & in virtute, & in ſpirituſancto, & in plenitudine multa, ſicut ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos. Et vos imitatores noſtri facti eſtis, & domini excipientes verbū in tribulatione multa, cum gaudio ſpiritusſancti: ita vt facti ſitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia. A vobis enim diffamatus eſt ſermo domini: non ſolū in Macedonia & in Achaia, ſed in omni loco, fides veſtra, quæ eſt ad Deum perfecta eſt, ita vt non ſit nobis neceſſe quicquam loqui. Ipſi enim de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuerſi eſtis ad Deum à ſimulachris, ſeruire Deo viuo & vero, & expectare filium eius de cælis (quem ſuſcitauit ex mortuis) Ieſum qui eripuit nos ab ira ventura.

Apoſtolus vult munire hic eccleſiam contra tribulationes: & primò contra tribulationes præſentes. Et hoc in prima epiſtola. Secundò contra futuras tempore Antichriſti, & hoc in ſecunda. Prima diuiditur in ſalutationem & epiſtolarē narrationem, ibi, *Gratias agimus*. Item primò tangit perſonas ſalutantes. Secundò eccleſiam ſalutatā. Tertiò bona optata. Notandū eſt autē, ꝙ quia vbi non delinquimus omnes pares ſumus, ideo quia iſtis bonis ſcribit, non facit mentionē de officio ſuo, ſed ſolum de nomine humilitatis, quod eſt, Paulus. Sap.7. Et innumerabilis honeſtas per manus illius. *Et* adiungit duos, qui eis prædicauerunt cum eo. ſ. Siluanum, qui eſt Sylas, & Thimotheum quē circuncidit, vt dicitur Act.16. Salutat autē eccleſiam, quæ eſt cōgregatio fideliū. Et hoc *In deo patre & domino noſtro Ieſu Chriſto*, i. in fide trinitatis, & diuinitatis & humanitatis Chriſti, quia in horum cognitione erit noſtra beatitudo. Tangit autem perſonam patris & filij incarnati, in quibus intelligitur ſpiritus ſanctus, qui eſt nexus amborum. Bona optata ſunt gratia, quę eſt principium omniū bonorum. 1. Cor.15. Gratia Dei ſum id quod ſum. Et pax quæ eſt finis, quia tūc eſt pax, quando appetitus totaliter pacatur. Deinde cum dicit, *Gratias agimus*. Incipit epiſtolaris narratio, & primò cōmendat eos de præterita perſeuerantia. Secundò monet eos ad bene agendum in futurum, 4. cap. ibi, *De cætero*. Itē primò agit gratias vniuerſaliter de bonis eorum. Secundò ea cōmemorat in ſpeciali, ibi, *Scientes fratres, &c.* Circa primum duo facit, quia primò ponit gratiarum actionem. Secundò eius materiā, ibi, *Memores*. Item primò pro eis gratias agit. Secūdo pro eis orat, ibi, *Memoriam veſtri*. Quantū ergo ad primū dicit tria, quę debēt eſſe in gratiarū actione. Primò ꝙ ſit ordinata. ſ. ad Deū. Ideo dicit, *Gratias agamus*

Deo.Pſal.Gratiam & gloriã dabit dñs.Iac.1. Omne datom optimum & omne donũ perfectum de ſurſum eſt deſcendens à patre luminũ. Item aſsidua, quia *Semper*. Item vniuerſalis, ibi, *Pro omnibus vobis*.infrà.5. In omnibus gratias agite. Deinde orat pro eis,dicens, *Memoriam veſtri faciens, &c.*q.d.Quandocunq; oro,habeo vos in memoria. Rom. 1. Sine intermiſsiooe memoriã veſtri facio ſemper in orationibus meis. Deinde cùm dicit,*Memores operis*.Ponit bona de quibus agit gratias.ſc. fidem, ſpem, & charitatem. 1. Cor.13.Nunc autẽ manẽt fides,ſpes,charitas:tria hęc, &c. Fidem præmittit:qoia eſt ſubſtantia ſperandarũ rerũ, &c. Accedeotem enim ad Deum oportet credere,&c. Heb.11. Hæc autẽ non eſt ſufficiens niſi habeat operationẽ & laborẽ.Et ideo dicit,*Operis fidei veſtræ & laboris*.Iac.1.Fides ſine operibus mortua eſt . Item quia qui in laborando propter Chriſtũ deficit,nihil valet.Luc. 8. Ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.Ideo dicit,*Operis & laboris*.Quaſi dicat,Memores fidei veſtræ operantis & laborãtis.Itẽ,charitatis in cuius operibus abundant. infrà 4.charitate fraternitatis, &c. Item ſpei quæ facit patienter ſuſtinere aduerſa. Roma.12.Spe gaudentes,in tribulatione patientes.Et ſuſtioentiæ quã ſpes facit.Iac.5.Patientiã Iob audiſtis,&c.Spei,ioquã,*Domini noſtri*,id eſt, quam habemus de Chriſto, vel quam Chriſtus dedit nobis.1.Pet.1.Regenerauit nos in ſpem viuam,&c. Hæc ſpes eſt , *Ante Deum non ante oculos hominũ*. Matt.6 Attendite ne iuſtitiã veſtrã faciatis coram hominibus,&c.Heb.6.Qoam ſicut anchorã habemos animæ tutam,&c.Spes enim in veteri teſtamento non induxit ad Deũ.Deinde cùm dicit, *Scientes fratres*. In ſpeciali cõmemorat eorum bona, quos primò commendat, q; deuotè & promptè ſuſceperunt prædicationem,nõ obſtante tribulatione . Secundò q; propter tribulatiooẽ ab ea oõ receſſeruot in 2.cap.ibi, *Nam ipſi ſcitis*. Iterum prima pars diuiditur io duas : quia oſtendit qualis fuit iſta prædicatio.Secundò qualiter ab eis recepta,ibi, *Et vos imitatores*. Circa primũ tria facit : quia primò oſtendit quid circa eos ſciebat.Secũdò modõ prędicationis ſuæ,ibi,*quia euangeliũ*. Tertiò quid ipſi ſciebant de Apoſtolo , ibi, *Scientes fratres dilecti à Deo*Noo ſolũ cõmuniter inquantũ dat eſſe naturę, ſed inquantũ ſpecialiter ad bona æterna eſtis vocati. Mala. 1. Iacob dilexi,Eſau autẽ odio habui,&c. Deut. 33. Dilexit populos,&c. *Electionem veſtram*. Quaſi dicat,Certitudinaliter cognoſco vos eſſe electos:quia hanc electionẽ non meruiſtis,ſed à Deo eſtis gratuitè electi.Et hoc ſcio,quia deus dedit mihi magnũ argumentũ in prędicatione.ſ.q; illi quibus loqoor ſuot à deo electi.ſ.quando deus dat eis,vel mihi gratiã copioſè prædicandi eis . Conſequenter quod dicit Ezec. 3. Et linguam tuã adhærere faciã palato tuo, &c. Ideo primò cõmemorat,quã virtuoſè eis prædicauit.Secũdò inducit eorũ teſtimoniũ,ibi,*Sicut ſcitis*.Virtuoſè quidẽ quia nõ fuit in ſublimitate ſermonis, ſed in virtute. 1.Cor. 2.Sermo meus & prędicatio mea non in perſuaſibilibos humanæ ſapientiæ verbis, ſed oſtenſione ſpiritus & virtutis. 1.Cor.4.Non.n.in ſermone eſt regnum dei, ſed in virtute. Vel poteſt referri ad cõfirmatiooem prædicatioois , vel ad modũ prædicandi . Si ad primum ſic confirmata fuit prædicatio mea vobis:nõ argumentis,ſed virtute miraculorũ. Vnde dicit,Matt.vlti.Dño cooperante & ſermonẽ confirmante ſequentibus ſignis . Item in datione ſpiritus ſancti, vode dicit,*Et ſpiritu ſancto*. Act. 10. Adhuc loquente Petro verba hæc,cecidit ſpiritus ſanctus ſuper oẽs,qoi audiebãt verbũ,&c.Hebr.2. Conteſtante Deo ſignis & portẽtis & varijs virtutibus & ſpiritus ſancti diſtributionibus , *Et in plenitudine, &c.*Et hoc addit ne crederent ſe minus recepiſſe quã Iudæi:q.d.Spiritus ſanctus nõ eſt perſonarũ acceptor,ſed io ea plenitudine fuit apud vos ſicut apud Iudęos Act.2. Repleti ſunt omnes ſpiritu ſancto , &c. Sed ſi ad ſecundum, ſic *In virtute*,i.virtuoſam vitam vobis oſtendẽs. Act.1.Cœpit dñs facere & docere.Et in ſpiritu ſancto,ſcilicet,ſuggerente.Matt.10.Non eſtis vos qui loquimini, &c. *In plenitudine multa*, ſ. quia inſtruxi vos de omnibus ad fidem oeceſſarijs. Inducit autẽ eorum teſtimoniũ ad hoc cũ dicit,*Sicut vos ſcitis, &c.* i.talia dooa & virtutes oſtẽdimus in vobis.1.Cor. 5.Spero autẽ in conſcientiis veſtris manifeſtos nos eſſe.Deinde cùm dicit, *Et vos imitatores, &c.* Oſtendit quomodo prædicationẽ ſuã virtuoſe receperunt, nec propter tribulationes receſſerunt.Et primò oſtẽdit eorum virtutẽ io hoc, q; alios imitati ſunt. Secundò q; alijs ſe imitabiles præſtiterunt,ibi, *Ita vt facti ſitis*. Circa primum duo facit,quia primò oſteodit quos ſunt imitati. Secundò in quibus ſunt imitati, ibi,*Excipientes*.Circa primũ dicit,q; imitati ſuot eos quos debuerunt.ſc.prælatos . Et ideo dicit *Imitatores noſtri facti, &c.*Phili.3. Imitatores mei eſtote fratres. Sed imitati ſunt nõ eo in quo deliquimus ſicut homines,ſed in quo imitamur Chriſtum.Vnde & dicitur, *Et domini*. 1.Cor.4. Imitatores mei eſtote ſicut & ego Chriſti,i. in quo imitatus ſum Chriſtum,ſ.in patientia tribulatioois. Matt.16.Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuã, & ſequatur me. 1.Pet.2. Chriſtus paſſus eſt pro nobis,vobis relinquens exemplũ,vt ſequaminĩ veſtigia eius.Et ideo dicit, *In tribulatione multa cum gaudio*, id eſt , quãuis multa tribulatio immioeret propter verbũ, tamen illud accepiſtis cum gaudio . Iac. 1: Omne gaudium exiſtimate fratres mei cum io tentationes varias incideritis,&c.Act.5. Ibant Apoſtoli gaudentes à cõſpectu cõcilij, quoniã digni habiti ſunt pro nomine Ieſu cõtumeliã pati. Cum gaudio,inquã,ſpiritus ſancti: non alio quocunq; qui eſt amor Dei , qui facit gaudiũ patientibus propter Chriſtum, quia amant eũ.Can.8.Si dederit homo oẽm ſubſtantiam domus ſuæ pro dilectione quaſi nihil deſpiciet eam.

Et ſic eſtis imitatores noſtri, q; . ſc. alijs eſtis imitabiles. Vnde dicit,*Ita vt facti ſitis, &c.* Circa quod tria facit: quia primò oſtendit eos eſſe imitabiles.Secundò quomodo eorũ fama diuulgata eſt,ibi, *A vobis enim diffamatus*.Tertiò quomodo ab omnibus laudabãtur populis:ibi, *Ipſi enim annunciant*. Dicit ergo, Ita perfectè nos imitati eſtis , *vt ſitis facti forma*,i.exemplũ vitæ,non ſolũ io terra veſtra,ſed in alijs. Matt.5.Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra, &c. Sed credentibus forma facti eſtis quibus fides veſtra innotuit. Ad quod bonitas veſtra acceſſit , *A vobis enim diffamatus eſt ſermo domini*, i. prædicandi dñm. i. veſtra fama diffuſa eſt non tantũ in Macedonia & Achaia, quæ ſunt vobis vicinæ , ſed *Fides veſtra ad Deũ perfecta*, i. quam detis acceptat, & quæ coniungit vos deo, quæ etiam eſt in omni loco diuulgata.Roma.1.Fides veſtra annunciatur in vniuerſo mundo,&c. Et ſignum huius eſt,quia non eſt oeceſſe, &c. Boni enim prædicatoris eſt bona aliorũ in exemplum adducere.2.Cor.9.Veſtra enim æmulatio prouocauit plurimos. Deinde dicit,*Ipſi enim, &c.* Ponit eorũ laudẽ qua ab aliis laudabantur,quia *de nobis annunciãt, &c.* Prouer.vlti.Laudent illã in portis opera eius.Laudant autem in vobis meã prædicationem & veſtrã cõuerſionem. Annunciãt ergo qualẽ introitum habuerimus ad vos,quia cum magna difficultate & in tribulationibus. Laudãt etiã veſtram conuerſionẽ. Et oſtendit quomodo, à quo, & ad quid conuerſi ſunt. Quo ad primũ dicit,*Et quomodo cõuerſi eſtis ad Deum*,i.quam faciliter,& perfectè.Iohel.1.Couertimini ad me in toto corde veſtro,&c.Eccle.5. Ne tardes cõuerti ad dñm,& ne differas de die in diem . Quo ad ſecundum dicit,*A ſimulachris*, 1.Cor.12.Scitis qooniã cũ gentes eſſetis ad ſimulachra muta prout ducebamini euntes. Quo ad tertium dicit,*Seruire deo*,ſcilicet ſeruitute latrię: nõ creaturæ,ſed Deo.Contra quod dicitur Rom.1.Seruierũt creaturæ potius,quam creatori,&c.Et dicit, *Viuo*, vt excludat idolatriæ cultũ , quia idolatræ colebant quoſdã mortuos, quorum animas dixerunt deificatas,ſicut Romulũ & Herculem.Et ideo dicit,*Viuo*. Deut.32. Viuo ego in æternum, Item qoia Platonici putabãt quaſdã ſubſtantias ſeparatas Deos eſſe participatione : dicitur verò non participatione diuinæ naturæ , ſed quia ſeruientes eius ſunt remunerãdi, Ideo quia ſic eſtis , reſtat vt remunerationem expectetis. Vode dicit,*Et expectare filium eius*, ſcilicet Dei,*De cælis* deſcendentẽ,Luc.12.Et vos ſimiles hominibus expectantibus dñm ſuum quando reuertatur à ouptiis. Eſa.30. Beati omnes qui expectant eum. Illi autẽ ſuot qui ſunt lumbis præcincti.Duo autẽ expectamus,ſ.reſurrectionem,vt,ſ.ei conformemur.Vnde dicit,*quẽ ſuſcitauit ex mortuis Ieſum*,Ro. 8.Qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis viuificabit & mortalia corpora veſtra,&c. Philip.3, Reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratũ corpori claritatis ſuę:Item liberari à pœoa futura , quæ imminet reis : A cauſa autem pœnæ ſcilicet,à peccato, liberamur per Chriſtũ . Vnde dicit,*Qui eripuit nos, &c.* Apoc.Abſcondite vos à facie ſedentis ſuper thronum & ab ira agni,&c. Ab hac ira nullus po-

vcit nos liberare niſi Chriſtus. Matt.3. Quis demonſtrabit vobis fugere à ventura ira?

CAPIT. II. LEC. I.

Multa ſe paſſum dicit Apoſtolus antequam Theſſalonicenſibus prædicaret, aſſeritq; ob hoc non extinctam in eo fuiſſe verbi prædicandi fiduciam.

NAm & ipſi ſcitis fratres introitum noſtrum ad vos, quia non inanis fuit, ſed ante paßi multa & contumelijs affecti (ſicut ſcitis) in Philippis fiduciam habuimus in Deo noſtro, loqui ad vos euangelium dei in multa ſolicitudine. Exhortatio enim noſtra, non de errore, neq; de immunditia, neq; in dolo, ſed ſicut probati ſumus à deo, vt crederetur nobis euangelium, ita loquimur, non quaſi hominibus placentes, ſed deo, qui probat corda noſtra. Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis, neque in occaſione auaritiæ, deus teſtis eſt, neque quærentes ab hominibus gloriam, neq; a vobis, neque ab alijs. Cùm poſſemus vobis oneri eſſe, vt Chriſti Apoſtoli: ſed facti ſumus paruuli in medio veſtrum tanquam ſi nutrix foueat filios ſuos: ita deſiderantes vos, cupidè volebamus tradere vobis non ſolum euangelium Dei, ſed etiam animas noſtras, quoniam chariſſimi nobis facti eſtis. Memores enim facti eſtis fratres. laboris noſtri & fatigationis: nocte & die operantes, ne quem veſtrum grauaremus, prædicauimus in vobis euangelium Dei. Vos teſtes eſtis & Deus, quàm ſanctè & iuſtè & ſine querela vobis qui credidiſtis affuimus: ſicut ſcititis qualiter vnumquenque veſtrum ſicut pater filios ſuos deprecantes vos & conſolantes, teſtificati ſumus, vt ambularetis dignè Deo, qui vocauit vos in ſuum regnum & gloriam.

Supra commendauit eos, quod in tribulationibus verbũ Dei receperunt, hic commendat eos, quod ab eo non receſſerunt propter tribulationes. Et circa hoc tria facit: quia primò commemorat eorum tribulationes. Secundò oſtendit quale eis remedium adhibuit in 3. cap. ibi, *Propter quod.* Tertio propter quid, ibi, *Quia nunc viuimus.* Quia verò ſuprà dixit de eis nuntiari ab omnibus introitum Apoſtoli ad eorum conuerſionem, ideo primò agit de introitu ſuo, ſecundò de eorum conuerſione, ibi, *Ideo & nos gratias.* Circa primum tria facit, quia primò commemorat ſuam conſtantiam, quam habuit antequam ad eos veniret. Secundò ſynceritatem doctrinæ per quam eos conuertit, ibi, *Exhortatio enim noſtra.* Tertio ſynceritatem ſuæ conuerſationis cum conuerſis, ibi, *Vos enim.* Iterum prima in duas, quia primò præmittit tribulationes, quas paſſus eſt antequam ad eos veniret. Secundò quomodo fiduciam ex hoc non amiſit, ibi, *Fiduciam habemus.* Dicit ergo: Dico quod annũtiat introitum noſtrum, quem & vos ſcitis, quoniam, *Non fuit inanis, &c.* Id eſt leuis, ſed difficilis, quia per multas tribulationes. Vel non inanis, .i. vacuus, ſed plenus. Geneſ.1. Terra erat inanis & vacua, &c. Vel non inanis, id eſt, mobilis, ſed ſtabilis. Philip.2. Non in vanum cucurri, neq; in vacuũ laboraui. Sed antè ſumus paſsi paſsiones corporales. Prouer.19. Doctrina viri per patientiã noſcitur. Pſal. Bene patientes erunt, vt annuntient. Item ſpirituales, quia cõtumelijs ex hoc affecti in Phil. vbi propter curationẽ phitoniſſę paſſus eſt tribulationes. Et hæc ciuitas eſt Macedonia. Nec tamen propter hæc, fiducia prædicandi eſt extincta. Eſa.12. Ecce deus ſaluator meus, fiducialiter agam & non timebo. Et hæc fiducia fuit prædicandi *Ad vos euangelium Dei in multa ſolicitudine* de veſtra cõuerſione. Rom.12. Qui preeſt in ſolicitudine. 2. Cor.11. Pręterea quę extrinſecus ſũt inſtantia mea quotidiana ſolicitudo omnium eccleſiarum.

Deinde cum dicit, *Exhortatio.* Oſtendit ſynceritatẽ ſuæ prædicationis. Et circa hoc duo facit, quia primò probat ſynceritatẽ ſuæ doctrinæ, ſecundò quædã quæ dixerat, exponit, ibi, *Non quaſi hominibus.* Circa primũ duo facit, quia primò excludit corruptionẽ doctrinæ, ſecundò ponit ſynceritatem, ibi, *Sed ſicut probati.* Doctrina autẽ corrumpitur vel propter rem quæ docetur, vel propter intentionem docentis. Propter primũ dupliciter corrũpitur doctrina. ſ. vel per errorẽ, ſicut docens ſalutẽ eſſe per Chriſtum cum legalibus. 2. Timo.3. Mali homines & ſeductores proficient in peius errãtes, & in errorẽ mittentes, Ideo dicit, *Exhortatio enim noſtra non eſt* ſicut aliquorũ, *De errore*, vel propter immunditiam, ſicut dicentium vacandum eſſe voluptatibus, quæ doctrina eſt à quodam Nicolao, qui permiſit promiſcus matrimonia, cõmunicãs alij ſuam vxorem, ideo dicit, *Ne de immunditia.* Apoc.2. Permittit mulierẽ Iezabel, quę ſe dicit prophetã docere & ſeducere ſeruos meos fornicari, & manducare de idolotitis, &c. Iob.6. Nõ inuenietis in lingua mea iniquitatem. Item nec eſt exhortatio in dolo ſicut quorundã: qui licet verum dicant, habent tamen intentionem corruptã, quia non profectum auditorũ neq; Dei honorem, ſed ſuũ quærunt honorẽ. Contra quod dicit, *Neq; in dolo.* Hier.9. Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta eſt, &c. Sua ergo prædicatio non eſt corrupta, ſed ſyncera. Syncerum autẽ aliquid eſt, quod ſeruat ſuam naturã. Tunc autem eſt prædicatio ſyncera, quando quis docet eo tenore & fine quo Chriſtus docuit. Et ideo dicit, *Sed ſicut probati*, id eſt eo modo & ea intẽtione qua Deus nos elegit & approbauit ad prædicandũ euangeliũ loquimur. Gal.2. Creditum eſt mihi euangeliũ præputij, ſicut Petro circunciſionis. Act.9. Vas electionis eſt mihi iſte, vt portet nomẽ meum corã gentibus, & regibus, & filijs Iſrael. Deinde cùm dicit, *Non quaſi hominibus, &c.* Oſtẽdit q; ſua prædicatio non eſt in dolo. Primò excludens illud per quod videretur eſſe doloſa: ſecundò manifeſtat per ſignũ, ibi, *Neq; aliquando.* Tertiò per cauſam, ibi, *Neque in occaſione.* Propter primum dicit, Prædicatio mea nõ eſt quaſi hominibus placens. ſ. finaliter. Pſal. Diſsipata ſunt oſſa eorum, qui hominibus placent. Gala.1. Si hominibus placerẽ Chriſti ſeruus nõ eſſem. Aliquando tamen debent velle placere hominibus propter gloriam Dei, vt prædicatio magis fructificet, ſicut dicitur 1. Cor.10. Ego per omnia omnibus placeo, &c. *Sed Deo, &c.* Prouer.16. Omnes viæ hominũ patent oculis eius. Huius autẽ ſignũ eſt, quia non adulati ſumus loquentes eis placentia. Eſa.30. Loquimini nobis placentia, videte nobis errores, &c. Prouer.14. Non lactes quenquam labijs tuis, &c. Et idem oſtendit per cauſam. Propter duo enim aliquis quærit hominibus placere. ſ. vel propter beneficia, vel propter gloriã. Hoc autẽ hic excludit, & primò primũ, dicens, *Neque fuimus, &c.* Quia non ſolũ adulationẽ deuitauimus, ſed etiam omnem occaſionem auaritiæ. 1. Tim.6. Exiſtimantiũ quæſtũ eſſe pietatẽ. Hier.6. A minori quippe vſq; ad maiorem, omnes auaritiæ ſtudent. Secundò ſecundũ, ibi, *Neque quærentes à vobis, neq; ab alijs gloriã* de doctrina, cùm haberemus vnde poſſemus gloriari & accipere, imo oneri eſſe, & quia debebant ei, vnde dicit, *Cum poſſemus* gloriã & ſuſtẽtationẽ. Et vocat onus, quia peruerſe eis prædicantes vltra modũ hæc ab eis quærebant. Eſa.3. Vos enim depaſti eſtis vineam meam, &c. Deinde cùm dicit, *Sed facti ſumus, &c.* Manifeſtat hęc duo, & primò q; nõ quęrit humanã gloriam, ſecundò quod nec occaſionem auaritiæ, ibi, *Memores enim eſtis.* Circa primum duo facit: quia primò oſtendit ſuam humilitatem: ſecundò ſub ſimilitudine oſtendit ſuam ſolicitudinem, ibi, *Tanquam ſi nutrix.* Ponit ergo primum dicens, quod *Facti ſumus paruuli, &c.* Id eſt humiles. Eccle.32. Rectorem te poſuerunt, noli extolli, ſed eſto in illis quaſi vnus ex ipſis. Quod oſtendit in ſimilitudine, dicens, *Tanquam ſi nutrix*, quæ ſcilicet condeſcendit infanti balbutiendo ei loquẽs, vt puer loqui diſcat: & in geſtibus ei etiam condeſcendit. 1. Corin.9. Omnibus omnia factus ſum. 1. Cor.3. Tanquã paruulis in Chriſto lac vobis potum dedi, non eſcam. *Etiam animas.* Ioa.10. Bonus paſtor animam ſuã dat pro ouibus ſuis, &c. *Quoniam chariſſimi, &c.* 2. Cor.12. Ego autem libentiſsimè impendam & ſuper impendar ego ipſe pro animabus veſtris, &c. Deinde cùm dicit, *Memores enim eſtis.* Oſtendit ſecundum, quod ſuprà dixerat, ſcilicet. *Item neq; in per occaſionẽ auaritiæ*, quia nihil à vobis ſumpſimus, ſed de labore, quia laboris, &c. Et aliqui laborant quidẽ, ſed ex ſolatio, ſed nos nõ. Ideo dicit, *Laboris noſtri*, non propter exercitationem corporis, ſed cũ fatigatione. Vnde dicit, *Et fatigationis.* Aliqui etiã laborant de die, nos verò nocte & die. Per hoc enim voluit arcere pſeudo, qui nimis accipiebãt, & propter ocioſos inter eos. 1. Corin.4. Laboramus operantes manibus noſtris, &c.

Deinde cùm dicit, *Vos enim eſtis.* Ponit puritatẽ ſuę conuerſationis, & primò quomodo ſancta quo ad vitam, ſecundò quomodo ſolicita, quo ad doctrinã, ibi, *Qualiter vnumquenque.* Dicit ergo ſcitis, *Quàm ſanctè*, id eſt purè. Leui.11. & 19. Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum, *Iuſtè*, quo ad proximum.

Tit. 2. Sobriè & iuſtè: & piè viuamus in hoc ſeculo. Sine querela, *Vobis qui credidiſtis*, id eſt, ex quo credidiſtis nihil agentes, vnde quis poſſet ſcandalizare vnũquenq; veſtrũ ſingulariter. Nota ꝙ ſingularis prædicatio quandoq; multum valet. Tanquã pater. 1. Cor. 4. In Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui. *Deprecantes*. Philem. Multã fiduciã habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitaté magis obſecro, *Et conſolantes* per verba lenia. Contra quod dicitur Ezech. 34. Cum auſteritate imperabatis eis cum potentia. Eſa. 61. Vt conſolarer omnes lugentes, & ponerẽ conſolationẽ lugentibus Sion. Et quid prædicaſti? *Vt digni*, id eſt, vt veſtra conuerſatio eſſet talis, qualis decet miniſtros Chriſti. Coloſ. 1. Ambuletis dignè Deo per omnia placentes *Deo qui vos, &c.* Sap. 6. Concupiſcentia, itaq; ſapientiæ deducet ad regnum perpetuum.

LECTIO SECVNDA.

Gratias refert Deo pro Theſſalonicenſium fide, quam firmiter tenuerunt, non cedentes aduerſis.

IDeo & nos gratias agimus deo ſine intermiſsione, quoniam quum accepiſſetis à nobis verbum auditus dei, accepiſtis illud, non vt verbum hominum, ſed (ſicut eſt verè) verbũ dei, qui operatur in vobis, qui credidiſtis. Vos enim imitatores facti eſtis fratres eccleſiarum dei, quæ ſunt in Iudæa, in Chriſto Ieſu, quia eadem paſsi eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis, qui & dominum occiderant Ieſum & prophetas, & nos perſecuti ſunt, & deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur: prohibentes nos gentibus loqui vt ſalui fiant, vt impleant peccata ſua ſemper: peruenit enim ira dei ſuper illos vſque in finem. Nos autem fratres deſolati à vobis ad tempus horæ: aſpectu, non corde abundantius feſtinauimus faciem veſtram videre cum multo deſiderio, quoniam volumus venire ad vos. Ego quidem Paulus & ſemel et iterum: ſed nos impediuit Sathanas. Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante dominum noſtrum Ieſum Chriſtum eſtis, in aduentu eius? Vos enim eſtis gloria noſtra & gaudium.

Supra oſtendit Apoſtolus qualis fuit ad eos introitus ſuus: hic oſtendit qualis fuit eorum conuerſio. Et circa hoc duo facit, quia primò oſtendit, ꝙ perfectè cõuerſi ſunt per fidem firmam, ſecundò quomodo fortiter perſtiterunt in tribulationibus, ibi, *Vos enim*. Ponit ergo primò bona eorum pro quibus gratias agit, & reddit rationẽ: Dicit ergo ideo, quia ſolicitè vobis prædicaui ſicut pater filijs, ideo de bonis veſtris gratias ago, ſicut pater de bonis filiorũ. Io. 2. Maiorem horum non habeo gratiam, quã vt audiam filios meos in veritate ambulare. Phil. 4. Cum gratiarũ actione. Sed de quo? *Quoniã cũ accepiſſetis à nobis, &c.* Gratias debet agere prędicator quando verbũ eius in auditoribus proficit. Et dicit verba auditus Dei à nobis, id eſt per nos. Pſal. Audiam quid loquatur in me dñs Deus. Roma. 10. Fides enim ex auditu, auditus autem per verbum Chriſti *Accepiſtis illud*, i. firmiter in corde tenuiſtis. Non vt verbũ hominum, quia vana verba hominis. 2. Cor. 13. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus? 2. Pet. 1. Nõ enim voluntate humana allata eſt aliquãdo prophetia: ſed ſpiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines. Et quare gratias agitis, quia *Hoc ipſum quod credidiſtis Deus in vobis operatus eſt*. Phil. 2. Deus eſt qui operatur in vobis velle & perficere pro bona voluntate. Eſa. 26. Omnia opera noſtra operatus es in nobis Dñe. Deinde cùm dicit, *Vos enim* Oſtendit quomodo fortiter perſtiterũt in tribulationibus. Et circa hoc duo facit, quia primò ponit tribulationes eorum in quibus ſteterunt, ſecũdò quod remediũ propoſuit adhibere, ibi, *Nos autẽ*. Item prima diuiditur in duas, quia primò cõmendat eorum patientiã in aduerſis, ſecundò reprehendit eos, qui intulerunt aduerſa, ibi, *Qui Chriſtum*. Dicit ergo, Accepiſtis verbũ non vt eſt hominũ, *Sed ſicut eſt vere verbũ Dei*, quia expoſuiſtis vos pro illo vſq; ad mortẽ. Per hoc enim, ꝙ homo moritur propter Chriſtũ, teſtificatur, ꝙ verba fidei, ſunt verba Dei. Et ideo martyres, idem eſt, quod teſtes *In Iudæa*. Ibi enim fides Chriſti primò eſt annuntiata. Eſa. 2. De Sion exibit lex & verbũ Dñi de Hieruſalẽ. Ibi etiã primò perſecutio fidei facta fuit. Act. 8. Facta eſt autẽ in illa die perſecutio magna in eccleſia, quę erat Hieroſolymis, &c. Heb. 10. Rememoramini autem priſtinos dies: in quibus illuminati magnũ certamen ſuſtinuiſtis paſsionũ. Et iſti ſimiles paſsiones paſsi ſunt. Et ideo dicit, *Eadem paſsi à contribulibus veſtris*, i. ab infidelibus Theſſalonicenſibus. Matt. 10. Inimici hominis, &c. Deinde cùm dicit, *Qui & Dominum*. Vituperat Iudæos à quibus incępit perſecutio. Et primò cõmemorat eorum culpam, ſecundò rationem culpæ, ibi, *Vt impleant*. Circa primum tria facit, primò eorũ culpã ponit in cõparatione ad Dei miniſtros, ſecundò ad ipſum, tertiò ad totum genus humanũ. Miniſtri Dei ſunt prædicatores. Prædicatio autem principaliter eſt à Chriſto, figuraliter à prophetis, executiuè ab Apoſtolis. Cõtra hos tres inſurrexerũt Iudæi. Et primò dicit de Chriſto, ibi, *qui & Dominum*. Matt. 21. Hic eſt hęres, venite occidamus eum. Nec obſtat ſi Gentiles occiderunt eum, quia ipſi ſuis vocibus petierunt eum occidi à Pilato. Hiere. 12. Facta eſt hæreditas mea mihi, quaſi leo in ſilua, dedit contra me vocẽ, &c. Secundò dicit de prophetis, ibi, *Et prophetas*. Act. 7. Quem prophetarũ non ſunt perſecuti patres veſtri? & occiderũt eos, qui prænuntiabãt de aduẽtu iuſti: cuius vos nũc proditores & homicidæ fuiſtis. Tertiò dicit de Apoſtolis, *Et nos*, ſcilicet Apoſtolos. Matt. 10. Tradent vos in concilijs, &c. Secundò ponit culpam in cõparatione ad Deũ, ibi, *Deo non placent*, licet crederent in hoc ſe obſequiũ præſtare Deo. Ioan. 16. Sed quia zelum Dei habent non ſecundũ ſcientiã. Ideo Deo non placent, quia non faciunt recta fide. Et ſine fide impoſsibile eſt placere Deo. Heb. 11. Eſa. 5. Iratus eſt furor dñi in populo ſuo, &c. Tertiò oſtendit eorum culpã in comparationẽ ad totũ genus humanum, cũ dicit, *Omnibus hominibus aduerſantur*. Gen. 16. Manus eius contra omnes, &c. Aduerſantur autẽ in hoc, quia prohibẽt & impediunt prædicationẽ Gentilium & conuerſionem. Act. 11 Reprehenditur Petrus, ꝙ iuit ad Cornelium. Item Luc. 15 Filius maior. ſ. populus Iudæorũ turbatur, quia filius minor. i. populus Gentilium recipitur à patre. Eſa. 45. Vę qui dicit patri, quid generas? Nume. 11. Quis det vt omnis populus prophetet? Ratio autẽ huius culpę eſt ex diuina permiſsione, qua vult vt impleant peccata ſua. Omniũ enim, quæ fiunt ſiue bona, ſiue mala, eſt quædam certa menſura, quia nihil eſt infinitũ. Et omnium iſtorum menſura eſt in præſcientia. Bonorũ quidẽ in eius præparatione. Epheſ. 4. Quia vnicuiq; noſtrum data eſt gratia ſecundũ menſuram donationis Chriſti. Malorũ vero in permiſsione, quia ſi aliqui ſunt mali, non tamẽ quantũ volunt, ſed quantũ Deus permittit. Et ideo tandiu viuũt, quandiu perueniãt ad hoc, quod deus permittit. Matt. 23. Implete menſurã patrũ veſtrorũ, &c. Et ideo dicit, Vt impleant, &c. Deus enim dedit Iudæis poſt paſsionẽ Chriſti ſpatium pœnitentiæ per quadraginta annos, nec cõuerſi ſunt, ſed addebant peccata peccatis. Et ideo deus non plus permiſit. Vnde dicit hic, *Peruenit ira Dei, &c.* 4. Reg. 22. Ira dei magna ſuccenſa eſt contra nos, quia nõ audierunt patres noſtri verba libri huius, &c. Luc. 21. Erit enim preſſura magna ſuper terrã, & ira populo huic, &c. Et nõ credas ꝙ hæc ira ſit per centũ annos, ſed *Vſque in finem* mundi, quãdo plenitudo gẽtium intrauerit, &c. Luc. 19. & 21. & Matt. 24. Non relinquetur lapis ſuper lapidem, qui non deſtruatur. Deinde cùm dicit, *Nos autẽ*, oſtendit remediũ, quod eis propoſuit adhibere. ſ. ꝙ perſonaliter iret ad eos. Et circa hoc duo facit, quia primo ponit propoſitum ſuæ viſitationis, ſecundò impedimentum, ibi, *Sed impediuit*. Tertiò cauſam quare volebat ire, ibi, *quæ autẽ eſt*, Dicit ergo, *Nos fratres deſolati à vobis* à quibus eramus ſeparati, vel propter tribulationes veſtras *Ore*, id eſt carentes collocutione. *Et aſpectu*, id eſt carentes viſione, propter hæc enim duo neceſſaria eſt amici præſentia, quia eſt conſolatiua, ſed *Non corde*, quia corde ſumus pręſentes. 1. Cor. 5. Ego abſens quidẽ corpore, pręſens autẽ ſpiritu *Abundantius feſtinauimus faciem, &c.* Vt ſicut corde, ſic & corpore præſens eſſet. Rom. 15. Cupiditatẽ habens veniendi ad vos ex multis iã pręcedẽtibus annis, &c. *Feſtinauimus*, dicit pluraliter, quia ſcribit ex perſona trium, ſ. ſui, Siluani, & Timothei. Ideo etiã *voluimus venire ad vos* omnes fortè ſemel, ſed ego Paulus *Semel & iterũ* id eſt bis propoſui, *Sed impediuit nos ſathanas*, id eſt procurauit impedimenta, fortè per aeris tempeſtates. Apoc. 7. Iſti ſunt angeli, qui tenent ventos.

Prædicatio quomodo à Chriſto, quomodo à prophetis, & quomodo ab Apoſtolis ſit.

Deinde cùm dicit, *quæ eſt enim*. Oſtendit cauſam propoſiti. Primò quantum ad futurũ, Secundò quantum ad præ-

ſens, ibi, *Nos enim, &c.* Dicit ergo, Deſidero videre vos, & gratias ago de bonis veſtris, quę ſunt ſpes noſtra. Nam pro his ſperamus à Deo præmia, quando reddere venerit vnicuiq; ſm opera ſua. Maxima enim eſt retributio prædicatori ex his quos conuertit *Aut gaudium*: quia gaudiũ illorum eſt gaudium Apoſtoli, ſicut bonũ eorum eſt booum Apoſtoli, bonum enim effectus reducitur in booum cauſę, *Aut corona gloriæ*, quia pro certaminibus eorum & iſte, qui ioduxit ad certandum coronatur: Dux enim, qui induxit milites ad pugnam, corooabitur. Eccle. 30. Qui docet filium, laudabitur in illo, & in medio domeſticorum in illo gloriabitur, &c. Hæc, inquam, ſpes, quæ eſt? *Nonne vos?* Imo ſic. In futuro ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtũ in aduentu eius, ſed etiam in præſenti, *Vos eſtis*, apud omnes fideles, *Gloria noſtra*. 1. Cor. 9. Melius eſt mihi mori, qoam vt gloriam meam quis euacuet. *Et gaudium*, quo lætor de bonis veſtris in præſenti.

CAPIT. III. LEC. I.

Conſolationem ſe accepiſſe a Timotheo dicit, qui eos in fide confirmauerat, eo quod Theſſalonicenſes audiret pro eo maximo affici eum videndi deſiderio.

PRopter quod non ſuſtinentes amplius placuit nobis remanere Athenis, ſolis, & miſimus Timotheum fratrem noſtrum, & miniſtrum Dei in euangelio Chriſti, ad confirmandos vos & exhortandos pro fide veſtra: vt nemo moueatur in tribulationibus iſtis: ipſi enim ſcitis, quòd in hoc poſiti ſumus. Nam & cum apud vos eſſemus, prædicabamus vobis paſſuros nos tribulationes, ſicut & factum eſt, & ſcitis. Propterea & ego amplius non ſuſtinens miſi ad cognoſcendum fidem veſtram, ne fortè tentauerit vos is, qui tentat, & inanis fiat labor noſter. Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis fidem & charitatem veſtram: & quia memoriam noſtri habetis bonam, ſemper deſiderantes nos videre, ſicut & nos quoque vos: ideo conſolati ſumus fratres, in vobis, in omni neceſſitate & tribulatione noſtra per fidem veſtram: quoniam nunc viuimus ſi vos ſtatis in Domino. Quam enim gratiarum actionem poſſumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Deum noſtrum nocte ac die, abundantius orantes, vt videamus faciem veſtram, & compleamus ea, quæ deſunt fidei veſtræ? Ipſe autem Deus & pater noſter, & Dominus Ieſus Chriſtus dirigat viam noſtram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem veſtram in inuicem, & in omnes quemadmodum & nos in vobis, ad confirmanda corda veſtra ſine querela, & ſanctitate, ante Deum & patrem noſtrum, in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus ſanctis eius, Amen.

Commemorauit tribulationes quas paſſi erant, & remedium quod propoſuit eis impenderet hic oſtendit quomodo eis ſubueniſſet viſitando per Timotheum. Et primò agit de miſſione nũtij: ſecundò de relatione facta per eum, ibi, *Nunc autem*. Tertiò de effectu relationis in Apoſtolo, ibi, *Ideo conſolati*. Item prims in tres, quia primò promittit cauſam quare miſit eũ, ſecundò qualẽ miſit: tertio cauſam propter quã miſit. Dicit ergo, *Propter quod*, id eſt, quia impediuit nos Sathanas, tamẽ, *Vos eſtis gloria noſtra*, ideo, *Non ſuſtinentes*, pondus amoris inclinantis ad vos. Eſa. 1. Facta ſunt mihi moleſta, &c. Gen. 45. Non ſe poterat vltra cohibere. *Placuit nobis*, ſcilicet Paulo & Siluano, *Remanere Athenis ſolis*, & miſimus Timotheũ, qui erat Apoſtolo conuenientiſſimus. Philip. 2. Neminẽ habeo tam vnanimen, qui ſyncera affectione pro vobis ſolicitus ſit. 1. Cor. 4. Miſi ad vos Timotheũ, qui eſt filius meus chariſſimus & fidelis in Dño, *Fratrem*, per charitatẽ adiuuantem. Prou. 18. Frater qui iuuatur à fratre quaſi ciuitas firma, *Miniſtrum*. Eccleſię dignitatis eſt. 2. Corint. 11. Miniſtri Chriſti ſunt & ego, &c. Mittit autem ad confirmandos eos ad referendum ſibi.

Tentatio quomodo à deo, à concupiſcetia, & à demone.

Deinde cùm dicit, *Ad confirmandos, &c.* Oſtendit quod mittitur ad confirmandũ. Et primò facit hoc: ſecũdò ponitur ratio confirmationis, ibi, *Ipſe enim*, Dicit ergo, *Ad cõfirmandos vos & exhortandos*, quia per exhortationes animus hominis confirmatur. Iob. 4. Vacillantes cõfirmauerũt ſermones tui. Luc. 22. Et tu aliquando conuerſus cõfirma fratres tuos. Et indigetis exhortari pro fide veſtra, vt nemo moueatur in his tribulationibus. Eccle. 10. Si ſpiritus poteſtatẽ habentis aſcenderit ſuper te, locũ tuum ne dimiſeris. Eſt aũt ratio duplex cõfirmãs. Vna ex ordinatione diuina. Ipſi enim ſcitis, &c. Quaſi dicat. Ita voluit Deus, vt per tribulatiooes in cælum intraretis. Act. 14. Per multas tribulatiooes oportet vos intrare in regnum Dei: & 2. Timoth. 3. Omnes qui piè volunt viuere in Chriſto Ieſu, perſecutionẽ patientur. Per hanc viam iuit Chriſtus. Luc vlti. Oportebat Chriſtũ pati & reſurgere, & ſic intrare in gloriã ſuam. Alia ratio eſt ex parte prænuntiationis, quia præuiſa minus feriunt. Vnde dicit, *Nam & cum apud, &c.* Id eſt, quia ego prędixi vobis tribulationes quas eſtis paſſi in iſtis annis, *Miſi ad cognoſcendũ, &c.* Qualiter, ſ. eſſetis fortes in fide. Prouer. 27. Diligenter agnoſce vultũ pecoris tui, & greges tuos conſidera. Is qui tentat. ſ. diabolus. Matt. 4. Accedens tentator. Gloſa, Cuius officiũ eſt tentare. Sed cõtrà. Tentat mundus & caro. Iac. 1. Vnuſquiſq; tentatur à concupiſcentia ſua, &c. Item. Gene. 22. Tentauit Deus Abraham, &c. Reſpondeo. Tentare eſt experimentum de aliquo ſumere. In hoc cõſiderandũ eſt ad quid velit ſumere, & quomodo. Nam hoc eſt dupliciter. Vel vt ipſe cognoſcat. Vel vt aliũ cognoſcere faciat. Primo modo Deus nõ tentat, ipſe enim ſcit quid eſt in homine. Ioan. 2. Secundo modo ſic, Deus enim teotauit Abraham. ſ. vt alij ſcirent fidem eius. Sed primo modo tentare eſt dupliciter. ſ. vt promoueat ad bonũ, ſicut epiſcopus promouendos examinat, vel aliquis tentat vt decipiat, & hoc eſt diaboli, quia. ſ. inquirit conditiooem hominum, vt ſm diuerſas conditiones ad diuerſa vitia adquæ proni ſunt inducat. 1. Pet. 5. Aduerſarius veſter diabolus, &c. Officium ergo eius eſt tentare ad decipiendum. Mundus autem & caro tentare materialiter, quia per ea, ad quæ ipſa inclinãt: ſumitur experimentũ de homine vtrum firmus ſit ad mandata Dei & dilectionem. Si eoim vicerit concupiſcentia, non perfectè diligit Deũ. Et ſimiliter quando res mũdi, vel terrent, vel afficiunt. *Et inanis*, quia ſi tentationi nõ reſiſtitis labor veſter eſſet inanis. Gal. 4. Timeo vos ne fortè ſine cauſa laborauerim in vobis. Ezec. 18. Omnes iuſtitiæ eius quas operatus eſt, non recordabuntur. Inanis aũt dicitur, reſpectu mercedis æternæ, tamen bona ante peccatũ cõmiſſa ad aliquid valent, quia poſt pœnitentiam reuiuiſcũt, & diſponitur quis faciliter ad cõuertendũ. *Nota.*

Deinde cùm dicit, *Nunc autem, &c.* Oſteodit quomodo retulit Timotheus bona eorũ, pertinentia ad Deũ & Apoſtolũ. Ad Deũ fidem, & charitatẽ. Gal. 6. In Chriſto Ieſu, neq; circunciſio aliquid valet, neq; pręputiũ, ſed noua creatura. Sed fidem etiam ad Apoſtolu: vnde dicit, *Et quia memoriam*. Eccle. 49. Memoria Ioſiæ in cõpoſitione operis facta, opus pigmentarij, &c. Prouer. 10. Memoria iuſti cum laudibus, &c. *Deſiderãtes videre nos, ſicut & nos quoque vos.* Aug. Durus eſt animus, qui dilectionẽ, & ſi nõ velit impẽdere, nolit rependere. Eſa. 51. Attendite ad Abrahã patrem veſtrum, &c. Deinde cùm dicit, *Ideo conſolati*. Ponitur effectus relationis triplex. ſ. ſpiritualis conſolationis, gratiarũ actionis, ibi, *Quam enim*, Et orationis multiplicatæ, ibi, *Nocte*. Dicit ergo, Quia talia audiuimùs de vobis, licet neceſſitates temporaliũ immineant & tribulationes corporales: tamen conſolati ſumus. Pſal. Secundũ multitudinẽ dolorũ meorũ in corde meo conſolationes tuæ lętificauerunt animã meã, &c. 2. Cor. 1. Benedictus Deus & pater Dñi noſtri Ieſu Chriſti, pater miſericordiarũ, & Deus totius conſolationis, &c. Et hoc, *Per fidem veſtrã*, id eſt, audiens firmitatem fidei veſtræ, *Quoniam viuimus, &c.* Quaſi dicat, Tantũ diligo ſtatũ veſtrum, quòd reputo me per ipſum viuere. Gene. 45. Sufficit mihi ſi adhuc Ioſeph filius meus viuit.

Deinde cùm dicit, *Quam enim, &c.* Ponitur ſecũdus effectus relationis factæ, ſcilicet gratiarum actio, quaſi dicat. Non ſufficio, ꝙ aliquã condignã gratiarum actionẽ agam Deo pro vobis. Mich. 6. Quid dignum offeram Dño, &c. Pſal. Quid retribuam Dño pro omnibus, &c. Referendæ ſunt tamẽ gratiarũ actiones, *In omni gaudio*, quod omnino non eſt exterius, ſed, *Quo gaudemus propter vos*, in cõſcientia, *Ante Dominũ*, qui videt eã. Vel ante Dñm: quia de proximo placet Deo. 1. Cor. 13. Cõgaudet veritati, &c. Deinde cum dicit, *Nocte, &c.* Pooitur tertius effectus relationis, & primò proponit multiplicatẽ orationis, ſecundò oſtendit quid orando opœt, ibi, *Ipſe autem, &c.* Dicit ergo, Gratias

agimus

agimus de pręteritis, nec tamē deficimus quin oremus pro futuris, immo, *Nocte ac die*, id eſt aduerſis & proſperis. Pſal. Veſpere & mane ac meridie narrabo, &c. *Quæ deſunt, &c.* Non quidē quæ erant de neceſsitate fidei, ſed aliqua ſecreta, quæ nec dum Apoſtolus eis prædicauit in ſua nouitate. 1 Corinth. 3. Non potui loqui vobis quaſi ſpiritualibus: ſed quaſi carnalibus, &c. Ioā. 16. Multa habeo vobis loqui quæ non, &c. Deinde cùm dicit, *Ipſe autem Deus, &c.* Demonſtrat quid optet eis. Et circa hoc primò oſtendit quid petat, ibi, *Ad confirmanda.* Petit autē duo. Vnum ex parte ſua, vt poſſet ire ad eos. Vnde dicit, *Ipſe Deus & pater noſter, &c.* Ioan. 20. Aſcendo ad patrē meum & patrem veſtrum, &c. Prouer. 16. Hominis eſt pręparare animum & Dñi gubernare linguam. Aliud ex parte eorum. Vnde dicit, *Vos autē multiplicet*, ſcilicet, in fide. 2. Reg. 24. Adaugeat Dñs populū ſuum centuplum, quam ſunt, &c. Et vt augeantur merita. Vnde dicit, *Et abundare faciat charitatē veſtrā*, quæ ſemper in via creſcere poteſt. Col. 3. Super omnia charitatē habere, quod eſt vinculū perfectionis. Et primo, *Inuicē*, ſecundò, *In omnes.* Gal. 6. Operemur bonum ad omnes: maximè autē ad domeſticos fidei. Et ponit exemplū de ſeipſo, dicēs *Quemadmodum, &c.* Quaſi dicat, Sicut & ego diligo vos. 2. Cor. 7. In cordibus noſtris eſtis ad cōmoriendum & ad conuiuendum. Sed ad quid petit? *Ad confirmanda corda veſtra ſine querela*, id eſt, vt nullus poſsit conqueri de vobis. Luc. 1. Incedentes in omnibus mādatis & iuſtificationibus ſine querela, *Et ſanctitate ante Deum*, ſcilicet, qui cor videt. Luc. 1. In ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, &c. Et hoc apparet, *In aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti*, vt vos inueniat ſanctos, qui aduentus erit, *Cum omnibus ſanctis eius*, id eſt, ſitis in conſpectu eius, ſicut ſunt omnes ſancti ante eum.

CAPIT. IIII. LEC. I.

Ad munditiam corporis hortatur, ne fiant Gentibus ſimiles, ac ad laborandum manibus impellit, ne aliena cupiant.

DE cætero ergo fratres, rogamus vos & obſecramus in Domino Ieſu: vt quemadmodum accepiſtis à nobis quomodo oporteat vos ambulare & placere Deo, ſic & ambuletis, vt abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Ieſum. Hæc eſt enim voluntas Dei ſanctificatio veſtra, vt abſtineatis vos à fornicatione, vt ſciat vnuſquiſque veſtrum vas ſuum poſsidere in ſanctificatione & honore, non in paſsione deſiderij ſicut & gentes, quæ ignorant Deum. Et ne quis ſupergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem ſuum, quoniam vindex eſt Dominus de his omnibus, ſicut prædiximus vobis & teſtificati ſumus. Non enim vocauit nos Deus in immunditiam, ſed in ſanctificationem. Itaque qui hæc ſpernit, non hominem ſpernit, ſed Deum, qui etiam dedit ſpiritum ſuum ſanctum in nobis. De charitate autem fraternitatis nō neceſſe habuimus ſcribere vobis, ipſi enim vos à Deo didiciſtis, vt diligatis inuicem. Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuerſa Macedonia, Rogamus autem vos fratres, vt abundetis magis & operam detis, vt quieti ſitis, & vt veſtrum negotium agatis & operemini manibus veſtris, ſicut præcepimus vobis, vt & honeſtè ambuletis ad eos, qui foris ſunt, & nullius aliquid deſideretis.

Suprà commendauit Apoſt. fideles de conſtantia in tribulationibus & alijs bonis: hic in futurū monet ad bene agendū. Et primò proponit generalē ammonitionē, ſecūdò ſpecificat, ibi, *Vt abſtineatis.* Circa primū duo facit, quia primò proponit intentū, ſecūdò rationē monitionis aſsignat, *Vt abundetis.* Dicit ergo: Audiui bona veſtra præterita; ſed in futurū rogam⁹, &c. Inducit autē eos primò ex parte ſua. Et ideo dicit, *Rogamus.* Pſal. Rogate, quæ ad pacē ſunt, &c. Item ex parte Chriſti, & ſic dicit, *Obſecramus, &c.* Obſecrat autē, quia erant perfecti. 1. Timo. 5. Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra vt patrē. Sed quid rogat? *Vt quemadmodum, &c.* Docuerat eos Apoſtolus quomodo oporteret eos ambulare in via cōmuni iuſtitiæ, quæ eſt per mādata. Vnde dicit, *Accepiſtis, &c.* Pſal. Viam mandatorū tuorū, &c. Item quomodo placerēt Deo in via cōſiliorū. Sap. 4. Placēs Deo factus eſt dilectus. Vel quomodo ambuletis. ſ. per rectam operationē. Ioan. 12. Ambulate dum lucem habetis. Quomodo placeatis. ſ. per rectam intentionem. *Sic & ambuletis*, id eſt, vt ſeruetis primam doctrinam non recedendo ab ea. Gal. 1. Sed licet nos aut angelus de cælo euangelizet vobis præterquàm quod euangelizauimus vobis, anathema ſit.

Ratio monitionis accipitur primò ex fructu ſeruatę monitionis, ſecundò ex ipſa monitione, ibi, *Scitis enim quæ.* Dicit ergo. Licet ſitis boni, tamen per exercitium mandatorū & conſiliorum abundabitis & proficietis. 2. Cor. 9. Potens eſt Deus omnem gratiam abundare facere in vobis. Eſt. n. charitas tam magna, quod ſemper reſtat quo proficiendū ſit. Item quæ ex monitione accepiſtis, honeſta ſunt & vtilia. Pſal. Lex Domini immaculata, &c. Prouer. 6. Mandatū lucerna eſt, & lex lux & via vitæ. Ideo dicit. *quæ præcepta*, i. qualia. Et hoc per Dominum Ieſum accepta ab eo. 1. Cor. 11. Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis, &c. Heb. 2. Quæ cum initiū accepiſſet enarrari per Dominum ab his, qui audierunt, &c. Et hæc ſunt iſta, *Hæc eſt voluntas Dei ſanctificatio veſtra*, q. d. Omnia pręcepta dei ſunt ad hoc quod ſitis ſancti. Sanctitas enim dicit munditiā & firmitatem. Et omnia Dei præcepta inducunt ad iſta, vt quis mūdus ſit à malo, & firmus in bono. Roma. 12. Probetis, quæ ſit voluntas Dei. ſ. explicata per præcepta. Deinde cùm dicit, *Vt abſtineatis.* Monet in ſpeciali. Et primò corrigit eos de quibuſdā inordinationibus inter nos: ſecundò promouet ad obſeruantiam bonorum. 5. cap. ibi, *De temporibus.* Tres autem inordinationes erant inter eos. ſ. carnalium vitiorum quantum ad quōſdam. Item curioſitatis. Item triſtitiæ de mortuis, & ideo de iſtis agit. Secunda ibi, *De charitate autem.* Tertia ibi, *Nolumus vos.* Circa primum duo facit, quia primò monet abſtinere ab immoderato appetitu carnalium. Secundò ponit rationem, ibi; *quoniam vindex.* Iterum prima in duas, quia primò prohibet luxuriam: ſecundò auaritiam. Et coniungit hæc ſemper: quia vtrunque eſt circa obiectum corporale, licet hoc compleatur in delectatione ſpirituali. Item primò docet cauere luxuriā quantum ad non ſuam, ſecundò quantum ad vxorem propriā; ibi, *Vt ſciat*, Ergo di. *Vt abſtineatis à fornicatione.* Voluntas enim Dei eſt abſtinere à fornicatione, ergo eſt peccatū mortale, quia eſt contra præceptum & voluntatem Dei. Tob. 4. Attende tibi ab omni fornicatione: Sed & reſpectu vxoris abſtineatis honeſtè, *Vt ſciat vnuſquiſque vas ſuum*, id eſt vxorem poſsidere in ſanctificatione, ceſſando ad tempus; *Et in honore, non in paſsione*, vt ſcilicet paſsio pręcedat, *Sicut Gentes*, quia hoc eſt Gentiliū quærere delectationes pręſentes non futuræ vitæ. *In ſanctificatione & honore*, quia hic eſt debitus vſus matrimonij, quia eſt ad bonum prolis, vel ad reddendum debitū, ſic poteſt eſſe ſine peccato, ſed aliquando eſt veniale peccatū, ſi nō efferatur concupiſcentia vltra limites matrimonij. ſ. quando licet concupiſcentiā habeat, non tamen vteretur ea niſi eſſet vxor ſua. Sed quando eſt extra limites matrimonij, ſequitur mortale, & hoc quādo ſi non eſſet ſua vxor adhuc vteretur ea, & libentius cū alia. Heb. vlt. Sit honorabile connubium, & thorus immaculatus. Fornicatores autē & adulteros iudicabit Deus. 1. Pet. 3. Viri ſimiliter cohabitantes ſēm ſcientiā quaſi infirmiori vaſculo muliebri impartientes honorem, tanquā cohæredibus gratiæ & vitæ, vt nō impediantur orationes veſtræ.

Deinde cū dicit, *Et ne quis.* Prohibet auaritiā. Vnde dicit *Et ne quis ſupergrediatur*, id eſt violentiam inferat auferēdo aliena per potentiam. Iac. 2. Nonne diuites per potentiā vos opprimunt? Neque circumueniant per dolum. Hiere. 5. Sicut decipula plena auibus, ſic domus eorum plenæ dolo. Deinde dicit, *quoniam vindex, &c.* Ponitur ratio monitionis, quam primò aſsignat ex diuina vltione: ſecundò oſtendit hanc vltionem eſſe iuſtam, ibi, *Non enim vocauit.* Dicit ergo, Abſtineamus ab his, quia *Dominus eſt vindex.* Gal. 5. Prædico vobis ſicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur. Nam certè iuſtè vlciſcitur, cuius vna eſt ratio ex Deo vocante, ſecunda ex contrarietate doni. Si Dominus vocat te ad vnum, & tu agis contrarium, dignus ès pœna. Et ideo dicit, *Non enim vocauit, &c.* Epheſ. 1. Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, vt ſimus ſancti & immaculati in conſpectu eius in charitate: Rom. 8. Quos vocauit, hos & iuſtifi. &c. Ideo dicit, *Itaque, &c.* quaſi dicat, Hæc eſt vna ratio ſpecialis quam dixi. Alia eſt ratio, quia contrariantur hæc vitia ſpiritui, qui datus eſt nobis. Vnde qui hæc agit, iniuriā facit ſpiritui ſancto. Ideo dicit,

dicit, *Qui etiam, &c.* Heb.10. Irritam quis faciens legē Moyſi ſine vlla miſeratione duobus, vel tribus teſtibus moritur, quantu magis putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit & ſanguinem teſtamenti pollutū duxerit in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit? Deinde cùm dicit, *De charitate autem, &c.* Retrahit ab otioſitate. Sciendum eſt autem, quod ſicut dicit Hieron. in epiſt. ad Gal. Theſ. erant liberales, & erat cōſuetudo apud eos diuites dare multum: & ideo pauperes otioſè inhærebant beneficio eorum, non curantes laborea, ſed diſcurrere per domos. Et ideo primò cōmendat liberalitatem dantium, ſecundò otium accipientiū diſſuadet, ibi *Et operā detis.* Dicit ergo primo, ꝙ non indigent moneri ad charitatem: ſecundò monet ꝙ in ea proficiant, ibi, *rogamus autē.* Dicit ergo, *De charitate fr.* id eſt quod diligatis fratres *Non eſt neceſſe ſcribere vobis.* Rom.12. Charitatē fraternitatis inuicē diligentes. Hebr. vlti. Charitas fraternitatis maneat in vobis. Et ratio eſt: quia *Ipſi didiciſtis à Deo*, ſcilicet per prę ceptū in lege. Leui.19. Diliges amicū tuum ſicut teipſum. Item in euangelio Ioa.13. Mandatū nouum dō vobis, vt diligatis inuicē, &c. Vel didiciſtis interiori diſciplina. Ioan.6. Omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me, &c. Et hoc addiſcit per ſpiritum ſanctum. Deinde cùm dicit, *Rogamus autem.* Hortatur eos ad proficiendum in charitate, dicens: Et quia habetis charitatē ad omnes: ideo rogamus, vt proficiatis. Et licet alij abutantur, vos tamen inſiſtatis. Prou.15. In abundanti iuſtitia virtus maxima eſt. Deinde cū dicit, *Et operam detis.* Arguit otioſos & primò eorum inquietudinem: ſecundò oſtendit quomodo eam reprimant, tertiò quare. Dicit ergo, *Operam detis, vt quieti ſitis.* Prou.7. Garrula & vaga quietis impatiens, nec valens pedibus ſuis in domo cōſiſtere, &c. 2. Theſ. 3. Non inquieti fuimus inter vos, neq; gratis panem manducauimus ab aliquo, ſed in labore & fatigatione nocte & die operantes, &c. Otium reprimentes exercendo negotia. Vnde dicit, *Et vt veſtrū negotium agatis.* Prou.24. Diligenter exerce agrum, vt poſtea ædifices domum tuam. Dicit autē veſtrum. Sed nunquid non alienū negotiū eſt agendum? Et videtur quod ſic. Ro. vlti. Aſsiſtatis ei in quocunq; negotio. Reſpond. Dicendū eſt, quod omnia poſſunt inordinate fieri ſi fiant præter ordinem rationis, tunc, ſcilicet quando aliquis ſe improbè ingerit, & ordinatè, ſcilicet, quando ſeruatur ordo rationis, & in neceſsitate, & hoc eſt commendabile. *Et operemini manibus veſtris*, id eſt operando manibus veſtris. Eccle.33. Multa mala docuit otioſitas, &c. Ezec.16. Hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundātia, & otium ipſius & filiarum eius, & manum ęgeno & pauperi non porrigebant, &c. Et hoc eſt in præcepto omnibus illis, qui non habent alia vnde licitè viuere poſſunt: quia de præcepto naturæ eſt, quod homo corpus ſuſtentet. 2. Theſ. 3. Qui non vult operari nec manducet. Huius eſt duplex ratio. Prima propter exemplum aliorum. Vnde dicit, *Vt honeſte, &c.* Infideles enim videntes conuerſationē veſtrā ſic otioſam deteſtantur vos. 1. Timot.3. Oportet autem illū teſtimonium habere bonum ab his qui foris ſunt, &c. Secūda ratio, vt non deſideretis ea quæ ſunt aliorum, vnde dicitur, *Et nullius aliquid deſideretis.* Prou.21. Deſideria occidunt pigrum. Ephe.4. Qui furabatur, iam nō furetur, &c. Et ideo hæc inquietudo ſi reprimatur, eſt in bonum exemplum, & in repreſsionem deſiderij.

LECTIO SECVNDA.

Triſtitiam de mortuis remouet, ne videantur de reſurrectione dubij, aſſeritque omnes in extremo die reſurrecturos.

NOlumus autem vos ignorare fratres, de dormientibus, vt non contriſtemini, ſicut & cæteri qui ſpem non habent. Si enim credimus, quod Ieſus mortuus eſt, & reſurrexit: ita & deus eos qui dormierunt per Ieſum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo domini, quia nos qui viuimus, qui reſidui ſumus in aduentu domini, non præueniemus eos, qui dormierunt. Quoniam ipſe dominus in iuſſu, & in voce archāgeli, & in tuba dei deſcendet de cœlo, & mortui qui in Chriſto ſunt reſurgent primi. Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, ſimul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Chriſto in aëra, & ſic ſemper cum domino erimus. Itaque conſolamini inuicem in verbis iſtis.

Suprà induxit ad continentiam à cupiditatibus, & compeſcuit ab otioſitate, hic compeſcit ab inordinata triſtitia. Primò præmittens monitionē, ſecūdo aſsignat rationē, ibi, *Sicut & cæteri.* Prohibentur ergo ne, ſcilicet inordinatè triſtentur. Vnde dicit: *Sicut & cæteri.* Videtur autem Apoſt. bene concedere triſtari pro mortuis, aliquid tamen prohibere, ne. ſ. inordinatè triſtentur. Vnde dicit, *Sicut & cæteri,* quod enim aliquis triſtetur. ſc. de mortuis habet pietatem. Primò propter defectum corporis deficientis. Debemus enim eos diligere & corpus propter animam. Eccle. 41. O mors quam amara eſt memoria tua homini pacē habenti, &c. Secundò propter diſceſſum & ſeparationē, quæ doloroſa eſt amicis. 1. Reg.15. Siccine ſeparat amara mors. Tertiò, quia per mortē fit cōmemoratio peccati. Rom.6. Stipendia peccati mors. Quartò quia fit cōmemoratio mortis noſtrę. Eccle.7. In illa enim finis cunctorū ammonetur hominum & viuens cogitat quid futurum ſit, &c. Sic ergo triſtādum ſed moderatè. Vnde Eccle.22. Modicū plora ſupra mortuū, quoniam requieuit, &c. Et ideo dicit, *Sicut cæteri qui ſpē nō habent*, ſ. quia iſti credunt huiuſmodi defectus perpetuos, ſed nos non. Philip.3. Saluatorē expectamus dn̄m noſtrum Ieſum Chriſtū, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ. Vnde ſignanter dicit, *De dormientibus.* Ioan.11. Lazarus amicus noſter dormit.

Dormiens enim tria facit. Cubat in ſpe ſurgendi. Pſal. Nunquid qui dormit non adiciet vt reſurgat? Sic & qui moritur in fide. Item in dormiente anima vigilat. Canti.5. Ego dormio, & cor meum vigilat, &c. Item poſtea homo reſurgit magis refectus & vegetus. Sic ſancti reſurgent incorruptibiles. 1. Cor.15. Deinde cùm dicit, *Si enim credimus.* Ponitur ratio monitionis. Et primò aſtruit reſurrectionē, ſecundò excludit dilationis ſuſpitionem, ibi *Hoc enim vobis* Tertiò ponit reſurrectionis ordinē, ibi, *quoniam ipſe Dominus.* Sciendū eſt autē quod Apoſt. 1. Cor.15. Ex reſurrectione Chriſti aſtruit noſtrā, quia illa eſt cauſa noſtræ, vnde arguit per locum à cauſa. Et reſurrectio Chriſti non eſt cauſa ſolū, ſed etiam exemplar: quia verbum caro factū ſuſcitat corpora, verbū vero ſimpliciter, animas. Et enim eo, quod Chriſtus accepit carnem, & in ea reſurrexit, eſt exemplar noſtræ reſurrectionis. Nec ſolum hoc eſt, ſed & cauſa efficiens: quia quę humanitate Chriſti geſta ſunt, nō ſolū ſunt geſta ſm virtutem humanitatis, ſed virtute diuinitatis ſibi vnitæ. Vnde ſicut tactus ſuus curabat leproſum inquantū inſtrumentū diuinitatis: ſic reſurrectio Chriſti cauſa eſt noſtræ reſurrectionis non inquantū corporis, ſed inquantum reſurrectio corporis vnici verbo vitæ. Et ideo Apoſto. hoc firmiter ſupponens ſic arguit: *Si enim credimus firmiter quod Chriſtus reſurrexit, ita & eos qui dormierunt, &c.* Illi dormierunt *Per Ieſum*, qui facti ſunt conformes morti eius per baptiſmum, vel per Ieſum, quod ſecū *Ducet*, ſ. *Cum ipſo* Chriſto. Zach.14. Et veniet dn̄s deus meus omneſq; ſancti eius cū eo, &c. Eſa. 3. Dn̄s ad iudicium veniet cum ſenibus populi ſui & principibus eius. Deinde cū dicit, *Hoc enim*, Excludit dilationis ſuſpitionē: quaſi dicat: Scimus ꝙ reſurgēt & venient cum Chriſto, ideo non debemus tātum dolere. Non enim illi, qui inuenientur viui, prius conſequentur reſurrectionis gloriā, quā mortui. Et ideo *Hoc dicimus vobis*, non ex coniectura hominis, ſed *In verbo Domini*, cuius verba nō deficient, *quia nos qui viuimus*, i. illi, qui ſunt viui non prius ſortientur conſolationem ex aduentu Chriſti, quam mortui. Et ideo dicit, *Nos qui viuimus*: Ex quo videtur non intelligentibus, quod Apoſto. hic dicit, ꝙ adhuc Apoſtolo viuente hoc fieret, & hoc etiam Theſſalonicenſibus videbatur. Et ideo ſcribit eis aliam epiſtolā in qua dicit 2. Theſ. 2. Non moueamini à veſtro ſenſu, &c. Sed non loquitur ex perſona ſua, & tunc exiſtentium, ſed eorū qui tunc viui reperientur, *Qui reſidui ſumus*, i. erunt reſidui poſt perſecutionem Antichriſti, *Non præueniemus eos*, i. non prius recipiēt conſolationē. 1. Cor.15. In momēto enim in ictu oculi in nouiſsima tuba, &c. Deinde cum dicit, *Quoniam ipſe, &c.* Oſtendit ordinem reſurrectionis & modum. Primo proponit reſurrectionis cauſam, ſecundo eius ordinē & modum, ibi, *Et mortui.* Tertio concludit eorum conſolationem, ibi, *Itaque conſolamini inuicem.* Primum oſtendit dicens, *Ipſe*

Bonorum mors, cur dicatur dormitio.

Reſurrectio Chriſti eſt cauſa effectiua & exemplaris noſtræ reſurrectionis.

Dominus. Vbi notandum eſt, quod ſicut dictum eſt, cauſa communis reſurrectionis eſt reſurrectio Chriſti. Sed ſi dicas, quod iam fuit, quare ergo non ſequitur effectus eius? Reſpondeo, dicendũ eſt, quod eſt cauſa reſurrectionis noſtræ ſecundum quod operatur in virtute diuina. Deus autem operatur per ordinem ſuæ ſapientiæ. Tunc ergo erit noſtra reſurrectio, quando hoc diſpoſuit ordo diuinæ ſapientiæ. Vt oſtendat, quod Chriſtus ſit cauſa, oſtendit ꝙ ad præſentiã Chriſti omnes mortui reſurgent. Ad reſurrectionem autem communem faciendam triplex cauſa concurrit. Vna principalis, ſ. virtus diuinitatis, ſecunda inſtrumentalis. ſ. virtus humanitatis Chriſti. Tertia quaſi miniſterialis. ſ. virtus angelorũ, qui habebunt aliquẽ effectum in reſurrectione. Auguſt. n. probat, quod ea quę fiunt tunc per creaturas corporales, fiunt à Deo eis mediantibus, in reſurrectione verò aliqua per eos ſunt agenda, ſicut collectio pulueris. Sed reintegratio corporũ, & vnio animæ ad corpus, erit immediate per Chriſtum. Has ergo tres cauſas ponit. Primò humanitatem Chriſti glorioſam, dicens, *Ipſe Dominus, &c.* Act. 1. Quemadmodũ vidiſtis eum aſcendentem in cœlũ ita veniet *in iuſſu*. In primo aduentu venit vt obediens. Philip. 2. Factus eſt obediens vſque ad mortẽ. Et hoc, quia ille fuit aduentus humilitatis, ſed iſte erit gloriæ. Luc. 21. Veniet cũ poteſtate magna & maieſtate. Secundò virtutem angelorum, cũ dicit, *In voce archangeli*. Non ꝙ operetur in voce eius, ſed miniſterio eius. Et dicit archangeli, quia omnes angeli ſub vno archangelo miniſtrant eccleſiæ. Apoc. 12. Hic eſt Michael princeps eccleſiæ. Vel in voce archangeli, id eſt Chriſti principis angelorum. Eſa. 9. Magni conſilij angelus. Et in voce eius corporali, vel ſpirituali erit reſurrectio. Ioan. 5. Audient vocem filij Dei. ſ. ſurgite mortui & venite ad iudiciũ, & illi voci corporali obedient. Tertiò virtutem diuinitatis, cùm dicit, *In tuba Dei*. Hæc eſt virtus diuina, quia dicitur vox archangeli, inquantum fiet miniſterio archangelorũ, & tuba Dei inquantum virtute diuina fiet. Et dicitur tuba propter eius ſonoritatẽ, quæ proueniet à Deo ſuſcitans mortuos. Item tuba cõgruit ad officia, cuius vſus fuit multiplex in veteri teſtamẽto, vt ad bellum. Et tunc pugnabit pro eo orbis terrarum. Sap. 5. Item fiebat vſus eius ad ſolennitates, ſic iſta ad cœleſtem Hieruſalem. Item ad mouendũ caſtra, & tunc ſancti mouebũt caſtra. Vnde ſi ſit vox corporalis dicitur tuba propter has rationes, vel non erit vox corporalis, ſed virtus diuina Chriſti præſens & manifeſta toti mundo. Deinde cũ dicit *Et mortui*. Ponitur ordo reſurrectionis, & circa hoc tria facit: quia primò ponit reſurrectionẽ mortuorũ, ſecundò occurſum viuorũ, ibi, *Deinde*. Tertio beatitudinem ſanctorũ vtrorunq; ibi, *Et ſic ſemper*. Occaſione horum verborũ crediderunt aliqui ꝙ futuri in fine nunquã morerentur, vt dicit Hieron. in epiſtola, propter hoc quod dicit, *Deinde nos, &c.* Alias enim fruſtra diſtingueret viuentes à morientibus. Sed contra. 1. Cor. 15. Omnes quidem reſurgemus. Itẽ ſicut in Adam omnes moriuntur, &c. Vt habetur Rom. 5. Ergo mors ad omnes pertrãſijt. Dicendũ eſt ergo, ꝙ aliqui inuenientur viui in tempore illo, quo Chriſtus veniet ad iudicium: ſed in illo momẽto temporis morientur & ſtatim reſurgent. Et ideo propter modicam interpolationem reputantur viuentes. Sed tunc eſt quæſtio; quia dicitur hic, *Et mortui, qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi, & deinde nos, &c.* Ergo prius reſurgent mortui, quam viui occurrant Chriſto, & in hoc occurſu morientur. Ergo prius aliqui reſurgent, & ſic non erit omnium reſurrectio ſimul, quod eſt contra illud. 1. Corin. 15. In momento, in ictu oculi, in nouiſſima tuba, &c. Reſpondeo, dicendum eſt, quod duplex eſt hic opinio: quidam enim dicunt, quod reſurrectio non erit ſimul, ſed primò mortui venient cum Chriſto. Et tunc in aduentu Chriſti, viui rapientur in nubibus, & in illo raptu morientur & reſurgent. Et ideo quod dicitur eſſe in momento, intelligitur, quia in modico tempore fiet. Et ſi dicatur, quod erit in inſtanti, tunc non eſt hoc referendum ad totam reſurrectionem omnium, ſed ad reſurrectionem ſingulariũ, quia ſingulus reſurget in inſtanti. Alij verò dicunt, quod omnes ſimul & in inſtanti reſurgent. Quod ergo dicit, reſurgent primi, denotat ordinem dignitatis non tẽporis. Sed videtur hoc difficile, quia de viuis multi erunt probati in perſecutione Antichriſti, qui dignitate præcellent multos prius defunctos. Et ideo videtur aliter eſſe dicendum, ꝙ omnes morientur, & omnes reſurgent & quod ſimul. Nec Apoſtolus dicit hic, ꝙ illi prius reſurgẽt, quam iſti, ſed ꝙ illi prius reſurgent, quam iſti occurrant. Apoſtolus enim non ponit ordinẽ reſurrectionis ad reſurrectionẽ ſed ordinẽ ad raptum, vel ad occurrentiã. Nam primò veniente dño morientur, qui inuenientur viui, & tũc ſtatim cum illis, qui prius mortui fuerãt reſurgentes rapientur in nubibus, &c. Vt Apoſtolus hic dicit. Eſt autẽ hęc inter bonos & malos differẽtia, quia mali remanebunt in terra, quã dilexerunt, boni rapientur ad Chriſtũ quem quæſierunt. Matt. 24. Vbi fuerit corpus, ibi congregabuntur & aquilæ. In reſurrectione etiam ſancti conformabuntur Chriſto, nõ ſolũ quantũ ad gloriam corporis. Philip. 3. ſed etiã quantũ ad ſitum, quia Chriſtus erit in nube. Act. 1. Et nubes ſuſcepit eum. Et quemadmodũ vidiſtis eum, &c. Sic & ſancti à nubibus rapientur. Et quare hoc? Ad oſtendendum eorũ deiformitatem. In veteri enim teſtamento gloria dñi apparuit per modũ nubis. 3. Reg. 8. Dñs venit in nebula. Hę nubes erunt præparatæ virtute diuina ad oſtenſionem glorię ſanctorum. Vel ipſa fulgentia corpora glorioſorũ videbuntur malis quædam nubes, qui erunt in terra. Matt. 25. Ecce ſponſus venit, exite obuiã ei. Deinde cũ dicit, *Et ſic ſemper*. Oſtendit beatitudinem ſanctorum, quia ſemper erũt cum Domino eo fruentes. Ioan. 14. Iterum veniam & accipiam vos ad meipſum, vt vbi ego ſum, & vos ſitis. Hoc ſancti deſiderant. Philip. 1. Deſideriũ habens diſſolui & eſſe cum Chriſto. Deinde cum dicit, *Itaque, &c.* Concludit conſolationem habendam eſſe de mortuis dicens, Ex quo ſancti reſurgunt, & nullum detrimentum cõſequuntur, ergo de mortuis conſolamini. Eſa. 40. Conſolamini, conſolamini popule meus, dicit dominus Deus veſter.

CAPIT. V. LEC. I.

Solicitudinem remouet ab eis, tempus iudicij ſcire cupientibus, tantum dicit, diem illam, bonis bonam, malis vero malam futuram.

DE temporibus autem & momentis fratres, non indigetis vt ſcribamus vobis. Ipſi enim diligenter ſcitis, quia dies Domini ſicut fur in nocte, ita veniet: cùm enim dixerint pax & ſecuritas: tunc repentinus eis ſuperueniet interitus, ſicut dolor in vtero habentis & non effugient. Vos autem fratres non eſtis in tenebris, vt vos dies ille tanquam fur comprehendat: omnes enim vos filij lucis eſtis, & filij diei: non ſumus noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus ſicut & cæteri, ſed vigilemus & ſobrij ſimus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt. Nos autẽ qui diei ſumus, ſobrij ſimus, induti loricam fidei & charitatis, & galeam, ſpem ſalutis: quoniam non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui mortuus eſt pro nobis: vt ſiue vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum illo viuamus. Propter quod conſolamini inuicem & ædificate alterutrum ſicut & facitis. Rogamus autem vos fratres, vt noueritis eos, qui laborant inter vos, et præſunt vobis in Domino, & monent vos, : vt habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorum: pacem habete cum eis.

Supra correxit in eis corrigenda: hic monet eos in futurum, & primò ponit monitionem, ſecundò orationem, ibi, *Ipſe autem Deus*. Hæc autem duo ſunt nobis neceſſaria. Nõ quia bona quæ facimus ſunt ex libero arbitrio, ideo indiget homo monitione, & quoniã ſunt etiam ex gratia, ideo oratione. Circa primũ duo facit, quia primo hortatur, vt præparent ſe ad futurũ iudiciũ: ſecundò oſtendit præparãdi modum, ibi, *Propter quod conſolamini*. Iterum prima in duas, quia primò oſtendit qualis ſit conditio futuri iudicij: ſecũdò qualiter præparẽt ſe ad illud, ibi, *Igitur non dormiamus*. Itẽ prima in duas, quia primò præmittit conditionem futuri iudicij: ſecundò exponit, ibi, *Cum enim*. Item primò quietat eorũ ſolicitudinẽ circa ſcientiã futuri aduentus, ſecundò oſtendit quid circa illũ ſciant, ibi, *Ipſi enim*. Dicit ergo: Neceſſe erat, ꝙ ſcriberẽ de præmiſſis, quia indiguiſtis. Sed *De temporibus*, ſcilicet æſtate, hyeme, vel potius, quæ tempora, futura ſint, nõ erant neceſſe, quia quædam de his ſunt ſoli diuinæ ſcientiæ reſeruata. Matt. 24. & Mar. 13. De die illa, vel hora nemo ſcit, neq; angeli in cælo, neq; filius,

niſi

niſi pater,&c. Act.1. Non eſt veſtrũ noſſe tempora, vel momenta,&c. Eccleſia. 6. Quid neceſſe eſt homini maiora ſe quærere, cum ignoret, quid conducat ſibi in vita numero dierum vitæ ſuæ?&c. Et ideo hoc non eſt neceſſe ſcribere, quia illud quod ſciendũ eſt, *Vos ſcitis*, quia ſcilicet *Dies domini ſicut fur in nocte, &c.* Sunt autẽ omnes dies Dñi. Pſal. Ordinatione tua perſeuerant dies. Sed iſte ſpecialiter eſt Dñi, quia facit in omnibus ſuã voluntatẽ, quæ impletur in bonis, qui perducuntur ad finem præſcitum à Deo. ſ. ſalutem. 1. Tim. 2. Vult omnes homines ſaluos fieri, &c. In malis, quia punientur. Pſal. Cum accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo. Iſte veniet ſicut fur, id eſt ex impræmeditatione. Luc. 12. Si ſciret paterfamilias qua hora fur veniret, &c. 2. Pet. 3. Adueniet dies Domini ſicut fur. Apoca. 3. Veniam tibi tanquam fur. Quomodo autẽ dies dicitur venire in nocte? Sed ſciendũ, quòd vtrunq; eſt, quia in die venit propter manifeſtationẽ cordium. 1. Cor. 4. Quoadusq; veniat Dñs, qui & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium, ſed in nocte propter incertitudinẽ. Matt. 25. Media nocte clamor factus eſt, ecce ſponſus venit, &c. Incertum enim eſt qua hora erit. Deinde cum dicit, *Cum enim dixerint*, Exponit quæ dixerat, & primò quãtum ad malos, ſecundò quantũ ad bonos, ibi, *Vos autem*. Circa primum duo facit. Primò deſcribit præſumptionem malorum, ſecundò periculũ moræ. Dicit ergo, Veniet ſicut fur, quia ex improuiſo, *Cum enim dixerint pax*. Quantũ ad præſentia, id eſt dum tranquillè viuunt, ſic decipiũtur. Sap. 14. In magno viuentes inſcientiæ bello, tot & tam magna mala pacem appellant, *Et ſecuritas*, quantũ ad futura. Luc. 12. Anima mea multa habes bona repoſita in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, & epulare. Sed cõtrà. Luc. 21. Areſcentibus hominibus præ timore & exſpectatione, quę superuenient vniuerſo orbi, &c. Ergo nulla ſecuritas. Solutio eſt duplex. Vna quæ eſt Auguſtini, quæ talis eſt, In tempore illo aliqui erunt boni, & affligentur, lugebunt & exſpectabũt. Et de hoc dicitur. Luc. 21. Areſcentibus ex carentia voluptatum, & abundantia malorum, &c. Sed in malis erit pax & ſecuritas. Alia datur ſolutio in Gloſa. Deinde cùm dicit, *Tunc repentinus*. Deſcribit periculum à quatuor. Primò quia ſubitũ, ibi, *Repentinus*, Eſa. 30. Subito dum nõ ſperatur, veniet contritio eius: ſecundò quia mortiferũ, ibi *Interitus*. Iob. 18. Calcet ſuper eum quaſi rex interitus, &c. Tertiò afflictiuũ, ibi, *Dolor*, Pſal. Ibi dolores, vt parturientis, &c. Quartò ineuitabile, ibi, *Nõ effugient*, Iob. 11. Effugiũ peribit ab eis. Ab ira Dei nunc eſt effugere ad eius miſericordiam, ibi vero nõ eſt tempus miſericordiæ, ſed iuſtitiæ.

Dies iudicij, cur dicatur dies domini.

Deinde cùm dicit, *Vos autem*, Exponit quæ dixerat quo ad bonos, & duo facit, quia primò excipit bonos à conſortio malorum, ſecundò rationẽ aſsignat, ibi, *Omnes enim vos*. Dicit ergo, *Nõ eſtis in tenebris*, quia illuminati eſtis per Chriſtum de illo die, ideo vobis nõ eſt improuiſus. Ioan. 8. Qui ſequitur me, non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ: & huius ratio eſt, ibi, *Omnes enim vos filij lucis eſtis*. Aſtruit enim, quòd ſunt filij lucis & diei. Filij autẽ alicuius rei in ſcriptura dicũtur aliqui propter abũdantiã in re illa. Eſa. 5. In cornu filio olei, id eſt, habẽte multum oleum. Qui ergo participant multum de die & luce dicuntur eorum filij. Hæc lux eſt fides Chriſti. Ioan. 8. Ego ſum lux mundi, &c. Ioan. 12. Credite in lucem, vt filij lucis ſitis. Item diei. Sicut enim ex luce fit dies, ita ex fide Chriſti fit dies, ſcilicet honeſtas bonorum operum. Roma. 13. Nox præceſsit, &c. Et ideo, *Non ſumus filij noctis*. id eſt infidelitatis, *Neque tenebrarum*, id eſt peccatorum. Rom. 13. Abijciamus ergo à nobis opera tenebrarum, &c. Deinde cùm dicit, *Igitur non dormiamus, &c.* Oſtendit qualiter ſe pręparent ad illum aduentum, & primò qualiter per vltionem malorum: ſecundò per obſeruantiam bonorum, ibi, *Induti*, Circa primum duo facit: quia primò ponit monitionem: ſecundo eius rationem, ibi, *Qui enim dormiũt*. Dicit igitur, Ex quo dies Domini eſt ſicut fur. Luc. 12. Si ſciret paterfamilias qua hora fur veniret; vigilaret vtique. Ergo vos, quia ſcitis, vigiletis. Vnde dicit, *Igitur non dormiamus*, ſomno peccati. Ephe. 5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Item nec pigritiæ. Prouer. 6. Vſquequo piger dormis, &c. *Sed vigilemus per ſolicitudinem*. Matt. 24. Vigilate itaq;, &c. Et ad hoc eſt neceſſarium, quòd *Sobrij ſimus*, Vt & corpus & mẽs ſint ſobria, id eſt, non occupata voluptatibus, & curis mundi. Luc. 21. Attendite vobis, ne fortè grauentur corda veſtra crapula & ebrietate. 1. Pet. 5. Sobrij eſtote & vigilate. Ratio autem huius eſt ex temporis congruitate: quia qui dormiunt, vel ebrij ſunt, aliquid faciunt in nocte. Sed nos non ſumus in nocte. *Ergo, &c.* Dicit ergo, *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt*, id eſt tẽpus noctis deputant quieti: diem verò operationi. Pſal. Ortus eſt ſol & congregati ſunt, & in cubilibus ſuis collocabuntur. Et rurſum exibit homo ad opus ſuum, & ad operationẽ ſuam vſq; ad veſperã. Item abſtinẽt aliqui à vino in die propter negocia exercenda: ſed de nocte tantum nõ curãt. Iob. 24. Oculus adulteri obſeruat caliginem. Somnus ergo & ebrietas eſt nocti conueniens, eo quòd nocte infidelitatis & tenebris peccatorũ occupati, ſunt ebrij, per amorem præſentiũ non habentes ſpem futurorũ. Ephe. 4. Deſperantes tradiderunt ſe impudicitiæ in operationẽ immunditiæ omnis in auaritia, &c. *Nos autem qui di. ſu.* id eſt pertinentes ad diem honeſtatis & fidei *Simus ſobrij*. Ro. 13. Honeſtè ambulemus in die. Deinde cum dicit, *Induti, &c.* Oſtendit quomodo ſe præparent per bona: & primò ponit monitionẽ generalem: ſecũdò ſpecialem, ibi, *Propter quod*, Item prima in duas, quia primò ponit ipſam monitionem: ſecundò rationẽ eius, ibi, *Quoniam non poſuit*. Sunt autẽ in homine duo principalia membra, quæ conſueuerunt in bellis protegi. ſ. cor, quod eſt principium vitæ, & caput ſcilicet, principium motus exterioris, à quo ſunt ſenſus, & aliquo modo nerui. Et protegitur cor lorica: caput galea. Spiritualis vita in nobis eſt Chriſtus, per quẽ anima viuit, & Dñs in nobis per fidem habitat. Ephe. 3. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. Habitat etiam per charitatem. 1. Ioan. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo: quæ informat fidem. Et ideo debemus habere fidem & charitatem. Vnde dicit, *Loricam fidei & charitatis*, quia protegit vitalia: *Et galeã, ſpem ſalutis*, quę eſt principiũ motus ſpecialis, quod eſt ex intentione finis, quẽ ſperamus aſſequi. Deinde cùm dicit, *Quoniam non poſuit nos*. Oſtendit rationẽ quomodo in nobis operatur. Et primò ex præordinatione diuina: ſecundò ex gratia Chriſti: tertiò oſtendit modũ conſequẽdę ſalutis, Dicit ergo, *Quoniam non poſuit*, id eſt nõ ordinauit. Io. 15. Poſui vos. ſ. ſanctos, vt eatis, &c. *Deus in iram*, id eſt ad hoc, vt conſequamur eius iram. Sap. 1. Deus mortẽ non fecit. Ezec. 18. Nunquid voluntatis meæ eſt mors impij, dicit Dominus Deus, &c. *Sed in acquiſitionẽ*, id eſt, vt acquiramus ſalutẽ. Matt. 11. Regnũ cœlorũ vim patitur, & violenti rapiunt illud. 1. Pet. 2. Vos eſtis genus electum, regale ſacerdotium, &c. Et hoc per gratiam Chriſti: ideo dicit, *Per Dominũ noſtrum, &c.* Act. 4. Non eſt aliud nomen ſub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos ſaluos fieri, *qui mor. eſt pro nos*, id eſt ſaluauit nos modo pro nobis. 1. Pet. 3. Mortuus eſt iuſtus pro iniuſtis, vt offerret nos Deo mortificatos quidem carne, viuificatos autem ſpiritu. Et modus perueniendi eſt, quia Chriſtus docuit nos operando ſalutẽ noſtram: & hoc moriendo & reſurgendo Roma. 4. Traditus eſt propter delicta noſtra: & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram: & ideo dicit *Siue vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum illo viuamus*. Rõ. 14. Siue viuimus, ſiue morimur, Dñi ſumus. Deinde cùm dicit *Propter quod*, docet nos quomodo præparemus nos quantũ ad ſpeciales conditiones perſonarũ. Et circa hoc tria facit: quia primò oſtendit quomodo ſe debeant habere ad æquales: ſecundò quomodo ſubditi ſe habeant ad prælatũ, ibi, *Rogamus autem*, Tertiò quomodo prælati ad ſubditos, ibi, *Rogamus autem*, Debemus autem æqualibus conſolationem in aduerſis. Vnde dicit, *Conſolamini inuicem*, Item ædificationem in exemplia. Vnde dicit, *Et ædificate, &c.* Roma. 14. Quæ ædificationis ſunt inuicem cuſtodiamus. Subditi autem ad prælatos, primò debent beneficiorum recognitiònem: ſecundò charitatem: tertiò pacem. Vnde *Vt noueritis*, ideſt, vt recognoſcatis beneficia eorũ. Heb. vlt. Mementote præpoſitorum veſtrorum, &c. Noueritis, inquam, primò ex parte eorum, quia maximum laborem ferunt pro vobis. Vnde dicit. *Eos qui laborant inter vos*, pro bono veſtro. 2. Tim. 2. Labora ſicut bonus miles Chriſti, &c. Secundò ex parte Dei, Et ideo eſt habenda reuerentia ad eos ſicut ad Deũ. Vnde dicit, *Et præſunt vobis in Domino*, ideſt, vice Domini. 2. Cor. 2. Ego ſiquid donaui vobis in perſona Chriſti. Tertiò ex parte veſtra, quia ſunt vobis vtiles. Vnde dicit, *Et monent vos, vt ha. &c.* Ideo ſecundo debetis

eis charitatem abundantius, id eſt prę aliis: & tertio, *Pacem propter opus illorum*, Sed contra hoc quidā agunt. Amos. 5. Odio habuerunt in portas corripientem, &c. Eccl. 19. Qui odit correctionē, minuetur vita. Sed vos habete pacē propter opus correctionis, quòd propriè ſpectat ad eorū officium. Pſal. Dum loquebar illis, impugnabant me gratis.

LECTIO SECVNDA.

Vult prælatos, ſubditos corripere, docet pariter quomodo mutuo ſeſe omnes habere debeant, & charitate inuicem proſequi in oratione. Denium vt ſui moris eſt epiſtolam ſignat.

R*Ogamus autem vos fratres: corripite inquietos, conſolamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat, ſed ſemper quod bonum eſt, ſectemini inuicem & in omnes. Semper gaudete. Sine intermiſsione orate. In omnibus gratias agite: hæc eſt enim voluntas Dei in Chriſto Ieſu in omnibus vobis. Spiritum nolite extinguere. Prophetias nolite ſpernere. Omnia autem probate: quod bonum eſt tenete. Ab omni ſpecie mala abſtinete vos. Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos per omnia, vt integer ſpiritus veſter, & anima & corpus ſine querela in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur. Fidelis eſt, qui vocauit vos: qui etiam faciet. Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in oſculo ſancto. Adiuro vos per Dominum, vt legatur epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Amen.*

Suprà oſtendit quomodo ſubditi debent ſe habere ad prælatos: hic oſtendit econuerſo. Et circa hoc duo facit, quia primò docet quomodo prælati ad ſacerdotes ſubditos ſe debeant habere, ſecundò generaliter quomodo ſe debeant habere ad omnes, ibi, *Videte ne quis*, Sciēdum eſt autem, q̃ cura prælatorum ad duo debet tendere. ſ. ad retrahendum alios à peccatis, & ad cuſtodiendū ſeipſos. Quātum ad primum, tria Apoſtolus dicit. Tripliciter enim ſubditi poſſunt pati defectum. Primò in actu: ſecundò in voluntate: tertiò in virtute. In actu autē quando prorumpunt in actum peccati, & tunc ſunt corrigendi. Et quāuis de omni peccato, ſpecialiter tamen corrigendi ſunt de peccato inquietudinis. Et ideo dicit, *Corripite inquietos*. 2. Theſ. 3. Non inquieti fuimus inter vos. Eccle. 19. Corripe proximum antequā cōmineris, & da locum timori. In voluntate verò, quando nō aggreditur magna, quia deijcitur propter aduerſa & peccata pręcedentia. Vnde dicit, *Conſolamini puſillanimes*. Puſillanimus eſt non habens animū ad magna, timens ne deficiat. Eſa. 35. Dicite puſillanimes, confortamini & nolite timere. Iob. 4. Vacillantes cōfirmauerunt manus tuæ, &c. In virtute autē, quando vel ex infirmitate peccant, vel debilitantur in bono actu, & iſti ſunt fouendi. Vnde dicit, *Suſcipite*, ſcilicet in viſceribus charitatis fouendo, *Infirmos*, quorum eſt virtus debilis, vel ad reſiſtendum malis, vel ad faciendum bona. Roma. 15. Debemus nos firmiores, imbecillitates infirmorū ſuſtinere. Prælatus autē debet ſe cuſtodire à defectu cuiuſcunq; modi, & maximè ab impatiētia: quia ipſe portat totū pondus multitudinis. Nume. 11. Non poſſum ſolus ſuſtinere omnē hanc multitudinem, quia grauis eſt mihi, &c. Et ideo dicit, *Patiētes eſtote ad omnes*, Prouer. 19. Doctrina viri per patientiam noſcitur. Pſal. Bene patiētes erūt, vt annuncient. Deinde cū dicit, *Videte ne quis*. Oſtendit generaliter quomodo ſe habeāt ad omnes. Et circa hoc duo facit, quia primò oſtēdit qualiter omnes in quibuſdam debeant ſe habere. Secundò quid in omnibus, ibi, *Omnia autem*. Circa primum tria facit: quia primò oſtendit, quomodo ſe debeant habere ad proximū: ſecundò quomodo ſe habeāt in his, quæ ad Deum ſunt, ibi *Semper gaudete*. Tertiò quomodo ſe habeant ad eius dona, ibi, *Spiritū nolite*. Quantum ad proximū debent ſe habere, vt non inferant ei mala, & vt ſtudeant ei benefacere. Vnde dicit, Dixi ſuprà in ſpeciali, ſed nunc in generali dico, *Ne quis malum, &c.* Pſal. Si reddidi retribuentibus mihi mala. Sed contrà, multotiens vindicta petitur coram iudice. Reſpondeo, Sicut actus moralis ſumitur ſecundū intentionē finis, ſic ad duo poteſt eſſe intentio, vel ad malum illius, ita q̃ quieſcat ibi, & hoc eſt illicitum, quia ex liuore vindictę: vel ad bonum correctionis ſeu iuſtitiæ & conſeruationis reipublicæ, & ſic non reddit malum pro malo, ſed bonum ſcilicet eius correctionem. Quantum ad ſecundum, dicit *Sed ſemper quod bonum eſt, &c.* Et dicit, *Sectamini*, & non faciatis: quia tu ex te debes ſumere occaſionē benefaciendi ad proximū tuum & non exſpectare, q̃ ipſe det tibi occaſionē benefaciendi ſibi. Vnde. Pſal. Inquire pacem, & perſequere eam. Rom. 12. Noli vinci à malo, vt ſcilicet ſis tractus ab eo ad malefaciendum: ſed vince in bono malum, retrahendo eum ad bonum. Gal. vlti. Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes. Deinde cùm dicit, *Semper gaudete*. Oſtendit quomodo ſe debeāt habere quoad Deū, ad quę tria oportet habere. Primò gaudere de ipſo. Vnde dicit, *Semper gaudete*, ſcilicet de Deo: quia quicquid malum proueniat eſt incomparabile bono, quod eſt Deus. Et ideo nullū malum illud interrūpat. Vnde dicit, *Semper gaudete*. Secundò orare pro beneficiis ſuſcipiendis, ibi, *Sine intermiſsione orate*. Luc. 18. Oportet ſemper orare, & nunquā deficere. Sed quomodo poteſt hoc eſſe? Reſpōdeo, Dicendū eſt, q̃ hoc poteſt eſſe tripliciter. Primò q̃ ille ſemper orat, qui ſtatutas horas nō intermittit. Simile habetur. 2. Reg. 9. Tu comedes panē in menſa mea ſemper. Secūdò ſic, Semper id eſt cōtinuè orate: ſed tunc oratio ſumitur pro effectu orationis. Eſt enim oratio, interpretatio ſeu explicatio deſiderij, quia quādo deſidero aliquid, tunc illud orando peto. Vnde & oratio eſt petitio decentium à Deo: & ideo deſiderium habet vim orationis. Pſal. Deſiderium pauperum exaudiuit Dñs. Omnia ergo, quæ facimus, ex deſiderio proueniunt. Ergo oratio in bonis, quæ facimus, manet in virtute: quia bona, quæ facimus, ex deſiderio bono proueniunt. Glo. Non ceſſat orare, qui nō ceſſat benefacere. Tertiò quo ad cauſam orationis, ſcilicet faciēdo eleemoſinam. In vitis patrum, Ille ſemper orat, qui eleemoſinas dat: quia qui eleemoſinam accepit, orat pro te, etiam te dormiente. Item tertiò orare pro beneficiis ſuſcipiendis: & gratias agere pro ſuſceptis. Ideo dicit, *In omnibus*, ſcilicet bonis & aduerſis, *Gratias agite*, Roman. 8. Diligētibus Deum omnia cooperantur in bonum. Coloſ. 2. Abundantes in illo in gratiarum actione. Philip. 4. Cum gratiarum actione. Hæc enim voluntas, &c. 1. Tim. 2. Qui vult omnes homines ſaluos fieri, & in agnitionē veritatis venire.

Oratio, quo modo poteſt eſſe continua.

Deinde cùm dicit, *Spiritū nolite, &c.* Oſtendit quomodo ſe habeant ad dona Dei. Et primò q̃ ea non impediant. Secundò q̃ ea non contemnant, ibi, *Prophetias*, Spiritus autem ſanctus eſt perſona diuina incorruptibilis & æterna, vnde in ſua ſubſtantia extingui non poteſt. Sed tamen dicitur quis extinguere ſpiritum, vno modo feruorem eius extinguendo, vel in ſe, vel in alio. Rom. 12. Spiritu feruentes. Cum enim aliquis aliquid boni ex feruore ſpiritus ſancti vult facere: vel etiam cum aliquis bonus motus ſurgit, & ipſe impedit, extinguit ſpiritū ſanctum. Act. 7. Vos ſemper ſpiritui ſancto reſtitiſtis. Alio modo moraliter peccando. Spiritus enim ſanctus in ſe ſemper viuit, ſed in nobis viuit quando facit nos in ſe viuere: ſed quando quis peccat mortaliter, non viuit in ipſo ſpiritus ſanctus. Sapien. 1. Spiritus enim ſanctus diſciplinæ effugiet fictum, &c. Tertio modo occultando, quaſi dicat, Si donum ſpiritus ſancti habetis, vtimini eo ad vtilitatē proximorū. Eccle. 20. Sapientia abſcondita & theſaurus inuiſus, quæ vtilitas in vtriſq;. Matth. 5. Nemo accendit lucernam & ponit eam ſub modio, &c. *Prophetias nolite ſpernere*, Aliqui enim apud iſtos ſpiritu prophetiæ erant pollentes, qui ab iſtis reputabātur inſani. 1. Cor. 14. Aemulamini ſpiritualia, magis autem, vt prophetetis. Vel prophetias. i. diuinā doctrinā. Exponentes enim diuinā doctrinā dicuntur prophetæ, quaſi dicat, Non ſpernatis verba Dei & prædicationes. Hie. 20. Factus eſt ſermo Domini in opprobrium & in deriſum tota die.

Deinde cùm dicit, *Omnia autem probate*. Oſtendit qualiter ſe habeant ad omnia, & vnum eſt, q̃ in omnibus vtantur diſcretione. Rom. 12. Rationabile obſequium veſtrum. In hac materia debet eſſe diligēs examinatio, boni electio, mali abiectio. Quantum ad primum, dicit, Prophetias nolite ſpernere, tamē omnia probate ſcilicet, quæ ſunt dubia. Manifeſta enim, examinatione non indigent. 1. Ioā. 4. Omni ſpiritui nolite credere. Iob. 12. Nonne auris verba diiudicat? Quātum ad ſecundū dicit, *Quod bonū eſt tenete*, Gal. 4. Bonum autem æmulamini in bono ſemper. Quantum ad tertiū, dicit, *Ab omni ſpecie mala abſtinete vos*. Eſa. 7. Vt ſciat reprobare malū & eligere bonū. Et dicit, ſpecie, quia etiam

quæ

quæ habent ſimilitudinem malitiæ vitare debemus, quæ ſcilicet non poſſumus ſeruare coram hominibus abſq; ſcandalo eorum. Deinde cùm dicit, *Ipſe autem*, Subdit orationem, & circa hoc tria facit: quia primò orat pro eis: ſecundo dat ſpem de exauditione: tertiò dat ſpeciales monitiones. Dicit ergo, *Ita moneo*, ſed nihil valet, niſi Deus gratiam det. Vnde, *Ipſe Deus pacis, ſanctificet vos*, Leui. 11. Ego Dñs, qui ſanctifico vos, &c. *Per omnia*, id eſt, vt ſitis totaliter ſancti. Et hoc, *Vt integer*, &c. Occaſione enim verborũ iſtorum dixerunt quidam q; in homine aliud eſt ſpiritus, & aliud anima: ponentes duas in homine animas. Vnam quæ animat, aliam quę ratiocinatur. Et hæc ſunt reprobata in eccleſiaſticis dogmatibus. Vnde ſciendum, q; hæc nõ differunt ſecundum eſſentiam, ſed ſecundum potentiam. In anima enim noſtra ſunt quædam vires, quæ ſunt actus corporalium organorum, ſicut ſunt potentiæ ſenſitiuę partis. Aliæ ſunt, quæ non ſunt actus talium organorum, ſed ſunt abſtractæ ab eis, ſicut ſunt potentiæ intellectiuæ partis. Et hæc dicuntur ſpiritus, quaſi immateriales & ſeparatæ aliquo modo à corpore, inquantum non ſunt actus corporis, & dicuntur etiam mens. Ephe. 4. Renouamini ſpiritu mentis veſtræ. Inquantum autem animat, dicitur anima, quia hoc eſt ei proprium. Et loquitur hic Paulus propriè. Nam ad peccatum tria concurrunt, ratio, ſenſualitas, & executio corporis. Optat ergo, quòd in nullo horum ſit peccatum. Non in ratione. Vnde dicit, *Vt ſpiritus*, id eſt, mens veſtra ſeruetur integer. In omni enim peccato ratio corrumpitur, ſecundum quod omnis malus eſt ignorans. Item nec in ſenſualitate. Vnde dicit, *Anima*, Itẽ nec in corpore: & ideo dicit, *Et corpus*, Hoc autem fit ſic quando ſeruatur immune à peccato. Et dicit, *Sine querela*, nõ ſine peccato, quod eſt ſolius Chriſti: ſed eſſe ſine querela, eſt etiam aliorum, qui & ſi venialia non tamen committunt grauia, & quibus proximus ſcandalizatur. Luc. 1. Incedentes in omnibus mandatis, & iuſtificationibus Domini ſine querela. Et addit, *In aduentu*, &c. ſcilicet, perdurando vſque in finem vitæ. Vel integer ſpiritus refertur ad donũ ſpiritus ſancti, quaſi dicat, Donum ſpiritus ſancti, quod habetis ſit integrum. Deinde cùm dicit, *Fidelis*, &c. Dat ſpem exauditionis, quaſi dicat, Vt ego ſpero, ſic fiet, quia & ipſe qui vocauit faciet, id eſt, complebit. Pſal. Fidelis Dominus in omnibus verbis ſuis, &c. Romano. 8. Quos vocauit, hos & iuſtificauit, &c. Vltimò iniungit familiares monitiones, ſcilicet orationem, ibi, *Orate*. Item mutuam pacem, ibi, *Salutate omnes fratres in oſculo ſancto*, non proditorio, ſicut Iudas. Matth. 26. Nec libidinoſo, vt libidinoſa mulier. Prouerb. 7. *Vt legatur*, &c. Timebat enim ne prælati propter aliqua quæ erant hic ea occultarent. Prouer. 11. Qui abſcondit frumenta maledicetur in populis, &c. Vltimò concludit epiſtolam in ſalutatione.

Explicit expoſitio Diui Thomæ Aquinatis, ordinis fratrum prædicatorum, ſuper primam epiſtolam ſancti Pauli Ad Theſſalonicenſes.

EXPOSITIO EIVSDEM

DIVI THOMAE DE AQVINO, ORDINIS F. PRÆDICATORVM,

Super ſecundam epiſtolam Beati Pauli. Ad Theſſalonicenſes.

Congregamini, vt annuntiẽ, quæ ventura ſunt vobis, diebus nouiſſimis, &c. Gen. 49. Hæc verba competunt huic epiſtolæ. Duo enim tanguntur, quæ ei conueniunt, ſcilicet fructus, & eius materia. Vnde dicitur, Vt annũtiem, &c. Agitur enim in ea de his, quæ ventura ſunt in diebus nouiſſimis: quæ ſunt tria ſcilicet, pericula eccleſie, tempore Antichriſti. 2. Timo. 3. In nouiſſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa, &c. Item malorum ſupplicia. Pſal. Donec intrem in ſanctuarium Dei, &c. Veruntamen propter dolos poſuiſti eis, deiecisti eos dum alleuarentur. Item præmia bonorum. Prouer. vlti. Fortitudo & decor, indumentum eius. Et de his agitur in hac epiſtola. Vtilitas oſtenditur, quia congregamini. Sic acquiritur ex hac epiſtola congregatio. ſ. concordantiũ in veritate, quia diſcordabant de iudicio futuro: propter hoc quid dicit in prima epiſt. Deinde nos qui viuimus, &c. Pſal. Diſperſiones Iſraelis congregabit. Item voluntatum, quia cum conſiderant, quod quæcunque temporalia ſunt, in nouiſſimo mundi peribunt, datur intelligi, q; eos congregant ad vnũ quærendum. ſ. cœleſte præmium. Eccle. 30. Congrega cor tuum in ſanctitate eius. Item cogitationũ ad vnam ſtabilẽ veritatem. Eſa. vlti. Ego autem opera eorum & cogitationes eorum venio vt congregem, &c. Sic ergo patet fructus & materia: quia in prima muniuit eos contra perſecutiones præteritas: hic munit eos contra futuras.

CAPIT. I. LEC. I.

Gratias agit Deo, de profectu Theſſalonicenſium in fide, ac cæteris virtutibus.

Paulus & Siluanus & Timotheus, eccleſiæ Theſſalonicenſium in Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto. Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias agere debemus ſemper pro vobis fratres, ita vt dignũ eſt, quoniam ſupercreſcit fides veſtra, & abundat charitas vniuſcuiuſque veſtrum in inuicem, ita vt & noſipſi in vobis gloriemur in eccleſiis Dei, pro patientia veſtra, & fide, & in omnibus perſecutionibus veſtris & tribulationibus, quas ſuſtinetis in exemplum iuſti iudicij, vt digni habeamini in regno Dei pro quo & patimini.

Diuiditur hæc epiſtola in ſalutationem, & epiſtolarem narrationẽ, ibi, *Gratias agere debemus*, &c. Item primò ponuntur perſonæ ſalutantes. Secũdò perſonæ ſalutatæ. Tertiò bona optata. Sunt autem eadem perſonæ, quæ & in prima. Tres autem perſonæ ſalutantes ponuntur, vt authoritas epiſtolæ robuſtior appareat. Eccle. 4. Funiculus triplex difficilè rumpitur, *Eccleſiæ Theſſalonicenſium*, &c. Eccleſia congregationem dicit, quæ debet eſſe in Deo, aliàs eſt mala. De bona dicitur. Pſal. Congregate illi ſanctos eius, &c. *In Chriſto*, id eſt, in eius fide. Rom. 5. Per quẽ acceſſum habemus per fidem in gratiam iſtam. Deinde optat eis bona: & primò pacem. Ipſa eſt enim principium omniũ ſpiritualium donorum. 1. Cor. 13. Gratia Dei ſum id quod ſum. Item, pacem quæ eſt finis hominum. Pſal. Qui poſuit fines tuos pacem, &c. Et hoc, *A Deo*, &c. Iac. 1. Omne datũ optimum, & omne donum perfectum, deſurſum eſt, deſcendens à patre luminum, &c. *Et Domino Ieſu*, &c. 2. Pet. 1. Per quem maxima & pretioſa nobis donauit, *Gratias agere debemus*, &c. Hæc eſt epiſtolaris narratio. Et primò inſtruit eos de futuris in nouiſſimis diebus. Secundò admonet eos familiariter de quibuſdam, in tertio cap. ibi, *De cætero fratres*, &c. Item primò monet ſicut dictum eſt, quantum ad præmia donorum, & pœnas malorum. Secundò quantum ad pericula tempore Antichriſti. 2. cap. ibi, *Rogamus autem vos*, &c. Item primò agit gratias de præparatione ad futurum iudicium. Secundò deſcribit ipſum iudicium, ibi, *Sed tamen iuſtum*. Item primò gratias agit de profectu. Secundò oſtendit fructum profectus. Tertiò ſignum. Dicit ergo Gratias agere debemus, &c. Nam quia in prima epiſtola commendauit eos de fide & charitate, & aliis bonis in quibus abundabant: ideo dicit, *Gratias agere debemus ſemper pro vobis*, quia bonum, quod habetis, reputo meũ. 1. Ioã. 3. Maiorem horum non habeo gratiam, quam vt audiam

filios

filios meos in veritate ambulare: Et hoc deo, ſine quo nihil boni poteſt fieri. Et hoc dignum eſt, quia de magnis bonis agimus gratias. 1. Mach. 1. De magnis periculis à Deo liberati magnificè gratias agimus. Quare? *Quia ſupercreſcunt* bona ſpiritualia. Periculoſè enim cuſtodiuntur, niſi proficiat in eis homo. In his donis autẽ dei, primũ eſt fides, per quam deus habitat in nobis, & in hac proficimus ſm intellectum: Eph. 4. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. Et ſic proficit homo per cognitionem, deuotionem & inhæſionem. Secundũ eſt charitas, per quam Deus eſt in nobis ſm effectũ. 1. Ioan. 4. Deus charitas eſt, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. Et ideo dicit *Et abundat*. Prouer. 15. In abundanti iuſtitia, virtus eſt maxima, &c. 1. Theſſ. 4. De charitate autem fraternitatis non neceſſe habuimus ſcribere vobis: ipſi enim à Deo didiciſtis, vt diligatis inuicem, &c. Et tunc ponitur profectus, cùm dicit, *Ita quod ego glorior, inde apud alios*, quia veſtra reputo mea. Bonum enim diſcipulorũ eſt gloria prælatorũ. Prouer. 10. Filius ſapiens lætificat patrem, &c. Prouer. 17. Corona ſenum, filij filiorum, &c. 2. Cor. 9. Pro quo de vobis glorior. Et tunc ponit ſignum profectus, ſc. patientiam, quæ oſtenditur maximè in tribulationibus. Iac. 1. Beatus vir, qui ſuffert tentationẽ, &c. In tribulationibus ſunt duo ſeruanda. ſ. patiẽtia, ne diſcedat à fide. Iac. 1. Patientia opus perfectum habet. Et fides in perſecutionibus. 1. Cor. 4. Perſecutionem patimur & ſuſtinemus. Vnde dicit, *In fide, in omnibus perſecutionibus veſtris & tribulationibus*. Quæ quidẽ tribulationes dicuntur à tribulis: quibus interius per afflictiones pungimur. Gen. 3. Spinas & tribulos germinabit tibi. Pſal. Tribulationes cordis mei multiplicatæ ſunt. Et hæc ſancti ſuſtinent propter duo. ſc. propter terrorẽ malorum. Si enim deus nõ parcit bonis in hoc mundo, quomodo parcet malis in futuro? 1. Pet. 2. Si autem primũ à nobis, quis finis eorum, qui non credunt Dei euangelio, &c. Hiere. 49. Ecce quibus non erat iudicium, vt biberent calicem, &c. Secundò ad augendũ meritum. Vnde dicit, *Vt digni, &c.* Nam vt dicitur Matt. 11. Regnum cælorũ vim patitur, & violenti rapiũt illud. Et Luc. vlti. Nonne hæc oportuit Chriſtum pati, & ita intrare in gloriam ſuam? Rom. 8. Si tamẽ cõpatimur, vt & glorificemur. Vnde dicit, *Pro quo & patimini*. Tribulatio enim, quæ fertur pro Deo, facit dignum regno Dei. Matt. 5. Beati qui perſecutionem patiũtur, &c. 1. Pet. 4. Nemo veſtrum patiatur quaſi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor.

Fides eſt primũ donum Dei.

LECTIO SECVNDA.

Bona, & mala à iuſto iudice Deo præmianda eſſe dicit, quare hortatur ne in paſsionibus deficiant.

SI tamen iuſtum eſt apud Deum retribuere retributionem his, qui vos tribulant, & vobis qui tribulamini, requiem nobiſcum, in reuelatione Domini Ieſu de cælo cum angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam his, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti: qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius, cum venerit glorificari in ſanctis ſuis, & admirabilis fieri in omnibus, qui crediderũt: quia creditum eſt teſtimonium noſtrum ſuper vos in die illo. In quo etiam oramus ſemper pro vobis, vt dignetur vos vocatione ſua Deus, & impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ, & opus fidei in virtute, vt clarificetur nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis, & vos in illo, ſecundum gratiam Dei noſtri & domini Ieſu Chriſti.

Suprà egit de eorum idoneitate ad futurum iudicium: hic agit de forma iudicij. Et primò ponit iudicium quantum ad punitionẽ malorum & præmia bonorum. Secundò de vtraq; parte ſigillatim, ibi, *In flamma*. Item primò ponit iudicium quantum ad punitionem malorum. Secundò quantum ad præmia bonorum, ibi, *Cum venerit*. Quantum ad primum dicit ſuprà, ſuſtinetis in exemplum, &c. Hic ſubinfert, *Si tamen iuſtum eſt*: ſi, pro quia. Vnde alia litera habet, Si quidem. Vel, ſi tamen, referatur in exemplũ iuſti iudicij: quaſi dicat, Iuſtum eſt, quod hæc patiamini, ſi tamẽ ex hoc mereamini, ſed prima litera & expoſitio eſt melior. *Iuſtum eſt retribuere*. Pſal. Exaltare qui iudicas terram, redde retributionem ſuperbis? *Retributionem*, ſ. æternæ dãnationis. Roma. 8. Tribulatio, an anguſtia, &c. *Et vobis qui tribulamini requiẽ*. Luc. 16. Recepiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala. Nunc autem hic conſolatur, tu verò cruciaris. Apoc. 14. A modo enim iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis. *Nobiſcum*, id eſt, æqualem gloriam. Sed nunquid hoc eſt verum? Reſpondeo: duplex eſt æqualitas, ſcilicet abſoluta quantitatis, & proportionis. Et prima non eſt æqualis quantum ad participationem hominis, ſed æqualis quantum ad beatitudinem participatam quæ eſt Deus: homo enim participat ſecundum magis & minus, ſcilicet, ſecundum q̃ ardentius, vel minus ardenter amat Deum. Sed ſecundum ſecundam, omnimoda æqualitas erit, quia iſta eſt gloria patri ad gratiam ſibi datam & meritum ſuum, ſicut gloria Lini ad ſuam. Hoc, inquam, erit in reuelatione, &c. Ioan. 5. Pater omne iudicium dedit filio ſuo: & hoc inquantum filio hominis vnde ſequitur, & poteſtatem dedit ei iudicium facere: quia in forma humana omnibus apparebit, ſed modo non apparet, quia humanitas eius latet in gloria Dei, ſed tunc apparebit. Eſa. 40. Et reuelabitur gloria Domini, &c. Et hoc *Cum angelis virtutis eius* miniſtris ſuis. Mat. 25. Cum venerit filius hominis in maieſtate ſua, & omnes angeli cũ eo, &c.

Deinde cùm dicit, *In flamma ignis*, agit de vtraq; ſ. punitione malorum, & præmiatione bonorum: ſed in punitione malorum oſtendit acerbam iuſtam & diuturnam. Dicit ergo, *Dantis vindictam*, id eſt iudicantis puniendo a in flãma ignis, faciem orbis comburentis, & inuoluentis reprobos, & detrudentis in perpetuum. Pſal. Ignis ante ipſum præcedet, &c. Item erit iuſta, propter duplicem culpam, ſcilicet infidelitatis, & malæ vitæ. Quantum ad primum, dicit, *Qui non nouerunt*, id eſt noluerunt cognoſcere *Deum*. Iob 21. Scientiam viarum tuarum nolumus. 1. Corinth. 14. Ignorans ignorabitur, &c. Quantum ad ſecundum, dicit, *Qui non obediunt euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti*. Ro. 10. Non omnes obediunt euangelio. Inobedientia enim eſt tantum peccatũ, quod per eã mors venit in hunc mundum, vt dicitur Roma. 5. Item eſt diuturna, quia pœnas dabunt in inte. æter. Et poteſt legi dupliciter, ſecundum quòd duplex eſt pœna. ſ. ſenſus & damni. De pœna ſenſus poteſt intelligi ſic: Dabunt, id eſt ſuſtinebunt pœnas æternas non finiẽdas: & hoc in interitu, quia ſemper morientur. Aliter enim eſt de pœnis huius vitæ & illis. Nam hic quanto plus acerbiores, tanto ſunt breuiores, quia extinguuntur: ſed illæ ſunt grauiſsimæ, quia ſunt pœnæ mortis: & ſunt interminabiles. Vnde dicitur, quod ſemper erunt quaſi in morte. Mors depaſcet eos. Eſa. vlt. Vermis eorum non morietur. Pœna autem damni eſt duplex, quia ſeparabuntur à viſione Dei. Vnde dicit, *A facie Domini*, ſcilicet remoti. Iob 13. Non veniet in conſpectu eius omnis hypocrita. Alia eſt priuatio viſionis gloriæ ſanctorum. Eſa. vlt. Tollatur impius ne videat gloriam ſanctorum, &c. Vel aliter *A facie Domini, &c.* In hoc oſtenditur cauſa acerbitatis pœnæ ſenſus. Senſus enim alicuius euacuatur, vel propter ſuperiorem iudicem, vel propter ſuperioris potentiam: ſed hoc non erit, quia hoc iudicium procedet à facie Domini. Pſal. De vultu tuo iudicium meum prodeat, &c. Et ideo dicit, Dabunt pœnas, id eſt ſuſtinebunt à facie Domini. Deinde cùm dicit, *Cum venerit*, Agit de præmiatione ſanctorum. Et primò ponit præmium. ſecũdo meritum, ibi *Qui crediderunt*. Gloriam ſanctorum commendat & quãtum ad eſſentiam, per participationem gloriæ Dei, cùm dicit, *Glorificari, &c.* Et quantum ad eius exceſſum, ibi, *Et admirabilis*. Dicit ergo, *Cum venerit*: Chriſtus certè glorioſus eſt. Phil. 2. Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei patris. *Glorificari in ſanctis eius*: Quia bonum ſui eſt cõmunicatiuum, vel glorificari in ſanctis eius, qui ſunt membra ſua in quibus habitat, & in quibus glorificatur, quando ſua gloria, ſcilicet capitis, deriuatur vſq; ad ſua mẽbra. Eſa. 49. Seruus meus es tu Iſraël, quia in te glorificabor. Et hoc excedet omnẽ admirationẽ. Vñ dicit, *admirabile, &c.* Siquidem admiratio eſt ſtupor procedens ex magna fantaſia. Tanta verò ſanctorũ gloria non poteſt cadere in opinionem hominũ. Et ideo dicit, *Admirabilis*. Sap. 5. Mirabũtur in ſubitatione inſperatæ ſalutis, &c. Deinde ponit meritum, ibi, *Qui crediderunt, &c.* Et ponit primò meritũ fidei. Secundò ſuffragium orationis, ibi, *In quo*. Dicit ergo, Hæc erit gloria, quia creditum eſt noſtrũ teſtimoniũ ſuper vos quod credidimus de Chriſto, *In illo die*, id eſt propter illum

diem

diem: quia bona quæ agimus ſunt propter illum diē. Et dicit, *Hoc teſtimonium eſt ſuper vos*, i. ſuper ſenſum humanū. Eccle. 9. Plurima ſuper ſenſum hominis, &c. Fides enim nō habet meritum, vbi humana ratio prebet experimentum. Niſi enim eſſet ſupra vos, non eſſet magni meriti credere. Vel dicit ſuper vos, i. dominatur vobis ſubijcientibus intellectum veſtrū humiliter ad credendū. 2. Cor. 10. In captiuitatem redigentes omnē intellectum in obſequium Chriſti. Sic exponit Glo. Vel aliter & magis ſm literā: Dico, ꝙ glorificabitur Chriſtus in vobis, qui credidiſtis, in die iudicij, quando Apoſtoli iudicabunt: & tunc teſtimoniū, quod eſt ſuper vos, i. de promptitudine fidei veſtræ, erit certū & creditum, id eſt credibile. Deinde cùm dicit, *In quo oramus*, *&c.* Subiūgit ſuffragiū orationis: & primò proponit, quod petit: ſecundò quo fine, ibi *Vt dignetur*. Tertiò per ꝙ poſſet aſſequi petitū, ibi, *Secundum gratiam*. Petit autē vnū ex parte Dei, & duo ex parte noſtra. Dicit ergo, *In quo* id eſt propter quem diem *Etiam nos oramus ſemper*. Ro. 1. Sine intermiſſione memoriā veſtri facio ſemper in orationibus meis 1. Reg. 13. Abſit autem hoc peccatū à me in dño, vt ceſſem orare pro vobis. Sed ad quid? *Vt dignetur vos vocatione ſua Deus*, i. faciat vos in mūdo dignè conuerſari ſuæ vocationi. Ephe. 4. Dignè ambuletis vocatione qua vocati eſtis. Item ex parte noſtra duo petit, ex parte volūtatis, vt plenè fruantur omni bonitate. Vnde dicit, *Vt impleat omnem voluntatē bonitatis*, i. impleat in vobis voluntatē omnia boni. Phili. 2. Qui operatur in nobis velle & perficere pro bona voluntate. Item ex parte intellectus, vt perfectè credant: ideo dicit, *Et opus fidei*. Rom. 10. Corde enim creditur ad iuſtitiā, ore autē confeſſio fit ad ſalutē. Et hoc operemini *In virtute* id eſt, in conſtantia & fortitudine, vt nullo timore ceſſetis à confeſſione eius. Vel ſic, *In quo*, id eſt, propter quem diē oramus, vt Deus dignetur vobis dare illud ad quod vocauit vos. 1. Pet. 3. In hoc vocati eſtis, vt benedictionem hereditate poſſideatis. Et impleat omne bonum, quod deſideratis, quod eſt in vita æterna, quādo habebimus deū. Pſal. Qui replet in bonis deſiderium tuum. Item impleat opus fidei, quod erit quando id quod hic per ſpeculū & in ænigmate videmus, videbimus tūc facie ad faciē? Sed quo fine? *Vt clarificetur nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti*, *&c.* i. ad gloriam Chriſti ſit: & per vos tam in præſenti quam in futuro nomen Chriſti glorificetur in bonis veſtris. Matt. 5. Videant opera veſtra bona, & glorificent patrem veſtrū qui in cælis eſt. Econuerſo de malis dicitur. Eſa. 52. & Roma. 2. Nomen Dei per vos blaſphematur. Sed per quid poterimus illud conſequi? *Secundum gratiam Dei noſtri*, quæ eſt radix omnium bonorum noſtrorum. 1. Cor. 15. Gratia Dei ſum id quod ſum, &c.

CAPIT. II. LEC. I.

Inſtruit eos ne diſcedant a veritate, quaſi dies iudicij immineat, quia primo reuelandus eſt Antichriſtus, qui vocatur a Paulo, homo peccati.

***R**Ogamus autem vos fratres per aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtræ congregationis in ipſum: vt non citò moueamini à veſtro ſenſu, neq; terreamini, neq; per ſpiritum, neque per ſermonē, neque per epiſtolā taquā per nos miſſam, quaſi inſtet dies domini. Ne quis vos ſeducat vllo modo. Quoniā niſi venerit diſceſſio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduerſatur & extollitur ſupra omne, quod dicitur, Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei ſedeat, oſtendens ſe tanquam ſit Deus. Non retinetis, quòd cum adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis?*

Superius Apoſtolus oſtendit futura, quantum ad pœnas malorum, & præmia bonorū: hic annuntiat futura, quantum ad pericula eccleſiæ, quæ erunt tempore Antichriſti. Et primò nuntiat veritatem de futuris periculis. Secundò monet, vt in veritate permaneant, ibi, *Itaque fratres*, Circa primum duo facit: quia primò excludit falſitatē. Secundò inſtruit de veritate, ibi, *Quoniam niſi*. Iterum prima in tres: quia primò cōmemorat illud ex quo debent induci. Secundò oſtendit ad quid debent induci, ibi, *Vt non citò*. Tertiò remouet illud quod eos mouere poſſet, ibi *Neq; per ſpiritū*. Inducit autem ex tribus, ſcilicet, proprijs precibus, ibi, *Rogamus*, non præceptis. Philem. 1. Multam fiduciam habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi, quod ad rem pertinet propter charitatem magis obſecro. Secundò ex aduentu Chriſti, deſiderabili bonis: licet terribili malis. Amos. 5. Væ deſiderantibus diem Domini, &c. 2. Timo. 4. Non ſolum autem mihi, ſed & his qui diligunt aduentū eius, &c. Apoc. vlt. Veni Domine Ieſu, &c. Tertiò ex deſiderio & amore totius congregationis ſanctorum. *In idipſum*, ſcilicet vbi Chriſtus eſt: quia Matt. 24. Vbi erit corpus, ibi congregabuntur & aquilæ. Vel, In idipſum, id eſt, in idem: quia omnes ſancti loco & gloria erunt in eodem Pſalm. Congregate illi ſanctos eius. Sed ad quid inducit, *Vt non citò moueamini à veſtro ſenſu*. Eſt autē aliud moueri, aliud terreri. Mouetur autē à ſuo ſenſu, qui prætermittit quod tenebat, q. d. Non citò dimittatis doctrinam meam. Eccle. 19. Qui citò credit, leuis eſt corde. Terror autem eſt quædam trepidatio, cum formidine cōtrarij. Et ideo dicit, *Ne terreamini*. Iob. 15. Sonitus terroris ſemper in auribus eius. Item ſi pax, illi ſemper inſidias ſuſpicātur. Sapien. 17. Cùm enim ſit timida nequitia, dat teſtimonium condemnationi, &c.

Deinde cùm dicit, *Neque per ſpiritū*. Remouet quod eos mouere poſſet: primò in ſpeciali: ſecundò in generali, ibi, *Ne quis*. Seducitur autem quia per falſam reuelationem. Vnde dicit, *Neque per ſpiritum*, id eſt ſi quis dicat ſibi reuelatum per ſpiritū ſanctū, vel à ſpiritu ſancto aliquid quod eſt contra doctrinam meam, *Non terreamini*. 1. Ioan. 4. Nolite omni ſpiritui credere. Ezech. 13. Væ prophetis inſipientibus, qui ſequuntur ſpiritū ſuum, & nihil vident. Aliquando etiam ſathanas transfigurat ſe in angelū lucis, vt dicitur 2. Cor. 11. & 3. Reg. vlt. Egrediar, & ero ſpiritus mendax in ore omniū prophetarū eius. Secundò per ratiocinationem, vel falſam expoſitionē ſcripturæ: ideo dicit, *Neque per ſermonē*. 2. Timo. 2. Sermo eorū vt cancer ſerpit. Eph. 5. Nemo vos ſeducat inanibus verbis. Tertiò per authoritatē inductā in malo intellectu. 2. Pet. vlt. Sicut chariſsimus frater noſter Paulus, ſm ſibi datam ſapientiā ſcripſit vobis, ſicut in omnibus epiſtolis, loquēs in eis de his, in quibus ſunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & inſtabiles deprauant, ſicut & cæteras ſcripturas, &c. Sed de quo ſeducebantur? *Quaſi inſtet dies domini*. Et dicit, *Neque per epiſtolam tanquā per nos miſſam*. Quia in prima epiſtola niſi bene intelligatur, videtur dicere, inſtare Dñi aduentū, vt illud, Deinde nos qui viuimus, &c. Deinde cū dicit, *Ne quis*, *&c.* Facit idem in generali. Luc. 21. Videte ne ſeducamini, &c. 1. Cor. 15. Nolite ſeduci. Ratio autē quare hæc remouet Apoſtolus, ſc. de aduentu dñi eſt, quia prælatus nullo modo debet velle ꝙ per mēdaciū aliqua bona procurētur. 1. Cor. 15. Inuenimur autem & falſi teſtes, &c. Item quia res credita erat periculoſa, ꝙ ſcilicet inſtaret dies Dñi. Primò quia daretur occaſio maioris ſeductionis: quia futuri erāt poſt tempora Apoſtolorum aliqui, qui dicerent ſe eſſe Chriſtum. Luc. 21. Multi dicent, ego ſum, &c. Et ideo Apoſtolus noluit. Item dæmō frequenter prætendit ſe eſſe Chriſtū, ſicut patet de beato Martino. Et ideo ne ſeducātur, noluit. Aug. autē ponit aliam rationem, quia imminet et periculū fidei, vnde diceret aliquis, tardè veniet dñs, & tunc præparabo me ad eum. Alius diceret, Veniet citò, & ideo nūc me præparabo. Alius diceret, Neſcio. Et hic melius dicit, quia concordat Chriſto. Sed ille plus errat, qui dicit, citò: quia elapſo termino homines deſperarent, & crederent falſa eſſe, quæ ſcripta ſunt. Deinde cùm dicit, *Quoniā niſi venerit diſceſſio*, *&c.* Aſtruit veritatem: & primò oſtendit quæ ventura ſunt ad antichriſti aduentū. Et ſunt duo, quorū vnum præcedit aduentū antichriſti. Aliud eſt ipſe aduentus eius: primū eſt diſceſſio, quod multipliciter exponitur in Glo. Et primò à fide, quia futurum erat, vt fides à toto mundo reciperetur. Matt. 24. Et prædicabitur hoc euangelium regni in vniuerſo orbe. Iſtud ergo præcedit quod (ſecundum Auguſt.) nondum eſt impletum: & poſt multi diſcedent à fide, &c. 1. Tim. 4. In nouiſsimis temporibus diſcedēt quidam à fide, &c. Matt. 24. Refrigeſcet charitas multorum. Vel diſceſſio à Romano imperio, cui totus mundus erat ſubditus. Dicit autem Auguſt. ꝙ hoc figuratur Dan. 2. In ſtatua, vbi nominantur quatuor regna: & poſt illa aduentus Chriſti, & quod erat cōueniens ſignum, quia Romanū imperium firmatum fuit ad hoc, ꝙ ſub eius poteſtate prædicaretur fides per totum mundū. Sed quomodo eſt hoc, quia iamdiu Gentes receſſerunt à Romano imperio, & tamen

men necdum venit Antichriſtus? Dicendum eſt, q nondũ ceſſauit, ſed eſt cõmutatũ de temporali in ſpirituale: vt dicit Leo Papa in ſermone de Apoſtolis. Et ideo dicendũ eſt, q diſceſſio à Romano imperio debet intelligi, non ſolum à temporali, ſed à ſpirituali. ſ. à fide catholica Romanę eccleſię. Eſt autem hoc conueniens ſignũ, quod Chriſtus veniet quando Romanum imperium omnibus dominabitur: ita econuerſo ſignum Antichriſti eſt diſceſſio ab eo. Secundò prædicit ſecundum futurũ. ſ. Antichriſtũ. Et primò quantum ad eius culpam & pœnam. Secundò quantum ad eius poteſtatem, ibi, *Eum cuius aduentus*. Item primò cõmuniter & implicitè tangit culpam eius & pœnam. Secundò explicat vtrunq;, ibi, *Qui aduerſatur*. Dicit ergo, Diſceſſio primò veniet, & tunc reuelabitur. Dicitur autẽ eſſe *Homo peccati & filius perditionis* ſecundũ Glo. quia ſicut in Chriſto abũdauit plenitudo virtutis, ita in Antichriſto multitudo omniũ peccatorũ. Et ſicut Chriſtus eſt melior omnib' ſanctis, ſic ille peior omnibus malis. Et propter hoc homo peccati dicitur, q totaliter erit peccatis deditus. Sed non dicitur ſic homo peccati, quin poſſet eſſe peior: quia nunquã malum corrumpit totum bonum, licet quantũ ad actum non poterat eſſe peior. Chriſto autem nullus homo potuit eſſe magis bonus. Dicitur autẽ *Filius perditionis*, id eſt, deputatus extremæ perditioni. Iob. 21. In die perditionis ſeruabitur malus, & ad diem furoris ducetur. Vel *Perditionis*, id eſt, diaboli, non per naturam, ſed per ſuæ malitię complementum, quæ in eo cõplebitur. Et dicit, *Reuelabitur*. Quia ſicut omnia bona & virtutes ſanctorum, qui præceſſerunt Chriſtum, fuerunt figura Chriſti: ita in omnibus perſecutionibus eccleſiæ tyranni fuerunt, quaſi figura Antichriſti, & latuit ibi Antichriſtus: & ita tota illa malitia, quæ latet in eis, reuelabitur in tempore illo. Deinde cũ dicit, *qui aduerſatur*, explicat quæ dixerat. Et primò oſtendit quomodo ſit homo peccati. Secundò quomodo filius perditionis, ibi, *Et tunc reuelabitur*. Item primò prænuntiat eius futurã culpã. Secundò aſſignat eius cauſam, ibi, *Et tunc*. Itẽ primò deſcribit culpam. Secundò dicit ſe nõ annuntiare doctrinam nouam, ibi, *Nonne*. Item primò oſtendit culpam. Secundò eius ſignum, ibi, *Ita vt, &c.* Duplex eſt autẽ eius culpa. ſ. cõtrarietas ad Deum. Vnde dicit, *qui aduerſatur* omnibus ſpiritibus bonis. Iob. 15. Cucurrit aduerſus deũ erecto collo, & pingui ceruice, armatus eſt, ſicut & membra eius. Eſa. 3. Lingua eorũ & adinuentiones eorum contra dñm, vt prouocarent oculos maieſtatis eius. Secunda eſt, quia præfert ſe Chriſto, ideo dicit, *Extollitur, &c.* Dicitur autẽ Deus tripliciter. Primò naturaliter. Deut. 6. Audi Iſraël dñs deus tuus, deus vnus eſt. Secundò opinatiuè. Pſal. Omnes dij gentium dæmonia. Tertiò participatiuè. Pſal. Ego dixi, dij eſtis. Omnibus autem his ſe præferet Antichriſtus. Dan. 11. Eleuabitur & magnificabitur aduerſus omnem deum, & aduerſus deum deorum loquetur magnifica. Signum autem culpę eſt, cùm dicit, *Ita vt in templo, &c.* Superbia enim Antichriſti maior eſt ſuperbia omnium præcedentium. Vnde ſicut de Cayo Cæſare legitur. Quòd cum in vita iſta adhuc eſſet, coli voluit, ſtatuam ſuam ponens in quolibet templo, & Ezech. 28. De rege Tyri dicitur, Dixiſti, quia deus ego ſum, &c. Ita credibile eſt, quòd ſic eis faciet Antichriſtus, dicens ſe Deum eſſe & hominem. Et in huius ſignum ſedebit in templo. Sed in quo templo? Nonne eſt deſtructum à Romanis? Et ideo dicunt quidam quod Antichriſtus eſt de tribu Dan, cuius tribus inter alias duodecim non nominatur. Apòc. 7. Et ideo Iudæi primò eum recipient, & reædificabunt templum in Hieruſalem, & ſic implebitur illud Dan. 9. Erit in templo abominatio & idolum. Matt. 24. Cum verò videritis abominationem deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele propheta, ſtantem in loco ſancto, qui legit intelligat. Quidam verò dicunt, q nunquã Hieruſalem, nec templum reædificabitur, ſed vſq; ad conſummationem & finẽ perſeuerabit deſolatio. Et hoc etiam aliqui Iudæi credunt: ideo exponitur in tempo dei, id eſt, in eccleſia, quia multi de eccleſia eum recipient. Vel ſecundum Auguſt. in templo dei ſedeat, id eſt principetur & dominetur, tanquã ipſe cum ſuis nuntijs ſit templũ dei, ſicut Chriſtus eſt cum ſuis. Deinde cùm dicit, *Non retinetis*. Oſtendit q nihil noui ſcribet, quaſi dicat, Olim cum eſſem apud vos, dixi hoc. 1. Ioan. 2. Non mandatum nouum ſcribo vobis, ſed mandatum vetus, quod habuiſtis ab initio. 2. Cor. 10. Quales fuimus verbo per epiſtolas abſentes, tales & præſentes in facto, &c.

LECTIO SECVNDA.

Mora reuelatur Antichriſti, & eius aduentus dilatio declaratur.

ET nunc quid detineat, ſcitis; vt reueletur in ſuo tempore. Nam myſterium iam operatur iniquitatis: tantum vt qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat. Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui. Et deſtruet illuſtratione aduentus ſui eum, cuius eſt aduentus ſecundum operationem ſathanæ in omni virtute, & ſignis, & prodigijs mendacibus, & in omni ſeductione iniquitatis his qui pereunt.

Superius Apoſt. prænuntians narrauit aduentũ & culpam Antichriſti: hic oſtendit cauſam dilationis. Et primò oſtendit eos habere huius ſcientiæ cauſam. Secũdò cauſam illã obſcurè proponit, ibi, *Nam myſterium*. Dicit ergo; Dico quod oportet reuelari hominem peccati. *Et quid nunc detineat*, i. quę ſit cauſa, quod tardet *Scitis*, quia ego dixi vobis; itaque ſic ad præſens detinet. *Vt ſuo tempore*, id eſt; cõgruo tempore *Reueletur*. Eccle. 8. Omni negotio tempus & opportunitas eſt. Et ibidem. 3. Omnia fecit deus bona in tempore, &c. Deinde cùm dicit, *Nam myſterium, &c.* Cauſam eius ponit. Et hæc litera multipliciter exponitur: quia hoc myſteriũ poteſt eſſe nominatiui caſus, vel accuſatiui. Si primo modo eſt ſenſus: Dico & ſuo tempore, quia etiam iam myſterium. i. figuraliter occultatum operatur in fictis, qui videntur boni, & tamen ſunt mali. Et hi operantur officiũ Antichriſti. 2. Timo. 3. Habentes ſpeciẽ pietatis, virtutẽ autem eius abnegantes. Sed ſecundo modo eſt ſenſus. Nam diabolus in cuius poteſtate veniet Antichriſtus, iam incipit operari occultè iniquitatẽ ſuam, per tyrannos & ſeductores: quia perſecutiones eccleſiæ huius tẽporis ſunt figuræ illius vltimę perſecutionis contra omnes bonos, & ſunt ſicut imperfectæ cõparando ad illã. *Tãtum vt qui tenet, &c.* Hoc exponitur multipliciter. Vno modo ſecundũ Glo. & Aug. 20. de ciui. dei, qui dicunt, quòd quidam opinati ſunt Neronem, qui primò perſecutus eſt Chriſtianos, eſſe Antichriſtum, & q non fuerat occiſus, ſed ſubtractus, & quandoq; reſtituendus. Vnde Apoſt. hoc euacuãs, dicit, *Tantum vt qui tenet nunc*. Romanũ imperium *Teneat donec de medio fiat*, i. donec moriatur. Sed hoc modo non eſt conueniens: quia multi anni ſunt, q Nero mortuus eſt, illo. ſ. anno quo Apoſtolus: ſed melius eſt q referatur ad Neronẽ, prout eſt perſona publica Romani imperij, donec de medio fiat, i. tollatur Romanum imperium de hoc mundo. Eſa. 23. Dñs exercituũ cõgitauit hoc, vt detraheret ſuperbiã omnis gloriæ, & ad ignominiã, &c. Vel aliter, Tantum vt qui tenet, id eſt detinet modo aduentũ Antichriſti, teneat ne veniat: quaſi ſit neceſſarium, q adhuc aliqui veniant ad fidem, & aliqui recedant: q. d. Vt diſceſſus & acceſſus, qui nunc tenet donec veniat, teneat donec tollatur ille obſcenus. Vel ſic, Tantũ qui nunc tenet fidem, teneat, id eſt, firmus ſit in ea. Apoc. 3. Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuã. Donec de medio fiat. i. congregatio malorũ permixta, ſeparetur & fiat ſeorſum, quod erit in perſecutione Antichriſti. Vel, *Tantum dic, &c.* Id eſt, vt myſteriũ iniquitatis. i. iniquitas myſtica, quæ detinet, detineat donec fiat de medio, id eſt, donec iniquitas reducatur in publicum: & fiat quaſi aliquid exiſtẽs in publico de medio. Multi enim modo occultè peccant, ſed tamen quandoq; fiet in aperto: quia deus ſuſtinet peccatores quãdiu ſunt occulti, donec publicè peccent, & tunc nõ ſuſtinebit, vt patet de Sodomitis. Gen. 19. Sed tamen Aug. cõfitetur ſe neſcire quid Apoſtolus illis loquitur, qui iam ſciebant. Vnde dicit, *quod nunc detineat, ſcitis*. Et præterea hoc non erat multũ neceſſariũ ad ſciẽdum.

Deus publicè peccãtes, nõ diu ſuſtinet.

Deinde cum dicit, *Et tunc, &c.* Ponitur aduẽtus iniqui, & pœna eius. Primò manifeſtatio: ſecundò eius pœna. Quantũ ad primũ, dicit, Ille ſingulariter iniquus reuelabitur, quia manifeſta erit eius culpa. *quẽ Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui*. Eſa. 11. Zelus dñi exercituũ faciet hoc, i. zelus iuſtitiæ, qui eſt amor. Spiritus enim Chriſti eſt amor Chriſti, & hic zelus eſt ſpiritus ſancti, quem habet ad eccleſiam. Vel ſpiritu oris ſui, id eſt, mandato ſuo: quia Michaël interfecturus eſt cũ in monte Oliueti: vnde Chriſtus aſcẽdit: ſic & Iulianus manu diuina extinctus eſt. Et hæc eſt

pœna præſens, licet futura etiam ęternaliter punietur, quia *Deſtruet illuſtratione*, &c. i. in aduentu ſuo omnia illuſtrante. 1. Cor. 4. Illuminabit abſcondita tenebrarum, &c. Et deſtruet, inquit, ęterna, ſ. dānatione. Pſal. Deſtrues illos, &c. Et dicit, illuſtratione, quia ipſe viſus eſt eccleſiam obtenebrare, & tenebræ expelluntur illuſtratione, quia quicquid Antichriſtus oſtenderit, oſtendetur fuiſſe mendacium.

Deinde cùm dicit, *Eum cuius eſt aduentus*. Prædicit poteſtatem Antichriſti. Et circa hoc duo facit, quia primo ponit poteſtatē eius ad ſeducendū. Secundò huius cauſam ex dñi iuſtitia, ibi, *Eo quod charitatem*. Iterū prima in tres: quia primò ponit actorem huius poteſtatis. Secundò modum ſeducendi. Tertiò oſtendit ſeducendos. Actor huius poteſtatis eſt diabolus: & ideo deſtruet eum Chriſtus. 1. Ioan. 3. In hoc apparuit filius Dei, vt diſſoluat opera diaboli. Et ideo dicit, ꝙ *Aduentus antichriſti erit ſecundū operationē ſathanæ*, i. ex inſtinctu eius. Apocal. 20. Soluetur ſathanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet gētes, &c. Operatur enim aliquid ſm operationem Sathanæ, ſicut arrepticius, in quo non ſolū inſtigat voluntatem, ſed etiam impedit vſum rationis: quod tamen nō imputatur ad culpam eius, quia nō habet vſum liberi arbitrij. Antichriſtus autē nō ſic: ſed habebit vſum liberi arbitrij, in quo eſt diabolus ſuggerens, ſicut dicitur de Iuda. Ioan. 13. Introiuit in eum ſathanas. ſ. inſtigando. Decipiet autē hoc modo, primò per potentiā ſecularem. Secundo per virtutē miraculorum. Quantū ad primum, dicit, *In omni virtute*, ſcilicet ſeculari. Dan. 11. Dominabitur theſauris auri & argenti, & in omnibus pretioſis Aegypti. Vel virtute. ſ. ſimulata. Quantū autē ad ſecundū; dicit, *In ſignis, &c.* Signa ſunt quædam mira etiam parua. Prodigia vero magna, quæ aliquē prodigioſum oſtendūt, quaſi procul à digito. Apocal. 13. Fecit ſigna magna, vt & ignē faceret deſcendere de cælo, &c. Matt. 24. Dabūt ſigna magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur ſi fieri poteſt etiam electi. Et dicit, *Mendacibus*. Miraculum mendax dicitur, vel quia deficit à vera ratione facti, vel à vera ratione miraculi, vel à debito fine miraculi. Primū fit in prętigiis, quando per dæmones illuduntur aſpectus: vt aliud videatur, quā eſt: ſicut Simon magus fecit decollari arietē, & poſtea oſtenſus eſt viuus & homo decollatus eſt: & poſtea homo, qui credebatur decollatus, oſtenſus eſt viuus, & creditus eſt reſuſcitatus. Et hoc faciunt homines cōmutando fantaſmata & decipiendo. Secundò modo illa dicuntur miracula impropriè, quæ plena ſunt admiratione, quādo effectus videtur & ignoratur cauſa. Quæ ergo habent cauſam occultā alicui, & nō ſimpliciter, dicuntur quidem mira, & nō miracula ſimpliciter. Sed quæ ſimpliciter cauſam occultā habent, ſunt propriè miracula, quorum eſt ipſe Deus glorioſus, quia totū ordinē naturæ create tranſcēdunt. Aliquando verò fiunt aliqua mira, ſed nō præter ordinem naturæ, ſed occultas cauſas habent: & hæc multò magis faciunt dæmones, qui virtutes naturæ ſciunt, & qui habent determinatas efficacias ad ſpeciales effectus, & hęc faciet Antichriſtus: ſed non qui habent veram rationē miraculi, quia non poſſunt in illa quæ ſunt ſupra naturam. Tertiò modo dicuntur miracula ſm, quod ſunt ordinata ad atteſtandū veritati fidei, ad reducendum fideles in Deum. Mar. vlti. Dño cooperante, & ſermonē cōfirmante ſequentibus ſignis. Sed ſi alicui adeſt gratia miraculorum, & non vtatur eis ad hoc, miracula quidem ſunt vera quo ad rationem rei factæ, & quo ad rationem miraculi: ſed ſunt falſa quantū ad finem debitū, & intentionē Dei. Sed tamen hoc nō erit in Antichriſto, quia nullus contra fidem facit vera miracula, quia Deus non eſt teſtis falſitatis. Vnde aliquis prædicans falſam doctrinā nō poteſt facere miracula, licet aliquis habens malā vitam poſſet. Deinde oſtendit ſeducendos, cùm dicit, *His qui pereunt*, id eſt in præſcitis ad perditionē. Ioan. 17. Nemo ex eis perijt, niſi filius perditionis. Et hoc ideo, quia Ioan. 10. Oues meæ vocem meā audiunt.

Miraculū mendax quoddicatur.

LECTIO TERTIA.

Non tenentes charitatem, Antichriſtus ſeducet, ideo orandum eſt, vt vocemur a Deo, ac in veritate nos manere permittat.

E*O quòd charitatem veritatis non receperunt, vt ſalui fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pro vobis fratres dilecti à Deo, quòd elegerit nos Deus primitias in ſalutem, in ſanctificatione ſpiritus, & in fide veritatis: in quam & vocauit vos per euangelium noſtrum in acquiſitione gloriæ Domini noſtri Ieſu Chriſti. Itaque fratres ſtate: & tenete traditiones quas didiciſtis, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam noſtram. Ipſe autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus, & Deus & pater noſter qui dilexit nos, & dedit conſolationem æternam & ſpem bonam in gratia: exhortetur corda veſtra, & confirmet in omni opere & ſermone bono.*

Poſtquā oſtendit in quibus habet locum deceptio antichriſti. ſ. in præſcitis ad damnationem: hic aſſignat cauſam prædictorū. Et primò oſtendit cauſam huius, & quomodo decipientur. Secundò quomodo fideles ab eo liberentur, ibi, *Nos autem*. Item primò ponit eorum culpam tantū. Secundò pœnā cum culpa. Tertiò pœnā tantum. Et eſt hic proceſſus peccati. Primò enim quis ex demerito primi peccati deſeritur à gratia: & cadit in aliud peccatū, & pōſt in ęternum punitur. Dicit ergo, ꝙ cauſa quare decipientur eſt, quia noluerunt recipere charitatis veritatem. i. veritatē euangelij. Ioan. 8. Si veritatē dico, quare non creditis mihi? Iob. 24. Ipſi fuerunt rebelles lumini. Et dicit, *Charitatē veritatis*: quia niſi ſit formata fides per charitatem, nihil eſt. 1. Cor. 13. Si habuero fidem ita vt montes transferam, charitatem autē non habuero, nihil ſum, &c. Gal. vlt. In Chriſto Ieſu neq; circumciſio neq; præputiū aliquid valet, ſed noua creatura. Et ſubdit, vtilitatē veritatis dicens, *Vt ſalui fierēt*. Rom. 5. Iuſtificati ex fide pacem habeamus ad Deum per Dñm, &c. Sed culpa & pœna eſt eorū ſeductio. Vnde dicit *Mittet*, i. permittet illis venire operationem erroris. Eſa. 19. Miſcuit dñs in medio eius ſpiritum vertiginis. 3. Reg. vlt. Ero ſpiritus mendax in ore omnium prophetarū eius. Et ideo dicit, *Vt credant mendacio*, id eſt falſę doctrinę antichriſti. Rom. 1. Propter quod tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, vt faciant ea quæ non conueniunt, ſed pœna tantū eſt æterna damnatio. Vnde ſubdit, *Vt iudicentur*, ſcilicet iudicio damnationis. Ioan. 5. Et procedent, qui mala fecerunt in reſurrectionem iudicij, &c. *Omnes qui crediderūt veritati*. Ioan. 3. Qui nō credit, iam iudicatus eſt. Deinde cùm dicit, *Nos autem*. Oſtendit quare fideles Chriſti liberentur. Et primò agit gratias prò eis. Secundò cōmemorat diuina beneficia, quibus à talibus liberantur. Dicit ergo ſic, Illi decipiētur, ſed *Nos debemus gratias agere*. Ro. 1. Primum quidē gratias ago Deō meo ſemper pro vobis per dominum, &c. Duplex autem ponit Dei beneficium, ſcilicet electionem Dei, quæ eſt æterna, & vocationem quę eſt temporalis, ibi, *In qua & vocauit nos*. Dicit ergo, *Quod*, pro quia, *Elegit nos*, ſcilicet Apoſtolos, & vos. ſ. fideles. Ephe. 1. Elegit nos in ipſo ante mundi cōſtitutionem, vt eſſemus ſancti, &c. Ioa. 15. Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos. Circa electionem tria tangit, ſ. ordinem electorū, finem electionis, & mediū conſequendi finē. Electi ſunt oēs ſancti à principio mundi. Deut. 33. Dilexit populos, omnes ſancti in manu illius ſunt. Sed Apoſtoli ſpecialiter ſunt primitiæ. Rom. 8. Nos ipſi primitias ſpiritus habentes, &c. Et ideo dicit, *Primitias fidei*. Finis item electionis eſt ſalus æterna: & ideo dicit, *In ſalutem*. 1. Timo. 2. Omnes homines vult ſaluos fieri, &c. Hoc autē fit primò ex parte dei per gratiā ſanctificantem. Vnde dicit, *In ſanctificatione ſpiritus*. Secundo ex parte noſtra eſt cōſenſus liberi arbitrij per fidē. Ideo ſubdit, *Et in fide veritatis*. Deinde cū dicit, *In quam vos vocauit, &c.* Ponit ſecundū beneficium, quod eſt vocatio temporalis Chriſti; quæ ſequitur electionem. Rom. 8. Quos vocauit, hos & iuſtificauit, &c. Et de hac vocatione nota parabolam. Luc. 14. De eo, qui fecit cœnam magnam, &c. Et addit, *Per euangelium noſtrum*, i. à me prædicatum. Sed ad quam cœnam? *In acquiſitione gloriæ*, id eſt, vt acquiramus Chriſti gloriā. Deinde cùm dicit, *Itaque, &c.* Monet tenere veritatē: & primo ponit monitionē: ſecūdo orationē, ibi, *Ipſe autē Dominus, &c.* Et facit primum, quia opus noſtrum dependet à libero arbitrio. Secundum verò, quia indiget auxilio gratiæ. Et primò monet ad ſtandum, cū dicit, *State in veritate*. Galat. 5. State, & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri. Secundò docet modū ſtandi, ibi, *Et tenete traditiones*, id eſt documēta, quæ

ta, quæ à maioribus traduntur. Nam documenta quæ traduntur à minoribus, quãdoqoe non ſunt ſeruanda, quando. ſ. contrariantur documentis fidei. Matt. 15. Irritum feciſtis mandatum Dei, propter traditionem veſtram. Sed ſeruanda ſunt quæ ordinãtur ad mandata Dei. *Quas didiciſtis.* Act. 16. Paulus docebat, vt tenerẽt traditiones & documenta quæ erant decreta ab Apoſtolis & ſenioribus, qui erant Hieroſolymis, &c. Et has traditiones dupliciter adiderũt: quaſdam verbis, vnde dicit, *Per ſermonem.* Quaſdam in ſcripturis: ideo addit, *Siue per epiſtolam.* Vnde patet, ꝙ multa in eccleſia nõ ſcripta, ſunt ab Apoſtolis docta, & ideo ſeruanda. Nam multa ſecundum iudicium Apoſtolorum melius erat, vt occultarentur, vt dicit Dionyſius. Vnde Apoſtolus. 1. Corint. 10. dicit, Cætera cùm venero, diſponam.

Deinde ponit orationem, ibi, *Ipſe autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus, &c.* q. d. Sic moneo, ſed nihil valet niſi aſsit diuinum auxilium. Et ideo ponit primò duplex Dei beneficium. Primum eſt amor eius ad nos, quo alia nobis impẽdit: ideo dicit, *Dilexit nos.* Secundum eſt ſpiritualis conſolatio, ibi, *Et dedit conſolationem æternam.* 2. Cor. 1. Qui cõſolatur nos in omni tribulatione noſtra. Eſa. 40. Cõſolamini, cõſolamini popule meus, dicit Dominus Deus veſter, &c. Et dicit conſolationẽ æternam. ſ. contra omnia mala imminentia, & futura: Et ideo expectamus, *Spem bonam,* id eſt, bonorum æternorũ infallibilitatem. 1. Pet. 1. Qui ſecundũ magnã miſericordiã ſuam regenerauit nos in ſpem viuam. Et hoc, *In gratia,* ſcilicet, per quam ſperamus conſequi vitam æternam. Roma. 6. Gratia Dei vita æterna. Petit autem pro eis exhortationẽ, quæ eſt monitio ducens animum ad volendum. Et hanc poteſt facere homo exterius: ſed nõ eſſet efficax, niſi eſſet interius ſpiritus Dei. Vnde dicit, *Exhortetur corda veſtra,* id eſt inſtiget. Oſeę 2. Ducã eam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius. Item petit confirmationem. Vnde dicit, *Et confirmet.* Pſal. Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis, quaſi dicat. Exhortetur per gratiam, vt velimus, & confirmet vt efficaciter velimus. Et hoc, *In omni opere bono & ſermone.* Præcedit opus ſermonẽ, quia cœpit Ieſus facere & docere. Act. 1.

CAPVT. III. LEC. I.

Monentur Theſſalonicenſes pro Apoſtolo orare, vt augeatur Euangelium. otioſumq; remouet, vt non gratis panem manducent.

DE cætero fratres orate pro nobis, vt ſermo Dei currat & clarificetur, ſicut & apud vos. Et vt liberemur ab importunis & malis hominibus: non enim omnium eſt fides. Fidelis autem Deus eſt, qui confirmabit vos & cuſtodiet à malo. Confidimus autem de vobis fratres in Domino, quoniam quæcunq; præcipimus, & facitis & facietis. Dominus autem dirigat corda veſtra in charitate Dei, & patientia Chriſti. Denuntiamus autem vobis fratres in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non ſecundum traditionem, quam acceperunt à nobis: Ipſi enim ſcitis quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducauimus ab aliquo, ſed in labore & in fatigatione nocte ac die operantes, ne quem veſtrum grauaremus. Non quaſi non habuerimus poteſtatem, ſed vt noſmetipſos formam daremus vobis ad imitandum nos.

Suprà inſtruxit eos de futuris in nouiſsimis: hic inſtruit eos de quibuſdã, quæ particulariter eis agenda erant. Vbi primò ponitur inſtructio. Secundò epiſtolæ concluſio, ibi, *Ipſe autem Deus pacis.* Itẽ primò monet qualiter ſe habeant ad ipſum. Secundò oſtẽdit quid de eis cõfidat ipſe, ibi, *Fidelis autẽ Deus.* Tertiò qoomodo ſe habeant ad alios, qui inordinatè ambulant, ibi, *Denuntiamus autem vobis.* Circa primum primò ponit orationem. Secũdò qoid in oratione eſt petendum, ibi, *Vt ſermo.* Dicit ergo, *De cætero,* ſcilicet, quia eſtis ſufficienter inſtructi. *Orate pro nobis.* Rom. 15. Obſecro igitur vos fratres per Dominom noſtrũ Ieſum Chriſtũ & per charitatem ſpiritus ſancti, vt adiuuetis me in orationibus veſtris pro me ad Deum. Et hoc eſt debitũ: quia curati habẽt curã veritatis gregis. Heb. 13. Mementote præpoſitorum veſtrorũ qui vobis locuti ſunt verbũ dei, &c. Secũdò oſtendit quid petendum eſt, vt. ſ. tollãtur impedimẽta prędicationis. Et ideo dicit, *Vt ſermo Dei currat,* quia nõ poteſt totaliter impediri, ſed retardari. Ideo dicit, Currat. Col. 4. Orantes ſimul etiã pro nobis, vt dñs aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquendũ myſterium Chriſti. Item vt clarificetur. ſ. per clarã & lucidam expoſitionẽ apud rudes & ſapientes, ſicut & apud vos. Rom. 1. Sapientibus & inſipientibus debitor ſum. Proo. 14. Doctrina prudentium facilis, Item per miracula, quę ſunt demonſtrationes fidei. Eſt. n. omnis ſcientia clara per demonſtrationes, & hoc eſt orandum. Act. 4. Da ſeruis tuis cũ omni fiducia loqui verbum tuum, &c. Itẽ ſecundò orandum eſt pro prædicatoribus, vt liberentur ab importunis & malis hominibus, ſ. pſeudo apoſtolis, qui ſunt importuni in diſputando, mali in ſeducẽdo. Vel à perſecutoribus qui cogitauerunt iniquitatem in corde. Et ratio petitionis eſt, quia, omniũ non eſt fides, quia licet videantur habere eã, non tamen habent verã. Eſa. 53. Domine quis credidit auditui noſtro. Ro. 10. Non omnes obediunt euangelio. Deinde cum dicit, *Fidelis, &c.* ponit fiduciam quã habet de eis. Et primò facit hoc. Secũdò orat pro eis, ibi, *Dominus autem, &c.* Fiducia autẽ pẽdet ex deo, qui gratiam dat, & ex hominibus qui ſunt liberi arbitrij, vt dirigantur in gratia: dicit primò ex parte dei, Confido ꝙ orabitis, & exaudiemini, quia fidelis eſt dñs, qui confirmabit in bonis, quæ in vobis eſt operatus. 1. Pet. vlt. Perficiet, confirmabit, conſolidabitq;, &c. Et cuſtodiet à malo culpæ, & pœnæ. Si tñ in mala pœnæ incidant, eſt eis in bonũ, quia diligentibus deũ omnia cooperantur in bonũ, vt dicitur Ro. 8. Secundo ex parte eorũ dicit, *Confidimus autẽ de vobis fr.* ſ. ex gratia quã accepiſtis, ſed in dño, non in virtute veſtra. Heb. 6. Confidimus autẽ de vobis dilectiſsimi, meliora & viciniora ſalutis, &c. *Quoniam quæcunq; præcipimus, &c.* i. ꝗ perſeuerabitis. Exo. 24. Omnia verba, quę locutus eſt dñs faciemus. Deinde cùm dicit, *Dominus, &c.* pro eis orat, dicens, *Dominus autem dirigat.* ſ. vt perueniatis. Eſt autẽ hominis animum præparare, & domini linguã gubernare, vt dicitur Prou. 16. Et paulo poſt, Cor hominis diſponit viam ſuã, ſed dñi eſt dirigere greſſus eius. ſ. ad deſtinatum brauiũ. Et ideo dicit, Dirigat corda noſtra, non ſolũ exteriora opera, & hoc in charitate. Duo autẽ ſunt per quę in via ſalutis incedimus. ſ. bona quæ facimus, & mala quæ ſuſtinemus. Sed opera nõ ſunt bona, niſi directa in finẽ charitatis. 1. Tim. 1. Finis præcepti eſt charitas, &c. Item nec patientia, niſi per Chriſtum. Luc. 21. In patientia veſtra poſsidebitis animas veſtras. Matt. 5. Beati eritis cũ maledixerint vobis homines, &c. Et ideo dicit, *Et patientia Chriſti.* i. tolerantia malorũ propter Chriſtũ, vel ad exẽplum eius. 1. Pe. 2. Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exẽplum &c. Deinde cũ dicit, *Denuntiamus, &c.* oſtendit quũ ſe habeant ad homines inordinatos. Et primò proponit edictũ. Secundò exponit ibi, *Ipſi enim, &c.* Tertio oſtendit neceſsitatẽ edicti proponẽdi, ibi *Audiuimus.* Dicit ergo, Sic vos viuitis, & ſic confido. Sed quia ſunt quidã mali inter vos, *Denuntiamus, &c.* ſ. perfectis. *In nomine, &c.* Hoc. n. ad prelatũ pertinet. Eſa. 58. Annuntia populo meo ſcelera eorũ, & domui Iacob peccata eorũ, &c. Ezech. 3. Sanguinem illius de manu tua requiram. Et ſequitur edictũ, dicens, *Vt ſubtrahatis, &c.* Ex hoc introductũ eſt in eccleſia, ꝙ mali vitẽtur, & hoc ne infirmiores ex eorũ conſortio maculentur. Eccl. 13. Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea. 1. Cor. 5. Modicũ fermẽtum totã maſſam corrumpit. Itẽ ad ſanationẽ peccantis, vt confuſio cedat ei in ſalutẽ. Eccl. 4. Eſt confuſio adducens peccatum, & eſt cõfuſio adducens gloriã. Nec hoc debet fieri paſsim, ſed cũ deliberatione & maturitate. 1. Cor. 5. Cõgregatis vobis & meo ſpiritu cũ virtute dñi Ieſu tradere huiuſmodi hominẽ ſathanæ in interitũ, &c. Et ſic hic dicitur, Vt ſubtrahatis, &c. Nec debet fieri excõmunicatio, niſi pro aliquo peccato: quia hic dicitur, Inordinatè, &c. Et hoc eſt quando aliquid eſt ſm ſe malum, & contra ordinẽ iuris naturalis, vt gloſ. exponit. 1. Cor. 14. Vt omnia honeſte & ſm ordinem fiant in vobis. Rom. 13. Omnia quę ſunt à deo ordinata ſunt. Vel quia eſt prohibitum, & cõtra doctrinam eccleſiæ. Vnde dicit, *Et non ſecundũ traditionẽ, &c.* Supra ſecundo huius, Tenete traditiones quas didiciſtis, ſiue per ſermonẽ, ſiue per epiſtolam noſtrã. Deinde cũ dicit *Ipſi enim, &c.* exponit quartum ad vltimum quod dixerat, ſ. ſm traditiones, oſtendens quæ ſit traditio hæc: & quomodo acceperunt ab ipſo. Eſt autẽ hæc traditio, vt non eſſent

otioſi, vel curioſi. Et primò oſtendit quomodo acceperunt verbo. Secundò quomodo exẽplo. Itẽ primò oſtendit quod vitaũit inquietudinẽ. Secundò quomodo. Tertiò aſsignat cauſam. Dicit ergo, *Traditionem acceperunt, ſcitis, &c.* quia prælati ſunt imitandi non in omnibus: ſed in his, quæ ſunt regul Chriſti. 1. Co. 4. & 11. Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. Et in quo? *quoniam nõ inquieti fuimus inter vos.* Erant. n. Theſſalonicenſes valde liberales. 1. Theſſ. 4. De charitate fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis, ipſi enim didiciſtis, &c. Et hac ratione pauperes otioſi viuebãt & ex otio dabant ſe operibus indebitis, nec pertinentibus ad eos. Et hoc erat inquietudo. Et ideo dicit, *quoniã non inquieti, &c.* 1. Theſſa. 4. Operam detis, vt quieti ſitis, &c. Itẽ *Neq; gratis panem mãducauimus, &c.* quia operibus manuũ operabatur. Act. 20. dicitur, Ipſi ſcitis quõ ad ea quę mihi opus erãt, & his qui mecũ ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ. Et Prou. vlt. Panẽ otioſa nõ comedit. Num. 16. Tu ſcis, quia nec aſellũ quidẽ vnquã acceperim ab eis, &c. *Sed in labore & fatigatione.* Non parum, ſed *Nocte & die.* i. cõtinuè, quia aliquando oportebat eũ prędicare & docere: & reſiduũ ponebat in labore. *ne quẽ veſtrum grauaremus.* 2. Cor. 11. Quid eſt quod præ cæteris minus habuiſtis, niſi ꝙ non grauaui vos? Deinde cùm dicit, *Non quaſi, &c.* aſsignat cauſam ſui operis manualis. Vbi excludit primo cauſam falſam. Secũdo ponit veram. Falſa quidẽ cauſa eſſet ſi quis diceret quod ei nõ liceret accipere ab eis ſumptus. Et ideo dicit, *Nõ quaſi bis.* immo habuimus poteſtatẽ viuendi de ſumptibus fidelium. 1. Cor. 9. Qui altario deſeruiunt, cũ altari participãt. Mat. 10. Dignus eſt operarius cibo ſuo. 1. Cor. 9. Sic & dñs ordinauit his qui euangeliũ annuntiãt, de euãgelio viuere. Et ſic ex euangelio ſunt duo genera hominũ poteſtatẽ habentium viuere ex aliorũ ſumptibus; qui, ſ. altari deſeruiunt, vt prædicatores. Deinde cùm dicit, *Sed vt nos, &c.* Ponit verã cauſam. Nã duplicẽ cauſam inuenimus, quare Apoſt. manibus laborauit. Vna apud Corinthios. Alia hic. Illi. n. erant auari & grauiter tuliſſent, ſicut ibi dicitur. Cauſa autẽ quare laborauit hic fuit, horum otium. Et ideo dicit, *Vt nos formam daremus, &c.* ſ. laborandi. 1. Tim. 4. Exẽplum eſto fidelium in verbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſtitate. 1. Pet. 5. Forma facti gregis. Alia cauſa ponitur in gloſa. 1. Cor. 4. ſ. quando non inuenimus qui det nobis, & tunc laborabat. Quarta cauſa erat, vt ſicut monachi Aegypti non eſſent otioſi. Eccle. 33. Multã malitiam docuit otioſitas. Vnde qui non habent exercitiũ officij vel ſtudij, vel lectionis, periculoſè viuunt otioſi.

LECTIO SECVNDA.

Perſiſtit in ocio amouendo, monetque vt quiſq; in ſui ſudore vultus pane veſcatur, ac tandem vale dicens, notiſſimo ſigno, epiſtolam abſoluit.

NAm cùm eſſemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam ſi quis non vult operari, nec manducet. Audiuimus enim inter vos quoſdam ambulantes inquietè, nihil operantes, ſed curioſe agentes. Hi autem qui huiuſmodi ſunt, denuntiamus & obſecramus in domino Ieſu Chriſto, vt cum ſilentio operantes, ſuum panem manducent. Vos autem fratres nolite deficere benefacientes. Quòd ſi quis non obedierit verbo noſtro per epiſtolam, hunc notate: & non commiſceamini cũ illo, vt confundatur. Et nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed corripite vt fratrem. Ipſe autem Deus pacis det vobis pacem ſempiternam in omni loco. Dominus ſit cum omnibus vobis. Salutatio, mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni epiſtola: ita ſcribo. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti, cum omnibus vobis. Amen.

Supra oſtendit Apoſtolus quid eis ſuo exemplo tradidit, vt. ſ. non eſſent inquieti, ſed vt operarentur: hic oſtẽdit quomodo hoc præſens verbis & factis tradidit. Vnde dicit *Cum eſſemus.* q. d. Vt formam daremus vobis, fecimus quod docuimus: quia *Hoc denuntiabamus, quoniam, &c.* Hęc verba ſicut dicit Glo. & Aug. in li. de operibus monachorum, quidã peruertebant quod non ſit licitũ ſeruis dei manibus operari, propter hoc quod dicitur. Matt. 6. Nolite ſoliciti eſſe &c. Nam dicunt hanc operationem pertinere ad ſollicitudinem victus. Et propter hoc iſtud referebant ad ſpiritualia opera. quaſi dicat, Si quis non vult facere opera meritoria & ſpiritualia, non eſt dignus mãducare. Sed hoc eſt contra intentionem Apoſtoli, qui dicit, *Denuntiabamus* nos ſic feciſſe. ſ. in labore & fatigatione. Sed quid eſt, quoniam ſi quis non vult, &c. Eſt ne hoc conſilium vel præceptum? Et videtur eſſe præceptum, quia infrà dicitur, Si quis non obedierit verbo noſtro, &c. Ergo omnes tenẽtur manibus operari. Qui igitur nõ operatur manibus, ſed ſtat otioſus, peccat mortaliter. Reſpondeo: dicendũ eſt quod eſt pręceptum: ſed aliquid præcipitur dupliciter, ſimpliciter, vel ſub conditione. Simpliciter præcipitur, quod per ſe eſt neceſſarium ad ſalutem: & hæc ſunt opera virtutum. Sub cõditione verò, vt quando talis eſt caſus, quo ſine opere manuali præceptum ſeruari non poteſt. Præcipitur autem homini quod corpus ſuũ ſuſtentet, alias. n. eſt homicida ſuipſius. *Nota.* Geneſis ſecundo, De omni ligno paradiſi comede, &c. Ex præcepto ergo tenetur homo corpus ſuum nutrire, & ſimiliter ad omnia, ſine quibus corpus non poteſt viuere, tenemur. Vnde quicunq; nõ habet alias vnde corpus ſuſtentet licitè, vel poſſeſsione, vel licito negotio; tenetur laborare, ne furetur. Eph. 4. Qui furabatur, iã non furetur, magis autẽ laboret operando manibus ſuis, &c. Eſt ergo præceptũ, quando aliter non poteſt licitè viuere. Vnde dicit, Si quis non vult operari, nec mãducet. Eſt ergo alterum duorum neceſſariũ, vt homo poſsit manducare, ſ. vel ꝙ habeat poſſeſsionem, vel ꝙ licitè procuret. Pſal. Labores manuũ tuarum, quia manducabis, &c. 1. Theſſ. 4. Operamini manibus veſtris, ſicut præcepimus vobis, &c. Deinde cùm dicit, *Audiuimus, &c.* ponit neceſsitatem huius præcepti, quia Apoſtolus dicit hoc non tam ex officio docentis, quã propter vitium gentis. Ideo primò ponit culpam quæ inducit neceſsitatem præcepti. Secũdò adhibet remedium, ibi, *Hi autem qui, &c.* Dicit ergo, *Audiuimus, &c.* quaſi dicat, Ideo non occulto hoc præceptum, quia audiuimus quoſdã, &c. Anima enim hominis ſemper oportet quod circa aliquid occupetur, & ideo neceſſe eſt quod otioſi inquietudinẽ patiantur circa illicita. 1. Theſſ. 4. Operam detis vel quieti ſitis, &c. Et addit, *Sed curioſe agentes,* ſ. de negotijs aliorum. Prou. 21. Deſideria occidunt pigrum. Deinde adhibet remedium, cùm dicit, *Hi autem qui, &c.* Et primò ex parte peccantium. Secundò ex parte aliorum, ibi, *Vos autem, &c.* Dicit ergo, *Hi qui ſunt huiuſmodi denuntiamus* ſeuerè, vt prælatus & obſecramus charitatiuè, vt pater eorũ, *Panem ſuum,* non alienum, ſed debitum ſibi, ſ. licitè acquiſitũ. *Cum ſilentio,* i. ſine inquietudine non diſcurrẽdo. Eſa. 30. Cultus iuſtitiæ, ſilentium. Ezec. 33. Multam malitiam docuit otioſitas. Deinde cùm dicit, *Vos autem, &c.* ex parte aliorum non peccantium duplex adhibet remediũ. Primo, ſcilicet, quod non ceſſent benefaciendo: ſecundo quod illos corripiant, ibi, *quod ſi quis, &c.* Dicit ergo, *Vos autem, &c.* quaſi dicat, Nolite deficere benefaciendo, licet otioſi abutantur. Gala. 5. Bonum facientes, non deficiamus, &c. Et hoc neceſſarium eſt, etiam ſi operetur manibus, & non deeſſet illis aliquid, quia neceſſario eſt aliis ſubueniendũ. Deinde cùm dicit, *quod ſi quis, &c.* innuit ꝙ corrigantur: & primò oſtendit quo ordine puniantur: ſecundò oſtendit effectũ pœnæ, ibi, *Vt confundantur.* tertio finẽ, ibi, *Et nolite, &c.* In ordinẽ verò primò ponit culpam: ſecundò eius manifeſtationem: tertiò eius punitionem. Culpa eſt inobędientia: & ideo dicit, *quod ſi quis non obedierit.* 1. Reg. 15. Quaſi peccatum ariolandi eſt repugnare, & quaſi ſcelus idòlatriæ nolle acquieſcere. Manifeſtatio & conuictio ponitur, cùm dicit, *Hunc per epiſtolam notate,* i. manifeſtate: ſed per veritatis inquiſitionem. Iob. 29. Cauſam quam neſciebam, diligentiſsimè inueſtigabam. Pœna eorum eſt ſententia excommunicationis. Vnde dicit, *Et non commiſceamini cũ illo, &c.* 1. Cor. 5. Cum huiuſmodi nec cibum ſumere. 2. Ioan. Nolite recipere eum in domum, nec, Aue, ei dixeritis. Hic nota quod excommunicatio infligitur pro inobedientiis: debet tamen eſſe coniunctus. Vnde dicit, *Si quis non obedierit per ep. veſt. hunc notate,* i. ſignificate nobis, vt puniatur: & tamen vos interim ne commiſceamini cum illo, ſed effectus pœnę eſt, vt confundatur, & ex hoc reſipiſcat. Eccle. 4. Eſt confuſio adducens peccatum: & eſt confuſio adducens gloriam. Finis autem & intentio debet eſſe eius correctio, quã intẽdit charitas. Vnde dicit, *Et nolite inimicum exiſtimare,* quia nõ debet fieri ex liuore odij, ſed ex ſtudio charitatis. quaſi dicat, Quod ipſum vitatis, non fiat ex odio inimicitiæ. Matth. 5. Diligite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos

Et ideo

Et ideo dicit, *Sed corripite vt fratrem.* In quo oſtenditur charitas. Pſal. Ecce quam bonum, & quam iucundum habitare fratres in vnum, &c. Deinde cùm dicit, *Ipſe autem, &c.* concludit epiſtolam. Et primò ponitur concluſio: ſecundò ſalutatio, quæ eſt quaſi epiſtolæ ſigillum, ibi, *Salutatio, &c.* Iterum prima in duas, quia eis primò optat dona dei: ſecundò ipſum deum, ibi *Dominus ſit, &c.* Quantum ad primum, dicit, *Ipſe, &c.* Deus dicitur eſſe pacis, quantum ad duo. Pax enim conſiſtit in duobus, vt ſcilicet homo concordet ad ſeipſum, & ad alios. Et neutrum poteſt haberi ſufficienter niſi in deo: quia ſibi non concordat ad ſeipſum in ſeipſo, quando quod appetitur ſecundum vnum, ſufficit quantum ad omnes, quod nihil poteſt eſſe præter deum. Pſal. Qui replet in bonis deſiderium tuum. Quæcunque enim alia præter deum, non ſufficiunt ad omnes: ſed deus ſufficit. Ioan. 16. In me pacem habebitis, &c. Item homines non vniuntur inter ſe, niſi in eo quod eſt commune inter eos: & hoc eſt maximè deus. Et ideo dicit, *Deus pacis det*, nõ pacem temporalem, ſed ſempiternam, id eſt, ſpiritualem, quæ hic incipit, & ibi perficitur. Pſalm. Qui poſuit fines tuos pacem, &c. Et hoc *In omni loco*, & in toto mundo apud fideles. Quantum ad ſecundum, dicit, *Dominus ſit cum omnibus vobis*, quia nihil aliud bene habetur, niſi ipſe per fidem & charitatem. *Salutatio mea:* hoc dicit propter infideles peruertentes epiſtolas eius. Gala. vlti. Videte qualibus literis ſcripſi vobis manu mea, &c. *Quod eſt ſignum, &c.* Gratia gratuitum donum dei, quod gratos vos reddit deo, &c. Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.

Explicit expoſitio Diui Thomæ Aquinatis, ordinis fratrum prædicatorum, ſuper epiſtola ſecunda ſancti Pauli ad Theſſalonicenſes.

EXPOSITIO DIVI THOMÆ AQVINATIS, ORDINIS F. PRAEDICATORVM, SVPER PRIMAM Epiſtolam Beati Pauli Apoſtoli, Ad Timotheum.

PROLOGVS.

IN manu Dei poteſtas terræ, & execrabilis omnis iniquitas gentium, & vtilẽ rectorem ſuſcitabit in tempore ſuper illam. Eccle. 10. Hæc verba materiæ huius epiſtolę conueniunt. Prius enim inſtruxit eccleſiam in his, quæ ad eius vnitatem pertinent. Hic inſtruit ipſos rectores eccleſiæ, qui ſunt quaſi principalia membra eius. Circa quod vidẽda eſt iſta inſtructio & vtilitas. Inſtructio eſt in deo, quia in manu dei, &c. Et hoc tripliciter, quia ab ipſo exoritur. Rom. 13. Non eſt poteſtas niſi à deo. Item ꝙ ſecundum deum debet regulari. Prouer. 8. Per me reges regnant, & conditores legum iuſta decernunt. Item quia ſecundum dei diſpoſitionem, eorũ poteſtas fundatur. Dan. 2. Et ipſe mutat tempora & ætates, transfert regna atq; conſtituit. Item vtilitas eorum oſtenditur, quia eſt ad cohibendam nequitiam hominum: quia execrabilia omnis iniquitas gentium. infrà primo, Iuſto non eſt lex poſita. Rectores legis tripliciter debent ſe habere ad mala. Primò vt ea corde odio habeant. 1. Maca. 3. Animo odio habẽtes mala, &c. Secundò vt prohibeant ea ne fiant. Prou. 20. Rex qui ſedet in ſolio iudicij diſſipat omne malũ. Tertiò vt facta puniãt. Ro. 13. Miniſter. n. dei eſt, vindex in iram ei qui malè agit. Quartò vidẽda eſt vtilitas, ibi *Vtilem rectorẽ, &c.* Et ad tria eſt vtilis rector, quæ notantur Eccle. 49. Ioſeph princeps fratrum, vt gentem ſuſtentet per potentiam. Eſa. 19. Et rex fortis dominabitur eorum, &c. Rector fratrum dirigendo per ſapientiam. Eſa. 32. Princeps ea, quæ ſunt digna principe cogitabit, &c. Eccl. 10. In medio fratrum rector illorum. Stabilimentum populi, vt cohibeat ab iniuſtis per iuſtitiã. Pſal. Tu populum humilem ſaluum facies, & oculos ſuperborum humiliabis, &c. Et ſic patet materia harum epiſtolarum, quia eſt ad inſtructionem rectorum populi fidelis, in quo quidam præferuntur in ſpiritualibus, ſicut prælati eccleſiarum, quos primò inſtruit. Quidam verò in temporalibus, quos ſecũdò monet. Et hoc in epiſtola ad Philem. Circa primum tres ſunt epiſtolę, ſecundum tria quę cõpetunt prælato: quorum primum eſt, vt gubernet populum. Secundum vt pro populo ſubdito patiatur. Tertiũ vt malos coërceat. Primum in prima ad Timot. Secundum in ſecunda, vbi agit de martyrio. Tertium in epiſtola ad Titum, vbi agit ac docet quomodo vitet hæreticos, vt etiam patet in argumentis epiſtolarum.

CAPIT. I. LEC. I.

Tria optat Timotheo ſuo, gratiam, miſericordiam, & pacem, quod non fecit alibi, quia prælati pluribus indigent.

PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti ſecundum imperiũ dei ſaluatoris noſtri, & Chriſti Ieſu, ſpei noſtræ: Timotheo dilecto filio in fide: Gratia & miſericordia, & pax à Deo patre & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

Diuiditur hæc epiſtola in ſalutationem & epiſtolarem narrationem, ibi, *Sicut rogaui.* Circa primum tria facit, quia primò ponitur perſona ſalutans: ſecundò perſona ſalutata: tertiò bona optata. Deſcribit autem perſonam ſalutãtem, primò ex nomine *Paulus*, quod conuenit authoritati propter duo. In apoſtolatu. n. duo ſunt. ſ. altitudo poteſtatis, ad quam exaltantur humiles. 1. Reg. 15. Quum eſſes paruulus in oculis tuis, caput in tribubus Iſrael factus es. Et Paulus, dicitur modicus. Item claritas ſapientiæ, & hanc dominus præbet paruulis. Matt. 11. Reuelaſti ea paruulis, &c. Secũdò ex authoritate: quia *Apoſtolus*. i. miſſus. Ioan. 20. Sicut miſit me pater. 1. Cor. 9. Signaculum apoſtolatus mei, vos eſtis in domino: tertiò ex origine huius authoritatis. Vnde dicit, *Ieſu Chriſti ſecundum imperiũ dei, &c.* Act. 13. Segregate mihi Barnabam & Saulũ in opus ad quod aſſumpſi eos. 1. Reg. 13. Quæſiuit ſibi dominus virum iuxta cor ſuũ, &c. Ex quo patet ꝙ prælati ex neceſſitate præcepti tenentur ad ea, quæ ſunt proprij officij. 1. Cor. 9. Væ mihi. n. eſt, ſi non euangelizauero. *Et Chriſti Ieſu ſpei noſtræ*, qui eſt ſpes noſtra, vt ad eum veniamus. Phil. 1. Deſiderium habens diſſolui, & eſſe cũ Chriſto, &c. Vel, ſpei noſtræ, quia per ipſum ſperamus adipiſci bona æterna. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in ſpem viuam, &c. Rom. 15. Per conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus. Perſonam ſalutatam deſcribit tripliciter. Primò ex nomine, cùm dicit, *Timotheo*: de quo Act. 16. Item ex affectione, dicens, *Dilecto.* Phil. 2. Neminem habeo tam vnanimem, &c. Item ex filiatione, dicens, *Filio in fide*. ſ. à ſe conuerſo. 1. Cor. 4. Miſi ad vos Timotheum filium meum chariſsimum, & fidelem in domino, &c. Tunc autem primò ponit bona optata: & deinde oſtendit à quo ſunt. Sciendum eſt quod in alijs epiſtolis duo ponuntur: hic tria, quia prælati pluribus indigent. Et ideo dicit, *Gratia & miſericordia, &c.* primò ſibi, & deinde alijs. Et ſumitur hic miſericordia, pro remiſsione peccatorum, quia hæc eſt ex dei miſericordia: gratia verò pro munere gratiarum, quo indigent prælati. Vel gratia ſicut in alijs pro gratia iuſtificante: ſed miſericordia, pro munere diuino in ſpiritualibus chariſmatibus exaltante. Sap. 4. Gratia dei & miſericordia in ſanctos eius, & reſpectus in electos illius. Et pax, ſ. tecũ.

& per te alijs. Pſal Suſcipiant montes pacem. Sed vnde? *A Deo*, vt det populo. Iac. 1. Omne datum optimum, & omne donum perfectum, de ſurſum eſt, deſcendens à patre luminum. *Et Chriſto Ieſu domino noſtro*, ſcilicet per quem maxima nobis & pretioſa promiſſa donauit. 1. Pet. 1.

LECTIO SECVNDA.

Hebræorum fabulis, & interminatis genealogijs minime vacare docet, ſed monet magis vt charitatem ſectetur.

SIcut rogaui te, vt remaneres Epheſi, cùm irem in Macedoniam, vt denuntiares quibuſdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis & genealogijs interminatis, quæ quæſtiones præſtant magis quàm ædificationem dei, quæ eſt in fide. Finis præcepti eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta.

Hic incipit epiſtolaris narratio. Et eſt hæc epiſtola quaſi paſtoralis regula, quam Apoſtolus tradit Timotheo inſtruens de omnibus, quæ ſpectant ad regimen prælatorū, & eo ordine quo debet eſſe intētio. Primò ergo inſtruit eū de ſpiritualibus miniſtrandis: ſecundò de temporalibus, in 4. cap. ibi, *Spiritus autem*. Item ad prælatum pertinet primò quod doceat de forma fidei: ne fides ſubditorum corrūpatur. Lu. 22. Ego rogaui pro te, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos. Secundo vt inſtruat eos de pertinentibus ad cultum dei, quod nō poteſt eſſe, niſi fides ſit recta. Ideo primò inſtruit de fide: ſecundò de cultu dei. 2. c. ibi, *Obſecro igitur*. Tertiò agit de inſtitutione officiorum. in 3. cap. ibi, *Fidelis ſermo*. Sciendum eſt autē quod in primitiua eccleſia error fuit periculoſus quorundam dicentium, legalia debere ſeruari ſimul cū euangelio, quod Apoſtolus excludit. Primò oſtendens legis conditionē: ſecundo probat per experimentum in ſeipſo, ibi, *Gratias ago*. Circa primum tria facit, quia primò oſtendit quid de lege ſit repudiandum: ſecundò quid in ea acceptandum, ibi, *Finis autem præcepti*. Tertiò concludit legis conditionē, ibi *Scimus autem quia*. Repudiandum eſt autem in lege quod alij malè addiderunt, non quod à deo eſt datum, niſi iā ſecundū carnalem intellectum. Et primò docet falſas fabulas & traditiones eſſe repudiandas: ſecūdò rationem aſſignat, ibi, *Quæ quæſtiones*. Dicit ergo, Dico quod debes facere, *Sicut rogaui te*, cùm tamen poſſem imperare. Eccle. 32. Rectorem te poſuerunt, noli extolli, eſto in illis quaſi vnus ex illis. *Vt denunciares quibuſdam*. Vel aliter, Duo pertinēt ad prælatū, vt cohibeat docētes falſa. Et ideo dicit, *Ne aliter docerent*. Galat. 1. Si quis vobis euāgelizauerit præter id quod accepiſtis anathema ſit. Deu. 4. Non addetis ad verbum quod ego loquor vobis, neq; auferetis ex eo: ſecundò, vt ſi contingat quod aliqui falſa docerent, prohibeat populum ne eis intendant. Vnde dicit, *Neque intenderent fab. & gen. inter.* Fuerunt autē quidam hæretici, qui deteſtantes vetus teſtamentū, exponebant quod Apoſt. ipſum repudiabat, deridendo hiſtorias eius, dicens, Fabulis & genealogijs interminatis, &c. Contra quod dicit Aug. quod Apoſtolus vtitur hiſtorijs & genealogijs veteris teſtamenti. Gala. 4. Abraham duos filios habuit, &c. Si ergo reprobaret, non eis vteretur. Dicit ergo *Fabulas*, non datam legē in ſcriptis, ſed in ore. ſ. Thalmuth. non quæ Moyſes ore tradidit, ſed quæ alij addiderunt, vt ſunt ſtultæ fabulæ, ſcilicet quod Adam habuit aliam vxorem, ex qua dicunt natos dæmones. Mat. 15. Irritum feciſtis mandatum dei propter traditionem veſtram. 2. Tim. 4. Ad fabulas autem conuertentur. Ratio huius eſt, quia *Præſtāt quæſtiones*, id eſt, contentiones. 2. Timo. 2. Noli verbis contendere. Prouer. 20. Honor eſt homini, qui ſe ſeparat à contentionibus, *Magis quā ædificationem dei, quæ eſt in fide*, quādo ſcilicet aliquis eſt confirmatus in veritate fidei, ad quod debet omnis doctrina tendere. Deinde cùm dicit, *Finis autem*, oſtendit quid de lege ſit tenēdum. Et circa hoc duo facit: quia primò oſtendit hoc: ſecundo quod periculū eſt his qui hoc non tenent, ibi, *A quibuſdam*, &c. Circa primū ſciendum eſt quod lex vetus dicitur lex mandatorū: quia mandatis & præceptis continetur. Epheſ. 2. Legem mandatorum, decretis euacuans. Illud ergo ad quod ordinantur omnia mandata legis eſt præcipue tenendum, hoc autē eſt charitas. Matt. 22. Diliges deum tuū ex toto corde tuo, &c. Et paulò pòſt, In his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & prophetæ. Sed quomodo charitas eſt finis præcepti? Ad hoc ſciendum, duo ſunt conſideranda. Primò quod omnia præcepta legis ſunt, de actibus virtutum, & quod per omnes actus virtutum ordinatur homo vnus ad alium. Secundò quod obiectū vnius virtutis, eſt finis alterius: quia quandocunque vna potentia eſt circa aliquem finem, ad illam ordinantur omnia, quæ ſunt eiuſdem, ſicut frenifactiua ad equeſtrem: quia officium equeſtris eſt eius finis, hæc autē ad ducem. Virtutes autem theologicæ vltimum finem habent pro obiecto. Aliæ autem ſunt circa ea, quæ ſunt ad finem. Virtutes ergo omnes reſpiciunt theologicas, ſicut finem. Inter theologicas verò illa plus habet de ratione finis, quæ propinquius ſe habet ad vltimum finem. Fides autem oſtendit eum, ſpes facit tendere in eum, charitas vnit. Ergo omnes ordinantur ad charitatem: & ſic dicitur charitas finis præceptorum. Sed cum ea, quæ ſunt ad finem, diſponunt ad finem: præcepta autem ſunt ad charitatem, ideo diſponunt ad eam. Ideo dicit, *De corde puro*: Ad hoc enim quod cor ſit purum, dantur præcepta virtutum, quarum quædam ordinantur ad modō rectificandi paſſiones, quarum, ſ. virtutum materiæ ſunt paſſiones ſicut temperantia quæ ordinat concupiſcentiam: manſuetudo iras: fortitudo timores & audacias. Per has autem paſſiones turbatur puritas cordis. Et ideo iſtæ virtutes faciūt cor purum. Sed nūquid hoc requiritur ad charitatem? Reſpondeo, Dicendū eſt quod ſic: quia impoſſibile eſt quod cor impurum ſit promptum ad charitatem, quia vnicuiq; eſt diligibile quod ſibi eſt cōforme. Cor impurum diligit illud, quod competit ei ſecundum paſſionem, ergo neceſſe eſt quod ſit expeditum à paſſionibus. Can. 1. Recti diligunt te. Aliæ virtutes ſunt, quæ rectificant hominem ad proximū: & ex hoc ſequitur quod habeat conſcientiam bonam: quia non facit alteri, quod ſibi non vult fieri. Matt. 7. Omnia ergo quæcunq; vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis. Et ideo quæ contra proximum ſunt, ſunt contra conſcientiā. Vnde dicit, *Et conſcientia bona*, Qui ergo non habuerit conſcientiam bonam, non poteſt deū purè diligere, quia qui non habet conſcientiam bonam, timet pœnam. Timor autem non eſt in charitate, ſed fugit deum, & nō vnitur ei. Et ideo præcepta, quæ conſcientiam rectificant, bene diſponunt ad charitatē. Aliæ ſunt virtutes ad habēdam veram fidem, ſ. virtutes quibus deum colimus, ſcilicet latria & huiuſmodi, quæ ſunt ordinata ad remouendum errores, & ad cōfirmandum in cordibus fidei firmitatem de deo. Qui enim non habent verā fidem, non poſſunt deum diligere: quia falſo credit de deo, iam non diligit deum. Non enim diligit, qui non credit: quia non figitur affectus, niſi in illo quod oſtendit intellectus. Et ideo quæ faciunt fidem veram ordinantur ad charitatem. Et ideo dicit, *De corde puro*, quia faciunt hoc, Matt. 5. Beati mundo corde, quoniam ipſi deum videbunt. *Et conſcientia bona*, 2. Cor. 1. Gloria noſtra hæc eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ. *Et de fide non ficta*, id eſt vera. Et ideo virtutes & præcepta ordinantur ad finem qui eſt charitas, quæ & ſumitur ſecundum iſta tria, &c.

Error in prima eccleſia de obſeruātia legaliū cum euangelio.

Fabulæ Iudæorū quæ ſint.

Charitas, quomodo ſit finis præcepti.

LECTIO TERTIA.

Non diſcedendum à virtutibus manifeſtat, quia periculum imminet erroris.

QVibus quidam aberrantes, conuerſi ſunt in vaniloquiū, volentes eſſe legis doctores, non intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem quia bona eſt lex, ſi quis ea legitime vtatur, ſcientes hoc, quia lex iniuſto non eſt poſita, ſed iniuſtis & non ſubditis, impijs & peccatoribus, ſceleratis & contaminatis, patricidis & matricidis, homicidis, fornicarijs, maſculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus & periuris, & ſi quid aliud ſanæ doctrinæ aduerſatur, quæ eſt ſecundum euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum eſt mihi. Gratias ago ei qui me confortauit in Chriſto Ieſu domino noſtro, quia fidelem me exiſtimauit ponens in miniſterio. Qui primus blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus, ſed miſericordiam dei conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit autem gratia domini noſtri cum fide & dilectione, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Supra oſtendit virtutum dignitatem & vtilitatem: hic declarat harum neceſſitatem, quia quicūq; ab his diſcedit, in periculum falſæ doctrinæ cadit. Et circa hoc duo facit: quia primò ponitur falſitas doctrinæ in quam incidunt: ſecundo

cundo conditio falſa docentiū, ibi, *Volentes eſſe*. Dicit ergo, Finis præcepti, &c. Et hæc ſunt principalia legis, à quibus quidam diſcedunt. Pſal. Vana locuti ſunt, &c. Et nota q̃ receſſus à charitate, cauſa eſt falſę doctrinę: quia qui nō amāt charitatem, cadunt in mendacium. 2. Theſſ. 2. Qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Similiter qui dimittunt cordis puritatem. Habentes. n. cor infectum paſſionibus, iudicant ſecundum affectum earum, & non ſecūdum deum. 1. Cor. 2. Animalis homo non percipit quæ dei ſunt, &c. Similiter habentes conſcientiam malam: quia nō poſſunt quieſcere in veritate. Et inde eſt q̃ quærunt falſa, vt in eis quieſcant. infra eodem, Habens fidem, & cōſcientiam bonam. Similiter qui habet fidem fictam. Eſa. 21. Qui incredulus eſt, infideliter aget. Deinde cùm dicit, *Volentes, &c.* ponitur conditio falſa docentium: & primò inordinata ambitio: ſecundo defectus eorum. Quantū ad primū, dicit, *Volentes eſſe, &c.* Mat. 23. Amant primos recubitus in cœnis, & vocari ab hominibus, Rabbi, &c. Ia. 3. Nolite plures magiſtri fieri, &c. Quantum ad ſecundum, dicit, *Nō intelligentes*. Pſal. Neſcierūt, neq; intellexerūt, in tenebris ambulant. Sap. 5. Sol intelligentiæ nō eſt ortus nobis. *Neque quæ loquuntur* per authoritates, quas non intelligunt, *Neq; de quibus affirmant*. ſ. concludendo. Deinde cū dicit, *Scimus autem, &c.* Ponit legis conditionē quantum ad duo. Primò quantum ad bonitatem legis: ſecundò quantum ad finē & intentionem legislatoris, ibi, *Scientes*. Dicit ergo, *Scimus*, ſcilicet, per certitudinem, *Quod lex eſt bona*, non mala, vt hę retici dicunt. Pſal. Lex domini immaculata, &c. Roma. 7. Lex quidem ſancta eſt, & mandatum ſanctum, & iuſtum, & bonū. Sed contingit quod aliquis bono vtatur malè. Cū ergo lex ſit bona, requiritur quod homo ea bene vtatur. Et ideo dicit, *Si quis rectè ea vtatur*. Alias fit ei mors, vt dicitur Ro. 8. In lege. n. ſunt quędā moralia, & quędā cerimonialia. Cerimonialia quidē in figura Chriſti, & eccleſiæ ſunt data ſed indigent, vt intelligantur nō ſolum carnaliter, ſed etiā ſpiritualiter & in figura futurorū, & vt ſcias quod nō ſunt perpetuo ſeruanda, ſed ceſſant veritate veniente. Hiere. 31. Et feriam domui Iſraël, & domui Iuda fœdus nouum, non ſecundum pactum quod pepigi cum patribus veſtris, &c. Et ſic exponit gloſa. Sed Apoſtolus videtur loqui de moralibus, quia ſubdit quod lex poſita eſt propter peccata, & hęc ſunt præcepta moralia. Horū legitimus vſus eſt, vt homo nō attribuat eis quā quod in eis cōtinetur. Data eſt lex vt cognoſcatur peccatum. Roma. 7. Quia niſi lex diceret, Non concupiſces, concupiſcentiam neſciebam, &c. Quod dicitur in decalogo, Non eſt ergo in eis ſpes iuſtificationis, ſed in ſola fide. Ro. 3. Arbitramur iuſtificari hominem per fidem ſine operibus legis. Deinde cū dicit, *Scientes*, oſtendit conditionem legis quantum ad legislatoris intentionē: & primò ponit exiſtimatam: ſecundò ponit veram intentionem, ibi, *Sed iniuſtis*. Exiſtimata intentio excluditur, cū dicit, *Iuſto, &c.* Vbi poſſet eſſe duplex falſus intellectus. Vnus quod iuſtus legē non ſeruat, quod falſum eſt, quia niſi ſeruaret eā quātū ad moralia, iuſtus nō eſſet. Vnde & Chriſtus factus eſt ſub lege. Alius quod iuſtus nō obligatur ad pręcepta legis, & nō peccaret ſi faceret cōtra ea. Sed verus eſt ſequens ſenſus ſupponēdo, quia quod imponitur alicui imponitur ſicut onus: lex. n. iuſtis non imponitur, ſicut & onus: quia habitus eorum interior inclinat eos ad hoc, ad quod lex, & ideo non eſt onus eis. Rom. 2. Ipſi ſibi ſunt lex. Vel aliter, *Lex non eſt poſita* pro iuſtis, ſed pro iniuſtis. quaſi dicat, Si omnes eſſent iuſti, nulla neceſsitas eſſet dandi legē, quia omnes eſſent ſibi lex. Intentio bonorum debet eſſe, vt alios inducant ad virtutes. Quidam autem per ſe ſunt bene diſpoſiti ad virtutes: alij habent mentem bene diſpoſitam, ſed per alium: & de iſtis ſufficit paterna monitio, nō coactiua. Alij autem nec per ſe, nec per alium bene diſponuntur, ideo eis omnino eſt neceſſaria lex, vt patet in Ethicis. Deinde cùm dicit, *Sed iniuſtis, &c.* Ponit veram intentionem: & primò deſcribit eos in generali, quibus neceſſaria eſt lex Secundò in ſpeciali, ibi, *Parricidis*. Sciendum eſt autē, quod ſicut 1. Ioan. 3. dicitur, Omne peccatū eſt iniquitas, & ideo repugnat alicui iuri. Quum autem ſit duplex ius. ſ. naturale, & poſitiuum: naturali repugnat, quod ſecundum ſe eſt malum: poſitiuo autem repugnat, quod eſt malum, quia prohibitum. Quantum ad primum dicit, *Sed iniuſtis*, qui. ſ. agunt contra ius naturale. Eſa. 24. Trāſgreſsi ſunt leges, mu-

Ius duplex naturale, ſ. & poſitiuū

tauerunt ius, diſsipauerunt fœdus ſempiternum, &c. Quātum ad ſecundum, dicit, *non ſubditis*. ſ. præcepto humano. Ro. 1. Parentibus non obedientes. Et hæc duo reſpiciūt rationem peccati. Ponit autem alia, quæ ſumuntur per comparationem ad illud: & hoc eſt vel contra deum, vel cōtra proximum, vel in ſeipſum. In deum dicitur impietas, quia pietas importat cultum dei: ideo dicit, *Impiis*. In proximū ſic dicit, *Peccatoribus*. Pſalm. Non reſurgent impij in iudicio, &c. Galat. 2. Nos. n. natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores. Sed ſm Aug. de doct. Chriſt. Peccata diſtinguūtur in duo. ſ. in ſpiritualia, quæ dicuntur facinora: & in carnalia, & hæc dicuntur flagitia: & ideo dicit, *Sceleratis*, quātum ad ſpiritualia. Pro. 17. Qui abſcondit ſcelera, &c. Quantum ad carnalia dicit, *Contaminatis*. Mala. 2. Contaminauit Iudas ſanctificationem domini, &c. Deinde connumerat peccata in ſpeciali. Et primò nominat quædā in ſpeciali, ſecūdò colligit alia in generali, ibi, *Et ſi quid aliud, &c.* Primo ponit peccata operis. Secūdo peccata oris, ibi, *Mendacibus, &c.* Circa primū primò ponit quantū ad facinora, ſecundò quantum ad flagitia. Facinora dicuntur, quæ ſunt in nocumentū proximi. Et quantò eſt proximius coniunctus: tanto eſt eorum peccatum grauius, quia plus eis tenemur. Et ideo primò dicit de patre: ſecundò de matre. Exod. 20. Honora patrem tuum, & matrem tuam, &c. Et poſtea 21. Qui percuſſerit patrem ſuū, aut matrem, morte moriatur. Deinde proſequitur de aliis proximorum homicidiis, dicens Exod. 21. Si quis per induſtriā occiderit proximū ſuū, &c.

Facinus quid ſit

Deinde ponit flagitia, & primò quæ ſecundū naturam ſunt, cùm dicit, *Fornicariis*. Heb. vlti. Fornicatores & adulteros iudicabit deus. Secundo contra naturam, dicens, *Maſculorum concubitoribus*. 1. Cor. 6. Neq; maſculorum concubitores regnū dei poſsidebunt. Deinde ponit nocumenta oris, & primò quantum ad ſimplex mendacium: dicens, *Mendacibus*. Ephe. 4. Deponentes mendacium, loquimini veritatem, &c. Secundò quantum ad iuramentum, dicens, *Periuris*. Et tunc colligit alia in generali, dicens, *Et ſi quid aliud ſanæ doctrinæ, &c.* Iob 6. Non inuenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis ſtultitia perſonabit, &c. Tim. 2. Loquere quæ decent ſanam doctrinam. Deinde cū dicit, *Quæ eſt ſecundum euangeliū*. oſtendit quod euangeliū cōmunicat ſanā doctrinā: quod tripliciter deſcribit. Et primo à fine, cùm dicit, *Gloriæ*. ſ. quam annunciat Pſal. Annūtiate inter gentes gloriam eius: ſecundò ab actore glorię, cū dicit, *Beati dei*. Infra vlti. Quem ſuis temporibus oſtendet beatus, & ſolus potens rex regū, &c. Tertiò miniſterio, cū dicit, *Quod creditū eſt mihi*. Gala. 1. Cū vidiſſent quod ei creditū eſt mihi euangeliū pręputij, &c. Deinde cū dicit, *Gratias ago*, probat per experimentū in ſeipſo, quid fuerit ipſe tempore legis, & quid conſecutus ſit tēpore gratiæ. Et primo oſtendit quid circa ſe vtroq; tempore ſit actum: ſecundo inducit Timotheum ad imitandum ſe, ibi, *Hoc præceptū* Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quid datum ſibi fuit in lege: & quid ſibi ſit datum in euangelio: ſecūdo rationē aſsignat, ibi, *Fidelis ſermo*. Itē prima pars diuiditur in tres particulas: quia primò ponit dignitatem quam conſecutus eſt in euangelio: ſecundo peccata quibus ſubiacuit in ſtatu legis, ibi, *Qui prius fui*. Tertio quō liberatus fuit, ibi *Sed miſericordiā, &c.* Sed ad hoc q̃ aliquis ſit miniſter euangelii, tria requiruntur. Primò quod ſibi cōmittatur. Ro. 10. Quomodo prædicabunt niſi mittantur, &c. Secundò idoneitas. i. vt ſit fidelis. 1. Cor. 4. Hic iā quæritur inter diſpenſatores, vt fidelis quis inueniatur. Item vt ſit fortis ad proſequendum. Et hæc tria ponit ordine retrogrado: & primò tertiū, dicens, *Qui me confortauit, &c.* ſ. ad proſequendū officium iniunctū. Ezech. 3. Manus domini erat mecum confortans me. Secundū ponit, ibi, *qui fidelem me, &c.* Matt. 24. Fidelis ſeruus & prudens, quem conſtituit dominus ſuper familiam ſuam. Et hoc quia quærebat ſolum, quæ dei erāt. Primum verò oſtendit, cùm dicit, In miniſterio. i. committens mihi miniſterium hoc. Act. 13. Segregate mihi Barnabam & Saulum in opus ad quod aſſumpſi eos. 2. Corint. 11. Miniſtri Chriſti ſunt, & ego. Sed qualis erat in ſtatu legis? Peccator Et primo in deum, cùm dicit, *qui prius fui blaſ.* ſcilicet nominis Chriſti. Leu. 24. Educ blaſphemum extra caſtra, & ponant omnes qui audierunt manus ſuas ſuper caput eius, & lapidet eū populus vniuerſus. Vnde ſibi illud competebat. Itē in proximū, cùm dicit, *Perſecutor*. 1. Cor.

 15. Non

15. Non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum eccleſiam dei. Item *Contumelioſus*. verbis & factis. Hie. 20. Audiui contumelias multorum, &c. Deinde cùm dicit, *Sed miſericordiam dei*, oſtẽdit quomodo fuit liberatus per Chriſtum. Et circa hoc duo facit: quia primò ponit miſericordiam liberantem: ſecundo oſtendit quod ſuperabũdanter in bonis repletur, ibi, *Superabundauit autem*. Quantum ad primum dicit, *Sed miſericordiam dei conſecutus ſum*. Tren. 3. Miſericordię domini quod non ſumus conſumpti. Rom. 9. Cuius vult, miſeretur, & quem vult indurat. Sed ex parte mea aliqua eſt excuſatio peccati, *Quia ignorans feci*. Minus dicit, plus ſignificat: quia aliud eſt ignoranter agere, aliud per ignorantiam: quia ignoranter facit aliquid qui neſcit quod facit, tamen ſi ſciret, etiam faceret illud, ſicut credens ſe interficere feram, occidit inimicum ſuum, quem tamen occidiſſet etiam libentius ſi nouiſſet eum. Sed per ignorantiam facit, qui facit aliquid quod non faceret, ſi noſſet, ſicut occidens patrem, quem ſi ſciret, non occideret eum, quem tamen occidit, quia eum credit inimicum. Sed Paulus fecit per ignorantiam: quia ſi ſciuiſſet ꝙ Chriſtus eſſet filius dei, hoc non feciſſet. Sed Iudæi per ignorantiam non occiderunt Chriſtum, ſed ignoranter: quia ſi ſciuiſſent ipſum eſſe Chriſtum, libentius occidiſſent eum. Luc. 12. Seruus qui cognouit voluntatem domini ſui, & nõ ſe præparauit, nec fecit ſecũdum volũtatem eius, vapulabit multis, &c. Quantũ verò ad ſecũdũ, dicit, *Superabundauit, &c.* Ro. 5. Vbi abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia. *Cum fide & dilectione*. Nã fecit ibi effectũ fidei per dilectionem operantẽ, *Quæ eſt in Chriſto Ieſu*. Gal. 3. In Chriſto Ieſu, vt pollicitationem ſpiritus accipiamus per fidem.

LECTIO QVARTA.

Ex Dei miſericordia omnia bona eſſe dicit Paulus, quæ ipſe eſt conſecutus, propter quæ, Deo ingentes gratias agit.

Fidelis ſermo & omni acceptione dignus, quòd Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum. Sed ideo miſericordiam conſecutus ſum, vt in me primo oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri ſunt illi in vitã æternam. Regi autem ſeculorum immortali, inuiſibili, ſoli deo honor & gloria in ſecula ſeculorum, amen. Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, ſecundum præcedentes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidem, & bonam conſcientiam. Quam quidam repellentes, circa fidẽ naufragauerunt, è quibus eſt Hymenæus & Alexander: quos tradidi ſathanæ, vt diſcant non blaſphemare.

Suprà oſtendit conditionem ſuam, & quantum ad peccata ſub lege, & quãtum ad bona tempore gratiæ: hic oſtendit rationem horum beneficiorum, quæ ſumitur ex diuina miſeratione. Et primo proponit diuinam miſerationem in cõmuni: ſecũdo aptat ad ſe, ibi, *Quorum primus*. Tertiò ponit gratiarum actionem, ibi, *Regi autẽ ſeculorum*. Circa primum duo facit, quia primò cõmendat veritatem proponendam: ſecũdo proponit diuinam miſerationem, ibi *Quia Chriſtus Ieſus*. Quãtum ad primum dicit, *Fidelis ſermo, &c.* Duo autem ſunt in ſermone cõmendanda, ſ. ꝙ ſit verus & ꝙ ſit acceptabilis. Aliquando.n. ſermo verus, eſt durus, & odia concitans. Gal. 4. Inimicus factus ſum vobis, verum dicens vobis. Sed hic ſermo primo quidem habet veritatẽ. Vnde dicit, *Fidelis ſermo*. Apo. vlt. Hęc verba fideliſſima & vera ſunt. Item acceptabilis eſt, quia de ſalute noſtra. Ideo dicit, *Et omni acceptione dignus*. Zachariæ 1. Et reſpondit dominus angelo qui loquebatur, &c. Alia litera habet, humanus ſermo, quia de ſuſceptione hominũ. Titũ. 3. Apparuit benignitas & humanitas ſaluatoris noſtri, &c. Et hic ſermo eſt talis, *Quia Chriſtus venit, &c.* Quòd in mũdũ venit, exprimit duplicẽ naturã. ſ. diuinitatis, in qua erat anteqᷓ in mundo appareret. Io. 16. Exiui à patre, & veni in mundum, &c. & humanitatis, in qua apparuit. Et quia deus eſt, cælum & terram implet. Hier. 23. Ideo non competit ei ſecundum diuinam naturam in aliquo loco eſſe, ſed competit ei ſecundum humanam naturam. Ioan. 1. In mũdo erat, & mundus, &c. In propria venit, &c. Sed ad quid venit? *Peccatores ſaluos facere*, i. propter ſalutem populorum. Io. 3. Non.n. miſit deus filium in mũdum vt iudicet mundum, ſed vt mundus ſaluetur per ipſum. Ioan. 12. Non.n. veni vt iudicem mundum. Sed ſi nullus fuiſſet peccator, nunquid incarnatus non fuiſſet? Videtur ꝙ non: quia venit peccatores ſaluos facere. Non ergo fuiſſet neceſſaria incarnatio. Item Glo. Tolle morbum, & medicinæ non opus erit. Reſpondeo: Dicendum eſt ꝙ ex verbis ſanctorũ ſatis hoc patet. Sed hæc quæſtio nõ eſt magnæ authoritatis: quia deus ordinauit fienda ſecundum ꝙ res fiendę erant. Et neſcimus quid ordinaſſet, ſi non præſciuiſſet peccatum, nihilominus tamen authoritates videntur expreſſe ſonare ꝙ non fuiſſet incarnatus, ſi non peccaſſet homo, in quam partẽ ego magis declino. Deinde cũ dicit, *Quorum primus*, adaptat hoc ad ſe. Primò confitens ſe peccatorẽ: ſecundo dicit ſe ſaluatum, ibi, *Sed miſericordiã*. Dicit ergo, *Quorũ primus ego ſum*. Hic dicit hæreticus, ꝙ anima Adæ fuit in Paulo, & tranſiuit de corpore in corpus.

Anima Adæ num fuerit in Paulo.

Quaſi dicat, Ego primus peccator, quia anima Adæ eſt anima mea: ſed hoc eſt cõtra Apoſtolum. Rom. 9. Cum nondum nati eſſent, &c. Ergo anima non eſt ante corpus. Primus ergo non tempore, ſed peccatorum magnitudine. Et hoc dicit ex humilitate. Pro. 18. Iuſtus prior eſt accuſator ſui. Prou. 30. Stultiſſimus ſum virorum, &c. Sed nunquid fuit Apoſtolus maximus peccator? Et videtur ꝙ Iudas fuit maior. Sed quidam dicunt ꝙ peccatum Pauli generalius fuit, quia cõtra totam eccleſiã. Sed hoc nihil eſt, quia Paulus in incredulitate, & multi Iudæi perſequebantur ex malitia. Dicendũ eſt ergo quod eſt primus, nõ quod inter peccatores maximus qui tunc erãt: ſed maximus inter peccatores ſaluatos. q.d. *Venit peccatores ſaluos facere, quorũ*, ſ. peccatorũ ſaluatorum: *Ego ſum primus*, quod eſt de illis intelligendũ qui præceſſerant Apoſtolũ: quia prius etiã multi alij ſunt eccleſiã perſecuti. Et hoc dicit, vt oſtẽderet quod omnia quę deus facit, facit ad oſtẽſionem bonitatis ſuæ. Prou. 16. Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt dominus. Eccle. 42. Gloria domini plenũ eſt opus eius. Item propter noſtram vtilitatẽ: & ideo dicit, *Ideo ſaluauit me*. Primò propter gloriam ſuam. Vnde exponitur primum tempore, vel primum. i. potiſſimè. *Omnem patientiam*, i. perfectam, quia prouocatus nõ puniuit: ſed potius aduerſarium exaltauit, & hoc ad vtilitatem noſtram. Vnde dicit, *Ad exemplum*, id eſt ad informationem & eruditionẽ, q.d. Vt non diffidant peccantes ad eum accedere. 1. Pet. vlt. Forma facti gregis. Deinde cũ dicit, *Regi, &c.* Ponit gratiarum actionem: & circa hoc duo facit: quia primo cõmendat eum cui gratias agit: ſecundo gratias refert, ibi, *Honor*. Commendat autem eum primo ex poteſtate: ſecundo ex naturæ proprietate. Quantum ad primum dicit, *Regi*. Dominium ſuum eſt maximum, quia ſolus dominatur, & habet liberam poteſtatem, nõ ſecundum ſtatuta, vt politicus: deus autem vnus eſt dominus omniũ. Et ideo dicit, *Deo*. Apoc. 1. Rex regum & dominus dominãtium. Pſal. Quoniam rex omnis terræ, deus. Item alicuius regia poteſtas, vt plurimum, nõ vltra quam 50. annis durat, ſed iſte eſt omnium ſeculorum. Pſal. Regnum tuum, regnum omnium ſeculorum, &c. Eccl. 10. In manu dei poteſtas terræ. Cui etiam conuenit proprietas naturæ dei. Circa quod ſciendũ eſt quod in rebus prima differentia rerũ naturaliũ eſt corruptibile, & incorruptibile. Et incorruptibiliũ quædam viſibilia, & corporalia, vt corpora terreſtria: quædam autẽ inuiſibilia & ſpiritualia, vt angeli. Et hæc diuiduntur ſm Platonicos in deos, qui per naturã ſupremi ſunt: & intellectus qui non ſunt dij, ſed diuini: & in animas: ſed apud nos eſt vnus ſolus deus. Deut. 6. Audi Iſrael, dominus deus tuus. Dicit ergo primo, *Immortali*, vt diſtinguat à corruptibilibus. *Inuiſibili*, vt ad inuiſibilem oſtendat pertinere: & vt diſtinguat ab alijs viſibilibus. Dicit *Soli Deo*, & non ſoli immortali, vt inuiſibili: quia ſolus eſt deus per naturam: licet poſſet dici ſolus immortalis, & ſolus inuiſibilis, id eſt, ſpecialis præ alijs. Infra vlt. Qui ſolus habet immortalitatem. Deinde cũ dicit, *Honor & gloria*, agit gratias. Quaſi dicat, Exhibendus eſt ei honor ex ſubiectione totius creaturæ, & in manifeſtationem excellentiſſimę ipſius bonitatis, claritas & gloria. Apoc. 7. Benedictio & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, virtus, & fortitudo deo noſtro. *In ſecula ſeculorum*. Quia ſeculum aliorum eſt modico tempore. Eſa. 40. Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius vt flos fœni. Deinde cùm dicit, *Hoc præceptum, &c.* Inſtruit Timotheum permanere in his quæ dicuntur. Primo com-

mo commemorans quid ſit ei commiſſum. Secūdo monet ad debitum vſum. Et tertiò docet vtendi modū. Dicit ergo *Hoc præceptum*. vt. ſ. tu cuſtodias ſine legia. i. charitatē conſerues ſemper, non autem ſabulas Iudæorū. *Commēdo tibi*. ſicut fidele depoſitū, quia tibi ideo eſt cōmiſſum. Et quō? *Secundū præcedentes, &c.* i. quia hoc euangelium nō diſcordat à propheti js quas ante didicerat: quia fuit filius mulieris Iudeæ. 2. Pet. 1. Habemus firmiorem propheticū ſermonem, cui benefacitis attendentes, quaſi lucernæ ardenti in caliginoſo loco, &c. 1. Theſſ. vlti. Prophetias nolite ſpernere, &c. Vel ſecūdū præcedentes. i. ſecūdū q ego & alij ſancti de te per ſpiritum prophetiæ cognouerunt tradendum eſſe tibi, *Vt in illis milites*. i. prophetiis, *Bonam militiā*. Militia eſt duplex, quædam ſpiritualis, quædā carnalis. 2. Cor. 10. Arma militiæ noſtræ non ſunt carnalia, ſed potentia deo, &c. In bona militia requirūtur duo ex parte militis. ſ. vt nihil agat contrarium diſciplinæ militari, vt non marceſcat otio. 1. Cor. 9. Omnis qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet, &c. Item ex parte militię duo requiruntur, ſ. vt expugnet contrarios reipublicę, & vt ſubijciat eos qui debent eſſe ſubiecti. Sic & in militia ſpirituali eſt, quia ordinatur ad deſtruēdum omnes extollentes ſe, & ad ſubijciendum omnem intellectum in obſequiū Chriſti, vt dicitur. 2. Cor. 10. Et hæc vera militia: de qua dicit, *Milites, &c.* Vbi etiam primò modus vtēdi ponitur: & ſecūdò eius neceſſitas, ibi, *Quam quidam*, Dicit ergo, *Milites, &c.* q. d. Potes quidē facere bonam militiam. Primò per fidem bonā quam habes. 1. Ioan. vlti. Hæc eſt victoria, quę vincit mundum, fides, &c. Item per conſcientiam bonam, quia de facili homo recedit ab eo quod mordet eū: vnde remorſus conſcientiæ, eſt ſicut quidam ſtimulus qui habentem malam conſcientiam pungit, & ideo cito à peccatis per bonā conſcientiam, & rectam fidem recedit. Act. 23. Ego omni conſcientia bona conuerſatus ſum ante deum vſque in hodiernam diem. 2. Corin. 1. Gloria noſtra hęc eſt teſtimoniū conſcientiæ noſtræ. Neceſſitas bonæ conſcientiæ conſequenter oſtenditur, cùm dicit, *Quam quidā, &c.* vbi primò ponit culpam: ſecundo pœnam: tertiò fructum pœnę. Culpam, ibi, *Quam*, ſcilicet cōſcientiam bonam, *Quidā repellentes, circa fidem naufragauerunt*. Qui. n. contra fidem errat, perdit omnia quæ habet. Heb. 11. Sine fide impoſſibile eſt placere deo. Item moritur, quia iuſtus meus ex fide viuit. Abac. 2. & Ro. 1. Ex quibus eſt Alexander & Hymenæus. 2. Tim. 4. Alexander ærarius multa mala mihi oſtēdit, &c. Deinde ponitur eorum pœna, cum dicit, *Quos tradidi, &c.* quia excommunicauit eos, vt fideles vitent eos ne coinquinent ipſos. Fuit autem excōmunicatio Apoſtoli tātæ virtutis q excōmunicati mox corripiebantur à diabolo, & corporaliter vexabantur. 1. Cor. 5. Congregatis vobis & meo ſpiritu in virtute domini Ieſu, tradere huiuſmodi hominē ſathanæ in interitū carnis, vt ſpiritus ſaluus fiat. Tamē etiā modo traduntur ad vexandū ſpiritualiter, quia amittunt ſuffragia eccleſiæ, quę multū iuuāt cōtra diabolū. Et tradidi ſicut deus tradidit in reprobū ſenſum. Ro. 1. Quaſi ſubtrahendo ſuū auxiliū, & cōmunionē eccleſię, & ſuffragia. Et hoc nō ex odio, ſed ex charitate ad profectū eorū. 1. Cor. 5. Vt ſpiritus ſaluus fiat. Vnde dicit, *Vt diſcant*, ſaltem per pœnam, *Non blaſphemare*, Dicitur autem quis recedere à peccato tripliciter, quandoq;. ſ. ex pœna, quādo corporaliter vexatur. Item ex cōfuſione excommunicationis. Item ex hoc q cū eccleſia tradit aliquem ſathanæ ruit in peccata manifeſta, vnde confuſus humiliatur, & abſtinet etiam ab occultis, quæ prius non cognoſcebat ſe habere.

Excommunicatorum pœna.

CAPIT. II. LEC. I.

Qua animi puritate ſit orandum, vt petitiones noſtræ apud Deum innoteſcant, oſtendit, & quo pietatis affectu Deus homines proſequatur.

Obſecro igitur primū omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarū actiones pro omnibus hominibus pro regibus, & omnibus qui in ſublimitate cōſtituti ſunt: vt quietā & tranquillā vitā agamus in omni pietate & caſtitate. Hoc enim bonū eſt & acceptū corā ſaluatore noſtro deo: qui omnes homines vult ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Vnus enim deus, vnus & mediator dei & hominū, homo Chriſtus Ieſus, qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus.

Supra docuit Timotheum quomodo reducat populum ad formā verę fidei, hic agit de pertinētibus ad cultū fidei, ſcilicet orationibus & obſequiis, & primo ponit doctrinā orationis in communi, ſecundo deſcendit ad determinatas conditiones hominum, ibi, *Volo ergo*, Itē primò diſtinguit diuerſos modos orationis, ſecundò oſtendit pro quibus ſit orandum, ibi, *Pro omnibus*, tertio aſſignat rationem, ibi, *Hoc enim bonum*, Dicit ergo: Quia ita eſt q Chriſtus venit peccatores ſaluos facere. Igitur, *Primū omniū obſecro, &c.* In quo aperte oſtēdit q inter omnia neceſſaria ad vitā chriſtianā præcipua eſt oratio, quæ valet contra pericula tentationis & ad proficiendum in bono. Iaco. vlt. Multum valet oratio iuſti aſſidua. Diſtinguit ergo orationē in quatuor, ſcilicet, *Obſecrationes, orationes, poſtulationes, & gratiarum actiones*, quorū tria pertinēt ad beneficia impetranda, vltimū ad beneficia accepta. In impetrādis autē beneficijs tria requiruntur. Primò, vt. ſ. impetrās aſſignet cauſam quare debet ei concedi. Secundò oportet q oſtendat cauſam eſſe rationalem. Tertiò concludit petitionem. Et ſicut rhetores faciunt, ſic & nos in orando debemus facere. Primò excogitare cauſam quare ſit concedendū, & hoc non merita noſtra, ſed miſerationē diuinam. Dani. 9. Non in iuſtificationibus noſtris proſternimus preces ante faciem tuam, ſed in miſerationibus tuis multis, &c. Et ad hoc eſt obſecratio, quæ eſt atteſtatio per ſacra, ſicut per paſſionem & crucem tuā libera nos domine. Hac cauſa excogitata, neceſſe eſt q meditemur q hoc ſacrum eſt cauſa ſalutis. Et ideo requiritur oratio, quæ eſt aſcenſus mentis in deū. Pſal. Ego vero orationem meā ad te dñe, &c. Dicitur autem oratio quaſi oris ratio. Perſuaſiones enim rethorū, dicūtur orationes, quia perſuadēt, ſed aliter, ibi, aliter in noſtra ad deum, quia non intendimus q animum dei flectamus, qui ſemper ad bonum eſt paratus, ſed vt noſtrū cor ſit in oratione ad deū eleuatum. Tertiò, *Poſtulatio*, Iaco. 1. Poſtulet autem in fide nihil hæſitans. Item de acceptis donis gratiarum actiones. 1. Theſſ. vlti. In omnibus gratias agite. Phil. 4. In omni oratione & obſecratione, cum gratiarū actione petitiones veſtræ innoteſcant ante deum. Vnde iſte modus orādi eſt in eccleſia dei, Omnipotens ſempiterne deus, ecce aſcenſus mētis qui eſt oratio. Qui dediſti eccleſiæ tale beneficium, ecce gratiarum actio. Præſta quæſumus, ecce poſtulatio. Per dominum, ecce obſecratio. Similiter in miſſa eſt obſecratio vſq; ad conſecrationem corporis & ſanguinis, quia in eis eſt commemoratio ſacrorū ex quibus eſt fiducia impetrandi. In myſterio conſecrationis eſt oratio, quia meditatio eorum, quæ Chriſtus egit. In alijs vero vſq; ad communionem eſt poſtulatio pro viuis & mortuis, & pro ſe. In fine autem eſt gratiarum actio. Vel hęc quatuor referūtur ad quatuor, quæ nos volumus in oratione obtinere, vt obſecratio referatur ad difficilia impetranda, vt ad impiorum conuerſionem. Oratio quando iam conuerſis imploramus gratiā vt proficiant. Poſtulatio, vt præmia pro meritis retribuātur. Et pro beneficiis iam acceptis, eſt gratiarum actio. Deinde cum dicit, *Pro omnibus*, oſtendit pro quibus eſt orandū. Et circa hoc duo facit, quia primo oſtēdit orandum eſſe pro omnibus, ſecundo aſſignat fructum orationis, ibi, *Vt quietam*, Circa primū ergo dicit eſſe orandū. *Pro omnibus hominibus*. Cuius ratio eſt, quia oratio eſt interpres deſiderij noſtri. Orando. n. petimus quod deſideramus. Charitas autem requirit quod deſideremus bonū omnibus ad quos ſe extendit. Iaco. vlti. Orate pro inuicem vt ſaluemini, &c. Sed pro quibus ſpecialiter? *Pro regibus, &c.* Baruch. 1. Orate pro vita Nabuchodonoſor regis Babyloniæ, & pro vita Balthaſar filij eius. Et Apoſtolus dicit Ro. 13. Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. 1. Pet. 3. Subiecti eſtote omni humanæ creaturę propter deum, ſiue regi quaſi præcellēti, ſiue ducibus tanquam ab eo miſſis. Subiecti quippe oportet quod impendāt dominis ſuis de ſuis officiis, vtilitas autē eſt, quia per hoc etiam procuramus bonū noſtrū. In pace. n. eorū eſt pax noſtra. Vnde dicit, *Vt quietam & tranquillā, &c.* In his duobus eſt pax mundi. Eccleſia ſiquidem habet pacem propriam, in qua non eſt mundus, quia non eſt pax impiis. Sed quędam eſt pax communis vtriſq;, & hac indiget eccleſia. Hier. 29. Quærite pacem ciuitatis ad quam tranſmigrare vos feci. Pax terrena, quandoq; perturbatur ab interiori, quādoq; ab exteriori. 2. Cor. 7. Foris pugnæ, intus timores. Quārū

Orationis forma in eccleſia.

ad primum dicit, Vt quietam. Quantum ad ſecundū dicit, Et tranquillam vitam. Et licet pax terrena communis ſit bonis & malis, tamen diuerſimode vtriq; illa vtūtur. Mali enim tunc ad duo ea vtebātur. ſ. ad cultum dęmonū: quia illam proſperitatem falſis diis attribuebant. Item ad laſciuiam; quia tempore pacis vitia carnalia abūdabant. Sapiē. 14. in magno viuentes inſcientiæ bello, tot & tam magna mala pacē appellāt. Sed ſancti ecōuerſo ea vtuntur, quia in cultu veri dei & in caſtitate. Et ideo dicit, *In omni pietate & caſtitate*. Tit. 2. Sobriè, & inſtè, & pie viuam⁹ in hoc ſeculo.

Deinde cū dicit, *Hoc enim bonū*, ponitur ratio orationis, Et circa hoc duo facit, quia primo ponit rationes, ſecundo probat quoddam propoſitum, ibi, *Vnus enim deus*. Item primo aſsignat rationem ex ſpecie operis, ſecundò ex parte dei, ibi, *Et acceptum*, Ponit ergo rationem ex operis ſpecie quia qñ aliquid eſt ſecundum ſe bonū, illud debemus facere, ſed pro aliis orare eſt huiuſmodi quia eſt actus charitatis. Et ideo dicit, *Hoc enim bonū eſt*. Pſal. Quoniam bonum eſt in conſpectu ſanctorum tuorū. Item ex parte dei, quia eſt, *Et acceptū corā deo*. Pſal. Tūc acceptabis ſacrificiū, &c. Et hoc non niſi in charitate fuerit oblatum. Et dicit, *Saluatore*, quia ſolus deus ſaluat. Eſa. 43. Non eſt abſque me ſaluator. Et probat quod ſit acceptum, ibi, *Qui vult*, &c. 2. Petri. 3. Nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. Sed contra. Omnia quæcūq; voluit fecit, ergo omnes ſaluat. Sed ſi dicis ꝙ non, quia homo non vult, videtur inconueniens ꝙ omnipotens impediatur per voluntatem non omnipotentis. Reſpondeo: Velle ponitur quandoque pro voluntate beneplaciti, quandoq; pro voluntate ſigni. Pro volūtate ſigni vult ſaluare omnes, quia omnibus propoſuit ſalutis præcepta, conſilia, & remedia. Pro voluntate beneplaciti, ſic exponi poteſt quatuor modis. Vno modo vt ſit locutio cauſalis, ſicut deus dicitur aliquid facere, quia facit alios illud facere, ſicut. Ro. 8. Spiritus poſtulat. i. poſtulare nos facit, Sic ergo deus vult, quia. ſ. facit ſuos ſanctos velle ꝙ omnes ſalui fiāt. Hoc velle enim debet eſſe in ſanctis, quia neſciūt qui ſunt prædeſtinati, & qui non. Alio modo vt ſit diſtributio accōmoda. i. omnes qui ſaluabuntur, quia nullus ſaluatur niſi per voluntatem eius, ſicut in vna ſcola magiſter docet omnes pueros hui⁹ ciuitatis, quia nullus docetur niſi ab eo. Alio modo vt ſit diſtributio pro generibus ſingulorum, nō pro ſingulis generum. i. nullum genus hominum excipit à ſalute, quia olim tantū Iudæis, ſed modo omnibus præbetur. Et hoc magis facit ad intentionem Apoſt. Alio vero modo ſecundū Damaſ. vt intelligatur de voluntate antecedente, non conſequente. In voluntate enim dei licet non ſit prius & poſterius, dicitur tamen voluntas antecedens & conſequens. Item ſecundum ordinem volitorū ſecundum ꝙ voluntas poteſt dupliciter conſiderari. ſ. in vniuerſali vel abſolute, & ſecundū aliquas circūſtantias & in particulari. Et prius eſt abſoluta conſideratio & in vniuerſali quam in particulari & comparata. Et ideo voluntas abſoluta eſt quaſi antecedēs, & voluntas alicuius rei in particulari eſt quaſi cōſequens. Exemplum de mercatore qui vult omnes merces ſuas ſaluare abſolute, & hoc voluntate antecedente. Sed ſi conſideret ſalutem, non vult omnes merces per comparationē ad alia ſaluare, ſcilicet quādo cum ſalute ſequitur ſubmerſio nauis. Et hęc voluntas eſt conſequens. Sic in deo ſalus omnium hominum ſecundum ſe conſiderata habet rationem vt ſit volibilis. Et Apoſtolus hic ita loquitur & ſic ei⁹ volūtas eſt antecedēs. Sed ſi conſideretur bonum iuſtitiæ, & ꝙ peccata puniantur, ſic non vult. Et hæc eſt voluntas conſequens, Et ſubdit *Ad agnitionē veri*, quia ſalus non eſt niſi per agnitionē veritatis. Io. 8. Agnoſcetis veritatē, & veritas liberabit vos.

Voluntas dei duplex antecedēs, & conſequens.

Deinde cū dicit, *Vnus*, &c. probat quod dixerat per rationem, & ſunt tres probationes. Vna ex parte dei, alia ex parte hominis Chriſti: Tertia ex parte teſtium Chriſti. Dicit ergo ꝙ deus velit omnes, &c. patet, *Quia vnus eſt deus* omniū, qui ſaluat. Ro. 3. An Iudæorū deus tantū: an nō & Gentium? immo & Gentiū, quoniā quidē vnus deus, &c.

Tunc ponitur ratio ex parte hominis Chriſti, ibi, *Vnus & mediator*, &c. Vbi primo probat intentum, ſecūdò inducit ſignū, ibi, *Qui dedit*, Dicit ergo, homo Chriſtus Ieſus eſt mediator dei & hominum, non quorundam, ſed inter deū & omnes homines, & hoc non fuiſſet niſi vellet omnes ſaluare. Et poteſt dici ꝙ Chriſtus mediator eſt ſimilis vtrique extremo, ſcilicet deo & homini inquantū deus, & inquantum homo, quia medium debet habere aliquid de vtroq; extremorum. Et hæc ſunt homo & deus. Sed quia mediū eſt diſtinctum ab vtroq; extremorum, & filius nō eſt alius deus à patre, ideo melius eſt dicendum quod mediator eſt ſ. quod homo. Sic. n. communicat cum vtroq; extremorū. In deo enim ſunt duo. ſ. iuſtitia & immortalitas, in hominibus vero eſt iniuſtitia & mortalitas. Media ergo ſunt duo. Vnū in quo eſt iuſtitia & mortalitas. Aliud in quo eſt immortalitas & iniuſtitia. Et vtrunq; eſt medium, ſed primū medium conuenit Chriſto, ſecundū vero diabolo. Et ideo diabolus eſt medium diſiungens, quia per iniuſtitiā ſuam diſiungit nos à diuina iuſtitia, ſed Chriſtus eſt mediū coniungens, quia eſt iuſtus & mortalis, & per ſuam mortem coniungit nos dei iuſtitiæ. 1. Ioan. 2. Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris, pro aliquibus efficaciter, ſed pro omnibus ſufficienter, quia pretium ſanguinis eius eſt ſufficiens ad ſalutem omnium: ſed non habet efficaciam niſi in electis propter impedimentum.

LECTIO SECVNDA.

Ornatum mulierum docet, pariterque viros hortatur puras manus orando ad cœlum leuare.

Cuius teſtimonium temporibus ſuis confirmatum eſt: in quo poſitus ſum ego prædicator & Apoſtolus (veritatem dico non mentior,) doctor Gentium in fide & veritate. Volo ergo viros orare in omni loco, leuantes puras manus, ſine ira & diſceptatione. Similiter & mulieres in habitu ornato: cum verecundia & ſobrietate ornantes ſe, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veſte pretioſa, ſed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.

Supra dixit ꝙ deus vult omnes ſaluos fieri, & probauit hoc ex parte dei qui eſt vnus omnium, & ex parte Chriſti qui eſt vnus mediator omnium: hic probat idem ex parte teſtimonij. Et primo inducit alios teſtes, ſecundo ſuum teſtimoniū, ibi, *In quo poſitus ſum*. Dicit ergo dedit ſe pro omnibus. Sed nunquid ſubito deo in mentem venit vt qui elegerat ſaluare Iudæos ſolum, vellet ſaluare totum mūdum hoc excludens dicit. *Cuius teſtimoniū tempo. ſuis*. Quaſi dicat: Hęc lex nō eſt ſubita, ſed antiquitus atteſtata per legē, & per prophetas. Eſa. 44. Vos eſtis teſtes mei. Act. 10. Huic omnes prophetę teſtimoniū perhibent, &c. *Confirmatū eſt*. ſcilicet impletione & oſtenſione ſignorum, & prædicatione apoſtolorum. Temporibus ſuis. ſ. quibus prædeterminatum erat fieri. Eccle. 3. Omnia tempus habent. Vel teſtimonium apoſtolorum cōfirmatum eſt temporibus determinatis. Act. 1. Eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſq; ad vltimum terræ, &c. Deinde cū dicit, *In quo poſitus ſum*, ponit teſtimoniū ſuū, Et primo oſtendit ſuum officium, ſecundo officij ſui vſum, ibi, *Veritatem*, Dicit ergo, *In quo*, ſcilicet officio teſtificādi, *Poſitus ſum*, ſcilicet à deo Io. 15. Poſui vos vt eatis & fructū afferatis, & fructus veſter maneat, *Ego prædicator*, quia ad hoc me poſuit, vt prædicarē. Mar. vlti. Euntes in mūdū vniuerſum prædicate euangeliū omni creaturæ. Sed in quolibet artificio ſunt duo, quidā miniſterialiter operātes, quidam qui diſponunt de aliis, ſcilicet architectores, ſed in officio eccleſiæ diſponentes ſunt apoſtoli, & ideo dicit, *Apoſtolus* quaſi cum authoritate. 1. Cor. 9. Signaculum apoſtolatus mei vos eſtis in domino. Vſus autem officij eſt prædicare veritatem, & hoc eſt officium prædicatorum vt veritatem dicant. Prou. 8. Veritatē meditabitur guttur meū. Ephe. 4. Loquimini veritatem. Sed non eſt aliqua doctrina, quę nō habeat aliquam veritatē: ſed in hoc dānatur aliqua doctrina, quia miſcet veritati falſitatem. Et ideo dicit, *Veritatē dico non mentior*. Prouer. 8. Recti ſunt omnes ſermones mei. Iob. 6. Nō inuenietis in lingua mea iniquitatem. Et hic eſt vſus officij, ſ. veritatē ſine mēdacio prædicare, qui competit meo officio qui ſum, *Doctor gentiū*, Doctor autē generat ſcientiā in anima diſcipuli. Scientia autē non eſt de falſo: vnde docens falſum non eſt doctor. Sed cōtra, Matt. 23. Nolite vocari rabbi. Reſpondeo. Non prohibet miniſteriū doctrinę, ſed ambitionem officij. Actu. 9. Vas electionis eſt mihi iſte vt portet nomen meum. &c. Eſa. 49. Dedi te in lucem gētiū, &c. Et debeo eas docere, *In fide & veritate*, quia debet docere fidem & bonos mores. Et dicit in fide, id eſt, de his quæ pertinet ad ſtatum præſentem in quo ſecundū

fidem

fidem viuimus,& in veritate quantum ad ſtatum gloriæ.

Deinde cùm dicit, *Volo.* Deſcendit ad ſpeciales gradus hominum. Et circa hoc duo facit, quia primò monet viros de oratione, ſecundò mulieres, ibi, *Similiter & mulieres.* Dicit ergo, *Volo, &c.* Tria exigit à viris in orãdo, primò quod oratio ſit aſsidua, ſecundo pura, tertiò quieta. Aſsidua vt in omni tempore & in omni loco. Et dicit, *Volo,* quia bonũ eſt quòd homo oret, & ego doctor, *Volo viros orare in omni loco,* non in Ieruſalẽ tantũ, vt Iudæi, nec in monte Gariſim, vt Samaritani. Ioan. 4. In omni loco poteſt homo ſpiritualiter & moraliter orare. Soph. 1. Adorabunt eũ viri de loco ſuo: omnes inſulæ Gentium, &c. Sed quomodo dominus reprehendit Phariſæos ſtantes in angulis? Matt. 6. Reſpondeo, Oratio mentalis vbique poteſt fieri, ſed ſigna orationis exterius non debent fieri in omni loco, quia homo non debet ſingularis apparere in exterioribus, quia propter hoc poſſet haberi inanis gloria. Sed quare nunc ſunt factæ eccleſiæ? Reſpondeo: Non ꝙ locus ſit de neceſsitate orationis, ſed ad bene eſſe eius: quia oratio requirit ſolitudinẽ & quietem. Item pura. Ideo dicit, *Leuãtes pu. manus.* Au. quod exterius orãdo agimus, facimus vt affectus noſter interius excitetur. Genuflexiones enim & huiuſmodi non ſunt per ſe acceptæ deo, ſed quia per hæc tanquam per humilitatis ſigna homo interius humiliatur, ſicut eleuatio manus ſignificat eleuationẽ cordis. Tren. 3. Leuemus corda noſtra cum manibus ad dominum in cælo, *Leuantes, &c.* id eſt orantes cum deuotione cordis. Iob. 8. Si diluculo conſurrexeris ad deum, & omnipotentem fueris deprecatus, ſi mũdus & rectus inceſſeris, ſtatim euigilabit ad te, & pacatum reddet habitaculum iuſtitiæ tuæ. Item quieta. Ideo dicit, *Sine ira & diſ.* Et ponit duo. Primò vt ſcilicet mẽs ſit ſine ira quæ animum inquietat ad inferendũ nocumentum proximo à qua oportet liberum eſſe animum orantis. Eccle. 18. Homo homini ſeruat iram, & à deo quęrit medelam. Item liber debet eſſe homo à diſceptatione, quod poteſt intelligi dupliciter. Vno modo ſecundum glo. vt non diſceptemus contra deum increduli verbis eius, & murmurando contra eius ordinationem. Rom. 9. O homo tu quis es qui reſpondeas deo, &c. Item contra proximum, vt non rumpamus pacem cũ eo, quod fit per diſceptationem. Pax enim eſt neceſſaria oranti. Matt. 18. Si duo ex vobis conſenſerint ſuper terram de omni re quam petierint, fiet illis à patre meo. Deinde cùm dicit, *Similiter & mulieres.* Ordinat mulieres & primo quantum ad orationem, ſecundo quantùm ad doctrinam, ibi, *Mulieres in ſilentio.* Item primo oſtendit quid requiratur à muliere orante, ſecundò exponit quę dixerat, ibi, *Non in tortis.* Circa primum ſciendum eſt ꝙ omnis quæ requiruntur ad virum orantem, requirũtur & ad mulieres. Et ideo dicit, *Similiter & mulieres,* quaſi dicat: Omnia ſeruent quæ dicta ſunt. Sed addit duo, ſcilicet ornamenta & verecũdiam, di. *In hab. or. cum verecun.* cuius ratio eſt, quia naturale eſt quòd ſicut mulieres ſunt mollioris corporis quàm viri, ita & debilioris rationis. Rationis autem eſt ordinare actus, & effectus vniuſcuiuſque rei. Ornatus verò conſiſtit in debitã ordinatione & diſpoſitione. Sic in interiori decore niſi ſint omnia ordinata ex diſpoſitione per rationem, non habẽt pulchritudinem ſpiritualem. Et ideo quia mulieres deficiunt à ratione, requirit ab eis ornatum. Item verecundia eſt de turpi actu, & ideo eſt laudabilis in illis qui facile ſolent declinare in actum turpes, cuiuſmodi ſunt iuuenes & mulieres, & ideo hoc in eis laudatur, non autem ſenes & perfecti. Eccle. 26. Gratia ſuper gratiam mulier ſancta & pudorata. Item ſobrietatem requirit, vnde ſequitur, *Et ſobrietate.* Quia enim in mulieribus ratio eſt debilis, ſobrietas autem conſeruat virtutem rationis, & ideo in mulieribus maximè reprehenditur ebrietas. Vnde antiquitus apud Romanos eis non dabatur vinũ. *Non in tortis crinibus, & auro, &c.* Exponit quod dixerat, & primo de ornatu, ſecundo de verecundia, ibi, *Sed quod decet.* Circa primum, primò excludit ornatum corporalem, ſecũdo ponit ſpiritualem, ibi, *Sed quod decet.* Circa primum dicit, Quòd dixi de habitu ornato, non intelligo de exteriori, quia *Non in tortis crinibus,* id eſt, non ornato capite vel toto corpore. Sed præcipue mulieres ornant caput quod eſt naturale mulieri, vt dicitur 1. Cor. 11. Et ideo ornamenta in capite habent. In capite verò eſt duplex velamentum. Vnum eſt naturale, ſcilicet capilli, vt dicitur 1. Corint. 11. Item artificiale, & in vtriſque ſe ornant, quia capillos torquent. Vnde dicit, Non in tortis, id eſt, in criſpatis. Eſa. 3. Erit pro criſpanti crine caluitium. Item artificialia prohibet, cùm dicit, *Aut auro aut marg.* 1. Pet. 3. Nõ extrinſecus capillatura, aut circundatio auri, indumenti, aut veſtimentorum cultus, &c. Vel non in tortis crinibus, & auro, id eſt, non habentes crines tortos auro, vel margaritis. Quantum verò ad totum corpus dicit, *vel veſte pretioſa,* hoc enim damnat Apoſtolus hic, & Eſa. 3. Sed nonquid hoc eſt peccatum? Reſpondeo: Dicendum eſt quòd ſecundum Auguſt. duo ſunt conſideranda in ornatu mulierum, ſcilicet ſimplex ornatus & fucatus. Simplex ornatus, puta in veſte, & auro, & huiuſmodi, quod poteſt fieri cum peccato tribus modis: ſcilicet ex praua intentione, vt ſi intendant commotionem concupiſcentiæ: oſtentationem, vel inanem gloriam. Prou. 7. Præparata ad capiendas animas. Secundo ſi fiat præter conſuetudinem patriæ, quod fit diuerſimode. Quod enim excedit modum conſuetum patriæ, hoc ex leuitate animi eſt. Tertiò ſi conditionem ſui ſtatus excedit. Sed ſeruata recta intentione, conſuetudine patriæ, & conditione ſtatus, non eſt peccatum. De fucato autem ſemper eſt peccatum. Mulieribus enim non permittitur ornari niſi propter viros, & viri nolunt decipi vt fucatæ eis appareant. Sit ergo non talis ornatus, ſed qualis decet mulieres, promittentes pietatem. Exteriora enim opera hominis ſunt quaſi quędam profeſsio interioris hominis, ſicut religioſi ad hoc habent habitum & clerici ſimiliter. Vnde niſi concordet interior cum exteriori, eſt fictio. Ita etiam de alijs operibus interioribus. Interius enim debemus colere pietatem, id eſt, cultũ dei habere, exterius vero promittere & proſtrari per bona opera, quę concordant pietati: & ſimiliter habere interius, ſicut oſtendimus exterius. Vel dico quòd debent ſe ornare non exterius, ſed ſecundum quod docet eas promittentes, id eſt, quæ promittere debent pietatem per opera bona. Eccleſ. 19. Amictus corporis, & riſus dentium, & ingreſſus hominis annuntiant de illo.

Orationis conditiones quales.

Ornatus mulierum, num ſit peccatum.

LECTIO TERTIA.

Iubet mulierum ſilentium, diſcere, & ſubijci, non docere, neque dominari in virum. Hæc enim mulieres decent ex creationis natura.

MVlier in ſilentio diſcat, cum omni ſubiectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum ſed eſſe in ſilentio. Adam enim primus formatus eſt, deinde Eua, & Adam non eſt ſeductus: mulier autem ſeducta, in præuaricatione fuit. Saluabitur autem per filiorum generationẽ: ſi permanſerit in fide & dilectione, & ſanctificatione, & cum ſobrietate.

Superius Apoſtolus ordinauit mulieres quo ad orationem: hic ordinat eas quantum ad doctrinam: & primo ponit ſuam ordinationem circa earum doctrinam: ſecũdo rationẽ ordinationis aſsignat, ibi, *Adam enim primus.* Tertio reſpondet tacitæ quæſtioni, ibi, *Saluabitur autem.* Item primo oſtendit quid mulieribus conueniat: ſecundò quid eis non competat, ibi, *Docere autem.* Circa primum tria ponit eis competere, ſcilicet taciturnitatem, diſciplinam, & ſubiectionem, quæ tria ex vna ratione procedũt, ſcilicet ex defectu rationis in duobus, quibus primo indicit ſilentium di. *Mulier in ſil.* Iac. 3. Si quis in verbo nõ offendit hic perfectus eſt vir. & 1. Cor. 14. Mulieres in eccleſijs taceant, non enim permittitur eis loqui, &c. Nam verba mulieris ſunt inflãmantia. Eccle. 9. Colloquium illius quaſi ignis exardeſcit. Secũdò vt diſcant, quia eorum qui deficiunt ratione, proprium eſt addiſcere. 1. Cor. 14. Si quid tamẽ volunt diſcere, domi viros ſuos interrogent, &c. Viris autẽ datur quòd doceãt. Tertio indicit ſubiectionem, quia naturale eſt ꝙ anima dominetur corpori, & ratio viribus inferioribus. Et ideo ſicut Philoſophus docet; Quandocunq; aliqua duo ad inuicem ſic ſe habent, ſicut anima ad corpus, & ratio ad ſenſualitatem, naturale dominium eſt eius qui abundat ratione, & illud eſt principans, aliud autem eſt ſubditum, quod ſcilicet deficit ratione. Gene. 2. Sub viri poteſtate eris. Item excludit ea, quæ eis non competunt di. *Docere autem, &c.* Et ſunt duo ſcilicet; vt non doceant. Sed contra, Prouer. vlt. Erudiuit eum mater ſua, &c. Reſpondeo dicendum eſt ꝙ doctrina alia eſt publica; & hæc non competit mulieri, & ideo dicit, in eccleſia. Alia eſt priuata, & hæc mater erudit filiũ.

Vel

Sed contra. Iudi. 5. Delbora erudiuit populum Iſraël. Reſpondeo, illa eruditio eſt per ſpiritum prophetiæ, & gratia ſpiritusſancti non diſcernit inter virum & mulierem, non tamen publicè prædicabat, ſed inſtinctu ſpiritusſancti conſilia dabat. Secundo, interdicitur eis dominium in virum. Eccl. 25. Mulier ſi primatum habeat contraria eſt viro ſuo. Et Philoſophus dicit, q dominium mulierũ eſt corruptio familiæ, ſicut tyranni in regno. Et ſic prohibet duo contra duo, quæ competunt eis, ſed primum repetit, ſcilicet *Eſſe in ſilentio*. Deinde cùm dicit, *Adam enim*. Aſsignat rationem eius quod dixerat, & primo ex ordine creationis, ſecundo ex ordine culpæ, ibi, *Et Adam non eſt*. Circa primũ ſciendũ eſt, q in ordine rerum perfectum & imperfectum diuerſimode ordinatur, quia in vno & eodem imperfectum præcedit tempore, & perfectum præcedit natura: quia natura tendit ad perfectum, ſed in diuerſis perfectum eſt prius tẽpore & natura, quia natura ſemper incipit à perfectis. Et hunc ordinem agit hic, quia vir perfectus eſt in natura humana, mulier vir occaſionatus. Vnde primo formatus eſt Adam. Gene. 2. Formauit Deus hominem de limo terræ. Secũdario mulier ſicut quoddam imperfectum à perfecto originatum, ſcilicet de coſta. 1. Corin. 11. Non enim vir ex muliere, ſed mulier ex viro eſt. Et inde eſt q homo non dicitur factus propter mulierem, ſed ad ſimilitudinem dei. Gene. 1. Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinẽ noſtram. Mulier autem propter virum: ideo vir debet preeſſe. Item ex parte culpæ. Ordo enim generationis & corruptionis eſt contrarius, quia quod eſt primum in generatione, eſt vltimum in corruptione. Peccatũ autem eſt corruptio naturæ, & ideo generatio incipit primo ab Adam, ſed corruptio à muliere. Vnde dicit, Adã non eſt ſeductus, ſcilicet primo, quia fortior erat, ſed tentator incipit à debiliori, vt facilius ſeduceretur fortior. Alludit autem hic verbis Adæ. Gene. 3. Cùm enim dominus reprehendit Adam, dixit, Mulier quam dediſti mihi ſociam dedit mihi, &c. Et ideo dicit, *Adam non eſt ſeductus, ſed mulier*. Seductio autẽ duplex eſt, ſc. in vniuerſali, & particulari eligibili, quæ eſt ignorantia electionis. Quicunque ergo peccat, ſeducitur ignorãtia electionis in particulari eligibili. *Mulier autẽ fuit ſeducta*, ignorantia in vniuerſali, quando ſcilicet credidit q ſerpens dixit, ſed vir non credidit hoc, ſed deceptus fuit in particulari, ſcilicet q gerendus eſſet mox vxori, & cum ea comedere deberet, & inexpertus diuinæ ſeueritatis credidit quod facile ei remitteretur. Sed contra. Ignorantia eſt pœna peccati, ergo pœna præceſsit culpam. Reſpondeo, dicendum eſt q non præceſsit, quia ſtatim ad verba ſerpẽtis fuit elata, eo quod alius eſſet de ea ſolicitus, & ex illa elatione ſeducta eſt, vnde elatio præceſsit. Deinde cùm dicit, *Saluabitur autem*. Reſpondet cuidam tacitæ quæſtioni, quia diceret quis quòd ſi mulier non eſt propter virum & ex ea eſt initium peccati, ergo viro eſt nociua, ſed ſi aliquid non eſt propter aliud, ſed eſt ei nociuum, debet tolli, ergo mulier non debet ſaluari. Dicendum eſt ergo, quòd duplex eſt ſalus: ſcilicet temporalis, & hæc eſt communis etiam brutis. Alia eſt æterna, & hæc eſt propria hominum. Eſa. 51. Salus autem mea in ſempiternum erit. Vtranque autem ſalutem mulier non amiſit. Non temporalem, quia ſtatim non priuatur ſexu muliebri propter generationem prolis, nec æternam, quia ſecundum animam capax eſt gratiæ & gloriæ. Et ideo quantum ad primum dicitur, *Saluabitur*, id eſt, non extirpabitur: & hoc *Per generationem filiorũ*, ad quam eſt à deo ordinata. Quantum ad ſecundum dicit, *Si permanſerit*. Sed quia ſi importat cauſam, nunquid quæ nõ permanſit non ſaluabitur cùm Apoſtolus dicat, quòd mulier melius facit ſi non nubat? Reſpondeo, vno modo poteſt eſſe locutio figuratiua: & ſic per virum ratio ſuperior intelligitur: ratio inferior eſt mulier: opera bona ſunt filij inferioris rationis, & charitas quam per virum concepit, & per hæc ſaluabitur. Alia eſt expoſitio literalis, vt ly, per, non dicat cauſam ſed repugnantiam. Et eſt ſenſus, *Mulier ſaluabitur*, etiam ſi incedat per generationem, ſcilicet ſi nubat & non ſit virgo. Et tunc ly, per, dicit augmentationem ſalutis quaſi per generationem filiorum ad cultum dei, magis ſaluabitur. Eccleſiaſtici ſeptimo, Filij tibi ſunt, erudi illos, & incurua illos à pueritia illorum. Quo ad ſalutem æternam conſequendam tria ponit. Primo aliquid quo ad intellectum. Secundò quo ad effectum. Tertiò quo ad exteriorem actum. In intellectu eſt fides per quam intellectus Chriſto ſubiicitur. Vnde dicit, *In fide*. Hebræorum 11. Sine fide impoſsibile eſt placere deo. Et quia fides nihil valet ſine dilectione, ideo quoad effectum ſtatim ſubiunxit, dicens, *Et dilectione*. 1. Cor. 13. Si habuero omnẽ fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil ſum, &c. In exteriori autem ponit duo contra laſciuiam, quæ conſiſtit in duobus, ſ. in luxuria. Et quantũ ad hoc dicit, *In ſanctificatione*, id eſt, in caſtitate. 1. Theſſal. 4. Hæc eſt voluntas dei ſanctificatio veſtra, &c. Item in crapula, contra quod dicit, *In ſobrietate*. Tit. 2. Sobriè & piè, & iuſtè viuamus in hoc ſeculo.

Salus duplex, temporalis, & æterna.

CAPIT. III. LEC. I.

Epiſcopi, ac ſacerdotis conditiones exprimuntur.

Fidelis ſermo. Si quis epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat. Oportet enim epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, vnius vxoris virum, ſobrium, ornatum, prudentem, pudicum, hoſpitalem, doctorem, non vinolentum, non percuſſorẽ, ſed modeſtum, non litigioſum, non cupidum.

Supra inſtruxit Timotheum de pertinentibus ad fidem rectam & cultum dei. hic agit de inſtructione officiorum eccleſiaſticorum. Et primo ponitur inſtitutio. Secundo ſuæ inſtitutionis occaſio ſeu neceſsitas, ibi, *Hæc tibi ſcribo*. Item primo inſtruit de pertinentibus ad epiſcopũ. ſecundo quo ad diaconos, ibi, *Diaconos ſimiliter*. Sed cum ſecũdum Dionyſiũ tres ſint ordines, ſcilicet epiſcoporum qui perficiũt, presbyterorum qui illuminant, diaconorum qui purgãt: quare non facit mẽtionem de presbyteris? Reſpondeo, dicendum eſt q presbyteri intelliguntur cum epiſcopis: non q ſit indiſtinctio inter ordines quantum ad rem, ſed quantum ad nomina: quia presbyter idem eſt q ſenior: & epiſcopus ſuperintendens. Et ideo presbyteri & epiſcopi quãtum ad nomen vocabantur & epiſcopi & presbyteri. Circa hoc ergo primo agit de deſiderio perueniendi ad epiſcopatum. Secundò deſcribit conditionem epiſcopi, ibi, *Oportet autem*. Præmittit ergo ſuæ inſtitutionis aſſertionem, dicens, *Fidelis ſermo*, ſcilicet quem dicam, vel dixi. Apoc. vlti. Hæc verba fideliſsima & vera ſunt, *Si quis epiſcopatum deſi. &c.* Ex hoc ſumpſerunt aliqui occaſionem ambitionis epiſcopatus & prælationis. Sed non rectè intelligunt quod hic dicitur. Apoſtolus enim hic voluit oſtẽdere quid pertineat ad epiſcopum. Epiſcopus eſt nomen græcum, ſcopos enim idem eſt q intendens, epi. i. ſupra: epiſcopus ergo dicitur quaſi ſuperintendens. Duo ergo ſunt conſideranda in epiſcopo, ſ. gradus ſuperior, & actio plebi vtilis. Aliqui enim proiiciunt forte oculum ad ea, quæ circũſtant eum. ſ. q qui præeſt honoratur, & q habet poteſtatem. Et qui propter iſta deſiderat epiſcopatũ, neſcit quid ſit epiſcopus. Et ideo dicit Apoſtolus, quid ſit epiſcopus, & quid deſiderat qui epiſcopatum deſiderat, quia bonũ opus, Non dicit bonum deſiderium habet, ſed bonũ opus ſcilicet vtilitatem plebis. Sed nunquid licet ipſum deſiderare? Aug. dicit q nõ. Glo. Locus ſuperior ſine quo regi nõ poteſt populus & ſi teneatur & adminiſtretur decenter, tamen indecẽter appetitur. Et idem dicit, 19. de ci. dei. Cuius ratio eſt q nullus debet appetere aliquid ſupra vires ſuas non ſibi proportionatum alias eſſet ſtultus. Horatius. Ludere qui neſcit cãpeſtribus abſtinet armis, Ille ergo bene epiſcopatum deſiderare poſſet, cuius facultas epiſcopatui eſſet proportionata. Ad hoc autem nullus eſt idoneus: quia prælatus ſecũdum gradum & conuenientiam, debet omnes alios excedere in conuerſatione & contẽplatione: ita vt in reſpectu ſui alij ſint grex. Et hanc idoneitatẽ de ſe præſumere eſt maximè ſuperbiæ, aut ergo appetit circunſtantias, & tunc neſcit quid appetat, quia non eſt hic epiſcopatus, vel ipſum opus, & hoc eſt ſuperbiæ. Et ideo non eſt accipiendum niſi impoſitũ. Glo: ſi dicis ſtatus epiſcoporum non eſt perfectior ſtatu religioſorum, hunc autem licet appetere, igitur. Reſpondeo. Perfectio aliter ſe habet in hoc & in illo, quia ſtatus epiſcoporum præſupponit perfectionem, & ideo nullus appetere debet niſi habeat eam, ſed ſtatus religioſorũ eſt via, & ideo non requiritur perfectio iam habita, ſed quod teneatur acquirere eam niſi habeat, & hoc patet Io. vlti. Vbi dominus Simoni non dicit, Si vis perfectus eſſe, paſce, &c. Et iuueni dicit, Si vis perfectus eſſe, &c. Sic ergo intelligendum eſt

Nota epiſcope.

in no-

in nomine epiſcopatus bonum opus.1.Pe.5.Non vt dominantes in cleris, ſed forma facti gregis, &c. Quaſi dicat: Si tu epiſcopatũ deſideras, hoc eſt quod deſideras, quia bonũ opus. Sed qualis debeat eſſe epiſcopus oſtẽdit, cum ſubdit *Oportet epiſcopum, &c.* Quem primo inſtruit in generali. Secundo in ſpeciali, ibi, *Vnius vxoris*, Dicit ergo. Dico quòd bonum opus deſiderat, ſed ad hoc non omnis eſt idoneus, ſed oportet quòd ſit talis: primo irreprehẽſibilis. Vnde de Zacharia dicitur. Luc.1. quòd incedebat in omnibus mandatis & iuſtificationibus ſine querela. Leu.21. Qui habuerit maculã non offeret panes deo ſuo, nec accedet ad miniſterium eius. Nec intelligendum eſt, quòd omnino ſit ſine peccato, quia dicitur. 1. Ioã.1. Si dixerimus, &c. Nec eſt dicendum ſicut aliqui dixerunt, ꝙ quicũque peccanit mortaliter poſt baptiſmum, non eſt idoneus, quia pauci eſſent tales, ſed irreprehenſibilis, id eſt, non ſubiectus alicui peccato, vnde ab aliis reprehendi poſſet, quia indecẽs eſt ſi reprehenſibilis ſit reprehenſor. Matt.37. Eijce primum trabem, &c. Deinde cum dicit, *Vnius vxoris, &c.* Inſtruit eũ in ſpeciali, & primo quantum ad ſe. Secundo quantum ad multitudinem, ibi, *Filios habentem*, Iterum prima in duas, quia primo oſtendit quibus virtutibus ornetur. Secundo à quo mens debet eſſe immunis, ibi, *Non vinolentũ*, Omnis autẽ moralis virtus eſt primo circa paſsiones, & ſunt duo quæ faciunt ſanctitatem, ſcilicet caſtitas, & ſobrietas, quia per delectationem vel delectabilia carnis, maxime inquietatur anima. Et ideo primo ponit quod pertinet ad caſtitatem, dicẽs, *Vnius vxoris virum*. Simile. Tit.1. In hoc autẽ diſcordia videtur eſſe inter Auguſtinum & Hieronymum. Hieronymus enim dicit ꝙ hoc intelligitur poſt baptiſmũ, quia ſi ante baptiſmum duas habuit vxores, vel vnam primo & aliã poſtea, non impeditur ab ordinatione, quia per baptiſmum omnia delentur. Auguſtinus, & Ambroſius contrarium dicunt, quia ſiue ante, ſiue poſt, ſi duas habuit non ordinatur. Et nũquid baptiſmus omnia delet? Reſpõdeo, ſic quo ad peccata, nõ autem quoad irregularitatem, quæ interdum etiam ſine peccato incurritur ex ſola eccleſiaſtica inſtitutione, ſed matrimonium non eſt peccatum etiã in paganis. Sed quæ eſt cauſa huius inſtitutionis? Nunquid non magis impeditur qui multas concubinas habet? Reſpondeo: dicendum ꝙ hoc ſit nõ propter incontinentiã tantũ, ſed propter repreſentationem ſacramẽti, quia ſponſus eccleſiæ eſt Chriſtus, & vna eſt eccleſia. Can.4. Vna eſt columba mea. Secundo agit de ſobrietate. Tit. 2. Sobriè & piè & iuſtè viuamus in hoc ſeculo, &c. Hoc enim docet epiſcopum qui dicitur ſuperintẽdens, vt vigilet. Luc.1. Paſtores autem erãt, &c. Et ebrietas obſtat vigilijs. 1. Pet. vlt. Sobrij eſtote, &c. Tertio ordinat rationem, dicens, *Prudentem*, quia hæc eſt regitiua omniũ virtutũ, & epiſcopus eligitur vt alios regat. Mat.10. Eſtote prudẽtes. Mat.24. Quis putas eſt fidelis ſeruus & prudens, &c. Conſequenter ponit virtutes, quæ ordinant actiones exteriores. Primò quãtum ad ſe, Secundo quantum ad alios. Quãtum ad ſe dicit *Ornatum, pudicum*. Ornatus eſt quando bene cõponitur in actibus, & dictis. Ornatus enim importat pulchritudinem quæ conſiſtit in proportione. Vnde tunc eſt ornatus, quando ágit & loquitur vt decet. Eccleſia.44. Homines diuites in virtute pulchritudinis ſtudium habentes. Hoc requiritur in epiſcopo, quia per exteriora iudicamus de interioribus. Eccleſia.19. Amictus corporis, & riſus dentium, & ingreſſus hominis, enuntiant de illo: quia prælatus ponitur in aſpectu hominum, oportet ꝙ ſit ornatus. Vnde dicitur de Ambroſio, quod quoſdam ordinare nolebat, quia diſſolute incedebant. Item quandoq; contingit quód occurrũt alicui aliqua turpia in aliis vel agentibus vel dicentibus, & ad hæc debet habere pudicitiam, vt verecũdetur ſi videat vel audiat. Auguſt. Impudicus oculus, impudici cordis eſt nuntius. Eccleſiaſt.7. Gratia enim verecundiæ illius ſuper aurum. Deinde cum dicit, *Hoſpitalem, &c.* agit de epiſcopo in comparatione ad alios. Imponitur autem epiſcopo vt paſcat oues. Ioan. vlti. & 1. Petr. vltimo. Et duplex eſt eleemoſyna, ſcilicet corporalis & ſpiritualis. Ergo debet in vtraque paſcere. Quãtum ad primum dicit, *Hoſpitalem*, ſcilicet peregrinorum & hoſpitum. Ro. duodecimo. Hoſpitalitatem ſectantes. Hebr. vltimo. Hoſpitalitatem nolite obliuiſci, & cętera. Iob.31. Oſtium meum viatori patuit, &c. Quantum ad ſecundum dicit, *Doctorem*, Epheſ. 4.

Diſcordia Hieronymi & Auguſtini, de epiſcoporum vxoribus.

ad

Alios paſtores & doctores, &c. Et hoc eſt officium proprium prælati. Hierem. 3. Dabo vobis paſtores iuxta cor meum, & paſcent vos ſcientia & doctrina, &c. Conſequenter cum dicit, *Non vinolentum, &c.* remouet vitia oppoſita. Tria autem remouet. Vnum quod pertinet ad concupiſcentiam carnis. Aliud ad iram. Aliud ad cupiditatem. Quantum ad primum dicit, *Non vinolentum*, Minus dicit, & plus ſignificat. Ephe.5. Nolite inebriari vino in quo eſt luxuria. Quaſi dicat, non guloſum, nõ luxurioſum. Quantum ad iram duo ponit, primò quantum ad actum dicit, *Non percuſſorẽ*, Decẽter prohibet hoc poſt vina, quia ebrij de facili percutiunt, *Sed modeſtum*, id eſt patientem. Phil.4. Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus. Pſalm. Bene patientes erunt vt annuntient. Chriſtus paſſus non percutiebat. Secundò quantum ad verba cum dicit, *Non litigioſum*. 2. Tim.2. Seruũ dei non oportet litigare. 1. Corinth.11. Si quis autem videtur contentioſus eſſe, nos talem conſuetudinem non habemus, neq; eccleſia dei. Et hoc quia epiſcopi ſunt ſucceſſores apoſtolorum, quos Chriſtus inſtruxit vt pacem annuntiarent. Item in paſsione ſua Chriſtus dixit, Pacem meã do vobis, pacem relinquo vobis. Quantum ad res tẽporales dicit, *Non cupidum*, quia ponitur iudex & ordinator eccleſiæ, quia ſi ſit cupidus de facili declinat à iuſtitia. Exo.23. Ne accipias munera, quæ excæcãt etiã prudentes & ſubuertunt verba iuſtorum, ſed heu. Hier.6. A maiore vſque ad minorem omnes auaritiæ ſtudent.

LECTIO SECVNDA.

Proſequitur de eiſdem loquis, quo ad priuatam familiam, & commendatam eccleſiam, Diaconesq; hortatur quomodo ſeſe habeant tum ad ſe ipſos, tum ad vxores proprias.

SEd ſua domui bene propoſitum, filios habentem ſubditos cum omni caſtitate, Si quis autem domui ſuæ præeſſe neſcit quomodo eccleſiæ dei diligentiam habebit? Non neophitum, ne in ſuperbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. Oportet autem & illum teſtimonium habere bonum ab his qui foris ſunt, vt non in opprobrium incidat & in laqueum diaboli. Diaconos ſimiliter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum ſectantes: habentes myſterium fidei in conſcientia pura. Et hi autem probentur primum, & ſic miniſtrent, nullum crimen habentes. Mulieres ſimiliter pudicas, non detrahentes, ſobrias, fideles in omnibus.

Supra oſtẽdit Apoſtolus qualis debet eſſe epiſcopus ſecundum ſe, hic oſtendit qualis debet eſſe in comparatione ad multitudinem. Et primo ad multitudinem domeſticæ familiæ. Secundo ad multitudinẽ eccleſiæ, ibi, *Non neophitum*. Tertio ad multitudinem infidelium, ibi, *Oportet autẽ*. Item primo oſtendit qualis debet eſſe in comparatione ad familiam domeſticam. Secundo rationem huius aſsignat ibi, *Si quis autem*, Item primò oſtendit ꝙ ab epiſcopo requiritur gubernatio debita familiæ. Secundo bona inſtructio filiorum, ibi, *Filios habentem*, Dicit ergo, Oportet epiſcopũ bene præeſſe domui.i. familiæ ſuæ, vt eam bene gubernet. Bona autem gubernatio nõ ſolum eſt acquiſitio diuitiarũ, quia ea non ſunt finis yconomiæ, ſed inſtrumẽta: ſed finis eius eſt recta vita. Eccle. 44. Pacificantes in domibus ſuis. Specialiter autem in domeſtica familia præcipui ſunt filij. Et ideo dicit de eis ſpecialiter, *Filios ha. ſub.* i. ꝙ ſuis filiis dominetur nõ emollitus ex teneritudine amoris quã quãdoq; extendit ad filios. Inter alia autem, quę requirũtur in filijs epiſcoporum quos habuerũt antequam eſſent epiſcopi, requiritur ꝙ ſint caſti. Ideo ſubditur, *Cum omni caſ.* quia mala eorum vita, eſſet teſtimonium cõtra parentẽ & prælatum. Eccle. 10. Secundum iudicem populi ſic & miniſtri eius & qualis rector ciuitatis, tales & habitantes in ea. Sap. 4. Ex iniquis enim omnes filij qui naſcũtur teſtes ſunt nequitiæ aduerſus parẽtes in interrogatione ſua. Secunda ratio eſt, quia ad domum epiſcopi concurrit populus, ideo oportet eos eſſe caſtos. Cõtra illud primi Regum ſecũdo, vbi filij Hely non caſti, corrumpebant mulieres venientes ad templum: vnde & Hely à domino eſt punitus. Deinde cum dicit, *Si quis autem*, Dicti ſui rationem aſsignat. Poſſet enim dici Quid ad epiſcopum quod bene regat familiam, cui imminet cura communis? Et ideo dicit, *Si quis autẽ domui ſuæ, &c.* propriæ familiæ. Luc.16. Qui fidelis eſt in minimo & in maiore fidelis eſt. Contingit tamen frequenter ꝙ aliqui nõ ſunt bene regitiui in paruis domeſticis, qui ta-

men

men bene regunt in maioribus. Sed quod dicit, neſcit, hæc neſcientia referatur ad neglīgētiam. Nam qui parua negligit, de facili magna neglig.t: licet qui non curat de paruis, aliquando bene ſe habeat in maioribus. Conſequenter oſtendit qualiter ſe habeat ad multitudinē eccleſiæ, in qua nō debet eſſe nouitius in fide, ſed antiquus. Vnde dicit, *Nō neophitum*, id eſt, nouam fidē habētem. Actuum .1. Oportet eligere vnum ex his qui nobiſcum, &c. Item. Nume. 11. Congrega mihi .70. viros de ſenioribus quos tu noſti ꝙ ſenes ſint populi ac magiſtri & duces, &c. Sed ſicut dicitur Sap. 4. Senectus venerabilis ē, nō diuturna, neq; numero annorum computata. Contingit. n. quandoq; ꝙ in aliquibus nouis ſuperabundet gratia & habent ſimul cum ętate iuuenili morum ſenectutē, qui diſpenſatiue promouētur: ſicut Ambroſius diuina inſpiratiōe. Vnde hoc ꝙ dicit hic, ad eos pertinet qui non ſolū ætate neophiti, ſed & qui neophiti ſunt perfectione. Et huius eſt ratio, *Ne in ſuperbiam, &c.* Quando enim aliquis de nouo veniēs ad fidē & ad cōditionem aliquam promouetur, reputat ſe aliis meliorem & valde neceſſarium, quaſi niſi ipſe eſſet nō haberēt vnde prouideretur eccleſiæ. Et dicit, *Diaboli*, quia ipſe condemnatus fuit propter peccatum ſuperbiæ. Deinde cūm dicit *Oportet autē illum, &c.* oſtendit qualiter ſe habeat ad multitudinem infidelium, & ponit documenta. Primo vt ſit bonæ famæ. Col. 4. in ſapiētia ambulate ad eos qui foris ſunt. 1. Pet. 2. Conuerſationem veſtram inter gētes habentes bonam. Et hoc neceſſarium eſt prælato, quia conuerſatio totius cōgregationis iudicatur ex prælato. Sed contra. 1. Cor. 6. Per infamiam & bonam famam. Reſpondeo infamia inſurgit quandoq; ex culpa eius qui infamatur: & hāc prohibet hic, quandoq; ex malitia detrahētium, & in hac oportet habere patientiam, & de hac loquitur Apoſtolus ibi. Sed hic loquitur de aſſumendo in epiſcopū qui & ſi ſit bonus, & infamatur falſo, debet patienter ferre. Secundo aſſignat ratonē. Vnde ſubdit, *Vt non in opprobriū, &c.* Vbi tāgit duplex periculū. ſ. ne fiat opprobrioſus, & per hnc eius authoritas minuatur, & per conſequens auferatur audacia corrigēdi. Matt. 7 Eijce primū trabem, &c. Secundo ne incidat in laqueum diaboli, quandoq; ſ. Impatienter ſuſtinēdo, per quod infamis concitetur ad odia, & deſperetur, & huiuſmodi. Et ꝙ prælatus ſit odioſus layeis cōtingit, ſi negligit cultum diuinæ laudis. Malach. 2. Irritum feciſtis pactum Leui, dicit dominus exercituum, propter quod dedi vos contēptibiles & humiles omnibus populis. Deinde cūm dicit, *Diaconos, &c.* Oſtendit pertinētia ad diaconos, quod in græco idē eſt ꝙ miniſtri. In primitiua enim eccleſia ſolum erant tres ordines vt dicit Dionyſius, ſcilicet epiſcoporum, presbyterorum, & miniſtrorum, & non diuidebantur per diuerſos grados, ſed omnia erāt in vno ordine propter paucitatem miniſtrorum, & propter nouitatē eccleſiæ. Primo ergo oſtendit quales debent eſſe ſecūdum ſe. Secundo quantum ad alios, ibi, *Mulieres.* Itē primo oſtēdit quales debent eſſe. Secūdo quomodo examinādi ſunt, ibi, *Et hi.* Item primo oſtendit quales debent eſſe quantum ad eorum proprium corpus. Secundo quātum ad res exteriores, ibi, *Non turpe.* Tertiō quātum ad alia, *Habētes, &c.* Item quantum ad corpus, primo oſtēdit quo ad totius corporis qualitates. Secundo quātum ad oris refrenationem. Dicit ergo: Dico quōd epiſcopi debent eſſe pudici; ſimiliter oportet diaconos eſſe, quia contrarium pudicitiæ facit ineptum ad ſpiritualia: quia denegat animum à ſpiritualibus, quem neceſſe eſt tales habere eleuatum. Eſa. 52. Mundamini qui fertis vaſa domini. Lucę duodecimo, Sint lumbi veſtri præcincti. Deinde oſtendit quales debent eſſe in ore. Os ſeruit locutioni, & guſtui. Quātum ad primum dicit, *Non bilingues*, Eccleſia. 28. Lingua tertia multos commouit, & diſperſit illos à gente in gentem. Bilinguis eſt habens duas linguas. Non erunt tales diaconi miniſtri pacis: Quantum ad ſecundum dicit, *Non multo.* Prouerb. vigeſimotertio, Cui veh? Cuius patri veh? cui rixæ? cui foueæ? cui ſine cauſa vulnera, cui ſuffoſsio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino & ſtudent calicibus epotandis? Eſa. 5. Veh qui potentes eſtis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miſcendam ebrietatem. Deinde cūm dicit, *Non turpe lucrum ſectantes.* Oſtendit quomodo ſe habeāt ad res exteriores. Non ſolū enim diuertūtur à iuſtitia quandoq; propter cupiditatem lucri, ſed etiā à veritate dicētes, quæ non oportet. Et ideo prohibetur eis temporale lucrum, in quo intelligitur omne lucrum inhoneſtum. Sed quantum ad affectionem dicit, *Habentes, &c.* Et inſtruit eos. Primō quantum ad fidem. Secundo quantum ad conſcientiæ puritatem. Vnde dicit, *Myſterium fidei*, non fidē, id eſt, nō tantum fidem ſimplicem, ſed intelligētiam eius quod in fide occultum eſt. Myſterium enim idem eſt ꝙ occultum: quia miniſtri debent ſcire non tantum ea de fide quæ & populus intelligit, ſed & myſteria, quia debent alios inſtruere. 1. Petr. 3. Parati ſemper ad ſatisfactionem omni poſcenti vos rationem de ea, quæ in vobis eſt fide & ſpe, &c. Item conſcientiam puram; quia impura facit fide errare: ſupra primo, Finis autem præcepti eſt charitas de corde puro, & cōſcientia bona, & fide non ficta. Deinde cūm dicit, *Et hi probentur primum & ſic, &c.* Oſtendit quomodo examinētur. Poſſet enim dicere aliquis: Puto omnes bonos: hoc enim debet eſſe in tua reputatione. Sed quantū ad eorū promotionem omnes ſunt examinandi. Vnde etiam ipſi examinantur, vnde dicit, *Et hi, &c. Nullū crimē*, id eſt, peccatum mortale, non autem intēdit de peccato veniali: quia vt dicitur. 1. Io. 1. Si dixerimus quia peccatum nō habemus, ipſi nos ſeducimus & veritas in nobis nō eſt. Nec dicit qui habuerunt, ſed, *Habentes*, id eſt, qui ſunt notabiles & habēt infamiæ crimen. Alioquin hoc eſſet derogare clauibus eccleſiæ: Deinde cūm dicit, *Mulieres, &c.* Oſtendit qualiter ſe habeant ad alios. Et primo ponit ſuam inſtructionem. Secundo rationem, ibi, *Qui enim habent.* Circa primū duo facit, quia primō oſtendit qualiter ſe habeāt ad vxores, quas habebant in primitiua eccleſia, & loquitur pro ſtatu illo. Secundo quomodo ad filios, ibi, *Qui filijs.* Iterum prima in duas, quia primo oſtendit quales debent eſſe eorum vxores. Secundo qualiter ipſi habeant ſe ad illas, ibi, *Dyaconos.* In vxoribus eorum requirit quatuor, ſcilicet pudicitiam, modeſtiam, ſobrietatem, & fidelitatē. Dicit ergo, ſimiliter ſicut dixi de dyaconibus dico de mulieribus; quia oportet eas eſſe, *Pudicas.* Eccleſia. 16. Gratia ſupergratiam mulier ſancta & pudorata. Item modeſtas in lingua, *Nō detrahentes.* Eccleſ. 10. Quomodo ſi ſerpens mordeat in ſilentio, nihil eo minus habet qui detrahit. Item, *Sobrias*, quæ eſt maximum ornamentū mulierū: ſupra ſecundo. Similiter mulieres in habitu ornato cum verecundia & ſobrietate. Item *Fideles*, vel deo quātum ad veram fidem, Vel viris ſuis. Sed quæ culpa eſt diaconi, ſi eius vxor eſt mala. Reſpondeo: Aliquis à miniſterio repellitur nō ſolum propter culpam, ſed etiam propter aliquod impedimentum miniſterij. Et ideo ſi præter culpam eorum poſſent mulieres eſſe malæ, tamen præſtant impedimentum dupliciter: Primō quia cūm malę ſunt, indigent maiori cura, & per hoc earum viri minus vacarent eccleſiaſticis miniſteriis. Secundō quia viri deprauantur ex vxoribus. Item eſſet in periculū, quia miniſtrorum eccleſiæ multi frequentant domos. Dixerūt autem Cathaphrigiæ quod ex quo inter diaconos agitur de mulieribus, mulieres poſſunt ordinari ad ſacros ordines. Sed ſciendum eſt ꝙ in iure, aliquæ mulieres aliquādo vocantur diaconiſſæ: non quia habeant huiuſmodi ordinem, ſed propter aliquod miniſteriū eccleſiæ: ſicut in græco dicitur diaconus quilibet miniſter.

Senectus qualis, veneranda.

De lucro

LECTIO TERTIA.

Hæc ſcripſiſſe dicit, vt ſi venire ad eum differret, quomodo in eccleſia conuerſari deberet, ſciret.

Diaconi ſunt vnius vxoris viri, qui filijs ſuis bene præſint, & ſuis domibus. Qui enim bene miniſtrauerint, gradū bonum ſibi acquirent & multam fiduciam in fide quæ eſt in Chriſto Ieſu. Hæc tibi ſcribo fili Timothee, ſperans me venire ad te cito. Si autem tardauero, vt ſcias quomodo oporteat te in domo dei conuerſari, quæ eſt eccleſia dei viui, columna & firmamentum veritatis. Et manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit angelis, prædicatum eſt gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.

Supra oſtendit Apoſtolus, quales debent eſſe diaconi & eorum vxores, hic oſtendit quomodo diaconi ſe habeant ad vxores & ad filios & familiam. Et primō ponit documentum. Secundō eius rationem, ibi, *Qui enim bene.* Dicit ergo: Dixi ꝙ mulieres diaconorum ſint pudicæ. Et ſi iā

vxoribus

vxoribus eſt pudicitia habenda propter eos, amplius in ipſis eſt neceſſaria, vt ſint omnino à contactu mulierũ immunes. Sed quia ſecundùm hoc pauci eſſent miniſtri, concedit quód ſaltem ſint vnius vxoris viri, quia habuiſſe plures, eſt ſignum incontinentiæ & contra ſignificationem ſacramenti. Et inde eſt quód dominus inſtituit matrimoniũ vnius ad vnum. Vnde & prima vxor benedicitur, non ſecunda. Deinde monet qualiter ſe habeant ad filios, dicẽs, *Qui filijs ſuis bene præſint*, ſcilicet bene erudiendo in diſciplina bona & vita. Eccle. 7. Filij tibi ſunt erudi illos, & cæt.

Conſequenter hortatur eos bene preeſſe & toti domui, id eſt, familiæ, ſcilicet cum manſuetudine. Eccleſ. 4. Noli eſſe ſicut leo in domo tua, &c. Et huius ponit rationẽ, dicẽs, *Qui enim bene miniſ. &c.* quaſi diceret, Quod requiris ab epiſcopis rationabile eſt, quia ipſi ſunt prælati. Sed quare à diacono qui eſt miniſter. Reſpondet, dicens *Qui enim, &c.* Et primò oſtẽdit quod bonus vſus huius miniſterij eſt via ad maiorem dignitatem. Secũdò etiam quod eſt via ad vitam æternam. Quantũ ad primum dicit, *Qui enim bene miniſtrauerit*, exercendo officiũ diaconi. Quod enim eſt in græco dyaconua, in latino dicitur miniſter, *Gradum bonum ſibi acquirent*, id eſt, promoueri merentur ad gradum altiorem. Matth. 25. Quia in pauca fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam, &c. Et dicit bonũ, quia ſupra eodem, Qui epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat. Nec tamẽ in hoc eſt eorum finis, ſed cum hoc remunerationem habẽt à deo. Ioan. 12. Volo vt vbi ego ſum, illic ſit & miniſter meus. Et ideo dicit, *Multã fiduciam*, ſcilicet auxilij gratiæ in pręſenti, & gloriæ in futuro, & hoc, *In fide, &c.* id eſt, per fidẽ Chriſti. 2. Corin. 3. Fiduciam talem habemus, &c. Eſa. 12. Fiducialiter agam & non timebo. Deinde cũm dicit, *Hæc tibi ſcribo.* Ponit rationem omnium prædictarum monitionũ. Et primò excludit cauſam opinatam. Secundò aſtruit veram, ibi, *Si autem.* Tertiò aſsignat rationem, ibi, *Quæ eſt eccleſia.* Circa primum ſciẽdum eſt, quód poſſet Timotheus credere quód ex quo ſcripſit, de cætero eum non viſitrus eſſet, alias ſuperfluum videretur eũ literis monere. Et ideo dicit, *Hæc tibi ſcribo fili.* Et nominat eũ filium, quia ſibi chariſsimus erat. 1. Corin. 4. Ideo miſi ad vos Timo. qui eſt filius meus chariſsimus. Et dicit, *Sperans*, quaſi non certus. 2. Ioan. 1. Plura habens vobis ſcribere nolui per cartam & atramentum: ſpero enim me futurum apud vos & os ad os loqui. Scribo igitur, licet ſpem habeam, quia ſpes in longum protrahi poteſt. Prouer. 16. Hominis eſt præparare animum, & domini linguam gubernare. Et ideo dicit, *Si autem tardauero, &c.* 1. Theſſalonicen. 2. Sed ſathanas impediuit nos. Ego igitur ſcribo, *Si tardauero, vt ſcias quomodo oporteat te in domo dei cõuerſari.* Pſal. Habitare facit vnius moris in domo, &c. Deinde cũm dicit, *Quæ eſt eccleſia.* Aſsignat rationem quare ſit ſic conuerſandum in ea. Et aſsignat rationem huius cauſæ, quæ eſt duplex. Primò commendando ipſam eccleſiam. Secundo veritatem eccleſiæ, ibi, *Et manifeſtè.* Circa primum duo facit, quia primo commendat eccleſiam ex parte eius, cuius eſt eccleſia. Secundo ex veritate ipſius eccleſiæ, ibi, *Columna.* Ex parte eius cuius eſt eccleſia, quia eſt dei viui. Eccleſia quaſi adunatio, quia in eccleſia eſt adunatio fidelium. Roma. 8. Quos vocauit, &c. Et adunantur in deum. Ioan. 17. Vt & ipſi in nobis ſint vnum, &c. Et ideo dicit, *Quæ eſt dei.* Et addit, *Viui* ad diſtinctionem aliorum deorum ad quos congregantur gentes. Nã illi ſunt mortui, ſed deus eccleſiæ eſt viuus. Io. 5. Sicut pater habet vitam in ſemetipſo, &c. Eſt ergo ſic in ea cõuerſandum, vt ſpiritualiter viuamus. Pſal. Domũ tuam domine decet ſanctitudo, &c. Secunda ratio eſt ex veritate eccleſiæ. Naturale eſt enim homini vt deſideret cognitionẽ veritatis, cum ſit perfectio intellectus. Vnde Augu. dicit quód beatitudo eſt finis hominis, quæ nihil aliud eſt quàm gaudium de veritate. Hoc innotuit philoſophis per creaturas. Ro. 1. Sed in hoc vacillabant, quia non habebant certitudinem veritatis, tum quia erant corrupti erroribus, tum quia vix inuenitur apud eos quód in veritate cõcordent. Sed in eccleſia eſt firma cognitio & veritas. Vnde dicit, *Colũna.* Eccl. 24. Thronus meus in columna nubis, &c. Eccle. 26. Columnæ aureæ, &c. Et dicitur aurea, quia in ſe ſancta. *Et firmamentum*, ſcilicet, quantum ad alios, quia non poſſunt firmari in veritate, niſi per eccleſiæ ſacramenta. Luc. 22. Tu aliquando conuerſus confirma, &c. Pſal. Ego confirmaui columnas

Veritatis cognitio homini eſt naturalis.

eius. Quia igitur eccleſia congregat in deo & dat cognitionem veritatis, debemus eſſe in ea. Deinde cũ dicit, *Et manifeſtè.* Commendat veritatem eccleſiæ. Et primò Chriſti, ad cuius manifeſtationem apparuit. Secundò de eius exaltatione agit, ibi, *Aſſumptum.* Commendat autem Chriſtũ dupliciter. Primò quantum ad naturam diuinam. Secũdò quantum ad humanam, ibi, *Quod manifeſtatum eſt.* Dicit ergo, *Et manifeſte, &c.* Quia ſacramentũ idem eſt quód ſacrũ ſecretum. Nihil autẽ tam ſecretũ, quã id, quod in corde gerimus. Multo ergo magis quod in corde dei, & ſecretum eſt & ſacrum. 1. Cor. 2. Quæ ſunt dei nemo nouit niſi ſpiritus dei, &c. Eſa. 24. Secretum meum mihi. Eſa. 45. Tu es deus abſconditus. Et hoc eſt verbum dei in corde patris. Pſalm. Eructauit cor meum verbum bonũ. Hoc ſiquidem ſecretum eſt ſacramẽtum pietatis, ſecretum autem hominis aliquando eſt vanum. Pſal. Dominus ſcit cogitationes hominum quoniam vanæ ſunt. Inquantũ ergo eſt reſtauratiuũ mundi, eſt pietatis. Item magnum, quia eſt verus deus, cuius magnitudinis non eſt finis. Hoc ergo ſecretum quod latet in corde patris factũ eſt homo. Et ideo deſcribit ipſum. Secundò quantum ad naturam humanam. Et primo quãtum ad carnem. Secundò quantum ad animam. Quantum ad primum dicit, *Quod manifeſtatũ eſt in carne.* Sicut verbũ quod latet in corde manifeſtatur verbo ſenſibili, ita verbũ dei in corde dei latebat, ſed in carne eſt manifeſtatum. Io. 1. Verbum caro factum, &c. Quantum ad animam dicit, *Iuſtificatum eſt in ſpiritu.* Hoc dupliciter exponitur. Primo, nẽ credatur quód caro prius ſit concepta, dicit quód non, quia in ſpiritu. i. per ſpiritum ſanctum conceptus eſt. Mat. 1. Quod in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt. Et Luc. 1. Quod enim ex te naſcetur vocabitur filius dei. Et hoc quia ſpiritus ſanctus ſuperueniet in te, &c. Vel in ſpiritu ſancto humano, de quo Io. 19. Emiſit ſpiritum. Et ſic eſt manifeſtatum in carne, quod tamen eſt in ſpiritu. Et dico ſpiritu iuſtificato, ſcilicet, quia iuſtus eſt, abſq; omni macula. Deinde cũm dicit, *Apparuit.* Oſtendit eius manifeſtationem, & primò factam angelis, ſecundò hominibus, ibi, *Prædicatum.* Dicit ergo ſacramentum illud quod apparuit angelis, & excedit etiam cognitionem angelorum. Illud autem dicitur apparere quod in poteſtate ſua habet videri & non videri, & nõ ſubeſt poteſtati videntis. Vnde non dicitur, lapis apparet mihi, ſed video lapidem. Si ergo angelus in ſua natura vel poteſtate haberet quod videret verbum, nõ diceretur verbum apparere ſibi, ſed quód ipſe videret cum vellet. Et ideo dicit Apoſt. quod apparuit angelis, quia non in ſua natura viderunt ipſum. Et verum eſt quód à principio apparuit angelis quando ex conuerſione ad ſe deificauit ipſos, ſed quãdo eſt incarnatum, multa myſteria, innotuerunt angelis, quæ non cognouerant antea. Et ideo dicit Beda, quód in natiuitate apparuit angelis claritas, quæ non antea in veritate viſa eſt hominibus. Et hoc dupliciter. Primo quãtum ad miniſterium apoſtolorum. Secũdò quantum ad cognitionẽ populorum quibus manifeſtatur. Olim ſiquidem ſolis Iudæis manifeſtabatur, ſed nunc in Gentibus. Et ideo dicit, *Prædicatum eſt Gentibus.* Mat. vlt. Euntes ergo docete omnes gentes, &c. Pſal. Annuntiate inter gentes gloriam eius. Et hoc efficaciter, quia *Creditum eſt mundo.* Et hoc dominus orabat Ioan. 17. Et hoc maxime mirum eſt quód per ſimplices pauperes & impotentes, totus mũdus eſt conuerſus. 1. Cor. 1. Nõ multi ſapientes, &c. Et hoc vt non glorietur omnis caro, &c. Secũdò manifeſtat quod ſola veritas dei hoc facit, quia *Aſſumptum eſt in gloria* Chriſtus, ſc. quia manifeſtatus aſſumptus eſt in cælis. Mar. vlt. Dominus quidẽ Ieſus poſtquam locutus eſt eis, aſſumptus eſt in cælum. Phil. 2. Et omnis lingua confiteatur, quia dominus noſter Ieſus Chriſtus in gloria eſt dei patris.

CAPIT. IIII. LEC. I.

Diſceſſus à fide prædicitur, error in hipocriſi prohibentium nubere, & ciborum abſtinentia, tanquam per ſe mala.

SPiritus autem manifeſtè dicit, quia in nouiſsimis temporibus diſcedent quidam à fide, attendentes ſpiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum, in hypocriſi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium ſuam conſcientiam, prohibentium nubere, abſtinere à cibis quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarũ actione fidelibus & his qui cogno-

uerunt

uerunt veritatem. Quia omnis creatura dei bona eſt & nihil reijciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem.

Superius inſtruxit Timotheum de pertinentibus ad ordinationem eccleſiæ in ſpiritualibus. Secundo quantum ad documenta fidei, cultum dei, & diſpoſitionem miniſteriorum. hic inſtruit eum de ordinatione eccleſię quantum ad exteriora. Et primò quantum ad cibos. Secundò quantum ad ſtatus hominum & diuitias, ibi, *Quicunq; ſub iugo*. Item primò agit de vſu ciborum. Secundo de diſpẽſatione ciborum. 5. cap. ibi, *Viduas honora*. Item primò excludit ſuperſtitioſam abſtinentiam. Secundò præfert pietatem abſtinentiæ licitæ, ibi, *Exerce te*. Item primo prænuntiat falſam doctrinam de illicita abſtinentia. Secundò inſtruit eum hæc proponere fratribus, ibi, *Hæc proponens*. Item primò errorẽ manifeſtat. Secũdò excludit ipſum, ibi, *Quos Deus*. Item primò prænuntiat errorẽ futurum ex parte deceptorũ. Secundò ex parte decipientium, ibi, *In hypocriſi*. Item ponit actorem denuntiationis. Secundò fidei defectum, ibi, *Quia in nouiſſimis*. Tertiò cauſam defectus, ibi, *Attẽdentes*. Dicit ergo, Magnum eſt pietatis ſacramẽtum quod iuſtificatum eſt in ſpiritu, ſed ſupra hoc ſacramẽtum ſpiritusſanctus aliquid prænuntiat futurum. Ad eum enim pertinet reuelare myſteria. 1. Cor. 15. & Ioa. 16. Quæ ventura ſunt, annuntiabit vobis. Spiritus ergo prænuntiat prius ſecreta in corde patris futura. Sed olim loquebatur in ſimilitudinibus. Nũ. 12. Si quis fuerit inter vos propheta domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illud. Oſeæ. 12. Ego viſionem multiplicaui, & in manu prophetarum aſſimilatus ſum. Sed in nouo teſtamento *Spiritusſanctus manifeſte dicit*, Ioan. 16. Et palam de patre meo annuntiabo vobis. Et prænuntiat defectum fidei futurum. Vnde dicit, *In nouiſſimis temporibus, &c.* Nouiſſimũ tempus dicitur vltima ætas, quia nos ſumus in quos fines ſeculorum deuenerunt. Tamen in hoc tempore tanto amplius nouiſſimum eſt, quanto magis propinquum nouiſſimæ diei. Et ſicut in primitiua eccleſia propter propinquitatem ad Chriſtum, & ſacramenta recenter inſtituta, fuit feruentiſſima fides: ſic in nouiſſimis temporibus, in comparatione ad tẽpus apoſtolorum, *Diſcedent quidam à fide*, quia carnales erũt, ſed magis in fine abundabunt errores. Gene. 49. Congregamini, vt annuntiem, quæ ventura ſunt vobis nouiſſimis diebus, &c. Cauſa defectus eſt duplex. Vna ex parte diaboli ſeducentis. 2. Corin. 11. Timeo ne ſicut ſerpens Eua ſeduxit aſtutia ſua, &c. Et ideo dicit, *Attendentes ſpiritibus erroris*, ſcilicet dæmonibus, quorũ eſt officium in errorẽ mittere. Ioan. 8. Mẽdax eſt, & pater eius. 3. Reg. vlt. Egrediar, & ero ſpiritus mendax, &c. Et dicit, *Spiritibus*, quia dæmon maior multos habet miniſtros. Sed quomodo attendent eis? Nunquid eos videbunt? Non, ſed loquetur in eis. Et ideo addit ſecundã cauſam. ſ. falſam doctrinã. Et ſm gloſam dicit hic falſos doctores, dæmones, nec immerito. Sicut enim boni homines interdũ dicũtur angeli: ſic iſti propter excellentem malinam dæmones dicuntur. Ioan. 6. Nonne ego duodecim vos elegi? & ex vobis vnus eſt diabolus. Ex parte decipiẽtium eſt duplex cauſa. Vna eorũ falſitas. Alia peruerſitas conſcientiæ eorum. Quãtum ad primum dicit, *Dæmoniorum*. i. hominũ à dęmone poſſeſſorum, & horum dico *Loquentium mendaciũ*. Hiere. 23. Vſquequo iſtud eſt in corde prophetarum vaticinantium mendaciũ, & prophetantium ſeductiones cordis ſui? Et nota q; per mendacium ſimplex abſque pallio apparentiæ, non poſſet aliquis decipere quẽpiam. Et ita hi neminẽ poſſent fallere, niſi pretenderent aliquod pallium, vel bonę intẽtionis, vel ſimulationis, vel falſæ authoritatis. 1. Cor. 3. Nemo vos ſeducat, &c. 2. Tim. 3. Habentes quidem ſpeciẽ pietatis. i. fictam pietatẽ. Et dęmoniorum dico, *Habentium conſcientiam cauteriatam*. Cauteriũ eſt corruptio in carne per ignẽ, ex qua egreditur cõtinue putredo. Ita ex igne peruerſæ voluntatis, irę, odij, concupiſcentiæ, vlceratur conſcientia, & dęmoniorũ egreditur falſa doctrina. Titũ. 1. Coinquinatæ ſunt eorũ mẽtes.

Cõſcientia cauteriata quæ dicatur.

Deinde oſtendit, quæ ſit iſta falſa doctrina, & tangit hęreſim Manicheorum, qui damnant matrimoniũ, contra illud Mat. 19. Quos deus cõiunxit homo nõ ſeparet. 1. Cor. 7. Mulier non peccat ſi nubat. Item Manichei prohibẽt vſum ciborum. i. mãdant abſtinere à cibis. Abſtinere autem à cibis poteſt quis licite intentione domãdi carnẽ, ſicut Timotheus abſtinebat à vino, vel propter ſcandalum, ſicut dicit Apoſt. 1. Cor. 8. Si eſca ſcandalizat fratrẽ meum, non manducabo carnes in æternũ. Item illicite. Vno modo propter legis præceptum, quaſi legalia adhuc eſſent ſeruanda, contra quod loquitur ad Gal. 2. Alio modo ſm hæreſim Manicheorum, non quia prohibitum lege (quã dãnant) ſed quia dicunt q; in carnibus, ouis, & vino, & huiuſmodi. i. in aliqua talium particula diuina natura eſt cõmixta, quod non poteſt de deo putari. Non videtur autẽ hoc dicere de cibis legalibus, quia dicit in nouiſſimis diebus, ſed de prohibitis à Manicheis. Et iſtos Manicheos dæmones vocat, quia inter omnes hæreſes plus dant diabolo de honore, quia ponunt eũ principium ex æquo cum deo bono, ponentes eũ principium viſibilium. Improbat autẽ Apoſtolus hanc erroneam doctrinã dupliciter. ſ. ex intentione dei creantis cibos. Secundò ex cõditione creaturæ, ibi, *Omnis creatura*. Dicit ergo q; prohibent abſtinere, & hoc contra intentionem dei, quia *Creauit eos ad percipiendum*. Gen. 1. & 9. Sicut olera virentia dedi vobis omnia, &c. Sed dicis, Nunquid plantę propter animalia, & animalia propter homines? Reſpondeo: dicendum eſt q; ſic, ſecundũ etiam Philoſophum in. 1. Pol. quia imperfectum ordinatur ad perfectius. Et ideo ſicut in generatione eſt multiplex perfectio: primo. ſ. plantarum, deinde animalium, & vltimo humana, ita in vſu rerũ. Et ideo ad percipiendum, ſed *Cum gratiarũ actione*. 1. Theſſ. vlti. In omnibus gratias agite, quia. ſc. conceſſi ſunt vobis à deo. Pſal. Edent pauperes, &c. Et ſubdit, *Fidelibus*, quia illi qui percipiunt cum gratiarum actione, ſunt fideles. Nullus enim poteſt gratias agere deo in eo quod illicitum eſt. Stultus. n. eſt qui agit gratias de fornicatione deo, quia deus nõ eſt actor malorũ. Ergo ille gratias agit qui habet hoc, quod vſus ciborum ſit licitus. Et hoc quidẽ innoteſcit per fidem ſolam. Et iſta etiam ratione dicit, fidelibus. Deinde cũm dicit, *Qui cognouerunt veritatem. Quia omnis, &c.* Improbat errorẽ ex conditione creaturę. Et primo proponit creaturã eſſe bonam ſecundum ſe. Secundo quantũ ad vſum. Dicit ergo, *Omnis creatura eſt bona*. ſ. in ſua natura. Geneſ. 1. Vidit deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. A bono etiã actore nihil eſt niſi bonũ. Sed quia multa ſunt in ſe bona, quorũ tamen vſus non eſt bonus, ideo probat omnẽ creaturã eſſe bonam, non ſolum in ſe, ſed & quantũ ad vſum. Et primo ponit intentũ. Secũdò probat, ibi, *Sanctificatur enim*. Dicit ergo nihil reijciendum eſt. ſ. ex debito diuinæ legis, quamuis ex alijs cauſis ſicut venenum comedere, inquantũ cibus non eſt peccatum, ſed reijciendum eſt inquãtum eſt mortiferum. Similiter nec alij cibi inquãtum res tales ſunt, non ſunt reijciendi, ſed inquantum incitant ad laſciuiam. Ergo ſecundum diſcretionem rationis, & ordinationẽ charitatis, nõ ſunt reijciendi. Mat. 15. Omne quod intrat in os, non coinquinat hominem, &c. Quare ergo aliqui cibi in veteri lege ſunt prohibiti? Auguſtinus ponit rationem contra Fauſtum: quia in illo ſtatu, nõ ſolum per verba, ſed etiã per acta pręfiguratus eſt Chriſtus. Et ideo in cibis, veſtibus & ſacrificijs fuerunt figuræ futuri ſtatus. Non ergo prohibentur ſecundum ſe, ſed quia immundorum figuræ ſunt, ſicut porcus eſt ſignum immundę vitæ. Et ideo prohibitio carnis eius, eſt ſignum q; in lege Chriſti eſt prohibita omnis immunditia. Et eſt exemplum Auguſtini. Hoc nomen fatuus poteſt conſiderari ſecundum q; eſt vox compoſita ex literis, & ſic eſt bona: vel inquantum ſignum & ſignificatiua talis rei, & ſic mala eſt & prohibita. Omnis ergo creaturę vſus ſecundũ ſe eſt bonus. Cuius ratio eſt, quia ſi eſſet malus, hoc non poſſet eſſe niſi inquantum diabolus, poſt peccatum hominis accepiſſet poteſtatem ſuper eos: quia ex quo homo peccauit, accepit in hominem poteſtatem: & in ea, quæ ſunt eius. Sed per Chriſtum eſt ablata hæc poteſtas, & hæc vocatur ſanctificatio. Vnde omnia quæcunque benedicimus exorcizant primo, & ibi eſt oratio expellens diabolũ. Et ideo dicit, *Sanctificatur enim per verbũ dei*. i. per Chriſtum, qui omnes ſanctificat. Ioan. 17. *Et orationẽ* fidelium. Iac. vlt. Multum valet deprecatio iuſti aſſidua.

Manicheorũ hæreſis.

Cur cibi prohibentur.

LECTIO SECVNDA.

Pietas in omnibus ſectanda proponitur Timotheo, cui ſupradicta ex officio prænunciare committit.

H*Aec proponens fratribus, bonus eris miniſter Chriſti Ieſu, enutritus verbis fidei & bona doctrina, quam aſſecutus*

cutus eſt. Ineptas autem & aniles fabulas deuita. Exerce autem teipſum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio, ad modicum vtilis eſt: pietas autem ad omnia vtilis eſt, promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, & futuræ. Fidelis ſermo & omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus & maledicimur quia ſperamus in deum viuum, qui eſt ſaluator omnium hominum, maxime fidelium.

Suprà reprobauit ſuperſtitioſam ciborum abſtinentiã, hic mãdat Timotheo vt doctrinam præmiſſam proponat fidelibus: & primò oſtendit quid debet proponere. Secundò quid debet vitare, ibi, *Ineptas autẽ*. Proponit ergo duas rationes quare debet proponere præmiſſa. Vnam ex commiſſo ſibi officio. Secũdam ex eius educatione. Dicit ergo *Hæc* quę dixi ſupra, ſ. ꝙ omnis creatura eſt bona & ꝙ nihil reiiciendum, &c. *Præponens, &c.* Timotheus enim cõſtitutus erat in officio miniſterij Chriſti, quia omnes habentes officiũ prędicandi & regendi conſtituuntur miniſtri Chriſti. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti, &c. Ille autem eſt bonus miniſter qui ſequitur intentionẽ domini ſui. Chriſtus autẽ hoc docuit Matt. 15. Nihil ꝙ intrat in os coinquinat. Et ideo hoc officiũ, requirit illud docere. Item ipſa educatio hoc requirit. Prou. 22. Adoleſcens iuxta viam ſuam, etiam cũm ſenuerit nõ recedet ab ea. Et ideo inconueniens eſt ꝙ aliqui nutriti veritate doctrinę recedant ab ea. Vnde recedens à doctrina qua eccleſia ſuos paruulos inſtruit, non eſt bonus miniſter Chriſti. Et ideo dicit, *Enutritus verbis fidei, &c.* Verbũ enim dei eſt ſpirituale nutrimentum quo ſuſtẽtatur anima, ſicut corpus per cibum. Mat. 8. Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo quod procedit de ore dei. Hoc verbũ fidei inſtruit primo circa credenda, & ſic dicit, *Enutritus verbis fidei*. Secundò circa agẽda. & ſic ſubiungit *Et bonæ doctrinæ*. Vel fidei verbũ, ꝙ & ſimplices habẽt, & bonę doctrinæ quod ſpirituales magiſtri. Deinde cũ dicit, *Ineptas, &c.* Oſtẽdit quid

Fabula, cur ab antiquis inuenta.

vitandum ſit, quia fabulæ ineptæ & inanes. Fabula enim ſecundum Philoſophum eſt compoſita ex miris, & fuerũt in principio inuẽtæ, (vt dicit Philoſophus in poetria) quia intentio hominum erat vt inducerent ad acquirẽdum virtutes, & vitandum vitia. Simplices autem melius inducũtur repręſentationibus quam rationibus. Vnde in miro bene repręſentato videtur delectatio, quia ratio delectatur in collatione. Et ſicut repræſentatio in factis eſt delectabilis, ita repreſentatio in verbis: & hoc eſt fabula, ſc. dictum aliquod repręſentans & repręſentando mouens ad aliquid. Antiqui enim habebant aliquas fabulas accommodatas aliquibus veris, qui veritatem occultabant in fabulis. Duo ergo ſunt in fabula, ꝙ. ſ. contineat verum ſenſum, & repręſentet aliquid vtile. Itẽ quod conueniat illi veritati. Si ergo proponatur fabula, quæ non poteſt repręſentare aliquam veritatem eſt inanis, ſed quæ non propriè repręſentat eſt inepta, ſicut fabulæ de thalmuth. Deinde cũ dicit, *Exerce, &c.* excluſa ſuperſtitioſa abſtinentia: hic comparat abſtinentiam virtuoſam alijs virtutibus. Et ſciẽdum eſt quòd iſte Timotheus erat homo valde abſtinens. Vnde dicit infrà. 5. Quod modico vino vtatur, & forte vt ſit ſolicitus de his quę ad miſericordiam pertinẽt: quia qui non parcunt ſibi frequenter, nec alijs parcunt. Et ideo inducit eũ vt pietatem præferat abſtinẽtiæ. Et primò inducit eum ad pietatem. Secundò præfert eã abſtinentiæ, ibi, *Nam corporalis*. Tertiò cõfirmat quoddã dictum, ibi, *Promiſſionem*. Quartò dat formam docendi pietatẽ, ibi, *Præcipe hæc*. Dicit ergo *Exerce teipſum ad pietatẽ*. Pietas eſt per quã parentibus, patriæq; beneuolentię officium impẽdimus: ſicut religio per quam cultum debitum deo exhibemus. Pietas enim importat quandam affectionem ad ſuum principium. Principium autẽ generationis, eſt pater & patria. Et ideo oportet quod homo circa eos ſit beniuolus. Pater autẽ omniũ eſt deus. Mala. 1. Si ego pater, vbi eſt honor meus? Et ideo nomen pietatis eſt denotatum ad cultum dei, vt dicit Aug. 4. de ciui. dei. Vnde euſebia eſt idem quòd pietas. Iob. 28. Ecce pietas ipſa eſt ſapientia, ſecũdum aliam translationẽ, vbi noſtra ſic habet. Ecce timor domini ipſa eſt ſapientia. Titum 1. In agnitione veritatis, quæ eſt ſecundum pietatẽ. Sed quantum ad terrenam pietatem competit pietati, vt homo ſit beniuolus compatriotis, ſed quantum ad Chriſtianam pietatẽ requiritur, vt homo omnibus hominibus ſit beniuolus, quia omnes ſumus eiuſdem patriæ. Et ideo pietas ſumitur pro miſericordia. Cum ergo dicit, Exercẽ teipſum ad pietatem: poteſt accipi ſecundum quod pertinet ad cultum dei, & ad opera miſericordiæ exhibenda. Gloſa, ad pietatem, id eſt ad cultum omnipotentis dei, & opera miſericordiæ. Et dicit, Exerce, non fac: quia exercitium dicit promptitudinem, & hoc ideo, quia exercitatus facit leuius, delectabilius, & ſtabilius. Prouer. 24. Diligenter exerce agrum tuum. Deinde cũm dicit, *Nam corporalis exercitatio ad mo. vti. eſt*. Præfert eam abſtinentiæ. Et primo oſtendit ad quid valet exercitatio corporalis. Secundo ad quid pietas, ibi, *Pietas autẽ*. Corporalis exercitatio ieiunij & huiuſmodi in ſua natura non ſunt bona, ſed pœnalia, & ſi homo non peccaſſet nihil horum fuiſſet, ſed bona medicinalia. Sicut enim reubarbarum eſt bonũ inquantum releuat à colera, ſic & iſta inquantum comprimunt concupiſcentias, ergo ad iſtod modicum ſunt vtilia. 1. Cor. 9. Caſtigo corpus meum & in ſeruitutem redigo, &c. Collo. 3. Mortificate membra veſtra, quæ ſunt ſuper terrã. Et ideo ſi homo eſſet in ſtatu, in quo non poſſet pèccare: non indigeret ieiunio & huiuſmodi. Vnde Chryſoſtomus ſuper illud Matt. Venit Ieſus, &c. Dicit, Ioãnes purus homo, indigebat medicina ieiunij: Chriſtus deus erat & nõ purus homo, & ideo huiuſmodi non indigebat, ergo ad modicum vtilis eſt, quia tantum ad morbum peccati carnalis, nõ ſpiritualis: quia aliquando propter abſtinentiam homo iracundiam, inanẽ gloriam, & huiuſmodi incurrit. Deinde cũm dicit, *Pietas autem*, præfert abſtinentiæ pietatẽ, & accipitur hic vtroq; modo, ſcilicet pro cultu dei, & miſericordia. *Et eſt ad omnia vtilis*, quia ad omnia peccata delenda. Eccle. 3 Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemoſyna reſiſtit peccatis. Item ad bona promouenda. Eccle. 17. Eleemoſyna hominis quaſi ſacculus, &c. Item promerentur ſpecialem dei miſericordiam. Matt. 5. Beati miſericordes quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Et ideo ad hoc deſignãdum dominus Mat. 15. ſpecialiter commemorat opera miſericordiæ. Quod probat ſubdens, *Promiſſionẽ habẽs*. In præceptis enim decalogi vnum ſolum inuenitur, quod pertinet ad pietatem, ſcilicet, honorare patrem & matrẽ, & ſub illo continentur omnia præcepta, ad quodcunque beneficium impendendum proximo: & hoc eſt ſolũ præceptum inter ea, quæ ſunt ad proximum habens promiſſionem, ſcilicet, vt ſis longęuus, &c. Exod. 20. Et Apoſtolus hic interpretatur longęuus ſecundum vitam præſentem, & futurã. Vnde dicit, *Vitæ quæ nunc eſt & futuræ*. Prou. 3. Longitudo dierũ in dextra eius. Sed tunc eſt quęſtio, quia aliquando inuenitur aliquis pietatem ſequens, qui tamen non eſt longęuus. Reſpondeo ſicut dicit Philoſophus, hęc bona temporalia intantum ſunt bona, inquãtum vtilia ad fœlicitatem. Vnde ſi quis haberet tãtum de temporalibus quòd propter ipſa impediretur à bono virtutis & fœlicitãtis, hoc non eſſet ſibi ad bonam fortunam, ſed ad malam vt dicitur 10. Ethic. Et lõgitudo vitæ eſt vnum de temporalibus, intantum bonum, inquantum coadiuuat ad virtutem. Aliquando autem eſt occaſio ad peccandum: & ideo deus aliquando ſubtrahit eam homini, non quia deficiat à promiſſione, ſed quia dat quod melius eſt. Sap. 4. Raptus eſt, ne malitia immutaret intellectũ eius. Alia eſt quæſtio, quia Apoſtolus præfert pietatem corporali exercitationi, quia habet ſpem vitæ præſentis & futuræ. Sed nunquid corporalis exercitatio etiam habet ſpem, aliàs ieiunans nõ mereretur vitam æternam? Reſpondeo, quando duæ virtutes ſunt & vna continet aliam, illud quod eſt ſuperioris virtutis per ſe, cõpetit per accidens inferiori. virtus autem cui competit per ſe mereri vitam ęternam, eſt charitas, cuius proprius & immediatus effectus eſt pietas. Et ideo ſecundum propriam rationem attingit ad merẽdam vitam æternam: abſtinentia autem non, niſi inquantum ordinatur ad charitatem & pietatem: quia ſi ieiunans non refert hoc ad dilectionem dei, non meretur vitam æternam. Tertiò quæſtio eſt, quia dicit hic Ambroſius in gloſa, Omnia ſumma diſciplinæ Chriſtianæ in miſericordia & pietate eſt, quã quiſquis ſequens, ſi lubricum carnis patiatur, ſine dubio vapulabit, non tamen peribit. Vbi primò eſt dubiũ de prima eius parte, quia miſericordia & pietas immediate ordinantur ad charitatem, in qua eſt ſumma Chriſtianę religionis. Reſpondeo, quorundã fuit opinio, ſicut [illegible]

dicit 10. de ciui. dei, quòd exercentes pietatis opera, quantumcunque faciant peccata carnalia, finaliter non pereunt æternaliter. Et ad hoc eſt authoritas iſta. Item quod habetur Matt. 25. Vbi damnandis ſolum improperat defectum miſericordiæ, ergo debetur pœna æterna ſolum immiſericordibus. Auguſtinus autem dicit contrarium, quia Apoſtolus dicit, qui talia agunt regnum dei, &c. Quantumcunq; enim exercitetur quis in miſericordia, ſi in morte eſt in peccato mortali, non intrabit regnum. Ad oppoſita dicendum eſt, quòd non eſt miſericors qui ſibi non miſeretur, ſecundum illud Eccl. 30. Miſerere animę tuæ placens deo, & hoc fit ſi homo coniungatur deo per amorem, alias non eſt miſericors. Ad illud euangelij reſpondet Auguſt. quod non quicũq; peccat detruditur in infernum ſtatim, quia remanet ei locus pœnitẽtiæ, ſed ille detruditur, qui finaliter moritur in peccato, & pertinet pœnitentia ad miſericordiam. Sed quid dicit, Si lubricum, &c. Reſpondeo, dicendũ eſt, quòd loquitur de lubrico mortali. Et quòd dicit, non peribit, licet hoc non ſit ex condigno, tamen eſt ex congruo, inquantum diſponitur animus ad bonum: vnde dominus poſt lapſum hominem reparat. Et hoc præcipuè videtur eſſe in pietate, quia homo benefaciendo aliis inducit alios ad orandum pro ſe, & dñs donat aliquando veniam peccatoribus precibus ſanctorum: inquantũ impetratur eis venia peccatorũ & donum gratiæ: quia homo poteſt mereri ex congruo alteri primam gratiam: aliàs pro nihilo oraret eccleſia pro peccatoribus. Deinde cùm dicit, *Fidelis ſermo.* Oſtendit q̃ promittitur nobis futura vita, & primò oſtendit hoc ex labore ſanctorum. Secundò ex eorum ſpe, ibi, *Quia ſperamus.* Tertiò ex benignitate Dei, ibi, *Quæ eſt.* Dicit ergo, *Sermo*, quod ſcilicet pietas habet promiſsionem, *Eſt fidelis.* Quod ſuprà expoſitum eſt. Et quare? *In hoc enim*, .i. propter hoc, vt conſequamur vitam æternã. *Laboramus.* 2. Timo. 2. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. Item vt benefaciamus, licet mala ſuſtineamus, dicit *Et maledicimur.* Iac. 1. Patientia opus perfectum habet: & Rom. 5. Patientia probationem operatur, &c. Et ſuſtinemus propter ſpem vitę, *quia ſperamus in Deum viuũ*, qui eſt ſaluator vitæ præſentis & futuræ. Item ex officio dei eſt ſaluare. Eſa. 43. Non eſt abſque me ſaluator. Et ideo incarnatus eſt deus, & vocatus eſt Ieſus. Matt. 1. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorũ: & Ieſus idẽ eſt, quod ſaluator, quia ſaluat, ſalute corporali, quo ad omnes. Et ideo dicit, *Omnium hominum.* Item ſpirituali quo ad bonos. Et ideo dicit, *Et maxime fidelium.*

LECTIO TERTIA.

Monet Timotheum, vt in omnibus, purum ſit exemplar virtutum, & quomodo diuerſi, ab eo ſint diuerſo modo docendi.

PRæcipe hæc & doce. Nemo adoleſcentiam tuam contemnat: ſed exemplum eſto fidelium, in verbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſtitate Dum venio, attẽde lectioni, exhortationi, & doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ in te eſt: quæ data eſt tibi per prophetiam, cum impoſitione manuũ preſbyterij. Hæc meditare, in his eſto: vt profectus tuus manifeſtus ſit omnibus. Attende enim tibi & doctrinæ: inſta in illis. Hoc enim faciens & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt. Seniorem ne increpaueris: ſed obſecra vt patrem: iuuenes vt fratres: anus vt matres: iuuenculas vt ſorores in omni caſtitate.

Superius Apoſtolus hortatus eſt Timotheum ad pietatem: hic dat ei formã docendi pietatem: cui primò iniungit vt pietatẽ doceat. Secundò quomodo ſit idoneus ad docendũ, ibi, *Nemo.* Tertiò quomodo diuerſos diuerſimodè doceat, ibi, *Seniorem.* Doctrina verò pietatis in duobus conſiſtit, ſ. in agendis & credendis. Agenda autẽ non ſolũ debẽt inſtruere ſi ſunt authoritatem habentes, ſed etiã pręcipere. Et ideo dicit, *Præcipe hæc.* Tit. 2. Argue cum omni imperio. Quantũ ad credenda dicit, *Et doce.* Matt. vlti. Docete omnes gẽtes. Iob. 4. Ecce docuiſti plurimos. Deinde cùm dicit *Nemo.* Oſtendit quomodo poſsit eſſe idoneus ad prędicta, & primò ad præcipiendũ. Secundò quomodo ad docendum, ibi, *Dum venio.* Circa primũ duo facit, quia primò docet quomodo debet excludere contemptũ. Secundò manifeſtat per quid excludendũ ſit, ibi, *ſed exemplum.* Pręceptũ efficaciam non habet niſi per authoritatẽ præcipientis: & ideo quando authoritas contemnitur, pręceptũ fruſtratur, quod maximè fit in adoleſcentia, quia tales nõ creduntur prudẽtes eſſe. Vnde ſm Philoſophum, Nemo iuuenes eligit duces. Et ideo dicit, *Nemo, &c.* quaſi dicat, Licet ſis iuuenis, mores tamen repræſentent ſenectutẽ. Tob. 1. Cùm eſſet iunior. Deinde oſtendit quomodo excludatur contemptus, dicens, *ſed eſto, &c.* vt, ſ. talẽ exhibeas te vt ſis exemplum faciendi, quod verbo doces. Et notandũ, quod in his in quibus prælatus eſt exemplũ, eſt multiplex differentia. Quædam enim ordinantur ad proximũ, quędam ad deũ, quædã ad ſe. Quantũ ad proximũ dicit, *Exemplum eſto fidel.* vt, ſ. quod verbo pręcipis, impleas opere. 1. Pet. vlti. Forma facti gregis, &c. Et hoc in locutione. Vnde dicit, *In verbo*, ſcilicet ponderato, ordinato, & circunſpecto. Colloſ. 4. Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus. 1. Pet. 4. Si quis loquitur quaſi ſermones dei. Item *In conuerſatione* exteriori, vt ſicut excellit loco & dignitate, ita & honeſta conuerſatione. 1. Pet. 2. Conuerſationem veſtrã inter gentes habẽtes bonam, &c. Matt. 5. Videant opera veſtra bona & glorificent patrem veſtrum qui in cælis eſt. Quantũ ad deum ordinatur charitate, quæ perficit affectum. Vnde dicit, *In charitate.* 1. Cor. 13. Si linguis hominum loquar, &c. Colloſ. 3 Super omnia charitatẽ habentes. Item per fidem, quæ illuminat intellectum. Vnde dicit, *In fide.* Heb. 11. Sine fide impoſsibile eſt placere deo. Quod ſpecialiter competit prælatis, qui ſunt cuſtodes fidei. Vnde Luc. 22. Specialiter dñs orat pro fide Petri, dicens, Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua. Quantũ ad ſe ordinatur caſtitas, quia indecens eſt nimis, vt vita miniſtrorum diſcordet à vita dñi. Eccle. 10. Secundũ iudicẽ populi, ſic & miniſtri eius. Chriſtus autẽ ſic caſtitatẽ dilexit, vt de virgine vellet naſci & ipſe eã ſeruauit: ideo ſequitur in caſtitate. Deinde cùm dicit, *Dum venio, &c.* Oſtẽdit quomodo ſit idoneus ad docendũ, & primò facit hoc. Secundò aſsignat rationem præmiſſæ monitionis, ibi, *Noli negligere.* Per duo autẽ eſt idoneus ad docendum, ſ. per lectionem, in qua acquirit ſcientiã, & per exercitiũ, in quo efficitur promptus. Et ideo dicit, *Dum venio attende lectioni*, ſcilicet librorum ſanctorũ. 1. Mach. 12. Habentes ſolatio libros ſanctos. Ioan. 5. Scrutamini ſcripturas. Et hoc ſignificatur. Exod. 25. Vbi dicitur, quod ſemper in arca dñi debebãt eſſe vectes in circulis & circuli in angulis: quaſi ſemper parati ad portandũ. Ad exercitium autem neceſſaria eſt exhortatio noſtra quantum ad agenda, doctrinã quantũ ad cognoſcenda. Ideo addit, *Exhortationi & doctrinæ.* Hier. 3. Dabo vobis paſtores iuxta cor meum, & paſcẽt vos ſcientia & doctrina. Deinde cùm dicit, *Noli.* Ponit rationem monitionis pręmiſſæ, & primò ponit cauſam ex dono ſuſcepto. Secundò cauſam ex præmio expectato, ibi, *Attende tibi.* Item primò ponit rationem. Secundò oſtẽdit quomodo quod in ratione continetur impleri poteſt, ibi, *Hæc meditare.* Dicit ergo, *Noli, &c.* quaſi dicat, immo attẽde, quia qui recipit gratiã nõ debet in ea negligens eſſe, ſed ex ea fructificare debet. Matt. 25. Seruus abſcondens in terra pecuniã, punitur propter negligentiam. *Noli ergo negligere gratiam, &c.* Per hoc intellige, vel dignitatẽ epiſcopalẽ, vel donum ſcientiæ, vel prophetiæ, vel miraculorũ, quorũ nihil debet negligi. 2. Cor. 6. Ne in vanum gratiam dei recipiatis. Dico gratiã, quæ data eſt tibi per prophetiam. i. per diuinam inſpirationẽ. Nam in primitiua eccleſia, vbi purè & propter deũ electiones fiebant, nullus aſſumebatur ad epiſcopatum niſi per electionem diuinam, ſicut electus eſt Ambroſius & Nicolaus. Et hanc inſpirationem vocat hic prophetiã. Vnde Glo. dicit, i. per ſanctorũ electionem, quia ſancti non eligebant, quem à Deo non ſciebant electum. Item Apoſtolus præuidebat hunc profuturũ eſſe populo. Prouer 29. Cum prophetia defecerit. i. talis modus electionis, diſsipabitur populus. Et quomodo? Cum impoſitione manus pręsbyteri. Alia litera habet *Manuũ præsbyterij.* Et ſicut dictum eſt nomina præsbyteri, vel epiſcopi ſunt promiſcua, quia ſacerdotes & præsbyteri. i. epiſcopi erant, qui recipiebantur cum manus impoſitione. Nume. 27. Voca Ioſue & impone manũ tuam ſuper eum, &c. Dñs etiã impoſuit manũ pueris, vt dicitur Mat. 19. Itẽ Apoſtoli ſeptem diaconibus. Act. 6. Et ideo ordinandis in epiſcopũ imponuntur manus. Sed quæſtio eſt cùm epiſcopus debeat ordinari à tribus, quare hic dicitur ſingulari numero pręsbyteri? *Nota circa electionem.*

teri? Reſpondeo, hoc ideo dicit, quia etſi cōueniant multi, tamen vnus eſt principalis & alij coaſsiſtentes. Tamen poteſt dici, ꝙ tunc hæc cōſtitutio nondum erat, & tunc pauci erant epiſcopi, qui non poterant congregari. Alia litera habet præsbyterij, i. illorum, qui ſibi impoſuerunt manus nō inquantū homines, ſed inquantū præsbyteri. Et hæc impoſitio ſignificat collationē gratiæ: nō ꝙ miniſtri dent gratiā, ſed ꝙ ſignificant gratiā datam à Chriſto. Vnde illorum eſt ſolū, qui ſunt miniſtri Chriſti. Et ideo dicit præsbyterij, vel præsbyteri, quia manus impoſitio, alia eſt, quæ fit à diaconibus, & alia quæ fit à præsbyteris. Deinde cūm dicit, *Hæc meditare.* Oſtendit quomodo impleatur, quod dictum eſt, vt ſc. continuè meditetur ea, quæ ſpectant ad officiū ſuū. Heb. vlti. Ipſi enim peruigilāt quaſi rationē pro animabus veſtris reddituri. *Hæc ergo meditare*, id eſt frequēter cogita, quæ ſunt ad curā gregis tui. *In his eſto*, id eſt tota virtus tua ſit ad hoc. Et quare? *Vt profectus tuus ma. ſit omnibus.* Mat. 5. Nemo accendit lucernā, & in abſcōdito ponit, &c. Phil. 4. Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus. Et hæc debet ſeruare propter præmium expectatum, propter quod ſubdit, dicens, *Attende tibi & doctrinæ.* Aliqui ſic attendūt doctrinę, quod ſui curā negligunt: ſed Apoſt. dicit, ꝙ primò attendat ſibi, & poſtea doctrinæ. Eccl. 30. Miſerere animæ tuæ placens deo. Vnde Ieſus cœpit facere & docere *Inſta in illis*, id eſt, inſtanter exerce. 2. Timo. 4. Inſta opportunè. Et fructus erit ex hoc copioſus, quia *Hoc faciens teipſum, &c.* Et hoc eſt magnum. Iac. 5. Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuę, ſaluabit animam ſuam à morte. Dan. 12. Qui ad iuſtitiam erudiūt multos quaſi ſtellę, &c. Vnde doctoribus debetur præmiū aureolæ. Deinde cūm dicit, *Seniorem, &c.* Oſtendit quomodo diuerſimodè diuerſis ſuam doctrinā debet tradere, & ponit duas diuerſitates. Vnam ſecundū ætatem. Aliam ſm ſexum. Secundū ætatem primò quantū ad viros. Secundum quantū ad fœminas, ibi, *Anus, &c.* Dicit ergo, *Seniorē, &c. Sed obſ. vt patrē.* Leui. 19. Honora perſonam ſenis. Et ideo non ſunt mordaciter increpandi, ſed obſequēdi. 1. Pet. 5. Seniores qui in vobis ſunt, obſecro cōſenior. Et ſi Petrus ſenior hoc faciebat, quantò magis iuuenis hoc debet. Sed contrà. Eſa. 65. Puer centum annorum morietur & peccator centum annorum maledictus erit. Reſpondeo, dicendū eſt, ꝙ ſenex propter excedentem malitiam perdit honorem ſenectutis: & tunc increpandus *Iuuenes, vt fratres.* Matt. 23. Omnes vos fratres eſtis. Ezech. 34. Cum auſteritate imperabatis eis. Ex parte fœminarum eſt differentia ætatum, *quia anus vt matres* maximè, quæ nō ſunt iuuenes. infrà. 5. Viduas honora, *Iuuenculas, vt ſorores.* Ex amore charitatis. Et hoc, *In omni caſtitate.* Quia amor ſpiritualis ad mulieres niſi cautus ſit degenerat in carnalem, ideo in his, quæ ad iuuenculas pertinent, adhibenda eſt caſtitas: & ideo Apoſtolus addit hoc. Vnde papa ſcribens eis dicit, *Dilectæ in Chriſto.* Sed viris ſimpliciter dicit, dilectis filijs.

Manuū impoſitio, quid in promotione ſignificet.

CAPIT. V. LEC. I.

Honorare viduas monet, oſtenditque quæ veræ viduę ſint, & quibus auxilium dandum.

Viduas honora: quæ verè viduæ ſunt. Si qua autē vidua filios aut nepotes habet: diſcat primum domum ſuam regere, & mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim acceptum eſt coram Deo. Quæ autem verè vidua eſt & deſolata: ſperet in Deum, & inſtet obſecrationibus & orationibus nocte & die. Nam quæ in deliciis eſt, viuens mortua eſt. Et hoc præcipe, vt irreprehenſibiles ſint. Si quis autem ſuorum, & maximè domeſticorum curam non habet: fidem negauit, & eſt infideli deterior.

Suprà inſtruxit Timotheum de vſu ciborū & de abſtinentia: hic inſtruit eum de diſpenſatione ciborum, quæ fit ſpiritualibus perſonis. ſ. quæ diſpenſabantur viduis & doctoribus. Primò ergo inſtruit eum de viduis. Secundò de doctoribus, ibi, *Et qui bene præſunt.* Circa primū primò oſtendit quomodo viduis & doctoribus ſunt miniſtrāda alimenta per eccleſiam. Secundo qualis vidua ſit eligēda, ibi, *Vidua eligatur.* Itē primò oſtēdit qualibus viduis ſit ſubueniendum. Secundò manifeſtat, quod dixit, ibi, *Si qua autē.* Tertiò oſtendit rationem dictorum, ibi, *Si quis.* Dicit ergo, *Viduas honora*, non ſolū reuerentiā exhibendo, ſed neceſſaria tribuendo. Hæc enim duo intelliguntur in verbo honoris. Vnde in præcepto honorandi parentes, intelligitur etiā de ſubuentione, quaſi dicat, In neceſſarijs prouide: & hoc inchoatum eſt à principio eccleſiæ. Act. 6. Factum eſt murmur Græcorum aduerſus Hebræos, eo quod deſpicerentur in miniſterio quotidiano viduæ eorum. 2. Mach. 3. In tēplo pecunia poſita erat ad alimoniam viduarum & pupillorum. Sed quas viduas? Illas *quæ verè ſunt viduæ.* Vidua dicitur quaſi à viro idua, id eſt, diuiſa. Nam vidua verè eſt illa, quæ non habet alias perſonas à quibus ſuſtentetur, & huic neceſſaria dabantur de eleemoſynis fidelium. Deinde cūm dicit, *Si qua autem.* Exponit quæ ſunt verè viduæ, & primò oſtendit, quæ non ſunt verè. Secundo quæ ſunt verè, ibi, *quæ autem.* Circa primum primò agit de inſtitutione earum, quæ ſunt verè viduæ. Secundo rationem aſſignat, ibi, *Hoc enim.* Inſtruit ergo huiuſmodi, quòd *Diſcāt domum ſuam regere.* Tobit. 10. Docuerunt filiam ſuam regere familiam. Et dicit, primum, quia vidua quæ aſſumitur ad prouiſionem ſibi ab eccleſia fiendam, debet eſſe cum honeſtate vigilans. Et hoc eſt quod dicit, *Diſcat.* Item debet ſuis parentibus ſeruire, & ideo dicit, *Mutuam, &c.* quaſi dicat, Sicut parentes eam nutrierunt, ita & ipſa eos ſi habet. Et huius ratio aſſignatur cūm ſubiungit, dicens, *Hoc enim eſt acceptum, &c.* Quia hęc nō ſolū hominibus fiunt, ſed Deo. Et hoc patet, quia dn̄s de hoc ſpeciale mandatū dedit. Exo. 20. Quod etiam dn̄s Ieſus in euangelio noluit prætermitti. Item hoc natura docet, vt homo recompenſet beneficia impendentibus. At nulli tantum impenderunt quantum parentes. Deinde cūm dicit, *quæ autem verè.* Tractat de veris viduis. Primò oſtendens quæ verè ſint viduæ. Secundò qualiter inſtruendæ ſunt, ibi, *ſperet in Deum.* Dicit ergo *quæ autem verè vidua eſt & deſolata*, id eſt, quæ nō habet cōſolationem humanam, ſ. filios, vel parentes, & talis quæ nō habet aliud confugiū, ſperet in deum; etiam quantum ad temporalia ſubdita per eccleſiā ſuſtentata. Et debet inſtrui primò, vt exercitetur in bonis. Secundò vt caueat à malis, ibi, *Et hoc præcipe.* Circa primū duo facit, quia primò oſtendit quibus debet occupari hæc vidua. Secundò rationem aſſignat, ibi, *Nam vidua.* Dicit ergo, Speret in deū & actum ſpei conuenientē exerceat, quod fit per orationē & obſecrationē, per quas obtinetur, quod ſperatur. Oratio enim eleuatio eſt mētis in deū: obſecratio eſt poſtulatio per aliqua ſacra. Et ideo ſubiungit, *Et inſtet obſecra. & ora.* & dicit *Die & nocte*, quia impoſſibile eſt, ꝙ animus hominis ſit ſine aliqua cura. Et ideo, ex quo vidua nihil habet in quo occupetur, debet vacare ſemper deo. Luc. 2. Anna non diſcedebat de templo, &c. Iudith. 8. Fecit cubiculum in ſuperiori ad orandum. Deinde cū dicit, *Nam quæ.* Reddit rationē quare debet ſemper vacare orationi, ſ. quia impoſſibile eſt, ꝙ animus non occupetur circa aliquam delectationē. Et cūm animus otioſi nō occupatur vtilibus, oportet ꝙ occupetur carnalibus. Et ideo dicit, quod vidua ſic deſolata vacet orationi: quia ſi non habet hāc, dat ſe delicijs, & ſic mortua eſt morte peccati. Apoc. 3. Nomen habes, quod viuas, & mortuus es. Eſa. 38. Viuens, ſ. interius: viuens, ſ. exterius, cōfitebitur tibi. Et licet delicię ſint omnibus hominibus occaſio mortis, ſpecialiter tamen mulieribus, quia ex ſui natura habent animi molliciem. Cū ergo delicię emolliant animum, neceſſe eſt quod mulieres multo plus emolliantur. Hier. 31. Vſquequo delicijs diſſolueris filia vaga? Apoc. 18. Quantū glorificauit ſe & in delicijs fuit, tantū date illi tormentū & luctum. Deinde cūm dicit, *Et hoc præcipe.* Oſtendit quod inſtrui debēt cauere ſe à malis. Et ideo dicit, quod etiā prohibeat hoc, præcipiens, *quod mulieres*, quæ ab eccleſia ſuſtentantur, *Sint irreprehenſibiles.* Pſal. Domū tuā dn̄e decet ſanctitudo. Deinde cūm dicit, *ſi quis autem*, Aſſignat rationē huius quod dicit, *Diſcat primum, &c.* Dicens quod oportet ꝙ circa hoc inſtruatur vidua, quia hoc eſt de neceſſitate. Et ideo dicit, *ſuorum*, quorum, ſ. cura ei incumbit. *Et maximè domeſticorū.* Can. 2. Ordinauit in me charitatē. Et ſicut Aug. dicit, poſſumus omnibus bene velle, ſed illi qui ſunt nobis coniuncti, æſtimantur quaſi quædā ſors, & ideo magis diligendi. Ambr. in li. de offi. dicit, quod ratio huius eſt, quia fortè his quibus non eſt verecundum ſuſcipere à ſuis, eſſet verecundū ſuſcipere ab alijs. *Fidē negauit*, per opera, quia ſi non ſeruat fidē his quos ſibi natura copulauit, conſequēter

eſt, quod

eſt, ꝙ nec aliis. Tit.1. Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant. Sed nunquid eſt hoc verum. *Et eſt infideli deterior?* Cuius contrariũ videtur per Auguſt. Ioan. 15. Si nõ veniſſem, &c. Quia ſuper hoc dicit, ꝙ ibi loquitur de peccato infidelitatis, quod eſt grauius cæteris peccatis: quia peccata in Deum ſunt grauiora, quã quæ in proximum. Reſpõdeo, ꝙ fidelis & infidelis poſſunt dupliciter conſiderari. Primo quantum ad ſtatum peccati, & ſic infideles ſunt in peiori ſtatu, quia nihil agunt Deo acceptũ. Secũdò quantum ad vnum peccatum, & tunc econtra: fidelis enim & infidelis ſi mœchentur, plus peccat fidelis, quia facit iniuriam fidei. Et ſic dicit, quod ſi fidelis contemnit curam parentum, grauius peccat, quam ſi hoc faceret infidelis. 2. Petri. 2. Melius erat eis non cognoſcere viam iuſtitiæ, quam poſt agnitionem retrorſum conuerti, &c.

LECTIO SECVNDA.

Quæ viduæ ſunt eligendæ, vt cæteris præſint oſtendit, & adoleſcentularum conſuetudinem fugere docet.

VIdua eligatur non minus ſexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis teſtimonium habens, ſi filios educauit, ſi hoſpitio recepit, ſi ſanctorum pedes lauit, ſi tribulationem patientibus ſubminiſtrauit, ſi omne opus bonum ſubſecuta eſt. Adoleſcentiores autem viduas deuita, Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere volunt: habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem & ocioſæ diſcunt circumire domos, non ſolum otioſæ, ſed & verboſæ, & curioſæ loquentes, quæ non oportet. Volo autem iuniores nubere, filios procreare, matres familias eſſe: nullam occaſionem dare aduerſario maledicti gratia. Iam enim quædam conuerſæ ſunt retro poſt Sathanam. Si quis fidelis habet viduas ſubminiſtret illis, vt non grauetur eccleſia: vt his quæ verè viduæ ſunt ſufficiat.

Suprà oſtendit viduas ab eccleſia eſſe ſuſtentandas: hic oſtendit quales ſunt ſuſtentandæ. Et primò oſtẽdit qualis ſit eligenda: ſecũdò qualis vitãda, ibi, *Adoleſcentiores.* Circa primũ tria facit, quia primò oſtẽdit eſſe eligendã ex tempore: ſecundò ex caſtitate: tertiò ex bonorũ operum exercitio. Ex tempore, quia, *Sexaginta annorũ.* Sed de qua electione agit? Ad hoc poteſt reſponderi dupliciter. Vno modo, ꝙ loquitur de electione, qua eligitur ad præſidendũ gubernatione aliarũ viduarũ, quæ ab eccleſia nutriebantur, quæ ſic antiqua præficiatur, vt de continentia eius nullus ſuſpicetur. Num. 4. A triginta annis & ſuprà vſq; ad annos quinquaginta, &c. Sed contra videtur, quia eccleſia facit cõtrariũ, quia abbatiſſæ iuniores fiunt. Reſpondeo, Dicendum eſt, ꝙ inordinatũ eſt, ꝙ nimis iuuenculæ fiant: ſed tamen nõ eſt tanta diligẽtia eccleſiæ in eis, quę ſunt incluſę, vt in eis, quę ſunt liberę. Alio modo, ꝙ loquatur de electione qua eligitur ad hoc, ꝙ ſuſtentetur ſtipendijs eccleſiæ: & talis eligatur non minus, quã annorũ ſexaginta: quia iuuenes poſſunt laborare manibus, ſicut & Apoſtolus, qui licet poſſet de euangelio viuere, tamen laborabat, ſed vetulæ quieſcunt. Ex caſtitate etiã eligenda eſt vidua, ideo dicit *Quæ fuerit vnius viri vxor.* Sicut enim requiritur in epiſcopo, ꝙ ſit vir vnius vxoris: ita in vetula, ꝙ ſit viri vni⁹ vxor. Glo. hoc dicit propter prædictum ſacramentũ. Hęc Gloſa eſt magiſtralis & parũ valet. Non enim videtur ratio ſumi ex aliquo ſacramento, quia mulieres nõ ſuſcipiunt aliqua ſacramenta miniſtranda. Sed hoc dicit propter firmitatẽ. vt. ſ. habeant continuum propoſitum ſeruandæ viduitatis. Sed Hieronymus in epiſtola ad Aggerũtiã, alias ad Eſiciã, aliã rationẽ aſsignat. ſ. quod apud Gẽtiles mos erat, quod in ſacris deorum nulla præerat, quę haberet duos viros. Et ideo Apoſtolus voluit, vt quę alimẽtis eccleſię nutriebantur, non minus eſſent caſtæ. Iudith. 15. Eo quod caſtitatem amaueris, & poſt virũ tuũ, alterũ neſcieris, &c. Luc. 2. Vixit annis ſeptẽ cũ viro ſuo à virginitate ſua. Et ideo eſt quaſi laudabile ſignum caſtitatis, quòd vnius viri fuit vxor.

Deinde cùm dicit, *In operibus bonis, &c.* Oſtendit viduã eſſe eligendã ex exercitatione bonorum operum: & primò in generali: ſecundò in ſpeciali, ibi, *Si filios,* Tertiò dat idem intelligere de omnibus bonis operibus, ibi. *Si omne opus.* Quantum ad primũ dicit, *In operibus bonis.* Prou. vlt. Laudent eam in portis eius. Et dicit. *Teſtimonium habens.* Ioan. 5. Opera quæ dedit mihi pater, vt perficiam ipſa opera, quæ ego facio, teſtimonium perhibent de me. Exteriora enim opera oſtendunt interiorẽ fidẽ. Iac. 2. Oſtende mihi fidem tuam ſine operibus, & ego oſtendã tibi ex operibus fidem meam. Sed quæ opera? primò ad ſuos: ſecundò ad alios. Ad ſuos dicit, *Si filios educauit.* ſcilicet in timore Dei, & caſtitate. Eccle. 7. Filij tibi ſunt, erudi illos. Quantum ad alios, tangit tria opera pietatis, quia mulieres habentes cor molle ſunt naturaliter miſericordes. Primò ergo docet hoſpitalitatem, ibi, *Si hoſpitio recepit,* Rom. 12. Hoſpitalitatẽ ſectantes. Secũdò cum hoc ſimul ponit humilitatẽ dicens, *Si ſanctorum lauit pedes,* ſic enim ſunt ſancti recipiendi & honorificè tractandi. Luc. 10. Martha autẽ ſatagebat circa frequẽs miniſteriũ, ſic Chriſtus. Ioan. 13. Si ergo ego laui pedes veſtros Dñs & magiſter, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Glo. Auguſt. ſuper Ioan. Faciunt hoc ſibiinuicẽ fratres etiam in ipſo opere viſibili: & quod manu nõ faciunt, corde non faciunt. Multò autẽ melius eſt, vt etiã manibus fiat, nec dedignetur id quod fecit Chriſtus facere Chriſtianus. Qui enim ad pedes fratris inclinatur, ei in corde humilitas excitatur, vel ſi iam inerat, confirmatur humilitatis effectus. Tertiò fortitudinẽ & conſtantiam, vt. ſ. tribulatis aſsiſtat, vnde dicit, *Si tribulo. pati ſubminiſtrauit.* Heb. 10. Vinctis cõpaſsi eſtis. Deinde cùm dicit, *Si omne opus.* Cõcludit in quibus debet eſſe bona, dicens, *Si omne opus bonũ ſubſecuta eſt,* id eſt, proſecuta eſt. Gal. 6. Dum tempus habemus operemur bonũ ad omnes. Deinde cùm dicit, *Adoleſcentiores, &c.* Oſtendit quæ ſint vitandæ. Et primò hoc oſtẽdit: ſecũdò aſsignat rationem, ibi, *Cum enim luxuriatæ.* Dicit ergo, Eligantur viduæ talis ætatis, ſed deuita adoleſcentiores viduas. i. paſsim nõ recipias ad ſuſtentationẽ in eccleſia, præcipuè infames & diſſolutas: vel deuita eas, quãtum ad conſortiũ & familiaritatẽ. Eccleſ. 42. Melior eſt iniquitas viri. i. ſecurior ad commorandũ, quã mulier benefaciens: vnde ibi ſubditur, & mulier confundens in opprobrium. Prima expoſitio eſt literalis. Deinde cũ dicit, *Cum enim luxuriatæ fuerint, &c.* Aſsignatur duplex ratio ex duplici periculo, ꝙ imminet. Circa primũ duo facit, quia primo proponit primũ: ſecundo reſpõdet quęſtioni, ibi, *Habẽtes damnationem.* Si enim adoleſcentes aſſumantur ad ſuſtẽtationẽ eccleſiæ ſunt duo conſequentia. ſ. ꝙ habeãt ſufficiẽtiam, & ꝙ non cogantur manibus operari. Ex vtroq; autẽ imminet periculũ. Ex primo periculũ caſtitatis. Vnde dicit, *Cum enim luxuriatæ fuerint.* Luxuria quãdoq; ſumitur pro ſuperfluitate actus venerei, & ſic eſt vnũ de ſeptem vitijs capitalibus. quãdoq; vero ſumitur pro omni ſuperfluitate rerũ corporaliũ: & ſic ſumitur hic, quaſi dicat, Cũ habuerint ſuperabundantiã, *In Chriſto,* id eſt, per ſuffragium Chriſti, tunc, *Nubere volũt.* Exod. 32. Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerũt ludere. Valerius dicit, ꝙ à cerere. i. cibo, & libero patre propinquus eſt locus ad venerem. Oſeę. 4. Comedẽt, & nõ ſaturabuntur, fornicati ſunt, & non ceſſauerunt, &c. Deinde cùm dicit. *Habentes, &c.* Reſpondet tacitæ quæſtioni. Poſſet enim aliquis dicere, Quid enim mali eſt ſi nubant: Tu enim dicis. 1. Cor. 7. Mulier non peccat ſi nubet. Ideo dicit, *In hoc habent damnationẽ, quia primã fidẽ, &c.* Scilicet caſtitatis, quã vouerũt, aliàs enim non fuiſſent aſſumptæ ad alimoniã. Vnde dicit Aug. hic, ꝙ ex ſolo propoſito quis incurrit damnationẽ. Verum eſt ſi ſit ad determinatũ & cum conſenſo. Eccle. 4. Si quid vouiſti Deo ne moreris reddere. Luc. 9. Nemo mittens manum in aratrum & aſpiciens retro, aptus eſt regno Dei. Ex ſecundò. ſ. ꝙ non laborant, tria mala incurrunt. Primũ malum eſt otioſitas. Eccle. 33. Multã malitiã docuit otioſitas. Ezech. 16. Hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium. Prouer. 12. Qui ſectatur otium ſtultiſsimus eſt. Ex otioſitate ſequuntur hæc mala. Cor mulieris nõ eſt firmũ ſicut viri, & propter hoc ad diuerſa mouetur. Si ergo nõ aſtringatur ad operandum, oportet ferri ad diuerſa. Et ideo eſt periculum, ꝙ mulieres ſint otioſæ, vnde antiqui occupabant eas. Item efficiuntur inſtabiles quantum ad locum, quia diſcunt circumire domos. Prouer. 7. Nũc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos inſidians. Hiere. 14. Dilexit mouere pedes ſuos, & non quieuit, & Dño nõ placuit. Quantũ ad verba dicit, *Verboſæ.* Ex quo enim nõ occupantur, multũ vacant nugis. Prouer. 7. Garrula, vaga, quietis impatiens. Quantũ ad cor,

De otio.

ad cor *Curioſæ*, quia ex quo non occupantur in ſuis, intromittūt ſe de alienis, & ideo *Loquuntur quæ nō oportet*, quia omnium facta diiudicant. Eccle.9. Colloquium eius quaſi ignis exardeſcit. Deinde cùm dicit, *Volo ergo, &c.* Oſtendit cui operi ſint applicandæ. ſ. vt nubant. Et proponit primò documentum: ſecundò aſsignat rationem, ibi, Iā enim: Dicit ergo, Volo *Iuniores*, ſcilicet viduas *Nubere*. Contrà 1.Corin.7. Bonum eſt eis ſi ſic permaneant, ergo debet melius dicere, Volo continere. Reſpondeo. Hieronymus dicit, quod illud 1. Cor.7. Volebat ex principali intentione, ſed vnuſquiſque habet proprium donum à Deo. Et ideò ſubdit, Melius eſt nubere, quam vri. Et ideo in quo caſu loquitur, videndum eſt, quia in hoc, ne primam fidem faciāt irritam: & ideo quod hic dicit, volo, intelligitur nō ex principali intentione *Filios procreare*, & non eos occultè occidere per aborſum, ſuprà 2. Saluabitur autem per filiorum generationem, ſi permanſerit in fide, *Matresfamilias eſſe*, vt ſcilicet ſint occupatæ, nec verboſæ diſcurrant per domos. Et etiam hoc volo, *Vt nullam occaſionem dent aduerſario*, id eſt, vel diabolo, vel gentili, *Maledicti gratia*, id eſt, vt poſsit maledicere eccleſiis Dei. In quo ſic concludit vitam viduarum, vt ſic viuant, quod in nullo alios prouocent ad laſciuiam. 1.Pet.2. Sic eſt voluntas dei, vt bene facientes, obmuteſcere faciatis imprudentiū hominum ignorantiam. Et eſt eius hæc ratio, quia quædam vouentes caſtitatem, conuerſæ ſunt retro, votum irritantes. Et tales vadunt poſt ſathanā per imitationem, qui apoſtatauit de ſocietate angelorū.

Deinde cùm dicit, *Si quis*. Oſtendit quæ viduæ ſunt nutriendæ à priuatis perſonis: & primò ponit documentum: ſecundò rationē, ibi, *Et non grauetur*. Dicit ergo, ꝙ quæ eſt vidua, verè ſperet in deo, ſed iā quod ſi qua habet fratres, vel parētes ſuſtentetur ab illis. Et ideo dicit, *Si quis fidelis, &c.* quia hoc eſt opus pietatis. Et hoc, *Vt eccleſia non grauetur, &c.* Et hoc neceſſarium eſt, quia tunc eccleſia non habuit poſſeſsiones, ſed modo habet poſſeſsiones deputatas ad hoc. 2.Theſ.3. Nocte & die operantes, ne quem veſtrum grauaremus.

LECTIO TERTIA.

Præter multa præcepta epiſcopis obſeruanda, hoc maximè obſeruandum eſt, ne cito alicui manus imponant, ac laborantibus in euangelio ſuccurrendum dicit.

Qvi bene præſunt presbyteri, duplici honore digni habeātur maxime qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim ſcriptura, Non alligabis os boui trituranti: & Dignus eſt operarius mercede ſua. Aduerſus præsbyterum accuſationē noli recipere: niſi ſub duobus aut tribus teſtibus. Peccantes, coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. Teſtor coram Deo & Chriſto Ieſu, & electis angelis eius, vt hæc cuſtodias ſine præiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando. Manus cito nemini impoſueris: neque communicaueris peccatis alienis. Teipſum caſtum cuſtodi. Noli adhuc aquā bibere, ſed modico vino vtere propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Quorundam hominum peccata manifeſta ſunt, præcedentia ad iudicium, quorundam autem ſequuntur. Similiter & facta bona, manifeſta ſunt, & quæ aliter ſe habent abſcondi non poſſunt.

Superius egit de viduis honorandis, quę ſtipēdijs eccleſiæ ſuſtentabantur: hic agit de honoratione pręsbyterorū: & primò inſtituit Timotheū qualiter ſe habeat ad eos: ſecundò oſtendit quomodo quædā dicta ſunt intelligēda, ibi *Quorundam hominum*. Irē primò oſtēdit, ꝙ pręsbyteri ſunt honorandi: ſecūdò cōfirmat per authoritatē, ibi, *Dicit enim ſcriptura*. Circa primum duo facit, quia primò oſtendit, ꝙ ſunt honorandi: ſecundò oſtendit qua ratione debetur eis honor, ibi *Maxime qui*. Dicit ergo, *Qui bene præſunt præsby*. Presbyter idem eſt ꝙ ſenior, & ſicut ſenes ætate, cōſueuerunt habere prudentiā. Iob.12. In multo tempore prudentiam: ita qui ſumitur ad regimen eccleſiæ, debet prudens eſſe. Luc.12. Fidelis ſeruus & prudens, &c. Et ideo prælati eccleſiæ. ſ. epiſcopi & ſacerdotes, vocantur præsbyteri. Et ideo dicit, *Qui præſunt, &c.* Nec hoc tantum, ſed oportet ꝙ bene præſint, ſcilicet ad dei honorē, & non ad propriam cōmoditatem. Ezec. 34. Væ paſtoribus Iſraël, qui paſcebant ſemetipſos. Item prudens ſit vt vnicuiq; det tempore ſuo. 1.Corin. 4. Hic iam quæritur inter diſpenſatores, vt fidelis quis inueniatur. Iſti duplici digni ſunt honore, quorū vnus eſt in miniſtratione neceſſariorum. Tob. 1. Ex his quibus honoratus fuerat à rege habuiſſet decē talenta argenti, &c. Prou.3. Honora dominum de tua ſubſtantia. Item alius in exhibitione reuerentiæ. Eccle.4. Præsbytero humilia animā tuam. Hebr. 13. Obedite præpoſitis veſtris. Prouerb. vlti. Omnes domeſtici eius veſtiti ſunt duplicibus. Eſa.16. In terra ſua duplicia poſsidebunt. Sed *Maximè* præcipuè hic honor eſt illis exhibendus, qui hoc merētur ſuo labore, ſcilicet, *Qui laborant in verbo* prædicationis: Phil.2. Inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo, verbum vitæ continētes. Colloſ. 3. Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter, in omni ſapientia docentes. Item *In doctrina*, id eſt, in eruditione. Hier.3. Dabo vobis paſtores iuxta cor meum, & paſcent vos ſcientia, & doctrina. Et Epheſ.4. Iungit paſtores & doctores, quia hoc eſt officium epiſcopi. Deinde cùm dicit, *Dicit enim*, probat per duplicem authoritatem, & vnā introducit ſecundum ſenſum myſticum, aliam ſecundum literalem, ibi, *Dignus eſt*. Dicit ergo, *Dicit enim ſcriptura*, ſcilicet Deut.25. *Non alligabis os bo. tri.* 1.Cor.9. Probat Apoſtolus hoc eſſe intelligendum de doctoribus, quia deo non eſt cura de bobus, non quin ſubſint diuinæ prouidentiæ, ſed quia deo non eſt cura qualiter homines tractent boues qui poſſunt eis vti vt volunt. Vnde illa lex nō eſt de bobus ſed per ſimilitudinem dicitur, quaſi dicat, Homini laborāti in officio, non prohibeas quin viuat de illo officio. Per boues enim intelliguntur docentes. Prouer.14. Vbi plurimę ſegetes, ibi manifeſta eſt fortitudo bouis. Per meſſes, fideles. Mat.9. Meſsis quidē multa, &c. Ergo non ſunt prohibendi pręedicatores & doctores quin ſumptus habeant. Alia authoritas eſt, *Dignus eſt operarius cibo ſuo*. Matt.10. Vel potius in veteri teſtamento eſt, licet non ſic ſcripta ſit. Nec conſueuit Apoſt. de euangelio adducens authoritatem, niſi cum expreſsione dicentis, ſed ſumitur hęc de Leui.9. Non morabitur apud te merces mercenarij tui vſq; manē. Sed nūquid iſti ſumptus ſunt merces? Dicit Aug. in Glo. quod ſic. Non tamen venale eſt euangelium, vt pro iſtis prędicetur. Merces enim quandoq; dicitur, quod homini redditur pro pręmio finali, & ſic abſit, ꝙ prędicatorum merces ſint huiuſmodi ſumptus, quandoq; dicitur merces ſolum, quo quis fit dignus laborando. Et hoc modo largè hic dicitur merces. Et ideo dicit Auguſt. Accipiant ergo, &c. Deinde cùm dicit, *Aduerſus præsbyterum*, agit de correctione pręſbyteri, dicens quod ſicut præsbyteri qui bene præſunt duplici honore ſunt honorandi, ſed mali ſunt corrigendi. Circa quod tria facit. Primò dicit, quod faciliter eorū accuſatio nō admittatur. Secundo ꝙ culpabiles ſunt publicè corrigendi, ibi, *Peccantes*. Tertiò ꝙ nō damnentur temere, ibi, *Sine præiudicio*. Dicit ergo, Tu maior præbyter, *Noli aduerſus præsbyterū accu. &c.* Duo ſufficiunt ſi boni ſunt. Cuius dicti ratio eſt in Glo. quia nō eſt facile accuſanda tā alti ordinis perſona, quę ſit vice Chriſti. Sed hoc non videtur ſufficere, quia aliorum accuſatio nō niſi ſub duobus, vel trib⁹ teſtibus admittitur. Deut.17. In ore duorū aut trium teſtiū peribit, qui occidetur. Vnde notandū, ꝙ aliud eſt accipere accuſationē, & aliud condemnare accuſatum, ſm nō debet iudex, niſi cum teſtibus conuictus fuerit damnandus, & hoc in hominibus vulgi, ſed in ſacerdotem non debet accuſationē recipere niſi ſit euidens. Deinde cùm dicit, *Peccātes, &c.* Oſtēdit quomodo puniatur ſi ſibi probetur: & primo oſtendit, ꝙ publicè corrigat eū: ſecondò adiurat eum, ꝙ obſeruet iſta, ibi, *Teſtor coram*. Dicit ergo, *Peccantes*, tam præsbyteros, quā quoſcunq; *Corā omnibus argue*. Et quare? *Vt cæteri timorē habeant*. Proceditur tamen aliter in correctiōe fraterna, aliter in iudiciaria, quia iudex gerit perſonā publicam, & ideo debet intendere bonum cōmune, quod lęditur per peccatū publicum, quia multi ſcandalizantur. Et ideo iudex eccleſiaſticus ſic debet publicè punire, vt alij ædificentur. Eccle. 8. Quia nō cito profertur contra malos ſententia, abſq; vllo timore filij hominū perpetrant mala. Prouer.19. Peſtilente flagellato ſtultus ſapiētior erit. Nota ꝙ dicit, Coram omnibus. Sed contrà Matt.18. Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipſum ſolū, &c. Reſpondet Auguſt. in Glo. diſtingue tempora & peccatū, quia aliud eſt occultum, aliud publicū. Sed primū indiget occulto remedio, id eſt occultè eſt arguendū, & de hoc loquitur dñs, Vnde dicit in te. ſ. ſolo, quaſi occultè. Sed Apo-

ſtolus loquitur de peccato publico, quod publica pœna indiget. Et hoc ſignificatur in mortuis, quos dñs ſuſcitauit. Matt.9. Puellam ſuſcitauit intra domũ, per quod occultũ peccatũ intelligitur, vnde & tunc eiecit turbam: ſed Luc.7. Filiũ viduæ extra portam, corã omnibus, per quod oſtenditur publicũ peccatũ publicè puniendũ. Deinde cũ dicit *Teſtor, &c.* Quia iudex eccleſiaſticus maximè gerit in iudicando perſonã dei: ideo per deum atteſtandus eſt, ꝙ iuſtè iudicet. Sic enim debet arguere corã omnibus, ꝙ non deſpiciat iudicium Dei. Vbi tria oſtendit. Primum eſt authoritas diuina, quia deus pater authoritate iudicabit, ideo dicit, *Coram Deo.* Gen.18. Iudicas omnem terram. Item Chriſtus homo ſicut in iudicio comparens. Ioan.5. Poteſtatem dedit ei iudiciũ facere, quia filius hominis eſt. Et ideo dicit *Et Chriſto.* Item angeli ſicut miniſtri. Matt.25. Cum venerit filius hominis in maieſtate ſua, & omnes angeli cũ eo, tũc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuę. Ideo addit, *Corã angelis.* Iob.10. Inſtauras teſtes tuos cõtra me. Deinde cùm dicit, *Sine præiudicio.* Remouet temerarium iudiciũ, dicens, *Sine præiudicio.* Vt. ſ. non temerè procedas, ſed cum deliberatione nihil faciens. ſ. declinando ad aliquã partẽ. Vel ſine præiudicio. i. ſine præcedenti diſcuſſione. Eccl.33. Sine iudicio nihil facias graue. Iob 29. Cauſam quã neſciebã diligentiſſimè inueſtigabam, alioquin non eſſes medius inter partes. Exod.23. Non declinabis in iudicio pauperes. Deinde cũ dicit, *Manus cito nemini impoſueris.* Agit de promotione, & de hoc videtur eſſe ratio primi. Sicut enim non debet cito punire, ita nec cito promouere. i. ordinare de facili ad ſacros ordines. Suprà 2. Et hi probentur primum, &c. Num. 11. Congrega ad me 70. viros de ſenioribus Iſrael, quos tu noſti, quod ſenes ſint populi ac magiſtri, q.d. illos quos tibi conſtat idoneos eſſe? Et quare? *Neq; communicaueris pec. ali.* quia ſi inordinatè promoueas, & ex hoc cõtingat peccatũ eis, vel in plebe, hoc tibi imputabitur. Vel cõmunicat alienis, quia nõ corripit cum poteſt. Rom.1. Digni ſunt morte nõ ſolũ, qui faciunt ea, ſed etiam qui conſentiunt facientibus. Eſa.52. Pollutum noli tangere. Deinde cùm dicit, *Teipſum, &c.* Oſtendit quomodo habeat ſe ad ſeipſum, & hoc ſatis rationabiliter, quia contingit ꝙ aliquis ita fertur ad alios ꝙ ſe negligit. Vnde primò hortatur eum ad caſtitatem: ſecundò ex hoc reprimit immoderatã eius abſtinentiam, ibi, *Noli adhuc, &c.* Dicit ergo, *Tu qui alios debes corrigere.* Teipſum caſtum, &c. 1. Cor.9. Caſtigo corpus meũ, & in ſeruitutẽ redigo, ne cum alijs prædicauero ipſe reprobus efficiar. Iſte ſi quidem Timotheus erat nimiæ abſtinẽtiæ, & ad vitandum carnis peccata corpus macerabat. Eccl. 2. Cogitans in corde meo abſtrahere à vino carnẽ meã, &c. Et quia propter hoc fuit infirmus totaliter: ideo dicit *Noli adhuc* poſtquã es infirmus *Aquam bi.* Et quare? Quia Leui. 2. Quicquid abſtuleris ſacrificij, ſalc. ſ. diſcretionis, condies. Roma.12. Rationabile obſequium veſtrum. Et ideo dicit, *Vtere vino, ſed modico.* Non ad ebrietatẽ. Eccle.31. Exultatio animę & cordis vinũ moderatè potatum *Propter ſtomachũ tuum, & frequentes infirmitates tuas,* ſ. quæ tibi ex abſtinentia prouenerũt. Glo. Laborandũ enim eſt, vt ſi fieri poteſt, cœptum officiũ gradatim promoueatur: potius quam per inconſideratione diminuatur. Sed notandũ eſt, quod ſanabat Paulus infirmos, & mortuos ſuſcitabat, & tamẽ Timotheum curat conſilio medicinæ per quod datur intelligi, ꝙ non ad omnes vtebatur miraculis, ſed quando expediebat propter fidem. Deinde cùm dicit *Quorundam, &c.* Oſtendit qualiter intelligenda ſunt duo, quæ dixit. ſ. ſine pręiudicio nihil in condemnationibus fiendũ. Itẽ manus cito, &c. Et primò primũ: ſecundo ſecundum. quantum ad primũ dicit, *Quorundam enim peccata, &c.* q.d. Superius dixi ſine præiudicio, &c. Tamen debes adhibere conſiderationem: quia quędã peccata ſunt notoria, & hæc non indigent examinatione: quædam occulta, & hæc indigent. Vnde in iſtis vere intelligitur ſine præiudicio, & non in primis, quia illa præcedunt iudicium: iſta verò ſubſequuntur. ſ. manifeſtatio per diſcuſſionem non tunc publicandum. Prouerb.27. Quomodo in aquis reſplendent vultus proſpicientium, ſic corda hominum manifeſta ſunt prudentibus. Secundò dicit, *Manus cito, &c.* Quod dicit eſſe intelligendum in nõ manifeſtè bonis, quia ſimiliter facta bona quorundam manifeſta ſunt. Matt. 5. Videant opera veſtra bona, & glorificent patrẽ veſtrum. Ioan.3. Qui autẽ facit veritatem venit ad lucẽ, vt manifeſtentur eius opera. *Quæ aliter ſe habent,* i. quæ nõ ſunt manifeſta. *Abſcondi non poſſunt,* quia Matt.10 Nihil opertum quod non reueletur, & occultum quod nõ ſciatur, quia vel in futuro, vel etiam hic omnis iniquitas manifeſtatur. Et in his non eſt facilis impoſitio.

CAPIT. VI. LEC. I.

Monetur Timotheus ſeruos docere, vt Dominos tam fideles, quam infideles plurimo proſequantur honore, ne Chriſti nomen blaſphemetur, caueatq; ne contrariam admittat doctrinam.

Qvicunque ſunt ſub iugo ſerui, Dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur: ne nomen Domini & doctrina blaſphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres ſunt, ſed magis ſeruiant, quia fideles ſunt & dilecti, quia beneficij participes ſunt. Hæc doce, & exhortare. Si quis aliter docet, & non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrina, ſuperbus eſt nihil ſciens, ſed languens circa quæſtiones & pugnas verborum, ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blaſphemiæ, ſuſpitiones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, & qui à veritate priuati ſunt, exiſtimantium quæſtus eſſe pietatem. Eſt autem quæſtus magnus, pietas cum ſufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia nec auferre quid poſſumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus.

Suprà Apoſtolus Timotheum inſtruxit de vſu ciborum & de perſonis quibus eccleſia miniſtrabat alimenta: hic agit de alijs perſonis ad populum eccleſiæ pertinentibus. Et primò de perſonis infimi ſtatus: ſecundo de perſonis maioris ſtatus, ibi, *Diuitibus.* Circa primum tria facit, quia primò ponit inſtructionẽ de ſeruis: ſecundò arguit cõtrariam aſſertionẽ, ibi, *Si quis aliter.* Tertiò monet vt cõtraria vitet & ſeruet pręd icta, ibi, *Cũ autem.* Item prima in duas: quia primò oſtendit quid ſit tenendũ: ſecundò docet hoc eſſe docendum, ibi *Hæc doce.* Item primò oſtendit qualiter ſe habeant ſerui ad dominos infideles. Secundò qualiter ſe habeant ad fideles, ibi, *Qui autem.* Dicit ergo, *Quicunq; ſerui ſunt ſub iugo,* ſ. propter ſeruilem conditionem, quæ dicitur iugum ſimilitudinariè: quia ſicut boues cõtinentur ſub iugo, vt non liceat eis ire quo velint, ita ſerui ſub dño, vt non liceat eis, quod velint facere. Gal.5. Nolite iterum ſub iugo ſeruitutis contineri. *Omni honore,* id eſt debita reuerentia. Ephe. 6. Serui obedite Dominis carnalibus cum omni timore & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto. Cuius ratio eſt, *Ne nomen Domini & doc. bla.* Si. n. Dñi, infideles ſeruos ſuos intuitu fidei rebelles ſentirent, dãnarent nomen Chriſti, & blaſphemarent doctrinã noſtram. Roma.2. Nomen Chriſti per vos blaſphematur. Qui ergo infideles habẽt dominos illis obediant, ne nomen Dei, &c. Sed quomodo fidelibus? *Qui autẽ fideles habent dominos, non contemnant,* quod quandoq; contingit, quando familiaritas infimis exhibetur. ſ. ꝙ erigantur in ſuperbiã. Prou.30. Per tria mouetur terra, & quartum non poteſt ſuſtinere, per ſeruũ, cum regnauerit. Et huius ratio eſt ſm Philoſophũ: quia homines in talibus paralogizant: ꝙ ſi in vno vident ſe æquales, credunt ꝙ ſint in omnibus ęquales, & nolunt illis in aliquo ſubdi, ſicut in ciuilibus bellis, quia populus nõ eſt ſubiectus, credunt ꝙ ſint totaliter æquales nobilibus. Et ſic poſſet contingere, ꝙ ſerui videntes ſe in aliquo. ſ. fide ęquales, dominis reputent ſe æquales ſimpliciter. Et ideo dicit, *Non contemnant.* Et ponit tria. Primũ eſt fidei donũ. Vnde dicit, *Quia fideles ſunt,* & hoc valde magnũ eſt, quia per fidẽ viuit iuſtus. Item per eam vincitur mundus. Secũdum eſt dignitas diuinæ dilectionis, ideo dicit, *Dilecti,* ſcilicet excellentius alijs creaturis, quia adoptantur in filios dei. 1. Ioã.3. Videte qualẽ charitatẽ dedit nobis Deus pater, vt filij Dei nominemur & ſimus. Tertiũ eſt beneficiũ gratię, ideo dicit *Quia beneficij participes ſunt,* ſcilicet, quantũ ad ſacramentũ Dñi. 1. Cor.10. Panis quem frangimus, nõne cõmunicatio corporis dñi eſt? Pſal. Particeps ego ſum omniũ timentiũ te. *Hæc doce,* ſc. neſcientes. *Et exhortare,* vt impleant ſcientes. Tit. 2. Hæc loquere, &c. Deinde cùm dicit, *Si quis.* Excludit contrariã aſſertionem. Et primò modũ falſæ doctrinę: ſecundò radicẽ, ibi, *Superbus.* Tertiò effectus eius, ibi

Ex qui-

Ex quibus. Si vis ſcire, quæ doctrina ſit erronea, hoc oſtendit ex tribus. Primò ſi ſit contra doctrinam eccleſiaſticam. Et ideo dicit, *Si quis aliter docet*, ſ. quam ego & alij Apoſtoli, quantũ ad primum. Gal. 1. Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepiſtis, anathema ſit. Doctrina enim Apoſtolorũ & prophetarũ dicitur canonica: quia eſt quaſi regula intellect⁹ noſtri. Et ideo nullus aliter debet docere. Deut. 4. Non addetis ad verbum quod loquor vobis, neq; auferetis ex eo. Apoc. vlti. Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto. Quantũ ad ſecundũ dicit, *Et non acquieſcit, &c.* Nã dñs Ieſus venit, vt teſtimoniũ perhibeat veritati. Ioa. 18. In hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundũ, vt teſtimoniũ perhibeã veritati. Et ideo miſſus eſt à patre ſicut doctor & magiſter. 1. Mac. 1. Ipſum audite ſemper, & ipſe erit vobis pater, &c. Et ideo erroneus eſt quicunque non acquieſcit ſermonibus eius. 1. Reg. 15. Quaſi peccatũ ariolandi eſt repugnare, & quaſi ſcelus idolatriæ nolle acquieſcere. Et dicit, *Sanis*, quia in Chriſti ſermonibus nihil eſt corruptionis, nihil falſitatis, vel peruerſitatis, quia ſunt ſermones diuinæ ſapientiæ. Prou. 8. Iuſti ſunt ſermones mei, non eſt in eis prauum quid neque peruerſum. Recti ſunt intelligentibus, & æqui inueniẽtibus ſcientiã. Quantũ ad. 3. Prouer. 6. Conſerua fili mi præcepta patris tui, & ne dimittas legẽ matris tuæ. Vnde dicis *Et ei quæ ſecundũ pietatẽ eſt doctrinæ*, ſc. eccleſiaſticæ. Hæc pietas eſt per cultũ Dei. Tit. 1. Secundũ agnitionẽ veritatis, quæ eſt ſm pietatem. Radix autẽ erroris eſt duplex, ſ. ſuperbiæ affectus, & defectus intellectus. Quantũ ad primũ dicit, *Superbus*. Dicitur autẽ ſuperbia radix errorũ dupliciter. Primò quia ſuperbi volunt ſe intromittere de his ad quæ nõ attingunt, & ideo neceſſe eſt, ꝙ errent & deficiant. Eſa. 16. Superbia eius & arrogantia eius, & indignatio eius plus quã fortitudo eius, &c. Itẽ quia nolunt intellectũ alteri ſubiicere, ſed innituntur ſuæ prudentiæ, & ideo nolunt obedire ſcripturæ ſacræ. Contra hoc dicitur Prouer. 3. Ne innitaris prudentiæ tuæ. Prouer. 11. Vbi humilitas, ibi ſapientia. Item defectus intellectus. Vbi ſciendum eſt, ꝙ ſicut in corpore ſanitas eſt quædam æqualitas humorum, ita veritas eſt quædam æqualitas in intellectu, quia veritas eſt adæquatio rei & intellectus. Vnde ſicut infirmus quando non habet æqualitatẽ complexionis ad modica contraria accidentia læditur: ſic in intellectu quãdo homo nõ fundatur in veritate, nec habet virtutẽ per quam poſſit iudicare veritatẽ, à qualibet quæſtionis difficultate, incidit in errorẽ. Vnde dicit, *Languens circa quæſtiones, &c.* Sap. 9. Homo infirmus & exigui temporis, & minor ad intellectũ iudicij & legum. Sicut dicit Boetius, ita ſe habet intellectus ad veritatem, ſicut circulus ad centrũ. Ratio enim diſcurrit cõſiderando actus ac defectus & habitudinẽ vnius rei ad aliã. Et niſi reſoluat vſq; ad intellectum veritatis, vana eſt ratio. Vnde quando accipit veritatẽ rei, habet eam quaſi centrũ. Quidã autẽ diſcurrũt, & non attingunt. 1. Timo. 3. Semper diſcentes, & nunquã ad ſcientiam veritatis peruenientes. Et ideo dicit circa quæſtiones. i. non peruenientes ad ipſum centrũ. Et dicit, *Quæſtiones, &c.* Quia in aliquib⁹ dubitatio fit ex parte rei, in aliquibus ex parte verborũ & nominũ. Et ideo dicit, *Quæſtiones*, quantũ ad primum. ſ. de rebus ſuprà s. Quæ, quæſtiones præſtant magis quam ædificationẽ Dei, quæ eſt in fide. Quantũ ad ſecundũ dicit, Pugnas verborum. Prouer. 19. Qui tantũ verba ſectatur nihil habebis. Et dicit, *Pugnas verborum*, ꝙ intelligitur quãdo fit diſſenſio ex verbis tantũ orta: quia dñs dicit. Ioan. 8. Si filius vos liberauerit verè liberi eritis: & Matt. 17. Ergo liberi ſunt filij. Si ex hoc vellent aliqui inferre, ꝙ omnes catholici ſicut ſunt filij dei, ita eſſent etiã liberi, eſſet pugna verborũ, quia dominus loquitur, ibi de libertate ſpirituali, nõ de carnali.

Verbũ Chriſti incorruptum, verum, ac rectum eſt.

Erroris radix, ex ſuperbia, & defectu intellectus eſt.

Deinde cum dicit, *Ex quibus, &c.* Ponit effectum erroris. Et primò ponit ipſum effectũ: ſecundò manifeſtat quædam quæ dixerat, ibi, *Eſt autem quæſtus*. Item primò oſtẽdit, quæ mala ſequantur ex falſa doctrina: ſecundò in quibus, ibi, *Hominum mente*. Inter mala verò, quæ ponit, quædam ſunt intus in corde, quædã exterius. Interius ſunt inordinati motus reſpectu boni, vel reſpectu mali. Reſpectu boni eſt inuidia, quæ eſt triſtitia de bono alieno. Vnde dicit, *Inuidiæ*. quod poteſt intelligi, vel in propoſito, vel vniuerſaliter, quia cum aliqui laborans non ad veritatẽ, ſed ſolummodo ad verba, nõ vident æquo animo ſi aliquis præualet. Iob. 5. Paruulum occidit inuidia. Idem in propoſito, quia ſi ſerui habentur, vt liberi & non ſubditi, dñi inuidebunt & dolebunt ſeruos ſibi æquari. Ex inuidia verò homo inſurgit cõtra proximũ cui inuidet. Et hæc eſt contentio. Prouer. 20. Honor eſt homini qui ſe ſeparat à cõtentionibus. Vel inſurgit contra deũ, & hoc eſt blaſphemia. 2. Per. 2. Quæ ignorant blaſphemantes, &c. Reſpectu verò mali eſt ſuſpitio. Vnde dicit, *Suſpiciones malæ*, ſ. dominorũ aduerſus Chriſtianos, quaſi libertatẽ ad lucrum finxerimus: Vel ꝙ ſolũ tota doctrina Chriſtiana eſſet inuenta, vt ſerui fierẽt liberi. Eccle. 3. Multos ſupplantauit ſuſpitio illorũ, & in vanitate detinuit ſenſus illorũ. Et ex iſtis ſequuntur conflictationes aduerſus fideles. Gen. 13. Facta eſt rixa inter paſtores gregũ Abraham & Loth. Sed hoc non eſt in cordibus omniũ, ſed quorundã. Et ponit tres eorum conditiones, quatũ prima pertinet ad defectũ luminis naturalis, ſecũda ad defectum cognitionis, tertia ad vitiũ inordinatæ affectionis. quãtum ad primũ dicit, *Hominum mente corruptorum*, i. ratione etiã naturali, qui habẽt peruerſum iudiciũ. Pſal. Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt: quantum ad ſecundum dicit, *A veritate*, ſ. cognitionis eius, *Priuati ſunt*. Oſeæ 4. Non eſt veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra. quantũ ad tertiũ dicit, *Exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem*, i. quod cultus dei ordinetur ad quæſtũ & acquiſitionẽ diuitiarum. Sap. 15. Exiſtimauerunt luſum eſſe vitã noſtram, & conuerſationem vitæ compoſitam ad lucrum, & oportere vndecunq; etiã ex malo acquirere. Homines ergo huiuſmodi, qui hoc credunt, de facili cõtemnunt & incidunt in mala prædicta. Deinde cùm dicit, *Eſt autem*. Declarat vltimò dictum. ſ. quæſtum eſſe pietatẽ. Et primò oſtendit quomodo pietas habet ſe ad quæſtum: ſecundò oſtendit, quod non conſiſtit in quæſtu diuitiarum exteriorũ, ibi *Nam qui volunt*. Item primò oſtendit primũ: ſecundò rationem aſſignat, ibi, *Nihil enim*. Dicit ergo, Iſti dicunt quæſtũ eſſe pietatẽ, ſed ego dico, quòd *Pietas eſt quæſtus*, ideo addit *Cum ſufficientia*, ſed illarum diuitiarũ, quæ dant ſufficientiã. Et hoc conſiſtit in duobus. In vno principaliter. ſc. pietate, quæ ordinat alia in Deum & proximũ, & hæc ſunt virtutes & dona gratiæ. Sap. 7. Infinitus eſt theſaurus hominibus, quo qui vſi ſunt, participes facti ſunt amicitiæ Dei. Secundò in ſuſtentatione vitæ. Vnde dicit, Cum ſufficientia. i. in his, quæ ſunt neceſſaria ad vitam. Matt. 6. Quærite primũ regnum dei & iuſtitiam eius, &c. Suprà. 4. Pietas ad omnia vtilis eſt. Deinde cũ dicit, *Nihil enim, &c.* Aſſignat rationem huius. Et primò ex humana conditione: ſecundo ex eius neceſſitate, ibi, *Habentes*. Conditionem autẽ ponit quantum ad duo. ſ. quantum ad principiũ, quia *Nihil intulimus, &c.* quaſi dicat, Sufficit neceſſitas, non expedit ſuperfluitas, quia nihil intulimus in hunc mundũ. Iob. 1. Nudus egreſſus ſum de vtero matris meæ. Item quantũ ad finem, quia nihil auferemus. Pſal. Dormierunt ſomnum ſuum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis. Iob. 27. Diues cum dormierit, nihil ſecum auferet, aperiet oculos ſuos, & nihil inueniet. Eccle. 5. Quomodo venit ſic reuertetur. quantum ad neceſſitatem dicit, *Habentes ali, & quibus tegamur*, quia bona ſunt propter neceſſitatẽ quibus indiget homo contra interiora conſumentia: & hæc ſunt alimenta, vel contra exteriora corrumpentia, & ſic indiget homo tegumentis veſtium & domorum. Heb. vlt. Sint mores ſine auaritia contenti præſentibus. Eccle. 29. Initium vitæ hominis aqua & panis, & veſtimentum, & domus protegens turpitudinem.

Doctrina mala, quot mala pariat.

LECTIO SECVNDA.

Omnium radicem malorum, cupiditatem aſſerit, fugere ipſam Timotheum monet, ac ad amplectendas virtutes hortatur,

N*Am qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & deſideria multa inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum eſt cupiditas: quam quidam appetentes errauerunt à fide, & inſeruerunt ſe doloribus multis. Tu autem ô homo Dei, hæc fuge. Sectare verò iuſtitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, manſuetudinem. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam, in qua vocatus es, & confeſſus bonam confeſſionem coram multis teſtibus, Præcipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Chri-*

ſto Ieſu, qui teſtimonium reddidit ſub Pontio Pylato bonam confeßionem, vt ſerues mandatum ſine macula, irreprehenſibile vſque in aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Supra oſtendit Apoſtolus quis ſit quæſtua Chriſtianis expediena: quia pietaa cum ſufficientia: hic oſtendit, quod quærentes ſuperfluũ quæſtum diuitiarũ incurrunt damna multa. Et primò oſtendit mala, quæ ſequuntur ex inordinato appetitu diuitiarum: ſecundò aſsignat rationem, ibi, *Radix enim*. Mala autẽ, quæ ſequũtur, ſunt duplicia. Quædã enim oriuntur ex hoſte exteriori: quædam verò concupiſcentia interiori, ibi, *Deſideria*, Dicit ergo, ſimus cõtenti alimentis, &c. Quia *qui volunt diuites fieri*, non ad neceſsitatẽ, ſed abundantiam diuitiarum, *Incidunt, &c.* Eccle. 10. Nihil eſt iniquius quã amare pecuniam. Eccl. 5. Qui amant diuitias fructum non capient ex eia. Et ponit duo. ſ. tẽtationes, & laqueum: quia primò tentãt inquantũ diuitiæ alliciunt, & inducunt ad aliqua peccata. 1. Theſſ. 3. Ne fortè tentauerit vos qui tentat, &c. 1. Cor. 10. Tentatio voa nõ apprehendat niſi humana: & laqueo inuoluunt, quia diuitiæ ſunt nõ habentibus ad tentationem, habentibus in laqueũ: quia nõ libenter reddunt eas quas anferunt. Prou. 11. Qui congregat theſauros lingua mendacij, vanus & excors eſt. Ex parte interiori ponit tria mala. Primò quod incidit in deſideria multa. Perfectio enim hominia eſt, quod cor eiua congregetur in vnum: quia quantò aliquid eſt magis vnum, tanto eſt deo ſimiliua, qui verè vnus eſt. Pſal. Vnam petij à domino, &c. Sed contra hoc patitur, quærena diuitias, quia cor eius trahitur ad diuerſa. Oſeæ 10. Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt. Et hoc ideo, quia vbi eſt theſaurus tuus, &c. Matt. 6. Item ſunt inutilia huiuſmodi deſideria multipliciter. Primò quia inutilia ſunt ſpiritualiter, quia diuitiæ non ducunt ad beatitudinem. Sap. 5. Quid nobis profuit ſuperbia? aut quid diuitiarum iactantia contulit nobis, &c. Eccle. 5. Qui amat diuitiaa fructum non capiet ex eia. Item temporaliter, quia non dant, quod promittunt. Eccle. 6. Eſt aliud malum, quod vidi ſub ſole, & quidem frequẽs apud homines, vir cui dedit Deus diuitiaa & ſubſtantiam, & honorem, & nihil deeſt animæ ſuæ ex omnibua quæ deſiderat, nec tribuit ei poteſtatem deus, vt comedat ex eo, ſed extraneus homo deuorabit illud, &c. Tertiò ſunt nociua. Eccle. 5. Diuitiæ conſeruatæ in malum domini ſui. Et oſtendit quomodo ſunt nociuæ, quia *Mergunt in interitum*, ſcilicet in præſenti. Propter diuitias multi perierunt. Item in futuro. Vnde dicit, *Et perditionem*. Act. 7. Pecunia tua tecũ ſit in perditionem. Vel vtrunque refertur ad ſpirituale dãnum. Interitum, id eſt, mortem æternam. Roma. 9. Suſtinuit in multa patientia vaſa iræ apta in interitum, &c. Et perditionem, id eſt, pœnam æternam, quæ dicitur perditio propter pœnam damni, quia ſunt quaſi perditi damnati, dũ non poſſunt redire in domũ ſuam, ſcilicet æternitatis. Iob 21. In diem perditionis ſeruabitur malus, & ad diem furoris ducetur. Deinde cum dicit, *Radix, &c.* Oſtenditur ratio huius, & hoc ex duobus, ſcilicet, ex natura cupiditatia, & experientia, ibi, *quam quidam, &c.* Dicit ergo, incidunt in tentationem, &c. Quare? Quia *Radix omnium malorum eſt cupiditas*. Vbi notandum eſt, quod ſecundum quoſdam, cupiditas ſumitur tripliciter. Quandoque pro auaritia ſecundum, quod eſt ſpeciale peccatum, ſcilicet, inordinatus amor habendi diuitias. Quandoque prout eſt genus peccatorum omnium, ſecundum quod importat inordinatum appetitum rei temporalis, & hoc includitur in omni peccato, quia peccatum eſt conuerſio ad bonum commutabile. Sed ſic non eſt radix, ſed genus omnium. Tertiò modo prout eſt quædam inordinatio animi ad cupiendum bona temporalia inordinate, & hæc eſt habituale tantum peccatum, & non in actu, ſed eſt quædam radix omnium peccatorum. Et dicitur cupiditas radix, & ſuperbia initium. Eccle. 10. Initium omnis peccati eſt ſuperbia, quia ſuperbia dicit corruptionem animi ad recedendum à deo. Arbor autem à radice habet alimentum, & ſic peccatum à cupiditate ex parte cõuerſionis ad bonum commutabile ſumit nutrimentum. Sed credo, quod loquitur de cupiditate ſecundum, quod eſt ſpeciale peccatum. Vnde dicit, Qui volunt diuites fieri, &c. Et hæc eſt inordinatus amor pecuniarum. Et ideo dico, quod auaritia eſt radix omnium. Omnia enim peccata conſiſtunt in appetitu, & ideo origo peccatorum

Cupiditas tripliciter ſumitur, et quomodo ſit radix omnium malorum.

eſt ſecundum originem appetibilium. Origo enim appetibilium procedit ex fine. Et ideo quanto aliquod peccatum habet finem magia deſiderabilem, tanto eſt peius. Finis autem alicuius peccati eſt deſiderabilis propter duo, ſcilicet, propter ſeipſum, & hæc eſt excellentia, quia ad hoc homo bonum illud vult vt excellat. Et hæc eſt ſuperbia, & ideo ſuperbia eſt initium omnium peccatorum. Item propter aliud quod ad omnia valet, & huiuſmodi ſunt diuitiæ, quia per hoc hominea credunt ſe habere omnia. Ex iſta parte auaritia eſt radix omnium malorum. Deinde cùm dicit *quam quidam*. Oſtendit idem per experientiam, & dicit, *Appetentes*, quia quanto magis habẽtur diuitiæ, tanto magis deſiderantur. Eccle. 5. Auarus non implebitur pecunia. Et incidunt primò in damnum ſpirituale. Vnde dicit, *Errauerunt à fide*. Cuiua ratio eſt, quia per ſanam doctrinam fidei prohibẽtur multa illicita lucra, à quibus deſiſtere nolunt, & inueniũt ſibi aliam doctrinã vbi eis ſit ſpes ſalutis. Et hoc ſpecialiter faciunt vſurarij: ſecundo quia *Inſeruerunt ſe doloribus multis*, etiã in præſenti, quia eſt ſolicitudo in acquirendo, timor in poſsidendo, dolor in amittẽdo. Iob 20. Cum ſatiatus fuerit diuitijs, artabitur, æſtuabit, & omnis dolor irruet in eum. Et multò magis in futuro dolebunt.

Deinde cùm dicit, *Tu autem*. Monet ad ſequendũ ſanam doctrinã, & vitandã malam. Et primò exponit viam quam ſequatur: ſecundò alligat eum inductione præcepti, ibi, *Præcipio*. Item primò hortatur ad vitandum peccata prædicta: ſecundò oſtendit quid agat, ibi, *Sectare vero*. Et quia ſeruus debet imitari dominum ſuum, quia vt dicitur Eccl. 10. Secundum iudicem populi, ſic & miniſtri eius, ideo dicit, *O homo Dei*, quaſi dicat, Tu deditus ſeruituti dei. Pſal. Ego ſeruus tuus. 1. Ioan. 2. Qui dicit ſe in illo manere, debet ſicut ille ambulauit & ipſe ambulare. Si igitur tu es homo dei, debea facere ſicut Chriſtus fecit. Qui vt habetur Ioan. 6. Fugit cum eum volebant facere regem. Heb. 12. Qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem, confuſione contẽpta. Ergo & tu *Hæc fuge*. Pſal. Elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine. Quid ergo faciet? Ad duo hortatur, primò. ſc. ad ſectandum arma ſpiritualia: ſecundò ad certandum in eis, ibi, *Certa bonum*. Arma autem ſpiritualia, aut ſunt ad faciẽdum bonum, aut ad malum tolerandum. Primum autem eſt, vel in comparatione ad proximum, cui per duo ordinamur, ſcilicet, per iuſtitiam & pietatem ſeu miſericordiã: quia primum ſine ſecundo eſt ſeueritas, ſecundum ſine prĩmo eſt remiſsio. Quantum ad primum dicit, *Sectare iuſtitiam*, quæ competit prælatis. Sap. 1. Diligite iuſtitiam, qui iudicatia terram. Item quantum ad ſecundum dicit, *Pietatem*, id eſt, miſericordiam. Prou. 20. Miſericordia & iuſtitia cuſtodiunt regem, & roboratur clementia thronua eius. In comparatione autem ad Deum, primum eſt quod perficit intellectum, fides. Hebr. 11. Sine fide impoſsibile eſt placere deo, &c. Secundum quod perficit effectum, eſt charitas. 1. Ioan. 4. Qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. Ad ſuſtinenda mala ſunt duæ virtutes, ſ. patientia & manſuetudo: quia homo in malo duas paſsiones inordinatas incurrit, ſcilicet triſtitiam inordinatam, & iram quę eſt ex ea. Et ideo patientia eſt cõtra immoderatam iuſtitiam. Luc. 21. In patientia veſtra poſsidebitis animas veſtraa, & manſuetudo eſt contra iram. Deinde inducit eum ad debitum certamen. Et primò oſtendit qualiter certet: ſecundò inducit rationem. Dicit ergo, *Certa bonum certamen*, ſcilicet exemplo militũ, qui dupliciter pugnant, ſcilicet, quandoque ad defendendum, quod habent, quandoque ad acquirendum non habita, & hoc imminet ſanctis: primum vt cuſtodiant habita, ſcilicet, fidem & virtutes. Et ideo dicit *Fidei*, id eſt, pro fide cuſtodienda. Eccle. 4. Vſq; ad mortem certa pro iuſtitia, &c. Vel *Fidei*, vt per fidem vites peccata. 1. Ioan. vlt. Hæc eſt victoria, quæ vincit mundum fides noſtra. Vel *Fidei*, id eſt, vt alios ad eam conuertas. Et dicit bonum, id eſt, legitimum certamen. 1. Corin. 9. Omnis qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet. Tunc eſt bonũ quando abſtinet ſe ab omnibus impedimentis. 2. Timo. 4. Bonum certamen certaui. Secundò certant ad acquirendũ quæ non habent. Et hæc eſt vita æterna, quę acquiritur per pugnam. Matt. 11. Regnum cælorum vim patitur, & violẽti rapiunt illud. Et ideo dicit, *Apprehende vitam æternam*, ſcilicet quaſi tenẽs, tuo certamine vincas. Vel certea certamen fidei. Et quo præmio? Vt apprehendas vitam ęternã.

1. Cor.

1.Cor.9. Nos autem incorruptam, &c. Deinde cùm dicit, *In quam vocatus es*. Rationẽ ponit huius dicti.ſ. Apprehende, &c. Et primò reſpondet obiectioni, quaſi dicat, Dicis quod debeo apprehendere, vellem quidẽ, ſed non poſſum. Immo potes, quia debetur tibi de iure, quia vocatus es in eam à deo & à rege illius regni. Et ideo debes conari potiſsimè. 1. Pet.2. De tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum. Secundò proponit obligationem, q. d. Certa bonum certamen, quia dediſti iuramentum de hoc faciendo, & ideo non licet tibi repugnare. Vnde dicit, *Et cõfeſſus bo. con. multis teſtibus*, i. in conſecratione bonum certamen profeſſus es, quando ordinatus es in epiſcopum. 1.Cor. 9. Nam ſi non euangelizauero, &c. Vſq; diſpenſatio credita eſt mihi. Vel confeſsionem bonam, ſcilicet prædicando fidem, vt eam ſerues. Deinde cùm dicit, *Præcipio*. Obligat eum ad prædicta ex præcepto, quod primo ponit: ſecundò manifeſtat quædam dicta, ibi, *quem ſuis*. In pręcepto autem primò teſtes inducit: ſecundò commendat pręceptum: tertiò oſtendit quandiu ſeruet pręceptum. Teſtes inducit deũ patrem, & dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Dicit ergo, Te monui, ſed ne credas quod liceat aliter facere, *Præcipio tibi*, ſicut tu debes præcipere ſubditis tuis, *Coram Deo*. Ad quo induxerat, ſcilicet, apprehende vitam, & confeſſus es, &c. Et ideo induxit actorem vitæ, *qui viuificat omnia*. Dicit autem, *Deo*, qui eſt tota trinitas, qui eſt actor vitæ. Item hominem Chriſtum inducit etiam, qui confeſſus eſt ſe eſſe filium Dei, quod eſt bona confeſsio fidei noſtrę. Item commendat mãdatum, quia in ſe iuſtum, & rectum, & irreprehenſibile ab alijs. Iob.6. Non inuenietis in lingua mea iniquitatem. Et quandiu eſt ſeruandum? *Vſque in aduentu Domini*, ly Vſque dicit finem intentionis, id eſt, vt per obſeruantiam huius mandati ordines te ad aduentum. Vel id eſt, vſque ad mortem tuam, quia qualis eris in illa, talis inuenieris tunc. Matt. 24. qui perſeuerauerit vſque in finem, &c.

LECTIO TERTIA.

Aduentum Chriſti ad iudicium, futurum eſſe prædicit, cuius tempus, vtpote ſibi ignotum, non præſcribit, tamen manifeſtum fore prænunciat, eximiis laudibus Deum extollens.

QVem ſuis temporibus oſtendet beatus & ſolus potens, Rex regum, & Dominus dominantium, qui ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſsibilem, quem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt: cui honor & imperium ſempiternum. Amen.

Supra Apoſtolus proponens præceptũ Timotheo, præcepit vt ſeruet prædicta vſq; ad aduentum Chriſti: & ideo agit hic de Chriſti aduentu de quo tria manifeſtat. Primò q; erit, tempore congruo: ſecundò quod manifeſtus erit: tertiò oſtendit actorem aduentus. Quantum ad primum dicit, *Quem ſuis temporibus oſtendet*. 1.Pet. vlti. Venient in nouiſsimis diebus in deceptione illuſores, &c. Et ideo vult oſtendere, quod etſi videatur aduentus tardari, tamen ſuo tempore oſtendetur. Eccl.3. Omnia tempus habent. Eccle. 8. Omni negotio tempus eſt, & opportunitas. Congruum tempus eſt finis mundi, quia illud tempus eſt tempus meſſis, & collectionis fructus. Et ideo oportet, quod veniat in fine. Quantum ad ſecundum dicit, *Oſtendet*, id eſt manifeſtabit. Licet enim ſit viſibilis quantum ad carnem, tamen virtus eius eſt abſcondita, ſed tunc etiam diuinitas eius erit manifeſta ſanctis, reprobi verò ſolum videbunt gloriã carnis. Sed quantum ad tertium dicit, quod oſtendet eũ deus trinitas. Et circa hoc duo facit: quia primò deſcribit aduẽtum Chriſti; ſecundò in eius commendationem prorumpens laudat eam ibi. Cui honor &c. Item circa primum tria facit. Primò actorem aduentus deſcribit ex perfecta operatione: ſecundo ex ſingulari poteſtate: tertio ex incomprehenſibilitate naturæ. Primum cùm dicit, *Beatus*. Beatitudo.n. eſt operatio perfecta, quæ eſt ſupremę virtutis operatiuę, optimè diſpoſitæ. Et hæc eſt beatitudo noſtra. Dei autem beatitudo eſt qua cognoſcit ſe. Si enim ſe non cognoſceret, Deus nõ eſſet. Beatus Grego. Deus dum ſeipſo perfruitur perfectè glorioſus eſt. Et conuenienter de actore huius aduentus dicit, quod beatus eſt: quia ad hoc eſt aduentus Chriſti, vt nos deducat ad beatitudinem. Tob. 13. Beatus ero ſi fuerint reliquiæ ſeminis mei ad videndum claritatem Hieruſalem. Quantum ad ſecundum dicit, *Solus potens*. Pſal. Potens es domine, &c. Sed quare dicit ſolus? Nũquid non omnia habent potẽtiam, immò per participationem, ſed ſolus deus à ſe eſſentialiter. Vnde dicit, *Rex regũ, & Dominus dominantium*. Amb. Dominus eſt nomen poteſtatis, & rex ſimiliter. Qui ergo habet Dominum & regẽ ſuprà ſe, eſt ſubiectus poteſtati, & talis non eſt potens à ſe, ſed ab alio. Si ergo Chriſtus eſt rex regum, &c. Neceſſe eſt, quod ſolus habeat potẽtiam non ab alio, ſed omnes ab eo. Et deſignatur duplex potentia Dei. ſ. gubernatiua mundi, cùm dicit, Rex regum, quaſi à regimine dicta. Prouer. 20. Rex qui ſedet in ſolio iudicij diſsipat omne malum intuitu ſuo. Item potentia creandi, cum dicit, Dominus dominantium. Pſal. Scitote quoniam dominus ipſe eſt deus, ipſe fecit nos. Apoc.19. Et habebat in veſtimento, & in femore ſuo ſcriptum, Rex regum, & Dominus dominantium. Quantum ad tertium dicit, *Qui ſolus habet immortalitatem & lucem habitat inacceſsibilem*. Incomprehenſibilitas dei ex duobus patet. *Dei incomprehenſibilitas, vnde.* Primò quia tranſcendit quicquid in creaturis eſt cõprehenſibile. Secundò quia hoc ipſum, quod deus eſt, omnium comprehenſionem excedit. Primũ, cum dicit, Solus, in qualibet enim mutatione eſt quædam corruptio, quia omne, quod mutatur inquantum huiuſmodi, deſinit eſſe tale. Illud ergo propriè & verè eſt incorruptibile, quod penitus eſt immutabile. Quælibet autem creatura in ſe conſiderata, habet aliquam mutationem, vel mutabilitatem: Deus autem eſt omnino immutabilis. Sed ſi aliqua creatura eſt immutabilis, hoc conuenit ei ex dono gratiæ. Et ex hoc oſtendit, quod natura dei trãſcendit omne, quod eſt in natura creata. Supra. 1. Regi ſeculorum immortali, &c. Quantum ad ſecundum dicit, *Lucem, &c.* Lux in ſenſibilibus eſt principium videndi, vnde illud quo aliquid cognoſcitur quocunque modo, dicitur lux. Vnumquodque autem cognoſcitur per ſuam formam, & ſecundum, quod eſt actu. Vnde quantum habet de forma, & actu, tantũ habet de luce. Res ergo, quæ ſunt actus quidam, ſed non purus, lucentia ſunt: ſed non lux. Sed diuina eſſentia, quæ eſt actus purus, eſt ipſa lux. Ioan.1. Non erat ille lux, &c. deus autem habitat apud ſe, & hęc lux eſt inacceſsibilis, i. non viſibilis oculo carnis, ſed intelligibilis. Et tamẽ nullus intellectus creatus poteſt ad eum accedere. Notandum eſt tamen, quod dupliciter poteſt intellectus accedere ad cognitionẽ naturæ alicuius, ſcilicet, vt cognoſcat & vt comprehẽdat. Ad comprehendendum autem Deum impoſsibile eſt intellectum peruenire, quia ſic cognoſceret Deum, vt cognoſcibilis eſt: Deus autem perfectè cognoſcibilis eſt, inquantum habet de entitate & luce: hęc autem ſunt infinita ergo eſt infinitè cognoſcibilis. Virtus autem intellectus creati eſt finita. Et ideo etiam intellectus Chriſti non comprehendit deum. Sed alius modus eſt cognoſcendi deum, ſcilicet attingendo deum. Et ſecundum hoc nullus intellectus creatus per propria naturalia attingit ad cognoſcendũ id quod eſt Deus. Et ratio huius eſt, quia nulla potentia poteſt in aliquid altius ſuo obiecto, ſicut viſus ad altius cognoſcere. Proprium autem obiectum intellectus eſt, quod quid eſt, vnde quod ſuperat, quod quid eſt, excedit proportionem omnis intellectus. In Deo autem non eſt aliud eſſe, & quidditas eius. Quomodo ergo cognoſcibilis eſt? ergo accedamus ad eum cognoſcendum: hic per gratiam, & in futuro per gloriam. Pſal. Accedite ad eum, & illuminamini. Sed qualiter ergo deus habitat lucem inacceſsibilem? & in Pſalm. Nubes & caligo in circuitu eius. Exod.9. Moyſes acceſsit ad caliginem in qua erat Deus. Reſpondet Dionyſius: Omnis caligo eſt inacceſsibile lumen. Eſt ergo idem quod hic lumen, & ibi caligo, ſed caligo eſt inquantũ non videtur, lumen verò inquantum videtur. Sed aliquid eſt inuiſibile dupliciter. Vnõ modo propter ſe, ſicut opaca. Alio modo propter excedẽtiam eius ſicut ſol ab oculo noctuæ. Si quædam ſunt nobis non conſpicua propter defectum ſui eſſe, & quædam propter excedentiam eius: & ſic Deus nobis quodammodo inacceſsibilis eſt, *quem nullus hominum vidit*. Si intelligatur de comprehenſione, ſic abſolutè verum eſt, etiam de angelis: quia ſolus Deus comprehendit ſe. Si autem de viſione qua attingitur, ſic intelligitur tripliciter. Vno modo nemo vidit oculo corporali. Alio modo ſecundum eſſentiam oculo mentis viuens in carne, niſi Chriſtus. Exod.33. Non videbit me homo & viuet.

Tertiò

Tertio modo nemo vidit quid eſt deus per ſeipſum. Matt. 11. Nemo nouit patrem, &c. Matt. 16. Caro & ſanguis nō reuelauit tibi. Deinde prorumpit in laudem dei, dicens, *Cui honor*. Et ponit duo. Primum pertinet ad reuerentiæ exhibitionem, dicens. Honor qui eſt exhibitio reuerentiæ. Malach. 1. Si ego pater vbi eſt honor meus, &c. Secundum ad gubernationem, cùm dicit, *Imperium ſempiternum.*

LECTIO QVARTA.

Diuites inſtruit, ne in fluxis mundi huius diuitijs, ſpei ancoram figant, ſed in bonis operibus fieri diuites tota ope nitantur, Timotheumq; valere iubens, ad mala vitanda, & ad bona ſeruanda hortatur.

Diuitibus huius ſeculi præcipe non ſublimè ſapere, neque ſperare in incerto diuitiarum, ſed in Deo viuo, qui præſtat nobis omnia abundè ad fruendum bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, communicare, theſaurizare ſibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant bonam vitam. O Timothee, depoſitum cuſtodi, deuitans prophanas vocum nouitates, & oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ, quam quidam promittentes circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

Suprà egit de inſtructione perſonarum infimi ſtatus: hic redit ad materiam ſuam, & inſtruit eum ad inſtruendum diuites. Et primò facit hoc: ſecundò agit de inſtructione Timothei, ibi, *O Timothee*. Et ſemper quando inſtruit eum ad inſtructionem aliorum, monet vt non negligat ſe. Et circa primum primò excludit vitia, quæ ſolent in diuitibus abūdare: ſecundò inducit ad bona, ibi, *Bene agere*. Itē circa primum primò proponit vitia, quę ſolent eſſe in diuitibus: ſecundò excludit hæc, reddendo rationem huius, ibi, *In incerto*. Dicit ergo, *Diuitibus*. Diuitiæ abundantiam important. Eſt autem abundantia ſpiritualium, & hæ ſunt veræ diuitiæ. Eſa. 33. Diuitiæ ſalutis ſapientia & ſcientia, timor domini ipſe eſt theſaurus eius. Quædam corporales, & hæ non ſunt veræ diuitię, quia non ſufficiunt. Et ideo addit cū quadam diminutione *Huius ſeculi*. Baruch. 3. Qui argentū theſaurizant, & aurum in quo confidunt homines. His ergo *Præcipe*. Quando de ſeruis egit non poſuit præceptum, quia hoc eſt virtus, quod homo vtatur authoritate ad maiores, non ad minores. Et ideo dicit, Non dimittas propter diuitias & propter altum ſtatum eorum, quin præcipias. Et quid debet præcipere? *Non ſublime ſapere*, id eſt, nō ſentire aliquid excelſum de ſe. Nunquid hoc eſt malum? Reſpōdeo: Poteſt reddi malum ex duobus. Primò ſi ſublimè ſapit de ſe, propter ea, quæ nō habent excellentiam veram. Et hoc eſt ſi in rebus temporalibus, vnde qui propter exteriorem excellentiam ſublimè ſapit, de ſe inordinatè ſapit: & eſt ſuperbia. Et tamen carnales non aliam ſublimitatem curant niſi iſtam, & hæc acquiri poteſt per diuitias. Eccleſ. 10. Pecunię obediunt omnia. Vnde quia diuites huius mūdi hæc habent, inaniter extolluntur. Item alio modo, quia ſunt quædam, quæ habent ſublimitatem, ſicut dona ſpiritualia. Eccle. 25. Quàm magnus eſt, qui inuenit ſapientiam & ſcientiam, &c. In his enim aliquis poteſt inordinatè ſapere ſublimitatem, non ex natura donorum, ſed, vel attribuendo ſibi, quod non habet, vel non cognoſcendo à Deo ea, quę habet. Vnde primò, eſt inordinatio propter defectū rerum. In ſecundo, propter inordinationem affectus. Secundum vitium in diuitibus eſt ſpes mundanorum. Vnde dicit, *Neque ſperare*. Iob. 31. Si putaui aurum robur meū, & obrizo dixi, fiducia mea. Prouer. 10. Subſtātia diuitis vrbs fortitudinis eius. Deinde cùm dicit, *In incerto diuitiarum.* Aſsignat rationē monitionis. In eo enim ſperat aliquis, vnde credit auxilium habere: ſed auxilium habetur à forti: & diuitiæ ſunt fragiles, ergo non eſt in eis ſperandum. Matt. 6. Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra, vbi erugo, ac tinea demolitur, &c. *Sed in Deo*, vbi eſt vera ſpes ponenda. Hier. 17. Beatus vir qui confidit in domino, & erit Dominus fiducia eius. Iacob. 1. Dat omnibus affluenter. Sed hoc quod dicit, *Abundè ad fruendum* dupliciter poteſt exponi. Vno modo, vt fruitio ſumatur pro gaudio, & hoc modo eſt etiam in corporalibus. Vel expone, id eſt, vt per hæc perueniamus ad fruitionem Dei. Deinde cùm dicit, *Bene agere*. Monet ad operandum bonum. Qui autem habent affectum ad diuitias, primò nituntur ad acquirendū non habitas: ſecundò vt vtantur habitis: tertiò vt ad finem diuitiarum perueniant. Hic tria monet Apoſtolus: primò vt acquirant ſpirituales diuitias quas non habent. Et ideo dicit, *Bene agere, &c.* Eſa. 1. Diſcite bene facere. Quātum ad ſecundum, ſciendum eſt, quod duplex eſt vſus diuitiarum. Vnus eſt tenere, & alius eſt dare, ſed principalis eſt dare. Et ideo iſta duo ponit, primò vt dent. Vnde dicit, *Facile tribuere*, id eſt ſine grauitate cordis interius. 1. Cor. 9. Non ex triſtitia, aut ex neceſsitate, &c. Et ſine tarditate. Prouer. 3. Ne dicas amico tuo vade & reuertere, & cras dabo tibi, cū ſtatim poſsis dare. Iob. 31. Si oculos viduæ expectare feci. Secundò vt cuſtodiat non quidem tantum ad ſuam vtilitatē, ſed ad quoddam commune. Vnde dicit, *Communicare*, id eſt habere eas ſicut communes. Rom. 12. Neceſsitatibus ſanctorum communicantes. Quantum ad tertium vt ad finē theſaurizandi perueniāt, ideo dicit, *Theſaurizare, &c.* Theſaurus ſpiritualis eſt congregatio meritorum, quę ſunt fūdamentum futuri ædificij, quod nobis præparatur in cælo: quia tota præparatio futuræ gloriæ eſt per merita, quæ acquirimus per gratiā, quæ eſt principium merendi. Matt. 6. Theſaurizate vobis theſauros in cælo, vbi neq; tinea, &c. 1. Cor. 9. Sic currite, vt cōprehendatis. Deinde cùm dicit, *O Timothee*. Inſtruit ipſum Timotheum. Et primò, vt bona conſeruet: ſecūdò vt mala deuitet, ibi, *Deuitans*. Dicit ergo *O Timothee depoſitum cuſtodi*. Depoſitū hominis eſt omne bonum, quod habet quilibet, quod ſibi cōmiſſum à Deo, vt cōſeruet & multiplicet. Eccl. 17. Gratiam hominis quaſi pupillam conſeruabit. 1. Cor. 15. Et gratia eius in me vacua non fuit. Et ſic dicit ei, vt depoſitū cuſtodiat. i. vt ſe in gratia Dei cōſeruet & multiplicet. Qui enim abſcōdit talētū, punitur. Et ſpecialiter prælati habent depoſitum. ſ. curam proximorū & fideliū. Ioan. vlti. Paſce oues meas. Heb. vlt. Ipſi peruigilant quaſi rationē reddituri pro animabus veſtris. 2. Timo. 1. Bonū depoſitū cuſtodi. Item quòd mala vitet, præcipuè illa quæ ſunt nata coinquinare fidem, cuius ratio eſt, quia ſicut princeps ſecularis ponitur ad cuſtodiendam vnitatē regni, ita ſpiritualis ad ſeruandā vnitatē ſpiritualē. Pax autē regni conſiſtit in iuſtitia, & ideo ille ordinatur ad iuſtitiā. Sed vnitas eccleſiæ eſt in fide, & ideo principaliter monet ad cuſtodiā fidei. Luc. 22. Ego rogaui pro te, vt non deficiat fides tua. Similiter autē poſſet corrumpi fides per fallaciā, ſicut etiā quælibet ſciētia. Sed ſicut dicitur. 1. Elenc. Fallacia quādoq; fit ex voce, quādoq; ex re. Vnde eſt fallacia in dictione, & extra dictionē. Et ſic fides aliquando corrumpitur per aliquas voces inordinatas, ſicut dicit Hie. quòd ex verbis inordinatè prolatis fit hæreſis. Et ideo dicit, Deuitans prophanas vo. no. Quia non velle audire aliquid noui eſt oblatrare contra conſuetudines. Sed noua prophana nō ſunt audienda. Sed prophana nouitas eſt, quādo inducitur aliquid cōtra fidem. Et dicitur nouum, ad id quod eſt antiquum. Hoc fecit Neſtorius quādo dixit de virgine Maria Chriſto tocbos, vt inferret quod non eſſet mater Dei. Et ideo ſancti patres in Epheſino concilio inſtituerunt, quòd diceretur theotocbos. 2. Tim. 1. Formam habens ſanorum verborum, quæ à me audiſti in fide, & dilectione in Chriſto Ieſu. Et cap. 2. *Prophana & vaniloquia deuita, &c.* Quandoq; verò corrumpitur per rationes reales ſophiſticas. Et iſtud vitandum eſt. Et dicit, *Et oppoſitiones ſcientiæ falſi nominis*, quia non eſt vera ſcientia, ſed apparens. Scientia enim ſecundum propriam rationem non eſt niſi verorum. Impoſsibile autem eſt, quod verum ſit vero contrarium, licet quandoq; duo falſa ſint ſibi cōtraria, & ideo impoſsibile eſt quòd illud quòd repugnat veritati diuinæ, quæ eſt ſumma veritas, ſit verum. Col. 2. Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam & inanem fallaciam ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum. *Promittentes*, id eſt, dicentes ſe habere. Hie. 10. Stultus factus eſt omnis homo à ſcientia ſua. Quæ non eſt Dei, quia qui loquitur mendacium, ex proprijs loquitur. Ioan. 8. Hier. 2. Filij Mempheos & Taphneos conſtuprauerunt te vſq; ad verticem. Eſa. 47. Sapientia tua & ſcientia tua hæc decepit te. *Gratia Dei* tecum. Amen.

Diuitiarū vſus duplex, dare ſ. & tenere.

Princeps ſecularis eſt ad cuſtodiā vnitatis tēporalis: regni ſpiritualis ad ſpiritualē.

Explicit explanatio Diui Thomæ Aquinatis ſuper prima epiſtola Ad Timotheum.

EXPOSITIO EIVSDEM DIVI THOMAE AQVINATIS, SVPER SECVNDAM EPISTOLAM eiuſdem ſanctiſsimi Pauli Apoſtoli, Ad Timòtheum.

PROLOGVS.

NOcte & die æſtu vrebar & gelu, &c. Geneſ.31. Verba ſunt Iacobi oſtendentis & commendantis curam paſtoralem, ac paſtorale officium. In qoibus circa hoc officium tria ponuntur, ſcilicet aſsiduitas, patientia, ſolicitudo. Primum eſt, quia ſine intermiſsione debet curã gregis gerere. Vnde dicit, Nocte & die. Nocte orando, die erudiendo. Eſa.21. Super ſpeculam domini ego ſum ſtans iugiter per diẽ, & ſuper cuſtodiã ego ſum ſtans totis noctibus. Vel per diem.i. tempore proſperitatis, & per noctem, id eſt tempore aduerſitatis. Io quibus prælatus debet reſpicere curam gregis. 2. Cor. 6. Per arma iuſtitiæ à dextris & à ſiniſtris. Prouerb.17. Omni tempore diligit, qui amicus eſt. Secundũ eſt, quia maximè prælato patientia neceſſaria eſt. Debet enim prælatus propter gregis ſalutẽ omnia ſuſtinere. Ioan. 10. Boous paſtor animã ſuam dat pro ouibus ſuis. Prouer.19. Doctrina viri per patientiam noſcitur. Vnde dicit, Aeſtu, id eſt feruore inſtantis perſecutionis. Iac. 1. Exortus eſt ſol cum ardore & areſecit fœnum. Gelu.i. timore futurorum. 2. Cor.7. Foris pugnæ, intus timores. Tertium eſt quia præeſt in ſolicitudine, vt dicitur Rom. 12. Et hoc expellit ſomnum negligentiæ. Vnde ſubditur Gen.31. Fugiebatq; ſomnus ab oculis meis. Prouer.6. Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum tuum, ne des oculis tuis ſomnũ. Rectè ergo hæc verba materiæ huius epiſtolæ cõueniunt. In prima enim inſtruxit eum de ordinatione eccleſiaſtica. In hac autem ſecunda agit de ſolicitudine tanta paſtorali, vt etiam martyriũ ſuſtineat pro cura gregis, vt patet io prologo.

CAPIT. I. LEC. I.

Timotheo ſuo Diuus Paulus ſalutem dicens, gratiam & pacem per Chriſtum à Deo ſibi dari exoptat.

PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatẽ Dei, ſecundum promiſsionem vitæ quæ eſt in Chriſto Ieſu: Timotheo chariſsimo filio, gratia & miſericordia, & pax à Deo patre noſtro, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

Diuiditur autem hæc epiſtola in ſalutationem, & narrationem: ſecunda ibi, *Gratias ago.* Item primo ponitur perſona ſalutans: Secundò perſona ſalutata. Tertiò bona optata. Perſooa ſalutans deſcribitur ex nomine *Paulus*, quod ſonat modicitatem, quod ei competit propter humilitatem mentis & tribulationem, quæ faciunt hominem paruum. In tãtum quod Chriſtus dicitur minoratus propter paſsiones. Heb. 2. Eum qui in modico ab angelis minoratus eſt, &c. Item ex dignitate, quam primò ponit. Secundò dignitatis originem. Tertiò fructum. Dignitas eſt magna, quia eſt *Apoſtolus Ieſu Chriſti*, id eſt, miſſus eſt à Chriſto. Luc. 6. Elegit duodecim ex ipſis, quos etiam Apoſtolos nominauit. Hanc dignitatem adeptus eſt, quia plus omnibus laborauit. 1. Cor.15. & Gal. 2. Qui operatus eſt Petro in Apoſtolatũ circuncisionis, operatus eſt & mihi inter Gentes. Origo Apoſtolatus eſt volũtas Dei. Vnde dicit, *Per volũtatem Dei*, qoã quidã præueniũt, quia ſe ingerunt: cõtra quos dicitur Heb. 5. Nemo aſſumit ſibi honorẽ, ſed qui vocatur à Deo taoquam Aaron. Item quidam permittuntur, propter peccata populi. Iob.34. Qui regnare facit hominẽ hypocritam propter peccata populi: ſed hic eſt per voluntatẽ Dei. Quod dicit, quis non per voluntatem ſuam. Fructus autem non eſt aliquid terrenum, ſed *Secundum promiſsionẽ vitæ quæ eſt, &c.* Id eſt, ad conſequendã vitam æternã promiſſam à Chriſto. Hic debet eſſe finis prælatorum. 1. Cor. 9. Illi quidem, vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Dan.12. Qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. Perſona ſalutata eſt Timotheus filius eius ab eo conuerſus. Act. 16. Chariſſimus, quia ſibi vnanimis. Phil. 2. Neminem habeo tã vnanimem, &c. Bona optata ſunt tria. ſc. *Gratia*, per quam eſt remiſsio peccatorũ. *Miſericordia*, per quam conſequimur finale bonum. *Pax*, Glo. id eſt tranquillitas mentis, hæc cõpetit prælato, qui ad hoc ponitur, vt pacem procuret. Ioan. 20. dixit Dominus, Pax vobis. Et præcepit intrantibus domum pacem offerre ei vt habetur Matt.10. Et hoc, *A Deo patre*, qui eſt dator omnis boni. Iac. 1. Item à Ieſu Chriſto, qui eſt mediator inquantum homo Dei & hominum. 2. Pet. 1. Per quẽ maxima nobis & pretioſa promiſſa donauit.

LECTIO SECVNDA.

Meminiſſe Timothei in orationibus dicit, aſſerens maximo ſe proſequi eum affectu, qui ex lachrymis, & fide Timothei excitabatur in Paulo.

GRatias ago Deo meo, cui ſeruio à progenitoribus meis in conſcientia pura, quòd ſine intermiſsione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die, deſiderans te videre. Memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear, recordationem accipiens eius fidei, quæ eſt in te nõ ficta, quæ & habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunica, certus ſum autem, quòd & in te.

Hic incipit epiſtolaris narratio, in qua primò munit eũ contra præſentes perſecutiones. Secundò cõtra futura pericula eccleſię. 3. c. ibi, *Hoc autem ſcito.* Item primò inducit ad inſtantiã prædicationis, quæ tũc erat cauſa & occaſio perſecutionis. Secũdò hortatur ad ſuſtinẽdas tribulationes propter Chriſtũ, ibi, *Tu ergo, &c.* cap. 2. Item primò cõmemorat bona ipſius Timothei. Secundo hortatur eum ad vſum horum booorum per inſtãtiam prædicationis, ibi, *Per quã, &c.* Tertiò ponit ſe in exemplum, ibi, *In quo poſitus ſum ego prædicator & Apoſtolus & magiſter, &c.* Item primò ponit affectum quem habebat ad Timotheum. Secũdo ponit bona huius, quæ prouocabant eum ad huiuſmodi affectum, ibi, *Memor.* Affectus oſtenditur per duo. ſc. per orationem & deſiderium. Et ideo gratias agit Deo de affectu quẽ habet ad Timotheum, quia eſt charitatis, & charitas eſt principale donum, quaſi dicat: Reputo me gratiam conſecutũ, quod ſic ſincerum affectum habeo ad te. Et dicit, *Deo meo, cui ſpecialiter* ſeruio à progenitoribus meis, non à parentibus carnalibus, quia 1. Timot. 1. Chriſtus venit peccatores ſaluos facere, quorum primus ſum ego, ſed ſeruitio deriuato à progenitoribus meis. ſ. patriarchis & prophetis, qui Deo ſincerè ſeruierunt. Et dicitur à progenitoribus, quia filij facilius imitantur perfectionem paternam, tum quia inſtruuntur ab eis, vt Tobias, tum quia etiam homo facilius imitatur amicos. Et quomodo ſeruio ei? *In conſcientia pura*, quia vt habetur Abac. 1. Mundi ſunt oculi tui dñe ne videant malum, & reſpicere ad iniquitatẽ non poteris. 2. Cor. 1. Gloria noſtra hæc eſt teſtimoniũ conſcientiæ noſtræ. De quo agit gratias: quia ſine intermiſsione, ſiue die proſperitatis, ſiue nocte aduerſitatis oro pro te. Itẽ ex deſiderio. Ideo dicit, *Deſiderans te videre*, ſcilicet propter conſolationẽ vtriuſq;. Roma. 1. Deſidero enim videre vos, &c.

Deinde cùm dicit, *Memor*, oſtendit bona, quæ erant in Timotheo. Et primò cõmemorat affectũ eius ad ſe. Secundò fidem ad deũ, ibi, *Recordationem.* Dicit ergo, *Memor lachrymarum*, quas. ſ. Timotheus effudit quando diſceſsit Epheſum ab eo, paratus ad martyrium. Vel lachrymarum quas fudit in orationibus, & hoc *Vt gaudio implear*, id eſt, hæc memoria replet me gaudio. Philip. 2. Implete gaudiũ meum, &c. Item memor fidei ad deũ. Fidem eius primò cõmemorat. Secundò oſtendit eam à parentibus deriuatam,

& non

& non nouitiam. Dicit ergo, *Recordationem, &c.* Fides neceſſaria eſt prælato, qui eſt fidei cuſtos. Hebr. 11. Sine fide impoſsibile eſt placere Deo. Et dicit, *Non ficta.* Vera enim per opera bona eſt. Iac. 1. Oſtēde mihi ſine operibus fidem tuam, & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meā. 1. Tim. 1. Finis pręcepti eſt charitas, &c. Sap. 1. Effugiet fictum, &c. Et hæc non noua, ſed *Habitauit primum in auia tua Loide, &c.* Act. 16. dicitur quod fuit filius mulieris viduæ. *Certus autem*, vel per reuelationem, vel per indicia, *quod & in te.*

LECTIO TERTIA.

Vti gratuitis Dei muneribus hortatur Timotheum, maxime in Euangelio prædicando, monetq; ſimul, ne pudore affectus, ab opere concionandi deſiſtat.

PRopter quam cauſam admoneo te, vt reſuſcites gratiam Dei, quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris: ſed virtutis, & dilectionis & ſobrietatis. Noli itaque erubeſcere teſtimonium Domini noſtri, neque me vinctum eius: ſed collabora euangelio, ſecundum virtutem Dei, qui nos liberauit & vocauit vocatione ſua ſancta, non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum & gratiam, quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu, ante tempora ſecularia. Manifeſtata eſt autem nunc per illuminationem ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui deſtruxit quidem mortem, illuminauit autem vitam, & incorruptionē per euangelium.

Suprà cōmendauit eum de bonis gratuitis: hic hortatur ad vſum gratuitorū ſibi datorū, præcipuè in prædicatione euangelij. Et primò monet generaliter ad vſum datæ ſibi gratiæ. Secundò ſpecificat qualis ſit vſus gratiæ, ibi, *Noli itaque erubeſcere.* Item primò ponit monitionē: ſecūdò eius rationē, ibi, *Non enim dedit nobis.* Dicit ergo, *Fides non ficta* in matre & auia & in te eſt. *Propter quā cauſam admoneo te.* Gratia Dei eſt ſicut ignis, qui quādo obtegitur cinere non lucet, ſic gratia obtegitur in homine per torporem, vel humanū timorē. Vnde & Timotheus effectus puſillanimis, torpuerat circa prędicationē. Et ideo dicit, *Vt reſuſcites gratiam, ſopitam.* 1. Theſſ. 5. Spiritum nolite extinguere. Et addit, *Quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum,* à quo, ſ. ordinatus erat epiſcopus. In qua manus impoſitione data eſt ei gratia ſpiritusſancti. Deinde cùm dicit, *Non enim* ponitur ratio monitionis, & ſumitur ex conditione diuinorum munerum. Qui enim accipit munus, debet operari ſecundum congruentiam muneris, ergo ſecundum conditionem diuinorum munerum debemus Deo ſeruire. Eſt autem duplex ſpiritus, huius mundi, & dei. Et horum diſtinctio eſt: ſpiritus enim ſignificat amorem: quia nomen ſpiritus impulſionem importat, & amor impellit. Duplex autē eſt amor. ſ. dei: & hic eſt per ſpiritū dei, & amor mundi, & hic eſt per ſpiritū mundi. 1. Cor. 1. Non enim accepimus ſpiritum huius mundi, &c. Spiritus autē mundi facit amare bona mundi, & timere mala tēporalia, & ideo dicit, *Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris,* ſ. mundani: quia hunc deus aufert à nobis. Matt. 10. Nolite timere eos, qui occidunt corpus, &c. Eſt alius ſpiritus timoris Dñi & ſanctus: & iſte facit, vt timeatur deus: hic autē eſt ſine pœna & ſine offenſa, & hic eſt à deo. Matt. 10. Timete eū, qui poteſt & animā & corpus perdere in gehennā. Et addit. *Sed virtutis,* quia per ſpiritū ſanctum dirigimur in malis, & hoc per virtutē. ſ. fortitudinis cōtra aduerſa mundi. Luc. vlt. Sedete in ciuitate donec induamini virtute ex alto. Itē dirigimur in bonis, quia quātū ad affectionē ordinamur per dilectionē charitatis, dū quis omnia, quæ diligit, refert in deū. Vnde dicit, *Et dilectionis.* 1. Ioan. 3. Qui nō diligit manet in morte. Itē quantū ad bona exteriora, & ideo dicit, *Et ſobrietatis* id eſt, omnis temperantiæ ſeruando debitū modū & mēſuram, vt, ſ. temperatè vtamur bonis mundi. Tit. 2. Sobriè & iuſtè & piè viuamus in hoc ſeculo. 1. Timo. 3. Oportet epiſcopū eſſe irreprehenſibilē, vnius vxoris virum, ſobrium.

Deinde cùm dicit, *Noli,* ſpecificat vſum gratiæ, & primò excludit contraria huic vſui. Secundò hortatur ad vſum gratiæ, ibi *Sed collabora.* A ſolita autē prædicatione poterat impediri propter duo. Primò per erubeſcentiam. Secundò ex pœna Apoſtoli, quam patiebatur propter euangelium, & ideo quantū ad primum dicit, *Noli itaque,* ſcilicet ex quo habes ſpiritū fortitudinis. *Erubeſcere, &c.* Prędicatio enim Chriſti ſi referatur ad ſapientiam mundi videbatur ſtulta, vnde erubeſcentiā habere videbatur. 1. Cor. 1. Nos prædicamus Chriſtū crucifixū, Iudæis quidē ſcandalum, Gentibus autē ſtultitiam. Rom. 1. Non enim erubeſco euāgeliū. Luc. 9. Qui me erubuerit & meos ſermones, hunc filius hominis erubeſcet. Quantū ad ſecundū ſciendū eſt, quod ſi latro videt aliquē ſuſpēſum, erubeſcit ſe cōfiteri ſociū eius. Sic quia Apoſtolus erat vinctus poterat eum Timotheus erubeſcere, & ideo dicit, *Neq; me vinctum eius.* Ephe. 6. Pro quo legatione fungor in catena. Eccle. 4. Ne reuerearis proximum tuum in caſu ſuo. Deinde cùm dicit, *Sed collabora.* hortatur ad vſum gratiæ: & primò in generali. Secundò oſtendit ex qua fiducia hunc vſum aggrediatur, ibi, *Secundum virtutem.* Hic manifeſtat, quod dicit ibi, *Non ſecundū, &c.* Sed collabora. Dicit ergo, ne erubeſcas, ſed *Collabora,* i. ſimul mecum labora. 1. Cor. 3. Vnuſquiſq; propriā mercedem accipiet. Et dicit *Euangelio,* quod poteſt eſſe ablatiui caſus, & hic in euangelio prædicando datiui caſus, & ſic ad laudem euangelij, vt. ſ. creſcat, Sap. 3. Bonorum laborū glorioſus eſt fructus, &c. Et hoc cum fiducia, nō propria, quia non ſufficiētes ſumus cogitare aliquid à nobis quaſi ex nobis, &c. Sed *Secundùm dei virtutem,* id eſt, habendo fiduciā de virtute dei. Eſa. 40. Qui dat laſſo virtutē, & his qui non ſunt, fortitudinē & robur multiplicat. Hæc virtus manifeſtatur per duo. ſ. quātum ad affectum, quia liberamur à malis. Et ideo dicit, *Qui nos liberauit.* 1. Eſdr. 8. Liberauit nos de manu inimici & inſidiatoris in via. Ioan. 8. Si filius vos liberauerit. Et quantum ad hoc q vocat nos ad bona. Vnde ſequitur, *Et vocat vocatione ſua ſancta,* quia vocauit ad ſanctificandō. Ro. 8. Quos prædeſtinauit, hos & vocauit. 1. Pet. 2. Qui de tenebris nos vocauit, in admirabile lumen ſuum. Et manifeſtat quędam, quę dicit, dicens, *Non ſecundū opera noſtra,* vbi oſtendit, q per virtutē dei liberati & vocati ſumus, non per humanā. Et primò oſtendit cauſam vocationis noſtræ & liberationis eſſe à deo. Secundò proceſſum cauſæ, ibi, *quæ data eſt etiam.* Tertiò cōmendat datorem cauſæ, ſ. gratiæ, & eius conſeruatorē, ibi, *qui deſtruxit.* Dicit ergo, vocauit non per noſtrā virtutem, quia, ſ. non per opera noſtra, quę ſunt effectus virtutis. Tit. 3. Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecundū ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit. Eſt autē duplex cauſa humanæ ſalutis, quę eſt à deo. Vna eſt æterna, ſ. eius prędeſtinatio. Alia eſt temporalis, ſcilicet, gratia iuſtificans. Quantū ad primum dicit *Secundum propoſitum,* i. prædeſtinationē, quæ eſt propoſitum miſerendi. Ephe. 1. Operatur omnia ſm propoſitum voluntatis ſuæ. Roma 8. His qui ſecundum propoſitū vocati ſunt ſancti. Quantum ad ſecundum, dicit, *Et gratiam.* Roma. 3. Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. Circa proceſſum gratiæ primò oſtendit quomodo eſt præparata gratia. Secundò quomodo collata. Tertiò per quem. Primum oſtendit cū dicit, *Quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu,* id eſt, pręuiſa eſt nobis dari ante tempora ſecularia. Sicut dicit Philoſophus. Seculū nihil aliud eſt, quam mēſura durationis aliquarum rerum, vnde diuerſa ſecula, diuerſę ſunt ætates hominum. Vnde vnum ſeculū durat mille annis: quia homo dicitur viuere quandiu eſt in memoria hominū, quæ non excedit mille annos. Tēpora ergo ſecularia ſunt, quæ menſurant res mutabiles, & hæc incœperunt cum mundo, ſed prædeſtinatio eſt ante mundum. Ephe. 1. Elegit nos in ipſo ante conſtitutionē mundi. Et dicit, In Chriſto Ieſu, quia nō ſumus electi ſic, vt ſaluemur proprijs meritis, ſed per gratiam Chriſti: quia ſicut prædeſtinauit ſalutem noſtram, ita modum ſalutis noſtræ. Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Sed hæc prædeſtinatio prius erat occulta, ſed nunc eſt manifeſta. Et quomodo? ſicut cōceptus cordis per opera, vnde nunc in effectu operis, ſuis electis manifeſtauit, per illuminationē propriè loquitur: manifeſtare enim eſt in lucem ducere. Iob. 18. Abſcondita produxit in lucem. Sic ergo *Manifeſtata eſt nunc, &c.* Per hoc q miſit Chriſtū nos illuminantē. Eſa. 60. Surge illuminare Hieruſalem, quia venit lumen tuum. Luc. 1. Illuminare his, qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent. Deinde cùm dicit, *Qui deſtruxit,* cōmendat Chriſtū illuminatorē: & primò eius virtutē quantū ad mala, quæ abſtulit. Secundò quātum ad bona, quæ contulit. Dicit ergo, *Chriſtus,* propter hoc, q pro nobis paſſus eſt. *Deſtruxit mortem,* id eſt ſatisfecit Deo pro pec-

Salus hominis ex duplici cauſa eſt. ſc. dei prædeſtinatione, & gratia iuſtificante.

pro peccatis noſtris. 1. Pet.3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt,&c. Et peccatū erat cauſa noſtræ mortis corporalis. Rom.6. Stipendia enim peccati mors: & ideo deſtruēdo peccatū, deſtruxit mortē. Oſeæ. 13. Ero mors tua ô mors,&c. Contulit etiā perfecta bona: primo animæ in præſenti, per gratiā fidei. Abac.2. Iuſtus meus ex fide viuit. Et eſt imperfecta in hac vita ſed perficietur in gloria. Ioan. 17. Hęc eſt vita æterna, vt cognoſcant te. Secundò immortalitatem carnis reſultantē ex gloria animæ. 1. Cor.15. Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem,&c. Ioan.10. Ego veni vt vitam habeant, ſ. iam per gratiam, & abundantius habeant, ſ. per gloriam in futuro. Item ibidem, Omnis qui viuit & credit in me, non morietur in æternum.

LECTIO TERTIA.

Suum officium deſcribit Paulus, oſtendens quæ patiatur pro eo exequendo, tamen in firma ſpe Chriſti confiſus non erubeſcit, ac ad ſui exemplum Timotheum prouocat, & qui profecerint, & qui defecerint aperit.

IN quo poſitus ſum ego prædicator & Apoſtolus & magiſter Gentium. Ob quam cauſam etiam hæc patior, ſed non confundor. Scio enim cui credidi, & certus ſum, quia potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem. Formam habe ſanorū verborum, quæ a me audiſti in fide & in dilectione in Chriſto Ieſu. Bonum depoſitum cuſtodi per ſpiritum ſanctum, qui habitat in nobis. Scis enim hoc, quòd auerſi ſunt à me omnes, qui in Aſia ſunt: ex quibus eſt Phyletus & Hermogenes. Det miſericordiam Dominus Oneſiphori domui, quia ſæpe me refrigerauit, & catenam meam non erubuit: ſed cum Romam veniſſet, ſolicitè me quæſiuit, & inuenit. Det illi Dominus inuenire miſericordiam à Deo in illa die. Et quanta Epheſi miniſtrauit mihi, tu melius noſti.

Supra monuit ad ſolicitam Chriſti prædicationem: hic inducit ad hoc per exemplū, & primò ponit hoc. Secundò inducit ad ſui ſequelam, ibi, *Formam habens*. Tertiò oſtendit ſequendi neceſſitatem, ibi, *Scis hoc*. Item primò ponit ſuum officium. Secundò oſtendit, quæ patitur pro ſui officij executione, ibi, *Ob quam cauſam*. Tertiò ſpei certitudinem, ibi, *Scio enim*. Deſcribit autem officium ſuum tripliciter: quia dicit ſe prædicatorem ad excitandum ad bonos mores. infrà 4. Prędica verbum, inſta opportunè. Mar. vlt. Prædicate euangelium omni creaturæ. Apoſtolum ad regendum eccleſiā: quia Apoſtoli ſunt prælati eccleſiæ. Gal. 2. Qui operatus eſt Petro in Apoſtolatum circunciſionis, operatus eſt & mihi inter Gētes. Et magiſtrum inſtitutum ad docendum fidei ſanctitatem, & cognitionem Dei. 1. Timot. 2. Doctor Gentium in fide & veritate. Iohel. 2. Filij Sion exultate & lætamini in domino deo noſtro, qui dedit vobis doctorē iuſtitiæ. Sed dicit, *In quo poſitus ſum ego*. Vbi nota tria. Primò quod ipſe nō aſſumpſit ſibi, ſed ab illo poſitus eſt. Heb.5. Nemo aſſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo tanquam Aaron. Secundò in poſitione deſignatur ordo. Tertiò firmitas: quia ſecundum ordinem rationis inſtitutus, firmiter manſit. Ioan.15. Poſui vos vt eatis & fructū afferatis, & fructus veſter maneat. Iudicum 5. Stellæ manentes in ordine & curſu ſuo. Deinde cùm dicit, *Ob quam cauſam*, oſtendit quæ patitur pro ſui officij executione, dicens, hæc aduerſa patior, ſcilicet vincula & tædia, & hoc pro fide Chriſti. infrà 2. Laboro vſque ad vincula. Et dicit ob hanc cauſam, quia pati ſimpliciter non eſt laudabile, ſed propter iuſtam cauſam. Matt.5. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam. Et ideo, *Sed nō confundor*, quia non eſt ad confuſionem ei qui patitur propter iuſtitiā. 1. Pet.4. Nemo veſtrum patiatur quaſi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorū appetitor, ſi autē vt Chriſtianus, non erubeſcat,&c. Act.5. Ibant Apoſtoli gaudentes, &c. Deinde cùm dicit, *Scio*. Ponitur certitudo ſpei, quæ facit eum non cōfundi, etiam hæc prouenit ex magnitudine Dei promittentis. Et ideo dicit, *Cui credidi*. Et nota, ꝙ vno modo credere, eſt actus fidei: & eſt ſenſus, *Scio, &c.* id eſt, ſcio ꝙ ille qui promiſit eſt verax, & potens ad reddēdam vitam æternam, quam repromiſit homini fideli exiſtenti. Sed contrà ex hoc ſequitur, ꝙ eadem eſt ſcientia & fides, & idem eſt ſcitum & creditū, quod eſt impoſſibile, quia de ratione ſciti, eſt quod videatur: de ratione crediti: quod non. Reſpondeo: in fide duo ſunt, ſcilicet, id quod creditur, & ille cui creditur. De eo, quod creditur, non poteſt eſſe ſcientia, quia ſic perderet crediti rationem, ſed de eo cui creditur, eſt ſcientia, quia per euidentiſsimam rationem eſt ſcitum, quod deus eſt verax. Et ſic dicit, Cui credidi. 1. Ioan. 4. Nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus ſi ex Deo ſunt. Prouer.14. Innocēs credit omni verbo, &c. Alio modo dicitur credere fidei eius, cui committit rē ſuam, & hic ſenſus eſt verior, quaſi dicat, Quia meipſum, labores & poſſiones credidi, id eſt commiſi deo: ſcio quòd *Potens eſt depoſitum meum ſeruare, &c.* Et nota, quod depoſitum dicitur dupliciter. Vno modo, quod ego depoſui. Et ſic homo deponit apud Deum ſalutem ſuā, quando ſe deo totum committit. 1. Pet.5. Omnem ſolicitudinem veſtram in eum proijcientes, quoniam ipſi cura eſt de vobis. Pſal: Iacta ſuper dominum curam tuam, & ipſe te enutriet. Itē deponit opera ſua, quando, ſcilicet, non ſtatim recipit remunerationem ſuam, ſed in poſterum. Et ſic, qui benefacit deponit illud apud Deum, & hoc vſque in illum diē, quando iudicabit occulta hominum, quibus tunc reddet deus mercēdē laborum ſuorū. Sap.10. & Eſa.3. Dicite iuſto quoniam bene, quoniā fructum adinuentionū ſuorū comedet. Vel depoſitū, id eſt, quod penes me poſitum eſt, ſ. officium euangelij. Act.9. Vas electionis eſt mihi iſte, vt portet nomen meum, &c. Etiam deus eſt potens conſeruare ſuum Apoſtolū vſq; ad mortē ſuam. Deinde cùm dicit, *Formam habens*, inducit ad ſequelam ſui, & eſt duplex litera. Vna dicit habe, altera habens. Si dicit habēs, ſic primò ponit idoneitatem, quam proponit Timotheo ad imitandum exemplum Apoſtoli. Secundò hortatur ad imitandū, ibi, *Bonum depoſitum*. Apoſtolus autē bonam idoneitatē habuit ſecundūm duo, ſcilicet ſecundum eruditionem quantum ad cognitionem. Et ideo dicit, *Sanorum verborum*. Item ſecundū virtutem. Vnde dicit, *In fide & dilectione*. Dicit ergo, Non potes te excuſare, ſi patienter te non habeas vſque ad vincula ſicut ego, quia tu es *Habēs formam ſanorum verborum*, ſcilicet, quæ non continent falſitatis corruptionem. Tit. 2. Loquere quæ decent ſanam doctrinam. Et dicitur doctrina ſana non corrupta effectiuè, quia nos ſanos facit. Et addit, *Quæ à me audiſti*. quaſi dicat, non es deceptus, quia hoc tibi tradidi, quod à Chriſto audiui. 1. Cor.11. Ego enim accepi à domino, quod & tradidi vobis. Luc.10. Qui vos audit, me audit. Et hoc, *In fide & dilectione*, quia ſi aliquis omnia verba ſana ſciret & non crederet, non eſſet idoneus, nec etiam diligeret, quia de facili recederet à doctrina, vel per aduerſa, vel per proſpera. Heb.11. Sine fide impoſſibile eſt placere Deo. 1. Ioan. 3. Qui non diligit manet in morte. Et hoc *In Chriſto Ieſu*, quia vera fides eſt eorum, quæ Chriſtus docuit, & vera dilectio eſt in Chriſto, qui dedit ſpiritum ſanctum per quem deum diligimus. Hæc igitur habens, *Cuſtodi bonum depoſitum*, quod, ſc. dedi tibi, id eſt officium prædicationis, vt nunquam à veritate recedas, nec propter timorem, officium prædicationis vllo tempore dimittas. Prouerb. 4. Omni cuſtodia ſerua cor tuum, &c. 1. Timo. 6. O Timothee depoſitum cuſtodi. Et hoc cuſtodi bono adiutorio, ſcilicet per ſpiritum ſanctum, qui habitat in nobis. 1. Cor. Neſcitis quia templum dei eſtis & ſpiritus dei habitat in vobis? Secundum aliam literā monet ad duo. Primò ad ſanam doctrinam. Secundò ad perſeuerantiam in ea.

Deinde cùm dicit, *Scis hoc*, oſtendit neceſſitatē monitionis ex defectu & profectu aliorum. Quando enim aliquis videt aliquos ſociorū ſuorum proficere, & aliquos deficere, nititur ſequi bonos. Et ideo primò cōmemorat deficientes: ſecundò proficientes, ibi, *Det miſericordiam*. Oſtendit ergo quid caueat, aliàs eſt periculū. 1. Cor.10. Qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat. Et ideo dicit, Auerſi, &c. Glo. iſti fallacia erāt pleni, ſimulatè enim fuerāt cum Apoſtolo vt. ſ. addiſcerent vnde facerent calumniā Apoſtolo. Iſti ergo, qui ſunt auerſi à me, ſunt modò in Aſia, inter quos precipuè ſunt iſti duo, qui conuerſi ſunt per Iacobū. Deinde cùm dicit, *Det miſericordiam*. Oſtendit aliorum profectū & precipuè cuiuſdā Oneſiphori, cōmemorans primò bona, quæ ſibi cōtulit Romæ. Secundò quæ in Aſia. Item primò optat ei dei miſericordiā. Secundò oſtendit meritū miſericordiæ. Tertiò tempus miſericordiæ. Primum cùm dicit, *Det miſericordiam*. Rectè optat ei miſericordiā, quia pręſens vita miſera eſt. Iob. 14. Homo natus de muliere breui viuens

uens tempore, repletur multis miſeriis. Dicit, *Oneſiphori domui*, non ſolũ perſonę, ſed familiæ, quia propter bonitatẽ vnius deriuatur gratia ad totam ſamiliã. Matt. 10. Siquidẽ fuerit domus illa digna, veniet pax veſtra ſuper eã. Meritum autẽ miſericordiæ, eſt miſericordia, quam habebãt in Apoſtolũ. Vnde dicit, quia *Sæpe me refrigerauit*, ſc. quietem præſtando. Matt. 5. Beati miſericordes, quoniã ipſi miſericordiam conſequentur. Eccle. 17. Nonne ardorem refrigerabit ros? Philip. 16. Viſcera ſanctorum requieuerũt per te frater. *Et catenã meam*, infrà 2. laboro vſq; ad vincula quaſi malè operans, non erubuit, ſed cũ Romam veniſſet ſolicitè vt amicus quæſiuit. Eccle. 6. Si poſsides amicũ, in tentatione poſside dñũ. Prouer. 17. Omni tempore diligit, qui amicus eſt. Optat autem miſericordiã futuri ſeculi cùm dicit, In illa die, in qua ſ. Dominus iudicabit omnes, quando miſericordia eſt neceſſaria, non ſolum autem Romæ, ſed & Epheſi. Et ideo dignus eſt diuina miſericordia.

CAPIT. II. LEC. I.

Ad tolerantiam martyrij Timotheus hortatur, per militis ſimilitudinem, cuius præparatio eſt ex vi animi, ex temporalium effuſione bonorum, ac ex præmio ob pugnæ laborem expectando.

TV ergo fili mi, confortare in gratia, quæ eſt in Chriſto Ieſu, & quæ audiſti à me per multos teſtes, hæc cõmenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora ſicut bonus miles Chriſti Ieſu. Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſecularibus, vt ei placeat cui ſe probauit. Nam & qui certat in agone, non coronabitur niſi legitimè certauerit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere. Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

Suprà induxit Timotheum ad diligentẽ euangelij prædicationem: inducit eum hic ad conſtantem tolerantiam martyrij. Et primò inducit eum ad ſuſtinendam paſsionẽ pro ſalute fidelium. Secundò docet eum qualiter reſiſtat infidelibus, ibi, *Noli verbis*. Item primò inducitur præparatio ad martyrium ſuſtinendum. Secundò exhortatio martyrij, ibi, *Memor eſto*. Præparatio martyrij præmittitur quã tum ad tria. Primum eſt animi fortitudo. Secũdum eſt bonorum diſpenſatio, ibi, *Et quæ audiſti*. Tertium eſt fructuoſus militiæ labor, ibi, *Labora*. Requiritur autem ad martyrium fortitudo, quæ eſt circa pericula mortis. Et ideo dicit *Tu ergo fili mi*, ſ. quem per euangelium genui. *Confortare in gratia*. Pſal. Viriliter agite & cõfortetur cor veſtrum, *Quæ eſt* non in te, ſcilicet cuius fortitudo eſt vana, ſed *In Chriſto Ieſu*. Ephe. 6. Confortamini in domino, & in potentia virtutis eius. Vel in gratia, &c. Id eſt gratuito Dei dono per Chriſtum. Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt. Secundum eſt diſpenſatio bonorum. Circa quod notandum eſt, quod quando aliquis adducitur ad mortem diſponit de ſuis. Non ergo minus debent eſſe ſoliciti ſancti de bonis ſpiritualibus ſibi creditis, quod non diſpereant poſt eorum mortem, ſed alijs credant, & ideo monet eum, vt ſi ad martyrium venerit, ꝙ diſpenſet doctrinã fidei. Et primò ponit quomodo accepit, quia per auditũ. Vnde dicit *Quæ audiſti à me*, & ego à Chriſto. Et dico à me nõ ſingulariter, ſed confirmata *Per multos teſtes*, id eſt per legẽ & prophetas. Ro. 3. Teſtificata à lege & prophetis. Vel per Apoſtolos. 1. Cor. 15. Siue enim ego ſiue illi, ſic prędicauimus & ſic credidiſtis. *Hæc commenda*, inquantũ ſunt accepta. Sap. 7 Quam ſine fictione didici & ſine inuidia cõmunico, *Fidelibus hominibus*, vt, ſ. nõ quęrant lucrum tẽporale, ſed gloriã dei. 1. Cor. 4. Hic iam quæritur inter diſpenſatores, vt fidelis quis inueniatur. Matt. 24. Fidelis ſeruus & prudens, quẽ cõſtituit dñs ſuper familiam, &c. Item qui ſunt idonei ad diſpenſandũ. Ideo dicit, *Qui idonei, &c.* Debẽt autẽ eſſe idonei tripliciter. Primò intellectu, vt ſint ſapientes ad intelligendum. Luc. 21. Ego dabo vobis os & ſapientiam, &c. Itẽ lingua, vt ſint facundi ad docendum. Eſa. 50. Dominus dedit mihi linguã eruditã, vt ſciam ſuſcitare eũ, qui lapſus eſt verbo. Item opere, quia cœpit Ieſus facere & docere. Act. 1.

Deinde cùm dicit, *Labora*, ponitur tertiũ, quod eſt legitimus militiæ labor, ad quem primò hortatur. Secundò ponit laboris præmiũ, ibi, *Nam & qui*. Tertiò militiæ ſtipendia, *Laborantem*. Item primo hortatur ad legitimũ laborẽ. Secundò exponit quis labor ſit legitimus, ibi, *Nemo*. Dicit ergo, *Labora ſicut bo. mi.* Eſt autem tripliciter aliquis miles Chriſti. Primò inquantũ pugnat cõtra peccata. Iob. 7. Militia eſt vita hominis ſuper terrã, & 14. Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto, &c. Et hęc pugna eſt contra carnẽ, mundũ, & diabolũ. Ephe. vlt. Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnẽ & ſanguinẽ, &c. Secundò eſt aliquis miles Chriſti pugnando contra errores. 2. Cor. 10. Arma militiæ noſtræ nõ ſunt carnalia, ſed potentia Dei, ad deſtructionẽ munitionũ conſilia deſtruentes, &c. Tertiò eſt militia martyrũ contra tyrannos. Et hæc eſt laborioſior. Iob. 25. Nunquid eſt numerus militũ eius. Et nõ debet quieſcere miles, quia dicitur à militia ſuſtinenda. Deinde cũ dicit, *Nemo*. Exponit quid ſit legitimus labor. Et primò inducit eũ ad laborẽ. Secundò oſtendit qualis debet eſſe bonus miles, ibi *Vt ei placeat*. Primò circa primum duo facit, quia exemplũ ponit. Secundò manifeſtat. Dicit ergo, *Nemo mili. Deõ, &c.* Circa primũ ſciendũ eſt, ꝙ alius eſt finis militię ſpiritualis, & alius eſt finis militiæ corporalis, quia finis militię corporalis eſt, vt obtineat victoriã contra hoſtes patriæ, & ideo milites debent abſtinere ab his, quæ abſtrahunt à pugna, puta à negocijs & delicijs. 1. Cor. 9. Qui in agone contẽdit ab omnibus ſe abſtinet. Sed militiæ ſpiritualis finis eſt, vt victoriã habeant ab hominibus, qui ſunt contra Deum, & ideo oportet, ꝙ abſtineant ab omnibus, quæ diſtrahunt à deo. Hęc aũt ſunt negocia ſecularia, quia ſolicitudo huius ſeculi ſuffocat verbũ. Et ideo dicit, *Implicat ſe. Sed contrà.* Negocia ſecularia ſunt temporalia, hoc autẽm Apoſtolus fecit, quando vixit de labore manuũ ſuarum. Reſpondeo, dicendũ eſt quod Apoſtolus dicit implicat, & nõ dicit exercet. Ille autẽ eis implicatur, cuius cura & ſolicitudo iungitur circa ipſa. Et tunc propriè ipſa hæc interdicuntur militibus Chriſti, in quibus oſtenditur non eſſe neceſſe implicari animum. Item non dicit, ſimpliciter implicatur, ſed dicit implicat ſe, quia quandoq; implicatur & non ſe implicat. Implicat enim ſe quãdo ſine pietate & neceſsitate aſſumit, ſed quando neceſsitas officij pietatis & authoritatis exercetur, tunc non implicat ſe, ſed implicatur huiuſmodi neceſsitate. Rom. 16. Aſsiſtatis ei in quocunq; negocio veſtri indiguerit. Cauſa autẽ quare nõ debet ſe implicare eſt, *Vt ei placeat cui ſe prob.* 1. Ioan. 2. Si quis diligit mundum nõ eſt charitas patris in eo. Qui enim eſt miles Chriſti, deuouit ſe ad militandum deo, & ideo debet conari, vt ei placeat cui ſe deuouit. Deinde cùm dicit, *Nam & qui*. Ponit laboris præmium. Et quia diceret aliquis, O Paule magna imponis: ſed quis eſt eorum fructus? Reſpondet, aſſumatis exemplum in pugnis ſecularibus, vbi non omnes, ſed legitimè pugnantes accipiunt coronam. Sic ergo erit & in ſpiritualibus, quod nullus coronabitur niſi ſeruet debitas leges pugnę. 1. Cor. 9. Illi quidẽ vt corruptibilem coronã accipiant, nos autem incorruptam. Sap. 4. In perpetuum coronata triumphat. Deinde cum dicit, *Laborantem*. Oſtendit ſtipẽdia, interdicitq; ei negocia ſecularia. Et primò proponit ſtipẽdia ſub metapho. ſecundò exponit, ibi, *Intellige*. officium enim prædicatorũ & doctorum eſt officium miluum, inquantũ inſurgunt cõtra hoſtes & vitia. Item agricolæ, inquantũ fructũ faciunt promouẽdo ad bona. Huius ager eſt eccleſia; & principalis agricola eſt deus interius & exterius operans. Ioan. 15. Ego ſum vitis vera, & pater meus agricola eſt. Homines autẽ exterius adhibẽt miniſterium. 1. Cor. 3. Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus aũt incrementũ dedit. Iſti ſunt exteriores agricolæ. Iob. 31. Si animã agricolarũ eius afflixi. Iſtũ ergo agricolã oportet fructum accipere: huius fructus ſunt opera virtutũ. Eccle. 24. Flores mei fructus honoris & honeſtatis. Gal. 5. Fructus autẽ ſpiritus eſt charitas, gaudiũ, pax, patiẽtia. Inter hos fructus ſunt & fructus eleemoſynarũ. Act. 9. Hæc erat plena fructibus bonis & eleemoſynis quas faciebat. Iſti ergo debent principaliter fructũ percipere, vt ipſi gaudeãt. Primo de ſubditorũ fructibus. Phil. 4. Itaq; fratres mei chariſsimi & deſideratiſsimi gaudiũ meũ & corona mea. Secundo de ſubſidiis tẽporalibus, nõ pro præmio principali, ſed ſtipendio. Gal. 6. Cõmunicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui ſe catechizat in omnibus bonis. Matt. 1. Dignus eſt operarius cibo ſuo. Deinde cùm dicit, *Intellige*. Exponit, quæ dixerat ſequẽs modũ Chriſti poſt parabolas. Matt. 13. Qui habet aures audiendi audiat, q. d. Reduc hæc ad intellectũ

Militia hominis, contra peccata, cõtra errores, & contra Tyrannos.

ſpiritualem. Dan.16. Intelligentia opus eſt in viſione, quaſi diceret aliquis, tu dicis accipe ſtipendium ô Timothee, ſed tu nõ facis, qoia de labore manuum via viuere. Vnda *Intellige quæ dico*, quia eſt neceſſaria diſcretio, quia ibi non ſunt accipienda vbi eſt occaſio auaritiæ contra euangelium, vel propter cupiditatem, vel propter otium, & hoc poteris intelligere, quia *Dabit, &c.* 1. Ioan.2. Vnctio docebit vos de omnibus.

LECTIO SECVNDA.

Exemplo Chriſti, ad martyrium Timotheus impellitur, ſeſeque etiam in exemplar præbens, cuius martyrij præmium ponit glorioſam corporis reſurrectionem.

MEmor eſto Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, ex ſemine Dauid, ſecundum Euangelium meum, in quo laboro vſq; ad vincula, quaſi malè operãs, ſed verbum Dei non eſt alligatum. Ideo omnia ſuſtineo propter electos, vt & ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu, cum gloria cæleſti. Fidelis ſermo. Nam ſi commortui ſumus, & conuiuemus: ſi ſuſtinemus, & conregnabimus: ſi negauerimus, & ille negabit nos: ſi non credimus, ille fidelis permanet, negare ſeipſum non poteſt. Hæc commone: teſtificans coram Deo. Noli contendere verbis, ad nihil enim vtile eſt, niſi ad ſubuerſionem audientium. Solicitè autem cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem rectè tractantem verbum veritatis.

Suprà ponitur præparatio ad martyriũ: hic ponitur exhortatio ad ipſum, & primò præmittit exemplũ præmij: ſecundò exemplũ martyrij, ibi, *In quo laboro*. Tertiò manifeſtat conſequentiã præmij ad martyriũ, ibi, *Fidelis ſermo*. Nam premiũ mortis pretioſę martyrij, eſt reſurrectio glorioſa, cuius exemplũ præceſsit in capite noſtro Chriſto. Et ideo dicit, *Memor eſto, &c.* quaſi dicat, dñm noſtrum Ieſum Chriſtũ habe in mente cõtra tribulationes. Proue.3. In omnibus vijs tuis cogita illũ, & ipſe diriget greſſus tuos. Multa ſunt in eo cogitanda, ſed ſpecialiter reſurrectio. Ad hanc omnia ordinantur, & pręcipuè totus Chriſtianę religionis ſtatus. Rom.10. Si confitearis in ore tuo dñm Ieſum, & in corde tuo credideris, quod deus excitauit illum à mortuis, ſaluus eris. Et nota, quod dicit reſuſcitatum, quia etſi pater eum ſuſcitauerit, tamen propria etiam virtute reſurrexit, & eſt primus reſurgentium. 1.Cor.15. Sed quia ſecundũ naturam humanam reſurrexit, & mortuus eſt, ex ſemine Dauid. Roman.1. Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem, & cæt. *Secundum euangelium meum*, id eſt à me prædicatum. 1.Cor.15. Notum autẽ facio vobis euangelium, quod prædicaui vobis. Qui prædicat euangelium eſt miniſter euangelij, ſicut qui baptizat eſt miniſter baptiſmi. Tamen non poteſt dici baptiſma meum, ſed euãgelium ſic. Et hoc ideo, quia multum facit exhortatio & ſolicitudo. Deinde cùm dicit, *In quo laboro*, oſtendit ſe in exemplum martyrij, & primò eius pœnam. Secundò eius cauſam, ibi, *Ideo omnia*. Tria autem oſtendit eſſe in pœna, ſ. acerbitatem, opprobrium, & conſtantiam. Acerbitatẽ cùm dicit, *In quo*, ſcilicet euangelio prędicando, vel pro quo *Laboro*, id eſt affligor, & hoc *Vſque ad vincula*, quia quando hanc epiſtolam ſcripſit, erat Romæ in vinculis. Ephe.vlti. Myſterium euangelij pro quo legatione fungor in catena. Opprobrium quantum ad infideles, cùm dicit, *Quaſi malè operans*. Chriſtiani enim tunc reputabantur peſsimi. Luc.9. Beati eritis cùm vos oderint homines & ſeparauerint & exprobrauerint, &c. Chriſtus etiam fuit damnatus, quaſi malè operans. Eſa.53. Et cum ſceleratis reputatus eſt. Conſtantiam autem oſtendit, cùm dicit, *Sed verbum Dei, &c.* Licet enim corpus ſit alligatũ, tamen verbũ Dei non eſt alligatum, quia prædicatio fuit ex voluntate Apoſtoli, quæ libera eſt, præcipuè propter efficaciam charitatis, quæ nihil timet. Roma.8. Certus ſum enim, quia nec mors neque vita, &c. Quia ſicut 1.Ioan.3. dicitur, Maior eſt deus corde noſtro. Et dicitur, quod in vinculis exiſtens, multos cõuertit.

Deinde cũ dicit, *Ideo omnia ſuſtineo*. Oſtẽdit cauſam, quia martyrem nõ pœna facit, ſed cauſa. Duplex autẽ eſt cauſa martyrij, ſ. propter diuinum honorem, & ſalutẽ proximi. Propter deum quidem, quia Rom.8. Propter te mortificamur tota die. Propter ſalutem proximorum, quia dicit hic *Propter electos*. Ioã.15. Maiorẽ charitatẽ nemo habet, vt animã ſuam ponat quis pro amicis ſuis. 1.Ioan.3. Quoniam ille pro nobis animam ſuam poſuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere. Et dicit propter electos, quia quęcunq; bona fiunt, ſpecialiter cedunt in donum electorum, nõ reproborum. Et quomodo? *Vt & ipſi ſalutem conſe.* Sed nunquid ſufficit paſsio Chriſti? Dicendum eſt, quod ſic effectiuè, ſed paſsio Apoſtoli dupliciter expediebat. Primò, quia dabat exemplum perſiſtendi in fide. Secundò quia confirmabatur fides, & ex hoc inducebantur ad ſalutem. Et hoc, *In Chriſto*, id eſt, quæ venit nobis per eum. Mat.1. Ipſe enim ſaluum faciet populum à peccatis eorum. Et hoc non ſolũ ſalutem gratiæ præſentem, ſed etiã *Cum gloria cæleſti*. Matt.5. Merces veſtra copioſa eſt in cęlis. Deinde cùm dicit, *Fidelis ſermo*. Ponit conſequentiam præmij ad meritũ martyrij. Et primò ponit atteſtationem. Secundò conſequentiã ibi, *Nam ſi commortui ſumus*. Tertiò confirmat per teſtimonium, ibi, *Hæc commone*. Dicit ergo, *Fidelis ſermo*, id eſt verbum, quod dicam eſt fidele. Apoc.vlti. Hæc verba fideliſsima ſunt, &c. Deinde cùm dicit, *Nam ſi, &c.* Ponit conſequentiam. Et primò de remuneratione bonorum. Secundò de punitione malorum, ibi, *Si negauerimus*. In præmio bonorum ſunt duo, ſc. reparatio per reſurrectionem, & ſuperadditio gloriæ ad quam reſurgent. Et ideo primò oſtendit, quod per Chriſtum venitur ad reparationẽ vitę. Secundò q; per ipſum venitur ad reſurrectionẽ, ibi, *ſi ſuſtinemus*. Dicit ergo, *ſi commortui ſumus*, ſ. cum Chriſto, & hoc per ſacramenti ſuſceptionẽ in baptiſmo. Roma.6. Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmũ in mortẽ. Item per pœnitentiã nos macerando. Gal.6. Qui Chriſti ſunt carnem ſuam crucifixerunt cum vitijs & concupiſcentijs. Item pro confeſsione veritatis moriendo ſicut & Chriſtus. Pretioſa in conſpectu dñi mors ſanctorum eius. Si ergo cõmortui ſumus, *Et conuiuemus*, id eſt, ſicut ipſe reſurrexit ſic & nos. Rom.6. Si cõplantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius, ſimul & reſurrectionis erimus. Deinde agit de gloria, quã ſancti merentur per mortis ignominiã. Luc.vlt. Nonne hęc oportuit Chriſtũ pati. Et ideo dicit, *ſi ſuſtinuerimus*, ſcilicet patienter afflictiones & opprobria, *Cõregnabimus*, id eſt ſimul cum ipſo perueniemus ad regnum. Matt.5. Beati qui perſecutionem, &c. Deinde cũ dicit, *ſi negauerimus*. Oſtendit conſequentiã quantũ ad pœnas. Dupliciter autẽ poteſt aliquis peccare contra fidem. Primò exterius negando. Secundò interius eam deponendo. Quantũ ad primũ dicit *Si negauerimus*, ſcilicet corã alijs, *Ipſe negabit nos* in iudicio. Matt.25. Amen dico vobis neſcio vos. Negare eſt non cognoſcere eos eſſe de ouibus ſuis. Quantũ ad ſecundũ dicit, *Si non credimus*, id eſt, ſi fidem à corde abijciamus. *Ille fidelis permanet*, i. ipſe fidẽ ſuã tenet. Vnde fidelis manet in ſua fide, quia fides nihil aliud eſt, quã participatio ſiue adhęſio veritati. Ipſe autẽ eſt ipſa veritas, quę negare ſe non poteſt. Ergo non eſt omnipotens. Reſpondeo ex hoc eſt omnipotens, q; *Seipſum negare non poteſt*. Poſſe enim deficere magis eſt pertinens ad impotentiam, quia q; aliquid deficiat à ſuo eſſe, eſt per debilitatẽ virtutis propriæ. Chriſtum autẽ negare ſeipſum eſt deficere à ſeipſo, hoc ergo ipſum, quod nõ poteſt negare ſe, eſt ratio perfectæ virtutis. Vnde nec peccatũ cadit in eum, vt eſt dictum, nec poteſt negare ſuã virtutem & ſuã iuſtitiã quin puniat. Matt.vlt. Qui verò nõ crediderit condemnabitur. Sed nunquid non poteſt deus alicui remittere pœnã? Poteſt quidem ſecundum ordinem ſapientiæ ſuæ, ſed contra ordinem ſapientiæ & iuſtitiæ, non.

Deinde cùm dicit, *Hæc cõmone, &c.* Confirmat per teſtimonium. quaſi dicat, Simul cum alijs admoneo, vt ſemper habeas in corde, *Teſtificans coram Deo*, id eſt teſtẽ adducens coram quo loquor. Deinde cùm dicit, *Noli verbis*. Oſtendit quomodo reſiſtat infidelibus, quia primò pręmittit modum reſiſtendi. Secundò oſtẽdit, quæ ſunt quibus reſiſtat, ibi, *Prophana*. Item primò excludit indebitũ modum reſiſtendi. Secundò ponit debitum, ibi, *Solicitè*. Circa primum primò excludit indebitum modum. Secundò rationẽ aſsignat, ibi, *Ad nihil*. Dicit ergo, *Noli contendere verbis*. Contentio importat concertationem in verbis. Poteſt ergo ſecundum duo intelligi, quia acrimoniam loquens deprauatur dupliciter. Vno modo ſi per hoc acceditur ad fauorem falſitatis, vt quando quis cum confidentia clamoris impugnat veritatem. Alio modo propter inordinationẽ, vt quãdo vtitur acrimonia, vel vltra modũ debitum, vel contra

qualita-

qualitatem perſonæ. Sed ſi moderatè, & cum circunſtãtijs debitis, & pro veritate fiat, non eſt peccatum. Et ſic in rethorica eſt vnum inſtrumentum exhortationis. Tamen in ſacra ſcriptura accipitur ſecundum, quod importat inordinationem. 1. Corin. 11. Si quis videtur inter vos contentioſus eſſe, nos non habemus talem conſuetudinem, neque eccleſia Dei. Et dicit verbis, quia aliqui diſceptãt ſolum verbis improperij. Et hoc propriè eſt contendere. Si hoc fit non verbis tantum, ſed veris rationibus, hoc eſt diſputare, non contendere. Deinde cùm dicit, *Ad nihil vtile eſt*. Oſtendit rationem documenti. Nam moderata diſputatio quando cum ratione fit, eſt vtilis ad inſtructionem, ſed quando cum verbis tantum, tunc eſt litigioſa. Ideo dicit, *Niſi ad ſubuerſionem*, & hoc dupliciter. Vno modo, dum ꝙ eſt certum venit in dubium. Alio modo, quia audientes ſcandalizantur. Prouerb. 14. Vbi verba ſunt plurima, ibi frequenter egeſtas, vnde Iac. 3. Vbi zelus & contentio, ibi inconſtantia & omne opus prauum. Sed nunquid non ſine contentione debet quis diſputare coram populo de fide? Reſpondeo, diſtinguendum eſt ex parte audientium, quia aut ſunt ſolicitati ab infidelibus, & tũc eſt vtilis publica diſputatio, quia per hanc ſimplices efficiuntur magis inſtructi quando vident errantes confutari. Si verò non ſunt ſolicitati ab infidelibus, tunc non eſt vtilis diſputatio, ſed periculoſa. Item eſt diſtinguendũ ex parte diſputantis, quia ſi diſputans eſt prudens ſic, ꝙ manifeſtè cõfutet aduerſariũ, tunc debet publicè diſputare: ſi verò non, nullo modo.

Contentio in his, quæ ſunt fidei, quãdo neceſſaria.

Deinde cùm dicit, *Solicite cura teipſum*, ponit debitũ modum reſiſtendi. Et primò quantum ad rectã intentionem. Secundò quantũ ad rectam operationẽ. Tertiò quantũ ad rectã doctrinã. Qui enim vult diſputare, primò debet ſcrutari ſuam intentionẽ vtrũ moueatur bono zelo. Ideo dicit, *Probabilem Deo exhibere*, qui ſcilicet, probat cor. 2. Corin. 10 Non enim, qui ſeipſum commendat ille probatus eſt, ſed quem deus cõmendat. Pſal. Probaſti cor meum & viſitaſti nocte. Item quod doctrinam quã prædicat ore, ſtabiliat per opera, quod niſi faciat, eſt confuſione dignus. Vnde dicit, *Operarium inconfuſibilem*, quaſi dicat, Hæc facito, ſic nõ confunderis. Item quod rectè tractet verbũ veritatis, vera docendo & vtilia audientibus. Vnde ſubiungit, *Rectè trac. ver. ve.* non quærens lucrum & gloriã. 2. Cor. 2. Non ſumus ſicut plurimi adulterantes verbum Dei, ſed ex ſinceritate, ſicut ex Deo, coram Deo in Chriſto loquimur.

LECTIO TERTIA.

Hæreſum doctrinam vitandam monet, propter nocumentum, quod inferunt, docens, non tollendam eſſe è medio fidem hæreſium cauſa, oſtenditq; cur Deus permittit quoſdam errare.

PRophana autem & vaniloquia deuita. Multũ enim proficiunt ad impietatem, & ſermo eorum, vt cancer ſerpit. Ex quibus eſt Hymeneus & Philetus, quia à veritate exciderunt, dicentes reſurrectionem iam factam, & ſubuerterunt quorundam fidem. Sed firmum fundamentum Dei ſtat, habẽs ſignaculum hoc. Cognouit Dominus, qui ſunt eius. Et diſcedat ab iniquitate omnis, qui inuocat nomen Domini. In magna autem domo, non ſolum ſunt vaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia: & quadam quidem in honorem, quadã autem in contumeliam.

Suprà inſtruxit Timotheum oſtendens modum generalẽ quo infidelibus eſt reſiſtendum: hic oſtẽdit in ſpeciali quibus ſit reſiſtendum. Et primò oſtendit quibus eſt reſiſtendum. Secundò quare, ibi, *Multum enim*. Tertiò quomodo, ibi, *Iuuenilia*. Dicit ergo, *Prophana & vaniloquia de*. Vbi oſtendit duo eſſe vitanda. ſ. prophana & vaniloquia, & referuntur ad idem, vel ad diuerſa. Nam prophana dicuntur quaſi procul à phano, ſ. cultu diuino, & hæc ſunt documenta hæreſum: & hæc vitanda. Ideo dicit, Deuita prophana. Poteſt etiam dici, quod hęc prophana ſunt, quæ fidei repugnãt, ſed vaniloquia fabuloſa. Pſal. Vana locuti ſunt vnuſquiſq; ad proximũ ſuũ. Deinde cùm dicit, *Multum enim*. Oſtendit quare hæc ſunt vitanda & hoc dupliciter. Primò ex nocumento, quod inferunt. Secundo ex fructu vitationis, ibi, *Siquis*. Circa primũ duo facit, quia primò oſtendit quomodo noceant ad fidei ſubuerſionẽ. Secundò quomodo non poſſunt totaliter fidem ſubuertere, *Sed firmum*. Itẽ primò ponit documentũ. Secundò ſubdit ſimilitudinẽ, ibi, *Et ſermo*. Tertiò exemplũ, ibi, *Ex quibus eſt*. Dicit ergo, Hęc ſunt vitanda, quæ impediunt pietatẽ, quæ cultus dei dicitur. Vnde doctrina fidei, eſt doctrina pietatis. Impietas verò eſt doctrina cõtra fidẽ. Vnde dicit, *Multum proficiunt ad impi.* i. perducunt ad errorem ſiue ad erroneam doctrinam. Sed hic profectus, eſt in malis abuſiuè. infrà 3. Mali homines & ſeductores proficiũt in peius, errantes & in errorem mittentes. Deinde ponit eorũ ſimilitudinẽ dicens, *Sermo*. Hæretici enim dicunt à principio quædam vera & vtilia, ſed cùm audiuntur, immiſcent quędã, quæ euomunt mortifera. Et ideo dicit, *Sermo eorum, &c.* Eccle. 11. A ſcintilla vna augetur ignis, & ab vno doloſo augetur ſanguis. Deinde cùm dicit, *Ex quibus*, ponit ad hoc exẽplũ. Hi enim duo, fidem ſuo tempore corrumpebant. A quibus quidam errantes conuerſi ſunt in vaniloquium, &c. De Phileto dicitur ſuprà 1. Auerſi ſunt à me omnes, qui ſunt in Aſia, ex quibus eſt Philetus & Hermogenes. De Hymeneo autem habetur. 1. Timo. 1. Ex quibus eſt Hymeneus. Et dicit, *Exciderunt*. 1. Ioan. 2. A nobis exierunt. Et hoc aggrauat, quia 2. Pet. 2. Melius enim erat eis nõ cognoſcere viã iuſtitię, quã poſt agnitionẽ retrorſum conuerti. Errabant autẽ dicentes reſurrectionẽ iam factã eſſe. De qua Matt. 27. Multa corpora ſanctorum, qui dormierant ſurrexerunt. Et dicebant, ꝙ non eſt alia reſurrectio expectanda, ſed tunc ſurrexerunt. Alio modo & melius, ꝙ ſicut eſt duplex mors, ita duplex eſt reſurrectio. ſ. animæ & corporis. De reſurrectione animæ habetur Apoc. 20. Beatus & ſanctus, qui habet partem in reſurrectione prima. Dicebant ergo, ꝙ omnia, quę dicũtur in ſcripturis, erant referenda ad reſurrectionẽ animarũ quæ iam facta eſt. Coloſ. 3. Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite. Et hic error eſt etiã hodie apud hæreticos, & per iſtum ſubuertunt quoſdam. Et congruè dicit, *Et ſubuertunt quorundam fidem*, quia deſtruunt fundamentũ fidei. Act. 13. O plene omni dolo & omni fallacia fili diaboli, & inimice omnis iuſtitiæ, non deſinis ſubuertere vias Dñi rectas. Deinde cùm dicit, *Sed firmum*. Oſtendit quomodo per hæreſes fides non eſt totaliter ſubuertenda. Et primò ꝙ per doctrinas hæreticas nõ poteſt tota eccleſiæ fides corrumpi. Secundò oſtendit quare Deus permittit aliquos errare, ibi, *In magna autem*. Item primò oſtendit immobilitatẽ fidei electorum. Secundò addit demonſtrationem, ibi, *Habens*. Dicit ergo, Subuertunt, ſed firmum fundamentũ Dei ſtat. Hæc enim fundamenta ſunt illi, quibus datur gratia immobiliter ſtãdi. Matt. 7. Fundata enim erat ſupra petram *Firmum*, quia immobile. Vnde pręmittitur, ibi, Matt. 7. Quòd venerunt flumina & flauerunt venti, & irruerunt in domũ illam, & non cecidit. Huius firmitas dependet primò ex diuina prædeſtinatione. Secundò ex libero arbitrio noſtro. Et ideo quantũ ad primum dicit, Hoc firmũ fundamentum *Habet hoc ſignaculum*, i. hoc eſt ſignũ huius firmitatis. Ioã. 3. Qui autẽ acceperit teſtimoniũ eius, ſignauit, quia deus verax eſt. Et hæc eſt prima pars ſignaculi, ſ. ex diuina prædeſtinatione, quia nouit dñs, qui ſunt eius. Et hæc eſt notitia diuinæ prædeſtinationis. Ioan. 10. Ego cognoſco oues meas, & alias oues habeo, quæ nõ ſunt ex hoc ouili. Matt. 7. Nõ noui vos. Sed quantũ ad ſecundũ dicit, *Diſcedat ab ini. o. q. in.* Quaſi dicat, ſi prædeſtinati ſunt à deo, ꝙ per liberum arbitriũ ſaluabuntur, quia ex hoc, ꝙ aliquis finaliter non adhæret peccato, oſtendit ſe eſſe prædeſtinatum. Et ponit duo, quæ pertinent ad ordinationem in ſtatu ſalutis. Primum quod confiteatur fidẽ. Ideo dicit, Omnis qui, &c. Rom. 10. Ore confeſsio fit ad ſalutẽ. Secundum ꝙ recedat à peccato. Matt. 7. Non omnis qui dicit mihi dñe dñe, intrabit in regnum cælorum, &c. Et ideo dicit, Diſcedat, &c. Eſa. 55. Derelinquat impius viam ſuam, &c. Quòd verò dicit *Inuocat nomen*, nõ intelligit, ꝙ ſolũ nominet ore, ſed interius per fidem, & extra per opus. Deinde cùm dicit, *In magna*, ponit rationem quare Deus permittit aliquos errare, licet omnes diligat. Dupliciter autẽ poteſt hoc intelligi, quia vel in generali, vel in ſpeciali ad hunc, vel illum. Si enim quæras in ſingulari, quare dat huic donum perſeuerantiæ & non illi, non habet rationẽ niſi ſolam dei voluntatẽ. Auguſt. Quare hunc trahat & illum nõ trahat, noli velle iudicare, ſi non vis errare, &c. Sed ſi quæras in generali quare quibuſdã dat & quibuſdam non, habet rationem, quam & aſsignat Apoſtolus Roma. 9. Et eſt eadẽ ratio cum iſta, licet per alia exempla. Ideo enim dicit, Suſti-

nuit in

nuit in multa patientia,&c. Secundũ enim, ꝙ omnia opera,quæ deus fecit in natura & gratia , ſunt facta ad manifeſtandum gloriam dei . Eccle. 42. Gloria Dñi plenum eſt opus eios. Sic etiam fecit diuerſas creaturas,vt perfectio diuinæ bonitatis,quæ non poteſt manifeſtari per vnam,ſufficienter manifeſtetut per aliam. Ita etiam conſiderandũ eſt de vno artifice,in domo vna eſt vna feneſtra,quę eſt altera pulchrior . Si quis ergo quęrat quare nõ tota domus eſt feneſtra, ratio eſt, quia tota domus eſſet imperfecta. Similiter dicit Apoſtolus.1.Cor.12. Si totum corpus eſſet oculus, vbi auditus? Sic ergo dicit Apoſt. in effectu gratiæ,quia oportuit,quod deus manifeſtaret iuſtitiã & miſericordiam. Si enim omnes ſaluaret,eſſet ſolũ eius miſericordia.Si omnes damnaret , ſolũ eſſet iuſtitia. Et ideo deus volens manifeſtare iram,id eſt iuſtitiã,&c. Et ſimilis eſt ratio de perfectione eccleſiæ,quam oportebat eſſe perfectã, quod non eſſet ſi non eſſet in ea diuerſitas . In qua eſt triplex diuerſitas,ſ.bonorum & malorum , bonotum & meliorum, malorũ & peiorũ.Et hanc aſsignans dicit,*In magna autẽ domo*, id eſt,eccleſia. Baruch.3. O Iſraël quam magna eſt domus dei, & ingens locus poſſeſsionis eius. Non ſolum ſunt vaſa aurea,&c.vbi aurea & argentea diſtinguuntur à fictilibus. Item atgetea ab aureis.Item fictilia à ligneis.In primo comparatio bonorum & malorum innuitur.In ſecũdo comparatio bonorum & meliorum . In tertio malorũ & peiorũ. Nam aurea & argentea ſunt boni,ſed aurea meliores, argẽtea minus boni. Similiter lignea & fictilia ſunt mali, ſed fictilia ſunt peiores,lignea verò minus mali. Conſequenter deſignat diuerſitatem quantum ad vſum, vt boni ſint vaſa in honorem, ſicut deputati ad honorabilem vſum:mali verò ſint vaſa fictilia & lignea,quaſi deputati in contumeliã, id eſt,ad vilem vſum . Sicut enim in hominibus quidam,ſ. ſancti,quaſi vaſa pretioſa.Eccl.50.Vas auri ſolidum, &c. Act.9.Vas electionis eſt mihi iſte, &c. Quidam vero ſicut vaſa inutilia,ſ.mali.Eſa.32. Fraudulenti vaſa peſsima ſunt. Eccle.21. Cor fatui quaſi vas confractum . Prima vaſa ſunt in honorem,quibus debetur vita æterna. Ro.2. His quidẽ qui ſecundum patientiam boni operis gloriam & honorẽ & incorruptionem quærentibus vitam æternam.Secunda vaſa ſunt in contumeliam.1.Reg. 2. Qui autem contemnũt me erunt ignobiles.Et prædicta diuerſitas poteſt aliter applicari ad diuerſitatem eccleſiæ , vt vaſa aurea ſint prælati, argentea verò & lignea, & fictilia tenentes inferiorem gradum, inter quos eſt quidã gradus.Et quod ſubdit , *Quædã in honorem,&c.* non eſt tunc intelligendum ꝙ vaſa aurea & argentea omnia ſint in honorem,& fictilia in contumeliã, quia de quocũq; ſtatu quidã ſaluantur,& quidã dãnantur.

LECTIO QVARTA.

Prophana docet eſſe vitanda ex fructu inde proueniente , demum, quæ ſint ſectanda ab eodem proponit.

SI quis ergo ſe emundauerit ab iſtis , erit vas in honorem ſanctificatum & vtile domino, ad omne opus bonum paratum. Iuuenilia autem deſideria fuge: ſectare iuſtitiam,fidem, ſpem, charitatem , & pacem cum his qui inuocant dominum de corde puro . Stultas autem & ſine diſciplina quæſtiones deuita, ſciens quia generant lites . Seruum autem domini nõ oportet litigare, ſed manſuetum eſſe ad omnes,docibilem,patientem , cum modeſtia corripientem eos qui reſiſtunt veritati : nequando deus det illis pænitentiam ad cognoſcendam veritatem, & reſipiſcant à diaboli laqueis , à quo captiui tenẽtur ad ipſius voluntatem.

Supra oſtendit ꝙ prophana ſint vitanda per rationem ſumptam ex nocumento : hic oſtendit idem per rationem ſumptam ex fructu.Et primò proponit vitationem. Secũdò eius fructum,ibi, *Eſt vas.* Nam vitationem vocat emundationem.Dicit ergo, quædam ſunt vaſa in contumeliam, *Ergo ſi quis emundauerit ſe ab iſtis*,quia eorũ conſortia inquinant.Eccl.13. Qui tetigerit picẽ inquinabitur ab ea. Et ideo fugiendi ſunt.2.Cor.6.Exite de medio & ſeparamini,dicit dominus,& immundum ne tetigeritis,&c.Fructus autem ſequens,eſt quadruplex. Primus eſt ex ordine ad gloriam, *Quia erit vas in honorẽ*,quia ſi ſordidetur ab illis,erit in contumeliam, ſi emũdat ſe,in honorem.Pſal. Nimis honorati ſunt amici, &c. Prouerb. 25. Aufer rubiginem de argento & egredietur vas puriſsimũ. Alij effectus ſunt gratię,quorum primus eſt hominis ſanctificatio. Secundus eſt hominis ordinatio per rectam intentionem . Tertius per operis executionem. Quantum ergo ad primũ dicit, *Sanctificatũ*, 1.Cor.6. Abluti eſtis, ſanctificati eſtis. Sed quantum ad ſecundũ dicit,*Vtile domino.* Sed nunquid indiget ſeruitio noſtro? Non. Pſal. Bonorũ meorũ non indiges. Sed dicit vtile domino,id eſt vtilitati ſuę cedet ad honorem domini. Act. 9. Vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filijs Iſraël. Quantum ad tertium dicit,*ad omne opus bonum paratũ*.Pſal.Paratus ſum & non ſum turbatus.Et dicit,Ad omne bonum , quia præcepta affirmatiua non obligant ad ſemper . Et ideo debet eſſe paratus , vt quando neceſſe eſt operetur. Deinde cùm dicit,*Iuuenilia*.Oſtendit qualiter prophana ſunt vitanda. Et ponit duo vitanda. Primum eſt conuerſatio praua.Secundum eſt doctrina mala,ibi *Stultas autem.* Circa primum duo facit, quia primo oſtendit quid ſit vitandum.Secundo quid ſit ſequendum,ibi, *Sectare*. Dicit ergo , Dico ꝙ debes vitare hæc, vt ſis vas emundatum. Ideo iuuenilia,&c. Conſiderandũ eſt ꝙ dicit hoc,quia iſte iuuenis erat. Et hæc ſunt deſideria vanitatum exteriorum, & carnalium voluptatum . Naturale eſt iuuenibus ꝙ hæc deſiderẽt.Eccl.11.Adoleſcẽtia & voluptas vana ſunt.Cuius eſt duplex ratio. Vna,quia non ſunt alia experti. Secunda quia huiuſmodi delectationes naturales ſunt ordinatæ vt medicina contra labores. Natura verò in iuuenibus laborat, & ideo inclinãtur ad eas. Deinde cùm dicit,*Sectare verò iuſtitiam, fidem, ſpem, charitatẽ, & pacẽ*, oſtendit, quæ ſunt ſectanda. Et ſunt quatuor, quorũ primum ordinat ad ſubditos, & hæc eſt iuſtitia, quia princeps eſt cuſtos iuſtitiæ. Prou. 20. Rex qui ſedet in ſolio iudicij, diſsipat omne malum intuitu ſuo. Secundum ordinat ad eum, & hæc eſt fides,ſine qua impoſsibile eſt placere deo. Heb. 11. Tertium eſt ſpes. Quartum ordinat ad proximum vnumquenq; , ſ. charitas & pax,quæ ſe extendit ad inimicos. 1.Corin. 13. Si habuero fidem ita vt montes trãsferam, charitatem autem non habuero,nihil ſum.Ex charitate ſequitur gaudiũ. Pax autem importat ordinatam cõcordiam . Quod autẽ ſubdit *Cum his qui inuocant,&c.* vno modo exponi poteſt referendo ad immediate dictũ. q. d. Sequimini pacẽ cum his, &c. Quod autẽ dicit, *De corde puro*, ponitur quia nõ eſt ſpecioſa laus,&c.Sed Heb.12. dicitur, Pacem ſequimini cum omnibus. Quare ergo dicitur hic, cum his qui in. do. de corde puro? Reſpondeo, dicendum eſt, ꝙ quantum in nobis eſt, debemus habere pacem cũ omnibus ſi fieri poteſt,ſed non poteſt eſſe pax inter bonos & malos , quia pax dicit cõcordiam,quæ non poteſt haberi cum malis . Alio modo legitur cum his,&c.vt referatur ad totum præcedens. q.d. Ita ſectare iuſtitiam, pacem , & omnia , ſicut & illi qui inuocant,&c. Deinde cùm dicit, *Stultas autem*, hortatur ad vitandum doctrinam malam . Et primò docet quid ſit vitandum.Secundò quid ſectandum, ibi, *Sed manſuetum.* Circa primum duo facit,quia primo proponit documentum. Secundò rationem aſsignat, ibi, *Sciens quia.* Vitãdæ ſunt *Quæſtiones ſtultæ*, quantum ad materiã, quia ſunt de ſtultis, i. de his, quæ contrariantur ſapientiæ, i. de his, quæ ſunt contra diuinam ſapientiam. Has non debet homo mouere, ſed eis reſiſtere. Hier.10. Stultus factus eſt omnis homo à ſcientia ſua. Dicit autem, *Sine diſciplina*, quantum ad modum, quia clamoſæ ſunt. Vel ſine diſciplina ex parte eorum de quibus dubitatur, vt puta ſi vertat in dubiũ id , quod tota eccleſia tenet. Iob.34. Iob autem ſtultè locutus eſt & verba eius nõ ſonant diſciplinam. Quęſtiones autem intantũ ſunt amandæ, inquantum ducunt ad veritatem: per hoc ꝙ oportet ꝙ omnes vnum dicant. Quæſtiones autem ſtultæ nõ ducunt ad veritatem, ſed ad litem, quæ eſt vitanda. Eſa.58. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis,&c. Et ideo dicit *Seruum autem domini*, i. eum qui ſe dat ſeruitio domini, *Non oportet litigare*. 1.Tim.3. Non litigioſum. Deinde cũ dicit, *ſed manſuetũ*, oſtendit quid ſit ſectandũ. Et primò ponit documentũ. Secundò rationem, ibi, *Nequando det*. Item prima in duas, quia primo proponit quoddam generale ad omnes . Secũdò quædam neceſſaria ad ſingulos, ibi, *Docibilem*. Generale quod debet habere qui vult diſputare , eſt ꝙ ſit manſuetus. Pſal. Docebit mites vias ſuas. Eſt enim mãſuetudo virtus compeſcens ab ira , quæ perturbet iudicium rationis, quæ neceſſaria eſt in quæſtione & iudicio veritatis. Mat.11. Diſcite à me , quia mitis ſum & humilis corde. In ſpeciali

autem debet habere reſpectu ſuperiorum docilitatem: reſpectu perſecutorum, patientiam: reſpectu falſorum doctorum, correctionem. Quantum ad primum dicit, *Docibilem*, id eſt paratum corrigi à quocunq;. Et hæc eſt ſapientia cæleſtis. Iaco. 3. Quæ autem de ſurſum eſt ſapientia, primum quidem pudica eſt: deinde autem pacifica, modeſta, ſuaſibilis, &c. Quantum ad ſecundũ dicit, *Patientem*. Pſal. Bene patientes erunt vt annuntient. Prou. 19. Doctrina viri per patientiam noſcitur. Quantum ad tertium dicit, *Cum modeſtia corripientem*, quia correctio debet eſſe modeſta. Gal. 6. Vos qui ſpirituales eſtis huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, &c. Deinde cùm dicit, *Nequando*, aſsignat rationem vitationis: & reſpondet cuidam tacitę quæſtioni. Poſſet. n. aliquis dicere, Iſti reſiſtunt veritati, & ideo imminet neceſſitas corrigendi. Reſpondeo q; deus pater eos poteſt reducere ad pœnitentiam, & ad hoc debet iuſtus niti. Et primò præmittit pœnitentiam, quam debet intendere contra aduerſarios. Secundò pœnitentiæ fructus. Tertiò pœnitentiæ neceſsitatem. Dicit ergo, *Nequando*, i. vt *Deus aliquando det eis pœnitentiã*, quia ex ſuperbia reſiſtunt quibus difficile videtur dari pœnitentia. Hic excluditur error Pelagij qui dicit dona gratiæ eſſe ex operibus noſtris, quod per hoc patet eſſe falſum, quia etiã principium bonorum. ſ. pęnitẽtia, datur à deo. Tren. 5. Conuerte nos dñe ad te, & conuertemur. Eſa. 26. A timore tuo concepimus. Fructus verò pœnitentię duplex eſt, ſ. cognitio veritatis, & liberatio à poteſtate diaboli. Quantũ ad primũ dicit, *Ad cognoſcendã veritatẽ*, quia quando ex malitia reſiſtitur veritati, ipſa malitia ſua excęcat eos: quãdo ergo malitia aufertur, cognoſcũt veritatem. Ioan. 8. Et cognoſcetis veritatem. Quantum ad ſecundum dicit, *Et reſipiſcant à diabolo*. i. ab occaſionibus errorũ ex parte intellectus, ſicut falſę fantaſiæ, & ex parte affectus ſicut ſunt inuidia, ſuperbia, & huiuſmodi. Neceſsitas autem pœnitentiæ eſt magna, quã niſi habeãt, diabolus dominatur eis. Vnde dicit, *à quo captiui tenentur*, quia qui facit peccatum ſeruus eſt peccati. Ioan. 8. Et dicit, *ad ipſius voluntatem*. ſ. ſectandam. Vel vt de homine faciat voluntatem ſuam. Sed contrà, Non ſtatim præcipitat ſicut vellet. Dicẽdum eſt, quod ſolum adipiſcitur quãtum permittitur ſibi: ſed difficile eſt quòd ei auferatur id q; tenet. Eſa. 49. Nunquid tolletur à forti præda, aut quod captum fuerit à robuſto ſaluum eſſe poterit?

CAPIT. III. LEC. I.

Pericula nouiſsimis temporibus, ob abundantiam malitiæ & ſui ipſius amorem futura prædicit.

HOc autem ſcito, quia in nouiſsimis diebus inſtabunt tempora periculoſa: & erunt homines ſeipſos amantes, cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine pace, criminatores, incontinentes, immites, ſine benignitate, proditores, proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quàm dei, habentes ſpeciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.

Supra inſtruxit eum quomodo reſiſtat tribulationibus & periculis pręſentibus, hic oſtendit quomodo ſtet contra futura. Et primò pręnuntiat futura pericula. Secũdò oſtendit idoneitatem ſuam ad reſiſtẽdum, ibi, *Tu autẽ aſſecutus*. Tertiò oſtendit qualiter reſiſtat, ibi, *Teſtificor*. Circa primũ duo facit, quia primò prænuntiat pericula nouiſsimorum temporum. Secundò oſtendit quomodo eorum vitia ſunt etiam modo vitanda, ibi, *Et hos deuita*. Item prima in duas, quia primo prænuntiat eſſe futura pericula in nouiſsimis temporibus. Secundò cauſam periculorum, ibi, *Et erunt homines*. Dicit ergo, Dixi deuita prophana, &c. Non ſolùm autem ſunt hæc modo vitanda, ſed in futuro reſtant etiam quædam alia vitanda. Et dicuntur *Nouiſsimi dies*, quia ſunt propinqui nouiſsimæ diei. Ioã. 5. Ego reſuſcitabo eũ in nouiſsimo die. Gen. penultimo, Congregamini vt annũtiem quæ ventura ſunt vobis diebus nouiſsimis. Et addit, *Inſtabunt tempora periculoſa, &c.* Matt. 24. Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Cauſa horũ eſt iniquitatis abundantia. Matt. 24. Qm̃ abundauit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum: quia fides & charitas vel annullabitur vel totaliter peribit: quia quanto magis aliquid elongatur à ſuo principio, tanto plus deficit. Et ideo in tempore illo magis deficient fides & charitas, quia plus elongantur à Chriſto. Luc. 19. Filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra? Et circa hoc primo ponit iniquitatis radicem. Secundò diuerſas eius ſpecies. Radix autem totius iniquitatis eſt amor ſui ipſius. Duplex autem amor dupliciter ciuitatem facit. Sed contra. Quilibet naturaliter diligit ſe. Reſpondeo, dicendum eſt q; in homine duo ſunt, ſ. natura rationis, & corporalis. Quantum ad intellectualem ſeu rationem, quæ interior homo appellatur, vt dicitur 2. Cor. 4. homo debet plus ſe diligere quã omnes alios, quia ſtultus eſſet qui vellet peccare vt alios à peccatis retrahat, ſed quãtum ad exteriorem hominẽ, laudabile eſt vt alios plus diligat quã ſe. Vnde illi qui ſe ſic plus amant, ſunt vituperabiles. Phil. 2. Omnes quæ ſua ſunt quęrũt, nõ quę Ieſu Chriſti. Ex hac radice diuerſæ ſunt ſpecies iniquitatis. Vnde dicit, *Cupidi, elati, &c.* Et circa hoc tria facit, quia primo ponit peccata, quæ ſunt in abuſu rerũ exteriorum. Secundo, quæ pertinent ad inordinationem hominis ad alios, ibi, *Blaſphemi*. Tertiò, quæ ad ſeipſum, ibi, *Incontinẽtes*. Duo autẽ ſunt in rebus exterioribus. ſ. abundantia diuitiarum, & excellẽtia bonorum. Quantum ad primum dicit, *Cupidi*. Et cupiditas primo ponitur, quia eſt radix omnium malorũ. Vel eſt propinqua amori ſui ipſius, quæ eſt ad bona exteriora. Quantum ad ſecũdum dicit, *Elati*. Elatio eſt ſpecies ſuperbiæ, quæ ſunt quatuor. Vna quando aliquis attribuit ſibi quo caret. Secunda quãdo quod ab alio habet attribuit ſibi, ac ſi haberet à ſe. 1. Cor. 14. Quid habes quod nõ accepiſti, &c. Tertia quãdo attribuit ſibi quod habet ab alio, ſed meritis proprijs. Lucę 18. Ieiuno bis in ſabbato, &c. Quarta quando ſingulariter vult videri ſupra omnes, & hæc eſt elatio. Pſal. Dñe non eſt exaltatum cor meum, &c. Quod dicit *Superbi*, reducitur ad alias ſpecies ſuperbię. Ia. 4. Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Conſequenter ponit vitia quantum ad alios. Et primo quantum ad ſuperiores, ſecundò quantum ad æquales, ibi, *Sceleſti*. Superior eſt triplex, ſ. deus, & contra hunc dicit *Blaſphemi*. Eſa. 1. Dereliquerunt dominum, blaſphemauerunt ſanctũ Iſraël, abalienati ſunt retrorſum. Item parentes, & quantũ ad hoc dicit, *Parentibus non obedientes*. 1. Reg. 15. Quaſi peccatũ ariolandi eſt repugnare, & quaſi ſcelus idolatrię nolle acquieſcere. Prouer. 30. Oculum qui ſubſannat patrem, & qui deſpicit partum matris ſuę effodiant eum corui de torrentibus, & comedant eum filij aquilæ. Item benefactor, inquantum huiuſmodi. Et quantum ad hoc dicit, *Ingrati*. Pſal. Qui retribuunt mala pro bonis, &c. Cor. 3. Grati eſtote. Sap. 16. Ingrati enim ſpes tanquam hybernalis glacies tabeſcet, & diſperiet tanquam aqua ſuperuacua. Tunc ponit mala quæ ſunt ad æqualem & proximum, & ſunt tria. Primum pertinet ad opus. Vnde dicit *Sceleſti*, i. qui ſcelera grauia perpetrant in proximos. Eſa. 1. Væ genti peccatrici populo graui iniquitate, ſeruis nequam, filijs ſceleratis, &c. Secundum ad affectum. Vnde dicit, *Sine affectione*, i. ſine affectu charitatis, & ſine pace. Tertiò quantũ ad verbũ. Vnde dicit, *Criminatores*. Leui. 19. Non eris criminator, nec ſuſurro in populis. Item quãtum ad ſeipſum oſtendit quædã alia tripliciter. Primò quantum ad corruptionẽ concupiſcibilis, ſecundò iraſcibilis, tertiò rationalis. Quantum ad primũ dicit, *Incontinentes*. Vnde dicitur incontinẽs qui ſe non tenet in bono propoſito propter prauas concupiſcentias. Eccl. 26. Omnis autem ponderatio non eſt digna continentis animæ. Quantum ad iraſcibilem dicit propriè *Immites*, id eſt, non manſueti: hæc enim manſuetudo moderatur paſſiones iræ. Matt. 11. Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde. Pſal. Docebit mites vias ſuas. Item ponit aliud quod pertinet ad affectum iraſcibilis, ſ. benignitatis excluſio. Vñ dicit, *Sine benignitate*. Hoc enim eſt naturale quod quando dominatur vnum contrariorũ excludit aliud. Eph. 4. Eſtote inuicem benigni. Deinde ponit vitia, quæ ſunt ad corruptionem rationalis. Hæc autem potentia perficitur per prudentiam: prudentiæ autem opponitur aliquod vitium per abuſum prudẽtiæ, & aliquod per eius priuationem, & vtrunque ponit. Quãtum ad primum dicit, *Proditores*. Ad prudentiam autem pertinet ſagacitas, qua quidã abutuntur in malum, & hi ſunt proditores. Prouer. 11. Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana. Ita conſtantia qua quidã abutuntur dũ in malo proteruiũt. Vnde dicit, *Proterui*. Prou. 3. Ne innitaris prudentiæ tuæ. Deinde ponit vitia, quę ſunt ad priuationem prudẽtiæ. Et primò ponit priuationis cauſam.

ſam. Vnde dicit, *Tumidi.* Superbi enim inflantur in agendis, quia non metiuntur vires ſuas, & ideo deficiũt. Prou. 11. Vbi ſuperbia, ibi erit & contumelia: vbi autem humilitas, ibi & ſapientia. Secundo ponit priuationis effectũ, quia temporalia præponunt æternis. Vnde dicit, *Voluptatum amatores magis quam dei.* Eſa. 13. Syrenę in delubris voluptatis. Sed nunquid eſt idẽ eſſe incontinentẽ, & voluptatum amatorẽ? Reſpondeo. Dicendum eſt ꝙ non, quia propriè incontinens dicitur qui habet ſpem fugiendi, ſed vincitur ab eis, ſed propriè amator earum eſt intemperatus qui habet corruptam æſtimationem. Conſequenter ponit ſimulationem: dicẽs, *Habentes ſpeciem pietatis.* 2. Cor. 11. Operarij ſubdoli, *Virtutem autẽ eius abnegantes,* virtutem, ſ. pietatis, quę dicitur hic dupliciter. Vno modo ipſa vis pietatis. i. et virtus. Vnde dicit, Abnegantes, i. veritatem non habentes. Titum 1. Confitentur ſe noſſe deum, factis autem negant. Alio modo, quia virtus rei dicitur illud, ex quo dependet tota res. Tota autem virtus pietatis dependet ex charitate, ideo dicit virtutem eius, ſ. charitatem, abnegantes.

Incontinẽs qui dicatur

LECTIO SECVNDA.

Docet vitandos eos, qui prænumeratis vitijs ſcatent, alia eorum vitia recenſendo, contra quæ Timotheum ſuum plurimis virtutibus munit.

ET hos deuita. Ex his enim ſunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis deſideriis, ſemper diſcentes & numquam ad ſciẽtiam veritatis peruenientes. Quemadmodum autem Iamnes & Mambres reſtiterunt Moyſi, ita & hi reſiſtunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem: ſed vltra non proficient: Inſipientia enim eorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit. Tu autem aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem, propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionẽ, patientiam, perſecutiones, paſſiones, qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconio, Liſtris: quales perſecutiones ſuſtinui, & ex omnibus eripuit me dominus.

Supra Apoſtolus deſcripſit pericula nouiſſimorũ temporum, & cauſam aſſignauit: hic docet huiuſmodi etiam in præſenti eſſe vitanda: Et primo præmittit monitionẽ de horum vitatione: ſecundo oſtẽdit in quibus hominibus in præſenti appareant prædicta, ibi, *Ex his enim.* Dicit ergo, Dixi ꝙ in nouiſſimis temporibus erunt homines peſſimi. Sed nõ credas te in præſenti eſſe tutum: ſed etiam nũc hos, & tales hominẽs deuita, ſ. ne in ſimilẽ errorem labaris. Tit. vlti. Hęreticum hominem poſt vnam & ſecundam correptionem deuita. Et licet quantum ad aliqua vitãdi ſint, ſed non quantum ad ſermonem exhortationis. Et tunc oſtendit ꝙ etiam modo ſunt aliqui tales. Et primo oſtẽdit nocumentum quod inferunt: ſecũdo defectum quem patiũtur, ibi, *Homines reprobi.* tertio impedimentũ quo artantur, ibi *Sed vltra.* Circa primum duo facit, quia primo oſtendit impedimentum quod inferunt ſubditis: ſecundo impedimẽtũ quod inferũt prælatis, ibi, *Quemadmodum autem.* Iterum prima in duas: quia primò oſtendit eorum imprudẽtiam: ſecundo eorum aſtutiam, ibi, *Et captiuas.* Quantum ad primum dicit, *Deuita hos,* quia iã ſunt aliqui tales. *Nam ex his enim,* i. eorum numero *Sunt.* 1. Ioan. 2. Nũc antichriſti multi ſunt, &c. Nec debetis intelligere ꝙ ex his fuerũt, ſed ſunt. ſ. ſcelesti & ingrati, &c. quia peccatores iam conuerſi nõ debent dici peccatores. Pſal. Nec memor ero nominum eorũ per labia mea. Deinde cum dicit, *Qui penetrant domos,* oſtẽdit eorum malitiam. Et ad literã poteſt exponi, quaſi inordinatè ingerentes ſe, & circumeuntes propter lucrum. Cõtra quod Eccl. 21. Pes fatui facilis in domum proximi. Sed propter hoc non prohibẽtur aliqui viſitare afflictos in domibus. Iaco. 1. Religio munda & immaculata apud deum & patrẽ, hæc eſt, viſitare pupillos & viduas in tribulatione eorũ, &c. Vel metaphoricè poteſt exponi, domus, i. cõſcientia. Sap. 8. Intrans in domũ meam conquieſcam, &c. Illi ergo penetrant domos, qui cum aſtutia volunt ſcire ſecreta conſcientiæ, vt decipiant alios. Eccleſia. 13. Ex multa loquela tentabit te, & ſubridens interrogabit te. Nihilominus tamen illis qui curam habent licet inquirere ſtatũ conſcientiæ. Prouer. 27. Diligẽter agnoſce vultum pecoris tui, tuosq; greges conſidera. Deinde cũm dicit, *Et captiuas ducunt,* oſtendit eorum aſtutiam. Et primo tangitur eorum malitia, quia abducunt à libertate & ſtatu gratiæ. Iaco. 1. Qui autem proſpexerit in lege perfectæ libertatis, &c. Et ducunt in ſtatum ſeruitutis, qui eſt ſtatus peccati. Pſalm. In conuertendo dominus captiuitatem Sion, &c. Hoc enim nomen captiuitatis importat. Eſa. 5. Propterea captiuus ductus eſt populus meus, quia non habuit ſcientiam. Secũdò oſtendit in quas perſonas exerceant malitiam, quas deſcribit primo à fragilitate ſexus: ſecundo ex malitia conuerſationis: tertiò ex vanitate affectionis. quartò ex defectu diſcretionis. Quantum ad primũ dicit, *Mulierculas,* quę ſunt minoris diſcretionis & ſexus fragilioris. Et dicit, Mulierculas, quia magnæ dominæ habẽt aliquos conſiliarios, vnde non poſſunt ſeduci. Sed hæ ſunt tali auxilio deſtitutę. Mat. 23. Comeditis domos viduarum. 1. Mach. 1. Captiuas duxerunt mulieres, &c. Quantum ad ſecundum dicit, *Oneratas peccatis.* Peccatum eſt onus, quia non permittit liberè incedere, nec erectum eſſe & ſtare, ſed incuruat. Pſal. Sicut onus graue, grauatæ ſuper me. Et ideo iſtas ſpecialiter decipiũt, quia peccatum parat viam ſeductioni. Itẽ quia malę ſunt. timent reſiſtere, ne perdantur. Quantum ad tertium dicit *Quæ ducuntur variis deſideriis,* i. aptę ſunt, vt ſeducãtur propter varia deſideria, quę habẽt. Iac. 1. Vir duplex animo incõſtans eſt in omnibus vijs ſuis. Et ideo prima mulier fuit ſeducta, quia non ſtetit conſtanter in verbis domini, ſed dixit, ne forte moriamur. Eccle. 6. Ne reſpicias mulierẽ multiuolam. Quantum ad quartũ dicit, *Semper diſcentes, & nũquam,* &c. Curioſitas ſemper noua nititur quærere, & non vult inſiſtere. Vnde dicit, Semper diſcentes. Prouer. 9. Mulier clamoſa, &c. Tamen hoc quod dicit, Semper diſcentes poteſt reduci ad penetrantes domos. Deinde cũm dicit, *Quemadmodum,* oſtendit nocumentũ quod afferunt pręlatis, nocumentũ reſiſtendi eorum doctrinæ: & inducit exẽplũ de Exodo, vbi magi Pharaonis reſtiterunt Moyſi, quia à principio mũdi ſemper fuit pugna inter veritatem & falſitatem. 2. Pet. 2. Fuerunt vero & pſeudoprophetæ in populo ſicut & in vobis, &c. Sed in Exodo, iſti magi non nominantur, ſed hic ſic, quod forè habuit ex aliquibus verbis Iudæorum, *Ita & reſiſtunt veritati,* ſcilicet quã nos prædicamus. Iob. 24. Ipſi fuerunt rebelles lumini. Actuum 7. Semper ſpiritui ſancto reſtitiſtis. Conſequenter cũ dicit, *Homines,* &c. oſtendit eorum defectum in fide, & in opere. In opere homines reprobi. Glo. In operibus, i. qui per opera ſua, ſe reprobos oſtendunt. Hiere. 6. Argentum reprobum vocate eos. Item in fide corrupti mente. i. potentia rationali. Vnumquodq; enim tũc dicitur corruptum, quãdo deficit à propria virtute. Propria autem mentis perfectio eſt cognitio veritatis. Vnde dicitur corruptus mẽte, qui deficit à cognitione fidei. Conſequenter cũm dicit, *Sed vltra.* oſtendit quomodo artãtur: & primo oſtendit eos eſſe impediendos: ſecundo docet modũ impediendi, ibi, *Inſipiẽtia* Sciendum eſt autem circa primum ꝙ voluntas nocendi eſt homini à ſeipſo, ſed poteſtas nocendi eſt à deo permittẽte. Et deus non permittit vt noceat quantum vult malus, ſed imponit terminum. Iob. 38. Et hic confringes tumentes fluctus tuos. Sic & diabolus non læſit Iob, niſi ſecũdum quod permiſſus fuit à deo. Sic Arrius non nocuit in eccleſia, niſi quantum dominus permiſit. Apocal. 7. dicit angelus, Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus, quoaduſque ſignemus ſeruos dei in frontibus eorum, & cætera. Et dicit *Vltra,* ſcilicet, quàm deus permittit, *Non proficient.* Modus impediendi eſt, vt tollatur eorum pallium & occultatio, quæ ſunt tollenda, quia nocẽt. Iob. 41. Quis reuelabit faciẽ indumenti eius, &c. Et ideo dicit, *Inſipientia eorũ manifeſta erit* deo detegente, quãdo illuminabit abſcondita tenebrarum, &c. vt dicitur 1. Cor. 4. *Sicut & illorum,* ſcilicet, magorum Pharaonis, quę fuit manifeſta, quia non potuerunt facere ſigna. Deinde cũm dicit, *Tu autem,* &c. oſtendit idoneitatem Timothei ad reſiſtendum huiuſmodi periculis: Et primò oſtendit ꝙ erat idoneus ex inſtitutione Apoſtoli: ſecundò ex experientia ſcripturarum, ibi, *ab infantia.* Itẽ primo oſtendit quomodo erat inſtructus ſufficienter ab Apoſtolo: ſecundo quomodo vniuerſaliter inſtrui ab alijs poterat, ibi, *Omnes qui,* &c. Circa primum primo oſtendit quomodo inſtructus erat verbo: ſecũdo quomodo exẽplo, ibi, *Propoſitum.* Sed ſciendum eſt ꝙ verbo aliquis inſtruitur dupliciter: vno modo de veritate agnoſcenda: alio modo de iuſtitia operãda. Quantum ad primum dicit, *Tu*

Peccatum cur dicatur onus.

autem aſſecutus es meã doctrinam, i. inſtructus es in fide catholica: ideo bene potes vitare eos. Quantum ad ſecũdum dicit, *Meam inſtitutionem*. Inſtitutio eſt eruditio, quæ eſt de aliquibus agendis, quę ſubdũtur operationi humanę. Philip. 4. Vbique & in omnibus inſtitutus ſum. Item quomodo inſtitutus erat exẽplo. Et primò quantum ad bona agẽda: ſecundò quantum ad mala toleranda, ibi, *Patientiam*. In bonis faciendis ponit duo. Primum eſt intentio recti finis. Et quantum ad hoc dicit, *Propoſitum*, quod eſt de fine. Sap. 8. Propoſui ego hanc adducere mihi ad conuiuandum. Et ad hoc peruenitur per bona opera, quę deriuantur à tribus virtutibus, ſcilicet fide, ſpe, & charitate. Et primò ponit fidem, cùm dicit, *Fidem*. Hebr. 11. Sine fide impoſsibile eſt placere deo. Secundò ſpem, cùm dicit, *Longanimitatem*, quæ in longum expectat. 2. Corinth. 6. In longanimitate. Tertiò charitatem, cùm dicit, *Dilectionem*. 1. Ioan. 3. Qui non diligit manet in morte. Deinde de malis tolerandis inſtruit eum quantum ad tria, ea reducendo ad memoriam. Primo patientiam quam habuit. Item mala quæ ſuſtinuit. Item diuinum auxilium quod ſibi affuit. Primò ergo ponit *Patientiam*, quæ opus perfectum habet. Iac. 1. & primò ponit patientiæ materiam, ſcilicet *Perſecutiones* in generali. Mat. 10 Si vos perſequũtur in vna ciuitate, fugite in aliam. Item in ſpeciali, cùm dicit, *Paſsiones*, quas, ſcilicet, paſſus eſt in proprio corpore. 2. Corint. 11. Ter virgis cæſus ſum, &c. Tertiò in particulari, cũ dicit, *qualia facta ſunt mihi Antiochiæ, &c.* Act. 16. & 17. Iudęi perſecuti ſunt eum præſente Timotheo. Sed affuit diuinum auxilium. Et ideo dicit, *Et ex omnibus eripuit me dominus*. 2. Corinth. 1. Qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra.

LECTIO TERTIA.

Commune ſanctis eſt, perſecutiones pati, malis autem proficere in malo, ideo Timotheum monet in his, quæ didicit perſeuerare, vtilitatem ſcripturarum declarans.

ET omnes qui pie volunt viuere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur. Mali autẽ homines & ſeductores proficient in peius: errantes, & in errorem mittentes. Tu verò permane in his quæ didiciſti, & credita ſunt tibi, ſciens à quo didiceris. Et quia ab infantia ſacras literas noſti, quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in Chriſto Ieſu. Omnis enim ſcriptura diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iuſtitia, vt perfectus ſit homo dei ad omne opus bonum inſtructus.

Supra propoſuit Timotheo in exẽplum perſecutiones quas ipſe paſſus fuit. Et ne videatur ipſe ſolus per huiuſmodi paſsiones tranſiſſe, oſtẽdit eas eſſe cõmunes ſanctis. Et primò docet quomodo ſancti patiuntur hic defectus pœnales: ſecundo quomodo mali proficiũt per defectum culpę, ibi, *Mali autẽ homines*. Dicit ergo, Perſecutiões ſuſtinui, & non ſolũ ego, ſed & omnes. Pie ſumitur dupliciter, quãdoq; pro virtute pietatis ad cultum diuinum, ſupra eodẽ, Habentes ſpeciem pietatis. Quandoque pro miſericordia ad proximum. 1. Timoth. 4. Pietas ad omnia valet, *Omnes ergo qui pie volunt viuere in Chriſto, &c.* i. volunt obſeruare cultum religionis Chriſtianæ. Timoth. 2. Sobrie, & iuſte, & pie viuamus in hoc ſeculo, &c. Et tales *Perſecutionẽ patientur*, & maximè in primitiua eccleſia, quando Chriſtus vndique impugnabatur à Iudæis & Gentibus. Et ideo Ioã. 16. venit hora vt omnis qui interficit vos arbitretur obſequiũ ſe præſtare deo. Matth. 24. Eritis odio omnibus Gentibus propter nomẽ meum. Item omnes qui pie volũt, &c. i. volunt per fidem Chriſti ſeruare miſericordiam ad proximũ neceſſe eſt eos perſecutionem pati, & ſi non ab extra, tamẽ ab intus, quando ſcilicet, compatiuntur defectibus proximorum, quorum culpas & pœnalitates vident. 2. Cor. 11. Quis ſcandalizatur, & ego non vror? &c. 2. Pet. 2. Habitans apud eos, qui de die in diem animam iuſtam iniquis operibus cruciabant. Pſal. Vidi præuaricãtes & tabeſcebã, &c. Item ſunt aliæ perſecutiones, quæ ſanctis omnibus deeſſe non poſſunt, ſcilicet: carnis, mundi, & dęmonis: quia vt habetur Gala. 5. Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum. Rom. 7. Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius. Pſal. Multæ tribulationes iuſtorum. Deinde cùm dicit, *Mali autẽ homines*, oſtendit q mali incidũt in peiora mala, ſ. culpæ. Dicit, mali in ſe, ſc. inquantũ peccatis inhærent. Matt. 21. Malos malè perdet, &c. *Et ſeductores*, ſ. in proximorum nocumentum, inquantum ſeorſum ducunt eos à via veritatis, quæ communis eſt. Rom. vlti. Per dulces ſermones & benedictiones ſeducunt corda innocentium. Sed iſti non contenti malis quę fecerũt, *Proficient in peius*. Apo. vlti. Qui ſordidus eſt, ſordeſcat adhuc. Sed cõtra ſupra eodem, vltra non proficient. Dicendum eſt, q qui proficiũt in peius, ſunt permiſsi à deo? vel hic quòd proficiunt in peius ex intentione malitiæ eorum, quæ ſemper eſt ad malũ: ſed ſecundum prouidentiam diuinam prohibẽtur, ne poſſint implere quod cœperunt. Proficiũt autem in peius mali in ſeipſis, inquantum errant circa veritatem. Matth. 22. Erratis neſcientes ſcripturas, neq; virtutem dei. Item operc errant, & hoc modo omnes mali errant. Prou. 14. Errant omnes qui operantur malum. Item in proximis, quia ſeductores. Vnde dicit, *In errorem mittẽtes*, ſuadẽdo, ſ. q poſsint per proſperitates venire ad regnum cœlorum, contra illud ſupra, Qui pie volunt, &c. Et Eſa. 3. Popule meus qui beatum te dicunt, ipſi te decipiunt. Deinde cùm dicit, *Tu vero*, monet eum, vt maneat in ſua inſtitutione. Et hortatur eum tripliciter, ſ. ex parte doctoris, ex parte ipſius Timothei, & ex parte eorum, quæ accepit. Dicit ergo, Aſſecutus es meam doctrinã, &c. vt ſupra: ergo *Permane in his*. Eccle. 10. Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locũ tuum ne dimiſeris. 1. Cor. 15. Stabiles eſtote, & immobiles. Dicit ergo, *Quæ didiciſti, & credita ſunt tibi*, quia quilibet Chriſtianus diſcit, quę fidei ſunt: & hęc eſt doctrina ſalutaris. Ioã. 6. Omnis qui audiuit à patre meo, & didicit, venit ad me, &c. Sed ſpecialiter documẽta fidei ſunt credita prælatis, inquantum debent alijs ea diſpẽſare. Gal. 2. Cũ vidiſſent q creditum eſt mihi euangelium præputij. Et quare oportet permanere? quia ego à magiſtro ſciẽtiæ habui, qui errare non potuit. 2. Corinth. 13. In me loquitur Chriſtus. Et ideo in his firmiter permane: Sciẽs à quo didiceris, quia à Paulo, qui non ab homine, neq; per hominẽ didicit, &c. Gal. 1. Secundò ex propria conditione. Turpe enim eſt homini nutrito in bono à pueritia, in ſenectute deficere. Eccl. 16. Qui tranſgreditur à iuſtitia ad peccatum, deus parauit eum ad rõphæam. Timotheus autẽ ſic fuit nutritus. Prou. 22. Adoleſcens iuxta viam ſuam, etiã cum ſenuerit, non recedet ab ea. Vnde dicit, *Ab infantia*. Et dicit, *Sacras literas noſti*. quę ſunt literæ veteris teſtamenti, quas didicit ab infantia, quia filius mulieris Iudeæ. Act. 16. Vnde mater ſua fecit eũ erudiri in eis, q eſt contra Manicheum: quia Apoſtolus vetus teſtamentũ hic nominat, ſacras literas, quę nõ poſſunt intelligi de nouo teſtamento, quia ab infantia ſua non erat edoctus literas noui teſtamẽti. Tertiò ex parte eorum quæ accepit, & eſt tertia ratio. Nam ſi aliquis habet aliquam ſcientiam in qua nõ eſt vtilitas, deſerit eam & trãſit ad aliam. Sed ſi ſcientia eſt valde vtilis, ſtultum eſt eam dimittere. Et primò facit rationem: ſecundò manifeſtat eã. ibi, *Omnis ſcriptura*. Dicit ergo, Dico q accepiſti literas ſacras, quæ non ſunt contemnendæ, quia ſunt vtiles. Eſa. 48. Ego dominus deus tuus, docẽs te vtilia. Vnde ſubdit, dicẽs *Quæ te poſſunt inſtruere*. Ioã. 6. Domine ad quẽ ibimus? verba vitę æternę habes. Ioan. 5. Scrutamini ſcripturas, in quibus putatis vitam æternam habere, illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. Et hæ literæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem: ſed nõ niſi *Per fidẽ quæ in Chriſto Ieſu*. Ro. 10. Finis enim legis eſt Chriſtus ad iuſtitiam omni credenti. Heb. 11. Sine fide enim impoſsibile eſt placere deo. Rationẽ autẽ manifeſtat, dicens, *Omnis*. Vbi oſtendit q ſacræ literæ ſunt viæ ad ſalutem. Et tria ponit. Nam commendat ſcripturas ratione principij, ratione effectus vtilis, & ratione vltimi fructus & profectus. Si enim conſideres eius principiũ, habet priuilegium ſuper omnes: quia aliæ ſunt traditę per rationem humanam, ſacra autem ſcriptura, eſt diuina: ideo dicit, *Scriptura diuinitus inſpirata*. 2. Pet. 1. Non enim voluntate humana, allata eſt aliquando prophetia, ſed ſpiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti dei homines. Iob. 32. Inſpiratio omnipotentis dat intelligentiã. Sed dices, quomodo nõ alia omnis ſcriptura diuinitus inſpiratur, cum ſecundum Ambroſium, omne verũ à quocunq; dicatur, à ſpiritu ſancto eſt? Dicẽdum eſt q deus dupliciter aliquid operatur, ſ. immediate, vt propriũ opus, ſicut miracula. Aliquid mediãtibus cauſis inferioribus, vt opera naturalia. Iob. 10. Manus tuæ

Scripturæ omnis, cur non dicitur diuinitus inſpirata.

nus tuę domine fecerunt me, &c. Quæ tamen fiunt operatione naturæ. Et ſic in homine inſtruit intellectũ & immediatè per ſacras literas, & mediate per alias ſcripturas. Effectus huius ſcripturæ eſt duplex, ſcilicet, quia docet cognoſcere veritatem, & ſuadet operari iuſtitiam. Ioan. 14. Paracletus autem ſpiritusſanctus docebit ſcilicet cognoſcenda, & ſuggeret operanda. Et ideo vtilis eſt ad cognoſcendam veritatem, & vtilis eſt ad dirigendum in operatione. Eſt. n. ratio ſpeculatiua, & eſt etiam ratio practica. Et in vtroque ſunt duo neceſſaria, ſcilicet quòd veritatem cognoſcat, & errorem refellat. Hoc enim opus, eſt opus ſapientis, ſcilicet non mentiri, & mentientem refellere. Quantum ad primũ dicit, *Vtilis eſt ad docendum*, ſcilicet veritatem. Pſalm. Bonitaté & diſciplinam & ſcientiam doce me. Quantum ad ſecundum ſubdit, *Ad arguendum*. Titum 1. Vt ſis potens exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt arguere. Item quantũ ad practicam ſunt duo neceſſaria, ſc. vt reducat à malo, & ad bonum inducat. Pſalm. Declina à malo, & fac bonum. Quantum ad primum, dicit, *Ad corripiendum*, quod eſt corripere à malo. Matth. 18. Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipſum ſolũ. Iob. 5. Beatus homo qui corripitur à domino. Quãtum ad ſecundum dicit, *Ad erudiendum in iuſtitia*. Et hæc omnia ſacra ſcriptura facit. Eſa. 8. In manu forti erudiuit me, &c. Sic ergo quadruplex eſt effectus ſacræ ſcripturæ, ſcilicet, docere veritaté, arguere falſitatem, quantum ad ſpeculatiuam: eripere à malo, & inducere ad bonum, quantum ad practicam: vltimus eius effectus eſt, vt perducat homines ad perfectum. Non enim qualitercunque bonum facit, ſed perficit. Hebr. 6. Ad perfectionem feramur. Et ideo dicit, *Vt perfectus ſit homo dei*, quia non poteſt homo eſſe perfectus, niſi ſit homo dei. Perfectum enim eſt, cui nihil deeſt. Tunc ergo homo eſt perfectus, quando eſt inſtructus, id eſt, paratus *Ad omne opus bonum*, nõ ſolum ad ea quæ ſunt de neceſsitate ſalutis, ſed etiam ad ea quæ ſunt ſupererogationis. Bonum autem facientes, non deficiamus. Galat. vltimo.

CAPIT. IIII. LEC. I.

Conteſtatur Timotheum coram Deo, vt credito ſibi euangelio toto niſu incumbat, nam malitiæ tempus inſtare prædicat, in quo veritas nubibus obuoluetur erroris.

Teſtificor coram deo & Domino Ieſu Chriſto, qui iudicaturus eſt viuos & mortuos, & per aduentum ipſius & regnum eius: prædica verbum, inſta opportune, importune argue, obſecra, increpa in omni patientia & doctrina. Erit enim tempus cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coacervabunt ſibi magiſtros prurientes auribus, & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Tu verò vigila, in omnibus labora, opus fac euangeliſta, miniſterium tuum imple, ſobrius eſto.

Præmiſsis periculis temporum nouiſsimorum, & idoneitate Timothei ad reſiſtendum: hic oſtendit quomodo reſiſtat. Et primo ponitur monitio: ſecundò eius neceſsitas ibi, *Erit enim*. Item primo ponitur eius cõteſtatio: ſecundo admonitio, ibi, *Prædica verbum*. In conteſtatione ſunt duo conſideranda. ſ. corã quibus conteſtetur, & per quem. Cõteſtatur autem coram duobus. ſ. corã eo qui eſt noſtra beatitudo, & coram eo qui nos in beatitudiné introducit. Beatitudo autem noſtra deus eſt. Pſal. Beata gens cuius eſt dominus deus eius. Et ideo dicit, *Teſtificor coram Deo*. i. teſtem inuoco deum ꝙ hanc monitioné faciã. Hic enim teſtis non decipitur. 2. Cor. 1. Ego autem deum teſtem inuoco in animam meam. *Et Chriſto*. Cuius eſt introducere in beatitudinem. Rom. 5. Per quem & acceſſum habemus per fidem in gratiam iſtam. Vel aliter introducit quidem, quia *Ipſe iudicaturus eſt viuos & mortuos*. Et tunc viuos dicit illos, qui viui reperientur in aduentu eius, qui morientur quidé, ſ. quia in modico tẽpore reſurgent, dicũtur viui. 1. Theſſa. 4. Nos qui viuimus: qui reſidui ſumus in aduẽtu domini, nõ præueniemus eos qui dormierũt. Vel viuos dicit bonos, ſ. qui viuunt vita gratiæ, & mortuos, malos. 1. Io. 3. Qui non diligit, manet in morte. Et hos etiã indicat. Act. 10. Ipſe eſt, qui cõſtitutus eſt à deo iudex viuorum & mortuorum. Sed cũ Chriſtus ſit deus, quomodo vtitur hic, hac copula coram deo & Chriſto? Reſpondeo: Poteſt dici quòd dicitur corã deo, ſ. patre & Chriſto. i. filio. Pater enim eſt fons diuinitatis. Deinde cùm dicit, *Et per aduentum, &c.* conteſtatur per duo deſiderabilia ſanctis. Primum eſt aduentus Chriſti. Luc. 12. Similes hominibus expectãtibus dominum ſuum quando reuertatur à nuptijs. Apoc. vlt. Veni domine Ieſu. Secundum eſt regnum eius. Mat. 6. Adueniat regnũ tuum. Regnat quidem ſecundum poteſtaté generalem ſuper omnem creaturam. Matt. vlti. Data eſt mihi omnis poteſtas in cęlo, & in terra. Sed & ſpecialiter ſpiritualiter in ſanctis regnat in præſenti per gratiam, & in futuro per gloriam. Qui ſancti non ſunt de hoc mundo. Ioan. 18 Regnum meũ non eſt de hoc mundo. Sed hoc regnum hic inchoatur, & in futuro conſummabitur, quando omnia regna ei ſubijcientur & violentia & nolẽtia. Pſal. Donec ponam inimicos tuos, &c. Conſequenter cùm dicit, *Prædica verbum*, ponitur monitio, & hoc vt inſtet doctrinæ, quæ eſt duplex. Vna ad omnes quam ponit primo. Alia ad aliquos, & hanc ponit ſecundo, ibi, *Argue*. Item primo monet eum ad generalẽ doctrinam exequendam: ſecundo docet modum exequendi. Dicit ergo, *Prædica verbum*, ſcilicet euangelij. Mar. vlti. Euntes in mundum prædicate euangelium omni creaturæ. In prædicatione duo ſunt, ſcilicet, denunciatio veritatis, & inſtructio ad mores. Et hæc duo debet prędicator facere. Luc. vlt. Incipiens a Moyſe, & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus ſcripturis, &c. Modus eſt inſtantia & continuatio. Vnde dicit, *Inſta opportune, importune*. 1. Cor. 11. Inſtantia mea quotidiana, &c. Sed dicit, Importunè. Contrà. Eccl. 20. Ex ore fatui reprobabitur parabola, non enim dicit illam in tempore ſuo. Item Prouer. 15. Sermo opportunus optimus eſt. Dicendum eſt quod prædicator ſecundum veritatem, ſemper debet prædicare opportune, ſed ſecundum exiſtimationem falſam audientiũ, debet prædicare importune, quia prædicator veritatis ſemper eſt bonis opportunus, & malis importunus ſemper. Io. 8. Qui ex deo eſt, verba dei audit, propterea vos nõ auditis, quia ex deo non eſtis. Eccle. 6. Quam aſpera eſt nimium ſapientia in doctis hominibus. Si homo enim vellet hanc ſeruare opportunitatem, vt ſolum diceret his qui volunt audire prodeſſet tantum iuſtis, ſed oportet ꝙ aliquando etiã prædicet malis vt conuertantur. Et ad hoc additur, importunè. Eſa. 58. Clama, ne ceſſes, &c. Conſequenter cùm dicit, *Argue*, ponitur doctrina in ſpeciali, quã primo ponit: ſecundo modũ, ibi, *In omni patientia*. Inſtituens autẽ aliquem ſpecialiter poteſt eum inſtituere. Vel de pertinentibus ad fidem: puta vt doceat veritaté: & remoueat errorem. Et quãtum ad hoc primum dicit *Argue*, ſcilicet errores. Tit. 2. Argue cum omni imperio. Vel de pertinentibus ad bonos mores, & ad hoc debet inducere aliquando bonum, & ſuperiorem, & tunc debet placidè & benignè monere. Vnde dicit, *Obſecra*. 2. Tim. 4. Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra vt patrem. Gal. 6. Vos qui ſpirituales eſtis huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis. Et ſpecialiter ſi nõ peccat ex malitia. Si autem inſtruat vel inſtituat malum, debet eum increpare. Ideo dicit, *Increpa*. Tit. 1. Ob quam cauſam increpa illos durè, vt ſani ſint in fide. Iob. 5. Increpationem domini ne reprobes. Sed quis modus? *In omni patiẽtia* ne iratus appareas, & ex ira inſtruas, ſed tranquillè. Prou. 19. Doctrina viri per patientiam noſcitur. Pſal. Bene patientes erunt, vt annuntiẽt. *Et doctrina*, ſ. de his, quę ad fidem: & in his quæ ad mores. Hie. 3. Paſcent vos in ſcientia & doctrina. Deinde cùm dicit, *Erit enim*, oſtendit neceſsitatem monitionis præmiſſæ. Eſt autem triplex neceſsitas prædictorum. Et prima ex parte audientium: ſecunda ex parte Timothei, ibi, *Tu verò*. tertia ex parte apoſtoli, ibi, *Ego enim iam*. Circa primum duo facit: quia primo proponit neceſſitaté: ſecundò exponit dictum ſuum, ibi, *Et à veritate*. Neceſsitas prima eſt auditorũ peruerſitas in audiendo, vt vtilia nolint audire, ſed curioſa. Dicit ergo quantũ ad primũ, *Inſta*, dum nolunt audire ſanam doctrinam. Nam *Erit tempus cũ ſanam doctrinã, &c.* quando erũt mali doctores. Act. 20. Ego ſcio quoniam lupi rapaces intrabũt in vos poſt diſceſsionem meã. Vnde dicit, *Non ſuſtinebunt*, id eſt erit eis odioſa veſtra doctrina, ſ. Chriſti. Prou. Iuſti ſunt omnes ſermones mei, non eſt in eis prauum quid, neque peruerſum. Alia peruerſitas, quia volunt inordinatè audire curioſa & noxia. Prou. 1. Vſquequo paruuli diligitis infantiã, & ſtul-

Prædicator quomodo opportune, & importune prædicet.

ti ea, quæ ſunt ſibi noxia cupient, & imprudentes odibunt ſcientiam? Ideo dicit, *Sed ad ſua deſideria coaceruabūt*.i.multiplicabunt, &c. Cōtra quos dicitur Iac.3. Nolite plures magiſtri fieri fratres mei, ſciētes quoniam maius iudicium ſumitis. Et eſt coaceruatio, quando indigni & inſufficientes multiplicantur, & magis coaceruatio eſt, ſi fiant quatuor indigni, quàm ſi cētum boni: quia vt habetur Sap. 6. Multitudo ſapiētium, ſanitas eſt orbis terrarum. Eſa.30. Loquimini nobis placentia. Et hoc eſt ſecundum ſua deſideria, quia vnus vult audire vnum, alius alium, & ſic quærūt diuerſos magiſtros. Et dicit, *Magiſtros prurientes auribus*, ſc. auditores. Pruritum dicitur habere in pedibus, qui nō vult quieſcere. In auribus vero qui ſemper audire vult noua, inaudita, & curioſa, & quandoq; noxia. Act.17. Athenienſes ad nihil aliud vacabant, niſi aut diſcere, aut audire aliquid noui. Et ideo multiplicatur doctrina hæretica. Prouer.19. Aquæ furtiuæ dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuauior, &c. Conſequenter cùm dicit, *Et à veritate*, exponit, dictum: & primū exponit quod dixerat, q̄ ſanam doctrinam non ſuſtinent, cū dicit, *A veritate aud. auer*. Sanā doctrina eſt quando non habet admixtam falſitatē, ergo ſanā doctrinam non ſuſtinent, dum veritatem nolunt audire. Oſeę.4. Non eſt veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia dei in terra. Ioan.8. Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? Secundo q̄ dixerat, Coaceruabunt, &c. exponit cū dicit, *Ad fabulas autem conuertentur*. Fabula eſt cōpoſita ex miris in quibus deficit veritas. Et talia homines habentes in auribus pruritum, volunt audire. 1. Timo. 4. Ineptas & inanes fabulas deuita. Deinde cùm dicit, *Tu verò*, ponitur neceſſitas ex parte Timothei, cui erat officiū commiſſum, & ideo neceſſarium erat q̄ prædicaret. Et primo monet eum ad ſolicitudinem: ſecundò inducit eum ad laborem: tertiò moderatur laborem. Dicit ergo *Tu vero vigila*. q. d. Iſti ſic faciūt, *Tu verò, &c.* Matt.24. Vigilate, quia neſcitis qua hora dominus veſter venturus ſit. Lu.2. Et paſtores erant in regione eadem vigilātes, & cuſtodientes vigilias noctis ſupra gregem ſuum. Ro.12. Qui præeſt in ſolicitudine. Sed quia ſolicitudo ſine labore, inanis eſt: ideo primo inducit ad vniuerſaliter laborandum: ſecūdò determinat in quo eſt laborandum: tertiū laborandi neceſſitatem. Dicit ergo, *Vigila*, ſed, ſic q̄ aliquid facias: & ideo *Labora*. Sap.3. Bonorum laborum glorioſus eſt fructus. Et hoc, *In omnibus*, id eſt in omni genere hominū. Eſa.32. Beati qui ſeminatis ſuper omnes aquas. Mar. vlt. Prædicate euāgelium omni creaturæ. Vnde mox determinat in quo eſt laborandum, dicens, *Opus fac euangeliſtæ*, i. euangeliza. Hoc enim eſt nobile opus: quia ad hoc Chriſt⁹ eſt miſſus. Lu.4. Aliis ciuitatibus oportet me euāgelizare, quia ideo miſſus ſum. Eſa. 41. Primus ad Sion dicet, Ecce adſum, & Hieruſalem euangeliſtā dabo. Euangeliſta autem dicitur aliquādo qui ſcripſit euangelium, & ſic ſunt quatuor, quandoq; qui prędicat ipſum, & ſic diuiditur hic & Ephe.4. Neceſſitas autē huius laboris, quia eſt *Miniſterium tuum* tibi commiſſum. Et ideo *Imple*, ſ. prædicando. Col.4. Dicite Archippo, vide miniſterium quod accepiſti in domino, vt illud impleas. Ille autem implet officium euangeliſtæ, qui verbo prædicat, & opere implet. Act.1. Cœpit Ieſus facere & docere.

Euāgeliſta dicitur, & qui ſcripſit euangeliū, & qui illud annunciat.

Conſequenter inducit ad moderantiam, dicens, *Sobrius eſto*, vel ſobrietate corporali, quę decet prædicatorē. Ebrietas enim eſt inimica ſapientiæ. Eccleſiaſt. 2. Cogitaui abſtrahere à vino carnem meam. Vel potius ſobrietas ponitur hic pro diſcretione. Act.26. Verba ſobrietatis, & veritatis eloquor. 1. Pet.5. Sobrij eſtote, &c.

LECTIO SECVNDA.

Diſſolutionem ſui corporis imminere prædicit, dicens, ſe de cæleſti corona ſecurum.

EGo enim iam delibor, & tempus reſolutionis meæ inſtat. Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui. In reliquo, repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quā reddet mihi dominus in illa die, iuſtus iudex. Non ſolum autem mihi, ſed & his qui diligunt aduentum eius.

Suprà monuit eum, vt inſtaret doctrinę, & hoc propter audientes, & propter ipſum Timotheum: hic inducit tertiā neceſſitatem, ſ. ex parte Apoſtoli, & eſt quia in breui erat ſubtrahendus de mundo. Et primò prænuntiat ſuam mortem imminere: ſecundò mandat q̄ viſitet eum, ibi, *Feſtina*. Circa primum duo facit: primò deſignatur inſtantia mortis eius: ſecundò ſecuritas moriētis, ibi, *Bonū certamen*. Circa primum duo facit: quia primo nuntiat paſſiones quas patiebatur: ſecundo prædicit mortem, quæ expectabatur, ibi, *Et tempus meæ*. Quantum ad primum, dicit, *Ego iā delibor*. q. d. Statim ego delibor. Sanctorum autē paſſio dicitur immolatio. Phil.2. Sed & ſi immolor ſuper ſacrificiū, & obſequium fidei veſtræ gaudeo. Pſal. Tibi ſacrificabo hoſtiā laudis, ſ. pro te patiendo. Antiquitus in ſacrificiis, quæ ex humidis offerebantur, quædam fiebant pręguſtationes: & hæ vocabantur delibationes. Ro.11. Quòd ſi delibatio ſancta eſt, & maſſa, &c. Et ideo vocat paſſiones, imminentes delibationes. Et quāuis iamdiu eas ſim expertus, *Tēpus tamen meæ reſolutionis inſtat*. Eſt autē duplex reſolutio, ſ. animæ à corpore. Eccle. vlti. Et reuertatur puluis in terrā ſuā, vnde erat: & ſpiritus redeat ad deum qui dedit illum. Item eſt reſolutio corporis in puluerem. Gene.3. Puluis es, & in puluerem reuerteris. Deinde cùm dicit, *Bonum*, oſtēdit ſecuritatem ſuæ mortis. Sed ſciendum eſt, q̄ eſt differentia inter mortem iuſti, & peccatoris: quia vt dicitur Prouer.11 Mortuo homine impio nulla erit vltra ſpes. Quia.n. ſpem habet in iſtis rebus tranſitorijs, ideo ſpem nō habet in æternis. Sed iuſtus habet ſpem in æternis, & nō in terrenis. Primò ergo ponit meritum ſuæ ſecuritatis: ſecundò ſecuritatē de præmio, ibi, *In reliquo*. Meritum huius vitæ eſt in tribus, ſ. in reſiſtendo malis, in proficiēdo in bonis, & in bene vtēdo dei donis. Primum dicitur quoddā certamen. Vnde hic dicit, *Bonum certamen certaui*. Sed certamen dicitur bonū, primò ſi ſit pro bonis: puta ſi ſit pro fide & iuſtitia, ſicut apoſtoli. Iudæ 1. De cōmuni veſtra ſalute neceſſe habui ſcribere vobis, deprecans ſupercertari ſemel traditę ſanctis fidei. Eccle.4. Pro iuſtitia agonizare pro anima tua, & vſq; ad mortem certa pro iuſtitia. Secundò propter modū certaminis, ſi. ſ. ſolicitè & legitimè certetur: ſupra 2. Nō coronabitur, niſi qui legitimè certauerit. 1. Cor.9. Sic pugno, nō quaſi aërem verberans, ſed caſtigo corpus meum, &c. Tertiū propter difficultatem certaminis. Sap. 10. Et certamen forte dedit illi, vt vinceret. Secundū q̄ eſt profectus in bonis dicitur curſus: vnde ſequitur, *Curſum conſummaui*. 1. Cor.9. Sic currite, vt cōprehendatis. Et dicitur curſus, profectus ſanctorū, quia cū feſtinatione currunt, vt meliorantes conſument agitati ſtimulis charitatis. Heb. 4. Feſtinemus ergo ingredi in illā requiē. Pſal. Viam mandatorū tuorum cucurri. Sed adhuc certamen & curſus mortis reſtabat: ergo non conſummauerat curſum, nec certauerat, Dicendum eſt q̄ ſicut homo qui bene incipit & intendit finire, habet opus perfectè, ſic & Apoſtolus: iam enim inceperat, & finire intendebat. Bonus vſus donorū dei eſt duplex ſcilicet conſeruatio fidei: & ideo dicit, *Fidem ſeruaui*, quod facit qui vtitur donis dei ad gloriam dei & ſalutem proximorum. Matth.24. Quiſputas eſt fidelis ſeruus & prudens quem conſtituit dominus ſuper familiam ſuam. 1. Tim. 1. Fidelem me exiſtimauit ponens in miniſterio. Vel ſeruaui in me virtutē fidei. Ro.14. Omne quod nō eſt ex fide, peccatum eſt. Propter quod Matt.10. Eſtote prudētes ſicut ſerpentes. i. cuſtodite fidem, tanquam caput & fundamētum virtutum. Deinde cū dicit, *In reliquo*, ponitur ſpes de præmio, quod primū ponit: ſecundò oſtendit datorem eius, ibi *Quam reddet*. Tertiò ponit participes pręmij, ibi, *Qui diligūt* Dicit ergo, Ex quo pugnaui & curſum conſummaui, nihil reſtat niſi q̄ coroner, Corona iuſtitiæ dicitur quā deus ex ſua iuſtitia reddet. Sed cōtra: quia vita æterna ex gratia datur. Ro.6. Gratia dei vita æterna, & cap.8. Non ſunt condignę paſſiones huius temporis ad futurā gloriam, non ergo ex iuſtitia. Reſpondeo: Dicendū eſt, q̄ eſt ibi, *Gratia* quantum ad radicem merendi: iuſtitia quantum ad actum, qui procedit ex voluntate: vel corona iuſtitiæ eſt, quę datur ex iuſtitia, quia datur iuſtis ſecundum opera iuſta. Eſa. 3. Dicite iuſto, quoniam bene fructum adinuentionum ſuarum comedet, &c. Hæc corona duplex eſt, quædam principalis, quædam ſecūdaria. Prima eſt præmium eſſentiale, quæ nihil eſt aliud quā gaudiū de veritate. Eſaiæ. 28. In illo die erit dominus exercituum corona gloriæ, & ſertum exultationis reſiduo populi ſui. Deus eſt ergo corona noſtra. Secunda eſt corona, quę debetur ſpecialibus operibus, & hęc eſt aureola, & vna debetur martyribus: ſupra 2. Non coronabitur, niſi qui legitime certauerit, & ad hoc eſt q̄ dicit,

Corona beatorum duplex.

Bonum

Bonum certamen certaui. Alia debetur virginibus. Sap. 4. In perpetuò coronata triumphat incoinquinatorum certaminum præmium vincens. Et ad hoc eſt, *Curſum conſummaui*. Apoc. 14. Hi ſequuntur agnum, &c. Tertia eſt doctorum. Prouer. 4. Dabit capiti tuo augmēta gratiarum, & corona inclinata proteget te. Et ad hoc dicit, *Fidem ſeruaui*. Et dicit *Repoſita*, id eſt ſecundum ęternam prædeſtinationem reſeruata: ſupra 1. Scio cui credidi, & certus ſum quia potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem. Dator huius eſt deus, ideo dicit, *Quam reddet mihi dominus*, ſc. per ſuam iuſtitiam *In illa die*. Nā hæc eſt corona gloriæ, & hæc eſt duplex, ſ. animæ, & hęc redditur ſanctis in illa die. ſ. in morte. Vnde hic dicit, *Tēpus meæ reſolutionis inſtat*. 2. Cor. 5. Si terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, ædificationem habemus ex deo. Alia eſt corporis, & hęc reddetur in illa die, ſ. iudicij. 1. Cor. 15. Seminatur in ignobilitate, &c. Participes huius ſunt omnes ſancti. Vnde dicit, *Non ſolum autē mihi*, ſ. reponitur. Apoc. vlt. Veni dñe Ieſu. Cant. 5 Veniat dilectus meus in hortum ſuum, vt comedat fructū pomorum ſuorum. Qui non diligunt deum, nihil habent vt diligāt aduentum eius. Amos. 5. Væ deſiderantibus diē domini, quia corona ſolum charitati debetur. Ioan. 14. Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum.

LECTIO TERTIA.

Acceſſit Timotheum Paulus, quia breui moriturus erat, & iam deſtituebatur ab omnibus, demum valere iubens, gratiam illi precatur.

F*Eſtina ad me venire cito. Demas enim me dereliquit diligens hoc ſeculum, & abijt Theſſalonicam, Creſcens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas eſt mecum ſolus. Marcū aſſume & adduc tecum: eſt enim mihi vtilis in miniſterio. Tichicum autem miſi Epheſum. Penulā quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum & libros, maxime autē membranas. Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit: reddet illi dominus ſecundum opera eius: quem & tu deuita. Valde enim reſtitit verbis noſtris. In prima mea defenſione nemo mihi affuit, ſed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur. Dominus autem mihi aſtitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, quia liberatus ſum de ore leonis. Liberauit me dominus ab omni opere malo: & ſaluum faciet in regnum ſuum cœleſte: cui gloria in ſecula ſeculorum, Amen. Saluta Priſcam, & Aquilā, & Oneſiphori domum. Eraſtus remanſit Corinthi. Trophimum autē reliqui infirmum Mileti. Feſtina ante hyemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia: & fratres omnes. Dominus Ieſus Chriſtus cum ſpiritu tuo. Gratia vobiſcum. Amen.*

Rogat viſitari: & primo vocat eum ad ſe: ſecundo ſignificat ſuum ſtatum, ibi, *Alexander*. Tertiò cōcludit epiſtolarem ſalutationem, ibi, *Salutant te*. Itē primo mandat vt veniat: ſecundò aſſignat ei ſocium, ibi, *Marcum aſſume*. Tertiò oſtendit quid deferat, ibi, *Pennulam*. Circa primum duo facit, quia primo vocat eum: ſecundo cauſam vocationis aſſignat, ibi, *Demas*. Dicit ergo, Quia in breui ſum receſſurus de mundo, *Feſtina ad me ve. cito*. & hoc, vt inuicē conſolarētur, & vt iuuarent eum in prædicatione euangelij, pro quo erat ſolicitus in vinculis exiſtens. Prouer. 18. Frater qui adiuuatur à fratre quaſi ciuitas firma. Cauſa vocationis eſt, quia ſocietate debita erat deſtitutus. Et primo à quodā qui propter ſuam culpam receſſerat. ſecundo, quia quoſdā miſerat ad prædicandum. Dicit ergo, *Demas enim, &c.* i. præpoſuit amorem huius ſeculi, amori meo. 1. Ioan. 2. Si quis diligit mundum, non eſt charitas patris in eo. *Creſcens* quidā diſcipulus, *abiit in Galatiam*, miſſus ab Apoſtolo. *Titus* etiā miſſus ab eo, *abiit in Dalmatiā*, vbi finaliter dicitur fuiſſe epiſcopus. Iob. 38. Nunquid mittes fulgura, & ibūt. *Lucas eſt mecū ſolus*. hūc retinuit in prędicatione euangelij in qua fuit gratioſus. 2. Cor. 8. Cuius laus eſt in euangelio per omnes eccleſias. Deinde cū dicit, *Marcum aſſume, & adduc*. Aſſignat ei ſociū: & circa hoc duo facit, quia primo aſſignat ei ſocium: ſecundo huius rationem. Hic Marcus alio nomine dicitur, Ioannes: & conſobrinus Barnabæ. Act. 15. Dicitur ꝙ Barnabas volebat aſſumere Marcū, ſed Paulus nolebat. Et propter hoc diſſenſio facta eſt inter eos, ita vt diſcederet ab eis. Col. vlt. Marcus conſobrinus Barnabæ. Ratio eſt, quia *Eſt mihi vtilis, &c.* Deinde cùm dicit, *Pennulā, &c.* Dicit quid portet. Carpus eſt ſanctus quidam. Pennula ſm Hierony. erat volumen legis, quod habebant in carta per modum rotuli, & hoc vocat pennulam, vel pennula dicitur veſtis aliqua, ſed ſm Chryſoſt. erat veſtis communis. Et quia Apoſtolus Romæ erat pauper, non accipiens ab alijs, ideo voluit vt ſibi veſtis portaretur. Haymo dicit, ꝙ erat ſpecialis veſtis in ſignum nobilitatis. Vnde Act. 22. Paulus dixit ſe ciuem Romanum. Pater enim Pauli ſeruiebat Romanis in Tarſo Ciliciæ: & ex hoc factus fuit ciuis Romanus: & Pennula erat veſtis in ſignū conſulis. Et forte pater ſuus erat ibi conſul. Vel pennula dicitur mantica vbi erant libri, quod videtur, quia ſequitur *Et libros*. Sed quid Apoſtolo de libris pleno ſpiritu ſancto? Item inſtabat ſua reſolutio. Reſpondeo, dicēdum eſt, ꝙ propter duo. Primo vt in legendo haberet ſolatium. 1. Machab. 12. Habentes ſolatio ſanctos libros. In libris enim eſt remedium contra tribulationes. Vel dicit hoc ne perderētur, ſed remanerent fidelibus. Item quanto magis appropinquabat morti, tanto magis inſtabat ſeruitio ſcripturarum, ſicut de Ambroſio dicitur, ꝙ vſq; ad vltimam ægritudinem non ceſſauit ſcriberet vnde ſcribens illum pſal. Magnus dominus & laudabilis nimis, &c. mortuus eſt. *Maximè autem mēbranas*. Mēbranæ ſunt cartæ non ſcriptæ, vel ſchedulæ, vbi ſcripſerat epiſtolas, vel prædicationes ſuas. Deinde cùm dicit, *Alexander, &c.* oſtendit, quę apud ipſum fuerunt, & quę apud ipſum ſunt. Et primò ex parte hominum: ſecundò ex parte dei, ibi, *Dominus autē mihi aſtitit*. Iterū prima in duas: quia primo ſignificat ei de quodam, qui ei aduerſabatur: ſecōdo de negligentia eorum qui eum non iuuabant, ibi, *In prima mea defenſione, &c.* Item primo præmittit culpam iniquè impugnantis: ſecundò oſtendit pœnam eius futuram, ibi, *Reddet ei, &c.* Tertiò oſtendit quomodo ſit etiam ſecundum eccleſiam puniendus, ibi, *Quem & tu deuita*. Videtur ꝙ hic Alexander fuit artifex æris, vel cuſtos ærarij: & erat de his qui dixerunt legalia eſſe de neceſsitate ſalutis ſeruāda. 1. Timo. 1. Circa fidem naufragauerunt, ex quibus eſt Hymeneus & Alexander. Et dicunt quidam, quod iſte eſt de quo dicitur Actuum 19. Quia concitauit ſeditionem in Apoſtolum, ſed nomen diſſonat, quia ille Demetrius, hic Alexander, & Locus: quia ille Epheſi, iſte Romæ fuit. Et ſubiungit, *Multa mala mihi oſtendit*. Et nota ꝙ non dicit, fecit, ſed quod oſtendit: quia impij aduerſus iuſtos animum oſtendere poſſunt, ſed non ſemper explent. Hiere. 1. & 15. Bellabunt aduerſum te, & non præualebunt, quia ego tecum ſum. Iob. 5. Qui diſſipat cogitationes malignorū, ne poſſint adimplere manus eorum quod cœperunt. Qui apprehendit ſapientes in aſtutia eorum, & conſilium prauorum diſſipat. Deinde cùm dicit, *Reddet illi dominus, &c.* ponit pœnam eius futuram. Sed nota quod non ponit verbum optatiuum, reddat, ſed dicit reddet: quia ſignificatur pœnam eſſe paratam à deo, quod præuidebat Apoſtolus ex eius pertinacia. Pſal. Quia tu reddes vnicuique iuxta opera ſua. Tum cum hoc quod reſeruatur ei pœna in futurum, eccleſia debet etiam eum punire excommunicando. Vnde ſubiungit, *Quem & tu deuita*, ſ. tanquam hæreticum. Tit. 3. Hæreticum hominem poſt vnam & ſecundam correctionem deuita. Cuius etiam dicti reddit rationem, dicens, *Valde enim re. ver. no.* Act. 7. Vos ſemper ſpiritui ſancto reſtitiſtis. Conſequenter ponit negligentiam non iuuantium eum: & primo reprehendit eorū culpam: ſecūdò petit eis veniam, ibi, *Non illis imputetur*. Dicit ergo, *In prima mea, &c.* Glo. dicit, quod Apoſt. ſępe contra Alexandrū prauè docentem pugnauit, & in perſona nullus ei affuit, ſed hic non videtur eſſe ſenſus eius, quia iſte Alexander nō erat tantus, ꝙ Apoſt. indigeret alijs ad diſputandū cum eo: ſed dicendum eſt, ꝙ ſicut dicitur Act. 25. Paulus appellans miſſus eſt Romam: & ideo oportuit ꝙ præſentaretur Cæſari, vt diſcuteretur miſsionis ſuæ cauſa, & Iudęi venerunt contra eum. Et hoc Apoſtolus appellat ſuam primam defenſionem. In qua diſcipuli defuerūt ei, timentes ne à crudeli Nerone punirentur. Eccl. 51. Reſpiciens eram ad adiutorium hominum, & non erat. Eſa. 63. Torcular calcaui ſolus, & de gentibus nō eſt vir mecum. Sed poſſet dici, quod hoc fuit, quia à principio nullus ſciuit. Sed hoc eſt falſum,

Pēnula quid ſecundum Hieron. & quid ſecundum Chryſo.

immo ex quadam puſillanimitate receſſerunt. Pſal. Elongaſti à me amicum, & proximũ, & notos meos à miſeria. Iob 6. Fratres mei præterierunt me, &c. Sed quia fecerunt ex infirmitate, orat pro eis, & non excommunicat dicens, *Non illis imputetur*. Luc. 6. Orate pro calumniantibus vos.

Deinde cùm dicit, *Dominus autem*. Oſtẽdit quid agitur circa eum ex parte dei, cuius auxilium primo ponit, ſecundo huius effectum, ibi, *Et audiant*. Dicit ergo, Omnes me dereliquerũt, ſed vbi deeſt homo, offert ſe deus. Pſal. Quoniam pater meus & mater mea dereliquerũt me, dominus autem ſuſcepit. Vnde dicit, *Dominus mihi aſtitit*, ſcilicet ad adiuuandũ me. Hie. 20. Dominus mecum eſt tanquã bellator fortis. Pſal. Prouidebam dñm in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi ne commouear. Et quomodo? *Et confortauit me*, fortitudinem animi dando, vt nõ ſtupeſcerem coram Cæſare. Ezec. 3. Manus domini erat mecum, me confortans. Et hoc, *Vt per me, &c.* Quod impletur quando ad plures diffunditur, & quando quod ore dicitur opere impletur. Act. 9. Vas electionis, &c. Deinde cùm dicit, *Et audiant*, ponitur effectus auxilij diuini. Et primo quantum ad præterita: ſecundò quantum ad futura: tertiò agit gratias. Sed duplex eſt beneficiũ circa præterita, ſ. liberationis à culpa & à pœna. Dñs mihi aſtitit, & ideo in illa vocatione liberatus fui, quia nõ fui condẽnatus à Cæſare, ſed permiſſum eſt mihi ꝙ irẽ quo vellẽ. Et ideo dicit, *Et audiant omnes gentes*, vt. ſ. alij ſecũ confortentur ad veniendũ. Pſal. Annuntiate inter gentes gloriam eius. Et vt Iudæorũ inſultatio deprimeretur. Et ſubdit, *Liberatus ſum de ore leonis*, id eſt de crudelitate Neronis. Prouerb. decimo nono, Sicut fremitus leonum, ita ira regis. Prouer. 28. Leo rugiẽs, & vrſus eſuriens princeps impius ſuper populũ pauperẽ.

Tiberum quemandĩ legalium ſimul ditia

Secundò liberatus fuit à culpa. Vnde dicit, *Liberauit me dominus ab omni opere malo*. Aliqui verò liberantur à pœna, incidentes in culpam negationis à fide. Pſal. Eripuit me de inimicis meis fortiſſimis, & ab his qui oderunt me, &c. Et hoc per deũ. Sap. 8. Non poſſum eſſe continens niſi deus det. In futuro *Saluum faciet*. Eſa. 45. Iſraël ſaluatus eſt in domino ſalute æterna. Et dicit, *In regnum cæleſte*. Lu. 22. Ego diſpono vobis ſicut diſpoſuit mihi pater meus regnũ. Mat. 5. Merces veſtra copioſa eſt in cælis. Et ideo agit gratias, *Cui gloria*. 1. Tit. 1. Regi ſeculorum. Deinde cũ dicit, *Saluta, &c.* iniungit ei aliorum ſalutationem: ſecundò eum ſalutat ex parte aliorum: tertiò ex parte ſua. Item circa primum primo iniungit aliorum ſalutationem: ſecundò determinat tẽpus veniendi. Dicit ergo, *Saluta Priſcam*, ſc. quę eſt mulier. *Et Aquilam* virum Priſcæ quos præmittit, quia forte deuotiores. *Et Oneſiphori domum*. Sed quare non eum, ſed domum? quia forte mortuus erat: & ideo ſalutat familiã. Vel forte quia erat cum eo Romæ. Determinans tẽpus veniẽdi: primò oſtendit neceſſitatem: ſecundò proſequitur propoſitum. Neceſſitas eſt propter alios remanẽtes in alijs locis. Item propter turbationem maris. Deinde ponit perſonas ſalutantes, vt patet. Et modo conſueto, ne corrumpatur epiſtola, ſcribit manu ſua, *Gratia vobiſcum. Amen.*

Explicit expoſitio Diui Thomæ de Aquino, ſuper ſecundam epiſtolam beatiſſimi Apoſtoli Pauli ad Timotheum.

EXPOSITIO EIVSDEM DIVI THOMAE AQVINATIS, SVPER EPISTOLAM EIVSDEM Apoſtoli Pauli, ad Titum.

PROLOGVS.

SI ſciret paterfamilias, &c. Luc. 12. Per patrẽfamilias ſignificatur prælatus eccleſię propter tria, quę debet exhibere, ſ. generationẽ ad fidẽ, eruditionẽ ad ſalutem, cuſtodiam ad ſecuritatem. Primũ quidem, quia ſicut eſt vita corporalis per animam, ita ſpiritualis per fidem. Abac. 2. Iuſtus autem meus ex fide viuit. Et ſicut ad vitam carnalem generatur quis, per emiſſionem ſeminis corporalis: ita ad vitam ſpiritualem per infuſionem ſeminis ſpiritualis, quod eſt verbum dei. Mat. 13. & 1. Cor. 4. Per euangelium ego vos genui. Item per eruditionem. Eccle. 7. Filij tibi ſunt, erudi illos. Eſa. 48. Ego dominus deus tuus docẽs te vtilia. Item per protectionem ad tutelam. Deut. 32. Circũcidit eum, & docuit, &c. Cuilibet .n. prælato cõmittitur cura ſubditorum. 3. Reg. 20. Cuſtodi virũ hũc, qui ſi lapſus fuerit, erit anima tua pro anima eius. Et Heb. 13. Ipſi peruigilant quaſi rationem reddituri pro animabus veſtris. Sed ad hanc generationẽ requiritur ſciẽtia. Oſeę 4. Quia tu ſciẽtiam repuliſti, & ego repellã te, ne ſacerdotio fungaris mihi. Et ideo dicit, Si ſciret. Requiritur .n. ꝙ ſciat. Itẽ vltra eruditionem requiritur ꝙ ſit ſolicitus. Ro. 12. Qui præeſt in ſolicitudine. Luc. 2. Paſtores erant in regione eadem, vigilantes & cuſtodientes vigilias noctis ſupra gregem ſuum. Ad cuſtodiã verò, fortitudo requiritur ad protegendũ. 1. Mac. 3. de Iuda Machabæo. Induit ſe loricã ſicut gigas, & ſuccinxit ſe arma bellica ſua in prælijs, & protegebat caſtra gladio ſuo. Et ideo dicitur, Et nõ ſineret perf. do. ſuam. i. eccleſiam. 1. Tim. 3. Vt ſcias quomodo oporteat te conuerſari in domo dei, quæ eſt eccleſia dei. Hæc domus eſt dei, ſicut domini & prælati ſicut famuli. Heb. 3. Moyſes quidem erat fidelis in tota domo illius, tanquam famulus. Chriſtus verò tanquàm filius in domo ſua. Hæc perfoditur à fure, i. hęretico. Abdiæ cap. vnico. Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctem, quomodo conticuiſſes? Qui dicitur fur, quia occultè venit, & graditur in tenebris. Vnde fur à furno dicitur, quod eſt obſcurus: ſic iſti per obſcura dogmata. Prouer. 9. Aquæ furtiuæ dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuauior. Item ex peruerſa intentione, quia intendunt occidere. Ioan. 10. Fur non venit niſi vt furetur, & mactet & perdat. Item ex modo intrandi, quia non per oſtium. 1. Ioan. 4. Et omnis ſpiritus, qui ſoluit Ieſum ex deo non eſt, & hic eſt Antichriſtus, &c. Sic ergo ex præmiſſis trahitur conuenienter intentio huius epiſtolę, in qua Apoſtolus inſtruit Titũ, quomodo regat eccleſiã, vt patet in argumẽto.

CAPIT. I. LEC. I.

Tito ſuo ſalutem dicens Paulus, præmittit ſui Apoſtolatus officium a Deo accepiſſe per Ieſum Chriſtum, in Euangelij prædicatione manifeſtatum.

PAulus ſeruus Dei, apoſtolus autem Ieſu Chriſti ſecundum fidem electorum dei, & agnitionem veritatis, quæ ſecundum pietatem eſt in ſpem vitæ æternæ, quam promiſit qui non mentitur deus ante tempora ſecularia. manifeſtauit autem temporibus ſuis verbum ſuum in prædicatione, quæ credita eſt mihi ſecundum præceptum ſaluatoris noſtri dei: Tito dilecto filio ſecundum communem fidem, gratia, & pax à deo patre, & Chriſto Ieſu ſaluatore noſtro.

Hæc epiſtola diuiditur in ſalutationem & epiſtolarem narrationem, ibi, *Huius rei*. In prima primo ponitur perſona ſalutans, quæ notificatur tripliciter, ſcilicet ex nomine, cùm dicit, *Paulus*, quod ſignificat humilitatem. 1. Cor. 15. Ego ſum minimus apoſtolorum, &c. Item ex conditione: cùm dicit *Seruus*. Pſal. Domine ego ſeruus tuus. Contra, Ioan. 14. Iam non dicã vos ſeruos. Reſpondeo, Sancti quandoque dicuntur ſerui, quandoq; nõ, ſed filij. Duplex enim eſt ſeruitus. Vna eſt ex timore, quæ non competit filiationi

dei,

dei,ſed condiuiditur contra eam. Ro.8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore,&c. Alia ex amore,quæ cõſequitur filiationem dei. Et ratio huius diſtinctionis eſt, quia liber eſt,qui eſt cauſa ſui,qui operatur quod vult:ſeruus verò eſt,qui eſt cauſa alterius. Sed triplex eſt cauſa,quę eſt principium operis,ſ.finalis,formalis,& efficiẽs. Si ergo propter cauſam finalẽ,ſic omnes ſancti ſunt ſerui dei,quia propter deum faciunt. 1.Cor.10. Siue manducatis, ſiue bibitis,vel aliud quid facitis, omnia in gloriam dei facite. Et hoc eſt ex amore,à quo procedit, ꝙ omnia operemur propter deum. Si verò propter cauſam mouẽtem, quæ eſt extrinſeca,& compellit,ſic eſt ſeruitus timoris,et eſt malorũ. Si propter cauſam formalem, ſic eſt habitus inclinans: & ſic quidam ſunt ſerui peccati, quidam ſerui iuſtitiæ: quia ſecundum habitum inclinatur ad malum vel ad bonum. Item ex authoritate,cũ dicit, *Apoſtolus*. Luc.6. Elegit.ſ.ſuper omnes fideles, duodecim ex ipſis, quos etiam apoſtolos nominauit. Epheſ.4. Primum quidem apoſtolos. Et deſcribitur primo ab authore, cùm dicit, *Ieſu Christi*, quia ab ipſo eſt electus. Gal.1. Non ab hominibus, neq; per hominem,ſed per Ieſum Chriſtum, &c. Item quia ſolum Chriſtum annuntiabat. 2.Cor.4. Non enim noſmetipſos prædicamus,ſed Ieſum Chriſtum dominum noſtrum, nos autẽ ſeruos veſtros per Ieſum. Item quia legatus Chriſti,cuius authoritate vtebatur. 2.Cor.5. Pro Chriſto ergo legatione fungimur. Ephe.6. Legatione fungor in catena. 1.Corin.2. Si quid donaui propter vos in perſona Chriſti. Item ſecundò deſcribitur ex idoneitate: nam apoſtolus,eſt annuntiator. Mat.vlt. Docete omnes gentes,&c. Doctor autem debet habere fundamentum doctrinæ,& doctrinę perfectionem. Primum pertinet ad quemlibet:ſecundum verò pertinet ad prædicatores,& ad doctores. Et ſicut in alijs ſcientijs ſunt principia, ſic in hac ſunt articuli fidei,qui innoteſcunt cuilibet fideli ſecundum lumen infuſum, & articuli ſunt fundamenta fidei,quæ eſt ſubſtantia rerum ſperandarum,&c. Heb.11. Et ideo dicit, *Secundum fidem electorũ dei*. Item requiritur perfectio doctrinæ. Vnde dicit, *Et agnitionem veritatis*. Duplex autem habetur cognitio veritatis,ſcilicet perfecta in patria, ſcilicet quando videbimus facie ad faciem,& imperfecta per fidem,quam habent ſancti. Ioan. 8. Cognoſcetis veritatem,& veritas liberabit vos. Sed cuius veritatis? *In agnitionem eius,quæ eſt ſecundum pietatẽ*. Religio enim & pietas ſecundũ Tullium,ſunt partes iuſtitiæ: & differunt,quia religio eſt cultus dei. Sed,quia deus non ſolum eſt creator, ſed etiam & pater, ideo non ſolùm debemus ei cultum vt creatori, ſed amorem & cultum ſicut patri. Et ideo pietas, quandoque pro cultu dei ſumitur. Iob vigeſimo octauo, Ecce pietas ipſa eſt ſapientia, ſecundum aliam translationem,vbi noſtra ſic habet, Ecce timor domini ipſa eſt ſapientia. Tertiò deſcribitur ex fine, & primò ponit ipſum finem:ſecundò eius dignitatẽ,ibi, *quam promiſit*. Finis autem eſt ſpes vitę ęternæ, quia etſi Moyſes poſsit dici apoſtolus,quia à domino miſſus. Exod.4. ſed tamen non in ſpem vitæ æternæ, ſed terræ Euei & Amorrhei: ſed Paulus eſt apoſtolus in ſpem vitæ æternæ. Ioan. ſexto, Hæc eſt voluntas patris mei qui miſit me, vt omnis,qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam,& ego reſuſcitabo, &c. 1.Pet.1. Regenerauit nos in ſpem viuam. Rom.5. Gloriamur in ſpe gloriæ filiorũ dei. Promiſsio autem hæc,eſt firma dupliciter:primò,ex parte promittentis. Vnde dicit, *Qui non mentitur*. Deus enim veritas eſt,cuius contrarium eſt mendaciũ. Num.23. Non eſt deus quaſi homo vt mentiatur. Secundò ex diuino propoſito dandi. Vnde dicit, *Ante tempora ſecularia*. Seculũ ſecũdum Philoſophum,eſt menſura durationis vniuſcuiuſque rei. Tempora ergo ſecularia, ſunt tempora diſtincta ſecundum diuerſas ſucceſsiones rerum: quaſi dicat, antequam tempus ſucceſsiuum inciperet eſſe. Et quia incepit hoc tempus cum mundo,ideo fuit ante principium mundi. Alia litera habet,æterna,i.antiqua. Sic enim aliquando accipitur æternum.i.antiquum. Vel ęterna,non ſecundum veritatẽ, ſed ſecundum imaginationẽ. Et ante iſta promiſit hoc,quia hæc ſunt ſucceſsiua. Sed promittere,eſt verbo nuntiare ſuá voluntatem de dando. Et deus ab æterno protulit verbum ſuum in quo erat,vt ſancti haberent vitam æternã. Ephe.1. Elegit nos ante mundi conſtitutionem. Confirmatur autem hæc ſpes ex manifeſtatione promiſsionis. Vnde dicit, *Manifeſtauit autem ſuis temporibus,&c.* Et deſcribitur hæc manifeſtatio tripliciter. Primò ex tẽpore,vnde manifeſtauit quando verbum ſuum incarnari conſtituit. Vnde dicit *Temporibus ſuis*,i.tempore congruo, quo homo eſſet conuictus de ſuperbia,per quá peccauerat. Et ſic primò mediens conuincit ęgrotum,vt eum cõgruentius ſanet. Homo enim ſuperbiebat de ſcientia,ſed conuictus eſt de ignorantia ante tẽpus legis,vbi peccauit in idololatris, & vitijs cõtra naturam. Item de virtutibus & de his conuictus eſt tẽpore legis. Gal.4. At vbi venit plenitudo tẽporis miſit deus filium ſuum,&c. Item ſecundò deſcribitur ex modo, quia per publicam prædicationem. Mar.vlt. Euntes in mũdum vniuerſum,prædicate euãgelium omni creaturæ. Vnde dicit, *In prædicatione*. 2.Cor.9. Diſpenſatio credita eſt mihi. Itẽ tertiò ex actore. Vnde dicit, *Secundũ præceptũ,&c.* Mat.1. Ipſe enim saluũ faciet populum ſuum à peccatis eorum. Act.9. Vas electionis eſt mihi iſte,vt portet nomẽ meũ,&c.

Sancti quomodo dicãtur ſerui Dei.

Doctor quid habere debet, vt perfectus ſit.

Perſona ſalutata ponitur, cùm dicit, *Tito*, quem deſcribit tripliciter. Primò ex nomine:ſecundò ex dilectione:tertiò ex filiatione. Filius ergo eſt per dilectionem & fidem, quæ debet eſſe cõmunis,vt idipſum dicant omnes. Et ideo dicit, *Communem fidem*,quæ etiã dicitur catholica.i.vniuerſalis. Vnde dicitur Ephe.4. Vna fides, vnus dominus,&c.

Bona verò optata ſunt *Gratia & pax*. Hęc ſępe cõiungit quia omnium ſpiritualiũ donorum principium eſt gratia: & pax, finis. Pſal. Qui poſuit fines tuos pacem, *à Deo,&c.*

LECTIO SECVNDA.

Monetur Titus, vt præsbyteros per ciuitates cõſtituat, quibuſq; moribus præditos eſſe deceat, oſtendit.

HVius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ deſunt, corrigas, & conſtituas per ciuitates præsbyteros, ſicut & ego diſpoſui. Si quis ſine crimine eſt, vnius vxoris vir, filios habens fideles, non in accuſatione luxuriæ, aut non ſubditos. Oportet enim epiſcopum ſine crimine eſſe, ſicut dei diſpenſatorem: non ſuperbum, non iracundum, non vinolentum, nõ percuſſorem, non turpis lucri cupidum: ſed hoſpitalem, benignũ, ſobrium, iuſtum, ſanctum, continentem.

Accedit ad narrationem:& ſicut dictum eſt,intẽdit munire eccleſiam contra hęreticos. Et primò monet Titum ꝙ alios inſtruat ad reſiſtendum hæreticis. Secũdò docet,quomodo ipſe eis reſiſtat,ibi, *Tu autem loquere*.cap.2. Itẽ primò monet vt inſtruat epiſcopos,qui hæreticis reſiſtant:ſecundo oſtendit neceſsitatem huius commiſsionis,ibi, *Sũt enim multi*. Item primò ponit commiſsionem Tito factam de inſtituendo epiſcopo. Secũdò oſtendit quales debẽt eſſe epiſcopi,ibi, *Si quis ſine crimine*. Tertiò manifeſtat quę dixit ibi *Oportet enim*. Quia ergo Apoſtolus habuit vniuerſalẽ commiſsionẽ eccleſiæ Gentium, & non poterat ſolus per ſe omnia exequi:ideo dicit, *Huius rei gratia reliqui te Cretæ*.in Creta.ſ.inſula, vt loco Apoſtoli, eccleſiæ Cretenſi officiũ paſtorale gerat. Prou.18. Frater qui iuuatur à fratre, quaſi ciuitas firma. Sed ꝙ dicit, *Vt quæ deſunt,corrigas*. Videtur ꝙ deberet dicere,ſuppleas. Reſpondeo, Dicẽdum eſt quòd glo.ſic ſupplet,vt omnia quę ſunt in malis corrigas:& quæ deſunt in bonis,addas. 1.Theſſal.3. Impleamus ea, quæ deſunt fidei veſtræ. Vel dicendum eſt,ꝙ eſt quoddam peccatum omiſsionis,& quoddam tranſgreſsionis, & vtrunq; indiget correctione. In ſanctis autem & perfectis,ſicut Titus fuit,non abundauerunt tranſgreſsiones:& ideo non dicit, tranſgreſsiones corrigas, ſed quæ deſunt.i. omiſsiones. *Et conſtituas præsbyteros*,i.epiſcopos. Vnde inferius dicit, Oportet epiſcopũ,&c. Et vtitur indifferenter nomine epiſcoporũ & pręsbyterorũ. Vnde ſumpſit occaſionẽ hęreticus, qui ambiuit epiſcopatũ,quem quia nõ poterat adipiſci,diuiſit ſe ab alijs,& multa falſa docuit. Inter quæ dixit,ꝙ epiſcopi in nullo differunt à ſacerdotibus,quod eſt cõtra Dionyſium in lib.de eccleſiaſt. hierarch. Vtitur ergo Apoſtolus eodẽ nomine in vtroq; per identitatẽ rei, quia pręsbyter dicitur ſenior. Item,quia pertinet ad ſuperiores epiſcopum conſtituere,licet eum canonici eligant. Et dicit, Conſtituas,non in villis,ſed *Per ciuitates*. ſicut enim in republica reges ſunt tantum in ciuitatibus, ſic in ſpirituali regimine epiſcopi. 1.Pet.2. Regale ſacerdotium. Itẽ debent ſeniores eſſe. Eccleſiaſt.10. Væ tibi terra, cuius rex eſt puer. & intellige ſenes non ſolum ætate, ſed & moribus. Nume.11. Cõgrega mihi ſeptuaginta viros de ſenioribus Iſrael,quos tu noſti

tu noſti, quòd ſenes ſint populi ac magiſtri, &c. Item ſecundum formã eccleſiæ. Vnde dicit, *Sicut ego diſpoſui tibi.* Prouer.3. Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis. Deinde cû dicit, *Si quis ſine crimine.* deſcribit eos tripliciter, ſcilicet quantum ad ſeipſos, quantum ex parte vxoris, & ex parte filiorum. De primo dicitur, *Sine crimine.* Si quis talis erit. 1. Ioã. 1. Si dixerimus quia peccatum nô babemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Dicẽdum eſt, ꝙ aliud eſt crimen, aliud eſt peccatum. Peccatum dicitur quodcunq;, ſiue magnum, ſiue paruum, ſiue occultum. Crimen autem magnû & infame. Pſal. Dñe quis babitabit in tabernaculo tuo, &c. Et poſtea ſubdit, Qui ingreditur ſine macula, &c. Non ꝙ qui mortaliter peccat poſt baptiſmum, non poſſit eligi. Sed ꝙ eligendus, non ſit infamis. Quo ad ſecundum, dicit, *Vnius vxoris virum.* Quod orientales ſic exponunt, id eſt, quod non habeat ſimul duas vxores, ſicut quorundam eſt conſuetudo. Sed ſecundum boc non eſſet neceſſarium, quod Apoſtolus hoc diceret: quia ſecundû leges Romanas, quibus Apoſtolus ſcribebat, etiam ante fidem, nô licebat ſimul babere plures vxores. Item 1. Tim. 5. dicit de vidua, quæ fuit vnius viri vxor, & tamen nunquam licuit quod vna plures viros ſimul poſſet habere. Et boc modo vult iſtud etiam de vidua, ſ. quod non babuerit niſi vnum virum. Sed Hieron. dicit oportere, quòd vnam tantû vxorem poſt baptiſmum habuerit, & quod non eſt bis, ſi ante baptiſmum alias babuiſſet. Sed Auguſt. & Ambroſ. dicunt quod per baptiſmum delentur omnia crimina, ſed ꝙ per baptiſmum, matrimonium non deletur: ergo ſecundum hos dicendum eſt & rectius, quod vnam tantum, & non plures licet babuiſſet ante vel poſt. Secûdum quoſdam autores ratio buius eſt, quia ſignum eſſet incontinentiæ ſi plures habuiſſet. Sed boc non eſt verum: quia nihil repugnaret ſi plures habuiſſet meretrices, quæ magis ſunt incontinentes. Sed eſt alia ratio altior ſignificato, ſ. quia ipſe eſt diſpenſator ſacramentorum, & ideo nullus defectus ſacramentorum debet eſſe in eo: ſed ſacramentum matrimonij eſt ſignificatiuum coniunctionis Chriſti & eccleſiæ, ergo vt ſignum reſpondeat ſignato: ſicut Chriſtus eſt vnus, & eccleſia vna, ſic & hic: quod quidem deficeret, ſi epiſcopus plures vxores babuiſſet. In veteri autem lege, Patriarchæ ſignificabant coniunctionem hanc, non vt coniũctam Chriſto, ſed coniungendam, & cum eccleſia erat futura ex multis. Ideo tunc non vna, ſed plures babebantur. Et ideo multitudo vxorum ipſorum hoc ſignificabat. Quantum autem ad tertium, ſcilicet ex parte filiorû, ſubiungit dicẽs, *Filios habens fideles, nô in accuſatione luxuriæ, &c.* Epiſcopus enim conſtituitur, vt ſuperintendat: & qui conſtituitur ad aliquid, debet eſſe exercitatus in illo, alias non prudenter inſtitueretur. Præſumitur autem eſſe bene exercitatus, ſi bene alios rexit. Epiſcopus autem conſtituitur ad tria. Primò vt fidem doceat. Matth. vlt. Docere omnes gentes, &c. Et ideo dicit, *Fideles.* Secundò requiritur quod populum inſtruat ad virtutes. Eccle. 7. Filij tibi ſunt, erudi illos: peccata autem laſciuiæ magis abſtrahunt à virtute. Eccle. Laſciuus & imprudens non ſeruabunt tempus. Et ideo dicit, *Non in accuſatione luxuriæ.* 1. Reg. 3. Hely condemnatur, quia filios de hoc non correxit. Tertiò oportet, quod pertinaces corrigat. Vnde dicit, *Aut non ſubditos*, id eſt, non obedientes. Eccl. 30. Equus indomitus euadet durus, & filius remiſſus euadet præceps. Deinde cùm dicit, *Oportet enim*: exponit quod dixit: & primò quod dixit, *Sine crimine.* Secundò ſine quibus debet eſſe, ibi, *Non ſuperbum.* Cauſa autem primi eſt, quia debet diſpenſare diuina. Eccle. 10. Secundum iudicem populi, ſic miniſtri eius. Pſal. Ambulans in via immaculata, hic, &c. Deinde cùm dicit, *Non ſuperbum*, oſtendit à quibus debet eſſe immunis: & primò oſtendit à quibus criminibus. Secundò quibus virtutibus luceat, ibi, *Hoſpitalem.* Peccatorum autẽ quædam ſunt carnalia, quædam ſpiritualia. De primis non facit mẽtionem, quia omnino debent mundi eſſe ab eis. Ephe. 5. Fornicatio autem & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos. Sed tantum de ſpiritualibus, quæ ſunt quinq;, quorum duo non habent locum in prælatis, ſ. inuidia, quod eſt peccatum paruulorum. Iob. 5. Paruulum occidit inuidia. Prælatus autem eſt in ſummo. Item nec accidia, quia omnia ei ad votum ſuccedunt, ſed ſuperbia, quia eſt in ſummo, & ira & cupiditas occaſione temporalium, quorum eſt diſpenſator. Quantum ad primum, dicit, *Non ſuperbũ.* Pſal. Superbo oculo & inſatiabili corde, cum hoc non edebam. Eccl. 32. Rectorem te poſuerũt, noli extolli, &c. Quantum ad ſecundum: primò excludit iram, cùm dicit, *Non iracundum.* Secundò incendiũ iræ, quod eſt vinum, dicens, *Non vinolentũ.* Prouer. 23. Cui ſuffoſsio oculorum, nonne his qui commorãtur in vino? &c. Tertiò ſequelam iræ, quod eſt percuſsio. Ideo dicit, *Non percuſſorẽ*, id eſt, non crudelem. Eſa. 50. Corpus meum dedi percutiẽtibus, & genas meas vellentibus, &c. Vel, nô percuſſorem id eſt, non percutientem conſcientias aliorum prauis moribus. 1. Cor. 8. Et percutientem côſcientiam eorum infirmã. Quantum ad tertiũ, dicit, *Non turpis lucri cupidum.* 1. Tim. 3. Non turpe lucrũ ſectantes. Sap. 15. Sed æſtimauerunt luſum eſſe vitam noſtram, & conuerſationem vitę compoſitam ad lucrum, & oportere vndecunq; etiã ex malo acquirere. Deinde ponit bona, quæ debet habere. Et primò, quæ pertinent ad conuerſationem vitæ. Secundò, quæ ad veritatem doctrinæ, ibi, *Amplectentem.* Et patent omnia.

LECTIO TERTIA.

Qualis in doctrina Pontifex eſſe debet oſtendit, pſeudo detegens corruptam mentem, qui turpi lucro ducti, dogmata periculoſa diſſeminant.

Amplectentem eum qui ſecundum doctrinam eſt, fidelem ſermonem, vt potens ſit exhortari in doctrina ſana: & eos qui contradicunt arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui & ſeductores, maxime qui de circunciſione ſunt: quos oportet redargui: qui vniuerſas domos ſubuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius ipſorũ propheta, Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri. Teſtimonium hoc verum eſt.

Supra docuit qualem oportet eſſe epiſcopum in vita: hic oſtendit qualem oportet eſſe in doctrina. Et primò oſtẽdit ꝙ ad ipſum requiritur diligentia ſtudij. Secundò ponit materiam ſtudij. Tertiò eius vtilitatem. Quãtum ad primum, dicit, *Amplectentem.* Aliquid enim amplectẽs, illud diligẽter côſtringit, & amplexus ex dilectione fit. Oportet enim eum ſcientiæ inhærere cum amplexu. i. firma adhæſione animi & cordis dilectione. Sap. 6. Præoccupat eos, qui ſe côcupiſcunt. Prouer. 4. Arripe illam & exaltabit te, glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus. Materia ſtudij non debent eſſe fabulæ, nec temporalia, ſed ſermo fidelis. i. verus. Pſal. Fidelis dominus, &c. Vel ſermo fidelis. i. fidei, in qua oportet epiſcopum inſtrui. Sed aliqui ſtudent in ea dupliciter, vt. ſ. addiſcant ſolum & operẽtur. Sed hoc non ſufficit epiſcopo, ſed oportet vt & alios inſtruat. Et ideo dicit, *Qui ſecundum doctrinam eſt.* 1. Tim. 4. dicitur, Nemo adoleſcentiam tuã contemnat, ſed eſto exemplum fidelibus in verbo, in conuerſatione. Vtilitas, eſt facultas exequẽdi officium ſuum. Officium autem prælati eſt, ſicut paſtoris. Io. vlt. Paſce oues meas. Paſtor vero duo habet facere. ſ. paſcere gregem. 1. Pet. 5. Paſcite qui in vobis eſt gregem dei. Item arcere lupum. Sic & epiſcopus paſcere debet per doctrinã veram. Hie. 3. Dabo vobis paſtores iuxta cor meum & paſcent vos ſcientia & doctrina. Et ideo dicit, *Vt ſit potẽs exhortari in doctrina.* Non dicit, vt exhortetur, ſed vt potẽs ſit exhortari. Quod eſt, quãdo habet in promptu exhortationes quando eſt neceſſe exequi. Quod figuratur Exo. 25. Per uectes in circulis archę, vt archa, ſ. poſſet portari. Luc. vlt. Potens in opere & ſermone. Et dicit, *Sana*, id eſt abſq; corruptione falſitatis. infra 2. Tu autem loquere, quę decẽt ſanam doctrinam. 1. Theſ. 2. Exhortatio noſtra non fuit de errore, neq; de immunditia, &c. Item vt cuſtodiant contra hæreticos. Et ideo dicit, *Et eos qui contradicunt arguere*, i. côuincere. & hoc per ſtudium ſacræ ſcripturæ. 2. Tim. 3. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendum, ad arguendum. Iob. 6. Nec contradicam ſermonibus ſanctis. Et hæc duo ſecundum Philoſophum pertinent ad opus ſapientis. ſ. nô mentiri de quibus nouit, quãtum ad primum: & mentientem manifeſtare poſſe, quantum ad ſecundum. Conſequenter cum dicit, *Sunt enim multi.* ponit neceſſitatem doctorum. Et primò ex parte falſorum doctorum. Secundò ex parte malorum auditorũ, ibi, *Dixit quidam.* Circa primum duo facit, quia primò deſcribit conditionem falſorum doctorum. Secundò peruerſitatem ſtudij ipſorum, ibi, *Qui vniuerſas.* Item primò oſtendit eorum conditionem.

tionem. Secundò docet remediũ contra eos, ibi, *Quos oportet*. Conditionem oſtendit quadrupliciter. Et primo ex numero, cùm dicit, *Multi*. Eccleſia. 1. Stultorum infinitus eſt numerus. Secundo ex vitio inobedientię, cum dicit, *Et iam inobedientes*, quantum ad deum & ſuos ſuperiores. Rom. 1. Parentibus non obedientes. 1. Reg. 15. Peccatum inobedientiæ, ſicut idolatria dicitur eſſe. Tertiò ex vaniloquio, cùm dicit, *Vaniloqui*, ſcilicet quo ad ſe. Pſal. Dominus ſcit cogitationes hominum quoniã vanæ ſunt. Sapien. 13. Vani ſunt homines, in quibus non ſubeſt ſcientia dei, & præcipue vani ſunt hæretici: ideo ſubiungit dicens, *Seductores*, ſcilicet quo ad inferiores. 2. Timoth. 3. Mali homines & ſeductores, &c. Quartò ex loco, cùm dicit, *Maximè qui de circumciſione*, qui cogebant homines iudaizare. Philip. 3. Videte canes, videte malos operarios, videte conciſionem.

Contra quos ponit remedium. Non enim ſunt tollerandi, quia corrumperetur populus & imputaretur paſtori. Ezec. decimo tertio, Non aſcendiſtis ex aduerſo, neque oppoſuiſtis murũ pro domo Iſraël, & cætera. Tim. 4. Argue, obſecra, increpa in omni patientia & doctrina. Et ideo dicit, *Quos oportet redargui*. Deinde cùm dicit, *Qui vniuerſas, &c.* Deſcribit horũ ſtudium: & primò deſcribit ex damno quod inferunt. Secundò ex falſo quod docẽt. Tertiò ex lucro quod concupiſcunt. Damnum eſt, quia *Vni. do. ſubuertunt*. Doctrina enim catholica publicè proponitur in eccleſia, ſed hæretici latenter: & ideo quærunt latibula. Prouer. 9. Aquæ furtiuæ dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuauior. Et ideo circumeunt per domos, vt ſeducant præcipuè mulieres. 2. Timo. 3. Ex his ſunt qui penetrant domos & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis. *Docentes quæ non oportet*. Id eſt vana & inutilia: nec quærunt lucrum ſpirituale, ſed temporale. Et ideo addit, *Turpis lucri gratia*, ſcilicet temporalis, vel propriæ gloriæ. Sapien. 15. Sed æſtimauerunt luſum eſſe vitam noſtram, & conuerſationem vitæ compoſitã ad lucrum, & oportere vndecũq; etiam ex malo acquirere. Deinde cùm dicit, *Dixit quidam*, deſcribit auditores, quis iſti erant Cretenſes, & ad hos refert hoc opus. Et primò oſtendit conditionem. Secũdò dat remedium, ibi, *Quam ob cauſam*. Circa primum, primo deſcribit conditionem per teſtimonium. Secundò cõfirmat. Dicit ergo, Tales ſunt doctores, ſed & auditores ſunt ſimiliter ſeducibiles iuxta teſtimonium cuiuſdam poetæ eorũ, ſcilicet Epimenidis, quẽ hic Paulus dicit eorum prophetã. Vbi nota ꝙ propheta aliquis dicitur, qui à deo illuminatur ſecundum intellectum, ad cognoſcẽdum aliqua ſupra cõmunem cognitionem. Num. 12. Si quis fuerit inter vos propheta domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum. Itẽ qui exponit prophetias eodem ſpiritu, & eodem modo quo ſunt traditæ. Item qui profert aliquid propheticum. Vnde poteſt proferri aliquid propheticũ ex quodam interiori inſtinctu, etiam præter ſuũ intellectum. Ioan. 11. Caiphas cum eſſet pontifex, prophetauit. Non. n. prophetauit ſecundum ſuã intentionem qui dicebat expedire eũ mori, intelliges ſic, ne ſeduceret populum. Nihilominus tamen, fuit motus ad id dicendum per ſpiritum. Et hic modus prophetandi eſt apud illos, qui accipiũt primũ verbum aliquorum pro *homine, quod etiam fit à dæmonibus. Et dicit, *Proprius*, quia propriè deſcripſit eorum conditiones. Deinde cùm dicit *Cretenſes*, proponit teſtimonium, & notat eos de tribus. ſ. de corruptione rationalis, cũ dicit *Semper mendaces*. Pſal. Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Itẽ de corruptione iraſcibilis, cũ dicit, *Malæ beſtiæ*, id eſt crudeles: beſtiæ dicuntur, quaſi vaſtiæ, quia crudeles ſunt. Prou. 18. Leo rugiens, & vrſus eſuriẽs, princeps impius ſuper populum pauperem. Et dicit, malæ, quia ſm Philoſophum in politicis, Homo quãdo ſecundum rationem operatur, eſt optimum animalium: ſed quando declinat ad malitiam, eſt peſſimum: quia ſi declinat propter crudelitatem, nulla beſtia ita eſt crudelis. Vnde dicit ꝙ decies milies eſt peior malus homo quã mala beſtia. Itẽ de corruptione concupiſcibilis, cũ dicit, *Ventres pigri*, id eſt pigritiã habentes ex vẽtre: erant. n. guloſi, & tales quærunt quietẽ. Luc. 12. Anima habes multa bona repoſita in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, epulare. Confirmat autem teſtimonium, cùm dicit, *Teſtimonium, &c.* Glo. Per hoc intelligimus ꝙ doctor ſacræ ſcripturæ accipit teſtimoniũ veritatis, vbicunq; inuenerit. Vnde Apoſt. in pluribus locis recitat dicta Gentilium, ſicut in 1. Cor. 15. Corrumpũt bonos mores colloquia mala. Item Act. 17. In ipſo viuimus, mouemur & ſumus. Nec propter hoc approbatur tota eorum doctrina, ſed eligitur bonum, quia verũ à quocunque dicatur, eſt à ſpiritu ſancto, & reſpuitur malum. Vnde dicitur Deut. 21. In figura huius, quod ſi quis viderit puellã in numero captiuorum, debet præcidere vngues & capillos, id eſt, ſuperfluitates.

Propheta quis dici poſſit.

**Hic, vt vides et in cæteris tãdem impreſſis codicibus legitur pro homine cum h, quod omnino mihi videtur improprium, alibi legitur pro omni eo, et alibi pro omnino. Ego vero credo legendum, pro omne, abſque h. Nolui tamẽ hæc minimis adnotaſſe, ne huiuſmodi mendis, tota hac Ratione impreſſio.*

Non eſt malũ accipere dicta gentiliũ pro confirmatione veritatis.

LECTIO QVARTA.

Vult reprehendi Cretenſes, vt reſipiſcant, ac oſtendit quibus mundi, quibuſque immundi ſint cibi legales.

QVam ob cauſam increpa illos dure, vt ſani ſint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominũ auerſantium ſe à veritate. Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil eſt mundum, ſed inquinata ſunt eorum & mens & conſcientia. Confitentur ſe noſſe deũ, factis autem negant, cum ſint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

Poſita conditione Cretenſis populi: hic ponit remediũ: & primo ponit remedium reprehenſionis: ſecũdo aſſignat dictorum rationem, ibi, *Omnia munda*. Circa primum tria facit: quia primo hortatur Titum ad reprehendẽdum eos: ſecundò reprehenſionis finem oſtendit, ibi, *Vt ſani*. Tertiò docet debitum modum perueniendi ad finem, ibi, *Non intendentes*. Dicit ergo, Cretenſes ſunt malæ beſtiæ, quibus ſcilicet debetur flagellum, & caſtigatio. Et ideo *Increpa illos dure*. Prouer. 6. Via vitæ, increpatio. Pſalm. Increpa feras arundinis. Sed contra 2. Tim. 4. In omni patientia. Reſpondeo duplex eſt ratio exhortationis huius. Vna ex parte eorum qui reprehenduntur. Cretenſes enim duri & pertinaces erãt, & ideo dure eos reprehendi iubet, nõ autem Epheſij quorum archiepiſcopus erat Timotheus. Alia ex parte reprehendentium, quia & Titus fuit lenis & mãſuetus: & ideo inducitur quaſi ad cõtrarium, ſed Timotheus erat rigidus, & ideo inducitur ad patientiam. Deinde cùm dicit, *Vt ſani ſint in fide*, tangit finem reprehẽſionis. Nam homo eſt ſanus, in quo non eſt corruptio. Et ſic ſanus eſt in fide, qui in nullo habet eã corruptam. Horum autẽ fides vitiabatur per hæreticos. 2. Cor. 11. Timeo ne ſicut ſerpens Euã ſeduxit aſtutia ſua, ita corrumpantur ſenſus veſtri, & excidant à ſimplicitate, quæ eſt in Chriſto Ieſu. 1. Ti. 6. Si quis autem aliter docet, & non acquieſcit ſanis ſermonibus domini noſtri Ieſu Chriſti, &c. Modus perueniendi ad ſanitatem eſt ſi vitent errores Iudæorum. Vnde dicit, *Nõ intendentes Iudaicis fabulis*. In lege enim erant duplicia documenta fidei, ſ. quædam circa credenda. Item quædam mandata religionis, quæ erant ſeruãda circa cultum dei. Et prima vocat fabulas. Secunda, mandata hominum, & nõ dei. Ex quo videtur ꝙ condemnet vetus teſtamentum, vt dicunt Manichæi. Sed ꝙ dicit, fabulis, poteſt referri ad eorũ narrationes, præter doctrinam legis, quæ ſunt fabuloſa, vt Thalmuth. 1. Tim. 1. Ne intenderent fabulis & genealogijs interminatis. Vel ipſa doctrina, quæ fuit olim veritas, nunc ſecundum quod ipſi intelligũt, ſunt fabulæ, ſicut illud Eſa. 7. Virgo concipiet, &c. fuit veritas: ſed nunc quia ipſi dicũt adhuc hoc eſſe implendum, eſt fabuloſum. Item mandata hominum poſſunt intelligi, nõ quæ ſunt in lege Moyſi, ſed traditiones ſeniorũ. Matt. 15. Sed nunquid mandatis hominum non eſt obediendum? Reſpondeo ꝙ ſic: quandiu non auertunt à veritate dei. Et ideo ſubdit, *Auerſantiũ ſe à veritate*. 2. Tim. 4. A veritate quidem auditum auertent, &c. Simile habetur Matt. 15. Sine cauſa colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum. Simile dicitur Mar. 7. Vel dicendum eſt quòd mandata, quæ ſunt in lege dei, ſunt facta mandata hominum. Quando enim ſeruãtur in ſignum futuræ veritatis, ſunt mandata dei: ſed quando volunt ea ſeruare poſtquàm corpus noſtrũ mortuum eſt legi, ſunt mandata hominum. Deinde cũ dicit, *Omnia munda*, in ſpeciali oſtendit dictorum rationem, ſcilicet quomodo auertunt ſe à veritate, & quomodo diſcunt fabulas, & mandata hominum: quod eſt præcipuè de diſcretione ciborum ſecundum legem, quam pſeudo quidam dicebant eſſe ſeruandã. Et ideo primò oſtendit quomodo hi cibi habent ſe ad bonos: ſecundò quomodo ad malos, ibi, *Coinquinatis autẽ*. Dicit ergo, Non intendentes Iudaicis fabulis, de cibis: quia

Mandatis hominum an ſit obediendum.

Omnia, ſcilicet cibaria, *Sunt munda mundis*. Sed infert, Ergo adulterium eſt mundum mundis. Reſpõdeo dicendum eſt quòd non: quia ex hoc ipſo quòd adulterium eſt, immundat. Sed ſunt munda mundis illa, quæ de ſe non immundant. Ad hæc Matthæi 15. Ea quæ intrant in os, non coinquinant hominem: ergo omne quod intrat in os mundum eſt. Sed duplex eſt obiectio. Vna quod Leuitici vndecimo dicitur, quod quando aliquod animal nõ ruminat, vel non ſcindit vngulam, eſt immundum. Reſpondeo ſecundum Auguſt. contra Fauſtum: Aliquod eſt immundum, vel ſecundum rei naturam, vel ſecundum ſignificationem: putà ſi hoc nomen, ſtultus, ſecundum ſe ſumatur, inquantum eſt vox quædam, ſic non eſt immũdum, ſed bonum. Si verò ſecundum ſignificationem, quia ſignificat defectum ſapientiæ, & ſic habet immunditiam. Actus autem illius populi erant actus prophetici. Vnde porcus ſecundum q. res quædam, non eſt immundus, ſed ſecundũ q. ſignificat hominem voluptatibus ſe inuoluentem. Sed nũc veritate veniente ceſſant, & vtuntur cibis homines ſecundum ſuam naturam. Alia quæſtio eſt q. Act. 15. mandauerunt apoſtoli, quòd abſtinerẽt ſe à ſanguine & ſuffocato: ergo videtur quod non ſit licitum hoc comedere: non ergo omnia munda mundis. Reſpondeo: Aliqui credunt quod illud mandatum intelligatur ad literam, & quòd obligat vſque modo, vt apud Græcos, & etiam aliquãdo apud Latinos. Aliqui autem dicunt, quod non intelligitur ſecundum literã, ſed ſecundum myſterium, vt per ſanguinem intelligatur homicidium, & à ſuffocato, id eſt oppreſſione pauperum. Et hoc bonum eſt, ſed non eſt tota ratio præcepti: & ideo dico, quod ad literam eſt præceptum, & tamen non obligamur. Quædam enim prohibentur quia mala ſunt, & hæc ſimpliciter ſunt vitanda. Aliqua verò, quæ non ſunt mala ſimpliciter, ſed pro tempore, & hæc ſunt ſeruanda exiſtente cauſa. Et hæc apoſtoli prohibuerunt, non quia mala ſecundum ſe, quia Matt. 15. dicit dominus contrarium. Sed ratio erat, quia conuerſi erant quidam ex Iudæis, quidam ex Gentibus: & ideo oportebat ad hoc quod vnus populus ex eis fieret, quod vni condeſcenderet alius, vt Iudæis, quibus abominabile erat comedere ſanguinem & ſuffocatum, condeſcenderetur. Et ideo ad ſeruandam pacem, inſtituerunt apoſtoli hoc eſſe ſeruandum pro tempore illo. Deinde cùm dicit, *Coinquinatis*, oſtendit quomodo ſe habent ad malos: & circa hoc tria facit: quia primo oſtendit hoc: ſecundo aſſignat cauſam, ibi, *Sed inquinatæ*. Tertiò manifeſtat per ſignum, ibi, *Confitentur ſe noſſe Deum*. Dicit ergo, Cibi iſti mundi ſunt mundis, ſed immundi coinquinatis, i. his qui habent conſcientiam coinquinatam. Eccle. 13. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea. *Et infidelibus*, id eſt qui habent malam fidem. Eſa. 21. Qui incredulus eſt, infideliter agit. Sed nunquid facit peccator & infidelis immũdam eleemoſynam? Dicendum eſt quod Apoſt. non ponit affirmatiuam, ſed negatiuam. Vnde non dicit, omnia, ſed nihil mundum eis, quod eſt verum: quia nihil eis perfecte mundum eſt, quia nihil eſt mundum in actibus, niſi in finẽ debitum ordinatum ſit. Iſti autem ſunt extra finem. Sed nunquid aliquid eſt eis mundum? ſic. Sed contra: quia omne quod non eſt ex fide, peccatũ eſt. Dicẽdum eſt, q. malũ nunquam corrumpit totum bonum. Impoſſibile enim eſt quin in peccatore quolibet ſit aliquod bonum, ſc. naturæ, etiam in dæmonibus: quando ergo peccator facit aliquod bonum ſecundũ quod eſt peccator & infidelis, totũ eſt peccatum ex radice. Sed ſi quid facit ex principio alicuius boni quod habet, vt fidei informis, vel naturæ, non eſt immũdum. Et ideo ſignanter dicit, Coinquinatis & infidelibus, id eſt, inquantum ſunt huiuſmodi. Comedebant enim contra conſcientiam, & errabãt in fide. Et ideo quod de natura ſua eſt mundum, fecerunt ſibi immundũ. Cuius cauſa eſt, quia cauſa actuum eorum eſt immunda, ſc. voluntas & intellectus, quæ ſunt in eis deprauati. Vnde dicit, Sed inquinatæ ſunt eorũ mens, ſ. per infidelitatẽ, & conſcientia, ſ. per peccatum. Baruc. 3. Quid eſt Iſraël, q. in terra inimicorum es, inueteraſti in terra aliena, coinquinatus es cũ mortuis, &c. Deinde cũ dicit, *Confitentur, &c.* oſtẽdit fidem per ſignum. Si enim aliquis dicat quod eorũ dicta ſunt vera, immo quod habent fidẽ vnius dei & cõfitentur eum, hoc excludit. Et primò oſtendit bonum quod erat in eis, ſ. quòd *Confitentur*, ſcilicet labijs exterioribus *Se noſſe deum*. Eſa. 29. Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe eſt à me. Hie. 12. Prope es tu ori eorum. Secundo oſtendit defectum interiorem: & primo quantum ad præſentia: ſecundo quantum ad futura, ibi, *Incredibiles*. Quo ad præſentia, quia *Negant eũ factis*. Qui enim peccat inquãtum eſt de ſe, negat eum factis: quia qui confitetur deum, confitetur & eius poteſtatem, ſcilicet, q. eſt ei obediendum. Et ideo ſi nõ obedit peccando, negat factis, quod confitetur ore. Sed dicis, quicunque negat deum, eſt infidelis: peccatores negant deũ factis, ergo peccatores ſunt infideles. Reſpondeo, ſicut habens ſcientiam in vniuerſali, poteſt errare in particulari: ita habens fidem in vniuerſali, in particulari tamen agibili corrumpitur, propter corruptionem affectus. 1. Tim. 5. Fidem negauit, & eſt infideli deterior. Quomodo autẽ quo ad futura deficiunt? Certè, quia non ſolum negãt, ſed ſunt indiſpoſiti ad redeundum ad deum. Sunt enim tria per quæ homo redit ad deum. ſ. dei gratia. Ro. 5. Iuſtificati gratia ipſius. Secundum eſt fides. Act. 15. Purificans fide corda eorum. Tertium, exercitium boni operis. Rom. 2. Factores legis iuſtificabuntur. Hæc tria excludit ab ipſis: primò gratiam, ibi, *Cum ſint abominati*, id eſt, non accepti ad gratiam. Secundò fidem, cùm dicit, *Incredibiles*, id eſt, nõ apti ad credendum. Ezec. 2. Increduli & ſubuerſores ſunt tecum. Tertiò tertium, quia ad omne opus bonum reprobi, i. reprobandi. Hier. 6. Argentum reprobum vocate eos.

Eleemoſyna peccatoris, nũ fiat immunda.

CAPIT. II. LEC. I.

Inſtruitur Titus, vt ſanam doctrinam doceat, quibuſque moribus ſenes, tum mares, tum fœminas liberas imbuat.

TV autem loquere, quæ decent ſanam doctrinam. Senes vt ſobrij ſint, pudici, prudentes, ſani in fide, in dilectione, in patientia. Anus ſimiliter, in habitu ſancto, non criminatrices, non multo vino ſeruientes: bene docentes, vt prudentiam doceant, adoleſcentulas, vt viros ſuos ament, filios ſuos diligant, prudentes, caſtas, ſobrias, domus curam habentes, benignas, ſubditas viris ſuis, vt non blaſphemetur verbum dei. Iuuenes ſimiliter hortare vt ſobrij ſint.

Superius Apoſtolus inſtruxit Titum quales miniſtros inſtituat ad arcendum hæreticos: hic docet quid ipſe circa eos faciat. Et primò proponit hoc in generali: ſecundo diſtinguit per partes, ibi, *Senes*. Dixit ergo, Ita dixi q. oportet epiſcopos cõſtituere: ſed ne credas quòd tu ſis propter hoc alienus à cura, immo maior debet eſſe tibi ſolicitudo ad inſtruendum. Ideo *Tu autem loquere, quæ decent ſanam doctrinam*, ſ. per quæ fides incorrupta ædificatur. ſupra. 1. Vt ſis potens exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt, arguere. Deinde oſtendit idem per partes: & primò ponitur doctrina ſana contra peruerſitatem vitæ: ſecũdo cõtra hæreticos & errores, ibi *Stultas autem quæſtiones*. Circa primum duo facit: quia primo inſtruit ſingulas conditiones hominum. Secundò generaliter omnes. 3. cap. ibi, *Admone illos*. Iterũ prima in duas, quia primo oſtẽdit quomodo inſtruat liberos. ſecundo quomodo inſtruat ſeruos, ibi *Seruos*. Item primò oſtendit quomodo inſtruat liberos verbo: ſecũdo quomodo exemplo, ibi, *In omnibus teipſum*. Circa primum duo facit. quia primò oſtẽdit quomodo inſtruat ſenes: ſecundò quomodo doceat iuuenes, ibi, *Adoleſcentulas*. Item prima in duas, quia primò oſtendit quomodo inſtruat ſenes mares, ſecundo quomodo anus fœminas, ibi, *Anus*. Sciendũ eſt autem, q. quædam bona ſunt ad quæ ſenectus diſponit, quæ primò ponit: ſecundò quædam bona quibus ſenectus cõtrariatur: & hæc ſecũdo ponit, ibi, *Sani in fide*. Inter bona verò ad quæ ſenectus diſponit. Vnũ eſt contemptus delectationum. Aliud eſt perfectio ſapientiæ & prudentiæ. Diſponit quidẽ ſenectus ad contẽptum delectationum. Iuuenum. n. corpora feruent naturali calore, ex quo concitatur iuuẽtus ad delectationes corporales, quæ præcipuè conſiſtunt in cibis & potibus, & venereis. Sed ad vitandum hæc diſponit ſenectus. Senes enim ſunt mortificati. 2. Reg. 19. Nunquid vigẽt ſenſus mei ad diſcernendum ſuaue vel amarũ? Et ideo dicit, *Vt ſobrij ſint*, quantum ad cibos & potus. *Et pudici*, quantũ ad venerea. Ge. 18 Poſtquã cõſenui & dñs meus vetulus eſt, voluptati operã dabo? Sed ſi ſenectus ad hoc diſponit, quare hoc monet? Reſpondeo, aliquando contingit ex magna peruerſitate q.

ſenex

ſenex reducitur ad puerilia peccata. Eſa. 65. Puer centũ annorum morietur: & peccator centũ annorum maledictus erit. Et duplex eſt ratio quare hoc cõtingit. Aliter enim ad hoc mouetur ſenex, aliter iuuenis. Iuuenis. n. incitatur ad hæc ex inſtinctu paſsionis, ſed ſenex ex electione, propter duo. Nullus enim vult eſſe ſine delectationibus, & tanto plus appetit eas, quanto maiores moleſtias ſentit. Senex autem patitur multa incommoda & defectus naturæ. Et ideo quando non habet ſpirituales delectationes, quærit corporales. Secunda ratio eſt, quia iuuenis quãdoque refrenatur per pudorem: ſenes autẽ ſecundum Philoſophum ſunt inuerecundi, quia ſunt antiqui & multa experti. Iuuenes autem vani & verecundabiles naturaliter: & ideo refrenãtur, ſed non ſenes. Itẽ ſenectus diſponit ad prudentiam propter experimẽtum longi temporis. Iob. 12. In antiquis eſt ſapientia, & in multo tempore prudentia. Eccl. 25. Quàm ſpecioſa veterani ſapientia, & glorioſus intellectus & conſilium, corona ſenum multa peritia. Vnde ſubdit, *Prudentes*. Contingit tamen aliquando ſenem eſſe fatuum. Eccle. 25. Senẽ fatuum & inſenſatum. Et hoc eſt ex duobus q̃ ſenex eſt fatuus, prudentia enim acquiritur per exercitium: quãdo ergo in iuuentute ſe in bonis nõ occupant, ſunt in ſenectute imprudentes. Eccle. 25. Quæ in iuuentute tua non congregaſti, quomodo inuenies ea in ſenectute tua? Item alia ratio eſt, quia in iuuentute quandoq; affluunt voluptatibus, & maxime ſuperfluitate ciborum: & ideo deſiccatur eorũ cerebrum. Prouer. 20. Luxurioſa res eſt vinũ, & tumultuoſa ebrietas, quicunq; bis delectatur, non erit ſapiens. Deinde ponit ad quæ contrariatur ſenectus: & primum eſt fides: ſecundum dilectio: tertium patientia. Quãtum ad primum, dicit, *Sani in fide*, quia ſine ea impoſsibile eſt placere deo. Heb. 11. Sed q̃ aliqui non ſunt ſani in fide, maxime in aliquo nouo quod proponitur ſenibus credendum, contingit ex duobus. Primò q̃ ſenes non ſunt firmi in aliquo nouo propter præſumptionem ſapientiæ: & ideo non credũt alijs. Iob. 12. Et ſenes ſunt in nobis. Itẽ quia naturale vitium ſenum eſt, quod ſint increduli: quia ſunt experti ſe ſæpius eſſe deceptos. Et ideo loquũtur ſemper cũ, forte, vel fere, aduerbijs tẽperatiui modi, & dubitatiui modi. Incredulitas autẽ repugnat fidei. Eſa. 1. Qui incredulus eſt, infideliter agit. Quantũ ad ſecundum dicit, *In dilectione*. Et hoc ideo, quia plenitudo legis eſt dilectio. Et monet ad hoc propter duo. Primo quia in ſenibus parum eſt amicitiæ, quia amor nutritur per conuictum. Nullus autem vult diu conuiuere cum triſtibus. Senes autem ſunt triſtes, & ideo nõ eſt cum eis amicitia. Item quia ſenes diligunt propter vtilitatẽ tantum, ſicut iuuenes propter delectabile. Senex enim indiget ſuſtentatione. Quantum ad tertiũ, dicit, *In patientia*. & monet ad hoc propter tria. Primò quia ſenes multa mala ſiue incommoda circumueniunt: & ideo indigent patientia cõtra turbationes. Alia ratio eſt: Senes enim viuunt in memoria multorum: vnde ſemper dicũt antiqui, Iuuenes autem viuunt in ſpe magnorum: & ex hoc ſenes dupliciter ad impatientiam mouentur, propter bona, ſ. quæ habuerunt, & carẽt eis: vnde Boëtius, Summa miſeria eſt, fuiſſe fœlicem. Tren. 1. Recordata eſt Hieruſalem dierum afflictionis ſuę præuaricationis omnium deſiderabilium ſuorum, quę habuerat à diebus antiquis. Item quia viuunt in memoria, cõtingit q̃ aliqui, qui modo eos deſpiciunt, aliquando fuerũt peiores: & ideo turbantur. Iob. 30. Nunc autẽ derident me iuniores tempore, quorum patres non dignabar ponere cũ canibus meis. Tertia ratio eſt, quia quãto ſenex appropinquat ad finem vitæ, tanto magis deſiderat viuere. Vnde videns ſe deficere, magis triſtatur. Deinde cùm dicit, *Anus*, docet qualiter vetulæ inſtruantur. Et primo docet qualiter inſtruantur in vita: ſecundo in doctrina. Item primo qualiter in habitu: ſecundò qualiter in victu. tertiò quomodo in verbo. Quantũ ad primum, dicit, *In habitu ſancto*. i. carentes laſciuia & pompa. Et hoc cõuenit omni mulieri. 1. Pe. 3. Quarum non ſit extrinſecus capillatura, aut circũdatio auri, aut indumenti, veſtimentorumq; cultus, &c. 1. Ti. 2. Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecũdia & ſobrietate ornãtes ſe, nõ in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veſte pretioſa, &c. Sed ſpecialiter anus hoc ſeruare debent: quia iuuẽcularum eſt propter viros ſuos modeſte ſe ornare: quod intelligitur ſimpliciter de omni motu corporis. Eccl. 19. Amictus corporis & riſus dentium, & ingreſſus hominis enuntiant de illo. Quantũ ad ſecundum dicit, *Non criminatrices*. Duo enim ſunt in ſene. Vnũ quod cõmune eſt ſenibus, ſ. q̃ ſunt ſuſpicioſi, quia viderunt multa mala, quæ ſimiliter præſumunt de alijs. Item in mulieribus quæ ſpecialiter ſunt zelotipæ, & vtrũque contingit in vetula, quia ratione ætatis eſt ſuſpicioſa: ratione ſexus, eſt zelotypa. Eccleſiaſtici 26. In muliere zelotypa flagellum linguæ omnibus communicans. Et ideo, Non criminatrices. Quantum ad conuictum, dicit, *Non multo vino ſeruientes*. Et de viris dixit, Vt ſobrij ſint. Et dicitur, non multo, quia quandoque vtuntur eo propter frigiditatem earum. Quantum ad doctrinam dicit, *Bene docentes*. Contra 1. Corinth. 14. Mulieres in eccleſijs taceant, non eis permittitur loqui, ſed ſubditas eſſe. 1. Tim. 2. mulier in ſilentio diſcat cum omni ſubiectione: docere autem mulieri non permitto. Reſpondeo, dicendum eſt quòd doctrina publica, quæ fit in populo, interdicitur mulieri: ſed priuata, qua quis familiã docet, ei conceditur. Prouer. 31. Viſio, qua erudiuit eũ mater ſua. & Prouer. 4. Nam & ego filius fui patris mei tenellus & vnigenitus coram matre mea, & docebat me, atque dicebat, &c. Et bene dicit, *Vt prudentiam doceant*, magis ad anus, quàm ad viros: quia quandoq; docẽt fabulas aniles, magis quàm proficua, & etiam quia magis ipſe conuerſantur cum pueris & cum familia quàm viri. Deinde cũ dicit *Adoleſcentulas*, oſtendit qualiter inſtituat iuuenes, & primò oſtendit qualiter inſtruat iuuenes fœminas: ſecundò qualiter mares iuuenes, ibi, *Iuuenes ſimiliter*. Item prima in tres: quia primo oſtendit qualiter ſe habeant ad perſonas coniunctas: ſecundo ad ſeipſas: tertio ad ſubiectos. Quantum ad primum dicit, *Vt viros ſuos ament*. Viro. n. debetur amor. Prouer. 12. Mulier diligens corona eſt viro ſuo. Eccl. 25. In tribus beneplacitum eſt ſpiritui meo, &c. & infra, Vir & mulier bene ſibi cõſentientes. Vel ſic, vt prudẽtiam doceant adoleſcentulas & viros, & cætera. Sed prima expoſitio eſt melior. *Et filios diligant*, hoc eſt naturale. Eſa. 49. Nunquid poteſt mulier obliuiſci infantem ſuum, vt non miſereatur filio vteri ſui. Et nota quòd dicit, Vt viros amẽt & filios diligant quia ad viros eſt amor feruentior, ſed ad filios naturalior. Sed quantum ad ſeipſas, tria dicit: Vnum quo ad rationem, ſcilicet *Prudentes*. Prouer. 19. Domus & diuitiæ dantur à parentibus, à domino autẽ proprie vxor prudens. Et hoc neceſſarium eſt, quia iuuentus earum & ſexus contrariatur prudentiæ. Aliud eſt quantum ad concupiſcibilem, ſcilicet cùm dicit, *Caſtas*. Tertium verò quantum ad iraſcibilem, cùm dicit, *Sobrias*. Eccleſia. 26. Gratia ſuper gratiam mulier ſancta & pudorata. Sed quantum ad ſubiectos, primo ponit curam eorum: ſecundo modũ: tertio rationem aſsignat. De primo dicit, *Domus curã habẽtes*. Prouer. 14. Sapiens mulier ædificat domum ſuam: inſipiẽs verò inſtructam quoque deſtruet manibus. In cura autem ſunt duo obſeruanda mulieri, ſunt enim vt plurimum iracundæ. Eccleſiaſt. 25. Non eſt ira ſuper iram mulierum. Et ideo dicit, *Benignas*. q. d. Cum manſuetudine regant. Aliud eſt, quia quando mulier poteſtatem habet, nititur in contrarium viro ſuo. Eccleſiaſt. 25. Mulier ſi primatum habeat, contraria eſt viro ſuo: ideo dicitur *Subditas viris ſuis*. Vnde dicitur Gen. 3. Sub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui. Et hoc ideo, *Vt non blaſphemetur verbum dei*, i. non detis occaſionem blaſphemandi. Et omnia hæc notãtur Tob. 10. Vbi dicitur, quod Raguel & Sara, monuerunt filiam ſuam honorare ſoceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, & ſeipſam irreprehenſibilem exhibere.

Senes, cur vt plurimũ ſunt increduli.

Amor mulieris ad virum ardentior eſt, ad filiũ naturalior.

Conſequenter oſtendit qualiter doceat mares iuuenes, ſcilicet, *Vt ſobrij ſint*, quod repetit: quia ebrietas eſt principium vitiorum. 1. Pet. 5. Sobrij eſtote, &c.

LECTIO SECVNDA.

Seipſum bonorum operum præbeat exemplum monet, ac, qua animi integritate, quave fide, ſerui, dominos proſequantur oporteat, docet.

IN omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum: in doctrina, in integritate, in grauitate verbum ſanum, irreprehenſibile: vt is qui ex aduerſa eſt, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Seruos dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes: ſed in omnibus fidem bonam oſtendentes, vt doctrinam ſaluatoris noſtri dei ornent in omnibus.

Supra

Supra Apoſtolus Titum docuit de quibus inſtruat ſubditos liberos. Et quia non tantum verba proſunt, ſed etiam exempla: ideo docet vt ſe exemplum prębeat. Primo generaliter: ſecundo ſpecialiter, ibi, *In doctrina*. Tertio rationem huius aſsignat, ibi, *Vt is qui ex*. Dicit ergo, Quia ætate iuuenis es, *Præbe te in exemplum omnibus bonorũ operum*. Prælatus. n. debet eſſe quaſi forma exiſtens diſcipulis. 1. Cor. 11. Imitatores mei eſtote: ſicut & ego Chriſti. Ioan. 13. Exẽplũ dedi vobis, &c. Deinde cum dicit, *In doctrina*. ponit ſpecialia in quibus debet ſe præbere exemplum: primò oſtendit quis debeat eſſe eius actus. ſ. in doctrina. Vnde dicit, *In doctrina*. Hoc enim eſt proprium prælati. Hier. 3. Dsbo vobis paſtores iuxta cor meum, & paſcent vos ſcientia & doctrina. Et ei maxime conuenit, vt qui habeat alios epiſcopos ſub ſe, vt dicitur ſupra. 1. Epiſcopos cõſtituas, &c. Ideo debet alios docendo, eis exemplum doctrinæ præbere. 1. Tim. 4. Attende tibi & doctrinæ. Itẽ monet eum quantum ad vitam: & primo declinare à malo. Eſa. 1. Quieſcite agere peruerſe. Et ideo dicit, *In integritate*, per incorruptionẽ: ſicut enim corpus perdit integritatem per corruptionẽ membrorum ſuorum, ita anima per corruptionem peccati. In pręlato autem eſt integritas ſenſus per prudẽtiam, affectus per charitatem, corporis per caſtitatem. 1. Theſ. vl. Integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus ſine querela in aduentu dñi noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur. Secundò quod ſit grauis quantũ ad bona, quæ cũ charitate fiunt. Graue autem duo habet, vnum quia deſcendit, & ſecũdum hoc vituperatur. Pſal. Filij hominum vſquequo graui corde, &c. Aliud eſt ꝙ eſt ſtabile & firmũ. Et ideo illi dicuntur graues, qui non de facili mouentur à bono: ita hic cùm dicit, *In grauitate*. & hoc commendatur. Pſal. In populo graui laudabo te. Deinde oſtendit qualis debet eſſe eius doctrina & verbum. Et dicit, ꝙ debet eſſe *Sanum*, id eſt non corruptum falſitate. 2. Tim. 1. Formam habe ſanorum verborum, quę à me audiſti in fide, &c. Prouer. 17. Non decet principẽ labium mentiens. Item quantum ad modum, cùm dicit, *Irreprehẽſibile*, id eſt, vt proferatur tempore ſuo, & cum omni decentia & prouocatione ad correctionem. Eccle. 20. Ex ore fatui reprobatur parabola. Non enim dicet illam in tempore ſuo. Finis autẽ doctrinæ eſt, *Vt is qui ex aduerſo eſt vereatur, &c.* q. d. Si omnes bene ſe habeant, ſc. pręlati & ſubditi, aduerſarij non poſſunt vobis nocere. 1. Pet. 2. Sic eſt voluntas dei vt benefacientes obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. 1. Timo. 5. Nullam occaſionem date aduerſario maledicti gratia. Deinde cùm dicit, *Seruos*. docet qualiter inſtruat ſeruos: & primo facit hoc: ſecundò eius rationem aſsignat, ibi, *Apparuit*. Circa primũ tria facit: quia primo inducit ſeruos ad ſubiectionem: ſecũdo determinat modum eius, ibi, *In omnibus*. Tertiò oſtendit neceſsitatem doctrinæ huius, ibi, *Vt doctrinã*. Dicit ergo, Admone ſeruos dominis ſuis *Subeſſe*. 1. Pet. 2. Serui ſubditi eſtote in omni timore dominis, non tantũ bonis & modeſtis, ſed & diſcolis. Col. 3. Serui obedite per omnia dñis carnalibus, nõ ad oculum ſeruientes, &c. Idem dicit Epheſ. 6. Et quare monet hoc tã frequenter Apoſtolus? Reſpondeo non ſine cauſa. Hæreſis enim incœpit apud Iudæos, quòd ſerui dei non deberent ſeruire hominibus, & ex hoc etiam deriuatum eſt in populo Chriſtiano, quòd dixerunt quòd per Chriſtum filij dei facti, non deberent eſſe ſerui hominum. Sed Chriſtus per fidem nõ venit tollere ordinem iuſtitiæ, immo per fidem Chriſti iuſtitia ſeruatur. Rom. 3. Iuſtitia autem facit alios alijs ſubdi. Sed ſeruitus huiuſmodi eſt quantum ad corpus. Nam per Chriſtum nunc liberamur à ſeruitute quantum ad animam, ſed non à ſeruitute, nec à corruptione corporis: ſed in futuro liberamur etiam à corruptione & ſeruitute corporali. 1. Corint. 15. Cum tradiderit regnum deo & patri, &c. Sed quod dicit *In omnibus* poteſt referri primo ad hoc quod dicit, ſubditos, vt intelligatur in omnibus, ſcilicet ad quæ ſe extendit ius dominatiuæ poteſtatis. Vel ad hoc quod dicit, Placentes. Debet. n. eſſe ſubiectio. Primo vt ſeruiant ſine offenſione, non cum murmure & tarditate. Coloſ. 1. Per omnia placentes deo. 1. Corinth. 10. Ego per omnia omnibus placeo. Contra Gal. 1. Si hominibus placerẽ, Chriſti ſeruus non eſſem. Reſpondeo, Placere homini propter ipſum eſt vituperabile, ſed propter deum eſt laudabile. Secundò vt ſint ſine repugnãtia: ideo dicit, *Non contradicentes*. Eccl. 4. Non contradicas verbo veritatis. Tertio ſine fraude. Vnde dicit, *Non fraudãtes*. Vbi vnum remouet, & alterum aſtruit. Remouet fraudem. Seruis enim committuntur bona dominorũ. Luc. 19. Tradidit eis bona ſua. Aſtruit in omnibus bonitatẽ. Et ideo dicit, *Sed in omnibus fidem bonam oſtendentes*. Sed quo fine ſunt hæc fienda? Non quidem propter terrenum fauorem, ſed propter gloriam dei. Vnde dicit, *Vt doctrinam ſaluatoris noſtri domini ornent, &c.* Glo. Ornamentum doctoris eſt honeſta vita diſcipuli, ſicut ſanitas infirmi eſt laus medici. Doctor, curator eſt animarum. Si ergo nos oſtendimus bona opera, laudatur doctrina Chriſti. Eſa. 52. Iugiter tota die nomen meum blaſphematur. Matth. 5. Vt videant opera veſtra bona, &c.

LECTIO TERTIA.

Sanæ doctrinæ exemplar Chriſtus proponitur, qui erudiuit nos de vitandis, agendis, & ſperandis.

APparuit enim gratia dei ſaluatoris noſtri omnibus hominibus: erudiens nos, vt abnegantes impietatem & ſecularia deſideria, ſobriè, iuſtè, & pie viuamus in hoc ſeculo, expectantes beatam ſpem & aduentum gloriæ magni Dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum acceptabilem, ſectatorem bonorum operum. Hæc loquere, & exhortare: & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

Supra Apoſt. inſtruxit Titum qualiter doceret ſeruos & liberos, & concluſit quaſi rationem, vt. ſc. doctrina Chriſti ornaretur: hic aſsignans plenam rationem dictorum exponit quod dixit per bonam conuerſationem. Et primo præmittit gratiam & doctrinam Chriſti: ſecundò inducit eum ad gratiæ pędicationem, ibi, *Hæc loquere*. Item primo proponit gratiæ apparitionem: ſecundò eius inſtructionem, ibi, *Erudiens nos*. Tertiò eius operationẽ, ibi, *Qui dedit*. Sciẽdum eſt autem quod gratia importat miſericordiam, quia gratia eſt de eo quod gratis datur, & quod gratis datur hoc miſericorditer datur. Miſericordia autem ſemper in deo fuit, tamen olim circa homines latebat. Pſalm. Domine in cælo miſericordia tua. Ante Chriſtum enim omnes quantumcunq; eſſent iuſti, erant ſub damnatione, ſed Chriſto filio dei carnem aſſumente. *Apparuit gratia*. 1. Tim. 3. Et manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne. Pſal. Qui ſedes ſuper cherubim manifeſtare. Sed quanto quis eſt potentior, tanto eius gratia magis deſideratur. Vnde gratia dei deſideranda eſt. Et hoc eſt quod dicit, *Gratia Dei*. Et hoc ad ſaluandum. Vnde dicit, *Et ſaluatoris noſtri*. Eſa. 51. Salus autem mea in ſempiternũ erit. Hæc autem gratia non proponitur vni ſolummodo populo Iudæorũ, ſicut olim, ſed *Omnibus hominibus*. Eſa. 40. Videbit omnis caro pariter, quòd os domini locutum eſt. Eſa. 52. Et videbunt omnes fines terræ ſalutare dei noſtri. 1. Timoth. 2. Vult omnes homines ſaluos fieri. Et poteſt dici quòd in natiuitate Chriſti, apparuit hæc gratia dupliciter. Vno modo & primo, quia per maximam dei gratiam datus eſt nobis. Vnde eius conceptio cum ſit operatio totius trinitatis, attribuitur tamen ſpecialiter ſpiritui ſancto, qui eſt principium gratiarum. Et hæc gratia apparuit omnibus hominibus, & ſpecialiter homini Chriſto. Ioan. 1. Plenum gratiæ & veritatis. Ex hac gratia ſecundo eſt conſecuta inſtructio humani generis: quia ante Chriſtũ fuit mundus in ignorantia & hæreſi. Eſa. 9. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Vnde dicit, *Erudiens nos*, ſ. ſicut homo erudit filium. De duobus autem erudiuit nos, quia duo neceſſaria ſunt homini. ſc. bonũ opus & recta intentio. Primo oſtẽdit quomodo Chriſtus nos de primo erudiuit: ſecundo de ſecundo, ibi, *Expectantes*. Dicit ergo, *Vt abnegantes impiet. & ſe. deſi.* Notandum eſt ꝙ dicit, impietatẽ & ſecularia deſideria, quia omnia peccata vel cõſiſtunt in his, quę ſunt directè contra deum, quæ dicuntur peccata impietatis. Pietas enim propriè eſt ſecundũ quam colimus parentes & patriam: & quia deus eſt principalis pater noſter, ideo pertinet ad cultum dei pietas. Iob. 28. Secundum aliam literam, vbi nos habemus ſic, Ecce timor domini ipſa eſt ſapiẽtia, habetur, Ecce pietas ipſa eſt ſapientia. Et ideo peccata contra deum dicuntur eſſe impietates. Rom. 1. Reuelatur enim ira dei de cælo ſuper omnẽ impietatem, & ibi loquitur de idolatria. Vel conſiſtunt in abuſu

Gratia Dei apparuit in natiuitate Christi.

tempora-

temporalium, & hęc ſunt ſecularia deſideria. Eſt autem ſeculum ſpatium menſurans periodum rerum. Vnde per ſecularia intelliguntur res ſeculares, & omnia peccata, quæ in proximum committuntur vel in ſe, per earum abuſum.

Deinde cùm dicit, *Sobriè, &c.* oſtendit quid boni faciamus: & dicit, *Sobriè* quantum ad ſe: *Iuſte*, ad proximum: *Pie* ad deum. Sobrie, ad ſe, quaſi menſuratè. Bria enim menſura eſt & hoc eſt ſi homo cũ menſura rationis vtatur exterioribus rebus, & proprijs paſsionibus. Vnde ſobrietas accipitur pro quolibet menſurato vſu rerum exteriorum & extrinſecarum paſsionum. Sap. 8. Sobrietatem enim & ſapientiam dócet & iuſtitiam & virtutem, quibus nihil vtilius eſt in vita hominibus. Iuſte ad proximum. Pſal. Iuſtus dominus & iuſtitias dilexit. Piè ad deum. 1. Tim. 4. Exerce te ad pietatem. Deinde cùm dicit, *Exſpectantes beatã ſpẽ.* Inſtruit eum de fine, qui conſiſtit in duobus. ſ. in gloria animæ in morte. Alius in gloria corporis, in aduentu Chriſti, Ioan. 5. Venit hora in qua omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem filij dei, &c. Quantum ad primum, dicit, *Expectantes beatam ſpem.* Contra illos qui ponunt finẽ hominis in actu virtutũ in hac vita. Sed hoc nõ eſt verũ, quia etſi ſobriè & piè & iuſtè viuamus, adhuc ſumus expectantes. Iob 7. & 14. Sicut mercenarij dies eius. Eſa. 30. Beati oẽs qui expectant eum. Et ideo dicit, Expectantes beatã ſpem: quod poteſt intelligi dupliciter: vel quia eſt ſpes de beatitudine: vel quia expectatio facit ipſos beatos. Quantum ad ſecundum dicit, *Et aduentum gloriæ magni dei, & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti*, ſ. per quẽ reſurgent corpora noſtra. Qui enim diligit amicum, cum deſiderio expectat eum. 2. Ti. 4. Non ſolum autem mihi, ſed & his qui diligunt aduentum eius. Luc. 12. Vos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum. Et dicit, *Aduentum gloriæ*, quia primus aduentus fuit humilitatis. Phil. 2. Humiliauit ſemetipſum, &c. Matth. 11. Diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde. Et ille erit gloriæ, quia ſua diuinitas omnibus innoteſcet. Luc. 21. Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum poteſtate magna & maieſtate. Et dicit, *Magni dei*, contra Arrium, qui dixit filium non æqualem patri. Et bene magnus, quia dicitur Rom. 9. Qui eſt ſuper omnia deus benedictus in ſecula. 1. Ioan. vlti. Vt ſimus in vero filio eius, &c. Item eſt ſaluator. 1. Timot. 2. Hoc enim bonũ eſt & acceptum coram ſaluatore noſtro deo, qui omnes homines vult ſaluos fieri, &c. Quia ad hoc venit, & hoc importat nomen eius. Matt. 1. Ipſe enim ſaluum faciet populũ ſuum à peccatis eorum. Et addit *Chriſti*, ſ. qui eſt vnctus, in quo intelligitur vnio diuinitatis ad humanitatem. Aliqui enim dicuntur vncti: ſed non ita quod habeant eſſentiã diuinitatis vnitam, ſed quia participãt eius aliquid, ſed Chriſto eſt vnita diuinitas. Pſal. Vnxit te deus deus tuus, &c.

Deinde cùm dicit, *Qui dedit ſemetipſum*, oſtenditur operatio gratię. Et primò oſtendit beneficiũ gratię paſsionis eius. Secundò paſsionis fructũ, ibi, *Vt nos redimeret.* Dicit ergo, Dico quòd eſt noſter ſaluator, & quomodo? *Quia dedit ſemetipſum pro nobis.* Eph. 5. Ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam deo. Fructus eius dicitur liberatio & ſanctificatio. Liberatio cũ dicit, *Vt nos redimeret ab omni iniquitate.* Ioã. 8. Qui facit peccatũ, ſeruus eſt peccati. Primus. o. homo ex peccato ſuo redactus eſt in ſeruitutem peccati, ex qua ſeruitute inclinabatur ad aliud peccatũ: ſed Chriſtus ſatisfecit per ſuã paſsionem: & ideo ſumus redempti à ſeruitute. Eſa. 43. Noli timere, quia redemi te, &c. Et non ſolũ ab originali, ſed ab omnibus, quæ quis ſua volũtate ſuperaddidit. Sanctificatio in bono ponitur, cùm dicit, *Vt mundaret ſibi populum.* i. vt ſanctificaret populum, ſic. ſ. vt eſſemus populus eius. i. ei cõſecratus. Qui aliquando non populus eius, nunc autẽ populus eius. Oſeę 2. & Ro. 9. *acceptabilẽ*, ſ. deo per rectam fidẽ & intentionem. Prou. 14. Acceptus eſt regi miniſter intelligens. Vel acceptabilem, i. peculiarem. Deu. 7. Te elegit dñs deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris Sed oportet etiam quòd extra ſint opera bona. Vnde dicit *Sectatorem bonorum operum.* Ro. 13. Bonũ fac & habebis laudem ex illo. Gal. 6. Bonum autẽ facientes, non deficiamus.

Deinde cùm dicit, *Hæc loquere, &c.* inducit eum ad prędicationem gratiæ: & circa hoc duo facit: quia primo hortatur eum ad prædicandum: ſecundò inſtruit prædicandi modum, ibi, *Cum omni, &c.* Dicit ergo, *Loquere*, ſpectantia ad credenda, *Exhortare* ad agenda. 1. Theſſal. 2. Exhortatio noſtra non de errore, neq; de immunditia, neq; in dolo. *Argue* male agentes. 1. Tim. 5. Peccantes corã omnibus argue. Et hoc, *Cum omni imperio*, i. cum authoritate, quia loquitur vt inſtrumentum, vel miniſter dei. Et ideo cum fiducia diuinæ authoritatis. Eſt tamen loquendum in exhortando quandoque cum prece, conſiderando infirmitatem propriam. Prouer. 18. Cum obſecrationibus loquitur pauper. Quandoq; cum imperio, conſiderando authoritatem commiſſam. 2. Cor. vlt. An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Chriſtus. Vel cum manſuetudine ad bonos, cum authoritate ad obſtinatos: habet autem moneri, vt cũ imperio arguat, quia naturaliter fuit mitis. 1. Tim. 4. Nemo adoleſcentiam tuam contemnat.

CAPVT. III. LEC. I.

Quomodo ſe habere debent erga ſuperiores, quomodoque erga æquales docentur omnes, ſtatumque eorum ante gratiam, eundemque poſt gratiam ob oculos ponit.

ADmone illos principibus & poteſtatibus ſubditos eſſe, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos eſſe, neminem blaſphemare, non litigioſos eſſe, ſed modeſtos: omnem oſtendentes manſuetudinem ad omnes homines. Eramus enim aliquando & nos inſipientes, & increduli, errantes, ſeruientes deſiderijs & voluptatibus varijs, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem. Cum autem benignitas & humanitas apparuit ſaluatoris noſtri dei: non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecundum miſericordiam ſuam ſaluos nos fecit, per lauacrum regenerationis & renouationis ſpiritus ſancti, quem effudit in nos abunde per Ieſum Chriſtum ſaluatorem noſtrum: vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſimus ſecũdum ſpem vitæ æternæ. Fidelis ſermo eſt. Et de his volo te confirmare: vt curent bonis operibus præeſſe qui credunt deo. Hæc ſunt bona & vtilia hominibus.

Suprà Apoſtolus poſuit particulares admonitiones pertinentes ad ſingulos ſtatus: hic ponit generales ad omnes. Et primò ponit ipſas. Secundò rationem ipſarum, ibi, *Eramus.* Tertiò inducit Titum ad vtrorunq; prædicationẽ, ibi, *Et de his volo te.* Circa primũ duo facit, quia primo monet omnes qualiter ſe habeant ad ſuperiores: ſecundo quomodo ad ęquales, ibi, *Neminẽ blaſphemare.* Item prima in duas, quia primò oſtendit quòd ſuperioribus debent ſubditi reuerentiam ſubiectionis. Secundò obedientiam iuſsionis, ibi, *Dicto obedire.* Dico ergo, dixi de quo moneas prædictos, ſed *admone illos*, id eſt omnes *Principibus*, id eſt, maioribus ſcilicet regibus & huiuſmodi. *Et poteſtatibus*, id eſt alijs officialibus *Subditos eſſe.* 1. Pet. 2. Subiecti eſtote omni humanę creaturæ propter deũ, ſiue regi tanquã præcellenti, ſiue ducibus tanquã ab eo miſsis. Rom. 13. Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. Et hæc monitio neceſſaria eſt, primò ad tollendum errorem circa Iudæos, qui dicunt non eſſe obediendũ mandatis hominum. Secundò vt nullam inquietudinẽ facerent in eccleſia. Tertio quia tenẽtur ad obedientiã iuſsionis. Heb. vlti. Obedite præpoſitis veſtris & ſubiacete eis, &c. Et dixit, *Dicto obedire*, id eſt, ad ſolũ verbũ præſidis. 1. Reg. 15. Melior eſt enim obedientia, quã victimæ. 2. Theſ. 3. Si quis nõ obedierit verbo noſtro, per epiſtolã, hunc notate. Non ſolũ autẽ eſt neceſſaria promptitudo, ſed diſcretio. Vnde dicit, *Ad omne opus bonũ*, alioquin non eſſet obediendũ: tunc enim magis deo obediendum eſſet, quo maior eſt. Act. 4. Si iuſtum eſt in conſpectu dei, vos potius audire, quã deum, iudicate. Vnde mulieres non tenentur obedire in bello iniuſto. Deinde cùm dicit, *Neminem.* Oſtendit qualiter ſe habeant erga ęquales. Et primò quo ad vitationẽ mali. Secundò quo ad operationem boni, ibi *Sed modeſtos.* Monet autẽ eos ſpecialiter de verbis, quia in primitiua eccleſia pauci peccabãt factis. Verbis autem aliquis peccat, primò contra perſonã alterius ſi ei improperia inferat. Vnde dicit, *Neminem blaſphemare.* Sed cõtrà, quia blaſphemia eſt relatio criminis in deum, non ergo eſt blaſphemia in proximũ. Reſpondeo, inquantũ dilectio proximi refertur in dilectionem dei, & honor proximi in honorẽ dei, ſic eius improperiũ eſt in deum. Sumitur ergo hic blaſphemare, pro qualibet maledictione occulta, vel

manifeſta.2.Pet.2.Sectas nõ metuunt introducere blaſphemantes. Secundò quis peccat contra proximum propter res exteriores. Et ideo dicit, *Non litigioſos eſſe*. Vbi eſt ſciendum, q tria ſunt genera hominũ: quidam eorum ſunt virtuoſi, & duo vitioſi. quidam enim omnibus verbis auditis in nullo contriſtantur, & hi ſunt adulatores. Et quidã omnĩ verbo reſiſtunt, & hi litigioſi ſunt. Contra hos loquitur hic. Ideo dicitur 2.Timot.2. Seruum autẽ Dñi non oportet litigare, ſed manſuetũ eſſe ad omnes. Prouer.20. Honor eſt homini, qui ſe ſeparat à contentionibus. Sed mediũ tenens, vt quandoq; delectetur verbis, quandoq; contriſtetur, eſt virtuoſus. 2.Cor.7. Si contriſtaui vos epiſtola, non me pœnitet, &c. Deinde cùm dicit, *Sed modeſtos*. Oſtendit quomodo ſe habeant in operatione boni, & primò in exterioribus actibus, dicens, *ſed modeſtos*. Eſt autẽ modeſtia virtus per quã aliquis in omnibus exterioribus modum tenet, vt nõ offendat cuiuſquã aſpectum. Philip.4. Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus. Prouer.22. Finis modeſtiæ, timor dñi, diuitiæ, gloria, & vita, &c. Quantò autẽ quis eſt impetuoſior in interioribus affectibus, tãtò refrenatur difficilius etiã in exterioribus. Talis autẽ eſt inter oẽs affectus ira. Et ideo contra hoc ponit manſuetudinẽ, quæ moderatur paſsiones irę. Vnde dicit, *Omnem manſuetudinẽ oſtendentes ad oẽs homines*. Matt.11. Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde. Iac.1. In mãſuetudine ſuſcipite inſitũ verbũ, quod poteſt ſaluare animas veſtras. Deinde cùm dicit, *Eramus enim & nos, &c.* Aſsignat rationẽ prædictorum, & maximè huius vltimi, ſ. q ſint manſueti. Poſſent enim dicere, quomodo erimus mãſueti ad infideles, quomodo ad malos? Non enim hoc poſſumus. Reſpondet, Conſidera te qualis fueris. Et ideo contra irã optimum remediũ eſt, recognitio fragilitatis propriæ. Et ideo primò ponit ſtatũ eorum præteritũ. Secundo oſtendit vnde venerũt ad ſtatum perfectionis, ibi: *Cum autẽ benignitas*. Itẽ primò ponit defectus pertinentes ad intellectum: ſecundò ad affectum, ibi, *Seruientes*. Intellectus autem poteſt dupliciter deficere: vel quia deficit à vera cognitione, ſicut per ignorantiã negationis: vel quia incidit in opinionem falſi. Verùm autem in rebus diuinis dupliciter aliqui percipiunt. Quidam enim ſolum per fidem, quidam prægustando per lumen ſapientiæ per apertam aliquam cognitionem. Vnde quantum ad ſecundum dicit, *Eramus inſipientes*, id eſt priuati iſta ſapientia. Luc.21. Dabo vobis os & ſapientiam, &c. Quantum ad primum dicit, *increduli*, id eſt infideles. Ezech.2. Increduli, & ſubuerſores ſunt tecum. Sed erramus incidentes in contrariam opinionem. Vnde dicit, *Errantes*, id eſt falſum pro vero tenentes. Eſaiæ 19. Errare fecerunt Aegyptum in omni opere ſuo. Deinde ponit ea quæ pertinent ad corruptionem affectus: & primò quantum ad ſe: ſecundò quantum ad alios, ibi, *In malitia, &c.* Affectus autem hominis tunc eſt rectus, quando ſeruit rationi, & vtitur licitis delectationibus ſm rationem. Quando ergo nõ ſequitur rationem, ſed ſua deſideria, tunc corrũpitur. Vnde dicit, *Seruiẽtes deſiderijs & voluptatibus varijs*. Voluptates reſpiciunt peccata delectationum carnalium, vt ſunt luxuria & gula. Deſideria verò quælibet alia vitia, vt ſunt ambitio & auaritia & huiuſmodi. Eccle.18. Poſt concupiſcentias tuas nõ eas, & à voluptate tua auerte. Rom.6. Non regnet peccatũ in veſtro mortali corpore, vt obediatis cõcupiſcentijs eius. 2.Tim.3. Voluptatum amatores magis, quàm dei. Deinde cũ dicit, *In malitia & inuidia agentes*. Ponit peccata in ordine ad alios: & primò malitiã, quæ eſt voluntas nocendi alteri, effectus enim denominatur à fine. Qui ergo intendit inferre malum, dicitur malinoſus. Iac.1. Propter q abijcientes omnem immunditiam & abundantiam malitiæ. Secundò ponit inuidiam, quæ dolet de proximi bono, ſicut malitia infert malum. Prouer.14. Putredo oſsium, inuidia. Tertiò ponit odiũ. Vnde dicit, *Odibiles*, ſcilicet vel deo, per hoc quod faciunt peccatum. Sap.14. Similiter odibiles ſunt deo impius & impietas eius. Rom.1. Detractores deo odibiles. Vel proximo, quando faciunt illud vnde proximus eos odio habere debeat. Et addit, *Odientes inuicẽ*, q.d. & nos etiã odiebamus alios. 1.Ioã.3. qui odit fratrẽ ſuũ, homicida eſt.

Modeſtia, quæ virtus ſit.

Iræ remedium optimũ, cognitio propria fragilitatis.

Deinde cùm dicit, *Cum autem benignitas*. Oſtendit ſtatũ ſalutis noſtræ, cuius ordinẽ & proceſſum primò deſcribit. Secundò cõfirmat dictum, ibi, *Fidelis ſermo*. Circa primum quatuor facit, quia primò oſtendit cauſam ſalutis; ſecundò rationem ſaluandi, ibi, *Non ex operibus iuſtitiæ*. Tertiò modũ eius, ibi, *Per lauacrũ*. Quartò finẽ, ibi, *Vt iuſtificati*. Cauſa autẽ noſtrę ſalutis eſt charitas dei. Eph.2. Deus autẽ, qui diues eſt in miſericordia propter nimiã charitatẽ ſuã, qua dilexit nos, &c. Hanc charitatẽ deſcribit, primò quantũ ad affectum: ſecundò quantũ ad effectum. Interior charitatis affectus deſignatur in benignitate, quæ dicitur bona igneitas. Ignis autem ſignificat amorem. Cant.8. Lampades eius lampades ignis atq; flammarum. Benignitas ergo eſt amor interior, profundens bona ad exteriora. Hęc ab ęterno fuit in deo, quia amor eius eſt cauſa omnium. Ioel.2. Benignus & miſericors eſt, &c. Sed hoc quandoque non apparebat. Eſa.63. Vbi nunc zelus tuus & fortitudo tua, multitudo viſcerum tuorum, & miſerationũ tuarum ſuper me cõtinuerunt ſe. Sed per effectum apparuit, quod deſignatur, cùm dicit, *Humanitas*, quod dupliciter poteſt intelligi, vel ſecundũ quod ſignificat humanã naturã, q.d. Apparuit benignitas & humanitas, quãdo Deus ex benignitate eſt homo factus. Philip.2. Habitu inuentus vt homo. Pſal. Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. Vel ſm, quod deſignat virtutem, quę conſiſtit in exteriori ſubuentione in defectibus aliorum. Vnde humanum eſſe, eſt condeſcendere. Act.vlt. Barbari autem pręſtabant non modicã humanitatẽ nobis. Sic deus condeſcendit noſtris defectibus. Pſal. Ipſe cognouit figmentum noſtrũ. Et hoc, *Saluatoris*, quia vt dicit Pſal. Salus autem iuſtorum à Dño. Deinde cùm dicit, *Non ex operibus, &c.* Ponit rationẽ ſaluandi: & primò excluditur ratio pręſumpta: ſecundò oſtenditur ratio vera. Ratio pręſumpta, eſt q propter merita noſtra ſimus ſaluati, quod excludit, cùm dicit, *Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos*. Rom.11. Reliquiæ ſecundum electionem gratiæ dei ſaluæ factæ ſunt. Deut.9. Non propter iuſtitias tuas & æquitatem cordis tui ingredieris, vt poſsideas terram eorum, &c. Sed vera ratio eſt ſola miſericordia dei. Vnde dicit, *Sed ſecundũ ſuam miſericordiam, &c.* Tren.3. Miſericordię domini, quod non ſumus conſumpti. Luc.1. Et miſericordia eius à progenie in progenies. Modus ſalutis adipiſcendæ eſt per baptiſmum quem primò proponit: ſecundò effectum eius: tertiò cauſam. Dicit ergo, *Per lauacrum*, id eſt ſaluati ſumus per ablutionem ſpiritualem. Ephe.5. Mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ. Zacha.13. Erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Hieruſalem, in ablutionem peccatoris & menſtruatæ. Quantũ ad effectus eius ſubdit, *Regenerationis & renouationis*. Pro quo ſciendum eſt, quod homo indigebat duobus in ſtatu perditionis, quæ conſecutus eſt per Chriſtum, ſcilicet participatione diuinæ naturæ, & depoſitione vetuſtatis. Erat enim ſeparatus à deo. Eſa.59. Iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos & Deum veſtrum, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis ne exaudiret. Et erat inueteratus. Baruch 3. Inueteraui in terra aliena. Sed primũ conſequimur per Chriſtum, ſ. per participationem naturæ diuinæ. 2.Pet.1. Vt per hoc efficiamur conſortes diuinæ naturæ. Sed noua natura non acquiritur niſi per generationem. Sed tamen hęc natura ita datur, q etiam remanet noſtra, & ita ſuperadditur. Sic enim generatur participatio in filium Dei, quod nõ deſtruitur homo. Ioã.3. Oportet vos naſci denuo. Et ideo dicitur generatio. Iaco.1. Voluntariè genuit nos verbo veritatis ſuæ. Homo etiã per Chriſtum depoſuit vetuſtatẽ peccati renouatus ad integritatem naturæ, & hoc vocatur renouatio. Ephe.4. Renouamini ſpiritu mẽtis veſtrę. Sed quæ eſt cauſa huius effectus, vt cor abluat? Hæc virtus eſt à ſancta & indiuidua trinitate. Matt.vlti. In nomine patris & filij & ſpiritusſancti, &c. Vnde & Chriſto baptizato pater in voce, filius in carne, ſpiritusſanctus in columbæ ſpecie apparuerunt. Et ideo dicit, *Spiritusſancti*, id eſt, quã ſpiritusſanctus facit. Pſal. Emitte ſpiritũ tuum, &c. Itẽ eſt regeneratio per ſpiritũ. Gala.4. Miſit deus ſpiritum filij ſui in corda veſtra clamantẽ, abba pater. Roma. 8. Non accepiſtis ſpiritũ ſeruitutis iterum in timore. Sed accepiſtis ſpiritũ adoptionis filiorũ in quo clamamus, abba pater. Sed hunc ſpiritum dat Deus pater, *Quem effudit abundè*, vt deſignet copiã gratiæ in baptiſmo, vnde fit plena peccatorũ remiſsio. Ioel.2. Effundã de ſpiritu meo ſuper omnem carnẽ, &c. Effundã ſpiritum meum ſuper ſemen tuum. Et propter diuerſa dona gratiarũ. Iac.1. Qui dat omnibus affluenter & nõ improperat. Hoc etiam datur *Per Chriſtum Ieſum*. Ioan.16. Paraclitus quẽ ego mittã

vobis,

Spiritus ſanctus datur à Chriſto, vt deus & vt homo.

vobis, &c. In Chriſto enim duas naturas inuenimus, & ad vtramq; pertinet, ꝙ Chriſtus det ſpiritum ſanctũ. Quantũ quidẽ ad diuinã, quia eſt verbum, ex quo ſimul & à patre procedit amor. Amor autẽ in nobis procedit ex cõceptione cordis, cuius conceptio eſt verbum. Quantum verò ad humanam, quia Chriſtua accepit ſummam plenitudinẽ eius, ita quod per eum ad omnes deriuatur. Ioan.1. Plenum gratiæ & veritatis. Et paulo poſt. Et de plenitudine eius omnes nos accepimus gratiam pro gratia. Et cap.3. Non enim ad menſuram dat deus ſpiritum, &c. Et ideo baptiſmus & alia ſacramenta non habent efficaciam niſi ex virtute humanitatia & paſsionis Chriſti. Deinde cùm dicit, *Vt iuſtificati gratia ipſius*. Ponitur finis ſalutis noſtræ, quæ eſt participatio vitæ æternæ. Vnde dicit *Hæredes*. Idem autem eſt iuſtificati, & quod prius dixerat, regenerati. In iuſtificatione impij ſunt duo termini, ſcilicet, à quo, qui eſt remiſsio culpæ, & bæc eſt renouatio, & ad quem, qui eſt infuſio gratiæ, & hoc ad regeneratione pertinet. Dicit ergo, Ideo verbum caro factum eſt, vt iuſtificati.i.renouati per gratiam, quia iuſtificatio nõ fit ſine gratia. Sed nunquid deus poſſet remittere culpam ſine gratiæ infuſione? Videtur quod ſic, quia à principio poterat conſtituere hominem eſſe ſine gratia & culpa: Reſpondeo, dicẽdum eſt, quod aliud eſt de homine, qui nunquam offendit, quia ſic poteſt eſſe ſine gratia & ſine culpa, & aliud eſt de homine, qui iam peccauit, qui non poteſt eſſe quin odiatur, vel diligatur, & ſi à deo diligitur oportet, quod diligat, & ſi diligit oportet, ꝙ præſtetur ei gratia: quia ſine gratia non diligit, & ꝙ etiã per hoc efficiantur hæredes. 1. Pet.1. Hæreditatẽ incorruptibilẽ & incontaminatã & immarceſsibilẽ conſeruatã in cælis in vobis, &c. Et hoc, *Vitæ æternæ*. Pſal. Funes ceciderunt mihi in præclaris, etenim hæreditas mea præclara eſt mihi, &c. Sed quomodo hæredes? *Secundum ſpem*, quia iam nõ ineſt ſpes huius vitæ. Ro.5. Gloriamur in ſpe gloriæ filiorũ dei.

Iuſtificationis termini ſunt, remiſſio culpæ, & infuſio gratiæ.

Deinde cùm dicit, *Fidelis ſermo eſt*, probat dicta de ſalute noſtra & ſpe. q.d. Hoc dictum eſt fidele. Apoc. vlt. Hęc verba fideliſsima & vera ſunt. Deinde cùm dicit, *Et de his volo*, mandat hoc prædicari. Et primò ponit præceptum. Secundò rationem aſsignat, ibi *Hæc ſunt*. Dicit ergo, *Et de his*, ſcilicet, quæ ad dei beneficia reprehenſionem peccatorum, documenta fidei & morum. *Volo te cõfirmare*, ſcilicet, alios. Iob.4. Vacillãtes cõfirmauerũt ſermones tui. Act.15. Et confirmauerunt eos. Et ratio huius eſt, *Vt curent, &c.* Quod poteſt intelligi de prælatis, quaſi dicat, Volo ꝙ confirmes viatores, i. prælatos, vt ipſi curent præeſſe his, qui credunt deo, ſ. fidelibus in bonis operibus. 1. Pet.2. Ex bonis operibus vos conſiderantes, glorificent deum. Matt.5. Vt videant opera veſtra bona, & glorificent patrẽ veſtrũ. *Hæc* verba *Sunt bona*, quia de bonitate dei. Matt.12. Bonus homo, de bono theſauro profert bona, *Et vtilia hominibus*. Eſa.48. Ego dominus deus tuus docens te vtilia.

LECTIO SECVNDA.

Hæreticos, vtpotè perditos, ac pernitioſos vitare docet, ac deinum gratiam exorans, ſalutem ſibi in Chriſto precatur,

STultas autem quæſtiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita. Sunt enim inutiles & vanæ. Hæreticum hominem poſt vnam & ſecundam correctionem deuita: ſciens quia ſubuerſus eſt, qui eiuſmodi eſt, & delinqnit cũ ſit proprio iudicio condemnatus. Cùm miſero ad te Arthemam aut Tychicum, feſtina ad me venire Nicopolim. Ibi enim ſtatui hiemare. Zenam legiſperitum & Apollo ſolicitè præmitte, vt nihil illis deſit. Diſcant autem & veſtri bonis operibus præeſſe ad vſus neceſſarios: vt non ſint infructuoſi. Salutant te qui mecum ſunt omnes. Saluta eos, qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

Suprà Apoſtolus docuit Titum qualia ad inſtructionẽ populi proponat, nunc oſtendit, quæ vitet in doctrina. Et primò facit hoc. Secundò ſcribit quædam familiaria, ibi, *Cum miſero*. Item prima in duas, quia primo oſtendit quomodo vitet inutile & aliena dogmata. Secundò quomodo vitet hęreticos, ibi, *Hæreticum*. Circa primũ duo facit, quia primò oſtendit, quæ ſunt vitanda in ſua doctrina. Secundò rationem aſsignat, ibi, *Sunt enim*. Notandũ eſt autem circa primũ, ꝙ ad eum, qui profitetur doctrinã alicuius ſcientię, primò pertinet, vt ſatisfaciat quæſtionibus, quę mouentur in illa. Secundò vt per ſe aliqua tractet. Tertiò vt diſputet cum reſiſtentibus. Et quartò ꝙ doceat quid circa eã ſit vitandũ. In alijs autẽ ſcientijs nullus ſapiens cuilibet quęſtioni reſpondet, ſed tantũ ad eas, quę pertinẽt ad ſuã ſcientiã. Ita doctor veritatis nõ debet cuilibet quæſtioni reſpõdere. Stultitia enim ſapientiæ opponitur. Hæc autẽ doctrina eſt ſapientiæ. Deut.4. Hæc enim ſapiẽtia veſtra, & intellectus corã populis. Ideo dicit, *Stultas quæſtiones*. Quæſtiones ergo aduerſantes intentionibus doctrinæ iſtius, ſtultæ ſunt. Aduerſantur autẽ ei illa, quæ ſunt indiſciplinabilia. Iob.34. Iob autẽ ſtultè locutus eſt, & verba illius non ſonant diſciplinam. Item quando manifeſtum proponitur, vt dubiũ. ſ. quæcunq; debet aliquis per ſe tenere in ſciẽtia. Et hæc ſunt quæ ſpectant ad inſtructionẽ fidei & eruditionem morũ. Et quædam ſunt quę debet vitare. Vnde dicit, *Genealogias*. Ponuntur enim genealogiæ in ſcripturis propter myſteria, & propter intellectum hiſtorialẽ. In reſiſtendo impugnantibus debet vitare *Contentiones & pugnas*. Quando.n. eſt diſputatio ad inquiſitionem veritatis eſt laudabile, ſed quando eſt contentio, quid ſit tenendũ, & quid vitandum, tales ſunt vitandæ. Prouer.20. Honor eſt homini, qui ſeparat ſe à contentionibus. 2. Timo.2. Noli verbis contendere. Pugnæ legis ſunt, quæ non ex vitio diſputantium, ſed quę oriuntur ex contrarietate in ſcriptura, vel rationibus contrarijs. Sed nunquid huiuſmodi ſemper ſunt vitandæ? Dicendum eſt in ſcriptura ſacra ſecundum veritatem nihil eſt contrarium. Sed ſi aliquid apparet cõtrarium. Vel eſt, quia non intelligitur, vel quia corrupta ſunt vitio ſcriptorum, quod patet ſpecialiter in numeris & genealogijs. Et hic ideo, quia determinari non poſſunt, vult quod vitentur. Et hoc ideo, quia *Inutiles ſunt*. Et doctor ad duo intendere debet. ſ. ad vtilitatem, & ad veritatẽ. Prouer. 8. Veritatem meditabitur guttur meum, &c. Eſa.48. Ego dñs deus tuus docens te vtilia. Non eſt ergo intromittendũ ſe de inutilibus, & quæ nõ habent ſolidam veritatẽ. Scire enim ſingularia, vt ſunt genealogię, non eſt ad perfectionẽ intellectus nec ad inſtructionẽ morum, nec fidei. Et ſunt *Vanæ*, quia non habent ſolidã veritatẽ. Deinde cùm dicit, *Hæreticum*. Oſtendit qui ſunt vitandi inter homines, & primò oſtendit ꝙ hęretici: ſecũdò oſtendit rationẽ huius, ibi, *Sciẽs quia*. Dicit ergo, *Hæreticum hominẽ*. Vbi notãdũ eſt, quid faciat eſſe hæreticum, & accipienda eſt prima ratio huius nominis, hęreticus. Non enim dicitur à diuiſione, ſed ab electione, vt dicit Hieronymus, in græco enim hæreſis dicitur electio. Vnde hęreticus. i. electiuus, quaſi pertinaciter adhærens ſectæ alicuius, quã elegit. Vnde ſciendũ eſt, ꝙ omnis hæreticus eſt errans, & nõ econuerſo, propter duo. Primò ex parte materię circa quã errat, puta ſi non eſt circa finem vitę humanę, vel circa id quod ad fidem pertinet & bonos mores. Talis enim ſic errans non eſt hæreticus. Si verò erraret circa ea quę ſunt ad finẽ vitæ humanæ, ſemper eſt hęreticus. Et dico finem vitæ humanæ, quia apud antiquos erant ſectæ, ponentes diuerſum finem, vt patet de Stoycis & Epicureis. Vel fidem: & ſic ſi aliquis diceret deum non eſſe trinum & vnum: & fornicationẽ nõ eſſe peccatum, eſt hæreticus. Secundò ex parte electionis, quia eligens ſi non eſt pertinax, ſed eſt paratus corrigi ſm eccleſię determinationem, & ſic non eſt ex malitia, ſed ex ignorantia, non eſt hęreticus. *Hunc ergo deuita*, propter periculũ. 2. Tim.2. Sermo eorũ vt cancer ſerpit. Itẽ nec aliquis cõmunicet peccatis eorũ, ne videatur eis conſentire. 2. Ioan. c. vnico. Si quis venerit ad vos, & hanc doctrinã non affert, &c. Item propter pœnam. Nume.16. Recedite à tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere quę ad eos pertinent, &c. Vult tamen ꝙ moneatur, & ſi non dimittit, tunc eſt hęreticus & vitandus. Et dicit *Poſt primã & ſecundã correptionẽ*. Sic enim fit in eccleſia in excõmunicationibus. Et ratio eſt, quia numerus omnis rei habet principiũ, mediũ, & finem. Ideo accipitur, vt ſufficiens ad omnia. 2. Cor. vlti. Ecce iam tertiò hoc venio ad vos, &c. Item propter perfectionẽ numeri ternarij. Ratio autẽ deuitationis eſt, quia cum errãte agendum à principio, vt corrigatur. Matth.9. Non eſt opus valentibus medicus, ſed malè habentibus. Et ideo non eſt dimittendũ quouſq; videatur ſi curari poterit, ſed ſi nõ poteſt ſanari, tunc eſt dimittendus. Luc.19. Ex ore tuo te iudico ſerue nequam. Deinde cùm dicit, *Cum miſero*. Scribit

quædam familiaria. Et primò quædam diſponenda circa ipſum: ſecundò epiſtolam terminat in ſalute. Dicit ergo *Cum miſero, &c.* Hi duo diſcipuli erãt Apoſtoli. Alios miſit, quia volebat, quod Titus iret ad eum, nec determinat ei tẽpus, ſed locum: eo enim indiguit in adiutorinm prędicationis, voluit tamen præmitti Artbemsm, & oſtendit quid de eis diſponat: ſecundò obiectioni reſpondet, ibi *Diſcant autẽ & veſtri.* Apollo iſte de quo Act. 19. erat epiſcopus Corinthiorũ, propter qnorũ culpam dimiſit eos, & iuit Cretam ad Titum, ſed correctis Corinthijs Apoſtolus reuocat eũ. Vocat autẽ Zenam legiſperitum, licet & Apollo eſſet valde doctus, quia in Iudaiſmo habuit hsnc dignitatẽ. Ratio autem quare iſtos vult præmitti & nõ Titnm, eſt, quia Titus neceſſarius erat apud Cretam propter epiſcopatũ, iſti autẽ nõ habebant aliquam curam. Et dicit, *Vt nihil illis deſit.* q.d. Si non habes, prouideant ſubditi tui. Et ideo ſubiungit, *Sic diſcant veſtri,* ſcilicet, fideles prouidere ſicut faciunt Iudæi. Et dicit veſtri, ſ. ſubditi diſcãt excellere Iudæos, & alios de Aſia, qui ſuis prædicatoribus & indigentibus prouidẽt. Et dicit, *Ad vſus neceſſarios,* i. in caſibus neceſſitatis. 1. Tim. 6. Habentes alimenta, & quibus tegamur his cõtenti ſimus. Ratio autẽ quare præſint, eſt *Vt non ſint infructuoſi.* 1. Cor. 9. Quis plantat vineã, & de fructu eius non edit? &c. Populus ergo ſi eſt, vt vinea Dñi, debet ferre fructum, non ſolũ ſpiritualem, ſed etiã temporalem, vt exinde cultores ſuſtẽtentur, alias eſſent infructuoſi. Matt. 7. Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, &c. Deinde ſalutat eos, primò ex parte aliorũ: ſecundò rogat, ꝙ ſalutent alios: tertiò ponit ſuam. Quantum ad primũ dicit, *Salutant, &c.* id eſt ſalutẽ optant. Secundò dicit, Saluta eos qui nos amãt in fide Chriſti exiſtentes, quia non eſt conuentio fidelis cum infideli. 2. Paralip. 19. Impio præbes auxilium, & his qui oderunt Dominum amicitia iungeris. Vel qui nos amant in fide, i. fideli affectu. Eccle. 6. Amico fideli nulla eſt comparatio. *Gratia Dei,* ſcilicet, quæ eſt principium omniũ bonorum. Roma. 3. Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. Et dicit *Vobis,* quia non ſcribit vni propter vtilitatem ipſius tantum, ſed propter totam eccleſiam. Deo gratias.

Explicit explanatio Diui Thomæ Aquinatis: ſuper epiſtolam beatiſſimi Pauli Apoſtoli, ad Titum.

EXPOSITIO EIVSDEM DIVI THOMAE AQVINATIS, SVPER EPISTOLAM PAVLI Apoſtoli, ad Philemonem.

PROLOGVS.

SERVVS ſi eſt tibi fidelis, ſit tibi qnaſi anima tua, &c. Eccle. 33. Oſtendit ſapiẽs tria circa dominum & ſeruum, ſ. quid requiratur ex parte ſerui. Item qualis debet eſſe affectus domini ad ſeruum. Item qualis vſus ſerui. Ex parte ſerui requiritur fidelitas, in qua eſt bonum ſerui, quia & quod eſt & omnia ſua debet dare domino. Matt. 24. Fidelis ſeruus & prudens, &c. Et dicit, ſi eſt fidelis: quia fidelitas apud paucos eſt. Prouer. 20. Virum fidelem quis inueniet? talis ergo ſeruus debet haberi à Domino, ſicut amicus in affectu. Vnde dicit, Sit tibi ſicut anima tua. Hoc enim eſt proprium amicorum, vt eorum anima vna ſit in nolendo & volendo. Act. 4. Multitudinis credẽtium erat cor vnum, & anima vna. In quo datur intelligi, quod eſt quidam conſenſus inter Dominum & ſeruum, quia ſeruus fidelis tranſit in amicum. Vſus eius eſt, vt tractetur, vt frater, nam frater eſt, & quantum ad generationem naturæ, quia eodem actore. Iob 31. Si contempſi ſubire iudicium cum ſeruo meo. Malac. 2. Nunquid non vnus pater omnium noſtrum? Nunquid non Deus vnus? Et quantum ad generationem gratiæ, quæ eſt eadem. Gal. 3. Quicunq; enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis, non eſt Iudæus, neq; Græcus, non eſt ſeruus, neque liber, non eſt maſculus, neqne fœmina, omnes enim vos vnum eſtis in Chriſto Ieſu. Matt. 23. Omnes fratres eſtis. Hæc autem verba conueniunt materiæ huius epiſtolæ. Sicut enim ſuprà oſtendit qualiter ſpirituales prælati habeãt ſe ad ſubditos: ſic hic qualiter temporales dñi ad tẽporales ſeruos, & quomodo ſeruus fidelis quoad Dominum eius.

CAPIT. I. LEC. I.

Fidem, & charitatem Philemonis commendat, quam in ſanctos oſtendebat, propter quam, item gratiam ei & pacem precatur.

PAulus vinctus Chriſti Ieſu: & Timotheus frater, Philemoni dilecto adiutori noſtro, & Appia ſorori chariſſimæ, & Archippo commilitoni noſtro, & eccleſiæ quæ in domo tua eſt. Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias ago Deo meo, ſemper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens charitatem tuam, & fidem quam habes in Domino Ieſu, & in omnes ſanctos: vt communicatio fidei tuæ euidens fiat in agnitione omnis operis boni in Chriſto Ieſu. Gaudium enim magnum habui & conſolationẽ in charitate tua, quia viſcera ſanctorum requieuerunt per te frater. Propter quod multã fiduciam habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi, quod ad rem pertinet: propter charitatem magis obſecro, cùm ſit talis, vt Paulus ſenex.

Epiſtolę occaſio ex hoc eſt. Apud enim Coloſſenſes quidam Chriſtianus magnus habuit quendam ſeruũ, qui furtim fugiens Romam, ab Apoſtolo eſt baptizatus, pro quo & ſcribit. Et primò ponitur ſalutatio, ſecundò epiſtolaris narratio. In ſalutatione primò ponit perſonas ſalutantes, ſecundò ſalutatas, tertiò bona optata. Dicit ergo, *Paulus,* quod eſt numen venerandum omnibus fidelibus, qui ſunt docti ab eo. *Vinctus.* 2. Timo. 2. Laboro vſq; ad vincula. Nã tunc vinctus erat Romæ. Sed *Ieſu Chriſti,* vbi oſtenditur cauſa vinculorum. Laudabile enim valde eſt vinctum eſſe propter Chriſtum, in hoc enim eſt beatificandus. Matt. 5. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, &c. 1. Pet. 4. Nemo veſtrũ patiatur quaſi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor, ſi autẽ vt Chriſtianus non erubeſcat, glorificet autẽ Deum in iſto nomine. Act. 5. Ibant Apoſtoli, &c. *Et Timotheus frater.* Fratres ſunt quantũ ad perfectã fidem. Phil. 2. Neminem habeo tam vnanimem, qni ſyncera affectione pro vobis ſolicitus ſit. Ipſi autem Timotheum adiungit, vt facilius impetret, quia impoſsibile eſt preces multorum non exaudiri. Deinde ponit perſonas ſalutatas. Et primò ponitur perſona principalis ſalutata: ſecundò adiuncta. Item primo ponit maritum & vxorem, qui dominium domus habent, quibus obligatur ſeruus *Dilecto* dicit propter bona opera. Ioan. 15. Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis inuicem. *Adiutori,* quia ſubminiſtrabat ſanctis. Prouer. 18. Frater qui iuuatur à fratre, quaſi ciuitas firma. Secundò ponitur perſona adiuncta, cùm dicit, *Archippo commilitoni noſtro,* qui ita erat potens Coloſsis, quod omnes Chriſtiani erant ſub vmbra eius. Et ideo inducit totam eccleſiam, ibi, cuius erat epiſcopus, ſic ſcribẽs Col. vlti. Dicite Archippo, vide miniſterium, quod accepiſti, &c. Et dicit Archippo commilitoni, quia omnes prælati ſunt ſicut ſpirituales milites eccleſiæ. 2. Corint. 10. Arma militiæ noſtræ non ſunt carnalia, &c. Et addit, *Et eccleſiæ, &c.* Hos ſuperinducit: vt moneant eum ad exaudiẽdum. Bona optata exponuntur, vt conſuetum eſt. Deinde cùm dicit, *Gratias ago.* Ponitur epiſtolaris narratio. Et

primò ponitur gratiarum actio: ſecūdò petitio, ibi, *Propter quod*, tertiò concluſio, ibi, *Itaque fratres*. Item primo gratiarum actio ponitur. ſecundo materia actionis gratiarum, ibi, *Audiens*. tertiò cauſa propter quam Deo gratias agit, ibi, *Gaudium enim magnū*. Dicit ergo, *Gratias ago Deo meo*. Coloſ. 3. Et grati eſtote. Philip. 4. Cum gratiarum actione, quaſi dicat. Ita ago gratias de præteritis, vt orē tamen pro futuris. Et ideo dicit, *Semper memoriā tui faciens, &c.* Phil. 1. Eo quod habeam vos in corde, & in vinculis meis. Eſa. 49 Nunquid poteſt mulier obliuiſci infantem ſuum, &c. Ponendo autem materiam gratiarum actionis, oſtendit quid pro eo petēdo orat. Materia autem huius erat neceſſaria & bona Philemoni. ſ. & charitas & fides: ſine enim charitate nihil aliorum valet, & per eam omnia habentur. 1. Cor. 13. Si linguis hominū loquar, &c. Item ſine fide nullus deum amare poteſt, quia nō cognoſcit verè deum. De ſpe autem mentionem non facit, quia media eſt: & in his intelligitur. Sed in quo habes fidem & charitatem? *In Domino Ieſu*. 1. Cor. vlti. Si quis non amat dñm noſtrum Ieſum Chriſtū, anathema ſit. Et hoc eſt neceſſarium, quia ex Chriſto dulcius dilecto, deriuatur dilectio ad membra: quia nō diligit caput, qui non diligit membra. 1. Ioan. 4. Qui nō diligit fratrem ſuum quem videt, deum quē non videt quomodo poteſt diligere? *Et in omnes ſanctos*, fides innititur doctrinæ prout eſt manifeſtata per Chriſtum, quia deum nemo vidit vnquam. 1. Ioan. 1. & 14. Creditis in deum, & in me credite, & ideo per fidem habemus Chriſtum. Sed quo ad ſanctos pertinet, poteſt intelligi dupliciter. Vno modo, quia ex fide quam habent ad Chriſtum procedunt obſequia impenſa ſanctis. Vel fides conſiſtit in diuinitate principaliter prout eſt annuntiata per Chriſtum, ſed non ſolò per Chriſtum, ſed etiam per ſanctos. Matt. vlti. Euntes ergo docete omnes gentes, &c. Debemus ergo credere nō ſolum dicta per Chriſtum, ſed etiam per ſanctos. Heb. 2. Quæ cū initiū accepiſſet enarrari per dominum, ab eis qui audierunt in nos confirmata eſt, *Vt communicatio fidei*, hoc continuatur dupliciter. Vno enim modo, vt ſit ſignum. Et eſt ſenſus, vt communicatio, &c. id eſt, tanta eſt charitas tua, vt communicatio fidei tuæ, &c. Vel aliter. *Gratias ago & memoriam, &c.* vt. ſ. oſtendat quid pro eo petat orando. Et poteſt intelligi communicatio fidei dupliciter. Vel quia in fide cōmunicabat cum omnibus ſanctis, non habens aliam fidem nouam, vt hæretici. 1. Cor. 1. Idipſum dicatis omnes, &c. Vel communicatio qua bona communicas ſanctis, procedens ex fide. 1. Timo. vlti. Diuitibus huius ſeculi præcipe non altum ſapere, nec ſperare in incerto diuitiarum, ſed in deo viuo, qui præſtat no. &c. *Euidens fiat*, i. vt bonum latens in corde euidens fiat per bona opera, *In agnitione omnis boni*, ſcilicet, quod à te fit. Et hoc *In Ieſu Chriſto*, id eſt, pro Ieſu Chriſto. Iac. 2. Oſtende mihi fidē tuam ſine operibus, & ego tibi oſtendā ex operibus fidem meam. Vel aliter. Multa ſunt opera in mundo, quæ ſunt bona hominibus, & tamē deo non ſunt bona, quia non rectè fiunt. Prouer. 14. Eſt via quæ videtur homini recta, nouiſſima autem eius deducūt ad mortem. Eccle. 8. Vidi impios ſepultos, qui etiam cum adhuc viuerent in loco ſancto erant, & laudabantur in ciuitate quaſi iuſtorum operum. Sed hoc manifeſtatur per fidem rectam, quando conſequitur præmium à Deo, qui non remunerat niſi recta. Et ideo dicit, In agnitione, id eſt, vt hoc euidens fiat, quod cognoſcas omne bonum. Vel ꝙ cognoſcatur in te omne bonum, quod eſt fruitio diuinitatis. Exod. 31. Oſtendam tibi omne bonum. Sapien. 7. Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa. Cauſa autem propter quam gratias agit eſt, gaudium. Et ideo dicit, *Gaudium enim magnum habui*. 3. Ioan. c. vnico. Maiorem horum gratiam nō habeo, quā vt audiā filios meos in veritate ambulare. Hoc enim gaudiū alleuiabat preſſuras ſuas. Vnde addit, *Et conſolationem*. Pſal. Secundū multitudinē dolorū meorū in corde meo, conſolationes tuæ lętificauerunt animam meā. Cuius rationē aſſignat, dicēs, *Quia viſcera ſanctorū requieuerunt per te frater*. Col. 3. Induite vos ergo ſicut electi dei ſancti & dilecti viſcera miſericordię, benignitatē, &c. 3. Ioan. c. vnico. Chariſsime, fideliter agis quicquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos, &c. Deinde cū dicit, *Propter quod, &c.* Ponitur petitio, & primo fiducia petēdi, ſecūdò ipſa petitio, ibi, *Obſecro*. tertiò eius ratio, ibi *forſitan*. Dicit ergo, Propter quod, id eſt, quia ſic abūdas charitate *Multam fiduciā habeo in Chriſto Ieſu*. quaſi dicat, Nō ex me, ſed ex authoritate Ieſu Chriſti, in cuius fide te genui. Et ideo poſſum tibi imperare, vt pater, ſed quod *Ad rem*, ſcilicet tuam *Pertinet*, vel cōmunem, aliàs prælatus non habet poteſtatē imperandi ſibi quicquā, niſi quod vel eſt ad eius vtilitatem, vel eccleſiæ, vel bonorū morum chriſtianæ religionis. Tamen magis *Propter charitatē obſecro*. Prouer. 18. Cum obſecrationibus loquitur pauper. Et quare? Certè cùm ſis talis, &c. Sunt duo propter quæ quis debet obſecrari. ſ. ætas ſenectutis. 1. Timo. 4. Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra, vt patrem, &c. Item honeſtas virtutis, vbi enim non delinquimus, pares ſumus. Eccle. 32. Rectorem te poſuerunt, noli extolli, eſto in illis quaſi vnus ex ipſis. Dicit ergo, *Cum ſis talis, vt Paulus ſenex*. q. d. Si eſſes puer præciperem tibi hoc, ſed tu es ſenex. Item ſi leuis, ſed talis es vitæ, quod es mihi ſimilis. Non ꝙ talis & tantus ſit ſimpliciter, ſed aliquo modo ſimilis, quod dicit ex ſua humilitate. Roma. 12. Honore inuicem præuenientes. Origenes, Paulus diu vixit in fide. Cōuerſus enim fuit adoleſcens, nūc dicit, vt ſenex. Origenes. Raro vtilis doctor inuenitur in eccleſia quin ſit longæuus. Exemplum de Petro & Paulo.

LECTIO SECVNDA.

Pro Oneſimo orat, quem in vinculis Chriſto genuerat, dicens, ſe maxime erga eum charitate affectum. Demum vult ſibi hoſpitium parari, ac more ſuo epiſtolam ſignat.

N*Vnc autem & vinctus Ieſu Chriſti: obſecro te pro meo filio quem genui in vinculis, Oneſimo, qui tibi aliquandò inutilis fuit, nunc autē & mihi & tibi vtilis, quem remiſi tibi. Tu autem illum, vt mea viſcera, ſuſcipe, Quem ego volueram mecum detinere, vt pro te mihi miniſtraret in vinculis euangelij: Sine conſilio autem tuo nihil volui facere, vti ne velut ex neceſſitate bonū tuum eſſet, ſed voluntarium. Forſitan enim ideo diſceſſit ad horam à te, vt in æternum illū reciperes: iam non vt ſeruum, ſed pro ſeruo chariſſimum fratrem, maxime mihi, quantò autem magis tibi, & in carne, & in domino? Si ergo habes me ſocium, ſuſcipe illum ſicut me. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet: hoc mihi imputa. Ego Paulus ſcripſi mea manu: ego reddam, vt non dicam tibi, quod & teipſum mihi debes. Ita frater, ego te fruar in Domino, refice viſcera mea in Chriſto. Confidens in obedientia tua ſcripſi tibi: ſciens quoniam & ſuper illud quod dico, facies. Simul & para mihi hoſpitium: nā ſpero per orationes veſtras donari me vobis. Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Chriſto Ieſu, Marcus, Ariſtarchus, Demas & Lucas, adiutores mei. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, cum ſpiritu veſtro. Amen:*

Poſita fiducia Apoſtoli de bonitate Philemonis: ponit hic ſuam petitionem. Et primò oſtendit perſonam pro qua petit. ſecundò ex hoc petitionē concludit, ibi, *Tu autē illum*. Circa primū duo facit, quia primò deſcribendo perſonam oſtendit eam ſibi acceptā ex ſpirituali generatione: ſecundò ex morum mutatione. Dicit ergo, Verè ſum exaudiendus, quia petitio cōtinet honeſtatem & pietatem pro meo filio Oneſimo de quo eſt præſens mea ſolicitudo. Et acquirens filium tempore defectus magis eum diligit, vt ſenex filios in ſenectute genitos. Gene. 37. Iſrael autem diligebat Ioſeph ſuper omnes filios ſuos, eo ꝙ in ſenectute genuiſſet eum. Hunc autē genuit in vinculis. Secundò eſt mutatio in moribus. Si enim in peccato perſeueraſſet, non fuiſſet dignus venia. Et nota ꝙ minus dicit, & plus ſignificat. Docet. n. Tullius, ꝙ quis factum ſuum debet attenuare quantum poteſt. Sic Apoſtolus leuiter de culpa huius loquitur dicens, *Inutilis*, id eſt nociuus in ſubtrahendo res tuas, nūc autē conuerſus à malo ad ſtatum virtutis vtilis eſt ad ſeruitium dei & hominum. 2. Timo. 2. Si quis ergo emundauerit ſe ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatum. Prouer. 25. Aufer rubiginē de argento, & egredietur vas puriſſimum.

Deinde cùm dicit, *Tu autem illum*. Ponit petitionē ſuam Et primò ponitur petitio: ſecundò reſpondet queſtioni, ibi *Quē ego*. Dicit ergo, *Tu ergo illū, vt mea viſcera ſuſcipe*. Et hoc ideo, quia vidi eum emendatum, cuius ſignum eſt, quia eū remiſi tibi. Contrà. Deut. 23. Non trades ſeruum domino, qui ad te confugerit, &c. Reſpondeo, Verum eſt quando dñs quærit eū ad mortē, & ideo dicit, *Tu autem, &c.* Phil. 1.

Eo quod habeam vos in corde, & in vinculis meis & in defenſione, &c. Et reſpondet quæſtioni, quia poſſet dicere: Si eſt vtilis tibi, quare non retines eum vſque ad mortem? ideo dicit, Quæ eſt cauſa mittendi eum. Primò autẽ oſtendit propoſitum retinendi eũ. ſecundò quare deſtitit à propoſito, ibi, *Sine cõſilio autem tuo*. Dicit ergo Philemoni, qui licet eſſet magnus, tamen Apoſtolo ſolitus erat miniſtrare. Matth. 10. Quicunque voluerit inter vos maior fieri, ſit veſter miniſter. Vnde ex hac fiducia propoſuit eum tenere, vt loco eius ſibi miniſtraret. Vnde dicit, *Quem ego volueram mecum detinere, vt pro te, &c.* Quod erat maximè neceſſarium, quando erat in vinculis propter Chriſtũ. Eſt enim prouidendum quãdo quis patitur pro Domino ſuo. Ratio autẽ quare deſtitit eſt, quia noluit vti re aliena ignorante domino. Vel dicit, *Sine conſilio, &c.* quaſi dicat, Si retinuiſſem eum, iam placeret tibi non valenti reſiſtere, & eſſet quædam coactio. Sed ſic nolui, immo magis volui, quod voluntariè fieret. Exod. 25. Ab omni homine, qui offert vltroneus, accipietis eas, ſcilicet primitias. 2. Corint. 9. Non ex triſtitia, aut ex neceſſitate, hylarem enim datorem diligit deus. Deinde cùm dicit, *Forſitan enim*. Ponit rationem quare debet eum recipere benignè. Et primò ex parte Dei. ſecundò ex parte ipſius Apoſtoli, ibi, *Si ergo habes*. tertiò ex parte ipſius Philemonis, ibi, *Confidens*. Ex parte dei, quia ſæpe dei prouidentia id quod videtur malum permittit fieri, vt exinde ſequatur bonum, vt patet de Ioſeph vendito, vt liberaret Aegyptum & familiam patris. Gen. 45. Pro ſalute enim veſtra miſit me deus ante vos. Et dicit *Forſitan*, quia incomprehenſibilia ſunt dei iudicia. Roma. 11. Et dicit, *Pro ſeruo*, id eſt, loco ſerui. Matt. 23. Omnes autem vos fratres eſtis. Et non ſolum tibi, ſed mihi in comparatione ad deum, licet ſit filius miniſterio. *Quanto magis tibi, & in carne, & in Domino?* quod dupliciter poteſt exponi. Vno modo, quod referatur ad primam originem diuinæ creationis, & ſic eſt frater. Deut. 32. Nonne eſt ipſe pater tuus, qui poſſedit & fecit, & creauit te. Malach. 2. Nunquid non pater vnus omnium noſtrum, nunquid nõ deus vnus creauit nos? Item in deo per fidem, vel magis erat in bonum Philemoni, quia affinis eius ſecundum carnem, quia ſecundum eam erat ſeruus eius, quia hoc totum quod erat ei carnaliter erat ſuum. Vnde duplici ratione quis mouetur ex charitate, ſcilicet ex amore, ſecundum carnis originem, & ex amore ſpirituali. Ex parte autem Apoſt. primò allegat ſuam amicitiam, ſub cuius obtentu vult eum ſuſcipi. Secundò fide iubet pro eo de damno. Tertiò oſtendit receptionis officium. Secundum ibi, *Si autem*. Tertium ibi, *Itaque frater*. Dicit ergo. Si ergo habes me ſo. *Suſcipe illum*. 1. Ioan. 1. Si autem in luce ambulamus, ſicut & ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus ad inuicem. Et dicit, *Sicut & me*, quia iunctus eſt mihi. Matt. 10. Qui vos recipit, me recipit. Secundò autem obligat ſe pro eo ſatisfacturum pro damno. Dicit ergo, *Si aliquid nocuit*, ſcilicet dimittens ſeruitiũ tuum, *Hoc mihi imputa*. q. d. Ego ſatisfaciam. Galat. vlti. Alter alterius onera portate. Et plus, quia primò promittit ſe ſoluturum. Secundò oſtendit eum eſſe debitorem ad hoc non neceſſitatis, ſed voluntatis. Dicit ergo, *Ego Paulus*, quaſi dicat, vt certus ſis de reſtitutione, *Scripſi manu*. Et hoc non eſt neceſſitas, quia tu debes mihi teipſum, quem erui à morte æterna. Et talis debet ſe liberatori. Tob. 9. Si meipſum tradam tibi ſeruum, non ero condignus prouidentiæ tuæ. Et ſubiungit dicens, *Itaque frater ego te fruar*, quaſi dicat, Si vis me habere ſocium, ſuſcipe eum, & ego ita fruar te, frater, id eſt, ſi feceris, implebis voluntatem meã gaudijs. Nam frui eſt vti fructu, & ſicut eſt vti ad vtile, ſic frui ad fructum. Importat autem fructus dulcedinem. Cantic. 2. Et fructus eius dulcis gutturi meo. Item finẽ, quia vltimum de arbore eſt fructus. Et ideo propriè eſt habere aliquid vt delectabile & finale. Et inde eſt q dicit Auguſt. Fruimur cognitis, in quibus voluntas delectatur propter dulcedinem. Item frui eſt alicui inhærere propter ſe. Aliquando ergo accipiũtur frui & vti communiter prout important delectationem abſque contrario. Eccleſia. 8. Fruere magnatis ſine querela. Dicit ergo, Sic fruar quia in nullo mihi contrarius es. Etſi in hoc mihi ſatisfacis, nihil erit in corde meo de te, quod contriſtet me, & ſic delectabis me. *Frui homine, & Deo, quomodo poßibile ſit.* Si autẽ accipitur frui prout finale quid eſt, ſic non eſt fruẽdum homine, ſed ſolo deo. Contra quod eſt illud Sapien. 2. Fruamur bonis, quæ ſunt, & vtamur creatura tanquam in iuuentute celeriter, &c. Vnde iſte addit, *In Domino*, id eſt fruar te in delectatione dei, gaudens de bono diuino in te, quia eius actus eſt dilectio, & fruitio effectus, ſcilicet, charitatis. Ideo addidit, *In hac refice viſcera mea*. Reficitur enim homo ſpiritualiter, quando ſatisfit deſiderijs animæ ſuæ. Ac ſi dicat, Imple deſideria intima cordis mei, & non in malis, ſed *In Chriſto*, & ideo bona eſt impletio deſiderij. Deinde cùm dicit, *Confidens*. Sumitur ratio ex parte Philemonis, & eſt commendatio obedientiæ eius. Et primò oſtendit quomodo confidit de obedientia eius. Secundò iniungit ei aliud ſimile. Dicit ergo, *Confidens, &c.* 1. Cor. 7. Gaudeo, quòd in omnibus confido in vobis. 1. Reg. 15. Melior eſt obedientia quam victimæ. Sed plus cauſe ſcribit, quia homo magis exaudit aliquem, quando ſperat iterum ipſum viſurum, quàm ſi deſperat. Et ideo dicit, *Simul & para mihi hoſpitium*. Solitus enim erat cum eſſet Coloſſis hoſpitari in domo ſua. Chryſoſtomus, Iucundum verbum, vt homo pauper diuiti mãdet vltra tot terrarum ſpatia per epiſtolam præparationem hoſpitij. Quid enim pro eo parandum erat, qui pano & vili pulmento contentus erat? Dicendum ergo, quod non propter hoſpitij præparationem, ſed ad inſinuandum familiaritatem & dilectionem hoc dicit, & magis per hoc prouocat eum ad obediẽdum. Hæc ille. Non ergo hoc Apoſtolus dixit propter apparatum exteriorem, ſed ad deuotionem eius, *Nam ſpero per orationes veſtras, &c.* Contrà, nunquam fuit eis redditus, ſed Romæ eſt mortuus, ergo ſpes eius defecit. Reſpõdeo, Duplex eſt ſpes iuſti, ſcilicet principalis ad proprium bonum. Et in hoc nunquam deficit pro ſe. Alia eſt ſecundaria, ſcilicet probatio aliorum, & in hoc quandoque deficit, quia merita illorũ contrariantur, ſicut iuſti quandoq; non exaudiuntur pro alijs. Sed nunquid fuit deceptus de ſua fiducia? Dicendum eſt, quod futura ſcire eſt ſolius Dei; non autem in cognitione humana niſi prophetica. Et nullus prophetarum ſciuit omnia futura de ſeipſo, niſi ſolus Chriſtus, qui non habuit ſpiritum ſanctum ad menſuram. Sic Iſaac magnus propheta fuit deceptus in Iacob. Vnde non eſt mirum de Apoſtolo ſi neſciret. Tunc terminat epiſtolam in ſalutationem: & primò ex parte aliorum: ſecundò ex parte ſua. Dicit ergo, *Salutant, &c.* De his omnibus habetur Coloſ. 4 Sed dubitatur de hoc, quod dicit, *Demas*. Quomodo poteſt hoc eſſe, quia dicitur 2. Timot. vlti. Demas dereliquit me, diligens hoc ſeculum. Quomodo ergo vtitur nomine eius? Dicendum eſt, quod iam redierat ad deum. Sed nec hoc videtur, quia hæc epiſtola præceſſerat ſecũdam epiſtolam ad Timotheum, quia ibi dicitur, Spero, &c. Ibi prænunciat mortem ſuam, dicens, Et tempus meæ reſolutionis inſtat. Et ideo dicendum eſt, quod Paulus fuit Romæ ferè nouem annis, & hæc epiſtola fuit facta in principio. Secunda verò ad Timot. in fine vitæ ſuæ, & tunc Demas attædiatus ex longis vinculis, dimiſit eum. Et epiſtolæ Pauli non ordinantur ſecundum tempus, quia epiſtolæ ad Corint. fuerunt ante epiſtolam ad Roma. & hæc fuit ante vltimam ad Timot. Et præmittitur illa propter materiam, quia de digniori. Salutatio ſua eadem eſt cum ſecunda ad Timot. Deo gratias. Amen. *Epiſtolæ Pauli non ſunt ordinatæ ſecundum tempus.*

Explicit expoſitio Diui Thomæ de Aquino, ſuper epiſtolam ſancti Pauli Ad Philemonem.

EXPLANATIO EIVSDEM DIVI THOMAE AQVINATIS, SVPER EPISTOLAM PAVLI Apoſtoli, ad Hebræos.

PROLOGVS.

NON eſt ſimilis tui in dijs Domine, & non eſt ſecundum opera tua. Pſal. 85. In verbis iſtis exprimitur Chriſti excellentia quantum ad duo. Et primò quantũ ad comparationem ad alios Deos, cùm dicit, Non eſt ſimilis tui in diis Domine. ſecundò per comparationem ad effectus, cùm dicit, Et non eſt ſecundum opera tua. Circa primum ſciendum eſt, quod licet ſit tantum vnus Deus naturaliter, vt dicitur Deut. 6. Dominus Deus tuus, deus vnus eſt: tamen participatiuè & in cælo: & in terra ſunt dij multi. 1. Cor. 8. Sunt quidem dij multi & domini multi. Nã dij quandoque dicuntur ipſi Angeli, vt patet Iob 1. & 2. Cùm veniſſent filij Dei, vt aſsiſterent coram domino & quãdoque prophetæ, vt dicitur de Moyſe. Exod. 6. Cõſtitui te deũ Pharaonis. Item de ſacerdotibus dicitur. Exod. 22. Dijs, id eſt, ſacerdotibus non detrahes. Item ibi, Si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos. Sed Angeli dicuntur dij, propter abundantiſsimam refulgentiam diuinæ claritatis. Iob. 25. Super quem non fulget lumen illius. Angeli verò non ſunt ſimiles Chriſto in dijs, qui eſt ſplendor paternæ gloriæ, vt dicitur infra 1. Ephe. 1. Conſtituens eum ad dexteram ſuam in cæleſtibus ſupra omnem principatum, &c. Prophetæ verò dicuntur Dij, quia ad ipſos ſermo dei facta eſt. Ioan. 10. Illos dixit deos ad quos ſermo dei factus eſt, ergo multò excellentius eſt deus Chriſtus, qui eſt, ſubſtantialiter ipſum verbum dei. Ioan. 1. Sacerdotes verò dicuntur dij, quia dei miniſtri. Eſa. 61. Vos ſacerdotes domini vocabimini miniſtri dei. Sed Chriſtus multo fortius, qui non eſt miniſter, ſed dominus vniuerſorum Heſter. 14. Item Apoc. 19. Dominus dominantium. Et infrà. 3. Tanquã dñs in omni domo ſua. Chriſtus ergo deus magnus ſuper omnes deos, quia ſplendor, quia verbũ, quia dominus eſt. Secundò manifeſtatur hæc excellentia per effectus, cũ dicitur. Et non eſt ſecundũ opera tua, vbi ſciendum eſt quod triplex eſt opus excellens Chriſti. Vnum quod ſe extẽdit ad totã creaturam, ſ. opus creationis. Ioan. 1. Omnia per ipſum facta ſunt. Aliud quidẽ tantum ad creaturã rationalẽ, quæ per Chriſtũ illuminatur quod eſt illuminationis. Io. 1. Erat lux vera, &c. Tertium eſt iuſtificationis, quod pertinet tantum ad ſanctos, qui per ipſum per gratiã viuificantem, viuificantur & iuſtificantur. Ioan. 1. Et vita erat lux hominũ. His enim tribus modis nõ poſſunt operari dij prædicti. Angeli enim nõ ſunt creatores, ſed creaturę. Pſal. Qui facis angelos tuos ſpiritus, &c. Prophetę etiam ſunt illuminati non illuminantes. Ioan. 1. Non erat ille lux, &c. Sacerdotes etiã non iuſtificabant, infrà 10. Impoſsibile eſt enim ſanguine hircorum & taurorum auferri peccata. Ergo manifeſtè in verbis iſtis demõſtratur Chriſti excellẽtia, & hęc eſt materia huius epiſtolæ ad Hebræos, quæ ab alijs diſtinguitur, quia in quibuſdã epiſtolis agitur de gratia noui teſtamenti quantũ ad totum corpus myſticũ eccleſię, & hoc in omnibus epiſtolis quas mittit eccleſijs in ea, ſ. quę eſt ad Roma. ad Corinth. ad Galatas, & vſq; ad primã ad Timotheum. In quibuſdã verò quantũ ad membra principalia, ſicut in his quas mittit ſingularibus perſonis, ſc. ad Timotheũ, ad Titum & ad Philemonẽ. In iſta verò commendat ipſam gratiã quantũ ad caput, ſ. Chriſtũ. In corpore. n. eccleſiæ iſta tria reperiũtur ſicut & in corpore naturali, ſ. ipſum corpus myſticum, membra principalia, ſ. prælati & maiores, & caput à quo vita fluit in totum corpus, ſc. Chriſtus.

Epiſtola ad Hebræos an ſit D. Pauli.

Sed antequã accedamus ad diuiſionem ſciendum eſt, ꝙ ante ſynodum Nicenam, quidã dubitauerunt an iſta epiſtola eſſet Pauli; Et ꝙ non, probant duobus argumentis. Vnũ eſt, quia nõ tenet hunc modũ quem in alijs epiſtolis. Non enim præmittit hic ſalutationem, nec nomen ſuum. Aliud eſt, quia nõ ſapit ſtylum aliarum, imo habet elegantiorem, nec eſt aliqua ſcriptura quæ ſic ordinatè procedat in ordine verborũ, & in ſententijs, ſicut iſta. Vnde dicebãt ipſam eſſe vel Lucæ euangeliſtæ, vel Barnabæ, vel Clementis papæ. Ipſe enim ſcripſit Athenienſibus quaſi per omnia ſecundũ ſtylum iſtum. Sed antiqui doctores præcipuè Dionyſius, & aliqui alij accipiũt verba huius epiſtolæ pro teſtimonijs Pauli. Et Hieronymus illã inter epiſtolas Pauli recipit. Ad primum ergo dicendũ eſt, ꝙ triplex ratio fuit quare non poſuit nomen ſuum. Vna eſt, quia nõ erat Apoſtolus Iudæorũ, ſed Gentiũ. Gal. 2. Qui operatus eſt Petro in apoſtolatũ circuncisionis, operatus eſt & mihi inter gentes, &c. Et ideo nõ fecit mentionẽ de apoſtolatu ſuo in principio huius epiſtolæ, quia nolebat officium ſui apoſtolatus inſinuare, niſi ipſis gentibus. Secunda quia nomen ſuum Iudæis erat odioſum eũ diceret legalia non debere ſeruari, vt patet Act. 22. Et ipſum tacuit, ne ſaluberrima doctrina huius epiſtolæ abijceretur. Tertia quia Iudęus erat, Hebręi ſunt & ego. 2. Cor. 11. Et domeſtici non bene ſuſtinent excellentiam ſuorũ. Non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua, & in domo ſua. Matt. 13. Ad argumentũ ſecundũ, dicendum eſt, ꝙ ideo eſt elegantior in ſtylo, quia etſi ſciebat omnem linguam. 1. Cor. 14. Omnium veſtrum lingua loquor, tamen melius ſciebat Hebræam tanquã ſibi magis connaturalem, in qua ſcripſit epiſtolam iſtam. Et ideo magis ornatè potuit loqui, in idiomate ſuo, quã in aliquo alio. Vnde dicit, Etſi imperitus ſermone, ſed nõ ſcientia. 2. Cor. 11. Lucas autem qui fuit optimus prolocutor, iſtum ornatum tranſtulit de Hebræo in Græcum.

CAPIT. I. LEC. I.

Per originis proprietatem, per Dominij magnitudinem, & per virtutis operationem, commendatur Dei filius Ieſus Chriſtus.

MVltipharie multiſq; modis olim Deus loquens patribus in prophetis: nouiſſimè diebus iſtis locutus eſt nobis in filio, quem conſtituit hæredem vniuerſorum, per quem fecit & ſecula.

Paulus cur ſcripſerit hanc epiſtolam.

Scripſit autem epiſtolã iſtam contra errores quorundam, qui ex Iudaiſmo ad fidem Chriſti conuerſi, volebant ſeruare legalia cum euangelio, quaſi non ſufficeret gratia Chriſti ad ſalutem. Vnde & diuiditur in duas partes. Primò enim multipliciter commendat excellentiã Chriſti, vt per hoc præferat nouum teſtamentum veteri: ſecundò agit de his per quæ membra iunguntur capiti, ſcilicet de fide. infrà 11. cap. ibi, *Eſt autem fides*. Intendit autem oſtendere excellentiam noui ad vetus teſtamentum, per excellentiam Chriſti, quantum ad tres perſonas ſolennes in ipſo veteri teſtamento cõtentas, ſc. angelos per quos lex tradita eſt. Gal. 3. Ordinata per angelos in manu mediatoris, &c. Quantum ad Moyſen, à quo vel per quem data eſt. Ioan. 1. Lex per Moyſen data eſt. Et Deut. vlt. Non ſurrexit vltrà propheta in Iſrael ſicut Moyſes cui loquutus eſt dominus facie ad faciem, &c. Quantum ad ſacerdotium per quod miniſtrabatur, Infrà 9. In priori tabernaculo ſemper introibant ſacerdotes ſacrificiorũ officia cõſumentes, &c. Vnde primò præfert Chriſtũ angelis, ſecundò Moyſi. 3. ca. ibi, *Vnde fratres*. Sed tertiò ſacerdotio veteris teſtamẽti. 5. c. ibi, *Omnis namque pontifex*. Circa primũ duo facit, quia primò præfert Chriſtũ angelis in iſto cap. Secundò concludit qualis reuerentia exhibenda ſit nouæ legi. 2. c. ibi, *Propter hoc abundantius*. Adhuc circa primũ duo facit, quia primò excellentiam Chriſti oſtendit, ſecundò probat, ꝙ hoc verũ ſit de Chriſto, & ſic angelos deficere ab illa excellentia, ibi *Tanto melior*. Hoc autem eſt in hac epiſtola ſingulare, ꝙ ſingula verba habent ſingulas ſententias, & ſeruant ordinem ſuũ. Excellentiã verò Chriſti denotat quantũ ad quatuor.

Primò quantum ad proprietatẽ originis vocãdo eum verũ dei filium naturalem, cùm dicit, Locutus eſt nobis in filio. Secundò quantũ ad magnitudinẽ dominationis, ibi, *Quem conſtituit hæredem vniuerſorũ.* Tertiò quantũ ad virtutẽ operationis, ibi, *Per quẽ fecit & ſecula.* Quartò quantũ ad ſublimitatẽ dignitatis, ibi, *Qui cũ ſit ſplẽdor gloriæ.* Quia verò intendit cõmendare Chriſtũ, vt hoc redundet in nouũ teſtamentum, per hoc præfert nouum teſtamentũ veteri. Circa autem vetus teſtamentũ quinq; ponit: primò modum tradendi, quia multipharie multiſq; modis, &c. Secundò tempus, cùm dicit, *Olim.* tertiò actorẽ, ſiue datorem, quia deus: quartò quibus ſit traditum, quia patribus noſtris: quintò quib' miniſtris, quia in prophetis. Dicit ergo, *Multipharie,* & hoc quantũ ad diuiſionẽ, quæ attenditur quantũ ad tria. Primò quantum ad diuerſas perſonas, quia non vni perſonæ, ſed pluribus, ſ. Abrahæ, Noe, & ſic de alijs. Secundò quantum ad diuerſa tempora, & hoc totum ad eius certitudinem. Vnde Matt. 10. Exijt primò mane, & circa horam tertiam, &c. Item quantum ad ea, quæ ibi oſtenſa ſunt, quia diuina. Exod. 3. Ego ſum, qui ſum, &c. Item euentus futuri. Sap. 8. Signa & monſtra ſcit antequam fiant, &c. Item promiſsiones futurorum bonorum, ſaltem in figura. Eccle. 3. Plurima ſuper ſeoſum hominum monſtrata ſunt tibi. Item multipharie quantum ad diuerſas figuras, quia modò in figura leonis, modò in figura lapidis, ſicut Dan. 2. Abſciſus eſt lapis de monte ſine manibus. Iob 11. Et quòd multiplex ſit lex oris eius. Sequitur, *Multiſq; modis,* quod refertur ad tria diuerſa genera viſionum, ſ. ad viſionem corporalem, ſicut Dan. 5. Apparuerunt digiti quaſi manus ſcribentis in pariete, &c. Aliquando aliquibus per viſionem imaginariã. Eſa. 6. Vidi dñm ſedentem, &c. Aliquibus verò apparebat per viſionẽ intellectualẽ, ſicut Dauid. Pſal. Super ſenes intellexi. Vnde de iſtis dicitur Oſee 12. Ego viſiones multiplicaui eis. Refertur etiam ad diuerſos modos loquendi, quia aliquando planè loquebatur, aliquando verò obſcurè, nec eſt aliquis modus loquẽdi, quo ſcriptura veteris teſtamenti non loquatur. Prouer. 22. Ecce deſcripſi eam tibi tripliciter, in cogitationibus & ſcientia, &c. Tertiò, quia arguẽdo malos, alliciendo iuſtos, inſtruendo ignorantes. 2. Timo. 3. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendũ, ad arguendũ, &c. Secũdò tangit tempus traditionis huius doctrinæ, quod eſt tempus præteritum, quia *Olim,* id eſt nõ ſubito, quia tam magna erant quæ de Chriſto dicebantur, quòd non poterant credi, niſi cum incremento temporũ prius didiciſſent. Vnde dicit Beatus Gregorius, per ſucceſsiones temporum creuit diuinæ cognitionis augmentũ. Eſa. 48. Priora ex tunc annuntiaui, & ex ore meo exierunt, & audita feci ea, &c. Tertio tangit authorem, quia *Deus,* qui loquitur. Pſal. Audiam quid loquatur in me dñs. Hic eſt autem, qui nõ mentitur. Num. 23. Non eſt deus quaſi homo, vt mentiatur. Ex his aũt tribus cõmendat vetus teſtamentum, ſcilicet ab authoritate, quia eſt à Deo. A ſubtilitate & à ſublimitate, quia *Multipharie multiſq; modis.* A firmitate, quia olim. Quartò oſtẽdit quibus traditũ ſit, quia *Patribus.* Et ideo eſt nobis familiare, & acceptũ. Act. 13. Annuntiamus vobis eam, quæ ad patres noſtros repromiſsio facta eſt, &c. Sed 5. oſtendit quibus miniſtris, quia non ioculatoribus, ſed *In prophetis,* id eſt per prophetas. Roma. 1. Quod ante promiſerat per prophetas. Act. 10. Huic omnes prophetæ teſtimoniũ perhibent. Deinde cùm dicit, *Nouiſsimè.* Deſcribit doctrinam noui teſtamẽti, & ponit quinq;, quorum quatuor ſunt diuerſa à quatuor præmiſsis: vnum autem eſt idem vtrobiq;. Quod enim dixerat, Multipharie multiſq; modis, &c. Oſtendit quia omnia multitudo ordinata, ad vnũ debet referri. Ideo dicit, quod licet ſit modus multiplex, tamen totum ordinatum eſt ad iſtud nouiſsimum. Prouer. 23. In timore Domini eſto tota die, & habebis ſpem in nouiſsimo. Eſa. 10. Conſummatio abbreuiata inundabit iuſtitiam. Conſummationem enim & abbreuiationẽ Dominus deus exercituum faciet in medio omnis terræ. Item illud olim in tempore expectationis & tenebrarum, ſed iſtud *In diebus iſtis,* id eſt, tempore gratiæ. Roma. 13. Nox præceſsit, dies autem appropinquauit, &c.

Aduertas cãdide Lector, me reperiſſe in vetuſtiori codice Veneto manuſcripto, hæc, notatu digna, quæ ideo imprimenda & huiuſmodi nota ſignanda curauimus, ne vetuſtate perirent.

Vbi notandum eſt, quod ibi dicit loquens, hic autẽ dicit loquutus eſt, vt deſignet locutionẽ noui teſtamenti perfectiorẽ illa, quæ fuit in veteri. Ad cuius euidentiã ſciendum eſt, quod tria requiruntur ad loquutionem noſtrã. Primò, verbi conceptio, qua, ſ. præconcipiatur in mente id, quod ore loquendũ eſt. Secundò ipſius verbi concepti expreſsio, qua inſinuetur, quod cõceptum eſt, tertio ipſius rei expreſſæ manifeſtatio, qua res expreſſa euidẽs fiat. Deus ergo loquendo primo concepit, cuius conceptio vna fuit & ab æterno. Iob. 32. Semel loquitur deus, & hæc æterna, fuit filij generatio de qua in Pſalmo. Dñs dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Secundò, huiuſmodi conceptum expreſsit, & hoc tripliciter. Primò in creaturarũ editione, cùm. ſ. verbũ conceptum ſimilitudo patris exiſtens, ſic etiam ſimilitudo ad quam oẽs creaturæ factæ ſunt. Gen. 1. Dixit deus, fiat lux, &c. Secũdò per quaſdam notiones, pota in mentibus Angelorum, in quibus ſpecies omnium rerum, quæ in verbo latebãt indidit, & in mentibus hominũ ſanctorũ, & hoc per reuelationes ſenſibiles, vel intellectuales, vel imaginarias. Et ideo omnis talis manifeſtatio prodiens à verbo æterno, locutio nuncupatur. Hier. 1. Factum eſt verbum dñi, &c. Tertiò per carnis aſſumptionem, de qua dicitur Ioan. 1. Verbũ caro factũ eſt, & vidimus gloriam eius, &c. Et ideo dicit Auguſtinus, quod hoc modo ſe habet verbũ incarnatum, ad verbũ increatũ, ſicut verbũ vocis, ad verbum cordis. Prima autẽ expreſsio, ſ. in creatione, nõ ordinatur ad manifeſtationẽ. Manifeſtum eſt, quod illa expreſsio nõ poteſt dici locutio, & ideo nũquã dicitur quod deus loquatur creãdo creaturas, ſed quod cognoſcatur. Roman. 1. Inuiſibilia Dei per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur. Secunda verò expreſsio, quæ eſt editio ſpecierũ in mente Angelica, vel humana, ordinatur tantũ ad cognitionẽ ſapientiæ diuinæ, & ideo poteſt dici loquutio. Tertia verò, quæ per aſſumptionem carnis, ordinatur ad eſſe, & ad cognitionem, & ad expreſſam manifeſtationem, quia per aſſumptionẽ carnis, & verbum factus eſt homo, & nos in cognitionem deã perfectam (Ioan. 18. Ad hoc natus ſum, vt teſtimonium perhibeam veritati) & ſe nobis expreſſe manifeſtauit. Baruc. 4. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Sic ergo, licet deus loquatur in nouo, & veteri teſtamẽto, perfectius tamen nobis loquitur, quia ibi per reuelationes in mentibus hominũ, hic per incarnationẽ filij. Vetus verò teſtamentũ traditum eſt patribus, aſpicientibus à longe, & intuentibus deum procul, iſtud autẽ nobis, ſc. Apoſtolis, qui vidimus, tum in propria perſona. 1. Ioan. 1. Qui audiuimus, & vidimus oculis noſtris, & manus noſtræ cõtrectauerunt de verbo vitæ. Deut. 5. Non cum patribus noſtris inijt pactum, ſed nobiſcum, qui in præſentiarũ ſumus, & vidimus, & facie ad faciem loquutus eſt nobis. Vnde patet, quod illa loquũtio ſuit promiſsio. Gal. 3. Abrahæ dictæ ſunt repromiſsiones. Iſta eſt exhibitio. Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Iterũ, ibi, loquutus eſt in Prophetis, hic in filio, qui eſt dñs prophetarũ. Ioan. 1. Vnigenitus, qui eſt in ſinu patris, ipſe nobis narrauit. Sed nunquid omnes, per quos loquitur Deus, ſunt prophetæ? Ad quod dicendũ eſt, quod quinq; requiruntur ad hoc, quod aliquis ſit verus propheta. Primũ eſt reuelatio eorum, quæ excedunt humanam cognitionẽ, aliàs nõ dicitur Propheta, ſed ſapiens, ſicut Salomon, cuius mens illuminata eſt ad ea quæ ſunt ſecundum rationem humanã. Vnde, nec à Iudæis Propheta dicitur, ſed ſapiens. Secundũ eſt, intelligentia reuelatorum, aliàs, niſi reuelata intelligerentur, nõ eſſet Propheta. Dan. 10. Intelligẽtia opus eſt inuiſibile, & inde eſt, quod Nabucdonoſor reuelationẽ ſibi factam non intelligens, propheta nõ dicitur, ſed Daniel, qui eam intellexit. Tertium eſt, quod propheta in rebus viſis, quibus alienatur, non detineatur tanquam ipſis rebus, ſed tanquam in figuris, alias non eſſet propheta, ſed freneticus, qui imaginata apprehendit, vt ipſas res. Hier. 23. Qui habet ſomniũ, narret ſomniũ, & qui habet ſermonẽ meum, narret ſermonẽ meum. Quartò eſt, vt cum certitudine reuelata percipiat, quaſi per demõſtrationẽ ſciens, aliàs eſſet ſomniũ & non prophetia. Eſa. 50. Dñs aperuit mihi aurem, ego autẽ non cõtradico, retrorſum non abij. Quintũ eſt, vt adſit voluntas adnunciandi, quæ reuelata ſunt, vnde & Dan à quibuſdã dicitur, quod nõ eſt propheta, quia nõ accipit reuelata per modũ enunciabile, vnde non dicitur, quod factũ eſt verbum dñi ad Danielem.

Danielē, ſicut de alijs prophetis dicitur Hie.20. Factū eſt verbū dñi mihi in opprobrium, & in deriſum tota die, & dixi, Non recordabor eius, neq; loquar vltra in nomine illius, & factus eſt in corde meo ſicut ignis æſtuans. Sed rurſum quæritur quare dicit in proprijs prophetis, cum potius debuiſſet dicere per prophetas. Ad hoc dicēdum eſt, quod hoc fecit, vt excluderet quorundam errorē, primo quidē errorē Porphyrij dicentis, quod prophetę ea, quæ dixerūt, fingendo nō ex ſpiritu ſancto dixerunt, & cōtra hoc dixit, In prophetis, quaſi non ipſi loquuti ſunt ex ſe, ſed deus loquutus eſt in eis. 2. Pet. 1. Non enim volūtate humana allata eſt prophetia, ſed ſpiritu ſancto inſpirati, locuti ſunt ſancti dei homines. Secundo ad excludendū errorē quorundā, dicentiū prophetiā eſſe quid naturale, & haberi per naturalē diſpoſitionē, ſicut cum aliquis melancolicus eſt adeo fortis imaginationis, quod imaginata apprehendat, vt certa, & res ipſas, & ideo dicit, *Loquutus eſt in prophetis*, q.d. Non habetur prophetia per modum naturalis diſpoſitionis & paſsionis, ſed per locutionem interoam à Deo. Ioan. 3. Spiritus vbi vult ſpirat. Tertiò contra errorem dicentium haberi prophetiā per modum habitus ſicut ſcientia, vt. ſc. quandocunque vult prophetet, quod non eſt verum, cum prophetię ſpiritus non adſit prophetis ſemper, ſed cum eorum mens illuſtratur diuinitus. Vnde 4. Reg. dicit Heliſeus. Anima eius in amaritudine eſt, & dñs celauit à me: & ideo dicit, *In prophetis*. quaſi dicat, non quod habeatur ab omnibus, & ſemper, vt habitus, ſed in illis, in quibus placet deo loqui. Quartò ad excludendum errorem Priſcillæ, & Moutani, dicentiū prophetas non intelligere ea, quæ dicebant, quod non eſt verum. Vnde dicitur Aggei. 1. Factum eſt verbum dñi in manu Aggei prophetæ, in manu, id eſt, in poteſtate. Et 1. Cor. 14. Spiritus prophetarū, prophetis ſubiecti ſunt. Et ideo dicit, *In prophetis*, id eſt, in intellectu & poteſtate prophetarum. Sic ergo patet Chriſti proprietas, quia filius eſt naturalis. Ioan. 14. Pater in me eſt, & ego in patre. Sed nunquid eſt de illis filijs, de quib⁹ dicitur in Pſal. Ego dixi dij eſtis, & filij excelſi omnes? Abſit, quia illi dicuntur filij cum vniuerſitate, i. conſtitutus hæres, & dominus vniuerſorū. Nunquid eſt de illis filijs de quibus dicitur Ioan. 1. Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, &c. Non quidem, quia illi dicuntur facti filij, iſte vero eſt filius, per quem fecit & ſecula. Nunquid eſt de illis filijs qui gloriantur in ſpe gloriæ filiorum dei? Roma. 5. Non quidem, quia illi ſunt filij per ſpem gloriæ Dei, quam habent, iſte vero ipſius gloriæ ſplendor. Alij dicuntur filij, quia facti ad imaginem huius filij. Rom. 8. Quos præſciuit conformes fieri imaginis filij eius, iſte autē eſt ipſa imago, & figura ſubſtantiæ eius. Alij dicuntur filij, vt in ſe verbum dei continentes, ſecundū illud Philip. 2. Vt ſint ſine querela, & ſimplices filij Dei, ſine reprehenſione in medio nationis prauæ, & peruerſæ, inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo, verbum vitæ cōtinentes. Iſte autē filius, portat omnia verbo virtutis ſuæ. Ergo patet Chriſti excellētia quantū ad proprietatē originis, & diffuſè quātū ad alios filios Dei, per quod oſtenditur eminētia noui teſtamenti ad vetus. Sed tamen vtrobiq; dicit, *Locutus eſt, vel loquēs*, & denotat eundem eſſe actorem veteris & noui teſtamēti contra Manicheum. Ephe. 2. Per ipſum habemus acceſſum ambo in vno ſpiritu, &c. Roma. 3. An Iudæorum Deus tantum? Nonne & Gentium? Item illud fuit traditum patribus noſtris, ſed iſtud *Nobis*, id eſt, Apoſtolis, qui Chriſtum in propria perſona vidimus. Deute. 5. Non cum patribus noſtris iniuit pactum, ſed nobiſcum, qui in præſentiarum ſumus & viuimus. Item illud per prophetas, ſed iſtud *In filio*, id eſt, per filium, qui eſt dominus prophetarum. Ioan. 1. Vnigenitus, qui eſt in ſinu patris ipſe enarrauit. Et iſta occaſione Apoſtolus introducit eum eſſe filium.

Conſequēter oſtendit magnitudinē dominationis Chriſti cū dicit, *Quem conſtituit hæredem*, quia vt dicitur Gal. 4. Si filius, & hæres per Deum. In Chriſto autem ſunt duæ naturæ, ſcilicet diuina & humana. Secundum ergo, quòd eſt filius naturalis, non eſt conſtitutus hæres, ſed eſt naturalis: ſed inquantum homo factus eſt filius Dei. Roma. 1. Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnē. Et ſecundum hoc, eſt conſtitutus hæres vniuerſorū, ſicut verus filius patris. Matt. vlti. Data eſt mihi omnis poteſtas, &c. Et hoc quantum ad totam creaturam in qua accepit dominationem. Item nō tantum quo ad vnū genus hominū, ſed *Vniuerſorum*, ſcilicet tam Iudęorum, quàm Gentium. Pſal. Poſtula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, &c.

Quē conſtituit hæredē vniuerſorū, oſtenſa excellentia Chriſti quantum ad proprietatam originis, hic oſtendit excellentiam eius, quantū ad maieſtatem dominij, & quidem congrue coniungit, loquutus eſt in filio, & conſtitutus eſt hæres, quia ſi filij, & hæredes. Roma. 8. Sciendum eſt autem, quod in Chriſto ſunt duæ naturæ, diuina ſcilicet, & humana, ſed ſecundum diuinam naturam, ſicut non eſt conſtitutus filius, cum ſit filius naturalis ab æterno, ita nec eſt conſtitutus hæres, ſed ab æterno eſt hæres naturalis. Secundum verò naturam humanam, ſicut eſt factus filius Dei. Roma. 1. Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem, ita & factus eſt hæres vniuerſorum. Et quantum ad hoc dicit, *Quem conſtituit hæredem*, id eſt Dominum vniuerſorum. Matt. 21. Hic eſt hæres, venite & occidamus eum. Mich. 1. Adhuc hæredem adducam tibi, qui habitas in Mareſa, vſq; ad Odollam, veniet gloria Iſrael. Et quidem ſecundum diuinam naturam competit Chriſto, quod ſit hæres genitus, & Dominus. Et primò quidem, quia ipſe eſt dei virtus, & Dei ſapientia. 1. Corin. 1. Per quem pater omnia facit. Et ideo ſi pater dicitur Dominus omnium, ratione creationis, ſimiliter & filius, per quem omnia producuntur in eſſe, dominus eſt. Prouer. 8. Cum eo erā cuncta componens. Secundò quia filius eſt patris ſapientia, qua omnia gubernat. Sapien. 8. Dicitur de ſapientia. Attingit à fine vſque ad finem, &c. Si ergo pater dicitur dominus ratione gubernationis. Sapien. 13. Tu autem pater gubernas omnia, &c. Et filio competit dominium. Item pater eſt Dominus, inquantum ad ipſum omnia ordinantur, ſicut ad primum principium, & finem omnium, ſimiliter & filius, qui eſt Dei ſapientia, præcedens omnia, dominus eſt. Eccle. 1. Sapientiam Dei præcedentem omnia, quis inueſtigabit? Sapien. 16. Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt dominus. Secundum humanam verò naturam competit etiam Chriſto, quod ſit conſtitutus hæres, & dominus vniuerſorum. Primò quidem ratione vnionis, ex hoc ſcilicet, ipſo, quòd aſſumptus eſt homo ille in perſona filij Dei. Act. 3. Hunc deus, dominum ſaluatorem cōſtituit. Ephe. 1. Conſtituit eum ſuper omnem principatum, & poteſtatem, &c. Secundò verò ratione poteſtatis, quia omnia ei obediunt, & ſeruiunt. Matth. vlti. Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo, &c. Tertiò ratione ſubiectionis. Philip. 2. In nomine Ieſu omne genu flectatur, &c. Sed dicit vniuerſorum, quod refertur ad totius naturæ vniuerſitatem, in qua accepit dominium, ſecundum illud Pſal. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. Item refertur ad omne genus hominum, vt ſit ſenſus. Vniuerſorum, id eſt, tam Iudæorum, quàm etiam omnium aliorum hominum, ſecundū illud Pſal. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatē tuam, &c. Et de hoc dicitur Heſter 13. Dominus omnium tu es.

Conſequenter cùm dicit, *Per quem fecit & ſecula*. Oſtēdit virtute operationis Chriſti, quare ſit cōſtitutus hæres vniuerſorum non quia ipſe ſit factus in tempore, & hoc meruerit merito bonæ vitæ, ſicut dicit Fotinus, ſed quia æque omnia facta ſunt per ipſum, ſicut & per patrē. Per ipſum enim fecit pater ſecula. Sed ſciendum eſt, quod iſta prępoſitio, per, denotat cauſam actus. Sed hoc eſt dupliciter. Vno modo, quia eſt cauſa factionis ex parte facientis, vt cum ſcilicet, cauſale cui adiungitur, eſt cauſa actionis ſecundum quod exit ab agente. Semper enim factio eſt medium inter faciens & factum. Poteſt ergo denotare circa agens cauſam finalem, vt artifex operatur per lucrum. Aliquando cauſam formalem, vt ignis calefacit per calorem. Aliquando verò cauſam efficientem, vt balliuus operatur per regem. Nullo iſtorum modorum eſt filius cauſa patris, quod per illum operetur, ſicut nec quod ab ipſo ſit. Aliquando verò cauſale eſt cauſa actionis ſecundū, quod terminatur ad factum, vt artifex operatur per martellum. Martellus enim non eſt cauſa artificis, quod agat, ſed eſt cauſa artificiato, quòd ab artifice procedat, vt ferro, quòd recipiat operationem ab artifice, & ſic filius eſt cauſa facti, & pater ope-

dum quód ſicut pater omnia per verbum produxit. Pſal. Ipſe dixit & facta ſunt, &c. In quo oſtenditur maxima virtus patris, ita filius eodem verbo, quod eſt ipſe, omnia fecit. Et in hoc oſtendit Apoſtolus potentiam virtutis ſuę, quia eandem habet cum patre, quia eadem operatur, & per idem quo ille. Sed tunc eſt dubium: quia pater cùm dicit, producit verbum. Ergo filius cùm dicit, produceret verbum, & ſic verbum patris eſſet verbum filij. Et ad hoc dicunt Græci, quod ſicut filius eſt imago patris, ita ſpiritus ſanctus eſt imago filij. Et ſic exponit Baſilius, Portans verbo virtutis ſuæ, id eſt ſpiritu ſancto. Nam ſicut filius eſt verbum patris, ita vt dicunt, ſpiritus ſanctus eſt verbum filij. Et ideo per ipſum facit filius, ſicut per filium pater. Veruntamen propriè loquendo, verbum non dicitur niſi quod procedit, vt conceptus ab intellectu, ad quod ſequitur procedere in ſimilitudinem ſpeciei. Spiritus autem ſanctus & ſi ſit ſimilis, non tamen habet hoc ex modo ſuæ proceſsionis: quia non procedit, vt conceptus ab intellectu, ſed vt amor à voluntate. Aliter autem exponit Gloſ. *Verbo virtutis ſuæ*, id eſt, imperio ſuo. Sed hic adhuc eſt dubium de iſtu verbo quid ſit, quia imperium hominis, vel eſt exterius per vocem prolatum, & hoc nõ poteſt dici in diuinis, quia nihil eſt extrinſecum à natura diuina, procedens à filio, per quod omnia portentur, vel illud imperium eſt interius in corde conceptum, ſed nec etiam hoc poteſt ſtare, quia nihil in mente Dei concipitur, niſi verbum æternum. Ergo iſtud imperium ſic conceptum in mente filij eſſet verbum æternum, & ſic eſſent duo verba æterna, quod nephas eſt dicere. Ideo ad argumentum eſt dicendum, ſicut exponit Auguſt. illud Ioan. 12. Sermo quẽ locutus ſum, ille iudicabit eum, id eſt ipſe ego, qui ſum verbum patris iudicabo eum. Et ſimiliter in propoſito, verbum virtutis ſuæ, id eſt ſeipſo, qui eſt verbum virtuoſum.

Spiritus omnis dicitur verbũ non propriè ſed quadã impropria acceptione.

Per iſta ergo tria, oſtendit tria de Chriſto. Per hoc enim quód eſt ſplendor, oſtendit eius coæternitatem cum patre. In creaturis enim ſplẽdor eſt coæuus, ſed ille eſt coęternus. Et hoc eſt contra Arrium. Sed cùm dicit imago ſubſtantiæ, oſtendit eius conſubſtantialitatẽ. Quia enim ſplendor non eſt eiuſdem naturæ cum reſplendente, ne fortè aliquis credat, ꝙ non ſit ſimilis in natura, dicit ꝙ eſt imago, vel figura ſubſtantiæ. Sed quia filius & ſi ſit eiuſdem naturæ cum patre, ſi tamen ſit infirmus, deficit à virtute patris. Ideo ſubdit, Portans omnia verbo virtutis ſuæ. Apoſtolus ergo in his tribus cõmendat Chriſtum à tribus, ſcilicet à coæternitate, à conſubſtantialitate, & ab æqualitate poteſtatis.

Deinde cùm dicit, *Purgationem peccatorũ faciens*, oſtẽdit ſecundũ, quod facit ad idoneitatẽ dignitatis eius. ſ. ſtrenuitas, & induſtria, quam habuit in operando. Fuit enim hoc magnæ induſtriæ, vt quod ei competebat ex natura qua Deus eſt, ipſe meruit per paſsionem in natura aſſumpta. Vnde Philip. 2. Factus eſt obediens vſq; ad mortẽ, propter quod & Deus exaltauit illum. Purgare ergo peccata etſi conueniat ei ex natura diuina, tamen conuenit ei etiam ex merito paſsionis. Vnde Eccle. 47. Chriſtus purgauit peccata eius, & exaltauit in æternum cornu eius, &c. Matt. 1. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum.

Conuenit etiam Chriſto purgare, ratione diuinæ naturæ, & ratione proprietatis filij: ratione diuinæ naturæ, quia culpa ſeu peccatũ, propriè eſt malũ rationalis creaturæ, hoc autẽ malum, ſiue peccatũ non poteſt reparari niſi per Deum. Nam peccatũ in voluntate conſiſtit, voluntatẽ autẽ ſolus deus poteſt mouere. Hier. 11. Prauum eſt cor hominis & inſerutabile, quis cognoſcet illud? Ego dñs, &c. Et huiuſmodi ratio eſt, quia quod eſt immediatius fini, non reducitur ad ipſum finem, niſi à prima cauſa agente. Voluntas autẽ eſt vltimi finis, quia. ſ. ad fruendum Deo, & ideo à deo tantũ mouetur, & reducitur. Cùm ergo Chriſtus ſit verus deus, manifeſtũ eſt, ꝙ purgationẽ peccatorum facere poteſt. Eſa. 42. Ego ſum qui deleo iniquitates veſtras propter me, &c. Matt. 9. Quis poteſt peccata dimittere, niſi ſolus Deus? Ratione verò proprietatis cõpetit etiã Chriſto. Ad cuius euidentiam ſciendum eſt, quod in peccato, primo quidem eſt tranſgreſsio legis æternæ, & iuris diuini, cum omne peccatũ ſit iniquitas, quę eſt tranſgreſsio legis. Eſa. 24. Mutauerunt ius, diſsipauerunt fœdus ſempiternũ. Cùm ergo lex æterna, & ius diuinũ ſit à verbo æterno, manifeſtum quod ad Chriſtũ competit purgatio peccatorũ, inquantum eſt verbum. Pſal. Miſit verbũ ſuum, & ſanauit eos. Secundò eſt in peccato amiſsio luminis rationis, & per conſequens ſapientię dei in homine, cum huiuſmodi lumen ſit participatio quædã diuinæ ſapientiæ. Baruc. 4. Et quia nõ habuerũt ſapientiã, ideo perierunt. Prou. 14. Errant omnes qui operãtur malum, & ſm Philoſophũ, omnis malus eſt ignorans. Rectificatio autẽ ad diuinam ſapientiam, competit ei, qui eſt diuina ſapiẽtia. Hic autẽ eſt Chriſtus. 1. Cor. 1. Prædicamus Chriſtũ, Dei virtutẽ, & Dei ſapientiam. Sap. 9. Nam per ſapientiã ſanati ſunt quicũq; placuerũt tibi dñe à principio. Tertiò in peccato eſt deformatio ſimilitudinis dei in homine. Prouer. 2. Cor ſtultorũ diſsimile erit. Vnde dicitur Luc. 14. de filiò prodigo, quod abijt in regionem longinquã. Et ideo cõpetit huiuſmodi deformatio rectificari per filiũ, qui eſt imago patris. 1. Cor. 14. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus imaginẽ cæleſtis. Quartò amiſsio æternę hæreditatis, in cuius ſignũ, homo poſt peccatũ excluſus eſt à paradiſo. Gen. 3. Reparatio autẽ ad hoc propriè conuenit filio, qui eſt hæres. Rom. 8. Si filij, & hæredes. Gal. 4. Miſit Deus filium ſuum, natum ex muliere, factũ ſub lege, vt eos, qui ſub lege erant redimeret, & adoptionem filiorũ Dei reciperemus. Sic ergo patet, quod Chriſto competit purgare peccata, & ratione humanę naturæ, & ratione diuinæ. Sed quomodo fecit purgationem peccatorum? Ex hoc patet. In peccato enim primo eſt peruerſitas voluntatis, qua homo recedit à bono incommutabili, & ad hanc rectificandam, exhibuit Chriſtus gratiã iuſtificantẽ. Roma. 3. Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. Secundo eſt macula relicta in anima ex peruerſitate voluntatis, & ad hanc lauandã præbuit ſanguinem ſuum. Apoc. 1. Dilexit nos, & lauit nos à peccatis, &c. Tertiò eſt reatus pœnæ cui homo adijcitur ex culpa, & ad ſatisfaciendũ per hãc obtulit ſemetipſum deo hoſtiã in ara crucis. Eph. 4. Chriſtus dilexit eccleſiã, & tradidit ſemetipſum pro ea, vt illam ſanctificaret. Quartò ſeruitus diabo. cui homo efficitur obnoxius peccando, quia qui facit peccatũ, ſeruus eſt peccati, & ad eripiendũ nos ab hac, redemit nos. Pſal. Redemiſti me dñe deus veritatis.

Conſequenter cùm dicit, *Sedet ad dexteram*. Subiungit ipſam dignitatẽ. quaſi dicat, Non videtur indecẽs ſi ſedet, &c. Quia ipſe eſt ſplendor, & figura, & portat omnia, &c. In verbo autẽ ſeſsionis tria ſolent importari. Vnum eſt ſedentis authoritas. Iob. 29. Cumq; ſederẽ quaſi rex circumſtante exercitu, &c. In diuina autẽ curia multi aſsiſtũt, quia Dan. 7. Millia millũ miniſtrabãt ei, & decies centena millia aſsiſtebant ei. Sed nullus legitur ibi ſedere. Quia omnes ſunt tibi ſerui & miniſtri. infrà eodẽ, Omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſteriũ miſsi. Sed ſolus iſte habet regiam dignitatẽ. Dan. 7. Et vſq; ad antiquum dierum venit. Et poſtea ſequitur. Et dedit ei poteſtatem, & honorem, & regnũ, &c. Matt. 25. Cùm venerit filius hominis in maieſtate ſua, & omnes angeli eius cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedẽ maieſtatis ſuæ. Et poſt ſequitur, Tunc dicet rex his, &c. Secundum, eſt ſedentis ſtabilitas. Luc. vlt. Sedete in ciuitate, &c. Daniel. 7. Poteſtas eius, poteſtas æterna: & infrà 13. Chriſtus Ieſus heri & hodie, ipſe & in ſecula. Item aliquando ſedere importat humilitatẽ, quia ſedens inferior eſt ſtantibus. Pſal. Tu cognouiſti ſeſsionẽ meã. Et ſic non accipitur hic, ſed primis duobus modis: ſed cõtrà Act. 7. Ecce video cælos apertos, & Ieſum ſtantem, &c. Et dicendum eſt, ꝙ ſedere & ſtare, & huiuſmodi diſpoſitiones de deo dicuntur, ſm ſimilitudinẽ. Et ideo ſm diuerſa, dicitur & ſedens, & ſtans. Sedens quidem propter immobilitatẽ, ſed ſtans propter vtilitatẽ ad fortiter reſiſtendũ. Vnde ſtabat quaſi paratus iuuare Stephanum, in agone conſtitutũ. Sed addit Apoſtolus, ꝙ *Sedet ad dexterã*: quod ſi referatur ad diuinã naturam eſt ſenſus, ad dexteram, i. ad æqualitatem patris. Si verò ad humanam, eſt ſenſus, ad dexteram, i. in potioribus bonis patris. Marc. vlti. Sedet ad dextris dei. Pſal. & Matt. 22. Dixit dñs dño meo, ſede à dextris meis. Sed inter eos qui habent aſſeſſores, quidã ſunt ſimpliciter maiores, vt rex vel imperator, quidã verò non ſimpliciter maiores, ſed ſecundũ quid, vt præpoſiti, vel balliui. Sed Chriſtus non ſedet ad dexteram alicuius inferiorum iudicum, ſicut alicuius præpoſiti, vt balliui, ſed ſimpliciter maioris, quia ad dexte-

carnatio filij futura erat in tempore. Galat. 4. At vbi venit plenitudo temporis, &c. Suprà verò cum loquebatur de æterna generatione, dixit, *Es tu*, quaſi ſine motu, hic autem cum loquitur de temporali, dicit, In filium: quod denotat terminum alicuius motionis. Aſſumptio enim importat motum in filiationem. Et quia omnis motio fit per operationem alicuius, terminatam ad aliquem effectum, ideo primò ponit operationem facientis, quia non virtute humanitatis facta eſt aſſumptio, ſed diuinitatis, cùm dicit, Ego ero illi in patrem, id eſt, aſſumam eum ad vnionem perſonæ filij. Et ſubiungit effectum conſecutum, quia ſcilicet eſt ſuſcepturus in vnitatem perſonalẽ filij, Erit mihi in filium. De primò dicitur Luc. 1. Virtus altiſſimi, ſcilicet facientis aſſumptionem, obumbrabit tibi. De ſecundò. Roma. 1. Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundũ carnẽ.

Item ego ero illi, id eſt, ad honorem & vtilitatem ſuam clarificabo ipſum. Ioã. 14. Clarifica me pater. Et ipſe erit mihi, id eſt, ad honorem meum, manifeſtando nomen meum hominibus. Ioã. 14. Manifeſtaui nomen tuũ, &c.

Deinde cùm dicit, *Et cum iterum, &c.* Agit de dominatione Chriſti qua eſt hęres vniuerſorũ. Vbi tria facit, quia primò oſtendit dominium eius, & præcipue ſuper angelos: ſecundò ponit rationem dominij illius ex parte angelorum, ibi, *Et ad angelos*. Tertiò ex parte Chriſti, ibi, *ad filiũ autẽ*. Quantum ad primũ inducit authoritatem. Pſal. cũ dicit, Adorate eum omnes angeli eius, hoc habetur in Pſal. Dñs regnauit exul. &c. Adoratio enim non fit niſi dño, ergo ſi angeli eum adorant, dñs illorum eſt. Volens Apoſtolus inducere hanc authoritatẽ. Primò tangit intentionẽ Pſalmiſtæ cùm dicit, *Et cum iterũ introducit, &c.* Vt Pſalmiſta loquatur de aduentu Chriſti in mundũ. Et ideo dicit, Et cùm ſcriptura introducit, id eſt, introducendũ dicit primogenitum, &c. quaſi dicat: Iam dictum eſt, quòd Chriſtus eſt filius præ angelis, ergo eſt principaliter à patre genitus. Eſt ergo dicendus primogenitus. Roma. 8. Vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. Hic autem primogenitus debebat introduci in orbẽ, &c. Et vide quam ordinatè loquatur Apoſt. Primò enim dicit ipſum à patre, ibi, *Ego ero illi in patrem*. Secundò aſſumptũ in vnitate perſonæ, ibi, *Et ipſe erit mihi in filiũ*. Sed modò proponit eum in notitiam hominũ. Vocat autẽ incarnationem introductionẽ in mundum. Sed contrà: Ipſe Chriſtus vocat eam exitum. Ioan. 16. Exiui à patre & veni in mundũ. Et dicendũ eſt, quòd exitus eſt etiam introductio, ſicut ſi aliquis recõciliãdus ſit principi, primò exit ad eum mediator, & poſt introducit eũ. Simile habetur. 1. Reg. 10. De Dauid ad Ionatam. Sic Chriſtus mediator Dei & hominum, primò exijt ad homines, & poſtea introduxit eos reconciliatos. infrà 2. Qui multos filios adduxerat in gloriam, &c. Vel *Introducit*, id eſt, inducit eũ vſq; in corda hominum, quia ſcriptura loquens de aduentu Chriſti, dicit eum ſuſcipiendũ intra corda hominũ. Iſta autẽ receptio fit per fidem. Ephe. 3. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. Pſal. Annuntiate inter gentes gloriã eius. Quãdo enim ſcriptura dicit, quòd gentes debẽt credere, dicit quod Chriſtus intraturus eſt in corde ipſorũ. Hoc autẽ quod dicit *Iterum*, multipliciter exponitur. Dicit enim Chryſoſt. quòd de incarnatione verbi, quæ dicitur introductio, non loquitur ſcriptura ſemel, ſed iterum atq; iterum. Vel aliter, quia ipſe primò erat in mundo per potentiã diuinitatis inuiſibiliter, ſed iterum introducit eum in mũdum ſecundũ præſentiã humanitatis viſibiliter. Vel aliter, quia ſuprà dixerat, ero illi in patrem, id eſt aſſumam in vnitatẽ perſonalẽ mei. Et cũ iterum introducit eum, ſ. iſtum primogenitũ & aſſumptũ ad vnitatẽ perſonę, quia non ſufficeret dicere, quòd introducitur, niſi dicatur qualiter introducatur, quia nõ quaſi vnus de mundo, nec ſicut angeli, ſed ſuper omnes. Ideo dicit, Adorant eũ omnes angeli. Nee. 9. Exercitus cæli te adorat. Apoc. 7. Omnes angeli ſtabant in circuitu throni & ceciderunt & adorauerunt, &c. Deinde cùm dicit, *Et ad angelos, &c.* Ponitur ratio ex parte angelorum quare eum adorant, q. d. Iuſtũ eſt, quod adorent, quia ſunt miniſtri. Vnde dicit, Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. Deus enim aliquando operatur illuminando intellectũ. Ioan. 1. Illuminat omnem hominẽ, &c. Aliquando verò mouet ad opus. Eſa. 26. Omnia opera noſtra operatus es in nobis. Et primũ facit Deus in nobis mediantibus angelis. Pſal. Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis. Secundũ etiã facit in nobis ipſis mediantibus, ſicut dicit Diony. 4. cap. cęleſtis hierarchię. Inquantũ ergo illuminat per ipſos dicuntur nuntij. Nuntij enim eſt nuntiare ea, quæ ſunt in corde dñi ſui. Inquantũ verò ſunt mediatores operũ diuinorum, dicũtur miniſtri. Pſal. Miniſtri eius, qui faciunt voluntatẽ eius. Sunt ergo & nuntij & miniſtri, ſed quales ſunt, deſcribit eos per duas res corporales maximè ad hoc idoneas. Vna eſt aer, cuius proprietas multum conuenit nuntio. Miniſtro autẽ proprietas ignis. Aer enim eſt receptibilis luminis & impreſſionis. Item optimè reddit receptam. Item habet velocem motum. Hęc autem debet habere bonus nuntius, vt. ſ. bene recipiat dicta, bene referat recepta, & vtrunq; velociter faciat. Iſta bene conueniunt angelis. Optimè enim recipiunt diuinas illuminationes. Sunt enim angeli ſpecula munda ſecundum Dionyſ. Matt. 18. Et angeli eorũ in cęlis, &c. Item optimè reddunt, quod ſignificatũ eſt. Apoc. 1. Significauit deus, quæ oportet fieri cito: loquẽs per angelum ſuũ ſeruo ſuo Ioanni, &c. Item ſunt veloces. Eſa. 18. Item angeli veloces, &c. Iſti autẽ dicuntur ſpiritus, quia omnis ſubſtantia inuiſibilis dicitur ſpiritus. Vnde & aer dicitur ſpiritus. Itẽ ſunt ignis inquantum miniſtri. Ignis autẽ inter omnia elementa eſt maximè actiuus, & efficax ad agendũ. Vnde in Pſal. De angelis vbi dicuntur miniſtri eius, ibi additur. Et miniſtros tuos ignẽ vrentem. Item ignis calorẽ cauſat per quod deſignatur charitas. Can. 8. Lampades ignis atq; flãmarũ. Vnde deſcribuntur in igne, & dicuntur Seraphin. Eſa. 6. Item ignis ſemper mouetur ſurſum, ita angeli & boni miniſtri, omnia quæ agunt ſemper referunt in gloriã Dei, ſicut patet de angelo Thob. 12. Benedicite Deum cæli, &c. Non dicit, benedicite me, ſed deũ cæli. Non ſic de malo angelo, qui dicit Matt. 4. Si cadens adoraueris me. Sed angelus bonus tanquam bonus miniſter dicit, Apoc. vlti. Vide ne feceris: & ſequitur, Deum adora.

LECTIO QVARTA.

Regia Chriſti commendatur dignitas, ex authoritate, æquitate, ac bonitate regendi, qui quia idoneus, ideo ad eam fungendam inunctus.

AD filium autem. Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi: virga æquitatis, virga regni tui. Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.

Suprà probauit Apoſtolus per authoritatẽ angelos eſſe miniſtros: hic probat hoc per rationem ſumptam ex parte ipſius Chriſti. Vnde intendit hic probare regiam dignitatẽ Chriſti, vbi duo facit. Primò enim cõmendat regiã dignitatem ipſius Chriſti. Secundò eius ad illam dignitatẽ oſtẽdit idoneitatẽ, ibi, *Propterea vnxit te Deus*. Circa primũ tria facit. Primo cõmendat Chriſti regiã authoritatẽ. Secundò eius regiminis æquitatẽ, ibi, *Virga æquitatis*. Tertiò regiminis bonitatẽ, ibi, *Dilexiſti iuſtitiam*. Dicit ergo, *Ad filium autẽ* dicit, *Thronus tuus, &c.* Et ſunt verba dei patris loquentis per linguã prophetæ, ſicut per calamũ ſcribæ. Dicit ergo, O deus fili, thronus tuus, &c. In quo denotatur regia maieſtas. Eſt enim thronus regis ſedes, ſed cathedra magiſtri, tribunal autẽ ſedes iudicis, quæ omnia conueniunt Chriſto, quia ipſe rex noſter. Luc. 1. Regnabit in domo Iacob, & ideo conuenit ei thronus. Pſal. Thronus eius ſicut ſol. Ipſe eſt magiſter. Io. Scimus, quia à Deo veniſti magiſter, ideo competit ei cathedra. Ipſe Iudex noſter. Eſa. 33. Dominus iudex noſter, Dominus legifer noſter: & ideo congruit ſibi tribunal. 2. Cor. 5. Omnes nos oportet manifeſtari ante tribunal Chriſti, &c. Competit autẽ thronus Chriſto ſecundum naturam diuinam inquantum eſt Deus. Pſal. Rex omnis terræ deus: ſed ſecundum, quòd homo conuenit ſibi ex merito paſſionis, victoriæ, & reſurrectionis. Apoc. 3. Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo, ſicut ego vici & ſedi in throno patris mei cum eo. Hic thronus eſt perpetuus. Luc. 1. Et regni eius non erit finis. Dan. 7. Poteſtas eius poteſtas æterna, quæ non auferetur. Patet autem quod regnũ illud eſt æternũ, & inquantum ſibi conuenit ex natura, quia eſt deus. Pſal. Regnum tuum regnum omnium ſeculorum. Item, inquantum ſibi conuenit, vt homo, & hoc duplici ratione. Vna, quia regnũ illud non ordinatur ad temporalia, ſed ad æterna. Ioan. 18. Regnum meum non eſt de hoc mundo. Ad hoc enim regnat,

gnat, vt homines dirigat ad vitam æternam. Non autem ſic eſt de regno hominum, vnde regnum illorum finitur cum vita præſenti. Alia ratio eſt, quia eccleſia, quæ eſt regnum eius, durat vſq; ad finē mundi, & tunc tradet Chriſtus regnum deo & patri conſummandū, & perficiendum. Conſequenter commendat regnum eius ab æquitate, cùm dicit, *Virga æquitatis, &c.* Cōuenienter antem deſcribitur regnum per virgā. Differt enim regimen tyrannicum à regimine regis, quia regimen tyrannicū eſt ad vtilitatem ſuā cum grauamine ſubditorum: regimen autē regis principaliter ordinatur ad vtilitatem ſubditorum. Et ideo rex eſt, pater, & paſtor. Paſtor enim non corrigit cum gladio, ſed cum virga. Pſal. Viſitabo in virga iniquitates eorum. Item paſtor vtitur virga in directione gregis. Mich. 7. Paſce populum tuum in virga tua. Virga etiam ſuſtentat infirmos. Pſalm. Virga tua & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt. Item virga conturbat hoſtes. Nume. 14. Conſurget virga de Iſrael & percutiet duces Moab. Sed eſt hæc virga æquitatis. Eſa. 11. Arguet in æquitate pro manſuetis terræ.

Sed ſciendū eſt, ꝙ aliquando aliquis regit in rigore iuris, ſicut quando ſeruat ea, quæ iuſta ſunt ſecundū ſe. Contingit autē, quod aliquid de ſe iuſtum eſt, quod tamē comparatum ad aliquid inducit detrimentum ſi ſeruetur: & ideo oportet, ꝙ ius cōmune ad hoc applicetur, & ſi hoc fiat, tūc eſt regimen æquitatis. Regnum veteris teſtamenti erat ſecundum rigorem iuſtitiæ. Act. 15. Onus quod nec nos, nec patres noſtri portare potuimus. Sed regnum Chriſti eſt regnum æquitatis & iuſtitię, quia in ipſo non imponitur niſi ſuauis obſeruantia. Matth. 11. Iugum enim meum ſuaue eſt & onus meū leue. & Pſal. Iudicabit orbē terræ in ęquitate.

Conſequenter cùm dicit, *Dilexiſti, &c.* Bonitatem regētis cōmendat. Quidam enim ſeruant æquitatem, nō tamen propter amorē iuſtitiæ, ſed magis propter timorē, vel gloriam, vel metum, & tale regimen non durat. Sed iſte ſeruat ęquitatē propter amorē iuſtitię. Dicit ergo, *Dilexiſti iuſtitiā* quaſi dicat, Hoc ꝙ virga eſt æqua & directa, hoc eſt, quia dilexiſti iuſtitiam. Sap. 1. Diligite iuſtitiā, qui iudicatis terram. Non autem eſt iuſtus, qui non amat iuſtitiam. Matt. 5. Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiā. Sed aliqui quidem diligunt iuſtitiam, ſed ſunt remiſsi in correctione iniquitatis, ſed Chriſtus odit, id eſt reprobat iniquitatem. Pſal. Iniquos odio habui. Sap. 14. Similiter odio ſunt deo, impius & impietas eius. Eccle. 12. Altiſsimus odio habet peccatores, & miſertus eſt pœnitētibus, & ideo dicit, & odiſti iniquitatē.

Deinde cùm dicit, *Propterea vnxit te deus.* Oſtendit Chriſti idoneitatem ad exequendū & gubernandum, vbi dubitatio eſt de hoc, quod dicit, propterea, &c. In verbis iſtis agitur de ſpirituali vnctione, qua Chriſtus eſt repletus ſpiritu ſancto. Nunquid enim ideo repletus eſt, quia dilexit iuſtitiā? Ergo meruit gratiā, quod eſt contra illud Rom. 11. Si ex operibus iam nō ex gratia, & hæc eſt ratio cōmunis. Sed ſpecialiter ad propoſitum, quia Chriſtus in ipſa conceptione fuit plenus ſpiritu ſancto. Ioan. 1. Plenum gratia & veritate. Non ergo meruit. Reſpondeo, hic eſt cauendus error Origenis. Voluit enim, ꝙ omnes ſpirituales creaturę etiā anima Chriſti à principio creatæ fuerunt, & ſecūdum, quòd plus, vel minus adhæſerunt Deo, vel diuerterunt ab ipſo per libertatem arbitrij ſui, facta eſt diſtinctio inter angelos & etiam animas. Vnde in Peryarchon dicit, quod anima Chriſti, quia vehementius adhæſit Deo, diligendo iuſtitiam, & odiendo iniquitatem, quod meruit maiorem plenitudinem gratiæ prę cunctis ſubſtantijs ſpiritualibus. Sed hoc eſt hæreticū dicere, ꝙ. ſ. quæcunq; anima, vel etiam anima Chriſti creata fuerit ante corpus, quod etiā ſpecialem rationē in Chriſto habet, quia in primo inſtanti ſimul creata fuit anima & formatū corpus, & totum eſt aſſumptum à filio Dei. Quid ergo dicit, propterea. Vna Glo. videtur ſentire cum Origene. Sed ſi volumus eam ſaluare, dicemus ꝙ in ſcriptura dicitur aliquid fieri quando innoteſcit, ſicut cùm dicitur Phil. 2. Factus eſt obediens, &c. Propter quod & deus exaltauit illum & dedit illi no. &c. Nunquid Chriſtus merito paſsionis, meruit eſſe deus? Abſit. Hic enim eſt error Fotini. Dicendum eſt ergo, ꝙ Chriſtum eſſe Deum excedit omne meritum, ſed per paſsionē meruit, ꝙ manifeſtetur vbiq; eſſe deū, & ꝙ deus dederat illi tale nomē, &c. Ita hoc quod dicit hic, propterea vnxit te deus, &c. Vt ſit ſenſus. Ex hoc quod tu dilexiſti iuſtitiā, meruiſti quod hoc innoteſcat. Vel aliter & melius ita ꝙ ly propterea, nō dicat cauſam meritoriam, ſed finalem, quaſi dicat: Ad hoc, ꝙ illa haberes. ſ. thronum perpetuū, virgam æquitatis, &c. Quæ dicta ſunt, propterea vnxit te deus oleo. ſ. ſanctificationis, quod dñs mandauit fieri. Exod. 30. Quo vngebantur vaſa & ſacerdotes. Leuit. 8. & 9. Et Reges, vt patet de Dauid 1. Reg. 16. & Salomone. 3. Reg. 1. Item Prophetę, vt patet de Heliſeo. 3. Reg. 19. Sed quare fiebat iſta ſanctificatio per vnctionem? Ratio eſt literalis. Homines enim orientales pro celebritate vngebantur ne cōſumerentur, eo quod ſunt in regione multū calida. Pauperes etiā vngebantur ad feſtiuitatē. 4. Reg. 4. Nō habeo ancilla tua niſi parum olei quo vngar. In ſcriptura autē diuina traduntur nobis per modū quo homines ſolent vti. Quia ergo tunc vngebantur homines, vel propter celebritatē feſti, vel celebritatem perſonę, ideo ad oſtendendū excellentiā Chriſti, dicit eum vnctum *Oleo exultationis.* Ipſe enim eſt rex. Eſa. 32. Ecce in iuſtitia regnabit rex. Et 33. Dñs enim iudex noſter, dñs legifer noſter, dñs rex noſter, ipſe veniet & ſaluabit nos. Eſt etiam ſacerdos. Pſal. Tu es ſacerdos in æternum ſecundū ordinē Melchiſedech. Fuit etiam propheta. Deut. 18. Prophetā de gente tua & de fratribus tuis ſicut me ſuſcitabit tibi dñs. Et conuenit ſibi vngi oleo ſanctificationis & exultationis. Ab ipſo aūt ſunt ſacramenta, quæ ſunt vaſa gratiæ. Eſa. 22. Suſpendam ſuper eum omnem gloriam domus patris eius vaſorum diuerſa genera, &c. Conuenit etiam iſta vnctio Chriſtianis. Sunt enim reges & ſacerdotes. 1. Pet. 2. Vos eſtis genus electum, regale ſacerdotiū. Apoc. 5. Feciſti nos deo noſtro regnum & ſacerdotes. Item habet ſpiritum ſanctum, qui eſt prophetiæ ſpiritus. Iohel. 2. Effundam de ſpiritu meo ſuper omnē carnē, &c. Et ideo omnes vncti ſunt inuiſibili vnctione. 1. Cor. 1. Qui autem confirmat nos vobiſcum in Chriſto, & qui vnxit nos Deus, & qui ſignauit nos, & dedit, &c. 1. Ioan. 2. Vos vnctionem habetis à ſancto & noſtis omnia. Sed quæ comparatio eſt, inter Chriſtum vnctum, & Chriſtianos vnctos? Iſta, ſ. quia ipſe habet eam principaliter & primò, nos aūt & alij ab ipſo effuſam. Pſal. Sicut vnguentū in capite, &c. Et ideo dicit, *Præ participibus tuis.* Ioan. 1. De plenitudine eius omnes accepimus. Vnde alij dicuntur ſancti, ipſe verò ſanctus ſanctorū. Ipſe. n. eſt radix omnis ſanctitatis. Dicit autem oleo lætitiæ, vel exultationis, quia ex iſta vnctione procedit ſpiritualis lætitia. Roma. 14. Non eſt regnum dei eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudium in ſpiritu ſancto. Gal. 5. Fructus autē ſpiritus, eſt charitas, pax, gaudium. Pſal. Vt exhilaret faciem in oleo. Eſa. 61. Oleum gaudij pro luctu, &c. Illud autē, quod bis dicit, *Deus Deus,* dupliciter exponitur. Vno modo, ꝙ repetatur nominatiuus caſus, vt ſit ſenſus, Vnxit te deus per ſeipſum deum, nos autem per te mediatorem Dei, & hominum hominem Chriſtum. 2. Pet. 1. Per quem magna & pretioſa nobis promiſſa donauit. Alio modo, quia ſecundum Auguſt. in Glo. alterum eſt nominatiui caſus, alterū vocatiui, vt ſit ſenſus. O Chriſte, qui es Deus filius, deus pater vnxit te, &c. Et ꝙ debet ſic exponi magis patet in Græco. Sed cum Chriſtus non ſit vnctus ſm quod deus, quia ſic non conuenit ſibi recipere ſpiritum ſanctum, ſed magis alijs dare, ſecunda expoſitio non videtur eſſe vera. Reſpondeo, dicendū eſt, ꝙ idem eſt in perſona & deus & homo, tamen vnctus eſt inquantū homo. Et cùm dicitur ô Deus, &c. Et vngens eſt deus & homo, & vnctus ſimiliter eſt deus & homo, & vnum cum ipſo in perſona.

LECTIO QVINTA.

Chriſtus, angelos in virtute excedere oſtenditur, quia creator & immutabilis eſt, creaturæ vero mutabiles.

ET, tu in principio Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cæli. Ipſi peribunt, tu autem permanebis: & omnes vt veſtimentum veteraſcent. Et velut amictū mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipſe es & anni tui non deficient.

Supra præmiſerat Apoſtolus quatuor, in quibus Chriſtus excellit angelos, & probauit duo illorum. ſ. & ꝙ excedit eos, quia eſt filius, & quia eſt hæres: nunc probat tertium, ſ. ꝙ excedit eos in virtute operationis, quia per eum pater fecit & ſecula. Hoc autē probat Apoſtolus ex authoritate eiuſdē prophetię, & circa hoc duo facit. Primò oſtendit virtutē operationis inquantū creator. Secundò quantū ad diffe-

ad differentiā creatoris ad creaturā, ibi *Ipſi peribunt*. Circa primū duo facit, quia primò ponit creationem terrę, ſecundo cælorum, ibi, *Et opera manuum*. Sciendum eſt autē circa primū, ꝙ hoc poteſt dupliciter legi. Vno modo, vt ſit ſermo prophetæ directus ad patrem, vt ſit ſenſus, *Tu domine*, ſcilicet deus pater, *Fundaſti terram in principio*, i. in filiū tuo qui eſt principium. Ioan. 8. Ego principium, qui & loquor vobis. Et hoc tantò valet ac ſi dixiſſet, Tu fundaſti terram per filium. Pſal. Omnia in ſapientia feciſti. Filius autem eſt ſapientia genita, vt ſuprà dixit eum ſplendorem gloriæ. Et hoc quod dicit hic, reſpondet huic quod ſuprà dixit, per quem fecit & ſecula. Alio modo, quod ſit ſermo directus ad filium, ſic *Et tu domine*, ſc. fili, fundaſti terram in principio, ſc. temporis, vt excludat opinionē ponentium æternitatem mūdi, vel in principio, ſcilicet productionis rerum, vt excludat opinionem dicentium, corporalia non fuiſſe creata cum ſpiritualibus, ſed poſt. Gen. 1. In principio creauit deus cælum & terram. Eccle. 18. Qui viuit in æternum creauit omnia ſimul. Sciendum eſt autem, ꝙ tripliciter poteſt diſtingui terra à cælo. Vno modo ad literam quod per terram intelligatur elementum terræ: per cælum autem ſuperiora corpora, vt ſicut Moyſes non facit mentionem de aere, quia eſt cum aqua: ita hic intelligit per cælū, ipſum cælum & alia duo elementa, ſ. aërem & ignem, quæ magis accedunt ad naturam cæli, quod patet ex loco ipſorum. Sic etiam accipit Moyſes. Gene. 1. Et dicit, *Fundaſti*,

Vt oſtendat tria ad terram pertinere, primò quidem terræ quietem, omnia enim alia participant motum, ſola autem terra ſecundū totalitatem ſuam immobilis perſeuerat, vt ſit ſenſus *Fundaſti*, id eſt, firmaſti. Pſalm. Qui fundauit terram ſuper ſtabilitatem ſuam. Secundò, vt oſtendat terræ perpetuitatem, nam fundamentū ædificij inter alias eius partes ſtabilius eſt. Terra autem in æternum ſtat. Eccl. 1. Et ſecundū hoc dicitur, *Fundaſti terram*. id eſt, perpetuo ſolidaſti. Tertio vt oſtēdat terræ ordinē, quia ſicut fundamentū, quod eſt prima pars ædificij eſt in imo, ita terra inter omnia elementa tenet locum imum. Eſa. 48. Manus mea fundauit terram. Pſal. Aridam fundauerunt manus eius. Non autē dicit feciſti cælos, ſed *Opera manuum tuarum ſunt cæli*, quia illud ꝙ aliquis facit manibus, magis diligenter videtur facere. Et ideo ſic loquitur ad deſignandum nobilitatem & pulchritudinē ipſorum. Eſa. 48. Dextera mea mēſa eſt cælos. Alter verò quod per terram intelligat totam naturam corporalem. Et ſic terram fundaſti, quia materia eſt locus & fundamentū formarum: per cælos autem, ſpirituales ſubſtantias. Pſal. Laudate eum cæli cælorum. Et hi ſunt opera manuum eius, quia fecit eos ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. Vel per terram imperfecti in eccleſia, qui ſunt fundamentum aliorū, quia niſi eſſet actiua in eccleſia, contemplatiua non ſubſiſteret. Per cælos contemplatiui. Et hæc facta in eccleſia in principio, id eſt per filiū. Eſa. 51. Poſui verba mea in ore tuo, vt fundes terram. i. imperfectos, & plantes cælos, i. perfectos.

Quantū autē ad cęlos dicit, *Opera manuū tuarū ſunt cæli*. Dicit autem opera manuum tuarum, & non ſimpliciter cælos feciſti, propter quatuor rationes. Primò, vt excludat errorē dicentiū Deum eſſe animam cæli, & per cōſequens totū mundū & partes eius debere coli, vt Deus, quod & Idolatræ faciebant, & hoc excludit cùm dicit, *Opera manuum tuarum ſunt cæli*, q. d. non ſunt proportionati tibi, vt corpus animæ, ſed ſubiecti & proportionati virtuti, & voluntati tuæ. Deut. 4. Ne forte oculis ad cælum eleuatis, videas Solem & Lunam & omnia aſtra cæli, & errore deceptus, adores ea. Secundò vt deſignet cęlorum dignitatem & pulchritudinem, quia illud dicimus manibus facere, quod diligenter facimus, vt ergo oſtendat cęlos excellētiori modo quā alias creaturas corporales diuina ſapientia conditos eſſe dicit, Opera manuū tuarū ſunt cęli, & hoc patet, quia diuerſitas in iſtis inferioribus poteſt reduci ad diſpoſitionē materiæ, ſed diuerſitas corporū cæleſtium nullo modo poteſt reduci niſi ad ſapientiā diuinā. Et inde eſt, quod quandocunq; fit mentio de creatione cæli, additur ibi, prudenter, vel intellectus, vel aliquid huiuſmodi, ſecundū illud Hie. 4. Stabiliuit cælos prudenter, & ſecundū illud Pſal. Qui fecit cælos in intellectu. Tertiò vt oſtendat, quod in cęlis magis refulget virtus diuina creatoris ſecundū Glo. nihil enim eſt in creaturis in cuius cōditione appareat tantum virtutis Dei, & hoc propter magnitudinē ipſorū & ordinem. Sap. 13. A magnitudine enim ſpeciei & creaturæ, cognoſcibiliter poterit horū creator videri. Quartò ad oſtendendum, ꝙ inter omnia corpora, corpus cæleſte immediatius recipit influentiā à deo, & per iſta deriuantur in iſta inferiora. Iob. 38. Nunquid noſti ordinem cęli & pones rationē eius in terra? quaſi dicat, Si bene conſideras diſpoſitionē cæli, non poteſ attribuere cauſam diſpoſitionis eius alicui rei terrenæ, ſed Deo. Alio modo poteſt exponi, vt per terram accipiatur tota materia corporalis, per cælos verò ſpirituales ſubſtantiæ, & ſic eſt ſenſus: In principio temporis terram, id eſt, materiā corporalem fundaſti, id eſt, quaſi fundamētum formarum ſtabiliſti, & ſic intelligitur illud Pſalmi. Laudate dñm de terra, &c. Sed cæli, id eſt ſubſtantiæ ſpirituales. Pſal. Laudent illum cęli, &c. Sunt opera manuum tuarum, quia, ſ. feciſti eos ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. Tertiò modo poteſt exponi, vt per terram intelligantur infimi in eccleſia, per cælos vero ſupremi, & ſic eſt ſenſus. In principio, id eſt per filium, terram fundaſti, id eſt, actiuos & infimos in eccleſia, & dicuntur fundari, quia ſunt quaſi fundamentū aliorum, nam niſi eſſent actiui in eccleſia, viri contemplatiui nō ſubſtentarentur: ſed cęli, id eſt contemplatiui & perfectiores ſunt opera manuū tuarum, id eſt excellentiori præeminentia præditi. Pſal. Cęli enarrant gloriam Dei. & Eſa. 1. Audite cæli, id eſt, maiores, auribus percipe terra, id eſt minores. Conſequenter cùm dicit, *Ipſi peribunt*, oſtendit differentiam inter creatorē & creaturā, & hoc quantū ad duo, quę ſunt propria creatori, primum eſt ęternitas: ſm eſt immutabilitas, de qua, ibi, *Et omnes vt veſtimentū veteraſcent, &c.* Circa primū duo facit, quia primo ponit terminationē creaturę. Secundò interminationē dei, ibi, *Tu autē permanebis*. Dicit ergo primò *Ipſi*, ſcilicet cęli, *Peribunt*. Sed contra Eccl. 1. Terra in ęternū ſtat, ergo videtur, ꝙ multo plus cęli. Reſpondeo, dicendū eſt, ꝙ ſm Auguſt. & Philoſophū, in qualibet mutatione eſt generatio & corruptio. Vnde quicquid mutatur, perit à ſtatu in quo erat. Ergo quod dicit, ꝙ cæli peribunt, non intelligitur quantū ad ſubſtantiā, de qua Iob 37. Qui ſolidiſſimi quaſi ære fuſi ſunt, ſed quantum ad ſtatum quem nunc habent. Apoc. 21. Vidi cælum nouū & terram nouam. 1. Cor. 7. Præterit figura mundi huius. Sed quomodo mutabunt ſtatum? Diuerſimodè, quia cæli ſuperiores mouentur quidē ſm locum, ſed non alterantur. Inferiores verò, ſ. ignis & aër, & mouētur & alterātur & corruptioni ſunt ſubiecti. Sic ergo ſtatus omniū cęlorum eſt mutabilis, ſed tūc motus ceſſabit in ſuperioribus, & corruptio in inferioribus, quia aër igne cōflagrationis purgabitur. 2. Pet. 3. Cęli qui nūc ſunt & terra eodem verbo repoſiti, ſunt igni reſeruati in die iudicij, &c. Omnes peribunt à ſtatu in quo nunc ſunt, & ſic quodammodo peribunt, ſed tu Dñe permanebis. Pſal. Tu autem Domine in æternū permanebis.

Hic oſtendit permanentiam creatoris, quaſi dicat, in te nulla eſt tranſmutatio nec viciſſitudinis obumbratio, vt Iac. 1. dicitur. Timo. vlt. Tu autē Dñe in æternū permanebis, ſolū tuū in generatione & generationē, quod poteſt etiā intelligi de Chriſto homine, infrà vlt. Ieſus chriſtus heri & hodie ipſe & in ſecula. Deinde cùm dicit, *Et omnes, &c.* Oſtendit differētiam dei ad creaturā quantū ad immutabilitatem. Et circa hoc duo facit. Primò enim ponit mutabilitatem creaturę. Secundò, immutabilitatem Dei, ibi, *Tu autem idem*. Et adhuc circa primum duo facit, quia primò deſcribit rationem mutabilitatis creaturæ. Secundò ſubdit illam mutabilitatem, ibi, *Et velut amictum*. Circa primum autē ſciendum eſt, ꝙ vetus & nouum, conſequuntur tempus. Vnde veteraſcere nō poteſt, niſi quod aliqualiter menſuratur tempore. Motus autē cęlorū menſuratur tempore, ſed ipſum mobile menſuratur ipſo nunc tēporis: ergo in cęlo poſſunt inueniri nouitas & vetuſtas: vnde nō veteraſcent cęli quaſi ſubſtantia eorū minuatur, vel corrumpatur in aliquo, ſed tantum quantū ad diuturnitatem temporis quo amplius non menſurabuntur. Et ideò dicit, Sicut veſtimētū, &c. Quia cauſa mutationis cęlorum non erit propter defectum virtutis ipſorum, quę in aliquo minuatur, quia ſi motus ipſorum ceſſaret propter defectū virtutis, iam ceſſatio haberet cauſam naturalem & poſſet

depre-

deprehendi ratione naturali, cuius contrariũ dicitur Matt. 24. De die autẽ & bora illa nemo ſcit, neque angeli in cælo, &c. Ergo erit propter neceſsitatẽ finis: quia omnea creaturę corporales ordinantur ad ſpirituales, & totus motus deſeruiens generationi & corruptioni ordinatur ad generationẽ hominis. Ceſſante ergo generatione bominis quod eſt quãdo cõpletus erit uumerus electorũ & prędeſtinatorũ, ceſſabit motua ille. Et ideo dicitur veſtimentũ, quod ſumitur ad vſum, & ceſſante vſu deponitur, ſicut homo calidũ veſtimentũ deponit veniente ęſtate, & frigidũ veniẽte hieme. Sic ergo ſtatus mundi, qui nunc eſt cõmodatus iſti fini, cum cõpletua fuerit numerus ille electorum, iam amplius non erit accommodatus nec neceſſarius, & ideo ſicut veſtimentũ deponetur. Luc. 21. Cælum & terra tranſibũt.

Conſequenter ponit ipſam mutabilitatem, cùm dicit, *Et velut amictũ mutabis eos*, ſcilicet cęlos: & bene dicit, Mutabis tu deus, quia non propria virtute, nec per ſe, ſed virtute dei mutabuntur à motu, ſicut amictũ, qui ad vſum ſumitur, & poſt vſum deponitur ſcdm cõgruentiam temporis & finis. Et dicit amictum, quia per amictum gloria hominis, & manifeſtatur & tegitur. Ita etiam deus per creaturas & occultatur nobis & manifeſtatur. Roma. 1. Inuiſibilia dei per ea, quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur. Sapient. 13. A magnitudine enim ſpeciei & creaturæ cognoſcibiliter poterit horũ creator videri, &c. Et dicit, mutabuntur, quia in perpetuũ mutati permanebunt. Item quãtum ad cælos ſpirituales, qui pereunt à vita præſenti per mortẽ corporis. Roma. 14. Omnes morimur & quaſi aquæ dilabimur in terram, quæ uon reuertentur. Eſa. 57. Iuſtus perit, & nemo eſt, &c. Item veteraſcent, quia vt dicitur infrà. 8, quod antiquatur & ſeneſcit, prope interitũ eſt. *Et mutabis*, ſcilicet ſecundum corpora, quando corporale boc induet incorruptionẽ. 1. Cor. 15. Et mutabuntur ſecundum mentẽ, quando à viſione enigmatica aſſumentur ad ſpeciei viſionẽ. Iob. 14. Cunctis diebus quibus nunc milito expecto donec veniat immutatio mea. Deinde ſubiungit immutabilitatẽ dei, cùm dicit, *Tu autem idem ipſe es*. Vbi duo facit. Primò enim ponit intentũ. Secundò oſtendit hoc per ſignũ, ibi, *Et anni tui*. Dicit ergo, Illi peribunt, *Tu autem*, ſcilicet dei filius, & hoc contra Arrianos. *Idem ipſe es*, id eſt, idem perſeueras, & nunquã mutaris. Malac. 3. Ego Deus & non mutor. Iac. 1. Apud quem nõ eſt tranſmutatio, &c. Et ſignum huius immutabilitatis ponit, cùm dicit, *Anni tui non deficient*. Anni vbi ſciendũ eſt, ꝙ dei dicũtur duratio eius, ſicut anni hominis duratio hominis: duratio autẽ hominis deficit dupliciter, ſ. ſecundũ partes, & ſecundũ totum, ſecundum partes quidem: quia cum ſit temporalis, vna pars ſuccedit alteri, & vna adueniente, deficit altera. Deficit etiam ſecundum totum, quia ex toto deſinit eſſe. In duratione verò dei neutrum horum eſt, quia non deficit ſecundũ totum, quia eſt ſemper. Pſal. Tu autem altiſsimus in æternum domine. Item nec ſecundum partes, quia ęternitas eſt tota ſimul, & quid ſtans. Iob. 36. Numerus annorum eius inæſtimabilis, &c. Sed cùm ſit vna & immutabilis, quare anni vocantur in plurali, & non annus in ſingulari? Ratio huius eſt, quia intellectus noſter accipit cognitionem intelligibilium per ſenſibilia, quia omnis noſtra cognitio incipit à ſenſu. Vnde & deus, qui eſt omnino ſimplex, deſcribitur ſub ſimilitudine corporalium. Eſa. 6. Vidi dũm ſedentem, &c. Ita etiam duratio eius à nobis deſcribitur per aliqua nobis nota, cùm tamen ſit vniformis & ſimplex. Vnde aliquando dicitur annus, aliquando dies & menſis, quia omnes differentias temporis includit.

LECTIO SEXTA.

Chriſtus angelis excellentior demonſtratur, quia ille ad dexteram ſedet, iſti vero tanquam miniſtri aſtant.

AD quem autem angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos ſcabellũ pedum tuorum? Nonne omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſterium miſſi propter eos, qui hæreditatẽ capiunt ſalutis?

Supra probauit Apoſtolus tria de Chriſto, in quibus excedit angelos: hic probat quartum ꝙ præmiſerat de ipſo ſcilicet, quod ſedet ad dexteram maieſtatis, quod pertinet ad dignitatem eius. Et circa hoc duo facit. Primò enim inducit authoritatem Dauid hoc oſtendentem. Secundò oſtẽdit angelos ab hac dignitate deficere, ibi, *Nonne omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus*. Circa primum duo facit, quia primò deſcribit dignitatem Chriſti. Secundò oſtendit per ſignum, ibi *Quoadusque ponam*. Dicit ergo, *Ad quem autem angelorum dixit aliquando Deus*. q. d. Non inuenitur, quod hoc Deus dixerit angelo, ſed dixit Chriſto. Et ipſe Chriſtus. Matt. 22. Inducit hoc de ſe dictum. Hoc autem, quod dicit, *Sede à dextris meis*, poteſt referri ad diuinam naturam in qua Chriſtus æqualis eſt patri, quia habet & iudiciariã & regiam poteſtatem æqualem patri. Ioan. 16. Omnia quę habet pater, mea ſunt. Ipſe verò pater ab æterno dixit: quia dicendo filium generauit, & generando dedit ei æqualitatem patris. Poteſt etiam referri quantum ad humanam naturam, ſecundum quam ſedet in bonis potioribus patris. Tunc autem pater dixit, quando humanæ naturæ verbum ſuum vniuit. Hoc autem magis ſuprà expoſitum eſt, vbi dixerat, Sedet ad dexteram. Conſequenter cùm dicit, *Quoadusque*, oſtendit per ſignum dignitatem Chriſti: vbi occurrit duplex dubitatio. Vna quia ab æterno omnia ſunt ſubiecta filio inquantum deus. Item quia in reſurrectione Chriſtus dicit, Data eſt mihi omnis poteſtas. Quid ergo expectat ſubijciendum ſcabello ſuo? Et ſciendum eſt, ꝙ aliquid poteſt eſſe in poteſtate alicuius dupliciter. Vno modo quantũ ad authoritatem, & ſic omnia ab ęterno quantũ ad præordinationẽ fiendorum & in tempore quo fuerũt, ſubiecta ſunt filio dei inquantũ deus, ſed à principio conceptionis inquantũ homo. Alio modo quantum ad exercitium poteſtatis, & ſic non ſunt ei omnia ſubiecta, ſed tantum in fine mundi, quia nondum exercet poteſtatẽ in omnia, ſubijciendo ſibi omnia. Phil. 3. Secundũ operationem qua poſsit etiam ſubijcere ſibi omnia. Sed quid eſt, ꝙ dicit ſcabellũ? Poteſt dici, quod per hoc nihil aliud intelligitur quam plena & perfecta ſubiectio. Illud enim dicitur perfectè ſubiectum alicui, quod ipſe poteſt conculcare pedibus. Aliter etiam & faciendo vim in verbo, quia ſicut deus eſt caput Chriſti. 1. Cor. 11. Caput Chriſti deus, ita pedes Chriſti, humanitas eius. Pſal. Adorabimus in loco vbi ſteterũt pedes eius. Ponã ergo ſcabellũ, id eſt, nõ ſolum ſubijciam inimicos tuos tuæ diuinitati, ſed etiam humanitati tuæ. In hoc autem errauit Origines: Ipſe enim voluit & intellexit tantũ vnum modum ſubiectionis, dicens, Sicut enim nihil aliud eſt ſubijci luci, quam illuminari: ita cum Chriſtus ſit veritas, iuſtitia, & bonitas, & quicquid tale poteſt dici, nihil eſt aliud ſubijci ſaluatori, quam ſaluari. Et ideo voluit, ꝙ in fine omnia, etiam dæmones, ſaluarentur, quia aliter non ſubijcerentur omnia Chriſto. Sed hoc eſt contra illud quod dicitur Matt. 25. Ite maledicti in ignem ęternum. Vnde ſciendum eſt, ꝙ duplex eſt modus ſubiectionis. Vnus per voluntatem ſubditorum, ſicut boni miniſtri ſubijciuntur domino ſuo, puta regi, & ſic ſoli boni ſubijciũtur Chriſto. Alius per voluntatem domini, & ſic eſt quędã violentia ex parte ſubditorum. Et ſic mali ſubijciũtur Chriſto, non quod velint dominiũ eius, ſed quia Chriſtus faciet de ipſis voluntatem ſuam puniendo eos, qui noluerũt hic facere volũtatem ſuam. Et hoc propriè deſignatur per ſcabellum, quia quod calcatur comprimitur. Eſa. 66. Cælum mihi ſedes eſt, i. cæleſtes, & boni: ſed terra, i. terreni & mali ſcabellum pedum meorum. Alia dubitatio eſt de hoc, quod dicit, quoadusq;, &c. quia ſi ſedebit quoadusque ponat. ergo cũ poſuerit non ſedebit. Reſpõdeo ꝙ huiuſmodi dictiones, donec, & quoadusq;, quandoq; ponuntur finitè, quando. ſ. deſignant terminum eius cui cõiunguntur, ſicut cùm dico, Sede hic donec veniam. Aliquando autẽ tenentur infinite, quando. ſ. nõ ponitur terminus, vt cùm dicitur Iſte non pœnituit donec vixit, quia nec poſt mortem pœnituit. Sicut enim dicit Hier. illud oportet deſignari de quo poſſet eſſe dubium. Illud autem, quod non eſt dubiũ relinquitur intelligenti. Dubium autem eſt de aliquo vtrum in vita ſua pœniteat, ſed quod non poſt mortẽ ſuam, nulli eſt dubium. Sic & in propoſito, cum enim modo multi impugnent & blaſphement Chriſtum, videtur dubium verum modo ſedeat, ſed non eſt dubium, verũ ſedeat: quando omnia ſubiecta erunt ei, & ideo non exprimitur illud. Conſequenter oſtendit ꝙ dignitas hæc angelis nõ conuenit, cũ dicit, *Nonne omnes ſunt admi. ſpiritus*. Vbi tria facit, quia primò oſtendit ipſorũ officiũ. Secundò executionẽ officij, ibi, *In miniſterium*. Tertiò fructũ executionis, ibi, *Vt hæreditatẽ*. Dicit ergo, Nõne omnes, &c. Pſal. Miniſtri eius qui facitis

volunta-

voluntatem eius. Sed contra Dan. 7. Milia miliũ miniſtrabant ei, &c. Vbi dicit Greg. Aliqui miniſtrant, alij ſunt qui aſsiſtunt. Nõ ergo omnes miniſtrant. Reſpondeo, dicendũ eſt ꝙ ſicut videmus in artificibus ꝙ duplex eſt genus artificum. Quidam enim ſunt quaſi manu exequẽtes vt manu artifices. Alij autem nõ exequuntur nec operantur manu, ſed ſunt artifices diſponentes, & quaſi præcipientes, quid agendum, ita & in angelis eſt, quia quidam ſunt quaſi exequentes ea, quæ à diuina iuſsione procedunt circa nos agẽda, quidam veró quaſi præceptores præcipientes ea, quæ agenda ſunt. Accipiẽdo ergo largo modo adminiſtratores tam pro exequẽtibus, quá etiam pro imperantibus, ſic omnes ſunt adminiſtratores vel adminiſtratorij in quãtum ſuperiores exequũtur dei volũtatẽ circa medios, medij circa infimos, infimi circa nos. Sed ſi dicãtur adminiſtratorij qui exequuntur, alij autem immediate accipiunt à deo aſsiſtentes, ſic quidã miniſtrant, quidam aſsiſtunt & tradunt alijs. Aſsiſtentes igitur ſunt qui immediate accipiunt illuminationes diuinas ab ipſo deo, vnde & nominibus relatis ad deũ nuncupantur ſicut Seraphim. i. amãtes Deum, Cherubim cognoſcentes, Throni portantes. Miniſtrantes non ſunt qui ab iſtis accipiunt, & alijs tradunt. Sed contra hoc eſſe videtur illud quod dicit Greg. ꝙ aſsiſtere dicuntur, qui intima dei contẽplatione fruuntur. Cùm ergo omnes Angeli videant deum per eſſentiam, ſm illud Matt. 18. Angeli eorum ſemper vident faciem patris mei, ergo videtur ꝙ omnes ſint aſsiſtentes. Reſpondeo, dicendum ꝙ quidam de primis ſtudẽtibus in libris Dionyſij, volens ſaluare & dictum Apoſtoli & dictum Gregorij dixit quod Angeli inferiores nõ vidẽt deum per eſſentiam cùm non ſint aſsiſtentes. Et iſte fuit Ioannes Scotus, qui primò commentatus eſt in libros Dionyſij. Sed hęc opinio hæretica eſt, quia cum beatitudo perficiatur in viſione Dei, ſequeretur ꝙ Angeli inferiores non videntes Deum per eſſentiam non eſſent beati. Eſt etiam dictum Domini dicentis. Matth. 18. Angeli eorum, &c. Et ideo dicendum ꝙ omnes vident deũ per eſſentiam, non tamen omnes aſsiſtunt. Ad cuius euidentiam ſciendum eſt, ꝙ ſicut deus cognoſcendo eſſentiam ſuam, etiam ſeipſum cognoſcit, & omnia alia à ſe, ita & Angeli videntes dei eſſentiam, & ipſum cognoſcunt, & res omnes in ipſo, in qua quidẽ viſione, ideo ſolum ſunt beati: quia deũ vident: non ideo quia res in ipſo cognoſcũt. Vnde Auguſtinus in libro confeſsionũ, Beatus qui te videt, etiam ſi illa non videat. Qui autem te & illa cognoſcit, non propter illa beatior, ſed propter te ſolũ beatus. Viſio autem qua deum vidẽt per eſſentiam, eſt omnibus beatis communis. In viſione autẽ qua res cognoſcunt in deo, vnus Angelorum præeminet alij, nam ſuperiores, vtpotè altioris naturæ & intellectus, plura vident in deo, quá medij, & medij quá infimi. Vnde iſti vident omnia, quæ ad eorũ officium pertinẽt, & quæ ſunt exequenda per alios, quæ non ita perfectè vidẽt inferiores, & ideo alijs exequenda tradunt, & propter hoc iſti ſolum aſsiſtunt, & tamen omnes vident deum, & in huius ſignum dicit Dionyſius, quod quibuſdã angelis quærentibus, ipſe deus immediatè reſpondet, ſicut Eſa. Quis eſt iſte qui venit de Edom & reſpondet ipſe, Ego qui loquor iuſtitiã. Quibuſdam verò reſpondet per Angelos: ſicut illud Pſal. Quis eſt iſte rex gloriæ? Reſpondent Angeli & non deus, & dicunt: Dominus virtutum ipſe eſt rex gloriæ, ſic ergo patet angelorum officium. Sed contra hoc eſt, quia hic tangitur executio officij cùm dicit, *In miniſteriũ miſsi*, ergo videtur per hoc, quòd omnes exequãtur. Pſalm. Immittit angelus domini in circuitu eius, &c. & Eſa. 6. Volauit ad me vnus de ſeraphim, qui ſunt de ſupremo ordine. Ergo ſi illi mittũtur, multo fortius alij. Sed contra hoc eſt Dionyſius, qui dicit ꝙ accepit ab Apoſtolo, quod ſoli inferiores mittuntur, & non ſuperiores. Reſpondeo, quidam dicunt ꝙ ſuperiores mittuntur & exeunt aliquando aliquibus cauſis ſubortis ad exteriora, ſed videtur mihi ꝙ ſuperiores quatuor. ſ. ſeraphim, cherubim, throni, & dominationes nunquã mittuntur, ſed inferiores mittuntur, ꝙ patet ex eorum nominibus. Virtutes enim mittũtur ad mirabilia facienda. Poteſtates ad arcendum poteſtates aereas. Principatus ad gubernandum communitatem vel regnum, & ſic de alijs. Dominationes autem dicũtur quia ordinant omnia hæc inferiora. Alij autem tres ordines accipiunt nomina ex operatione, quá immediate exercent circa deum, & illa diſpenſant in alios. Quod ergo dicit, miſsi. Dicendum eſt ꝙ duplex eſt miſsio. Vna quæ motum localem importat, & ſic mittuntur ſolũ inferiores. Alia eſt miſſio, quæ fit per applicationem & directionẽ noui effectus in creatura, & ſic mittuntur filius & ſpiritusſanctus, & hoc modo mittũtur ſuperiores, quia virtus eorum immittitur in inferiores, immittenda alijs. Et quod dicit, volauit, &c. Dicendum ꝙ inferiores vtuntur nominibus illorum, quorum virtute & authoritate agunt, & eis attribuunt operationes ſuas. Et quia ille inferior officium ſuum exequebatur in virtute ſeraphim, ideo vocatus eſt nomine ſeraphim non quod eſſet natura ſeraphim. Deinde ſubiungit fructum officij cùm dicit, *Qui hæreditatẽ capiũt ſalutis*. Et licet omnes ſint vocati, non tamen omnes capiunt hæreditatem. Qui ergo capiunt, illi percipiunt fructum miſsionis. Hierem. 51. Curauimus Babylonem, & non eſt ſanata. Conſequenter cùm dicit, *Propter eos qui hæreditatẽ, &c.* ponitur executionis fructus, qui eſt, vt homines hæreditatem capiant ſalutis. Propter hoc enim eſt totus ordo actionis circa nos, vt compleatur numerus electorũ. Pſalm. Angelis ſuis Deus mandauit de te, &c. Et dicit, *Propter eos*, non propter omnes, quia licet omnes ſint vocati, pauci tamen ſunt electi, vt dicitur Matt. 24. Et dicit, *Hæreditatem*, quia ad ipſam ſoli filij perueniũt quod ſi filij & hæredes. Dicit verò *Capiunt*, quia oportet quòd labore & ſtudio, & ſolicitudine acquirant regnum Dei. Matth. 11. Regnum cælorum vim patitur. Illi ergo capiẽt qui ſtudent in ſe dominicas illuminationes & inſpirationes immiſſas per Angelos bonos cuſtodire, & effectui demandare, aliàs, dicetur eis, quod dicitur Hiere. 41. Curauimus Babylonem & non eſt ſanata.

CAPIT. II. LEC. I.

Magis obediendum eſſe nouo teſtamento quam veteri legi oſtendit, quia illud a Chriſto filio Dei, hoc verò ab homine miniſtro datum.

Propterea abundãtius oportet obſeruare nos ea, quæ audiuimus, ne fortè pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, & ſi omnis præuaricatio & inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionẽ: quomodo nos effugiemus ſi tantam neglexerimus ſalutem? Quæ cùm initium accepiſſet enarrandi per dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata eſt, conteſtante deo ſignis, & portentis & varijs virtutibus, & ſpiritusſancti diſtributionibus ſecũdum ſuam voluntatem.

Suprà oſtendit Apoſtolus multipliciter eminentiã Chriſti ad angelos: hic ex hoc concludit, ꝙ magis obediendum eſt doctrinę Chriſti, ſcilicet nouo teſtamento, quàm veteri teſtamento. Et circa hoc tria facit. Primò enim ponit concluſionem intentam. Secundò inducit rationem ad concluſionem intentam. Tertiò confirmat conſequentiam rationis. Primum in principio. Secũdum, ibi, *Si enim qui per angelos*. Tertium, ibi, *Non enim angelis*. Circa primum ſciẽdum eſt, ꝙ Exodi. 23. Datis præceptis legis iudicialibus & moralibus, ſubiungit, Ecce ego mitto angelum meum, &c. Et ſequitur, Obſerua igitur & audi vocem eius, &c. Si igitur mãdatum angeli, per quem lex data eſt ſeruaretur, introitus diſponeretur ad patriam. Vnde & Matt. 19. dictum eſt, Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Oportet ergo ſeruare mandata illa legis, ergo oportet magis obedire mandatis eius, qui maior eſt angelis per quos lex data eſt. Et hoc eſt quod dicit, *Propterea abundantius obſeruare oportet ea, quæ audiuimus*. Abdiæ 1. Auditum audiuimus à dño. Abac. 3. Dñe audiui auditum tuum & timui. Oportet ergo obſeruare abundantius. Et dicit abũdantius propter tria, primò propter dicentis authoritatem, quia ille creator & filius Dei, & ille creatura & Dei miniſter. Act. 10. Obedire oportet magis deo quã hominibus, & etiã angelis. Secundò propter dictorum vtilitatem, quia ſunt verba vitæ æternæ. Io. 6. Domine ad quem ibimus? Verba vitæ habes, &c. illa bonorum temporalium. Eſa. 1. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis, &c. Tertiò propter obſeruantiæ ſuauitatem, quia hæc ſuauia. 1. Io. 5. Mandata eius grauia non ſunt. & Matt. 11. Iugũ meũ

ſuaue

ſcaue eſt, &c. Illa gratia. Act. 9. Hoc eſt onus quod neq; nos, neq; patres noſtri portare potuerunt. Secundò oſtēdit idem ex periculo imminente, tūm dicit, *Ne forte pereffluamus*. i. æternaliter dānemur: vbi ſciendum eſt, quod aliquis fluit per pœnas corporales. 2. Reg. 14. Quaſi aquę dilabimur ſuper terram: effluit per culpā, ſed pereffluit corporaliter per damnationem æternam, quia nec teſta remanet. Eſa. 30. Comminuetur ſicut cōminuit lagena figuli contritione perualida, nec inuenietur de fragmentis eius teſta. Conſequenter inducit rationem ad hoc, quæ continet vnam cōditionalem continentem comparationem noui & veteris teſtamenti. In antecedenti ponitur conditio veteris teſtamenti. In conſequenti conditio noui teſtamenti. Circa vetus autem tria ponit, ſ. legis authoritatem. Secundò firmitatem veritatis, ibi, *Qui factus eſt firmus*. Tertiò neceſsitatem obſeruandi, ibi, *Et omnis præuaricatio*. Primò ponit authoritatē, quia nō humana ratione data eſt lex, ſed per angelos. Gal. 3. Ordinata per angelos, &c. Act. 7. Hic Moyſes qui fuit in eccleſia in ſolitudine cum angelo qui loquebatur ei in monte Sina, &c. Nec hoc eſt mirum, quia vt probat Dionyſius, reuelationes diuinarum illuminationum, ad nos perueniunt mediantibus angelis. Firmitatem verò veritatis oſtēdit, cū dicit, *Factus eſt firmus*, quia omne quod fuit prænunciatum in lege veteri, totū impletum eſt. Matt. 5. Iota vnū aut vnus apex non præteribit à lege donec omnia fiant. & Prouer. 12. Labium veritatis, firmum erit in perpetuum. & Pſalmus, Quæ procedūt de labijs meis, nō faciam irrita. Factus eſt ergo firmus, quia non fuit irritatus. Neceſsitatem oſtendit qua puniuntur præuaricantes. Vnde dicit, *Et omnis præuaricatio & inobedientia, &c.* Vbi ponit vnū quod reſpondet duplici culpæ, ſ. peccato omiſsionis & tranſgreſsionis. Primum reſpondet præceptis affirmatiuis, aliud negatiuis. Primum notatur nomine inobedientiæ. Sed nunquid inobedientia eſt peccatum generale? Et videtur quod ſic, per hoc quod dicitur hic. Ad quod dicendum eſt quod peccatum dicitur eſſe ſpeciale ex intentione ſpecialis finis. Vnde quando aliquis non ſeruat pręceptum hac intentione, vt cōtemnat præceptum, ſic eſt ſpeciale peccatum, ſed quando ex aliqua cauſa, puta quando ex concupiſcentia, tunc eſt conditio conſequens peccatum, non tamen ſpeciale peccatū. Aliud autē vocatur prę-uaricatio. Pſal. Præuaricantes reputaui, &c. Item aliud ponit ex parte pœnæ, cū dicit, *Accepit iuſtam mercedis retributionē*. Retributio. n. reſpicit quantitatē culpæ, vt qui magis peccauit, magis puniatur. Merces verò reſpicit qualitatem, vt qui igne libidinis peccauerit, igne crucietur. Accipiet ergo mercedem bonam pro bonis, & malam pro malis. Et ſic merces accipitur in bonum & in malō, inquantum importat iuſtitiam diſtribuendi. Iuſtum dicit propter æqualitatem pœnę, vt. ſc. ſecundum menſuram peccati, ſit plagarum modus. De pœnis autem habetur Leuit. 26. & Deut. 28. Glo. dicit, Iuſtum, ne putetur perire iuſtitia propter miſericordiam. Conſequenter cùm dicit, *Quomodo nos effugiemus, &c.* Ponit conſequens ſuę conditionalis, in quo deſcribit cōditionē noui teſtamēti vbi tria facit. Primo enim oſtendit neceſsitatem obſeruandi. Secundò originem noui teſtamenti. Tertiò firmitatem veritatis ipſius. Secūdū, ibi *Quæ cū initium accepiſſet*. Tertium ibi, *Conteſtante deo*. Dicit ergo, Si ſermo factus per angelos punit pręuaricatores & inobedientes, quomodo nos effugiemus, &c. In quo denotat periculum quod imminet non obſeruantibus. Supra autem vetus teſtamentum vocauit ſalutem. Cuius ratio eſt, quia ſermo ordinatur ad cognitionem tātum, hoc enim facit vetus teſtamentū, quia per ipſum eſt cognitio peccati. Rom. 3. Per legem cognitio peccati. Itē cognitio dei. Pſal. Nō fecit taliter omni nationi. Et alibi, Notus in Iudęa deus, &c. Non tamen conferebat gratiā, ſed in nouo teſtamento confertur gratia. Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtū facta eſt, quę ducit ad ſalutē ęternā. Ioan. 6. Domine ad quem ibimus, verba vitæ ęternæ habes. Pſal. Ignitum eloquium tuum vehementer. Item, commēdat ipſum ex quātitate. Et dicit, *Tantam*, id eſt, valde magnam. Et certè valde magna eſt, ſi conſideres à quibus periculis liberat: quia non ſolum liberat à periculis mortis corporalis, ſed etiam ſpiritualis. Matt. 1. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Itē magna eſt, quia eſt vniuerſalis. i. non vnius populi tantum, nec ab vno periculo, ſed eſt omnium hominum & ab hoſtibus omnibus. 1. Timot. 4. Qui eſt ſaluator omnium, maximè autē fidelium. Luc. 1. Sine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati, &c. Item magna eſt, quia ęterna. Eſa. 45. Saluatus eſt Iſrael in domino ſalute ſempiterna. Et ideo non eſt negligēda, ſed debemus eſſe ſolliciti ad obtinendum eam. Iudic. 18. Vidimus terram valde opulētam & vberem. Et ſequitur, Nolite negligere, nolite ceſſare, &c. Et vere non debemus negligere, quia ſi negligentes fuerimus, puniemur, nō tātum perdendo bonum, ſed etiam incurremus malum, ſ. æternæ dānationis, quod effugere non poterimus. Ideo dicit, *Quomodo nos effugiemus?* Matt. 3. Quis demonſtrabit vobis fugere à ventura ira? Iob. 11. Effugiū peribit ab eis. Pſal. Quo ibo à ſpiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Originem doctrinæ noui teſtamenti oſtendit, cùm dicit *Quæ cum initiū accepiſſet, &c.* Vbi ponit duplicem eius originem. Prima fuit nō per angelos, ſed per ipſum chriſtum, ſupra. 1. Locutus eſt nobis in filio. Io. 1. Vnigenitus qui eſt in ſinu patris ipſe enarrauit. Et ideo dicit, *Quæ cū accepiſſet initiū enarrandi per dominū*, quia habet duplex initiū. Vnum ſimpliciter, & illud eſt ab ęterno, & hoc eſt per ipſum verbū. Ephe. 1. Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionē. Aliud eſt initiū enarrationis, & iſtud fuit in tempore per verbū incarnatum. Secunda origo fuit per apoſtolos qui audierunt à Chriſto. Vnde dicit, *Ab eis qui audierunt*, i. per ipſorum prędicationem, 1. Ioan. 1. Quod fuit ab initio quod vidimus & audiuimus, &c. Luc. 1. Sicut narrauerunt nobis qui ab initio ipſi viderunt. Firmitatem deinde eius ponit, quæ maior eſt quàm firmitas veteris teſtamenti, quod oſtendit ex teſtimonio dei qui mentiri nō poteſt. Vnde dicit: *Confirmata eſt deo conteſtante, &c.* Sciendum eſt autem quod teſtimonium eſt per loquelam: loquela eſt ſignum ſenſibile. Deus autem duplici ſigno ſenſibili conteſtatus eſt, ſcilicet, miraculis, & donis ſpiritusſancti. Quantum ad primum dicit, quod *Confirmata eſt conteſtante deo ſignis*, quo ad minora miracula, vt ſanatio claudi, vel febris. De primo. Act. 3. & 14. De ſecundo autem. Act. vlti. *Portentis*. quantum ad maiora, ſicut ſuſcitatio mortui. Act. 9. Thabita ſurge, &c. Dicitur autem portentū, quaſi portò vel procul tenſum, quod ſcilicet aliquid in longinquum demonſtrat. 2. Paral. 32. In legatione principum Babylonis qui miſsi fuerant ad eum, vt interrogarent de portento, quod ſcilicet fuerat ſol retrogreſſus, &c. Præcipuum vero portentum eſt, quod deus factus eſt homo. Eſa. 8. Ego & pueri mei quos mihi dedit deus in portentum, quod ſcilicet ego ſum homo, & quod pueri mei hoc crederent. Mirum enim fuit quod cor humanū hoc potuit credere. Dicit, *Variis virtutibus*, vt ſigna & portēta referāturad ea, quę excedunt virtutem naturę, vt ſignū dicatur quod eſt præter & ſupra naturam, non tamen cōtra. Sed portentum eſt, quod eſt contra naturam, vt partus virginis, ſuſcitatio mortui. Sed virtus referatur ad ea quæ ſunt ſecundum naturā quātum ad ſubſtantiam facti, ſed non quantum ad modū fiendi, ſicut ſanatio febris, quod vtiq; poſſunt medici, licet non ſtatim. Vel virtutes referantur ad virtutes mentis, quas dominus ſuis prædicatoribus dedit, ſ. fidem, ſpem, & charitatem. Sed quantum ad ſecundum. ſ. quantum ad dona dicit, *Et ſpiritusſancti diſtributionibus*. Sed cōtra: vt dicitur Sap. 7. Spiritusſanctus vnus eſt. Quomodo ergo diſtribuitur? Dicendum eſt quod non diſtribuitur ſecundum eſſentiā, ſed inquantum dona eius diſtribuuntur. 1. Cor. 12. Diuiſiones gratiarum ſunt, idem autem ſpiritus. Omnes autem gratiæ attribuuntur ſpiritui ſancto, quia dantur ex amore. Amor verò appropriatur ſpiritui ſancto. Gregor. Certe ſpiritusſanctus amor eſt. Vel diſtributionibus. i. per diſtributiones, quæ fiunt à ſpiritu ſancto, quia alij datur ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſciētiæ, alij operatio miraculorum, alij prophetia, & ſic de alijs. Et hoc totum non pro meritis, nec ex neceſsitate naturę, ſed per ipſius voluntatē. Ioan. 3. Spiritus vbi vult ſpirat, &c. & 1. Cor. 12. Hæc omnia operatur vnus atq; idē ſpiritus, &c. Matt. vlti. Domino cooperante & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis.

LECTIO SECVNDA.

Chriſtus maior eſt angelis ratione dominij, quia Deus ei orbē ſubiecit. Ideoque, ſi tranſgreſſores veteris teſtamenti pœnas dederunt, multo magis noui euerſores, capitis pœna plectuntur.

NOn enim angelis ſubiecit deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Teſtatus eſt autem in quodā loco quis, dicens,

cens, Quid eſt homo quòd memor es eius: aut filius hominis, quoniam viſitas eum? Minuiſti eum paulominus ab angelis, gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. In eo enim quòd omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei. Nunc autem, necdum videmus omnia ſubiecta ei.

Supra fecit Apoſtolus quandam comparationem oſtendens eſſe maiorem neceſsitatem obſeruádi præcepta Chriſti quá legis datę per angelos: hic confirmat conſequentiá, vbi duo facit. Primò enim confirmat dictam conſequentiá oſtendens maiorem eſſe poteſtatem Chriſti quá angelorú: Secundo probat idem per authoritatem, ibi *Teſtatus eſt autē quidā.* Dicit ergo, ꝙ maiora ſupplicia ſuſtinebunt, qui faciunt contra mandata Chriſti, quam qui faciunt contra mandata angelorum, quia ipſe Chriſtus dominus eſt, & magis punitur qui peccat contra dominum, quam qui peccat contra ſeruos. Et ꝙ Chriſtus ſit dominus oſtendit, quia non ſubiecit deus orbem terræ futurum ſubiectum Chriſto, angelis. Et duo facit. Primò oſtendit quia orbis non eſt ſubiectus angelis. Secundò oſtendit de quo orbe intendit, ibi *De quo loquimur.* Orbis enim eſt ſubiectus angelis. Iob. 34. Quem conſtituit alium ſuper terram, aut quem poſuit ſuper orbem quem fabricatus eſt. Sed contra. Dan. 10. dicitur, Angelus princeps regni Græcorum & Perſarum. Et Deu. 32. Conſtituit fines populorum iuxtà numerum filiorum dei, ſecundum aliam literam. Et dicendum eſt, quod nó eſt eis ſubiectus vice domini, ſed vice cuiuſdá miniſterii. Tota enim creatura corporalis miniſtratur per angelos. Pſal. Miniſtri eius qui facitis, &c. ſupra. 1. Omnes adminiſtratorij dicuntur. Vel non. n. ſubiecit orbem terrę angelis, orbem dico futurum. ſ. mundum iſtum, qui dicitur futurus, quia in ſcriptura quandoque dicitur futurum non reſpectu noſtri, ſed reſpectu eius cui comparatur, ſicut idem Apoſtolus dicit Ro. 5. de Adam reſpectu Chriſti, qui eſt forma futuri, Chriſtus enim non eſt futurus reſpectu ſui, ſed reſpectu Adæ. Sic hic orbis futurus dicitur, non reſpectu noſtri, ſed reſpectu Chriſti, qui eſt ab æterno, cum orbis ſit in tempore. Et quia Manichęi dicunt orbem ſubiectum malo deo, non autem bono, ideo ſubdit, *De qua loquitur* quia, non de alio, ſed de iſto. Vel quia ſupra. 1. dixerat, Ipſi peribunt. ſ. cæli & mutabuntur, quod ſicut ibi dictum fuit, intelligitur quo ad ſtatú, non quo ad ſubſtantiá, ita ꝙ duplex eſt ſtatus mundi. Vnus qui nunc eſt præſens. 2. Pet. 3. Cæli qui nunc ſunt, &c. eodem verbo repoſiti, ſunt reſeruati igni, &c. Et alius eſt futurus. In orbe autē, ſed iſto qui nunc eſt, nec omnia ſunt ei ſubiecta, vt ſupra dictum eſt, & hoc per executionem potentiæ, licet ſubiecta ſint per authoritatem: ſed tunc in illo ſtatu futuro erit ei orbis ſubiectus. Et ideo ſubdit, de quo loquimur. Conſequenter probat per authoritatem, cú dicit *Teſtatus eſt autē quidam.* Vbi tria facit. Primo enim commendat authoritatem teſtimonij inducendi. Secúdò inducit teſtimonij veritaté, ibi *Quid eſt homo quod memor es eius?* Tertiò explicat ſenſum teſtimonij, ibi *In eo enim quod ei omnia.* Circa teſtimoniú vero ponit primo, quod verba veteris teſtaméti ſunt quædam teſtimonia Chriſti. Ioá. 5. Scrutamini ſcripturas, &c. Et paulò poſt, Et illæ ſunt, quæ teſtimonium perhibent de me. Et ideo dicit, teſtatus eſt autem. Secúdò quia apud Iudęos erát quædá ſcripturæ minus notæ, & quædá magis notę, & ideo maioris dignitas ſunt ſcripturæ pſalmorum, quibus ipſi vtebantur in omnibus ſacrificijs ſuis. Et ideo dicit *In quodam loco* noto, ſcilicet & manifeſto. Tertiò ponit authoritatem dicentis, ſcilicet Dauid, qui. ſ. fuit maximę authoritatis. 2. Regum. 23. Dixit vir cui conſtitutum eſt de Chriſto dei Iacob, egregius pſaltes Iſraël. Deinde inducit teſtimonium cú dicit *Quid eſt homo, &c.* Vbi tria facit. Primò enim ponit myſterium incarnationis. Secundò paſsionis, ibi *Minuiſti eũ paulominus ab angelis.* Tertiò myſterium exaltationis, ibi *Gloria & honore.* Circa primú duo tangit, primo cauſam incarnationis, ſecundo ipſam incarnationem ibi, Aut filius hominis. Cauſa autē incarnationis eſt memoria Dei de homine, & ideo dicit. Quid eſt homo, vt legatur deſpectiuè. q. d. Homo valde modicú, quid eſt reſpectu dei. Eſa. 40. Omnes gentes quaſi non ſint ſic coram eo, & quaſi nihilum & inane reputatæ ſunt ei. Si enim aliquis diligit aliquem & dimittit eum diu in miſerijs nec ſubuenit, videtur eius obliuiſci. Deus autem humanum genus dilexit, & quia ipſum fecit ad imaginem ſuam, & quia in medio paradiſi ipſum poſuit. Sed poſt peccatú quia nó ſtatim ei ſubuenit, videtur eius fuiſſe oblitus, ſed tunc videtur eius memor fuiſſe cum reparatorem miſit. Pſalm. Memento noſtri domine in beneplacito tuo, &c. Et ideo dicit, Quid eſt homo, &c. q. d. Si conſideremus vilitatem hominis, mirum eſt ꝙ memor es eius, qui tam vilis & paruus eſt vilis inquam & paruus in natura, maxime quantum ad vilem ſubſtantiam. Gen. 1. Formauit Deus hominem de limo terræ. Eſa. 64. Et nunc domine pater noſter es tu, nos vero lutum &c. Vilis in culpa Vnde Augu. ſuper Ioan. Nihil fiunt homines cum peccant. Abdiæ. ecce paruulum dedi te in gentibus, contéptibilis tu es valde &c. Vilis & infirmus in pœna Iob. 14. Homo natus de muliere breui viuens tempore. Amos. 7. Quis ſuſcitabit Iacob. ſ. proſtratum, quia paruulus eſt. Secundò ponit ipſam incarnationem cum dicit, *Filius hominis* vbi ſciendú eſt, ꝙ in ſcriptura ſacra Chriſtus vocatur filius hominis, ſicut patet Daniel. 7. Et in euangelio in multis locis, & huius ratio eſt, quia alij ſunt filij hominum. Pſal. Filij hominú vſquequo graui corde. Sed Chriſtus tantum filius eſt hominis, ſ. virginis beatę. Et ipſe à Deo viſitatur. Aliquando viſitatio in ſcriptura refertur ad beneficium, ſicut dicitur Geneſ. 21. Viſitauit dominus Saram, &c. Quandoque autē ad pœná. Pſal. Viſitabo in virga iniquitates corú. Hic autē refertur ad beneficium. *Viſitas.* id eſt, excellentiſsimum beneficium ei confers, quia facis eum filium dei, ex hoc ſcilicet, ꝙ humanitas aſſumpta eſt à verbo in vnitatē ſuppoſiti. Vel hoc dicit propter plenitudinem Chriſti. Ioannis primo, Plenú gratia & veritate, &c. Vel referendú eſt vtrúque ad Chriſtum, vt ſit ſenſus, Memor es eius in incarnatione in qua humanitas aſſumpta eſt à Chriſto, ſed viſitas in reſurrectione. Vel referendum eſt vtrunque ad humanú genus. Quilibet autē filius hominis eſt homo, non autem quilibet homo eſt filius hominis, Adam enim non fuit filius hominis. Dicitur ergo, Homo, qui gerit imaginē hominis terreni, Adæ ſcilicet. Et iſte homo dicitur peccator, ſed filius hominis, dicitur qui gerit imaginem hominis cæleſtis, ſ. Chriſti, qui dicitur filius hominis. primæ Corint. 15. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginē cæleſtis. Homo ergo ſimpliciter dicitur peccator. Et quia iſte longè eſt à deo, quia longe à peccatoribus ſalus, dicitur deus eius eſſe memor, ſicut aliquis non memoratur eius, quod lóge eſt ab ipſo. Sed cú de peccatore fit iuſtus, & ſic filius hominis viſitatur per gratiam. Iob. 10. Viſitatio tua cuſtodiuit ſpiritú meum. Conſequenter ponit myſterium paſsionis, cùm dicit *Minuiſti eũ paulominus ab angelis.* Vbi ſciendú eſt, quòd ordine naturę, corruptibilia ac paſsibilia minora ſunt incorruptibilibus & impaſsibilibus. Angeli autem ſecúdum naturam ſunt impaſsibiles & immortales. Vnde quando Chriſtus dignatus eſt paſsionem & mortem ſuſtinere, minoratus eſt ab ipſis, non ꝙ plenitudinem ſuam amiſerit, vel in aliquo diminutus fuerit, ſed prauitatem noſtram ſibi aſſumpſit. Et hoc ſignificatum fuit Lucę. 22. Vbi dicitur, apparuit illi angelus domini confortans eum, nó ꝙ indigeret ipſo, ſed vt oſtenderet ſe minoratum ab ipſis per paſsioné. Dicit autem *Paulo minus* propter duo. Primò quia omnis creatura corporea eſt modicum quid, per comparationem ad rationalem, quia corporea comprehenditur certis limitibus quantitatis, non autem rationalia, ſed ſemper plus ponit in magis intelligibile: Chriſtus autem eſt minoratus ab angelis, non quantum ad diuinitatem, nec quantum ad animá, ſed ſolo corpore. Et ſic dixit paulominus propter quátitatem, Secundò dicitur paulominus quátum ad durationem, quia modicum durauit. Eſa. 54. In modico dereliqui te, &c. Nec mirum eſt ſi in paſsibilitate corporis eſt minoratus ab Angelis, cum etiam in hoc ſit minoratus ab homine ſecundum illud pſalmiſtę. Ego autem ſum vermis & non homo & hoc propter turpitudinem mortis, de qua Sap. 2. Morte turpiſsima condemnemus eum. Si autem quod dictum eſt, Quid eſt homo &c. vtrunq; referatur ad hominé, ſic homo dicitur minoratus ab Angelis tripliciter, primò quantum ad cognitioné, ſed paulominus, quia non quantum ad cognitionis genus, quia & homo & angelus communicant in vno genere cognitionis, ſed quantum ad modum, quia excelléntiori modo

 cognoſ-

cognoſcũt angeli quã homines. Secũdo verò quo ad corpus, quia licet angelus & anima ſint vnius naturæ. ſ. intellectualis, anima tamẽ vnitur corpori, ſed etiam in hoc modicum, quia non tollitur dignitas animæ per huiuſmodi vnionem, ſed aliquo mudo aggrauatur & impeditur ab altiori contẽplatione. Sap. 9. Corpus quod corrumpitur aggrauat animã. Tertiò quantum ad dona, & hoc paulominus, non quantũ ad dona gratuita Mat. 22. Erunt ſicut Angeli dei in cælis, ſed quantũ ad naturalia. Deinde cum dicit *Gloria & honore, &c.* Oſtendit myſterium exaltationis. Vbi tria facit. Primò oſtendit eius gloriam. Secundò honorem, ibi *Et honore.* Tertiò poteſtatem, ibi *Conſtituiſti eum.* Apocalyp. 5. Dignus eſt agnus qui occiſus eſt, accipere virtutem & diuinitatem & ſapientiam & fortitudinem & honorem & gloriam & benedictionem in omnem creaturam, &c. Dicit ergo primo *Coronaſti eũ gloria* id eſt, claritate. Gloria enim claritatem importat. Chriſtus duplici gloria coronatus eſt, ſcilicet claritate corporis. Philipenſes tertio, Qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ. Iſta claritas ſibi promittitur. Ioannis. 12. Et clarificaui, animam. ſ. implendo ſplendoribus gratiæ, & iterum clarificabo, ſcilicet corpus immortalitatis gloria. Alia claritas eſt in confeſsione omnium populorum. Philipenſes. 2. Et omnis lingua confiteatur. Pſal. Gloriam & magnum decorem impones ſuper eũ.

Conſequenter oſtendit eius honorem, cum dicit *Et honore.* Differt autẽ honor à gloria, ſicut effectus à cauſa. Eſt enim honor reuerentia exhibita in teſtimonium excellentię, vnde eſt teſtificatiu bonitatis eius. Honor ille eſt, vt omnis creatura reuereatur ipſum ſicut & patrẽ. Ioan. 5. Vt omnes honorificent filium ſicut & patrem. Et dicit *Coronaſti.* ſ. in ſignũ victorię, quia corona datur vincẽti. primę Cor. 9. Illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, &c. ſecundę Timo. 2. Non coronabitur niſi qui legitime certauerit: Chriſtus autem per certamen paſsionis meruit hãc gloriam & honorẽ. Phili. 2 Factus eſt obediens vſque ad mortem: & ſequitur, Propter quod & deus exaltauit illũ, &c. Iſta autem prout conueniunt Chriſto inquantũ deus eſt, non ſunt præmium, ſed magis illi naturalia, ſed inquãtum homo eſt, ſunt præmium victoriæ paſsionis eius. Sed poteſtatem eius oſtendit, primo quantum ad authoritatem eius. Secundò quantũ ad effectũ, ibi *Omnia ſubiecisti.* Quãtum ad primum dicit *Conſtituiſti* quod poteſt tripliciter intelligi. Vno modo ꝙ cõſtitutus eſt ſuper omnia loca & hoc in aſcenſione. Ephe. 4. Aſcẽdit ſuper omnes cælos vt adimpleret omnia. Secundo dignitate. Ephe. 1. Conſtituens eum ad dexteram ſuam ſuper omnem principatum & poteſtatem, &c. Tertio poteſtate, quia ſuper omnem creaturam. Mat. vltimo, Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo, &c. Sed Chriſtus inquantum deus non eſt cõſtitutus, ſed natus, ſed conſtitutus eſt inquantum homo. ſupra. 1. Quem conſtituit hæredem vniuerſorum, &c. Effectus poteſtatis eſt, quia *Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius.* Vtitur autem propheta præterito pro futuro propter maiorem certitudinẽ. Iam enim factum eſt in æterna dei prædeſtinatione. Et dicit ſub pedibus eius. i. humanitate, vel cum omnimoda ſubiectione. Pſal. Donec ponã inimicos tuos, &c. vel *Sub pedibus eius* id eſt ſub humanitate eius, ſicut enim per caput Chriſti intelligitur Deus. 1. Corin. 11. ita etiam per pedes Chriſti intelligitur humanitas eius. Pſal. Adorabimus in loco, vbi ſteterũt pedes eius. Si verò exponatur hoc ſic, homo dicitur coronatus gloria quãtum ad cognitionem intellectualem, qua præeminet cęteris animalibus. 1. Cor. 11. Vir quidem gloria & imago Dei eſt, &c. Iob. 34. Qui docet nos ſuper iumenta terræ. Item honore, in quantum ipſe ſolus ſup omnia animalia eſt dominus ſuorũ actuũ, & non ſubijcitur neceſsitati rerum mutabilium quãtum ad animam, cum ſit liberi arbitrij. Item poteſtate, quia cõſtituiſti eum ſuper omnia opera, vno modo vt per ly omnia intelligantur omnes creaturæ, quæ ſunt infra hominem. Gene. 1. Præſit piſcibus maris & volatilibus cæli &c. Alio modo vt ly omnia, ſupponat pro tota vniuerſitate creaturæ, quia etiam cæleſtia corpora & angeli deſeruiunt homini. Pſal. Angelis ſuis Deus mandauit de te vt cuſtodiant te, & cæt. Conſequenter cum dicit *In eo enim, &c.* Exponit ſenſum teſtimonij. Vbi Apoſtolus duo facit. Primò enim exponit quantum ad eius ſublimitatem. Secundò quantum ad minorationem, ibi *Eum autem qui modico.* Circa primũ duo facit, quia primo oſtẽdit qualiter dictum prophetæ ſit intelligendum. Secundò oſtẽdit illud nondum eſſe impletum, ibi *Nunc autem.* Cum ergo dicit *In eo enim quod ei ſubiecit.* Oſtendit qualiter ſit intelligẽdum, quia enim ſcriptura dicit omnia ſubiecta eſſe Chriſto *Nihil dimiſit non ſubiectũ ei.* Vnde ly omnia, nõ eſt diſtributio accõmoda ad aliqua genera, ſed abſolute ad omnia, quia omnia generaliter ei & vniuerſaliter ſubiecta ſunt. Verum eſt præter eũ qui ſubiecit ſibi omnia, vt dicitur. 1. Cor. 15. ſicut dicitur, Cœlum tegit omnia. Verum alia à ſe. Sed tunc arguit ſic Arrius. Pater omnia ſubiecit filio, ergo filius minor eſt ipſo patre. Reſpondeo dicendum eſt, ꝙ verum eſt quod pater omnia ſubiecit filio ſecundum naturam humanam in qua minor eſt patre. Ioan. 14. Pater maior me eſt, ſed ſecundũ naturam diuinã ipſe Chriſtus ſubiecit ſibi omnia. Cõſequenter cũ dicit *Nunc autem necdum videmus o. ſ. ei.* Oſtẽdit hoc nondum eſſe impletum, quia infideles peccatores & dęmones nondum ſunt ei ſubiecti. Ro. 10. Sed nõ omnes obediunt euangelio. Exo. 10. Vſquequo nõ vis mihi ſubijci, &c. Et ſic peccatores nõ ſunt ſubiecti Chriſto, per rebellionem voluntatis, ſed per potẽtiam omnes ſubijciuntur ei modo quantum ad authoritatẽ, ſed in futuro omnes quantum ad executionem. Vnde hęc eſt expoſitio eius quod ſupra dixit, orbem terræ futurum.

LECTIO TERTIA.

Oſtenditur minoratio illa ab Angelis ſecundum paſsionem fuiſſe, quæ non repugnat excellentiæ Chriſti ſuper Angelos.

CVm autem qui modico quàm angeli, minoratus eſt, videmus Ieſum propter paſsionem mortis, gloria & honore coronatum, vt gratia dei, pro omnibus guſtaret mortem. Decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, authoritatem ſalutis eorum, per paſsionem conſummari. Qui enim ſanctificat & qui ſanctificantur: ex vno omnes. Propter quam cauſam non confunditur fratres eos vocare: dicens, Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio eccleſiæ laudabo te. Et iterum, Ego ero fidens in eum, Et iterum, Ecce ego & pueri meã quos dedit mihi deus.

Supra Apoſtolus volens probare excellentiã Chriſti ſuper angelos induxit authoritatẽ prophetæ in qua aliquid erat quod pertinet ad Chriſti dignitatem, ſicut illud, Omnia ſubieciſti, &c. Et ipſe illud expoſuit. Aliquid autẽ quod pertinet ad eius paſsionem. ſ. minuiſti eum, &c. Iſtud autẽ videtur repugnare ſuo principali intento, quo. ſ. intendit Chriſtum præferre angelis. Et ideo hoc in parte iſta diffuſe exponit. Vbi duo facit, quia primo oſtendit ſecundum, quid ſit iſta minoratio intelligenda, quia ſcilicet ſecundum paſsionem: ſecundo agit de conuenientia paſsionis, ibi *Decebat enim.* Circa primum duo facit, quia primo oſtendit illud, quod eſt dictum. Secundo deſcribit ipſam paſsionem, ibi *Vt gratia dei.* Dicit ergo, Eum autem, &c. Continuetur ſic, ita dictum eſt, quid eſt homo, &c. Gloria & honore, &c. Omnia ſubieciſti, &c. Minuiſti eum, &c. Et hæc propheta de Chriſto prædixit, ſed iã multa de iſtis videmus impleta. Pro certo ergo tenemus, quod quæ reſtant ſunt implenda, ſcilicet, quod omnia ſubijcientur ei, &c. Gregor. Preteritorum exhibitio, futurorum eſt certitudo. Et poteſt ſic conſtrui. *Nos eum qui modico quam angeli minoratus eſt, videmus eſſe Ieſum* nec ſolum hoc, ſed *Gloria & honore coronatum, propter paſsionem mortis*, quæ fuit cauſa illius exaltationis. Phili. 2. Propter quod & deus exaltauit illum, &c. Et dicit mortis, quia non qualemcunque paſſionem ſuſtinuit, ſed acerrimam & turpiſsimam. Sap. 2. Morte turpiſsima condemnemus eum. Vel aliter, Nos videmus Ieſum. Et quaſi quæreretur ab ipſo quem diceret: ideo reſpõdens dicit. ſ. eum qui per paſsionem mortis modico minoratus eſt quam angeli, cum gloria & honore coronatum. q. d. Hæc minoratio non eſt intelligenda in Chriſto niſi propter paſsionẽ mortis. Nec eſt mirũ, quia quantum ad hoc non ſolum angelis ſed etiam hominibus eſt minor. Eſa. 53. Deſiderauimus eum nouiſsimũ virorum, &c. Dicit autem Glo. & eſt Auguſtini cõtra Maximum, quòd Chriſtus non eſt minoratus ab angelis propter conditionẽ naturæ humanæ, ſed propter paſsionem. Natura enim mẽtis humanæ, quã Chriſtus ſine peccato aſſumpſit, nihil eſt

maius

maius quã ſola trinitas. Minor ergo angelis corpore, quia paſsio eſt ſecundum corpus, quod videtur eſſe contra Dionyſ. qui dicit. 4. c. angelicę hierarchiæ, quod angeli naturali participatione luminis maiores ſunt quã homines. Et dicẽdum eſt, ꝙ de natura mẽtis humanę & angelicę dupliciter poſſumus loqui. Vno modo ſecundum naturalia ſola, & ſic natura angelorũ excellentior eſt & nobilior, quam natura mentis humanę, quia angelus accipit cognitionem diuinæ veritatis in quadam excellentia & plenitudine intellectualis luminis, ſed homo ex creaturis. Alio modo poſſumus accipere naturam vtriuſque ſine peccato, in ordine ac beatitudinem obtinendam, & ſic ſunt æquales. Luc. 20. Erunt ſicut angeli in cælo: Chriſtus tamen quantũ ad excellentiam gratiæ, ſecundum mẽtem humanam maior eſt angelis. Iſta igitur minoratio non eſt ſecundũ naturam diuinitatis, nec abſolute ſecundum naturam humanam niſi inquantũ paſſus eſt ſecundum illam. Poſſumus autem dicere ꝙ Chriſtus triplici gloria fuit coronatus. ſ. gloria ſanctificationis, quam habuit in primo inſtanti ſuæ conceptionis. Itẽ gloria diuinæ fruitionis, quia ab ipſo inſtanti ſuæ conceptionis fuit comprehenſor. Item gloria impaſsibilitatis, quam meruit poſt paſsionem. Deinde cum dicit *Vt gratia dei.* Deſcribit ipſam paſsionẽ & deſcribit eam tripliciter. Primò ex cauſa cum dicit, Vt gratia dei. Secundò ex vtilitate cum dicit, Pro omnibus. Tertiò ex modo cum dicit, Guſtaret. Cauſa. n. fuit ſola gratia dei. Vnde cõtinuatur ſic, Videmus Ieſum qui minoratus eſt, ex hoc *Vt gratia dei, &c.* Ex ipſa enim factum eſt, ꝙ filium ſuum vnigenitũ dedit. Io. 3. Sic. n. dilexit deus mũdum, vt filium ſuum vnigenitum daret. Ro. 5. Cõmendat autem deus charitatẽ ſuã in nobis, quia cum adhuc peccatores, &c. Vel ſecundum ꝙ dicit glo. Auguſtini, vt gratia. ſ. ipſe Chriſtus qui eſt gratia dei. Et ſic gratia eſt nominatiui caſus. Dicitur autem Chriſtus gratia, quia author eſt gratiæ. Ioan. 1. Gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt. Vel quia eſt gratis datus. Eſa. 9. Filius datus eſt nobis. vt ſit ſenſus, ꝙ ipſe minoratus eſt, vt ipſe qui eſt gratia dei, etc. Vtraq; poſitio eſt ſecundũ glo. *Pro omnibus* ecce vtilitas. Pro omnibus autẽ dupliciter poteſt intelligi. Vel vt ſit diſtributio accommoda. ſ. pro omnibus prędeſtinatis, pro iſtis etiã tantum habet efficaciã. Vel abſolutè pro omnibus, quantũ ad ſufficientiam. Sufficiens enim quãtum ad ſe omnibus eſt. 1. Tim. 4. Qui eſt ſaluator omnium, maxime autẽ fidelium. Chryſoſtomus. Pro omnibus hominibus generaliter mortuus eſt, quia omnibus pretium ſufficit. Et ſi omnes non credunt, ipſe tamen quod ſuum eſt impleuit. *Guſtaret* ecce modus. Guſtat. n. qui non multum comedit nec bibit. Quia ergo Chriſtus non perſeuerauit in morte, ſed ſtatim ſurrexit, ideo guſtauit. Pſalm. De torrẽte in via bibit, &c. Viator feſtinat. Item guſtus eſt diſcretiuus ſaporis. Vnde qui guſtat magis diſcernit, quàm qui bibit, deſignet ꝙ mortem & dolorem ſenſit, & ſic mors non fuit fantaſtica, vt dicit Manichęus & Apollinaris, ideo dicit, guſtauit. Tren. 1. O vos oẽs qui tranſitis per viã, &c. Modus vero ponitur cũ dicitur *Guſtaret.* Simile habetur Mat. 26. Pater ſi poſsibile eſt tranſeat à me calix iſte, & hoc propter tres rationes, primò propter mortis amaritudinem exprimendã, cuius experientia eſt per guſtum. Tren. 1. O vos omnes qui tranſitis per viã. Eſa. 24. Amara erit potio bibentibus eam. Secundo quia ſicut guſtare vel non guſtare eſt in poteſtate guſtantis, ſic & paſsio Chriſti fuit volũtaria. Ioã. 10. Poteſtatem habeo ponendi animam meam. Tertio quia guſtare eſt parum ſumere, Chriſtus autem parũ perſeuerauit in morte, ſm illud Pſal. Non derelinques animam meam in inferno & cętera.

Deinde cũ dicit *Decebat enim eum, &c.* Oſtendit conuenientiã ex vtilitate. Deus enim pater eſt qui fuit cauſa mortis. Ipſe enim eſt *Per quẽ omnia* ſicut per cauſam efficientẽ, & propter quem omnia, ſicut per cauſam finalem. Propter ipſum enim ſunt omnia, quia propter bonitatem ſuã communicandam. Et hæc fuit cauſa mouens ad producendum res, & ita finaliter ſunt omnia propter deum. Prou. 16. Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt dominus. Sunt etiã effectiue per ipſum. Pſal. Qui fecit cælum & terram, mare & omnia quæ in eis ſunt. Eſt ergo omnium principium, & finis. Apoc. 1. Ego ſum alpha & o, principiũ & finis. Ro. 11. Ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia. Decebat ergo ipſum, quia actor eſt omnium, omnibus prouidere. Sap. 6. Aequaliter illi cura eſt de omnibus. Secũdò cõueniens fuit ex parte cauſæ, quæ, vt dictum eſt, fuit gratia dei, gratia vero ordinatur ad glor. ã. Ro. 6. Gratia dei vita æterna, Deus autẽ ab æterno prędeſtinauit, quos debet adducere in gloriã. Et iſti ſunt omnes illi, qui ſunt participes filiationis filij eius, quia ſi filij, & hæredes. Ro. 8. Et ideo dicit *Qui multos filios in glo. ad.* q. d. Ipſe habet vnum filiũ perfectum naturaliter. Mar. 12. Adhuc ergo habens filium vnum chariſsimum, &c. Qui eſt naturaliter ſplendor gloriæ: ſupra. 1. Alij autem ſunt adoptiui, & ideo adducẽdi ſunt in gloriã. Vnde dicit, *Qui adduxerat,* id eſt adducendos præordinauerat. Et quid decebat eũ? Hoc. ſ. ꝙ ipſe eſt qui eſt actor ſalutis eorum, &c. Salus iſta in duobus conſiſtit. ſ. ꝙ fiant filij, & ꝙ inducantur in hæreditatem. Quod autem ſunt filij habent per filium naturalem. Quos præſciuit & prædeſtinauit cõformes fieri imaginis filij ſui. Ro. 8. Gloriam autem & hæreditatem non cõſequuntur niſi per eum, cuius naturaliter eſt hæreditas qui eſt ſplendor gloriæ: quia ergo per filium conſequimur iſta duo, ideo ipſe cõuenienter dicitur auctor ſalutis Mat. 1. Ipſe ſaluum faciet populum ſuum a peccatis eorum infra. 11. Aſpicientes in auctorem fidei, & conſummatorem Ieſum. Dicebat ergo quòd pater actorem ſalutis mitteret. ſ. filium, vt expoſitum eſt, qui multos filios adduxerat per ipſum in gloriam. Et ſic patet conuenientia ex parte cauſæ. *Per paſsionem conſummari,* id eſt per fidem. Ipſe enim inquantum eſt filius naturalis, eſt totaliter perfectus, ſed quia in paſsione minoratus fuit, debuit per meritũ paſſionis perfici. Ex iſta ergo cõſummatione, patet conueniẽtia modi, de quo dixerat ꝙ guſtauit. Tãtum enim guſtauit mortem, quia nõ accepit eam, niſi vt per meritum paſsionis conſummaretur. Ipſa enim eius conſummatio eſt eius glorificatio. Luc. vltimo, Oportuit Chriſtum pati, & ita intrare in gloriam ſuam. Guſtauit etiã, quia cum ipſe adduxerit filios in gloriam, ſicut medicus guſtat medicinam ne infirmus abhorreat, ſed vt ſecurius bibat, ita ipſe guſtauit mortem, vt quia ſine morte ingrediente neceſsitate non eſt ſalus, nullus mortem refugiat. Conſequenter cum dicit *Qui enim ſanctificat.* Probat quod dixerat. Vbi duo facit, quia primo probat propõſitũ ſuũ ex parte patris conſummantis. Secundo ex parte Chriſti conſummati. ibi. *Quia ergo pueri.* Adhuc circa primum duo facit, quia primo proponit intentum. Secũdò probat per authoritatem, ibi *Propter quã cauſam.* Dicit ergo. *Qui enim ſanctificat & qui ſanct. ex vno omnes.* Sciendò eſt autẽ, ꝙ ſupra Apoſtolus tria dixerat: Primò ꝙ Chriſtus eſt cauſa ſalutis, in quo oſtendit nos dependere ab ipſo, ſicut à ſaluatore. Secundò oſtendit, ꝙ pater eſt conſummator ipſius Chriſti per meritum paſſionis, & in hoc Chriſtus dependet à patre. Tertiò ꝙ pater nos adducit in gloriam, in quo etiam nos dependere à deo oſtendit, & ſecundum hoc, Apoſtolus hic tria facit. Primo enim oſtendit ꝙ dependemus à Chriſto. Sãctificatus enim dependet à ſanctificato, Chriſtus autem eſt ſanctificãs. infra. 13. Ieſus vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem, &c. Bene ergo dictum eſt, ꝙ quia eſt actor & ſanctificator, dependemus ab ipſo, ipſe verò à patre, à quo habet quod ſanctificet quod eſt ſecundum. Sed omnes, ipſe. ſ. qui ſanctificat & nos qui ſanctificamur, ex vno. ſ. ex patre, quod eſt tertium. Romanorum octauo. Hæredes dei, cohæredes autem Chriſti.

Conſequenter iſta tria probat per tres authoritates. Et primo ꝙ Chriſtus tanquã mediator & actor ſalutis ea, quę dei ſunt in nos refert. Vnde dicit *Propter quã cauſam* quia. ſ. nos & ipſe ex patre dependemus & ſumus ex vno deo patre *Nõ cõfunditur eos vocare fratres* quia. ſ. ex eodem patre. Malac. 2. Nunquid non pater vnus omnium noſtrũ? Rom. 8. vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. ideo dicitur in Pſal. Nuntiabo nomen tuũ fratribus meis. Et Ioannis. 2. Vade ad fratres meos. Sed nota ꝙ dicit, Non confunditur, &c. Quia aliqui de vili plebe nati, ſi promouentur, cõfunduntur cognoſcere cõſanguineos ſuos. Prou. 19. Fratres hominis pauperis oderunt eum. Non ſic autem Chriſtus, ſed dicit *Nuntiabo nomẽ tuũ fratribus meis.* Ioã. 17. Pater manifeſtaui nomẽ tuum hominibus quos dediſti mihi. Ioã. 1. Vnigenitus qui eſt in ſinu patris, &c. Iſtius annuntiationis oſtẽdit fructum, cum dicit *In medio eccleſiæ lau. te.* quaſi dicat, per hoc cõgregatur ibi magna eccleſia, in cuius medio laudabo te. Et dicit in medio, quia ſicut columna in medio domus ipſam ſuſtẽtat, lucerna in medio domus illuminat,

cor in medio corpus viuificat, ita Chriſtus in medio eccleſiæ. Item in medio, quia non ad vnum populum tantum ſicut Moyſes miſſus fuit. Pſal. Notus in Iudæa Deus, ſed ad ſalutem totius mundi. Pſal. Operatus es ſalutẽ in medio terræ, & ideo dicitur Luc. vltimo. Stetit Ieſus in medio diſcipulorum. Sciendũ eſt circa hoc, quod ante legẽ conſuetudo erat, ꝙ omnes primogeniti erant ſacerdotes & hoc pertinebat ad ius primogenituræ. Chriſtus autẽ eſt frater ſicut primogenitus, & ideo eſt ſacerdos. Sacerdos autem populum ſanctificãs, medius eſt inter Deum & populum. Deut. 5. Ego illo tempore ſequeſter fui. Et ideo pertinet ad ipſum nũciare, quæ Dei ſunt ad populum. Secundo, quæ populi ſunt referre in Deũ, primum facit dicendo, & ideo dicit. Nunciabo nomen tuum fratribus meis, id eſt, ducam eos in notitiam tui, & hoc eſt ſanctificare eos. Ioã. 14. Sanctifica eos in veritate &c. Secundũ faciẽdo, dum facit homines ex affectu in Deum, prorũpere in laudẽ Dei, & ideo dicit in medio eccleſiæ.

Deinde cum dicit. *Et iterum, &c.* Oſtendit ꝙ ipſe Chriſtus depẽdet ex patre per hoc quod dicit *Ego ero fidẽs in eũ.* Hoc ſecundum Hieronymum habetur. Eſa. 8. Vbi nos habemus. Expectabo dominum, qui abſcondit faciem ſuam à domo Iacob, &c. Sed Iſa. 12. expreſſe habetur, Fiducialiter agam, & non timebo. Ego ero fidens in ipſo pro gloria capitis & membrorum, quod ſupra dixit conſummationẽ. Pſal. In te domine ſperaui. Oſtendit autem quam ſpem habet, quia non quamcũq;, ſed firmam, quæ dicitur fiducia. Spes enim & ſi non ſit de impoſſibili, tamen habet timorẽ coniunctũ quandoque, & tunc proprie dicitur ſpes. Spes quandoque eſt firma & ſine timore, & tunc proprie dicitur fiducia. Et iſtam habuit Chriſtus. Dicit ergo. Fidens ero in eum, id eſt habebo fiduciam in adiutorio eius. ſ. patris pro gloria corporis quod reſuſcitabit, & membrorũ & animæ. Pſal. In te domine ſperaui &c. Hiere. 24. Beatus vir qui in confidit in domino. Sed contra, ſancti dicũt, ꝙ in Chriſto, nec fides, nec ſpes eſt, ſed ſola charitas. Reſpõdeo: dicendum, ꝙ aliud eſt ſpes, aliud fiducia, nam ſpes eſt expectatio futuræ beatitudinis, & hæc non fuit in Chriſto, quia ab inſtanti ſuæ cõceptionis beatus fuit. Fiducia autem eſt expectatio cuiuſcũque auxilij, & ſecundum hoc fuit in Chriſto fiducia, in quantum ſecundum humanã naturã, expectabat à patre auxiliũ in paſſione. Vnde ſicubi inuenitur ꝙ Chriſtus dicatur habere ſpem, non eſt intelligendũ ratione principalis obiecti quod eſt beatitudo, ſed ratione gloriæ reſurrectionis, & gloriæ corpori collatæ. Deinde cũ dicit *Et iterũ, &c.* Oſtendit tertium. ſ. quod refert nos in deum, dicens *Ecce ego.* Et habetur. Eſa. 8. q. d. Relatus ſum in deum, ego, inquam, qui ſum fidens. *Et ſimiliter pueri mei* quos in deum reduco. ſ. diſcipuli mei. Ioan. vltimo, Pueri nunquid pulmentariũ habetis? *Quos dedit mihi deus.* Ioan. 17. Tui erãt, & mihi eos dediſti. Iſti dicuntur pueri propter puritatem. 1. Reg. 21. Si mundi ſunt pueri & maxime à mulieribus, & paulo poſt ibidem ſequitur, Fuerũt vaſa puerorum ſancta. Item propter ſimplicitatem. 1. Cor. 14. Nolite pueri effici ſenſibus, ſed malitia paruuli eſtote. Item propter humilitatem. Mat. 18. Niſi cõuerſi fueritis, & efficiamini ſicut paruuli, &c. Itẽ propter facilitatem ad bonum. Sinite paruulos venire ad me, & oſtendit ꝙ non ſolum ipſe eſt à Deo, ſed etiã pueri, vnde ſubdit, *Quos dedit mihi dominus,* & ſic verũ fit quod dixit. Qui ſanctificat & qui ſanctificãtur ex vno omnes, quia Ioan. 6. Nemo poteſt venire ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eum.

LECTIO QVARTA.

Conuenientia paſſionis Chriſti ex ipſius morte oſtenditur, per quam factus eſt actor ſalutis omnium.

QVia ergo pueri communicauerunt carni & ſanguini: & ipſe ſimiliter participauit eiſdem: vt per mortem deſtrueret eum, qui habebat mortis imperium, id eſt, diabolum: & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant ſeruituti. Nuſquam. n. angelos apprehendit, ſed ſemen Abrahæ apprehendit. Vnde debuit per omnia fratribus aſſimilari, vt miſericors fieret, & fidelis pontifex ad deum, vt repropitiaret delicto populi. In eo enim in quo paſſus eſt, ipſe & tentatus: potens eſt & eis qui tentantur auxiliari.

Supra oſtendit Apoſtolus conuenientiam mortis Chriſti ex parte patris mortem deponentis, hic oſtendit idem ex parte ipſius Chriſti mortem patientis. De Chriſto vero dixit quod erat actor ſalutis fidelium, ideo hic intendit oſtendere quomodo per paſſionem effectus eſt actor ſalutis eorum. Et circa hoc tria facit. Primo. n. oſtendit conditionem naturæ, per quem mori potuit & pati. Secundo oſtendit vtilitatem quam per mortem attulit, ibi *Vt per mortem.* Tertio probat quod propoſuerat, ibi *Nuſquam enim angelos.* Dicit ergo primo. Ita dixi quod ipſe & pueri ſunt ex vno omnes, & quòd vocauit eos fratres, ergo conueniens fuit quod eſſet eis ſimilis, non tamen quia impartitur eis participationem naturæ diuinæ quod eſt ex dono gratiæ, ſed etiam quia ipſe naturam eorum aſſumpſit. Vnde dicit *Quia ergo pueri communicauerunt carni & ſanguini,* & ipſe ſimiliter participauit eiſdem vbi notandum eſt, ꝙ nomine carnis & ſanguinis, aliquando ipſa natura carnis & ſanguinis intelligitur. Gen. 2. Hoc nunc os ex oſſibus meis & caro de carne mea, vt ſic per carnem intelligas corpus ſecundum illud. Iob. 10. Pelle & carnibus veſtiſti me, per ſanguinem vero intelligas animam, non ꝙ anima ſit ipſe ſanguis, ſed quia non conſeruatur in corpore ſine ſanguine. Aliquando vero per carnem & ſanguinem, intelliguntur vitia carnis & ſanguinis. Mat. 16. Caro & ſanguis non reuelauit tibi. Aliquando vero ipſa corruptibilitas carnis & ſanguinis. 1. Cor. 15. Caro & ſanguis regnum dei non poſſidebunt, neque corruptio incorruptionẽ. Sed hic non intelligitur de vitijs: Chriſtus enim aſſumpſit naturam ſine peccato, ſed cum paſſibilitate, quia aſſumpſit carnem ſimilem peccatrici. Roma. 8. In ſimilitudinem carnis peccati. Ipſe ergo communicauit vel pueris, vel etiam carni & ſanguini. Et totum ſimiliter, quia. ſ. non carni fantaſtice, vt dixit Manicheus: nec accidentaliter, vt dixit Neſtoris, ſed verę carni & ſanguini, ſicut & pueri, & in vnitate perſonę. Quod autem hic dicitur ꝙ Chriſtus cõmunicauit carni & ſanguini, non eſt intelligendum ſecũdum quod dicũt vitia carnis & ſanguinis, quia nõ aſſumpſit culpam nec commiſit, ſed ſm quod dicunt ipſam ſubſtantiam carnis animatæ, quia carnem & animam aſſumpſit. Item eſt intelligendum de paſſibilitate carnis, quia aſſumpſit naturam noſtrã, paſſibilem, vt ſit ſenſus, Quia pueri. i. fideles habuerunt naturam paſſibilem, & ipſe. ſ. Chriſtus participauit eiſdem, vel pueris. ſ. in natura carnis & ſanguinis vel eiſdem. i. carni & ſanguini, non quidem fantaſtice vt delirat Manicheus, nec accidẽtaliter vt fingit Neſtorius, ſed ſimiliter. ſ. nobis, i. eo modo quo nos participamus. i. ſecundum rei veritatem. ſ. perſonaliter & ſubſtãtialiter. Nos. n. participamus eis in perſona, & Chriſtus etiam ſimiliter aſſumpſit ea in vnitatẽ perſonę. Ioan. 1. Verbum caro factum eſt. Poteſt etiam per carnem & ſanguinem intelligi caro & ſanguis Chriſti, ſm illud Ioã. Qui mãducat meam carnem & bibit meũ ſanguinem, quibus pueri. ſ. Apoſtoli communicauerũt in cęna Mat. 26. & Chriſtus ſimiliter participauit eiſdẽ. ſ. carni & ſanguini, quia ipſe ſimiliter ſumpſit, vt Chryſoſtomus expreſſe dicit ſuper Mat. 26. Ipſe (inquit) Chriſtus bibit ſanguinem ſuũ. Vnde Luc. 22. Deſiderio deſideraui, &c. Conſequenter oſtendit vtilitatẽ quã per mortem attulit, cum dicit, Vt per mortem deſtrueret, &c. Et circa hoc facit duo. Primo enim oſtẽdit vtilitatem iſtam ex parte diaboli qui tenebat. Secũdo ex parte noſtra, qui tenebamur, ibi *Vt liberaret eos.* Dicit ergo, Ideo participauit carni & ſanguini. i. aſſumpſit naturã in qua poſſet pati & mori, quod nõ poterat in diuina. *Vt per mortẽ deſtrueret eũ, qui habebat mortis imperium, id eſt diabolũ.* Sed quomodo habet diabolus mortis dominium? Hoc enim eſt ſolius dei. 1. Reg. 2. Dñs viuificat, & mortificat. & Deu. 32. Ego occidam, & viuere faciam. Reſpondeo, Dicendũ eſt ꝙ aliter habet dominium mortis iudex, quia ſcilicet quaſi mortem infligens, cum per mortem punit, aliter latro quaſi. ſ. mortem ſibi ex demerito acquirẽs. Primo modo deus habet mortis imperium. Gene. 2. Quacũq; die comederis ex eo morte morieris. Secundo modo diabolus qui ſuadendo homini peccatum, morti ipſum addixit. Sap. 2. Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum. Dicit autem deſtrueret, non quantũ ad ſubſtantiam quam habet incorruptibilem, non quantum ad malitiam, vt aliquando diabolus bonus fiat (vt dicit Origenes) ſed quantũ ad poteſtatis dominium. Io. 12. Nunc iudicium eſt mundi, nunc

princeps

princeps mundi huius eijcietur foras. Col.2. Exſpolians prin
cipatus & poteſtates traduxit confidenter, palam trium-
phans illos in ſemetipſo. Et hoc factum eſt per mortē Chri
ſti triplici ratione. Vna eſt ex parte Chriſti. Iuſtitię.n.eſt ve
ra ratio, vt victor victum ſibi ſubijciat. 2.Pet.2. A quo enim
quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt. Chriſtus.n. vicit dia
bolum. Apoc. 5. Vicit leo de tribu Iuda. Et ideo iuſtum eſt
diabolum ſibi eſſe ſubiectum. Luc.11. Cum fortis armatus
cuſtodit atrium ſuum, &c. Alia ratio eſt ex parte diaboli.
Iuſtitia enim exigit, quod qui male vtitur poteſtate ſibi cō-
ceſſa, amittat eam. Diabolo autem data eſt permiſsio in
peccatores quos ſeduxit, ſed non in bonos. Quia ergo hanc
extendere præſumpſit, etiam in ipſo Chriſto, qui peccatū
non fecit. Ioan.14. Venit princeps mundi huius & in me nō
habet quicquā, ideo meruit illam perdere. Tertia ratio eſt
ex parte noſtri, quia iuſtum eſt, q̇ victus ſit ſeruus victoris
vt dictum eſt. Homo autem per peccatum ſeruus erat dia-
boli. Ioan. 8. Qui facit peccatum ſeruus eſt peccati, & ita
ſubiectus diabolo, & obnoxius peccato. Chriſtus autem
ſoluit pretium pro peccato noſtro. Pſal. Quæ nō rapui tūc
exoluebam. Sublata ergo cauſa ſeruitutis, ſcilicet peccato,
per Chriſtum eſt homo liberatus. Sciendum eſt autem,
q̇ nulla alia ſatisfactio fuit conueniens. Homo.n. erat debi
tor, vnus autē bene poteſt ſatisfacere pro alio ex charitate.
Nullus autem pro tota humana natura, quia non habet po
teſtatem ſuper illam. Nec etiam ipſum humanū genus ſuf-
ficienter poterat ſatisfacere, quia totum erat peccato obno
xium. Nec etiam angelus, quia iſta ſatisfactio eſt ad gloriā,
quæ excedit facultatem naturæ angeli. Oportuit ergo eſſe
hominem qui deberet ſatisfacere, & deum qui ſolus habet
poteſtatem ſuper totum humanum genus, qui poſſet pro
toto humano genere ſatisfacere. Per mortem ergo dei &
hominis deſtruxit eum qui habet mortis imperium. Con-
ſequēter cùm dicit, *Vt liberaret eos, &c.* Ponitur alia vtilitas
ex parte noſtra: circa quod ſciendum eſt, q̇ homo in tantum
eſt ſeruus peccati, in quantum inducitur ad peccandū. Inter
omnia verò duo ſunt, quæ inducunt ad peccandum effica-
ciſsime. ſ. præſentium bonorum amor male inflammans,
præſentium etiam pœnarum timor, male humilians. De his
Pſal. Incenſa igni, quantum ad primum, & ſuffoſſa, quantū
ad ſecundum. Hæc autem duo in idem reducuntur, quia
quanto quis amat bonum aliquod, tanto timet malum ſibi
contrarium. Iſta ſunt quibus homo ligatur & detinetur in
peccato, magis tamē per timorem mouetur, quā per amo-
rem. Vnde videmus, quod ſæuæ beſtiæ, pœnarum timore
retrahuntur à maximis voluptatibus, & ſic timor maximè
ligat homines. Inter omnes autem, timor mortis eſt maxi-
mus. Eſt.n. finis terribilium. Vnde ſi homo timorem iſtum
ſuperat, ſuperat omnes, & hoc ſuperato, ſuperatur omnis
amor mūdi inordinatus. Et ideo Chriſtus per mortē ſuam
fregit hoc ligamen, quia abſtulit timorem mortis, & per
conſequens amorem vitæ præſentis. Quando enim conſi-
derat homo, q̇ filius dei dominus mortis, mori voluit, non
timet mori. Et inde eſt q̇ ante mortem Chriſti dicebat ille
in Eccleſi. 41. O mors quam amara eſt memoria tua. Sed
poſt mortem Chriſti clamat Apoſtolus. Phil. 1. Deſideriū
habens diſſolui & eſſe cum Chriſto. Vnde Matt. 10. Nolite
timere eos qui occidunt corpus, &c. Dicit ergo, *Vt liberaret
eos*, qui timore mortis, obnoxij erant ſeruituti, ſcilicet pec-
cati, per totam vitam quam nimis appetebant. Vel aliter.
Hoc n. duplici ſeruituti erat obnoxius, ſcilicet legis & pec-
cati. Vnde Act.15. Lex dicitur iugum, quod nec nos, nec pa
tres noſtri portare potuimus. Manus.n. Moyſi erāt graues.
Exo.17. Gal.4. Vt eos qui ſub lege erant redimeret. Erāt.n.
obnoxij ſeruituti peccati. Ab iſta duplici ſeruitute Chri-
ſtus nos liberauit. Differentia autem inter nouum & vetus
teſtamentum eſt timor, & amor. In nouo eſt amor. Ioā.14.
Si diligitis me mandata mea ſeruate. Vetus autem fuit lex
timoris Ro.8. Non.n. accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum
in timore. Et ideo dicit, Vt liberaret eos qui timore mortis
corporalis, quam infligebat lex, per totam vitam obnoxij
erant ſeruituti legis. Sed quæritur cur ſtatim nō liberauit
à morte, ſed à timore mortis? Reſpondeo dicendū eſt, q̇
ſtatim liberauit nos à morte quantum ad cauſam, ſed ab
ipſa morte nondum, quāuis liberauerit à timore mortis.
Cuius ratio eſt, quia ſi liberaſſet à morte corporali, ho-
mines ſeruirent Chriſto tantum propter bonum corpo-
rale, & ſic periret meritum fidei & ſpei: ſimiliter etiā ipſæ
pœnę ſunt nobis meritoriç ad vitam ęternā. Act.14. Per
multas tribulationes, &c. Et notandum, q̇ liberauit nōs
à timore mortis. primo oſtendendo futuram immorta-
litatem, & ex hoc homo paruipendit mortem tempora-
lē. 1.Cor.3. Chriſtus reſurgēs primitiæ dormientiū, &c.
Secundò prægustando voluntariè mortem, ex quo prō-
ptiores efficemur ad ſubeundum mortem pro Chriſto.
1.Pet.3. Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens
exemplum, &c. Tertiò aperiendo aditum ad gloriam,
qui ante mortem ſuam non patebat, & ex hoc non ſolū
non timeamus mortem, ſed deſideramus eam. 2.Corin.5.
Deſiderium habens diſſolui & eſſe cum Chriſto, &c.

Conſequenter cùm dicit, *Nuſquā enim angelos apprehen-
dit* Probat Apoſtolus vtilitatem, quā mors Chriſti attulit.
Et circa hoc tria facit. Primo.n. oſtēdit, quod Chriſtus per
mortem nos liberauit, quod probat ex conditione naturæ
paſsibilis quam aſſumpſit. Secundò concludit ſimilitudinē
ibi, *Vnde debuit*. Tertiò oſtēdit ſimilitudinis vtilitatem, ibi,
Vt miſericors fieret. Dicit ergo, Ita dixi quod Chriſtus per
mortem ſuam liberauit nos à peccatis & morte. Nec eſt du
biū, quod quantū ad conditionē naturæ angelus maior eſt
homine, ſed quia angelus non fuit obnoxius ſeruituti, nec
dignus morte, ideo nō aſſumpſit angelum. Quòd ſi aſſum-
pſiſſet angelum, hoc vtiq; fuiſſet propter dignitatem natu-
ræ, ſed nuſquam legimus quod aſſumpſit eo, *Sed tantum ſe-
men Abrahæ*, i. humanam naturā, non tamen idealē, ſed in
indiuiduo & athomo, & ex ſemine Abrahæ. Matt.1. Filij
Abraham, &c. Et hoc addit, vt Iudæi qui gloriantur ſe eſſe
de genere Abrahæ magis vererentur Chriſtum. Signanter
verò dicit, *Apprehendit*, quia illud propriè dicitur apprehē
di quod fugit. Non ſolum autem ipſa natura humana fu-
giebat à deo, ſed etiam ipſi filij Abrahæ. Zach.7. Auerterūt
ſcapulam, &c. Iſta autem apprehenſio naturæ humanæ in
vnitatē perſonę filij Dei, naturā noſtram ſupra modū exal
tat: Vnde dicit Chryſoſt. Magnū reuera & mirabile & ſtu-
pore plenum eſt, carnem noſtram ſurſum ſedere & adorari
ab angelis & archangelis. Hoc ergo ſępius in mēte verſans
exceſſum patior, magna de genere humano imaginans.
Sed videtur quod magis debuerit naturā angelicam ap-
prehēdere quā humanā naturam: ſimilitudo.n. eſt ratio
faciens ad congruitatem incarnationis diuinæ perſonæ.
In natura autem angelica inuenitur expreſsior ſimilitu-
do dei quā in humana, quia ipſa eſt ſignaculum ſimilitu-
dinis. Ezec.28. Magis ergo videtur q̇ debuerit apprehen-
dere angelum, quā ſemē Abrahę. Pręterea. In natura an-
gelica inuenitur peccatū ſicut in humana. Iob. 4. In an-
gelis ſuis repperit prauitatem. Si ergo apprehendit natu-
ram humanā vt liberaret eam à peccatu, videtur quod
multò magis apprehendere debuerit angelicā. Reſpon-
deo dicendum, quod aſſumptibilis dicitur aliqua natura
à filio dei ſecundum congruentiam ad vnitatē perſonæ.
Iſta autem congruentia attenditur quantum ad duo. ſc.
quātum ad dignitatē, vt illa natura ſit aſſumptibilis, quæ
nata eſt attingere ipſum verbum per ſuam operationem
amando & cognoſcendo ipſum, & quantum ad neceſsi-
tatem, vt. ſ. ſubiaceat peccato remediabili. Primū & ſe-
cundum ſunt in humana natura, quę apta nata eſt deum
amare & cognoſcere, & peccatum ipſius remediabile
fuit, & ideo eſt aſſumptibilis. Naturæ autem angelicę li-
cet adſit primum, deeſt tamen ſecundum, nā peccatum
eſt irremediabile, non quidem ex grauitate culpæ, ſed
ex conditione naturæ ſeu ſtatus. Quod eſt hominibus
mors, eſt angelis caſus, vt dicit Damaſcenus. Manifeſtū
autē q̇ omnia peccata hominis, ſiue ſint parua, ſiue ſint
magna, ante mortē ſunt remiſsibilia, poſt mortem verò
ſunt irremiſsibilia & perpetuo manent, & ideo natura
angelica inaſſumptibilis eſt. Et per hoc patet ſolutio ad
obiecta, quia licet in natura angelica ſit congruentia di-
gnitatis, deeſt tamen congruentia neceſsitatis. Deindo
cùm dicit, *Vnde debuit per omnia fratribus aſsimilari*. Ex prę-
dictis concludit ſimilitudinē. q.d. Quia ergo non apprehen
dit angelos, ſed ſemen Abrahę, ideo debuit per omnia aſsi-
milari fratribus. Per omnia, inquam, in quibus ſunt fratres
non in culpa, ſed in pœna, & ideo debet habere paſsibilem
naturam. Vnde infra 4. Tētatum autem per omnia pro ſi-
militudine abſq; peccato. quātum, ſcilicet, ad pœnam, non

tentationem culpæ. Item ſunt fratres quãtum ad gratiam. 1.Ioã.3. Videte qualem charitatẽm dedit nobis deus pater, vt filij dei nonunemur & ſimus. Rom.8. Quos præſciuit & prædeſtinauit conformes fieri, &c. Conſequenter ponit vtilitatem iſtius ſimilitudinis, dũ dicit, *Vt miſericors fieret*. Vbi duo facit, quia primo ponit eam, ſecundo exponit ipſam, ibi, *In eo enim, &c.* Nam Chriſtus ſecundum quod mediator eſt, duplex habet officium. Vnũ quod præponitur toti humano generi ſicut iudex. Ioan. 5. Poteſtatem dedit ei iudicium facere, &c. Aliud per comparationem ad deũ, apud quem pro nobis quaſi aduocatus interpellat, quia aſsiſtit vultui eius pro nobis. infra 9. & 1.Ioan.2. Aduocatũ habemus apud patrem Ieſum Chriſtum, &c. In iudice autem maximè deſideratur miſericordia, & præcipuè à reis. In aduocato deſideratur fidelitas. Inquantum eſt iudex deſiderabat miſericordiam, inquantũ aduocatus fidelitatem. Et iſta duo exhibuit Chriſtus per paſsionem. Vnde quantũ ad primum dicit quod per paſsionem adſimilatus eſt fratribus, vt miſericors fieret. Sed nunquid non fuit miſericors ab æterno? videtur quod ſic, quia miſerationes eius ſuper omnia opera eius. Pſal. Item ab initio habuit miſericordiã. Iob.31. Ab infantia creuit mecum miſeratio. Reſpõdeo, Dicendum eſt, quod miſeratio dicitur quaſi miſerum cor ſuper aliena miſeria, & hoc eſt dupliciter. Vno modo per ſolam apprehenſionem, & ſic deus ſine paſsione noſtram miſeriam apprehendit. Ipſe enim cognouit figmẽtum noſtrũ, vt dicitur in Pſal. Alio modo per experientiam, & ſic Chriſtus potiſsime in paſsione expertus eſt miſeriam noſtram. Et ſic dicitur, vt qui erat miſericors per apprehenſionẽ noſtræ miſeriæ, fieret miſericors per experientiam. Eſa. 58. Clamabo & dicam, ecce adſum, quia miſericors ſum dominus deus tuus. Et inde eſt, quod miſericordiam fecit, vt patet de muliere deprehenſa in adulterio. Miſericordiam docuit. Matt.5. Eſtote miſericordes, &c. Miſericordiam mandauit. Matth.12. Diſcite quid eſt, miſericordiam volo & nõ ſacrificium, &c. Item ipſe eſt fidelis aduocatus. Et ideo dicitur, *Fidelis pontifex*. infra 9. Chriſtus aſsiſtens põtifex futurorum bonorum. Et requiritur quod ſit fidelis. 1. Cor.4. Hic iam quæritur inter diſpenſatores, vt fidelis quis inueniatur, & hoc totum *Vt repropitiaret delicta populi*, ſcilicet pro quo mortem ſuſtinere voluit. Ipſa enim paſsio allegatio eſt, & fidelium interpellatio. Deinde cùm dicit, *In eo enim, &c.* Exponit iſtam vtilitatem & continuatur ſic. quaſi dicat, Non loquor de Chriſto inquantũ deus, ſed inquantum eſt homo. Et ideo *In eo*, id eſt, in illa natura quam aſſumpſit, vt experiretur in ſe noſtram cauſam eſſe ſuam. Vnde dicit, *Et tentatus, & paſſus eſt*, ideo *Potens eſt & eis qui ten. aux.* Vel aliter. Ideo fact⁹ eſt miſericors & fidelis, quia in eo quod paſſus & tentatus eſt, habet quãdam conuenientiam ad hoc quòd miſereatur. Et dicit tentatus, non à carne, ſed ab hoſte. Mat.4. Ductus eſt Ieſus in deſertum à ſpiritu, vt tentaretur à diabolo. In ipſo enim nõ fuit aliqua rebellio partis inferioris ad ſuperiorem, ſed paſſus eſt in carne pro nobis. 1. Pet. 2. Chriſtus paſſus eſt pro nobis, &c. Et.4. Chriſto ergo in carne paſſo, & vos eadem cogitatione armamini.

CAPIT. III. LEC. I.

Præfertur Chriſtus Moyſi, & Aaron, quia ille filius, iſti verò miniſtri nuncupantur, & ſerui.

VNde fratres ſancti vocationis cæleſtis participes, conſiderate Apoſtolum & pontificem confeſſionis noſtræ Ieſum: qui fidelis eſt ei qui fecit illum, ſicut & Moyſes in omni domo eius. Amplioris enim gloriæ iſte præ Moyſe dignus habitus eſt, quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricauit illam. Omnis nanque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creauit, deus eſt. Et Moyſes quidem fidelis erat in tota domo eius, tanquam famulus, in teſtimonium eorum, quæ dicenda erant. Chriſtus verò tanquam filius in domo ſua: quæ domus, ſumus nos, ſi fiduciam & gloriam ſpei vſque ad finem, firmam retineamus.

Sicut ſupra dictũ fuit, lex vetus ex tribus habuit authoritatem, ſcilicet ex angelo, ex Moyſe, & ex Aaron pontifice. Apoſtolus autem ſuprà prætulit Chriſtum actorẽ noui teſtamenti angelis, per quos lex data fuit, hic intẽdit ipſum præferre Moyſi, qui fuit promulgator, & quaſi legiſlator veteris teſtamenti. Et circa hoc facit duo. Primò enim præfert Chriſtum Moyſi. Secundò concludit ex hoc, ꝙ ſit efficaciſsimè obediendum Chriſto, ibi, *Quapropter ſicut*. Circa primum duo facit. Primò præmittit dignitatẽ Chriſti. Secundò oſtendit quid ſit commune Chriſto & Moyſi, ibi, *Amplioris*. Circa primum duo facit, quia primo ponit conditionem eorum ad quos loquitur, ſecundo ponit cõditionem eius de quo loquitur, ibi, *Cõſiderate* illos autẽ ad quos loquitur deſcribit tripliciter. Primò ex charitate. Vnde dicit, *Fratres*, quaſi diceret, quia ex ſemine Abrahæ fratres eſtis & Chriſti, & inter vos adinuicẽ. Matth.23. Omnes vos fratres eſtis, &c. Item fratres Chriſti. ſuprà 2. Non confunditur eos vocare fratres. Hanc autẽ fraternitatẽ facit Charitas. Pſal. Ecce quã bonũ & quã iocundũ, &c. Secũdo etiã deſcribit eos ex ſanctitate, cũ dicit, *Sancti*. Et hoc propter ſacramentorum perceptionẽ qua ſanctificamur à Chriſto. 1.Cor.6. Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, &c. Tertiò deſcribit eos ex vocatione cùm dicit, *Vocationis cæleſtis participes*. Iſta aũt vocatio dupliciter poteſt intelligi cęleſtis eſſe. Vel ratione finis, vel ratione principij. Ratione quidem finis, quia vocati ſunt non ad terrena, ſicut in veteri teſtamento, ſed vocati ſunt ad cæleſtia regna. 1. Theſ.2. Vocauit nos ad ſuum regnũ & gloriam. 1.Pet. 2. Qui de tenebris vocauit in admirabile lumẽ ſuũ. Ratione verò principij, quia non eſt ex meritis noſtris, nec humana adinuentione, ſed ſola cæleſti gratia. Gal.1. Vocauit per gratiam ſuam. Rom.8. Quos autem prædeſtinauit, hos & vocauit. Eſa.41. Quis ſuſcitauit ab oriente iuſtum, vocauit eum, vt ſequeretur ſe. dicit autem *Participes*, quia non ſolũ Iudęi vocati ſunt ad gratiam fidei & noui teſtamẽti, ſed etiam gentes. Col.1. Dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorũ in lumine. Quia ergo eſtis in charitate, & ſancti, & vocati ad cæleſtia, debetis libẽter audire loqui de eo, per quẽ iſta vobis proueniunt. Conſequenter deſcribit illũ de quo loquitur, cùm dicit, *Conſiderate*. Infrà 12. Aſpicientes in actorem fidei, & conſummatorem Ieſum, &c. Sed quem? *Apoſtolum*, inquit, *& pontificem confeſsionis noſtræ Ieſum*. Apoſtolus.n. in ſequentibus pręfert Chriſtũ Moyſi & Aarõ, & ideo aſcribit ei vtriuſq; dignitatem, Moyſi .ſ. quia miſſus fuit à deo. Pſal. Miſit Moyſem ſeruum ſuum. Aaron verò qui pontifex fuit. Exod.28. Applica quoque ad te Aarõ, &c. Chriſtus autem excellentius miſſus fuit Apoſtolus, quàm Moyſes. Exod.4. Obſecro domine, mitte quem miſſurus es, quaſi dicat, alium digniorẽ miſſurus es. Item ipſe eſt pontifex & ſacerdos. Pſal. Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinẽ Melchiſedech. Quaſi ergo præmittit hic conditionem ſuam principalem, dicẽs. Vnde. i. ergo fratres conſiderate Apoſtolum. q. d. Prætermittatis conſiderare illum Apoſtolum. i. miſſum Moyſen & pontificem Aaron & conſiderate Apoſtolum & pontificem confeſsionis noſtræ. i. illum quem nos confitemur. Hoc eſt enim neceſſarium ad ſalutem, vt confiteamur eum. Roman. 10. Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem cõfeſsio fit ad ſalutem, vel confeſsionis, id eſt, ſacrificij ſpiritualis. Omnis enim ſacerdos ordinatur ad ſacrificia offerenda. Duplex autem eſt ſacrificium, ſcilicet corporale vel temporale. Et ad hoc inſtitutus fuit Aaron. Aliud autem eſt ſacrificium ſpirituale, ꝙ eſt in fidei confeſsione. Pſal. Sacrificium laudis honorificabit me. Et ad iſtud ſacrificium inſtitutus eſt Chriſtus, non ad tauros. Eſaiæ primo, Holocauſta arietum & adipẽ pinguium, & ſanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorũ nolui. Et paulò poſt ibidem ſequitur, Ne offeratis vltra ſacrificium fruſtra. Deinde cùm dicit, *Qui fidelis, &c.* Comparat Chriſtum Moyſi. De Aaron infra facit mentionem ſpecialem. Et ponit primò hic, vt dictum eſt, illud, in quo conueniũt: ſecundò, in quo Chriſtus ſuperat Moyſen ibi *Amplioris enim gloriæ*. Commune Chriſto & Moyſi eſt fidelitas ad deum, & ideo dicit, quia fidelis eſt, vbi ſciendum eſt, quod totum hoc, quod hic dicitur de Moyſe, fundatur ſuper illud quod habetur Numeri. 12. Vbi dominus oſtendit excellentiam Moyſi, poſtquam iurgati ſunt contra ipſum Aaron & Maria, vbi ponuntur hæc verba, quæ Apoſtolus hic allegat. Ibi enim dicitur ſic. At non talis ſeruus meus Moyſes, qui in omni domo mea fideliſsimus eſt, vbi ſi bene attendimus, magis commendatur Moyſes, quàm in aliquo loco Bibliæ. Et ideo Apoſtolus tãquàm excellen-

excellentiſsimum ad commendationem Moyſi hoc accipit. Hoc autem poteſt conuenire & Chriſto & Moyſi. De Moyſe enim patet ex ipſa hiſtoria allegata. De Chriſto etiam intelligitur, quia ipſe ſecundũ quod homo *Fidelis eſt ei qui fecit eum*, ſcilicet deo patri, qui fecit eum, ſ. Apoſtolum & pontificem, non ſecundum diuinam naturã, quia ſic non eſt factus nec creatus, ſed genitus, ſed ſecundum humanam. Roman. 1. Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem. Fidelis autem fuit Deo patri. Primò non attribuens ſibi quod habebat, ſed patri. Ioan. 5. Mea doctrina non eſt mea: ſecundo quia gloriam eius quærebat, non ſuam. Ioan. 8. Ego gloriam meam non quæro. Et 7. dicitur, Qui quærit gloriam eius, qui eum miſit, hic verax eſt, & iniuſtitia in illo non eſt: tertiò quia perfectè obediuit patri Phili. 2. Factus obediens vſque ad mortem. Fidelis ergo eſt Chriſtus ei qui fecit eũ, *Sicut Moyſes*, & hoc in omni domo eius, quæ domus eſt vniuerſitas fidelium, de qua Pſal. Domum tuam decet ſanctitudo domine, vel in omni domo eius, id eſt, in toto mundo, non tantum in Iudęa ſicut Moyſes. Eſa. Dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea vſq; ad extremũ terræ. Deinde cũm dicit, *Amplioris enim gloriæ*. Præfert Chriſtũ Moyſi; & hoc quantum ad duo. Primò quãtum ad poteſtatem. Secundò quantum ad conditionẽ, ibi, *Et Moyſes*. Commendando autem Chriſtum, commendat ipſum habuiſſe honorem in omni domo ſicut Moyſes, ſed quòd Chriſtus ipſum excellat oſtendit. Vbi primò ponit rationem. Secundo manifeſtat, ibi, *Omnis nanque*. Ratio autem Apoſtoli eſt, ꝙ maior gloria debetur illi qui fecit domum, quam illi qui eã inhabitat, Chriſtus autem fabricauit domum. Pſal. Tu fabricatus es auroram & ſolem. Prouer. 9. Sapientia ædificauit ſibi domum. i. eccleſiam. Ipſe enim Chriſtus per quem gratia & veritas facta eſt, tanquam legiſlator ædificauit eccleſiam. Moyſes autem tanquã legis pronuntiator, & ideo ſolum vt pronuntiatori debetur gloria Moyſi. Vnde & reſplenduit facies eius, de qua Exod. 34. & 2. Cor. 3. Ita vt nõ poſſent filij Iſraël intendere in faciem Moyſi propter gloriam vultus eius. Cõtinuatur ergo ſic litera, Tu dicis quod Chriſtus eſt fidelis ſicut Moyſes, quare ergo dimittemus ne conſideremus? Certè quia *Amplioris gloriæ dignus eſt habitus præ Moyſi, quanto ampliorem gloriã habet dñs domus qui fabricauit illam*. q. d. Etſi Moyſes multum ſit honorabilis, tamen Chriſtus honorabilior eſt ſicut fabricator domus, & ſicut legiſlator principalis. Iob. 36. Ecce deus excelſus in fortitudine ſua, & nullus ei ſimilis in legiſlatorib⁹. Si ergò debetur gloria Moyſi, ampliori dignus eſt Chriſtus. 2. Cor. 3. Si miniſtratio damnationis in gloria eſt, multo magis miniſterium iuſtitiæ erit in gloria. Conſequenter probat minorem ſuæ rationis, cũ dicit, *Omnis nanque domus fabri, ab aliquo*. Minor autem eſt, quòd Chriſtus fabricauit domum iſtam, & hoc probat primò, quia omnis domus indiget fabricatore: ſecundò quia iſta domus de qua loquitur, à Chriſto fabricata eſt, ibi, *Qui autem omnia*. Primò ergo probat ꝙ iſta domus ſicut & quęlibet alia indiget fabricatore, quia diuerſa non cõiunguntur niſi ab aliquo vno, ſicut patet de domo artificiali, in qua ligna & lapides ex quibus compoſita eſt vniuntur ab aliquo. Aggregatio autem fideliũ, quæ eſt eccleſia & domus dei, ex diuerſis collecta eſt, ſcilicet Iudæis & Gentibus, ſeruis, & liberis. Et ideo eccleſia ſicut & omnis domus ab aliquo vniente fabricatur. Huius rationis ponit tantum concluſionem, ſupponens veritatem pręmiſſarum ex facti euidentia. 1. Pet. 2. Ipſi tanquam lapides viui ſuperædificamini domos ſpirituales, &c. Ephe. 2. Superædificati ſupra fundamentum Apoſtolorum & prophetarum, &c. Deinde cùm dicit, *Qui autem creauit omnia deus*. Probat quòd Chriſtus ſit iſtius domus ædificator, ipſe enim eſt deus qui fecit omnia. Et ſi hoc intelligitur de toto mundo, planum eſt. Pſalmus. Ipſe dixit & facta ſunt, & cætera. Eſt autem alia creatio ſpiritualis, quæ fit per ſpiritum. Pſalmus. Emitte ſpiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem, & cætera. Et hæc fit à Deo per Chriſtũ. Iac. 1. Voluntarie genuit nos verbo veritatis, vt ſimus initium aliquod creaturæ eius. Ephe. 2. Ipſius factura ſumus, creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis. Deus ergo iſtam domum, ſcilicet, eccleſiam ex nihilo, ſcilicet, de ſtatu peccati, in ſtatum gratiæ creauit. Ergo Chriſtus per quem fecit omnia. ſupra. 1. Per quem fecit & ſecula. Ioan. primo, Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo, & cætera. eſt excellentior, vtpote quia habet poteſtatem factoris, quã Moyſes qui ſolum fuit pronuntiator. Deinde cùm dicit, *Et Moyſes quidem*. Præfert Chriſtum Moyſi quantum ad cõditionem, & circa hoc duo facit. Primò enim ponit rationem ſuam: ſecundò manifeſtat eam, ibi, *Quæ domus*. Ratio autem ſua talis eſt. Cõſtat quòd amplioris gratiæ eſt dominus & in domo propria, quàm famulus & in domo domini. Sed Moyſes eſt fidelis ſicut ſeruus & in domo dñi, Chriſtus verò ſicut dominus & in domo ſua, ergo, &c. Circa quod ſciendum eſt quòd Apoſtolus valde diligenter notat verba illa, ſcripta de Moyſe, in quibus duo dicuntur de ipſo: vocatur enim ſeruus, vocatur etiam fidelis nõ in domo propria, ſed in domo dei noſtri. Et quãtum ad iſta duo, præfert Chriſtũ Moyſi. Primò enim oſtẽdit quid conueniat Moyſi. Secundò quid conueniat Chriſto, ibi, *Chriſtus verò tanquam filius*. Dicit ergo, *quod Moyſes fidelis erat tanquã ſeruus*, i. ſicut fidelis diſpẽſator. Mat. vigeſimoquinto, Euge ſerue bone & fidelis, quia in pauca fuiſti fidelis, ſupra multa te conſtituam. Chriſtus autẽ quodammodo ſeruus eſt, ſ. ſecundum carnem. Philip. 2. Formã ſerui accipiens, ſed Moyſes fuit famulus dei in verbis dei proponendis filijs Iſrael. Ex quo patet, quòd quia erat fidelis famulus, illa quæ dicebat ordinabantur ad aliũ, ſ. ad Chriſtum. Et hoc erat *In teſtimonium eorum, quæ dicenda erant*. Ioan. 5. Si crederetis Moyſi, crederetis forſitan & mihi, de me. n. ille ſcripſit. Act. 10. Huic omnes prophetæ teſtimonium perhibent. Quia ergo erat famulus, ideo erat non in domo propria, ſed in aliena. Et quia ea, quæ dicebat erãt in teſtimonium eorum, quæ dicenda erant de Chriſto: ideo Moyſes omniquaque minor fuit Chriſto. Deinde cùm dicit, *Chriſtus verò*. Oſtendit quid conueniat Chriſto, quia. ſ. *Chriſtus* non eſt ſicut ſeruus, ſed tanquã filius in domo patria, & per conſequens *Sua*, quia hæres naturalis: ſuprà. 1. Quem conſtituit hæredem vniuerſorũ, &c. Eccleſia autem eſt domus Chriſti. Prouer. 14. Sapiens mulier ædificat domum. Pſalm. Dominus dixit ad me filius meus es tu, &c. Matth. tertio, Filius meus dilectus, & cætera. Eſt ergo non ſeruus, ſed filius, & in domo ſua: ſed Moyſes eſt ſeruus, & in domo aliena. Ioan. 8. Filius manet in æternum. Deinde cùm dicit, *quæ domus ſumus nos* oſtendit, quæ ſit iſta domus. Iſta domus ſunt fideles, & ſunt domus Chriſti, qui credunt in Chriſtum. 1. Tim. 3. In domo dei, quæ eſt eccleſia. Et etiam quia Chriſtus habitat in ipſis. Philippen. tertio, Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. Hęc ergo domus nos fideles ſumus. Ad hoc autem, quòd ſimus domus dei, quatuor oportet, quæ requiruntur circa domum, quæ non ſunt in tabernaculo. Et iſta tangit Apoſtolus. Primò, quòd ſpes noſtra & fides ſit certa & permanens: tabernaculum autem, & ſi ſit firmum, tamẽ cito moueri poteſt. Et ſignificat illos qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt, ſed illi ſunt domus, qui verbum dei retinent. Et ideo dicit, *Si retineamus fiduciam* dictũ eſt ſupra, quòd fiducia eſt ſpes cum expectatione firma & ſine timore. 2. Corint. 3. Fiduciam talem habemus per Chriſtum ad deũ. Secundò quod ſit ordinate diſpoſita. Et ideo dicit *Spei gloriam*, id eſt ad gloriam dei ordinate, ita quod contemptis alijs, gloriemur in ſpe gloriæ. Hiere. 9. In hoc glorietur qui gloriatur, ſcire, & noſſe me. Tertiò ꝙ perſeuerans. Vnde dicit, *Vſque in finem*. Matt. 10. Qui perſeuerauerit vſque in finem hic ſaluus erit. Quartò quod ſit firma, vt ſcilicet nulla aduerſitate moueatur. Vnde dicit, *Firmam* infra 6. Confugimus ad tenẽdam propoſitam ſpem, quam ſicut anchoram habemus animæ tutam & firmam.

LECTIO SECVNDA.

Si Chriſtus Moyſe excellentior eſt, ideo ei magis obediendum, & ponitur inobedientium pœna.

QVapropter ſicut dicit ſpiritusſanctus, Hodie ſi vocem eius audieritis: nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione ſecundum diem tentationis in deſerto, vbi tentauerunt me patres veſtri: probauerunt, & viderunt opera mea quadraginta annis. Propter quod infenſus fui generationi huic: & dixi, Semper hi errant corde. Ipſi autem non cognouerunt vias meas: quibus iuraui in ira mea, ſi introibũt in requiem meam.

Supra probauit Apoſtolus, quod Chriſtus eſt maioris excellentiæ quàm Moyſes: hic concludit quod magis eſt obediendum Chriſto. Et hoc facit per authoritatem prophetę Dauid in Pſal. Vbi tria facit, quia primò proponit authoritatem, quæ continet quandam exhortationem: ſecundò exponit eam, ibi *Videte fratres*. Tertiò ex authoritate & expoſitione arguit. 4. c. *Timeamus ergo*. Circa primum tria facit. Primò enim inſinuat authoritatem verborum ſequentium. Secundò ponit exhortationem, quæ eſt in authoritate, ibi, *Hodie ſi vocem*. Tertiò ponit quandam ſimilitudinē, ibi, *Sicut in exacerbatione, &c.* Authoritas verborum eſt ex hoc, quod non ſunt prulata humana adinuentione, ſed à ſpiritu ſancto. Vnde dicit, *Quapropter ſicut dicit ſpiritusſanctus*. q. d. Chriſtus eſt amplioris gratię quā Moyſes, ergo ſi audiuimus Moyſen, non debemus obdurare corda noſtra ad audiendum Chriſtum. Ipſe autem verba veteris teſtamenti allegat pro nouo, ne credatur, quod tātum ſint referenda ad vetus teſtamentum, immo etiam ad nouum, & ad aliud tempus referri debent. Et ſunt verba ſpiritusſancti, quia vt dicitur 2. Pet. 1. Non humana voluntate allata eſt aliquando prophetia, ſed ſpiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti dei homines. Ipſe enim Dauid dicit, 2. Reg. 23. de ſeipſo. Spiritus domini locutus eſt per me. In hoc ergo oſtendit authoritatem eſſe veram, quia. ſc. eſt à ſpiritu ſancto, contra Manichęum. Deinde cùm dicit, *Hodie ſi vocem, &c.* Ponit monitionē, vbi facit tria. Primò enim deſcribit tempus cùm dicit, *Hodie*. Secundò ſubdit beneficiū, ibi, *Si vocem*. Tertiò ſubiungit monitionē ſuam, ibi, *Nolite obdurare*. Tempus eſt *Hodie*, ſcilicet tempus diei. Tempus enim legis veteris dicebatur nox, quia erat tempus vmbrę, infra 10. Vmbram. n. habēs lex futurorum bonorum. Sed tēpus noui teſtamenti, quia repellit vmbram noctis legis, dicitur dies. Ro. 13. Nox præceſsit, dies autem appropinquauit. Dicitur etiam iſtud tempus dies, propter ortum ſolis iuſtitiæ. Matt. 3. Vobis timentibus nomen meum orietur ſol, &c. Hunc diē non ſequitur nox, ſed clarior dies, quādo ſcilicet ipſum ſolem iuſtitię videbimus reuelata facie in rota ſua, quando ipſum videbimus per eſſentiam. Et in hac die exhibetur nobis beneficium. Nam ſequitur, *Si vocem eius audieritis*, quia audimus vocē eius, quod nō erat in veteri teſtamento, in quo audiebantur tantū verba prophetarum. ſupra 1. Olim deus loquens patribus in prophetis, nouiſsime verò diebus iſtis, locutus eſt nobis in filio. Eſa. 52. Propter hoc ſciet populus meus nomen meū in die illa, quia ego ipſe qui loquebar ecce adſum. Cant. 2. Sonet vox tua in auribus meis. In hoc enim exhibetur nobis beneficium tantum deſideratum. Luc. 19. In hac die tua, quæ ad pacem tibi, &c. Si ergo tantum eſt beneficium, ecce monitio, *Nolite obdurare corda veſtra*. Cor durum ſonat in malum. Durum eſt quod non cedit, ſed reſiſtit impellenti, nec recipit impreſsionē. Et ſic dicitur cor hominis durū, quando non cedit diuinæ iuſsioni, nec de facili recipit diuinas impreſsiones. Eccle. 3. Cor durum male habebit in nouiſsimo. Rom. 2. Secundum duritiam tuam, & cor tuum impœnitens theſaurizas tibi iram in die iræ. Hęc autem induratio ex duobus cauſatur. Ex vno quaſi negatiuè, ſcilicet, ex deo non apponente gratiam. Rom. 9. Cuius vult deus miſeretur: & quem vult indurat. Ex alio verò poſitiuè, & hoc modo indurat peccator ſeipſum non obediendo deo, & non aperiendo cor ſuum gratiæ. Zacha. 7. Cor ſuum poſuerunt vt adamantem, ne audirent legem & verba, quæ miſit dominus exercituum ſpiritu ſuo per manum prophetarum priorum. *Nolite ergo obdurare corda veſtra*, id eſt nolite corda claudere ſpiritui ſancto. Act. 7. Vos ſemper ſpiritui ſancto reſtitiſtis. Conſequenter ponit ſimilitudinem cùm dicit, *Sicut in exacerbatione*. Et hæc eſt ſimilitudo ex facto præterito, nam fideles inſtruuntur de his, quæ ſunt agenda in nouo teſtamēto ex ijs, quę facta ſunt in præterito, ſecundum illud ad Ro. 15. Quæcūq; ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt. Facit autem duo circa hoc, quia primò proponit exemplum in generali, ponendo culpam: ſecundò in ſpeciali, ibi, *Vbi tentauerunt me, &c.* Vt autē ſequamur expoſitionem Apoſtoli, oportet potiere in iſta litera ſenſus, qui conueniunt expoſitioni. Legimus autem inter alias duas culpas filiorum Iſrael grauiſsimè punitas. Vna fuit inobedientiæ quam habuerunt in facto exploratorum: de quo Num. 13. & 14. Pro quo facto indignatus dominus voluit totum populum delere. Vnde iurauit quod nullus intraret terram promiſsionis, exceptis duobus, ſc. Caleph & Ioſue. Iſtud autem vocat ſpecialiter exacerbationem, quia licet per alia peccata offendiſſent, deum tamen per illud exacerbauerunt ipſum, quia ſicut fructus acerbus, qui opponitur maturo, non eſt aptus ad cibum, ſic tunc ira dei fuit inflexibilis. Pſal. Exacerbauerunt eum in deſerto, & tentauerunt eum in aquoſo. Baruch. 4. Exacerbaſtis eum qui fecit vos. Aliud peccatū fuit peccatum tentationis. Frequenter enim tentauerūt deum, quia quandoq. pro aqua, quandoque pro carnibus, quandoque verò pro pane: ita quod decies tentauerunt ipſum. Num. 14. Tentauerunt me iam per decem vices. Iob. 19. En decies confunditis me, & ideo dicit ſecundum diem tentationis. Poſſet autem aliquis putare quod idē eſſet peccatum exacerbatio & tentatio: ita quod vellet Apoſtolus dicere. Nolite obdurare corda veſtra ſicut in exacerbatione, quæ fuit in die tentationis. Sed hoc eſt contra expoſitionem Apoſtoli. Ideo dicendum eſt ſic, Nolite obdurare corda veſtra ſicut in exacerbatione: & iterum, ſicut in die tentationis, ita quod ſint duo peccata. Vnde Pſal. Conuerſi ſunt, & tentauerunt deum, & ſanctum Iſrael exacerbauerunt. Conſequenter proſequitur culpas in ſpeciali, cùm dicit, *Vbi tentauerunt me patres veſtri, &c.* Et circa hoc duo facit, quia primò ponit peccatū tētationis: ſecundò peccatum exacerbationis, ibi *Et dixi ſemper*. Circa primū tria facit. Primò enim ponit peccatū tentationis. Secundò oſtēdit eius grauitatem, ibi, *Probauerunt*. Tertiò ponit pœnam, ibi, *Propter quod offenſus fui*. Dicit ergo, ꝙ in eis fuit peccatū tentationis in deſerto, quia ibi tentauerunt me patres veſtri, & loquitur in perſona domini, vbi ſciendū eſt, ꝙ tentare eſt experimētum ſumere de re quam quis ignorat. Vnde ꝙ quis tentat deum, procedit ex infidelitate. Sed ſciēdum eſt quod aliquando aliquis tentat deum, non cū intētione tentandi & experiendi, veruntamen ſe habet ad modū tentantis. Qui. n. vtitur re ſua propter vtilitatē, non tentat propriè: puta ſi aliquis fugiens currat ſuper equum ſuū & ſi tentat, non tamen cum intentione tentandi. Sed quando ad nihil vtile eſt, quod facit, tunc tentat. Item ſi aliquis exponat ſe alicui periculo compulſus neceſsitate, ſub ſpe diuini auxilij, non tentat deum. Si autem ſine aliqua neceſsitate, tunc tentat deum. Et ſic dicit ipſe Mat. 4. Non tentabis dominum deum tuum, quia neceſsitas nulla erat quod mitteret ſe deorſum. Sic iſti tentauerunt dñm, quia dubitauerunt de poteſtate dei, clamantes contra Moyſen, ac ſi deus non poſſet eis dare cibum, cum potentiam ſuam in maioribus experti fuiſſent: & ideo erat peccatum infidelitatis, quod eſt maximum. Deinde ponitur grauitas culpę, cùm dicit, *Probauerunt me, &c.* Quanto. n. aliquis maiora beneficia dei recipit, & maiorē certitudinem diuinæ poteſtatis habet, & poſtmodum dubitat, tanto grauius peccat. Iſti verò viderunt ſigna & prodigia in terra Aegypti, apertionē maris, & alia miracula, & tamen non crediderunt. Vnde Num. 14. Homines qui viderūt maieſtatem meam, & ſigna quæ feci in Aegypto & in ſolitudine, & tentauerunt me iam decem vices, &c. Et ideo dixit, *Probauerunt*, id eſt, experiri voluerunt. *Et viderūt*. i. experti ſunt. *Opera mea*, id eſt effectus qui non poterant eſſe, niſi virtutis infinitæ eſſet ille qui opera faciebat. Et hoc totum non vno die, ſed *Quadraginta annis*, quibus. ſ. manſerunt in deſerto, quia ſemper habuerunt manna & columnā ignis & nubis, vel probauerunt & viderunt me: quia. ſ. in nullo defeci eis. Illud tamen quod dicit, quadraginta annis, ſecundū intentionem Apoſt. refertur ad priora, ſed ſecundum intentionē Pſalmiſtæ refertur ad ſequentia, vt dicatur quòd offenſus vel infenſus ei fuit 40. annis. Et ſic habet litera Hieronymi.

Deinde cū dicit, *Propter quod offenſus fui*. Ponitur pœna peccati: & eſt duplex litera, ſcilicet offenſus, vel proximus, & idem eſt *Propter quod*, id eſt propter peccatum, fui offenſus, i. indignatus, non quòd ira ſit in deo, niſi ſimilitudinariè, quia punit ſicut iratus: de qua pœna frequenter habetur in Exod. 32. Dimitte me, vt iraſcatur furor meus, &c. & in lib. Numerorum, Sæpe enim proſtrati ſunt. Vnde. 1. Cor. 10. agit de pœna iſtius peccati, vel *Proximus fui*, ſc. puniendo ipſos. Quando enim dominus ſubuenit bonis, & punit malos, tunc eſt prope ipſos: ſed quādo diſsimulat peccata hominū propter pœnitentiam, & diſsimulat afflictionem

nem iuſtorum, vt creſcat ipſorum meritum, tunc videtur etiam longe Iob.22. Nubes latibulum eius, nec noſtra conſiderat, & circa cardines cæli perambulat. Vel proximus, quantum ad diuinam miſericordiá, quia hoc ipſum, quod punit eos temporaliter magnum miſericordiæ ſignum eſt. Aug. Hic vre, hic ſeca, vt in æternum parcas. Deinde cùm dicit, *Et dixi, &c.* Ponit peccatú exacerbationis in ſpeciali. Et hoc patet per hoc quod infra dicitur, *Quibus iurauit non introire, &c.* Et circa hoc facit duo. Primú.n. ponit culpam. Secundò ſubdit pœná, ibi *Quibus iuraui in ira mea, &c.* Culpam autem duplicem ponit. Vna eſt in obſtinatione in malo. Alia eſt in receſſu à bono. Et iſtam ponit ibi, *Ipſi verò non cognouerunt vias meas.* Dixit ergo, Ego ſic fui eis proximus .ſ. puniendo eos. *Et dixi,* ſcilicet præuiſione æterna, *Hi errãt corde ſemper.* Deut.31. Semper contentioſe egiſtis contra dominum. Hier.13. Si poteſt Ethiops mutare pellem ſuá, &c. Sic ergo vno modo aliquis exacerbat deum, quando obſtinate adhæret malo. Alio modo, quando contémit bonum. Vnde dicit, *Ipſi verò non cognouerunt vias meas,* hoc eſt, non quantú ad ſimplicem ignorantiá, ſed ad affectatá, vt ſit ſenſus, non cognouerunt, id eſt cognoſcere noluerunt. Iob 21. Scientiam viarú tuarum nolumus. Pſal. Noluit intelligere vt bene ageret. Vel non cognouerunt .i. non approbauerút ſicut dicit Apoſtolus.2.Tim.2. Cognouit dominus qui ſunt eius. Conſequenter oſtendit pœnam cùm dicit, *Quibus iurauit.* In quo verbo ponit immobilitatem in hoc quod vult iuramenta firma, quando enim deus vel angelus inueniuntur iurare, ſignum eſt immobilitatis eius de quo iuratur. Pſal. Iurauit dñs & non pœnitebit eum, &c. Veruntamen aliquando non iurat niſi ſub conditione, quia .ſ. ſi non pœniteant, hæc mala euenient eis. Ponit etiá quod pœna iſta nó eſt ad comminationem, ſed magis ad exterminationem, quia dicit *In ira.* Pſal. Domine ne in ira tua corripias me. Iurauit ergo in ira, *Si introibunt in requiem meã.* Cóſtructio eſt defectiua ad modú irati, qui truncat verba ſua. Et accipitur ly ſi, pro non .i. non introibút in requiem meam. Eſt autem triplex requies. Vna eſt temporalis, de qua Luc.12. Habes multa bona repoſita in annos plurimos, requieſce, &c. Secunda eſt requies conſcientiæ. Eccle.51. Modicum laboraui, & inueni requiem multam. Tertia eſt requies gloriæ æternæ. Pſal. In pace in idipſum dormiam & requieſcá. Poteſt ergo exponi illud, quod dicitur hic de qualibet iſtarum, vt dicatur, ipſi verò nec in requiem terræ promiſſionis, nec in requiem cónſcientiæ, nec in requiem fruitionis æternæ introierunt.

LECTIO TERTIA.

Monentur Hebræi vt obediant Chriſto, ne ſi ſint participes culpæ Iudæorum, fiant & participes pœnæ.

Videte fratres, ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis diſcedendi à Deo viuo. Sed adhortamini voſmetipſos per ſingulos dies, donec hodie cognominatur, vt nõ obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes enim Chriſti effecti ſumus: ſi tamen initium ſubſtantiæ eius vſque ad finem firmum retineamus. Dum dicitur, Hodie ſi vocem eius audieritis: nolite obdurare corda veſtra, quemadmodum in illa exacerbatione. Quidam enim audientes, exacerbauerunt: ſed non vniuerſi qui profecti ſunt ab Aegypto per Moyſen: Quibus autem infenſus eſt quadraginta annis? Nonne illis qui peccauerunt, quorum cadauera proſtrata ſunt in deſerto? Quibus autem iurauit non introire in requiem ipſius: niſi illis qui increduli fuerunt? Et videmus quia non potuerunt introire in requiem ipſius propter incredulitatem.

Suprà Apoſtolus per authoritatem pſalmiſtæ oſtendit, quod firmiter obediendú eſt Chriſto. In authoritate verò poſuit tria, monitionem, culpam, & pœnam, hic ponit iſta tria per ordinem. Primum facit, hic videte: ſecundum, ibi *Quidam.* tertium, ibi, *quibus autem iurauit.* In admonitione verò ſunt duo .ſ. ipſa monitio, & ipſius monitionis conditio. Vnde iſta duo exponit. Primò primum hic. Secundò ſecúdum, ibi *Participes enim Chriſti.* In prima verò admonitione ad duo hortatur .ſ. ad ſolicitam conſiderationē. ſecundò ad mutuam admonitionem, ibi, *Sed adhortamur.* Dicit ergo, *Videte.* Vnuſquiſque enim in ſe debet conſiderare in quo ſtatu ſit. Gal.6. Opus ſuum probet vnuſquiſq;. Hierem.2. Vide vias tuas in conualle. *Videte ergo fratres* quantum ad quemlibet in ſe, quia quilibet eſt pars ſocietatis, & vnicuique mandauit deus de proximo ſuo. Eccl.17. Videte .i. probate vnus alium, ne forte ſit in aliquo veſtrú, &c. q.d. Multi inter vos ſunt in ſtatu perfecto, tamen propter fragilitatem, & arbitrij libertatem poſſet eſſe malum in aliquo veſtrum. Iob.4. Ecce qui ſeruiunt ei, nó ſunt ſtabiles, & in angelis ſuis reperit prauitatem, quanto magis hi qui habitant domos luteas, & terrenum habent fundamentum? Ioan.6. Nonne ego duodecim vos elegi, & vnus ex vobis diabolus eſt? Non ergo aliquis ſit tantum ſolicitus de ſe: ſed etiá de quolibet ſuæ ſocietatis. Sed quid? *Ne ſit in aliquo veſtrũ cor malum incredulitatis.* Ecce malum de quo loquitur Apoſtolus .ſ. cor incredulum, id eſt non firmum in fide, in quo cóſiſtit malitia animæ: quia ſicut bonum animæ in adhærendo deo. Pſal. Mihi autem adhærere deo bonum eſt, quod .ſ. eſt per fidem, ita recedere à deo per incredulitatem eſt malum hominis. Hier.2. Scito & vide Iſrael, quia malum & amarum eſt reliquiſſe te dñm, &c. Et ideo dicit, *Diſcedendi,* quia per incredulitaté recedit *A deo viuo.* Hier.2. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ. Dicit auté *A deo viuo,* quia & eſt vita in ſe, & eſt vita animæ. Ioan.1. In ipſo vita erat, quod ideo dicit, vt oſtendat quod per receſſum à deo, homo incurrit mortem ſpiritualem. Sed ſi inueniatur iſtud malum in aliquo, nunquid deſperandum eſt? Non, ſed magis debet exhortari, id eſt admoneri. Ideo dicit, *Sed exhortamini voſmetipſos per ſingulos dies,* id eſt continue, ſ. diſcutiendo conſcientiam ſuam, & inducendo ad bonum *Donec hodie cognominatur,* i. donec durat præſens tempus gratiæ, quod eſt totum ſicut vnus dies. Ioá.9. Me oportet operari opera eius qui miſit me, donec dies eſt. Et hoc ideo *Vt non obduretur aliquis ex vobis fallacia peccati.* Sicut.n. ſuprà dictum eſt, Cor obduratur per obſtinationem in malum. Sed per hoc, aliquis firmiter inhæret peccato, quia fallitur. Naturale enim eſt appetitui adhærere bono, ſed recedit à bono quia decipitur. Prouer.14. Errant qui operantur malum. & Prouer.13. ſecundum aliã literam, Animæ doloſæ errant in peccatis. Sapien.5. Ergo errauimus à via veritatis. Conſequenter cú dicit, *Participes, &c.* Exponit conditionem monitionis. q.d. Iſta conditio magis eſt efficax quam illa, quia illi tantum audierunt, nos autem, participes facti ſumus Chriſti. Et loquitur proprie, quia in veteri teſtaméto erat tantum auditus, nec conferebatur gratia ex opere operato, ſed in nouo teſtamento & eſt auditus fidei, & datur gratia ipſi operanti. Vnde ſumus facti participes Chriſti. Ioan.1. De plenitudine eius accepimus omnes. Sumus autem participes gratiæ. Primò per ſuſceptioné fidei. Eph.3. Habitare Chriſtú per fidē in cordibus veſtris. Secundò per ſacramenta fidei. Gal.3. Quicunq; in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Tertiò per participationem corporis Chriſti. 1. Corint.10. Panis quem frangimus: nonne participatio corporis domini eſt? Sciendum autem quòd duplex eſt participatio Chriſti. Vna imperfecta quæ eſt per fidem & ſacramenta. Alia verò perfecta, quæ eſt per præſentiam & viſionem rei, primam iam habemus in re, ſed ſecundam in ſpe. Tamen cú hoc ſpes habet hanc códitionem .ſ. ſi perſeueramus. Vnde dicit, *Si tamen initiũ, &c.* Quicunq; enim in Chriſto baptizatur, ſuſcipit quandá nouam naturam, & formatur quodámodo Chriſtus in ipſo. Gal.4. Filioli mei quos iterum parturio donec formetur in vobis Chriſtus. Hoc quidē in nobis verè perficietur in patria, ſed hic tantum initium & hoc per fidem formatá: quia informis mortua eſt. Iac.2. Fides ſine operibus mortua eſt. Vnde iſta non eſt nobis initium participationis Chriſti, ſed fides formata. Infra 10. Eſt autem fides ſperandarú ſubſtátia rerum .i. fundamentú, & quaſi initium. Dicit ergo, Sumus participes Chriſti (ſi tamen tenemus vſque in finem firmum initium ſubſtantiæ eius) ſcilicet fidē formatá. Sed contra, Videtur quod timor magis ſit initium, quia dicit Pſal. Initium ſapientiæ timor dñi. Reſpondeo, Dicendum eſt quod fides formatur per charitatem. Charitas auté non eſt ſine timore caſto. Et ideo fides formata ſemper habet timorem iſtum ſecum annexum. Vnde & fides & timor ſunt initium. Illud autem quod addit dum dicitur, hodie, &c. totum expoſitum eſt. Deinde cùm dicit, *Quidam enim audientes.* Exponit quod dixerat de culpa illorum. q.d. vos eſtis effecti participes Chriſti, ſi non obduraueritis corda veſtra ſicut iſti qui audierunt, ſed exacerbauerunt, *Sed non*

Vniuerſi, id eſt, non tamen omnes. Duo enim, ſc. Caleph & Ioſue permanſerunt: vt habetur Num. 14. Et alios etiã confortabant. Et per hoc datur intelligi quod cum non tota eccleſia cadat, ſed tantum aliqui, licet plures, quod nihilominus mali punientur, ſed non boni, ſicut in iſtis duobus. 3. Reg. 19. Reliqui mihi ſeptem milia virorum, qui non curuauerunt genua ſua Baal. Rom. 11. reliquiæ ſecundum electionem dei ſaluæ factæ ſunt. Deinde cùm dicit, *Quibus autem, &c.* Exponit illud quod dixerat de pœna. Et primò illud quod dixerat, offenſus fui: ſecundò illud quod dixerat: Iuraui in ira, &c. ibi, Quibus autem iurauit, &c. Dicit ergo, *Quibus autẽ offenſus eſt quadraginta annis. Nonne, &c.* Ex quo patet quod iſtud quod ſupra dixit, quadraginta annis, refertur ad illud offenſus fui. Vnde dicit quod fuit eis offenſus per illos quadraginta annos. Vnde ſciendum eſt quod omnes qui egreſſi ſunt de Aegypto, mortui ſunt in deſerto: ſicut dicitur Ioſue 5. Non tamen omnes proſtrati ſunt, ſed aliqui vel à deo, ſicut quando aperta eſt terra, & deglutiuit Dathan & Abiron. ſicut dicitur in Pſalm. Et de hoc habetur Num. 16. Aliqui verò proſtrati ſunt à Moyſe: ſicut patet in conflatione vituli. ſicut patet Exod. 32. Aliqui verò ab hoſtibus, ſicut patet in pluribus locis. Et iſta ſatis habentur. 1. Corint. 10. Aliqui verò morte propria mortui ſunt. Non ergo omnes proſtrati ſunt. Vnde non fuit pœna generalis, ſed pœna ſpecialis fuit. Et nullus præter illos duos, qui dicti ſunt introierunt terram promiſsionis. Et de iſta terra dicit, *Quibus autem iurauit*, id eſt, firmiter ſtatuit, *Non introire in requiem*, niſi illis qui fuerunt increduli verbis, ſcilicet exploratorum? Vnde patet, quòd propter incredulitatem non potuerunt intrare in requiem ipſius. & propter hoc dicit, *videmus*, quia experti ſunt, quod propter incredulitatem ſuam non potuerunt intrare. Vel videmus nos, ſcilicet per pœnam illam, quæ dicta eſt, quia non potuerunt, & cætera.

CAPIT. IIII. LEC. I.

Admonet vt ingredi conentur in requiem illam per fidem, ne ſocientur eis, qui per incredulitatem non introierunt.

Timeamus ergo ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, exiſtimetur aliquis ex nobis deeſſe. Etenim & nobis nuntiatum eſt, quemadmodum & illis, ſed non profuit illis ſermo auditus, non admixtus fidei ex his, quæ audierunt. Ingredimur enim in requiem, qui credimus: quemadmodum dixit, Sicut iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam: & quidem operibus ab inſtitutione mundi, perfectis. Dixit enim in quodã lo. o de die ſeptima ſic: Et requieuit deus die ſeptima ab omnibus operibus ſuis. Et in iſto, rurſum. Si introibunt in requiem meam. Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam, & hi quibus prioribus annuntiatum eſt, non introierunt propter incredulitatem: iterum terminat diem quendam, hodie, in Dauid dicendo poſt tantũ temporis, ſicut ſupra dictum eſt, Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra. Nam ſi eis Ieſus requiem præſtitiſſet: nunquam de alia loqueretur poſt hac die.

Præmiſit ſupra Apoſtolus authoritatẽ Dauid, & expoſuit, nunc autẽ arguit ex ipſa. Et circa hoc facit duo. Primò enim inducit ſolicitudinẽ introeundi: ſecũdò monet q; properemus ingredi, ibi, *Feſtinemus ergo*. Circa primũ duo facit. Primo enim incutit ſolicitudinẽ timoris. Secundo oſtẽdit q; de hoc debet ſolicitudo imminere, ibi, *Etenim & nobis*. Dicit ergo, Dictũ eſt q; infenſus eſt illis, qui non crediderunt, ita quod iurauit quod non introibunt in requiem eius, *Ergo & nos timeamus*, ſc. timore caſto & ſolicitudinis. Prou. 28. Beatus homo qui ſemper eſt pauidus. 1. Cor. 10 Qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat. Timor enim huiuſmodi eſt vtilis admonitio ad bonum, eſt comes trium ſpiritualium virtutum. ſ. ſpei, fidei, & charitatis. Eccl. 24. Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis & ſanctæ ſpei. Sed quid timere debemus? *Ne forte relicta pollicitatione, &c.* Beatitudo enim ſiue fœlicitas in hoc conſiſtit, vt homo ingrediatur illam. Tob. 13. Beatus ero ſi fuerint reliquiæ ſeminis mei ad videndum claritatem Hieruſalem. Infrà 12. Contemplantes ne fortè quis deſit gratiæ dei. Quia vt dicit Chryſoſt. Maior eſt pœna damnatis de hoc, q; ſunt excluſi à viſione dei, quàm aliæ pœnæ quas habent. Et dicit, *Exiſtimetur*, ſ. diuino iudicio Matt. 25. Ite maledicti in ignem æternum. Vel exiſtimetur ſecundum humanam opinionem. Ephe. 5. Hoc ſcitote intelligẽtes quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod eſt idolorum ſeruitus non habet hæreditatem in regno Chriſti & dei. Timendum eſt ergo ne aliquis ex vobis exiſtimetur deeſſe, quia vobis facta eſt promiſsio intrandi. Eſa. 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta. Apoc. 14. Amodo iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis. Timendum eſt ergo ne propter culpam noſtram non ingrediamur relicta pollicitatione, id eſt, promiſsione, quam relinquimus deſerendo ſpem, fidem, & charitatem, per quã poſſumus introire. Et hoc fit per peccatum mortale. Conſequenter cùm dicit, *Etenim nobis*, oſtendit quod nobis imminet iſta ſolicitudo. Et circa hoc facit duo. Primò enim proponit intentionem ſuam. Secundò probat eam, ibi, *Ingredimur*. Circa primum duo facit, quia primo oſtẽdit quod nobis facta eſt iſta promiſsio: ſecundò quod iſta promiſsio non ſufficit, ibi *Sed non profuit*. Dicit ergo, *Etenim no. nun.* id eſt, nobis promiſſum eſt. Vnde ſciendum eſt, quod illa, quæ in veteri teſtamento promiſſa ſunt temporaliter, intelligenda ſunt ſpiritualiter. Omnia enim in figura contingebant illis. 1. Cor. 10. & Roma. 15. Quæcunq; ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinã ſcripta ſunt. Deinde cùm dicit, *Sed non profuit, &c.* oſtendit quod non ſufficit promiſsio, quin nihilominus debeamus eſſe ſoliciti. Vnde dicit quod ſermo auditus, & nõ creditus, in nullo eis profuit. Non enim auditores legis iuſtificabuntur, ſed factores. Rom. 2. Et dicit, *Non admixtus fidei*, quia ſicut ex intellectu & intellecto fit vnum, ita ex corde credentis, & ipſa fide formata fit vnum. 1. Corin. 6. Qui adhæret deo vnus ſpiritus eſt. Illud autem quod dicit, *Ex his quæ audierunt*, poteſt eſſe ratio quare ſermo non eſt admixtus fidei. Hoc enim fuit ex his, quæ audierunt ab exploratoribus, quibus fuerunt increduli. Vel poteſt eſſe determinatio fidei, quæ debet eſſe ex his quæ audierũt. Fides enim ex auditu. Rom. 10. Verba enim dei ſic ſunt efficacia, quod ſtatim audita debent eſſe credita. Pſal. Teſtimonia tua credibilia facta ſunt nimis. Deinde cùm dicit, *Ingredimur enim, &c.* probat propoſitum, & circa hoc facit tria. Primò enim oſtendit, quod nobis eſt neceſſarium credere ſicut & illis. Secundò adducit duas authoritates ad probandum intentum ſuum, ibi, *Et quidẽ operibus*. Tertiò ex illis arguit ibi, *Quoniam ergo ſupereſt*. Dicit ergo, Nobis factus eſt ſermo ſicut & illis, quia *Ingredimur in requiem*. Pſal. In pace in idipſum dormiam & requieſcam. Iob. 11. Requieſces, & non erit qui te exterreat. Eſt autem duplex requies. Vna in bonis exterioribus, & ad iſtam egreditur homo à requie mentis. Alia eſt in bonis ſpiritualibus, quæ eſt intima, & ad iſtam ingreditur. Matt. 25. Intra in gaudium domini tui. Cant. 1. Introduxit me rex in cellaria ſua. Deinde ponit authoritatem. *Sicut iuraui, &c.* & hoc expoſitum eſt. Deinde cùm dicit, *Et quidem operibus, &c.* ponit duas authoritates. Vnam legis, quæ habetur Gene. 2. Aliam quæ frequenter poſita eſt, quæ habetur in Pſal. dicit ergo quantum ad primum, *Et quidẽ operibus ab inſtitutione huius mundi perfectis dixit, &c.* Hoc poteſt legi dupliciter. Vno modo quod non ſit, ibi enim, ſed dixit, in quodam loco, &c. Et eſt planior litera, vt ſit ſenſus. Dico quod ingredimur in requiem, quę præfigurata eſt ab inſtitutione mundi, de qua requie præfigurata per diem ſeptimam, *Dixit*, ſ. ſpirituſſanctus qui loquitur in ſcriptura: quia ſpiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti dei homines. 2. Pet. 1. *In quodam loco* famoſo. ſ. Gen. 2. *De die ſeptima*. Et ſic requieuit deus ab operibus ſuis. Operibus, inquam, ab inſtitutione mũdi perfectis. Vel dixit ſpirituſſanctus in quodam loco de die ſeptima: & hoc dixit poſtquam narrauerat opera ſex dierum ipſis perfectis ab inſtitutione mundi. Si verò ſit ibi. Dicit. n. ſic eſt defectiua conſtructio, & eſt ſenſus. Nuntiatum eſt nobis quod ingrediemur, & hoc operibus ab inſtitutione mundi perfectis, ſed quãdo & quomodo nuntiatum eſt, quia dixit, in quodam loco, &c. Dicit autem operibus perfectis ad denotandum opera ſex dierum, quæ fuerũt perfecta. Dicit verò ab inſtitutione mundi, quia primò conſtitutus eſt mundus, & poſt ſex dies diſtinctè perfectus eſt in ſingulis partib⁹ ſuis. De diſtinctione autẽ iſtorum dierum diuerſimodè loquũtur ſancti. Aliter enim accepit Aug. ab alijs ſanctis, ſicut pa-

tes

tet prima parte ſummæ quaſi. 74. Art. 2. & 3. Tamen quomodocunq; dicatur manifeſtum eſt, quod opera illa perfecta fuerunt. Eſt enim in ipſis duplex perfectio. Vna ſecundum partes mundi, quę ſunt cælum, & quatuor elementa. Et hæc attenditur penes earũ eſſentias, ſicut habetur in prima parte ſummæ quaſi vbi ſupra. Et hoc fuit per opus creationis, quod fuit prima die. Et per opus diſtinctionis, quód fuit ſecunda & tertia die. Et in hoc concordat Aug. cũ alijs. Alia perfectio eſt ſecundum ſingulas partes. Et hæc perfectio pertinet ad opus ornatus. Et iſte ornatus quantũ ad ſuperiora fuit quarta die, quantó ad mediã. ſ. aërem & aquã, quinta die, quantũ veró ad terrã, quę eſt infimũ elementũ, fuit ſexta die. Iſta veró perfectio conuenit numero ſenario qui cõſurgit ex ſuis partibus aliquotiea ſimul ſumptis, quę ſunt vnum, duo, tria, quia ſexies vnum, ſunt ſex, ſimiliter ter bis & bis ter, & vnum duo tria, ſunt ſex, quia ergo ſenarius eſt primus numerus perfectus, quia licet ternarius cõueniat aliqualiter his, quę dicta ſunt, quia ter vnũ, tria ſunt, & vnum & duo, tria ſunt, tamen bis vnũ non faciunt tria, ſimiliter ſemel duo, non faciunt tria, ſed tantúm duo. Ideo per ipſum ſenarium deſignatur perfectio rerũ. Poſt perfectionem veró promittitur quies, quæ nulli datur niſi operanti. Et ſic in ſeptima die qua mutatus eſt ſtatus mundi, ſicut in qualibet alia erat quędam variatio. Vnde in ipſa incœpit ſtatus propagationis, propter quod & cõnumeratur alijs, ideo in ſeptima mundi ætate, eſt ſtatus quieſcentium. Secundum Aug. tamen iſta ſeptima dies nihil aliud eſt quã cognitio angelica relata ad quietem dei ab operibus. Sed contra. Si quieuit die ſeptima, quis ergo fecit eam, ſi non eſt opus dei? Præterea. Ioan. 5. Pater meus vſq; modo operatur, & ego operor. Reſpondeo eſt dicendum quod accipitur ibi quies, non ſecundum quod opponitur labori, ſed ſecundum quod opponitur motui. Deus enim etſi producendo non moueatur, tamen quia de ipſo nõ loquimur niſi per ſenſibilia, in quibus non eſt operatio ſine motu, ideo omnis operatio large loquendo, dicitur motus, & ſic dicitur quieuiſſe, quia ceſſauit nouas ſpecies producere: quia illa, quæ poſt ea facta ſunt fuerunt in illis rebus tunc productis: vel ſecũdum virtutem actiuam ſicut in animalibus perfectis, vel ſecundum rationes ſeminales, vel ſecundum materiã ſicut mineralia. Ideo tunc non fuit mortuus ſuſcitatus, ſed fuit factũ corpus quod poſſet ſuſcitari. Quædam autẽ fuerunt tunc ſecundũ ſimilitudinem vt animæ rationales, quæ tantum fiunt à deo. Sic ergo requieuit deus ab operibus producendis, quia omnia aliquo modo præceſſerunt, vt dictum eſt, tamen vſq; modo operatur cõſeruando & gubernando, quæ condidit. Et ſic ſeptimam diem deus fecit ſicut quãlibet aliã, quia tunc fuit aliquid additũ, quia tunc incœpit ſtatus propagationis. Quælibet autẽ additio variabat ſtatũ mundi, vt dictum eſt, & faciebat vnũ diem. Vel ſecundum Aug. nõ dicit ſimpliciter requieuit, ſed *Requieuit ab operibus ſuis*. Ab ęterno enim requieuit in ſeipſo, ſed tunc etiam requieuit non in operibus, ſed ab operibus. Aliter enim operatur deus, & quilibet alius artifex. Artifex. n. agit propter indigentiam ſuam, ſicut domificator facit domum vt in ipſa quieſcat. Similiter faber facit cultellũ propter lucrum. Vnde deſideriũ cuiuslibet artificis quieſcatur in opere ſuo. Sed non ſic eſt de deo, quia nõ agit propter indigentiam ſuã, ſed propter bonitatẽ cõmunicandã. Vnde non quieſcit in opere, ſed ab opere producendo, & quieſcit tantum in ſua bonitate. Cõſequenter autẽ ponit authoritatem Dauid, quæ iam expoſita eſt. Conſequenter cũ dicit, *Quoniam ergo ſupereſt, &c.* arguit ex præmiſsis. Et circa hoc facit duo. Primó enim accipit ſenſum ſecundę authoritatis illius, *Si vocem eius audieritis, &c.* Secundó arguit ex primo ibi, *Itaque relinquitur, &c.* Circa primũ duo facit, quia primó trahit duo à ſecunda authoritate. ſecundó oſtendit q hæc duo intelligũtur in ipſa, ibi, *Nam ſi eis Ieſus.* Accipit ergo duo, quæ intelliguntur in ipſa, ibi, *Nam iuſtũ eſt*, ſcilicet, quód antiqui patres non introierunt. Aliud eſt, q tempore Dauid adhuc reſtabat alia quies præſtanda. Licet enim ipſis fuiſſet promiſſa requies præſtanda in terra promiſsionis, tamẽ per hoc q poſt longum tempus dicit, Hodie ſi vocem, &c. oſtendit q alia requies reſtat. Aliter enim non faceret mentionem de requie, dicẽs, Hodie, &c. Eſt ergo quædam requies in quam nobis intrandum eſt, in quam illi non intrauerunt propter incredulitatem. Et ideo quoniam illi non intrauerunt, reſtat ergo quoſdam intrare quibus promiſsio facta eſt, quia hi quibus prius nũtiatum eſt non introierunt, id eſt Iudęi quibus promiſsio facta eſt. Reſtat ergo quoſdã intrare, cuius ratio eſt, quia ſi Deus creauit hominem ad æternã beatitudinem, quia ad imaginem & ſimilitudinem ſuam creauit illum, ideo pręparauit ei requiem. Licet ergo aliquis ex meritó culpę ſuæ excludatur, non tamen vult deus quod illa præparatio ſit fruſtra. Et ideo ſupereſt, vt quidam intrẽt, vt patet de vocatis ad nuptias. Mat. 22. Nuptiæ quidem paratæ ſunt, ſed qui inuitati fuerant, non fuerunt digni, &c. & ideo *Terminat*, id eſt, determinat nobis diem ſeptimam. i. diẽ gratiæ dicendo in Dauid, Hodie ſi vocẽ, &c. Et repetit authoritatem, quæ expoſita eſt. Sciendũ eſt autem, quod deus homini præparauit beatitudinem pro requie, nec vult iſtã præparationem eſſe fruſtra, ſed ſi vnus non intrabit, alius intrabit, ſicut oſtendit in illa parabola de nuptijs. Matt. 22. Vnde Apoc. 3. Tene quod habes, vt nemo accipiat coronã tuam. q. d. Si tu non accipias, alius habebit. Iob. 34. Conteret multos, & innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis. Deinde cùm dicit, *Nam ſi eis Ieſus, &c.* Probat quod ſupérſit alios intrare, quia ſi Ieſus Naue, i. Ioſue filius Iſraël *Finalem requiem præſtitiſſet, nunquam de alia, &c.* i. non imminerent nobis alia requies, nec de alia aliqua, propheta Dauid loqueretur poſt illam diem. Vnde manifeſtum eſt, quod illa requies fuit ſignum requiei ſpiritualis.

LECTIO SECVNDA.

Feſtinandum eſſe inquit in requiem ingredi, vbi omnium operum ſabbatum eſt, nonnulla adijciens de verbi dei virtute.

ITaque relinquitur ſabbatiſmus populo. Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius: etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis, ſicut & a ſuis deus. Feſtinemus ergo ingredi in illam requiẽt vt ne in idipſum quis incidat incredulitatis exemplum. Viuus eſt enim ſermo dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens vſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus, compagum quoque ac medullarum, & diſcretor cogitationũ, & intentionum cordis. Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius, ad quem eſt nobis ſermo.

Supra Apoſtolus duas authoritates aſſumpſit, vnam de 2. Gen. Aliam veró de Pſal. & concluſit intentionem ſuã ex ſecunda authoritate. ſ. Pſal. hic cõcludit idem ex prima. Et circa hoc facit duo. Primó enim ponit concluſionem: ſecũdó ponit rationem conſequentiæ, ibi, *qui enim ingreſſus*. Circa primum ſciendum eſt, quod Apoſt. in ſerie omniũ iſtorum verborum, facit mentionem de triplici requie. Prima eſt requies dei ab operibus ſuis. Secunda eſt requies temporalis, quam habuerũt filij Iſraël in terra promiſsionis. Tertia eſt requies æterna, quæ per iſtas duas deſignatur. Sed Apoſtolus hic, antequam faciat mentionem de requie ęterna, dicit q poſt terrenam adhuc *Relinquitur*, id eſt remanet *Sabbatiſmus populo dei*, qui in veteri lege per ſabbatũ repręſentabatur. ſ. requies æterna. Eſa. 58. Vocaberis ſabbatũ delicatum & ſanctum domini. Eſa. 66. Erit menſis ex menſe & ſabbatum ex ſabbato. i. requies perpetua. Et dicit ſabbatiſmus, quia ſicut in veteri lege ſabbatum repręſentabat requiem dei ab operibus ſuis: de qua dicitur Gene. 2. Ita illa requies erit ſanctorum ab operibus ſuis. Apoc. 14. Amodo iã dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis. Vnde ſubdũ, *qui enim ingreſſus eſt re. eius*, quia ſicut deus ſex diebus operatus eſt, & ſeptima requieuit, ita per ſex dies præſens tẽpus propter perfectum numerum ſignificatur. Qui ergo perfectẽ operatur, in ſeptima *requieſcit ab operibus ſuis, ſicut & à ſuis deus*, non antẽ à quibuſcunq; operibus, quia ſunt ibi quędã opera perpetua, videre. ſ. amare, & laudare. Apocal. 4. Non habebãt requiem nocte ac die dicentia, ſanctus, ſanctus, ſanctus, &c. Sed ab operibus laborioſis. Eſa. 40. Qui ſperant in dño, habebunt fortitudinem, aſſument pennas vt aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient. Deinde cùm dicit, *Feſtinemus.* Inducit ad feſtinationem. Et circa hoc facit duo. Primó. n. ponit monitionem. ſecundó ſubdit rationem de introitu illius requiei ibi, *Viuus eſt.* Item circa primum duo facit. Primó. n. monet ad feſtinandum. ſecũdó oſtendit tardantis periculum ibi, *Vt ne in idipſum.* Dicit ergo, Quia igitur relinquitur ſab

batiſ-

bariſmus,&c. *Feſtinemus ergo ingredi in illam requiẽ.* Et ſignãter dicit ingredi, quia non eſt in bonis exterioribus ad quę eſt egreſſus, ſed eſt in bonis interioribus. Exod.15. Introduces eos, & plantabit, &c. Matt.15. Intra in gaudium domini tui. Eſt ergo multiplex ratio, quare feſtinãdum eſt intrare. Vna eſt, quia longinqus eſt via. Prouer.7. Abijt via longiſſima. Luc.19. Homo quidam nobilis abijt in regionem longinquam. Dicitur autem longinqua propter diſtantiã ſtatus, quia ibidem plenitudo omnis boni, & immunitas ab omni malo: eſt etiam deſideranti perfecta viſio & tẽtio, hic autem ſunt omnia contraria iſtis. Item feſtinandũ eſt, quia tempus eſt valde breue. Iob.14. Breuea dies hominis ſunt. Item quia iſtud tempus cum hoc, ꝙ eſt breue & modicũ, eſt etiam incertum. Eccl.9. Neſcit homo finem ſuum. Item propter vrgentem vocationẽ. Interior.n. vocatio vrget nos per ſtimulum charitatis. Eſa.59. Cùm venerit quaſi fluuius violentus, quem ſpiritus domini cogit, &c. 2.Cor.5. Charitas Chriſti vrget nos. Pſal. Viam mandatorũ tuorum cucurri. Item propter periculum tardantis, ſicut patet de fatuis virginibus. Matt.25. Quæ tarde venientes intrare non potuerunt. Et ideo dicit, *Vt ne in idipſum quis in. incre.ex.* q.d. Antiqui non potuerũt ingredi propter incredulitatem. Vnde caueamus alienę culpę exemplo, ne ſimus increduli, & exemplo pœnæ, vt.ſ. non excludamur ſicut ipſi. Luc.1. Abijt in montana cũ feſtinatione. Ad hoc.n. oſtendũtur nobis præteritæ pœnæ aliorum, vt caueamus. Prouer.19. Peſtilente flagellato, ſtultus ſapientior erit. Glo. Peius eſt niſi caueris. Ex hoc videtur ꝙ ille qui non corrigitur punitione alterius, grauius punietur. Sed contra, quia iam peccatũ Adę, qui nõ peccauit exemplo alterius, eſſet minus graue. Reſpondeo: dicendũ eſt quod ſemper iſte locutiones intelligendæ ſunt cæteris paribus. Contingit enim duo peccata in ſe conſiderata, non eſſe vnum grauius altero, tamen propter aliquam circunſtantiam aduenientẽ, aggrauatur vnũ & non aliud: ſicut duo adulteria de ſe æqualia ſunt, tamen illud quod eſt ex certa malitia, grauius eſt, quã illud quod eſt ex paſſione vel infirmitate. Et ſimiliter verbũ otioſum grauius eſt, quando fit ex certa malitia. Quomodo autẽ feſtinandum ſit docet Apoſtolus. 1.Cor.9. quia qui currit & qui certat ab omnibus ſe abſtinet. Feſtinandum eſt ergo, deponendo impedimenta, non ſolùm vt abſtineamus à peccatis, ſed etiam vt occaſiones peccatorum vitemus. Prou.3. ducãt te per ſemẽ, &c. ſed contra. Prou.19. qui feſtinus eſt pedibus offendet. Reſpondeo: duplex eſt feſtinantia, ſcilicet præcipitationis, & hęc eſt reprehenſibilis, alia tenuitatis, & celeritatis, & hæc eſt laudabilis: nam ſicut dicit Phil. omnes homines oportet conſiliari diu, operari autem cõſiliata feſtinanter. quando ergo felicitas tollit conſilium, tunc præcipitat & eſt vitioſa, & ſm hanc verificatur obiectio, ſed feſtinantia, quæ eſt in executione cõſiliatorum, eſt virtuoſa & laudatur, & ad hanc hortatur hic Apoſtolus. Deinde cùm dicit, *Viuus eſt enim ſermo dei, &c.* Ponit rationẽ prędictę monitionis, & pręcipue quantũ ad periculum. Hæc autem ratio ſumitur ex parte Chriſti. In ipſo autem eſt duplex natura. Vna.ſ. diuina ſecundum quam eſt verbum patris. Alia eſt humana ſecundum quã eſt põtifex offerens ſe in cruce. Primo ergo ponit rationẽ ſumptam ex parte diuinitatis. ſecundò rationem ſumptam ex parte humanitatis, ibi, *Habentes igitur.* De filio autẽ dei dicit tria. Primò.n. aſsignat eius virtutẽ, quia viuus eſt ſermo dei. ſecundo eius cognitionem, ibi, *Et diſcretor.* tertiò eius authoritatem, ibi, *Ad quẽ nobis ſermo.* Virtutem eius oſtendit tripliciter. Primò quantum ad naturam. ſecundò quantum ad poteſtatem, ibi, *Et efficax.* tertiò quantum ad operationem, ibi, *Et penetrabilior.* Dicit ergo, *Viuus eſt ſermo dei.* Iſta litera de ſe videtur habere difficultatem, tamen conſiderando aliam translationem planior eſt. Vbi enim nos habemus, ſermo, in Græco habetur logos, quod eſt idem quod verbum. Vnde ſermo.i. verbũ. Et ſic etiam exponit Auguſt. illud Ioan.12. Sermo quem locutus ſum.i. ego ipſe qui ſum verbum. Sapien.18. Omnipotens ſermo tuus domine exiliens de cælo à regalibus ſedibus venit. Et ſimiliter hic ſermo dei eſt viuus, id eſt, verbũ dei viuum. Verbum enim dei ab æterno conceptum, in paterno intellectu eſt verbum primordiale: de quo Eccle.1. dicitur, Fons ſapientiæ verbum dei in excelſis. Et quia eſt primordiale, ideo ab ipſo deriuãtur omnia alia verba, quæ nihil aliud ſunt quam quędam conceptiones expreſſę in mẽte angeli, vel noſtra. Vnde illud verbum, eſt expreſſio omnium verborum, quaſi fons quidam. Et illa, quæ dicuntur de illo verbo, quodammodo aptantur ad alia verba ſecundum ſuum modum. De illo autem dicitur quod eſt viuus. Dicitur autem res viua, quandiu habet motum & operationem ſuam. Sicut enim fons ſcaturiens dicitur viuus, ſic & verbum illud quod habet perpetuum vigorem. Pſal. In æternum domine verbum tuum permanet in cælo. Io.5. Sicut enim pater habet vitã in ſemetipſo, ſic dedit & filio vitam habere in ſemetipſo. Vel poteſt referri ad humanã naturam. Eſt.n. viuus, licet ab alijs reputetur mortuus, quia cum reſurrexit, iam non moritur. Apoc.1. Fui mortuus, & ecce ſum viuẽs in ſecula ſeculorum. Similiter etiam ſermo ſcripturæ eſt viuus & indeficiens. Ro.9. Non autem, quòd exciderit verbum dei. Conſequenter cùm dicit, *Et efficax,* Oſtendit eius poteſtatem. Dicitur autem verbum efficax propter maximam virtutem & infinitam vim effectiuam, quam habet. Per ipſum.n. facta ſunt omnia. Io.1. & Pſalm. Verbo domini cæli firmati ſunt. Itẽ eſt efficax, quia ex ipſo omnia verba prolata à deo mediante angelo vel homine, efficaciam habẽt. Eccl.8. Sermo illius poteſtate plenus eſt. Eſa.55. verbum quòd egredietur de ore meo, nõ reuertetur ad me vacuum, ſed faciet quodcunq; volui, &c. Deinde cùm dicit, *Et penetrabilior,* oſtẽdit eius operationẽ. Et circa hoc facit duo. Primo ponit eius operationem. ſecundò exponit, ibi, *Et pertingens.* Dicit ergo, *Et penetrabilior.* Illud proprie dicitur penetrare, quod ingreditur profunda rei. Hoc autẽ poteſt eſſe dupliciter. Vno modo, quia operatur in intimis rei. Eſa.26. Omnia enim opera noſtra operatus es in nobis. Alio modo quia cognoſcit intima rei. Ioã.2. Opus ei nõ erat, vt quis teſtimonium perhiberet de homine, ipſe enim ſciebat quid eſſet in homine. Eccl.24. Penetrabo inferiores partes terræ. Operatio enim dei & cognitio pertingit & penetrat intima rei. Vnde dicit, *Omni gladio ancipiti.* Inter omnia .n. gladius eſt penetrabilior propter acumen, & maximè gladius anceps, qui.ſ. eſt acutus ex duabus eius partibus. Et ideo quia verbum dei acutum eſt, & ad operandum, & ad cognoſcendum, ideo cõparatur gladio ancipiti. Eph.6. Et gladium ſpiritus, quod eſt verbum dei. Eſa.27. In illa die viſitabit dominus in gladio ſuo duro, & grandi, & forti, &c. Vel dicitur anceps, quãtum ad operationẽ, quia habet aciem ad bona promouenda, & mala deſtruenda. Apoc.1. Ex ore ipſius procedebat gladius ex vtraq; parte acutus, vel quantum ad cognitionem, & dicitur *Omni gladio ancipiti,* id eſt omni humano intellectu, qui dicitur anceps, quia habet viam ad vtranq; partem concluſionis, quouſq; veniat ad finem perſcrutationis, & ibi figit acumen ſuum, ſ. in veritate. In ordine enim cauſarum videmus ꝙ ſemper cauſa prior, intimius operatur quã cauſa poſterior. Vnde illud quod natura producit eſt intimius, quã illud ꝙ producitur per artẽ. Quia ergo deus eſt prima cauſa ſimpliciter, ideo eius operatione producitur illud ꝙ eſt intimius ipſi rei, ſ. eſſe eius. Conſequenter cùm dicit, *Et pertingens, &c.* manifeſtat quod dixerat de operatione. Et circa hoc facit duo; quia primo oſtendit hoc quantum ad ſpiritualia, ſecundò quantum ad corporalia, ibi, Compagũ quoq; & medullarum. Secundum enim Apoſtolũ tria ſunt in homine, ſcilicet corpus, anima, & ſpiritus. 1. Theſ.5. Integer ſpiritus veſter, anima & corpus, &c. Quid enim ſit corpus notum eſt. Anima autem eſt, quæ dat corpori vitam: ſpiritus verò in rebus corporalibus dicitur quid ſubtile, & ideo ſignificat ſubſtantias immateriales. Eſa.31. Aegyptus homo & non deus, & equi eorum caro & non ſpiritus. Spiritus ergo in nobis dicitur illud, per quod communicamus cum ſubſtantijs ſpiritualibus. Anima verò illud per quod communicamus cum brutis. Et ſic ſpiritus eſt mens humana, ſcilicet intellectus & voluntas. Ex hoc autem dicunt aliqui, ꝙ in nobis ſunt diuerſæ animæ. Vna ſcilicet, quę perficit & viuificat corpus, & iſta dicitur anima proprie. Alia verò eſt ſpiritus habens intellectũ quo intelligimus, & voluntatem qua volumus. Et ideo iſta duo magis dicuntur ſubſtantiæ, quàm animæ. Hoc autem damnatum eſt in lib. de eccleſiaſticis dogmatibus. Et ideo dicendum eſt, ꝙ vna & eadem eſt eſſentia animæ, quæ per eſſentiam ſuam viuificat corpus, & per potentiam ſuã, quæ dicitur intellectus, eſt principium intelligendi. Et per iſtam intelligit æterna,

quod

quod quomodo ſit, ſic patet. Videmus .n. quod quãto forma eſt perfectior, tanto operatio eius minus ſubditur materiæ: ſicut patet quod formæ elementorum, quia ſunt imperfectiſsimæ, non extẽduntur vltra materiam. Cùm ergo anima inter omnes formas ſit nobiliſsima, oportet quod habeat aliquam operationem, & præcipuè anima rationalis, quæ omnino excedit potentiam materiæ. Et iſtam operationem vocamus intelligere, ad quam ſequitur ſua inclinatio, ſcilicet velle. Eſt autem triplex differentia inter operationes animæ, ita quod anima dicatur ad quam pertinẽt potentiæ, quibus anima operatur cum corpore. Ad ſpiritũ verò illę, quibus operatur ſine corpore. Prima autẽ differẽtia inter iſtas potentias & operationes ab ipſis procedentes, eſt ipſius rationis ad ſenſualitatem (quę eſt potẽtia, per quam anima operatur cum corpore) quia ratio apprehendit immaterialia: ſenſualitas verò materialia & ſenſibilia. Secunda differentia eſt partium ſenſualitatis, quia aliũ ſtatum & ordinem habet, ſenſualitas ſecundũ quod tendit in proprium obiectum ex natura ſua, & aliũ ſecũdum, quod regulatur à ratione. Ipſa enim concupiſcibilis aliter conſideratur vt eſt vis quædam in ordine ad obiectum ſuũ, & aliter vt participat ratione. Tertia differentia eſt partium ipſius rationis, ſm diuerſa obiecta ipſius, quia vel tendit in deum: & hoc eſt ſupremum in ipſa, vel in effectus ſpirituales, vel in effectus tẽporales. Omnes autem iſtas diuiſiones & differentias operatur, & diſcernit verbum dei, ſc. quomodo ſenſualitas diſtinguatur à ratione, differentiam etiã ipſius ſenſualitatis in ſe, differentiam etiam partium rationis, & quid proueniat in anima ex conſideratione ſpiritualium & terrenorum. Alio modo poteſt exponi ſecundũ Gloſſam, dupliciter, vt per animam intelligãtur peccata carnalia, quæ fiunt actu, & delectatione corporis, vt luxuria, gula, & huiuſmodi, per ſpiritum vero peccata ſpiritualia, quæ fiunt actu mentis, vt ſuperbia, inanis gloria, & huiuſmodi, vel per animam intelliguntur malæ cogitationes, per ſpiritũ vero bonæ. Et ſic eſt ſenſus pertingens, id eſt, diſcernens vſq; ad diuiſionem animæ, & ſpiritus, id eſt, inter carnalia, & ſpiritualia peccata, vel inter bonas & malas cogitationes. Conſequenter cùm dicit, *Compagum quoque & medullarum*. declarat illud quod dixerat de operatione dei, & quantũ ad temporalia. Sciendum eſt autem, q aliquid non poteſt penetrãdo pertingere ad aliquid propter duo. Vnum eſt propter colligationẽ, Aliud autem eſt propter incluſionem. Neutrũ iſtorũ poteſt impedire verbum dei. In nobis quidem ſunt quædam colligationes, ſcilicet neruorũ & arteriarum. Quædã etiam ſunt valde incluſa & occulta, ſicut medullæ quæ in oſsibus includuntur, omnia autem iſta diuino proſpectui manifeſta ſunt, & ſubdita Et ideo nihil eſt ei difficile ad penetrandum. Vel per compages poteſt intelligi coniunctio, quę eſt inter partes animæ ad inuicem, vt inter animam & ſpiritũ. q.d. Non ſolum pertingit ad cognoſcendum differentiam, & diuiſionem animæ & ſpiritus, ſed etiam ad cognoſcendum quomodo coniunguntur. Cognoſcit enim quomodo ſenſualitas regitur ratione. Medulla autem poteſt intelligi illud, quod latet in ratione & ſenſualitate. Matt. 10. Timete eum qui poteſt & animam & corpus mittere in gehennã.

Deinde cùm dicit, *Et diſcretor cogitationum*, agit de cognitione verbi. Et circa hoc facit duo. Primò enim oſtendit q omnia ſubduntur cognitioni eius. Secũdò oſtendit quomodo cognoſcit, ibi, *omnia autem nuda*. Ex duobus autẽ cõtingit, quod aliquid non cognoſcatur, ſcilicet, aut quia eſt inter aliquod occultatum. Et ſic maximè ſunt occulta, quæ latent in corde, quia ipſum eſt valde profundum & inſcrutabile. Hier. 7. Prauum eſt cor hominis & inſcrutabile. Secundum verò ſeptuaginta interpretes habetur ſic, Profundum eſt cor hominis, &c. In corde verò latẽt cogitationes. Iſtas autem cognoſcit verbum dei. Eſa. 1. Auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis. Et ideo quantum ad hoc dicit, *Diſcretor cogitationũ*. Alio modo non cognoſcitur aliquid, quia eſt omnino ignotũ & inuiſibile, & ſic ea quę ſunt in voluntate ſunt ignota. In voluntate autẽ eſt ipſa intentio finis, quę de natura ſua eſt inuiſibilis. Quid.n. homo facit vel cogitat manifeſtatur per opus, ſed quia intẽtione hoc faciat, penitus eſt incertũ. Iſta autẽ nõ ſunt occulta deo. Ideo adiungit, *Et intentionẽ cordis*. Pſal. Scrutãs corda & renes, id eſt, cogitationes & intentiones. Sciendum eſt autem, quod illud quod dicit penetrãs, referri poteſt ad operationem, vt dictum eſt. Et ſic differunt penetrãs & diſcretor. Si autem referatur ad cogitationem, tunc quod hic dicit, Et diſcretor, eſt expoſitio illius. q.d. Tu dicis quod eſt penetrabilior, &c. Verum eſt, quia eſt etiam diſcretor cõpagum & medullarum. i. cogitationum & intẽtionum. Compages enim dicuntur quædã colligationes, & ſic cogitatio in qua eſt, quaſi quædam colligatio terminorũ, poteſt dici compago, dum de vno tendit in aliud. Eſa. 58. Diſſolue colligationes impietatis. Itẽ Eſa. 5. Vel qui trahitis iniquitates in funiculis vanitatis. Item medulla eſt intima latens in oſſibus. Iob. 21. Medullis oſſa illius irrigãtur. Deinde cũ dicit, *Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius*, oſtẽdit, q illud quod ſm naturam eſt inuiſibile, nõ eſt occultum deo. Quod enim aliquid nõ videatur à nobis, hoc eſt, quia ſimplicius & ſubtilius eſt oculo noſtro, ſiue corporali, ſiue intellectuali: ſicut ſunt ſubſtantiæ ſeparatæ, quas in vita iſta videre non poſſumus. Diuino autẽ intellectu nihil eſt ſimplicius, vel ſubtilius, ergo nulla creatura eſt inuiſibilis in cõſpectu eius. Sed nunquid cognoſcit in vniuerſali tantũ, ſicut quidã voluerunt? Non, ſed *Omnia nuda & aperta ſunt oculis eius*. Per oculum autem intelligitur vis cognitiua. Intelliguntur.n. ſpiritualia per ſenſibilia. Signanter autẽ dicit in plurali, oculos, propter diuerſitatẽ intellectorũ, quia nõ cognoſcit vnum tantũ, ſed etiam multitudinẽ rerũ. Dicit etiã nuda & aperta. Dupliciter enim cognoſcitur aliquid. Vno modo in ſuperficie. Alio modo in profundo, ſicut homo nudus videtur in ſuperficie, nõ autem veſtitus, ſed omnia Deo manifeſta ſunt, quæ videntur in ſuperficie. Nihil enim eſt extra, quod impediat cognitionẽ dei, ſicut veſtis impedit ne videatur homo. Et ideo dicit, *Nuda*. Iob. 26. Nudus eſt infernus coram illo. Dicit etiam aperta, quia nihil eſt ita occultum in re, quod Dei cognitionem effugiat. Sed contra Abac. 1. Mundi ſunt oculi tui ne videas malum, & aſpicere ad iniquitatẽ non poteris: non ergo omnia nuda ſunt. Reſpõdeo dicendũ, quod in Deo eſt ſcientia ſimplicis intelligentiæ, & ſciẽtia approbationis, primo modo cognoſcit omnia, etiam mala, & ea quæ non ſunt. ſecundo cognoſcit bona, quantum ad ea, quæ ſunt.

Conſequenter oſtendit perfectionẽ authoritatis ipſius cùm dicit, *Ad quem nobis ſermo*. Iſta verò authoritas eſt authoritas iudicandi. Act. 10. Ipſe eſt, qui cõſtitutus eſt à Deo iudex viuorum ac mortuorũ. Ad iſtum ergo nobis ſermo, vt. ſ. reddamus rationem de operibus noſtris. 2. Cor. 5. Omnes nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, vt referat vnuſquiſq; propria corporis prout geſsit, ſiue bonum, ſiue malũ ſit. Et ideo quia ſicut eſt potens, ſic ſciens, & ſic magnus, feſtinemus ergo ingredi, &c. Ad iudiciũ enim faciendũ, tria requiruntur: primò quidẽ poteſtas ſubditos coërcendi. Eccle. 7. Noli fieri iudex, niſi valeas virtute irrũpere iniquitates. Et hæc conuenit Chriſto, ſecundũ illud Matt. vlt. Data eſt mihi omnis poteſtas, &c. Secundo requiritur rectitudinis zelus, vt. ſc. aliquis non ex odio, vel liuore, ſed ex amore iuſtitiæ, iudiciũ proferat. Prouer. 3. Quem diligit Dominus corripit, & quaſi patri, &c. Et hic amor iuſtitiæ potiſsimũ eſt in Chriſto. Eſa. 2. Et erit iuſtitia cingulum lumborum eius, &c. Tertiò requiritur ſapientia, ſm quam formauit iudiciũ. Eccle. 10. Iudex ſapiens, iudicabit populum ſuum, &c. Chriſtus autem eſt dei virtus, & dei ſapientia. 1. Cor. 1. Hæc autẽ iudiciaria poteſtas, conuenit Chriſto, ſecundũ quod eſt homo. Ioan. 5. Poteſtatẽ dedit ei iudiciũ facere, quia filius hominis eſt, non quidẽ propter conditionem naturæ ſm Auguſt. quia ſic, omnes homines, huiuſmodi poteſtatẽ haberent, ſed propter gratiam capitis, quam Chriſtus in humana natura accepit. Cõpetit autẽ Chriſto hoc modo iudiciaria poteſtas ſm humanã naturam, propter tria, primò propter conuenientiã, & affinitatem ipſius ad homines. Sicut enim Deus per cauſas medias, tanquã propinquiores effectibus operatur, ita iudicat per hominẽ Chriſtum, homines, vt ſit ſuauius iudiciũ. Hebr. Non enim habemus Pontificẽ, qui non poſsit cõpati, &c. Secundò quia in finali iudicio, vt Auguſt. dicit ſuper Ioan. erit reſurrectio mortuorũ corporum, que ſuſcitat Deus per filium hominis, ſicut per eundẽ Chriſtũ ſuſcitat animas, inquantum eſt filius dei. Tertiò quia vt Augu. dicit in libro de verbis Dñi, rectum erat, vt iudi-

candi

candi, viderent iudicem. Iudicandi autem ſunt boni, & mali, reſtat ergo, vt in iudicio forma hominis, bonis & malis oſtenderetur, & forma Dei, ſolis bonis ſeruaretur. Hæc autẽ poteſtas, primo homini competit, & propter diuinam perſonam, & propter capitis dignitatẽ, & propter plenitudinem gratię habitualis, & etiam iſta ex meritis adeptus eſt. Quod quidem congruè factum eſt, vt ſecundum dei iuſtitiam iudex eſſet, qui pro dei iuſtitia, pugnauit, & vicit, quòd iniuſtè iudicatus eſt. Apocal. 3. Vici, & ſedi in throno patris, qui intelligitur iudiciaria poteſtas. Pſal. Sedens ſuper thronum, qui iudicas iuſtitiam. Augu. de Verbis Dñi. Sedebit iudex, qui ſtetit ſub iudice, damnabitque reos, qui falſò reus factus eſt.

LECTIO TERTIA.

Non permanendum in via, ſed feſtinandum ad patriam, habemus enim miſericordem pontificem.

H*Abentes ergo pontificem magnum, qui penetrauit cælos Ieſum filium Dei: teneamus ſpei noſtræ confeſsionem. Non enim habemus pontificem, qui non poßit compati infirmitatibus noſtris, tentatum autem per omnia pro ſimilitudine abſque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius: vt miſericordiam conſequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.*

Suprà Apoſtolus monuit ad feſtinandum ingredi in requiem Dei, & ad hoc inducendum poſuit magnitudinem Chriſti quantum ad diuinam naturam, hic oſtendit idem quantum ad humanam naturam, & circa hoc tria facit. Primò enim ponit eius dignitatem. ſecundò oſtendit eius pietatem, ibi, *Non enim habemus*. Tertiò inducit ad habendum de eo fiduciam, ibi, *adeamus*. Dicit ergo, Ita dictũ eſt, quod nobis eſt ſermo ad eum, qui eſt viuus ſermo, verus iudex, & pontifex. *Ergo habentes pontificem magnum*. Pſal. Tu es ſacerdos in æternum, &c. Nec tantum pontifex, ſed etiam magnus. Zach. 3. Et oſtendit mihi dominus Ieſum ſacerdotem magnum, ſtantem coram angelo, &c. Hic autem dicitur magnus, quia non eſt pontifex tantum bonorum temporalium, ſed & futurorum. infrà. 9. Chriſtus aſsiſtens põtifex bonorum, &c. Duo autem pertinebant ad magnum pontificem. Vnum quo ad officium, ſcilicet ſemel in anno cum ſanguine intrare in ſancta ſanctorum. ſicut habetur infrà 9. & Leuit. 16. Hoc autẽ præcipuè conuenit Chriſto. Ille enim intrat cum ſanguine in ſancta figuralia, ſed Chriſtus per proprium ſanguinem intrauit in ſancta. i. ſacra cæleſtia, & ideo dicit, *Qui penetrauit cælos*, id eſt propria virtute penitus intrauit. Secundũ eſt, ꝙ debebat eſſe ex certa tribu, ſc. de ſtirpe Aaron: ſicut dicitur Exod. 29. & Nume. 16. & 17. Hoc autẽ competit Chriſto, qui eſt nobilioris originis. Vnde dicitur filius dei. Matt. 3. Hic eſt filius meus dilectus. Pſal. Filius meus es tu, &c. Quia ergo habemus hunc pontificem, teneamus confeſsionem. i. inhæreamus corde, quia vt dicitur Roma. 10. Corde creditur ad iuſtitiam, ore autẽ confeſsio fit ad ſalutẽ. Hanc autẽ confeſsionẽ requirit à nobis Chriſtus pontifex maximus. Matt. 10. Qui me confeſſus fuerit corã hominib᷒, &c. Sed dicit, *Spei noſtræ*, quod dupliciter poteſt intelligi. Vno modo, ꝙ confeſsio prout hic ſumitur, ſit cõfeſsio fidei. Fides autẽ eſt principiũ ſpei, ſicut habetur ex Glo. Mat. 1. Abraham autem genuit Iſaac, .i. fides genuit ſpem, non quidẽ quantum ad habitum, ſed quantum ad ordinẽ actus. Nullus enim poteſt ſperare, nec debet, niſi ꝙ poteſt conſequi. Quod autem poſſumus cõſequi æterna, habemus per fidem. Vel confeſsionem ſpei. i. eius de quo ſperamus, ſ. videre primam veritatem. Deinde cùm dicit, *Non enim habemus pontificem*, ne fortè credatur, quod non poſsit aliquid agere præter id, quod exigit eius iuſtitia, oſtendit in ipſu etiã eſſe miſericordiã & pietatẽ, & iſta reſpiciunt miſeriam & hoc præcipuè cõuenit Chriſto. Vnde dicit, *Qui non poſsit compati infir. noſt.* Sciendũ eſt autem, ꝙ ly poſſe, aliquando importat non nudam potentiã, ſed promptitudinẽ & aptitudinẽ Chriſti ad ſubueniendũ, & hoc, quia ſcit per experientiã miſeriam noſtrã, quam, vt deus, ab æterno ſciuit per ſimplicẽ notitiã. Pſal. Miſericors eſt deus timentibus ſe, quoniã ipſe cognouit figmentũ noſtrum. Vnde ſubdit, *Pro ſimilitudine*, ſcilicet noſtri *Tentatũ*. Eſt autẽ triplex tentatio. Vna quæ eſt à carne, quãdo. ſ. caro concupiſcit aduerſus ſpiritum: vt dicitur Gal. 5. Et iſta non eſt ſine peccato, quia vt dicit Auguſt. Nonnullũ peccatum eſt, cùm caro concupiſcit aduerſus ſpiritũ, quia hoc eſt carnem concupiſcere. Sed hoc nõ fuit in Chriſto, & ideo dicit *Abſque peccato*, id eſt, abſque minimo motu peccati. 1. Pet. 2. Qui peccatũ non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius Et ideo dicitur, agnus dei. Ioã. 1. Alia eſt tentatio ab hoſte, & à mundo, & hoc dupliciter. Vel alliciendo per proſpera, vel terrendo per aduerſa. Et his duobus modis fuit tentatus Chriſtus. Fuit enim allectus proſperis. Quicquid enim pertinet ad proſperitatem huius vitæ, vel pertinet ad concupiſcentiã carnis, vel ad cõcupiſcentiã oculorũ, vel ad ſuperbiã vitæ. De primo enim tentauit eũ diabolus, quando tentauit eum de gula, quæ eſt mater luxuriæ. Matt. 4. Si filius dei es, dic vt lapides iſti panes fiant. Item de inani gloria, cùm dicit, Mitte te deorſum. Item de concupiſcẽtia oculorum dicens, Hæc omnia tibi dabo, &c. Luc. 4. Conſummata omni tentatione, diabolus receſsit ab illo vſq; ad tempus. Item fuit tentatus per aduerſa & inſidias à phariſæis, quia volebant eum capere in ſermone. Matth. 22. Item per contumelias. Matt. 27. Vah, qui deſtruis tẽplũ dei, &c. Item per flagella & tormẽta. Excepta ergo tentatione, quæ eſt cum peccato, per omnia ſimilis nobis tentatus eſt. Dicit autem ſm ſimilitudinem, quod poteſt dupliciter exponi. Vno modo, ꝙ ly ſm, denotet cauſam finalem, quaſi dicat, Ideo tentatus eſt, vt daret nobis exemplum, vt ſm ſimilitudinem eius, tentationẽ ſuſtineremus & omnia conaremur vincere. 1. Pet. 2. Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, &c. Vel poteſt denotare cõſequentiam, quaſi dicat, Ideo tentatus eſt, vt per omnia tam in temporalibus, quam in omnibus alijs, niſi in ſolo peccato, ſimilis eſſet nobis. Si enim fuiſſet ſine tentationibus, nõ fuiſſet eas expertus, & ſic non compateretur. Si verò habuiſſet peccatum, nõ potuiſſet nos iuuare, ſed magis indiguiſſet adiutorio. Deinde cùm dicit, *Adeamus cum fiducia, &c.* Inducit ad habendam fiduciam de ipſo, quaſi dicat. Ex quo ſic poteſt compati, *adeamus cum fiducia*. Eſa. 12. Ecce Deus ſaluator meus fiducialiter agam, &c. Adeamus dico *ad thronum* Thronus dicitur ſedes regis: Chriſtus autẽ rex eſt. Hier. 23. Regnabit rex & ſapiens erit, &c. Hic autẽ thronus duplicẽ habet ſtatum. Vnum iuſtitiæ in futuro. Pſal. Sediſti ſuper thronum, qui iudicas iuſtitiã. Hoc erit in futuro. Pſal. Cũ accepero tempus ego iuſtitias iudicabo. Et alius thronus gratiæ, de quo hic. Ideo additur *Gratiæ*, ſcilicet in præſentĩ quando eſt tempus miſerendi. Zacha. 4. Exequabit gratiã gratiæ. Per gratiam autem Chriſti liberamur ab omni miſeria, quia liberamur à peccato, quod facit miſeros populos. Prouer. 14. Et ideo dicit, *Vt miſericordiam conſequamur*. Item per gratiam Chriſti iuuamur ad bona operanda. Et ideo dicit, *Et gratiam inueniamus*. Luc. 1. Inueniſti gratiam apud dñm. Et hoc, *In auxilio opportuno*, quo adiuuemur ad bene operandum. Pſal. Auxiliũ meum à dño. Iſtud autem auxilium eſt per gratiã. 1. Cor. 15. Abundantius illis laboraui, non autem ego, ſed gratia dei mecum. Hoc autem oportet eſſe cõgruo tẽpore, Ideo dixit, Auxilio opportuno. Omni enim negotio tempus & opportunitas. Eccle. 8. Hoc eſt tempus præſens, quod eſt tempus miſerendi.

CAPIT. V. LEC. I.

Pontifex noſter, Aaron excellentior eſt, tamen homo eſt, & hominibus ſcit compati, & pro hominibus orare, & hoſtias offerre.

O*Mnis nanque pontifex ex hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur in his, quæ ſunt ad Deum: vt offerat dona & ſacrificia pro peccatis. Qui condolere poßit his, qui ignorant & errant, quoniam & ipſe circundatus eſt infirmitate: & propterea debet quemadmodum pro populo, ita etiam & pro ſemetipſo offerre pro peccatis. Nec quiſquam ſumit ſibi honorem: ſed qui vocatur a Deo, tanquam Aaron. Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificauit, vt pontifex fieret, ſed qui locutus eſt ad eum. Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit, Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Qui in diebus carnis ſuæ preces ſupplicationesq; ad eum, qui poßit illum ſaluum facere à morte, cum clamore valido & lachrymis offerens, exauditus eſt pro ſua reuerentia.*

Sicut à principio huius epiſtolæ dictum fuit, intentio

Apoſtoli

Apoſtoli eſt, oſtēdere Chriſtū excellentiorē eſſe omnibus his ex quibus lex babet authoritatem. ſ. angelis quorū miniſterio data fuit. Galat.3. Ordinata fuit per angelos, &c. Et Moyſe, qui fuit legiſlator. Ioan.1. Lex per Moyſen data eſt. Et ſacerdotio & pontificatu Aaron, per quē lex adminiſtratur. Expeditis ergo duobus primis, hic proſequitur de tertio. ſ. de eminentia ſacerdotij Chriſti ad ſacerdotium Aaron. Et circa hoc duo facit. Primò enim oſtendit Chriſtum eſſe pontificē. Secundò oſtendit ipſum eſſe excellentiorē pontifice veteris legis, in 7. cap. ibi, *Hic enim Melchiſedech*. Itē in prima parte duo facit. Primò oſtēdit Chriſtum eſſe pontificē. Secundò præparat aures auditorū ad conſequentia, ibi, *De quo nobis grandis*. Adhuc circa primū duo facit. Primò oſtendit, quæ requirantur ad pontificē. Secundò oſtendit illa conuenire Chriſto, & ſic concludit ipſum eſſe pontificē, ibi, *Sic & Chriſtus non ſemetipſum, &c.* Item in prima parte tria facit. Primò deſcribit pōtificale officiū. Secundò oſtendit pietatem, quæ pontifici neceſſaria eſt, ibi *Qui condolere*. Tertiò oſtendit modū perueniendi ad pontificatum, ibi, *Nec quiſquā ſumit*. Circa officiū quatuor ponit. Primò gradus altitudinē, ibi, *Ex hominibus aſſumptus*. Secūdò pontificatus vtilitatē, ibi, *Pro hominibus*. Tertiò materiam, ibi, *In his quæ ad deum*. Quartò actū, ibi, *Vt offerat dona*. Iſtud autē officiū conuenit homini, non angelo. Et ideo dicit, quod ita dictum eſt, quod habemus pontificem magnum, & talis eſt Chriſtus, *Namque* pro quia: *Omnis pontifex ex hominibus aſſumptus*, & ſic debet etiam eſſe de numero hominum. Voluit autem Deus, vt homo habeat ſimilē ſui, ad quem currat. Vnde & eccleſia ordinauit, quod quādo vtilis inuenitur aliquis de collegio, non eligatur extraneus. Oſeæ.2. Dabo eis vinitores ex eodem loco. Deut.17. Eum conſtitues quem Dominus deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non ſit frater tuus. Dicit autem aſſumptus, quia debet alios excellere, ſicut patet de Saule. 1. Reg.10. Et ideo Chriſtus. Ioan. vlt. interrogat Petrum quē volebat præficere, ſi diligeret ipſum plus alijs. Finis & vtilitas eſt, quia *Pro hominibus conſtituitur*, id eſt, pro ipſorum vtilitate. Non enim cōſtituitur propter gloriam, non propter cumulandas diuitias, nec propter conſanguineos ditandos. 2. Corint.4. Nos autem ſeruos veſtros per Ieſum & vlti. Secundū poteſtatē, quam deus dedit mihi in ædificationem, & non in deſtructionem. Si verò aliquis quærit quod ſuū eſt, nō eſt paſtor, ſed mercenarius. Materia dignitatis eſt, quia pontifex principatur. Nam ſicut principatur dux vel rector in ciuitate, ita iſte pontifex, *In his quæ ad deū* ſupple ordinantur. Exod.4. Tu eris ei in his, quæ ad deum pertinent, &c. 2. Cor.10. Arma militiæ noſtræ nō ſunt carnalia, &c. Sicut ergo illa, quæ pertinēt ad dei cultum excedunt temporalia, ita dignitas pontificalis excedit omnes aliàs dignitates. Non ergo pontifices debent ſe implicare negotijs ſecularibus prætermiſſis his, quæ ſunt ad deum. 2. Timot. 2. Nemo militans Deo, &c. Actus pontificis eſt, *Vt offerat dona*, id eſt voluntariè oblata, nō extorta. Exod.25. Ab omni homine, qui offert vltroneus, accipietis. *Et ſacrificia pro peccatis*, i. quę ſibi offeruntur pro ſatisfactione peccatorum. Leuit.4. Pro eis rogabit ſacerdos, & pro peccatis

Quid requiratur ad vnum ſacerdotij.

eius, & dimittētur ei. In quo deſignatur, quod omne, quod offertur ſiue volūtariū & votiuum, ſiue pro ſatisfactione: debet offerre ſm̄ diſpoſitionē prælati. Conſequenter cùm dicit, *Qui condolere*. Oſtēdit quid requiratur ad vſum. ſ. pietas. Et circa hoc tria facit. Primò oſtendit, ꝙ ad vſum pontificis requiritur miſericordia & pietas. Secundò oſtendit, ꝙ requiritur miſericordiæ motiuum, ibi, *Quoniam & ipſe*. Tertiò oſtendit miſericordiæ ſignū, ibi, *Et propterea*. Dicit ergo dico, quod debet eſſe in his, quæ ad deum, tamen debet eſſe medius inter hominem & Deum. Deut.5. Ego medius & ſequeſter fui inter dominum & vos. Sicut ergo per deuotionem orationis debet tangere deum tanquam vnū extremum, ſic per miſericordiam & compaſſionem debet tangere alterum extremum, ſ. hominem. Et ideo dicit, *Qui condolere poſsit*. 2. Corint.11. Quis infirmatur & ego nō infirmor? Econtrario Amos 6. Nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph. Duplex eſt autem defectus. Quidam enim deficiunt ex ignorantia. Et ideo dicit, *His qui ignorant*. Eſt autem propriè ignorare, carere ſcientia eorū, quæ quis debet ſcire. Quidam verò ex certa ſcientia. Et quātum ad hoc dicit, *Et errant*. Motiuum pietatis ponit, cùm dicit, Quoniā & ipſe, &c. Iſtud motiuum eſt infirmitas. Et illi qui præſunt aliquando infirmantur. 2. Corin.4. Habemus theſaurum iſtū in vaſis fictilibus. Et ratio huius eſt, vt ex ſe aliorū infirmitatibus compatiantur: & ideo dominus permiſit cadere Petrum. Eccle. 31. Intellige, quæ ſunt proximi tui ex teipſo. Et ideo dicit, *Quoniam & ipſe circundatus eſt infirmitate*, ſcilicet quantum ad pœnalitates, & culpam. Pſal. Miſerere mei Deus, quoniam infirmus ſum. Sap.9. Homo infirmus, & exigui temporis, &c. Et nota, quod dicit, Circundatus. Carnales enim babēt infirmitatē peccati in interioribus. Ratio enim & volūtas in ipſis ſubditæ ſunt peccato. Sancti vero habent in exterioribus: quia non ſunt ſubiecti peccato, tamen ſunt circundati fragilitate carnis. Roma.7. Mente ſeruio legi dei, carne autē legi peccati: ſignum autē huius eſt, quia & in veteri lege ſicut patet Leui.9. & 16. Et etiā modò ſicut patet in canone miſſæ, cùm dicitur, Nobis quoq; peccatoribus, ſtatutum eſt, ꝙ ſacerdos offerat etiam pro ſe, quod non fieret niſi eſſet infirmitas peccatorū, quibus eſt circundatus, non oppreſſus. Si enim ſit in mortali peccato non debet celebrare. Et ideo dicit propterea debet quemadmodū pro populo etiam pro ſemetipſo offerre pro peccatis. Conſequenter ponit modū perueniendi ad pontificatum, cùm dicit, *Nec quiſquā*. Hoc eſt enim contra naturam, ꝙ aliquid perducat ſe ad ſtatum altiorē ſua natura, ſicut aer non facit ſeipſum ignem, ſed fit à ſuperiore. Vnde diſciplina dei non habet, ꝙ quiſquā ſibi ſumat honorē fauore, pecunia, potētia. Amos.6. In fortitudine enim noſtra aſſumpſimus nobis cornua. Oſeę.8. Ipſi regnauerunt & nō ex me. Sed debet vocari à deo ſicut Aaron. Exod. 28. Applica ad te Aaron. Et ideo dn̄s cōfirmauit ſacerdotiū eius, ſicut patet Nume. 17. per virgam, quæ floruit. Tales ergò debent aſſumi, qui non ſe ingerunt. Vnde antiquitus ſigno viſibili oſtendebātur, ſicut patet de beato Nicolao, & multis alijs. Conſequenter cū dicit, *Sic & Chriſtus, &c.* Oſtendit quomodo Chriſtus ſit pontifex. Et circa hoc duo facit. Primo enim oſtendit quomodo dicta cōueniunt Chriſto. Secundò ex hoc concludit intentū, ibi, *appellatus eſt à Deo, &c.* Circa primū tria facit. Primò .n. oſtendit, ꝙ Chriſtus factus eſt pontifex non à ſe, ſed à deo. Secūdò agit de ipſius officio, ibi, *Qui in diebus carnis*. Tertiò de ipſi⁹ miſericordia, ibi, *Et quidem cum eſſet*. Circa primū duo facit, quia primò oſtendit, ꝙ Chriſtus non promouit ſeipſum. Secundò oſtēdit à quo ſit promotus, ibi, *Sed qui locutus*. Dicit ergo, *Chriſtus non ſemetipſum clarificauit*. Circa quod ſciendum eſt, ꝙ non dicit, non fecit ſeipſum pontificem, ſed dicit non clarificauit, &c. Sunt .n. quidam qui ſe clarificant, vt fiant ſicut hypocritæ, qui demonſtrant in ſe aliqua, vt eligantur, vel præbendas conſequantur, nullus tamen facit ſe pontificē. Chriſtus verò non ſolùm non fecit ſe pontificem, ſed nec ſe clarificauit. *Vt pontifex fieret*. Ioan.8. Ego gloriā meam non quæro. Et paulò poſt ſequitur. Eſt pater meus qui glorificat me. Et hoc eſt verum, inquantum homo, quia inquantum deus habet eādem gloriam cum patre. Deinde cū dicit, *Sed qui locutus*, oſtendit à quo eſt promotus. Et primò oſtendit à quo eſt clarificatus. Secundò quomodo eſt pontifex deſignatus, ibi, *Et in alio loco*. Clarificatus antē eſt diuino iudicio: quia. ſ. *Dn̄s locutus eſt ad ipſum* in Pſal. Filius meus es tu, &c. Et hoc eſt expoſitū ſuprà. Item Matt.3. Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi cōplacui, &c. Cū ergo oſtendit eū ab æterno genitum, oſtendit gloriā eius. ſuprà.1. Qui cū ſit ſplendor gloriæ, &c. Pōtificatus etiā accipitur à deo inquantū homo (quemadmodū in alio loco dicit) ſcilicet, in Pſal. *Tu es ſacerdos, &c.* Vtitur autē Apoſtolus authoritate. Pſal. Tanquā magis famoſa & maioris authoritatis, vtpote magis frequentata. Dicit autem ſacerdos, quia ſe obtulit Deo patri. Ephe.5. Dilexit nos & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam deo. Et ne credatur tale eſſe ſacerdotiū Chriſti ſicut fuit in veteri lege, diſtinguit ipſum quantum ad duo. Primò quantum ad dignitatem, quia *In æternum*. Illud enim fuit tēporale, erat enim figurale, & ideo non eſt perpetuū, ſed tranſit veniēte figurato. Sed ſacerdotium Chriſti eſt æternū, quia eſt de veritate, quę eſt æterna. Item hoſtia eius habet virtutē introducendi in vitam æternā. Item durat in æternum. Secundò quantum ad ritum, quia offerebātur animalia, hic autē panis & vinum. Et ideo dicit, *Secundum ordinē Melchiſedech*. Iſtud autē infrà

expo-

exponetur. Deinde cùm dicit, *Qui in diebus, &c.* Oſtendit quod illud quod pertinet ad officiū pontificale, conuenit Chriſto. Et primò oſtendit eius conditionem. Secundò actum eius, ibi, *Preces.* Tertiò efficaciam, ibi, *Cum clamore valido.* Cōditio eius eſt, quod fuit vnus ex hominibus, quia vt dictum eſt, pontifex ex hominibus aſſumitur. Et ideo dicit, *Qui in diebus carnis ſuæ.* Ponitur autem hic caro pro tota natura humana, ſicut illud Ioan. 1. Verbum caro factum eſt. Sed nunquid modo non ſunt dies carnis eius? Et videtur quod ſic, per illud Luc. vlt. Spiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me videtis habere. Quare ergo magis dicitur tempus ante paſsionem & reſurrectionem ſuam, tempus, vel dies carnis, quàm nunc. Dicendum eſt, quod caro quādoque ſumitur pro fragilitate carnis, ſicut 1. Cor. 15. Caro & ſanguis regnum dei poſsidere non poſſunt. Chriſtus autem tunc habuit carnem fragilem & corruptibilē. Et ideo dicit, In diebus carnis ſuæ .i. in quibus gerebat carnem ſimilem peccatrici, non peccatricem. Actus autem eius fuit, quia obtulit preces & ſupplicationes, hoc eſt, ſpirituale ſacrificium, quod Chriſtus obtulit. Dicuntur autem preces, id eſt, petitiones. Iac. vlt. Multū enim valet deprecatio iuſti aſsidua. Supplicationes verò dicuntur quantum ad humilitatem orantis, ſicut genuflexiones. Mat. 26. Procidit in faciem ſuā orans. Ad quem, *Ad Deum,* ſcilicet deum patrē, *Qui ſaluum illū facere poſſet à morte.* Hoc autē poterat facere dupliciter. Vno modo nę moreretur. Vnde dicitur Mat. 26. Pater ſi fieri poteſt, &c. Item vt mortuū reſuſcitaret. Pſal. Non derelinques in inferno animā meam. Item. Tu autem Dñe miſerere mei & reſuſcita me. Ad iſtud ſacrificiū ſpirituale ordinatur ſacerdotiū Chriſti. Vnde reſpondet ei, q dictum eſt ſuprà. Vt offerat dona, &c. Pſal. Sacrificium laudis honorificabit me. Oſeę. 14. Reddemus vitulos labiorū noſtrorum. Efficacia oſtenditur ex modo orandi. Duo autem ſunt neceſſaria oranti, ſ. feruens affectio. Item dolor & gemitus. De his duobus. Pſal. Dñe ante te omne deſideriū meum, quantum ad primum. Et gemitus meus à te non eſt abſconditus, quantum ad ſm. Chriſtus autem iſta duo habuit, ideo propter primū dicit, *Cum clamore valido,* i. cum intētione efficaciſsima. Luc. 22. Factus in agonia prolixius orabat, &c. Et 23. clamans ait, Pater, &c. Secundū cùm dicit, *Et lachrymis.* Per lachrymas enim exprimit Apoſtolus interiorē gemitum orantis. Hoc autē non legitur in euangelio, ſed probabile eſt, q ſicut ipſe lachrymatus eſt in reſurrectione Lazari, ita & in paſsione ſua. Nam ipſe multa fecit, quę non ſunt ſcripta. Non tamen fleuit pro ſe, ſed pro nobis, quibus paſsio ſua profuit. Sibi autē profuit inquantum per ipſam meruit exaltari. Philip. 2. Propter quod & deus exaltauit illū, &c. Et ideo *Exauditus eſt pro ſua reuerētia,* quam. ſ. ſuper omnes habebat ad deum. Eſa. 11. Et replebit eum ſpiritus timoris dñi. Sed contrà, videtur q nō fuit exauditus, primò pro ſe, quia non tranſiuit calix ab ipſo, quod tamen petebat. Item nec pro alijs, quia nō fuit indultum Iudæis quibus petebat indulgeri. Luc. 23. Pater dimitte illis, &c. Dicendum eſt, quod Chriſtus in omnibus, quæ voluit fieri fuit exauditus. Ipſe autem ſecundum appetitū ſenſualitatis & ſecundū voluntatem, inquantū eſt quidam appetitus naturalis, refugiebat mortem. Et quantum ad hoc orabat, vt oſtenderet ſe verum hominem. Sed voluntate conſequente rationē deliberatam, volebat mori. Vnde dicit, Veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu. Item nolebat, quod ignoſceretur omnibus, ſed illis tantum, qui crediderunt. Et multi poſtea conuerſi ſunt.

Supplicationis, & precis differentia.

LECTIO SECVNDA.

Pietatem, & miſericordiam conuenire Chriſto oſtendit, quem ſecundum ordinem Melchiſedech ſacerdotem appellat, licet hic ſermo, eorum captum excedat.

***E**T quidem cùm eſſet filius Dei, didicit ex ijs, quæ paſſus eſt obedientiam: & conſummatus, factus eſt omnibus obtēperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ, appellatus à Deo pontifex iuxta ordinem Melchiſedech. De quo nobis grandis ſermo & interpretabilis ad docendum: quoniam imbecilles facti eſtis ad audiendum. Etenim cum deberetis magiſtri eſſe propter tempus: rurſum indigetis, vt vos doceamini, quæ ſint elementa exordij ſermonum Dei: & facti eſtis quibus lacte opus ſit, non ſolido cibo. Omnis enim, qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ: paruulus enim eſt. Perfectorum autem eſt ſolidus cibus: eorum qui pro ipſa conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni ac mali.*

Suprà poſuit tria, quæ pertinent ad pontificem, & oſtēdit duo illorum conuenire Chriſto, ſ. officium, & modum perueniendi ad ipſum, hic proſequitur tertium, ſ. pietatem & miſericordiā, quam pontifex debet habere. Et circa hoc duo facit. Primò oſtendit illud quod paſſus eſt. Secundò quæ vtilitas conſecuta eſt etiam alijs, ibi, *Et conſummatus.* Dicit ergo, Ita dixi, quod pontifex debet eſſe talis, quod poſsit compati. Talis autem eſt Chriſtus. Cùm enim ſit filius Dei ab æterno, & ſecundum hoc nec pati poſſet, nec compati, aſſumpſit naturam in qua poſſet pati, & ſic etiam poſſet compati. Et hoc eſt quod dicit, Quia *Cùm eſſet filius Dei,* ſcilicet ab æterno, *Didicit obedientiam* ex tempore. Cōtrà: addiſcere eſt ignorantis: Chriſtus autem ab æterno, vt Deus, & ab inſtanti conceptionis ſuę habuit plenitudinem ſcientiæ, inquantum homo, ergo nihil ignorauit, nec per conſequens didicit. Reſpondeo: Dicendum eſt, quod duplex eſt ſcientia, ſcilicet ſimplicis notitiæ. Et quantum ad iſtam procedit argumentum: quia, ſ. ignorauit. Eſt etiam ſcientia experientiæ, & ſecūdum iſtam didicit obedientiā. Vnde dicit, *Didicit ex iis quæ paſſus eſt,* i. expertus eſt. Et loquitur Apoſtolus ſic: quia qui didicit aliquid, voluntariè acceſſit ad illud ſciendum. Chriſtus autem voluntariè accepit infirmitatē noſtrā. Et ideo dicit, q didicit obedientiā, id eſt, quam graue ſit obedire: quia ipſe obediuit in grauiſſimis & difficillimis: quia vſque ad mortem crucis. Phil. 2. Et hic oſtendit, quā difficile ſit bonum obedientię. Quia qui non ſunt experti obedientiā, & non didicerunt eam in rebus difficilibus, credunt, quod obedire ſit valde facile. Sed ad hoc, quod ſcias quid ſit obedientia, oportet quod diſcas obedire in rebus difficilibus, & qui nō didicit obediendo ſubeſſe, nunquā nouit bene præcipiendo præeſſe. Chriſtus ergo licet ab æterno ſciret ſimplici notitia quid eſt obedientia, tamen didicit experimento obedientiam ex ijs, quæ paſſus eſt, id eſt, difficilibus, ſcilicet per paſsiones, & mortem. Rom. 5. Per obedientiā vnius iuſti conſtituti ſunt multi. Deinde cùm dicit, *Et conſummatus, &c.* Oſtendit fructum paſsionis, qui fuit duplex. Vnus in Chriſto, alius in mēbris eius. In Chriſto fructus fuit glorificatio. Et ideo dicit, *Et conſummatus.* Nam ab inſtanti cōceptionis ſuæ fuit conſummatus, perfectus quantū ad beatitudinem animæ, inquantū ferebatur in deum: ſed tamen habuit paſsibilitatē naturæ. Sed poſt paſsionē habuit impaſsibilitatem. Et ideo quia ſm hoc ex toto perfectus eſt, conuenit ſibi alios perficere. Hęc eſt enim natura perfecti, quod poſsit ſibi ſimile generare. Et ideo dicit, q perfectus eſt. Quia. n. per meritū obedientiæ peruenit ad iſtam conſummationem. Prou. 21. Vir obediens loquitur victorias. Factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis, nō temporalis, ſed æternæ. Eſa. 45. Saluatus eſt Iſrael in domino ſalute æterna. Et ideo dicit, Appellatus à Deo pontifex iuxta ordinem Melchiſedech, & hoc eſt ſuprà expoſitum. Deinde cùm dicit, *De quo nobis grandis ſermo, &c.* Præparat animos auditorū ad ſequentia, quæ dicenda ſunt de pontificatu Chriſti. Et circa hoc duo facit. Primò enim oſtendit eorum tarditatē. Secundò ſuam intentionē, cùm dicit. 6. c. Quapropter intermittentes. Iterū prima in duas: quia primò oſtendit tarditatē: ſecundò oſtendit ipſam eſſe culpabilem, ibi, *Etenim cum deberetis.* Item circa primam partē duo facit: primò oſtendit dicendorū magnitudinē: ſecundò ipſorum tarditatē ad ea capiēda, ibi, *Quoniam imbecilles.* Dicit ergo, Ita dixi, quod appellatus eſt pontifex. *De quo,* ſ. pontificatu, *Grandis nobis ſermo* eſt, quia de magnis. Prou. 8. De rebus magnis locutura ſum. Itē grandis, quia de vtili, ſc. de ſalute animarū: 1. Timo. 1. Fidelis ſermo & omni acceptione dignus, quia Chriſtus Ieſus venit in hunc mundū peccatores ſaluos facere. *Iſte ſermo eſt interpretabilis ad docendū,* q poteſt dupliciter exponi. Vel q fiat ibi vis negationis interpretabilis .i. non exponibilis: quia nō poteſt ad perfectū exponi. Quæ enim ad Chriſtū pertinent nullus ſermo exprimere poteſt. Eccle. 43. Glorificantes dñm quantūcunq; potueritis, ſuperualebit adhuc & admirabilis magnificentia eius: benedicentes dñm, exaltate illū quātum poteſtis, maior enim eſt omni laude. Alio modo affirmatiuæ interpreta-

pretabilis.i.indigens interpretatione propter altitudinẽ & magnitudinem & profunditatẽ eius. Proue.1. Animaduertet parabolã & interpretationem, &c. Interpretatio enim ſcripturæ numeratur inter dona ſpiritus ſancti.1. Corin.12. Indiget etiam, vt dicatur interpretatio eius propter tarditatem noſtrã. Et ideo ſubdit, ipſam tarditatem, cùm dicit *Quoniã imbecilles facti eſtis ad audiẽ.* Illi qui ſunt debilis intellectus non poſſunt alia intelligere, niſi eis exponatur per ſingula. Ioan.16. Adhuc multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis portare modo.1. Cor.3. Nõ potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, &c. Deinde cùm dicit *Etenim cum deberetis.* Oſtendit iſtam tarditatẽ eſſe culpabilem: & circa hoc tria facit, primò enim oſtendit culpam tarditatis: ſecundò adhibet ſimilitudinẽ, ibi, *Et facti eſtis.* Tertiò exponit, ibi *Omnis enim, qui lactis.* Culpa enim alicuius eſt quãdo diu audiuit, ſi adhuc ſit tardus: ſecus aũt eſt, ſi ſit nouus auditor. Negligentia enim nõ eſt ſine culpa. Ideo dicit. *Cum deberetis eſſe magiſtri,* ſcilicet aliorũ *Propter tempus* quo. ſ. audierant legẽ & prophetas. Ioan.5. Scrutamini ſcripturas, &c. Itẽ ipſum Chriſtum. Item Apoſtolos & multos ab ipſis conuerſos. Ioã.14. Tanto tempore vobiſcum ſum, & non cognouiſtis me. *Rurſum indigetis.* Quaſi dicat. Magis deberetis docere, quã doceri: tamen indigetis, *Vt vos doce. quæ ſint elementa exordij ſer.* Dei. Elemẽta enim dicuntur illa quæ primò traduntur in grammatica, quãdo ponuntur ad literas: iſta verò ſunt ipſe literæ. Exordia ergo ſermonum Dei, & prima principia & elementa, ſunt articuli fidei, & præcepta decalogi. Qui ergo diu ſtuduiſſet in theologia, & illa neſciret, tempus curreret contra ipſum. Ideo dicit, Indigetis vt doce. quę ſint elemẽta exordij ſermo. Dei.1. prima principia. 2.Timo.3. Semper diſcentes, & nunquã ad ſcientiã veritatis peruenientes. Eſa.65. Puer centum annorũ morietur, peccator centũ annorũ maledictus erit. Deinde cũ dicit. *Et facti eſtis.* ponit ad hoc ſimilitudinẽ. Sciendũ eſt ergo, ꝙ doctrina ſacra eſt ſicut cibus animę. Eccle.15. Cibauit illũ pane vitæ & intellectus. Et.24. Qui edunt me, adhuc eſurient: & qui bibunt me, adhuc ſitient. Sacra ergo doctrina eſt cibus & potus: quia animam potat & ſatiat. Aliæ enim ſcientiæ tantũ illuminãt intellectũ, hæc autẽ illuminat animã. Pſal. Præceptũ Domini lucidũ illuminans oculos. Et etiam nutrit & roborat animã. In cibo autẽ corporali eſt differentia. Alio enim cibo vtuntur pueri, & alij perfecti. Pueri enim vtuntur lacte, quaſi magis tenui & connaturali, & de facili conuertibili: ſed adulti vtuntur cibo ſolidiori. Sic in ſacra ſcriptura, illi qui de nouo incipiunt, debent audire leuia, quæ ſunt quaſi lac: ſed eruditi debent audire fortiora. Et ideo dicit. *Facti eſtis quibus lacte opus ſit,* ſcilicet ſicut pueris.1. Pet.2. Sicut modò geniti infantes rationabiles ſine dolo lac concupiſcite, &c.1. Cor.3. Tanquã paruulis in Chriſto lac vobis potũ dedi, non eſcam. hoc eſt, quod ſequitur *Non ſolido cibo,* id eſt alta doctrina, quæ eſt de arcanis, & ſecretis Dei, quæ confirmant, & confortant. Deinde cùm dicit. *Omnis enim qui lactis.* exponit ſimilitudinem: & primò exponit illud quod dixit de lacte: ſecundò illud quod dixit de ſolido cibo, ibi, *Perfectorũ autem.* Circa primum duo facit, primò enim ponit expoſitionẽ: ſecũdo expoſitionis rationẽ, ibi, *Paruulus enim.* Dicit ergo, Ita dico, quòd indigetis lacte ſicut pueri. *Omnis enim qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ,* id eſt omnis, qui indiget nutriri lacte, expers eſt.i. nõ poteſt habere partẽ in ſermonibus iuſtitię perfecte intelligendis. Matt. 5. Niſi abũdauerit iuſtitia veſtra pluſquã ſcribarum. Prou.15. In abundantia iuſtitia. virtus maxima eſt. Huiuſmodi autẽ nõ ſunt participes pueri. Eſa.28. Quẽ docebit ſcientiã, aut quẽ intelligere faciet auditũ? ablactatos à lacte, auulſos ab vberibus. Sed cõtrà: quia Apoſtolus ſuperius multa valde difficilia tradidit eis. ſ. de myſterio trinitatis, & de ſacramento incarnationis, & multa alia ardua, ergo vel non erant paruuli, vel talia tradenda ſunt paruulis. Reſpõdeo, dicendũ eſt ſm Auguſt. ꝙ non eſt intelligendũ, ꝙ in doctrina fidei alia ſunt tradenda maioribꝰ & perfectis, & alia imperfectis. Nõ enim eſt inter eos iſta differentia. Eadẽ enim vtriſque ſunt tradenda, ſed paruulis proponenda ſunt, ſed nõ exponenda nec pertractãda: quia intellectus eorũ magis deficeret, quã eleuaretur. Lac ſecundũ glo. eſt, ſicut verbum caro factũ eſt. Contrà: non minoris difficultatis eſt hoc intelligere, quã quomodo verbum erat apud Deum. Vnde Augu. dicit, ꝙ iſtud inuenitur in libris Platonis, non tamẽ illud. Ipſe autẽ Auguſt. non poterat ſuſpicari quid ſacramenti haberet, verbum caro factum eſt. Reſpondeo: Dicendũ eſt, ꝙ cognoſcere, verbũ caro factum eſt, per ſimplicem fidem eſt ſatis facile, quia poteſt cadere in imaginatione, & aliqualiter in ſenſu, ſed verbum apud Deũ, omnino excedit omnẽ ſenſum, & nõ niſi per rationẽ poteſt & cum multa & maxima difficultate comprehendi. Conſequenter aſſignat rationẽ cùm dicit. *Paruulus enim eſt,* non quidẽ ætate, ſed ſenſu. Tripliciter autẽ aliquis dicitur paruulus. Eſt enim aliquis paruulus per humilitatẽ. Matt.11. Reuelaſti ea paruulis. Aetate. Gal.4. Quanto tempore hæres paruulus eſt, &c. Senſu.1. Cor.14. Nolite pueri effici ſenſibus, ſed malitia paruuli eſtote, ſenſibus autẽ perfecti ſitis. Et iſto modo accipitur hic paruulus. Deinde cum dicit *Perfectorum autem eſt, ſolidus cibus* exponit illud quod dixerat de cibo ſolido. Hoc enim patet in corporalibus, ꝙ quando homo peruenit ad ætatem perfectã, vtitur fortiori & nobiliori & ſolidiori cibo. Sic ſpiritualis, quando peruenit ad perfectionẽ ſpiritualẽ debet ei proponi doctrina ſolidior. Iſta autem perfectio duplex eſt. Vna eſt perfectio ſm intellectum, quando aliquis habet iudicium intellectus ad rectè diſcernendum & iudicandum de his, quæ ſibi proponuntur. Alia eſt perfectio ſm affectũ, quam facit charitas, quæ eſt cum aliquis totaliter Deo inhæret. Vnde Matt.5. Poſt præcepta charitatis dicitur, Eſtote ergo perfecti, &c. Eſt autẽ perfectio charitatis, vt dicit Auguſt. vbi nulla eſt cupiditas. Quantò enim quis magis aſcendit in Deũ, tantò plus cõtemnit tẽporalia. Pſal. Quid.n. mihi eſt in cælo, &c. Hoc enim habet ſacræ ſcripturæ doctrina, quod in ipſa nõn tantũ traduntur ſpeculanda, ſicut in geometria, ſed etiã approbanda per affectum. Vnde Matt.5. Qui autem fecerit & docuerit, &c. In alijs ergo ſcientijs ſufficit, quod homo ſit perfectus ſm intellectum: in iſtis verò requiritur, ꝙ ſit perfectus ſm intellectũ & affectũ. Loquenda ſunt igitur alta myſteria perfectis.1. Cor.2. Sapientiã loquimur inter perfectos. Vnuſquiſque enim ſecundũ, quod eſt diſpoſitus, ſic iudicat, ſicut iratus aliter iudicat durante paſſione, & aliter ipſa ceſſante. Et ſimiliter incontinens aliter iudicat aliquid eſſe bonũ tẽpore paſſionis, aliter pòſt. Et ideo dicit Philoſophus, quod vnuſquiſque qualis eſt, talis ſibi finis videtur, & quia quę in ſacra ſcriptura tradũtur, pertinẽt ad effectum & nõ tãtũ ad intellectũ, ideo oportet eſſe perfectũ in vtroque. Et ideo Apoſtolus volẽs oſtẽdere, qui ſint perfecti, quibus ſit tradẽdus iſte ſolidus cibus, dicit quod ſunt iſti, qui pro ſua cõſuetudine habẽt ſenſus exercitatos. Vnde in iſta perfectione quatuor ſunt attẽdenda. ſ. ipſa perfectio in ſe in quo cõſiſtat, & quantũ ad hoc dicit. *Qui habẽt ſenſus exercitatos.* Et cõuenienter loquitur. In hoc enim exprimit vtrãq; perfectionẽ, quia (vt dicit Philoſophus) intellectus prout iudicat de appetendis & agendis dicitur ſenſus: quia eſt relatus ad aliquid particulare. Vnde non accipitur hic ſenſus pro ſenſu exteriori. Qui ergo ſentit, quæ Dei ſunt, perfectus eſt. Philip.3. Quicunq; perfecti ſumus, hoc ſentiamus. 1. Cor.2. Nos autẽ ſenſum Chriſti habemus. Qui verò non ſentiũt niſi carnalia, Deo placere nõ poſſunt: vt patet Rom. 8. Secũdò attẽdenda eſt diſpoſitio eius in quo eſt, quia debet eſſe exercitatus.1. Timo. 4. Exerce teipſum ad pietatẽ, Qui enim nõ eſt exercitatus, nõ poteſt habere rectũ iudiciũ, quod ad hoc requiritur. Eccle. 34 Vir in multis expertus cogitabit multa. Itẽ qui non eſt expertus, pauca recognoſcit. Tertiò cauſa huius exercitationis, eſt conſuetudo: nõ. ſ. otiũ, ſed frequẽtia actus. Et ideo dicit. *Pro conſuetudine,* ſcilicet rectè agendi. Prou.22. Adoleſcens iuxta vitã ſuã, etiã cum ſenuerit, non recedet ab ea. Si ergo vis eſſe perfectus, nõ des te otio, ſed aſſueſce te bonis à iuuentute. Quartò finis huius exercitij, quia ſcilicet *Ad diſcretionẽ boni & mali.* Tunc enim perfectus eſt, quãdo diſcernit inter bonũ & malũ. Eſa.6. Sciat eligere bonum, & reprobare malum. Hæc autem ſunt tria, ſcilicet diſcretio inter bonũ & malũ, inter bonũ & melius, inter malũ & peius multa enim ſunt, quæ videntur bona, & tamen ſunt mala. Prouer. Eſt via quæ videtur homini recta, nouiſsima vero eius deducit ad inferos. In his ergo requiritur rectitudo iudicij.

CAPIT. VI. LEC. I.

Solidiori cibo Hebræos paſcit, aſſerens ſe nolle alia fundamenta iacere, ac eos terret, qui poſt pœnitentiam iterum ſunt in peccata prolapſi.

Qvapropter intermittentes inchoationis Chriſti ſermonem, ad perfectionem feramur, non rurſum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum baptiſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque manuũ, ac reſurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. Et hoc faciemus, ſiquidem permiſerit Deus. Impoſsibile enim eſt illos, qui ſemel ſunt illuminati, guſtauerunt etiã donum cæleſte, & participes facti ſunt ſpiritus ſancti, guſtauerunt nihilo minus bonum Dei verbum, virtuteſque ſeculi venturi, & prolapſi ſunt, rurſus renouari ad pœnitentiã, rurſum crucifigentes ſibinetipſis filium Dei, & oſtentui habentes.

Suprà Apoſt. fecit mentionem de pontificatu Chriſti ſecundum ordinẽ Melchiſedech, & oſtendit tarditatẽ eorum quibus ſcribebat: hic redit ad ſuum propoſitũ. Et circa hoc tria facit: quia primò aperit intentionẽ ſuã. Secundò oſtendit eius difficultatẽ, ibi *Et hoc faciemus.* Tertiò declarat intentionem, ibi *Confidimus.* Circa primũ duo facit, quia primò manifeſtat ſuũ propoſitũ: ſecundò exponit, quod dicit ibi *Non rurſum.* Propoſitum ſuum eſt, ꝙ prætermiſsis his, quæ pertinent ad inchoationẽ doctrinæ Chriſtianæ, vult proſequi alia altiora. Vnde dicit, Iam dictũ eſt, ꝙ perfectia opus eſt ſolido cibo, quapropter intermittẽtes ſermonẽ inchoationis doctrinæ Chriſti, per quam Chriſtus inchoat eſſe in nobis, quod eſt per doctrinã fidei. Ephe. 3. Habitare Chriſtũ per fidẽ in cordibus noſtris. *Feramur ad perfectionẽ*, id eſt ad ea, quæ ſpectant ad perfectionẽ doctrinæ Chriſti. 1. Corin. 13. Quando factus ſum vir, euacuaui quæ erant paruuli. Hoc autem ſecundum glo. ad duo referri poteſt. ſ. vel ad intellectum, vt. ſ. ex quo homo prouectus eſt, debet intermittere puerilia & vacare perfectis. 1. Cor. 2. Sapientiam loquimur inter perfectos. Vel ad effectum. Et eſt ſenſus, quod non ſemper eſt ſtandum in ſenſu incipientium, ſed oportet tendere ad ſtatum perfectorum. Gen. 17. Ambula coram me & eſto perfectus. Hic eſt duplex obiectio: & primò de hoc quod dicit, intermittentes inchoationem, quia nunquam debet intermitti inchoatio. Pſal. Et dixi nũc cœpi. Iob. 27. Iuſtificationem quam cœpi tenere, non deſeram. Reſpondeo: Dicendum eſt, quod contingit dupliciter intermittere inchoationem. Vel quantum ad æſtimationem, & ſic ſemper debet homo eſſe ſicut incedens & tendens ad maiora. Philip. 3. Non quod iam cœperim aut ꝙ iam perfectus ſim. Vel quantum ad progreſſum ad perfectionem, & ſic ſemper debet niti homo tranſire ad ſtatum perfectũ, Philip. 3. Quæ retrò ſunt obliuiſcens, ad ea, quæ priora ſunt me extendens. In via enim Dei non progredi (ait Ber.) eſt regredi. Alia obiectio eſt de hoc, quod dicit, Feramur ad perfectionem. Perfectio enim conſiſtit in conſilijs. Matt. 19. Si vis perfectus eſſe, vade & vẽde omnia, &c. Non omnes autem tenentur ad conſilia, igitur. Reſpõdeo: Diceodum eſt, quod duplex eſt perfectio. Vna. ſ. exterior quæ conſiſtit in actibus exterioribus, qui ſunt ſigna interiorũ, ſicut virginitas, voluntaria paupertas. Et ad hanc non omnes tenentur. Alia eſt interior, quæ conſiſtit in dilectione Dei, & proximi. Col. 3. Charitatẽ habete, quod eſt vinculũ perfectionis, & ad perfectionẽ huiuſmodi non omnea tenentur, ſed oẽs tenentur ad eam tendere, quia ſi quis nollet plus diligere Deũ, non faceret, quod exigit charitas. Dicit aũt, feramur, & hoc ſecundũ impulſionẽ à ſpiritu ſancto. Roma. 8. Qui ſpiritu aguntur, hi filij Dei ſunt. Vel ſicut portati à Deo, qui portat infirmitatẽ noſtrã. Eſa. 46. Audite me domus Iacob, & omne reſiduũ domus Iſrael, qui portamini à meo vtero. Vel ſicut portati ab inuicem. Gala. 6. Alter alterius onera portate. Deinde cũ dicit *Nõ rurſum.* exponit quod dixit: & intendit oſtẽdere, quæ ſunt illa, quę faciunt ad inchoationẽ doctrinæ Chriſti: & vtitur ſimilitudine. Per fidẽ enim anima ædificatur in ſpirituali ædificio. Sicut ergo in corporali ædificio, primò ponitur fundamentum, ita hic prima rudimenta doctrinæ Chriſti, ſunt quaſi fundamenta. Sed cõtrà: quia infrà. 11. Ponitur fides eſſe fundamentum: fides aũt vna eſt. Ephe. 4. Vnus Dominus, vna fides, vnũ baptiſma: hic autẽ ponit ſex fundamẽta: ergo videtur ꝙ malè. Reſpondeo: Dicendũ eſt, ꝙ fides fundamentum eſt virtutũ. Iſta autem, quæ ponit hic, ſunt fundamenta doctrinæ Chriſti. Dicit *Non rurſum iacientes fundamentũ* quaſi ita firmiter ponamus, ꝙ nõ oporteat iterato ponere. Vel quia dudum poſuiſtis, & non oportet iterare. Multum autẽ ſignanter ordinat iſta Apoſt. Sicut enim in via generationis & cuiuſcunque motus, prius eſt receſſus à termino à quo, & pòſt acceſſus ad terminũ ad quẽ: ita dicit hic, quia pœnitentia eſt receſſus à peccato, & ſic eſt quaſi quoddam fundamentũ in iſta vita. Nemo enim ſm Augu. ſuæ voluntatis arbiter poteſt nouã vitã inchoare, niſi pœniteat eum pręteritę. Vnde Dominus in principio prędicationis dicit, Pœnitentiã agite. Matt. 4. Et ideo dicit *Pœnitentiæ ab operibus mortuis.* Opera enim mortua dicuntur, vel quæ ſecundũ ſe ſunt mortua, vel quæ ſunt mortificata. Res dicitur viua, quãdo habet officiũ propriè virtutis, à quo cum deficit, dicitur mortua. Opera noſtra ſunt ordinata ad beatitudinẽ, quę eſt finis hominis. Et ideo quando nõ ducunt ad beatitudinem, nec ordinari poſſunt, dicuntur mortua &: hæc ſunt opera facta in peccato mortali. infrà. 11. Sanguis Chriſti, qui per ſpiritũ ſanctũ obtulit ſeipſum immaculatũ Deo, emundabit conſcientias noſtras ab operibus mortuis. Opera verò facta in charitate, per peccatũ mortificantur: vnde nõ habent virtutẽ, vt mereantur vitã æternã. Ezec. 18. Omnes iuſtitiæ eius quas fecerat, nõ recordabuntur. Pœnitentia verò facit, ꝙ iſta reuiuiſcũt: vnde tunc iterum reputantur ad vitã æternã. In acceſſu verò ad terminũ primo eſt fides. Et ideo dicit, *Fundamentũ fidei ad Deum.* Proprium aũt fidei eſt, ꝙ credat homo & aſſentiat non viſis à ſe, ſed teſtimonio alterius. Hoc autem teſtimoniũ, vel eſt hominis tãtum, & iſtud non facit virtutẽ fidei: quia homo & fallere & falli poteſt. Vel iſtud teſtimoniũ eſt ex iudicio diuino, & veriſsimũ & firmiſsimũ eſt: quia eſt ab ipſa veritate, quæ nec fallere, nec falli poteſt. Et ideo dicit, *Ad Deum*, vt ſcilicet aſſentiat his, quæ Deus dicit Ioan. 14. Creditis in Deũ, & in me credite. Secundò in iſto proceſſu ſunt ſacramenta fidei. Hæc autem ſunt duo ſacramenta intrantium, de his enim tantũ agit hic Apoſtolus. Et iſta ſunt baptiſmus primum, per quẽ regeneramur, & ſm eſt confirmatio, per quã confirmamur. Quantũ ad primum dicit *Baptiſmatum.* Sed cõtrà. Ephe. 4. Vna fides, vnum baptiſma. Non ergo plura ſunt baptiſmata. Reſpondeo: Dicendum eſt, ꝙ triplex eſt baptiſmus. ſ. fluminis, flaminis, & ſanguinis: ſed duo vltima non habent vim, niſi referantur ad primum: quia illud oportet habere in propoſito, ſi non aſsit facultas, in habentibus vſum liberi arbitrij. Et ideo nõ ſunt tria ſacramenta: ſed vnum ſacramentum per quod regeneramur ad ſalutẽ. Ioã. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, &c.

Baptiſmus triplex fluminis, flaminis, & ſanguinis.

Inter iſta verò baptiſmus ſanguinis plus habet de effectu baptiſmi, ſi tamen primũ fuerit in propoſito, vel contrariũ nõ teneatur in mente, ſicut patet de innocentibus, qui non erant in oppoſita diſpoſitione. Baptiſmus enim virtutẽ habet ex merito paſsionis Chriſti. Roma. 6. Quicunq; baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus. Sicut ergo, qui baptizatur, cõformatur morti Chriſti ſacramentaliter, ita martyr realiter. Et ideo iſtud baptiſma habet totum effectũ baptiſmi, quantum ad hoc, quod purgat omnẽ culpam & pœnã peccati, nõ tamen imprimit caracterẽ aliquẽ. Et ideo ſi recipiens martyriũ ſine baptiſmo aquæ reſurgeret, eſſet baptizandus. Pœnitentia verò non tantum habet de effectu baptiſmi, quia non tollit omnem pœnam, licet tollat culpam. Sicut aũt martyr conformat ſe morti Chriſti per exteriorẽ paſsionẽ, ita pœnitens per interiorem. Gal. 5. Qui Chriſti ſunt, carnem ſuam crucifixerunt cum vitijs & concupiſcentijs. Ideo poteſt eſſe tanta, ꝙ tolleret omnẽ culpam & pœnam, ſicut patet in Latrone & Magdalena. Vnde pœnitentia dicitur baptiſmus, inquantum ſupplet baptiſmi vicem. Et quia nõ licet illud iterari, ideo inſtituta eſt pœnitentia. Iſta ergo dicuntur baptiſmata, quia habent effectum baptiſmi: ſed tantum vnum baptiſma, quia non agunt niſi illud habeatur in propoſito.

Martyr non baptizatus baptiſmo aquæ, ſi reſurgeret eſſet baptizandus.

Secundum ſacramentũ intrantiũ eſt in ipſa manuũ impoſitione. Ideo dicit, Impoſitionis quoque manuum. Hæc autẽ eſt duplex. Vna eſt miracula faciens, ſicut quãdo Chriſtus per manus impoſitionẽ curabat infirmos. Luc. 4. Singulis manus imponẽs curabat eos, & hęc nõ eſt ſacramentalis. Alia eſt ſacramentalis, & hæc eſt duplex. Vna in ſacramẽto ordinis. 1. Timo. 5. Manus nemini citò impoſueris. Alia eſt in ſacramento confirmationis ad renouationem. Tit. 3. Per lauacrũ regenerationis & renouationis ſpiritus

ſancti, &c. In confirmatione enim datur ſpiritus ſanctus ad robur, vt .ſ. audacter homo confiteatur nomen Chriſti coram hominibus. Sicut enim in eſſe naturæ prius generatur homo, & poſtea augetur & roboratur, ita in eſſe gratiæ. Tertiò ſequitur terminus motus, ad quem motus terminantur, & ille eſt duplex. Duo enim expectamus: primum eſt reſurrectio corporũ, & iſta eſt fidei fundamentũ: quia ſine hac, inanis eſt fides noſtra. 1. Corint. 15. Ideo dicit *De reſurrectione mor.* Item expectamus remunerationem, quę fiet per iudicem. Eccle. 12. Cuncta quæ fiunt adducet Deus in iudicium. Et ideo dicit *Iudicij æterni.* non quòd illud iudiciũ duret per mille annos, ſicut voluit Lactantius, ſed totũ erit in momento: ſed dicitur, ęternũ, quia ſententia, quæ ibi dabitur, in ęternũ durabit. Mat. 25. Ibunt hi in ſupplicium æternum: iuſti autẽ in vitam ęternã. Et ſciendum eſt, quòd omnia iſta, quę dicit ſe velle hic tractare, ſunt quaſi quædam rudimẽta fidei. Vnde prædicat ea nouitijs. Act. 17. Et in multis alijs locis. Deinde cum dicit *Et hoc faciemus.* oſtẽdit difficultatẽ propoſiti ſui exequendi. Difficile enim eſt, & in ſe, & reſpectu auditorum. Vnde tria facit. Primò innuit, quòd in hoc potiſſimè indigeat diuino auxilio. Secundò ſubdit quorundã imbecillitatem, ibi *Impoſſibile eſt enim.* Tertiò adducit quandam ſimilitudinẽ, ibi *Terra enim.* Dicit ergo, Feramur ad perfectũ, & hoc faciemus ſiquidẽ permiſerit Deus. Minus autẽ dicit, & plus ſignificat. Nam non eſt tantũ neceſſarium, quòd Dominus permittat: ſed oportet, quod omnia faciat. Sap. 7. In manu Dei nos & ſermones noſtri: & ideo debet omnia ponere ſub cõfidẽtia diuini auxilij. Ioan. 6. Sine me nihil poteſtis facere. Iac. 4. Pro vt dicatis, ſi Deus voluerit, & ſi vixerimus faciemus. Deinde cum dicit *Impoſſibile eſt,* oſtendit imbecillitatẽ eorũ: erant enim imbecilles ad audiendũ. Sicut enim in corporalibus nullus ſtatus eſt ita periculoſus, ſicut recidiuantium, ita in ſpiritualibus, qui poſt gratiã cadit in peccatum, difficilius ſurgit ad bonũ. Et circa hoc facit tria: primò proponit bona, quæ perceperant: ſecundò difficultatẽ cauſatã in eis ex reciduo, ibi *Et prolapſi ſunt.* Tertiò aſſignat rationem, ibi *Rurſus crucifigentes.* Bona autẽ quædam ſunt pręſentia, quędã verò futura. Ipſi vero in præſenti habuerunt ſpiritualẽ regenerationem, & quantum ad hoc dicit *Illuminati,* ſcilicet per baptiſmum. Et cõgruè dicitur baptiſmus illuminatio, quia baptiſmus eſt principium regenerationis ſpiritualis, in qua intellectus illuminatur per fidem. Ephe. 5. Eratis aliquando tenebrę, nunc autẽ lux in Domino. Habent etiã bonorum Dei participationẽ, & quantũ ad hoc dicit *Et guſtauerunt donũ cæleſte.* Donũ iſtud eſt gratia & dicitur cæleſte, quia à cælis Deus eam dat. Pſal. Dedit dona hominibus: & Iac. 1. Omne datum optimũ, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendẽs à patre luminum. Eſt etiam in eis participatio diuinæ bonitatis. 2. Pet. 1. Per quẽ .ſ. Chriſtum maxima nobis & pretioſa promiſſa donauit. Ideo dicit *Participes facti ſpiritus ſancti.* Omnia enim dona dantur ex amore: & ideo iſtã participationẽ attribuit ſpiritui ſancto. Eſt autẽ participare, partem capere. Solus autem Chriſtus ſpiritum ſanctum habuit ad plenitudinẽ. Ioan. 3. Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum. Alij enim ſancti de eius plenitudine receperunt, & participes facti ſunt, non quidẽ ſubſtantiæ, ſed diſtributionum eius: ſuprà. 2. Et varijs ſpiritus ſancti diſtributionibus. 1. Cor. 12. Diuiſiones gratiarum ſunt, idem autẽ ſpiritus, &c. Itẽ in præſenti habuerunt doctrinæ eruditionẽ. Et quantũ ad hoc, dicit *Guſtauerunt nihilominus bonũ Dei verbũ.* Verbum iſtud dicitur bonũ, quia eſt verbũ vitę æternæ. Ioan. 6. Domine ad quẽ ibimus? verba vitę ęternę habes. Pſal. Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua. Dicit autẽ, guſtauerunt, quia nõ ſolũ illuminat intellectũ, ſed etiã reficit affectũ, in quo eſt quędam ſaporatio. Pſal. Guſtate & videte quoniam ſuauis eſt Dominus. Bona autem futura habuerunt in ſpe. Roma. 8. Spe ſalui facti ſumus. Et ideo dicit. *Virtutẽſque ſeculi venturi.* Horũ autẽ quædam habent non ſolùm in ſpe, ſed etiam in quadam inchoatione, & illę ſunt dotes animę. ſ. viſio, tentio, & fruitio, & illa habentur in quadam inchoatione, inquantũ fides, ſpes, & charitas, quę iſtis reſpondent, habẽtur in præſenti. Alia autem ſunt bona, quæ ſolum habẽtur in ſpe, vt dotes corporis ſcilicet ſubtilitas, agilitas, impaſſibilitas, claritas. Conſequenter cùm dicit. *Et prolapſi ſunt* oſtendit difficultatem ad reſurgendum, cauſatam ex caſu.

Vbi notandum eſt, quod nõ dicit, lapſi, ſimpliciter, ſed prolapſi. i. totaliter lapſi: quia ſi lapſi tantum eſſent, non ita difficile foret reſurgere. Prou. 24. Septies in die cadit iuſtus, & reſurgit. Quòd ſi diceret Apoſtolus illos, qui prolapſi ſunt impoſſibile eſſe reſurgere, tunc poſſet dici, quod in hoc notat maximam difficultatem reſurgendi. ſ. & propter peccatum, & propter ſuperbiam, ſicut patet in dęmonibus. Sed quia dicit illos, qui ſemel prolapſi ſunt non poſſe rurſus renouari ad pœnitentiam, nec eſt aliquod peccatum in hoc mundo, à quo non poſſit homo pœnitere, ideo aliter eſt intelligẽdum. Vnde ſciendum eſt, quod ex hoc loco ſumpſit Nouatus quidam, qui fuit presbyter eccleſiæ Romanæ, occaſionem errandi. Voluit enim, quod nullus poſt baptiſmum poſſet ad pœnitentiam reſurgere. Sed iſta poſitio falſa eſt, ſicut dicit Athanaſius in epiſt. ad Serapionem: quia ipſe Paulus recepit incęſtuoſum Corinthiũ. Sicut patet. 2. Cor. 2. Et ſimiliter. Gal. 4. Quia dicit. Filioli mei quos iterũ parturio, &c. Eſt ergo intelligendũ ſicut Auguſt. quod non dicit, quod impoſſibile eſt pœnitere, ſed quod impoſſibile eſt *Rurſus renouari,* id eſt baptizari. Tit. 3. Per lauacrum regenerationis & renouationis, &c. Nunquam enim poſſet homo ſic pœnitere, quod poſſet iterũ baptizari. Et hoc dicit Apoſtolus, quia ſecundum legem, Iudæi multotiens baptizantur, ſicut patet Marc. 7. Et ideo ad iſtum errorem remouendũ, dicit Apoſtolus. Deinde cùm dicit *Rurſus crucifigentes, &c.* Aſſignat rationem quare baptiſmus non iteratur, quia baptiſmus eſt quædam configuratio morti Chriſti, ſicut patet Roma. 6. Quicunque Chriſto baptizati ſumus. Hęc autem non iteratur, quia Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur. Roma. 6. Qui ergo iteratò baptizantur, rurſum Chriſtum crucifigunt. Vel aliter, quòd denotetur repugnãtia gratiæ Chriſti, vt. ſ. velint frequenter peccare, & poſt iterũ baptizari, vt. ſ. non referatur ad iterationem baptiſmi, ſed ad lapſum eorum, qui peccant. Qui ſcilicet quantũ in ipſis eſt, rurſus crucifigunt Chriſtum, quia Chriſtus pro peccatis noſtris mortuus eſt ſemel. 1. Pet. 3. Cum ergo peccas baptizatus, quantum in te eſt, das occaſionẽ, vt iterum Chriſtus crucifigatur, & ſic contumelia fit Chriſto, in cuius ſanguine te lotum maculas. Apoc. 1. Dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris noſtris in ſanguine ſuo.

Error Nouati de lapſis.

Quare non reiteratur baptiſmus.

LECTIO SECVNDA.

Per terræ ab homine cultæ, ac ſpinas producentis ſimilitudinem, monet eos, qui poſt pœnitentiam, ſiue baptiſmum, iterum peccant.

TErra enim ſæpe venientem ſuper ſe bibens imbrem & germinans herbam opportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo. Proferens autem ſpinas ac tribulos reproba eſt, & maledicto proxima, cuius conſummatio in combuſtionem.

Suprà oſtendit Apoſtolus difficultatem ad ſuum propoſitum exequendũ, prouenientẽ ex eorum culpa: hic adducit ad hoc quandã ſimilitudinem. Et primò quantũ ad bonam terram. Secundò quantũ ad malam, ibi *Proferens autẽ.* Sciendum eſt aut, quòd ſecundum vnam expoſitionem, ſuprà voluit Apoſtolus illos, qui ſemel baptizati ſunt, non poſſe iterum baptizari, vel renouari ad pœnitentiã. Alia autẽ eſt expoſitio, quæ ibi dimiſſa fuit, quod impoſſibile eſt eos, qui in hac vita ſemel illuminati ſunt, rurſum in alia vita renouari ad pœnitentiã. Eccle. 9. Quicquid poteſt manus tua facere, inſtanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec ſapientia, nec ſcientia eſt apud inferos, &c. Ioan. 9. Venit nox, quãdo nemo poteſt operari. Rurſus ergo exponatur. i. poſt hanc vitam. Et huius ratio eſt. Duo enim cauſant pœnitentiam. Vnum eſt, quod dat efficaciam. ſ. meritum paſſionis Chriſti. 1. Ioan. 2. Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris. Aliud autem eſt exemplũ pœnitendi, quod habemus in Chriſto per conſiderationem. ſ. cõſiderando auſteritatem, paupertatem & tandem paſſionẽ. 1. Pet. 2. Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplũ, &c. Sic ergo intelligitur quod dicit *Rurſus crucifigentes,* id eſt crucis Chriſti fructũ percipiẽtes, & hoc quantũ ad id, quod dat efficaciã pœnitentię. *Et oſtentui habentes* quantum ad exemplũ pœnitẽdi. Et ſic accipitur oſtentum in bonum. Iſta verò ſimilitudo, quæ ponitur hic, de terra poteſt referri, vel ad id quod ſuprà dictum eſt, Feramur ad perfectionẽ, & tũc erit ſenſus, quòd ſi feramur, habebimus benedictionem ſicut terra bona.

Vel poteſt cōtinuari ad dictum immediatè, ſm expoſitionē vtranque, ſicut de baptiſmo, ſiue de alia vita. Illa tamen de baptiſmo magis eſt literalis: & ſic eſt ſenſus, Sicut terra culta, ſi iteratò profert ſpinas, non colitur, ſed comburitur: ſic homo peccans poſt baptiſmum, vlterius non abluitur. Et tangitur circa bonā terrā primo beneficiū impenſum: ſecundo fructū quem profert, ibi *Et generans herbam*. Tertiò præmiū, ibi *Accipit benedictionē*. Terra iſta eſt cor humanū. Luc. 8. Quod autē cecidit in terram bonam, hi ſunt qui in corde bono & optimo, &c. Quod dicitur terra, quia ſicut terra indiget pluuia, ita homo indiget gratia Dei. Pſal. Viſitaſti terram, & inebriaſti eam. Eſa. 55. Quomodo deſcendit imber & nix de cælo, & illuc vltrà non reuertitur, ſed inebriat terrā & infundit eam & germinare eam facit, &c. Sed beneficium, quod percipit, & doctrina fidei, eſt quaſi imber ſuperueniēs, quam pluit in cordibus auditorū mediantibus prædicatoribus & doctoribus. Eſa. 5. Mandabo nubibus ne pluant ſuper eā imbrem. Iob. 36. Effudit imbres ad inſtar gurgiuum, qui de nubibus fluunt, &c. Hunc imbrem bibit, quādo quod audit, intelligit: & ad illud afficitur. Eſa. 55. Omnes ſitientes venire ad aquas, &c. Iſta doctrina eſt *Super ſe*, id eſt, deſuper veniens, & hoc quantum ad principiū huius doctrinæ: vel ſuper ſe, quia quædā doctrina eſt de terra, qua. ſ. homo inhæret terrenis. Alia eſt de cælis, quæ. ſ. docet cæleſtia. Iac. 3. Non eſt iſta ſapientia deſurſum deſcendens, ſed terrena, animalis, diabolica: & poſt ſequitur ibidem, Quæ autē deſurſum eſt ſapientia, primū quidem pudica eſt, &c. Vel *Super ſe*, id eſt, ſuper facultatem humanæ rationis: nam aliæ ſcientiæ ſunt, ſecundum humanam rationem inuentę, hæc autē diuinitus inſpirata. Eccl. 3. Plurima ſupra ſenſum hominū monſtrata tibi ſunt. Dicit autem non ſemper, nec raro, ſed *Sæpe*, quia vt dicit Auguſt. & habetur hic in Glo. Si ſemper, vileſcit, ſi raro, non ſufficit, & negligitur. Iob. 16. Audiui frequenter talia.

Fructus eſt, quia *Generat herbam opportunam cultoribus*. Iſta ſunt bona opera, quæ facit homo per doctrinā ſuſceptā. Gen. 1. Germinet terra herbā virentē, &c. Iſta terra colitur primò à Deo. Ioan. 15. Pater meus agricola eſt, &c. Colitur etiā à prælato. 1. Cor. 3. Ego plātaui, Apollo rigauit, &c. Colitur etiā ab homine ipſo. Prouer. 24. Diligenter exerce agrum tuū. Eſt autē opportuna Deo ad gloriam. 1. Cor. 10. Omnia in gloriam Dei facite. Alijs ad meritum: & ad gloriam. 1. Theſſ. 2. Vos enim eſtis gloria noſtra & gaudium. Ipſi verò operanti ad vitam æternā. Roma. 6. Habetis fructum veſtrū in ſanctificationē: finem verò vitam æternam.

Deinde cùm dicit *Accipit benedictionem à Deo*, oſtendit præmiū. ſ. benedictionē diuinam. Iſta aūt benedictio nihil aliud eſt, quā factio bonitatis in nobis: quæ quidē in præſenti vita ſit imperfecta, ſed in futuro erit perfecta. 1. Pet. 3. In hoc vocati eſtis, vt benedictionem hæreditate poſsideatis.

Deinde cùm dicit *Proferens, &c.* Agit de mala terra: vbi tria facit, primò ſupponit beneficium, quod dictum eſt. Secundò ponit malum fructum, dicens, Proferens autem, Tertiò oſtendit pœnam, ibi *Reproba eſt*. Fructus ergo ſunt ſpinę, id eſt, minora peccata: & tribuli, id eſt, maiora quæ pungunt cōſcientiam propriam, quandoque etiā alienam, illa, ſcilicet, quæ ſunt contra proximos. Gen. 3. Spinas & tribulos germinabit tibi. In pœna vero ponit tria, ſcilicet diuinam reprobationem, iudiciariam condemnationem, ibi *Maledictio proxima*. Et finalem punitionem, ibi *Cuius conſummatio, &c.* Quantū ad primum, dicit *Reproba eſt*. Sicut enim prædeſtinatio eſt principium remunerationis, ita reprobatio ſignum eſt cōdemnationis. Quòd ergo aliquis frequenter rigetur præceptis ſalutaribus, ſignum eſt reprobationis, ſi perſiſtat in peccatis. Hiere. 6. Argentum reprobū vocate eos, quia Dominus proiecit eos. Condemnatio eſt, quia *Proxima maledictio*. Matth. 25. Ite maledicti in ignem æternum. Punitio eſt, cuius conſummatio in combuſtionem. Eſa. 9. Veſtimentum mixtum ſanguine, erit in combuſtionem, & cibus ignis.

LECTIO TERTIA.

Quia Deus non eſt iniuſtus, ideo confidit Apoſtolus de illis viciniora ſaluti, & quia etiam meminerat, eos iam bona multa operaſſe.

Confidimus autem de vobis dilectiſsimi meliora & viciniora ſaluti: tametſi ita loquimur. Non enim iniuſtus eſt Deus, vt obliuiſcatur operis veſtri & dilectionis quā oſtendiſtis in nomine ipſius, qui miniſtraſtis ſanctis & miniſtratis. Cupimus autem vnumquenque veſtrum eandem oſtentare ſolicitudinem ad expletionem ſpei, vſque in finem, vt non ſegnes efficiamini, verum imitatores eorum, qui fide & patientia hæreditabunt promiſsiones.

Quia Apoſtolus multa, quæ dura videbantur de ſtatu iſtorum dixerat, modò, ne ex illis deſperarēt, oſtendit qua intētione hoc dixerit. ſ. vt ipſos à periculis retraheret. Vnde circa hoc duo facit. Primò enim oſtendit fiduciam, quā de ipſis habebat: ſecundò ſubdit rationem confidentiæ, ibi *Non enim iniuſtus eſt Deus*. Dicit ergo, Ita dixi, quod terra, profert ſpinas & tribulos, &c. Et ne credatis, ꝙ ego tales vos reputem *Confidimus de vobis dilectiſsimi* & hoc propter fidē & charitatē *Meliora & viciniora ſaluti*. Vbi cōmendat ſtatū ipſorū ex duobus. ſ. ex eo, quod iam erāt: quia ex quo dicit, meliora ſupponit, ꝙ erant in bono ſtatu, & ex eo, ꝙ expectabant in futurū, vnde dicit viciniora ſaluti. Rom. 13. Nunc autem propior eſt noſtra ſalus, quā cū credidimus. Quāto enim quis proficit in bonis, tantò magis appropinquat ſaluti. Sequitur *Tametſi ita loquimur*, id eſt, quia etſi ſic loquimur, hoc eſt, vt reddamus vos cautos, & hoc procedit ex charitate. Pſal. Corripiet me iuſtus in miſericordia & increpabit me, &c. Deinde cùm dicit. *Non eſt enim iniuſtus Deus, vt obliuiſcatur, &c.* Oſtendit rationem confidentiæ, quæ duplex eſt. Vna ex bonis ipſorum præteritis. Alia ex promiſsione Dei, ibi, *Abrahæ nanque, &c.* Quia verò Apoſtolus duo dixerat: vnum. ſ. quod de ipſis confidebat. Aliud quòd aſperè ipſis loquebatur, ideo duo facit: primò enim aſsignat rationem primi. Secundò rationem ſecundi, ibi *Cupimus, &c.* Ratio aūt quare ipſe de his cōfidebat, hæc eſt, quia recordatur multorum bonorum, quæ ipſi fecerūt. Vnde dicit *Confidimus autē, &c.* Et quare? *Quia non eſt iniuſtus Deus, vt obliuiſcatur operis veſtri.* Cōtrà Ezec. 18. Si auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua, &c. Et paulò pòſt ibidē ſequitur, Omnes iuſtitiæ eius non recordabuntur. Et ibi ſubditur, Non eſt æqua via Dñi. Reſpondeo, dicendū eſt, ꝙ homo, qui cadit poſt gratiā, dupliciter poteſt ſe habere. Vno modo, ꝙ in malo perſeueret, & tūc Deus omnes iuſtitias eius obliuiſcitur. Alio modo, ꝙ pœniteat, & tunc bonorū præcedentium recordatur, quia reputantur ſibi ad meritum. Vnde dicit gloſa, ꝙ mortificata reuiuiſcunt. Sed tunc videtur dubium, quia conſtat, ꝙ iuſtitia reſpicit meritū: ſi ergo iuſtitia Domini exigit, ꝙ Deus nō obliuiſcatur ſi pœniteat, ſicut dicit Glo. ergo cadit ſub merito, ꝙ reſurgat à peccato, ſic meretur gratiam, quod eſt impoſsibile. Reſpondeo: Dicendum eſt, quod duplex eſt meritū. Vnum quod innititur iuſtitiæ, & iſtud eſt meritū condigni. Aliud quod ſoli miſericordię innititur, quod dicitur meritū congrui. Et de iſto dicit, quod iuſtū eſt, id eſt cōgruū, quod homo, qui multa bona facit, mereatur. Iſta enim miſericordia eſt adiuncta quodāmodo iuſtitię, pluſquā in illo, qui nunquā aliud fecit. Et iſto modo non obliuiſcitur Deus operis & dilectionis. Soli enim charitati debetur vita æterna. Ioan. 14. Si quis diligit me, ſermonē meum ſeruabit. Quicquid enim nō eſt ex charitate, non eſt meritorū. 1. Cor. 13. Charitatem nō habeam: nihil prodeſt. Et ideo, hic non dicit tantū operis veſtri, ſed addit *Dilectionis*, quia etiam ſicut dicit Grego. Non eſt amor Dei otioſus. Operatur enim magna, ſi eſt, ſi operari renuit, amor nō eſt. 1. Ioan. 3. Nō diligamus verbo neq; lingua, ſed opere & veritate. Ideo ſubdit *Quam oſtendiſtis in nomine ipſius*. Coloſ. 3. Omne quodcūq; facitis in verbo, aut opere, omnia in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, &c. Quid autem oſtenderūt & in quo oſtēdit? quia *Miniſtraſtis ſanctis*, ſcilicet ſubueniendo neceſsitatibus ſanctorū. Matt. 20. Quicunque voluerit inter vos fieri maior, ſit veſter miniſter. Roma. 12. Neceſsitatibus ſanctorum cōmunicantes. Et quia in omnibus eſt neceſſaria continuatio, ideo ſubdit *Et miniſtratis*. Et ideo ſi peccaſtis, ex diuina miſericordia adiuncta iuſtitiæ dabit veniā. Conſequēter cū dicit. *Cupimus autē*. Aſsignat rationem quare ita durè locutus fuerat. ſ. ex deſiderio ſalutis ipſorū. Vnde circa hoc tria facit: quia primò oſtendit ſuum deſideriū. Secūdò ſubdit imminens periculum, ibi *Vt non ſegnes efficiamini*. Tertiò declarat per exemplum, ibi *Verū imitatores*. Diximus iſta nō quaſi deſperantes de vobis, ſed magis *Quia cupimus vnūquemque*, id eſt de vnoquoq; *Veſtrū*. Philip. 1. Teſtis eſt mihi Deus quomodo

modo cupiam vos omnes in viſceribus Ieſu Chriſti. *Sed quid cupimus? Oſtendere eandem ſolicitudinem*, id eſt, vt ſitis ſoliciti oſtendere per exhibitionē operis, hanc ſolicitudinē ad bona, quā ſemper habuiſtis. Vnde patet, ꝙ ad opera pietatis requiritur ſolicitudo. Luc. 10. Martha, Martha ſolicita es, &c. Item ad propriam ſalutem. 2. Timo. 2. Solicitè cura teipſum probabilē exhibere Deo. Et quare? *Ad expletionem ſpei*, ſcilicet adimplēdo, quod cœpiſtis, cōſequamini, quod ſperatis. Roma. 5. Spes nō confundit. Et hoc totum *Vſque in finem*. Qui enim perſeuerauerit vſq; in finē, hic ſaluus erit.

Deinde cùm dicit *Vt ſegnes efficiamini*. oſtendit periculū quod eſt pigritia. Et eſt ſegnities, timor futuræ bonæ operationis propter timorē. ſ. vel ne deficiat, vel ne pœniteat. Prouer. 22. Piger dicit, Leo eſt in via. Vnde pigri ſemper allegant impedimenta. Deinde cùm dicit, *Verum imitatores, &c.* Ponit exemplū, quaſi dicat. Non ſitis pigri, ſed magis imitamini accipiendo exemplum in prophetis. Iac. 5. Accipite exemplum patientiæ, &c. Et ſequitur, Prophetas. Et in alijs ſanctis. ſ. Apoſtolis. 1. Cor. 2. Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. *Sitis ergo imitatores eorū, qui fide* ſine qua impoſsibile eſt placere Deo. Infrà. 11. *Et patientia* contra aduerſa. *Hæreditabunt promiſsiones*. Per fidem enim formatā, & patientiam, acquiritur hæreditas promiſſa. Infrà. 11. Sancti per fidem vicerunt regna, operati ſunt, &c.

LECTIO QVARTA.

Ex promiſsione patribus facta, de eis confidere dicit, quorum primus fuit Abraham.

ABraha namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per ſemetipſum, dicens, Niſi benedicens benedicam te, multiplicans multiplicabo te. Et ſic longanimiter ferens, adeptus eſt repromiſsionem. Homines enim per maiorem ſui iurant: & omnis controuerſiæ eorum finis, ad confirmationem, eſt iuramentum. In quo abundantius volens Deus oſtendere pollicitationes hæredibus immobilitatem cōſilij ſui: interpoſuit iuſiurandū, vt per duas res immobiles, quibus impoſsibile eſt mentiri Deum, fortiſsimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem vſque ad interiora velaminis, vbi præcurſor pro nobis introiuit Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedech, pontifex factus in æternum.

Suprà Apoſtolus oſtendit cauſam quare de iſtis confidebat, & hoc propter bona, quæ fecerunt: hic oſtendit idem ex promiſsione facta patribus. Vnde circa hoc facit duo. Primò enim præmittit promiſsionem, ſecundò aſsignat rationem dictorum, ibi *Homines enim*. Circa primū tria facit: primò enim oſtendit cui facta ſit promiſsio: ſecundò oſtendit promiſsionis modū eſſe conuenientē, ibi, *Quoniā neminem, &c.* Tertiò promiſsionis effectū, ibi *Et ſic longanimiter*. Promiſsio facta eſt Abrahæ. Gal. 3. Abrahę dictę ſunt promiſsiones, &c. Et huius eſt ratio: quia per fidem inhæremus Deo, & ideo per fidem conſequimur promiſsiones. Primū enim exemplū fidei fuit in Abraham, & hoc quia primus receſsit a cōſortio infidelium. Gen. 12. Egredere de terra tua, &c. Secundò quia primus aliquid credidit, quod erat ſupra naturam. Rom. 4. Qui contra ſpem, in ſpe credidit. Vnde Gen. 15. Credidit Abraham Deo, & reputatū eſt ei ad iuſtitiam. Primus enim accepit ſignaculum fidei, ſcilicet circuncisionem. Roma. 4. Modus promiſsionis eſt quantum ad duo: primò quantum ad iuramentum interpoſitum. Secundò quantum ad verba promiſsionis, ibi *Niſi benedicens benedicam tibi, &c.* Dicit ergo, Deus volens oſtēdere promiſsionē ſuam firmam & ſtabilem, *Quia nō habuit maiorem ſe, per quem iuraret*. Pſal. Excelſus ſuper omnes gētes Dominus, &c. *Iurauit per ſemetipſum*. Gen. 22. Per memetipſum iuraui, dicit Dominus, &c. In quo habes exemplū, ꝙ iuramentū de ſe nō eſt illicitū, quia ſcriptura nihil Deo attribuit, quod de ſe ſit peccatū. Intendit enim ſcriptura nos ad Deū ordinare & ducere. Ephe. 5. Eſtote imitatores Dei ſicut filij, &c. Tamen interdicitur frequentia iuramenti. Eccle. 23. Iurationi non aſſueſcat os tuū, &c. Item iuramentū in vanū. Exod. 20. Nō aſſumes nomē Dei tui in vanū. Conſequenter cùm dicit *Niſi benedicens, &c.* Oſtendit modū promiſsionis, quaſi dicat. Nō credatur mihi, niſi benedicā tibi, vt ſit modus iurandi quaſi per execrationē.

Iuramentū de ſe non eſt illicitū.

Dicit autem *Benedicens*, quod pertinet ad bonorum collationē. Benedictio enim Domini diuites facit, ſicut dicitur Prouer. 10. *Et multiplicans multiplicabo te*, quod etiā pertinet ad prolis numeroſitatem. Et vtrūque fuit Abrahæ promiſſum, ſicut patet Gen. 14. & 15. Ingeminat autē dicendo *Benedicens benedicam*, vt deſignet bona temporalia & ſpiritualia, & continuitatē benedictionis. Vel benedicens benedicam in multitudine prolis ſanctę, quę Gene. 22. deſignatur per ſtellas cæli, vbi dicitur, Suſpice cælū & numera ſtellas, ſi potes, &c. Et multiplicans multiplicabo in numeroſitate prolis malę & peruerſę, quę ibidem. ſ. 22. cap. deſignatur per arenam maris. Ingeminatur etiā multitudo, quod eſt propter numeroſitatē prolis bonæ, vel malæ. Vel propter continuitatem multitudinis. Vel benedicam in bonis gratię: & multiplicabo in bonis glorię. Pſal. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, &c. Effectus promiſsionis fuit, quia *Longanimiter ferens adeptus eſt repromiſsionem*. Longanimitas eſt nō ſolū in faciendo magnū aliquid, ſed etiā in expectando in longū. Abraham autem promiſsionē habuit: nec vnquā paſſum pedis terræ poſſedit, vt dicitur Act. 7. Et vſque in ſenectutē prolem non ſuſcepit, & tamē à ſpe nō decidit. Iac. 5. Accipite exemplū fratres mei mali exitus, & longanimitatis, & laboris, & patientiæ prophetas, &c. Eſa. 51. Attendite ad Abrahā patrē veſtrū, &c.

Deinde cùm dicit *Homines enim per maiorem ſui iurant* ponit rationem prædictorum: & circa hoc facit tria. Primò enim ponit humanam conſuetudinē: ſecundò aſsignat rationē conſuetudinis, ibi *In quo abundantius*. Tertiò ſubdit fructum rationis, ibi *Vt per duas immobiles*. Conſuetudo enim humana duplex ponitur: vna quantū ad id per quod iuratur. Alia quantū ad effectū iuramenti, ibi *Et omnis controuerſiæ*. Illud autem per quod iuratur, eſt maius, & hoc rationabiliter. Nihil enim aliud eſt iurare, niſi dubiū confirmare. Sicut ergo in ſcientijs nihil confirmatur, niſi per id quod eſt maius notū: ita quia nihil certius eſt apud homines, quā Deo: ideo per ipſum tanquā per maius & certius iuratur. Sed contrà: Quandoque enim iuratur per filium, qui minor eſt, vt cum dicitur per Chriſtum. Aliquādo verò per creaturam, ſicut Ioſeph iurauit per ſalutē Pharaonis. Gen. 42. Reſpondeo: Dicendū eſt, ꝙ duplex eſt modus iurandi per Deū: vno modo per ſimplicē atteſtationē: vt cū abſolutè dicitur, Per Deū ita eſt, quaſi dicat. Teſtis eſt mihi Deus, ꝙ ita eſt, ſicut dico. Rom. 1. Teſtis eſt mihi Deus, cui ſeruio in ſpiritu meo. Aliquando verò per execrationē, quod fit quando aliquid obligatur ad vindictā Deo, ſi non ſit ita, puta caput, vel anima, vel aliquid huiuſmodi, ſicut iurauit Apoſt. 2. Cor. 1. Teſtem Deum inuoco in animam meam, quaſi dicat. Obligo animā meam pro teſtimonio, pro quo ipſum nomē Dei aſſumo: & iſtud eſt grauiſsimū. Per creaturam autem iuratur non inquantum eſt talis: ſed inquantum in ipſa relucet aliquod iudicium diuinæ poteſtatis. Quia enim omnis poteſtas à Deo eſt. Ro. 13. inquantum aliquis exercet poteſtatem ſuper aliquam multitudinem ſi iuratur per ipſum, iuratur per Deū, cuius poteſtas in ipſo relucet. Et ſic iurauit Ioſeph, per ſalutē Pharaonis. Hoc eſt ergo, quod dicit, Homines per maiores ſui iurant.

Sciendum eſt autē, ꝙ à iuramento ſunt excludendi aliàs periuri, quia debet iuramento maxima reuerentia exhiberi, & ex retro actis præſumitur, quod debitam reuerentiam iuramento non exhibebunt. Item ad ipſum non ſunt cogendi pueri ante annos pubertatis, quia nondum habent perfectum vſum rationis, quo ſciant iuramento debitam reuerentiam exhibere. Item perſonæ magnæ dignitatis, quia iuramentū requiritur ab eis, de quarum dicto, vel facto dubitatur. Derogat autem hominibus magnæ authoritatis, vt dubitetur de veritate eorū, quæ dicunt. Vnde & in decretis. 2. quæſt. ca. 4. dicitur, quod ſacerdos ex leui cauſa iurare non debet. Cauſæ autem in quibus cauſis liceat iurare hæc ſunt. Pro pace firmanda. Sic Laban iurauit Gen. 30. Secundò pro fama conſeruanda. Tertiò pro fidelitate tenenda, ſicut Feudatarij iurant dominis. Quarto pro obedientia implenda, ſi præcipitur à ſuperiori aliquid honeſtum. Quintò pro ſecuritate facienda. Sextò pro veritate atteſtanda. Sic iurauit Apoſtolus Romano. 1. Teſtis eſt mihi Deus, &c.

Quando licitū ſit iurare.

Deinde cùm dicit *Et omnis controuerſiæ, &c.* Ponit effectū iuramenti, qui in hoc conſiſtit, ꝙ per iuramentum finitur

omnis controuerſia: ſicut enim in ſcientijs, quando reſoluitur vſque ad prima principia demõſtrabilia, quieſcitur: ita diuina lege introductum eſt, quod cũ peruenitur ad primam veritatem eſt ſtatus, quod fit quando ipſam in teſtimonium inuocatur. Exod. 22. Applicabitur ad Deos, & iurabit, & ſic ſopitur omnis quæſtio & controuerſia.

Deinde cùm dicit, *In quo abundantius*. Ponit rationẽ quare Deus voluit iurare. ſ. ad oſtendendam firmitatem promiſsionis ſuæ. Vnde dicit *In quo*, id eſt eo ipſo Deus interpoſuit iuramentũ. *Volens abundantius oſtendere, &c.* Abundãs enim fuit, quod promiſit: ſed abundantius fuit, quod iurauit, Volens, inquam, oſtendere hæredibus pollicitationem, id eſt rei pollicitæ. Roma. 9. Qui filij ſunt promiſsionis æſtimantur in ſemine. Oſtendere, inquã, immobilitatẽ.

Sciendũ eſt, quod in his, quę à Deo procedunt, duo ſunt conſideranda, ſcilicet ipſe proceſſus rerum, & conſiliũ Dei à quo talis proceſſus cauſatur. Conſilium Dei eſt omnino immobile. Eſa. 46. Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet. Sed diſpoſitio eſt bene mutabilis. Nam Dominus aliquando pronuntiat aliquid ſecundũ, quod exigit ordo & proceſſus rerum, ſicut patet Eſa. 38. Diſpone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues. Habebat enim curſus infirmitatis, ꝙ ex illa moreretur. Et ſimiliter Ionę. 3. Adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur, quia ipſa meruerat ſubmerſionem ſui ipſius. Hie. 18. Repentè loquar aduerſus gentem, & aduerſus regnum, vt eradicem, & deſtruã, & diſperdam illud. Si pœnitentiã egerit gens illa à malo ſuo, quod locutus ſum aduerſus eam, agam & ego pœnitentiam ſuper malo, quod cogitaui, vt facerem ei. Et tunc prophetia eſt cõminationis. Quandoque verò pronuntiatur aliquid ſecundum quod reſpicit conſilium Dei æternum: & ſuper hoc Deus nunquã pœnitet, nec illud retrahit. 1. Reg. 15. Triumphator in Iſraël non parcet, & pœnitudine nõ flectetur. Tamen ſciendum eſt, ꝙ quandocunq; Dominus promittit aliquid ſub iuramento, eſt prophetia prædeſtinationis, quæ eſt oſtenſiua diuini conſilij: & iſta promiſsio pœnitus immutabilis eſt. Deinde cùm dicit, *Vt per duas res, &c.* Oſtendit fructum promiſsionis: & primò oſtendit quis ſit ille fructus: ſecundò quis conſequatur hunc fructum, ibi *Quam ſicut anchoram*. Fructus autem eſt, vt ſpes noſtra ſit certa. Vnde dicit *Vt habeamus fortiſsimũ*, id eſt firmiſsimum *Solatium* ſpei. *Per duas res immobiles, quibus impoſsibile eſt mentiri*, ſcilicet per Deum, qui promittit, qui non mentitur. Num. 23. Nõ eſt Deus, vt filius hominis, vt mentiatur, & per iuramentũ: in quo eſt maior confirmatio veritatis. Sciendũ eſt autem, ꝙ ſicut delectatio ſenſibilis eſt experientia ſenſibilis, & memoria de præterito, ita ſpes de futuro. 1. Mach. 2. Omnes qui ſperant in ipſo, non infirmantur. Eſa. 40. Qui ſperant in Domino, mutabunt fortitudinem, aſſument pennas, vt aquilæ, current, & non laborabunt, &c. Habeamus, inquam, nos *Qui confugimus* à malis, ſcilicet mundi ab impugnatione hoſtia *Ad tenendã propoſitam nobis ſpem*. Pſal. Domine refugium factus es nobis. Prouer. 18. Turris fortiſsima nomen Dñi. Ad ipſam currit iuſtus, & exaltabitur. Deinde cũ dicit *Quam ſicut anchoram*. oſtendit ꝙ fideles promiſsionem iſtam conſequantur, & vtitur quadam ſimilitudine. Comparat enim ſpem ipſi anchoræ, quæ ſicut in mari nauem immobilitat, ita ſpes animam firmat in Deo in hoc mundo, qui eſt quaſi quoddam mare. Pſal. Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus, Iſta tamen anchora debet eſſe ſecura, vt ſcilicet nõ deficiat. Vnde fit de ferro. 2. Tit. 1. Scio enim cui credidi, & certus ſum, &c. Item debet eſſe firma, vt ſcilicet non citò à naui remoueatur, ita homo debet alligari iſti ſpei, ſicut anchorá naui alligatur. Eſt autem differentia inter anchoram & ſpem, quia anchora in imo figitur: ſed ſpes in ſummo, ſcilicet in Deo. Nihil enim in præſenti vita eſt firmũ, vbi poſſet anima firmari & quieſcere. Vnde Gen. 8. dicitur, quòd columba non inuenit vbi requieſceret pes eius. Et ideo dicit, quòd debet incedere vſq; ad interiora velaminis. Apoſtolus enim per ſancta, quæ erant in tabernaculo, intelligit ſtatum pręſentem eccleſiæ, ſed per ſancta ſanctorum, quæ per velum diſtinguebantur à ſanctis, intelligit ſtatum futuræ gloriæ. In illo ergo vult quod figatur anchora ſpei noſtræ, qui eſt modò velatus ab oculis noſtris. Eſa. 64. Oculus non vidit Deus abſque te, quę præparaſti expectãtibus te. Pſal. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine quam abſcondiſti timentibus te. Hanc ibi fixit præcurſor noſter, qui ibi ingreſſus eſt. Vnde Ioan. 14. Vado parare vobis locum. Mich. 2. Aſcendit pandens iter ad eos. Et ideo dicit, ꝙ ipſe tanquã præcurſor pro nobis ingreſſus eſt in interiora velaminis, & ibi fixit ſpem noſtram, ſicut dicitur in collecta, in vigilia, & in die aſcenſionis. Tamen quia intra velũ non licebat intrare niſi ſummo ſacerdoti: Leuit. 16. Ideo dicit, quòd *Ieſus qui pro nobis ingreſſus eſt, factus eſt põtifex in æternũ ſecundũ ordinẽ Melchiſedech*. Ecce quàm eleganter redit Apoſtolus ad propoſitum ſuum. Ipſe enim cœperat loqui de ſacerdotio, & tamen fuerat multum digreſſus: ſed nunc ad iſtud redit, ſicut patet.

CAPIT. VII. LEC. I.

Oſtenditur ſacerdotium Chriſti Leuitico ſacerdotio excellentius.

HIc enim Melchiſedech, rex Salem, ſacerdos Dei ſummi, qui obuiauit Abrahæ regreſſo à cæde regum, & benedixit ei: cui & decimas omnium diuiſit Abraham primum quidem qui interpretatur rex iuſtitiæ: deinde autem & rex Salem, quod eſt rex pacis, ſine patre, ſine matre, ſine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, aſsimilatus autem filio Dei manet ſacerdos in perpetuum.

Hæc vſque candide lector, in vetuſtiſsimo codice Veneto reppe ri hæc ſunt digna: in vero ſicuti vero eſt ſchola, in tereum, & iã impreſſos, vel minimũ, vel nullum diſcrimen inueni.

Suprà Apoſtolus. 5. cap. probauit Chriſtum eſſe ſacerdotem. In. 6. autem cap. interpoſuit quædam ad præparandos animos auditorum: hic redit ad ſuum propoſitum. Intendit enim probare excellentiã ſacerdotij Chriſti ad ſacerdotium Leuiticũ. Et circa hoc facit duo: primò enim oſtẽdit excellentiam ſacerdotij Chriſti ad ſacerdotium veteris teſtamenti: ſecundò oſtendit, quòd fideles debent ſacerdoti Chriſto reuerenter ſubdi. Et hoc in medio decimi cap. ibi *Habentes itaque fratres fiduciam*. Circa primum duo facit. Primò enim oſtendit prærogatiuam ſacerdotij Chriſti ſuper Leuiticum ex parte perſonæ ipſius ſacerdotis: ſecundò ex parte miniſterij. 8. cap. ibi *Capitulum autem*. Circa primum duo facit: quia primò oſtendit exiſtentiam ſacerdotij Chriſti ex promiſsione diuina: ſecundò oſtendit neceſsitatem ſacerdotij eius, ibi *Talis enim decebat*. Promiſsionẽ vero oſtendit per illud, Pſal. Iurauit Dominus & nõ pœnitebit eũ, &c. Vnde tria oſtendit ad propoſitum ſuũ probandũ. Primo illud quod dicitur, ſecundũ ordinẽ Melchiſedech. Secundò illud quod dicitur, iurauit, ibi *Et quantum eſt non ſine iureiurando*. Tertiò illud quod dicitur, Tu es ſacerdos, ibi *Et alij quidem plures*. Circa primò duo facit: quia primo oſtẽdit ſimilitudinẽ Chriſti ad Melchiſedech. Secundò ex hac ſimilitudine præfert ſacerdotiũ Chriſti Leuitico, ibi *Intuemini autẽ*. Circa primũ duo facit, quia primò deſcribit conditiones Melchiſedech. Secundò oſtendit quomodo conueniunt Chriſto, ibi *Primum quidem*. deſcribit autem Melchiſedech: primò ex nomine, cùm dicit *Hic autem Melchiſedech*. Sic enim nominat eum ſcriptura Gen. 14. Vbi habetur hiſtoria, quam Apoſt. hic ſupponit. Et ſecundũ Glo. Hebræi dicunt ipſum fuiſſe Sem primogenitũ Noë, & tũc quando Abrahã habuit victoriã erat annor. 390. aliàs. 309. Et occurrit Abrahæ nepoti ſuo. Secundò deſcribit eum à dignitate. Erat enim rex & ſacerdos. Quantum ad primum dicitur *Rex Salem*. Et ſecundũ aliquos, Salem dicitur, Hieruſalem. Sed contra eſt Hierony. in quadã epiſtola: quia vt ipſe dicit, nõ poterat eſſe, ꝙ ei occurreret à Hieruſalẽ, quod probat ex ſitu. Alij autẽ dicunt, ꝙ Salem dicitur ille locus, de quo dicitur Ioan. 3. Quòd iuxta illum Ioannes baptizabat, & mœnia illius loci erãt adhuc tempore Hieronymi. Quantũ ad ſecundũ, dicit, Sacerdos Dei ſummi. Antiquitus enim ille, qui inter filios erat antiquior, erat ſacerdos. Sed verũ eſt, ꝙ tempore Abrahæ multũ inualuerat cultus idolorũ. Et ideo ne credant, ꝙ eſſet ſacerdos idolorũ additur, Dei ſummi. ſ. per eſſentiam, non per participationẽ, vel nuncupationem. Deus enim eſt creator omniũ eorum, qui dicũtur dij, ſiue per participationẽ, ſiue per errorem. Pſal. Rex magnus ſuper omnes Deos. Eſa. 61. Vos ſacerdotes Domini vocabimini, &c. Tertiò deſcribit eum ab officio, ibi *Qui obuiauit, &c.* Sacerdos enim medius eſt inter Deũ & populũ. Debet enim aliquid populo cõferre. ſ. ſpiritualia, & aliquid ab ipſo accipere. ſ. tẽporalia. 1. Cor. 9. Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, nõ magnũ eſt ſi carnalia veſtra metamus. Primò ergo debet exhibere confortationẽ per bona

monita.

monita. Vnde dicitur Gen. 14. Quòd quatuor reges vicerũt quinque reges, & captiuũ duxerũt Loth nepotẽ Abrahę. Iſti quatuor reges ſunt quatuor vitia principalia oppoſita quatuor cardinalibus virtutibus, quæ captiuum detinẽt affectũ nepotẽ rationis, victis quinque ſenſibus corporis. Qui enim ſuperat & liberat affectum, debet confortari à ſacerdote. Eſa. 21. Occurrẽtes ſitienti ferte aquã: & Eſa. 53. Confortate manus diſſolutas, &c. Secundò ſacerdos debet confortare per ſacramentorũ adminiſtrationẽ benedicendo. Vnde *Benedixit ei*. Pſal. Benediximus vobis in nomine Domini. Hoc autẽ fit impendendo ſacramenta per quę cõfortatur homo in gratia. Nume. 6. Inuocabũt nomen meũ ſuper filios Iſraël, & ego benedicam eis. Nam Deus benedicit authoritate, ſed ſacerdos miniſterio. *Et decimas*, ſcilicet ad ſuſtentationem. *Diuiſit*, ſcilicet Abraham, id eſt rectè diſtribuit. Sed contrà: quia vt patet Nume. 18. Ex lege eſt datio decimarum, non ergo ſunt ante legem. Reſpondeo: Dicendũ eſt, q̃ cerimonialia veteris teſtamenti ſunt quędã determinationes pręceptorũ iuris naturalis, & pręceptorũ moraliũ. Et ideo quantum ad hoc, q̃ habebant de iure naturali, ſeruabantur ante legem tantum pro voto obſeruantium, & ſine aliquo pręcepto. Quòd enim aliquid offeratur Deo in recognitionẽ creationis & dominij, hoc eſt naturale: ſed q̃ offeratur vitulus & hœdus, hoc eſt cerimoniale. Similiter de iure naturali eſt, quod miniſtri ſeruiẽtes Deo, ſuſtententur à populo, ſicut patet Gen. 47. Quòd hoc ſeruabatur etiam apud Gentiles. Vnde ſacerdotes, quia paſcebantur de horreis publicis, non ſunt compulſi vendere poſſeſsiones ſuas: & ideo fuerunt ante legem. Sed determinatio huius partis eſt per legem. Leuit. 27. Omnes decimæ Domini ſunt. Et in huius ſignum Iacob ante legem, in loco in quo poſteà fuit ædificatum templũ, vouit ſe daturũ decimas: & hoc ſpecialiter, quia ad hoc dei cultus propriè exhibetur, vt ſignificetur, quod homo quicquid habet, à deo accepit: & totã perfectionẽ ſuam ab ipſo expectat. Numerus enim denarius eſt perfectus, quia cõſurgit ex partibus ſuis aliquotis: quia vnũ, duo, tria, quatuor faciũt decem. Vſque etiã ad ipſum aſcendit numerus, & omnes alij non ſunt niſi quædã repetitio & additio ſuper denariũ. Omnes ergo ſunt imperfecti vſque dũ peruenitur ad ipſum. Et ſimiliter à Deo eſt omnis perfectio. Vt ergo ſignificaret, q̃ à Deo eſt complementũ omnis perfectionis, ideo dedit decimas. Deinde cùm dicit *Primũ quidẽ*. oſtendit ſimilitudinẽ Chriſti & Melchiſedech: & circa hoc facit duo: primò enim inducit ſimilitudinẽ quantũ ad conditionẽ perſonæ: ſecundò quantũ ad ſacerdotiũ, ibi *Aſsimilatus autem filio Dei* Prima in duas: quia primò ponit ſimilitudinem quantũ ad ea, quæ in ſcriptura commemorantur. Secundò quantũ ad ea, quæ in ipſa tacentur, ibi *Sine patre*. In ſcriptura autẽ duo dicuntur de ipſo. *Primũ quidem* nomen ſcilicet Melchiſedech *Quod interpretatur rex iuſtitiæ* & ſignificat Chriſtũ, qui fuit rex. Hier. 23. Et regnabit rex, & ſapiens erit, & faciet iudiciũ & iuſtitiam in terra. Nec ſolũ dicitur iuſtus, ſed etiã rex iuſtitiæ: quia factus eſt nobis ſapientia & iuſtitia 1. Cor. 1. Aliud quod dicitur de ipſo, eſt conditio. Vnde dicitur *Rex Salem, quod eſt rex pacis* hoc autẽ cõuenit Chriſto. Ipſe enim eſt pax noſtra. Ephe. 2. Et in hoc docet Apoſtolus vti interpretatione nominũ in prædicationibus. Orietur in diebus eius iuſtitia & abundantia pacis. Et bene coniungit iuſtitiam & pacem, quia nullus facit pacem, qui non ſeruat iuſtitiam. Eſa. 32 Erit opus iuſtitiæ, pax. In mundo iſto gubernantur in iuſtitia: ſed in futuro in pace. Eſa. 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis. Deinde cùm dicit *Sine patre*. ponit ſimilitudinem quantum ad ea, quæ tacentur de ipſo, quia *In ſcriptura non fit mentio de patre, vel matre eius, nec de genealogia ipſius*. Vnde ex hoc aliqui antiqui aſſumpſerunt materiam erroris: vt quia ſolus Deus eſt ſine principio & ſine fine, dicerent iſtũ Melchiſedech fuiſſe filium Dei. Iſtud autem damnatum eſt ſicut hæreticũ.

Vnde ſciendũ eſt, q̃ in veteri teſtamento, quãdocunque fit mentio de aliqua ſolenni perſona, narrãtur pater & mater, & tempus natiuitatis & mortis, ſicut de Iſaac & multis alijs: hic autem ſubito introducitur Melchiſedech nulla penitus facta mentione de generatione ſua, & pertinentibus ad ipſam. Et hoc vtique rationabiliter. Inquantum enim dicitur *Sine patre*. ſignificatur natiuitas Chriſti de virgine, quæ fuit ſine patre. Matt. 1. Quod enim in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt. Illud autem, quod eſt proprium Dei: non debet attribui creaturæ. Solius vero Dei patris eſt eſſe patrem Chriſti. Ergo in natiuitate illius, qui ipſum præfigurabat, non debuit fieri mentio de patre carnali. Item quantum ad generationem æternam, dicit *Sine matre*. Et hoc ne intelligas iſtam generationem eſſe materialem ſicut mater dat materiam genito, ſed eſt ſpiritualis: ſicut ſplendor à ſole: ſuprà. 1. Qui cum ſit ſplendor. &c. Item quando fit generatio à patre & matre, non totum eſt à patre, ſed materia adminiſtratur à matre. Ad excludendum ergo imperfectionem à Chriſto, & ad deſignandum, q̃ totum, quod habet, eſt à patre, non fit aliqua mentio de matre. Vnde verſus, Eſt ſine matre Deus, eſt ſine patre caro. Pſal. Ex vtero ante luciferum genui te, ſcilicet, ego ſolus *Sine genealogia*. Et duplici de cauſa non ponitur genealogia eius in ſcriptura: vna ad deſignandum, q̃ generatio Chriſti eſt ineffabilis. Eſa. 53. Generationem eius quis enarrabit? Alia ad deſignandum, quòd Chriſtus, qui introducitur, vt ſacerdos, non pertinet ad genus Leuiticum, nec ad genealogiam veteris legis. Et hæc eſt intentio Apoſtoli. Vnde ſubdit *Neque initium dierum habens, neque finem vitæ*. Hoc autẽ dicit, nõ quia Chriſtus non ſit natus in tẽpore, neque mortuus, ſed propter ęternam eius generationem, in qua natus eſt ſine initio cuiuſcunque tẽporis. Vnde Ioan. 1. In principio erat verbum, id eſt tempore quocũque dato antè erat verbum, vt exponit Baſilius. Eſt enim ante omnes dies, quia per ipſum factus eſt mundus, cum quo inceperunt dies. Item nec finem vitæ: verum eſt quantum ad diuinitatem, quæ eſt æterna. Quantum etiam ad humanitatẽ iam non habet finem vitæ, quia Chriſtus reſurgens ex mortuis, iam non moritur. Roma. 6. Et infrà. 13. Chriſtus Ieſus heri & hodie, ipſe & in ſecula. Deinde cum dicit, *Aſsimulatus autem filio Dei, &c*. Oſtendit ſimilitudinẽ quantũ ad ſacerdotiũ.

Sciendum eſt tamen, q̃ ſolet dici, quod poſteriora aſsimilantur prioribus, & nõ ecõuerſo. Et ideo ne credatur, quod ſacerdotium Chriſti ſit poſterius ſacerdotio Melchiſedech: hoc remouet Apoſtolus, quia & ſi Chriſtus inquantum homo natus ſit poſt eum, & ex tempore, tamẽ inquantum Deus & filius Dei eſt ab ęterno. Et ideo Melchiſedech ſecundum omnia iſta *Aſsimilatus eſt illi, qui eſt filius Dei* & hoc inquantũ *Manet ſacerdos in perpetuũ*, quod poteſt dupliciter exponi. Vno modo, quia non fit mentio de fine ſacerdotij eius, nec ſucceſſore ipſius. Oſeę. 12. In manibus prophetarum aſsimilatus ſum. Item eſt ſacerdos in perpetuũ, quia figuratum eius, ſcilicet ſacerdotium Chriſti, in perpetuum eſt. Vnde & in ſcriptura pluries repetitur, ritu perpetuo. Exod. 29. Cultus perpetuus erit. Leui. 24. Cultu, rituq; perpetuo, quia illud quod figurabatur per iſtud, perpetuum erat. Per hoc enim Apoſtolus continuat ſequentia ad præcedentia.

LECTIO SECVNDA.

Præfertur ſacerdotium Melchiſedech ſacerdotio Leuitico, in quo cum figuraretur Chriſtus, oſtenditur Chriſti ſacerdotium, etiam Leuitico excellentius.

INtuemini autem quantus ſit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha. Et quidem de filijs Leui ſacerdotium accipientes, mandatum habent decimas ſumere à populo ſecundum legem, id eſt, à fratribus ſuis: quanquam & ipſi exierint de lumbis Abrahæ. Cuius autem generatio nõ annumeratur in eis, decimas ſumpſit ab Abraham, & hunc qui habebat repromiſsiones, benedixit. Sine vlla autem contradictione, quod minus eſt à meliore benedicitur. Et hic quidem, decimas morientes homines accipiunt, ibi autem conteſtatur, quia viuit. Et vt ita dictum ſit per Abraham & Leui qui decimas accepit, decimatus eſt. Adhuc enim in lũbis patris erat, quando obuiauit ei Melchiſedech.

Suprà oſtendit Apoſtolus quomodo Melchiſedech aſsimilatus eſt filio Dei: hic oſtendit præeminentiã ſacerdotij Melchiſedech ad ſacerdotium Leuiticum. Et circa hoc facit duo. Primò enim excitat attentionem: ſecundò oſtendit propoſitum, ibi *Et quidem de filijs*. Excitat autem ipſos, quia grandia & maxima dicturus erat. Prouer. 8. Audite me, quia de rebus magnis locutura ſum. Et ideo dicit, *Intuemini*, id eſt diligẽter cõſiderãte. *Quãtus*, id eſt, quã magnæ dignitatis ſit *hic, cui Abrahã patriarcha decimas ſoluit* & hoc de

præcipuis. Malac. 1. Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculũ: & votum faciens, immolat Domino debile. *Cur Abrahã patriarcha.* Dicitur aũt Abraham patriarcha, id eſt princeps patrum: non quia non habuerit patrem, ſed quia ſibi facta eſt promiſſio de paternitate gentium. Gen. 17. Eris pater multarũ gentium. Eccle. 44. Abraham magnus pater multitudinis gentium. Roma. 4. Patrem multarũ gentium poſui te ante Deum cui credidiſti. Deinde cùm dicit *Et quidem de filiis.* oſtendit præeminentiam ſacerdotij Melchiſedech ad Leuiticum. Et circa hoc facit duo. Primò enim oſtendit propoſitum: ſecundò ex hoc concludit intentum, ſcilicet, q᷑ ſacerdotium Chriſti præfertur ſacerdotio Leuitico, ibi *Si ergo conſummatio.* Iterũ prima in duas: quia primò oſtendit propoſitum: ſecundò remouet quandã reſponſionem, ibi *Et vt ita dictum.* Prima iterum in duas. Primò oſtendit præeminentiam quantũ ad id, in quo ipſe vſus eſt ſacerdotio ſuo. Secundo quantũ ad conditionẽ ſacerdotij, ibi *Et hic quidem decimas.* Ad ſacerdotem vero duo pertinent, vt dictum eſt ſuprà. ſ. accipere, & benedicere. Duo ergo facit. Quia primò oſtendit excellentiã quantum ad acceptionẽ decimarum: ſecundò quantum ad benedictionẽ, ibi *Et hũc qui habebat.* Circa primum adhuc duo facit: quia primò oſtendit de quibus competit accipere decimas: ſecundò quomodo hoc excellentius faciebat Melchiſedech, ibi *Cuius autẽ generatio.* Dicit ergo *Et quidẽ accipientes ſacerdotiũ de filiis Leui.* In hoc oſtẽdit quibus cõpetit accipere decimas, quia ſacerdotibus. Sciendũ eſt autem, q᷑ illi de tribu Leui erant deputati diuino cultui. Inter ipſos autẽ ſoli illi de ſtirpe Aaron, erant ſacerdotes. Exod. 28. Applica Aaron, &c. Et iſti quia per Aaron erant de tribu Leui, ſumebant decimas. Sed cõtrà. Ergo ſecundũ hoc ſoli ſacerdotes accipiebant decimas: quod eſt contra illud Nume. 18. Filijs Leui dedi omnes decimas Iſraelis. Reſpondeo: Dicendum eſt, q᷑ Leuitæ non accipiebant eas, niſi quia miniſtrabant ſacerdotibus. Et ita non propter ſe, ſed propter ſacerdotes dabãtur eis. Item Leuitæ accipiebant decimas decimatas, ſicut Nume. 18. Et ita ſoli ſacerdotes accipiebant, & nõ ſoluebant. Secundò oſtendit quo iure accipiebant, quia ex mandato legis. Vnde dicit Mandatum habent decimas ſumere. Contrà. Si hoc eſt mandatũ legis, cum ſeruare mandata legis modo ſit peccatum, videtur illicitum modo dare, vel accipere decimas. *Quæ fuerint in lege ſeruanda.* Reſpondeo: Dicendũ eſt, q᷑ in lege fuerunt quædam purè ceremonialia, ſicut circũciſio, immolare agnũ, & huiuſmodi. Et iſta quia erant figuratiua tantum, non licet modo ſeruare. Erant enim figura futuri. Vnde qui modò ſeruaret, ſignificaret Chriſtum adhuc futurum. Quædã verò erant purè moralia, & iſta modò ſeruãda ſunt: & de talibus fuit datio decimarum, ſicut ſupra dictũ eſt. Vnde decimatio & in lege data eſt, & in nouo teſtamento. Matt. 10. Dignus eſt operarius cibo ſuo. Luc. 10. Dignus eſt operarius mercede ſua. Sed determinatio talis portionis, eſt ab eccleſia, ſicut & in veteri teſtamento fuit ex lege. Alia verò fuerunt partim cerimonialia, & partim moralia, ſicut iudicialia: & iſta quantũ ad id, quod cerimonialia ſunt, nõ licet ſeruare: ſed quantum ad morale, debent: tamen non eſt neceſſe in propria forma ſeruari. Alia obiectio, quia ſi eſſet mãdatum, & adhuc eſt, ergo peccat, qui non accipit, & peccant vbi non accipiuntur. Reſpondeo: Dicendum eſt, q᷑ aliqui dicunt, q᷑ nulli licet abrenunciare iuri accipiendarũ decimarum: ſed bene licet dimittere vſum accipiendi propter ſcandalũ, & hoc exemplo Apoſtoli, qui ſumptus nõ accipiebat ab aliquibus. Et ſic dicunt mandatum eſſe, quod iuri nõ renuntient. Melius tamen dici poteſt, quod nõ eſt intelligendum quod eis præceptũ ſit ſumere, ſed pro ſe habent introductũ hoc mandatũ, quod accipere poſſint, & alij teneantur reddere. Tertio oſtendit a quibus accipiebant, quia *A populo ſcilicet à fratribus ſuis ſecundũ legẽ, quanquam ipſi* Leuitæ *Exierunt de lumbis Abrahæ.* Quia enim aliquis poſſet dicere, quod ſicut Melchiſedech accepit decimas ab Abraham, ita Leuitæ à filijs ſuis, ergo non præfertur illud ſacerdotium iſti. Ideo hoc excludit, & dicit q᷑ ipſimet Leuitæ erãt de ſemine Abrahæ, & tamen erant inferiores eo cui decimas ſoluerunt. ſ. Abrahã. Deinde cum dicit *Cuius autẽ.* oſtendit quomodo excellentius conueniebat Melchiſedech accipere decimas, quia nec ipſe erat de genere Abraham, vnde *Generatio eius non annumeratur cũ eis,* ſcilicet Leuitis. Item ex mãdato legis licebat eis ſumere decimas: & ſic eorum ſacerdotium erat ſubiectum obſeruantijs legis, ſed ille non ex mãdato cuiuſcunq; legis, ſed per ſe *Sumpſit decimas.* Ideo ſacerdotium eius erat figura ſacerdotij Chriſti, quod non eſt ſubditum legi. Item ipſi accipiebant à populo infimo, ſcilicet à fratribus, ille autem à ſummo, ſcilicet ab Abraham.

Deinde cùm dicit *Et hũc qui habebat, &c.* Oſtendit excellentiam eius ex parte benedictionis, & eſt ſua ratio talis. Gene. 14. Dicitur, quòd Melchiſedech benedixit Abrahæ, & maior eſt, qui benedicit, illo cui benedicit: ergo, &c. Et ideo dicit, quòd Melchiſedech ipſe benedixit Abraham *Qui habebat repromiſſionẽ.* Contrà: infrà. 11. Non acceperũt repromiſſionem, &c. Reſpondeo: Dicendum eſt, quòd non accepit Abraham repromiſſionem, id eſt rem promiſſam, quia non fuit eam conſecutus, habuit tamen ipſam in fide, & ſpe, & ad ipſum ſpecialiter facta eſt repromiſſio.

Deinde cũ dicit *Sine vlla autẽ cõtradictione, quod minus eſt à meliore benedicitur* ponit maiorem ſuæ rationis. Sed hic ſunt tres obiectiones. Prima eſt de hoc, quòd dicit, quòd minor à maiore benedicitur. Et ex iſto loco pauperes Lugdunẽſes dicũt, quòd quicũque iuſtus, maior eſt peccatore: & ſic iuſtus Laicus non benedicitur à malo ſacerdote: ſed econuerſo. Vnde volũt, quod omnis iuſtus eſt ſacerdos, & nullus peccator, eſt ſacerdos. Reſpondeo: Dicendum eſt, quod iſte error nimis pernitioſus eſt: quia ſi bonitas miniſtri requiratur ad collationem ſacramenti, in quo eſt ipſa ſalus, ſequitur quòd nullus ſit certus ſuæ ſalutis, nec ſciret ſe rectè baptizatũ, quia non poteſt ſcire, ſi ſacerdos ſit iuſtus. Nullus etiam poterit eſſe miniſter, quia nemo ſcit vtrum odio, vel amore dignus ſit. Eccle. 9. Et ideo dicendum eſt, quod aliquis poteſt aliquid facere dupliciter: aut authoritate propria, aut authoritate alterius. Quando autẽ authoritate propria, tũc requiritur q᷑ ſit iuſtus. Sacerdos autẽ tãtũ eſt miniſter. Vnde non agit niſi in virtute Chriſti. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo, vt miniſtros Chriſti, & diſpẽſatores miniſteriorum Dei. Et ideo, nõ nocet ſiue bonus, ſiue malus fuerit: quia Chriſtus eſt, qui in ipſo benedicit & ſic ſine vlla contradictione, qui benedicit, maior eſt. Secunda obiectio eſt, quia cum Chriſtus ſit maior omni ſacerdote, quomodo poteſt corpus Chriſti à ſacerdote conſecrari? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ſacerdos benedicit materiã, nõ aũt corpus Chriſti. Itẽ nõ agit authoritate propria, ſed authoritate Chriſti, qui inquantũ Deus, maior eſt corpore ſuo. Item tertia obiectio eſt, quia non videtur verum, quod maior benedicat ſemper minorem: quia Papa conſecratur ab epiſcopo, & archiepiſcopus à ſuffraganeo, qui tamen ſunt minores. Reſpondeo: Dicendũ eſt, nec epiſcopus conſecrat papam, nec ſuffraganei archiepiſcopũ, ſed hunc hominem, vt ſit papa, vel archiepiſcopus. Item facit hoc miniſter Dei, qui maior eſt, quam papa. Deinde cùm dicit *Et hic quidem, &c.* Oſtendit præeminentiã ſacerdotij ex parte ſacerdotis ex conditione ipſius, & facit talem rationem. Illud eſt excellentius, quod non corrumpitur, ſed *In ſacerdotio Leuitico homines morientes,* id eſt per mortẽ ſuccedentes *Accipiunt decimas,* ſed *ibi,* id eſt in ſacerdotio Melchiſedech *Conteſtatur* ſcriptura *Quia viuit,* id eſt non facit mentionem de morte eius: non quia non mortuus ſit, ſed quia ſignificat ſacerdotiũ, quod manet in æternũ. Chriſtus enim reſurgens à mortuis, iam nõ moritur. Roma. 6. Apoc. 1. Fui mortuus, & ecce ſum viuus, &c. Conſequenter cùm dicit *Et vt ita dictum ſit, &c.* Reſpondet cuidam obiectioni, Poſſet enim dici, verũ eſt, quod Melchiſedech maior eſt, quam Abraham, qui ei dedit decimas, ſed Leui maior eſt, quàm Melchiſedech. Et ideo dicit Apoſtolus, quod hoc nõ valet, quia *Vt ita dictũ ſit per Abraham,* id eſt mediante Abrahã. *Et Leui decimatus eſt* ab eo ſupple. *Qui decimas accepit,* id eſt à Melchiſedech. Et ſic adhuc eſt ipſe maior, quã Leui. Sed cõtrà: Si alicuius epiſcopi pater dat decimas, non tamẽ propter hoc oportet, quòd epiſcopus ſit minor illo, qui decimas recipit. Ergo nec ſimiliter in propoſito. Reſpõdeo: Dicendũ eſt, quod nõ eſt ſimile, quia tota dignitas illius generis etiã ſacerdotũ, erat ex Abrahã, nõ autẽ ſic eſt de epiſcopo, quia tota dignitas eius ex Chriſto eſt, nõ ex patre ſuo.

Deinde cùm dicit, *Adhuc enim in lumbis, &c.* Manifeſtat, q᷑ dixerat, & dicit, quòd *Leui adhuc erat in lũbis patris Abrahã, quando dedit decimas Melchiſedech, qui occurrit ſibi* & ſic Abraham decimato, decimatus eſt etiam Leui. Sed contrà quia ſic etiam erat Chriſtus in lumbis eius, ſicut & Leui.

Matt. 1.

Matth.1. Filij Dauid, filij Abraham. Et ideo ſi propter hoc maior eſt Melchiſedech, quàm Leui: quia Leui fuit decimatus, non videtur ratio quare Chriſtus nō fuerit decimatus: & ſi adhuc Melchiſedech maior Chriſto erit. Et eadem difficultas eſt de peccato originali: quia vt dicitur Rom.5. In quo omnes peccauerunt, id eſt, in Adam. Et ideo videtur, quod Chriſtus, qui eodem modo fuit in ipſo ſicut nos, ipſum peccatum originale contraxerit. Reſpondeo: Dicēdum eſt, quod totum hoc intelligitur in his, qui in Abrahā ſiue in Adam fuerunt ſecundum rationem ſeminalem & corpulentam ſubſtantiam, quomodo Chriſtus nō fuit ibi, ſed tantum ſecundum corpulentam ſubſtantiam: Chriſtus enim fuit conceptus quo ad corpus de materia puriſsima & ſanctiſsima beatæ virginis: vt habetur declaratum tertio ſententiarum, tertia diſtinctione.

LECTIO TERTIA.

Concluditur ſacerdotium Chriſti, Melchiſedech ſacerdotio excellentius, & ideo etiam Leuitico.

SI ergo conſummatio per ſacerdotium Leuiticum erat (populus enim, ſub ipſo legem accepit) quid adhuc neceſſariū fuit ſecundum ordinem Melchiſedech, alium ſurgere ſacerdotem, & non ſecundum ordinem Aaron dici? Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſe eſt, vt & legis tranſlatio fiat. In quo enim hæc dicuntur: de alia tribu eſt, de qua nullus altario præſto fuit. Manifeſtum eſt enim, quòd ex Iuda ortus ſit Dominus noſter, in qua tribu, nihil de ſacerdotibus Moyſes locutus eſt. Et amplius adhuc manifeſtum eſt ſi ſecundum ſimilitudinem Melchiſedech exurgat alius ſacerdos, qui non ſecundum legem mandati carnalis factus eſt, ſed ſecundum virtutem vitæ inſolubilis. Conteſtatur enim, quoniam tu es ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech. Reprobatio quidē fit præcedentis mandati, propter infirmitatem eius & inutilitatem. Nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio verò melioris ſpei per quam proximamus ad Deum.

Suprà probauit Apoſtolus præeminentiam ſacerdotij Melchiſedech ad Leuiticum: hic ab eodem concludit excellentiā ſacerdotij Chriſti, reſpectu ſacerdotij Leuitici. Sicut etiam ſuprà dictum eſt à principio huius ſeptimi cap. Apoſtolus per tria probat in authoritate Pſalmiſtæ propoſitū ſuum. Et primò per illud, ſecundū ordinem Melchiſedech. Probauit ergo præeminentiam Melchiſedech ad Leui. Et ideo ſecundum ordinem ſacerdotij Melchiſedech, probat præeminentiam Chriſti ad ſacerdotium Leuiticum. Vnde facit hic magnā vim de iſto verbo, ſecundū ordinem. Et facit duas rationes, quarum vna concludit, quod ſacerdotiū Chriſti præfertur ſacerdotio Leuitico. Secunda quod etiā euacuat illud, & illam ponit, ibi, *Et amplius adhuc manifeſtum eſt, &c.* In prima ratione, quæ eſt conditionalis, ponit duo antecedentia, & per conſequens duo cōſequentia, ibi, *Quid adhuc, &c.* Et ratio ſua talis eſt, Si ſacerdotiū Leuiticum fuiſſet perfectum, per cuius miniſterium erat adminiſtratio legis, non fuit neceſſarium, quod ſurgeret alius ſacerdos ſecundum alium ordinem, per quem etiam alia lex miniſtraretur, ſicut per Leuiticum: lex vetus. Sed ſurgit alius ſacerdos ſecundum alium ordinem, ſcilicet ſecundum ordinem Melchiſedech. Ergo illud imperfectum erat. Sicut ergo ſurgit ſacerdotium, ita neceſſe eſt ſurgere aliam legē. In iſta ratione manifeſtū eſt, quod ſunt duo antecedentia. Vnum pertinet ad ſacerdotium: aliud ad legē. Dicit ergo quantū ad primū antecedens, q. *Si eſſet conſummatio per ſacerdotium Leuiticum.* Quantum verò ad ſecundum, dicit, quod ſi per ſacerdotium lex adminiſtraretur, quod probat *quia ſub ipſo*, id eſt per eius adminiſtrationem, *Populus legē accepit*, non quod ſacerdotium præcederet legem, ſed magis econuerſo. Vnde iſtud ſecundum antecedens ponit ibi cùm dicit, *Sub ipſo enim, &c.* Malach.2. Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem de ore eius requirent. Facit autem mentionem ſpecialiter de ſacerdotio, vt transferat ſe ad legem, quæ per officium ſacerdotale adminiſtrabatur: non enim, vt dicit Glo. poteſt eſſe ſacerdos ſine teſtamento & lege & præceptis. Sacerdotiū verò non conſummabat, id eſt perficiebat. Tota enim perfectio ſua erat per legem, quam adminiſtrabat. Sed vt iam dicetur, nullum *ad perfectum adduxit lex*: quia nec ad perfectionem iuſtitiæ. Matth.5. Niſi abundauerit iuſtitia veſtra pluſquam ſcribarū, &c. Item nun dabat conſummationem patriæ, quia nō introducebat in vitam. Et in huius ſignum ipſe legiſlator non potuit intrare terram promiſsionis. Deut. vlt. Has autem duas perfectiones habemus per Chriſtū. Eſa.10. Conſummatio abbreuiata inundabit iuſtitiam. Roma.9. Verbum conſummans & abbreuians in æquitate. Hæc ſunt ergo antecedentia. Conſequentia vero ponit, cùm dicit, *quid adhuc, &c.* Et hoc quantum ad primum, quaſi dicat. Si illud fuiſſet conſummatum & perfectum, *quid adhuc fuit neceſſarium ſurgere alium, &c.* i. non dixiſſet, ſecundum ordinem Melchiſedech, ſed ſecūdum ordinem Aaron: quod quia non fecit, ergo erat imperfectum. Hæc eſt tota prima ratio, per quam patet, quod ſacerdotium Chriſti præfertur Leuitico. Secunda ratio probat, quod etiā ipſum euacuat, quia perfectum euacuat imperfectum. 1.Cor.13. cùm venerit quod perfectum eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. Ergo ſacerdotiū Chriſti euacuat ſacerdotium Leuiticum. Eſt ergo primum conſequens, quod ſacerdotium Chriſti euacuat ſacerdotium Leuiticum. Secundum cōſequens eſt quod etiam euacuatur lex quæ per illud adminiſtrabatur: & iſtud ponit, cùm dicit, quod *Tranſlato ſacerdotio neceſſe eſt, vt legis tranſlatio fiat.* Erat enim lex ſub adminiſtratione ſacerdotij: ergo mutato ſacerdotio, neceſſe eſt, quod lex mutetur. Et huius ratio eſt, quia mutato fine, neceſſe eſt, quod mutentur ea, quæ ſunt ad finem, ſicut qui mutat propoſitum eundi per aquam, mutat propoſitum quærendi nauem. Omnis autem lex ordinatur ad conuerſationē humanam ſecundum aliquod regimen. Vnde ſecundum philoſophū in politicis. Mutata conuerſatione, neceſſe eſt mutari legē. Sicut autem lex humana ordinatur ad regimen humanū, ita ſpiritualis & diuina ad regimen diuinum. Hoc autem regimen deſignatur per ſacerdotium. Tranſlato ergo, ſacerdotio, neceſſe eſt transferri legem. Signanter autem loquitur, quia non dicit, ſacerdote tranſlato. Lex enim non reſpicit perſonam ſacerdotis. Vnde mortuo ſacerdote, non mutatur lex, niſi fortè ſit illa introducta propter perſonam eius: ſed mutato ſacerdotio mutatur totus modus, & ordo regiminis. Et de iſta mutatione habetur Hier.31. Feriam domui Iſrael, & domui Iuda fœdus nouū, non ſecundū pactū quod pepigi cum patribus veſtris, &c. Roma.8. Lex ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, liberauit me à lege peccati & mortis. Lex enim vetus dicitur lex peccati & mortis, per occaſionem acceptam, quia ſ. gratiam non conferebat ex opere operato: ſicut ſacramenta nouæ legis. Sed obijcit hic Manichæus: Si lex vetus fuit data per diuinam prouidentiam, cùm illa ſit immutabilis, etiam ipſa lex eſſet immutabilis, & per conſequens non debuit mutari. Cùm ergo mutata ſit, ergo nō eſt data per diuinam prouidentiā. Reſpondeo: Dicendum eſt ſecundum, quod dicit Augu. contra Fauſtum, Sicut ſapiens diſpenſator vna & eadē diſpoſitione & prouidentia ſecundum diuerſitatem temporū & perſonarū dat alia, & alia præcepta: ſicut & alia hyeme, alia æſtate, alia pueris, alia ſenibus, alia perfectis, alia imperfectis, & tamen eſt eadem prouidentia: ita diuina prouidentia immobili permanente: mutata eſt lex propter mutationem temporū, quia ante aduentum debuerunt dari præcepta, quæ figurarent venturum, ſed poſt aduentum, quæ ſignificent veniſſe. Itā data ſunt illis præcepta ſicut pueris: in nouo vero ſicut perfectis. Vnde lex dicitur pædagogus, quod eſt propriè puerorum. Vnde ſi in lege dicitur aliquid quod ſonet in perpetuitatē, hoc eſt ratione figurati. Item glo. dicit hic, quod iſta tranſlatio ſacerdotij fuit figurata. 1.Reg.2. Quando ſacerdotium fuit tranſlatum ad Samuelem, qui nō fuit de tribu Leui. Contrà: quia Samuel non fuit ſacerdos, immo magis hoc fuit figuratum in tranſlatione ſacerdotij Abiathar ad Sadoch, qui etiā erat Leuita. Et dicendum eſt, quod licet Samuel non eſſet ſacerdos, tamen aliquid ſacerdotale egit: quia & ſacrificiū obtulit: & reges vnxit, ſc. Saul & Dauid. Et quantum ad hoc, tranſlatum eſt ad ipſum ſacerdotium. Et ſic dicitur in Pſal. Moyſes & Aaron in ſacerdotibus eius & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius. Item contra illud quod dicit glo. quod non erat de tribu Leuitico: quia 1.Paralip.6. Helcana, qui fuit pater eius, & ipſe numeratur inter filios Leui. Reſpondeo: Dicendum eſt, quod Samuel quantum ad aliquid, fuit de tribu Iuda, & hoc quantū ad matrem, ſed quantū ad patrem de tribu Leui, non tamē de

Aaron

Aaron: ſed quantum ad locum, fuit de monte Ephraim. Licet enim vndecim tribus habuerint certas prouincias, non tamē tribus Leui: ſed inter ipſas accepit poſſeſſionem, & ſic habitabat in monte Ephraim. Deinde cùm dicit, *In quo enim, &c.* Manifeſtat, quod dixit: & primò quod ſacerdotium ſit translatum: ſecundò hoc exponit, ibi, *Manifeſtū eſt enim.* Dicit ergo, dictum eſt, ꝙ translatū eſt ſacerdotiū: quia ille cui dixit Propheta, *Tu es ſacerdos*, eſt de alia tribu, ſcilicet de Iuda, nō de Leui: ſic patet Matth. 1. *De qua tribu, Nullus præſto fuit altario*, id eſt altaris miniſterio. ſ. de Iuda. Sed cōtrà: Rex Ozias ingreſſus eſt tēplum, vt poneret incē ſum. 2. Paralip. 26. Reſpondeo: dicendū eſt, ꝙ licitè nullus preſto fuit altari, vel etiā nullus impunè. Ipſe enim Ozias grauiter fuit punitus, quia vſq; ad mortem fuit leproſus. Etſi dicas contra illud quod dicitur, nullus, quod beata virgo fuit de tribu & ſtirpe Aaron, quia erat cognata Elizabeth, quæ fuit de filiabus Aaron. Luc. 1. Reſpondeo: Dicēdum eſt, ꝙ inter ſtirpes, ſacerdotalis & regia erāt pręclariores, vnde & frequēter coniunctę fuerunt per matrimoniū, ſicut patet de primo ſummo ſacerdote, qui accepit vxorē filiam Aminadab ſororem Naaſon, qui fuit dux in tribu Iuda. Exod. 6. Et etiam 4. Reg. 11. & 2. Paral. 22. Ioiada ſacerdos duxit in vxorem Ioſabeth filiam regis Ioram: vnde potuit eſſe, quod aliqua parte Eliſabeth eſſet de tribu Iuda.

Deinde cū dicit, *Manifeſtum eſt.* exponit, quod dixit, dicens, quod *Manifeſtū eſt*, quod dñs ortus eſt de tribu Iuda. Matt. 1. Apoc. 5. Vicit leo de tribu Iuda, &c. De qua nihil, &c. Lex enim mandauit nullum aſſumi ad miniſterium tabernaculi, niſi tantū de tribu Leui, vnde in tribu Iuda nihil de ſacerdotibus locutus eſt Moyſes. Deinde cū dicit, *Et amplius adhuc, &c.* Quia ſupernis poſuit vnā rationē ad probandum, ꝙ ſacerdotium Chriſti pręfertur Leuitico, & ipſum euacuat, ideo hic ponit aliam, in qua oſtendit rationem euacuationis, & transmutationis illius: & vtitur quadam conditionali: in qua primò ponit duo antecedentia: ſecundò duo conſequentia, ibi, *Reprobatio.* Circa primum duo facit: quia primò ponit illa antecedentia: ſecundò manifeſtat, quod dixit, ibi, *Conteſtatur enim.* Ratio ſua talis, Si nouus ſacerdos ſurgit, hoc non erit ſm legem carnalis mādati, ſed ſm legem vitæ æternæ & inſolubilis. Et huius ratio eſt, quia primus fuit ſecundū legē aliam, oportet ergo, ꝙ nouus ſit ſm aliam legem, ſi tamen ſurgit aliquis nouus. Sed dicendū eſt, ꝙ ſurgit alius nouus. In maiori ergo ſunt duo, quorum vnum pertinet ad vetus teſtamentum, ſcilicet, ꝙ eſt mandatū carnale, & hoc quia habebat quaſdam obſeruantias carnales, ſicut circunciſionem, & purificationes carnales. Item quia promittebat pœnas & præmia carnalia. Eſa. 1. Si volueritis & audieritis me, bona terrę comedetis. Infrà 9. Iuſtitijs carnis vſque ad tempus correctionis impoſitis. Et iſtud antecedens ponit, cùm dicit, Amplius manifeſtum eſt, &c. Et patet, quod pertinet ad nouū teſtamentum, quod non diſpenſatur per carnalia, ſed conſiſtit in ſpiritualibus. Eſt enim, ſecundum ſpiritualem virtutem per quam generatur in nobis vita perpetua. Ex hoc quia promittuntur in ipſo bona & pœnæ perpetuæ. Infrà 9. Chriſtus aſsiſtens pontifex, &c. Matt. 25. Tunc ibunt hi in ſupplicium æternum, iuſti verò in vitam æternam. Item nō conſiſtit in carnalibus obſeruantijs, ſed in ſpiritualibus. Ioan. 6. Verba quæ ego locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt. Et dicit, quòd eſt ſecundum virtutem vitę inſolubilis.

Conſequenter cū dicit, *Conteſtatur enim, &c.* Manifeſtat quod dixerat, & facit vim in hoc, ꝙ dicit, In ęternum, quia ſi ſacerdotium eſt æternum, manifeſtū eſt, ꝙ dicit perpetuitatem. Deinde cùm dicit, *Reprobatio quidem fit, &c.* Ponit duo cōſequentia. Et primò de euacuatione veteris teſtamenti. ſecundò de inſtitutione noui, ibi, *Introductio verò.* Primum eſt quod vetus teſtamentū fuit per legem carnalis mandati, & introducitur aliud, ergo primum mutatur. Et hoc eſt, quod dicit, quod fit prioris mādati reprobatio. Sed contrà: Non reprobatur niſi malum. Eſa. 11. Vt ſciat reprobare malū. Illud autē mandatū non eſt malum. Rom. 7. Lex quidem ſancta, & mandatū ſanctum, & iuſtum & bonum. Reſpōdeo: Dicendum eſt, ꝙ non erat malum ſm ſe, ſed vt inconueniens tempori. Non enim ſeruanda ſunt in

Mandatū, quō bonū, & malum.

nouo ſacerdotio, quę fuerunt in antiquo. Pſal. Holocauſtū & pro peccatu nō poſtulaſti, tunc dixi, ecce venio. Et ideo dicitur, quod illud reprobatur, & hoc propter infirmitatē & inutilitatem. Illud autem dicitur infirmum, quod non poteſt exequi effectum ſuum: proprius autē effectus legis & ſacerdotij eſt iuſtificare. Hoc autē non lex potuit facere. Roma. 8. Nam quod erat impoſsibile legi, in quo infirmabatur ſm carnem. Gal. 4. Quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo vultis ſeruire. Item inutile dicitur, quod nō valet ad finem conſequēdum. Hoc autem non poteſt lex, quia non adducebat ad beatitudinem, quæ finis eſt hominis. Sed tamen ſuo tēpore fuit vtilis, inquantum diſponebat ad fidem. Infrà 11. Iuxta fidem omnes defuncti ſunt, non acceptis repromiſsionibus. Quare autem ſit infirmum & inutile, oſtendit cùm dicit, Nil enim ad perfectum, nec, ſcilicet iuſtitiæ, nec patriæ adduxit. Vnde erat imperfecta, ſed perfecta fuit per Chriſtum. Conſequenter cùm dicit, *Introductio verò*, ponit conſequens ſecundum ex ſecundo antecedente, dicens, *Introductio vero melioris ſpei*, ſupple fit per nouum ſacerdotem. *Per quem proximamus ad deum.* Si enim nouus ſurgit, eſt ſecundum virtutē vitæ indiſſolubilis, hoc eſt antecedēs & introductio melioris, &c. Et hoc eſt conſequens. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in ſpem viuam per reſurrectionem Ieſu. Item per ipſum proximamus deo. Per peccatum enim diſiungimur ab ipſo. Eſa. 59. Iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos & Deum veſtrū, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis. Hic eſt ergo ille, qui hoc remouet, quod facit nos approximare deo, hic autem eſt ille nouus ſacerdos, ſcilicet Chriſtus, qui tollit peccata mundi. Ioan. 1. Ro. 5. Iuſtificati ergo ex fide pacem habeamus ad deum per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem acceſſum habemus in gratiam iſtam.

LECTIO QVARTA.

Probat ſacerdotium Chriſti præferri Leuitico, ex iuramento Dei, & æternitate durationis.

ET quantum eſt non ſine iureiurando (alij quidem, ſine iureiurando ſacerdotes facti ſunt: hic autem cum iureiurando per eum, qui dixit ad illum, Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es ſacerdos in æternum) intantum melioris teſtamenti ſponſor factus eſt Ieſus. Et alij quidem plures facti ſunt ſacerdotes, idcirco quòd morte prohiberentur permanere: hic autem eo, quòd maneat in æternum, ſempiternum habet ſacerdotium. Vnde & ſaluare in perpetuum poteſt accedens per ſemetipſum ad Deum: ſemper viuens ad interpellandum pro nobis. Talis enim decebat, vt nobis eſſet pontifex ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & excelſior cœlis factus. Qui non habet neceſsitatem quotidie (quemadmodū ſacerdotes) prius pro ſuis delictis hoſtias offerre deinde pro populi. Hoc enim fecit ſemel, ſe offerendo. Lex. n. cōſtituit homines ſacerdotes infirmitatē habentes: ſermo autem iuriſiurandi, qui poſt legem eſt, filium in æternū perfectum.

Suprà Apoſtolus ex vna parte authoritatis Pſalmiſtæ probauit, quod Sacerdotium Chriſti præfertur Leuitico, & ipſum euacuat: hic idem probat ex alijs duabus partibꝰ: & primò ex hoc, quod dicit, Iurauit Dominus. Secundò ex hoc, quod dicit, Tu es ſacerdos, ibi, *Et alij quidem plures, &c.* Facit autem primò talem rationem. Illud quod inſtituitur ſine iuramento, minus validum eſt, quā quod conſtituitur cum iuramento: ſacerdotium autem Chriſti inſtitutum eſt cum iuramento, ſicut patet: quia dicit, Iurauit dominus. Sacerdotium verò Aaron, non: ſicut patet Exod. 28. Applica ad te Aaron, &c. Ergo, &c. Quantum ad maiorem dicit, *Et quantum eſt*, ſupple, quod *Non ſine iureiurando alij quidem ſine iureiur. ſacerdo. facti ſunt, hic autem, &c.* Omnia iſta ponuntur ad probandū, ꝙ ſacerdotiū Chriſti ſit firmius, quia ſupradictum eſt, omnis promiſsio facta in veteri teſtamento per iuramentū, ſignum eſt cōſilij diuini immobilis. Et ideo, quia ad Dauid, & ad Abraham facta ſunt iſta promiſsio de Chriſto cum iuramēto ſpecialiter dicitur Chriſtus filius ipſorum. Matt. 1. Iſtud autē iuramentū deſignat æternitatem poteſtatis Chriſti. Dan. 7. Poteſtas eius, poteſtas æterna. Luc. 1. Et regni eius non erit finis. *Intantū melioris, &c. quia ſacerdotiū eſt firmius*, ꝙ patet, quia per iuramentum ordinatum eſt: ideo oportet aliquid melius & firmius per ipſum haberi. Vnde poteſt legi præcedens litera ſuſpenſiuè vſq; huc: ꝙ inquantū eſt non ſine iuramento, intantū melioris, &c. Sciendum eſt autē quod ſacerdos

cerdos

cerdos eſt medius inter deum & populũ. Deut.5. Ego medius & ſequeſter fui. Et ideo, quia ſequeſter eſt mediator: ſacerdos debet deum & populũ ad concordiam reducere. Et hoc fit, quaſi per pactũ de bonis tẽporalibus, in quibus non conquieſcebat affectus niſi carnalium, ſm illud Pſal. Quid enim mihi eſt in cęlo, &c. Et ideo oportuit, vt ſuperueniret alius ſacerdos, qui eſſet ſponſor. i. promiſſor melioris teſtamẽti, & melioris pacti, quia de bonis ſpiritualibus & ſtabilibus. Et hic eſt Ieſus. Hiere.31. Feriam domui Iuda fœdus nouum, non ſecundũ pactũ quod pepigi, &c. Mat.4. Pœnitentiã agite, appropinquabit enim regnum cælorum.

Deinde cùm dicit, *Et alij quidẽ plures, &c.* vtitur alia clauſula poſita in authoritate, Tu es ſacerdos in æternũ. Et circa hoc facit duo. Primò enim oſtendit quare hæc clauſula, in ęternum apponitur. Secundò ex hoc oſtendit ſacerdotiũ Chriſti eſſe maioris efficaciæ, quam ſacerdotium veteris teſtamenti, ibi, *Vnde & ſaluare*, oſtendit autem, quod iſte ſit verus ſacerdos, quia alij prohibebantur morte permanere, quia omnes neceſſitatem habebant moriendi. Vnde Aaron mortuo, ſucceſſit Eleazari ſicut patet Nume.20. Et ſic deinceps. Sicut autem videmus in naturalibus, quę ſunt ſigna ſpiritualium, quod incorruptibilia non multiplicantur ſub eadem ſpecie. Vnde non eſt niſi vnus ſol, ita in ſpiritualibus in veteri teſtamento, quod fuit imperfectũ multiplicati fuerunt ſacerdotes. Et hoc fuit ſignum quod illud ſacerdotium erat corruptibile, quia incorruptibilia non multiplicantur in eadem ſpecie, vt dictum eſt, ſed iſte ſacerdos, ſ. Chriſtus eſt immortalis. Manet enim in æternum, ſicut verbum patris æternum, ex cuius æternitate redũdat etiam æternitas in corpus eius, quia Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur. Roman.6. Et idcirco, *Ex eo quod manet in æternum, habet ſacerdotium ſempiternum.* Et ideo ſolus Chriſtus eſt verus ſacerdos, alij autem miniſtri eius. 1. Corint.4. Sic nos exiſtimet homo, vt miniſtros Chriſti.

Deinde cùm dicit, *Vnde & ſaluare, &c.* Oſtendit efficaciã eius. Et circa hoc duo facit, quia primò oſtendit efficaciam eius. ſecundò modũ ipſius efficacię, ibi, *Accedens, &c.* Efficacia eius eſt, quia cauſa eſt ſemper potentior ſuo effectu, & ideo cauſa temporalis non poteſt producere effectum æternum. Sacerdotium verò Chriſti eſt æternum, non autem Leuiticum, vt eſt probatum. Ergo Chriſtus *Poteſt ſaluare in perpetuum.* Hoc autem non poteſt fieri, niſi haberet virtutem diuinã. Eſa.45. Saluatus eſt Iſraël in Domino ſalute ęterna. Modus autem eſt, quia *Accedens, &c.* Et deſcribit iſtum modum à tribus. ſ. ab excellentia virtutis naturæ, & pietatis. Virtutis quidẽ, quia *Accedit per ſemetipſum.* Sed contrà, Accedens ad aliquem diſtat ab ipſo, Chriſtus autem non diſtat à Deo. Reſpondeo. Dicendum eſt, quòd Apoſtolus in verbis iſtis oſtendit duplicem naturam, ſcilicet humanam: ſecundum quam conuenit ei accedere, quia in ipſa diſtat à Deo, non autem accedit à ſtatu culpæ ad ſtatum gratiæ: ſed per contemplationem intellectus, & affectus, & adeptionem gloriæ. Et naturam diuinam, per hoc quod dicit eum per ſemetipſum accedere ad Deũ. Si enim eſſet purus homo, nõ poſſet per ſe accedere. Ioan.6. Nemo poteſt venire ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eum. Et ideo cùm Apoſtolus dicit, quòd per ſemetipſum accedit, oſtendit virtutem eius. Eſa.63. Gradiens in multitudine fortitudinis ſuæ. Ergo accedit, inquantum homo, ſed per ſemetipſum inquantum Deus. Excellentiam verò naturæ oſtendit, inquantum dicit, *Semper viuens.* Aliter enim ſacerdotiũ eius finiretur. Apoc.1. Fui mortuus, & ecce ſum viuens in ſecula ſeculorum. Excellentiam pietatis oſtendit, quia dicit *Ad interpellandum pro nobis*, quia licet ſit ita potens, ita altus: tamen cum hoc eſt pius, quia interpellat pro nobis. 1. Corint.1. Aduocatum habemus apud patrem Ieſum Chriſtum, &c. Interpellat autem pro nobis, primò humanitatẽ ſuam, quam pro nobis aſſumpſit repræſentando. Item ſanctiſſimæ animæ ſuæ deſideriũ, quod de ſalute noſtra habuit exprimẽdo, cum quo interpellat pro nobis. Alia litera, accedentes per ipſum & tunc deſignantur illi quos ſaluat, quia accedentes per fidẽ eius ad Deũ. Rom.5. Iuſtificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum Ieſum Chriſtũ, per quem acceſſum habemus.

Deinde cũ dicit, *Talis enim decebat, &c.* Oſtendit ex excellentia Chriſti, excellentiã eius ſacerdotij. Et circa hoc facit duo. Primò enim oſtendit, quod ei conueniunt perfectiones conditionũ, quę requirebantur ad ſacerdotium veteris legis. Secundò oſtendit, quod ſibi deſunt imperfectiones eius, ibi, *Qui non habet neceſſitatem.* ponit autẽ quatuor conditiones de ipſo, quę debent eſſe in ſacerdote legali. Primò ſanctitas. Leui.21. Incenſum enim domini & panes Dei ſui offerunt, & ideo ſancti erunt. Hanc autem perfectè habuit Chriſtus. Sanctitas enim importat puritatem conſecratam Deo. Chriſtus autem à principio conceptionis ſuæ Deo conſecratus fuit. Luc.1. Quod enim ex te naſcetur, ſanctum vocabitur. Matt.1. Quod enim in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt. Et Dan.9. Vngatur ſanctus ſanctorũ. Secundò innocentia. Leuit.22. Cuſtodiã pręcepta mea, vt non ſubiaceant peccato. Propriè autem dicitur innocentia, puritas ad proximum. Pſal. Innocens manibus, &c. Chriſtus autem ſummè innocens fuit, vtpotè qui peccatum non fecit. Pſal. Ego in innocentia mea ingreſſus ſum. Tertiò quod eſſet impolutus, & hoc quo ad ſe. Leuit.21. Homo de ſemine tuo, qui habuerit maculam, non offerat panes Dei ſui. De Chriſto autem dicitur in figura. Exod.12. Erit autem agnus ſine macula, &c. Quartò quod non commiſceretur cum coinquinatis. Leui.21. Non commiſces ſtirpem generis ſui, vulgo gentis ſuæ. Chriſtus autem fuit perfectiſſimè à peccatoribus ſegregatus. Pſal. Beatus vir qui non abijt in conſilio impiorum, &c. Quod quidẽ verum eſt quantũ ad ſimilitudinem vitę. Sapien.2. Diſſimilis eſt alijs vita illius. Non tamẽ quantũ ad conuerſationẽ, quia cum hominibus conuerſatus eſt. Baruch.3. Et hoc propter illorum conuerſationem. Matt.9. Quare cum peccatoribus manducat magiſter veſter? Et intantũ ſegregatus eſt, quod etiã *Factus eſt excellentior cælis*, i. ſuper omnem cæleſtẽ creaturã, ſublimata eſt humana natura in ipſo. ſuprà 1. Sedet ad dextrã maieſtatis in excelſis, &c. Ergo iſte eſt ſacerdos valde efficiens.

Conſequẽter cùm dicit, *Qui non habet, &c.* Remouet ab eo, quod erat imperfectionis in ſacerdote legali. Hoc autem erat, quia ille indigebat ſacrificio expiationis: vt patet Leuit.16. Immolabit vitulum pro ſe, & hircum pro populo. Ergo orabat pro ſe. Item non tantum ſemel orabat pro ſe, ſed frequenter. Et huius ratio eſt, quia *Lex inſtituit ſacerdotes habẽtes infirmitatem.* Sap.9. Homo infirmus & exiguĩ temporis, &c. Sed ſermo diuinus, qui poſt legem eſt, interpoſito iureiurando cõſtituit filium, qui nullam de iſtis imperfectionibus habet, ſed omnino perfectum, in æternum ſcilicet ſacerdotem duraturum. Non enim obtulit pro peccatis ſuis, ſed tantũ pro noſtris. Eſa.53. Vulneratus eſt propter iniquitates noſtras. Item nec frequenter pro nobis, ſed tantum ſemel. 1. Pet.3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt. Vnica enim eius oblatio ſufficit ad exhauriendã peccata totius generis humani.

CAPVT. VIII. LEC. I.

Oſtendit idem quod ſupra, ex eo quod Chriſtus non fuit miniſter legalium.

CApitulum autem ſuper ea, quæ dicuntur, Talem habemus pontificem, qui conſedit in dextera ſedis magnitudinis in cælis: ſanctorum miniſter, & tabernaculi veri, quod fixit Deus, & non homo. Omnis enim pontifex, ad offerendum munera & hoſtias conſtituitur. Vnde neceſſe eſt & hunc habere aliquid quod offerat. Si ergo eſſet ſuper terram, nec eſſet ſacerdos: cum eſſent, qui offerrent ſecundum legem munera, qui exemplari & vmbra deſeruiunt cæleſtium: ſicut reſponſum eſt Moyſi, cum conſummaret tabernaculum. Vide (inquit) omnia facito ſecundum exemplar, quod tibi oſtenſum eſt in monte.

Suprà probauit Apoſtolus excellentiã ſacerdotij Chriſti ad ſacerdotium Leuiticum ex parte perſonæ: hic probat idem ex parte ipſius ſacerdotij. Et circa hoc facit duo. Primò enim oſtendit ſacerdotium Chriſti eſſe excellentius ſacerdotio veteris legis: & primò hoc in generali: ſecundò in ſpeciali, ibi, *Habuit quidem & prius*, ſcilicet 9. cap. Prima in duas. Primò enim ponit intẽtum: ſecundò manifeſtat propoſitum ſuum, ibi, *Omnis enim pontifex.* Circa primũ duo facit: quia primò ponit modũ tradendi: ſecundò præmittit quæ debet dicere, ibi, *Talem habemus pontificẽ, &c.* Dicit ergo, *Capitulum, &c.* Capitulum eſt breuis cõplexio continẽs multa. Et dicitur à capite, quia ſicut in capite virtute & quaſi ſummariè continentur omnia quæ ſunt in corpore,

ſic in capitulo illa, quę dicenda ſunt. Ergo dicemus in quodam capitulo, & quaſi in quadā ſumma *Super ea quæ dicuntur*, ly ſuper, poteſt dicere appoſitum, & tunc erit ſenſus, Quæ ſummariè dicenda ſunt ſuperapponentur pręmiſsis. Vel poteſt deſignare exceſſum, & tunc eſt ſenſus, Ea quæ dicēda ſunt in ſumma, & capitulo ſunt maiora. Deinde cū dicit, *Talem habemus pontificem, &c.* Pręmittit, quę debet dicere. Et primò dignitatem huius ſacerdotij: ſecundò officiū eius, ibi, *Sanctorū miniſter*. Dignitas eius eſt, quia *Talem habemus pontificē, qui conſedit ad dexterā ſedis magnitudinis in excelſis*. Sedes eſt iudiciaria poteſtas, quæ aliquibus cōuenit tanquā miniſtris Dei, ſicut omnibus regibus, & adorabūt eū omnes reges terræ: vt dicitur in Pſal. Et omnibus pręlatis. 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo, vt miniſtros Chriſti. Sedes ergo magnitudinis eſt excellentiſsima poteſtas iudicandi. Item pars dextera eſt potentior in animali, & ſignificat bona ſpiritualia. Quia ergo Chriſtus habet iudiciariā poteſtatē, dicitur ſedere. Pater. n. omne iudiciū dedit filio. Ioā. 5. Quia verò poſt deū habet hoc, excellentiſsimè, ſedet in dextera magnitudinis in excelſis. i. in potioribus bonis: ſuprà. 1. Sedet ad dexterā maieſtatis in excelſis. Hoc autem quod dicitur conſedere, vel cōſedet, poteſt referri ad Chriſtum ſm, quod eſt deus, & ſic conſedet, quia habet eandē authoritatē iudicandi, quam habet pater, ſed diſtinctus eſt in perſona. Et ſic, ly magnitudinis, accipitur pro perſona patris. Vel ſm, quod homo, & hoc magis propriè ad intentionem Apoſtoli, quia loquitur de pontificatu Chriſti, qui eſt pontifex inquantū homo. Et ſic conſedet, quia humanitas aſſumpta habet quādam aſſociationem ad deitatem, & conſedet ad iudicandū. Pſal. Eleuata eſt magnificentia tua ſuper cælos. Ioan. 5. Poteſtatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis eſt. Et ſic apparet dignitas ſacerdotis.

Conſequenter cùm dicit, *Sanctorum miniſter*, oſtendit dignitatē officij eius. Dicitur autē *Miniſter ſanctorum*, id eſt, ſanctarum ædium. ſ. ſanctuariorum. Miniſtri enim antiqui accipiebant miniſteriū, vt cuſtodirent ſacra, & ſeruirent tabernaculo. Hoc autē excellētius habet Chriſtus, qui eſt miniſter, non quidem inquantum deus, quia ſic eſt author, ſed inquantum homo. Luc. 12. Tranſiens miniſtrabit illis. Humanitas enim Chriſti eſt, ſicut organum diuinitatis. Eſt ergo miniſter ſanctorum, quia miniſtrat ſacramenta gratię in præſenti, & gloriæ in futuro. Item *Eſt miniſter tabernaculi veri*, quod eſt, vel eius eccleſia militans. Pſal. Quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum. Vel triumphans. Eſa. 33. Tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit. Pſal. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? &c. Homo autem Chriſtus miniſter eſt, quia omnia bona gloriæ per ipſum diſpēſantur. Dicit autem *Veri*, propter duo. Primò propter differētiam ad vetus, q̀ erat figurale iſtius. 1. Corint. 10. Omnia in figura illis contingebant. Iſtud autē eſt veritas iſtius. Eſt ergo verum. i. veritatem continens reſpectu figuræ. Secundò quia illud factum eſt per hominē: iſtud autē, ſcilicet vel gratiæ, vel gloriæ eſt à ſolo deo. Pſal. Gratiam & gloriam dabit dominus. Ro. 6. Gratia dei, vita æterna. Et ideo dicit, *Quod fixit deus*. 2. Cor. 5. Scimus quoniā ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quia ex deo habemus domū non manufactam æternā in cælis. Deinde cùm dicit, *Omnis enim pontifex, &c.* explicat in ſpeciali. Et circa hoc facit tria. Primò enim oſtendit Chriſtum eſſe miniſtrum aliquorum ſanctorum. Secundò q̀ non veteris legis, ibi, *Si ergo eſſet*. Tertiò q̀ aliquorū maiorum, ibi, *Nunc autem melius*. Facit autem primò talem rationem, Omnis pontifex ad hoc cōſtituitur, vt offerat munera & hoſtias, & ſecundum hoc dicitur, Miniſter ſanctorum. Chriſtus autem eſt pontifex, vt ſupra probatum eſt. Ergo neceſſe eſt ipſum habere aliqua, quæ offerat. ſuprà 5. Omnis pontifex ex hominibus aſſumptus, &c. Hoſtia eſt de animalibus, munera de quocunq; alio. Leui. 21. Incēſum & panes dei ſui offerunt. Quia verò neceſſe fuit Chriſtum habere quod offerret, ipſe ſeipſum obtulit. Fuit autem talis oblatio munda, quia caro eius nullam maculam peccati habuit. Exod. 12. Erit agnus ſine macula, maſculus, anniculus. Item fuit congrua, quia congruum eſt, q̀ homo pro homine ſatisfaciat. Infrà 9. Obtulit ſemetipſum immaculatum deo. Item apta ad immolandum, quia caro eius mortalis erat. Ro. 8. Mittens deus filium ſuum in ſimilitudinem carnis peccati. Item eſt idem ei cui offertur. Ioā. 10. Ego & pater vnum ſumus. Item vnit deo illos pro quibus offertur. Ioa. 17. Vt omnes vnum ſint, ſicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint. Deinde cùm dicit, *Si ergo eſſet*, oſtendit quod Chriſtus non eſt miniſter legalium. Et circa hoc facit tria: quia primò inducit quandam conſequentiam: ſecundo oſtendit ipſam rationem, ibi, *Cùm eſſent*. Tertiò probat eam per authoritatē, ibi, *Sicut reſponſum eſt Moyſi*. Cōſequētia verò talis eſt, *Ergo ſi eſſet ſuper terrā* hoc eſt antecedens. *Nec eſſet ſacerdos*, & hoc eſt conſequens. Vnde conſequentia eſt vna cōditionalis. Et legitur multis modis. Primo ſic, & ſecūdū glo. nec ponitur hic nominatiuus: & ideo ſic intelligitur, Si enim illud quod offertur eſſet ſuper terram, &c. quod dupliciter intelligitur. Vno modo, vt ſit ſenſus, Si illud quod offertur eſſet aliquod terrenū, chriſtus nō eſſet ſacerdos. quaſi dicat, Nulla neceſsitas eſſet ſacerdotij eius, quia multi eſſent qui talia offerrent. Sed nunquid caro Chriſti terrena non erat? Reſpondeo: Dicēdum eſt q̀ materialiter eſt terrena. Iob 9. Terra data eſt in manus impij. Sed dicitur non eſſe terrena: primò ratione vnionis. Ioan. 3. Qui de cælo venit, ſuper omnes eſt, i. filius dei qui illam ſibi vniuit. Item ratione virtutis actiuæ, ſcilicet, ſpiritus ſancti, qui eā formauit. Item ratione fructus: quia oblatio eius non ordinatur ad conſequendum aliquid terrenū, ſed cæleſte. Ioan. 8. Vos de mundo hoc eſtis, ego non ſum de hoc mundo: hæc eſt prima expoſitio & melior. Secunda talis eſt. Etſi, i. quamuis illud quod offertur, eſſet ſuper terram, quia neceſſarium eſt aliquid offerri, non eſſet ſacerdos, ſed alius idoneus: quia nullus poſſet idoneus inueniri ad offerendum iſtud. Tres ſunt aliæ lecturę, in quibus ſubintelligitur offerens: & primò in generali, vt ſenſus ſit, Si eſſet aliquis ſacerdos terrenus, qui poſſet offerre pro cæleſtibus, Chriſtus non eſſet ſacerdos. Alia eſt de Chriſto ſpecialiter, ſic, Si Chriſtus eſſet ſacerdos terrenus, nō competeret ei ius ſacerdotij, cùm eſſent qui ſecūdum legē offerrent munera. Aliter ſic, Si Chriſtus adhuc eſſet ſuper terrā, ita, ſcilicet q̀ nondum aſcendiſſet, non eſſet ſacerdos, quia non compleuiſſet ſacerdotium ſuum. Sed ſecūdum primā expoſitionem continuatur litera ſic: & probat, quia multi eſſent, qui ſecundum legem offerrent talia munera, ſcilicet illi qui deſeruiunt exemplari & vmbræ cæleſtium. Sacramenta legalia fuerunt figura aliorum, quantum ad duo, ſcilicet quantum ad cognitionem, & quantū ad rerum expletionem. Quantū ad cognitionem, cùm dicit, *Exēplari*, quia in veteri lege, quaſi in quodā exemplari poterat legi id, ad quod noſtra cognitio debet ferri. Sed videtur, q̀ loquatur impropriè. Exemplar enim prius eſt exēplato, quod propriè dicitur exemplum. Sed cæleſtia ſunt priora, nec facta ſunt ad ſimilitudinem veteris legis, ſed potius econuerſo. Reſpondeo: Dicendum eſt quod prius dicitur dupliciter. Vno modo ſimpliciter, & ſic procedit obiectio. Vel quoad nos, & ſic verum eſt quod illa non ſunt priora. Quantum ad ſecundum, dicit, *Vmbræ*, quia ſicut vmbra repræſentat corpus: nec tamen illud attingit, ita & illa repræſentabant nouum teſtamentum. Infrà. 10. Vmbram habēs lex futurorum, &c. Conſequenter probat per authoritatē rationabilitatem conſequentiæ, cùm dicit, *Sicut reſponſum eſt Moyſi*, ſ. à domino. Exod. 25. *Vide*, ſ. diligenter conſiderādo. *Et facito omnia ſecūdum exemplar, &c.* Quia naturaliter inferiora tendunt ad ſimilitudinē ſuperiorum. Dominus enim per ſenſibilia, voluit nos ad intelligibilia & ſpiritualia manuduci. Iob. 38. Nunquid noſti ordinem cæli, & pones rationem eius in terra? &c.

LECTIO SECVNDA.

Manifeſtat Chriſtum fuiſſe miniſtrum meliorum, quàm legalium, adduntur que conditiones noui teſtamenti.

NVnc autem melius ſortitus eſt miniſterium quanto & melioris teſtamenti mediator eſt, quod in melioribus repromiſsionibus ſancitum eſt. Nam ſi illud prius culpa vacaſſet, non vtique ſecundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit, Ecce dies venient, dicit Dominus, & conſummabo ſuper domum Iſraël, & ſuper domum Iuda teſtamentum nouum, non ſecundum teſtamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem illos de terra Aegypti, quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc eſt teſtamentū quod

diſponam

diſponã domui Iſraël poſt dies illos, dicit Dominus dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum ſuperſcribã eas.

Suprà Apoſtolus probauit Chriſtum eſſe pontificem, & per conſequens miniſtrum ſacramentorum, non tamẽ ſecundum veterem legem: hic oſtendit ipſum eſſe miniſtrũ maiorum & meliorum, quàm illa fuerint. Et circa hoc facit tria: Primò enim præmittit intentum: ſecundò aſsignat cauſam eius: tertiò probat ſecundum, ibi, *Quanto & meliorum*. Tertium ibi, *Nam ſi illud*. Dixit ergo: Dico quod non habet aliquid terrenum offerre. *Sed nunc*, i. tempore gratiæ. *Sortitus eſt*, i. ſorte accepit. *Melius miniſterium*, i. dignius ſacerdotium. Dicitur ſacerdotium Chriſti miniſteriũ, quia non competit niſi inquantum homo fuit miniſter. Ro. 15. Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe, &c. Dicit autem ſortitus eſt, i. ſorte accepit, quia illud quod habetur per ſortem, expectatur à dño. Pſal. In manibus tuis ſortes meę. Et ideo omnia, quæ fiunt ſecundum diſtributionẽ diuini arbitrij, dicuntur ſorte dari, & talia ſunt effectus gratię. Eph. 1. Sorte vocati ſumus, i. diuina electione, quia quãdo contingit deficere iudicium humanũ, ſolent ſe homines conferre ad electionem & diſpoſitionem diuinam, mittentes ſortem, ſicut patet Actuũ. 1. de electione Mathiæ. Vnde Prouer. 16. Sortes mittuntur in ſinum, ſed à domino temperantur, Chriſtus quidem iſtud miniſterium, ſorte, i. diſpoſitione diuina, conſecutus eſt. Deinde cùm dicit, *Quãto meliorum, &c.* aſsignat cauſam quare miniſterium hoc maius eſt. Omnis enim ſacerdos mediator eſt. Iſte autem mediator eſt melioris fœderis. ſ. hominis ad deũ. Mediatoris enim eſt extrema conciliare. Iſte verò ad nos diuina attulit: quia per ipſum facti ſumus diuinæ conſortes naturę, vt dicitur. 2. Pet. 1. Ipſe etiam noſtra offert deo. Et ideo dicit Apoſtolus. 1. Ti. 2. Mediator dei & hominum homo Chriſtus Ieſus. Ibi promittebantur temporalia. Eſa. 1. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Hic autem cęleſtia, ſicut ſupra dictum eſt. Sic ergo iſtud melius eſt quantum ad id, quod dominus hominibus promittit. Itẽ in illo dicuntur quædam, quæ pertinent ad cultũ dei, & iſta ſunt cerimonialia: quædam verò, quæ ad rectitudinem vitæ, & iſta ſunt præcepta moralia, quæ manent: alia verò, non. In nouo autem adduntur conſilia iſtis præceptis, quæ dantur perfectis, qui ſunt capaces ſpiritualium. Et ſic manent pręcepta eadem, ſed promiſſa diuerſa. Item ſacramenta ſunt diuerſa: quia ibi erat figura tantum: hic autem figuræ veritas expreſſa. Per omnia ergo teſtamentum iſtud eſt melius.

Deinde cùm dicit, *Nam ſi illud, &c.* probat quòd illud teſtamentũ cuius Chriſtus mediator eſt, melius eſt: & facit talem rationem, Si primum teſtamentũ non habuiſſet culpam, non quæreretur aliud ad corrigendum defectum ipſius, ſed quęritur, ergo, &c. Antecedẽs ponitur, & patet in litera. Sed contrà. Ro. 7. Lex ergo peccatum eſt? Abſit. Ergo male dicit, ꝙ non vacabat à culpa. Reſpõdeo: Dicẽdum eſt quod aliquid poteſt cõuenire legi dupliciter. Vel ſecundũ ſe, & ſic erat bona, vel ratione illorũ quibus data eſt, & ſic dicitur habere culpam propter duo. Primò quia nõ dabat virtutem ad purgandum commiſſa. Infra. 10. Impoſsibile eſt ſanguine taurorum aut hyrcorum auferri peccata. Secundo quia nõ dabat gratiam ad intereſſe ad vitandũ peccata, ſed ad cognoſcendum tantum: & ſic erat occaſio peccati. Rom. 7. Concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret, Non concupiſces, & ſic dicitur nõ vacaſſe à culpa, quia homines in ipſa relinquebantur in culpa. Sed dicit, *Non inquireretur locus*. Sicut enim corpus nunquam perfectè quieſcit, ſed ſemper mouetur, quouſq; pertingat ad locũ ſuum: ſic quandiu habetur aliquid imperfectè, non quieſcit deſiderium, ſed ſemper tendit vltra, vſque dũ veniat ad perfectũ. Inquirebatur ergo locus iſtius ab homine qui deſiderabat, ſed magis à deo, qui propter noſtræ ſalutis deſiderium dicitur inquirere. Deinde cũ dicit, *Vituperans enim, &c.* probat veritatẽ conſequentis. ſ. quod inquiritur locus teſtamẽti, & hoc per authoritatem. Hier. 31. Ecce venient dies, &c. Et circa hoc facit duo. Primò enim præmittit authoritatẽ. Secundò arguit ex ipſa, ibi, *Dicendo autem nouum*. Prima in duas. Primò enim præmittit prophetiam de noui teſtamẽti datione. Secundo deſcribit ipſum, ibi, *Non ſecundum teſtamentũ, &c.* Iterũ prima in tres. Primò enim oſtendit tẽporis dationis opportunitatem. Secũdò noui teſtamenti perfectionem, ibi, *Conſummabo teſtamentum nouũ*. Tertiò quibus datum fuit, ibi, *Super domũ Iuda*. Dixit ergo, *Vituperãs enim* dñs, non quidem legem, ſed *Eos*, qui. ſ. erant ſub lege dicit, *Ecce dies venient, &c.* Hæc eſt authoritas, quę eſt Hier. 31. & nõ habetur omnino ſub iſtis verbis, ſed mutãtur pauca. Ibi enim dicitur ſic, Ecce dies veniunt dicit dominus, & feriam domui Iſraël, & domui Iuda fœdus nouum non ſecundum pactum, quod pepigi cum patribus veſtris in die qua extendi manum meam vt educerẽ eos de terra Aegypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus ſum eorum. Sic ergo patet quod pacta mutantur. Dicit ergo quantum ad temporis opportunitatem. *Ecce dies venient*, id eſt tempus gratiæ, quod comparatur diei, quod illuminatum eſt à ſole iuſtitiæ. Rom. 13. Nox præceſsit, dies autẽ appropinquauit. Quantum ad perfectionem noui teſtamẽti, dicit, *Conſummabo nouum teſtamentum*. Et dicit, conſummabo, quod ſonat ad perfectionem. Apoc. 21. Ecce noua facio omnia. Iſtud autem verbum, Conſummabo, non habetur ibi, ſed vtitur eo Apoſtolus ad deſignandum perfectionem noui teſtamenti. Eſa. 10. Conſummationem & abbreuiationem faciet dominus ſuper terram. Fuit enim nouum teſtamentum perfectum quantum ad eruditionem vitæ, quæ non extenditur tantum ad generalem iuſtitiæ eruditionem, ſed ad perfectam. Matt. 5. Niſi abundauerit iuſtitia veſtra, &c. Item in veteri teſtamento erant tantum figuralia: in nouo vero, veritas figuratum: & ita nouum conſummat, & perficit vetus. Quantum ad tertium dicit, *Super domum Iſraël, & Iuda*. Sed nunquid datur tãtum Iudæis? Nõ. Rom. 9. Non omnes, qui ſunt ex Iſraël, hi ſunt Iſraëlitæ. Et ſequitur, Non qui filij carnis, hi ſunt filij dei, ſed qui filij ſunt promiſsionis, æſtimantur in ſemine. Illi ergo qui ſortiti ſunt gratiam dei, ſunt Iſraël per fidem, & Iuda per confeſsionem. Rom. 10. Corde creditur ad iuſtitiam, &c. Dicitur autem, *Super domũ, &c.* triplici ratione. Vna quia Chriſtus in propria perſona prædicauit Iudæis, non Gentibus. Matt. 15. Non ſum miſſus niſi ad oues, quæ perierunt domus Iſraël. Secunda quia Gentiles facti ſunt participes noui teſtamenti, ſicut oleaſter inſertus in bonam oliuam participat pinguedinẽ eius. Ro. 11. Alia quia tempore Roboã & Ieroboam diuiſus fuit regnum Iuda, à regno decem tribuum, quæ quidem remanſerunt in idolatria, ſed regnum Iuda magis adhæſit deo, licet nõ ex toto. Et ideo vtroſque tetigit. Deinde cùm dicit, *Non ſecundũ teſtamentum*, deſcribit nouum teſtamentum: & primò per differentiam ad vetus: ſecundò per proprias conditiones, ibi, *Quia hoc eſt teſtamentum*. Iterum prima in duas. Primò oſtendit diſtinctionem noui & veteris teſtamenti. Secundò infirmitatem veteris, ibi, *In die in qua*. Poſſet enim aliquis dicere, Nunquid iſtud nouum eſt iſti ſimile? Ideo quaſi reſpõdens dicit, Nõ: *Quia non ſecundũ id, quod feci cũ patribus eorũ*. in quo oſtẽdit quod non eſt ſeruandũ vetus cũ nouo. Gal. 5. State & nolite iterũ iugo ſeruitutis contineri. Matt. 9. Neq; mittunt vinum nouum in vtres veteres, &c. Et Rom. 7. Seruiamus in nouitate ſpiritus, & non in vetuſtate literę. Quia ſi aliquid inueniatur in veteri, quod gẽtibus indicatur ad ſeruandũ, referendum eſt ad intellectum ſpiritualẽ, ſicut dicitur Eſa. 19. Colent eum in hoſtijs & muneribus, quod totum eſt ſpiritualiter intelligendum. Deinde cùm dicit, *In die qua apprehendi, &c.* oſtendit defectum veteris teſtamẽti. Et primò ex eius traditione, ſecundò ex euentu, ibi, *quoniam ipſi*. Vetus enim teſtamentum traditum eſt ſeruis & infirmis. Seruis quidẽ, quia quandoq; exierunt de ſeruitute Aegypti. Et quantũ ad hoc dicit, *Vt educerem illos, &c.* Gal. 4. Vnum quidem in ſeruitutem generans, &c. Item quia erat lex timoris ſeruilis. Ro 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, &c. Aug. Breuis differentia veteris & noui teſtamenti, timor & amor. Item infirmis, quia per ſe non poterant ſe iuuare. Et quantũ ad hoc dicit. *Apprehendi manum eorum*, quod eſt infirmorũ. Pſal. Tenuiſti manũ dexteram meam. Rom. 8. Quod impoſsibile erat legi in quo infirmabatur. Dicit autẽ *Patribus eorum*, ſ. Abrahã, Iſaac, & Iacob, cũ quibus iniJt fœdus ſpeciale. Pſal. Memor fuit in ſeculũ teſtamenti ſui verbi, quod mandauit in mille generationes quod diſpoſuit ad Abrahã, &c. Sed iſtis in exitu de Aegypto promiſit carnalia. Deinde cũ dicit, *Quoniã ipſi non, &c.* oſtendit defectũ veteris teſtamenti ex euentu, & primò quantum ad culpã: & ideo dicit, *quoniam ipſi nõ permanſe-*

manſerunt in teſtamento meo, quia.ſ.non erat ſcriptũ in cordibus ipſorum. Vnde ſtatim poſt legem datã fecerunt vitulum conflatilem. Exo.32. Et Pſal. Fecerunt vitulũ in Oreb, & adorauerunt ſculptile. Et quãtum ad pœnam. Ideo dicit *Et ego neglexi eos*. Illud .n. aliquis dicitur negligere, quod permittit perire. Et ſic neglexit eos, quia permiſit eos perire ab exterminatore, vt dicitur. 1.Cor.10. & Pſal. Spreuiſti omnes diſcedentes à iudicijs tuis. Alia litera, *Et ego dominatus ſum eorum*, i. puniendo oſtendi me eſſe dominum ipſorum. Deinde cùm dicit, *Quia hoc eſt teſtamentum, &c.* Deſcribit conditiones noui teſtamenti. Et circa hoc facit duo. Primò ponit modũ editionis eius. Secundò effectum ipſius ibi, *Et ero eis in deum*. Dicit ergo, *Quia hoc eſt*, i. tale eſt *Teſtamentum quod diſponam domui Iſrael, &c.* diſpoſitio importat congruitatem ordinis. Et ideo dicit, *Poſt dies illos*, id eſt poſt legem datam. Debuit enim poſt legem veterem dari noua lex, ſicut primo datur pędagogus, poſtea magiſter, vt prius homo recognoſcat infirmitatem ſuã. In hoc ergo patet congruitas temporis dandi nouum teſtamentum. Modus autem tradendi duplex eſt. Vnus per exteriora, ſicut proponendo verba ad cognitionem alicuius. Et hoc poteſt homo facere, & ſic traditum fuit vetus teſtamentum. Alio modo interius operando. Et hoc proprium eſt dei. Iob.32. Inſpiratio omnipotentis dat intelligẽtiam. Et hoc modo datum eſt nouum teſtamentum, quia conſiſtit in infuſione ſpiritusſancti, qui interius inſtruit. Non autem ſufficit tantũ cognoſcere, ſed requiritur operari. Et ideo primo illuminat intellectũ ad cognoſcendũ. Et ideo dicit, *Dabo leges meas, &c.* Et dicit in plurali, propter diuerſa præcepta & cõſilia. Et hoc facit ſpiritusſanctus. 1.Ioã.2. Vnctio eius docet vos. Ioan.14. Ille vos docebit omnia, &c. Item ad bene operandum inclinat affectum, vnde imprimitur cordi. Et quantũ ad hoc dicit, *In corde eorum ſuperſcribam eas*, i. ſuper cognitionem ſcribam charitatem. Super omnia autem charitatẽ habete, &c. Collo.3. & Ro.5. Charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, &c. Et hęc eſt epiſtola de qua ſubdit. 2.Cor.3. Non atramento, ſed ſpiritu dei viui, nõ in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus.

LECTIO TERTIA.

Excellentiores noui teſtamenti effectus ponuntur, qui ſunt, hominis ad Deum coniunctio, perfecta dei cognitio, & peccatorum remiſsio.

ET ero illis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum. Et non docebit vnuſquiſque proximũ ſuum, & vnuſquiſque fratrem ſuum, dicens, cognoſce dominum: quoniam omnes ſcient me à minore vſque ad maiorem, quia propitius ero iniquitatibus eorum: & peccatorum eorum iam non memorabor. Dicendo autem nouum, veterauit prius. Quod autem antiquatur & ſeneſcit, prope interitum eſt.

Suprapoſuit Apoſtolus conditiones noui teſtamenti ex editione ipſius, tunc ponit tres effectus ipſius. Primus eſt hominis ad deum perfecta coniunctio. Secũdus eſt dei perfecta cognitio, ibi, *Et nõ docebit*. Tertius eſt peccatorum remiſsio, ibi, *Quia propitius ero*. Circa primũ ſciendum eſt, ꝗ ad hoc ꝗ homo iungatur deo, requiritur auxilium diuinæ gratiæ, quia ad hoc non poteſt propria virtute. Hiere.31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerãs. Primò ergo tangitur illa coniunctio ex parte dei. Secundò ex parte hominis, ibi, *Et ipſi erunt*. Dicit ergo, *Ero illis in deũ*. Nomen dei ſignificat vniuerſalem prouidentiã. Tunc ergo eſt nobis in deum, quando habet curam de nobis & corda noſtra ad ſe trahit, & hoc eſt reſpectu iuſtorum ſpecialiter. Ex hoc ergo quod ero eis in deũ, ſequitur ſecundũ.ſ. ꝗ *Ipſi erũt mihi in populum*, i. exhibebunt ſe mihi in populũ. Sicut enim dicit Auguſt.2. de ciuis.dei, cap.21. Populus eſt cœtus multitudinis, iuris conſenſu & vtilitatis cõmunione ſociatus. Quando ergo cõſentiunt in ius diuinę legis, vt ſint adinuicem vtiles & tendant in deum, tunc eſt populus dei. Apoc.21. Ipſi populus eius erunt, & ipſe deus cum eis erit eorum deus. Deinde cùm dicit, *Et non docebit, &c.* ponit ſecundum effectum noui teſtamẽti. Et circa hoc duo facit. Primò.n. ponit ſignum effectus illius. Secũdò effectum ipſum, ibi, *Quia omnes, &c.* Signum perfectæ cognitionis eſt, quando quis non indiget doceri, quia doctrina eſt via ad acquiſitionẽ ſcientiæ, & ideo ceſſat doctrina, acquiſita perfecta ſcientia. Sed nunquid in nouo teſtamento vnus non docet aliũ? Et videtur ꝗ non per literam iſtam. Sed contra, quia Apoſtolus vocat ſe doctorem Gẽtium. Tit.2. & Ephe.4. Alios paſtores, & doctores. Ro.12. Siue qui docet in doctrina. Reſpondeo, dicendũ eſt quod hoc quod dicitur hic, poteſt dupliciter intelligi. Vno modo de præſenti ſtatu, & ſic non verificatur vniuerſaliter de omnibus, ſed tãtum de primis fundatoribus noui teſtamẽti.ſ. apoſtolis, qui immediate fuerunt inſtructi à deo, quando aperuit illis ſenſum, vt intelligerẽt ſcripturas. Luc.vlt. Apoſtoli ergo facti ſunt perfectè cognoſcentes, & non ab alijs inſtructi, ſed ſimul à Chriſto acceperũt ſapientiã infuſam. Alio modo, ꝗ referatur ad ſtatum patriæ futurum, ad quã per nouũ teſtamentum introducimur, non per vetus. Et ſic vniuerſaliter verũ eſt quod dicitur hic. Sed contra. Homines beati ſunt ęquales angelis, non maiores, ſed ſecundum Diony. vnus angelus docet alium illuminando ipſum, ergo & homo beatus alium docebit. Reſpondeo dicendũ eſt, quod duplex eſt cognitio in beatis angelis. Vna, quæ beatos facit.ſ. cognitio diuinitatis, quæ ſola beatos facit: ſicut dicit Auguſt. in li. confeſ. Beatus qui te nouit, &c. Alia eſt, quę omniũ, quæ ſunt aliud à deo, cuiuſmodi ſunt effectus dei, & iſta non beatificant. Quantum ergo ad primam vnus non docet aliũ: quia vnus non beatificatur mediante alio, ſed à deo immediate. Pſal. In lumine tuo videbimus lumen. Sed quantũ ad aliã, quæ eſt aliquorum myſteriorũ, vnus docet alium. Et hoc forte vſq; ad finẽ mundi, quandiu durat executio effectuũ dei, & ideo addit dicens, *Cognoſce dominum*, q.d. Nõ accipit dei cognitionem. Et dicit, *Proximum ſuum & fratrem ſuum* quia etſi ſm Auguſt. omnes homines ſint ex charitate diligendi, ſi tamen non poſsis omnibus prodeſſe, tamẽ illis ſpecialiter debes prodeſſe, qui tibi coniunguntur. Vel naturaliter, ſicut ſunt cõſanguinei, quos hic vocat fratres. Vel alia coniunctione, & ſic proximus eſt. *Omnes enim ſcient me à minimo vſque ad maiorẽ eorum*. Hęc eſt cauſa quare vnus non docebit alium, quia omnes noſcent dominũ. 1.Ioã.3. Videbimus eũ ſicuti eſt. In hac verò viſione conſiſtit beatitudo. Ioan.17. Hęc eſt vita æterna vt cognoſcant te ſolum verum deum, &c. Hiere.9. In hoc glorietur qui gloriatur, ſcire & noſſe me. Et hanc doctrinam habent beati, non ab aliquo alio, ſed à ſolo deo tantum. Eſa.54. Ponam vniuerſos filios tuos doctos à domino. Illud autem, quod dicit à minimo, poteſt dupliciter intelligi. Vno modo ꝗ dicantur maiores ſancti antiquiores. Et ſic maior & minor dicuntur ſecundũ ordinem temporis. Omnes ergo cognoſcent, quia ſinguli accipient ſingulos denarios. Matt.20. Vel hoc dicit ad oſtẽdendum differentiam præmiorũ, quia licet omnes cognoſcant, tamen vnus magis alio cognoſcet. Mat.5. Qui fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum. Pręmium.n. correſpondet merito, & hoc contra illos, qui dicunt pœnas & omnia merita eſſe æqualia, & per cõſequens præmia æqualia. Contra quos dicitur. 1.Cor.15. Stella differt à ſtella in claritate. Deinde cũ dicit, *Quia propitius, &c.* ponit tertium effectum, qui eſt culpæ remiſsio, quod non poterat vetus teſtamẽtum. infra 10. Impoſsibile eſt ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Dicit ergo, *Propitius ero*. Differunt autem iniquitas & peccatum, quia iniquitas opponitur iuſtitiæ, quæ quidem proprie ſemper eſt ad alium. Ideo iniquitas dicitur, qua quis nocet altero. Iob 35. Homini qui ſimilis tui eſt, nocebit iniquitas tua. Peccatum autem dicitur omnis defectus actionis, quia importat deordinationem, & ſic iniquitas propriè eſt in proximum, ſed peccatum eſt in ſeipſum, & hoc proprie loquẽdo, large tamen idem eſt iniquitas & peccatum. Et quantum ad hoc dicit, *Quia propitius ero iniquitatibus eorũ*, ſ. in præſenti pœnam relaxando. *Nec memorabor peccatorum eorum*, ſ. in futuro peccata puniendo. Ezec.18. Omnium iniquitatũ eius quas operatus eſt nõ recordabor. Pſal. Propitius eſto peccatis noſtris, &c. Item ne memineris iniquitatum noſtrarum, &c. Rom.11. Sine pœnitentia.n. ſunt dona & vocatio dei, &c. i. deus non pœnitet, ꝗ hic peccata remiſerit, quaſi iterum puniẽdo. Deinde cũ dicit, *Dicendo autem nouũ, &c.* quaſi poſita authoritate arguit ex ipſa & facit talem rationem. Nouum nõ dicitur niſi in comparatione ad vetus, ſed omne quod dicitur vetus, ſignificat quaſi ſit prope ceſſationẽ, ergo *Dicendo nouum veterauit prius*, i. dedit intelligere quod prius ſit vetus. *Quod autẽ antiquatur & ſeneſcit prope interitũ eſt*, Si ergo illud eſt vetus, abijciendũ eſt. Leui.26

Nouis

Noui ſuperuenientibus vetera proijcietis. Dicendo ergo nouum, deſignat ceſſationem veteris. Propriè autem nihil antiquatur niſi, quod ſubiacet tempori, quæ autè ſubiacēt tempori ceſſant in tempore. Oportet ergo illud vetus ceſſare. Dicit autem *Antiquatur*, propter res inanimatas, ſed *Seneſcit*, propter animatas. Sciendum tamen eſt, quod vbi habemus, peccatorum, alia litera habet, peccati, & tunc refertur ad peccatum originale, quod omnibus eſt commune.

CAPIT. IX. LEC. I.

Veteris teſtamenti conditio deſcribitur, cuius imperfectio reſpectu noui monſtratur.

HAbuit quidem & prius, iuſtificationes culturæ, & ſanctum ſeculare. Tabernaculum enim factum eſt primum, in quo erant candelabra, & & menſa, & propoſitio panum, quæ dicitur ſancta. Poſt velamentum autem ſecundum, tabernaculum, quod dicitur ſancta ſanctorum: aureum habens thuribulum, & arcam teſtamenti, circumtectam ex omni parte auro, in qua vrna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ teſtamenti: ſuperq; eam erant Cherubin gloriæ obumbrantia propitiatorium, de quibus non eſt modo dicendum per ſingula.

Suprà oſtendit Apoſtolus dignitatē noui teſtamenti reſpectu veteris in generali: hic oſtendit idem in ſpeciali, deſcendendo ad ſingula, quæ erant in vtroque teſtamento. Et circa hoc facit duo. Primò enim comparat ea, quæ ſunt veteris teſtamenti ad ea quæ ſunt noui, vt ſuper hoc oſtendat dignitatem noui. Secundò manifeſtat quædam, quę ſuppoſuerat. 10. cap. ibi, *Vmbram enim habens*. Circa primū tria facit, quia primò exponit illud, quod fuit in veteri teſtamento. Secundò oſtendit ſignificatum ſuum, ibi, *Hoc ſignificāte ſpiritu*. Tertiò ex his arguit ad propoſitū, ibi, *Et ideo no. teſt.* Iterum prima in duas. Primò enim deſcribit conditionem veteris teſtamenti. Secundò proſequitur, ibi, *Tabernaculum enim factum*. Circa primū ſciendum eſt quod tā vetus quā nouū teſtamentum ad hoc iuſtituta ſunt, vt per ipſa anima accedat ad deum. Ad hoc autem duo ſunt neceſſaria. ſ. receſſus à peccato, & vnio ad deum. Primùm fit per iuſtificationem. Secundum per ſanctificationem, & in vtroq; teſtamento fit iuſtificatio, & ſanctificatio. Vnde dicit ſic dictum eſt, quod prius veterauit. Sed quale fuit illud vetus. Tale quod *Habuit iuſtificationes culturæ*, ſ. latriæ ſecundum græcum. In veteri. n. fuerunt quædam ablutiones per quas mundabatur, non quidem à macula peccati, ſed à quibuſdam irregularitatibus quibus impediebantur à cultu dei, ſicut ex tactu mortui vel alicuius immundi, non poterant intrare tabernaculum, niſi expiati per aliquas ablutiones. Et ideo dicebātur iuſtificationes culturæ, quia. ſ. per ea fiebat idoneus ad cultum diuinū. Et de hoc habetur Leu. 12. Hiero. Iuſtificationes. i. ablutiones, quibus purificatis licebat accedere. Sed ſanctificatio eorum erat *Sanctum ſeculare*. Seculum quandoq; ſumitur pro quacunq; duratione. Pſal. In ſeculum ſeculi. Quandoq; ſignificat mundum iſtum. 2. Ti. 4. Demas me dereliquit diligens hoc ſeculum. Illa ergo ſanctificatio poteſt dici ſecularis, quia temporalis erat: & non perpetua. Sed litera græca non ſic accipit, quia dicit ſanctum mundari. Vnde eſt differentia inter nouum teſtamentum & vetus, quia licet vtrunque ſit corporale, tamen nouum continet gratiam, & ſacrū eſt, in quo ſub tegumento rerum viſibilium diuina virtus ſalutem ſecretius operatur, quod non erat in veteri teſtamento, quoniam in ſe nullam continebat gratiam. Gal. 3. Quomodo iterum conuertimini ad infirma & egena elementa? Deinde cùm dicit, *Tabernaculum, &c.* exponit illud, quod dixit. Et primò quātum ad diſpoſitionem tabernaculi. Secundò quantū ad miniſterium ſacerdotum, ibi, *Hæc verò ita, &c.* Circa primum propter intellectum literæ, ſciendum eſt quod Dñs in deſerto præcepit fieri tabernaculum, quod haberet 30. cubitos vel paſſus in longitudine, & decem in latitudine, ita q̄ oſtium erat ad orientem, ante quod dependebat velum ſuper quatuor columnas, & quoddam tentorium in quo erat altare holocauſtorum, ſed de hoc nihil ad propoſitū, quia Apoſtolus de hoc non facit aliquam mentionem, ſed in tabernaculo verſus occidentem ſpacio decem cubitorū longitudinis, & decem latitudinis appendebatur velum ſuper quatuor columnas: & iſtud diuidebat partem vnam decē cubitorum ab alia 20. cubitorum. Pars autem 10. cubitorum dicitur ſancta, & tabernaculum primum, ſed illa decē dicitur ſancta ſanctorum, & tabernaculum ſecundum. Iſta diſtinctio dupliciter poteſt exponi. Vno modo, quia ea quę fuerunt in veteri teſtamento, fuerunt figura noui teſtamēti. Nouum etiam eſt figura cæleſtis patriæ. Sic ergo per primum tabernaculum, vetus teſtamentum: & per ſecūdum, nouum. Alio modo per primum tabernaculum, præſens eccleſia: per ſecundum, cæleſtis gloria. Inquantum ergo ſignificat vetus teſtamentum, eſt figura figurę, ſed inquantū ſignificat præſentem eccleſiam, quæ adhuc ſignificat futuram gloriam, eſt figura veritatis, quātum ad vtrunq;. Circa hoc ergo duo facit, quia primò deſcribit illud quod erat in primo. Secundò illud, quod erat in ſecundò, ibi, *Poſt velamentum*. In primò autem tria erant. ſ. candelabrum aureū ad meridiem, quod ita erat factum. Ex vno enim lōgo haſtili procedebant ſex calami, quaſi ſex brachia, ſcilicet tres à dextris, & tres à ſiniſtris. Et ſic in ſummitate erāt ſeptem rami, & in quolibet erat vna lucerna, quæ ardebat. Item in quolibet calamo erant quatuor. ſ. calamus, qui erat ex tribus partibus quaſi tribus petijs. ſ. cyphi, ſpherulæ, & lilia: quia ibi duæ partes iungebantur. In fine cuiuslibet partis erat quaſi quidam cyphus in quo duo cyphi iunguntur in nucis modum, & duæ ſpherulæ volubiles, & duo quaſi folia lilij hinc & inde. Item in parte Aquilonari erat mēſa aurea in modum altaris, ſuper quam ponebantur in ſabbato 12. panes calidi, & ſuper quemlibet thus lucidum in patena aurea. Et ſtabant illi panes, qui dicebantur propoſitionis vſque ad diem ſabbathi, vbi oportebat illos amoueri & reponebantur alij loco illorum. Item in medio erat altare aureum ad adolendum thymiama boni odoris, & hoc ad literam, ne domus fœterent propter multitudinem immolaticij ſanguinis. Per candelabrum autem quod illuminat, & per mēſam deſignatur ad literā, quod qui altari ſeruit de altari viuat. Dicit ergo, *Tabernaculum prius*, i. anterior pars tabernaculi. *Factum eſt, in quo erant candelabra*, quæ vnum quantū ad ſubſtantiā, ſed plura quantū ad ramos, & hoc ad meridiem. *Et menſa* ad Aquilonem. *Et propoſitio panum*, i. panes propoſitionis per ypallagen, ſicut perflauit fiſtula buccas, & iſta pars *Dicitur ſancta*. De hoc habetur diffuſe Exod. 25. 26. & 27. Deinde cùm dicit, *Poſt velamentum, &c.* Deſcribit ea, quæ erant in ſecundo tabernaculo. ſ. *Arca teſtamenti*, de lignis ſethim imputribilibus, *Circumtecta ex omni parte*, i. tam intùs quam extra *Auro*. In arca autem erant tria ſ. *Vrna aurea habens manna* & hoc in memoriā illius beneficij eis præſtiti. Exo. 16. *Et virga Aaron quæ fronduerat*. Nu. 17. In memoriam ſacerdotij Aaron ne alius extraneus prēſumeret accedere. *Et tabulæ teſtamēti*. Exo. 25. In memoriā legis. Itē ſuper arcam duo Cherubin qui tāgebāt ſe duabus alis, & tangebant alis duabus latera tabernaculi. Inter duas autē alas quibus tangebāt ſe, erat tabula aurea eiuſdē longitudinis & latitudinis, cuius & arca. ſ. duorum cubitorum in longitudine, cubiti & ſemis in latitudine, & erat ſupereminens, quæ dicebatur propitiatorium. Vnde erat quaſi ſedes de qua deus exaudiret ad repropitiandum populo. Pſal. Qui ſedes ſuper Cherubim, &c. Arca verò erat quaſi ſcabellū pedum. Illi duo Cherubim verſis vultibus ad ſeipſos reſpiciebāt in propitiationem. Hic autem addit Apoſtolus quartum, ſ. *Thuribulum aureum*, de quo dicunt aliqui, quod erat altare inter ſancta, vt dictum eſt. In ſancta quod erat exterius introibat ſacerdos omni die, ad expletionem myſteriorum, ſed in ſancta ſanctorū ſacerdos ſummus ſemel in anno cum ſanguine, & tunc implebat thuribulum illud thymiamate, ita quod ex fumo aſcenderet nebula, quæ operiret ſancta ſanctorū ne poſſent videri ab his qui extra erant. Iſta ergo ſunt illa, quę erant poſt velamentum quod erat ſecundum, quod dicitur ſancta ſanctorum pro dignitate, dicitur virgo virginum antonomaſicè, aureū habens thuribulum, & arca in qua erat vrna, &c. ſuper quā ſcilicet arcā, nō quod haberet ſuper eam pedes, ſed alas tantum, *Cherubim gloriæ*. i. glorioſe facta. *Obumbrātia propitiatorium*, ſ. alis ſuis. *De quibus non eſt modo dicendum*, i. proſequendū *Per ſingula*. Sed contra, quia 3. Reg. 8. dicitur, quod in arca non eſt aliud niſi duæ tabulæ. Reſpōdeo dicēdum eſt, quod verum eſt ex principali intētione, quia ad hoc fuit arca principaliter facta, ſicut patet Exod. 25. Quid autem

iſta ſigni-

iſta ſignificent. Sciẽdum eſt, quod omnes cerimoniæ legis, ordinabantur ad vnum, ſecundum ſtatum illum: ad aliud verò ſecundum quod erant figuratiua, prout. ſ. repręſentabant Chriſtum. Quo ad primum omnia inſtituta fuerunt ad repræſentandum magnificentiam dei. Illa autem non repræſentabantur, niſi in effectibus. Iſti autẽ effectus habẽt quaſi duplex ſeculum. Vnum ſuperius, ſc. ſubſtantiarum incorporearum, & iſtud repræſentatur per ſancta ſanctorum. Aliud eſt iſtius mundi inferioris ſenſibilis, & iſtud repreſentatur per ſancta. In mũdo autem ſuperiori ſunt tria, ſcilicet deus, rationes rerum, & angeli. Deus autem omnino eſt incomprehenſibilis, & ideo erat ſedes ſine ſedente, quia non poteſt comprehendi à creatura niſi ex affectibus. Illa autem ſedes erat propitiatorium, vt dictum eſt. Angeli autem ſignificantur per Cherubim propter ſapientiam. Vnde & philoſophi angelos dicunt ſubſtantias intellectuales. Erant duo, ad deſignandum quod non erant ibi poſiti ad colendum, quia dictum erat eis. Deuter. 4. Audi Iſraël, dominus deus tuus vnus eſt. Quòd reſpiciunt in propitiatorium deſignat, quod non recedunt à cõtemplatione dei. Matt. 18. Angeli eorum in cælis ſemper vident faciem patris, &c. Rationes rerum ſignantur per arcam. Illa verò, quæ ſunt in hoc mundo, vel pertinent ad ſapientiam, quæ per tabulas ſignificatur, vel ad potentiam, quæ per virgam vel ad bonitatem, quæ per manna, quod erat dulce, quia quicquid eſt dulcedinis in creatura, totum eſt ex bonitate dei. Quia verò rationes rerum, quæ ſunt intelligibiliter in deo, ſunt ſenſibiliter in creaturis corporalibus, ideo ſicut in tabulis erat lumen intellectuale, ita in ſanctis erat lumẽ corporale. Ibi manna, hic panes. ibi virga, hic altare pertinet ad officium ſacerdotis. Sed inquantum per iſta figurabatur Chriſtus, omnia iſta inueniuntur in ipſo. Et primò quantum ad ſancta. Ipſe enim eſt candelabrũ luminis. Ioã. 8. Ego ſum lux mundi. In iſto ſunt ſex ordines, tres à ſiniſtris. ſc. perfecti veteris teſtamenti, & tres à dextris. ſc. noui teſtamenti. Iſti deſignantur Ezec. 14. Per Noe prælati: per Daniel, cõtemplatiui: per Iob, actiui. Iſti calami lumẽ accipiunt, & infundunt, quia ſicut dicitur 1. Pet. 4. Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiam in alterutrum illam adminiſtrantes. Cyphi ſunt propinantes potũ ſapientiæ. Spherulæ propter promptitudinem obedientiæ. Lilia propter finẽ vitæ ęternæ. Septem lucernæ, ſunt ſeptem dona ſpiritusſancti. Item Chriſtus eſt menſa refectionis. Duodecim panes, ſunt doctrina duodecim Apoſtolorum & ſucceſſorum ſuorũ, qui ponuntur in ſabbato ſpei vſq; ad ſabbatum ſpei, etſi interim vnus remouetur per mortem, alter ſubſtituitur. Sed in magno ſabbato remouebuntur omnes. In interiori erat propitiatoriũ, & Chriſtus eſt propitiatio pro peccatis noſtris. 1. Ioan. 2. Duo angeli ſunt duo teſtamenta concorditer Chriſtum reſpicientia. Vel omnes angeli Chriſto ſeruiẽtes concorditer & vnanimiter. Matth. 4. Acceſſerunt angeli & miniſtrabant ei. Dan. 7. Milia milium miniſtrabant ei. ſupra 1. Omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus. Ipſi deſiderant in Chriſtum proſpicere. 1. Pet. 1. Item obumbrant propitiatorium, i. Chriſti eccleſiam cuſtodiunt. Vel quia ipſorũ miniſterio fiebant viſiones & apparitiones in quibus obũbratorie figurabatur Chriſtus. Arca aurata de lignis ſethin eſt caro Chriſti pura & pretioſiſsima, quæ & dicitur vrna aurea propter ſapientiam, plena dulcedine diuinitatis. Tabulæ ſunt eius ſapientia. Virga eſt ſacerdotium eius ęternũ Vel virga eſt poteſtas Chriſti. Manna dulcedo gratiæ, quæ datur per ſacerdotium Chriſti, vel per obedientiam mandatorum, ſicut homo obedit poteſtati. Sed quia nullus habet ſic gratiam quin peccet, excepto Chriſto & matre eius, ideo neceſſe eſt habere propitiatorium. Sciendum eſt autẽ, quòd glo. ſuper locum iſtum multum diffuſe iſta exponit.

LECTIO SECVNDA.

Sacerdotum officium ponitur, quo in parte tabernaculi ſancta nuncupata fungebantur, & Pontificis in ſancta ſanctorum.

His verò ita cõpoſitis, in priori quidem tabernaculo ſemper introibant ſacerdotes, ſacrificiorum officia conſummantes. In ſecundo autem ſemel in anno ſolus pontifex, non ſine ſanguine, quem offerret pro ſua & populi ignorantia: hoc ſignificante ſpiritu ſancto, nondum propalatam eſſe ſanctorũ viam, adhuc priore tabernaculo habente ſtatum: quæ parabola eſt temporis inſtantis, iuxta quam munera & hoſtiæ offeruntur, quæ non poſſunt iuxta conſcientiam perfectum facere ſeruientem, ſolummodo in cibis, & in potibus, & in varijs baptiſmatibus, & iuſtitijs carnis vſque ad tempus correctionis impoſitis.

Suprà deſcripſit Apoſtolus ea, quæ pertinent ad vetus teſtamentũ quantum ad diſpoſitionẽ tabernaculi: hic proſequitur de officio miniſtrorum. Et primò de his, quæ ſpectant ad ſancta. Secundò autem de his, quæ ſpectãt ad ſancta ſanctorum, ibi, *In ſecundo autem*. Ad intellectum autẽ literæ huius, ſciendũ eſt quod ſicut ſupra dictum eſt, in parte anteriori ipſius tabernaculi circa mediũ erat altare thymiamatis vel incenſi, quod idem eſt, & candelabrum. Ex parte vero meridionali, & ex oppoſito menſa propoſitionis. Sacerdos ergo quolibet die, mane, & veſpere, intrabat ſancta propter duo. ſ. ad parandum lucernas, & adolẽdum thymiama, vt lumen & bonus odor iugiter eſſet in ſanctis. Dicit ergo *His*, ſcilicet quæ pertinent ad ſpeciem tabernaculi. *Ita compoſitis*, id eſt, ordinatis, *Semper*, id eſt quotidie mane. ſ. & ſero. *Intrabant ſacerdotes conſummantes officiã ſacrificiorũ*, non q, in ſancta ſacrificarent, quia ſacrificabant ſuper altare holocauſtorũ, quod erat ante fores tabernaculi ſub dio, ſed adoletionem thymiamatis & deuotionẽ offerẽtium, vocat ſacrificium. Deinde cũ dicit, *In ſecundo autẽ*. Ponit officium miniſtrorum quantum ad ſancta ſanctorũ. Circa quod ſciendum eſt quod ſicut dicitur Leui. 15. Summus ſacerdos in die expiationis, quę fiebat decima die ſeptimi menſis. ſc. Septẽbris qui ſeptimus eſt à Martio noſtro, qui apud Hebręos concurrit pro parte cum Aprili in quo incipiunt anni. Exod. 12. Menſis principium vobis menſiũ, primus erit in menſibus anni: ipſi enim incipiunt menſem in lunatione, quæ ſemper incipit in Martio, niſi impediat emboliſmus, offerebat pro ſe & tota domo ſua vitulum, & hircum pro peccato populi, & iſtis immolatis accipiebat de ſanguine ipſorũ & implebat thuribulum prunis altaris holocauſtorum, quod erat in atrio ante fores tabernaculi, & cum omnibus his intrabat in ſancta ſanctorum, & cum ſanguine expiabat tabernaculum aſpergendo ſanguinem contra velum, & poſt egrediebatur. Et cum eodem ſanguine liniebat cornua altaris thymiamatis: hoc autẽ ſemel in anno faciebat. Vnde dicit, *In ſecundo autem*, ſ. tabernaculo, quod dicitur ſancta ſanctorum, *Semel in anno intrabat ſolus pontifex*. Glo. dicit q, pluries poterat ſine ſanguine, ſed nõ cum ſanguine niſi ſemel. De hoc tamen nõ habetur niſi tãtum quãdo mouenda ſunt caſtra, quia tunc intrabant Aaron & filij eius & inuoluebant & diſpenſabant onera Leuitarũ, ſicut patet Num. 4. *Semel tamen in anno intrabat ſummus ſacerdos ſolus cũ ſanguine, quando offerebat pro ſua & populi ignorantia*, i. pro peccatis noſtris. Prou. 14. Errant qui operantur malum. Omnis. n. malus ignorat, vt habetur. 3. Ethico. De hoc habetur Leui. 16. vbi traditur ritus iſte. Myſticè verò per primum tabernaculũ deſignatur præſens eccleſia, in qua fideles debent ſeipſos ſacrificare. Rom. 12. Exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentẽ, ſanctam, deo placentem. Pſal. Sacrificium deo ſpiritus contribulatus. Item debẽt ſacrificare ſua in eleemoſynis. infrà 13. Talibus enim hoſtijs promeretur deus, ſed in ſancta ſanctorũ. i. in patriã cæleſtem intrat ſolus pontifex. ſ. Chriſtus in anima & corpore. Tamen ſecundum literam intentio Apoſt. eſt, quod per ſancta intelligatur vetus lex, per ſancta ſanctorum ſtatus noui teſtamenti & cælum, quia per nouam legẽ intratur in cælum. Et ideo ſubdit, *Hoc ſignificante ſpiritu ſancto*. Vbi exponit quid ſignificatur per hoc. Et primò quantum ad vetus teſtamentũ. Secundò quantũ ad nouũ, ibi *Chriſtus aſsiſtens*. Item in prima parte primò ponit officiũ miniſtrorum quantum ad primum. Secũdo ſubdit poſitionis rationem, *Iuxta quam munera*. Sciendũ autem quod in primo intrabant ſacerdotes quotidie: ſed in ſecũdo quod erat vltra velum, non niſi pontifex ſolus ſemel in anno. Vnde quantũ ad miniſtros illos erant ibi duo. Vnũ q, in primo quotidie intrabant. Aliud quod ante ſecundũ erat eis velum. Vnde interpoſitio veli ſignificat q, cæleſtia erant eis velata. Item q, non intrabant, ſignificat q, vetus teſtamentum nõ eſt via intrandi cęlum ante aduentum Chriſti. Dicit ergo, Dico q, hoc ſic perfectum eſt hoc ſignificãte ſpiritu ſancto. 1. Pet. 1. Non humana voluntate allata eſt aliquando prophetia,

Pontificis officium in ſancta ſanctorum.

phetia,ſed ſpiritu ſancto inſpirati,locuti ſunt ſancti dei homines. Et hoc eſt contra hæreticos, qui dicunt vetus teſtamentum non eſſe à ſpiritu ſancto, ſed à deo malo. Quid ſignificante? *Nondum propalatã eſſe ſanctorũ viã adhuc priore tabernaculo*,i. veteri teſtamento ſignificato per primum tabernaculum. *Habente ſtatum*. Durante.n.veteri teſtamẽto,via ſanctorum.ſ.Chriſtus qui dicit Ioã.14.Ego ſum via. nondum venerat, ipſe enim eſt oſtium per quod patet introitus in ſancta ſanctorum.Ioan.17. Ego ſum oſtiũ.Sed nõ erat propalatus, quia adhuc latebat ſub figuris literæ obũbratus.infrà 10.Vmbram habens lex futurorum, &c. *Quæ parabola eſt inſtantis*, id eſt,præſentis *Temporis*. Vel inſtantis,i.ducena nos ad ea,quæ contingunt in præſenti tẽpore.

Deinde cùm dicit,*Iuxta quam*.Ponit rationẽ quare durante ſtatu veteris legis non patebat introitus in ſancta ſanctorum.In illa enim ſancta nullus intrat niſi perfectus.Eſa.35.Via ſancta vocabitur,non tranſibit per eam pollutus.Et ideo vbi non erat mundatio & perfectio,nec erat introitus in illam.Sed vetus teſtamentum non poterat perfectum facere ſeruientem, quia nõdum erat oblatum ſacrificium ſatisfaciens pro peccato totius humani generis.Et ideo dicit *Iuxta quam*,ſcilicet, vel parabolam vel figuram,*Offeruntur munera & hoſtiæ*. Quod refertur ad illud quod dicit ſacrificiorũ officia cõſummãtes:quia oblationes & munera,quæ ſunt de omnibus:hoſtiæ autem,quæ tãtom ſunt de animalibus,non offerebantur in ſancta ſanctorum, ſed in ſancta vel ad fores tabernaculi. Iſta autem non poterant mundare,quia *Non poſſunt facere perfectũ ſeruientẽ* ſeruitute latriç, quç pertinet ad cultũ diuinum.Perfectũ dico *Iuxta conſciẽtiam*. Eſt.n.duplex mundatio. Vna à macula, & reatu peccati.Et eſt quantò ad conſcientiã. Hoc nõ poteſt lex. Infrà 10.Impoſsibile eſt ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Eſa.1.Ne offeratis vltra ſacrificium fruſtra.Mich.6 Nunquid placari poteſt deus in milibus arietum:aut in milibus hircorum pinguium? Alia mundatio erat quãtum ad culturam,vt.ſ.liceret eis miniſtrare in illis ſacrificijs, & ſic mundabat. Sed nunquid in veteri lege fuerunt multi perfecti? Et videtur quod ſic. Dictum eſt.n.Abrahæ.Gene.17. Ambula coram me & eſto perfectus. Moyſes etiã & multi alij valde ſancti & perfecti fuerunt. Reſpondeo,dicendum eſt,ꝙ licet tunc multi perfecti & ſancti fuerint, hoc tamen non fuit ex operibus legis.ſupra 7. Nihil ad perfectum adduxit lex.Sed hoc fuit per fidem Chriſti.Gen.15. Credidit Abraham deo,& reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Hoc ergo non erat virtute cerimoniarum aut legaliũ.Vnde frequenter ibi dicitur,Orabit pro eo ſacerdos & dimittetur illi.Leui.5.Et in multis alijs locis. Quòd ergo mundaret,hoc erat ex fide.Sed in nouo teſtamento dicitur Matt.vlt.Qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit. Sine ſacramẽtis enim nouæ legis non eſt ſalus. Ioan.3.Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto,&c. Sed quare non mundabant conſcientiã:quia conſiſtebant in cibis & potibus,peccatũ verò eſt in conſcientia. Illud autem, quod eſt pure corporale nõ mundat animam,quia nõ agit in animam. In ſacrificijs autem illis erant cibi & potus, &c.quæ pertinent ad corpus, & ideo non poterant mundare cõſcientiam. Dicit ergo,*In cibis & potibus*, id eſt, in diſcretione ciborum & potuũ interdictorum in veteri lege,quia abſtinere ab his non mundat conſcientiam, vel vt hoc referatur ad vſum ſacrificiorum, quia comedebantur à ſacerdotibus illa, quæ offerebantur pro peccatis, & ab alijs,quæ pro alijs.Iſta enim non mundabant conſcientiam. Hiere.11.Nũquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas? *Et varijs baptiſmatibus*,i. lotionibus,quia ſicut dicitur.Matt.7.Iudęi ſeruabant baptiſmata calicum & vrceorum, & à foro redeuntes non comedũt niſi baptizentur. Contra quos dicit dominus Matt.23. Væ vobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ, qui mundatis, quod de foris eſt calicis & paropſidis, intus autem eſtis pleni rapina & immũditia. Veruntamen Apoſtolus non loquitur hic de ſuperſtitionibus Phariſæorum, & ideo oportet currere ad alias lotiones præceptas in lege: ſicut eſt de aqua in qua lauabantur ſacerdotes,& de aqua purificationis in mũdatione leproſi vel polluti.Vnde frequenter dicitur.Lauabant veſtimenta ſua, &c. Et hæc dicuntur hic baptiſmata *Et iuſtitijs carnis*,hoc addit vniuerſaliter de omnibus. Vocat iſta cerimonialia iuſtitias carnis.i.carnales,quia pertinebant tantum ad corporalem munditiam,nec erat in eis aliqua virtus ſpiritualis. Et ne aliquis dicat, quare ergo inſtituta ſunt ſi non poterant perficere, quia iam videretur, ꝙ deus ea inutiliter inſtituerit. Hoc remouet cùm dicit, *Vſq; ad tẽpus correctionis impoſitis*.q.d.Hoc verum eſt quod fuiſſent inutiliter inſtituta ſi ſemper deberẽt durare. Sed ſicut puero primo oportet dare pædagogum, quando autem iã peruenit ad ætatem perfectã,tunc datur ei modus ſe habẽdi ſecundum iudiciũ rectoris reipublicæ. Ita in veteri lege ea,quæ ſpectant ad imperfectionem inſtituta fuerunt, ſed quando venit tempus perfectum, tunc debuerunt inſtitui illa,quæ ducunt ad perfectionem.Et ideo dicit,Vſq; ad tẽpus correctionis,id eſt,in quo corrigerentur, non quidem ſicut mala, ſed ſicut imperfecta. Lex enim bona eſt. Ro.7. Pſalm. Superuenit manſuetudo,& corripiemur.

LECTIO TERTIA.

Quia ingreſſus ſummi ſacerdotis in ſancta ſanctorum figurabat Chriſtum, ideo ingreſſus ille deſcribitur, & ad Chriſtum applicatur.

CHriſtus autem aſsiſtens pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum non manufactũ id eſt, non huius creationis, neque per ſanguinem hircorum, aut vitulorum, ſed per proprium ſanguinem introiuit ſemel in ſancta, æterna redemptione inuenta. Si enim ſanguis hircorũ, aut taurorum, & cinis vitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis, quantò magis ſanguis Chriſti qui per ſpiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis ad ſeruiendum Deo viuenti?

Suprà poſuit Apoſtolus ſignificationem eorũ, quæ pertinent ad vetus teſtamentum & primum tabernaculũ: hic ponit conditiones eorum, quæ pertinent ad ſecundum tabernaculum,quod repræſentabat nouum teſtamentum.Et circa hoc facit duo. Primò enim ponit illã ſignificationem. Secundo probat quoddã quod ſuppoſuerat,ibi,*Si enim ſanguis hircorũ*.Sciendũ eſt autem quod ſi cõſiderentur ſupradicta, quæ dicta ſunt de ſecundo tabernaculo.ſ.quis intrabat,quia ſolus pontifex. Secundò dignitas & conditio loci quo intrabat,quia dicebatur ſancta ſanctorũ. Tertiò quomodo intrabat,quia cum ſanguine. Quartò quando intrabat,quia ſemel in anno. Quintò quare intrabat, quia pro expiatione peccatorum. Hic autem Apoſtolus illa quinq; explicat. Et primò quis ſit ille, qui intrat,quia Chriſtus. Pontifex enim eſt princeps ſacerdotum. Talis autem eſt Chriſtus. 1.Petri quinto, Cùm apparuerit princeps paſtorum,&c.ſupra 4.Habentes ergo pontificem magnum qui penetrauit cælos Ieſum,&c. Si quilibet pontifex diſpenſator eſt alicuius teſtamenti. In quolibet autem teſtamento duo conſiderãda ſunt,ſcilicet finis repromiſſus in illo teſtamento,& ea,quæ traduntur in illo. Bona autem repromiſſa in veteri teſtamento erant bona temporalia. Eſa.1.Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Ille ergo pontifex erat bonorum temporaliũ.Sed Chriſtus eſt pontifex bonorum cæleſtium. Matth. 5. Gaudete & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt cælis. *Eſt ergo pontifex futurorum bonorũ*, quia per pontificatũ eius introducimur in bona futura. Pſalm. Replebimur in bonis domus tuæ. Item in veteri diſpenſabantur figuralia,ſed Chriſtus diſpẽſat ſpiritualia, quæ per illa figurabantur. Lucæ vndecimo, Pater veſter de cælis dabit ſpiritum bonum petentibus ſe. Sic ergo per bona futura poſſunt intelligi vel bona cęleſtia, & hoc reſpectu noui teſtamenti. Vel bona ſpiritualia reſpectu veteris,quod eorum figura erat. Iſte pontifex non eſt negligens,ſed *Aſsiſtens*. Pontifex enim mediator eſt inter deum & populum: Chriſtus verò mediator eſt. 1. Timot. 2. Mediator dei & hominum Chriſtus Ieſus. Deuteron. 5. Ego medius & ſequeſter fui inter Dominum & vos. Et ideo ipſe aſsiſtit patri ad interpellandum pro nobis: ſupra 7. Roman. 8. Chriſtus Ieſus qui etiam interpellat pro nobis.Item aſsiſtens nobis ad auxiliandum. Pſalm. A dextris eſt mihi ne commouear. Actu.7.Ecce video cælos apertos & Ieſum ſtantem à dexteris Dei. Sic ergo patet quis intrabat. Secundò oſtendit dignitatem interioris tabernaculi, quia dicit,*Amplius* & conditionẽ, quia & *Perfectius*, vtpote quia eſt immobile. Eſa.33.Oculi tui videbunt Ieruſalẽ ciuitatem opulentam, tabernaculum quod nequaquam vltra trãsferri poterit. Hoc autem eſt tabernaculum cæleſtis

gloriæ. Pſalm. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? Dicitur autem tabernaculum, quia eſt locus peregrinorũ. Non enim debetur nobis ex eoo ditione naturæ: ſed tãtum per gratiam. Eſa.32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta. Eſt ergo peramplius propter multitudinem bonorum immenſam, quod deſignatur in authoritate prædicta. Sedebit, &c. Baruch.3. O Iſrael quam magna eſt domus dei? Illud autẽ quod dicitur peramplius dupliciter legitur. Vno modo, ꝙ ſit vna dictio quaſi valde peramplius, & ſic conſtruitur litera, Chriſtus aſsiſtens pontifex futurorũ bonorum introiuit in ſancta ſanctorum, dico quæ ſunt tabernaculum peramplius. Alio modo, quod ly per, ſit præpoſitio quod magis exprimitur in græco, & tunc cõſtruitur ſic: Chriſtus introiuit in ſancta per tabernaculum amplius, i. magis amplũ & perfectum. Item perfectius, quia ibi ceſſabit omnis imperfectio. 1. Cor.13. Cùm venerit quod perfectum eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. Itẽ eſt alterius cõditionis, quia iſtud factum fuit manu hominis, hoc autem nõ: ſed manu dei. Exod.15. Sanctuarium tuũ domine, quod fundauerunt manus tuæ, &c. 2. Cor.5. Scimus enim, quia ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, ꝙ ædificationẽ habemus ex deo domum non manufactam, ſed æternam in cælis. Infra 11. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex eſt & conditor deus. Et ideo dicit, *Non manufactum*, i. non huius creationis, quia non eſt manufactũ ſicut vetus: nec eſt huius creationis. i. in bonis ſenſibilibus creatis, ſed in bonis ſpiritualibus. Vel per tabernaculum poteſt Chriſti corpus intelligi in quo contra diabolum pugnauit. Pſal. In ſole poſuit tabernaculum ſuũ. Quod eſt peramplius: quia in ipſo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Collo.2. Item perfectus eſt, quia vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre plenum gratiæ & veritatis. Ioan.1. Item non manufactũ, quia non ex virili ſemine. Dan.2. Abſciſus eſt lapis de mõte ſine manibus. Tertiò oſtendit quomodo intrabat, quia non ſine ſanguine, ſed ille cum ſanguine vitulorum & hircorũ, ſicut dicitur. Leuit.16. Chriſtus vero non ſic. ſ. ſanguine alieno, ideo dicit, *Neque per ſan. hir. aut vitu. ſed per proprium ſanguinẽ*, quẽ pro ſalute noſtra immolauit in cruce. Matt.26 Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti qui pro vobis & pro multis effundetur in remiſsionem peccatorum. Dicit autẽ pluraliter, *Vitulorũ & hircorum*, nõ quod ſimul eſſent plures, ſed quia per diuerſos annos pluries intrabat. Chriſtus autẽ ſignificatur per hircũ propter ſimilitudinẽ carnis peccati. Ro.8. Item per vitulum propter fortitudinem. Et quia vtitur duobus teſtamentis tanquã duobus cornibus. Abac. 3. Cornua in manibus eius. Quartò quando intrabat: quia ſemel in anno: Chriſtus autem per totum tẽpus, quod eſt quaſi vnus annus. *Introiuit ſemel in ſancta*, & ſemel etiã fudit ſanguinem ſuũ. 1. Pet.3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt. Ro.6. Quod enim mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel. Item ſemel intrauit, nam ex quo intrauit cæleſtia, ſemper eſt ibi. Et ideo dicit quod intrauit ſemel in ſancta. Quintò oſtendit quare intrauit, quia ad offerendum pro populi ignorantia, non pro ſua, quia nõ habebat. Sanguis enim Chriſti magis quàm ille valet ad hoc, quia per ipſum *Inuenta eſt æterna redemptio*. q. d. Per iſtum ſanguinem redempti ſumus, & hoc in perpetuũ, quia virtus eius eſt infinita. Infra 10. Vna oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos. Pſal. Redemptionem miſit dominus populo ſuo. Hoc autem quod dicit, *Inuenta*, ad duo poteſt referri, ſcilicet & ad deſiderium dei, quod habebat de ſalute noſtra. Iob 33. Inueni in quo ei propitier. Ezech. 18. Nolo mortem peccatoris. Item ad deſiderium patrum, quo deſiderabant redimi. Nullus autem inuenit modum ita congruum ſicut Chriſtus. Et ideo ſignanter dicit, Inuenta. Deinde cùm dicit, *Si enim ſanguis, &c.* Probat vnum quod ſuppoſuit, ſcilicet iſtud vltimũ. Aeterna redemptione inuenta. q. d. Ita dixi, quod per proprium ſanguinem fecit æternam redemptionem, in quo apparet eius maxima efficacia. Quod autem ita ſit probo per locum à minori, quia ſi ſanguis brutorum animalium faciebat quod minus eſt, ſanguis Chriſti poterit facere, quod maius eſt. Vnde circa hoc facit duo. Primò enim ponit antecedens. Secundò conſequens, ibi, *Quanto magis ſanguis Chriſti?* Circa primũ ſciendum eſt, quod in veteri lege erat duplex mundatio.

Vna quæ fiebat in die expiationis, de qua habetur Leu.16. Et de iſta iam dictum eſt. Et iſta videbatur directe ordinari ad emundationem à peccato. Alia erat contra irregularitatem legis, de qua dicitur Num.16. Quod præcepit dominus quod Eleazar acciperet vaccam ruffam à Moyſe ſine macula, ætatis integræ, quę non traxiſſet iugum, & eductã extra caſtra immolaret in cõſpectu populi, & tingeret digitum in ſanguine eius & aſpergeret ſepties contra tabernaculum, & quod combureret totam, ſcilicet carnem, pellem: & etiam fimum eius cum hyſſopo, ligno cedrino & cocco bis tincto, quo facto vir mundus colligebat cineres, & in loco mundo effundebat extra caſtra. Et de ipſis ponebantur in aqua, qua immundus, qui, ſcilicet tetigiſſet cadauer mortui, aſpergebatur die tertio & ſeptimo cum hyſſopo, & ita mundabatur, nec aliter poterat mundari. Iſta eſt ſententia Apoſtoli. Itaque quantum ad primum dicit, *Si enim ſanguis hircorum aut taurorum*. Quantum verò ad ſecundum dicit, *Et cinis vitulæ aſperſus ſanctificat inquinatos*, non gratiam conferendo, ſed *Ad emundationem carnis*, id eſt ab irregularitate, quia carnaliter impediebantur, quaſi immundi à cultu diuino, non tamen auferebant peccata. Sed tantum, vt dicit Auguſtinus, aliquando virtute illius aſperſionis mundabantur à lepra corporali. Et ideo dicit, Ad emundationem carnis. Deinde cùm dicit, *Quanto magis, &c.* Ponit conſequens. quaſi dicat. Si ſanguis & cinis hoc poſſunt, quid poterit ſanguis Chriſti? Certè multo plꝰ. Et ponit Apoſtolus tria, quæ oſtendunt efficaciam ſanguinis Chriſti. Primò quis eſt ille cuius eſt ſanguis iſte, quia ſcilicet eſt Chriſtus. Ex quo patet quod eius ſanguis mundat. Matt.1. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuũ à peccatis eorum. Secundò cauſam quare Chriſtus ſanguinem ſuum fudit, quia hoc fuit ſpiritusſanctus, cuius motu & inſtinctu ſcilicet charitate dei, & proximi, hoc fecit. Eſa.59. Cũ venerit quaſi fluuius violentus quem ſpiritus domini cogit. Spiritus autem mũdat. Eſa.4. Si abluerit dominus ſordes filiarum Sion, & ſanguinem Hieruſalem lauerit de medio eius in ſpiritu iudicij & ſpiritu ardoris. Et ideo dicit, *Per ſpiritũ ſanctum obtulit ſemetipſum*. Ephe.5. Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiã Deo in odorem ſuauitatis. Tertiò cõditionem eius, quia eſt immaculatus. Exod.12. Erit agnus abſq; macula maſculus anniculus. Eccleſia.34. Ab immundo quis mundabitur? Sed nunquid ſacerdos immundus poteſt mundare? Reſpõdeo, dicendum eſt quòd nõ, ſi ageret in propria virtute: ſed agit virtute ſanguinis Chriſti, qui eſt ſicut cauſa prima. Et ideo non egiſſet, niſi fuiſſet immaculatus. Sciendũ tamen quod ſanguis illorum animalium mundabat tantum ab exteriori macula. ſ. à contactu mortui, ſed ſanguis Chriſti mundat interius conſcientiam, quod fit per fidem. Actu.15. Fide purificans corda eorum, inquantum, ſ. facit credere quod oẽs qui Chriſto adhærent per ſanguinẽ eius mundantur. Ergo iſte emundat conſcientiam. Itẽ ille mundabat à tactu mortui, ſed iſte ab operibus mortuis, ſ. peccatis, quę tollunt deũ ab anima, cuius vita eſt per vnionem charitatis. Item ille mundabat vt poſſent accedere ad figurale miniſteriũ, ſed ſanguis Chriſti ad ſpirituale obſequium dei. Pſal. Ambulans in via immaculata hic mihi miniſtrabat. Et ideo dicit, *Ad ſeruiendum deo*. Item deus eſt vita. Ioã.14. Ego ſum vita. Et Deut.32. Viuo ego in æternum. Conueniens ergo eſt vt ſeruiens ei ſit viuens. Ideo dicit, *Viuenti*. Et ſecundũ rectorem vel iudicem populi, ſic & miniſtri eius, vt dicitur Eccle.10. Qui ergo vult deo dignè ſeruire, debet eſſe viuens, ſicut & ipſe. Totam iſtam figurã diligenter exponit Glo. & eſt Auguſtini de quæſtionibus Numeri.

LECTIO QVARTA.

Concluditur, quod Chriſtus eſt mediator noui teſtamenti, quod ſuo ſanguine confirmauit, ideo excellentius veteri eſſe infertur.

ET ideo noui teſtamenti mediator eſt, vt morte intercedẽte, in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant ſub priori teſtamento, repromiſsionem accipiant qui vocati ſunt, æternæ hæreditatis. Vbi enim teſtamentum eſt, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris. Teſtamentum enim in mortuis confirmatum eſt: alioquin nondum valet, dum viuit qui teſtatus eſt. Vnde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt. Lecto enim omni mandato legis à Moyſe vniuerſo populo: acci-

lo: accipiens ſanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyſopo, ipſum quoque librum & omnem populum aſperſit, dicens: Hic eſt ſanguis teſtamenti, quod mãdauit ad vos Deus. Etiam tabernaculum & omnia vaſa miniſterij ſanguine ſimiliter aſperſit. Et omnia penè in ſanguine ſecundum legẽ mundantur: & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio.

Suprà expoſuit Apoſtolus illa, quę agebantur in veteri teſtamento, & aperuit illorum myſticam expoſitionẽ, hic ex his arguit ad propoſitum. ſ. ꝙ nouum teſtamentũ præfertur veteri: quia poteſt quod non poterat vetus. Et circa hoc facit duo. Primò enim proponit cõcluſionem intentã. Secũdò probat quoddam quod ſuppoſuerat, ibi, *Vbi enim teſtamentum.* Iterum prima in duas. Primò .n. cõcludit ex dictis ꝙ Chriſtus eſt mediator. Secundò hoc oſtendit non potuiſſe vetus teſtamentum, ibi, *Quæ erant ſub priori.* Dicit ergo. *Et ideo*, quia. ſ. Chriſtus intrauit in ſancta, æterna redemptione inuenta. i. perducens ad æterna, quod vetus nõ poterat facere, vnde oportet ꝙ iſtud teſtamentum ſit aliud ab illo, ſicut nouum à veteri. Hier. 31. Feriam domui Iſraël & domui Iuda, &c. Apoc. 21. Ecce noua facio omnia, *Ideo huius noui teſtamenti mediator eſt Chriſtus* inter deum & hominẽ. 1. Tim. 2. Mediator dei & hominũ, homo Chriſtus Ieſus In omni autem teſtamẽto eſt aliquid quod promittitur & aliquid per quod teſtamentum confirmatur. In nouo autẽ teſtamento promittuntur cæleſtia & ſpiritualia. Item iſta promiſſio per mortẽ Chriſti confirmata eſt. Et ideo Chriſtus mediator eſt noui teſtamenti, vt repromiſſionẽ ęternę beatitudinis ac hęreditatis æternę *Recipiant qui vocati ſunt*. Et dicit vocati, quia hoc munus nõ eſt ex operibus, ſed ex vocatione dei. Ro. 8. Quos autem prædeſtinauit hos & vocauit. 1. Theſſal. 2. Conteſtati ſumus vt ambularetis dignè deo, qui vocauit vos in ſuũ regnum & gloriã. Vnde dicit, Aeternæ hæreditatis. i. æternæ gloriæ, quæ eſt hæreditas noſtra. 1. Pe. 1. Regenerauit nos in ſpem viuam per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſsibilem conſeruatam in cælis. Pſal. Ecce hæreditas domini. Item dominus pars hæreditatis meæ. Iſtam autem hæreditatem habemus per mortem Chriſti. Vnde dicit, *Vt morte intercedẽte*. 1. Pe. 3. In hoc vocati eſtis, vt benedictionẽ hæreditatis poſsideatis. Huius mortis effectus eſt redemptio à præuaricatione peccati. 1. Pet. 1. Non corruptibilibus auro & argento redẽpti eſtis de veſtra vana conuerſatione, ſed pretioſo ſanguine agni immaculati. Sed nunquid in veteri teſtamento poterat fieri iſta redemptio à peccatis? Et reſpõdet ꝙ nõ, quia *Illæ præuaricationes erant ſub priori teſt.* q. d. Quia virtute ſacramentorum prioris teſtamenti remoueri non poterant. Ro. 3. Cauſati ſumus Iudæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe. Sed contra, quia Dauid & multi alij ſancti habuerũt remiſsionem peccatorum. Reſpondeo, dicendum eſt quòd quantũ ad iſtum effectum, qui eſt introitus cæli, non, quia per mortem Chriſti aperta eſt ianua vitæ. Nullus. n. ante mortem Chriſti intrauit. Zach. 9. Tu verò in ſanguine teſtamenti tui eduxiſti vinctos tuos de lacu in quo nõ eſt aqua. Sed quantum ad maculam, ſic ipſi conſecuti ſunt: ſed non virtute ſacramentorum veteris legis, ſed in fide Chriſti. Sic ergo nouum teſtamentum eſt excellentius quã vetus, quia confirmatum eſt morte Chriſti, per quam remittũtur peccata, & quia exhibet promiſsionem. Deinde cùm dicit, *Vbi. n. teſtamentum.* Probat illud, quod ſuppoſuit. ſ. ꝙ nouũ teſtamentum ſit confirmatum per mortem Chriſti. Et primo probat hoc per authoritatem legis humanæ. Secundo per authoritatem legis diuinæ, ibi, *Vnde nunc primum.* Dicit ergo. Dictum eſt ꝙ nouum teſtamentum confirmatur per mortem Chriſti intercedentem, quia *Adhoc, quod teſtamentũ valeat oportet, quod mors teſtatoris interueniat* ideo nouum teſtamentum non haberet robur, niſi interueniſſet mors Chriſti. Vnde ille dixit. Ioan. 11. Expedit vobis vt vnus moriatur homo pro populo. Mora autem teſtatoris ad duo neceſſaria eſt. Primò vt teſtamẽtum habeat firmitatẽ, quia cum ſit expreſsiuũ vltimæ voluntatis, poteſt ſemper mutari ante mortẽ. Vnde dicit, quod *Teſtamentum confirmatum eſt in mortuis*, id eſt per mortem. Et iſto modo confirmatum eſt nouum teſtamentum per mortem Chriſti. Mat. 26. Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti. ſ. confirmator & dedicator. Secundò neceſſaria eſt mors teſtatoris ad hoc vt teſtamentũ valeat & habeat efficaciam. Vt dicit. *Alioquin nondum valet*, quia nullus poteſt petere aliquid, nec etiam hęres hæreditatẽ ex vi teſtamenti, niſi poſt mortem teſtatoris. Ideo Chriſtus voluit mortem ſuam pro nobis interponere. Deinde cũ dicit. *Vnde nec primum.* Hoc idem probat per authoritatẽ legis diuinæ. ſ. per illud quod habetur in veteri teſtamento. Et circa hoc duo facit. Primo. n. oſtendit conuenientiam inter vtrunq; teſtamentum. Secũdò oſtendit differentiam, ibi. *Neceſſe eſt ergo.* Circa primum duo facit, quia primo proponit. Secundò manifeſtat ibi, *Lecto enim.* Dicit ergo. Ita dictum eſt, ꝙ ad hoc, quòd teſtamentum valeat, neceſſe eſt, ꝙ mors teſtatoris interueniat. Nec hoc debet videri mirum, quia *Nec primum teſtamentũ dedicatum*, id eſt confirmatum eſt ſine ſanguine. Ille autem ſanguis figurabat ſanguinẽ Chriſti. Omnia enim in figura contingebant illis. 1. Cor. 10. Deinde cum dicit. *Lecto enim.* Probat propoſitum. ſ. ꝙ illud teſtamentum non eſt confirmatum ſine ſanguine. Et probat hoc quãtum ad tria in quibus fuit vſus ſanguinis. Primò quantũ ad legis æditionem. Secundò quantũ ad tabernaculi conſecrationẽ, ibi, *Etiam tabernaculum.* Tertiò quantum ad vaſorum expiationem, ibi, *Et omnia pene in ſanguine.* Circa primum ſciendũ eſt ꝙ Apoſtolus tangit hic hiſtoriã, quæ habetur. Exo. 24. Vbi dicitur, ꝙ poſtquam Moyſes legerat coram populo mandata domini, ipſiſque reſpondentibus, omnia quæ locutus eſt dominus faciemus & erimus obedientes. Accepit Moyſes ſanguinem quem præceperat ſeruare de duodecim vitulis, & aſperſit librum legis & populum quaſi in confirmatione teſtamenti. Et ideo dicit, Lecto enim omni mandato, &c. quia neceſſarium fuit vt legeretur. Illa enim lectio fuit legis promulgatio. Oportebat enim legẽ promulgari *Accipiens, &c.* Hic eſt duplex obiectio literalis. Vna quia Exo. 24. Nulla fit mẽtio de hirco, ſed de. 12. vitulis. Secundo quia ibi etiã non fit mentio de aqua & cocco & hiſſopo. Reſpõſio ad iſta duo eſt duplex. Vna. ſ. quia Apoſtolus nutritus erat in lege. Vnde ſciebat, ꝙ iſte vſus erat in emundationibus ſecudum legem, ꝙ aſperſio fiebat de ſanguine hircorum & vitulorũ & aqua admixta cũ hiſſopo & lana coccinea tanquam aſperſorio, & ideo licet non agatur de his in Exodo, tamen Apoſtolus hoc accepit ex conſuetudine ritus legalis. Vel poteſt dici, ꝙ iſta fuit prima conſecratio. Et ideo quaſi virtute continebantur in ipſa aliæ ſanctificationes futuræ, inter quas potiſsime fuit illa, quæ fiebat in die expiationis, de qua. Leu. 16. Et alia de vitula rufa. Num. 16. In prima autẽ erat ſanguis vituli & hirci. In ſecunda vero aqua & lana coccinea & hyſſopus. Quia ergo illa in prima continebat iſtas duas, ideo Apoſtolus totũ retulit ad iſtã. Dicit ergo *Accipiens ſanguinem, &c.* librum & omnẽ populũ aſperſit, dicẽs *Hic eſt ſanguis teſtamenti, quod mandauit ad vos deus*, ſcilicet cõfirmator teſtamenti. Eccl. 24. Legem mãdauit nobis Moyſes in pręceptis iuſticiarum. Iſte. n. ſanguis fuit figura ſanguinis Chriſti, per quem nouum teſtamentũ cõfirmatum eſt. Et ideo Chriſtus verbis iſtis vſus eſt. Mat. 26. Hic eſt ſanguis noui teſtamenti confirmatiuus. ſ. Figurabatur autem per ſanguinem hirci propter ſimilitudinem carnis peccati, & vituli propter fortitudinem. Miſcetur autem cũ aqua, quia baptiſmus à ſanguine Chriſti efficaciam habet: aſpergitur autẽ cum hyſſopo qui mũdat pectus, per quod ſignificatur fides. Act. 15. Fide purificans corda eorũ. Et lana coccinea, quæ eſt rubei coloris, per quam ſignificatur charitas. Can. 5. Dilectus meus candidus & rubicũdus, quia per fidem & dilectionem paſsionis Chriſti mundatur populus. Aſpergitur & liber legis, quia paſsio Chriſti adimpleuit legẽ. Io. 19. Conſummatũ eſt. Mat. 5. Non veni ſoluere legem, ſed adimplere. Deinde cùm dicit. *Etiam tabernaculum.* Ponit cõſecrationem tabernaculi, quia *Tabernaculũ & omnium vaſa miniſteriorũ ſimiliter aſpergit ſanguine.* Sed contra, quia nondũ factum erat tabernaculum, ſed. 25. cap. mandatur de conſecratione tabernaculi. Reſpondeo, dicẽdum eſt ꝙ licet non ſit idem ſanguis quo aſperſus eſt populus & tabernaculum, tamen etiam tabernaculum *Mundatũ eſt ſanguine.* Vnde poteſt ſic conſtrui, vſus eſt ſanguine, etiam quando ſanctificauit tabernaculum. Sed cõtra, quia Numeri & Leui. 8. dicitur quòd vnxit tabernaculum oleo. Reſpondeo, dicendum eſt ꝙ nõ loquitur de illa ſanctificatione qua primo conſecratum eſt tabernaculũ & vaſa eius,

ſed de illa, quæ fiebat in die expiationis. Vel melius dicendum eſt q etiam in prima vſus eſt ſanguine, quia ibi dicitur q vnxit illud oleo, & poſtea quód aſperſit. Oleum autem non eſt aſperſiuum, vnde intelligitur, quód primo vnxit illud: & poſtea aſperſit ſanguine. Et iſta duo ſunt neceſſaria ad ſanctificationem, ſcilicet virtus ſanguinis Chriſti, & oleum miſericordiæ, quibus ſanctificatur tabernaculum, id eſt eccleſia, & vaſa.i. miniſtri. Deinde cum dicit, *Et omnia pene in ſan. ſe. le. mundantur*. Exequitur de cæteris mūdationibus legalibus. Erat autem duplex mundatio. Vna à corporali macula, ſicut lepra, Alia à ſpirituali ſcilicet peccato: prima poterat pertinere ad res inanimatas, ſicut patet de lepra domorum. Et mundatio ab iſta immunditia fiebat cū ſanguine animalia immolati, vel aqua expiationis, quæ erat confecta cum ſanguine vitulæ rufæ. Et ideo dicit *Pene omnia* & non omnia ſimpliciter, vel pene omnia ita quód ly, penè ſit determinatiuum de, ly mundantur, ideſt penè mundantur, quia non perfecte mundabantur: hoc tantum fit per ſacramentum nouæ legis. Vel poteſt determinare ly omnia, non.n. omnia mundabantur ſanguine, quia vt dicitur Nu.31. Quicquid poteſt ignē ſuſtinere purgatur per ignē: quæ vero nō poterant, purgantur aqua expiationis. Sed ad mundationem à macula peccati, neceſſaria eſt ſanguinis effuſio, quia requirebantur ad ſacrificium. Et ideo dicit q *Sine ſanguinis effuſione non fit peccatorū remiſſio*. Per q figurabatur q remiſſio peccati erat fiēda per ſanguinē Chriſti. Vnde in veteri lege nō virtute ſacramenti, ſed virtute fidei Chriſti fiebat remiſſio peccatorum. Vnde frequēter ibi dicitur. Rogabit pro eo ſacerdos, & remittetur.

LECTIO QVINTA.

Mundatio quæ in nouo teſtamento fit, ea quæ in veteri fiebat melior eſſe oſtenditur.

NEceſſe eſt ergo exemplaria quidem cæleſtium, his mundari: ipſa autem cæleſtia, melioribus hoſtijs, quàm iſtis. Non enim in manufacta Ieſus introijt, exemplaria verorum: ſed in ipſum cælum, vt appareat nūc vultui dei pro nobis. Neque vt ſæpe offerat ſemetipſum, quemadmodum pontifex intrat in ſancta per ſingulos annos in ſanguine alieno: alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem ſemel in cōſummatione ſeculorū ad deſtitutionē peccati, per hoſtiam ſuam apparuit. Et quemadmodum ſtatutū eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autem iudicium: ſic & Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata, ſecundo ſine peccato apparebit omnibus expectantibus ſe, in ſalutem.

Suprà oſtendit Apoſtolus quid ſit cōmune nouo & veteri teſtamento, inquantum vetus & nouum conueniunt, hic oſtendit differentiam vtriuſque. Et circa hoc duo facit. Primo enim oſtendit q in nouo eſt melior mūdatio. Secūdo quod perfectior, ibi. *Neque vt ſæpe*, Iterū prima in duas. Primo enim oſtendit q quantum ad illud quod mūdatur, & quantū ad id quod mundatio efficitur, ſit melior mūdatio in nouo. Secundò manifeſtat quod dixit, ibi, *Non enim in manufacta*. Dicit ergo *Neceſſe eſt ergo exemplaria cæleſtiū*, ſcilicet ipſum tabernaculū quod quoad nos, eſt exemplar, licet ſimpliciter ſit exemplatum & figura illius, & ideo minoris dignitatis, quia figuratū nobilius eſt quā figura, ſicut corpus quā vmbra. *His ſcilicet ſacrificijs mundari, in ipſa autē cæleſtia*, ſcilicet, nouū teſtamentū *Melioribus hoſtijs quā iſtis*, melioribus quidem, quia alia mundabantur ſanguine animalium, ſed in nouo teſtamēto fit mūdatio ſanguine Chriſti. Semper autem meliora melioribus mundantur. Iſta autem erant cæleſtia.i. figura cæleſtium. Si ergo illa mundabantur ſanguine, oportet iſta cæleſtia mūdari meliori ſanguine. Sed cōtra, In cęlo nulla eſt immundnia. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod cæleſtia intelliguntur ſecundum glo. ea quæ pertinent ad ſtatum præſentis eccleſiæ, quę dicūtur cæleſtia. Item homines fideles gerunt imaginem cæleſtiū, inquantum mente conuerſantur in cælis. Vel aliter & melius, q per cæleſtia intelligatur cæleſtis patria. Et loquitur hic Apoſtolus eo modo quo in veteri teſtamento dicebantur emundari tabernaculum, non q haberet in ſe aliquam immunditiam, ſed quia mundabantur quædam irregularitates, quibus impediebātur accedere ad ſanctuarium. Et dicuntur mundari cæleſtia, inquantum per ſacramentum nouæ legis purgantur peccata, quæ impediunt ab ingreſſu cæleſtium. Item dicit, Hoſtijs in plurali. Contra, quia tantum eſt vna hoſtia Chriſti. infrà 10. Vna enim oblatione cōſummauit in æternum ſanctificatos, Reſpondeo, licet vna ſit in ſe, tamen pluribus hoſtijs veteris legis figurabatur. Ex hoc loco habetur, quòd hoſtiæ veteris legis erant bonę. Melius enim non dicitur niſi reſpectu boni. Deinde cum dicit. *Non enim in manufactis, &c.* Oſtendit, quòd cæleſtia mundantur melioribus hoſtijs. Pontifex enim expiabat ſanctuarium, quod erat manufactum, ſed *Chriſtus intrauit non in manufacta ſancta*, quæ erant quo ad nos *Exemplaria verorum, ſed in ipſum cælum*, q non in ſe, ſed quo ad nos expiauit, vt dictum eſt, ſed non expiauit carnalibus hoſtijs, quia Chriſtus non venit ad offerendum talia. Pſalmi. Holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti. Item, holocauſtis non delectaberis. Item ſupra ſeptimo. Manifeſtum, quòd de tribu Iuda ortus eſt dominus de qua nullus præſto fuit altario, ſed introiuit in ipſum cælum. Mat. vlti. Dominus quidem Ieſus aſſumptus eſt in cælum. Actu. Primo. Hic Ieſus, qui aſſumptus eſt à vobis in cælum. Sed quare? *Vt appareat pro nobis vultui dei.* Et loquitur Apoſtolus alludendo ritui veteris legis ſecundum quam pontifex qui intrabat ſancta ſanctorum, ſtabat coram propiciatorio vt oraret pro populo, ita & Chriſtus intrauit cælum ſecundum quòd homo, vt aſtaret deo pro ſalute noſtra. Sed iſta differenter, quia ſacerdos impediente fumo, qui aſcendebat de thuribulo non videbat ſancta ſanctorum, nec videbat aliquem vultum, ſed Chriſtus apparet vultui dei, non quòd ſit ſibi facies corporalis, nec aliqua nebula, ſed cognitio manifeſta. Sed nunquid Chriſtus exiſtens in terra, non poterat apparere vultui dei, cum deus omnia videat? Reſpōdeo. Dicendum quod ſicut Augu. loquens deo dicit, mecum eras, & tecum non eram, quia.ſ. deus eſt in omnibus per eſſentiam, præſentiam, & potentiam, mali autem non ſunt cum deo per gratiam, ita dicitur Chriſtus introiſſe vt appareat vultui dei: quia licet ſemper videret eū clara viſione, vt perfecte beatus, tamen ſtatus viatoris inquantum huiuſmodi non habet hoc, ſed tantum ſtatus cæleſtis. Et ideo quando aſcendit perfecte beatus in corpore & anima intrauit, vt appareat vultui dei.i. intrauit locum vbi deus manifeſte videtur, & hoc pro nobis. Ad hoc enim aſcendit vt pararet nobis viam. Ioan.14. Vado parare vobis locum. Item iterum veniam & aſſumam vos ad meipſum. Mich.12. Aſcendit pandens iter ante vos. Corpus.n. debet ſequi caput ſuū. Matt.24. Vbicunque fuerit corpus, ibi congregabuntur & aquilæ. Deinde cum dicit *Neque vt ſæpe*. Oſtendit quod mundatio noui teſtamenti eſt perfectior quā veteris. Hoc autem oſtendit per duo. Primò per hoc quod illa reiterabatur quolibet anno, hęc autem tantum ſemel. Item quātum ad affectum, quia illa nō poterat auferre peccata, quod iſta poteſt. Circa hoc ergo duo facit. Primò enim oſtendit primum. Secundo ſecundum, ibi, *Vmbram habens*. Sciendum eſt autem quòd Apoſtolus ſupra dixerat tria de Chriſto. Primò.ſ. q eſt pontifex. Secundo, quæ ſit dignitas loci quē intrauit. Tertiò quomodo introiuit.ſ. cum ſanguine, iſta autem tria iam declarauit: hic declarat quando intrauit, quia ſicut pontifex legalis ſemel in anno, Chriſtus ſemel tantū. Et hoc erat quartum. Vnde circa hoc tria facit. Primò enim oſtendit quid fiebat in veteri teſtamento. Secundo quòd eſſet inconueniens iſtud fieri in nouo teſtamento, ibi, *Alioquin*. Tertio oſtendit quid fiat in nouo teſtamento, ibi, *Nūc autem ſemel*. In veteri enim teſtamento pontifex licet non intraret niſi tantum ſemel in anno, tamē quolibet anno ex pręcepto legis oportebat ipſum intrare cum ſanguine alieno, ſicut dicitur. Leui.16. Chriſtus autē intrauit non in manu facta, &c. *Nec vt ſæpe offerat ſeipſum quemadmodū pontifex intrabat in ſancta per ſingulos annos cum ſanguine alieno.* Deinde cū dicit. *Alioquin oportebat, &c.* probat q eſſet incōueniens iſtud fieri in nouo teſtamento, quia ſequeretur maximū incōueniens, quia cum Chriſtus intraret per propriū ſanguinē *Sequeretur quod oportuiſſet eū frequenter pati ab origine mūdi.* Nō ſic autē eſt de veteri hoſtia, quia illa offerebatur pro peccatis filiorū Iſrael. Ille autē populus incœpit ſpiritualiter quādo data fuit lex, & ideo non oportet eā offerri ab origine mūdi. Chriſtus autē ſeipſum obtulit pro peccatis totius mundi, quia ipſe propiciatio noſtra factus eſt pro peccatis noſtris, & totius mundi. primę Ioannis ſecundo. Et ſic ſi ſæpe offerretur, oportuiſſet ipſum naſci, &

patí

pati ab origine mundi, quod fuiſſet maximum inconueniens. Sed contra. Apocalvp. decimo tertio. Agnus, qui occiſus eſt ab origine mundi. Reſpondeo verum eſt, occiſus, id eſt, præfiguratus ab origine mundi occidi, ſicut in occiſione Abel. Deinde cùm dicit, *Nunc autem.* Oſtendit quid fiat in nouo, & circa hoc facit duo. Primo quare non iteratur hoſtia in nouo teſtamento, dat duas cauſas. Secundò explicat eas, ibi, *Et quemadmodum, &c.* Dicit ergo, *Nunc ergo Chriſtus ſemel apparuit in conſummatione ſeculorum.* 1. Corinth. decimo. Nos ſumus in quos fines ſeculorum deuenerunt. Et hoc dicit propter numerum annorum, quia iã ſunt plus quàm mille anni quo hoc dixit. Aetates enim mundi accipiuntur ſecundum ætates hominis, quæ principaliter diſtinguuntur ſecundum ſtatum proficiendi, non ſecundum numerum annorum. Ita prima ætas fuit ante diluuium, in qua nec lex ſcripta, nec punitio, ſicut infantia. Alia à Noe vſque ad Abraham, & ſic de alijs, ita quòd vltima ætas eſt ſtatus præſens, poſt quem non eſt alius ſtatus ſalutis, ſicut nec poſt ſenium. Sicut autem in alijs ętatibus hominis eſt numerus annurum determinatus, non autem in ſenio, quia ſenium incipit 60. anno, & aliqui viuunt per. 100. & viginti annos, ita non eſt determinatum, quantum iſte ſtatus mundi debeat durare, tamen eſt conſummatiu ſeculorum, quia non reſtat alius ad ſalutem. In iſto autem Chriſtus ſemel apparuit, cuius ponit duas rationes, quia ſcilicet ſemel tantum offerebatur. Prima eſt, quia in veteri teſtamento non auferebâtur peccata, quod fit per hoſtiam Chriſti. Alia eſt, quia ſacerdos legalis non offerebat proprium ſanguinem, ſicut Chriſtus, Vnde dicit quòd *Apparuit ad deſtitutionẽ peccati per hoſtiã*, ſcilicet ſuipſius, & ideò illa reiteratur, non autem iſta. primo Petri tertio, Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt. Deinde cum dicit *Et quemadmodum.* Explicat iſtas rationes, Et primũ ſecũdã. Secundò primam, ibi, *Vmbram habens lex.* Secundam explicat per ſimilitudinem aliorum hominum. Vnde circa hoc facit duo. Primò enim oſtendit, quid accidit alijs hominibus. Secundò oſtendit quid accidit Chriſto, ibi, *Sic & Chriſtus ſemel.* In quolibet enim homine duo inuenimus, ſcilicet neceſſitatem moriendi. Item quòd reſurgat, non vt emundetur, ſed vt iudicetur de factis eius. Primum tangit eum dicit. *Et quemadmodũ ſtatutũ eſt ho. ſe. mori.* Sed contra, videtur ꝙ hoc non ſit ſtarurum, ſed magis homo peccando hoc fecerit, quia Sap. Primo, dicitur quod deus mortẽ non fecit, nec lætatur in perditione viuorũ. Et paulo poſt. Impij autem manibus & verbis accerſierunt ſibi illã. Reſpondeo. Dicendum eſt, quòd in morte tria ſunt conſideranda, ſcilicet cauſa naturalis, & quantum ad hoc ex conditione naturæ, ſtatutum eſt hominem ſemel mori, inquantũ componitur ex contrarijs. Secundo donum inditum, & quantum ad hoc in conditionem datum eſt homini beneficium originalis iuſtitiæ, per quam anima continebat corpus vt poſſet non mori. Tertiò meritum mortis, & ſic homo peccando meruit illud beneficium amittere, & ſic mortem incurrit. Vnde dicit quòd impij manibus, ſcilicet pomum vetitum contrectando, accerſierunt mortem. Homo ergo demerendo cauſa eſt mortis, ſed deus vt iudex. Stipendia. n. peccati mors, Roma. ſexto. Semel: Quod quidem verum eſt de communi conſuetudine, licet aliqui fuerint reſuſcitati, ſicut Lazarus & filius viduæ, qui poſtea mortui ſunt. Quantum autẽ ad ſecundum dicit. *Poſt hoc autẽ iudicium*, quia poſtquam reſurgent, non iterum morientur, ſed ſtatim iudicium ſequetur. Omnes enim manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, vt referat vnuſquiſque propria corporis prout geſſit, vt dicitur ſecundo Corinth. quinto.

Deinde cũ dicit, *Sic & Chriſtus & cætera.* Oſtendit quo modo hæc conueniunt Chriſto. Et quantum ad primum dicit quod *Sic Chriſtus ſemel oblatus eſt.* Et in hoc cõuenit cũ alijs. Sed differt in duobus: primò quia cum Chriſtus non deſcenderit ad Adam per rationem ſeminalem, ſed quantum ad corpulentam ſubſtantiam, non contraxit peccatum originale, & ideo non fuit debitor illius ſtatuti. Gene. ſecundo, In quacunque die comederis ex eo, morte morieris. Sed propria voluntate mortem aſſumpſit. Ioannis decimo, Nemo tollit à me animam meam, & cætera. Ideo dicit, quòd oblatus eſt. Eſa. 53. Oblatus eſt quia ipſe voluit. Et primo Petri tertio, Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt. Secundo differt, quia mors noſtra eſt affectus peccati. Roma. 6. Stipendia peccati mors. Sed mors Chriſti eſt deſtructiua peccati. Ideo dicit, *Ad multorum exhaurienda peccata*, id eſt remouenda. Nec dicit omnium, quia mors Chriſti, etſi ſit ſufficiens pro omnibus, non tamẽ habet efficaciam niſi quantum ad ſaluandos. Non enim omnes ſubijciuntur ei per fidem & bona opera. Quantum ad ſecundum dicit, *Secundo autem ſine peccato apparebit.* De ſecundo aduentu dicit duo. Primò ponit differentiam eius ad primum, quia ſecũdus erit ſine peccato. In primò enim etſi peccatum non habuerit, tamen venit in ſimilitudinem carnis peccati. Roman. 8. Item in primo factus eſt hoſtia pro peccato. 2. Corinth. quinto, Eum qui peccatum non nouerat, pro nobis peccatum fecit, In ſecundo vero iſta nõ erunt, ideo dicit quòd apparebit ſine peccato. Secundo ponit illud, quod eſt proprium ſecundo aduentui, quia non apparebit vt iudicetur, ſed vt iudicet, remunerans pro meritis. Vnde dicit, quod apparebit. Et quidem licet omnibus, etiam his qui eum pupugerunt ſecundum carnem, tamen ſecundum diuinitatem ſolum electis, *Expectantibus ſe* per fidem, *In ſalutem* eorum. Eſaiæ. 30. Beati omnes, qui expectant eum. Phil. 3. Saluatorem expectamus dominum Ieſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ.

CAPIT. X. LEC. I.

Probatur vetus teſtamentum non potuiſſe à maculis peccatorum hominem abluere, cuius ratio, & ratione, & ſcripturæ teſtimonio fulcitur.

VMbram enim habens lex, futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum, per ſingulas annos eiſdem ipſis hoſtijs quas afferunt indeſinenter, nunquam poteſt accedentes perfectos facere: alioquin ceſſaſſent offerri, ideo quod nullam haberent vltra conſcientiam peccati cultores ſemel mundati: ſed in ipſis commemoratio peccatorum per ſingulos annos fit. Impoſsibile enim eſt ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Ideo ingrediens mundum dicit, Hoſtiam & oblationẽ noluiſti: corpus autem aptaſti mihi: holocauſtomata & pro peccato, non tibi placuerunt, Tunc dixi, Ecce venio: (In capite libri ſcriptum eſt de me:) vt faciam deus voluntatem tuam. Superius dicens, quia hoſtias, & oblationes, & holocauſtomata & pro peccato noluiſti, nec placita ſunt tibi, quæ ſecundum legem offeruntur, tunc dixi, ecce venio vt faciam deus voluntatem tuam: auſert primum, vt ſequens ſtatuat. In qua voluntate ſanctificati ſumus, per oblationem corporis Chriſti Ieſu ſemel. Et omnis quidem ſacerdos præſto eſt quotidie miniſtrans, & eaſdem ſæpe offerens hoſtias, quæ non poſſunt auferre peccata: hic autem vnam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet in dextera dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius. Vna enim oblatione, conſummauit in ſempiternum ſanctificatos. Conteſtatur autem nos & ſpiritusſanctus. Poſtquam enim dixit, Hoc autem teſtamentum quod teſtabor ad illos poſt dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum ſuperſcribam eas: & peccatorum, & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius. Vbi autem horum remiſsio, iam non eſt oblatio pro peccato.

Suprà Apoſtolus conſideratis his, quę agũtur in vtroq; teſtamento, oſtendit præeminentiã noui teſtamenti ad vetus, hic probat vnũ quod ſupponit, ſcilicet quòd vetus nõ poterat mundare peccata. Et hoc eſt vltimum illorũ quinque, quæ præmiſerat de Chriſto. Et circa hoc duo facit. Primò enim oſtendit defectum veteris teſtamenti circa abolitionem culpæ. Secundo ex hoc comparat ſacerdotem noui teſtamenti ad ſacerdotem veteris teſtamenti, ibi, *Omnis quidem ſacerdos.* Iterum prima in duas. Primò enim proponit, quod intendit. Secundò probat per authoritatem ſcripturæ, ibi, *Ideo ingrediens mundum.* Item prima in duas. Primò. n. proponit intentum ſuũ. Secundò probat, ibi, *alioquin ceſſaſſent.* Circa primum ſciendũ eſt, quod Apoſtolus ex cõditione & ritu veteris legis cõcludit ipſum defectum. Per peccatum autem fit priuatio futurorum bonorum, & ideo quaſi illud peccatum pertineat ad bona futura, ſcilicet cæ-

leſtia. Ad illa bona ſe habet lex vetus ſicut vmbra ad corpus,ſed noua lex ſicut imago. Vmbra autē & imago quantum ad hoc conueniunt quod vtrunq; repręſentat,ſed vmbra in communi: & quantum ad naturam ſpeciei, imago verò in particulari, & quantum ad naturam indiuidui, & in ſpeciali.Sic etiam noua lex quantum ad bona futura repręſentat expreſsius,quàm vetus.Primò quia in verbis noui teſtamenti fit expreſſa mentio de bonis futuris & promiſsio,non autem in veteri,ſed tantum de carnalibus. Secundo quia virtus noui teſtamenti cōſiſtit in charitate,quę eſt plenitudo legis. Et iſta charitas licet ſit imperfecta, ratione fidei cui inhæret, tamen eſt ſimilis charitati patriæ. Vnde noua lex dicitur lex amoris. Et ideo dicitur imago, quia habet ſimilitudinem expreſſam bonorum futurorū. Sed lex vetus illam repręſentat per quædam carnalia, & valde à remotis.Et ideo dicitur vmbra.Colloſ.2. Quæ ſunt vmbra futurorū,*Hæc eſt ergo conditio veteris teſtamēti,quod habet vmbram futurarum,non rerū imaginē.*Ritus autē erat, quòd per ſingulos annos offerebāt in feſto expiationis eaſdem hoſtias,ſ.ſanguinem hircorum & taurorum pro eodē ſcilicet pro peccato,ſicut patet Leu.23. Ex his duobus concludit intentum, ſcilicet, quòd *Lex habens vmbram futurorum bonorum non rerū imaginem* , *non poteſt facere perfectos accedentes*,ſ.pontifices.*Eiſdem hoſtiis,quas offerunt indefinēter*,i.per ſingulos annos, ſuprà 7. Neminem ad perfectum adduxit lex.Sed iſta perfectio reſeruatur nouæ legi,quę cōſiſtit in charitate, quæ eſt vinculū perfectionis. Col.3.Ideo dicitur Matth.5.Eſtote ergo perfecti. Deinde cum dicit, *alioquin ceſſaſſent*. Probat ex duobus intētum: & primò ex ritu:ſecundò ex cōditione oblatorum, ibi,*Impoſsibile enim.* Ad probandum autem ꝙ lex non mūdabat perfecte, aſſumit duo.Primum eſt ꝙ in ipſa fiebat frequens reiteratio earundem hoſtiarū,& eſt ratio talis,*Cultores ſi fuiſſent per eaſdem hoſtias ſemel mundati,quia non haberent vltra conſcientiā peccati,ceſſaſſent offerre*,etſi ceſſaſſent, nō offerre indigerēt. Nunc autē non ceſſabant, quia vt dictum eſt, per ſingulos annos eaſdē hoſtias offerebant. Quia ergo nō ceſſabant idē ſemper offerre,ſignū eſt quod non mundabantur. Matt.9. Non eſt opus valentibus medicus,ſed male habētibus.Sed contra quia poſſet dici,quòd ratio non eſt efficax.Poſſet.n. dici, quòd mundabat illa oblatio à præteritis, non à futuris,& ideo quia frequenter peccabant, oportebat frequenter iterari oblationem.Reſpondeo,dicendum eſt quòd modus loquendi Apoſtoli hoc excludit: quia cum peccatum ſit quoddam ſpirituale,quod opponitur cæleſti,oportet illud per quod mundatur peccatum, eſſe ſpirituale & cæleſte,& per conſequens habere virtutem perpetuam. Vnde ſupra loquens de virtute ſacrificij Chriſti, attribuit ei virtutem perpetuam, dicens, æterna redemptione inuenta. Quod autem habet virtutem perpetuam ſufficit ad committenda, & commiſſa, & ideo nō oportet ipſum amplius iterari. Vnde Chriſtus vna oblatione mundauit in æternū ſanctificatos,ſicut dicitur infrà.Item hoc quod hic dicitur, ꝙ non iteretur,cōtra,quia nos quotidie offerimus.Reſpōdeo. Dicendū eſt ꝙ non offerimus aliam quam illā quam Chriſtus obtulit pro nobis.ſ.ſanguinem ſuum. Vnde non eſt alia oblatio, ſed eſt commemoratio illius hoſtiæ quam Chriſtus obtulit.Matt.26.Hoc facite in meam commemorationem. Secundum quod pręmittit eſt,quia in veteri teſtamento fiebat cōmemoratio per ſingulos annos de peccatis ſuis & populi,ergo non erant abolita. Vnde dicit, ꝙ *In ipſis fit commemoratio, &c.* quod verum eſt. In generali fiebat mentio de peccatis.ſ. ꝙ erat conſcius peccati, ſed in ſpeciali fit mentio in nouo. Iaco.5. Confitemini alterutrū peccata veſtra. Deinde cùm dicit,*Impoſsibile eſt enim,&c.* Probat idem ex conditione oblatorum.Solennius.n.quod erat inter ipſa, erat oblatio hircorū & vitulorum, quæ fiebat in die expiationis. Et cùm iſta eſſet quædam repręſentatio obſcura & imperfecta cæleſtium,ſicut vmbra, *Impoſsibile eſt ſanguine iſtorum auferri peccatū.* Quod verū eſt propria virtute.Sed ſi alicui dimittebātur,hoc erat virtute ſanguinis Chriſti,qui in illo præfigurabatur.Hier.vndecimo. Nunquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas, in quibus gloriata es? Quaſi dicat, Non. Deinde cùm dicit, *Ideo ingrediēs mundum,&c.* Inducit authoritatē ſcripturę,& circa hoc facit duo.Primò enim ponit eam. Secundò exponit eā,ibi,*Superius dicens.* Iſta authoritas poteſt diuidi in duas ſecundum Gloſ. quia primo agit de incarnatione Chriſti præfigurata in legalibus.Secundò de paſsione Chriſti, ibi, *Tunc dixi.* Tamen ſecundum intentionem Apoſtoli poteſt aliter dici,quòd primò tangit illud,quod pertinet ad reprobationem veteris teſtamenti.Secundò,illud quod pertinet ad acceptionem noui teſtamenti,ibi,*Tunc dixi.* Iſta autem authoritas conuenit Chriſto ſecūdum quod ingreditur in mundum,ergo quia illa non poterāt auferre peccata, ideo *Filius dei ingrediens in mundum, dicit*, Contra, quia dicitur Ioan.1.In mundo erat.Reſpondeo,Dicēdum eſt,quod verum eſt quod erat in mundo, quaſi regēs totum inquantū dicitur eſſe in omnibus per eſſentiam, præſentiam, & potentiam, ſed eſt extra mundum, quia à mundo non comprehenditur,ſed habet bonitatem ſeparatam à toto mūdo, à quo cauſatur bonitas vniuerſi. Sed quia propter nos factus eſt humanæ naturæ ſuppoſitū,dicitur ingredi in mundū propter eius aſſumptionē, ſicut ſuprà 1. Cum iterū introducit primogenitum in orbem terræ,&c. Ingrediēs ergo in mundum dicit.Sed quid dicit? *Hoſtiam & oblationem noluiſti.*Ponit autem quatuor,quæ erant in veteri teſtamēto,quia ſacrificium, aut erat de inanimatis, puta pane vel thure,& tunc dicebatur oblatio. Vel de animatis, & tunc vel ad placandū deum, & dicitur holocauſtum quod erat dignisſimum,quia totum comburebatur & cedebat in honorem dei. Aut erat pro emundatione peccati, & dicitur ſacrificium pro peccato. Et iſtud habebat duplicem partem, quia vna pars cōburebatur in altari,altera cedebat in vſum miniſtrorum. Aut erat pro beneficijs dei,& iſtud minus dignum,quia tantum tertia pars comburebatur, & dabatur miniſtris vna,alia offerentibus.Et iſtud dicitur ſacrificium pacificorum. Iſtis omnibus in nouo teſtamento reſpondet oblatio corporis Chriſti, quia per corpus Chriſti placatus eſt deus.ſ.in oblatione ipſius in cruce. Ro.5. Cum inimici eſſemus reconciliati ſumus deo per mortem filij eius.Item per ipſum,ablatum eſt peccatum. 1. Pet.3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt. Item per ipſum introducimur in bona æterna,& promeremur beneficia dei. Dicit ergo,*Hoſtiam*, ſ.*ſacrificium,& oblationem noluiſti*. Et interponit poſt,*Corpus autem aptaſti mihi*,i.aptum feciſti immolationi. Et hoc quantum ad duo. Primò quia fuit puriſsimum,vel deleret omne peccatū. Exod. 12. Erit agnus abſq; macula.Item quia fuit paſsibile, vt poſſet immolari.Ro. 8. Miſit deus filium ſuum in ſimilitudinē carnis peccati. Iſtud autem corpus eſt vera hoſtia & vera oblatio. Ephe.5. Tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam deo in odorē ſuauitatis.*Holocauſtomata & pro peccato non tibi placuerunt.*Maius eſt placere quā velle, quia illa placēt quę in ſe habent aliquid vt ea velimus. Volumus autē aliquando aliqua non propter ſe, ſed propter aliud. Quia ergo holocauſta digniora erant,de quibus tamen dicit, quod nō placuerunt,ergo multo minus alia.Sed cōtra, quia Leuit.1.dicitur quod adolebat ea ſacerdos ſuper altare in holocauſtū & ſuauē odorem domino. Pręterea ſi noluit ea,quare pręcepit hæc ſibi offerri.Reſpondeo.Dicendū eſt ꝙ hoc,quod deus dicit illa nolle,poteſt dupliciter intelligi. Vno modò, ꝙ non vult ea pro tempore iſto, in quo aduenięte veritate ceſſat vmbra,vnde modo peccaret qui ea offerret.Alio modo quod non vult ea propter peccata offerentiū. Eſa.1.Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. Tertia reſponſio ad quam Apoſtolus intendit eſt, quia iſta nunquā ſecundū ſe placuerunt deo,nec accepta fuerunt,ſed propter duo dicūtur accepta. Primò quia erant figura Chriſti, cuius paſsio deo accepta fuit. Non enim delectabatur in occiſione animalium,ſed in fide paſsionis eius. Omnia.n.in figura contingebant illis.1.Cor.10. Secundò vt nos ab idolatria reuocaret per iſta ſacrificia,vnde in prima legis datione nulla fit mentio de ſacrificijs, ſed tantum poſtquā fecerunt vitulū. Vnde Hiere. 7. Non ſum locutus cum patribus veſtris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocauſtorum & victimarum. Deinde cùm dicit,*Tunc dixi,&c.* Proſequitur de approbatione noui teſtamenti, & ſecundum Glo. ſic legitur,*Tunc*, ſcilicet quando aptaſti corpus mihi,ſcilicet in conceptione dixi,*Ecce venio*, id eſt,venire propoſui ſcilicet ad paſsionem.1.Ioā.5. Hic eſt qui venit per aquam & ſanguinem Ieſus Chriſtus. Vel melius eſt,ꝙ referatur ad aduentum in mūdum ſic, *Tunc*, ſcilicet quando holocauſta nō placuerunt tibi, *Dixi venio* per

incarnationem. Ioan. 16. Exiui à patre, & veni in mundum. Et hoc vt offerem me ad paſsionē. Et ideo dicit, *Ecce*, Sed nunquid iſtud ſacrificium erit acceptum? Certe ſic, quia *In capite libri ſcriptum eſt de me*. Iſte liber eſt Chriſtus ſecundum humanam naturam, in quo ſcripta ſunt omnia neceſſaria homini ad ſalutem. Eſa. 8. Sume tibi librum grandem. Caput autem Chriſti eſt deus. 1. Cor. 11. In capite libri, id eſt in ordinatione dei, qui eſt caput Chriſti, qui eſt liber ſcriptū eſt ꝙ filius dei incarnari deberet & mori. Vel liber. i. pſalterium, cuius primus pſalmus eſt de Chriſto. Vel melius liber vitæ qui nihil aliud eſt quā notitia, quā deus habet de prædeſtinatione ſanctorū, qui ſaluantur per Chriſtum. Ergo in iſto libro ſcriptum eſt de me, quia ſancti per me prædeſtinati ſunt. Ephe. 1. Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem. Ro. 8. Quos præſciuit & prædeſtinauit cōformes fieri imaginis filij ſui. Si ergo prædeſtinatio dicitur liber, manifeſtū eſt ꝙ Chriſtus caput eſt libri. Apoc. 21. Qui non ſunt ſcripti in libro vitæ agni. Qui ſimpliciter eſt prædeſtinatus. Roma. primo, Qui prædeſtinatus eſt filius dei in virtute. Ergo in capite libri, id eſt in me, ſecundum diuinam naturam, ſcriptum eſt de me ſecundum naturam humanam, *Vt faciam voluntatem ſ. tuam* id eſt hoc prædinatū eſt, vt per gratiam tuam faciam voluntatē tuam offerendo meipſum ad redemptionem humani generis. Deinde cum dicit, *Superius dicens*, Exponit authoritatem præmiſſam, & circa hoc facit duo. Primo enim aſsignando ordinē dicendorum ponit differētiam inter nouum & vetus teſtamentum. Secundo exponit ſpecialiter quoddam ſuppoſitum in authoritate, ibi, *In qua voluntate*. Dictū eſt autē, ꝙ duo tangebātur in authoritate allegata. Vnum, quod pertinet ad reprobationem veteris teſtamēti. Aliud autem ad approbationem noui teſtamēti. Reprobatur autem vetus teſtamentum dupliciter, tum quia deus ſacrificia eius non vult, tum quia ſibi non placent, & ſic Dauid propheta. *Dicens ſuperius*, id eſt in principio, quid dicit? *Quia hoſtias & oblationes, & holocauſtomata, & pro peccato noluiſti*. Eſa. primo, Holocauſtum arietum, & adipem pinguiū, & ſanguinem vitulorum, & agnorum & hircorum, nolui, & cætera. *Noluiſti*, verum eſt ſecundum ſe. *Nec placita ſunt tibi, quæ ſecundum legem offeruntur*, id eſt in his non delectaris. Pſalm. Holocauſtis non delectaberis, niſi quia ſunt figura, vel inquantum per ipſa retrahebantur ab idolatris. Hoc ergo primo dicens ſubiungit, *Tunc dixi*, ſcilicet quando carnē aptaſti mihi ad paſsionem, vel quando iſta nō placuerunt, *Ecce venio*, vel ad incarnationem vel ad paſsionem, ſed ad quid? *Vt faciam voluntatem tuam*. Ioan. 6. Deſcendi de cælo vt faciam voluntatem eius qui miſit me. Ioan. 4. Meus cibus eſt vt faciam volūtatem eius qui miſit me. Propheta ergo hoc dicens. *Aufert primum vt ſequens ſtatuat*. In quo oſtendit differentiam veteris & noui teſtamēti, quia loquens de veteri dicit, quòd non vult, nec placent deo ſcilicet ſecūdum ſe. Ergo auferuntur, ſed quando de nouo loquitur, dicit quòd vult, quia ad hoc venio vt faciam voluntatem tuam. ergo nouū ſtatuitur, id eſt firmatur eſſe ſecūdū volūtatem dei. Leui. vigeſimoſexto, Vetera nouis ſuperuenientibus proiicietis. Deinde cum dicit, *In qua voluntate*, Exponit illud quod dixerat de voluntate dei ad quam implendam venit Chriſtus, ſcilicet, quæ ſit illa volūtas. Hæc autem eſt ſicut dicitur primo. Theſſal. quarto, Hæc eſt voluntas dei ſanctificatio veſtra, ideo dicit, *In qua voluntate ſanctificati ſumus*, & hoc, *Per oblationem corporis Chriſti Ieſu*, ſcilicet factam. Ephe. quinto, Obtulit ſemetipſum oblationē & hoſtiam deo. Et hoc. *Semel*. 1. Pet. 3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt. Deinde cum dicit. *Et omnis quidem ſacerdos*. Oſtendit comparationē ſacerdotis noui, & veteris teſtamenti. Sciendum autem, quòd in lege erant duo ſolennia ſacrificia. Vnum in die expiationis, quod fiebat per ſolum ſummū pōtificem, de quo multa iam dicta ſunt. Aliud erat iuge ſacrificium, in quo vnus agnus offerebatur in mane, & alius in veſpere de quo Num. 28. De iſto etiam intendit hic Apoſtolus, & circa hoc tria facit. Primo enim ponit illud quod pertinet ad ſacerdotem veteris teſtamenti. Secundo ponit illud quod pertinet ad ſacerdotem noui. Tertio cōfirmat per authoritatem. Secundū, ibi, *Hic autē vnam* Tertium ibi, *Conteſtatur autē*. Dicit ergo, Omnis ſacerdos &c. Dicit, *Omnis*, ad differentiā ſacrificij expiationis, quod tantum per ſummum ſacerdotem fiebat, ſed in iſto, *Omnis ſacerdos præſto eſt*, tota die miniſtrās, & ſæpe offerens eaſdē hoſtias, quia ſemper offerebat agnum, *Quæ*, ſcilicet hoſtiæ ferales, *Non poterant auferre peccata*, quia iterabātur. Hiere. 11. Nunquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas in quibus gloriata es? Per iſtud iuge ſacrificium figuratur Chriſtus, & æternitas eius qui eſt agnus immaculatus. Deinde cū dicit, *Hic autem vnam pro peccatis*. Oſtendit illud quod pertinet ad ſacerdotiū Chriſti. Et circa hoc facit duo. Primo enim ponit intentum. Secundo aſsignat rationem, ibi, *Vna enim*. Dicit ergo. *Hic autē*, ſcilicet Chriſtus. *Offerens vnā hoſtiā pro peccatis*, auferentem, ſcilicet peccata. Illa vero vetus lex multas offerebat hoſtias non expiantes peccata: hic ergo ſcilicet Chriſtus, offerens vnā hoſtiā, quia ſemel pro peccatis noſtris ſemetipſum obtulit, *Sedet*, nō tanquam miniſter ſicut ſacerdos legalis qui ſemper preſto eſt, ſed tanquā dominus. Pſal. Dixit dominus domino meo ſede à dextris meis. Mat. vlti. Sedet à dextris dei. *In dextera dei*, patria, quantū ad æqualitatē poteſtatis ſecundū diuinitatem, ſed in potioribus bonis ſecundū humanitatē. ſupra 1. Sedet ad dexteram maieſtatis, &c. Et hoc, *In ſempiternū*. Non. n. iterum morietur, quia Chriſtus reſurgens ex mortuis, &c. Rom. 6. & Dan. 7. Poteſtas eius, poteſtas æterna. *De cætero expectans donec ponantur inimici eius ſcabellū pedū eius*. Iſta expectatio non innuit aliquā anxietatē in Chriſto ſicut in hominibus, Spes quæ differtur affligit animam, vt dicitur Prouer. decimotertio. Sed deſignat voluntatē miſerendi, quā deus habet erga nos. Eſa. 30. Expectat dominus vt miſereatur noſtri. Subijciūtur ergo pedibus eius, id eſt humanitati Chriſti aliqui volentes, & in hoc ſalus ipſorum conſiſtit in faciendo voluntatem eius. Exod. 10. Vſquequo nō vis mihi ſubijci? Sed mali, nolentes ipſi ſubditi ſunt, quia etſi voluntatē eius per ſe non implent, tamen de ipſis impletur quārum ad opus iuſtitiæ. Et ſic omnia ſunt ei ſubiecta aliquo iſtorum modorum. Pſal. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. Deinde cum dicit. *Vna enim oblatione*. Aſsignat rationem ſcilicet quare ſedet tanquam dominus, & nō tanquā miniſter ſicut ſacerdos legalis, quia ille per hoſtiā vnam non auferebat peccata, & ideo oportebat plures alias offerre & frequenter. ſupra 8. Omnis enim pontifex ad offerenda munera & hoſtias cōſtituitur: ſed hoſtia, quā Chriſtus obtulit, aufert omnia peccata. ſupra 9. Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorū exhaurienda peccata. Et ideo dicit quòd *Vna oblatione conſummauit*, id eſt perfecit, quod fecit reconciliando & coniungendo nos deo tanquā principio, *Sanctificatos in ſempiternum*, quia hoſtia Chriſti, quæ deus eſt & homo habet virtutem æternā ſanctificādi. Infra 13. Ieſus vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populū, & cætera. Per Chriſtum enim perficimur, & coniungimur deo. Rom. 5. Per quem acceſſum habemus ad deum. Deinde cum dicit. *Conteſtatur autem*. Confirmat quod dixerat per authoritatem, quæ ſumpta eſt ex Hiere. 31. quæ quia ſupra octauo expoſita eſt, ad præſens intermittatur. Et tamē poteſt diuidi in duas partes. Primo ponit authoritatē. Secūdo ex ea arguit, ibi. *Vbi autem horum remiſsio*. Et facit talem rationem quia in nouo teſtamento remittuntur peccata per oblationem Chriſti, quia in remiſsionem peccatorum effuſus eſt ſanguis Chriſti: ergo in nouo teſtamēto, in quo peccata & iniquitates remittuntur, vt dictum eſt in authoritate. *Non eſt oblatio pro peccato*, ſupple, amplius iterāda. Mat. 9. Non eſt opus valentibus medicus, ſed male habentibus. Vbi ergo eſt horum remiſsio, & cætera. Fieret enim iniuria hoſtiæ Chriſti.

LECTIO SECVNDA.

Monet, vt fide, ſpe, & charitate inhæreamus ſacerdotio Chriſti, cuius excellentia, & dignitas iterum declaratur.

HAbentes itaque fratres fiduciam in introitu ſanctorum in ſanguine Chriſti: quam initiauit nobis viam nouam & viuentem per velamen, id eſt carnem ſuam: & ſacerdotem magnum ſuper domum dei, accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aſperſi corde à conſcientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus ſpei noſtræ confeſsionem indeclinabilem (fidelis enim eſt qui repromiſit) & conſideremus inuicem in prouocationē charitatis, & bonorum operum: non deſerentes collectionē noſtrā, ſicut conſuetudinis eſt quibuſdā, ſed cō ſolantes, & tanto magis quāto videritis appropinquantē diē.

Poſtquam oſtendit Apoſtolus multiplicem eminẽtiam ſacerdotij Chriſti reſpectu ſacerdotij legalis: hic conſuetudinem ſuam concludit, monendo q̃ iſti ſacerdotio fideliter inhærendum eſt. Hoc enim ſemper ſuprà fecit, quod poſt commendationem ponit ammonitionem, quia ad hoc ſuſceperat commendare gratiam Chriſti, vt alliciat eos ad obediendum Chriſto, & recedendum à cerimonialibus legis. Circa boc ergo duo facit, quia primò ponit monitionẽ. ſecundò aſsignat rationem, ibi, *Voluntarie enim*. Sciendũ eſt autem circa primum q̃ duo dixerat de ſacerdotio Chriſti, ſcilicet virtutem ritua eius, quia per proprium ſanguinem. Item dignitatem ipſius, quia pontifex in æternum. Et ideo in monitione ſua reſumit iſta duo. Vnde monendo, q̃ fideliter obediẽdum eſt deo Cbriſto. Primò ponit illa duo. Secundo ponit ſuam monitionẽ, ibi, *accedamus cũ bono corde*. Item prima in duas, quia primò reſumit ritum ſacerdotij eius: ſecundò dignitatem, ibi, *Et ſacerdotem magnũ*. Dicit ergo, *Itaque fratres*, ſ. per mutuam charitatem, *Habentes fiduciam in introitu, &c.* Ephe. 3. In quo babemus fiduciam & acceſſum in confidentia, &c. Exod. 15. Introduces eos, & plantabis in monte hȩreditatis tuæ firmiſsimo habitaculo, &c. Pſal. Lætatus ſum in his quæ dicta ſunt mihi, in domũ domini ibimus. Et hoc *In ſanguine Chriſti*, quia hic eſt ſanguis noui teſtamenti. i. nouæ promiſsionis. ſc. cæleſtium. Sed quomodo habeamus fiduciam introeundi, oſtendit, quia Chriſtus per ſuum ſanguinem *Initiauit*, id eſt inchoauit *Nouã viam*. Mich. 2. Aſcendit pandens iter ante eos. Ioá. 14. Si abiero & præparauero vobis locum, &c. Eſa. 35. Sancta via vocabitur, & pollutus non tranſibit per illam. Hæc eſt ergo via eundi in cælum. Et eſt *Noua*, quia ante Chriſtũ nullus inuenit eam, quia nemo aſcendit in cȩlũ niſi qui deſcendit de cælo. Ioá. 3. Et ideo qui vult aſcendere, debet ipſi tanquã membrum capiti ſuo adhærere. Apoc. 2. Vincẽti dabo edere de ligno vitȩ, quod eſt in paradiſo dei mei. Et c. 3. Et ſcribã ſuper eum nomen nouũ, & nomen ciuitatis nouȩ Hieruſalem, quia. ſ. de nouo introducuntur. *Viuentẽ*, id eſt ſemper perſeuerantẽ, in quo apparuit virtus deitatis, quia ſemper viuit. Sed quȩ ſit iſta via oſtendit ſubdens, *Per velamen*, id eſt carnẽ ſuam. Sicut. n. ſacerdos per velum intrabat in ſancta ſanctorũ, ita ſi volumus intrare ſancta gloriæ oportet intrare per carnẽ Chriſti, qui fuit velamẽ deitatis. Eſa. 45. Verè tu es deus abſcõditus. Non. n. ſufficit fides de deitate, ſi non aſsit fides de incarnatione. Ioan. 14. Creditis in deum, & in me credite. Vel per. velamen. i. per carnẽ ſuã datam nobis ſub velamento ſpeciei panis in ſacramento. Non. n. proponitur nobis ſub ſpecie propria propter horrorem, & propter meritum fidei. Conſequenter commẽdat dignitatem ſacerdotis cũ dicit, *Et ſacerdotem magnum*, qui, ſ. nobis initiauit viam. q. d. Habentes fiduciam intrandi per ſacerdotem. ſ. Ieſum. Pſal. Tu es ſacerdos in æternũ. Qui dicitur magnus, quia ſacerdotium eius non eſt tãtum ſuper vnum populum, ſicut Aaron, ſed *Super domum dei* totam, ſcilicet eccleſiam militantẽ & triumphantem. 1. Tim. 3. Vt ſcias quomodo oporteat te conuerſari in domo Dei, quæ eſt eccleſia. Et dicit ſuper, quia Moyſes fuit fidelis in omni domo, tanquã famulus. Num. 12. Sed Chriſtus ſuper totã domum, ſicut filius qui eſt dominus omnium. Mat. vl. Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra. De hoc etiam ſuprà 3. Deinde cũ dicit, *Accedamus*, ponit monitionem ſuã, vt. ſ. ex quo talis & tantus eſt, fideliter eſt ei adhȩrendum, quod fit tribus modis. ſ. per fidem, ſpem, & charitatem. 1. Cor. 13. Nunc autẽ manẽt fides, ſpes, charitas. Primo ergo monet ad ea, quæ ſunt fidei. Secundò ad ea, quæ ſunt ſpei, ibi, *Teneamus ſpem*. Tertiò ad ea, quȩ ſunt charitatis, ibi, *Et conſideremus*. Sed quantũ ad primũ duo ſunt neceſſaria. ſc. ipſa fides, quia ſine fide impoſsibile eſt placere deo. Et fidei ſacramentũ. Quãtũ ad primũ dicit, *accedamus* ad ipſum, *Cum vero*, non ficto *Corde*. 4. Reg. 20. & Eſaiæ. 38. Memento quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto. Hoc autem fit quando opus concordat cordi. *Accedamus etiam in plenitudine fidei*. Infrà 11. Accedentem ad deũ oportet credere, &c. Nec ſufficit qualiſcunque fides, ſed requiritur fides plena, quod fit duobus modis, ſ. & quantum ad materiã fidei, vt credantur omnia, quȩ proponuntur ad credendum, & q̃ ſit fides formata, quod eſt per charitatem. Rom. 13. Plenitudo enim legis eſt dilectio. Quantum ad ſacramentum fidei dicitur, *Aſperſis corda veſtra*, quod alludit ei, quod dicitur Num. 19. Vbi ponitur ritus vitulæ rufæ, de cuius aqua aſpergebatur mundandus die tertio, ſed die ſeptimo alia aqua lauabatur corpus eius, & veſtimenta. Per aſperſionem aquæ vitulæ rufæ figurabatur paſsio Chriſti, quia die tertia ſcilicet in fide trinitatis in baptiſmo mundamur à peccatis. Et quantum ad hoc dicit, aſperſit corda, non corpora. Infrà 12. Acceſsiſtis ad ſanguinis aſperſionem. Aſperſi ergo corda non à tactu mortui ſicut per aquã vitulæ rufæ, ſed *A conſcientia mala*. De ablutione, quæ fiebat ſeptima die dicit, *Et abluti corpus aqua munda*. Non. n. in baptiſmo operatur tantum virtus paſsionis, ſed etiam infunduntur in ipſo dona ſpiritusſancti. Vnde in ſeptima die. i. in plenitudine donorum ſpiritusſancti, totus homo abluitur intus & extra ab omni peccato tam actuali quã originali, quod eſt quaſi corporale, quia anima ipſum cõtrahit per vnionem ad carnem fœdam. Dicitur autem ſpiritusſanctus aqua, quia mundat. Act. 5. Fide purificans corda ipſorum. Ezech. 36. Effundam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamẽtis veſtris, & ab vniuerſis idolis veſtris mundabo vos. Zacha. 13. Erit fons patens domui Dauid & habitantibus Hieruſalẽ, in ablutionem peccatoris & menſtruatæ. Tit. 3. Per lauacrum regenerationis & renouationis ſpiritusſancti. Et in huius ſignum ſuper Chriſtum baptizatum deſcendit ſpiritusſanctus in corporali ſpecie. Deinde cum dicit, *Teneamus ſpei noſtræ*, ponit illud quod pertinet ad ſpem. Et circa hoc facit duo. Primò enim hortatur ad ſpei certitudinem. Secundo ſubdit rationem, ibi, *Fides enim eſt quæ*. Sciendum eſt autem, quod per fidem Chriſti datur nobis ſpes ſalutis æternæ, & introitus in cælum. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in ſpem viuam. Vnde dicit, *Teneamus*, & non dicit ſpem, ſed *Spei noſtræ confeſsionem*, quia non ſufficit habere ſpẽ in corde, ſed etiam oportet confiteri ore. Roma. decimo. Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſsio fit ad ſalutem. Item oportet confiteri eam non ſolum verbo, ſed etiam factis, contra quoſdam, de quibus Tit. 1. Confitentur ſe noſſe deum, factis autem negant. Fit autẽ iſta confeſsio per opera, per quȩ tenditur ad res ſperatas. Apoc. 3. Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam *Indeclinabilem*, id eſt vt ab iſta confeſsione non declinemus, neque per proſpera, neq; per aduerſa. Pſalm. Declinantes autem in obligationes, adducet dominus cum operantibus iniquitatem. Eſa. 30. Hæc eſt via, ambulate in ea, & non declinetis, neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram. Et ratio huius eſt, quia *Ille qui repromiſit eſt fidelis*, & ideo mentiri non poteſt. Pſal. Fidelis dñs in omnibus verbis ſuis. Deut. 32. Deus fidelis, & abſq; vlla iniquitate. Conſequenter cum dicit, *Et conſideremus, &c.* ponit illud quod pertinet ad charitatem, & circa hoc facit tria. Primò enim facit quod dictum eſt. Secundò remouet cõtrarium charitati, ibi, *Non deſerentes*. Tertiò aſsignat rationem ex congruitate temporis, ibi, *Et tãto magis, &c.* Circa primum ſciendũ eſt, quod licet charitas principaliter inhæreat deo, tamen manifeſtatur per charitatem proximi. 1. Ioan. 4. Qui enim non diligit fratrem ſuũ quem videt, deum quem non videt quomodo poteſt diligere? Ergo ad charitatem pertinet, quod diligatur proximus. Ideo dicit, *Conſideremus inuicem*, vt ſcilicet ea, quȩ ſunt proximi ſolicitẽ faciamus. Eccle. 17. Et vnicuiq; mandauit deus de proximo ſuo. Sed quia aliqui ea, quȩ ſunt proximi conſiderant zelo inuidiæ, aliqui vero zelo odij. Contra quos dicitur Prouer. 24. Ne quæras impietatem in domo iuſti, ideo dicit, *In prouocationem charitatis*, i. vt prouocem⁹ eos ad charitatem. Roma. 11. Quandiu Apoſtolus Gentiũ ſum miniſterium meum honorificabo, ſi quo modo ad æmulãdum prouocem carnẽ meam, & ſaluos faciam aliquos ex illis. Iſta autẽ prouocatio procedit ex dilectione, quæ extẽditur ad opus externum. 1. Ioã. 3. Non diligamus verbo neq; lingua, ſed opere & veritate. Sicut enim dicit Grego. Non eſt amor dei otioſus. Operatur enim magna ſi eſt. Si autem operari renuit, amor nõ eſt. Probatio ergo dilectionis, exhibitio eſt operis. Ideo ſubdit, *Et bonorum operum*. Coll. 1. In omni opere bono fructificantes. Deinde remouet contrarium charitatis, cum dicit, *Nõ deſerentes, &c.* Quia enim charitas eſt amor, proprium autem amoris eſt vnire, quia vt dicit Dionyſ. Amor eſt vis vnitiua. Ioã. 17. Vt ſint vnũ ſicut & nos vnum ſumus, & cognoſcat mundus, quia dilexi eos ſicut & me dilexiſti: ideo recedere ab inuicem, eſt

directe

directe oppoſitum charitati. Et ideo dicit. *Nõ deſerentes collectionem noſtram*, ſcilicet eccleſię, quam aliqui deſerunt tripliciter, ſcilicet propter perſecutiones apoſtatantes à fide. Et iſti ſignificantur per illos de quibus dicitur Ioan. ſexto, quòd abierunt retro, & iam cum illo non ambulabãt. Mat. decimotertio, Facta tribulatione & perſecutionibus propter verbum continue ſcandalizantur. Luc. 8. Ad tempus credunt & in tempore tentationis recedunt. Secundò mali prælati, qui dimittunt oues in periculo. Ioan. decimo, Mercenarius fugit quia mercenarius eſt. Aliqui vero ex ſuperbia, quia cum poſſent eſſe vtiles ad regendum eũ nota ſuperbiæ ab alijs ſe ſeparant. Iudæ 1. Hi ſunt qui ſegregãt ſe ab alijs, animales, ſpiritum non habentes. Quaſi ſub ſpecie maioris perfectionis. Et forte tales erant in tẽpore illo. Ideo ſequitur *Sicut con. eſt quo.* contra quod dicitur primo. Corinth. 11. Si quis videtur contentioſus eſſe, nos talem cõſuetudinem non habemus in eccleſia Dei. Sed quid debent facere, ſubdit *Sed conſolantes.* quaſi dicat. Si videas, quòd ſocius tuus male ſe habet, non deſeras eum, ſed conſolare, nõ ſicut illi qui deſerunt collectionem de quibus dicit, Sicut eſt conſuetudinis quibuſdam, & cætera. Conſequenter cum dicit. *Et tãto magis* aſsignat cauſam huius. Poſſet enim aliquis dicere, quare debemus nos in fide proficere, quia motus naturalis quanto plus accedit ad terminum, magis intenditur. Contrarium eſt de violento. Gratia autẽ inclinat in modum naturæ, ergo qui ſunt in gratia quanto plus accedunt ad finem, plus debent creſcere. Et ideo dixit, Non deſerentes ſicut quidam, ſed conſolantes. Et hoc *Tanto magis quanto videtis appropinquantem diẽ*, id eſt terminũ. Rom. decimotertio, Nox præceſsit, dies autem appropinquauit. Prouer. 4. Iuſtorum ſemita, quaſi lux ſplendens proficit, & creſcit vſque ad perfectum diem.

LECTIO TERTIA.

Ne irritam faciant eius monitionem, minatur fruſtra ſacrificari peccantibus, ac eos futuri iudicij horrore deterret.

VOluntarie enim peccantibus nobis poſt acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia, terribilis autem quædam expectatio iudicij & ignis æmulatio, quæ conſumptura eſt aduerſarios. Irritam quis faciens legem Moyſi: ſine vlla miſeratione, duobus vel tribus teſtibus moritur: quanto magis putatis, deteriora mereri ſupplicia, qui filium dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit? Scimus enim qui dixit, Mihi vindictam, & ego retribuam. Et iterum, quia. Iudicauit dominus populum ſuum. Horrendum eſt incidere in manus dei viuentis.

Suprà Apoſtolus poſita commendatione excellentiæ ſacerdotij Chriſti, & ſubiuncta admonitione vt illius ſacerdotio adhæreant per fidem & charitatem, hic probat monitionem ſuam per ratione. Et hoc facit dupliciter, primo terrendo, ſecũdo demulcendo, ibi. *Rememoramini autẽ priſtinos dies.* Circa primũ duo facit, quia primo terret eos ad obſeruandum monitionem ſuam propter ſubtractioné remedij: ſecũdo propter expectationem iudicij, ibi, *Terribilis autem.* Dicit ergo, Voluntarie, &c. Quod dupliciter exponitur. Vno modo ſm Glo. quę videtur facere differentiam inter peccantes volentes & voluntarie, ita q volẽs peccat, qui quaſi paſsione ductus conſenſit in peccatũ de quo ante non cogitauit: voluntarie autem qui ex certa malitia, cuius voluntas prona eſt ad peccandum, vt ſtatim cedat. Hier. 8. Omnes conuerſi ſunt ad curſum ſuum quaſi equus vadens impetu ad prælium, nec poſtea pœnitet. Prouer. 2. Lętãtur cum malefecerint, & exultant in rebus peſsimis. Ergo *Voluntarie peccantibus*, id eſt in voluntate peccandi permanẽtibus. Ex exaggerando ſubdit. *Poſt acceptã notitiam veritatis.* 2. Pet. 2. Melius erat illis viam iuſtitiæ non agnoſcere, quam poſt agnitionem retrorſum conuerti. *Iam non relinquitur hoſtia pro peccatis*, id eſt hoſtia quã Chriſtus obtulit pro remiſsione peccatorũ, nõ eſt nobis vtilis, quia illis dimittuntur peccata, qui de ipſis pœnitẽt. Mat. 26. Hic eſt ſanguis noui teſtamenti, qui pro multis effundetur. ſ. efficaciter, ſed de malis dicitur Eſa. 49. In vacuum laboraui ſine cauſa, & vane fortitudinẽ meã conſumpſi. Hiere. 6. Fruſtra conflauit conflator, malitiæ eius non ſunt cõſumptæ. Sed melius poteſt dici, & ſecundum intentionẽ Apoſtoli, quia ſm Augu.

Liberum arbitrium habet multiplicẽ ſtatum, quia in ſtatu extra gratiam antequã repararetur per gratiã, non eſt in poteſtate noſtra peccare mortaliter vel nõ peccare, & hoc propter præconceptionẽ finis, & habitum inclinantem: quod quidem verũ eſt ſecundum magnum tempus, ſed per aliquam moram, ſi operetur ex præmeditatione, poteſt vitare hoc peccatum vel illud. Sed poſtquã per gratiam reparatus eſt homo omnino, in poteſtate eius eſt vitare peccatum mortale, & etiam veniale in particulari, non autẽ omnino in vniuerſali, & hoc eſt propter auxilium gratiæ ſaluantis. Et ideo dicit. *Nobis peccãtibus volũtarie poſt acceptam notitiam veritatis*, id eſt poſt acceptam gratiã per quam habetur notitia peccati, quia ante notitiã peccati peccatum noſtrũ à Deo nobis nõ imputatur: Vnde quaſi dicitur ipſum ignorare, quia non imputat nobis. Sed poſt *Iam non eſt pro peccatis hoſtia* ante enim reparationem, quæ facta eſt per Chriſtum, relinquebatur hoſtia iſta, quæ expectatur, ſed nunc iam nõ expectatur alia mors eius, ita nec poſt baptiſmũ ſemel acceptum expectatur alius baptiſmus. Deinde cum dicit. *Terribilis autẽ* deterret expectationem diuini iudicij. Et circa hoc duo facit, primo enim terret, ſecũdo ſubdit rationẽ, ibi, *Irritã quis faciens.* Sic ergo dictum eſt q nõ relinquitur vltra hoſtia. Quid ergo? Illud quod ſupra dictũ eſt. 9. ca. q poſt mortem eſt iudicium. Iob. 19. Scitote eſſe iudicium. Iſtius iudicij expectatio eſt valde terribilis, tũ propter conſcientiam peccatorum. Iac. 3. In multis offendimus omnes, tum etiam propter imperfectionẽ iuſtitiarum noſtrarum. Eſa. 64. Iuſtitiæ noſtræ quaſi pannus menſtruatæ. Pſalmi. A iudicijs tuis timui. Abac. 3. Audiui & cõturbatus eſt vẽter meus. Eſt afflictiua. Vnde dicit, Et ignis ęmulatio, id eſt pœna ignis, quæ infligitur ex zelo & æmulatione diuinæ iuſtitiæ. Exo. 20. Ego ſum Dominus Deus tuus fortis zelotes, &c. zelus autem eſt amor ſponſi. Sicut ergo ſponſus nõ parcit ſponſæ malæ, ſic nec deus animæ peccatrici. Prouer. 6. Zelus & furor viri non parcet in die vindictæ. Sequitur, Quæ conſumptura eſt aduerſarios. Pſal. Ignis ante præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius, quia ignis, qui præcedet in faciem iudicis, corpora viuentium incinerabit, & reprobos detrudet in infernum, & corpora eorum conſumet, non * totaliter conſumendo, ſed in perpetuum cruciando. Conſequenter cum dicit. *Irritam quis faciens.* probat quod dixerat de terrore iudicij, & primo per locum à minori, ſecundo per authoritatem, ibi, *Scimus autem illũ.* Primum accipit ex lege. Tanto enim aliquis eſt reus maioris pœnæ, quanto rem magis ſacram contemnit. Cum ergo vetus teſtamentum non ſit ita ſanctũ ſicut nouum, & trãſgreſſor illius grauiſsime puniebatur, ergo tranſgreſſor noui, longe grauius debet puniri. Circa iſtud argumentũ duo facit: primo enim ponit iſtud quod fiebat in veteri: ſecundo illud quod fiẽdum eſt in nouo, ibi, *Quanto magis.* Quãtum ad vetus ponit culpam & pœnam. Culpam cum dicit. *Irritam quis faciens legem Moyſi.* Irritum dicitur quod non ſortitur debitum finem. Lex autẽ non ſolum vetus, ſed etiã quęlibet datur vt inducat homines ad virtutem, & faciat abſtinentes à vitijs. Et ideo qui tranſgreditur legẽ, & vacat vitijs, quantũ eſt in ſe, legem irritam facit. Mat. 15. Irritũ feciſtis mandatum dei propter traditiones veſtras. Gen. 17. Maſculus cuius pręputij caro circuncisa non fuerit, peribit de populo ſuo, quia pactum meũ irritum fecit. Et pœnam oſtendit cum dicit. *Sine vlla miſeratione.* Et iſta pęna eſt valde grauis, quia infligit mortẽ. Vnde dicit *Moritur.* Exod. 22. Maleficos non patieris viuere. Itẽ quia irremiſsibilis. Vnde dicit. *Sine vlla miſeratione.* Deute. 19. Morietur, nec miſereberis eius. Sed nunquid lex dei excludit miſericordiã? Cõſtat q non. Oſee. 6. Miſericordiã volui, & nõ ſacrificiũ. Reſpondeo, dicendum eſt q differunt miſericordia, clementia & venia: quia miſericordia eſt quando homo ex quadam paſsione cordis & animi mouetur ad remittendum pœnã, & hoc aliquando eſt contra iuſtitiam, & iſtam prohibet. Venia autem eſt quando propter aliquam vtilitatẽ publicam remittit aliquid de pœna debita. Clementia eſt quando nõ ſolum de pœna aliquid, ſed etiam de culpa remiſsius iudicat. Iſta duo non prohibentur, ſed miſericordia primo modo dicta, quia eſt cõtra iuſtitiam, & inducit diſſolutionem. Moritur ergo & hoc *Duobus vel tribus teſtibus* ſupple conuictus. Deut. 17. In ore duorũ vel trium teſtiũ ſtat omne verbũ. Cauſa autem quare lex numerũ teſtium deter-

** Alibi corporaliter.*

Differentia inter miſericor. clementiam & veniam.

minat

minat ſecundum Aug. eſt, vt per hoc deſignetur immobilitas veritatis, quę eſt in ſancta trinitate. Nec refert ſi nominentur duæ perſonæ vel tres, quia ſemper in duabus intelligitur tertia. ſ. ſpiritusſanctus qui eſt nexus amborum. Iſta ratio myſtica eſt, ſed literalis eſt, vt quia in iudicio vnus affirmat, alter negat. non plus credendũ eſt vni quam alteri. Multitudini autem eſt credendũ. Omnis autẽ multitudo cõpletur numero ternario. Et ideo ſufficit, ꝙ ſint duo cum accuſante, ſed tertius teſtiũ ſuperadditur ex abũdanti. Deinde cum dicit. *Quanto magis*, ponitur id quod ſpectat ad nouum teſtamentum. Et primo ponit pœnam, ſecũdo culpam, ibi, *Qui filium Dei* Quantum ad pœnam dicit. *Quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia.* Quia enim in nouo teſtamento per Chriſtum prædicatum eſt, ideo peccans in ipſo, grauius punitur. Mat. 11. Veruntamẽ dico vobis, quòd Tyro & Sydoni remiſsius erit quã vobis in die iudicij. Sed nunquid plus punitur peccator Chriſtianus, quã infidelis? Quia ſi ſic, melius eſſet ꝙ omnes eſſent infideles. Reſpondeo. Dicendũ eſt, ꝙ aliud eſt de illis qui fidem contemnũt, quia iſti proprie ſunt contemptores. Aliud de illis, qui ex ignorantia fidẽ non annuntiatã, non tenent, & talibus peccatum infidelitatis non imputatur. Sed qui fidem annuntiatam contemnit, grauius punitur, quia peccatum infidelitatis maximum eſt. Si ergo comparamus Chriſtianum & Iudæum qui non contemnit, & vterque ſit adulter, tũc grauius punietur Chriſtianus quã Iudæus, quia nõ ſolum pro adulterio, ſed etiam quia magis ingratus eſt. Sed nunquid vniuerſaliter verum eſt ꝙ ſemper idem peccatũ in ſpecie, grauius punitur in maiori? Reſpõdeo. Dicẽdum eſt, ꝙ dupliciter peccatur. Vno modo ex ſurreptione. Et ſic quando aliquis dat ſe operibus diuinis, ſi ex ſurreptione peccat, minus punitur. 2. Paralip. 30. Dominus bonus propitiabitur cunctis, qui in toto corde requirunt deum patrum ſuorum. Pſal. Cũ ceciderit non collidetur. Sed ſi ex contemptu, magis peccat, quia cum ſit in ſtatu altiori, magis cõtemnit. Et de talibus loquitur hic, qui ſunt magis ingrati. Quãtum vero ad culpã dicit. *Qui filiũ dei conculcauerit.* Sciendũ vero eſt ꝙ Apoſtolus grauitatẽ culpæ eorum, qui peccant in nouo teſtamento, oſtendit ex beneficijs nobis à Deo in illo collatis. Deus autem nobis dedit quicquid maximum & pretioſum habebat. ſ. filium ſuum vnigenitum. 1. Pet. 1. Per quẽ maxima nobis & pretioſa promiſſa donauit. Dedit etiam ſpiritum ſanctũ. Ioel. 2. Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem. Ro. 5. Charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctũ, qui datus eſt nobis. Ingratitudo autem ſuper tantis beneficijs aggrauat peccatũ.

Circa ingratitudinem vero ſuper datione filij duo conſideranda ſunt ac ponderãda, ſcilicet myſterium incarnationis, in qua datus eſt nobis. Eſa. 9. Et ſacramẽtum paſsionis, in qua pro nobis ſe obtulit. ſupra. 6. Sãguis Chriſti, qui per ſpiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum deo, &c. Et ideo quantum ad primum dicit. *Qui filium Dei*, ſcilicet pro nobis incarnatum *Conculcauerit*, id eſt vilipẽderit. ſ. non credendo ꝙ fides filij Dei ſit ſufficiens ad ſalutẽ, ſicut illi qui legalia ſeruabant. Gal. 3. Ante quorum oculos Chriſtus proſcriptus eſt. Item non obediendo eius mandatis, nec viuendo ſecundum doctrinam eius. 1. Reg. 10. Qui autem contẽnunt me erunt ignobiles. Quantũ ad ſecundũ dicit, Et ſanguinem teſtamenti. i. Chriſti ſanguinem cõfirmatiuum noui teſtamẽti. Mat. 16. Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti, &c. *Pollutum duxerit*, id eſt reputauerit pollutum, vt. ſ. non poſsit mundare, ſicut pollutus in ſe non mũdat. Eccle. 34. Ab immundo quis mundabitur? q. d. Nullus ſcilicet ſecundum ꝙ mundatio tantum fiebat per ſanguinẽ animalium. Item pollutũ duxit, qui virtute eius in baptiſmo ablutus, peccat redeundo ad vomitum. Apoc. 1. Dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Et ideo dicit. *In quo ſanctificatus eſt*, id eſt per quẽ ſanctificatus eſt. 1. Cor. 6. Abluti eſtis, ſanctificati eſtis in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti. Malac. 1. In omni loco offertur oblatio mũda nomini meo, quia magnum eſt nomẽ meũ in Gentibus. Itẽ qui peccat poſt alia ſacramẽta, etiam poteſt dici ſanguinem Chriſti pollutum ducere. Item aggrauatur peccatum ex contemptu ſpiritusſancti. Et ideo dicit. *Et ſpiritui gratiæ, iniuriã fecerit*, id eſt contumeliã quam facit, qui non credit ꝙ gratia ſpiritusſancti ſit data per Chriſtum, vt habetur Ioã. 14. Rogabo patrem, & alium paracletũ dabit vobis, qui ſufficiat ad ſalutem ſine legalibus, vt. ſ. remiſsionẽ peccatorum aſcribat obſeruantijs legis. Vel *Conculcat Chriſtum*, qui libere abſque timore *Sanguinẽ Chriſti polluit*, quã eo indigne communicat *Spiritui* gratis dato vt Eph. 2. Donũ enim dei eſt, & nõ ex operibus. Iniuriam facit qui Chriſtũ per peccatũ à ſe abijcit. Sap. 1. Corripietur. i. expelletur, à ſuperueniente iniquitate. Ephe. 4. Nolite contriſtare ſpiritum ſanctum dei. 1. The. 5. Spiritum nolite extinguere. Deinde cum dicit *Scimus enim, &c.* probat quod dixit per authoritates. Et circa hoc facit duo: primo enim probat ponẽdo authoritates: ſecundo concludit ex eis, ibi *Horrendũ eſt.* Dicit ergo, Scimus illum qui dixit Deut. 32. ſecundum aliã literam *Mihi vindictam* ſupple ſeruate. Litera noſtra habet. Mea eſt vltio. Et nunquid reddes? immo *Et ego retribuam.* Sed contra. Si ſoli deo ſeruatur vindicta, quare iudices vindicant? Reſpondeo, ad hoc reſpondet Apoſtolus Ro. 13. ꝙ iudex eſt miniſter dei. Vnde non iudicat, propria authoritate, ſed dei. Secunda authoritas eſt ibidem *Iudicabit dominus populum ſuum.* Si ſuum, ergo multo magis inimicos. 1. Pet. 4. Si iuſtus vix ſaluatur, impius & peccator vbi parebit? Vel populum ſuum. i. qui fidem ſuam nõ contemnunt, quia infideles damnabuntur, & non iudicabuntur iudicio diſcuſsionis. In iudicio enim, vt dicit Grego. quatuor erunt ordines. Quidam qui nõ iudicabuntur, ſed iudicabunt & ſaluabuntur. ſ. apoſtoli, & apoſtolici viri. Quidã qui iudicabuntur & ſaluabuntur, vt mediocriter boni. Quidã, qui iudicabuntur & dãnabuntur, vt mali fideles. Quidam, qui non iudicabuntur, & damnabuntur, vt omnes infideles.

Deinde cum dicit *Horrendum eſt*, ponit concluſionẽ. Ex quo. n. vindicta reſeruanda eſt deo, qui iudicabit populum ſuũ *Horrendũ eſt incidere in manus dei viuentis.* Quãto enim iudex iuſtior & fortior eſt, tanto magis timendũ eſt. Pſal. Deus iudex iuſtus & fortis. Ergo horrendũ eſt incidere in manus eius. Dan. 13. Melius eſt mihi abſque opere incidere in manus veſtras. Eccle. 2. Si pœnitentiam nõ egerimus, incidemus in manus domini, & nõ in manus hominum. Sed cõtra. 2. Reg. vlti. Dauid tanquã melius prędegit incidere in manus dei. Reſpõdeo. Dicendũ eſt ꝙ homo peccat offendendo hominẽ, & offendendo deũ. Melius autẽ eſt incidere in manus hominis offendendo ipſum, quã in manus dei ipſum offendendo. Vel dicendũ eſt ꝙ melius eſt peccãtem & contemnentẽ incidere in manus hominis, peccantẽ vero ſed pœnitentẽ in manus dei. Et ſic elegit Dauid. Vel dicendum eſt, ꝙ vſque ad iudiciũ non eſt horrendum in manus dei incidere, qui iudicat miſericorditer quandiu eſt pater miſericordiarum, ſed poſt iudicium, horrẽdum eſt incidere in manus dei, quando ſicut deus vltionum iuſtitias iudicabit. Modo. n. ſicut circundatus infirmitate, quam aliquãdo expertus eſt, ex compaſsione miſericorditer iudicat.

LECTIO QVARTA.

Bona ab eis facta in memoriam reuocat, ac ad patientiam exhortatur, adhærereque Chriſto monet, quem cito venturum prædicat.

R*Ememoramini autem priſtinos dies: in quibus illuminati, magnum certamen ſuſtinuiſtis paſsionum, & in altero quidem opprobrijs & tribulationibus ſpectaculum facti, in altero autem ſocij taliter conuerſantium effecti. Nam & vinctis compaſsi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos habere meliorem & manentem ſubſtantiam. Nolite itaque amittere confidentiam veſtram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis neceſſaria eſt: vt voluntatem dei facientes, reportetis promiſsionem. Adhuc enim modicum aliquantulumque qui venturus eſt veniet & non tardabit: iuſtus autem meus ex fide viuit: quod ſi ſubtraxerit ſe, non placebit animæ meæ. Nos autem non ſumus ſubtractionis filij in perditionem, ſed fidei in acquiſitionem animæ.*

Supra Apoſtolus monuit ad inhærendũ Chriſto per fidem, ſpem, & charitatẽ, ad quod induxit per rationes terrentes: hic ponit rationes demulcẽtes, ſicut bonus medicus poſtquã ſecuit, ponit vnctiones leniẽtes. Inter omnia enim cõmendatio de bene geſtis, eſt vnum quod maxime prouocat ad bonum inceptum continuandum. Virtus. n. laudata creſcit in immenſum. Pondus & immẽſum glorię calcar habet. vt circa hoc facit duo: primo enim commemorat

eis bona, quæ fecerant. Secundò hortatur ad implendum, quod reſtat, ibi. *Nolite itaque amittere.* Circa primum facit tria: primò enim in generali commemorat tribulationes, quas pro fide paſsi ſunt: ſecundò deſcribit tribulationum modos ibi. *Et in altero.* tertiò exponit eas in ſpeciali, ibi *Nā & vinctis.* Quia ergo ex bene geſtis homo exercitatur ad melius, ſicut aliquando ex malis ecōtrario deſperat de ſeipſo, ideo recitat buna eorū, dicens *Rememoramini.* Hiere.2. Recordatus ſum tui.i. bonorū, quæ egiſti. *Dies priſtinos,* id eſt primordia conuerſionis veſtræ *In quibus illuminati* per fidem, quæ illuminat animam & purgat. Act.15. Fide purificans corda eorū. Eſā.60. Surge illuminare Hieruſalē. Hoc autē eſt per fidem Chriſti. Ephe.3. Habitare Chriſtum per fidem, &c. Luc.1. Illuminare his qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent. Primum.n. lumen animæ eſt fides *Suſtinuiſtis magnū certamen paſsionū,* id eſt magnas paſsiones cōtra vos certantes, vobis illatas ab his, qui Chriſtum perſequebantur in vobis. Act.9. Saule, Saule, quid me perſequeris? me, inquam, in mēbris meis, quia vt dicit Augu. in ſermone ſuper verbo iſto, Mēbris in terra poſitis caput de cęlo clamat. Sap.10. Certamē fortè dedit illi, vt vinceret. 2. Tim. 4. Certaui bonum certamen. Sicut enim dicitur Act.8. Facta eſt perſecutio magna in eccleſia poſt mortem Stephani. 1. Theſ.2. Vos enim imitatores facti eſtis eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa, quoniā eadem paſsi eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis. Si ergo à principio incœpiſtis ſuſtinere: vituperabile eſſet modò deficere. Conſequenter cùm dicit, *Et in altero.* oſtendit quæ fuerint illæ tribulationes. Dupliciter enim patitur aliquis. ſ. & in ſe tribulationem ſuſtinendo, & in alio alienæ tribulationi compatiendo. Vtroq; autē modo illi paſsi ſunt. Quantū ad primum dicit. *In altero,* ſcilicet quantū ad vos *Facti eſtis ſpectaculū opprobrijs,* quod grauiſsimū eſt ſapiēti. Quòd enim vnus fatuus irridetur, nō eſt graue, etiā ſi multa ei irriſio ab alijs inferatur: ſapiēti verò graue eſt, ſed ſi tribuletur & irrideatur à tribulante, hoc grauiſsimum eſt. In hoc ergo oſtēdit magnitudinē afflictionis ipſorū, quia facti erant ſpectaculum.i. quia nullus eis compatiebatur, immo magis irriſori cōgaudebāt in afflictionibus ipſorum. ſ. in opprobrijs. Pſal. Opprobria exprobrantiū tibi ceciderunt ſuper me. *Et tribulationibus.* Pſal. Multæ tribulationes iuſtorum. 1. Cor. 4. Spectaculū facti ſumus in mundo. ſ. ad irriſionē, & angelis ad congratulationē, & hominibus. ſ. ratione vtentibus ad imitationē. Quantū ad ſecundū dicit, ꝙ *In altero effecti ſunt ſocij taliter conuerſantiū,* id eſt eorum, qui talia patiebātur: & hoc per cōpaſsionē, & per ſubminiſtrationē. Rom.12. Neceſsitatibus ſan. Deinde cùm dicit. *Nam & vinctis compaſsi eſtis* ponit quid dixerat, & primò quātū ad ſecundū. ſ. quomodo ſunt cōpaſsi. Inter Iudæos enim multi erant vincti, ſicut de Paulo dicitur Act.8. Quòd deuaſtabat eccleſiā tradens in cuſtodiā viros & mulieres. Iſtis compaſsi ſunt miniſtrando neceſſaria. Mat.25. In carcere eram, & veniſtis ad me. Quantū ad primū dicit. *Et rapinam bo. veſt.* ſcilicet pro hac cauſa factam, quia. ſ. vinctis miniſtrabant *Cum gaudio ſuſcepiſtis.* Iac.1. Omne gaudiū exiſtimate fratres, &c. Act.5. Ibāt Apoſtoli gaudentes, &c. Sed quare cum gaudio? Nunquid amandæ ſunt tribulationes? Certè videtur, ꝙ nō quia dicit Auguſt. Tolerari iubes eas, non amari. Reſpondeo, Dicendum eſt, ꝙ non amantur propter ſe, ſed propter aliud, & ſic iſti amabant eas. Vnde ſubdit *Cognoſcentes vos habere meliorē & manentē ſubſtantiam,* ſcilicet alias diuitias principaliores, quæ augentur ex ſubtractione iſtarum, quibus dicuntur meliores. Temporales enim vanæ ſunt, quia ſunt in his, quæ ſunt infrà hominē, ſpirituales autem in ipſo Deo. ſ. in fruitione Dei. Eſā.33. Diuitiæ ſalutis ſapientia & ſcientia, timor Dñi ipſe theſaurus eius. Itē ſunt manentes, quia iſtę deficiunt in ſe & auferri poſſunt, illæ verò nō. Mat.6. Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra vbi ærugo & tinea demolitur, & vbi fures effo. &c. Deinde cùm dicit. *Nolite itaque.* oſtendit quid eis reſtat faciendum, ſcilicet confidentiam acceptam ex bonis operibus conſeruare. Et circa hoc facit tria: primò enim ponit monitionē: ſecundò docet modum monitionem ſeruandi, ibi *Patientia enim.* tertiò probat per authoritatē, ibi *Adhuc enim modicū.* Dicit ergo, Ex quo tot bona in primordijs conuerſationis veſtrę operati eſtis, ex quibus multam cōfidentiā debetis habere apud Deū *Nolite itaque amittere confidentiā veſtrā,* quod profecto ſequeretur ſi à bonis deſiſteretis *Quæ magnā habēt remunerationem.* Matt.5. Gaudete in illa die & exultate, quoniā merces veſtra copioſa eſt in cælis. Gen.15. Ego protector tuus ſum & merces tua magna nimis. Modus ſeruandi eſt patientia. Vnde dicit. *Patiētia enim vobis neceſſaria eſt.* Sicut autē manſuetudo eſt moderatiua iræ, ita patiētia ponit modū in triſtitijs, vt. ſ. non excedāt modū rationis. Cōtingit autē aliquando triſtitia ex malis illatis, aliquādo verò ex bonis dilatis. Prouer.13. Spes quę differtur affligit animam. Quantum aūt ad primū dicitur patientia, ſed quantum ad ſecundū dicitur longanimitas: hic accipitur patientia pro vtroque, & quantū ad ſufferentiā malorū, & quantum ad longanimitatem bonorū dilatorum. Dicit ergo, ꝙ quantū ad vtrunq;, patientia nobis neceſſaria eſt. Prou.16. Melior eſt patiens forti viro. Luc.21. In patiētia veſtra poſsidebitis animas veſtras. Iac. 1. Patientia opus perfectū habet. Et ad quid eſt neceſſaria? *Vt voluntatē Dei facientes reportetis repromiſ.* id eſt implentes voluntatē Dei, ꝙ fit per impletionē mandatorum Dei, quia mādata ſunt ſigna voluntatis Dei, vnde facientes voluntatē Dei. ſ. voluntatem ſigni (Sic enim aliquādo accipitur voluntas Dei in ſcriptura. Pſal. Miniſtri eius, qui facitis voluntatem eius.) Et ſic reportabitis promiſsionem.i. rem promiſſam, quæ operantibus datur. Mat.20. Voca operarios: & redde illis mercedem. Luc.21. In patientia veſtra poſsidebitis animas veſtras. Matt.24. Qui perſeuerauerit vſque in finē, hic ſaluus erit. Hier.18. Repente loquar aduerſus gentem, & aduerſus regnū vt eradicē & diſperdā illud, &c. Deinde cùm dicit. *Adhuc autem modicū* probat quod dixit per authoritatem. Et circa hoc facit duo: primò enim ponit eam: ſecundò applicat ad propoſitum, ibi. *Nos autem.* Prima in tres. Primò enim proponit proximū aduentū remunerationis. Secundò oſtendit cōditionē remunerationis, ibi. *Iuſtus autē meus.* Tertiò declarat periculum, ne perdatur remuneratio, ibi, *Quod ſi ſubtraxerit.* Circa primū ſciendū eſt, ꝙ authoritas iſta ſumpta videtur de Abac.2. Tamē principiū ſumptū eſt de Aggeo.2.ca. Quod ideo fortè fecit, quia vtrunq; intellexit de eodē aduentu. Abacuch enim ſic dixit, Adhuc viſus procul. Aggeus autē, Adhuc modicum. Et ideo vtitur verbis vnius quaſi verbis alterius, Vel melius, quia Apoc. loquitur de tempore ſuo. ſ. poſt incarnationē & reſurrectionem à quo minus reſtat, vſque ad iudiciū quam à tempore prophetæ. Et ideo magis vtitur verbo Aggei quantum ad principiū, tamen in fine authoritatis cōcordant. Vel etiam poteſt dici, ꝙ loquitur quaſi ex ſeipſo, cui nō minus credendum eſt, quā prophetę. Eſt autē duplex aduētus Domini ſecundū duplex iudiciū. Vnus generalis. ſ. in fine in vniuerſali iudicio. Alius ſpecialis in morte vniuſcuiuſq;. Quantum ergo ad vtrūque dicit. *Adhuc modicū* quantū ad breuitatē temporis. Et quidem quantum ad primū, & ſi multum ſit quantū ad tractum temporis & quoad nos, breue tamen eſt quantū ad æternitatē. Pſal. Mille anni ante oculos tuos tanquā dies heſterna, quæ præterijt. Apoc. vlti. Ecce venio cito. Sed quantū ad ſpecialē, qui eſt in morte, de quo Ioā.14. Iterum veniam & accipiam vos ad meipſum: non multum refert vtrū ſit parū, vel multū, quia talis erit vnuſquiſque in iudicio qualis exibit. Et ideo ſtudendū eſt, vt in morte appareamus boni, quia vbi te inuenero, ibi te iudicabo. Et ideo dicit, *Modicū & aliquantulum,* quia tribulationes non ſunt multū magnæ duratione, quia ſi multum præmunt, interimūt: ſi vero parū præmūt, nō cito finiuntur. 2. Cor. 4. Id enim, quòd in præſenti eſt tribulationis momentaneum & leue, ſupra modū operatur in nobis æternū gloriæ pondus. Veniet ergo cito *Et nō tardabit* ſiue in morte, ſiue in iudicio. Iac.5. Ecce iudex ante ianuā aſsiſtit. Qui ſunt etiam remunerādi, oſtendit cùm ſubdit *Iuſtus autē meus ex fide viuit.* Hæc eadē authoritas habetur Rom.1. & Gal.3. Solis autem iuſtis debetur remuneratio. Pſal. Salus autē iuſtorū à Domino. Eſt aūt duplex iuſtitia, Vna quo ad humanū iudiciū. Rom.10. Ignorātes Dei iuſtitiā & ſuam quærentes ſtatuere. Alia quo ad diuinum, Luc.1. Erant autem iuſti ante Deum. Iſtam autem iuſtitiam requirit Deus. Et ideo dicit *Iuſtus meus,* ſcilicet iuſtitia, quę ad me ordinatur, id eſt, qui eſt mihi iuſtus & propter me. Illud autem per quod homo iuſtificatur eſt fides. Roma.3. Iuſtitia Dei eſt per fidem Ieſu Chriſti. Cuius ratio eſt, quia per hoc eſt homo iuſtus quod ordinatur in Deum: illud autē per quod primò homo ordinatur

dinatur

dinatur in Deum, eſt fides. Et ideo dicit, Iuſtus meus *Ex fide.* infrà.11. Accedentem ad Deum oportet credere. Nec ſolum per fidem iuſtitia, ſed etiam per fidem iuſtificatus *viuet.* Sicut enim per animam viuit corpus, ita anima per Deum. Vnde ſicut per illud per quod primo vnitur anima corpori, viuit corpus, ita per id per q. primo vnitur Deus animæ, viuit anima, hoc autem eſt fides, quia fides eſt primum in vita ſpirituali. Eſa.7. Si non credideretis, non permanebitis, ſicut domus non permanet deſtructo fundamento. Gal.2. Quòd autem nunc viuo in carne, fide viuo filij Dei. Fides autem ſi non eſt formata charitate, mortua eſt, & ideo non viuificat animam ſine charitate. Gal.5. Fides quæ per charitatẽ operatur 1. Ioan.3. Nos ſcimus, quia tranſlati ſumus de morte ad vitã, quoniam diligimus. Vel iuſtus meus ex fide viuit, id eſt apud me reputatur & habet vitam gloriæ, ſine actuali paſsione, ſi non datur opportunitas patiendi. Deinde cùm dicit, *Quod ſi ſubtraxerit ſe,* oſtendit periculum imminens non permanenti in iuſtitia fidei. Quia enim in poteſtate habentis fidem eſt ipſam perdere, vel ſeruare, ideo dicit. *Si ſubtraxerit ſe,* ſcilicet à fide & à iuſtitia *Non placebit anima mea.* Litera noſtra habet. Non erit recta anima eius. Et eſt idem ſenſus. Dicit Hiero. quod vbicunque aliter ſcriptum eſt in Hebræo, quam in ſeptuaginta, Apoſtolus vtitur ſicut didicit à Gamaliele, ad cuius pedes didicit legem. Non placebit ergo animæ meæ. i. voluntati meæ. Voluntas enim Dei debet eſſe regula actionũ noſtrarum. Qui ergo non concordat voluntati Dei, non eſt recta anima eius. Deinde cùm dicit, *Nos autem non ſumus.* Adaptat ad propoſitum, quaſi dicat. Sic erit his, qui ſe fidei ſubtrahunt. Sed *Nos non ſumus filij ſubtractionis in perditionem.* Ille dicitur filius alicuius, quod in ipſo dominatur. Et ſic dicitur aliquis filius mortis. ſ. in quo dominatur illud per quod à Deo reprobatur. Canonica Iudæ, Hi ſunt, qui ſegregant ſemetipſos, animales ſpiritum non habentes. *In perditionem.* ſ. animæ. Pſal. Perdidiſti omnes qui fornicãtur abs te. Pſal. Et iter impiorum peribit *Sed filij Dei,* id eſt renati in Chriſto per fidem *In acquiſitionem,* id eſt in ſalutẽ *Animæ.* Qui enim mandata Dei cuſtodit, ſaluat animam ſuam. Matth.19. Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. 1. Theſſ.5. Non ſumus filij noctis neque tenebrarum. Ergo non deficiamus à fide.

CAPIT. XI. LEC. I.

Fidei deſcriptio ponitur, quæ licet obſcura, tamen completa eſt.

Si autem fides, ſperandarum ſubſtantia rerum, argumentum non apparentium.

Suprà Apoſtolus multipliciter oſtendit excellentiam Chriſti præferens ipſum angelis, à Moyſi & Aarõ, & monuit fideles debere cõiungi ipſi Chriſto, quę coniunctio, quia præcipuè & inchoatiuè fit per fidem. Ephe.3. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. Ideo Apoſtolus procedit ad commendationem fidei. Et circa hoc facit tria: primò enim deſcribit fidem: ſecũdò ponit exempla diuerſa de ipſa, ibi *In hac enim.* tertiò hortatur ad ea, quæ ſunt fidei. 12. cap. ibi, *Ideoque vos tantum.* Diffinitionem fidei ponit completè quidem, ſed obſcurè. Vnde ſciendum eſt, quod volens perfectè diffinire virtutem aliquam oportet, quod tangat materiam eius propriam circa quam eſt, & finem eius: quia habitus cognoſcitur per actum, & actus per obiectum. Et ideo oportet tangere actum & ordinem ad obiectum & finem. Sicut volens diffinire fortitudinem, oportet tangere propriam eius materiam circa quam eſt. ſ. timores & audacias, & finem. ſ. bonum reipublicæ, vt dicatur, quod fortitudo eſt virtus moderatiua illorum, propter bonum reipublicæ: cum autem fides virtus theologica habeat idem pro obiecto & fine. ſ. Deum: primò ergo ponit ordinem & finem: ſecundò materiam propriam, ibi, *Argumentum non apparentium.* Sciendũ vero eſt, quod actus fidei eſt credere, qui eſt actus intellectus determinati ad vnum, ex imperio voluntatis. Vnde credere eſt cũ aſſenſu aliquid cogitare, vt dicit Aug. in lib. de prædeſtinatione ſanctorum. Et ideo obiectũ fidei & finis voluntatis oportet ſibi correſpondere. Veritas autem prima eſt obiectum fidei, in quo quidem cõſiſtit finis voluntatis. ſ. beatitudo, quæ differenter eſt in via & in patria, quia in via veritas prima non eſt habita, & per conſequens nec viſa, quia in his, quæ ſunt ſupra animam, idem eſt videre & habere, vt dicit Augu. 83. Quæſtione, ſed tantum eſt ſperata. Roma.8. Quod enim non videmus, ſperamus. Quod enim videt quis quid ſperat? Ergo veritas prima non viſa, ſed ſperata eſt finis voluntatis in via, & per cõſequens obiectum fidei, quia idem eſt ſibi pro fine & obiecto. Finis autem vltimus ſimpliciter ipſius fidei in patria, quem intendimus ex fide, & beatitudo, quæ in aperta viſione Dei conſiſtit. Ioan.17. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te ſolum verum Deum, &c. Et.20. Beati qui non viderunt & crediderunt. Huiuſmodi autem eſt ſpes fidelium. 1.Pet.1. Regenerauit nos in ſpem viuam. Finis ergo fidei in via eſt aſſecutio rei ſperatæ. ſ. beatitudinis æternæ. Et ideo dicit. *Sperandarum rerum.* Sed quęritur hic quare cum fides ſit prior, quam ſpes, diffinitur per ipſam: quia poſterius debet diffiniri per prius, & non econuerſo? Reſpondeo, dicẽdum eſt, quod ex iam dictis patet ſolutio, quia dictum eſt, quod idem eſt obiectum & finis fidei. Cum ergo aſſecutio rei ſperatæ ſit finis eius, oportet quod etiam ſit obiectũ ipſius. Dicebat autem ſuprà, quod omnis habitus debet diffiniri per ordinem actus ad obiectum. Verum autem & bonum & ſi in ſe conſiderata conuertantur quantum ad ſuppoſita, tamen inquantum differunt ratione, diuerſo ordine ſe habent ad inuicem, quia & verum eſt quoddam bonũ, & bonum eſt quoddam verum. Et ſimiliter intellectus & voluntas, quæ diſtinguuntur penes diſtinctionem veri & boni, habent inter ſe diuerſum ordinem. Inquantum enim intellectus apprehendit veritatem & quicquid in ipſa continetur, ſic verum eſt quoddam bonum & ſic eſt bonum ſub vero. Sed inquantum voluntas mouet, ſic verũ eſt ſub bono. In ordine ergo cognoſcendi intellectus eſt prior, ſed in ordine mouendi, voluntas eſt prior. Quia ergo intellectus mouetur ad actum fidei ex imperio voluntatis, vt dictum eſt, in ordine mouendi voluntas eſt prior. Ideo non diffinitur prius per poſterius, quia vt dictum eſt in diffinitione fidei, oportet ponere ordinẽ actus ad obiectũ, quod idem eſt, quod finis. Finis autem & bonum idem ſunt, vt habetur. 2. Phyſicorum. In ordine autem ad bonum voluntas cuius eſt ſpes ſicut ſubiecti, eſt prior. Quare autem non dicit diligendarum, ſed ſperandarum. Ratio eſt, quia charitas eſt præſentium & abſentium. Quia ergo finis non habitus, eſt obiectum fidei, ideo dicit ſperandarum rerum. Nec obſtat, quod res ſperanda eſt obiectum ſpei. Quia oportet, quod fides ſicut ad finem ordinetur ad obiectum illarum virtutum quibus perficitur voluntas, cum fides pertineat ad intellectum ſecundum, quod imperatur à voluntate.

Sed cum fides ſit vna, quia ab vnitate obiecti dicitur habitus vnus, quare non dicitur rei ſperandæ, ſed rerum ſperandarum? Reſpondeo, Dicendum eſt, quod beatitudo, quæ in ſe eſſentialiter eſt vna, quia conſiſtit in Dei viſione, quæ in ſe eſt vna, eſt principium & radix beatitudinis ex qua multa bona deriuantur, quæ ſub ipſa continentur: ſicut dotes corporis, ſocietas ſanctorum & multa alia. Vt ergo oſtendat omnia iſta pertinere ad fidem, loquitur in plurali. Illud autem, quod dicitur *Subſtantia* poteſt multipliciter exponi. Vno modo cauſaliter, & tunc habet duplicem ſenſum. Vnum quod eſt ſubſtantia. i. faciens in nobis ſubſtare res ſperandas, quod facit duobus modis. Vno modo quaſi merendo. Ex hoc enim, quod captiuat & ſubmittit intellectum ſuum his, quæ ſunt fidei, meretur quod aliquando peruenias ad videdum hoc, quod ſperas. Viſio enim eſt merces fidei. Alio modo quaſi per ſuam proprietatem pręſentialiter faciat, quod id quod creditur futurum in re, aliquo modo iam habeatur dummodo credat in Deum. Alio modo exponi poteſt, ſubſtantia eſſentialiter quaſi fides ſit ſubſtantia. i. eſſentia rerum ſperandarum. Vnde in Græco habetur hypoſtaſis rerum ſperandarum. Eſſentia enim beatitudinis nihil aliud eſt, quam viſio Dei. Ioan. 17. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te ſolum verum Deum, &c. Vnde primò de tri. ca. 10. dicit Augu. Hæc contẽplatio promittitur nobis actionũ omniũ finis, &c. Ipſa ergo plena viſio Dei eſt eſſentia beatitudinis. Hoc autẽ videmus in ſciẽtijs liberalibus, quod ſi quis aliquam velit addiſcere, oportet eum primò accipere principia ipſius, quæ oportet credere cum ſibi traduntur à magiſtro. Oportet enim credere eum, qui diſcit: vt habetur primo priorum. Et in illis principijs quodam modo continetur tota ſcientia, ſicut concluſiones in præmiſsis, & effectus in cauſa. Qui ergo habet principia illius ſcientię habet ſubſtãtiam eius, puta geometriæ.

triæ. Et ſi geometria eſſet eſſentia beatitudinis, qui haberet principia geometriæ, haberet quodãmodo ſubſtãtiã beatitudinis. Fides autẽ noſtra eſt, vt credamus, q. beati videbũt & fruentur Deo. Et ideo ſi volumus ad hoc peruenire, oportet vt credamus principia iſtius cognitionis. Et hæc ſunt articuli fidei, qui continent totã ſummã huius ſcientię, quia beatos nos facit viſio Dei trini & vnius. Et hic eſt vnus articulus. Vnde hoc credimus, & ideo dicit, Subſtantia rerũ ſperandarũ. 1. Cor. 13. Videmus nũc per ſpeculũ & in ęnigmate, tunc autẽ facie ad faciẽ, quaſi dicat. Tunc erimus beati quãdo videbimus facie ad faciẽ, illud quod nũc videmus in ſpeculo & in ęnigmate. In his ergo verbis oſtẽditur ordo actus fidei ad finem, quia fides ordinatur ad res ſperandas quaſi quoddam inchoatiuum, in quo totũ quaſi eſſentialiter continetur, ſicut concluſiones in principijs.

Conſequenter cùm dicit. *Argumentum non apparentiũ* tangit actum fidei circa propriam eius materiã. Actus autem proprius fidei, & ſi ſit in ordine ad voluntatem, vt dictum eſt, tamen eſt in intellectu ſicut in ſubiecto, quia obiectum eius eſt verum, quod propriè pertinet ad intellectũ. In actibus autem intellectus differentia eſt. Quidam enim ſunt habitus intellectus, qui important omnimodã certitudinem ad completam viſionem eius, quod intelligitur, ſicut patet de intellectu, qui eſt habitus primorum principiorum, quia qui intelligit, quod omne totum eſt maius ſua parte, videt hoc & eſt certus. Hoc etiam facit habitus ſcientiæ, & ſic talis habitus intellectus, & ſcientiæ, faciunt certitudinem & viſionem. Quædam verò alia ſunt, quæ neutrum faciunt. ſ. dubitatio & opinio. Fides verò tenet medium inter iſta, quia dictum eſt, quod fides facit aſſenſum in intellectu, quod poteſt eſſe dupliciter. Vno modo, quia intellectus mouetur ad aſſentiendum ex euidentia obiecti, quod eſt per ſe cognoſcibile, ſicut in habitu principiorum, vel cognitum per aliud quod eſt per ſe cognoſcibile, ſicut patet in ſcientia aſtronomiæ. Alio modo aſſentit alicui non propter euidentiam obiecti à quo non mouetur ſufficienter. Vnde non eſt certus, ſed vel dubitat. ſ. quãdo non plus habet rationem ad vnam partem quam ad aliam. Vel opinatur, ſi habet quidem rationem ad vnam partem, non omnino quietantem ipſum, ſed cum formidine ad oppoſitum. Fides autem neutrum horum dicit ſimpliciter, quia nec cum primis eſt ſibi euidens, nec cum duobus vltimis dubitat, ſed determinatur ad alteram partem, cũ quadam certitudine & firma adhæſione per quandam electionem voluntariam. Hanc autẽ electionẽ facit diuina authoritas, per quam electionem determinatur intellectus, vt firmiter inhæreat his, quæ ſunt fidei, & eis certiſsimè aſſentiat. Et ideo credere, eſt cum aſſenſu cognoſcere. Propria ergo materia habitus fidei ſunt nõ apparentia. Apparentia enim agnitionem habent, non autem fidem, vt dicit Greg. Actus autem fidei eſt certa adhæſio, quam vocat Apoſtolus argumentum, accipiens cauſam pro effectu, quia argumentum facit fidem de re dubia. Eſt enim argumentum ratio dubiæ faciens fidẽ, vt dicit Boet. Vel ſi ſequamur ethimologiam nominis qua dicitur, argumentum quaſi arguẽs mentem & tunc accipit effectum pro cauſa, quia ex certitudine rei prouenit, quod mens cogatur ad aſſentiendum. Vnde argumentum dicitur non apparentium, id eſt certa apprehenſio eorum, quæ non videt. Quòd ſi quis velit verba iſta ad debitam formam reducere, poſſet dicere, q. fides eſt habitus mentis qua inchoatur vita æterna in nobis, faciens intellectum aſſentire non apparentibus. Vbi enim nos argumentũ habemus, habet alia litera conuictio, quia per authoritatem diuinam conuincitur intellectus ad aſſentiendum his, quæ non videt. Patet ergo, quod Apoſtolus completè diffinit fidem, licet obſcurè. Per iſtam enim diffinitionem diſtinguitur fides ab omnibus, quę pertinẽt ad intellectum. Per hoc enim, quod dicitur argumentum, diſtinguitur fides ab opinione, dubitatione & ſuſpitione, quia per iſta non habetur firma adhæſio intellectus ad aliquid. Per hoc autem, quod dicitur non apparentium, diſtinguitur ab habitu principiorum & ſcientia. Et per hoc, quod dicitur rerum ſperandarum, diſtinguitur à fide communiter ſumpta, quæ non ordinatur ad beatitudinem. Nã per propriam diffinitionem vnumquodque innoteſcit & diſtinguitur à quolibet alio ſicut eſt hic. Vnde & ad iſtam omnes aliæ reducuntur. Sed videtur, quod male dicat, non apparentium, quia vt dicitur Ioan. 20. Thomas vidit & credidit. Item credimus eſſe Deum vnum, quod tamen demonſtratur à philoſophia. Reſpondeo, Dicẽdum eſt, quod fides dupliciter accipitur. Vno modo propriè, & ſic eſt nõ viſorum & non ſcitorũ, vt patet ex prædictis. Et propterea, quod non poteſt maior certitudo haberi de concluſione, quam de principio à quo elicitur: quia ſemper principia ſunt notiora concluſionibus, ideo cum principia fidei non habent euidentiam, nec per conſequens concluſiones. Et ideo intellectus non aſſentit concluſionibus tãquam ſcitis nec tanquam viſis. Alio modo communiter, & ſic excludit omnem certam cognitionem, & ſic loquitur Auguſt. in. q. euangelij, quod fides eſt de quibuſdam, quæ videntur. Apoſt. autem loquitur de prima. Et quidem de Thoma dicendum eſt, quod ſicut dicit Grego. Aliud vidit, aliud credidit, quia vidit humanitatem, & credidit diuinitatem. Ad iſtud de demonſtratione, dicendum eſt, quod nihil prohibet aliquid eſſe viſum vni quod eſt creditum alteri, ſicut patet in diuerſis ſtatibus. Quod enim non eſt viſum in via videtur in patria. Vnde quod ego credo, angelus videt. Similiter quod eſt viſum à prophetis, vt quod Deus eſt vnus incorporeus, hoc eſt credendum ab idiotis, ſicut idiota credit eclypſim, quam aſtrologus videt. Et de talibus eſt fides ſecundum quid tantum. Quędam autem ſunt, quæ ſimpliciter excedunt ſtatum præſentis vitæ, & de talibus eſt fides ſimpliciter.

LECTIO SECVNDA.

Hanc fidem non nouam, ſed antiquam exemplo patrum eſſe affirmat, ſine qua nec placere Deo poſſumus.

IN hac enim teſtimonium conſecuti ſunt ſenes. Fide, intelligimus aptata eſſe ſecula verbo Dei: vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent. Fide, plurimam hoſtiam Abel quàm Cayn, obtulit Deo, per quam teſtimonium conſecutus eſt eſſe iuſtus, teſtimonium perhibente muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur. Fide, Enoch tranſlatus eſt ne videret mortem, & non inueniebatur: quia tranſtulit illum Deus. Ante tranſlationem enim, teſtimonium habuit placuiſſe Deo. Sine fide autem impoſsibile eſt placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia eſt, & inquirentibus ſe remunerator ſit. Fide, Noë reſponſo accepto de his quæ adhuc non videbantur: metuens aptauit arcam in ſalutem domus ſuæ, per quam damnauit mundum, & iuſtitiæ quæ per fidem eſt, hæres eſt inſtitutus.

Suprà poſuit deſcriptionem fidei: hic oſtendit eam per exemplum. Et circa hoc facit duo. Primò enim in generali manifeſtat propoſitum ſuum. Secundò in ſpeciali, ibi, *Fide intelligimus* Quantum ad primum ſic continuatur. Sic ergo deſcribo & commendo fidem, nec hoc eſt de nouo *In hac enim*, ſcilicet fide *Senes*, id eſt ſancti patres, teſtimoniũ conſecuti ſunt, id eſt crediderunt & per fidem inſtituti ſunt. Gen. 15. Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Pſal. Credidi propter quod locutus ſum. Inter omnes autem patres veteris teſtamenti, illi duo ſpecialiter, ſcilicet Dauid & Abraham habent teſtimonium fidei. Fide intelligimus, &c. In ſpeciali declarat propoſitũ per exempla antiquorum. Et primò quantum ad id quod crediderũt & docuerunt. Secundò quantum ad id quod fecerunt, ibi, *Fide Abel*, Tertiò quantum ad id quod paſſi ſunt, ibi, *Alij autem diſtenti ſunt*. Doctrina autem in veteri teſtamento duplex fuit. Vna apertè poſita. Alia verò ſub velamine figurarum & myſteriorum velata fuit. Prima de vnitate Dei & creatione mundi. Secunda de myſterio incarnationis & reparationis. Vnde ſicut ipſi in memoriam creationis colebant ſabbata, ita nos in memoriã reſurrectionis ſeruamus dominicam. Quantum ergo ad doctrinam de mundi creatione, dicit. *Fide intelligimus, &c.* Quod poteſt dupliciter legi. Vno modo, quod verbo Dei ſit ablatiui caſus. Et eſt ſenſus *Nos* ſicut antiqui *Fide*, id eſt per doctrinam fidei. ſ. veteris teſtamenti. Gen. 1. Dixit Deus, fiat, &c. Pſal. Ipſe dixit & facta ſunt. Intelligimus ſecula eſſe aptata. i. diſpoſita *Verbo Dei*, id eſt per imperium Dei. Hoc autem pertinet ad fidem quod. ſ. hoc intelligimus, quia cum fides ſit de inuiſibilibus, etiam ſecula facta ſunt de inuiſibilibus. ſ. de materia prima, quæ nuda & priuata omni forma inuiſibilis eſt, & omni ſpecie & diſpoſitione carens. Ideo dicit. *Vt ex inuiſibi-*

inuiſibilibus viſibilia fierent. Sed hoc eſt ſatis ruditer dictum, licet ſit verum. Secundò modo, quod verbo ſit datiui caſus. Et tunc eſt ſenſus, Intelligimus per fidem, vt prius ſecula eſſent aptata, id eſt, conuenientia & correſpondentia verbo, vt ex inuiſibilibus, &c. Propter quod ſciendum eſt, quod verbum dei eſt ipſe conceptus Dei, quo ſeipſum & alia intelligit. Deus autem comparatur ad creaturam, ſicut opifex ad opus ſuum. Hoc autem videmus, quod artifex, illud quod producit extra, producit in ſimilitudinē cōcept⁹ ſui. Vnde facit domum in materia ad ſimilitudinē domus, quam in mente ſua formauit, q; ſi domus extra conueniat domui præconceptæ, eſt opus debito modo ordinatum, ſi non, non. Quia verò tota creatura optimè diſpoſita eſt, vtpotè producta ab artifice in quo non poteſt cadere error, vel aliquis defectus, ideo pleniſsimè ſecundū modum ſuū conuenit diuino conceptui. Vnde Boetius de cōſolatione, Pulchrū pulcherrimus ipſe mundū, mente gerens ſimiliq; imagine formans. Ideo dicit, *Intelligimus fide ſecula*, i. totam vniuerſitatem creaturæ, *Aptata*, id eſt conuenienter reſpōdentia *Verbo*, i. conceptui Dei, ſicut artificiatum arti ſuæ. Eccle. 1. Effudit illā. ſ. ſapientiā ſuā, ſuper omnia opera ſua.

Sequitur, Vt ex inuiſibilibus, &c. Sed quia apud antiquos cōmunis animi conceptus erat, quòd ex nihilo nihil fit. 2. Phyſic. Ideo quando videbant aliquod nouum opus, dicebant quod eſſet factum ex aliquibus inuiſibilibus. Vnde vel ponebant quodlibet eſſe in quolibet, ſicut Empedocles & Anaxagoras, de quo nihil ad præſens. Alij verò latitationem formarum, ſicut ipſe Anaxagoras. Alij ab ideis ſicut Plato. Alij ab intelligētia, ſicut Auicenna. Vnde ſecūdum omnes iſtos viſibilia facta ſunt ex inuiſibilibus rationibus idæalibus. Nos autē dicimus ſecundū modū prædictum, quod ex inuiſibilibus rationibus idæalibus in verbo Dei per quod omnia facta ſunt, res viſibiles ſunt productę. Quæ rationes, & ſi realiter idem ſunt, tamen per diuerſos reſpectus connotatos reſpectu creaturæ differunt ſecundū rationē. Vnde alia ratione cōditus eſt homo, & alia equus: vt dicit Auguſt. in lib. 83. q. Sic ergo ſecula aptata ſunt verbo Dei, *Vt ex inuiſilibus* rationibus idæalibus in verbo dei *Viſibilia*, id eſt omnis creatura *Fierent*. Omnia autē iſta verba expreſſe ſunt contra Manichęos Ipſi enim dicunt, q; nō eſt curandum quid homo credat, ſed tantū quid faciat. Sed Apoſtolus principium omnis operis ponit fidem. Vnde dicit, q; eſt ſubſtantia, id eſt fundamentū. Sine fide ergo fruſtrà ſunt opera. Item dicunt, quod nō eſt credendū niſi vnde habetur ratio. Contra quod dicit, non apparentium.

Item damnant vetus teſtamentum dicentes, q; à malo principio, ſcilicet à diabolo conditum ſit. Contra quod dicit, quòd in hac fide teſtimonium conſecuti ſunt ſenes.

Deinde cū dicit, *Fide Abel, &c*. Oſtendit quid patres antiqui fecerunt. Et primo hoc oſtendit de patribus ante diluuium. Secundò de patribus, qui fuerunt ante legem, ibi, *Fide qui vocatur Abrahā*. Tertiò de his, qui fuerūt ſub lege. ibi, *Fide Moyſes*. Ante diluuiū fuerunt tres ſpecialiter Deo accepti. ſ. Abel. Gen. 4. Enoch. Gen. 5. Noe. Gene. 6. Primò ergo ponit fidem Abel. Secūdò fidē Enoch, ibi, *Fide Enoch*. Tertio fidē Noe, ibi *Fide Noe*. De Abel autē oſtendit quid per fidem fecerit, & quid inde cōſecutus ſit. Per fidē Abel obtulit ſacrificiū. Vnde ſicut confeſsio eſt teſtimoniū fidei interioris, ita ex cultu exteriori in ſacrificio commendatur fides eius. Et ex eo q; obtulit ſacrificium electum, quia de primogenitis gregis & de adipibus eorum, oſtenditur electa fides eius. Optimū enim ſacrificium ſignum fuit electę fidei & probatæ. Malach. 1. Maledictus fraudulentus, qui habet in grege ſuo maſculū, & votū faciens immolat debile dño. De ſacrificio autem Cain nulla fit mentio quantū ad excellentiā, ſed ſolū, q; obtulit de fructibus terræ. Dicit ergo, quod *Abel fide obtulit plurimam hoſtiam*, non quantitate, ſed pretioſitate *Quam Cain*, id eſt, meliorem hoſtiam obtulit, quàm Cain, ſcilicet *Deo*, quia ad honorem Dei. Aliter enim non placuiſſet Deo. Glo. dicit, Fide plurima, ſed hoc non habetur in Græco, quia plurima eſt ibi accuſatiui caſus: quod patet ex modo loquēdi, qui eſt comparatiuus, niſi dicatur fide plurima. i. meliore & præſtantiore, quàm Cain obtuliſſe, quia vt dictum eſt, ſacrificium exterius ſignum fuit fidei interioris. Ex fide autem duo conſequuntur, vnum in vita, ſcilicet teſtimonium iuſtitiæ. Vnde dicit, *Conſecutus eſt teſtimonium eſſe iuſtus*, ſcilicet, per fidem. Matt. 23. A ſanguine Abel iuſti, &c. Tamen nō propter hoc teſtimonium Chriſti dicit ipſum conſecutum fuiſſe teſtimonium iuſtitiæ, quia non intendit hic introducere niſi authoritates veteris teſtamenti, ſc. propter id quod dicitur Gen. 4. Reſpexit dñs ad Abel & ad munera eius: quia reſpectus Dñi eſt ſpecialiter ſuper iuſtos. Pſal. Oculi dñi ſuper iuſtos. Et hoc, *Teſtimoniū perhibente Deo muneribus eius*. Quod fortè fuit, quia igne cæleſti incendebantur munera. Et hoc fuit reſpectus dei. Prius tamen reſpexit ipſum offerentem, quā oblationē eius, quia ex bonitate offerentis acceptatur oblatio, quæ nō eſt ſacramentalis, quia ſacramentalem bonitatē non immutat malitia miniſtri: quantū autē ad offerentē vt ſibi proſit oblatio, requiritur bonitas in ipſo. Aliud teſtamentū cōſecutus eſt poſt mortē. Vnde dicit, *Et per illam defunctus adhuc loquitur*, quia vt dicit Glo. poſt mortē adhuc cōmendatur fides eius, quia datur nobis materia loquēdi de ipſo, vt de fide eius, & patiētia, demus exēpla ad exhortandū alios ad patientiam. Sed hęc non eſt intentio Apoſtoli, quia omnia, quæ accipit, hic ſumit ex ſcripturis. Vnde intelligitur de eo, quod dicitur Gen. 4. Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra, infrà 12. Melius loquentē quā Abel. Hoc enim accepit per illam. i. per meritum fidei, quod defunctus, i. ſanguis defuncti clamet ad deū & loquatur deo. Deinde cūm dicit, *Fide Enoch, &c*. Cōmendat Enoch. Et primò ponit intentū ſuum. Secundò probat ibi, *Et non inueniebatur*. Non facit autē Apoſt. mentionem de operibus eius, quia ſcriptura modicū loquitur de hoc, ſed tantum oſtendit quid ei fecerit deus, quia *Fide*, id eſt per meritum fidei. *Tranſlatus* à conuerſatione huius vitę, in alia conſeruatur à morte. Vnde dicit, *Ne videret mortem*. Gen. 5. Non apparuit, quia tulit eū deus. Et verum eſt, q; nondū eſt mortuus, ſed tamen quandoq; morietur, quia ſententia, quā dñs primis parentibus peccantibus inflixit, quocunq; die comederis, &c. In omnes quocūq; modo naſcuntur ex Adam permanebit, ſicut etiam in Chriſto. Pſal. Quis eſt homo, qui viuet & non videbit mortē? Mors autem duorum dilata eſt. ſ. Enoch & Eliæ. Et ratio eſt, quia doctrina veteris teſtamenti ordinatur ad promiſſa noui teſtamēti, in quo nobis ſpes vitæ æternę promittitur. Matt. 4. Pœnitentiā agite, appropinquabit enim regnum cęlorum. Et ideo data ſententia mortis voluit Dñs ducere homines in ſpem vitæ: quod fecit in patribus vtriuſq; ſtatus. ſ. naturæ, legis, & gratiæ. Vnde in primo ſtatu dedit ſpem euadēdi neceſsitatem mortis, & hoc in Enoch. In lege, in Elia. In tempore gratiæ, in Chriſto, per quam datur nobis effectus huius promiſsionis. Et ideo alij morientur, ſed Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur. Sed duo primi morientur per antichriſtum. Sic ergo tranſlatus eſt ne videret mortem, non ſolum, vt non ſentiret mortem generatione. *Enoch fides quod meruit.*

Deinde cū dicit, *Et non inueniebatur, &c*. Probat q; hoc habuit per meritū fidei: & primò probat quod tranſlatus eſt: ſecundò quod hoc propter fidē habuit, ibi, *Ante tranſlationem enim*. Et primum probat per authoritatem. Gene. 5. Quam ſub alijs verbis ponit, quia ibi dicitur, non apparuit, quia tulit eum Deus. Hic autem dicit, *Et non inueniebatur, quia tranſtulit eum Deus*. Et idem eſt ſenſus. Sap. 4. Placens Deo factus eſt dilectus, & viuens inter peccatores tranſlatus eſt. Sicut enim cōueniens fuit, quod homo propter peccatum expelleretur de paradyſo, ita quod iuſtus introduceretur. Iſte enim per Seth ſeptimus ab Adam optimus fuit, ſic Lamech per Cain ſeptimus ab Adam peſsim⁹ fuit, vtpotè, qui contra naturam primus introduxit bigamiam. Deinde cūm dicit, *Ante tranſlationē*. probat, quod propter meritum fidei fuerat tranſlatus, quia antequam transferretur, dicit de ipſo ſcriptura, quod ambulauit cum Deo, quod eſt conſentire & placere Deo, propter hoc antē tulit eum Deus: ſed ſine fide impoſsibile eſt ambulare cū Deo, & Deo placere, ergo, &c. Totam iſtam rationē quantum ad præmiſſas ponit. Et primò maiorem, quia *Habuit teſtimonium ante tranſlationem placuiſſe Deo*. Et ideo *Tranſtulit eum Deus* Eccle. 44. Enoch enim placuit Deo & tranſlatus eſt in paradyſum, vt det gentibus ſapientiā. Quod autē placuerit oſtendit ſcriptura, quæ dicit, q; ambulauit cum Deo. Malac. 2. In pace & æquitate ambulauit mecum. Pſal. Ambulans in via immaculata, hic mihi miniſtrabat. Minorem ſubdit, dicens, *Sine fide autē impoſ. eſt placere Deo*. Eccl. 1. Bene placitū eſt illi fides. Roma. 3. Arbitramur iuſtificari ho-

ti ho-

hi hominem per fidem. Probat autem minorem cùm dicit. *Accedentem ad Deum oportet credere.* Nullus enim poteſt Deo placere, niſi accedat ad ipſum. Iac. 4. Appropinquate Deo & appropinquabit vobis. Pſal. Accedite ad eum & illuminamini. Sed nullus accedit ad Deum niſi per fidē, quia fides eſt lumen intellectus. Ergo nullus poteſt Deo placere niſi per fidem. Accedentem autem per fidem oportet credere Domino. Sicut enim videmus in quolibet motu naturali, quod oportet, quod mobile ex motu duo intendat ne motus ſit fruſtra à. ſ. aliquem certum terminum & certam cauſam, quare moueatur, prius autem eſt terminus, quam effectus motus conſequatur, ſic etiam in motu quo aliquis accedit ad Deum terminus motus eſt ipſe Deus. Vnde dicit, *Oportet credere accedentem, quia eſt.* Quod dicit propter eius æternitatem. Exod. 3. Qui eſt, miſit me. Secundò quod ſciat, quod Deus habeat prouidentiam de rebus. Aliter enim nullus iret ad ipſum, ſi non ſperaret aliquam remunerationem ab ipſo. Vnde dicit. *Et inquirentibus ſe remunerator ſit.* Eſa. 40. Ecce Dominus veniet, ecce merces eius cum eo Merces autem eſt illud quod homo quærit in labore. Matt. 10. Voca operarios, & redde illis mercedem. Quæ merces nihil eſt aliud quam Deus, quia nihil extra debet homo quærere. Gen. 15. Ego protector tuus ſum & merces tua magna nimis. Deus enim nihil aliud dat niſi ſeipſum. Pſal. Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei. Tren. 3. Pars mea Dominus dixit anima mea, &c. Et ideo dicit, *Remunerator* eſt inquirentibus eum. Non aliud. Pſal. Quęrite Dominum & confirmamini, quærite faciem eius ſemper. Sed nunquid duo hæc ſufficiunt ad ſalutem? Reſpondeo, dicendum eſt, quod poſt peccatum primi parentis, nemo potuit ſaluari à reatu culpæ originalis, niſi per fidem mediatoris, ſed iſta fides diuerſificata eſt quantum ad modum credendi ſecundum diuerſitatem temporum & ſtatuum. Nos autem quibus eſt tantum beneficium exhibitū, magis tenemur credere, quam illi, qui fuerunt ante aduentum Christi: tunc etiam aliqui magis explicitè: ſicut maiores, & illi quibus facta fuit aliquādo reuelatio ſpecialis. Illi etiam, qui ſub lege, magis explicitè, quam ante legem, quia data fuerunt eis aliqua ſacramenta, quibus quaſi per figurā repræſentabatur Chriſtus, ſed gentiles, que fuerunt ſaluati, ſufficiebat eis, quod crederent Deum eſſe remuneratorē, quæ remuneratio non fit niſi per Chriſtum. Vnde implicitè credebant in mediatorem. Contra autem illud quod dicit, quod oportet credere, quod Deus eſt, quod dictum eſt ſuprà, quod creditum non poteſt eſſe ſcitum nec viſum, Deum autem eſſe, eſt demonſtratum. Reſpondeo, dicendum eſt, quod de Deo poteſt multipliciter haberi notitia. Vno modo per Chriſtum, inquantum. ſ. eſt pater vnigeniti & cōſubſtantialis, & alia quæ ſpecialiter Chriſtus de Deo patre & filio & ſpiritu ſancto docuit quantum ad vnitatem eſſentiæ, & æternitatem perſonarum. Et hoc tantum eſt creditum, nec in veteri teſtamento fuit explicitè creditū niſi à maioribus tantum. Secundò modo, quod ſolus Deus colendus eſt, & ſic etiam erat creditum à Iudæis. Tertiò modo, quod eſt vnus Deus, & hoc notum eſt etiam ipſis philoſophis, & non cadit ſub fide. Deinde cùm dicit. *Fide Noë* oſtendit quid Noe fecit per fidem, & quid inde conſecutus eſt, ibi, *Et iuſtitiæ* de ipſo autem narrat quinque, quę fecit. Primò quod dictis Dei credidit de futuro iudicio, quod tamen nondum videbatur. Vnde dicit. *Fide Noë reſponſo accepto de his, quæ adhuc non videbantur* ſupple crediderat. Secundò ex fide timuit. Fides enim eſt principium timoris. Eccle. 25. Timor Dei initium dilectionis eius fidei autē initium agglutinandum eſt ei. ſ. timori. Et ideo dicit. *Metuens*, ſcilicet diluuium promiſſum, quod tamen non videbatur. Ergo fides eſt de inuiſibilibus. Tertiò mandatum Dei impleuit faciendo arcam. Vnde dicit *Aptauit arcam*, id eſt ſecundum diſpoſitionem Dei conuenientem fecit. Quartò à Deo ſalutem ſperauit. Vnde dicit. *In ſalutem domus ſuæ*, id eſt familiæ ſuæ, quia illi ſoli ſalui facti ſunt. 1. Pet. 3. Pauci, id eſt octo animæ ſaluæ factæ ſunt per aquam. Quintò ex hoc, quod propter fidem prædictam fecit. *Damnauit mundum*, id eſt mundanos damnabiles oſtendit. Reuelatio autē ſibi de fabricanda arca, reſponſum fuit deſiderio eius & iuſtitiæ, quæ eſt per fidem. Deinde cùm dicit. *Et iuſtitiæ quæ*, oſtendit quid per fidem conſecutus eſt. Sicut enim poſt mortem alicuius, aliquis ſuccedit in hæreditatem eius, ſic etiam quia à principio mundi non totaliter defecerat iuſtitia in mundo, quia adhuc durabat mundus, ſed in diluuio quaſi totus periit mundus, ideo ipſe Noe quaſi hæres factus eſt propter fidem ſuam, *Vel iuſtitiæ, quæ habetur per fidem.* Vel ſicut patres ſui iuſtificati fuerunt per fidem, ita ipſe factus hæres eſt iuſtitiæ per fidem. ſ. imitator per fidem paternæ iuſtitiæ.

LECTIO TERTIA.

Patrum qui fuerunt poſt diluuium exempla ponuntur, quorum fide, Chriſti fides maxime commendatus.

FIde, qui vocatur Abraham obediuit in locum exire quem accepturus erat in hæreditatem: & exiit, neſciens quò iret. Fide, demoratus eſt in terra repromiſſionis tanquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac & Iacob cohæredibus repromiſſionis eiuſdem. Expectabat enim fundamenta habētem ciuitatem: cuius artifex & conditor, Deus. Fide, & ipſa Sara ſterilis virtutem in conceptione ſeminis accepit, etiam præter tempus ætatis, quoniam fidelem credidit eſſe eum, qui repromiſerat. Propter quod & ab vno orti ſunt (& hoc emortuo) tanquam ſidera cæli in multitudinem, & ſicut arena, quæ eſt ad oram maris, innumerabilis.

Suprà poſuit Apoſtolus exemplum fidei in patribus, qui fuerunt ante diluuiū, qui fuerunt communiter patres tam Gentilium, quā Iudæorū: hic ſpecialiter deſcendit ad patres, qui fuerunt poſt diluuium, qui ſpecialiter fuerunt patres Iudæorum. Et primò ponit exemplum fidei Abrahæ, qui fuit pater credentium. Vnde & primus accepit ſignaculum fidei ante legem. Et primò oſtendit quid fecerit Abraham. Secundò quid fecerit Iſaac. Tertiò quid fecerit Iacob. Quartò quid fecerit Ioſeph. Secundum, ibi, *Fide de futuris.* Tertium, ibi, *Fide Iacob.* Quartum, ibi, *Fide Ioſeph.* Iterum prima in duas. Primò enim ponit quid fecerit, quātū ad exteriorē & humanā cognitionē. Secūdò quid fecerit, quantū ad Deū, ibi, *Fide obtulit.* Circa primū tria facit. Primò enim oſtendit quid fecerit quantum ad habitationem. Secundò quid fecerit quantum ad generationem, ibi, *Fide & ipſa Sara.* Tertiò quid fecerit quantum ad ſuam conuerſationem, ibi, *Iuxta fidem.* Item quantū ad habitationē duo oſtendit: primò quid fecerit quantum ad primam loci mutationem: ſecundò quantum ad alterius inhabitationem, ibi, *Fide moratus.* Vt autem oſtendat exemplum ſuum de Abraham magnæ authoritatis eſſe. Primò ponit celebritatem nominis eius, dicens, Ille qui vocatur. ſ. à Deo. Gen. 17. Vocaberis Abrahā. Itē vocatur ab hominibus. Eccle. 44. Abrahā magnus pater multitudinis gentiū. Talis ergo à Deo vocatus & ab hominibus prædicatus, dignus eſt exēplo. Secundò ponit exemplum eius, dicens *Quia fide obediuit.* Per fidem enim informamur ad obediendum Deo de inuiſibilibus. Rom. 1. Ad obediendum fidei, &c. *Exire in locum quē accepturus erat in hæreditatem* de quo Gen. 12. Egredere de terra tua, & de cognatione tua & de domo patris tui, & veni in terrā, quam monſtrauero tibi. Dominus autem terrā illam debebat ſibi dare in hæreditatem. Gen. 13. Omnem terram, quam conſpicis tibi dabo. Sed nunquid non ipſe cum patre ſuo Thare exierat de terra ſua? Ergo non exiuit ex præcepto Domini, ſed per patrem. Reſpondeo dicendū eſt, quod cum patre exiuerat reuerſurus iterum, ſed ex præcepto Domini exiuerat in Meſopotamiam Syriæ, vbi mortuo patre intendebat remanere, ſed ex mādato Domini venit in terram Chanaam. Et nunquid erat hoc mirabile, vt ſic de hoc oporteret habere fidem, & credere Deo? Sic, quia *Exiuit neſciens quo iret*, id eſt, vt iret ad rem ignotam. Quod autem eſt ignotum, eſt inuiſibile. Per illam obedientiam Abrahæ, nobis deſignatur, quod debemus ab omni affectione carnali exire ſi volumus hæreditatem noſtram habere. Pſal. Obliuiſcere populum tuum & domum patris tui. Eſa. 64. Oculus nō vidit Deus abſque te quę præparaſti expectantibus te. Vnde hæreditas iſta eſt nobis ignota.

Deinde cū dicit, *Fide demoratus eſt, &c.* Oſtendit quid per fidē fecerit quantū ad inhabitationē. Et primò quid fecerit, oſtendit. Secūdò ſubdit cauſam quare, ibi, *Expectabat enim.* Videmus enim, quod aliquando aliquis exit de terra natiuitatis ſuæ, & vadit alibi, vt faciat manſionē ſuam perpetuam. Sic non fecit Abraham, ſed ſicut aduena fuit in terra Chanaam, & ſicut aduena mortuus eſt in ipſa, quod patet, quia non fecit ibi domum nec firmam manſionē, ſed habi-

tauit in caſulis & tabernaculis, quæ ſunt habitacula mobilia. Vnde ſemper fit mentio de tabernaculis quando loquitur de Abrahã. Vnde ex præcepto Domini habitauit ibi vt aduena. Act. 7. Non dedit illi in ea hęreditatem nec paſſum pedis. Gen. 21. Fuit colonus terræ Philiſtinorũ diebus multis. Quod quidẽ verum eſt quantũ ad id quod Dñs ei gratis donaturus eſſet, non quantũ ad id quod emit. Vnde dicit, quòd *Fide demoratus eſt in terra repromiſsionis*, quia fuit ei frequẽter promiſſa, ſicut patet Gen. 11. vſque ad. 21. c. *Tãquã in aliena*, ꝙ patet, quia *Habitando in caſulis*, quæ dicuntur à cadendo, & in tentorijs mobilibus, & quia animo non eedeundi in patriam ſuam, etiam ſi plus vixiſſet, patet quia *Cum Iſaac & Iacob habitauit* nõ quidem ſimul, ſed ſucceſsiuè, qui erãt filij promiſsionis, quia ipſis facta eſt promiſsio. Gen. 17. & 28. Et dicit. *Cohæredibus repromiſsionis* in quo datur nobis intelligi, ꝙ in mundo iſto debemus conuerſari ſicut alieni & aduenę. 1. Cor. 17. Qui vtuntur hoc mũdo tãquã nõ vtantur. infrà. vlt. Non enim habemus hic manentẽ ciuitatem, ſed futuram inquirimus. Deinde cùm dicit. *Expectabat enim.* oſtendit quare morabantur ſicut aduenæ, quia. ſ. non reputabant ſe aliquid habere ſuper terram, ſed quærebãt hæreditatẽ cæleſtem ciuitatẽ. Pſal. Stantes erant pedes noſtri in atrijs tuis Hieruſalem: Hieruſalẽ quæ ędificatur, vt ciuitas. Eſa. 33. Oculi tui videbunt Hieruſalem habitationem opulentam tabernaculũ, quod nequaquã vltra transferri poterit. Non tabernaculũ mobile. Et dicitur ciuitas primò propter ciuium vnitatem, quæ vnitas eſt per pacem. Pſal. Lauda Hieruſalẽ Dñm, &c. Et ſequitur, Qui poſuit fines tuos pacem. Eſa. 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis: & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Ioan. 17. Vt ſint vnum ſicut & nos vnum ſumus. Secundò eſt ordinata, quod fit maximè propter iuſtitiã, & non ad malum faciendum. Ibi autem eſt perpetua iuſtitia. Ezec. 48. Nomen ciuitatis ex illa die, Dominus, ibidẽ. Tertiò per ſe ſufficiens ad omnia, quę ſunt neceſſaria. Quodcunque enim neceſſariũ perfectiſsimè ibi erit, quia ibi eſt ſtatus bonorum omniũ aggregatione perfectus. Pſal. Hieruſalẽ, quę ędificatur, vt ciuitas, cuius participatio eius in idipſum. Iſta ciuitas habet fundamenta, in quo ſignificat eius ſtabilitatẽ. Eſa. 33. Tabernaculũ, quod nequaquã vltra transferri poterit. Sunt autẽ fundamenta prima pars ædificij. Vnde angeli ſunt eius ciuitatis fundamẽta. Pſal. Fundamẽta eius in mõtibus ſanctis. Homines enim aſſumẽtur ad ordines angelorũ. Eccleſię verò fundamẽta ſunt apoſtoli. Apo. 21. Author autẽ huius ciuitatis eſt ipſe Deus, non humanæ artis ſapientia. 2. Cor. 5. Scimus quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, ꝙ ædificationẽ à Deo habemus domũ non manufactã, ſed æternã in cęlis. Ad cuiuslibet autẽ ciuitatis ędificationẽ duo requiruntur. Primũ eſt authoritas principis, qua mediãte firmetur, qui dicitur conditor eius à quo & ipſa nomen accipit, ſicut à Romulo Roma. Et ſic illius ciuitatis dicitur Deus conditor eius. Pſal. In ciuitate Dei noſtri Deus fundauit eam in æternum. Secundum eſt modus diſponendi ipſam, qui commendat ſapientiam artificis. Et ſic Deus dicitur artifex eius, quia ordinata eſt ſecundũ diſpoſitionẽ & ſapientiam Dei. Pſal. Magnus Dominus & laudabilis nimis in ciuitate Dei noſtri, &c. Debita enim diſpoſitio operis commendat opificẽ. Nuſquã autẽ ita relucet diuina ſapientia ſicut ibi. Et ideo ibi nimis laudabilis dicitur. Deinde cùm dicit. *Fide & ipſa Sara*, oſtẽdit quid ibi per fidem vxor eius cõſecuta eſt. Et circa hoc duo facit, quia primò oſtendit quid conſecuta eſt ipſa: ſecũdò quid conſecutũ eſt in filijs: ibi, *Propter quod & ab vno.* In vxore autẽ eius Sara duo defectus erant propter quos omnino videbatur quaſi impoſsibile ipſam poſſe concipere. Vnde credere illa fuit magnæ fidei. Vnum erat, quia ſterilis. Gen. 11. Erat autẽ Sara ſterilis. Aliud quia iam propter defectũ ætatis non erat naturaliter apta ad generationem. Gen. 18. Deſierant Saræ fieri muliebria. Item ipſa dicit ibidẽ, Ego iam ſenui, & Dominus meus vetulus eſt. Iſtos duos defectus tangit Apoſtolus. Primum cùm dicit *Sara ſterilis*. Secundũ cùm dicit. *Et præter tempus ætatis.* Tamen his nõ obſtantibus *Ipſa accepit virtutẽ in conceptione ſeminis fide*, ſcilicet, vel ſua, vel Abrahæ, quia etſi erat impoſſibile ſecundũ naturã, & nonegenaria de centenario conciperet, tamen vterq; credidit Deo, cui nihil eſt difficile. Vnde dicit, quòd *Fidelẽ credidit eſſe eũ, qui repromiſerat*, ſcilicet contrà: quantũ ad Abrahã, & videtur, ꝙ nõ credidit, quia Gen. 17. Dicitur, ꝙ riſit dicens in corde ſuo, Putasne centenario naſcetur filius, & Sara nonagenaria pariet? Iterũ quãtum ad Saram. Gen. 18. Dicitur, ꝙ riſit occultè, dicens, Poſt quã ego conſenui & Dominus meus vetulus eſt: voluptati operam dabo? Reſpondeo dicendũ eſt, quod quãtum ad Abraham, riſus eius non fuit dubitationis, ſed admirationis. Vnde Roma. 4. Non hæſitauit diffidentia, ſed confortatus eſt fide dans gloriam Deo pleniſsimè, ſciens quod quicquid promiſit Deus, potens eſt & facere. Vnde nec reprehenditur riſus eius à Deo, qui corda omnium nouit. Sara autem primò dubitauit in prima promiſsione, ſed quando angelus recurrit ad potentiam Dei, cũ dixit, Nunquid Deo quicquam eſt difficile? tunc credidit, & hęc fuit quaſi ſecũda promiſsio. Et ideo dicit, quod repromiſit, quia in promittendo primò non credidit, ſed in repromittendo. Sed ſciendum eſt, quod omnes conceptus miraculoſi, qui fuerunt in veteri teſtamento, fuerunt quaſi figura illius maximi miraculi, quòd fuit in Chriſti incarnatione. Oportuit enim natiuitatem eius ex virgine per aliqua pręfigurari, ad præparandos animos ad credendum. Non tamen potuit pręfigurari ex æquo, quia neceſſariò figura deficit à figurato. Et ideo ſcriptura partum virginis oſtendit per partum ſterilium. ſ. Saræ, Annæ, & Eliſabeth. Sed differentia eſt, quia Sara à Deo miraculosè accepit virtutẽ cõcipiendi, ſed tamen ex humano ſemine. Et ideo dicitur hic in conceptionem ſeminis. Beata verò virgo ſine ſemine. Vnde in Sara virtus diuina præparauit materiam ad concipiendum tantum ex ſemine: ſed in beata virgine etiam præparauit illam puriſsimam materiam ex ſanguine, & cum hoc fuit ibi virtus ſpiritus ſancti loco ſeminis. Non enim ex virili ſemine, ſed myſtico ſpiramine factum eſt verbum Dei caro.

Deinde cũ dicit, *Propter quod & ab vno.* oſtendit quid cõſecutum eſt in filijs ex virtute Dei. ſ. multiplicatio ſeminis, Vbi primò conſideranda eſt radix huius multitudinis, quę fuit vna. ſ. Abraham, vbi dicit. *Propter quod*, ſcilicet meritũ fidei *Ab vno*, ſcilicet Abraham. Eſa. 51. Vnum vocaui eum & benedixi ei & multiplicaui eum. Secundò conſideranda eſt cõditio eius, quia iã emortuus. Vnde dicit, *Et hoc emortuo*, quia iã vetulus erat, vt ſuprà dictum eſt. Sed cõtra, quia mortua Sara multos filios genuit ex alia vxore, ſicut patet Gen. 13. Ergo malè dicit emortuo. Reſpondeo dicendũ eſt, ꝙ vetulus bene generat ex iuuencula, non antẽ ex vetula. Et ſic erat in ipſo mortua virtus generãdi quantũ ad Sarã, nõ tamẽ ad alias. Vel dicendũ eſt, ꝙ intelligitur ab vno. ſ. vtero Sarę, iã emortuo. Rom. 4. Et emortuã vuluam Sarę, Eſa. 51. Attendite ad Abrahã patrem veſtrum & ad Saram, quæ peperit vos. Tertiò conſideranda eſt differentia inter illos, qui ex Abraham proceſſerunt. Sicut enim non oẽs, vt dicitur Roma. 9. Qui ſunt ex Iſraël, hi ſunt Iſraëlitæ, ſic nec hi, qui ſunt ex ſemine Abrahæ omnes ſunt filij, ſed qui filij ſunt promiſsionis æſtimãtur in ſemine. Ideo eius progenies diuiditur in duas. ſ. in bonos & malos. Boni ſignificãtur per ſtellas de quibus dicit, ꝙ orti ſunt tãquã ſidera cæli in multitudinẽ. Bar. 3. Stellæ dederunt lumen in cuſtodijs ſuis, & lætatæ ſunt. Mali verò ſignificantur per arenã maris contiguam, quia mali Iudæi de ſemine Abrahæ conformantur gentilitati. Arena autẽ fluctibus maris vndique cõcutitur, ita & mali turbinibus mundi. Eſa. 57. Cor impij quaſi mare feruens. Iudęi autẽ non omnino fuerunt arena, ſed quaſi arena, quia cõmunicabant cum Gentibus in malis. Vnde poſſunt dici terminus maris. Hiere. 5. Poſui arenã terminũ mari. Item arena ſterilis eſt & infructuoſa. Ita etiam peccatores ſunt ſteriles ab omni opere boni fructus. Vnde dicit, quòd etiã *Orti ſunt ſicut arena, quæ eſt ad oram maris innumerabilis*. Et eſt ſermo hyperbolicus. Vel dicitur innumerabilis, nõ quia nõ poſsit numerari: ſed quia non de facili poteſt numerari. Gen. 22. Multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli, & velut arenam, quæ eſt in littore maris.

LECTIO QVARTA.

Commendatur Abrahæ fides, quia Deum proſequutus eſt, quanque vſque ad mortem illæſam ſeruauit.

IVxta fidem defuncti ſunt omnes iſti: non acceptis repromiſſionibus, ſed à longè eas aſpicientes & ſalutantes, & confitentes, quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram. Qui enim hoc dicunt: ſignificant ſe patriam inquirere. Et ſiquidem

ipſius

ipſius meminiſſent de qua exierunt: habebant vtique tempus reuertendi. Nunc autem meliorem appetunt, id eſt, cæleſtem. Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum, Parauit enim illis ciuitatem. Fide, obtulit Abraham Iſaac, cum tentaretur: & vnigenitum offerebat in quo ſuſceperat repromiſsiones (ad quem dictum eſt, quia in Iſaac vocabitur tibi ſemen) arbitrãs quia & à mortuis ſuſcitare potens eſt Deus. Vnde eum & in parabolam accepit.

Suprà cõmendauit Apoſtolus fidem Abrahæ quantum ad habitationem, & generationem: hic commendat ipſum quantum ad ſuam conuerſationẽ vſque ad mortẽ. Et circa hoc facit tria: primò enim oſtendit quid per fidem fecit: ſecundò ponit vnum ꝙ pertinet ad fidẽ, ibi, *Qui enim hoc dicunt*. tertiò oſtendit quid per fidẽ recepit, ibi, *Ideo non confunditur Deus*. Fidem Abrahæ & filiorum eius cõmendat ex perſeuerantia, quia vſque ad mortẽ perſeuerauerunt in fide. Matt. 10. & 24. Qui autẽ perſeuerauerit vſque in finẽ, hic ſaluus erit: ideo dicit, *Iuxta fidẽ omnes iſti defuncti ſunt*. præter Enoch. Vel omnes iſti. ſ. Abrahã, Iſaac, & Iacob. Et hoc eſt melius dictũ, quia iſtis ſolũ facta eſt promiſsio. Itẽ cõmendat eos à longa promiſſorum dilatione. Vnde dicit, *Non acceptis repromiſsionibus*. Sed cõtrà, videtur ꝙ receperint promiſsionem. Ezec. 33. Vnus erat Abrahã & hæreditate poſſedit terrã. Reſpõdeo dicendum eſt, quod poſſedit. i. poſsidendi primus promiſsionẽ accepit, non tamẽ actu poſſedit, vt patet Act. 7. Sequitur *Sed à lõge eas aſpicientes*, quod erat per fidẽ. q. d. Intuentes viſu fides. Et fortè de loco iſto ſumptum eſt illud reſponſoriũ in prima Dominica aduentus, Aſpiciens à longè, &c. Eſa. 30. Ecce nomẽ Dñi venit de longinquo *Et ſalutantes*, id eſt venerãtes. Et loquitur ſecũdũ Chryſo. ad ſimilitudinẽ nautarũ, qui quando primò vident portũ, prorumpunt ad laudẽ, & ſalutant ciuitatem ad quã vadunt. Ita ſancti patres videntes per fidẽ Chriſtũ venturũ, & gloriã quam per ipſum cõſecuturi erant, ſalutabãt. i. venerabantur ipſum. Pſal. Benedictus qui venit in nomine Dñi Deus Dñs. Ioan. 8. Abraham pater veſter exultauit, vt videret diem meum, vidit & gauiſus eſt. Item commendat fidẽ ipſorum ex ſincera cõfeſsione, quia vt dicitur Rom. 10. Corde creditur ad iuſtitiã, ore aũt confeſsio fit ad ſalutẽ. Et ideo dicit, *Et confitentes, quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terrã*. iſti enim tres vocauerunt ſe aduenas & peregrinos. Nam Gen. 23. Dicit Abrahã, Aduena ſum & peregrinus apud vos. Dicitur etiã à Domino ad Iſaac. Gen. 26. Quieſce in terra quã dixero tibi, & peregrinare in ea. Iacob etiã. 47. dicit, Dies peregrinationis vitę meæ. Dicitur autẽ peregrinus, qui eſt in via tendendi ad aliũ locũ. Eſa. 23. Ducent eam lõge pedes ſui ad peregrinãdũ. Sed aduena eſt ille, qui habitat in terra aliena nec intendit vlterius ire. Iſti autem nõ ſolũ cõfitebantur ſe eſſe aduenas, ſed etiam peregrinos. Sic etiã ſanctus vir nõ facit manſionẽ ſuam in mũdo, ſed ſemper ſatagit tendere ad cælum. Pſal. Aduena ego ſum apud te & peregrinus ſicut omnes patres mei. Deinde cũm dicit, *Qui enim hoc dicũt*. oſtendit ꝙ iſta confeſsio pertineat ad fidem. Nullus. n. eſt hoſpes & peregrinus niſi qui eſt extra patriam & tendit ad illam. Cum ergo iſti cõfitentur ſe eſſe hoſpites & peregrinos ſuper terrã, ſignificant ſe tendere ad patriã ſuam. ſ. cæleſtem Hieruſalem. Gal. 4. Illa quæ ſurſum eſt Hieruſalẽ libera eſt. Et hoc eſt, ꝙ dicit, *Qui enim hoc dicũt ſignifi. ſe patriã inquirere*. Sed quia fortè poſſet aliquis dicere, ꝙ verum eſt, ꝙ ipſi erant peregrini in terra Philiſtęorũ & Chananęorũ inter quos habitabant, tamen intendebant redire in terrã vnde exierant, hoc remouet, dicẽs, *Et ſiquidẽ ipſius*, ſcilicet patriæ ſuæ *Meminiſſent* de qua exierant: habebant vtiq; tẽpus reuertẽdi, quia propè erant *Nunc autẽ meliorẽ appetũt, id eſt cæleſtẽ*. vnde Gen. 24. Dixit Abraham ſeruo ſuo. Caue ne quando filiũ meũ reducas illuc. Pſal. Elegi abiectus eſſe in domo Dei mei magis quam habitare in tabernaculis peccatorũ. Itẽ, Vnam petij à Dño, hanc requiram, vt inhabitẽ in domo Dñi omnibus diebus vitę meę. Ipſi ergo patriam iſtam inquirebant, nõ domũ paternam vnde exierũt. In quo ſignificatur, ꝙ illi qui exeunt de vanitate ſeculi, nõ debent illuc redire mente. Pſal. Obliuiſcere populũ tuum & domum patris tui. Luc. 9. Nemo mittens manũ ad aratrum & reſpiciens retro, aptus eſt regno Dei. Phil. 3. Quę retrò ſunt obliuiſcẽs, in anteriora me extendens. Patet autẽ, ꝙ iſta eorũ verbo & facto cõfeſsio, pertinet ad fidem, quia ipſi illud ꝙ ſolum eis promiſſum fuerat nec exhibitũ, firmiſsimè crediderunt etiam vſq; ad mortem. Vnde *Iuxta fidẽ*, id eſt iuxta ſe habentes fidẽ ſuam quaſi ſociam & inſeparabilẽ *Defuncti*. Apoc. 2. Eſto fidelis vſque ad mortem. Deinde cũm dicit, *Ideo non cõfunditur*. oſtendit quid ex fide ſua meruerſit accipere, hoc autẽ fuit honor maximus. Reputatur aũt maximus honor quando denominatur aliquis ab aliquo ſolenni officio, vel ſeruitio, magni & excellentis Dñi, vel principis, ſicut notarius papę, vel cancellarius regis. Maior autem honor eſt quando ille magnus Dominus vult nominari ab his, qui ſeruiunt ei. Sic autẽ eſt de iſtis tribus Abrahã, Iſaac, & Iacob; quorum Dominus rex magnus ſuper omnes Deos ſpecialiter vocat ſe eorũ Deũ, vnde Exod. 3. Ego ſum Deus Abrahã, Deus Iſaac, & Deus Iacob: vnde dicit, *Ideo nõ cõfunditur Deus vocari Deus eorũ*. Et huius poteſt triplex ratio aſsignari. Prima quia Deus per fidẽ cognoſcitur. Iſti autem leguntur primo ſeparaſſe ſe per cultũ ſpecialem ab infidelibus: vnde & Abrahã primus accepit ſignaculum fidei. Rom. 4. Vt fieret pater multitudinis gentium Et ideo proponũtur nobis in exemplũ, ſicut illi per quos Deus primò cognitus eſt: & per eos Deus nominatus eſt, vt obiectum fidei. Et idcirco ab eis voluit nominari. Secunda ſecũdum Aug. in Gl. quia in iſtis latet aliquod myſterium. In iſtis enim inuenimus ſimilitudinem generationis qua Deus regenerauit filios ſpirituales. Videmus autem in ipſis quadruplicem modum generandi. Primus modus eſt liberorum, per liberas, ſicut Abraham per Saram genuit Iſaac, qui genuit per Rebeccã Iacob. Iacob autem octo patriarchas per Lyã & Rachelem. Secundus modus fuit liberorum per ancillas, ſicut Iacob per Balam & Zelphã genuit Dam, & Neptalim, Gad, & Aſer. Tertius modus fuit ſeruorum per liberas, ſicut Iſaac genuit per Rebeccam Eſau, de quo dictũ eſt, Maior ſeruiet minori. Quartus modus fuit ſeruorũ per ancillã, ſicut per Agar genuit Abrahã Iſmael. In hoc ergo deſignatur diuerſus modus, quo Dñs ſpirituales filios generat, quia aliquãdo bonos per bonos ſicut Timotheũ per Paulũ. Aliquãdo bonos per malos, & iſta eſt generatio liberorum per ancillas. Aliquãdo malos per bonos, ſicut Simonem magũ per Philippũ. Et iſta eſt generatio ſeruorũ per liberas. Malorũ aũt generatio per malos reputatur in ſemine. Vnde Gal. 4. Eijce ancillã & filium eius. Tertia ratio & videtur magis ſecundũ intentionẽ Apoſtoli, quia cõſuetum eſt, ꝙ rex vocatur à principali ciuitate, vel à patria tota, ſicut rex Hieruſalem, rex Romanorũ, rex Franciæ. Et ideo Deus propriè vocatur rex & Deus illorũ, qui ſpecialiter ſpectãt ad ciuitatẽ illam Hieruſalẽ cæleſtẽ, cuius artifex & cõditor eſt Deus. Et quia iſti verbo & facto oſtendebant ſe ad illam ciuitatẽ pertinere, ideo dicitur Deus illorũ, vnde dicit. *Parauit enim illis ciuitatẽ*. i. cõditor ciuitatis illius, quã ipſe habebat propriã. Deinde cũ dicit, *Fide obtulit*. ponit vnũ aliud exemplũ inſigne circa fidem Abrahæ, in quantũ reſpicit Deũ ſ. illud maximũ ſacrificiũ eius, quãdo ad mandatũ Dñi voluit vnigenitũ ſuũ immolare filiũ. Gen. 22. Et de hoc oſtendit tria. Primò quid fecerit. Secundo ꝙ hoc ad fidem pertinet, ibi *Et vnigenitũ*. Tertiò quid ex hoc recepit, ibi, *Vnde enim & in parabolã*. Dicit ergo *Abrahã cũ tentaretur, obtulit*, id eſt offerre voluit *Fide Iſaac* ſicut patet per totũ duodecimũ cap. Gen. Hic eſt duplex quęſtio. Vna quia innocentẽ occidere eſt cõtra legẽ naturę, & ita peccatũ: ergo volẽdo offerre peccauit. Reſpondeo dicendũ eſt, ꝙ ille qui ex mandato ſuperioris interficit, ſi ille licitè præcipit, alius licitè obedit, & poteſt licitè exequi miniſteriũ ſuum. Deus aũt habet mortis & vitę authoritatẽ. 1. Reg. 2. Dñs mortificat & viuificat. Deus aũt ſubtrahẽdo vitã alicui etiã innocenti, nulli facit iniuriã. Vnde & quotidie diſpoſitione diuina multi nocentes & innocentes moriuntur. Et ideo Dei mãdatũ licitè poterat exequi. Itẽ quęritur de hoc, quod dicit, *Cum tẽtaretur*. Deus enim nullũ tentat, quia tentare eſt ignorãtis. Reſpõdeo dicendum eſt, ꝙ diabolus tentat, vt decipiat. 1. Theſſ. 3. Ne forte tentauerit vos, qui tentat. Hoc patet in tẽtatione qua tentauit Chriſtũ. Matt. 4. Homo verò tentat, vt cognoſcat. 3. Reg. 10. Dicitur de regina Sabba, quę venit ad Salomonẽ, vt tentaret eũ in ænigmatibus. Sic nõ tẽtat Deus, qui omnia nouit, ſed tẽtat, vt homo ſibiipſi innoteſcat quantæ fortitudinis & fragilitatis ſit in ſe. Deut. 8. Vt tẽtaret te, &

nota fierent, quæ in animo tuo verſabantur. Item vt alij tētatum cognoſcant, qui ex hoc eis proponitur in exemplū, ſicut Abraham & Iob. Eccleſ. 44. & 1. Macb. 2. Abraham in tentatione inuentus eſt fidelis. Deinde cum dicit, *Et vnigenitum, &c.* Multum ſubtiliter oſtendit, quod illa obediētia pertinebat ad fidem. Sicut enim ſuprà dictum eſt, Abraham licet multum ſenex credidit Deo promittenti, quod in Iſaac benedicturus eſſet ei in ſemine, credebat etiā Deū poſſe mortuos ſuſcitare. Cum ergo præcipiebatur ei, quod occideret, non erat ſpes vltra iam de Sara iam valde antiqua, quia Iſaac erat iam adoleſcens, poſſe habere filium. Et ideo cum crederet obediendum mandato Dei, non reſtabat niſi quod crederet reſuſcitari Iſaac per quē debebat ei vocari ſemen. Vnde dicit, *Et vnigenitum*, ſcilicet Saræ, *In quo*, ſcilicet filio nato, debebat Deus pactū promiſſum cōplere, ſicut patet, Gen. 17. Vel vnigenitum. ſ. inter liberos. Gen. 22. Tolle filium tuū vnigenitum Iſaac, *In quo ſuſceperat repromiſsiones. Ad quem etiam dictum eſt*, id eſt ratione cuius, &c. *Arbitrans*, id eſt firmiter credens, *Quia à mortuis potens eſt Deus eum ſuſcitare.* Hoc ergo fuit argumētū fidei maximū, quia articulus reſurrectionis eſt vnus de maioribus. Deinde cū dicit, *Vnde eum & in parabolā accepit.* Oſtēdit quid per fidem meruit, quia cum iam nō reſtaret aliud niſi immolari ipſum, vocauit eum angelus, & arietem hærentem cornibus, loco filij immolauit. Hoc autem fuit parabola, id eſt figura Chriſti futuri, Aries enim hærens cornibus inter vepres, eſt humanitas confixa cruci, quæ paſſa eſt. Iſaac. i. diuinitas, euaſit cum Chriſtus vere mortuus eſt & ſepultus. Et ſic patet, quòd iſta figura valde incomplete adæquat figuratum. Accepit ergo eum. ſ. Iſaac in parabolā, id eſt figuram Chriſti crucifigendi & immolandi.

LECTIO QVINTA.

Iſaaci, Iacobi, ac Ioſephi fides extollitur, qui filiis benedicentes, in viuo, ac vero Deo tantum fidere, & ſperare eos docuerunt.

FIde, & de futuris, benedixit Iſaac, Iacob, & Eſau. Fide, Iacob moriens, ſingulos filiorum Ioſeph benedixit: & adorauit faſtigium virgæ eius. Fide, Ioſeph moriens, de profectione filiorum Iſrael memoratus eſt & de oſſibus ſuis mandauit. Fide, Moyſes natus, occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis: eo quòd vidiſſent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum. Fide, Moyſes grandis factus negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iocunditatem, maiores diuitias, æſtimans theſauro Aegyptiorum improperium Chriſti. Aſpiciebat enim in remunerationem.

Suprà poſuit Apoſtolus exemplū de fide Abrahæ: hic ponit exemplū de fide Iſaac, Iacob, & Ioſeph. Et primò de fide Iſaac. Dicit ergo, ꝙ *Iſaac fide de futuris*, id eſt, quæ ſe extendebant ad futura, *Benedixit Iacob & Eſau*, Vel, *Benedixit de futuris*, id eſt pro futuris, vel benedictione, quę ſe extendebat ad futura. Verba enim ſua nō habebant efficaciā niſi ex virtute Dei, per quā quidē benedictionē minor prælatus fuit maiori. Quod nō fuit quantū ad perſonas eorū, ſed quantū ad duos populos, qui ex ipſis exierunt. Pſal. In Idumæam extendā calciamentū meū. Fuerunt enim Idumæi, qui egreſſi ſunt de Eſau ſubiecti filiis Iſrael. In quo ſignificabant, ꝙ minor populus. ſ. gentiū, per fidē debebat præuenire populum maiorē. ſ. Iudæorū. Matt. 8. Multi ab oriente & occidente venient & recumbent cum Abrahā, Iſaac, & Iacob in regno cælorum, filij autē regni eiicientur in tenebras exteriores. Iſta verò benedictio, quę erat de fide Gentium futura, per fidē facta fuit, quia reſpicit aliquid futurū.

Deinde cùm dicit, *Fide Iacob moriēs ſingulos filiorū benedixit.* Proſequitur de fide Iacob, & ponit illud quod ipſe fecit in benedicēdo duobus filiis Ioſeph, ſicut habetur. Gen. 48. Vbi dicitur, ꝙ cum nūtiatū fuiſſet Ioſeph, ꝙ pater eius ęgrotaret, adduxit duos filios ſuos, quibus Iacob benedixit cancellatis manibus, in hoc præferens Effrain Manaſſe quantū ad dignitatē, quia de Effrain fuit dignitas regalis. ſ. Ieroboam. Hęc autē benedictio fuit per fidē, quia reuelatū ei fuit, ꝙ ita futurū erat. Quę quidē benedictio referebatur ad populū, qui egreſſus eſt ab ipſis, nō ad perſonas ipſorū, Item, *Per fidē adorauit faſtigiū virgę eius*, hoc habetur. Gen. 50. Vbi dicitur, ꝙ fecit Ioſeph iurare, ꝙ ſepeliret eum in ſepulchro patrū ſuorū, & poſt iuramentū, tanquā ſecurus de promiſſo, adorauit ad caput lectuli, vt dicit litera noſtra. Vel faſtigiū virgæ eius, vt dicūt. 70. Vel ſuper faſtigium, vt habetur in Græco. Et totū hoc pōt ſtare, quia ipſe erat ſenex, & ideo portabat virgā, vel recepit ſceptrū Ioſeph donec iuraſſet, & antequā redderet ei adorauit, nō ipſam virgā, nec Ioſeph, vt quidā malè putauerūt, ſed ipſum Deū innixū ad cacumē, vel ſuper faſtigiū virgæ eius. Ad ꝙ motus fuit ex cōſideratione poteſtatis Chriſti, quam poteſtas Ioſeph pręfigurabat. Ipſe enim tāquā pręfectus Aegypto portabat ſceptrū, in ſignū poteſtatis Chriſti. Pſal. Reges eos in virga ferrea. Vel ſi adorauit faſtigium, idem eſt ſenſus, quia adorauit Chriſtū ſignificatum per virgā illam, ſicut & nos adoramus crucifixū & crucē ratione Chriſti paſsi in ipſa. Vnde proprie nō adoramus crucē, ſed Chriſtū crucifixum in ipſa. Deinde cū dicit, *Fide Ioſeph.* Proſequitur exemplū de fide Ioſeph, vbi ponit duo, quæ habentur Gen. vlti. Vbi dixit fratribus ſuis. Viſitauit vos Dn̄s & mandauit oſſa ſua inde portari. Vnde fides eius fuit quantum ad duo, primò quia credidit promiſsionē factā debere impleri per reditū filiorum Iſrael in terrā promiſsionis, ſecundò quia in ipſa credebat Chriſtū eſſe naſciturū, & reſurrecturū, & multos cū ipſo, vnde deſiderabat habere partē in illa reſurrectione. Et hoc eſt, quod dicit, ꝙ *Ioſeph moriens fide*, id eſt per fidē memoratus eſt de profectiōe filiorū Iſrael & hoc quātū ad primū, *Et de oſsibus ſuis mādauit*, quantū ad ſecundum.

Sed quare nō fecit ſe ſtatim portare ſicut pater ſuus? Reſpondeo dicendū, ꝙ hoc non potuit, quia nō habebat tunc tantā poteſtatē ſicut habebat in morte patris. Et ideo tunc poterat hoc facere, quod tamen circa mortē ſuā nō potuit. Secundò quia ſciebat, ꝙ multas afflictiones debebant ſuſtinere filij Iſrael poſt mortē eius. Vt ergo haberent certā ſpē de liberatiōe ſua, & reditu ad terrā promiſsionis, voluit ad ſolatiū corpus ſuū remanere cū ipſis. Vnde & Moyſes tulit illud ſecū, ſicut & quęlibet Tribus corp⁹ patris ſui, vt dicit Hieron. Deinde cùm dicit, *Fide Moyſes.* Proſequitur de patribus, qui fuerūt ſub lege. Hoc enim tēpus incœpit à Moyſe. Eccl. 24. Legē mādauit Moyſes in præceptis iuſtitiarum. Ioan. 1. Lex per Moyſen data eſt. Iſtud autē tempus diſtinguitur in tria. ſ. ante exitū de Aegypto, in exitu, & poſt exitum. Vnde tria facit. Primò enim oſtendit quid factum ſit ante exitum. Secundò quid in exitu, ibi. *Fide reliquit Aegyptum.* Tertiò quid in terra promiſsionis, ibi, *Quid adhuc dicā.* Circa primū duo facit. Primò enim oſtendit quid ſit factū in natiuitate Moyſi. Secūdò quid ipſe fecit, ibi, *Fide Moyſes.* Vbi tangitur hiſtoria, quæ ponitur Exod. 1. Quòd Pharao mādauit occidi maſculos ne multiplicarentur. Secūdò habetur ꝙ parētes Moyſi videntes ipſum elegantē, abſconderunt eū menſibus tribus, quod attribuit Apoſtolus fidei ipſorum. Credebāt enim aliquē naſciturum, qui liberaret eos ab illa ſeruitute. Vnde ex elegantia pueri æſtimabant aliquā virtutē Dei eſſe in illo. Ipſi enim erāt rudes & ruſtici: ſudantes in operibus luti & lateris. Eccle. 19. Ex vſu cognoſcitur vir. Ex quo habetur, ꝙ licet fides ſit de inuiſibilibus, tamen per aliqua ſigna viſibilia poſſumus niti ad ipſam. Mar. vlt. Sermonem confirmante ſequentibus ſignis. Quòd autem ipſi hoc fecerunt ex fide nō ex affectu carnali patet, quia non timuerunt regis edictū. Vnde exponebant ſe periculo perſonarū, quod non feciſſent niſi crediſſent aliquid magnū futurū de puero. Matt. 10. Nolite timere eos, qui occidunt corpus, &c. Sed contrà, quia ipſi poſtea expoſuerunt ipſum, ergo nō propter fidem ſeruabant ipſum. Reſpondeo dicendū eſt, ꝙ expoſuerūt ipſum nō ad necandum, ſed ne ſurriperetur eis, vnde poſuerūt eum in fiſcella, cōmittentes eum diuinæ prouidētiæ. Credebant. n. probabiliter, quod fuiſſet interfectus ſi fuiſſet apud eos inuētus.

Deinde cùm dicit, *Fide grandis effectus.* Oſtēdit quid ipſe Moyſes per fidē fecerit. Et primò quid fecit. Secundò oſtēdit, ꝙ illud factum pertinebat ad fidem, ibi *Aſpiciebat enim.* Tangit enim hyſtoriā, quę habetur Exod. 2. Vbi dicitur, ꝙ filia Pharaonis fecit ipſum à matre pueri nutriri, & ꝙ adoptauit eum in filium. Ipſe autem *Negauit ſe eſſe filiū eius* non quidem verbo, ſed facto, quia contra voluntatē Pharaonis interfecit Aegyptū, qui lædebat Hebræū. Et hoc eſt, quod dicit, *Grandis effectus* per fidē *Negauit ſe eſſe filiū filiæ Pharaonis.* Quo aūt affectu hoc fecerit oſtēdit cū ſubdit. *Magis eligēs.* In quo oſtēditur mirabilis virtus eius. Duo enim ſunt, quæ maximè homines appetunt. ſ. iocunditatē & delectationem

tionem circa bona exteriora, & his contraria maximè fugiunt, ſcilicet dolorem & afflictionem, quæ opponitur primò, paupertatem & abiectionem, quę opponitur ſecundo. Iſta autem duo elegit Moyſes, ſcilicet quia præpoſuit dolorem & afflictionem iocunditati peccati temporalis, quę ſcilicet ſemper eſt cum peccato. Item paupertatem præpoſuit diuinis propter Chriſtum. Prou. 16. Melius eſt humiliari cū mitibus, quàm diuidere ſpolia cum ſuperbis. Pſal. Elegi abiectus eſſe in domo Dei magis, quàm habitare in tabernaculis peccatorum. Quantum ergo ad primum dicit, *Magis eligens affligi cum populo Dei*, ſcilicet, quem Pharao affligebat, *Quàm habere iocunditatem peccati temporalis*, i. tranſitorij. Quod fuiſſet ſi cum Aegyptijs afflixiſſet filios Iſraël. Quantū aūt ad ſecundum, ſ. ꝙ præelegit paupertatem, dicit, *Maiores diuitias æſtimans improperium Chriſti*, i. pro fide Chriſti, eadem enim eſt fides antiquorū & noſtra. Vel improperiū Chriſti, quod. ſ. ſuſtinuit à fratribus ſuis, ſicut dictū eſt, Nunquid interficere tu me vis, ſicut occidiſti heri Aegyptiū? Quod improperium fuit figura, quod Chriſtus ſuſcipere deberet improperiū à Iudæis. Pſal. Improperium expectauit cor meū & miſeriam, *Maiores autē diuitias credidit eſſe duo prædicta theſauris Ægyptiorū*. Eſa. 33. Diuitię ſalutis ſapientia & ſcientia. Deinde cū dicit, *Aſpiciebat enim*. Oſtendit quod prædicta facta Moyſi pertinebant ad fidem Chriſti. Sciendū eſt aūt, quod quędā ſunt ſm ſe bona & delectabilia, quędā autem ſm ſe triſtia & mala. Mala autē nullus propter ſe præelegit, ſed propter finem, ſicut infirmus præelegit potionē amarā, & triſtia delectabilius ratione alicuius maioris boni, quod per hoc poteſt conſequi, præponuntur. Et ſic ſancti propter ſpem finis vltimi æternæ fœlicitatis: præeligunt afflictiones & paupertatē diuitijs & voluptatibus, quia per iſta impediuntur à conſecutione finis ſperati. Matt. 5. Beati eritis cum maledixerint vobis homines, & perſecuti vos fuerint, &c. Et ſequitur, Gaudete & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis. Gen. 15. Ego protector tuus ſum, & merces tua magna nimis. Et ideo dicit, quod hoc faciebat, quia *Aſpiciebat* oculis, ſcilicet fidei, *In remunerationem*, quam ſcilicet ex hoc ſperabat. Vnde fides eſt ſubſtantia ſperandarum rerum, &c.

LECTIO SEXTA.

Virtus fidei aperitur, in Moyſe, Ioſue, & meretrice Raab.

Fide, reliquit Aegyptum: non veritus animoſitatem regis. Inuiſibilem enim tanquam videns ſuſtinuit. Fide, celebrauit paſcha: & ſanguinis effuſionem: ne qui vaſtabat primitiua, tangeret eos. Fide, tranſierunt mare rubrum tanquā per aridam terram: quod experti Aegyptij, deuorati ſunt. Fide, muri Hierico corruerunt, circuitu dierum ſeptem. Fide, Raab meretrix non perijt cū incredulis: excipiens exploratores cū pace.

Supra poſuit Apoſtolus fidem Moyſi quantū ad id quod fecit in Aegypto: hic quantum ad id quod fecit in exitu de Aegypto. Et circa hoc facit tria. Primò enim oſtendit quid fecerit in exitu de Aegypto. Secundò oſtendit modū exeūdi, ibi, *Fide celebrauit*. Tertiò quid per fidem factū eſt cum populo infideli, ibi *Fide Raab*. Dicit ergo, quod *Moyſes fide* id eſt per fidē, *Reliquit Aegyptum*. Sicut aūt habetur Exod. 2. Primò fugit de Aegypto interfecto Aegyptio. Secūdò autem exiuit quando ſimul omnes filios Iſraël eduxit. Gloſ. autem exponit de ſecundo exitu, quia ſequitur, *Non veritus animoſitatē*, id eſt indignationem *Regis*. In primo enim exitu legitur Exod. 2. Eum timuiſſe. Prou. 14. Iracundiā regis inutilis ſuſtinebit. In ſecundò verò non timuit. Prou. 8. Iuſtus quaſi leo confidens, abſq; terrore erit. Poteſt tamen referri ad primū. Sed nunquid tunc non timuit? Reſpōdeo dicendum eſt, quod in timore duo cōſideranda ſunt. Vnū quod aliquando poteſt eſſe vituperabile, ſ. quando propter timorem facit aliquid non faciendū, vel dimittit faciendū. Et ſic nō timuit Moyſes, quia propter timorem non dimiſit iuuare fratres ſuos. Aliud eſt, quod poteſt eſſe laudabile quando. ſ. ſalua fide, refugit periculū propter timorem inſtantē. Matt. 10. Cū perſequentur vos in ciuitate iſta, fugite in aliā. Si. n. aliquis ſalua honeſtate ſua poſſet vitare periculum & nō vitaret, ſtultus eſſet, & tentaret deū, ꝙ eſt diabolicū. Et ſic Ieſus ceſſit volētibus ipſum lapidare, nec ad ſuggeſtionē diaboli voluit ſe præcipitare: ita & Moyſes confidens de diuino auxilio, fugit propter timorē regis ad tempus. Et probat, quod hoc fecit ex fide, quia fides eſt de inuiſibilibus. *Et iſte ſuſtinuit*, i. expectauit, *Deū inuiſibilē* & eius adiutoriū *Tanquā videns*. Pſal. Cōfortetur cor tuū, & ſuſtine dn̄m. 1. Tim. 1. Regi autē ſeculorū immortali, inuiſibili, &c. Moyſes. n. in vtroq; exitu expectabat dei adiutorium, vnde in primo dicit. Exod. 2. Deus patris mei adiutor meus. In ſecūdò vero Exo. 14. Vos tacebitis & dn̄s pugnabit pro vobis. Deinde cū dicit, *Fide celebrauit paſcha*. Oſtendit quid fecerit quantū ad modū tranſeundi. Et primò ponit illud quod fuit factum ad pręparationē tranſitus. Secundò quantum ad ipſum tranſitū, ibi, *Fide tranſierunt*. Tertiò quātum ad id quod per fidem factum fuit quantū ad introitū terræ promiſsionis, ibi, *Fide muri Hierico*. Quantū ad primū ponit hiſtoriam, quæ habetur Exod. 12. Vbi dn̄s mandauit illa ante exitū filiorū Iſrael. ſc. eadem nocte immolari agnū & de ſanguine eius vtrunq; poſtem & ſuperliminare liniri Carnes eius aſſas cum azimis & lactucis agreſtibus comedi, cum multis alijs, quæ obſeruanda erant, vt ibi habet videri. Et hoc vocabatur paſcha. ſ. eſus agni, & effuſio ſanguinis, quæ duo concurrebant ad tranſitū illum quem facturi erant in proximo. Dicitur autem paſcha à paſchin Græcè, quod Latinè eſt, paſsio, vel à phaſe, quod Hebraicè idem eſt quod tranſitus. In hoc antē figurabatur, quod Chriſtus per paſsionē tranſiret ex hoc mūdo. Ioan. 13. Vt tranſeat ex hoc mūdo. Item quod nos per meritū mortis eius à terrenis ad cęleſtia, ab inferno tranſimus ad cælū. Eccle. 24. Trāſite ad me omnes, qui cōcupiſcitis me. Quod quidem fuit per virtutem ſanguinis Chriſti. ſupra 10. Habentes itaq; fiduciam fratres in introitu ſanctorū in ſanguinem Chriſti. Fuit autem in illo paſcha duplex tranſitus. Vnus quo tranſibat dn̄s percutiens Aegyptios, alius quo populus tranſibat. Sic etiam ſanguine Chriſti, qui eſt agnus immaculatus debent liniri poſtes fidelium, intellectus. ſ. & affectus. Dicit ergo *Fide*, i. per fidem *Celebrauit paſcha*, id eſt eſum agni *Et ſanguinis effuſionē* ad liniendū poſtes domorū. Et quare hoc faciebat? *ne. ſ. qui vaſtabat primogenita* Aegyptiorū *Tangeret eos*. Pſal. Percuſsit omne primogenitū in terra Aegypti. Sed quæritur quorum miniſterio hoc factum ſit, vtrum ſcilicet bonorum, vel malorum angelorum, quia videtur quod per malos. Pſal. Immiſsionem per angelos malos. Reſpondeo dicendū eſt, quod nō eſt inconueniens de quibuſcunq;. Vnde ſciendū eſt, quod pœnarū inflictio fit interdū per bonos angelos. Sicut enim dicit Dionyſ. 4. c. de di. no. Punire malum nō eſt malum, ſed malū facere eſt malum. Punitio enim eſt opus iuſtitiæ, ſicut patet de angelo, qui contriuit caſtra Aſſyriorum. Eſa. 37. Qui creditur fuiſſe bonus angelus. Vnde talis punitio indifferenter fit per bonos & malos, ſed differenter à bono & à malo, quia bonus non punit niſi exercendo iuſtitiā diuinam in malos. Et in ſcripturis operatio tā diaboli, quam boni angeli, cuiuſmodi eſt hæc, attribuitur Deo. Malus autem etſi obſequatur diuinæ iuſtitiæ, tamen non ex intentione iuſtitiæ hoc agit, ſed ex peruerſitate voluntatis ſuæ affligit bonos & malos, & libentius bonos ſi permittatur, ſicut patet de Iob. Ille angelus, qui dixit Moyſi, Tranſibit Dn̄s percutiēs Aegyptum, bonus angelus fuit, cùm ipſe aliquando loquatur in perſona ſua. Bono autē angelo aliquando ſubminiſtrat ſpiritua nequā, vnde adhibitum fuit ibi miniſterium eius, licet ex intentione ſuę malę & peruerſæ voluntatis voluntariè operantis ad cædem. Et ideo dicit immiſsionē per angelos malos. Non ergo tangebat eos, qui erant ſanguine ſignati malus angelus terrore & timore Dei, vtpote non permiſſus. Bonus autem inde terrebatur admirando virtutem Dei.

Deinde cū dicit, *Fide tranſierunt, &c.* Oſtendit quid egit in ipſo tranſitu. Et primò oſtendit hoc. Secundò oſtendit, quod illud pertinebat ad fidē, ibi, *Quod experti*. Dicit ergo, quod *Fide*, i. per fidē, *Tranſierunt mare rubrū tanquā per aridā terram*. Duo. n. ibi per fidem facta ſunt. Vnum quod homo fecit. ſ. quod cōmiſerunt ſe ad tranſeundum, quod non fuit niſi per fidem. Aliud fuit ex parte dei. ſ. ꝙ aquæ fuerūt eis pro muro. Hoc etiam fuit per fidem. Operatio enim miraculorū attribuitur fidei. Matt. 17. Si habueritis fidē ſicut granum ſynapis, dicetis monti huic tranſi hinc & trāſibit, ergo hoc fide factum eſt, id eſt, hoc meruit fides Et hoc habetur Exod. 14. & 15. Deinde oſtēdit, quod hoc pertinet ad fidem, quia *Aegyptij hoc experti*, i. volentes experiri, *Deuorati ſunt*, quia. ſ. non habuerunt fidem. Exod. 15. Extendiſti manum tuam, & deuorauit eos terra. Deinde cùm dicit,

Fide muri Hierico corruerunt, ci. di. ſeptem. Agit de eo, quod per fidem factum eſt in introitu terræ promiſsionis. De hoc habetur Ioſue. 6. Vbi dicitur, ꝙ ad mandatum Domini, ſacerdotes ſeptem diebus cum arca teſtamenti circuierunt primam ciuitatem vltra Iordanem. ſ. Hierico, & ſeptima circuitu, muri eius corruerunt: hoc fuit aliquid ex parte hominis. ſ. ꝙ ex mandato Dñi circuierũt credentes mãdatum Dñi debere impleri. Aliquid autẽ ex parte Dei. ſ. ꝙ ſic ad circuitum eorũ muri corruerunt. Moraliter Hiericn interpretatur luna ſiue defectus, & ſignificat mundũ iſtũ. Muri eius ſunt impedimenta quibus aliquis detinetur in mundo. Per buccinas quibus Leuitæ & ſacerdotes intonabant, vox prædicatorũ ſignificatur. Per circuitum ſeptem dierũ totus deſignatur decurſus præſentis tẽporis, qui per ſeptem dies cõpletur. Per quę datur intelligi, ꝙ omnia impedimenra mundi cadunt ad continuam vocem prædicationis. 2. Cor. 10. Arma militiæ noſtræ nõ ſunt carnalia, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei. Deinde cùm dicit, *Fide Raab meretrix.* Oſtẽdit quid factum ſit per fidem ab aliquo de populo infideli. ſ. à Raab, de qua Ioſue. 5. & 6. Cùm enim Ioſue miſiſſet exploratores ad explorandum Hierico, ipſi euaſerunt auxilio iſtius mulieris, quæ dicitur meretrix. i. idolatra. Vel ad literam, meretrix erat, ad quam ingreſsi ſunt non ad peccandum, ſed ad latendum. Domus enim talium patent maximè de nocte. Iſti etiam venerant de nocte. Domus etiam eius coniuncta erat muro. Meretrices autem abſque exceptione accipiunt indifferenter, & ideo melius poterãt apud eam occulrari. Iſta ergo per fidem liberara fuit. Vnde dicit, *Raab meretrix fide*, id eſt, per fidem *Recipiens exploratores cum pace non perijt cum incredulis*, qui corporaliter perierunt, quia exploratores iurauerant ei ipſam liberare & omnem domum patris ſui, quod & fecerunt. Quare autem magis declinauerint ad ipſam poteſt dici, quia vt ipſa minus poſſet inculpari, indifferenter omnes recipiens. Nec erat conueniens, vt ſalus ipſorum fieret alicui ſaluanti ipſos occaſio mortis. In hoc autem, quod ex ipſa receptione ipſorum liberata eſt, deſignatur quod recipientes prædicatores euangelij liberantur à morte æterna. Matt. 10. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet.

LECTIO SEPTIMA.

Fides eorum extollitur, qui terram promiſsionis ingreſsi, eius virtute, mira ſunt operati in terra.

E*T quid adhuc dicã? Deficiet enim me tempus enarrantẽ, de Gedeon, Barach, Sanſon, Iepte, Dauid, Samuel, & prophetis, qui per fidem vicerunt regna operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſsiones, obturauerũt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugauerunt aciem gladij, conualuerunt de infirmitate, fortes facti ſunt in bella, caſtra verterunt exterarum: acceperũt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos.*

Supra poſuit Apoſtolus ea, quæ facta ſunt à patribus per fidem ante introitũ, & in ipſo introitu terræ promiſsionis, hic accedit ad narrandũ exempla illorũ, qui fuerunt in ipſa terra promiſsionis, quæ quia multa ſunt, ideo breuiter pręmiſsis nominibus patrũ ponit in generali pręcipua facta ipſorum, ponens cauſam illius breuitatis. Et circa hoc facit tria. Primò ponit nomina patrũ & cauſam quare breuiter vult eorũ facta pertranſire. Secundò oſtendit quid fecerũt per fidẽ, ibi, *Qui per fidẽ vicerunt.* Tertiò quid per fidẽ receperũt, ibi, *Adepti ſunt.* Dicit ergo *Quid adhuc dicam?* Quaſi dicat. Perueni vſq; ad tẽpus introitus terræ promiſsionis, in quo pauca reſpectu dicẽdorũ dicta erãt. Remanẽt. n. tot dicenda, ꝙ nõ poſſent explicari *Deficiet. n. tẽpus me enarrantẽ*, id eſt ſi velim enarrare nõ ſufficiet mihi tẽpus epiſtolaris enarrationis, qui debet eſſe ſuccincta. Vnde Hie. ad Paulinũ. 6. cap. Neque enim epiſtolaris anguſtia lõgius euagari patiebatur. Vel tẽpus, intellige vitæ. Iſto modo loquitur Ioan. vlt. Sunt quidẽ alia multa, quę fecit Ieſus, &c. Vbi dicit Glo. ꝙ loquitur hyperbolicè, nec tamẽ eſt falſum, ſed eſt figuratiua locutio. Pſal. Vbi nos habemus, annũtiaui & locutus ſum, multiplicati ſunt ſupèr numerum. Dicitur litera Hieronymi, Si annũtiare voluero, plura ſunt, quá narrari queãt. Sciendũ tamẽ, ꝙ aliqui iſtorũ aliqua mala fecerũt, & aliqua bona, vnde nõ numerãtur hic niſi quantũ ab bona, quę fecerunt, vel receperunt. Tamẽ probabile eſt, quod omnes fuerint finaliter ſancti, ex quo Apoſtolus nominat eos in cathalogo ſanctorũ. Primò ergo ponit Gedeonẽ, de quo Iudic. 6. Quem præmittit, & quia nihil mali fecit, & quia fecit factõ multũ inſigne, & fortè etiam, quia accepit maximũ ſignũ incarnationis Chriſti in vellere & rore, de quo dicitur in Pſal. Deſcẽdit ſicut pluuia in vellus. Secundò ponit Barach, de quo Iudic. 4. Qui non fuit ita inſignis ſicut Gedeon, cui etiam illa victoria non fuit reputata, ſed magis mulieri, & ideo fortè poſtponit ipſum. Tertiò ponit Sanſon, de quo Iudic. 13. De quo ſpecialiter videtur, ꝙ non deberet hic numerari, quia in morte peccauit interficiẽdo ſe. Augu. aũt. 1. de ciui. Dei dicit, ꝙ excuſatur, quia creditur hoc feciſſe mandatu Dei, cuius ſignũ eſt, quia nõ potuiſſet domum tantã propria virtute ſubuertere, ſed virtute Dei, quæ non adiuuat ad malum. Quartò ponit Iepte, de quo Iudic. 11. Iſtum poſtponit Sanſoni, quia non fecit tot facta inſignia ſicut ille. Dubitatur aũt de Iepte, ſi immolando filiã ſuam ex voto peccauerit, videtur ꝙ non, quia dicitur ibi, Irruit ſpiritus Dñi in Iepte. Et poſt hoc ſequitur votum ſuum & victoria. Contrà. Dicit Hiero. ꝙ fuit in vouendo indiſcretus, & in reddendo impius. Reſpõdeo, Dicendum eſt, ꝙ fuit ibi aliquid à ſpiritu ſancto. ſ. motus ad vouendũ in generali, ꝙ. ſ. immolaret quidquid occurreret ſibi immolabile, aliquid autẽ ex proprio ſuo ſpiritu. ſ. ꝙ immolauit, quod non debuit, & in hoc peccauit, ſed poſt pœnituit. Similiter Gedeon peccauit faciendo Ephot, & in tentando Deũ in petitione ſigni in vellere, & poſtea pœnituit, ſicut & Dauid, de quo ſubdit dicẽs Et Dauid & Samuel, de quibus ſ. in libris Regum agitur, Et alijs prophetis, de quibus ſi vellem dicere, tempus deficiet. Sed tunc quæſtio eſt vtrum omnes iſti, qui dicti ſunt fuerunt prophetæ. Reſpõdeo dicendũ eſt, ꝙ ſpiritus ſanctus mouet mentẽ prophetæ, ſicut agens principale mouet inſtrumentũ ſuũ. Poteſt autem ſpiritus ſanctus mouere ad tria. ſ. ad cognoſcẽdum, ad loquendum & ad faciendũ. Et quodlibet iſtorũ dupliciter. Ad cognoſcendum. ſ. quãdoque cũ intellectu, eius ꝙ videtur, ſicut fuit Eſaias & alij prophetę, vnde dicti ſunt & videntes. 1. Reg. 19. Qui hodie dicitur propheta, olim dicebatur videns. Aliquando aũt ſine cognitione eius, quòd videtur, ſicut patet in ſomnio Pharaonis, & in viſione Baltaſar. Ad loquendum etiam mouet dupliciter, quãdoque ad ſciendum id de quo loquitur, ſicut patet de Dauid: quandoque autem neſcit, ſicut Cayphas, & fortè Balaam. Similiter etiam quandoque mouet ad faciendum, & ſcit quid facit, ſicut Hieremias qui abſcondit lumbare ſuum ſuper Euphratẽ. Quandoque antẽ neſcit ſicut dicit. Augu. ſuper Ioan. de militibus, qui diuiſerunt ſibi veſtimenta Chriſti, non tamen cognoſcebant myſterium ad quod illa diuiſio ordinabatur. Hoc eſt ergo de ratione prophetæ, ꝙ cognoſcat illud quod videt, vel dicit, vel facit. Quando autẽ non cognoſcit, nõ eſt verè propheta, ſed participatiuè tantũ. Et ſic dicit Ioannes Cayphã propheta ſſe, quia habuit aliquid prophetiæ. Iſte autẽ motus ſpiritus ſancti dicitur inſtinctus ſecundũ Auguſtinũ. Deinde cum dicit: *Qui per fidem vicerunt regna.* Oſtendit quid ſancti de quibus locutus eſt, fecerunt, & primò oſtẽdit hoc in generali. Secundo deſcẽdit ad quædam ſpecialia, ibi, *Obturauerunt ora leonũ.* Primò autẽ ponit facti ipſorum meritum. Secundò præmiũ, ibi, *Adepti ſunt.* Circa primũ ſciendũ eſt, ꝙ inter oẽs actus exteriores virtutum moralium actus fortitudinis & iuſtitię videntur eſſe pręcipui, quia maximè pertinẽt ad bonũ commune. Per fortitudinem enim reſpublica defenditur ab hoſte, per iuſtitiá verò cõſeruatur. Vnde Apoſtolus ex vtroq; actu cõmendat ſanctos patres. Ab actu quidẽ fortitudinis, cùm dicit, ꝙ iſti, *Per fidem vicerunt regna*, id eſt, reges, vel etiã regna ipſorũ, ſicut Dauid & Ioſue. Nihilominus tamẽ ſancti ſpiritualiter per fidẽ vicerunt regna. ſ. regnũ diaboli, de quo Iob. 41. Ipſe eſt rex ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ. Itẽ carnis. Rom. 6. Nõ ergo regnet peccatũ in veſtro mortali corpore. Itẽ regnũ mundi. Ioã. 18. Regnum meum nõ eſt de hoc mundo. Iſti autẽ vincunt per fidẽ. 1. Ioan. 5. Hæc eſt victoria, quę vincit mundũ fides noſtra. Nullus enim poteſt pręſentia cõtemnere, niſi propter ſpem futurorum bonorũ. Per cõtemptũ enim principaliter vincitur mundus. Et ideo quia fides oſtendit nobis inuiſibilia, propter quæ contẽnitur mundus, ideo, vincit mundum fides noſtra. Ab

actu

actu autẽ iuſtitiæ cõmendat eos cum dicit, *Operati ſunt iuſtitiã*. Aliquando aũt iuſtitia eſt virtus generalis, quãdo.ſ. obedit legi diuinę. Pſal. Iuſtus Dñs, & iuſtitias dilexit. Et 1. Mac.9. Iuſtum eſt ſubditum eſſe Deo. 1. Ioan.3. Qui iuſtitiã facit iuſtus eſt. Aliquando aũt eſt virtus ſpecialis, & iſta cõſiſtit in actionibus & cõmunicationibus humanis, quando ſ. reddit quis vnicuiq; quod ſuum eſt. Vtranque autẽ iuſtitiã habuerunt ſancti. Eſa. 54. Hæc eſt hæreditas ſeruorum Dei, & iuſtitia apud me, dicit Dñs. Eccl.1. Cõcupiſcens ſapientiã ſerua iuſtitiã, ſ. obediendo mãdatis. Item ipſam exercendo in populo. Pſal. Feci iudiciũ, & iuſtitiã, &c. Deincẽ dicit, *Adepti ſunt*. Oſtendit quid receperunt, quia *Adepti ſunt repromiſſiones*. Promiſſio enim Dei efficax eſt, quia nunquã deficit Deus in promiſſis. Roma.4. Quæcũque promiſit Deus potens eſt & facere. Pſal. Fidelis Deus in omnibus verbis ſuis. Sed contrà. Suprà eodẽ, iuxta fidẽ defuncti ſunt, nõ acceptis repromiſſionibus. Reſpondeo dicendũ eſt, q; illud quod hic dicitur tripliciter põt intelligi. Vno modo, q; promiſſio Dei ſit illa ſpecialis qua promittit ſanctis vitã æternam. Et iſtã nullus accepit ante aduentũ Chriſti. Rom.15. Ad cõfirmandas promiſſiones patrũ. Secundò pro promiſſione de terra promiſſionis habẽda. Et iſtã nõ acceperunt priores patres tres. ſ. Abraham, Iſaac, & Iacob, ſed tantũ patres poſteriores, ſicut Ioſue & alij ſancti. Tertiò pro promiſſione particulari. ſ. eius quod vnicuique promiſſum fuit, ſicut Dauid regnum, & Ezechiæ ſanitas. Et iſtas promiſſiones conſecuti ſunt. Deinde cum dicit *Obturauerunt ora leonũ*. Ponit quædam particularia beneficia aliquibus collata. Et primò quæ pertinẽt ad remotionẽ mali. Secũdò illa quæ pertinent ad executionẽ boni, ibi, *Fortes facti ſunt in bello*. Malum aũt nociuum hominis eſt duplex. Vnũ exterius, & aliud interius. Secundũ ponit, ibi, *Conualuerũt*. Exterius autẽ malũ eſt duplex, quia aut illatum eſt à creatura irrationali, aut rationali. Secundum ponit, ibi, *Effugauerũt*. Ab irrationali duplex. ſ. vel ab inanimata, vel ab animata. Nocumentũ illatum ab inanimata tangit, ibi, *Extinxerũt impetũ*. Quantũ ergo ad animata dicit, *Obturauerũt ora leonũ*. Loquitur autem in plurali, licet non fuerit niſi vnus. ſ. Daniel: ſicut etiã dicitur Mat.2. Defuncti ſunt enim, qui quęrebãt animã pueri. Nullus autẽ tunc quęrebat Chriſtũ occidere niſi ſolus Herodes. Cuius ratio eſt, quia loquitur de omnibus ſanctis cõmuniter, quaſi de vno collegio ſanctorũ. Et quod vnus facit imputatur alijs, & etiã omnibus, quod fit per virtutẽ ſpiritus ſancti, quę eſt cõmunis omnibus. Vnde etiã in iſto contextu loquitur tanquã de pluribus. Poteſt etiã dici, q; hoc completũ eſt in Dauid, qui ſicut ipſe dicit. 1. Reg.17. Leonem & vrſum interfecit. Et etiã Sanſon Iudicũ.14. Per Leonem autẽ ſpiritualiter intelligitur diabolus. 1. Pet. 5. Aduerſarius veſter diabolus, &c. Qui ergo inſultus eius reprimit, os leonũ obturat. Iob.29. Conterebam molas iniqui, & de dẽtibus eius auferebã prædã. Nocumentum à re inanimata remouet cum dicit. *Extinxerunt impetũ ignis* ſicut habetur de tribus pueris in Dan.3. Itẽ ad preces Moyſi & Aaron extinctus eſt ignis, qui miſſus à Domino deuorabat populũ murmurantẽ, ſicut patet Nume.11.16. Ignis iſte eſt interior motus concupiſcentiæ vel iræ. Qui ergo refrenat illũ motum, extinguit impetum ignis. Pſal. Supercecidit ignis, & non viderunt ſolem. Remotionem nocumenti per rationalẽ creaturã illatã tangit cùm dicit. *Effugauerunt aciẽ gladij*, id eſt aciem hoſtis cum gladijs acutis. Hoc autem frequentiſſimè factum fuit per ipſos, ſicut patet de Ioſue, Gedeone, & Dauid. Per gladiũ autẽ mala ſuaſio intelligitur. Pſal. Linguę eorũ gladius acutus. Iſtos gladios fugat; qui malam linguam tacere facit. Eccl.28. Sepi aures tuas ſpinis, & noli audire linguã nequã. Prouer.25. Ventus aquilo diſſipat pluuias, & facies triſtis linguã detrahentẽ. Nocumentum interius eſt infirmitas, de cuius remotione dicit. *Conualuerunt de infirmitate* ſicut ſpecialiter apparet de Ezec. 4. Reg.20. & Eſa.38. Iſta aũt infirmitas eſt peccatum. Pſal. Miſerere mei Dñe quoniam infirmus ſum. Conualeſcit ergo, qui reſurgit. Deinde cum dicit. *Et fortes facti ſunt*. Ponit beneficia quantum ad aſſecutionẽ boni, & ponit tria. Primum pertinet ad hoc, quod fortiter egerunt. Vnde dicit, *Fortes facti ſunt in bello* ſicut patet de Ioſue. Eccle. 46. Fortis in bello Ieſus naue, ſucceſſor Moyſi in prophetis, &c. Sic patet etiã de multis alijs. Secundũ pertinet ad effectum alius fortitudinis. Vnde dicit. *Caſtra verterunt exterorũ* ſicut patet de Machabeis, & de Dauid. Pſal. Si conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meũ. Sed tertiũ pertinet ad effectũ fortitudinis diuinę. Vnde dicit. *Acceperunt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos*, id eſt, per reſurrectionem. Quod aliqui mali intelligẽtes expoſuerũt mortuos ſuos. I. viros ſuos reſuſcitatos, per hoc aſſerentes, q; per mortẽ non ſoluitur matrimoniũ, quod falſum eſt etiã ſi reſurgeret. Et eſt cõtra Apoſt. Rom.7. Si dormierit vir eius liberata eſt à lege viri. Vnde ſciendũ eſt, qood etiã in effectibus ſacramẽtorũ eſt quędã differẽtia. Quędã.n. ſacramẽta imprimũt caracterẽ, ſicut baptiſmus, cõfirmatio, & ordo. Et quia caracter in anima perpetuò manet, ideo baptizatus, vel confirmatus, vel ordinatus, ſi reſuſcitaretur nõ debet iterari aliquod illorũ ſacramentorũ. Alia verò ſacramẽta nõ imprimunt caracterẽ ſicut pœnitentia, extrema vnctio, & ſic de alijs, quia ſunt contra aliquid iterabile, & ideo iterari poſſunt. Inter illa aũt eſt matrimoniũ, & ideo non dicit viros, ſed mortuos, quia matres filios ſuos mortuos receperunt per reſurrectionẽ, quorũ reſurrectio fuit quoddã prę ſagiũ futurę reſurrectionis inchoatæ per Chriſtũ. De iſtorũ reſurrectione, vel magis reſuſcitatione, habetur 3. Reg.17. & 4. Reg.4. Tamẽ iſti ſic reſuſcitati ſunt iterũ mortui, Chriſtus aũt reſurgẽs ex mortuis iã nõ moritur. Roma.6. Vnde reſurrectio eius fuit initiũ futuræ reſurrectionis. 1. Cor.15. Chriſtus reſurrexit à mortuis primitię dormiẽtium. Sicut autẽ iſta tẽporalia beneficia illis data ſunt tanquã infirmis ad ſuſtentationẽ per meritum fidei ipſorum, ita fuerunt figura futurorum bonorum, quæ nobis ex merito fidei dabuntur. Matt. vlt. Signa autem eos qui crediderint hæc ſequentur, &c. Quę Gregor. exponit de bonis ſpiritualibus.

LECTIO OCTAVA.

Exempla eorum ponuntur, qui propter fidem, tum in vita, tum etiam in morte multa paſſi ſunt.

ALij autẽ diſtenti ſunt, non ſuſcipientes redemptionẽ, vt inuenirent meliorẽ reſurrectionẽ. Alij verò ludibria & verbera experti, inſuper & vincula & carceres: lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes anguſtiati, afflicti: quibus dignus nõ erat mundus: in ſolitudinibus errantes; in montibus, & in ſpeluncis & in cauernis terræ. Et hi omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt repromiſſionẽ, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt nõ ſine nobis conſummarentur.

Suprà poſuit Apoſt. exemplã ſanctorum patrũ antiquorum qui multa & magna fecerunt propter fidẽ; hic ponit exempla illorũ, qui multa propter fidẽ paſſi ſunt. Et circa hoc facit duo. Primò.n. oſtendit quomodo paſſi ſunt propter fidẽ. Secundò oſtendit quomodo promiſſiones eis factę dilatę ſunt, & quare ibi, *Et hi omnes teſtimonio*. Circa primum duo facit, quia primò ponit mala ab alijs eis illata. Secundò mala propria voluntate aſſumpta, ibi *Circuierũt in melotis* ab alijs aũt illata ſunt eis mala dupliciter, quia quędã in vita, quędã verò in morte. Et iſta duo ponit, ibi, *Lapidati ſunt*. In vita verò mala tripliciter illata ſunt eis, quia quędã quantũ ad corporalẽ afflictionem, quędã quantũ ad irriſionẽ, quędam quantũ ad incluſionem. Quantũ ad primum dicit, Alij autẽ, &c. q.d. Ita dictum eſt, q; quidã multa bona receperũt propter fidem, vel in amotione mali, vel in executione boni temporalis, in quibus figuratur vetus teſtamentũ, quod cõferebat bona temporalia. Sed alij multa propter fidem paſſi ſunt, quorũ *Quidam diſtenti ſunt* in eculeis: ſicut dicitur 1. Mach.1. & 2. Mach. 6. De pueris ſuſpenſis ad ceruices matrum. Et 7. de ſeptẽ fratribus. In iſtis ſanctis primò figurabatur nouum teſtamentum. Vnde dicit, *Non ſuſcipiẽtes redemptionẽ*, i. liberationẽ. Qui.n. ſubijcitur pœnę, eſt quodãmodo ſeruus pœnæ. Et ideo liberari à pœna, dicitur redẽptio. Pſal. Die qua redemit eos de manu tribulantis. Sed quare nõ fuerunt liberati oſtendit, quia hoc nõ fuit propter hoc quin Deus haberet prouidentiã de ipſis, ſed vt inuenirent vitã ęternã, quæ melior eſt, quã liberatio in quacunq; pœna pręſenti, vel quęcunq; reſurrectio vitæ præſentis, & ideo dicit, *vt meliorẽ inuenirent reſurrectionẽ*. Iob.19. In nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum. Eſa.26. Viuẽt mortui tui, interfecti mei reſurgẽt. Vel dicit meliorẽ quia ex hoc ipſo, quod maiora pro Chriſto paſſi ſunt, maius præ-

ius premiũ recipient. Sicut n. dicitur 1. Cor. 15. Stella differt à ſtella in claritate, ſic erit reſurrectio mortuorũ. Qui enim fuerunt maiores in merito maiores erunt in premio. Et ideo Apoſtoli præferuntur martyribus, martyres verò omnibus alijs. Maiores. n. merito, maiores ſunt præmio. Præcipua verò ſunt merita martyrũ. Ioan. 16. Maiorẽ hac dilectionem nemo habet, &c. Nec tamen quilibet martyr maior eſt quolibet confeſſore, ſed aliquis martyr poteſt eſſe maior aliquo confeſſore, & econuerſo aliquis confeſſor aliquo martyre, licet non vniuerſaliter. Poteſt. n. comparari vnus alteri, vel quantum ad genus operis, vel quantum ad gradus charitatis. Nullus autem actus quantum eſt de ſe, eſt ita meritorius, ſicut quo quis moritur propter Chriſtũ, quia dat illud quod habet carius. ſ. vitam propriam Mat. 5. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam. Si verò conſideretur radix omnis meriti, quæ eſt charitas. 1. Corin. 13. Sic opus procedens ex maiori charitate, eſt magis meritoriũ. Et ſic poteſt vnus ſimplex cõfeſſor eſſe maioris meriti apud Deum. Apoſtolus autẽ loquitur in genere operis, dicens, Vt. ſ. meliorẽ. i. maiorem & clariorẽ inuenirent reſurrectionẽ. Vnde, ly meliorẽ, importat cõparationẽ ſtatus præſentis vitæ ad futurã reſurrectionẽ, vel cõparationẽ claritatis reſurrectionis vnius reſurgentis ad claritatẽ alterius. Deinde cũ dicit, *Alij ludibria*. Ponit mala illis illata in vitam quantũ ad irriſionem factam in verbis, dicens, quod *Alij experti ſunt ludibria* ſicut patet de Sanſon. Iudic. 16. De Thobia & Iob, & Eſaia. Eſa. 50. Faciem meã non auerti ab increpantibus & conſpuentibus in me. Hieremias etiã dicit. Hie. 20. Factus eſt mihi ſermo Domini in opprobrium & deriſum. Quantũ verò ad facta dicit, ꝙ *Experti ſunt verbera* ſicut patet de Michea, de quo. 3. Reg. vlt. & 2. Para. 18. Dicitur ꝙ percuſſit eum Sedechias in maxillã. In quibus omnibus præſignabãtur paſsiones noui teſtamenti. 1. Cor. 4. Spectaculũ facti ſumus mũdo & angelis & hominibus.

Deinde cùm dicit, *Inſuper & vincula*. Ponit mala ſanctis illata quantum ad inclusionem. Vnde dicit, *Inſuper & vincula* ſicut Hieremias, de quo Hier. 20. Dicitur ꝙ poſitus in neruo, Nec ſolũ vincula, ſed *Etiã carceres* ſicut Hieremias. Hier. 37. & 38. Et Micheas. 3 Reg. vlti. Cõſequenter oſtẽdit mala illata quantũ ad mortẽ cũ dicit, *Lapidati ſunt*, Quod quidem genus mortis tunc erat cõmune apud oẽs Iudæos. Matt. 23. Hieruſalẽ Hieruſalẽ, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſsi ſunt. Sic lapidatus eſt Naboth. 3. Reg. 21. Et Hieremias. ſ. de quo legitur, ꝙ Iudæi lapidauerunt eũ in Aegypto lapidibus quos abſconderat ſub muro latericio domus ipſius Pharaonis. Et licet Epiphanius dicat, ꝙ fuit tractus, tamẽ cõmuniter ponitur, ꝙ fuit lapidatus. Zacharias etiã filius Ioiade fuit lapidatus, vt legitur 2. Para. 24. Secundũ genus mortis incõſuetũ & crudele ponit cũ dicit, *Secti ſunt*. Hoc dicit propter Eſaiã, quẽ Manaſſes fecit ſecari ſerra lignea. Et loquitur pluraliter, licet nõ fuerit niſi vnus ſecũdũ cõſuetudinẽ ſcripturę, propter cauſam ſupradictã. Tertiũ genus cũ dicit, *Tẽtati ſunt*, vt. ſ. cõſentirẽt. Quod dicit propter Matathiam & filios eius. 1. Mach. 2. Et propter Eleazarum. 2. Mach. 6. Et propter hyſtoriam de ſeptem fratribus. 7. cap. Et tandem occiderunt eos. Tren. 4. Melius fuit occiſis gladio, quã interfectis fame. Specialiter tamẽ Vrias fuit occiſus à Dauid. 2. Reg. 11. Et Ioſias. 4. Reg. 23. Deinde cùm dicit, *Circuierũt in melotis* ponit mala voluntariè aſſumpta. Et iſta ad tria reducuntur. ſ. ad exteriorem cultum, ad perſonæ ſtatum, ibi, *Egentes* & ad habitationis locum, ibi, *In ſolitudinibus*. Quãtum ergo ad cultum, dicit,

Melota. *Circuierũt in melotis, & in pellibus caprinis*. Melota eſt veſtis facta de pilis camelorũ, vt quidã dicunt. Vel melius, quod taxus habet pellẽ hirſutã, de qua fit veſtis, quæ dicitur melota. Pellis caprina cum hoc, ꝙ eſt hirſuta, eſt etiã vilis. Et hæc dicũtur de Elia. 4. Reg. 1. Quòd erat vir piloſus, & zona pellicea accinctus renibus. Et de talibus veſtibus dicit Auguſt. in lib. de ſermone Dñi, ꝙ poteſt eſſe in tali veſte intentio mala, ſi quis vtatur ad vanã gloriã, bona autẽ, ſi ad contemptũ mũdi, & macerationẽ carnis. Præcipuè autem, qui profitentur ſtatũ pœnitentiæ, debent oſtendere ſigna profeſsionis. Et ideo licet eis vti talibus veſtibus, nõ tamẽ ad oſtentationẽ, & ſic vtebãtur prophetæ. Quantum autẽ ad ſtatũ perſonæ dicit, *Egentes*, quia carebant diuitijs, in quo præfigurabant ſtatum perfectionis noui teſtamẽti, de quo dicitur Mat. 19. Si vis perfectus eſſe, vade, & vende omnia, quę poſsides. Et hoc fuit ſpecialiter de Elia, qui paſtus fuit à coruis, & à muliere vidua. 3. Reg. 17. Pſal. Pauper ego ſum in laboribus. Idem, Egenus & pauper ego ſum. Item *Anguſtiati* ſicut patet de Elia, qui fugit à facie Iezabel. 3. Reg. 19. Et de Dauid qui fugit à facie Abſalon. 2. Reg. 15. Itẽ afflicti labore corporali, ſicut de Elia, qui dormiuit laſſus ſubter vnã Iuniperũ. Et ſubdit, *Quibus dignus nõ erat mundus*. Sicut Dionyſius in epiſtola ad Ioannẽ euãgeliſtã. Mali aliquãdo per ea, quæ faciunt, oſtendũt indicia ſuæ damnationis, vnde dicit, ꝙ per hoc, ꝙ mali ſeparauerũt à ſe beatũ Ioannẽ, oſtendebat Deus, ꝙ erãt indigni ſocietate eius. Et ideo dicit Apoſtolus, ꝙ *Mundus nõ erat dignus eis*. Quaſi dicat, Quia mundani nõ erant digni ſocietate iuſtorũ. Ioã. 15. Ego elegi vos de mũdo, propterea odit vos mundus. Deinde cùm dicit, *In ſolitudinibus*. Oſtendit hoc quantum ad locum, quia propriam manſionẽ non habebant, ſed *Errãbãt in ſolitudinibus, & in montibus, & in ſpeluncis & in cauernis terræ*, quæ ſunt loca apta ad contemplationem & pœnitentiã. Dicitur aũt ſpelunca, quæ fit arte, ſed cauerna, que eſt à natura, vel ab aliquo accidente, ſicut ex corroſione aquarũ. Iſta patẽt de Dauid. 1. Reg. 22. & 23. Et de Elia. 3. Reg. 19. Speluncæ Cauerna.

Deinde cùm dicit, *Et hi omnes*. Oſtendit ꝙ eis dilatæ ſunt promiſsiones. Et ne putetur, ꝙ hoc fuerit propter defectũ meriti, ideo ſecundo deſignat rationẽ illius dilationis, ibi, *Deo pro nobis*. Dicit ergo, quòd *Hi omnes teſtimonio fidei inuenti ſunt probati*, id eſt per fidẽ habent teſtimoniũ, quod ſunt probati. i. approbati à Deo. 2. Corin. 10. Nõ. n. qui ſeipſum cõmendat ille probatus eſt, ſed quẽ Deus cõmendat. Sap. 3. Tanquã aurũ in fornace probauit eos. Et tamen *Non acceperunt repromiſsionẽ*, ſcilicet gloriæ, vel promiſſam vitã vſque ad Chriſtũ. Pſal. Diſtuliſti Chriſtum. Temporales. n. acceperũt, non aũt ſpirituales. ſuprà eodẽ, Defuncti ſunt non acceptis promiſsionibus. Deinde cùm dicit, *Deo pro nobis*, Oſtendit rationẽ dilationis, ex quo aliqui ſumpſerunt cauſam, vel occaſionem erroris, qui dicunt, ꝙ nullus in paradiſum intrabit vſque ad vltimã cõſummationẽ, quę erit per finalem reſurrectionẽ. Sed hoc eſt contra Apoſtolũ. 2. Cor. 5. Scimus, ꝙ ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, ꝙ ędificationem habemus ex Deo domũ nõ manufactã, ſed æternã in cælis. Iſta ergo conſummatio de qua loquitur Apoſt. poteſt referri ad præmiũ eſſentiale. ſ. ad beatitudinẽ, qui habetur per Chriſtũ Mich. 2. Aſcendit pandens iter ante eos, quã nõ habuerũt veteris teſtamenti. Vel poteſt referri ad ſtolã corporis, quæ non dabitur vniuerſaliter, vſque poſt reſurrectionẽ vniuerſalẽ, licet fortè aliqui iã habeant ipſam ex ſpeciali priuilegio. Nõ ergo ſine nobis cõſummantur, ſed perficiũtur duplici ſtola, vt ſicut dicit glo. in cõmuni gaudio omnium magis fiat gaudiũ ſingulorũ. Vnde in hoc nobis Deꝰ prouidit. Et ideo dicit, *Deo pro vobis aliquid melius prouidente*. Pſal. Ecce quã bonũ & quã iocũdũ habitare fratres in vnum. Magis enim gaudet homo cũ pluribus gaudẽtibus. Glo. *Si iſti tenuerint* fidẽ, qui tandiu expectauerũt, multò magis teneamus nos, qui ſtatim recipimus. Luc. 23. Hodie mecũ eris in paradiſo.

CAPIT. XII. LEC. I.

Monet vt fidem, quam corde tenent, palam operibus faciant.

IDeoq; & nos tantam habentes impoſitam nubẽ teſtium, deponentes omne pondus: & circunſtãs nos peccatum, per patientiam, curramus ad propoſitum nobis certamen, aſpicientes in authorem fidei, & conſummatorẽ Ieſum, qui propoſito ſibi gaudio, ſuſtinuit crucem, confuſione contempta, atque in dextera ſedis Dñi ſedet. Recogitate enim eum, qui talẽ ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſemetipſum contradictionẽ, vt ne fatigemini, animis veſtris deficientes. Nondum enim vſque ad ſanguinem reſtitiſtis, aduerſus peccatum repugnantes.

Suprà Apoſtolus multipliciter cõmendauit fidem per quã mẽbra Chriſto capiti coniunguntur, hic ponit moralẽ monitionẽ exhortãs, vt fidem, quã tenent corde, operibus demonſtrent, ſicut etiam monet Iac. cap. 2. Canonicæ ſuæ. Et primò docet quomodo ſe debeant habere circa mala. Secundò quomodo debeant ſe habere circa bona ca. 13. ibi *Charitas fraternitatis*. Eſt autẽ duplex malũ. ſ. pœnę & culpę. Primò ergo docet quomodo ſe debent habere circa mala

pœnalia

pœnalia toleranda. Secundò circa mala culpæ vitanda, ibi *Propter quod remiſſas, &c.* Ad tolerandú autē malum pœnę. Primò inducit exemplo antiquorū, Secundò exēplo Chriſti, ibi, *Aſpicientes in authorē.* Tertio authoritate ſcripturæ, ibi, *Et obliti eſtis.* Quantū ergo ad primū dicit. *Ideoque nos habentes tantā nubē teſtiū interpoſitā.* Quaſi dicat, Iſta dictū eſt, ꝙ ſancti teſtimonio fidei probati, nec tamē habuerunt promiſſiones, & tamē cū hoc nō defecerunt in expectādo, ergo nos qui habemus tantam nubē teſtiū interpoſitā, &c. Sancti dicūtur teſtes Dei, quia verbo & facto glorificabatur Deus per eos. Matt. 5. *Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent patrem veſtrū, qui in cælis eſt.* Eſa. 44. Vos teſtes mei dicit Dñs. Dicuntur aūt ſancti, nubes. Primò propter cōuerſationis ſublimitatē. Eſa. 60. *Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant.* Secundò propter doctrinæ fœcunditatem. Iob. 26. *Qui ligat aquas in nubibus ſuis, vt nō erumpāt pariter deorſum.* Et. 36. Effundit imbres ad inſtar gurgitū, qui de nubibus fluunt. Tertiò propter ſpiritualis cōſolationis vtilitatē. Sicut. n. nubes præſtant refrigeriū, ſic exempla ſanctorū, Eſa. 18. Et ſicut nubes roris in die meſſis. Hanc ergo nubem teſtiū habemus impoſitam, quia ex vita ſanctorū quodāmodo inducitur nobis neceſſitas ad imitandū. Iac. 5. Exemplū accipite fratres exitus mali & longanimitatis, laboris, & patientiæ prophetas. Auguſt. Sicut ſpiritus ſanctus loquitur in ſcriptura, ita in geſtis ſanctorū, quę nobis ſunt forma, & præceptū vitæ. Hoc eſt ergo exemplū ſanctorū, quod inducit. Sed quia ad confirmandū ſe ad aliquod exemplar, interdum ex impedimento ſuperueniente impeditur homo, ideo remouet illud quod potiſſimè poteſt impedire. Illud autē eſt pondus peccati. Tribulatio autē eſt, quaſi quidā agon. 1. Cor. 9. Omnis, qui in agone cōtendit ab omnibus ſe abſtinet. Sicut aūt in curſu & certamine oportet omnia aggrauantia deponere, ita & in agone tribulationis. 2. Timo. 4. Bonū certamen certaui, curſum cōſummaui. *Qui* ergo in tribulatione vult bene ad Deum currere, oportet impedimenta deponere. Iſta, ipſo, impedimenta vocauit Apoſtolus pondus & circunſtans peccatū. Per *Pondus* autē poteſt intelligi peccatū perpetratū, quod dicitur pondus, quia animā deprimit ad infima, & inclinat ad aliud. Pſal. Sicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me. Grego. Peccatum quod per pœnitentiā non diluitur, mox ſuo pondere ad aliud trahit. Per *Circunſtans peccatum* poteſt intelligi occaſio peccandi, quæ quidē eſt in omne, quod circunſtat. ſ. in mūdo, carne, proximo, dęmone *Deponentes ergo omne pondus*, id eſt, peccatum, perpetratū, quod dicitur pondus *Et circunſtans nos peccatū*, ſcilicet occaſionem peccandi. 1. Pet. 2. Deponentes omnē malitiā & omnem dolum. Vel pondus poteſt intelligi tedium tribulationis. Sic enim frequenter tribulatio dicitur onus per prophetas, ſicut onus Damaſci. i. tribulatio. q. d. Non ſit vobis graue pati pro Chriſto. Circunſtans peccatū dicitur tentatio nobis immiſſa ex circuitu hoſtis. 1. Pet. 5. Aduerſarius veſter diabolus, &c. Vel pondus affectio terrena, per circunſtans peccatū affectio carnalis, quę. ſ. cauſatur in nobis à carne circunſtante. q. d. Deponatis affectionē tam temporalium, quam carnaliū, ſi vultis liberè currere. Vnde ſubdit monitionē dicēs, *Curramus per patientiam ad certamen nobis propoſitum* nō ſolū illatum, ꝙ tamē ſuſtineamus patienter. Sed nos ipſi voluntariè curramus. Pſal. Viam mandatorū tuorum cucurri. Hoc autē certamen nobis propoſitum eſt cum iuſtitia. Eccle. 4. Vſque ad mortem certa pro iuſtitia. Deinde cū dicit, *Aſpicientes, &c.* Ponit exemplū Chriſti. Et circa hoc duo facit. Primò. n. oſtendit quare paſſio Chriſti habenda eſt in exemplū, & quid in ipſa conſiderandum eſt. Secundò oſtendit fructū iſtius cōſiderationis, ibi, *Recogitate eū.* Sicut. n. dicitur Ephe. 2. Gratia ſaluati eſtis per fidē: Chriſtus autem eſt author fidei. Si ergo vis ſaluari, debes intueri exemplar illud. Vnde dicit. *Aſpicientes in Ieſum* paſſum. Hoc ſignificatū fuit per ſerpentē ęneum eleuatū pro ſigno in quē aſpicientes curabantur. Nume. 21. & Ioan. 3. Sicut Moyſes exaltauit ſerpentē in deſerto, ita exaltari oportet filiū hominis, vt omnis, qui credit in ipſum non pereat, ſed habeat vitam æternā. Si ergo vis ſaluari, reſpice in faciē Chriſti tui. Ipſe enim eſt author fidei dupliciter. Primò eā docēdo verbo. ſuprà. 1. Locutus eſt nobis in filio. Ioan. 1. Vnigenitus, qui eſt in ſinu patris ipſe enarrauit. Secundò eam in corde imprimēdo. Phil. 1. Vobis donatum eſt pro Chriſto non ſolū, vt in ipſum credatis, &c. Item ipſe eſt cōſummatio fidei dupliciter. Vno modo ipſam miraculis cōfirmando. Ioan. 10. Si mihi nō vultis credere, operibus credite. Item fidem præmiando. Cum. n. fides ſit imperfecta cognitio eius premium cōſiſtit in ipſius cognitionis perfectione. Ioan. 14. Ego diligā eū, & manifeſtabo ei meipſum. Hoc autē ſignificatū fuit. Zach. 4. Vbi dicitur, Manus Zorobabel fundauerūt domum iſtā. ſ. eccleſiā, cuius fundamentum eſt fides, & manus eius perficient eam. Nam manus Chriſti, qui de genere Zorobabel deſcendit, fundat eccleſiā in fide, & fidem gloria cōſummat. Videmus. n. nunc in ſpeculo, & ęnigmate, tunc autē facie ad faciē. 1. Cor. 13. Aug. 1. de trini. ca. 10. Contemplatio eſt merces fidei, cui mercedi per fidē corda mundantur, ſicut ſcriptū eſt. Fide mundans corda eorū. In paſſione. n. Chriſti tria conſideranda ſunt. Primò quid contēpſit. Secundò quid ſuſtinuit. Tertiò quid promeruit. Quantū ad primū dicit, *Qui propoſito ſibi gaudio* Iſtud autem gaudiū, fuit iſtud gaudiū terrenū quo à turba quā pauerat quærebatur, vt facerēt eum regem, quod ipſe cōtempſit fugiendo in mōtem. Ioā. 6. Vnde Eccle. 2. Riſum reputaui errorē, & gaudio dixi quid fruſtrà deciperis. Vel propoſito ſibi gaudio ęternę vitę pro pręmio *Suſtinuit crucē* hoc eſt ſecūdū. ſ. quid ſuſtinuit, quia crucē. Phil. 2. Humiliauit ſemetipſum factus obediens, vſque ad mortē, mortē autē crucis. In quo oſtēditur & cruciatus acerbitas, quia ibi affixus fuit manibus & pedibus, & mortis vilitas & ignominia, quia hoc erat ignominioſum genus mortis. Sapien. 2. Morte turpiſſima condemnemus eum. Quantū autē ad tertium. ſ. quod promeruit, quia ſeſſionem ad dexterā patris. Vnde dicit, *Atque in dextera ſedis Dei ſedet.* Exaltatio. n. humanitatis Chriſti, fuit pręmiū paſſionis eius, & eiuſdem. 1. Sedet autē ad dexterā maieſtatis in excelſis. Deinde cùm dicit, *Recogitate enim* oſtendit quis ſit fructus huius cōſiderationis. Et primò monet ad diligentē exempli cōſiderationē. Secūdo oſtendit vtilitatē, ibi, *Vt nō fatigemini.* Tertiò ſubdit rationē, ibi, *Nō enim vſque.* Dicit ergo. Ita dictū eſt *Aſpicientes, &c.* Nec hoc ſolum, ſed etiā *Recogitate eū*, id eſt iteū cogitate. Prou. 3. In omnibus vijs tuis cogita illū. Et huius ratio eſt, quia in quacūque tribulatione, inuenitur eius remediū in cruce. Ibi. n. eſt obedientia ad Deum. Philip. 2. Humiliauit ſemetipſum factus obediens. Item pietatis affectus ad parentes. Vnde ibi geſſit curam de matre ſua. Item charitas ad proximū, vnde ibi pro tranſgreſſoribus orauit. Luc. 23. Pater dimitte illis, non enim ſciunt quid faciunt. Ephe. 5. Ambulate in dilectione ſicut Chriſtus dilexit, & tradidit ſemetipſum pro vobis. Itē fuit ibi patientia in aduerſis. Pſal. Obmutui & humiliatus ſum, & ſilui à bonis, & dolor meus renouatus eſt. Eſa. 53. Sicut ouis ad occiſionē ducetur, & quaſi agnus corā tondente ſe obmuteſcet, & nō aperiet os ſuū. Item in omnibus finalis perſeuerātia. Vnde vſq; ad mortē perſeuerauit. Luc. 23. Pater in manus tuas cōmendo ſpiritū meū. Vnde in cruce inuenitur exemplū omnis virtutis. Aug. Crux non ſolū fuit patibulum patientis, ſed etiam cathedra docentis *Recogitate ergo eū, qui ſuſtinuit.* Sed quid cogitandū? Tria. ſ. genus paſſionis, vnde *Suſtinuit cōtradictionē*, id eſt afflictionē in verbis. Vnde dicebāt, Vah qui deſtruis templum Dei. Pſal. Eripies me de cōtradictionibus populi. Rom. 10. Expandi manus meas ad populum nō credentem, ſed cōtradicentē mihi. Luc. 2. Et in ſignū cui cōtradicetur. Et *Contradictionē talem*, id eſt tam grauem & ignominioſam. Tren. 1. O vos omnes, qui trāſitis per viā attendite & videte ſi eſt dolor ſicut dolor meus. Secundò à quibus paſſus eſt, quia *A peccatoribus* pro quibus patiebatur. 1. Pet. 3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt iuſtus pro iniuſtis. Tertiò perſona patientis, Ante paſſionē enim ab origine mūdi, paſſus eſt in membris ſuis, ſed tunc in propria perſona. Vnde dicit, *Aduerſus ſemetipſum.* Eſa. 46. Ego feci & ego feram. Pſal. Quæ non rapui tunc exoluebā. 1. Pet. 2. Peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignū. Vtilitatē oſtendit cū dicit, *Vt non fatigemini.* Conſideratio. n. paſſionis Chriſti facit nos non deficere. Greg. Si paſſio Chriſti ad memoriā reuocatur, nihil adeo durū eſt, quod nō ęquanimiter toleretur. Vnde nō deficiatis, tanquā fatigati animo, à veritate fidei. Eſa. 40. Current & nō laborabunt, ambulabunt & nō deficient. 2. Theſſ. 3. Nolite deficere benefacientes. Rationē autē huius ponit dicēs *Nondū enim vſq; ad ſanguinē reſtitiſtis.* Quaſi dicat, Nō debetis defi-

cere in tribulationibus veſtris pro vobis, quia nondũ tãtũ ſuſtinuiſtis ſicut Chriſtus. Ipſe enim ſanguinẽ ſuum fudit pro nobis. Matt. 26. Hic eſt ſanguis noui teſtamẽti, qui pro multis effundetur. Vos autem rapinã bonorum veſtrorum ſuſtinuiſtis. Maius autẽ eſt de genere operis vitã dare, quã ſubſtantiã corporalem, licet aliquãdo ex radice operis. ſ. ex charitate poſsit eſſe minus, ſicut ſuprà dictum eſt, vnde dicit, Nondum enim reſtitiſtis repugnantes aduerſus peccatum *Vſque ad ſanguinem*, ſcilicet fundendum pro Chriſto.

LECTIO SECVNDA.

Mala patienter pati hortãtur, teſtimonio, & authoritate ſcripturæ, quia correctio Dei, eſt internæ dilectionis indicium.

ET obliti eſtis conſolationis, quæ vobis tãquam filijs loquitur, dicens, Fili mi, noli negligere diſciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus caſtigat, flagellat autem omnem filium quem recipit. In diſciplina perſeuerate, Tanquam filijs, vobis offert ſe Deus. Quis enim filius quem non corripit pater? Quòd ſi extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes: ergo adulteri, & non filij eſtis, Deinde patres quidem carnis noſtræ, eruditores habuimus, & reuerebamur eos: num multò magis obtemperabimus patri ſpirituum & viuemus? Et illi quidem in tempore paucorum dierum, ſecundum voluntatem ſuam erudiebant nos: hic autem ad id quod vtile eſt in recipiendo ſanctificationem eius. Omnis autem diſciplina in præſenti quidem videtur non eſſe gaudij, ſed mœroris, poſtea autem fructum pacatiſsimum exercitatis per eam, reddet iuſtitiæ.

Suprà induxit Apoſtolus ad mala patienter ſuſtinenda exemplo antiquorũ patrũ & Chriſti: hic monet ad idẽ ex authoritate ſcripturę. Vnde circa hoc tria facit. Primò. n. ponit authoritatẽ. Secundò oſtendit ſenſum eius, ibi. *In diſciplina perſeuerate.* Tertio arguit ad propoſitũ ex pręmiſsis, Ibi, *Quod ſi extra diſciplinã.* Ponit autẽ authoritatẽ, quæ habetur Prou. 3. Sed ſub alijs verbis, quã litera noſtra habeat. Ibi. n. habemus ſic, Diſciplinã Domini fili mi ne abijcias, nec deficias cũ ab eo corriperis. Quẽ. n. diligit Dñs, corripit, & quaſi pater in filio cõplacet ſibi. Quia verò Apoſtolus inducit authoritatẽ iſtã cauſa conſolationis, ideo vtitur alijs verbis. Vnde dicit. *Et obliti eſtis cõſolationis.* Quaſi dicat, Mirũ eſt ſi obliti eſtis. Pſal. Secundò multitudinẽ dolorũ meorũ in corde meo cõſolationes tuę lętificauerũt animã meã. Idẽ in æternũ nõ obliuiſcar iuſtificationes tuas. Dicit autẽ, cõſolationis. i. Dei conſolantis, & eſt emphatica locutio. 2. Cor. 1. Benedictus Deus & pater Dñi noſtri Ieſu Chriſti, pater miſericordiarũ, & Deus totius conſolationis, qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra. Sequitur *Quæ vobis*, id eſt Deus cõſolationis *Loquitur tanquã filijs.* Ergo ſi punit, nõ odit: ſed eius punitio ordinatur ad bonũ, quia loquitur vobis tãquã filijs. Verba autẽ authoris ponit, dicẽs *Fili mi, &c.* Et ſubdit rationẽ, ibi, *Quẽ enim diligit, &c.* In authoritate verò prohibet duo: quia prohibet odiũ diſciplinę, & impatientiã ad ipſam. Propter primũ, dicit. *Fili mi, noli negligere* ſicut quidã qui odiũt diſciplinã, de quibus dicitur Prou. 9. Noli arguere deriſorẽ, ne oderit te. Amos. 5. Odio habuerũt loquentẽ in porta, & corripientẽ perfectè abominati ſunt. Dicit ergo Apoſtolus. Noli negligere diſciplinã Dñi. q. d. Cũ Deus te flagellat cauſa diſciplinæ, noli negligere. i. negligẽter habere faſtidiẽdo. Sap. 3. Sapientiã & diſciplinã, qui abijcit, infelix eſt. Propter ſecundũ, dicit. *Et ne fatigeris dũ ab eo argueris.* Quidã enim et ſi correctionem durã nõ odiant, tamẽ impatienter portãt. Et ideo dicit, Ne fatigeris, &c. Tũc. n. homo ſpiritualiter fatigatur, quando cõtriſtatur intantũ, q deficit. ſuprà eodẽ, Vt nõ fatigemini animis veſtris deficientes. Eccle. 6. Ne accidieris in vinculis illius. Deinde cũ dicit. *Quẽ enim diligit Dominus, caſtigat.* aſſignat cauſam, ſicut autẽ dicit Philoſophus, Verbum caſtigationis cõmuniter accipitur in pueris, & in cõcupiſcẽtia: dicimus enim caſtũ, cuius cõcupiſcẽtia caſtigata eſt. Similiter puer dicitur caſtigatus, qui eſt bene diſciplinatus: quod enim de ſe habet pronitatẽ ad malũ, indiget refrenante. Talis autẽ eſt cõcupiſcentia, & pueri, qui de ſe ſequuntur impetus ſuos. Ideo indigent caſtigante. Ille ergo, qui caſtigat, ideo hoc facit ne tendãt in malũ. Et quia ſenſus noſtri, & cogitatio noſtra prona ſunt ad malũ, vt dicitur Gen. 8. Ideo Dñs caſtigat nos, vt retrahat nos à malo. Pſal. Caſtigans caſtigauit me Dominus, & morti nõ tradidit me. Hier. 31. Caſtigaſti me, & eruditus ſum quaſi iuuẽculus indomitus. In hoc autẽ caſtigat, quia flagellat, nõ quidẽ ad condẽnationẽ, ſed ad ſalutẽ. Vnde dicit, q flagellat oẽm filiũ quẽ recipit. Et ideo, qui nõ flagellãtur, non ſunt de numero filiorũ. Pſal. In labore hominũ nõ ſunt, & cũ hominibus nõ flagellabũtur. Vnde eſt ſignũ quaſi ęternæ reprobationis. Ezec. 16. Auferetur zelus meus à te. Nec mirũ ſi flagellat omnẽ filiũ quẽ recipit per adoptionem: quia proprio filio ſuo nõ pepercit. Luc. vlti. Oportuit Chriſtũ pati. Cõſequenter cũ dicit. *In diſciplina perſeuerate.* oſtendit ſenſum authoritatis præallegatæ: & primo oſtẽdit ſenſum monitionis. Secũdò ſenſum rationis aſsignat, ibi, *Tanquã filijs.* Tertiò oſtendit rationẽ iſtã eſſe cõuenientẽ, ibi, *Quis enim filius.* Monitio autẽ Apoſtoli fuerat, q nõ debebãt negligere diſciplinã Dñi, nec etiã fatigari. Vtrunq; aũt cõprehendit in his verbis. Non negligere enim, nec etiã fatigari ſub diſciplina, nõ eſt aliud quã in diſciplina perſeuerare. Vnde Iob. 6. Hęc mihi ſit cõſolatio, vt affligẽs me dolore, nõ parcat. Pſal. Apprehendite diſciplinam, &c. Quare aũt non debemus negligere, dixerat, quia quẽ diligit Dñs, &c. Vnde hic dicit. *Tanquam filijs vobis ſe offert Deus.* Quaſi dicat, Ideo perſeuerate, quia offert ſe tanquã filijs. Hier. 3. Patrẽ vocabis me, & poſt me ingredi nõ ceſſabis. Conſequẽter oſtẽdit iſtã rationẽ eſſe conuenientẽ, dicẽs *Quis enim filius quẽ nõ corripit pater?* Ad patrẽ enim pertinet corrigere filiũ ſuũ. Prou. 13. Qui parcit virgę, odit filiũ ſuũ: qui aũt diligit illũ, inſtãter erudit. Eccl. 30. Equus indomitus euadet durus, & filius remiſſus euadet pręceps. Et ideo neceſſaria eſt correctio: ſicut Paulo datus ſtimulus carnis, ne per ſuperbiã corrueret. 2. Cor. 12. Deinde cũ dicit. *Quia ſi extra diſciplinã, &c.* Arguit ex pręmiſsis: & primò deducẽdo ad incõueniens. Secũdò ex quodã exẽplo, ibi, *Deinde patres, &c.* Tertiò ex vtilitate conſequente, ibi. *Omnis autẽ diſciplina, &c.* Circa primũ facit talẽ rationẽ. Omnes ſancti, qui Deo placuerunt per multas tribulationes trãſierũt, per quas filij Dei facti ſunt. Ergo qui in diſciplina nõ perſeuerat, nõ eſt filius, ſed magis adulter. i. de adultero natus. Iſtius rationis ponit tantũ cõcluſionẽ, dicens *Si eſtis extra diſciplinã, nõ eſtis filij, ſed adulteri: quia diſciplinæ facti ſunt participes omnes*, ſ. ſancti. 2. Tim. 3. Omnes, qui piè viuere volũt in Chriſto, perſecutionẽ patientur. Iudith. 8. Omnes, qui deo placuerũt, per multas tribulationes trãſierũt fideles. Nec oportet, q ſemper ſancti habeãt exteriores tribulationes, cũ interius affligũtur ex mala conuerſatione peruerſorũ. 2. Pet. 2, Habitans Loth apud eos, qui de die in diẽ animã iuſtã iniquis operibus cruciabãt. Filius aũt proprie dicitur, qui eſt ex legitimo patre. Mater noſtra eſt eccleſia, cuius ſpõſus eſt ipſe Deus. Oſeę. 2. Spõſabo te mihi in fide. Adulter autẽ eſt diabolus & mundus. Qui ergo nati ſunt ex ſpiritu diaboli, vel mũdi, ſunt filij adulterini. Eſa. 75. Accedite huc filij auguratricis & adulteri & fornicarię. Patet ergo, q propriè nõ ſunt filij, niſi de legitimo patre nati. Cõſequẽter cũ dicit. *Deinde patres, &c.* Ponit ſecundã rationẽ ſumptã ex eo, q experti ſumus. ſ. ex correctione paterna. Quę quidẽ ratio procedit ex duplici differẽtia, quę eſt inter Deũ patrẽ, & patrẽ carnalẽ. Eſt aũt hęc prima differẽtia Dei patris ad patrẽ carnalẽ. Homo. n. generat hominẽ quãtũ ad corpus, nõ quantũ ad animã, quę eſt per creationẽ, & nõ traducitur. 2. Mach. 7. Neq;. n. ego ſpiritũ & animã donaui vobis. Vnde dicit, q *Nos habuimus patres carnis noſtræ eruditores.* Eccleſ. 7. Filij tibi ſunt, erudi illos, *Et reuerebamur eos.* Exo. 20. Honora patrẽ tuũ & matrẽ, &c. Deus aũt excellentius eſt pater noſter. ſ. quantũ ad animã, quã immediatè creat. Eccle. vlti. Spiritus redeat ad Deũ, qui dedit illũ. Item iuſtificat animã adoptando nos in filios. Rom. 8. Spiritus teſtimoniũ reddit ſpiritui noſtro, q ſumus filij Dei. Ideo dicit. *Non multo magis obtemperabimus patri ſpirituũ*, id eſt animarũ noſtrarũ, quę dicũtur ſpiritus: quia non ſunt ex materia. *Et viuemus?* Finis. n. obedientiæ, eſt vita æterna. Ioan. 8. Si quis ſermonem meũ ſeruauerit, mortẽ non guſtabit in æternũ. ſuprà. 5. Factus eſt omnibus obtemperantibus ei cauſa ſalutis ęternę. Secunda verò differentia eſt correctionis humanæ ad diuinã, quę in duobus differunt: & primò quantum ad finem, quia finis humanæ correctionis eſt aliquid tranſitoriũ. Eſt. n. ad bene cõuerſandũ in hac vita, quę eſt paucorum dierum. Secundò quantum ad rationem: *Obedientia finis, quis.*

quia

quia homo corrigit ſecundum voluntatem, quæ falli & errare poteſt, & tamen obedimus ei. In correctione autẽ diuina, non ſic: quia erudit nos ad aliquid vtile in ſempiternum, ſ. ad recipiendum ſanctificationem, quæ .ſc. eſt ipſemet Deus. Eſa. 8. Dominum exercituum ipſum ſanctificate. Ipſe pauor veſter, ipſe terror veſter, & erit vobis in ſanctificationem. Et ideo dicit, *Et illi quidem erudiebant nos in tempore paucorum dierum*. Et hoc quantum ad primum. *Et ſecundum voluntatem ſuam*. Et hoc quãtum ad ſecundũ, *Hic autem ad id quod vtile eſt*. Eſa. 48. Ego Dñs docens te vtilia. Et hoc *In recipiendo ſanctificationem*, i. in ſanctificationẽ ab ipſo recipiendam, & ideo debemus magis recipere diſciplinam eius. Sequitur *Omnis autem diſciplina, &c.* Hæc eſt tertia ratio, quę ſumitur ex vtilitate correctionis. Cum autem pœnæ ſint quædam medicinæ, idem iudicium videtur eſſe de correctione, & de medicina. Sicut autẽ medicina in ſumptione cuidam amara eſt & abominabilis: tamen eius finis eſt valde dulcis & deſiderabilis, ita de diſciplina, quod grauis eſt ad ſuſtinendum: ſed adducit fructum optimũ. Sciendum eſt autem, quod diſciplina dicitur à diſcendo. Pueri autem, qui addiſcunt, flagellis erudiuntur. Et ideo diſciplina aliquando ſumitur pro ſciẽtia, vt in principio primi poſteriorum. Omnis doctrina, & omnis diſciplina, &c. Quæ Græcè dicitur Epiſtemon. Aliquando autem ſumitur pro correctione, & Græcè dicitur pedia, ſed in Latino non habet nomina ita diſtincta. Dicit ergo, quod *Omnis diſciplina*, quæ .ſ. eſt eruditio per flagella & moleſtias, *In præſenti videtur eſſe non gaudii, ſed mœroris*, quia exterius habet triſtitiã in ſuſtinendo, ſed interius habet dulcedinem ex intentione finis. Et ideo dicit, *Videtur* & nõ dicit eſt. 2. Cor. 6. Quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes. Ioan. 16. Mulier cũ parit, triſtitiam habet, &c. 2. Cor. 4. Id enim, quod in præſenti eſt momentaneũ, & leue tribulationis noſtræ, ſupra modũ in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Et ideo dicit, *Poſtea reddit fructum*. Fructus. n. importat dulcedinẽ. Vndè frui eſt delectari in fine adepto. *Pacatiſſimum*, fructus. n. habetur hic cũ perturbatione exteriorũ incõmodorũ, & tentationum interiorum, & ideo non eſt pacatiſſimus, ſicut ibi, In gloria ſiquidem nihil erit interius remordens conſcientiam, nec impellens ad culpam, nec exterius contriſtans. Ibi enim, vt dicit Augu. erit quicquid voles: ergo ille fructus eſt pacatiſſimus. Pacatus quidẽ in tranquillitate conſcientiæ, pacatior in ſuſceptione primæ ſtolæ, ſed pacatiſſimus in ſuſceptione ſecundæ. Eſa. 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis: in tabernaculis fiduciæ: in requie opulenta. Proue. 3. Primi & puriſſimi fructus eius, *Reddet ergo fructum iuſtitiæ*, i. quẽ metetur iuſtitia. Seminanti. n. iuſtitiam merces fidelis. Prou. 11. Ibidem, Fructus iuſti, lignum vitæ. Vel iuſtitiæ, ad iuſtitiam apprehendam. Oſeæ. 10. Seminate vobis in veritate iuſtitiam, & metite in ore miſericordiæ. Pſal. Euntes ibant & flebant, &c. Sed nõ redditur fructus niſi *Exercitatis per eam*, id eſt, per diſciplinam. ſuprà 5. Perfectorum eſt cibus ſolidus eorum, qui pro conſuetudine exercitatos habent ſenſus.

LECTIO TERTIA.

A peccato omiſſionis Hebræos cauere hortatur, & eos qui non peccauerunt, ad vitandum peccatum monet.

P*ropter quod remiſſas manus, & ſoluta genua erigite: & greſſus rectos facite pedibus veſtris, vt nõ claudicans quis erret, magis autem ſanetur. Pacem ſequimini cum omnibus & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Deum: contemplantes ne quis deſit gratia Dei, ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator, aut prophanus, vt Eſau: qui propter vnam eſcam vendidit primitiua ſua. Scitote enim quoniam & poſtea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus eſt. Non enim inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis inquiſiſſet eam.*

Suprà monuit Apoſtolus qualiter nos debemus habere ad mala pœnalia ſuſtinenda: hic monet qualiter nos debemus habere ad mala culpæ vitanda. Et circa hoc duo facit. Primò. n. ponit monitiones ſuas. Secũdò aſſignat rationes ipſorũ, ibi, *Non enim acceſſiſtis*. Circa primũ duo facit. Primò. n. monet hominem peccantem. Secundò nondum peccantem, ibi, *Pacem ſequimini*. Eſt autem duplex peccatum. ſ. omiſſionis, & tranſgreſſionis. Primò ergo monet ad dimittendum peccatum omiſſionis. Secundo ad dimittendum peccatum tranſgreſſionis, ibi, *Et greſſus rectos*. Peccatũ autem omiſſionis duplex eſt. Vnum quando quis omittit bonum facere. Aliud omittendo mala & aduerſa tolerare. Quantum ad primum dicit, *Propter quod*, ſcilicet, quia diſciplina affert fructum pacatiſſimum: ideo vt vos hunc fructũ percipere poſſitis, *Erigite manus remiſſas*. Manus enim cũ ſit organum organorum remiſſa dicitur, quando vacat à bonis operibus, & ideo erigenda eſt per rectam intentionem ad operandum, quæ Deo placent. Tren. 3. Leuemus corda noſtra cũ manibus ad Deum. Pſal. Eleuatio manuũ mearum, &c. Manus. n. remiſſa inducit egeſtatem & ſeruitutem. Prouer. 10. Egeſtatẽ operata eſt manus remiſſa: manus autem fortium diuitias parat. Item c. 12. Manus fortiũ dominabitur, quę autẽ remiſſa eſt, tributis ſeruiet. In huius ſignum quando Moyſes eleuabat manus, vincebat Iſrael: quando verò remittebat, ſuperabat Amalech. Exod. 17. Quantum ad aliud peccatum omiſſionis dicitur, *Erigite genua diſſoluta*. In genibus totum pondus corporis ſuſtentatur. Habent ergo genua diſſoluta, qui non habent fortitudinem fortiter tolerandi aduerſa, hæc ergo remiſſio abijcienda eſt. Ioh. 4. Manus laſſas roboraſti, & genua trementia confortaſti, vacillantes confirmauerunt ſermones tui. Eſa. 35. Confortate manus diſſolutas & genua debilia roborate. Manus ergo & genua erigite, vt nec otio torpeatis, nec hæſitare debeatis. Deinde cũ dicit, *Et greſſus rectos*, Improbat peccatum tranſgreſſionis. Iſtud autem peccatũ eſt obliquitas quędã & curuitas. Rectum. n. dicitur cuius medium non exit ab extremis. i. cuius operatio nõ recedit ab intentione & fine debito. Triplex autem eſt obliquitas ſcilicet in affectu, in operatione & intellectu. Iſtas tres monet declinare. Ex affectione autem iniqua, ſequitur obliquitas in intellectu, & deprauatio in affectu. Et ideo quantum ad primum, quod eſt aliorũ radix, dicit, *Facite greſſus rectos pedibus veſtris*, i. rectas affectiones. Sicut enim pedes portãt corpus, ita mentem portant affectiones. Recti ergo pedes ſunt affectiones rectæ. Ezech. 1. Pedes eorum, pedes recti. Rectificate ergo affectiones, quibus totũ corpus portatur ſpiritualiter. Eſa. 40. Rectas facite in ſolitudine ſemitas dei veſtri. Hoc eſt quantum in vobis eſt date operam ad hoc. Sed propriè rectificare eſt ſolius Dei. Pſal. Dirige greſſus meos in ſemitis tuis. Quantum ad ſecundum, dicit, *Vt non claudicans quis* quãtum ad actionẽ exteriorem. Sicut enim tibia dicitur clauda, quando non ſequitur regulam potẽtię greſſiuæ, ita operatio claudicat, quando ſiue ad dexteram, id eſt, in proſperis, ſiue ad ſiniſtram. i. in aduerſis non ſequitur regulam legis diuinæ. Eſa. 30. Hæc eſt via, ambulate in ea, & non declinetis neq; ad dexteram neque ad ſiniſtram. Vel claudicat, qui cerimonialia obſeruat cum euangelio. Quãtum ad obliquitatẽ intellectus, dicit, *Erret*. Malam. n. operationẽ ſequitur error intellectus. Prou. 14. Errant omnes, qui operantur malum. Sap. 2. Hoc cogitauerunt & errauerunt, excæcauit enim eos malitia eorũ. Qui ergo vult illas duas curuitates cauere, habeat pedes & affectiones rectas. Et ideo dicit, *Magis autem ſanetur*. Sicut. n. ſanitas corporis conſiſtit in contemperatione humorũ, ita ſanitas ſpiritualis in ordinatione affectuum. Hiere. 17. Sana me domine, & ſanabor. Deinde cum dicit, *Pacem ſequimini, &c.* Monet non peccantem ad vitandũ peccatum: & circa hoc duo facit. Primò. n. præmittit quædam remedia, quæ valent ad omnia peccata vitanda. Secundò ſpecialiter monet ad vitationẽ eorũ, ibi, *Ne qua radix*. Circa primum ſciendum eſt, quod actionum humanarum ſunt diuerſi fines. Quædam enim ordinantur ad alium, ſicut iuſtitia, quę ordinat hominem ad proximum. Et iſtarum finis eſt pax. Vnde Eſa. 32. Erit opus iuſtitiæ pax. Quædam ad ipſum operantẽ ſicut ieiunare, & iſtorum finis eſt puritas. Non. n. ieiunamus, niſi propter munditiam & puritatem. Quantum ergo ad primum, dicit, *Pacem ſequimini*, i. non ſolum habere, ſed quæratis quomodo cum alijs habeatis. Roma. 12. Si fieri poteſt quod in vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes. Pſal. Inquire pacem, & perſequere eam. Quantũ ad ſecundum dicit, *Et ſanctimoniam*. 2. Corin. 7. Mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & ſpiritus. quod autem iſta remedia ſint neceſſaria, oſtẽdit per duo damna, quæ incurrimus

rimus ſine ipſis, ſcilicet damnum gloriæ in futuro, & gratiæ in præſenti. Quantum ad primum dicit, quod *Sine pace & ſanctimonia nemo videbit Deum*, in quo conſiſtit beatitudo. Ioan. 17. Hæc eſt vita æterna, &c. quaſi dicat, Sine pace quo ad proximum, & müditia & puritate quo ad ſeipſum, nemo poteſt eſſe beatus. Matt. 5. Beati pacifici, quoniam filij dei vocabuntur. Solum autem filijs debetur hæreditas diuinę viſionis. Item Apocal. 21. Non intrabit in ea aliquid coinquinatum. Pſal. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, &c. Item, Quis aſcendet in montem Domini, &c. Quantum ad ſecundum damnum. ſ. gratiæ Dei in præſenti, dicit contemplantes, ne quia deſit gratiæ Dei. Gratia enim per diſcordiam & immunditiam amittitur. 1. Cor. 14. Non eſt deus diſſenſionis, ſed pacis. Pſal. In pace factus eſt locus eius. Abac. 1. Mundi ſunt oculi tui domine, ne videant malum, & reſpicere ad iniquitatem non poteris. Sap. 1. Spiritusſanctus diſciplinæ effugiet fictum, & corripietur à ſuperueniente iniquitate. Figuratiuè autem loquitur Apoſt. Gratia enim etſi non habeatur ex meritis, alioquin gratia non eſſet gratia: tamen oportet quod homo faciat, quod in ſe eſt. Deus autem voluntate ſua liberaliſſima dat eam omni pręparanti ſe. Apoc. 3. Ecce ſto ad oſtium & pulſo, ſi quis aperuerit mihi intrabo ad eum. 1. Tim. 2. Qui vult omnes homines ſaluos fieri. Et ideo gratia Dei nulli deeſt, ſed omnibus quantum in ſe eſt, ſe cõmunicat: ſicut nec ſol deeſt oculis cæcis. Dicit ergo, Contemplantes ne quis deſit gratiæ dei. *Sed contra*: quia ſi gratia nõ datur ex operibus, ſed tamen ex hoc quod aliquis non ponit obſtaculum, ergo habere gratiam dependet ex ſolo libero arbitrio, & non ex electione Dei, quod eſt error Pelagij. Reſpondeo: Dicendum eſt quod hoc ipſum, quod aliquis non ponit obſtaculum, ex gratia procedit. Vnde ſi aliquis ponat & tamen mouetur cor eius ad remouẽdum illud, hoc eſt ex dono gratiæ dei vocantis per miſericordiam ſuam. Gal. 1. Cum autem placuit ei, qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuã, &c. Hoc autem donum gratiæ non eſt gratum faciens. Quòd ergo à quibuſdam remouetur iſtud obſtaculum, hoc eſt ex miſericordia dei: quod autem nõ remouetur, hoc eſt ex iuſtitia eius. Non autem dicit, ne tu deſis, ſed ne quis, id eſt, quicunq;: quia quilibet debet eſſe ſolicitus de proximo. Eccle. 17. Vnicuiq; mandauit de proximo ſuo. Deinde cum dicit, *Ne qua radix*. Specialiter deſcendit ad monitionem vitationis peccatorum contrariorum vnicuiq; prædictorum remediorum. Et primò monet vitare peccata contraria paci. Secundò contraria ſanctimoniæ, ibi, *Ne quis fornicator*. Dicit ergo, Ne qua radix amaritudinis, &c. Illud dicitur amarum, quod non poteſt guſtari niſi cum offenſa. Conuerſatio ergo alicuius dicitur amara, quando nõ poteſt eſſe ſine offenſa eorum cum quibus conuerſatur. Quod contra dicitur de ſapientia. Sap. 8. Non habet amaritudinem conuerſatio illius, nec tedium conuictus eius, ſed lætitiã & gaudium. qui ergo in ſapientia ſcit conuerſari, non eſt amaræ conuerſationis, q; non habet dura verba vel facta. Et ideo dicit, *Contemplantes ne qua radix amaritudinis*, id eſt, amaritudo paulatim inchoata & in corde radicata. *Surſum germinans impediat* pacem, & per conſequens gratiam & viſionẽ dei. Deut. 29. Ne ſit inter vos radix germinans fel & amaritudinem. Oſeæ 12. Ad iracundiã prouocauit me Ephraim in amaritudinibus ſuis. Vel radix amaritudinis eſt mala cogitatio noxiæ delectationis, quæ ſurſum germinat, quãdo per conſenſum ad opus venitur. *Et per illam inquinantur multi*, quia non ſolum ille inquin eſt, ſed & alij malo eius exemplo. 1. Cor. 5. Modicum fermentum totã maſſam corrumpit. Deinde cum dicit, *Ne quis fornicator*, monet vitare peccata contraria ſanctimoniæ, cui ſpecialiter opponuntur peccata carnalia. ſ. luxuria & gula, quæ perficiuntur in delectatione carnali, per quam mens inquinatur. Vnde iſta mẽtem & carnem inquinant. Et ideo ſpecialiter monet iſta vitari. Et primò luxuriam, dicens, Contemplantes. Et nõ ſolum quilibet in ſeipſo, ſed ne quis fornicator, ita quilibet in proximo ſuo hoc contempletur. Augu. Inuicem veſtrã pudicitiam cuſtodite. & Ephe. 5. Fornicatio autem & omnis immunditia aut auaritia nec nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos. Thob. 4. Attende tibi ab omni fornicatione. Secundo prohibet gulam, dicẽs, *Aut prophanus*, & dicitur quaſi procul à phano, & tales ſunt guloſi qui de ventre ſuo deum faciunt, *Sicut Eſau*. Quod dixerat, oſtendit in exemplo Eſau, qui propter gulam vendidit primogenita. Sic etiã guloſus pro minima eſca vendit hæreditatem æternam. Prou. 6. Pretium ſcorti vix eſt vnius panis. Eſau autẽ non ſolum fuit guloſus, ſed etiam luxurioſus: quia contra volũtatem parentum duxit vxores alienigenas. Ius autem primogeniti erat, quod habebat duplicem portionem: & ante ſacerdotium Aaron habebat honorem ſacerdotalẽ. Vnde in hoc commiſit ipſe ſymoniam: ergo videtur quod etiam Iacob qui illud emit, ſimiliter commiſit ſymoniam, quod falſum eſt. Iacob enim per ſpiritum ſanctum intellexit illud ſibi deberi, iuxta illud Malac. 1. Iacob dilexi, Eſau autẽ odio habui. Et ideo non emit, ſed quod ſibi debebatur ab iniuſto poſſeſſore redemit. Et hoc eſt quod dicit, *Qui*, ſcilicet Eſau, *Propter vnam eſcam vendidit primitiua ſua*, vel primogenita: vt dicitur Gen. 25. & 27. Et pœnam conſecutam oſtendit, ſubdens, *Scitote enim quoniam & poſtea cupiens hæreditare benedictionem reprobatus eſt*. Sicut .n. dicitur Gene. 27. Poſtquam Iſaac benedixerat Iacob, venit Eſau & petijt benedictionem, quod tamen non obtinuit, licet pater fecisſet ignorans, quis in illo ſtupore quẽ habuit, factus in extaſi, edoctus eſt à ſpiritu ſancto, quod nõ retractaret quod fecerat. Vnde dicit, Benedixi ei, & erit benedictus. Et ſic *Cur Eſau reprobatus.*
Eſau conſilio ſpiritusſancti reprobatus fuit. In quo datur intelligi, quod nullus debet negligere dum adhuc viuit benefacere, quantumcunq; ſit reprobatus in præſentia diuina, quis poſt vitam ad hæreditatem dei, etiam ſi deſideretur, naturaliter non peruenitur. Sequitur, *Non enim inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis inquiſiſſet eã*. Sicut enim dicitur Gene. 27. Irrugijt clamore magno, &c. Sed contra: quia dicitur Ezec. 18. Quacunq; hora ingemuerit peccator, &c. Reſpondeo: Dicendum eſt, quod quãdiu præſens vita agitur, poteſt agi vera pœnitentia. Interdum tamen aliquis pœnitet, non propter amorem iuſtitiæ, ſed propter timorem pœnæ, vel damni temporalis. Et ſic pœnituit Eſau: non quia vẽdiderat primogenita, ſed quia perdiderat. Vnde non dolebat de peccato venditionis, ſed de damno perditionis. Et ideo pœnitentia eius non fuit accepta, quia non erat vera. Sic enim pœnitent damnati in inferno, vt dicitur Sap. 5. Pœnitentiam agentes, non quia peccauerunt, ſed quia excluſi ſunt. Tamen ſecundum Glo. hoc quod dicit hic, fornicator & prophanus, aliter intelligi poteſt, vt fornicator dicatur, qui cum fide carnales cerimonias obſeruat: ſicut habens concubinam cum vxore propria. Sed prophanus, id eſt, procul a phano, ſicut penitus infidelis.

LECTIO QVARTA.

Ex collatione veteris, & noui teſtamenti aſſignat rationem, cur ſint vitanda peccata.

NOn enim acceſſiſtis ad tractabilem montem & acceſſibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ ſonum, & vocem verborum, quam qui audierunt, excuſauerunt ſe ne eis fieret verbum. Non enim portabãt quod dicebatur, Etſi beſtia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur, Moyſes dixit, Exterritus ſum & tremebundus. Sed acceſſiſtis ad Sion montem, & ciuitatem dei viuentis, Ieruſalem cœleſtem, & multorum milium angelorũ frequentiam, & eccleſiam primitiuorum, qui conſcripti ſunt in cœlis, & iudicem omnium deum, & ſpiritum iuſtorũ perfectorum, & teſtamenti noui mediatorem Ieſum, & ſanguinis aſperſionem, melius loquentem quàm Abel.

Suprà poſuit Apoſt. monitionẽ ad vitandum mala culpę: hic aſſignat iſtius monitionis rationem, quam ſumit ex comparatione noui & veteris teſtamenti. Et circa hoc duo facit: primò .n. ponit comparationẽ illã: ſecundò ex ipſa arguit, ibi, *Videte ne recuſetis*. Circa primũ duo facit: quia primò proponit ea quæ pertinent ad vetus teſtamentum: ſecundò ea, quæ ad nouum teſtamentum, ibi, *Sed acceſſiſtis*. Circa primum ſciẽdum eſt, quod vt dicit Aug. Breuis differentia legis & euangelij eſt timor & amor. Lex enim tanquam pædagogus noſter fuit in Chriſto: paruuli autẽ terroribus ducendi ſunt. Prou. 19. Peſtilente flagellato ſtultus ſapientior erit. Et ideo hic dicit Apoſtolus, quod in datione legis, facta ſunt quædam terribilia. Vnde primò ponit illa quibus territi ſunt hi quibus lex dabatur: ſecundò agit de

terrore

terrore legiſlatoris, ibi, *Moyſes dixit*. Quantum ad primum tria ponit. ſ. terrorem quantum ad viſa: ſecundò quantum ad audita, ibi, *Et procellam*. Tertiò quantum ad communationes, ibi, *Et ſi beſtia tetigerit*. Et iſta tria referuntur ad tria, quæ ibi erant terribilia, ſcilicet ex parte dei, ex parte legis datæ, & ex parte miniſtrorum legis. Quantũ ad primũ, ſc. ex parte dei, ponit tria terribilia. ſ. zelum ad puniendum, ſeueritatem pœnæ, & occultationem dantis legem. Zelus deſignatur per ignem. Deut. 4. Dominus deus tuus ignis conſumens eſt, deus æmulator. Malac. 3. Ipſe .n. quaſi ignis cõflans. Vnde ipſe Deus frequenter vocat ſe zelotem, quia crimen ſponſæ non dimittit multum. Exod. 20. Ego enim ſum dominus deus tuus fortis zelotes. Et 34. Dominus zelotes nomen eius. Prou. 6. Zelus & furor viri non parcet in die vindictæ. Vnde dicitur hic, Non enim acceſsiſtis ſicut illi ad tractabilem & acceſsibilem ignem. Ille.n. ignis, vt dicitur Exod. 19. erat corporalis, & ideo palpabilis & ſenſibilis, & etiam in certo loco, vt ad ipſum poſſet accedi. In noua autem lege datus fuit ignis ſpiritusſancti. Act. 2. Sicut.n. Iudæis quinquageſimo die ab egreſſu de Aegypto, apparuit ignis æmulationis, ita diſcipulis quinquageſimo die à die reſurrectionis, ignis ſpiritusſancti non palpabilis, ſed mente perceptibilis. Tren. 1. De excelſo miſit in oſsib' meis ignem & erudiuit me. Iſte ignis infinitus eſt natura & loco. Lucem enim habitat inacceſsibilem. 1. Ti. 6. Et ideo non eſt acceſsibilis. Seueritas pœnæ ſignificatur per turbinem, qui eſt ventus cum aqua. Iob. 9. In turbine cõteret me. Vel poteſt referri ad tentationes. Lex.n. non refrenabat concupiſcentiam: quia non dabat gratiam adiutricem ex opere operato: ſed tantum cohibebat actum, & ideo generabat turbinem tẽtationum. Occultatio autem dantis legem, ſignificatur per caliginem: in qua figurabatur quod ſtatus legis occultus erat. i. velatus. 2. Cor. 3. Vſque in hodiernũ diẽ, cum legitur Moyſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorũ. Sed in noua lege iſtud velamen ablatum eſt, in cuius ſignũ in paſsione Chriſti velum templi ſciſſum eſt: quia nos reuelata facie gloriam domini ſpeculamur, vbi ſupra. Itẽ caligo illa ſignificabat diuinam excellentiam. Sicut.n. illud quod in caligine eſt, clare videri non poteſt, & lux excellens hebetat oculum, ita & facit ipſum caligare qui lucem habitat inacceſsibilem. Deinde cùm dicit, *Et procellam*, ponit terribilia quantum ad auditum, quę ſumuntur ex parte legis. In lege autem tria erant valde terribilia, ſc. magnitudo cõminationum, grauitas præceptorum & multiplicatio ipſorum. Quantum ad primum, dicit, Et procellam, quæ proprie eſt cõturbatio maris: large autem dicitur turbatio aëris cum turbine & pluuia: vnde ſignificat auſteritatem cõminationum quæ erant in veteri lege. Deut. 19. Sonitus tubæ ſignificat grauitatem præceptorum, ad quorum adimpletionem, indicebatur homini quaſi bellum contra ſeipſum. Vox verborum ſignificat multitudinem pręceptorũ. Verborum, inquam, dei per ſubiectam creaturam, ſ. per angelũ. Gal. 3. Ordinata per angelos, &c. Deus enim per angelos ibi loquebatur, quæ omnia à deo terribilia fuerunt, *Quod illi qui vocem illam audierunt, excuſauerunt ſe, ne eis fieret verbum*. Vnde dicitur Exod. 20. Perterriti, atque timore percuſsi fuerunt, & ſteterunt procul dicentes Moyſi, Loquere tu nobis, & audiemus: non loquatur nobis dominus ne moriamur. Cauſam autẽ huius excuſationis ſubiungit, dicens, Quia non poterant verba dei portare. Vnde, *Non portabant*, i. non ſuſtinebant *Quod dicebatur*. Deut. 5. Quid eſt omnis caro, vt audiat vocem dei viuentis, qui de medio ignis loquitur, ſicut nos audiuimus, & poſsit viuere? Tũc autem dicuntur non portari verba dei, quando vel intellectu non capiuntur, vel excedunt affectum. Conſequenter ponit tertiam comminationem, dicens, *Et ſi beſtia tetigerit montem, lapidabitur*. Exod. 19. vbi dicitur, Omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Manus non tanget eum, ſed lapidibus opprimetur aut confodietur iaculis, ſiue iumentũ fuerit, ſiue homo, non viuet. Apoſt. autem ad maiorem terrorem non facit mentionem hic, niſi de iumentis, quæ iubentur in lege occidi, ad oſtẽdendũ grauitatem peccati. Tamen myſticè mons eſt altitudo myſteriorum diuinorũ: beſtia verò eſt homo beſtialiter viuens. Pſal. Homo cum in honore eſſet, non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus, &c. Hæc beſtia duobus modis tangit montem. Vno modo blaſphemando. Pſal. Poſuerunt in cælum os ſuum. Leuit. 24. Educ blaſphemum extra caſtra, & lapidet eum vniuerſus populus. Alio modo ingerendo ſe indigne diuinis. Prou. 25. Qui perſcrutator eſt maieſtatis, opprimetur à gloria. Ex his concludit, quod intendit, ſc. quod iſta valde terribilia erant, quia etiam nec iumentis parcebatur. Inde dicit, quod ita terribile eſt quod dicebatur, in quo deſignatur differentia noui & veteris teſtamenti: quia vetus teſtamentum datum fuit in terrore, vt corda Iudæorũ, quę prona erant ad idolatriam terrerentur. Nouum autem datum eſt in amore. Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum in quo clamamus, abba pater. Vnde & Chriſtus nõ terrores in principio prędicationis ſuę præmiſit, ſed regnũ cælorum promiſit. Matth. 4. Pœnitentiam agite, appropinquabit.n. regnum cælorum. Prou. vlti. Lex clementiæ in lingua eius. Deinde cùm dicit, *Moyſes dixit*, agit de timore legiſlatoris. ſ. Moyſi. Lex enim per Moyſen data eſt. Ioã. 1. Si ergo ipſe Moyſes in legis datione territus fuit, ita vt diceret, vt dicit Apoſt. hic *Exterritus ſum*. ſ. interius *Et tremebundus* exterius, qui fuit perfectiſsimus inter omnes, ſignũ erat quod ipſa lex terribilis erat etiam ipſis perfectis, quia non dabat gratiam, vt dictum eſt, ſed tantum oſtendebat culpam. Vnde ipſa fuit graue iugum, de quo dicit Petrus, Act. 15. quod hoc eſt iugum quod neque nos, neque patres noſtri portare potuimus. Sed lex Chriſti iugum ſuaue eſt, quia charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Rom. 5. Vnde ſciendum eſt, quod iſta litera quam ponit hic Apoſt. nõ eſt Exod. 20. Sed fortè accepit eam Apoſt. Exod. 3. vbi in viſione rubi territus fuit & dixit, Non ſum eloquens ab heri & nudiuſtertius. Ex quo dicit facto ſaltẽ, etſi non verbo exterritus ſum & tremebundus. Vel ſorte Apoſt. vtitur alia litera quã nos non habemus. Ex quo apparet, quòd lex vetus fuit lex timoris. Deinde ponit conditiones noui teſtamenti, dicens, *Sed acceſsiſtis*. Vbi oſtendit, quæ nobis in ipſo proponũtur. Et ſunt tria nobis promiſſa. ſ. ſpes futuræ gloriæ, participatio eccleſiæ, & familiaritas dei. Secundum oſtendit, cùm dicit, *Et eccleſiam primitiuorum*. Tertium, ibi, *Et iudicem omnium Deum*. In cæleſti autem gloria duo ſunt, quæ potiſsime bonos lætificabunt. ſ. fruitio deitatis & communis ſanctorum ſocietas. Nullius.n. boni poſſeſsio iocunda eſt ſine ſocio vt dicit Boet. & Pſal. Ecce quam bonum, & quam iocundum habitare fratres in vnum. Fruitio autem in duobus conſiſtit, ſ. in viſione intellectus, & in delectatione affectus, vt.n. dicit Aug. Fruimur cognitis in quibus voluntas delectata conquieſcit. Propter viſionem enim dicit, *acceſsiſtis ad montem Sion*. Sion.n. ſignificat altitudinem diuinæ contemplationis. Eſa. 33. Reſpice Sion ciuitatem ſolennitatis noſtræ. Iocunditas & delectatio affectus ſignificatur per *Hieruſalem, ciuitatem cæleſtem dei viuentis*. Ibi enim erit viſio experimentalis pacis, quia nihil erit perturbans ſiue interius ſiue exterius. Vnde dicitur ciuitas dei, id eſt ciuiũ vnitas. Pſal. Hieruſalem, quę ædificatur vt ciuitas. Itẽ, Lauda Hieruſalem dominum, lauda deum tuum Sion. ſequitur: qui poſuit fines tuos pacem & adipe frumẽti ſatiat te. Gal. 4. Illa, quæ ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt. Vnde nihil vltra erit deſiderandum. Cantic. 8. Ex quo facta ſum coram eo quaſi pacem reperiens. Complementũ autem ſanctorum eſt communis ſocietas, de qua dicit, *Multorum millium angelorum frequentiam*, i. aſsiduitatem, quia ſemper ibi ſunt. Matt. 18. Angeli eorum in cælis ſemper vident faciem patris mei qui in cælis eſt. Quòd autem ſint multa milia, patet Dan. 7. Milia milium miniſtrabant ei, & decies centena milia aſsiſtebant ei. Iob. 25. Nunquid eſt numerus militum eius. Apoc. 5. Et erat numerus eorum milia milium. Eſa. 22. Vrbs frequens ciuitas exultans. *Et eccleſiam primitiuorum, qui conſcripti ſunt in cælis*. Hæc de participatione eccleſiæ. Dicitur autem eccleſia domus dei. 1. Ti. 3. Primitiui ſancti, ſunt Apoſtoli, qui primitus & abundantius dona gratiæ perceperunt, per quos deriuata ſunt in poſteros. Roma. 8. Non ſolum autem illa, ſed & nosipſi primitias ſpiritus habentes. Ephe. 2. Superædificati ſuper fundamentum apoſtolorum & prophetarum, &c. Sicut autem antiquitus apud Romanos ſenatores qui aſſumebantur ad magnas dignitates deſcribebantur, quos primus Pompilius in tabulis aureis ſcripſit, & dicebantur patres conſcripti, ita Apoſt. hic ad oſtendendum dignitatem apoſtolorum, dicit quod conſcripti

ſcripti

ſcripti ſunt in cœlis, cuius ſcripturæ liber eſt notitia quam deus apud ſe habet de ſaluandis. Vnde ſicut ibi illud, quod ſcribitur non de facili à memoria labitur, ita illi qui ibi per finalem iuſtitiã ſcripti ſunt, infallibiliter ſaluabũtur. Et dicitur liber ille, liber vitæ. Luc.16. Gaudete & exultate, quia nomina veſtra ſcripta ſunt in cęlis. Deinde cùm dicit, *Et iudicem omnium*, oſtendit quomodo conſecuti ſumus dei familiaritatem. Et primò familiaritatẽ patris, quia dicit, *Acceſsiſtis ad iudicem omnium deum* patrẽ. ſc. à quo eſt authoritas iudiciaria in diuinis. Quod.n. filius iudicet, habet à patre. Gen.18. Non eſt hoc tuũ, qui iudicas omnem terrã. Illud autem, quod dicitur Ioan.5. quod pater omne iudiciũ dedit filio, intelligitur quantũ ad corporalem præſentiam: quia ſola perſona filij apparebit in iudicio. Iſte autem acceſſus eſt per fidem & charitatem. Ro.5. Iuſtificati igitur per fidem, pacem habeamus ad deum, per dñm noſtrũ Ieſum Chriſtum, per quem acceſſum habemus per fidem in gratiam iſtam, &c. Secundò familiaritatem ſpiritusſancti, cùm dicit, *Et ſpiritum ſanctum iuſtorum*. ſm Glo. hic eſt triplex litera. Vna eſt melior, quæ habetur in Græco, & ſpiritum iuſtorum perfectorum. i. acceſsiſtis ad ſpiritum ſanctum, qui facit perfectos in iuſtitia. Iob.32. Vt video ſpiritus eſt in hominibus. 1.Cor.3. Neſcitis quia templum dei eſtis vos, & ſpiritus dei habitat in vobis? Omnis enim iuſtitia & perfectio eſt à ſpiritu ſancto. Alia litera, Et ſpiritũ iuſtorum perfectorum: & eſt ſenſus, Acceſsiſtis ad deum, qui quidẽ eſt iudex omnium, ſed eſt, quaſi hęreditas ſpirituum iuſtorũ perfectorum. Tren.3. Pars mea, dñs, dicit anima mea. Tertia litera eſt, & ſpiritus iuſtorum perfectorum. i. vt habeamus ſocietatem cum ſpiritibus ſanctorum, qui ſunt iuſti & perfecti: ſed prima melior eſt & planior. Tertiò quantum ad familiaritatem filij, dicit, *Et teſtamenti noui mediatorem Ieſum*. q.d. Acceſsiſtis ad Chriſtum, qui eſt mediator illius noui pacti, in quo nobis promittuntur ſpiritualia. Non ſic autem Moyſes. Vnde ſupra 9. Ideo noui teſtamenti eſt mediator. 1.Ti.2. Mediator dei & hominum homo Chriſtus Ieſus. Modus autem iſtius mediationis fuit effuſio ſanguinis Chriſti: quia vt dictum eſt ſupra 9. Sine ſanguinis effuſione, non fit peccatorum remiſsio. Et ideo dicit, *acceſsiſtis ad aſperſionem ſanguinis*, ſuprà 10. Aſperſi corda à conſcientia mala. ſupra 9. Si enim ſanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aſperſus inquinatos ſanctificat, &c. Et loquitur Apoſt. ſecundum ritum veteris legis: vbi poſt dationẽ veteris legis: populus aſperſus eſt ſanguine, qui erat figura ſãguinis Chriſti, quo fideles mundandi erant. Sequitur, *Melius loquentem quam Abel*. Effuſio enim ſanguinis Chriſti figurata fuit in effuſione ſanguinis omnium iuſtorum, qui fuerunt ab origine mundi. Apoc.13. Agni qui occiſus ab origine mundi. i. occidi præuiſus. Et ideo effuſio ſanguinis Abel ſignum fuit iſtius effuſionis. Sed Chriſti ſanguis melius loquitur, quam ſanguis Abel: quia iſte clamat vindictã ſed ſanguis Chriſti ibi clamat veniam. Luc.23. Pater ignoſce eis. Eſa.53. Pro tranſgreſſoribus orauit. Matt.26. Hic eſt ſanguis noui teſtamenti, qui pro multis effundetur in remiſsionem peccatorum. Vel melius loquentem. i. melius loqui facientẽ, quia ſanguis Abel facit nos loqui Abel eſſe hominem purum, & iuſtum, ſed ſanguis Chriſti facit nos loqui Chriſtum verum deum iuſtificantem.

LECTIO QVINTA.

Arguit ex præcedenti conditione, oſtendens quomodo ſanguis Chriſti melius loquatur, quam ſanguis Abel.

VIdete ne recuſetis loquentem. *Si enim illi non effugerũt, recuſantes eũ, qui ſuper terram loquebatur: multo magis nos, qui de cælo loquentem nobis auertimus, cuius vox mouit terram tunc: nunc autem repromittit, dicẽs, Adhuc ſemel & ego moueba non ſolum terram, ſed & cælum. Quòd autem adhuc ſemel dicit: declarat mobiliũ tranſlationẽ, tanquã ſanctorũ, vt maneant ea, quæ ſunt immobilia. Itaq; regnũ immobile ſuſcipientes habemus gratiã: per quã ſeruiamus placentes deo, cũ metu et reuerẽtia. Etenim deus noſter ignis cõſumẽs eſt.*

Suprà poſuit Apoſt. conditionem vtriuſq; teſtamẽti, hic ex hoc arguit, & circa hoc facit duo. Primò.n. arguit. Secũdò inducit concluſionem principaliter intentã, ibi, *Itaque regnum immobile*. Circa primum duo facit. Primò.o præmittit intentionem ſuam. Secundò arguit ad propoſitũ, ibi, *Si enim illi*. Dicit ergo, ſtã dictũ eſt, quod ſanguis Chriſti melius loquitur quam ſanguis Abel. Videte ergo ne recuſetis vel cõdemnetis loquentem. i. quod loquitur implere. Duo autẽ nobis loquitur ſanguis Chriſti: primò.o. loquitur cõmemorando ſuum beneficium, quo datur nobis remiſsio peccatorum. Qui ergò iterum peccat, loquentẽ contemnit. Item loquitur exhortans ad imitandum. 1.Pet.2. Chriſtus paſſus eſt pro nobis vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius. Qui ergo non tollit crucem ſuam ad ipſum ſequendum, recuſat loquentem. Pſal. Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra. Matt.17. Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, ipſum audite. Deinde cùm dicit, *Si enim illi*, arguit cõparando locutionem veteris teſtamenti ad locutionem noui teſtamẽti. Et hoc quantum ad duo. ſ. quantum ad monitionem loquendi & quantum ad efficaciam locutionis. Modos loquendi, quia ipſe loquebatur ſuper terrã: hic autem eſt de cęlo. Vnde dicit, *Si illi*, ſ. antiqui patres, *Recuſantes eum qui loquebatur ſuper terrã*. ſ. Chriſtũ. Eſa.52. Ego ipſe qui loquebar, ecce adſum. ſ. per angelos vel prophetas. ſupra 1. Multipharię multiſq; modis olim loquens patribus in prophetis. *Vel eum*. i. angelum per quẽ lex data eſt Moyſi. Galat.3. Ordinata per angelos. ſuprà 2. Si.n. qui per angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, &c. Act.7. Hic eſt Moyſes, qui fuit in eccleſia in ſolitudine, cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sinai, &c. *Non effugerunt*. ſ. vltionẽ diuinæ legis. Iob.11. Effugiũ peribit ab eis. ſupra 2. Omnis præuaricatio & inobedientia accepit iuſtã mercedis retributionẽ. Sequitur concluſio per locũ à minori. Si illi qui recuſauerunt loquentem de terra nõ effugerunt. *Multo magis nos, qui auertimus loquentẽ de cælo*, nõ debemus recuſare, quia. ſ. minus poſſemus effugere. Ille.n. qui nobis loquitur in nouo teſtamento, Chriſtus, ſ. iam eſt in cælis. Mat. vlt. Dñs quidem Ieſus poſtquam locutus eſt eis, aſſumptus eſt in cælũ. Deut. 4. De cælo audire te fecit vocẽ ſuam, vt doceret te. Doctrina ergo veteris teſtamenti eſt doctrina Chriſti loquentis de terra propter duo. Primò, quia ibi ſub figura terrenorũ traduntur cæleſtia. Item ibi promittebantur terrena, ſed doctrina noui teſtamẽti eſt Chriſti loquentis de cælo: quia terrena conuertimus in ſignificationem cæleſtium, per intellectum myſticum. Itẽ in ipſo promittũtur cæleſtia. Mat. 10. Ecce.o. merces veſtra copioſa eſt in cęlis. Ioan.3. Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo ſi dixero vobis cæleſtia credetis? Conſequenter cõparat ad inuicem vtrunq; teſtamentum quantò ad efficaciã locutionis. Et de efficacia quidem locutionis veteris teſtamẽti dicit, *cuius vox mouit terram tunc*. i. fecit cõmotionem in terra multipliciter: quia per ſigna in Aegypto, per diuiſionem maris, per motũ terræ in deſerto. Pſal. Terra mota eſt etenim cæli diſtillauerunt, &c. In quo ſignificatur q. tota illa locutio cõmouebat corda per terrena promiſſa. Deinde cũ dicit, *Nunc autẽ repromittit*, ſubiungit quantum ad efficaciã noui teſtamenti. Et probat eã per authoritatem Prophetæ, & poſt exponit eã, ibi, *Quod autẽ dixit*. Authoritas illa ponitur Aggei.2. Nõ tamen ſm literam noſtrã. Nos.n. ſic habemus, Adhuc vnũ modicũ eſt, & ego mouebo, &c. Apoſt. autẽ accipit ſic, *adhuc ſemel & ego mouebo non ſolum terram, ſed etiam cælũ*. Et eſt ſenſus idem. Et manifeſtum eſt q. iſta prolata fuerunt tẽpore veteris teſtamenti circa finẽ eius. ſ. poſt reditum trãſmigrationis eius quo tẽpore nihil reſtabat de veteri teſtamento. Ergo manifeſtum eſt q. illud quod promittebatur erat implendum in nouo teſtamento. ſ. nouo cælum & noua terra. Eſa.65. Ecce ego creo nouos cęlos: & terrã nouam. Quæ quidẽ creatio oſtenſa eſt in ſpiritu Ioann. Apoc.21. Et vidi cælũ nouum & terrã nouã. In illa.n. innouatione mouebuntur cæli. Poteſt autẽ cælũ dupliciter accipi. Vno modo cælum aëreum, & iſtud igne vltimæ flagrationis purgabitur, vt ſupra dictum eſt 10.cap. Alio modo cælũ ſydereũ, & iſtud non purgabitur, ſed mutabitur quantũ ad nouum ſtatum, quia ceſſabit à motu & augebitur claritas partium eius: quia lux lunæ erit vt lux ſolis, & lux ſolis ſeptẽpliciter, vt dicitur Eſa.30. Dicit ergo, *Nunc autem*, i. per nouum teſtamentum, *Repromittit dicens, Adhuc ſemel & ego nõ ſolũ mouebo terram, ſed etiã cælum*. Conſequenter cũ dicit, *Quod autẽ dicit, &c.* Exponit verba prophetæ, & facit magnam vim in hoc, q. dicit, *adhuc ſemel*. Quod.n. dicit *adhuc*, oſtendit q. mobilia ſunt. Sed q. dicit *Semel*, oſtendit q. à ſtatu mobilitatis

bilitatis & corruptibilitatis mutanda ſunt ad ſtatum incorruptionis & immutabilitatis. Si enim poſt motionem illã remanerent in ſtatu mutationis, non diceret, ſemel, ſed iterum & iterum, quod eſt contra Originem, qui voluit quod mundus in infinitum renouabitur ac recuperabitur. Dicit ergo, *Quod autem dicit, Adhuc ſemel, declarat translationem mobilium* ad ſtatum, ſ. immobilitatis. Et quaſi aliquis quæreret, vtrum deus hoc poſſit facere, ſubdit, *Tanquam factorum*. Omnia enim facta, diuinæ poteſtati ſubijciuntur. Vnde ſicut ex nihilo fecit ea deus, ita poteſt ea pro ſuæ voluntatis arbitrio immutare. Et hoc, *Vt maneant ea quæ ſunt immobilia*, i. quantum ad eſſentias ſuas principales remaneant immobilia, ſed quantum ad aliquas accidentales diſpoſitiones mutabuntur. Pſal. Et ſicut opertorium mutabis eos & mutabuntur, &c. quæ ſupra 1. ſunt expoſita. Ex his patet quod iſta in veteri teſtamento, etſi mouebantur, non tamẽ ad ſtatũ incorruptionis & immutabilitatis, ſed hoc fit tantum in nouo, in ſignum quod promiſſa veteris teſtamenti erant mutabilia, non autem noui. Deinde cùm dicit, *Itaqi regnum immobile*, ponit cõcluſionem principaliter intentã, poſtquam. n. multipliciter commendauit gratiam & beneficia per Chriſtũ nobis collata & conferenda, principaliter intendit nos inducere ad ſeruiendum ei. Et hoc concludit, quod ex quo nobis in nouo teſtamento promittuntur bona immobilia, debemus Chriſto, qui repromittit, ſeruire in timore & reuerentia. Et hęc eſt concluſio principalis, vnde primo reſumit beneficium exhibitum, dicẽs, *Itaque ex quo*. ſ. deus nobis repromittit cælum & terram immobilia, per quę deſignantur bona futura immobilia & ſempiterna *Habemus*. i. reddimus *Gratiam*. i. gratiarum actionem. 2. Cor. 9. Gratias ago deo ſuper inenarrabili dono eius. Et hoc, *Suſcipientes*, i. quia ſuſcipimus etſi non in re, tamen in ſpe promiſſionis *Regnum immobile*. Pſal. Regnum tuum regnum omniũ ſeculorum. Luc. 1. Regni eius nõ erit finis. Vel per gratiam intelligitur donum gratiæ, quod in præſenti recipimus tanquam pignus æternæ gloriæ. Et ideo dicit, *Itaqi ſuſcipientes regnum immobile*, i. futuræ gloriæ, quod nobis promittitur. Luc. 12. Nolite timere puſillus grex, quia complacuit patri veſtro dare vobis regnũ. Quod. n. ſperamus, habemus, ſc. gratiam quam tanquam quoddam gloriæ inchoatiuum accipimus. Sicut. n. natura non deficit in neceſſarijs, multò minus deus. Et ideo dat nobis ſpem illius regni, & per conſequens gratiã per quam perueniamus. Ro. 5. Acceſſum habemus per fidem in gratiam. Pſal. Gratiam & gloriam dabit dominus. Sequitur, *Per quam ſeruiamus placentes deo cum metu & reuerentia*, vbi inducit ad obſequium vt à nobis requiſitum. Dictat enim ratio naturalis quod ei à quo multa beneficia recipimus, obligamur ad reuerentiam & ad honorem exhibendũ, ergo multo fortius deo qui nobis maxima donauit, & infinita repromiſit. Et ideo dicit, quod per iſtam gratiam. ſ. nobis datam & dandã ſeruiamus deo placentes, cum metu & reuerentia. Non. n. ſufficit tantum ſeruire deo, quod poteſt fieri per actionem exteriorem, niſi etiam placeamus ei per intentionem rectã & per amorem. Sap. 4. Placẽs deo, factus eſt dilectus. Pſal. Placebo domino in regione viuorum. Maximè autẽ ſeruitur deo per obſequium interius. Pſal. Luc. 1. Seruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia. Deus autem propter creationem, dicitur dominus: propter regenerationem verò, pater. Domino autem debetur timor, ſed patri amor & reuerentia. Mal. 1. Filius honorat patrem, & ſeruus dominum timebit. Si ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? Etſi dominus ego ſum, vbi timor meus? Ergo deo ſeruiendum eſt cum metu & reuerentia. Pſal. Seruite dño in timore, & exultate ei cum tremore. Quòd autem ita debeamus ſeruire deo, probat per authoritatem ſumptam Deut. 4. *Et enim deus noſter ignis conſumens eſt*. Hoc autem, quod deus dicitur ignis non dicitur hoc ſecundum Dionyſium, quod ſit aliquod corporeum, ſed quia intelligibilia deſignantur per ſenſibilia, inter quæ ignem reperimus habere maiorem nobilitatẽ & maiorem claritatem. Item maiorem actiuitatem. Item maiorem altitudinem in ſitu. Item eſt magis purgatiuus & conſumptiuus, ideo deus præcipuè nominatur ignis, propter eius claritatem, quia lucem habitat inacceſſibilem. 1. Ti. 6. Itẽ quia maximè actiuus. Eſa. 26. Omnia opera noſtra operatus es in nobis. Item altior eſt ſitu. Pſal. Excelſus ſuper omnes gentes dñs, &c. Item purgat peccata & quaſi cõſumit. Vnde dicit hic quod *Eſt ignis conſumens*. ſc. peccata. Mal. 3. Ipſe enim quaſi ignis conflans. Et ſequitur, Et purgabit filios Leui. ſupra 1. Purgationem peccatorum faciens. Item conſumit peccatores puniendo, ſupra 10. Terribilis autem quędam expectatio & ignis æmulatio, quæ conſumptura eſt aduerſarios. Et ideo quia iſta nobis promiſſa ſunt, (Eſa. 10. Erit lumẽ Iſraël in igne & ſanctus eius in flamma. Pſal. Ignis ante ipſum præcedet & inflammabit in circuitu inimicos eius.) Ideo debemus ſtudere ad ſeruiendum, & placendum deo.

CAPIT. XIII. LEC. I.

Quomodo ſeſe habere debent ad operandum bona oſtendit, ac inter cætera hoſpitalitatis meminit, quia per eam nonnulli, etiam angelos hoſpitio ſuſceperunt.

CHaritas fraternitatis maneat in vobis. Et hoſpitalitatem nolite obliuiſci: per hanc enim placuerunt quidam, angelis hoſpitio receptis. Mementote vinctorum, tanquam ſimul vincti: & laborantium, tanquam & ipſi in corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores enim & adulteros iudicabit deus. Sint mores ſine auaritia: contenti præſentibus. Ipſe enim dixit, Non te deſeram, neque derelinquam: ita vt confidentes dicamus, Dñs mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi homo. Mementote præpoſitorum veſtrorum, qui vobis locuti ſunt verbum Dei: quorum intuentes exitum conuerſationis, imitamini fidem. Ieſus Chriſtus, heri & hodie: ipſe in ſecula.

Poſtquam ſuprà monuit eos Apoſtolus qualiter ſe debent habere ad perferẽda mala: hic monet quomodo ſe debeant habere ad operandum bona. Vnde ſecundum Glo. ab iſto loco incipit moralis inſtructio poſt cõmendationẽ & exhortationem ad imitandum ipſum. Et circa hoc duo facit: primò enim hortatur ipſos ad bona: ſecundò orat pro eis, ibi, *Deus autem pacis*. Circa primum tria facit: primò. n. oſtendit quomodo debent bonum operari quantũ ad proximos: ſecundò quantum ad ſeipſos, ibi, *Honorabile connubium*. Tertiò quantum ad prælatos, ibi, *Mementote præpoſitorum*. Dicit ergo quantum ad primum ſic, Dictum eſt, ꝙ promiſſum eſt nobis regnum immobile, ad quod ſi volumus peruenire neceſſe eſt nos charitatem habere. Ergo *Charitas fraternitatis maneat in vobis*. 1. Ioan. 4. Qui non diligit fratrem ſuum quem videt, deum quem non videt, quomodo poteſt diligere. Item 1. Pet. 2. Omnes inuicem honorate, fraternitatem diligite. Quia vero charitas non eſt otioſa, vt dicit Greg. ideo hortatur ad opera charitatis. 1. Ioan. 3. Non diligamus verbo neque lingua, ſed opere & veritate. Ideo dicit quod debemus oſtendere charitatem peregrinis per hoſpitalitatem, vinctis per compaſſionem, pauperibus per ſubuentionem. Et primum ponit, ibi, *Et hoſpitalitatem nolite obliuiſci*. Secundum, ibi, *Mementote vinctorum*. Tertiũ ibi, *Et laborantium*. Dicit ergo quantum ad primum, *Nolite obliuiſci hoſpitalitatem*. Et dicit, obliuiſci, quia iſti aliquando in proſperitate ſua multum fuerant hoſpitales, ſed modo depauperati erant: & ideo non ita bene poterant, tamẽ animat eos ad cõtinuandum ſecundum poſſibilitatem ſuã. Rom. 12. Hoſpitalitatem ſectantes. Et ſpecialiter facit mentionem de hoſpitalitate, quia qui peregrinos recipit, tria opera miſericordiæ ſimul implet, quia & recipit, & cibat, & potat. 1. Ioan. 4. Hoſpitales inuicem ſine murmuratione. Et ſubdit rationem, *Quia per hanc multi placuerunt, angelis hoſpitio receptis*, ſicut patet de Abraham & Loth. Gen. 19. Alia litera habet, Per hanc quaſi neſcientes receperunt angelos: quia non credebant eos eſſe angelos, quod verum eſt in principio: vnde quod Abraham adorauit eos, putauit ꝙ eſſent viri ſancti à deo miſſi: & adorauit eos adoratione duliæ, quæ exhibetur ſanctis, & quaſi hominibus cibos obtulit. Sed poſtmodum intellexit eos angelos, in quibus deus loquebatur, & locutus eſt eis ſicut deo, dicens, Nõ eſt hoc tuũ, qui iudicas omnem terrã, & ſimiliter Loth. Quantum ad ſecundũ, dicit, *Mementote vinctorum* illorum. ſ. qui propter deum miſſi ſunt in carcerem: mementote viſitãdo & redimendo, tanquam effectis ſimul corporaliter cũ eis vincti. Hoc enim eſt aliud opus miſericordiæ. Matt. 25. In carcere eram, & veniſtis ad me. Contra quod Eſa. 14. dicitur, Vinctis eius non aperuit carcerem. Hoc ipſi aliquando fecerunt,

cerunt,ſicut patet ſupra 10. Specialiter autem hoc pertinet ad opus miſericordiæ, alienam miſeriam ſuam reputare. Quantum ad tertium,dicit, *Et laborantium*,ſiue labore corporali. Pſal. Labores manuum tuarum,quia mãducabis,ſiue ſolicitudine ſpirituali. 2.Tim.2. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. Siue in malis ſuſtinendis. Eccle.1 Et cognoui ꝙ in his quoq; eſſet labor & afflictio ſpiritus. Breuiter tota præſens vita, labor quidã eſt. Iob.5 Homo ad laborem naſcitur,& auis ad volatum. ſupple mementote *Tanquã & ipſi in corpore morãtes*. Per quod experti eſtis quid neceſſe ſit laborantibus. Eccle.31. Intellige quæ ſunt proximi tui ex teipſo. Matt.7. Omnia quecũq; vultis vt faciant vobis homines, eadem & vos facite illis. Deinde cùm dicit, *Honorabile connubium*, monet bona facere quantum ad ſeipſum:& circa hoc duo facit. Primo.n. ponit monitionem cõtra concupiſcentias carnalium delectationum. Secundò contra cupiditatem rerum exteriorũ, ibi, *Sint mores ſine auaritia*. Primò ergo ponit monitionem, dicens, Honorabile,&c. Circa quod ſciendum eſt quod circa venerea contingit dupliciter peccatum. Vno modo per illicitam coniunctionem ſoluti cum ſoluta,& quantum ad hoc,dicit, *Honorabile connubium* ſupple ſit in omnibus qui continere nolunt,non coniunctio fornicatoria. Et dicitur, honorabile,quando fit ſecundũ debitas circunſtantias matrimonij. Ex quo patet quod actus matrimonialis poteſt eſſe ſine peccato,quod eſt contra hæreticos. 1.Cor.7. Si nupſerit virgo non peccauit. Vnde dñs ad oſtendendum bonũ eſſe actum matrimonij, primũ ſignum fecit in nuptijs: & matrimonium nobilitauit præſentia ſua corporali: & naſci voluit de coniugata. Alio modo per violentiam thori maritalis,quando.ſ. vir accedit ad alterius vxorem,vel mulier ad alterius virum. Et quantum ad hoc,dicit, *Et thorus immaculatus*. Et Sap.14. Neq; vitam, neque nuptias mundas iam cuſtodiunt,ſed alius alium per inuidiam occidit,aut adulterans contriſtat. Item cap.3. Fœlix ſterilis & incoinquinata,quæ neſciuit thorum in delicto, habebit fructũ in reſpectione animarũ ſanctarum. Subdit autem Apoſt. rationem, dicens, *Fornicatores.n.& adulteros iudicabit deus*. In quo elidit errorem aliquorum dicentium, quod deus peccata carnalia non punit,nec curat. Ephe.5. Nemo vos ſeducat inanibus verbis,propter hæc.n. ſcilicet propter peccata carnalia,quæ præmiſerat,venit ira dei in filios diffidentiæ. Ideo dicit hic, Fornicatores,propter hoc quod dixit,honorabile connubium, & adulteros, propter hoc quod dixit, thorus immaculatus. *Deus iudicabit*,.i. condemnabit. Ephe.5. Omnis fornicator aut immundus, aut auarus, quod eſt idolorum ſeruitus,non habet partem in regno dei & Chriſti. Deinde cùm dicit, *Sint mores*, prohibet cupiditatẽ bonorum exteriorũ: circa quæ contingit peccare duobus modis, Vno enim modo per tenacitatem. Alio modo per cupiditatem. Liberalitas enim eſt virtus,quę ponit mediũ circa pecunias,quantum ad dationem,& quantum ad acceptionem. Quantum ad primum,ſ.cõtra tenacitatem, dicit, *Sint mores ſine auaritia*. Auarus enim dicitur nimis tenax, quaſi auidus æris. Vnde Eccl.10. Auaro nihil eſt ſceleſtius. Quãtum ad ſecundum dicit, *Contenti præſentibus*. Illi qui ſuper his quæ habent, volunt alia cumulare, non ſunt contenti præſentibus. 1.Tim.6. Habentes alimenta & quibus tegamur, his contenti ſumus. Vel quod dicitur, *Sint mores ſine auaritia*: prohibet auaritiam quãtum ad cupiditatem & tenacitatem. Cùm verò dicit, *Contenti præſentibus*, excludit cauſam auaritiæ,ſ. ſolicitudinem. Matt.6. Nolite ſoliciti eſſe, &c. Non enim prohibetur quod homo non ſolicitetur de rebus in poſterum neceſſarijs,ſed quod cura & ſolicitudo non præoccupet mentem. Sic enim qui præoccupat futuram ſolicitudinem,ſolicitus eſt in craſtinum. Deinde cũ dicit, *Ipſe enim dixit*, ponit monitionis rationem. Et eſt ratio quare non debemus ſuperfluè eſſe ſoliciti, ſed tamen facere quod in nobis eſt,ſ. cum fiducia diuini auxilij. *Ipſe enim dixit*, Ioſue 1. *Non te deſeram*,ſ. quin miniſtrem tibi neceſſaria, *Neque derelinquam*,ſ. fame perire. Pſal. Non vidi iuſtum derelictum,nec ſemen eius quærens panem. Vel, *Non derelinquam quin liberem te à malis*. Et ex hoc cauſatur fiducia in corde, *Ita vt confidenter dicamus*? Eſa.12. Fiducialiter agam, & non timebo. Et quid dicemus? Illud Pſal. Dominus mihi adiutor,non timebo quid faciat mihi homo. Adiutor inquantum à malis liberat. Pſal. Adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis. Et ideo non timebo quid faciat mihi homo,i. aduerſarius quicunq; carnalis. Eſa.51. quis tu, vt timeas ab homine mortali? Vel diabolus, qui dicitur homo ab homine victus: ſicut Scipio Aphricanus. Matth.13. Inimicus homo hoc fecit. Deinde cũ dicit, *Mementote præpoſitorum, &c.* oſtendit quomodo debent bonum operari quantum ad prælatos. Et circa hoc facit duo: primò enim oſtendit quomodo ſe debent habere ad mortuos, ſc. vt eis obediant, ibi, *Obedite præpoſitis veſtris*. Quantum ad primũ duo facit. Primò enim oſtendit quomodo bonorum doctrinam imitentur. Secundò quomodo malorum doctrinã deuitent, ibi, *Doctrinis varijs*. Dicit ergo, *Mementote præpoſitorum veſtrorum qui vobis locuti ſunt verbum dei*,i. apoſtolorum qui vobis prædicauerunt. Eſa.51. Attendite ad Abraham patrem veſtrum,&c. Non ſolũ autem prædicauerunt verbo,ſed etiam facto oſtenderunt. Mat.vlt. Sermonẽ confirmante ſequentibus ſignis. Non ſolum mementote verborum,ſed etiam intuemini exitum. 1.Mach.2. Mẽmentote operum patrum,quę fecerunt in generationibus ſuis,& accipietis gloriam magnam,&c. Iac.5. Exemplum accipite fratres mei mali exitus & longanimitatis & laboris & patientiæ,prophetas qui locuti ſunt in nomine domini, &c. Sed non ſolum hoc imitemini,ſ. exitum, vt,ſc. pro Chriſto patienter ſuſtineatis, ſed etiam *Conuerſationem*, ad bonam enim mortem venitur per bonam conuerſationem. *Imitamini etiam fidem* illorum, vt ab illa non declinetis. Sequitur *Ieſus Chriſtus heri,& hodie,ipſe & in ſecula*, ſecundum Glo. ſic introducitur litera iſta. Ipſe enim ſupra dixerat,quod.ſ. dictum eſt Ioſue, Non te deſeram,neq; derelinquã, poterãt iſti dicere. Ille cui hoc dictum eſt bene debebat cõfidere de dei adiutorio, nos autem non ſic, quibus non eſt dictum. Hoc remouet Apoſto. dicens quod Chriſtus qui hoc dixit Ioſue,manet in æternum. Et ideo ſicut tunc potuit ipſum iuuare, ita poteſt modo auxiliari nobis. Ideo dicit, Ieſus Chriſtus heri & hodie,&c. Vel poteſt referri ad immediate dictum. Iam enim dixerat quod deberent imitari apoſtolos. Poterant dicere quod non eſt ſimile, quia illi immediate inſtructi fuerunt à Chriſto & ſeruierunt ſibi,nos autem nõ ſic. Et ideo dicit Apoſtolus, quod Chriſtus manet & ideo inſtruit nos ad ſeruiendũ ſibi. Vnde dicit, *Ieſus Chriſtus her.*,ſ. in tempore primitiuorum apoſtolorum. *Et hodie* ſcilicet in tempore iſto. *Ipſe & in ſecula*. Matt. vlt. Ecce ego vobiſcum ſum vſq; ad conſummationẽ ſeculi. Apoc.1. Dicit dñs deus qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt omnipotens. Pſal. Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. In hoc ergo oſtendit Apoſtolus ęternitatem Chriſti.

LECTIO SECVNDA.

A doctrina ſanctorum, qui iam deceſſerunt non vult Hebræos abduci,nam gratia cor firmare debent non eſcis.

D*Octrinis varijs & peregrinis nolite abduci. Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor,non eſcis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis. Habemus altare, de quo edere non habẽt poteſtatem, qui tabernaculo deſeruiunt. Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in ſancta per põtificem: horum corpora cremantur extra caſtra. Propter quod & Ieſus, vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra: improperium eius portantes. Non enim habemus hic manentem ciuitatem: ſed futuram inquirimus. Per ipſum ergo afferamus hoſtiam laudis ſemper deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficentiæ autem & cõmunionis nolite obliuiſci. Talibus enim hoſtijs promeretur deus.*

Supra monuit Apoſtolus ad imitandum exẽpla & conuerſationem eorum qui deceſſerunt. hic monet ad inſiſtendum doctrinæ eorum. Et circa hoc duo facit. Primò.n. ponit monitionem ſuam. Secundò aſſignat rationem, ibi, *Habemus altare*. Iterum prima in duas. Primò enim ponit monitionẽ ſuam in generali. Secundo explicat ipſam, ibi, *Optimum enim eſt gratia*. Dicit ergo, *Nolite abduci varijs & peregrinis doctrinis*.q.d. Ita dixi quod debetis imitari fidem apoſtolorum. Ergo à doctrina ipſorum per quamcunq; aliam doctrinam nolite abduci,i. remoueri. Vbi ſciendum eſt ꝙ cum veritas conſiſtat in medio cuius eſt vnitas, & ideo vni verò multa falſa opponi poſſunt, ſicut vni medio multa extrema. Doctrina ergo fidei vna eſt, quia à puncto in pũ-

ctum

ctum non conuenit ducere niſi vnã rectam lineam. Omnes aliæ doctrinæ multæ ſunt, quia à recto multis modis contingit deuiare. Et ideo dicit, *Doctrinis varijs*.i. diuiſis. Oſeæ 10. Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibũt. Hę ſunt illę doctrinæ de quibus 1. Tim. 4. Doctrinis dæmoniorum in hypocriſi loquentium mendacium. Item ſunt peregrinæ. ſc. à fide catholica, à nobis autem tales doctrinæ non ſunt ſuſtinendæ, quia non ſumus hoſpites & aduenæ, ſed ſumus ciues ſanctorum & domeſtici dei. Ephe. 2. Deinde cùm dicit, *Optimum eſt enim gratia*. Explicat in ſpeciali, quæ ſunt variæ & peregrinæ doctrinæ. Vnde ſciendum eſt quod in primitiua eccleſia fuit vnus error, quod ad ſalutẽ neceſſaria erat obſeruantia legalium, quę præcipuè conſiſtebat in quibuſdam cibis ſumendis, puta agni paſchalis. Exod. 12. & in abſtinendo à quibuſdam cibis, ſicut patet Leuit. 11. & in alijs multis locis. Alius error fuit quod paſsim licebat vti delectationibus corporalibus. Et iſte fuit error Nicolaitarum. Et de vtroq; poſſunt hæc verba exponi, ſed magis propriè de primo: dixit ergo ſupra, Nolite abduci à veritate fidei, per varias & peregrinas doctrinas. 2. Theſſ. 2. Non cito moueamini à ſenſu veſtro. Gal. 1. Miror quod ſic tam cito trãſferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam Chriſti in aliud euangelium. Deus enim à nobis requirit cor. Prou. 23. Præbe fili mi cor tuum mihi. & ideo *Optimum eſt gratia ſtabilire*, nam debet eſſe firmum & ſtabile. Contra quod dicitur in Pſalm. Cor meum dereliquit me. Hoc autem non ſtabilitur eſcis corporalibus, ſed per gratiam iuſtificantem. Rom. 3. Iuſtificati gratis per gratiam ipſius & per redẽptionem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Et ideo dicit, *Nõ eſcis, quæ nõ profuerunt*. Ro. 14. Non eſt regnum dei eſca & potus, ſed iuſtitia & pax, &c. Non eſt ergo ſtabilimentum cordis, immoderata vel ſuperflua ſumptione cibi, ſed magis in gratia dei. Pſal. Paratum cor eius ſperare in domino, confirmatũ eſt cor eius, non commouebitur donec, &c. Spes autem eſt quaſi anchora ſtabiliens corda. ſupra 6. Confugimus ad tenendam propoſitam nobis ſpem, quam ſicut anchoram habemus animę tutam & firmã. Et dicit quod nõ profuerunt *Ambulantibus in eis*, id eſt ſperantibus in eis, quia illis qui eis vtuntur ad neceſſitatem proſunt ad ſalutem corporis, ſed qui totum ſtudium ponunt in eis, ambulant in ipſis, & talibus, nec proficiũt ad ſalutẽ animæ nec corporis. Hiere. 11. Nunquid carnes ſanctæ auferẽt à te malitias tuas, in quibus gloriata es? Deinde cùm dicit, *Habemus altare*, Aſsignat rationem, & eſt valde ſubtilis. Sicut enim legitur Leui. 16. Decima die ſeptimi menſis, ſummus ſacerdos ſanguinẽ vituli, & hirci inferebat intra ſancta, pro ſua ignorantia, & illorum corpora cremabantur extra caſtra. Et quia erat oblatio ſacerdotum, non comedebantur carnes eorũ. Quod enim offerebant pro peccato ſacerdotum non comedebãt, ſed extra caſtra comburebant. Ex iſta ergo figura trahit Apoſt. myſterium. Per ſanguinem enim illũ figurabatur ſanguis Chriſti, vt ſupra dictũ eſt. 9. cap. Vitulus enim & hircus Chriſtum figurabant, quia vitulus erat hoſtia ſacerdotalis, & hircus immolabatur pro peccato. In quo figurabatur quod Chriſtus debebat immolari pro peccato, nõ ſuo, ſed populi. Vitulus ergo & hircus immolatus eſt, Chriſtus ſacerdos ſeipſum offerens pro peccatis noſtris. Sanguis ergo Chriſti illatus eſt intra ſancta, & caro cremata eſt extra caſtra. Vbi duplex eſt ſignificatum. Vnum quod Chriſtus in ciuitate immolatus eſt lignis Iudæorum. Vnde & Marcus dicit ipſum hora tertia crucifixum, licet hora ſexta fuerit in cruce leuatus. Aliud quod per virtutem paſsionis ſuę Chriſtus intra cæleſtia ſancta nos introducit ad patrem.

Quod autem corpora illorum cremabantur extra caſtra, quantum ad caput noſtrum, ſignificat quod Chriſtus paſſurus erat extra portam: quantũ vero ad nos, qui ſumus mẽbra, ſignificat quod pro illis, qui ſunt extra caſtra legalium vel exteriorum ſenſuum immolatur Chriſtus. Quia enim erant in caſtris, de carnibus illis non comedebant. Hæc eſt ergo figura quam proponit Apoſtolus, cuius primò ponit ſignificatum. Secundò ponit figuram, ibi, *Quorum enim animalium*. Tertiò inducit concluſionem. *Exeamus igitur*. Dicit ergo, Stabiliamus corda noſtra non eſcis, ſed gratia. Aliter enim non poſſumus: quia *Habemus altare*. Iſtud altare vel eſt crux Chriſti, in qua Chriſtus pro nobis immolatus eſt. Vel ipſe Chriſtus in quo, & per quẽ preces noſtras offerimus. Et hoc eſt altare aureum, de quo dicitur Apoc. 8. *De iſto ergo altari non habent poteſtatem edere*, i. fructum paſsionis Chriſti percipere, & ipſi tanquã capiti incorporari, *Qui tabernaculo* legalium *Deſeruiunt*. Gal. 5. Si circumcidimini, Chriſtus vobis nihil proderit. Vel tabernaculo corporis deſeruiunt, qui carnales delectationes ſequuntur. Rom. 13. Carnis curam ne feceritis in deſiderijs. Talibus enim nihil prodeſt. 1. Cor. 11. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium ſibi manducat & bibit. Dicitur autem corpus tabernaculum, quia in ipſo tanquam in bello habitamus cõtra hoſtes, & modicum manet. 2. Pet. 1. Velox eſt depoſitio tabernaculi mei. & ideo non eſt ei deſeruiendum. Deinde cum dicit, *Quorum enim animalium*. Proſequitur figuram ipſam. Et primò figuram veteris legis: ſecundò figuram noui teſtamenti, ibi, *Propter quod & Ieſus*. Quantum ad primum, dicit *Quorum enim animalium, &c*. Et poteſt legi litera iſta duobus modis. Vno modo ſic, *Horum animalium corpora cremantur extra caſtra*. ſ. vituli & hirci, *Quorum ſanguis infertur in ſancta per pontificem, pro peccato* ſacerdotum & multitudinis. Aliter ſic, vt per illa animalia intelligatur Chriſtus vel ſancti eius. Per omnes enim hoſtias veteris legis figurabatur Chriſtus, & per conſequens mẽbra eius. Chriſti ergo, cuius ſanguis illatus eſt in ſancta cæleſtia pro peccato totius mundi, corpus igne paſſum in ara crucis, extra portas Ieruſalem, quaſi extra caſtra crematũ eſt. Vel etiam ſancti extra caſtra, i. extra cõmunem ſocietatem hominum, igne charitatis, ieiunijs, orationibus & alijs operibus miſericordiæ ſe cremant. Quorum. i. pro quibus efficaciter ſanguis Chriſti in ſancta illatus eſt. Primus ſenſus literalis eſt. *Propter quod*. Adaptat ad id, quod fuit in nouo teſtamento figuræ veteris teſtamenti, vt ſit cõſonantia inter ipſa. Vnde dicit, *Propter quod, & Ieſus, &c*. Et patet totum. Deinde cũ dicit, *Exeamus igitur ad eum*. inducit duas concluſiones. Secunda, ibi, *Per ipſum ergo*. Quantum ad primum dicit, Ita dictum eſt, quod nos habemus altare quod eſt extra caſtra. Duo ergo debemus facere, ſ. ad ipſum accedere, & ſuper illud ſacrificare. Modum accedendi ponit primo, dicens, quod ſicut Chriſtus paſſus eſt, & improperiũ paſsionis extra portam ſuſtinuit. ſic & nos *Exeamus ad eum extra caſtra*. i. extra communem ſocietatem carnalium, vel extra obſeruantiam legalium. Vel extra ſenſus corporis, *Portantes improperium eius*, ſ. Chriſti, id eſt ſigna paſsionis Chriſti, per quæ Chriſtus factus eſt opprobrium hominũ & abiectio plebis. Pſal. Improperium expectauit cor meũ & miſeriam. Vel improperium portemus. i. renuntiemus legalibus adueniente veritate, propter quod ſumus Iudæi improperium, id eſt propter ſigna pœnitentiæ, quæ à carnalibus improperantur. ſupra 11. Maiores diuitias æſtimans theſauris Aegyptiorum, improperium Chriſti. Sicut enim accuſatus eſt Chriſtus quod ſubuerteret legem, ita Apoſtolo improperabatur quod prædicaret non debere ſeruari legalia. Gal. 5. Ego autem fratres, ſi circumciſionẽ adhuc prędico, quid adhuc perſecutionem patior? Subdit autem rationem eius, dicens, *Non enim habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus*. Homo enim libenter manet in loco ſuo proprio. Finis enim noſter non ſunt legalia, nec temporalia, ſed finis noſter Chriſtus eſt. Rom. 10. Finis noſter Chriſtus eſt, ad ſalutem omni credenti. Non ergo habemus hic manentem ciuitatem, ſed vbi eſt Chriſtus ergo exeamus ad ipſum. Col. 3. Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt, quærite, vbi Chriſtus eſt in dextera dei ſedens, &c. Eſa. 33. Reſpice Sion, ciuitatemq; ſolemnitatis noſtræ. ſupra 11. Expectabat fundamẽta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor, deus. Item meliorem ciuitatem appetunt, i. cæleſtẽ. Ad ipſum enim intendimus transferri, ſicut ad locum & altare noſtrum. Ergo exeundum eſt ad illud. Deinde cùm dicit, *Per ipſum ergo offeramus*, ponit ſecundam concluſionem, quod ſcilicet ſuper illud altare ſacrificare debemus, & qualia ſacrificia. Duplex eſt autem ſacrificium, quod ſuper altare Chriſti offerre debemus, ſc. deuotionem ad deum, & miſerationem ad proximũ. Quãtum ad primum, dicit, quod poſtquam non ſunt offerenda ſacrificia legalia. Pſal. Sacrificium & oblationem noluiſti. *Ergo per ipſum*. i. per Chriſtum, *Offeramus ſemper deo hoſtiã laudis*. Pſal. Sacrificium laudis honorificabit me. Iſtud autẽ ſacrificium laudis vocat fructum labiorum, id eſt cõfeſsionem vocis. Melius enim laudatur deus ore, quam occiſione animalium. Vnde dicit, *Fructum labiorum confitentium*

nomini

prodeſſe cum poterit. Quia verò bonum conſcientiæ eſt à ſolo deo, ideo illud attribuit fiduciæ quã gerit de ipſo. Vel poteſt referri ad ipſum Apoſt. quia cum non prædicaret Iudæis, nõ videbatur dignus quod orationes pro ipſo fierẽt, quia dominus non exaudiret eos, quia hoſtis fidei ipſorũ videbatur: ſicut dicitur Hiere. 7. Tu ergo noli orare pro populo hoc, neque aſſumas pro eis laudem & orationem, & non obſiſtas mihi, quia non exaudiam te. Hoc ergo remouet Apoſt. dicens, *Orate pro nobis, quia non habemus conſcientiam alicuius peccati nec alicuius malefacti, ſed cõfidimus.* Nec tamen certi ſumus, quia delicta quis intelligit. Eccle. 9. Neſcit homo vtrum amore, an odio dignus ſit. 1. Cor. 4. Nihil mihi conſcius ſum, ſed in hoc non iuſtificatus ſum. Quia ergo *Bonam conſcientiam habemus bene volentes conuerſari in omnibus,* ideo non repugnat mihi quin orationes veſtræ ſint vtiles. Deinde cùm dicit, *Amplius autem deprecor,* aſſignat aliam rationem quare debeant orare pro ipſo: quia, ſcilicet hoc erit eis vtile. Vnde dicit, Amplius, id eſt propter aliud. *Deprecor hoc vos facere,* ſcilicet orare. *Quo reſtituar vobis celerius* quod erit ad vtilitatem veſtram. Rom. 1. Deſidero videre vos, vt aliquid impartiar vobis gratiæ ſpiritualis. Apoſt. autem qui ſic pro omnibus factis ſuis recurrit ad orationem, inſinuat nobis quod omnes viæ eius & facta ordinabantur ab ipſo, ſecundum dei diſpoſitionem. Iob. 37. Nubes ſpargunt lumen ſuum, quæ luſtrant cuncta per circuitum, quocumq; eas voluntas gubernantis duxerit. Per nubes enim prædicatores & apoſtoli intelliguntur. Eſa. 60. Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant? Deinde cùm dicit, *Deus autem pacis,* orat Apoſtolus pro ipſis, & primo orat. Secundo aliquid ab ipſis petendo ſe excuſat, ibi, *Rogo autem vos fratres.* Circa primum, prius deſcribit eum quem orat, dicens, *Deus autem pacis.* Proprius enim effectus dei eſt facere pacem. Non enim eſt deus diſſenſionis, ſed pacis. 1. Cor. 14. Item 2. Cor. 13. Pacem habete, & deus pacis & dilectionis erit vobiſcum. Pax enim nihil aliud eſt, niſi vnitas affectuum. Quos vnire eſt proprium ſolius dei, quia per charitatem, quæ à ſolo deo eſt, vniuntur corda. Deus etiam nouit colligere & vnire, quia deus eſt charitas, quę eſt vinculum perfectionis. Vnde ipſa habitare facit vnanimes in domo. Pſal. Homo inter ſe & deum, pacem fecit per myſteriũ Chriſti. Et ideo dicit, *qui eduxit de mortuis paſtorem magnũ ouium.* Quandoq; autẽ dicitur Chriſtus ſuſcitatus per virtutem patris. Rom. 8. Si ſpiritus eius, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis: quandoque verò dicitur ſeipſum ſuſcitaſſe. Pſal. Ego dormiui & ſoporatus ſum. Quæ tamẽ nõ ſunt contraria, quia ſurrexit virtute dei, quę eſt vna, patris & filij & ſpiritusſancti. Eduxit ergo de mortuis, id eſt, de ſepulchro quod eſt locus mortuorum. Rom. 8. quomodo ſurrexit Chriſtus à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Dicitur autem Chriſtus magnus paſtor ouium, id eſt fidelium & humilium. Ioan. 10. Ego ſum paſtor bonus, &c. Oues enim ſunt, qui deo obediunt. Ibidem, Et oues meæ vocem meam audiunt. Dicit autem ipſum, *Paſtorem magnum,* quia omnes alij ſunt vicarij eius, quia ipſe paſcit oues proprias: alij verò oues Chriſti. Ioan. vlt. Paſce oues meas. 1. Pet. 5. Cùm apparuerit princeps paſtorum percipietis immarceſſibilem glorię coronã. Eduxit autem ipſum *In ſanguine teſtamenti æterni,* id eſt, in virtute ſanguinis Chriſti, per quem confirmatur teſtamentum nouum in quo æterna promittuntur, ad differentiam veteris. Chriſtus enim ſanguinem ſuum dicit ſanguinẽ noui teſtamenti, Apoſtolus autem dicit æterni. Et ideo in cõſecratione ſanguinis in forma ponitur vtrunque. Ipſe verò Chriſtus per paſſionem ſuam meruit ſibi & nobis gloriam reſurrectionis. Ideo dicit quod *Eduxit dominum noſtrum Ieſum Chriſtum de mortuis in ſanguine teſtamenti æterni.* Phil. 2. Humiliauit ſemetipſum, &c. Zach. 9. Tu verò in ſanguine teſtamenti tui eduxiſti vinctos de lacu in quo non erat aqua. Conſequenter ſubiungit petitionem ſuam, cùm dicit *Aptet vos in omni bono.* Voluntas enim humana cum ſit quædam inclinatio rationis, eſt principium actuum humanorum: ſicut grauitas eſt principium motus grauium deorſum, vnde ſe habet ad actus rationis, ſicut inclinatio naturalis ad actus naturales. Res autẽ naturalis dicitur apta ad illud ad quod habet inclinationem. Sic etiam homo quãdo habet voluntatem benefaciendi, dicitur aptus eſſe ad illud. Deus etiam quando immittit homini bonam voluntatem aptat eum, id eſt, facit ipſum aptũ. Et ideo dicit, Aptet vos in omni bono, vt faciatis eius voluntatem, id eſt faciat vos velle omne bonum. Prouer. 11. Deſiderium iuſtorum omne bonum. Hæc eſt enim volũtas dei, ſ. quod deus vult nos velle. Alter enim non eſt bona voluntas noſtra. Voluntas autem dei eſt bonum noſtrum. 1. Theſ. 4. Hęc eſt voluntas dei ſanctificatio veſtra. Rom. 12. Vt probetis quę ſit voluntas dei bona & beneplacens & perfecta. Dupliciter autem aptatur homo ad benefaciendum. Vno modo exterius operando. Et ſic vnus homo aptat alium perſuadendo, vel comminando. Alio modo aliquid interius exhibendo, & ſic ſolus deus aptat voluntatem, qui ſolus ipſam poteſt immutare. Prou. 21. Cor regis in manu domini, quocunque voluerit, inclinabit illud. Vnde dicitur *Faciens in vobis.* Phil. 2. Deus eſt qui operatur in nobis velle & perficere, quid autem faciet? *quod placitũ eſt coram ſe,* id eſt faciet vos velle quod placet ei. Hæc autem ſunt fides & manſuetudo, & timor domini. Eccl. 1. Beneplacitũ eſt ei fides & mãſuetudo. Pſal. Beneplacitũ eſt deo ſuper timentes eũ. Hęc autem omnia habent *Per Chriſtum.* Nihil enim à patre impetratur niſi per filium. Ioan. 16. Si quid petieritis patrem in nomine meo dabit vobis. Et ideo dicit, Per Ieſum Chriſtum. 2. Pet. 1. Per quem maxima & pretioſa nobis promiſſa donauit. Rom. 5. Per quem acceſſum habemus, &c. *Cui,* ſc. Chriſto, *Eſt gloria in ſecula ſeculorum. Amen.* id eſt, gloria ſempiterna. 1. Timot. 1. Regi ſeculorũ immortali, inuiſibili, ſoli deo honor, & gloria in ſecula ſeculorũ. Amen. Hæc enim gloria ſibi debetur inquantum eſt deus. Deinde cùm dicit, *Rogo autem vos fratres, &c.* ſubdit petitionem ſuam, in quã excuſat ſe: deinde concludit epiſtolam, ibi, *Gratia dei.* Circà primum tria facit: quia primò ponit excuſationem ſuã. Secundò recommendationem nuntij per quẽ ſcribit. Tertiò ponit quaſdam ſalutationes. Dicit ergo quantũ ad primum, *Rogo vos fratres, vt ſufferatis verbum ſolatij,* id eſt patienter portetis verba epiſtolæ huius, in qua etſi in aliquo vos reprehendi, totum eſt ad conſolationem veſtram. Ro. 15. Quæcunque ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt. Et quare debent patienter portare, oſtendit, dicens, *quia perpaucis,* id eſt valde paucis. *Scripſi vobis,* quod verum eſt reſpectu myſteriorum, quæ in ipſo continentur. In iſta enim epiſtola fere omnia myſteria veteris teſtamenti continentur. Sermones autem breues valde accepti ſunt, quia ſi ſunt boni, inde auidius audiuntur. ſi verò mali, parum grauant. Eccle. 5. Pauci ſunt ſermones tui. Conſequenter recommendat illum per quem ſcribit, dicens, *Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum,* ſcilicet à carcere, in quo cum Apoſtolo erat: vel à me dimiſſum ad prædicandũ & ad vos miſſum. *Cognoſcite,* id eſt gratioſe recipite eũ quia vt habetur Actuum 16. fuerat circũciſus. Tum etiam quia *Si celerius venerit, cum ipſo videbo vos.* In quo oſtendit dilectionem quam ad ipſos habebat. Hoc etiam dicit, quia etſi ad ipſos non venerit, quia Romæ paſſus eſt, tamen incertus erat vtrum vel ad tempus deberet dimitti. Conſequenter ponit ſalutationes ſuas. Et primò iniungit eis ſalutationem aliorum, dicens, *Salutate omnes præpoſitos,* id eſt, apoſtolos adhuc viuentes, *Et omnes ſanctos,* ſcilicet alios diſcipulos. Iſtis autem non ſcribit, quia non intendebat ſcribere, niſi contra obſeruantes legalia. Et ideo quia iſta epiſtola eſt inſtructiua, non intendebat inſtruere apoſtolos, quia erant anteceſſores ſui in fide. Secundò ſalutat eos ex parte aliorum, dicens, *Salutant vos fratres de Italia.* Scripſit enim epiſtolam iſtam à Roma. Tertiò more ſolito concludens, & quaſi pro ſigillo ponit ſalutationem, dicens, *Gratia dei cum omnibus vobis. Amen.* id eſt, peccatorum remiſſio, & omnia alia dei dona, quæ per gratiam dei habentur, ſint firmiter cum omnibus vobis. *Amen,* confirmatio eſt omnium.

FINIS.

Finit explanatio Diui Thomæ de Aquino, in omnes epiſtolas beati Pauli Apoſtoli.

CANDIDO LECTORI.

F. CLAVD. SPINEVS ROTHOMAGENSIS DOMINICANVS S.

IAM tibi Suauiſſimè lector, non minus gaudium, non minor denique fœlicitas obtigit, quàm cui præter expectationem, locupletiſſimus theſaurus ex obſcuro quopiam terræ anfractu patere cœpit, dum Commentaria noſtri Aquinatis in ſeptem Catholicas epiſtolas, non modo cimmerijs (quod aiunt) tenebris liberari, ſed & in communem ſtudioſorum vtilitatem euulgari conſpicis. Quæ quāto tempore iacuerint muta & incognita, peruetuſta exemplaria id liquido oſtendūt, ante annos nonaginta manu exarata, quæ in Bibliotheca noſtra Louanienſi vetuſtate prope obliterata extabant, blattis potius obuia, quàm ſtudioſis lectoribus. Atqui cum nihil eo ſit pernicioſius, quàm publicæ literarum vtilitati incremēti viam occludere, ne ſilentio periclitarentur viri toto orbe receptiſſimi D. Thomæ Theologi hæc Commentariola, fœliciter actū eſt cum accurato, tum pio quorundam fratrum labore, vt fideliſſimè tranſcripta Lutetiam hanc Typographia præſtantiſſimam deferrentur, idque bonis auſpicijs perfectum eſt, & illa integra (notariorum fide) & inuariata Bibliopolæ, qui curaret ea excudenda ſunt demandata, quæ recens ſubductæ prælo manibus terenda & legenda nunc tibi exponuntur. Porrò ob repentinam & inexpectatam euulgationem, authorem ſuppoſititium eſſe vllatenus ne ſuſpiceris quæſo. De hac re etenim fidem faciunt ſatis prima illa exemplaria, quæ authorem D. Thomam in fronte affirmant. Quod ſi id non ſufficiat, futurum eſt, & cito, vt maximam operum ſcriptorum ſacrorum partem, authorum incertitudine confundas, quæ non alio argumento cōſtat authoribus diſcreta eſſe, quàm quod antiqua exemplaria & primigenia in limine, aut calce geſtant authorū nomina. Sed quid attinet nunc rē hanc tantopere authoris liminari adſcriptione, (qua plerunq; lectori imponitur) niti confirmare, vbi inclyti Thomæ ingenij dexteritas (qua velut imagine deducetur dubius lector ad authoris cognitionē) tanta in ijs reſplendet & conſpicitur? Rurſus, diuidendi artificiū, locutionis puritas, ſententiarum lumen, docendi ſuccoſa breuitas, hæc ipſa cuius ſint, etiam ſi nomen præſcindatur) plurimū atteſtabuntur: Sileo quā rectè hic cuncta conſpirēt reliquis Thomæ operibus, quæ aſſidua lectione deprehendet ſtudioſus lector. Nec te remoretur, quod quidā fortaſſe obiectabit, eos, ſcilicet qui operum D. Thomæ catalogus conſcripſerunt, non hæc fuiſſe complexos. Quæ res ita habeat necne, à me haud dubiè nondum exploratum eſt. Verū quidē eſto, ſiluerint, quid frigidius (ſi feras me dialecticè reſpondentem) hoc vno argumento ab authoritate negatiuo tibi eſſe debet? Non ob id ſanè (quod illi prætermiſerunt) debes tanto authori gloriā operis præripere, recenſuerunt illi ea opera, quæ & cognita & iā in vulgus diſperſa erant, reliqua autē quoniam adhuc deliteſcebant, ſilentio præterierunt: quæ poſterius temporū tractu emerſerunt. Hæc ſingula prudens lector, vnà cum peritorum theologorum iudicio, me aliquandiu hæſitantem peruicerunt, vt incunctanter hoc opus tanquam D. Thomæ reciperem: in quo excudendo Chalcographum adiuuarem, admoueremq́ manum caſtigandis mendis (quæ moleſtiam & perplexitatem lectori afferre ſolent) ac inſuper capitulorum numeris, & inſigniorum locorum indicibus illuſtrarem. Quæ dum pro viribus effecimus, ſtudio tibi obſequendi, vir Chriſtiane, magis quam lucri aut gloriæ affectu, noſtras quantulaſcunq; operas animo non opprobrante, ſed candido excipe, obteſtor. Vale.

D. THOMAE AQVINATIS IN SINGVLAS APOSTOLORVM IACOBI, PETRI, IOANNIS, ET IVDAE CANONICAS EPISTOLAS, ſyncera nimirum & Theologica, ſuperioribus ſeculis nuſquam comperta, nunc primum tenebris eruta commentaria, & in ſtudioſorum gratiam edita.

IN EPISTOLAS CANONICAS,

PRAEFATIO.

MISSAE ſunt epiſtolæ ex regis nomine per veredarios, qui per omnes prouincias diſcurrentes, veteres literas nouis nuntijs præuenirent. Verba iſta ſcripta ſunt Heſter 8. cap. & ſatis ſpiritualiter intellecta competunt propoſito noſtro. Et vt melius videamus ſenſum ſpiritualem, primò videamus literalem. Narrat hæc hiſtoria ad literam, quomodo à rege Aſſuero per falſam ſuggeſtionem Aman proditoris, lata fuit ſententia condemnationis & interfectionis totius populi Iudaici in regno ſuo exiſtentis. Iam ſententia erat lata, iam erat annulo regis obſignata, iã per nuntios publicata, iam dies erat aſſignata: non reſtabat niſi quòd interficerentur. Sed ſicut narrat eadem hiſtoria, per reginam Heſter fuit reuocata, ſcilicet per eius interceſsionem, per virgę aureæ extenſionem & oſculum ſummitatis eiuſdem. Nec ſolum ſententia fuit reuocata, immo ipſa reuocatio per veredarios ad hoc ſpecialiter miſſos fuit promulgata, hoc eſt quod dicitur in verbis propoſitis, Miſſæ ſunt epiſtolæ, &c. Sicut dicitur 1. Corint. 10. Omnia contingebant illis in figura. Veritas autem reſpondens huic figuræ hæc eſt, Per peccatum enim primorum parentum, per falſam ſuggeſtionem Aman proditoris perpetratam, à rege Aſſuero, ſcilicet Deo, ſententia damnationis totius generis fuit lata. Geneſis 2. Quacunque die comederis ex eo, morte morieris: quod dictum eſt Adæ nõ ſolum pro ſe, ſed & pro ſua tota poſteritate. & dicit, Quacunq; die comederis morte morieris, innuens triplicem mortem: nã ipſa comeſtio fuit mortifera. Statim ergo cùm comedit lignũ vetitum mortuus fuit ſpiritualiter, ſed habuit neceſsitatẽ moriendi corporaliter, & quantum eſt de ſe æternaliter. Iam ergo ſententia erat lata, iam erat in ſacra ſcriptura obſignata. Gen. 2. Iam erat per nuntios, ſcilicet prophetas promulgata. Iam dies erat aſsignata. Statim enim cum moriebamur ad inferos deſcendebamus. Sed per Heſter reginam, id eſt, virginẽ beatam fuit reuocata, per eius, ſcilicet interceſsionem, per virgæ aureę extenſionem, & oſculum ſummitatis eiuſdẽ. De hoc habetur Heſter 8. vbi dicitur, ꝙ placuit Heſter regina in oculis regis, & extendit contra eã virgam auream, quæ accedẽs oſculata eſt ſummitatem virgę. Et dixit ei rex, Quid vis Heſter, & quæ eſt petitio tua, etſi dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis. Quæ reſpondit, Si inueni gratiam in oculis tuis & placet tibi, Dona mihi animam meam pro qua rogo, & populum meum pro quo obſecro. Traditi enim ſumus vt conteramur & iugulemur, & pereamus per peccatum originale contractũ, & per peccata noſtra actualia ſuperaddita. Traditi. n. eramus vt iugularemur, in corpore periremus, & in anima cõtereremur. i. ſimul tereremur in vtroq; vt iugularemur corporaliter, periremus ſpiritualiter: cõtereremur. i. continuè tereremur æternaliter. Sed Heſter regina, id eſt, virgo beata placuit in oculis regis ad reſtaurationem generis humani, inuenitq; gratiam coram eo, non ſolũ pro ſe, ſed pro toto humano genere, extenditq; rex virgam aureã. Iſta virga aurea ſecundum Gloſſam, fuit crux ſiue paſsio dominica, quæ tota fuit aurea, id eſt charitatiua. Nihil enim fuit maculæ in ipſo Chriſto contractum, nec paſsibilitas cõtracta eſt, nec originale contractum. Nihil fuit in ipſo actu, quia nec veniale, nec mortale, immò purè pro ſalute generis humani paſſus fuit. Nullius ſancti cuiuſcunq; fuerit conditionis paſsio fuit tota aurea, quia in omnibus fuit paſsibilitas contracta per originale contractũ, & aliquod peccatũ actu ſaltem veniale. Hanc virgam auream Dominus deus pater nobis extendit, quando ex charitate maxima, quã ad nos habebat, filium ſuum paſsioni expoſuit. Summitatem eius virgæ virgo beata tetigit, quando filium dei in vtero concepit, & poſtmodum peperit, & ſic dimidiam partẽ regni dei impetrauit, vt ipſa ſit regina miſericordiæ, cuius filius eſt rex iuſtitiæ. Sic etiam ſententia noſtræ damnationis reuocata fuit. Et per veredarios, id eſt, apoſtolos ad hoc ſpecialiter miſſos, reuocatio fuit promulgata, hoc eſt, quod dicitur in verbis propoſitis, Miſſæ ſunt epiſtolæ ex regis nomine, i. authoritate per veredarios, id eſt apoſtolos, qui per omnes prouincias diſcurrentes. Gloſ. per prædicatores ſummi regis curſores veteres literas. ſ. damnationis noſtrę nouis nuntijs. ſ. apoſtolis pręuenirent. In verbis iſtis notantur tria, ſecundum tria cuilibet miſsioni ſolenni neceſſaria. Quælibet enim miſsio ſolennis requirit in mittente authoritatem, in miſſo celerem adimpletionem. In eo cui fit miſſio vtilitatem. In verbis autem propoſitis notãtur iſta tria. In mittente authoritas, cum dicitur, Miſſę ſunt epiſtolæ ex regis nomine. In miſſo adimplendi celeritas, cùm dicitur, per veredarios, per omnes prouincias diſcurrentes. In illis in quibus facta eſt miſsio, vtilitas, cùm ſequitur, Vt veteres literas nouis præuenirent nuntijs. Primum ergo notatur, cùm dicitur, Miſſæ ſunt epiſtolæ ex regis nomine. Iſte rex Aſſuerus ſignificat Chriſtum: interpretatur. n. atrium ſiue beatitudo: Chriſtus verò eſt atrium bonorum, qui ſunt in ſtatu viæ. Beatitudo quantum ad illos, qui ſunt in ſtatu patriæ. de vtroq; dicitur in Pſal. 83. Beati qui habitant in domo tua domine, &c. Et paulo poſt, Melior eſt dies vna in atrijs tuis ſuper millia. Ipſe eſt rex regũ & dominus dominantium. 1. ad Tim. 6. Excellit enim omnes alios reges, in Pſal. 88. Ego primogenitum ponam illum, excelſum prę regibus terræ. Excellit autẽ omnes alios reges. Primo in naturali regiæ maieſtatis dignitate. fuit enim rex quando natus eſt ex deo patre æternaliter, & rex antequam natus ex virgine tẽporaliter, Ideo ſapienter quærebant illum magi. Matt. 2. Vbi eſt, qui natus eſt rex Iudæorum, non dicũt vbi eſt, ſed vbi eſt qui natus eſt rex. Rex enim Frãcię natus eſt, ſed non eſt natus rex. Chriſtus autem fuit rex in ipſa natiuitate, immo anteqnã naſceretur ex virgine. Pſal. 73. Deus autem rex noſter ante ſecula. Secũdò excellit eos in aliorũ regum inſtitutiõe. ipſe. n. omnes alios reges inſtituit, quod nullus alius poteſt. Rex enim Franciæ non inſtituit regem Anglię. Prouer. 8. Per me reges regnãt. Vnde omnes reges alij ſunt eius ſerui & tributarij. Pſal. 71. Omnes reges ſeruient ei. i. ſeruire debẽt. Vel vt ſit diſtributio accõmuda. q. d. quotquot ſeruient ei erunt reges: quia ei ſeruire, regnare eſt, ſecundum Greg. in Glo. ſuper illud, Paulus ſeruus Ieſu Chriſti, &c. ad Ro. 1. Tertiò excellit eos in regni ſui ęternitate ſiue æterna duratione. caret enim principio, & fine. Pſal. 144. Regnum tuum regnum omnium ſeculorũ. Daniel. 7. Poteſtas eius, poteſtas æterna quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. Omnia aliorũ regna ſunt temporalia, corruptibilia ac per hoc momentanea. Eccle. 1. Hodie eſt rex, & cras morietur. vnde reges mundi ſunt, quorum regnum non durat forte, niſi per vnum diẽ, & poſtea ſunt ſimilis vel forte deterioris cõditionis. Quartò excellit, in regni ſui liberali & totali diſtributione. Omnibus enim illis, qui ſunt de regno ſuo, liberaliter totum regnum ſuum diſtribuit, quod nullus alius rex. Luc. 22. Ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit mihi pater meus regnũ. Non

Maria ſaluti profectoribus exploratrix.

Apoſtoli miſſi ad promulgationem reuocatæ damnationis.

Chriſtus atrium ſiue domus bonorum.

Chriſtus excellit oẽs alios reges in quatuor.

dicit partem regni, ſed regnum. legitur 1. Mach. 1. q. Alexāder, cùm moreretur, vocauit pueros ſuos cum quibus nutritus fuerat, à pueritia ſua, & diuiſit illis regnum ſuum. Aliter eſt enim de regno dei, & mūdi. Videre enim regnū mundi, non eſt habere. Matth. 4. Oſtendit illi omnia regna mundi, & dixit ei, Hæc omnia tibi dabo, non dicit tibi do. Sed videre regnum dei eſt habere, iuxta illud Sap. 10. Iuſtū deduxit dominus per vias rectas, & oſtendit illi regnū dei, id eſt dedit. Scitis autem quod eadem res ſimul, & ſemel, & tota à pluribus, immo ab omnibus poteſt videri. Rex igitur Aſſuerus eſt Chriſtus, ex cuius nomine. i. authoritate epiſtolæ illæ miſſæ ſunt. Ille enim facit, cuius authoritate fit. Apoſtoli verò authoritate Chriſti iſtas epiſtolas ſcripſerunt & miſerunt, & ideo poſſunt dici à Chriſto miſſę. Ecce ergo primum. ſ. in mittente authoritas, quæ ſignificata eſt. 2. Paralip. 30. Vbi dicitur q. Ezechias rex miſit nuntios ad omnem Iſrael & Iudam, & ſcripſit epiſtolas ad Ephraim & Manaſſem, vt venirent in domum domini in Ieruſalem, & facerent Phaſe domino deo ſuo. Rex ecce Chriſtus, qui miſit nuntios. i. apoſtolos, & ſcripſit epiſtolas, ſ. canonicas. Secondò notatur in verbis propoſitis in miſsis adimplendi celeritas, cū dicitur, Per veredarios, &c. Iſti veredarij ſunt apoſtoli. i. veredarius eſt auriga, vel nuntius in reda portatus. Eſt autem reda genus vehiculi quatuor rotarum, & dicitur reda à redeo redis eo, q. talis currus agilis eſt ad eundum & redeundum. Illud vehiculum per quod portamur in cælis, eſt ſacra ſcriptura generaliter, vel doctrina apoſtolica ſpecialiter. Quatuor rotæ ſacræ ſcripturæ ſunt quatuor modi exponendi ſacram ſcripturam, ſcilicet Hiſtoricus, Tropologicus, Allegoricus, Anagogicus. Quatuor rotæ doctrinæ apoſtolicæ, ſunt quatuor de quibus principaliter in eorū epiſtolis agitur. Prima rota eſt tempus mundanæ proſperitatis, de qua principaliter agitur in canonica Iacobi. Docet enim contemnere quatuor ad mundanam proſperitatem pertinentia, ſcilicet, mundanam ſapientiam, in 1. cap. vbi docet gaudendum in tribulatione. Omne gaudiū exiſtimate fratres, &c. gloriari in humilitate, Glorietur frater humilis, &c. Secularem pompam, in 2. cap. vbi reprobat acceptionem perſonarum. Popularem famam, in 3. c. vbi reprobat appetentes magiſterium. Nolite plures magiſtri fieri fratres mei. Temporalem affluentiam in 4. & 5. c. Secunda nota eſt ſuſtinentia aduerſitatis, de qua agit principaliter Petrus. ſcribit enim proſelytis, qui erant diſperſi, & pro Chriſti fide patiebantur, & ideo ſcribit eis cōſolando & informando in ſuſtinentia aduerſitatis, vnde ſtatim in principio epiſtolæ, Modicum ſi oportet nunc contriſtari, &c. Tertia rota eſt amor fraternæ, & diuinæ charitatis, de qua principaliter agitur in epiſtolis Ioannis 1. Ioan. 4. Chariſsimi diligamus inuicem, quia charitas ex Deo eſt. Quarta eſt fuga carnalis voluptatis, de qua principaliter agitur in canonica Iudæ. vnde ibi dicitur, Odientes eā, quæ carnalis eſt maculatam tunicam. De iſtis quatuor rotis dicitur Ezec. 1. Spiritus vitæ erat in rotis. Veredarij ergo ſunt nūtij in vehiculo quatuor rotarum portati. Iſti autem ſunt apoſtoli, qui per omnes prouincias diſcurrerūt, quia vbiq; in nomine Chriſti annuntiauerunt. Pſal. 18. In omnem terram exiuit ſonus eorum. Quod ſatis figuratum fuit. 2. Paralipo. 30. vbi dicitur, Quod perrexerunt curſores cum epiſtolas ex imperio regis & principum ad vniuerſum Iſraël & Iudam, prædicantes filij Iſrael, Reuertimini ad dominū deum Abraham, Iſaac, & Iacob. & parum poſt, Pergebant curſores velociter de ciuitate in ciuitatem ad omnem Ephraim & Manaſſem illis irridentibus, & ſubſannantibus. Tertiò notatur in illis quibus facta eſt miſsio, vtilitas, cùm

Reda in ſacra ſcriptura vehiculū quatuor rotis inſignitum.

dicitur, Qui veteres literas nouis nuntijs præuenirent. Iſtę veteres literæ erant literæ noſtræ damnationis. Iſtæ ſunt literæ, ſiue epiſtolæ Vriæ, de quo loquitur 2. Reg. 11. Quòd portauit literas mortis ſuæ. Literas mortis ſuę portant viri literati, qui ſciunt & docent, & non faciunt. Iſtę ſunt literę ſine ſigillo, id eſt ſcientia, ſine vita: & ideo nō creditur eis. Vel literæ iſtæ veteres, ſunt peccata ad veterem hominem pertinentia, Iſtæ literæ in peccatoribus ſunt ſcriptæ. Hiere. 17. Peccatum Iuda ſcriptum eſt ſtilo ferreo, vngue adamantino exaratum, ſed per doctrinam apoſtolorum ſunt præuentæ & reuocatæ. Et nota quod per prædicationem & doctrinam apoſtolorum, iſtæ literæ in aliquibus ſunt præuentæ ſcilicet innocentibus, in aliquibus irritæ factæ, ſc. in pœnitentibus: in aliquibus correctæ, ſcilicet in proficientibus: in aliquibus totaliter deletæ, ſc. in peruenientibus: & hoc totum per doctrinam iſtorum apoſtolorum. Ipſi enim docent innocentiam ſeruare, de peccatis pœnitere, de bono in melius proficere, & ſic ad cæleſte præmium peruenire. De primo dicitur hic, Veteres literas nouis nuntijs pręuenirent: veteres literas nouis nuntijs præuenire eſt, ſc. à peccatis præſeruare, & innocentiam baptiſmalem ſeruare. De 2. & 3. dicitur Heſter 8. Quod orauit Heſter regem, vt malitiam Aman Agagitæ & machinationes peſsimas quas cogitauerat contra Iudæos, iuberet irritas fieri, & nouis epiſtolis veteres literæ Aman inſidiatoris, & hoſtis Iudæorū, quas per cunctas regis prouincias præire pręceperat corrigerentur, & ſicut patet ex textu quod ipſa petijt, impetrauit. Corrigebantur autem hæ literæ, in proficientibus: correctio enim eſt veterum literarum deletio, & nouarum ſuperſcriptio: ita correctio ſpiritualis eſt veterum peccatorū deletio, & nouarum literarum, ſcilicet gratiarum, virtutū, donorum & bonorum operum ſuperſcriptio: in peruenientibus autem erunt totaliter deletæ, & quantum ad culpam & quantum ad pœnam, immo, & peccata occaſionaliter erunt eis in gloriam. 2. ad Cor. 3. Quòd ſi miniſtratio mortis literis deformata, in lapidibus fuit in gloria. Literæ iſtæ ſunt peccata, quibus anima deformata eſt, quæ ſunt miniſtratio mortis cauſaliter, ſed erunt in gloriam bonis occaſionaliter, non occaſione data, ſed accepta, ſecundum quod dicit Apoſtolus ad Roman. 8. Diligentibus deum omnia cooperantur, &c. Et alibi, Vbi abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia. His viſis patet quis ſit author huius libri. Author enim principalis eſt rex Aſſuerus, ſcilicet Chriſtus, cuius authoritate epiſtolæ, & ſcriptæ & miſſæ ſunt. Authores ſecundarij ſunt veredarij, id eſt, Apoſtoli. Materia huius libri eſt contemptus mundanæ proſperitatis. In Canonica Iacobi, ſuſtinentia aduerſitatis: in Canonica Petri, amor ſupernæ & diuinæ charitatis: in Canonica Ioānis, fuga carnalis voluptatis: in Canonica Iudæ, deletio veterum literarum, id eſt, peccatorum, & ſuperſcriptio nouarū ſcilicet gratiarum, virtutum, donorum, bonorum operū. Modus agendi attenditur in diuiſione, & ordine epiſtolarum, & capitulorum. Tamen ſciendum eſt, quod modus procedendi aliquando eſt exemplaris, aliquando eſt cōminatiuus, aliquando promiſſorius. Exemplaris eſt, vt magis moueat ad operationem boni: magis enim mouent exempla quā verba: vnde dicit Bernard. Efficacius loquitur vox operis, quàm ſermonis. Vnde in ſacra ſcriptura non ſolum verba, ſed & facta ſignificant. Comminatiuus, vt incutiat timorem ſupplicij. Promiſſorius verò, vt alliciat ad amorē regni. Titulus eſt, incipiunt epiſtolæ canonicæ, id eſt, regulares. Liber autem iſte diuiditur in quatuor partes, ſecundum numerum authorum: vel in partes ſeptem, ſecūdum numerum epiſtolarum.

Prædicatores verbo & non vita, ſimiles Vriæ.

Author Canonicarum Chriſtus.

Materia canonicarū.

BEATI IACOBI APOSTOLI Epiſtola Canonica.

CAPIT. I.

Vnuſquiſque facile acquiret ſapientiam, humilitatem, religionem, & cæteras virtutes, poſt varium in tentationes bellum, & partam victoriam.

IACOBVS Dei & domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus, duodecim tribubus quæ ſunt in diſperſione, Salutem.

Hæc epiſtola diuiditur principaliter in duas partes, ſcilicet in ſalutationem & inſtructionem. Secunda pars ibi, Omne, &c. In ſalutatione primò deſcribitur perſona ſalutantis: ſecundò, ſalutatæ, duodecim tribubus: tertiò, neceſsitas ſalutandi, quæ ſunt in diſperſione: quartò, forma ſalutationis, ſalutem. Dicit ergo, *Iacobus*, Gloſſa, celebris perſona: ideo nomen ſuum præponit, quia nomen erat celebre: nam ſicut dicit Gloſſa, Iſte Iacobus cognominatus eſt iuſtus, & fuit filius Mariæ ſororis matris domini, poſt paſsionem domini Hieroſolymorum ordinatus epiſcopus: qui ſicut dicit Egeſippus, ex vtero matris ſanctus fuit: vinum & ſiceram non bibit: carnẽ nullam comedit: ſolus ante templum ingrediebatur, & flexis genibus pro populo orabat, intantum vt genus eius camelorum duritiam traxiſſe crederentur. *Dei*, ſcilicet patris *Domini noſtri Ieſu Chriſti*. Ipſe enim eſt dominus creationis: Ieſus, ſaluans in præſenti per gratiam, & gloriam in futuro. Chriſtus.n. interpretatur vnctus. In his verò duabus perſonis ſpiritus ſanctus intelligitur tãquam nexus & amor amborum. Vel dicit, Dei, quo ad diuinitatẽ: Domi-
Phil. 2. ni noſtri Ieſu Chriſti, quantum ad humanitatem. Chriſtus enim ſecundum humanitatem habet dominium creatum ſuper omnem creaturam, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum. *Seruus*, Gloſſa, officium celebre. Nam ſeruire deo, regnare eſt, vt dicit Gregor. *Duodecim tribubus*. Gloſſa, intellige nõ omnibus, ſed quibuſdam de omnibus, ſcilicet electis, *quæ ſunt in diſperſione*, de qua Act. 8. Facta eſt in illa die magna perſecutio in eccleſia, quæ erat Hieroſolymis, & diſperſi ſunt per regiones Iudææ & Samariæ. Iſtis ſcripſit Iacobus ad conſolationem, vt non diſpergerentur mente, ſicut diſperſi erant corpore: ſed potius mente congregarentur. *Salutem* in præſenti, gratiæ: in futuro, gloriæ.

Omne gaudium exiſtimate fratres cum in varias tentationes incideritis.

Hic eſt ſecunda pars, in qua ponit exhortationem ſiue inſtructionem: & primò informat in patientia tribulationum: ſecundò, in ſanctitate operum. 2. capit. tertio in expectatione præmiorum, cap. 5. poſt principium. *Patiẽtes, &c.* Vel ſic, primo eos hortatur ad bonũ: ſecundò, dehortatur eos à malo, in tribus ſequentibus capitulis: tertio docet remedia contra malum. 5. cap. in principio. Primò ergo eos hortatur ad bonum, ſcilicet ad patientiam tribulationum: & primò docet qualiter ſe habeant in tẽtationibus exterioribus: ſecundò qualiter in interioribus. Nemo cũm tentatur, &c. Tertiò ad vtriuſque notitiam habendam monet libẽter verbum dei audiri, Sit autẽ omnis homo velox, &c. In prima parte ponitur exhortatio ad patientiam: vbi primò docet patientiæ fructum: ſecundò radicem, Si quis autem veſtrum indiget: tertiò, modum, Glorietur frater humilis: quartò, præmium, Beatus vir qui ſuffert, &c. In pri-
Gaudium perfectum. ma parte, primò ponitur exhortatio: ſecundò exhortationis ratio, Scientes quod probatio. Dicit ergo, *Omne gaudium*, id eſt, perfectum. gaudium bonorum, quod eſt in bonitate conſcientiæ, in ſpe gloriæ eſt perfectum, quia triſtitia eſt eis materia gaudij, immò eis triſtitia vertetur in gaudium. Ioan. 16. Triſtitia veſtra vertetur in gaudium. E contrario, gaudium malorum imperfectum eſt, quia materia eſt triſtitiæ, immo vertetur eis in triſtitiam. Iob. 21. Gaudẽt ad ſonitum organi, ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad infernũ deſcẽdunt. Ne indignemini, ſi mali florẽt: ſi vos patimini, incrementa exiſtimate vobis prouenire. *Fratres mei*, quaſi eandem habituri hereditatem. Vocat autem eos fratres, vt eos magis alliciat ad mutuam dilectionem. Dicitur enim frater, quaſi ferens alterum. *Cũ in tentationes varias*, maximè exteriores: nam vt dicit Gloſſa vna, perfecta loquitur de extrinſecis tentationibus. Has enim aliquãdo optant ſancti. Pſal. 25. Proba me domine, & tenta me. Alia tamẽ gloſſa exponit de vtraq;: vnde dicit, à perſecutore vel à concupiſcentia, quę varie tentant. Sed cũm tentatio interior non ſit ſine peccato, quomodo in ea eſt gaudendũ? Reſponſio, Non in ipſa ſecundum ſe, ſed inquantum ei reſiſtẽdo eſt materia exercendæ virtutis, & cauſa reprimendi ſuperbiam. *Incideritis*, Gloſſa, ex alto fidei veſtræ. Sed cõtra, de tali caſu non eſt gaudendũ. Reſponſio, Caſus iſte eſt intelligendus ſecundum opinionem perſecutorum, qui credebant eos auertere à fide, perſecutionibus.

Scientes quod probatio fidei veſtræ patientiam operatur: patientia autem opus perfectum habet, vt ſitis perfecti & integri in nullo deficientes.

Hic ponitur exhortationis ratio, quare, ſcilicet habenda eſt patientia in tentationibus: & eſt vna declaratio virtutis, alia perfectio operis. Patientia autem opus perfectum. Dicit ergo, *Scientes quod probatio fidei veſtræ*, i. tribulatio fidem veſtrã probans, *Patiẽtiam operatur*, id eſt, declarat, vel exercitat. Contra, Roma. 5. Patientiam tribulatio operatur, patientia verò probationem, non ergo probatio patientiam. Reſponſio, Probatio operatur patientiam, oſtendendo, ſed patientia probationem efficiendo, *Patientia autem opus perfectum habet*, quia ſtabile & firmum. Illud.n. dicitur haberi, quod firmiter habetur, quia habitus eſt difficile mobilis. Vnde & in ipſa dicitur haberi firma poſſeſsio animarum, Luc. 21. In patientia veſtra poſsidebitis animas veſtras. Vel opus perfectum, id eſt, opus priuilegiatum, ſcilicet opus martyrij, aureola dignum, *Vt ſitis* exiſtimate, inquam, vt per opus patientiæ *Sitis perfecti* ad ſuſtinẽdam tribulationum diuturnitatem. *Et integri* ad ſuſtinẽdam earum grauitatem. *In nullo deficientes* ad ſuſtinendam earum omnimodam diuerſitatẽ. Vel perfecti, in agẽdo: integri, in patiendo: in nullo deficientes, in perſeuerando. Patientia habet opus perfectum.

Si quis autẽ veſtrum indiget ſapientia, poſtulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat: & dabitur ei.

Hic oſtendit perfectæ patientiæ radicem, ſcilicet ſapientiam diuinitus infuſam, quia qui patiens eſt, multa gubernatur ſapientia. Prouer. decimoquarto, Vnde monet petere ſapientiam ad acquirendam patiẽtiam: & primò dat fiduciam impetrandi: ſecundò docet modum petendi. Poſtulet autem in fide: tertiò oſtẽdit rationem modi, Qui.n. hæſitat. Dicit ergo, *Si quis autem veſtrum indiget ſapientia*, i. ſapida ſapientia ad cõdiendam amaritudinem tribulationum, vel ad deguſtandum prædictæ patientiæ fructum, *Poſtulet à Deo*, à quo eſt omnis ſapientia. Eccleſia. 1. Qui poteſt dare, quia omnipotens eſt: & ſcit, quia omniſciens: & vult dare, quia miſericors eſt. *Qui dat*, id eſt, paratus eſt dare *Omnibus*, ſine perſonarum acceptione. Gloſſa, piè petentibus, *Affluenter*, nõ parcè, vnde dicitur effundere: ille qui effundit, totum dat, nihil ſibi retinet. Ioel. 2. Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem. *Et non improperat*. Vnde dat liberaliter: vnde oſtendit tibi optimas cõditiones à parte dantis. Dat enim liberaliter, non vendit ſicut multis dat generaliter, non vni, ſed omnibus: dat abundanter, nõ parce: vnde affluenter, curialiter, quia nõ improperat. Pſal. 144. Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione. Auguſt. Erubeſcat humana pigritia: plus paratus eſt Deus dare, quàm nos accipere.

Poſtulet autem in fide nihil hæſitans, qui enim hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris, qui à vento mouetur, & circunfertur. Non ergo exiſtimet homo ille, quòd accipiat aliquid à domino. Vir duplex animo, inconſtans eſt in omnibus vijs ſuis.

Hic docet modum petendi *Poſtulet autem in fide*, id eſt, in fide nominis Chriſti cõfeſsione: ſicut petit eccleſia, per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. In Ioanne 16. Amen dico vobis, ſi quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Vel in fide, id eſt in fiducia obtinendi illud quod petit, *Nihil hæſitans*, id eſt, de impetratione nõ diffidens. Mat. 21. Si habueritis fidem, & non hæſitaueritis, &c. nõ ſolum de ficulnea facietis, ſed etſi mõti huic dixeritis, Tollere & iactare in mare, fiet. *Qui enim hæſitat*. Hic ponit rationẽ modi: & primò, rationem: ſecundò, infert concluſionem, *Non*

ergo tertio, ſubdit concluſionis manifeſtationẽ. Vir duplex animo. Qui enim bæſitat, id eſt dubitat vel diffidit de impetrandis ad ſalutem neceſſarijs. *Similis eſt fluctui maris, qui à vento mouetur* à loco, ſ. ſuo. *Et circumfertur* in locis alienis. Sic homo dubius in fide, à vento tentationis mouetur à ſtatu fidei, & circunfertur varietate errorũ. Vel mouetur & circunfertur à tentatione in tentationem. Iob. 24. Leuis eſt ſuper faciẽ aquæ. Gloſſa, Qui conſcientia peccati preſſus dubitat de præmijs cæleſtibus, ſuperueniente vento tentationum, facile deſerit fidei ſtatum, & ſecundum tentatoris voluntatem diſtrahitur ad errorem. *Non ergo exiſtimet homo ille.* Gloſſa, carnalis: vnde homo ille, hic ſonat in vitiũ. *Quod accipiat aliquid,* Gloſſa, vel hic vel in futuro. *à domino* ex meritis ſuis. Et nota ꝙ dicit aliquid, ſ. magnum. Spiritualia enim ſunt quid magnum, non temporalia. vnde & peccatoribus communicantur. Et certe merito hæſitans non impetrat. *Quia vir duplex animo.* Gloſ. Duplex eſt, qui genu ad precem flectit, & mordente conſcientia de impetratione diffidit. Duplex eſt, qui vult gaudere in ſeculo, & gaudere cum Deo. Duplex eſt, qui de bonis quæ agit, non Deum, ſed fauorem quęrit. Vel duplex, non vnicus, ſed ad hoc & ad illud inclinatus. Vel duplex, qui aliud interius, aliud agit exterius. Eccleſi. 2. Væ duplici corde, & homini ingredienti duabus vijs. *Inconſtans eſt*, qui fluctuat inter cõfidentiam & diffidentiam. Gloſſa, facile aduerſis terretur, proſperis irritatur, vt à veritate diuertat. *In omnib. vijs ſuis* ſiue ſit dextera proſperitatis, ſiue ſiniſtra aduerſitatis. Et dicit, ſuis, non dei. Viæ enim hominis, ſunt peccata: viæ autem domini, opera bona.

Vir animo duplex quis ſit.

Glorietur autem frater humilis in exaltatione ſua: diues autem in humilitate ſua: quia ſicut flos fœni tranſibit. Exortus eſt ſol cum ardore & areſecit fœnum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperijt: ita & diues in itineribus ſuis marceſcet.

Hic oſtendit perfectæ patientiæ modum, docens in tribulationibus eſſe gloriandũ: & primò oſtendit in quo gloriandũ pauperibus: ſecũdò, in quo diuitibus, Diues: tertiò ſubdit cauſam, quia ſicut flos: quartò explanat & adaptat eam, Exortus eſt enim ſol. Dicit ergo, *Glorietur*, non tantũ gaudeat in ſe interius, ſed etiam glorietur exterius apud alios. *Frater humilis*, id eſt oppreſſus & deiectus, & ita humiliatus *In ſua exaltatione*, ſcilicet ventura poſt humiliationem, quia qui ſe humiliat exaltabitur. Luc. 18. *Diues autẽ*, id eſt, diuitiarum amator, nõ ſolum poſſeſſor. *In humilitate ſua* ventura, ſcilicet, poſt diuitias. & hoc modo eſt ironia ſecundum gloſſam, quaſi non eſt in huiuſmodi gloriandum. Vel in humilitate ſua, in ſublimitate & gloria, quæ eſt cauſa humiliationis & deiectionis. Vel in humilitate, ſcilicet in obſequio humilitatis exhibẽdo pauperibus, *Quoniam ſicut flos fœni tranſibit.* Intellige, gloria mundi. *Tranſibit*, i. velociter vltra ibit, & penitus non reuertetur. Pſalm. 48. Cùm interierit, non ſumet omnia, neque deſcendet cũ eo gloria eius. *Exortus eſt enim ſol*, proſequitur parabolam. *Cũ ardore* ſicut fit tempore æſtiuo contra meridiem. *Et areſecit fœnũ*, id eſt virorẽ fœni. *Et flos eius decidit* in mane, ſcilicet ortus. *Et decor vultus eius deperijt*, i. pulchra apparentia, per quam delectabat aſpicientes. Nota quod ortus ſolis ſignificat aduentum iudicis. Malach. vltim. Vobis timentibus nomen meum, &c. Dicit autem, exortus eſt, id eſt, extra ſe ortus quia quaſi extra ſe oritur puniens per iuſtitiam, cùm ſit eius proprium miſereri. Feruor autem eius ſignificat diſtrictionem & zelum aduenientis. Eſa. 30. Ardens furor eius, & grauis ad portandum. Arefactio fœni, obitum diuitis. Pſal. 36. Sicut fœnum velociter areſcent. Caſus floris, gloriæ temporalis amiſsionem, vel etiam carnalis. Eſaiæ 28. Vę flori decidenti, glorię exaltationis eius. Gregor. Qui ſunt homines in hoc mundo, niſi flores in cãpo, vita in carne, flos in fœno? *Et flos eius decidit*, i. deperijt. *Et decor vultus eius deperit* humanæ, ſcilicet gratiæ & fauoris. *Ita*, id eſt, ſicut flos fœni. *Et diues*, id eſt diuitiarum amator, non tantũ poſſeſſor. *In itineribus ſuis marceſcet*, id eſt, deficiet, & quaſi putreſcet: vnde intellige, quod viæ diuitis, ſunt temporalia, in quibus beatifica[illegible] quærit, quæ cito deſtruentur. *Glorietur autem frater h[illegible]ilis.* Nota quod quadruplex eſt gloria. Vna eſt inte[illegible] exterior: alia inferior, alia ſuperior. De gloria in[illegible] dicitur in Pſal. 44. Omnis gloria filiæ regia ab intus. Iſta autem gloria conſiſtit in multis: primò in conſcientiæ puritate. 2. Corint. 1. Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ: quòd in ſimplicitate intentionis, & ſinceritate affectionis, & gloria bonæ operationis, & ſapientia diuinæ degnſtationis conuerſati ſumus. Secundò conſiſtit in dei cognitione. Hier. 9. Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua: ſed in hoc glorietur, ſcire & noſſe me. Tertiò conſiſtit in bona operatione. Matth. 5. Sic luceat lux veſtra corã hominibus, &c. Quartò in exteriori conuerſatione. 1. Pet. 2. Conuerſationem veſtram inter gentes habentes bonam, vt in eo, quod detractant de vobis, &c. glorificent deum in die viſitationis. Quintò in opinione bonæ famæ. Eccleſia. 37. In omnibus operibus tuis pręcellẽs eſto, & ne dederis maculam in gloriam tuam. Sextò, in ſuſtinentia præſentis moleſtiæ. 2. Corinth. 2. Libenter gloriabor in infirmitatibus meis. Septimò in Chriſti conformitate. Galat. vlt. Mihi abſit gloriari niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti. Octauo, in perfectione commiſſæ familiæ. Prouerb. 10. ſecundum literam Ambroſij. Gloria patris filius ſapiens. Nono in ſpe remunerationis æternæ. Roman. 5. Gloriamur in ſpe gloriæ filiorum dei. Secunda gloria eſt exterior, & iſta eſt in tribus, ſcilicet in diuitijs. Pſalm. 48. Ne timueris cum diues factus fuerit homo, &c. Philippenſes 3. Gloria in confuſione ipſorum qui terrena ſapiunt. Secundo conſiſtit in delitijs. 1. Machab. 2. A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius ſtercus & vermis, id eſt, vermis conſcientiæ. Eſaiæ vltimo. Vermis eorum non morietur: & ſtercus infamiæ. Eccleſiaſt. 9. Omnis mulier, quæ eſt fornicaria, quaſi ſtercus in via conculcabitur. Tertiò conſiſtit in honoribus ambiendis. Oſeæ. 4. Gloriam eorum in ignominiam commutabo. Et de Nabuchodonoſor dicitur Iudith. 1. Gloriabatur quaſi potens in potentia ſua. Tertia gloria eſt inferior, ſcilicet, gloria peccati: quæ dicitur inferior, quia hominem facit inferiorem & viliorem quàm ſit aliqua creatura. Pſal. Quid gloriaris in malitia, qui potens es iniquitate? Quarta gloria eſt ſuperior, ſcilicet gloria dei, quæ conſiſtit in interiori gloria animæ, & exteriori ſtola corporis. Pſal. 146. Exultabunt ſancti in gloria, ecce ſtola corporis: Lætabuntur in cubilibus ſuis, ecce ſtola animæ.

Gloria quadruplex eſt

Beatus vir qui ſuffert tentationem: quoniã cũ probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quã repromiſit deus diligentibus ſe.

Hic oſtendit perfectæ patientiæ præmium, vbi primò tangit meritum. Secundò præmium, Quoniam cum probatus fuerit. Dicit ergo, *Beatus vir* non mollis vel effœminatus: ſed vir, dictus à virtute animi, virore fidei, vigore ſpei, virilitate charitatis. *Qui ſuffert tentationem*, i. in ſenſualitate quę ſub ratione eſt, ne. ſ. ratio ſuccumbat tentationi: Geneſis 4. Sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Vel ſuffert, id eſt, ſurſum fert, pro eis quæ ſurſum ſunt. *quoniam cum probatus fuerit*, id eſt, exercitatus & depuratus ſicut aurum in igne. Sapien. 3. Tanquam aurum in fornace probauit eos. *Accipiet coronam vitæ*, i. vitam perpetuam, quæ non finitur: ſicut nec corona, quę datur victoribus in ſignum victoriæ. Apocal 2. Eſto fidelis vſque ad mortem. Et dicit, vitæ, ad differentiam coronæ mortis, qua coronantur mali. Eſaiæ vigeſimo ſecundo, Coronans coronabit te in tribulatione. *quam repromiſit Deus, &c.* id eſt, iterum & iterum promiſit. Promiſit in veteri, ſed repromiſit in nouo: Promiſit per prophetas, repromiſit per apoſtolos. 2. Timoth. vlti. De reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitię. Et nota quod dicit accipiet, ſcilicet gratis, non reddetur ſuis meritis. quia Roman. 8. Non ſunt condignę paſsiones huius temporis, &c. Bernardus. Non ſunt condignę ad pręteritam culpam, quę remittitur: ad pręſentis conſolationis gratiam, quę immittitur: ad futuram gloriam, quę promittitur.

Corona duplex vitæ & mortis.

Nemo cum tentatur dicat, quoniam à Deo tentatur. Deus enim intentator malorum eſt. Ipſe enim neminem tentat: vnuſquiſque vero tentatur à concupiſcentia ſua abſtractus & illectus.

Hic oſtendit qualiter ſe habere debeant in tẽtationibus interioribus, quę ſunt de malis culpę. Innuit enim, quòd non debent in eis gloriari, ſed eis reſiſtere, quia non ſunt à deo: quod probat dupliciter. Primò, quia deus non eſt author malorum. Secundò, quia potius eſt largitor omnium

bonorum

bonorum, Omne datum optimum, &c. In prima parte primò ponitur exhortatio. Secūdò exhortationis ratio, Deus enim intentator. Tertiò rationis confirmatio, Vnuſquiſq; autem. Quartò concluſio, Nolite itaque errare, &c. Dicit ergo. *Nemo, &c.* quaſi dicat, Beatus vir qui ſuffert tentationem exteriorem, quia illa à deo immittitur: ſed tentatio interior non ſic. & ideo *Nemo* veſtrum *Cū tentatur* tentatione interiori non exteriori ſolum. Gloſſa, Nemo cum tentatione interiori capitur vel ei ſuccumbit. *Dicat, quoniā à Deo tentatur*, id eſt à deo eſſe quòd capitur, vel ſuccūbit. Gloſſa, Quaſi Deus immittat cogitationes, quod non eſt verum.

Deus intentator malorum.

Deus enim intentator malorum eſt. Gloſſa, tentamentorū. Sic enim fit tētatio ab hoſte & carne. *Ipſe enim neminem tentat*, ſcilicet vt decipiat vel peruertat. Gloſſa, Nullum in tentationem ducit. Sed contra, Geneſis vigeſimo ſecundo, Tentauit Deus Abraham. Et Deuteron. 13. Tentauit nos dominus deus noſter: Ad hoc reſpondet gloſſa, quod duo ſunt genera tentationum. Vnum, quod probat. Alterum, quod decipit.

Tentatio probans & decipiens.

Tentationem ergo probantem immittit deus, tentationem verò decipientem, non. Hæc autem tentatio decipiēs, vt dicit Gloſſa, tribus modis agitur, ſuggeſtione hoſtis, delectatione carnis, conſenſu mentis. Vnde nota, quòd diabolus tentat, vt decipiat & peruertat: caro, vt alliciat: mundus, vt abſtrahat: homo, vt experimentum habeat vel ſciat: Deus autem vt promoueat: vnde ipſe tentat, vt probet: probat vt acceptet & remuneret. De iſtis quatuor, Sapien. 3. Deus tentauit illos, & inuenit illos dignos ſe: tanquam aurum in fornace probauit illos, &c. *Vnuſquiſque autem tentatur*, tentatione ſeducente interiori *A concupiſcentia ſua*, i. à fomite originaliter. Hæc eſt lex membrorum, de qua Roma. 7. Hæc autem appellatur caro cōcupiſcens aduerſus ſpiritum. Galat. 5. *Abſtractus* à bono. Gloſſa, à recto itinere. *Et illectus*, gloſſa, ad malum. Tangit duos terminos motus: per defectum, qui eſt peccatum. Vel abſtractus, à bono incommutabili: illectus, ad bonum commutabile. Peccatum enim eſt, ſpreto incommutabili bono, bono cōmutabili adhærere, ſecundum Auguſt.

Tentatio omnis, an ſit à carne.

Sed nunquid à diabolo aliquando huiuſmodi tētatio immittitur, ſicut in primis parentibus? non ergo omnis tētatio eſt ex concupiſcētia. Reſponſio. Quamuis occaſio tentationis immittatur à diabolo, tñ vis tentationis ſine concupiſcentia non cōpletur. Sicut ſiaru ligna, niſi ignis præſens fuerit, nō accendētur. Vnde ſicut aliter medic⁹ recognoſcit infirmitatē in vrina, aliter infirmus in ſeipſo, quia ille ſciētia ſimplicis notitię, iſte ſcientia experiētię: ita aliter eſt de tentatione exteriori, quę eſt ab hoſte, & de interiori, quę eſt ab concupiſcentia.

Deinde concupiſcentia cum conceperit, parit peccatum: peccatum verò cum conſummatum fuerit, generat mortem. Nolite itaque errare fratres dilectiſſimi.

Tangit hic gradus tentationis, ſcilicet in delectatione, qua homo allicitur: in conſenſu, quo peccatum concipitur: in opere, quo peragimus: in conſuetudine, qua cōſummatur. *Deinde concupiſcentia* illecti, ſc. per amorem boni commutabilis. *Cum conceperit* per conſenſum operis aut moroſę delectationis, quod eſt occulta formatio maligni fœtus. Conceptio verò huius, eſt ex diabolo, tanquam patre agēte, & ſemen immittente: ex concupiſcentia, tanquam matre cōſentiente vel ſuſcipiente. Ideo dicitur Ezechielis 16. Pater tuus Amorrheus, & mater tua Cethta. Ioan. 8. Vos ex patre diabolo eſtis. *Parit peccatum.* Gloſ. perducit ad actum. Manifeſtus hic eſt partus, de quo in Pſal. 7 Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. *Peccatum verò cū conſummatū fuerit.* Gloſſa, id eſt per actum in conſuetudinem prauæ vitæ perductum: ſicut officium mortui conſummatur exhibitione ſepulturæ: ſicut Lazari in Ioan. 11. c. *Generat mortē*, reatus & damnationis æternæ. Roma. 6. Stipendia peccati, mors. Gloſſa, Sicut qui tētatus ſuperat, præmia vitæ acquirit: ita qui cōcupiſcentijs illectus ſuperatur, mortis ruinam incurrit.

Peccatū cōſuetudinis generat mortem.

Sed cum omne peccatum mortale generet mortem, quare hic tantum de peccato conſuetudinis? Reſponſio, Licet peccatum & cōſenſus poſsint dici generare mortem, tamen de peccato conſuetudinis hoc dicitur propriè: quia quando peccatum iam tractum eſt in cōſuetudinem, nulla apparent ſigna vitæ, & eſt parua ſpes de reditu. Sed in alijs habet homo plura ſigna vitæ, quando peccatum creatum eſt in cogitatione: pauciora vero quādo in opere.

Nolite itaque errare. Gloſſa, exiſtimando quòd tentamentā vitiorū à Deo procedāt. *Fratres mei dilectiſsimi*, dilecti, propter ſimilitudinem naturæ: dilectiores, propter participationem gratiæ: dilectiſsimi, propter præparationem hæreditatis æternę.

Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens à patre luminum: apud quem nō eſt tranſmutatio, nec viciſsitudinis obumbratio. Volūtarie enim genuit nos verbo veritatis, vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.

Hic oſtendit quòd deus eſt largitor omnium bonorum, & quod omnia bona ſunt à Deo. Et primo hoc oſtendit ex copioſitate datorum. Secundo ex immutabili bonitate: Tertiò ex liberalitate dandi, Voluntariè enim genuit nos. Quarto ex iudicio ipſorum. Scitis autem fratres mei. Dicit ergo, *Omne datum optimū*, bona ſunt temporalia, meliora naturalia, optima gratuita. Vel poteſt exponi totū de naturalibus: bonum eſt, quòd ſumus: melius, quod viuimus: optimum, quod intelligimus. Vel bona ſunt temporalia & naturalia, quibus ſuſtentamur: meliora dona miſericordiæ, quibus à peccatis liberamur: optima dona gratię, quibus de virtute in virtutem proficimus. *Et omne donum perfectum*, i. gloria, qua habita, nihil remanet imperfectum. Dicitur autem datum, eo quòd datur in via, quia ſignificat cum tempore quaſi participaliter. Donum vero, quod datur in patria, quia ſignificat ſine tempore, quaſi nominaliter. Vtrunq; iſtorum *Deſurſum eſt*, id eſt, à Deo non ab homine *Deſcendens* non cadens. In quo notatur gradus in huiuſmodi donis ſecundum diſpoſitionem dantis, qui omnia diſponit in numero, pondere & menſura. *A patre luminum*. De authore omnium gratiarum, quæ lumina ſunt. Sicut enim ſol materialis author eſt luminum materialium, ita ſol intelligentiæ luminū ſpiritualiū. *Apud quē* deum, ſc. *Non eſt tranſmutatio* in natura ſua, quia omnino immortalis eſt. Malach. 3. Ego deus, & non mutor. *Nec viciſsitudinis obūbratio* in effectu vt ſit mutabilis, quia ab ipſo ſemper procedit lux, nunquam tenebræ. Vel viciſsitudinis obumbratio, id eſt, viciſsitudo vel mutatio obumbrans. Non enim viciſsim in eo ſuccedunt bona & mala, quia ſola bona dat, mala vero culpæ, quæ obumbrant, non: ſed huiuſmodi viciſsitudinaria obumbratio qua in nobis frequenter luci gratiæ ſuccedit vmbra peccati, ex nobis eſt. *Voluntarie enim, &c.* Aliquis poſſet dicere, licet omnia bona nobis ſunt à deo, tamen meritis noſtris: ideo dicit, quia nō, immo ſua gratuita bonitate. *Voluntarie enim*, id eſt gratia, ſine meritis, ad Titum ſecundo. Non ex operibus iuſtitiæ, quæ fecimus nos, *Genuit nos* in filios gratiæ, qui prius eramus filij irę. *Verbo veritatis*, verbo euangelij Chriſti, qui veritas eſt, in Ioanne decimoquarto. Verbo, inquam, tanquā ſemine ſpirituali. Lucæ octauo, Semen eſt verbum dei. primo Corinth. quarto. In Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui. *Vt ſimus initium aliquod*, id eſt, caput, principatum habendo in omnibus creaturis eius inferioribus, recuperando principatum per gratiam, quam primi parentes perdiderunt per culpam. Vel, Simus initium aliquod creaturæ eius, id eſt, recreationis ſiue reformationis totius mūdi, hic in parte, ſcilicet in anima per gratiam, ſed in futuro in toto per gloriam. Vnde Roma. 8. Ipſa creatura ingemiſcit expectando reuelationem filiorum dei. Sed obijcitur contra hoc, quod dicitur, vt ſimus initium aliquod, &c. quia Iob 40. dicitur de Behemot, Ipſe eſt principium viarum dei. Reſponſio, Behemot fuit principium in via creationis, homo vero in via recreationis.

Scitis autem fratres mei dilectiſsimi, ſit autem omnis homo velox ad audiendum: tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram: Ira enim viri iuſtitiam dei non operatur: propter quod abijcientes omnem immunditiam & abundantiam malitiæ, in manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum, quod poteſt ſaluare animas veſtras.

Hic probat omnia eſſe à de[illegible] iudicio ipſorum ſine teſtimonio. *Scitis autem*, id eſt, ver[illegible]ſe, quæ loquor *Fratres mei* per fidei vnitatem, *Dilectiſsimi* per charitatem. Gloſſa, Cōcluſio prædictorum eſt, qu[illegible] deo ſunt bona, & à nobis mala. *Sit autem homo velox, &c.* Supra docuit modum ſe habendi in tentationibus exterioribus, & etiam in interioribus: hic verò ad vtriuſque modi notitiam monet ad audi-

tum verbi dei: vbi monet libenter audire: Secundò deuote ſuſcipere, Propter quod abijcientes: Tertiò opere implere, Eſtote factores: Quartò linguam refrenare, Si quis autem putat. In prima parte, primo hortatur ad id quod expedit: Secundo remouet id quod impedit. Tardus autem ad loquendum. Dicit ergo, *Sit omnis*, quaſi dicat, ita voluntarie genuit verbo veritatis, vt ergo hæc generatio in nobis conſeruetur, Sit omnis homo, ſiue ſit incipiẽs, ſiue proficiens, ſiue perfectus, *Velox ad audiendum* verbum, ſcilicet dei, id eſt promptus & paratus, *Tardus autem ad loquendũ*, hic eſt impedimentum contra auditum exteriorem. Eccle. vigeſimo. Homo ſapiens tacebit vſque ad tempus doctrinæ. Quippe quia mos Pythagoricorum erat tacere per quinquennium, & poſtea eruditos loqui. *Et tardus ad irã*, hortatur ad tollendum impedimentum cõtra auditum interiorem, quaſi dicat, Tardus ſit homo ad iram, quia, vt inquit Cato, Impedit ira animum, ne poſſit cernere verum. *Ira enim viri*, id eſt ira fortis & deliberata. Non dicit pueri, quę cito tranſit, *Iuſtitiã dei nõ operatur*. minus dicit & plus ſignificat, id eſt contra dei iuſtitiam operatur. Omnis, qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio. Matth. ſexto. Et intelligendum eſt, quando procedit ex libidine vindictę, non ex amore iuſtitiæ. Grego. Vera iuſtitia compaſſionem habet, non indignationem. Sed quiſpiam dubitabit, dum dicit, Tardus ad iram, de qua ira intelligatur, an da ira, quæ eſt zelus bonus, an de ira mala. Non de prima intelligi poteſt, quia non debemus eſſe tardi ad illam. Nec de ſecunda, quia ad illam nullo modo debemus excitari. Reſponſio, Poteſt intelligi de vtraq;: quia ad irã per zelum debet homo eſſe tardus, id eſt, maturus & diſcretus, vt ſcilicet, diſcrete faciat. Ad iram verò per vitiũ debet eſſe tardus, negatioe, & nullo modo pronus. Quæritur inſuper circa

Ira viri iuſtitiam dei nõ operatur

verbum illud, Ira enim viri iuſtitiam dei nõ operatur: quare dicit magis iuſtitiam dei non operatur, quã aliã virtutẽ. Reſponſio, Quia ira induit magis formam iuſtitiæ quàm alterius virtutis. Vel intelligitur de iuſtitia generali, quæ continet omnes virtutes. *Propter quod* ſcilicet, vt digne audire poſsitis. Hic docet deuote & animo puro ſuſcipiendũ eſſe verbũ dei. *Abiicientes omnẽ immunditiã* quantũ ad peccata carnalia, quæ animã & corpus polluunt. Ephe. 5. Fornicatio & immunditia non nominetur in vobis. *Et abundantiam malitiæ*, i. peccata ſpiritualia, in quibus abũdat malitia: quoniam vt dicit Gregor. Peccata carnalia maioria ſunt culpæ, & minoris infamiæ. *In manſuetudine* captiuãtes intellectum in obſequium Chriſti. Vel in manſuetudine, adimplendo opere. Eſt enim manſuetus, quaſi manu aſſuetus. *Suſcipite*. Gloſ. cum magno honore. Vel ſuſcipite, id eſt ſemoti à curis temporalibus capite. *Inſitum verbũ*, verbum quidem creatum, inſitum eſt cordi per prædicationem & inſpirationem: verbum vero increatum, inſitum eſt humanæ naturæ per incarnationem. Cor autem humanum ante fidem verbi, & natura humana ante incarnationem filij dei, erat tanquam truncus ſilueſtris. Roma. 11. Ex naturali exciſus es oleaſtro, & contra naturam inſertus es in oliuam bonam. *Quod poteſt ſaluare animas veſtras* verbũ creatũ, diſpoſitiue, increatum verbũ, effectiue. Et dicit, Quod poteſt ſaluare: & non dicit, Saluabit: ne excludere videatur

Verbũ Dei octo modis eſt attendendum.

humani arbitrij libertatem. Notandum autem, quod verbum dei eſt aure audiendum. Ioan. 8. Qui ex deo eſt, verba dei audit. Secundò corde ſuſcipiẽdum. Deut. 11. Ponite verba hęc in cordibus veſtris. Tertiò intellectu conſeruãdum. Luc. 2. Maria conſeruabat omnia verba hæc. Quartò effectu guſtandum. Heb. 6. Guſtauerit etiam bonum dei verbum. Quinto in ore habendum. Hiere. 1. Ecce dedi verba mea in ore tuo. Sexto in opere faciendum. infrà. Eſtote factores. Septimò in memoria cuſtodiendum. Lucæ 11. Beati qui audiunt verbum dei, & cuſtodiunt illud. Octauo in libro ſcribendum. Eccl. vlt. quæſiuit verba vtilia, & conſcripſit ſermones rectiſsimos.

Eſtote autem factores verbi & non auditores tantum, fallentes voſmetipſos: quia ſi quis auditor eſt verbi, & nõ factor, hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo. Conſiderauit enim ſe, & abijt, & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit. Qui autem perſpexerit in lege perfectæ libertatis, & permanſerit in ea, non auditor obliuioſus factus, ſed factor operis, hic beatus in facto ſuo erit.

Hic monet verbum dei opere implere, proponens primo damnum: ſecundo exemplum: quia ſi quis auditor eſt verbi: tertiò præmium. *Qui autem perſpexerit*, &c. Dicit ergo, *Eſtote autem factores verbi & non auditores tantũ*. Gl. Non ſolo auditu ſuſcipite verbum, ſed etiam opere implete: quia non auditores legis, ſed factores iuſti ſunt. Gregorius, Loquendi authoritas perditur, cùm vox opere nõ impletur. Dicit autem factores verbi, id eſt, rei ſignificatę per verbum. Vel factores, id eſt impletores verbi. *Fallentes voſmetipſos*. Gloſſa, Si per ſolum auditum vos ſaluandos putatis. *Comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo*, ad literã talis fallitur, quia videtur ſibi quòd videat rẽ, ſed non vidit rem, ſed ſolum rei idolum vel imaginem. Sic ille, qui audit & non facit, ſolã verborũ vmbram habet, non corpus operis. Vnde verbũ dei comparatur ſpeculo. Doctrina quidẽ ſapientis eſt mare ęneũ factum de ſpeculis mulierũ. Exo. 38. Quia in ipſa aſpici poſſunt maculę animarum. Et dicit, Vultum natiuitatis, i. quem habet à natiuitate vel à natura. *Conſiderauit enim ſe*, i. imaginẽ vel idolũ ſuũ *Et abiit*, ſc. à ſe ad exteriora, i. à conſideratione ſui ceſſauit, *Et ſtatim oblitus eſt qualis fuerit*, ſ. quia non vidit veritatem rei, ſed vmbram. Vel pro tanto ponitur ſimilitudo, quia ſicut nihil prodeſt homini vidiſſe in ſpeculo maculã vultus ſui, ſi illã non abſtergit: ſic nihil prodeſt homini audire verbũ ſcripturæ, vel prædicationis, niſi illud quod audit aure, impleat opere. Nota ergo, quòd verbũ prædicationis eſt ſicut ſpeculũ, in quo homo videt defectus ſuos: quibus inſpectis compungitur ad horã, ſed recedens de loco ſtatim dat obliuioni. Talis eſt ſicut aqua quę ſtatim recipit impreſsionem *qui autem perſpexerit*, i. perfectè aſpexerit non tantum vultum exteriorẽ in ea figendo, ſed etiã interiorẽ, *In lege perfectæ libertatis*, i. in doctrina euãgelij, quę eſt perfectę libertatis, quia reſtituit libertatẽ à culpa, in præſenti per gratiam in ſacramentis, à miſeria verò non in futuro per gloriã immortalitatis. quando. ſ. mortale hoc induerit immortalitatẽ. 1. Cor. 15. *Et permanſerit in ea*, i. perfectè mãſerit per perſeuerationem operis. *Et non auditor obliuioſus*, audita ſcilicet memorando. *Sed factor operis*, id eſt, opere, ſ. implendo *Hic beatus in facto ſuo erit*, non in verbo tantum. Pſal. 18. In cuſtodiendis illis retributio multa: non dicit, in audiendis.

Si quis autem putat ſe religioſum eſſe non refrenans linguã ſuam, ſed ſeducens cor ſuum, huius vana eſt religio. Religio munda & immaculata apud Deum & patrem hæc eſt, viſitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, & immaculatũ ſe cuſtodire ab hoc ſeculo.

Religio vera, munda, & immaculata quæ ſit.

Hic ad complementũ boni operis docet linguam refrenare. Circa quam admonitionẽ primò oſtendit, quæ ſit religio vana: ſecundò quæ ſit vera, Religio munda, &c. Dicit ergo, *Si quis putat* quamuis non ſit, *Se religioſum eſſe* propter fidem & opera quæ habet. Dicitur autem religioſus, quaſi religatus deo, qui per peccatum fuerat diuiſus: qui ligatur præceptis, religatur conſilijs. Vel religatus poſt diſſolutionẽ membrorum: ſicut dolium religatur poſt diſſolutionẽ aſſerum, vt contineat vinũ: & hoc præceptis & prohibitionibus & alijs obſeruãtijs minoribus. Et quia lingua maximè indiget religione, quia ſedet in humido: & ideo labilis, ideo ſubditur, *Non refrenans linguam ſuam* freno diſcretæ taciturnitatis, ſecundum illud Eccle. 28. Verbis tuis facito ſtateram, & frenos ori tuo rectos. *Sed ſeducens cor ſuũ*, i. ſeorſum ducens extra veritatem. Gloſſa, Nõ intelligens ſe puniendum pro peccato linguæ. *Huius vana eſt religio*, i. inutilis, & non vera: quia non eſt bene religatus ſoluto vinculo linguæ: quæ cùm ſit indomita, infra 3. religari eget. Vel ſic, Seducens cor ſuum, id eſt ſeorſum à lingua ducens, vt ſcilicet cor & lingua non cõmunicant, ſicut eſt in mendatio. Eccleſ. 3. Cor ingrediens duas vias non habebit ſucceſſus bonos. Cor mentientis ingreditur duas vias, quia viam veritatis in cognoſcendo, falſitatis in loquendo. Sed econtrario. *Religio munda*. Gloſſa, In cordis intentione, *Et immaculata*. Glo. In operis executione. Vel munda interius à ſeipſo: immaculata, exterius ab alijs. *Apud Deum*, ſcilicet filium, qui eſt Deus per naturam. *Et patrem*, ſcilicet deum, qui eſt pater noſter per adoptionis gratiam *Hæc eſt, viſitare pupillos* corporaliter, cõſolatione verborum, & erogatione munerum, & protectione malorum. Vnde per hæc intelligit omnia opera miſericordiæ, quæ impendimus proximo. Tu-

mo. *Pupillos*, id eſt ſine patre. *Et viduas* ſine marito, non diuites. *In tribulatione eorum*, vel corporali, vel ſpirituali: non in proſperitate ſicut multi faciunt, qui ſunt ſocij menſæ. Eccle. 5. *Et immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſeculo* maculato, ſcilicet, vnde Gloſ. Qui mundum diligit, immaculatũ ſe nõ cuſtodit: vnde ſolẽt dici verſus, Mundus nõ mundus, quia mundus polluit: ergo: qui manet in mundo, quomodo mũdus erit? Et in Canonica Iudæ, Odientes eam, quæ carnalis eſt maculatam tunicam, hoc eſt, perfecta religio eſt, in medio macularum immaculatum ſe cuſtodire.

CAPVT. II.

Pernicioſa perſonarum acceptio. Miſericordiæ opera exercenda, ac fidei mortuæ non eſt confidendum.

F*Ratres mei nolite in perſonarum acceptione habere fidem Domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ. Etenim ſi introierit in conuentum veſtrũ vir, aureum annulum habens, in veſte candida: introierit autem & pauper in ſordido habitu, & intendatis in eum, qui indutus eſt veſte præclara, & dixeritis ei, Tu ſede hic bene: pauperi autem dicatis, Tu ſta illic, aut ſede ſub ſcabello pedũ meorũ: nonne iudicatis apud voſmetipſos, & facti eſtis iudices cogitationum iniquarum?*

Supra egit de informatione in tribulationibus, hic agit de informatione in bonis operibus. Et quia tria ſolent maximè progreſſum in bonis operibus impedire. ſ. potentia, ſcientia, diuitiæ: ideo hæc pars diuiditur in tres partes. Primò enim informat quantũ ad modũ agendi in his, quæ ſpectant ad potentiã. Secundò quantũ ad modũ agendi in his, quæ ſpectant ad ſcientiã. infra. 3. cap. Tertiò quantũ ad modum ſe habendi in his, quæ ſpectant ad diuitias. 4. cap. Vel ſic, ſuprà hortatus eſt ad bonũ, hic dehortatur à malo. Et primò à malo, quod eſt in contemptũ Chriſti. Secundò à malo, quod eſt in excellentia ſui. 3. c. Tertiò à malo, quod eſt concupiſcentia mundi. 5. cap. In principio. In prima primo inſtruit quantũ ad exhibitionẽ honoris debiti ratione animæ, quæ eſt imago dei. Secundò ad exhibitionẽ ſuſtentationis, quæ debetur ratione corporis, ibi, Sic loquimini, & ſic facite. Et quia exhibitionem honoris debiti impedit perſonarũ acceptio, ideo ipſa in hac prima diſſuadetur, & primò ratione ſumpta ex peruerſione iudicij rationalis: ſecundò ratione ſumpta ab exemplo diuinæ electionis, ibi, Audite fratres mei: tertiò ratione ſumpta ex ipſarũ perſonarum meritis, ibi, Nonne diuites opprimunt: quartò ratione ſumpta ex tranſgreſsione legis, Si tamen legem perficitis. In prima parte, primò ponitur exhortatio: ſecundò exhortationis ratio. Etenim ſi introierit: vbi primò ponit perſonarũ diuerſitatẽ: ſecundò tangit iudicij inæqualitatẽ. *Et intendatis in eum*. Tertiò ſubdit inæqualitatis reprehẽſionẽ. *Nonne iudicatis*. Dicit ergo, *Fratres mei, &c.* Conſequenter [illegible] citra religio munda & immaculata eſt, &c. Et vt poſsitis immaculati eſſe, *Fratres mei.* Subditos ſuos vocat fratres æquales eos ſibi reputans ex humilitate. *Nolite in perſonarũ acceptione habere fidẽ Domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ*, i. nolite credere, q. dñs noſter Ieſus Chriſtus glorietur in perſonarũ acceptione: ipſe. n. contrarium fecit. Act. 1. In veritate cõperi, quia non eſt perſonarũ acceptor deus. Vel ſic ſecundũ Gloſ. Nolite in perſonarum acceptione, &c. Id eſt non exiſtimetis, quod fides dñi ſit in huiuſmodi perſonis acceptis vt Dñs ſ. ad fidem vocauerit diuites, & non pauperes. Vel ſic, Perſona dicitur quaſi per ſe vna, vnde perſonæ ſunt illi, qui volunt ſingulares videri, vt potentes in diuitijs, vel in genere, vel huiuſmodi. Nolite ergo fidem dñi noſtri in talibus ponere, vt illos quaſi Deos ſingulariter colatis. Et nota q. hoc dicit, vt alliciat eos ad amorem pauperũ, vt inde acquirant cælũ. Vnde Auguſt. Da tectum, & accipe cælum *Etenim ſi introierit in conuentũ veſtrum*, i. in congregationẽ veſtram. Eccleſia enim primitiua erat quaſi quędã religio, quidã conuentus, quia erant eis omnia communia, *Vir* à virore potius corporis, quã mẽtis. Nam gratia virtutis ſpiritualis hominẽ honorare, peccatũ non eſt, *Aureum annulum habens* in ſignum diuitiarũ. *In veſte candida* in ſignũ deliciarũ, *Introierit autẽ & pauper in ſordido habitu*, ſ. corporis, quãuis in habitu honorato mentis. *Et intendatis*, ecce perſonarũ acceptio in actu interiori: aliàs non eſſet acceptio perſonarum. Nam vt ait Auguſt. in Gloſſa, In quotidiania cõſeſsibus, qui præfert diuitẽ pauperi, non in hoc peccat, niſi cum apud ſemetipſum ita iudicat, vt ei ſit tãtò melior quãtò ditior ille. Dicit ergo, vt intẽdatis, quaſi ex animo & intẽtione tẽdatis in eũ, *qui eſt indutus veſte præclara*, eũ. ſ. propter indumentum honorando, & pauperi præferendo. *Et dixeritis ei* ecce acceptio perſonarũ, in actu exteriori, *Tu ſede hic bene*, id eſt in loco honeſto, *Pauperi autem*, quia pauper eſt, dicatis, *Tu ſta illic* longè. ſ. quaſi non curando de illo. *Aut ſede ſub ſcabello pedum meorũ*, i. vili loco. *Nonne iudicatis apud voſmetipſos*, i. nonne à vobis accipitis hoc iudiciũ & non à deo. q. d. ſic; *Et facti eſtis iudices cogitationũ iniquarum*, i. iudicatis ſecundum iniquas cogitationes, quaſi dicat Iniqua eſt talis cogitatio, verè iniqua cogitatio, quia nõ reſpicit exiſtentem perſonæ bonitatẽ, ſed apparentem. ſ. exteriorem nõ interiorem: vnde Glo. Mundus pauperẽ abijcit, diuitem colit. Fides Chriſti æqua docet. Iniquum eſt diuitem quærentem honorẽ in diuitijs, præferre pauperi timẽti Deum. Notandum autem ſm Auguſt. in Glo. hoc quod hic dicitur, intelligitur de ſeſsione honoris. Eccleſiaſtici. Si verò de ſeſsione cõmuni intelligitur, in caſu quo iudicatur propter hoc debere præferri tanquã melior: vnde Gloſſa, Si hanc diſtantiã ſedendi & ſtandi ad honores Eccleſiaſticos referamus, &c. Hic quæritur vtrum acceptio perſonæ ſit peccatum? Videtur quod non. Auguſt. Accipere perſonam, eſt exhibitio honoris ſeruato gradu dignitatis & officij: ſed ſic honorare non eſt peccatũ: ergo accipere perſonã non eſt peccatum. Item Grego. Accipere perſonam, eſt hominem non quia homo eſt, ſed propter aliquid quod circa eum eſt, honorare: ſed hoc non eſt malum, immo bonũ honorare hominem propter dignitatem quę circa ipſum ſtat. Sed contrà, qui cognoſcit perſonã in iudicio, nõ bene facit. Prouer. 28. Item hoc prohibetur pluries in ſcriptura: ergo eſt malum. Item quæritur quare hoc vitium ita frequenter excluſum à Deo inueniatur magis quã aliud. Reſpõſio, Acceptio perſonę quãdoq; accipitur in bono, quandoq; in malo. Secundum q. accipitur in bono: accipere perſonã eſt honorare vnumquenq; ſm gradum dignitatis ſuæ & officij. Sic nõ oportet, q. fiat comparatio perſonæ ad perſonam, in acceptione perſonæ: & ſic accipere perſonã nõ eſt peccatũ. Sic autẽ diffinitur ab Auguſtino. Alio modo accipitur perſonarum acceptio ſm, quod dicit cõparationẽ perſonæ ad perſonã, & ſic diffinitur à Gregorio: vnde ſic accipere perſonam, eſt præferre perſonã perſonæ. Nec tamen quando præfertur perſona perſonæ, ſemper eſt acceptio perſonæ: ſed quando præfertur perſona perſonæ ex cauſa indebita: vnde accipere perſonam, eſt præferre perſonã perſonæ ex cauſa indebita: præferre autẽ diuitem pauperi propter diuitias in promotione ad aliquã dignitatẽ eccleſiaſticam, vt ad epiſcopatũ, vel huiuſmodi: vel etiã in executione iudicij, vt cum aliquis ſententiat pro diuite, quia diues eſt: vel etiã in collatione temporalis beneficij, vt quãdo datur aliquid diuiti, quia diues eſt, & non datur pauperi, quia pauper, eſt præferre perſonam perſonæ ex cauſa indebita. Non tamen dico, ſi aliquis daret aliquid diuiti ad acquirendã eius familiaritatem, q. eſſet peccatũ: ſed præferre diuitem pauperi in exhibitione alicuius reuerentiæ ſolũ, vt cum aliquis aſſurgit diuiti non pauperi, inclinat ſe diuiti non pauperi: vel aufert caputium coram diuite, nõ ſic coram paupere, non eſt perſonã perſonæ pręferre ex cauſa indebita: vnde non eſt peccatũ, niſi ratione originis, vt cum iudico in corde meo, quia melior eſt diues, quia diues, paupere. Quod obijcitur de dignitatẽ. Reſpõſio, Dignitas officij, vel poteſtas, nõ eſt circa hominẽ, ſed ſupra. ſ. à deo: & ibi honoratur homo propter eum cuius loco eſt. ſ. Deum: ſed habitus pretioſus & diuitię ſunt circa, quæ data ſunt homini, non vt præſit, ſed ad vſum & ſupplementum neceſsitatis. Ad aliud dicendum, q. acceptio perſonæ declinat in partẽ. Deus autẽ cauſa vniuerſalis eſt rerũ in producendo & in conſeruando, & ideo frequenter remouetur à Deo. Nota quod perſonarũ acceptio cauenda in multis. Primò in audientia cauſarum: Deut. 1. Ita paruum audietis, vt magnum. Secundo in diffinitionę ſentẽtiarum. Prou. 1[illegible] Accipere perſonam impij in iudicio nõ eſt bonum. Tertiò in contractibus electionum, vt hic, Nonne pauperes elegit deus? Glo. Quis fecit eligi diuitem ad ſedem honoris? Quarto in collationibus beneficiorũ. Rom. 2. Gloria, honor, & pax omni operanti bonũ. Non enim eſt acceptio perſonarum apud Deum. Quintò in promo-

Acceptio perſonarũ diſſuadetur

An perſonarũ acceptio ſit peccatũ.

Perſonarũ acceptio eſt in multis cauenda.

in promotionibus dignitatum, de his qui videbantur aliquid eſſe, quales aliquàdo fuerunt, nihil mea intereſt, deus enim perſonam hominis non accipit. Gal.2. Sextò in exhibitione honoris & obſequiorum. Leuit.19. Non cõſideres perſonã pauperis, nec honores vultum potentis. Septimò in comparatione meritorum: vt hic, Nonne iudicatis apud voſmetipſos, & facti eſtis iudices cogitationũ iniquarum? Octauò in correctione culparum. Matt.22. Non enim reſpicis perſonam hominũ. Exod. 32. Ite & redite per medium caſtrorum de porta ad portam, & occidat vnuſquiſque fratrem & amicum ſuum. Nonò in approbatione beneficiorum. Act.10. In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus: ſed in omni gente, qui timet eum, & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi.

Audite fratres mei dilectiſſimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni, quod repromiſit Deus diligentibus ſe? vos autem exhonoraſtis pauperem.

Hic diſſuadet perſonarum acceptionem ratione ſumpta ab exemplo diuinæ electionis, *Audite fratres mei*, dicit Gl. Diligentius attẽdite, quia nõ qui ditiores in ſeculo, hi ſunt meliores in examine diuino: & ideo non ſunt præferendi. *Nonne deus elegit pauperes in hoc mũdo*, i. in rebus huius mũdi. Christus enim in Apoſtolos elegit piſcatores: in patriarchas, paſtores. Gen.46. Viri paſtores ouiũ ſumus. 1.Cor.1. Infirma mundi elegit deus, vt confundat fortia, & cõtemptibilia: in quo apparet, ꝙ electio dei cõtraria eſt electioni mundi, qui eligit illũ, qui eſt potentior, vel nobilior, vel ditior, vt quando aliquis debet creari in epiſcopũ. *Diuites in fide* in præſenti. hę ſunt maximæ diuitiæ. Auguſt. Aurum habens in arca, diues eſt: Deum habens in cõſcientia, diues non eſt? *Et hæredes regni* in futuro: Matt.5. Beati pauperes ſpiritu, &c. *quod repromiſit*. promiſit, per prophetas: repromiſit, per Apoſtolos, *Diligentibus ſe*, quia per dilectionẽ accipitur. Ipſa.n. ſola diuidit inter filios regni & perditionis. Secundum Auguſtinum, Ipſa eſt fons proprius, cui non cõmunicat alienus. 1. ad Cor.2. Oculus non vidit, nec auris audiuit, &c. *Vos autem* acceptoribus perſonarum loquitur *Exhonoraſtis*, id eſt, extra honorẽ poſuiſtis, vel honore priuaſtis *Pauperem* dicendo, Tu ſta illic. Sed quæritur de hoc, quod dicit, Diuites in fide. Cùm enim ſancti modò habeãt in ſpe, quod in patria habituri ſunt in re, potius debuit dicere, Diuites in ſpe, quàm in fide. Reſponſio, Exiſtentes in fide, ſunt diuites in ſpe. Vel diuites in fide, i. ex fide: quia fides generat ſpẽ. Vnde, Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarũ, i. baſis vel fundamentũ, per quod res ſperandæ ſunt in nobis. Vel diuites in fide, abundantes: quia credunt omnia credenda, & nunc per fidem vident in ęnigmate, quęcunq; videbunt in patria aperta viſione. Et nota ꝙ Chriſto multum videtur placere paupertas. Primò quia paupertatem ſibi aſſumpſit. 2. Cor.8. Scitis gratiam dñi noſtri Ieſu Chriſti, quoniã cùm diues eſſet, propter nos egenus factus eſt. Secundò quia paupertatis ſigna in ſua natiuitate oſtendit. Luc.2. Inuenietis infantẽ poſitum in præſepio. Tertiò quia pauperes parentes habere voluit. Luc.1. Miſſus eſt angelus, &c. Quartò quia paupertatẽ inter homines conuerſando tenuit. Matt.8. Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos, &c. Quintò quia pauperes diſcipulos elegit. Matt.4. Obambulans Ieſus iuxta mare Galilææ, &c. Et hic pauperes elegit Deus. Sextò quia pauperibus regnum cælorum promiſit: Matth.5. Beati pauperes ſpiritu. Septimò, quia paupertatis conſilium dedit: Matt.19. Si vis perfectus eſſe, vade, &c. Octauò, quia pauperrimus & nudus in cruce pependit, Trenorum 3. Recordare paupertatis meæ, &c.

Paupertas Chriſto placet.

Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipſi trahunt vos ad iudicia? Nonne ipſi blaſphemant bonum nomen, quod inuocatum eſt ſuper vos?

Hic eſt tertia ratio, ſumpta ex perſonarum meritis: quia diuites eis mala inferunt, pauperes autem nõ: Mala autem illata à diuitibus oſtendit tria. Primo in rebus ſuis eos opprimendo. Secundò in perſonis eos accuſando. Et ipſi trahunt. Tertiò in Deo ſuo, eum blaſphemando. Nonne ipſi. Dicit ergo, *nonne diuites, &c.* quaſi diceret, meritò nõ debetis præferre diuites pauperibus, quia *Nonne diuites*, ſcilicet ſcribæ & phariſæi, & pontifices per potentiam opprimunt *Vos*, bona veſtra, ſ. rapiendo. *Et ipſi trahũt vos ad iudicia* violẽter & ſine culpa vos accuſando tanquã maleficos? Gloſſa; Sine culpa facient vos condemnari. *Nonne ipſi blaſphemant.* Hierony. Blaſphemia eſt iniuria Deo irrogata. *Bonũ nomen* .i. ſalutiferum nomen Ieſu Chriſti. Act.4. Non eſt aliud nomen ſub cælo, in quo oporteat ſaluos fieri credentes. *Quod inuocatum eſt*, quia à Chriſto dicebantur Chriſtiani *Super vos*, ad veſtram. ſ. protectionẽ, & ſui venerationẽ. Hiere.14 Tu in nobis es Domine, & nomen ſanctum tuum, &c.

Diuites tria mala pauperibus inferunt.

Si tamen legem perficitis regalem ſecundum ſcripturas, Diliges proximum tuum ſicut teipſum, bene facitis: Si autẽ perſonas accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege, quaſi tranſgreſſores. Quicunque autem totam legem ſeruauerit, offendat autem in vno, factus eſt omnium reus.

Hic eſt quarta ratio, quæ ſumitur ex tranſgreſsione legis: vbi primò oſtendit, ꝙ lex præcipit diuitum dilectionẽ: ſecundò ꝙ prohibet perſonarũ diuitum acceptionẽ, Si autem perſonas accipitis: tertiò oſtendit, ꝙ huiuſmodi prohibitionis tranſgreſsio facit totius legis tranſgreſsionẽ. Quicunq; autẽ totam legẽ. Dicit ergo, *Si tamen legem, &c.* q.d. Non debetis perſonam diuitem accipere, ſed ſi eos diligitis bonum eſt. Vnde *Si tamen legem perficitis regalem*, i. adimpletis legem Euangelij, quæ dicitur regalis ab effectu, quia reges facit. Apoc.5. Feciſti nos deo noſtro regnũ, & ſacerdotes. Et 1.Pet.2. Vos eſtis genus electum, &c. Item à generalitate, quia omnes ligat, & nullum eximit: ſicut ſtrata publica dicitur via regia, vel ab authore, quia rex eã ore ſuo promulgauit. Matt.22. Item ab excellentia. Gloſ. excellentẽ inter alias *Secundum ſcripturas*, i. ſicut ſcripturæ monent, legem, inquam hanc, *Diliges proximum ſicut teipſum.* Mat.22 Leui.19. *Sicut teipſum*, id eſt, quomodo teipſum. ſ. gratis, nõ cauſa remunerationis humanæ. Vel ſicut teipſum. i. propter quod teipſum, id eſt Deũ. Vel ſicut teipſum. i. ad id ad quod teipſum. Vel ſicut teipſum, i. in quo gradu teipſum. ſ. infra deũ, & plus quã corpus tuũ. Vel ſicut teipſum, id eſt, ſicut gaudes de bono tuo, & triſtaris de malo: ita gaudeas de bono proximi, & doleas de malo eius, & infortunio. Si ita perficitis diligendo, *Bene facitis*. Nam præcipuè bonitas in dilectione conſiſtit, vt patet. 1. ad Cor.13. Si linguis hominũ loquar, &c. Gloſſa. Etſi diuites propter diuitias non ſunt eligendi, non tamen propter deũ minus ſunt diligẽdi. *Si autẽ perſonas accipitis*. Glo. pauperem propter paupertatem ab honore abijcitis, & diuites ad honorẽ propter opulentiã promouetis, *Peccatum operamini redarguti à lege quaſi trãſgreſſores.* Deut.1. Quod iuſtum eſt iudicate, ſiue ciuis ſit ille, ſiue peregrinus: nulla erit diſtantia perſonarũ. Ita paruum audietis, vt magnũ. Et Leuit. 19. Non conſideres perſonã pauperis, nec honores vultũ potentis. Sed quæritur, Vnde hoc, ꝙ in iudiciũ i. in diſtributione iuſtitiæ non ſunt aliqui præeligendi: in opere verò miſericordię ſunt, ſicut in datione eleemoſynarũ. Eccle.12. Bene fac iuſto, & ne dederis peccatori. Reſpõſio. Ratio huius eſt, quia in iudicio reſpiciuntur merita cauſarũ, ſed in miſericordia conditiones perſonarũ. quod autẽ dicit, Quaſi tranſgreſſores, expreſsiuum eſt veritatis. *Quicunque autẽ totam legem ſeruauerit*, i. ſeruare in animo ſuo propoſuerit. *Offendat autem in vno*, i. in deo datore omniũ. Vel in vno. i. in præcepto charitatis, quod eſt vinculum omniũ præceptorũ. Gregor. Præcepta Dñi multa ſunt, & vnum: multa per diuerſitatem operis: vnum, in radice charitatis. Vel in vno. i. in quolibet præcepto. Vel in vno, i. in vna virtute, quia virtutes connexæ ſunt: & qui peccat contra charitatem, peccat contra omnes virtutes: ſicut qui offendit aliquem, ex conſequenti omnes amicos eius. *Factus eſt omnium reus*, omnium. ſ. pręceptorũ quia illa ſibi mutila reddit. Vel omniũ peccatorum, quia pro vno, ac ſi pro omnibus, peribit. Vel omnium bonorũ, quia charitatem, quæ eſt forma omnium, perdit. Hieronymus, Vbi eſt charitas, quid eſt, quod poſsit abeſſe? vbi non eſt, quid eſt, quod poſsit prodeſſe? Vel omnium virtutum. Qui enim habet vnam, omnes habet. Idem, Omnes virtutes ſic ſibi cohærent, vt qui vna caruerit, omnibus careat. Eccle. 19. Qui in vno peccauerit, multa bona perdet, quia omnia bona meritoria.

Lex Chriſti lex regalis.

Diligere proximũ ſicut teipſum

Acceptio perſonarũ cur in operibus iuſtitiæ prohibetur & non miſericordiæ.

Qui enim dixit, Non mœchaberis, dixit, & Non occides. Quod ſi non mœchaberis, occides autem, factus es tranſgreſſor legis.

Hic probat, ꝙ reus eſt omnium, quia peccat in eundum legislatorẽ omniũ pręceptorũ: *Qui .n. dixit, Nõ mechaberis.*

Nomina

Nomine mœchiæ omne peccatũ luxuriæ cõtinetur. Exo. 2. *Dixit, & nõ occides* in eodẽ, vbi probibentur homicidia operis, & linguæ, cordis & omiſsionis *Quod ſi nõ mœchaberis, occides autẽ, factus es trãſgreſſor legis*, quę vnũ quod præceptũ æqualiter cõtinet, & vna data eſt ab vno Deo. Et nota ꝙ

Preuaricantis & tranſgreſſoris differentia.

propriè, Tranſgreſſor dicitur, qui facit cõtra legẽ ſcriptam: ſed prævaricator, qui facit contra legem naturalem.

Sic loquimini, & ſic facite ſicut per legem libertatis incipientes iudicari: iudicium enim ſine miſericordia fiet illi, qui non fecerit miſericordiam. Superexaltat autem miſericordia iudicium.

Suprà inſtruxit nos quantum ad exhibitionem honoris debiti, hic autẽ inſtruit quantum ad exhibitionẽ ſuſtentationis: vnde hic inſtruit de operibus miſericordiæ. Et primò inuitat ad opera miſericordiæ: Secundò oſtendit ea eſſe neceſſaria cum fide. Quid proderit homini. In prima parte ad opera miſericordiæ manudocit tripliciter allegãdo. Primò præceptum: Secundò ſupplicium, Iudicium enim ſine miſericordia: Tertiò præmium, Super exaltat autem. Dicit ergo *Sic loquimini, &c.* Quaſi dicat, Ne ergo ſitis tranſgreſſores legis *Sic loquimini* ſcilicet verba pietatis & amoris. *Et ſic facite* ſcilicet opera pietatis & charitatis. Nõ enim ſufficit pietas & charitas in verbo, niſi etiã ſit in facto *Sicut per legem libertatis*, id eſt, per legem Euangelij ſub qua ſubijciẽdum ſpontaneè, liberè, non coactè *Incipientes iudicari*, id eſt ſicut incipitis modò iudicari ſecundũ legem. i. ſi ſtaretis ante iudicem legis libertatis. i. Chriſtum. In hoc monens nos, vt in noſtris operibus ſemper attendamus iudicium quaſi inſtare. Infrà vlti. Ecce iudex ante ianuã aſsiſtit. Hieronymus: Siue comedam, ſiue bibam, ſiue aliquid aliud faciam, ſemper videtur auribus meis intonare illa extrema iudicij buccina, Surgite mortui, venite ad iudicium. Vel ſic. *Sic loquimini & ſic facite*, id eſt, ita benignè & charitatiuè vos habeatis verbo & facto: Sicut per legem libertatis. i. charitatis quę facit, ſe & ſua liberè proximo exponere *Incipientes iudicari*, id eſt, ita faciatis, vt oſtẽdatis vos eſſe ſub lege charitatis, quæ ſemper debet eſſe in inceptione. Auguſtinus, Sola charitas eſt, quę ſemper detinet debitorem. Redditur enim cum impenditur, & cum reddita fuerit debetur: quia nullum eſt tempus in quo impendenda non ſit. Dicitur autem charitas lex libertatis, quia nos Deo ligat, nõ cogendo timore pœnarũ, ſed alliciendo deſiderio præmiorũ. Gal. 5. Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legẽ Chriſti *Iudiciũ enim ſine miſericordia*, id eſt, iudiciũ condemnationis *Illi qui nõ fecerit miſericordiam* exemplum patet in ſeruo nequã, cui debitum dimiſſum exprobratur. Matt. 18. Quia non eſt miſertus conſerui ſui. Econtrà, Beati miſericordes, quia miſericordiã cõſequentur. Sed obijcitur contra hoc, quod dicit, Iudicium ſine miſericordia, &c. Quia in Pſal. Dicitur, Vniuerſę viæ Dñi, miſericordia & veritas: Reſpõſio, Duplex eſt miſericordia, liberãs & relaxans, de prima

Miſericordia duplex liberans & relaxãs.

loquitur hic, de ſecunda in Pſalmo. Vel ſic, Iudiciũ ſine miſericordia, tanta. ſ. quantam inueniret ſi miſericors fuiſſet. *Superexaltat autẽ miſericordia iudiciũ* hoc multipliciter exponitur. Primo modo de miſericordia & iudicio hominis, & eſt ſenſus, ꝙ miſericordia hominis iudiciũ eius quo iudicabitur reddit cõmendabilius. Secundò modo de miſericordia Dei & iudicio eius, et eſt ſenſus, ꝙ miſericordia Dei ſemper relaxat & quaſi temperat iudicium ſuę ſeueritatis. Tertiò modo de miſericordia hominis & iudicio Dei, & eſt ſenſus, ꝙ miſericordia hominis, quaſi vincit rigorem diſtrictionis ſentẽtię diuinę debitæ pro peccatis. Quartò modo de miſericordia Dei & iudicio hominis, & eſt ſenſus, ꝙ plures ſaluantur per miſericordiam Dei, quã pro ſuis meritis proprijs. Quintò modo de effectu miſericordiæ Dei: in præſenti, & de effectu diuini iudicij in futuro: & eſt ſenſus, quòd quantò miſericordia maior alicui in præſenti impenditur, tantò ſi ingratus fuerit, grauius in futuro punietur.

Nota ꝙ ex quo miſericordia ſuperexaltat iudicium, & maior eſt curia miſericordiæ, quã iuſtitię: ſicut à minori curia licitum eſt appellare ad maiorem, ita à curia iuſtitiæ ad curiam miſericordię. Miſericordia primò peccata purgat. Proue. 15. Per miſericordiam & fidem purgantur peccata. Secundò pœnam peccatorũ relaxat. Daniel. 4. Peccata tua eleemoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordijs pauperum. Tertiò cuſtodit à malo. Prouer. 20. Miſericordia & veritas cuſtodiunt regem. Quartò abundare facit in bono. Prouer. 14. Miſericordia & veritas præparauit bona. Quintò bonorum benedictionẽ meretur. Proue. 22. Qui pronus eſt ad miſericordiam, benedicetur. Sextò Dei miſericordiã conſequitur. Mat. 5. Beati miſericordes. Septimò euadit iudicium, vt hic, Superexaltat miſericordia iudiciũ. Octauò introducit in cœlum. Eccle. 16. Omnis miſericordia faciet locum vnicuique ſecundum meritum ſuum.

Quid proderit fratres mei ſi fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat? Nunquid poterit fides ſaluare eum? ſi autẽ frater aut ſoror nudi ſunt, & indigeat victu quotidiano: dicat autem aliquis ex vobis, illis, Ite in pace, calefacimini, & ſaturamini: non dederitis autem eis, quæ neceſſaria ſunt corpori, quid proderit? Sic & fides ſi non habeat opera, mortua eſt in ſemetipſa. Sed dicet aliquis, tu fidẽ habes, & ego opera habeo: oſtende mihi fidem tuam ſine operibus, & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam.

Hic oſtendit huiuſmodi opera eſſe neceſſaria cum fide. Et primò rationibus. Secundò exemplis, Vis autem ſcire. Rationibus probat quatuor. Primò quia fides informis nõ eſt homini ſaluifera. Secundò quia mortua eſt in ſemetipſa, Si autẽ aut frater aut ſoror. Tertiò quia meretur irrideri, Sed dicet quis, &c. Quartò quia cõmunis eſt dæmoni, Tu credis, quoniã vnus eſt Deus, &c. Dicit ergo, *Quid prodeſt* ita ſunt neceſſaria opera miſericordiæ, & vitæ *Quid proderit fratres mei* ad ſalutẽ ſcilicet *Si fidẽ quis dicat ſe habere, opera autẽ nõ habeat?* cõuenientia. ſ. ipſi fidei, & loquitur ſecundũ Gloſ. de illo qui habet tẽpus operãdi & negligit: quaſi diceret, fides informis nõ valet ad adeptionẽ beatitudinis, quãuis valere poſsit ad euitationẽ damnationis grauioris *Nunquid fides poterit ſaluare eũ*. quaſi dicat non. Sed contrà. Matt. vlti. Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Item ad Rom. 3. Arbitramur per fidem iuſtificari ſine operibus legis. Reſponſio: Vt dicit Gloſſa, verbum illud intelligitur in nõ habentibus tempus operandi vel de fide formata, quæ eſt in paruulis: hic verò de fide informi *Si autem frater aut ſoror* fraternitate corporali, vel maximè ſpirituali *Nudi ſunt* ecce indigentia veſtitus *Et indigent victu quotidiano*, id eſt quotidie neceſſario, ecce indigentia victus *Dicat autẽ* ex vobis aliquis *Ite in pace* quo ad hoſpitiũ. *Calefacimini* quo ad veſtitũ *Et ſaturamini* quo ad cibũ *Nõ dederitis autẽ, quæ neceſſaria ſunt corpori* nec hoſpitiũ, nec veſtitũ, nec victũ *Quid proderit?* Quaſi dicat, nihil. Vnde ſi aliquis dicit pulchra verba indigenti ſine ſupplemẽto neceſſitatis, nihil proſunt. Cõtrà Eccl. 18. Nõne ardorẽ refrigerat ros, ſic & verbũ melius, quã datũ. Reſponſio. Non fit comparatio verbi ſolius ad datũ, ſed verbi cum dato ad ſolum datum. Vel loquitur de ardore vitij. ſ. impatientiæ ipſius pauperis, nõ naturæ. ſ. eſuriei *Sic & fides, ſi nõ habeat opera, mortua eſt in ſemetipſa*. Gloſſa, Sicut ſula verba pietatis nudũ & eſurientẽ nõ recreant, ſi nõ cibus præbeatur & veſtis:

Fides cum operibus, quibus ſit neceſſaria.

ita fides verbotenus ſeruata non ſaluat. Et dicit in ſemetipſa, quia nõ eſt coniuncta principio vitæ, ſ. charitati. Gloſſa, Mortua eſt in ſemetipſa. i. contra ſemetipſam, quod enim promittit, opere nõ implet. 1. Ioan. 3. Non diligamus verbo & lingua, ſed opere & veritate. Et nota ꝙ ſicut mortuum dicitur quod caret ſenſu & motu: ſic qui fidem habet ſine operibus, nec ſenſu viget dilectionis, quæ eſt ex charitate, & motu caret bonæ operationis. Dicit autẽ ſine operibus, pluraliter, quia ad fidem ſequitur actus interior, qui eſt credere: & exterior, qui eſt in bono opere *Sed dicet quis* quaſi nõ ſolũ in ſe eſt mortua, ſed apud alios irridẽda *Sed dicet* gl. irridendo *Quis* habens fidẽ & opera *Tu fidem habes*, id eſt, habere te dicis ſolam. ſ. ſine operibus *Et ego opera habeo* cũ fide *Oſtẽde mihi fidem tuam* ſine operibus, quaſi dicat proba mihi te habere fidẽ per aliqua certa ſigna, quaſi dicat, Non poteris probare cum deſint opera, & verba non ſint teſtes ſufficientes. Nam vt dicit Auguſtinus, Fides dicitur eo, ꝙ fit quod dicitur, et Gregorius dicit, ꝙ probatio dilectionis eſt exhibitio operis *Et ego oſtendã tibi ex operibus fidẽ meam*, id eſt, probare poſſum me fidelem per opera mea.

Fides quæ dicatur mortua.

Tu credis quoniã vnus eſt Deus: bene facis. Et dæmones credũt, & cõtremiſcũt. Vis autẽ ſcire homo inanis: quoniam fides ſine operibus otioſa eſt? Abrahã pater noſter nonne ex operibus iuſtificatus eſt, offerens Iſaac filium ſuum ſuper altare?

Hic oſtendit ꝙ cõmunis eſt dæmoni, quaſi dicat nõ po-

tes

tes probare fidem tuam: ſed poſito, ꝙ habeas, non ſufficit *Tu credis quoniã vnus eſt Deus, bene facis* nã huiuſmodi credere eſt bonũ quoddã, ſed ſine operibus, imperfectũ *Et dæmones credunt*, ſcilicet, quod vnus eſt Deus, ſicut tu, qui tamen non ſunt in ſtatu ſalutis, ſed damnationis. Illis tamen dæmonũ fides non propriè eſt fides, quia non eſt habitus infuſus, ſed eſt quædã credulitas non volũtaria, ſed neceſſaria, & quaſi cõminationibus & tormẽtis extorta. Vnde nõ aſſentiunt primæ veritati propter ſe, ſed magis ſentiunt eã: vnde fides in eis eſt concluſio, non argumentũ: nec habent cognitionẽ articulorũ inquantũ articuli, ſed inquantũ quædam entia nobilia *Et contremiſcunt* in hoc peioris conditionis eſt fides malorũ hominum, quoniã non timent diuinũ iudiciũ. Gloſ. Qui Deum non credunt, vel credẽtẽs non timent, dæmonibus crudeliores & proteruiores ſunt *Vis autem ſcire* hic probat exemplis, primò bonorũ, ſecundò malorum: ſimiliter & Raab: tertiò omniũ, Sicut enim corpus. In prima parte ponit, primò Abrahæ exemplum. Secundò adaptat ad propoſitũ, Vides ergo quoniã fides. Tertiò confirmat per ſcripturæ ſacræ teſtimoniũ, & impleta eſt ſcriptura: Quartò concludit propoſitũ iam ſufficienter probatum, Videtis quoniã. Dicit ergo *Vis autem ſcire* certius. ſ. per exempla ſcripturę *O homo inanis*, id eſt vacuus à bonis operibus *Quoniã fides ſine operibus otioſa eſt*, quia nõ ſufficit ad ſalutẽ. Vel mortua eſt, quia non habet ſenſum dilectionis, nec motũ bonæ operationis *Abraham pater noſter* ſecundũ carnẽ & ſecũdũ fidẽ. Eius autẽ exemplũ merito inducit, quia fuit prima via credẽdi *Nonne ex operibus iuſtificatus eſt* ſupple amplius, vt dicit Gl. interlinearis *Offerens*, id eſt offerre paratus. Gen. 22. *Filium ſuũ Iſaac ſuper altare*. Hoc autẽ fuit poſt fidẽ ſuſceptã. Vnde Gl. per fidẽ, quam habebat iuſtus erat, tamẽ per opera, quæ addidit, amplius eſt iuſtificatus: quę ſi non feciſſet, meritũ præcedentis fidei amiſiſſet. Gloſſa Bedę, Magna tentatio cum filium iubebatur occidere: magna fides, cum etiam de mortuo credebat ſe ſemen poſſe ſuſcipere. Magnũ opus cum dilectiſsimum non dubitaret offerre. Ecce qualis fuerit eius oblatio, & qualis debet eſſe noſtra, debet enim fieri de re chara & pretioſa. Quod notatur cum dicitur, filium ſuum. Malach. 1. Maledictus, qui habet in grege ſuo maſculũ, & offert debĩlẽ Deo. Itẽ debet eſſe de re propria, nõ aliena: quod notatur cum dicitur ſuũ. Eccle. 34. Qui offert ſacrificiũ de ſubſtantia pauperis, quaſi qui victimat filium in conſpectu patris ſui. Item debet eſſe cum cordis alacritate & lætitia, quod notatur cũ dicitur, Iſaac, qui interpretatur riſus. 1. Para. 29. In ſimplicitate cordis lætus obtulit vniuerſa hæc. Quartò cum debito honore & reuerentia, quod notatur cum dicitur, Super altare. Pſal. 50. Tunc acceptabis ſacrificium iuſtitiæ, &c. Sed videtur falſum, quod dicit, Nonnè ex operibus iuſtificatus eſt, quia Roma. 4. Probat Apoſtolus, quòd Abraham ex fide iuſtificatus eſt, non ex operibus. Et ibidẽ dicitur, Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam. ibi Gloſſa Auguſtini, Non ex operibus iuſtificatus eſt, ſed ex fide. Reſponſio, Apoſtolus & Auguſtinus loquuntur de operibus præcedentibus fidem, ſcilicet operibus legalibus, vt patet ibidem: ex quibus nullus plenè iuſtificatus eſt: hic autem loquitur de operibus ſequentibus fidem, quæ dicuntur iuſtificare non ſecundum, quod iuſtificatio dicitur iuſtitiæ infuſio, ſed ſecundum, quod dicitur iuſtitię exercitatio, vel oſtenſio, vel cõſummatio. Res enim dicitur fieri quando perficitur, vel innoteſcit.

Fides Dæmonũ qualis ſit.

Qualis debeat eſſe oblatio noſtra exemplo Abrahã demõſtratur.

Vides igitur, quoniam fides cooperabatur operibus illius: & ex operibus fides conſummata eſt. Et impleta eſt ſcriptura dicens, Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam, & amicus Dei appellatus eſt. Videtis quoniam ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantum? Similiter autem & Raab meretrix, nonnè ex operibus iuſtificata eſt, ſuſcipiens nuntios, & per aliam viam eijciens? Sicut enim corpus ſine ſpiritu mortuum eſt: ita fides ſine operibus mortua eſt.

Hic adaptat ad propoſitum *Vides* ſcilicet per exemplum Abrahę *Quoniã fides cooperabatur operibus illius*, id eſt fides per quã ante iuſtus erat, duxit eũ ad opera *Et ex operibus*, ſcilicet ſequẽtibus fidẽ *Fides cõſummata eſt*, id eſt, augmentata & comprobata & oſtenſa Gen. 22. Nunc cognoui, ꝙ timeas Deũ. *Et impleta eſt ſcriptura* per hoc ſcilicet, ꝙ filiũ ſuũ offerebat, & tamen ſuſcitandũ credebat *Dicẽs* Gen. 15. *Credidit Abrahã Deo*, ſcilicet præcipienti & promittẽti difficilia *Et reputatũ eſt illi* à Deo *Ad iuſtitiã* ſcilicet maiorem per ipſum credere *Et amicus Dei appellatus eſt* ab hominibus illius temporis: vel à Deo propter ſignum dilectionis Dei, ꝙ paratus fuit offerre filiũ ſuũ pro amore eius, non ſolũm paſsiuè, ſicut, iuxta illud, Amice, &c. Matt. 20. Iudas: ſed actiuè & paſsiuè *Videtis ergo*, id eſt, videre poteſtis authoritate ſcripturæ *Quoniam ex operibus* ſequentibus fidẽ *Iuſtificatur homo*, id eſt magis iuſtus efficitur, & in iuſtitia conſeruatur *Et nõ ex fide tantum* quando ſcilicet adeſt facultas operandi: alioquin fides ſufficit, vt patet in latrone: cui dictũ eſt propter fidẽ cordis, & cõfeſsionẽ oris, Hodie mecũ eris in paradiſo. Luc. 23. *Similiter & Raab* probauit exemplo fideliũ, hic probat exemplo infideliũ *Similiter & Raab meretrix, nõne ex operibus iuſtificata eſt?* Gloſſa, Ne cauſarentur opera tanti patris ſe imitari non poſſe, addit exemplum mulieris peccatricis, quę per opera miſericordiæ & hoſpitalitatis ſoluta eſt à peccatis, & annumerata generationibus ſaluatoris, quaſi dicat, Et ſi non poteſtis ſequi Abraham, ſequamini meretricem. Sed per quæ opera? per opera hoſpitalitatis & occultationis & inſtructionis, qua via reuerterentur: quæ omnia erant opera miſericordię. Vnde ſequitur *Suſcipiens nuntios* exploratores vrbis Hierico, Ioſue. 2. *Et alia via eiiciens* ne à viris ciuitatis occiderentur. *Eiiciens* per feneſtrã, eos dimittendo. Ioſue. 2. Quòd autem habuerit fidem antequã ſic operaretur, patet ex verbis ſuis, Noui ꝙ Dominus tradiderit vobis terrã *Sicut enim corpus ſine ſpiritu* hic probat exemplo omniũ. Sicut enim, quaſi dicat verè ex operibus hæ perſonę ſunt iuſtificatę *Sicut enim corpus humanũ mortuũ eſt ſine ſpiritu* carens ſenſu & motu *Ita fides ſine operibus mortua eſt*. Quia à charitate operãte, quæ eſt vita eius ſeparata. Hieronymus, Ille vere credit, qui exercet operibus, ꝙ credit. Hieronymus, Quid prodeſt ſi impiè agis Deum voce inuocans, quem operibus negas? Nota ꝙ oportet nos habere fidem veram nõ fictam. 1. Timo. 1. Charitas eſt finis præcepti, &c. Certam non dubiam, ſuprà. 1. cap. Poſtulet autẽ in fide, &c. Matt. 13. Modicæ fidei, &c. Vnam non diuiſam. Ephe. 4. Vnus Deus, vna fides. Viuã nõ mortuã. Abac. 2. Iuſtus autẽ ex fide viuit. Magnam non paruam. Matt. 15. O mulier magna eſt fides tua. Feruidam nõ tepidã. Matt. 14. Si habueritis fidem ſicut granum. Operoſam non otioſam, vt hic, Fides ſine operibus otioſa eſt. Firmam non infirmam. Col. 2. Gaudeo videns ordinẽ veſtrum & firmamentum fidei veſtrę. Animoſam non timidam. Ephe. 6. In omnibus ſumentes ſcutum fidei. Perpetuam non tranſitoriam. Tobiæ. 2. Filij ſanctorum ſumus, & vitam illam expectamus, quam Deus daturus eſt illis, qui fidem non mutant.

Fides multiplex.

CAPUT. III.

Ex linguæ vitio prodeunt, multiloquium, immunditia, maledicentia, diſsidium, & contentio, ſapientia vero cæleſtis, hæc omnia diſsipat.

NOlite plures magiſtri fieri, fratres mei: ſcientes quoniam maius iudicium ſumitis. In multis enim offendimus omnes.

Suprà inſtruxit Iacobus quantũ ab bonũ ſe habendi in ijs, quæ ſpectant ad potentiã: hic informat quantũ ad modũ ſe habendi in ijs, quæ ſpectãt ad ſcientiã. Ad habendũ autem ſe ordinate in ſcientia, requiritur cordis ordinatio & conuerſationis. Primò hęc pars diuiditur in tres. In prima informat ſalutatos quãtum ad ordinationem cordis: In ſecunda ad ordinationem ſermonis, Si quis in verbo nõ offendit: In tertia quantum ad ordinationẽ cõuerſationis, Si quis ſapiens & diſciplinatus. Ad informandum nos autem quantum ad ordinem cordis reuocat nos ab indigno appetitu magiſterij, oſtendens duo pericula huius officij. Primum eſt ex aggrauatione pœnæ. Secundum eſt ex multiplicatione offenſæ, ibi, In multis enim offendimus. Vel ſecundum aliam diuiſionem hic hortatur à malo, quod eſt in extollentia ſui per officium magiſterij. Vbi ab ambitione magiſterij primò retrahit imperitos: ſecundo peritos, Quis ſapiens. In prima retrahit à deordinatione cordis: ſecũdò oris, ibi, Si quis in verbo non offendit, &c. Dicit ergo *Nolite* gloſſa, Sicut monui vos ad bona opera facienda, ſic moneo ad vitanda ſtulta magi-

ta magiſteria. Huius autem exhortationis neceſsitatem oſtendit Beda in gloſſa, Multi fuerunt temporibus Apoſtolorum, qui deſcendentes de Iudæa Antiochiam, non bene inſtructi in lege fidei, docebant credentes ex gentibus debere circuncidi, & alios errores inducebant: hos igitur ab officio verbi remouet ne impediant veros prædicatores. Vnde beatus Iacobus magis prohibet inſufficientiam, quæ frequenter oritur ex pluralitate, quàm pluralitatem, vnde *Nolite plures magiſtri fieri. plures*, id eſt, diuiſi, quia in eo, ꝙ vera dicunt, omnes magiſtri vnus magiſter ſunt, quia officium vnius magiſtri cæleſtis peragunt. Mat. 23. Vnus eſt magiſter veſter: Vel hic dicit, quòd magiſterium ex neceſſitate eſt ſuſcipiendum, non ambitioſa voluntate appetendum. Vel plures magiſtri dicuntur, ratione inordinatæ intentionis, quia quærunt temporalia, de animabus non curant. Vel plures ſunt, qui aliud docent, aliud faciunt. Vel nolite plures magiſtri fieri, id eſt, idiotæ & ſtulti. Gloſſa, Niſi tantum diſcreti & in ſcripturis docti. Vel plures magiſtri, id eſt, plurium eccleſiarum rectores. vnde Gloſſa, In pluribus eccleſiis *Fratres mei* quibus bona cupio. *Scientes quoniam maius iudicium ſumitis* ſcilicet damnationis. Gloſ. Qui indoctus officium docendi vſurpat, & Chriſtum non ſyncere nunciat, maiorem damnationem meretur, quàm ſi ſolus in ſuo ſcelere periret. Contrà verò, qui bene docet, maiorem gloriam acquirit. Sapientiæ. 6. Iudicium ijs, qui præſunt fiet. Et verè periculoſum eſt hoc, quia *In multis enim offendimus omnes*: multò fortius, qui alijs præſunt. Gl. Omnes, non tantum nos minus eruditi, ſed etiam nos maiores. Gl. ſe illis connumerat, vt liberius arguat. Aliter tamẽ offendit iuſtus, aliter iniuſtus, vt tangit gloſſa. Nam iuſtus venialiter, carnis fragilitate, & cito reſurgit. Iniuſtus mortaliter, animi malignitate, nec per pœnitentiam reſurgit. Sed obijcitur de hoc, quod dicit, Nolite plures magiſtri fieri: ſecundum hoc videtur, ꝙ magiſtri veritatis non ſunt multiplicandi, maximè in eadem eccleſia, vt tangit Gloſſa. Reſponſio, Ad hoc reſpondet Gloſſa, Nolite plures magiſtri fieri, niſi diſcreti & in ſcripturis docti. Non ergo prohibet quantitatem ſed qualitatem, quam tamẽ nomine quãtitatis ſignificat, quia frequenter eam conſequitur.

Diſsimiliter peccat iuſtus & iniuſtus.

Si quis in verbo non offendit, hic perfectus eſt vir. Poteſt autem freno circunducere totum corpus. Si autem equis frena in ora mittimus, ad conſentiendum nobis, omne corpus illorum circumferimus: & ecce naues cum magnæ ſint, & à ventis validis minentur, circunferuntur à modico gubernaculo, vbi impetus dirigentis voluerit: ita & lingua modicum quidẽ membrum eſt, & magna exaltat.

Hic inſtruit eos quantum ad ordinationem ſermonis. Et primò oſtendit commodum coertionis linguæ. Secundò damna laxationis, Ecce quantus ignis. Tertiò difficultas repreſsionis, Omnis enim natura. In prima parte primò commoditas moderaminis linguæ proponitur. Secundò probatur, Poteſt enim freno. Tertiò probatio declaratur per exempla equorum & nauium, Si autem equis frena, vbi primò ponit illa exempla, poſtea adaptat illa ad propoſitum, ita & lingua. Dicit ergo, *Si quis &c.* Quaſi dicat, verè in multis offendimus *Si quis in verbo nõ offendit*. Quaſi dicat, ratus eſt. Gloſſa, Vult oſtendere ineuitabilem verbi offenſionem, vt imperitos deterreat, ne cupiant prælationem: quia qui cupit præeſſe, oportet alijs perfectiorẽ eſſe, ne offendat dum debet prodeſſe. *Hic perfectus eſt*. Gloſ. nõ alijs. Ex hoc videtur, ꝙ nullus perfectus ſit, quia Eccle. 19. *Quis eſt*, qui non offendit in lingua? Reſponſio, Loquitur de offenſa in verbo doctrinę, à qua poteſt homo cauere bene. Vel ſecundum gloſſam loquitur nõ de offenſa in verbis omnibus, ſed de offenſa grauiori in verbis doloſis, aut detractorijs, aut mendacibus *Poteſt enim freno* hic probat, ꝙ perfectus eſt vir, qui nõ offendit verbo. Rationalis eſt, qui poteſt corpus ſuum circunducere ad voluntatem ſuam ad opus bonum, hic perfectus eſt: ſed qui poteſt moderari linguam ſuam, poteſt ad libitum corpus ſuum circunducere ad opus bonũ: ergo, &c. Prima per ſe nota eſt: media oſtenditur duplici ſimilitudine. Prima à freno ſumitur, quo circunducitur equus iuxta voluntatem ſeſſoris. Secunda à gubernaculo, quo regitur nauis ſecundũ placitum gubernantis. Dicit ergo, *Poteſt enim*, quòd qui non offendit in lingua hic perfectus eſt vir. *Poteſt enim freno*, id eſt, moderamine, vel tẽperantia linguæ *Circunducere*, id eſt, ad voluntatẽ ſuã quando vult ducere *Totũ corpus*, id eſt, omnia membra ſui corporis, vt vult Gloſſa, quia lingua inter cętera minus poteſt refrenari. Ideo dicitur Eccle. 28. Verbis tuis facito ſtateram, & frenos ori tuo rectos: & attende ne fortè labaris in lingua tua. *Si autẽ equis frena in ora mittimus ad conſentiẽdum nobis*, id eſt, vt cõſentiant nobis volentibus circunducere eos. *Et omne*, id eſt, totum *Corpus illorũ circumferimus*, id eſt, ad voluntatẽ noſtrã circunducimus. Gloſſa, Subaudi multò magis in ora noſtra debemus mittere. vnde ſicut dicit alia Gloſſa, Similitudo de equis ad linguam conuenientiã & facultatẽ refrenandæ linguæ oſtendit. Poſtea ponit aliã ſimilitudinẽ *Ecce naues cum magnæ ſint* & ideo maiorĩ impetu feruntur, *Et à ventis valentibus*, id eſt fortibus, vel validis *Minentur*, id eſt, ducantur quadam violentia, ſicut qui minãtur *Circunferuntur tamẽ à modico gubernaculo, vbi impetus dirigentis voluerit*, id eſt volũtas gubernantis: quæ bene dicitur impetus, quia nõ ſemper per deliberationem operatur, ſcilicet quando naues impetu ventorũ agitantur *Ita & lingua modicũ quidẽ membrũ eſt* in quãtitate, ſed magnũ in virtute *Et magna*, id eſt, mentes hominũ magnas *Exaltat*, id id, exaltari facit in magnis præmijs, ſi cuſtodiatur. Vel etiã in magnis pœnis, ſi non cuſtodiatur. Matt. 15. Ex verbis tuis condemnaberis. Vel magna exaltat, ſe iactãdo, & alijs adulando. Et nota ꝙ ſicut dicit Gloſſa, Magnæ naues in mari, mentes hominum in mundo: vnde Pſal. Hoc mare magnum, & ſpatioſum manibus. Venti à quibus minantur, ſunt appetitus mentiũ. Iſti autem venti in mari huius mundi ſunt quatuor, à quatuor partibus flantes, & ferè totũ mundũ ſubuertentes: de quibus dicitur Danielis ſeptimo, quòd quatuor venti pugnabant in magno mari. Primus eſt tentatio præſumptionis: iſte flat ab Oriente, id eſt nimia confidentia diuinæ miſericordiæ, vel nimia operum ſuorum præſumptione. Secundus ventus eſt tentatio deſperationis, & iſte flat ab Occidente, id eſt, à diffidentia diuinæ miſericordiæ, & conſideratione iniquitatis propriæ. Tertius eſt tentatio mundanæ proſperitatis: qui flat à Meridie, id eſt à proſperitatis conſideratione. Quartus verò eſt tentatio ſiue timor aduerſitatis & miſeriæ, & iſte flat ab Aquilone, ex conſideratione aſperitatis pœnitentiæ. Gubernaculum verò in iſto mari, eſt cordis intentio, ſicut dicit Gloſſa, Qui ergo habet peruerſam intentionem eſt ſicut ſopitus gubernator in medio mari amiſſo clauo.

Ecce quantus ignis, quàm magnam ſyluam incendit. Et lingua noſtra, ignis eſt, vniuerſitas iniquitatis. Lingua conſtituitur in membris noſtris, quæ maculat totum corpus, & inflammat rotam natiuitatis noſtræ, inflammata à gehenna.

Suprà poſuit commodum coertionis linguæ, hic ponit damna, quæ proueniunt ex eius laxatione. Vnum eſt, inquantum bonum conſumit: vnde comparatur igni. Aliud inquantum mala cõmittit, vnde dicitur vniuerſitas iniquitatis. Primò ergo ponit iſta duo damna in generali. Secundò in ſpeciali, ibi, Lingua cõſtituitur in mẽbris noſtris, &c. Dicit ergo *Ecce quantus ignis* Ita lingua modicum membrũ eſt, & magna exaltat. *Et ecce*, id eſt in euidenti eſt. *Quantus ignis*, id eſt, quàm paruus ignis *Quã magnam ſyluam incẽdit*, quàm, id eſt, valde magnam. Eccle. 11. A ſcintilla vna augetur ignis. Gloſſa, Sic lingua incontinens magnã materiam operũ perire facit: *Et lingua ignis eſt*, id eſt, inflãmata ſicut ignis. Dicitur autem ignis propter ſui mobilitatẽ, ſiue velocitatem, quia vtrunq; maximè mobile eſt, vel propter ardorem loquendi: & alios inflammandi. Eccle. 10. Apertio oris illius inflammatio eſt *Vniuerſitas iniquitatis ipſa eſt*, quia ſicut dicit Gloſſa, Ferè per ipſam omnia facinora aut concinnantur, vt latrocinia & ſtupra: aut patrantur, vt periuria & falſa teſtimonia: aut defenduntur, vt cum quilibet impius excuſat malũ, quod cõmiſit, ſimulat bonum, ꝙ non fecit. Vel dicitur vniuerſitas iniquitatis, quia per linguam peccat homo cõtra Deum, blaſphemando, & periurando; contra proximum, detrahendo, conuiciando: contra ſeipſum, iactando: & ſic euacuat omnia bona *Lingua cõſtituitur*: hic ponuntur damna in ſpeciali, vnde dicit *Lingua cõſtituitur in mẽbris noſtris*, id eſt inter membra noſtra *Quæ maculat totũ corpus*, id eſt, totã congeriẽ bonorũ operum, quaſi quorundam membrorum: & hoc quo ad opera iam facta. Sic accipitur corpus. Lucæ. 11. Si oculus tuus fuerit

fuerit ſimplex,totũ corpus tuũ lucidum erit *Et inflammat rotã natiuitatis noſtræ*,id eſt,curſum vitæ huius inſtabilem. vnde rota fortunę dicitur: & hoc quo ad opera fienda. Gl. Inflammatur hæc rota natiuitatis noſtræ igne linguæ,cum vitium natiuæ perturbationis ineptis & noxijs ſermonibus accumulatur *Inflammata*,ſcilicet lingua.*A gehenna*,id eſt,à ſuggeſtione diaboli, qui ſecundum Gloſſam, merito gehennæ comparatur,quia ſicut gehenna ſemper ardet,ita diabolus vbicunque ſit, ſiue in aere, ſiue ſub terra, ſecum fert tormenta ſuarum flammarum. Hic primò inuidendo malum ſuggerit,deinde per linguam aperit, & poſtea per cætera membra ad effectum perducit,ſicut dicit Gloſſa.

Omnis enim natura beſtiarum & volucrum & ſerpentium & cæterorum domantur, & domita ſunt à natura humana: linguam autem nullus hominum domare poteſt.

Hic eſt alia pars in qua oſtenditur difficultas repreſsionis linguæ,& primò notatur difficultas: ſecundò difficultatis cauſa.Inquietum enim malum eſt. Hæc autem difficultas oſtenditur ex comparatione ad alia animalia difficile domabilia.vnde dicit,*Omnis enim natura*,ita hæc prædicta mala proueniunt ex lingua : & certè non eſt mirum, quia eſt difficilis ad domandum.*Omnis enim natura beſtiarũ*,id eſt,animaliũ ferociũ *Quadrupedũ*,vt leonũ & eiuſmodi.*Et volucrum*,vt aquilarum *Et ſerpentiũ* quales ſunt, qui repunt in terra *Et cæterorũ animaliũ* ſyluestrium *Domatur*. Gloſſa,quotidie.Vel domatur, id eſt,domabilis & domita eſt.Gloſſa,iam antea *A natura humana*, id eſt, ab homine.

Sed quomodo eſt hoc verum cum multa videantur indomita? Reſponſio,poteſt dici,ꝙ loquitur pro ſtatu primę innocentiæ. Vel, Omnis natura beſtiarum,id eſt,aliqua de omni ſcilicet de beſtijs,volucribus,ſerpentibus, &c. Nam vt dicit Gloſſa , narrat Plinius humaniſsimam aſpidem in Aegypto à patrefamilias domitam , & quotidie de camera ſua egreſſam.& à menſa eius annonam accipere ſolitam. Narrat etiam Marcellinus Tygridem manſuetam factam ab India , Athanaſio principi miſſam. Vel vt vult Gloſſa, hæc verba poſſunt intelligi metaphoricè. Quidam enim ſunt beſtiæ,id eſt,beſtiales ſenſu & opere, vt prædones & homicidæ. Quidam volucres ineffabilitate. Quidam verò ſerpentes aſtutia nocendi , & iſti poſſunt facilius conuerti, quàm lingua à malo refrenari, vnde ſequitur *Linguã autem nullus hominũ domare poteſt*, id eſt, regere quin labatur aliquo modo. Gloſſa,Nullus eſt,qui aliquando in lingua non delinquat.Sed cõtrà. Pſal. Dixi cuſtodiã vias meas,vt non delinquam in lingua mea.Reſponſio,Poteſt ſeruari à delicto graui,ſicut doli,detractionis, iactantiæ, ſed non à leui ſemper:imò omnes offendunt,vel ſuperfluè,vel otioſè loquendo.Gloſſa,nullus doctorum poteſt domare linguam verboſorum ſubditorum:Eſt enim.

Inquietum malum, plena veneno mortiſero. In ipſa benedicimus Deum & patrem, & in ipſa maledicimus homines, qui ad imaginem & ſimilitudinem Dei facti ſunt. Ex ipſo ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet fratres mei hac ita fieri. Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem, & amaram aquam? Nunquid poteſt fratres mei, ficus vuas facere: aut vitis, ficus? Sic neque ſalſa, dulcem poteſt facere aquam.

Hic oſtenditur cauſa difficultatis repreſsionis linguæ:& ponitur duplex.Prima ſumpta eſt ab inquietudine: Secunda ab infectione,ibi,Plena veneno.Tertiò hoc probat,ibi, In ipſa benedicimus Deũ, vbi primò probat: ſecundò improbat,Non oportet:tertiò exemplis confirmat,Nunquid fons. Primò exemplo fontis : ſecundò exemplo arboris, Nunquid poteſt fratres, &c. Tertiò exemplo aquæ, Sic neq;,&c. Quaſi dicat, ita non poteſt domari, vel reprimi, quia *Inquietum malum eſt*, quia eſt membrum labile & lubricum,quia conſiſtit in humido, vnde non ita citò fatigatur ſicut aliud membrũ.Inquietũ dicitur, quia citò tranſit de malo ad malum,vt à conuitijs ad ſcurrilia,ab illis ad detractiones: vel quia citò tranſit de vno in alium , & multos facit malos,vel eos offendendo, vel exemplo corrumpendo *Plena veneno mortifero*. Gloſ. More veneni ſerpit de vno in alium tranſeundo. Et dicit mortifero , ferente mortem, non corporis tantum,ſed animę: vt patet in detractore,qui vno ictu tres interficit,ſcilicet ſe loquentem, & libẽter audientem , & eum de quo loquitur impatienter ſuſtinentẽ. Et verè plena veneno , quia ex ipſa procedit benedictio & maledictio, vnde *In ipſa benedicimus Deũ patrẽ*,id eſt,totam trinitatem: quæ Deus eſt , per potentiam creationis: pater per gratiam adoptionis. Vel Deum,id eſt filium cui appropriatur ſapientia. Deus enim dicitur à theaoo, quod eſt videns, *Et patrem* , cui appropriatur potentia. Benedicimus inquam,gratias agendo & laudando. *Et in ipſa maledicimus* apertè conuitiando,vel occultè detrahendo homines , qui ad ſimilitudinem Dei facti ſunt. Gloſſa, Rationales,vt ipſe eſt,vel ſicut ipſe principaliter præeſt omnibus,ita & homines cæteris creaturis , vnde ſimilitudo ibi accipitur largè, pro omni conformitate ad Deũ ſiue naturali, ſiue gratuita. Gene.1. Faciamus hominẽ ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Dicitur autem factus ad ſimilitudinem & ex parte animæ ſecundũ tres potentias imaginis, & ex parte corporis ſecundũ erectionem eius ad cæleſtia, & ex parte coniuncti ſecundum repręſentationem totius exemplaris quo ad corporalia & ſpiritualia. *Ex ipſo ore* primò ex ore cordis, poſtmodum ex ore corporis procedit maledictio in hominem: & benedictio in Deum, qui eſt creator hominis: quæ ſunt res valde contrarię. Et dicit *Procedit* ad exemplũ aliorum,quia vt dicit Gloſſa,alij videntes,quod agimus exemplo noſtro inducuntur,vt ſimiliter faciant *Non oportet fratres mei hæc ita fieri*. Gloſſa,non eſt vtile, ſcilicet benedictionẽ & maledictionẽ procedere ex eodem ore , & hoc patet per exemplũ? *Nunquid fons de eodẽ foramine emanat dulcem & amaram aquam?* Quaſi dicat, non. Similiter nec aliquis debet diſſoluere linguã in amaritudinem maledictionis,& dulcedinem benedictionis. Sicut enim tangit Gloſſa, Si miſces ſimul dulcem & amaram aquam, cõmixtione amaræ, dulcis in amaram conuertitur, nõ amara in dulcem. Si quęratur, quæ eſt ratio, quare potius dulcis in amaram, quam amara in dulcem vertatur. Reſponſio, Dulce medium eſt in ſaporibus :quod patet ex hoc , ꝙ ſenſus in medijs delectãtur: amarũ verò eſt extremũ: quod patet ex hoc , ꝙ ſenſus triſtatur in extremis: facilè verò diſceditur à medio, ſed nõ facile acceditur. Idem probat exemplo arboris *Nunquid poteſt fratres mei ficus vuas facere, aut vitis ficus?* Quaſi dicat, nõ. Nam vt dicit Gl. ſicut arbor amiſſo naturali fructu, fructum alterius arboris ferre non poteſt: ſic maledictus, & ſi bene loqui videatur, fructũ benedictionis nõ habet *Sic*, id eſt,ſicut fons & arbor *Neque ſalſa* aqua ſcilicet *Dulcẽ poteſt facere aquam* immediate ſcilicet. Poteſt tamẽ de aqua ſalſa fieri dulcis per trãſcolationem factam in vaſe terreo miſſo in mare , vt docet Philoſophus. Sic etiam de mari exeunt flumina dulcia per tranſcolationem terræ. Nota linguam malã multiplicem, ſcilicet tertiam detractorum. Eccle.28. Lingua tertia multos cõmouet, & diſperſit illos de gẽte in gentem. Falſam adulatorum. Eccle.20. Qui edunt panem illius, falſæ linguę ſunt. Magniloquam ſuperborũ. Pſal. Diſperdat Dominus vniuerſa labia doloſa. Vipereã hæreticorũ. Iob.20. Occidet eum lingua viperæ. Blaſphemam maledictorum. Iob.10. Imitaris linguam blaſphemantem, & condemnabit te os tuũ. Doloſam hypocritarum. Pſal.119. Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi, &c. Coinquinatam luxurioſorũ. Eccleſia. 51. Liberaſti me à lingua coinquinata. Iniquã aduocatorum. Proue.17. Malus obedit linguæ iniquæ, & fallax obtemperat labijs mendacibus.

Amarum cum dulci commixtum, cur dulce fit amarum, & non amarum dulce.

Lingua mala multiplex.

Quis ſapiens & diſciplinatus inter vos? Oſtendat ex bona conuerſatione operationem ſuam in manſuetudine ſapientiæ. Quòd ſi zelum amarum habetis, & contentiones ſunt in cordibus veſtris: nolite gloriari, & mendaces eſſe aduerſus veritatem.

Suprà inſtruxit Iacobus ſalutatos, quantum ad ordinationem cordis & ſermonis, hic inſtruit eos quantum ad ordinationem conuerſationis: vbi primò monet eos facto potius quàm verbo oſtendere ſapientiã ſuam. Secundò oſtendit ꝙ aliter non veram, ſed falſam habent ſapientiã. *Quòd ſi zelum amarum*. Tertiò deſcribit ſapientiam falſam, Non eſt enim iſta ſapientia. Quartò econtra deſcribit ſapientiã veram, Quæ autem deſurſum eſt, & primò à merito præſenti: ſecundò à præmio futuro , Fructus autem iuſtitiæ. Dicit ergo *Quis ſapiens*. Gloſſa, Non debetis cito effici doctores, quia quis eſt ex vobis ſapiens? Gloſſa, cognitione. Eſt enim ſapientia rerum humanarum atque diuinarũ cognitio,

initio, vt dicit Auguſtinus *Et diſciplinatus* exercitio vitę, vt dicit Gloſſa, Nam vt ait Auguſtinus, Diſciplina eſt ordinata morum correctio. Hoc petit Pſalmiſta, Bonitatem & ſapientiam & diſciplinam doce me. Quis, quaſi dicat, rarus *Oſtendat ex bona cõuerſatione ſua* ſcilicet exteriori. Gl. Prius diſcat bene operari, quã alios inſtruere, vt bene conuerſando inter vos, exemplũ aliorum poſsit eſſe. Act. 1. Cœpit Ieſus facere & docere. Bernardus, Efficacior eſt vox operis, quàm ſermonis: nec ſufficit doctori facere, ſed etiam oſtendere. Mat. 5. Sic luceat lux veſtra, &c. 1. Pet. 2. Conuerſationem veſtram inter gentes habentes bonam. & hoc *In manſuetudine ſapientiæ*, id eſt ſine indignatione iræ, ne propter ſuã ſapientiã & bonã operationem deſpiciat alios, vt dicit Gloſſa, Debet enim ſic oſtendere exempla perfectionis, ne propter hoc indignetur cõtra imperfectos, & deſpiciat eos *Sapientiæ*, id eſt ſapienti, vel diſcreto: vel quam ſapientia facit *Quod ſi zelum amarum* indignationis, reſpectu aliorum, de malis indignatio dicitur zelus, quantum ad animi cõmotionem: amarus, quo ad annexam perturbationis anxietatem. *Et contentiones*, diſſenſiones de bonis. Et dicit cõtẽtiones pluraliter, quia frequenter difficile eſt contendere: ſed contentionibus deſeruire, & eas frequentare hoc turpe. 1. Cor. 11. Si quis videtur inter vos contentioſus eſſe. *Sunt in cordibus veſtris*: quamuis non prorumpant in verba, vt dicit Gloſſa *Nolite gloriari de ſapientia* ſuperbiendo, aut ex huiuſmodi ſapientia gloriã æternã ſperando. *Et mendaces eſſe*, diſciplinam quam non habetis ſimulando: quia vt ait Gregorius, Vera iuſtitia cõpaſsionem habet, falſa indignationẽ. *Aduerſus veritatem*, id eſt Chriſtũ, qui eſt veritas. Gloſſa, Nolite mentiri Deo, cui in baptiſmo promiſiſtis pompis diaboli abrenuntiare: quod non facitis cum de bonis operibus ſuperbitis. Aliter exponitur in Gloſſa, quo ad principium, ſic. Quòd ſi zelum habetis, quo ad Deum, vt faciatis bona opera & ei placeatis: Amarum, quo ad proximũ, verbis indignantibus ipſum exaſperando & deſpiciendo: & contentiones, id eſt feruores contendendi, ſunt in cordibus veſtris, etſi in verba non prorumpitis. Nolite gloriari, vt prius. Nota quod quadruplex eſt zelus, primò ignarus. Roma. 10. Secundum aliam literam, legem habẽt: ſed non ſecundum ſcientiam. Item amarus. Iacobi. 3. Quòd ſi zelum amarum, &c. Et 2. ad Cor. 3. Malignus. Sapien. 1. Nolite zelare mortem in errorem vitę veſtræ. Item bonus. Pſal. Zelus domus tuæ comedit me.

Zelus quadruplex.

Non eſt enim iſta ſapientia deſurſum deſcendens à patre luminum: ſed terrena, animalis, diabolica. Vbi enim zelus & contentio, ibi inconſtantia, & omne opus prauum.

Hic deſcribit ſapientiam falſam, cui merito in tali nõ eſt gloriandum. *Non eſt enim iſta ſapientia*, quæ ſcilicet cũ indignatione ad alios & contentione. Gloſſa, Inflata & indignans. *Deſurſum deſcendens*, id eſt à Deo, à quo eſt omne bonum: ſuprà. 1. Omne datum optimum. ſed potius deorſum aſcendens. Contrà Eccle. 1. Omnis ſapientia à Domino Deo eſt. Reſponſio, Sapientia eſt à Deo, ſed malus vſus non eſt à Deo: ſicut Roman. 7. Prudẽtia carnis, mors eſt. Vel poteſt dici, quod ipſa ſapientia de qua loquitur hic, nõ eſt ſapientia ſecundum exiſtentiam, ſed ſecundum apparentiam. Nam de vera ſapientia dicitur, quod non habet amaritudinem conuerſatio illius, nec tedium conuictus illius: ſed gaudium & lætitiam. *Sed terrena*, id eſt terrenę gloriæ cupida. *Animalis*, quærens voluptuoſa & carnalia, in quibus delectatur ſenſus, more animalium: nõ ſpiritualia, in quibus gaudet ſpiritus. *Et diabolica*, quærens dignitates ſuas, ſuggerit diabolus. Vel terrena, propter concupiſcentiam oculorum. Animalis, propter concupiſcentiam carnis. Diabolica, propter ſuperbiam vitæ. 1. Ioan. 2. Omne quod eſt in mundo, &c. Vel terrena, propter diuitias. Animalis, propter delicias: diabolica, propter honores. Et verè, non eſt à Deo. *Vbi enim eſt zelus*, id eſt indignatio animi. *Et contentio*, id eſt diſſenſio in verbis, quæ frequenter ſequitur ex indignatione, *Ibi inconſtantia*, id eſt inſtabilitas in bono. Nec mirum, quia non habet firmum humilitatis fundamentum: & omne opus exterius & interius prauum in malo, quia ex mala arbore non poteſt procedere niſi malus fructus. Matt. 7. Vel ſic, Vbi eſt zelus, id eſt inuidia & contentio in verbis, eſt inconſtantia, id eſt progreſſus in peccatis: quia talis non ſtat in vno malo, ſed à malo cordis procedit ad malum oris, & ab illo ad peccatum operis.

Vſus malus ſapientiæ non eſt à Deo.

Quæ autẽ deſurſum eſt ſapientia, primũ quidem pudica eſt: deinde pacifica, modeſta, ſuadibilis, bonis cõſentiens, plena miſericordia & fructibus bonis, non iudicans, ſine ſimulatione. Fructus autem iuſtitiæ, in pace ſeminatur, facientibus pacem.

Hic diſtinguit veram ſapientiam à merito: & primò à merito, quod conſiſtit in comparatione boni: ſecundò ab eo, quod cõſiſtit in declinatione mali, Non iudicans. A merito in operatione boni dupliciter: primò ab eo, quod facit homo per ſe: ſecundò ab eo, quod facit homo excitatus aliunde, Suadibilis. Bonũ quod facit homo per ſe, vel pertinet ad ordinationem concupiſcibilis, ſic dicitur pudica: vel iraſcibilis, ſic pacifica: vel rationalis, ſic modeſta. Bonũ autem, quod facit homo aliunde excitatus, vel facit excitatus alterius verbo, Suadibilis: vel alterius exemplo, Bonis cõſentiens: vel alterius incõmodo, Plena miſericordia. Non iudicans. Hic tangitur meritum ſapientiæ in mali declinatione: primò ne fallatur, Non iudicans. Secundò ne fallat, Sine ſimulatione. Dicit ergo, *Quæ autem deſurſum eſt ſapientia*, id eſt, à Deo. Eccle. 1. Fons ſapientiæ, verbum Dei in excelſis. *Primum quidẽ pudica eſt*, id eſt, caſta in ſe. Hic eſt primus color in pictura ſapientiæ, qua reformat imaginem Dei in anima per peccatũ deformata, ſcilicet candor pudicitiæ. Gloſſa, Niſi primò pudicitia ſedeat in mente, nulla perfectio ſequitur in opere. Deinde *Pacifica* ad proximum, Gloſſa, Per elationem ſe à Deo, vel à proximorum ſocietate non diſtinguit. Pacifica, hominem pacificans cum Deo, hominẽ cum homine, & in eodem homine ſpiritum cum carne, vt carnem ſibi ſubijciat. *Modeſta* in operibus ſuis modum tenens. Modus eſt, ſtare in medio, nec modum excedens, nec infrà ſubſiſtens, nec parum, nec nimis. Verſus, Eſt modus in rebus, ſunt certi denique fines, Quos vltra citraque nequit conſiſtere rectum. *Suadibilis*, ab alijs in corrigendis defectibus ſuis. Gl. Si in aliquo minus agit propter negligentiã, vel ignorantiam, ſuaſioni bonorum aſſenſum præbet: cui ergo ſuaderi nõ poteſt, vt in aliquo ſe erraſſe recognoſcat, ſapientia caret. *Bonis conſentiens*, amãdo & promouendo aliorum bona, & etiam imitando. Gl. Quæ bonis placent, ſibi non diſplicent. *Plena miſericordia*, reuelãdo aliorũ mala pœnæ. *Et fructibus bonis*, id eſt bonis operibus. Miſericordia, quantum ad affectum per compaſsionem: fructus boni, quantum ad effectum per bonã operationẽ. Vnde Gloſſa, Fructibus bonis, id eſt miſericordiæ operibus, ieiunijs, eleemoſynis, vigilijs, orationibus. *Non iudicans*, quo ad intentionem aliorũ, iudicio, ſcilicet ſuſpitionis, vel condemnationis. Matt. 6. Nolite iudicare, & nõ iudicabimini. *Sine ſimulatione*, quo ad intentionem propriã. Gloſſa, Nõ poſtulat videri doctior, vel ſanctior, quàm eſt, ne lateat proximum ad commendationem ſui, quod contentioſa ſapientia facit. Scit enim, quòd ſimulatores & callidi prouocãt iram Dei. Iob. 36. Et quòd vt ait Auguſtinus, ſimulata æquitas non eſt æqualitas, ſed duplex iniquitas. Poſſunt autẽ hæ octo cõditiones ſapientiæ reduci ad octo beatitudines, Matthæi quinto. Ipſa quidem ſapientia, pudica eſt, per munditiam cordis: pacifica, per pacificationem: Modeſta, per paupertatem: ſuadibilis, per mititatem: bonis conſentiens, per eſuriem iuſtitiæ: plena miſericordia, per miſericordiæ amorem: non iudicans, ſed compatiens, per luctum: ſine ſimulatione, per tolerantiam perſecutionum. *Fructus autem iuſtitiæ*. Hic eam deſcribit à præmio: quaſi ſic dicat. Gloſſa, Non ſolum propter prædicta debetis huiuſmodi ſapientiam appetere, ſed ideo, quia fructus, id eſt merces iuſtitiæ, quæ pro iuſtis operibus redditur. Et dicit, iuſtitiæ, quia ipſa eſt vera ſapientia. Iob. 28. Ecce timor Domini ipſe eſt ſapientia. *In pace*, id eſt, in ſpe pacis æternę, *Seminatur*, ad habendum præparatur: ſeminatur, inquam, *Facientibus* ad vtilitatem facientium *Pacem*. Gloſſa, Opera pacis, Eſa. 32. Erit opus iuſtitiæ pax. 2. Corin. 9. Quæ ſeminauerit homo, hæc & metet.

Hor. Sat.

Sapientiæ conditiones octo.

CAPVT. IIII.

Contentiones fugiendo, & affectibus non indulgendo, à mundo, & diabolo facile recedemus, ac accedemus ad Deum, & proximo coniungemur.

VNde bella & lites in vobis? Nonnè ex concupiſcentijs veſtris, quæ militant in membris veſtris?

Suprà

Suprà informauit Iacobus quantum ad modum ſe habē-di in ijs, quæ pertinent ad potentiam & ſciētiam, hic informat quantum ad modum ſe habendi in ijs, quæ pertinent ad diuitias, vt ſic reuocet à cupiditate. Et quia contra diuitias homo deordinatur dupliciter. Primò per concupiſcentiā in appetendo: ſecundo per auaritiam in retinendo: ideo primò inſtruit contra concupiſcentiā acquirendi. Secundò contra auaritiā retinendi. 5. cap. Agite nūc diuites. Vel ſic, Suprà. 2. cap. Dehortatus eſt à malo, quod eſt in contemptum proximi, ſuprà. 3. A malo, quod eſt in extollentia ſui per appetitum magiſterij, hic dehortatur eos à malo, quod eſt in concupiſcentia mundi, & hoc tribus modis. Primò oſtendendo mala mundanæ concupiſcentiæ. Secundò exhortando ad ſtatum pœnitentiæ, Subditi eſtote Deo. Tertiò declarando incertitudinem humanæ vitę, Ecce qui non dicitis. In prima parte mala, quæ ſequuntur mundi concupiſcentiam oſtendit: & primò mala reſpectu proximi. Secundò mala reſpectu Dei, Adulteri neſcitis. Malorum reſpectu proximi primò cauſam inquirit. Secundò mala multa exponit, Concupiſcitis, &c. Tertiò damnum conſequēs oſtendit: Petitis & non accipitis. Dicit ergo, *Vnde bella*. Gl. quaſi dicat, hoc ex ſapientia habetur, pax hic & in futuro: ſed econtra in vobis, vnde bella, id eſt, impugnationes in factis, *Et lites*, id eſt, impugnationes in verbis, *In vobis*, id eſt, inter vos. *Nōne ex cōcupiſcentiis veſtris* interioribus. Gl. quod mens praua ſuggerit, manus & lingua intemperāter obedit, cum tamen ſcriptū ſit Eccle. 18. Poſt concupiſcentias tuas, non eas. Et concupiſcentias dicit pluraliter, quia plures ſunt. Quia ergo malè concupiſcitis diuitias, ideo lites, & bella ſunt in vobis. *Quæ*, inquam, concupiſcentiæ, *Militant*, id eſt pugnant & dominantur: ſicut ille qui militat, dominatur equo ſuo. *In membris veſtris*, quia concupiſcentia dominatur membris, & eius imperio membra mouentur ad diuitias adipiſcendas, & concupiſcentias exequendas: & hoc in factis exterioribus.

Concupiſcitis & non habetis: occiditis & Zelatis, & non poteſtis adipiſci: litigatis & belligeratis, & non habetis, propter quod poſtulatis: petitis & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in concupiſcentiis veſtris inſumatis.

Poſita radice mala, determinat ramos eius. Primus eſt rei alienæ deſiderium, Concupiſcitis. Secundò perſonæ poſſidentis odium, Occiditis. Tertiò vtriuſque effectum, Litigatis. Dicit ergo, *Concupiſcitis*, id eſt ex concupiſcentia deſideratis, *Et non habetis*, ſcilicet, quod concupiſcitis: imo diuitiæ quandoq; fugiunt appetentes eas, ſicut vmbra fugit ſequentem eam. Eccl. 11. Si ſecutus fueris: non apprehēdes. *Occiditis*. Ecce odiū exterius: & hoc, vt dicit gloſſa, vt habeatis. Et ſi non audetis occidere, *Zelatis*, id eſt inuidetis, ecce odium interius. nam inuidia eſt odium fœlicitatis alienæ. Gloſſa, Qui cupit præferri, vel temporalibus abundare, odit, id eſt, inuidet, occidit. Ex hoc enim, quòd aliquis appetit propriam excellentiam, videns in alio bonum, per quod exiſtimat ſuam excellentiam impediri, vel diminui, inuidet ei: & cum non poteſt illud deſtruere, perſequitur perſonam. *Et nō poteſtis adipiſci* illa pro quibus occiditis, zelatis. *Et litigatis* coram iudice, volendo obtinere per calumniam pallio iuſtitiæ. *Et belligeratis* volēdo obtinere per violentiam iniuriæ manifeſtæ. *Et non habetis* propter hoc ſcilicet, *Quod non poſtulatis* à Deo dignè. Gloſſa, Si cū pia intentione poſtularetis, & temporalia neceſſaria ad vſum non ſolum daret, ſed & ſempiterna. Et quia poſſent dicere, imo quotidie petimus. Reſpondet, *Petitis* aliquando, Et tamen *Non accipitis*, quod petitis *Eo quod male petatis*, petentes omnino tranſitoria, & non ſpiritualia. Contra q; Matt. 6. Primum quærite regnum Dei. Vel ſic, Eo q; malè petatis, id eſt, ex malo amore, ſcilicet ex amore quo temporalia Deo præponitis. Vnde Gloſſa, Magis illa quam Deū amatis, *Vt in concupiſcentiis veſtris inſumatis*, id eſt conſumatis voſipſos ſcilicet: tanto enim deſiderio petitis, vt ipſo deſiderio conſummemini. vnde alia litera, vt inſumamini, vel inſumatis ea, ſcilicet, quę petitis in concupiſcentijs veſtris, ſaturandis ſcilicet, & explendis. Quaſi dicat, malè petitis, quia petitis ſuperflua, non neceſſaria: nociua, non vtilia. Vel vt in cōcupiſcentijs veſtris inſumatis, id eſt, non ſumatis propter hoc, q; malè cupitis. Sed quæritur de hoc, quod dicit, Petitis & non accipitis, contra Matt. 7. Petite & accipietis. Reſponſio: Verum eſt hoc, ſi aſſum cōditiones, quæ faciunt orationem efficacem, ſcilicet per ſe, piè, & perſeueranter, & ad ſalutem.

Homo per diuitias dupliciter deordinatur.

Conditiones efficacis orationis.

Adulteri, neſcitis, quia amicitia huius mundi, inimica eſt Deo. Quicunque ergo voluerit amicus eſſe ſeculi huius, inimicus Dei conſtituitur. An putatis quia inaniter ſcriptura dicat, Ad inuidiam concupiſcis ſpiritus, qui habitat in vobis? maiorem autem dat gratiam: propter quod dicit, Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.

Hic ponit mala mundanę concupiſcentię reſpectu Dei. Primò quia facit inimicum Dei. Secundò quia eſt contra ſcripturam, & cōtra ſpiritum Dei, An putatis. Tertiò quia impedit gratiam Dei: propter quod dicit. Deus ſuperbis reſiſtit. Dicit ergo, *Adulteri*, qui relicta gratia Dei tanquā ſponſa, fornicamini cum mundi concupiſcentia. Eſt enim gratia Dei, ſponſa multorum, ſecundū illud Sapien. 8. Propoſui illam ſponſam mihi aſſumere. Vel, Adulteri, ſi non quærētes fructū prolis ſpiritualis, ſed voluptatem in diuitijs & delitijs relicto ſponſo, id eſt Chriſto, *Neſcitis*, id eſt hoc ignorare nō debetis. *Quia amicitia huius mundi*, qua ſcilicet amatur hic mundus. mundus verò hic videtur intelligi, vanitas mundi, non ſubſtantia mundi: ſicut. 1. Ioan. 2. Nolite diligere mundum. *Inimica eſt Deo*, quia eſt cōtraria charitati. Auguſt. Venenum charitatis eſt ſpes adipiſcendi, vel retinendi temporalia. *Ergo*, quia ita eſt, *Quicunque*, nullo excepto, *Voluerit amicus eſſe* actiuè, id eſt amator, *Huius ſeculi*. Seculū hic ſonat in vitium, nō in naturā, ſecūdum illud Luc. 16. Filij huius ſeculi prudentiores ſunt filijs lucis in generatione ſua. Vel amicus huius ſeculi, diligendo ſupra Deum ea, quæ ſunt huius ſeculi. *Inimicus Dei conſtituitur*, id eſt firmiter ſcilicet æternaliter ſtatuitur, eo ſcilicet ipſo, quòd tēporalia præponit Deo. In hoc autē, quod dicit, Voluerit, notatur libertas arbitrij. In hoc etiam notatur, quòd non ſolum, qui eſt amicus, ſed etiam, qui vult eſſe amicus huius ſeculi, quamuis non poſsit eſſe, eſt inimicus Dei. *An putatis*. Quaſi dicat, Putare non debetis, quòd *Inaniter*, id eſt, falsò & ſine ratione, quod eſſe non poteſt, cum ſit ſcriptura veritatis. *Scriptura* ſacra, quæ, ſcilicet, antonomaticè ſcriptura dicitur. *Dicat*, id eſt, loquatur de hac materia, ſuadendo ſeparationē ab amore mundi. Deute. 4. Non inibis fœdus cum eis. ſ. cum alienis, eius amatoribus mundi. Et Rom. 12. Nolite conformari huic ſeculo. Vel poteſt conſtrui cum ſequentibus, An putatis, q; inaniter ſcriptura dicat, hanc. ſ. ſententiā, quę ſequitur, *Ad inuidiā, &c.* Quaſi dicat, Verè inimicus eſt, nam ſpiritus diuinus nō facit cōcupiſcentiā, ſed dat gratiam ſpiritus vitæ: mundanus econtrario. tamen verbum iſtud multipliciter exponitur. Vno modo, de ſpiritu ſancto: Alio modo, de ſpiritu humano. De ſpiritu ſancto poteſt legi primo modo interrogatiuè, ſic, Spiritus ſanctus, qui habitat in vobis per gratiam baptiſmi, *Concupiſcit* ne ad inuidiā, id eſt, vt inuideatis alijs ſuper eorum temporali fœlicitate? Quaſi dicat, Non *Autē*, pro ſed. *Maiorē dat gratiā*, id eſt, maiora dona gratuita, quā ſint eiuſmodi tēporalia, ex quibus naſcitur inuidia. Secundo modo remiſsiuè legitur: & hoc dupliciter: primo modo, de inuidia mala, ſic, Spiritus concupiſcit, id eſt deſiderat, quia deſiderare facit ad inuidiam, id eſt cōtra inuidiam ſcilicet, vt tollatur inuidia, nec ſolum hoc facit, Autem, ſed vt ipſa tollatur. Maiorem dat gratiam, id eſt augmentum gratię. Secundo modo de inuidia mala, ſic, Spiritus ſcilicet concupiſcit, id eſt concupiſcere facit ad inuidiam, ſcilicet mundi, hoc eſt, vt mundo inuideatis, & ipſum odio habeatis. Aliàs, intelligatur & exponatur de ſpiritu humano, ſic, Spiritus, hominis ſcilicet, id eſt affectus hominis corruptus concupiſcit res aliorum ad inuidiam, id eſt propter inuidiam, quæ inuidet bonis aliorum, reputans ſe illis inferiorem. Iob. 5. Paruulū occidit inuidia. Autem, pro ſed, maiorem gratiam, id eſt augmentum gratiæ contra huiuſmodi concupiſcentiam dat, ſcilicet Deus, cuius ſolius eſt dare gratiam: nec additur ſuppoſitum, quia intelligitur in actu verbi, cum ſit exceptæ actionis, vt fulgurat, tonat, & huiuſmodi. Prima lectura magis conuenit literæ: propter quod Gl. vt ſciatur quibus dat gratiam, & quibus non. *Dicit ſcriptura*, vel ſpiritus in ea. Prouer. 3. Secundum aliam literam, vbi nos habemus, Illuſores ipſe deludet & manſuetis dabit gratiam. Vel poteſt dici, quod ſumitur de illo loco. Pro-

co. Prouer. 15. Superbum ſequetur humilitas, & humilem ſpiritu ſuſcipiet gloria. *Deus ſuperbis reſiſtit.* Gloſſa, Deus ſuperbis ſpecialiter dicitur reſiſtere, quia maiori pœna plectuntur, qui Deo ſubdi pœnitendo negligunt, & ita non ſacit inuidere, quia ex inuidia naſcitur ſuperbia. *Humilibus autem*, id eſt, vacuis, *Dat gratiam*, ſcilicet maiorem, vt patet in beata virgine Maria. Luc. 1. Quia reputãt ſe vacuos, ideo magis habent de capacitate. Vas enim ſecundum, quod magis habet de vacuitate, magis habet de capacitate. Pſalmi-ſta. Inter medium montium pertranſibunt aquæ.

Subditi ergo eſtote Deo: reſiſtite autem diabolo, & fugiet à vobis: appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: emundate manus peccatorum & purificate corda duplices animo. miſeri eſtote & lugete. Riſus veſter in luctum conuertatur, & gaudium in mærorem. Humiliamini in conſpectu Domini, & exaltabit vos.

Hic dehortatur à cõcupiſcentia mundi, exhortando ad ſtatum pœnitentiæ. Primo docens qualiter ſe habeant ad Deum. Secundò qualiter ad proximũ, Nolite detrahere, &c. Concupiſcentia quippe mundi generat in eis contemptum Dei, & odium proximi. Qualiter autem ſe habeant ad Deum, oſtendit in quinque conditionibus. Primò in ſubiectione Secundò in imitatione, *Appropinquate.* Tertiò in purificatione, Emundate. Quartò in contritione, Miſeri eſtote. Quintò in humiliatione, Humiliamini. Dicit ergo, *Subditi.* Gloſſa, quia humilibus dat gratiam. Subditi *Eſtote Deo* per obedientiæ ſubiectionẽ. Gloſſa, Voluntatem Dei explete 2. Mach. 9. Iuſtum eſt ſubditum eſſe Deo. Et quia nullus poteſt eſſe ſubditus Deo, niſi reſiſtat inimico ſuo, ſcilicet diabolo, Ideo ſequitur, *Reſiſtite diabolo* Gloſſa, Mala ſuggerenti. Reſiſtite declinando tentationes proſperitatũ, & ſuſtinendo tentationes aduerſitatũ. *Et fugiet a vobis*, ſic victus, & confuſus: non poteſt vincere niſi volẽtem: vnde eo ipſo, quod reſiſtitis, victus erit & confuſus, & ita fugiet. 1. Pet 5. Cui reſiſtite fortes in fide *Appropinquate Deo*, per morũ imitationẽ. Gloſſ. Per bona opera. Auguſtinus, Deus vbique eſt, cui non locis, ſed moribus appropinquamus. *Et appropinquabit vobis* per gratiæ infuſionẽ, & gloriæ præparationem. Mat. 4 Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnũ cælorum. Nota quod quantũcunq; aliquis eſſet elongatus ab vrbe Pariſijs, ſi Pariſios appropinquaret. &c. Secũdũ quod ipſe appropinquat Pariſios, cito eſſet Pariſijs Ita quantũcunq; peccator ſit elongatus à Deo, citò erit ad Deum: quia ſecundũ, quod ipſe approquinquat ad Deũ, Deus appropinquat ad eũ: Habes exemplum de filio prodigo. Luc. 16, Et nota quod quatuor bona cõſequuntur homo ex hac appropinquatione. Primũ eſt mentis illuminatio reſpectu cognoſcendorum. Luc. 18. Dicitur de cæco, Cũ approquinquaſſet, interrogauit eum Ieſus, Quid vis, &c. Et ſequitur quod illuminauit eũ ex appropinquatione Secundum eſt inſtructio reſpectu operandorum. Deut 33. Qui appropinquat pedibus eius, accipiet de doctrina illios. Tertium eſt recuperatio diuinæ gratiæ, Iacob. 4. Appropinquate Deo, &c. Quartũ eſt delectatio internæ lætitiæ. Pſal. 148. Hymnus omnibus ſanctis eius, filijs Iſrael appropinquanti ſibi. Sed obijcitur contra hoc, quod dicitur, Reſiſtite Diabolo, & fugiet à vobis. Contra Iob. 40. Non eſt poteſtas ſuper terram, &c. Reſponſio, Sine adiutorio Dei non poſſumus ſufficienter, cum adiutorio poſſumus illud: tamen adiutorium eſt nobis promptũ & paratum: & niſi illud habeamus, nobis eſt imputandum, Nota exemplũ de illo qui eſt in tenebris, & poteſt aperire feneſtram, & illuminari, quod bene debet ei imputari, quod eſt in tenebris. Vt autem appropinquare poſſitis, quia longè ſalus à peccatoribus, & filius luxurioſus abijt in regionẽ longinquã, Luc. 15. *Emundate*, id eſt, extra mundate, *Manus*, id eſt, opera quaſi dicat, purgate vos à malis operibus: de quibus. Eſa. 1. Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. Vel emundate manus, id eſt, innocentiam habete, id eſt, ceſſate à malis operibus Iob. 22. Saluabitur innocens, Saluabitur autem in munditia manuum ſuarum. *O peccatores*, qui hactenus fuiſtis peccatores. Et poteſt hoc referri ad peccata carnalia. *Purificate corda*, quaſi dicat, nõ tãtum manus à malis operibus, ſed etiam corda à prauis cogitationibus: vt ſitis mundi corde. Math. 5. Beati mundo corde, &c. Perfecta enim purgatio ab interiori incipit, id eſt, à purgatione interiorum humorum. iſti enim Medici quando volunt curare ab vna magna infirmitate, primò purgãt interiores humores. Et poteſt etiam hoc referri ad peccata ſpiritualia.

Ex acceſſu ad Deũ quatuor ſequũtur bona.

Dæmonẽ vincimus adiuti.

Sed quid eſt, quod dicit. Purificate corda veſtra. Dicitur enim Act. 15. Fide purificans corda eorum: ergo homo non purificat, ſed fides. Reſponſio, Deus purificat, efficiendo: Fides, informando: Homo peccatum deteſtando, & ita ſe ad hoc diſponẽdo. *Duplices animo.* Secundum Gloſſam, Duplices vocat eos, qui ſimul temporalia & æterna, Deũ & mundum diligunt. Eccleſia, 2. Væ duplici corde, &c. Vt autem emundati & purificati poſſitis, *Miſeri eſtote*, id eſt, miſeriam veſtram recogitate, & recognoſcite, in quam, ſcilicet per peccatum incidiſtis Vel miſeri eſtote, miſeria interioris doloris, & lugete ſigno exterioris doloris. Pſal. 6. Lauabo per ſingulas noctes. &c. Vel miſeri eſtote, pro cõmiſſis, lugete pro omiſſis. Vel, miſeri eſtote, pro gloria quã amiſiſtis. Lugete pro pœna cuius debitores facti eſtis. *Riſus veſter*, id eſt, gaudium exterius, *in luctum conuertatur*, doloris, ſcilicet, exterioris, niſi enim conuertatur in luctũ momentaneũ in præſenti, conuertetur in luctum æternum in futuro, Prouerbio. 14. Riſus dolori miſcetur, & extrema gaudij luctus occupat. *Et gaudium* interius quo gaudebatis in peccatis, *In mærorem* ſcilicet doloris interioris, ſi enim gaudiũ momentaneũ in præſenti vertitur in mœrorem momentaneum, huius mœror momentaneus poſtea, in futuro, ſcilicet vertetur in gaudium æternum. Ioan, 16. Triſtitia veſtra vertetur in gaudium. Vt autem hæc commutatio valeat fieri, *Humiliamini*, humiliatio enim veniam impetrat. 3. Regum. 21. Nonne vidiſti Achab humiliatum coram me, idcirco non inducam malum. *In conſpectu Dei*, id eſt, humilitate vera non ficta: interiori, non tantum exteriori. Eſt enim, qui nequiter ſe humiliat Eccleſiaſt. 16. Et nota, quod dicit humiliamini, & non alius humiliet vos, vt ſit humiliatio voluntaria non neceſſaria. Nec dicit, Humiliamini caput, vel veſtem, vel habitum, ſed ſimpliciter cor, ſcilicet veſtrum, quia tales exaltat Dominus, vnde ſequitur, *Exaltabit vos*, merito, ſcilicet, humilitatis. Simile 1. Pet. 5. Humiliamini ſub potenti manu Dei, vt vos exaltet. Vita enim præſens & futura ſunt quaſi quædã ſtatera, in qua ſunt duæ partes: & ſecundum quod vna magis deprimitur, alia magis leuatur: Ita ſecundum, quod homo magis ſe deprimit & abijcit in præſenti, magis eleuabitur in futuro. Vnde, Qui ſe humiliat, exaltabitur. Lucæ, 18.

Vita præſens & futura, vt ſtatera dua.

Miſeri eſtote & lugete. Hic notatur ꝙ propter quatuor eſt lugendũ. Primò propter incolatum præſentis miſeriæ: quod notatur ibi, Miſeri eſtote. Secundò propter tranſgreſſionẽ culpæ, quod notatur ibi, Lugete. Tertiò propter imminentem damnationẽ pœnæ, quod notatur ibi, Riſus veſter conuertetur in luctum. Quartò propter gratiam reconciliationis obtinendam: quod notatur ibi, Et gaudium in mœrorem. Hic aũt quadruplex fletus ſignificatus fuit per quadruplicẽ fletum Dñi. Quorum primus fuit in infantia, ad modum aliorum infantium. Secundus ſuper Lazarum. Ioan. 11. Et lachrymatus eſt. Tertius ſuper ciuitatẽ. Luc, 19. Videns, &c. Quartus in cruce propter noſtram reconciliationem. Hebr 5 Cum clamore valido & lachrymis, &c.

Lugendũ quatuor de cauſis.

Et nota ꝙ multiplex eſt miſeria Prima eſt culpæ originalis. Iob. 3. Quare miſero data eſt lux, & vita ijs, qui in amaritudine animæ ſunt? Secunda peccati actualis. Prou. 14 Miſeros facit populos peccatum. Tertia innatæ fragilitatis. Iob. 14. Homo natus de muliere, &c. Quarta mũdanę paupertatis. Iob 30. Qui manducabant arborum cortices ſqualentes calamitate & miſeria, Quinta humanæ perſecutionis. 2. Macha. 14. Miſerias Iudæorum proſperitates rerum ſuarũ arbitrabantur. Sexta Diabolicæ tentationis. Iob. 20. Aperta ianua irruerunt ſuper me, & ad meas miſerias deuoluti ſunt. Septima ęternę calamitatis, Sophoniæ. 1. Dies illa dies iræ, calamitatis, & miſeriæ. Octaua pœnitentiæ ſalutaris, vt hic: & Pſal. 11. Propter miſeriam inopum & gemitum, &c.

Multiplex miſeria.

Nolite detrahere alterutrũ fratres mei: qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem ſuum, detrahit legi, & iudicat legẽ. Si autem iudicas legem, nõ es factor legis, ſed iudex: vnus eſt enim legiſlator & iudex, qui poteſt perdere & liberare: tu autem qui es, qui iudicas proximũ tuum?

Hic docet qualiter ſe habeat ad proximum, vt ſcilicet al

ter alteri non detrahat, à quo retrahit triplici ratione. Prima eſt, quia per hoc fit iniuria legi ſiue iuri. Secunda per hoc fit iniuria iudici, ſcilicet legislatori, Si autem iudicas. Tertia quia per hoc fit iniuria proximo, qui iudicatur, Tu autem quis es, &c. Dicit ergo, *Nolite* Gloſſa, Non ſolum erga Deum vos habeatis, ſed etiam erga fratres boni ſitis: & ideo, *Nolite detrahere alterutrum fratres*, i. vnus alteri ma lum imponendo, vel augmentando, vel bonum annihilan do, vel diminuendo. Sapi. 1. A detractione parcite linguæ. Prouer. 4. Remoueâ te os prauum & detrahentia labia ſint procul à te. Eſt autem detrahere, aliquid de bono minuen do trahere. Et nota q̃ dicit, Nolite, vt ſic prohibeat voluntatem. Multi enim non detrahunt, qui libenter detraherēt ſi auderent, ſed non audent propter bonos. Prouerbio. 24. Abominatio hominum detractor. *Qui enim detrahit fratri*, ore bonis eius detrahē do, *Aut qui iudicat fratrem*, corde ipſum propter mala cōdemnando. *Detrahit legi*, quæ hoc prohibet: & lex vetus. Leuit. 19. Non eris criminator nec ſuſu ro in populis. Et noua. Mat. 7. Nolite iudicare, &c. Et iudicat legem, rā malam reputando & vituperando: etſi non ſecundū rem, tamen ſecundū ſuam reputationem, quia legem tranſgreditur, nec curat de eius obſeruantia, ac ſi eſſet mala, vel non bona. *Si autem iudicas legem*, eam quaſi vitupe rando dum ipſam trāſgrederis. Iudicare enim de lege nemini licet poſtquā ſtatuta eſt, ſed ſecundum ipſam, vt dicit Auguſtinus. *Non es factor legis*, vt legi ſubditus & obediens, Contra id ſupra, Eſtote factores legis & non auditores tan tum. *Sed iudex*. Gloſſa, Vituperator ratione contemptus. Et certe iudex legis non debes eſſe, quia *Vnus eſt legislator* prin cipalis & Dominus, licet alij ſint miniſtri. Legislator dicitur, qui legem dedit, vt impleretur. Pſalmiſta, Benedictionem dabit legislator, *Et iudex* iuſtus omnium, qui iudicabit ſecundū illam legem. Act. 10. Ipſe conſtitutus eſt à Deo iudex viuorum & mortuorum. Eſaiæ 33. Dominus rex noſter, Dominus legifer noſter, Dominus iudex noſter, &c. *Qui poteſt perdere*, legis ſuæ tranſgreſſorea. *Et ſaluare* legis ſuæ obſeruatores. 1. Reg. 2. Dñs mortificat & viuificat. *Tu autem*, quaſi dicat, Ex quo tu non es legislator, *Quis es*, id eſt eius authoritatis, vel ſanctitatis. *Qui iudicas* condem nando proximum tuum tibi parem, aut te meliorem? par enim in parem non habet imperium, nec minor in maiorem. Roma. 8. Tu quis es, qui iudicas alienum ſeruum, non tibi ſubditum ſed conſeruum? Gregorius. Cogitare debemus cum aliquem redarguimus, q̃ fortè in eiſdem peccatis fuimus aut certè eſſe poteramus: & ſic eum in manſue tudine corrip emus. Et Iſidorus, Non detrahas peccanti, ſed condole, quod in alio detrahis, in te potius pertimeſce. Nota exemplum in vitis patrum.

Ecce nunc, qui dicitis, hodie aut craſtino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus: qui ignoratis quid erit in craſtino. Quæ eſt enim vita veſtra? vapor eſt ad modicum parens, & deinceps exterminabitur: pro eo, vt dicatis, Si Dominus voluerit, & ſi dixerimus, faciemus hoc aut illud. Nunc autem exultatis in ſuperbijs veſtris, omnis exultatio talis, maligna eſt. Scienti igitur bonum facere & non facienti, peccatum eſt illi.

Hic dehortatur a concupiſcentia mundi propter incertitudinem humanæ vitæ. Vbi primò oſtendit, q̃ propter vitæ incertitudinem, non eſt de futuris lucris confitendum. Secūdò q̃ propter hoc potius de futuris ſemper eſt ſub cō ditione loquēdum, Pro eo, vt dicatis. Tertiò quod propter hoc de præſentibus diuitijs non eſt gloriandum, Nunc autem exultatis. Vitæ autem incertitudinem oſtendit, primò ex ignorantia viuendi: ſecundò ex fragilitate vitæ eorum. Quæ eſt enim vita veſtra, Dicit ergo, *Ecce nunc*. Gloſſa, Dixi vitandam detractionem, ſed ecce nunc aliud vitium, quod facitis, *Qui dicitis*. Gloſſa, Stulta animi leuitate ſpatium vitæ promittentes: ſicut diues ille cui dictum eſt, Hac nocte repetēt animam tuam à te, Luc. 12. Et *Qui dicitis* hoc, ſcilicet *Hodie aut craſtino*, cum nec diei hodiernæ nec craſtinæ habeatis certitudinē. Eccl. 9. Neſcit homo finem ſuum. *Ibimus in ciuitatem illam, et faciemus ibi quidem annum et mercabimur, et faciemus lucrum* Gloſſa, Multimodam eorū ſtulti tiam notat, quia de lucrorū augmento agunt, & ſe tēpore multo victuros arbitrantur, & ſuæ poteſtatis æſtimant, vbi annum finiant. Et dicit, lucrum faciemus, id eſt, lucrabimur lucro temporali: quod frequenter eſt cum damno maiori, ſcilicet ſpirituali. Quid enim prodeſt homini ſi vniuer ſum mundum lucretur. Matt. 16. Auguſtinus, Nunquam eſt iniuſtum lucrum ſine iuſto damno: lucrū in arca, dānum in cōſcientia. Qui ignoratis quid ſit futurū vobis in craſtinū, multò magis in longū tēpus, ſcilicet vſq; ad annū. Pro. 27. Ne glorieris in craſtinū, neſcis enim quid ſuperuētura pariat dies. Et certè ignoratis. *Quæ eſt enim veſtra vita?* quā breuis quā fragilis. Au. Vita hæc eſt, vita dubia, vita cæca, vita ærūnoſa quā humores inundāt, dolores extenuāt, ardores exiccāt, aëra morbidāt, eſcæ inflant, ieiunia macerant, ioci ſoluūt, triſtitiæ cōſumūt, ſolicitudo coarctat, ſecuritas hebetat, diuitiæ iactāt, paupertas deijcit, iuuentus extollit, ſenectus incuruat, infirmitas frangit, mœror deprimit, & poſt hęc omnia mors interimit, gaudijs vniuerſis finē imponēs: vt cū eſſe deſierint, nec fuiſſe putentur. Et dicit vita veſtra, carnalis ſ. nō ſpiritualis: naturę, non gratię: vita enim gratię à Deo eſt, & quid magnum eſt. Io. 1. Et vita erat lux hominū. *Vapor eſt ad modicum parens*, id eſt breuis & tranſitoria ad modum vaporis. i. fumi reſoluti ex aliquo humido. *Et deinceps*. i. parum poſt. *Exterminabitur*, id eſt, extra terminos vitæ ponetur, id eſt, cito deficiet. Baruch. 3. Exterminati ſunt Hic autem non dicit, quia homo poſt mortem omnino deſinat eſſe, vt tangit Gloſſa. Manet enim vita in anima, licet non in corpore, *Pro eo vt dicatis*. Gloſſa, Hæc omnia dico, vt ſpe longioris vitę non promittatis vobis lucra futuri tēporis: ſed potius dicatis, *Si Dominus voluerit* ſine cuius voluntate nihil fieri poteſt. *Et ſi vixerimus, faciemus hoc aut illud*. vnde & angelus loquens Abrahæ de ortu Iſaac, hanc conditionem apponit. ſi vita comes fuerit. Ge. 18. Vbi tangit duplicem conditionem: quarū vna eſt ex parte Dei: Alia ex parte hominis, quam poſtponit præcedenti, quia pendet ex illa, ſcilicet ex voluntate diuina. *Nunc autem* Quaſi dicat, Vos non ita facitis. ſed etiam nunc, id eſt, in hac vita breui. Vel nunc, id eſt, tempore gratię, & tempore tribulationis: ecce quæ tunc erat in diſperſione *Exultatis*, id eſt, gaudium extra oſtenditis, *In ſuperbis veſtris*. i. in diuitijs, quę ſunt vobis materia ſuperbię. Auguſt. Vermis diuitum, ſuperbia. Gloſſa. In diuitijs, quę faciunt vos ſuperbos. *Omnis exultatio talis, maligna eſt*, i. malo igne ignita, ſcilicet concupiſcentię, vel cupiditatis. Hic eſt ignis infernalis, qui nunquam dicit, ſufficit. Prou. 30. Et dicit, talis exultatio, nō omnis ſimpliciter, eſt enim quędam exultatio bona, quæ, ſcilicet exultant iuſti in Domino. Talis, Gloſſa, quę eſt ad depreſſionē aliorum, *Scienti igitur*, Gloſ. Exultatis in ſuperbitis, ergo grauiter puniemini, quia ſcitis bonum, & non facitis: vnde ſcienti *Bonum facere et non facienti, peccatum eſt*, ſ. omiſſionis, & grauioris: quia ſecundū Gregorium, Vbi maius eſt donum ſcientię, ibi tranſgreſſor maiori ſubiacet culpæ. & hoc propter contemptum annexum ſcientiæ: nō quia ſcientia in ſe ſit mala. Luc. 12. Seruus qui ſcit voluntatem Domini ſui, &c. Nolite detrahere in morſu, ſerpenti ſimiles. Eccle. 10. Si mordeat ſerpens in ſilentio, nihil eo minus habet. Qui occultè detrahit, hic homi nibus abominabilis. Prouer. 24. Abominabilis hominum detractor, Deo odibilis. Roma. 1. Detractores, Deo odibiles. Cōfuſione dignus. Pſalmiſta, Induantur qui detrahunt mihi pudore. Ad pœnā obligatus. Prouer. 13. Qui detrahit alicui rei ipſe ſe in futurum obligat. Perditioni Proximus. Prouerb. 24. Cum detractoribus ne cōmiſcearis, quoniam repente cōſurgit perditio. A viſione patrię alienus No. 14. Nec quiſquam ex illis, qui detrahit mihi, intuebitur eam, ſcilicet terram promiſſionis.

CAPIT. V.

Diuites pauperum oppreſſores, exitum, pauperes autem felicitas perpetua manet, ideo patientiæ ſtudendum, iuramentum fugiendum, infirmi viſitandi, proximi reducendi, & pro omnibus orandum.

AGITE nūc diuites, plorate vlulantes in miſerijs veſtris, quæ aduenient vobis. Suprà inſtruxit eos cōtra inordinationē appetendo per concupiſcentiā: hic contra inordinationem retinendo per auaritiam: vbi primo de inordinata retentione horta tur ad

tur ad pœnitentiā. Secundò aggrauat culpam, *Diuitiæ veſtræ*. Et primò aggrauat eā ex circunſtantia tēporis. Secūdò ex circunſtantia perſonæ. *Ecce merces, &c.* Vbi primò aggrauat culpam cōmiſſam in proximū. Secundò in ſe, Epulati eſtis ſuper terrā. Tertiò in Deū, In die occiſionis, &c. Dicit ergo *Agite nunc*. Glo. huculq; peccaſtis, ſed iā nunc pœnitentiā agite. *Diuites*. Gloſ. In pecunia, & in peccatis. Huiuſmodi enim diuitiæ de facili ſeſe cōcomitantur. Eccle. 11. Si diues fueris, nō eris immunis à delicto. Nec dicit quid agāt quia agere bonū, ſimpliciter eſt agere: Agere malū, nō eſt agere, ſed deſtruere. Agite ergo pœnitentiam, recuperando per pœnitentiā, quod deſtruxiſtis per culpam. Matt. 3. Pœnitentiam agite, &c. *Nunc* ſcilicet dum tempus habetis. Vel nunc, id eſt tempore gratiæ. 2. ad Cor. 6. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis. Poſtea ſpecificat modum agendi, *Plorate* lachrymis contritionis. Gloſſa, in corde. *Vlulate* voce lachrymoſæ confeſſionis præ doloris magnitudine. Gloſſa, Manifeſtatione vocis & operis. *In miſerijs veſtris*, id eſt pro miſerijs. poteſt autē intelligi de miſerijs æternis. Lu. 6. Vę vobis diuitibus, qui habetis hic cōſolationē veſtrā, vel de miſerijs, quæ futuræ erant in deſtructione Iudæorum futura per Romanos pro culpa, quam cōmiſerāt, Dominū crucifigendo: & tunc eſt quaſi prophetia.

Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt: & veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt. Aurum & Argentum veſtrum æruginauit, & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & manducabit carnes veſtras ſicut ignis: theſaurizaſtis vobis irā in nouiſſimis diebus.

Hic aggrauat culpam ex circūſtantia temporis, vbi primò aggrauat culpam: ſecundò ſubiungit pœnā, ibi, Aerugo eorum. Et primò in corpore: ſecundò in anima, Theſaurizaſtis vobis. *Diuitiæ veſtræ*, id eſt, fructuum abundantiæ pertinentes ad victū *Putrefactæ ſunt* ad literam, putreſiunt enim fructus auarorum præ nimia conſeruatione. Vel putrefactæ ſunt. i. vt putredo, & ſtercora reputandæ ſunt. Vel poteſt intelligi de futuro, id eſt, citò putreſient: vnde non proderunt vobis. *Et veſtimenta veſtra*, id eſt, ſuperfluitates pertinentes ad veſtitum *A tineis comeſta ſunt*. Glo. Non vſu neceſſario attrita. Neſciūt enim parci, vt cibum tineis præparēt, & pauperes nudos dimittūt, contra illud Eſa. 56. Cum videris nudū, operi eū, *Aurum & argentum veſtrum*, quæ ſunt durabilia, & pręcellūt in metallis, *Aeruginauit*, hoc eſt ærugine, id eſt, rubigine perijt propter longam conſeruationem. Vel æruginauit, id eſt, nihil valebit, ſicut illud quod eſt ærugine conſumptum. Ezec. 7. Argentum eorum foras proijcietur, & aurum eorum erit in ſterquilinium, & nō valebit liberare eos. *Et ærugo eorum*, id eſt, rubigo contracta ex nimia conſeruatione eorum, quæ deberent pauperibus diſtribui *Erit vobis*. i. contra vos *In teſtimonium*, in hæc ſcilicet auaritiæ. Simile Abac. 2. Lapis de pariete clamabit, & lignum quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit. Gloſſa, Aerugo pecuniæ vertetur in teſtimoniū nequitiæ, & augmentū pœnæ, quia intelligit ſe malè congregaſſe ea quibus indigebat ad vſum vitę. *Et manducabit carnes veſtras*, id eſt, erit cauſa quare cruciabitur caro *Sicut ignis*, Flamma enim exterior corpora & vermis, interior animas cruciabit. Iudith. 16. Dabit ignem & vermes in carnea eorum, vt vrantur, & ſentiant vſque in ſempiternū. Et verè manducabit, quia *Theſaurizaſtis vobis*, id eſt, occultè & abundanter pręparaſtis *Iram*, id eſt, irę cauſam *In nouiſſimis diebus*, in die iudicij: quē vocat pluraliter, quia erit pœna perpetua, licet iudicium vna die fiat. Et nota quòd in theſauro intelligitur quantitas pœnę, & qualitas ſiue acerbitas. Theſaurus enim fit de magnis rebus & multis: ſic pœna æterna magna erit æternitate, & multa pœnarum diuerſitate & acerbitate pœnę. Iob. 38. Nunquid ingreſſus es theſauros niuis, aut theſauros grandinis aſpexiſti?

Ecce merces operariorum veſtrorum, qui meſſuerunt regiones veſtras, quæ fraudata eſt à vobis, clamat & clamor eorum in aures Domini ſabaoth introiuit.

Hic aggrauat culpam commiſſam in proximum. *Ecce* Gloſſa, Non ſolum damnabimini, quia veſtra non datis, ſed etiam, quia aliena retinetis. *Ecce merces operariorum veſtrorum, qui meſſuerunt regiones veſtras*. i. meſſes in regionibus ſeminatas, quę ſcilicet merces debita operarijs *Fraudata eſt à vobis*, ſcilicet nō reddēdo, ſed diminuēdo, vel differendo reddere. Gloſ. Magna iniquitas, non tantum pauperibus nihil dare: ſed etiam mercenarios defraudare. *Clamat*, id eſt, facit clamare pauperes, & conqueri. Vel quia eſt materia clamoris ſiue accuſationis: in quo magnitudo peccati notatur. Vnde Eccleſia. 34. Qui effundit ſanguinem, & qui facit fraudem mercenario, fures ſunt. Et dicit merces clamat, non pauper: quia aliquando contingit, quod pauper non audet prę timore diuitis: nec talis clamor caret effectu: vnde ſequitur, *Et clamor eorum*, operariorū defraudatorū *In aures Domini ſabaoth*, i. exercituū hominū & angelorū, qui poteſt vindicare, & vult *Introiuit*. hoc dicit ad terrorē diuitū, vt ſciant Deū eſſe tutorem & defenſorem pauperū. Pſal. 9. Tibi derelictus eſt pauper, &c. Et 62. Non ſpreuit Dñs deprecationem pauperis. Notandū verò quod quatuor ſunt peccata, quę prę ſui enormitate dicūtur clamare ad Dñm. i. homicidiū. Gen. 4. Ecce vox fratris tui Abel clamat ad me de terra. Secūdo peccatū cōtra naturam. Gen. 18. Clamor Sodomorū venit ad me: deſcendā & videbo, verū clamorē, qui venit ad me opere cōpleuerint. Tertio oppreſſio iuſtorū. Exod. 3. Clamor filiorū Iſrael venit ad me, vidique afflictionem qua ab Aegyptijs affliguntur. Quarto pauperum defraudatio, vt hic. (*Peccata quatuor clamosè ſpirantia*)

Epulati eſtis ſuper terram, & in luxurijs veſtris enutriſtis corda veſtra in die occiſionis. Adduxiſtis & occidiſtis iuſtum, & non reſtitit vobis.

Hic aggrauat culpam commiſſam in ſe. Gloſſa, Non tantū peccaſtis ſuperflue congregando, aliena rapiēdo, ſed etiam ſuperflue expendendo: Vnde dicit, Epulati eſtis ſuper terram, id eſt, ſuper exigentiam carnis, quæ eſt de terra, non ſcilicet ad neceſſitatem, ſed ad voluptatem. Hoc dicit, quo ad gulam. *Et in luxurijs enutriſtis*, id eſt, extra menſurā nutriſtis *Corda veſtra*, id eſt ſatiaſtis, implendo. ſ. deſideria cordium veſtrorū contra illud Eccle. 18. Si præſtes animæ tuę concupiſcentias ſuas, facient te in gaudium inimicis tuis. Hoc dicit, quo ad luxuriam. Hæc enim duo vitia ſibi inuicem ſunt annexa. Hieronymus, Venter & genitalia vicina ſunt membra, & ex vicinitate membrorū naſcitur conformitas vitiorum: venter vero mero ęſtuans de facili ſpumat in libidinem. *In die occiſionis*, Gloſſa apparet, quod illos diuites ſpecialiter alloquitur, qui in necem Dñi coniurant, & nec fidem eius qua ſaluarentur, accipiunt, *Occiſionis*, id eſt, paſſionis Dñi, qui eſt dies Dñi, *Adduxiſtis* trahendo ad iudicium coram Pilato. Luc. 23. *Et occidiſtis iuſtum*. Antonomaſtice. ſ. Chriſtum, qui nihil habuit de oppoſito iuſtitiæ, nec actu, nec potentia. Eius occiſionē eis attribuit, quia fuerūt cauſa eius occiſionis, quamuis eum Gentiles crucifixerint. Act. 3. Actorem vitæ interemiſtis. *Et non reſtitit vobis*, cum tamen poſſet. Matt. 26. An putas, quia non poſſum rogare patrem meum, &c. Ex his videtur, quod habere ſuperfluū, ſit peccatū. Itē ſuper illud. 1. Timo. 6 Habentes alimenta, &c. Gloſſa, Qui vltra tendit, malū inuenit. Reſpōſio. Superfluū eſt, quod ſupereſt victu & veſtitu naturę & perſonę ſecundum iuſtā æſtimationē reſpectu præſentis & futuri. Naturæ & perſonæ dico, quia quod eſt ſuperfluum naturæ, poteſt eſſe neceſſariū perſonæ. Perſona enim plus exigit quā natura: & dico, Naturam, prout implorat dignitatem, vel officiū: ſicut plura ſunt neceſſaria epiſcopo, quā canonico: Secundum iuſtam æſtimationē dico, propter auaros: quia auaritia nunquā iuſtè æſtimat. Reſpectu præſentis & futuri, quia quod ſuperfluit, vt nunc, poteſt eſſe neceſſarium reſpectu futuri. Habere ergo ſuperfluū naturæ propter naturam, peccatum eſt: habere autē ſuperfluū perſonæ, ſemper eſt peccatum, ſi non eſt neceſſarium, eſt reſpectu præſentis, vel futuri: quod enim ſuperfluit ad præſens poteſt reſeruari, vt in futurum melius diſpenſetur, cum maior erit neceſſitas. Quod autem dicitur hic, intelligitur de ſuperfluo perſonæ reſpectu cuiuſlibet temporis. (*Superfluū quādo ſit peccatum.*)

Patientes igitur eſtote fratres vſque ad aduentum Domini. Ecce enim agricola expectat pretioſum fructum terræ, patienter ferens donec accipiat temporaneum & ſerotinum. Patientes igitur eſtote & vos, & confirmate corda veſtra, quoniam aduentus Domini appropinquauit. Nolite ingemiſcere fratres in alterutrum, vt non iudicemini. Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit.

Iurare per creaturas quatuor modis contingit.

ras. Iurare autẽ per creaturã prohibet duplici ratione, quã
tangit Gloſſa Mat 5. Non iuremus per creaturas, veneran-
tes eas vltra, quã debemus: nec viles eas æſtimantes, vt ni
hil iurare putemus. Vnde quatuor modis contingit iurare
per creaturã: aut ipſam, tanquam aliquid diuinũ veneran-
do: aut iuramentũ factũ tanquam per rẽ vilem contemnẽ-
do. Aut Deum, qui in ipſa relucet & præſidet, teſtem inuo-
cando: aut ipſum quo ad vſum, quam inde iurans ſperat,
diſpoſitioni diuinæ relinquẽdo. Duobus primis modis eſt
illicitum: duobus alijs licitum. *Neque aliud quodcunque iura mentum*, id eſt, neq; per alium modũ iurandi: ſicut dicitur
Teſtis eſt mihi Deus, vel Deum inuoco teſtem, vel coram
Deo, vel Deus ſcit, ꝙ ſic eſt. Omnibus iſtis modis iuratur.
Matt. 5. Ego autem dico vobis non iurare omnino. Augu-
ſtinus, Iuratio falſa, perniciosa: vera periculoſa: nulla, ſecu
ra. *Sit autem*, pro ſed *Sermo veſter, eſt, eſt, non, non*. vbi debe-
tis dicere, eſt, hoc eſt aliquid affirmare, dicatis, eſt: ſimiliter
vbi deberis dicere, non, hoc eſt aliquid negare, dicatis nõ.
Vel ſic, Sit ſermo veſter, eſt, eſt, id eſt, ſicut eſt in corde, ſic
ſit & in ore, quaſi dicat, veritatem puram dicatis ſine iura
tione. *Vt non ſub iudicio decidatis*, id eſt deorſum à ſtatu gra
tiæ cadatis, & ſic iudicemini condemnationis iudicio. Vel
quia mendacium dicitis, vel quia peieratis.

Triſtatur autem aliquis veſtrum, oret æquo animo & pſallat. Infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros eccle ſiæ, & orent ſuper eum, vngentes eum oleo in nomine Domini: & oratio fidei ſaluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus, & ſi in peccatis ſit, dimittentur ei.

Hic docet remedia contra aduerſitatem: & primò con-
tra malum pœnæ. Secundò contra malum culpæ, Confite-
mini, &c. In prima primò contra malum pœnæ, quod eſt
in anima. Secundò contra malum pœnæ, quod eſt in cor-
pore, Infirmatur quis in vobis. Dicit ergo, *Triſtatur aliquis veſtrum*. Gloſſa, quia in preſſuris ingemiſcere prohibuit.
Nunc quid contra gerendum, id eſt, agendum, oſtendit
Triſtatur aliquis veſtrum, ſcilicet pro violentia tribulatio-
num, vel pro damno rerum, vel amicorum, vel periculo
corporum, vel pro culpa, vel illata iniuria. *Oret* obſecran
do & petendo. *Æquo animo* non turbato. Gloſſa, non mur
muret, nec iudicia Dei vituperet, ſed flexis genibus ad ec-
cleſiam currat, vt Deus conſolationem immittat *Et pſallat*
dulcedine pſalmorum triſtitiam expellendo. Oratio perti-
net ad noſtram neceſſitatem: Pſalmodia ad Dei laudem.
Oratio eſt in petẽdo: Pſalmodia in gratias agendo. Grego
rius, Cum vox Pſalmodiæ per intentionem cordis agitur,
aut prophetiæ myſteria, aut compunctionis gratia inſpi-
rantur. *Infirmatur quis*. Gloſſa, Sicut dederat contriſtato, ſic
dat & infirmanti conſilium, qualiter ſe cõtra murmoratio
nis ſtultitiam tuebitur. *Infirmatur quis*, id eſt, ſi infirmatur.
Gloſſa, Triſtatus per ſe oret infirmatus, corpore vel fide:
qui maiorem ſuſtinet plagam, plurimorũ & ſeniorũ adiu-
torio meminerit ſe curari in vobis. i. in numero fidelium.
Nec intelligendũ eſt hic de qualibet infirmitate, ſed de gra
ui ſeu deſperata *Inducat* non ait, in ducantur: In quo oſten
dit, ꝙ ſacramentum extremæ vnctionis, quod hic inſtitu-
tum legitur, non niſi petentibus verbo, vel ſigno dari de-
bet ſecun ſũ morem eccleſiæ. *Presbyteros eccleſiæ* apud quos,
ſcilicet reſidet poteſtas miniſtrandi ſacramentũ. Nec dicit
ſacerdotes, ſed presbyteros: in quo ſignificatur & officiũ,
vt ſint ſacerdotes: & qualitas, vt ſint maturi & ſapientes.
Nam presbyter, ſenior interpretatur. Gloſſa, Nõ ad iunio-
res minuſque doctos cauſam ſuæ imbecillitatis referat, ne
forte quid per eos allocutionis, vel cõſilij nocẽtis accipiat.

Pſalmus ad Dei laudẽ de promit.

Extrema vnctio à meliori presbytero data, eſt efficacior languenti.

Sed contrà Non refert à quocunque epiſcopo quia ordi
netur, dummodo ordinet ſecundũ formã eccleſiæ, ergo à
ſimili nõ refert à quocunq; presbytero fiat vnctio. Reſpon
ſio, Quo ad vnctionẽ non eſt faciẽda diſcretio, ſed quia ad
hoc ſacramentũ exigitur oratio, quæ melior eſt vnius, quã
alterius, quia maiorẽ habet efficaciã: propter hoc debet eli
gi: nec eſt ſimile de alijs ſacramentis, quia in alijs nõ exigi
tur ita bonitas perſonæ ſicut in iſto, ſed ſufficit, ꝙ ſeruetur
forma eccleſiæ. Propter hoc quæritur, quare magis exigi-
tur oratio in vnctione, q̃ in alijs Reſponſio, quia hoc ſacra
mentum inſtitutũ eſt ad duo. ſ. ad remiſſionẽ peccati, quæ
fit per vnctionem, & alleuiationẽ infirmi, quæ impetratur
per orationẽ. Sed quæritur, cum ſemper ſit oratio, quare
non ſemper impetratur alleuiatio? Reſpõſio. Hoc eſt, quia
vel indignus eſt, qui petit, vel pro quo petitur, vel melius,
quia non ſemper expedit: & quia vnctio, quæ fit de oleo,
ſignificat peccati remiſſionẽ, quia oleum ſanatiuum: ideo
confertur ſemper remiſſio peccati. Eſt enim ſacramentum
nouæ legis, quod efficit, quod figurat. Quæritur etiam,
Si hoc ſacramentũ poſſit iterari Reſponſio, Quòd ſic: tum
quia morbus eſt iterabilis, tum quia characterẽ non impri
mit. Iteratio tamen ſacramenti dicitur dupliciter: vno mo
do, idẽ eſt, quod iterata benedictio ſacramenti, & ſic nullũ
ſacramentũ iterabile eſt. Alio modo iteratio dicitur iterata
ſuſceptio, & ſic quædã iterantur, & quædam nõ Illa enim
quæ imprimunt characterẽ, nõ iterantur. Aliter ſic. Presby
teros eccleſiæ, non hæreticos, ſed catholicos. *Et orent ſuper eum*. i. ſuper eius neceſſitatẽ. *Vngentes eum oleo* ſimplici. ſ. be
nedicto tantum. Nota ꝙ in baptiſmo, ꝙ eſt ſacramentum
intrantium, fit vnctio ex chriſmate, quod componitur ex
oleo & balſamo. In extrema vnctione, quæ eſt ſacramentũ
exeuntium, ſolo oleo benedicto, quia intrantibus neceſſa
ria eſt conſcientia nitida, quæ intelligitur in oleo: & fama
odorifera, quæ in balſamo. Exeuntibus verò ſufficit con-
ſcientia *In nomine Domini*, ſcilicet conſecrato, vel in nomi
ne Dñi, id eſt, in nominis eius inuocatione. Gloſſa. Quãdo
inungitur, nomẽ Dñi inuocetur. Vnde ſimul debet fieri vn
ctio & inuocatio. Ex his quæ hic dicuntur, patet ꝙ ex ne-
ceſſitate huius ſacramenti eſt, ordo, Presbyteros, oratio,
orent, vnctio, vngentes. Hæc autem vnctio ortum habuit à
miſſione prima Apoſtolorũ, quando infirmos inungebant
oleo & ſanabãtur Mat. 6. *Et oratio fidei* in fide facta: ſupra. i.
Poſtulet in fide. *Saluabit infirmum*. Non dicit, Sanabit infir
mum: quod eſt corporis ſalute corporali & ſpirituali, quã-
do digna eſt & expedit. Pſal. Homines & iumenta. i. ani-
mas & corpora ſaluabis Dñe. *Et alleuiabit eum Dominus* ab
infirmitate corporis: vel ſimpliciter, vt leuius ferat, ſi ta-
men expedit, vt in corpore alleuietur, *Et ſi in peccatis ſit* ſ. ve
nialibus *Dimittentur ei* virtute. ſ. ſacramẽti. Aliquãdo enim
incurritur infirmitas ex peccato. Ecce duplex huius ſacra
menti effectus: ſed dignè accedens ſemper ſuſcipit primũ:
ſecundum verò non, quia non ſemper expedit.

Vnctionis ſacramẽtum iterabile.

Differentia olei in vnctione & baptiſmo.

Vnctionis ortus.

Confitemini ergo alterutrum peccata veſtra, & orate pro inuicẽ, vt ſaluemini. Multum enim valet deprecatio iuſti aſſidua. Elias erat homo ſimilis nobis, paſſibilis, & oratione orauit. vt non plueret ſuper terram, & non pluit annos tres & menſes ſex: & rurſum orauit, & cælum dedit pluuiam, & terra dedit fructum ſuum.

Hic ponit remedia contra malum culpæ: & primo po-
nit remedium confeſſionis, Secundo mutuæ orationis: Et
orate pro inuicem. Tertio mutuæ exhortationis: Si quis au
tem ex vobis. In ſecunda parte primo hortatur ad oratio-
nem Secundo oſtendit orationis virtutem, Multum enim
valet Tertio oſtendit exemplũ Eliæ, Elias homo erat, &c.
Dicit ergo *Confitemini*. Quaſi dicat, Ita dimittentur ei pec
cata. ſ. ſi fuerit ea confeſſus: ergo confitemini *Alterutrũ peccata veſtra*. Gloſſ. Quotidiana & leuia coæqualibus: grauio
ris culpæ immunditiam ſacerdoti pandamus: & quando
iuſſerit ipſe, purgare curemus. *Peccata veſtra*. Gloſſa, pec
cata veſtra, quæ fiunt ex ignorantia, vel ex infirmitate hu
mana cõmittuntur: quæ vero ex deliberatione, nõ niſi per
pœnitentiã. Ergo ſecundum iſtam gloſſam, confeſſio venia
liũ eſt in præcepto. Contra, Hiero. dicit, Quod pœnitentia
eſt ſecunda tabula poſt naufragium, per venialia vero non
patitur naufragium. Reſponſio, Non tenetur homo confi-
teri venialia intentione cuius oppoſitum ſit tranſgreſſio,
niſi in caſu, verbi gratia ſi non haberet mortale, tenetur in
quadrageſima confiteri aliquod veniale ad implendũ præ
ceptum eccleſiæ. Vel dicendum eſt, ꝙ ex vi ſacramenti nõ
tenetur quis venialia confiteri, ſed ratione ſtatuti eccleſia
ſtici, quando non habet alia, quæ confiteatur. Quæ inſtitu
tio edita eſt in concilio generali ſub Innocentio tertio: vbi
dicitur, Omnis vtriuſque ſexus fidelis, poſtquam ad annos
diſcretionis peruenerit, omnia peccata ſua ſaltem ſemel in
anno cõfiteatur, & hoc vt quilibet peccatorẽ ſe recognoſ-
cat. Omnes enim peccauerũt, & egent gloria Dei. Item vt
ad euchariſtiã, cũ maiori reuerentia accedat, & vt eccle-
ſiarũ rectoribus ſui ſubditi innoteſcant, ne lupi inter gre-
ges lateant. Confeſſio autem quo ad mortalia eſt in præce

Nota de confeſſione.

Confeſſio venialiũ.

Venialia quando cõfitenda.

pto: quo ad venialia in conſilio. Ideo de mortalibus debet fieri presbytero, ſed de venialibus etiam poteſt fieri ſocio, quia non neceſſariò requirit virtutem clauium. Vnde generalis confeſſio venialiũ ſecundũ vſum eccleſię fit quotidie illis qui nõ ſunt presbyteri in prima, in cõpletorio, in miſſa. Hic autẽ habetur plena & expreſſa inſtitutio cõfeſſionis quæ fit homini: in veteri quidem teſtamento, quia Deus nondũ erat homo, Deo confiteri ſufficiebat. Pſal. Dixi confitebor aduerſum me iniuſtitiã meam. In nouo verò teſtamento, quia Deus eſt homo, oportet fieri confeſſionẽ Deo & homini, Dei vicario. Hanc autẽ confeſſionem Chriſtus quantũ ad illud quod erat formale inſtituit, quando claues Petro dedit. Illud autẽ quod erat materiale inſtituendum inſinuauit, quãdo dixit, Luc. 17. Ite, oſtendite vos ſacerdotibus. Eccleſia verò poſtmodũ inſtituit: ſed beatus Iacobus Hieroſolymitanus epiſcopus promulgauit, ſicut dicitur hic. Eccleſia verò poſtmodũ magis determinauit, dicens, Omnis vtriuſq; ſexus fidelis, &c. Notantur autẽ hic conditiones cõfeſſionis. ſ. ꝙ ſit integra. Confitemini, id eſt, ſimul fatemini. Et ꝙ ſit pura, Peccata, non merita. Quod ſit propria, non aliena, Veſtra. *Et orate pro inuicem* cõfeſſor & confitens, vel omnes fideles. Gregorius, Quantò grauiori carnalium cogitationum tumultu premimur, tantò ardentius orationi inſiſtere debemus. *Vt ſaluemini.* Ecce quid orandum. Petendũ eſt enim, quod pertinet ad ſalutem. Ioan. 16. Si quid petieritis patrem meum in nomĩne meo, dabit vobis. Et deberis orare. *Multum enim valet deprecatio iuſti aſſidua.* Non dicit totũ valet, ſed multũ, adhoc enim, quod oratio ſit efficax, exiguntur quatuor. ſ. ꝙ fiat piè, perſeueranter, & ad ſalutem, & pro ſe. Iuſtus ergo cum orat pro alio, non ſemper impetrat. Dicit ergo, ꝙ petat piè, perſeueranter, & ad ſalutem, quia poteſt eſſe impedimentum ex parte eius pro quo orat. Ideo dicit, multũ, nõ totũ. Hęc conditio ad ſalutem, intelligitur, ibi, Vt ſaluemini. Hęc cõditio piè, cum dicitur iuſti. Hæc conditio perſeueranter, cũ dicitur aſſidua. Quarta conditio deficit. Dicit ergo, multum valet deprecatio iuſti aſsidua, non peccatoris, quia peccatores non ſunt digni, vt exaudiantur. Ioan. 9. Scimus quoniam peccatores Deus non audit. Aſsidua non momentanea & rara, Luc. 18. Oportet ſemper orare & nõ deficere: ad Col. vl. Sine intermiſsione orate. Et nota ꝙ oſtẽſa eſt virtus orationis in quatuor elemẽtis, in cœlo, & in inferno, & in terra. Act. 4. Commotus eſt locus in quo erant. In mari, vt patet exemplo Ionæ, Ionæ. 2. Item in aere, vt patet hic, in retentione pluuiarum. Item in igne, vt patet in tribus pueris, Daniel. 3. Item Aaron, Num. 16. Item in cælo, vt patet in ſtatione ſolis, Ioſuæ. 1. Et in retrogradatione. Eſaiæ. 38, Item in inferno. Eccle. 48. Qui ſuſtuliſtis mortuum ab inferis. *Elias* quaſi exemplo patet, quod multum valet: quia *Elias homo erat*, id eſt fragilis ſicut homo, quia nondũ in paradiſo tranſlatus, *Similis nobis*, Gloſſa, Mentis & carnis fragilitate. Mentis quidem, quia timore Iezabel fugit: carnis, quia à vidua ſuſtentari indiguit De vtroque habetur. 3. Re. 19. Quamuis autẽ eſſet nobis ſimilis virtute gratiæ. *Et oratione* vna. ſ. nõ pluribus, *Orauit.* i. corde & ore orauit *Vt nõ plueret ſuper terram* ad edomandã, vt tangit Gloſſa, Regis ſuperbiam, & idolatræ gẽtis audaciã *Super terram* Iſrael ſpecialiter. *Et non pluit annos tres & menſes ſex.* In hoc ſignificatur ceſſatura pluuia verbi Dei tribus annis, & diminutio tẽporis Antichriſti, Dan. 7 Vſque ad tempus & tempora & dimidiũ tẽporis. *Et rurſum orauit*, vt tangit Gloſ. poſt quam per tanti tẽporis inediã, cor regis & populi ad pœnitentiam inflexũ vidit. Orauit, ſcilicet ſemel. Si ergo, vt tangit Gloſſa, Elias vna oratione tanta impetrauit, quid ergo multi fideles multis orationibus? *Et cælum dedit pluuiam & terra dedit fructum ſuum.* Gloſſa, Fructus & aquas quas terris negauerat, reſtituit.

Confeſſio in veteri lege, vni ſiebat ſolũ Deo, in noua autem et homini ſit.

Orationis conditiones.

Orationis virtutem quatuor elementis oſtenſa eſt.

Fratres mei, ſi quis ex vobis errauerit à veritate, & conuerterit quis eum, ſcire debet quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ: ſaluabit animam eius à morte, & operit multitudinem peccatorum.

Hic ponit tertium remedium, quia non ſolũ pro mutua ſalute orandum, immo etiã pro fratrum conuerſione laborandũ. *Fratres mei, ſi quis ex vobis errauerit a veritate* fidei vel morũ, *Et conuerterit*, ad viam veritatis reduxerit. Gloſ. Vel bene monendo, vel tacitè exẽpla bonæ actionis oſtendẽdo. *Quis.* Quaſi dicat, rarus eſt, qui hoc faciat *Scire debet quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ.* i. vitæ, Nã vita noſtra eſt quaſi quædã via, aut in infernum ſi eſt mala, aut in paradiſum ſi eſt bona. *Saluabit animam eius* occaſionaliter, Deus verò cauſaliter, *A morte* æterna. i Gloſ. Si magnæ mercedis eſt à morte eripere corpus quandoque moriturũ, quanti meriti eſt à morte liberare animã in cæleſti patria ſine fine victurã. Pro. 24. Erue eos, qui ducuntur ad mortẽ. Aliqui libri habent *Animam ſuam*, i. illius qui facit eum conuerti. *Et operit multitudinem peccatorum.* Gl. Ab aſpectu æterni iudicis ſuper poſitione vitæ melioris, abſcõdit, pallium vero quo operit, charitas eſt. 1. Pet. 4. Charitas operit multitudinẽ peccatorũ. Operire autẽ peccata corã Deo, qui omnia videt, eſt facere, ꝙ nõ habeat. Notandum vero ꝙ non tantũ per hoc ſaluat animã eius & operit peccata eius, ſed etiam ſua: vnde vt dicit Glo, Quidam codices habent, ſaluabit animã ſuã à morte: & verè qui errãtẽ corrigit per hoc ampliora gaudia vitę celeſtis ſibi acquirit. *Multum valet deprecatio iuſti.* Primo diſſoluit vincula Act. 12. Petrus quidem ſeruabatur in carcere. Oratio aũt fiebat ab eccleſia ad deũ pro eo. Et parum poſt ſequitur, Subito ceciderunt cathenæ de manibus eius. Secundo fugat dęmonia. Mat. 9. Hoc genus dęmoniorũ, non eijcitur niſi in oratione & ieiunio. Tertio liberat à morte, exẽplũ de Suſanna Dan 13. Exaudiuit Dñs vocem: & ſubditur ꝙ liberata fuit à morte. Quarto à tentatione. Mat. 26. Vigilate & orate ne intretis in tentationẽ. Quinto poteſtates aduerſas ſuperat exemplum de Moyſe. Exodi. 17. Cum eleuaret manus, vincebat Amalech. Sexto cor mundat. Auguſtinus. Orationibus mundamur, lectionibus inſtruimur. Bonũ eſt vtrumq; ſi liceat, melius eſt tamẽ orare, q̃ legere. Septimo irã Dei placat. Exod. 32. De Moyſe: & Nume, 14. Dimitte obſecro peccatum populi tui: & ſequitur, dimiſi ei ſecundum verbum tuum. Octauo deſideria noſtra Deo præſentat. Aug. Magna eſt virtus orationis, quæ quaſi perſona quædam ad Deum intrat, & illius mandata peragit quo caro peruenire nequit. Nono infirmos ſanat ſicut hic. Et oratio fidei ſaluabit infirmum, & alleuiabit.

Iuſti deprecatio quo pacto multum valeat.

Explicit expoſitio Diui Thomæ Aquinatis in epiſtolam B. Iacobi Apoſtoli.

BEATI PETRI APOSTOLI
Epiſtola canonica 1.

CAPIT. I.

Animarum ſalus non negligenda, perfectio & ſanctitas requirenda, caſtitas, & vitæ munditia proſequenda, & fraterna charitas amplexanda.

Petrus Apoſtolus Ieſu Chriſti, electis aduenis diſperſionis Ponti, Galatiæ, Capadociæ, Aſiæ, & Bithyniæ ſecundum præſcientiam Dei patris in ſanctificationem ſpiritus, in obedientiam & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti: Gratia vobis & pax multiplicetur.

Secundum ꝙ ſumitur diuiſio huius libri ex parte authorum, liquet eam diuiſionẽ eſſe bimembrem. Nãq; in libro ponuntur epiſtolæ Petri duæ, in quarum prima principaliter fit inſtructio in moribus: in ſecũda principaliter in fide. Vel ſecunda inducitur ad confirmationẽ primę: vel prima ſecundũ Bedam ſcribitur inferioribus ſiue imperfectis: ſecunda autẽ maioribus ſiue perfectioribus. Hæc autẽ epiſtola poteſt diuidi in tres partes. ſ. in exordium cap. 1. Et in narrationem cap. 2. 3. & 4. Et in concluſionem c. 5. In exordio autem præparat animũ eorũ ad exhortationem ſequẽtem, captando eorũ beneuolentiã, vt libentius audiant, & primo eos ſalutando. Secundo de bonis eorũ gratias agendo, ibi, Benedictus deus & pater. Tertio in malis ſeu aduerſis, quæ ſuſtinent eos conſolando, ibi, In quo exultabitis. Quartò diuina eis beneficia recolendo, ibi, Propter quod ſuccincti lumbos. In ſalutatione quidẽ. Primò deſcribitur perſona ſalutans. Secundò deſcribuntur perſonæ ſalutatæ, ibi, Electis aduenis, Tertiò forma ſalutationis, ibi, Gratia vobis,

Diuiſio epiſtolarũ D. Petr. Apoſt.

vobis, &c. Dicit ergo textus *Petrus*, Hanc primã epiſtolã, vt tangit Glo. ſcribit Petrus proſelitis, i. his qui primo de gentilitate ad Iudaiſmum, & poſtmodum de iudaiſmo ad Chriſtum cõuerſi erant, qui & pro fide patiebantur, & diſperſi erãt. Scribit aũt eis à Roma, tẽpore Claudij Cęſaris. Dicit igitur *Petrus* Glo. Nomen celebre: hoc enim nomen diuinitus ſuit ei impoſitum. Ioan. 1. Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Et cõfirmatũ. Mat. 16. Tu es Petrus, &c. Nomen aũt ſuum prępõnit epiſtolę, vt det authoritatem ipſi epiſtolæ, quia caput erat totius eccleſiæ. *Apoſtolus*. Ecce nomen officij. Nobile officiũ eſt eſſe nuntiũ ſiue legatum Chriſti, *Ieſu Chriſti*, id eſt, miſſus à Ieſu Chriſto. Hoc dicit ad differentiã pſeudo Apoſtolorũ, qui Apoſtoli Chriſti nõ erant: vnde nõ miſſi prędicabant. Hier. 23. Nõ mittebam eos, & ipſi currebant. *Electis*, ſ. à Domino, *Aduenis*, id eſt, proſelitis, ſicut dicit Gl. Qui de gentilitate venerant ad iudaiſmum, & de iudaiſmo ad Fidem Chriſti. *Diſperſionis*. Poteſt eſſe conſtructio intrãſitiua, i. diſperſis. Vel tranſitiua, i. qui ſunt de diſperſione, quæ facta eſt, poſt mortẽ Stephani. Acto. 8. Vel aliarũ etiã perſecutionũ, quæ aliquando factæ ſunt à Iudęis, aliquando à gentibus. *Ponti* Prouincia Gręciæ iuxta mare. *Galatiæ* Alia prouincia à qua Galatę dicti ſunt. *Cappadociæ* Regio eſt pontica, cõfinis Armeniæ. *Aſiæ* Minoris in qua prædicauit Ioannes: Aſia vero maior, media pars orbis eſt. *Et Bithyniæ* Alia prouincia eſt. Omnes iſtæ prouinciæ ſunt gręcorum in Aſia maiori, cuius pars eſt Aſia minor. De his autem prouincijs oriũdi erant illi quibus ſcribit Petrus Apoſtolus. Vel in his prouincijs diſperſi erãt. *Secundum præſcientiam* electis inquam non ſecundum merita, vt ait Glo. ſed ſecundum præſcientiam *Dei patris*. Roma. 8. Quos præſciuit, hos prædeſtinauit. Elegit, inquam, In ſanctificationẽ, remiſſionem. ſ. peccatorum. Ephe. 1. Elegit nos, vt eſſemus ſancti & immaculati. *Spiritus*, non ſolũ carnis, qualis erat ſanctificatio Iudęorum, *In obedientiam* impletionis diuinorum pręceptorum. *Et aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti*, i. redemptionẽ. ſ. pœnarũ debitarũ pro peccatis. Sicut. n. in veteri lege omnia conſecrabantur & ſanctificabãtur ſanguine, vt dicit Apo. Heb. 9. Ita in noua omnia conſecrantur ſanguine Chriſti, *Gratia*. i. remiſſio peccatorum, quæ fit per gratiam. *Vobis & pax*. i. reconciliatio ad deum. Glo. Sine gratia Chriſti ad pacem reconciliationis eius non peruenitur. *Multiplicetur* Glo. Vt quod bene cœpiſtis, perfecte compleatur.

Benedictus Deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti: qui ſecundum miſericordiam ſuam magnam, regenerauit nos in ſpem viuam, per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem & incontaminatam & immarceſcibilem conſeruatam in cælis: in vobis qui in virtute Dei cuſtodimini per fidem in ſalutem, paratam reuelari in tempore nouiſſimo.

Hic captat beneuolentiam de bonis eorũ gratias agendo. Primo, de bonis gratię. Secundo de bonis gloriæ, ibi, in hæreditatem. Tertio cuſtodia virtutis, ibi, In vobis qui in virtute dei, Dicit ergo *Benedictus*. Deum benedicere, eſt ipſum de ſuis beneficijs laudare. A gratiarum autem actione incipit: tum propter diuinam dignitatem, quia ipſe eſt cuiuſlibet actionis fons & principium: ſiue propter neceſſitatem propriam. Qui enim indiget manducare, non poteſt melius incipere quam gratias de pręteritis agere. *Deus & pater* ille qui eſt in natura diuinitatis, qui & pater in proprietate perſonalis diſtinctionis: nec propter hoc ſunt diuerſa ſecundum rem, ſed ſecundum rationem. Et potius ponitur ibi copulatiua cõiunctio, quaſi, repetendo quã copulando. In patrem vero refundit gratiarũ actionem, quia ipſe eſt actor omnium bonorum. Iac. 1. Omne datũ optimũ, &c. Pater, inquam, *Domini*, quo ad beneficiũ creationis, *Noſtri* quo ad beneficium incarnationis, *Ieſu* quo ad beneficium ſaluationis, *Chriſti* quo ad beneficium vnionis, vel gratiæ gratũ facientis. *Qui ſecundum miſericordiam ſuam magnam*. Sicut dicitur. Ecc. 30. Secundum magnitudinem eius, ſic & miſericordia illius: ſed magnitudo eſt infinita, ergo & miſericordia. Pſal. 144. Magnitudinis eius non eſt finis. Bern. Non artatur numero, nõ clauditur fine, nullas omnino metas habet diuina clementia. Si inuocetur, erit qui exaudiat ſi eſt qui pœniteat erit qui indulgeat. Qui, inquam, ſecundũ ſuam miſericordiam magnam, non ſecundum merita noſtra *Regenerauit nos* ad vitam ſpiritualem redimendo, qui prius genuit nos ad vitam naturalem creando: vel generatos ad mortem, regenerauit ad vitam. Et hoc per lauacrũ regenerationis & renouationis quod effudit in nos abũde ad Titum 3. *In ſpem viuam*, ſ. regenerauit nos, hoc eſt, vt ſpe viua ſperemos habere vitam æternam. Et dic. t, viuam, ad differentiam illius, quæ degenerat in præſumptionem. Item ad differentiam ſpei illorũ qui ſperant bona peritura & tranſitoria, quorum ſpes eſt mortua & non viua. Sapien. 3. Vacua eſt ſpes illorũ, &c. Hanc autem ſpem habemus maxime *Per reſurrectionem*, id eſt, per fidem reſurrectionis, per quam dat nobis firmam ſpem quod reſurgemus: quia ſi Chriſtus reſurrexit, & nos reſurgemus, Gloſ. Mortuus eſt ne moreremur. Reſurrexit vt reſurrectionem ſperaremus *Ieſu Chriſti ex mortuis*. Glo. interlinearis, Remoti ex loco & numero mortuorum, quia ipſe ſolus fuit inter mortuos liber. *In hæreditatem*, in futuro habendam, ſ. regenerauit nos in vitam æternam, quæ nobis eſt hæreditaria non tranſitoria. Hæreditas enim eſt poſſeſſio immobilis à patre in prolem deſcendens, non diuiſa ſed integra. Greg. Hæreditas illa eſt omnibus vna & ſingulis tota. Bernar. O pręclara hęreditas non deceſſu patrum & ſucceſſu filiorũ obtinenda. Non inter fratres & ſorores diuidenda: non anguſtior multitudine hęredum quia participatio eius in id ipſum nõ in ſufficiẽs, ſed omnibus bonis repleta. *Incorruptibilem*, in ſe, Gl. Vt nec ſenio, nec morbo, nec alia moleſtia tangamur. Apo. 21. Abſterget Deus omnem lachrymã, &c. *Et incontaminatam* ab alijs. Glo. In qua nullus immundus poteſt intrare. Apo. vlt. Foris canes venefici. Et Sap. 7. Nihil inquinatum in eam incurrit. Et Apoc. 21. Non intrabit in ea aliquid coinquinatum aut abominationi faciens & mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ agni. *Et immarceſcibilem* ipſis habentibus eam. Glo. Quia nec in ipſis beatorum mentibus hominũ vſu cœleſtis illa conuerſatio valet aliquando vileſcere, ſicut luxus præſentis ſeculi ſolet aliquando in faſtidium verti ex longo vſu, i. quantumcunq; homo eſuriat & ſitiat, tandiu poſſet comedere & bibere q̃ faſtidiret. Et quantumcunq; homo ſit feſſus, tandiu poſſet in lecto pulchro iacere q̃ faſtidiret. Hoc autẽ facit fidelitas creaturarum, quę non permittit hominem in ipſis creaturis quieſcere, ſed ad creatorem ſuum remittit *Conſeruatam in cælis*. Beda, Non in præſenti dandam, ſed tempore futuro reddendam nobis in cælo. Pſa. 126. Cum dederit dilectis ſuis ſomnum, &c. *In vobis*, i. pro nobis & futuram in vobis vel conſeruatam per id quod in vobis eſt, ſ. per gratiam & liberũ arbitrium, & per bona merita veſtra. *Qui in virtute Dei cuſtodimini*, non veſtra. Pſa. 126. Niſi dominus cuſtodierit ciuitatẽ, &c. *Per fidem* quæ facit fortes homines ad perſeuerandũ: vnde ſcuto comparatur. Eph. vltimo, In omnibus ſumentes ſcutum fidei. Cuſtodimini, inquam, *In ſalutem* æternam *Paratam reuelari*, i. oſtendi & dari, quæ modò latet, *In tempore nouiſſimo*, i. in die iudicij. Apoca. 10. Tẽpus vltra non erit.

Spes viua quæ ſit.

Hæreditas Dei qualis ſit.

Voluntas in rebus tur humanum ap[illegible] nõ ſatiat.

In quo exultabitis, modicum nunc ſi oportet contriſtari in varijs tentationibus: vt probatio veſtra fidei multo ſit precioſior auro (quod per ignem probatur) inueniatur in laudem & gloriam & honorem in reuelatione Ieſu Chriſti quem cum non videritis, diligitis. In quem nunc quoq; non videntes, creditis: credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili & glorificata: importantes finem fidei veſtræ, ſalutem animarum veſtrarum.

Hic pręparat animum auditorum, & captat beneuolentiam, eos in malis, quę ſuſtibent conſolando. Primo, promittendo præmia. Secundo proponendo exempla, ibi, *De qua ſalute, &c.* Item in prima. Primo ponẽdo fidei perfectionem in præſenti. Secũdo honorem in iudicio generali, ibi *Inueniatur in laudem*. Tertio ſalutẽ animarũ in iudicio particulari, ibi, *Quem cum non videritis*. Dicit ergo, Cuſtodimini in ſalutem paratam reuelari in nouiſſimo tẽpore *In quo* ſcilicet tempore nouiſſimo *Exultabitis*. Gloſſa interlinearis, Sicut triumphatores. Eſa. 9. Sicut exultant victores capta pręda, & cętera. Anſelmus, Pleno corde, plena mente, pleno toto homine: nec illud totum gaudiũ intrabit in gaudentes, ſed gaudentes intrabunt in gaudium. Exultabitis, inquam, hoc modo, hac conditione, *Modicum nunc, ſi oportet,*

contriſtari in varijs tentationibus. Actuū decimo quarto, Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum. Gloſſa, Quia non niſi per triſtitiam poteſt ad gaudia perueniri. Vel ſic, *Exultabitis*, inquam, ſi pro quàuis modicum oportet contriſtari, &c. Vel ſic, *Exultabitis*, vt exultare poſſitis tunc modicū, ſed nunc ſi oportet cōtriſtari, &c. Supra vt dicit Gloſſa, Ne deficiatis. modicum dicit quo ad tribulationum acerbitatem: nūc, quo ad ipſarum breuitatem. 2. Corinth. 4. Id quod in præſenti eſt momentaneum tribulationis noſtræ, &c. Si oportet, inquit, quo ad ipſam ineuitabilitatem, vnde & tribulationes dicuntur neceſſitates Pſal. 24. De neceſſitatibus meis eripe me. In varijs tentationibus tā interioribus, quā exterioribus quo ad ipſarum multiplicationē. Pſal. 33. Multæ tribulationes iuſtorū, &c. Item, Modicum, Inquit, reſpectu gaudij, ꝙ inde ſequitur: reſpectu pœnę æternę, quę euaditur: reſpectu diuinę offenſæ, quæ committitur: reſpectu conſolationis, quæ immittitur: reſpectu paſſionis, quam Chriſtus patiebatur. Nūc, inquit, quia breuis eſt tribulatio: ſed longa .i. ęterna, remuneratio. *Vt probatio fidei veſtræ* quaſi ad hoc oportet cōtriſtari vt probatio fidei veſtræ. i. ipſa fides per tribulationes probata, vel ipſa patientia probans *Multo pretioſior ſit auro, quod per ignem probatur*, vt plus placeat Deo ſummo artifici, vt tangit Gloſ. Fides veſtra quam alicui artifici aurū materiale. Item Gloſſa, patientia ſanctorum auro cōparatur, quia ſicut in metallis aliquid auro pretioſius nō eſt, ita hęc apud deum omnium laude digniſſima eſt *Inueniatur*. Gloſſa, Vt probatio fidei veſtræ inueniatur quod modo occultū eſt, *In laudem* ſcilicet hominum, *Et in gloriam*, ſcilicet Angelorum, *Et honorem Dei*, nam laudabuntur à cæteris hominibus, glorificabūtur à ſanctis, honorabuntur à Deo: vel laus in ſtola corporis, gloria in ſtola animæ, honor in iudiciaria poteſtate totius coniuncti ex anima & corpore, *In reuelatione Ieſu Chriſti*, id eſt, in die iudicij. Nā Chriſtus occultus in primo aduētu, manifeſtabitur in ſecūdo: tunc cognoſcetur iudicis faciens, qui nunc ignoratur iniurias patiens, vt dicit B. Bernardus *Quem*, ſcilicet, Ieſum Chriſtum, *Cum*, id eſt, quamuis, *Non videritis* oculis, ſcilicet corporis, ſed ſolum oculis fidei *Diligitis* quia, vt ait Auguſt. Inuiſa poſſumus diligere, incognita nequaquam. *In quem*, ſcilicet Ieſum Chriſtum, *Nunc quoque* in tempore, ſcilicet perſecutionis, non ſicut illi. Luc. 8. qui in tempore perſecutionis deficiunt. *Non videntes credidiſtis*. Auguſtinus, Fides eſt credere quod non vides. Tales beati dicuntur. Ioan. 2. Beati qui nō viderunt & crediderūt. Sed dicet quis, in quē vel quomodo creditis? Sunt enim tres gradus ſeu modi credendi, videlicet, Credere Deū eſſe, vnde Paul. Hebræo. 11. Oportet accedentem ad deum, credere quia ipſe eſt, &c. Rurſus oportet credere deo, ſcilicet eſſe vera, quæ ipſe dicit. Iterū oportet credere deū, ſicut dicimus, Credo in deum, id eſt, in ipſum tendere per bona opera, & per obſeruantiam pręceptorum eius. duo prima nō ſufficiunt, quia quaſi omnes credunt & fatentur deum eſſe. Alij credunt deo, id eſt, his quæ ſcripta ſunt de deo & Chriſto per prophetas & euangeliſtas, & Apoſtolos, &c. quod tamen etiam credunt hæretici. Sed præcipuum eſt credere in deum modo prędicto. Et in hoc errant mali Chriſtiani, qui non ſeruant mandata dei, quaſi reputantes non eſſe peccatū, &c. Similiter & Saraceni & Iudæi qui non ſunt baptizati, omnes tales dānabuntur niſi conuertantur & agant pœnitētiam, & cętera. *Credentes autem*, id eſt, in fide perſeuerantes *Exultabitis*, nō tantum interius gaudebitis, ſed etiam exterius. Pſal. 149. Exultabunt ſancti in gloria, *Lætitia inenarrabili* ab hominibus. *Et glorificata*, id eſt, à deo laudata. Eſaiæ 64. Oculus nō vidit abſq; te, &c. Bernardus, O ſuauis affectio eo purior, quō in eo nihil de proprio relinquitur, eo dulcior quo diuinum eſt totum, quod ſentitur *Reportantes* quod modo portatis in ſpe: tūc iterū portantes in re, *Finem fidei veſtræ, ſalutem animarum*. Salus enim animarū, finis eſt animarum noſtrarū, Rom. 6. Finis vero eſt vita æterna. Finis enim eſt optimum in vnoquoq;. Salus vero animæ optimum noſtrum eſt. Salus enim animæ eſt liberatio ab omni malo imperfecta in præſenti per gratiam: in futuro perfecta per gloriā. Dicitur autē finis fidei quod etiam ſit finis aliarum virtutum, quia fides eſt initium ſalutis.

Patientia ſanctorū auro comparatur.

Credere triplex.

De qua ſalute exquiſierunt atq; ſcrutati ſunt prophetæ: qui de futura in vobis gratia prophetauerunt: ſcrutantes in quod vel quale tempus ſignificaret in eis ſpiritus Chriſti: prænuncians eas, quæ in Chriſto ſunt paſſiones & poſteriores glorias: quibus reuelatum eſt, quod non ſibimetipſis: vobis autem miniſtrabant ea, quæ nunc nunciata ſunt vobis per eos qui euangelizauerunt vobis ſpiritu ſancto miſſo de cœlo: in quem deſiderant Angeli proſpicere.

Hic conſolatur eos exēplis prophetarum, ſalutem quā ipſi habent multo tempore perſcrutantium. Et primo tangitur prophetarum perſcrutatio, de inquiſitione noſtrę ſalutis. Secundo reuelatio facta illis, ibi, prænunciās eas. Tertio denuntiatio facta verbis, ibi, Quibus reuelatū eſt, etc. Continuat ſic, ita reportabitis ſalutē animarum veſtrarū, *De qua ſalute*, ſ. animarum exquiſierunt affectu, quaſi extra ſe quæſierunt, quia ſalus iuſtorum à domino, non a ſeipſis. *Et ſcrutati ſunt intellectu*. Gloſ. In occulto, ſcilicet contemplationis à domino, vel ab angelis *Prophetæ*. Gloſſa, qui tantam cognitionem habebant. Non dicit philoſophi, ſed prophetæ, *Qui de futura in vobis gratia*, ſcilicet redemptionis *Prophetauerunt*, palā hominibus loquendo, & exponendo quæ in occulto internæ contemplationis cognouerunt. *Scrutantes*. Gloſſa, quotidiano vſu. *In quod*, id eſt, quo anno vel quo principe, Danielis nono cap. Vel quale tempus, bellicoſum an pacificum: vel quo ordine per partem ordinis, vel aliquo modo, *Significaret in eis ſpiritus Chriſti*, .i. ſpiritus ſanctus increatus in eis exiſtens. Roma 8. Si quis Spiritum Chriſti non habet, &c. Vel ſpiritus Chriſti eſt angelus reuelans eis myſteria, ſecundum Gloſſam, *Prænuncians*, id eſt, diuinum aduentum nuncians *Eas quæ in Chriſto ſunt paſſiones*, ꝙ Chriſtus multa debuit pati, non dicit, actiones, quia agit de patientia. Et quia difficilius eſt mala pati, quā bona agere. Et dicit paſſiones, non vnam, ſed multas, quia non ſolum quę in capite Chriſto fuerunt, ſed etiam quæ in corpore eius, quæ eſt eccleſia. *Et poſteriores glorias* tam animæ quā corporis. Et quippe ſunt glorificationes dn̄i, vt tangit Gloſſ. Vna qua reſurrexit altera qua in cælum aſcendit in conſpectu diſcipulorum. Reſtat tertia, cum in maieſtate venerit. Dicit autem poſteriores paſſiones, quia paſſio eſt via ad gloriam. Luc. vltimo, Nonne hęc oportuit Chriſtū pati, &c. Vel poſteriores glorias vocat, diu à patribus qui erant in limbo deſideratas. Gloſſa, id eſt, tardas & diu deſideratas. *Quibus* ſcilicet prophetis exquirentibus & perſcrutantibus, *Reuelatum eſt*. Glo. Inter cætera occulta hoc etiam intimatum eſt, *Quia ſibimetipſis*, id eſt, in diebus ſuis ventura, ſed longe poſt: vnde non pronuntiabant ſibimetipſis ſalutem illam, vt ſuis temporibus futuram. *Vobis autem, miniſtrabant*, autem pro ſed. Vobis autem miniſtrabant .i. tanquam miniſtri, non domini pręnuntiant. Prædicator enim eſt verbi miniſter, non actor. Pſalm. 44. Lingua mea calamus ſcribæ, &c. *Ea quæ nunc nunciata ſunt vobis* tempore, ſ. gratiæ, non quaſi futura, ſed iam impleta, ſcilicet myſteria de Chriſto annunciata, inquam, *Per eos*, ſcilicet Apoſtolos, *Qui euangelizauerunt vobis*, id eſt, prædicauerunt *Spiritu ſancto, non ſpiritu proprio aut maligno*. Glo. Non mendoſe, id eſt, mendaciter, id eſt, phantaſtice, ſed ſpiritu ſancto dictante *Miſſo* eis in die Pentecoſtes, Actuum 2. *De cœlo*. Ex quo patet quod eodem ſpiritu Prophetæ prędixerunt futura, quo apoſtoli annunciabant facta: vnde Gloſſa, Spiritus in prophetis, ſpiritus in apoſtolis. Inde patet quod prophetæ & apoſtoli eandem ſalutem nūtiabant: illi venturā, illi impletam: vna namq; eccleſia, cuius pars præceſſit aduentum Chriſti, & pars ſequitur: euāgelizauerunt, inquā, illum, ſ. Chriſtum, *In quem deſiderant Angeli proſpicere*. Glo. Tanta eſt hominis qui paſſus eſt pro nobis, gloria, vt angelicæ virtutes, cum ſint in æterna fœlicitate perfectæ, nō ſolum immortalis deitatis magnificentiā, ſed & aſſumptę humanitatis claritatem ſemper aſpicere gaudeant. Sed cū deſiderium importet defectum, quō Angeli deſiderant? Reſponſio. Eſt deſideriū rei habendæ, vt ſcilicet habeatur, & illud defectum importat. Eſt & deſiderium rei iā habitæ, vt continuetur, & tale, defectum non importat. Vn̄ Gloſſa, Cur cernere deſiderant cuius faciem cernere nunquam ceſſant, niſi quia contemplatio diuinæ præſentiæ, ita Angelos beatificat, vt eius ſemper viſa gloria ſatientur, & ꝙ eius dulcedinem quaſi nouā infallibiliter eſuriāt? Vel, in quem deſiderant proſpicere, ſcilicet Spiritum ſanctum, qui tātæ maieſta-

Angeli quomodo deſiderare dicuntur.

maieſtatis eſt, vt eius viſio ſicut patris & filij deſideretur ab Angelis. Et nota ꝙ Chriſtum deſiderant proſpicere propter ſuam virtutem vt hic: Iuſti vero poſſidere propter ſuã bonitatem. Prouerbiorũ vndecimo, Deſiderium iuſtorum omne bonum, &c. Sponſa ſponſum cupit tenere propter ſuam pulchritudinem. Cant. 5. Totus deſiderabilis eſt, &c. Et Eccleſia. 2. Tenui eũ, nec dimittã, &c. Greg. Cęleſtes diuitię habitę appetitũ excitant, terrenę faſtidium generãt.

Propter quod, ſuccincti lumbos mentis veſtræ, ſobrij, perfecti, ſperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam, in reuelationem Ieſu Chriſti: quaſi filij obedientiæ non configurati prioribus ignorantiæ veſtræ deſiderijs: ſed ſecundum eũ qui vocauit vos ſanctum: vt & ipſi in omni conuerſatione ſancti eſtis, quoniam ſcriptum eſt, Sancti eritis, quoniam ſanctus ſum. Et ſi patrem inuocatis eum qui ſine acceptione perſonarum iudicat ſecundum vniuſcuiuſq; opus, in timore, incolatus veſtri tempore, conuerſamini.

Hic pręparat animum auditorum, & captat beneuolentiam eorum diuina beneficia memorando: Primo beneficium gratuitæ vocationis. Secundo beneficium cęleſtis adoptionis, ibi, Et ſi patrem inuocatis. Tertio beneficium ęternæ redemptionis, ibi, ſcientes ꝙ non corruptibilibus. Quarto beneficium ſpiritualis regenerationis, ibi, Animas veſtras caſtificantes, &c. Vbi primo oſtendit dignitatẽ ſpiritualis regenerationis. Secundo ignobilitatẽ carnalis, ibi, Quia omnis caro. Dicit ergo *Propter quod.* Gloſ. Quia tanta gratia vobis eſt promiſſa, vt videatis illum quem nunc vident angeli. *Succincti* à luxu luxuriæ per cingulum caſtitatis, *Lumbos mentis veſtræ*, non ſolum carnis, id eſt, luxuriæ fontem. Gloſſ. Vt ſuperfluas voluptates à mente reſecetis. Epheſ. 6. State ſuccincti lumbos veſtros in veritate. Sicut enim ait Gregorius, Viris, in lũbis luxuria eſt, fœminis in vmbilico. Et nota ꝙ homo interior ſuo modo proportionatur exteriori. Vnde dicitur habere pedem, id eſt, affectionem, oculum rationem, manũ operationem, narem diſcretionem, renes delectationem. Succincti ergo per caſtimoniam. *Sobrij* per abſtinentiam. *Perfecti* per patientiam, quæ opus perfectum habet. Iacob. 1. ſcilicet per charitatem perfectam quę foras mittit timorem, 1. Ioan. 5. *Sperate.* Gloſſ. Et ſecuri expectate. *In eam quæ offertur vobis*, Gloſſa gratis, quia propria merita non ſufficiunt Gratiam, id eſt, gloriã ex miſericordia dandam. Ro. 6. Gratia dei vita æterna. Dãda dico *In reuelationem Ieſu Chriſti*, i. in die iudicij quando Chriſtus reuelabitur. Eſaię 40. Videbit omnis caro ſalutare Dei. Sperate, Inquam, *Quaſi filij obedientiæ*, id eſt, filio obedientię ſimiles, qui fuit obediens patri vſq; ad mortẽ. Philipp. 2. Vel quaſi filij. Ioan. 1. Quaſi vnigeniti à patre. Obedientiæ, inquam tranſitiue .i. obedientes. Et dicit filij obedientię, vt notetur quod obedientia debet eſſe filialis non ſeruilis: hoc refertur ad operationem boni, *Non configurati* Id eſt, non conformes vel aſſimilati *Prioribus ignorantiæ veſtræ deſiderijs* prouenientibus ex ignorantia & errore propter quod excuſabiliores eratis, & ſi non à toto, modo nõ hoc referatur ad delectationem mali. Poſtea ponitur exemplar vtriuſq; partis iuſtitiæ, *Sed ſecundum eum.* i. ſitis configurati ad eius exemplar, quod eſt correctiſſimum, ſ. antonomaſice: vnde dicitur, Sanctus ſanctorum, Danie. 9. *Qui vocauit vos* ad fidem, vocatione interiori, per Spiritus ſancti gratiam: & exteriori, per verbũ prędicationis. Vocauit autem *Vt & ipſi*, id eſt, ſicut ipſe Chriſtus, *Sitis ſancti*, id eſt, mundi & puri ab omni peccato. Vel ſecundum Gloſ. i. firmi contra vitia & contra tribulationes. *In omni conuerſatione* non in parte conuerſationis, ſed in tota, l. inter domeſticos & extraneos, inter bonos & malos, inter ſeculares ſeu laicos, & religioſos, inter proſpera & aduerſa. Sunt enim quidã qui conformantur omnibus, quibus coniunguntur: nam quando ſunt cum ſecularibus, ſunt quaſi ſeculares: quã cũ religioſis ſunt quaſi religioſi. Tales ſunt ſimiles animali quod dicitur chamęleon, quod conformatur omnibus quibus aſſociatur, quando coniungitur rei albæ vel rubeę, *Chamæleontis conditio.* videtur album vel rubeum. Nota ꝙ ſic dixerunt quidam de anima, ꝙ ſortitur rerum ſimilitudines. Et debetis eſſe ſancti, quoniam ſcriptũ eſt, *Sancti eritis quoniam ego ſanctus ſum.* Dignum eſt enim filios patri conformari & membra capiti. Glo. Tales vos volo qualis ego ſum, *Et ſi patrem.* Gloſſ. Vt poſſitis eſſe ſancti, ſi patrem, ſcilicet cęleſtem. *Inuocatis* in oratione, dicendo illud, Pater noſter qui es in cęlis, &c. Mat. 6. *Eum*, ſcilicet Deum, *Qui ſine acceptione perſonarum*, vt habetur Act. 10. Non enim perſonarum eſt acceptor deus, *Iudicat ſecundum vniuſcuiuſque opus.* Nomine autẽ operis intelligitur hic cogitatio, locutio, operatio. 2. Corin. 5. Oẽs nos manifeſtari oportet ante tribunal Domini noſtri Ieſu *Leuit. 11.* Chriſti, vt referat vnuſquiſq; prout geſſit in corpore, &c. *& 19.* *In timore.* Glo. Ne per negligentiam & deſidiam tanto patre ſitis indigni. Timor enim negligentiam pellit, ſecundũ illud Eccl. 7. Qui timet Deum, nihil negligit. Econtra ſecuritas ſtulta parit negligentiã. *Incolatus veſtri tempore conuerſamini.* q. d. quamdiu eſtis in hoc mundo, vbi non habetis manentẽ ciuitatẽ, ſitis in timore, licet habeatis deũ patrẽ. Pſal. 119. Heu mihi quia incolatus meus prolongatus, &c.

Scientes quod non corruptibilibus auro vel argento redẽpti eſtis de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis, ſed pretidſo ſanguine, quaſi agni immaculati Chriſti, & incontaminati: præcogniti quidem ante mundi conſtitutionem: manifeſtati autem noniſsimis tẽporibus propter vos qui per ipſum fideles eſtis in Deo, qui ſuſcitauit eum à mortuis: & dedit ei gloriã, vt fides veſtra & ſpes eſſet in deo. Animas veſtras caſtificantes in obediẽtia charitatis, in fraternitatis amore: ſimplici ex corde inuicẽ diligite attentius. renati nõ ex ſemine corruptibili: ſed incorruptibili: per verbum dei viui, & permanentis in æternum: quia omnis caro, vt fœnũ, & omnis gloria eius tãquã flos fœni, Exaruit fœnũ & flos eius decidit: verbũ autẽ dñi manet in æternũ. Hoc eſt autẽ verbum quod euangelizatum eſt in vos.

Hic ponit beneficium redemptionis æternę, vbi tangit paſſionem per quam redempti ſumus. Et etiam patientiæ rationem, ibi, propter vos qui per ipſum, &c. Et etiam reſurrectionem, ibi, Qui ſuſcitauit eum. Et aſcenſionem, ibi, Et dedit illi gloriã. Dicit ergo, *Scientes.* q. d. debetis timere. Gloſſ. Quanto magis pretium eſt quo redempti eſtis, tanto amplius timere debetis, ne reuertẽdo in corruptelam vitiorum redemptionis animũ offendatis, *Quia non corruptibilibus*, ſ. metallis, *Auro vel argento.* Hæc duo tangit tanquã *Emptiõ & redemptio hominis.* magis pretioſa, *Redempti eſtis* Quia primo empti à diabolo per ſuggeſtionem, ſed redempti à Chriſto per ſanguinis effuſionem. *De vana veſtra conuerſatione.* Vana cõuerſatio eſt quæ occupatur in rebus vanis, Pſal. 4. Vt quid diligitis vanitatem &c. *Paternæ traditionis.* i. quam à patribus traditam accepiſtis. Gloſſ. A legis præuaricatione vel à peccato Adæ, *Sed pretioſo ſanguine.* Quia pretium eſt totius mundi inappretiabile. Vnde dicitur pretium, quia pretio plenum *Quaſi agni*, id eſt, qui eſt quaſi agnus manſuetus. Dicitur quaſi agnus, ratione innocentiæ & ratione clementiæ & immunis ab omni peccato, *Incontaminati.* i. ſine omni peccato actuali, veniali, & mortali. *Immaculati* ab originali, *Ieſu Chriſti*, Et quia carè empti, ideo magis dilecti. Sicut mercator diligit res quas carè emit, & cõſiderata tãti pretij magnitudine debemus noſipſos magis diligere, & chariores habere. Hugo de Arra animæ. Ex hoc iã mihi vilis eſſe non potero, ex quo, deo tantum placui, vt ſe mori permitteret, ne me perderet. Auguſtin. O quanta infęlicitas: quã lugenda peruerſitas, cum quiſq; luxurioſus propter delectationem libidinis vnius momenti animam ſuam, quam Chriſtus ſuo ſanguine redemit, diabolo vendit. Et nota ꝙ huius agni lana .i. exemplo cõuerſationis induimur. Lacte, .i. dulci doctrina nutrimur. Carnibus, id eſt, ſacramẽto Eucharistiæ roboramur. Sanguine vero redimimur, Chriſti dico, *Præcogniti quidem* ſcilicet à Deo, i. præordinati à Deo pro redemptione mundi. Apoc. 14. Qui occiſus eſt ab origine mũdi. *Ante mundi conſtitutionem, manifeſtati autem.* Gl. Per aſſumptam humanitatem, *Nouiſsimis temporibus*, i. in vltima ætate mundi. 1. Corint. 9. Nos ſumus in quos fines ſeculorum deuenerunt quaſi dicat diſpoſitio noſtrę redemptionis eſt ab æterno, ſed adimpletio in tẽpore. *Propter vos* Gl. Saluandos. *Qui per ipſum* i. per eius donum non per veſtra merita. *Fideles eſtis* tanquam membra eius, *In Deo.* ſ. patre, *Qui ſuſcitauit eum à mortuis.* Et pater eum ſuſcitauit, & ipſe ſeipſum ſuſcitauit, non qualibet ſuſcitatione ſi-

cut alij mortui quando ſuſcitantur, ſecundum Gloſ. Vnde ſequitur, *Et dedit ei gloriam* ſempiternam, non tranſitoriā. Gloſ. Dedit in Aſcenſione .i. manifeſtatione gloriæ ſempiternæ, Nec hoc fecit, quia ipſe indigeret, ſed, *Vt fides veſtra* ſcilicet reſurrectionis. *Et ſpes* gloriæ ſempiternæ. Fides, n. eſt de bonis & de malis, vt ait Auguſtin. Spes vero de bonis tantum, *Eſſet* de habenda gloria reſurrectionis quam ipſe Chriſtus primus accepit. *In Deo* Non in carne, non in mundo, à Deo enim omne bonum *Animas* Gloſ Inuicem diligite vos. *Animas veſtras caſtificantes*, i. caſtas facientes, nō ſolū corpora, ſed et animas, vt vni viro. ſ. Chriſto ſeruetis fidem, quia ipſe eſt ſponſus animæ 2. Cor. 11. Deſpondi enim vos vni viro, &c. *In obedientia charitatis*. Gloſ. in obediendo Deo ex charitate, ſeruando eius mandata. obedientia enim nō debet eſſe ex timore *In fraternitatis amore*. Nō enim ſufficit dilectio dei ſine dilectione proximi. Matt. 22. Diliges dominum ex toto corde, & proximum tuum ſicut teipſum. In his duobus mandatis, &c. *Simplici ex corde*. Nō ex aliquo creati boni amore. Sic enim eſſet amor mercenarius. Vel ſimplici, non duplici, ſicut illi qui verbo dilectionem ſimulant, & in corde odium celant. *Inuicem diligite*, id eſt, vnus alterū, & econuerſo. Ioā. 13. Hoc eſt præceptū meū, vt diligatis inuicē. Et hoc *Attentius*, quā hucuſq; feceritis, vt de bono in melius proficiatis. Bernardus, In præſenti vita non proficere, deficere eſt: cū nihil in hac vita in eodem ſtatu permaneat. Et hoc debetis facere, quia *Renati*, id eſt iterū nati regeneratione ſpirituali. Prius enim eratis nati generatione carnali. Ioannis. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua &c. *Non ex ſemine corruptibili*, ſcilicet materiali, qualis eſt natiuitas corporalis *Sed incorruptibili*. ſ. verbo Dei. Lucæ 8. Semen eſt verbum Dei. *Per verbum*. Hic determinat modum natiuitatis per verbum: Vel incarnatum, ſ. Dei filium. Aut per verbum creatum doctrinæ, iſta redemptio eſt euangelium, Aut per verbum ſacramētale, quo ſcilicet perficitur ſacramentum *Dei viui*. In ſe & ex ſe & vitā tribuentis. ad differentiā idolorum. Baruc 6. Mortui ſunt dij illorum. Viuentis autem nō quacunque vita, ſed æterna. *Et permanentis in æternum*. Et in ſe verbum increatū & in effectu, quia vita quā dabit, durabit in æternū. *Quia omnis caro vt fœnum*. Hic oſtendit ignobilitatē generationis carnalis, quaſi non ex ſemine corruptibili renati eſtis, quanquā omnis caro fœnum, id eſt, tranſitoria, ſicut fœnū, Caro autem

Fœnum comparatur fœno. Et vt dicit Gloſſa ſuper illud Eſaiæ 40. Omnis caro fœnum. Fœnum naſcendo habet virorē, creſcendo decorem, deinde florē: ſed ardore ſolis ſiccatum redigitur quaſi in fimum, & tandem in puluerem. Sic homo per ætatum ſucceſſiones amittit decorem, & cadit in mortem. Iacobi 1. Exortus eſt ſol cum ardore, & areſecit fœnū. *Et omnis gloria eius*. Glo. Omnes delectationes carnis, *Tanquam flos fœni*, qui cito euaneſcit *Exaruit fœnum*, id eſt corruptum eſt ſubtractione naturalis humoris & caloris interioris. ſ. caro deficit aliqua infirmitate. *Et flos eius decidit*, ſ. exterioris decoris. *Verbum autem domini manet in æternum*. Verbum increatū manet æternaliter in ſe ipſo. Verbū vero creatum in ſuo effectu, & in ſuo ſignificato. Pſal. 118. In æternum domine permanet verbū tuū. *Hoc eſt autem verbum* manens, non tranſiens. *Quod euangelizatum eſt* per me & alios apoſtolos, *In vos*. Hoc ideo dicitur, quia verbū ipſum intra ipſos eſt penetratiuum, ſecundum illud Heb. 4. Viuus eſt ſermo & efficax & penetrabilior omni gladio.

Nota, de hoc redempti eſtis, de vana veſtra conuerſatione, &c. Redemptione, ſcilicet copioſa. Pſal. 128. Apud dominum miſericordia, & copioſa, &c. Quia ſine argēto, gratioſa eſt. Eſaiæ 52. Gratis venundati eſtis, &c. Pretioſa, non corporalibus auro vel argēto, &c Æterna, ad Hæbræos. 9. Per propriū ſanguinem introiuit ſemel, &c. Glorioſa, Ex parte redimentis, quia filius dei. Gala 4. Miſit deus filium ſuum factum ex muliere. Et ex parte redempti. Pſalm. 102. Qui redimit de interitu vitam tuā, qui coronat te, &c. Et

Remiſſio peccatorum quādo ſit. Apoc. 5. Redemiſti nos domine in ſanguine tuo, & feciſti nos deo noſtro regnū & ſacerdotes. Ad hoc autem, quod proficiat ipſius redemptio, ſunt quinque neceſſaria. Primū eſt confeſſio culpæ. Prouerbio. 15. In miſericordia, ſcilicet iudicis, & veritate, ſcilicet cōfitentis, redimitur iniquitas. Secundum eſt poſtulatio veniæ. Pſal. Ego autem ad dominum clamaui, veniam, ſcilicet poſtulando, & dominus ſaluabit me. Et parum poſt, Redimet in pace animam meam. Tertium eſt largitio. Daniel. 4. Peccata tua eleemoſynis redime. Et Prouer. 13. Redemptio animæ viri, diuitiæ eius. Quartum eſt expletio pœnitentiæ iniunctæ. Sopho 3. Ve prouocatrix & redempta ciuitas non audiuit vocē, & non ſuſcepit diſciplinam. Quintum eſt veritas fidei. Eccle. 49. In fide veritatis ſuæ redemerunt ſe.

CAPIT. II.

Regenerati per fidem in charitate, in illa nutriantur, ac cæteros verbo, & exemplo, atque ſubiectione nutriant.

DEponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & ſimulationes, & inuidias, & omnes detractiones; ſicut modo geniti infantes, rationabiles & ſine dolo lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutem: ſi tamen guſtatis quoniam dulcis eſt dominus.

Poſt exordium aggreditur narrationem, in qua inſtruit eos. Primo & principaliter ad bene viuendum. Secūdo ad bene conuiuendum. Tertio ad comparandum. Primo ad bene viuendū inſtruit generaliter omnes Secundo inſtruit ſpecialiter ſecundum diuerſas perſonarū conditiones, ibi, Chariſſimi obſecro vos. In prima parte, primo inſtruit hortando ad meritum. Secundo conſtituendo fructū, ibi, Propter quod continet ſcriptura. Tertio cōmendando ſtatum, ibi, Vos autem genus electū. Quarto allegādo beneficium, ibi, Qui aliquando non populus, &c. Ad meritum autem inuitat, primo ſtatum incipientium. Secundo proficientiū, ibi, Sicut modo geniti. Tertio perfectorum, ibi, Ad quem accedentes. Dicit ergo, *Deponentes*, tanquam graue pondus. Peccatum enim eſt pondus grauiſſimum, quod patet quia ſubito traxit grauiſſimam cateruam, ſcilicet angelicam de ſupremo loco ad infimum. Hebræo. 12. Deponentes omne pondus & circunſtans, &c. *Omnem malitiam*. Gl. Voluntatē nocendi alijs ſcilicet aperte, vel in perſona ſua vel in perſona ſibi coniuncta, ſcilicet in vxore vel in poſſeſſione ſua. Et ideo dicit, omnem. *Et omnem dolum*. Gloſſa. Deceptionem ſcilicet occultam. *Et ſimulationes* Malignādi ſub ſpecie iuſte. Gloſſa, Simulatio eſt cum aliud eſt in corde, aliud in ore. *Et inuidias* odium ſcilicet alienæ felicitatis in corde. *Et omnes detractiones*, diminutionem alieni boni in ore. Et dicit, omnes quia multis modis committitur detractio, aut bonum quod ineſt, non ineſſe negādo, aut obfuſcando, aut diminuendo aut malum quod non eſt ineſſe dicendo, aut intentionē in bono opere peruertendo, aut conſentiendo aliquibus, qui alijs detrahunt, quibus aperte detrahere nō audet: & talis non minus peccat, quam detrahēs, imò aliquādo grauius. Prouer. 11. Remoue à te os malum, & labia detrahentia. *Sicut modo geniti infantes*, i. innocentes per munditiam vitæ non ſenes inueterati in malitia culpæ. Et quia innocētes

Peccatū pondus grauiſſimum.

Detractio multis modis committitur.

ſolent eſſe ſine diſcretione ſubdit, *Rationabiles*, i. ratione vtentes per ſapientiam. Gloſ. Etſi infantes per malitiam remotam tamen rationabiliter per ſapientiam. 1. Corin. 14. Nolite pueri effici ſenſibus, Malitia autē paruuli eſtote. Et quia vſus rationis poteſt eſſe in bono & in malo, ideo ſubdit, *Sine dolo lac concupiſcite*, i. ſimplicem doctrinā de vberibus matris eccleſiæ. Gloſ. Simplicioris rudimēta fidei de vberibus matris eccleſiæ quærite, i. de vtriuſq; teſtamēti doctoribus. In hoc quod dicit, Sicut modo geniti, remouet malitiā operis: In hoc quod dicit, infantes, remouet malitiam oris: dicitur infans quaſi non fans. In hoc quod dicit, ſine dolo, remouet malitiā cordis. In hoc quod dicit, rationabiles, docet diſcretionem boni operis. In hoc quod dicit, lac concupiſcite, docet ſimplicitatem intentionis, vel deſideriū ſacræ lectionis, vnde Gloſ. Tangit illos qui ad audiēdas lectiones ſacras faſtidioſi adueniūt. Ideoq; ad perfecta ſalutis incrementa tardius perueniunt. *Vt in eo*, Lacte ſcilicet ſimplicis doctrinæ à principio vobis miniſtrandæ, *Creſcatis*, id eſt, proficiatis vſque ad ſumendum cibum ſolidioris doctrinæ, peruenientes à cognitione humanitatis Chriſti, vſq; ad cognitionem diuinitatis. Creſcatis, inquam, *In ſalutem* perueniēdo, ſcilicet quaſi ſtatus debitus augmenti, ſcilicet ſpiritualis. Hoc dicit contra illos qui dicunt corporaliter in ſtatura corporis, aut ſpiritualiter in cognitionē mentis creſcunt potius in damnationem, quam in ſaluationē. Eccle. 1 Qui addit ſcientiam, addit & laborem. Nota de aliquibus qui creſcunt ſicut linea, ſcilicet in longitudine corporis nō

tempo-

temporis,non tamen in profunditate humilitatis,vel in la
titudine charitatis,nec altitudine contemplationis. Nota
etiam de aliquibus qui creſcunt ſicunt pellis ſuper carnem
ſcilicet in carnibus ſiue operibus,ſiue affectionibus,& de-
ſiderijs.Vnde Pſal.103.Extendens cælum ſicut pellem. Ita
creſcatis in ſalutē vt hæc poſſitis. *Si tamen guſtatis* guſtu.ſ.
ſpirituali,de quo Pſal. Guſtate & videte, quoniam ſuauis
eſt Dñs.Et hoc eſt quod ſequitur. *Quoniam dulcis eſt Domi
nus*,Palato ſano , quamuis amarus videatur palato febrici
tanti,Glo.Hoc pacto concupiſcite,ſi quanta ſit diuina dul-
cedo ſapitis.Nam qui nihil de eius dulcedine guſtat,nō eſt
mirum,ſi hic terrenis deſiderijs ſordidari non euitat.Et no
ra quod dulcis eſt dominus:primo in cogitatione ad medi
tandum,Can.2,Eſt fructus eius dulcis gutturi meo. Secun
do in ore,ſ.ſpiritualiter ad audiendum.Cant.2.Vox enim
tua dulcis & facies tua decora, Tertio in ore ad loquendū
& prædicandum.Pſ.118.Quam dulcia faucibus meis elo-
quia tua,ſuper mel ori meo. Quarto in aſpectu ad viden
dum,Ecc.2.Dulce lumen & delectabile oculis.Quinto,ad
exequendum.Eccl.23.Nihil dulcius,quam reſpicere in mā
data dei:gloria magna eſt ſequi dominum. Iſta autem dul
cedo multa eſt numeroſitate.Pſal.30.Quā magna eſt mul-
titudo dulcedinis tuę Dñe. Item longa eſt duratione, quia
ſine fine.Pſal.15.Adimplebis me lætitia cum vultu tuo, de
lectationes in dextera tua vſq; in finē,ſ intentionis, ſed ſi-
ne fine durationis.Item magna affectione.Sap.16. Panem
de cælo præſtitiſti eis,habentem in ſe omne delectamentū
& omnis ſaporis ſuauitatem:ſubſtantiam enim tuā & dul
cedinem tuam,quam in filios habes,oſtendebas.

Dulcedo Dei multipliciter deprehenditur.

*Ad quem accedentes,lapidem viuum,ab hominibus qui
dem reprobatum,à Deo autem electum & honorificatum:
& ipſi tanquam lapides viui ſuperædificamini domos ſpi
rituales in ſacerdotium ſanctū:offerentes hoſtias accepta-
biles Deo,per Ieſum Chriſtum,Propter quod cōtinet ſcrip-
tura,Ecce ponam in Sion,lapidē ſummum,angularē proba
tū,electum,pretioſum:& qui crediderit in eum,non cōfun
detur.Vobis igitur honor credentibus:non credentibus au
tem, lapis quem reprobauerunt ædificantes , hic factus eſt
in caput anguli,& lapis offenſionis & petra ſcandali his,
qui offendunt verbo,nec credunt, in quo & poſiti ſunt.*

Hic inuitat ad meritum perfectorū.Dicit ergo.*Ad quem*
ſcilicet Dominum Chriſtum,qui attrahit,quia dulcis,*Acce
dentes*,Gloſſ. Fide & imitatione. *Lapidem* per ſtabilitatem
ſuperędificationis,id eſt,fundamentum ſuper quod ædifi-
caturę dificium virtutum & fabrica eccleſiæ.1. Corinth.3.
Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter id quod
poſitum eſt,quod eſt Ieſus Chriſtus,id eſt,fides Ieſu Chri-
ſti,*Viuum* In ſe & viuificantem fideles , quia Iuſtus ex fide
viuit.Ro.1.*Ab hominibus*,ſcilicet Iudæis,*Reprobatum*.Glo.
Cum dicerent,non habemus Regem,niſi Cæſarem, vt hā-
betur Ioan.19.*A Deo autem* Patre.Glo,Qui non fallitur in
ſui diſpoſitione.*Electum*, Ad cōfirmationē eccleſiæ:vnde
Glo.Vt faceret vtraque vnum,coniungendo ſcilicet duos
populos,Iudæorum ſcilicet & Gentilium , quaſi duos pa-
rietes in ſua fide,Epheſ.2. *Et honorificatum*.In aſcenſionē,
Pſal.8.Gloria & honore coronaſti eum,Heb,12.Vidimus
Ieſum gloria & honore coronatum.*Et ipſi*,ſ. nos Apoſtoli
iam in ipſo ſumus ſuperędificati.*Tanquam lapides*,id eſt, ſo
lidi in fide *Viui* bonis operibus, ſine quibus fides mortua
eſt,Iacob.2. Vel viui.ſ.Gloſ.Non inſenſibiles, ſed per diſcre
tionem eruditi.*Superædificamini* Super lapidem Chriſtum,
tanquam ſuper ſpirituale fundamentum ędificamini,ſcili-
cet voſipſos, *Domos ſpirituales* In quibus deus habitat per
gratiā.1.Cor.3.Templum Dei ſanctum eſt,quod eſtis vos.
Gl.In domos contra pluuiam, ventos,& flumina Contra
inquam,pluuiam carnalis concupiſcentiæ. Contra ventū
ſuperbiæ,contra flumina cupiditatis & auaritiæ, *In ſacer-
dotium ſanctum* , Id eſt, vt ſitis ſacerdotes ſancti in templis
ſpiritualibus conſcientiarum veſtrarum,deo ſacrificantes,
ſecundum illud Apocalyp.5. Feciſti nos deo noſtro regnū
& ſacerdotes.Ponit abſtractum pro concreto , vt inſinuet
perfectionem & dignitatem huius ſacerdotij , *Sanctum*.i.
ſanctificatum oleo gratię ſpiritusſancti. Ita ſcilicet vt ſitis
digni *Offerentes*,i,offerre in ara cordis veſtri, *Spirituales ho-*

Domus ſpirituales homo.

ſtias Bonorum.ſ.eleemoſynarum & orationum ac huiuſ-
modi,non carnales animalium.Pſal.49.Immola Deo ſacri
ficium laudis.Vel ſpirituales hoſtias.i.noſmetipſos ſpiri-
tualiter viuēres.*Acceptabiles Deo*,Qui ſpiritus eſt & ideo ſpi
rituales hoſtias requirit,non carnales.Pſa.50.Tunc accep-
tabis ſacrificium iuſtitiæ.*Per Ieſum Chriſtum*. Hoc ſecun-
dum Gloſſ.refertur ad omnia præcedentia, quæ fieri non
poſſunt niſi per Ieſum Chriſtum.Gloſſ. Quod ædificami-
ni,ꝙ ſacerdotes eſtis,quod offertis,hoc totum per Ieſum:
cuius gratia omnia habetis. *Propter quod continet ſcriptura*.
Hic oſtendit fructum, & primo in euitatione confuſionis.
Secundo,in acceptione honoris , ibi. Vobis igitur honor.
Dicit ergo,propter ꝙ Glo.Ad confirmandum,ꝙ dominus
propter firmitatem ſuam dictus ſit lapis. *Continet ſcriptura*
prophetica,Eſaię 28. Ecce ego mittam in fundamentis Siō
lapidem angularem,&c.*Ecce*, inquit,pro admiratione.*Po
nam* inquit Deus pater, filium ſuum in carnem mittendo.
In Sion,Per Sion,quæ erat arx ciuitatis Ieruſalem, ſignifi-
catur literaliter terra Iudęorum,in qua ortus eſt dominus.
Spiritualiter vero eccleſia fideliter deū per fidem ſpecu-
lantium, *Lapidem*,ſ.Chriſtum ,qui eſt lapis firmitate. *Sum-
mum* perfectione , *Angularem* duorum parietum eccleſiæ
coniunctione,*Electum* ſingulari dignitate, *Pretioſum* redē-
ptionis virtute pretij noſtri ſalutaris:Hic eſt lapis abſciſſus
de monte,i.natus ex beata virgine, ſine manibus,id eſt,ſi-
ne virili ſemine,Danielis.2 Hic eſt lapis ſeptem oculorum
per vniuerſam terram diſcurrentium.Zach.3. Hic eſt lapis
quē reprobauerunt ædificantes, qui factus eſt in caput an-
guli.ſ.in paſſione.Pſa.117 *Et qui crediderit in eum*.Alias credi
derit in eū.ſ.fide formata per dilectionem operantem. Nō
enim dicit ei,vel eum,ſed in eū,*Non confundetur*,ęterna.ſ.
confuſione.Et nota ꝙ hęc litera eſt ſeptuaginta interpre-
tum.Eſa.28, vbi nos habemus ſic,Ecce mittā in fundamen
tis Sion lapidem angularem,probatum,pretioſum, in fun
damento fundatū:qui crediderit nō feſtinet.Ponit autem
hic Petrus ſummū loco huius quod dicit, In fundamento
fundatū, ad notandum differentiam ſpiritualis ædificij &
terreni.Quia fundamentum ſpiritualis ędificij eſt in ſum-
mo,terreni vero in imo *Vobis igitur* Ita qui credidit nō con
fundetur,imo honorabitur *Vobis igitur honor credentibus* hoc
eſt,exhibitio reuerentiæ in teſtimonium virtutis.Creden
tibus enim in Deū eſt honor in pręſenti, & erit in futuro.
Fides.n.facit hominem filium dei, quod valde eſt honori-
ficum:econtrario *Non credentibus autem*,i.in Chriſtum cre
dere nolētibus,factus eſt ipſe Chriſtus *Lapis quem reproba-
uerunt ædificantes* Vt fiat hic diſtinctio ſecundū Bedam.q.d.
Hi ſicut illi reprobauerunt eum in præſenti,nolentes eum
ponere in ędificio cordis ſui:Sic ipſe reprobabit eos in fu-
turo.Luc.12.Qui negauerit me coram hominibus,denega
bitur coram Angelis dei *AEdificantes* pontifices,ſcribæ,&
phariſęi,qui erāt architecti, & rectores populi Iudaici *Hic
factus eſt in caput anguli*,i.principium iuncturę Chriſtianę
religionis,quę eſt quaſi angelus in quo fit coniunctio duo
rum populorum quaſi duorum parietum.ſ.Iudæorum &
Gentium .Col.1.Ipſe eſt caput corporis eccleſię. Etecon-
trario *Factus eſt lapis offenſionis*,ſ.lædens pedem affectus in
preſenti, vt ſic ceſpitent de peccato in peccatum , non hā-
bentes firmitatem, quia Chriſto iuncti non ſunt *Et petra
ſcandali* in futuro, vt tunc omnino corruāt, & pręcipitētur
in infernū.Sumptū autem eſt hoc de Eſa.8.In lapidem au
tem offenſionis & petram ſcandali duabos domibus Iſrael
& in laqueum,&c.*His qui offendunt verbo*, i. ſcandalizan-
tur in verbo euāgelij, vel male loquuntur de deo vt fecerūt
blaſphemantes Iudęi & negantes.Aug.Non minus peccāt
qui deum blaſphemant iam regnantem in cęlis,quam qui
eum crucifixerunt adhuc mortalem in terris *Nec credunt* in
eū.ſ.Chriſtum *In quo & poſiti ſunt* Act.17.In quo viuimus,
mouemur & ſumus. Vel ait, In quo poſiti ſunt.i.ad quod
ordinati ſunt naturaliter. Gl,Per naturā, Ad hoc facti ſunt
homines vt credant Deo, & eius voluntati obtemperent.

Chriſtus lapis.

Blaſphemi reprobantur.

*Vos autem genus electum,regale ſacerdotium, gens ſan
cta,populus acquiſitionis:vt virtutes annuncietis eius qui
de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum. Qui
aliquando non populus Dei,nunc autē populus Dei: qui nō
conſecuti nunc miſericordiam conſecuti.*

Status Chriſtianæ dignitas.

Hic inſtruit eos cõmendando ſtatum.q.d. Illi ſunt tales qui non credunt *Vos autem* credentes.ſ.eſtis *Genus electum.* q.d.hoc eſt teſtimonium quod antiquo populo datũ fuit, dum Deũ colebat: quia eũ reprobauit, ab eis ad vos traſlatum eſt, qui membra eius facti eſtis. Eſtis genus Abrahę.ſ. per imitationem Mat.3.Luc 3.Potẽs eſt deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.Vel genus Dei per conformitatem. Actu.17.Genus autem cum ſimus Dei,&c.Genus,inquam electum ab infidelibus,qui reprobati ſunt diſtinctione ſecundũ Gl. *Regale ſacerdotium* imitationis dignitatis. Apo.5.Feciſti nos deo noſtro regnũ & ſacerdotes,ſed cum dicitur,Exo.19.Vos eritis in regnum ſacerdotale: quare dicitur hic regale ſacerdotiũ? Reſp.Ad innuendam prærogatiuam noui teſtamenti reſpectu veteris,in nouo.n.teſtamẽto ſacerdotium pręeminet regno, ſicut ſpiritus pręeminet corpori.Regnũ enim conſiſtit in regimine corporali,ſacerdotium vero in regimine ſpirituali.Ideo poteſtas ſacerdotalis ponitur in ſubſtantiuo,regalis autẽ in adiectiuo *Gens ſancta.* A peccatis munda per gratiã *Populus acquiſitionis*.i. acquiſitus nõ modico pretio ſed precioſo ſanguine Chriſti .1.Cor.6.Empti eſtis pretio magno , non credentes vero, populus ſunt perditionis: Ad hoc autem eſtis electi & acquiſiti *Vt virtutes* .i.opera virtuoſa,quæ fecit in opere redemptionis humani generis *Annuntietis*.i.prædicetis alijs, annuntiantes oẽs virtutes eius.Sicut filij Iſrael poſt tranſitum maris rubri,in quo Aegyptij ſunt ſubmerſi , carmen triũphale cecinerunt *Eius*,ſ.Chriſti *Qui de tenebris* culpæ, ignorantiæ & infidelitatis *Vos vocauit* vocatione interiori per ſpiritum , & exteriori per euangeliũ *In admirabile lumen ſuum*,ſ.fidei & gratiæ,quæ illuminat intellectũ,& inflammat affectum.Et dicit hic lumen admirabile,quia illuminat mirabiliter vidẽda & credenda.Pſal.Reuela oculos meos,& conſiderabo mirabilia de lege tua: Vos inquam *Qui aliquando non populus* eratis ſupple per culpã *Nunc autem*,ſ.tẽpore gratiæ *Populus Dei* eſtis per fidẽ & gratiã: *Qui non ſecuti ſunt miſericordiam*,hoc eſt,remiſſionem peccatorũ *Nunc autem* i.tempore gratiæ *Miſericordiam conſecuti* i. peccatorũ remiſſionem Hinc probatur,vt dicit Gl. quod hanc epiſtolã ſcripſit his qui de gentibus ad fidem venerãt. Sumũtur autem duo hi verſus ex propheta Oſee.1.in quo agitur de vocatione gentium.Et tangit hic duplex beneficium,quo incorporari ſunt eccleſię & Deo reconciliari.

Chriſtiana gens, cur regale dicitur ſacerdotium. Cur ſacerdotale regnũ.

Chariſsimi obſecro vos tanquam aduenas & peregrinos abſtinere vos à carnalibus deſiderijs , quæ militant aduerſus animam: conuerſationem veſtram inter gentes habentes bonam: vt in eo quod detractant de vobis tanquam de malefactoribus,ex bonis operibus vos conſiderantes glorificent Deum in die viſitationis.

Hic inſtruit ad bene viuendum ſpecialiter ſecundum diuerſas perſonarum conditiones Primo liberos: ſecũdo ſeruos,ibi,ſerui ſubditi eſtote.In prima parte liberos monet ad carnis puritatem.Secundo,ad conuerſationis honeſtatem,ibi,Conuerſationem veſtrã,&c.Tertio ad mentis humilitatem,ibi,Subiecti eſtote Quarto ad bene operãdi libertatem,ibi,Quia hæc eſt volũtas Dei. Quinto ad aliorũ honorificationem,ibi,Omnes honorate. Dicit ergo *Chariſſimi* Glo.Hucuſq; generaliter inſtruxit eccleſiam. hic diuerſas fidelium perſonas ſolerter hortatur dicens,Chariſſimi,Gloſſ. quia eſtis miſericordiam conſecuti: ergo chariſſimi.Chari,quia homines propter dignitatẽ imaginis dei. Chariores,quia fratres propter cõmunionem Chriſtianę religionis.Chariſſimi,quia ſpirituales filij propter curã apoſtolici regiminis *Obſecro* per ſacra adiuro,non ait præcipio cum tamen poſſet,volens inſinuare charitatem potius quã authoritatem *Tanquam aduenas & peregrinos*.Aduenę ſunt qui in loco alieno manent . Peregrini vero qui ſemper de loco ad locum tranſeunt . Dicuntur ergo hi aduenæ quia de gentilitate ad fidem venerant non ex fidelibus orti.Dicuntur autem peregrini, quia ſub perſecutione ſteterunt, Actuum 8.Diſperſi erant.Vel aduenæ dicuntur quia animę eorum non de natura terreſtri,ſed potius cęleſti ſunt, ſcilicet conformitate Peregrini vero, quia de terra ad cælum tendunt.Pſal.38. Aduena ego ſum apud te & peregrinus. Nota,de peregrino,quantũcunq; ſit extra terrã ſuam corpore,cor tamen eius eſt in patria ſua *Abſtinere*,id eſt,freno abſtinentiæ temperare.Vel abſtinere,id eſt,abſque eorum, ſcilicet deſideriorũ carnalium retentione eſſe. Tenetur.n. homo per conſenſum & delectationem,per opus & cõſuetudinem,& pro remotione iſtorum abſtinendũ eſt *A carnalibus deſiderijs*,i.ab his quæ caro deſiderat,quæ ſunt opera gulæ & luxuriæ.Hæ ſunt duæ filiæ ſanguiſugæ,id eſt,carnis.Prouer.19 *Quæ militant aduerſus animam*,id eſt,vt milites pugnant & impugnant,non inquãtum anima eſt,ſed inquantum anima eſt ſpiritus Gala.5.Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum *Conuerſationem veſtram*,i. actus exteriores *Inter gentes habentes bonam*, i. inter gentiles viuentes non tantum inter fideles: ſed etiam inter illos ſeu corã illis qui non ſunt conuerſi vt prouocetis eos ad fidem.Ad Colo.4. Honeſte ambuletis ad illos,qui foris ſunt *Vt in eo quod detractant de vobis*,ſ. frequenter , vel detrahendo tractãt *Tanquam de malefactoribus*,i.ac ſi eſſetis malefactores, reputantes vos tales credendo in Chriſtum & idola relinquendo vos maleſeciſſe,& propter hoc tribulationẽ ſuſtinere ſeu pati. Imponebant enim pagani Chriſtianis q magicã artẽ exercebant *Ex bonis operibus*.i.propter bona opera, quæ facitis *Vos conſiderantes* diligẽtius intuentes *Glorificent Deum* omnis boni autorem.Matt.5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona & glorificent patrem veſtrũ,&c. *In die viſitationis* Factæ in præſenti per miſericordiam, quando à Deo viſitabuntur & conuertentur exemplo operũ veſtrorũ,de qua viſitatione habetur Luc.1. Per viſcera miſericordię dei noſtri in quibus viſitauit nos oriens ex alto.Siue viſitationis veſtræ factæ in pręſenti per tribulationum preſſuram.Cum enim videbant eorum patientiam credebant hoc eſſe eis ad magnũ meritum apud deum,& ſic deum laudabant.Siue viſitationis,quæ erit in futuro,ſ.in die iudicij: vbi boni premio,mali vero flagello viſitabuntur.

Aduenæ & peregrini qui dicantur.

Subiecti igitur eſtote omni humana creaturæ propter deum.Siue regi,quaſi præcellenti: ſiue ducibus, tanquam ab eo miſsis, ad vindictam malefactorum,laudem vero bonorum. Quia ſic eſt voluntas Dei, vt benefacientes obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. Quaſi liberi,& non quaſi velamen habentes malitiæ libertatẽ, ſed ſicut ſerui Dei.

Hic monet eos ad mentis humiliationem ſeu humilitatem. Glo.Vt conuerſatio veſtra omnibus placeat non reſiſtatis alicui dignitati aut perſonæ aut principatui,cũ deus ſubdi vos voluit,imo *Subditi eſtote omni creaturæ humanæ* Gl. Fidelibus & incredulis. Eſt accommoda diſtributio pro his ſub quorum ſunt poteſtate *Propter Deum* ſic ordinãtem Ro.13.Qui poteſtati reſiſtit dei ordinationi reſiſtit. Vel propter Deum,i.ſecundum amorem, non propter hominum fauorem.Vel propter Deum,huius exemplũ oſtendentem, de quo dicitur Luc.2.Et erat ſubditus illis, ſcilicet parentibus ſuis. Vel propter deum ,i.in his quæ ordinantur ad Deum, vt fratrem noſtrum non in his,quæ ſunt contra deum *Siue regi quaſi præcellenti*,i. qui maior & pręcellens alijs dignitate & poteſtate *Siue ducibus* .i. poteſtatibus minoribus *Tanquam ab eo* , ſcilicet Deo vel Rege *Miſsis* Omnis enim poteſtas à Deo eſt Ro.13. Miſſis inquam *Ad vindictam malefactorum* , i.pœnam *Laudem vero bonorum*, In remunerationis gloriam.Finis.n.legis & miniſtrorum eius eſt punitio malorũ,& remuneratio bonorum.Sed tamen iudices aliquando peruertunt officium ſeu iudicium , malos quidem ſubleuando,bonos vero opprimendo. Quod tamen ipſis bonis ad laudem pertinet,vt dicit Gl.malis autem ad punitionem.Et debetis ſubditi eſſe *Quia ſic eſt voluntas Dei* Vt,ſ.illa faciatis *Vt benefacientes*,ſ.bene cõuerſantes & malis bene vtentes *Obmuteſcere faciatis* ſubtrahendo illis materiã loquendi & detrahendi *Imprudentium hominum ignorantiam* qua ignorãtes bonitatem veſtrã prius detrahebãt vobis. *Quaſi liberi* Gl. Et hęc benefacite quaſi liberi,ſ.ex amore non ex timore: vnde ly, Quaſi,eſt expreſſiuũ veritatis, quaſi,i.ſicut veri liberi eſtis, Sic dominis libere & voluntariẽ ſeruiatis *Et non quaſi velamen habentes malitiæ*. Gloſſa. Libertas veſtra non obuoluat corda veſtra in velamen malitiæ,vt tanto licentius peccetis,quãto minus iugo ſeruitij eſtis preſſi.Hoc autem dicit Apoſtolus contra quoſdã qui dicebãt,quia filius.ſ.dei nos liberauit, vere liberi ſumus, & nemini ſeruire debemus, & ideo ſuperioribus negabãt iura ſua.Tales erant Iudæi dicẽtes Io.8. Semen Abrahæ ſumus.

Finis legis & miniſtrorũ.

mus,& nemini ſeruiuimus vnquam. Talia ſunt aliqua monaſteria & aliquæ perſonæ. quæ habent libertatẽ quaſi velamen malitiæ, quis gaudent priuilegio exemptionis ne viſitentur ab ordinarijs,& ſic liberius peccãt. Ad Gal.5 Vos in libertatem vocati eſtis fratres: nec tamen libertatem in occaſionem detis carnis: ſed per charitatem ſeruite inuicẽ *Sed ſicut ſerui Dei* ſitis humiliter ſeruientes. Gloſ Seruitus Dei humilitatẽ requirit: vult ergo dicere, ſeruite Principibus humiliter, ſicut ſerui Dñi, quia in ipſis Dño ſeruitis,

Omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timete Regem honorificate.

Hic monet ad aliorum honorificationem *Omnes*, inquit, non ſolũ Reges & duces, ſed vnumquemq; pro modo ſuo vt dicit Glo. Honorate quidem honore reuerentiæ. Ro.12. Honore inuicẽ præuenientes, quis in omnibus eſt Dei imago, quæ eſt ratio honorãdi *Fraternitatem diligite* vt & maiores diligant minores ſicut fratres. Frater enim eſt nomen æquiparantiæ *Deum timete* timore filiali non ſeruili, Nõ dicit nunc diligite & honorate, quia timor domini initiũ eſt dilectionis eius, vt habetur Eccl.25. *Regem* quaſi Dei miniſtrũ *Honorificate* Glo. quaſi præcellentem ampliori honore venerandum. Mat.22. Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quę ſunt Dei Deo. Dicit autẽ honorificate. i. honorẽ extra facite. Omnes enim debemus honorare Regem interius& exterius. Obſecro vos tanquam aduenas, &c. Notandum quod in tota illa epiſtola, quæ legitur in eccleſia dominica tertia, poſt Paſcha, monet nos Apoſt. ad tria. Primò, ad abſtinentiam à carnalibus deſiderijs: quibuſlibet, quo ad ſeipſum, ibi, Obſecro vos. &c. Secundò, ad honeſtatem conuerſationis quo ad proximum, ibi, Cõuerſationem veſtrã. Tertio, ad ſubiectionem humilitatis, quo ad deũ, ibi, Subiecti eſtote, &c. In prima primo notatur admonitionis ratio, ibi, Obſecro vos tanquam aduenę, &c. Secundo, ipſa admonitio, ibi, Abſtinete vos, &c.

Serui ſubditi eſtote in omni timore dominis, non tantũ bonis & modeſtis, ſed etiã diſcolis. Hæc eſt enim gratia, ſi propter dei conſcientiam ſuſtinet quis triſtitias patiẽs iniuſte. Quæ enim eſt gratia, ſi peccantes & colaphizati ſuffertis? Sed ſi benefacientes patienter ſuſtinetis, hæc eſt gratia apud Deũ. In hoc enim vocati eſtis: quia & Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplũ vt ſequamini veſtigia eius, Qui peccatũ non fecit: nec inuentus eſt dolus in ore eius. Qui cũ malediceretur, nõ maledicebat, cũ pateretur, non cõminabatur. Tradebat autẽ iudicãti ſe iniuſte. Qui peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignũ, vt peccatis mortui, iuſtitia viuamus, cuius liuore ſanati eſtis. Eratis enim ſicut oues errantes, ſed conuerſi eſtis nunc ad paſtorem, & epiſcopum animarum veſtrarum.

Hic ſpecialiter inſtruit ſeruos, quibus primo dat documentum. Secũdo oſtendit adimpletionis meritũ, ibi, Hęc eſt enim gratia. Tertio inducit exemplum, ibi, Quia Chriſtus paſſus eſt, &c. Dicit ergo *Serui* Gloſ. Huculq; exhortatus eſt liberos ad ſubiectionem, nunc hortatur ſeruos ad eandem dicens *Subiecti eſtote* ſubiectione obedięntiæ & reuerentię *In omni timore* Omne enim & totum & perfectũ dicimus idem, id eſt, in timore filiali, vel in omni timore .ſ. interiori & exteriori *Non tantum bonis* quoad Deum. Glo. Fide, vita, moribus *Et modeſtis*, quoad proximum moderare, ſcilicet in parentibus & condonantibus quando cõmiſſum eſt aliquid cõtra eos *Sed etiam diſcolis* indiſciplinatis & indoctis. Gloſſ. Scholaſtici ſint eruditi: diſcoli, indocti & agreſtes. Alia litera habet, difficilioribus, quaſi ſint illi, qui nihil gratanter accipiunt, ſimiles Holoferni. Nec tamen iſta facientes, ferocitatem pectoris eius mitigarunt, Iudith.3. *Hæc eſt enim gratia*, id eſt, in hoc acquiritur dei gratia, Glo. Per hanc efficitur homo gratus deo *Si propter Dei cõſcientiam*. i. bonam conſcientiam deitatis conformamini, in qua & habitat Deus. Vel propter conſcientiam Dei. i. propter intentionem placendi Deo, qua Deus ſit nobiſcum. Vel propter conſcientiam Dei. i. fidem Dei, vt ponatur conſcientia pro fide, ſicut econtrario Roma. 14. Omne quod non eſt ex fide, peccatum eſt *Suſtinet quis*, ſcilicet patiẽter ſine murmuratione cordis. Et dicit ſuſtinet. i. ſenſualitatem ſub ratione tenet, ne, ſcilicet ratio ſuccumbat *Triſtitias*, i. pœnas à dominis illatas, vnde ſolet oriri triſtitia *Patiens iniuſte*, .i. ſine merito ſuo. Patitur enim quis iuſte, cum patitur per peccatum: patitur iniuſte, cum ſine ſuis demeritis patitur, ſed vt ſoli Deo placeat, vt poſſit dicere illud Pſal Propter te ſuſtinui opprobrium, &c. *Quæ enim eſt gratia*, id eſt, acquiritur, vel debetur ex hoc *Si peccantes*, id eſt rebelles in ſeruitio dominorum, nolentes eis ſeruire *Et colaphizati*. i. colaphis cæſi à dñis propter hoc, vt dicit Gloſ, vt ad obedientiam inducamini *Suffertis*, id eſt, ſuſtinetis, Glo. id eſt, ſi exteriorem pœnam ſuffertis, & non amore iuſtitiæ nullũ præmiũ accipietis *Sed ſi bene facientes*, id eſt, quamuis bene facientes & dominis veſtris vt debetis, obediẽtes *Patienter* ſine murmuratione, & indignatione *Suſtinetis* Gl. mala illata à dominis. Hęc eſt gratia, id eſt, per hoc acquiritur gratis *Apud Deum* patientiæ veſtræ remuneratorem. Infra.3. Siquid patiemini propter iuſtitiam, beati *In hoc enim* Glo. vt patiamini *Vocati eſtis* ad fidem. 2. ad Tim. 3. Omnes qui piè volunt viuere in Chriſto, &c. *Quia Chriſtus paſſus eſt pro nobis, &c.* Hic introducitur exemplũ paſſionis Chriſti. Primo oſtendit in Chriſto patiendi cauſam. Secũdo, patientis innocentiam, ibi, *Qui peccatum non fecit*. Tertio paſſionis efficaciam, ibi, Qui peccata noſtra. &c. efficaciam autem tangit quadruplicem, ſcilicet pro peccatis mortuorum, ſatiſfactionẽ, viuificationem, ſanationem, ibi, Cuius liuore, & cętera, & errantium reductionem, ibi, Eratis enim ſicut oues errantes. Dicit ergo *Quia & Chriſtus* quaſi dicat debetis pati exemplo Chriſti. Gloſſ. Multum glorificat ſeruos, quos benefacientes & abſq; culpa vapulantes affirmat imitatione dominicæ paſſionis *Paſſus eſt* non dicit quid, vt ſic innuat ſuſtinuiſſe omne genus paſſionis. Pſ. Omnes fluctus tuos induxiſti ſuper me. Pro nobis tam apoſtolis quã alijs, tam pręſentibus quam abſentibus ſeu futuris. Chriſtus. n. pro omnibus mortuus eſt. 2. Corin. 5. Vel pro nobis. i. loco noſtri qui eramus morti adiudicati. Vnde paſſus eſt, vt nos à morte liberaret, ſicut ſolet dici, ego ſoluam pro te. i. loco tui. Sicut enim pro membris infirmis curandis, imo pro toto corpore ſanãdo, caput ſanum .i. os quod eſt in capite aliquando bibit amaram medicinam. Ita Chriſtus pro nobis, qui ſumus mẽbra eius, imo pro toto corpore ſuo, quod eſt eccleſia, ſanando amaram ſuſtinuit patientiam. Vel pro nobis. i. amore noſtri. Io. 15. Maiorem hac dilectionem nemo habet quam vt animam, &c. *Vobis*. ſ. abſentibus. i. qui ipſam paſſionem non vidiſtis, ſicut nos præſentes. Ideo dicitur vobis *Relinquens exemplum*. Cũ prius dixiſſet, Chriſtus paſſus eſt pro nobis, quia apoſtoli non indigebant exẽplo, qui ipſum Chriſtum viderãt, & paſſio eius in animabus eorũ erat impreſſa: dicit, vobis relinquẽs, quaſi retro linquẽs ſed nobis præſentialiter tradens exemplũ. Glo. tribulationum, contumeliarum, flagellorum, & mortis crucis. Io. 13. Exemplum. n. dedi vobis, vt quemadmodum ego feci & vos faciatis *Vt ſequamini* quaſi à longe, quia cum eo ire nõ poſſumus. Gen. 33. Pręcedat dominus meus ſeruum ſuum, & ego paulatim ſequar veſtigia ſua, ſicut video paruulos meos poſſe. Mat. 26. dicitur de Petro, quod ſecutus eſt Ieſum à longe vſq; in atrium principis ſacerdotum. Ioannes autẽ ſequutus eſt de prope: in quo intelligitur bona vita: ſed Petrus de longe, in quo intelligitur ſcientia. Interpretatur. n. Petrus agnoſcẽs *Veſtigia eius* non rem. Iob. 23. Veſtigia eius ſequutus eſt pes meus. Sed contra dicitur Eccle. Quid eſt homo, vt poſſit ſequi regem factorem ſuum? Reſpon. Veſtigia diuinitatis homo non poteſt ſequi, quia ſicut dicitur, Iob. 11. Celſior cęlo eſt & quid facies? Profundior inferno, &c. Sed veſtigia humanitatis põt. Bernardus, Omnes viæ Chriſti ſecundum carnem ſunt ſpontanea paupertas, cumulata vilitas, tam aſſumpta quam illata pœnalitas *Qui Chriſtus Peccatum non fecit* in corpore, quaſi dicat, debetis ſequi veſtigia eius, vt ſ. ſine culpa pati non timeatis *Nec inuentus eſt dolus in ore eius*. i. in ſermone ſeu locutione. Dolus .i. falſitas vel ſimulatio. Et dicit nõ eſt inuẽtus, ſ. à ſcribis & phariſæis qui eum obſeruabant vt caperent eum in ſermone. Mat. 22. Et quod non peccauit, oſtendit per partes *Qui cum malediceretur*. i. blaſphemaretur verbo, Io. 8. Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus, &c. *Non maledicebat*. Patet ibidem. Ego quidem dęmonium non habeo. Contrà dixit Iudæis. Ioan. 8. Vos ex patre diabolo eſtis. Et Matthæi. 12. Progenies viperarum, quõ poteſtis bona loqui cũ ſitis mali, Et

Chriſtus exemplar vera patientia.

Chriſtũ ſequi quomodo liceat.

li. Et alibi. Mat 23. Væ vobis ſcribæ & phariſæi, &c. Reſpōſio, Dura correctio procedēs ex charitate nō eſt cōtumelia: ſed procedens ea liuore vindictę & ex intentione cōuitiandi, eſt contumelioſa *Cum pateretur* grauiſſimum crucis tormentū ſecto *Non comminabatur* ſed orabat pro eis. Luc. 23. Pater ignoſce, &c. Et nota, ꝙ dicit cum pateretur, alias.n. charitatiuè eis comminabatur. Lucæ. 13 Niſi pœnitentiam egeritis, oēs ſimul peribitis. Mat. 10. Tolerabilius erit terrę Sodomorum & Gomorrheorum in die iudicij quā illi ciuitati. In quo inſtruit nos, ꝙ qñ infertur nobis cōtumelia vel iniuria, locus eſt patientiæ non correctionis, quia tunc videretur plus procedere ex vindicta & impatientia quam ex charitate & miſericordia. Sic ergo Chriſtus patiebatur nō ex neceſſitate vel coactione *Tradebat autem* autem pro ſed, id eſt, ſed volūtarie tradi ſe permittebat *Iudicanti ſe iniuſte*. ſ. Pilato, & pontificibus Iudæorū *Qui peccata noſtra* cōmuniter omniū, vt dicit Glo. Ipſe & non alius. Sicut filij Iſraël imponebant ſeruo emiſſario. Leui. 16. *Pertulit*, id eſt perfecte tulit *In corpore* quod morti pro nobis expoſuit *Super lignum* crucis vt qui per lignum crucis vincebat, per lignum quoq; vinceretur. Hoc eſt lignum benedictum, de quo Sap. 14. Benedictum lignum per quod fit iuſtitia. Vel lignum ſalutiferum, in eodē. Tranſeuntes mare per ratem liberati ſunt. Pertulit inquam *Vt peccatis mortui* ſicut ipſe mortuus eſt mortali vita veteri & paſſibili. Et dicit peccatis mortui. i. à peccatis ſeparati, ſicut mors eſt ſeparatio animę à corpore. In mortuo.n. nō eſt ſenſus neq; motus. Sic nec in nobis debet eſſe ſenſus. i. affectus peccati ad intra, nec motus ſiue opus ad extra *Iuſtitiæ viuamus*. Sicut ipſe reſurgēs viuit noua vita glorioſa, Ro. 6. Quō Chriſtus reſurrexit à mortuis, ita et nos in nouitate vitæ ambulemus *Cuius liuore*. i. ſumma dilectione. Glo. ſola dilectione, cōſequēs pro antecedente, Amor.n. ſumme intenſus facit euacuationem ſpirituum, & ſic relinquitur color pallidus vel liuidus. Poeta, Palleat omnis amans. Hac inquam, dilectione *Sanati eſtis* Ephe. 2. Propter nimiam charitatē ſuam qua dilexit nos, cum eſſemus mortui peccatis conuiuificauit nos. Vel cuius liuore. i. paſſione inferente eius carni liuorem, ſanati eſtis à morbis, ſcilicet peccatorum veſtrorum. Vel cuius liuore, id eſt, carne liuida, vel Iudæorum inuidia, vt exponit Gloſ. Sed quomodo ſanati ſumus, per Iudęorū inuidiā? Reſponſio, Occaſionaliter: quia per inuidiam eorū traditus eſt ad mortē, per quā mortem ſanati ſumus *Eratis enim* quaſi diceret, eo indigentes cum eſſetis infirmi. Eratis.n. præcipuè vos de indigentibus orti *Sicut oues* ſine paſtore *Errantes* per diuerſa abrupta vitiorū, vagātes, morſibus luporum expoſiti, ſępius in pœnā puniti & dilacerati *Sed conuerſi eſtis* qui prius eratis auerſi *Nunc*. i. tempore gratiæ & paſſionis Chriſti gratuitę *Ad paſtorem*, id eſt, Chriſtum, qui ad modū boni paſtoris ouem perditā requirit. Luç. 15. dicens, Nōne dimittit nonagintanouem, &c. Inuentam reportat & reducit ad ouile. Eſa. 40. Sicut paſtor gregem ſuū paſcet, in brachio ſuo cōgregabit agnos & in ſinu ſuo leuabit, fœtas ipſe portabit *Et Epiſcopum animarum veſtrarum*. i. Chriſtū, qui eſt pontifex futurorum bonorum. Ad Heb. 12. Animarum dicit non poſſeſſionum, ſicut multi moderni intendunt poſſeſſionibus, non animabus. Hier. 3. Quaſi cuſtodes agrorū facti ſunt. Chriſtus dicitur animarum paſtor: eas reficiēdo: Epiſcopus vero, id eſt, ſuperintendens & viſitator, vt dicit Glo. eas à malo cuſtodiendo, & corrigēdo. Nota, in hoc ꝙ dicit, Qui peccata noſtra, &c. Maxime nobis manifeſtatur dilectio Saluatoris. Primo in cauſa patientiæ, quia nō pro amicis, ſed pro inimicis animā ſuā poſuit. Hoc notatur cū dicitur, Peccata noſtra Itē ſupra illud, Chriſtus pro peccatis noſtris mortuus eſt, iuſtus pro iniuſtis. Secundo, in qualitate & quantitate paſſionis, quia nō quamcunq; mortem ſed viliſſimam & grauiſſimā elegit ſibi mortem, crucis. ſ. quod notatur cū dicitur: Super lignū. De huius mortis vtilitate dicitur Sap. 2 Morte turpiſſima, &c. De eius acerbitate dicitur Tren. 1. O vos oēs qui tranſitis per viā, &c. Tertio in totalitate patientis, quia non in vno mēbro vt capite truncari vel transfoſſi, ſed in quolibet. In primis in capite coronā mirabilem ſpineam, in pedibus & manibus clauos, in latere lanceā. Quod notatur ibi, In corpore ſuo, toto. ſ. Vnde Eſa. A planta pedis, &c. volue & reuolue illud, dominicum corpus, & vbiq; inuenies dolorem, vbiq; cruorem

Acerba obiurgatio quādo eſt licita.

Dilectio Chriſti in. 4. nobis manifeſtatur.

Quarto in ſolutione præmij ſuperabundantis, quod notatur ibi, pertulit. Notatur autem abūdantia, quia plus ſoluit quam homo debuit. Vnde Aug. Si æqua penſetur lance culpa hominis & pretium redimentis, non tantum diſtat oriens ab occidente, vel centrum à ſummo cæli cardine.

CAPIT. III.

Coniuges inuicem conuerſentur, omnes vnanimes aegenis bona conferant, mala tolerent, & ſic domino fide coniungentur.

SImiliter & mulieres ſubditæ ſint viris ſuis: vt ſi qui nō credūt verbo, per mulierū cōuerſationē ſine verbo lucrifiant: cōſiderantes in timore ſanctā conuerſationē veſtrā. Supra monuit ad bene viuendū in ſe, hic monet ad conuiuendū in membris ſuis. Et primo ſpecialiter coniuges: Secundo generaliter omnes fideles, ibi, In fide autē oēs vnanimes. In prima parte primo monet mulieres: ſecundo viros, ibi, viri ſimiliter. In prima igitur parte primo monet mulieres ad ſubiectionem virorum: ſecundo ad ſui decentem ornatū, ibi, Quarum non ſit extrinſecus, &c. Tertio proponit vtriuſq; exemplū, ibi, Sic enim aliquando, &c. Dicit ergo *Similiter*. i. Ita ſerui & liberi debent eſſe ſubditi propter Deum *Similiter & mulieres ſubditæ ſint* ſubiectione obedientię & reuerentię. Nā etſi quo ad debitū coniugale ſint pares & ſociæ, ideo quia de coſta formatæ, tamen quo ad miniſtrationem & diſciplinā debent eſſe ſubditę, quia vir eſt caput mulieris, primo Co. 11. *Viris ſuis*. Glo. Nō adulteris *Vt & ſi qui*. ſ. mariti *Non credunt verbo* Glo. Euangelij vel verbo fidei *Per mulierum conuerſationem* ſcilicet bonam. Glo. bene ſe habentiū & humiliter patientium *Sine verbo* Glo. Prædicationis. Efficacior quippe eſt, vt ait Bernar. vox operis quam ſermonis. Et dicit ſine verbo, non enim debet mulier prædicare verbo ſed exemplo, primo Timo. 2. Docere mulierem non permitto *Lucri fiant*, id eſt, conuertantur ad fidem. Sicut dicit Gloſſ. 1. Co. 7. Sanctificatur vir infidelis per fidelē mulierē *Conſiderantes* viri increduli *Sanctam conuerſationem veſtram*. Ex tertia perſona tranſit ad ſecundam, dirigens ſermonem ad mulieres, vt ex modo loquēdi qui magis eſt familiaris alliciat eas ad bonum. Conuerſationem dico habitam & conſeruatam. *In timore* ſcilicet Dei qui eſt principium & cuſtodia ſanctitatis. Grego. Anchora cordis, timor. Eccl. 27. Si nō in timore Dei te tenueris inſtanter, i. cito, ſubuertetur domus tua.

Quarum non ſit extrinſecus capillatura aut circundatio auri aut indumenti veſtimentorum cultus: ſed qui abſconditus eſt cordis: homo in incorruptibilitate: quieti & modeſti ſpiritus, qui eſt in conſpectu Dei locuples. Sic enim aliquando, & ſanctæ mulieres ſperantes in Deo ornabant ſe ſubiectæ proprijs viris, ſicut Sara obediebat Abrahæ, Dominum eum vocans: cuius eſtis filiæ benefacientes, & non pertimentes vllam perturbationem.

Hic hortatur ad ſui decentem ornatum, quarum, ſcilicet mulierū cultus exterior *Non ſit extrinſecus capillatura* Plicatio ſiue tricatio capillorum. Alia litera habet capillorū implicatio ſicut fit in tortis criminibus. Glo. Videtur ꝙ mulieres eorum qui in tribulatione erant contēnebant viros ſuos, & vt alijs placerent ſe pulchrè ornabant, ſed contra, 1. Cor. 11. Mulier ſi comam nutriat, gloria eſt illi. Reſponſio, Nutrire poteſt, ſed non debet artificialiter ſe ornare vel oſtentare ad alios ad libidinem excitandam, ſed debet habere velamen ſuper caput ſuum propter angelos, id eſt, clericos. 1. Corin. 11. Vel capillatura dicitur capillorum propriorum curioſa aptatio, vel capillorum alienorum appoſitio *Aut* ſupple non ſit mulierum cultus, *Circundatio auri*, id eſt, ornamenta aurea circundantia, vt ſunt coronulę aut circuli aurei *Aut* ſupple nō ſit *Indumenti veſtimentorum cultus*. i. indumenta nimis chara vel pretioſa ſuper alia veſtimenta, quibus in feſtis vtantur, vt dicatur indumentū veſtimentorum, ſicut virgo virginum. Cyp. 9. Serico & purpura indutæ, Chriſtum induere ſinceriter non poſſunt: auro, & margaritis, & monilibus adornatæ, ornamenta cordis & pectoris perdiderunt, quod ſi Petrus mulieres admonet coërcendas, qui excuſat cultus illarū per maritos, quāto magis id obſeruare virginē fas eſt, cui nulla ornatus ſui

Mulierū decens ornatus qualis eſſe debeat

competit

competit venia? Intelligitur autem hoc de virgine nō deſpōſanda, ſed in virginitatis propoſito permāſura. Et nota, quod ſi hoc non licet mulieribus, multo minus viris, vnde Gregorius in homil. Penſate quæ culpa ſit viris appetere à quo curauit paſtor Eccleſiaſticus & fœminas prohibere. Ex textu igitur & glo. quæ dicūt, quod ſerico & purpura indutæ Chriſtū induere nō poſſunt, videtur quòd ornatus mulierū ſit illicitus, immo quod ſit peccatū mortale. Nihil enim impedit induere Chriſtum, niſi peccatum mortale. Iterū Gregorius, Si cultus pretioſarum veſtium culpa nō eſſet, nequaquam euangelica lectio tam vigilanter dixiſſet quòd diues, qui in inferno torquetur, purpura & biſſo induebatur. Contra Glo. dicit hic, quòd per maritos poſſunt ſe excuſare mulieres. Nempe de bigamia dicit Aug. Quòd peccatum non erat, quādiu mos erat, ergo mos regionis & debitus finis, ſi non poteſt aliter maritum ſuum de adulterio reuocare excuſant. Reſponſio, Quidam dicunt ſimpliciter, quòd ornatus nimius eſt illicitus, nec dignitas perſonæ, nec mos regionis vel ciuitatis excuſat à toto, ſed à tanto: ſed ſolum iſta cauſa, vt vir ab adulterio reuocetur. Alij dicunt, quod ſi non faciat cauſa ſuperbiæ, vel vanitatis, vel prouocādi adulteros, ſed vt ſeruetur mos regionis vel gradus dignitatis, vel reuocetur vir à fornicatione, nō eſt peccatum maius vel minus, mortale vel veniale ſecundum radicem, vel ſecundū cauſam. Alij dicūt, quod in illis ornatibus, in quibus ſit præiudicium naturæ, ſicut ſit in pictura faciei & huiuſcemodi, quæ peruertūt naturam ſolum hoc excuſat, vt vir ab adulterio reuocetur, non conditio perſonæ, nec conſuetudo loci. In alijs vero excuſant, & conſuetudo loci & dignitas perſonæ. Gregorius & Cyprianus loquuntur de ornātibus ſe propter ſuperbiā, vel vt placeant adulteris *Sed qui abſconditus eſt homo* quaſi nō ſit cultus mulieris exterior, ſed potius *Cordis*. i. homo interior ſcilicet ratio *Qui abſcōditus eſt inquam* Alijs hominibus & ſoli deo cognitus 1 Reg. 17. Homo videt ea quæ foris patent, Deus autē intuetur cor, homo inquam manens *In incorruptibilitate ſpiritus* quamuis non corporis. Gloſ. Quia exterior homo videtur corruptus, & beatitudine integritatis, quæ eſt propriè virginitatis habere, deſtitutus, imitamini incorruptionem ſpiritus per abſtinentiam: & quod corpore non poteſtis, mēte præſtate: has enim Chriſtus diuitias, & hæc veſtræ coniunctionis quærit ornamenta. Et Pythagoras, Vera ornamenta matronarum, pudicitia, non veſtes ſunt.

Quieti & modeſti ſpiritus.

Spiritus inquā *Quieti* ab operatione mali *Modeſti* modū ſeruantis in operatione boni. Vel quiet. in aduerſis, modeſti in proſperis *Qui* ſcilicet ſpiritus quietus & modeſtus *Eſt in conſpectu dei locuples* in diuitijs ſpiritualibus deo placētibus, de quibus Eſa 33. Diuitiæ ſalutis ſapiētia & ſcientia *Sic enim aliquando* hic ponit exemplū. Sic enim aliquādo. i. tempore patriarcharum & ante tēpus gratiæ, quāto magis nunc *Et ſanctæ mulieres* vxores ſanctorū *Sperantes in Deo*. Glo. Non in ornatu veſtium ſicut mulieres laicluæ *Ornabant ſe* Interius non exterius nō veſtibus ſed moribus. Aug. Nec affectetis veſtibus placere ſed moribus *Subiectæ proprijs viris* Subiectione reuerentiæ & obediētiæ. Gloſſ. Etiam in his, quæ videbantur grauia. Gene. 3. Sub poteſtate viri eris *Sicut Sara* Quæ eſt exemplum ſanctarum mulierū, ſicut Abraham virorū. Eſa. 51. Attēdite ad Abraham patrem veſtrum, & ad Saram, quæ peperit vos *Obediebat Abrahæ, dominum eum vocans* Gloſ. Ex Reuerentia Gen 18. Poſtquā ſenui, & dn̄s meus vetulus eſt, &c. *Cuius* ſcilicet Saræ *Eſtis filiæ* Imitatione fidei, etſi non ſucceſſione generis. Erant enim proſelitæ *Benefacientes* in agendo, & maritos honorando *Et non pertimescentes vllam turbationem* In patiendo, ſi aliquid mali inferatur à maritis vel à perſecutoribus.

Sara in exemplū mulieribus proponitur.

Et nota, quod nō dicit timētes, quia timere eſt naturale, & omnino caueri nō poteſt, ſed pertimētes. i. perfectè timētes, hoc eſt ſupra modū timentes, ita quod bonū inceptū dimittāt, vel aliquod incōueniens cōmittant. Virtus enim etſi aliquando turbetur, nō tamē perturbatur, cadit enim in ipſam turbatio propaſſio, ſed nō turbatio paſſio, ſecundū illud Prou. 12. Non contriſtabit iuſtum quidquid, &c.

Viri ſimiliter cohabitātes ſecundum ſcientiā, quaſi infirmiori vaſculo muliebri impartiētes honorē tanquā cohæredibus gratiæ vitæ: vt non impediantur orationes veſtræ.

Hic monet viros ad bene conuiuendum vxoribus, ſicut ſe bene habere debent mulieres ad viros, ſimiliter viri mariti earum ſint *Cohabitantes* Reddentes debitum cōiugale *Secundum ſcientiam*. i. diſcretè & cum moderamine, non ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus vt generēt filios ad cultum vnius dei. In hoc autem quod dicit cohabitantes, ſignificatur æqualitas in redditione debiti coniugalis. Et nota, quod triplex eſt concubitus. Primus coniugalis, qui fit cauſa concreandæ & educandæ prolis ad cultum dei. Alius eſt maritalis & fragilis qui fit cauſa vitandæ fornicationis. Tertius impetuoſus & beſtialis, qui fit cauſa implendæ libidinis, non vt in ſua, &c. Primus eſt meritorius, Secundus, eſt peccatum ſed veniale. Tertius, eſt peccatum mortale. De quo Aug. dicit, Quòd vehemens amator vxoris adulter eſt, &c. *Impartientes honorem*, ſcilicet in neceſſariorū adminiſtratione & reuerentiæ exhibitione. Sic præcipitur. Exod. 20. Honora patrem, & matrem. Glo. Si abſtinueris à coitu, honorem ei tribuis *Quaſi inferiori vaſculo*. i. fragiliori vaſculo. Vaſculum dicitur corpus mulieris ob ſuſceptionem ſeminis & conceptionē prolis. 1. Co. 12. Quæ putauimus inferiora eſſe corporis membra, his abūdantiorem honorem circūdamus. Et nota, quod dicit impartientes. i. in parte tribuentes. Soli enim Deo honor totaliter eſt impēdēdus. *Tanquam* Ecce alia cauſa *Cohæredibus vitæ et gratiæ* Gratiæ quidē in præſenti, & vitæ æternæ in futuro, *vt non* Ecce tertia ratio *Impediantur orationes veſtræ* ſcilicet cōcubitus aſſiduitate. Beda, impediri orationē officio coniugali commemorat, quia quærens vxori debitum, credo orare nō poſſe, quod ſi iuxta apoſtoli ſermonē ſine intermiſſione orandū eſt, nunquā ergo mihi cōiugio ſeruiendū eſt, ne ab oratione, cui ſemper inſtare iubet, vlla præpediar hora. Reſpōſio. Illud apoſtoli quod ibi ponit gloſ. Sine intermiſſione orate, intelligendū eſt, horis & tēporibus cōſtitutis. Vel poteſt dici, quod nō ceſſat orare, qui nō ceſſat bene facere. Itē ille ſeruire dicitur, qui hoc facit cauſa libidinis, vel loquitur de illo qui liber eſt & ſolutus, cui non expedit ſe ſubdere cōiugali ſeruituti, vt tute poſſit ſemper vacare orationi.

Concubitus triplex eſt, coniugalis maritalis, & ſceleſtus.

Mulieris corpus vaſculū dicitur.

In fide autē omnes vnanimes, cōpatientes, fraternitatis amatores, miſericordes, modeſti, humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto: ſed econtrario benedicentes: quia in hoc vocati eſtis, vt benedictionem hæreditate poſſideatis.

Supra hortatus eſt ad bene conuiuendum fratribus, & ſpecialiter coniuges. Hic vero hortatur generaliter omnes ducendo bene conuerſari etiam inter malos. Allegans primo ſuæ conuocationis beneficium. Secundo cœleſte præmium, ibi, Qui enim vult vitam. Tertio, Aduerſariorū impotentiam ad nocendum, ibi, Et quis eſt qui vobis, & cæt. Quarto, Chriſti exemplum, ibi, Melius eſt enim vt benefacientes In prima parte docet qualiter ſe habeāt ad bonos. Secundo, qualiter ad malos, ibi, Nulli malum, &c. Tertio, reddit rationē vtriuſq; Quia in hoc vocati eſtis. Dicit ergo *In fide autem* Glo. diuerſas perſonas, diuerſas cōditiones, diuerſos ſexus docui. Iā nunc omnes admoneo inquā *In fide autem* tenēda & defendenda quaſi fundamento *Omnes* tā liberi quā non liberi, tā viri quā mulieres *Vnanimes* vnū ſcilicet de fide ſentiētes. Ita quod nec cogitatione diſcrepetis, vel vnanimes. i. cor vnum & animam vnam habentes, non diſſentientes. Vnde Act. 2. Erat eis cor vnū & anima vna in deo. Iſtud autem quod ſequitur, Eſtote in oratione, non eſt de textu. Nec antiqui libri habēt nec glo. exponit, Sed Eccleſia hoc addit in epiſtola ad ornatum, & ad deuotionem populi excitandam, vel ad manifeſtationem ſcientiæ *Compatientes*, ſcilicet miſerijs proximorum, vt ſic vos oſtendatis vnius corporis eſſe membra. Si enim patitur membrum vnum, compatiuntur & alia membra *Fraternitatis amatores* fraternæ vnitatis & cōcordiæ cōſeruatores. Glo. Ne deſtruatis fraternitatem, ne per hoc à fidelibus recedatis, immo, nec à deo. Quia dicit Iſidorus, Qui à fraterna dilectione ſecernitur, a diuina participatione priuatur.

Et notandum, quòd amanda eſt fraternitas, vt non ita cito cadamus. Prouer. 18. Frater qui iuuatur à fratre: quaſi ciuitas firma. Item vt ſi ceciderimus citius reſurgamus. Eccleſi. 4. Væ ſoli, quoniam ſi ceciderit non habet ſubleuātem ſe. Item vt facilius a Deo, quod petimus impetremus

Fraternitas eſt amanda.

Matth.

Matt decimoquintò, Si duo ex vobis ſuper terram conſenſerint de quacunque re quã petierint, fiet illis à patre meo, qui in cœlis eſt. *Miſericordes* Bona veſtra pauperibus communicando. Glo. Impendendo in eleemoſynas *Modeſti* Seruantes, ſcilicet modum in omnibus. Glo. Omnia cũ modo facientes, attendentes omnes circunſtantias loci & temporis ac perſonarum *Humiles* Ne de his ſuperbiatis, Sicut dicit glo. Humilitas, omnium bonorum cõſeruatrix eſt. Gregorius, Qui cæteras virtutes ſine humilitate cõgregat, quaſi puluerem in ventum portat *Non reddentes malum pro malo* In factis *Nec maledictum pro maledicto* In verbis *Sed cõtrario benedicentes* ſcilicet ſitis. Quod eſt perfectæ & abundantis patiẽtiæ. Rom. 12. Benedicite & nolite maledicere *Quia in hoc vocati eſtis*. i. ad hoc vt patientiam habeatis *Vt benedictionem hæreditate poſſideatis* Benedictionem paſſiuam, Illã ſcilicet qua dicitur Mat. vigeſimoquintò, Venite benedicti patris mei, &c. Poſſidete regnũ, &c. *Hæreditate*. i. in hæreditatẽ ſcilicet firmiter & perſeuerãter ſicut hęreditaria poſſeſſio firma eſt, quaſi dicat, Bene iuſtũ eſt, vt qui æternã expectant benedictionem, ſemper in ore eorum reſonet benedictio nõ maledictio. Glo. Quod quiſque in futuro inuenire deſideat, hoc in præſenti meditari & agere ſatagat.

Qui enim vult vitam diligere, & videre dies bonos, coerceat linguam ſuam à malo, & labia eius nè loquantur dolum. Declinet autem à malo & faciat bonum, inquirat pacem, & perſequatur eam: quia oculi domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum, vultus autem domini ſuper facientes mala.

Hic allegat cœleſte præmium. Primo, proponens magnitudinem præmij. Secundo, docens modum perueniendi, ibi, Coerceat linguam ſuam à malo. Tertio dans fiduciã obtinẽdi, ibi, Quia oculi Domini, &c. Dicit ergo *Qui enim vult vitam diligere* Qui enim, quaſi dicat debetis benedicere & non maledicere. Vult vitã diligere, id eſt, oſtendere ſe dilectionẽ vitæ habere faciendo opera per quæ ad vitã peruenitur *Et videre*, id eſt, vidẽdo habere: in ſpiritualibus enim idẽ eſt videre quod habere *Dies bonos* Claritatis æternæ. Dicuntur enim dies gloriæ, dies boni, ad differentiam dierum præſentis vitæ qui mali ſunt, ſecudũ illud Epheſ. 5. Redimentes tempus quoniam dies mali ſunt. Dicuntur autem dies eſſe in patria pluraliter, non propter ſucceſſionem, quę ibi non erit, quia ſol iuſtitiæ qui neſcit occaſum ſemper luceſcit. Et vtrunque hemiſpherium rationis inferioris & ſuperioris lumine ſuæ humanitatis & diuinitatis illuminabit. Sed dicũtur dies pluraliter, propter infinitam durationem. Mich 5. Egreſſus eius à diebus æternitatis. Et propter gaudiorum diuerſitatem in ſanctis. *Coerceat* Hic oſtendit meritum ad perueniendum ad illud præmiũ. Primo, meritum oris. Secundo, meritum operis, ibi: Declinet autem à malo Tertio, meritum cordis, *ibi*, Inquirat pacẽ, & cætera. Dicit ergo *Coerceat linguam ſuam* ſcilicet freno diſcretæ taciturnitatis. Eccleſiaſt. 28. Verbis tuis facito ſtateram, & frenos ori tuo rectos. Et dicit coerceat, id eſt, ſimul cum extremis ſuis, quæ ſunt cogitatio & operatio arceat *A malo* aperto *Et labia tua ne loquantur dolum* malũ ſcilicet occultum. Pſal. Tota die iniuſtitiam cogitauit lingua tua, & ſicut nouacula acuta feciſti dolũ. Ponit autem duo quibus verba formantur, ſcilicet linguam interius, & labia exterius. Et nota, arcenda eſt lingua à malo multiplici ſcilicet falſo. Sapientiæ primo, Os quod mentitur, occidit animam. Item à nociuo, Pſalmiſta, Lingua eorum gladius acutus. Item otioſo, Matthæi duodecimo, De omni verbo otioſo, &c. Item à doloſo. Pſalmiſta, Hic ne loquatur dolum *Declinet autem à malo, &c.* Gloſſa, Etiam ſi datur occaſio vt peccet, vnde nõ debet eã accipere ſed declinare. Hæc eſt prima pars iuſtitiæ *Et faciat bonum* Hæc eſt ſecunda pars iuſtitiæ Primo enim oportet extirpare vitia, quàm inſerere virtutes. *Inquirat pacem* Gloſ. vt rem abſcõditam, non autem quærat eam falſo, ſed ex animo, vnde dicit, Inquirat, id eſt, intus quærat pacem, ſcilicet futurã, quę exuperat omnem ſenſum. Philippen. 4. Vel præſentem, cũ deo & hominibus. Rom. 12. Si fieri poteſt, quod ex vobis eſt. cũ omnibus hominibus pacem habentes *Et perſequatur eam* Perſequatur, id eſt, perfecte ſequatur. Gloſſa, Vt rem fugitiuam. Heb. 12. Pacem ſequimini & ſanctimoniã, &c.

Inquirat affectu, ſequatur effectu *Quia oculi domini*, id eſt, reſpectus diuinæ miſericordiæ ad remunerãdum. Et dicit in plurali, quia miſericordię domini multę *Super iuſtos* Ad obſeruandum & protegendum eos. Vbi enim amor, ibi oculus. Deus autem iuſtos diligit, vt habetur Pſal. *Et aures eius* id eſt, voluntas exaudiẽdi *In preces eorum*, id eſt, ſunt intentæ ad exaudiendum. Pſal. Qui plantauit aurem nõ audiet, aut qui finxit oculũ nõ cõſiderat? Dicit autẽ in preces ad ſignificandum, quòd celeriter exaudit. Eſa. 65. Antequam clament ego exaudiam, adhuc illis loquentibus ego exaudiã *Vultus autem domini, &c.* id eſt, indignatio, quę in vultu ſolet apparere *Super facientes mala* Vt puniat eos. Nec dicit ſuper quod puniet eos, aut ſupra condignũ. Vel aliter, ſed notat eorũ punitionẽ. Pſal. 20 Pones eos vt clibanũ ignis in tẽpore vultus tui. Tota authoritas iſta ſumitur ex Pſ. 33. videlicet, Benedicam dominum in omni tempore.

Et quis eſt qui vobis noceat, ſi boni æmulatores fueritis? Sed & ſi quid patimini propter iuſtitiam, beati. Timorẽ autẽ eorum ne timueritis, vt non conturbemini. Dominum autem Chriſtũ ſanctificate in cordibus veſtris, parati ſemper ad ſatisfactionem omni poſcenti vos rationem de ea qua in vobis eſt ſpe & fide, ſed cum modeſtia & timore conſcientiam habentes bonam, vt in eo quod detrahunt de vobis confundantur, qui calumniantur veſtrã bonam in Chriſto conuerſationem. Melius eſt enim vt benefacientes ſi voluntas dei velit, pati, quàm malè faciẽtes: quia & Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, iuſtus pro iniuſtis, vt nos offerret deo, mortificatos quidẽ carne, viuificatos autẽ ſpiritu, In quo & his qui in carcere erant ſpiritibus veniens prædicauit, qui increduli fuerant aliquando, quando expectabãt dei patientiã in diebus Noe cùm fabricaretur arca, in qua pauci, id eſt, octo animæ ſaluæ factæ ſunt per aquam. Quod & vos nunc ſimilis formæ ſaluos facit baptiſma, non carnis depoſitio ſordiũ, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in deum, per reſurrectionem Ieſu Chriſti à mortuis, qui eſt in dextera dei deglutiẽs mortẽ, vt vitæ æternæ hæredes efficeremur, profectus in cælum ſubiectis ſibi angelis & poteſtatibus & virtutibus.

Hic allegat impotentiã aduerſariorum ad nocendum, Vbi primo excludit metum perſecutoris. Secundo, ſuadet audaciam confeſſionis, ibi, Dominum autem Ieſum Chriſtum. Tertio, Imponit modum audacię ibi, Sed cum modeſtia. Metum autem perſecutoris excludit. Primo, negando perſecutionis nocumentum. Secundo, aſſerendo profectum, ibi, Sed & ſi quid patimini propter iuſtitiam, beati. Tertio, inducendo authoritatem ad ipſum, ibi, Timorem autem eorum, &c. Dicit ergo *Et quis eſt* Gloſ. Ideo debetis declinare à malo & facere bonum, quia nemo poteſt vos retrahere ſi perficere volueritis, immo proſunt dum nocere volunt. Et quis eſt, an homo aut diabolus *Qui vobis noceat*. i. nocere poteſt, vos à bono violenter retrahendo, & ad malũ violẽter impellẽdo *Si boni* genitiui caſus & neutri generis *Aemulatores fueritis*. i. zelantes bonum, vel amatores boni aut imitatores, quaſi dicat, Nullus nocebit. Beda, Perfectum boni æmulatorem nemo lædere poteſt. Gloſſa, Si verba contumelioſa, ſi rerum damna, ſi inſerantur corporum tormenta, non nocent, ſed patientiam exercẽt *Sed & ſi quid* quaſi dicat non nocent, ſed proſunt. Item quaſi dicat modicum quid eſt *Patimini* In pręſenti tẽpore *Propter iuſtitiam* vię tenendam, & patrię conſequendã *Beati* eſtis iam in ſpe, tandem in re. Matth. 5. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam. Multiplex eſt ratio quare debemus pati. Primò, vt ſic Chriſti veſtigia ſequamur. 1. Pet. 2. Chriſtus paſſus eſt pro nobis obediens vſque, &c. Secundo, vt ſic ſanctis conformes ſimus, 2. ad Tim. 3. Omnes qui piè volunt viuere in Chriſto, &c. Tertio, vt conſolationum Chriſti & ſanctorum participes ſimus. 2. Corinth. primo, Sicut abũdãt Paſſiones Chriſti in nobis, ita & per Chriſtum, &c. Quarto, vt in bono gratię conſeruemur. 1. Pet. vltimo. Deus autem omnis gratię, qui vocauit vos in ęternam gloriam ſuam in Chriſto Ieſu modicum paſſos ipſe perficiet. Quinto, vt per hoc peccata vitemus. 1. Pe 4. Qui paſſus eſt in carne deſijt à peccato, Sexto, vt animę à

dæ.no-

dæmonibus præſeruentur ſeu cuſtodiantur, primæ Petri 4. Qui patiuntur ſecundum voluntatē dei, fideli creatori cōmendent animas ſuas. Septimò, vt in æternum remuneremur. Matth. quinto. Beati qui perſecutionē patiuntur propter iuſtitiam: quoniā ipſorum eſt regnum cœlorum. Eccl. primo. Vſque ad tempus ſuſtinebit patiens. Cùm hucuſq; ſit *Timorem eorum, &c.* ſcilicet perſecutorum, id eſt, timoris materiam. Gloſſa, quæ in eis timenda videtur, vt ſunt regia poteſtas & huiuſcemodi *Et non conturbemini*, id eſt, quamuis terreamini, fortaſsis ſecūdum ſenſualitatem, non tamē conturbemini, ſecundum rationem. Gloſſa, Recedendo à fide & dilectione dei. ſumitur autē hæc authoritas ex Eſaia octauo. *Dominum autē*, autem ponitur pro ſed *Christū* Qui dominus eſt, ſecundum diuinitatē. Chriſtus, id eſt, vnctus, ſecundum humanitatem *Sanctificate*, id eſt, ſanctum oſtendite, Vel ſanctum, id eſt, firmum facite eum in corde firmiter retinendo. Et ſit non tantum oris ſed cordis intentionē ſicut deus dicitur exaltari *In cordibus veſtris* non tantum in ore, non tantum in codice. Eſa. octauo, Dominum exercituum ipſum ſanctificate. Vos dico *Parati* per prouidam mentis audaciam *Semper* omni tempore proſperitatis & aduerſitatis *Ad ſatisfactionem*. Per verba & opera, vt dicit gloſſa, Per verba dicendo: ſic tenet eccleſia: ſic tenuerunt ſancti & in hac fide mortui ſunt. Et per opera faciendo, opera quæ decent habentes fidem, id eſt, opera ſanctitatis & veritatis *Omni poſcēti vos* ſiue fideli, ſiue infideli. Poſcenti, ſcilicet ad diſcendum, non calumniandum: ſecundum illud Matthæi ſeptimo. Nolite ſanctum dare canibus *Rationem de ea quæ in vobis eſt ſpe & fide* Hoc autem fit duobus modis ſecundum Gloſſ. Vel verbo, & hoc pertinet ad ſapientes. Vel facto, & hoc ad oēs pertinet. Glo. duobus modis de fide & ſpe noſtra rationem reddere debemus, vt quærētibus rectas cauſas ſpei & fidei intimemus, & ipſam fidem & ſpem inter preſſuras illibatam teneamus, oſtendētes per patientiam, quod rationabiliter eam conſeruandam didicimus, pro cuius amore nec aduerſa pati, nec mortem ſubire formidemus *Sed cū modeſtia* in loquendo cōtra diſputandi contentionem & clamorem *Ex timore* reuerentiæ in inueſtigando ne nimis ſubtiliora & ardua inquirans *Conſcientiā habentes bonam*, abſq; ſcrupulo peccati mortalis Glo. vt quod exterius oſtenditis, intus habeatis, ne dicatur hoc quod dicitur in Pſa. 49. Peccatori dixit Deus, quare aſſumis, &c. *Vt in eo quod detrahūt de vobis*, i. de hoc quod detrahunt vobis *Et qui calumniantur veſtrā in Chriſto conuerſationem* falſa crimina imponendo, ſcilicet perſecutores veſtri. Cōuerſationem veſtram, quo ad mores in Chriſto manentem, quo ad fidem *Confundantur* confuſione ſalubri, vt confuſi in ſeipſis, i. triſtes & dolentes & verecundi de ſua iniquitate, & de offenſa dei, ſequantur vos, allecti exēplis veſtris. Eccl. 4. Eſt confuſio adducens gloriam, &c. *Melius eſt enim* Hic allegat Chriſti exemplū, vbi primo tangit patientis innocentiam: ſecundò patiendi cauſam motiuam, ibi, Vt nos offerret deo, tertiò paſsionis efficaciā, ibi, Quia & vos: quartò paſsionis gloriam per reſurrectionem, ibi, Per reſurrectionem Ieſu Chriſti. Dicit ergo *Melius eſt enim* quaſi dicat, Debetis bene conuerſari, nec dimittere bonum faciendum propter calumniatores. Melius eſt enim, id eſt, vobis honorabilius eſt & vtilius *Vt bene facientes* ſcilicet pati *Quam male facientes*, i. melius eſt pati ſine meritis, quam pro meritis. Et pro meritis in multis eſt cumulus dānationis. Vnde ſi aliquis bene vtitur pœna, illa eſt ad dimiſsionē ſui reatus. Pati vero ſine meritis, meritum eſt, Et hoc *Si voluntas dei velit* ſi deus hoc dare voluerit alicui. Per hoc innuitur quod pati ſine culpa eſt ex voluntate dei. Diſtinguit autē hic glo. tria genera patientiū. Quia qui iuſtus patitur, Chriſtum imitatur. Qui verò flagellis corrigitur, latronem dextrum imitatur, qui cum Chriſto in paradiſum intrauit. Qui verò nec flagellis corrigitur ſiniſtrum latronem imitatur, qui poſt crucem in tartarum ruit. Bene dico, quod melius eſt, & hoc patet exēplo Chriſti *Quia & Chriſtus ſemel pro peccatis* Chriſtū frequenter proponit nobis in exēplum. Et vt dicit Auguſtinus. Summa Chriſtianæ religionis eſt, imitari quod colis *Semel, inquam, pro peccatis noſtris* delendis & abluendis *Mortuus eſt* Ad Roma. 6. Mortuus eſt propter delicta noſtra *Iuſtus pro iniuſtis* In quo maior oſtenditur benignitas. Et nota quod dicit. Semel mortuus eſt, quaſi non iterū moriturus: ad deſtruendā hæreſim quæ dicit eum ſemel paſſum ad redemptionē hominū, & iterum paſſurum in aere ad redemptionē dæmonum. Inſuper ad retrahendā falſam ſecuritatem peccatorū, qui ita peccant poſt Chriſti mortem, quaſi pro peccatis eorum eſſet iterum moriturus. Item moraliter ad ſignificandum quod nos debemus mori ſemel peccato: hoc eſt peccato totaliter & poſtmodum non committere, ſecundum illud Eccle. 21. Fili peccaſti, ne adiicias iterū *Vt nos offerret deo* patri, ſcilicet vel in præſenti, vitam noſtram laudabilem in conſpectu patris oſtendendo, vel in futuro nos in regnum patris introducendo, ſecundū Gloſſ. *Mortificatus quidem carne*, quo ad carnalia vita *Viuificatus autem ſpiritu*, id eſt, vita ſpirituali. Glo. Spiritu ſancto vel noſtro, debemus enim eſſe mortui quo ad carnalia, ſed viui quo ad ſpiritualia. Roma. 8. Si ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis *In quo* Glo. vt Deo offerentur *Spiritu veniens* ipſe Chriſtus per inſpirationem in terram quamuis nondum per carnem aſſumptam. Vel ſpiritu, id eſt, per ſpiritus angelicos per quos locutus eſt hominibus illius temporis *Prædicauit* non in perſona propria, ſed per Noe & alios ſanctos illius temporis, prædicauit (inquam) *His qui in carcere erant* carnis ſcilicet vel peccati vel erroris, vel huius exilij. Pſal. 141. Educ de carcere animam meam. Non enim erant de ſe valentes egredi per ſeipſos. Alia litera habet, In carne concluſi erant, id eſt, carnalib. deſiderijs. Vel in carne, quaſi in corpore corrupto, quod dicitur carcer, quia corpus quod corrumpitur aggrauat animam. His dico *Qui incredul i fuerant* ipſi prædicanti pœnitentiam. Et diluuium futurum comminanti *Aliquando* ſcilicet ante diluuium *Quando expectabant dei patientiam* Putantes quod Deus patienter ſuſtineret eos, vel quando expectabat eos, ſcilicet ad pœnitentiam, Dei patientia differens vindictam. Vnde Eſaiæ. 20. Propterea expectat vos Deus vt miſereatur veſtri *In diebus Noe* Geneſis ſexto. Lucæ. 17. Edebant & bibebant, nuptui tradebant, & cæt. venit diluuium, & cæt. Cùm fabricaretur arca in conſpectu eorum ad terrorem *In qua*, ſcilicet arca *Pauci* credentes. Gloſſa. qui ſpem in deum habebant *Id eſt octo animæ* pars pro toto, id eſt octo homines, ſcilicet Noe, vxor eius, tres filij eius, & eorum vxores *Saluæ factæ ſunt per aquam* Arcam in ſublime erigentem, ſicut dicitur quod nauis ſaluatur, quæ vadit per aquam, aliqui libri habent per arcam, ſed credo quod fictio eſt. Notandum, quod per arcam ſignificatur eccleſia, quæ collecta eſt de diuerſis fidelibus, ſicut arca compoſita fuit de diuerſis lignis, in qua pauci reſpectu damnatorum ſaluantur, quia Matth. ſeptimo dicitur. Arcta eſt via quæ ducit ad vitam, & pauci inueniunt eam. Pauciores ambulant per eam ſed paucisſimi perſeuerant in ea, & finem vitæ aſſequuntur. Per hoc autem quod dicit, quod octo animæ ſaluæ factæ ſunt, dat intelligere, quod nullus ſaluatur qui non habet fidem reſurrectionis, quæ ſignificatur per octonarium, quia Chriſtus octaua die reſurrexit, & generalis reſurrectio erit octaua ætate. Illa ſaluatio eſt per aquam baptiſmalem. Vel per aquam, id eſt, per tribulationem. Pſal. Tranſiuimus per ignem & aquam, & cætera. *Quod*, id eſt cuius ſimile *Vos*, ſcilicet credentes *Nunc*, ſcilicet tempore gratiæ *Facit baptiſma* exiſtens *Similis formæ*. Gloſſ. per omnia aſsimilatum illi arcæ, quia quicquid tunc carnaliter, hic geritur ſpiritualiter. Sicut enim arca fuit de lignis leuigatis, id eſt, dolatis, ſic eccleſia Chriſti de ſanctis per anguſtias & tribulationes dolatis & afflictis. Item ſicut arca fuit de lignis imputreſactibilibus ſeu imputribilibus, ſic eccleſia de incorruptis hominibus. Item in arca pauci ſaluati ſunt, ſcilicet tantum octo animæ: per quod ſignatur paucitas ſaluandorum. Matth. vigeſimo ſecundo. Multi ſunt vocati, pauci verò electi. Vnde nota, quod paucitas ſaluandorum præfigurata fuit tempore legis naturæ, quando ſcilicet omnes exceptis octo, qui ſaluati ſunt in arca diluuij, ſicut habetur hic. Item fuit præfigurata tempore legis Moſaicæ, vbi legitur Numer. decimo quarto. de omnibus quos eduxit dominus ex Aegypto fere ſexcentis milibus per deſertum (per quod ſignificatur pœnitentia) non intrauerunt niſi duo terram promiſsionis, ſcilicet Ioſue filius Num, & Caleb filius Iephonne. Item fuit præfigurata tempore prophetarum, quando filij Iſrael ducti ſunt in captiuitatem, & pauci relicti ſunt in terra promiſsionis. Ezech. 12. Relinquām ex eis viros paucos à gladio & fame et peſtilentia. Vnde Pſal. Pauci facti ſunt & vexati ſunt à tribulatione

Pati tripliciter poſſumus.

Arca Noe paucos ſaluans eccleſiam Chriſti ſignificat.

Saluandorum numerus multipliciter fuit præfiguratus.

malorum & dolore. Sed tempore gratiæ fuit actu expreſſa & annuntiata. Matth. 22. Multi ſunt vocati, pauci vero, &c. Item per Noe homines ſalui facti ſunt in arca: ſic per Chriſtum in eccleſia. Noe enim requies interpretatur & ſignificat Chriſtum, in quo eſt requies animarum. Item quia extra arcam non eſt aliquis ſaluatus, ſic nec extra eccleſiam. Item multiplicatis aquis eleuabatur arca: ſic per tribulationem creuit eccleſia. Baptiſma ergo quod ſaluat nos eſt ſimilis formæ. Non illud Baptiſma in quo tantum eſt *Depoſitio*, id eſt, ablutio *Sordium carnis*. Sicut eſt baptiſmus in aqua, ſine ſpiritu, qualis baptiſmus Iudæorũ, de quo Mat. 18. Et baptiſmus Ioannis, de quo Ioan. 1. Ego baptizo vos aqua, & cæt. Qualia etiã ſunt baptiſmata hæreticorũ & omnium ficte accedentium. Sed baptiſmus in quo eſt *Interrogatio bonæ cõſcientiæ* Glo. Exigitur à baptizato pura conſcientia per eccleſiæ miniſtrum baptizantem, ſcilicet de obſeruantia rectę fidei & morum. Verum, ſcilicet baptizandus credat: verum pompis diaboli abrenuntiet, quod fit in catechiſmo *In Deum* Conſcientiæ dico tendentis in deum per fidem. Tale autem baptiſma, ad quod cum bona conſcientia acceditur, ſaluos facit. Saluat inquam *Per reſurrectionẽ* exemplar, Quia ſicut Chriſtus reſurrexit à morte ad vitam ſic nos in baptiſmo à vitijs in virtutes. Roma. 6. Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortẽ, vt quomodo ſurrexit Chriſtus à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus *Ieſu Chriſti* qui, ſcilicet Chriſtus *Eſt in dextera dei*, i. in ſupremo loco beatitudinis. Vel in eius æqualitate ſecundũ diuinitatem. Vel in potioribus bonis eius ſecundum humanitatem, quæ per dexteram ſignificatur. Matth. vltimo. Sedet à dextris dei *Deglutiens* id eſt, deſtruens plena mortis victoria *Mortem* in reſurrectione in ſe ſecundum rem. In nobis per ſpem in hoc quod dicit, deglutiens, notatur plena mortis victoria, vt ſicut quod deſtruitur non apparet ſed totum abſorbetur, ſic in eo per reſurrectionem. Nullum enim veſtigium mortis apparuit, primo Corinth. 15. Abſorpta eſt mors in victoria. Item in hoc notatur deſiderium mortis Chriſti pro ſalute humani generis, quod enim deglutitur auide ſumitur. Lucæ. 12. Baptiſmo autem habeo baptizari, & quomodo coarctor vſq; dum perficiatur. Item in hoc notatur quod eius paſſio fuit amara. Amaræ enim potiones cito deglutiuntur. Item in hoc notatur quod eius dolor mortis cito tranſijt, ſicut illud quod deglutitur cito trãſit. Hoc aũt facit iam in ſe, ſed etiã faciet in nobis in generali reſurrectione, quando præcipitabit mortẽ in ſempiternum. Eſaiæ. 31. Vnde ſequitur *Vt nos* qui ſumus membra eius *Efficeremur hæredes vitæ æternæ*. Alia litera habet *Vt vos efficeremini* hæredes vitæ æternę. i. poſſeſſores ipſius vitæ æternæ ſtabiliter. Auguſtinus. Viciſti nos in morientibus vita es in reſurgentib. Victoria tua qua abſorbuiſti corpora morientium temporalis fuit. Victoria qua abſorpta eſt vita reſurgentiũ æterna manebit *Profectus in cœlum* in die aſcenſionis. Act. 1. Pſal. A ſummo cœlo egreſſio eius, &c. *Subiectis ſibi angelis* qui prius erant ſubiecti ſecundum rem, tunc ſubiecti facti ſunt ſecundum manifeſtationem, Phil. 2. Vt in nomine eius omne genu flectatur cœleſtiũ, &c. *Angelis* interlinearis, primus ordo *Poteſtatibus* interlinearis, ſecundus ordo, *Et virtutibus* interlinearis, tertius ordo. Notandũ vero quod ordo appellatur hic Hierarchia ſecũdũ Dionyſiũ. Hierarchia enim eſt ordo diuinus. Per angelos. n. intelligitur hic Hierarchia infima. Per poteſtates media: per virtutes ſuprema. Nam virtus ſecundũ Dionyſium, nomen generale eſt omnium angelorũ. In omnibus enim reperire eſt virtutem & operationẽ: vnde quandoq; nomine virtutum, omnes etiam omnium ordinũ intelliguntur, Danielis 3. Benedicite omnes virtutes domini domino: hic autem præcipue intelligitur per virtutes, tertia Hierarchia: quia virtus eſt nomen bonitatis & excellentiæ, ſecundum illud, Virtus eſt optimum de re, & virtus eſt influentia vltimum de potentia. Et ideo illi qui diuinam bonitatem excellentius recipiunt, merito virtutes vocantur.

Capit. IIII.

Ordinatur quis ad Chriſtum, carnem ſpiritui ſubijciendo, finem ſuum conſiderando, pœnas abſque erubeſcentia, imo cum gloria tolerando.

Chriſto igitur paſſo in carne, & vos eadem cogitatione armamini, quia qui paſſus eſt in carne, deſijt à peccatis: vt non iam deſiderijs hominum, ſed voluntate Dei quod reliquum eſt in carne viuat temporis. Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium conſummandam, his qui ambulauerunt in luxurijs, deſiderijs, vinolentijs, cõmeſſationibus potationibus, & illicitis idolorum cultibus: in quo admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confuſionem blaſphemantes: qui reddent rationem ei, qui paratus eſt iudicare viuos & mortuos. Propter hoc enim & mortuis euangelizatum eſt, vt iudicentur quidem ſecundum homines in carne: viuant autem ſecundum Deum in ſpiritu. Omnium autem finis appropinquabit.

Supra inſtruxit eos ad bene viuendum, & conuiuẽdum fratribus: hic vero inſtruit eos ad compatiendum Chriſto capiti. i. compatiendum exemplo Chriſti. Vbi primo animat eos reſpectu paſſionum imminentium: Secundo reſpectu iam præſentiũ, ibi, Chariſſimi nolite peregrinari. Animat autem reſpectu paſſionũ imminentium, primo, patiendi paſſiones proponendo: ſecundo, virtutum armis eos muniendo, ibi, Eſtote itaq;. Aſſignat quinq; rationes: quarum prima ſumitur ex imitatione ſaluatoris. Secunda ex conſideratione vtilitatis ex hoc autẽ prouenientis, ibi, Quia qui paſſus eſt in carne. Tertia ex congruitate tẽporis, ibi, Sufficit enim præteritum tẽpus. Quarta ex intẽtione euangelicæ prædicationis, ibi, Propter hoc enim & mortuos. Quinta ex propinquitate finis, ibi, Omnium autem finis. Dicit ergo *Chriſto igitur paſſo, &c.* Gloſſa, Quia deglutiuit mortem, & nos vitæ æternę hęredes erimus. Chriſto igitur tanquam exemplari præcipuo patiendi *Paſſo in carne* non in natura diuinitatis, ſed in natura aſſumptæ carnis, quod ſignificatum fuit in ariete immolato, & in Iſaac liberato, vt habetur Gene. 22. *Et vos eadem cogitatione armamini*, i. eius paſſionem recolite, & patimini pro eo ſimilia. Gloſſ. Sicut ipſe ſponte, & nos ſponte. Sicut ipſe omnia tolerat, & nos toleremus, Et bene dicit armamini, quia memoria dominicæ paſſionis contra inſultus & tentationes diaboli munit & roborat. Bernardus, tanta eſt virtus crucis Chriſti, vt ſi in mente fideliter habeatur, nulla libido, nulla peccati præualere poſſit inuidia, ſed continuo ad memoriam eius totius peccati & mortis, ſcilicet ſpiritualis fugatur exercitus. Similiter Gregorius, Si paſſio Chriſti ad memoriam reuocetur, nihil tam durum, quod non æquo animo toleretur. *Chriſtus*
Threno. 3. Dabo eis ſcutum cordis, laborem tuum. Nota *armatus in*
quomodo dominus armatus fuit in cruce. Habuit enim in *cruce.*
capite quaſi galeam, non de auro vel argẽto, ſed de ſpinis, habuit loricam non de ære vel ferro, ſed carnem immaculatam de virgine ſumptam: habuit in manibus non lanceã vel gladium, ſed magnos clauos manibus affixos: in pedibus quaſi calcaria clauos infixos. Pro equo vero habuit ipſam crucem *Qui paſſus eſt in carne*, id eſt, armamini cogitatione patiendi, exemplo Chriſti, quia inde prouenit vtilitas Quia qui paſſus eſt in carne, carnales, ſcilicet concupiſcentias per edomationem carnis extinguendo: vel corpus pro iuſtitia martyrio exponendo. Hoc eſt, duplici modo ſecundum Gloſſam, poteſt quis Chriſto crucifigi. Ad Galat. 5. Chriſto confixus ſum cruci *Deſijt à peccatis* quaſi mortuus peccato intendit dei ſeruitio. Iſidorus, Mori oportet in carne mundo, ne moriamur in anima Chriſto. Et ſumitur hic caro pro toto homine, tã interiori quã exteriori. Vnde ſenſus eſt, Qui paſſus eſt in carne i. in ſe toto homine, in anima per contritionem, in carne, per macerationem: Talis deſijt à peccatis omnibus tã carnalibus quam ſpiritualib. *Vt non iam deſiderijs hominũ* hoc eſt deſiderijs carnalibus, Sic enim ſonat homo in carnalitate. 1. Corin. 3. Nonne homines ſiue carnales, &c. *Sed voluntate dei viuat*. i. ſecundum voluntatẽ Dei faciendo bona opera *Quod reliquum eſt temporis*. i. ad modicum, quod reſtat ſibi de ſpatio vitæ, ſupple ad agendũ vel ad viuendum *In carne* id eſt, in vita iſta corruptibili & fragili. Notandum quod dicit, Quod reliquum eſt temporis, id eſt, reliquias temporis ſui. Forte multa fercula fecit homo diabolo, vnam partem temporis exponẽdo in luxurijs: aliam in ſuperbia & elatione cordis: aliam in gula, aliã in auaritia, ſaltem reliquias temporis ſui det Deo, & viuat ſecundum voluntatem Dei. *Sufficit enim, &c.* Gloſſa, Iam ceſſat à peccatis & merito, quia conſiderata immanitate ſcelerum, Sufficit *Præteritum tempus* impendiſſe ſecundum voluntatem gentium: ſufficit tempus præteritum, immò

minus

minus eſt: quia totum tempus ad pœnitentiam eſt datum. Apo. 2. Dedit illi tempus vt pœniteat, vnde in peccatis expenditur ſuperflue *Ad voluntatẽ gentium conſummandum*, i. quod expendiſtis cum gentibus fuiſtis gentiliter viuentes. quaſi diceret, de tempore multum amiſiſtis, ſed perpetratio peccatorum quam feciſtis in tempore præterito debet vobis ſufficere. Vel ad voluntatem gentium conſummandam id eſt, malorum gentiliter viuentium, quibus vos conformaſtis peccando, vnde & tempus præteritum conſumpſiſtis in vanum *Qui*, ſcilicet gentiles vel gentiliter viuentes *Ambulauerunt* paſſib. mentis, non paſſibus corporis de malo in peius proficiendo *In luxuria*, i. luxuriandi actu *Deſiderijs* luxuriandi voluntate ſecundum Gloſſ. *Vinolentijs*, id eſt, inebriandi conſuetudine, quæ luxuriæ occaſio eſt. Alia litera habet violentijs, in pauperum oppreſſione *Comeſſationibus* epularum ſolennium aſsiduitate *Potationibus*, i. potandi ſuperfluitate. Iſido. Ebrietas perturbationem gignit mentis furorem cordis, flammam libidinis. Ideo dicitur Rom. 13. Non in comeſſationibus, & cætera. *Ebrietatibus & illicitis idolorum cultibus* in quibus conſiſtit fornicatio ſpiritualis. Ponitur autem iſtud vltimum quaſi maximum. Vnde Sap. 14. Infandorum idolorum cultura, omnis mali cauſa, initium & finis. Gloſſ. A paruis ad maximum peruenitur, non quod peccata præcedentia ſint parua, quæ ſunt in ſeipſum vel proximum, ſed quia iſtud eſt directe in deum *In quibus* vitijs prædictis, quæ via reliquiſtis *Nunc* ſcilicet poſt conuerſionem veſtram, *Obſtupeſcunt* propter inſolitam vitæ nouitatem *In quo*, id eſt, in qua *Admirantur* propter vitæ magnitudinem & difficultatem, quia ſtupor eſt timor ea conſueta imaginatione: Admiratio vero eſt timor ex magna apprehenſione. Vel ſtupor, de declinatione mali: admiratio de operatione boni. Gloſſa. Quaſi impoſsibilis videtur inceſtuoſis caſtitas, guloſis abſtinentia, ſuperbis humilitas, & cætera. Non concurrentibus vobis, id eſt, cum eis concurrentibus ſiue concordantibus. Prouerb. 1. Pedes eorum ad malum currunt *In eandem luxuriæ confuſionem*, ſcilicet, in qua ſunt, & vos aliquando fuiſtis *Blaſphemantes*. i. vituperantes vitam veſtram, quia iam eſtis eis diſsimiles: nec curetis de hoc, ſi benefacientes blaſphemamini ab eis *Qui* à. quia ipſi *Reddent rationem* ſcilicet in iudicio de operibus ſuis. Eccl. 12. Cuncta quæ fiunt adducet dominus in iudicio pro omni errato, ſiue bonum, ſiue malum ſit *Ei qui paratus eſt iudicare* Ad differentiã iudicum huius ſeculi, quos oportet cauſas examinare antequam iudicent. Ipſe autem nouit omnia, vnde non indiget tali examinatione: & quia ipſe ſemper eſt paratus iudicare, & nos ſemper debemus eſſe parati vt iudicemur. Matth. 25. Et vos eſtote parati, & cætera. Iudicare inquam *Viuos & mortuos*. i. illos qui tunc viui & mortui reperientur, & bonos & malos. Act. 10. Conſtitutus eſt à domino iudex viuorum & mortuorum, *Propter hoc enim*, Hæc eſt quarta ratio, quæ ſumitur ex intentione euangelicæ prædicationis. Gloſſa. Ideo non debetis curare malorum blaſphemationem, quia propter hoc, vel ſic, propter hoc, ſ. iudicij periculum euitandum *Et mortuis* morte ſpirituali *Euangelizatum eſt*, i. prædicatum eſt verbum euangelij *Vt iudicentur quidem* in præſenti à ſemetipſis. i. puniantur & quaſi condemnentur *Secundum homines in carne*, i. de factis ſuis humanis, quæ commiſerunt in carne, carnaliter, ſcilicet viuẽtes. 1. Cor. 11. Si noſmetipſos iudicaremus, non vtiq; iudicaremur. *Viuant autẽ ſecundum Deum in ſpiritu*, i. vita ſpirituali, quæ eſt ſecundum deum, i. ſecundum dei voluntatem. Roman. 8. Si ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis *Omnium autem finis, &c.* ita iudicabit deus, & non tardabit iudicium generale in fine mundi. Iudicium aũt perſonale eſt in morte cuiuſlibet *Vel omnium finis*, id eſt, mors ad quam ſicut ad finẽ omnia terminantur *Appropinquabit*. Eccl. 11. Neſcit quod tempus eũ prętereat, & mora appropinquat. Iſidor. Vita præſens, quia ipſis ſuis incrementis deficit, breuis eſt. Suo. n. augmẽto perit, dum illud quod videtur in futuro perfici, in præterito præterijt.

Eſtote itaque prudentes, & vigilate in orationibus. Ante omnia autem mutuam in vobiſmetipſis charitatem continuã habentes, quia charitas operit multitudinem peccatorum Hoſpitales inuicem ſine murmuratione Vnuſquiſque ſicut accepit gratiam, in alterutrũ illam adminiſtrantes. ſicut boni diſpenſatores multiformis gratiæ dei. Si quis loquitur, quaſi ſermones dei. Si quis miniſtrat tanquam ex virtute, quam adminiſtrat deus, vt in omnibus honorificetur deus per Ieſum Chriſtum: cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum, amen.

Hic animat eos virtutũ armis muniendo, ponẽs ſeptem virtutes. Primò, diſcretionem. Secundò, deuotionem, ibi, Et vigilate in orationib. Tertiò, charitatẽ, ibi, Ante omnia. Quartò, hoſpitalitatem, ibi, Hoſpitales. Quintò, liberalitatem, ibi, Vnuſquiſque ſicut accepit. Sextò, loquendi rectitudinem, ibi, Si quis loquitur, &c. Septimò, fidelem miniſtrationem, ibi, Si quis miniſtrat, &c. Dicit ergo *Eſtote itaq;* quia, ſcilicet finis appropinquat, & incerta eſt hora *Itaque eſtote prudentes*, i. futura præuidentes. Deut. 32. Vtinam ſaperent, &c. Prudentiam autem præponit, quia prudentia, vt ait Bernardus, non tam eſt virtus, quã auriga virtutum. Prudentia autem ponitur, hic quaſi ante cuſtodem ſeu cuſtodiam. Humilitas vero quaſi retro cuſtodiam *Et vigilate* Ad habendam, ſcilicet prudentiam diligentes & ſoliciti eſtote, non pigri aut ſomnolenti *In orationibus* Non in ludis aut luxurijs, aut comeſſationib. aut cæteris malis: ſed in orationib. nõ in vna tantũ, ſed plurib. Vnde glo. frequentib. Et dicit, Vigilate ſicut dicit gloſ. ne aliud cogitet, quã illud quod deprecatur. Auguſt. In pſalmis & hymnis cum oratis deũ, hoc verſetur in corde quod præfertur in ore. Itẽ gloſſ. Cũ ſtamus ad orandũ, omnis carnalis cogitatio abſiſtat, intentio cordis ſincera deũ non ſono vocis, ſed ſenſu animi oret. Debemus ergo vigilare. Primò, ipſum deum inceſſanter diligendo. Cantic. 5. Ego dormio, & cor meum vigilat, quaſi dicat, Et in dormiẽdo cogito de deo. Secundò, ipſum deuote laudando, non dormitando, ſiue in particularibus orationibus, ſiue communibus, vt in miſſa, veſperis, matutinis, & alijs horis canonialibus & eccleſiaſticis. Thre. 2. Conſurge, lauda in nocte in principio vigiliarum. Tertiò, ipſum ſolicite deprecando. 1. Petri 4. Id eſt, in iſto capitul. Vigilate in orationibus. Quartò, ipſum deum affectuoſe deſiderando. Eſaiæ 26. Anima mea deſiderabit te in nocte, in principio vigiliarum. Notãdum ſi omnibus vigilandum eſt, maxime prælatis, qui habent cuſtodire gregem, &c. Ex prima parte Gloſſ. videtur, quod non valet oratio, quæ in mente non vertitur. Cuius contrarium patet, quia non poſſumus vitare, quin aliquid aliud cogitemus. Ea vltima parte Gloſſ. videtur quod non oportet orare voce. Reſponſio, ad primum. Non dicit Gloſſ. quod quis nihil aliud cogitet, ſed dicit quod ad hoc eſt vigilandum. Non enim poſſumus facere, quin alia cogitemus, ſed ea cito repellere debemus, ne in eis moram faciamus. Ad aliud dicendum, quod Gloſſ. non dicit, orationem vocalem non eſſe bonam, & pro loco & tempore neceſſariam, ſed quia mentalis eſt melior, quæ eſt cum deſiderio: deſiderium enim animæ loquitur Deo. Pſalm. 9. Deſiderium pauperum exaudiuit dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua. *Ante omnia*, id eſt, præ cæteris virtutibus. Ipſa enim eſt mater & forma virtutum, ſine qua aliæ virtutes nihil valent ad meritum. *Mutuam* ab vno alteri reddendam. Roman. 13. Neminẽ quidquam debeatis niſi, & cætera. *In vobiſmetipſis*, id eſt, intra vos in corde, & non tantum in ſignis exterioribus. 1. Ioan. 3. Non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate. Vt inquam in vobiſmetipſis, id eſt, propter id quod in vobis eſt internum, ſcilicet imago Dei & non temporalia *Charitatem*, id eſt, charam dilectionem, ſpiritualem, non carnalem. Auguſtin. in regula, Non autem carnalis, ſed ſpiritualis inter vos debet eſſe dilectio. *Continuam* non interruptam *Habentes*, Loquitur magis de continua charitate habenda, quam de vigilijs vel orationibus. Quia vt dicit Beda, ſemper diligere valemus, ſemper autem vigilare in orationibus, fragilitate carnis obſtante non poſſumus *Quia charitas operit multitudinẽ peccatorum* Ne appareant, ſcilicet ad puniendum. Gloſſ. vt ſit quod puniat Deus. Prouer. 10. Vniuerſa delicta operit charitas *Hoſpitales inuicẽ* Quia nõ ſolum in affectu, ſed in effectu eſt. Sitis hoſpitales inuicem, i. ſuſceptores hoſpitũ. *Sine murmuratione* quaſi dicat, Etſi laboretis fratres recipiendo in hoſpitio, tamen hylariter hoc facite, non murmurantes de longo labore vnuſquiſque quaſi ſiue ſit de maioribus, ſiue de minoribus. *Sicut accepit*, ſcilicet gratis. Matthæi 10. Gratis accepiſtis, gratis date. *Gratiam* id eſt, quodlibet donum gratuitum. *In alterutrum*, id eſt ad vtilitatem aliorũ.

Stupor & admiratio quid ſint.

Oratio non tam vocalis quam mente fieri debeat vt ſit vtilis.

Illam adminiſtrantes.i. quilibet in alterutrum, ſicut mēbra in vno corpore ſibiinuicem ſeruiunt. Oculus.n.videt toti corpori, & pes portat totum corpus. *Sicut boni* non auari, ſed diffuſiui. *Diſpenſatores multiformis gratiæ dei* Dicit diſpenſatores, vt innuat quod talia non ſunt diſpenſanda tanquam noſtra, ſed tanquam nobis ad diſpenſandum alijs tradita ſiue credita.1 Cor.4. Sic nos exiſtimet homo, vt miniſtros Chriſti & diſpenſatores, &c. Dicitur autē gratia multiformis propter multiplices effectus gratiarū, vel propter diuerſos habitus virtutū: vel ſecundum gloſſ. Merita multiformis gratiæ.i. multipliciter formatæ, ſecundum deſideriū vniuſcuiuſq;. Hoc eſt dicere quod vſus gratiæ formatur, iuxta applicationem animi ad id quod deſiderat. Vt ſi quis ſe applicat ad patientiam, magis datur ei vſus gratiæ patientiæ, & ſic de alijs *Si quis loquitur*,i. ſcientiam & officium loquēdi habet. *Tanquā ſermones dei*. Notatur hic qualitas verbi proferendi, vt ſcilicet ſit ædificatorium ſicut ſermo dei.ad Epheſ.4. Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat, ſed ſi quis bonus eſt ad ædificationē fidei. *Si quis miniſtrat* ſcilicet alijs.i. ſi quis habet officium miniſtrandi, ſiue temporalia, ſiue ſpiritualia. *Tanquā ex virtute quā adminiſtrat deus*.i. non reputet ſe facere ex virtute propria, ſed ex gratia diuina.1.Corin.4. Quid habes quod nō accepiſti à deo. *Vt in omnibus factis veſtris, & verbis. Honorificetur Deus*, id eſt, totum fiat in honorem dei. ad Coloſ.3. Omnia in gloriam dei facite *Per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum* tanquam per noſtrum mediatorem & merito, quia nobis à patre per ipſum fluunt. *Cui* ſcilicet, Deo vel Chriſto *Eſt gloria* in ſe *Et imperium* quo ad alios *In ſecula* futura conſecutiua *Seculorum* præſentium ſine fine, non quod in futuro ſint plura ſecula per ſucceſſionem, ſed per æternitatē, quæ omnia ſecula continet.

Chariſſimi nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis ſit, quaſi noui aliquid vobis contingat: ſed communicantes Chriſti paſsionibus gaudete: vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultātes. Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis, quoniam quod eſt honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui eſt eius ſpiritus ſuper vos requieſcet. Nemo autem veſtrum patiatur: quaſi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor Si autem vt Chriſtianus, non erubeſcat, glorificet autem deum in iſto nomine, quoniam tempus eſt, vt incipiat iudicium à domo dei. Si autem primum à nobis, quis finis eorum qui non credunt dei euangelio? Et ſi iuſtus quidem vix ſaluabitur, impius & peccator vbi parebunt? Itaq; & hi qui patiuntur ſecundum voluntatem dei, fideli creatori commendent animas ſuas in benefactis.

Hic animat eos ad patientiam exemplo Chriſti, reſpectu paſſionum iam præſentium, in quibus iam erant, Exhortans eos ad patiendum. Primò perſeueranter. Secundò libenter ibi, Sed communicantes, & cæt. Tertiò fiducialiter, ibi, Si exprobramini. Quartò innocenter, ibi, Nemo autem veſtrum. Quintò glorianter, ibi, Si autem vt Chriſtianus Sextò humiliter, ibi, Itaq; & hi qui patiuntur. Dicit ergo *Chariſſimi* Glo. Hæc bona facite, & pro nulla tribulatione ceſſate: & vocat eos chariſſimos. Charos quidem quia homines: Chariores, quia fideles: Chariſſimos, quia vitę æternæ hæredes. *Nolite peregrinari*,i. reputare vos alienos à Chriſto capite, vel a ſocietate membrorum eccleſiæ. Vel nolite peregrinari, id eſt à ſtatu fidei ac ab amore dei alienari. Qui enim peregrinatur locum ſuum dimittit. Locus autem animæ deus eſt, à quo non debemus peregrinari, *In feruore*, id eſt tribulationis ardore. Vnde tribulatio camino & fornaci comparatur. Eccl.27. Vaſa figuli probat fornax. Quia vt dicit Gregor. Quod fornax auro, quod flagellum grano, hoc facit tribulatio viro iuſto. *Qui ad tentationem vobis ſit*, id eſt ad probationem, Et ſic ad bonum veſtrum, & ideo nō debetis inde facere damnum veſtrum. Solet enim deus tentare bonos. Gen.22. Tentauit deus Abraham, &c. *Quaſi noui aliquid vobis contingat* quod, ſcilicet non contigerit alijs, quaſi dicat, Tentari & perſecutiones pati non eſt nouum, ſed antiquū, & frequens: nec factum ſolum vobis, ſed omnibus ſanctis, 2. Timot.3. Qui pie volunt viuere in Chriſto, perſecutionem patientur. Alia littera habet, Nolite mirari in feruore, &c. Et hoc dicitur quibuſdam, qui quandiu ſunt in ſeculo non ſentiunt tentationē aliquam: ſed ſtatim quando ſunt aggreſſi pœnitentiam vel religionem tentantur, & de hoc mirantur, ſed non eſt mirandum. Et dicit Gregor. Illos pulſare diabolus negligit, quos quieto iure ſe poſſidere ſentit. Chriſtus in deſerto tentatus eſt. Mat.4. Iudith.11. Dixit Holofernes, Nunquam volui nocere viro, qui voluit ſeruire Nabuchodonoſor. *Sed communicantes Chriſti paſsionib*. i. ad ſimilitudinē eius patientes. Et dicit, communicantes, quaſi in parte capientes, quia ad faſtigium eius non poſſumus aſcendere. Vel communicantes, i. cum Chriſto patientes. Et dicit paſſionibus in plurali, Quia tota vita Chriſti fuit paſſio, & quia multa paſſus eſt. Matt.20. Tradetur gentibus ad illudendum & flagellandū & conſpuendum, &c. *Gaudete* pro regis veſtri conformitate in præſenti. Iaco.1. Omne gaudium exiſtimate fratres, & cæt. *Et* ſcilicet multo gaudio paſſionum. *In reuelatione gloriæ eius*, id eſt, in futuro iudicio, quando gloria Chriſti reuelabitur *Gaudeatis* mēte *Exultantes* corpore. Habebunt enim ſancti gaudium interius & exterius, ſpirituale & corporale, non quod gaudiū ſit in corpore tanquam in ſubiecto: ſed tantum erit gaudium in anima, quod per tripudium manifeſtabitur, & apparebit in corpore. Pſalm.83. Cor meum & caro mea exultauerunt, & cætera. Pſalm. Exultabunt ſancti in gloria, exultabunt. Primo, de puritate conſcientiæ. Prouerb.19. Cor gaudens exhilarat faciem, id eſt, conuerſationem exteriorem. Eccl.30. Non eſt oblectamentum, &c. Secundò de virtutis adeptione. Eſaiæ.12. Gaudens gaudebo in Domino, quia induit me veſtimento ſalutis, id eſt, virtutibus, igitur orientis. Tertiò de bona operatione, Prouer.21. Gaudiū eſt iuſto facere iuſtitiā. Quartò de tribulationis pro Chriſto perpeſſione, ſicut hic communicātes Chriſti paſſionib. gaudete Actuum 5. Ibant apoſtoli gaudentes, &c. Quintò de diuini auxilij confortatione. Abacuc.3. Ego autem in domino gaudebo, & cætera. Sextò, de mercedis æternæ promiſſione Matt.5. Gaudete & exultate, ecce enim merces veſtra, & cætera. Septimò, de peccatorum conuerſatione. Philip.4. Fratres mei chariſſimi & deſideratiſſimi gaudium meum, & corona mea, ſic ſtate in domino. Octauò, de profectu conuerſorum & vnitate: vnde illud, Gauiſus ſum quoniam inueni de filijs tuis ambulantem in veritate *Si exprobramini*, quaſi dicat, etiam debetis gaudere, quia ſi exprobramini, id eſt, opprobria ſuſtinetis. *In nomine Chriſti*, Gloſſa. Permanentes in confeſſione nominis eius. Vel in nomine Chriſti, id eſt, pro nomine eius, eo quod à Chriſto appellamini Chriſtiani. *Beati eritis* Iam in ſpe, tandem in re. Lucæ 6. Beati eritis cum vos oderint homines, & exprobrauerint, & cæt. *Quoniam quod eſt honoris* de bono opere *Et gloriæ* de teſtimonio conſcientiæ. *Et virtutis dei* In reſiſtentia paſſionis & tentationis illatæ vel oblatæ, & ſic exponitur de beatitudine. Vel quod eſt honoris quantum ad animam, quia eſt magnus honor paſſificari angelis miſeratione creatoris. Et quod eſt gloriæ, quantum ad ſtolam corporis, quod & reformabitur. Reformabit enim corpus humilitatis noſtræ, & cętera. *Et virtutis dei* quo ad impaſſibilitatem vtriuſq; & incorruptionem, Surget enim in virtute. Et de his tribus, Roman. ſecundo, His qui ſecundum patientiam boni operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem, quærētibus vitam ęternam, Illud inquam totū *Super vos requieſcet* In hoc notatur, quod habebunt iā dicta inuiſibiliter & inamiſſibiliter. *Et requieſcet ſuper vos ſpiritus*, ſ. ſanctus *Qui eſt eius* .ſ. Chriſti. Et dicitur Chriſti, quia procedit ab eo ſecundum diuinitatem ad confutandum errorem Græcorum. Vel eius etiam ſecundum humanitatem, quia ei datus eſt non ad menſuram. Hic ſpiritus modo requieſcit in nobis per pacem pectoris: In futuro autem, per pacem æternitatis tunc requieſcet ſine omni motu & turbatione. *Super vos*. Non ſolum in vobis, in quo notatur plenitudo, non ſolum ſufficientiæ, ſed & ſuperfluentiæ. *Nemo autem veſtrum, &c.* Quia beatus qui patitur in nomine Chriſti. Nemo, inquit, veſtrum, ſcilicet, fidelium *Patiatur quaſi homicida* id eſt, pro crimine ſuo. Quia vt dicit gloſ. Martyrem non facit pœna ſed cauſa, ibi enim, vt dicit Gloſſ. nullum præmium expectatur, ſed forte initium eſt pœnæ. Quod intelligendum eſt, ſi inuitus omnino patiatur, aut maneat in voluntate peccati ſeu peccandi. Tangit autem quatuor crimina: quibus proximo nocetur, quæ lex punit: primò dicit *Homicida*, qui nocet

Spiritus ſanctus eſt Chriſti.

cet in propria perſona proximi:ſecūdò dicit. *Aut fur*, Qui in ſubſtātia,ſed occultè. *Aut maledicus*. Qui in fama. *Aut alienorū appetitor*.id eſt,inuaſor,qui nocet in ſubſtātijs manifeſte. Vel dicitur alienorum appetitor, qui nocet proximo in vxore ſua. Ponit autem peccata in proximum nō in ſeipſum,quia talia lex puniebat. *Si autem vt Chriſtianus*, id eſt,Chriſti imitator,& diſcipulus ſine culpa ſua patitur. *Non erubeſcat*. Quia pati pro Chriſto potius eſt gloria,quā erubeſcentia. Act.5. Ibant apoſtoli gaudentes à conſpectu cōſilij,&c. *Autem*,pro ſed, *Glorificet deum*.ſcilicet laudando,& ei gratias agendo, *In iſto nomine*, ſ. Chriſtiano, pro quo patitur,de hoc,quòd pro iſto nomine dignus habitus eſt pati. *Quoniā tēpus eſt*. Gl. Ideo patiendū eſt pro nomine Chriſti,quoniam tēpus eſt in pręſenti placitū & optimū. *Vt iudiciū*,ſcilicet diuinæ vltionis,quia nullum apud Chriſtū remanet impunitum,vt dicit glo. *Incipiat à domo dei*. i. à ſanctis qui ſunt de familia dei,& numero,& merito:terminabitur vero tempore futuro in diabolo,quia boni puniuntur in præſenti temporaliter,mali vero in futuro ęternaliter. 2.Mac.6. Nō enim ſicut in cæteris nationibus deus patienter expectat,vt eos cū iudicij dies venerit, in plenitudine peccatorum puniat. *Si autē iudiciū*, ſcilicet vltionis diuinæ incipit. *Primū à nobis*,ſcilicet fidelibus,qui de peccatis pœnitendo iam veniam impetrauimus. *Quis finis eorum qui nō credūt euangelio*,ſcilicet erit,quaſi dicat, nullus. Gl. Si cruciat hic quos amat & flagellat filios:quid debent ſperare ſerui iniqui & nequiſsimi? Luc. 23. Si in viridi hoc fuerit,quid erit in arido? Prouerb.11. Si iuſtus in terra recipit,quanto magis impius & peccator? *Et ſi iuſtus quidem*, Reddens deo & proximo quod ſuū eſt. *Vix ſaluabitur* Gl. Aeſtuando,decertando cum magno certamine, & cū magna difficultate. Actu.14. Per multas tribulationes oportet intrare, &c. *Impius*, quo ad fidem. *Et peccator*, quo ad mores. *Vbi parebunt?* id eſt, nuſquam hic apparere meruerūt,qui à deo,qui vbique eſt & locus omnium, ſe elongauerint. Apparebunt vero ſecundum glo. in terratico loco, ſcilicet,in inferno,non cælo vel in mundo. Pſal.36. Quæſiui eū & non eſt inuentus locus eius, vel loci eſt locatum ſaluare,& locati locum appetere. Hoc autem non eſt reperire in inferno:ideo non dicuntur eſſe in loco. *Itaque & hi, &c*. Gl. Quia iudiciū incipit à domo domini. Itaque & hi,ſcilicet fideles. *Qui patiuntur ſecundū voluntatē dei* id eſt, ſicut deus vult eos pati,ſcilicet ſine culpa ſua: vnde ſubdit. *In benefactis*,hi inquam. *Commendent animas ſuas*. Gl. Commendent animas ſuas deo,de ſe nihil præſumentes, vt hic ſecundò quod vult purget, & beatificet in futuro. *Fideli creatori*,qui habet voluntatē conſeruandi,quia fidelis eſt: Poteſtatē quia creator eſt. ſecundo Timo. primo, Scio cui credidi & certus ſum,quia potens eſt, & cætera. Vnde & dominus in paſsione ſua deo patri ſpiritum ſuum cōmendauit. Lucæ 23. In manus tuas domine commēdo ſpiritum meum. Nota ſuper illud. *Si vix iuſtus ſaluabitur, &c*. Notādum quòd multæ ſunt cauſæ, quare iuſtus vix ſaluabitur. Vna cauſa eſt,propter meritorum noſtrorum indignitatē. Roma.8. Non ſunt condignæ paſsiones,& cætera. Secundo,propter corporis & animæ contrarietatem ad Gala. 5. Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum,& cætera. Tertio,propter carnis grauitatem & corruptionem. Sapiē.9. Corpus quod corrumpitur aggrauat animam. Mat. vndecimo, Regnum cælorum vim patitur, & violenti,&c. Quartò, propter viæ arctitudinem. Mat. ſeptimo, Arcta eſt via quæ ducit ad vitam. Quinto,propter bonorum operum difficultatem,quia virtus cōſiſtit circa difficile. Sexto,propter iuſtitiæ noſtrę incertitudinem. Eſaie 46. Iuſtitiæ noſtræ tanquā pannus menſtruatæ. Grego. Iuſtitia veſtra ad examen diuinæ iuſtitiæ adducta, iniuſtitia eſt: & ſordet in diſcretione iudicis,quod in conſideratione fulget operantis. Septimo, propter iudicis diſtrictionem. Pſal.143. Non intres in iudicium cum ſeruo tuo domine,quia nō iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. Anſelmus, Quæ nunc bona eſſe putas, quæque nunc mala eſſe non putas, apparebunt ibi, id eſt in iudicio, nudata facie, ingenua peccata.

Iuſtus vix ſaluabitur multis rationibus.

CAPIT. V.

Seniores iunioribus doctrinam, & exemplum præſtent, iuniores autem ſenioribus reuerentiam in humilitate, & obedientiam.

SEniores ergo qui in vobis ſunt obſecro cōſenior, & teſtis Chriſti paſsionum, qui & eius quæ in futuro reuelanda eſt, gloriæ communicator. Paſcite qui in vobis eſt gregem dei: prouidentes non coactè ſed ſpontaneè, ſecundum deum: neque turpis lucri gratia: ſed voluntariè, neque vt dominantes in cleris, ſed forma facti gregis ex animo: cum apparuerit princeps paſtorū, percipietis immarceſcibilē gloriæ coronam.

Poſt exordium in 1. ca. ponit narrationem, In tribus ſequentibus cap. hoc vlti. ponit concluſionem, quæ ex præmiſsis recapitulando infertur. Ponitur primo auditorum exhortatio. Secundò, epiſtolæ commendatio, ibi, Per Syluanum fidelē. Tertiò, ſcribētis affectio, ibi, *Salutat vos, &c*. Auditorum autem exhortatio ad obſeruantiam prædictorum, tria continet. Primò officium maiorum. Secundò, minorum, ibi, Similiter & adoleſcentes. Tertiò, omnium, ibi, Omnes enim inuicē. In prima parte, primo, ponitur exhortationis forma. Secundo, materia, ibi, Paſcite qui in vobis eſt gregem. Tertiò, finis, ibi, Vt cum apparuerit. Dicit ergo *Seniores*, Gloſ. Et quia oportet pati, & qui paſcūtur animas ſuas, commendant deo, Seniores inquam quaſi ætate, vel cura, ſcilicet presbyteros, quia presbyter Græce, ſenior Latine dicitur. *Qui in vobis ſunt*, Nō dicit ſuper vos, ſed in vobis, quia rector debet eſſe inter ſubditos quaſi vnus ex ipſis. Eccleſia. 32. *Obſecro*, Non impero, ſed per ſacra adiuro, inſinuando potius charitatem quàm authoritatem. *Conſenior*. Ego ſcilicet, gloſ. Fauorē captat ex ſenili ætate: ex hoc etiam innuit, quod magis ſibi credendum eſt, quia in antiquis eſt ſapientia, & in multo tempore prudentia: vt habetur Iob. 12. *Et teſtis Chriſti paſsionū*. Tum quia ipſum patientem vidi: tum quia propter eum multum ſuſtinui. *Qui & eius*, gloriæ æternæ. *Quæ reuelanda eſt*, id eſt, manifeſtāda. *In futuro*. ſcilicet in die iudicij. Eſaiæ 40. Reuelabitur gloria domini. *Communicator ſui*, ſcilicet in Chriſti transfiguratione, & in eius reſurrectione mihi facta apparitione: & de quo obſecrat ſubdit. *Paſcite inquit*, ſcilicet verbo & exemplo & ſpirituali ſubſidio: vnde ter dictū eſt Petro, Ioā. vlti. Paſce oues meas, paſce, paſce. Nō dicit, tonde, vel excoria. Hier. 6. Paſcet vnuſquiſque eos qui ſub manu ſua ſunt, id eſt ſub iuriſdictione. *Gregem dei*, id eſt congregationē ouiū Chriſti fideliū Act. 20. Attendite vobis in vniuerſo grege, &c. *Qui in vobis eſt*. Gloſ. Inter vos, vel vos ipſi eſtis, qui debetis conſiderare gregem veſtrū non tanquam minorem, ſed vos communes exhibere ei. Ezech. 32. Rectorē te poſuerūt, noli extolli: ſed eſto in illis, id eſt inter illos, quaſi vnus ex ipſis. Contra hoc faciunt ſæpius multi prælati paſcentes ſemetipſos, & gregem derelinquentes. Ezech. 33. Vę paſtoribus Iſrael, qui paſcebant ſemetipſos. Et ibidem. Quod craſſum erat comedebatis, &c. Poſtea docet modum paſcendi triplicem, ſed ſpontaneè: non inuitè, non cupidè, non ſuperbè: vnde dicitur, *Prouidentes*, Gloſ. Illis ſubditis de omnibus neceſſarijs tā animæ quā corporis. Pręlati enim ſunt oculi corporis Eccleſiaſtici, & ideo toti corpori debent prouidere. Cant. 5. Oculi eius ſicut columbæ. *Non coactè*, non propter neceſsitatem inopię vitādam exerceatis paſtoralem curam. *Sed ſpontaneè*. Ita quòd neceſsitas victus ad hoc non pertrahat. Non eſt ſpontaneus, quem paupertas vrget: aut voluntarius, quem cupiditas trahit. *Secundū deum*, vt nihil niſi diuinum prædicetis. Contra illos qui prædicant mendacia propter quæſtum. Et ſic ſumitur, ly ſecundum, materialiter. Vel ſecundum Deum, id eſt, ſeruando formam quam Chriſtus ſeruauit, prædicando & prouidendo indigentibus quantum in ſe erat. Et ſic ſumitur hic ly ſecundum, formaliter. Vel ſecundum Deum, id eſt, vt Deum finem veſtrum ponatis, nihil aliud quęrentes pręter ipſum. Vel propter ipſum, ſcilicet principaliter. Et ſic ſumitur finaliter, quaſi dicat, Propter ipſum debetis regere & pręedicare non temporalia. *Neque turpis lucri gratia*, gratia. i. cauſa, prouideatis, vel prædicetis, quaſi dicat, Nullus quęſtus amor vos compellat, vel dignitatis appetitus, ſed amor Dei & vtilitas proximi. Vnde ſubdit. *Sed voluntariè*, id eſt gratuitè. Gloſſ. Cuncta opera religionis debēt eſſe voluntaria. *Neque*, ſupple ſitis paſcentes, vel prouidentes. *Vt dominātes*, alios, ſ. vobis imperioſè ſubiectos eſſe volentes. Et notandū, quod dicit, Neq; vt dominantes non ſolū non dominantes, quia nihil

Paſtor qualis eſſe debet erga oues.

debent exteriùs prętendere per quod poſsit de eis opinari, vt videantur velle dominari. *In clerus*, id eſt, in dignitatibus ſorte diuinæ electionis obtentis. Nam cleros idem eſt, quod ſors; ſecundum illud Pſal. 67. Si dormiatis inter medios cleros, &c. Vnde remouet hic triplex motiuum ſuſcipiēdi ac exequendi officium prælationis ſeu prelaturę & prędicationis, ſcilicet penuriam, auaritiam, & ſuperbiam. *Sed forma facti gregis*, ſcilicet ſitis, id eſt, exemplar bene viuēdi, vt per vos alij informentur ad ſcientiam, & honeſtam conuerſationem. Forma inquā non ſubſtantialis, ſed accidentalis, quę ſeparata à ſubſtantia, nihil eſt. Sic prelatus ſeparatus

Paſtor eſt forma gregis.

à grege nihil valet, vnde idolū dicitur. Zacha. 5. O paſtor, & idolum derelinquens gregem, &c. Item forma ad cuius aſpectum informentur alij, & concipiant fœtus ſimiles. Sicut ad aſpectus virgarum oues Iacob cōcipiebant ſecundum colores quos videbāt. Gen. 19. Sed quomodo poſſent alios formare, qui in ſeipſis ſunt informes & monſtruoſi? Bernard. Monſtruoſa res eſt, ſedes prima, vita ima, gradus ſupremus, ſtatus infimus, vultus grauis, actus leuis, ſermo multus, fructus nullus, ingens authoritas, & animi inſtabilitas, vel forma factiua & non fictiua. Grego. Informis eſt vita paſtoris, qui modò calicem Domini ſignat, modò talos agitat, qui in auibus cęli ludit, modò canes inſtigat. Non ſic fuerunt forma antiqui prelati, vt Apoſtoli, martyres & confeſſores, qui non cauſa dominandi, ſed laborandi prælaturas ſuſcipiebant. Philip. 3. Obſeruate eos, qui ita ambulant ſicut habetis formam noſtram. Et hęc. *Ex animo*, non fictè ſicut hipocritæ, qui omnia faciunt, vt videantur ab hominibus. *Vt cum apparuerit*, quaſi dicat, hoc præmiū conſequimini cum apparuerint in iudicio, ſcilicet qui modò eſt abſconditus. *Princeps paſtorum*, id eſt Chriſtus, qui eſt ſummus paſtor. Ioan. 10. Ego ſum paſtor bonus. *Percipiatis*, id eſt perfectè recipiatis. *Immarceſcibilē*, id eſt, incorruptibilē. *Gloriæ coronā*, id eſt vitam ęternam, quę non habet principiū, nec finem ad modum coronæ. 2. ad Timo. 4. Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ. Vel coronam vocat immarceſcibilem aureolam, quæ debetur prędicatori Dei, de qua ad Philip. 4. Fratres mei deſideratiſsimi, gaudium meum & corona mea.

Similiter adoleſcentes, ſubditi eſtate ſenioribus. Omnes enim inuicem humilitatem inſinuate: quia Dominus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore viſitationis, omnem ſolicitudinem veſtram proijcientes in eum: quoniam ipſi cura eſt de vobis.

Hic ponitur exhortatio minorum, dicens. *Similiter*, ſcilicet ex animo & nō fictè. *Adoleſcentes*, qui indigetis repreſſione & ſubiectione, quia adoleſcentia & voluptas vana ſunt. Eccle. 11. *Subiecti eſtote* non rebelles. *Senioribus*, id eſt, prelatis ſuperioribus, eis obediendo. Heb. vlti. Obedite

Inobedientia vitium pręgaue.

prepoſitis veſtris, & ſubiacete eis. Bernardus, Magnum eſt inobedientię vitium, per quod angelus cęlū, homo paradiſum, & Saul regnū perdiderūt. *Omnes enim inuicē, &c.* Hic docet officiū omniū. Et primò qualiter ſe habeant ad ſeinuicem. Secundò qualiter ad Deum, ibi, Humiliamini. Tertiò qualiter ad aduerſariorū, ibi, Sobrij eſtote. Quartò ad hoc promittit eis diuinum auxilium, ibi, Deus autē omnis gratiæ. Dicit ergo. *Omnes enim*, ſcilicet tam prælati, quàm ſubditi. Gloſſa, Et ſenes & iuuenes debent humilitatē habere, ſenes regendo, iuuenes obſequendo. *Inuicē*, minores ad maiores & econuerſo. *Humilitatē inſinuate*. Nō tantum interius in corde habere, ſed etiā exterius in factis, & verbis, & ſignis, oſtēdite vt ſitis parati vnus alteri ſubuenire, quod notatur per verbū inſinuate. Quod enim in ſinu eſt, promptū & paratū eſt. Iſidorus, Agnoſcat ſe epiſcopus ſeruū eſſe nō Dominū: talē igitur ſubditis ſe præſtare debet, vt nō ſolū authoritate, verū etiam & humilitate clareſcat. *Quia Deus ſuperbis reſiſtit*. Spiritualiter eos amplius cęteris peccatoribus puniendo, vt patet in Lucifero. *Humilibus autē dat gratiā*, ſpecialiter propter maiorē ſui examinationē gratia replendo, vt patet in beata virgine. Luc. 1. Idē habetur. Iaco. 4. Notandū de vaſe ſecundum, quod magis habet de vacuitate, magis habet de capacitate, ſi parum peruerſi, nihil. Videat ergo quilibet in ſeipſo quantum habet de vacuitate humilitatis, quia tantum habebit de capacitate gratię gratum facientis. Et ex quo dat gratiam humilibus. *Humiliamini igitur*, humilitate voluntaria non coacta. *Sub potenti manu Dei*, id eſt, ſub Deo, qui manum, id eſt virtutem habet potentem. Vnde vel nos humiliabimus nos ei, vel ipſa opprimet nos, quia ipſam eius manum effugere impoſsibile eſt, vt habetur Sapien. 10. Loquitur autem modo humano, quo quis ſolet humiliari, quia videt manum potentē extentā & paratam ad ictum deſuper venientē. Et hoc. *Vt vos exaltet*, quia, Qui ſe humiliat exaltabitur. Lucæ. 18. *In tempore viſitationis*, id eſt, in die iudicij, quando Deus iudicabit mundū Soph. 1. Scrutabor Ieruſalem in lucernis & viſitabo ſuper viros, &c. Vos dico. *Omnē ſolicitudinē*, Gloſ. corporis & animę. *Proiicientes*, id eſt, procul à vobis eijcientes. Mat. 6. Nolite ſoliciti eſſe dicentes, quid manducabimus aut quid bibemus, &c. *In eum*. Gl. Sicut anchora in mari, ſic nauis, quę eſt in periculo ſubuerſionis. Per anchoram, quæ in profundum maris proijcitur, firmatur, & ſic ſecura efficitur: ſic qui totum proijcit ſe in Deum firmatur in ipſo. Auguſt. Proijce te in Deum, nō eſt tam crudelis, vt ſe ſubtrahat, & te cadere permittat. Pſal. 54. Iacta cogitatū tuū in Domino, &c. *Quoniā ipſi cura eſt de vobis*, ſcilicet ſpecialis, licet ſit ei cura generalis de omnibus. Sap. 6. Puſillū & magnum ipſe fecit: æqualiter eſt ei cura de omnibus. Vnde dicit Pſal. Dominus ſolicitus eſt mei. ſ. ſpecialiter.

Notandum eſt autem, quod triplex eſt ſolicitudo, quædam prouidentię ſpiritualis quo ad animam, de qua. 1. Cor. 7.

Solicitudo triplex ſpiritus, corporis, & curioſitatis.

Qui ſine vxore eſt, ſolicitus eſt quæ ſunt Domini. Secunda eſt prouidētis corporalis, quo ad corpus, de qua vbi ſuprà dicit Apoſt. Volo vos ſine ſolicitudine eſſe: non quod ſit mala ex toto & de ſe, ſed quia impedit à maiori bono. ſ. à cōtemplatione æternorum. Tertia eſt prouidentia curioſitatis: de qua Matt. 6. Dico vobis, ne ſoliciti ſitis animæ veſtrę quid manducetis, &c. Iſta eſt ſuperfluitatis, vel de præter neceſſarijs. Prima pręcipitur Roma. 12. Qui præeſt in ſolicitudine: ſecunda permittitur: tertia prohibetur.

Sobrij eſtate & vigilate, quia aduerſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret. Cui reſiſtite fortes in fide, ſcientes eandem paſsionem ei, quæ in mundo eſt, veſtræ fraternitati fieri.

Hic docet qualiter ſe habeant ad aduerſarium, nempe reſiſtendo ei. Vbi primò hortatur eos ad vigilantiam: ſecūdò ad reſiſtentiā, ibi, Cui reſiſtite: tertiò ſubiungit vtriuſque cauſam, ibi, Scientes eandem. Dicit ergo. *Sobrij eſtote*, quaſi dicat, Ita facite, vt & vos collaboretis adiutrici gratię, & ad hoc ſobrij eſtote corpore. Sobrietas enim multū iuuat ſi habeatur in omnibus actibus noſtris tam verbis, quam factis, & in maceratione corporis: vnde ad Titū. 2. Sobriè & piè & iuſtè viuamus in hoc ſeculo, expectantes beatam ſpem & aduentum glorię Dei. *Et vigilate animo*, Præponit autem ſobrietatem vigilijs, vt cauſam effectui. Lucę. 21. Attendite ne fortè grauentur corda veſtra in crapula & ebrietate. Et hoc neceſſarium habetis. *Quia aduerſarius veſter*, id eſt, qui ſemper fidelibus aduerſatur. *Diabolus*, id eſt deorſum fluens. Semper enim deorſum fluit quantū ad ſe meritò Et intentione quantum ad alios. Eſa. 14. Veruntamen in infernum detraheris, in profundū laci. Vel dicitur diabolus, quaſi duplicē bolū in nobis quęrēs, ſcilicet corpus & animam. *Tanquam leo*, per ſuperbiam & elationem. *Rugiens*, per continuā nocendi eſuriē. *Circuit*, propter malitiæ ſuę fraudem & ſuperbam infatigabilitatem. *Quærens*, propter fallendi ſtudioſitatē. *Quē deuoret*, propter ſui implacabilem crudelitatē. Vnde Iob 1. Circuiui terram, &c. Gloſſa, Tanquam hoſtis obſidens muros clauſos. Explo-

Diaboli ardens in tentando cautela.

rat an ſit aliqua pars murorum minus ſtabilis cuius aditu ad interiora penetret, offert oculis formas illicitas & faciles voluptates, & leuia eſſe peccata, vt viſu deſtruat caſtitatem & omnem virtutē. Aures per canora tentat, vt molliat Chriſtianum rigorem. Linguam conuitio prouocat. Manum iniurijs laceſſentibus ad cędem inſtigat: honores terrenos promittit, vt cæleſtes adimat. Et cum latentes nō poteſt fallere, apertos addit terrores in pace ſubdolus, in perſecutione violentus. Sicut ergo, qui vult accipere caſtrum aliquod circuit ipſum, videlicet ſi eſt ibi in muro aliqua ruptura, vel defectus alicuius virtutis per quem poſsit ingredi Iob. 3. quaſi rupto muro, & aperta ianua irruerunt ſuper me. *Cui reſiſtite*, ſuggeſtionibus eius non conſentiendo. Iac. 4. Reſiſtite diabolo, & fugiet à vobis. Gloſſa, Tan-

tum

tum debet eſſe animus paratus ad reſiſtendum, quantum diabolus paratus ad impugnandum. *Fortes in fide*, tanquam ſcuto. Ephe. 6. In omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſsitis omnia tela nequiſsimi ignea extinguere. Fortitudo terreſtria non valet ei reſiſtere, ſed ſolũ cæleſtis. Iob. 41. Non eſt poteſtas ſuper terram, &c. Notandum quòd Petrus ponit ex parte noſtra quatuor, quæ ſunt contra quatuor ex parte diaboli. In hoc enim, quòd dicitur aduerſarius, notatur eius peruerſitas, vt noceat. Zacha. 3. Satan ſtabat à dextris eius, vt aduerſaretur ei. In hoc, quòd dicitur leo, notatur eius fortitudo ne quis ei reſiſtat. Iob. 41. Nõ eſt poteſtas, &c. Item in hoc, quod dicitur, Rugiens, notatur eius crudelitas ne cui parcat. Hiere. 6. Crudelis eſt, & nõn miſerebitur. Item in hoc, quod dicitur, Circuit, notatur eius ſolicitudo ne quis effugiat. Iob. 1. Circuiui terram, &c. E conuerſo Petrus ponit contra aduerſarium reſiſtentiam, cui inquit, Reſiſtite. Iaco. 4. Reſiſtite diabolo, &c. Grego. Nõ eſt timendus hoſtis, qui non vincit niſi volentem. Item fortitudini diaboli apponit fortitudinis virtutem: vnde dicit, Fortes. Contra crudelitatem apponit fidei manſuetudinem, vnde dicit, In fide: vt Eccleſia. 4. In fide & lenitate ſanctum fecit illum. Contra ſolicitudinem ponit vigilantiam: vnde dicit, Vigilate. 1. Corinth. vlti. Vigilate & ſtate in fide. *Scientes*, Ita dico, reſiſtite illi. *Scientes eandem paſsionem*, id eſt cõſimilem tribulationem & tentationẽ. *Es fieri*, ſcilicet diabolo. *Fraternitati veſtræ, quæ in mundo eſt*, id eſt, fratribus veſtris per mundũ diſperſis, quaſi dicat, Nõ exiſtimetis vos ſolos hęc ſuſtinere à diabolo, immò hoc eſt cõmune omnibus ſanctis. 2. Timo. 3. Omnes qui piè volunt viuere in Chriſto, &c. Vel ſic, ſcientes eandem paſsionem ei, quæ in mundo eſt, id eſt, eandem tentationem quam facit diabolus mundanis hominibus, veſtrę fraternitati fieri, id eſt, vobis fratribus, quaſi dicat, Non putetis euaſiſſe tentationes, eo quòd fideles eſtis, immò magis eo ipſo cauete. Eccle. 2. Fili accedens ad ſeruitutem Dei, &c.

Deus autem omnis gratiæ, qui vocauit nos in æternam ſuam gloriam in Chriſto Ieſu modicum paſſos, ipſe perficiet confirmabit, ſolidabitq́ʒ. Ipſi gloria, & imperium in ſecula ſeculorũ, Amen. Per Syluanum fidelem fratrem vobis, vt arbitror, breuiter ſcripſi. obſecrans & conteſtans hanc eſſe veram gratiam Dei in qua & ſtatis. Salutat vos eccleſia, quæ eſt in Babylone collecta: & Marcus filius meus. Salutate inuicem in oſculo ſancto. Gratia vobis omnibus, qui eſtis in Chriſto Ieſu. Amen.

Hic promittit diuinum auxilium. Gloſſa, quòd ex vobis eſt facite. *Deus autẽ omnis gratiæ*, ſcilicet dator eſt, videlicet fidei, ſpei, & aliarũ virtutum: vel omnis gratiæ, quia bonorum temporalium ſpiritualium & ęternorũ. *Qui vocauit vos*, vocatione interiori per inſpirationem, & exteriori per prædicationem. *In æternã gloriã ſuã*, id eſt, vt ſitis participes glorię ſuæ, quæ æterna eſt. *In Chriſto Ieſu*, id eſt, per Chriſtum Ieſum. Vel in Chriſto Ieſu, id eſt vos exiſtentes in Chriſto Ieſu, ſicut membra in capite. Vel in Chriſto Ieſu, id eſt in fide, & pro fide Chriſti Ieſu. Vos dicò, *Modicũ paſſos*, reſpectu præmij, quòd eſtis recepturi. 2. Corinth. 4. Id quod in præſenti eſt momentaneum, & leue tribulationis veſtræ ſuprà modum in ſublimitate gloriæ æternæ. *Ipſe* ſcilicet, qui vos vocauit. *Perficiet*, in bono, *Confirmabit*, contra malum culpæ. *Solidabitque*, contra malum pœnæ. Vel perficiet rationem cognitionis veritatis. Confirmabit concupiſcibilem in amorem bonitatis. Solidabit iraſcibilem in deteſtationem totius peruerſitatis. Vel perficiet contra mundum, confirmabit contra carnem, ſolidabit cõtra dæmonem. Vel perficiet contra concupiſcentiam carnis, confirmabit contra concupiſcentiam oculorum, & conſolidabit contra ſuperbiam vitæ. *Ipſi gloria*, in ſe, *Et imperium*, ad alios. *In ſecula*, conſecutiua, *Seculorũ*, id eſt in ęternũ. *Amẽ.* Confirmatio eſt prædictorum. *Per Syluanũ fidelem fratrem.* Hic ponit epiſtolæ ſuæ cõmendationem, quaſi dicat, Prædicta ſeruare debetis, nam ego per fidelem fratrem. Gloſſa, Qui mihi neceſſarius erat, ſed cauſa ſalutis veſtræ eum dimiſi. *Vobis vt arbitror breuiter ſcripſi.* Glo. vt cito poſsitis intelligere. Et dicit, vt arbitror, quia aliquando qui loquitur putat breue eſſe, quòd alijs longum videtur. *Obſecrans*, vos id eſt ad faciendum adiurans. *Et conteſtans*, id eſt teſtimonio ſcripturarum affirmans. *Hanc eſſe veram Dei gratiã*, ſcilicet fidei Chriſti, quam vobis prædico ad eius imitationẽ. Et dicit hanc gratiam eſſe veram, ad differentiam illius, quæ vana eſt, de qua Prouer. vlti. Fallax gratia & vana eſt pulchritudo. *In qua ſtatis*, id eſt permanetis iuxta doctrinam meam. Vel in qua ſtatis immobiles in aduerſis. Ad Gal. 4. State & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri. *Salutat vos eccleſia.* Hic oſtenditur affectio ſcribẽtis. Et primò ſalutat eos ex parte aliorum. Secundò mandat ſalutari adinuicem ex parte ſua, ibi, *Salutate.* Tertiò ipſemet eos ſalutat, ibi, Gratia vobis, &c. Dicit ergo, Salutat vos eccleſia, id eſt congregatio fidelium. *Quæ eſt in Babylone collecta.* gl. Romanam vocat Babylonem propter confuſionem multiplicis idololatriæ. In cuius medio ſancta eccleſia adhuc rudis & parua iam fulgebat, ſicut in Babylone gens Iſraelitica captiua. Et ſpecialiter. *Marcus*, ſcilicet euangeliſta, *Filius meus*, id eſt quem baptizaui & inſtruxi, *Salutate inuicẽ*, in ſignum ſcilicet communis fidei & charitatis (in oſculo ſancto.) Glo. pacifico, columbino, non ficto, non ſubdolo. Hinc inoleuit in eccleſia oſculum pacis. Simile. 1. Corin. 2. Salutate inuicem in oſculo ſancto. *Gratia vobis omnibus.* Sicut à gratia incœpit, ita à gratia finem facit: vt ſicut ad locũ vnde exeunt flumina reuertentur: vt habetur Eccle. 10. *Vobis omnibus*, in quam, ſupple ſit gratia. *Qui eſtis*, ſcilicet permanentes, id eſt, qui permanetis fide et opere. *In Chriſto Ieſu*, Quia non eſt in altero ſalus. Act. 4.

Roma, Babylon à Petro nuncupata.

Finit prima Epiſtola B. Petri Apoſtoli.

BEATI PETRI APOSTOLI.

Epiſtola canonica. II.

CAPIT. I.

Anhelandum eſt ſemper ad meliora, tenendo fidei veritatem, ex doctoris certitudine.

Simon Petrus ſeruus, & Apoſtolus Ieſu Chriſti, ijs qui coæqualem nobiſcũ ſortiti ſunt fidem in iuſtitia Dei noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti, Gratia vobis & pax adimpleatur in cognitione Dei, & Chriſti Ieſu Domini noſtri. Quomodo omnia nobis diuinæ virtutis ſuæ, quæ ad vitam & pietatem donata ſunt, per cognitionem eius, qui vocauit nos propria gloria & virtute: per quem maxima & pretioſa nobis promiſſa donauit, vt per hoc efficiamini diuinæ conſortes naturæ: fugientes eius, quæ in mundo eſt, concupiſcentiæ corruptionem.

Liber iſte diuiſus eſt in quatuor partes, iuxta numerum authorum, vel in ſeptem iuxta numerum epiſtolarum. In prima Petri, poſita eſt principaliter inſtructio in moribus. Hic autẽ ponitur principaliter inſtructio in fide. Diuiditur autẽ hæc epiſtola in partes tres. Primò enim prouocat ad conſeruationẽ catholicæ veritatis. Secundò reuocat à ſeductione hæreticæ prauitatis. in 2. cap. Tertiò ſubiungit cauſam vtriuſq;. 3. c. Prouocat autẽ ad conſeruationẽ catholicę veritatis quadrupliciter. Primò pleniorem eis cognitionẽ veritatis optando. Secundò ad opera virtutis eos exhortando, ibi, Vos autem curam omnẽ. Tertiò pro eis ſuam in veritate conformandi ſimilitudinem iudicando, ibi, Propter quod vos ſemper incipiam, &c. Quartò veritatẽ ſuſceptã eis cõmendando, ibi, Non enim indoctas fabulas, &c. In prima parte primò ponitur perſona ſalutans: ſecundò perſonæ ſalutatæ, ibi, His qui coæqualem: tertiò forma ſalutationis, ibi, Gratia vobis: quartò explanatio formæ, ibi, Quomodo omnia. In qua tangitur cognitio, quam in eis optat adimpleri. Dicit ergo *Simon*. Hanc epiſtolam, vt dicit Gloſſa, ſcribit eiſdem quibus & præcedentem. ſ. electis diſperſionis, proſelytis, Ponti, Galatiæ, Aſiæ, & Bythiniæ. Cuius intentio eſt hortari eos. Et primò bene viuere, cõtra deceptionẽ hæreticorum, ſicut præcedenti contra perſecutiones tyrannorũ. Dicit ergo, *Simon Petrus*. Duo nomina eius ponit, quorum prius primum fuit ei impoſitũ, & fuit mutatum in ſecundũ. Ioan. 1. Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Dicitur autẽ Simon propter obediẽ-

tiá diuinæ legis, Petrus propter agnitioné veritatis. *Seruus*, propter humilitaté conuerſationis. *Et Apoſtolus*, propter authoritaté officij, vel dignitatis. *Apoſtolus*, inquam, *Ieſu Chriſti*. Glo. Nuntius ſaluatoris & regis noſtri, qui authoritaté contribuit mittendi. *His*, ſcilicet proſelytis electis aduenis, diſperſionis, Ponti, Galatiæ, Capadociæ. *Qui coæqualem fidẽ*, id eſt, eandẽ, quia vna fides, vnũ baptiſma, Ad Eph. 4. *Nobiſcũ*, id eſt, cũ Apoſtolus ex ſtatu Iudaiſmi naturalia ad Chriſtum conuerſis. Cum tamen illi primò ex gantilitate venerunt. *Sortiti ſunt*, diuina electione adepti. Ephe. 1. Sorte vocati ſumus, prædeſtinati ſecundũ propoſitũ eius. Et bene ſortiti: quia ſicut ſors non accipit perſonam, ita nec diuina electio acceptrix eſt perſonarũ. Ad Gal. 4. In Chriſto Ieſu nõ eſt ſeruus, nec liber: nõ eſt maſculus, nec fœmina. *In iuſtitia Dei noſtri*, intranſitiuè, quia Deus iuſtus eſt, nõ in meritis proprijs. Et appellatur hic iuſtitia meritorum nõ exigentia, ſed cũ decẽtia bonitatis diuinæ. Vel tranſitiuè; quaſi ſortiti fidem non mortuam, ſed quæ eſt in iuſtitia bonæ operationis, nõ iuſtitia humanæ prudentiæ: ſicut eſt politica iuſtitia, vel cõſuetudinalis; vel iuſtitia legis Moſaicæ: ſed iuſtitia perfecta euangelij, quę non tantũ in timore, ſed & in amore: quæ nõ tantũ cohibet manum, ſed animũ. Quæ eſt *Dei noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti*, id eſt, quã ipſe Chriſtus in euangelio docuit. Matt. 5. Niſi abundauerit iuſtitia veſtra, &c. Vel Dei noſtri. ſ. Chriſti ſecundũ diuinitatem effectiuè: Et ſaluatoris Ieſu Chriſti, ſecundũ humanitaté meritoriè. Hanc enim ipſe meruit ſua gratuita paſſione: hominis verò eſt formaliter. *Gratia*, qua fit remiſſio peccatorum. *Et pax*, id eſt, reconciliatio. *Vobis adimpleatur*, Impletur enim gratia alicui, quando habet ſufficientem ad ſalutem. Sed adimpletur, quando datur ad diuinorum cognitionem operum, vnde ſubdit. *In cognitione Dei, & Chriſti Ieſu Domini noſtri*, id eſt, ad cognoſcendũ opera, quæ circa ipſum facta ſunt quo ad noſtrã ſalutem. De quibus addit. *Quomodo donata ſunt vobis omnia*, ſcilicet, vt cognoſcatis quomodo, id eſt quantũ liberaliter donata ſunt per gratiã ſuã vobis, id eſt, ad vtilitaté veſtram omnia dona. Rom. 8. Qui proprio filio ſuo nõ pepercit, quomodo nõ omnia nobis donauit? &c. Et Iacobi. 1. Omne datum optimũ. Dona dico non infirmitatis, nõ imperfecta, ſicut ſunt dona legis. *Sed diuinæ virtutis ſuæ*, id eſt, quę faciũt hominẽ virtuoſum & diuinum. *Quæ*, ſcilicet dona ſunt *Ad vitam*, ſcilicet ſpiritualẽ quo ad noſmetipſos. *Et ad pietatẽ*, quo ad proximos. Vel ad vitã. ſ. obtinendã in futuro, & pietaté cõſeruandam in præſenti, quæ eſt cultus Dei. Vel ad vitam quoad mores bonæ conuerſationis, & pietaté quo ad cultum Chriſtianę fidei & religionis. *Per cognitioné eius*, ſcilicet Chriſti, quia cognoſcimus Chriſtũ per fidem. *Donata ſunt*, omnia dona ad vitã ſuſtinendã: vt dicit Gloſſa. Per cognitionem enim ſaluatoris omnia myſteria diuinitatis, quibus ſaluamur, cognoſcimus. *Qui*, ſcilicet Chriſtus. *Vocauit nos*, Apoſtolos, ſpecialiter vocatione exteriori, & non ſolum interiori. Et in. *Propria gloria ſua*, ſcilicet oſtenſione gloriæ transfigurationis. Mat. 17. Gl. Quãdo transfiguratus eſt in monte. *Et virtute*, ſcilicet miraculorũ operationis, quia multa miracula fecit corã eis. Vel vocauit nos. ſ. ſaluandos efficaciter, & omnes ſufficienter. Proprijs, inquã gloria ſua & virtute, id eſt per ſeipſum glorioſum & virtuoſum. Non alium miſit ad vocandum & ſaluandum, immò in propria perſona venit. Vnde Glo. Nõ angelũ, nõ archangelũ ad nos ſaluãdos miſit: nõ in nobis aliquid boni per quod ſaluemur inuenit: infirmos & inglorios, ſua virtute reparauit. Glo. ſua virtute efficienter, & gloria ſua finaliter. *Per quẽ maxima*, hic tangit vtilitatem cognitionis promiſſam. Eſt autem triplex hic litera. Quidã libri habent, per quem, & ſic refertur ad Chriſtum. Quidam autẽ habent, per quam, & ſic refertur ad cognitionẽ. Alij autẽ habent per quę & ſic refertur ad dona. Dicatur ergo per quem. i. Chriſtum: vel quam id eſt cognitionem: vel per quæ. ſ. dona. *Donauit nobis Deus*, ſcilicet Deus pater, modò incerta, tandẽ in re. *Maxima & pretioſa promiſſa*, id eſt vitã æternã, in ſcriptura ſacra frequẽter nobis promiſſam. Luc. 22. Et ego diſpono vobis ſicut diſpoſuit mihi pater meus regnum. Et Mat. 5. Beati pauperes ſpiritu, quoniã ipſorum eſt regnum cælorũ, &c. Et vocat vitam æternam, promiſſa pluraliter, ob pluralitatem gaudiorum & donorum: quia illic eſt ſtatus omniũ bonorum aggregatione perfectus, quæ ſunt etiam maxima. Magna ſunt dona naturæ, maiora gratiæ, maxima gloriæ. Dicuntur etiam pretioſa, quia pretio meritorũ redduntur ſeu dãtur. *Vt per hoc*, ſcilicet gratiã & pacem iuxta vnam Gloſ. & ſic refertur ad illud quod dictũ eſt ſuprà; Gratia vobis & pax. Vel vt per hoc. i. dona gloriæ, *Efficiamini*, quaſi dicat, Non ſolũ nobis propter vos donauit, ſed vt à vobis tranſirent ad nos. *Conſortes diuinæ naturæ*, nõ conſortio æqualitatis, quod eſt trium perſonarũ ſolum: ſed conſortio participationis, quod eſt omnium fideliũ per gratiã in præſenti, & gloriam in futuro, De hac ſocietate. 1. Ioan. 1. Vt & vos ſocietatem habeatis nobiſcũ. Et ſocietas ſit cum patre & filio Ieſu Chriſto. *Fugientes*, quaſi dicat, Sic eritis conſortes: ita tamen ſi fugiatis. *Corruptionẽ eius cõcupiſcentiæ, quæ in mũdo eſt*, nõ ait, quæ mundi eſt tantum, ſed quæ in mũdo eſt, vt comprehendat non ſolũ concupiſcentiam oculorũ, ſed & concupiſcentiam carnis & ſuperbiam vitæ. 1. Ioan. 2. Omne quod eſt in mundo, &c. Dicit etiam corruptionem; quia omne peccatum, ſecundũ Auguſtinum eſt corruptio modi, & ſpeciei & ordinis. Concupiſcentia enim radix eſt omnium malorum.

Vos autem curam omnem ſubinferentes, miniſtrate in fide veſtra virtutem: in virtute autem ſcientiam, in ſcientia autẽ abſtinentiam, in abſtinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis, charitatẽ. Hæc enim ſi vobiſcum aſſint & ſuperent, non vacuos nec ſine fructu vos conſtituent in Domini noſtri Ieſu Chriſti cognitionem. Cui enim nõ præſto ſunt hæc, cæcus eſt & manu tentans, obliuionem accipiens purgationis veterum ſuorum delictorum.

Hic prouocat ad veritatis conſeruationem vos ad opera virtutis exhortando. Et primò ponit quatuor gradum ſpiritualium diſtinctionem. Secundò eorum vtilitatem, ibi, Hæc enim ſi vobiſcũ ſint. Tertiò monet ad eorũ ſtudioſam obſeruationẽ, ibi, Quapropter fratres. Vtilitatẽ autem ponit duplicem. Prima eſt in adeptione boni. Alia eſt in euaſione mali, ibi, Cui enim non præſto ſunt. Dicit ergo. *Vos autem curam omnẽ*. Quaſi dicat, Non ſolũ fugite cõcupiſcẽtiæ corruptionem, ſed vos *Subinferẽtes*, id eſt, principaliter Deo operãte inferẽtes, & ei cooperãtes. In omnibus enim bonis operibus principalis authoritas eſt gratia ſecundaria liberi arbitrij. 1. Cor. 15. Non ego ſed gratia Dei mecum. Curam oẽm. i. perfectam non tepidam. Contrà. 1. Pet. vlti. Omnem ſolicitudinem veſtrã projcientes in eum, quoniã ipſi cura eſt de vobis. Reſpõſio, In eũ principaliter proijcite veſtrã ſolicitudinẽ. Vel proijcere monet per confidentiã bene operando, nõ per negligentiã. *Miniſtrate in fide veſtra, &c.* Ponit octo gradus virtutum quibus aſcenditur ad cælũ, ſicut octo gradibus quos ponit Ezec. aſcendebatur in templum. Ezec. 40. Quorum tres primj ordinant reſpectu boni: tres medij ordinant reſpectu mali: duo vltimi reſpectu charitatis, quæ proficit in vtroq;. Reſpectu boni ordinat fides in mouendo: virtus in eliciendo & exequendo. Scientia in dirigendo & rectificando. Tres autẽ ſequentes ordinant reſpectu mali: vel mali culpæ fugiendi ſicut abſtinẽtis: vel mali pœnę tolerãdi ſicut patiẽtia: vel mali vtriuſque in altero reuelãdi. Et ſic pietas. Duo vltimi ordinãt ad perfectionẽ, in vtroq;. ſ. dilectio proximi & amor Dei, quia in his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & prophetæ. Mat. 22. Dicit ergo, *Miniſtrate*, id eſt tanquã miniſtri & non tanquã dominantes oſtendite exemplo illius, qui nõ venit miniſtrari, &c. Mat. 20. *In fide veſtra*, In aſcenſu virtutum incipit à fide tanquam à fundamento, & per alias virtutes tanquã per parietes aſcendẽs terminat in charitate tanquã in complemento. *Virtutem*, id eſt bonæ operationis fortitudinẽ: fides enim ſine operibus mortua eſt. Iaco. 2. In eius figura legitur Petrum. i. agnoſcentem & Andream, id eſt, virilem fuiſſe fratres. Ioan. 1. Et quia nõ conuenit rectè operari, ſine diſcretione, ideo ſequitur tertius gradus. *In virtute autẽ ſcientiam*. Gl. diſcretionis, quid, cui, quãdo, vel quomodo. Bernardus, Diſcretio non tam eſt virtus, quã auriga virtutũ, ſine qua virtus vitium eſt. Rom. 12. Rationabile, obſequiũ veſtrum. Leuit. 2. In omni ſacrificio offeres ſal. Gregorius, Fortitudo quæ plus poteſt ſine rationis moderamine, præceps ruit. Ideo comminatur donum conſilij & fortitudinis. Eſa. 11. Ideo & fortitudini Iudæ additur conſilium

Aſcenſio in cælum octo gradibus virtutum fit.

lium

lium Simonis. 1. Mach. 2. Et quia ſub ſpecie diſcretionis ſolet blandiri voluptas: nec etiã ſufficit habere diſcretionẽ in agendis, niſi abſtineatur à malis, ideo ſubdit, *In ſcientia autẽ abſtinentiã*, vt, ſ. à malis abſtineamus. Et accipitur hic abſtinentia cõmuniter, pro fuga cuiuſcunq; mali. Eccl. 3. Cor ſapiens intelligibile abſtinebit ſe à peccatis. 1. Cor. 9. Omnis qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet. Gloſſa, Ne in vacuum ſcientia cæleſtium cedat, ſi ſe ſe ab illecebris ſeculi aliquis nõ coerceat. Et quia abſtinentes, vt dicit Gregorius, de facili obtinẽt patientiã, ideo addit, *In abſtinentia autem patientiam*. Glo. Abſtinentiã patiẽtia ſequitur, vt qui à voluptatibus mundi ſe continet, aduerſa quoq; ſuſtineat. Et quia patientia nutritur per opera pietatis, in ſubueniendo proximo, vel conſolando, vel corrigendo, ideo addit *In patientia autem pietatem*. Effectum. ſ. cõpaſsionis, & ſubuentionẽ in malis alienis, vt & erga perſecutores pietatis opera Chriſtianitatis exerceant. Matth. 5. Orate pro perſequentibus & calumniantibus vos. Et quia poſſet aliquis opera pietatis perſecutoribus impendere ex timore, & non amore, ſubdit, *In pietate autem fraternitatis*, i. fratrum amorem. q. d. In pietate illa ſit amor fraternitatis, non timor perſecutoris. 1. Pet. 3. Fraternitatis amatores. Et quia dilectio fratris cũ omnibus prædictis nõ debet in ſeipſos ſiſtere, ſed amorẽ Dei, vt ad fidem referri; ideo ſubdit, *In amore autem fraternitatis charitatẽ*, i. dei amorẽ. ad Coll. 3. Super omnia autẽ hæc, charitatem habentes, quod eſt vinculum perfectionis. Hoc eſt oleum, quod ſuperinfertur omnibus liquoribus. *Hæc enim*, ſc. octo prædicta, *Si vobiſcum aſsint*, Per præſcientiam habituũ in affectu & promptitudinem. *Et ſuperẽt* Per dominationẽ in effectu. Et dicit nobis aſsint per conſenſum liberi arbitrij. 1. Cor. 15. Non ego, ſed gratia dei mecũ. *Non vacuos*. Minus dicit, & plus ſignificat, quaſi plenos nos cõſtituẽt meriti in præſenti. *Nec ſine fructu* mercedis in futuro. Sap. 4. Bonorũ laborũ glorioſus eſt fruct⁹. *Vos conſtituẽt in Domini noſtri Ieſu Chriſti cognitione*, i. in die iudicij, quando cognoſcetur deus iudicia faciens, qui modò contẽnitur miſericordiã faciens, vt dicit Bernard. Vel in cognitione, quia cognouiſtis Dñm noſtrũ Ieſum Chriſtum per fidem. Et ſic propoſitum notat habitudinẽ cauſę efficientis. Vel nõ conſtituet vos vacuos, nec ſine fructu in cognitione, id eſt, ad cognoſcendum Dñm noſtrum Ieſum in patientia, quę cognitio eſt totus fructus, quia vita æterna. Ioan. 17. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te verum Deum, &c. *Cui enim*. Glo. Et verè hęc ſunt tenẽda. *Cui enim non præſto ſunt hæc*. Glo. Octo luminaria. Quia hoc nõ habent in pręſentia & promptitudinẽ ad operandũ. *Cæcus eſt* ne videat cæleſtia. Gloſſa, A lumine diuini ſolis eſt alienus. Apoc. 3. Neſcis quia cæcus es. *Et manu tentans*. Quia ignorat quomodo inferiora ſunt diligenda, & opere tractanda. Vel manu tentans, i. inſtabilis ad bona opera. Vnde Gloſ. Qui ſcientiam rectæ operationis non habet, quod ſibi rectum videtur operatur, quaſi manum ad opus, quod non videt extendens. Grego. In iter quod nõ pręuidet extollit; ideoq; miſer in ruinam proditoris, quam præſcire nequibat incidit. Eſa. 59. Palpauimus ſicut ceci parietẽ, & quaſi abſq; oculis attrectauimus. Et Iob. 12. Palpabunt quaſi in tenebris, & nõ in luce. Qui enim aliud quàm Deum amat & quęrit, nunc ad iſta, nunc ad illa manum extendit. Et inſuper *Obliuionẽ accipiens* Per culpam ingratitudinis *Purgationis*. Glo. Per baptiſmum, vel pœnitentiã factę, *veterum ſuorum delictorum*. Glo. Originalium, vel actualiũ in quib⁹ aſſueuerat. Originale dicitur vetus delictum à cauſa, quia à veteri homine, id eſt Adam: trahitur verò actuale ab effectu, quia ad vetuſtatem trahit. Pſal. 6. Inueteraui inter omnes inimicos meos. *Sed cùm non ſit niſi vnum originale*, quomodo glo. dicit originaliũ in plurali? Reſpõſio, Vnum eſt origine, ſed multa perſonarũ diuerſitate. Vel vnum ab vnitate reatus, Multa à multitudine vitium corruptarum. Vnum ergo formaliter, ſed multa materialiter.

Quapropter fratres magis ſatagite, vt per bona opera certam veſtram vocationem & electionem faciatis. Hæc enim facientes non peccabitis aliquando. Sic enim abundanter miniſtrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti. Propter quod vos incipiam ſemper commonere de his, & quidem ſcientes & confirmatos vos in præſenti veritate. Iuſtum autem arbitror quandiu ſum in hoc tabernaculo, ſuſcitare vos in commonitione: certus quòd velox eſt depoſitio tabernaculi mei: ſecundum quòd & Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſignificauit mihi. Dabo autem operã, & frequenter habere vos poſt obitum meum, vt horum omniũ memoriam faciatis.

Hic monet ad eorum ſtudioſam obſeruationem. Et hoc triplici vtilitate, quarum Prima eſt certitudo ſpei. Secũda cautela peccati, ibi, Hæc enim facientes. Tertia introitus regni, ibi, Sic enim abũdanter. Dicit ergo *Quapropter fratres*. Glo. quia cęcus eſt, qui hoc non habet, ideo maiori ſtudio ad hæc retinendã laborate. *Satagite*, id eſt ſatis agite, *Vt per bona opera*, ſ. exteriora faciatis, id eſt, oſtendatis, *Veſtram vocationem* ad fidem ex tempore. *Et electionem* per prędeſtinationem ab æterno, vt ſcilicet certi ſitis vos eſſe vocatos, & à Deo electos. Glo. Benefaciendo faciſtis vos certos de pręmio veſtrę vocationis & electionis. Vnde per bona opera quæ facit homo ſuæ electionis, poteſt habere certitudinem, non quidẽ ſcientiæ, ſed coniuncturę, non rei, ſed ſpei. Rom. 8. Certus ſum, quòd neque mors, neque vita, &c.

Et nota q̃ iſta electio modò eſt occulta. Occultum enim modò eſt, qui electi & reprobi ſint: quia vtriq; modo ſimul ſunt. Et multi, qui modò ſunt boni, ſunt reprobi. Et qui modò ſunt mali, ſunt electi, ſed in die iudicij, quando Dñs ventilabit, & purgabit aream ſuam, tunc apparebit, qui electi & qui non. Et q̃ pauci electi & multi reprobi, quia multũ inuenietur de palea, & parũ de tritico: vnde Matt. 3. Cuius ventilabrum in manu ſua, & mundabit aream ſuam, id eſt, eccleſiam: iſtud ventilabrum eſt iudiciaria ſententia, quæ modò eſt in ore, id eſt, in prædicatione, ſed tunc erit in manu. i. in executione. *Hæc enim facientes*. Prędicta octo opera virtutum. *Non peccabitis aliquando*. Ad vitã ęternã attingẽtis, vbi vlterius nõ peccabitis. Aliquando. i. nunquã in pręſenti. ſ. mortaliter. Venialia enim nullus vitare poteſt, & tunc intelligitur coniunctim. *Sic enim*, id eſt hæc opera faciendo. *Abundãter miniſtrabitur vobis introitus in æternum regnum*, i. dabitur vobis augmẽtũ gratiæ & virtutum per quas intratur in regnũ. Glo, id eſt virtutes per quas intrabitis ad vitã. Ex hac Gloſ. videtur q̃ habeamus virtutes ex operibus, quod falſum eſt: non enim quia bonũ facimus, ſumus boni. Reſponſio, Non virtus ſed augmentũ ex abũdantia, & perfectio virtutum habetur per exercitium bonorum operũ. Et dicit miniſtrabitur, quia per veſtrũ miniſterium, & meritũ acquiretur. Dicit etiã in regnũ ad differentiã regni mundi, quia eſt breue & tranſitoriũ. Eccle. 11. Omnis potentatus breuis vita. Luc. 1. Regni eius non erit finis. *Regnũ* inquam quod eſt *Domini noſtri ſaluatoris Ieſu Chriſti* dñi noſtri per creationẽ. Saluatoris Ieſu Chriſti, per redẽptionem & recreationẽ. *Propter quod vos incipiã, &c.* Hic prouocat eos ad veritatis catholicę conſeruationẽ, ſuã pro eis in veritate confirmãdis ſolicitudinẽ indicando. Et circa tria oſtendit ſe illis ſolicitũ. Primò vt veritate confirmentur quantũ ad iraſcibilem. Secundò vt ad eandẽ excitentur quantũ ad concupiſcibilẽ, ibi, Iuſtum autẽ arbitror. Tertiò vt eius ſemper recordentur quãtũ ad rationalẽ, ibi, Dabo autem operã. Dicit ergo, *Propter quod, &c.* Gl. quæ à Deo vtilia ſunt vobis hæc, vt ſit vobis introitus patens in regnum, *Incipiam vos ſemper cõmonere*, i. tam ſolicitè & frequenter vos cõmonebo, ac ſi nunquam antea monuiſſem: in quo exprimitur feruor ſanctorũ, qui quantũcunq; laborauerint circa ſubditos, videtur eis, quòd nihil profecerunt. Pſal. Dixi nunc cœpi, &c. Grego. Neſcit mens per torporem facere, quæ ſemper ſuadet per deſiderium inchoare.

Et notandũ cõmonere, id eſt, omnes ſimul vos monere. *De his*, id eſt, de gradibus prædictis, vt per eos ſimul aſcendamus ad domum Dñi. Vos dico *Scientes*, id eſt, qui ſcitis peccata. *quidem*, i. certè. *Et confirmatos vos in præſenti veritate*. q. d. Quamuis ſcientes & confirmati in doctrina veritatis, tamen ego monebo vos, vt ſcita opere compleatis: vt & magis confirmemini. Quia ſicut dicit Bernardus. Frequenter oportet reminiſci, quod mundus iſte, cogit obliuiſci. *Iuſtum autem arbitror*. Ita incipiã vos ſemper monere. *Autem*, id eſt quia iuſtũ arbitror. *Suſcitare vos in cõmonitione*, i. per cõmonitionem prouocare vos ad proficiendum, quaſi dormientes, iuxta illud Prou. 6. Diſcurre, feſtina ſuſcitare amicum tuum. *quandiu ſum*. In hoc tantillo temporis quo ſum. *In hoc tabernaculo*; i. in corpore meo quo, ſc.

milito

militio contra vitia. Glo. In corpore, in quo iter huius vitæ agitur, & contra aduerſarios veritatis certamen agitur. *Certus* per reuelationem. *quod velox eſt depoſitio tabernaculi mei*, i. corporis mei. *Secundum quod & Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſignificauit mihi*, i. reuelauit. Vel ſignificatione remota Ioan. vlt. Cũ autem ſenueris, alius te cinget, & ducet quo tu non vis. Vel melius, ſignificatione propinqua, cum dictum eſt Petro fugienti Neronẽ à Dño, Venio Romam iterum crucifigi. Et notandum, ꝙ mortem vocat depoſitionem, quia in morte deponitur corpus à ſanctis, tanquã graue onus. Sapiẽ. 11. Corpus quod corrumpitur aggrauat animam: hoc dicitur per quandam metaphorã, quia ſicut militea poſt victoriam tabernacula deponunt, & ad proprias domos redeunt: ſic ſancti corpora deponunt poſt victoriam vitiorum. *Dabo autem*. Glo. Quia cito tranſiturus, ideo dum viuo dabo *Operam* vos cõmonendo, non ſolum ſemel, ſed & *Frequenter*, id eſt, inſtanter & diligenter. *Habere vos*, vt habeatis *Memoriam* prędictorum. *Poſt obitum meum*, i. poſt mortem meã, dicitur autẽ obitus ab ob, id eſt, contra & eo is. Vnde obire eſt contra, vel obuiã ire. Et ideo tranſitus ſanctorum, dicitur obitus, quia tũc vadunt obuiã ſponſo. Sic dicit Glo. *Vt horum omniũ memoriam faciatis*, i. doctrinam memoratam opere impleatis. Pſal. 102. Memores ſunt mandatorum ipſius ad faciendum ea.

Mors depoſitio dicitur tabernaculi.

Non enim indoctas fabulas ſecuti, notam fecimus vobis Domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem & præſcientiam: ſpeculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim à Deo patre honorem & gloriam, voce delapſa ad eum huiuſmodi à magnifica gloria. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipſum audite. Et hanc vocem nos audiuimus de cælo allatam cùm eſſemus cum ipſo in monte ſancto.

Hic prouocat ad confirmationem veritatis catholicę, ipſam cõmendando, quam probat. Primò teſtimonio Apoſtolorũ, in nouo teſtamento. Secundò teſtimonio prophetarum in veteri. Sed habemus firmiorem teſtificatione per Apoſtolos, tripliciter: primò ſpecialiter de viſu: ſecundò ſimul de viſu & auditu, ibi, Accipiens enim à Deo patre: tertiò de auditu ſpecialiter, ibi, Et hanc vocem, &c. Dicit ergo, *Non enim*. Gl. quaſi dicat, Ideo ſum ſolicitus, quia magna res eſt, quã doceo. *Non indoctas fabulas*, ſcilicet doctrinas indignas *Sequuti*. Fabula eſt, ait Tullius, in qua nec veræ, nec veriſimiles res narrantur, tangit autẽ iuxta Glo. & errorem Paganorum ſecundũ fabuloſas narrationes Deos ſibi fingentium, & errores hæreticorum ſcripturas ſanctas fabuloſè interpretantium. 2. Timo. 4. A veritate quidẽ auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Pſal. 118. Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, ſed non vt lex tua. *Sed notam fecimus vobis*. Prędicando manifeſtè nõ obſcurè, vel parabolicè. *Domini noſtri Ieſu Chriſti virtutẽ*. Per quam omnia creauit & continet. *Et præſcientiã ſapientiæ* qua omnia nouit & pręuidet. 1. Cor. 1. Nos autẽ prædicamus Chriſtum Dei virtutẽ & Dei ſapientiam. *Sed potius ſpeculatores facti ſumus*, i. inſpectores. *Illius magnitudinis*, ſ. magnę excellentiæ, & claritatis, quã in transfiguratione oſtendit. Matt. 17. q. d. docemus ea, quæ vidimus non ſolum, ſed & quę audiuimus. Audiuimus enim teſtimonium patris. *Accipiens enim* fuit. ſ. Chriſtus, ſecundum ꝙ homo. *A deo patre luminũ*, qñ facies eius & veſtimenta fulſerunt ſicut ſol. *Et gloriã* quando perhibuit teſtimonium dicens, Hic eſt filius meus dilectus. Vel honorem cum dixit, ipſum eſſe filiũ ſuum, & gloriam, quaſi clariſſimã quantum ad claritatẽ in qua refulſit, accipiens inquam *Voce delapſa*, id eſt, de cęlo lapſa. *Ad eum*, ſcilicet Chriſtum glorificandum *A magnifica gloria*, i. à patre glorioſo & magnificante filium. *Huiuſcemodi*, id eſt, illo modo, *Hic*, non alius, *Eſt filius meus*, mihi conſubſtantialis. Hilarius, Nos filij Dei ſumus, ſed non talis hic filius: ipſe enim filius eſt natiuitate, nõ creatione, veritate, non nuncupatione: origine, non adoptione. *Dilectus*, quia Spiritu ſancto, qui amor eſt ab vtroq; procedens, mihi connexus. *In quo mihi complacui*. Glo. Per quem beneplacitũ meum oſtendi, & in eo nihil niſi quod mihi placet inueni. *Ipſum* diſcretiuè *audite*. Glo. quia nullus ei ſuccedit legiſlator. Deut. 18. Tanquã meipſum audietis. Hæc enim verba, quæ dicuntur hic, ſcribuntur etiã Mar. 11. Matt. 11. & Luc. 9. *Et hanc vocem nos audiuimus* ſpecialiter ego Petrus & Ioannes, & Iacobus: ſicut tres euãgeliſtæ teſtantur Mat. & Mar. vbi ſupra. Et Lucas 9. c. vt ſic in ore duorũ vel triũ ſtet omne verbum. Deut. 19. *De cælo*, quia in cælo aereo formatã, & miniſterio cæleſtis angeli figuratam, & patris cæleſtis ſignificatiuam. *Allatam* ad terram: nec dicit prolatã, quia non ex ore animalis is ſonuit, nec inſtrumẽtis naturalibus formata fuit, ſed artificio angelico. *Cũ eſſemus cum ipſo* Chriſto familiares, & ſectaremur eum. *In monte ſancto*, id eſt, Thabor, vbi transfiguratus eſt. De iſta autẽ claritate, quam Chriſtus oſtendit in transfiguratione, Quæritur vtrũ eſſet glorioſa, vel ſimilis glorioſæ: & videtur ꝙ ſic, ſecundum Hiero. Quia talis tũc apparuit, qualis in iudicio apparebit. In contrarium eſt, quia ſemel habita, inamiſſibilis eſt. Item Glo. hic dicit, ꝙ claritas iſta ſignum erat reſurrectionis ſuę. Nõ ergo erat iſta claritas, quæ erit in reſurrectione. Reſpõſio, Credo ꝙ claritas iſta non fuit glorioſa ſimilitudine analogiæ non vniuocationis: fuit enim quædam claritas formata in corpore à diuinitate, quam apprehenderant Apoſtoli ſenſu exteriori. Per illam autẽ, quam videbant oculo corporali, intellexerunt claritatẽ gloriæ: quam tamen oculo corporali non videbant: hinc eſt, ꝙ quędam authoritates dicunt, quod oſtendit Apoſtolis claritatem glorioſam. Quædam autem dicunt, ꝙ non, ſed ſimilem glorioſæ oſtẽdit ſenſui, ſed verè glorioſam oſtendit intellectui.

Claritas Chriſti in ſua transfiguratione nõ fuit ſimilis illi quæ futura eſt in iudicio.

Et habemus firmiorem propheticum ſermonem, cui benefacitis attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec dies eluceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris, hoc primum intelligentes, quòd omnis prophetia ſcriptura, propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia, ſed ſpiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines.

Hic probat veritatem catholicam teſtimonio prophetarum in veteri teſtamento. Et primò tangit firmitatem. Secundò claritatem, ibi, Cui bene facitis attendẽtes. Tertiò authoritatem, ibi, Hoc primum intelligentes. Dicit ergo, Et habemus, &c. Ad hoc oſtendendum præter prædicta. *Firmiorem propheticũ ſermonem*, ſ. in Dauid: & dicit Gloſſa Ad probandum Chriſti dignitatẽ dicit, Dixit ad me filius meus es tu, ego hodie genui te. Et idem, Dixit Dñs Dño meo, ſede à dextris meis. Sermonem inquã firmiorẽ, id eſt, lucidiorẽ. Glo. Quia clarius alijs prophetiã de Chriſto prophetauit ipſe Dauid. Vel firmiorem vobis. ſ. Iudęis, quã ſit ſermo meus, quaſi dicat, Si minus creditis mihi, credatis prophetæ, qui eſt firmior vobis, quã ego, vel quàm ſit ſermo meus. Quãuis enim ſermo Apoſtolorũ eſſet ſimpliciter firmior ſermone prophetico, nõ tamen quantum ad iſtos, quia magis credebant Iudæi prophetis, quã Apoſtolis. Vel dicit firmiorẽ, quia viſioni contradicere poterant, quę facta fuit in ſecreto, ſed prophetiæ nullus contradicere audebat. *Cui* ſcilicet ſermoni prophetico, *Benefacitis attendentes*, ſcilicet propter ſui vtilitatẽ & inconcuſſam veritatẽ: vnde ſubdit, *quaſi lucernæ*, i. quæ eſt quaſi lucerna, quę illuminat intellectum ad veritatis cognitionem. *Lucenti*, quia accendit affectionem: vnde veritas ſacræ ſcripturę illuminat intellectum, ideo dicitur lucerna: quia accendit affectum, ideo dicitur ardens: & ideo eſt ſcientia perfecta: vnde lucere ſolũ vanum eſt, ardere parum, ſed lucere & ardere ſimul perfectum: lucenti inquam, ſed ardenti. *In caliginoſo loco*, id eſt, in nocte huius ſeculi, quæ eſt plena caligine ignorantię, tenebris peccatorũ, & nebulis errorum. Notandũ autem, ꝙ doctrina prophetica bene dicitur lucerna, id eſt, lux in teſta. quia Pſal. 17. Tenebroſa aqua in nubibus aeris. Gloſſa, obſcure. Interlinearis in prophetis, ſed doctrina euangelica eſt lux ſplendens; non in teſta, ſed ſuper candelabrũ poſita. Prouer. 6. Mandatũ lucerna eſt, & lex lux. ſ. euãgelij. Lucet inquã, in hoc caliginoſo loco tandiu, *Donec dies*, id eſt aperta Dei viſio, & claritas plena. De qua Pſal. 83. Melior eſt dies vna in atrijs tuis, &c. *Illuceſcat*, id eſt, intus luceat. Hęc enim lux non ſolũ erit ſuperficialis, ſed profundabit ſe vſq; ad intimum animæ. Et donec *Lucifer oriatur*, ſcilicet clarus intellectus ſecundũ Glo. nõ ænigmaticus. Vel lucifer. Glo. Chriſtus qui fecit lucem, qua illuminabit mundum. Poteſt ergo intelligi per diem, aperta cognitio deitatis. Per Luciferi ortũ, aperta cognitio humanitatis Chriſti, quę fuit diei nuntia, ſicut Lucifer prænuntius ſolis. Erit enim beatitudo ſanctorũ in vtroq;. Ioan. 17. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te, &c. Vel per diem intelligitur cognitio ſanctorum poſt iudi-

Sermo uũ prophetarũ & apoſtolorum quis firmior.

Doctrina prophetica lucerna dicitur.

poſt iudicium:per Luciferi ortum cognitio ante iudicium. Maior enim erit claritas ſanctorũ póſt, quã antea. Et claritas ſolis maior eſt, quã luciferi. Vel per diẽ, futurę viſionis: per luciferi ortum, cognitio præſentis contemplationis. *In cordibus veſtris*, nã in ſeipſo nec oritur, nec occidit, nec perficit, nec deſtruit:ſed in vobis. *Hoc primũ intelligentes* audiẽtes prophetiã, quæ illuminat intellectũ & inflammat. Iuſu per quia immutabiliter verax eſt, quod patet ex hoc, q à ſolo deo eſt. Non ergo negligaris, ſed ſitis hoc præmiñ intelligentes, i. principalius intelligentes. *quod omnis prophetia*, hoc dicit, quia triplex eſt genus prophetiæ ſecundũ triplex genus viſionis, ſcilicet corporalis, ſpiritualis, & intellectualis *Scripturæ*. Hoc addit ad differentiã prophetiæ, quæ cõſiſtit in factis. Sicut Ezech. fecit ſe portari per foramen parietis. Et Eſaias iuit nudus & diſcalciatus, *Propria interpretatione non fit*, id eſt, proprij cordis ficta expoſitione. Gloſ. Propria prophetantis voluntate, ſed ſpiritu ſancto in eo loquente. Gloſ. Sicut prophetæ nõ ſua, ſed dei verba ſcribebant, ita lector non ſua interpretatione, vel propria expoſitione vti debet, ne à fide exorbitet, *Non enim voluntate humana*, vel loquentis, vel audientis. Quod intelligẽdum eſt, quantũ ad illius traditionẽ mentis, non quantũ ad actum prolationis ſiue denuntiationis: nã denuntiare erat in libertate prophetarũ, nõ arreptitiorũ. Vnde 1. Cor. 14. Spiritus prophetarũ prophetis ſubiecti ſunt. *Allata eſt aliquãdo prophetia* à Deo. ſ. in prophetam. Allata vt dicit Dionyſ. prophetia Dei fertur de ſurſum miniſterio angelorum. i. reuelatur prophetis per angelos, quid & quomodo debeãt prophetare, *Sed ſpiritu ſancto*, non maligno. *Inſpirati*, i. intus ſpirati, eius, ſcilicet inſpiratione & reuelatione edocti & inſtructi. Iob, 32. Inſpiratio omnipotentis dat intelligentiam. *Locuti ſunt ſancti Dei homines*, i. prophetæ, qui erant nuntij Dei. Et poteſt eſſe, ly ſancti, nominatiui caſus, vel genitiui. Beda, Ea ſola dicebant, quæ à ſpiritu ſancto didicerant. Ex hoc autẽ, quod dicitur, Non fit propria interpretatione, docemur non ad noſtrũ ſenſum ſcripturã exponere ſeu texere, ſed noſtrum intellectum ſententijs prophetarũ & aliorum ſanctorum expoſitionibus ſubijcere. Gregorius ſuper Ezechielem, Qui in expoſitione ſancti eloquij, vt auditoribus placeat aliquid fingit, ſua, non Dei verba loquitur.

Prophetia genus triplex eſt.

Nota ſuper illud ſupradictum, Cui benefacitis attendentes, ſcilicet ſermoni prophetico, quaſi lucernæ ardenti, &c.

Nota q quando via eſt obſcura, & lubrica, & præceps, & aquis plena & inimicis circundata. Vel quando aliquis paſtor cuſtodit gregem ſibi cõmiſſum inter lupos, vel ciuitatem in medio inimicorũ, vel ſponſam in medio lupanarium, aut etiam theſaurũ pretioſiſſimũ in medio latronum talis debet eſſe multũ attentus, &c. Via noſtra, eſt vita noſtra præſens, quæ ſi bona eſt, ducit ad vitam futuram, quæ eſt æterna: ſi verò mala, ducit ad mortẽ infernalem, quæ eſt perpetua. Iſta via obſcura eſt per ignorantiam. Prouer. 4. Via impiorũ tenebroſa. Pſal. 81. In tenebris ambulant, &c. Et ideo debet quilibet eſſe attentus etiam multum, &c. Secundò via noſtra eſt lubrica per luxuriã. Tren. 4. Lubricauerunt veſtigia noſtra, in itinere platearum noſtrarum. Sicut enim in via lubrica ſtatim cum ponitur pes, ex hinc lubricat illuc: ita aſpectus lubricat in cogitationẽ, cogitatio in affectionem, affectio in delectationem, delectatio in conſenſum, conſenſus in operationẽ, operatio in cõſuetudinẽ. Et ideo oportet, quod homo multũ ſit attẽtus. Vnde Prou. 7. Mulier vaga & garrula, quietis impatiens, &c. Et infrà. Nunc ergo fili mi audi me, & attende verba oris mei, ne abſtrahatur, &c. Tertiò via eſt præceps per ſuperbiã ſignãter ad illos, qui ſunt in altu honoris & dignitatũ conſtituti. Auguſtinus, Quantò enim in loco ſuperiori, tantò in periculo maiori verſatur. Scitis. n. quod alta ædificia ventis & tempeſtatibus infeſtata, citius ruunt. Vnde pręponi vnum accidit, qui tamen ventis aduenientibus. i. validis tentationibus cadit ſiue ruit. Ideo tales multũ debent eſſe attenti. Eccle. 11. Attende tibi ne forte cadas, & adducas animę tuę inhonorationẽ. Item via eſt laqueis plena, per cupiditatem & auaritiã. Oſeę 5. Audite hoc ſacerdotes, & attendite domus Iſrael, quia vobis iudicium eſt: quoniam laqueus facti eſtis ſpeculationi, id eſt, ſubditis, quos debetis ſpeculari, & quaſi rete expanſum ſuper Thabor. Item quia inimicis, id eſt, dæmonibus circundata per multiplicẽ eorũ aſtutiã. Ideo petebat Dauid Pſal. 31. Erue me à circundantibus me. Et Iob. 19. Obſederunt in gyro tabernaculum meum. Ideo dicitur Eccle. 6. Ab inimicis tuis attende. Item Eccleſia. 13. Caue tibi & attende diligenter auditui tuo: quoniam cum ſubuerſione tua ambulas, id eſt cum illis, qui non quęrunt niſi ſubuerſionem tuam. Item ſpecialiter ſacerdotes & pręlati debent eſſe attenti: quia ſunt paſtores cuſtodientes gregem Domini in medio luporum. Siue etiam rectores cuſtodientes ciuitatem munitam, id eſt, eccleſiam in medio inimicorum. Sunt etiam paranymphi cuſtodientes ſponſam delectiſsimam in medio lupanarium. Sunt etiam diſpenſatores bonorum Domini ſui, cuſtodientes theſaurũ pretioſiſsimũ in medio latronũ. De omnibus iſtis Act. 20. Attendite vobis & vniuerſo gregi quo ad primum: in quo vos ſpiritusſanctus poſuit epiſcopos regere, quo ad ſecundum: eccleſiam dei, quæ eſt eius ſponſa, quo ad tertium: quam acquiſiuit ſanguine ſuo, quo ad quartum.

CAPIT. II.

Pſeudoprophetæ priſci, hæreticorum figuram gerentes, pœnas Deo dederunt, nec illis leniores ſui ſequaces expectant.

FVerunt verò & pſeudoprophetæ in populo, ſicut & in vobis erunt magiſtri mendaces: qui introducent ſectas perditionis, & eum qui emit eos, Deum negant: ſuperducentes ſibi celerem perditionem. Et multi ſequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blaſphemabitur: & in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur: quibus iudicium iam olim non ceſſat: & perditio eorum non dormitat.

Hic reuocat à ſeductione hæreticæ prauitatis, quibus primò prædicit perfidiam futuram. Secundò comminatur pœnam, ibi, Si enim Deus angelis. Tertiò oſtendit pœnæ præeminentiã, ibi, Magis autẽ eos. Quartò deſcribit eorum malam vitã, ibi, Hi vero velut irrationabilia: in prima parte vbi perfidiam hæreticorum prędicit: primò ab errorum adinuentione: ſecundò à veritatis negatione, ibi, Et eum, qui emit eos, &c. Tertiò ab aliorũ ſeductione, ibi, Et multi ſequuntur. Quartò à diuina reprobatione, ibi, Quibus iudicium, &c. Dicit ergo, *Fuerunt*. Glo. Ita vos cõmoneo & tot authoritatibus vtor, ne decipiamini per pſeudo, qui ſicut olim fuerunt, ita & erunt. *Fuerũt vero* inquã, quaſi prophetæ, fuerunt ſpiritu ſancto locuti. Verò pro ſed, fuerũt *Pſeudoprophetæ*, i. falſi & mendaces *In populo*, ſ. Iſraelitico, ſicut Balaam. Nume. 24. & Hier. 25. Prophetauerunt in nomine meo mendacium. Et in eodem, Non mittebam eos, & ipſi currebant, *Sicut & in vobis* populo Chriſtiano *Erunt*, Glo. Iam ſunt, ſed timore comprimuntur, verum poſt obitum meũ manifeſtabuntur *Magiſtri* vſurpatione authoritatis, *Mendaces* in impugnatione veritatis. i. hęreſum inuentores, & inuentorũ defenſores. 2. ad Timo. 4. Coaceruabũt ſibi magiſtros prurientes auribus, & à veritate quidem auditum auertent, &c. *Qui* ſcilicet hęretici, *Introducent*, id eſt in corda hominũ. ſ. ſuorũ credentium ducent *Sectas*, id eſt, falſas doctrinas dictas, vel à ſecando. Vnde Gloſ. doctrinas *Perditionis*, quę ſecant & ſeparãt à Deo. Vnde hęreſis idem eſt, q diuiſio, vel à ſectando verbo frequẽtatiuo. Gl. ſectas Latinè, hæreſes Græcè. Cùm quis errorẽ quem ſemel concepit ſemper ſectari nullatenus ceſſat, quod proprium eſt hæreticorũ. Sectas inquam *Perditionis* ab effectu, quia ducunt ad perditionẽ. *Et eum*, ſcilicet Chriſtum, *Qui emit eos*, id eſt, ſanguine redemit. 1. Pet. 1. Non corruptibilibus auro & argento, &c. *Deum eſſe negãt*, ideo meritò perditionẽ incurrunt. Vnde poteſt dici de Deo & illis, ſicut de liberãte latronẽ à patibulo, quem latro nunquã diligit. Negare verò illum dicuntur dupliciter ſecundũ Glo. Vel quia nondũ veniſſe nuntiãt, vel aliquos errores interſerunt, nõ qualem veritas oſtendit, vt dicit Glo. Sed qualem ſibiipſi fingũt & prædicant. Ipſi dico, *Superducentes ſibi*, id eſt, ſuper ſe ducẽtes, & ad damnum ſuum *Celerem perditionem*, i. perditionem quæ cito veniet. Vel ſicut exponit Glo. Superducentes, id eſt, ſuper veritatẽ inducentes celerem perditionem, id eſt effectum celeris perditionis. ſ. errorem. Glo. Negata veritate inducũt falſitatem, pro qua, cito periclitabuntur. Et tamen *Multi ſequuntur eorum luxurias* eos in luxuria carnali imitãtur. Vel eorũ doctrinis, quib⁹ luxurias & fuſuia prædicãnt conſentiendo. Glo. Concupiſcentias prædicant, quibus carnales homines facilè conſentiunt. De talibus di-

Deũ negare cõtingit dupliciter.

cit iu-

cit Iudas in Canonica ſua, Subintroierunt quidẽ homines, Dei noſtri gratiam transferentes in luxurias. Sic & talium luxuria eſt proximo nociua, & etiam Deo iniurioſa, quia illi ſunt *Per quos*, ſcilicet hæreticos, vel eorũ ſequaces. *Via veritatis*, i. Chriſtianæ religionis. Pſal. 118. Viam veritatis elegi. *Blaſphemabitur*, i. vituperabitur. Glo. Non ſolum in eis, ſed etiam à credentibus illis, Puta ab alijs infidelibus videntibus mala eorum. Cũ enim ſe fingant Chriſtianos, & viuant in luxurijs & in immunditijs, excitant alios in odium Chriſtianæ religionis, exiſtimantes propter eorum malã vitam omnes Chriſtianos eſſe huiuſmodi *Via veritatis*. Gloſ. i. caſtitas & bona opera, quibus itur ad cælum.

Via veritatis in duobus conſiſtit.

Nota ꝙ via veritatis in duobus cõſiſtit. ſ. in credendis & in operandis. Prima blaſphematur per fidei corruptionẽ. Secunda per morum deprauationẽ. Eſa. 52. Iugiter tota die nomen meum blaſphematur. *Et in auaritia* cauſa lucri temporalis. *Negotiabuntur de vobis*, vt aliquid lucri acquirãt, ſicut homo negotiatur de panno, vt aliquid lucretur *Fictis verbis*, i. falſis doctrinis & adulationibus. Glo. nõ cauſa religionis, ſed auaritiæ: vt aliquid lucrentur, fingunt nouas doctrinas, nec vos emunt Deo, ſed de vobis aliquid cõmodi acquirunt. 1. Timo. 16. Exiſtimantes quæſtum eſſe pietatẽ. Conueniunt autẽ hæc verba prædicatoribus quæſtuarijs, qui in prædicatione ſua, queſtus cauſa, falſa interſerũt, indulgentias vendunt. Cõtra hoc. 1. Theſ. 2. Nõ enim fuimus aliquãdo in ſermone adulationis, nec in occaſione auaritię *Quibus* ſcilicet hęreticis, magiſtris mendacibus, & eorum ſequacibus. *Iudicium* ſcilicet condemnationis. *Iam olim* ab ęterno à Deo pręuiſum. Deus enim ab ęterno diſpoſuit & præordinauit pœnam, etſi non culpã. Vel iam olim, id eſt, ab initio temporis præparatum. Eſa. 30. Præparata eſt ab heritophet. i. à prima die qua potuit dici heritophet, id eſt, pœna inferni. *Non ceſſat*. Beda. i. præſentialiter excruciat, nec finem habebit. Sed quomodo hoc dicit, cum illi quibꝰ loquebatur Petrus, adhuc viuebãt, nec in gehenna eſſent? Reſponſio, Non dicit, ꝙ omnes cruciat, ſed aliquos, & ꝙ eos poſtmodũ perpetuò cruciabit. Vel poteſt dici, ꝙ iam in hac vita habeant partem gehennæ. ſ. remorſum conſciẽtiæ. *Et perditio eorũ*, id eſt perditionis author diabolus. Gl. Diabolus modo decipiens poſt tormentaturus. Dicit autẽ emphaticè perditio, quia irreparabiliter perditus eſt, & nihil aliud quam perditionem intendit, ad maiorẽ expreſſionem malitiæ ipſius. Vnde & qui eum imitantur, dicuntur filij perditionis, ſicut Iudas. Ioan. 17. Et Antichriſtus. 2. ad Theſ. 2. *Non dormitat*, i. ſine interruptione continuè perditionem eorum augmentat, & de peccato in peccatum ruere facit. Bernard. Non dormitabit neq; dormiet, qui cuſtodit Iſrael: quia non dormitat nec dormit, qui impugnat Iſrael, vnde ex hoc ſumitur argumentum, quòd diabolus continuè peccat.

Diabolus continuè peccat.

Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit: ſed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos in iudicium reſeruari, & originali mundo non pepercit, ſed octauum Noe iuſtitiæ præconem cuſtodiuit, diluuium mundo impiorum inducens: & ciuitates Sodomorum & Gomorrhæorũ in cinerem redigens euerſione damnauit, exemplum eorũ, qui impiè acturi ſunt ponens: & iuſtum Lot oppreſſum à nefandorum iniuria ac luxurioſa conuerſatione eripuit, Aſpectu enim & auditu iuſtus erat, habitans apud eos, qui de die in diem animam iuſtam iniquis operibus cruciabant. Nouit Deus pios de tentatione eripere: iniquos verò in diem iudicij reſeruare cruciandos.

Hic cõminatur pœnam: vbi primo exemplis ſpiritualibus aſſerit hæreticorum damnationem futuram. Secundò exemplũ elicit generalem ſententiã, ibi, Nouit Deus pios. Tertiò exempla ponit tria. primò de caſu angelorũ: ſecundò de diluuio hominũ, ibi, Etſi originali mundo: tertiò de ſubuerſione Sodomorum, ibi, Et ciuitates Sodomorũ. Vbi tangit primò nocentum punitionẽ: ſecundo innocẽtis liberationem, ibi, Et iuſtum Loth: tertiò liberationis meritũ & rationem, ibi, Aſpectu enim & auditu. Dicit ergo, *Si Deus angelis*. Glo. licet dignioris naturæ ſint *Peccantibus*, ſ. peccato ſuperbiæ, *Non pepercit*, ſed ſtatim vindictã in inferno, ſupple, eos fecit *Detractos*, id eſt, de celo tractos, *Rudẽtibus inferni*, id eſt, conatibus ſuperbiæ, qui ducũt ad infernum. Rudentes enim ſunt funes quibus vela in alto ſuſpenduntur, & flante vento nauis impellitur. Et ſignificat ſecundũ Bedam conamina dæmonum, quibus contra erigere ſe voluerunt, per quę vento ſuperbiæ impulſi, rapti ſunt in profundum inferni. Rudentibus ergo dicit ſuperbiæ conatibꝰ quaſi funibus. Prouer. 5. Funibus peccatorũ ſuorum quiſq; conſtringetur. *Tradidit in tartarum*, id eſt, in infernũ, *Cruciandos*, vt crucientur. Et tradidit eos *Reſeruari*, i. vt reſeruẽtur *In iudicium*, ſ. vltimum, tunc in profundum cruciandi, & grauius puniendi ſecundum Auguſt. & Gloſſa. Vel ordina literam ſic, Tradidit in tartarum reſeruari, id eſt, vt reſeruentur in iudicium cruciandos, ſcilicet magis, quàm prius. Huic conſonat alia tranſlatio, quæ eſt in carceribus inferni caliginis retrudens, tradidit iudicio puniendos.

Quæritur de hoc, quod dicit Glo. ſuper illud, Si angelis peccantibus, &c. Probatio à maiori. Contrà: peccatum angeli maius eſt, quã peccatum hominis, ergo non ſequitur, ſi damnat angelum magis peccantem, ꝙ damnet hominem minus peccantem. Reſponſio. Re vera comparando peccatum peccato non ſequitur, ſed comparando naturã naturę quia angelica natura dignior eſt, & ideo ſequitur, Si angelo non pepercit, nec parcet homini. Quæritur etiã de hoc, quod dicit Glo. Angeli dignioris naturæ ſunt. Contrà: Auguſtinus dicit, Anima & angelus natura ſunt pares, & officio diſpares. Reſponſio, Natura ibi ſonat in aptitudinem, quia poſſibilis ęquari angelis, nõ in actum. Matt. 22. Quæritur & de hoc, quod dicit, Rudẽtibus inferni tradidit, &c. Contrà: id Ephe. 6. Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinẽ, ſed aduerſus principes & aduerſus poteſtates & mundi rectores tenebrarum harum. Quod exponitur de dæmonibus in hoc aere caliginoſo habitãtibus, & nos impugnantibus. Reſpõſio, ſicut dicit Beda ſuper canonicam Iacobi, Dæmones vbicunq; ſunt ardent, & habent pœnam ſuam. Et ponit exemplũ de febricitante, qui æque torquetur in lecto eburneo ſicut in ligneo. Modo ergo, vſq; ad diẽ iudicij habitãt aliqui dęmones in hoc aere caliginoſo. Vnde Haymo dicit, ꝙ ſicut radius ſolis plenus eſt atomis, ſic aer ipſe plenus eſt dęmonibus. Vnde Beda & Gl. in tartarum, i. in hunc aerẽ inferiorẽ. *Etſi originali, &c.* Hic ponit exemplũ de diluuio hominũ. *Si. n. deus originali mundo non pepercit*. Gen. 6. i. hominibus ſecundum originẽ primi peccati viuentibus. Vel mundum originale dicit homines, qui ante diluuium fuerunt, nõ habẽtes legem niſi quã ab origine. i. natura traxerunt, non habebant niſi legem naturalem. *Sed octauũ Noe*. Octauus dicitur propter ipſam hiſtoriam, quia in numero octo perſonarũ liberatarũ fuit, & fortè vltimus, & ſic octauus arcam intrauit. Gen. 6. 1. Pe. 4. In qua pauci. i. octo animæ ſaluæ factæ ſunt. Vel octauus propter figuram, quia illud iudiciũ mundi figura fuit vltimi iudicij, quod erit in principio octauę ętatis reſurgentiũ: ſecundũ Glo. *Iuſtitiæ præconẽ*. Etſi nõ verbo, tamen exemplo, quia iuſtus erat. Gen. 5. Glo. Qui iuſtitię opera faciẽs, qualiter viuendum eſſet coram Deo, oſtẽdit. Item per hoc, ꝙ fabricabat arcam, eos ad iuſtitiã mouebat. Hunc inquã, talem *Cuſtodiuit* à diluuio in arca. Sap. 10. Per contẽptibile lignum gubernans iuſtum *Diluuium*, id eſt, aquarũ inundantiam ab inferioribus, ſuperioribus aquis cõcurrentem. *Mundo impiorum*, id eſt, impijs mundi. Gen. 6. Id eſt, hominibus mundi, qui erãt impij, *Inducẽs & ciuitates Sodomorũ & Gomorrhæorũ*. Plus nominat iſtas ciuitates, quã tres reliquas, quę fuerunt Adama, Seboim, & Segor: & hoc quia erant principaliores & famoſiores, & magis peccatrices, *In cinerẽ redigens* cõbuſtione ignis & ſulphuris. Gen. 19. Hinc dicit Auguſt. in lib. de ciuitate Dei, ꝙ fructus illius terræ ſunt pulcherrimi exterius, & nil habent interius niſi cinerem, & fumũ reddunt fœtidum ſi carpantur, *Euerſione damnauit*, Quia illa regio in alienam naturã verſa eſt. ſc. in lacũ ſalis, qui dicitur mare mortuum, quia nec piſces nec aues in eo viuunt, ſicut in aquis alijs. *Exemplum eorum, qui impiè acturi ſunt ponens*: q. d. Per hoc ſignificans, ꝙ maximè puniendi eſſent, qui illos imitarentur. Impiè, i. contra pietatem in Deum, vel in proximum peccando. Etſi ſupple *Iuſtum Loth* nepotem Abrahæ. Gene. 19. Quia Dei cultor & hoſpitalis, nec malis conſentiens. *Oppreſſum*, id eſt, grauiter afflictum, *A nefandorũ iniuria*, quia peccatũ illud minime nominandum. Vocat Apoſtol. talia peccata paſſiones ignominiæ. Rom. 1. ac oppreſſum. ſ. à *luxurioſa conuerſatione eripuit*.

Dæmones vbique torquentur.

puit Per angelos qui eum cum vxore à filiabus extra ciuitatem duxerunt. Geneſ. 19. Diſſimulante eo egredi apprehenderunt manum eius, & poſuerunt extra ciuitatem. Sap. 18. Hæc iuſtum à pereuntibus impijs liberauit fugientem deſcendente igne in Pentapolim *Aſpectu eius* licet multa turpia videret *Et auditu* & ſi multa & inhoneſta audiret *Iuſtus erat* aſpectu & auditu: vel alieno, quia nil iniuſtũ in eo videbatur. Vel proprio, quia bonis actibus inſiſtebat, nec viſis nec auditis flagitijs ſe fucabat, id eſt, obſcurabat ſecundum Gloſſ. Iuſtus inquam, erat *Habitans apud eos* i. licet habitaret inter illos, ſcilicet malos, inter quos difficile eſt ſeruare iuſtitiam, ſicut dicit gloſſ. Pſalm. 17. Cum ſancto ſanctus eris, &c. *Qui de die in diem*, i. eſt, continue & inceſſanter *Animam iuſtam* eius, ſcilicet *Iniquis operibus* quæ faciebant contra deum & proximum: quæ ſicut dicit gloſſ. Videbat & corrigere non poterat *Cruciabant* cruce, ſcilicet ſpirituali doloris & compreſſionis, licet non exterioris vexationis. Pſal. 118. Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam. Auguſtinus, Omnes mali perſequuntur bonos non ferro aut lapidibus, ſed vita & moribus *Nouit dominus bonos*. Ex prædictis exemplis elicit generalem ſententiam, quod diuina bonitas punit malos, & liberat bonos: vnde dicit *Nouit* quaſi dicat, ſic deus puniuit malos, & liberauit Noe & Lot. Bonos igitur nouit dominus notitia non ſolum ſpeculatiua, qua ſcit etiam mala quę non ipſe facturus. Sed dico practica, qua ſolum nouit bona quæ eſt ipſe facturus *Pios*. Gloſſa. Sicut Noe & Lot *De tentatione*. i. tribulatione *Eripere*. i. extra rapere. Pſal. 90. Cũ ipſo ſum in tribulatione, eripiam eum, &c. Eſa. 42. Cũ tranſieris per aquas tecũ ero, & flumina nõ operiẽt te. Sic patet in Noe, Et cum ambulaueris in igne nõ cõbureris, ſicut patet in Lot *Et nouit iniquos* glo. Sicut diabolũ, originalẽ mundum & Sodomitas *Reſeruare*. i. iterum ſeruare, in anima. ſ. & corpore *In die iudicij* cruciandos amplius. ſ. quã prius. Et ante diẽ iudicij ſolũ animæ pœnas luunt, & in iudicio grauiora expectant, quando in corpore & anima cruciabũtur.

Nouit dominus notitia practica bonos &c.

Magis autem eos, qui poſt carnem in cõcupiſcentia immunditiæ ambulant, dominationemq́; contemnunt: audaces, ſibi placentes, ſectas non metuunt introducere, blaſphemantes. Vbi angeli fortitudine & virtute cum ſint maiores, non portant aduerſum ſe execrabile iudicium.

Hæc eſt tertia pars, in qua oſtẽdit pœnæ præeminentiam tangẽs primo hæreticorũ maiorẽ fructũ damnationis, quã aliorum. Secundo damnationis magnitudinẽ, confirmans exẽplo angelorũ, ibi, *Vbi angeli*. fortitudinẽ i. maioritatem damnationis oſtendit triplici de cauſa: primo luxuriæ: ſecundò ſuperbiæ, ibi, Dominationemq́;: tertiò perfidiæ, ibi, Sectas nõ metuunt. Dicit ergo *Magis autẽ* quaſi ita reſeruãtur oẽs peccatores in diẽ iudicij puniendi: magis aũt. Glo. magis reſeruabit puniendos ſiue cruciandos *Eos*. ſ. hæreticos, & eis credentes *Qui poſt carnẽ*. i. carnis cõcupiſcentiam nõ naturam. Sic. n. accipitur caro. Gal. 5. Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, &c. *Ambulãt* paſſionib. interiorib. affectionum, & exterioribus operationũ. Sap. 5. Ambulauimus vias difficiles, viam aũt Dñi ignorauimus *In concupiſcentijs immũditiæ* ecce luxuriã. i. in cõcupiſcentias immundas perficiendas. Contra illud Ecc. 18. Poſt cõcupiſcentias tuas ne eas, hi ſimiles ſunt brutis, quæ trahuntur per ſuas cõcupiſcentias, & ſequuntur eas. Pſal. 31. Nolite fieri ſicut equus & mulus, quib. non eſt intellectus. Glo. Qui more animalium brutorum luxuriantur, pro reatu fœdæ corruptionis, maiora patientur in iudicio, quã generales iniqui. *dominationemque cõtẽnunt* Ecce ſuperbia. glo. Dñm noſtrum iudicem iuſtum taliũ cognoſcere noluut, dominationẽ aũt Dei, vocat dominationẽ ſimpliciter, quia eius dominatio eſt nullius. Pſal. 82. Dñs vniuerſorũ tu es. Itẽ quia ſingularis. Heſt. 14. Domine mi, qui rex noſter es ſolus, adiuua me ſolitariã, & cuius præter te nõ eſt auxiliator alius. Itẽ eſt interminabilis. Pſal. 144. Dominatio tua in omni generatione & generationẽ. *Audaces*. glo. ad maiora crimina, Ex quo. n. homo Deum cõtemnit, fit audax & præceps ad omne periculũ & flagitium. Hæc eſt audacia temeritatis ſine vlla repreſſione diuini timoris: de quibus Eccl. 8. Quia non cito profertur contra malos ſententia, abſq; timore vllo, filij hominũ perpetrant mala. *Sibi placẽtes*. Glo. in perpetratis malis: vel ſibi placentes. i. curantes placere ſibi proximo. Ambroſ. ſuper epiſt. ad Rom. cap. 15. Ille ſibi placere dicitur, qui ita facit, quod ſibi bonum videtur, vt non curet, ſiue placeat, ſiue nõ placeat proximo. Vel ſibi placentes. i. ſeipſos amantes 2. Tim. 3. Erunt homines ſeipſos amãtes, &c. *Sectas nõ metuũt introducere*. i. errores obſtinatos: quæ dicuntur ſectæ, à ſecando, propter eccleſiaſticæ vnitatis diuiſionẽ, vel à ſectando propter æſtimationem. Ipſi dico *Blaſphemantes*. ſ. deum contra quem ſectas inducunt, & ad blaſphemandum alios accendunt. Senſus ergo eſt prædictorum, Certũ quod oẽs iniqui damnabuntur generaliter, ſed inter illos magis hæretici. Et inter hæreticos illi magis, qui deuiant à fide cauſa ſuperbiæ, quam qui cauſa luxuriæ, & illi maxime, qui ſectas introducunt: vt ſicut gradus eſt in peccatis, ſic & in ſupplicijs: hæc aũt pœna tanta erit, quod nõ poterunt eã portare. Quod oſtendit per locum à maiori cum dicit *Vbi angeli fortitudine & virtute, &c.* Et eſt ſenſus, Si angeli mali, qui ſunt natura fortiores quã homines, vix poſſint pœnã ferre, quo modo poterũt eam ſuſtinere? Exponitur aũt hoc dupliciter de malis angelis. Primo modo ſic, cruciandos reſeruabit prædictos *Vbi angeli mali*. ſ. lucifer & eius ſocij. *Cũ ſint maiores* hominib. quantitate non molis, ſed virtutis *Fortitudine ad operandũ*. *Et virtute* ad ſuſtinendũ. quia nihil habent de carne, quæ infirma eſt. *Nõ portãt*. i. vix portant, tanquam onus importabile. Et dicit non portant, quamuis te vera portent, vt magis innuat pœnam eorum intolerabilem. *Et iudicium execrabile*. i. iudicij domini pœnam, quam ipſi execrantur, ſemper remurmurandam quod iudiciũ eſt *Aduerſum ſe*, quia etſi conſonũ culpæ, tamen cõtrarium naturæ. Vel aduerſum ſe. i. contra ipſos in eorum damnationem, quaſi dicat, Si angeli vix poterũt pœnam inferni tolerare, quomodo poterunt homines pœnam inferni ſuſtinere? Secũdo modo ſic, ſecundũ glo. vbi ponit tria de peccatis prædictis. Quia ſcilicet poſt carnem ambulant, deum contemnunt, ſectas faciunt. *Angeli non portant*. i. vix ferre poſſunt. *Execrabile iudicium*, vt prius exponendo. Non quod dæmones hæc fecerint, ſed alijs ſuggeſſerint. Et tunc eſt ſenſus, ſi dæmones tantum ſuggeſtores, ſic torquentur importabiliter, quanto magis homines hoc facientes?

Maiorum angelorum cruciatus.

Hi vero velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionem & in perniciem in his, quæ ignorant, blaſphemãtes in corruptione ſua peribunt, percipientes mercedem iniuſtitiæ. Voluptatem exiſtimantes diei delicias coinquinationis & maculæ: delicijs affluentes, in conuiuijs ſuis luxuriantes vobiſcum, oculos habentes plenos adulterij & inceſſabilis delicti: pellicẽtes animas inſtabiles, cor exercitatum in auaritia habentes, maledictionis filij, derelinquentes rectam viam, errauerunt ſecuti viam Balaã ex Boſor., qui mercedem iniquitatis amauit, correptionem vero habuit ſuæ veſaniæ. Subiugale mutum animal in hominis voce loquens, prohibuit prophetæ inſipientiam.

Hic deſcribit hæreticorum malam vitam. Et primo agit cõmuniter de hæreticis. Secundo magis ſpecialiter de hæreſiarchis, ibi, Hi ſunt fontes. Cõmuniter in hæreticis tangit primò, veritatis blaſphemiã. Secũdò conuerſationis luxuriam, ibi, Voluptatẽ exiſtimantes. Tertiò aliorũ corruptelã ibi, Pellicentes animas. Quartò intentionis auaritiam, ibi, Cor exercitatũ in auaritia. Quintò certã malitiã, ibi, Derelinquentes viã rectam. Luxuriã aũt conuerſationis oſtendit in quadruplici corruptione. Primò ſecundũ iudiciũ. Secũdò ſecundũ tactũ, ibi, Delicijs multis affluentes. Tertiò ſecundũ guſtũ, ibi, In conuiuijs ſuis. Quartò ſecundũ aſpectũ ibi, Oculos habẽtes. Dicit ergo *Hi vero*. ſ. hæretici reſeruantur magis cruciandi. Vero. i. quia hi. glo. Magiſtri. ſ. hæretici qui docent errores. *Velut irrationabilia* quo ad corruptionẽ fidei. *Pecora* quo ad corruptionẽ morũ *Naturaliter*. i. natura ſua irrationabili, & brutali tendunt. ſ. *In captionem*. i. in laqueum culpæ, quo capiuntur à diabolo, poſt culpam vero *In perniciem*. i. in pœnam gehennalẽ: vel in perniciem. i. in culpæ obſtinationem, quæ facit hæreticũ, quaſi dicat, Sicut bruta, motu brutali vadunt in captionẽ & perniciem: hoc aũt dicit pro tanto, quia hæretici non ſolum humanas, ſed & brutales ſequuntur concupiſcentias. Pſal. 48. Homo cũ in honorẽ eſſet non intellexit, cõparatus eſt iumentis, &c. Gloſſ. Sicut irrationabilibus naturale eſt, cauſa pabuli ſæpe in captionem, & perniciem ignoranter incidere: ita hæretici comparati iumentis inſipientibus, propter appe-

Hæreticorum prauitas.

tituum

titum ſuæ corruptionis explendū, incorruptā eccleſiæ catholicæ doctrinā blaſphemantes & vitā, laqueos ſibi perditionis nectunt. Ipſi dico *In his*, i. de his *Qui ignorant*, ſcilicet de articulis fidei *Blaſphemantes*, quaſi dicat, quia ignorant articulos fidei, ideo blaſphemāt. Cauſa autem quare ignorant eſt, quia nolunt ratione apprehendere, quod ſupra rationē eſt & naturā, vt quod Deus incarnatus, paſſus, mortuus & huiuſmodi. Et ideo in corruptione ſua. i. pro corruptione in ſuo ſenſu, vel pro peccato, quod eſt cauſa corruptionis *Peribunt*. Gloſſ. à conſortio ſanctorū, ſicut. n. modo volontarie ſe ſeparant à cōſortio eccleſiæ militantis: ſic inuiti ſeparabuntur in futuro à cōſortio eccleſiæ triūphantis. Ipſi dico *Percipientes*, i. perfecte capientes *Mercedem iniuſtitiæ* in futuro, i. pœnam æternam, quæ eſt merces iniuſtitiæ. Gloſſ. Pœnam pro malis operibus, vel mercedem iniuſtitiæ in præſenti, ſcilicet ruinam in maioribus peccatis. Gloſſ. vt qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc. Apoc. vlt. *Voluptatem* quaſi & merito, quia *Exiſtimantes*, i. reputantes voluptatem *Diei*, i. voluptatem bonam. Glo. voluptas bona recte diei vocatur, quia ſancti in domino delectantur: Voluptas mala noa, quæ eſt opus tenebrarū. *Delicias coinquinationis & maculæ*. ſ. bonas & lucidas eſſe iudicant, quæ ſunt malæ & execrabiles: vnde gloſſ. Iniuſti delicias coinquinationis, & malę exiſtimant voluptatē diei, quia cū vacent delicijs impuriſſimis & execrandiſsimis, has optimas & quaſi lucidas iudicāt: ecce iudicij peruerſitas, de qua Eſa. 5. Væ qui dicitis bonū malū, & malum bonū. Et dicit coinquinationis, quo ad inquinamentū corporis: maculæ, quo ad inquinamentū animę: maculant enim peccata carnalia corpus & animā, peccata vero ſpiritualia animam ſolam. 1. Cor. 6. Omne peccatum quodcunq; fecerit homo, extra corpus eſt, qui aūt fornicatur, &c. Vel delicias coinquinationis, quo ad peccatū luxuriæ humanæ, qua ſimul plures inquinātur. ſ. agens & patiens. Quod notatur in hoc, quod dicit coinquinationis. Maculæ vero quo ad peccatū gulæ. Vel voluptatē diei. i. temporis gratiæ, de quo dicitur, Dies aūt appropinquauit. Ro. 13 Exiſtimant delicias coinquinationis & maculæ, qui peruerſe iudicant & credunt, quod in tempore gratię debeat homo talib. immundicijs deſeruire Moraliter aūt, modo in diebus feſtis magis vacatur delicijs & crapulis & ebrietatibus, quaſi hoc eſſet in honorem ſanctorū, & in exultationem diei feſti. Auguſt. ad Aurelium. Comeſſationes & ebrietates, ita conceſſæ & licitæ putātur vt in honore martyrū celebrētur: quę fœditas non tā flagitioſa eſt, quā ſacrilega. *Delicijs affluentes*. Ecce corruptio ſecundū tactū, quaſi nō ſolū exiſtimātes quo ad errorē rationis, ſed etiā affluentes quo ad approbationem voluptatis: duplici fluxu. ſ. cordis, per conſenſum delectationis, & carnis, per effectum operis: ideo dicit affluentes. Eccl. 2. Non prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur. Sap. 2. Nullum pratum ſit, quod non pertranſeat luxuria noſtra. *In cōuiuijs ſuis*. Ecce corruptio ſecundū guſtum. *Luxuriantes vobiſcum*. i. vtentes incentiuis ad luxuriam, in ſpecieb. ſaporibus, & fortibus vinis. Hieronymus, Vinum fuge, vt venenū: quid enim oleum flammæ addis? Iuuentus & vinum duplex voluptatis incendiū eſt. Et dicit vobiſcū. glo. vt ibi vos decipiat, quod dicit, quia efficax modus attrahendi homines eſt, vocare eos ad conuiuia, & delicioſe eos prouocare: ipſi dico *Oculos habentes plenos adulterij*. i. in oculis cordis repręſentatur libido corporis. Auguſt. Impudicus oculus impudici cordis eſt nuntius. *Et inceſſabilis delicti*. i. luxuriæ, quæ nunquā dicit ſufficit. Pro. 19. & Oſeæ. 4. Fornicati ſunt & non ceſſauerunt, quia vt dicit Hieronym. Quando vires deficiūt, deſideria inardeſcunt. *Pellicentes*. i. decipientes. *Animas inſtabiles*, quæ nō habent fundamentū fidei formatæ, nec anchoram ſpei, & ſunt ſine timore Dei. Beda dicit, Pellicentes à pelliceo pellices, ſecundæ coniugationis: vſitatius tñ dicitur à pellicio pellicis, tertiæ cōiugationis & eſt pellicere idē, quod pellib. ornare. Et inde dicuntur hęretici pellicere. i. ſub ſpecie veri decipere intellectum, & ſub ſpecie boni quaſi ſub ſpecie formoſa decipere affectū: vnde de ipſis dicit Dñs. Matt. 7. Veniūt ad vos in veſtimētis ouiū quæ ſunt pelles. Et 1. Tim. 3. Habētes quidē ſpeciē pietatis, virtutē autē eius abnegantes. Secundum gloſ. Pellices ſunt meretrices, à pello pellis, quia ſuperueniente lumine expelluntur: vel à pollutione, vnde polluūt animas. i. à vero ſponſo Christo recedere, & in diabolo adulterari faciūt. *Cor exercitatū in auaritia habentes* Plus eſt cor auaritia exercitatū quā cor auarū. In corde auaro notatur corruptio affectus: in exercitatione vero, labor vel ſolicitudo. Aduerſus quod Hier. 6. A maiori vſq; ad maximum oēs auaritiæ ſtudent. glo. Quidquid agunt cauſa auaritiæ faciunt. Alia litera habet exercitatū. Exo. 23. Non accipies munera, quæ excæcāt etiam prudentes: hinc eſt, quod Tobias, qui tñ ſanctus erat, ſtercoribus calidis hyrundinū excæcatus fuit. Hyrundines quæ in altū volant, ſignificant ſanctos, quorum cōuerſatio in cœlis eſt. Stercora hyrundinum calida, ſunt temporalia, quæ ſancti tanquā ſtercora relinquūt: vnde dicebat Apoſt. ad Phil. 3. Omnia arbitratus ſum, vt ſtercora. his ſtercorib. multi, qui debēt eſſe ſancti excæcantur: vnde Tren. 4. Qui nutriebantur in croceis, amplexati ſunt ſtercora: & ideo *Maledictionis æternæ filij*. i. hæredes. i. mali filij. ſ. diaboli per imitationē, qui primo maledictus fuit, hoc eſt malo pœnæ addictus. *Derelinquētes rectam viā* i. viam Dei, quæ ducit ad vitā æternā, vel ēt viam morū, quā tñ ea ratione cognoſcebant, quid credere & quomodo viuere deberent, ſicut dicit Glo. vnde Hier. 2. Me dereliquerūt fontē aquę viuæ, &c. *Errauerūt* In inuio infidelitatis & infœlicitatis. Sap. 5. Errauimus à via veritatis: errauerunt dico *Secuti viā Balaam* venientes *Ex Boſor* nomē eſt villæ, vel ciuitatis, de qua erat i. ſequuti ſunt paſſib. morū nō pedum eius cupiditatē & malitiam. Qui motus cupiditate ex certa malitia fuit, vt malediceret populo Iſrael, quē ſciebat benedictū à Dño. Nu. 22. *Qui mercedem iniquitatis*. i. munera ſibi promiſſa, & oblata pro cauſa iniqua. i. vt malediceret populo Dei, vel mercedē iniquitatis. i. pretium damnationis, quę dicitur merces iniquitatis: quia fuit merces pro iniqua promiſſione, quam intendebat adimplere cōtra deum. *Amauit* affectu cupiditatis. Vel dicit mercedem iniquitatis, quia à rege honorari debebat, quē honorē tantū appetebat, quod ipſum voluntati dei præponebat, quod erat magna iniquitas. ſ. temporale deo præponere. Merito vero Balaam, qui interpretatur populus vanus, ex Boſor, quod interpretatur carneus, hæretici cōparantur, ex ſenſu & vita carnali vanitatē erroris ſequuti, quo ad fidē: carnei quo ad cōuerſationē *Correptionē vero habuit* & verbi per aſinæ locutionē, & pedis attritionē *Suæ veſaniæ*. i. inſani erroris: veſania enim erat magna cōtra Dñm irreuerentia, vt populo Dei Deo prohibēte malediceret. Tanto ergo fuit peior, quanto non nouerat emendare per correctionē *Subiugale*. ſ. aſina *Mutum*. i. nō habens aptitudinē naturalem loquendi *Animal* ſine vſu rationis *In hominis voce loquens*. i. ſimili humanæ voce loquens. Erat enim vox articulata angelico miniſterio per linguam aſinæ prolata, ſicut & diabolus per linguam ſerpentis locutus fuit. Gen. 3. Illud habetur. Nu. 22. Aperuit Dñs os aſinæ, & locuta eſt *Prohibuit* tranſire. ſ. recedendo & cōtra naturam loquēdo, de flagellatione cōquerendo, pedē eius conterendo & non expreſſe de hoc arguendo *Prophetæ* Balaam *Inſipientiā*. Qui ibat ad maledicendū populo Dei. Sic vt dicit Gloſſ. Aliqui hæretici tam ſtulta dogmata proferunt, vt pagani. ſ. ſtulti, illorū deteſtentur inſaniam. Sic vt dicit glo. docti clerici ab indoctis laicis aliquando merito lacerantur bona vita eorum reprehenditur. Quod eſt propter eorum auaritiam, vt dicit Gloſſa.

Balaā auaritia ductus populo à Deo benedicto maledicere voluit.

Hi ſunt fontes ſine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reſeruatur. Superbia enim vanitatis loquentes pelliciunt in deſiderijs carnis luxuriæ eos, qui paululum effugiunt, qui in errore conuerſati libertatem illis promittentes, cum ipſi ſerui ſint corruptionis. A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt.

Hic agit magis ſpecialiter de hæreſiarchis aggrauando, oſtendens cauſas damnationis eorū. Primo per propriam in ſe corruptionē. Secundò aliorū ſeductionem, ibi, Superbia. n. vanitatis. Tertiò diaboli ſeruitutē, ibi, Qui in errore cōuerſati. Quartò mundi inquinationē, ibi, Si refugientes Quintò veritatis agnitæ defectionem, ibi, Melius enim erat eis. Sextò vitæ turpitudinem, ibi, Contingit enim eis. Dicit igitur, ſpecialiter horum primi magiſtri hæreſiarchæ *Hi ſunt fontes ſine aqua* Dicūtur fontes propter emanationem doctrinæ: ſed ſine aqua veritatis & ſapientiæ: de qua Hier. 2. Et nunc quid tibi vis in via Aegypti, vt bibas aquam turbidam, ſed ſunt ſine aqua ſapientiæ ſalutaris. Et notandum quod vbi eſt fons ſine aqua, ibi eſt lutum: ſic in iſtis non

Hæretici fontes ſine aqua.

eſt

eſt aqua inundantis gratiæ, ſed lutum inquinans erroribus & cupiditatibus terrenis, nec merito, quia derelinquunt fontem aquæ viuæ. Hiere. 2. Vnde intellige fontes non lauantes, ſed potius coinquinantes *Et nebulæ* propter obſcuritatem, ſolem intelligendum obſcurantem. Gloſſ. Obſcurantes nebulæ dico, non reſoluendæ in pluuiam ſanæ doctrinæ, ſed *Turbinibus exagitatæ* Turbo eſt commotio aeris per cõflictũ & cõcurſus ventorũ, & inde aliquando ſequitur tempeſtas, ſed hæretici conflictu vitiorum & philoſophiæ rationũ exagitati, magis inducunt in auditoribus tempeſtatem, quam ſalutiferum rorem & terræ fœcundationem.

Notandum quod boni prælati dicuntur nubes, propter ſalutiferum rorem: & terræ ſubditorum irrigationem, & ſpiritus ſancti euagiatione. vnde Eſ. 6. Qui ſunt illi, qui vt nubes volant? nõ dicit, qui vt aues volant, quæ volãt cõtra nidũ ſuum, & ſicut volunt & quãdo volunt, & vbi volunt: ſed mali dicuntur nebulæ propter obſcuritatẽ *Quib. caligo tenebrarũ reſeruatur*. i. retro in poſterũ ſeruatur, & dicit tenebrarũ in plurali, ubi duplices tenebrãs. ſ. ſpirituales & interiores, in præſenti, quæ ſunt peccata, quibus reſeruantur permiſſiua reſeruatione, vt amplius fiant mali, & amplius ſordeſcant, vt dicit Glo. Vel corporales & exteriores in futuro, quibus reſeruãtur reſeruatione punitiua. Matt. 22. Ligatis manibus & pedib. mittite eum in tenebras exteriores Dicit autem *Caligo tenebrarum*, i. quæ teterrimæ & obſcuriſſimæ, erunt in inferno quaſi palpabiles. Iob. 10. Terrã tenebroſam, & opertam mortis caligine *Superbia enim vanitatis* quaſi & merito. Ipſi enim *Loquentes*, id eſt, prædicantes, vel docentes, quia eorum doctrina loquacitas eſt, vnde & comparantur ranis, quæ non faciunt niſi clamare. Apoc. 16. Vidi de ore pſeudoprophetæ exire ſpiritus tres immondos, in modum ranarũ *Superbia*, id eſt, in ſuperbia finaliter, vanitatis materialiter et initialiter, quia pro ſuperbia vana prædicant. Auguſtinus, Hæreticus eſt, qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ principatuſq; ſui gratia, falſas ac nouas opiniones, vel gignit, vel ſequitur.

Tenebræ duplices.

Et notandũ, quod ſuperbia proprie eſt in affectu, vanitas in intelligẽtia ſiue in intellectu. Superbia vero in appetẽdo excellentiam: vanitas de ſe magna ſentiendo *Pelliciunt*, i. quaſi pellices & meretrices corrumpunt ſiue decipiunt, vt ſupra expoſitum eſt *In deſiderijs carnis luxuriæ*, i. luxuriç carnalis, nõ tamen ſpiritualis. Per deſideria enim, quæ docent trahunt homines ad ſectas ſuas. Talia enim ſunt ad quæ libenter trahitur homo. Beda in gloſ. Quis nõ libẽter audit, manducemus & bibamus, & in æternum regnabimus? *Eos qui paululum effugiunt*. Glo. Qui paululum refugiunt, & ad ſuum reuertuntur errorem. Vel paululum, i. eos qui paruulo tempore à peccato abſtinuerunt, & cito recidiuant. Vel paululum effugiunt, qui non perfecte peccata fugiunt: fugiunt peccata quidẽ carnalia & nõ ſpiritualia. Item fugiunt peccata, ſed nõ circumſtantias, & pericula peccatorũ *Qui* hæretici *In errore* quo ad ſe, & quo ad alios. Gloſ. Quia errant, & alios errare faciunt *Cõuerſati* Quia tota eorũ cõuerſatio eſt erronea quo ad fidẽ, & mores. Pſal. 106. Errare fecit eos in inuio, & non in via *Libertatem*, i. pro peccatis impunitatẽ, vel peccati immunitatẽ, dicentes illicita licere ſed hæc libertas mala eſt, de qua Ro. 6. Liberi fuiſtis iuſtitiæ *Illis* ſcilicet credentibus *Promittentes* dicentes, Deus nõ eſt tantum crudelis, vt puniat æternaliter pro peccato momentaneo *Cum ipſi* ſcilicet hæretici *Serui ſint corruptionis*. i. peccati, quod corrumpit bona naturalia & ſpoliat gratuita. Vel corruptionis, i. fomitis, ſuſtinendo ipſum regnare in ſuo corpore, & ad omne peccatum trahere. Vel corruptionis, i. diaboli, qui eſt author. Glo. quaſi dicat, Cum ſint ſerui & peccati, & diaboli, alijs libertatem dare non poſſunt, quia nemo dat quod nõ habet. Et quod ſint ſerui probat per ius commune *A quo enim quis ſuperatus eſt, eius & ſeruus eſt*, i. eius ſubiectus. Ioan. 8. Qui facit peccatũ ſeruus eſt peccati, loquitur ad ſimilitudinẽ ſeruitutis acquiſitiuæ, quia olim capti ab hoſtib. eorum ſerui efficiebantur. Similiter capti à diabolo & à peccato, ſerui ſunt & diaboli & peccati. Cum ergo ſeruus minor ſit domino ſuo, & ipſi ſerui ſint peccati, & peccatum ſit nihil, ipſi in quantum peccant ſunt minus, quam nihil. Quia non ſolum non habent eſſe moris, ſed & eius oppoſitum, qualecunque eſſe habeant.

Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti, his rurſus implicati ſuperantur, facta ſunt eis poſteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoſcere viam iuſtitiæ, quam poſt agnitionem retrorſum conuerti ab eo quod illis traditum eſt ſancto mandato. Contigit enim eis illud veri prouerbii, Canis reuerſus ad ſuum vomitum, & ſus lota in volutabro luti.

Hic oſtendit mundi coinquinationem, Si enim. Glo. Vere ſunt ſerui acquiſiti, quia cum prius liberi eſſent: non coguntur ſeruire grauius, quã antea *Si enim* ipſi vel quicunq; alij *Refugientes* prius quando fuerunt ad fidẽ cõuerſi *Coinquinationes mundi*. i. peccata quibus inquinantur homines mundani, & alios inquinant, quæ & mundus mundis immittit, de quib. 1. Ioan. 2. Omne quod in mundo eſt, aut eſt concupiſcentia, &c. *In cognitione*. i. per cognitionem, quam ſuſceperunt. Fides enim purificat ab inquinationibus. Act. 15. Fide purificans corda eorum, ſicut radius ſolis abſtergit lutum platearum *Domini noſtri* ratione creationis, *Et ſaluatoris* ratione recreationis, *Ieſu* ratione officij ſalutaris, *Chriſti* ratione dignitatis regalis, ſecundũ quam vnctus eſt oleo lætitiæ præ participibus ſuis *His*, ſ. coinquinationibus mundi quas fugerant *Rurſus implicati*, id eſt, inuoluti ſicut in retibus: conſenſu operis & conſuetudinis. Prouerb. 7. Irretiuit eum multis ſermonib. & ſequitur eam quaſi bos ductus ad victimã *Superantur* Prædominante vitio naturæ ſpiritui. i. ſenſualitate carni *Facta ſunt eis*. ſ. talibus recidiuantibus ſeu apoſtatantibus *Poſteriora* ſcilicet peccata *Deteriora prioribus*, ſcilicet peccatis, vel ſtatus poſterior poſt recidiuationẽ, vel apoſtaſiam deterior eſt ſtatu priori ante cõuerſionẽ ſeu conuerſationẽ. Talis. n. magis offendit deũ quã ante baptiſmũ vel pœnitentiã, frangit. n. pactum, quod pepigit cũ Deo in pœnitentia vel baptiſmo: ſicut periculoſior eſt infirmitas recidiuantis, quã prius ægrotantis. Vnde talis culpa eſt maior propter circunſtantia ingratitudinis ex remiſſione præcedentiũ peccatorũ: ideo dicitur Luc. 9. Fiunt nouiſſima illius hominis peiora priorib. Et hoc quia reſurrectio difficilior, ad Heb. 6. Impoſſibile eſt eos, qui guſtauerunt bonum dei verbum, virtuteſq; venturi ſeculi, & prolapſi ſunt, rurſus renouari ad pœnitentiã. Impoſſibile, i. difficile. In ſignum huius deteriorationis vxor Loth, quæ prius erat ſubſtantia rationalis, per reſpectũ retro, verſa eſt in creaturã ſeu ſtatuã ſalis, & facta eſt irrationalis. Gen. 19. Et vere deteriora *Melius. n. erat*, i. minus malum cũ ſit comparatio abuſiuã non propria. Propria qñ vtrunq, extremũ cõparationis participat æqualitatẽ: in qua ſit comparatio abuſiua, qñ alterũ tantũ: magis abuſiua, qñ neutrum, vt hic Matt. 26. Melius ei erat ſi natus nõ fuiſſet, &c. *Eis*. ſ. recidiuantibus & impœnitentib. *Non cognoſcere viam iuſtitiæ*, i. iuſtitiã quæ eſt via recta ducens ad vitã. Vnde accipitur, hic, iuſtitia generaliter nõ ſpecialiter, ſed pro rectitudine fidei & morũ ſeu vitæ. Et intelligendũ eſt cæteris parib. Tunc. n. inexcuſabiles eſſent ſaltẽ à tanto *Quam poſt cognitionẽ eius retrorſum*, i. ad priora peccata *Conuerti*. i. totaliter verti ſine reditu pœnitẽtiæ finalis per tranſgreſſionem. ſ. *Ab eo quod illis traditum eſt ſancto mandato*. Vel charitatis, ſpecialiter quod eſt traditum à Chriſto & eius Apoſtolis. Io. 13. Mandatum nouum do vobis, &c. Vel generaliter mandato euangelico. Vnde Pſalm. Tu mandaſti, mandata tua cuſtodiri nimis. Et accipitur ſingulare pro plurali. Sed cõtra hoc obijcitur, quia dicit Ambroſius, Perfidi, etſi in æternum pereant, tamen eis prodeſt ex parte credidiſſe. Reſponſio, Intelligendum eſt hoc quo ad peccata in quibus recidiuant, non vniuerſaliter quo ad omnia. Item quo ad peccata in quibus recidiuant intelligendo quo ad intentionem, non quo ad numeroſitatem, quia ſi nunquam conuerſi fuiſſent, plura peccata eiuſdem generis haberent, ſed non ita grauia. Vnde Gloſſa, Quia præter illa mala, quæ ſicut prius agunt, præuaricatores promiſſionis ſunt. Item hoc, quod dicitur, intelligendum eſt in eodem genere peccati, plus peccat fidelis, quam infidelis, ob notitiam peccati, ſecundum quod dicitur Iacobi. 4. Scienti bonum & non facienti, peccatum eſt illi *Contigit enim* Gloſſa. Idem probat authoritate ſub ſpecie canis. Et vere peius eſt hoc. Quia contigit, id eſt, cõtingenter venit, quia non eſt neceſſitatis huiuſmodi ſeruitus, ſed voluntatis, eis recidiuantibus finaliter ſeu apoſtatãtibus *Illud veri prouerbij*. Glo. Illud prouerbium, vel illa pars libri, quæ continet illud prouerbium,

Peccata Chriſtianorũ grauiora.

Cõparatio abuſiua & propria, quæ ſint.

Canis reuerſus ad ſuum vomitum Sumptum eſt de Prouerbijs,26. ſicut canis qui reuertitur ad vomitũ ſuum, ſic ſtultus qui iterat ſtultitiam ſuam. Hoc aũt dicit, quia ſicut canis comedit iterum, quod euomuit, & immundior & abominabilior eſt poſtquam comedit, quod euomuit, quã antę. Sic iſti prius loti à peccatis in baptiſmo, vel pœnitentia cũ poſtea recidiuant, immundiorea ſunt & magis abominabiles, quã prius. Talibus nil prodeſt ſua lotio. Ecc.34. Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit mortuum, quid prodeſt lauatio eius? Et ſupple tales ſunt ſicut *Sus lota in volutabro luti*, id eſt, in luto in quo ſe reuoluit. Gloſ. Sus dum in luto lauatur, ſordidior redditur. Sic qui peccatum plangit, nec tamen deſerit, pœnę grauiori ſe ſubijcit. Hier.2. Quam vilis facta es rurſum iterans vias tuas. Hoc autem apponit Apoſtolus de ſuo, quia non eſt de Prouerbijs vulgaribus Salomonis. Vel Apoſto. addit Prouerbijs Salomonis. Per ſuem ſignificantur luxurioſi, qui ſe in luto luxuriæ immergunt & inuoluunt & reuoluunt.

CAPIT. III.

Pericula ſecundi aduentus Chriſti maximè ſunt cauenda, quoniam Deus iuſtus iudex, & fidelis retributor eſt.

Hanc ecce vobis chariſſimi ſecundam ſcribo epiſtolam in quibus veſtram excito commonitione ſyncerã mentem: vt memores ſitis eorum, quæ prædixi verborum à ſanctis prophetis, & Apoſtolorum veſtrorum præceptorum Domini & ſaluatoris. Hoc primum ſcientes, quod venient in nouiſſimis diebus in deceptione illuſores, iuxta proprias concupiſcentias ambulantes, dicentes, Vbi eſt promiſſio, aut aduentus eius? Ex quo enim patres dormierũt, omnia ſic perſeuerãt ab initio creaturæ

Poſtquã prouocauit eos ad conſeruationẽ catholicæ veritatis, & reuocat eos à ſeductione prauitatis hæreticę. Hic ſubdit cauſam vtriuſq; operis. ſ. cauſam ſcribẽdi hanc epiſtolam. ſ. vt reddat eos cautos maxime contra errores circa futurũ iudicium. Et primò excitat auditionẽ auditorũ. Secundò ponit inſtructionẽ eorum, ibi, Hoc primũ ſcientes, vbi primò reprobat de futuro iudicio errorẽ, ſecundò manifeſtat veritatẽ, ibi, Latet .n. eos, tertiò, exhortatur ad dignã iudicij expectationẽ, ibi, Cũ igitur omnia diſſoluenda ſunt. In prima oſtendit errantiũ ſententiam: in ſecũda ſubdit errandi cauſam motiuã, ibi, Ex quo enim antiqui. Dicit ergo *Hanc ecce, &c.* Quaſi dicat, Tales hæretici venturi ſunt. Et ideo ecce pro eadẽ cauſa *Hanc ſecundã vobis*, id eſt, ad veſtrã vtilitatẽ *Chariſſimi ſcribo epiſtolã*, Gloſſa, de nouiſſimis temporibus, quibus deriſores abundant *In quibus* epiſtolis. ſ. prima & ſecunda *Excito* ne per torporem dormiatis *In cõmotione*, id eſt, pro cõmotione actiua. ſ. & paſſiua veſtra & aliorum per vos, qua. ſ. moneo vos, vt & alios moneatis: hoc importat præpoſitio aſſociatiua. Glo. vt vos cõmoneã, & alios cõmoneatis *Veſtrã ſincerã mentẽ*, id eſt, ſine carne corruptionis fidei & morum. Phili.2. Et hoc oro vt ſitis ſinceri, & ſine offenſa in die Chriſti, Vel ſinceram, id eſt ſine cera, & ſine mollitie ac inſtabilitate, vt nec ſitis molles per diſſolutionem motũ, nec inſtabiles, nec flexibiles per errorem. 2. Theſ. 2. Rogamus vos fratres, vt nõ cito moueamini à veſtro ſenſu *Vt memores ſitis eorũ, quæ prædixi vobis verborũ* de fide & moribus, & hæreticis venturis. Verborũ, inquam acceptorũ *A ſanctis prophetis*. Suprà.1. Habemus ſermonem propheticum, cui attendentes benefacitis. Gloſ. Verborũ, quæ authoritate ſanctorũ prophetarũ confirmantur *Et* ſitis memores verborũ *Apoſtolorũ veſtrorum*, quæ vobis per me & alios Apoſtolos nunciata ſunt, verborum dico *Præceptorum Dñi*, id eſt, quæ ſunt præcepta Dñi iure creationis. *Et ſaluatoris* iure recreationis. Ipſe Domin⁹ qui venit ſaluare nos, hæc præcepta inſtituit, & ſeruare præcepit. Horũ aũt præceptorum debemus eſſe mẽmores, non ſolũ ad cogitandũ, ſed ẽt ad faciendũ. Pſal.102. Memores ſunt mandatorũ ipſius, ad faciendum ea *Hoc primũ ſcientes*. Hic ponit errantiũ ſententiam, ita volo vos eſſe memores. Vos dico, hoc primũm .i. præcipuè, vel præ cæteris *Scientes certitudinẽ fidei* indubitatæ: præſciẽtia enim futurorum hæreſum, multũ valet ad credendum in fide confirmationem *Quo venient* non dicit, quod mittentur, quia nõ authoritate diuina, ſed vſurpatione propria *In nouiſſimis diebus*. Glo. Tẽpore Antichriſti, tanquã eius præcurſores. 2. ad Tim.3. In nouiſſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa, &c. *In deceptione*, id eſt, vt decipiant fideles *Illuſores*, id eſt, hæretici. Glo. Illudentes fidei & ſpei Chriſtianorũ, quod tẽpus reſurrectionis futurũ ſibi promittũt fruſtra *Ambulantes*, id eſt de malo in peius proficientes *Iuxta*, i. ſecundum *Proprias cõcupiſcentias*, id eſt, ſequentes proprias cõcupiſcentias carnis, contra cõſilium ſapientis. Ecc.18. Poſt concupiſcentias tuas ne eas, &c. Vel ſecundũ Bedam in Glo. Nouis peccatis gaudentes, & noua peccata adinuenientes. Tales ambulãt poſt cõcupiſcentias proprias, & nõ tantũ cõmunes quibus non ſufficiunt communia peccata, ſed adinueniunt noua. Pſal.80. Ibunt in adinuentionib. ſuis *Dicentes* & corde credendo, & ore prædicando *Vbi eſt promiſſio facta*, ſcilicet antiquis patribus, de eorum liberatione, quaſi dicat, Ex quo per Chriſtũ nõ eſt completa, ipſe nõ fuit ille, qui promiſſus eſt in ſcripturis. Impleta aũt non videntur, quia adhuc ſumus ſub culpa & pœna. Vel vbi eſt promiſſio de gloria bonorum? quaſi dicat, nulla eſt *Aut aduentus* eius. ſ. ad iudiciũ quaſi dicat, nõ poteſt aliqua ſigna oſtẽdere, quod iudiciũ ſit futurum, quaſi dicat, Nec promiſſionibus eius credendũ eſt, quia non ſunt impletæ, nec in aduentu eius eſt ſperandũ quia nullum ſignum apparet. Gloſſ. Ideo non credunt *Ex quo enim* antiqui *Patres*, id eſt, prædeceſſores *Dormierunt*, id eſt, mortui ſunt. Pſal.118. Cum dederit dilectis ſuis ſomnum, &c. *Sic omnia perſeuerãt*, id eſt, manẽt immutata, quia nihil mutatum eſt de ordine, & cauſa naturæ. Sed contra Eccleſ.2. dicitur, Vidi in omnibus vanitatem, & nihil permanere ſub ſole. Reſponſio, Creaturæ ſecundum ſpeciem perſeuerant ab initio temporis, ſed fit mutatio indiuiduorum, nec aliquid perfecte manet ſub cœlo, quin aliquo modo immutetur *Ab initio creaturæ*, id eſt, ex quo mũdus creatus eſt, vel ex quo fuit prima creatura. Vel ſecundum aliam literam, Sic per omnia ſicut prius ſine aliqua mutatione perſeuerant ab initio creaturæ.

Latet enim eos hoc volentes, quod cœli erant prius & terra, de aqua & per aquam conſiſtens Dei verbo: per quæ, ille tunc mundus aqua inundatus perijt. Cœli autem, qui nunc ſunt & terra, eodem verbo repoſiti ſunt, igni reſeruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum.

Hic manifeſtat veritatem dupliciter. Primò infidelium ignorantiam circa iudicium detegendo. Secundò, credentium fidem inſtruendo, ibi, Vnũ vero hoc nõ lateat. Ignorantiam detegit duplicem, primò iudicium aquæ iam factũ: ſecundo circa iudicium ignis futuri, ibi, Cœli autem qui nunc ſunt. Dicit ergo *Latet enim eos*. Ideo debent omnia eodem modo perſeuerare, quia vel vere neſcierũt, vel fingunt ſe neſcire vt eos decipiant, duo Dei iudicia: alterũ per aquam, quod iam præterijt: alterum per igne quod reſtat. Latet, ſcilicet vere, vel ſimulatorie, Eos, ſcilicet hæreticos *Hoc volentes*. Gloſſ. nullum iudicium eſſe futurum. Per hoc notatur eorum ignorantiam eſſe affectatam. Pſal.35. Noluit intelligere vt bene ageret: Nolebant autem propter libertatem impunè peccandi. Hoc ſcilicet latet. *Quod cœli* ſ. ſcilicet aerei. Gloſſ. Iſte humidus aer & turbulentus, de quo dicitur Hiere.8. Miluus in cœlo cognouit tempus ſuum. Et Matt.23. Volucres cœli comederunt illud *Erant prius*. Glo. inter priores creaturas. Vel prius. i. ante diluuium. Sed ſicut dicit Glo. Tunc erãt alterius modi, quã modò: quia tũc erat aer ſerenior & quietior quã modò, quia tunc nõ erãt tempeſtates nec fortè vapores *Et terra* erat prius. ſ. alteri⁹ modi, quia fertilior & planior. Ipſa (dico) *Cõſiſtens*, i. aggregatione partiũ ſuarum ſimul ſtans *De aqua* Beda. i. per remotionẽ aquæ, operante Dei verbo cõgregata eſt in vnũ, & ita apparuit arida. Geneſ.1. *Et* erat conſiſtens *Per aquam*. i. per aquæ congregationem. Beda, quia per diuinã diſpoſitionẽ venis aquarum eſt tota plena, ſicut corpus animalis ſanguine. Alioquin non ſtaret, ſed redigeretur in minutiſſimũ puluerem ſecundum Philoſophũ. Cum enim ſit maximè ſicca, indiget humiditate qua eius partes cõſiſtant. Ideo dicitur in Pſal.23. & 135. Qui firmauit terrã ſuper aquas. Vel de aqua. i. de primordiali materia, quæ dicitur aqua, propter ductibilitatem eius, & obedientiam ad formas diuerſas. Gene.1, Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas. Illa eadem dicitur terra propter informitatem, Abyſſus propter obſcuritatẽ. Vel dicitur terra ex aqua conſiſtens, quia ſine aqua nõ fructificaret. Et hoc totum *Dei verbo*, vt cauſa efficiente

ciente & conſeruante. Ioan. 1. Omnia per ipſum facta ſunt. *Per quæ* in quibus duabus partibus aëre & terra *Ille tūc mūdus*, qui. ſ. erat ante diluuiū, vel tempore diluuij. Vel etiam ille tunc mundus, quia fuit alterius modi tunc, quā nūc, & terræ naſcentia meliora, quā nūc. Alterius modi autē erat quantū ad qualitates accidentales, non quantū ad ſubſtantiales, vel radicales. *Aqua*, id eſt, per aquā diluuij. *Mūdatus* à peccatis hominū, quibus erat pollutus. *Perijt*, quo ad habitatores: mundatus eſt quo ad habitationē infectam. Hæc autē mundatio, ſignum fuit ſpiritualis mundationis per baptiſmum. 1. Pet. 4. Quod & nunc ſimilis formæ ſaluos facit baptiſma. Glo. Perijt terra, quia tanto tēpore ſubmerſa fructificare deſtitit. Poſtea & diſsimilē in plerisq; locis ab ea, quā prius habuerat faciem recepit. Perierunt & cæli ſecūdū ſpeciē huius aëris. Occupauit enim aqua totam iſtā capacitatem, vbi aues volitant. Ratio huius mutationis eſt, quia ex longa & profunda cōmixtione terræ aquæ & aëris, terra facta eſt lutoſior, aër craſsior, & aqua denſior. *Cæli autem, qui nunc ſunt*, quaſi dicat, Non ſolū ſunt purgati cæli & terra per diluuiū. Autē, pro ſed, Cęli qui nunc ſunt. ſ. aerei. Et dicitur aër cæli pluraliter, propter diuerſas regiones cæli aërei, & propter eius plura hemiſphæria. Et dicit, Qui nunc ſunt, non quia ſit alia ſubſtantia, ſed quia qualitas eſt mutata. Cælū enim aereum fuit per diluuiū aquæ & terræ immixtū. Et ideo aër modò eſt ſpiſsior ſeu denſior, & turbulentior. *Et terra.* Similiter quæ nunc eſt à prima qualitate mutata, quia modo rarior eſt & ſubtilior propter aquæ immixtionē. *Eodem verbo*, id eſt, eadē virtute verbi æterni, quo erant in principio poſiti. *Repoſiti ſunt*, id eſt iterum poſiti ad priores vſus, & officio habitationis hominū & volucrū, & in eadē forma, quā modò habent, & in eadē poſitione in loco, vt aër ſit ſurſum, terra deorſum ſicut prius. Iſti inquā, Cæli & terra ſic repoſiti, reſeruati. i. iterum ſeruati, ſicut ante reſeruabantur in diluuio. *Igni*, venturo ante faciā iudicis quo fiet mundi conflagratio. Pſal. 96. Ignis ante ipſum præcedet. Glo. *Reſeruati ſunt*, vt purgētur per ignem, ſcilicet ad coinquinationē, quam contraxerunt ex peccatis poſt diluuiū, & in melius cōmutandi. Et hoc. *In diē iudicij* generaliter. ſ. bonorū & malorū. *Et perditionis impiorū hominum*, ſpecialiter, quia in illa die omnes impij perdentur, & peribunt & in anima & in corpore. Iob. 21. In die perditionis ſeruatur malus, & ad diē furoris ducetur. Vel in die iudicij, quo ad diffinitionē, perditionis, quo ad executionē Matt. 25. Notatur autem hic, duplex iudiciū Dei, vnum in aqua, aliud in igne, Primum factum fuit per aquā, quia in primo ſtatu viguit luxuria, in qua ſunt duo. ſ. ardor & fœditas, propter quod facta tunc eſt purgatio per aquam, quæ eſt refrigerans & purificans. Alterum vero iudicium fiet per ignem, quia tunc vigebit auaritia, & erunt homines infrigidati, frigiditate auaritię ex defectu charitatis ſecundum illud Mat. 25. Abundabit iniquitas: & refrigeſcet charitas multorum. Et ideo fiet per ignem, qui habet contrariam qualitatem. Vel aliter, Aquæ eſt purgare & non innouare. Ignis verò facit vtrunq;, ideo quia prima purgatio mundi, tantum fuit purgatio, & non innouatio, ideo facta eſt per aquam. Secunda verò quæ non tantum eſt purgatio, ſed etiam innouatio, fiet per ignem.

Iudicium dei duplex primum per aquam ſecundum per ignē.

Vnum verò hoc nō lateat vos chariſsimi, quòd vnus dies apud Dominum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies vnus. Non tardat Dominus promiſsionem ſuam, ſicut quidam exiſtimāt, ſed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. Adueniet autem dies Domini, vt fur: in qua cæli magno impetu tranſient, elementa verò calore ſoluentur, terra autem & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur.

De iudicio inſtruit.

Hic manifeſtat veritatem fidei credentium inſtruendo. Primò de iudicij conditione. Secundò de aduentus dilatione, ibi, Non tardat Dn̄s. Tertiò de iudicij diſtrictione, ibi, Adueniet autē. Dicit ergo. *Vnum hoc, &c.* Quia illos infideles latet iudiciū prædictū aquæ, futurum iudiciū ignis negant, negant enim illud eo, ꝙ nō venit cito. *Vero*, id eſt, ſed Vnū hoc nō lateat. *Vos chariſsimi*, Minus dicit, & plus ſignificat, quaſi dicat, Certi ſitis. *Quia vnus dies apud Dominū* eſt. ſ. ſicut. *Mille anni*, apud nos, & ecōtrario, Mille anni apud nos, ſicut dies vnus apud Deum, quaſi dicat, Quòd nos reputamus longum, breue eſt apud ipſum, & cito venturū: vnde patienter expectandū, quia ſine dubio veniet dies iudicij, & ſic reſpondet illi quæſtioni, quæ prius facta eſt, Vbi eſt promiſsio, &c. Quaſi dicat, Propè eſt, nec tardat ſecundū virtutē. Sed quantū ad noſtrū iudiciū videmus, ꝙ parū viuimus. Secundò exponitur ſic, dicunt quidā ꝙ ſi iudiciū ſit venturum, tamen tot erūt diſcutienda, ꝙ vno die nō poterunt diſcuti, ſed multa remanebunt indiſcuſſa, & ideo nō eſt timendū. Contra quos dicit, ꝙ vnus dies apud Deum, tantū valet ad diſcutiēdū, ſicut mille anni. i. ita bene diſcutiet Deus vno die, ſicut in mille annis. 1. Cor. 15. In momento & in ictu oculi. Nec mirum, quia omnia ſunt ei præſentia, nō ſucceſsiuè fluentia, ſicut apud nos, Iob. 10. Nunquid ſicut dies hominis, dies tui, & anni tui ſicut humana ſunt tempora, vt quæras iniquitatē meam? ſ. ſucceſsiuè ſicut homo, quaſi dicat, non. Tertiò modo moraliter, ſic dicūt quidam pſeudo. Tot habetis peccata, ꝙ non ſufficeret totum tempus ad ea puniēda, ad quid ergo pœnitentiā faceretis? Quaſi dicat, pro nihilo ſeu fruſtrà. Cōtra quos dicit. *Scitate* ꝙ vnus dies pœnitentiæ. ſ. tantum valet apud Dn̄m, ſicut mille anni. i. ſicut multi dies pœnitentiæ: ſicut patet de latrone bono. Luc. 23. Quantū ad cōſequutionē venię & gratię, ac glorię habendę, nō tamen tantū valet ad dimiſsionē pœnę, vel ad velociorem adeptionē glorię. Heb. 2. Plus valent multi anni, quā vnus dies. Ezec. 4. Diem pro anno dedi tibi. Sequitur, *Et mille anni ſicut dies vnus.* Hoc exponitur dupliciter ſecundū duos errores, quos hic elidit. Dicebant quidam, ꝙ ſicut tēpore omnia fluunt, ita multa latebūt iudicē. Cōtra quos dicit, Mille anni erunt apud Deū. i. in eius cognitione. *Sicut dies vnus*, Ponitur cōtinens pro contēto, id eſt quęcunq; fiunt in mille, hoc eſt, in infinitis annis, ita erunt cognita Deo ſicut, quæ fiunt vno die. Pſal. 89. Mille anni ante oculos tuos, ſicut dies vna, quæ pręterijt. Secūdò modo ſic, dicūt quidā, ꝙ nō oportet pœnitere, quia in vna die totum delebitur, ſicut dicunt hęretici, ꝙ quantūcunq; ſit homo peccator, per appoſitionē manus alicuius perfecti, ex tēpore omnia peccata eius dimittuntur: contra quos dicit. *Mille anni ſicut dies vnus*, quaſi dicat, Nō credatis eis, qui ſic dicunt, quia mille anni. ſ. pœnitentiæ, non plus ſufficerent ad pœnam ſoluendā, vel vitam ęternam habendam. Sicut vnus dies non ſufficeret, niſi eſſet gratia Dei. Ideo dicit Apoſt. Roma. 8. Non ſunt cōdignæ paſsiones huius tēporis, &c. *Non tardat Dominus*, quaſi cum nō ſit apud Deū differentia mille annorum & vnius diei. Non tardat Dominus, *Promiſsionem ſuā*, id eſt, à promiſsis ſuis implēdis, ſicut dicunt hæretici. Vel ſecundū aliam literā, Promiſſum vel promiſsionē. ſ. implere, quod promiſit de iudicio futuro, vnde nōdum venit temporis opportunitas, quā ipſe ſolus nouit. Mat. 24. De die illa nemo ſcit, &c. Sicut nec pater tardat dare hęreditatē filio, expectans tempus adultę & maturę ętatis, nec medicus purgationē ęgroto. Et certè non tardat, quia vt dicit Grego. Omne quod fine clauditur, breue eſſe cernitur. Nō tardat ergo Dn̄s, vt miſereatur nobis. Et Rom. 2. An ignoras, ꝙ benignitas Dei ad pœnitentiā te adducit, &c. *Nolens aliquos perire*, id eſt, nō volens, volūtate. ſ. ſigni, quia omnes præceptis, conſilijs, minis, pręmijs, à periculis reuocat. Ezech. 18. Et quare moriemini domus Iſrael, nolo mortē peccatoris, ſed vt magis cōuertatur, &c. Vel ſecundū Damaſcenū, non vult aliquē perire voluntate beneplaciti antecedenter, quia facit, quod in ipſo eſt ad noſtram ſalutē: vult tamen voluntate conſequente iſtum, qui peccat, finaliter eum punire & perire. Dicitur aūt volūtas conſequens, quæ attendit merita finalia, non ꝙ merita ſunt aliquo modo cauſa, vel ratio diuinæ prępſcientię, vel voluntatis, ſed ſunt eius obiectū: temporale enim bene eſt obiectū ęterni. *Sed omnes ad pœnitentiā reuerti*, ſcilicet de peccatis cōmiſsis, & de bonis omiſsis & amiſsis. Matt. 3. Pœnitentiā agite, appropinquabit enim regnū cœlorū. Et quia patienter expectat, ideo perſeuerare nō debemus in peccato, dicit enim Iſidorus, Metuendū valde eſt, vt neq; pro ſpe venię quam promittit Deus, perſeuerāter peccemus, neq; quia iuſtè peccatis pœna infligitur, deſperemus. Sed vtroq; periculo deuitato & à malo deſiſtamus, & de Dei miſericordia ſperemus, *Adueniet autem dies.* Quaſi dicat, bene dico, ꝙ non tardabit Dn̄s. *Aut*, pro ſed. *Dies Domini*, id eſt, dies iudicij, in quo fiet omnino voluntas Dn̄i. Nūc autem dies noſtra eſt, in qua noſtras facimus volūtates. Luc. 19. Et quidē in hac die tua, &c. Pſal. 74. Cū accepero tempus, &c. *Adueniet*, id eſt ad nos de cælo ad terrā veniet, Abac. 2. Si

Voluntas conſequens Dei quid ſit.

morã fecerit expecta eum, &c. *Vt fur*, id eſt ex improuiſo, ſicut fur in nocte, vnde aduentus iudicij comparatur furi. 1. Theſ. 5. Dies Dñi ſicut fur in nocte, ita veniet. Luc. 12. Si ſciret paterfamilias qua hora fur veniret, &c. Nota quod dies iudicij dicitur dies, quia erunt ibi omnia manifeſta. Dan. 7. Iudiciũ ſedit, & libri aperti ſunt. Item dicitur dies quantũ ad bonos: nox quantũ ad malos. *In quo* ſcilicet die iudicij, *Cæli* non ætherei, ſed aerei. Matt. 13. Volucres cæli comedetunt illud. *Magno impetu*, id eſt, magna violẽtia cõflagrantis & purgantis mundũ. Pſal. 96. Ignis ante ipſum præcedet & inflãmabit, &c. *Tranſient* tranſitu accidentali à priori qualitate & ſtatu. i. à vetuſtate corruptionis in nouitatem ſtatus incorruptibilis, ab impuritate cõtagij mundanæ conuerſationis, in puritatẽ naturæ ſubtilis. no tamen tranſitu ſubſtantiali, vt ſubſtantialiter corrũpantur. Ioël. 2. Ante faciẽ ignis vorans, & poſt eum exurens flãma, Sicut enim dicit Grego. Tantũ accendet ignis iudicij, quantum aſcenderunt aquæ diluuij, quod intelligendũ eſt quãtũ ad effectũ purgationis: quantũ enim ad effectũ innouationis plus aſcendet. Vel cæli allegoricè dicuntur ſancti. Pſal. 18. Cæli enarrant gloriã Dei. Qui purgabuntur iſto igne, ſi aliquid in eis purgandũ fuerit: nec ſolũ aër, *Elementa vero* quatuor, quibus mundus cõſiſtit, ille maximus ignis abſumet, nec cuncta in tantũ conſumet, vt non ſint, ſed duo ex toto conſumet, duo verò in meliorem reſtituet faciẽ. Sed cõtrà 1. Cor. 7. Præterit enim figura huius mũdi. Glo. nõ ſubſtantia, ſed figura prætetijt. Conſiſtit autẽ ſubſtantia mundi in connexione quatuor elementorũ. Itẽ iam remaneret locus vacuus aliorũ duorũ elementorũ, vel alia duo rare fierẽt, vel extenderentur vltra medium ſuum. Item terra, quę dignior eſt, manet in æternũ. Eccle. 1. Ergo multò magis ſubſtantia aliorũ elementorũ. Reſponſio, licet aliqui dixerũt, ſecundũ Gl. Bedæ, duo ex toto conſumi aquã & ignẽ. ſ. alia duo manere ſecundũ ſtatũ alterũ. ſ. terram & aërem, tamẽ verius eſt, ꝙ omnia quatuor manebunt, ſecundũ ſubſtantiã, nõ ſecundũ ſtatũ generationis, & corruptionis mundanum. Ceſſabit enim motus corporũ ſuper cæleſtiũ, qui eſt totius alterationis & trãſmutationis principiũ, vnde ſuper illud Matt. 8. Donec tranſeat cælũ & terra. Glo. Donec elementa à mutabili in immutabilẽ formam mutentur. Ipſa ergo inquantũ elementa ſunt generabiliũ & corruptibiliũ principia, ſoluentur omnia; ſic enim colligationẽ habent, & conueniunt in generationis & corruptionis officium & locum. Secundũ verò ſubſtantiã propriã permanebunt, habentia qualitates ſuas cõuenientes ad illum incorruptionis ſtatũ, ſecundũ Aug. ad Gl. Bedæ. Reſponſio, Ideo dicit illa duo. ſ. ignis & aqua conſumentur ex toto, nõ per proprietatem, ſed per quandã appropriationẽ, eo ꝙ hęc duo ſunt maximè actiua quantũ ad vim conuertendi alia in ſe, quę vix penitus cõſoluentur. Alia verò magis paſsiua ſunt, & quia paſsibilitas in impaſsibilitatẽ cõuertetur, dicit ꝙ mutabuntur in meliorẽ faciẽ. Primũ videtur fieri per aſſumptionẽ eius, quod interfuit. Secundũ verò per reſtitutionem eius, quod defuit. Vel in toto cõſumentur, id eſt, in eo quod habebant poteſtatem conuertendi quaſi omnia in ſui naturã. Caliditas autem in igne, & frigiditas in aqua omnino conſumentur: inquantum verò ſunt principia patiendi conuertentur in melius, quia amplius non paſsibilia.

Iudicij dies cur dies vocetur.

Elementa in conſummata manebunt.

Cum igitur hæc omnia diſſoluenda ſint, quales oportet vos eſſe in ſanctis conuerſationibus, & pietatibus expectantes & properantes in aduentum diei Domini, per quem cæli ardentes ſoluentur, & elementa ignis ardore tabeſcent? Nouos verò cælos, & nouam terram, & promiſſa ipſius expectamus: in quibus iuſtitia habitat.

Hic exhortatur ad dignam expectationem ſeu præparationem, tangens, Primò præparationis condignæ cauſam. Secundò modũ, ibi, Propter quod chariſsimi. Cauſam verò tangit duplicẽ, Primò timorẽ pœnæ, Secundò ſpem gloriæ, ibi, Nouos verò cælos, Dicit ergo *Cum igitur hæc omnia* Cõtinua ſic, veniet iudiciũ, & ſubito, & mundus in aduentu iudicij peribit. Cum igitur hæc omnia quatuor elemẽta *Diſſoluenda ſint* à ſtatu ſolubili in ſtatũ inſolubilem mutanda Glo. tamen Interli. vocat omnia, homines. vnde dicit, quãdoquidẽ in tanto iudicio mali in peius, boni in melius ſunt mutandi. *Quales*, id eſt, quam ſanctos, & quã perfectos *Oportet vos* credentes hæc futura *Eſſe in ſanctis conuerſationibus* quantũ ad voſmetipſos ſecundũ Gl. *Et pietatibus* quo ad alios, ſecundũ Glo. Pluraliter nominat vtrunque quia conuerſationis ſanctæ ſunt duę partes. ſ. actiua & cõtemplatiua, Et pietatis ſanctæ. ſ. corporalis & ſpiritualis. Addit verò ſanctis ad differentiã cõuerſationis malę & pietatis malę quã quis impẽdit vitio. *Expectantes* per ſpem præmij, quia ſpes eſt certa expectatio futuræ beatitudinis, *Et properantes* per bonã operationẽ meriti. Et merito properãtes, quia via longa & dies pauci. 1. Cor. 7. Tempus breue. Item quia ad magna vocati. Rom. 9. Quos prædeſtinauit hos & vocauit, & iuſtificauit & magnificauit. Item quia iandiu expectati. Eſa. 19. Expectat Dñs, vt miſereatur veſtri. Item ne ſimus excluſi. Heb. 4. Feſtinemus ingredi in illam requiem. Cant. 2. Surge propera amica mea. *In aduentu*, id eſt in præparatione ad aduentũ, non quia eſſent viſuri illũ, ſed vt certitudinaliter ſperent illum *Diei* iudicij *Domini* noſtri Ieſu Chriſti, quia ipſe tunc iudicabit. Tota quidẽ trinitas iudicabit authoritate, ſed Chriſtus inquantum homo miniſterio diſceptationis & promulgationis ſentẽtię. Matt. 25. Per quẽ Dñm. ſ. quia hoc fiet virtute ſupernaturali, non enim natura ignis eſt deſcendere, ſed aſcendere: vel per quem aduentũ Dñi *Cæli* aerei nõ ętherei *Ardentes ſoluentur* Igne cõflagrationis à ſtatu corruptibili ad ſtatũ incorruptibilẽ. *Et elementa*, ſcilicet alia vt terra *Ardore ignis*. Qui erit maximus, & ex cõcurſu ignito ſuperiorũ & inferiorũ, vt putatur *Tabeſcent*, id eſt quo ad ſtatũ priſtinũ deficient, ſed nunquid cælũ empireũ eſt purgandũ, cũ illic perpetratum ſit peccatum angelorum? Reſponſio, Cælum nõ fuit inquinatũ illo peccato, cum propter loci puritatẽ, qui nõ eſt inquinabilis cum ſit lux pura: tum propter peccati, vt angelici ſpiritualitatem, tum propter peccantium velocem expulſionem. *Nouos vero cælos*, quaſi dicat, Iſti cæli ſoluentur, Et nouos cælos, non dicit alios, ſed in melius adnouatos ſeu renouatos. *Et nouam terram*, id eſt in melius innouatã, & in meliorẽ formã. Apoc. 21. Vidi cælum nouum, & terram nouam. *Et promiſſa ipſius*, id eſt præmia à Chriſto promiſſa. Luc. 22. Vos eſtis, qui permãſiſtis mecũ, &c. Et Matt. 5. *Expectamus* ſpei certitudine. Eſa. 65. Ecce ego creo cælos nouos, & nouam terram, &c. *In quibus* ſcilicet cælis & terra innouatis, & in quo tempore & ſtatu innouationis *Iuſtitia*, id eſt retributio vitæ æternæ, pro meritis gratiæ *Habitat*, id eſt habitabit perpetuò ſine fine. Ponit præſens tẽpus pro futuro ob certitudinis magnitudinem, vnde ſicut dicit Glo. Tunc cuique fideliũ, ꝙ modò certaminis corona reddetur iuſtitiæ. Nec hoc dicit propter hoc, ꝙ iuſti habitaturi ſunt in mundo inferiori poſt iudicium ſicut nunc, ſed quia mundus erit pars habitationis eorum. Sicut rex non manet in coquina, & tamen dicitur pars habitationis ſuæ. Et nota ꝙ non dicit miſericordia, ſed iuſtitia, quia modò miſericordia regnat, ſed tunc iuſtitia regnabit. 2. Timo. vlti. Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die. Reddere enim pertinet ad iuſtitiam, vel loquitur de cælis, & terra allegoricè, vt per cælos intelligantur cõtemplatiui. Per terram actiui, per gloriam innouati, in quibus iuſtitia creata, vel increata habitat in præſenti per meritũ, ſed in futuro per præmium. Et tunc habitabit in eis immobiliter & in quiete, ſicut in ſua hæreditate & poſſeſsione, non ſic nunc vbi quotidie eijcitur. Pſalm. 5. In æternũ exultabunt, & habitabit in eis.

Cælum empireũ igne non purgabitur.

Propter quod chariſsimi hæc expectantes, ſatagite immaculati & inuiolati ei inueniri in pace, & Domini noſtri Ieſu Chriſti longanimitatem ſalutem arbitramini: ſicut & chariſsimus frater noſter Paulus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis: ſicut & in omnibus epiſtolis: loquens in eis de his in quibus ſunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & inſtabiles deprauant: ſicut & cæteras ſcripturas, ad ſuam ipſorum perditionem. Vos igitur fratres præſcientes cuſtodite, ne inſipientium errore traducti excidatis à propria firmitate. Creſcite verò in gratia, & in cognitione Domini noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti. Ipſi gloria & nunc & in diem æternitatis. Amen.

Hic tangit. Primò præparationis condignæ modũ t poſt immũditiã vitæ. Secundo in ſpei longanimitate, ibi, Et Dñi noſtri Ieſu Chriſti longanimitatẽ. Tertiò in cõſtantia fidei, ibi, Vos igitur fratres. Quartò in ſolicitudine proficiendi,

ibi,

ſbi, Creſcite verò in gratia. *Propter quod* Glo. Dies Dñi veniet, O vos *Chariſsimi* charitate ſpeciali mihi cōiuncti. *Hæc* ſcilicet Dei promiſſa, vel à me prædicta de cælo & terra, *Expectantes* per certitudinē ſpei. *Satagite*, id eſt bene operādo ſatis agite, vel ſtudioſè laborate, ſicut Martha ſatagebat circa frequens miniſteriū. Luc. 10. *Inueniri*, id eſt, vt inueniamini *Ei*, id eſt, ab eo, vel ad eius honorem, vel ei. i. non hominum iudicio. 1. Reg. 16. Homo videt ea, quæ foris parent, Deus aūt intuetur cor. *Immaculati* A venialibus in corpore. ſ. in ſenſualitate. Pro tāto dicuntur eſſe venialia in corpore, quia carnis fragilitate contrahuntur cauſaliter nō formaliter. *Et inuiolati* Glo. A criminalibus in mēte. ſ. ratione. Vel primū refertur ad peccata carnalia. Secundū ad ſpiritualia. *In pace*, id eſt in peccatis remiſsis pacificati. Rom. 5. Iuſtificati igitur ex fide pacem habeamus, &c. Vel in pace pectoris ad Deum, & ad ſeipſum, & ad proximū. *Et Domini noſtri Ieſu Chriſti longanimitatē*, id eſt longam expectationē. Pſal. 102. Longanimis & multum miſericors. *Salutē arbitramini*, id eſt cauſam ſalutis veſtræ. Beda, Intelligite, q̄ ideo Dñs longanimiter expectat, vt miſereatur noſtri. Et vt plures ſaluentur. vt habetur. Eſa. 30. Propterea *Sicut & chariſsimus frater noſter Paulus*, id eſt, Ita hortor faciendū ſicut, &c. Nota humilitate ſanctorū, Petrus Paulū cōmendat, & ſuam doctrinā eius ſcriptura cōfirmat. Paulus dicit de ſeipſo. 1. Cor. 15. Ego ſum minimus Apoſtolorū, qui nō ſum dignus vocari Apoſtolus, *Scripſit vobis* in hoc oſtēdit, q̄ Paulus ea, quæ quibuſdā eccleſiis ſpecialiter ſcripſit, omnibus eccleſiis generaliter ſcripſit. Paulus diſperſis de Iudæa ſpecialiter nō ſcripſit, ſed Gentibus. *Secundū datā ſibi ſapientiā*, id eſt cognitionē cæleſtiū à Deo. ſ. in eius raptu. 2. Cor. 12. Quādo audiuit archana verba, quæ nō licet homini loqui. Glo. Ecce primus Apoſtolorū oblitus fuit primatus, & datarum ſibi clauium, datam Paulo miratur ſapientiā, quia mos eſt electorū, vt magis aliorū, quā ſuas mirentur virtutes. Et per has ſe ad profectū excitent. Scripſit inquā vobis *Sicut & ſcripſi* ſupple. *In omnibus epiſtolis loquens in eis*. ſ. epiſtolis. *De his* ſcilicet, quæ prędixi vobis, & ſuper quibus vos monui. ſ. de Chriſti aduentu. Et de cōmēdatione gratię, & de hęreticis futuris, quaſi non ſolò vna eius epiſtola, ſed & omnes eius epiſtolę ad veſtrā vtilitatē ſcriptæ ſint. Sed quomodo Petrus, qui erat maior authoritate Pauli, minoris doctrinā ſuā confirmat? Reſponſio, In ducēdo authoritatem epiſtolarū Pauli, potius intendit illis dare anthoritatem approbando, quā ſuis per eas confirmando. Vel hoc facit nō ex neceſsitate, ſed ex humilitate, Vel fortè licet Petrus maior eſſet in cura, Paulus tamē maior in ſcientia. *In quibus*, ſ. epiſtolis. *Sunt quædā difficilia intelle*[illegible], id eſt ad intelligendū. Quòd fortè faciebat, vt celaret e[illegible]enorē hæreticis. Sed quomodo ſimplices, quibus ſcribebat, intelligebant? Reſponſio, Miſit epiſtolas diſcipulis, qui eas exponebant. Sed adhuc obijcitur, de hoc quod dicitur. Prouer. 14. Doctrina prudentū facilis eſt. Reſponſio, Fortè aliod eſt de ſcriptura aliud de doctrina, quia præſentes docendo ſe poſſūt opponere cōtradicentibus, obuiare abſentibus ſcribendo, nō ſcilicet. *Quæ indocti* ſupple hęretici, indocti quo ad ſcientiā diuinā. *Et inſtabiles*, quo ad fidei perſeuerantiā, quia diuina nō ſtatuunt ſeu ſapiūt, nec curare volunt, ideo aūt indocti ſunt. Vedicit Glo. Quia inter doctos, ve erudiātur nō permanēt. *Deprauant*, malè interpretādo & minuēdo, peruertendo & mutando. *Sicut & cæteras ſcripturas* gl. Nullus veteris teſtamēti, vel noui liber eſt, in quo hęretici aliqui non peruerterunt, vel diminuendo, vel addēdo, vel mutando. *Ad ſuā ipſorū perditionem*, id eſt damnationē. huiuſmodi enim deprauatio ſcripturarū cauſa eſt eis perditionis, in præſenti & futuro. Damnationis in præſenti, quia nunc præſcinduntur ab eccleſia militante: & damnationis in futuro, quia ab eccleſia triūphāte. *Vos igitur fratres*, quia inſipienter multipharios adducent errores. *Vos præſcientes* hoc. ſ. q̄ venturi ſunt hęretici, & iudiciū venturū antequā veniat, vt melius cauere poſsitis. Gre. Minus iacula feriūt, quæ præuidentur. Et nos tolerabilius mundi mala ſuſcipimus, ſi cōtra cōmunimur. *Cuſtodite*, ſcilicet voſmetipſos diligēti ſolicitudine. Deut. 4. Cuſtodi temetipſum & animā tuam ſolicitè. *Ne inſipientiū*, ſcilicet hęreticorū *Errore*, quo errant, & alios errare faciūt. *Traducti*, id eſt, vltra menſurā: ſeu metas & terminos fidei ducti. Prouer. 22. Ne tranſgrediaris terminos antiquos, &c. *Excidatis à propria firmitate*, gl. Interlinearis, fidei, quę eſt petra ſuper quā fundatur eccleſia. Mat. 7. Sicut ergo illi, qui volūt capere vnū caſtrum forte, nitūtur primo deſtruere fundamentū, ita hęretici volētes eccleſiā deſtruere, nitebātur, & nūc etiā nitūtur maximè deſtruere fidē. Et quia ad firmitatē non ſufficit fundamentum, niſi ſuprà ſit ędificatū, ideo ſequitur, *Creſcite vero* Cremento. ſ. ſpirituali. *In gratia*, Quo ad affectum. & cognitione, quo ad intentū ſeu intellectū *Domini noſtri Ieſu Chriſti & ſaluatoris*. Vtrunque enim Domini eſt. Scilicet gratia & fides Domini, iure creationis, ſaluatoris iure recreationis. *Ipſi gloria*. Hic tandem eorum terminat in laudem Dei. Pſal. 113. Non nobis Domine, ſed nomini tuo da gloriā. *Et nunc*, Glo. Interlinearis, inter quotidianas aduerſitates. *Et in diebus æternitatis*, id eſt, inter æternas delectationes. Vel nunc, id eſt, in pręſenti, & in diē ęternitatis, id eſt, in futuro, vbi erit dies æternę & inenarrabilis claritatis, de qua. Pſal. 83. Melior eſt dies vna in atrijs tuis ſuper millia. Diem dicit in ſingulari, quia erit vnica dies, ſine interpollatione noctis. *Amen*. Confirmatio eſt.

Petrus Paulum commēdat.

Cur difficilia ſcripſerit Paulus.

Finit Epiſtola ſecunda B. Petri Apoſtoli.

BEATI IOANNIS APOSTOLI.

Epiſtola canonica I.

CAPIT. I.

Verbi diuini incarnatio fideles ſibi coniungit, & peccatores diſiungit, quos a peccato tamen, per confeſsionem reddit immunes,

QVod fuit ab initio: quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitæ, & vita manifeſtata eſt, & vidimus & teſtamur & annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & apparuit nobis.

Hęc eſt tertia pars huius libri, cōtinens Epiſt. Ioan. tres. Quarū prima generalis eſt, duę alię ſpeciales. Vna cuidam matronæ. Altera cuidā patrifamilias. In prima āgit de affectu & effectu charitatis cōmuniter ad Deū, & ad proximū. In ſecūda ſpecialius ad Deū. In tertia ſpecialius ad proximū. Hęc aūt epiſt. Primò diuiditur in tres partes. Nā primò cōmēdat doctrinā ſuā in iſto ca. Secūdò hortatur ad eius obſeruantiā c. 2. & 3. Diſſuadet doctrinā cōtrariā c. 4. & 5. In prima parte cōmendādo, primò tāgit certitudinē doctrinæ ex parte doctorū. Secundo eius vtilitatē ex parte auditorū, ibi, Quod vidimus & audiuimus. Tertiò vtilitatis conſequēdę modū, ibi, Si dixerimus ſocietatē, &c. Certitudinē verò ex parte dictorū tangit dupliciter. Primò in ſciendo quo ad ſe. Secūdò in docēdo quo ad alios, ibi, Et vidimus & teſtamur, &c. Dicit ergo. *Quod fuit ab initio*, &c. Quæritur quare ſecūdū modū aliorū epiſt. ſcribentiū & aliarū duarū epiſtolarū ſuarū, hic nō pręmittit ſalutē. Reſpōſio, Vt principiū epiſtolę ſuę principio euangelij ſui cōcordaret. vbi dicit, In principio erat verbū, &c. Vt ſic appareat eundē eſſe ſcriptorem euangelij, & epiſtolę. Et quaſi hoc opus operi euangelij pręcedenti continuaret. Dicit ergo. Quod fuit ab initio, &c. Cōſtructio ſic poteſt ordinari. *Nos Apoſtoli & vidimus & teſtamur, & annūtiamus vobis* Illud *Quod fuit ab initio* ęternaliter. ſ. verbū Dei. Nec exprimit quid ſit illud, eo q̄ ineffabile eſt & infinitū. *Fuit* Tria tēpora ſunt. ſ. præſens, pręteritū, & futurū. In his, q̄ perfectionis eſt Deo cōuenit, quod imperfectionis non. Pręteritū verò de Deo dicitur propter perfectionē. Præſens propter actualitatem. Futurum propter durationem. Alias verò nullum tempus de Deo conuenienter dicitur, Nec pręteritum, quia nō eſt: nec pręſens, quia tranſit: nec futurum, quia nondum eſt *Ab initio* Originis, ſcilicet à patre. Ioan. 1. In principio erat verbum: vel durationis, & hoc dupliciter, vel ab initiante, ſcdicit ęternitate, id eſt, ab ęterno. Vel ab initio initiato ſcilicet temporis. In ipſo enim temporis initio verum erat dicere, q̄ fuit, & hoc dicitur Ioan. 1. In principio erat verbū. Vnde prius fuit, quàm initium temporis non tempore, ſed æternitate, Prius enim ſecundum Auguſt. dicitur quadrupliciter.

Ioannes cur ſalutationem non præmittit epiſtolæ.

Prius quadruplex.

plicitet. Natura, dignitate, tempore, æternitate. Videte ſi non atteſtatur epiſtola ſua vbi modn audiſtis, In principio erat verbuin, & verbum erat apud Deum. Quod fuit inquam ab initio, filium Dei, ſecundum diuinitatem & æternitatem. *Quod Audiuimus* mediatè per legem & prophetas, vel immediatè per ſeipſum in mundo loquentem. Hebr. 1. Olim Deus loquens patribus in prophetis, nouiſſimè, &c. *Quod vidimus oculis*, ipſum ſcilicet in carne apparentem. Baruch. 3. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt: vnde. Luc. 9. Dictum eſt eis Apoſtolis, Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis. *Quod perſpeximus* ipſum diligenter & perfectè non ſuperficialiter inſpeximus. Lucæ. 24. Videte manus meas & pedes meos. Vel perſpeximus, id eſt diligenter & perfectè inquiſiuimus, an ipſe eſſet de quo prædixerint prophetæ, & an in ipſo implerentur ſcripturæ. Et illud. ſ. quod *Manus noſtræ cõtrectauerunt* ipſum palpando *De verbo vitæ* Nõ ſecundum verbi naturam, ſed ſecundum carnem aſſumptã. Luc. 24. Palpate & videte. Hic ſumitur argumentum, ꝙ non ſolũ Thomas palpauit, ſed & alij ſecundũ Glo. *Et vita*, id eſt ipſe idem Chriſtus. Ioã. 14. Ego ſum via, veritas, & vita. *Manifeſtata eſt* interius per fidem: exterius per prædicationẽ, per miraculorũ operationẽ. In hoc autem, ꝙ dicitur, manus noſtræ cõtrectauerunt, inſinuatur nobis certiſſima cognitio quantum ad veritatem humanã, ſenſus enim certiſsimus, eſt tactus. *Et vidimus*, quaſi dicat, hoc inquã nos Apoſtoli vidimus certitudinaliter cognoſcẽdo. *Et teſtamur* Audacter aſſerendo. Et probant aſſertionem martyria ſuſtinendo. Nam martyr Græcè, teſtis Latinè dicitur. Actuum. 1. Eritis mihi teſtes, &c. Eſa. 43. Verè vos teſtes mei dicit Dominus.

Et notandum ꝙ teſtimonio promittit viſionẽ, quia certitudo viſionis requiritur ad hoc, ꝙ teſtimoniũ ſit efficax. *Et annuntiamus vobis* publicè. ſ. prædicãdo: erant enim nũtij Dñi. Pſal. 63. Annuntiauerũt opera Dei, &c. *Vitam æternã*, id eſt Chriſtum, qui eſt vita æterna. viſio enim Chriſti Dei & hominis eſt vita æterna. Ioã. 17. Hæc eſt vita ęterna, &c. Dicitur autem Chriſtus vita æterna per eſſentiã quo ad ſe. Et per ſe, & per cauſam quo ad nos. *Quæ vita æterna*, id eſt Chriſtus, erat ab æterno ſecundum diuinitatẽ. Ioã. 1. Verbũ erat apud Deum *Apud patrem*, vt alius apud aliũ, ſecundum perſonarum diſtinctionem. *Et apparuit nobis* in fine temporum, ſecundum carnem. Abac. 3. Apparebit in fine, & non mentietur, &c.

Quod vidimus & audiuimus & annuntiamus vobis, vt & vos ſocietatem habeatis nobiſcum, & ſocietas noſtra ſit cum patre, & cum filio eius Ieſu Chriſto. Et hæc ſcribimus vobis, vt gaudeatis, & gaudium veſtrum ſit plenum, & hæc eſt annuntiatio, quam audiuimus ab eo, & annuntiamus vobis, quoniam Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ.

Hic cõmendando doctrinam, oſtẽdit eius vtilitatem ex parte auditorum. Prima eſt communio eccleſiæ. Secunda participatio gratiæ, ibi, Et ſocietas veſtra. Tertia eſt gaudium cordis, ibi, Et hæc ſcribimus. Quarta eſt illuminatio mentis, ibi, Et hæc annũtiatio. Dicit ergo. *Quod vidimus* Repetit, cauſa maioris certitudinis. Gen. 41. Quod autẽ ſecundo vidiſti ad eandẽ rem pertinẽs ſomniũ, firmitatis indiciũ eſt. Vel trina repetitio fit propter tres differẽtias ſenſuum, ſcilicet corporalis, quæ eſt carnis, & intellectualis, quæ eſt rationis, & ſpiritualis, quæ eſt verbũ fidei, quod. ſ. verbum Dei *Vidimus* in carne, *Audiuimus* in ſermone, *Annuntiamus* In prædicatione. *Vobis* Qui nec audiuiſtis, nec vidiſtis, minus fœlices in hoc, vt dicit Gl. quã illi. vnde Luc. 10. Beati oculi, qui vidẽt, quæ vos videtis. Nec obſtat, ꝙ dicitur Ioan. 20. Beati qui non viderunt, &c. Non dicit, Beatiores, nã ſecundũ ſtatũ cõmunẽ meriti, beatius eſt credere, ꝙ non videtur, quã ꝙ videtur. Secundũ verò ſtatum ſpecialem illorũ, qui viderunt, quia ampliorem gratiam receperunt, beatius fuit audire & videre, quã audire tantum, ſic intelligitur Glo. vt ſcilicet, & vos, qui prædicta non vidiſtis *Societatẽ habeatis nobiſcũ* maioribus, qui prædicta vidimus. Societatem inquã, in præſenti, in cõmunione eccleſiæ quo ad fidẽ, & bona opera. Pſal. 118. Particeps ego ſum omnium timentium te, &c. *Et ſocietas noſtra ſit* in futuro, non tantũ hominũ, ſed ad inuicem. ſ. cum Deo, ſecundum illud Ioan. 14. Ad eũ veniemus & manſionem *Cum patre* In quo eſt omne bonũ. Iac. 1. Omne donũ optimũ, &c. *Et filio eius* per quẽ omne bonum. Ioan. 1. Omnia per ipſum facta, &c. *Ieſu Chriſto*: hoc addit ad differentiã filiorum adoptiuorũ. Ab amborum ſocietate non ſeparatur ſpiritus ſanctus, ſed intelligitur, vt nexus in extremis. Hæc verò ſocietas erit gloriæ, vt ſecundum Glo. Simus hæredes Dei, cohæredes Domini noſtri Chriſti. Roma. 6. Sic ergo per ſocietatẽ ſanctam tranſitur ad ſocietatẽ diuinam. Gloſſ. ergo per noſtrã ſocietatem tranſibitis ad ſocietatem dei. Prima eſt gratiæ in pręſenti: ſecunda gloriæ in futuro. *Et hoc ſcribimus vobis* Glo. nõ tantũ tranſitorie nuntiamus, ſed & memoriæ commendamus. *Vt gaudeatis*. Glo. In hoc ſequuti in vnitate eccleſię, *Et gaudiũ veſtrũ ſit plenũ* In futuro, in angelorum ſocietate. nunc enim non eſt gaudium plenum, quia riſus dolori miſcetur. Prouer. 34. Sed tunc erit plenum non ſolum plenitudine ſufficientię, vel indeficiẽtię, ſed & ſupereffluẽtiæ. Ita enim gaudium replebit animam, ꝙ vndiq; ſupereffluet & ſub & ſupra, & intus & extra, à dextris & à ſiniſtris, vt ſit beatus totaliter in gaudio, ſicut piſcis in aqua, & homo in domo propria. Mat. 15. Intra in gaudium domini tui. De hoc triplici gaudio Io. 16. Vt gaudium meum ſit in vobis, & gaudium veſtrum impleatur. *Et hæc eſt annũtiatio* quam. ſ. vobis annuntio id eſt res digna annũtiatione. *Quã audiuimus* auditu interiori per fidem: & exteriori per prędicationẽ. *Ab eo* à Chriſto ſcilicet *Et annuntiamus vobis* alijs. ſ. qui ab eo non audiſtis. Pſalm. 63. Annuntiauerunt opera dei, &c. *Quoniam deus lux eſt* per eſſentiam, non corporalis. Ioã. 9. Quandiu ſum in mundo, lux ſum mundi. Et Ioan. 3. Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quã lucẽ. *Et tenebræ* peccati, erroris ignorantię, iniuſtitiæ, quę ſunt tenebræ ſpirituales. *In eo nõ ſunt vllæ*, ſcilicet per participationem Iac. 2. Apud quem non eſt tranſmutatio, neque viciſsitudinis obumbratio. 2. Cor. 6. Quæ enim ſocietas luci ad tenebras? Aug. Deus eſt lux quã non capit locus: nox quam non capit tempus: odor quem nõ ſpargit ventus: cibus quem non minuit edacitas: amplexus quem non diuellit ſocietas. Et nota, ꝙ eſt differentia inter lucem & lumen: quia lux eſt ipſa luminis forma. Lumen vero eſt lux, vt eſt in aliquo corpore recepta & incorporata. Vnde Chriſtus proprie dicitur lux in ſua diuinitate: in ſe lumen prout eſt vnita in humanitate. Eſa. 60. Surge, illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum. Dicitur ergo Chriſtus lumen ratione vnionis, quia lumẽ ſicut dictum eſt, eſt lux incorporata. Et in Chriſto lux diuinitatis eſt carni vnita. Pſa. 35. In lumine tuo, ſcilicet deitatis, videbimus lumen. ſ. humanitatis ratione delectationis. Eccle. 9. Dulce lumen & delectabile oculis videre ſolem. Rõne illuminationis. Luc. primo, Il[illegible]nare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent. Ve[illegible]citur lumen, quia illuminauit nos exemplis. Eſa. 40. Ambulabũt gentes in lumine tuo, & reges in ſplẽdore ortus tui. In doctrinis. Eſa. 2. Domus Iacob venite ambulemus in lumine dei noſtri. Item beneficijs, hæc contra tenebras culpæ, ignorantiæ, inſcientiæ.

Lucis & luminis differentia.

Si dixerimus quoniam ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & veritatem non facimus. Si autem in luce ambulamus, ſicut & ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus ad inuicem, & ſanguis Ieſu Chriſti filij eius emundat nos ab omni peccato. Si dixerimus, quoniam peccatũ non habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Si confiteamur peccata noſtra, fidelis eſt & iuſtus, vt remittat nobis peccata noſtra: & emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus, quoniam non peccauimus: mendacem facimus eum: & verbum eius non eſt in nobis.

Hic oſtendit vtilitatis conſequendæ modum: primo in honeſtate conuerſationis: ſecundo in humilitate reputationis, ibi, Si dixerimus, quia peccatum nõ habemus. Ad honeſtatem conuerſationis duo tangit. Primo declinationem mali: ſecundo operationem boni, ibi, Si autem in luce ambulemus. Humilitatem reputationis tãgit in tribus: primo in pręſentium peccatorum cognitione quo ad ſeipſum: ſecundo in eorundem confeſsione quo ad alium, ibi, Si confiteamur peccata. Tertiõ in præteritorum peccatorum recordatione ante deum, ibi, Si dixerimus quia peccatũ non habemus, &c. Dicit ergo, *Si dixerimus*, quia deus lux eſt, & in eo tenebræ non ſunt. *Iterum ſi dixerimus*, nos quicũque apoſtoli, vel alij dictione cordis vel oris. *Quoniam ſocietatẽ habemus*

Quis verũ beatior qui vidit & credidit, aut qui nõ vidit & credidit.

habemus. Gloſſa, Per fidem & charitatem, quæ deo ſociant *Cum illo*, ſcilicet domino, qui lux eſt. *Et in tenebris*. Glo. peccatis. Vnde peccata dicuntur opera tenebrarum. Ad Ro. 13. Abijciamus, inquit, opera tenebrarum. Dicũtur auté peccata tenebræ, quia dæmones tenebroſi ad ea nos impellũt. In tenebris fiunt, animam tenebroſam faciunt, ad tenebras æternę damnationis ducunt. Pſal. 34. Fiat via illorum tenebræ & lubricum. Ierem. 23. Via illorum quaſi lubricum, in tenebris ſcilicet impellentur enim, & corruent in ea. *Ambulamus*, id eſt de malo in peius proficiemus. Gloſ. Peccato peccatum addentes. Hæc eſt peſsima ambulatio, de qua Ioan. 12. Qui ambulat in tenebris, neſcit quo vadat. *Mentimur*, ecce peccatum commiſsionis. *Et nõ facimus veritatem*, ecce peccatum omiſsionis. Vel ſecundum Gloſ. Mentimur in nobis, & non facimus veritatem, dum alios ad idẽ mendacium exemplo noſtro inducimus. Glo. Iam ergo habere qui vult ſocietatem cum luce, pellat tenebras peccatorum. *Si autem in luce* vitæ bonæ alios exemplo illuminatis, ſecundum illud Ioan. 1. Vita erat lux hominũ. *Ambulauerimus*, id eſt, Si de bono in melius proficimus. Gl. Homo in luce ambulat, qui virtutũ operibus ad meliora proficit. Ephe. quinto, Vt filij lucis ambulate, & cęt. *Sicut & ipſe eſt in luce*. i. in ſeipſo qui eſt lux. 1. Tim. 6. Qui lucem habitat inacceſſibilem. Et dicit *Eſt*, immutabiliter & immobiliter. Non ait, ambulat, quia deus non proficit. Vnde Glo. Deus eſſe in luce dicitur, quia ſummam vbi proficere valeat, non inuenit. *Societatem habemus ad inuicẽ*, gratiæ ſcilicet & charitatis. Et vnus cum alio, cum membro ſuo, & omnes cũ capite noſtro, ſcilicet Chriſto. *Et ſanguinis Ieſu Chriſti, &c*. Gl. Sacramentum dominicę paſsionis. *Filij eius*, ſcilicet dei patris, *Emundat*, id eſt euidenter mundat, *Nos*, qui ſumus de ſocietate eccleſiæ merito, non ſolo numero *Ab omni peccato* ſcilicet, originali, actuali, mortali, & veniali. Gloſ. Sacramentum dominicæ paſsionis omnia peccata, originalia, & áctualia laxauit. Apo. 1, Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Sanguis enim Chriſti cũ ipſe ſit mundiſsimus, mundat & non inquinat. Apoc. 7. Lauerunt ſtolas ſuas, &c. *Si dixerimus quoniã peccatum nõ habemus*. Gloſſa, Sicut ambulamus in luce, ita ſumus mundi: nõ tamẽ debemus putare nos quandiu viuimus omnino poſſe à peccato mũdari *Si dixerimus (inquã.)* Gloſ. elati de aliqua iuſtitia *Quoniã peccatũ non habemus* vllum, nec mortale, nec veniale. Dicitur auté peccatũ haberi large non proprie, cũ nõ ſit habitus, ſed priuatio. *Non habemus*. Glo. non ait non habuimus, ne forte de pręterita vita dictum intelligatur *Ipſi nos ſeducimus*. Hæc enim præſumptio ſeparat nos à Deo. Sap. 10. Peruerſæ cogitationes ſeparant nos à Deo. *Et veritas in nobis non eſt*, id eſt Deus qui eſt veritas. Io. 14. Ego ſum via, veritas & vita. Gloſ. Deus ab elatis ſe ſubtrahit. Iac. 4. Deus ſuperbis reſiſtit, &c. Huius autem ratio eſt: quia contraria contrarijs expelluntur, ergo veritas falſitate. Falſitas autẽ eſt ſe putare, abſque peccato eſſe. Prou. 20. Quis poteſt dicere, mũdum eſt cor meum? &c. Et Prouer. 24. Septies in die cadit iuſtus. Sed econtrario, *Si confiteamur* id eſt, ſi ſimul fateamur confeſsione cordis deo: & confeſſione oris dei vicario. Iacobi vltimo, Confitemini alterutrum peccata veſtra, quoniam ſine peccato in hac vita eſſe non poſſumus. Prima ſalutis ſpes eſt ipſa confeſsio. *Peccata* non bona, vt qui ſe iactant confitendo, exemplo Phariſæi. Luc. 18. Ieiuno bis in ſabbato. *Noſtra*, non aliena: vt qui alios accuſant confitendo, vel ſuper alios ſe excuſant. Contra quos Pſal. 31. Dixi confitebor aduerſum me, &c. *Fidelis eſt*, promiſſa humilibus conferendo. *Et iuſtus*, peccata pœnitentibus remittendo. Vel fidelis, promiſſa reddendo. Et iuſtus ſecundum merita retribuendo. *Vt remittat nobis peccata noſtra*. Gl. Maiora peccata, ſcilicet mortalia. hæc enim ſunt peccata ſimpliciter. quia peccatum ſecundum Augu. eſt factum, vel dictum, vel concupitum contra legem Dei. *Et emundet nos ab omni iniquitate*. Iniquitaté vocat minora peccata, ſicut venialia. Vel remiſsio peccati refertur ad dimiſsioné pœnę: emũdatio iniquitatis ad dimiſsioné culpę. Et dicit, omni, tria ſunt genera huiuſmodi minorũ peccatorum, ſcilicet lignum, fœnum, ſtipula, 1. Corint. 3. Vel remiſsio in pręſenti emundatio, id eſt perfecta ſcilicet mundatio in ſuturo. *Si dixerimus, quoniã non peccauimus*. Gloſſa, Si confiteamur, mundi ſumus: ſed ſi nos honorare volumus, dicẽdo nõ peccauimus. Gloſ. Quaſi non egemus abſolui. Contra illud Ro. 5. Omnes peccauerũt, & egent gloria dei. *Mendacẽ facimus eum*, ſcilicet deum. Gloſſa Bedæ, Nec infans vnius diei eſt ſine peccato. Et ſumitur illa ab illo verbo Iob 15. Secũdum aliam translationem, Quid eſt homo, vt immaculatus ſit: vt iuſtus appareat natus de muliere? Et Prouerb. 24. Septies in die cadit iuſtus. Cadit inquam, in charitate ſcilicet, non à charitate. Et hoc inſinuatur per hoc quod dicit, in die, non à die. Vel eum facimus mendacem, qui docet nos pro peccatis quotidianis orare. Matth. 6. Dimitte nobis debita noſtra. *Et verbum eius*, vt incarnatum, ſcilicet Chriſtus, qui eſt verbum patris. Ioan. 1. In principio erat verbum. Vel etiam creatum, ſcilicet inſtructionis, quo inſtruimur ad humilitatem. Matt. 9. Diſcite à me quia mitis ſum, & humilis corde. *Non eſt in nobis*, id eſt efficaciam non habet in nobis.

Peccata cur tenebræ dicantur.

CAPIT. II.

Beatitudinem mereri qui cupiunt, diuinis aſſueſcant operibus, & diligenter a cupiditate, mundi dilectione, ac hæreſi ſibi caueant.

Filioli mei, hæc ſcribo vobis vt non peccetis, ſed & ſi quis peccauerit, aduocatũ habemus apud patrem, Ieſum Chriſtum iuſtum. Et ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris: non pro noſtris autem tantum, ſed etiam pro totius mundi.

Hic hortatur ad doctrinæ ſuę obſeruantiam: agens primo de materia diligendorum, capite iſto: ſecundo de forma, ſeu modo diligendi cap. 3. In prima parte, quia contraria iuxta ſe poſita magis eluceſcunt: primo oſtendit quid diligendum: ſecundo quid non diligendum, ibi, Scribo vobis filioli. In prima parte primo hortatur ad dilectionem dei: ſecundo ad dilectionem proximi, ibi, Chariſsimi non mandatum nouum, &c. Ad dilectionem dei hortando: primo monet cauere dei offenſam in malo, quod eſt dilectionis impedimentum: ſecundo facere eius voluntatem in bono, quod eſt dilectionis promotiuũ, ibi, Et in hoc ſcimus. Offenſam cauere monet: primo declinãdo à peccato, quod eſt duplex: primo per ignorantiam: ſecundo per pœnitentiam ſiue emendam, ibi, Sed & ſi quis peccauerit. Promotiuum & obſeruatiuum & mandatorum obſeruantia. Ad quam hortatur, primo ratione ſigni, ibi, Et in hoc ſcimus. Secundo ratione damni, ibi, Qui dicit ſe noſſe deũ. Tertiò ratione lucri, ibi, Quia ſeruat verbum eius. Quartò ratione debiti, ibi, Qui dicit ſe in ipſo manere. Dicit ergo *Filioli*, adhuc in fide tenelli & infirmi. Per diminutiuum autem notatur tenerrimus affectus ſcribentis, *Mei*. Gloſ. Quibus debeo prouidere, & vos mihi obedire. *Hæc*, ſcilicet præmiſſa *Scribo vobis*. Gloſſ. vt in memoriam teneatis. Non ſolum dico, *Vt non peccetis*, dicendo non peccauimus, quod eſt peccatum præſumptionis. Vel vt non peccetis aliquo genere peccati, quia ſicut dicitur Ia. 2. Qui offenderit in vno, factus eſt omnium reus. *Sed & ſi quis peccauerit*. Gloſſa. Poſt admonitionem ceciderit, non deſperet, ſed pœniteat. *Aduocatum* in cauſis animarum, non poſſeſsionum. Et nõ ſolum aduocatũ, immo & aduocatam, cum dicimus, Eia ergo aduocata noſtra. *Habemus* nos fideles. Gloſ. Ioannes vir iuſtus contemperans ſe infirmis, non dicit habetis, ſed habemus, ponens ſe in numero peccatorum, vt habeat aduocatum. Non eſt autem aduocatus, ſecũdum gloſ. niſi eũ vocantibus diſpliceant ſibi peccata. Clama, & ipſe audit & liberat. Iohel. 3. Quicſique inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. *Apud patrem*, vt iram patris habeat placare, repræſentando patri naturam humanam cicatricibus ſigna[illegible] ita ſua merita allegantem non noſtra. Heb. 7. Sem[illegible]ens ad interpellandum pro nobis. *Ieſum* id eſt ſaluatorem, ad quem pro ſalute noſtra intercedere pertinet ex officio. *Chriſtum*, id eſt vnctum plenitudine gratiæ, ad quem pertinet ex compaſsionis zelo, quia pius. *Iuſtum* ſine culpa proprię offenſę, ad quem pertinet ex vitæ merito, quod non repellatur, vt indignus. Iſtud autem dicit ad differentiam aliorum aduocatorum, vt oſtẽdatur ſecundum gloſ. quòd cum ſit iuſtus, iniuſtas cauſas non ſuſcipit, quod faciunt alij aduocati econuerſò. Eius vero pro nobis interceſsio fuit triplex. Primo autem ante paſsioné deuota oratione, Ioan. 18. Ego pro eis rogo. Secundo in cruce ſanguinis effuſione. Vnde ſanguis Chriſti melius, quã ſanguis Abel dicitur clamare. Heb. 12. Tertio poſt aſcenſioné cicatricum

Aduocatus noſter Chriſtus.

cum repræſentatione. Hebr. 5. Vt appareat nunc vultui dei pro nobis. Bernardus, Secu rum habes homo ad deũ acceſſum, vbi ante patrem filium, ante filium habes matrẽ. Mater oſtendit filio pectus & vbera: Filius oſtẽdit patri latus & vulnera, nec vlla eſſe repulſa poteſt, vbi occurrunt tot charitatis inſignia. *Et ipſe*, ſ. Chriſtus, *Eſt propitiatio pro peccatis noſtris*. Dicitur autem propitiatio, vel actiue, id eſt propitians nos deo, hoc eſt propitiator. Rom. 3. Quẽ propoſuit deus propitiationem per fidem in ſanguine, & cæt. Vel propitiatio paſsiuè. Ipſe eſt hoſtia oblata pro expiatione noſtra. Infra, Miſit dominus filium ſuum vnigenitum propitiationem pro peccatis noſtris. hoc fuit ſignificatum. Exod. 25. Vbi facies propitiatorium ex auro puriſsimo. *Nõ pro noſtris tantum, ſed pro totius mundi*. Pro peccatis, qui ſumus eius membra ſecundum efficientiam.

Et in hoc ſcimus, quoniam cognouimus eum, ſi mandata eius obſeruamus. Qui dicit ſe noſſe eum, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt, & in hoc veritas non eſt. Qui autem ſeruat verbum eius, vere in hoc charitas Dei perfecta eſt. In hoc ſcimus quoniam in ipſo ſumus. Qui dicit ſe in Chriſto manere, debet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare.

Hic hortatur ad mãdatorum obſeruationem ratione ſigni, ibi, Aduocatũ habemus nos fideles, qui cognoſcimus. *Et in hoc ſcimus*, id eſt in hoc ſcire poſſumus, ſicut cauſa per effectum cognoſcitur. *quoniam cognouimus eum*, Aduocatũ ſcilicet Chriſtum, cognitione. ſ. approbationis ſiue experientiæ: non tantum ſimplicis ſpeculationis. vnde Gl. Hoc eſt cognoſcere deum, quod amare. *Si mãdata eius ſeruamus*, Maxime illa duo, in quibus tota lex pendet & prophetæ, Matthæi. 22. Gloſſa, id eſt charitatem. Et dicitur obſeruamus, id eſt, ſi fideliter ſeruamus. Gregorius. Probatio dilectionis exhibitio eſt operis. & Io. 14. Si quis diligit me, &c. *qui dicit ſe noſſe deum* ore. & intellige de notitia approbationis, & nõ ſimplicis ſpeculationis. *Et mãdata eius nõ cuſtodit*, opere, ſc. *Mendax eſt*. Sed videtur ꝙ deberet dicere, mentitur, non mendax eſt. Mendacium enim habitum dicit, habitus nunc ex vno opere malo non relinquitur, ſed multis: vnde non ſequitur, ſi dicit mendacium, mẽdax eſt. Reſpõſio, Omnis homo de ſe mendax eſt. Pſalm. 115. Ego dixi in exceſſu meo, omnis homo mendax. ſed per deum cum habet gratiam dei, efficitur verax. vnde Auguſtinus, deus verax per ſe, tu verax per deum. Quando autem homo nõ habet gratiam dei, relinquitur proprium naturæ: & ſic eſt mendax: ſed qui non ſeruat mandata, non habet gratiã dei: ergo qui non cuſtodit mandata, mendax eſt. *Et veritas in eo non eſt*. Veritas iſta in eo non eſt, ſed vanitas. Sapien. 13. Vani ſunt omnes homines, in quibus non ſubeſt ſcientia dei, vel veritas, id eſt Chriſtus in eo non eſt, per inhabitantem gratiam. Prouer. 15. Longè eſt dominus ab impijs. Vel mẽdax eſt in verbo, & veritas in eo non eſt facto, ſeu opere. *qui autem ſeruat verbum eius*, id eſt, mandata eius. vnde idẽ dicitur hic per verbũ, & ſupra per mandata: ſed mandata dicuntur ſecundũ, quòd plura ſunt diſtinctione legis: verbum verò ſecundum, quod vniuntur in vna radice charitatis. Gregorius. Præcepta dominica & multa ſunt, & vnum Multa quidem ſunt diuerſitate operis, vnum in radice dilectionis. *Vere*, nõ fictè: vera enim charitas ex opere oſtenditur: infra eodem, Diligamus non verbo nec lingua, ſed opere & veritate. *In hoc charitas dei perfecta eſt*, perfectione ſcilicet ſufficientiæ: de qua ad Coloſ. 3. Super omnia autem charitatem habere, quod eſt vinculũ perfectionis. ſed contra, Omnis habens charitatem, ſeruat mãdata: ergo omnis habens charitatẽ, eſt perfectus in charitate. Reſpon[illegible]u plex eſt perfectio, quedã ſufficientiæ: de qua Matt. [illegible] perfecti, &c. Et quædam ſupererogationis: de qua Mat. 19. Si vis perfectus eſſe, vade, vende omnia, & da pauperibus. & ita perfecta charitas foras mittit timorẽ. Loquitur ergo hic de prima perfectione, non ſecunda, ſ. in mandatorum obſeruantia. *Scimus*, certitudine probabilis coniecturæ non omnimoda: quia Eccle. 9. Neſcit homo verũ amore vel odio dignus ſit. *Quoniam in ipſo*, ſcilicet Chriſto, *Sumus* ſicut membra in corpore. Act. 17. In ipſo viuimus, mouemus, & ſumus. Illud autem eſſe in eo, non eſt aliud quã ei vniri per amorem. *qui dicit, ſe manere in Chriſto*, ſ. per charitatem. Charitas enim facit manere in Chriſto: vt infra 4. cap. Qui manet in charitate, in deo manet, *Debet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare*, i. debet ſe ei in via morũ conformare, vt poſsit dicere illud Iob. 23. Veſtigia eius ſequutus eſt pes meus. Gloſ. hic in via iuſtitiæ, charitatis, & patientiæ, & orando pro inimicis, ſicut ipſe orauit. Hæc eſt via cęli non ſeculi: dei, non mundi. *Ambulare*, Gloſ. de virtute in virtutem. Pſal. 83. Ibunt de virtute in virtutẽ, debet enim membrum ſequi caput ſuũ, diſcipulus magiſtrum, ſeruus dominum. Et notandum quòd ly ſicut, non dicit omnimodam ſimilitudinem, ſed qualemcunque, vel nõ dicit ſimilitudinem abſolutam, ſed comparatiuam, vt ſcilicet, ſicut ille ſuo modo ambulauit, ita & nos ſecundum modum infirmitatis noſtræ.

Chariſsimi, non mandatum nouum ſcribo vobis, ſed mandatum vetus, quod habuiſtis ab initio. Mandatum vetus eſt verbum quod audiſtis. Iterum mandatum nouum ſcribo vobis, quod verum eſt, & in ipſo & in vobis: quia tenebræ tranſierunt, & verum lumen iam lucet. Qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrem ſuum odit, in tenebris eſt vſque adhuc. Qui diligit fratrem ſuũ, in lumine manet, & ſcandalũ in eo non eſt. Qui autem odit fratrem ſuum, in tenebris eſt, & in tenebris ambulat, & neſcit quo eat, quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.

Hic hortatur ad dilectionem proximi dupliciter. Primò, ex commendatione mandati dilectionis. Secundò, ex neceſsitate diligentis, ibi, Qui dicit ſe in luce eſſe, &c. Mandatum autem commendat dupliciter. Primò ab antiquitate inſtitutionis. Secundò à nouitate virtutis, ibi, Iterũ mandatum nouum. Neceſsitatem diligentis oſtendit in tribus. Primò in damno. Secũdo in lucro, ibi, Qui diligit fratrem. Tertiò in periculo, ibi, Qui autem odit fratrem ſuum, &c. Dicit ergo, *Chariſsimi*. Gloſ. Attendenda ſunt hæc mandata, quia non ſunt noua. vnde, Chariſsimi, chariſsima affectione mihi coniuncti. *Non mandatum nouũ*, id eſt incognitum & inauditum, *Scribo vobis*, ſcilicet mandatum de charitate. *Sed mandatum vetus*, id eſt, ab antiquo editum, quia in corde primi hominis ſcriptum, & ab omnibus ſanctis patribus obſeruatum, nõ quia pertinebat ad veterem hominẽ. *quod habuiſtis ab initio*, cõditionis ſiue legis naturę. Vel ab initio legis Moſaicæ. Quia omnia pręcepta primę tabulę reducuntur ad præceptum de dilectione dei, vel ab initio. Gloſ. fidei noſtræ. *Mandatum vetus eſt verbum*, ſ. charitatis. *quod audiſtis*. Gloſ. à me & ab alijs prædicatoribus, ideo vetus. *Audiſtis iterum mandatum nouum*, ſc. mandatum de charitate. *Scribo vobis*. Gloſ. Eadem charitas vetus mandatum eſt: quia ab initio commendata: eadem nouum mandatum, quia tenebris eiectis deſiderium nouæ lucis infundit. Vel vetus dicitur, quia in veteri teſtamẽto datum antiquis. Deuter. 6. Nouum, quia in nouo teſtamento replicatum, & ampliatum modernis. Matth. 6. Dictum eſt antiquis, &c. Dicitur autem hoc mandatum nouum, quia nos ſpiritualiter innouat. Ro. 6. In nouitate vitæ ambulemus. Quia etiam pertinet ad nouam legem, quæ data eſt à nouo rege. Solet enim dici, à nouo rege noua lex. Vel propter diligendi modum de nouo dictõ. dictum eſt enim antiquis, Diliges proximum tuum. Leui. 19. Sed in euangelio Ioã. 13. dicitur, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, ſicut dilexi vos. quia veteri dilectioni, nouam dilectionem, ſcilicet dilectionem inimicorum adiungit. Matt. 5. Diligite inimicos veſtros. Item quia in nouum cælum tanquam in manſionem introducat. Apoc. 21. Vidi cælum nouum, & terram nouam. *quod verum eſt*. Gloſ. Non vmbraticè, quia non ceremoniale, ſed morale: non tranſitorium, ſed perpetuum manet in via, & in patria. Charitas enim nunquam excidit. 1. Corin. 13. *Et in Chriſto* impletum. *Et in vobis* implendum. Ioan. 15. Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, ſicut dilexi vos. Impletũ in Chriſto fuit, quando ex charitate, quam habebat, morti ſe expoſuit. Ioan. 15. Maiorem hac dilectionem nemo habet, quã vt ponat, &c. Et verè nouum in ipſo, & in vobis. *Et tenebræ*. Glo. Tenebræ ad veterem hominem, lux ad nouum pertinet. Poteſt autem hoc intelligi & de Chriſto, & de tenebris. De Chriſto ſic, Tenebræ. Glo. Miſerę carnis in Chriſto *Tranſierunt, & verum lumen*, immortalitatis, *Iam lucet* in eo: vel de tenebris ſic, Tenebræ, ſcilicet peccati & infidelitatis. *Iam tranſierunt, & verum lumen*, ſcilicet fidei & charitatis, iam lucet, in vobis ſcilicet. Rom. 13. Nox pręceſsit, dies autem appropinquauit. Primò modo pertinet ad miſeriam pœnæ. Se-

cundò

cūdo modo ad miſeriam culpę. *Qui dicit ſe in luce eſſe*, id eſt in Chriſto, qui eſt lux. Ioan. 8. Ego ſum lux mundi, vel in luce iuſtitiæ. Sapien. 5. Iuſtitiæ lumen non luxit nobis. Vel operationis bonæ. Bona enim operatio quædam lux eſt. Mat. 5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, &c. *Et fratrem ſuum*, hominem quemcunque vel Chriſtianū ſpecialiter. Eſt enim fraternitas naturæ inter omnes, ſed gratię inter fideles. *Odit*. Interlin. Quem deus præcipit diligi, licet peccatum ſit odio habendū, iuxta illud Pſal. Iniquos odio habui. *In tenebris eſt*. Gloſ. In peccatis, in quibus natus fuerat. Vel deputatus tenebris inferni. Vnde tenebræ intelligūtur hic, vel macula culpę, vel reatus pœnę. *Vſque adhuc*, id eſt vſque modo & poſt baptiſmū in quo lumen fidei & aliarum virtutum ſuſcepit. Ex hoc autem quod dicit Gloſ. In peccatis in quibus natus fuerat, videtur q. plura ſunt originalia, et quod originale per odium fraternum redeat. Ad primum, dicendum eſt, quòd originale eſt vnum in numero per eſſentiam: ſed plura propter corruptionem plurium virium animæ. Vnde eſt vnum formaliter, plura materialiter. Et ideo dicitur pluraliter originalia. Ad ſecundū, Reſponſio, Originale pro tanto dicitur redire, quia originali propriè debetur carentia viſionis dei. Decedens autem in mortali, caret viſione dei. Vel dicitur redire, quia fomes peccati intenditur per peccatū. Itē autē ſunt ſubiectio fomes & originale: ita qui fratrē odit, in tenebris eſt; ſed contra de dilectione eſt. *Qui diligit*, dilectione ſcilicet charitatis *Fratrem ſuum*, id eſt proximū, *In lumine manet*, ſcilicet fidei. Ardor enim charitatis, non eſt ſine luce charitatis. Eccle. 2. Qui timetis dominum, diligite illum, & illuminabit corda veſtra. Vel in lumine bonæ operationis, ſiue operum legis. Prouer. 6. Mandatum, lucerna: & lex, lux: quia charitas nūquam eſt otioſa. Gregorius, Amor dei nunquam eſt otioſus: operatur enim magna, ſi eſt: ſi autem operari renuit, amor nō eſt. Et dicit manet, ſeu potius permanet, id eſt perfecte manet: quia tunc bona opera, & lux fidei proſunt, vt dicit Gloſſa. *Et ſcandalum nō eſt in eo*, quia qui diligit proximum non habet quo pes mentis offendatur. Pſal. 118. Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis ſcandalum. Scādalum enim idem eſt quod obex: vbi autem eſt obex, ibi eſt inæqualitas in via: vbi autem charitas, ibi eſt æqualitas in via, quia charitas adæquat viam, & remouet omnia offendicula. Et ideo in illo qui diligit propter deum nō eſt ſcandalum nec actiuum, quia nullum ſcandalizat. nec etiā paſſiuum, quia non ſcandalizatur quicquid ei fiat. 1. Cor. 13. Charitas omnia ſuffert. Vnde Gloſ. Qui diligit fratrem, tolerat omnia propter vnitatē charitatis. Et ſi fratri adhibet correctionem, non iraſcitur. Vnde ſicut ille, qui incedit per viam bene illuminatam, non offendit in via, etiam ſi in via ſint multa offendicula. Ille vero qui incedit in tenebris, de facili offendit etiam in via plana: ita qui illuminatus eſt lumine charitatis, & diligit fratrem ſuum non offendit: etiam ſi in fratre ſuo videat multa offendicula. Si enim videt aliquod offendiculum in fratre, corripit eum, & compatitur & tolerat. E contrario, ille qui odit fratrem ſuum, & eſt in tenebris odij & de facili offendit. Et ſi in fratre nō ſint offendicula, ſi videt bonum eius, dolet, triſtatur, inuidet & perſequitur ipſum. Ideo ſequitur, *Qui autem odit fratrē ſuū in tenebris eſt* id eſt, in carentia ſeu priuatione lucis gratiæ, *Et in tenebris ambulat*. Gloſſa, Per ipſam ignorantiam ambulat de vitio in vitiū. Et Interlinearis dicit, quòd proficit in peius. 2. Cor. 3. Mali homines proficient in peius. *Et neſcit quo eat*, id eſt, operum ſuorum finem non attendit, nec cōſiderat. Gloſ. Non præuidet ad quam pœnam recipiendus ſit. Prou. 4. Via impiorum tenebroſa. Neſciunt vbi corruunt, *Quia tenebræ*, ſcilicet erroris & peccati *Obcæcauerunt oculos eius*, ſpirituales, ſcilicet intellectum & affectū. quia nec veritatē cognoſcit, eo quòd in tenebris eſt, nec bonū appetit, quia de peccato in peccatū ruit. Eccl. 11. Error & tenebræ peccatoribus concreata ſunt. Vel ſecundum Gloſ. Recedētes à lumine Chriſti peccatis & carnali voluptate, ita præpediūtur, vt etſi bonū videant, nō tamē exequuntur. Iſti excæcantur ex malitia. Sap. 2. Excæcauit eos malitia eorū.

Originale peccatum vnum eſt & plura.

Scandalū nullum eſt in habente gratiam.

Scribo vobis filioli, quoniam remittuntur vobis peccata veſtra propter nomen eius. Scribo vobis patres, quoniam cognouiſtis eum qui ab initio eſt. Scribo vobis adoleſcentes, quoniam viciſtis malignum. Scribo vobis infantes, quoniam cognouiſtis patrem. Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes eſtis: & verbum dei manet in vobis, & viciſtis malignum.

Hic oſtendit ècontrario quid non ſit diligendū: retrahens primo eos ab amore mundano. Secundo ab errore hæretico, ibi, Filioli mei, nouiſſima hora eſt. Primum opponitur charitati in affectu: ſecundum fidei in intellectu. Primum eſt cauſa totius mali in moribus: ſecūdum in fide. In prima parte oſtendit primo quibus mandat, in quo oſtēditur pręcepti generalitas: ſecundo quid mandat, in quo oſtenditur præcepti vtilitas, ibi, Nolite diligere mundū. Ad oſtendendum generalitatem mandati, non ponit ſpeciales conditiones huius, alicuius generis, ſed generales omnium. Primò ſecundum conditiones ætatis ſpiritualis. Secūdo, ſecundū conditiones ætatis corporalis inferioris, ibi, Scribo vobis adoleſcentes. Tertiò ſecundum conditiones ætatis corporalis perfectioris, ibi, Scribo vobis patres. Dicit ergo, *Filioli*, Gloſſa, nuper geniti, vel obedientes patri. Vel ſicut dicit Gloſſa, Omnes vocat filios, quos ipſe in fide pręceſſit. *Scribo vobis* non ſolū prædico, ſed & ſcribo vt memoriā habeatis. Scribo autem illud quod poſtea ſequitur, *Nolite diligere mundum, &c.* quaſi dicat, Monui vos ad charitatem, modo moneo vt caueatis ab impedimētis. Et hoc debetis facere, *Quoniā remittūtur vobis peccata veſtra* per baptiſmū & pœnitentiā. *Propter nomē eius*, id eſt nomen fidelis inuocationis. Gloſſa, Non Petri, vel Pauli. In primitiua enim eccleſia baptizabant in nomine Chriſti, vt ſic allicerent baptizatos ad amorem nominis Chriſti. Actuum 8. Baptizati erāt in nomine domini Ieſu. Gloſſa, Præponit cauſam qua poſſit eos abſtrahere ab amore mūdi. *Scribo vobis patres*. Gloſ. Non ætate, ſed ſapientia: quorum eſt antiqua meminiſſe, & minoribus pandere. Hi ſunt reuerendi ſenes, in quibus iam debet amor mūdi frigeſcere. *Scribo*, ſcilicet hoc quod ſequitur, Nolite diligere mūdum, &c. & hoc debetis, *Quoniā cognouiſtis eū, qui ab initio eſt*, ſcilicet filiū, qui eſt à patre. *Vel ab initio*, id eſt ante initium rerum, ſicut prius dictū eſt. Eccleſi. 24. Ab initio & ante ſecula creata ſum. quaſi dicat Hæc eſt cauſa, quare debetis abſtrahi ab amore mundi. *Quoniam cognouiſtis eum* quem mundus non cognouit, id eſt mūdi amatores. Ioan. 1. In mundo erat & mūdus eū nō cognouit. *Scribo vobis adoleſcentes*, ſcilicet tempore ſeu ætate. Hoc ſcilicet, nolite diligere mundū. *Quoniā viciſtis malignū*, id eſt, mundū, qui totus in maligno poſitus eſt. Infrà vltimo. quaſi dicat, Viciſtis mundum proficiendo, non debetis reſpicere mundum diligēdo ipſum. Et Luc. 9. Nemo mittēs manū ad aratrū & reſpiciens retro, & cætera. Item cauere debetis ne vincamini ab eo quē viciſtis: quia valde eſſet vobis verecundum. Et notandū, quod adoleſcentibus aſcribitur victoria: quia illa ętas ſpecialiter impugnatur incentiuis vitiorum. Item quia illa ætas eſt cōgrua ad certandum. *Scribo vobis infantes*. Gloſſa. humiles ſpiritu. Scribo, inquā, Nolite diligere mundū. *Quoniā cognouiſtis patrem*, ſcilicet deū cognitione fidei. quaſi dicat, Et ſi non ſitis apti ad pugnā, quia adhuc eſtis inſipientes in bono, tamē habetis dei cognitionē, & eū diligitis: vnde nō debetis diligere illa, quę illam dilectionem impediūt. *Scribo*, ſcilicet iterum *Vobis patres* ſeniores, ſcilicet ætate & ſapientia. Hæc eſt duplex ſenectus, de qua Sap. 4. Senectus enim venerabilis eſt, &c. Repetit autē, eo quod ipſi magis tenentur ad hoc, ratione ętatis maturioris & ſapientiæ maioris. *Quoniā cognouiſtis eū qui ab initio eſt*, id eſt à patre, vel ab initio, id eſt ante initiū. Glo. Si obliuiſcamini eū qui ab initio eſt, perditis paternitatem. *Scribo vobis iuuenes*, ſcilicet, nolite diligere mundū, &c. *Quoniā eſtis fortes*, id eſt, præditi fortitudine & virtute ad ſpirituale certamē. Gl. Fortes nō ex vobis, ſed ex deo. Pſal. 117. Fortitudo mea & laus mea dominus. *Et verbū dei*. Glo. Filius dei, prędicatio filij dei, *In vobis permanet*, id eſt perfecte manet per intemeratā fidem. Et hoc cūtra tentationes diaboli. *Et viciſtis malignum*, id eſt mundū. Et quia viciſtis eum, turpe eſſet vobis vinci ab illo.

Nolite diligere mundū, neque ea quæ in mundo ſunt. Si quis diligit mundum, non eſt charitas patris in eo: quoniam omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ, quæ non eſt ex patre, ſed ex mundo eſt. Et mundus tranſit, & concupiſcentia eius. Qui autem facit voluntatem dei, manet in æternum.

Hic oſtenditur quid mandat, in quo tangitur mandati vtilitas. Diſſuadet quidem amorem mūdi triplici ratione. Primo ex damnoſitate ipſius amoris. Secundū ex vtilitate rei amatæ: ibi, Quia omne quod eſt in mundo, &c. Tertio ex defectibilitate, ibi, Et mundus tranſit, &c. Dicit ergo, *Nolite*. Gloſſa, Vobis omnibus ſcribo hęc, *Nolite diligere*, amore cōcupiſcentię, *Mundū*. Gloſ. Abundantiam mundi, & pulchritudinem eius. Mūdus ergo ſupponit hic pro vniuerſitate cōcupiſcibilium mundi. *Nec ea, quæ in mūdo ſunt*, Gloſ. Vt aurum & argentum, et omnem fluxum diuitiarū. Prohibetur autē hic mundus ad fruēdum eo, non ad vtendum. Vnde Gloſ. Vtimini mundo ad neceſsitatem, ſed nō diligite ad ſuperfluitatem. Nec per hoc prohibetur quęcūque dilectio, ſed inordinata per amoris affectum nimium. Auguſtinus, Cum exhauſeris cor tuū amore terreno, haurics amorem diuinum. Et incipiet habitare charitas extirpata ſylua vitiorū, Idem, Talis eſt quilibet, qualia eſt eius dilectio. Terram diligis, terra es: aurum diligis, aurum es: deum diligis, quid dicam? deus eris. Non audeo, inquit, dicere ex me, ſcripturam audiamus, Ego dixi dij eſtis, & cæt. Sed cum mundus ſit bonus, videtur quòd ſit diligendus, ergo videtur prohibitio mala, qua dicitur, Nolite diligere mundum. Reſponſio, Diligere. i. ex diuerſis legere ſeu colligere. Et ſic diligere mūdū eſt ipſum omnibus rebus præponere. Et ſic mundus non eſt diligendus: tamen ſub deo eſt diligendus. Vnde non prohibetur quęcūq; dilectio, ſed illa quæ eſt ſupra deum, de qua dicit Augu. Vę tibi ſi amaueris condita, & deſerueris conditorem. Vel poteſt dici, ꝙ duplex eſt dilectio, Quædam ad neceſsitatem, alia ad ſuperfluitatem. Primo modo mundus poteſt diligi, ſecūdo modo prohibetur. *Si quis dilexerit mundū*, præponendo ipſum deo, *Nō eſt charitas patris in eo*, quaſi dicat. Amor patris eſt contrarius amori mundi. Auguſt. Duo ſunt amores dei & mundi, ſed ſi amor mundi inhabitet, non eſt quo amor dei intret. Idem etiam dicit, quod contraria ſunt charitas & cupiditas. Et quantum creſcit cupiditas, decreſcit charitas. Et econuerſo. Iac. 4. Amicitia huius mundi inimica eſt deo. Vnde Glo. hic, Vnum cor, duos ſibi aduerſarios amores nō capit. Sicut dilectio dei eſt fons virtutum omnium, ita dilectio mūdi omnium vitiorum. Eſa. 28. Coanguſtatum. n. eſt ita, vt alter decidat. Et vere non eſt charitas patris in eo qui mundum diligit: quoniā *Omne quod in mundo eſt*, id eſt, in mundi dilectoribus. *Aut eſt concupiſcentia carnis*. Et ſumitur hic cōcupiſcentia carnis pro generali appetitu inordinato, qui incitatur per quinq; ſenſus. Glo. Concupiſcētia carnis eſt deſideriū omnium, quę ad voluptatē & delicias corporis pertinent, vt cibus, potus, concubitus, *Et concupiſcentia oculorū*. Gloſſ. Quando viſus delectatur, vt in pulchris veſtibus, & auro & ſimilibus, *Et ſuperbia vitæ*. Gloſſ. Omnia ambitio ſeculi. Eccl. 10. Odibilis coram deo & hominibus ſuperbia. Bene dicitur hic tertium, ſuperbia: quia magis eſt ſupra viā, & extra viam humanæ naturæ quàm alia duo, quorum cōcupiſcentiæ ſunt hominum & aliquatenus naturalia. *Quæ non eſt ex patre*. Hoc dicitur ad oſtendendū quòd ſunt deteſtabiles prædictę cōcupiſcentię. Vnde *Quæ* ſcilicet cōcupiſcentia generalis, quæ cōmuniter ſe extendit ad omnes prædictas, nō eſt ex deo patre, id eſt ex deo qui eſt pater. Iaco. 1. Nemo cum tentatur, dicat quoniā à deo tentatur. Vnuſquiſq; enim tentatur à concupiſcentia ſua attractus, & illectus. Vel quæ, ſuperbia non eſt ex deo patre, quia excludit charitatem patris. *Sed ex mundo*. Gloſſa ex mundi amore. Et ideo mondus nō eſt allegandus, cū ſit patri cōtrarius. *Et mundus tranſit*. Gloſſa debemus adhęrere patri non mundo, quia mundus tranſit. Interlinearis, in nouam formam. 1. Corin. 7. Preterit figura huius mūdi.

Tres mundi cauſæ vniuerſales, poſt iudic' vm remanebunt.

Et notandum, quòd tres cauſę mundi vniuerſales permanebunt, ſcilicet vniuerſalis efficiens, vt corpora ſuperiora, ſol & luna & huiuſmodi, quæ ſunt cauſa efficiēs vniuerſalis generationis in iſtis inferioribus: materialis vniuerſalis, vt quatuor elemēta: finalis vniuerſalis vt homo, ſed cauſa formalis mutabitur: vnde bene dicitur tranſit in nouam formam. Et ideo quia mundus tranſit & homo, qui diligit mundum, tranſit cum mundo. Gregorius, Qui labenti inni titur, neceſſe eſt vt ipſe labatur. Sed ecōtrario. Dicit autem tranſit, non trāſibit, propter certitudinem, quaſi dicat, Trāſit iam in certitudine fidei noſtrę, tādem tranſiet in re. Vel hoc dicit, vt ſignificet breuitatē temporis. Breue enim eſt quia terminum habet, & maximè reſpectu ęternitatis, reſpectu cuius omne tempus breue eſt. *Qui autē facit voluntatē dei*, non tantū dicit, vt illi. Matthæi 7. Quid autem vocatis me, domine, domine, & non facitis quę dico? Et dicit voluntatem dei, non ſuam. *Manet in æternū*, quia talis nō moritur, ſed de vita mortali ad immortalitatem transfertur, Ioannis 11. Omnis qui viuit, & credit in me, non morietur in æternū, id eſt, morte ęterna, quæ eſt vera mors, reſpectu cuius mors corporalis non eſt, niſi ꝙ guſtus. Ioannis 8. Si quis ſermonem meum ſeruauerit, mortem non guſtabit in æternum. quaſi dicat, licet guſtet in præſenti. Sicut enim qui labēti, id eſt, mūdo innititur, neceſſe eſt vt collabatur, vt dicit Gregorius ſupra: Ita econtrario ſtare oportet eum, qui ſtanti innititur. Sed obijcitur contra hoc quod dicitur, Omne quod eſt in mūdo, aut eſt cōcupiſcentia carnis, &c. Quia multa alia ſunt in mundo, vt aurum, argētum, homines, beſtiæ: nec tamen ſunt cōcupiſcentia carnis, & cætera. Reſponſio, Mundus non accipitur hic pro natura, ſed pro abuſiore, vel amatore mundi. Aut eſt concupiſcentia carnis, &c. In iſtis enim tribus omnia vitiorum genera comprehenduntur, vt dicit Gloſſa. Beda in Gloſſa, Sicut enim quid adhæret domino, vnus ſpiritus eſt cum illo, & dicitur deus. Pſal. 81. Ego dixi, dij eſtis, &c. Sic qui adhęret mūdo, poteſt dici mundus. Sed tunc obijcitur vlterius, Si mūdus accipitur pro mūdi dilectoribus, cum in eis ſint multa alia vitia, vt inuidia, ira, accidia, videtur quòd inſufficienter dicat, omne quod in mundo eſt. Item aut cōcupiſcentia carnis determinatur circa ea, quæ ſpectant ad ſenſum tactus, aut generaliter circa ea, quæ ſpectant ad omnes ſenſus carnales exteriores. Si primo modo, Quare non dicitur determinatè concupiſcentia tactus, ſicut determinatè concupiſcentia oculorum? Si ſecundo modo, ergo concupiſcentia oculorum non debet poni in numerum cum concupiſcentia carnis, cum ſub illa contineatur. Item cum delectatio ſit omnium ſenſuum, quare non nominatur concupiſcentia ſenſuum, ſicut concupiſcentia oculorum: Item Gloſſa dicit, quòd cōcupiſcentia carnis eſt cum per guſtum, vel tactum caro delectatur. Contra, alia Gloſſa dicit ibidem, ꝙ concupiſcentia carnis eſt deſiderium omnium, quæ ad voluptatem & delicias pertinent. Non ergo ſolum circa delectabilia guſtus & tactus. Item gloſ. dicit ꝙ concupiſcentia oculorum eſt quando delectatur viſu, vt in pulchris veſtibus, & auro & talibus. Contra, delectari in talibus pertinet ad concupiſcentiā carnis. Ergo non videtur ex oppoſito diſtingui concupiſcentia oculorum & carnis. Reſponſio, Diuiſio vitiorum aſsignatur penès principalia motiua cōcupiſcentiæ ad malum. Nam cōcupiſcentia carnis aſsignatur penès motiuum inordinatè ad voluptates & delicias corporis, cuiuſmodi ſunt maxime in quibus delectatur nutritiua & generatiua: & generaliter in quibus eſt delectatio corporalis. Concupiſcentia oculorū aſsignatur penes motiuum inordinatè, ad aliqua habenda ſeu poſsidenda, ſiue ſint ſpiritualia, vt ſcientia: ſiue corporalia: vt diuitiæ. Superbia vitæ penes dominium, ſcilicet poteſtatem & gloriam. Sed de experientia pulchritudinis, eſt notādum, ꝙ Gloſſa dicit, Concupiſcentia oculorum, eſt omnis curioſitas, quæ fit in diſcendis artibus magicis, in contemplandis ſpectaculis, in ſuperuacuis acquirendis rebus temporalibus, in dignoſcendis, carpendisq; vitijs proximorū. Superbia vitæ cum quis ſe iactat, &c. quære Gloſſam.

Filioli, nouißima hora eſt. Et ſicut audiſtis quia Antichriſtus venit: & nunc antichriſti multi facti ſunt. Vnde ſcimus quia nouißima hora eſt. Ex nobis prodierunt: ſed non erant ex nobis. Nam ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcū, ſed vt manifeſtati ſint: quoniam non ſunt omnes ex nobis.

Hic retrahit ab hæretico errore: primo monens cauere doctrinam hæreticorum: ſecundo manere in vera doctrina Apoſtolorum, ibi, Vos autem quod audiſtis. Ad cauendum autem falſam doctrinam hęreticorum, quadruplicem introducit rationem. Prima, quia hæreſis eſt Chriſto contraria. Secunda, quia hæretici ſeparati ſunt ab eccleſia, ibi, Ex nobis prodierunt. Tertia, quia ipſi ſufficienter imbuti ſunt doctrina catholica, ibi, Sed vos vnctionem habetis. Quarta eſt, quia doctrina quam eis ſuadent hæretici, mendax eſt & peruerſa, ibi, Quis mendax, &c. Dicit ergo, *Filioli mei*, ita dixi, nolite diligere mundum. Eodem modo dico nullo

instinctu

inſtinctu hæreticorum deficiatis à fide, quia hæc ſunt contraria charitati. Et non debetis deficere, quia *Filioli mei*. Et ideo debetis doctrinam patris audire & facere. vnde oſtendit affectus ſui ad eos magnitudinem, & eorum ad ipſum debitam ſubiectionem. *Nouiſsima hora eſt*. Gloſſa. i. vndecima hora eſt, ſexta ætas ſeculi, de qua Matt. 20. Circa vndecimam vero horam. Vel ſecundum aliam Gloſ. Nouiſsima hora eſt, id eſt, ſimilis nouiſsimæ, quia ſimilis eſt hæreticorum perſecutio perſecutioni Antichriſti futuræ. Vel ſecundum aliam gloſſ. Nouiſsima hora eſt, quia prope eſt finis vniuſcuiuſq;. 1. Cor. 10. Nos ſumus in quos fines ſeculorũ deuenerunt. *Et ſicut, &c.* quaſi & hoc inde patet, *Quia nunc* id eſt, in hoc præſenti tempore. Nam à temporibus apoſtolorum inceperunt heretici. *Antichriſtus venit, & nunc antichriſti multi facti ſunt*. Glo. Qui baptizati & ſacro chriſmate vncti, per quod facilius poſſunt decipere, ſunt Chriſto & eius eccleſiæ contrarij Antichriſti, i. quia per varias hæreſes & errores diuiſi. Contra illud Iac. 3. Nolite plures magiſtri fieri. Et dicit, *Facti ſunt* voluntate ſua, ſuggeſtione diabolica. Facti ergo ſunt antichriſti recedẽtes à fide Chriſti, & docentes contra fidem: vt Iudæi docentes legalia obſeruanda, ad Gal. 5. Et Nicolaitæ docentes carnis delectationes eſſe licitas. Apoc. 2. Vel antichriſti dicuntur omnes peccantes cõtra legem Chriſti, *Sicut audiſtis, quia Antichriſtus venit*, ſ. in membris ſuis. Vel venit, i. iam quaſi inſtat aduentus eius. De aduentu vero Antichriſti audierant. Et in euangelio Matt. 24. Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi. Et per Apoſtol. 2. ad Theſſal. 2. Tũc reuelabitur ille iniquus, quem dominus interficiet ſpiritu oris ſui. Ratio eius talis eſt, quoniam Antichriſtus & ſui circa finem mundi ſunt venturi, ſed iſti venerunt, ergo, &c. *Vnde*, id eſt ex eorum iam aduentu, *Scimus* fide, *Quia nouiſsima hora*, i. inſtat finis ſeculi. Gloſ. Abſq; dilatione veniet dies iudicij. *Ex nobis*. Glo. Sed licet ſint multi antichriſti, non tamẽ terreant vos ſi à Iudaiſmo vel Paganiſmo redierunt, ne putetis ex hoc eccleſiam pati damnum, *Quia & ex nobis prodierunt*. Glo. ab vnitate catholica recedentes. Erãt enim de eccleſia, numero, non merito, ſacramentorum perceptione, non charitatis communione. *Sed non erant ex nobis* prædeſtinatione & electione. Et ideo ex receſſu eorum, eccleſia nõ eſt damnificata, ſicut nec corpus damnificatur cum humores praui exeunt de corpore. *Nam ſi fuiſſent ex nobis*. Gloſ. Prædeſtinatione & electione dei, *Permanſiſſent vtiq. nobiſcũ* id eſt finaliter manſiſſent in cõſortio fidei ſeu fidelium, *Sed vt, &c.* q. d. Ideo exire permittuntur, *Vt manifeſtati ſint quoniam non ſunt omnes ex nobis*, qui prius latebant, & ſub ſpecie fratrũ vos decipere poterãt, vnde permittit deus quoſdam de eccleſia exire, ne contingat decipi veros fratres à falſis fratribus, ſecum viſibiliter manentibus.

Sed vos vnctionem habetis à ſancto, & noſtis omnia. Non ſcripſi vobis quaſi ignorantibus veritatem: ſed quaſi ſcientibus eam, & quoniam omne mendacium ex veritate non eſt. Quis eſt mendax, niſi qui negat quoniam Ieſus non eſt Chriſtus? Hic eſt Antichriſtus qui negat patrem & filium. Omnis qui negat filium, nec patrem habet: qui confitetur filium, & patrem habet.

Hic oſtendit quod ſufficienter imbuti ſunt doctrina catholica. Vel ſic, *Sed & vos vnctionem*. Hæc eſt tertia ratio, quòd ſufficienter ſunt imbuti doctrina catholica. Vbi oſtẽdit primò quod habent doctorem ſufficientẽ interius. Secundò, quod non indigẽt doctrina exteriori, ibi, Non ſcripſimus. Quis eſt mendax. Hæc eſt quarta ratio, quia doctrina hæreticorum mẽdax eſt & peruerſa, quod oſtendit, primò ex doctrinæ falſitate: ſecundò, & ex eius damnoſitate, ibi, Omnis qui negat filium. *Sed & vos*, q. d. Debetis permanere, quia vos catholici. *Vnctionem habetis*, i. gratiam ſpiritusſancti, qua eos diſcernere poteritis, & eorum malitiam retardare ſeu impedire, *A ſancto*, id eſt Chriſto, qui eſt ſanctus ſanctorum. Daniel. 9. Sicut membra recipiunt influentiã à capite. Ioan. 1. De plenitudine eius omnes accepimus. Pſal. 44. Vnxit te deus tuus oleo lætitiæ, &c. *Et noſtis omnia*, ſc. neceſſaria ad ſalutem per illuminationem illius vnctionis. Gloſ. noſtis veritatẽ fidei, & vitæ per vnctionem ſpiritusſancti, nec opus habetis doceri. Vnde quia noſtis omnia, *Non ſcripſi vobis quaſi ignorantibus veritatem*, ſ. fidei, ſed *quaſi ſcientibus eam*, q. d. [illegible] ipſo quod veritatem cognoſcitis, habetis ſcientiam diſcernendi & cognoſcendi hæreticos, *Et quoniam*. Gloſſ. Scientibus. Et hoc, *quoniam omne mendacium non eſt*, i. nullum mendaciũ eſt, ſiue officioſum, ſiue otioſum, ſiue pernicioſum. *Ex veritate*, i. ex Deo, ſiue Chriſto, qui eſt veritas; immo ſibi contrarium, quia Pſal. Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Vnde eſt à diabolo, qui eſt mendax, & pater mendacij: vt habetur Ioan. 8. Vnde Glo. Bedæ, Nullũ mendaciũ ex veritate. Et qui mẽtitur, non eſt ex Chriſto. Sed contra hoc obijcitur, idem eſt non eſſe ex deo, & ſeparari à deo. Si ergo qui mentitur non eſt ex deo, ergo omne mendacium ſeparat à deo: ſed omne quod ſeparat à deo, eſt peccatũ mortale: ergo omne mendacium eſt peccatum mortale, quod falſum eſt. Reſpõſio, Sermones ſunt reſtringendi ſecundum materiã. vnde cum hic fit ſermo de hæreticis, qui mentiuntur in doctrina religionis, patet illud quod dicitur hic intelligi de mẽdacio in doctrina religionis. vnde patet ex Glo. quæ loquitur de mendacio negationis Chriſti, reſpectu cuius, cætera aut parua aut nulla eſſe videntur. vnde ſequitur, *quis eſt mendax*. Antonomatice grauiſsimum omnium genus mendacij eſt, ſecũdum Auguſt. quod fit in doctrina religionis, *Niſi is qui negat, quoniam Ieſus non eſt Chriſtus*. qui negat, quoniã Ieſus non eſt Meſsias in lege promiſſus. Glo. hoc propriũ eſt Iudæorum, vt dicant, quoniam Ieſus non eſt Chriſtus, ſed & omnium qui Chriſti mandatis obtẽperare cõtemnunt. Iſti negant, i. facto veritati contrario oſtendunt. 1. Tim. 1. Confitentur ſe noſſe deũ, factis autẽ negant: hic eſt Antichriſtus, ſc. qui negat, quoniam Ieſus eſt Chriſtus. *Antichriſtus*, i. contrarius Chriſto, *qui*, i. quia ipſe, *Negat patrem & filium*. Negando Ieſum eſſe Chriſtum, negat & filium, negat & patrem. Ioan. 8. Neque me ſcitis, neque patrẽ meum ſcitis. Gloſ. Fruſtra confitetur deum patrem, qui negat filiũ, qui ex deo procedit. & vere ita eſt, *quia omnis*. Gloſſa, Ne quis dicat Chriſtũ non colo, ſed deum patrem, addit, Omnis, ſiue Iudæus, ſiue Gentilis, ſiue hæreticus, *qui negat filiũ, &c.* Chriſtum, *Nec patrem habet*. Gloſſa, Propitiũ. & alia Gloſ. Nec filium, nec ipſum patrem habet placatum. vel, Nec patrem habet. Alia gloſſa, Nec filiũ, nec ipſum patrẽ, ſcilicet cognitione & confeſsione. Ioan. 14. Si cognouiſſetis me, & patrem meum vtique cognouiſſetis, &c. *qui autem confitetur*, id eſt ſimul fatetur. Gloſſa, Corde, voce, opere. Roma. 10. Corde creditur ad iuſtitiam, &c. *Filium*. Gloſſa, Ieſum eſſe. *Et patrem habet*, Propitium. vel patrem habet in confeſsione & cognitione. Ioan. 14. Ego in patre, & pater in me eſt.

Vos quod audiſtis ab initio, in vobis permaneat: quia ſi in vobis permanſerit, quod ab initio audiſtis, & vos in filio, & patre manebitis. Et hæc eſt remiſsio quam ipſe pollicitus eſt nobis, vitam æternam.

Hic monet permanere in doctrina apoſtolorum, ponẽs triplicem rationem: primò vtilitatem: ſecundò facultatem, ibi, Hæc ſcripſi vobis. Tertiò neceſsitatẽ, ibi, Et nunc filioli. In prima parte, primò ponit ammonitionem: ſecundo ammonitionis vtilitatẽ, ibi, Si in vobis. Tertiò vtilitatis declarationem, ibi, Et hæc eſt promiſsio. Dicit ergo, Vos autem quod audiſtis, vt ſupra, quaſi dicat ita multi Antichriſti facti ſunt. *Sed vos*, ſcilicet catholici, *Illud quod audiſtis* à me & alijs apoſtolis, *Ab initio*, ſcilicet conuerſionis veſtræ. *In vobis permaneat*, i. finaliter perſeueret, quaſi dicat. Fides quam audiſtis à me ab initio conuerſionis veſtræ perſeueret, & quo ad memoriam, & quo ad obſeruantiam. Interlin. Per obſeruationem memoriter teneatis. Et ideo debet manere, *quia ſi in vobis permanſerit*, id eſt, perfecte manſerit, in cuius recordationem eatis per obſeruationem. *quod ab initio audiſtis*. Verbum. ſ. fidei Chriſti, ſcilicet veſtræ conuerſionis. *Et vos in filio & patre manebitis*. Gloſſa, hic per fidem, in futuro per ſpem. Ioan. 14. Si quis diligit me, &c. Ad eũ veniemus, & manſionem apud eum faciemus. Et ſicut dicit Glo. Filium præponit patri, quia nemo venit ad patrem, niſi per filium. Ioan. 14. *Et hæc*, ſcilicet manſio in patre & filio perpetua. *Eſt repromiſsio*, i. iterata promiſsio, prius per prophetas: deinde per apoſtolos. *quam ipſe*, ſcilicet Chriſtus, qui non mentitur. *Pollicitus eſt vobis vitam æternam*, hanc promiſit. Ioan. 6. Hæc eſt voluntas eius, qui miſit me patris, vt omnis qui videt filium, & credit in eum, &c.

Hæc ſcripſi vobis de his, qui ſeducunt vos, & vos vnctio-

nem

nem quam accepiſtis ab eo, maneat in vobis. Et non neceſſe habetis vt aliquis doceat vos, ſed ſicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum eſt, & non eſt mendacium. Et ſicut docuit vos, manete in eo.

Hic oſtendit vtilitatem: primo ex ſcriptura: ſecundo ex gratia, ibi, Et vos vnctionem. Tertiò ex ſcientia, ibi, Vt nõ neceſſe habetis. Dicit ergo, *Hæc* prædicta de Antichriſto & & eius membris, *Scripſi vobis*, id eſt ad vtilitatem & inſtructionem veſtram. *De his* ſcilicet hæreticis, *Qui ſeducũt vos*, id eſt, ſeorſum à veritate ducunt. Gloſſa, Vel peruerſis dogmatibus, vel per aliquas illecebras, vel per aduerſa ſeculi à vita æterna vos retrahunt. *Et vos vnctionem, quam accepiſtis ab eo maneat in vobis* Et vnctio, inquam, maneat in vobis. Quam vnctionem, id eſt, ſpiritusſancti gratiam vos accepiſtis à deo. Ioan. primo, De plenitudine eius omnes nos accepimus. Gloſſa, Curare vt ſpiritusſancti gratiam, quam in baptiſmo conſecuti eſtis, integrã in corde, & opere ſeruetis. Et notandum quòd iſta locutio eſt antifratica, ſicut & illa Ioan. decimoquarto, Sermonem quem audiſtis non eſt meus. *Et neceſſe non habetis*, quaſi dicat. Et ſi vnctio manet, non neceſſe habetis quidquam vtile, quia gratia docet de neceſſarijs ad ſalutem, licet non de omnibus vtilibus. Vel non neceſſe habetis tantum vt prius. Glo. Docente interius ſpiritu, minus indigetis extrinſecus doceri. *Vt aliquis* homo doctor *Doceat vos*, ſed ita tenete ſupple, *Sicut vnctio eius*, id eſt, Chriſti. Gloſſ. Spiritusſanctus cuius ſacramentũ eſt in vnctione viſibili. vel vnctio charitatis, quæ diffunditur in cordibus veſtris, per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt vobis, *Docet vos de omnibus*. Glo. Quæ tenenda ſint: quia nemo docenti tribuat, quod ex ore docentis intelligit. Niſi intus ſit, qui doceat, lingua doctoris in vacuum laborat. nec tamen doctor taceat, ſed quod poteſt agat. *Et verum eſt, & non eſt mendacium*. Gloſ. quòd prædico. vel melius, illud quod vnctio docet. vnde alia tranſlatio habet, Et vera eſt, & non eſt mendax, ſcilicet vnctio. Verum per comparationem ad rem, & non eſt mendacium, & non eſt mendaciũ per comparationem ad docentem: vel verum in ſe, & non eſt mendacium contrarij vlla permixtione. Et hoc patet ꝙ fidei non ſubeſt falſum, quia ſpiritusſanctus, ſpiritus veritatis eſt. Ioan. decimoſexto. Et non docet niſi verum. *Et ideo Sicut docuit vos*, ſcilicet vnctio. *Manete in eo*, ſcilicet Chriſto, hoc eſt, in verbis, vel doctrina eius. Ioan. decimoquinto, Manete in me, & ego in vobis.

Fidei non ſubeſt falſum.

Et nunc filioli manete in eo, vt cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius. Si ſcitis quoniam iuſtus eſt, ſcitote quoniam & omnis qui facit iuſtitiam, ex ipſo natus eſt.

Hic oſtendit neceſſitatem primam in futuro, quia aliter non vitabunt confuſionem ſecundam in præſenti: quia aliter non poſſunt habere iuſtificationem, ibi, Si ſcitis, quoniã iuſtus eſt. Dicit ergo, *Et nunc*, id eſt in præſenti, ſcilicet tempore gratiæ. *Filioli mei*, in quo notatur dilectio eius ad ipſos, & ſubiectio eorum ad ipſum, *Manete in eo*, id eſt in Chriſto, hoc eſt, in verbis & doctrina eius per fidem ſcilicet & charitatem finalem. Auguſtinus, Maneamus in verbis eius, ne confundamur cum venerit. Vel, *Manete in eo*. Gloſſa, Si quid boni habetis, illi totum attribuite, & non vobis: mala vobis, & diabolo imputate. *Vt cum apparuerit* ſcilicet in futuro iudicio. Gloſſa, Ad præmia bonorum, & damnationem malorum. *Habeamus fiduciam*, nos & vos, *Et non confundamur*, Cõfuſione damnationis æternæ. Hiere. vigeſimo, Confundantur, quia non intellexerũt opprobrium ſempiternũ. *Ab eo*. Gloſſa, pro eo neglecto vel negato, *In aduentu eius* ad iudicium. *Si ſcitis*, quaſi dicat, manere debetis in eo, ſi enim ſcitis certitudine fidei. *Quoniam iuſtus eſt*. Gloſſa, Natura & author totius iuſtitiæ. Pſal. 10. Iuſtus dominus & iuſtitias dilexit. *Scitote*. Eadem certitudine fidei, *Quoniã & omnis, qui facit iuſtitiã*, id eſt opus iuſtitiæ, *Ex ipſo natus eſt*, id eſt, filius dei eſt, ſcilicet, per imitationem & conformitatem. Vel ex ipſo natus eſt, id eſt ex ipſo habet quod facit, ſicut filius naturalis habet à patre naturali, quod eſt ſecundum naturam. Sic filius ſpiritualis habet à patre ſpirituali, ſcilicet deo, quod eſt ſecundum mores. Eſaię 26. Omnia opera noſtra tu es, & cætera.

CAPIT. III.

Supernam accedentes ad fœlicitatem, & beatorum ſocietatem, mentis puritati ſtudeant, & charitati fraternæ.

Videte qualem charitatem dedit nobis pater, vt filij dei nominemur & ſimus. Propter hoc mundus non nouit nos, quia non nouit eum.

Suprà egit de materia diligendorum: hic agit de forma ſiue de modo diligendi primo deum: ſecundo proximum, ibi, Omnis qui non eſt iuſtus. In prima parte tangit modum dilectionis noſtræ ad deum, ibi, Et omnis qui habet hanc ſpem. Modum dilectionis ad nos oſtendit: primo in præſenti: ſecundo in futuro, ibi, Chariſſimi, nunc filij dei ſumus. Modum autem dilectionis noſtræ ad deum oſtendit. primo acquirendæ: ſecundũ cõſeruandæ, ibi, Filioli, nemo vos ſeducat. Tertiò manifeſtandæ, ibi, Omnis qui natus eſt ex deo. Acquirendæ quidem dupliciter: primo per ſanctificationem præteritorum peccatorum: ſecundo per cautelam futurorum, ibi, Omnis qui in eo manet. Sanctificationis: primo oſtendit exemplar: ſecundo materiam, ibi, Omnis qui facit peccatum. Tertio auctorem, ibi, Et ſcitis quia ille. Dicit ergo *Videte*, id eſt diligenter attendite, *Qualem charitatem*. i. quanta & qualis affectus, & effectus charitatis. Gloſ. Quãtis & qualibus donis oſtendit deus erga nos paternam charitatem. *Dedit* gratis vobis indignis, *Pater*, Tota trinitas, per proprietatem. Perſona patris per appropriationem, talem, ſcilicet, *Vt filij dei nominemur*, ſcilicet Chriſtiani à Chriſto. Et quia non ſufficit nomen ſine re, ideo ſubditur, *Et ſimus* ſcilicet filij dei. Ioan. 1. Dedit eis poteſtatem filios dei fieri, & cæt. *Propter hoc* quia ſcilicet filij dei ſumus *Mundus*, id eſt mundi amatores. *Nõ nouit nos*, ſcilicet notitia approbationis. *Quia non nouit eũ* ſcilicet patrem notitia fidei, & approbationis. Ioan. 1. Mundus eum non cognouit. Gloſſa, Quia filij dei dicimur, amatores mundi non nos diligunt, non percipiunt noſtram dignitatem, non nos reuerentur, ſed affligunt.

Chariſſimi, nunc filij dei ſumus & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit: ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt. Et omnis qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat ſe, ſicut & ille ſanctus eſt. Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit. Et peccatum eſt iniquitas. Et ſcitis, quia ille apparuit, vt peccata tolleret, & peccatũ in eo non eſt. Omnis qui in eo manet, non peccat. Et omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum.

Chariſſimi nunc filij dei, quaſi dicat, licet modo ſimus à mundo deſpecti, tamen o chariſſimi mihi chara dilectione coniuncti. Nunc, id eſt in præſenti cũ modo ſumus deſpecti, vt dicit Gloſſa. *Filij dei ſumus* Per adoptionem gratiæ. Romano. 8. Qui ſpiritu dei aguntur, hi filij dei ſunt. *Et nõdũ apparuit quid erimus*, ſcilicet per gloriã. Latet enim gloria modo, ſicut lucerna lateret in teſta, ſed confracta teſta apparebit. Iudic. 7. Confractis laguncula apparuerunt lucernę. Licet enim nunc per miracula, & per virtutes appareat, ꝙ ſumus filij dei, tamẽ quicquid eſt in præſenti, ad reſpectũ futuri, parũ eſt, vt dicit Gloſ. Ita eſt de gloria modo, ſicut de luce in manibus abſcondita, quę apparet per rimas digitorum. *Scimus*, Certitudine fidei, quæ eſt certitudo de inuiſibilibus. *Quoniã cum apparuerit*. In ſecũdo aduentu. i. perfecte innotuerit omnibus: modo enim paucis fidelibus innoteſcit, ſed tũc in die iudicij omnibus apparebit. ab omnibus cognoſcetur dominus iudicia faciens, vt dicit Pſal. Vnde Bernard. Cognoſcetur dominus iudicia faciens, qui ignoratur iniurias patiens. *Similes ei erimus*. Gl. Bedę, Secũdum corpus, immortales & impaſſibiles, ſicut ipſe filius. Tunc enim mortale hoc induet immortalitatem: & corruptibile hoc incorruptionem. 1. Corin. 15. Iſta autem ſimilitudo non erit æqualitatis, ſed conformitatis: & in corpore per dotes corporis, & in anima per dotes animæ. Ad Philippẽ. 3. Saluatorem expectamus, &c. Iſta autem ſimilitudo erit in tribus, ſcilicet in conformitate naturæ. Gen. primo, Creauit dominus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. Item in conformitate gratiæ. Eſaiæ 45. Vocaui te ex nomine tuo, aſſimilaui te, & non cognouiſti me. Itẽ in cõformitate glorię, ſicut hic, *Quoniã videbimus eũ ſicuti eſt*. Gl. In ipſa diuina ſubſtantia contemplabimur eũ,

quod

quòd in hac vita nulli conceditur. Matth.5. Beati mundo corde, quoniã ipſi deum videbunt. interlin. Sola viſio beatificat. Ioan.17. Hæc eſt vita æterna, &c. Sed videtur quòd magis dilectio, quia dicit Auguſtinus in Soliloq. Charitas eſt quæ beatè perfrui deſiderat, ſed beatitudo conſiſtit in fruitione, ergo in dilectione, &c. Reſponſio, Glo. loquitur non de viſione ſimplicis notitiæ, ſed experientiæ, quæ eſt intellectus practici, & hoc non excludit dilectionẽ. Sed adhuc quæritur, quare magis dicitur de viſione, ꝙ beatificat. Reſpõſio, Viſio potius dicitur beatificare, & eſſe tota merces, quã dilectio, quia viſio habet omne illud, in quo conſiſtit beatitudo. Habet enim ſibi annexam dilectionẽ, in bia verò conſiſtit fruitio, dilectio verò non habet neceſſario ſibi annexam viſionem, immo poteſt eſſe indifferenter cauſa rei tam abſentis, quã præſentis. *Et omnis*. Gloſſa. Quia ad dei ſimilitudinẽ peruenitur, ideo *Omnis qui habet hanc ſpẽ in eo*, ſ. adipiſcendæ viſionis diuinæ, & beatitudinis, *Sanctificat ſe*. Gloſſa. Piè viuendo, deſideria ſecularia abnegando. ad Tit. 2. Vt abnegantes impietatem, & ſecularia deſideria, &c. Sanctificationem attribuit homini per cooperationem liberi arbitrij. 2. Timot. 2. Si quis ſe emundauerit ab iſtis, erit vas ſanctificatum, & vtile domino. *Sicut & ille*. Similitudo iſta eſt remota, nõ propinqua imitando, nõ attingendo. *Sanctus eſt*. Leuit. 2. Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum, dicit dominus deus veſter. & Ioã. 17. Ego pro eis ſanctificabo meipſum, vt ipſi ſancti ſint in veritate. Tangit autem hic duo, quæ requiruntur ad noſtram ſanctificationem. Primum eſt diuinum adiutorium. Secundum eſt arbitrij libertas, deus enim ſanctificat nos per gratiam: Nos verò diſponimus nos ad ſanctificationem, per liberum arbitrium. Primum notatur, cùm dicitur, Qui habet ſpem in eo, ſecundũ cùm dicitur, *Sanctificat ſe*. alia litera habet, caſtificat, quam legit Auguſt. dicens, Sic omnis, qui caſt⁹ eſt.

Notandum ꝙ homo caſtificat ſe, & deus, & gratia, homo diſponendo, deus efficiendo, & gratia informando. *Omnis, &c*. Gloſſa qui habet ſpem ſanctificat, ſed econtrario. *Omnis qui facit peccatum*, ſcilicet mortale. illud enim implicite dicitur peccatum, à quo denominatur peccator. *Et iniquitatem facit*. quia cõtra dei iuſtitiam, & iniquitatem facit. *Et peccatum eſt iniquitas*. Glo. Iniquitas eſt, quod eſt cõtra legem, vel ſine lege peccatum, ergo eſt iniquitas, quia quanquam peccemus, cõtra legem dei facimus. vnde Auguſtinus, Peccatum eſt dictum, vel factum, vel concupitũ contra legem dei. Item ſecundum Auguſtinum, Virtus eſt æqualitas animæ, vndique rationi conſentiens, ſed omnis peccans mortaliter, priuat ſe virtute, ergo æqualitate inducit inæqualitatẽ. & ideo dicit Auguſt. in Gloſſa, Nemo dicat, Ego peccator ſum, ſed non ſum iniquus. Omnis enim, qui facit peccatum, & iniquitatem facit, & peccatũ eſt iniquitas. Dan. 3. Peccauimus, iniquitatem fecimus. *Et ſcitis*, id eſt ſcire debetis. *Quoniam ille* ſcilicet Chriſtus, qui eſt ſanctus ſanctorum, *Apparuit*. Gloſ. In primo aduentu. *In hoc*, id eſt, propter hoc, *Vt peccata tolleret*, id eſt auferret. Ioan. 1. Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Gloſſa, Tollit dimittendo peccata adiuuando ne fiant, ducendo ad vitam, vbi omnino fieri non poſſunt. propter hoc dicitur ter, Ecce agnus dei, & bis miſerere nobis, quaſi dicat eccleſia, miſerere dimittendo peccata, miſerere adiuuando, ne fiant futura. Tertiò dicitur, dona nobis pacem, ducendo ad vitã, vbi omnino nõ fiẽt. Vel dicitur ter Agnus dei, propter tres partes corporis Chriſti myſtici. Quidam enim in miſeria vitæ præſentis in mundo, alij in purgatorio, alij in cælo. bis ergo dicitur miſerere nobis propter illos, qui ſunt in mundo, & in purgatorio: ſed dona nobis pacem, propter illos, qui ſunt in cælo. Ideo & tripliciter terminatur in miſſa. Nã in die operis dicitur: Benedicamus domino, quia laborantes debent gratias reddere deo. Requieſcãt in pace, propter illos, qui ſunt in purgatorio. Ite miſſa eſt, propter illos, qui ſunt in cælo. *Et peccatũ in eo nõ eſt*. Nec originale, nec actuale: mortale, vel veniale. 1. Pet. 2. Qui peccatum nõ fecit, &c. Et ratio huius talis eſt, ille in quo nõ eſt peccatum, auferre poteſt peccatum: ſed in Chriſto non erat peccatum, ergo potuit auferre peccatum. *Omnis qui in eo*. Et verè iſte eſt immunis ab omni peccato, quia & illi qui adhærent ei, vitant peccata. *Omnis enim* fidelis Chriſtianus. *Qui in eo manet*, i. qui Chriſto vnitur per charitatem, *Non peccat*. Ex hoc videtur, quod omnis iuſtus in ipſo maneat, & quod nullus iuſtus peccet, quod eſt contrariũ his, quæ dicta ſunt ſupra: videlicet, Si dixerimus, quia peccatum non habemus, &c. Reſponſio, quod hic dicitur, intelligendum eſt per ſe, ſcilicet cũ reduplicatione, ſic, Omnis qui in eo manet non peccat. Gloſſa, Inquantum in eo manet, nec peccat venialiter, nec mortaliter. Vel ſic, Omnis qui in eo manet non peccat quandiu ſcilicet in eo manet, non peccat mortaliter, quia dum manemus in Chriſto, nec peccamus venialiter. Vel ſic, Omnis qui manet in eo, ſcilicet numero & merito, ſacramentorum perceptione, vel charitatis communione, fide formata vel informi, non peccat peccato, ſcilicet infidelitatis, quod dicitur peccatum per antonomaſiam, & excellentiam. Ioan. 16. Cùm venerit paracletus, ille arguet mũdum de peccato, ſcilicet infidelitatis. *Et omnis qui peccat* peccato mortali, vel qui peccat, id eſt finaliter in peccato permanet *Non vidit eum*. Pro tempore quo peccauit, aut in peccato manſit, non vidit. Gloſ. In fide ſecundum humanitatẽ. *Nec cognouit eum*. Glo. guſtando ſuauitatẽ in deitate. Nam ſi guſtaſſet, quàm ſuauis eſt dominus, nunquam peccando ab eius gloria ſe ſepararet. vnde tangit duo, ſcilicet videre, & cognoſcere per guſtum, quæ remouentur per peccatum. Peccatum enim tollit viſionem gratuitam ſummæ veritatis, & guſtum diuinæ ſuauitatis.

Iniquitas quid.

Cur ter Agnus in Miſſa legatur.

Miſſa tripliciter terminatur.

Filioli, nemo vos ſeducat. Qui facit iuſtitiam, iuſtus eſt, ſicut & ille iuſtus eſt. Qui facit peccatum, ex diabolo eſt, quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit filius dei, vt diſſoluat opera diaboli.

Hic oſtendit modum noſtræ dilectionis ad deum conſeruandæ. Primò faciendo opera, quæ deus diligit. Secũdò vitando opera, quæ deus odit, ibi, qui facit peccatum. Dicit ergo, *Filioli mei, nemo vos ſeducat*, i. ſeorſum à via veritatis ducat, dicendo quòd dum peccat aliquis, poteſt manere in Deo. *Qui facit iuſtitiam*. Gloſſa, qui habet actum iuſtitię & intentionem. *Iuſtus eſt*. Secundum quod iuſtus dicitur ab exercitio bonorum operum. Non ſolùm ab habitu iuſtitiæ, ſecùndum quod dicit Ambro. Eſt bonus, qui non eſt iuſtus, & Ro. 5. Vix enim pro iuſto quis moritur. *Sicut & ille iuſtus eſt*, i. ab eadem radice procedit iuſtitia in Chriſto principaliter, in iſto ſecundario. In Chriſto naturaliter. In iſto per adoptionem. Nec ly, ſicut, dicit ibi ſimilitudinẽ ęqualitatis, ſed eiuſdem imitationis, ſeu comitationis, ſicut exempli ad exemplar. Sed obijcitur de hoc quod dicit, qui facit iuſtitiam, iuſtus eſt, immo potius ecõtrario, Qui iuſtus eſt, facit iuſtitiam: quia enim boni ſumus, bonum facimus. Reſponſio, In via eſſendi ſequitur: qui iuſtus eſt, iuſtitiam facit. In via cognoſcendi ſequitur: qui facit iuſtitiã, iuſtus eſt, i. iuſtus oſtenditur. Et ſic loquitur hic. Vel poteſt dici, ꝙ iuſtitia dicitur ibi, non iuſtitiæ infuſio, ſed magis iuſtitię exercitatio. vnde qui facit iuſtitiam, iuſtus eſt, verum eſt magis, quis magis exercetur in bonis operibus, ſicut Abraham dictus eſt iuſtificari ex operibus. Iacob. 2. *qui facit peccatum*. Ita ſicut qui facit iuſtitiam manet in deo, & illi adhæret, ſed econtrario: qui facit peccatũ, ſcilicet mortale, quod ſimpliciter peccatum eſt. *Ex diabolo eſt*. Gloſſa, Non carnis originem ducendo, ſicut Manichęus voluit de cunctis hominibus, ſed imitationem & ſuggeſtionem peccandi ab illo ſumendo. vnde Ioan. 8. Vos ex patre diabolo eſtis. *quoniam ab initio diabolus peccat*. vnde prior peccauit, & eſt author peccati, & homo per ipſum peccans. Ab initio enim per ſuperbiam quo ad ſe peccat. Aſsiduè per inuidiam quo ad hominẽ. Et his duobus modis diabolus, diabolus eſt, vt dicit Auguſtinus. Dicitur autem peccaſſe ab initio ſuæ creationis, vt dicit Gloſſa, Incipiẽs peccare peccauit continuè vſque in præſens. Et intelligendum eſt ab initio excluſiue, id eſt, poſt initium: Non incluſiuè, id eſt in ipſo initio. Non enim potuit peccare in principio ſuæ creationis. Simile Ioan. 8. Ille homicida erat ab initio. Sed obijcitur contra hoc quod dicit Gloſſa, quod continuè peccat. Cùm enim in eo ſit natura bona, videtur quod aliquando poſſit moueri motu naturali, & tunc non peccabit. Reſpõſio, Quidam dicunt, quòd nõ dicitur ſemper peccare, quia quolibet tempore: ſed quia non interuenit motus contrarius, quia non ceſſat eſſe malus, cùm ſit confirmatus in malitia ſua. Sicut ergo ille, qui nõ ceſſat eſſe bonus, dicitur ſemper orare, ſic diabolus ſemper peccare. Alij dicunt quòd ad literam continuè peccat. ſicut enim dicit Bernardus, Sicut

Diabolus ab initio peccauit, & cõtinuè peccat.

non

non dormitabit, neque dormiet, qui cuſtodit Iſraël. Sic nõ dormitabit neque dormiet, qui impugnat Iſrael. Vnde licet exeat in actum naturalem, quia motum illum quem natura inchoat, voluntas deformat. Diligit enim deum naturaliter, vt conſeruatorem, ſed volũtas eius motum illum refert ad propriam vtilitaté. Sicut auarus naturaliter appetit beatitudinem, iſed tanta eſt peruerſitas iudicij eius, vt nõ dicat beatitudinem eſſe, niſi in diuitijs. Et ita nũquam exit in appetitum beatitudinis in quantũ huiuſmodi, niſi pront in diuitijs. Et ita appetendo illam beatitudiné peccat, quia illum motum quem natura inchoat, voluntas deformat. Vel dicitur continuè peccare, quia ipſe fuit principium peccati hominis, ab initio conditionis hominis; ideo cũm homines non ceſſant peccare, nec ipſe ceſſat peccare. *In hoc apparuit*, quaſi dicat: qui facit peccatum, ex diabolo eſt. Propter hoc filius dei venit in mundum, vt hominem liberaret. Vnde in hoc, ſcilicet, *Propter hoc apparuit* per carnem qui ſcilicet erat inuiſibilis ſecundum deitatem. *Filius Dei*, id eſt, Chriſtus. *Vt diſſoluat opera diaboli*, Illam natiuitatem quam à diabolo contraximus. Hæc eſt mala natiuitas de qua Iob. 3. Pereat dies in qua natus ſum, & cætera. Adam enim vt ait Gloſſa, peccando, diabolo natos tales genuit, qualis ipſe fuit.

Omnis qui natus eſt ex deo, peccatum non facit: quoniam ſemen ipſius in ea manet, & non poteſt peccare: quoniam ex dea natus eſt. In hoc manifeſti ſunt filij Dei, & filij diaboli.

Hic oſtendit modum manifeſtæ dilectionis: & primò oſtendit quod eſt proprium filiorum dei: ſecũdò per quod diſcernuntur à filijs diaboli, ibi, In hoc manifeſti ſunt. Ita Chriſtus ſoluit opera diaboli, quia *Omnis qui natus eſt ex deo*, ſ. in baptiſmo, vt dicit Interlin. Et loquitur de natiuitate regenerationis, non generationis, de qua Ioan. 3. Niſi quis renatus fuerit, & cætera. *Ex Deo* effectiuè, & exemplariter, ſicut imago ſpeculi à ſpecie faciei, non materialiter vel ſubſtantialiter. *Peccatum non facit*, ſcilicet mortale, quod eſt contrarium generationi ſpirituali. Et intelligendum eſt cum reduplicatione, inquãtum ſcilicet ex deo natus eſt. Vel intelligendum eſt coniunctim, quandiu natus, id eſt, natiuitatis gratiam cuſtodit. Peccatum, inquam, nõ facit, ſcilicet mortale. Vel loquitur de eo qui natus eſt ex deo, non ſolum per præſentem iuſtitiam, ſed & per prædeſtinationem ęternam. Et talis peccatum non facit finaliter, quia tale peccatum repugnat prædeſtinationi. *Quoniam ſemen ipſius*, ſcilicet gratiæ iuſtificantis, quod vel multipliciter per cooperationem liberi arbitrij infunditur. Eſaię primo, Niſi dominus reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma fuiſſemus. Vel ſemen, id eſt verbum dei per quod genitus eſt. Iacob. 1. Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis. Lucæ octauo, Semen eſt verbum dei. *In eo manet*. Per intemeratam fidem & charitatem. Dicitur autem manere, quandiu firmiter radicatur in corde, non ſolum in intellectu, ſed etiam in affectu. Ipſum autem verbum conſeruat eum à peccatis. vnde ſequitur, *Et non poteſt peccare*, quaſi dicat, Non ſolum non peccat, ſed non poteſt peccare. Gloſſa, quandiu verbum retinet. Et intelligitur de potentia diſpoſita & propinqua, non remota. Poteſt enim potentia naturæ, ſed non poteſt potentia habitus gratiæ: ſicut diceretur, quòd bonus ſcriptor non poteſt malè ſcribere. *quoniam ex deo natus eſt*, id eſt filius dei per adoptionem gratiæ, nõ per nomen naturæ. Gloſſa, Ex quo peccatum non eſt. *In hoc manifeſti ſunt*, id eſt, manifeſti diſtincti ſunt, *Filij Dei, & filij diaboli*, quia illi peccant, iſti non. Matthęi 7. A fructibus eorum cognoſcetis eos. Conueniunt autem in natura, ſed actu ſunt contrarij.

Omnis qui non eſt iuſtus, non eſt ex dea, & qui non diligit fratrem ſuum. Quoniam hæc eſt annuntiatia, quam audiſtis ab initio, vt diligatis alterutrum. Nan ſicut Cain, qui ex maligno erat: & occidit fratrẽ ſuum. Et prapter quid occidit eũ? Quoniam apera eius maligna erant: fratris autem eius iuſta.

Hic agit de modo diligendi proximum, monens diligere primò fideliter: ſecundò firmiter, ibi, Nolite mirari fratres. Tertiò efficaciter, ibi, In hoc cognouimus. Quartò veraciter, ibi, Filioli mei. Tunc enim vera eſt dilectio & perfecta quando eſt fidelis ſine formidine, quando eſt firma, ſine interruptione, efficax in operatione, recta in intentione. In prima parte primo perſuadet fraternam dilectionẽ. Secundò diſſuadet dilectionis fraudem, ibi, Nõ ſicut Cain qui ex maligno erat. Dicit ergo, *Omnis*, in hoc, inquam, manifeſti ſunt filij Dei, & filij diaboli. Et verè, quia *Omnis qui non eſt iuſtus*, quo ad deum iuſtitia generali, non ſpeciali. Gloſſa, Reſpondens de quo debet. *Non eſt ex deo*, per generationem ſpiritualẽ: minus dicit, & plus ſignificat, quia eſt ex diabolo. Supra primo. Qui facit peccatum, ex diabolo eſt. *Et qui non diligit fratrem ſuum*, quo ad proximum, ſcilicet, non ex deo eſt: quia dicit Gloſſa, Verus filius legẽ patris non poteſt dimittere. Lex patris eſt, inuicem diligere. Et ſecundum quod dicit alia Gloſſa, Dilectio eſt certum ſignum, quo diſtinguuntur filij dei, & filij diaboli. Alia ſunt communia bonis & malis, in hoc fonte, non communicat alienus. Quicquid habeas, hoc ſolum non habeas, nihil tibi prodeſt: alia non habeas: hoc habe, omnia impleſti legis præcepta, quia plenitudo legis charitas. Roman. 13. Auguſtinus, Dilectio ſola diſcernit inter filios Dei, & filios perditionis ſiue diaboli. Signent ſe omnes ſigno crucis Chriſti reſpondeant oẽs, amen: cantent oẽs alleluya: baptizentur omnes: intrent omnes eccleſias: faciant oẽs baſilicarum parietes: non diſcernũtur filij dei, à filijs diaboli, niſi charitate. Qui habent charitatẽ, nati ſunt ex deo. *quoniam hæc eſt annuntiatio, &c.* Et vere eſt habenda dilectio: quoniam hæc eſt anountiatio, paſſiua de proximo diligendo, mandatum vobis annuntiatum. *quam audiſtis*, nobis prædicantibus *Ab initio* veſtræ conuerſionis, vel noſtrę prædicationis: quia enim dilectio, principium eſt omnis meriti; ideo ab initio prędicãda fuit, *Vt diligatis alterutrum*, id eſt, vnus alterum, & econuerſo. Ioan. 15. Hoc eſt pręceptũ meũ, &c. *Non ſicut Cain*, id eſt non exiſtentes ſicut Cain exterius ſe diligere ſimulans, intus odiũ ſeruans. Cain prius reprobus de quo Geneſis 4. *qui ex maligno*, id eſt diabolo, qui dicitur malignus antonomaticè. Pſalmiſta, Non habitabit iuxta te malignus. Ex maligno ergo fuit per imitationẽ inuidiæ. Sap. 2. Inuidia diaboli, mors intrauit in hunc mundũ, &c. Diabolus enim amiſſa fœlicitate, inuidit homini habituro fœlicitatem quam amiſerat. Et ideo tentauit eum, & occidit, & ſic Cain. Vnde ſequitur, *qui occidit fratrẽ ſuum*, qui, ſcilicet Cain occidit fratrem ſuum innocentẽ, ſcilicet ſicut diabolus hominem primũ. *Et propter quid occidit eũ?* Nunquid ob culpam eius, vel ob aliquam cauſam iuſtam? Et reſpondet, *quoniam opera eius maligna erant*. Gloſ. Vide vnde proceſsit homicidium, ſ. ex inuidia. *Opera eius maligna erant*. Gloſſa, quia inuidebat fratri. *Fratris autem eius iuſta*. Gloſſa, per charitatem. Vnde licet vtriuſque oblatio, ſcilicet Cain de fructibus terræ, & Abel de fœtibus ouium foerit bona ex genere operis, iuſtum enim erat vtrunq; offerre creatori: oblatio tamen Cain ex malitia offerentis fuit deformata, quia obtulit cum inuidia, Abel verò cum charitate. Vnde Gloſſa, Opera Cain mala nõ dicit, niſi per inuidiam & odium fratris: Opera Abel iuſta non dicit, niſi per charitatem. Hinc diſcernuntur homines. nemo attendat linguas, ſed facta eorum. Ideo dicitur Gen. 4. Reſpexit dominus ad Abel & ad munera eius.

Nalite mirari fratres, ſi odit vas mundus. Nos ſcimus quoniam tranſlati ſumus de marte ad vitam: quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte. Omnis qui odit fratrem ſuum, homicida eſt. Et ſcitis quaniam omnis hamicida, non habet vitam æternam manentem in ſe.

Hic eſt ſecundus modus diligẽdi, ſcilicet firmiter, quem perſuadet duplici ratione. Primò per bonum ſic diligentium. Secundò per malum non diligentium, ibi, Qui nõ diligit, manet in morte. In primo tangit culpam: in ſecundo pœnam, ibi, Et ſcitis quoniam omnis, &c. ergo *Nolite mirari*. Gloſſa, Dilectionem habere, non propter mundi odium, vel perſecutiones dilectionem dimittite. Nolite, inquam, mirari, *Fratres*, quaſi inſolitum. Ioan. 15. Nolite mirari, ſi odit vos mundus: ſcitote quia me priorem vobis odio habuit. *Si odit vos mundus*. Gloſſa. Mundi amatores. Et alia gloſſa, Non mirum ſi amator mundi fratrem odit ſeparatum ab amore mundi. Et certè non eſt mirandum. Tria enim ſolent mirari homines, ſcilicet magnum, nouũ, & rarum: q; autem mundus, id eſt mundi amatores odiant ſanctos, non eſt magnum. Non enim medicus reputat magnum, ſi phreneticus quem ipſe ligat, mordet ipſum: excuſat enim

ſat enim eum propter phreneſim ſuam. Vnde ſuper illud Geneſis 4. Conſurrexit Cain aduerſus Abel. Gloſ. dicit cõtra medicum. Item non eſt nouum. A principio enim mũdi fuit iſtud iurgium inter bonos & malos: vt inter Cain & Abel: inter Iſaac & Iſmael: inter Iacob & Eſau. Item nõ eſt rarum, immo valde conſuetum, ſcilicet quòd mali odiunt bonos. Et certè nõ deberent eos odire, ſed potius diligere, quia *Nos* fideles *ſcimus* certitudine fidei, *quoniam tranſlati ſumus*, virtute, ſcilicet diuina. Non dicit, tranſimus, quaſi virtute noſtra. Homo enim eſt ſpiritus vadens & non rediẽs. Non.n. mortuus poteſt ſuſcitare ſeipſum, ſiue corp⁹, ſiue ſpirit: vñ hæc eſt miraculoſa trãſlatio *De morte* culpæ *ad vitam* gratiæ. Ad Coloſſen. 1. Eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & trãſtulit nos in regnum filij dilectionis ſuę, &c. *Quoniam diligimus fratres*, i. per hoc quod diligimus fratres Charitas enim eſt vita, quia vt ait Gloſſa. Vita carnis, anima: vita animæ, deus: charitas verò coniungit animã deo. Auguſtinus, Humilitas nos deo ſubijcit, puritas iũgit, charitas vnit. *qui non diligit* fratrem, ſcilicet, *manet in morte*. Interlin. Non tantum venturus eſt in æternam mortem, ſed iam nunc eſt. Quod intelligendum eſt debito eſſendi, hoc eſt debitorem mortis æternæ. Et dicit, Manet, id eſt manſionem habet: quia inde per ſe exire non poteſt. Ideo dicitur in Pſalm. 33. Mors peccatorum peſsima. Et ſicut dicit Gloſſ. diligere debetis: quia *Omnis qui odit fratrem ſuum, homicida eſt*. Nam primo occidit animam ſuã: deinde animam proximi quantum in ſe eſt, quia prouocat ipſum ad odiũ mutuum. Gloſſa, Omnis qui vel ferro percutit, vel odio inſequitur, homicida eſt. Vel alia gloſſ. Qui ex odio inſequitur fratrem, prouocat ad iram & diſcordiam: & ſic quantum in ſe eſt, occidit eum in anima. Et notandum, quòd aliquis eſt homicida multipliciter: primo prouocatiuè, vt qui habet odio fratrem ſuum. Prouer. decimo, Odium ſuſcitat rixas. Item opere, vt Exod. vigeſimo, Non occides. Item conſenſu. Roman. primo. Non ſolum qui faciunt ea, & cætera. Item ſubtractione rei debitæ, Eccleſiaſt. 24. Panis egentium, vita pauperum: quia defraudat illum, homo ſanguinis eſt. *Et ſcitis*, certitudine fidei, *Quoniam omnis homicida*. Omnis dicit, quia plura ſunt homicidiorum genera, ſcilicet corporis per odium, oris per conſilium vel mandatum, operis per gladium, omiſsionis per ſubtractũ adiutorium, *Non habet vitam æternam in ſe manentem*, quia non habet charitatem, ideo nec deum, qui eſt vita æterna. In ſe manentem, hoc dicitur ad differẽtiam vitæ naturalis, quæ eſt vita tranſiens. Deus autem eſt vita manens in ſeipſo, & in nobis per gratiã. Licet enim ſit in nobis per eſſentiam, præſentiam, & potentiam: non tamen dicitur manere niſi per gratiam. Ioan. 14. Ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus.

In hoc cognouimus charitatem Dei: quoniam ille animam ſuam pro nobis poſuit: & nos debemus pro fratribus animas noſtras ponere. Qui habuerit ſubſtantiam huius mundi, & viderit fratrem ſuum neceßitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo: quomodo charitas dei manet in eo?

Hic monet diligere efficaciter, tangens duplicem effectum. Primò impendendo ſeipſum. Secundò in impendendo ſua, ibi, Qui habuerit ſubſtantiam, & cætera. Continuè ita debem⁹ firmiter diligere fratres, vt propter odiũ mundi deſiſtamus, vt patet exemplo domini, *Quoniam in hoc*, ſcilicet effectu *Cognouimus*, tanquam in ſigno certiſsimo. Ioan. decimo tertio, Maiorem hac dilectionem nemo habet, &c. *Charitatem dei*, ſcilicet Chriſti erga nos, *Quoniã ille pro nobis* indignis, ſcilicet pro ſalute noſtra ſpirituali *Animam ſuã*, id eſt, vitam ſuã corporalem *Poſuit*, id eſt, morti expoſuit. Ioan. decimo. Animam meam pono pro ouibus meis. *Et nos* exemplo eius. 1. Pet. ſecundo. Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius. *Debemus* prælati debito præcepti quia bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus ſuis. Alij debito conſilij. *Pro fratribus ſuis* ſaluãdis, *Animas ponere*. i. vitam corporalem. ſecundo Machab. vlti. Præcepit autem Iudas, quia per omnia corpore & anima mori pro ciuibus paratus erat. Sed obijcitur contra hoc, Si nos debemus pro fratribus animas ponere, cùm hoc ſit perfectionis, videtur quòd omnes tenentur ad opera perfectionis. Reſponſio, Quidam dicunt quòd hoc tantũ dictum eſt prælatis. Alij dicunt quòd ad hoc tenentur omnes in caſu, vel quãdo poteſt liberari à peccato per te, & non aliter, ſi hoc dictet tibi conſcientia probabiliter. Vel ſi probabiliter tibi ſit perſuaſum, exponere debes vitam tuam corporalem, pro vitã ſpirituali fratris. Plus enim ſecundum ordinem charitatis tenetur homo diligere animam fratris, quàm corpus ſuum: licet ad hoc teneantur omnes, tamẽ differenter. Prælati.n. tenentur ex officio. Ioan. decimo. Bonus paſtor animam ſuam ponit, & cætara. Tenentur autẽ & in caſu in quo non tenentur alij. Vt quando imminet periculum toti gregi, periculum inquam fidei, vel morum. Vnde dominus cõqueritur de non opponentibus ſe. Ezech. 13. Non aſcendiſtis ex aduerſo, neque oppoſuiſtis vos murum pro domo Iſrael. Prælati vero tenentur pro fratribus animas ponere ex cõmiſſo, ſcilicet ex perfectione charitatis quam habent, aut habere debent, quia cui plus committitur, plus ab eo exigitur. De imperfectis verò poteſt eſſe dubium, quomodo tenentur, maxime ſecundum illam opinionem quæ dicit, quòd minima charitate non poſſumus reſiſtere quantęcunque tentationi. Reſponſio, Secundum iſtam opinionem non tenentur primo, ſed ſecundario. Tenẽtur enim facere quod in ſe eſt, orando, confitendo peccata, vt poſsint dare animas pro fratribus. Etſi ſic faciunt, deus facit quod in ſe eſt, id eſt gratiam augmentat, vt poſsint dare animas. Et tunc primo & principaliter tenebuntur. Secundum verò aliam opinionem quæ dicit, quantulacunque charitate poſſumus reſiſtere, quantæcunque tentationi, vtrique tenentur ex commiſſo, ſed differenter. Nam perfectus, qui habet perfectãm charitatem in qua non eſt timor pœnæ, tenetur eſſe promptus ad hoc, & de facili hoc facere, quia perfecta charitas de facili reſiſtit quantæcunque tentationi. Imperfectus vero, etſi ad hoc tenetur, non tamen tenetur ita eſſe promptus. Nam quod facit perfecta charitas de facili, imperfecta de difficili. Videtur autem ſecurius dicendum, quod ſoli habentes perfectam charitatẽ tenentur. Et hoc videtur velle Auguſtinus, Perfecta enim charitas eſt, vt paratus ſis mori pro fratribus. Et alibi, Si quis tãtam habuerit charitatem, vt paratus ſit pro fratribus mori, perfecta eſt in illo charitas. Et hoc inſinuat in litera, quia ſuadet ponendam animam pro fratribus, exemplo Chriſti. *qui habuerit*. Gloſſa Bedæ, Si vel ex temporis opportunitate, vel ex humana infirmitate non contigerit animas ponere, debemus ſaltẽ res noſtras pro fratribus tribuere. Et hoc eſt nutrimentum charitatis, Qui didicit rem ſuam dare, cũ poterit ſeipſum deponere. Sed ſi quis habuerit, ex hoc intelligitur ſuperfluum, quia dicit non qui habet, ſed qui habuerit, id eſt iamdiu poſſederit. Quilibet autem tenetur ad erogationem ſuperflui. *Subſtãtiam huius mundi*, id eſt, bona temporalia ad ſuſtentationem vitæ præſentis pertinentia. Vnde dicitur ſubſtantia, à ſuſtentando, vel ſubſtando, quia debent ſubſtare & non dominari hominibus, quia debent diligi ad ſuſtentationem, non ad ſuperfluitatem. Dicit autẽ *Mundi huius*, quia in mũdo altero nõ erunt neceſſaria hęc, eo quòd opus erit ſpirituale, quod nũc eſt materiale, primo Corint. 15. *Et viderit fratrem ſuum neceſsitatem habere*, i. indigentiam in neceſſarijs. Dicitur enim neceſſarium, eo quod neceſſe ceſſare facit. *Et clauſerit viſcera eius ab eo*, i. affectum interiorem non compatiendo & ſubueniẽdo. *quomodo charitas dei*, quæ ſcilicet à Deo infunditur. Et quia deus diligitur, *Manet in eo*, quaſi dicat, nullo modo. Non enim poteſt deus diligi ſine proximo, nec econuerſo. Charitas enim benigna eſt, id eſt larga egenis, vt habetur. I. Corint. 13. Eſaias 58. Cùm effuderis animam tuam eſurienti per compaſsionem, & animam afflictam repleueris bonis, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt ſicut meridies, i. annihilabuntur peccata tua, quæ ſunt ſicut tenebræ.

Soli habentes charitatẽ perfectã tenẽtur animas ſuas ponere pro fratribus.

Filioli mei, non diligamus verbo neque lingua, ſed opere & veritate. In hoc cognoſcimus quoniam ex veritate ſumus: & in conſpectu eius ſuadebimus corda noſtra. Quoniam ſi reprehenderit nos cor noſtrum: maior eſt deus corde noſtro, & nouit omnia. Chariſsimi, ſi cor noſtrum non reprehenderit nos: fiduciam habemus ad deum: & quicquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata eius cuſtodimus: & ea quæ ſunt placita coram eo facimus.

Hic monet diligere veraciter multiplici ratione. Prima

eſt imi-

eſt imitatio dei. Secunda, exauditio à Deo, ibi, Chariſsimi, ſi cor noſtrum nos reprehenderit, & cætera. Tertia, mandatum dei ibi, Et hoc eſt mandatum eius. Quarta, manſio dei, ibi, Et ſeruat mãdata eius, & cætera. Dicit ergo, *Filioli.* Gloſſa, Quia ergo non eſt perfecta charitas in eo, qui non ponit animam ſuam pro fratribus, vel ſaltem non dat ſubſtantiam, vt perfectam charitatẽ habeat. *O filioli mei*, quos ſcilicet ego per euangelium genui, vt filioli, quia de nouo conuerſi. Et ideo quia adhuc in fide tenelli. *Non diligamus verbo*, ſ. tantum. Verbo tantum diligit, qui tantum promittit, & non ſoluit. Multi enim oſtendunt verbo amorem, ſed opere nihil. Prouerbiorum 14. Vbi verba ſunt plura, ibi frequenter egeſtas. *Neque lingua*, multiplici ratione. Alij enim ſimplici affectione: alij repetitis ſermonibus affectum ſuum nolunt oſtendere, ſed opere, id eſt, exhibitione beneficij. *Et veritate* puræ intentionis. Gloſſa, Vt ſimplici intentione beneficia præſtemus, non propter iactantiam, nec propter aliquod temporale commodum, ſed reſpectu ſolius dei. *In hoc.* Gloſſa, Cùm opera charitatis facimus in veritate. *Cognoſcimus* cognitione probabilis coniecturæ, non ſcientiæ. *Quoniam ex veritate ſumus*, per imitationẽ, ſ. Glo. Ex deo qui veritas eſt, cùm eius profeſsionem pro modo noſtro imitamur. *Et in conſpectu eius ſuadebimus corda noſtra*, eſſe ſcilicet, quia deus intuetur cor. 1. Reg. 16. Gloſſa. Tales cogitationes habere corda noſtra ſuademus, qui diuinis ſint digni conſpectibus. Pſalm. 16. Ego autem in iuſtitia apparebo conſpectui tuo, & cætera. Et dicit, ſuademus, quia cogi non poteſt. Seneca, Generoſus eſt anim° hominis, & facilius ducitur, quàm trahatur. Gloſſa, Et hoc magnum eſt per dilectionem. Nam magnum eſt quod per dilectionem ita mundas habemus cogitationes, quòd deo eas volumus oſtendere. *Quoniam ſi reprehenderit nos cor noſtrum.* Gloſ. Si cõſcientia noſtra nos intus accuſaret, & vellet latere deum, non poſſet, quia *Maior eſt deus corde noſtro*, q. d. Melius ſciet deus, quàm nos: & ei erit manifeſtius, quàm nobis. Ad Hebr. quarto. Omnia nuda & aperta ſunt oculis eius, ad quem nobis ſermo. Vnde ſubdit, *Et nouit omnia.* Vel ſic, vt notetur ſpes veniæ obtinẽdæ ſuper his quorum eſt remorſus conſcientiæ. Bene in conſpectu eius ſuademus, quoniam ſi, id eſt quamuis, cor noſtrum, id eſt, cõſcientia reprehenderit nos de aliqua culpa, ſcilicet veniali, non propter hoc mercedẽ amittimus: quia maior eſt deus corde, & cætera. Valens hoc mundare ab huiuſmodi remorſu & remurmuratione. Et notandum, quòd deus maior eſt corde noſtro, & nihil præter deum maius eſt corde humano. Et ideo ſecundum Auguſtinum, Animam dei capacẽ nihil minus deo replere poteſt. *Chariſsimi, ſi cor noſtrũ* id eſt, conſcientia, *Non reprehenderit nos*, de aliquo mortali. Gloſſa, Si recti ſumus, puram fratrum dilectionem habemus. Vel non reprehenderit nos, in oratione, cùm dicemus, Dimitte nobis debita noſtra, & cætera. *Fiduciam habemus ad deum*, id eſt, confidimus in deo. *Et quicquid petiemus*, digna, ſcilicet petitione. Ioan. decimoſexto. Si quid petieritis patrem in nomine meo, & cætera. Gloſſa, Ex radice charitatis, *Accipiemus ab eo.* Vel illud quod petimus, vel magis expediens. Luc. vndecimo. Omnis qui petit accipit, & qui quærit, inuenit. *quoniam mandata eius*, ſcilicet dilectionis dei & proximi. Matt. 22. In his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ. *Cuſtodimus.* Gloſ. animo. *Et ea, quæ ſunt placita.* Gloſ. opera charitatis. *Coram eo.* Gloſ. in abſcondito vbi deus videt, ſecundum illud Matth. 6. Cũ facis eleemoſynam, noli tuba canere, &c. *Facimus*, in exteriori opere, non coram hominibus, vt eis placeamus. Mat. 5. Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis.

Et hoc eſt mandatum eius, vt credamus in nomine filii eius Ieſu Chriſti, & diligamus alterutrum, ſicut dedit mandatum nobis. Et qui ſeruat mãdata eius, in illo manet, & ipſe in eo. Et in hoc ſcimus quoniam manet in nobis, de ſpiritu quem dedit nobis.

Hic oſtendit quæ ſunt mandata eius, ſcilicet fides & dilectio. *Et hoc eſt mandatum* primum, & principium mandatorum. *Vt credamus*, fide operante per dilectionem. *In nomine filij eius*, confitendo & venerando. Filij, inquam, eius, quo ad diuinitatem, *Ieſu Chriſti*, quo ad humanitatem: nõ quòd aliud ſit nomen: quia non eſt aliud nomen ſub cælo datum hominibus, in quo, & cætera. Actuum quarto. *Et diligamus alterutrum*, hoc eſt aliud mandatũ, id eſt vnus alterum. *Sicut dedit mandatũ nobis.* Ioan. 15. Hoc eſt præceptũ meum, vt diligatis inuicem, & cætera. Gloſſa, Mandatum ſingulari numero præponit, & duo ſubiungit: quia hæc nequeunt ſeparari. Contra, Fides poteſt eſſe informis, ergo poteſt ſeparari à charitate: ergo illa duo poſſunt ſeparari. Reſponſio, Credere in deum eſt fidei formatæ, non informis: tale deum credere, nũquam ſeparatur à charitate. Hoc autem mandatum docuit Ioan. 14. Creditis in deum & in me credite. Non poteſt dici quòd loquitur. Gloſſ. de dilectione dei & proximi, quæ ſunt plura præcepta materialiter ſiue in diuerſitate operum, vnum verò formaliter ſiue in radice charitatis. *Et qui ſeruat mandata eius*, ſ. quæ prædicta ſunt de fide & dilectione. *In illo manet*, in illo, ſcilicet deo manet. Gloſſa, vt in refugio. *Et ipſe in eo*, vt in vaſe mũdo, in præſenti & in futuro. Infra quarto, Qui manet in charitate, in deo manet, &c. *Et in hoc ſcimus*, & in hoc, Gloſſa, Si dubitemus an in nobis maneat, & hoc tanquam manifeſto. *Scimus*, per fidem, per omnimodam certitudinem. *Quoniam ipſe manet in nobis* diligentibus, *De ſpiritu*, ſcilicet ſancto, id eſt per ſpiritum ſanctum, *Quem dedit nobis*, i. dona ſpiritusſancti, quæ dabantur in primitiua eccleſia viſibilibus ſignis, quando loquebantur linguis, & faciebant miracula. Vnde ſpiritus ſanctus deſcendit ſuper Apoſtolos in ſigno viſibili. Actuum ſecundo. Deſcendebat & ſuper credentes baptizatos. Act. 10.

Charitas à fide non ſeparatur.

CAPIT. IIII.

Spirituales, & mundani, in hoc maxime differunt, quia illi Deum & proximum charitate proſequuntur, ij verò mundum, & ea quæ in mundo ſunt.

CHariſsimi, nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus, ſi ex deo ſint: quoniam multi pſeudoprophetæ exierunt in mundum:

Supra commendauit doctrinam ſuam. c. 1. Hortatus eſt ad eius obſeruantiam. c. 2. & 3. Hic diſſuadet doctrinã contrariã, oſtendens primo quibus non eſt credendum, quia Chriſtũ negantibus. Secũdo quibus ſit credendũ, quia Chriſtum confitentibus, cap. vlt. In prima parte, primo diſſuadet hæreticorũ fauorẽ. Secundò, ſuadet Catholicorũ dilectionẽ, ibi, Chariſsimi diligamus inuicẽ. In prima parte, primo monet hæreticis non acquieſcere. Secundo docet eos à catholicis diſcernere, ibi, In hoc cognoſcitur ſpiritus dei. Ponitur autẽ quadruplex ſignũ. Primum eſt error fidei. Secundum perſecutio Chriſti, ibi, Et hic eſt Antichriſtus. Tertium eſt amor mundi, ibi, Vos ex deo eſtis. Quartum contemptus apoſtolicæ doctrinæ, ibi, Nos ex deo ſumus. Dicit ergo, *Chariſsimi*, quaſi dicat, An deus maneat in aliquo per ſpiritum, ſed tamen nolite credere: paſsim & indifferẽter: quia qui cito credit, leuis eſt corde. Eccleſia. 30. *Omni ſpiritui, &c.* Gloſſa, Spiritualiter loquenti, vt eum eligatis ad imitandum, quia quædam bona communia ſunt bonis & malis. Vnde dicit Interlinea. Hoc opus, illa gratia ſpiritusſancti, quæ appellatur diſcretio ſpirituum. *Vel omni ſpiritui*, id eſt homini aperte tãtum, quia ſpiritus per inſtrumentum corporis loquitur. *Sed probate*, id eſt, experimento cognoſcere tentate. 1. Theſſalon. 5. Omnia probate, quod bonũ eſt, tenete. *Spiritus*, id eſt, ſpiritualiter loquentes, vel ſpirituales ſe oſtendentes. *Si ex deo ſint.* Gloſ. Si ſecundum deum ſpirituales ſunt. Et quidem ſpiritus erroris. 1. Theſſalo. 4. Attendentes ſpiritibus erroris, & cætera. Sed quomodo poſsit probari, cùm requiratur ad hoc donum ſpiritusſancti, ſcilicet donũ diſcretionis ſpirituum, quod nõ datur omnibus, ſed ſolum ſpiritualibus. primo Corint. 12. Alij datur diſcretio ſpirituum. ergo ſolũ illi poſſunt probare. Reſponſio, Poſſunt probari probatione exteriori, per ſignum ſcilicet quod dat dominus. Mat. 7. A fructibus eorum cognoſcetis eos. & hoc poſſunt facere omnes, ſed non probatione interiori. *Quoniam multi.* Quoniam, Gloſſ. ideo præmunio vos. Multi, per varios errores diuiſi. *Pſeudoprophetæ*, id eſt falſi prophetę. Gloſſa, Qui ſub obtentu fidei, errores prædicant, & malis exemplis corrũpunt. *Exierunt in medium*, i. qui prius latebant, manifeſti ſunt. Vnde dicuntur exire per manifeſtationem de occulto in manifeſtum: vel aliter, in præſentia in qua latebant ad hominum cognitionem.

In hoc cognoſcite ſpiritus dei. Omnis ſpiritus qui confitetur Ie-

tur Ieſum Chriſ*tum in carne ve..iſſe, ex deo eſt. Et omnis ſpiritus, qui ſoluit Ieſum, ex deo non eſt: & his eſt Antichriſtus de quo audiſtis, quoniam venit, & nunc iam in mundo eſt.*

Hic ponitur primum ſignum, quod eſt error fidei, quaſi quis quæreret quomodo poſſumus probare. Reſpondet, *In hoc cognoſcitur ſpiritus dei*, id eſt eſſe, ſ. deum vel ex deo, & in hoc dico quod ſequitur, *Omnis ſpiritus*, id eſt ſpiritualiter loquens, *qui confitetur*. Gloſſ. voce & operatione. Hęc eſt dictio, de qua dicitur. 1. Corint. 12. Nemo poteſt dicere, dominus Ieſus, niſi in ſpiritu ſancto. *Ieſum Chriſtum* dei filium. *In carne veniſſe*, ſcilicet de virginis vtero, in mũdum. Venit enim in carnẽ in incarnatione, ſed venit in carne in natiuitate: venit in carnẽ in virginis vtero, ſed venit in carne in mundo. *Ex deo eſt*, Imitatione non propagatione. Sed contra hoc obijcitur, quia multi confitentur verbo, ſed facto negant, qui tamen non ſunt ex deo. Reſpõſio, Confiteri eſt ſimul fateri. vnde cõfitetur, qui nulla parte diffitetur. Si ergo in ore fateris, & opere, corde autem diffiteris, non credis, ideo dicitur, Omnis ſpiritus, id eſt, ſpiritualiter, qui confitetur ore & opere. Roma. 10. Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem cõfeſſio fit ad ſalutem. *Et omnis ſpiritus*. i. ſpiritualiter, vel de ſpiritualibus loquens. *qui ſoluit*, id eſt, diuidit *Ieſum*, vel ſeparanadeitatem ab eo, vt Arrius, vt Apollonius qui ponit diuinitatem pro anima. Vel carnem, vt Manichęus, qui ponit quòd Chriſtus aſſumpſit phantaſticam, & non veram. Vel perſonæ vnitatem vt Neſtorius. Vel fideles qui ſunt eius membra à capite, ſcilicet Chriſto diuiſa, vt ſchiſmaticus, qui ſuluit tunicam Chriſto incõſuſilem. Ioan. 19. *Ex deo non eſt*, inquantum huiuſmodi, immo ex diabolo. Supra 3. Qui facit peccatum, ex diabolo eſt. Et Ioan. 8. Vos ex patre diabolo eſtis. *Et hic*, qui ſcilicet Chriſtum ſoluit, *Eſt Antichriſtus*, id eſt contrarius Chriſto. Antichriſtus eſt, non in perſona, ſed in figura, ſicut Ioannes, Hęlias Matth. 11. Antichriſtus, id eſt, præambulatio Antichriſti. *De quo audiſtis*, per euangelium, & per prædicationem apoſtolorum. *quoniam venit*, id eſt, vẽturus eſt immediate die iudicij. Vnde, ly venit, non dicit pręſens, vt nunc, ſed præſens confuſum. Vel venit in diuina præuiſione, qui tandem veniet in ſecundo, vel venit in membris ſuis. Glo. Habitans in mentibus eorũ, qui Chriſto verbo, & opere repugnãt. Dicit autem, *Et nunc iam*, vt per hoc ſignificetur aduentus inſtantia. quaſi dicat, *Nunc*, quaſi inſtat. 2. Theſſ. 2. Nam miniſterium iam operatur iniquitatis.

Vos ex deo eſtis filioli, & viciſtis eum, quoniam maior eſt qui in vobis eſt, quàm qui in mundo: ipſi de mundo ſunt, ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit. Nos ex deo ſumus. Qui nouit deum, audit nos: qui non eſt ex deo, non audit nos. In hoc cognoſcimus ſpiritum veritatis, & ſpiritum erroris.

Hic ponitur tertium ſignum, quod eſt amor mundi, dicit ſic, Illi non ſunt ex deo, *Sed vos filioli ex deo eſtis* tanquã filij à patre, generatione ſpirituali, non carnali: imitatione, non propagatione. *Et viciſtis eum*, ſcilicet Antichriſtum in membris ſuis, ſcilicet hæreticis. Vel mundum, id eſt mundi amatores, quales præcipue erant hęretici. *quoniam maior eſt*. Gloſſa, Non viciſtis eum virtute liberi arbitrij, ſed quia maior eſt deus ad protegendum, quàm diabolus ad impugnandum, maior eſt fortitudine, & potentia. Iob. 10. Si fortitudo quæratur, robuſtiſſimus eſt. Roman. 9. Voluntati eius quis reſiſtet. Item ſapientia. Pſal. 146. Sapientiæ eius non eſt numerus. Item in ipſo enim ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi. Coloſſen. 2. Item bonitate, dicitur Matt. 10. Nemo bonus, niſi ſolus deus. *Qui in vobis*, id eſt, intra vos, ſcilicet deus, quia ſolus humano cordi illabitur, vt ait Iſidorus. *quam qui in mundo*, id eſt, in mundi amatoribus, ſcilicet diabolus, qui eſt princeps huius mũdi. Ioan. 12. Ipſi quaſi in hoc cognoſci poſſunt, quia *Ipſi*, ſcilicet hæretici, vel ipſi antichriſti ſcilicet, *De mundo ſunt*, id eſt de numero eorum, qui terrena ſapiunt, quia cæleſtia ignorant: vt dicit Gloſſa. Vnde mundus eſt eorum patria, & hæreditas, ſicut ſanctorum cælum. *Ideo de mundo loquuntur*, id eſt de mundanis, *Loquuntur*, id eſt, docent errorem, perſuadendo rationibus mundanis. Gloſ. Ratione mundanæ ſapientiæ probant, non poſſe deum hominẽ fieri, mortuum ſuſcitari, hominem mortalem in cælis habere manſionem: & alia huiuſmodi. Ioan. 3. Qui de terra eſt, de terra loquitur. Matth. 19. Galilæus es, Nam loquela tua te manifeſtum facit. *Et mundus eos audit*. Mundus, id eſt mundani homines & carnales. Eos audit, id eſt doctrinæ eorum obediunt, & ſequuntur eos, 2. Pet. 2. Multi ſequuntur eorum luxurias, per quos via veritatis blaſphematur. Glo. Quia ſpiritualium corda nõ poſſunt auertere. *Nos ex deo ſumus*. Hic eſt quartum ſignum, ſcilicet contemptus apoſtolicæ doctrinæ: ita illi ſunt de mundo. Sed qui habemus charitatẽ, ex deo ſumus: quia dei filij & dei nuntij. *qui nouit Deum*, Notitia fidei & approbationis. Non ſic illi, de quibus ad Titum. 1. Cõfitentur ſe noſſe deum, factis autem negant. *Audit nos*, Aure obedientiæ, obediendo veritati fidei. Pſalm. In auditu auris obediuit mihi, *qui non eſt ex Deo*, Per imitationem & gratiam, ſed ex diabolo per culpam. *Non audit nos*, id eſt noſtram prædicationem. Ioã. octauo, Propterea vos non auditis, quia ex deo non eſtis. *In hoc cognoſcimus ſpiritum veritatis, & ſpiritum erroris*. Quia vt ait Gloſſ. Qui audit nos, habet ſpiritum veritatis. qui non audit, habet ſpiritum erroris.

Chariſſimi diligamus nos inuicem, quia charitas ex Deo eſt. Et omnis qui diligit, ex deo natus eſt, & cognoſcit deum. Qui non diligit, non nouit deum, quoniam deus charitas eſt. In hoc apparuit charitas dei in nobis, quoniam filium ſuũ vnigenitum miſit deus in mundum, vt viuamus per eum. In hoc eſt charitas, non quaſi nos dilexerimus deum, ſed quoniam ipſe prior dilexit nos, & miſit filium ſuum propitiationem pro peccatis noſtris.

Hic ſuadet catholicorum dilectionem, Vbi primo hortatur ad charitatem. Secundò ad charitatis perfectionem, ibi, *Deum nemo vidit vnquam*. Tertiò ad perfectionis manifeſtationem, ibi, *In hoc perfecta charitas*. Monet autẽ ad charitatem inuitans, primo ex dilectionis præconio: ſecundò ex dilectionis exemplo, ibi, In hoc apparuit charitas, &c. Tertiò ex dilectionis debito, ibi, *Chariſſimi, Si deus dilexit nos, &c.* Ponit autẽ duplex præconiũ. Primò, quia charitas à Deo eſt. Secũdò quia charitas deus eſt, ibi, Qui nõ diligit. In ſecunda parte tangit diuinæ dilectionis ad nos duplex exemplũ. Primò ex opere. Secundò ex modo operandi, ibi In hoc eſt charitas dei. Dicit ergo, *Chariſſimi*, q. d. Ex Deo ſumus. O chariſſimi, fide & ſpe, mihi iuncti. *Diligamus inuicem*, ſcilicet vnus alterum. Gloſſa, Verbo & opere. Ro. 12. Charitatem fraternitatis inuicem diligentes. Et hoc debemus, *quoniam charitas ex Deo eſt*, Vt proprium & ſpetiale donum eius, in quo dantur omnia bona charitatis, tam increata, id eſt ſpiritusſanctus, quàm creata, id eſt, virtus.

Notandum autem, quòd charitas creata eſt à deo infundente. Iacobi 1. Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, &c. Item à deo præcipiente. Ioan. decimoquarto, Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis inuicem, &c. Item exemplo inducente ad hoc. Infra eodem, ibi, In hoc apparuit charitas dei in nobis, &c. *Et omnis qui diligit*, ſcilicet ex charitate, *Ex deo natus eſt*, per adoptionem gratiæ. quia ſecundum Auguſt. Ipſa eſt proprium donum filiorum. Ipſa eſt quæ diuidit inter filios regni, & filios perditionis. *Et cognoſcit deum*, Notitia familiaritatis vel experimentalis cognitionis, quia neceſſario docet eos. ſuprà. 2. ſed econtra. *qui non diligit*, ſ. deum & proximum ex charitate, *Non nouit deum*, Notitia experimentali, quia bonum, huiuſmodi cognitione cognoſci non poteſt, niſi diligatur: quia in maliuolam animam non introibit ſapientia Dei, id eſt experimentalis cognitio Dei. Dicitur enim ſapientia quaſi ſapida ſcientia. non nouit ergo ſapientia experimentali, quantumcunque cognoſcat notitia ſimplici. *quoniam deus charitas eſt* increata, ad cuius notitiam non peruenitur niſi per charitatem creatam, vt tangit Glo. Quia ſimile ſuo ſimili cognoſcitur. Et verè charitas deus eſt. *In hoc enim*, velut certiſſimo ſigno. *Apparuit charitas dei in nobis*, i. oſtenſa eſt erga nos. *quoniam filium*, Non ſeruum. Greg. O ineſtimabilis dilectio charitatis, vt ſeruũ redimeres, filium tradidiſti! *Suum*, Sibi conſubſtantialem, proprium, naturalẽ, non adoptiuum. *Vnigenitũ*, nõ ex multis vnum, *Miſit deus*, deus pater, ſcilicet, qui tantus eſt ad tantillos. *In mundum*, immo pro mundo ſaluando. Ioan. 3. Non enim miſit deus filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. *Vt viuamus*. Gloſſa, Prius mortui,

Per eum

Per eum, Gloſſa, Reſuſcitati. Ephe.1. Propter nimiam charitatem ſuam qua dilexit nos, cùm eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos, &c. Et nota, quod tangit quatuor rationes, quare donum debet eſſe gratum & acceptum. Prima eſt ex parte dantis, quando ille qui dat, dat ex magno amore & dilectione: vnde aliquando non tantum curatur de hoc quod datur, quàm de affectu perſonæ dantis. Et certè iſtud donum datū eſt nobis ex maxima dilectione ſeu charitate patris. Hæc ratio notatur, cùm dicitur, In hoc apparuit charitas dei, & cætera. Secunda ratio eſt ex parte dati, ſiue miſſi. Quando illud quod datur, eſt magnū & pretioſum, debet eſſe multum gratum & acceptum, & placitū. Et certè iſtud fuit maximū quod notatur, cū dicitur, Filium ſuū vnigenitū. Tertia ratio eſt ex parte recipiētis, quando ille cui datur donū, multum indiget eo.;Et certe multū indigebamus tali dono, quod, ſc. nos reſuſcitaret, quia mortui eramus, quod notatur cū dicitur, Vt viuamus per eum. Quarta ratio eſt ex parte deferētis illud donum. Aliquando enim propter gratiam perſonæ deferentis illud donum, vt pulchræ placet puellæ deferre donum. Et ita ob pulchritudinem & gratiam virginis deferētis, debet iſtud donum nobis eſſe acceptū, quod intelligitur, cùm dicitur, Miſit deus filium ſuum. Conſtat autē quod miſit per virginem. Galat.4. Miſit deus filium ſuum factum ex muliere, & cætera. *In hoc*, id eſt, in hac miſsione. *Eſt charitas* manifeſta: tunc enim dicitur res fieri, vt ait Auguſtinus, quando innoteſcit. *Non quaſi nos dilexerimus deum*, ante filij miſſionem, & ſic eum mitti meruerimus. Roma. octauo. Cum inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortem filij eius. *Quoniam ipſe*, ſcilicet Deus, *Prior dilexit nos*, prædeſtinando, vocando, iuſtificando. Et in hoc oſtenditur gratuita eius dilectio. Et quod non eſt mercenaria, quia amantem amare naturæ eſt. Amare autem non amantem, gratiæ eſt. *Et miſit filium ſuum* in experimento dilectionis. *Propitiationem*, id eſt hoſtiam, vt deus pater nobis redderetur propitius. *Pro peccatis noſtris* tollendis. Glo. deſtruendis. Alia litera habet, propitiatorem, id eſt ſacrificatorem. Roman.3. Quem propoſuit deus propitiatorem per fidem in ſanguine ipſius. Vnde ſignificatur per propitiatorium de auro mundiſsimo quod erat ſuper arcam domini, id eſt, ſuper vniuerſalem eccleſiam. Ex quo propitiatur dominus. Exod. vigeſimoquinto.

Chariſſimi, ſi deus dilexit nos, & nos debemus alterutrum diligere. Deum nemo vidit vnquam. Si diligamus inuicem, deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta eſt. In hoc cognoſcimus, quoniā in eo manemus, & ipſe in nobis: quoniam de ſpiritu ſancto ſuo dedit nobis. Et nos vidimus & teſtificamur, quoniam pater miſit filium ſuum ſaluatorem mūdi. Quiſquis confeſſus fuerit, quoniam Ieſus eſt filius dei, deus in eo manet, & ipſe in deo. Et nos cognouimus & credimus charitati quam habet deus in nobis. Deus charitas eſt, & qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo.

Hic inuitat nos ad dilectionem ex dilectionis debito. Si ſic deus dilexit nos, vt patet ex præmiſsis, tantus tantillos, creator creaturam, iuſtus iniuſtos. Iob 7. Quid eſt homo, quia magnificas eū, aut quid apponis erga eū cor tuū? &c. Et nos qui ſumus fratres & pares & conformes, *Debemus inuicem diligere* exemplo eius. Ioan. decimotertio. Exēplum dedi vobis, & cætera. Et ad Epheſ. quinto. Eſtote imitatores dei ſicut filij chariſsimi, & ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos. Gloſſ. Sicut deus non expectauit, vt eum diligeremus: ſic nos non expectemus, vt alij nos diligant, ſed prius diligamus. Nota ibi multiplicem rationem, quare inuicem nos diligere debemus. *Deum nemo vidit vnquam*, viſione ſcilicet corporali. Hic hortatur ad charitatis perfectionem quam faciunt duo. Primò, manſio dei in affectu per nimiam dilectionem. Secundò, manſio dei in intellectu per Chriſti fidem & confeſsionem, ibi, Quiſquis confeſſus fuerit. In prima parte, primo, dei manſio oſtenditur. Secundò, per quod manſio cognoſcitur, ibi, In hoc cognoſcimus. Tertio, per quid probatur, ibi, Et nos vidimus. Dicit ergo, *Deum*, quaſi dicat, Debemus nos inuicem diligere & deum, quia ſi diligimus, licet eum non videamus, tamen eum habebimus. *Deum* in eſſentia propria, nō creatura ſua. Sic enim vidit Iacob. Geneſis 32. Vidi dominum facie ad faciē, &c. Et Eſaiæ 6. Vidi dominum ſedentē, &c. *Nemo*, nullus homo vtens ſenſu corporeo. Exod.33. Nō videbit me homo & viuet. Vidit tamen Paulus extra ſenſus corporis raptus. 2. Corin.12. *Vidit* inquam viſione, ſcilicet, corporali, vel viſione aperta intellectuali: licet aliquatenus hic videatur per fidem, in futuro autem per ſpem. 1. Cor. 13. Videmus nunc per ſpeculum, & in ænigmate, &c. *Si diligamus inuicem*, quaſi dicat, licet videri non poſsit in præſenti, tamen *Si diligamus inuicem* ex charitate. Glo. Sincera charitate non remiſſa & deſidioſa. *Deus in nobis manet* per gratiā inhabitantē: manet enim ſicut in templo ſuo. 1. Cor. 3. Templum dei ſanctum eſt, & cætera. Gloſſ. Manet enim inſpiciendo bona, aſpectu approbationis, non ſolum notitiæ ſimplicis. *Et charitas eius*, qua ſcilicet eum diligimus. *In nobis perfecta eſt*, Perfectione ſufficientiæ, & tendit ad perfectionem excellentiæ. Tunc enim eſt charitas dei perfecta in nobis, quando eū diligimus non ſolū in ſe, ſed & in ſua imagine. Glo. Incipis diligere, incipit deus in te eſſe: creſce in dilectione, & amplius habitando in te, faciet te perfectum vt eum diligas, & etiam inimicum: ſicut & ipſe inimicos dilexit. *In hoc cognoſcimus*, Gloſſa, Quod deus, in nobis manet tali experimento probamus, in hoc: ſcilicet ſi dilectionem habeamus. *Cognoſcimus*, inquā cognitione coniecturæ probabilis, non omnimodæ certitudinis, ſecūdum illud Iob 19. Si venerit ad me, non videbo eum. *Quoniam in eo manemus* per charitatem qua deum diligimus. *Et ipſe in nobis* per charitatem, qua deus nos diligit. Infra eodē, Qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. *Quoniam de ſpiritu ſancto ſuo*, ab ipſo, ſcilicet procedēte. *Dedit nobis*. Vel donatione viſibili, vt fiebat in primitiua eccleſia. Actuum ſecundo. Vel inuiſibili, per gratiam. Roma.5. Charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum, &c.

Et notandū quòd non dicit, ſpiritum, ſed de ſpiritu, quia ipſe datus eſt ſpiritus totaliter. Ioan.3. Non enim ad menſuram dat deus ſpiritum. Nobis vero particulariter, nō ſecundum ſe, qui eſt impartibilis, ſed ſecundum dona. 1. Corinth.12. Diuiſiones gratiarum ſunt, idem autem ſpiritus. Ipſe autem ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filij dei. Rom.8. Et ſic per ipſum cognoſcimus, quod deus manet in nobis. Et nos in ipſo. Auguſt. Inuicem in ſe habitant, qui continet, & qui cōtinetur: habitas in deo, ſed vt contineaaris: habitat in te, ſed vt contineat ne cadas. non cadet quem deus continet. Pſalm.117. Impulſus & euerſus ſum, vt caderem, & cæt. *Et nos vidimus*. Gloſſa, Per hoc probamus quòd ſpiritu ſuo dedit nobis. *quia vidimus*. Gloſ. Per confortantem ſpiritum nouimus & teſtificamur. Hęc autem, vt dicit Gloſſa, nō faciunt hi qui ſpiritum non acceperunt, hæc ſcilicet vidimus, *Et teſtificamur quoniam pater miſit filiū ſuum*. Gloſſa. Ad cognitionem hominū, ſcilicet in carnem viſibilem. *Saluatorem mundi*, per paſsionem. Tandē mittet eum, vt iudicem. Gl. Modo ſaluatorē, quandoque iudicem. Ioan.3. Non.n. miſit deus filium ſuum in mundū vt iudicet mundum, &c. Bed. Tantum meminerit quiſque, quòd idem filius dei, qui venit mitis vt ſaluaret, venturus eſt, vt diſtrictius iudicet. *quiſquis confeſſus fuerit*. Glo. Non ſolum in nobis deus manet, ſed etiam in omnibus qui confitentur eum. Quiſquis, inquam, confeſſus fuerit. Hic agit de manſione dei in intellectu: vbi primo oſtendit deū manere in corde credentium: ſecundo oſtendit eos eſſe de numero illorum, ibi, Et nos cognouimus. Tertiò innuit in eis deum manere, ibi, Deus charitas eſt. Quiſquis, inquā, confeſſus fuerit cōfeſsione ſcilicet perfecta cordis, oris, operis, non ſolius vocis. Ad Titum 1. Confitentur ſe noſſe deum, factis autem negant. *quoniā Ieſus eſt filius dei*. Identitate perſonæ, ſcilicet, quòd eadem eſt perſona, in vtraque natura, & idem eſt filius dei & filius hominis. *Deus in eo manet*, vt in templo ſuo. primo Corint. 3. Templum dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. *Et ipſe in deo*, vt in refugio. Pſalm.89. Domine refugiū factus es nobis. *Et nos cognouimus*, hoc ſcilicet, quod Chriſtus eſt filius dei. *Et credimus charitati*, id eſt affectui charitatis, ſcilicet miſsioni filij in mūdum, quæ fuit ex maxima charitate. Ioan.3. Sic deus dilexit mundum, &c. *quam* charitatem deus pater *Habet in nobis*, id eſt, ad nos, filium ſuum nobis dando. Ro.8. qui proprio filio ſuo non pepercit, &c. *Deus charitas eſt*, quaſi dicat, Patet quòd ipſe habet charitatem ad nos: quia & ipſe deus charitas eſt. Idē, vt ait Gloſſa, ſupra dixit, vt amplius commendet, & vt

Spiritusſanctus totus fuit in Chriſto, in nobis per partes.

alium

alium effectum charitatis adiungat. ſupra dixerat, per charitatem factum eſſe primum aduentum filij in mũdum ad ſalutem mundi. Hic per eandem charitatem annuntiat ſalutem fidelium, in ſecundo aduentu in die iudicij. Deus, inquit, charitas eſt: hoc antonomaticè dicitur propter magnitudinem charitatis. Ad Epheſ. 2. Propter nimiam charitatem ſuam, qua dilexit nos, & cætera. Secundum Augu. dicitur hoc per eſſentiam, non per cauſam. Per hoc enim, quod dicit Ioannes, Deus charitas eſt, ſimpliciter, non autem in ea, vult Auguſtinus, quòd charitas eſſentialiter ſit deus, et quod ait, ex deo eſt, vult Auguſt. quòd charitas eſt deus ex deo. Per hoc autem quod addit, Quòd charitas in deo nos manere facit. Et ſuprà dixerat, quod per ſpiritum quem dedit, cognoſcimus, quòd in ipſo manemus: vult ꝙ charitas, quæ eſt deus, ex deo faciens nos manere in deo, eſt ſpiritus ſanctus. Hic opinatus eſt magiſter Petrus Lombardus, quòd charitas, qua nos deus diligit, & nos deum diligimus, non eſt aliud quàm ſpiritus ſanctus. Sciendum quod charitas qua deũ diligimus, duplex eſt. Vel qua elicitiue & formaliter, hoc eſt habitus creatus: vel qua effectiue & exẽplariter, hoc eſt ſpiritus ſanctus. *Et qui manet* perſeueranter, *In charitate, in deo manet*, vt ab ipſo cõtineatur, ſecundum gloſſ. *Et deus in eo*, vt ipſum contineat, ſecũdum gloſ. Viciſsim enim in ſe manent, qui continet, & qui continetur. Bernardus, Deus charitas eſt. Quid ergo charitate melius? Et qui manet in charitate, in deo manet. Quid ergo charitate ſecurius? & deus in eo. Quid ergo charitate iocundius? Ex hoc enim quod dicit. Qui manet in charitate, in deo manet, videtur continuari opinio magiſtri Petri: ſed intelligendum eſt de charitate infuſa, qui enim manet in ea, manet in deò. Eſt enim talis naturæ, quòd nõ poteſt eſſe, niſi ad præſentiam ſuæ cauſæ, ſcilicet dei influentis, ſicut lumen in aëre, non poteſt eſſe niſi ad præſentiam influentiæ ſolis. Item per charitatem eius infuſam ſumus membra eius: & ideo ſumus in illo tanquam membra in corpore. primo Corinth. 12. Vos autem eſtis corpus Chriſti, & membra de membro.

Deus charitas dicitur antonomaticè.

Error Petri Lõbardi reprobatur.

In hoc perfecta eſt charitas dei nobiſcum, vt fiduciam habeamus in die iudicij, quia ſicut ille eſt, & nos ſumus in hoc mundo. Timor non eſt in charitate, ſed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam timor pœnam habet. Qui autem timet, non eſt perfectus in charitate. Nos ergo diligamus deum: quoniam deus prior dilexit nos. Si quis dixerit, quoniam diligo deum & fratrem ſuum oderit: mendax eſt. Qui enim non diligit fratrem ſuum quem videt: deum quem non videt, quomodo poteſt diligere? Et hoc mandatum habemus à Deo: vt qui diligit deum, diligat & fratrem ſuum.

Hic hortatur ad perfectionis manifeſtationẽ: primo ex parte diligentis: ſecundo ex parte diligendorum, ibi, Nos ergo diligimus. Ex parte diligentis dupliciter: primo per ſpei ſecuritatem. ſecũdo per timoris pœnalis excluſionem, ibi, Timor non eſt in charitate. Ex parte diligendorum per dilectionem dei & proximi, non alterius tantũ. Vbi primo oſtendit quòd diligendus eſt deus: ſecũdo quòd nõ poteſt diligi deus, niſi diligatur proximus, ibi, Si quis dixerit, quoniã. Tertiò ꝙ de vtroque diligẽdo mandatũ habemus, ibi, Et hoc mandatum. Dicit ergo. *In hoc*, quaſi dicat, An aliquis perfectus ſit in charitate, per hoc ſignum probare poteſt ſecundũ Gloſſam. *In hoc perfecta eſt*, id eſt perfecta eſſe oſtenditur. Tunc enim dicitur res fieri, quando innoteſcit, ſecundum Auguſtinum. Et loquitur de perfectione, nõ ſolum ſufficientiæ, ſed & excellentiæ. *Charitas*, inquam, *Nobiſcũ, vt fiduciam habeamus in die iudicij*, nõ timorem. Gloſſ. Vt non timeatis apparere in die iudicij. Et alia Gloſſa, Per hoc oſtendimur perfectè diligere Deum, ſi non timeamus aduentum iudicis. Qui timet, nõ eſt perfectus in charitate. Talis erat qui dicebat, Quando veniam, & apparebo ante faciem Domini? Ad Philip. 1. Cupio diſſolui & eſſe cum Chriſto. Auguſtinus, Non eſt perfecta charitas, niſi cum cœperit dies Domini deſiderari. Contrà, Amos. 5. Vę deſiderantibus diem Domini, &c. Reſpõſio, Eſt deſiderare ex præſumptione, & iſtud deſiderium eſt deteſtabile. Et eſt deſiderare ex charitate, vt faciunt, qui deſiderãt amplexus ſponſi indiſſolubiles: & hoc commendabile ſeu laudabile. Pſal. 41. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum, &c. Vt habeamus, inquam, fiduciam, &c. *Quia ſicut ille eſt*, charitate plenus, ſanctus & iuſtus, ita. *Et nos ſumus*, vt dicit gl. interlinearis, Sicut non æqualitatem, ſed quandam ſimilitudinem, dicit. *In hoc mundo*, quod difficile eſt. Gloſſa, Per huiuſmodi fiduciam, imitamur perfectionẽ dilectionis eius in mundo, amando amicos & inimicos, ſicut ille pluit ſuper iuſtos, & iniuſtos, in cælo, id eſt de cælo. *Timor non eſt in charitate*. Timor, inquit, quaſi dicat, verè in hoc. ſ. amãdo amicos, & inimicos, perfecta eſt charitas. Nam timor non eſt in charitate. ſ. ſeruilis, &c. Notandum ꝙ quadruplex eſt timor, vnus eſt ſeruilis, qui eſt ſolius gehennæ, alius initialis, qui eſt timor gehennæ, & offenſæ diuinæ. Alius eſt filialis, qui eſt timor ſolius offenſæ diuinæ. Quartus eſt reuerentiæ, qui eſt ſolius reuerentiæ maieſtatis diuinæ, qui reſilit in ſuam propriam paruitatẽ. Primus non eſt in charitate, ſed præparat ei locum, & eam tandẽ introducit ſicut ſeta, vel acus filum, vt dicit Auguſtinus. Secundus non eſt in perfecta charitate, de qua loquitur hic ſecundũ gloſſam. Tertius maior eſt in magis perfectis, quia magis perfecta charitate viæ, ſed non patriæ. Quartus manet cum charitate perfecta patriæ, de qua Pſal. 18. Timor Domini ſanctus permanet in ſeculum ſeculi. *Sed perfecta charitas* perfectione excellentiæ nõ ſolũ ſufficientiæ. *Foras mittit timorẽ* gehennæ, ſcilicet initialem. Aliud eſt enim timere Deum, ne te in gehennã mittat, aliud ne te deſerat, vt ait Auguſtinus. *Quoniam timor*, huiuſmodi gehennæ. *Pœnam habet* tormentũ conſcientiæ. Gl. Torquet cor cõſcientia peccatorũ, cum nondum facta eſt iuſtificatio, ſcilicet perfecta & integra, *Qui autem timet*, ſupplicia gehẽnæ, vel qui timet timore dominante, ſecundum Auguſtinum. Vel qui timet aliquam pœnam, vel periculum temporale, vel ſeparari à Deo. *Non eſt perfectus in charitate*. perfectione ſuperabundantiæ, licet ſit perfectus perfectione ſufficientię. Perfectus erat ille, qui dicebat Romano. 8. Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti, an tribulatio, an anguſtia, an perſecutio, an fames, &c.

Sed cõtra hoc obijcitur de Chriſto, qui timuit. Matt. 26. Cœpit Ieſus pauere & timere. Viri etiam ſancti timent iudicium. Iob. 31. Quãdo recordatus fuero pertimeſco. Iterũ Hieronymus, Prudenter timetur quicquid accidere poteſt. Reſponſio, Loquitur de timore initiali, non naturali. Chriſtus verò timuit timore naturali. Quod obijcitur de ſanctis. Reſponſio, Timor eſt offenſę nõ gehennæ. *Nos ergo*, quaſi dicat, vt perfecti ſimus nos, qui in Deum credimus. *Diligamus Deũ*, dilectione perfecta nõ imperfecta, quę ſit cũ timore. Et hoc debemus. *Quoniã ipſe Deus prior dilexit nos*, quã nos ipſum. Nã ſcilicet adhuc inimici eramus. Ro. 5. Auguſtinus, Prior dilexit nos, & dedit nobis diligere: dilexit impios, vt faceret pios. Dilexit iniuſtos, vt faceret iuſtos, dilexit ęgros, vt faceret ſanos. Idem etiã Auguſtinus dicit, Anima fœda per iniquitatẽ amando Deum, pulchra efficitur. Pulchri erimus amando Deum, qui ſemper eſt pulcher, quantum in te creſcit amor, tantum in te creſcit pulchritudo, quia ipſa charitas eſt animæ pulchritudo. *Si quis dixerit*, quaſi dicat, An diligamus Deum, ſic cognoſci poteſt. *Si quis dixerit, quia diligo Deum*, quilibet enim interrogetur, vt ait Gregorius, prõpta mente reſpondet, diligo. *Et fratrẽ ſuũ odit*, qui eſt Dei imago. *Mendax eſt*, & verbo & facto. Verbo quidem, quia dicit ſe diligere, vnde quod dicit verbo, diſſonat corde. *Si* enim diligit Deum, habet conformem charitatis voluntatẽ cum Deo. Sed voluntas Dei eſt, vt diligat proximũ. Cum ergo non diligat proximum, mendax eſt dicendo ſe diligere Deum. Item mendax eſt facto, quia odit, vnde implicatur contradictio, & talis mendax eſt. Et verè mendax eſt. *Qui enim nõ diligit fratrẽ ſuum quẽ videt*, vnde plenius & facilius cognoſcit eum. *Deũ quem nõ videt*. Et ideo minus cognoſcit. *Quomodo poteſt diligere?* inuiſa quippe, vt ait Auguſtinus, diligere poſſumus, incognita nequaquã. Ratio ergo talis eſt, plus diligitur bonũ viſum, quã nõ viſum. Si ergo frater viſus nõ diligitur, quomodo Deus nõ viſus diligitur? Gl. Frater tuus imago Dei eſt. Si nõ diligis imaginẽ, nec eum diligis cuius imago eſt. Et hoc, ne quis audeat dicere, Diligere poſſumus Deum, etiam ſi non diligamus fratrem, addit. *Et hoc mandatũ habemus à Deo*, De vtroque enim mandatum eſt. Vnde Mat. 22. Hoc eſt maximum & primum mandatum, ſecundum eſt ſimile huic. *Vt qui diligit Deum*, propter ſe. *Diligat & fratrẽ ſuũ*, propter Deũ. Duo enim ſunt mãdata charitatis, ſcilicet

Chriſtus timorem habuit naturalem non initialem.

Mendax eſt qui non diligit proximum.

Dei,& proximi. Nec poteſt vnus diligi abſque altero. Auguſt. Quis eſt, qui dicat, Diligo Imperatorē, ſed odit leges ſuas? Imperatoris enim noſtri Dei lex eſt, Mandatum nouum do vobis, &c. Ioan.15.

CAPVT. V.

Incarnationis fides, de mundo triumphat, de Deo teſtimonium perhibet, & quia in Deum fiduciam eleuat, ideo petita impetrat.

OMnis qui credit quoniam Ieſus eſt Chriſtus, ex Deo natus eſt. Et omnis, qui diligit eum, qui genuit: diligit & eum, qui natus eſt ex eo. In hoc cognoſcimus, quoniã diligimus natos Dei, cum Deum diligamus, & mandata eius faciamus. Hæc enim eſt charitas Dei, vt mandata eius cuſtodiamus & mandata eius grauia non ſunt.

Hic oſtendit quibus credendum, quia Chriſtum confitentibus, allegans primò fidei efficaciam & virtutē. Secundo veritatis atteſtationē, ibi, *Spiritus eſt, qui teſtificatur.* Tertiò credentium vtilitatē, ibi, *Hæc ſcribo vobis.* Huius autem efficaciã & virtutē oſtendit Primò reſpectu Dei, ſecundò, reſpectu mundi, ibi, Quoniam omne, quod natum eſt. Reſpectu Dei, tripliciter. Primò quia facit natum Dei. Secundò quia facit diligere natos Dei, ibi, Omnis qui diligit eum. Tertiò quia facit ſeruare mandata Dei, ibi, Hæc eſt enim charitas Dei. Dicit ergo, *Omnis, &c.* Glo. Verè qui diligit Deum diligit fratrem ſuum. Nam & qui diligit genitorem, diligit & genitum. *Omnis*, ſcilicet ſecundum triplicem ſtatum fidei, videlicet, incipientis, proficientis, & perfectæ. *Qui credit*, inquam fide formata non informi. Gloſſa, Credidit, qui ſic viuit quomodo Chriſtus præcepit non qualiter & dæmones credũt. Iaco.2. *Quoniam Ieſus eſt Chriſtus*, Meſſias, ſcilicet in lege promiſſus. *Ex Deo natus eſt*, natiuitate, ſcilicet ſpirituali per fidem, nõ carnali per carnalē. Ioan.1. Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri. Et talis diligendus eſt, quia *Et omnis, qui diligit eũ, qui genuit, diligit & eũ, qui natus eſt ex eo.* Hoc exponit dupliciter, vel de generatione ęterna, vel temporali. De æterna ſic, Qui diligit eũ, ſcilicet patrem, qui genuit filium æternaliter, diligit eum, qui natus eſt ex eo, id eſt filium æternaliter à patre genitum. Sed qui diligit filium, diligit membra eius. Ergo qui diligit Deum patrem, & filiũ naturalem, diligit & membra filij. ſ. filios adoptionis. Ergo fides, quæ facit membra Dei ſiue filios, facit diligendos. De temporali ſic, Omnis qui diligit eum, qui genuit, per fidem, ſcilicet de qua generatione dicitur Iacob.1. Voluntariè genuit nos verbo veritatis Diligit eũ, qui natus eſt ex eo, ſcilicet in fide, & ſic iterũ naſci ex fide facit diligere Deum. Iſto duplici modò legit Gl. Auguſt. *In hoc, &c.* Quaſi dicat, quis autē verè diligit? In hoc, ſcilicet affectu, vel ſigno. *Cognoſcimus*, id eſt, cognoſcere poſſumus. *Quoniã diligimus natos Dei*, ſ. fratres noſtros, qui ſunt nati ex Deo per fidē. *Cum*, Deũ patrē eorũ. *Diligamus*, affectu. Mat.22. Diliges Dominum Deum tuum, &c. *Et mandata eius faciamus*, in effectu. Ioan.15. Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit. Hoc eſt ſecundũ Glo. Ideo hoc coniungo, vt diligamus, & mandata eius faciamus, quia aliter non eſt dilectio. Greg. Probatio enim dilectionis, exhibitio eſt operis. *Hæc eſt enim*, id eſt eſſe oſtenditur. *Charitas Dei*, id eſt, qua Deus diligitur. Ioan. 15. Si diligitis me, mandata mea ſeruate. Glo. Non diligit regem, qui eius negligit legem, ex amore enim regis, eius lex debet impleri. Vel ſic. *Hæc eſt charitas Dei*, id eſt talis efficaciæ in nobis, vt *mandata eius cuſtodiamus*, id eſt, q; facit nos cuſtodire Dei præcepta. *Et mandata eius grauia non ſunt*, id eſt difficilia. Et ideo, vt dicit Glo. libenter cuſtodiẽda ſunt. Matt.11. Iugum enim meum ſuaue eſt, &c. Gloſſa, Quæ natura ſunt dura & aſpera, amor Dei & ſpes præmij facit leuia. Si quis grauia eſſe dicat, infirmitatem ſuam accuſat, quia forti ſunt leuia. Ideo reputat ea minima. Matt. 5. Qui ſoluerit vnum de mandatis iſtis minimis, &c. Vel grauia non ſunt, id eſt ponderoſa & deprimentia. Gloſſa, Non trahunt deorſum, vt talentum plumbi, &c. Zacha.5. Surſum peruehit, & excelſos facit cuſtodia mandatorum.

Mandata Dei leuia.

Quoniam omne, quod natum eſt ex Deo, vincit mundum: & hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra. Quis eſt autem, qui vincit mundum: niſi qui credit, quoniam Ieſus eſt filius Dei? Hic eſt, qui venit per aquam & ſanguinem Ieſus Chriſtus. Non in aqua ſolum: ſed in aqua & ſanguine. Et ſpiritus eſt, qui teſtificatur, quoniam Chriſtus eſt veritas. Quoniam tres ſunt, qui teſtimonium dant in cælo, pater, verbum, & ſpiritus ſanctus, & hi tres vnum ſunt, & tres ſunt qui teſtimonium dant in terra, ſpiritus, aqua, & ſanguis: & hi tres vnum ſunt.

Hic oſtendit efficaciam huiuſmodi fidei, & virtutem reſpectu mundi, oſtendens primò, q; per fidem mundus vincitur. Secundò per quam fidem vincitur, quia diuinitatis Chriſti, ibi, Quis eſt autem, qui vincit. Et humanitatis, ibi, Hic eſt enim, qui venit per aquã. Dicit ergo. *Quoniã omne*, id eſt omnis vir, vel mulier. Neutrũ tamen ponit, quia in generatione ſpirituali diſtinctio ſexus nihil facit. Ad Ga.4. In Chriſto Ieſu non eſt maſculus neque fœmina. *Quod natũ eſt ex Deo*, natiuitate ſpirituali per fidem & charitatē. gl. Naſcitur ex Deo, qui diligit Deum & proximum. *Vincit mundum*. Glo. Contemnit blandimẽta, vel aduerſitates ſeculi, id eſt, mundi proſpera & aduerſa, & ipſam mortem corporis, & quę ſurſum ſunt quęrit. Ioan.16. Confidite (ait filius) quoniam ego vici mundum. *Et hæc eſt.* Glo. ne quis ſua virtute confidat ſe poſſe vincere mundũ, ſubdit. *Hæc eſt.* Gl. demonſtratiuè quaſi digito oſtendit, fidem tanquã conſiſtentem & permanentem, ſecundũ illud. Ad Heb. 11. Eſt autem fides ſubſtantiã ſperandarũ rerum, &c. *Victoria* cauſaliter virtus efficiens. Victoria, inquit. *Quæ vincit mũdũ fides noſtra.* Ad Heb.11. Sancti per fidē vicerũt regna, &c. Glo. Illa fides, quæ per dilectionem operatur. Gal.5. Non fides hæreticorum aut peccatorum. Sed obijcitur de hoc, quod dicit, Ome quod natum eſt ex Deo vincit mundum, quia iſte imperfectus natus, natus eſt ex Deo, non tamen vincit mundum: quia vincere mundum eſt abrenuntiare mundo, quod perfectorum eſt. Reſponſio, Vincere mundum dupliciter dicitur, ſubijciendo, vel abſtinendo, ſiue abijciendo. Primò modo vincunt imperfecti, ſecundo modo perfecti. *Quis eſt autem.* Determinat, quę fides vincit mũdũ, quia fides Chriſti. *Qui vincit mundum.* Mũdi proſpera & aduerſa cõtemnendo. *Niſi qui credit* fide formata. *Quoniã Ieſus eſt filius Dei*, ſcilicet naturalis, coęternus, cõſubſtãtialis patri, quaſi dicat, Quis eſt, qui vincit mundũ niſi is, qui habet fidem de diuinitate Chriſti? Mundus enim quaſi duplici manu pugnat contra nos, ſcilicet dextera proſperitatis, per proſpera nos alliciẽdo. Et ſiniſtra aduerſitatis nos per aduerſa terrẽdo. Et certè, qui bene crederet Chriſtum eſſe filium Dei, de facili vinceret mundi proſpera & aduerſa, Si enim Chriſtus eſt filius Dei, ergo ſummè bonus: ergo in ipſo non fuit defectus veri boni, nec præſentia veri mali. Cum ergo tẽporalis proſperitas in ipſo defuerit, & aduerſitas affuerit: reſtat q; temporalis proſperitas non eſt verè bona, & ita non eſt appetenda, nec aduerſitas eſt verè mala, & ita non eſt timenda. Auguſt. Omnia bona terrena cõtempſit homo Chriſtus, vt contemnenda monſtraret, & omnia mala terrena ſuſtinuit, quæ ſuſtinenda præcipiebat, vt nec in illis quæreretur fœlicitas, nèc in illis timeretur infœlicitas. Vnde ad Heb.11. Fide grandis effectus Moyſes, negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, &c. *Hic eſt, qui venit*, Glo. Et quia ſola fides diuinitatis non ſufficit, addit de humanitate. *Hic eſt Ieſus Chriſtus*, Ieſus nomē proprium, Chriſtus, nomē appellatiuum. *Qui venit*, qui erat ęternus apud patrem, venit ad homines, ſicut dicit gloſſa, ad ſalutem & peccatorum remiſſionem. *Per aquã.* Glo. Baptiſmi. *Et ſanguinem.* Glo. Paſſionis. In aqua venit, vt vim regeneratiuã ex contractu ſuæ mundiſsimę carnis aquis conferret, & ſic baptiſma cõſecraret in ſanguine, & nos redimeret. Et ſignificatum fuit Ioan.19. Vbi dicitur, Vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit ſanguis & aqua. *Ieſus*, id eſt ſaluator, Chriſtus, id eſt, vnctus. *Nõ in aqua* baptiſmatis. *Solum*, ad abluendũ. *Sed in aqua & ſanguine*, In aqua baptiſmatis ad abluendũ, & ſanguine paſsionis ad redimendum. Aqua enim ſolum non lauaret niſi à ſanguine virtutem haberet. *Et ipſe eſt, qui teſtificatur.* Hic allegat veritatis atteſtationē, allegans primò teſtiũ ſufficientiam & idoneitatem. Secundo teſtimoniorum receptibilitatem, ibi, Si teſtimonium hominum, &c. Teſtium inquam ſufficientiam & idoneitatem. Primò allegat de diuinitate & humanitate: ſecundo ſpecialiter de diuinitate, ibi, Tres ſunt, qui teſti-

modum

monium dans in cælo. Tertiò ſpecialiter de humanitate, ibi, Et hi tres vnum ſunt. Dicit ergo. *Et ſpiritus eſt.* Gl. licet ſecundũ hominem ſit paſsio, tamen. *Spiritus eſt, qui teſtificatur*, vel ſpiritus ſanctus, qui viſus eſt ſuper eum in ſpecie columbę. Luc. 3. Vel ſpiritus, id eſt doctor ſpiritualis, vtroque modo expouit glo. *Quoniã Chriſtus eſt veritas*, id eſt, verè in duabus naturis, id eſt, habens veritatẽ in vtraq; natura nõ apparentiã ſiue exiſtentiã, q̃ eſſet ſi haberet carnem phantaſticam, & corpus phantaſticum ſicut poſuit Manichæus. Ioan. 14. Ego ſum via, veritas & vita. Hoc teſtimoniũ perhibuit eis ſpiritus ſanctus. Matt. 3. & Luc. 3. Quando deſcẽdit ſuper eum. Et Ioan. 1. Quãdo deſcendit ſuper baptizatum, & in ſpecie columbæ requieuit, &c. Idem, Super quẽ videris ſpiritum deſcendentem ſuper eum, hic eſt, qui baptizat. *Quoniam tres ſunt, &c.* Glo. Per hoc apparet q̃ Chriſtus eſt veritas, id eſt, verus Deus, & verus homo, quia de vtroque certum habemus teſtimonium. Quoniam tres ſunt perſonæ ſcilicet. Querebant enim olim hæretici, qui tres? Et reſponſum eſt eis, Tres perſonæ, vt dicit Auguſt. Nun vt illud diceretur, ſed ne omnino taceretur. *Qui teſtimoniũ*, de veritate Chriſti, ſecundũ Glo. *Dans in cælo*, vel materiali, quia ibi magis relucẽt opera trinitatis. Vnde ibi per quandã appropriationẽ dicitur eſſe Deus. Pſal. Ad te leuaui oculos meus, qui habitas in cælis. Vel ſpirituali, ſcilicet anima facta ad ſimilitudinem eius. Eſa. vlti. Cælum mihi ſedes eſt, vel in cælo, id eſt, de cælo. Quia vox patris de cælo audita eſt, Tu es filius meus dilectus, &c. Et ſpiritus apparuit de cælo. Luc. 3. Apertum eſt cælum, & deſcendit ſpiritus ſanctus corporali ſpecie. Ipſum etiam verbum de cęlo miſſum. Pſal. 18. A ſummo cęlo egreſsio eius. *Pater.* Glo. Pater dedit teſtimonium deitatis Chriſto, cum dixit, Hic eſt filius meus dilectus. Luc. 3. *Verbum*, id eſt filius. Gl. Ipſe filius dedit teſtimonium, quando in monte transfiguratus perſonam deitatis, & ſpeciem ęternæ beatitudinis oſtendit. Luc. 9. *Et ſpiritus ſanctus.* Gloſſa, Spiritus dedit teſtimonium quando ſuper Chriſtum baptizatum in ſpecie columbæ requieuit. Luc. 3. Vel quando ad inuocationem nominis Chriſti corda credentium repleuit. Act. 1. Item pater dat teſtimonium, q̃ erat Deus, dans ei poteſtatem faciendi miracula: Filius dans ſapientiam docendi vtilis: Spiritus ſanctus dans bonitatem perfectam, & operandi meritoria. *Et hi tres vnum ſunt*, in teſtimonium. Et ideo magis eis credendũ. Gloſſa, de eadem re teſtantes. Vel vnum ſunt in eſſentia, quia vnus Deus, quod figuratum fuit Gene. 23. Vbi legitur, quod Abraham tres vidit, & vnum adorauit. *Et tres ſunt*, ſcilicet teſtes, *Qui teſtimonium*, de humanitate Chriſti, ſecundũ gl. *Dant in terra*, ad literam, hoc eſt in hac inferiori parte mundi. Vel in terra, id eſt, de humanitate, quæ eſt terra ratione carnis. Et ponitur pars humanitatis pro toto. Vel in terra, id eſt, in terrenis humanitatẽ Chriſti confitentibus. Et notandum, q̃ vbi eſt teſtimoniũ de diuinitate, dicitur in cælo. Vbi autẽ de humanitate dicitur in terra: q̃ valde congruit, vt de cælo detur teſtimonium de diuinitate: de terra autẽ teſtimoniũ de humanitate. *Spiritus.* Gloſſa, Anima humana, quã emiſit in paſsione. Luc. 23. Pater, in manus tuas, &c. *Aqua*, quę fluxit de latere. Ioã. 19. *Et ſanguis*, qui ſimiliter fluxit de latere iam mortui. Ioã. 19. Vel de toto corpore viuentis gutta ſanguinis perfluens. Luc. 22. Vel ſanguis quem effudit in circunciſione. Luc. 2. Item in oratione. Luc. 22. Item in flagellatione, & in cruce. Matt. 27. & Ioã. 19. Vel aqua in cunabulis ab eo emiſſa prægectu. Sapien. 7. Primam vocem similẽ omnibus emiſi plorans. Item in ſuſcitatione Lazari. Ioan. 11. Item in aſcenſu ad Hieruſalem. Item in cruce. Ad Heb. 6. Cum clamore valido & lachrymis exauditus, &c.

Si teſtimonium hominum accipimus, teſtimonium Dei maius eſt. Quoniam hoc eſt teſtimonium Dei, quod maius eſt, quoniam teſtificatus eſt de filio ſuo. Qui credit in filium Dei, habet teſtimonium Dei in ſe. Qui non credit filio, mendacem facit eum, quia non credit in teſtimonium, quod teſtificatus eſt Deus de filio ſuo.

Hic allegat teſtimoniorum receptibilitatem, ponens primo teſtimonium de filio naturali. Secundò teſtimoniũ de filijs adoptiuis, ibi, Et hoc eſt teſtimonium. Teſtimonium de filio naturali oſtendit eſſe receptibilem: primò ex parte teſtificantis: ſecundò ex parte rei teſtificatæ, ibi, Quoniam hoc eſt teſtimonium Dei: tertiò ex parte ſuſcipientis, ibi, Qui credit in filiũ Dei: quartò ex parte recuſantis, ibi, Qui nõ credit. Dicit ergo. *Si teſtimoniũ hominum.* Glo. quaſi iſta certa teſtimonia debemus accipere. Quia ſi teſtimoniũ hominum *Accipimus*, mentiri. ſ. poſſunt. Et dicit hominũ in plurali. Quia Deut. 19. Dicitur, In ore duorum, vel trium, ſtabit omne verbũ. Vel ſic, Si teſtimoniũ hominum, id eſt prophetarũ, qui de Chriſto teſtificati ſunt, *Accipimus*, id eſt acceptamus & recipimus. *Teſtimonium Dei maius eſt.* Et ideo magis accipiendũ. Eſt enim Deus verax, omnis homo mendax: vt habetur Roma. 3. Gloſſ. Si creditis hominibus prænuntiantibus Chriſtum venturum eſſe, credite & patri teſtificanti veniſſe. Magnum quippe fuit teſtimonium Dauid, vt ait Glo. dicentis, Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis. Magnum teſtimoniũ præcurſoris, qui ait Matt. 3. Ego baptizo vos aqua, ille baptizabit vos ſpiritu ſancto. Sed maius teſtimonium patris, qui ipſum viſibiliter miſit. Et verè maius, & ideo melius accipiendum, *Quoniam hoc eſt teſtimonium Dei, quod maius eſt*, Teſtimonio hominũ, quia non eſt Deus ſicut homo, vt mentiatur: vt habetur Nume. 23. *Quia teſtificatus eſt de filio ſuo*, naturali. ſ. Chriſto, q̃ eſt filius eius, dicendo in baptiſmo, Hic eſt filius meus dilectus, &c. Luc. 3. Et in transfiguratione. Matt. 17. *Qui credit in filiũ Dei*, quaſi dicat, Ita pater teſtificatus eſt de filio ſuo, qui autẽ credit in filiũ Dei. Non ait filio, vel filium, ſed in filium. Differt enim ſecundũ Auguſt. Credere Deo, credere Deũ, & credere in Deũ. *Habet teſtimoniũ Dei patris in ſe*, id eſt cõſentit, q̃ teſtimonium Dei de filio ſuo ſit verum. Vel ſic, Habet teſtimonium Dei patris in ſe, id eſt approbat diuinum teſtimoniũ, quod pater perhibuit de illo: & ſic intelligit ipſum eſſe veracẽ in teſtimonio de filio. Econtrario, *Qui non credit in filiũ Dei.* Gloſſa, Qui dicit eum non eſſe filium, vel minorem patre, *Mendacem facit eũ.* Quantũ in ſe eſt, quia nõ reputat credibile, quod dicit eum. ſ. Deum patrem. Glo. Qui nõ credidit, dicit patrem eſſe mentitum, *Quoniam non credit in teſtimonium*, Illud. ſ. Hic eſt filius meus. Luc. 3. *Quod teſtificatus eſt Deus de filio ſuo.*

Et hoc eſt teſtimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in filio eius eſt. Qui habet filium Dei, habet vitam æternam. qui non habet filium Dei, vitam non habet. Hæc ſcribo vobis, vt ſciatis, quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in nomine filij Dei. Et hæc eſt fiducia, quam habemus ad Deum, quia quodcunque petierimus ſecũdum voluntatem eius, audit nos. Et ſcimus, quia audit nos, quicquid petierimus.

Hic ponit teſtimoniũ de filijs adoptiuis: & primò oſtẽdit quale ſit teſtimonium. Secundò qualiter verificandum, ibi, Qui habet filium. Dicit ergo, *Et hoc eſt.* Quaſi dicat, Non ſolum teſtatur de filio naturali, ſed etiam de filijs adoptiuis. Vnde Glo. De filio teſtatus eſt, & etiã de nobis filijs adoptiuis, q̃ vitam æternam daret illis. Et hoc eſt teſtimoniũ patris de filijs, cui credendum eſt, *Quoniam vitã æternã dedit nobis*, Deus, nobis. ſ. Apoſtolis, vel filijs adoptiuis, hic in ſpe, tandem in re & hoc poteſt haberi eo, q̃ dicitur Matt. 18. Hic eſt filius meus dilectus, ipſum audite. Ipſum enim audire, eſt vitam æternam habere: hic in ſpe, in futuro in re. Ioan. 6. Domine ad quem ibimus, verba vitæ æternę habes. Et in eodem, Verba, quæ ego loquor vobis ſpiritus & vita ſunt. Et hæc vita æterna, *In filio eius eſt*, id eſt per fidem filij. Ioan. 6. Omnis qui credit in me, habet vitã æternam. Vel in filio eius, id eſt, in filij viſione. Ioã. 17. Hęc eſt vita æterna, &c. Ipſe enim eſt fons vitæ. Pſal. 35. Quia apud te eſt fons vitæ. *Qui habet filium.* Gloſſ. Credendo & imitando. *Habet vitã æternam*, Iam in ſpe, tandem in re. Sicut enim pater habet vitã in ſemetipſo, ſic dedit filio, &c. Ioan. 5. Econtra, *Qui non habet filiũ*, nec credẽdo, nec imitãdo, *Non habet vitam*, Nec in ſpe habet, nec in re habebit. Ioan. 3. Qui incredulus eſt filio, non videbit vitam æternã, ſed ira Dei manet ſuper illum. Et nota q̃ Chriſtus multa habuit teſtimonia: primò à patre ſuo. Ioan. 8. Teſtimonium perhibet de me pater, qui miſit me. Secundò à ſeipſo. Ioan. 8. Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum, verum eſt. Tertiò à ſpiritu ſancto. Ioan. 15. Cum venerit paracletus, ille teſtimonium perhibebit de me. Quartò à ſcripturis ſanctis. Ioan. 5. Scrutamini ſcripturas,

Chriſtus multa habuit teſtimonia.

ctu eius malignus. Vel malignus, id eſt homo malus, igne malo inflammatus. Sapien. 5. In malignitate noſtra conſumpti ſumus. Vel malignus, id eſt mundus, in maligno, id eſt in malo igne poſitus. *Non tanget eum*, id eſt immutãdo, & in ſe conuertendo. Quæ enim ſe tangunt, immutantur, præcipuè ſi ſint actiua & paſsiua ad inuicẽ. Licet enim diabolus tentet interius, & mundus exterius, & amatores mundi perſequantur, non tamen immutantur à ſtabilitate ſua. Non ergo tangit trahendo à ſtabilitate ſua. Sapien. 3. Iuſtorum autem animæ in manu Dei ſunt, & non tanget illos tormentum malitiæ, id eſt peccati mortalis. *Scimus*, Gloſſa, Qui natus eſt ex Deo, non peccat: nos autem ſumus de illis. Scimus, inquam, certitudine fidei, *Quoniam ex Deo ſumus*, Per fidem, nõ per carnem. Ioan. 3. Oportet vos naſci denuo. Et ſcimus, inquam, *Quia mundus totus in maligno poſitus eſt*. Mũdus, id eſt mũdi amatores. In maligno, id eſt in malo igne triplicis concupiſcentiæ ſcilicet, diuitiarum, deliciarum, & honorum, de quibus ſuprà. 2. Omne quod eſt in mundo, &c. Vel ſecundũ Gloſſam, In maligno, id eſt in maligni hoſtis ſubiectione. Vnde dicitur princeps mundi. Ioan. 12. Vel mundus in maligno poſitus eſt, id eſt in malo anno, dicitur vulgo, de aliquo quód eſt poſitus in malo anno, quando quilibet accipit ab eo quicquid boni poteſt accipere. Quilibet enim capit & accipit à mũdo quicquid boni poteſt. Vnde in maligno poſitus eſt. Vel totus mundus materialis in maligno poſitus eſt, id eſt in malo igne, ſcilicet libidinis & peccati. Et maximè in igne triplici, ſcilicet luxuriæ: de qua Iob. 31. Ignis eſt vſque ad cõſummationem deuorans. Item ſuperbiæ. Iob. 1. Ignis Dei deſcendit de cælo, & cunctas oues pueroſque conſumpſit. Item auaritiæ Hier. 7. Filij colligũt ligna, & patres ſuccendunt ignẽ, & mulieres conſpergunt adipem.

Et ſcimus, quoniam filius Dei venit, & dedit nobis ſenſum, vt cognoſcamus Deum verum, & ſimus in vero filio eius. Hic eſt verus Deus, & vita æterna. Filioli, cuſtodite vos à ſimulachris.

Hic ponitur vtilitas quarta, vbi primò oſtenditur, quód per fidem cognoſcunt verum Deum. Secundò monet non redire ad culturam ſimulacrorum, ibi, Filioli cuſtodite. Dicit ergo. *Scimus*, certitudine fidei, *Quoniã filius Dei*, id eſt Chriſtus, qui eſt filius ſecundum diuinitatem, *Venit*, Per aſſumptam humanitatem, non locum mutando, ſed in aſſumpta humanitate, mundo viſibiliter apparendo. Vnde non dicitur veniſſe, quód eſſet vbi prius non erat, qui vbique erat: quia fuit alio modo, quàm prius. Prius enim erat in vtero virginis per potentiam, præſentiam, & eſſentiam. Poſtmodum vero fuit per vnionem naturæ aſſumptæ. *Et dedit nobis ſenſum*, ſpiritualem fidei & ſapientiæ, & intellectus, & huiuſmodi donorum ad cognitionem ſpectantiũ. Roma 11. Reformamini in nouitate ſenſus veſtri. Aliter nõ poteſt haberi ſenſus, niſi à Deo detur. Sap. 9. Senſum autem quis ſcit, niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris ſpiritum ſanctum tuum de altiſsimis. *Et cognoſcamus Deum verum*, partem ſcilicet credendo. *Et ſimus in vero filio eius*, Gloſſa, amãdo. Et dicit, *Vero*, ad differentiam filiorum adoptiuorum. Simus in filio eius, ſicut membra in corpore, & hoc, vt viuamus. Actuum. 17. In ipſo viuimus, mouemur, & ſumus. Item vt fructificemus. 15. Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, niſi manſerit in vite: ita nec vos, niſi in me manſeritis. *Hic*, ſcilicet filius Dei, *Eſt verus Deus*, Per eſſentiam. Ioan. 1. Et Deus erat verbum. *Et vita æterna*, Per cauſam. Ioan. 17. Hæc eſt vita æterna, &c. *Filioli.* Gloſſa, Et quia verum Deum cognoſcitis, & vitam æternam expectatis. Filioli, inquam, Sic eos vocat affectus teneritudine, & eorum obedientiæ promptitudine. *Cuſtodite vos*, id eſt intellectum veſtrum & affectum. *A ſimulachris*, ſecundum gloſſam, A cultura idolorum: vel à ſimulachris hypocriſia hæreticorum, qui ſpeciem ſanctitatis aſſumunt cum non habeant. Et ideo vocantur ſimulachra, quia habent ſpeciem viuentium, & tamen vita carent. Vel ab auaritia, quæ eſt ſeruitus ſimulachrorum. Qui enim mundum Deo præponunt, idolatræ ſunt. Ad Galat. 5. Quæ eſt idolorum ſeruitus, &c.

Hæretici dicuntur ſimulachra

BEATI IOANNIS APOSTOLI.

Epiſtola canonica. II.

CAPVT. I.

Cuilibet fideli bonum proſequendum, & fugiendum malum, atque in charitate, & doctrina Chriſti permanendum.

SEnior Electæ Dominæ, & natis eius quos ego diligo in veritate, & non ego ſolus, ſed & omnes, qui cognouerunt veritatem propter veritatem fidei, quæ permanet in vobis, & vobiſcum erit in æternum. Sit vobiſcũ gratia, miſericordia, & pax a Deo patre, & a Chriſto Ieſu filio patris in veritate & charitate.

Hæc eſt ſecunda canonica Ioannis: cuius author Ioãnes Apoſtolus eſſe oſtenditur, vt patet per ſimilitudinem, & in verbis, & in aſſertione fidei & charitatis. Non Ioannes presbyter, vt quidam dixerunt. Perſona autem cui ſcribit, eſt quædã matrona Babylonica, Electa nomine. Per quam vt ait Gloſſa, Deſignatur vniuerſalis eccleſia. Cuius intentio, ſecundum Gloſſam, eſt monere ipſam & natos eius, ne propter hæreticos deſiſtant à propoſito fidei. Differt autẽ à præcedenti epiſtola, quia ibi actum eſt de affectu & effectu dilectionis ad Deum & proximum cõmuniter. Hic autem ad Deum ſpecialiter magis. Primò ergo præmittit ſalutationem. Secundò captans beneuolentiã oſtendit affectionem, ibi, Gauiſus ſum valde. Tertiò ſubiũgit principalem ſcribendi cauſam, ſiue rationem, ibi, Quoniam multi. Quartò de hoc, quod tam breuiter ſcripſit, ponit ſuam excuſationem, ibi, Plura habens vobis ſcribere. In ſalutatione verò, primò tangit perſonam ſuam. Secundò perſonam ſalutatam, ibi, Electæ Dominæ. Tertiò cauſam ſalutandi, ibi, Quos ego diligo. Quartò formam ſalutationis, ibi, Sit vobis gratia, &c. Dicit ergo, *Senior*, tam ætate, quã moribus, vel ſapientia, quin etiam officij authoritate, quia presbyter & epiſcopus. Sapien. 4. Senectus venerabilis, non diuturna, &c. Non ait, Ioãnes & Apoſtolus, vel quid huiuſmodi. Scripturus enim mulieri, ponit illud quod magis caret ſuſpitione, & plus habens ſecuritatis & credulitatis. *Electæ Dominæ*, proprium nomen eſt cuiuſdam matronæ Babylonicæ, de Babylonia Aegypti, hæc erat Electa, nomine. Electa etiam re, quia erat deuota. *Et natis eius*. Gloſſa, Tam natura, quã fide, quia etiã catholici erant filij eius. *Quos*, ſcilicet matronam & natos *Ego diligo in veritate*, id eſt verè, non fictè. Gloſſa, Vero amore: ſecundũ illud. 1. Ioan. 3. Nõ diligamus verbo, neque lingua, &c. Vel in veritate, id eſt in Chriſto, qui eſt veritas. Vel in veritate, id eſt ad veritatem habendam. ſ. vitam æternam, vbi eſt plena veritas, & nulla falſitas. *Et nõ ego ſolus*, ſcilicet diligo vos, *Sed & omnes*. Gl. Vt maior authoritas ſit. *Qui cognouerũt veritatẽ*, id eſt omnes fideles, qui cognouerũt Chriſtũ, qui eſt veritas. Ioã. 14. Loquitur autem de cognitione approbationis, quæ eſt per fidem formatã, de qua Pſal. 94. Ipſi verò non cognouerunt vias meas, &c. *Propter veritatẽ fidei*, ſcilicet, *Quæ permanet in vobis*, id eſt perfectè manet. Vel perſeuerãter manet. Gl. Non ob aliam cauſam vos diligimus niſi propter veritatẽ fidei, quæ inæſtimabilis perdurat. *Et vobiſcum erit in æternum*. Gloſſa, Vſque in finem vitæ, vel durans in æternum. Sed quomodo veritas fidei erit in futuro, cũ fides euacuetur. 1. Cor. 9. Reſponſio, Intelligit de veritate fidei, quæ creditur, id eſt articulorum: non qua creditur, id eſt ipſius habitus. vnde erit in æternũ ratione viſionis, quæ ei ſuccedet. *Sit vobiſcum*. Conſtructio ſic ordinatur, Senior ego Electæ Dominæ, & natis eius quos ego diligo, &c. Scribo ſic ſupple, Sit vobiſcum. *Gratia*, culpã delens. *Miſericordia*, pœnã indulgens, *Et pax*. Deo reconcilians. vnde optat remiſsionem culpæ, relaxationem pœnæ, cautelam diuinæ offenſæ. Vel gratia illuminãs intellectũ contra errores hæreticorũ. Miſericordia purgans affectum à reliquijs peccatorum. Et pax, id eſt mentis tranquillitas contra recidiuum, ne amplius Deum & fratrem offendat. Similiter ſalutat Apoſtolus ad Rom. 1. Gratia vobis et pax *A deo patre*, Qui totius boni eſt author. Iacob. 1. *Et à Ieſu Chriſto*, Qui totius boni

Hæreticus in quinque eſt vitãdus quod in quinque vitandus eſt hæreticus perueſus, in loco orationis, item in menſa dominica, item in priuata menſa, item in oſculo pacis & ſalutatione priuata. Comprehenduntur autem in hoc quod dicit, Nolite eũ recipere in domo, id eſt, in eccleſia ad orandum, vel communicandum. Vel in domo, id eſt, in hoſpitin ad menſam priuatam. Duo vltima in hoc quod dicit, Nec aue ei dixeritis. Solent enim hæc ſe concomitari: vnde vno remoto remouetur & aliud. Gloſſa, quia videtur ſignum conſenſus erroris. Hoc enim dicimus amicis, quorum opera nobis placent. Sed videtur, quòd non ſolum de præſcito ſit intelligẽdum, ſed etiam de quolibet peccatore notorio. 1. Corinthiorũ quinto, Si quis frater nominatur inter vos, & eſt fornicator, aut auarus, aut idolis ſeruiens, aut maledicus, aut ebrioſus, aut rapax, cum eiuſmodi nec cibũ ſumere, & cætera. Reſpõſio, Præſcitos debemus vitare, propter præceptum eccleſiæ. Notorios vero propter ſcandalũ infirmorũ, vel ne detur eis audacia peccandi, vel ne corrũpantur conſortio eorũ. 1. Cor. decimoquinto, Corrũpunt bonos mores colloquia praua. *Qui enim dicit illi, aue*, ſalutando ſicut amicum & fratrẽ, *Cõmunicat*, id eſt, communicando vtitur, nã huiuſmodi ſalutatio, vt ait Gloſ. communionẽ cum eo oſtendit. Alioquin ſimulatio eſt, quæ in Chriſtiania eſſe non debet. *Operibus eius malignis*, q prohibetur. Ephe. 4. Nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, magis autem redarguite. *Ecce prædixi vobis*, ſcilicet, vt eos no reſpiciatis ſeu recipiatis. Gregorius, Minus iacula feriunt, quæ præuidentur. *Vt in die domini*, Dies domini eſt dies iudicij Pſal. Cum accepero tẽpus, &c. Hoc verò tẽpus dicitur hominũ Lucæ decimonono, Et quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi. *Non confundamur*, Chriſtum nunc negando, & inde tunc confuſionem habendo. Luc. 9. Qui me erubuerit, &c.

Plura habens vobis ſcribere, nolui per chartam & atramentum. Spero enim me futurũ apud vos, & os ad os loqui, vt gaudium veſtrum plenum ſit. Salutant te filij ſororis tuæ Electæ.

Hic excuſat ſe, quod tam breuiter ſcripſit, vbi ſe primo excuſat, poſtea ſalutat, ibi, Salutant te. Et primo ſalutat ex parte aliorum. Secũdo ex parte ſua, ibi, Gratia tecum. Dicit ergo. *Plura habẽs vobis ſcribere*, pertinentia ad veſtrã inſtructionẽ, ſcilicet de alijs documẽtis, vel diffuſius de iſtis. *Nolui per chartã & atramentum*. Gloſſa, per ſcripturã. Scriptura enim non adeo commouet, ſicut vox viua & præſentia magiſtri. Et ſubdit cauſam. *Spero enim*, de gratia dei, non de me præſumo. *Me futurum*, id eſt, me vẽturũ. *Apud vos, & os ad os loqui*, & os meum ſpero *Ad os*, veſtrum. Et hæreticorũ obſtruendũ. *Loqui*, id eſt, præſentialiter loqui vobiſcum, & vos mecum vt plenius vos inſtruam. Hieronymus, Habet neſcio quid latentis energiæ viuæ vocis actus, & in auditoris aures de authoris voce transfuſa fortius ſonat. *Vt gaudium veſtrum plenum ſit*, Gl. Hæreticis confuſis, & veſtra fides confirmata. *Salutant te*, id eſt ſalutem optãt. *Filij ſororis tuæ Electæ*, illa dicebatur Electa ſicut & iſta cui ſcribit, cuius filij eam ſalutabant. Vel filij ſororis tuæ Electæ, id eſt, alterius eccleſię. Vnde Gloſſa, Vos ad literã, vel forſan filij alterius eccleſię metropolitanę. *Gratia tecũ*, Gl. Ego ex parte mea dico. *Gratia tecum*, Bona ſocietas. primæ Corinthiorum decimoquinto, Nõ ego, ſed gratia dei mecum. Gratia inquam operans ad peccatum delendum, cooperans ad bene faciendum, tecũ ad perſeuerandũ. *Amen*, Confirmatio eſt prędictorum.

FINIS.

BEATI IOANNIS APOSTOLI

Epiſtola canonica. III.

CAPIT. I.

Qui proximo in multis profuit, in charitate permaneat vt a malo deuiet.

SEnior Caio chariſſimo quem ego diligo in veritate. Chariſsime de omnibus orationem facio, proſpere te ingredi & valere, ſicut proſpere agit anima tua. Gauiſus ſum valde venientibus fratribus, & teſtimonium perhibentibus veritati tuæ, ſicut tu in veritate ambulas. Maiorem horum non habeo gratiam, quam vt audiam filios meos in veritate ambulare.

Hęc eſt tertia epiſtola Ioãnis, cuius aothor fuit ipſe Ioannes apoſtolus, non Ioannes presbyter, vt quidam putarũt. Quod patet ex ſimilitudine ſermonis & affectionis. Hanc autem ſcribit, ſcilicet Caio Corinthio, inſtruens eũ de operibus charitatis, & monens vt in charitate perſeueret. Differt autem à duabus præcedentibus. Quia in prima egit de charitate ad Deum, & proximum communiter. In ſecũda de charitate ad Deum ſpecialiter. Hic agit de charitate ad proximum etiam ſpecialiter. Modus agendi eſt. Quia primo pręmittit ſuam ſalutationem. Secundò ponit ſuam ad eum affectionẽ, ibi, Gauiſus ſum valde. Tertio ſubdit eius ad bonum, quod incœpit continuandum, exhortationem, ibi, Chariſsime fideliter facis. Quartò ponit ſuam excuſationem, ibi, Scripſiſſem forſitã eccleſiæ. Dicit igitur. *Senior*, ego ſcilicet ętate, vel moribus, vel ſapientia, vel dignitate, quia presbyter Græcè, ſenior latinè. *Caio*, ſcilicet ſcribit. Iſte Caius dicitur fuiſſe Corinthius, de quo primæ Corinthiorum. 1. Neminem baptizaui niſi Criſpum & Caium. Et ad Romanos vltimo, Salutat vos Caius hoſpes meus. Hic vt ait Gloſſa, Fide ſuſcepta dedit ſe hoſpitalitati, & ſuſceptioni prędicatorũ. *Quẽ ego diligo in veritate*, non ficte. Gloſſa, Non temporalium bonorum gratia, ſed æternorũ cauſa. *Chariſsime*. Merito vocat eum chariſſimũ, quia operibus charitatis deditum. *De omnibus*, Gloſſa, quę facit. *Orationem facio*, Gloſſa, Hoc à domino crebris precibus exopto, vt q bene agis bene perficias. Simile ad Romanos primo, Sine intermiſsione memoriam veſtri ſemper facio in orationibus meis, & cętera. Et inſtruitur prelatus, quòd debet ſemper orare pro ſubditis. *Proſpere te ingredi*. Dicit Gl. de bono in melius. Profectũ autem viri iuſti vocat ingreſſum, ad ſignificandum quod homo quantumcunque ſit bonus, ſemper ſe debet reputare in ingreſſu & inchoatione, & nunquam in conſummatione, vt dicat cum Pſal. Et dixi nunc cœpi hæc mutatio, & cætera. Eccleſiaſt. 18. Cũ conſummauerit homo tunc incipiet. *Et valere*, vita ſpirituali. *Sicut*, id eſt, ita. *Proſpere agit anima tua*. Gloſſ. proficiendo in animarum operibus. Et alia Gloſſa, Vt ſicut vales anima, ſic valeas corpore. Optat etenim ei proſperitatẽ animæ bonam, non quæ eſt contra animam. De qua Prouerb. 1. Proſperitas ſtultorum perdet eos. *Gauiſus ſum valde, &c.* Hic oſtendit affectionẽ circa eum. Primò ex gaudio de fama eius. Secundò ex gaudij magnitudine, ibi, Maiorẽ horum. Dicit ergo. *Gauiſus*, ita pro te oro, ſed & gauiſus ſum gaudio ſpirituali, non carnali. *Valde*, quia gaudio interiori & exteriori. *Venientibus*, Gloſſa, à te. *Fratribus*. Gloſſa, peregrinis. *Et teſtimonium perhibentibus veritati tuæ*. Gloſſa, Veræ charitati, quæ non ceſſat ab opere. Veritati enim teſtimonium reddendum eſt. Ioan. 18. In hoc ego natus ſum mundo, vt teſtimonium perhibeam veritati. *Sicut tu in veritate ambulas*. Gloſſa, Tam ſtudioſè reddunt teſtimoniũ, quàm ſtudioſus tu es ad bene operandum. Et verè gauiſus ſum. *Maiorem enim horum*. gloſ. ad me venientiũ. *Non habeo gratiam*. gloſ. Quando fratres veniunt ad me, in nullo facto eorum, vel verbo, magis gaudeo, *Quam vt audiam*, eis mentientibus. *Filios meos*. gloſ. Quos prædicando, vel baptizando genui. 1. Cor. 4. Per euangelium in Chriſto Ieſu vos genui. *In veritate ambulare*. gl. In veritate veræ fidei, & bonæ operationis obſeruare. Sed quomodo iſtum baptizando genuit, quem Paulus baptizauit? 1. Corint. 1. Niſi Criſpum & Caium. Reſponſio, genuit hunc prædicando, non baptizando, vel filius eius erat imitatione Pauli. Quãdo enim loquitur de generatione, loquitur de filijs generaliter, ſed glo. ſpecialiter.

Chariſsime, fideliter facis quicquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos, qui teſtimonium reddiderunt charitati tuæ in conſpectu eccleſiæ: quos benefacies deducens dignè Deo. Pro nomine enim eius profecti ſunt: nihil accipientes à gentilibus. Nos ergo debemus ſuſcipere huiuſmodi: vt cooperatores ſimus veritatis.

Hic ponit principalem cauſam, quæ eſt exhortare eum ad hoſpitalitatem, quod facit. Primò laudando factum.

Secundò cōmendando perſonas,quibus fit,ibi, Pro nomine enim eius. Tertiò monſtrando meritum, ibi, Nos ergo debemus. Dicit ergo, *Chariſsime*, Gloſſa, Ideo non debes deficere ab hoſpitalitate. *Fideliter facis*, ſcilicet ſecundū, q̄ vera fides exigit,& veram fidem tuam operibus oſtendis. Iaco.1. Oſtende mihi ex operibus fidem tuā *Quicquid operaris in fratres*.ſubueniendo ſcilicet eis,à quibus nihil expectas temporale, vt dicit gloſſ. Vnde ad Galat.6. Operemur bonum ad omnes , maximè autem ad domeſticos fidei. *Et hoc in peregrinos*,ſcilicet maximè, quos ſcilicet nō noſti. Deute.10. Deus amat peregrinnm, & dat ei victum & veſtitum. Et vos amate peregrinos. *Qui*, ſcilicet fratres maximè peregrini. *Teſtimoniū reddiderunt charitati tuæ*. Gloſſ. operibus miſericordiæ. Charitas autem hic intelligitur nō charitatis habitus, vel affectus , ſed effectus, non ſolum in ſecreto,ſed. *In conſpectu eccleſiæ*,id eſt, in præſentia fideliū, vt ſic exemplo tuo alij excitentur ad hoſpitalitatē. Matt.5. Sic luceat lux veſtra,&c. *Quos*,ſcilicet peregrinos. *Benefacies*. Gloſſ. dum apud te ſunt. *Deducens*,ad alia loca ad quæ ire volunt. *Digne Deo*,id eſt ad honorem Dei,quem honoras in ſuis membris,qui dicit Matt.10. Qui vos recipit,&c. Et ſubdit tantum. *Pro nomine enim eius*,id eſt,pro fide & honore, & prædicatione nominis eius. *Profecti ſunt à patria ſua exules*. Gl. Alienati à rebus proprijs. *Nihil accipientes à gentilibus*. Gl. contribulibus ſuis, quia nihil dabant eis , vt ait, vt ſic à pietate famis cogerentur fidem negare, nō quin liceret accipere. Dicitur enim.1. Corinth.1. Si quis infidelium vocat vos ad cœnam & vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate. *Nos ergo*. Gloſſa,qui poſſumus ſupplere indigentiam eorum. Sed nunquid ipſe erat pauper? Mat.19. Ecce nos reliquimus omnia, &c. Quomodo ergo ſe diuitibus connumerat? Reſponſio, Bedæ in Gloſſ. ſua, Hoc ideo facit,vt alacriores eos reddat & promptiores ad miſerandnm pauperibus, Vel quia omnia bona eccleſiæ in manu ſua erant. *Debemus ſuſcipere*,nam ſeminantibus ſpiritualia debemus carnalia.1. Corinth.4. Noſtra abundantia, inopiam illorū ſuppleat. *Huiuſcemodi*, Fratres nomē Chriſti prædicātes. Et ideo ſcilicet. *Cooperatores ſimus veritatis*,

Temporalia prædicantibus nomen Chriſti debemus.

neceſſaria eis miniſtrando. Veritatis inquā, cuius illi ſunt miniſtri eam prædicando,quaſi dicat, Nos qui non prædicamus debemus neceſſaria prædicantibus miniſtrare,vt ſic ſimus cooperatores veritatis, & ſocij mercedis. Matth.16. Qui ſuſcipit prophetam in nomine prophetæ , mercedem prophetę accipiet. Sed nunquid hoſpes prædicatorum eādem mercedem recipiet , quam recipit prædicator? Reſponſio, Accipiet ſimilem mercedem aureæ coronæ , ſed non aureolæ.

Scripſiſſem forſitan eccleſia: ſed is qui amat primatum gerere in eis, Diotrepes, non recipit nos. Propter hoc ſi venero commoneam eius opera, quæ facit, verbis malignis garriens in nos. Et quaſi non ei iſta ſufficiant : neque ipſe ſuſcipit fratres,& eos, qui ſuſcipiunt, prohibet,& de eccleſia eijcit. Chariſsime, noli imitari malum , ſed quod bonum eſt. Qui bene facit ex Deo eſt, qui malè facit non videt Deum. Demetrio teſtimonium redditur ab omnibus & ab ipſa veritate , ſed & nos teſtimonium ei perhibemus, & noſti quoniam teſtimoniū noſtrum verum eſt.

Hic ponit ſusm excuſationem. Primò de hoc, quòd nihil ſcripſit eccleſiæ. Secundò de hoc, quòd tam breuiter ſcripſit ei,ibi, *Multa habui ſcribere tibi*. Cauſa autē,quia nnn ſcripſit eccleſię , fuit præſentia cuiuſdam hæretici , verba ſua non recipientis,cui fauebant. Primò ergo illum reprehendit & redarguit,ſcilicet Diotrepen nomine : & illum notat. Secundò Caio illius imitationem vetat,ibi, *Chariſsime noli*. Tertiò alterum,ſcilicet Demetrinm ad imitandum proponit & laudat,ibi, *Demetrio teſtimoniū*. Notat autem illum,ſcilicet Diotrepen. Primò de ambitione. Secundò de detractione,ibi, *Propter hoc ſi venero*. Tertiò de inhoſpitalitate, ibi, *Et quaſi ei iſta nō ſufficiant*. Prædicit ergo. *Scripſiſſem forſitan*,de hac materia epiſtolam eccleſie,id eſt,toti cōgregationi fidelium. *Sed is qui amat primatū gerere*,i. vſurpat ſibi principatum. Matt.13. Amant primas cathedras in ſynagogis,&c. *In eis*,id eſt,inter eos , qui nunc erant in eccleſia illa. *Diotrepes*, Nomen proprium cuioſdam hæreſiarchæ. *Non recipit nos*,id eſt, noſtra mandata & verba. Gloſſ. Noſtram authoritatem. Mat.10. Qui vos ſpernit me ſpernit. *Propter hoc*, Gloſſa,quia deprauat ſcripturam. *Si venero*,dubitatiuè ponit propter dubium euentus. *Commoneā*. Gloſſa, id eſt, in omnium notitiam manifeſtius arguendo deducam. *Opera eius, quæ facit*, quorum exemplar à nobis non habuit,ſed noua adinuenit mendacia. *Verbis malignis*, Malo igne, ſcilicet inuidiæ accenſus. Pſalm. Supercecidit ignis & non viderunt ſolem,ſcilicet clarā veritatem, *Garriens*. falſis rationibos ad ſimilitudinem auis, quæ eſt animal irrationale & garruloſum. *In nos*,id eſt,contra nos. Et dicit opera , quæ facit verbis malignis ad ſignificandum, quòd verba quandoque faciunt multa mala. Eccleſia. 28. Plaga linguæ comminuet oſſa, Multi ceciderunt in ore gladij, ſed multi etiam interierunt per linguam ſuam. *Et quaſi non ei iſta*. Gloſſa, quòd mihi detrahit, quòd hoſpitalitatem diſſuadet. *Sufficiant*. Gloſſa, ad damnationem. *Neque ipſe ſuſcipit fratres*. Gloſſ. indigentes, cum tamen Dominus in ipſis ſuſcipiatur. Matthæi . 25. Hoſpes eram & collegiſtis me,& cætera. Et Matthæi.10. Qui vos recipit , me recipit. Cum enim aliquod bonum fit alicui membro puta pedi, os quod eſt in capite dicit, tu mihi facis bonum. *Et eos, qui ſuſcipiunt prohibet*, ſcilicet ne ſuſcipiant, quod eſt contra illud. Prouerbio. 3. Noli prohibere illum, qui poteſt benefacere, ſi potes & ipſe benefac. *Et de eccleſia eiicit* , gloſſa, Non de conſortio fidelium,ſed de loco in quo conueniūt, quaſi dicat,non tantum prohibet ſuſcipere,ſed & ſuſcipiētes,& ſuſceptos eijcit de eccleſia, vt dicit Gloſſa , Hæc excommunicatio manifeſtum errorem continens non ligabat. Talis erat excommunicatio Iudæorum. Ioan.13. Iam enim conſpirauerant Iudæi,vt ſi quis Chriſtum confiteretur extra ſynagogam fieret. *Chariſsime*, quaſi dicat, quidquid ille dicat. *Noli imitari malum*, ſcilicet eius doctrinam, vel malum, id eſt, malam eius operationem. Pſal. 37. Noli æmulari in malignantibus,&c. *Sed quod bonum eſt*, ad Gal. 4. Bonum æmulamini in bono ſemper, & debes bonos imitari. nam. *Qui benefacit*. Non ſolum bonum ex genere operis,ſed & ex intentione operantis: ita qui ex timore implet præceptum, vt dicit Auguſtinus , bonum eſt, ſed non bene facit. *Ex Deo eſt*, imitatione. vnde Luc.6. Eſtote miſericordes, ſicut pater veſter, non propagatione, ſed imitatione, *Qui autem malefacit non videt Deum* , Et intelligenda ſunt hæc per ſe, quia inquantum bonum facit , ex Deo eſt. Quia homo non facit bonum à ſe, ſed à Deo. Ioan.15. Sine me nihil poteſtis facere. Et inquantum malum facit nō videt Deum, Nec viſione fidei formatæ in præſenti, nec ſpei in futuro. ſuprà.1. Ioan.3. Qui non diligit nō nouit Deum. *Demetrio*, Gloſſa, Illud verbum, quod velit imitari aperit. *Teſtimonium*, ſcilicet bonum de operibus pietatis & charitatis. *Redditur ab omnibus*, gloſſ. ad eum venientibus, vel ab eo recedentibus. *Et ab ipſa veritate*, gloſſ. à Deo, qui eſt veritas. 1. Ioan.5. Si teſtimonium hominum accipimus , teſtimonium Dei maius eſt. *Sed & nos*, Apoſtoli veritatis nuntij. *Teſtimonium ei perhibemus*. Gloſſ. Ad commendationem hoſpitalitatis. *Et noſti*, per experimentum glo. Per alia teſtimonia, quæ probaſti eſſe vera. *Quoniam teſtimonium noſtrum verum eſt* . Ioan. vlti. Qui vidit teſtimonium perhibuit, & verum eſt teſtimonium eius.

Multa habui tibi ſcribere , ſed nolui per atramentum & calamum ſcribere tibi. Spero autem protinus te videre , & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta tu amicos nominatim.

Hic excuſat ſe de hoc, quòd tam breuiter ſcripſit. Et primò oſtendit quòd in proximo videbit eum corporaliter. Secundò vt moram patientius ſuſtineat, Salutat eum multipliciter, ibi, Pax tibi. Dicit igitur. *Multa habui tibi ſcribere*, ad cōmendationē, gloſſ. de commendatione eleemoſynæ & alijs. *Sed nolui per atramentum & calamū ſcribere tibi* , id eſt, per ſcripturam, quę fit cum calamo & atramento. Sed per vocem viuam. Efficacior enim eſt vox viua, quàm mortua, quæ ſcripta eſt in pergameno , & ſubdit cauſam. *Spero autē te protinus videre*, perſonaliter. *Et os*, meū. *Ad os*, tuū. *Loquemur*, vel ad os Diotrepis obſtruendū. *Pax tibi*, gl. Ab illo Diotrepe, & ab omnibus malis. *Salutāt te*, id eſt, ſalutē tibi optāt. *Amici*, id eſt, fideles, qui ſunt nobiſcum. *Saluta tu*, ex parte mea. *Amicos*, Fideles amiſos tuos & noſtros. Gloſſa , Amicis gratias pacis & ſalutis mandat , vt

inimicos

inimicos veritatis à ſalute monſtret eſſe extra nos, ſicut & Paulus expreſſè facit. 1. Corinthiorum. 15. Si quis nō amat Dominum Ieſum Chriſtum, & cæt. *Nominatim* ſingulos, quod dicit, vt oſtendat ſpecialem ad ſingulos dilectionem. Sed quæritur de hoc, quod dicit, Sed nos teſtimonium perhibemus, quare teſtimonio veritatis adiungit ſuum teſtimonium, cum omni teſtimonio veritatis ſit credendum? Reſponſio, Etſi teſtimonium veritatis erat veriſsimum: non tamen certum. Et ideo addit ſuum teſtificans teſtimonium.

FINIS.

BIB. TECA NAZ. V. ROM.

BEATI IVDAE APOSTOLI, Epiſtola canonica.

CAPIT. I.

Hæreticorum fallacias, fidelis quilibet vitet, qui cupiditate ducti aduerſantur Euangelio, & quorum figuram Pſeudoprophetæ geſſerunt.

IVdas Ieſu Chriſti ſeruus, frater autem Iacobi, his qui ſunt in Deo dilectis, & Chriſto Ieſu cōſeruatis et vocatis. Miſericordia vobis & pax & charitas adimpleatur.*

Hæc eſt quarta pars huius libri & vltima, in qua ponitur epiſtola Iudæ apoſtoli. Huius epiſt. author fuit Iudas Thadæus frater Iacobi minoris Alphęi: ſcribit autē non genti, nec perſonæ ſpecialiter, ſed generaliter omnibus fidelibus. Cuius materia eſt de fide & charitate, vt tangit Glo. Intentio verò eſt cōmonere fideles, ne conſentiant hæreticis, eos à fide & charitate retrahentibus. Ordinatur autē vltimo eius epiſtola, quia vel vltimo ædita: vel quia minoris famæ, & dignitatis erat cæteris. Modus autem agendi eſt. Quia primò ponit ſalutationem. Secundò ſubdit ſcribendi cauſam & rationem, ibi, *Chariſsimi omnem ſolicitudinem*. Tertio proſequitur principalem intentionem, ibi, *Commonere autem vos volo*. In ſalutatione. Primò deſcribitur perſona ſalutans. Secundò ponitur perſonæ ſalutatæ, ibi, *His qui ſunt*, &c. Tertiò forma ſalutationis, ibi, *Miſericordia vobis*, &c. Dicit ergo, *Iudas*, id eſt, confitens verbo & facto. Non addit Thadæus, licet ſic cognominaretur. Quia fortè à religioſitate ſua hoc nomen ab hominibus erat ei impoſitum. Interpretatur corculus, id eſt, cordis cultor. Ad vitandam igitur iactantiam dixit Iudas tantum ſe eſſe *Ieſu Chriſti ſeruus*, qui ſecundum Gregor. in Gloſſa ſuper illud Romanorum primo, Seruus Ieſu Chriſti, & cætera. Cui ſeruire regnare eſt. Non enim dicit Apoſtolus cauſa humilitatis. *Frater autem Iacobi*. Gloſſa, Natura, fide, doctrina, vita, Iacobi, ſcilicet minoris, qui erat primus epiſcopus Hieroſolymitanus, qui dictus eſt Iacobus Alphæi. Hoc autem dicitur ad differentiam Iudæ proditoris. Et notandum, quòd Iudas bene dicitur frater Iacobi, quia Iudas confitens, Iacobus ſupplantator interpretatur. Et ſignificant confeſsionem & ſatisfactionem per quæ vitia ſupplantantur. Iudas inquam talis ſcribit *His*, ſcilicet fidelibus & non infidelibus. *qui ſunt in Deo patre*, tanquam filij per fidem & imitationem, per quam ſunt filij patris. Ioannis primo. Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri. *Dilectis*, Per charitatem & bonam operationem, & æternam prædeſtinationem. Malach. primo. Iacob dilexi, & cætera. *Et Chriſto Ieſu*, filio Dei. *Conſeruatis* ab errore infidelium. *Et vocatis*. Ad hanc dignitatem fidelium: vocat enim, vt ait Gloſſa, conſeruat, dirigit & diligit filios, & membra facit. *Miſericordia vobis*, In peccatorum condonatione quo ad culpā. *Et pax*, In inimicorum perfecta reconciliatione quo ad pœnam debitam. *Et charitas*, In donorum infuſione per gratiam. *Adimpleatur*. Per finalem perſeuerantiam. Hæc tria hic inchoantur, ſed in futuro adimplebuntur.

Chariſsimi, omnem ſolicitudinem faciens ſcribendi vobis de communi veſtra ſalute, neceſſe habui ſcribere vobis deprecans ſupercertari ſemel traditæ ſanctis fidei. Subintroierunt enim quidam homines (qui olim præſcripti ſunt in hoc iudicium) impij, Domini noſtri gratiam transferentes in luxuriā, & ſolum dominatorem & Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes.

Hic ponit ſcribendi cauſam & rationem. Prima eſt, in ipſis ſolicita hęreticorum ſubintroductio, ibi, *Subintroierūt enim*. Secunda, ibi, *Impij, Domini noſtri gratiam*, &c. Dicit ergo, *Chariſsimi*, charitate mihi cōiuncti, *Omnem ſolicitudinem faciens*. Gloſ. Omnia quę pertinent ad ſolicitum ſolicitudine ſpirituali, quam ſancti habent. 2. Cor. 11. Solicitudo omnium eccleſiarum, &c. *Scribendi vobis*. Epiſtolā ſupple continentem doctrinam. *De communi veſtra ſalute*. Gl. De fide, quę eſt tā mea ſalus, quàm veſtra & omnium fidelium, ſcilicet fides, quæ per dilectionē operatur: de hac ſalute. 1. Pe. 1. De qua ſalute exquiſierūt atq; ſcrutati ſunt prophetę, qui de futura in nobis gratia prophetauerunt. *Neceſſe habui*, vrgēte mea ſolicitudine interius, & periculo veſtro exterius *Scribere vobis*, De pertinentibus ad ſalutem veſtrā, & hoc ratione officij. *Deprecans*, Non imperans. Quod facit, vel quia nō habebat generalem authoritatē ſuper eos quibus ſcribebat, ſed perſuaſionem. Vel ex hoc innuens ſeruitutis Chriſti libertatem & ſuam humilitatem. *Supercertari* vos, ſcilicet. Gloſſ, vſq; ad mortem certari. Eccle. 4. Pro iuſtitia agonizate vſq; ad mortem. Et dicit, Supercertari. Certamini enim interiori quo captiuatur intellectus, oportet addere certamen exterius, quo confundatur hæreticus. Primum pertinet ad credulitatem cordis. Secundum ad effectum oris. Roma. 10. Corde creditur ad iuſtitiam, &c. *Fidei*, id eſt, ſuper fidem cordis addere oportet certamen confeſsionis, quaſi dicat, Rogo vos, vt pro fide ſeruanda certetis. *Semel traditæ vobis*, id eſt perfectæ. Et dicit ſemel, propter fidei veritatem. Epheſ. 4. Vnus Deus, vna fides Vel ſemel traditæ à Chriſto, & ab Apoſtolis. *Sanctis*, alij libri habent, *Sanctæ fidei*, vel *Sanctis fides*, hoc accidit, quia eſt de Chriſto Deo & homine, qui eſt ſanctus ſanctorum. Item quia à ſanctis Apoſtolis eſt tradita. Item quia ſanctificat corda. Actuum decimoquinto. Fide purificans corda eorum. *Subintroierunt enim quidā homines*. Ideo neceſſe eſt, quia ſubintroierunt. Glo. Sub ſpecie religionis, qui quaſi fidem Chriſti prædicent. In quo notatur eorum doloſitas, quia ſub ſpecie boni prętendunt miniſtrare venenū. Matt. 7. Veniunt ad vos in veſtimentis ouium, intrinſecus autē, &c. *quidā inquit* particulares, ab vniuerſali eccleſia diuiſi. *Homines* ab humo, quia carnales. 1. Corint. 3. Cùm ſit inter vos zelus & contentio, nonne carnales eſtis? Glo. humana tantum ſapientes? *quæ olim præſcripti ſunt*. Gloſſ. ab ęterno, Dei præſcientia præuiſi. *In hoc iudicium* præſentis, ſcilicet, reprobationis. Gloſſa, vt ſordeſcerent, & alios in ſordes præcipitarent, & poſtea iudicium fieret damnationis. Alia litera habet. In hoc iudicio, & legitur ſic: Qui olim, id eſt, ab æterno præſcripti, id eſt, à Deo præuiſi, in hoc, id eſt, vt ſordeſcant & alios in ſordes præcipitent iudicio Dei, ſcilicet iuſto, *Impij*, Gloſſa, Ipſi dico impij diuina ſcriptura dolo abutentes & ad ſubuertendū cultū Dei. Hic ergo pietas accipitur pro cultu Dei, non pro cōpaſsione proximi. Vel impij generaliter, quia ſui ipſius non miſerantes. Vel impij, pietate proximorum carentes, & eos ad peccatum trahentes. Prouerbio. 12. Iter impiorum decipiet eos. *Domini noſtri*, ſcilicet Chriſti, qui eſt Deus omnium generaliter per creationem, ſed Chriſtianorum ſpecialiter per cultum, deuotionem, & gratiā. *Gratiam transferentes in luxuriam*. Beda. Legis duritiem, quę dicit, oculum pro oculo, &c. temperat gratia euangelij, purgantur per pœnitentiam. Hanc gratiam tranſtulerunt in occaſionem luxuriæ, quia vt dicit Gloſſa, Tantò licentius peccant, quantò videt ſe minus aſperitate legis de facinoribus examinari ſiue puniri. Gal. 5. Vos in libertatem vocati eſtis fratres, tantū ne libertatem in occaſionem detis carnis. *Et ſolum dominatorē* omnium generaliter. Gloſſa, tam volentium, quàm nolentium *Et Dominum noſtrum*, Chriſtianorū ſingulariter, qui ei ſoli ſeruiunt, & ſecundum hoc dominator dicitur à poteſtate dominandi, Dominus ab actu. Vel dominator à dominatione naturali, Dominus à gratuita, per hoc à quo Chriſtus ſolus dicitur dominator & Dominus, non excluditur pater & ſpiritusſanctus, quia dictio excluſiua addita termino eſſentiali non excludit perſonā. Sic canit eccleſia, Tu ſolus altiſsimus, &c. *Ieſum*. Gloſſ. Saluatorem. *Chriſtū*, Gloſſ. regem. *Negantes*, corde, ore, & opere. Hęc eſt triplex negatio,

Dictio excluſiua addita termino eſſentiali, nō excludit perſonā.

negatio, quam ſignificat triplex negatio Petri. Matt. 26.

Commonere autem vos volo ſcientes ſemel omnia, quoniam Ieſus populum de terra Aegypti ſaluans, ſecundò eos, qui non crediderunt perdidit. Angelos verò, qui non ſeruauerunt ſuum principatum, ſed dereliquerunt ſuum domicilium, in iudicium magni Dei vinculis æternis ſub caligine reſeruauit. Sicut Sodoma & Gomorra & finitimæ ciuitates ſimili modo exfornicatæ, & abeuntes poſt carnem alteram, facti ſunt exemplum, ignis æternam pœnam ſuſtinentes. Similiter & hi carnem quidem maculant, dominationem autem ſpernunt, maieſtatem autem blaſphemant.

Hic ſcribit principalem exhortationem de cautela hæreticorum Chriſtũ negantium & blaſphemantium, quos deteſtandos oſtendit, propter eos, qui negant poteſtatem. Secundò propter ipſos, qui eum negant ob peruerſitatem, ibi, Væ illis, qui in via Cain. Poteſtatem oſtendit. Primò exemplo Aegyptiorum. Secundò exemplo dæmonum, ibi, *Angelos vero, &c.* Tertiò exemplo Sodomorum, ibi, *Sicut Sodoma.* Quartò exemplo bonorum angelorum, ibi, *Cum Michael.* Dicitur igitur *Cõmonere.* Gloſſa, Quia illi negant & volunt vos inducere, vt negetis, ideo Commonere vos volo, id eſt, ſemel omnes monere contra illos: vos dico, *Scientes ſemel*, id eſt, perfectè *Omnia.* Gloſſa, Arcano fidei, & non haberis opus, recentia quaſi ſanctiora à nouis audire magiſtris: ideo ego commoneo, quis non indigetis noua inſtructione, ſed iam auditis cõmonitionem. Vnctio enim in baptiſmo ſemel accepta docet vos de omnibus. 1. Ioan. 2. *Quoniam Ieſus*, non ſolum filius Mariæ, ſed Dominus noſter. Alijs enim conuenit hoc nomen nuncupatiuè, ſed ei ſolum ſubſtantialiter. Math. 1. Vocabis nomen eius Ieſum, *Populum ſuum.* Gloſſa, Humiles: vnde nomine populi eos appellat. *Saluans* primus, ſcilicet Pſalm. Saluauit eos de manu odientiũ. *De terra Aegypti* educendo. Exo. 12. *Secundo* gloſſ. poſtea. Proprium enim eius eſt miſereri & parcere: Iraſci verò non eſt ex ſua principali intentione, ſed ex noſtra culpa prouenit. *Eos*, Gloſſ. murmuratores: de quibus Nume. 11. Quando deſiderabãt carnes. Exod. 16. De Dathan & Abyron, *qui non crediderunt* verbis Moſi in deſerto. *Perdidit* per ſerpentes. Numeri 21. Et alijs modis, quia multis modis interierunt. Quidam igne. Numeri. 11. & 16. quidam deuoratione terræ. Numeri 16. quidam morte communi, ſcilicet omnes à viginti annis, & ſupra, exceptis Ioſue & Caleph. Numeri. 14. Saluauit ergo populum ſuum. Primò per miſericordiam: ſed puniuit malos per iuſtitiam. Præmittitur autem de ſalute, & ſequitur de punitione, quia promptior eſt Dominus ad miſericordiam, quàm ad puniendum. Item dicit, ſecundò, ad ſignificandum, quòd primò punit eos pœna temporali: ſecundo æterna. Et quia nunc & in futuro malos perdit: vnde Gloſſa. Secundò, id eſt, bis perdidit, quia malos & nunc, & poſt modum punit. Nam quos præſentia mala non corrigunt, ad ſequentia perducuntur. *Angelos verò*, quaſi dicat, Non ſolum homines: verum pro ſed. Gloſſa, quorum natura & potentia maior eſt. *qui non ſeruauerunt* Gloſſa, per humilitatem & obedientiam. *Suum principatum* quo per gratiam Dei principabantur alijs ſibi ſubiectis ſpiritibus. Ex iſta Gloſſa videtur, quòd habuerunt gratiam, ſed debet intelligi de gratia gratis data, non de gratia gratum faciente. *Sed dereliquerunt* Per ſuperbiam *ſuum domicilium.* Gloſſa, Cæleſtem habitationem, vel viſionem Dei ſpiritualem, non viſionem gloriæ, ſed contemplationis internæ: non enim voluerunt eſſe contenti domicilio ſibi aſſignato. Eſaiæ 14. Aſcendam in cœlum, & cætera. *In iudicium magni Dei.* Gloſſa, venturi ex tunc grauius puniantur. Vnde & ipſi dicũt, Mar. primo. Quid veniſti ante tempus perdere nos? Dies verò iudicij dicitur magnus, ob magna quę ibi fient. Iohel. 2. Dies Domini magnus & horribilis. Vel magni Dei. Glo. Cui reſiſtere, vel aliquid occultare non potuerunt. Vnde magnus eſt potentia & ſapientia. Et in ſignum huius, pręcedet ignis ante ipſum, qui habet duo, ſcilicet lucere, & ardere: ratione lucis patet, quod nihil eum latebit, ratione ardoris, quòd ſcientia ſua erit crudelis. *Vinculis æternis*, Ligatos ſupple, ſecundum Glo. Vincula æterna vocat, vel eorum ſuperbiã, vel impœnitentiã, vel diuinam ſententiam, vel cupiditatẽ rerum cupitarum infimarum qua vincti non poſſunt ad ſuperiora reuerti. *Sub caligine.* Gloſſa, Huius aeris caliginoſi: vnde dicuntur rectores tenebrarum harum. Ad Ephe. 6. *Reſeruauit*, id eſt, iterum ſeruauit ſub caligine huius aeris, Iam damnatos grauioribus reſeruat pœnis. Simile ſuprà 1. Pet. 2. Si Deus angelis peccantibus nõ pepercit, ſed rudẽtibus inferni detractos, in tartarum tradidit cruciandos, &c. In iudicium reſeruari. *Sicut Sodoma & Gomorra.* Has duas nominat, quia celebriores & peccato deteriores. *Et finitimæ ciuitates* aliæ tres, ſ. *Simili modo exfornicatæ.* Simili modo ſicut Sodoma & Gomorra, quia exemplo earũ ad hoc inductę. Exfornicatæ. Gloſſa, Extra materiam debitam relicto naturali vſu fœminæ. *Et abeuntes* longè à Deo euntes in regionem diſſimilitudinis cum filio prodigo. Lucę 15. *Poſt carnem alterã*, id eſt, ſequentes concupiſcentiam. In carne altera, id eſt, in carnem maſculorũ, quæ eſt altera, & indebita concubitui. Caro enim viri cum carne mulieris eſt. Gene. 2. Sed caro maſculi eſt aliena & diuerſa ab illo opere. Illæ inquam ciuitates *Factæ ſunt exemplum ignis æterni.* Glo. Aeternę combuſtionis, ſicut enim exarſerunt igne libidinis ęternę combuſtionis: ita exarſerũt igne materiali, igne ſulphureo, qui non fuit purgatorius, ſed initium pœnæ & ſignum ignis futuri. 2. Pet. 2. Ciuitates Sodomorum & Gomorreorum in cinerem redigens euerſione damnauit. In exemplum eorum, qui impiè acturi ſunt. *Pœnam ſuſtinentes* temporalis ignis. Gen. 19. Pluit Dominus ſuper Sodomam & Gomorram ſulphur & ignem. *Similiter & hi.* Gloſſa, Sicut Sodomitæ ſunt damnandi. *Qui carnem quidem maculant* propriã, vel aliorum, ſicut Sodomitæ. Fornicatio enim corpus maculat. 1. Corinth. 7. Qui fornicatur in corpus ſuum peccat. *Hi inquam* damnandi ſunt pœna ęterna. Heb. vlti. Fornicatores & adulteros iudicabit Deus, id eſt, condemnabit, ſecundum Gloſſ. *Dominationem autem ſpernunt*, i. authoritatem principum & prælatorum Chriſtianorum per inobedientiam & propriæ excellentiæ appetitum, quod eſt contra illud Roma. 13. Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit propter Deũ. *Maieſtatẽ autem Dei blaſphemãt* Glo. Angelos vel ſanctos vel Deum, quod eſt peccatũ grauiſſimum. Matt. 12. Spiritus blaſphemiæ non remittetur, &c. 2. Pet. 2. Sectas verò non metuunt introducere blaſphemantes, quod faciunt dum de Deo patre & filio & ſpiritu ſancto indigna dicunt. Ex his patet, quòd hæretici damnabuntur, qui carnem maculant per luxuriam, dominationem ſpernunt per ſuperbiam, maieſtatem blaſphemãt, per doctrinam erroneam.

Pœna tẽporalis Sodomitarũ initiũ fuit æterna.

Cùm Michaël archangelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore, non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ, ſed dixit, Imperet tibi Deus. Hi autem quæcunque quidem ignorant, blaſphemant, quæcunque autem naturaliter tanquam muta animalia norunt, in his corrumpuntur.

Hic oſtendit Chriſtum non eſſe blaſphemandum, exẽplo angelorum bonorum. Et primò tangit angeli in verbo, ſobrietatem. Secundò hæreticorum in verbis, præcipitationem, ibi, Hi autem quęcunq;. Dicit ergo, *Cum Michael archangelus, &c.* Blaſphemant enim Deum hęretici, ſicut dęmones, quod nullatenus debet fieri exemplo angeli boni. Cùm enim Michael, &c. Sicut dicit Glo. de quibus ſcripturis hoc teſtimonium accepit Iudas Apoſtolus, non eſt certum: tamen credibile eſt, quòd mortuo Moſe ſubtraxit Dominus miſſo angelo corpus Moſi. Ita vt nullus ſciret eius ſepulturam, vt habetur Deut. vlti. Et hoc ne Iudęi ad idololatriam proni eum colerent, vt Deum. Angelus verò volebat occultari eius ſepulturam. Diabolus verò volebat eum manifeſtari, vt faceret Iudæos idololatrare. Et hæc contrarietas vocatur altercatio eorum. Bonus verò angelus non maledixit nec blaſphemauit eum quaſi malę creaturę, ſed modeſtè compeſcuit eum per diuinum imperium inuocatum. Hęc verò altercatio, vt ait Gloſſa, vbicunque facta fuerit diligenter aduertendum eſt, quod ſi Michael aduerſarij ſibi diabolo dicere blaſphęmiã noluit, ſed modeſto ſermone compeſcuit, multò magis blaſphemia eſt cauenda, & maximè in creatorem, ſed è contrario. *Hi*, ſcilicet hęretici, *Quæcunque ignorant.* Glo. Blaſphemanda eſſe, ſcilicet ſpiritualia Dei arcana. *Blaſphemant.* Gloſſa, Ex ſola ſuperbia, non ex alia cauſa. Simile habetur. 2. Pet. 2. In his, quæ ignorant blaſphemantes in corruptione ſua peribunt:

ita &

ita & in his, quæ ignorant, blaſphemant. *Autem*, pro ſed. In his, quæ ſciuntur, aliter ſe habent. *quacunque autem naturaliter*, id eſt naturæ inſtinctu. *Nouerunt tanquam muta animalia* ſine ratione exiſtentia. Gloſſa, Solo appetitu carnis, ſicut bruta nulla ratione ab alijs diſcreta. *In his corrumpuntur* implendis, ſ. Gloſſa, Totum affectum ad hoc inclinants peccatum enim eſt corruptio modi, ſpeciei, & ordinis, vt ait Auguſt. In hoc autem, quod dicit, Quæcunque norũt tanquam animalia muta innuit, quod non ſolum affectu brutali inclinantur ad illicita, ſed ex propria malitia excæcati. Sap. 2. Excæcauit eos malitia eorum. Excellit enim homo animalia bruta in ratione. Sed ratio deordinata vergit in malitiam. Vel in his corrumpuntur, id eſt, computreſcant ex nimia frequentia. Ioelis ſecundo, Computruerũt iumenta in ſtercore ſuo.

Va illis, qui in via Cain abierunt, & errore Balaam mercede effuſi ſunt, & in contradictione Chore perierunt. Hi ſunt in epulis ſuis macula conuiuantes, ſine timore ſemetipſos paſcentes.

Hic diſſuadet imitari hæreticos ob peruerſitatem ipſorum, vbi Primò deſcribit ipſorum conuerſationem. Secundò diſſuadet imitationem, ibi, Vos autem chariſsimi. Conuerſationem eorum deſcribendo primo exprimit culpam. Secundò prædicit pœnam, ibi, Prophetauit autem de his, &c. Tertio oſtẽdit pœnæ iuſtitiam, ibi, Hi ſunt murmuratores. In prima primo deſcribit peccata ſpiritualia: ſecundò carnalia, ibi, Hi ſunt in epulis. In prima primò deſcribit peccatum inuidiæ. Secundò auaritiæ, ibi, Et errore Balaam. Tertiò ſuperbiæ, ibi, In contradictione. Dicit ergo, *Væ illis*. Et quia tales ſunt, væ illis, ſcilicet prædictis hæreticis. Gloſſa, Damnatio erit illis, *qui in via Cain abierunt*. Gloſſa, Viam Cain abeunt, qui propter inuidiam meliorum Chriſtianorum, nomen doctorum, vt honorificentur ſibi aſſumunt, & fratres ſuos præ inuidia ſpiritualiter, & etiam corporaliter aliquando occidunt. Vel in viam occidunt, qui gladio ſuæ peruerſę doctrinę, fratres ſuos interficiunt. Cain interfecit fratrem ſuum gladio materiali, iſti gladio ſpirituali. Pſalmus, Exacueruut vt gladium linguas ſuas: de hac materia. Gen. 40. *Et errore Balaam*, id eſt errore ſimili Balaam. Gloſſa, Errore Balaam pereunt, qui pro amore terreſtrium commodorum veritatem, quam nouerunt impugnant. De hoc Numeri 23. *Mercede*, id eſt, pro mercedis appetitu *Effuſi ſunt* aliqua re gratiæ diuinæ. Eccleſia. 26. Gratiæ fatuorum effunduntur. Et væ illis ſupple, *qui in contradictione Chore perierunt*. Gloſſa, Contradictione Chore perierunt, qui increpatione ſanctæ eccleſiæ nolunt emendari: ſed appetitu indebiti primatus ab vnitate eccleſiæ ſe diuidunt. De hoc Numeri 16. Tangit ergo triplicem cauſam motiuam, ſcilicet, inuidiam eccleſiaſticæ fœlicitatis, auaritiam terrenæ cupiditatis, ſuperbiam & ambitionem honoris, *Hi ſunt in epulis ſuis*. Hic deſcribit peccata eorum carnalia, ſcilicet, gulæ & luxuriæ. *Maculæ conuiuantes*. Gloſſa, Non ſolum in commeſſationibus & ebrietatibus, & pereunt & maculantur: ſed etiã ſunt maculæ aliorum. Et dicuntur maculæ ad maiorem expreſsionem, & cauſaliter, quia alios maculant. *Sine timore*, omnia mala cum multo contemptu facientes. Eccle. 1. Qui ſine timore eſt, non poterit iuſtificari *Semetipſos paſcentes*. Gloſſa, Non pauperes Chriſti. Ezech. 32. Væ paſtoribus, qui paſcunt ſemetipſos. Dicuntur ergo maculæ quo ad impudicitiam: conuiuantes quo ad erapulam: ſine timore, quo ad ineptam lætitiam: paſcentes ſemetipſos, non pauperes quo ad menſam.

Nubes quæ ſine aqua à ventis circuuferuntur, arbores autumnales, infructuoſæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri maris, deſpumantes ſuas confuſiones, ſidera errantia: quibus procella tenebrarum ſeruata eſt in æternum.

Hic deſcribitur eorum malitia ex carentia, ſiue ex priuatione boni. Primò doctrinæ. Secundò vitæ, ibi, *Arbores autumnales*. Dicit inquam, *Nubes ſine aqua*, id eſt prędicatores ſine diuina ſapientia. Prædicatores enim dicuntur nubes. Eſa. 40. Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant, &c. Dicuntur enim nubes, quia à terra eleuantur, & aqua ſapientiæ replentur. Cũm verò ſunt ſine diuina ſapientia, ſunt nobes ſine aqua. Glo. Comparant ſe prædicatoribus pluentibus iuſtitiam, & coruſcantibus per miracula, & ipſi ſunt nubes ſolem obſcurantes, in cælum os ſuum ponẽtes, peruerſe & ſuperbè docentes, *Quæ à ventis circumferuntur*. Gloſſa. Ad ſuggeſtionem ſpirituum immũdorũ in diuerſos errores rapiuntur. Ephe. 4. Non circunferamur omni vẽto doctrinæ *Arbores autumnales*. Gloſſa, Tardè ferentes fructũ bonum, ſicut arbores in autumno plantatæ. Vel quia tunc ſolia & fructus cadunt. Vel ſi ſupercreſcit fructus, adulterinus & eſt inutilis. Sed ſi quid faciunt, quod bonum videatur non bona intentione agunt, ſed vt bona in alijs exuperent. Matt. 7. Non poteſt arbor mala fructum bonum facere. *Infructuoſæ*. Glo. Nullam vtilitatem ſibi, vel alija ferentes. Matt. 7. Omnis arbor, quę non facit fructum bonũ excidetur, &c. *Bis mortuæ* in ramis & in radice. In ramis quidem bonorum operum, & radice bonarum voluntatum. *Eradicatæ*, id eſt, extra radicem charitatis extractæ & fundatæ. Vel ſic, bis mortuæ, Primò per peccatum originale: ſecundò per peccatum apoſtaſiæ. Eradicatæ inquã à Deo. Deus enim eſt locus animæ. 1. Ioan. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, &c. In hoc notat, ꝙ omnis diſpoſitio & habilitas ad bonum priuata eſt in eis, ſicut in arbore eradicata diſpoſitio ad fructificandum. Dicuntur ergo arbores autumnales propter foliorũ cauſam, id eſt, verborum varietatem. Infructuoſæ propter operum inutilitatẽ. Bis mortuæ propter apoſtaſiæ crimen. Eradicatæ propter ſchiſmatis præciſionem. *Fluctus feri maris*, id eſt, crudeliter & amarè alios inquietãtes. Eſa. 57. Impij quaſi mare feruẽs, quod quieſcere non poteſt. Interli. Semper inquieti, tumidi, tenebroſi, amari, ſtabilitatem eccleſiæ impugnãtes. *Deſpumãtes* id eſt, admodũ maris inquieti ſpumantes. *Confuſiones ſuas*, id eſt, inquietudinem ſuam oſtendentes, vnde erit eis confuſio. Vel in ſpuma notatur eorum elatio. Sapiẽ. 5. Tanquã ſpuma gracilis, quæ à vento ſpargitur, ad quam elationem ſequitur confuſio. Vnde dicitur confuſiones ſuas: quidam exponunt ſic, Deſpumãtes confuſiones ſuas, id eſt, ſpuma gulæ & luxuriæ ſuam immunditiã manifeſtantes. 2. Pet. 2. Poſt carnem in concupiſcentia immunditiæ ambulant.

Hæretici dicũtur aſtra erratica.

Sidera errantia, ſidera ob lucem veritatis, quam prædicant ſe habere. Errantia, i. fundamento veritatis, vel fidei non fixa. Glo. In hoc apoſtatas ſignificat. Et ideo tales ſequentes ſeducunt in errorem, nec ſunt imitandi. Nautę enim nõ dirigunt naues ſecundũ ſtellas erraticas, ſed fixas. Iſti ſunt de illis ſtellis, quarum tertiam partem traxit ſecum draco. Apocal. 12. *Quibus* hæreſiarchis. *Procella tenebrarum*, id eſt magnitudo pœnarum infernalium. *Cõſeruata eſt in æternũ*. Gloſſa, Non ad tempus, vt hæretici dicunt infernum poſt iudicium non fore: contra quos Matt. 25. Ite in ignem ęternum, &c. Per hoc, ꝙ dicitur procella, intelligitur pœna ſenſus. Per hoc, ꝙ dicitur tenebrarum, intelligitur pœna damni, id eſt, carentia viſionis diuinæ. Hæ tenebræ ſignificatæ ſunt. Exod. 10. Vbi dicitur, ꝙ factæ ſunt tenebrę horribiles in vniuerſa terra Aegypti. Per hoc, ꝙ dicitur, Conſeruata in æternum, intelligitur æternitas vtriuſq;. Eſa. vlt. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. Sic igitur hæreſiarchę comparantur nubibus, arboribus, fluctibus, ſideribus erraticis. Nubibus propter fidei inſtabilitatem, ſcilicet quo ad ipſos: arboribus propter operum ſterilitatem: fluctibus propter eorum turbationem: ſideribus errantibus propter doctrinæ falſitatem.

Prophetauit autem & de his ſeptimus ab Adam, Enoch, dicens, Ecce veniet Dominus in ſanctis millibus ſuis facere iudicium contra omnes: & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum quibus impiè egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti ſunt contra eum peccatores impij. Hi ſunt murmuratores queruloſi: ſecundum deſideria ſua ambulantes, & os eorum loquitur ſuperbiam, mirantes perſonas quæſtus cauſa. Vos autem chariſsimi memores eſtote verborum, quæ prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui dicebant vobis, Quoniam in nouiſsimis temporibus venient illuſores ſecundum deſideria ſua ambulantes in impietatibus. Hi ſunt, qui ſegregant ſemetipſos, animales, ſpiritum non habentes. Vos autem chariſsimi, ſuperædificantes voſmetipſos ſanctiſsimæ noſtræ fidei, in ſpiritu ſancto orantes, voſmetipſos in dilectione Dei ſeruate, expectantes miſericordiam Domini

mini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam. *Et hos quidem arguite iudicatos, illos verò ſaluate de igne rapientes. Alÿs autem miſeremini in timore, odientes & eam, quæ carnalis eſt maculatam tunicam. Ei autem, qui potens eſt vos conſeruare ſine peccato, & conſtituere ante conſpectum gloriæ ſuæ immaculatos in exultatione, & in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſoli Deo ſaluatori noſtro per Ieſum Chriſtum Dominũ noſtrum, gloria & magnificentia, imperium & poteſtas ante omnia ſecula, & nunc & in omnia ſecula ſeculorum. Amen.*

Expreſſa eorum culpa, hic prędicit eorum pœnam. Et primo oſtendit eos in iudicio arguendos & puniendos. Secundò de quo ſunt arguendi, &c. Ibi, De omnibus operibus. Dicit igitur, *Prophetauit*. Gloſſa, Non ſolum authoritate mea probo, quòd puniendi ſunt, ſed etiam authoritate prophetæ, quia prophetauit verbo. *De his*, id eſt, de eorum punitione & perditione hæreticorum: hoc quod prophetauit de damnatione impiorũ *Enoch ſeptimus ab Adam*, ſ. vtroque computato. Gen. 5. Iſte Enoch fuit de ſtirpe Seth, qui in paradiſum fuit raptus, vt habetur Sapien. 10. *Dicens, ecce veniet*, i. in proximo eſt aduentus eius. Matt. 14. Scitote quia prope eſt in ianuis. Vel hoc dicit ad denotandum, quòd prę̨ſens eſt ſibi iudicium. 1. Pet. 3. Mille anni coram domino quaſi vnus dies. *Dominus*, dicit Dominus abſolutè, quia ipſe eſt Dominus Dominorum. Apocalyp. 19. Et dicit ex hoc, quòd veniet potenter & terribiliter *in ſanctis millibus ſuis*, id eſt, cum innumerabili multitudine ſanctorum. Eſa. 3. Dominus ad iudicium veniet cum ſenioribus populi ſui. In hoc autem, quòd dicitur, in millibus, notatur conſummata perfectio ſanctorum. *Facere iudicium* cõdemnationis. Gloſſa, Pœnas inferendo *Contra omnes*. Glo. malos. *Et arguere* diſceptando cum illis, dicendo, Eſuriui, & non dediſtis mihi manducare, &c. Matt. 25. Et Iohel. 3. Congregabo omnes gentes, & adducam illas in vallem Ioſaphat, & diſceptabo cum eis. Vel arguere. Gloſſa, Conuincere eos, qui prius latebant ſecundum illud Eph. Omnia, quæ arguuntur in lumine manifeſtabuntur. *Omnes impios*, id eſt, maiores & minores, & mediocres impios qui carent pietate, quæ eſt cultus dei, & pietate in proximum. Iacobi 2. Iudicium fiet ſine miſericordia illi qui non fecerit miſericordiam *De omnibus operibus*. Hic oſtendit de quo punientur & arguentur in iudicio: primo in generali: ſecũdo in ſpeciali, ibi, Hi ſunt murmuratores. In prima primo tanguntur peccata operis: ſecundo oris, ibi, Et de omnibus duris, & cætera. Dicit igitur de omnibus operibus. *Impietatis eorum quibus impie egerunt*, ſiue occultis, ſiue manifeſtis. Et accipitur opus large, ſiue ſit interius, ſiue exterius: ſiue ſit commiſsionis, ſiue omiſsionis, ſecũdum quod quædam Gloſ. dicit ſuper epiſto. ad Romanos. Quod non operari & operari partes ſunt ad operari, ſecundum quod vulgariter dicitur, Bene feciſti, quia non feciſti. Eccleſiaſt. vltimo. Cuncta quę fient, adducet dominus in iudiciũ pro omni reatu, ſiue bonum, ſiue malum. *Et de omnibus duris*, ſcilicet verbis, immo & de otioſis. Matt. 12. Omne verbum otioſum, quod locuti fuerint homines, & cætera. *quæ locuti ſunt contra deum*, i. de omnibus verbis blaſphemiæ. Glo. Blaſphemantes maieſtatem. *Peccatores* in moribus, *Impÿ* in cultu fidei. Vel peccatores in homines. Impij in deum.

Notandum autem vt ait Gloſſa, quod ſententia hæc vera eſt, quòd dominus arguet impios & de operibus, & de verbis. Sed liber de quo aſſumpſit hoc teſtimonium, eſt apocryphus, ab alio quodam ſub nomine quodam compoſitus: in quo libro multa incredibilia continentur. Vnde hæc epiſtola Iudę, quę de apocrypho habet teſtimonium, priſcis temporibus à pleriſque reijciebatur: ſed iam authoritate & vetuſtate, & vſu meruit vt inter ſanctas ſcripturas computetur. Maxime, quia tale teſtimonium de apocrypho ſumpſit, quod non apocryphum & dubium, ſed vera luce eſſet perſpicuum. Licet enim de apocryphis teſtimonium veritatis aſſumere. *Hi ſunt murmuratores*. Contra dei diſpoſitionẽ. Et hoc in aduerſitate: contra quos. primo Corinth. 10. Neque murmurauer itis ſicut quidam eorũ murmurauerunt, & cætera. Vel murmuratores & *Querulosi*. Gloſſa, Si fratribus aliquid boni contigit, murmurant, vel conqueruntur quaſi ſua fœlicitas ſit de eorum proſperitate murmurare, & fama eorum minuatur. Vel querulosi, id

Ex Apocryphis licet teſtimoniũ trahere.

eſt conqueri aſſueti quæcunque ſibi contingant ſecundum Gloſſam. *Secundum deſideria ſua ambulantes*, id eſt, de peccato in peccatum ruentes, ſecundum deſideria ſua carnalia, contra illud Galat. quinto. Spiritu ambulate, & cætera. Et Eccleſiaſt. decimoquinto. Poſt concupiſcentias tuas ne eas, & cætera. *Et os eorum loquitur ſuperbiam*, id eſt, verba ſuperba. Gloſſa, Iactant ſe nullo timore dimiſſuros quæ agunt, ſe ſolos Deum cognoſcere. Alia Gloſſa, Alios contemnunt, *Mirantes*. Gloſſa, Honorantes, in quo notatur exceſſus honoris, qui ſolet inducere admirationem. *Perſonas*, Gloſſa, Diuitum, pauperes vero contemnunt: vnde ſunt acceptores perſonarum. Contra quod Leuit. decimonono. Non conſideres perſonam pauperis, nec honores vultum potentis. *Quæſtus cauſa*. Glo. non dilectionis. Prouer. 19. Multi colunt perſonam potentis, & amici ſunt dona tribuentis. 1. Timo. 7. Aeſtimãtes quæſtum pietatem. *Vos autem chariſsimi*, ſc. catholici. *Memores eſtote*. Gloſſa, verbo & opere. *Verborum quæ prædicta ſunt* nobis *ab Apoſtolis*. Glo. Quoniam fuerunt nuntij præteritorum, & prophetæ futurorũ. *Domini noſtri*, quo ad diuinitatẽ *Ieſu Chriſti*, quo ad humanitatem. *qui dicebat nobis*. Gloſſa, Spiritu ſancto illuminatis. Spiritus enim loquebatur in eis. Matth. decimo, Non enim vos eſtis qui loquimini, & cætera. *quoniam in nouiſsimis temporibus*. Glo. Tempore Antichriſti eius iſti ſunt præambuli. *Venient* propria vſurpatione, non dei miſsione. Hiere. 23. Non mittebas eos & ipſi currebant. Et Ioan. 10. Quotquot venerunt, fures ſunt & latrones. *Illuſores* veritatis per doctrinam erroris. *Secundum deſideria ſua ambulantes* per cõſuetudinem in operibus carnalitatis. Gl. Quos tali ſigno poteſtis cognoſcere, quòd guloſi & auari ſunt & luxurioſi. Et dicitur ambulantes ſcilicet de malo in peius proficientes. 2. Timoth. 3. Malitia proficient in peius. Pſal. Ibunt in adinuentionibus ſuis. Ambulantes, inquam, *In impietatibus*, nõ in pietate, ſcilicet cultus diuini, quia corrupti in moribus & in fide. 2. Timoth. 3. Homines corrupti mente, reprobi circa fidem. De aduentu talium hæreticorum dictum eſt ſuprà. 2. Pet. 3. In diebus nouiſsimis inſtabunt tempora periculoſa, & erunt homines ſeipſos amantes. *Hi ſunt* ſcilicet hę̨retici, *qui ſegregant*, id eſt ſeparãt per hæreſes & ſchiſmata *Semetipſos*, Gloſſa, Diuidunt enim tunicam domini inconſutilem, quod milites facere noluerũt. Ioan. 19. *Animales* vita & ſenſu. Gloſſa, Animæ concupiſcentias ſequentes. *Spiritum non habentes*. Gloſſa, ſcilicet ſpiritum ſanctum, quo eccleſia congregatur, & ſpiritualis efficitur. 1. Corinth. 2. Animalis homo non percipit ea quæ dei ſunt. *Vos autem chariſsimi*. Hic monet ad bonorum operũ ſuperædificationẽ. Primò quo ad ſe. Secundo, quo ad alios ibi, Et hos quidem arguite. In quo primo hortatur ad operationem boni. Secundò ad perſeuerantiam in operationẽ, ibi, *Expectantes miſericordiam, &c.* Dicit ergo, *Vos autem chariſsimi*, ita ſegregati ab eccleſia fidelium, ſed ſitis *Superædificantes voſmetipſos* in ædificio ſpirituali per bonam operationem tanquã lapides viuos. 1. Pet. 2. Et ipſi tanquam lapides viui, ſuperædificamini, & cætera. *Sanctiſsimæ noſtræ fidei*, quaſi fundamento. Epheſ. 3. Superędificati ſuper fundamentum apoſtolorum, & prophetarum, & cętera. Quæ fides dicitur ſanctiſsima, quia purgat ab omni contagio erroris, carnalitatis & terrenitatis. Vos, inquam, dico, non errantes. Gloſ. Non de veſtris meritis præſumentes, & per vos ſaluari putantes: ſed *Orantes*, id eſt, diuinum auxilium implorantes, *In ſpiritu ſancto*, id eſt, in veſtro ſpiritu ſanctificato. Vel in ſpiritu ſancto monente ad orandum, & docẽte quid orandum. Roma. octauo, Nam quid oremus ſicut oportet, neſcimus. ſed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. *Voſmetipſos in dilectione dei ſeruate*. Non tantũ alios, vt multi, de quibus 1. Corinth. 13. Factus ſum velut æs ſonans, & cætera. Aliter enim ſaluari non poteritis, immo neceſſe eſt perire. Deutero. quarto. Cuſtodi temetipſum, & animam tuam ſolicite. *Expectantes* ſpei certitudine. Pſalmiſta, Expectans expectaui dominum, &c. *Miſericordiam*, id eſt miſericordiæ effectum in peccatorum remiſsione, & bonorum collatione. Etenim bonũ eſt præſtolari cum ſilentio ſalutari, *Domini noſtri* ſecundum deitatem. *Ieſu Chriſti* ſecundum humanitatem in vitã æternam docentis. Miſericordia enim Chriſti ducit *In vitam æternã*. Eccle. 16. Omnis miſericordia facit locum vnicuique ſecũdum merita ſua. Ad Titum 3. Nõ ex operibus iuſtitiæ, quæ

fecimus

fecimus nos, &c. *Et hos quidem arguite.* Vos quidem ſuperædificate vos, vt ſitis radicati in fide, ſpe, & dilectione. Et hos quidem, inquit, id eſt, obſtinatos hæreticos fidem impugnantes, *Arguite.* Gloſſa, id eſt, ad vtilitatem eorum & veſtram. 2. Timoth. 4. Argue, obſecra, increpa. *Iudicatos.* Gloſſa. Certiſsimè diuino iudicio iam damnatos. Ioan. 3. Qui non credit, iam iudicatus eſt. *Illos vero*, id eſt, alios qui non ſunt de hæreſi obſtinati, tamen ſunt in ardore peccandi, *Saluate*, ſcilicet inquantum in vobis eſt, vt ſaluētur orate, &c. Et ſubdit modum, dicens, *De igne*, ſcilicet peccati. *Rapientes*, quaſi quadam violentia extrahentes. Prouerb. 23. Erue eos qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum, liberare eos non ceſſes. *Aliis* autem pœnitentibus pro peccatis, *Miſeremini adiuuando*, & pro eis orando, & eorum labores ſupportando. Iob. 19. Miſeremini mei ſaltem vos amici mei. Vel alijs, quos in peccato videtis, vt dicit Gloſſa. Miſeremini condolendo, quòd non poteſtis eos ſaluare, vt dicit Gloſſa. Hoc vltimum ad tria illa prædicta iungendum eſt. Nam & apoſtatas cum quiſquis arguit, & damnabiles oſtendit, debet *In timore* arguere, ne fortè ſimile ſibi ſuiſq; aliquid tale contingat. Qui de incendio vitiorū alium caſtigare cupit, timeat ne & ipſe tentetur: & qui pœnitenti proximo miſeretur, circūſpiciat ne forte plus iuſto, vel ſeuerus exiſtat vel pius. Et nota, quòd quidam ſanctus homo dicebat, quòd multum debet eſſe ſecurus in ſe, qui alium vult eripere de periculo ſubmerſionis. *Odientes eam, quæ carnalis eſt maculatā tunicā.* Odientes, inquit, odio, ſcilicet perfecto, quo ſeparatur vitiū à natura. Pſal. 134. Perfecto odio oderam illos. Eam tunicam. Gloſ. Corpus mortale & paſsibile quo velatur anima. Gl. Quæ concupiſcentijs carnis polluitur. Et alia Gloſſa, Non corpus, ſed maculatum, aut maculam odire debemus, vt immaculatum reddamus, vt de carnali ſpirituale efficiantur. Vel odientes eam tunicam maculatam, id eſt, conuerſationem carnalibus deſiderijs immundam. *Ei autem qui potens eſt.* Hic monet ad dei de vtroque glorificationē, tangens primo glorificationis cauſam. Secundo modo, gloriā, & magnificentiam. Dicit igitur, *Ei autem.* Gloſ. Quia hic non noſtra poteſtate, ſed gratia dei perficiēdum eſt. Rectè ſubiungitur *Ei autem*, ſcilicet deo patri, *qui potens eſt*, imo omnipotens. Cui potētia appropriatur. Exod. decimoquinto, Omnipotēs nomen eius. *Vos conſeruare.* Glo. in præſenti *Sine peccato*, ſcilicet mortali. Gloſſa, In omnibus operibus noſtris. *Et conſtituere nos.* Gloſſa, In futuro. *Ante conſpectum gloriæ ſuæ.* Gloſſa, corā angelis, qui contemplantur dei gloriam. Iuxta illud Matth. decimooctauo, Angeli eorum ſemper vident faciem patris mei qui in cælis eſt, &c.

Vel ante conſpectum gloriæ ſuæ, id eſt in præſentiā domino glorificati, quod deſiderabat Dauid, dicēs, Quando veniam & apparebo ante faciem dei mei? Hoc erit quando boni videbunt dominum glorioſum in humanitate & diuinitate. Pſal. decimoſexto, Satiabor cùm apparuerit gloria tua. *Immaculatos.* Gloſſa, ab omni ſorde peccati veniali & mortali. *In exultatione* laudis & gratiarum actionis. Pſalm. 149. Exultabunt ſancti in gloria, id eſt exultabimus & lætabimur in te, *In aduentu* tendentes ad occurrendum ei, *Domini noſtri Ieſu Chriſti*, in aduentu, inquam, & cætera. id eſt, in die iudicij, in quo erit exultatio ſanctis, & tribulatio reprobis. 1. Pet. 1. In quo exultabitis modicum, nunc ſi oportet contriſtari. Et Ioan. decimoſexto. Vos quidē nunc triſtitiam habetis, & cætera. *Soli Deo*, id eſt, patri, qui ſolus creator & ſaluator omnium eſt, mittendo filium. Non per hoc excluditur filius, vel ſpiritusſanctus, quia cum ipſo patre filius & ſpiritusſanctus vnus eſt deus. *Saluatori noſtro*, omnium maximè fidelium. 1. ad Timoth. primo. Qui eſt ſaluator omnium, maximè fidelium. *Per Ieſum*, ſalutis mediatorem, per quem pater omnia operatur. Per Ieſum Chriſtum, ratione humanitatis: dominum noſtrum, ratione diuinitatis. *Gloria & magnificētia* in operatione. *Imperiū* in regimine. *Poteſtas*, in malorum coercione. Vel ſecundū Gloſſam, Puræ fidei & conſcientiæ. Et magnificentia in operatione. Imperium, ſuper infirmitates vel dæmones. Et poteſtas, reſiſtēdi vitijs & tortoribus. *Ante omnia ſecula*, i. qui fuit ab æterno, ſicut dicit Gloſ. *Et nunc & in omnia ſecula*, i. qui erat & qui venturus eſt, i. ante mundi conſtitutionem, in mundi curſu, poſt mundi conſummationē. *Amen.* Confirmatio eſt. Sed quæritur de hoc, quod dictum eſt, Expectantes miſericordiam dei in vitam æternam. Ex hoc enim videtur, quòd vita æterna detur ex miſericordia. Cōtra, Cùm detur ex meritis, videtur quòd detur ex iuſtitia. Reſponſio, Vita æterna datur ex miſericordia & gratia. Ex iuſtitia & ex miſericordia datur quantum ad radicem meriti, quæ eſt gratia. Et quo ad menſuram remunerationis, quæ eſt ſupra: de qua Roman. octauo, Non ſunt condignæ paſsiones huius temporis quo ad opera non facta ex conuentione operantis cum operarijs ex denario diurno, detur ex iuſtitia. Quæritur & de hoc quod dicit, Et hos quidem iudicatos arguite. Gloſſa, ſcilicet damnatos. Contra, Nullius videtur eſſe vtilitatis argutio damnatorum. Reſponſio, Licet argutio non valeat eis, valet tamen alijs. Vnde ipſi ſunt arguendi, ne alij imitentur ipſos. Deo gratias: qui eſt benedictus in ſecula.

Explicit expoſitio D. Thomæ Aquinatis, in omnes Epiſtolas Canonicas.

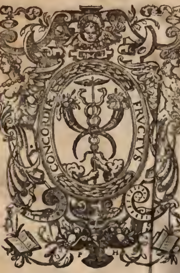
tis, nil erroris aut malitiæ admixtũ habet. Aliç autem ſcientiæ ſunt, vel ad vanitatem, vt philoſophicæ, vel ad falſitatẽ vt hęreticę, vel ad peruerſitatem, vt magicæ, mixtam habent. Vnde etſi aliquid ibi, de auro ſapientiæ & argẽto eloquentiæ, & Salomonis tempore non eſſe reputandum habetur, & impurum & corruptum eſt. Non autem ſic in diuina ſapientia, quæ ſcilicet dicitur In Pſal. 11. Eloquia domini eloquia caſta, argentũ igne examinatum, probatum, terræ purgatum ſeptuplum. Et nota, quòd iſta luminaria, in tabernaculo & auſtrali parte poſita, Aquilonarem illuminabant: ſic & iſta doctrina ab Apoſtolis & cõtra Iudæos ſcita & edita fuit, ſed eccleſia, quæ de Gentibus ſumpta eſt, vera eſt menſa & propoſitionis panum latera, ſcilicet Aquilonis. In qoo notantur & commendantur authores proximi harum epiſtolarũ, ſcilicet apoſtoli. Et illi quibus miſſæ ſunt, ſpecialiterq́; Iudæis. Notatur autem, vt viſum eſt, primus author, & principaliter Beſeleel. Materia in auro. Modus vero, illuminatione intelligitor, quàm planus & exhortatorius eſt, in quo patet vtilitas: finis aotem deſignatur, per lucernarum, emunctoriorum, & aliorum vaſorum nomen. Quæ, inquam, vtilitas eſt illuminatio & inſtructio eccleſiæ maximè in agendis. Teneamus igitur chariſsimi has lucernas ſeptem in manibus noſtris, vt illuminati ad vitam & claritatem æternę patrię valeamus peruenire. Ad quam nos perducat dominus Ieſus Chriſtus, qui cum patre & filio & ſpiritu ſancto viuit & regnat, per omnia ſecula ſeculorum. Amen.

Finis perorationis ex Beſeleel.

REGISTRVM.

*** a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t v x y z Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo.**

Omnes ſunt Quaterniones.

ANTVERPIÆ,

Ex officina Petri Belleri Bibliopolæ iurati.

M D XCI.

Cum Priuilegio Regio.

LEGATORIA DI LIBRI